
ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG SIGILLVM
VE RI TAS
CHRISTO ET ECCLESIAE

GRIEKSCH-THEOLOGISCH

WOORDENBOEK

HOOFDZAKELIJK

VAN DE

OUD-CHRISTELIJKE LETTERKUNDE

DOOR

Dr. J. M. S. BALJON,
predikant te Almeloo.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON
(over de Domkerk).
1895.

UITGEGEVEN IN

DE GODGELEERDE BIBLIOTHEEK

OF

REEKS VAN WETENSCHAPPELIJK-THEOLOGISCHE WERKEN.

VOORREDE VAN DEN BEWERKER.

Door de Redactie van de Godgeleerde Bibliotheek in de gelegenheid gesteld om eene bewerking in het Nederlandsch te geven van het „Biblisch-theologisches Wörterbuch der Neutestamentlichen Gräcität" von D. Hermann Cremer, Prof. te Greifswald, 7e Aufl., bied ik hierbij het eerste gedeelte er van aan. Ik heb evenwel niet alleen Cremer bewerkt, Cremer vertaald, bekort en aangevuld, maar er een Grieksch-theologisch Woordenboek, hoofdzakelijk van de Oud-Christelijke Letterkunde, van gemaakt. Cremer geeft vele woorden van het Nieuwe Testament, maar toch slechts een betrekkelijk klein getal van de in het N. T. voorkomende woorden. Daarom toog ik zelf aan het werk en vulde naar vermogen het ontbrekende aan.

Op de Oud-Christelijke Letterkunde, waarvan het Nieuwe Testament wel het belangrijkste deel, maar toch slechts een deel uitmaakt, bestond tot op heden geen woordenboek. Ik heb gepoogd deze lacune aan te vullen en aldus een hulpmiddel aan de hand te doen bij de studie der Oud-Christelijke letterkunde. Daar ik op de eischen der praktijk lette en wel berekenen kon, dat voorloopig geen woordenboek op de kerkvaders en op de LXX verschijnen zou, heb ik uit de LXX eene keus gedaan en het belangrijkste, het minst bekende daaruit vermeld, en ook uit de kerkvaders en andere Christelijke schrijvers uit den ouden Christelijken tijd, die het meest gelezen worden, een niet onbelangrijk materiaal verzameld. Daarom luidt de titel: „Grieksch-

theologisch Woordenboek, hoofdzakelijk van de Oud-Christelijke Letterkunde." De Oud-Christelijke Letterkunde evenwel, bepaald het Nieuwe Testament, bleef hoofdzaak. Bij de samenstelling van dit Woordenboek heb ik beproefd vooral aan de behoefte te voldoen van den student in de Godgeleerdheid en hem een woordenboek te geven, waarmeê hij bij zijne studiën kan volstaan.

Ik weet zeer wel, dat wie aan de strenge eischen der wetenschap zou willen voldoen, een woordenboek op de LXX, één op het N. T., één op de Christelijke literatuur der eerste drie eeuwen en één op de kerkvaders van de vierde tot de zevende of achtste eeuw zou moeten geven. Maar de samenstelling van al die woordenboeken zal nog wel eenigen tijd op zich laten wachten. Daarenboven al bestonden deze woordenboeken, dan zou het aanschaffen daarvan voor menigeen een bezwaar zijn. Ik wil aan de beoefenaars der Godgeleerdheid, vooral aan de studenten in de Godgeleerdheid, eenen bescheiden dienst bewijzen, totdat misschien te eeniger tijd die verschillende woordenboeken mochten ontstaan. Ik ben dan bereid mij dadelijk terug te trekken. Ik stel derhalve op den voorgrond, dat ik met bewustheid aan de eischen der praktijk die der strenge wetenschap eenigermate heb opgeofferd.

Haal ik teksten uit het O. T. in het Grieksch zonder nadere toevoeging aan, dan bedoel ik de vertaling der LXX. Voor de LXX heb ik mij o. a. bediend van een der beste hulpmiddelen, „A concordance of the Septuagint and the other Greek versions of the old Testament" (including the apocryphal books), by the late Edwin Hatch and Henry Redpath, Oxford, at the Clarendon press, 1892. Ik waarschuw er nadrukkelijk tegen, dat de concordantie op de LXX van Trommius verouderd en dus voor wetenschappelijk gebruik niet betrouwbaar is.

Grooten steun heb ik gevonden bij de Hoogleeraren Van Manen van Leiden en Van Herwerden van Utrecht, aan wie ik hier openlijk mijnen hartelijken dank voor menigen kostelijken wenk betuig. Vooral Prof. Van Manen heeft aanspraak op mijne bijzondere erkentelijkheid Het plan van het boek is voornamelijk van dien Hoogleeraar.

Ik ben nooit zóó dankbaar geweest jegens de samenstellers van woordenboeken, welke ik vroeger en thans gebruikte, dan toen ik zelf geroepen werd, er een samen te stellen. Deze samenstelling is een tijdroovend en moeilijk werk. Op honderden bijzonderheden moet men letten en toch loopt men gevaar veel te vergeten. Voor aanwijzingen van fouten en voor verbeteringen houd ik mij dringend aanbevolen.

Cremer geeft de Grieksche woorden naar den stam op. Ik was eerst van plan, dit voorbeeld te volgen, doch bij het bewerken ontdekte ik, dat deze methode voor den lezer lastig is en dus ernstige bezwaren oplevert. Ik besloot derhalve daarmeê te breken en de woorden naar de letters van het Grieksche alphabet op te geven. Op het eind van het boek zal ik een register van de naar den stam behandelde woorden geven, om den lezer het zoeken gemakkelijk te maken. Het spijt mij, dat ik niet van het begin af in dezen mijnen eigen weg ging en van Cremer afweek.

De schrijvers, die ik behandelde, vindt men gemakkelijk in mijn Woordenboek. De oud-Christelijke schrijvers zijn aangehaald volgens de editie der „Patrologia Graeca." Waar ik aangaande de lezing twijfelde, bediende ik mij natuurlijk ook van andere edities, voorzoover dat alhier in mijn vermogen was. Ik gebruikte het materiaal, dat ik had. Diensten bewezen mij de „Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur," herausgegeben von Oscar von Gebhardt und Adolf Harnack, Leipzig, J. C. Hinrichsche Buchhandlung. Vooral had ik veel aan de „Texts and Studies, contributions to Biblical and patristic Literature," by J. Armitage Robinson. Uit deze Engelsche uitgaaf raadpleegde ik den tekst van „Het testament van Abraham," de „Passio van Perpetua," de „Acta van Xantippe en Polyxena," de „Geschiedenis van Zosimus," de „Apocalypse van de Maagd," de „Apocalypse van Sadrach," de „Vertaling van Philippus," de „Apocalypse van Adam, uren van den dag en uren van den nacht," de „Fragmenten van Heracleon," de „Apologie van Aristides (afgekort Arist.)." Van het „Athenagorae libellus pro Christianis.

Oratio de resurrectione cadaverum" gebruikte ik behalve de uitgaaf in de „Patrologia Graeca," de editie van E. Schwartz, 1891. Van de Acta Petri, Acta Pauli, Acta Petri et Pauli, Acta Pauli et Theclae, de Acta Thaddaei had ik de editie van R. A. Lipsius, Lipsiae 1891. De Didache of de Leer der twaalf apostelen, het Evangelie en de Apocalypse van Petrus citeerde ik naar de uitgaaf van A. Harnack. Van de Acta Thomae nam ik de editie van M. Bonnet, Lipsiae, 1893.

Verder deel ik nog mede, dat ik behalve het Grieksche lexicon van Pape gebruikt heb het Lexicon op het N. T. van Dr. Harting, 2e uitgaaf, het „Greek English Lexicon of the New-Testament," Grimm, Thayer, Edinburgh, 1892, het „Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods" by E. A. Sophocles, New-York, 1887, Grundzüge der Griechischen Etymologie von Georg Curtius, 5e Aufl. Leipzig, 1879, Hoffmann, Die Griechischen Dialekte in ihrem historischen Zusammenhange, Göttingen, 1891, Grammatik des Biblisch-Aramäischen von E. Kautzsch, Leipzig, 1884, Winer's Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms, 8e Aufl. von Schmiedel, 1894.

J. M. S. BALJON.

Almeloo, Dec. '94.

VERBETERINGEN EN TOEVOEGINGEN.

Bl. 3, r. 9, v. b. lees *tragici.*

Bl. 3, r. 16, v. b. lees Diog. L.

Bl. 4 staat, dat de afleiding van ἀγαθός onzeker is, maar werden toch eenige vermoedens aangaande de afleiding uitgesproken. Die vermoedens zijn volgens Prof. Van Herwerden onjuist.

Bl. 11, r. 8, v. b. is πτύσας προσώπῳ bij Soph. een locale dat., geen dat. instrum.

Bl. 11, r. 15, v. b. moet men bij Soph. O. R. 65 volgens Prof. Van Herwerden met Badham ἐνδόντα i. p. v. εὕδοντα lezen.

Bl. 12 is volgens Prof. Van Herwerden de afleiding van ἀγανακτέω onjuist, zooals blijkt uit de kortheid van de tweede α, die in ἄγαν in goed oud-Grieksch steeds lang is. De ware afleiding van ἀγανακτέω is onzeker.

Bl. 23, r. 1, v. b. lees πρεσβευτής. Prof. Van Herwerden merkte hierbij op: Lees liever πρεσβευτής, want behalve bij dichters komt πρέσβεις alleen in plurali voor en dit is de bij de Atheners alleen gebruikelijke vorm voor πρεσβευταί, dat Thuc. VIII, 77, ten onrechte in den tekst kwam, maar lang verbeterd is.

Bl. 42, r. 18, v. o. is volgens Prof. Van Herwerden het gezegde over de tragici vreemd. Ἅγιος is minder zeldzaam dan men uit het bl. 42 gezegde zou opmaken en komt veel in opschriften voor. Dat de tragici het weinig gebruiken, zegt weinig. Immers hebben de tragici een groot aantal woorden niet, die het proza kent en vermijden zij juist het gewone als banaal.

Bl. 46, r. 13, v. o. leze men *schuld* i. p. v. *schuldig.*

Bl. 79 verbetere men hetgeen daar over de afleiding van ἀλληγορέω te lezen staat op gezag van Prof. Van Herwerden als volgt: Ἀλληγορέω evenals κατηγορέω en παρηγορέω komen niet van het ongebruikelijke ἀγορέω. De H bewijst reeds, dat wij hier niet met composita, maar met decomposita te doen hebben. Het grondverbum is ἀγορεύω met zijne com-

posita κατ- ἀν- ἀπ- enz. Van κατηγορεύω kwam een substantivum κατήγορος, van παραγορεύω παρήγορος enz. Vandaar κατηγορεύω, παρηγορεύω enz. Naar aanleiding daarvan vormde men later ἀλληγορέω, ofschoon ἀλλήγορος niet voorkomt. Die decomposita gaan altijd op έω uit. Ἀγορέω is niet alleen ongebruikelijk, maar ook onbestaanbaar. Van ἀγορά vormde men ἀγοράω en daarnaast het later in het Attisch alleen gebruikelijke ἀγορεύω.

Bl. 85 leze men onder ἀγωγή, naast *leiding*, *opvoeding*.

Bl. 87, r. 10, v. o. lees: προσαγωγή

Bl. 94, r. 9, v. b. voeg in: ἀγωνιάω, beangst zijn, vreezen, Didache 45. De lezing is onzeker. Men leest ook ἀπανιῶντες en ἐπανιῶντες. Zie mijn „Evangelie van Petrus," Theol. Stud. 1894, bl. 14.

Bl. 95, laatste regel, v. o. accentueere men ἀνεψιός (niet ἀνέψιος).

Bl. 145. Volgens Prof. Van Herwerden is ἀκροβυστία een dialectvorm van ἀκροποσθία. Geen van de punten van verschil in beide vormen is in dialecten ongewoon, noch de verwisseling van tenuis en media, noch die van tenuis en aspirata, noch die van de sterk verwante klinkers ο en υ (in de oudste tijden sterk in klank overeenkomend met de Duitsche υ en later in Thessalisch, Boeotisch, Laconisch en Cyprisch) behoort tot de zeldzaamheden, terwijl de identische beteekenis de meening bevestigt.

Bl. 148, r. 16, v. o. lees γένηται.

Bl. 191 voege men vóór ἀμέριμνος in ἀμεριμνία, ας, ἡ, onbezorgdheid, zekerheid, Ignat. 735 A, Plut. II. 830 A, Clem. A. I, 1065 A.

A als eerste letter van het Grieksche alphabet vereenigd met de laatste: *ἐγώ εἰμι τὸ α* (Lchm. Tdf. Treg. Westc. [1]): *τὸ ἄλφα) καὶ τὸ ω* Openb. 1:8 (Rec. ook vs. 11) en 21:6 als zelfopenbaring Gods, 22:13 volgens sommigen als zelfopenbaring van Jezus en dat wel 1:8 met de toevoeging: *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ*; 21:6 *ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος*; 22:13 *πρῶτος καὶ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος* (het 1:8 in den receptus daarmeê onmiddellijk verbondene *ἀρχὴ καὶ τέλος* is eene verklarende glos. Voor het goed begrip van deze uitdrukking, welke Bengel met een beroep op het gebruik der Apocalyse en met het oog op hare bestemming voor Joden en heidenen (vgl. *ναί, ἀμήν* 1:7) als de Grieksche vertaling van het Hebreeuwsche א—ת opvat, Grieksch = *ἀρχὴ καὶ τέλος*, is het beroep op het spraakgebruik der Rabbijnen noch noodig noch dienstig. Want de door Chr. Schöttgen, „Hor. Hebraic. et Talm." bij Openb. 1:8 verzamelde plaatsen verklaren geenszins het overbrengen van eene daaraan ontleende uitdrukking op eenen persoon. Jalk. Rub. f. 17, 4: „Adamus totam legem transgressus est מא' רעד ת" f. 48, 4: „Abraham observavit legem ab Aleph usque ad Tau" is niets anders bedoeld dan „de geheele wet van de eerste tot de laatste letter," vgl. Jalkut Rub. 128, 3: „Quando Deus benedicit Israelitis, illud facit ab Aleph usque ad Tau" —, omdat de zegen Lev. 16:3 enz. met א begint en vs. 13 met de letter ת eindigt, zooals dan ook voortgegaan wordt, quando vero illis maledicit, illud facit a ו usque ad מ, omdat de vervloeking vss. 14 enz. met ו begint en vs. 43 met מ eindigt. Wij kunnen met meer grond aan het kabbalistische את als benaming van de Schechina herinneren, volgens Buxtorf, Lex. chald., talm. et rabb. = principium et finis. Intusschen is ook dit onnoodig. De benaming sluit volgens 22:13 aan het woord van Jezaja *ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος* Jez. 41:4, 44:6, 48:12 aan en dient met de bijvoeging *ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος* daartoe, de daarin uitgedrukte gedachte volledig weer te geven. Wanneer nu deze laatste toevoeging de uitdrukking *ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος*, waarvan Jez. 43:10 de eigenlijke bedoeling uitdrukt, in nauwer rapport met de

1) Lachm. = Lachmann, Tdf. = Tischendorf, Treg. = Tregelles, WH. = Westcott-Hort. Bedoeld worden hunne edities van het N. T.

geschiedenis brengt, is het niet onjuist, hij het symbolische τὸ α καὶ τὸ ω aan de voorspelling te denken, waaraan in alle drie de plaatsen herinnerd wordt, om hare vervulling te waarborgen, vgl. 1 : 7, 21 : 5, 22: 9, 10. Ὁ ἐρχόμενος is de inhoud, α en ω van de geheele voorspelling van het begin tot het einde. Evenzoo Lampe, De foed. grat. II, 3, 5. M. Baumgarten, Prot. Warnung, 3, 1, 189. Vele oudere monographiën zie bij Wolf, Curae phil. bij Openb. 1 : 8. Vgl. voor de uitdrukking van Openb. 1 : 8 ook Clem. A. I, 1365 B.

Ἀβαδδών, ὁ, onverbuigbaar אֲבַדּוֹן = verderving, plaats der verderving, afgrond. Zoo wordt Openb. 9 : 11 de engel des afgronds (τῆς ἀβύσσου) genoemd, die in het Grieksch anders Ἀπολλύων heet.

Ἄβακις = ἀβακής, sprakeloos Act. Petri etc. 262, 7; 263, 4.

Ἀβαναύσως, liberaliter, welvoeglijk Clem. R. 1, 44.

Ἀβάπτιστος, ον, niet ondergedompeld, niet gedoopt, Clementin. 344 D, Athan. 1, 233 C.

Ἀβαρής, ές, niet zwaar, niet bezwarend 2 Kor. 11 : 9 (iemand niet lastig vallen).

Ἀβασανίστως, zonder pijn Clementin. 312 C.

Ἀβατέω ontoegankelijk maken Jer. 29 : 21.

Ἀββᾶ (Tisch., daarentegen WH. Ἀββά. De Lagarde, Gesamm. Abhandl. 1866, S. 39, en Kautzsch, Gramm. S. 8 lezen Ἀββᾶ) = Vader, door Jezus in zijne gebeden en in navolging van Hem ook door de eerste Christenen bij plechtige aanroeping van God gebezigd. Overal waar het in het N. T. voorkomt, staat het overeenkomstige Grieksche woord ὁ πατήρ er naast. Mt. 14 : 36, Rom. 8 : 15, Gal. 4 : 6. Volgens Dr. Baljon is ὁ πατήρ daar telkens eene interpolatie.

Ἀβιληνή, ῆς, ἡ = Abilene, een landschap van Coele Syrië, tusschen de gebergten Antilibanon en Hermon, ten N. W. van Damascus, aldus genaamd naar de hoofdstad Abila Luk. 3 : 1. Ten tijde van Johannes den Dooper was een zekere Lysanias Tetrarch of viervorst van Abilene.

Ἀβέβαιος, ον, onbestendig, Passio Perpetuae, 68, 8.

Ἀβελτερία, ας, ἡ, eenvoud, dwaasheid, Tat. or. 8, 3; 13 : 21; 18 : 1.

Ἀβελτερώτερος, eenvoudiger. Arist. 107 : 15.

Ἀβοηθησία, ας, ἡ, hulpeloosheid Sir. 51 : 10.

Ἀβοήθητος, ον hulpeloos, Ps. 87 : 5, Wijsh. 12 : 6, 2 Makk. 3 : 28.

Ἀβουλεύτως (βουλεύομαι) onberaden, onoverlegd 1 Makk. 5 : 67.

Ἀβούλητος onvrijwillig, Athen. Lib. pr. Chr. 50, 8, 13; 58 : 10.

Ἅβρα, ας, ἡ, חֲבֵרָה, vrouwelijke medgezel Gen. 24 : 61, Ex. 2 : 5, Esth. 2 : 9. Hes. Ἅβρα, δούλη, παλλακή. Ἅβραι, νέαι δοῦλαι.

Ἀβρασάξ, ὁ, Abrasax, de Heer des hemels van de aanhangers van Basilides. De Latijnsche vaderen schrijven Abraxas. De numerieke

waarde van dat woord is 365, het getal dagen in het jaar. Iren. 680 A, Hippol. Haer. 372, 43, Tertull. II, 62 A. Epiph. 1, 316 B.

'Αβροχία, ας, ἡ (ἄβροχος) droogte, Sir. 32:26, Jer. 14:1, 17:8, Sibyll. 3, 540.

Ἄβρωτος, ον (βιβρώσκω) niet gegeten, Herm. Sim. 8, 4.

Ἄβυσσος, ον van het Ion. βυσσός = βυθός, diepte en α intens. resp. copul. (vgl. ἀτενής en and.) = tot de diepte behoorend, zeer diep, ondoorgrondelijk diep; in het profane Grieksch slechts als adj. gebruikelijk, b. v. πέλαγος, βάθος, bij de Thragici ook πλοῦτος, πρᾶγμα, en and.; éens als epitheton van den Tartarus Eur. Phoen. 1605: Ταρτάρου ἐλθεῖν εἰς ἄβυσσα χάσματα. Als zelfst. nw. ἡ ἄβυσσος = afgrond, onpeilbare diepte, vinden wij het sleehts in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch. Eens bij Diog. Laert. 4, 5, 22 in een epigram op den omstreeks 320 vóór Chr. gestorven Krantor, dat evenwel niet, zooals men beweerde, het grafschrift van eenen tijdgenoot is, maar dat door Dion. L. zelven vervaardigd is, κατῆλθες εἰς μέλαιναν Πλουτέως ἄβυσσον. a. LXX = תְּהוֹם Gen. 1:2, 7:11, 8:2, Deut. 8:7, Job 28:14, 38:16, Ps. 36:7, 42:8, 104:6, Jez. 51:10, Ezech. 26:19, 31:4. 15, Am. 7:4, Ps. 107:26. Suid. ὑδάτων πλῆθος πολύ = diepte van water, Job 41:23 = מְצוּלָה. Deut. 33:77 moet men ἄβυσσοι πηγῶν vereenigen. b. In het N. T. Rom. 10:7 τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον, τουτέστι Χ͞ν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν duidt het woord de ondoorgrondelijke diepte als plaats der dooden aan, vgl. Ps. 71:20, Eurip. Phoen. 1605. Hoe nauw beide voorstellingen verwant zijn, kan men zien Job 11:8, 9, 38:16, 17, 28:13, 14; Ez. 31:15; Jon. 2:6, waardoor deze Paulinische wending van het Hebreeuwsche אֶל־עֵבֶר הַיָּם LXX εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης Deut. 30:13 voor de hand lag, nl. waar zoo veelvuldig ἄβυσσος de tegenstelling met οὐρανός vormt — vgl. Gen. 7:11. Job 11:8, Ps. 107:26 en andere plaatsen, evenals ὑποκάτω τῆς γῆς Openb. 5:3, 13, Fil. 2:10. In het Bijbelsche Grieksch is het deze tegenstelling met den hemel, die ἄβυσσος tot een synoniem van ᾅδης maakt, waarin dan de hemelstreek, waartoe de Hades behoort, bijzonder uitgedrukt wordt, vgl. ἄβυσσος ἐσχάτη Jon. 2:6. Openb. 9:1, 2 τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου evenals 20:1, 22:2 is de diepte van de plaats der dooden de gevangenis van machten, die verderf teweegbrachten, waarover de ἄγγελος τῆς ἀβύσσου gesteld is 9:11. Vgl. het verzoek der demonen Luk. 8:31 ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. — Openb. 17:8, 11:7, ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου van het dier 13:18; vgl. 20:10, 14. — In het kerkelijk Grieksch vinden wij b. v. ἄβυσσος ζητημάτων ἡ γραφή Chrys. Hom. 23 in act. ὁ θεός, ἄβυσσος ὢν ἀγαθότητος Theodoret. quaest. 4: in Gen.: ἡ ἀπόγνωσις εἰς αὐτὴν κατάγει τῆς κακίας τὴν ἄβυσσον Chrysost. zooals in het N. T. en in het kerkelijke Grieksch anders βάθος gebruikt wordt, zie Rom. 11:33,

1 Kor. 2:10, Openb. 2:24. Daarentegen vinden wij het zelden van den Hades gebruikt. Ook in de apocr. Act. Th. 32 komt de ἄβυσσος voor (τὴν ἄβυσσον τοῦ ταρτάρου οἰκῶν).

Ἀγαθός, ή, όν, *goed*, afleiding onzeker, misschien samenhangend met γηθέω, ἄγαμαι, ἄγαν. Vgl. het Duitsche *gut*, Holl. *goed*, Goth. *goths*. Dit bijv. nw. drukt eene eenvoudige en volkomene erkenning uit en zegt, dat iets in zijn soort gereed is, zoodat het welgevallen en bevrediging bewerkt. De gedachte van welbehagen en bevrediging zou ook hier niet uit het oog verloren kunnen worden, al was het woord niet verwant met γηθέω. Daarvoor getuigt een te groot deel van het spraakgebruik, wanneer b. v. overal het bezit *goed*, *goederen* genoemd wordt, om daarmee het welbehagen, het aangename van het bezit uit te drukken en dat als voorwaarde en bevordering van het welzijn aan te duiden. Niet alleen Plato noemt gezondheid, schoonheid, rijkdom, kracht de voornaamste goederen. Hij noemt aan den éénen kant datgene wat verblijdt, goed en wijst aan den anderen kant de definitie, dat het goede eene ἡδονή is, slechts daarmeê terug, dat er ook ἡδοναὶ κακαί zijn en toch het booze en het goede niet vereenzelvigd kunnen worden (Rep. VI, 505, C D). Overal grenzen de begrippen goed en nuttig nauw aan elkander. Op grond van het algemeene spraakgebruik, dat in de oude talen niet anders is dan in de nieuwe talen, zal men kunnen zeggen, dat het grondbegrip van het goede is het welbehagen. Het welgevallen in iets, dat in zijne soort volkomen is, doet iemand weldadig aan, die daarmeê te maken heeft (men merke op, dat de Grieken juist καλός in het nauwste rapport met ἀγαθός brachten), zoodat datgene, wat op zichzelf beschouwd goed is, ook dadelijk hem ten goede verstrekt, die daarmeê in aanraking komt. Wat op zichzelf beschouwd goed is, is ook goed voor iemand, voor iets, bevordert en vermeerdert eens anders welzijn. *Goed* is diensvolgens iets, dat gereed, in orde is, wat de voltooiing of ontwikkeling bevordert. Vgl. de uitdrukking Rom. 7:13 τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμοὶ γέγονε θάνατος — ἡ ἁμαρτία διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον. Dit tweevoudig karakter van het begrip *goed* zien wij ook in het Hebr. טוֹב, dat behalve in Genesis, waar het altijd door καλός vertaald is, door de LXX even dikwijls door ἀγαθός als door καλός weergegeven wordt. In טוֹב wordt allereerst de weldadige indruk uitgedrukt, welken iets maakt en waardoor daaraan eene bijzondere beteekenis toekomt. Alzoo ligt daarin het begrip van *voleindigd zijn*. — De toepassing van het begrip op zedelijk gebied ligt nu voor de hand. Terwijl datgene goed is, dat in zijne soort voltooid is, is in hoofdzaak het gebied van het goede tot datgene bepaald, dat zóó is als iets zijn moet, waardoor het een synoniem van δίκαιος wordt, waarvan het onderscheiden is evenals κακός van ἄδικος. In dezelfde verhouding staat tot eene zekere ver-

houding of betrekking de toestand op zichzelven, die zijnen regel in zichzelven heeft, zoodat door noodzakelijke gevolgtrekking niet de δίκη de maat van het goede, maar omgekeerd het goede de maat der δίκη wordt, waarbij dan nog in aanmerking komt, dat ἀγαθός steeds eene gezegende betrekking van het éene subject tot het andere in zich sluit, δίκαιος daarentegen slechts eene betrekking tot de zuivere objectieve δίκη uitdrukt. Vgl. b. v. Rom. 5:7 μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις τολμᾷ ἀποθανεῖν. De δίκαιος doet wat hij moet doen, blijft binnen de hem gestelde grenzen, die hij noch op zelfzuchtige wijze noch uit zelfverloochening overschrijdt. Hij geeft slechts aan een ieder het zijne. De ἀγαθός doet zooveel hij kan en bewijst zijn zedelijk karakter door bevordering van het welzijn van hem, die met hem te maken heeft. Dat ἀγαθός het artikel heeft, δίκαιος niet, ligt hieraan, dat hier de bijzondere betrekking van den ἀγαθός tot hem, voor wien hij bereid is te sterven, in aanmerking komt. Het is niet een weldoener in 't algemeen, maar de weldoener van eenen bepaalden persoon. Voor ἀγαθός in dezen zin vgl. Xen. Cyr. 3, 3, 4: Κῦρον ἐπικαλοῦντες τὸν εὐεργέτην, τὸν ἄνδρα τὸν ἀγαθόν. Dat Rom. 5:7 niet εὐεργέτης geschreven is, brengt de tegenstelling met ἀσεβής met zich. Vgl. ook Xen. Hell. 7, 4, 12 οἱ πλεῖστοι ὁρίζονται τοὺς εὐεργέτας ἑαυτῶν ἄνδρας ἀγαθοὺς εἶναι. Vgl. overigens bij de hier uitgedrukte gedachte Rom. 11:34 τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; — Men merke verder op, dat Mt. 19:13—15, Luk. 18:15—17, Mark. 10:17 enz. volgens alle berichten het gewicht der vraag overeenkomstig de bedoeling des Heeren in ἀγαθός, resq. ἀγαθόν gelegen is, terwijl de vrager klaarblijkelijk in het δικαίωμα der wet, waarnaar de Heer hem verwijst, geen voldoening vond. Hij had meer dan een δίκαιον noodig. Deze toepassing op zedelijk gebied, welke in het Grieksch eerst bij de ouden gevonden wordt (zie hierbeneden), maar die in het Hebreeuwsch ongetwijfeld oorspronkelijker is, zal men nauwelijks in eigenlijken zin eene toepassing mogen noemen, daar het goede in zedelijken zin weder zooveel invloed heeft op het welzijn, dat in dit gebruik van het woord veelmeer de voor den Israeliet noodzakelijke, hoewel niet wezenlijke eenheid van het ethische en physische goede opgesloten ligt. — Het ligt nu ook voor de hand te erkennen, dat dit spraakgebruik, hetwelk dit praedicaat ook op zedelijk niet te rechtvaardigen verschijnselen toepast, zooals het b. v. volgens Passow gepast voor het goede zoowel als voor het kwade (van dieven = listig), in den grond der zaak dus in oneigenlijken zin gebruikt kan worden, ontstaan is uit den *eenzijdigen* nadruk, welken men op het begrip *volkomenheid* legde. Diensvolgens kunnen wij het spraakgebruik het eenvoudigst op de volgende wijze regelen en overzien:

I, a. Goed, voortreffelijk, omnibus rebus absolutus, of — natuurlijk

met de uit het voorgaande voortvloeiende modificaties — zooals Irmisch bij Herod. 1, 4, p. 134: „perfectus —, qui habet in se ac facit omnia, quae habere et facere debet pro notione nominis, officio ac lege." Hiermeê hangt het gebruik bij Homerus en Pindarus samen van voorname, adellijke, door afstamming en dapperheid uitmuntende personen, Od. 15, 324, Il. 13, 284, vgl. L. Schmidt, Ethik der alten Griechen 1, 289 enz. Daarin ligt reeds de zedelijke opvatting van het begrip, welke eerst later duidelijk op den voorgrond treedt. Het beteekent: goed in zijne soort. Xen. Cyr. 1, 6, 19 ἀγαθὸς γεωργός, ἱππεύς, ἰατρός, αὐλητής. Zoo in het N. T. Matth. 7:17, 18, Mt. 19:16, Luk. 18:18, Mark. 10:17, Luk. 18:19, Mark. 10:18, Luk. 8:8, 15, Mt. 25:21, 23, Luk. 19:17, Tit. 2:10. Ligt de nadere bepaling niet in het substantief opgesloten, dan wordt zij door den Acc. uitgedrukt, b. v. Hom. βοὴν ἀγαθός, βίην ἀγαθός.

b. *Goed* met betrekking tot iets anders = wat ten goede komt. Zoo van persoon Mt. 20:15, Luk. 23:50, Tit. 2:5, 1 Petr. 2:18, Rom. 5:7, Joh. 7:12. Van datgene wat ten goede komt Ef. 4:29 (vgl. Gal. 6:10), Mt. 7:11, Luk. 11:13, 10:42, Jak. 1:17, Rom. 7:12, 1 Thess. 3:6, 2 Thess. 2:16, 1 Tim. 2:10, 5:10, Hand. 9:36, Jak. 3:17, 1 Petr. 3:10. Het Neutrum = goed, wat ten goede komt Luk. 16:25, Rom. 7:13, 8:28, 10:15, 13:4, 15:2, Gal. 6:6, 10. Vgl. Rom. 12:21, 1 Thess. 5:15, Filem. 14, Joh. 1:47 (kan uit Nazareth iets goeds (τι ἀγαθόν) voortkomen?) Bedoeld is niet: iets, dat zedelijk goed is, maar goed met betrekking tot het verwachte heil, vgl. Jez. 52:7, Rom. 10:15. Hiermeê hangt de aanduiding van het goed door *goed*, *goederen* samen. Luk. 12:18, 19, Gal. 6:6, ook van datgene wat wij in Christus bezitten Rom. 14:16, Filem. 6, vgl. Luk. 1:53, Hebr. 9:11, 10:1, vgl. Xen. Cyrop. 7, 1, 6 πολλά τε καὶ ἀγαθὰ κτήσασθαι. — In het kerkelijk Grieksch wordt ἀγαθόν van het heilig avondmaal gebruikt. Zie Suic. Thes. s. v. Basilius M. epist. Can. III ad Amphil. (οἱ τοῖς λῃσταῖς ἀντεπεξιόντες, ἔξω μὲν ὄντες τῆς ἐκκλησίας, εἴργονται τῆς κοινωνίας τοῦ ἀγαθοῦ· κληρικοὶ δὲ ὄντες, τοῦ βαθμοῦ καθαιροῦνται.

II. Eerst de Atheners en bij dezen de wijsgeeren pasten het woord op het zedelijk gebied toe en duidden met καλὸς κἀγαθός alle eigenschappen aan van een geëerd Atheensch man. Zie ook Luk. 18:15. Τὸ ἀγαθόν is het summum bonum. Hoe de godsdienst der openbaring dit begrip dieper opvat, is bekend. Steeds komt in de Heilige Schrift het zedelijk goede voor als door God gewild. Vgl. Fil. 1:6, 2 Tim. 3:17, Ef. 2:10. *Goed* is datgene wat iets goddelijks heeft. Zie Gen. 1. Vgl. daarbij Mt. 19:17 (cf. vs. 16), waar Lachmann, Tdf. W. Tr. τί με ἐρωτᾷς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; εἷς ἐστὶν ὁ ἀγαθός, rec. evenals bij Mark. 10:17, 18, Luk. 18:18, 19 τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός.

Vandaar de verwantschap met δίκαιος. Het δίκαιον is datgene wat overeenkomstig de δίκη is, d. i. op het gebied der openbaring Gods wat overeenkomstig het oordeel Gods is. Met het begrip ἀγαθόν komt het begrip δίκαιον overeen. Het laatste is een begrip, dat eene zekere verhouding of betrekking aanduidt, terwijl ἀγαθός die inwendige harmonische voltooiing aanwijst,. die hare wet en maat in zichzelve heeft en allereerst aan God toekomt. Vgl. Athan. I, De Trin. II, 169: Πῶς οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός; Ὅτι ὁ θεὸς οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγαθότητός ἐστιν ἀγαθός, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἀγαθότης. ὁ δὲ ἄνθρωπος μετοχῇ ἀγαθότητός ἐστιν ἀγαθός. Hoezeer deze bepaaldheid van het begrip invloed heeft, zien wij uit de afgeleide woorden, welke, voorzoover zij in het profane Grieksch voorkomen, meestal niet eens in zedelijken zin gebruikt worden. Met een substantivum Mt. 12 : 35 (Luk. 6 : 45 voegt τῆς καρδίας bij θησαυροῦ), Hand. 11 : 24, Rom. 2 : 7, 13 : 3, 2 Kor. 9 : 8, Ef. 2 : 10, Kol. 1 : 10, 2 Thess. 2 : 17, 2 Tim. 2 : 21, 3 : 17 (vgl. Mt. 19 : 17), Tit. 1 : 16, 3 : 1, Hebr. 13 . 21, Fil. 1 : 6, 1 Petr. 3 : 16. De uitdrukking συνείδησις ἀγαθή Hand. 23 : 1, 1 Tim. 1 : 5, 19, 1 Petr. 3 : 16, 21 duidt het geweten aan als het getuigenis aangaande het zedelijk goede, inzoover het met het ontbreken van de schuld tegelijk den mensch het bezit der gerechtigheid verzekert. Zie συνείδησις. Het neutrum τὸ ἀγαθόν Mt. 19 : 17, Luk. 6 : 45, Rom. 2 : 10, 7 : 19, 12 : 2, 9, 12 : 21, 13 : 3, 16 : 19, Ef. 4 : 28, 1 Petr. 3 : 13, 2 Joh. 11. Zonder artikel Mt. 19 : 16, Rom. 7 : 18, 9 : 11, 2 Kor. 5 : 10, Ef. 6 : 8, 1 Petr. 3 : 11, Joh. 5 : 29. Plur. τὰ ἀγαθά Mt. 12 : 35, Joh. 5 : 39, Rom. 3 : 8. Zonder artikel Mt. 12 : 34. — Tegenover κακός, πονηρός Mt. 5 : 45, 7 : 11, 12 : 34, 35, 22 : 10. Φαῦλος Joh. 5 : 29, 2 Kor. 5 : 10. Synoniem καλός, δίκαιος.

'Αγαθότης, ητος, ἡ (ἀγαθός) goedheid, Wijsh. 1 : 1, Sir. 45 : 23, Philo I, 54, 45 ἡ γενικωτάτη ἀρετή, ἥν τινες ἀγαθότητα καλοῦσιν. Clem. A. I, 980 A, II, 332 A. Het woord komt ook als titel voor. Zie b. v. Basil. IV, 544, Greg. Naz. III, 64 A. Greg. Nyss. III, 1097.

'Αγαθόω, ώσω (ἀγαθός) iemand goed doen, tegenover κακόω. 1 Sam. 25 : 31 τινί, Sir. 49 : 9, Jer. 39 : 4, 51 : 27, τινα. 2. Goed maken Numen. bij Eus. III, 905, C σθαι goed worden.

'Αγαθύνω, υνῶ goed of blijde maken Richt. 16 : 25, ἠγαθύνθη ἡ καρδία αὐτῶν, 19 : 22, 2 Sam. 13 : 28, 1 Kon. 1 : 47, 2 Kon. 9 : 30, 2 Ezr. 7 : 18, Neh. 2 : 5, 1 Makk. 1 : 12, Theodtn. Dan. 6 : 23. 2. Goed doen, beweldadigen Richt. 17 : 13 τινί, Ruth 3 : 10, 2 Kon. 10 : 30, Ps. 50 : 20 τινά, 124 : 4 τινί.

'Αγαθῶς (ἀγαθός) goed, vriendelijk 1 Sam. 20 : 7, 2 Kon. 11 : 18, Tobit 13 : 10.

'Αγαθωσύνη, ἡ, slechts in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch, = goedheid, zoowel bonitas als benignitas, vooral evenwel in de eerste

beteekenis, die in het N. T. de eenige schijnt te zijn. Vandaar Phavorinus ἡ ἀπηρτισμένη ἀρετή. Het is de eigenschap van den door het goede beheerschten en naar het goede strevenden mensch, het is zedelijke degelijkheid. Ef. 5:9, 2 Thess. 1:11 εὐδοκία ἀγαθ., wat aan de ἀγαθωσύνη behaagt, zie εὐδοκία. Rom. 15:14. Theophylactus vertaalt benignitas, zooals Neh. 9:25, 35, 2 Sam. 7:21. Anderen daarentegen vertalen ἀγαθωσύνη Gal. 5:22 met het oog op het volgende πίστις door bonitas, integritas, ὁλόκληρον τὴν ἀρετήν. LXX = טוֹבָה 2 Kron. 24:16, Pred. 4:8. 5:10, 7:14, 9:17. טוֹב Ps. 52:5, 38:21. — 2 Sam. 7:21 (Hebr. גְדוּלָה) is het niet zoozeer vertaling als verklaring.

Ἀγαθοεργέω 1 Tim. 6:18. Anders slechts in het kerkelijk Grieksch i. p. v. den Attischen vorm ἀγαθουργεῖν, welken Lchm. Tdf. Tr. W. Hand. 14:17 gebruiken. Vgl. Herod. 1, 67 Λίχης τῶν ἀγαθοεργῶν — Σπαρτιατέων: Lichas uit het getal der door dapperheid beproefden. Spart. volgens Tim. lex. = κατ' ἀνδραγαθίαν αἱρετοί. Maar 3, 160 ἀγαθοεργία Περσέων, wat iemand den Perzen goeds heeft gedaan, waardoor hij zich aangaande hen verdienstelijk gemaakt heeft. Diensvolgens is ἀγαθοεργεῖν zoowel: iets goeds uitwerken, als ook: iemand goed behandelen. Daar in de klimax van 1 Tim. 6:18 aan het gebruik van den rijkdom gedacht wordt, is het hier = anderen goed behandelen, zich verdienstelijk maken, goed doen, weldoen, evenzoo als Hand. 14:17.

Ἀγαθοποιέω, eigenaardig aan het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch, Att. ἀγαθὸν ποιεῖν, εὐεργετεῖν. 1. Goed doen, het goede doen, tegenover ἁμαρτάνειν,, 1 Petr. 2:20, zoo ook 2:15, 16, 3:6, 17, 3 Joh. 11 en Clem. R. 2, 10. 2. Naar het verband in den zin van ἀγαθός 1, b = goed doen, zoodat het iemand ten goede komt, weldoen. Aldus in de genoemde plaatsen van het N. T. Evenzoo duidt het synonieme καλοποιεῖν slechts nu en dan naar het verband *weldoen* aan; anders regelmatig = fatsoenlijk behandelen. Met den Acc. beteekent het *goed doen*, zoodat het iemand ten goede komt. Luk. 6:33, vgl. Num. 10:32 = הֵיטִיב. Tob. 12:14; met den Dat. Richt. 17:13, 2 Mcc. 1:2. 1 Mcc. 11:33. Absoluut Luk. 6:35, Mark. 3:4 en Luk. 6:9 parallel ψυχὴν σῶσαι. Mt. 12:12 καλῶς ποιεῖν. — Hand. 14:17 rec. zie ἀγαθοεργεῖν. — Tegenover κακοποιεῖν Mark. 3:4, Luk. 6:9, 3 Joh. 11, 1 Petr. 3:17; vgl. tegenover κακοῦν Zef. 1:12. Bij de astrologen = bonum omen afferre.

Ἀγαθοποιός, όν. 1. Het goede uitoefenend, recht handelend, 1 Petr. 2:15. Zoo ook 2 beneficus. In dezen zin staat het Clem. Al. Strom. ed. Sylb. 294 φύσις τοῦ ἀγαθοποιοῦ τὸ ἀγαθοποιεῖν, ὡς τοῦ πυρὸς τὸ θερμαίνειν καὶ τοῦ φωτὸς τὸ φωτίζειν. In de astrologie van de gunstige sterren. Vgl. Sir. 42, 14 ἀγαθοποιὸς γυνή van eene vrouw, die zich vriendelijk voordoet om te verderven. Slechts bij lateren.

Ἀγαθοποιΐα, ἡ, behalve bij de astrologen (= beneficentia siderum)

slechts 1 Petr. 4 : 19, vgl. 2 : 15, 20; 3 : 6, 17 = het volbrengen van het goede. Zie Clem. Al. Strom. ed. Sylb. p. 274 ὅτῳ δὴ ἡ ἐπίτασις τῆς δικαιοσύνης εἰς ἀγαθοποιΐαν ἐπιδέδωκεν. Herm. Mand. 8 vindt men ἀγαθοποίησις, dat aan ἀγαθοποιΐα gelijk is.

Φιλάγαθος, ον 1 het goede liefhebbend, vriend van het goede. Arist. Magn. Mor. 2 : 14 beschrijft den σπουδαῖος, die met ernst rechtschapen wil zijn, als Φιλάγαθος in tegenstelling met Φίλαυτος, welk praedicaat den Φαῦλος toekomt. Overeenkomstig den samenhang aldaar is hij Φιλάγαθος, die het goede met zelfverloochening liefheeft. Somtijds vinden wij het woord ook bij Plut. b. v. Mor. 140, c. ἀνὴρ Φιλάγαθος καὶ Φιλόκαλος σώΦρονα καὶ κοσμίαν γυναῖκα ποιεῖ. In dezelfde verbintenis Comp. Thes. et Romul. 1, 5. In deze algemeene beteekenis Wijsh. 7 : 22 van de σοΦία: ἔστι ἐν αὐτῇ πνεῦμα — Φιλάγαθον. Daarentegen wordt in het kerkelijke Grieksch het woord meestal gebruikt in de specifieke beteekenis 2: die gaarne goedig is, gaarne het goede doet, b. v. verbonden met Φιλοικτίρμων. In de overeenkomstige beteekenis vinden wij daar ook Φιλαγάθως en Φιλαγαθωσύνη, terwijl Φιλαγαθία bij Philo en Clem. Alex. overeenkomt met de algemeene beteekenis van Φιλάγαθος. Zoo verklaart dan ook Chrysostomus in de eenige plaats van het N. T., waar wij het woord vinden (Tit. 1 : 8): τὰ αὑτοῦ πάντα τοῖς δεομένοις προϊέμενος en eveneens Theophylactus: τὸν ἐπιεικῆ, τὸν μέτριον, τὸν μὴ Φθονοῦντα, hoewel hij het ἅπ. λεγ. ἀΦιλάγαθος 2 Tim. 3 : 3 door ἔχθρος παντὸς ἀγαθοῦ verklaart. Overweegt men, dat ἀΦιλάγαθοι 2 Tim. 3 : 3 tusschen ἀνήμεροι en προδόται staat, evenals dat Tit. 1 : 8 het Φιλάγαθον onder de vereischten voor eenen presbyter naast Φιλόξενος voorkomt, waarna dan eerst de meer algemeene zedelijke hoedanigheden genoemd worden σώΦρονα, δίκαιον, ὅσιον, zoo schijnt, dat wij aan de door genoemde Grieksche verklaarders gegevene vertolking toch de voorkeur moeten geven. Wij kunnen als volgt verklaren: die gaarne en met zelfverloochening het goede doet, goedig is. Vgl. Xen. Hell. 6, 1, 3, waar μεγαλοπρεπής edelmoedig naast Φιλόξενος voorkomt. Tit. 1 : 8 zal Φιλάγαθος naast Φιλόξενος de zelfverloochening, die uit zulk eene handelwijs spreekt, uitdrukken.

'ΑΦιλάγαθος, ον slechts in het N. T. en ook daar slechts 2 Tim. 3 : 3 onder de verschijnselen, die de boosheid en den afval der laatste tijden kenmerken. Volgens het verband en hetgeen wij onder Φιλάγαθος opmerkten, zal men de verklaring van Theophylactus ἐχθροὶ παντὸς ἀγαθοῦ wel moeten afwijzen en het woord als eene negatieve en daarom sterke aanduiding van de verhardheid des harten beschouwen, zoo ongeveer als = ongeschikt voor alle zelfverloochening om wel te doen.

'Αγαλλιάομαι, een deponens, dat bij uitzondering Luk. 1 : 47 en Openb. 19 : 7 ook in actieven vorm voorkomt; gewoonlijk met den Aor.

med. ἠγαλλιασάμην, Joh. 5 : 35 evenwel ook met het passieve ἠγαλλιάθην (rec. Vatic. vgl. Tregelles ἀγαλλιασθῆναι) hoewel slechts op deze eene plaats. Vgl. Krüger § 38, 13, 1 etc.

In het gewone Grieksch komt ἀγ. niet voor. Wij vinden het met zijne derivata ἀγαλλίασις en ἀγαλλίαμα slechts in het Bijbelsche Grieksch. Vandaar is het overgegaan in het kerkelijke Grieksch. Waarschijnlijk is het door de LXX gevormd. Het schijnt ten minste noch vroeger noch later behoord te hebben tot de gewone taal der Hellenistische kringen, daar wij bij Josephus en vooral bij Philo geen spoor daarvan vinden en het zeldzaam voorkomen in de Apocr. genoegzaam door het voorbeeld der LXX verklaard wordt. Het is gevormd òf door afleiding van ἀγάλλομαι, misschien in aansluiting aan het Hebreeuwsche גיל, waarmeê het in beteekenis overeenkomt, òf (vgl. ἀκροβυστία, βαττολογεῖν) uit גיל met aansluiting aan ἀγάλλομαι (zoo Buttmann, Gramm. des neutest. Sprachgebr. S. 45). Bij de LXX dient het om de werkwoorden גיל en רנן weder te geven, somtijds hoewel zeer zelden = הלל Hithpael, עלז, שׂושׂ en wij vinden het evenals de afgeleide woorden slechts in de Psalmen en in eenige profetische plaatsen, behalve in den cod. Alex. nog Spreuk. 11 : 10 en 2 Kon. 11 : 20. Het is een woord, dat tot de geestelijke poëzie behoort, waaruit het eerst in de taal der apocriefen, de vert. van Aquila, Symm. Theodotion en in het Nieuw-Testamentische Grieksch is overgegaan, — een voorbeeld van den invloed van de taal der Psalmen.

Ἀγαλλιᾶσθαι duidt eene godsdienstige vreugde aan, en wel zooals גיל en רנן eene zalige verrukking. Oorspr. = wegnemen, ontrukken, het verkeeren in eene geestelijke ecstase, die de ziel geheel vervult. De behoefte aan vorming van een nieuw woord deed zich des te meer gevoelen, toen aan den eenen kant geen enkel in het zg. profane Grieksch voorkomende woord voldoende was, om de vreugde in God, den God des heils (Jez. 61 : 10) voldoende uit te drukken en aan den anderen kant de Bacchantische en Korybantische jubeltonen toch moeilijk met de hemelsche, goddelijke vreugde te vergelijken waren.

Wij vinden het bij de LXX = גיל, gewoonlijk verbonden met εὐφραίνεσθαι, שׂמח, Ps. 2 : 11, 9 : 15, 13 : 5, 6, 14 : 7, 16 : 9, 21 : 1, 31 : 8, 32 : 11, 34 : 9, 47 : 12, 51 : 10, 52 : 7, 89 : 17, 96 : 11, 97 : 1, 9, 118 : 24, 149 : 2, Jez. 25 : 9, 35 : 1, 2, 49 : 13, 61 : 10, 65 : 19 = רנן Ps. 5 : 12, 20 : 6, 33 : 1, 35 : 27, 51 : 16, 59 : 17, 63 : 8, 67 : 5, 71 : 23, 81 : 2, 84 : 3, 89 : 13. 90 : 14, 92 : 5, 95 : 1, 96 : 12, 98 : 8, 132 : 9, 16, 145 : 7, 149 : 5, Jez. 65 : 14. Het komt gewoonlijk intransitief voor met ἐπί cum Dat. Ps. 9 : 15, 13 : 6, 21 : 1, 31 : 8, Tob. 13 : 13, Sir. 30 : 3, Luk. 1 : 47. Met ἐπί cum Acc. Ps. 119 : 162, 84 : 3, met ἐν bij de LXX slechts Ps. 95 : 5, waarmeê in het N. T. Joh. 5 : 35 niet te vergelijken is. Ook kunnen wij 3 Macc. 2 : 17 hier evenmin bij

vergelijken (Wahl) als 1 Petr. 1 : 6. Evenzoo is ook ἐν κυρίῳ Ps. 33 : 1 niet het voorwerp van de blijdschap, maar de sfeer, waarin de blijdschap gehoord zal worden. Eer zou men nog Ps. 89 : 17 ἐν τῷ ὀνόματί σου kunnen vergelijken. — Zoo wordt het object door den eenvoudigen Datief aangesloten Ps. 89 : 13, 145 : 7, terwijl Ps. 95 : 1 τῷ θεῷ Dat. comm. is, Luk. 10 : 28 evenwel de Datief op het subject betrekking heeft en 1 Petr. 1 : 9 de Datief een adverbium vervangt. Bij Luk. 10 : 21 vgl. 1 : 47, Soph. Ant. 1232 πτύσας προσώπῳ, Plato Euthymed. 275 E: πάνυ μειδιάσας τῷ προσώπῳ, derhalve een instrum. Dat. (Kühner § 425, 3, vgl. Bernhardy, Synt. S. 101). Bij 1 Petr. 1 : 8 vgl. Ps. 132 : 16, waar het in het werkwoord uitgedrukte begrip, dat anders als product der handeling in den Acc. toegevoegd wordt (νίκην νικᾶν, μάχην μάχεσθαι) er in den Datief bijgevoegd is als de handeling bewerkend of nader bepalend zooals θανάτῳ ἀποθνήσκειν, Plat. Phil. 21, 6 ταῖς μεγίσταις ἡδοναῖς χαίροις ἄν. Soph. Oed. R. 65 ὕπνῳ γ' εὕδοντα in diepen slaap. Vgl. Kühner § 410, 2, 4. Bernhardy t. a. pl. S. 107. — In het N. T. wordt het object nog verbonden door ὅτι Mt. 5 : 12, door ἵνα Joh. 8 : 56. Eindelijk door participia Hand. 16 : 34, 1 Petr. 1 : 8. Zonder object en nadere bepaling Hand. 2 : 26 (uit Ps. 16 : 9), 1 Petr. 4 : 13, Openb. 19 : 7. — Behalve εὐφραίνεσθαι worden nog de synonima τέρπεσθαι Ps. 34 : 9, ἀλαλάζειν Ps. 81 : 2, 95 : 1, μεγαλύνεσθαι Ps. 20 : 6 (vgl. μεγαλύνειν Luk. 1 : 46), χαίρειν Mt. 5 : 12, 1 Petr. 4 : 13 (vgl. 1 : 8), Openb. 19 : 7 (vgl. Joh. 8 : 56 met ἀγαλλιᾶσθαι) verbonden.

2. Transit. ἀγ. τί iets jubelend prijzen slechts = רִנֵּן Ps. 51 : 16, 59 : 17, waar ook het Hebr. woord op ongewone wijze met den Acc verbonden is. In Tob. 13 : 7 (ἡ ψυχή μου) ἀγαλλιάσεται τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ, parallel ὑψοῦν. Ps. 89 : 17 is ἀγαλλιᾶσθαι gelijk aan ὑψοῦσθαι. De grondtekst Ps. 51 : 16, 59 : 17 weerspreekt de onderstelling, alsof ἀγαλ. als een intrans. werkwoord van *gevoelen* b. v. αἰσχύνεσθαι, χαίρειν en andere met den Acc. verbonden zou zijn.

Ἀγαλλίασις, ἡ, de verrukking, blijdschap, bij de LXX = גִּיל Ps. 45 : 16, 65 : 13. רִנָּה Ps. 30 : 6, 42 : 5, 107 : 22, 118 : 15, 47 : 2, 126 : 2, 5, 6. רְנָנָה Ps. 63 : 6, 100 : 2. שָׂשׂוֹן Ps. 45 : 8, 51 : 10, 14, 104 : 43. Slechts in de Psalmen vinden wij het woord (nl. in het O. T.). Het duidt steeds de vreugde over de heilsdaden Gods aan, vgl. vooral Ps. 126 evenals Ps. 118 : 15. Dikwijls verbonden met εὐφροσύνη, αἴνεσις, χαρά tegenover κλαυθμός Ps. 30 : 6. In het N. T. Luk. 1 : 14, Hand. 2 : 46, Jud. 24, Hebr. 1 : 9 van de vreugde des heils, welk bijzonder oogpunt ook Luk. 1 : 44 niet geheel vergeten wordt. Tob. 13 : 1 is προσευχὴ εἰς ἀγαλλίασιν een lof- en dankgebed. Act. Thom. 8 : 26, 56 : 12. — Daarenboven vinden wij nog bij de LXX het passieve ἀγαλλίαμα, τό, in eenige plaatsen van Jezaja (Jez. 16 : 10, 22 : 13, 35 : 10, 51 : 3, 11,

60 : 15, 61 : 11, 65 : 18) en in drie Psalmen (32 : 7, 48 : 3, 119 : 111) voor verschillende Hebr. synoniemen in dezelfde beteekenis als ἀγαλλίασις. Verzwakt daarentegen Sir. 1 : 11, 6 : 31, 15 : 6. Verder Sir. 30 : 22, 31 : 28, Jud. 12 : 14, Bar. 4 : 34. Addit. Esth. 4 : 2 κόσμος ἀγαλλιάματος, sieraad.

Ἄγαλμα, ατος, τό beeld, sieraad Arist. 101 : 20, 108 : 17.

Ἀγαλματοφορεῖν het beeld, de idee eener zaak in zijnen geest ronddragen, bewaren; liefhebben, eeren Philo I, 4, 27; 16, 4; II, 85, 11, Athen. 62, 15, Orig. III, 381 A, Eus. II, 860 A B, 872 B.

Ἄγαμος, ον, ὁ, ἡ, τό van α privans en γάμος (zie onder γαμός), ongetrouwd, ongehuwd 1 Kor. 7 : 8, 32; 1 Kor. 7 : 11, 34 bepaald van de vrouw (gew. Grieksch ἄνανδρος).

Ἀγανακτέω, ῶ, ήσω van ἄγαν te veel en ἀκτός (adj. verbale van ἄγω) of τὸ ἄχθος de last, de smart, de pijn. Gevormd evenals πλεονεκτεῖν. Zich pijnlijk voelen aangedaan, verstoord, ontevreden, boos zijn. Absoluut Wijsh. (Sapient. Sal.) 5 : 23, Mt. 21 : 15, 26 : 8, Mk. 10 : 14, 14 : 4; περί τινος, over enz. zijn, over iemand of iets Mt. 20 : 24, Mk. 10 : 41; met een volgend ὅτι = dat of omdat Lk. 13 : 14.

Ἀγανάκτησις, εως, ἡ ontevredenheid, gramschap, verontwaardiging. Alleen 2 Kor. 7 : 11.

Ἀγαπάω, Fut. ἀγαπήσω, liefhebben, misschien samenhangend met ἄγαμαι. Men kan op grond van dit verband — dat ook waarschijnlijk ἄγη, ἀγανός, ἀγάλλω, γαίω, γάνυμαι enz. evenals het Lat. gaudere omvat, zie Curtius 172 — ἀγαπᾶν verklaren door: genot in iets hebben. Homerus heeft behalve ἀγαπᾶν ook ἀγαπάζω.

Wat de beteekenis betreft, moeten wij opmerken, dat de Grieksche taal voor *liefhebben* drie woorden heeft: φιλεῖν, ἐρᾶν, ἀγαπᾶν, waarvan ἐρᾶν slechts in weinige plaatsen van het O. T. voorkomt (Esth. 2 : 17, Spreuk. 4 : 6 = אהב, Wijsh. 8 : 2; ἐραστής Ex. 16 : 33, 36 : 37, 23 : 5, 9, 22, Jer. 22 : 20, 22, Klaagl. 1 : 20, Hoz. 2 : 7, 9, 12, 14, 15 vertaling van מְאַהֵב, een wellustig liefhebben). In het N. T. komt ἐρᾶν niet voor. Ἐρᾶν duidt hartstochtelijke liefde aan. Vgl. Xen. Hier. 11 : 11 οὐ μόνον φιλοῖο ἄν, ἀλλὰ καὶ ἐρῷο ὑπ᾽ ἀνθρώπων. Bij het zedelijke, heilige karakter van die liefde, waaraan de Heilige Schrift inzonderheid denkt, paste ἐρᾶν zoo weinig, dat het behalve Spreuk. 4 : 6 [Wijsh. v. Sal. 8 : 2] in bonam partem ook in het O. T. niet gevonden wordt (1 Sam. 19 : 1, dat Trommius onjuist aanhaalt, moeten wij ἡρεῖτο lezen). Vgl. over het hier gezegde aangaande ἐρᾶν des verkiezend Trench „Synonyms of the N. T." (London 1871) en Orig. Prol. in Cant. opp. III, p. 28—30.

Wat de verhouding van ἀγαπᾶν en φιλεῖν betreft, merken wij op, dat deze woorden in vele gevallen dezelfde beteekenis hebben, ja somtijds verwisseld worden. Vgl. b. v. Xen. Mem. 2, 7, 9 met 2, 7, 12.

Toch blijkt juist uit deze plaatsen, dat het onderscheid tusschen beide woorden niet zeer groot is. Vgl. Hom. Od. 7, 32, 33 *οὐ γὰρ ξείνους οἵδε μάλ' ἀνθρώποις ἀνέχονται, οὐδ' ἀγαπαζόμενοι φιλέουσ', ὅς κ' ἄλλοθεν ἔλθῃ.* Hoe vaak *ἀγαπᾶν* en *φιλεῖν* in dezelfde beteekenis gebruikt worden, moeten wij toch niet over 't hoofd zien, dat in alle gevallen, waar aan de vriendschappelijke betrekking tusschen verwanten, vrienden enz. gedacht wordt, het vanzelf sprak, *φίλος*, *φιλεῖν* enz. te gebruiken, waarom wij die woorden ook meer dan *ἀγαπᾶν* vinden. Ook moeten wij opmerken, dat *ἀγαπᾶν* eene beteekenis heeft, welke *φιλεῖν* ondanks alle overeenstemming met *ἀγαπᾶν* niet heeft, als die van tevreden zijn, zich met iets vergenoegen (*τινί*, ook *τί*, of met het Part. of *εἰ*, *ἐάν*; zoo van Homerus af tot het latere Grieksch; Thucydides, Plato, Xen. Demosth. Luc.), volgens de oude Lexicografen = *ἀρκεῖσθαί τινι*, *μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν*. Daarentegen heeft *ἀγαπᾶν* niet de beteekenis ***kussen*** en de andere ***iets gaarne doen***, plegen te doen, welke beteekenissen *φιλεῖν* wel heeft. Vraagt men naar eenen grond van het opvallend feit, dat in het Bijbelsche Grieksch zoowel in het O. T. als in het N. T., waar aan de aan de Goddelijke openbaring eigenaardige liefde gedacht wordt, consequent *ἀγαπᾶν* gebruikt wordt, terwijl *φιλεῖν* geen eigenaardige kleur aangenomen heeft, dan zal men moeten zeggen, dat toch de door *ἀγαπᾶν* uitgedrukte liefde een bijzonder karakter hebben moet. Men bepale het onderscheid als volgt, dat *φιλεῖν* de natuurlijke, oorspronkelijke, onwillekeurige liefde aanduidt, — amare —, terwijl *ἀγαπᾶν* de vrije liefde, de liefde als de vrucht van iemands wil, het ***diligere*** aanwijst. Men kan dit onderscheid ten minste voor het Bijbelsch spraakgebruik aannemen. Wij vinden dat ook in het gewone Grieksch. Vgl. Aristot. Rhet. 1, 11 *τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἀγαπᾶσθαί ἐστιν αὐτὸν δι' αὐτόν*, zoodat hij Eth. Nik. 1, 3 *ἀγαπᾶν*, *προαιρεῖσθαι*, *διώκειν* synoniem gebruikt. In het Bijbelsche Grieksch wordt slechts ééns de liefde van God voor de menschen door *φιλεῖν* uitgedrukt en dit niet op de door Tittmann (De Synon. N. T. p. 53) aangehaalde plaats Joh. 16 : 27, waar aan de bijzondere betrekking van den Vader tot de jongeren van Jezus gedacht wordt, maar in de uitdrukking *φιλανθρωπία* Tit. 3 : 4. Daar zegt deze uitdrukking iets geheel anders dan in het gewone Grieksch. Nooit wordt van de liefde der menschen tot God *φιλεῖν* gebruikt. Ongehoord in het gewone Grieksch is het gebod der liefde zoowel tot God als tot den naaste en dit wordt in het N. T. steeds door *ἀγαπᾶν* uitgedrukt. Van de liefde tot de vijanden staat *ἀγαπᾶν*, nooit *φιλεῖν*. Vgl. daarentegen Joh. 15 : 19 *εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει.* Van de verhouding van Jezus tot Lazarus staat beurtelings *φιλεῖν* en *ἀγαπᾶν* Joh. 11 : 3, 5, 36f, evenzoo van zijne verhouding tot Johannes Joh. 20 : 2 vgl. met 13 : 23, 19 : 26, 21 : 7. Vgl. Spr. 8 : 17 *ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ* = אֲנִי אֹהֲבַי אֵהָב. Maar

men gevoelt, hoe ongepast φιλεῖν Mark. 10 : 21 zou zijn. Joh. 11 : 5 heeft cod. D. ἐφίλει, andere getuigen hebben ἠγάπα. De zedelijke, heilige liefde, die langs den weg der Goddelijk openbaring tevoorschijn komt en komen moet, kan misschien met de natuurlijke geneigdheid in tweestrijd komen, maar het φιλεῖν sluit het ἀγαπᾶν in zich. De omvang van het begrip φιλεῖν is grooter dan die van ἀγαπᾶν. Daarentegen staat ἀγαπᾶν daardoor veel hooger dan φιλεῖν, dat het zedelijke waarde heeft. Hoewel in het gewone Grieksch een gevoel van zedelijkheid met het woord niet verbonden was, was het toch daarvoor juist zeer geschikt. Daar in het N. T. het rechte woord voor die zedelijke of geestelijke, eeuwige liefde niet gemist kon worden, werd het misschien door de LXX in aansluiting aan ἀγαπᾶν gevormde, in het gewone Grieksch vreemde ἀγάπη in de taal van het N. T. de benaming van de heilige en Goddelijke liefde, terwijl de Grieken slechts ἔρως, φιλία, ook στοργή kenden — ook een opmerkelijk feit voor het rechte begrip van ἀγαπᾶν. Reeds in de Vulgata is deze toestand juist erkend. Ééns vertaalt zij ἀγαπᾶν door amare, 2 Petr. 2 : 15, dat anders = φιλεῖν In de overige gevallen gebruikt zij gewoonlijk diligere, ἀγάπη = caritas, dilectio. Hoe gewichtig deze opmerkingen voor het Bijbelsche en Christelijke begrip van liefde zijn, heeft geen verder bewijs van noode. Hoezeer de taal van den Bijbel het woord ἀγαπᾶν verrijkt, wordt duidelijk, wanneer men de volgende uiteenzetting met de opgaven van de lexica van het gewone Grieksch vergelijkt. Geheel vreemd b. v. is aan het gewone Grieksch het gebruik van ἀγαπᾶν ter aanduiding van de erbarmende liefde evenzoo van de liefde, welke zich geheel vrij aan haar object wijdt. Het Nieuw-Testamentisch gebruik met betrekking tot de woorden ἀγαπᾶν, ἀγάπη, ἀγαπητός is afgerond en vormt een goed geheel. Dat gebruik is voorbereid door het gebruik der LXX van ἀγαπᾶν voor het Hebr. אהב in zijnen geheelen omvang met één of twee kenmerkende uitzonderingen. Het Hebr. woord omvat de beteekenissen van alle drie Grieksche synoniemen. Zeer dikwijls wordt het in een verband gebezigd, waarin de Griek niet van liefde sprak, nl. van de voor God en zijnen wil geëischte evenals van de in God zelven gevondene liefde (Deut. 7:13, 10:15, 18, 23 : 6, 2 Sam. 12 : 24, Ps. 78 : 68, 87:2, 146 : 8, Jez. 43:4, 48:14, 63:9). De liefde van God zelven is den Griek geheel vreemd (zie ἀγαπή). Afgezien nu van weinige plaatsen, waar men slechts de bedoeling omschreven heeft (Mich. 3 : 2 = ζητεῖν, Spreuk. 18 : 21 = κρατεῖν, 17:20 = χαίρειν) wordt אהב geregeld door ἀγαπᾶν vertaald, uitgezonderd daar waar van wellustige liefde sprake is (in 't geheel 16 maal), in welk geval constant ἐρᾶν, ἐραστής gebruikt wordt (zie hierboven) en waar het eene zinlijke geneigdheid of eene natuurlijke geaardheid aanduidt (10 maal) en dan door φιλεῖν en compos. vertaald wordt — Gen. 27 : 4,

9, 14, 37 : 3, Jez. 56 : 10, Pred. 3 : 8, vgl. 2 Kron. 26 : 10 φιλογεωργός אֹהֵב אֲדָמָה — evenals op twee plaatsen, waar van eene verwerpelijke geneigdheid sprake is 1 Kon. 11 : 1 φιλογύναιος en Spreuk. 17 : 20 φιλαμαρτήμων. Slechts op twee plaatsen is φιλεῖν synoniem met ἀγαπᾶν Spreuk. 8 : 17, 29 : 3. Hierdoor is het gebied voor ἀγαπάω aan den eenen kant in verhouding tot het Hebr. woord beperkt, aan den anderen kant in verhouding tot het gewone spraakgebruik belangrijk uitgebreid, terwijl het gebied van het godsdienstig leven met zijn eigenaardig verschijnsel der liefde van goddelijke en menschelijke zijde daarbij getrokken is, dat nu in het N. T. het begrip, zooals onder ἀγάπη blijken zal, wezenlijk bepaalt. Het Nieuw-Testamentisch spraakgebruik is als volgt:

a. Ἀγαπᾶν wordt overal daar gebruikt, waar het op de richting van den wil aankomt. Mt. 5 : 43, vs. 44, 19 : 19, 22 : 37, 39, Mark. 12 : 30, 31, 33, Luk. 6 : 27, 35, 10 : 27, Rom. 13 : 9, Gal. 5 : 14, Ef. 5 : 25, 28, 33, Kol. 3 : 19, Jak. 2 : 8, 1 Petr. 1 : 22, 2 : 17. Eveneens waar de geneigdheid op de beslissing van den wil rust, op eene verkiezing van het object. Zoo Hebr. 1 : 9, 2 Kor. 9 : 7, 2 Petr. 2 : 15, 2 Tim. 4 : 10, 1 Petr. 3 : 10; vgl. Joh. 3 : 19, 12 : 43, Luk. 6 : 32, Mt. 5 : 44, 46, Luk. 6 : 35. Vgl. Demosth. pro cor. 109 (263, 6): οὔτ' ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς τὰ Φιλίππου δῶρα καὶ τὴν ξενίαν ἠγάπησα ἀντὶ τῶν κοινῇ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι συμφερόντων. Vgl. Hoz. 9 : 1. Plut. Camill. 10 ἀγαπῆσαι τὴν ἧσσαν πρὸ τῆς ἐλευθερίας. Hiertoe moet ook gerekend worden, wanneer ἀγαπᾶν daar gebruikt wordt waar het de liefde is, welke de richting van den wil bepaalt, zooals in de verhouding tusschen den Vader en den Zoon Joh. 3 : 35, 10 : 17, 15 : 9, 17 : 23, 24, 26, Joh. 14 : 31. Evenzoo wanneer de verhouding der liefde van de menschen tot God, tot den Vader en den Zoon door ἀγαπᾶν uitgedrukt wordt, Joh. 8 : 42, 14 : 15, 21, 23, 24, 28, 1 Joh. 4 : 10, 20, 21, 5 : 1, 2, Rom. 8 : 28, 1 Kor. 2 : 9, 8 : 3, Ef. 6 : 24, Jak. 1 : 12, 2 : 5, 1 Petr. 1 : 8, 2 Tim. 4 : 8. Zoo geven ook de LXX רחם op de eenige plaats, waar het van de liefde tot God staat, Ps. 18 : 1 door ἀγαπᾶν weder. Wanneer Petrus Joh. 21 : 15, 16 op de vraag des Heeren ἀγαπᾷς με, met φιλῶ σε antwoordt, gebruikt hij dat woord, hetwelk de Heer zelf ééns als aanwijzing van de nadere en bijzondere verhouding der liefde van zijne jongeren tot Hem gebruikt, Joh. 16 : 27 en klaarblijkelijk wijst Christus daarop bij de derde herhaling zijner vraag vs. 16 φιλεῖς με. Maar Petrus versterkt de vraag des Heeren niet door zijn antwoord, wanneer hij in plaats van de geëischte besliste liefde van zijnen wil de liefde der geneigdheid stelt. Integendeel gevoelde hij zich door de vraag des Heeren verootmoedigd en waagde hij het niet de liefde, welke Christus zocht, te verzekeren. Nog dieper — overeenkomstig de drievoudige verloochening — verootmoedigt Jezus hem dan door de derde vraag, die het

antwoord van den jonger overneemt en hem de beteekenis daarvan herinnert.

b. ἀγαπᾶν wordt daarom gebruikt, waar een eligere, een negligere plaats vindt. Mt. 6 : 24, Luk. 16 : 13, Rom. 9 : 13, Mal. 1 : 2, vgl. Deut. 7 : 13, Rom. 9 : 25 (Hoz. 2 : 25 = רחם, LXX = ἐλεεῖν), waarom het ook licht verklaarbaar is, dat in plaats van ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός Luk. 9 : 35 ὁ υἱός μου ὁ ἐκλελεγμένος staat. Vgl. Mt. 12 : 18 ὁ ἀγαπητός μου naar Jez. 42 : 1 בְּחִירִי LXX : ὁ ἐκλεκτός μου. Rom. 11 : 28 evenals de toevoeging ἐν ᾧ εὐδόκησα Mt. 3 : 17 enz. zie ἀγαπητός. Wij kunnen hiertoe rekenen Openb. 20 : 9 evenals Joh. 13 : 23, 19 : 26, 21 : 7, 20, terwijl 20 : 2 met buitengewone teederheid ὃν ἐφίλει geschreven is. Vgl. Joh. 12 : 25 met Openb. 22 : 12. Nauw hangt hiermeê samen

c. het gebruik van ἀγαπᾶν daar, waar de liefde *erbarming* wordt, vgl. Deut. 10 : 18, Jez. 60 : 10, vgl. Hoz. 2 : 25 LXX met Rom. 9 : 25, Luk. 7 : 5, 1 Thess. 1 : 4, Ef. 2 : 4, Ef. 1 : 6 — waarom zoowel de verlossende liefde Gods als de liefde van Christus met dit woord genoemd wordt. Het eerste Joh. 3 : 16, 1 Joh. 4 : 10, 11, 19, Joh. 14 : 21, 23, 17 : 23, Rom. 8 : 37, Ef. 2 : 4, 2 Thess. 2 : 16. Het laatste Joh. 13 : 1, 34, 14 : 21, 15 : 9, 12, Gal. 2 : 20, Ef. 5 : 2, 25, Openb. 1 : 5, 3 : 9 (Mk. 10 : 21). Met het part. perf. pass. worden dan zij aangeduid, aan wie deze verlossende liefde zich zoo geopenbaard heeft, dat zij een blijvende karaktertrek van hun leven geworden is 1 Thess. 1 : 4, 2 Thess. 2 : 13, Kol. 3 : 12. Jud. 1 kan men ἐν θεῷ met Hofmann niet *bij God* en ἠγαπημένοι = *in liefde opgenomen* verklaren, zooals men ook 1 Thess. 1 : 4, 2 Thess 2 : 13, Kol. 3 : 12 niet vertalen kan. Het door Hofmann voor deze verklaring van ἐν aangehaalde voorbeeld Plato Legg. 886, E κατηγορήσαντός τινος ἐν ἀσέβεσιν ἀνθρώποις ἡμῶν past niet, daar κατηγορεῖν ἔν τινι = *bij iemand aanklagen* toch niet eene soortgelijke constructie genoemd kan worden. Want het gaat ook wegens het parallelisme met het volgende Ι. Χ. τετηρημένοις niet aan, het als uitdrukking voor de betrekking van den schrijver tot zijne lezers te beschouwen. Ἐν θεῷ ἠγαπ. en Ι. Χ. τετ. zijn beiden epitheta bij κλητοῖς. Ἐν θ. ἠγ. worden de geroepenen niet als zoodanig aangeduid, die voorwerpen van de liefde Gods zijn, maar voor wie het eene blijvende eigenschap geworden is, dat zij de liefde ervaren hebben (vgl. Rom. 9 : 25), welk karakter hun in hunne verhouding tot God den Vader past (tegen Huther, vgl. de uitdrukking ἐν κυρίῳ, ἐν Χριστῷ); als zoodanig zijn zij tegelijk Ι. Χ. τετηρ., wat op de wederkomst van Christus ziet. Voor dit laatste vgl. 1 Petr. 1 : 5 enz.

Nadat door zulk een gebruik ἀγαπᾶν geijkt is geworden, dient het eindelijk *d* ter aanduiding van de verhouding der liefde van de Christenen onder elkander Joh. 13 : 34, 15 : 12, 17, 1 Joh. 2 : 10, 3 : 10, 11,

14, 23, 4 : 7, 11, 12, 20, 21; 5 : 1, 2; 2 Joh. 5. In al deze plaatsen evenals Rom. 13 : 8, 1 Thess. 4 : 9, 1 Petr. 1 : 22, 2 : 7 is het object genoemd: τὸν ἕτερον, ἀλλήλους, ἀδελφούς, ἀδελφότητα. Zonder object ter aanduiding van de Christelijke broederschap en de gemeenschap der liefde 1 Joh. 3 : 18, 4 : 7, 8.

Ἀγάπη, ἡ, liefde, geheel vreemd in het gewone Grieksch, LXX 2 Sam. 13 : 15, Hoogl. 2 : 4, 5, 7; 3 : 5, 10; 5 : 8; 7 : 6; 8 : 4, 6, 7; Jer. 2 : 2; Klaagl. 9 : 1, 6 = אַהֲבָה, dat anders ook = ἀγάπησις en φιλία. Zie ook nog Wijsh. v. Sal. 3 : 9, 6 : 17, 18. In het N. T. komt het woord niet voor Hand. Mark. Jak. In aansluiting aan het eigenaardige Nieuw-Testamentische gebruik van ἀγαπᾶν ontstond dit woord, dat door de LXX of in haren kring gevormd is (Philo en Josephus kennen het niet). Bij de LXX heeft het geen bijzondere, aan de Nieuw-Testamentische analoge beteekenis — tenzij men aan het gebruik van het woord in het Hooglied bijzonder gewicht wilde hechten. Maar zooveel blijkt uit 2 Sam. 13 : 15 μέγα τὸ μῖσος ὃ ἐμίσησεν αὐτὴν ὑπὲρ τὴν ἀγάπην ἣν ἠγάπησεν αὐτήν evenals Klaagl. 9 : 1, 6, dat het de LXX om een meer beslist woord te doen was dan het gewone spraakgebruik gaf. Dat woord moet evenzoo krachtig zijn als μῖσος, waartegenover het gesteld wordt, waarvoor ἔρως, φιλία, στοργή niet voldoende waren, zooals het dan ook opmerkenswaardig is, dat wel de haat in al hare kracht, maar niet de liefde in hare Goddelijke grootheid in het gewone Grieksch bekend was en genoemd werd. Ἀγάπη duidt de liefde aan, welke met beslistheid haar object verkiest (dilectio, zie ἀγαπᾶν), zoodat zij zelfverloochenende, ten deele erbarmende overgave aan en voor dat object wordt. Vgl. Jer. 2 : 2 naast ἔλεος. Zulk eene bijzondere gewilligheid, offervaardigheid der liefde komt wel sporadisch in het gewone Grieksch voor, maar als levensrichting is zij daar onbekend. De Grieksche φιλανθρωπία, met name een karaktertrek van Athene, is iets anders dan eene ἀγάπη en wordt ook door de met de ἀγάπη verbondene φιλαδελφία van het N. T. overtroffen, vgl. 2 Petr. 1 : 7. In het gewone Grieksch wordt φιλαδελφία slechts van de verhouding tusschen eigen broeders en zusters gebruikt. Wat de φιλανθρωπία betreft, kan men opmerken, dat zij niet beoefend werd uit liefde voor de menschen als zoodanig, maar dat zij een betooning is der gerechtigheid, welke aan ieder het zijne geeft, den vriend, den weldoener, den medeburger, den arme en hulpbehoevende. Die aan den naaste (τὸν πέλας) het zijne geeft, datgene wat hem rechtens toekomt, toont daardoor eerbied (αἰδώς) voor het gebruik en voor de wet. De φιλανθρωπία is geen vrije handeling, maar achting voor de wet. Het is met deze δικαιοσύνη evenals met de εὐσέβεια: In de betooning daarvan wordt naar de bron niet verder gevraagd, of zij vrijwillig of niet vrijwillig bewezen wordt. Wanneer zij slechts aan-

wezig is. Vgl. Nägelsbach, „Nachhomerische Theologie," S. 261. Synoniem met φιλανθρωπία is πραότης, χαρίζεσθαι. Vgl. Aesch. Epist. 12 : 14 καὶ γὰρ ὀργίζεσθαι ῥᾳδίως ὑμῖν ἔθος ἐστὶ καὶ χαρίζεσθαι. Opp. ὠμότης. Hiermeê vergelijke men 1 Kor. 13 : 4 evenals Rom. 13 : 10. Voor φιλανθρωπία zie Hand. 28 : 2. Ééns gebruikt Paulus het ook van Gods χάρις Tit. 3 : 4, vgl. Ef. 2 : 7. — Plutarchus gebruikt ἀγάπησις ter aanduiding van zinnelijke liefde.

De eigenaardigheid der Nieuw-Testamentische ἀγάπη is niet alleen daarin gelegen, dat het door de liefde beheerschte gebied grooter is dan dat van het gewone Grieksch, overeenkomstig het veelvuldiger gebruik van ἀγαπάω bij de LXX. Veelmeer wordt door ἀγάπη eene in het N. T. onbekende liefde aangeduid, waarvoor de gewone uitdrukkingen als genoegzaam moeten erkend worden. Vgl. het gebruik van ἀγαπᾶν. Men denke slechts aan de opgelegde liefde, aan de liefde,, welke haar object vrij verkiest, de zelfverloochenende liefde. Zooals reeds bij ἀγαπᾶν opgemerkt werd, kende de Griek de liefde niet als het goddelijk beginsel des levens en sprak hij niet, ten minste niet als hij zich nauwkeurig uitdrukte, van liefde in godsdienstigen en in godsdienstig-zedelijken zin. Het was den Griek onmogelijk, aan de Godheid zelve liefde toe te schrijven. Vgl. Arist. Eth. Eud. 4, 3 γελοῖον γὰρ εἴ τις ἐγκαλοίη τῷ θεῷ ὅτι οὐχ ὁμοίως τῷ ἀντιφιλεῖσθαι ὡς φιλεῖται, ἢ τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ φιλεῖσθαι γάρ, οὐ φιλεῖν τοῦ ἄρχοντος, ἢ φιλεῖν ἄλλον τρόπον Magn. Mor. 2 : 11, ... ἄτοπον γὰρ ἂν εἴη εἴ τις φαίη φιλεῖν τὸν Δία. Hierdoor verkrijgen uitspraken als 1 Joh. 3 : 16, 4 : 9, 10, Gal. 5 : 22 (καρπὸν τοῦ πνεύματος) bijzonder gewicht. Ἀγάπη duidt eene liefde aan, welke niet een karaktertrek der menschen, maar eene eigenschap van God is, welke in maat en kracht haar gelijke niet heeft buiten het N. T. en welke het volledigst uitgedrukt wordt, zooals zij door God bewezen, in Christus geopenbaard is en van de Christenen geëischt wordt. Joh. 15 : 13, vgl. Rom. 5 : 7, 10. Diensvolgens wordt het uitgesproken, dat deze liefde eerst uit de heilsdaad van Christus gekend wordt 1 Joh. 3 : 16. De gezindheid van God jegens ons als ἀγάπη is openbaar geworden in de overgave van den Zoon 1 Joh. 4 : 9, vgl. Rom. 5 : 7 en daar deze liefde opgaat in de verhouding tot haar object, wordt met het oog op deze openbaring van de gezindheid Gods jegens ons gezegd: ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστίν, 1 Joh. 4 : 8, d. i.: Hij is alles wat Hij is, niet voor zichzelven, maar voor ons. (Liefde en overgeve zijn onafscheidelijk, vgl. Gal. 2 : 20). Vs. 10 ἐν τούτῳ... ἠγάπησεν ἡμᾶς wordt niet door onze, maar door Gods liefde ἡ ἀγάπη, de liefde op zichzelve, naar haar karakter duidelijk gemaakt. Vandaar 1 Joh. 4 : 7, vgl. Gal. 5 : 22, waar de liefde de vrucht des Geestes genoemd wordt. 1 Joh. 4 : 12. In dezen algemeenen zin zonder object nog 1 Joh. 4 : 17, 18, waarmeê men vergelijke Rom.

8:14 enz. (πνεῦμα υἱοθεσίας tegenover πνεῦμα δουλείας). Wel wordt in de Paulinische geschriften niet zóó op het wezen der liefde ingegaan, maar er wordt toch niet minder aan gedacht. De uitdrukking ὁ θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης komt overeen met het Johanneïsche ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστίν en Rom. 5:7 bevat eene nog dieper doordringende beschrijving der liefde dan ééne Johanneïsche plaats. Bij beiden neemt de liefde als karakteristieke eigenaardigheid van het Christelijk leven dezelfde centrale positie in, vgl. κατὰ ἀγάπην περιπατεῖν Rom. 14:15, Ef. 5:2, Gal. 5:6, Ef. 4:16. Zie vooral 1 Tim. 1:5. Alleen bestaat tusschen de Paulinische en Johanneïsche geschriften dit onderscheid, dat in de laatste niet alleen ons gedrag in het gemeenschapsleven, maar ook evenals in het O. T. onze betrekking tot God en zijne openbaring in Christus ἀγάπη genoemd wordt, 1 Joh. 2:5, 15, 3:17, 4:17, 18; 5:3; Joh. 5:42, Openb. 2:4 vgl. met Jer. 2:2. Vgl. ook de benaming van de gemeente als de bruid van Christus in de Apoc. In de Paulinische geschriften daarentegen wordt de verhouding der menschen tot God slechts op éene plaats, 2 Thess. 3:5, met het substantivum ἀγάπη aangeduid, terwijl de voor deze vereeniging van ἀγάπη met den Gen. van het object aangehaalde plaatsen, Rom. 5:5, 1 Thess. 1:3 2 Kor. 5:14, bij nadere beschouwing hierbij niet aangehaald kunnen worden. Wat Rom. 5:5 betreft, ligt het noch in den aard van het Christelijk leven, noch in dien van het Paulinisch leerbegrip, om de zekerheid der Christelijke hoop op de in de harten gevondene liefde tot God te laten rusten — vgl. vss. 9, 8:35, 39. Dat evenwel 2 Kor. 5:14 de liefde tot Christus bedoeld is (v. Hofm.), kan noch daarmeê bewezen worden, dat de apostel vs. 15 ἵνα ζῶσιν, niet ἵνα ζῶμεν schrijft, want hier wordt gedacht aan datgene wat uit de liefde van Christus voor diegenen voortvloeit, voor wie het gedrag des apostels geldt; noch daarmede, dat ἡ ἀγ. τ. X. dan toch niet de liefde is, welke Christus door zijnen dood bewezen heeft, maar evenals Rom. 8:35 vgl. met vs. 39 de liefde, welke Christus heeft, want deze, welke gene insluit, is ook bedoeld, vgl. vs. 15 καὶ ἐγερθέντι. Evenmin kan men zich daarop beroepen, dat ἡ ἀγ. τ. X. vs. 14 eenen grond voor vs. 15 noemt, zooals ὁ φόβος τοῦ κυρίου voor vss. 11, 12. Want het vss. 14 enz. beschrevene gedrag wil beschouwd worden als voortvloeiende uit de vreeze des Heeren zooals de nauwe band tusschen vss. 13 en 14 (γάρ) bewijst, en is niets dan de verdere ontwikkeling van ἀνθρώπους πείθομεν vs. 11 en σωφρονοῦμεν vs. 13. Dat evenwel het ἐγνωκέναι κατὰ σάρκα Xν als aanduiding van het verleden des apostels, waarin hij Christus vervolgde, de subjectieve opvatting van den Gen. in ἡ ἀγαπ. τ. X. eischt, schijnt daarom onjuist, omdat niet deze twee uitspraken, maar κρίναντας κτλ. vs. 15 en εἰδέναι τινὰ κατὰ σάρκα vs. 16 eene tegenstelling met elkander vormen. Het

laatste hing tezamen met zijn ἐγνωκέναι κατὰ σάρκα Χν, in welks plaats thans die erkentenis gekomen is, welke hem tot de uitspraak vs. 15 noodzaakt. Het is eindelijk niet noodzakelijk, 1 Thess. 1 : 3 bij τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης den bij τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος behoorenden genit. van het object τοῦ κυρίου ἡμῶν I. X. te voegen, vooral niet met het oog op de bij Paulus niet ongewone samenvoeging van geloof, hoop en liefde, vgl. Kol. 1 : 4. De Paulinische gedachte voor het Johanneïsche ἀγάπη in dezen zin is, wanneer men wil, πνεῦμα υἱοθεσίας Rom. 8 : 14, vgl. Gal. 4 : 6. Ef. 1 : 5, of het περισσεύειν ἐν εὐχαριστίᾳ Kol. 2 : 7. Bij Johannes vloeit de liefde 'tot de broeders uit de liefde tot God voort, bij Paulus uit het geloof, terwijl πίστις in de Johanneïsche geschriften slechts ééns, 1 Joh. 5 : 3 gevonden wordt, πιστεύειν wel dikwijls, maar zonder object. Alleen moet men niet vergeten, dat juist dit πιστεύειν, slechts psychologisch, niet wezenlijk verschillend van de Paulinische πίστις, de onderstelling van de liefde tot God is, zoodat het verschil tusschen het Johanneïsche en Paulinische gevoelen zich hoofdzakelijk tot een tusschenschakel bepaalt. Bij Paulus past de Christen in het geloof wat allen geldt, op zichzelven toe, in de liefde daarentegen datgene wat hemzelven betreft, op alle anderen, vooral op de huisgenooten des geloofs, zoodat het geloof zonder liefde niet kan bestaan en ook niet baten kan. 1 Kor. 13.

Ἀγάπη 1. dient ter aanduiding van de betrekking tusschen Vader en Zoon Joh. 15 : 10, 17 : 26, Kol. 1 : 13. 2. Ter aanduiding van de liefde van God en van Christus (zie ἀγαπᾶν) 1 Joh. 4 : 9 (3 : 17), 3 : 1, 4 : 16, Joh. 15 : 9, 10 en andere (zie boven), Rom. 5 : 8, 8 : 39, 2 Kor. 13 : 13, Ef. 1 : 5, 2 : 4, Jud. 2 (vgl. 2 Kor. 13 : 11), vs. 21 vgl. Joh. 15 : 9, 10, 2 Kor. 13 : 13. — 2 Joh. 3, Rom. 8 : 35, 2 Kor. 5 : 14, Ef. 3 : 19. 3. Ter aanduiding van de karakteristieke eigenaardigheid van het Christelijk leven in betrekking tot anderen en wel met het object Ef. 1 : 15, Kol. 1 : 4, 1 Thess. 3 : 12, 2 Thess. 1 : 3, vgl. 2 Kor. 2 : 4, 8, 8 : 7, 1 Petr. 4 : 8; het naaste object zijn de ἀδελφοί. Zoo 1 Joh., het verwijderde πάντες, πλησίον Rom. 13 : 10. — 2 Petr. 1 : 7 wordt φιλαδελφία van de ἀγάπη gescheiden, die zich tot allen uitstrekt. — Zonder vermelding van object in de samenstellingen περιπατεῖν κατά, ἐν Rom. 14 : 15, Ef. 5 : 2. διώκειν τὴν ἀγάπην 1 Kor. 14 : 1, ἔχειν 1 Kor. 13 : 1, 2, 3. Fil. 2 : 2 ἐν ἀγάπῃ ἔρχεσθαι 1 Kor. 4 : 21 tegenover ἐν ῥάβδῳ. — Gal. 5 : 13, Filem. 9, Fil. 1 : 16, 1 Kor. 16 : 14, Ef. 4 : 2, Kol. 2 : 2, 3 : 14, Ef. 3 : 18, 4 : 15. Verder ὁ κόπος τῆς ἀγάπης 2 Thess. 1 : 3, 2 Kor. 8 : 24, 1 Thess. 5 : 8, Hebr. 10 : 24. Uitingen der liefde zie Fil. 2 : 1 παραμύθιον ἀγάπης, 1 Petr. 5 : 14 φίλημα ἀγάπης. 1 Kor. 8 : 1 ἡ ἀγάπη οἰκοδομεῖ vgl. Ef. 4 : 16, 1 Kor. 13 : 4—8, Rom. 13 : 10, 1 Petr. 4 : 8. — Rom. 12 : 9 en 2 Kor. 6 : 6 ἀγάπη ἀνυπόκριτος. — Verbonden met πίστις

en andere woorden 1 Kor. 13:13, 1 Thess. 5:8, Ef. 6:23, 1 Thess. 3:6, 1 Tim. 1:14, 4:12, 6:11; 2 Tim. 1:13, 2:22, Gal. 5:6 etc. Zij wordt als vrucht des Geestes aangeduid Gal. 5:22, vgl. Rom. 15:30, Kol. 1:8. Daarenboven 2 Kor. 8:8, Fil. 1:9, 1 Thess. 5:13 etc. — 4. Ter aanduiding van de verhouding tot God en Christus bij Paulus slechts 2 Thess. 3:5, bij Johannes 1 Joh. 2:5, 15, 3:17, 4:12, 5:3. Hier overal met den obj. Gen. Zie boven. Daarenboven nog ἡ ἀγάπη τῆς ἀληθείας 2 Thess. 2:10, niet te vergelijken met 1 Kor. 13:6, waar het begrip ἀλήθεια naar het tegenovergestelde ἀδικία bepaald wordt. — 2 Petr. 2:13 leest Lachmann (vgl. Treg. W.) ten onrechte ἀγάπαις i. p. v. ἀπάταις. De Hss. weifelen zoowel 2 Petr. 2:13 als Jud. 12 tusschen ἀγάπαις en ἀπάταις. De Pluralis duidt in het kerkelijke Grieksch de liefdemaaltijden, agapen aan, waarbij aan den dood des Heeren gedacht werd, vgl. 1 Kor. 11:16—34, Mt. 26:20 enz. vgl. 1 Kor. 10:17, Ef. 4:16. Ignat. 713 B, Clem. A. I, 384 B, 1112 A. Tertull. 1, 473 A, Orig. 1, 652 A. Zie Herzog's Real-Encycl. 2 Aufl. 1, 48 ff. Suiceri Thes. 1:23—28, Prof. van Leeuwen, Bijb. Godgel. I Leer aangaande God, 1892, bl. 86—107.

Ἀγαπητός, ή, όν, adj. verb. van ἀγαπᾶν. In het N. T. in de beteekenis van het part. perf. pass. = ἠγαπημένος bemind, lief. Zie Buttmann § 134, 8—10. De facult. beteekenis = amabilis, die ook in het profane Grieksch zeldzaam is, komt in het N. T. en ook in de LXX niet voor. De hiervoor aangehaalde plaatsen 1 Tim. 6:2, Filem. 16 vallen bij nadere beschouwing weg. Voor 1 Tim. 6:2 vgl. de soortgelijke verbintenis van πιστὸς καὶ ἀγαπητός Kol. 4:9, 1 Kor. 4:12. Bij Filem. 16 denke men aan de constante samenvoeging met ἀδελφός. LXX zouden het in beide beteekenissen hebben, wanneer Ps. 84:2 ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου facultatief moesten opgevat worden, waarvoor geen genoegzame grond aanwezig is. Vgl. het יְדִיד van den grondtekst zoowel als Zach. 13:6, waar cod. Vat. ἐπλήγην ἐν τῷ οἴκῳ ἀγαπητῷ μου i. p. v. τοῦ ἀγαπ. μ. leest. Op alle overige plaatsen staat het ongetwijfeld in de beteekenis van het part. perf. pass. voor יָחִיד Gen. 22:2, 12, Jer. 6:26, Am. 8:10, Zach. 12:10, dat anders = μονογενής; יְדִיד Ps. 127:2, 60:7, 108:7, יַקִּיר Jer. 31:20. Wij vinden het in het N. T. 1. als adj. ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός Mt. 3:17, 17:5, Mk. 1:11, 9:7, Luk. 3:22 (Rec. Luk. 9:35, waar Lchm. Tdf. Tr. W. ἐκλελεγμένος lezen, zie ἀγαπᾶν). 2 Petr. 1:17, Mk. 12:6, vgl. Od. 2, 365 μοῦνος ἐὼν ἀγαπητός en Od. 4, 817, Il. 6, 401 zonder μοῦνος benaming van den eenigen zoon, vgl. Zach. 12:10, κόψονται ἐπ' αὐτὸν ὡς ἐπ' ἀγαπητόν = יָחִיד, parall. בְּכוֹר. Zoo ook bij Diod., vgl. Munthe, Observ. ex Diod. Sic. coll. bij Mt. 3:17. Hiermeê mag men niet de benaming van Christus Mt. 3:17 enz. in verband brengen, daar deze aan בָּחִיר (Luk. 9:35),

יָדִיד (zie hierboven) ontleend is en de door de Goddelijke verlossingsdaad gestelde betrekking van Christus tot den Vader uitdrukt. Vgl. Rom. 11 : 28 evenals de toevoeging ἐν ᾧ εὐδόκησα Mt. 3 : 17, 17 : 5. Zie bij εὐδοκεῖν (Mk. 1 : 11, Luk. 3 : 22, 2 Petr. 1 : 17). Verder vgl. Rom. 11 : 28 evenals het onder ἀγαπᾶν gezegde. Met יָחִיד komt meer μονογενής overeen. Vgl. Richt. 11 : 34 naar cod. A μονογενὴς αὐτῷ ἀγαπητή = het door רַק versterkte יְחִידָה. — Verbonden met τέκνον 1 Kor. 4 : 14, 17, Ef. 5 : 1, 2 Tim. 1 : 2. Met ἀδελφός 1 Kor. 15 : 58, Ef. 6 : 21, Kol. 4 : 7, 9, Filem. 16, Jak. 1 : 16, 19, 2 : 5, 2 Petr. 3 : 15, Fil. 4 : 1, Kol. 1 : 7. Met eigennamen Kol. 4 : 14, Rom. 16 : 12. Vrouw. Filem. 2, 3 Joh. 1. 2 Subst. Rom. 11 : 28. In de toespraak: sing. 3 Joh. 2 : 5, 11. Plur. Rom. 12 : 19, 2 Kor. 7 : 1, 12 : 19, Ef. 5 : 1 etc. Met volgenden Gen. Rom. 1 : 7, ἀγαπητός θεοῦ (vgl. יְדִיד Ps. 127 : 2!, 60 : 7, 108 : 7) 1 Kor. 10 : 14, Fil. 2 : 12. De Dativus 1 Thess. 2 : 8 moet men evenmin als Sir. 15 : 13 met ἀγαπητός, maar met het werkwoord verbinden, vgl. Winer § 21, 2 b. De uitdrukking wordt naar het onder ἀγαπᾶν b en c gezegde bepaald.

Ἄγαρ (WH. Ἁγαρ, zie Introd. § 408), ἡ, onverbuigbaar, bij Josephus Ἀγάρα, ης, הָגָר (schoon of vlucht), de dienstmaagd van Abraham en de moeder van Ismael (Gen. 16). Gal. 4 : 24). Vgl. bij deze laatste plaats de commentaren van Prof. Cramer en Dr. Baljon op den brief van Paulus aan de Gal.

Ἀγαραῖος of Ἀγαρηνός, nakomeling van Hagar, Arabier, Saraceen, 1 Kron. 5 : 19, 20, Ps. 82 : 7. Eus. I, 354.

Ἀγγαρεύειν fut. ἀγγαρεύσω, een koerier zenden. Het woord is van Perzischen oorsprong (zie Menander, Sicyon 4), en ook in het Latijn overgenomen (Vulg. angariare). Ἄγγαροι waren koeriers (tabellarii), door den koning van Perzië op bepaalde punten geplaatst om met hunne paarden koninklijke boodschappen van de eene plaats naar de andere over te brengen. Zie Hrdt. 8, 98, Xen. Cyr. 8, 6, 17. Deze koeriers hadden de macht om in geval van nood paarden, schepen, zelfs menschen, die zij ontmoetten, in hunnen dienst te nemen. Vandaar ἀγγαρεύειν τινα iemand noodzaken om op reis meê te gaan, iemand eenen last opleggen, eenen dienst laten verrichten. Mt. 5 : 41, 27 : 32, Mk. 15 : 21. Didache 4 = dwingen.

Ἀγγεῖον, τό, = τὸ ἄγγος een vat van onbepaalde gedaante en grootte, tot allerlei gebruik in huis en op reis bestemd, dus evenals dit, naar omstandigheden = vat, emmer, kan, enz. Mt. 13 : 48, 25 : 4.

Ἀγγελία, ἡ, de boodschap, verkondiging, bericht 1 Joh. 1 : 5. Vgl. Jez. 28 : 7, 1 Joh. 3 : 11, waar ἀγγ. door de verbinding met ἵνα nader bepaald wordt als opdracht, mededeeling van eenen wil, een doel. LXX = שְׁמוּעָה 1 Sam. 4 : 19, Jez. 28 : 7, Ez. 7 : 26, dat gewoonlijk = ἀκοή. דָּבָר Spreuk. 12 : 25.

Ἄγγελος, ὁ, 1. In 't algemeen de bode, syn. πρέσβυς, Xen. Hell. 1, 4. 1 οἵ τε Λακεδαιμονίων πρέσβεις καὶ οἱ ἄλλοι ἄγγελοι Synon. κήρυξ An. 2, 3, 1. Luk. 7 : 24, 9 : 52, Jak. 2 : 25. LXX = מַלְאָךְ in dezelfde beteekenis Gen. 32 : 4, Joz. 7 : 22. Dan 2 speciaal van boden Gods. Zoo a van menschen, die eene goddelijke boodschap moeten overbrengen, die op Gods bevel moeten spreken, b. v. profeten Hagg. 1 : 13 חַגַּי מַלְאַךְ יהוה בְּמַלְאֲכוּת יהוה, (2 Kron. 36 : 15); priesters Mal. 2 : 7 (Pred. 5 : 5). Zoo wordt ἄγγελος zelden gebruikt. Het schijnt evenwel toch niet geoorloofd (vgl. 2 Kron. 36 : 15), dat slechts in eenen oneigenlijken zin op te vatten, alsof de benaming van de boden Gods uit de onzichtbare wereld op menschen toegepast werd. Deze benaming herinnert aan de goddelijke opdracht en het was gemakkelijk, κατ' ἐ. zoo de boden der onzichtbare wereld te noemen. Cyril. Alex.: τὸ Ἄγγελος ὄνομα λειτουργίας μᾶλλόν ἐστιν, ἤπερ οὐσίας σημαντικόν. — Zoo wordt dan ook de voorlooper van den Messias niet diens bode, maar de bode vàn Jahwe genoemd Mal. 3 : 1, Mt. 11 : 10, Mk. 1 : 2, Luk. 7 : 27. — Men vraagt of Openb. 1 : 20, 2 : 1, 8, 12, 18, 3 : 1, 5, 7 : 14 in denzelfden zin zóó menschen genoemd worden. De Genitief is analoog de Gen. 16 : 5 ἄγγελοι τῶν ὑδάτων, Mt. 18 : 10, Hand. 12 : 11, 15 en duidt datgene aan, wat den ἄγγελος toevertrouwd is (vgl. Mt. 4 : 6). Dat aan personen gedacht is, aan wie de gemeenten toevertrouwd waren, daarvoor getuigt het geheele schrijven. H. 1 : 16, 20 verbiedt evenwel, den Genitief als het uitgangspunt te verklaren en daaronder afgezanten der gemeenten te verstaan (Ebrard naar Fil. 4 : 18, Kol. 4 : 12). שְׁלִיחַ werd de hoogepriester ten tijde van den tweeden tempel genoemd, daar hij — in tegenstelling met Sadduceesche afwijkingen — door het Sanhedrin verplicht was, het zoenoffer op den grooten verzoendag te brengen. De שְׁלִיחַ צִבּוּר, dienaar der gemeente, was voor de uitwendige belangen der gemeente aangesteld en nam speciaal als voorbidder de plaats van den priester-offeraar in במקדם המקרים). Vgl. Delitzsch en Kurtz bij Hebr. 3 : 1. Het blijkt evenwel, dat deze vergelijking te ver gaat. Zonder eenige Bijbelsche analogie is, in ἄγγελος den gepersonifieerden geest der gemeente in zijne ideale werkelijkheid te zien (zoo de Wette, Lücke, Düsterdieck), daar men zich niet op Dan. 10 : 13, 20, Deut. 32 : 8, LXX beroepen kan, maar moet ook als eene naar den inhoud van het schrijven beslist ongunstige abstractie beschouwd worden, daar men dan veeleer verwacht had: τῇ ἐν — ἐκκλησίᾳ γράψον. Zijn ἄγγελ. τῶν ἐκκλ. zij, aan wie de gemeenten toevertrouwd zijn, dan vraagt men slechts, tot welk gebied zij behooren, tot het aardsche of tot het hemelsche. Dat zij tot het aardsche gebied behooren, daarvoor getuigt vooral het adres van het schrijven, evenals dat de Apocalypticus niet als bode tusschen twee bovenaardsche wezens voor kan komen, vgl.

Openb. 1 : 1, 22 : 16. Verder dat evenals de kandelaren zoo ook de sterren tot een en hetzelfde gebied moeten behooren. Moet men er menschen onder verstaan, dan ligt het voor de hand, aan Hand. 20 : 28, 1 Petr. 5 : 2 te denken en wel zóó, dat deze ἐπίσκοποι of πρεσβύτεροι diegenen zijn, die den wil of de boodschap des Heeren in 't algemeen zooals in het bijzondere geval aan de gemeenten moeten overbrengen, als degenen, die van den Heer daarvoor de opdracht verkregen hebben. Vgl. Hand. 20 : 28, Mal. 2 : 7. Daar de uitdrukking hier evenwel, zooals de volgende Gen. bewijst, van hen, die κ. ἐ. ἄγγελοι zijn, op menschen toegepast is, om het gewicht hunner positie op den voorgrond te stellen, en aan den inhoud van de volgende brieven grooter gewicht bij te zetten, of dén indruk te versterken, zal men niet kunnen nalaten, ἄγγελος door *engel* te vertalen, zooals dit overigens ook Mal. 2 : 7, 3 : 1 het meest gepast is. Onjuist is de opmerking van Grimm (Lexic. Graeco-Lat. in N. T.), v. Hofmann en Wieseler, dat 1 Tim. 3 : 16 (ὤφθη ἀγγέλοις) aan menschen gedacht moet worden, dat ἀγγέλοις hier eene poëtische uitdrukking voor ἀποστόλοις zou zijn.

2 b. Κατ' ἐξοχ. worden als ἄγγελοι engelen aangeduid de leden der στρατία οὐράνιος Luk. 2 : 13, vgl. Openb. 19 : 14, Mt. 26 : 53, Hebr. צְבָא הַשָּׁמַיִם, 1 Kon. 22 : 19, 2 Kron. 18 : 18, Ps. 148 : 2, Dan. 7 : 10, 2 Kon. 6 : 17, Joz. 5 : 14, 15, vgl. de benaming Gods als אֱלֹהֵי צְבָאוֹת bij Jezaja, Jeremia, Zacharia, Maleachi. Daar zij wat hunnen aard betreft, πνεύματα, geesten zijn (Hebr. 1 : 14), behooren zij, wat hun karakter betreft, niet tot het aardsche, maar tot het bovenaardsche, hemelsche gebied der schepping. Vandaar οἱ ἄγγελ. τῶν οὐρανῶν Mt. 24 : 36, ἐν τοῖς οὐρ. Mark. 12 : 25, 13 : 32, ἐξ οὐρ. Gal. 1 : 8 vgl. Luk. 22 : 43. Zij hebben hunne namen évenwel niet naar hun karakter, maar naar hun ambt, hunne posietie als boden Gods aan de menschen. Deze leden nl. van de στρατία οὐράνιος, evenals de menschen tot verheerlijking van God bestemd — vgl. Ps. 103 : 30, Ef. 1 : 14 — en wel zoo, dat in hen vooral de majesteit Gods zich weerspiegelt — vgl. de benaming στρατία οὐράνιος evenals de benaming Gods als אֱלֹהֵי צְבָאוֹת; verder Ps. 103 : 20 גִּבֹּרֵי כֹחַ; 2 Thess. 1 : 7 ἄγγελοι δυνάμεως αὐτοῦ; Mt. 26 : 53, Luk. 2 : 9, Matth. 25 : 31, waaruit misschien ook de benamingen ἀρχαί, ἐξουσίαι, θρόνοι, κυριότητες, δυνάμεις te verklaren zijn, — in het verband van het scheppingsverhaal zooals alle deelen der schepping voor den mensch bestaande, zijn overeenkomstig hunne positie boodschappers tusschen hemel en aarde in den dienst van God, ἄγγελοι θεοῦ Luk. 2 : 15, Mt. 22 : 30, Luk. 12 : 8, 9, 15 : 10, Joh. 1 : 52, Hand. 10 : 3, 27 : 23, Gal. 4 : 14, Hebr. 1 : 6 zonder dat door hunne benaming altijd hun karakter als boodschappers op den voorgrond gesteld wordt, daar ἄγγελος slechts een aan hun ambt ontleende terminus technicus is.

Waar de engelen in dezen hunnen dienst voorkomen, treden zij in den regel alleen op, en de bedoelde engel wordt dan ἄγγελος κυρίου genoemd Mt. 1 : 20, 24, 2 : 13, 19, 28 : 2, Luk. 1 : 11, 13, 2 : 9, Hand. 7 : 20, 12 : 7, 23, zelden ἄγγελος τοῦ θεοῦ Hand. 10 : 3, 27 : 23, dat daaruit verklaard wordt, dat de engel ten dienste van den God der heilsopenbaring — zie κύριος — optreedt. Vgl. Hand. 27 : 23 τοῦ θεοῦ... ἄγγελος = מלאך האלהים, terwijl ἄγγελος κυρίου = מלאך יהוה. Het gearticuleerde ὁ ἄγγελος κυρίου staat slechts dan, wanneer tevoren de verschijning van eenen ἄγγελ. κυρ. voorbereid is, vgl. Mt. 1 : 20, 24, Hand. 12 : 7, 11, 7 : 30, 38, Luk. 2 : 9, 10, 13. Deze opmerking is van gewicht voor de beslissing van de bekende vraag aangaande de beteekenis van den מלאך יהוה, want wij zien hieruit, dat in het N. T. geen grond voor het gevoelen te vinden is, dat ἄγγελ. κυρ. overal een en dezelfde persoon is. Er bestaat evenwel geen grond, het Nieuw-Test. ἄγγελ. κυρίου van den Oud-Test. מלאך יהוה te onderscheiden, evenmin als Hand. 7 : 30—35, 38 ἄγγελ. κυρ. eene andere beteekenis hebben kan dan de beteekenis in de geschriften van Lukas, waar een ἄγγελ. κυρ. op dezelfde wijze voorkomt als in het O. T. מלאך יהוה. Vgl. met Hand. 7 : 30—35, 38 de voor deze kwestie zeer gewichtige, soortgelijke vraag 1 Kon. 15 : 5, 7, 9, 12, waar vs. 5 een מלאך verschijnt, die vs. 7 מלאך יהוה genoemd wordt (vs. 9 spreekt dan het woord van Jahwe met Elia en vs. 13 treedt Jahwe zelf op, klaarblijkelijk verschillend van zijnen engel). Daarbij komt, dat מלאך יהוה in het O. T. in dezelfde verhouding staat tot מלאך האלהים als in het N. T. ἄγγελ. κυρ. tot ἄγγελ. τοῦ θεοῦ. Ook daar is מלאך יהוה de meer gewone benaming van de engelenverschijning en wel van dezelfde engelenverschijning, welke op eene andere plaats מלאך האלהים genoemd wordt. (Het eerste vinden wij 25 malen, het laatste, afgezien van 1 Sam. 29 : 9, 2 Sam. 14 : 17, 19 : 28 nog slechts 7 maal. Gen. 21 : 17, 31 : 11, Ex. 14 : 19, Richt. 6 : 20, 13 : 6, 9, 2 Sam. 14 : 20). Vgl. Richt. 13 : 6 en vooral vs. 9 met vss. 3, 13, 15, 16. Staat het evenwel zoo, dat een engel of een engel Gods nader als engel van Jahwe aangeduid wordt, omdat hij in den dienst van den God der heilsopenbaring staat, dan is voor de kwestie over de verhouding van dezen מלאך יהוה tot יהוה iets van beteekenis gewonnen. Wanneer na het optreden van zulk eenen engel van Jahwe gesproken wordt in plaats van den engel, wanneer de rede van den engel vaak — niet altijd — als de rede van Jahwe voorkomt, ja wanneer de tegenwoordigheid van Jahwe vervangen wordt door die van een zijner engelen (Ex. 33 : 2, 3 vgl. met 23 : 10), die daarom de engel zijns aangezichts is (Jez. 63 : 9), in wien zijn naam is (Exod. 23 : 21), vloeit daaruit wel een vervanging van Jahwe door den engel voort, eene zekere bemiddeling — het gevoelen, dat wij Hebr. 2 : 2, Gal. 3 : 19 vinden (zie μεσίτης) — evenwel geen

identiteit van Jahwe en zijnen engel. Vgl. ook Hand. 7 : 30, 32 met Ex. 3 : 1—10 en Richt. 6 : 11—22, 23. Dezelfde verhouding bestaat tusschen Jahwe en zijnen engel als tusschen Jezus en zijnen engel Openb. 1 : 1, 22 : 6—9. Wanneer men evenwel het onderscheid tusschen Jahwe en zijnen engel niet heeft kunnen miskennen en men nu, om de identiteit van beiden op sommige plaatsen te verklaren, het besluit getrokken heeft, dat zij eene onderstelling van de vleeschwording van het Woord in Christus is, of dat in deze onderscheiding van Jahwe en zijnen engel eene vingerwijzing opgesloten ligt voor het in God op den grondslag der wezenseenheid bestaand verschil van subjecten, zooals zij in Christus geopenbaard is, is volkomen juist, dat deze voor het O. T. eigenaardige wijze van de openbaring Gods door den engel des Heeren in het N. T. op den achtergrond treedt, waar God zich in Christus openbaart. Maar hieruit de gevolgtrekking te maken, dat eene bepaalde betrekking tusschen den engel des Heeren en den Zoon van God bestaat, ja dat gene eene onderstelling van Christus is, is niet alleen logisch en exegetisch in de hoogste mate overijld, daar in geen enkele plaats van het N. T. iets dergelijks over deze voor het Messiaansch karakter van Jezus toch hoogst gewichtige verhouding gezegd is. Daarenboven is deze gevolgtrekking ook geheel tegen het N. T., daar zoowel Gal. 3 : 19, Hebr. 2 : 2 als ook speciaal uit de manier, waarop Stefanus Hand. 7 den engel des Heeren laat optreden, waar het O. T. niets daarvan bevat, evenals uit het op den achtergrond treden van den מַלְאַךְ יהוה in het N. T. slechts dit volgt, dat de openbaring Gods door engelen evenzeer een karakteristieke eigenschap van het O. T. is als de openbaring Gods in Christus iets specifiek Nieuw-Testamentisch is. Uit het plaats maken van den מַלְאַךְ יהוה voor Christus — wanneer men dat zoo noemen wil, is met het oog op het pas verhandelde juist het tegendeel op te maken, dat de מַלְאַךְ יהוה niet de Oud-Testamentische verschijning van Christus is, dat beiden tot elkander staan als Oud en Nieuw Verbond *ἐν τῷ λέγειν καινήν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην· τὸ δὲ παλαιούμενον καὶ γηράσκον ἐγγὺς ἀφανισμοῦ* Hebr. 8 : 13. — Vgl. Kurtz, Gesch. des A. B. 2 Aufl. § 50, 2, Hofmann, Schriftbeweis 1, 175, 378, Oehler, Theol. des A. T. § 59, H. Schultz. Alttest. Theol. 2 Aufl. C. 35, 3. Prolegomena van Bijb. Godgeleerdheid van Prof. Van Leeuwen 1890, bl. 72—89. Volgens dezen geleerde is de Maleach van Jehova of van Elohim niets minder dan de persoonlijke zelfopenbaring Gods, m. a. w. de openbaring van den in Christus menschgeworden Logos in Oud-Testamentischen vorm (bl. 90).

Nadat zoo verklaard wordt, waarom in de geschiedenis der Nieuw-Test. heilsopenbaring de *ἄγγελ. κυρίου* nog wel optreedt, maar in verhouding tot de Oud-Test. geschiedenis des heils toch veel minder op

den voorgrond staat, mogen wij aan den anderen kant niet over 't hoofd zien, dat zooals reeds in het O. T. met den voortgang der openbaring des heils de engelen meer en meer op den voorgrond treden, zoo in het N. T. de geschiedenis der openbaring ten nauwste met engelen verbonden is, zooals Jezus Joh. 1 : 52 zegt. Het is evenwel niet zoo zeer die actieve deelneming, zooals wij haar reeds in het O. T. vinden, maar meer eene deelneming van psychologischen aard, welke evenwel feitelijke medewerking niet uitsluit. In de plaats der Oud-Testamentische mededeeling van goddelijke openbaring en aanwijzing door middel van engelen is iets anders gekomen. Slechts in het begin der geschiedenis van het N. T. en bij de opstanding en de hemelvaart van Christus worden zij gezonden om Goddelijke tijdingen over te brengen Mt. 1 : 20, 24, 2 : 10, 19, Luk. 1 : 11 enz. 2 : 9 vgl. Mt. 28 : 2, 5 en parall. Zoo dan ook bij de visioenen van den Apocalypticus, vgl. Auberlen, Daniel und Apoc. Cap. 3: die Apocalyptik. Waar geschiedenis verhaald of in visioenen aangeduid wordt (Apoc.), zijn zij op hunne plaats, waarom zij in de apostolische brieven zeer zelden voorkomen. We vinden ze slechts genoemd Rom. 8 : 38, 1 Kor. 4 : 9, 6 : 3, 11 : 10, 13 : 1, 2 Kor. 11 : 14, Gal. 1 : 8, 3 : 19, 4 : 14, Kol. 2 : 18, 2 Thess. 1 : 7, 1 Tim. 3 : 16, 5 : 21, Hebr. 1 : 4—7, 13, 2 : 2, 5, 7, 9, 15; 12 : 22, 13 : 2; 1 Petr. 1 : 12, 3 : 22, 2 Petr. 2 : 4, 11, Jud. 6. Zij zijn λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν Hebr. 1 : 14 — dit is de in de geheele H. S. te vinden beschouwing van de positie, de beteekenis en het optreden der engelen in het gebied der heilsopenbaring, zoodat hun dienstbetoon wel niet altijd onmiddellijk, maar toch steeds ter laatster instantie hun ten goede komt, aan wie God het heil bereid heeft. Vgl. Gen. 3 : 24, 24 : 7, 40, 28 : 12; 32 : 1, 2; Mt. 13 : 49, 24 : 31 enz. Als zoodanigen wordt hun de zorg voor het welzijn van Gods uitverkorenen toevertrouwd, Mt. 4 : 6 (zie Ps. 91 : 11) en daarom zijn zij engelen van hem, die aan hunne zorgen toevertrouwd is. Zoo Mt. 18 : 10, Hand. 12 : 15. Vgl. Openb. 21 : 12, Matth. 24 : 31, Dan. 10 : 12 enz. Zach. 3 : 7, Joz. 5 : 13 enz. Luk. 16 : 22 enz. 15 : 10. Niet alsof aan de engelen een bijzonder aandeel aan het tot stand brengen van het heil van de zijde van God toekwam,. maar zij begeleiden de geschiedenis des heils in zijne verwezenlijking voor ons en aan ons met bijzondere belangstelling in hen, wie hetzelfde geldt. Vgl. Luk. 2 : 13, 14, 15 : 10, 16 : 22, 1 Petr. 1 : 12. Niet eens is hun de grootte der heerlijkheid Gods anders bekend — βάθος πλούτου — dan door de openbaring van het heil voor ons en in de gemeente des heils 1 Petr 1 : 12, Ef. 3 : 18. Vgl. 1 Kor. 4 : 9.

Eerst met deze beperking kan het optreden der engelen in de geschiedenis des heils en de boven genoemde vermeerdering van hun op-

treden in het N. T. goed begrepen worden. Want in alle stadiën van de geschiedenis des heils komen zij voor als dienend en deelnemend en juist daarom ten zeerste dienend en deelnemend bij het begin der N. T.ische heilsopenbaring, waarbij de hemel op nieuw ontsloten wordt. Niet alleen in de belangrijkste oogenblikken daarvan wordt aan hunnen dienst en hunne deelneming consequent gedacht, zooals bij de geboorte van Christus, zijne vlucht, verzoeking, strijd in Gethsemane, opstanding en hemelvaart (1 Tim. 3 : 16). Hier staan zij in voortdurende betrekking tusschen hemel en aarde, Joh. 1 : 52, vgl. Mark. 1 : 13, Mt. 4 : 11. Evenzoo komen zij op het einde der geschiedenis des heils in de toekomst weder voor en dan tezamen, 2 Thess. 1 : 7, Mt. 24 : 31, 25 : 31, 13 : 49, 16 : 27, Hebr. 1 : 6. Ten bate van de geschiedenis des heils — meer kan men moeilijk beweren — dienen zij en volbrengen de werken Gods op het gebied der natuur. Hebr. 1 : 7, Joh. 5 : 4, Openb. 16 : 5, vgl. 14 : 18.

Zullen wij na het voorafgaande de engelen niet ongepast als tusschenpersonen beschouwen, zoo zou het toch zeer verkeerd zijn, in hen overblijfselen van het polytheïsme te zien, want juist door den dienst der engelen wordt volgens den totaalindruk der geschiedenis des heils, zooals ook volgens bijzondere uitspraken (bijv. Dan. 7 : 10, 2 Thess. 1 : 7, Mt. 25 : 31) de hoogste souvereiniteit Gods verheerlijkt, zonder dat God door hen beperkt werd of genoodzaakt, zich van hen te bedienen, alsof zij het noodzakelijk medium waren van de betrekking Gods tot de wereld (Kahnis). Wel verre er van daan dat zij zich tusschen de menschen en den God des heils stellen (vgl. Kol. 2 : 18) en den mensch den toegang tot God ontnemen, geven zij aan den omgang Gods met de menschen eene zekere aantrekkingskracht en schoonheid (vgl. Hand. 6 : 15, Ex. 33 : 2, 3) bij allen glans en voortreffelijkheid van hunne verschijning (2 Kor. 11 : 14), zooals zij aan den anderen kant juist door hunne verschijning den mensch eenen bijzonderen indruk van de Goddelijke majesteit en hoogheid geven. Vgl. Jez. 6, Luk. 2 : 9, 10, Openb. 22 : 8, 9.

Nog moeten wij opmerken, dat de engelen Gods ἅγιοι genoemd worden Openb. 14 : 10, Mark. 8 : 38, Luk. 9 : 36, Hand. 10 : 22 om aan te duiden, dat zij in onderscheiding van den zondigen mensch in de gemeenschap met God leven en niet tot de zondige wereld behooren. Ze worden ἐκλεκτοί 1 Tim. 5 : 21 genoemd, om aan te duiden, dat zij door God tot bijzondere diensten zijn uitverkoren en daardoor in eene bijzondere betrekking tot hem staan. Vgl. ἐκλεκτός. Mogelijk is, dat men van hen — in onderscheiding van de gevallene geesten — volgens Ef. 1 : 20 enz. Kol. 1 : 20 stellen mag, dat zij deelnamen aan den raad des heils. Ἐκλεκτῶν is evenwel niet van ἀγγέλων afhankelijk (Hofmann).

2 c. Er is ook nog van ἄγγελοι ἁμαρτήσαντες sprake 2 Petr. 2 : 4

en dat wel met deze nadrukkelijke onderscheiding eerst in het N. T. Vgl. Jud. 6, Openb. 12 : 7, 9; 9 : 11. Vgl. Joh. 8 : 44. Wegens hunne gemeenschap met den Satan, niet omdat zij tot hem in dezelfde verhouding staan als de engelen Gods tot God, worden zij ἄγγελ. τοῦ διαβόλου genoemd Mt. 25 : 41, σατᾶν 2 Kor. 12 : 7. Vgl. hierover Beck, Lehrw. 1 § 21, S. 247 ff. „Der Abfall zu der unsichtbaren Welt" Spitta, „Der zweite Brief des Petrus und der Brief des Judas", 1885.

De negen rangen of klassen der engelen, verdeeld in 3 soorten nl. θρόνοι, χερουβίμ, σεραφίμ: ἐξουσίαι, κυριότητες, δυνάμεις: ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, ἀρχαί. Const. Ap. 7, 35. 8, 12. — Voor de namen der engelen zie Γαβριήλ, Μιχαήλ, Οὐριήλ, Ραφαήλ. Jos. B. J. 2, 8, 7, Clementin. 133 C, Orig. 1, 708 A. — Οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι, de zeven engelen, die bij God staan, Tob. 12 : 15, Clem. A. II, 369 C (Vgl. Sir. 32 : 21, Lk. 1 : 19, Openb. 8 : 2), Patriarch. 1053 C οἱ ἄγγελοι τοῦ προσώπου κυρίου. 1084 C ὁ ἄγγελος τοῦ προσώπου. — Voor de zeven engelen van de aanhangers van Saturnus zie Iren. 674 A, Hippol. Haer. 380, 47.

Ὁ δορυφόρος ἄγγελος de schutsengel Mt. 18 : 10, Hand. 12 : 15, Herm. Mand. 6, 2, Just. Apol. 2, 5, Orig. 1, 452 B, 772 B, II, 733 B. — Voor de δορυφόροι van Jezus zie Iren. 465 A.

Ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας, nuntius poenitentiae. Herm. Vis. 5, Mand. 4, 2. Clem. A. II, 652 A. — Ὁ ἄγγελος τῆς ἐκκλησίας de engel der gemeente Openb. 2 : 1 enz. Orig. 1. 449 C, Eus. V, 428 C. — Ὁ ἄγγελος τῆς εἰρήνης de engel des vredes Patriarch 1104 B, Const. Apost. 8, 36, 37. — Ὁ ἐθνάρχης ἄγγελος de schutspatroon eener natie Dan. 10 : 32, 12 : 1 Μιχαὴλ ὁ ἄγγελος ὁ μέγας ὁ ἑστηκὼς ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ λαοῦ σου. Patriarch 1056 B, C, 1104 B, Clem. A. II, 389 A, 409 B.

Οἱ κοσμοποιοὶ ἄγγελοι, de engelen, die de wereld schiepen, naar de leer van sommige Gnostische secten, Just. Tryph. 62, Iren. 675 A, Clementin. 413 A, Hippol. Haer. 256, 96, 380, 47; 382, 73; 398, 93 (222, 23). Athan. II, 129 C. — Θρησκεία τῶν ἀγγέλων de dienst der engelen. Tob. 11 : 13, Kol. 2 : 18, Openb. 19 : 10, Patriarch 1056 C, 1104 B, Just. Apol. 1, 6, Clem. A. II, 261 A, Tertull. II, 46 C Simoniae autem magiae disciplina angelis serviens. Orig. 1, 708 C, 1185 C, IV 425 A, Eus. IV, 193 C, Epiph. II, 748 B. Vgl. 1 Tim. 5 : 21, Clem. R. 1, 56.

Engel, toegepast op Christus. Just. Tryph. 55, 76, 93, 116, 127, Clem. A. 1, 321 A. Vgl. Jez. 9 : 6 καλεῖται μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. — Toegepast op demonen Mt. 25 : 41, 2 Kor. 12 : 7, Openb. 12 : 9, Barn. 749 B, Hermias 1169 A. — Van priesters Mal. 2 : 7 ἄγγελος κυρίου παντοκράτορός ἐστιν (ὁ ἱερεύς). Van monniken Pallad. Laus. 1220 A.

Maleachi (מלאכי = ἀγγελικός), de naam van den profeet, vergriekscht. Mal. 1 : 1. Clem. A. 1, 852 B, Greg. Naz. III, 1595 A.

Ἀγγελότης, ητος, ἡ engelennatuur Pseud. Athan. IV, 540 A.

Ἀγγελτήρ, ῆρος, ὁ = ἄγγελος Sibyll. 2, 214, Οὐριήλ.

Ἀγγελτικός, ή, όν aankondigend Just. Apol. 1, 22 λόγος, Porphyr. Abst. 221 τοῦ μέτ' ὀλίγον μέλλοντος ἀγγελτικός.

Ἀγγέλτρια, ας, ἡ vrouwelijke boodschapper, Sibyll. 8, 117.

Vgl. in 't algemeen Hahn, Theol. des N. T. § 107 ff. S. 259—384, Beck, Lehrwissenschaft 1, 173 ff. Vorlesung über die Christliche Glaubenslehre II, 278; Kahnis, Luth. Dogm. 1, 553 ff., V. Oosterzee, Chr. Dogm. I, 426—436, Hofmann, Schriftbew. 1, 314 ff., Delitzsch, Art. *Engelen* in Riehm's Handwörterbuch d. bibl. Atert. 379; vgl. vooral de Holl. bewerking van Riehm door Prof. Van Rhijn; Kübel, art. *Engelen* in Prot. R. E.[2] 4, 220, O. Everling, Die Paulinische Angelologie und Dämonologie, Gött. 1888; zie Hilgenfeld, Z. f. w. Th. 1890, S. 116—118.

Ἀρχάγγελος, ὁ, de eerste, opperste engel, aartsengel, hoofd der engelen. 1 Thess. 4:16 (vgl. Mt. 25:21), Jud. 9. Vgl. Openb. 12:7. Michael wordt Dan. 10:13 אַחַד הַשָּׂרִים הָרִאשֹׁנִים, εἷς τῶν ἀρχόντων, 12:1 als הַשַּׂר הַגָּדוֹל, ὁ ἄρχων ὁ μέγας genoemd. Onjuist is, dat deze benaming geen onderscheid in rang tusschen de engelen aanwijst, maar slechts de verhouding van Israel tot de groote wereldhistorische machten bepaalt (vgl. Hofmann, Schriftbew. 1, 343). Want dan zou Michael een der eerste vorsten en de groote vorst slechts daarom zijn, omdat hij voor de zonen van Israels volk staat (12:1). Eerst zijn optreden in de geschiedenis van Israel zou hem zijne beteekenis geven, terwijl het omgekeerd de hem eigene grootte en macht juist is, die den profeet tot troost en Israel tot hulp in den nood verstrekken zou. Wanneer men ook הָרִאשֹׁנִים slechts als versterking van הַשָּׂרִים beschouwt, wijst toch juist dit laatste op eenen bepaalden rang, waardoor hij voor een speciaal werk geschikt is. Vgl. ook Joz. 5 : 14 שַׂר־צְבָא־יהוה. Bovendien is deze onderscheiding in rang, welke wij in ἀρχάγγελος opmerken — taalkundig beschouwd, noodzakelijk. Want de voorsyllabe ἀρχι — slechts bij woorden, die een ambt, eene waardigheid of levenswijze aanduiden, bij Plutarchus en in den Byzantijnschen tijd zeer gebruikelijk — duidt steeds eenen zekeren trap aan, den eersten van zijns gelijken. Vgl. van het Nieuw-Test. Grieksch ἀρχιερεύς, ἀρχιποιμήν, ἀρχιτελώνης; verder woorden als ἀρχιγραμματεύς, eerste secretaris, ἀρχικυβερνήτης, opperstuurman, ἀρχιπειρατής, rooverhoofdman; vgl. ἀρχιδιάβολος Act. Phil. II, 7. — Philo noemt Mozes (bij Gen. 18 : 6, 7) ἀρχιπροφήτης καὶ ἀρχάγγελος, zooals hij ook den Logos ἀρχάγγελος noemt, waardoor hij in elk geval een onderscheid in rang wil aanduiden.

Ἰσάγγελος, ὁ, ἡ, aan de engelen gelijk, Luk. 20:36, vgl. Mark. 12:15, Mt. 22:20. Diensvolgens zijn de υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως evenmin als de engelen sterfelijk of hebben geslachtsgemeenschap, vgl. 1 Kor.

6:13. Des te gruwelijker was de Jud. 6 en 2 Petr. 2:4 vermelde zonde.

Ἀναγγέλλω, Fut. ελῶ a, eigenlijk *terugberichten*, van de berichten van terugkeerende personen Xen. Anab. 1, 3, 21, Judith 11:15. Zoo 2 Kor. 7:7. Hieruit verklaren we de keus van dit woord Joh. 16:13, 14, 15. 1 Joh. 1:5. Ook Joh. 4:25 van den Messias vgl. Deut. 18:18. Dezelfde beteekenis heeft ἀναγ. ook 1 Petr. 1:12, waar wij niet de beteekenis „verkondigen wat gezien is" mogen aannemen. b. Dan met verzwakte beteekenis van ανα = berichten, aanzeggen, verkondigen. Zeer dikwijls bij de LXX = הִגִּיד Aquil. Ps. 2:7 = ספר Piel, Rom. 15:21 (Jez. 52:15 אֲשֶׁר לֹא־סֻפַּר לָהֶם) en ook nog Hand. 14:27 evenals Hand. 15:4, 19:18, 20:20, 27. In het gewone Grieksch ἀπαγγέλλω, dat i. p. v. ἀναγγ. (Recept.) door Lachmann, Tischendorf opgenomen is Mk. 5:14, 19; Joh. 5:15; 16:25, Hand. 14:27. Voor de bij de composita van ἀγγέλλω bij latere schrijvers niet zeldzaam Aor. II ἠγγέλην zie 1 Petr. 1:12, Rom. 15:21 (vgl. Rom. 9:17, Hand. 17:13). Geconstr. a cum acc. Joh. 4:25, 16:13, Hand. 16:38, 19:18, 20:20, 27, 2 Kor. 7:7, 1 Petr. 1:12, 1 Joh. 1:5. In plaats van den Acc. met den volgenden relatieven zin Mark. 5:19, Hand. 14:27. b met ὅτι Joh. 5:15, Hand. 14:27. c. περί τινος Joh. 16:25, Rom. 15:21. Vgl. Judith 10:22 (ἀπαγγέλειν περί τινος dikwijls bij Polyb.). Behalve Mark. 5:14 εἴς τινα wordt het met den Dativus van den persoon verbonden.

Ἀπαγγέλλω, aor. II pass. ἀπηγγέλην (vgl. sub voce ἀναγγέλλω) Luk. 8:20. Herodian. 7:9 = ἀγγέλλειν (τινί τι) ἀπό τινος van iets vermelden, refereeren zie Hand. 4:23, 5:22, 25, 22:16, 17, 19. Dan in 't algemeen berichten, vermelden, verkondigen en wel wat geschied, beleefd, gehoord is verkondigen, ook van eene mondelinge opdracht Hand. 15:27, 26:20. LXX = הִגִּיד. Ἀπαγ. komt vaak voor. In het N. T. vooral in het spraakgebruik van Lukas, Ev. en Hand. a. τινί τι Mt. 28:11, Mark. 6:30, Luk. 9:36, 14:21, 24:9, Hand. 12:17, 16:38, 23:17. Van de apostolische werkzaamheid (vgl. daarentegen ἐπαγγέλλομαι van God) 1 Joh. 1:2 (vgl. Hand. 26:20). Zie Mt. 12:18 (vgl. Jez. 42:1) מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא, LXX ἐξοίσει, waar κρίσις niet iets toekomstigs aanwijst, ook niet: „quid sit verum, sanctum, Deum dignum" (Coccej.), maar het recht, dat God uitoefent en aan zijn volk verschaft. Zie onder κρίσις. — Hebr. 2:12 (vgl. Ps. 22:23 אֲסַפְּרָה LXX διηγήσομαι. In plaats van τινί Hand. 16:36 πρός τινα vgl. Xen. Anab. 6, 3, 22, εἴς τινα bij onpersoonlijke objecten, waar de verkondiging plaats heeft, Hand. 26:20 — ἀπ. τι Mt. 8:33, Hand. 15:27, Luk. 8:47.

b. Het object door eenen relatieven zin of objectieven zin (Winer § 60, 6. Aufl.) verbonden (vgl. Hand. 14:27), Mt. 11:4, Luk. 7:22,

Joh. [illegible] gevolgd
Luk. [illegible]
Hand. [illegible]
[illegible]
en Hand. [illegible]:21.
gevel. Mt [illegible]
vs. 9. Joh. 4:51

[illegible], berichten
bericht overzenden,
[illegible]
ook Hand. 21:26.
LXX Lev. 25:9
[illegible]
vgl. Ex. 14,
[illegible], 59:13.
[illegible] sincere en pro-
[illegible] eenen eisch,
[illegible], ἐπαγγέλλω
[illegible]: eenen eisch
[illegible] ἐπαγγέλλει
[illegible]enis van het
[illegible] 9. Bij de
[illegible] anders sterk
[illegible] gelezen
[illegible]n, Krüger
Vooral van
[illegible]
[illegible] Ign. Eph.
[illegible]elijk aan-
ἐπαγγέλλεται
[illegible]e woorden
[illegible] gebruikt,
[illegible]eiding van
verbinden,
[illegible]itur, ex-
Tit. 1:2,
[illegible]:26. —
[illegible], Arist.
als bena-
σπέρμα [illegible]
[illegible]. Daar

van ἐπαγγ. ook bij Paulus slechts het Medium gebruikelijk is en het terminus technicus is, valt het onder de kategorie van die verba deponentia, die in eenige tijden, vooral in het Perf. zoowel actieve als passieve beteekenis hebben, vgl. Kühner § 377, 4, Curtius, Gramm. § 328, 4. Het O. T. heeft geenen daaraan beantwoordenden term. techn. — Vgl. προευαγγελίζομαι.

Προεπαγγέλλω, vooruit aankondigen, vooruit beloven, meermalen bij Dio Cassius in het actief en medium. In het N. T. passief 2 Kor. 9 : 5, Medium Rom. 1 : 8.

Ἐπαγγελία, ἡ, aankondiging, zoowel in actieven als in passieven zin. Behalve in de Attische rechtstaal in de verbinding ἐπαγγελίαν ἐπαγγέλλειν, eene klacht (tegen eenen redenaar) inbrengen (zie Passow) vinden wij het woord slechts in het latere Grieksch = toezegging, belofte, aanbieding (ook *vordering*, Polyb. 9, 32), waarvoor in het Attische Grieksch bij Isocrates, Dem. Aesch. ἐπάγγελμα gezet wordt. Vgl. Polyb. 1, 43, 6; 7, 13, 6; 18, 11, 1 ἐν ἐπαγγελίᾳ καταλείπειν het bij eene belofte laten. 1, 72, 6 ἐπαγγελίας ποιεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόστασιν. Daarentegen Aeschin. p. 24, 14 ἐὰν δ' αὐτὸς ἐν τοῖς πρὸς ὑμᾶς ἔργοις γένηται οἷος νῦν ἐστιν ἐν τοῖς ἐπαγγέλμασιν. In de LXX vinden wij het woord zeldzaam, ééns door misverstand voor אֲגֻדָּה. Am. 9 : 6, Ps. 56 : 9 = סִפְרָה. Ezech. 7 : 26, welke plaats Schleussner volgens Trommius nog aanhaalt, lezen A B ἀγγελία = שְׁמוּעָה. Op de eenige plaats, waar het overeenkomstig het verband staat, Esth. 4 : 6, is het een toevoegsel der LXX. 1 Ezr. 1 : 7 en 1 Mcc. 10 : 15 = belofte. In het gebed van Manasse vs. 15 staat het evenals in het N. T. Van de Goddelijke belofte des heils: τὸ ἔλεος τῆς ἐπαγγελίας σου, de barmhartigheid, welke den inhoud der belofte uitmaakt, vgl. τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαγγ. Ef. 1 : 13.

In het N. T. Hand. 23 : 21 in de algemeene beteekenis toezegging. Anders speciaal van de goddelijke beloften des heils, zooals alle van ἀγγέλλω afgeleide woorden, zooals reeds opgemerkt is, voor de verkondiging van het heil gebezigd worden. Terwijl het ook in het N. T. (Ev. Luk. Hand. Hebr., bij Paul. 2 Petr. 1 Joh.) in actieve en passieve beteekenis gevonden wordt — in de eerste evenwel zelden, behalve Hand. 23 : 31 slechts Gal. 3 : 18 — breidt het Nieuw-Testamentische spraakgebruik de laatste beteekenis uit, zoodat niet alleen de gegeven belofte, maar ook het beloofde goed zelf daardoor aangewezen wordt. 1 Actief, de handeling der belofte aanduidend, Gal. 3 : 18, 2 passief a de gegeven belofte. Rom. 9 : 5, Rom. 4 : 20. Met opgave van den inhoud 2 Petr. 3 : 4, Hebr. 4 : 1, 2 Tim. 1 : 1, 1 Tim. 4 : 8. Vgl. 1 Joh. 2 : 25, Rom. 4 : 13. Zonder nadere bepaling van den inhoud = de heilsbelofte, de Messiaansche belofte Rom. 9 : 4, Gal. 3 : 21, 4 : 23, Hand. 2 : 39, 13 : 23, 32; 26 : 16. In deze bijzondere beteekenis heeft het begrip

ἐπαγγελ. wat den vorm — Gal. 3 : 18 — en wat den inhoud — Gal. 3 : 21 — betreft, zulk eene bijzondere beteekenis in de Goddelijke bedeeling des heils, dat zoowel de goederen als de leden van de bedeeling des heils daardoor gekenmerkt worden. Hiertoe behooren de verbindingen γῆ τῆς ἐπ. Hebr. 11 : 9, τὰ τέκνα τῆς ἐπ. Rom. 9 : 8, Gal. 4 : 28; τὸ πνεῦμα τῆς ἐπ. Ef. 1 : 13; διαθῆκαι τῆς ἐπ. Ef. 2 : 12; vgl. Rom. 9 : 4. — Gal. 3 : 29, κατ' ἐπ. κληρονόμοι, Ef. 3 : 6 συμμέτοχα τῆς ἐπ.; Rom. 4 : 14 en Gal. 3 : 17 καταργεῖν τὴν ἐπ. Rom. 15 : 8 βεβαιῶσαι τ. ἐπ.; vgl. 4 : 16. Zie verder Hebr. 11 : 17, 2 Kor. 7 : 1, Hebr. 6 : 7, Hand. 7 : 17, Gal. 3 : 16, 4 : 23, Ef. 6 : 2, Hebr. 8 : 6. 2 Petr. 3 : 9 οὐ βραδύνει .... μακροθυμεῖ κτλ moeten wij niet κύριος τῆς ἐπ. verbinden — eene verbindlng, welke noch door ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Mk. 1 : 1, noch door γῆ τῆς ἐπ. ἀλλοτρία Hebr. 11 : 9 gerechtvaardigd kan worden en die zóó hard is, dat de meeste codd. ὁ κύρ. τῆς ἐπ. lezen — noch ook τῆς ἐπ. een bij den volgenden zin behoorende, van βραδυτῆτα afhankelijke Genit. (Hofmann), maar βραδύνει τῆς ἐπ. moet geconstrueerd worden, want alleen dan verkrijgen wij de bedoelde tegenstelling van de anders synonieme werkwoorden βραδύνειν en μακροθυμεῖν (vgl. Sir. 32 resp. 35 : 22), wanneer βραδύνειν nader bepaald is door een bijzonder object. De gedachte is: wat een uitstel van de belofte schijnt te zijn, is dit niet, maar het is een uitstel van het gericht. Datgene, waarmeê de spotters lachen tegenover hen, die de wederkomst des Heeren verwachten, is voor hen zelven een roepstem der genade om boete te doen. Vgl. 1 Petr. 4 : 17, 18. Wel wordt het intransitieve βραδύνειν anders niet met den Gen., wel met den Dativus of Acc. verbonden, b. v. βοῇ, met behulp, bij Aeschylus; τὴν σωτηρίαν Jez. 46 : 13, ὥραν Plut. Conv. 707, E. Toch laat deze verbinding, die de samenhang eischt, zich rechtvaardigen, daar zoowel βραδύς somtijds met den Genit. verbonden wordt b. v. Heliod. 2 : 29 βραδὺ τῆς ἡλικίας (tegen Hofmann) — op de door Passow hiervoor aangehaalde plaats Thuc. 7 : 43 wordt het niet met den Gen. maar met den Dat. verbonden — als omdat volgens den algemeenen regel bij de begrippen van nalaten, afhouden, terughouden, verhinderen de Genitief staat. Vgl. Krüger § 47, 11, 12; Winer § 30, 6. b. Het beloofde goed. Zoo slechts bij Luk. Hand. en Hebr. Hand. 2 : 33. Vgl. Hebr. 9 : 15, 11 : 13, Hand. 1 : 4, Lk. 24 : 49, Hebr. 10 : 36, 11 : 36. Met οἱ κληρονόμοι τῆς ἐπ. Hebr. 6 : 17, 11 : 9, vgl. het Paulinische κατ' ἐπαγγ. κληρονόμοι Gal. 3 : 29. — We moeten evenwel opmerken, dat ἐπ. nooit alleen staande datgene wat beloofd is, het beloofde goed aanduidt, maar dat deze beteekenis als een zuiver afgeleide steeds uit het verband voortvloeit, waarin het woord voorkomt, waardoor het dan ook voor de hand ligt, wanneer niet bepaalde gronden in het verband daartegen spreken, dezelfde constructies in een en hetzelfde geschrift zooals in

den brief aan de Hebreërs ook op dezelfde wijze te verklaren, zoodat Hebr. 11 : 33 ἐπέτυχον ἐπαγγ. niet om der wille van het ontbrekende artikel op de beloften toegepast moet worden, terwijl 6 : 15 het beloofde goed bedoeld is. Vgl. 6 : 12, 17. Met betrekking tot de constructies λαμβάν. τὴν ἐπ. Hand. 2 : 33, Hebr. 9 : 15 τὰς ἐπ. Hebr. 11 : 13 κομίζειν τὴν ἐπ. Hebr. 11 : 39, 10 : 36 is dit duidelijk. Maar juist met deze uitspraken schijnt het niet overeen te stemmen, dat van dezelfde personen, van wie gezegd wordt, dat zij de ἐπ. niet ontvangen, maar dat zij ze slechts van verre gezien hebben enz. (Hebr. 11 : 13, 39, 9 : 15), wederom gezegd wordt, dat zij slechts door geduld en geloof de ἐπ. geërfd hebben, dat Abraham de belofte verkregen heeft (6 : 12, 15, 17, vgl. 11 : 9). Daar het evenwel volgens het verband niet mogelijk is, 6 : 12 enz. ἐπαγγελία op iets anders dan op den inhoud der belofte te doen slaan, moet men 9 : 15 de bemiddeling van de beide uitspraken vinden. Wat evenwel 11 : 33, vgl. met vs. 39, vs. 13 betreft, wijst het ontbreken van het artikel er op, dat wij onder ἐπ. iets anders moeten verstaan dan onder αἱ ἐπ., nl. niet het Nieuw-Testamentische heil, maar onbepaald „het beloofde." Vgl. Delitzsch bij deze plaats.

'Επάγγελμα, τό, belofte, 2 Petr. 1 : 4, 3 : 13, met ὑποσχέσεις verbonden Dem. 19, 178.

'Εξαγγέλλω. 1. Ergens uit berichten, verkondigen, Xen. Anab. 1, 6, 5. Vandaar ook = openlijk verkondigen, Spreuk. 12 : 16 opp. κρύπτειν, Ps. 9 : 15. 2. Volledig verkondigen „plene et plane," uitvertellen zooals meermalen de met ἐκ samengestelde werkwoorden. Zoo Jezus Sir. 18 : 3. — In het N. T. slechts 1 Petr. 2 : 9 naar Jez. 43 : 20 (διηγεῖσθαι), 42 : 12 (ἀναγγέλλειν).

Καταγγέλλω. Xen. Polyb., Plut. en and. Verkondigen, aanzeggen, τί of τινά τινι Hand. 16 : 17, 17 : 3, 23; 26 : 23, 1 Kor. 2 : 1; pass. Hand. 13 : 38, zonder vermelding van de richting slechts met den obj. Acc. Hand. 3 : 24, 4 : 2, 13 : 5, 15 : 36, 16 : 21, 1 Kor. 9 : 14, 11 : 26, Fil. 1 : 17, Kol. 1 : 28. Pass. Hand. 17 : 13, Rom. 1 : 8, Fil. 1 : 18, κ. ἐν Hand. 17 : 13, Rom. 1 : 8 duidt niet de richting aan, maar de plaats, waar het καταγγέλλειν plaats vindt. In het woord kan eene aanwijzing van den onbekenden inhoud der verkondiging liggen (vgl. καταγγελεύς) als eene versterking van het simplex, vgl. Rom. 1 : 8, 1 Kor. 9 : 14, 11 : 26. Vig. ed. Herm. p. 638.

Καταγγελεύς, έως, = ὁ καταγγέλλων, κατάγγελος, aankondiger; slechts Hand. 17 : 18 en in het kerkelijk Grieksch, b. v. Clem. A. II, 400 A.

Προκαταγγέλλω, tevoren aankondigen. Jos. Ant. 1, 12, 3; 2, 9, 4. In het N. T. Hand. 3 : 18, 7 : 52, 3 : 24 rec., waar Griesbach, Lchm. Tdf. Tr. W. het meer concrete προεπηγγελμένην lezen. Vgl. Rom. 1 : 8 met Hand. 3 : 18.

Παραγγέλλω, aankondigen, minder in de beteekenis van eene eenvoudige mededeeling zooals LXX Jer. 46 : 14, ἀναγγείλατε (הַגִּיד) εἰς Μάγδωλον καὶ παραγγείλατε (הַשְׁמִיעַ) εἰς Μέμφιν als om eene opwekking, aankondiging, inscherping van datgene aan te duiden wat geschieden moet. Vgl. Xen. Cyrop. 2, 4, 2 καὶ τῷ δευτέρῳ ἐκέλευσε ταὐτὸ τοῦτο παραγγεῖλαι, in welken zin ook een *verkondigen*, *bekend maken* gebruikt wordt ter aanduiding van datgene wat bepaald geschieden zal of moet. Zoo is het in het Grieksch de eigenlijke uitdrukking voor de militaire bevelen. Vgl. Hand. 4 : 18, 5 : 28, 16 : 23. Ook zachter = aanbevelen Hand. 23 : 22. — Van apostolische verordeningen, niet willekeurige bepalingen, maar dringende vermaningen = inscherpen. 1 Kor. 7 : 10, vgl. 1 Tim. 4 : 11. Van Christus bij de uitzending van zijne jongeren Mk. 6 : 8, Hand. 10 : 42. Geconstrueerd met τινί τι 2 Thess. 3 : 4, 10, zonder Dativus 1 Kor. 11 : 17, 1 Tim. 4 : 11, 5 : 7. In plaats van den Acc. de Infin. vgl. Hand. 4 : 18 en wel de Inf. Aor. Matth. 15 : 35, Mk. 8 : 6, Lk. 5 : 14, 8 : 29, 56, Hand. 10 : 42, 16 : 18, 23 : 22, 1 Tim. 6 : 13 (acc. c. Inf.), 1 Kor. 7 : 10. Bernhardy, Synt. S. 383 f. De Inf. praes. Lk. 9 : 21, Hand. 1 : 4, 4 : 18, 5 : 28, 40; 15 : 5; 16 : 23; 17 : 30; 23 : 30; 2 Thess. 3 : 6 (acc. c. Inf.); 1 Tim. 1 : 3, 6 : 17, zonder dat een bijzonder onderscheid van beide constructies aanwezig schijnt te zijn, vgl. Hand. 15 : 5 met 1 Tim. 6 : 13. Doch zie Kühner, Gramm. § 389, 7, d. De Aor. drukt alleen uit wat gebeurt of het begin der handeling; het praesens de handeling in haar verloop. Met een volgend ἵνα Mark. 6 : 8; 2 Thess. 3 : 12 (niet 1 Tim. 5 : 7). Directe rede verbonden door λέγων Mt. 10 : 5.

Παραγγελία, ἡ, verkondiging, bevel, Hand. 16 : 24, 5 : 28 παραγγελίαν παρηγγείλαμεν overeenkomstig het apostolische παραγγέλλειν 1 Thess. 4 : 2 vgl. vs. 3. 1 Tim. 1 : 5 vgl. vs. 3. 1 Tim. 1 : 18.

Εὐαγγέλιον, τό, van Homerus tot Plut. = het loon voor eene goede boodschap zooals τὰ διδασκάλια = leergeld. Ook offer voor eene goede boodschap, Isocr. Xen. Aesch. In het latere Grieksch tegelijk = goede boodschap, bij Plutarchus, Lucianus, Appianus. Op gezochte wijze verwart Chrysostomus beide beteekenissen. Hom. 19 in act. τὸ εὐ. τοῦτό ἐστι· τάδε σοι ἔσται ἀγαθά. Zooals τὸ διδασκάλιον allereerst het geleerde, doctrina, dan later de Pluralis (bij Plut.) = merces docendi is, zoo is omgekeerd εὐ. allereerst = loon voor goede boodschap, dan later = goede boodschap. LXX in de laatste beteekenis alleen 2 Sam. 18 : 25, wanneer daar niet εὐαγγελία i. p. v. εὐαγγέλια gelezen moet worden, zooals zij בְּשׂוֹרָה 2 Sam. 18 : 20, 27, 2 Kon. 7 : 9 vertaalt. Daarentegen 2 Sam. 4 : 10 ᾧ ἔδει με δοῦναι εὐαγγέλια, בְּשׂוֹרָה לְתִתִּי־לוֹ en 2 Sam. 18 : 22 eveneens בְּשׂוֹרָה in de beteekenis: loon voor goede boodschap. Dat het in het Nieuwe Testament en het kerkelijke Grieksch voortdurend =

goede boodschap, is overeenkomstig de vorming van εὐάγγελος, goede boodschap verkondigend (Eurip. Aeschyl.).

In het Nieuwe Testament = goede boodschap en wel steeds in geheel speciale beteekenis. Zooals namelijk ἐπαγγελία de aan het Nieuwe Testament eigenaardige benaming van de belofte des heils is, zoo is εὐαγγέλιον (vgl. εὐαγγελίζεσθαι Jez. 40:9, 52:7, 62:1, Luk. 4:18) de benaming voor de boodschap van de werkelijk vervulde belofte des heils = boodschap des heils. Ἐπαγγελία is de Oud-Testamentische, εὐαγγέλιον is de Nieuw-Testamentische boodschap des heils. Vgl. Hand. 13:32, Ef. 3:6, Mark. 1:14, 15 cf. Phavor. εὐαγγέλιόν ἐστι κήρυγμα τῆς νέας σωτηρίας ἢ λόγος περιέχων ἀγαθοῦ παρουσίαν. Theodoretus bij Rom. 1: εὐαγγέλιον τὸ κήρυγμα προσηγόρευσεν ὡς πολλῶν ἀγαθῶν ὑπισχνούμενον χορηγίαν. Vandaar de uitdrukking ἡ ἀληθ. τοῦ εὐ. Gal. 2:5, 14 τὸ μυστήριον τ. ε. Ef. 6:19, ἡ ἐλπὶς τ. ε. Kol. 1:23 vgl. vs. 5 zooals in de meeste van de hier beneden genoemde constructies. Met betrekking tot de beteekenis kunnen wij geen onderscheid maken tusschen de boodschap zelve en de mededeeling daarvan, de verkondiging van het heil in transitieven zin, daar plaatsen als 1 Kor. 9:14 zulk eene onderscheiding in de beteekenis niet toelaten (vgl. Fil. 1:7, 12, 16). Zie verder de constructie κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, ἡμῶν Rom. 2:16, 16:25, 2 Tim. 2:8, 2 Kor. 4:3, 1 Thess. 1:5, 2 Thess. 2:14. Gal. 2:7 (vgl. 1 Tim. 1:11, 1 Thess. 2:4, kan men τὸ εὐαγ. τῆς ἀκροβυστίας, τῆς περιτομῆς verklaren door: evangelie van (voor) de voorhuid, van (voor) de besnijdenis. Volgens sommigen evenwel wordt deze verklaring door vss. 2, 5 buitengesloten en is de Genit. een Gen. possessivus. Vgl. Rom. 9:4. Ook komt de transitieve beteekenis verkondiging van het heil, evangelisatie met de vorming van het woord niet overeen, die op de passieve beteekenis boodschap des heils wijst. Fil 4:15 verklare men ἐν ἀρχῇ τ. ε. zooals Mk. 1:1; vgl. Hebr. 2:3, Joh. 2:11. Waar het met eenen Gen. verbonden is, is deze a Gen. auctoris of posses. Het laatste in de constructies εὐ. μου, ἡμῶν, τῆς ἀκρ. περιτομῆς. Het eerst in εὐαγγέλιον θεοῦ Rom. 1:1, 15:16, 2 Kor. 11:7, 1 Thess. 2:2, 8, 9. 1 Petr. 4:17, Mk. 1:14 duidt de boodschap des heils naar haren goddelijken oorsprong aan; vgl. Rom. 1:2, 3, terwijl b εὐ. τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Rom. 1:9, Mt. 1:1, Rom. 15:19 τοῦ Χριστοῦ, zooals Rom. 1:16 rec. 1 Kor. 9:12, 2 Kor. 2:12, 9:13, 10:14, Gal. 1:7, Fil. 1:27 (vgl. 1 Thess. 3:2, Mark. 8:35, 10:29 evenals 1 Tim. 1:11 (vgl. met 2 Kor. 4:6) en 2 Kor. 4:4 τὸ εὐαγ. τῆς δόξης τ. Χ. de boodschap des heils evenzoo naar haren inhoud noemt, zooals overal, waar de Genit. van een abstractum volgt (uitgezonderd ἀκροβυστία en περιτομή in collectieve beteekenis), zoo τὸ εὐαγ. τῆς βασιλείας Mt. 4:23, 9:35, 24:14 (Mk. 1:14 rec. τὸ εὐαγ. τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ), Hand. 20:24 τὸ εὐαγ. τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ,

Ef. 1 : 13 τὸ εὐαγ. τῆς σωτηρίας ὑμῶν, 6 : 15 τῆς εἰρήνης. Twijfelachtig kan blijven de verklaring van den Gen. 2 Thess. 1: 8, vgl. Hebr. 2:3, evenwel volgens vs. 6 waarschijnlijk eveneens Gen. van den inhoud. — Men zegt: κηρύσσειν τὸ εὐ. Mt. 4:23, 9:35, 24:14, 26:13, Mk. 1:14, 13:10, 14:9, 16:15, Gal. 2:2, 1 Thess. 2:9; λαλεῖν τὸ εὐ. 1 Thess. 2:2, διαμαρτύρασθαι τι εὐ. Hand. 20:24 (vgl. εἰς μαρτύριον Mt. 24:14), τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλειν 1 Kor. 9:14, τὸ εὐ. εὐαγγελίζεσθαι 1 Kor. 15:1, 2 Kor. 11:7, Gal. 1:11, Openb. 14:6, ἱερουργεῖν τὸ εὐ. Rom. 15:16 δουλεύειν εἰς τὸ εὐ. Fil. 2:22, συναθλεῖν ἐν τῷ εὐ. Fil. 4:3 (vgl. 1:27 συναθλεῖν τῇ πίστει τοῦ εὐ. vgl. 1 Thess. 3:2), πεπληρωκέναι τὸ εὐ. τοῦ Χριστοῦ Rom. 15:19, μεταστρέφειν τὸ εὐ. τοῦ Χριστοῦ. Gal. 1:7 (vgl. vs. 6 μετατίθεσθαι εἰς ἕτερον εὐ. ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, afvallen van een (qualitatief) ander evangelie, dat toch niet (numerisch) een ander, nl. geen evangelie is, omdat er geen tweede boodschap des heils is, maar hoogstens τὸ εὐ. τοῦ Χριστοῦ μετεστραμμένον. Zie onder ἄλλος [1]). Vgl. 2 Kor. 11:4 (εὐ. ἕτερον ὃ οὐκ ἐδέξασθε). Verder ὑπακούειν τῷ εὐ. Rom. 10:16, 2 Thess. 1:8, πιστεύειν ἐν τῷ εὐ. Mk. 1:15, συγκακοπαθεῖν τῷ εὐ. 2 Tim. 1:8. — Constructies met zelfst. nw. 2 Kor. 8:18, 1 Kor. 9:18, Fil. 1:5. Vgl. 1 Kor. 9:23. Daarenboven vinden wij het nog Hand. 15:7, Rom. 11:28, 1 Kor. 4:15, 9:18, 2 Tim. 1:10, Filem. 13; we vinden het niet in het ev. van Lukas, Hebr. Tit. 2 Petr. Jud. Ev. en Br. van Joh. Van de evangelische geschriften wordt het nergens gebruikt, ook niet in de opschriften der evangeliën.

Εὐαγγελίζω = εὐαγγέλια λέγειν, blijde boodschap, goede tijding brengen. Het actief is in het goede Grieksch onbekend, ook later zeldzaam, Dio Cass. 61, 13, LXX 1 Sam 31:9, 18:19, 20. In het N.T. Apoc. 10:7, 14:6. Anders Med. Aristoph. Eq. 642 λόγους ἀγαθοὺς φέρων εὐαγγελίσασθαι πρῶτον ὑμῖν βούλομαι, Theoph. Char. 17, 5, Dem. Lucn. Plut. LXX 1 Kon. 1:42 ἀγαθὰ εὐαγγελίσαι. In het N. T. 1 Thess. 3:6, Lk. 1:19. Behalve op deze plaatsen in het N. T. slechts van eene van God afkomstige boodschap, als van de Nieuw-Testamentische boodschap des heils (zie εὐαγγέλιον), vgl. LXX = בִּשֵּׂר, Jez. 40:9, vgl. vs. 10. Jez. 52:7 ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοὴν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθά. 61:1 εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς. Ps. 40:10 εὐηγγελισάμην δικαιοσύνην, Hebr. 4:2—6. Vgl. ook de constructies met κηρύσσειν, διδάσκειν, παρακαλεῖν, μαθητεύειν Lk. 3:18, 8:1, 9:6 vgl. met vs. 2, 20:1, Hand. 5:42, 11:21. — Het Augment komt achter ευ. Vgl. Lob. Phryn. 269, Winer 66, Krüger § 28, 4, 6; 15, 2.

I. Med. 1. Met zakelijk en persoonlijk object. Iemand iets als

---

1) Vgl. bij Gal. 1:7 de commentaren van Dr. Cramer en Dr. Baljon. De tekst is Gal. 1:7 bedorven. Ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο moet een glos zijn.

goddelijke boodschap des heils verkondigen. a τί τινι. Lk. 2 : 10, 4 : 43, Hand. 8 : 35, 17 : 18, 1 Kor. 15 : 1, 2 Kor. 11 : 7, Gal. 1 - 8, Ef. 2 : 17. Anders gedacht is de constructie met ἐν Gal. 1 : 16, Ef. 3 : 8. b τί. Lk. 8 : 1, Hand. 8 : 12, 5 : 42 (vgl. vss. 5, 12), 15 : 35, 10 : 36, Rom. 10 : 15 (Jez. 52 : 7), Gal. 1 : 23. Hand. 14 : 15 met volgenden acc. cum Inf. c τί τινα Hand. 13 : 32 vgl. Alciphr. Ep. 3, 12 ταῦτά σε οὖν εὐαγγελίζομαι. Heliod. Aeth. 2 : 10 εὐαγγελίζομαί σε τὴν Δημαινέτης τελευτήν. 2. Zonder zakelijk object = de goddelijke boodschap des heils verkondigen. a τινί. Lk. 4 : 18, Rom. 1 : 15, 1 Kor. 15 : 2, Gal. 1 : 8, 4 : 13. εἰς 2 Kor. 10 : 16 (vgl. 1 Petr. 1 : 25). b τινά, de meest intensieve constructie = door verkondiging van de boodschap des heils iemand in rapport daarmede brengen, iemand het evangelie brengen, want de verkondiging van het heil is tegelijk de toeëigening van het heil. Lk. 3 : 18, Hand. 8 : 25, 40, 14 : 21, 16 : 10, Gal. 1 : 9, 1 Petr. 1 : 12. Euseb. Vita Const. 3, 26 τὰς γυναῖκας εὐαγγελιζόμενος. Vgl. Lob. Phryn. 269. c Absoluut Lk. 9 : 6, 20 : 1, Hand. 14 : 7, Rom. 15 : 20, 1 Kor. 1 : 17. 9 : 16, 18.

II. Passief. 1 Met zakelijk subject Lk. 16 : 16, Gal. 1 : 11, 1 Petr. 1 : 25, 4 : 6. 2. Met persoonlijk subject Mt. 11 : 5 (vgl. met Lk. 4 : 18), Lk. 7 : 22, Hebr. 4 : 2, 6.

Εὐαγγελιστής, οῦ, ὁ, slechts in het Nieuw-Testamentische en kerkelijke Grieksch. Verkondiger van de boodschap des heils Hand. 21 : 8, Ef. 4 : 11, 2 Tim. 4 : 5. De omschrijving van Theodoretus luidt: ἐκεῖνοι περιιόντες ἐκήρυττον; vgl. 2 Tim. 4 : 4, 5 met Rom. 1 : 16, 1 Kor. 1 : 17, Ef. 4 : 11. Hieronymus: „omnis apostolus evangelista, non omnis evangelista apostolus." In onderscheiding van προφήτης spreekt de evangelist van de feiten des heils, de openbaringen Gods (vgl. de constructies κηρύσσειν, διαμαρτύρεσθαι τὸ εὐ. en verder onder εὐαγγέλιον), de διδάσκαλος spreekt over de feiten des heils, de προφ. heeft openbaringen. Terwijl de taak der apostelen is, van het heil, hetwelk voor de kerk van beteekenis is, te getuigen, is de taak der evangelisten de verbreiding van het apostolisch getuigenis, niet de eenvoudige mededeeling van de evangelische geschiedenis. Vgl. Hand. 8 : 40 met 21 : 8 en 2 Tim. 4 : 4, 5. Hofmann en Harless bij Ef. 4 : 11. Later (Chrys.) worden de schrijvers der vier evangeliën zoo genoemd.

Προευαγγελίζομαι, eene blijde boodschap, iets als eene blijde boodschap vooruit verkondigen. Philo „De Nomm. mut." ed. Mangey I, 604, 30: τὸν νεοττὸν οὐχ ὁρᾷς, — τὴν ἐλπίδα τοῦ πέτεσθαι δυνήσεσθαι προευαγγελιζόμενος. Id. „De Mundi op." 7: ὧν ἡ μὲν (sc. πρωΐα) προευαγγελίζεται μέλλοντα ἥλιον ἀνίσχειν, Mangey: „quorum alterum praenunciat laetum adventum solis orituri." Gal. 3 : 8 προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραὰμ syn. ἐπαγγέλλεσθαι, alleen met het door de betrekking van εὐαγγέλιον tot

ἐπαγγελία gemaakte onderscheid, dat προευ. beteekent: iemand het evangelie, d. i. de vervulling van het beloofde tevoren verkondigen, hem aan het evangelie deel geven. Zie εὐαγγέλιον. Vgl. Gal. 3 : 12, 16 etc.

Ἀγέννητος, ον (γεννάω) ongeboren, onbegonnen Just. Ap. 1, 14, 49; 2, 6. Zie over ἀγέννητος als eigennaam Epiphanes bij Iren. 569 B en Hippol. Haer. 294, 15.

Ἀγερωχία, ας, ἡ hoogheid, aanmatiging, trotschheid 2 Makk. 9 : 7, 3 Makk. 2 : 3.

Ἀγέρωχος, ον hoog, trotsch, aanmatigend 3 Makk. 1 : 25.

Ἀγήρως, ων altijd jong (Eus. II, 1276 A τοῖς ἀγήρωσι = ἀγήρως).

Ἅγιος, ία, ιον, heilig. Het zeldzaamste van de vijf synoniemen ἱερός, ὅσιος, σεμνός, ἅγιος, ἁγνός, die de Grieken voor het begrip heiligheid, voorzoover zij dat kenden, bezaten. In het Bijbelsche Grieksch daarentegen van het Oude zoowel als van het Nieuwe Testament is het 't eenige woord, waarmeê het de geheele Schrift doordringende, de goddelijke openbaring vormende, alleen tot den godsdienst der openbaring behoorende Bijbelsche begrip der heiligheid uitgedrukt wordt, het begrip, waarvan men met alle recht zeggen kan, dat daarin de leidende beginselen en bedoelingen der goddelijke openbaring zich concentreeren. Datgene wat in Bijbelschen zin het wezen der heiligheid uitmaakt, is in niet een der genoemde synoniemen opgesloten. Dit begrip is op Bijbelschen grondslag ontstaan, zooals dan ook het woord *heilig* (= heil hebbend, medebrengend) naar alle waarschijnlijkheid aan het Christendom zijn ontstaan te danken heeft en eerst in den tijd der zending in de Angelsaksische en Duitsche landen gevormd is. In het Gothisch ontbreekt het en wordt door *veihs* vervangen. Zie Grimm, Duitsch Woordenboek IV, 2, 823 etc. Wat de Grieken van de heiligheid van het Goddelijke mochten gelooven, voor het begrip heiligheid, waarvan de Heilige Schrift spreekt, hadden zij geen enkel bepaald woord. Om het Bijbelsch begrip heiligheid uit te drukken, kunnen de gewone benamingen van het Grieksch slechts in zoover in aanmerking komen, als de heiligheid die eigenschap van het Goddelijke is, welke de daaraan door de menschen gebrachte vereering bepaalt en vormt, derhalve alleen in formeelen zin. Daar derhalve in de Grieksche taal zoowel de zaak zelve als het rechte woord voor de zaak ontbrak, moest dat woord, hetwelk alleen daarvoor in aanmerking kwam — ἅγιος — eenen nieuwen inhoud verkrijgen. Zoo is ἅγιος één van die woorden, waarin de radicale invloed, de vormende kracht van den godsdienst der openbaring het duidelijkste openbaar wordt. Van alle voorstellingen, die in de moderne talen bij de Christelijke volken met het woord heilig verbonden worden, vinden wij in de oude talen, de Grieksche en Latijnsche, geen andere dan die van het eerwaardige, gewijde, verhevene. Het voornaamste

moment, het zedelijke, ontbreekt geheel. Het onderwerp, dat wij thans bespreken, is derhalve van meer dan taalkundig gewicht. Het heeft ook beteekenis voor de geschiedenis van den godsdienst en van de zedelijkheid.

Stellen wij allereerst vast, dat bij de Grieken het eigenlijke begrip van heiligheid, zooals de belijders van den godsdienst der openbaring het meer of minder opgevat hebben, ontbrak, dan moeten wij vooruit vaststellen, dat heiligheid in Bijbelschen zin een ethisch begrip is, dat tot het gebied van de geschiedenis des heils behoort. Met betrekking tot den tijd van Homerus zegt Nägelsbach (Homer. Theol. 1, 12). „Als constitutives Element der Göttlichkeit, so lange diese für sich betrachtet oder nur im Verkehre der Götter untereinander wahrgenommen wird, findet sich Heiligkeit nirgends ausgesprochen. Niemals wird der Gottheit ein Beiwort gegeben, das auf ein demjenigen ähnlichen Bewusstsein hindeutete, in welchem die Bibel von Heiligkeit des wahrhaftigen Gottes spricht." Later daarentegen — vgl. Nachhomer. Theol. 1, 28 ff. — worden aan de goden wel alle zedelijke en ontologische volmaaktheden toegeschreven (Isocr. 11, 41 *ἐγὼ μὲν οὖν οὐχ ὅπως τοὺς θεοὺς ἀλλ᾽ οὐδὲ τοὺς ἐξ ἐκείνων γεγονότας οὐδεμίας ἡγοῦμαι κακίας μετασχεῖν, ἀλλ᾽ αὐτούς τε πάσας ἔχοντας τὰς ἀρετὰς φῦναι καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν καλλίστων ἐπιτηδευμάτων ἡγεμόνας καὶ διδασκάλους γεγενῆσθαι.* Plato, Rep. 2, 381 C), en de Griek gelooft daarom vooral aan de heiligheid van zijne godheid, omdat zij niet alleen het booze straft, maar ook haat en op den zondaar vertoornd is. Maar daarbij blijft het niet. De heiligheid, voorzoover zij uit deze gevoelens der Grieken spreekt, heeft een element in zich opgenomen, waardoor zij tot het tegenovergestelde, tot onheiligheid wordt. Want de *νέμεσις*, de herstelling van de rechte verhouding tusschen God en menschen, waarin de Goddelijke heiligheid zich openbaart, wordt afgunst op de menschen (*τὸ θεῖον πᾶν ἐὸν φθονερόν* Hdt. 1, 36), daar de Godheid in ieder geluk, in iederen zegen, welken de mensch boven de gewone maat verkrijgt, ook zonder dat hij overmoedig wordt, een gevaar voor hare macht ziet en met nijd vervuld wordt. Nu wordt ook de laatste stap gedaan en aan de Godheid wordt eene Satanische eigenschap toegekend, en aan haar de verleiding van den mensch tot zonde toegeschreven. Theogn. 401 wordt van een man gesproken, die naar *ἀρετή* streeft, omdat hij daarvan zijn geluk verwacht. Maar — petit ille virtutem ultra quam satis est. Wordt zijn streven te krachtig, dan hebben de goden reden, hem in den afgrond te storten. De Grieken konden zich niet verheffen tot het Bijbelsch begrip van heiligheid „Zijt heilig, want Ik ben heilig," laat staan tot de gedachte „Ik ben heilig, de Heer, die u heiligt." Wij zullen zien, hoe het Bijbelsch begrip van heiligheid Gods ondanks primitieve verwantschap de sterkste

tegenstelling met de voorstelling der Grieken vormen; hoe vooral, terwijl deze voorstellingen van de heiligheid iedere mogelijkheid van de liefde der goden buitensluiten (Nägelsbach, Nachhom. Theol. 1, 37) — zoodat Aristoteles zeggen kan, dat de Godheid er niet is om te beminnen, maar om bemind te worden — het Bijbelsch begrip van heiligheid historisch evenzoo in den nauwsten samenhang met de Goddelijke liefde staat als het 't tegenovergestelde der liefde schijnt te zijn. Gewichtig evenwel is voor ons nog, dat voor die samenvatting van alle zedelijke en ontologische volmaaktheden, zooals Isocrates en Plato ze voor de goden eischen, de Grieksche taal geen adaequate uitdrukking aanbood en vooral geen enkel der hier in aanmerking komende benamingen bezigde.

A. Begrip en spraakgebruik van ἅγιος en de synoniemen in het profane Grieksch.

Geen enkel van de in aanmerking komende woorden ἱερός, ὅσιος, σεμνός, ἅγιος, ἁγνός heeft etymologisch of taalkundig iets van dezen inhoud. Slechts als formeele benamingen van de goddelijke heiligheid of van verhevenheid kunnen zij voor de uitdrukking van het Bijbelsch begrip in aanmerking komen en het is van gewicht, dat juist het minst voorkomende woord ἅγιος in den dienst van het Bijbelsch spraakgebruik gekomen is, — volgens het spraakgebruik derhalve dat woord, hetwelk het minst staande onder den invloed van het profane Grieksch, den zuiversten vorm voor de nieuwe gedachte bevatte, terwijl het woord van het profane Grieksch, dat het meest voorkomt, nl. ἱερός zoo goed als geheel niet gevonden wordt in het Bijbelsch spraakgebruik. Ἅγιος komt in het gewone Grieksch zoo weinig voor, dat het zelfs bij de tragici, misschien met uitzondering van ééne plaats (Aeschyl suppl. 858) niet aangetroffen wordt (v. Zezschwitz), terwijl omgekeerd ἱερός in het Bijbelsche Grieksch geheel ongebruikelijk is en in de LXX zoo zelden voorkomt, dat zij, terwijl in de apocriefen voortdurend en in het N. T. ten minste nog vaak het heiligdom τὸ ἱερόν genoemd wordt, dat voortdurend door τὸ ἅγιον, τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ναὸς ἅγιος (het laatste in het gewone Grieksch = ἱερὸν ἅγιον) overzetten. Zie ἱερός. Alleen σεμνός is in het Bijbelsche Grieksch nog zeldzamer dan ἱερός. Ὅσιος daarentegen en ἁγνός hebben een bepaald, begrensd gebied, meer begrensd dan in het gewone Grieksch. Om dit verschijnsel te kunnen begrijpen en waardeeren, zal het dienstig zijn, dat wij ons de waarde en de beteekenis van deze uitdrukkingen in het gewone Grieksch herinneren, waardoor duidelijk wordt, dat daarvan alleen ἅγιος volgens de etymologie en het spraakgebruik voor het Bijbelsch begrip *heilig* geschikt was, en dat wederom het Bijbelsch begrip, dat daardoor uitgedrukt werd, toch zoo veel verder ging dan de eigenlijke beteekenis van dit woord, dat het nieuw gevormde

ἅγιος den stam vormde voor eene aan het gewone Grieksch vreemde familie van woorden ἁγιότης, ἁγιωσύνη, ἁγιάζω, ἁγιασμός, ἁγίασμα, ἁγιαστήριον, καθαγιάζειν, terwijl het in het gewone Grieksch niet meer dan een enkel lid van de familie der van ἅγος afgeleide woorden is.

Allereerst moeten wij opmerken, dat ἱερός, ἁγνός, ἅγιος, waar zij voorkomen, godsdienstige beteekenis hebben en wijzen op den eeredienst. Verder dat van deze benamingen alleen ἁγνός en van de beide andere woorden nog σεμνός praedicaten der goden zijn, en dat op eene wijze, welke toont, dat heiligheid in eenen soortgelijken zin als het Bijbelsche begrip met de godsdienstige voorstellingen der Grieken niet overeenkwam. Ὅσιος staat van alles wat door goddelijk of menschelijk recht, gebruik en afkomst gewijd is, heeft derhalve geen specifiek godsdienstige beteekenis. Terwijl het b. v. in verband met δίκαιος goddelijk recht aanduidt, beteekent het omgekeerd in vereeniging met ἱερός menschelijk geheiligde, door algemeene wetten en overeenstemming geheiligde en geoorloofde dingen (Passow) —, terwijl ἱερός op Goddelijke, goddelijk geheiligde voorwerpen, instellingen enz. betrekking heeft. In de LXX komt het voor i. p. v. חָסִיד, waarvoor in het N. T. ἅγιος καὶ ἠγαπημένος gevonden wordt. Daarnaast is het somtijds = שָׁלוֹם (Deut. 29 : 19), טָהוֹר, יָשָׁר, תָּם, תָּמִים. Voor קָדוֹשׁ komt het evenwel nooit voor. — Σεμνός van den stam σεβ duidt eerbiedigen schroom aan, vereering (zie bij σέβω) en wijst op datgene wat eerbied inboezemt. Het is een praedicaat der Goden — bij de Attici vooral van de Eumeniden — en van alles wat den Goden toebehoort, hun heilig is, van hen afkomstig is en onder hunne bescherming staat. Toch is het in het spraakgebruik bijna nog minder een specifiek godsdienstig of godsdienstig-zedelijk begrip dan ὅσιος, zoodat het voor het Bijbelsch begrip heiligheid niet geschikt is. Want het staat niet alleen van het eerwaardige, van alles wat door afkomst, macht en beteekenis in zedelijk en geestelijk opzicht boven de gewone maat zich verheft, maar duidt ook iets aan, dat door pracht en praal de opmerkzaamheid trekt (b. v. kleederen). Zoo is het gelijk *deftig*, *geaffecteerd*, *schijnheilig* (bij Euripides). In de LXX vinden wij het niet. In het N. T. slechts op vier plaatsen, Fil. 4 : 9, 1 Tim. 3 : 8, 11, Tit. 2 : 2. Ὅσιος en σεμνός wijzen slechts nu en dan op het godsdienstig begrip van heiligheid en zijn als zoodanig niet geschikt voor de uidrukking van het Bijbelsch begrip van heiligheid.

Zoo bleef slechts de keus over tusschen de zuiver godsdienstige benamingen ἱερός, ἅγιος en ἁγνός. Van deze woorden is ἱερός bij den Griek niet alleen het meest gewone, maar ook het eigenlijke woord voor het begrip heiligheid, inzoover dat door de hier in aanmerking komende synoniemen uitgedrukt wordt, terwijl ἅγιος slechts nu en dan een bijzonder accidens van het ἱερόν aanduidt, ἁγνός evenwel in het spraak-

gebruik reeds vroeg zulk een bijzonder gebruik en bijzondere beteekenis verkregen heeft, dat het moeilijk zou zijn, het op de gewenschte wijze te vervormen.

Ἱερός is, wat de grondbeteekenis betreft, benaming van de uiterlijke verschijning van goddelijke verhevenheid. Samenhangend met het Sanskrietsche woord ishiras, krachtig, frisch, bloeiend, beteekent het woord: krachtig, machtig, groot, wat Curtius nog in ἱερός ἰχθύς, ἱερὴ ἴς terugvindt. In den bloeitijd van het Homerische epos verkreeg *heilig* de gewone beteekenis, maar in enkele vormen behield het nog de oudere, meer zinlijke beteekenis (Curtius, S. 401). Het is predicaat van al datgene wat tot de goden in betrekking staat, van hen uitgaat, hun gewijd is, maar van eenen zoo weinig bepaalden inhoud, dat het geheel is 't algemeen en in formeelen zin datgene wat goddelijk is, het θεῖον aanduidt, b. v. in de constructies. Hes. Theogn. 57 Ζεὺς ἱερὸν λέχος εἰσαναβαίνων. Il. 17, 455: ἱερὸν ἦμαρ, 11, 194 κνέφας. Vgl. Nägelsbach, Homer. Theol. 1, 24. Ἱερά worden niet alleen volgens het gewone spraakgebruik voorwerpen genoemd, die aan de goden door de menschen formeel gewijd zijn, zooals steden, plaatsen, ook niet alleen voorwerpen, die zedelijke onder de bescherming der goden gestelde eigenschappen bezitten — Il. 18, 504 de ἱερὸς κύκλος der rechten, ib. 17, 464 de wagenstoel, δίφρος, als plaats van de gemeenschap tusschen den strijder en den voerman —; maar ook worden zulke voorwerpen ἱερός genoemd, welke men voor het onmiddellijke en oorspronkelijke eigendom der goden houdt enz. Met dit ἱερός is niet δῖος, dat volgens Nitzsch (bij Od. I, p. 189) op geboorte en afstamming betrekking heeft, wel daarentegen θεῖος te vergelijken, dat evenals divinus deels goddelijke, buitengewone, bovennatuurlijke voortreffelijkheid aanduidt, b. v. in θεῖος χόρος Od. 8, 264, deels den goddelijken oorsprong van eene gave uitdrukt. Zoo heet het zout θεῖον Il. 9, 214.

Wij moeten vooral opmerken, dat juist ἱερός nooit van de Goden zelven gebezigd wordt en dat het evenmin ook slechts in eenen soortgelijken zin van menschen gebruikt wordt als קדשׁ met zijne afgeleide woorden. Het aan het Bijbelsch begrip *heilig* zich aansluitende begrip *heiliging* zocht men onder de afgeleide woorden en composita van ἱερός tevergeefs. Wel vinden wij het somtijds van menschen — zooals bij Pindarus Pyth. 5, 97 de koningen ἱεροί heeten, omdat zij onder de bescherming der goden staan en hunne waardigheid aan de goden ontleenen (Hom. Il. 2, 205), Arist. Ran. 652 ἱερὸς ἄνθρωπος van hem, die in de mysteriën ingewijd is, Plut. Socr. daem. 589, D: οἱ τῶν δαιμόνων λόγοι διὰ πάντων φερόμενοι μόνοις ἐνηχοῦσι τοῖς ἀθόρυβον ἦθος καὶ νήνεμον ἔχουσι τὴν ψυχήν· οὓς δὲ καὶ ἱεροὺς καὶ δαιμονίους ἀνθρώπους καλοῦμεν — in dezelfde beteekenis en zou men het eene analogie kunnen vinden, wan-

neer 2 Kon. 4:7 Eliza door de Sunamitische אִישׁ קָדוֹשׁ אֱלֹהִים genoemd wordt. Dit is evenwel de eenige, nog niet eens geheel toepasselijke analogie in het Bijbelsch spraakgebruik, daar קָדוֹשׁ alleen nog Ps. 106:16 van afzonderlijke personen gebruikt wordt. 2 Petr. 1:21 zou de lezing van den receptus *οἱ ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι* (i. p. v. *ἀπὸ θεοῦ ἄνθρ.*) eveneens eene analogie voor dit spraakgebruik zijn. De Alex. fort. 1, 10 noemt Plutarchus de Indische gymnosophisten *ἄνδρες ἱεροὶ καὶ αὐτόνομοι*, niet omdat zij *τῷ θεῷ σχολάζοντες* zijn, zooals hij ze verder beschrijft, maar zooals de constructie met *αὐτονόμοι* aanwijst, in denzelfden zin, als hij anders *ἀνὴρ ἱερὸς καὶ ἄσυλος* verbindt = onkwetsbaar, Mor. 410 A. Vit. Tib. Graech. 14, 15, 21 vgl. Quaest. Rom. 219, B *τὰ ἄσυλα καὶ ἅγια ἱερά*, en dit is toch weder iets anders dan de ongenaakbaarheid, die het Bijbelsch begrip in zich sluit Jez. 65:5, waar de LXX קדשׁ door *καθαρὸς εἶναι* vertalen. Het ethisch karakter van het Bijbelsche *heilig* is aan *ἱερός* geheel vreemd. Slechts ééne plaats is bekend, waar *ἱερός* als praedicaat van een mensch misschien, zooals Suidas wil, een synoniem van *εὐσεβής* is, Soph. Oed. Col. 287 *ἥκω γὰρ ἱερὸς εὐσεβής τε καὶ φέρων ὄνησιν ἀστοῖς τοῖσδ'*. Het schijnt twijfelachtig, of *ἱερός* hier in ethischen zin staat, of niet veel meer op de goddelijke leiding van Oedipus betrekking heeft. Plat. de Leg. 319 A bewijst, dat het niet gebruikelijk was, aan menschen het praedicaat *ἱερός* te geven en eveneens dat, waar dit toch geschiedde, het geen ethische beteekenis had. Het meest van de ethische beteekenis verwijderd is — om ook dit nog te vermelden — Lucn. Macrob. 29: *ἱερώτατε Κυίντιλλε*. Tittm. Syn. N. T.: „In voce *ἱερός* proprie nihil aliud cogitatur quam quod res quaedam aut persona Deo sacra sit, nulla ingenii morumque ratione habita; inprimis quod sacris inservit."

Van *ἅγιος* geldt eveneens, dat het noch een praedicaat der goden is noch van menschen gebruikt wordt. Het duidt eene hoedanigheid van het *ἱερό* (d. i. *θεῖον*) aan, waarmeê het meestal op de weinige plaatsen, waar het voorkomt, verbonden is en heeft klaarblijkelijk een meer ethisch karakter dan *ἱερός*, daar het die zijde van het *ἱερόν* op den voorgrond stelt, welk van de menschen eerbied en vreeze vordert, eerwaardig. Meermalen vinden wij het bij Herodot. b. v. 2, 41, 3 *Ἀφροδίτης ἱερὸν ἅγιον*. 2, 41, 1 *ἱερὸν Ἡρακλέους ἅγιον*. Xen. Hell. 3, 2, 19. Meermalen ook bij Plut. b. v. De tranq. an. 477, c *ἱερὸν μὲν γὰρ ἁγιώτατον ὁ κόσμος ἐστὶ καὶ θεοπρεπέστατον* en op andere plaatsen. In dezelfde constructies ook bij Plat. Crit. 116, C *ἐν μέσῳ μὲν ἱερὸν ἅγιον αὐτόθι τῆς τε Κλείτους καὶ τοῦ Ποσειδῶνος. ἄβατον ἀφεῖτο.* Het schijnt speciaal praedicaat des tempels, bepaald van de plaatsen van den eeredienst (Plato, Legg. 904, D: *μετέβαλε τόπον ἅγιον ὅλον*) geweest te zijn en dat wel volgens Plato, Legg. 10, 884 van de aan de Goden gewijde plaatsen, die op eene

algemeene erkenning aanspraak maken; want niet van bijzondere, maar alleen van openbare heiligdommen staat het bij Plato t. a. pl. *μέγιστα δὲ* (sc. *κακά*) — *αἱ τῶν νέων ἀκολασίαι τε καὶ ὕβρεις, εἰς μέγιστα δέ, ὅταν εἰς ἱερὰ γίγνωνται, καὶ διαφερόντως αὖ μεγάλα, ὅταν εἰς δημόσια καὶ ἅγια ἢ κατὰ μέρη κοινά* — onderscheiden van *ἱερὰ ἴδια*, die het praedicaat *ἅγια* niet hebben. — Voor de genoemde beteekenis getuigt ook nog de vereeniging met *σεμνός*, voor welks aanvulling of versterking *ἅγιος* gebruikt wordt. Plat. Sophist. 249, A *σεμνὸν καὶ ἅγιον νοῦν οὐκ ἔχον*. Crit. 51, A. Andere plaatsen, waar men *ἅγιος* vindt, zijn nog Plut. Quaest. Rom. 290, B *τὰ ἄσυλα καὶ ἅγια ἱερά*. Plat. Legg. 5, 729 E *πρὸς τοὺς ξένους διανοητέον ὡς ἁγιώτατα ξυμβόλαια ὄντα*. Het belangrijk verschil met *ἱερός* blijkt Plat. Conviv. 5, 682, C [*οἱ ἐρωτικοὶ καὶ ἀκόλαστοι*] *τελευτῶντες οὐδὲ τῶν ἁγιωτάτων ἀπέχεσθαι δύνανται σωμάτων* — terwijl de lichamen der hierodouloi *ἱερὰ σώματα* genoemd worden.

Onderzoeken wij *ἅγιος* etymologisch, dan blijkt met groote zekerheid, dat het datgene aanduidt, wat zedelijk-godsdienstige erkenning eischt. Dit geldt ook wel oorspronkelijk van *ἅγιος*, maar is van lieverlede verdwenen, zoodat *ἅγιος* het eenige woord blijft, dat ter aanduiding van een zuiver godsdienstig begrip heiligheid geschikt is. Het hangt met *ἅγος*, *ἅζομαι* en de afgeleide woorden samen, op welke grondbeteekenis men goed letten moet, wat de lexicographie tot nu toe heeft nagelaten. *Ἅζομαι*, hoofdzakelijk een bij Homerus en de tragici (in het Praesens en Imperf. Med., slechts ééns bij Soph. in het actief) voorkomend woord dient om vromen eerbied voor de goden en de ouders aan te wijzen. Het duidt derhalve piëteit aan en Eusthatius verklaart het door *σέβομαι* (vgl. boven het verband tusschen *ἅγιος* en *σεμνός*). Il. 5, 830 *μηδ' ἅζεο θοῦρον Ἄρηα*. 2 : 21 *Ἀπόλλωνα*. Od. 9, 478 *ξένους*. Absoluut Od. 9 : 200. — *Ἅγος* moet volgens de jongste onderzoekingen niet met *ἄγος* verwisseld worden, dat tot nu toe voor een Ionische vorm van *ἅγος* gehouden werd. Curtius (S. 170 ff.) vergelijkt bij *ἄγος* (= schuldig, vloek) het Sanskriet âgas, ergernis, aanstoot; bij *ἅγος* (= wijding, offer, Hesychius *ἅγνισμα θυσίας*) het Sanskriet jag', jag'ami, sacrificio, colo; jag'us, jag'nam, offer; Zend. yaz, vereeren, offeren, yazu, groot, verheven. Diensvolgens zou *ἅγιος* zijn datgene wat het voorwerp van godsdienstige vereering is. Zoodra men *ἅγος* niet meer met het meermalen voorkomende *ἄγος* vereenzelvigt, vindt met het zeer zelden. In de beteekenis offer, zoenoffer Soph. fr. 703; Ant. 775 *φορβῆς τοσοῦτον ὡς ἅγος μόνον προθείς, ὅπως μίασμα πᾶσ' ὑπεκφύγῃ πόλις*. Bij Thucydides 126, 1; 127, 1; 128, 1, 2; 135, 1; 2, 13, 1 moeten wij niet *ἅγος*, maar *ἄγος ἐλαύνειν* lezen = de misdaad verwijderen, verzoenen. Eveneens bij Plutarchus. Dat wij beide woorden moeten onderscheiden, blijkt ook uit het nadrukkelijk voorschrift van het Etym. M., dat *ἅγιος* in de beteekenis *μιαρός* den

spiritus lenis heeft, waarnaar dan de opmerking van den scholiast bij Soph. Oed. R. 656 verbeterd moet worden, κατ' εὐφημισμὸν καὶ τὰ μιάσματα ἄγη λέγεται καὶ οἱ μιαροὶ ἐναγεῖς καλοῦνται. In ieder geval blijkt uit deze verwarring, dat door ἄγος — en diensvolgens ook door ἅγιος — de voorstellingen van eene heilige handeling, godsdienstige vereering aangeduid werden. Mocht men zeggen, zonder dat men gevaar liep het begrip te eng op te vatten, ἅγιος duidt eigenlijk datgene aan wat door offers, door verzoening geëerd moet worden (zie Soph. Ant. 775) en uitdrukkingen als ἅγ. νοῦς en andere (Plat. Soph. 249, A, Crit. 51) rusten op eene uitbreiding of verzwakking van het spraakgebruik, dan zouden wij daarin een voortreffelijk aanknoopingspunt voor de keus van dit woord ter aanduiding van het Bijbelsch begrip heiligheid vinden. In geen geval mag men deze voorstellingen van de beteekenis van het woord uitsluiten, daar zij in alle andere, tot dien stam behoorende woorden zijn terug te vinden en alzoo ten minste historisch een bestanddeel van het begrip vormen. De afgeleide woorden van ἅγιος moeten hierbij niet in aanmerking komen, daar zij, zooals hierboven gezegd is, zonder uitzondering tot het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch behooren. Er wordt slechts gedacht aan de derivata van ἄγος: ἁγίζω, ἁγισμός, ἁγιστεύω, ἁγιστεία, ἁγνός en de afgeleide woorden. Ἁγίζω = wijden, b. v. altaren, offers wijden, d. i. brengen; vooral gebruikelijk is καθαγίζω = offeren, als offer verbranden; ἐναγίζω speciaal van het offeren van dooden; ἁγισμοὺς ποιεῖν, offers geven (Diod. Sic. 4. 39); ἁγιστεύειν = de heilige gebruiken verrichten, ook ἐφαγιστεύειν. Plato, Legg. 6, 759 D: ὁ μέλλων καθ' ἱεροὺς νόμους περὶ τὰ θεῖα ἱκανῶς ἁγιστεύειν, waar Timeüs verklaart ἁγιστεύειν· ἱεροθυτεῖν. Vgl. Dion. Hal. Ant. Rom. 1, 40 ἁγιστεύοντες δὲ τὴν ἱερουργίαν ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς. — Ἁγιστεία duidt den eeredienst aan, de met de offers gepaard gaande heilige gebruiken, den tempeldienst. Zie de Lexica.

Ἁγνός, een vorm als σεμνός, δεινός, allereerst vereerd, gewijd, is een bijv. nw. der goden en van datgene wat hun gewijd, geheiligd is, van offers, heilige plaatsen, feesten. Over den gewichtigen overgang tot de beteekenis rein, kuisch, zuiver, waarin het volgens het Bijbelsch spraakgebruik opgenomen is, zie onder ἁγνός. Voor het verband ook van dit woord met de handelingen van den eeredienst getuigen niet alleen constructies als ἁγνῶς καὶ καθαρῶς ἔρδειν τοῖς θεοῖς Hes. O. 339, Soph. Trach. 257 ὅθ' ἁγνός ἦν = verzoend, maar ook het afgeleide ἁγνεύειν, waarbij naast de beteekenis *rein*, *kuisch zijn* ook de beteekenis *reinigen*, *zich verzoenen* gevonden wordt. Zoo komen ook ἁγνίζειν, ἅγνισμα, ἁγνισμός, ἀφαγνίζειν, ἐφαγνίζειν van eene sacramenteele handeling voor.

Zooveel zien wij, dat ἅγιος een zedelijk-godsdienstig begrip is, en slechts als zoodanig voorkomt, wat bij de synoniemen behalve ἁγνός niet het geval is en ook bij ἁγνός in het spraakgebruik niet vaststaat. Kent

het ook al het subject, waarbij het staat, geen zedelijke hoedanigheid toe, het eischt toch daarvoor niet alleen godsdienstige, maar ook zedelijk-godsdienstige eigenschappen, en juist daarom is deze het minst voorkomende uitdrukking de eenig geschikte, om het Bijbelsch begrip heiligheid in zich op te nemen en toe te passen. Beperkt genoeg om het zuiver godsdienstig, ethisch karakter van het Bijbelsch begrip geen schade aan te doen, en wederom wegens het zeldzame gebruik ruim genoeg om het nieuwe begrip heiligheid in zich te kunnen opnemen, hebben de LXX het voortdurend gebruikt ter vertaling van קָדוֹשׁ. Het is in het Bijbelsch spraakgebruik zoo gebezigd, dat het, zooals reeds herhaaldelijk opgemerkt is, het stamwoord van eene nieuwe reeks wordenk on ἁγιότης, ἁγιωσύνη, ἁγιάζειν, ἁγιασμός, ἁγίασμα, ἁγιαστήριον, καθαγιάζειν, die קדשׁ en de afgeleide woorden vervangen, terwijl van de tot het profane Grieksch behoorende afgeleide woorden van ἅγος slechts die van ἁγνός nog in het profane Grieksch gevonden worden, overeenkomstig den nauwen band tusschen ἅγιος en ἁγνός, inzoover die beteekenis in de afgeleide woorden van het laatste meer nog dan in ἁγνός zelf en zijn spraakgebruik openbaar wordt. Om der wille van de volledigheid moeten wij hier nog opmerken, dat ἁγνός zelfs nooit gebruikt wordt voor de vertaling van קָדוֹשׁ. Het laatste wordt behalve door ἅγιος nog slechts door καθαρός vertaald Num. 5 : 17; קדשׁ door καθαρὸν εἶναι Jez. 65 : 5, δοξάζειν Jez. 5 : 16; de Piël, Hiphil en Hithpael = ἁγνίζειν Joz. 3 : 5, Ex. 19 : 10, 2 Kron. 30 : 17 etc. καθαρίζειν Job 1 : 5 evenals nog door διαστέλλειν Jez. 20 : 7, παρατάσσειν Jer. 6 : 4 (παρασκευάζειν?), ἀναβιβάζειν Jer. 51 : 28.

We spreken nu over den inhoud en den omvang van het Bijbelsch begrip heiligheid, dat, door de LXX op ἅγιος toegepast, door de Nieuw-Testamentische verkondiging van heil van een ander terrein verklaard werd. Er bestaat een zeker onderscheid tusschen Oud- en Nieuw-Testamentisch spraakgebruik, dat het begrip niet verandert, maar in het historisch verband tusschen Oud- en Nieuw-Testamentische openbaring gegrond is. Het Nieuwe Testament brengt hier niet iets nieuws, maar neemt een in het O. T. duidelijk en scherp uitgedrukt begrip eenvoudig over, alleen met het onderscheid, dat het begrip in den geest van het N. T. gevormd wordt. De moeilijkheid, niet alleen eene of enkele zijden van het begrip, maar dat begrip in zijne volheid en in den geheelen omvang van zijne toepassing duidelijk voor te stellen, evenals de vele verhandelingen daarover, welke nog niet tot een vast resultaat geleid hebben, noodzaken ons, eene meer uitvoerige beschouwing ten beste te geven. Vgl. vooral de volgende onderzoekingen: Achelis, Stud. u. Krit. 1847, I, S. 187 ff. in aansluiting aan de uiteenzettingen van Menken in zijn „Versuch einer Anleitung zum eigenen Unterricht in den Wahr-

heiten der heil. Schrift," 3 Aufl. 1833, Cap. 1 § 9. Menken's voorganger is zijn leermeester Collenbusch, vgl. „Erklärung bibl. Wahrheiten von Herrn Sam. Collenbusch," weil. pract. Artzt in Barmen II, 2, S. 97 ff. (Erberfeld 1812). Eveneens Caspari, Jesaj. Stud. II, der „Heilige Israels" in het „Zeitschr. für Luth. Theol. u. Kirche," 1844, H. 3. S. 92 ff. Diestel, Die Heiligkeit Gottes in Jahrb. f. deutsche Theol. 1859, S. 3 ff. Fr. Delitzsch, Art. „Heiligkeit Gottes," R. E. 2 sub voce; de „Theol. des A. T." van Oehler, 2 Aufl.; Herman Schultz, „Alttest. Theol.," 4. Aufl.; Graf Baudissin, „Stud. zur Sem. Religionsgesch." 2 H. (Leipzig, 1878), S. 3—142; E. Issel, Der Begriff der Heiligkeit im A. T. 1887, Bredenkamp, Gesetz u. Proph. 1881, S. 41 ff., Orelli, Einige alttest. Prämissen zur neutest. Versöhnungslehre in Luthardt's Zeitschr. f. kirchl. Wissenschaft, 1884, 1, 2; Keil bij 1 Petr. 1:16; Prof. v. Leeuwen, Bijbelsche Godgeleerdheid I, 1892, bl. 128—151.

B. Het Oud-Testamentisch begrip van קדש, קָדוֹשׁ, קֹדֶשׁ, מִקְדָּשׁ.

Langs etymologischen kunnen wij de beteekenis van קָדוֹשׁ niet vaststellen. Terwijl Oehler (volgens Delitzsch, Jesurum, S. 155, Psalmen, 1 Aufl. 1 589. 187. Fürst, Handwörterbuch, 2, 300) het voor waarschijnlijk houdt, dat de verbaalstam קדשׁ, die met חדשׁ verwant is, zooals קצב met חצב, קצת met חצת, קצר met חצר etc., van den stam דשׁ, waarvan ook דשׁא afkomt, afleiden en als grondbeteekenis daarvan *enituit*, glanzen, schitteren, aannemen, geeft Baudissin S. 20 deze etymologie op als geheel in strijd met de theorie der praefixen en praeposities. Ook Delitzsch heeft deze theorie opgegeven ten behoeve van de eerst door Fleischer (bij Delitzsch, Psalmen, 1 Aufl. S. 588 f.) voorgestelde afleiding van eenen wortel *kad*, zooals die bij קדד, קדח, קדם enz. voorkomt, met de grondbeteekenis snijden, scheiden, zoodat voor קָדוֹשׁ de grondbeteekenis „afgezonderd" zijn gevonden wordt. De beslissing aangaande קָדוֹשׁ kan niet op grond van de etymologie gemaakt worden. Men moet, om tot een zeker resultaat te komen, het spraakgebruik raadplegen, daar „die Etymologie zwar in der Regel einiges Licht auf das erklärende Wort wirft", selten aber die sprachgebräuchl. Bed. desselben deckt" (Wellhausen, Pharisäer und Sadducäer, S. 51).

Hier vinden wij vooral twee feiten van gewicht. Allereerst het feit, dat קֹדֶשׁ als tegenstelling van חֹל voorkomt, 1 Sam. 21:5, 6, Ez. 48:14, 15; 42:20. Hiermede wordt Lev. 10:10, Ez. 22:26, 44:23 de klaarblijkelijk synoniem gedachte tegenstelling van טָהוֹר en טָמֵא verbonden. Toch bewijzen de eerst aangehaalde plaatsen ongetwijfeld, dat beide tegenstellingen elkander niet dekken. Nooit komen, waarop Baudissin terecht opmerkzaam maakt, קָדוֹשׁ en טָמֵא in onmiddellijke tegenstelling met elkander voor. Dienvolgens kunnen wij, met het oog op de plaatsen 1 Sam. 21:5, 6, Ez. 48:14, 15, 42:20, het gevoelen niet

vasthouden, dat *zuiver* de grondbeteekenis van קדש is. Het heilige is zuiver en bevordert reinheid — vgl. zoowel טִמֵּא מִקְדָּשׁ Lev. 20:3, Num. 19:20, Ez. 5:11, הֵיכַל קָדְשׁ Ps. 79:1, שֵׁם קָדְשׁ Ez. 43:7, 8 als ook de constructie וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל Lev. 29:37. Hebr. 9:13 τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει πρὸς καθαρότητα evenals de gedachte aan eene reiniging, niet eerst heiliging van het heiligdom Hebr. 9:22 enz. Geen heiligheid bestaat zonder reinheid, maar heilig is niet op zichzelf beschouwd = rein. Niet טִמֵּא, maar חִלֵּל is het eigenlijke woord, de benaming voor het begrip ontheiliging; het eerste woord bewerkt slechts ontheiliging. Nu duidt חל datgene aan wat algemeen, *κοινόν* is, voor ieder toegankelijk Deut. 20:6, Jer. 31:5, 1 Sam. 21:5, 6. Eerst in zijne tegenstelling met קֹדֶשׁ wordt het *κοινόν* tot *βέβηλον*. חִלֵּל is iets prijsgeven wat tot nu toe zich in eene bijzondere bescherming, bijzondere achting verheugde, in zekeren zin door grenzen bepaald, aan het algemeene gebruik, aan de algemeene aanraking onttrokken, wat niet met al het andere gelijkstond. Zoo b. v. van den wijnberg, wanneer de tijd gekomen is, daarvan gebruik te maken Jer. 31:5, Deut. 20:6, 28:30 vgl. met Lev. 19:23 enz. מַמְלָכָה Klaagl. 2:2, בְּרִית Ps. 89:35, 55:21, Mal. 2:1. Ten slotte wordt het tot een synoniem van נאץ, בזה en andere woorden = verachten (Ps. 89:32, Lev. 21:12, 15; Num. 18:32), altijd evenwel, zooals nog Hand. 21:28 *κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον τοῦτον* duidelijk bewijst, met de voorstelling van eene opheffing van bestaande grenzen, van tenachterstelling van eenen aan het object bijzonder eigenen karaktertrek, van de gelijkstelling van het object met al het andere. Vgl. Ps. 89:32, Jer. 16:18, Ez. 22:8, Zeph. 3:4, Ez. 20:16, 24 zooals in het bijzonder het gebruik van het woord voor de goddelijke verwerping van het vroeger door God verkorene en geheiligde Jez. 23:9, Ps. 89:35, Jez. 43:28, Ez. 28:16 enz. Neemt men daarbij plaatsen als Gen. 2:3, Lev. 20:26, 1 Kron. 23:13, Jer. 12:3 evenals uit het N. T. 2 Kor. 6:17 vgl. met 7:1, dan mogen wij constateeren, dat aan het begrip heiligheid de voorstelling van eene tegenstelling met het algemeene, alzoo van een zeker onderscheid ten grondslag ligt. Toch ook niet meer dan dit. *Heiligheid* is een begrip van eene bepaalde verhouding. Maar dat de begrippen heiligheid en afgezonderd zijn niet in elkander opgaan, is volgens יִבָּדֵל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ ongetwijfeld. Daarbij komt nog iets anders, da de tegenstelling, bepaald het verschil of de verhouding eerst nader bepaal

Het begrip קדש nl. — en dit is het tweede van de boven genoemd feiten — heeft zijne eigenaardige kleur, bepaaldheid en volheid daa door, dat het slechts op God en op datgene wat Godes is toegepas wordt. Behalve aan God wordt het praedicaat heiligheid slechts aa zulke voorwerpen en menschen gegeven, die in eene bijzondere betrel king tot God staan, hetzij dat God dat praedicaat zichzelven bijzond

toegekend heeft, hetzij dat het Hem door de menschen gegeven wordt: קדש is derhalve in het spraakgebruik een godsdienstig begrip. Daarbij komt, zooals wij zien zullen, de derde opmerking, dat het een zuiver Israelietisch begrip van gewicht voor de bedeeling des heils is.

We vragen allereerst, in welk eenen zin met dit praedicaat aan God en datgene wat Hem toebehoort, een onderscheid en eene bijzonderheid toegeschreven wordt. Men heeft aangenomen, — bij de erkenning, dat het ook anders zou kunnen zijn, Baudissin, S. 78 —, dat het woord allereerst daarvan gebruikt wordt wat toegewijd was of werd, zoodat we de beteekenis verkregen: voor God afgezonderd, Gode gewijd. קדש zou derhalve eene bijzondere betrekking te kennen geven van beneden naar boven, de bijzondere verhouding tot God aanduidend, = wat Gode eigen is (Diestel, Baudissin). Ook Delitzsch is van gevoelen, dat men overal, waar het begrip op zaken en menschen toegepast wordt, volstaan kan met het begrip Gode gewijd zijn, God toebehooren. Zoo doende evenwel kunnen wij de toepassing van het begrip op God zelven moeilijk verklaren. Daarenboven komen wij in werkelijkheid met het eenvoudig begrip van eene zekere betrekking in dien zin bij menschen en voorwerpen niet uit, zooals Delitzsch zelf bij Ex. 19:6 גּוֹי קָדוֹשׁ erkent, als welks tegenstelling hij גּוֹי חֹטֵא Jez. 1:4 erkent. Ook Baudissin ziet zich in één opzicht tot eene groote concessie genoodzaakt, daar hij van de van het volk Gode geëischte heiligheid aanneemt, dat ten minste in dit geval het begrip zijne bijzondere beteekenis (= volkomen rein) eerst in de toepassing op God verkregen heeft en vervolgens op menschen toegepast is.

Men moet evenwel in veel sterkere mate toestemmen, dat het begrip zijne eigenaardige bepaaldheid en volheid van de toepassing op God ontvangen heeft, ook wanneer men daarbij blijft, dat het spraakgebruik ontstaan is door de toepassing op hetgeen aan God gewijd is. Want wanneer heiligheid een zuiver godsdienstig begrip is, ligt het in den aard van het godsdienstige leven, dat de zin, waarin aan God dit praedicaat toekomt, het geheele spraakgebruik beheerschen moet, omdat bij menschen en voorwerpen van heiligheid slechts op grond van hunne vereeniging met God en daarom in verband met de Goddelijke heiligheid gesproken kan worden. Daarbij komt nog, dat in het begrip heiligheid zich alles concentreert wat den God van Israel of den God der heilsopenbaring toebehoort. Men vergelijke de Jezajaansche benaming van God als van den קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ Jez. 54:5. Juist dit door Delitzsch erkende feit, dat de andere bepaling van het begrip van zijne toepassing op God afkomstig is, dringt nu verder tot de vraag, of toch niet ten laatste het praedicaat zoowel aan God als aan datgene wat Godes is, toegekend kan worden. Daartegen getuigt niet het eenige overblijfsel van het niet-Israelietisch spraakgebruik in קָדֵשׁ, קְדֵשָׁה van

de hierodouloi als de aan de Godheid gewijden (aan Astarte), nl. wanneer de onderstelling van Delitzsch juist is, dat ook aan Astarte zelve, ja aan haar in de eerste plaats en dan aan degenen, die haar gewijd waren, dit praedicaat toekomt. Daarvoor evenwel getuigt eene andere overweging, welke misschien beslissend is. קדש is nl. in de eerste plaats een begrip van eene bepaalde verhouding, maar niet de verhouding tot God, maar integendeel de verhouding tot alles wat anders is, derhalve de verhouding tot de wereld vormt de eerste voorstelling, zoodat niet aan eene verhouding van beneden naar boven, maar van boven naar beneden gedacht wordt. Dit ligt opgesloten in de voor de begripsbepaling beslissende tegenstelling tusschen קָדוֹשׁ en חֹל en kan niet ontkend worden. Juist die tegenstelling met alles wat anders is, verklaart ook, dat קדש — misschien reeds van begin af — een zuiver godsdienstig begrip is, slechts van God en datgene wat Godes is, gebruikt. Hiermede vallen alle moeilijkheden weg, die anders de toepassing van het begrip van het Gode gewijde of God zelven veroorzaakt. De overal niet eerst tot eene latere ontwikkeling behoorende voorstelling, dat het Gode gewijde aan de goddelijke heiligheid deel heeft, spreekt van zelve, want het is door zijne overgave aan God of door zijne verkiezing door God in de verhouding van God tot de wereld, tot alles wat anders is, gekomen. Dan evenwel mogen wij ook met het oog op het feit, dat heiligheid slechts aan God en datgene wat Godes is, toekomt, nog eene schrede verder gaan en beweren, dat het praedicaat heiligheid aan andere subjecten dan God slechts middelhjkerwijze toegekend wordt, zooals dit b. v. Deut. 28:9, 10 ongetwijfeld is: „Jahwe zal u zichzelven tot een heilig volk oprichten, zooals Hij u gezworen heeft, ... en alle volkeren der aarde zullen zien, dat de Naam van Jahwe over u genoemd is." Vgl. Ps. 46:5, Num. 17:2 enz. Lev. 27:14 enz. 21:6, 7; Ps. 114:1, 2. Want het feit, dat zij Gode toebehooren, bewerkt, dat zij evenals God tegenover de wereld staan — op hunne wijzen natuurlijk —, zoodat eene zekere verzwakking van het begrip al naar dat het subject of de betrekking is, begrijpelijk wordt. Zoo is het ook van meet af aan begrijpelijk en waarschijnlijk, dat, zooals Delitzsch zegt, de geheele ontwikkelingsgang van het Bijbelsch begrip beheerscht wordt door het begrip van de heiligheid Gods.

Is nu het onderscheid en de afzondering tegenover de wereld de eerste voorstelling, zoo vragen wij verder, wat de positieve inhoud van deze schijnbaar zuiver negatieve voorstelling is. Wij zeggen: schijnbaar zuiver negatief, want wel mag de reflectie langs den weg der negatie begrippen vormen, maar nooit de taalvormende macht des geestes. Daarbij wordt gedacht aan de juiste kennis van dat punt, waarin het verschil en de afzondering Gods en van datgene wat het zijne is, van de wereld op centrale wijze uitgedrukt is. Dat dit punt is het verheven

zijn boven de wereld (Baudissin), wordt niet daardoor bewezen, dat de begrippen ***heerlijk*** en ***verheven*** Jez. 63 : 15, 64 : 10, Jer. 17 : 12, Ez. 20 : 40, Dan. 11 : 45, Ex. 28 : 2 in verband met de heiligheid voorkomen, zooals het ook omgekeerd gesteld is met de aanmoediging om den heiligen naam van Jahwe te danken, zooals Baudissin onderstelt, omdat niet de naam van Jahwe prijzenswaardig en dientengevolge heilig, maar heilig en dientengevolge prijzenswaardig is, Ps. 99 : 3, 5; 103 : 1 enz. Evenmin kan men voor dit gevoelen aanvoeren, dat Ezechiël heiligheid synoniem met grootte, macht, heerlijkheid gebruikt. Want dat zulks niet het geval is, leert eene nauwkeuriger beschouwing van de daarvoor door Baudissin aangehaalde plaatsen, waar daarover gehandeld wordt, dat God zijnen door Israel ontheiligden naam door de verlossing van Israel weder heiligt. Wij kunnen niet uit het feit, dat Israels redding alleen als bewijs van Gods macht beschouwd wil worden, nog minder uit Ez. 20 : 42 vgl. vs. 39 opmaken, dat de ontheiliging van den naam van Jahwe daarin bestaat, dat Israel aanleiding geeft te twijfelen aan de macht van God. De ontheiliging van den naam van Jahwe is gelegen in het niet erkennen van Jahwe, hetzij dat Israels lotgevallen aan de volkeren aanleiding geven, Jahwe te miskennen en aan zijne macht te twijfelen, of dat Israels gedrag, terwijl Israel beweert Jahwe te dienen, zelf daarvoor de aanleiding is (Ex. 20 : 39). Wat de volken van Jahwe weten en weten willen, is zijne macht. Door een bewijs van zijne macht zal Jahwe zijnen ontheiligden naam weder heiligen, waarmede evenwel niet gezegd is, dat heiligheid en macht, verhevenheid, wereldheerschappij synoniemen zijn. Wij zien integendeel Ez. 28 : 22, dat in de bewijzen van de Goddelijke heiligheid niet alleen de macht Gods openbaar zal worden, maar nog iets anders. Daar heiligt Jahwe zich aan Zion door gericht. Het oordeel eischt eene betooning van macht, is evenwel niet = betooning van macht, maar openbaring van eene zedelijke betrekking, van eenen zedelijken wil. De onderstelling, dat in de plaatsen van Ezechiël de begrippen ***heilig*** en ***verheven, groot, machtig*** synoniem zijn, rust op eene miskenning van de verschillende verhoudingen, waarin de Goddelijke heiligheid openbaar wordt, nl. voor de volkeren aan Israel door getrouwheid aan het verbond, daarentegen aan de volkeren door het oordeel over hen. Daarbij komt, dat heiligheid een zuiver Israelietisch begrip is. Wat de volkeren houden voor een bewijs van macht, is voor Israel een bewijs van de Goddelijke heiligheid. Hieruit zou volgen, dat het begrip heiligheid toch een ander belangrijk punt der Israelietische Godskennis uitdrukt dan dat van verhevenheid. Want wij houden vast, dat heiligheid een slechts in Israel erkende, geopenbaarde betrekking van God tot de wereld is. Men denke hier dus aan de zedelijke qualificatie van deze verhouding.

Daarom kan het ook niet genoegzaam zijn, de onvergelijkelijke verhevenheid te doen stijgen tot de onkwetsbaarheid van God, die zijne boven alle bezoedeling verhevene majesteit bewaart. Wij mogen de heiligheid Gods niet gelijkstellen met den afstand tusschen Hem en de schepselen, de verteerende majesteit van zijn wezen (H. Schultz). Hiermeê blijft zoowel de heiligheid als beginsel der heil aanbrengende, Goddelijke zelfopenbaring, evenals samenvattende eisch der wet onverklaard. Men loopt tegelijk gevaar, aan het O. T. eene dualistische wereldbeschouwing toe te kennen, waarbij het schepsel als zoodanig tegenover God staat. Hoe sterk evenwel in het O. T. de nadruk valt op het onderscheid tusschen het schepsel als zoodanig en God, zoo wordt de onmacht en de geringe kracht daarvan nooit van de heiligheid Gods afgeleid. Men vergelijke de uiteenzettingen van Jezaja H. 40 : 11 enz. 45 : 9, 64 : 8. Wat de mensch bij de aanschouwing van de heiligheid Gods ondervindt, is iets anders dan alleen, dat hij een schepsel is, Jez. 6.

Tegenover deze beschouwing staat het eerst door Collenbusch, daarna door Menken voorgedragene gevoelen, dat God de heilige is als de God der belofte in zijne voorkomende, nederbuigende goedheid (Collenbusch, t. a. pl. S. 102), welke slechts aan Israel geopenbaard en in het evangelie vervuld is. „Het evangelie is eene bron der kennis van de heiligheid Gods. De wet is eene bron der kennis van de gerechtigheid Gods.” In de geheele wereld wordt God erkend als God, als de almachtige Schepper en Heer van hemel en van aarde. Gods macht, wijsheid en goedheid kunnen in de geheele wereld uit de werken der schepping gekend worden, Ps. 104 : 24. Maar Gods heiligheid kan uit de werken der schepping niet gekend worden, alleen uit de beloften (S. 97 f.). Hier is voor de eerste maal het tweevoudig inzicht verkregen en uitgesproken, dat heiligheid een specifiek Israelietisch begrip is, dat op de oeconomie van het heil betrekking heeft, terwijl het aan geen twijfel onderhevig is, dat de vereenzelving met het begrip genade ongegrond is. Inzoover moet men met de besproken gevoelens, vooral met dat van H. Schultz instemmen, dat het in het begrip heiligheid uitgedrukte onderscheid Gods van alles wat anders is, eene zekere tegenstelling uitdrukt en juist deze tegenstelling verdwijnt bij Collenbusch en Menken geheel.

Hofmann's opvatting, dat God de heilige is, als „der schlechthin besondere, in sich geschlossene, welcher im Gegensatze zur Welt, der er nicht angehört, also in seiner Ueberweltlichkeit der Eigne, sein selbst seiende ist” breidt het verheven zijn boven de wereld of de tegenstelling met de wereld uit tot ontkenning van elke betrekking tot de wereld, terwijl klaarblijkelijk het doel bestaat, voor de heilsbetrekking van God tot de wereld den grondslag in de vrije, Goddelijke zelfbepaling en uitdrukking van zijn wezen te verkrijgen. Daarenboven zou het zoo op-

gevatte begrip al te zeer het karakter dragen van eene wijsgeerige bespiegeling, dan dat het zijnèn oorsprong en zijne beteekenis op het gebied van het hetzij uit de natuur ontstane, hetzij door de openbaring opgewekte godsdienstige leven hebben kon.

Het feit, dat קָדוֹשׁ een begrip van eene bepaalde verhouding is, wordt door Delitzsch niet juist beschouwd, wanneer hij daarvan uitgaat, dat het woord, op God toegepast, zeggen moest, wat God op zichzelven beschouwd, is en dientengevolge de „summa omnisque labis expers in Deo puritas" (Quenstedt) aanduidt, zooals dan ook overal, waar het woord meer dan het begrip van eene bepaalde betrekking is, in de taal met de beteekenis van den wortel sejunctus de voorstelling sejunctus ab omni vitio, derhalve labis expers verbonden is. Het spreekt voor den Israeliet als vanzelf, dat God wezenlijk is wat Hij in Zijne verhouding tot de wereld schijnt te zijn, of dat de heiligheid, welke in betrekking tot Israel erkend wordt, hem ook wezenlijk eigen is, of dat in de openbaring, de mededeeling Gods en daardoor juist in de heiligheid het eigenlijke wezen Gods opgesloten ligt. Vgl. Jez. 6 met Ex. 33. Hiermede is evenwel niet gezegd, dat de zekere betrekking in het begrip heiligheid op den achtergrond treedt, zooals dan ook Delitzsch zelf weder de physische en ethische volmaaktheid, zooals de heiligheid overal, waar de Schrift aan God als aan den Heilige denkt, verandert in zijne absolute tegenstelling met het booze. In geen enkele plaats der Heilige Schrift is קָדוֹשׁ iets anders dan een begrip van eene bepaalde verhouding en het is juist de verhouding tot de wereld, welke overal op den voorgrond gesteld moet worden. Bijna schijnt het, alsof tot die opvatting, waarmeê Delitzsch de definitie van Diestel „Normalität des Lebens" erkent, de bezorgdheid voor eene begripsbepaling geleid heeft, die ook afgezien van de zonde hare waarde behoudt. Door de combinatie van de gevoelens van Baudissin en Delitzsch bij Weiss (Neutest. Theol. 4. Aufl. § 45, d. A. 6), dat heiligheid is de boven alle onreinheid der schepselen, zoowel ethische als physische, staande verhevenheid Gods, worden de ingebrachte bezwaren niet weggenomen.

Is het juist, dat heiligheid een begrip van eene bepaalde betrekking is, en wel de verhouding van God en van datgene, wat het zijne is, tot de wereld aanduidt, niet omgekeeerd, ten tweede dat het een specifiek Israelietisch begrip is, dat op de bedeeling des heils betrekking heeft, dan ligt de bepaling van deze verhouding niet verre meer. Duidt het het verschil tusschen God en alles wat anders is, aan, dan wordt daarmede eene tegenstelling tusschen wereld en God uitgedrukt. קָדוֹשׁ is, zooals wij het in de Schrift vinden, een Israelietisch begrip, waarmede niet ontkend wordt, dat het woord ook buiten Israel voorkomt, maar alleen dat wij het niet daaruit mogen verklaren. Het Bijbelsch

begrip heiligheid heeft eenen afzonderlijken, buiten Israel onbekenden inhoud, terwijl men niet vergeten mag, dat het woord buiten Israel slechts weinig voorkomt. Israel wil door het begrip heiligheid de tegenstelling uitdrukken tusschen God en de zondige wereld, de zonde en alles wat met haar samenhangt. Geschiedenis en profetie, de wet en het godsdienstige leven van Israel hebben in deze tegenstelling hun middelpunt. Over de ontwikkeling van deze tegenstelling kan men verschillend denken. Het komt er op aan, uiteen te zetten, welken eigenaardigen vorm deze tegenstelling in de geschiedenis, de instellingen en het bewustzijn van hét volk der openbaring verkregen heeft.

Het zal niet mogelijk zijn, eene ontwikkelingsgeschiedenis van het begrip heiligheid uit de Oud-Testamentische oorkonden van Ezechiël tot Jezaja aan den éénen kant en van de wet aan den anderen kant te verkrijgen. Want ook afgezien van de vraag naar de tijdelijke verhouding tusschen wet en profeten blijft de vraag bestaan, hoe de latere vaststelling van de wet het begrip reeds in het spraakgebruik van den cultus gevonden heeft. Dat dit begrip ook in vroegeren tijd voorkwam, moest men niet ontkennen, wanneer men zulk een groot gewicht op het eenige overblijfsel van het spraakgebruik van קָדֵשׁ en קְדֵשָׁה buiten Israel legt, dat toch tot het gebied van den cultus behoort. Gesteld ook, dat het begrip hier en daar buiten Israel voorkomt, dan is daarmede het begrip zelf niet verklaard. Wanneer men evenwel aan de openbaring eenen grooten invloed op de voorstelingen van Israel toekent, dan is daardoor eene ontwikkelingsgeschiedenis van deze voorstellingen onder den invloed der openbaring niet buitengesloten. Om evenwel die geschiedenis te schrijven, moet men het ontstaan van het begrip duidelijker kennen en weten, hoe dat begrip langzamerhand dieper opgevat is. Wij kunnen in hoofdzaak slechts onderscheiden tusschen heiligheid in zedelijk-godsdienstigen zin en als een begrip, dat behoort bij den eeredienst. Het laatste gebruik van heiligheid staat tot het eerste als het bijzondere tot het algemeene. Aan het Nieuw-Testamentisch spraakgebruik ligt niet de een of andere bijzondere karaktertrek van het spraakgebruik, maar het Oud-Testamentisch spraakgebruik in zijn geheel ten grondslag [1]).

De heiligheid Gods komt eerst daar ter sprake, waar de tegenwoordigheid Gods in een door Hem verkoren en voor zichzelven voorbereid volk begint, waar een historische band der gemeenschap in de

---

1) Ik ben zoo vrij dit te betwijfelen. Aan het N. Test. spraakgebruik van heiligheid ligt dat begrip in zijne verhevenste, edelste, meest geestelijke, niet ceremonieele beteekenis ten grondslag De ceremonieele zijde van het begrip heiligheid werd vooral door Ezechiël en door de heiligheidswetten, welke na de ballingschap ontstonden, op den voorgrond gesteld. Het N. T. sluit zich in dezen aan bij de echt-profetische beschouwing van een Jezaja. B.

plaats van het afzonderlijk verkeer komt. In Genesis vinden wij קדש of zijne afgeleide woorden behalve 2 : 3 nog nergens. Het eerst vinden wij קֹדֶשׁ Ex. 3 : 5 in het verhaal van de openbaring Gods in den brandenden braambosch, die evenwel niet verteerde — zooals wij zien zullen, een volkomen, eigenaardig symbool van de heiligheid Gods in Israel. Dan wordt — Ex. 12 : 16, 13 : 2 daargelaten — H. 15 bij den terugblik op de volbrachte heilsdaad Gods voor zijn volk, het eerst de nadruk gelegd op de heiligheid Gods. Vs. 11: Wie is als gij onder de goden, Jahwe? Wie is als gij heerlijk in heiligheid, vreeselijk in lofzangen, wonderbaar? Vs. 13: Gij hebt door uwe genade het volk geleid, dat gij verlost hebt. Gij hebt het gevoerd door uwe kracht tot de woning uwer heiligheid. Vgl. nog vs. 17. De heilsdaad Gods voor Israel, de wonderbare verlossing uit Egypte heeft plaats gehad. Gods heiligheid is evenzoo in het oordeel over Egypte als in de aan Israel ten deel gevallene genade openbaar geworden en zal zich verder in het koninklijk bestuur van Jahwe, den Bondsgod openbaren. (Vgl. Dillmann bij Ex. 15:11 enz. in de 2e uitgaaf van den comm. van Knobel op Ex. en Lev. 1880, S. 157). Deze tweevoudige openbaring Gods in het oordeel en in de verlossing zullen wij voortdurend terugvinden. Van nu af aan is God in zijne heiligheid bij zijn volk tegenwoordig en de plaats zijner tegenwoordigheid is zijn heiligdom. Daar moet Israels woning zijn. Vgl. Jez. 64:10. Daarom moet zich in en aan Israel Gods heiligheid openbaren. Israel moet daaraan deel verkrijgen. „Zijt heilig, want ik ben heilig," dat is van nu af de grondtoon en de regel van den tusschen God en zijn volk bestaanden band en wel in dien zin, dat het „Ik ben heilig" verklaard wordt door „Ik ben heilig, Jahwe, die u heiligt," Lev. 21 : 8, Ex. 31 : 13.

De heiligheid Gods, welke zich in openbaringen van macht en gericht vertoond heeft, onderstelt en bewerkt de heiliging van het volk Gods, daar zij als beginsel van het tusschen God en zijn volk gesloten verbond voorkomt, die zich evenzoo in den door God gegeven levensregel van Israel als in de goddelijke leidingen van het volk openbaart. In de bepalingen betreffende het leven — want zoowel aan den decaloog als aan den eeredienst, derhalve aan het zedelijk-godsdienstige leven ligt het „Zijt heilig, want ik ben heilig" ten grondslag (Lev. 19 : 2 enz. 20 : 8 enz.). De heiligheid van God en van de plaats zijner woning eischen de verzoening en maken haar mogelijk (Lev. 16:16, 33, Num. 8:19). De verzoening kan nergens anders plaats hebben dan in het heiligdom (Lev. 16:17, 27). Van beslissende beteekenis is het voor het begrip heiligheid, dat het geheele leven van den eeredienst, waarvan het middelpunt de verzoening is, ook in de taal dit beginsel openbaart: Heiligheid Gods en heiliging zoowel van God als van datgene wat Godes is, speciaal van het volk Gods. Wij herinneren er hier aan, welke

groote beteekenis de woorden: heiligdom, heiligen, zich heiligen in de taal van het godsdienstig leven hebben. Hier wordt tegelijk duidelijk, hoe *gerechtigheid* — de eisch en het doel der wet, zoowel van den decaloog als van de voor de instandhouding en doorvoering van den decaloog dienende ceremonieele wet — het noodzakelijk correlaat der heiligheid is. Vgl. het Bijbelsch begrip van δίκαιος.

Wilden wij alleen daarbij blijven staan, dat de heiligheid Gods de heiliging van het geheele zedelijk-godsdienstige leven van zijn volk bepaalt, dan zouden wij tot een in hoofdzaak met de gerechtigheid samenvallend begrip daarvan komen, en de manier zou niet verklaard worden, waarop op andere plaatsen van de heiligheid Gods sprake is. Het is van buitengewoon gewicht, te stellen, dat de heiligheid Gods ook de heiliging van zijn uitverkoren volk bewerkt, dat het „Ik ben heilig" dadelijk tot het „Ik ben heilig, Jahwe, die u heiligt" wordt. De heiligheid Gods wordt heiliging van het volk (waarmede niet gezegd wordt, dat קדש zou ophouden eenen toestand aan te duiden en transitieve beteekenis te hebben). Daaraan sluit zich dan aan de openbaring van de Goddelijke heiligheid in de leiding van het volk en den historischen gang der heilsopenbaring. Van bijzonder gewicht zijn hier de uitspraken van Ezechiël (20:39—44, 28:22, 25, 36:23, 24 enz. 37:26 enz. 39:7, 25, 38:16). Zoowel door oordeel als door verlossing en ontzondiging heiligt God zichzelven en zijnen naam, welken Israel zelf door zijne zonden ontheiligt. Eveneens heiligt Hij zich door gericht over de vijanden van Israel, die tegen het volk tot straf opgekomen zijn en om der wille van het volk diens God veracht hebben. Het resultaat van eene zoodanige openbaring Gods is: „Ik openbaar mij als groot en heilig voor de oogen van vele heidenen en zij zullen erkennen, dat ik Jahwe ben" (Ezech. 38:16). De zelfopenbaring Gods in de leidingen en in de geschiedenis van zijn volk voor het heil is eene betooning van zijne heiligheid, die eveneens in de gerechtelijke bestraffing van de zonde als in de met de verlossing noodzakelijk samenhangende ontzondiging openbaar wordt. Ez. 36:23, 25—27, 29—33. Hiertoe behoort en is van bijzondere beteekenis de naam Gods קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל bij Jezaja zooals 2 Kon. 19:22, Ps. 71:22, 78:41, 89:19, Jer. 50:29, 51:5. Vgl. Ez. 39:7 קָדוֹשׁ בְּיִשְׂרָאֵל. Hab. 1:2 in de aanspraak יְהוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי. Vgl. vooral Jez. 54:5 „Uw Verlosser, de heilige Israels, God der geheele wereld heet Hij." De heilige Israels is God in zijne verlossende daden, die Hij tot nu toe in Israel verricht heeft. In de Hem afgedwongene openbaringen van het gericht openbaart Hij die heiligheid; maar de vrije openbaring daarvan heeft de verlossing ten doel (Ps. 78:42 enz.). Hij is het in zijne verkiezing (Jez. 49:7, Lev. 20:26 en zal als zoodanig zich als גֹּאֵל openbaren, welke benaming Jez. 41:14, 43:3, 14, 47:4,

48:17, 49:7, 54:5, 55:5 met קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל parallel is, zoodat zij het noodzakelijk gevolg daarvan is. Hij is de toevlucht der verlorenen Jez. 17:7. In deze uitdrukking zien wij weder de heiligheid Gods als het eigenlijke wezen van zijne openbaring aan Israel en dat wel van de heilsopenbaring als het eigenlijke doel zijner zelfopenbaring. Vgl. Jez. 54:5. „Groot is de heilige Israels" zal het heeten in den tijd der verlossing (Jez. 12:6). De plaatsen van Jezaja, waar קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל gevonden wordt, zijn Jez. 1:4, 5:19, 24; 10:17, 20, 12:6, 17:7, 29:19, 23; 30:11, 12, 15; 31:1, 37:23, 41:14, 16, 20; 43:3, 14, 15, 45:11, 47:4, 48:17, 49:7, 54:5, 60:9, 14. Vgl. 29:23. Het is dezelfde beteekenis van de heiligheid Gods, die wij bij de heilsdaad van Israels verlossing uit Egypte (Ex. 15, vgl. Num. 20:12, 13; Joz. 3, 5) zien, die zich in de verkiezing, de verlossing en de leidingen Israels openbaart, die geloovig aangenomen en niet door ongeloof ontheiligd moet worden (Num. 27:14, Deut. 32:51). Het is van groote beteekenis, dat tegenover de heiligheid Gods van den kant der menschen *geloof* moet komen, onbepaald vertrouwen niet alleen op de macht, maar op de liefde, de genade Gods. Geheel in denzelfden zin wordt van de heiligheid in de Psalmen en op andere plaatsen gesproken. Verlossing gaat van het heiligdom en de heiligheid Gods uit (Ps. 20:3, 77:14 enz., [vgl. Jez. 65:25], 106:47, 98:1, 102:20, 103:1, 105:3, 42; 145:21; 22:4, 5; Jon. 2:5, 8). In smeekgebed en bij dankgebed wordt aan haar gedacht 2 Kron. 30:27, 1 Kron. 16:10, Ps. 30:5, 97:12, zooals dan ook de verhooring van het gebed aan haar moet toegeschreven worden (Ps. 3:5, 20:7, 28:2). Vgl. Ps. 33:21 „Wij vertrouwen op zijnen heiligen naam." Jez. 10:20 God zweert bij zijne heiligheid, wanneer gedacht wordt aan de verzekering van zijne verlossende liefde, aan de bevestiging en vervulling van zijne belofte des heils (Ps. 89:36, 60:8, 108:8). De heiligheid Gods laat niet toe, dat Hij Israel verderft (Hoz. 11:9 vgl. Jez. 57:15, Ez. 20:9 enz.). Volgens deze laatste plaats verschoont God Israel en verwerpt het niet, om zijnen naam niet te ontheiligen voor de volken, terwijl Hij aan den anderen kant Israel toch niet ongestraft heeft gelaten, vs. 14 enz. — 1 Kon. 9:3—7, 2 Kron. 17:16, 20: God heiligt den tempel. Zijne oogen en Zijn hart moeten daar zijn. Het tegenovergestelde van heiliging is verwerping, zoodat aldus de heiligheid Gods in de verkiezing openbaar wordt (Lev. 20:26 „Gij zult mij heilig zijn, want ik ben heilig, Jahwe, die u afgezonderd heb uit de volkeren, dat gij de mijnen zoudt zijn." Vgl. ook Jez. 43:28, 49:7, Jon. 2:5. Daarenboven vergelijke men nog plaatsen als 1 Sam. 2:2, Jez. 52:10, Zach. 2:17, Ps. 68:5, Jez. 62:12. Om 't in het kort te zeggen: God is heilig in zijne verkiezende liefde als de God der genade en der verlossing.

Nu zou het evenwel eveneens onjuist en eenzijdig zijn, de heiligheid Gods met zijne genade en verlossende liefde te vereenzelvigen (Collenbusch, Menken) — waarbij men het verband tusschen de verlossing en verkiezing uit het oog verliest — als de gebruikelijke, populaire opvatting eenzijdig is, welke slechts van het verband tusschen wet en heiligheid Gods uitgaat en haar dientengevolge, wanneer men haar niet met de gerechtigheid Gods laat overeenkomen, toch als beginsel van de eischende en straffende gerechtigheid opvat. Men zal onwillekeurig daarvan afzien, dat de heiligheid niet alleen beginsel van den decaloog, maar ook van de ceremonieele wet en daarmede van de verzoening is. Daarin evenwel ligt juist het vereenigingspunt van deze dubbele betooning van de heiligheid Gods De heiligheid, die de wet niet alleen opstelt, maar zelve de wet Israels is en tegelijk de verlossing bewerkt, bereikt beide doeleinden, daar zij zich als beginsel der verzoening openbaart, waarin eveneens de straf voor de zonde als de reddende en zaligende liefde geopenbaard is. Alle openbaring van het heil is aan het heiligdom, de plaats der verzoening, gebonden. Vgl. Ps. 20 : 3 enz. Door de wet, den decaloog zoowel als de ceremonieele wet, (over welker eenheid zie onder *νόμος*) wil God Israel zich voorbereiden tot Zijn eigendom en Zijn heiligdom, om daaraan Zijne genade te kunnen bewijzen. Vgl. Num. 8 : 19. De heiligheid Gods, welke zich in de verlossing van Israel zoo heerlijk geopenbaard heeft en openbaren zal, bewerkt ook de ontzondiging van het volk Ez. 36 : 23 enz., want zij staat beslist tegenover al het zondige, dat zij moet veroordeelen. Vgl. de belangrijke plaats Jez. 6, waar niet alleen de erkentenis van zonden, maar ook de ontzondiging van den profeet aan de heiligheid Gods toegekend wordt. Slechts was een aanstoot of ergernis noodig, om de heilaanbrengende openbaring daarvan in het tegenovergestelde te veranderen, Jez. 10 : 17: „Het licht van Israel zal tot een vuur en zijn Heilige tot eene vlam worden," vgl. met vs. 20: „De overgeblevenen van Israel en zij, die ontkomen zijn, zullen op den Heer, den heilige Israels, hun vertrouwen stellen." Het is dezelfde heilige God, die Israel om der zonden wille straft en toch weder verschoont en van het oordeel verlost en zoowel in het een als in het ander de heiligheid Zijns Naams openbaart, Ez. 39 : 21 enz. In het oordeel openbaart derhalve Gods heiligheid zich evenzeer als in de verlossing. Vgl. Jer. 25 : 30, Mich. 1 : 2, Hab. 2 : 20, Joz. 24 : 19, Lev. 10 : 3, zoodat wij lezen Jez. 5 : 16: „Maar Jahwe der legerscharen zal door gericht verheven zijn en de heilige God zich door gerechtigheid als de heilige openbaren." Alleen moet men er zich voor wachten, de openbaring van het oordeel als de eigenlijke en wezenlijke openbaring der heiligheid op te vatten, daar de openbaring der heiligheid wezenlijk aan de geschiedenis des heils eigen is, heiligheid derhalve in de geschiedenis des heils

geopenbaard wordt. Nadat Ps. 99 : 3 alles wat Israel van den naam Gods weet te zeggen, samengevat wordt in de uitspraak: „Heilig is Hij," vgl. vss. 5, 9, wordt deze heiligheid Gods vooral daarin erkend, dat Hij voor Israel een God is, die vergeeft en een wreker is van hunne daden (vs. 8). — Daarmeê komt overeen het menschelijk gedrag tegenover de heiligheid Gods. Zooals men vertrouwt op Zijnen heiligen Naam en Hem daardoor heiligt (Ps. 33 : 21, Jez. 10 : 20), dien naam ontheiligt door ongeloof (Num. 27 : 14, Deut. 32 : 51), zoo moet men Hem heiligen door vreeze (Jez. 29 : 23, 8 : 13, vgl. ook Ex. 15 : 11, Ps. 99 : 3, 111 : 5, 9, Spreuk. 9 : 10), opdat men Hem niet door zonden ontheilige. De juiste verhouding tegenover de heiligheid Gods is derhalve die vereeniging van vrees en vertrouwen, die wij in de geheele heilige Schrift zoo nauw verbonden vinden, b. v. Ps. 130 : 4, Rom. 11 : 22, Fil. 2 : 12 enz., 1 Petr. 1 : 17 enz.

Uit alles blijkt, dat de heiligheid Gods het beginsel der geheele heilsopenbaring is, dat de geschiedenis des heils van het standpunt der goddelijke heiligheid begrepen moet worden. Het is nu de kwestie, door samenvatting van de afzonderlijke punten het wezen der heiligheid zóó te bepalen, dat daaruit die beteekenis voortvloeit.

Gods heiligheid sluit alle gemeenschap der zondige menschen met Hem uit (Jez. 6, Joz. 24 : 19, 1 Sam. 6 : 20, Ex. 19 : 22, Num. 4 : 15, 20, vgl. Jez. 65 : 5), maar niet de gemeenschap der menschen met God. Men kan eer met alle recht zeggen, dat zij de gemeenschap met God eischt, daar zij voor deze gemeenschap iets bepaalds, nl. gelijksoortigheid vordert. Het begrip heiligheid duidt niet de tegenstelling van God en van het schepsel als zoodanig, maar van het zondig schepsel aan. Met deze beteekenis van heiligheid komt nu het feit overeen, dat eene gemeenschap tusschen God en menschen slechts in den vorm van de ontzondiging en verlossing bedoelende verkiezing tot stand komt. Met de uitsluiting komt de verkiezing overeen en zoo wordt de heiligheid Gods in de geschiedenis openbaar in de verkiezing van zijn volk, in de daaraan zich aansluitende leiding van Israel van de verlossing van Egypte af tot aan de voor de geheele wereld berekende, op ontzondiging en verzoening berustende verlossing. Met het keerpunt der geschiedenis, dat met de verlossing uit Egypte gekomen was, in zijne door den apostel Paulus Gal. 3 : 19 enz. gegevene verklaring (zie onder μεσίτης) komt het overeen, dat juist hier allereerst Gods heiligheid in hare principieele beteekenis in de geschiedenis voorkomt en eveneens dat zij in de wet, de ordeningen van het leven en van den eeredienst openbaar wordt. Wij moeten alleen toestemmen, dat eene zekere natuurlijke erkentenis daarvan reeds aanwezig is, en overal gevonden wordt waar slechts eenige erkentenis van God is. Daarom is nergens de heiligheid,

ook niet de eerste maal dat zij vermeld wordt Ex. 3 : 5, iets onbegrepens en vreemds. Het verheven gezicht, dat de doornstruik niet verbrandt, is een volkomen symbool van de heiligheid Gods, zooals zij op bijzondere wijze in en aan Israel, het volk des heils, openbaar moet worden. Vgl. Jez. 10 : 17, 6 : 4 enz. Verzet tegen de zonde — dat is de eerste indruk, welken een mensch van de heiligheid Gods ontvangt. Als positief verzet evenwel tegen de zonde wordt zij openbaar in hare betooning van genade en gericht, terwijl zij in den eenvoudigen vorm van afstooting als negatieve oppositie en als identisch met de straffende gerechtigheid voor zou komen. *Uitsluiting*, *verkiezing*, *ontzondiging*, *verlossing* — in deze vier opzichten komt de heiligheid Gods binnen het bereik der menschheid en men kan zeggen: De heiligheid Gods duidt de in de verzoening, verlossing en in het gericht zich openbarende tegenstelling Gods met de zonde aan, of de tegenstelling Gods met de zondige wereld, de wereld, zooals zij is. Zij sluit iedere gemeenschap met de zonde uit en laat slechts eene verhouding van vrije, verkiezende liefde open, waarin zij dan in de heiliging van het volk Gods, de ontzondiging en de verlossing daarvan zich openbaart of het oordeel voltrekt. Daar de heiligheid in tegenstelling met de zonde als eigene reinheid voorkomt, kan men ook zeggen: Heiligheid is de in de verzoening en verlossing, in het oordeel zich openbarende reinheid Gods. Nu treedt het begrip van eene bepaalde verhouding daarbij op den achtergrond. Voor het verband met het begrip reinheid getuigt vooral de in het N. T. zoo sterk uitgedrukte verbinding van beide begrippen, b. v. 2 Tim. 2 : 21, 2 Kor. 7 : 1, Ef. 5 : 26, Hebr. 9 : 13, 14, 1 Thess. 4 : 7. Zoo opgevat, komen alle boven genoemde punten tot hun recht, dat de heiligheid zich eveneens openbaart in de oordeelende gerechtigheid als in de verkiezende, reinigende en verlossende liefde. Zoo komt zij in werkelijkheid voor als het leidend beginsel der heilsopenbaring, van de geschiedenis des heils, en zoo ontvangt de geschiedenis der heilsopenbaring van haar een volledig en helder licht. Zoo ook wordt de nauwe band verklaarbaar, welke tusschen heiligheid en gerechtigheid bestaat evenals het parallelisme tusschen heiligheid en heerlijkheid Jez. 6. Zie δόξα. God is licht — dit is eene volkomen Nieuw-Testamentische uitdrukking voor de goddelijke heiligheid. 1 Joh. 1 : 5. Vgl. Delitzsch bij Jez. 57 : 15: „Sanctus — deze naam is de samenvatting van zijne in liefde en toorn, genade en oordeel zichtbaar geworden openbaring des heils." Verder vergelijke men den voor het begrip der goddelijke heiligheid, zooals dat in het bewustzijn der Israelietische gemeente leefde, buitengewoon gewichtigen Ps. 99, eene aardsche echo van het Trishagion der Serafs, zooals Delitzsch hem noemt.

Terwijl nu Gods heiligheid zich in de geschiedenis als heiliging

openbaart, wordt ook duidelijk, in welken zin datgene heilig of geheiligd is wat God zich door zijne liefde toeëigent, nl. inzoover door deze toeeigening de goddelijke heiligheid, zijne liefde, welke de zonde buitensluit, openbaar zal worden, of inzoover het in dezelfde tegenstelling met de wereld gekomen, aan de gemeenschap met de wereld ontrukt en in de gemeenschap met den heiligen God gekomen is. Vgl. Jez. 4 : 3, 4. Het is hetzelfde of het volk Israel (Jer. 2 : 2), de Sabbath, de tempel, de priesters heilig genoemd worden. In elke op verkiezing rustende gemeenschapsverhouding heeft het object der verkiezing in zijne mate aan de heiligheid deel. Ja ook het חֵרֶם kan heilig of geheiligd genoemd worden (Lev. 27 : 28), niet inzoover daaraan uitsluitend de goddelijke heiligheid geopenbaard wordt, maar inzoover het door God of voor God aan alle menschelijke gemeenschap onttrokken is. Zie ἀνάθεμα. Van gewicht hiervoor is het oogenschijnlijk tegenstrijdige gevoelen, dat wanneer God iets overgeeft in het gericht, iets verwerpt wat Hij tevoren verkoren had (zie ἐκλέγεσθαι), daaraan de heiligheid ontnomen wordt, Jez. 43 : 28, vgl. Jon. 2 : 5, 2 Kron. 7 : 20. Het חֵרֶם is heilig, inzoover het aan God is prijsgegeven en zoo de afzondering voor God met het heilige gemeen heeft, maar ook slechts dit. Wel duidt het attribuut heiligheid, op de schepselen toegepast, op zichzelf geen zedelijke hoedanigheid aan, maar het heeft toch die zedelijke hoedanigheid ten gevolge, daar het attribuut op heiliging rust en heiliging niet te denken is zonder reiniging en ontzondiging (Ezech. 19 : 22, Num. 6 : 11, 17:2, Jez. 4 : 3, 4, 2 Kron. 29 :5, 6; 30 : 15, 17; Lev. 8 : 15, 16 : 19; 11 : 44, 45. Vgl. Ps. 15 : 1 enz.

Evenzoo wordt nu wat menschen God toekennen, met Hem in verbintenis brengen, voor Hem bestemmen, enz. geheiligd. Zoo de eerstgeborene Ex. 13 : 2, Num. 3 : 13, 8 : 16, 17, Deut. 15 : 19, de vrijsteden Joz. 20 : 7 en alles wat God gegeven wordt Lev. 27 : 15, 16, 19 (tegenover גאל), Ex. 28 : 38, Ezra 8 : 28, 2 Kron. 29 : 19. Wanneer menschen zichzelven of anderen den Heer heiligen, geschiedt het door offers, reiniging, ontzondiging en verzoening, 2 Kron. 29 : 19, Job 1 : 5, Ex. 19 : 10 enz.

Nog moeten wij vermelden, dat, wanneer menschen datgene heiligen wat Godes is, Zijnen Naam enz., zij daaraan niet eerst iets bijzonders toekennen, maar zij daarmeê handelen, het gebruiken overeenkomstig de heiligheid Gods door geloof en vreeze, terwijl zij het ontheiligen door zonde en ongeloof. Zie ἁγιάζω.

Dit zijn de grondtrekken van het Oud-Testamentisch begrip heiligheid en zoo vinden wij het ook in het Nieuwe Testament, ontdaan van het Israelietisch kleed. Opmerkelijk is, dat ἅγιος en de afgeleide woorden in de apocriefen uiterst zelden voorkomen. Als praedicaat Gods

komt ἅγιος slechts voor 3 Makk. 5:13, 6:1, 7:10 ὁ ἅγιος θεός, 6:29 τὸν ἅγιον σωτῆρα θεὸν αὐτῶν εὐλόγουν. Als substantief zonder eenige toevoeging Jez. Sir. 23, 9, Bar. 4:22, 37; 5:5; Tob. 12:12, 15 (zooals in het O. T. alleen Jez. 40:25, Job 6:10, Hab. 3:5). Sir. 48:20 ὁ ἅγιος ἐξ οὐρανοῦ (vgl. Luk. 11:13 ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ). Zonder artikel (zooals Jez. 40:25) Sir. 4:14, 43:10, 47:8, Tob. 13:9. — Ἅγιος ἐν ἁγίοις 3 Macc. 2:2, 21. Met τὸ ὄνομα verbonden Sir. 47:10, Wijsh. 10:20, Tob. 3:11, 8:5 τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον Sus. 44, τὸ ἅγιον σου πν. Wijsh. 9:17. Verder is aan de apocriefen eigen het subst. ἅγιος van menschen en dat wel vau priesters Sir. 7:31, 45:24, van Mozes en Aäron Wijsh. 11:1, 6, van de uitverkorene knechten Gods Sir. 42:17, 45:2 (vgl. 2 Petr. 1:21), van het volk Israel Tob. 8:15 (vgl. verbonden met ἔθνος Wijsh. 17:2, Sir. 49:12. λαός 2 Macc. 15:24, 3 Macc. 2:6). Zoo slechts zelden in het O. T. Van de vromen Wijsh. 5:5, 18:9 — zooals misschien Ps. 16:3, 34:10. Dit zijn de voornaamste eigenaardigheden van het spraakgebruik der apocriefen.

C. Nieuwtestamentisch spraakgebruik.

Ἅγιος wordt in het Nieuwe Testament gebruikt 1 van God en den Geest Gods (van Christus zie men onder N° 2). Het valt op, dat het praedicaat heiligheid zoo zelden van God in het N. T. gebruikt wordt. Behalve het citaat van het Trishagion Jez. 6:3 in Openb. 4:8 — dat niet direct als aanhaling voorkomt — en van Lev. 11:44, 19:2 in 1 Petr. 1:15, 16 evenals van Ps. 99:3, 111:9 in den lofzang van Maria Luk. 1:49 (vgl. Ps. 77:14 enz. 98:1, Ex. 15:11, Jez. 3:5) vinden wij het slechts in de Johanneïsche geschriften en behoort het tot de eigenaardige punten van overeenkomst met het O. T. — Joh. 17:11, Openb. 6:10, 1 Joh. 2:20. Het zou evenwel in hooge mate onvoorzichtig en onjuist zijn, uit dit feit te besluiten, dat de heiligheid Gods uit het N. T. verdwijnt (Diestel). Wij zouden, zoo doende, het onderscheid tusschen Oud en Nieuw-Testamentische openbaring miskennen. Want afgezien daarvan, dat de van God uitgaande heiliging eene belangrijke plaats in het N. T. inneemt — zie onder N° 2 — is juist dit van groote beteekenis en overeenkomstig de eerst in het N. T. zich openbarende volheid Gods evenals de verhouding van de Nieuw-Testamentische tot de Oud-Testamentische openbaring, dat de heiligheid in het N. T. bij uitnemendheid een praedicaat van Gods Geest is en dat wel inzoover Hij de openbaring Gods van elk stadium bewerkt als inzoover Hij als Nieuwe Goddelijke tegenwoordigheid des heils en kracht des levens in de menschheid gekomen is. Zie πνεῦμα 2, d., vgl. ἀνακαίνωσις πν. ἁγ. Tit. 3:3, ἁγιασμὸς πνεύματος 2 Thess. 2:13, 1 Petr. 1:2. Terwijl in het Oude Testament de Geest Gods slechts Ps. 51:13, Jez. 63:10, 11 Heilige Geest genaamd wordt, is τὸ πνεῦμα ἅγιον de gewone benaming

van den Geest in het N. T. en dit is de geheel overeenkomstig de in den Heiligen Geest geopenbaarde tegenwoordigheid Gods, wiens heiligheid de heiliging van zijn volk is. Want Gods wezen is geconcentreerd in zijnen Geest (1 Kor. 2 : 11), waarom daardoor alle openbaring plaats heeft. Inzoover nu de heiligheid de eigenaardige karaktertrek van het wezen Gods in zijne openbaring is, past zij juist bij den Geest Gods. Matth. 1 : 18, 20; 3 : 11, 12 : 32, 28 : 19, Mark. 1 : 8, 3 : 29, 12 : 36, 13 : 11, Luk. 1 : 15, 35, 41, 47, 67 enz. Zoo begrijpt men wat Christus bedoelt met de zonde tegen den Heiligen Geest (Mt. 12 : 32 en parallele plaatsen), want zij is verwerping van de tegenwoordigheid Gods en daarom onvergeeflijk. Vgl. Mt. 12 : 28.

2. Van menschen en voorwerpen, die in de van Gods heiligheid afhankelijke verhouding tot God staan, hetzij dat God ze tot zijnen dienst, voor zijn werk uitverkoren heeft, hetzij dat Gods heiligheid hun tot heiliging geworden is en ze in de gemeenschap met den verlossenden God, den God des heils aangenomen heeft. Daarom verbonden met ἐκλεκτός en ἠγαπημένος Kol. 3 : 12, vgl. Luk. 23 : 35; 9 : 35, Mk. 1 : 24, Ef. 1 : 4. Als adjectief met ἀνήρ verbonden Mk. 6 : 20 van Johannes den dooper naast δίκαιος (vgl. 2 Kon. 4 : 9), προφῆται Luk. 1 : 70, Hand. 3 : 21; ἀπόστολοι Ef. 3 : 5, 2 Petr. 1 : 21 rec.: ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι (i. p. v. ἀπὸ θεοῦ ἅγιοι), om die personen deels in 't algemeen naar hunne gemeenschap met den heiligen God (Mk. 6 : 20), deels als dienaars van het op de Goddelijke heiligheid rustende, daarin zich openbarend raadsbesluit des heils aan te duiden, krachtens welke verhouding zij uitverkoren dragers der Goddelijke heiligheid zijn. Zoo heet bij uitnemendheid Christus ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ Mk. 1 : 24, Luk. 4 : 34, Joh. 6 : 69, vgl. Hand. 3 : 14, ὁ ἅγιος καὶ δίκαιος, 4 : 34 ὁ ἅγιος παῖς σου Ἰσ. evenals in het Oude Testament de hoogepriester Ps. 106 : 16 קְדוֹשׁ יהוה Vgl. חָסִיד Deut. 33 : 8, Ps. 16 : 8 enz. Zie onder ὅσιος. — In denzelfden of in soortgelijken zin is ἅγιος ook epitheton bij κλῆσις 2 Tim. 1 : 9, διαθήκη Luk. 1 : 72, γραφαί Rom. 1 : 2, νόμος, ἐντολή Rom. 7 : 12, 2 Petr. 2 : 21, τόπος Hand. 21 : 28, Mt. 25 : 15 enz. — Inzoover Gods heiligheid heiliging geworden is en de geloovigen in de gemeenschap met den verlossenden God (niet in 't algemeen in de gemeenschap Gods) opgenomen zijn, komt ook hun het praedicaat ἅγιοι toe, dat juist het bijzondere uitdrukt, dat hun wedervaren is, die in de gemeenschap en het bezit van het Nieuw-Testamentische heil zijn. Vgl. ἁγιάζειν. Van groot gewicht en overeenkomstig de gevonden beteekenis van het begrip heiligheid is de verbinding ἅγιοι καὶ πιστοί Ef. 1 : 1, Kol. 1 : 2 vgl. Openb. 13 : 10; evenzoo de constructie met ἐκλεκτοί en ἠγαπημένοι Kol. 3 : 12, Ef. 1 : 4, κλητοὶ ἅγιοι 1 Kor. 1 : 2, Rom. 1 : 7. Dat aan iets gedacht wordt, wat met de betrokken personen gebeurd is, blijkt ook Openb. 20 : 6. Vgl. 1 Petr. 2 : 5 ἱεράτευμα ἅγιον.

Vs. 9 ἔθνος ἅγιον. Ef. 2:19 συμπολῖται τῶν ἁγίων. 2 Thess. 2:13. De benaming van de geloovigen — van de Christenen — ἅγιοι, volledig οἱ ἅγιοι τοῦ θεοῦ Hand. 9:13, die in de Hand., de Paul. Brieven en den brief aan de Hebreërs gevonden wordt, komt niet zoozeer overeen met קְדוֹשִׁים, dat als benaming van het volk Gods uiterst zeldzaam is (alleen Deut. 33:3, Ps. 16:3, 34:10, Dan. 7:21, 8:24, vgl. 7:18, 22, 25, anders Jez. 2:2), als wel met חֲסִידִים, waarvan de vertaling door het door de LXX gekozene ὅσιος niet in het spraakgebruik van het N. T. overgegaan is. In het O. T. was קְדוֹשִׁים daarom niet geschikt als naam van het volk Gods, omdat קָדוֹשׁ in zijne toepassing daarop de heiligheid meer als wet dan als goed aanwees (Lev. 19:2 enz.), terwijl חֲסִידִים de aan het volk ten deel gevallene liefde op den voorgrond stelt. Om dezelfde reden konden de LXX חסידים niet door ἅγιοι vertalen, terwijl in het N. T. overeenkomstig de als verlossing in de wereld geopenbaarde heiligheid ἅγιοι zonder eenigen twijfel als benaming van de Nieuw-Testamentische leden van het volk Gods gebruikt kon worden, zonder dat daardoor de verkiezende liefde op den achtergrond gedrongen werd. Men heeft willen beweren, dat op eenige plaatsen οἱ ἅγιοι de eerenaam of ook de particularistische naam van de Joodsch-Christelijke gemeente te Jeruzalem is en het is juist, dat 1 Kor. 16:1, vgl. vs. 3, 2 Kor. 8:4, 9:1, 12 οἱ ἅγιοι de Jeruzalemsche gemeente, in 't bijzonder hare armen bedoelt. Het steunt evenwel nergens op, dat deze benaming der Jeruzalemsche gemeente voor haar bijzonder passen zou, hetzij om haar als moedergemeente te eeren, hetzij om haar naar hare plaats, naar de in het Oude zoowel als in het Nieuwe Testament. — Ps. 16:3 LXX, Jez. 14:2, Zach. 2:16, Mt. 4:5, 27:53, Openb. 11:2, 20:9, 21:2, 10 — geprezene heiligheid harer woonstede aan te duiden (Kurtz, Hebräerbrief, S. 46). Want alleen in een bepaald verband duidt οἱ ἅγιοι de Jeruzalemsche gemeente aan, nl. wanneer aan eene gave voor de armen gedacht wordt. Overal moet het verband zooals Rom. 16:25, 31, 1 Kor. 16:1, 3, 2 Kor. 8:4, 9:1, 12 vgl. met 1 Kor. 16:1, 3 aanduiden, dat de heiligen der Jeruzalemsche gemeente bedoeld zijn. Vgl. Rom. 15:25, 31. Dat evenwel διακονεῖν τοῖς ἁγίοις Rom. 15:25, ἡ διακονία ἡ εἰς τοὺς ἁγίους 2 Kor. 8:4 niet op zichzelf beschouwd, maar slechts in verband met den tekst de armen der Jeruzalemsche gemeente bedoeld wordt, blijkt Rom. 12:13 evenals 1 Kor. 16:15, vgl. Rom. 16:1, zoodat het een overhaast besluit is, wanneer men ook Hebr. 6:10 aan Jeruzalemsche Christenen denkt. Men kan er zich niet op beroepen, dat er anders πᾶσι τοῖς ἁγίοις zooals Kol. 1:4, Filem. 5, Ef. 1:15 staan moest. — Ἅγιος duidt niet alleen de verhouding tot God aan, maar ook de daaruit voortvloeiende zedelijke verhouding of zooals in het begrip uitgedrukt is, de verhouding tot de wereld en tot de zonde, zooals 1 Petr. 1:15, 16

vgl. 2:11 enz. 4:3 enz. 3:5, Openb. 14:12, 19:8, Ef. 5:3; vgl. ook φίλημα ἅγιον Rom. 16:16, 1 Kor. 16:20, 2 Kor. 13:12, 1 Thess. 5:26. In 't algemeen mag de door de Goddelijke heiliging geëischte zedelijke hoedanigheid niet worden buitengesloten 1 Kor. 7:24, Ef. 1:4, 5:27, Kol. 1:22 enz. Vgl. ἁγιασμός, ἁγιωσύνη, — Τὸ ἅγιον duidt Hebr. 9:1 zooals bij de LXX Num. 3:38, Ex. 28:30, 39:1, 1 Kon. 8:10 het heiligdom, d. i. den tempel aan, waarvoor anders in het N. T. zooals reeds in de Apocriefen het door de LXX vermedene ἱερόν gebruikt wordt, wat evenwel Hebr. 9:1 onmogelijk was. Vgl. onder ἱερός. Behalve den Singularis, die ook naar gelang van het verband slechts een deel van den tempel of zooals Ex. 26:33 het heilige, of zooals Lev. 16:16, 17, 20, 21, 22, Ezech. 41:23 het allerheiligste aanduidt, gebruiken de LXX ook τὰ ἅγια als benaming van den tempel, evenwel in de historische boeken slechts zelden (Lev. 21:12, Num. 3:29), daarentegen in de profetische boeken, vooral Jezaja en Ezechiël bijna zonder eenige uitzondering. Eveneens de brief aan de Hebreërs 8:2, 9:8, 12, 24, 25; 10:19, 13:11, waar in geen enkele plaats noodzaak is, het, zooals de samenhang Ez. 41:21 vereischt, op het allerheiligste te doen slaan (tegen Bleek, de Wette, Lünemann, Delitzsch). Want er wordt niet gedacht aan een onderscheid in het heilige, maar aan het heilige in 't algemeen als woonstede Gods. Vgl. vooral 9:8 en Hofmann hierbij. Daarentegen 9:2, 3 duidt het evenals τὸ ἅγιον Exod. 26:33 het heilige aan in onderscheiding van het allerheiligste. — Mt. 7:8 μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσίν staat het evenals Lev. 22:14 van heilige spijs, gewoonlijk τὰ ἅγια Lev. 22:2, 3, 4 enz. Van de sacramenteele bestanddeelen Eus. II, 656 B, Athan. I, 272 B, Const. Apost. 8, 13.

Ἁγιότης, ἡ, heiligheid, zooals alle van ἅγιος afgeleide woorden, vreemd aan het gewone Grieksch. In het N. T. slechts Hebr. 12:10 in zedelijken zin. Vgl. vs. 11. 2 Makk. 15:2 wordt de Sabbat aangeduid als ἡ προτετιμημένη ὑπὸ τοῦ πάντα ἐφορῶντος μεθ' ἁγιότητος ἡμέρα. — Lchm. leest het woord ook nog 2 Kor. 1:12 zooals ook Tr. W. Tdf. 8, terwijl Tdf. 7 de lezing ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ met de opmerking verdedigde: „Probabilius est ἁγιότητι, utpote quod esset multo plus quam ἁπλότητι, aliena manu inlatum quam sublatum esse." Beter v. Hofmann: Ἁπλότης kon gemakkelijk ongepast voorkomen als eigenschap Gods. Men kan er nog aan toevoegen, dat bij de lezing ἁγιότητι het zwakkere woord εἰλικρινείᾳ in de tweede plaats komt. Toch is het eer verklaarbaar, dat het zeldzame ἁγιότης door ἁπλότης vervangen werd dan omgekeerd. Tegenover het volgende οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκ. en als synoniem met εἰλικρινείᾳ in deze tegenstelling moest ἁγιότης vreemd voorkomen, terwijl het Paulinische ἁπλότης veel meer past bij deze tegenstelling en met εἰλικρινείᾳ veel gemakkelijker tot één begrip verbonden werd. Hoe gewichtig ook

de getuigen zijn (o. a. ook de Peschitto) voor ἁπλότης, toch moet men aan de lezing van A B C ἁγιότης de voorkeur geven. Ἁγιότης komt ook weinig in het kerkelijke Grieksch voor.

Ἁγιωσύνη, ἡ, heiligheid. De schrijfwijze varieert tussche ο en ω, hoewel het juiste is ω, zooals ἱερωσύνη, ἀγαθωσύνη, μεγαλωσύνη, omdat eene korte syllabe voorafgaat. Zooals vanzelf spreekt, is het niet van ἁγιοῦν = ἁγιάζειν af te leiden, maar van ἅγιος en duidt heiligheid, niet heiliging aan. LXX slechts Ps. 96:12 = קֹדֶשׁ, Ps. 95:6 = עֹז, Ps. 144:5 = הוֹד. 2 Makk. 3:12 πιστεύειν τῇ τοῦ τόπου ἁγιωσύνῃ. Clem. Alex. Paed. 3, p. 110 e.l. Sylb. ἁγιωσύνην ὑποκρίνεσθαι. In het N. T. slechts op drie plaatsen, nl. Rom. 1:3 van de goddelijke heiligheid, die in de geschiedenis des heils openbaar wordt, zooals zij zich het laatst in en aan Christus geopenbaard heeft: τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν tegenover τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα, waar niet aan de tegenstelling van natuurlijke en zedelijke hoedanigheid of menschelijke en goddelijke natuur, maar aan de tegenstelling van menschelijke en goddelijke bepaaldheid gedacht wordt. Paulus schrijft niet eenvoudig κατὰ σάρκα — κατὰ πνεῦμα, waarmeê hier eene voor den persoon van Christus stuitende tegenstelling uitgedrukt zou zijn (vgl. Gal. 4:23, 29; anders 1 Tim. 3:16), maar daar aan datgene gedacht wordt wat Christus tot υἱὸς θεοῦ ἐν δυνάμει maakt, πνεῦμα ἁγιωσύνης, niet πνεῦμα ἅγιον, omdat de eigenaardige tegenstelling van πνεῦμα met σάρξ openbaar moet worden, niet evenwel om den Geest, die oorspronkelijk in Christus was, van den door Hem medegedeelden te onderscheiden (Weiss), waarbij de beteekenis van den Geest voor Christus miskend wordt, want het bewijs, dat Christus Gods Zoon is, rust op de Hem ten deel gevallene mededeeling des Geestes, op den Geest van zijn ambt, niet op zijn persoonlijk levensbeginsel. De opvatting van Weiss is in strijd met de doorgaande manier der Nieuw-Testamentische schrijvers, om van den Heiligen Geest in verband met den persoon, de geschiedenis en het werk van Christus te spreken. Vgl. πνεῦμα, 2. c. — b van menschelijke heiligheid, die zich in het zedelijk gedrag openbaren moet 1 Thess. 3:13 (vgl. Ef. 1:4, 5:27, Kol. 1:22). 2 Kor. 7:1 ἐπιτελεῖν τὴν ἁγιωσύνην, eene uitdrukking als ποιεῖν τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀλήθειαν — de heiligheid openbaren.

Ἁγιάζω, heilig maken, heiligen. In het gewone Grieksch komt dit woord evenals alle afgeleide woorden van ἅγιος, die alleen in het Bijbelsche Grieksch gevonden worden, overeen met ἁγίζω = wijden, b. v. altaren, offers, d. i. voor de goden bestemmen, brengen. In 't algemeen = offeren. Het simplex is over 't algemeen zeer zeldzaam, daar meestal καθαγίζειν gebruikt wordt Pind. Ol. 3, 19 βωμῶν πατρὶ ἁγισθέντων. Soph.

Oed. C, 1491 Ποσειδωνίῳ θεῷ βούθυτον ἑστίαν ἁγίζων, Dion. Hal. Ant. Rom. 1, 57 Αἰνείας δὲ τῆς μὲν υἱὸς τὸν τόκον — τοῖς πατρῴοις ἁγίζει θεοῖς. 4 : 2 τὰς ἀπὸ τῶν δείπνων ἀπαρχὰς ἁγίζουσιν. Het Bijbelsche ἁγιάζειν verschilt daarvan belangrijk, daar het zelden van de offers, meermalen van datgene wat door de offers bewerkt wordt, staat, in 't algemeen evenwel beteekent: tot God in de met Zijne heiligheid overeenstemmende betrekking brengen. Opdat zulk eene heiliging tot stand komt, is een offer noodzakelijk. Hebr. 10 : 29 ἐν τῷ αἵματι τῆς διαθήκης ἡγιάσθη, 10 : 10, 13 : 12. Vandaar ook de verbintenis met καθαρίζειν, dat de toepassing der verzoening op het subject aanduidt en dat staat tusschen ἱλάσκεσθαι en ἁγιάζειν. Zie onder καθαρίζω. Ex. 29 : 36 enz. 2 Tim. 2 : 21, 2 Kor. 7 : 1, Ef. 5 : 26 enz. Vgl. Hebr. 9 : 13. Daar ἅγιος in tegenstelling staat met κοινός, kan het ἁγιάζειν, wanneer het object een κοινόν is, niet plaats hebben zonder ἀφορίζειν, d. i. zonder het aan de gemeenschap met de wereld te onttrekken. Toch drukt dit het begrip niet volledig uit, noch wat betreft de met het ἁγιάζειν verbondene verhouding tot God, noch wat betreft de verhouding tot de wereld of tot alles wat anders is. Dit geldt ook voor plaatsen als Jer. 12 : 3, Lev. 20 : 26; vgl. 1 Kron. 23 : 13 : יִבָּדֵל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישׁ. Daarom is het onjuist, ἁγιάζειν door ἀφορίζειν te verklaren, zooals in het kerkelijk Grieksch gebeurt. Vgl. Schleusner s. v.: „Propria hujus verbi significatio, unde omnes translatae profectae sunt, haec est, ut notet: Separare aliquid a communi et profano usu, et in peculiarem, maxime sacrum usum secernere, ac sit i. q. ἀφορίζειν, quo ipso verbo a Theodoreto ad Joel 8, 9 explicatur." Evenzoo Suicerus, Bretschneider en anderen. Zeldzamer wordt het door δοξάζειν verklaard; zooals Chrysostomus bij Mt. 6 : 9 ἁγιασθήτω = δοξασθήτω. Hoe weinig deze verklaring daar genoegzaam is, waar aan een ἁγιάζειν κοινόν τι gedacht wordt, ligt voor de hand. Dat zij evenwel ook de zaak niet treft, waar het een ἁγιάζειν ἅγιόν τι geldt, ja dat zij ook daar, waar het subject van het ἁγιάζειν God is, slechts gedeeltelijk juist is, vloeit zoowel voort uit het onder ἅγιος opgemerkte als uit de volgende uiteenzetting van het spraakgebruik. Vgl. vooral Joh. 10 : 36, 17 : 19 enz.

Wij hebben bij ἅγιος gezien, dat wij moeten onderscheiden, wie het subject der heiliging is. *Heiligen* is bewerken, dat iets in zijne mate aan de Goddelijke heiligheid, d. i. aan de in zijne liefde zich openbarende zuiverheid Gods deel heeft.

a. Met het subject Gods. Wanneer God iets heiligt, moet daaraan door de toeëigening der Goddelijke heiligheid, zijne de zonde uitsluitende, wegnemende liefde openbaar worden, zooals dit in het O. T. in de ritueele instituties, de typen der toekomst symbolisch voorgesteld werd. (Tot de Oud-Testamentische gedachtensfeer behoort nog Mt. 23 : 17 ὁ ναὸς ὁ ἁγιάσας τὸν χρυσόν. Zie vs. 19 τὸ θυσιαστήριον τὸ ἁγιάζον τὸ δῶρον). Het

is in 't algemeen opnemen in de gemeenschap Gods, die tegenover de zondige wereld staat. Wederom is nu te onderscheiden, op welke wijze het object deel moet hebben aan de Goddelijke heiligheid, of het als orgaan der Goddelijke openbaring en als dienaar van het raadsbesluit des heils in zijne mate de drager van de goddelijke heiligheid moet zijn, dan of het de heiligheid als ontzondiging en verlossing ervaren zal. Zie onder ἅγιος C, 2. a. Het eerst is het geval Joh. 10:36 ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον. Het tweede deel dezer uitspraak stelt Christus als orgaan en dienaar van het Goddelijk raadsbesluit des heils voor en daardoor verkrijgt ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασεν dezelfde beteekenis, waarin Christus op eene andere plaats „de heilige Gods" genaamd wordt Mark. 1:24, Luk. 9:34, Joh. 6:69; waarin de hoogepriester Ps. 106:16 קְדוֹשׁ יהוה, de door God ter voltrekking van het gericht over Babel in zijnen dienst genomene heidenen Jez. 13:3 מְקֻדָּשָׁי (vgl. קִדֵּשׁ Jer. 22:7, 51:27, 28, Zef. 1:7) genoemd worden. Wanneer ἀπέστειλεν εἰς τ. κ. onmogelijk met Meyer—Weiss aan de op den doop van Jezus volgende roeping tot zijn werk gedacht kan worden — vgl. Joh. 3:17, 8:42, 1 Joh. 4:9, 10, 14 — is deze verklaring van ἡγίασεν door de wijding van den doop (Beyschlag) eveneens onmogelijk. Het ἀπέστειλεν moet verder gezocht worden — vgl. Jer. 1:6, Gal. 1:15 — en met den aanvang van de gemeenschap met de wereld samenvallen. De bijzondere manier, waarop het geschied is, zien wij uit de eigenaardigheid van den persoon van Jezus en het begin van zijn leven, waarover men Calvijn en Luthardt vergelijken kan. Alleen mag deze bijzondere wijze, — dat de Vader Hem, toen Hij in de gemeenschap met de wereld kwam — daaraan dadelijk heeft onttrokken en als zoodanig in de wereld gezonden heeft (Luthardt) — of de bovennatuurlijke geboorte en de zondeloosheid niet tot den inhoud van het begrip maken. De Vader heeft Hem, toen Hij Hem in de wereld zond, in eene bijzondere betrekking tot zichzelven geplaatst met het doel om haar te verlossen en als zoodanig in de wereld gezonden. Daarentegen b aan de Goddelijke heiliging als ontzondiging en verlossing, aan de opname in de verlossende gemeenschap Gods wordt gedacht Joh. 17:17 (vgl. vs. 19). Vgl. ἀλήθεια als benaming van het Christelijke heilsgoed. 1 Kor. 6:11. 1 Thess. 5:23, waar het verband tusschen heiliging en verlossing onmiskenbaar is. Zoo vooral in den naam der geloovigen, der kinderen Gods als ἡγιασμένοι Hand. 20:32, 26:18. Zij zijn ἡγιασμένοι ἐν Χῷ Ἰυ 1 Kor. 1:2, daar deze goddelijke daad des heils door Christus bewerkt is, waarom ook elders Christus het subject dezer heiliging is, Ef. 5:26, waar καθαρίσας de voorwaarde noemt, zonder welke het ἁγιάζειν niet plaats heeft; vgl. Lev. 16:9. Joz. 7:13, Hebr. 9:13, 14, waar met ἁγιάζει πρὸς καθαρότητα van vs. 13 καθαριεῖ van vs. 14 overeenkomt. Speciaal in den

brief aan de Hebreërs komt Christus, bepaald het bloed van Christus voor als het subject der heiliging, die men niet met datgene verwarren mag wat men in het kerkelijk spraakgebruik als heiliging van de rechtvaardiging onderscheidt, maar ook niet met de rechtvaardiging vereenzelvigen mag, inzoover heiliging de inlijving in de goddelijke gemeenschap des levens medebrengt. Vgl. Hebr. 10: 29 met 9: 4 enz. Zie ἁγιασμός. Hebr. 2:11 (vgl. Ex. 31: 13). Hebr. 10:10, 14, 29, 13:12. Bij Rom. 15:16 vgl. onder ἅγιος C, 1 het over πν. ἁγ. gezegde. In de uitspraak 1 Kor. 7: 14 kan klaarblijkelijk niet de Nieuw-Testamentische Goddelijke heilsdaad bedoeld zijn, daar deze een geloovig gedrag van het object vordert, wat hier ontkend wordt. Er wordt niet daaraan gedacht, wat de ongeloovige man of vrouw op zichzelven zijn, maar wat van hen voor de geloovige echtgenooten geldt, wat hen verplicht, de echt niet te verbreken. Met verwijzing naar 1 Tim. 4: 5 verklaart daarom Bengel terecht: „sanctificatus est, ut pars fidelis sancte uti possit neque dimittere debeat." Eveneens Calvijn: „Pura conscientia habitare potest fidelis cum infideli: nam quoad usum et communionem tori ac totius vitae sanctificatur ne sua immunditia fidelem inquinet. Interea nihil prodest haec sanctificatio conjugi fideli." Bij τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτα vgl. 2 Kor. 6:17 met 7: 1. Zoo ook Hofmann, Harless, en zooals het schijnt, ook Heinrici tegen Meyer, Weiss en anderen.

b. Wanneer menschen iets heiligen, moeten wij onderscheid maken, of het object reeds op zichzelf God toebehoort en ἅγιον is, dan wel of het met God in rapport gebracht moet worden. Zie onder ἅγιος. Wordt aan het eerste gedacht, zooals Mt. 6: 9, Luk. 11: 2, vgl. Hebr. 10: 29 (κοινὸν ἡγεῖσθαι), 1 Petr. 3: 15, dan wordt dit met de heiligheid Gods overeenkomstige gedrag des menschen aangeduid, dat in geloof, vertrouwen en vrees uitgedrukt wordt. 1 Petr. 1: 16 (Matth. 6: 9, Luk. 11: 12) wordt tegelijk ook aan de door God zelven te bewerken heiliging van zijnen naam gedacht overeenkomstig Ez. 36: 23, 39: 7, 25, zoodat deze plaats tegelijk onder a behoort. Daarentegen aan de vernieuwing van den band met God en de uitsluiting van alle betrekking met de zonde wordt gedacht 1 Tim. 4: 5 (waar derhalve evenals Mt. 6: 9 Goddelijke en menschelijke heiliging vereenigd zijn). Als bewaring en bevestiging van de gemeenschap met den God des heils komt het voor Openb. 22: 11, vgl. 2 Kor. 7: 1, Hebr. 12: 11. — 2 Tim. 2: 21. — Opmerkenswaardig is het echt Nieuw-Testamentische verschijnsel, dat het reflexieve *zich heiligen*, dat in het O. T. eene betrekkelijk gewichtige plaats bekleedt, in het N. T., uitgezonderd, zoo men wil, 2 Tim. 1: 21 en Openb. 22: 11 niet gevonden wordt, daar het feit Hebr. 10: 10 (vgl. 1 Kor. 1: 30) heeft plaats gehad door de eigene heiliging en het offer van Christus, Joh. 17: 19. Zie nadere bijzonderheden onder ἁγιασμός.

Ἁγιασμός, ὁ, heiliging. Zelden bij de LXX. Lev. 23 : 37, Richt. 17 : 3, Jez. 8 : 14 lezen het slechts de oudere uitgaven. Alleen Ezech. 45 : 4 (= מִקְדָּשׁ heiligdom, waarvoor anders bij de LXX ἁγίασμα naast τὸ ἅγιον gebruikelijk is) en Am. 2 : 11 (omschrijving voor נָזִיר; eveneens = heiligdom) vinden wij het ook. In de apocriefe boeken treffen wij het aan 2 Macc. 2 : 17, 3 Macc. 2 : 18 van het heiligdom, 2 Macc. 14 : 36 ἅγιε παντὸς ἁγιασμοῦ κύριε, διατήρησον εἰς αἰῶνα ἀμίαντον τόνδε τὸν προσφάτως κεκαθαρισμένον οἶκον, waar het klaarblijkelijk ἅγιε versterken moet, derhalve = heiligheid, terwijl Schleusner het actief beschouwt en verklaart: „omni divino cultu prosequendo." Vgl. Sir. 17 : 9 ὄνομα ἁγιασμοῦ αἰνέσουσιν, ἵνα διηγῶνται τὰ μεγαλεῖα τῶν ἔργων αὐτοῦ. Van twijfelachtige verklaring is Sir. 7 : 31 θυσία ἁγιασμοῦ, waar velen het in de beteekenis *heiligheid* opvatten. Dit gebruik van de LXX en van de apocriefen rust daarop, dat het woord zooals ook andere van dezelfde vorming behalve de actieve ook passieve beteekenis hebben kan, b. v. πλεονασμός, βασανισμός enz. Beide beteekenissen vinden wij in het kerkelijk Grieksch, waarin evenwel de passieve vooral voorkomt. Voor de actieve beteekenis vgl. Chryst. or. 1 de pseudoproph. τὸ μνημονεῦσαι αὐτοὺς (sc. τοὺς ἡγουμένους) ἁγιασμός ἐστι ψυχῆς. Basil. hom. in vs. 14 τὸν ἁγιασμὸν κατορθῶσαι ἄξιός ἐστι τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει κατασκηνώσεως.

Voor het Nieuw-Testamentisch spraakgebruik werd in de 2de uitgaaf vooral op de actieve beteekenis de nadruk gelegd, zooals dat ook v. Hofmann met name bij 1 Petr. 1 : 2 voor al die plaatsen verdedigd heeft, waar niet zooals Jezus Sirach 7 : 31, 17 : 8 ἁγιασμός de vertaling van קֹדֶשׁ is. De bestrijding evenwel van Huther (bij 1 Petr. 1 : 2) tegen deze opvatting is zeer gegrond. Behalve 1 Petr. 1 : 1 en 2 Thess. 2 : 13 is de passieve beteekenis overal zoo goed als zeker. Maar ook 1 Petr. 1 : 1 en 2 Thess. 2 : 13 is de beteekenis eene passieve. Men moet niet vergeten, dat ἁγιασμός niet gelijk ἁγιότης, ἁγιωσύνη de eigenschap der heiligheid, maar den toestand van het geheiligd zijn en de heiliging niet als handeling, maar als gevolg van de handeling (eigenlijk de aan het object voltrokkene handeling als toestand) aanduidt, om de bedenking van Hofmann weg te nemen, dat bij de onderstelling van de passieve beteekenis ἁγιασμός πνεύματος alleen de heiligheid òf van den menschelijken geest òf van den Geest Gods kan aanduiden. De door den Geest gewerkte en daarom daarnaar genoemde heiliging is bedoeld, welke evenzoo 2 Thess. 2 : 13 en 1 Petr. 1 : 2 als datgene gedacht wordt, waarin de Goddelijke verkiezing zich openbaart. Duidelijk is deze beteekenis niet alleen Rom. 6 : 19 en diensvolgens vs. 22, als ook vooral door de tegenstelling met ἀκαθαρσία 1 Thess. 4 : 7 (waar men lette op de afwisseling der praeposities; ἁγ. vergezelt en kenmerkt de roeping) en diensvolgens ook vss. 3, 4. Vgl. Oecumenius bij 1 Thess. 3 : 13 τοῦτ:

ἀληθῶς ἁγιασμός, τὸ παντὸς ῥύπου καθαρὸν εἶναι. Evenals 1 Thess. 4 : 3, 4, 7 gebruikt Clemens Romanus het woord. Vgl. a 1 Cor. I, 35, 1, 2, ib. c. 30, 1, vgl. Ef. 5 : 3. Op gelijke wijze duidt het ook Hebr. 12 : 14 (vgl. Matth. 5 : 8) en 1 Tim. 2 : 15 eenen toestand aan, zooals het ook Chrysost. Theophyl. Theodoretus bij Hebr. 12 : 14 verklaren, hoewel zij het ten onrechte door σωφροσύνη in de beperkte beteekenis van kuischheid, onthouding verklaren. 1 Kor. 1 : 30 moeten wij niet zoozeer op de verbinding met ἀπολύτρωσις (Hofmann), als op de veel nauwere met δικ. den nadruk leggen en aan Ef. 4 : 24, Luk. 1 : 75 evenals aan 1 Kor. 5 : 11, Hebr. 10 : 10 herinneren. (Jez. 8 : 14 ἔσται σοι εἰς ἁγίασμα, waar oudere uitgaven ἁγιασμόν lezen, moeten wij niet vergelijken, daar het hier = heiligdom). In het kerkelijke Grieksch staat ἁγιασμός meermalen evenals bij de LXX in de apocriefen = heiligdom, van avondmaal, wij- en doopwater, òf als Goddelijke heiligdommen òf als voorwerpen van heilige vereering overeenkomstig het gebruik van ἁγιασμός ter aanduiding van het Trishagion in de Liturgie. Vgl. Suiceri Thesaur.

Ἁγνός, ή, όν moet evenals ἅγιος tot ἅγος worden teruggeleid en heeft zooals de meeste adjectiva van dezen vorm, die weinig voorkomen (b. v. σεμνός, δεινός) passieve beteekenis. Door offers geëerd of gewijd, het eerste waar het staat bij de Goden, het laatste, waar het staat bij menschen en voorwerpen. Bij ἅγιος is aangetoond, dat alle woorden van dezen stam eene sacrificeele beteekenis hebben. Bij Homerus, Aeschylus, Euripides wordt het van de goden gebezigd en van datgene wat hun gewijd, geheiligd is, van offers, heilige plaatsen en feesten. Dat het vooral bij Homerus een speciaal epitheton van de maagdelijke Artemis is (vgl. Eusthat. 1528 ἁγνὴν δὲ τὴν Ἄρτεμιν ὡς παρθένον καλεῖ, ὅπερ ἡ Ἀφροδίτη οὐκ ἂν ἔχοι), kan moeilijk daardoor verklaard worden, dat men als de eerste beteekenis *zuiver, vrij van aanraking en bevlekking* aanneemt, daar het dan moeilijk valt, deze verklaring met den daaraan ten grondslag liggenden stam te verbinden en het andere spraakgebruik te bevestigen, dat het eigenaardige bijv. nw. van offers, heilige plaatsen, feesten is, dat b. v. het reinigend bad voor het lijk van Polynices Soph. Ant. 1201 ἁγνόν genaamd wordt: τὸν Πολυνείκη — λούσαντες ἁγνὸν λουτρόν; vgl. Soph. Trach. 258: ὅθ' ἁγνὸς ἦν = verzoend; dat Persephone Od. 11, 386 ἁγνή genoemd wordt· „ob purificationem et lustrationem mortuorum, quae fit igne" (Steph. Thes.), dat eindelijk alle van ἁγνός afgeleide woorden eene betrekking hebben op eene sacrificeele handeling. Daarentegen wordt de overgang tot de beteekenis *zuiver, onbevlekt* verklaard, wanneer de grondbeteekenis is: door offers vereerd, gewijd, verzoend, gereinigd. In beide gevallen is het dan = rein. Verder wordt de afgeleide beteekenis *zuiver, onbevlekt* nader *kuischheid, maagdelijkheid* en zoo werd het woord een speciaal epitheton van Artemis. Het meest wordt het woord

gebruikt in de beteekenis *zuiver*, *onbevlekt*, verbonden met den Gen. en den Acc. b. v. Plato, Legg. 6, 759 C φόνου δὲ ἁγνὸν καὶ πάντων τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα εἰς τὰ θεῖα ἁμαρτανομένων· ook met ἀπό τινος. Dan = kuisch, Soph. Ant. 880: ἡμεῖς γὰρ ἁγνοὶ τοὐπὶ τήνδε τὴν κόρην. Dem. adv. Naer. 59, 78 Ἁγιστεύω καί εἰμι καθαρὰ καὶ ἁγνὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν οὐ καθαρευόντων καὶ ὑπ' ἀνδρὸς συνουσίας (eed van de priesteressen van Bacchus).

In deze beteekenis *rein*, *kuisch* is het woord in het Bijbelsch Grieksch overgegaan, evenwel in het O. T. zeer zelden en dat wel ter aanduiding van theokratische reinheid = טָהוֹר Ps. 12:7, 19:10; in meer uitgebreiden, zedelijken zin Spreuk. 20:9 זִכָּה לִבִּי = καρδίαν ἁγνὴν ἔχειν. Spreuk. 15:27. Zie ἁγνίζω. In de apocriefe boeken 2 Makk. 13:8. In zedelijken zin = kuisch 4 Makk. 8:23, 18:7.

In het N. T. *a* absoluut *rein*, van de kuischheid 2 Kor. 11:2, vgl. vs. 3. Tit. 2:5, 1 Petr. 3:2. De kuischheid bepaalt zich hier niet tot de lichamelijke reinheid, maar naar de schoone verklaring van 2 Kor. 11:3 is het eene geestelijke reinheid (ἁπλότης τοῦ νοός). Wij moeten dit woord het liefst door *rein* vertalen. Vgl. Jak. 4:8, 1 Tim. 5:22, Fil. 4:8, Jak. 3:17, vgl. vs. 16 en Fil. 1:17 onder ἁγνῶς. Vgl. Clem. Alex. Strom. II, 219. *b* relatief rein in eene zaak 2 Kor. 7:11. In het gewone Grieksch met den Gen. b. v. φόνου, Plat. Legg. 6, 759 C.

Ἁγνῶς rein, zuiver, ἁγνῶς ἔχειν Xen. Mem. 3, 8, 10; zie onder ἁγνίζω. Fil. 1:17, waar Paulus de zuiverheid van de gezindheid bij de prediking ontkent. Vgl. vs. 18. Vgl. Cic. pro leg. Man. 1, 2 „Labor meus in privatorum periculis caste integreque versatus."

Ἁγνότης, reinheid, zuiverheid, 2 Kor. 6:6 (eenige Codices ook 2 Kor. 11:3 τῆς ἁπλότητος καὶ τῆς ἁγνότητος). In het gewone Grieksch niet geheel vreemd: „Copulantur quoque in titulis, ut δίκαιος et ἁγνός — item ἁγνότης et δικαιοσύνη. Inscr. Argis reperta, Boeckh, Corpus inscr. Gr. 1, p. 583, N° 1133 l. 15: „Ἡ Πόλις — Τιβέριον Κλαύδιον — Φροντεῖον — στρατηγὸν Ῥωμαίων, δικαιοσύνης ἕνεκεν καὶ ἁγνότητος, τὸν ἑαυτῆς εὐεργέτην." Hase bij Stoph. Thes. s. v.

Ἁγνεία, reinheid, zuiverheid, b. v. Soph. Oed. R. 863 ἁγνεία λόγων ἔργων τε πάντων. Plutarchus van de kuischheid der Vestaalsche maagden: ἁγνεία τριακονταέτις. In het N. T. 1 Tim. 4:12. 1 Tim. 5:2 noodzaakt de bijzondere toevoeging, welke vss. 1, 2 bij iedere categorie van de gemeenteleden gevonden wordt, tegenover wie Timotheüs staan moet, παρακάλει — ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ te vereenigen; ἁγνεία is dan de kuischheid, die bij de vermaning alle onzuiverheid tegenover de jonge vrouwen buitensluit. Vgl. Hofmann v. d. pl. Cf. Clem. Alex. Strom. IV, 219 ἁγνεία δέ ἐστι φρονεῖν ὅσια zie onder ἁγνός. LXX 2 Kron. 30:19 ἡ ἁγνεία τῶν ἁγίων, טָהֳרַת הַקֹּדֶשׁ. Num. 6:21 verklarend: κατὰ νόμον ἁγνείας = עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ vgl. vs. 5. 1 Makk. 14:36 ἐμίαινον κύκλῳ τῶν ἁγίων καὶ

ἐποίουν πληγὴν μεγάλην ἐν τῇ ἁγνείᾳ, waar met ἁγνεία het heiligdom bedoeld is, om de schending daarvan zoo sterk mogelijk uit te drukken. Zie onder ἁγνίζω. — Phavor. ἁγνεία, καθαρότης, ἐπίτασις σωφροσύνης, ἐλευθερία παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. Eus. II 385 B.

'Αγνίζω, wijden, reinigen. Plut. Joz. Bijbelsch en kerkelijk Grieksch, overigens slechts hier daar. Overeenkomstig de grondbeteekenis is het evenals ἁγνεία, ἅγνισμα (Num. 19:9), ἁγνισμός bij de LXX term. techn. voor de voor den priesterlijken dienst van God Num. 8:21, 2 Kron. 29:5 zoowel als in 't algemeen voor het geheele volk noodzakelijke reiniging. Ex. 19:10, 11, Joz. 3:5 ἁγνίσασθε εἰς αὔριον, ὅτι αὔριον ποιήσει κύριος ἐν ὑμῖν θαυμαστά. 2 Kron. 30:17 (let op vs. 20 ἰάσατο κύριος τὸν λαόν), Num. 19:12; 31:19, 23; = ἀφαγνίζεσθαι Num. 19:12, 13, 19, 20; Num. 6:3 ἀπὸ οἴνου καὶ σίκερα ἁγνισθήσεται מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר, vgl. vs. 2 ἀφαγνίσασθαι ἁγνείαν κυρίῳ van het Nazireeërschap tegenover μιαίνεσθαι. Het bevat καθαρίζειν en ἁγιάζειν, vgl. 1 Sam. 21:5, 2 Kron. 29:5. Het staat voor הִתְחַטֵּא, טִהַר en הִטַּהֵר, קדשׁ Piël, Hiphil, Hithpael. Met Num. 31:23 vgl. Plut. Qu. Rom. 1 τὸ πῦρ καθαίρει καὶ τὸ ὕδωρ ἁγνίζει. Alleen Jer. 12:3 staat het evenals daar het Hebreeuwsche הַקְדִּישׁ in meer uitgebreiden zin = tot iets wijden, zonder dat aan reiniging te denken was. — In het N. T. in denzelfden ritueelen zin Joh. 11:55 (2 Kron. 30:17, Ex. 19:10 enz.). Hand. 21:24, 26; 24:18. Anders is het als terminus technicus aan het N. T. vreemd, = reinigen, zuiveren (zonder de nevenbedoeling *wijden*) Jak. 4:8, 1 Petr. 1:22, 1 Joh. 3:3 (waar ἁγνός eerder wegens ἁγνίζειν staat dan omgekeerd).

'Αγνισμός, wijding, reiniging. Plut. De def. or. 15 ἁγνισμοῦ δέεσθαι. Dion. Hal. A. R. 3, 21 ἁγνισμὸν ποιεῖσθαι = expiatio. LXX van de reiniging en wijding der Levieten: Num. 8:7 = טִהַר en חַטָּאת, vgl. 31:23 ὕδωρ ἁγνισμοῦ, 8:7 = מֵי חַטָּאת, hier verklarend voor מֵי בְּדָה. H. 6:5 van het Nazireërschap πᾶσαι αἱ ἡμέραι τοῦ ἁγνισμοῦ = כָּל־יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ. In het N. T. alleen Hand. 21:26 ἡμέραι τοῦ ἁγνισμοῦ. De vertaling der LXX Jer. 6:16 = מַרְגּוֹעַ verklaart Neumann t. d. pl. door een beroep op Ex. 15:13.

'Αγκάλη, ης, ἡ de elleboog, gewoonlijk in het meervoud. In het N. T. alleen Luk. 2:28.

Ἄγκιστρον, ου, τό, angel, weerhaak, vischhoek. Mt. 17:27. Passio Perp. 67, 13.

Ἄγκυρα, ας, ἡ het anker Hand. 27:29, 30, 40. Overdracht. steunsel, toevlucht ἄγκυρα τῆς ψυχῆς Hebr. 6:19.

Ἄγναφος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό van α priv. en γνάφος (voor κνάφος) ongevold, van wollen of laken stoffen, onopgesmukt, nieuw Mt. 9:16, Mk. 2:21 (vgl. Lk. 5:36, waar καινός staat).

'Αγονία, ας, ἡ (ἄγονος) onvruchtbaarheid Jos. B. J. 4, 8, 2.

Ἀγορά van ἀγείρω. Vandaar oorspronkelijk verzameling, volksverzameling, dan de plaats der verzameling, eene plaats voor het gewoon verkeer, ook als rechtplaats dienend (Il. 16, 387. Od. 12, 439). Hand. 16:19. Marktplaats Mt. 11:16, 20:3, 23:7, Mk. 6:56, 12:38, Luk. 7:32, 11:43, 20:46, Hand. 17:17. — Mk. 7:4, vgl. Winer 547 evenals Sir. 31, 30 βαπτιζόμενον ἀπὸ νεκροῦ καὶ πάλιν ἁπτόμενος αὐτοῦ.

Ἀγοραῖος, α, ον van ἀγορά markt. Subst. ὁ ἀγοραῖος ἀνήρ, homo forensis, Plut. II, 532 B, 710 D. ἡ ἀγόραιος, sc. ἡμέρα marktdag Strab. 13, 4, 12, Hand. 19:38, Jos. Ant. 14, 10, 21. Suid. ἀγοραῖος, (προ) περισποιμένως, ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀναστρεφόμενος ἄνθρωπος. . . Προπαροξυτόνως δὲ ἀγόραιος, ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἡ ἀγορὰ τελεῖται.

Ἀγορασμός, οῦ, ὁ (ἀγοράζω) een koop, tegenover πρᾶσις, Spreuk. 23:20, Sibyll. 2, 329. Het gekochte voorwerp Gen. 42:19, Neh. 10:39.

Ἀγοράζω, koopen, τί Mt. 13:44, 46; 14:15; 27:7, Mk. 6:36, 15:46, 16:1, Luk. 9:13, 14:18, 19; 22:36; Joh. 4:8, 6:5, 13:39, Openb. 3:18, 18:11. τί τινος Genit. van de waarde Mk. 6:37, Sir. 20:11. Pass. 1 Kor. 6:20, 7:23, beide malen ἠγοράσθητε τιμῆς. De toevoeging τιμῆς bedoelt niet in tegenstelling met het verkrijgen om niet het begrip ἀγοράζειν te versterken (Meyer), dat reeds deze tegenstelling insluit (vgl. ἀγοράζειν = לקח בִּמְחִיר 2 Kron. 1:16), maar wil ter juiste waardeering van het door ἀγορασθῆναι aangeduide feit door het heenwijzen naar het niet waardelooze, maar belangrijke aequivalent uitdrukken, hoeveel eene zaak heeft gekost. Vgl. Herod. 7, 119, 1 ἐξευρίσκοντες τιμῆς τὰ κάλλιστα. Propert. 3, 14 talis mors pretio vel sit emenda mihi. Bion. 13, 2 (Steph. Thes.): τιμὰ δὲ τὰ πράγματα κρέσσονα ποιεῖ. Hand. 7:16 weerspreekt deze opvatting niet (ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου), waar aan de tegenstelling met het verwerven zonder geld (Gen. 23:11—16) gedacht wordt, evenwel ook hier niet daarom, dat in 't algemeen een zekere prijs, maar dat de volle geldswaarde betaald is. Zoo is het ook Bar. 6:25 ἐκ πάσης τιμῆς ἠγορασμένα, waar niet aan elken prijs, hoog of laag, gedacht wordt, maar aan elken prijs in dien zin, dat geen prijs te hoog scheen. Dergelijke uitdrukkingen moeten niet alleen naar den klank der woorden, maar vooral uit het verband verklaard worden. Ook wordt de waarde door ἐν bepaald Openb. 5:9, vgl. 1 Kron. 21:24 ἐν ἀργυρίῳ ἀξίῳ. Zonder object Mt. 21:12, 25:9, 10, Mk. 11:15, Lk. 17:28 (19:45 rec.). 1 Kor. 7:30, Openb. 13:17. — Bij de LXX zeer zelden = קנה 1 Kron. 21:24, 2 Kron. 34:11. = שבר Gen. 41:57. = לקח בִּמְחִיר 2 Kron. 1:16. Vgl. = לקח Neh. 10:32 met vs. 31. Apocr. 1 Makk. 12:36, 18:49, Sir. 20:10, 37:11, Bar. 1:10.

Overgebracht op de verlossende daad van Christus 1 Kor. 6:20, 7:23, 2 Petr. 2 Petr. 2:1, Openb. 5:9, 14:3, 4 (cf. Hom. Od. 5, 10

ἀπὸ ληΐδος αἶσα. Herod. 6 : 27 ἀπὸ ἑκατὸν παίδων εἷς μοῦνος. Thuc. 7, 87 ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν). In onderscheiding van ἐξαγοράζειν, dat Paulus Gal. 3 : 13, 4 : 6 eveneens op de daad des heils van Christus toepast, heeft het op alle plaatsen betrekking op de door Christus' dood tot stand gebrachte herstelling van de gemeenschap, waarin wij tot God en Christus staan, terwijl ἐξαγ. de juist daardoor tot stand gekomene verbreking van eene bepaalde betrekking, nl. van de gebondenheid aan de wet en haren vloek aanduidt. Men vraagt, waarom het herstel van deze betrekking een ἀγοράζειν, het verbreken van de andere betrekking een ἐξαγορ. genoemd wordt. De uitdrukking is zoowel aan de Oud-Testamentische terminologie, zoowel van de offers als van de voorspelling, als aan de taal van het godsdienstig leven der gemeente (Psalmen) vreemd. Toch kon de uitdrukking spoedig burgerrecht verkrijgen. Verwant is allereerst περιποιεῖσθαι Hand. 20 : 28 ἣν (sc. ἐκκλησίαν) περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος (Jez. 43 : 21, Mal. 3 : 17), dat evenwel in onderscheiding van ἀγορ. slechts het feit van het verwerven aanduidt, zonder op de manier, waarop men iets verworven heeft, acht te slaan. Juist op deze wijze, waarop het bezit tot stand kwam, moest het aanknoopingspunt voor de keus van ἀγοράζειν vormen, volgens Hand. 20 : 28, vgl. Tit. 2 : 14. Terwijl wij aldus op den samenhang met het begrip offer en verzoening gewezen worden, waarvoor ook Openb. 5 : 9 getuigt, vinden wij als uitgangspunt het Nieuw-Testamentische λυτροῦσθαι, dat van zijne synoniemen ῥύεσθαι en σώζειν daardoor onderscheiden is, dat het niet alleen het feit der bevrijding of redding uitdrukt, maar ook herinnert aan de wijze, waarop het door een λύτρον, een ἄλλαγμα, ἀντάλλαγμα tot stand gekomen is, waardoor de voorstelling van een ἐξαγοράζειν of van een ἀγοράζειν gegeven is. Vgl. Mk. 8 : 37, Mt. 16 : 26, Jez. 43 : 3. Het zoenmiddel, zoenoffer is de voor de bevrijding van den gevangene betaalde prijs, het λύτρον. De terminologie van de ceremonieele wet evenwel is aan het gebruik van λύτρον, λυτροῦσθαι betreffende het offer en zijne uitwerking vreemd. Zij duidt daar steeds een werkelijk losgeld aan, het bevrijden door een losgeld, hetzij het inkoopen van verkochte goederen, het afkoopen van tienden enz. of de lossing van de eerstgeborenen. Ook het spraakgebruik der profeten evenals van de Psalmen brengt dit begrip zoo goed als niet in verband met de voorstelling van de offers (ook niet Jez. 44 : 22 enz. vgl. 52 : 3), omdat daar bij λυτροῦσθαι de gedachte aan een losgeld geheel op den achtergrond treedt en alleen het begrip van bevrijding uit de gevangenis overblijft, daar het term. techn. is voor de Goddelijke heilsdaad van de verlossing uit het gericht en de verdrukking door de vijanden. Vgl. λυτροῦσθαι. Dat evenwel niet onmogelijk was, de idee der verzoening daarmeê te verbinden, bewijst Ps. 49 : 8 ἀδελφὸς οὐ λυτροῦται· λυτρώσεται ἄνθρωπος; οὐ

δώσει τῷ θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, waar met פדה van het eerste lid כֹּפֶר in het tweede overeenkomt en ten minste bij den vertaler de gedachte aan de verzoening opkwam. Verzoening en zoenoffers als losgeld, losprijs te beschouwen, lag evenwel voor de hand, zoodra die voorstellingen algemeen werden, welke den inhoud der begrippen חוב, חַיָּב, חוֹבָה, ὀφείλημα, ὑπόδικος uitmaken, en die ook het profane spraakgebruik van λύτρον van zoenoffer, zoenmiddel beheerschen, en dit bepaalt het begrip van λυτροῦσθαι in het N. T., waarin de gedachte aan eene koopsom, een losgeld weder tot haar recht komt; alleen met het onderscheid dat λύτρον een offer is. Wanneer evenwel in het N. T. de belofte Jez. 52 : 3 δωρεὰν ἐπράθητε, οὐ μετὰ ἀργυρίου λυτρωθήσεσθε in de vervulling den vorm verkrijgt, dien 1 Petr. 1 : 18, 19 aldus uitdrukt: οὐ φθαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χῦ — wanneer de Heer zelf het offer van zijnen dood als het λύτρον voor zijne bevrijding uit de gevangenis der zonden aanduidt, zie λύτρον — lag ook het gebruik van eene uitdrukking als ἀγοράζειν, ἐξαγοράζειν voor de hand, zoodat deze klaarblijkelijk doel en werking van de door Christus bewerkte verzoening aanduidt. Inzoover als de verzoening de verlossing uit de gevangenschap bewerkt, drukt Paulus dit Gal. 3 : 14, 4 : 5 door ἐξαγοράζειν uit. Inzoover evenwel daaraan gedacht wordt, dat langs dezen weg de verlosten in eene nieuwe betrekking tot God en tot Christus gekomen zijn, komt ἀγοράζειν voor 1 Kor. 6 : 20, 7 : 23, 2 Petr. 2 : 1, Openb. 5 : 9, 14 : 3, 4. Door dit verband met de gedachte der verzoening kan de schijnbare overeenstemming met de voorstelling van de lossing der eerstgeborenen Openb. 14 : 3 vgl. met Ez. 13 : 12 enz., Num. 18 : 15 enz. ons niet meer op een dwaalspoor brengen.

Ἐξαγοράζω alleen in het latere Grieksch en ook daar slechts zeldzaam; a = loskoopen, b. v. gevangenen, redimere, Polyb. Diod. Sir. — Zoo Gal. 3 : 13, 4 : 5, zie daarenboven bij ἀγοράζω. — b. Ook loskoopen. Alles wat men verkrijgen kan, loskoopen, opkoopen. Plut. Crass. 3 ἐξηγόραζε τὰ καιόμενα καὶ γειτνιῶντα τοῖς καιομένοις. Zoo het Medium Ef. 5 : 16, Kol. 4 : 5 τὸν καιρόν. Door Huther bij Kol. 4 : 5 juist verklaard = het geschikte tijdstip niet onopgemerkt voorbij laten gaan = χρᾶσθαι ἀκριβῶς τῷ καιρῷ. Suicer. s. v. καιρός „Quando jubemur ἐξαγοράζεσθαι καιρόν, sensus est, τῷ παρόντι καιρῷ εἰς δέον χρηστέον, juxta Theodoretum." Dan. 2 : 8 καιρὸν ὑμεῖς ἐξαγοράζετε, זבן עדן = geschikten tijd zoeken. Vgl. 1 Kor. 7 : 29 evenals de door Wetstein bij Ef. 5 : 16 aangehaalde plaatsen: M. Ant. VI, 26 κερδαντέον τὸ παρόν. Dion. Hal. Ant. 3, 23 ταμιευόμενος ἐμαυτῷ τὸν τῆς ἐπιθέσεως καιρόν.

Ἀγορεύω, in de volksvergadering spreken; dus in 't algemeen spreken. Nergens in het Bijbelsch Grieksch ook Jer. 37 : 12 niet (Tromm.), waar liever ἀγοράσαι gelezen moet worden. Daarvan

Προσαγορεύω a aanspreken, begroeten; bij de LXX alleen Deut. 12:7 οὐ προσαγορεύσεις εἰρηνικὰ αὐτοῖς דרש שׁלם, vgl. Thuc. 6:16 δυστυχοῦντες οὐ προσαγορευόμεθα. b noemen, eenen naam geven, met dubbelen Accusativus Wijsh. 12:22, 1 Makk. 14:40, 2 Makk. 1:36, 4:7, 10:9, 14:37 κατὰ τὴν εὔνοιαν πατὴρ τῶν 'Ιουδαίων προσαγορευόμενος. Zoo in het N. T. Hebr. 5:10, waar προσαγορευθείς niet beteekent: gegroet (Delitzsch, v. Hofmann), in welk geval bij προσαγορευθῆναι iets staan moest. Vgl. Herdn. 2, 8, 9 ἠσπάσαντο Φιλίως συστρατιώτας προσαγορεύσαντες. Plut. Pomp. 13. Zoo zien wij, dat Hebr. 5:10 aan de toespraak van Ps. 40 gedacht wordt. Vgl. Bengel: προσηγορία, appellatio sacerdotis non solum secuta est consummationem Jesu, sed antecessit etiam passionem, tempore psalmi 110, 4.

'Αλληγορέω evenals κατηγορέω, παρηγορέω van het ongebruikelijke ἀγορέω; = anders spreken dan men van zins is en eigenlijk moest spreken, of iets anders zeggen en bedoelen dan de woorden op zichzelven beteekenen, aliud verbis, aliud sensu ostendere. Wij vinden het woord eerst in het latere Grieksch bij Plut. Porphyr, Philo, Josephus en de grammatici. Volgens Plutarchus beteekent ἀλληγορία hetzelfde wat vroeger ὑπόνοια beteekende = de verborgen zin, het zinnebeeldige van eene rede, alleen met dit onderscheid, dat ὑπόνοια de hoedanigheid, ἀλληγορία de zoo aangeduide rede zelve aanwijst. Plut. de aud. poet. 19 E οὓς (sc. μύθους) ταῖς πάλαι μὲν ὑπονοίαις, ἀλληγορίαις δὲ νῦν λεγομέναις, παραβιαζόμενοι καὶ διαστρέφοντες. Vgl. De Is. et Os. 363, D, waar hij het als ὑπόνοια aanduidt, ὥσπερ οἱ Ἕλληνες Κρόνον ἀλληγοροῦσι τὸν χρόνον, Ἥραν δὲ τὸν ἀέρα, γένεσιν δὲ Ἡφαίστου τὴν εἰς πῦρ ἀέρος μεταβολήν. Formeel staat de ἀλληγορία op ééne lijn met αἴνιγμα en μεταφορά. Cur. Pythia etc. 409, D: οὗτοι τὰ αἰνίγματα καὶ τὰς ἀλληγορίας καὶ τὰς μεταφοράς, τῆς μαντικῆς ἀνακλάσεις οὔσας πρὸς τὸ θνητὸν καὶ φανταστικόν, ἐπιποθοῦσι. Het is niet altijd een terminus technicus en zal dan het best door **verbloemde rede** te vertalen zijn. Vgl. Cic. ad Att. 2, 20: „De republica breviter ad te scribam; jam enim charta ipsa ne nos prodat pertimesco. Itaque posthac si erunt mihi plura ad te scribenda, ἀλληγορίαις obscurabo." Demetr. Phaler. De eloc. 100: νῦν δὲ ὥσπερ συγκαλύμματι τοῦ λόγου τῇ ἀλληγορίᾳ κέχρηται. 101 τὰ μυστήρια ἐν ἀλληγορίαις λέγεται . . . ὥσπερ ἐν σκότῳ καὶ νυκτί. 102: οἱ Λακῶνες πολλὰ ἐν ἀλληγορίαις ἔλεγον. Diensvolgens is de allegorie eene wijze van voorstelling, welke niet evenals de parabel den zin verbergt en inkleedt, om hem aanschouwelijk voor te stellen, maar hem inkleedt, om hem te verbergen, derhalve het tegenovergestelde van de parabel. Suid. ἀλληγορία ἡ μεταφορά, ἄλλο λέγον τὸ γράμμα, καὶ ἄλλο τὸ νόημα. Hesych. ἀλληγορία ἄλλο τι παρὰ τὸ ἀκουόμενον ὑποδεικνύουσα. Heracl. de allegor. Hom. 412 ἄλλα μὲν ἀγορεύων τρόπος, ἕτερα δὲ ὧν λέγει σημαίνων, ἐπωνύμως ἀλληγορία καλεῖται. Artemid.

Oneirocrit. IV, 2 *ἀλληγορικοὺς δὲ (ὀνείρους) τοὺς τὰ σημαινόμενα δι' αἰνιγμάτων ἐπιδεικνύντας.* Zie Wetstein bij Gal. 4 : 24.

Ἀλληγορεῖν, *ἀλληγορία*, dat bij de Alexandrijnsche Grieken voorkomt en dat van dezen op de Alexandrijnsche Joden is overgegaan (vgl. de uitvoerige uiteenzetting bij Siegfried, Philo von Alexandrien als Ausleger des A. T. S. 9 ff.), drukt die philosophie uit, welke de Grieksche mythen en de Oud-Testamentische verhalen, theophanieën, anthropomorphismen enz. deels als eenvoudige inkleeding, deels als historische belichaming van godsdienstig-zedelijke gedachten opvatten. Vooral Aristobulus en Philo hebben haar toegepast. De methode van Philo onderscheidt zich van die der Alexandrijnsche Grieken daardoor, dat de historische inkleeding in zijne oogen niet zonder beteekenis en eenvoudig verdichting is, maar in zooverre daarmede op gelijke lijn staat, dat hij er geen bezwaar in ziet, bij bijzonder aanstootelijke verhalen den historischen inhoud geheel ter zijde te stellen en alleen als formeele inkleeding van de idee te behandelen. In deze tweeslachtigheid openbaart zich bij Philo de macht der waarheid van de geschiedenis des heils en van het karakter der goddelijke openbaring, die de geschiedenis des heils typisch vormt. De allegoriseerende verklaring van de geschiedenis des heils is niets anders dan een overblijfsel van dat gevoelen en een vooruitloopen op de vervulling van de typen. Het is van groot gewicht, dat bij Philo slechts een gering overblijfsel van Messiaansche voorstellingen en daaronder noch de persoon noch de naam van den Messias gevonden wordt (zie Zöckler, Artikel Philo in Herzog's Real-Encycl. 2. Aufl.). Wij vinden Gal. 4 : 22 enz. van dit schriftgebruik een voorbeeld bij Paulus, daar hij uit het feit, dat Abraham twee zonen had, één uit de dienstmaagd en één uit de vrije zegt: *ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα* vs. 24. Er bestaat evenwel een onderscheid tusschen de Alexandrijnsche en deze Paulinische allegorie. Vgl. over Sara en Hagar Siegfried t. a. pl. S. 261 ff. Allereerst moeten wij opmerken, dat Gal. 4 : 22 enz. tot die klasse van allegorische verklaringen behoort, waarbij het feit als eene tot wezenlijke geschiedenis behoorende belichaming van de idee blijft bestaan, waar derhalve de allegorie en het type groote overeenstemming met elkander hebben. Terwijl de methode van Philo het karakter van het type als historische preformatie van de toekomstige geschiedenis niet kent en uit het historisch feit langs den weg der allegorie slechts algemeen menschelijke, godsdienstige en zedelijke waarheden ontleent, is het den apostel er om te doen, in het door hem genoemde feit eene wet van de geschiedenis des heils aan te wijzen, die aan het begin daarvan evenals aan het einde ten grondslag ligt. Terwijl de allegorie van Philo ver van het type afstaat, valt de Paulinische daarmede bijna samen (vgl. Tholuck, Das A. T. im N. T. 6. Aufl. S. 38 ff.).

Men kan ook niet over 't hoofd zien, dat Paulus eerst nadat hij het vs. 22 genoemde feit vs. 23 gekarakteriseerd heeft, de toepassing daarvan met de woorden begint: ἅτινά ἐστιν ἀλληγορ. Hij gebruikt met opzet ἀλληγορ., niet ἀντίτυπα τῶν μελλόντων, omdat hij niet de laatste vervulling van de voorspelling geven wil, maar een toepassing daarvan wil geven, hoe zij op verschillende tijden en voor andere toestanden eveneens mogelijk is. Daardoor gaan dan allegorie en type weder uit elkander. Voor de verklaring vgl. Wieseler en Hofmann bij deze plaats. Eerst de lezing vs. 25 τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ κτλ. i. p. v. τὸ γὰρ Σινᾶ κτλ. zou van de allegorie van Paulus een woordenspel van Philo maken [1]). — Wat de beteekenis van ἀλληγορεῖν betreft, kan het zoowel van de inkleeding der gedachte als van de verklaring staan: anders spreken dan de bedoeling is. Anders spreken dan men spreken moet. Allegorice significare et allegorice interpretari. Vgl. voor gene beteekenis Plut. t. a. pl., voor de laatste wordt bij Steph. Thes. ἀλληγορεῖν τὸν μῦθον (Synes.) aangehaald = allegoriam fabulae exponere, alium fabulae sensum afferre qui sub verbis apparet Eust. 1392, 49 Σημείωσαι ὅτι εἰς τὸν θυμὸν ὁ Κύκλωψ ἀλληγορεῖται. Phil. de Cherub. 143, 18 τὰ μὲν δὴ χερουβὶμ καθ' ἕνα τρόπον οὕτως ἀλληγορεῖται. Onjuist is, wanneer Meyer bij Gal. 4 : 24 zegt, het passieve ἀλληγορεῖσθαι beteekent: eenen anderen zin hebben, wat door de genoemde plaatsen niet te bewijzen is. Gal. 4 : 24 staat het in de eerst genoemde beteekenis. Jos. Antt. prooemium 4 τὰ μὲν αἰνιττομένου τοῦ νομοθέτου δεξίως, τὰ δὲ ἀλληγοροῦντος μετὰ σεμνότητος, ὅσα δ' ἐξ εὐθείας λέγεσθαι συνέφερε, ταῦτα ῥητῶς ἐμφανίζοντος, waarbij Wieseler terecht daarop opmerkzaam maakt, dat het ἀλλην. op de wettische bestanddeelen van den Pentateuch betrekking heeft.

Κατηγορέω = openlijk tegen iemand spreken, aanklagen, gerechtelijk, niet bij de LXX. Geconstrueerd met den Gen. van den persoon Mt. 12 : 10, Mk. 3 : 2, Luk. 6 : 7, 11 : 54 rec., 23 : 2, 10, Joh. 5 : 45 (8 : 6 rec.) Hand. 25 : 5), Apoc. 12 : 10, Just. Apol. 1 : 3. τινός τι Mk. 15 : 3, 4, vgl. Hand. 28 : 19 evenals 22 : 30 het passivum κατηγορεῖσθαί τι, waarvan in het gewone Grieksch geen voorbeeld is, want τί is niet Nominativus, zooals Wendt onderstelt met heenwijzing naar Thuc. 1, 95, 2 ἀδικία πολλὴ κατηγορεῖτο αὐτοῦ, dat eer met het onpersoonlijke κατηγορεῖσθαί τινος, er wordt eene aanklacht tegen iemand gedaan, Xen. Hell. 5, 2, 35 te vergelijken is. Hand. 22 : 30 evenwel staat het passivum zooals Xen. Hell. 3, 5, 25 κατηγορουμένου αὐτοῦ. 2 Makk. 10 : 13 κατηγορούμενος ὑπὸ τῶν φίλων. Eveneens Mt. 27 : 12, Hand. 25 : 16. Vgl. de anders ongehoorde constructie κατηγορ. τινά Openb. 12 : 10, waar de receptus den

1) De woorden van Gal. 4 : 25a zijn eene glosse. Zie de commentaren van Prof. Cramer en Baljon op den brief aan de Gal. t. d. pl.

Gen. heeft. Met den dubbelen Gen. Hand. 24:8, 25:11, vgl. Dem. 21:5. Isoc. 27, C — eene meer zeldzame constructie, waarom anderen b. v. Grimm eene attractie van het relativum aannemen. Τινὸς περί τινος Hand. 24:13; κατά τινος Xen. An. 1, 7, 9 en met den Gen. der zaak Luk. 13:14. Πρός τινα bij iemand, Plat. Euthyphr. 2, C. Joh. 5:45 ἐνώπιόν τινος Openb. 12:10. Absoluut = den aanklager spelen Rom. 2:15, Hand. 24:2. Voor eene accusatio extra forum (Bretschneider, Grimm) kunnen noch 1 Makk. 7:6, 25, 2 Makk. 4:47 noch Joh. 5:45, Openb. 12:10 aangehaald worden, maar slechts Rom. 2:15.

Κατήγορος, ὁ, de aanklager, Hand. 23:30, 35, 24:8, 25:16, 18 (Joh. 8:10 rec.), 2 Makk. 4:5. Eenmaal LXX Spreuk. 18:17 = רִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ, wie zijne aanklacht het eerst doet, in de merkwaardige constructie ἑαυτοῦ κατήγορος, die in zijne eigene zaak aanklaagt. Openb. 12:10 rec. i. p. v. κατήγωρ, van den duivel.

Κατηγορία, ἡ, aanklacht, beschuldiging, τινός, tegen iemand Luk. 6:7 rec., waar Tdf. W. Treg. κατηγορεῖν lezen; κατά τινος Joh. 18:29, 1 Tim. 5:19. Met den Gen. der zaak Tit. 1:6 μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, weliswaar geen gerechtelijke straf bedoelende, maar toch openlijke beschuldiging.

Κατήγωρ, ὁ, Openb. 12:10 Lchm. Tdf. W. i. p. v. rec. Treg. κατήγορος, aan het gewone Grieksch vreemd. De vorm komt overeen met het Rabbijnsche קַטֵּיגוֹר Targ. Job 33:23 = aanklager; verder als appellativum gebruikt ter aanduiding van den Satan volgens Job 1:6 enz. 2:1 enz. Zach. 3:1, 2, 1 Kron. 21:1. Vgl. Oehler, Theol. des A. T. § 200. Het duidt den Satan aan als tegenpartijder van Gods volk, die aan dat volk in zijn geheel en aan de leden afzonderlijk de genade Gods wil ontrooven, daar hij voortdurend, vooral evenwel in tijden van groot gevaar en ten laatste, wanneer het de deelneming aan de αἰὼν μέλλων geldt, tegen hen bij God optreedt. Uitvoerige aanhalingen zie bij Schoettgen, Hor. Hebr. et Talm. bij Openb. 12:10, p. 1121 etc. Vgl. διάβολος.

Πανήγυρις, εως, ἡ, (de υ moeten wij toeschrijven aan den invloed van het Aeolische dialect, vgl. Curtius § 14), algemeene, feestelijke vergadering van het volk, Thuc. 1, 25, 3. Xen. Hier. 1, 11 αἱ κοιναὶ π., volksverzameling bij de Olympische, Isthmische en Nemeïsche spelen, volksverzamelingen met een feestelijk, godsdienstig karakter Pind. Ol. 9, 145 Ζηνὸς ἀμφὶ πανάγυριν. Xen. Hell. 6, 4, 30: τὴν πανήγυριν τῷ θεῷ καὶ ἀγῶνας διατιθέναι, waar met rondgangen (Herodt. 2, 58 π. καὶ πομπαὶ καὶ προσαγωγαί) en offers (Herodt. 7, 111, 2 θυσίας Ἀθηναίων καὶ πανηγυρίας) spelen en markten verbonden waren (vgl. kerkwijding, kerkmis). Later werd het woord ook toegepast op iedere grootere verzameling, ook op feestelijke, en voor gewone genoegens in 't algemeen gebruikt, evenwel zeld-

zamer en de oorspronkelijke bedoeling bleef zoo op den voorgrond staan, dat b. v. Clem. Alex. Strom. 6 p. 309 ed. Sylb. van het leven des Christens zegt: *ἅπας δὲ βίος αὐτοῦ πανήγυρις ἁγιά. αὐτίκα θυσίαι μὲν αὐτῷ, εὐχαί τε καὶ αἶνοι κτλ.* Van het synonieme *ἑορτή*, dat eveneens oorspronkelijk en eigenlijk van godsdienstige feesten staat, onderscheidt het zich daardoor, dat het geheele volk aan de *πανήγυρις* deelneemt, derhalve het godsdienstige volksleven als zoodanig openbaar wordt, wat men bij *ἑορτή* niet ziet.

Eigenaardig en zeer opmerkelijk is, dat ondanks het specifiek godsdienstig karakter van het Israelietisch volksbestaan de LXX zich van het woord slechts uiterst zeldzaam en slechts in geval van nood bedienen, een verschijnsel, dat met het onder *ἀγαλλιᾶσθαι* opgemerkte vergeleken kan worden, klaarblijkelijk omdat met *π.* heidensche voorstellingen onafscheidelijk verbonden waren. Terwijl מוֹעֵד eigenlijk de vertaling door *πανήγυρις* eischt (het synonieme חַג = *ἑορτή*), wordt het toch gewoonlijk evenals חַג door *ἑορτή* vertaald (afgezien van de constructie אֹהֶל מוֹעֵד waar het ten gevolge van onjuiste afleiding = *μαρτύριον*). Slechts driemaal = *πανήγυρις*, Jez. 46:11, Hoz. 2:11, 9:5, waar overal de samenstelling van synoniemen tot de keus van het woord leidde, zooals ook Am. 9:21, waar het = עֲצָרָה. Daarenboven nog slechts *πανηγυρίζειν* Jez. 66:10: *εὐφράνθητι ἅμα Ἱερουσαλὴμ καὶ πανηγυρίσατε πάντες οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ* (= גִּיל, anders *ἀγγαλλιᾶσθαι*), waar klaarblijkelijk *πάντες κτλ.* tot de keus van het woord geleid heeft.

Evenzoo duidelijk is de aanleiding tot de keus van de uitdrukking op de eenige Nieuw-Testamentische plaats Hebr. 12:22, 23, waar Orig. Theophyl. Luther en anderen het als appositie bij *μυρ.* opvatten, het laatste als benaming van de engelenmachten of ook (Bengel, Lchm. de Wette en and.) als samenvatting van de *ἀγγ. παν.* en van de *ἐκκλ. πρ.* Dit laatste is in geen geval mogelijk, want het *προσεληλυθέναι μυριάσιν* als voorrecht van de Nieuw-Testamentische gemeente geeft geen bepaalde gedachte. Maar ook dat is niet juist, dat *μυριάδες* op zichzelf reeds in het Bijbelsch Grieksch engelenscharen kan aanduiden, maar wat voor myriaden bedoeld zijn, moet het verband beslissen. Zoo zijn Deut. 33:2, Dan. 7:10 en Jud. 14 — de eenige hiervoor in aanmerking komende plaatsen — engelenscharen bedoeld, want het zijn de myriaden, die Gods troon omringen, terwijl Judith 16:3 *ἦλθεν Ἀσσοὺρ ἐν μυριάσι δυνάμεως αὐτοῦ* Assurs legers bedoeld zijn, vgl. Sir. 47:6, Gen. 24:60, Ps. 91:7. Daar nu Hebr. 12:22 het verband voor *μυρ.* eveneens eene nadere bepaling eischt, moet *ἀγγέλων* bij *μυρ.* i. p. v. bij *παν.* gevoegd worden. Men moet derhalve als volgt interpungeeren: *μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ πρ.* Dat dan het volgend lid zonder *καί* aangesloten wordt (*παν. καὶ ἐκκλη. πρ.*) geschiedt, om te vermijden, dat de begrippen *καὶ*

παν. καὶ ἐκκλ. gescheiden worden. De oorzaak evenwel, waarom de schrijver niet mt het eenvoudige καὶ ἐκκλησίᾳ tevreden was, kan gemakkelijk gevonden worden, want eene ἐκκλησία en dat wel eene ἐκκλησία πρωτοτόκων was de Oud-Testamentische gemeente Gods, Israel, ook (Ex. 4 : 22, Jez. 31 : 9), niet evenwel eene ἐκκλησία, die het blijvend karakter eener πανήγυρις, van eene geestelijke gemeente had, vgl. vss. 20, 21, 4 : 1 enz. Daarom merkt Alberti „Observat. philol." terecht: „Elegans hic est oppositio ad terrorem Sinaiticum."

Πανηγυρισμός, οῦ, ὁ, het vieren van een feest Wijsh. 15 : 12, Dion. H. III, 1484, 7.

Ἀγρίζω (ἄγριος?) boos worden, Symm. Spreuk. 15 : 18, Hippol. Haer. 468, 62.

Ἀγριηνός, ή, όν (ἄγριος) wild, Sibyll. 7, 79 van een vogel.

Ἀγριοβάλανος, ου, ἡ, wilde eik, Aquil. en Theodtn. Jez. 44 : 14.

Ἀγριολάχανον, ου, τό, wilde kruiden 2 Kon. 4 : 3.

Ἀγριομυρίκη, ης, ἡ, wilde struik (tamarisk) Jer. 17 : 6.

Ἀγρογείτων, ονος (ἀγρός en γείτων) iemand, wiens veld aan dat van een ander grenst Jos. Ant. 8, 13, 8 τινός.

Ἀγροικία, ας, ἡ, het land tegenover de stad Jos. Ant. 7, 8, 4, Plut. II, 519 A, Aristid. 1, 456, 13.

Ἀγροικόσοφος, ον onwetend wijs, onverstandig, maar voorgevende wijs te zijn, eigenwijs Philo I, 448, 2.

Ἀγροκόμος, ου, ὁ (Lat. villicus), de opzichter van eene boerderij, Jos. Ant. 5, 9, 2.

Ἀγρυπνητέον = δεῖ ἀγρυπνεῖν, men moet waken, Eus. VI, 564 A.

Ἀγρυπνεῖν waken Didach. 5 : 2.

Ἀγρυπνία, ας, ἡ. 1 Slapeloosheid. 2 De vigilia, eene godsdienstoefening op den avond, die aan een kerkelijk feest voorafgaat, Athan. II, 1292 C, Basil. IV, 764 B, Epiph. II, 357 B.

Ἀγύναιος, ον (γυνή) zonder eene vrouw, Orig. VII, 216 A, Porphyr. Abstin. 4, 17, p. 360.

Ἀγυρτικός, ή, όν, behoorende tot een ἀγύρτης, een bedrieger Jos. B. J. 4, 6, 3 λογοποιία, Plut. II, 407 C.

Ἀγυρτωδῶς bedriegelijk Epiph. II, 401 A.

Ἀγχίνοια, ας, ἡ, verstand, wijsheid als een titel, Eus. II, 1076 C τὴν ὑμετέραν ἀγχίνοιαν, 1077 A, ἡ τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἀγχίνοια, Basil. IV, 537 A.

Ἀγχίπαλος, ον (πάλη) = ἀγχέμαχος, die dichtebij strijdt Sibyll. 10, 100, 119.

Ἀγχιστεία, ας, ἡ, verwerping, scheiding van, Neh. 13 : 29.

Ἀγχιστευτής, οῦ, ὁ de naast verwante Ruth 4 : 1.

Ἀγχιστεύω, scheiden van, 2 Ezr. 2 : 62.

Ἀγχονιμαῖος, ον (ἀγχόνη) van het hangen of worgen. Bardesan. bij Eus. III, 472 D ἀγχονιμαίῳ μόρῳ ἀποθνήσκουσι.

Ἄγω, ἄξω, ἤγαγον, ἤχθην, ἀχθήσομαι; de vorm van den 1en Aor. is ἦξα zie 2 Petr. 2 : 5 ἐπάξας; ἐπισυνάξαι Mk. 13 : 27, Lk. 13 : 14; voeren, leiden, brengen, trekken; van toestanden: doorbrengen, volvoeren enz. Ook wordt het, hoewel zeldzaam, intrans. gebruikt = gaan, trekken; in het N. T. slechts in den vorm ἄγωμεν Mt. 26 : 46, Mk. 14 : 42, Joh. 11 : 7, 15, 16, 14 : 31. Epict. Diss. 4 : 22 ἄγωμεν ἐπὶ τὸν ἀνθύπατον. Etym. M. ἄγω σημαίνει τὸ πορεύομαι. Terecht wijst Winer § 38 de verklaring van dit spraakgebruik door weglating van het pronomen reflexivum af. Wij vinden dat juist bij werkwoorden van beweging wat menigvuldiger en verklaren zulks daardoor, dat het subject zelfstandig de beweging voorstelt. Vgl. *trekken*, dat transitief en intransitief gebruikt kan worden. Bij de compos. van ἄγειν vinden wij de intrans. beteekenis bij ἀνάγειν (Plat. Rep. 7, 529 A), ἀπάγειν, ἐπανάγειν (terugkeeren, Dion. Hal. Diod. Pol. Plut.), παράγειν (vooral dikwijls in het N. T.), προσάγειν, ὑπάγειν, ὑπεράγειν. Evenzoo bij de afgeleide woorden ἀγωγή, ἐξαγωγή (uitgang, dood, niet bij ἐξάγειν), παραγωγή, περιαγωγή. Zie onder προσαγωγή. Zoo men de technische uitdrukkingen van het militaire en zeemansspraakgebruik daarbij wilde voegen, die door weglating van het op haar gebied bekende objecten ontstaan zijn, dan zou men eene veel grootere reeks bewijsplaatsen krijgen.

Ἀγωγή, ἡ, in het klassieke Grieksch alleen trans. *leiding*. Later ook intrans. (Aristot., Sext. Emp. Polyb. Jos.) *levenswijze*, *wandel*. Zoo 2 Tim. 3 : 10, vgl. Esther 2 : 21, 2 Makk. 4 : 16, 6 : 8, 11 : 24. Ita apostolus vocat τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ τὰς ἐν Χ̅ῳ̅ (Suic.). Vgl. 1 Kor. 4 : 17, Clem. Rom. 1 Kor. 47: ἀνάξια τῆς ἐν Χ̅ῳ̅ ἀγωγῆς. 49: ἁγνὴ ἀγωγή.

Ἀγώγιμος, ον aan schuldenaars overgeleverd Dion. H. II, 998, 8, gemakkelijk meê te slepen Plut. 1, 194 C πρὸς ἡδονάς, 767 E. Verdacht, ondergeschoven van een boek Epiph. 1, 333 C. Het neutrum = Bekoorlijkheid, liefdedrank Plut. II, 1093 D, Iren. 588 A, 673 A Amatoria (= φίλτρα) quoque et agogima.

Προάγω. 1 transitief *tevoorschijnbrengen*, ἔξω Hand. 16 : 30; voor gerechtelijke handeling, veroordeeling, Hand. 12 : 6; ἐπί τινος iemand voorbrengen Hand. 25 : 26. Voor dit gebruik wijst Raphel, Annot. philol. bij Hand. 12 : 6 uit het gewone Grieksch op Arr. exp. Cyr. 4, 14, 3. Polyb. 1, 7, 12 εἰς τὴν ἀγοράν, evenals Krebs, Observ. e Joseph. bij Bell. Jud. 1, 27, 2 εἰς τὴν δίκην. Ant. 16, 11, 6 προαγαγὼν εἰς ἐκκλησίαν... τοὺς ἐν αἰτίᾳ γενομένους. Vit. 11 εἰς τὸ πλῆθος. Voor de lezing van de codd. A B Hand. 12 : 6 προσαγαγεῖν vgl. Polyb. 18, 29, 8 προάγειν τὸν κήρυκα ... εἰς μέσον τὸ στάδιον. 2 Intrans. voorgaan a. plaatselijk, tegenover ἀκολουθέω Mk. 11 : 9 (vgl. Mt. 21 : 9, rec. 1 Tim. 5 : 24).

Mk. 6:45, Lk. 18:39, 1 Tim. 5:24 ἁμαρτίαι πρόδηλοί — προάγουσαι εἰς κρίσιν d. i. die niet eerst het oordeel openbaart, maar die het oordeel veroorzaken. Vgl. voor de zaak Gen. 4:10. — 2 Joh. 9 πᾶς ὁ προάγων, waar de receptus παραβαίνων leest, staat προάγ. in eenen aan het gewone Grieksch vreemden zin. Intusschen stemt met het transitieve προάγειν = verleiden zulk een intrans. προάγειν als synoniem van παραβαίνειν overeen in den zin van op eenen zijweg zich begeven, op zijwegen gaan in tegenstelling met περιπατεῖν ἐν τῇ ἐντολῇ vs. 6 en als praedicaat der πλάνοι vs. 7. De verklaring van een voorgaan in de leervorming, een slecht, zondig voorgaan (Düsterdieck) is daarom niet gerechtvaardigd en eene onjuiste beperking van den zin. Τινά, iemand voorafgaan Mt. 2:9 (vgl. Protev. Jac. 21, 3), 14:22, 21:9, 26:32, 28:7, Mk. 10:32, 14:28, 16:2; in vergelijkenden zin Mt. 21:31 (tegen Meyer). b. Tijdelijk Hebr. 7:18, 1 Tim. 1:18, waar ἐπὶ σέ onmogelijk met προαγ. verbonden kan worden, maar bij προφ. behoort. De onderstelling, dat het in den zin van *vroeger* niet part. praes. maar aor. moet zijn (Beck), is onjuist. Vgl. Plato, Legg. 4, 719 A. ὁ προάγων λόγος. Jos. Ant. 19, 6, 2 ὅπερ ἐν ταῖς προαγούσαις γραφαῖς παρέδομεν. — Niet bij de LXX; eenige malen bij de apocriefen, evenwel meer trans. dan intrans. Het laatste alleen 1 Makk. 10:77, 2 Makk. 10:27, Judith 10:22.

Προσάγω a trans. toevoegen, bijbrengen, Luk. 9:48. τινά τινι Mt. 18:24 Lchm., Tdf.7, Tr. W.; daarentegen Tdf.8 rec. προσφέρειν. Hand. 16:20, 1 Petr. 3:18. Voor deze plaats geeft het spraakgebruik zoowel van de LXX als van het gewone Grieksch geen parallelen. Daar vinden wij προσάγειν als vertaling van קרב, הקריב, inzoover het een woord van den eeredienst is, naast προσφέρειν (zie onder προσέρχομαι), evenwel, zooals ook het Hebr. woord, niet met een persoonlijk object ter aanduiding van het herstel van eene persoonlijke betrekking of verhouding. Vgl. Lev. 6:38 ὁ ἱερεὺς ὁ προσάγων ὁλοκαύτωμα ἀνθρώπου. 10:38 εἰ σήμερον προσαγηόχασι τὰ περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν καὶ τὰ ὁλοκαυτώματα αὐτῶν ἔναντι κυρίου. Daarentegen staat het Ex. 28:1, Num. 8:9 = קרב met een persoonlijk object niet in godsdienstigen of zedelijken zin. Beide zaken maken de onderstelling, dat het woord naar de idee van het priesterschap der Christenen wijst (Weiss), onmogelijk. In het gewone Grieksch is het Medium in de beteekenis: iemand tot zich trekken, aan zich binden, zich aangenaam maken, *sibi conciliare* gebruikelijk en men zou tot dit gebruik kunnen terugkeeren, wanneer de opgaaf bij Passow, Wörterbuch, juist was: „sich Einem geneigt oder ergeben machen." Het duidt evenwel steeds een winnen en eene stemming van het object aan. Eer kan men zich op προσαγωγεύς = bemiddelaar, verzoener beroepen. Dem. 24, 161 ψηφίσματα δ' εἶπεν ἐν ὑμῖν δεινὰ καὶ παράνομα, δι' ὧν ἠργολάβει, προσαγωγεῖ τούτῳ χρώμενος τῶν λημμάτων, dat ook bij Gregorius

Nazianzenus Julian. 43 als naam van Christus gevonden wordt: τὸν τοῦ μεγάλου πατρὸς υἱὸν καὶ λόγον, καὶ προσαγωγέα, καὶ ἀρχιερέα καὶ συνθρόνον κτλ. Dat 1 Petr. 3:18 aan verzoening gedacht wordt, blijkt uit het verband, zoodat de heenwijzing naar de Xen. Cyrop. 1, 3, 8; 7, 5, 45 vermelde gewoonte, volgens welke προσάγειν van het introduceeren bij den koning staat, evenzoo overvloedig als ongepast is. Vgl. προσαγωγή.
b. Intransitief, aankomen, naderen. Hiertoe behoort niet het militaire spraakgebruik, volgens hetwelk στράτον aangevuld moet worden, vgl. 1 Sam. 7:10. Plut. Mor. 800 A προσάγουσι δι' ἀπάτης τοῖς βασιλεῦσιν. Vit. Lyc. 5, Pomp. 46. Bij de LXX Joz. 3:9, 1 Sam. 9:18, 1 Kon. 18:30, Sir. 12,13, Tob. 6:14, 2 Makk. 6:19. In het N. T. Hand. 27:27.

Προσαγωγή, ἡ vinden wij in het N. T. Rom. 5:2, Ef. 2:18, 3:12. Men vraagt, of het in transitieve of intransitieve beteekenis staat, of het invoering, of toegang beteekent. In het gewone Grieksch is de transitieve beteekenis de gewone bij Thucydides, Xen. Plut. Polyb. De voor de transitieve beteekenis aangehaalde plaats Xen. Cyr. 7, 5, 45 ἐγὼ δὲ ἠξίουν τοὺς τοιούτους, εἴ τίς τι ἐμοῦ δέοιτο, θεραπεύειν ὑμᾶς τοὺς ἐμοὺς φίλους δεομένους προσαγωγῆς, vgl. met Cyr. 1, 3, 8 προσάγειν τοὺς δεομένους Ἀστυάγους καὶ ἀποκωλύειν οὓς μὴ καιρὸς αὐτῷ δοκοίη εἶναι προσάγειν legt slechts getuigenis af voor de transitieve beteekenis. Twijfelachtig schijnt mij ook Hrdt. 2, 58: πανηγύριν δὲ ἄρα καὶ πομπὰς καὶ προσαγωγὰς πρῶτοι ἀνθρώπων Αἰγύπτιοί εἰσι οἱ ποιησάμενοι καὶ παρὰ τούτων Ἕλληνες μεμαθήκασι. Want wanneer Herodotus hier de tempelprocessen προσαγωγαι noemt, die in het Attisch προσοδοί genoemd worden (Xen. An. 5, 9, 11), blijft het altijd mogelijk, dat hij ze daarom προσαγωγαί genoemd heeft, omdat hunne voornaamste beteekenis bestond in het brengen van de offers, vgl. Schol. op Aristoph. Av. 854: προσοδοὺς δὲ ἔλεγον τὰς προσαγομένας τοῖς θεοῖς θυσίας.

Daarentegen vinden wij προσαγωγή zeker in de intransitieve beteekenis Plut. Vit. Aem. P. 13: ἱδρυμένος ἐπὶ χωρίων οὐδαμόθεν προσαγωγὴν ἐχόντων. Polyb. 10, 1, 6 ἐκεῖνοι γὰρ θερινοὺς ἔχοντες ὅρμους καὶ βραχεῖαν τινὰ παντελῶς προσαγωγήν (landingsplaats). Diensvolgens is de onderstelling onjuist, dat προσωγωγή nooit de beteekenis van πρόσοδος heeft (Meyer, W. Schmidt). Overigens evenwel heeft ook het intransitieve gebruik van het woord niets bijzonders, daar niet alleen het werkwoord in de intransitieve beteekenis gevonden wordt, maar ook andere afgeleide woorden van ἄγω klaarblijkelijk zonder moeite zóó gebruikt worden als ἀγωγή, ἐξαγωγή, παραγωγή, περιαγωγή. Een overzicht van het spraakgebruik der composita en der van ἄγω afgeleide woorden bewijst, dat het slechts toeval is, wanneer niet overal behalve de transitieve eene intransitieve beteekenis voorkomt, daar het gewone spraakgebruik der verbale substantiva niet altijd met het gewone spraakgebruik der verba overeen-

stemt. Zoo vinden wij ἀνάγειν, ἐπάγειν, ἐπανάγειν trans., ἀναγωγή, ἐπαναγωγή niet; ἐξαγωγή vinden wij intrans., ἐξάγειν niet, eveneens συναγωγός, evenwel niet συναγωγή en συνάγειν.

Het is derhalve onjuist, wanneer op plaatsen als Ef. 2 : 18, 3 : 12 het woord transitief staat. 2 : 18 δι' αὐτοῦ ἔχομεν κτλ. 3 : 12. Op de eerste plaats is deze beteekenis blijkbaar onjuist, zoowel door het Praesens ἔχομεν als door de toevoeging ἐν ἑνὶ πνεύματι, als door het object πρὸς τὸν πατέρα, daar Paulus bezwaarlijk van eene toevoeging der kinderen tot den Vader spreken kan; 3 : 12 wordt de intransitieve beteekenis aannemelijk gemaakt door de coördinatie met παῤῥησία en geëischt door de betrekking van ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ op beide substantiva. Staat evenwel de intransitieve beteekenis op deze plaatsen vast, dan hebben wij geen reden meer, Rom. 5 : 2 die beteekenis af te wijzen, daar de transitieve beteekenis noch in het verband van vs. 1 past — vs. 2 moet iets toevoegen wat de uitspraak van vs. 1 uitbreidt, evenwel niet den grond daarvoor noemt, zooals het transitieve προσαγωγή zou doen —, noch met ἐσχήκαμεν overeenkomt, daar wanneer aan het toevoeren tot God gedacht werd, τυγχάνειν op zijne plaats zou zijn. Vgl. Athen. 5, 212 A. τῶν φίλων εἶς ἐγένετο μεγίστης τυχῶν προσαγωγῆς.

Συνάγω, samenvoegen, verzamelen, vereenigen. Wij vinden dat in het gewone Grieksch slechts transitief gebruikt, zooals ook συναγωγή, terwijl συναγωγός ook intransitief: verzamelend, gezellig samenkomend beteekent. LXX = אסף en קבץ, die slechts hier en daar anders vertaald worden. Verder naast ἐκκλησιάζειν, ἐξεκκλησιάζειν = הִקְהִיל, voor andere uitdrukkingen als אצר, הביא, כנס en andere slechts nu en dan. Als term. techn. zooals συναγωγή slechts zeldzaam, niet wanneer het = אסף en קבץ, maar alleen wanneer het is = הקהיל, b. v. Num. 1 : 18, 8 : 10, 10 : 7; zelden anders zooals Jez. 35 : 10, waar het = פדה, van belang voor den inhoud van het begrip συναγωγή, vgl. Ps. 106 : 47. In 't algemeen is het veel minder terminus technicus evenals het subst., zooals dan ook συνάγειν συναγωγήν veel zeldzamer dan ἐκκλησιάζειν, ἐκκλ. συναγωγήν en συνάγειν ἐκκλησίαν in 't geheel niet gevonden wordt. Bij de LXX en het N. T. komt vooral de beteekenis voor: opnemen, herbergen (eigenlijk συναγ. εἰς τὴν οἰκίαν Richt. 19 : 15, 2 Sam. 11 : 29, Deut. 22 : 2, vgl. Gen. 29 : 22. Zoo Mt. 25 : 35, 38, 43.

Συναγωγή, ἡ, verzameling; 1 in het gewone Grieksch slechts trans. en act. het samenvoegen en samenbrengen. Vgl. Plat. Theaet. 150 A διὰ τὴν ἄδικον ξυναγωγὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ᾗ δὲ προαγωγεία ὄνομα. 2, a. Bij de LXX en in het N. T. passief, zooals meermalen bij de verbaalsubstantiva (vgl. διδαχή en and.) = verzameling, bij de LXX speciaal voor עֵדָה en קָהָל, de beide namen der Israelietische volksgemeente in haar theocratisch karakter en dat wel voor עֵדָה, dat eenige niet juist be-

grepene plaatsen uitgezonderd, slechts tweemaal anders vertaald wordt, nl. Num. 16 : 46 door παρεμβολή en Jer. 6 : 18 door ποιμνίον ten gevolge van het misverstand, alsof hier de ἔθνη bedoeld zouden zijn.

Voor קהל wisselt συναγ. met ἐκκλησία af op de onder ἐκκλ. nader aangewezen manier. Vgl. Thuc. 2, 60 ἐκκλησίαν συνάγειν. Symm. Aq. Theodot. geven, voorzoover de fragmenten toereikend zijn, עֵדָה door συναγωγή weder, Job 13 : 34, Ps. 1 : 5, Lev. 3 : 7; קָהָל door ἐκκλησία Spreuk. 26 : 26, Ps. 40 : 11. Terwijl de Israelietische gemeente door συναγωγή, resp. ἐκκλησία aangeduid wordt, vinden wij daardoor aangewezen, dat niet alleen aan de natuurlijke reinheid van het volk, maar aan eene langs bijzondere wegen (συναγ.) en tegelijk voor een bijzonder doel (ἐκκλ.) tot stand gebrachte gemeenschap (vgl. Jez. 35 : 10 פדה = συνάγειν, verder Ps. 106 : 47) gedacht wordt. — In het N. T. nu, dat als benaming van de gemeente Gods des heils ἐκκλησία overneemt (zooals het Hebreeuwsche קָהָל in de latere geschriften van het O. T. wel voorkomt), dient συναγωγή als benaming van de bedoelde gemeenschap slechts Openb. 2 : 9, 3 : 9, waar de ongeloovige Joden eene συναγωγὴ τοῦ σατανᾶ genoemd worden (vgl. Joh. 8 : 44 en voor het verband Hand. 14 : 2, 17 : 6, 18 : 12) klaarblijkelijk in tegenstelling met ἐκκλησία τοῦ θεοῦ, waarop zij als Joden aanspraak maken). Συναγωγή schijnt in de taal van het Joodsche volksleven en in de school de gebruikelijke naam van het Israelietische volk geworden te zijn en ἐκκλησία meer teruggedrongen te hebben. Vgl. Epiphanius, Panar. 13 : 18 van de Ebionieten συναγωγὴν δὲ οὗτοι καλοῦσι τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν καὶ οὐχὶ ἐκκλησίαν. Zoo kreeg men voor de benaming van de Nieuw-Testamentische volksgemeente in onderscheiding van de toenmalige en toch zonder het verband daarmeê op te geven ἐκκλησία, dat tegelijk geschikt werd, eene tegenstelling met de door συναγωγή aangeduide, aan de Nieuw-Testamentische heilsopenbaring vreemd gewordene Joden in te sluiten. Vgl. Epiphanius t. a. pl. Daarvoor getuigt nog speciaal b het gebruik van συναγ. als benaming van de vergaderingen der Joden op den Sabbathdag Hand. 13 : 43 λυθείσης τῆς συναγωγῆς, vgl. Jak. 2 : 2, waar συναγ. van de godsdienstige vergadering der Joden-Christenen staat; evenals c συναγ. de naam is van de vergaderplaats der Joden op alle overige plaatsen van het N. T. (Mt. Mk. Luk. Joh. en Hand.). Vgl. Philo „Quod omnis probus liber" § 12, ed. Mangey II, 458 εἰς ἱεροὺς ἀφικνούμενοι τόπους οἳ καλοῦνται συναγωγαί. Bij Jozephus in deze beteekenis slechts driemaal: Ant. 13, 6, 3, Bell. Jud. 2 : 14, 4, 5; 7 : 3, 3. — Als benaming van de Christelijke gemeente, van hare godsdienstige verzameling vinden wij het in het kerkelijk Grieksch nog somtijds, maar zeer zeldzaam, daarentegen geregeld van de Joden, hunne vergaderingen en vergaderlocalen, vooral van de Joden in tegenstelling met de ἐκκλησία. Dat zooals Schürer, Neutest. Zeitgesch.

2. Aufl. 2, 361 vermoedt, in het latere Jodendom συναγωγή het op eene plaats vastgestelde gemeentelijke verband, ἐκκλησία de gemeente der door God tot het heil geroepenen aanduidt, is nog zeer twijfelachtig. Daartegen getuigt συναγ. in de Openb. evenals het gebruik en de beteekenis van ἀποσυνάγωγος. Alleen is juist, dat ἐκκλ. als benaming van de plaatselijke gemeente bij de Joden geen burgerrecht verkregen heeft. Συναγ. duidt evenwel zoowel de locale gemeente als de geheele gemeente van Israel aan. Vgl. de interessante uiteenzetting van het spraakgebruik der eerste eeuwen door Harnack bij Hilgenfeld, Zeitschr. f. wiss. Theol. 1876, 1, S. 104 ff.

Ἀποσυνάγωγος, van de synagoge gescheiden, daaruit verbannen. Het woord vinden wij alleen in het N. T. en dat wel Joh. 9 : 22, 12 : 42, 16 : 2. Men heeft gevraagd, welke soort van ban bedoeld is, daar men geloofde, drie verschillende soorten van den ban bij de Joden te moeten onderscheiden נִדּוּי, חֵרֶם en שַׁמַּתָּא. Intusschen rust de onderstelling van den derden graad, שַׁמַּתָּא, waardoor de geheele uitsluiting uit de gemeente en de vloek en het verderf uitgesproken zouden zijn, op eene dwaling, zooals thans algemeen erkend wordt, daar שמתא de benaming van den ban in 't algemeen, de gemeenschappelijke benaming van de in het latere Jodendom gebruikelijke beide graden van den ban is. Zie Levy, Chald. Wörterb. onder חרם. Ruetschi, Art. *ban* bij de Hebreërs, Herzog en Plitt, Real-Encycl. 2, 81 ff. Riehm's Woordenb. bewerkt door Prof. Van Rhijn, art. *Ban*, Buxtorf, Lex. Talm. s. vocc. שמתא, חרם, נדוי. Lightfoot, Hor. Hebr. et Talm. Joh. 9 : 22. J. A. Danzii ritus communicationis ad illustrationem Mt. 18 : 18 in Menschen, N. T. ex talmude illustr. p. 615 ss. Winer, Realwörterbuch, Schürer, Neut. Zeitgesch. II, 362 ff. en de literatuur aldaar. De eerste graad van den ban נִדּוּי was slechts eene tijdelijke uitsluiting uit de gemeente en beperking van den omgang met anderen voor 30 dagen. De tweede graad חֵרֶם was eene uitsluiting uit de gemeente en van elken omgang met anderen voor onbepaalden tijd, soms voor altijd. Afgezien nu daarvan, dat het twijfelachtig is, of deze onderscheiding tusschen נדוי en חרם reeds in den tijd van Jezus en in de eerste eeuwen na de verwoesting van Jeruzalem gemaakt werd — zooals dan volgens Gildemeister, Blendwerke des vulgären Rationalismus (Bonn, 1841), de Mischna slechts éénen ban, נדוי, kent, waarvan de duur slechts van het gevolg afhing — laat Joh. 16 : 2 niet toe, slechts aan een tijdelijk buitensluiten te denken, zooals bij dien eersten graad van den ban, die reeds bij eenvoudig verzet tegen leeraars der wet, rechters en zonder dat het sanhedrin daarin gekend behoeft te worden, toegepast kan worden. Dat er niet, zooals Vitringa (De Synag. vet. 741) wil, aan uitsluiting van het bezoek en de deelneming aan de openbare godsdienstoefening ge-

dacht wordt, maar aan het uitsluiten van de gemeente (Selden, De Synedr. 1, 7), spreekt vanzelf, daar het eerste eerst na de verwoesting van Jeruzalem plaats had (vgl. Tholuck bij Joh. 9 : 22). En dat niet aan uitsluiting van het locaal gemeenteverband, maar van de Israelietische volksgemeenschap en hare heilsgoederen gedacht wordt, spreekt vanzelf en hangt ook samen met het gewicht, dat aan de erkenning van Jezus als den Messias toegeschreven moest worden, evenals met den ernst, waarmeê Christus de jongeren op de mogelijkheid daarvan voorbereidt. Ἀπροσυνάγωγος duidt daarom hem aan, die uit de gemeenschap met het volk Gods en daardoor van het heil buitengesloten is en den vloek onderworpen. Er bestaat geen reden, de parallel Ezra 10 : 8 te verwerpen πᾶς ὃς ἂν μὴ ἔλθῃ .... ἀναθεματισθήσεται πᾶσα ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς διασταλήσεται ἀπὸ ἐκκλησίας τῆς ἀποικίας, of in de uitspraak Luk. 6 : 22 niet eene soortgelijke uitdrukking voor dezelfde zaak te vinden.

Ἐπισυνάγω, Aor. I ἐπισυνάξαι Mk. 13 : 17, Luk. 13 : 34. Aor. II ἐπισυναγαγεῖν Mt. 23 : 37; verzamelen, samenbrengen, ook vijandig verzamelen Mich. 4 : 11, Zach. 12 : 3. Alleen in het latere Grieksch (Polyb., Plut.). Bij de LXX = אסף Jez. 52 : 2, Mich. 4 : 11, Hab. 2 : 5. כּנס Ps. 147 : 2, קבץ 1 Kon. 18 : 20, Ps. 102 : 23, 106 : 47. קהל 2 Kron. 20 : 27. In het N. T. Mk. 1 : 33, Luk. 12 : 1. Het verband moet de kern van ἐπισυνάγ. i. p. v. het eenvoudige συναγ. rechtvaardigen, zooals ook Mt. 23 : 37, Luk. 13 : 34. Bij Mt. 24 : 31 en Mk. 13 : 27 vgl. Ps. 106 : 47 147 : 2, evenals 2 Thess. 2 : 1. Philo II, 894 A.

Ἐπισυναγωγή, ἡ, de verzameling, in het gewone Grieksch vreemd. Alleen 2 Makk. 2 : 7 ἕως ἂν συναγάγῃ ὁ θεὸς ἐπισυναγωγὴν τοῦ λαοῦ (vgl. vs. 18, Ps. 147 : 2) van het terugvoeren van Israel naar het land van zijn heiligdom, waar het in tegenstelling met verstrooiing staat; vgl. 1 : 25 ἐπισυνάγαγε τὴν διασπορὰν ἡμῶν en diensvolgens = tot elkander voeging (vgl. beneden bij Hebr. 10 : 25) of ook = tezamenbrenging, zooals ἐπί en ἐπανιέναι, ἐπανέρχεσθαι, ἐπανορθοῦν of (zooals ἐπισυνάγειν) = verzameling, vgl. 2 Makk. 2 : 18. In het N. T. op twee plaatsen 2 Thess. 2 : 1 (vgl. Mt. 24 : 31, Mk. 13 : 27, 1 Thess. 4 : 17). Op de andere plaats Hebr. 10 : 25 staat het evenals συναγωγή in passieve beteekenis. Hier moet het de godsdienstige verzameling der gemeente (Thol. Lünem. Del.) aanduiden, waaraan zich sommigen onttrokken. Maar daarbij passen niet recht de voorafgaande en de volgende tegenstelling κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων — ἀλλὰ παρακαλοῦντες, die in ἐγκαταλείπειν τὴν ἐπισ. ἑαυτ. eene het geheele gemeenschapsleven, niet eene enkele openbaring daarvan aanwijzende betrekking laat zien. Ook is ἐγκαταλείπειν in de steek laten, hulpeloos laten, prijsgeven (speciaal ook van verraders gebruikt), eene te sterke uitdrukking voor het

vermijden van de godsdienstige vergadering (vgl. 13 : 5, 2 Kor. 4 : 9, 2 Tim. 4 : 10, 16), welk gevoelen vooral door καθὼς ἔθος τισίν begunstigd moet worden. Het is juist, dat door deze toevoeging onmogelijk is, aan eenen afval van de Christelijke gemeente te denken. Bedoeld wordt eene gewoonte in de Christelijke gemeente. Nu leidt de opmerking van de bedoelde tegenstelling tot de onderstelling, dat de schrijver zijn ongenoegen uitspreekt over hen, die uit menschenvrees of uit bezorgdheid voor vervolging gewoon geworden zijn, zich aan de gemeenschap te onttrekken, dat een bewijs is van verkoeling in geloof en leven (vs. 23). Dan moet ἐπισυναγωγή de Christelijke gemeenschap zelve (niet gemeente, maar gemeenschapsband) aanduiden. Men kan evenwel niet onderstellen, dat ἐπί op den Heer zou heenwijzen zooals 2 Thess. 2 : 1, omdat alle aanwijzing van zulk eene betrekking ontbreekt. Het is niet noodig, een bijzonder object voor ἐπί in ἐπισυναγ. te zoeken, daar het op den gemeenschapsband der Christenen onderling betrekking heeft. Vgl. Plut. Mor. 894 A τοῦ ἀέρος ἐπισυναχθέντος = samentrekken, evenals ἐπισυναγωγή van het *de rekening opmaken* bij Ptolemeüs. Hiervoor is opmerkelijk, dat Theodoretus op de bedoelde plaats ἐπισυναγ. door συμφωνία verklaart, derhalve aan godsdienstige vergaderingen niet denkt. Vgl. ook hierboven 2 Makk. 2 : 7.

Ἀγών, ῶνος, ὁ, verzamelplaats, dan de verzameling zelve, vooral bij de kampspelen. Daaraan aansluitend duidt het de kampspelen zelven aan, vooral de 4 ἀγῶνες ἱεροί, de Nemeïsche, de Pythische, Isthmische en Olympische spelen, waaraan vele beeldsprakige uitdrukkingen ontleend zijn, b. v. βαλεῖν ἔξω ἀγῶνος, de grenzen en het doel overschreiden; ὁ ἔξω τοῦ ἀγῶνος, niet ter zake dienend. Ook dat het ten slotte elken strijd, hetzij in het veld of voor het gericht aanduidt, zal daaraan toe te schrijven zijn, eveneens dat het van gevaren en bijzondere inspanning gebruikt wordt, wanneer men moeilijkheden moet overoverwinnen, zooals Soph. Trach. 158 van de werken van Hercules. Daar het dienovereenkomstige beeld aan den Oud-Testamentischen gedachtenkring vreemd is, kan het ons niet verwonderen, dat ook het woord en zijne afleidingen bij de LXX nauwelijks gevonden worden. Alleen Jez. 7 : 13 wordt ἀγών, Dan. 6 : 15 ἀγωνίζομαι gebruikt, op beide plaatsen kenmerkend voor het onderscheid tusschen de Hebreeuwsche en de Grieksche voorstelling. Jez. 7 : 13 μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις, καὶ πῶς κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; = הַלְאָה moede maken, Dan. 6 : 15 ἠγωνίσατο τοῦ ἐξελέσθαι αὐτὸν καὶ ἕως ἑσπέρας ἦν ἀγωνιζόμενος ἐξελέσθαι αὐτόν = שׂוּם בָּל (zorg) in het hart dragen, in de tweede plaats = שׁדר Hithpael *zich inspannen*. Daarentegen vinden wij het met eene reeks afgeleide woorden in de apocriefen, evenals bij Jozephus en Philo. Zie Grimm bij Wijsh. v. Sal. S. 4, 2. Van de apocriefe evangeliën vgl.

vooral Wijsh. v. S. 4, 2, waar het Grieksche beeld de uitdrukking geheel beheerscht: ἐν τῷ αἰῶνι στεφανηφοροῦσα πομπεύει τὸν τῶν ἀμιάντων ἄθλων ἀγῶνα νικήσασα, van de ἀτεκνία μετὰ ἀρετῆς. Vgl. 4 Makk. 12 : 15 ἀγωνιστὴς τῆς ἀρετῆς. Het meest toegelicht is het 4 Makk. 17 : 11 enz., waar bij ἀγών, zooals doorloopend in dit boek aan het lijden des martelaars gedacht wordt. In den geest evenwel, waarop ἀγών, ἀγωνίζεσθαι in het N. T. als taak der menschen, vooral van den Christen voorkomt, staat het ook in de Apocriefen behalve Wijsh. v. Sal. 4 : 2 niet. Want Jez. Sir. 4 : 28 ἕως τοῦ θανάτου ἀγώνισαι περὶ τῆς ἀληθείας is niet pietatis officiis satisfacere bedoeld (Wahl), maar het opkomen voor waarheid en recht tegenover miskenning. Vgl. vss. 25, 26. Anders staat ἀγών van den strijd in den oorlog 2 Makk. 4 : 43, 10 : 28, eenmaal ἀγὼν θανάτου, doodsangst. Esth. 4: ἐν ἀγῶνι θανάτου κατειλημμένη, vgl. tevoren θάνατος αὐτῶν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν. Wijsh. v. Sal. 10 : 12 van den strijd van Jakob bij de Jabbok.

In het N. T. staat het van de leventaak des Christens, om zijn geloof onder alle beproevingen, bij verzoeking en aanvechting te bewaren. 1 Tim. 6 : 12 (waar ἐπιλάβου τῆς ζωῆς αἰ. het beeld voortzet: het eeuwige leven de kampprijs, waarnaar men staan moet). 2 Tim. 4 : 7, waar Hofmann terecht opmerkt, dat alle drie uitdrukkingen wezenlijk hetzelfde zeggen. De tweede uitdrukking blijft bij het beeld en stelt eene bijzondere zijde van de kampspelen op den voorgrond, terwijl de derde het tot nu toe in beeldspraak gezegde zonder beeldspraak uitdrukt, om zoo duidelijk mogelijk uit te drukken, hoe beslist de apostel met het leven afgerekend heeft. Niets anders dan deze levenstaak of bevestiging van het geloof in alle verzoeking is bedoeld Hebr. 12 : 1, vgl. vs. 2. Verder 11 : 39, 40; 10 : 36 enz , waar προκείμενος het in het gewone Grieksch gebruikelijke woord is voor den na de aankondiging van de betreffende bepalingen en van den prijs uitgeroepen strijd en van de daarmede verbonden taak Herod. 9, 60, 1; 7, 11, 3. Plat. Phaedr. 247, B πόρος τε καὶ ἀγὼν ἔσχατος ψυχῇ πρόκειται. Epin. 975, A, Eur. Or. 847 ψυχῆς ἀγῶνα τὸν προκείμενον περιδώσων, ἐν ᾧ ζῆν ἢ θανεῖν ὑμᾶς χρεών. In bijzonderen zin Fil. 1 : 30 van den strijd en het lijden voor het evangelie van en met de ἀντικειμένοις, vgl. vs. 25 enz. 1 Thess. 2 : 2 vgl. Hand. 17 : 5 enz. — Kol. 2 : 1, waar het de zorg en de moeite aanduidt, welke de apostel innerlijk ondervindt en die hem zijne 1 : 28 genoemde levenstaak verschaft. Er bestaat geen reden, inzonderheid of alleen aan den strijd des gebeds te denken.

Ἀγωνία, ἡ, 1 wedstrijd, abstracter dan ἀγών, den nadruk leggend op de moeite van den strijd. Vandaar 2 vrees, zooals zij voor het begin van den strijd den strijder aangrijpt, vgl. Arist. Probl. 2, 31 ἀγ. φόβος τις ἐστὶ πρὸς ἀρχὴν ἔργου. Vandaar niet = φόβος, maar meer de bezorgd-

heid over den uitslag, vgl. Hermann, Fragm. Lex. gr. 329 ἀγωνία δὲ φόβος ἀποτυχίας· φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν ἀγωνιῶμεν. Dem. Pro cor. 18, 33 verbindt ἐν φόβῳ καὶ πολλῇ ἀγωνίᾳ, zoodat het laatste klaarblijkelijk als het sterkere woord voorkomt, zooals ook Aristoteles het opvat In het latere Grieksch komt deze beteekenis meermalen voor. Diod. Sic. verbindt het met ἀπορία. Meermalen bij Jozefus verbonden met δέος. In het N. T. Luk. 22:44, Mt. 26:37, 28, Joh. 12:27. Het duidt niet de zich terugtrekkende vrees aan, maar de voor de uitkomst bevende, waarom ook Arist. Rhet. 1, 9 van ἀγωνιᾶν het φοβεῖσθαι uitsluit: περὶ ὧν ἀγωνιῶσι μὴ φοβούμενοι· περὶ γὰρ τῶν πρὸς δόξαν φερόντων ἀγαθῶν τοῦτο πάσχουσιν.

Ἀγωνίζομαι, wedijveren, bij de openbare kampspelen 1 Kor. 9:25; dan in 't algemeen: strijden Joh. 18:36 met het volgende ἵνα μή. Van de roeping van het geloof, om in de verzoeking en de aanvechting staande te blijven 1 Tim. 6:12, 2 Tim. 4:7 enz. Zie onder ἀγών. Zich moeite geven, met inspanning van de grootste kracht evenals in den wedstrijd naar het doel jagen Luk. 13:34. Vgl. 1 Kor. 9:25, Fil. 3:12 enz. Hebr. 4:1. — Van bijzondere moeite en bijzonderen arbeid Kol. 1:29, zie onder ἀγών. 1 Tim. 4:10, waar evenwel zooals ook Tdf. 7, sommige getuigen lezen ὀνειδιζόμεθα. Zie Huther en Hofm. t. d. pl. Kol. 4:12 ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, waar de keus van ὑπέρ bepaald schijnt te zijn door de gedachte aan het volgende προσευχή, vgl. Rom. 15:30. De uitdrukking zelve herinnert aan de hinderpalen bij de ontwikkeling van het Christelijke leven. Zie Just. Apol. 1, 14.

Ἀνταγωνίζομαι, tegen iemand strijden, met iemand strijden, τινί. In het N. T. Hebr. 12:4 πρὸς τὴν ἁμαρτίαν. Vgl. 4 Makk. 3:5 τῶν παθῶν ὁ λογισμὸς ἐστιν ἀνταγωνιστής.

Ἐπαγωνίζομαι, alleen bij lateren, voor iets strijden, met den Dat. van datgene wat daarvoor de aanleiding geeft, Jud. 3 τῇ πίστει voor het geloof. Al naar het verband dit aanwijst, kan de Dat. ook den tegenstander aanduiden, Plut. Fab. 23 τῷ Ἀννίβᾳ, of ook de herhaling Plut. Cim. 13 ταῖς νίκαις bij de overwinningen eenen nieuwen strijd voegen. Deze verklaring schijnt meer te passen bij het verschillend gebruik van het woord dan de andere naar analogie van ἐπιμαχεῖν, in den strijd bijstaan.

Καταγωνίζομαι, eveneens slechts bij latere schrijvers zooals Plutarchus, Polybius, Joz. en anderen, nederwerpen, Hebr. 11:33 βασιλείας.

Συναγωνίζομαι, in gemeenschap met iemand strijden, in den strijd bijstaan, Rom. 15:30. Het woord is gekozen met het oog op de tegenstanders, van wie de apostel begeert gered te worden vs. 31, niet evenals ἀγωνίζ. Kol. 4:12. Aan een geval als Gen. 32 een strijden met God, is noch hier noch Kol. 4:12 te denken.

Ἀδάμ, indecl. eigennaam (bij Jozephus Ἄδαμος, ου), אָדָם (Philo de leg. alleg. 1, 29, Opp. 1, p. 62 ed. Mangey γήϊνος, Euseb. Prep. Ev. VII, 8 γηγενής, Joseph. Antt. 1, 1, 2 πυῤῥός). Adam, de stamvader van het menschelijke geslacht Luk. 3:38, Rom. 5:14, 1 Kor. 15:22, 45, 1 Tim. 2:13 etc. Jud. 14. Overeenkomstig de Rabbijnsche onderscheiding tusschen den eersten Adam (אָדָם הָרִאשׁוֹן), den eersten mensch en den lateren Adam (אָדָם הָאַחֲרוֹן), den Messias, den Verlosser, wordt Jezus Christus 1 Kor. 15:45 genoemd ὁ ἔσχατος Ἀδάμ. Deze uitdrukking staat tegenover ὁ πρῶτος ἄνθρωπος. Rom. 5:14 ὁ μέλλων, sc. Ἀδάμ. — Βίος Ἀδάμ, het leven van Adam, is een apocrief boek.

Ἀδαμα, אדמה = γῆ, Symm. et Theodtn. Gen. 2:7.

Ἀδάμας, αντος, ὁ, Adamas, het archetype van de Naässeners. Hij is een uitvloeisel van den Autogenes. Iren. 693 A, Hippol. Haer. 132, 61; 146, 62; 502, 95; Thod. IV, 364 A.

Ἀδαμιανοί, ῶν, οἱ Adamiani, eene secte Epiph. 1, 848 B, Isid. Hisp. 8, 5, 13.

Ἀδάπανος, ον (δαπάνη) zonder uitgaven of onkosten, kosteloos 1 Kor. 9:18. (ἵνα ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον).

Ἀδδί of Ἀδδεί T. Tr. WH., een van Christus' voorvaderen Lk. 3:28.

Ἄδεια, ας, ἡ, (ἀδεής) onbevreesdheid, onversaagdheid, toestemming, macht, gelegenheid 3 Makk. 7:12, Diod. 20, 41, Dion. H. 1, 116, 14. Philo I, 83, 19, II, 128, 19, Plut. II, 649 A, Athen. Lib. pro Chr. 4, 21; 42, 21.

Ἄδεικτος, ον, die niet getoond of gezien kan worden Philo I, 197, 22, 587, 11 van God.

Ἀδείλανδρος, ον, onverschrokken, onvervaard, Act. Andr. 7 ψυχή.

Ἀδελφός, ὁ, 1 broeder, ἀδελφή, zuster, van α copulativum en δελφύς, Hesych. ἀδελφοί, οἱ ἐκ τῆς αὐτῆς δελφύος γεγονότες· δέλφυς γὰρ ἡ μήτρα λέγεται. Het Hebr. אָח wordt ook bij meer verwijderde verwantschap gebezigd, b. v. Gen. 14:16, 29:12, 15. Hieraan heeft men willen denken, wanneer van broeders en zusters van Jezus Christus gesproken wordt: Mt. 12:46, 47, 13:55, Mk. 3:31, 32, 6:3, Luk. 8:19, 20; Joh. 2:12, 7:3, 5, 10, Hand. 1:14. Maar het daarmeê vereenigd voorkomen van de moeder van Jezus (behalve Joh. 7:3, 5, 10, doet ons toch zien, dat hier aan kinderen van dezelfde moeder gedacht wordt (vgl. Ps. 50:20), terwijl het beroep op Joh. 16:26 niets baat, waarmee men eer Mt. 19:29 en parallele plaatsen moest vergelijken. De beslissing van deze vraag hangt met de andere vraag tezamen, in welke betrekking Jakobus, de zoon van Alfeüs, tot Jakobus, den broeder des Heeren, staat, vgl. Mk. 15:47, Joh. 19:25 met Mt. 13:55. In het gewone Grieksch wordt ἀδ. nooit anders gebruikt dan van lichamelijke broeders van Jezus, nooit = ἀνέψιος. Vgl. Laurent, Neutest. Studien

S. 153 ff. (vooral ook voor de taalkundige kwestie). Sieffert, art. Jakobus in Herzog en Plitt, Real-Encycl. 4, 464 ff. Ἀδελφός 2, *a* duidt in het Nieuw-Testamentisch Grieksch eene levensgemeenschap van gelijken oorsprong aan, zooals ook het Hebr. אָח van stamgenooten, landlieden enz. Zoo Ex 2:11, 4:18, Lev. 19:17, Num. 8:26, Deut. 15:12, 2 Kron. 31:15. Tob. 1:3, Philo II, 285, 21. Hand. 3:22, 7:23, Rom. 9:3. Vgl. Plat. Menexen. 239, A ἡμεῖς δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι, μιᾶς μητρὸς πάντες ἀδελφοὶ φύντες — zoo evenwel uitdrukkelijk slechts in oneigenlijken zin en zeldzaam in het gewone Grieksch. Terwijl nu de levensgemeenschap de gemeenschap der liefde onderstelt, wordt omgekeerd *b* de naaste als broeder beschouwd Mt. 5:22, 23, 24, 47 en ἀδελφ. wordt de uitdrukking voor eene gemeenschap der liefde, die met de gemeenschap des levens gelijkstaat of haar onderstelt Hand. 22:13 enz. Hiertoe behoort de uitspraak des Heeren Mt. 12:50 evenals Mk. 10:29, 30. Vgl. Mt. 23:8. Zoo spreekt Christus van zijne broeders Mt. 25:40, 28:10, Joh, 20:17. Vgl. Hebr. 2:11, 17 (Rom. 8:29 wordt aan gemeenschap des levens gedacht). In het gewone Grieksch is het de naam van eenen trouwen vriend Xen. An. 7, 2, 25 ὑπισχνούμενός σοι φίλῳ χρήσεσθαι καὶ ἀδελφῷ, ibid. 38 καὶ ἀδελφούς γε ποιήσομαι καὶ ἐνδιφρίους καὶ κοινωνοὺς ἁπάντων ὧν ἂν δυνώμεθα κτήσασθαι. Ook adj. van wat tezamen behoort b. v. Plat. Rep. 3, 404. B: ἡ βελτίστη γυμναστικὴ ἀδελφή τις ἂν εἴη τῆς ἁπλῆς μουσικῆς. Zoo meermalen b. v. Aesch. 2, 145 bij Pape, Wörterb. Daaraan sluit zich het gebruik aan om de leden der Christelijke gemeenschap te noemen, de οἰκεῖοι τῆς πίστεως Gal. 6:10 οἰκεῖος syn. συγγενής, opp. ἀλλότριος; vgl. 1 Kor. 7:12, 5:11, zoodat οἱ ἀδελφοί Hand. 9:30, Joh. 21:23, Rom. 16:11 de door het geloof in Christus tot eene gemeenschap des levens en der liefde verbondenen, de deelgenooten van de Nieuw-Testamentische gemeente aanduidt; deze gemeenschap is volgens 1 Joh. een plicht. Ἀδελφή komt in dezen zin Rom. 16:11, 1 Kor. 7:15 voor. — Van gewicht is 1 Tim. 6:2, waar ἀδελφοί van 2ª door πιστοὶ καὶ ἀγαπητοὶ οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι van 2ᵇ vervangen wordt. Vgl. ook ψευδάδελφοι 2 Kor. 11:26, Gal. 2:4. — Van vrienden Tob. 5:11, Judith 7:30. — Van koningen, die elkander aanspreken, Jos. Ant. 13, 2, 2. Eus. III, 1160 D.

Ἀδελφότης, ἡ, broederschap, zusterschap. Het woord schijnt in het gewone Grieksch in 't algemeen vreemd te zijn. Eerst bij de Byzantijnsche schrijvers vinden wij het menigvuldiger. a. Bij Joz. 4 Makk. 9:10, 13 van lichamelijke broeders, die hunne broederschap ook in hunne gelijke verhouding als martelaars toonen; 13:18 τὰ τῆς ἀδελφότητος φίλτρα ἀγνοεῖν 10:3 οὐκ ἐξομοῦμαι τὴν εὐγενῆ τῆς ἀδελφότητός μου συγγένειαν en meermalen. Overgebracht op eene vriendschappelijke betrekking 1 Makk. 12:10 τὴν ἀδελφότητα καὶ φιλίαν ἀνανεώσασθαι, vgl. boven onder

ἀδελφός. b. In het N. T. en in het kerkelijk Grieksch van de Christelijke gemeenschap, den kring der Christelijke ἀδελφοί, zooals in het Duitsch de woorden „Freundschaft, Verwandschaft, Herrschaft" zoowel de verhouding als de betrokken personen aanduiden. Zoo 1 Petr. 2:17, 5:9. Clem. R. 1, 212 A, Iren. 825, A, Martyr. Poth. 1429 B, Orig. 1, 57 A. Van monniken of nonnen Basil. III, 996 B, Greg. Nyss. 976 C. — Nest. Cyrill. in act. ephes. c. 11 (Suic.) πᾶσαν τὴν σύν μοι ἀδελφότητα ἐγώ τε καὶ οἱ σὺν ἐμοί προσαγορεύομεν.

Φιλάδελφος, ον, broederlievend, zusterlievend, a in het gewone Grieksch alleen van de liefde onder eigen zusters of broeders, vgl. Plut. Sol. 27, 5 van Kleobis en Biton: φιλαδέλφους καὶ φιλομήτορας διαφερόντως ἄνδρας. Dezelfde constructie bij Jos. 4 Makk., waar het woord c. 13, 15 meermalen gevonden wordt. Uit het gewone Grieksch vgl. nog Plut. Luc. 43, 3 (waar de Superlat. staat), Diod. Sic. 3, 56. Van de liefde tusschen twee zusters Plut. Quaest. Rom. 17 (p. 267, E). Voor de bepaling van het begrip vgl. Xen. Mem. 2, 3, 17 χρηστός τε καὶ φιλάδελφος. 14 τὸν ἀδελφὸν εὖ ποιεῖν, Soph. Ant. 257 φιλάδελφα δάκρυ λειβομένη, cf. 523 οὔτοι συνέχθειν ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν. b. In meer uitgebreiden zin vinden wij het van de liefde tot de volksgenooten als praedicaat van den voor zijn volk biddenden profeet Jeremia 2 Makk. 15:14 ὁ φιλάδελφος οὗτός ἐστιν, ὁ πολλὰ προσευχόμενος περὶ τοῦ λαοῦ.... Ἱερεμίας κτλ. — c. In den eigenaardig Christelijken zin van ἀδελφός 1 Petr. 3:8, τὸ δὲ τέλος ... ταπεινόφρονες waar het met betrekking tot de voorafgaande uitdrukkingen het meer omvattend begrip is (vgl. Xen. Mem. 2, 3, 17), waarvan de volgende zóó onderscheiden zijn, dat met φιλαδ. eindigt wat van de Christenen onderling geëischt wordt en nu, vgl. vss. 9, 13, overgegaan wordt tot het gedrag ten opzichte van hen, die buiten staan.

Φιλαδελφία, ἡ, a. in het gewone Grieksch (Plut. Lucn.) van de liefde van eigen zusters en broeders voor elkander. — Meermalen zooals ook ἀδελφότης en φιλάδελφος bij Jos. in Macc. van het gedrag der zeven door Antiochus gemartelde broeders, vgl. c. 13 οὕτω δὴ τοίνυν καθεστώσης συμπαθοῦς τῆς φιλαδελφίας οἱ ἑπτὰ ἀδελφοὶ συμπαθέστερον ἔσχον πρὸς ἀλλήλους. b. In het N. T. van de liefde der Christenen onderling als rustend op denzelfden grond Rom. 12:10, 1 Thess. 4:9, Hebr. 13:1, 1 Petr. 1:22, 2 Petr. 1:7. De in dit gebruik van φιλαδελφία haar hoogste toppunt bereikende voorstelling van de betrekking der Christenen onderling, zooals zij in de Nieuw-Testamentische beteekenis van ἀδελφός en de daarvan afgeleide woorden openbaar wordt, is eene belangrijke bijdrage tot karakteriseering van den invloed des Christendoms op de Ethiek.

Ψευδάδελφος, ὁ, valsche broeder, in den specifiek Nieuw-Testamentischen zin van ἀδελφός, een woord, dat natuurlijk in het gewone Grieksch niet voorkomt. Het duidt Gal. 2:4 zulken aan, die leden

der Christelijke gemeente, deelgenooten van de gemeenschap des levens en der liefde geworden zijn, zonder dat zij dat wezenlijk, d. i. innerlijk zijn, derhalve zonder goede gronden (παρείσακτοι, παρεισῆλθον). Zij behooren tot de broeders, maar de wezenlijke gemeenschap des levens bestaat niet. Evenzoo 2 Kor. 11:26. Zij openbaren met hunne aanspraak op den broedernaam de eerste verzwakking van het nieuwe begrip.

Ἀδηλέομαι = ἄδηλός εἰμι Philo I, 13, 42.

Ἀδηλοποιέω = ἀφανίζω, καταστρέφω Job 9:5 Symm.

Ἄδηλος, ου (δῆλος) niet openbaar Lk. 11:44, onduidelijk, onzeker; φωνή 1 Kor. 14:8.

Ἀδηλότης, ητος, ἡ onzekerheid 1 Tim. 6:17.

Ἀδήλως onzeker 1 Kor. 9:26 οὕτως τρέχω ὡς οὐκ ἀδήλως.

Ἀδημονέω, ῶ (van ἀδήμων) [van ἀ en δῆμος] in angst, benauwd, bekommerd zijn, in groote zorg verkeeren Mt. 26:37, Mk. 14:33, Fil. 2:26; Passio Perp. 71:6, Test. v. Abrah. A 84.

Ἀδημονία, ας, ἡ benauwdheid, bezorgdheid Philo II, 99, 38, Plut. I, 62 A. II, 78 A, Act. Xant. et Polyx. X, V.

Ἅδης, ου, ὁ, van α priv. en ἰδεῖν = ἀΐδης, zooals bij Homerus gelezen wordt = de onzichtbare, het onzichtbare land. Plut. Is. et Os. 79, 382, F τὸ ἀειδὲς καὶ ἀόρατον. Oorspronkelijk slechts de naam van den God der onderwereld, die de heerschappij over de dooden heeft. Vandaar εἰς of ἐν ᾅδου, sc. οἴκῳ, οἶκον, δώματα, bij dichters en prozaschrijvers, ook de LXX, vgl. Hand. 2:27, 31. Dan ook vooral later de plaats der dooden. Vgl. Lucn. de luct. 2 ὁ μὲν δὴ πολὺς ὅμιλος, οὓς ἰδιώτας οἱ σοφοὶ καλοῦσιν, Ὁμήρῳ τε καὶ Ἡσιόδῳ καὶ τοῖς ἄλλοις· μυθοποιοῖς περὶ τούτων πειθόμενοι καὶ νόμον θέμενοι τὴν ποίησιν αὐτῶν τόπον τινὰ ὑπὸ τῇ γῇ βαθὺν Ἅδην ὑπειλήφασι, μέγαν δὲ καὶ πολύχωρον τοῦτον εἶναι καὶ ζόφερον καὶ ἀνήλιον κτλ., waar de bedoelde voorstellingen in het verband gevonden worden. Plut. t. a. pl. Vgl. Nägelsbach, Homer. Theol. 7, 28, S. 405 ff.; Nachhom. Theol. 7, 26, S. 413 ff. „Die damit verb. Vorstellung kehrt bei den Heiden, soweit unter ihnen der Glaube an eine persönliche Fortdauer zur Auerkennung gelangen konnte — in ziemlich übereinstimmender Weise wieder. Danach wäre der Hades seinem allgemeinsten Begriffe nach der Sammel und Aufenthaltsort aller aus der Welt des Diesserts Abgeschiedenen, das Jenseits schlechthin." Güder, Art. Hades bij Herzog en Plitt, Real-Encycl. 5, 494 ff. — De LXX hebben het woord overgenomen, om het Hebr. שְׁאוֹל weer te geven, dat eveneens in 't algemeen de plaats der dooden aanwijst. Volgens Hupfeld bij Ps. 6:6 en „Zeitschr. f. die Kunde des Morgenlandes," 1839, 462 af te leiden van het grondbegrip van שאל (שׁוּל, שׁלה, שׁלל, נשׁל en dergelijke woorden, waarvan de kern ל is, met het begrip van losmaken,

klieven zooals in alle talen), naar de tweevoudige richting en uiting daarvan, van het neerzinken en uit elkander gaan (zooals in χάω, hio, χαλάω enz.), waaruit voor שְׁאֹל zoowel het begrip van afgrond, diepte, evenals in het poëtisch daarmeê afwisselende תַּחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ, als in de eveneens daarin zich openbarende klove, holte of ledige ruimte, zooals in het Duitsche Hölle en in χάσμα, χάος (ook voor *hel* gebruikt) duidelijk is. Deze vergelijking van Hupfeld is onjuist. Er bestaat wel verband tusschen Hohle en Hölle, maar niet het verband, dat hier ondersteld wordt. Beide woorden zijn af te leiden van denzelfden stam helan, verhalen = celare. Van eene klove, eene ledige ruimte is derhalve geen sprake. Terecht blijft daarom Delitzsch, Jesaja 3. Aufl. S. 82 ff. voor שְׁאוֹל bij de beteekenis *laagte*, *diepte* staan, zoodat wat de beteekenis betreft, in het Grieksch niet ᾅδης, maar ἄβυσσος daarmede overeenstemt. Daarentegen komen met het Grieksche ᾅδης etymologisch zoowel als wat het oorspronkelijk spraakgebruik betreft, het Duitsche *Hölle* en het Holl. *Hel* overeen, daar het oorspronkelijk den persoon en de woonplaats van de Godin des doods *Hel* en daarom de plaats der dooden aanduidt, later eerst de plaats der verdoemden. Ulfilas vertaalt ᾅδης door *halja*, terwijl hij voor γέεννα geen Goth. woord heeft, maar het Grieksche woord opneemt, gaiainna. Eerst na de 10e eeuw staat langzamerhand de tegenwoordige beteekenis van het woord *Hel* = plaats der verdoemden vast. Eerst sedert de 14e eeuw evenwel is het de eenige beteekenis geworden. Slechts in het artikel „nedergedaald ter helle," nidar steig zi helliu, in de oorspronkelijk algemeene beteekenis „plaats der dooden" bewaard gebleven. Nog in de 16e eeuw (b. v. Fischart, Luther) wordt taalkundig juist *Helle* (= hel) geschreven, dat eerst in de 17e eeuw in den vorm *Hölle* overgaat, zooals *zwelf* in *zwölf*. Heden nog is de vorm *hel* aanwezig in den naam „*Helweg*," zooals in Westfalen en Neder-Hessen (Thüringen?) zekere straten heeten (ook *Höllenweg*, *Höllenpfad* komt voor), die allen naar het Westen voeren = weg ter hel, weg ten doode (niet zooals Grimm verklaart: Leichenfahrweg). Vgl. in de jongere Edda, Gylfaginning 49: den weg naar de hel begaan, ter helle gaan; vgl. verder de benaming van den melkweg als Helweg. Zie Grimm, Deutsche Mythologie, 4. Aufl. S. 667 ff. 3, 106, 238. Simrock, Deutsche Mythologie, 3. Aufl. S. 203. Heine in Grimm's Duitsch Woordenboek. Weygand, *Deutsches Wörterb.*, art. Hölle.

De שְׁאוֹל neemt alle dooden op, Gen. 37:35, 42:38, 1 Sam. 2:6, 28:19, 1 Kon. 2:6, 9, Ps. 89:49, Hab. 2:5 en concentreert in zich alles wat de dood voor verschrikkelijks voor den mensch heeft en teweegbrengt, 2 Sam. 22:6, Ps. 18:5, 6; 88:4; 116:3; Job 7:9; 17:13; Jez. 5:14, 15; 38:10, 18, vooral de verwijdering van God, de bron des levens Ps. 36:10, 115:17. Daarom is het vooral de plaats, waar

de goddeloozen behooren Ps. 49 : 13—15, 55 : 16, Spreuk. 5 : 5, 7 : 27, 9 : 18, 15 : 11, Jez. 14 : 9, 11, 15; 28 : 15, 18; Ez. 32 : 27, Num. 16 : 30, 33, waarin de toorn Gods openbaar wordt Deut. 32 : 22. „Den ganzen auf inneren Bewustsein — gegründeten Hauptbegriff des ᾅδης nimmt das N. T. ebenso wie die LXX mit dem Worte aus dem Heidenthum herüber und bestätigt hierdurch dessen Identität mit dem alttest. Scheol" Stier bij Luk. 16 : 23. Vgl. Delitzsch bij Ps. 6 : 6 (1e Aufl.). „Die Vorstellungen der Hebräer hierüber waren keine anderen als die aller alten Völker. Sie unterscheiden sich von diesen nicht wie in der Lehre von der Schöpfung, vom Fall und dgl. wie das Original von seiner entstellten Copie, sondern hier hat selbst die mannigfache mythologische Ausdichtung die bis in Einzelnes einheitliche Grundlage nicht verwischt. Wir schliessen daraus, dass die Vorstellung vom Hades vom gemeinmenschlichen Bewustsein ausgeht und eben deshalb nicht ohne gegenständliche Wahrheit ist." De Oud-Testamentische voorstelling onderscheidt zich van de voorstellingen van het gewone leven door haren op het monotheïsme rustenden ernst en hare nuchterheid. ᾍδης is derhalve het doodenrijk, waarin alles wat de dood met zich brengt, evenals alle dooden bewaard worden, met de zonde evenzoo noodzakelijk samenhangend als de dood. Vandaar ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης Openb. 20 : 13, 14, vgl. 6 : 8. ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ, derhalve de Hades tengevolge van den dood, als zijn gevolg. Christus als verlosser ἔχει τὰς κλεῖς τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ᾅδου Openb. 1 : 18. De verlosten roemen: ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον; ποῦ σου ᾅδης (al. θάνατε) τὸ νῖκος; 1 Kor. 15 : 55. De in Christus zelven verwezenlijkte verlossing zie Hand. 2 : 27, 31 οὐκ ἐγκατελείφθη εἰς ᾅδην naar Ps. 16 : 8—11. Wanneer van Kapernaum gezegd wordt: ἡ ἕως οὐρανοῦ ὑψώθης, ἕως ᾅδου καταβήσῃ of καταβιβασθήσῃ Mt. 11 : 23, Luk. 10 : 15, is dit dezelfde voorstelling als Jez. 14 : 11, 12, Ez. 32 : 27 enz., daarop rustend, dat de Hades de plaats voor de zondaars is, die met al hunne heerlijkheid daarin te schande worden. De belofte evenwel Mt. 16 : 18 οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς heeft betrekking op den eeuwigen duur der gemeente van Christus, die niet evenals al 't andere in de wereld haar einde in het doodenrijk zal vinden. Vgl. Ez. 52 : 18—32, Jez. 28 : 15—18. Bij de uitdrukking πύλαι ᾅδου vgl. Job 38 : 17, Ps. 9 : 14, 107 : 18, Jez. 38 : 10, Wijsh. 16 : 13 σὺ γὰρ ζωῆς καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἔχεις καὶ κατάγεις εἰς πύλας ᾅδου καὶ ἀνάγεις. — Daar overal de voorstelling van de Hades als eene smartelijke, droevige plaats bestaat, waarin vooral de vreugde en heerlijkheid der goddeloozen een einde neemt, is het niet eene bijzondere, maar eene aan de Hades eigene zaak, wat wij Luk. 16 : 23 lezen: καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις. Daar de Hades voor allen eene droevige plaats, eene plaats der smar-

ten, maar vooral voor de goddeloozen is, ligt het voor de hand, het verblijf van de gestorven rechtvaardigen, hoewel zij ook in het algemeene doodenrijk opgenomen worden, afgezonderd te beschouwen van het verblijf der overigen, waarin zij op het Ps. 49 : 15, 16 aangeduide einde wachten, dat dan door de tot stand gebrachte verlossing komt. Vgl. Gen. 19 : 18, 33, Jez. 57 : 2. Vandaar Luk. 16 : 23 ὁρᾷ 'Αβραὰμ ἀπὸ μακρόθεν καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ, vgl. onder κόλπος. Iets nieuws is dan de belofte Luk. 23 : 43 vgl. met Hand. 2 : 27, 31; Openb. 2 : 7. Vgl. het geschrift van Cremer „Ueber den Zustand nach dem Tode," Güterslot 1883, Steinmeyer, Die Leidensgeschichte des Herrn, S. 195 ff. Dillmann, Art. „Paradies" in Schenkel's Bibellexicon 4, 377 ff. Zie de artikelen *Eden*, *Hel*, *Hemel* van Riehm's Bijbelsch Woordenboek, bewerkt door Prof. Van Rhijn.

'Αδιάγνωστος, ον niet te onderscheiden of te verstaan Diod. 1, 30, Hippol. 837 C, Athan. 1, 64 A.

'Αδιάδραστος niet toe te staan om te ontsnappen Eus. III, 1341 C, Clem. A. 1, 700 B.

'Αδιαίρετος, ον, onverdeelbaar, van de Drieëenheid Athan. 1, 220 A, II, 49 B, 1065 A. Onafscheidelijk Athan. II, 801 B.

'Αδιάκριτος, ον niet gescheiden, vermengd, door elkander Spreuk. 25 : 1, onafscheidelijk Ignat. 648 A, 676 A, Heracl. 17, 30.

'Αδιακρίτως zonder onderscheiding, niet gescheiden, Patriarch. 1096 C, Ignat. 685 B, Clem. A. 1, 285 A.

'Αδιάλειπτος, ον (διαλείπω) onophoudelijk Rom. 9 : 2, 2 Tim. 1 : 3.

'Αδιαλείπτως, bijw. onophoudelijk, gedurig. Symm. Job 16 : 8, 1 Makk. 12 : 11, 2 Makk. 3 : 26, Rom. 1 : 9, 1 Thess. 1 : 2 (3), 2 : 13, 5 : 17.

'Αδιαφθορία, ας, ἡ onbedorvenheid, onvervalschtheid, gezondheid. Ps. 73 : 23. Van den geest ἐν τῇ διδασκαλίᾳ Tit. 2 : 7 (L. T. Tr. WH. ἀφθορίαν). Niet bij de klassieken.

'Αδιάπνευστος, ον (διαπνέω) dat niet verdampt, geen wind heeft, Symm. Job 32 : 19, waar de LXX heeft δεδεμένος. Overdr. onvermoeid. Jambl. V, P. 144.

'Αδιαπτώτως onfeilbaar, zonder te dwalen Eus. II, 1073 B.

'Αδιάῤῥηκτος niet te verscheuren. Arist. 108 : 29.

'Αδιαστάτως onophoudelijk, voortdurend Philo I, 342, 28, Athan. II, 733 B.

'Αδιαστίκτως zonder onderscheiding Philo II, 297, 47.

'Αδιάτρεπτος, ον stout, onbeschaamd Sir. 26 : 10, 42 : 11, Eus. IV, 828 C.

'Αδιαφθορία, ας, ἡ onbedorvenheid Tit. 2 : 7.

'Αδιάφθορος onbedorven Just. Ap. 1, 18.

'Αδιαφορέω (ἀδιάφορος). 1 Onverschillig, onbeslist zijn Eus. II, 317 A.

Ἀδιαφορεῖ = het is eene onverschillige zaak Philo II, 243, 26. 2 Niet verschillen van, Philo 1, 285, 19, II, 100, 18.

Ἀδιάφορος, ον onverschillig, noch goed noch slecht in de Stoïsche wijsbegeerte Sir. 7:18, 27:1, Philo I, 17, 19; 182, 38, Just. Ap. 2, 3.

Ἀδιεξέταστος, ον niet onderzocht Sir. 21:18.

Ἀδιεξόδευτος, ον = ἀδιέξοδος zonder eenen uitweg. Pseudo Just. 1221 B.

Ἀδιερεύνητος, ον niet onderzocht Philo I, 303, 42, II, 513, 20.

Ἀδικασία, ας, ἡ = ἀδικία, Symm. Ps. 54:10. (LXX ἀντιλογία).

Ἀδιστάκτως ontwijfelbaar Phot. III, 693 D, Martyr. Poth. 1432 A, Hippol. 776 B, Orig. 1, 581 B. Act. Tom. 94:14.

Ἀδίψητος, ον niet dorstende, groen als de wortelen van eenen boom. Sibyll. 1, 132, 185; 3, 403.

Ἀδμείν, ὁ Admin, een van Jezus' voorvaderen Luk. 3:33.

Ἀδολεσχέω, ήσω praten, babbelen, spreken, Ps. 68:12, 76:12, Eus. II, 1253 B, Athen. Lib. pro Christ. 2, 26. Denken, overdenken Gen. 24:63, Ps. 76:3, 118:15.

Ἀδολεσχία, ας, ἡ gesnap, gesprek 1 Kon. 18:27. Klacht 1 Sam. 1:16, Ps. 54:2.

Ἄδολος, ον onvervalscht, zuiver, van melk 1 Petr. 2:2.

Ἀδοξέω, ήσω niet geacht zijn Jez. 52:14. Verontwaardigd zijn Jos. B. J. 1, 6, 4; 2, 16, 4.

Ἀδούλευτος, ον (δουλεύω). 1 Niet gewillig om te werken of te dienen, Epict. 2, 10, 1. 2 Onbeteugeld, niet onderworpen = ἀδούλωτος Sibyll. 10, 22.

Ἄδουπος, ον = ἀδούπητος zedig, bedaard Epiph. 1, 632 D.

Ἀδραμυττηνός, ἡ, όν van Adramyttium, WH. Ἀδραμυντηνός. Een zeehaven van Mysië Hand. 27:2.

Ἀδρανής, ές (δράω, δραίνω) werkeloos, lui, zwak, Wijsh. 13:19, Hippol. Haer. 380, 54.

Ἀδρίας (WH. Ἁδρίας), ου, ὁ, de Adriatische zee tusschen Griekenland en Italië Hand. 27:27.

Ἁδρός, όν, groot. Οἱ ἁδροί de grooten, de rijken eener plaats 2 Kon. 10:6, 11, Job 34:19, Jer. 5:5.

Ἀδροσία, ας, ἡ gebrek aan vocht Jos. Ant. 2, 2, 5.

Ἁδρότης, ητος, ἡ of ἁδροτής, ῆτος, van ἁδρός, vol, rijp = ἁδροσύνη = volle wasdom, veelheid, overvloed, van ingezamelde vruchten. Alleen 2 Kor. 8:20.

Ἁδρύνω, υνῶ groeien, rijp worden Ex. 2:10, Richt. 11:2, 1 Makk. 8:14.

Ἀδυναμέω = ἀδύναμος zijn Sir. Prolog.

Ἀδυνατέω, ῶ, Fut. ἀδυνατήσω. a Geen kracht hebben, zwak zijn. Zoo in het klassieke Grieksch. b Eene zaak ἀδυνατεῖ, kan niet gedaan worden, is onmogelijk Lk. 1:37. Οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν Mt. 17:20.

'Ἀδύνατος, ον (δύναμαι). 1 Zonder kracht, onmachtig τοῖς ποσί Hand. 14:8. Van Christenen, wier geloof nog zwak is Rom. 15:1. 2 Onmogelijk (tegenover δυνατόν) παρά τινι Mt. 19:26, Mk. 10:27, Lk. 18:27, Rom. 8:3. Gevolgd door den Acc. c. Inf. Hebr. 6:4, 18; 10:4, door den Inf. Hebr. 11:6.

'Ἀδυσώπητος, ον (δυσωπέω) niet schaamrood te maken, schaamteloos Philo II, 236, 7.

Ἄιδω (ἀείδω). LXX voor שׁוּר zingen. 1 Intrans. τινί ter eere van iemand (Judith 16:1) Ef. 5:19, Kol. 3:16. 2 Intrans. ᾠδήν Openb. 5:9, 14:3, 15:3. Ἄιδεται λόγος er is een bericht, het is gezegd Philo I. 189, 16; 348, 12. Epiph. 1, 1072 A; III, 245 B.

Ἄδωμα, אדמה = ἐρυθρά, ἐρυθρότης, de roode kleur, Jos. Ant. 2, 1, 1.

'Ἀδωναΐ, אדני, Heer, van God. 1 Sam. 1:11, 'Ἀδωναΐ κύριε. Sibyll. 2, 240. Orig. 1, 628 A.

'Ἀδωναῖος, ου, ὁ, de Grieksche vorm van 'Ἀδωναΐ Plut. II, 756 C, Cels. bij Orig. 1, 1245 B, Orig. 1, 1348 A. — Richt. 13:8, 16:28 'Ἀδωναιε κυριε is waarschijnlijk 'Ἀδωναῖε κύριε, niet 'Ἀδωναΐε. — 2 Adonaeus, een van de engelen van Justinus Hippol. Haer. 218, 82.

'Ἀδωνί אדני = κύριος Jos. Ant. 5, 2, 2.

'Ἀδωρίμ, אדירים, aanzienlijken, edelen, leidslieden Nehem. 3:5.

'Ἀεί (zie αἰών), bijw. altijd. 1 Voortdurend, onophoudelijk Hand. 7:51, 2 Kor. 4:11, 6:10, Tit. 1:12, Hebr. 3:10. 2 Onveranderlijk, op elken tijd, wanneer overeenkomstig de omstandigheden iets gedaan is of weder gedaan moest worden. Mk. 15:8, 1 Petr. 3:15, 2 Petr. 1:12. 3. = Selah (סלה) = διάψαλμα. Aquil. Ps. 3:3, 9:17, ᾠδὴ ἀεί Ps. 19:17 (Hexapla) Μελῴδημα ἀεί (3:3 Διὰ παντός en εἰς τελός).

'Ἀειδία, ας, ἡ (ἀειδής) onbevalligheid, onsierlijkheid Jos. B. J. 7, 5, 5.

'Ἀειζωΐα, ας, ἡ eeuwig leven. Hippol. 620 D, Orig. VII, 168 A.

'Ἀειθαλής, ές, (θάλλω) altijd groen Philo I, 37, 8, II, 266, 36.

'Ἀείλιχνος, ον (λίχνος) altijd begeerig Philo I, 348, 15 τινός.

'Ἀειμνημόνευτος, ον altijd te herinneren Jos. Ant. 17, 6, 2.

'Ἀείνους, ου, ὁ (νοῦς) Ainus, een Valentiniaansche aeon, waarvan het vrouwelijk deel is Σύνεσις. Beiden zijn uitvloeisels van ἄνθρωπος en ἐκκλησία Iren 449 B.

'Ἀειπαρθενία, ας, ἡ (ἀειπάρθενος) voortdurende maagdom. Cyrill. H. 949 A.

'Ἀειπάρθενος = ἀεὶ παρθένος, ου ἡ 1 altijd maagd. Soph. Aj. 793 αἱ ἀεὶ παρθένοι, de Erinnyen; Philo I, 46, 16 van Athene, 497, 5 τῆς ἀειπαρθένου καὶ ἀμήτορος ἑβδομάδος, het getal zeven en diensvolgens de Sabbath. Dion Cassius, 37, 35, 4; 37, 45, 1; 51, 19, 2 τάς τε ἱερείας τὰς ἀειπαρθένους, de Vestaalsche maagden. 2 Bij kerkelijke schrijvers van vrouwen, die voortdurend maagden bleven Eus 1177 A, Epiph. II, 825 A, Theod.

III, 937 B. 3 Een bijnaam van de maagd Maria Hippol. 840 A, Epiph. 1, 341 C, II, 57 D.

Ἀεργής traag Act. Thom. 50 : 23.

Ἀερομυθέω, ήσω in de lucht spreken Philo I, 457, 30. Ἀερόμυθος, ον (μῦθος) in de lucht sprekend Philo II, 268, 46.

Ἀεροπορέω, ήσω (ἀεροπόρος) de lucht doorkruisen Philo II, 116, 5.

Ἀερόφοιτος luchtdoorkruisend Tat. Or. ad Graec. 21, 25.

Ἀετιανοί, ῶν, οἱ Aetiani, de volgelingen van Aetius. Zij zijn dezelfden als de Ἀνόμοιοι en Εὐνομιανοί. Epiph. II, 337 B.

Ἀετός, οῦ, ὁ (evenals het Lat. avis van ἄημι) in de LXX voor נֶשֶׁר. 1 Een arend Openb. 4 : 7, 8 : 13, 12 : 14. Mt. 24 : 28, Lk. 17 : 37 (zoo ook Job 39 : 30, Spreuk. 30 : 17) is het beter, daar arenden zelden op aas loeren, te denken aan de vultur percnopterus, die op een arend gelijkt (Plin. H. n. 10, 3) of de vultur barbatus. De bedoeling van het spreekwoord is: Waar zondaars zijn, zullen de oordeelen van den hemel niet ontbreken Act. Thom. 58, 9, 19. 2 De Romeinsche aquila, de standaard van een legioen Jos. B. J. 3, 6, 2.

Ἀετοφόρος, ου, ὁ, de aquilifer van het Romeinsche legioen Sibyll. 8, 78 Ἀητοφόρων λεγεώνων, waar het een adjectief is.

Ἀζαζονεία pralerij Didache 5 : 1.

Ἀζανίτης, ου, ὁ = διάκονος Epiph. 1, 4, 24 B.

Ἀζαζήλ, עזאזל = ἀποπομπαῖος. De naam van een demon in de woestijn Henoch 182, Iren. 628 A, Orig. 1, 1364 C.

Ἀζυμοφαγία, ας, ἡ het eten van ongezuurde brooden Just. Tryph. 14.

Ἀζώρ, Azor, een van Jezus' voorvaderen Mt. 1 : 13.

Ἄζωτος, ου, ἡ, אַשְׁדּוֹד Azotus, Asdod, een van de vijf hoofdsteden der Filistijnen, tusschen Askalon en Jamnia bij de Middellandsche zee Hand. 8 : 40. Tegenwoordig is het een dorp, genaamd Esdud.

Ἄζωτος niet gegord. De vertal. van Philippus (zie Texts and Studies, Contrib. to Biblical and patristic Litterature, ed. by J. Armitage Robinson, 1893).

Ἀηδία, ας, ἡ (van ἀηδής en dit van ἀ en ἦδος genoegen). Onaangenaamheid, onmin Lk. 23 : 12, waar echter alleen D. ἀηδία heeft, terwijl de overige Hss. ἔχθρα lezen.

Ἀήρ, έρος, ὁ (ἄημι, ἄω, vgl. ἄνεμος), de lucht (vooral de lagere en dichtere in tegenoverstelling van de hoogere en fijnere ὁ αἰθήρ, vgl. Hom. Il. 14, 288) Hand. 22 : 23, 1 Thess. 4 : 17, Openb. 9 : 2, 16 : 17, ὁ ἄρχων τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος Ef. 2 : 2 = de duivel, het hoofd van de demonen, die volgens de Joodsche leer de lucht vervullen. Somtijds wijst ἀήρ eenen donkeren dampkring aan = σκότος. Ἀέρα δέρειν (vgl. verberat ictibus auras Verg. Aen. 5, 377) van vuistvechters, die in de lucht slaan, hun doelwit niet bereiken 1 Kor. 9 : 26. Εἰς ἀέρα λαλεῖν, in de lucht, zonder

effect spreken, gezegd van hen, die in de lucht spreken, zonder dat iemand het verstaat 1 Kor. 14 : 9.

'Αθανίν, אתן, 1 Kon. 8 : 2. De maand Ethanim, de zevende maand van de Joodsche kalender.

'Αθέμιτος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό, een latere vorm voor den ouderen ἀθέμιστος (θεμιτός, θεμιστός, θεμίζω, θέμις wet), wat niet geoorloofd, niet recht, niet billijk is 1 Petr. 4 : 3, Didach. 16 : 4.

'Αθέμιτόν ἐστί τινι cum Inf. Hand. 10 : 28.

'Αθεσία, ας, ἡ (ἄθετος) trouweloosheid, verraad Jer. 20 : 8, 1 Makk. 16:17, 2 Makk. 15 : 10, Theodtn. Dan. 9 : 7.

"Αθεσμος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό van α priv. en ὁ θεσμός de wet of inzetting, zonder wet, wetteloos, die naar geen wet luistert, zedeloos 3 Makk. 5:12, 6 : 26, 2 Petr. 2 : 7, 3 : 17. Athen. Lib. pro Chr. 44 : 15.

'Αθέσμως onwettig, verkeerd, Sibyll. 2, 283.

'Αθετέω, ῶ, Fut. ήσω. a Iets ἄθετον maken, wankelend, krachteloos maken, tenietdoen, opheffen, afschaffen, van een ἐντολή Mark. 7 : 9, διαθήκην Gal. 3 : 15, Hebr. 10 : 28, (1 Makk. 11 : 36, 2 Makk. 13 : 25 enz.). Zie ook 1 Kon. 8 : 50, 1 Kron. 2 : 7, 2 Kron. 36 : 14, Judith 16 : 5, Ps. 32 : 10, Jez. 24 : 17. b De uitwerking van iets vernietigen, verhinderen τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ Lk. 7 : 30, τὴν σύνεσιν 1 Kor. 1 : 19. c Verwerpen, afwijzen τὴν χάριν τοῦ θεοῦ Gal. 2 : 21. Van personen Mk. 6 : 26, Lk. 10 : 16, Joh. 12 : 48, 1 Thess. 4 : 8, Jud. 8 (waarvoor καταφρονεῖν gebezigd wordt 2 Petr. 2 : 10). Bedriegelijk met iemand handelen Ex. 21 : 8, Deut. 21 : 14, Richt. 9 : 23, Ps. 14 : 4, Jez. 33 : 1, Jer. 3 : 20. d. Opstaan tegen iemand 1 Sam. 13 : 3, 1 Kon. 12 : 19, 2 Kon. 1 : 1, 2 Kon. 18 : 7, Jez. 1 : 2, 4. Als onecht verwerpen Dion. H. V, 647, 17, Iren. 1203 C, Orig. I, 57 A, 64 A.

'Αθέτημα, ατος, τό (ἀθετέω) het verbreken van trouw, verraad 1 Kon. 8 : 50, 2 Kron. 36 : 14, Jer. 12 : 1.

'Αθέτησις, εως, ἡ verwerping, schending. Cic. Att. 6, 9. 'Αθέτησις ista mihi tua, nos ἐποχή vedebatur. Hebr. 7 : 18, 9 : 26. ἁμαρτίας. Orig. 1, 520 B.

'Αθῆναι, ῶν, αἱ Athene, de hoofdstad van Attica, en tijdens de hegemonie der Atheners ook de hoofdstad van geheel Griekenland. De stad was vermaard als zetel van kunsten en wetenschappen. Hand. 17:15, 16, 18 : 1, 1 Thess. 3 : 1.

'Αθηναῖος, α, ον, van of uit Athene, Atheensch Hand. 17 : 22. Οἱ 'Αθηναῖοι = de burgers van Athene, de Atheners Hand. 17 : 21.

'Αθιγής, ές (θιγγάνω) niet aangeraakt met betrekking tot vleeschelijke ὁμιλία Athan. II, 1097 C. Niet aangeraakt hebbende Porphyr. bij Eus. III, 341 B τινός.

'Αθλέω, ήσω zich inspannen bij kampspelen en overdrachtelijk Sibyll. 2, 42, Martyr. Polyc. 1044 A, 2 Tim. 2 : 5.

Ἄθλησις, εως, ἡ inspanning, strijd van kampspelen en overdrachtelijk Polyb. 5, 64, 6; 7, 10, 2, 4. Plut. 18 C. Hebr. 10:32 παθημάτων. Athan. II, 860 A τῆς ἀθλήσεως Ἀντωνίου, Basil. III, 237 A.

Ἀθλητής, οῦ, ὁ athleet, Christenmartelaar Clem. R. 1, 5.

Ἀθλήτρια, ας, ἡ vrouwelijk athleet. Aetius bij Epiph. II, 536 A van Christenmartelaressen. Pseudo-Athan. IV, 1173 B.

Ἀθροίζω (van ἀθρόος, θρόος) vergaderen. Pass. vergaderd zijn Lk. 24:33. L. T. Tr. WH. De LXX gebruikt het somtijds voor קָבַץ.

Ἀθρήσκευτος ongodsdienstig Act. Petr. 212:11, 15, 17.

Ἄθροισμα, ατος, τό verzameling van Christenen, eene kerk. Clem. A. II, 444 B, Orig. 1, 1005 A, III, 865 B, 1548 C.

Ἀθυμέω, van ἀ en θυμός den moed verliezen, moedeloos zijn, 1 Sam. 1:6, Judith 7:22, 1 Makk. 4:27, Kol. 3:21.

Ἄθυρμα, ατος, τό spotvogel, nar Jos. Ant. 12, 4, 9.

Ἀθυρογλωσσέω, ήσω levendig, rad praten Epiph. II, 109 B.

Ἀθύρω spelen Tat. Or. ad Graec. 10:7.

Ἀθῷος, ον, 1 zuiver, vrij van. Gen. 24:41 ἀπό τινος. 2 Onschuldig Num. 32:22, Deut. 27:25, Joz. 2:17, 2 Sam. 3:28, 1 Kon. 2:5 αἷμα ἀθῷον, Ps. 14:5, 23:4, 25:6, Mt. 27:4, 24 ἀθῷός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου, Clem. Rom. 1 Kor. 59:2, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.

Ἀθῳότης, ητος, ἡ (ἀθῷος) ongeduld. Aquil. Ps. 25:6 ἐν ἀθῳότητι, waar de LXX heeft ἐν ἀθῴοις.

Ἀθῳόω, ώσω (ἀθῷος) onschuldig houden, vergeven, vrij verklaren, Wijsh. (Sapientia Sal.) 1:6 (οὐκ ἀθῳώσῃ βλάσφημον ἀπὸ χείλεων αὐτοῦ), Sir. 11:1, 16:11, Jer. 15:15.

Αἰγέα, ας, ἡ = αἰγεία geitenvel Jos. Ant. 1, 18, 6.

Αἴγειος, α, ον geiten. Ἡ αἰγεία sc. θρίξ geitenhaar Num. 31:20, δέρματα αἴγεια geitenvellen. Hebr. 11:37.

Αἰγιαλός, οῦ, ὁ van ἄγνυμι en τὸ ἅλς, òf van ἀΐσσω ik beweeg mij in snelle vaart en τὸ ἅλς òf van αἶγες groote golven en τὸ ἅλς, waar de zee op breekt, oever, zeekust, strand. Mt. 13:2, 48, Joh. 21:4, Hand. 21:5, 27:39, 40.

Αἰγυπτιακός, ή, όν Egyptisch, Philo I, 310, 6 τὸ αἰγυπτιακόν = οἱ Αἰγύπτιοι. Jos. Apion. 1, 14 τὰ Αἰγυπτιακά, de geschiedenis van Egypte door Manetho.

Αἰγυπτιάς, άδος, ἡ = ἡ Αἰγυπτία Egyptisch. Sibyll. 5, 507 γῆ.

Αἰγυπτιαστί in het Egyptisch Jos. Apion. 1, 14.

Αἰγύπτιος, α, ον, nomen gentile van Αἴγυπτος, Egyptenaar Hand. 7:24, Hebr. 11:29.

Αἴγυπτος, ου, ἡ, Egypte Mt. 2:13, Hand. 2:10, Hebr. 3:16, γῆ Αἴγυπτος Hand. 7:36, 40, 13:17, Hebr. 8:9, Jud. 5. Ἡ γῆ Αἴγυπτος Hand. 7:11, ἐν Αἰγύπτου, sc. γῇ Hebr. 11:26. Openb. 11:8 wordt

Αἴγυπτος figuurlijk gebruikt voor Jeruzalem, d. i. voór het volk, dat Christus en de Christenen vervolgde zooals de Egyptenaren Israel verdrukten.

'Αΐδιος, ον, altijddurend, eeuwig, voortdurend; zooals het synonieme αἰώνιος van ἀεί. Terwijl evenwel αἰώνιος, overeenkomstig het substantief, het einde, hetzij van een tijdsverloop of van eenen onbepaalden tijd ontkent en derhalve daar gebruikt wordt, waar aan iets toekomstigs gedacht wordt, sluit ἀΐδιος stoornis uit en stelt de onveranderlijkheid vooral met het oog op het verledene en het tegenwoordige op den voorgrond. Vgl. Xen. Cyr. 7, 5, 73 νόμος γὰρ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ἀΐδιός ἐστιν, ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ κτλ., Sturz: Est consuetudine gentium perpetua lex. Plat. Deff. 411, A ἀΐδιον τὸ κατὰ πάντα χρόνον καὶ πρότερον ὂν καὶ νῦν μὴ διεφθαρμένον. Dikwijls bij Aristot. en sedert bij de philosophen. Bij Arist. vooral in verband met het begrip der noodzakelijkheid ἀνάγκη. Vgl. Esth. Nik. 6, 3 τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὄντα ἁπλῶς πάντα ἀΐδια, τὰ δὲ ἀΐδια ἀγένητα καὶ ἄφθαρτα. De Gen. et corr. 2, 11 εἰ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης ἀΐδιόν ἐστι καί εἰ ἀΐδιον, ἐξ ἀνάγκης. In de LXX vinden wij het niet, in de apocriefe boeken slechts Wijsh. 7:26 van de wijsheid: ἀπαύγασμα γάρ ἐστι φωτὸς ἀϊδίου. 2:23 lezen eenige Hss. ὁ θς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος i. p. v. het meer juiste ἰδιότητος, dat de schrijver door zijne geneigdheid, om woorden van denzelfden stam te verbinden, i. p. v. het met de plaats uit Genesis (1:26) overeenkomstige ὁμοιότητος gesteld heeft. Zie Grimm t. d. pl. In het N. T. op twee plaatsen Rom. 1:20 ἡ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καθορᾶται, waartoe Hofmann naar Jak. 1:17 heenwijst. Vgl. Plut. convival. disp. 8, 1, 3 (718 A): Πλάτωνος ἀκούων πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦ τε κόσμου καὶ τῶν ἄλλων γεννητῶν τὸν ἀγέννητον καὶ ἀΐδιον θεὸν ὀνομάζοντος. Van het kerkelijk Grieksch zie Athan. contra Ar. or. 3 (bij Stephanus, Thes. s. v.): ἀρνοῦνται τὴν ἀϊδιότητα καὶ θεότητα τοῦ Λόγου. Jud. 6 εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν.

Αἰδώς, οῦς, ἡ, schaamte, vreeze, eerbied. Synoniem en vaak verbonden met σωφροσύνη, terwijl αἰδώς de negatieve zijde der zedelijkheid, schaamte voor het onrecht, voor de overtreding van de gestelde perken aanduidt, die de σωφροσύνη heeft. Xen. Cyr. 8, 1, 31: τοὺς μὲν αἰδουμένους τὰ ἐν τῷ φανερῷ αἰσχρὰ φεύγοντας, τοὺς δὲ σώφρονας καὶ ἐν τῷ ἀφανεῖ. Aristot. Rhet. 1, 9; vgl. Nägelsbach, Homer. Theol. 6, 7 (S. 323 ff.), Nachhom. Theol. 5, 2, 23; 1:14. Vandaar ook synoniem αἰσχύνη, δέος. Van αἰσχύνη kan men het in zoover onderscheiden, dat het de schaamte voor de daad, αἰσχύνη de schaamte na de daad aanwijst. Zoo Joh. Damasc. „De fide orthod." 2, 15 αἰδὼς φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ψόγου, αἰσχύνη δὲ φόβος ἐπ' αἰσχρῷ πεπραγμένῳ. Met het gebruik van αἰσχύνεσθαι komt dit niet overeen en is slechts in zoover juist, als αἰδώς onder geen enkele voorwaarde voor hem past, die zijn plicht vergeet, terwijl het evenwel

tegelijk het ontzag voor datgene wat gevorderd wordt, vooral voor het hoogere insluit, zooals het dan ook b. v. Hesiodus tegelijk in godsdienstigen zin van den eerbied voor de goden gebruikt, wat wij later niet weer vinden, terwijl de eerbied (σέβεσθαι) voor datgene wat boven ons staat, — πρὸς ἡλικίαν, πρὸς ἀρετήν, πρὸς ἐμπειρίαν, πρὸς εὐδοξίαν — vastgehouden wordt. Vgl. Amm. in Steph. Thes. Van δέος is het onderscheiden evenals terughouden van zich terugtrekken. Het is karakteristiek voor het Bijbelsche Grieksch, dat dit in het gewone Grieksch betrekkelijk dikwijls voorkomende woord slechts bij uitzondering daarin gevonden wordt. De LXX gebruiken het niet. In de apocriefen slechts 3 Makk. 1 : 19 = schaamte, 4 : 5 vreeze; αἰδεῖσθαι Jud. 9 : 3, 2 Makk. 4 : 34. In het N. T. vinden wij het slechts op ééne plaats van de met het spraakgebruik van het gewone Grieksch overeenkomstige Pastoraalbrieven en hier precies in den zin van het gewone spraakgebruik. 1 Tim. 2 : 9: γυναῖκας.... μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς, terwijl Hebr. 12 : 28 i. p. v. den receptus μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας met Lchm. Tdf. Tr. W., juister λατρεύειν τῷ θεῷ μετὰ εὐλαβείας καὶ δέους te lezen is. Deze zeldzaamheid kunnen wij op dezelfde manier verklaren als dezelfde opmerking bij σωφροσύνη, σώφρων, σωφρονεῖν. Als beginsel der handelingen, vooral van de gezindheid komt op het gebied van den godsdienst der openbaring de vreeze Gods i. p. v. datgene wat buiten die openbaring als vreeze voor het onrecht of als eergevoel en als eerbied voor datgene wat goed is (2 Makk. 4 : 34 αἰδεσθεὶς τὸ δίκαιον) in hoofdzaak door de uitwendige zijde van de zaak (vgl. ἀρετή) bepaald is.

'Αναίδεια, ἡ, onbescheidenheid, stoutheid, onbeschaamdheid, dikwijls bij Homer. en prozaschrijvers. In het Bijbelsche Grieksch alleen Sir. 25 : 22 ὀργὴ καὶ ἀναίδεια καὶ αἰσχύνη μεγάλη γυνὴ ἐὰν ἐπιχορηγῇ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς en Luk. 11 : 8 διὰ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ van de onbescheidenheid van den daar geteekenden vrager. Dat het niet altijd onbeschaamdheid, stoutheid uitdrukt, zien wij b. v. Xen. Mem. 4, 3, 14 ἐάν τις τὸν ἥλιον ἀναιδῶς ἐγχειρῇ θεᾶσθαι, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται. Vgl. met Luk. 11 : 8 het anders aangeduide στόμα ἀναιδές Sir. 40, 3. Het adj. ἀναιδής, wie geen eerbied kent, onbescheiden, stout, vinden wij meermalen bij de LXX en in de apocriefen, b. v. ἀναιδὴς προσώπῳ Deut. 28 : 50, Dan. 8 : 23, Klaagl. 8 : 1 ἀν. πρόσωπον Spreuk. 7 : 13, 25 : 14. ὀφθαλμός 1 Kon. 2 : 31, Sir. 26 : 11. στόμα 40 : 3.

Αἷμα, ατος, τό, het bloed van menschen of dieren. Mk. 5 : 25, 29, Luk. 8 : 43, 44, 13 : 1, 22 : 44, Joh. 19 : 34, Hand. 2 : 19, 20, 15 : 20, 29, 21 : 25. Openb. 6 : 12, 8 : 7, 8; 11 : 6; 14 : 20; 16 : 3, 4, 6; 19 : 13. *a*. Het bloed als het element van het persoonlijk leven. Hand. 17 : 26 ἐποίησεν ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν κτλ. Joh. 1 : 13 ἐξ αἱμάτων γεννηθῆναι (vgl. Eur. Jon. 705 (693): ἄλλων τραφεὶς ἀφ' αἱμάτων

Winer 150). Vgl. Il. 19, 105 van Hom. *οἵθ' αἵματος ἐξ ἐμεῦ εἰσίν.* Aeschyl. Sept. 128 *ἐξ αἵματος γίγνεσθαι.* Wel ontbreken op deze twee plaatsen de Oud-Testamentische parallele plaatsen (vgl. Delitzsch, Bibl. Psych. 4, 12), maar toch komt de uitdrukking overeen met de Lev. 17 : 11 נפש הבשר בדם הוא uitgedrukte beschouwing. Vgl. Hebr. 12 : 1. — *Αἷμα* als de drager van het individueele leven, van de *ψυχή*, verbonden met de het bezit van de algemeen menschelijke naturen bewerkende *σάρξ*. (vgl. Joh. 6 : 53—56), dient in het latere Hebreeuwsch (בָּשָׂר וָדָם) als karakteristiek van den mensch, inzoover de stof hem in onderscheiding van *θεός* en *πνεῦμα* eigen is. Vgl. Lightfoot, Hor. Hebr. ad Mtth. 16 : 17: „Infinita frequentia hanc formulam adhibent scriptores judaici eaque homines Deo oppunant." Wünsche, Neue Beitr. zur Erläut. der Evv. aus Talmud u. Midrasch, zu Mt. 16 : 17. Levy, Neuhebr. Wörterbuch unter בשר. Vgl. Sir. 14 : 18 *ὡς φύλλον θάλλον, οὕτως γενεὰ σαρκὸς καὶ αἵματος· ἡ μὲν τελευτᾷ, ἑτέρα δὲ γεννᾶται.* 17, 18: *πονηρὸς ἐνθυμήσεται σάρκα καὶ αἵματα.* Zoo Mt. 16 : 17 *σ. κ. αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, waar aan de tegenstelling met de verhevenheid Gods (*ὁ ἐν τοῖς ουρ.*) gedacht wordt, vgl. Jez. 40 : 13, 41 : 22 enz. Jer. 23 : 18, 1 Kor. 2 : 10, eveneens Gal. 1 : 16 *οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι.* Vgl. ook 1 Kor. 15 : 50. In plaats van deze gewone constructie staat *αἷμα* voorop Hebr. 2 : 14, waar de textus receptus *σαρκ. κ. αἵμ.* weinig getuigen voor zich heeft en Ef. 6 : 12. De oorzaak van deze verandering zal wel hierin gelegen zijn, dat het hier niet evenals anders bij Paulus en in den brief aan de Hebreërs op de zedelijk-godsdienstige hoedanigheden, niet op het onderscheid met God en de tegenstelling met God aankomt, welke anders door de formule *σ. κ. αἱ.* uitgedrukt wordt, maar alleen op de voorwaarden van het aardsche, menschelijke leven, zoodat dan de verplaatsing der begrippen door Hand. 17 : 26, Joh. 1 : 13 verklaard wordt en de onderstelling van Delitzsch bij Hebr. 2 : 14 vervalt, dat *α.* als het innerlijke en gewichtige op de eerste plaats staat. — *b.* *Αἷμα* dient, wanneer het alleen staat, ter aanduiding van het in bloed weggevloeide, van het door geweld weggerukte leven Mt. 23 : 30, 35, 27 : 4, Luk. 11 : 50, 51; Mt. 27 : 6 *τιμὴ αἵματος.* Vs. 8 *ἀγρὸς αἵματος.* Hand. 1 : 19 *χωρίον αἵματος.* Mt. 27 : 24, 25, Hand. 5 : 28, 18 : 6, 20 : 26. Vgl. Ez. 3 : 18—20, Openb. 6 : 10, 17 : 6, 18 : 24, 19 : 2. Plato, Legg. 9, 872 B *αἱμάτων δίκη.* Dem. adv. Mid. 21, 105 *ἐφ' αἵματι φεύγειν.* De uitdrukking *αἷμα ἐκχέειν* Mt. 26 : 28, Mk. 14 : 24, Luk. 22 : 20, 1 Kor. 11 : 27, Rom. 3 : 15, Openb. 16 : 6, Luk. 11 : 50, Mt. 23 : 35, Hand. 22 : 20, שָׁפַךְ דָּם Gen. 9 : 6, 37 : 21, 1 Sam. 25 : 31, Lev. 17 : 4, 13 enz. legt niet zoozeer den nadruk op de manier, waarop het dooden plaats heeft, als wel op het dooden zelf, het gewelddadig wegnemen van het leven, hetzij die dood middellijkerwijze plaats had,

hetzij die gepaard ging met het wegvloeien van het bloed. Vgl. Hand. 22 : 20 van de steeniging van Stefanus: ὅτε ἐξεχύνετο τὸ αἷμα Στεφάνου. — c. Daaraan sluit zich aan het gebruik van αἷμα ter aanduiding van het ter verzoening overgegevene leven, daar het in den eeredienst van het offer met bijzonderen nadruk als de substantie van het individueele leven in aanmerking komt. In het van het vleesch afgezonderde bloed openbaart zich het leven van het ter verzoening gegevene dier Lev. 17 : 11—14, Hebr. 9 : 15, 18, 19, 21, 22, 25, 10 : 4, 13 : 11, dat in het bloed aan den eenen kant Gode toegewijd, aan den anderen kant den mensch door besprenging geschonken wordt. Vgl. Hebr. 9 : 7, 19, 20, waardoor dít bloed τὸ αἷμα τῆς διαθήκης ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ θεός 9 : 20 wordt. Hetzelfde geldt van het bloed van Christus Hebr. 10 : 29 τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, vgl. 13 : 20, Mt. 26 : 28, Mk. 14 : 24. Vgl. Luk. 22 : 20, 1 Kor. 11 : 25, 1 Petr. 1 : 2 ῥαντισμὸς αἵματος. Hebr. 12 : 24. Het is het ter verzoening overgegevene leven van Christus en wordt tegenover het bloed der offerdieren gesteld: Hebr. 9 : 12, vgl. vs. 14 en vs. 25. Wij merken alleen op, dat τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ niet de van het lichaam afgezonderde substantie van het bloed aanduidt (tegen Bengel bij Hebr. 12 : 24, die het bloed als van het lichaam afgezonderd en als zoodanig als altijd aanwezig opvat; eveneens tegen Delitzsch bij Hebr. 9 : 12, die het verklaart van de substantie van het eerst weggestroomde, dan in het hemelsche lichaam van Christus na de opstanding vernieuwde bloed verklaart. Vgl. hetgeen wij hierboven bij αἷμα ἐκχέειν opmerkten. Beck, Lehrwissenschaft 1, 624 ff. Riehm, Lehrbegr. des Hebräerbriefs 661). Vgl. Hebr. 9 : 25, vs. 7 met vs. 14, en vs. 26. Ook wanneer in de overige geschriften des N. T. van het bloed van Christus sprake is, wordt niet gedacht aan de substantie, ook niet aan het op gewelddadige wijze vergotene bloed, maar aan het voor een bepaald doel vergotene bloed, nl. ter verzoening van zonden en αἷμα is de aan de Nieuw-Testamentische schrijvers eigene benaming van het gebrachte offer. Zoo 1 Joh. 1 : 7, 5 : 6; vgl. vs. 8 (voor de constructie διά vgl. Hebr. 9 : 12, ἐν Hebr. 9 : 25, Mt. 16 : 27, 28 = בּוֹא בְּ Ps. 66 : 13 en andere plaatsen). Rom. 3 : 25, 5 : 9, Ef. 1 : 7, 2 : 13, Kol. 1 : 20, Hebr. 10 : 19, 13 : 12, Hand. 20 : 28, 1 Petr. 1 : 19, Openb. 1 : 5, 5 : 9, 7 : 14, Mt. 26 : 28, Mk. 14 : 24, Luk. 22 : 20, 1 Kor. 11 : 27, Just. Apol. 1, 65, 66, Iren. 5, 2, 3, Hippol. 628 B, Athan. 1, 268 C. — Hebr. 11 : 28 ἡ πρόσχυσις τοῦ αἵμ. vgl. Ex. 12 : 7 overeenkomstig de gewoonten van het Paaschfeest vóór de ballingschap, 2 Kron. 30 : 16, 35 : 11 זרק אתהדם LXX = προσχέειν τὸ αἷμα Ex. 24 : 6. — Sap van den wijnstok, wijn, Gen. 49 : 11, Deut. 32 : 14, Sir. 39 : 26, 1 Makk. 6 : 34, Just. Apol. 1, 32 τῆς ἀμπέλου.

Αἱματεκχυσία, ἡ, het bloedvergieten. Alleen Hebr. 9 : 22 χωρὶς

αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις en in het kerkelijke Grieksch. Volgens Tholuck, de Wette, Hofmann (Schriftbew.) moet het Hebr. 9:22 het brengen van het bloed op de offerplaats, het gebruik van het bloed voor de objectieve verzoening, derhalve de זְרִיקָה aanduiden (2 Kon. 16:15, Ex. 29:16, Deut. 12:27, Lev. 8:15, 9:9), waarmeê ῥαντισμός overeenstemt, de toepassing van de verzoening op het object. Volgens Bleek, Lünem. Weiss, Delitzsch, Kurtz, v. Hofmann duidt het het bloed vergieten, het dooden aan en het laatste kan alleen het juiste zijn. Want ten eerste wordt Hebr. 9:22 niet gehandeld over de wijze, maar over het middel der verzoening, αἷμα, vgl. vss. 18, 19, 22ᵃ, 23, 25. Zoo zou αἱματεκχυσία in de eerst genoemde beteekenis als terminus technicus slechts een gedeelte van de verzoening aanduiden en als zoodanig de besprenging van het volk vs. 19 buitensluiten, niet evenwel deze en tegelijk de besprenging van het heilig vaatwerk vs. 21 kunnen bedoelen. Daarbij komt, dat αἷμα ἐκχέειν, שָׁפַךְ דָּם, op zichzelf beschouwd, alleen het vergieten van bloed, het dooden aanduidt en daarentegen het ritueele bloedvergieten steeds eene toevoeging vereischt: πρὸς τὸ θυσιαστήριον, πρὸς τὴν βάσιν τοῦ θυσ. Lev. 8:15, 9:9, ἐπὶ τῷ θυσ. 2 Kon. 16:15, waarvoor overigens ook de meer voorkomende en een term. techn. geworden uitdrukking זרק = προσχέειν is. Verder getuigt voor de beteekenis van het *bloed vergieten* en niet *bloed uitgieten* de uitdrukking van het bloed van Christus Luk. 22:20 τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυννόμενον. Vgl. de parallele plaatsen. Eindelijk vinden wij het woord in het kerkelijk Grieksch, waarin het overigens niet in eene bijzonder ritueele of Christelijke beteekenis gebezigd wordt, alleen in de beteekenis van *bloed vergieten*, *dooden*, *moorden*. Georg. Alex. Vit. Chrysost. t. 18, p. 184, 26: φοβηθεὶς μήπως καὶ αἱματεκχυσίαι γένωνται εἰς τὸν λαόν. Antioch. Hom. 39, p. 1090 C, τὸ γὰρ ἐκκόψαι τὸ ἴδιον θέλημα αἱματεκχυσία ἐστί, perinde est ac si proprium sanguinem fundas. Hase in de Thes. van Steph. s. v.

Αἱρέω, nemen, vatten, aangrijpen. In plaats van het Fut. αἱρήσω vinden wij in het Bijbelsche Grieksch bij de composita veel meer den vorm ἑλῶ, Med. ἑλοῦμαι, zie ἀφαιρέω. In plaats van den Aor. 2. Med. εἱλόμην den Alexandrijnschen vorm εἱλάμην 1 Thess. 2:12, Lchm. Tdf. Tr. W., meermalen bij de composita, b. v. ἀφειλάμην, διειλάμην, vgl. Sturz, De dial. Maced. et Alex. p. 60 etc. Lobeck, Phryn. 183. Buttmann, Neutest. Grammatik 96, 1, Winer § 13, 1 *a*. Kühner § 226, 2, 4. — Zoo dikwijls het woord in het gewone Grieksch voorkomt, zoo zeldzaam vinden wij het in het Bijbelsche Grieksch en daarin slechts in het Medium = voor zich nemen, voor zich verkiezen, voor iets eene beslissing nemen, synon. zoowel ἐκλέγεσθαι als θέλειν, βούλεσθαι, εὐδοκεῖν, alleen met deze uitzondering, dat θέλειν, βούλεσθαι, εὐδοκεῖν de bepaaldheid en gemoedsgesteldheid, αἱρεῖσθαι de werkzaamheid van het subject

aanduidt, terwijl bij ἐκλέγεσθαι de nadruk ligt op den aanwezigen of te bewerken toestand van het object. Bij de LXX = בחר, waarvoor gewoonlijk ἐκλέγεσθαι, meermalen ook αἱρετίζειν staat. Eens = חשק Jez. 38:17, tweemaal = אמר Hiphil, Deut. 26:17, 18. In de beteekenis *verkiezen* 2 Thess. 2:13 van de in de historie verwezenlijkte Goddelijke verkiezing: εἵλατο ὑμᾶς ὁ θεός, vgl. Deut. 26:18. In die beteekenis met den volgenden Accusat. nog Jer. 8:3 εἵλαντο τὸν θάνατον ἢ τὴν ζωήν, waarvoor in het gewone Grieksch meermalen μᾶλλον ἤ zooals Hebr. 11:25, of πρό, ἀντί. — Job 34:8 κρίσιν, Jez. 38:17 εἵλου μου τὴν ψυχὴν ἵνα μὴ ἀπόληται. Deut. 26:17 τὸν θεὸν εἵλου σήμερον εἶναί σου θεόν. Vs. 10 κύριος εἵλετο σήμερον γενέσθαι σὲ αὐτῷ λαὸν περιούσιον. Dikwijls in het gewone Grieksch μᾶλλον αἱρεῖσθαι en zonder μᾶλλον = liever willen. Zoo Fil. 1:22 τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω, waar de oorspronkelijk sterkere beteekenis *verkiezen*, *eene beslissing nemen* niet past. Verzwakt — willen 2 Sam. 15:15, 2 Makk. 11:20. — Van afgeleide woorden bij de LXX en apocriefen behalve αἵρεσις en αἱρετίζω nog αἱρετός Sir. 20:25 met volgend ἤ, derhalve = voortrekken. Op de overige plaatsen evenwel niet comparatief; Jer. 9:17. 2 Makk. 7:14 in passieve beteekenis, Sus. 23 in facultatieve beteekenis, Sir. 11:31 klaarblijkelijk als vertaling van נִבְחָר, waarvoor Spreuk. 16:16, 22:1 αἱρετώτερος. Daarvan in het N. T. αὐθαίρετος, 2 Kor. 8:3, 17 zelfgekozen, vrijwillig, meermalen bij Xen. Dem. Thuc. Polyb. (ook *door eigen schuld*, b. v. κίνδυνος). Adverb. 2 Makk. 6:19, 3 Makk. 6:6, 7:10. — ἐξαιρετός Gen. 48:22, Theodot. Ex. 19:5, waar de LXX lezen περιούσιος. Ἐξαιρέω = בחר alleen Deut. 31:11; anders *redden*. — Wijsh. 8:4 vinden wij nog het ἅπαξ λεγ. αἱρετίς, electrix of volgens Sturz, t. a. pl. bl. 144: quae delectatur.

Αἵρεσις, ἡ, het nemen van en streven naar iets. In de eerste beteekenis dikwijls = verovering, in de tweede beteekenis ook *a* = keus, zooals Lev. 22:18, 21 = נְדָבָה. 1 Makk. 8:30, Gen. 49:5. Zoo in vele constructies b. v. αἵρεσιν δοῦναι, προβάλλειν, διακρίνειν, dikwijls in het Attische evenals in het latere Grieksch Plat. deff. 413, B δοκιμασία ὀρθή. Opmerkelijk is de daar volgende verklaring: εὔνοια αἵρεσις, waarbij men vergelijke Dem. pro cor. 18, 116 (283): ἣν ἀπ' ἀρχῆς εἴχετε πρὸς ἡμᾶς αἵρεσιν. Zoo meermalen bij Polyb. Daaraan sluit zich de beteekenis *verlangen*, *streven*, *ijver*, ook *gezindheid* aan, ratio quam quis tenet, waardoor de overgang tot het gebruik van het woord *b* van philosophische richtingen, scholen voor de hand ligt. Zoo evenwel eerst in het latere Grieksch. Bij Plato en Arist. vinden wij nog geen herinneringen daaraan. Vgl. daartegen b. v. Diog. Laert. 1, 19 τοῦ δὲ ἠθικοῦ (sc. μέρους τῆς φιλοσοφίας) γεγόνασιν αἱρέσεις δέκα; Ἀκαδημαϊκή, Κυρηναϊκή, Ἠλειακή κτλ. Dit wordt dan op de richtingen in Israel toegepast Hand. 5:17 αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων 15:5 τῶν Φαρισαίων, 26:5 en op de Christenen

toegepast Hand. 24 : 5 *τῆς τῶν Ναζωραίων αἱρέσεως*, vgl. vs. 14 *κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν οὕτως λατρεύω* (cf. Diog. Laert. 1, 20 *αἵρεσιν λέγομεν τὴν λόγῳ τινὶ ... ἀκολουθοῦσαν*). 28 : 22. Overeenkomstig het optreden of de verhouding van deze richtingen komt dan c *αἵρεσις* voor als synoniem met *σχίσμα, διχοστασία*. 1 Kor. 11 : 19, Gal. 5 : 20, 2 Petr. 2 : 1, maar sterker dan deze beide woorden, inzoover het eene vaste, haren eigen weg zelfstandig kiezende, zich van anderen losmakende richting aanduidt. Aan de eigenaardige verhouding, waarin op Christelijken grondslag zulke richtingen tot de gemeenschap staan, en niet onmiddellijk aan het gebruik van het woord van de wijsgeerige scholen zal dan het gebruik van het woord in het kerkelijk Grieksch zijn toe te schrijven ter aanduiding van de tegenover de kerk staande richtingen en hare leer. Vgl. Suiceri Thes. s. v. Het is meer dan afzonderlijke richting, inzoover het spraakgebruik de bestrijding van het geloof der gemeente in zich sluit. Vgl. Theodoret. bij 1 Kor. 11 : 19 *αἱρέσεις τὰς φιλονεικίας λέγει, οὐ τὰς τῶν δογμάτων διαφοράς*.

Αἴλουρος, kater, kat, brief v. Jer. 22, Arist. 108 : 8.

Αἱμοῤῥέω, *ῶ*, *αἱμόῤῥοος* zijn (*αἷμα* en *ῥέω*) aan bloedvloeiing lijden Mt. 9 : 20. Lev. 15 : 33 wordt het gebruikt van de maandelijksche stonden.

Αἱμωδιάω, *άσω*, stomp worden Jer. 38 : 29, 30, Ezech. 18 : 4.

Ἀΐν, עין, de naam van de Hebr. ע. Klaagl. 1 : 16. Eus. III, 789 A.

Αἰνέας, *ου*, *ὁ*, Aeneas, de naam van den lamme, die door Petrus genezen is, Hand. 9 : 33.

Αἴνεσις, *εως*, *ἡ* (*αἰνέω*) lof, prijs; *θυσία αἰνέσεως* (זֶבַח הַתּוֹדָה Lev. 7 : 13), Hebr. 13 : 15 een dankoffer, Gode gewijd voor eene bewezene weldaad. Zie *θυσία*. *Αἴνεσις* komt vaak in de LXX bij het dankoffer voor.

Αἰνετός, *ή*, *όν* (*αἰνέω*) te prijzen, prijzenswaardig Lev. 19 : 24, 2 Sam. 14 : 25, Philo I, 348, 4.

Αἰνέω, *ῶ* komt veel voor in de LXX en de apocriefen des O. T., van *αἶνος*, prijzen, loven *τὸν θεόν* Lk. 2 : 13, 20, 19 : 37, 24 : 53, Hand. 2 : 47, 3 : 8, Rom. 15 : 11, met den Dat. van den persoon *τῷ θεῷ* lof zingen ter eere van God Openb. 19 : 5.

Αἴνιγμα, *ατος*, *τό* (van *αἶνος*). 1 Een duister, onduidelijk gezegde, een enigma, חִידָה (Richt. 14 : 13, LXX *πρόβλημα*). 2 Eene duistere zaak 1 Kor. 13 : 12, waar *ἐν αἰνίγματι* zooveel is als *αἰνιγματικῶς*, *ἀμαυρῶς*, op duistere, raadselachtige wijze. Vgl. Num. 12 : 4 *ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων*.

Αἶνος, *ου*, *ὁ*. 1 Een gezegde, eene spreuk. 2 Lof. Mt. 21 : 16 (Ps. 8 : 3), Luk. 18 : 43.

Αἰνών, *ἡ* (òf een versterkte vorm van עַיִן òf = עֵינָן òf een Chald. pluralis = עֵינָוָן, Aenon, eigennaam òf van eene plaats òf van een fontein niet ver van Salim Joh. 3 : 23.

Αἱρετικός, ή, όν *a* geschikt, in staat om eene keus te doen (in actieven zin), Plat. Deff. 412 A: σωφροσύνη... ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων αἱρετικός ἐστι καὶ εὐλαβητικὸς ὧν χρή. Anders schijnt het in het gewone Grieksch niet voor te komen. Dikwijls daarentegen *b* in het kerkelijk Grieksch in de beteekenis ***kettersch***, vgl. Suiceri Thes. s. v. Clem. A. I, 813 A βάπτισμα, Orig. 1, 89 D νοήματα, II, 285, D συναγωγή, Athan. I, 225 D, 257 B. Substant. ὁ αἱρετικός ketter, Iren. 776 A, 852 B, Clem. A. I, 812 B, Hippol. Haer. 2, 17. Tertull. II, 18 A. Zoo in het N. T. Tit. 3:10, in eene beteekenis, die de beteekenis van αἵρεσις 1 Kor. 11:19, Gal. 5:20, 2 Petr. 2:1 nog overtreft (Cremer schrijft: nog niet overtreft). Vgl. voor de zaak evenwel nog Rom. 16:17, evenwel niet 2 Joh. 10 enz., daar klaarblijkelijk iemand bedoeld is, die tot de gemeente behoort, dien de gemeente uit haar midden moet verwijderen.

Αἱρετίζω, een Alexandrijnsch woord, Sturz, t. a. pl. p. 144, dikwijls bij de LXX en in het kerkelijk Grieksch van αἱρετός. Zie onder αἱρέω. Het duidt eene versterking van het verbaalbegrip aan. Vgl. Kühner § 328, 4 = tot een αἱρετός maken, derhalve = kiezen, verkiezen. Bij de LXX meestal = בחר, ook voor אִוָּה Ps. 132:13, 14; חָפֵץ Num. 14:8 evenals op eenige plaatsen, waar in het Hebreeuwsch eene speciale uitdrukking staat, welke de LXX meer algemeen opvatten. Zoo Gen. 30:20 = זבל, Mal. 3:17 = חמל. Hoz. 4:17 komt αἱρ. niet overeen met den Hebreeuwschen tekst. Behalve Richt. 5:8, Ps. 119:30, 173 en Gen. 30:20 evenals in de apocriefen staat het anders altijd van de Goddelijke verkiezing naast ἐκλέγεσθαι 1 Kron. 28:4, Ps. 132:13. ἐλεεῖν Zach. 1:17. Verbonden met den Acc. Ez. 20:5, Hagg. 2:23, Zach. 1:17, 2:16, Mal. 3:17, Num. 14:8, Ps. 132:13 enz. Anders met ἐν overeenkomstig בָּחַר ב, חָפֵץ 1 Kron. 28:4, 29:1, 2 Kron. 29:12. Vgl. onder εὐδοκεῖν. Dezelfde constructie vinden wij ééns in de apocriefen 1 Makk. 2:19, waar anders 1 Ezr. 4:19, 1 Makk. 9:30, 2 Makk. 11:24 de Accusativus, of zooals Jud. 11:1, 1 Ezr. 8:10 de Infinitivus volgt. In de Psalmen en 1 Makk. staat overal het Medium. In het N. T. vinden wij het woord alleen = εὐδοκεῖν Mt. 12:18 ὁ παῖς μου ὃν ᾑρέτισα = אֶתְמָךְ־בּוֹ Jez. 42:1, waar evenwel de LXX leest: ἀντιλήψομαι αὐτοῦ.

Αἱρέτις, ιδος, ἡ (αἱρέω), keus, Wijsh. 8, 4 τινός.

Αἱρετισμός, οῦ, ὁ ketterij Epiph. II, 432 A.

Αἱρετιστής, οῦ, ὁ iemand, die kiest Polyb. 22, 6, 11, τινός. 2 Aanhangen van eene partij Polyb. 1, 79, 9; 2, 38, 7; 2, 55, 8. 3 Aanhanger van eene secte Jos. B. J. 2, 8, 2, Clem. A. II, 400 B. 4 Stichter van eene secte, Diog. 7, 161.

'Αφαιρέω, zeer dikwijls bij de LXX, = סור Qual en Hiphil, רום Hiphil, עבר Hiphil enz. Het Fut. ἀφαιρήσω komt behalve Openb. 22:19 rec. in het Bijbelsch Grieksch niet voor, dikwijls daarentegen

bij de LXX de anders ongewone vorm ἀφελῶ, zooals ook Openb. 22:19 thans algemeen gelezen wordt. Vgl. Luk. 22:18 καθελῶ. Vgl. hierbij Hermann bij Eur. Hel. 1279 en Buttmann, Ausführl. griech. Sprachl. II, 100, waar de voorbeelden verzameld zijn (over den vorm van den Aor. ἀφειλάμην Jez. 38:15, 1 Sam. 30:18, Job 24:10 enz. onder αἱρέω); = wegnemen, terenover προστιθέναι Deut. 4:2, 12:32, ἐπιτιθέναι Openb. 22:19. In het gewone Grieksch is de constructie τινός τι zooals in het N. T. Luk. 10:42 ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται αὐτῆς (waarvoor Rec. en Tdf.7 ἀπ' αὐτῆς lezen, terwijl Lchm. de praep. tusschen haakjes zet). Eveneens Mt. 26:51 (Mk. 14:47). Daarentegen is Luk. 1:25 de Genit. niet evenals Gen. 32:23 van het verbum, maar van het nomen afhankelijk evenals Luk. 22:50, Rom. 11:27. In plaats van de constructie τινός τι vinden wij bij de LXX veel meer τὶ ἀπό τινος b. v. Ex. 5:8, 11; Deut. 12:32, Joz. 5:9, 1 Sam. 17:26 enz., somtijds ook ἔκ τινος Richt. 21:6, 1 Kron. 11:23. Beide constructies zijn ook in het gewone Grieksch niet vreemd; de eerste constructie evenwel komt bij de LXX meer voor door den invloed van het Hebr. Niet daarmeê te verwarren is Openb. 22:19, vgl. Num. 12:17, Jez. 22:19. Met het object τὰς ἁμαρτίας en synonieme woorden duidt het de verwijdering van het μίασμα der schuld (vgl. boven τὸ ὄνειδος) Hebr. 10:4 aan, waar van de offeraars gezegd wordt: ἀδύνατον αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας, vgl. Jer. 11:15. Jez. 1:16 λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Lev. 10:17 van het ambt van den hoogepriester. Anders Ez. 15:9 = afstand doen van zonden, ze laten. Daarentegen Rom. 11:27 met God als subject van de vergeving van de zonden, synoniem ἀφιέναι: ὅταν ἀφελῶμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν (uit Jez. 27:9), evenals Ex. 34:7, 9, Num. 14:18, Zach. 3:4, Sir. 47:12. Het komt voor de wijze, waarop de verwijdering van de zonde plaats heeft, op het subject der handeling aan. — Het Medium vinden wij in deze constructie alleen Rom. 11:27, Jez. 27:9, 2 Sam. 12:13. Daarenboven nog in het N. T. Luk. 16:3, terwijl het in het gewone Grieksch meer gebruikt wordt dan het activum, bij de LXX Mich. 2:8, Esth. 4:4, 8:2, Ez. 26:16, Spreuk. 20:19 enz. Over 't algemeen evenwel in de LXX zeldzaam.

Περιαιρέω, van alle kanten wegnemen, vgl. 2 Kor. 3:16 τὸ κάλυμμα. Van het wegnemen van de zonden door offers Hebr. 10:11; van de Goddelijke vergeving 1 Kron. 21:8, Zef. 3:15, Ps. 119:39, in het laatste geval τινί τι.

Διαιρέω, uit elkander nemen, deelen, verdeelen, toedeelen. Meermalen bij de LXX, = חלק, חצה; bij de LXX ook het Fut. διελῶ Lev. 1:12, 17; 5:8; evenzoo Sir. 27:25. Med. διελοῦμαι Ex. 21:35, Spreuk. 17:2. Aor. διειλάμην, Joz. 22:8. In het N. T. τινί τι Luk. 15:12, 1 Kor. 12:11.

Διαίρεσις, εως, ἡ, a deeling, verdeeling, Xen. Plat. Polyb. b. v. Pol. 3, 2, 8 συμφρονήσαντες Ἀντίοχος καὶ Φίλιππος ἐπὶ διαιρέσει τῆς τοῦ καταλελειμμένου παιδὸς ἀρχῆς. 40 : 9 τῆς χώρας. Dan b indeeling, onderscheiding, onderscheid; dikwijls bij Arist. van de verdeeling van het genus in species. — Bij de LXX c in passieven zin = נַחֲלָה Joz. 19:51: αὗται αἱ διαιρέσεις ἃς κατεκληρονόμησεν Ἐλεαζάρ. Meermalen = מַחֲלֹקֶת, afdeeling, van de afdeelingen der priesters en Levieten, de 24 ἐφημερίαι daarvan 1 Kron. 24 : 1, 26 : 1, 12, 19; 27 : 1, 2, 4, 6; 28 : 1. 2 Kron. 8 : 14, 35 : 10 vgl. 5 : 12, 2 Ezr. 6 : 18. Overal pass.; alleen Richt. 5 : 16, Ps. 136 : 13, Sir. 14 : 15, Jud. 9 : 4 actief.

In het N. T. alleen 1 Kor. 12 : 4, 5, 6; διαιρέσεις = *verdeeling* in passieve beteekenis. Vss. 7 en 11 bewijzen, dat wij niet vertalen mogen *onderscheid*. De χαρίσματα, διακονίαι, ἐνεργ. zijn benamingen van dezelfde zaak, nl. van de gaven, waarin eene φανέρωσις van den Geest plaats vindt. De schrijver wil niet zeggen, dat er *verschillende* gaven zijn — want spreekt van zelf —, maar dat de gaven verdeeld zijn en derhalve de bezitters van die gaven elkander moeten aanvullen.

Αἴρω, de Attische vorm van het Homerische ἀείρω (volgens Curtius 348 uit Γείρω en α prothet. van eenen stam var, verhoogen, verheffen), Fut. ἀρῶ, vandaar Aor. ἦρα, terwijl het Imperf. is ᾖρον, zie Curtius, Gr. § 270, 1 Kühner § 343; Aor. I pass. ἤρθην, Fut. ἀρθήσομαι = opheffen, in de hoogte heffen, zoowel om het zóó te houden, te dragen als om het weg te nemen. Hoe verschillend de toestand kan zijn, blijkt uit de vergelijking van Joh. 8 : 59, 11 : 39, 41; 20 : 1, Openb. 18 : 1, waar overal hetzelfde object is (λίθος) ondanks het verschil van handelingen. Volgens het genoemde onderscheid van het doel verkrijgen wij de beteekenissen 1 a in het algemeen *opheffen*, *opnemen*, b. v. steenen Joh. 8 : 59, Mk. 6 : 43 κλασμάτων κοφίνους, 8 : 8 περισσεύματα, vss. 19, 20, Mt. 14 : 20, 15 : 37, Luk. 9 : 17, Hand. 20 : 9 ἔπεσε κάτω καὶ ἤρθη νεκρός. Mk. 16 : 18 ὄφεις. Dan = opheffen, in de hoogte heffen, Openb. 10 : 5 τὴν χεῖρα, Joh. 11 : 41 τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, waar de toevoeging ἄνω evenals εἰς ὕψος Jez. 37 : 23, εἰς τὸν οὐρ. 51 : 6 wel niet noodig, maar ook niet overbodig is (Wahl), daar niet alleen ook eene andere bepaling van de richting kan gegeven worden zooals κύκλῳ Jez. 49 : 18, εἰς εὐθεῖαν Jer. 3 : 2, maar ook al naar gelang van het verband αἴρειν τ. ὀφθ. beteekenen kan: *de oogen afwenden* zooals Soph. Trach. 795. Overdrachtelijk τὴν φωνήν Lk. 17 : 13, Hand. 4 : 24. Meer gebruikelijk is in het N. T. in deze constructies ἐπαίρειν. Zie Mt. 17 : 8, Luk. 6 : 20, 16 : 23, 18 : 23, Joh. 4 : 35, 6 : 5, 17 : 1, Luk. 24 : 50, 11 : 27, Hand. 2 : 14 enz. Hiertoe behoort ook het gebruik van het woord van eene geestelijke opgewektheid. In het gewone Grieksch het passivum, b. v. Soph. Ant. 111 ἀρθεὶς νεικέων ἐξ ἀμφιλόγων. Eur. Hec. 69 τί ποτ' αἴρομαι

ἔννυχος οὕτω δείμασι; ook Φόβῳ, ἐλπίσι, meermalen bij Plut. Zoo Jos. Ant. 3, 2, 3 οἱ δ' ἦσαν ἐπὶ τὸν κίνδυνον τὰς ψυχὰς ἠρμένοι καὶ πρὸς τὸ δεινὸν ἑτοίμως ἔχοντες ἤλπιζον ἀπαλλαγήσεσθαί ποτε τῶν κακῶν. 3, 5, 1: ἠρμένοι ταῖς διανοίαις ὡς μετὰ τῆς ἐπαγγελίας τῶν ἀγαθῶν. Liban. or. 10, 265, A: ἡ ψυχὴ — τισὶν αἴρεται καί τισι καθέλκεται καί τισι μετεωρίζεται (bij Wetstein bij Joh. 10 : 24). Aan dit gebruik sluit zich aan de vertaling van het Hebreeuwsche נָשָׂא נֶפֶשׁ אֶל, de ziel tot iets verheffen, naar iets verlangen Deut. 24 : 15, Ps. 25 : 1, 86 : 4, 143 : 8 door het actieve αἴρειν τὴν ψυχὴν πρός τι bij de LXX, vgl. ἐπαίρειν τὴν ψυχὴν Spr. 19 : 18. Hierdoor wordt gemakkelijk verklaard Joh. 10 : 24 ἕως πότε τὴν ψυχὴν ὑμῶν αἴρεις; hoe lang houdt gij onze zielen op, houdt gij haar in twijfel? Niet noodig was de wonderlijke verklaring van Elsner, Observ. sacr. t. d. pl. naar analogie van ψυχὴν αἴρειν ἀπό τινος = dooden Joh. 10 : 18, quamdiu enecas nos, h. e. tam diurna mora excrucias, evenals Luc. Jupt. Trag. 43: σὺ ἡμᾶς ἐπισφάττεις, gij brengt ons (door uwe reden) om. — Eveneens behoort hiertoë het gebruik van αἴρειν van het lichten van het anker der schepen en van het opbreken van het leger. Zoo Hand. 27 : 13 ἄραντες — παρελέγοντο τὴν Κρήτην, waar niet ἀγκύρας moet aangevuld worden, dat Plut. somtijds daarmeê verbindt, maar òf de Acc. ναῦν òf de Dat. νηΐ. In het gewone Grieksch komt de Acc. zeer zelden voor, b. v. Thuc. 1, 52, 2 ναῦς ἄραντες ἀπὸ τῆς γῆς, gewoonlijk met of zonder den Dat. ταῖς ναυσί, evenals van het opbreken van het leger met of zonder στρατῷ, vgl. Arr. Exp. 6, 21 αὐτὸς δὲ ἄρας ἐκ Παττάλων. Thuc. 2, 23, 1 ἄραντες ἐκ τῶν 'Αχαρνῶν. 3, 32, 1 ἄρας δὲ ἐκ τοῦ ἐμβάτου παρέπλει. Jos. Ant. 13, 4, 3 ἄρας ἀπὸ τῆς Κρήτης κατέπλευσεν εἰς Κιλικίαν. 9, 11, 1. Dienovereenkomstig gebruiken Philo en Josephus αἴρειν van het opmaken tot de reis Phil. Vit. Mos. 615 ἄρας ἐβάδιζε μετὰ γυναικὸς καὶ τέκνων ὁδὸν τὴν κατ' Αἴγυπτον. Jos. Ant. 7, 5, 1 (vid. Kypke, Observ. sacr. II, 136). Zoo μεταίρω Mt. 13 : 53; 19 : 1. Aq. Gen. 12 : 8, waar de LXX heeft ἀπέστη. Het is niet noodig, αἴρειν in dit geval evenals Krüger bij Thuc. 2, 23, 1 intransitief op te vatten. Vgl. Winer § 38, 1. Het staat zonder object zooals in andere beteekenissen b. v. Mt. 9 : 16, Mk. 2 : 21 = losscheuren, Openb. 22 : 19. Verder vgl. συναίρειν Mt. 18 : 24. — b. Opnemen, opheffen om te dragen Mt. 11 : 29, vgl. Klaagl. 3 : 27, Theocr. 27 : 20. — Mt. 27 : 32, Mk. 15 : 21. Vandaar de in het N. T. eigenaardige spreekwijze ἆραι τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, zijn kruis op zich nemen Mt. 16 : 24, Mk. 8 : 34 (10 : 21 rec. Tdf. 7). Luk. 9 : 21. In 't algemeen = dragen Mt. 4 : 6, Luk. 4 : 11 ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε (ontleend aan Ps. 91 : 12). Mk. 2 : 3 αἰρόμενον ὑπὸ τεσσάρων. Openb. 18 : 21 λίθον. c. tot zich nemen, nemen. b. v. ῥάβδον, πήραν, ἀργύριον Luk. 9 : 13, 22 : 36. In het gewone Grieksch in dit geval het Med. b. v. ὅπλα. In 't algemeen = nemen, wegnemen Mt. 17 : 27, 20 : 14 ἆρον τὸ σὸν καὶ ὕπαγε. 22 : 13, 1 Kor. 6 : 15.

Daaraan sluit zich aan de beteekenis 2 a opheffen, opnemen om weg te nemen b. v. van den het graf bedekkenden steen Joh. 11:39, 41; 20:1; opheffen om weg te dragen b. v. *κλίνην*, *κράβBατον* Mt. 9:6, Mk. 2:9, 11, 12, Luk. 5:24, Joh. 5:8, 9, 10, 11, 12. *τὸ σῶμα* Mt. 14:12. *τὸ πτῶμα* Mk. 6:29 voor de begrafenis. Zoo meermalen bij Plut., = begraven. Verder: wegdragen Mk. 15:24. Ook = halen Mt. 24:17, 18; Mk. 13:15, 18. b. Ergens vandaan of van iemand wegnemen Mt. 25:38 *ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τὸ τάλαντον*. Mt. 13:12, Lk. 6:29, 30, 11:29, 19:24, 26, Joh. 20:2, 3, 15; 10:18; 16:22, 17:15: *ἐκ τοῦ κόσμου*. c wegnemen, wegdoen, *ἐκ τοῦ μέσου* Kol. 2:14. *ἐκ μέσου ὑμῶν* 1 Kor. 5:2 (rec. Lchm. *ἐξαρθῇ*). Mk. 4:15, Joh. 19:31, 38; 20:13, 15 vgl. vs. 2. Act. Phil. 38 *κύριε Ἰυ Χε, σὺ εἶ ὁ αἴρων τὴν νόσον τῶν καταφευγόντων εἰς σέ*. Zoo in de constructie *αἴρειν τὰς ἁμαρτίας* 1 Joh. 3:5, *τὴν ἁμαρτίαν* Joh. 1:29 = de zonde wegnemen, overeenkomstig נָשָׂא עָוֹן. Dit beteekent òf de zonde dragen = boeten, òf de zonde wegnemen, van de vergeving daarvan. In het eerste geval vertalen de LXX *λαμβάνειν τὴν ἁμ.* Lev. 5:1, 16:21, 22, 19:8, 20:17, Num. 5:31, Ez. 4:5, 18:19, vgl. Ez. 18:19, 20 *λαμβάνειν τὴν ἀδικίαν*, of evenals Jez. 53:12 *ἀναφέρειν*, vgl. 1 Petr. 2:24, Num. 14:33 *ἀνοίσουσι τὴν πορνείαν ὑμῶν* of evenals Num. 20:17 *κομίζειν*. Daarentegen duidt *αἴρειν τὴν ἁμαρτίαν* aan het wegnemen van de zonde 1 Sam. 15:25, 25:28. Vgl. Ex. 28:38 *ἐξαίρειν*. Jez. 33:24 *ἀφεθῇ γὰρ αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία* הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֻׂא עָוֹן. In beide gevallen wordt gedacht aan de zonde als schuld. Voor het verschil van beide voorstellingen vgl. Lev. 20:19 *ἁμαρτίαν ἀποίσονται*, klaarblijkelijk de gedachte uitdrukkend, dat door uitroeiing van de zondaars hunne zonde moet weggenomen worden. Wanneer נשא עון van vergeving gebruikt wordt, schijnt evenals Lev. 16:22, 23, Num. 18:1, 23 aan de voorstelling eene overname van de zonde ter verzoening ten grondslag te liggen, vgl. Ex. 28:38. In elk geval is het doel van het *αἴρειν τὴν ἁμ.* de vergeving, zoodat het de voorzorg voor de vergeving aanduidt. Diensvolgens kan er geen twijfel bestaan, dat ook Joh. 1:29 en 1 Joh. 3:5 de uitdrukking dezelfde bedoeling heeft. Die twijfel zou ook niet bestaan hebben, wanneer men zich herinnerd had, dat aan de zonde als schuld gedacht wordt. 1 Joh. 3:5 is volgens het verband de beteekenis *wegnemen* boven allen twijfel verheven. De verklaring, dat *αἴρ. τὰς ἁμ.* het feit van het wegnemen van de zonden zelf, opdat zij niet geschieden (Köstlin, Huther) aanduidt, het scheppen van den nieuwen mensch (Haupt), heeft het spraakgebruik van *αἴρειν* in deze beteekenis evenals het meervoud *τὰς ἁμ.* tegen zich, dat niet evenals de singularis de zonde beschouwt als wonend in den mensch, maar de zonde in hare openbaringen. De tegenwerping, dat deze herinnering niet bij de vermaning past, waaraan vs. 3 gedacht

wordt, kan men wederleggen door 1 Petr. 1:17 enz. 2 Petr. 1:9, 1 Kor. 6:20. Wat 1 Joh. 1:29 betreft, wordt de voorstelling daardoor bepaald, dat Christus hier niet als handelend persoon aangewezen wordt, zooals op de genoemde plaatsen van het O. T., niet als priester zooals 1 Sam. 15:25, Ex. 28:38, maar als ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, hetzij de uitdrukking uit Jez. 53 voortvloeit, of dat men eene herinnering aan het paaschlam daarin vindt (zie onder ἀμνός), vgl. Jez. 53:12 סבל, vs. 13: נשׂא, beiden = ἀναφέρειν. Als ἀμνὸς τοῦ θεοῦ neemt Christus in elk geval de zonde door overname van de verzoening weg. Hij draagt ze derhalve verzoenend. In de beteekenis *wegdoen*, *opheffen* vinden wij αἴρειν Hand. 8:33 ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη uit Jez. 53:8 (Hebr. לֻקָּח), vgl. Diog. Laert. 5, 63 ἀράσθωσαν τὰς συνθήκας, ἃς ἔθετο Δάϊππος. — Eindelijk vinden wij αἴρειν nog d bij lateren absoluut = uit den weg ruimen, dooden, waarvoor behalve Aristoph. Ach. 565 bij de vroegere schrijvers geen voorbeeld te vinden is. Zoo Mt. 24:39 ὁ κατακλυσμὸς... ἦρεν ἅπαντας, nam allen weg. Luk. 23:18, Joh. 19:15, Hand. 21:36, 22:22. — Bij de LXX is αἴρειν met zijne composita de eigenlijke vertaling van נשׂא. In het N. T. vinden wij de composita ἀπαίρω, ἐξαίρω, ἐπαίρω, μεταίρω, συναίρω, ὑπεραίρω, zonder andere bijzondere eigenaardigheden dan dat ἐπαίρω en συναίρω op de boven genoemde plaatsen zonder object, derhalve schijnbaar intransitief voorkomen.

Αἰσθάνομαι, *waarnemen*, oorspronkelijk *met de zinnen waarnemen*, dan overdrachtelijk van geestelijke waarneming = opmerken, verstaan, evenwel van onmiddellijke, derhalve langs den weg der ervaring, niet van middellijkerwijze verkregene kennis, vgl. Wijsh. 11:14 ὅτι γὰρ ἤκουσαν διὰ τῶν ἰδίων κολάσεων εὐεργετουμένους αὐτούς, ᾔσθοντο τοῦ κυρίου. In de apocriefen in beide beteekenissen, zelden bij de LXX en dan slechts van geestelijke, maar langs den weg der ervaring verkregene waarneming, zooals ook op de eenige plaats van het N. T. Luk. 9:45 (ἵνα μὴ αἴσθωνται αὐτό).

Αἴσθησις, εως, ἡ, waarneming, zinlijke zoowel als geestelijke *a* actief b. v. βραδεῖα αἴσθ. langzaam begrijpen; dan ook *b* passief b. v. αἴσθησιν παρέχειν in 't oog vallen, αἴσθ. ποιεῖν τινι = iemand in 't oog vallen. Bij de LXX alleen in de Spreuk. = דַּעַת, 11:9, 14:6, 18; 15:7; 14:10 van de op ervaring rustende, door ervaring verkregene kennis, derhalve eveneens in passieve beteekenis. Zoo in het N. T. Fil. 1:9 προσεύχομαι ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. 'Επ. is het door degelijke, grondige kennis verworven inzicht, αἴσθ. een weten door de ervaring, dat natuurlijk van velerlei aard is of wordt, waarom het ook de toevoeging πάσα heeft. Van de beteekenis vermogen om waar te nemen of te erkennen (hier = takt) overeenkomstig het gebruik van het woord van de zinnen kan evenmin reeds wegens de

constructie met ἐπίγ. sprake zijn, als zij door vs. 10 geëischt wordt. Ook Bar. 6, 41 heeft het woord deze beteekenis niet (tegen Wahl).

Αἰσθητήριον, τό, zintuig, op het geestelijke leven slechts zelden en klaarblijkelijk in overdrachtelijken zin toegepast, Plut. Mor. 1096 E ἔστι δὲ τῆς ψυχῆς ἴδιον αἰσθητήριον ὁ νοῦς. Zoo bij de LXX op de eenige plaats Jer. 4:19 τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου μαιμάσσει ἡ ψυχή μου. Eveneens nog meer beslist in beeldspraak Hebr. 5:14, waar vgl. met 2 Sam. 19:36 aan eenen overgang van het beeld tot de zaak niet te denken is.

Αἰσθητικός, waarnemend. Athen. Lib. pro Chr. 66:3.

Αἰσθητός waarnemend. Athen. Lib. pro Christ. 21:16, 46:22, 61:4.

Αἰσχολογία, ας, ἡ schandelijke taal, Didache 5:1.

Αἶσχος, εος, τό, ongenade, schande, Just. Apol. 1, 25 ὅσα ἔπραξαν αἶσχος καὶ λέγειν (vgl. Ef. 5:12).

Αἰσχρόβιος, ον (βίος) schandelijk levend, Sibyll. 3, 189.

Αἰσχροκερδής, ές (αἰσχρός en κέρδος), vuil gewin zoekend, door vuile hebzucht gedreven 1 Tim. 3:3 rec. 8, Tit. 1:7 (Hdt. 1, 187 (Xen. Plat.). Vgl. turpilu cricupidus, Plaut. Trin. 1, 2, 63.

Αἰσχροκερδῶς, bijw. om vuil gewin. 1 Petr. 5:2, vgl. Tit. 1:11.

Αἰσχρολογία, ας, ἡ (van αἰσχρολόγος), schandelijk spreken. Kol. 3:8.

Αἰσχροπαθής, ές, = αἰσχρῶς πάσχων Philo II, 268, 38.

Αἰσχροποιοί, ῶν, οἱ, (αἰσχροποιός), eene godsdienstige secte in Indië, bekend om hare tallooze gewoonten. Epiph. II, 797 C.

Αἰσχρορρημονέω, ήσω, (αἰσχρορρήμων) = αἰσχρολογέω. Patriarch. 1077 C, Eus. III, 285 D.

Αἰσχρορρημοσύνη, ης, ἡ = αἰσχρολογία, Eus. V, 160 D, Athan. 1, 760 C.

Αἰσχρός, ά, όν (van αἶχός laagheid, ongenade), laag, schandelijk 1 Kor. 11:6, 14:35, Ef. 5:12, Tit. 1:11.

Αἰσχρότης, ητος, ἡ laagheid, schandelijkheid, onbetamelijkheid Ef. 5:4.

Αἰσχύνη, ης, ἡ (αἶσχος [vgl. αἰσχρός]). 1 Het gevoel van of voor schande, de schaamte Lk. 14:9, τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης gedachten, waarover men zich schaamt teg. φανέρωσις τῆς ἀληθείας 2 Kor. 4:2. 2 Objectief schande Hebr. 12:2, Fil. 3:19 (teg. δόξα). 3 Eene zaak, waarover men zich schaamt: ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητος (gen. van de appos.) de naaktheid, waarover men zich schaamt, Openb. 3:18, vgl. 16:15. Plur. αἱ αἰσχῦναι, laagheden, schandelijke daden Jud. 13. Synoniem is αἰδώς.

Αἰσχύνω (αἶσχος [vgl. αἰσχρός]). 1 Leelijk maken πρόσωπον Hom. Il. 18, 24. 2 Onteeren Spr. 29:15. 3 Beschaamd maken Sir. 13:7. In het N. T. alleen pass. αἰσχύνομαι, fut. αἰσχυνθήσομαι, Aor. 1 ᾐσχύνθην, beschaamd zijn 2 Kor. 10:8, Fil. 1:20, 1 Petr. 4:16, 1 Joh. 2:28, gevolgd door den Inf. Luk. 16:3.

Αἰτέω, verlangen, vragen, eischen. Het onderscheidt zich van de synonieme uitdrukkingen δέομαι, ἐρωτάω, ἐπιθυμέω alzoo, dat het de be-

geerte van den wil, ἐπιθυμέω de begeerte van het gevoel, δέομαι de begeerte van de behoefte aanduidt, terwijl ἐρωτάω op den vorm van de bede wijst, zooals ook εὔχεσθαι, dat in het gewone Grieksch de eigenlijke uitdrukking voor de zich tot de goden richtende, als gebed voorkomende bede is. Met betrekking tot de eigenlijke beteekenis van αἰτέω vgl. men de composita. Zie b. v. Xen. An. 2, 1, 8 βασιλεὺς κελεύει τοὺς Ἕλληνας παραδόντας τὸ ὅπλα. § 10 θαυμάζω πότερα ὡς κρατῶν βασιλεὺς αἰτεῖ τὰ ὅπλα ἢ ὡς διὰ φιλίαν καὶ δῶρα. Εἰ μὲν γὰρ ὡς κρατῶν, τί δεῖ αὐτὸν αἰτεῖν, ἀλλ' οὐ λαβεῖν ἐλθόντα; Met uitzondering van ἐπιθυμεῖν worden alle synoniemen in het N. T. van het gebed gebruikt, αἰτεῖν ook met de toevoeging ἐν προσευχῇ Mt. 21 : 22. Vgl. de constructie met προσεύχεσθαι Mk. 11 : 24, Kol. 1 : 9. — Fil. 4 : 6 τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω. Bengel en na hem Trench leggen Joh. 11 : 22 er nadruk op, dat Jezus van zichzelven niet αἰτεῖν of αἰτεῖσθαι gebruikt, dat Martha bezigt. Jezus zelf zegt ἐδεήθην Luk. 22 : 32, ἐρωτήσω Joh. 14 : 16 vgl. met vs. 13, 16 : 26, 17 : 9, 15, 20. Bengel zegt: „Αἰτεῖσθαι videtur verbum esse minus dignum, quamquam LXX Deut. 10 : 12 habent: τί κύριος ὁ θεός σου αἰτεῖται παρά σου;" French beperkt ten onrechte het gebruik van αἰτεῖν, wanneer hij het als uitdrukking van ootmoed, van onderwerping opvat: „αἰτέω, the Latin *peto* is more submissive and suppliant, indeed the constant word for the seeking of the inferior from the superior (Acts 12 : 20): of the beggar from him that should give alms (Acts 3 : 2); of the child from the parent (Mt. 7 : 9, Lk. 11 : 11); of the subject from the ruler (Esr. 8 : 22); of man from God (1 King 3 : 11, Mt. 7 : 7, Jam 1 : 5, 1 John 3 : 22), cf. Plat. Euth. 14: εὔχεσθαι (ἔστιν) αἰτεῖν τοὺς θεούς." Wij kunnen even zoovele voorbeelden van het tegenovergestelde noemen. Vgl. Xen. t. a. pl. Deut. 10 : 12, Hand. 16 : 29 etc. Αἰτεῖν is eenvoudig iets willen hebben en dit al naar gelang van de omstandigheden als eisch, verzoek, bede uitspreken. Evenzoo weinig juist is zijne opmerking, dat ἐρωτάω de uitdrukking is voor eene aan zijne gelijken gerichte bede. Veelmeer leert eene beschouwing van het Nieuw-Testamentische spraakgebruik, dat het slechts den vorm der bede nader kenmerkt en de teederste, fijnste uitdrukking voor *bidden* is, vgl. 1 Joh. 5 : 16. In het gewone Grieksch en de LXX komt ἐρωτάω in de beteekenis *bidden* in 't geheel niet voor. Hierdoor wordt ook het door Bengel opgemerkte verschijnsel genoegzaam verklaard.

Αἰτεῖν wordt geconstrueerd zoowel met den Acc. van de zaak, waarom, als van den persoon, wien men iets vraagt. Het eerste Mt. 7 : 10, 21 : 22, Luk. 1 : 63, 11 : 22, Joh. 14 : 13, 14; 16 : 24, Hand. 16 : 29, 1 Kor. 1 : 22, 1 Joh. 3 : 22. Het laatste Mt. 5 : 42, 6 : 8, Luk. 6 : 30, 11 : 13, Joh. 4 : 10. Ook παρά τινος Jak. 1 : 5. Met den dubbelen Acc. Mt. 7 : 9, 11, Mk. 6 : 22, 23, (10 : 35 Lchm. Tdf.), Luk. 11 : 11,

Joh. 11 : 22, 15 : 16, 16 : 23, 1 Petr. 3 : 15. τί παρά τινος Mt. 20 : 20, Joh. 4 : 9, Hand. 3 : 2, 1 Joh. 5 : 15. Zonder object Mt. 7 : 7, 8; Luk. 11 : 9, 10, Joh. 16 : 24, Jak. 1 : 6, 4 : 3, 1 Joh. 5 : 16. Over αἰτεῖν ἐν ὀνόματί τινος zie onder ὄνομα.

Het Medium komt in het poza van Herodotus af dikwijls voor en beteekent eigenlijk iets voor zich vragen. Vgl. Hand. 7 : 46. — Mark. 6 : 24, 25, 15 : 8, Jak. 4 : 2, 3, Mt. 20 : 22 — evenwel zonder dat deze reflexieve beteekenis steeds moet vastgehouden worden of dat daarop de nadruk moet vallen. Oorspronkelijk werd het gebruik van het Med. volgens Bekk. Anecd. graec. 81 aldus geregeld: αἰτεῖσθαι τὸν ἀποδιδόντα, τὸν δὲ μὴ ἀποδώσοντα αἰτεῖν. Dit verschil evenwel is niet altijd doorgezet. — Het wordt geconstrueerd evenals het actief τί Mt. 14 : 7, 18 : 19, 27 : 20, 58, Mk. 6 : 24, 10 : 38, 11 : 24, 15 : 6, 43, Luk. 23 : 25, 52, Joh. 15 : 7, Hand. 12 : 20, 25 : 3, 15, Ef. 3 : 20, 1 Joh. 5 : 14, 15. Acc. cum Inf. Luk. 23 : 23, Hand. 3 : 14. Met volgenden Inf. Hand. 7 : 46 ᾐτήσατο εὑρεῖν (Matthiä § 53^b^, Krüger 55, 4, 1), waar deze constructie uit de reflexieve beteekenis van het Medium te verklaren is. Ef. 3 : 13 αἰτοῦμαι μὴ ἐγκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν kan op dezelfde wijze als eene bede van den apostel voor zichzelven verklaard worden, daar het weglaten van het subject ὑμᾶς niet aannemelijk is. — Met volgend ἵνα Kol. 1 : 9. Met dubbelen Acc. Hand. 13 : 28. τί παρά τινος Hand. 9 : 2.

Αἴτημα, τό, bede, eisch in passieven zin, datgene, wat ik te eischen heb, waarvan αἴτησις (niet in het N. T.; LXX Richt. 8 : 24, 1 Kon. 2 : 16, 20, Job 6 : 8) wel niet scherp onderscheiden is, daar het evenals dikwijls de verbaalsubstantiva op σις, in de passieve beteekenis overgaat. Maar terwijl αἴτησις niet zelden = αἴτημα is, duidt αἴτημα daarentegen nooit als αἴτησις de handeling alleen, maar steeds den inhoud der bede, αἴτησις evenwel daarnaast ook alleen de handeling aan. Vgl. Plat. Euth. 14, E ἐπιστήμη αἰτήσεως καὶ δόσεως θεοῖς ἡ ὁσιότης ἂν εἴη. Hieruit wordt genoegzaam verklaard Fil. 4 : 6, waar de verhouding tusschen δέησις en αἴτημα moeilijkheden geeft, wanneer men αἴτημα niet in passieve beteekenis opvat: „wat gij te vragen hebt." Er wordt niet aan gedacht, de αἰτήματα in den vorm der δέησις, maar μετὰ εὐχαριστίας als gebed aan God bekend te maken. Daar de nadruk op μ. εὐχ. ligt, zijn δέησ. en αἴτ. onderscheiden als vorm en inhoud in 't algemeen. — Daarenboven nog Luk. 23 : 24, 1 Joh. 5 : 15. — LXX Ps. 20 : 6, 37 : 4 = מִשְׁאָלָה. 1 Sam. 1 : 17, 27, Esth. 5 : 7, Ps. 106 : 16 = שְׁאֵלָה.

Ἀπαιτέω, afvorderen, terugvorderen, van eenen rechterlijken eisch of van rechterlijke aanspraken. Vgl. Deut. 15 : 2 ἀφήσεις πᾶν χρέος ἴδιον ὃ ὀφείλει σοι ὁ πλησίον, καὶ τὸν ἀδελφόν σου οὐκ ἀπαιτήσεις. Vs. 3 τὸν ἀλλότριον ἀπαιτήσεις ὅσα ἐὰν ᾖ σοι παρ' αὐτῷ. Met dubbelen Acc. of τὶ ἐκ

τινός Aesch. Choeph. 392. In het N. T. Luk. 6 : 30 ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει. Luk. 12 : 20 τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ. Vgl. Wijsh. 15 : 8 τὸ τῆς ψυχῆς ἀπαιτηθεὶς χρέος. — Andoc. p. 126 Reisk. ταῦτα ὑμᾶς, εἰ μὲν βούλεσθε, αἰτῶ· εἰ δὲ μὴ βούλεσθε, ἀπαιτῶ.

Ἐξαιτέω, afeischen, iets reclameeren. Diod. Sic. 4, 79 ἐξῄτει τὸν Δαίδαλον εἰς τιμωρίαν. Mod. voor zich reclameeren, vgl. αἰτέω. Luk. 22 : 31 ὁ σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον.

Ἐπαιτέω, dringend vragen, bedelen Luk. 16 : 3, 18 : 35 (rec. προσαιτῶν).

Παραιτέομαι, in 't act. ongebruikelijk, iets afbidden, het afgebedene wordt voorgesteld als moeilijk te verkrijgen. Xen. Mem. 2, 2, 14 παραιτήσῃ τοὺς θεούς σοι συγγνώμονας εἶναι. Dan ook iets afwijzen. Hoofdzakelijk in het latere Grieksch, vooral bij Plut., doch ook bij Herod. Xen. Dem. en de tragici. In het N. T. = weigeren, zich onttrekken, weigeren, met volgenden acc. Hand. 25 : 11 οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν. Hebr. 12 : 25, 1 Tim. 4 : 7, 5 : 11, 2 Tim. 2 : 23, Tit. 3 : 10. Vgl. Polyb. 5, 27, 3 τοὺς ἄρχοντας παραιτεῖσθαι, het verzoek der overheid afslaan. Plut. Mor. 206, A γυναῖκα παραιτ. zich van zijne vrouw scheiden. Met het volgend μή cum Inf. Hebr. 12 : 19. — Zich verontschuldigen Luk. 14 : 18. Vs. 19 ἔχε με παρῃτημένον. Vgl. Plut. Mor. 868.

Προσαιτέω, dringend afvragen, bedelen. Joh. 9 : 8, Mk. 10 : 46 rec. Lchm. i. p. v. προσαίτης. Luk. 18 : 35 synon. ἐπαιτεῖν. Προσαίτης bedelaar (bij lateren, Lucn. Plut.), Lchm. Tdf. Joh. 9 : 8, Mk. 10 : 46 Tdf.

Αἰτία, ας, ἡ. 1 Oorzaak, reden Hand. 10 : 21, 22 : 24, 28 : 20, κατὰ πᾶσαν αἰτίαν om elke oorzaak, Mt. 19 : 3, δι' ἣν αἰτίαν om welke oorzaak, waarom Lk. 8 : 47, 2 Tim. 1 : 6, 12, Tit. 1 : 13, Hebr. 2 : 11. 2 Oorzaak, waarom iemand straf waardig is, misdaad, waarvan men beschuldigd wordt Mt. 27 : 37, Mk. 15 : 26, Joh. 18 : 38, 19 : 4 (6, Hand. 23 : 28), αἰτία θανάτου Hand. 13 : 28, 28 : 18. 3 Beschuldiging Hand. 25 : 18, 27. Mt. 19 : 10 εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικός vinden hunne eenvoudige verklaring in een Latinisme (si ita res se habet).

Αἰτίαμα, τος, τό, zie αἰτίωμα.

Αἰτιάομαι, ῶμαι beschuldigen. Ἠτιασάμεθα is een variant Rom. 3 : 9 voor προῃτιασάμεθα. Spreuk. 19 : 3, Sir. 29 : 5, 4 Makk. 2 : 19. Synoniem is κατηγορέω.

Αἰτιολογέω, ήσω, naar de oorzaak onderzoek doen, een reden opgeven Strab. 7, 3, 9. Orig. 1, 1052 D.

Αἰτιολογία, ας, ἡ, aetiologia, opnoeming van de oorzaak, bewijsvoering Philo I, 570, 24.

Αἴτιος, α, ον, wat de oorzaak van iets is. Vandaar 1 ὁ αἴτιος de bewerker σωτηρίας Hebr. 5 : 9. Vgl. hierbij αἴτιος τῆς ἀπωλείας Bel en de draak vs. 41, τῶν κακῶν 2 Makk. 13 : 4, Leian. Tim. 36 ed. Lips. τῶν

ἀγαθῶν Isocr. ad Phil. 49, p. 106 a. 2 Τὸ αἴτιον = ἡ αἰτία. a oorzaak Hand. 19:40. b schuld, misdrijf Luk. 23:4, 14, 22.

Αἰτίωμα, τος, τό (αἰτιάομαι). Hand. 25:7 voor αἰτίαμα.

Αἰφνίδιος, ον (αἴφνης, ἀφάνης, ἄφνω) onverwacht, plotseling, Luk. 21:34, 1 Thess. 5:3. Wijsh. 17:14, 2 Makk. 14:17, 3 Makk. 3:24.

Αἰχμαλωσία, ας, ἡ (αἰχμάλωτος) gevangenschap, krijgsgevangenschap Openb. 13:10 = αἰχμάλωτοι (vgl. ἀδελφότης), Ef. 4:8 (zie Ps. 67 [68]: 19. Arist. 104:20.

Αἰχμαλωτεύω, Aor. 1 ᾐχμαλώτευσα. Vaak in de LXX Gen. 14:14, 34:29 etc. gevangen nemen 2 Tim. 3:6 rec. Onder zijne macht brengen Ef. 4:8 (Ezech. 12:3). Bevrijden Just. Tryph. 39 ἀπὸ τῆς πλάνης.

Αἰχμαλωτίζω, Fut. pass. αἰχμαλωτισθήσομαι. a = αἰχμάλωτον ποιῶ. b gevangen wegleiden, gevolgd door εἰς met den Acc. van plaats Luk. 21:24 (1 Makk. 10:33, Tob. 1:10). c figuurlijk onderwerpen 2 Kor. 10:5, τινά τινι Rom. 7:23, iemands geest of gemoed gevangen nemen: γυναικάρια 2 Tim. 3:6 (Judith 16:9 τὸ κάλλος αὐτῆς ᾐχμαλώτισε ψυχὴν αὐτοῦ).

Αἰχμαλωτισμός, οῦ, ὁ = αἰχμαλωσία. Herm. Vis. 1, 1.

Αἰχμάλωτος, ον (van αἰχμή een speer en ἁλωτός) gevangen Lk. 4:18 (19). Vgl. Jez. 61:1.

Αἰών, ῶνος, ὁ, samenhangend met ἀεί, αἰές, αἰέν, altijd (niet gelijk nog Trench aanneemt, met ἄω, ἄημι, vgl. Curtius 385); vandaar *duur, tijdsverloop*. Vgl. Aristot. De coel. 1, 9 τὸ γὰρ τέλος τὸ περιέχον τὸν τῆς ἑκάστου ζωῆς χρόνον, οὗ μηθὲν ἔξω κατὰ φύσιν, αἰὼν ἑκάστου κέκληται. κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ τὸ τοῦ παντὸς οὐρανοῦ τέλος καὶ τὸ τὸν πάντα χρόνον (cf. χρόνος δὲ ἀριθμὸς κινήσεως. Id. ibid.) καὶ τὴν ἀπειρίαν περιέχον τέλος αἰών ἐστιν ἀπὸ τοῦ ἀεὶ εἶναι εἰληφὼς τὴν ἐπωνυμίαν, op welke plaats tegelijk het spraakgebruik juist is genoemd. In het oudere Grieksch en ook nog in het Attische Grieksch duidt αἰών de tijdsruimte aan in de beperking der tijdsruimte van het menschelijk leven — klaarblijkelijk de meest voor de hand liggende voorstelling bij dit begrip. Vandaar *levensduur, levensloop, tijd des levens*, in 't algemeen *het tijdelijke leven*. Zoo bij Hom. Hes. Pind. Vgl. Hom. Il. 24, 725, ἄνερ, ἀπ' αἰῶνος νέος ὤλεο, καὶ δέ με χήρην λείπεις, Pind. Ol. 2, 120 ἄδακρυν νέμοντα αἰῶνα. Hom. Il. 16, 453 αὐτὰρ ἐπειδὴ τόν γε λίπῃ ψυχή τε καὶ αἰών. Ook bij Herod. Xen. Tragici, Plat. Plut. — Soph. El. 1085 πάγκλαυτον αἰῶνα εἵλου. Plat. Legg. 3, 701, C χαλεπὸν αἰῶνα διάγοντας μὴ λῆξαί ποτε κακῶν. Hdt. 3, 40: οὕτω διαφέρειν τὸν αἰῶνα. Xen. Cyr. 2, 1, 7 διὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος ἀμηχανοῦντες βιοτεύειν. Vandaar door Eusth. verklaard = τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Hesych. ὁ τῆς ζωῆς χρόνος. Uit deze oorspronkelijke beperking van het begrip tot het menschelijke leven wordt evenzoo verklaard, dat het somtijds de tijdsruimte van een menschelijk leven — eenen menschen-

leeftijd — aanduidt (waarop de opmerking van Hieronymus bij Ez. 26 steunt, dat het een tijdsverloop van 70 jaren aanduidt), zoodat het eenen menschelijken leeftijd van het standpunt eener tijdsruimte evenals γενεά van het standpunt van het geslacht noemt (vgl. Luk. 16 : 8, Ef. 2 : 7, 3 : 21 εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων), Kol. 1 : 26 als ook dat het overgaat in de meer algemeene en verdere beteekenis *tijdsverloop*. Diod. 3 : 37 ἐν τῷ πρότερον αἰῶνι. Dion. Hal. A. R. 1, 3 χρόνον ὁπόσον ἂν ὁ θνητὸς αἰὼν ἀντέχῃ. 7, 55 ὅσας ὁ μακρὸς αἰὼν μεταβολὰς φέρει. Gemakkelijk evenwel werd het begrip van tijdsruimte tot den onbegrensden tijd uitgestrekt, de eeuwigheid a parte ante en a parte post, daar het slechts de abstractie van de beperking van het woord tot eene bepaalde tijdsruimte noodig had, om tot de benaming van eenen onbepaalden tijd te komen. De hiertoe behoorende uitdrukkingen ἐξ αἰῶνος, ἀπ' αἰῶνος, εἰς αἰῶνα, δι' αἰῶνος behooren reeds tot het latere Grieksch. Arist. De Mund. 5 ταῦτα δὲ πάντα ἔοικεν αὐτῇ (sc. τῇ γῇ) πρὸς ἀγαθοῦ γινόμενα τὴν δι' αἰῶνος σωτηρίαν παρέχειν. (Interessant is, om dit hieraan toe te voegen, het door Curtius 385 f. aangewezen verband van het woord met het Sanskrit. êvas, gang, wandel, in het meerv. *gewoonte, zede*, oud-Hoogd. êwa, eeuwigheid, dan in de afgeleide beteekenis *wet, verdrag, echt*. Zie R. v. Raumer, Einwirkung des Christenthums auf die althochd. Sprache, 1845, S. 329).

Terwijl derhalve αἰών naar gelang van het tekstverband eene bepaalde tijdsruimte of in 't algemeen het oneindig verloop van den tijd, van de toekomst zoowel als van het verledene, aanduidt, is het zeer geschikt, om het Hebr. עוֹלָם weder te geven, waarvoor de LXX het vaak gebruiken, alleen met het onderscheid dat עוֹלָם omgekeerd allereerst eenen tijd aanduidt, waarvan het begin of het einde niet waarneembaar is (van עלם bedekken), „einen Begriff, welcher da anhebt, wo der Bereich unseres Wahrnehmungsvermögens aufhört" (v. Orelli, Die hebr. Synonyma der Zeit und Ewigkeit genetisch und sprachvergleichend untersucht (Leipzig, 1871), S. 70 ff.), derhalve eenen onafzienbaren tijd, niet voor te stellen, boven het begrip gaande, wanneer men aan het verledene of aan de toekomst denkt, vgl. Gen. 6 : 4, Joz. 24 : 2, 1 Sam. 27 : 8, Ex. 15 : 18, Deut. 23 : 4, Neh. 13 : 1. Dienvolgens eerst gaat het in de beteekenis van een bepaald, vooral toekomstig tijdsverloop over, evenwel zoo, dat het binnen dat tijdsverloop het onafgebroken karakter daarvan aanduidt. Zoo b. v. Exod. 21 : 6 וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם, δουλεύσει αὐτῷ εἰς αἰῶνα. Deut. 15 : 17 ἔσται σοι οἰκέτης εἰς τὸν αἰῶνα. Jez. 32 : 14, 15 ἔσονται αἱ κῶμαι σπήλαια ἕως τοῦ αἰῶνος . . . ἕως ἂν ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πνεῦμα ἀφ' ὑψηλοῦ, vgl. vs. 17 καὶ κρατήσει ἡ δικαιοσύνη ἀνάπαυσιν καὶ πεποιθότες ἕως τοῦ αἰῶνος. Zie de woordenboeken onder עוֹלָם. Zoo ook v. Orelli t. a pl., die daarop opmerkzaam maakt, dat b. v.

Ex. 21:6 en op andere plaatsen „voor altijd," niet „voor eeuwig" vertaald moet worden. Wij vinden vooral dikwijls ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, ἀπ' αἰῶνος, δι' αἰῶνος, εἰς τὸν αἰῶνα, ook het meervoud εἰς τοὺς αἰῶνας, dat ook wel door *tijdsruimte* te verklaren is en volgens de in *Steph. Thes.* ed. Paris genoemde aanteekeningen in het gewone Grieksch niet geheel ongebruikelijk, maar toch zeer ongewoon is. Ps. 61:5, 77:8 μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπώσεται κύριος; Dan. 2:44, 6:26 enz. πρὸ τῶν αἰώνων Ps. 55:20.

Voor de verklaring van het Nieuw-Testamentisch spraakgebruik (waarin alleen bij Jakobus het woord ontbreekt), is niet genoegzaam het gebruik der LXX, dat in 't algemeen met het gebruik van het gewone Grieksch overeenstemt. Want niet alleen εἰς τὸν αἰῶνα Mt. 21:19, Mk. 3:29, 11:14, Joh. 4:14, 6:51, 58, 8:35, 51, 52, 10:28, 11:26, 12:34, 13:8, 14:16, 1 Kor. 8:13, 2 Kor. 9:9, Hebr. 5:6, 6:20, 7:17, 21, 24, 28, 1 Petr. 1:25, 1 Joh. 2:17, 2 Joh. 2, εἰς αἰῶνα 2 Petr. 2:17 (niet bij Lchm. Tdf.), Jud. 13, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος Hebr. 1:8 volgens Ps. 45:8, εἰς τοὺς αἰῶνας Mt. 6:13 rec., Luk. 1:33, Rom. 1:25, 9:5, 11:36, 16:27, 2 Kor. 11:31, Hebr. 13:8; εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας Jud. 25; εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (de op Hebreeuwsche wijze toegevoegde Genit. ter versterking van het begrip, omschrijving van den Superl. Matthiä § 430, 5, 446, 11, 5, Kühner § 414, 5 b — in het gewone Grieksch eene eigenaardigheid van de treurspeldichters — in het O. T. de singularis εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, slechts op eenige plaatsen Hebr. לְעַד לְעוֹלָם, עוֹלָם וָעֶד), Gal. 1:6, Fil. 4:20, 1 Tim. 1:17, 2 Tim. 4:18, Hebr. 13:21, 1 Petr. 4:11, 5:11, Openb. 1:6, 18, 4:9, 10, 5:13 (14 rec.), 7:12, 10:6, 11:15, 14:11, 15:7, 19:3, 20:10, 22:5; ἀπ' αἰῶνος Luk. 1:70, Hand. 3:21, 15:18; ἐκ τοῦ αἰῶνος Joh. 9:32; ἀπὸ τῶν αἰώνων Ef. 3:9, πρὸ τῶν αἰώνων 1 Kor. 2:7, — maar ook uitdrukkingen als ὁ αἰὼν οὗτος, μέλλων, ἐρχόμενος, ἐκεῖνος, συντέλεια τοῦ αἰῶνος bestaan, waarin zich een andere invloed doet gelden, nl. die van het spraakgebruik, dat in de taal, volgend op die van den Bijbel en in het spraakgebruik der Rabbijnen gevonden wordt, zoodat wij hier een voorbeeld hebben, hoe uitdrukkingen der school in de taal der heilige Schrift opgenomen worden. De Oud-Testamentische voorspelling gebruikt op vele plaatsen de uitdruking בְּאַחֲרִית הַיָּמִים Gen. 49:1, Num. 24:14, Deut. 4:30, 31:29, Jez. 2:2, Jer. 23:20, 30:24, 48:47, 49:39, Ez. 38:16, Hoz. 3:5, Mich. 4:1, בְּאַחֲרִית הַשָּׁנִים Ez. 38:8, niet om daarmeê den laatsten tijd aan te duiden, „über welche hinaus das Auge nicht weiter dringt" (Hitzig bij Mich. 4:1), maar in 't algemeen *den laatsten tijd* (tegenover רֵאשִׁית Pred. 7:8, Jez. 46:10, Deut. 11:12, niet evenwel in tegenstelling met den tijd van den spreker), het laatste punt der historische ontwikkeling. Zie Num. 24:14, Deut. 4:30, 31:29, Ez. 38:8, Jer. 23:20, 30:24, 48:47, 49:39,

Hoz. 3:5, waarin zoowel de bedreigde vloek als het Messiaansche heil (zie de andere plaatsen en Jez. 2:2, Mich. 4:1) zich openbaren moet, derhalve de tijd der laatste beslissing, de tijd van het besluit. Vandaar dat de Joodsche uitleggers en dat terecht deze uitdrukking overal in Messiaansche beteekenis verstaan. Kimchi bij Jez. 2:2: „Ubicunque leguntur haec verba באחרית הימים, ibi sermo est de diebus Messiae." Wanneer men niet zonder bedenking met Delitzsch bij Hebr. 1:1 zeggen kan, dat daarmeê bedoeld is „das in der Anschauung des Sprechenden an der Grenze seines Gesichtkreises gelegene Ende der diesseitigen Geschichte," waardoor het begrip eenen verschillenden inhoud verkrijgt, welken het volgens de Oud-Testamentische schrijvers klaarblijkelijk niet heeft, is toch juist wat hij bij Jez. 2:2 zegt: „Der Begriff ist eschatologisch, aber nach Massgabe des Gesichtkreises des Sprechenden." Wanneer Gen. 49 het in bezit nemen van Kanaän in dezen tijd verplaatst wordt, Deut. 4:30 daarentegen de verstrooiing van Israel, vgl. Hoz. 3:5 en wederom Jez. 2:2 „die Endzeit im eigentlichsten, reinsten Sinne" bedoeld is, „die mit dem Anfange des neutest. Aeon beginnende und am Schlusse desselben, sich vollendende, vgl. Hebr. 1:1, 1 Petr. 1:20, mit 1 Kor. 15 u. der Apokalypse" (Del.), dan moet men niet alleen letten op de historische ontwikkeling der voorspelling in 't algemeen, maar vooral hierop, dat telkens aan eene bijzondere nauwe betrekking van het bedoelde met den Messiaanschen tijd gedacht wordt. Zoo is b. v. het in bezit nemen van Kanaän van een zeker gezichtspunt, nl. als eerste schrede, vervulling van de Messiaansche voorspelling, zooals de verlossing uit Egypte een onderpand is van het Messiaansche heil. Het einde der dagen is de tijd, waarin de geschiedenis hare beslissing verkrijgt. Vgl. E. Haupt, Der erste Brief des Joh. S. 2. De LXX geven deze uitdrukking weer door *ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν*, *ἐπ' ἐσχάτου*, *ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν*, *ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις* (zie *ἔσχατος*); vgl. Hebr. 1:1 enz. Chald. = בְסוֹף יוֹמַיָא, בְסוֹף הַזְמָן, in de taal der synagoge = קֵץ הָעוֹלָם (Delitzsch bij Hebr. 9:26), waarvoor in het N. T. *συντέλεια τοῦ αἰῶνος* Mt. 13:39, 40, 49; 24:3, 20:20; *συντέλεια τῶν αἰώνων* Hebr. 9:26, einde van de tegenwoordige ontwikkeling der wereld; vgl. het Paul. 1 Kor. 10:11 (*εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντηκεν* evenals *τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου* Gal. 4:4. Tusschen Hebr. 9:26, 1 Kor. 11:11 aan den eenen kant en Mt. 13:39 etc. aan den anderen kant bestaat een verschil, inzoover de uitdrukking in het evangelie van Mt. op het nog toekomstige einde heenwijst, Hebr. 9:26 evenwel in het licht van de geschiedenis des heils evenals 1 Kor. 10:11 aan het tegenwoordige gedacht wordt. Wordt nl. aan den Messiaanschen tijd met betrekking tot het verledene gedacht, dan is hij de tijd der *συντέλεια τῶν αἰώνων*. Met het oog op de toekomst evenwel is de *συντέλεια τοῦ αἰῶνος* nog aan-

staande, inzoover het tegenwoordige verloop der wereld nog niet geëindigd is. De singularis vat de αἰῶνες, die tot nu toe verloopen zijn, in de eenheid van de αἰὼν οὗτος samen. Dit blijkt nader uit de verdere ontwikkeling van de aan באחרית הימים aansluitende beschouwing. De ἔσχαται ἡμέραι openen het uitzicht op eene geheel door de vervulde Messiaansche voorspelling bepaalde toekomst, welke men als עוֹלָם הַבָּא, αἰὼν ἐρχόμενος, μέλλων, ἐκεῖνος aanduidt, terwijl men het verleden en het tegenwoordige tot op dien tijd עוֹלָם הַזֶּה noemde, αἰὼν οὗτος. „Distinctionem hanc" zegt Lightfoot bij Mt. 12:32 „invenies in unaquaque fere pagina rabbinica." עולם הבא is de toekomst, die de vergelding brengt, Mischn. Sanhedr. 10, 1: „Hij, die zegt, dat de wet niet van den hemel is, heeft geen deel aan de toekomstige wereld." Als de tijd en de wereld der vergelding is niets daarin van datgene te vinden wat de tegenwoordige kenmerkt. Berachoth 17:1: Niet als de עולם הזה is de עולם הבא. Daarin komt het niet aan op eten en drinken, daarin is geen huwelijk, geen handel, geen haat of nijd of toorn, maar de rechtvaardigen zullen zitten en hunne kronen op hunne hoofden dragen en zullen zich verheugen in den glans der Schechinah. Vgl. Luk. 20:34 enz. 1 Kor. 6:13. Pirke Aboth 4:16: De עולם הזה is als een voorhof van de עולם הבא. Reinig u daarom in den voorhof, opdat gij gaan kunt in het trichinium, de binnenkamers. De עולם הבא is eeuwig, want (Kidduschin 39, 2 enz.) de belofte והארכת ימים (Deut. 22:7, 5:16) zal in de aeon zijn, die volkomen lang (d. i. eeuwig) is. Sectarissen — zeker wel de Sadduceërs — beweerden, dat er alleen ééne wereld was, אין העולם אלא אחד. Daarom werden volgens Berach. 9, 5 de slotformules der zegeningen in den tempel, die tot nu toe met עד עולם eindigden, veranderd in מן העולם ועד העולם, volgens Sal. Raschi: opdat zij leerden, dat er twee עולמות waren en zij hen afwezen, die de opstanding der dooden loochenden. Vgl. Tanch. 52 bij Lightfoot t. a. pl.: „Mundus futurus est cum jam exiit homo ex hoc mundo." Nu vragen wij, tot welk van deze twee tijden de יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ? Schabbath fol. 63 lezen wij: „Dixit h. Chijja, Bar Abba: „Omnes prophetae omnino non sunt vaticinati nisi de diebus Messiae, sed לעולם הבא oculus non vidit praeter te, Deus," Jez. 64:6. Op deze en vele andere plaatsen wordt derhalve overeenkomstig de uitdrukking אחרית הימים de tijd van den Messias tot de עולם הזה gerekend, evenals alles, waarop voor het einde der dagen het uitzicht geopend wordt. Zie Bleek bij Hebr. 1:1. Zoo b. v. de Dan. 12:2 beloofde opstanding, daar R. Saadias Gaon in Emunoth, fol. 36, 1 van de opgestanen zegt, dat God hen van de dagen van den Messias in de vreugde van de עולם הבא zal overplaatsen. Aan den anderen kant evenwel wordt dikwijls ook de αἰὼν μέλλων de tijd van den Messias genoemd, b. v. Targ. op 1 Kon. 4:33 בעלמא הדין ובעלמא דאתי דמשיחא,

in seculo hoc et in seculo futuro Messiae." Berachoth, cap. 1 (bij Lightfoot bij Mt. 12 : 32): „Diebus vitae tuae innuitur hoc saeculum; omnibus diebus vitae tuae superinducuntur dies Messiae." Vgl. ook Oehler, Art. *Messias* in PRE 2. S. 664, die nog Tosephot bij Bab. Sanh. fol. 110 b aanhaalt: „De toekomstige wereld, dat zijn de dagen van den Messias." Eindelijk evenwel worden ook aan den anderen kant de dagen van den Messias van de beide aeonen gescheiden en tusschen beiden geplaatst, door Oehler t. a. pl. als eene modificatie van het eerste gevoelen aangewezen, dat in 't algemeen als datgene mocht worden aangewezen, dat eindelijk bijna alleen gezag verkregen heeft. Ὁ αἰὼν μέλλων is dan de tijd der nieuwe wereld. Vgl. voor de literatuur over dit onderwerp de bij Meuschen, Nov. Test. ex Talmude illustr. p. 1116—1183 verzamelde verhandelingen van Herm. Witsius, Diss. de seculo hoc et futuro, Jac. Rhenferd I, De phrasi Graeca N. T. ὁ αἰὼν ὁ μέλλων et Hebr. עולם הבא exhibens summum argumentum, quibus probatur, seculum futurum non denotare dies Messiae; II exhibens testimonia rabbinorum etc.; III vindiciae sententiae de sec. fut. — Lightfoot, Hor. Hebr. bij Mt. 12 : 32. Schoettgen, Hor. Hebr. Diss. de seculo hoc et futuro, p. 1153—1158. Buxtorf, Lex. Chald. s. v. עולם. Wetstein, Nov. Test. bij Mt. 12 : 32. Hierop steunend, geeft Bleek bij Hebr. 1 : 1 een niet geheel bevredigend overzicht. Zelfstandig is de uiteenzetting van Oehler t. a. pl. Vgl. ook Cremer's geschrift, Ueber die eschatologische Rede Mt. 24, 25, S. 247 ff. Schürer, Neutest. Zeitgesch. § 29, 9. Weber, Altsyn. Theol. S. 354 ff.

In deze uitdrukkingen heeft עולם de beteekenis *eeuwigheid* verloren en eene andere aangenomen, waarvoor wij geen passende uitdrukking hebben. Want de anders meest voor de hand liggende vertaling *tijd der wereld* (Weltzeit) past daarom niet, omdat עולם הזה op een einde wijst en עולם הבא niet. Hoe dit spraakgebruik gevormd is, is niet met zekerheid te zeggen. Bij het genoemde, zich allereerst voordoend uitgangspunt, om de toekomt als עולם הבא aan te duiden, is in ieder geval te voegen, waarop Orelli S. 80 ff. wijst, de in het profetisch en het poëtisch spraakgebruik dikwijls voorkomende pluralis עולמים, die het begrip versterkt, maar ook onwillekeurig eene wederzijdsche beperking vaststelt. Verder de samenstellingen עולמי־עד, נצח, נצחים en eindelijk het uitzicht op de nieuwe orde der dingen door den Messias, waardoor het heden en het voor eeuwig vastgestelde toch een einde hebben. Daar men toch voor het laatste de benaming עולם behield, gewende men zich er aan, ook eene periode zóó te noemen, waarvan men niet ontkende, dat zij een einde had, ja dat einde zich duidelijk voor oogen stelde, zooals de spoedig vaststaande terminologie bewijst, volgens welke men tegenover de עולם הזה een עולם הבא stelde, waarvan de eerste de loo-

pende periode der wereld of het tijdelijk karakter, het laatste den met den nieuwen vorm der wereld beginnenden aeon of de eeuwigheid aanduidt. Twijfelachtig schijnt, of עולם הזה, bepaald het לעולם der wet en niet עולם הבא het uitgangspunt dezer terminologie gevormd heeft.

Bij de LXX vinden wij den terminus technicus αἰὼν οὗτος, μέλλων niet. Cod. A heeft Jez. 9 : 7 πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, zooals volgens Eusebius (vgl. Field, Hexapla II, 448) ook in andere Hss. gestaan moet hebben. Toch is dit alles als eene Christelijke verbetering van den echten tekst der LXX te beschouwen, die μεγάλης βουλῆς ἄγγελος heeft.

In de Oud-Testamentische apocriefen vinden wij slechts een voorbeeld van deze voorstelling Tob. 14 : 5 ἕως πληρωθῶσι καιροὶ τοῦ αἰῶνος, waar naar het verband de αἰὼν οὗτος bedoeld moet zijn. Wij vinden daarentegen 4 Ezr. de uitdrukking zelve. 7 : 42, 43: „Praesens saeculum non est finis ... dies enim judicii erit finis temporis hujus et initium temporis futurae immortalitatis, in quo transivit corruptela." 8 : 1 „hoc seculum fecit altissimus propter multos, futurum autem propter paucos." Dat Philo de uitdrukking niet heeft, kan met het oog op zijne verhouding tot de Messiaansche verwachting niet verwonderen. Opmerkelijk is, dat hij ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι niet tegenover de toekomst, maar tegenover het verledene (πρὸ αἰῶνος) stelt, „De Nom. Mut. 1046, A, cf. J. B. Carpzov, „Exerc." in ep. ad Hebr. ex Phil. Alex." bij Hebr. 1 : 1 en 2 : 5. Het ontbreken daarentegen in de Oud-Testamentische apocriefen zou opmerkelijk zijn voor den tijd van het ontstaan van dit theologoumenon.

In de taal van het N. T. is de uitdrukking ὁ αἰὼν οὗτος, μέλλων als eene zoowel goed verstaanbare als juist begrepene overgeslagen, en dat wel allereerst ter onderscheiding van de tegenwoordige tijdsruimte van de toekomstige, die na de beslissing over den tegenwoordigen toestand aanvangt en de vergelding medebrengt. Zoo Mk. 10 : 30, Luk. 18 : 30 (ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ). In de parallele plaats Mt. 19 : 28 staat: ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ en Luk. 20 : 35 worden tegenover de υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου gesteld οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν τυχεῖν. De αἰὼν μέλλων is derhalve de met de palingenesie (vgl. Openb. 22 : 5) beginnende nieuwe periode der wereld (zie onder παλιγγενεσία) aanvangend met en afhankelijk van de opstanding der dooden, bepaald van de wederkomst van Christus Mt. 13 en 24. Toch omvat de αἰὼν οὗτος den geheelen tijd der wereld tot aan het punt van de συντέλεια τοῦ αἰῶνος, in welke uitdrukking de betrekking met de toekomst nog ontbreekt. Haar einde wordt gevormd door de τέλη τῶν αἰώνων 1 Kor. 10 : 11, συντέλεια τῶν αἰώνων Hebr. 9 : 26, in welke benaming op dezelfde wijze de tegenwoordige periode der wereld evenals op andere plaatsen de toekomstige (Ef. 3 : 21 εἰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν

αἰώνων, Hebr. 13:8 εἰς τοὺς αἰῶνας) om het begrip wat algemeener uit te drukken in het meervoud aangeduid wordt, zooals elders χρόνοι b. v. 1 Petr. 1:20, Hand. 1:6; Lat. tempora. Hebr. 9:26 vindt Riehm, Lehrbegriff des Hebräerbr. 1, 209 het gevoelen, dat het keerpunt van de beide perioden der wereld reeds gekomen is, dat de αἰὼν μέλλων reeds begonnen is met de eerste verschijning van Christus, tegen Hebr. 1:6, 2:5—8, 11:40, 1 Kor. 15:20—28. Vgl. Hebr. 6:5 met 4:9, 11; 10:35, 36. De uitdrukking συντέλεια τῶν αἰώνων zegt niets anders dan 1:1 ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων, vgl. 1 Petr. 1:20 en evenals deze uitdrukking ontleend is aan het Bijbelsch spraakgebruik, zoo is gene ontleend aan die van de school en van het gemeentelijke leven. Het laatste gedeelte van den αἰὼν οὗτος is begonnen met de verschijning van den Messias, ἔσχατον τῶν χρόνων, ἐσχ. ἡμέρα Hand. 2:17, 1 Petr 1:20, Hebr. 1:1, welke laatste uitdrukking ook weder beperkt wordt tot den aan de parousie omiddellijk voorafgaanden tijd, 2 Tim. 3:1, vgl. 1 Tim. 4:1, 1 Petr. 1:5. Daar nu de αἰὼν μέλλων door de in de συντέλεια τοῦ αἰῶνος plaats hebbende beslissing Mt. 13:39, 40, 49 eene zedelijke waarde verkrijgt, vgl. Luk. 20:35 οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν evenals 4 Ezr. 8:1 vgl. met Mt. 20:16, 22:14 wordt ook aan den αἰὼν οὗτος een tegenovergesteld zedelijk karakter toegekend als aan eene periode, die zich van de geopenbaarde waarheid Gods afgekeerd heeft, Mt. 13:22 ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου συμπνίγει τὸν λόγον, vgl. vs. 24 enz. 40, Luk. 16:8 οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός. Dit wordt vooral in de Paulinische geschriften geleerd. Vgl. verder Rom. 12:2, 2 Tim. 4:10, Tit. 2:12, Ef. 2:2, Gal. 1:4, 1 Kor. 2:6, 3:18, 2:6, 8, 2 Kor. 4:4, vgl. Luk. 16:8. Ook Hebr. 6:5 zou hierbij gerekend kunnen worden, vgl. Ef. 3:20, Hebr. 7:16. — Overigens vinden wij de uitdrukking nog Ef. 1:21, 2:7, 1 Tim. 6:17. Synoniem is ὁ καιρὸς οὗτος, ὁ νῦν καιρός, ὁ κόσμος οὗτος. In de Johanneïsche geschriften, ev. brieven, Openb. evenals bij Jakobus, Judas vinden wij de uitdrukking niet. Eigenaardig is 2 Petr. 3:18 αὐτῷ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Zie onder ἡμέρα: ἡμέρα ἀπολυτρώσεως, σωτηρίας, κυρίου, waar de Genitief bepaalt wat den dag kenmerkt, daar hij tot openbaring daarvan dient. Zoo is ἡμέρα αἰῶνος tegenover νῦν de dag, waarop de eeuwigheid openbaar wordt en wel in dezelfde beteekenis als Sir. 18, 10 ὡς σταγὼν ὕδατος ἀπὸ θαλάσσης καὶ ψῆφος ἄμμου, οὕτως ὀλίγα ἔτη ἐν ἡμέρᾳ αἰῶνος.

Ook Hebr. 11:3 sluit aan het spraakgebruik, dat in het latere Grieksch gevonden wordt, aan; 1:2 δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας, waar οἱ αἰῶνες = הָעוֹלָמִים. Eveneens Wijsh. 13:9 εἰ γὰρ τοσοῦτον ἴσχυσαν εἰδέναι ἵνα δύνωνται στοχάσασθαι τὸν αἰῶνα, τὸν τούτων δεσπότην πῶς τάχιον οὐχ εὗρον; עלם, עלמא beteekent in het latere Hebreeuwsch dikwijls *de*

wereld, zooals zij zich in den loop der tijden openbaart, zooals zij aan ons voorkomt, uitgaande van de beteekenis van het woord in de tot nu toe besprokene formule. Zie onder κόσμος. De overgang van עוֹלָם in de beteekenis αἰών tot de beteekenis κόσμος lag in deze formule des te meer voor de hand als juist de voorstelling van de toekomst in die van eene toekomstige orde der dingen, de voorstelling van den tijd der wereld, van het verloop der wereld in die van de wereld in dezen tijd onwillekeurig overgaat. Vgl. het Hollandsche *wereld* en het Duitsche *Welt*, ontstaan uit *weralt*, menschenleeftijd. Vgl. Orelli t. a. pl. S. 82 ff. „So bald unter עוֹלָם... nicht bloss die dunkle verborgene Ferne, sondern auch die bis dahin sich erstreckende Zeitdauer verstanden wurde, die unabsehbare Zeitsphäre, in welche alles uns bekannte Leben eingeschlossen ist, so musste von selbst auch der Inhalt dieser Sphäre denselben Namen bekommen, d. h. die Welt, nicht zwar als der Raum, der ebenso wie die Zeit unbegrenzt ist (Levy), sondern der Complex aller Stoffe und Kräfte, aller Ursachen und Erscheinungen, welche in ununterbrochenem zeitlichen Zusammenhange stehen und eine Lebenssphäre bilden. Im Bibl. Hebräismus ist weder die Unterscheidung verschiedener עוֹלָמִים noch auch die Bed. Welt nachweisbar. Desto gemeinüblicher ist Beides in der jüd. Sprache von der soterischen Zeit an und in anderen Dialecten." Vgl. ook Bleek en Delitzsch t. d. pl. Hiermeê overeenkomstig heeft αἰών allereerst in het meervoud de beteekenis κόσμος verkregen. In het N. T. evenwel alleen in den voor Joodsch-Christelijke lezers bestemden Brief aan de Hebreërs. In de apocriefe literatuur de singularis, evenwel alleen Wijsh. 13:9, 14:6, 18:4. Vgl. 4 Esr. 6, 55: „Propter nos creasti seculum." Vs. 59 „Si propter nos creatum est seculum, quare non hereditatem possidemus cum seculo?"

Αἰώνιος, ον (het vrouwelijke αἰωνία 2 Thess. 2:16 παράκλησις αἰωνία. Hebr. 9:12 αἰωνία λύτρωσις. Op de eerste plaats lezen F G αἰώνιον; daarenboven C 2 Petr. 1:11 αἰώνια βασιλεία, B Hand. 13:48 ζωὴ αἰωνία. Ook in enkele plaatsen van het gewone Grieksch, Plat. Tim. 38, B: αἰωνία φύσις (?); Diod. Sic. 1, 1): tot den αἰών, den tijd behoorend, voortdurend, bestendig, eeuwig. Plat. Rep. 2, 363 D ἡγησάμενος κάλλιστον ἀρετῆς μισθὸν μέθην αἰώνιον. Legg. 10, 904 A: ἐπειδὴ κατεῖδεν ἡμῶν ὁ βασιλεύς... ἀνώλεθρον ἂν γινόμενον ἀλλ' οὐκ αἰώνιον ψυχὴν καὶ σῶμα. Filem. 16 (ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς). Het meest in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch. De LXX i. p. v. het subst. עוֹלָם. In het N. T. meestal in de constructie ζωὴ αἰώνιος Mt. 19:16, 29; 25:46, Mk. 10:17, 30, Lk. 10:25, 18:18, 30, Hand. 13:46, 48, Rom. 2:7, 5:21, 6:22, 23, Gal. 6:8, 1 Tim. 1:16, 6:12, 19, Tit. 1:2, 3:7, Jud. 21, Joh. 3:15, 16, 36; 4:14, 36; 5:24, 39; 6:27, 40, 47, 54, 68; 10:28; 12:25, 50, 17:2, 3, 1 Joh. 1:2, 2:25, 3:15, 5:11, 13, 20, waarvoor

1 Tim. 6 : 19 Lchm. Tdf. Tr. W. ἡ ὄντως ζωή lezen, overeenkomstig het ζῆν εἰς τὸν αἰῶνα, opp. πρόσκαιρος 2 Kor. 4 : 18: τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. Deze ζωὴ αἰώνιος behoort tot de αἰὼν μέλλων. Vgl. Luk. 18 : 30, Mk. 10 : 30, Joh. 12 : 25. In het ev. v. Joh. en 1 Joh. alleen in deze constructie. Daar komt de ζωὴ αἰώνιος zoowel als toekomstg voor 6 : 27, 12 : 25, 4 : 14, 26 als tegenwoordig Joh. 17 : 3 en de overige plaatsen, vgl. 11 : 26, 27, 8 : 51, waarmeê het gevoelen van den brief aan de Hebreërs overeenstemt, volgens hetwelk de δυνάμεις μέλλοντος αἰῶνος reeds thans gesmaakt worden. Zie ζωή. Vgl. Weiss, Der Joh. Lehrbegr. § 1, opp. τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον Mt. 25 : 41, 18 : 18 Jud. 7, κόλασις αἰώνιος Mt. 25 : 46, 2 Thess. 1 : 9 ὄλεθρος αἰώνιος. Vgl. ook Mk. 3 : 29 αἰώνιος κρίσις (waar Lchm. Tdf. lezen ἁμάρτημα). Hebr. 6 : 2 κρίμα αἰώνιον. Verbonden met σωτηρία Hebr. 5 : 9, λύτρωσις Hebr. 9 : 12, κληρονομία 9 : 15, διαθήκη 13 : 20, δόξα 2 Tim. 2 : 10, 1 Petr. 5 : 10 βασιλεία 2 Petr. 1 : 11. Αἰώνιος is een bijzonder praedicaat van de heilsgoederen der Goddelijke openbaring, waardoor aangeduid wordt, dat zij niet aan de vergankelijkheid onderworpen zijn. Vgl. 2 Kor. 5 : 1, synon. ἄφθαρτος 1 Petr. 1 : 23, vgl. vs. 25, ἀκατάλυτος Hebr. 7 : 16; ἱερεὺς — κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου, vgl. vs. 17 en 9 : 14 ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκε τῷ θεῷ. Terecht heeft men er opmerkzaam op gemaakt, dat αἰώνιος vooral op de toekomst betrekking heeft, terwijl ἀΐδιος het verledene en de toekomst bevat. Zie verder onder ἀΐδιος. Vgl. Tittmann, De synon. in N. T. I, 38 „ἀΐδιος utrumque denotat, et qui praeterito tempore omni fuit et qui non habet finem, sed αἰών. est, cujus nullus finis cogitatur." Juist dit, dat αἰών. gelijk als עולם het einde uitsluit, maakt het woord voor dat gebruik geschikt, zonder dat het gebruik voor sedert lang voorbijgegane tijden buitengesloten was. Vgl. voor de uitdrukking χρόνοι αἰώνιοι Rom. 16 : 25 en Tit. 1 : 2. 2 Tim. 1 : 9 κατὰ χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων, waar alle tot nu toe verloopene, tot den αἰών a parte ante behoorende perioden samengevat worden en dat verklaard moet worden naar het Hebreeuwsche מעולם. Zie hier beneden onder αἰών zooals ἀπ' αἰῶνος Luk. 1 : 70, Hand. 3 : 21; of Kol. 1 : 26 (vgl. met Rom. 16 : 25): τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, νυνὶ δὲ ἐφανερώθη. Bij 2 Tim. 1 : 9 vgl. Ef. 1 : 4, 11, 1 Petr. 1 : 20. — Anders nog Rom. 16 : 26, 2 Kor. 4 : 17, 5 : 1, 1 Tim. 6 : 16, Openb. 14 : 6.

Ἀκαταληψία, ας, ἡ onbegrijpelijkheid Philo I, 384, 10, Eus. III, 1208 B.

Ἀκατάλλακτος, ον (καταλλάσσω) onverzoenlijk Philo I, 593, 9, II, 3, 34.

Ἀκατάλυτος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό van α priv. en καταλύω, onvernietigbaar, wat niet verstoord of gesloopt kan worden, ζωή = onvergankelijk, eeuwig leven. Hebr. 7 : 16.

'Ακατάπαστος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό van α priv. en καταπάσσω ik bestrooi, vandaar niet bestrooid. Alleen eene variant 2 Petr. 2 : 14.

'Ακατάπαυστος, ον (καταπαύω) zonder ophouden, voortdurend; τινός = rusteloos met iets bezig. 2 Petr. 2 : 14.

'Ακαταπαύστως zonder ophouden, Passio Perp. 81 : 1, 15.

'Ακατάπληκτος, ον onverschrokken Philo II, 118, 14, Jos. Ant. 15, 8, 4.

'Ακαταπολέμητος, ον niet te onderwerpen in den oorlog Epiph. III, 41 C.

'Ακατάποτος, ον niet te verzwelgen Job 20 : 18.

'Ακατάρτιστος, ον niet gereed, onvolmaakt Iren. 1106 C.

'Ακατασκεύαστος, ον niet gereed, onvolmaakt Gen. 1 : 2, Eus. III, 373 B.

'Ακατάσκοπος, ον, niet gezien, niet opgemerkt Clem. A, 1, 657 B, Clement. 345 B.

'Ακατάσχετος, ον (κατέχω) niet te bedwingen, teugelloos, Jak. 3 : 8, waar evenwel ook ἀκατάστατον gelezen wordt. Act. Petr. 90 : 7.

'Ακατηγόρητος, ον (κατηγορέω) niet beschuldigd Jos. Ant. 17, 11, 3.

'Ακατήχητος, ον (κατηχέω) niet onderwezen in den godsdienst Arius bij Epiph. II, 212 A.

'Ακαυχησία, ας, ἡ het niet roemen, nederigheid. Pseud. Ignat. 868 A.

'Ακελδαμά of 'Ακελδαμάχ (WH. 'Ακελδ., Tisch. 'Αχελδ.) van חֲקַל דְּמָא akker des bloeds, Akeldama, Hand. 1 : 19. Zie Kautzsch, Gramm. des Bibl. Aram. 8, 173.

'Ακέραιος, ον (κεράννυμι). 1 Onvermengd, zuiver, van wijn, metalen. 2 Van den geest, onschuldig, eenvoudig Mt. 10 : 16, Rom 16 : 19, Fil. 2 : 15.

'Ακαιρέομαι, οῦμαι, van α en καιρός, niet in de gelegenheid zijn, Fil. 4 : 10.

῎Ακανθα, ης, ἡ (ἀκή een punt), a doorn Mt. 7 : 16, Lk. 6 : 44, Hebr. 6 : 8, εἰς τὰς ἀκάνθας onder de doornen Mt. 13 : 22, Mk. 4 : 7, Lk. 8 : 14, ἐπὶ τὰς ἀκ. op een grond, waarin zaden van doornen verborgen waren, Mt. 13 : 7. b Eene doornachtige plant: στέφανον ἐξ ἀκανθῶν Mt. 27 : 29, Joh. 19 : 2, want gewone doornen zouden òf krankzinnigheid òf den dood ten gevolge hebben gehad. Welke soort van plant bedoeld is, is niet duidelijk. Sommigen lezen ἀκάνθων van ἄκανθος, acanthus.

'Ακάνθινος, ον doornig, gemaakt uit de takken eener doornachtige plant Mk. 15 : 17, Joh. 19 : 5 (Jez. 34 : 13). Vgl. het voorgaande woord.

'Ακανθοφορέω, doornen dragen Orig. I 265 B, Greg. Naz. 1, 949 B.

'Ακάρδιος, ον (καρδία) geen hart hebbend. Vecors, excors, laf, dwaas Spreuk. 13 : 13, 17 : 16, Sir. 6 : 20, Jer. 5 : 21. Vgl. Hoz. 7 : 11 ὡς περιστερὰ ἄνους οὐκ ἔχουσα καρδίαν.

῎Ακαρπος, ον, zonder vrucht. 1 δένδρα Jud. 12. 2 Figuurlijk van hem, bij wien het woord der prediking geen vruchten van bekeering en

heiliging voortbrengt Mt. 13 : 22; ook van dat woord zelf, inzoover het geenen heiligenden invloed uitoefent op hem, die het hoort Mk. 4 : 19. In 't algemeen van iets, waardoor niets goeds gesticht of uitgewerkt wordt 1 Kor. 14 : 14, of van iemand, die geene goede werken voortbrengt Tit. 3 : 14; = slecht, verwerpelijk Ef. 5 : 11; εἴς τι = onvruchtbaar ten opzichte van iets 2 Petr. 1 : 8.

'Ακαταιτίατος, ον niet beschuldigd Jos. B. J. 2, 14, enz.

'Ακατάλυπτος, ον ongedekt, ongesluierd Lev. 13 : 45, Philo, I, 72, 13, II, 309, 44, 1 Kor. 11 : 5, 13, Eus. III, 1061, D, φωνή.

'Ακατάληπτος (καταλαμβάνω) niet gevangen, teg. καταληπτός. Niet in te nemen Jos. B. J. 3, 7, 7. — Figuurlijk onbegrijpelijk Philo I, 156, 49 αἰσθήσει, Iren. 456 A. Een gnostisch wezen Epiphanes bij Iren. 568 B en Hippol. Haer. 294, 12.

'Ακεραιοσύνη, ης, ἡ zuiverheid Barn. 3 : 10.

'Ακήδευτος, ον (κηδεύω) onbegraven Jos. Ant. 6, 14, 8.

'Ακηδία, ας, ἡ, taedium, anxietas, zorgeloosheid, nalatigheid Ps. 118 : 28, Sir. 29 : 5, Jez. 61 : 3, Athan. II, 896 B.

'Ακηδιάω, άσω, nalatig zijn, moedeloos worden Ps. 60 : 3, 101 : 1, 142 : 4, Sir. 22 : 13, Baruch 3 : 1.

'Ακηδιάζω zich ergens niet om bekommeren, verwaarloozen Zosimus (gesch. v.) 2.

'Ακηλίδωτος, ον onbevlekt Wijsh. 4 : 9, Βίος, 7 : 26 ἔσοπτρον, Philo I, 156, 25, II, 443, 41.

"Ακηπος, ον (κῆπος) zonder eenen tuin Greg. Nazianz. III, 29 A.

'Ακήρατος (ἀκέρατος), Philipp. (vert. v.) 3, onvermengd, rein.

'Ακιβδήλευτος, ον (κιβδηλεύω) onvervalscht Philo I, 144, 12; 217, 29, χαρά. Hesychius 'Ακιβδήλευτος, ἀκακούργητος, ἄδολος.

'Ακιδωτός, ή, όν (ἀκίς) puntig, scherp Spreuk. 25 : 18. τόξευμα.

'Ακληρέω, ήσω arm, ongelukkig zijn 2 Makk. 14 : 8, Polyb. 1, 7, 4; 9, 30, 3.

'Ακλινής, ές, onbewegelijk, onwankelbaar, vast Philo I, 194, 1, Hebr. 10 : 23, Athen. Legat. 31, p. 961, C, Iren. 545 B.

'Ακλινῶς onbewegelijk Philo I, 174, 31.

'Ακλόνητος, ον (κλονέω) ongeschokt Hippol. 595 A, Orig. II, 289 B.

'Ακμαῖος bloeiend, krachtig. Heracl. 32 : 7.

'Ακμάζω, άσω van ἡ ἀκμή, de volle bloesem of bloem, in vollen bloei staan, vervolgens beginnen te rijpen. Openb. 14 : 18.

'Ακμή, ῆς, ἡ puntigheid van stijl, Hermog. Rhet. 249, 9. Moeilijk tijdsverloop 2 Makk. 1 : 7.

'Ακμήν, adverb. eigenl. Accus. van ἡ ἀκμή. Adverbialiter gebruikt = op het oogenblik, juist nu. Bij latere Grieksche schrijvers in strijd met het Attische taalgebruik = ἔτι nog. Mt. 15 : 16.

Ἀκμητί (ἀκμής) zonder moeite, gemakkelijk Jos. B. J. 1, 16, 2, Theod. III, 1077.

Ἄκναφος, hardere vorm voor ἄγναφος. Zie den kritischen apparaat bij Mt. 9:16, Mk. 2:21.

Ἀκοίμητος, ον slapeloos Wijsh. 7:10, Philo I, 579, 6, ὄμμα van God, 584, 26, ὀφθαλμός. II, 219, 15 τοῖς διανοίας ἀκοιμήτοις ὄμμασι. Die niet sterft Apoc. Petr. 27. Substantief οἱ Ἀκοίμητοι, een naam gegeven aan kloosterlingen, die nabij Constantinopel woonden. In hun klooster had dag en nacht de dienst plaats. Theod. IV, 1365 A, Theod. Lector 173 B, 180 B.

Ἀκοινώνητος, ον niet mede te deelen. Wijsh. 14:21 ὄνομα = יהוה. Geëxcommuniceerd, verbannen Nic. 1, 5, 16, Eus. II, 497 B, 628 A, Athan. 1, 584 A, II, 704 A.

Ἀκολασία, ας, ἡ teugelloosheid, onmatigheid, Act. Thom. 83:28.

Ἀκολουθέω, van κέλευθος, het gaan, de gang, reis, pad, weg, ἀκόλουθος, begeleider (α copul.). Vandaar *begeleiden*, *meêgaan*, *volgen* als strijdmakker (Xen. Hell. 5, 3, 26 enz. = σύμμαχον εἶναι), als soldaat in tegenstelling met πολεμαρχεῖν, als dienaar (Plat. Alc. 3), vgl. Mt. 27:55 αἵτινες ἠκολούθησαν τῷ Ἰυ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονοῦσαι αὐτῷ. Joh. 12:26 ἐὰν ἐμοί τις διακονῇ, ἐμοὶ ἀκολουθείτω. Tegenover προάγειν Mt. 21:9, Mk. 11:9; ἡγοῦμαι, ἄρχομαι Plat. Rep. 5, 474, C, Plut. Pull. et Sol. 3, Moral. 1008, B. *a* Begeleiden, volgen, navolgen Mt. 4:20, 22, 25 enz. in de evangeliën, Hand. en Openb. Bij 1 Kor. 10:4 πνευματικὴ ἀκολουθοῦσα πέτρα zie onder πνευματικός. Geconstr. met den Dat. Ook μετά τινος = begeleiden, meêgaan, Luk. 9:49, Openb. 6:8, 14:13, eene door Phrynichus niet goedgekeurde, maar door Lobeck, Phryn. 353 etc. gerechtvaardigde en op voorbeelden uit Demosthenes, Isocrates en anderen rustende constructie. Ὀπίσω τινός Mt. 10:38, Mk. 8:34. Vgl. 1 Kon. 19:20, Jez. 45:14. Ook tijdelijk: ergens op volgen Openb. 14:8, 9. Vgl. Sir. prol. πολλῶν καὶ μεγάλων ἡμῖν διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἄλλων κατ' αὐτοὺς ἠκολουθηκότων δεδομένων. Strab. 3, 165. Theophr. De caus. plant. 4, 11, 9. Vgl. 2 Makk. 4, 17 ταῦτα ὁ ἀκόλουθος καιρὸς δηλώσει. 3 Ezr. 8, 16: τὰ τούτοις ἀκόλουθα. Dem. c. Phil. 51 δεῖ τοὺς ὀρθῶς πολέμῳ χρωμένους οὐκ ἀκολουθεῖν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' αὐτοὺς ἔμπροσθεν εἶναι τῶν πραγμάτων. Op deze plaats is het tegelijkertijd *b* overgebracht op geestelijke, bepaaldelijk zedelijke verhoudingen. Vandaar bepaald zijn, volgen, gehoorzamen. Zoo meermalen in het gewone Grieksch, b. v. Andoc. c. Alc. 31, 35 οὐκ αὐτὸς τοῖς νόμοις τοῖς τῆς πόλεως, ἀλλ' ὑμᾶς τοῖς αὐτοῦ τρόποις ἀκολουθεῖν ἀξιῶν. 2 Makk. 8:36 διὰ τὸ ἀκολουθεῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προτεταγμένοις νόμοις. Marc. Ant. 7, 31 Ἀκολούθησον θεῷ. Vgl. Plat. Legg. 4, 716 C τίς οὖν δὴ πρᾶξις φίλη καὶ ἀκόλουθος θεῷ; Bij Demosth. en Polyb. τοῖς καιροῖς ἀκολουθεῖν, zich naar de omstandigheden

schikken. (De door Pape aangehaalde plaats Thuc. 3, 38: ἀκ. τῇ γνώμῃ is door hem onjuist verklaard, daar τῇ γνώμῃ dat. instr. is, vgl. K. W. Krüger bij deze plaats). Hieraan sluit zich het spraakgebruik der evangeliën en Apoc. 14:4 van de leerlingen van Jezus aan, en niet daaraan, dat in de oudheid het onderwijs *ambulando* gegeven werd, zooals in alle woordenboeken, ook nog bij Grimm gezegd wordt, zonder dat daarvoor eenig bewijs uit het spraakgebruik gegeven kan worden. De eenige plaats uit het vóór-Christelijke Grieksch is 1 Kon. 19:20 van de verhouding van Eliza en Elia. De wezenlijke toestand geeft aan de voorstelling meer uitdrukking. Daar wij onderscheid moeten maken tusschen de toevallige en niet toevallige begeleiding van Jezus door de ὄχλοι πολλοί Mt. 4,25, 8:1 enz. en de navolging, waartoe Jezus zelf sommigen (Mt. 9:9, 19:21) of in 't algemeen opwekt (Mt. 10:38, 16:24, Joh. 8:12, 12:26) of die sommigen voorstellen (Mt. 8:19, Luk. 9:57, 61), zien wij ten eerste, dat daarbij aan eene blijvende gemeenschap met Jezus gedacht wordt en dat niet alleen om te leeren, zooals past bij de verhouding van eenen leerling tot eenen leermeester (Mt. 8:19 διδάσκαλε, ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ), maar ten behoeve van het in deze gemeenschap erkende, of verwachte en zich aanbiedende heil. Vgl. Luk. 9:62, Mt. 19:21: δεῦρο ἀκολούθει μοι als antwoord op de vraag vs. 16 τί ἀγαθὸν ποιήσω ἵνα σχῶ ζωὴν αἰώνιον. Vgl. de toevoeging bij Mk. 10:21 ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ. Mt. 8:22, 10:38, 19:27. Vandaar ook de noodzakelijkheid van het πάντα ἀφιέναι om der wille van de gemeenschap met Jezus Mt. 9:9, 19:21, 27, 28, Mk. 2:14, 10:21, 28, Luk. 5:11, 27, 28; 18:22, 28 (vgl. Fil. 3:7 enz.). Juist daardoor evenwel duidt de navolging van Jezus aan een vertrouwelijk zich bij Hem aansluiten, zijne leiding volgen, zooals dit vooral duidelijk is Joh. 8:12, 10:4, 5, 27, 28. Vgl. Joh. 1:37, 38, 41, 44. Zoo is de hoofdzaak in de navolging van Jezus het zich bij Hem aansluiten met geloof, vertrouwen en gehoorzaamheid. Als het tweede punt van gewicht komt dan dit voor, dat degenen, die zich bij Hem aansluiten, zijn voorbeeld volgen, zich aan zijn voorbeeld houden (vgl. de uiteenzetting over het φίλη καὶ ἀκόλουθος θεῷ Plat t. a. pl.: ὁ δὴ θεὸς ἡμῖν πάντων χρημάτων μέτρον ἂν εἴη μάλιστα) en dit wordt bijzonder daar duidelijk, waar Jezus op de noodzakelijkheid der zelfverloochening en van de gemeenschap met het kruis in zijne navolging nadruk legt. Vgl. Mt. 8:19 met 20, Mk 8:34 en de parallele plaatsen, waar het tweevoudige ἀκολουθεῖν (bij Mt. en Lk. op de eerste plaats ὀπίσω μου ἔρχεσθαι) klaarblijkelijk onderscheiden zijn, eerst = zich vertrouwelijk, geloovig aansluiten, dan = zijn voorbeeld volgen. Mt. 10:38. Vgl. Joh. 13:36, 12:26 vgl. met vs. 25. Zoo is de navolging van Jezus beiden, eene geloofsgemeenschap en eene gemeenschap des levens en lijdens met Hem. Wanneer vooral in de

synoptische evangeliën de levensgemeenschap op den voorgrond schijnt te staan, rust dit daarop, dat eene aansluiting aan Jezus eerst niet mogelijk was zonder eene uitwendige levensgemeenschap, waarom het ook bijna overal in de synoptische evangeliën deze uitwendige vereeniging met Jezus is, waarin de navolging zich openbaart. Vgl. Mt. 8:19, 9:9, 19:21 enz. Daar evenwel in het leven van Jezus zoowel zijn innerlijk wezen als ook de verhouding tusschen Hem en de wereld uitgedrukt was, kon deze uitwendige levensgemeenschap niet bestaan zonder innerlijke geestelijke en zedelijke gemeenschap, zonder een gelijksoortig leven en zelfverloochenende gemeenschap met het kruis. Het is evenwel onjuist, wanneer gewoonlijk zooals in de patristische exegese tot op Thomas a Kempis en verder geregeld zelfverloochening en gemeenschap met het kruis als het eenige en eigenlijke punt van gewicht in de navolging van Jezus op den voorgrond gesteld wordt, waarbij het voornaamste, de geloofsgemeenschap deels op den achtergrond gesteld wordt, deels niet tot zijn recht komt. — Wij kunnen nog opmerken, dat met uitzondering van Mt. 10:38 en parallele plaatsen evenals 16:24, overal in de synoptische evangeliën de uitwendige aansluiting aan Jezus in het ἀκολουθεῖν inbegrepen is, terwijl het in het Joh. ev. (behalve 1:37—41) alleen 8:12, 10:4, 5, 27, 12:26 als een zelfstandig begrip voorkomt, afgezien van zijnen oogenblikkelijken vorm in de tijdelijke en plaatselijke verbintenis met Jezus. In de brieven en de Hand. vinden wij de uitdrukking nergens, maar wel Openb. 14:4, οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ.

Ἀκολουθία, ας, ἡ overeenstemming, volgzaamheid, gehoorzaamheid Jos. Apion 2, 3. Het gevolg Athen. 49, 3. Regel, orde, ambtelijke plicht, ceremonie Theod. III, 1033 B, Martyr. Hippol. 557, Vit. Epiph. 33 A, 68 D.

Ἀκόλουθος, ον overeenstemmend, naar de analogie. Ὁ ἀκόλουθος = acolythus, een acolouth Cyprian. Epist. 28, 3, Eus. II, 621 A, 1064 A, Hieronym. I, 532. Τὸ ἀκόλουθον = het bestaan of wezen Strab. 2, 1, 11, Philo I, 209, 10.

Ἀκολούθως overeenkomstig met Dion. H. VI, 800, 5, Phil. I, 456, 8.

Ἀκοντίζω met de spies werpen, Zosimus (gesch. v.) 18.

Ἀκοπιάστως zonder vermoeienis Wijsh. 16:20.

Ἀκούμβιτος (accumbere) rustbank, Acta van Xantippe en Polyxena 3, 17.

Ἀκουσιάζομαι zondigen in onwetendheid Num. 15:28.

Ἀκουτίζω, ἴσα (ἀκουστής) doen hooren, verklaren, bekendmaken Richt. 13:23, Ps. 50:10, Hoogl. 2:14, Orig. 1, 509 C, Act. Thom. 10:36.

Ἀκούω, Impf. ἤκουον, Fut. ἀκούσομαι en ἀκούσω, Pf. ἀκήκοα, Aor. pass. ἠκούσθην hooren. 1 Absol. 1 De gave van het gehoor bezitten (niet doof zijn) Mt. 11:5, Mk. 7:37, Lk. 7:22. 2 luisteren (die gave gebruiken) naar

wat gezegd is. Zoo bij vermaningen ἀκούετε Mk. 4 : 3, ἀκούσατε Jak. 2 : 5, ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω Mt. 11 : 15, 13 : 9, Mk. 4 : 23, Lk. 14 : 35, Openb. 2 : 7, 11, 17, 29, 3 : 6, 13, 22. 3 Verstaan, de bedoeling begrijpen van hetgeen gezegd is Mt. 13 : 15 enz. Mk. 8 : 18, 1 Kor. 14 : 2. a Met een object 1 ἀκούω τι iets hooren. a Met het oor vernemen wat in iemands tegenwoordigheid gezegd is (onmiddellijk hooren) τὴν φωνήν Mt. 12 : 19, Joh. 3 : 8, Openb. 4 : 1, 5 : 11, 18 : 4, Hand. 22 : 9 enz. Τὸν ἀσπασμόν Lk. 1 : 41, Γαλιλαίαν Lk. 22 : 6, ἀνάστασιν νεκρῶν Hand. 17 : 32, τὸν λόγον Mk. 5 : 36, Mt. 19 : 22, Joh. 5 : 24, τοὺς λόγους Hand. 2 : 22, 5 : 24, Mt. 7 : 24, ῥήματα 2 Kor. 12 : 4, τί λέγουσιν Mt. 21 : 16, pass. Mt. 2 : 18, Openb. 18 : 22 etc. τί ἔκ τινος 2 Kor. 12 : 6, gevolgd door ὅτι Hand. 22 : 2, Mk. 16 : 11, Joh. 4 : 42, 14 : 28. b Ontvangen door hooren, leeren (uit den mond van den leermeester of verhaler) Hand. 15 : 17, Mt. 10 : 27, Rom. 15 : 21, Ef. 1 : 13, Kol. 1 : 6, Joh. 14 : 24, 1 Joh. 2 : 7, 24, 3 : 11, Χριστόν met Christus bekend worden door apostolisch onderwijs Ef. 4 : 21. Pass. Lk. 12 : 3, Hebr. 2 : 1,. τί met den Gen. v. d. persoon, van wien men hoort Hand. 1 : 4, τὶ παρά τινος Joh. 8 : 26, 40, 15 : 15, Hand. 10 : 22, 28 : 22, 2 Tim. 2 : 2 (παρά τινος zonder een uitgedrukt voorwerp Joh. 1 : 40). ἔκ τινος Joh. 12 : 34. ἀπό met den Gen. van den persoon 1 Joh. 1 : 5, met περί τινος Hand. 9 : 13. Gevolgd door ὅτι Mt. 5 : 21, 27, 33, 38, 43. c 'Ακούω τι, iets komt iemand ter oore, hooren zeggen, middellijkerwijze leeren kennen. Met den Acc. van de zaak τὰ ἔργα Mt. 11 : 2, ὅσα ἐποίει Mk. 3 : 8. πολέμους Lk. 21 : 9, Mt. 24 : 6, Mk. 13 : 7. Leeren, hooren, vernemen Mt. 2 : 3, 22 : 7, Mk. 2 : 17, 3 : 21. Gal. 1 : 13, Ef. 1 : 15, Kol. 1 : 4, Filem. 5 enz. gevolgd door ὅτι Mt. 2 : 22, 4 : 12, 20 : 30, Mk. 6 : 55, 10 : 47, Joh. 4 : 47, 9 : 35, 11 : 6, 12 : 12, Gal. 1 : 23; περί τινος Mk. 7 : 25, τὶ περί τινος Lk. 9 : 9, 16 : 2, 23 : 8. Gevolgd door een Acc. met een participium Lk. 4 : 23, Hand. 7 : 12, 2 Thess. 3 : 11, 3 Joh. 4 gevolgd door een Acc. c. Inf. Joh. 12 : 18, 1 Kor. 11 : 18. Pass. Hand. 11 : 22, 1 Kor. 5 : 1, Mt. 28 : 14, Mk. 2 : 1, Joh. 9 : 32. d Luisteren naar eenen leermeester: τοὺς λόγους Mt. 10 : 14, met aandacht hooren τὸν λόγον Joh. 8 : 43, τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ vs. 47. e Begrijpen, verstaan (Lat. audio) Mk. 4 : 33, Gal. 4 : 21 (Lchm. in margine ἀναγινώσκετε). 2 'Ακούειν wordt alleen verbonden met den Gen. van het object, wanneer iemand met zijne eigen ooren hoort of verneemt. a Met den Gen. van een persoon; α iemands stem vernemen: οὗ van Christus, wiens stem gehoord wordt in het onderwijs zijner leerlingen (Lk. 10 : 16) Rom. 10 : 14. β Aan iemand gehoor geven, luisteren Mt. 2 : 9, Mk. 7 : 14, 12 : 37, Lk. 2 : 46, 10 : 16, 15 : 1, 19 : 48, 21 : 38, Hand. 17 : 32, 24 : 24, 25 : 22, Joh. 6 : 60. γ Hooren en gehoorzamen Mt. 17 : 5 (Mk. 9 : 7, Lk. 9 : 35), Joh. 3 : 20, 10 : 8, Hand. 3 : 22 enz. 4 : 19, 7 : 37, 1 Joh. 4 : 5. Vandaar

δ het gebruik bij Johannes in den zin van *luisteren*, van God, die de gebeden der menschen hoort Joh. 9:31, 11:41, 1 Joh. 5:14 enz. (de LXX vertaalt שָׁמַע door εἰσακούω). ε Met den Gen. van den pers. en een ptcp. Mk. 14:58, Lk. 18:36, Joh. 1:37, 7:32, Hand. 2:6, 11, Openb. 16:5. ἤκουσα τοῦ θυσιαστηρίου λέγοντος Openb. 16:7 eene poëtische personificatie. b Met den Gen. van eene zaak τῆς βλασφημίας Mk. 14:64 (Lchm. τὴν βλασφημίαν als Mt. 26:65. De Acc. duidt alleen het object aan. Τῆς βλασφ. = αὐτοῦ βλασφημοῦντος, τῶν λόγων Lk. 6:47 (Mt. 7:24 τοὺς λόγους), Joh. 7:40, συμφωνίας καὶ χορῶν Lk. 15:25, τοῦ στεναγμοῦ Hand. 7:34, τῆς ἀπολογίας Hand. 22:1. De vaak voorkomende uitdrukking ἀκούειν τῆς φωνῆς (= שָׁמַע בְּקוֹל Ex. 18:19) bedoelt: duidelijk de geluiden van iemands stem, iemands woorden verstaan Joh. 5:25, 28, Hand. 9:7, 11:7, 22:7, Hebr. 3:7, 15, 4:7, Openb. 16:13, 21:3. β. Gehoorzaam zijn aan iemands stem Joh. 5:25 (οἱ ἀκούσαντος, sc. τῆς φωνῆς) 10:16, 27, 18:37, Openb. 3:20. Joh. 12:47, 18:37, Lk. 6:47, Hand. 22:1 is het beter het pron. μοῦ, dat voorafgaat, als eenen possessiven Gen. te beschouwen dan met B 167 eenen dubbelen Gen. van het object, een van den persoon en een van de zaak aan te nemen. De Johanneïsche phrase ἀκούειν παρὰ τοῦ θεοῦ of τὶ παρὰ θεοῦ beteekent a in het gemoed de innerlijke gemeenschap met God opmerken Joh. 6:45. b Onderwezen zijn door Gods gemeenschap Joh. 8:26, 40, geleerd zijn door den duivel Joh. 8:38.

'Ακοή, ἡ, act. en pass evenals *gezicht* zoowel het zintuig aanduidt als datgene wat gezien wordt. 1 ac. ***het gehoor*** als zintuig Mt. 13:14, Hand. 28:25, 2 Tim. 4:3, 4, Hebr. 5:11, 2 Petr. 2:8. 1 Kor. 12:17 verbonden met ὀφθαλμός en ὄσφρησις. Om het zintuig aan te duiden, wordt gewoonlijk het meervoud gebruikt Mk. 7:35, Luk. 7:1, Hand. 17:20, Hebr. 5:11. 2. Het hooren, b. v. ἀκοῆς ἄξιος Plato en anderen. 1 Sam. 15:22 ἰδοὺ ἀκοὴ ὑπὲρ θυσίαν ἀγαθήν = שְׁמֹעַ, tevoren τὸ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς κυρίου. — 2 Pass. a. Het gehoorde, het bekend gewordene, bericht, fama, nl. traditie. Polyb. 4, 2, 3 ἀκοὴν ἐξ ἀκοῆς γράφειν. Zoo vooral bij Plato, b. v. Tim. 20 C ὁ δ' οὖν ἡμῖν λόγον εἰσηγήσατο ἐκ παλαιᾶς ἀκοῆς. 23, D: ὁπόσων ἀκοὴν παρεδεξάμεθα. Ook Thuc. Paus. Zoo LXX = שְׁמוּעָה, 1 Sam. 2:26 οὐκ ἀγαθὴ ἡ ἀκοή, ἣν ἐγὼ ἀκούω. 2 Sam. 13:30 (al. ἀγγελία). Ps. 112:7 ἀκοὴ πονηρά. Met den Gen. van het object. ἀκοή τινος, datgene wat men over iemand hoort, Mt. 4:24, 14:1, Mk. 1:28, 13:7. Vgl. Thuc. 1, 20, 1 τὰς ἀκοὰς τῶν προγεγενημένων .... ἀβασανίστως παρ' ἀλλήλων δέχεσθαι. Vgl. 2 Sam. 4:4 בְּבֹא שְׁמֻעַת שָׁאוּל מִיִּזְרְעֶאל יְהוֹנָתָן, ἐν τῷ ἐλθεῖν τὴν ἀγγελίαν Σαούλ, Gen. obj. — Gen. van het subject Joh. 12:38, Rom. 10:16 ἡ ἀκοὴ ἡμῶν, vgl. Obadj. 1:1, Jer. 49:14 ἀκοὴν ἤκουσα παρὰ κυρίου. Hebr. שְׁמוּעָה Jez. 28:9, 19, 37:7, Jez. 52:7 εὐαγγελίζεσθαι ἀκοὴν εἰρήνης en zoo ook Jez. 53:1, welke plaats

Joh. 12: 38, Rom. 10: 16 τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν overgenomen wordt. Al naar het verband is, beteekent שמועה datgene wat gehoord wordt, wat men hoort, gerucht, boodschap, zooals 1 Sam. 2: 26, 2 Sam. 13: 30, 1 Kon. 2: 28 (ἀκοὴ ἣν ἀκούω), 10: 7 enz. of volgens eene afgeleide beteekenis datgene wat men zegt, bericht = bericht, mededeeling, boodschap, verkondiging. Zoo Jez. 28: 9, 52: 7, 53: 1 enz. De LXX vertalen in dat geval op eenige plaatsen ἀγγελία Jez. 28: 9, Spreuk. 25: 26, Ez. 7: 26, 21: 12 (datzelfde woord, hetwelk zij in verzwakte beteekenis voor שְׁמוּעָה = gerucht 2 Sam. 4: 4 gebruiken, een bewijs, hoe ἀκοή en ἀγγελία in beteekenis nauw aan elkander verwant zijn. Men zal het verband met de grondbeteekenis op alle bedoelde plaatsen daarin moeten zoeken, dat de inhoud der mededeeling, verkondiging of boodschap iets is, wat de berichtgever zelf van elders vernomen heeft, wat de profeet van Jahwe gehoord heeft en het volk doet hooren, zooals Delitzsch verklaart). Eveneens wordt ἀκοή gebruikt. Vgl. ook behalve de hierboven voor de passieve beteekenis aangehaalde plaatsen nog Plat. Tim. 21, A τοῖον ἔργον τοῦτο Κριτίας ... διηγεῖτο κατὰ τὴν Σόλωνος ἀκοήν, e Solonis ratione. Plut. De εἰ Delph. 386, A πλάττεσθαι ἱστορίαν καὶ ἀκοὴν ἑτέρων. Daardoor wordt het gebruik van ἀκοή b als terminus technicus voor de verkondiging van het heil, op grond van het Goddelijk woord, de Goddelijke opdracht, synon. κήρυγμα, waarbij slechts de onmiddellijke reproductie van de boodschap Gods op den voorgrond staat, terwijl bij ἀκοή spreken en hooren in dezelfde verhouding tot den inhoud staan. Zoo Rom. 10: 17 ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος θεοῦ (vgl. Thuc. t. a. pl., waar ἀκοὴν δέχεσθαι synoniem is met een voorafgaand πιστεύειν), waar naar het verband met vs. 10 onmogelijk de actus audiendi kan zijn verstaan. Vgl. ter zake Num. 24: 4. Eveneens Hebr. 4: 2 ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς. 1 Thess. 2: 13 παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς (vgl. Sir. 41, 23), welke plaatsen duidelijk doen zien, dat ἀκοή als term. techn. gebruikt wordt. Is dit evenwel zoo, dan zal Gal. 3: 2 en vs. 5 moeilijk met Hofmann πίστις ἀκοῆς i. p. v. ἀκοὴ πίστεως geconstrueerd kunnen worden, eene constructie, die noch door de tegenstelling met ἔργ. νόμ. noch door het verband met vs. 6 noodig is, daar de tegenstelling daardoor nog sterker wordt, dat tegenover het subjectieve gedrag de objectiviteit van de evangelieprediking als middel der zaligheid gesteld wordt. Met het begrip ἔργα νόμου komt eene ἀκοὴ πίστεως veelmeer overeen dan eene πίστις ἀκοῆς, in welk geval men eer πίστις εὐαγγελίου verwachten zou. De Gen. πίστεως kan bij de voor ἀκοή ongetwijfeld vaststaande passieve beteekenis zeer goed obj. Gen. zijn.

Εἰσακούω, — σομαι; Aor. 1 pass. εἰσηκούσθην, Fut. εἰσακουσθήσομαι. Bij dichters versterking van het simplex en evenals dit geconstrueerd. Anders = naar iemand hooren, meestal met den Gen. van den persoon

of van de zaak, op iemand achtslaan, iemand ter wille zijn, telkens naar het verband, of = gehoorzamen, of = verhooren. Vgl. Gen. 42:21, 22, waar beide beteekenissen naast elkander staan. LXX = שׁמע (in den zin van verhooren ook = ענה, zie beneden) Gen. 34:17, Ex. 6:12, Num. 16:8. In het N. T. = a gehoorzamen 1 Kor. 14:21 (vgl. Deut. 1:43). In de beteekenis b verhooren, van gebedsverhooring Deut. 9:19 εἰσήκουσε κύριος ἐμοῦ. Num. 20:16 τῆς φωνῆς ἡμῶν. In deze beteekenis ook = ענה Job 30:15, 35:12, Ps. 4:2, 69:17, 143:1, 7 enz., dat anders ook in een soortgelijk verband door ἐπακούω weergegeven wordt. Zoo in N. T. het passivum en dat wel met een persoonlijk subj. Mt. 6:7, Hebr. 5:7 εἰσακουσθείς van Christus (nadere bijzonderheden, zie onder εὐλάβεια). Vgl. Sir. 3:5 ἐν ἡμέρᾳ προσευχῆς αὐτοῦ εἰσακουσθήσεται. Met een zakelijk subject Luk. 1:13 εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου (eveneens Sir. 51:11). Hand. 10:31 εἰσηκ. σου ἡ προσευχή. Bij de LXX vinden wij het passivum niet. Daarentegen meermalen de constr. met den acc., evenwel nooit met een persoonlijk (2 Kron. 18:21 leze men niet εἰσήκουσεν, maar ἔσωσεν αὐτόν), maar steeds met een zakelijk object δέησιν Job 27:9 (Sir. 32:16). Κραυγὴν πτωχῶν Job 34:28. Τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πενήτων Ps. 10:17, τὸν στεναγμόν Ex. 2:25, 6:5. Τὸν γογγυσμόν Ex. 16:7, 8, 9, 12; λόγους Jez. 37:4. Vgl. Herodt. 9, 60 ὥστε καὶ ταῦτα ἐσακούειν. Ook in de beteekenis *gehoorzamen* vinden wij den Acc. van het zakelijk object τὰς ἐντολάς Deut. 11:28, Richt. 2:17, 3:4 (Ex. 16:28, 19:9 = שׁמר). In algemeene beteekenis Hab. 3:1 εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου καὶ ἐφοβήθην, vgl. Thuc. 3, 34, 3 ὑπὸ τῆς μείζονος βοῆς τῶν πολεμίων τὰ ἐν αὐτοῖς παραγγελλόμενα οὐκ ἐσακούοντες.

Παρακούω, daarnevens hooren, van naastebij hooren, overhooren. In de eerstgenoemde beteekenis zou het misschien Mk. 5:36 staan (Volkmar, Weiss), wanneer daar i. p. v. den ook door Lachmann aangenomen receptus ἀκούσας met Tischend. Treg. παρακούσας τὸν λόγον zou te lezen zijn. Daar evenwel het vs. 35 vermelde woord, hoewel ook niet tot Jezus gericht, toch onmogelijk slechts toevallig door Jezus verstaan kon worden, maar noodzakelijk door Hem begrepen moest worden, schijnt de lezing παρακούσας uit het misverstand te zijn ontstaan, dat het woord des Heeren vs. 36 een vernemen van de mededeeling vs. 35 onderstelt. Vgl. Esth. 4:13 ἐὰν παρακούσῃς = החרישׁ Hiphil, dat Ps. 39:13 = παρασιωπᾶν, bij Symmachus παρακούειν. — In het N. T. daarenboven nog slechts Mt. 18:17 = niet willen hooren, de gehoorzaamheid opzeggen, LXX Est. 3:8 τῶν νόμων τοῦ βασιλέως οὐ παρακούουσιν = אֵינָם עֹשִׂים. Tob. 3:4 τῶν ἐντολῶν. Meermalen bij Polybius met den Gen. van den persoon of van de zaak; eveneens bij Jozephus Lucn. Epict. Met den Acc. Esth. 3:3 τὰ ὑπὸ βασιλέως λεγόμενα = עבר. Absoluut Jez. 65:12 ἐλάλησα καὶ παρηκούσατε = לא שׁמע, vgl. hierboven Esth. 4:13.

Παρακοή, ή, zelden in het gewone Grieksch, b. v. Plat. Ep. 7, 341 B διὰ τὰς ὑπὸ τῶν ἄλλων παρακοάς = het verkeerd of gebrekkig hooren. Zoo ook bij Galenus. Daarentegen in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch = ongehoorzaamheid, syn. παράβασις Hebr. 2 : 2 opp. ὑπακοή Rom. 5 : 19, 2 Kor. 10 : 6. Het komt overeen met het Hebr. מְרִי, vgl. 1 Sam. 15 : 23, Deut. 31 : 27, Ez. 2 : 5, 8; 12 : 2, 3, 9, Num. 17 : 25 enz. door de LXX, waaraan παρακοή vreemd is, door ἀπειθής, ἀδικία, ἀντιλογία (rebellie) weergegeven. Het duidt een verzet aan tegen den geopenbaarden wil van God. Vgl. de tegenstelling tusschen ὑπακοή en ἁμαρτία Rom. 5 : 19, 6 : 16. Het zegt, dat hetzij door nalatigheid, hetzij door onwilligheid niet geschied is wat de Goddelijke verplichting van ons eischt. Vgl. t. a. pl. διὰ τῆς ὑπακοῆς . . . δίκαιοι. Hebr. 2 : 2 ongehoorzaamheid, verachting van de wet, zie vs. 3. 2 Kor. 10 : 6 tegenstelling met de ὑπακοὴ τοῦ Χριστοῦ. Zie ὑπακοή.

Ὑπακούω *a* naar iets hooren, luisteren, Hand. 12 : 13, meestal *b* gehoorzamen, opmerken, gevolg geven aan, zich voegen naar, handelen naar den eisch, van dienaars, soldaten, leerlingen. Het komt dikwijls voor bij Plat. Thuc. Xen. Mt. 8 : 27, Mk. 1 : 57, 4 : 41, Lk. 8 : 25, 17 : 6, Ef. 6 : 1, 5, Kol. 3 : 20, 22, 1 Petr. 3 : 6, Rom. 6 : 16 δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε. Vs. 17 ὑπηκούσατε — εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. Rom. 6 : 12 ὑπ. ταῖς ἐπιθυμίαις. Verder van de openbaring van het geloof, inzoover deze in de aanneming van de evangelieverkondiging bestaat. Vgl. Rom. 6 : 17—10 : 16 οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ εὐαγγελίῳ. Vgl. t. a. pl. τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; zoowel met de vermelding van het object 2 Thess. 1 : 8 τῷ εὐαγγελίῳ, 3 : 14 τῷ λόγῳ, Hand. 6 : 7 τῇ πίστει (zie πίστις), vgl. Hebr. 5 : 9 τῷ Χῳ, 14 : 8 πίστει καλούμενος Ἀβρ. ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν, als alleen staande van de blijvende, gewone onderwerping van het geloof aan het verkondigde woord, het bewaren van het woord in geloovige onderwerping. Zoo Fil. 2 : 12 καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε — μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε, vgl. 2 Kor. 7 : 15. Dit gebruik sluit zich aan zoowel aan het gebruik van ὑπακούειν = שָׁמַע, van de gehoorzaamheid aan den uitgesproken wil van God — niet alleen aan de wet — Gen. 22 : 18, 26 : 5, Lev. 26 : 14, 18, Deut. 26 : 14, 17, 30 : 2, Jer. 13 : 10, 11, Jez. 50 : 10 enz. evenals aan het gebruik van het woord ter aanduiding van de rechte verhouding tegenover de wijsheid Spreuk. 2 : 2 (vgl. 17 : 4) = קָשַׁב Hiphil, Sir. 4 : 15, 24 : 22. — Bij de LXX wordt het gewoonlijk met den Gen. verbonden, alleen uitgezonderd Gen. 39 : 10, Spreuk. 8 : 1, 15 : 23, Job 5 : 1, 9 : 3, 13 : 22, 14 : 15 met den Dat. In het gewone Grieksch vinden wij beide constructies. Toch schijnt de laatste, die in het N. T. de eenige is, in het proza de gewone te zijn.

Ὑπήκοος, ον, hoorend naar, gehoorzaam aan den wil van God

Hand. 7 : 39. Evenals ὑπακούειν van de van de geloovigen te eischen gehoorzaamheid 2 Kor. 2 : 9. Van Christus Fil. 2 : 8, van zijne ὡς ἄνθρωπος te bewijzen gehoorzaamheid aan de eischen van God zoowel als van de wet, vgl. Gal. 4 : 4, Hebr. 5 : 8 (zie δοῦλος), als met betrekking tot zijn bijzonder beroep Joh. 10 : 18 ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρός μου. Zelden bij de LXX voor verschillende Hebreeuwsche uitdrukkingen Spreuk. 4 : 3, 13 : 1 (tegenover ἀνήκοος), 21 : 28, Joz. 17 : 13, Deut. 20 : 11. In het gewone Grieksch gewoonlijk met den Gen., LXX met den Dat.

Ὑπακοή, ἡ, gehoorzaamheid, in het gewone Grieksch zeer vreemd, alleen LXX 2 Sam. 22 : 36, in het N. T. en in het kerkelijk Grieksch. a In 't algemeen = gehoorzaamheid Rom. 6 : 16 ᾧ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν. Anders altijd b speciaal van de gehoorzaamheid aan Gods wil, van de gewillige onderwerping aan datgene wat op het gebied der Goddelijke openbaring recht is. Zie Rom. 5 : 19, 6 : 16 en Hebr. 5 : 8 van Christus. Alleen in 't bijzonder nog c van de onderwerping aan den in Christus geopenbaarden wil van God tot zaligheid ὑπακοὴ τῆς ἀληθείας 1 Petr. 1 : 22 (zie ἀλήθ.); ὑπακοὴ πίστεως Rom. 1 : 5, 16 : 26, vgl. Hand. 6 : 7 ὑπήκουον τῇ πίστει. 2 Kor. 10 : 5 ὑπακοὴ τοῦ Xυ. Ook alleen staand als openbaringsvorm van het Christelijk geloof Rom. 15 : 18, 16 : 19, 2 Kor. 7 : 15, 10 : 6, Filem. 21, 1 Petr. 2 : 14 τέκνα ὑπακοῆς.

Ἀκρασία, ας, ἡ (ἀκρατής) krachteloosheid, zwakheid. Meestal overdr. = ἀκράτεια = gemis van zelfbedwang (vooral in liefdesgenot), onmatigheid, staande tegenover de ἐγκράτεια en de σωφροσύνη Mt. 23 : 25, 1 Kor. 7 : 5. Mt. 23 : 5 is een variant in vele getuigen ἀδικίας.

Ἀκρατής, ές, Gen. εός, οῦς (κράτος) zonder zelfbeheersching, onmatig 2 Tim. 3 : 3.

Ἄκρατος, ον (κεράννυμι) onvermengd, zuiver Openb. 14 : 10 (van wijn, niet met water vermengd Jer. 32 : 1).

Ἀκρίβεια, ας, ἡ (ἀκριβής), nauwkeurigheid, nauwgezetheid, stiptheid, nauwlettende zorg, gestrengheid. Alleen Hand. 22 : 3, waar πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου = onderwezen naar den gestrengen regel der voorvaderlijke wet.

Ἀκριβής, ές, Gen. οῦς nauwkeurig, zorgvuldig. Het neut. compar. is als een adverbium gebezigd Hand. 18 : 26, 23 : 15, 20, 24 : 22. Ἡ ἀκριβεστάτη αἵρεσις = de nauwgezetste en strengste secte, die het meest zorgvuldig de Mozaïsche wet verklaarde en de kleinste, nietigste voorschriften van wet en overlevering in acht nam Hand. 26 : 5.

Ἀκριβόω, ῶ, Aor. 1 ἠκρίβωσα. 1 Nauwkeurig kennen, stipt doen. 2 Nauwkeurig vernemen of navorschen Mt. 2 : 7, 16 (ἀκριβῶς ἐξετάζειν vs. 8.

Ἀκριβῶς nauwkeurig, zorgvuldig Mt. 2 : 8, Lk. 1 : 3, Hand. 18 : 25, 1 Thess. 5 : 2, ἀκριβῶς περιπατεῖν Ef. 5 : 15.

'Ακρίς, ίδος, ἡ, sprinkhaan, voornamelijk die soort, die in Oostersche streken velden en boomen verwoest. Tallooze zwermen worden bijna elke lente door den wind uit Arabië naar Palestina overgebracht en na daar verwoesting te hebben aangericht, gaan zij naar Noordelijke streken, waar zij omkomen, door in de zee te vallen. De Oostersche volken waren gewoon zich daarmeê te voeden, òf rauw, òf gezouten, en de Israelieten mochten ze eten (Lev. 16 : 22) Mt. 3 : 4, Mk. 1 : 6. Eene bijzonder soort sprinkhanen wordt beschreven Openb. 9 : 3, 7, vgl. 2 : 5, 8—12.

'Ακροατήριον, ου, τό (ἀκροάομαι) plaats om te hooren, auditorium. Evenals auditorium in de Romeinsche wet duidt ἀκροατήριον eene plaats aan, geschikt om te hooren en zaken te behandelen. Tat. or. 25 : 11. Vooral bij Plut. en andere latere schrijvers.

'Ακροατής, οῦ, ὁ (ἀκροάομαι) een hoorder τοῦ νόμου Rom. 2 : 13, τοῦ λόγου Jak. 1 : 22, 25.

'Ακροβυστία, ἡ, van ἀκρόβυστος en evenals dit woord slechts behoorend tot het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch. Zelfs Jos. en Phil. gebruiken het niet, hoewel zij het kennen (ook Phil. De allegor. 1, 49, ed. Paris. niet, waar Lev. 19 : 23 aangehaald wordt en de uitgaven gewoonlijk ἀκροβυστίαν, de Hss. evenwel volgens Mangey en Pfeiffer ἀκαθαρσίαν lezen). Wat de vorming betreft, moet het van βύω, βύζω volstoppen, toestoppen (Hom. Hrdt. Luc. meermalen bij lateren) afgeleid worden. Hrdt. 6, 125, 3 τοῦ τὸ στόμα (χρυσῷ) ἐβέβυστο. Lucn. Katapl. 5 βεβυσμένοι τὰ ὦτα. Ign. Eph. 9, 1 βύσαντες τὰ ὦτα. Heges. bij Ath. 7, 290 D βεβ. τὴν ῥῖνα. Vgl. παράβυστος, daarnaast ingestopt, ingeschoven, Demosth. Aristot. Plut. Diensvolgens zou ἀκρόβυστος beteekenen = van voren gevuld, volgestopt, van voren toe. Vgl. ἀκρότομος, van boven afgesneden, bij Pol. Jos. Sir. Wijsh. v. Sal. Weliswaar wordt deze afleiding door Fritzsche bij Rom. 2 : 26 bestreden en ἀκροβυστία = ἀκροποσθία verklaard, eene bij Aristot. en de medici voorkomende uitdrukking voor het κοινὸν δέρματος καὶ βαλάνου Arist. H. a. 1, 13 de part. an. 2, 13. Niet juist is, dat ἀκροβυστία hetzelfde beteekent als ἀκροποσθία en even onbewezen en onbewijsbaar als de mededeeling van Fritzsche is: „Pronuntiarunt Alexandrini τὴν βύστην quam Graeci dixerunt τὴν πόσθην," even onjuist is de voor de verwerping van de afleiding van βύω genoemde reden, dat dan niet duidelijk is, „de cujusnam membri extremitate agatur." 'Ακροβυστία en ἀκροποσθία zijn juist verschillend. Terwijl het laatste slechts τὰ ἄκρα τοῦ αἰδοίου aanduidt, wijst ἀκροβυστία eene eigenschap daarvan aan zonder haar te noemen. Het is evenwel bij dit verzwijgen niet onbepaalder en algemeener dan περιτομή en even goed verstaanbaar als het eerste, dat overal begrepen werd, waar de Joden bekend waren en werden. Zooveel moeten wij Winer (§ 16, 4 A) toe-

stemmen, dat ἀκροβυστία eene opzettelijke verandering van ἀκροποσθία is, in zijne onbepaaldheid kiescher dan het eerste, om de zaak bedekt uit te drukken. Het woord is klaarblijkelijk een door de Joden in tegenstelling met περιτομή en ἀγαλλιάομαι, βατταλογέω, misschien in aansluiting aan het Grieksche ἀκροποσθία evenals in de voorstelling aan het Hebr. בֹּשֶׁת gevormde en slechts door hen gebruikte woord. Vgl. Ef. 2:11. Is de verhouding zóó en sluit het met opzet aan ἀκροποσθία aan, zoowel om de zaak te bedekken als tegelijk om een oordeel aan te duiden, dan zal ook wel allereerst het subst. gevormd zijn en eerst later het adj. ἀκρόβυστος, waarvoor de bestendige reproductie van het adj. עָרֵל door ἀπερίτμητος bij de LXX getuigt. Eerst bij Aq. Symm. Theodot. vinden wij ἀκρόβυστος, dat in het N. T. geheel ontbreekt. De kerkelijke schrijvers daarentegen hebben het. Vgl. Ign. ad Philad. 6, 1: ἄμεινόν ἐστι παρὰ ἀνδρὸς περιτομὴν ἔχοντος Χριστιανισμὸν ἀκούειν ἢ παρὰ ἀκροβύστου Ἰουδαισμόν.

Bij de LXX ἀκροβυστία overal in physischen zin = עָרְלָה praeputium, Gen. 17:11, 14, 23, 24, 35. Ex. 4:25, Lev. 12:3, Joz. 5:3, 1 Sam. 18:25, 27, 2 Sam. 3:14, Jer. 9:24. Daarentegen Deut. 10:16, Jer. 4:4, waar עָרְלָה in overdrachtelijken zin staat, עָרְלַת־לֵב = σκληροκαρδία, Aq. Deut. 10:16 ἀκροβυστία τῆς καρδίας. Vgl. Ex. 6:12 עֲרַל שְׂפָתָיִם LXX: ἄλογος, Theodot. ἀκρόβυστος χείλεσιν. In de apocriefen slechts 1 Makk. 1:15, Jud. 14:10, beide malen in eigenlijken zin. Hoe weinig de LXX aan een overdrachtelijk gebruik van het woord dachten, blijkt ook uit hunne vertaling Lev. 19:23, waar van een voorhuid der vruchtboomen sprake is, die als voorhuid behandeld moet worden. De LXX vertalen עָרַל עָרְלָה door περικαθαρίζειν τὴν ἀκαθαρσίαν, terwijl Aquila meer op Joodsche wijze ἀκροβυστεῖν vormt (juister zou geweest zijn ἀκροβυστίζειν, daar het eerste eenen toestand, het tweede eene behandeling aanduidt).

Geheel op de lijn van het spraakgebruik der LXX ligt het Nieuw-Testamentische, hoofdzakelijk Paulinische gebruik inzooverre, dat het woord nergens op geestelijk-zedelijke verhoudingen toegepast wordt. Alleen Kol. 2:11, 15 doet aan zulk eene overdrachtelijke beteekenis denken. Eene verklaarbare, verdere ontwikkeling bestaat hierin, dat ἀκροβυστία niet alleen **a**) de physische voorhuid zelve, praeputium aanduidt, zooals Hand. 11:3, Rom. 2:25, Gal. 5:6, 6:15, maar ook **b**) den toestand van den ἀπερίτμητος Rom. 4:10, 11 (vgl. διὰ περιτομῆς 2:27 en Barn. ep. 13, 6 πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας τῷ θεῷ). Vs. 12 τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ πίστεως. Dan **c**) aan de voorhuid ontleende benaming van de ἔθνη, om aan te duiden, dat zij buiten de διαθῆκαι τῆς ἐπαγγελίας, de Oud-Test. ἐκλογή van het σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται staan (Ef. 2:2, Rom. 9:4, Gal. 3:19). Zoo Ef. 2:11 (waar men bij ἐν σαρκί vgl. Jer. 9:26 πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα

σαρκὶ καὶ πᾶς οἶκος 'Ισραὴλ ἀπερίτμητοι καρδίας αὐτῶν). Rom. 2:26, 27, 3:30, Gal. 2:7.

'Ακρογωνιαῖος, αία, αῖον van ἄκρος en γωνία, de hoek, vandaar van den steen, die op den hoek eens muurs gelegd wordt = hoeksteen. Van Christus gebezigd 1 Petr. 2:6, Ef. 2:20. LXX Jez. 28:16 אֶבֶן פִּנַּת. Een hoeksteen steunt twee muren. Zoo vereenigt Christus als Christenen, die in één lichaam Gode gewijd zijn, hen, die vroeger Joden en heidenen waren Ef. 2:20, vgl. met vss. 14, 16—19, 21 enz. En evenals een hoeksteen het gebouw ondersteunt, maar desniettegenstaande sommigen vallen, door zorgeloos rondom den hoek te gaan, zoo zijn sommigen opgebouwd door de hulp van Christus, terwijl anderen zich aan Christus stooten en omkomen 1 Petr. 2:6—8.

'Ακροθίνιον, ου, τό (van ἄκρος uiterste en θίς, θινός een hoop). Τὰ ἀκροθίνια de eerstelingen der vruchten als het bovenste van den hoop. Hebr. 7:4 buit.

῎Ακρος, α, ον (ἀκή punt), hoogst, uiterst. Τὸ ἄκρον = het uiterste, spits, top, Lk. 16:24, Hebr. 11:22.

῎Ακρα, ἄκρον γῆς, οὐρανοῦ, de uiterste grenzen, het einde van aarde en hemel, Mt. 24:31, Mk. 13:27, vgl. Deut. 4:32, 28:64, Jez. 13:5, Jer. 12:12.

'Ακρότομος, ον (ἄκρος en τέμνω) scherp afgesneden, abrupt, steil Deut. 8:15 πέτρα, Joz. 5:2, 1 Kon. 6:7 λίθος, Job 28:9, Jos. Ant. 8, 3, 2.

'Ακύλας, ου, ὁ, Aquila, een Jood van Pontus, een tentenmaker, Christen geworden, medgezel en vriend van Paulus. Hij was met zijne vrouw Priscilla onder de regeering van keizer Claudius uit Rome verbannen, Hand. 18:2, 18, 26, Rom. 16:3, 1 Kor. 16:19, 2 Tim. 4:19.

'Ακυρόω, ῶ, Aor. 1 ἠκύρωσα (ἄκυρος zonder gezag, niet bindend), krachteloos maken (teg. κυρόω, bevestigen, sterk maken) ἐντολήν Mt. 15:6, Mk. 7:13, Gal. 3:17.

'Ακωλύτως (κωλύω) onverhinderd Hand. 28:31.

῞Αλα, τό, gelezen door Tdf. Mt. 5:13, Mk. 9:50, Luk. 14:34. Zie ἅλας.

'Αλαβαρχέω, ήσω, alabarch zijn, Jos. Ant. 20, 5, 2.

'Αλαβάρχης, ου, ὁ, alabarches, de titel van den overste der Joden te Alexandrië, Jos. Ant. 18, 6, 3; 18, 8, 1.

'Αλάβαστρον, ου, τό, bij andere schrijvers ὁ en ἡ ἀλάβαστρος, eene uit albast of kalksteen vervaardigde flesch of kruik ter bewaring van kostbare zalven, vooral van nardus. Plin. H. n. 13, 2 (3): „unguenta optime servantur in alabastris" met de bijvoeging μύρου Luk. 7:37, Mt. 26:7, Mk. 14:3. Het breken van eene zoodanige flesch (Mk. 14:3) bestond in het afslaan van de lange, als blijk van echtheid verzegelde hals.

Ἀλαζονεία en ἀλαζονία, ας, ἡ. Bedriegerij, praalvertoon, grootspraak, gezwets, 2 Makk. 9 : 8, Wijsh. 5 : 8, Jak. 4 : 16. Hovaardij, grootschheid 1 Joh. 2 : 16, Tat. or. 2, 18.

Ἀλαζών, όνος, ὁ, ἡ (ἄλη omzwerving). Bedrieger, zwetser, grootspreker Rom. 1 : 30, 2 Tim. 3 : 2.

Ἀλαλάζω, a) een klanknabootsend woord, van soldaten, die ten strijde gaan en ἀλαλά roepen. b) Van het aanheffen van vreugdekreten Ps. 46 : 2, 65 : 2. c) Klagen Mk. 5 : 38 (הֵילִיל Jer. 4 : 8, 32 : 20 (25 : 34) vgl. ὀλολύζω, Lat. ululare. d) Luid klinken, geschal maken 1 Kor. 13 : 1 (vgl. ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ Ps. 150 : 5).

Ἀλάλητος, ον (λαλητός van λαλέω) onuitsprekelijk, στεναγμοί van zuchten, die in de borst besloten blijven, uitingen van smart Rom. 8 : 26.

Ἄλαλος, ον (λάλος sprekend), die niet spreken kan, stom is, Mk. 7 : 37, πνεῦμα Mk. 9 : 17, 25. De gebreken der bezetenen werden toegeschreven aan de natuur en de eigenschappen van de demonen, door wie zij bezeten werden. Ps. 37 (33) : 14, 30 (31) : 19, ἀλάλου καὶ κακοῦ πνεύματος πλήρης Plut. De orac. def. 51, p. 438 b.

Ἅλας, ατος, τό (een latere vorm, gevonden LXX en N. T. Dat. ἅλατι Kol. 4 : 6) en ἅλς, ἁλός, ὁ, de klassieke vorm, Sir. 22 : 15 (13), 43 : 19, Wijsh. 10 : 7, 1 Makk. 10 : 29, enz. Mk. 9 : 49 ἁλί dat., eindelijk Nom. en Acc. ἅλα Tdf. bij Mk. 9 : 50. Zout. Overdr. hoogere kennis of wijsheid, die zich in iemands wezen openbaart, waardoor het zedelijk bederf uit zijne omgeving geweerd wordt, Mt. 5 : 13, Kol. 4 : 6. Het zout kon wegens allerlei bestanddeelen, waarmede het vaak vermengd was, zijn bederfwerend vermogen verliezen. Vandaar de uitdrukking: ἐὰν μωρανθῇ = wanneer het smakeloos geworden is Mk. 5 : 13, Lk. 14 : 34, of ἐὰν ἄναλον γένεται = wanneer hét onzout geworden is, d. i. zijnen prikkelenden smaak verloren heeft.

Ἄλασσα, ης, ὁ, Alassa. Zoo heet in sommige Hss. van Hand. 27 : 8 eene stad op het eiland Kreta, die in andere getuigen (zie rec. en Tisch. 7[a]) Λασαία of Λασέα heet.

Ἀλγηδών, όνος, ἡ, smart, Passio Perp. 73 : 3.

Ἁλεεύς, ὁ, TWH. voor ἁλιεύς.

Ἀλειφόβιος, ου, ὁ (ἀλείφω, βίος) iemand, die in de kampplaatsen of circussen gering werk verricht. Arm. Philo II, 537, 23. Hes. ἀλειφόβιους, πένητας.

Ἀλείφω, ψω, van α cop. en λίπος vet, olie, smeer, met olie inwrijven, zalven Mk. 16 : 1, Lk. 7 : 38, 46, Joh. 11 : 2. Men zalfde in het Oosten de gezonden om het aangename van de geur en ter bevordering van de gezondheid. Men zalfde zieken tot hunne genezing (Mk. 6 : 13, Jak. 5 : 14, vgl. Lk. 10 : 34) en de lijken, om dezen voor verderf te bewaren. Bij deze laatste zalving gebruikte men zalf met welriekende kruiden en

specerijen. Men zalfde ook als een bewijs van hoogachting en liefde Joh. 12 : 3 en Lk. 7 : 38, 46. Ἀλείφομαι = ik zalf mijzelven, μοῦ τὴν κεφαλήν, ik zalf mij het hoofd Mt. 6 : 17. Tusschen ἀλείφειν en χρίειν heeft men dit onderscheid opgemerkt, dat het eerste meer voor gewone zalving, het tweede voor plechtige, godsdienstige zalving gebruikt wordt.

Ἀλεκτοροφωνία, ας, ἡ, van ἀλέκτωρ en φωνή, hanengekraai, later een van de vier waken, waarin de Joden onder de Romeinsche heerschappij den nacht verdeelden (van 6—9, 9—12, 12—3, 3—6 uren). Markus noemt deze vier waken 13 : 35: ὀψέ avond, μεσονύκτιον (middernacht), ἀλεκτοροφωνία en πρωΐα of πρωΐ (morgenstond).

Ἄλεκτος, ον (λεκτός), dat niet verteld kan worden 3 Makk. 4 : 2, Philo I, 104, 9, 605, 38.

Ἀλέκτωρ, ορος, ὁ, de haan, Mt. 26 : 34, 74, 75 en parall. plaatsen. Gallus gallinaceus.

Ἀλεξανδρεύς, έως, ὁ, die in Alexandrië geboren of woonachtig is Hand. 18 : 24. De Hand. 6 : 9 vermelde Ἀλεξανδρεῖς — Alexandriërs zijn Joden, die te Alexandrië thuis behoorden, doch te Jeruzalem hunne eigene synagoge hadden.

Ἀλεξανδρῖνος, ίνη, ῖνον, een nomen gentile. Uit Alexandrië afkomstig, vandaar komende Hand. 27 : 6, 28 : 11.

Ἀλέξανδρος, ου, ὁ, Grieksche eigennaam Alexander. Zoo heet 1) een zoon van Simon van Cyrene Mk. 15 : 21, 2) een hoogepriester, die Hand. 4 : 6 vermeld wordt, 3) een verder onbekende Jood uit Efeze Hand. 19 : 33, 4) een kopersmid, die een ijverig tegenstander van den apostel Paulus was 1 Tim. 1 : 20, 2 Tim. 4 : 14.

Ἄλευρον, εύρου, τό van ἀλέω, meel, tarwemeel, Mt. 13 : 33, Lk. 13 : 21.

Ἀληθής, ές, van den stam λαθ in λανθάνω, λήθη, lateo, ontkent het verborgen zijn, het verbergen en legt derhalve een nadruk op het openbaar zijn = niet verborgen, de werkelijkheid, de feiten blootleggend, waar, met de werkelijkheid overeenstemmend. Xen. An. 4, 4, 15 ἐδόκει ἀληθεῦσαι τοιαῦτα, τὰ ὄντα τε ὡς ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα ὡς οὐκ ὄντα. Thuc. 6, 60, 2 εἴτε ἄρα καὶ τὰ ὄντα μηνῦσαι εἴτε καὶ οὐ. Met deze beteekenis komt overeen, dat het van personen slechts zelden gebruikt wordt. Zie onder e). LXX zeer zelden = אֱמֶת (gewoonlijk ἀλήθεια) Deut. 13 : 14, 17 : 4 (2 Kron. 31 : 20 niet in den Vat. en den Alex.) Spreuk. 22 : 21 (Jez. 42 : 3, Vat. en Alex. εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν i. p. v. εἰς ἀληθῆ). Jez. 43 : 9, Dan. 8 : 26. Daarenboven חָכָם Job 17 : 10, נָכוֹן Gen. 41 : 32, Job 42 : 7, 8. צַדִּיק Jez. 41 : 26. קֹשְׁטְ Spreuk. 22 : 21 γνῶσις ἀληθής. תּוּשִׁיָּה Job 5 : 12 (Het adverbium ἀληθῶς is eveneens zeldzaam). Ook in de apocriefen slechts hier en daar, meermalen daarentegen in het N. T. vooral in het Johanneïsch spraakgebruik (anders slechts eenmaal bij Mt. Mk. Hand. Rom. 2 Kor. Fil. Tit. 1 en 2 Petr.), overal evenwel in het

Bijbelsche Grieksch zonder afwijkingen van het gewone spraakgebruik, terwijl het subst. ἀλήθεια zulke aanwijst. Daarover evenals over het grondbegrip van het Hebr. אֱמֶת zie onder ἀλήθεια.

a) *Waâr* in den zin van *openbaar*, *werkelijk*, vgl. het adv. Mt. 26:73. Zoo Hand. 12:9. Datgene is ἀληθές, dat niet op schijn rust, maar waaraan die werkelijkheid toekomt, die zich openbaart of vereischt wordt. 1 Joh. 2:8, waar ἀληθές niet zoozeer beteekent = verwezenlijkt (Huther) als = werkelijk, openbaar. Joh. 6:55, waar de lezing ἀληθῶς (rec.) i. p. v. ἀληθής geen wezenlijk onderscheid maakt. Het is wezenlijke spijs, die als zoodanig openbaar wordt of het is werkelijke spijze. Altijd ligt bij ἀληθής de nadruk er op, dat iets datgene is en zóó is als waarvoor het gehouden wil worden. 1 Petr. 5:12 ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ θεοῦ, εἰς ἣν ἑστήκατε, dat datgene, waarin gij stondt, is wat gij zelven gelooft, de wezenlijke genade Gods, niet bezoozeer in tegenstelling met dwaalleeringen, als tot troost tegen de bestrijding van deze zekerheid door het lijden, dat den lezers overkomt. Vgl. 4:12 enz. Ἀλ. χάριν heeft als praedicaat geen artikel. Vgl. Krüger § 61, 7, 1; 50:11, 19; 51, 7, 4. Kühner § 465, 4, 6, a. 461, a, 3; 369, I, a (vgl. v. Hofmann, tegen Huther). Zoo in het gewone Grieksch b. v. Plat. Conviv. 212, A τίκτειν οὐκ εἴδωλα ἀρετῆς ... ἀλλ' ἀληθῆ. Ibid. ἀρετὴ ἀληθής enz. Eur. Or. 424: ἀληθὴς δ' ἐς φίλους ἔφυν φίλος.

b) Gewoonlijk = waar, met de werkelijkheid overeenstemmend, van eene uitspraak, een woord, een getuigenis enz., die de werkelijkheid uitdrukken. Het onderscheid met de onder a) besprokene beteekenis maakt Dan. 8, 26 (Al.): ἡ ὅρασις — ἀληθής vgl. met Hand. 12:9 (zie boven) duidelijk. Zoo ἀληθέα εἰπεῖν, ἀγορεύειν, ἀληθὴς λόγος enz. Hdt. 1, 120, 2 οἱ ἀληθεῖ λόγῳ βασιλέες. 6:68 ἱκετεύω σε τοῦδε φράσαι μοι τὴν ἀληθείην τίς μεύ ἐστι πατὴρ ὀρθῷ λόγῳ; 1, 30, 2: τῷ ἐόντι χρησάμενος λέγει. Bij de LXX ἀληθὲς γέγονε τὸ ῥῆμα Deut. 17:4, vgl. 13:4. Gen. 41:32, ἀληθῆ εἰπεῖν Jez. 43:9, ἀληθὲς λαλεῖν Job 42:7, 8. Van de apocriefen vgl. Wijsh. 2:17, Judith 11:10, 3 Makk. 7:12, Joh. 4:18 τοῦτο ἀληθὲς εἴρηκας. Joh. 10:41 πάντα ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου ἀληθῆ ἦν. 1 Joh. 2:27, Joh. 5:31, 32 μαρτυρία ἀληθής, dat aanwijst, dat de afzonderlijke uitspraken met de werkelijkheid overeenstemmen, terwijl Joh. 19:35 het getuigenis, wat het ook behelzen mag, als vol waarheid behandelt, ἀληθής = overeenkomstig de werkelijkheid, ἀληθινός = vol van waarheid, het eerste = met de werkelijkheid overeenstemmend, het laatste = overeenkomstig den eisch der waarheid. Ἀληθής karakteriseert den inhoud, ἀληθινός de waarde van het getuigenis. Nadere bijzonderheden, zie bij ἀληθινός. Evenzoo μαρτυρία ἀληθής Joh. 8:13, 14, 17; 21:24, 3 Joh. 12, Tit. 1:13, waar ἀληθινή niet zou kunnen staan. 2 Petr. 2:22 ἀληθὴς παροιμία wegens de toepassing op het enkele geval, waarvan

sprake is, terwijl ἀληθινή eene andere gedachte zou behelzen. Eveneens Soph. Aj. 664 ἀλλ' ἔστ' ἀληθὴς ἡ βροτῶν παροιμία ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κ'οὐκ ὀνήσιμα. Vgl. Spreuk. 22: 21 διδάσκω σε ἀληθῆ λόγον. Ook Joh. 8:16 is de op den Sinaïticus rustende lezing van den receptus καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγώ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστιν te verkiezen boven de door Lchm. Tdf. Tr. W. opgenomene lezing van den Vat. ἀληθινή, daar aan een enkel geval gedacht wordt (vgl. vs. 15), niet daarom, dat het oordeel overeenstemt met zijne idee. Wanneer de Zoon oordeelt, is zijn oordeel onbetwistbaar, omdat het de werkelijkheid, niet omdat het den schijn volgt, vs. 15 ὑμεῖς κατὰ τὴ σάρκα κρίνετε, vgl. 7: 24 μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε, vgl. 7:18. Rom. 1:18, 2:8, 1 Kor. 13:6, 2 Thess. 2:10, 12 evenals Zach. 7:9 en Ez. 18:8 מִשְׁפַּט אֱמֶת LXX = κρίμα δίκαιον. Δίκαιος = overeenkomstig het recht, ἀληθής = overeenkomstig de werkelijkheid, ἀληθινός = overeenkomstig de idee. Vgl. Marc. Ant. 7, 68 κρίσει τῇ περὶ τῶν περιεστηκότων ἀληθεῖ. Thuc. 3, 56, 1 εἰ γὰρ τῷ αὐτίκα χρησίμῳ ὑμῶν τε καὶ ἐκείνων πολεμίως τὸ δίκαιον λήψεσθε, τοῦ μὲν ὀρθοῦ φανεῖσθε οὐκ ἀληθεῖς κριταὶ ὄντες, niet = echte, ware rechters, maar = waarachtige rechters, die de werkelijkheid uitspreken, wier oordeel de waarheid aan het licht brengt. Vandaar τὸ ἀληθές, τὰ ἀληθῆ, de waarheid in tegenstelling met allen schijn en alle huichelarij.

c) Van personen, zooals in het laatst aangehaalde voorbeeld naar analogie van het onder b) genoemde spraakgebruik = waarachtig, oprecht, eerlijk, niet evenals ἀληθινός om een praedicaat daarvan aan te duiden, zoodat b. v. φίλος ἀληθινός een echte vriend is, die zijnen naam terecht draagt, φίλος ἀληθής daarentegen een oprechte vriend, die houdt wat hij belooft; (vgl. Xen. Cyr. 8, 7, 13 οἱ πιστοὶ φίλοι σκῆπτρον βασιλεῦσιν ἀληθέστατον καὶ ἀσφαλέστατον); θεὸς ἀληθής (zie beneden), de waarachtige God, die zijn woord houdt, niet bedriegt, ἀληθινός daarentegen die waarachtig God is (zie ἀληθινός). Eur. Or. 414 zou ἀληθής in onderscheiding van ἀληθινός met betrekking tot de beproefdheid gekozen zijn, een werkelijke vriend, overigens een gebruik, dat slechts bij dichters voorkomt. Hoe nauw somtijds ἀληθής en ἀληθινός aan elkander verwant zijn, zoo is er toch onderscheid op te merken. Zoo is b. v. Wijsh. 12, 27 ὃν πάλαι ἠρνοῦντο εἰδέναι θεὸν ἐπέγνωσαν ἀληθῆ niet = de ware God, maar met betrekking tot het vs. 26 voorafgaande ἀξίαν θεοῦ κρίσιν πειράσουσιν te verklaren = die zijn woord waar maakt, vs. 25; 1:6 ὅτι τῶν νεφρῶν αὐτοῦ μάρτυς ὁ θεὸς καὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐπίσκοπος ἀληθής, betrouwbaar, waarachtig. Zoo van God Eur. Jon. 1537: ὁ θεὸς ἀληθής, ἢ μάτην μαντεύεται. Soph. Philoct. 992: Φ. θεοὺς προτείνων τοὺς θεοὺς ψευδεῖς τίθης. ΟΔ. οὔκ, ἀλλ' ἀληθεῖς. Plat. Rep. 2, 382, E κομιδῇ ἄρα ὁ θεὸς ἁπλοῦν καὶ ἀληθὴς ἔν τε ἔργῳ καὶ ἐν λόγῳ, καὶ οὔτε αὐτὸς μεθίσταται οὔτε ἄλλους ἐξαπατᾷ. Zoo in het N. T. Joh. 3:33 evenals Rom. 3:4 (ὁ θεὸς

ἀληθής), beide malen daarop betrekking hebbend, dat God Zijn woord houdt, de waarheid zegt. Bij Wijsh. 15 : 1 σὺ δὲ ὁ θεὸς ἡμῶν χρηστὸς καὶ ἀληθής, μακρόθυμος καὶ ἐλέει διοικῶν τὰ πάντα vgl. het Oud-Test. אֱמֶת onder ἀλήθεια, aan welks gebruik van God ook eenigermate Joh. 3 : 33 herinnert. Vandaar ἀλ. tegenover ψευδής, πλάνος = die niet bedriegt, dien men vertrouwen kan, 2 Kor. 6 : 8 ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς. Mt. 22 : 16 en Mk. 12 : 14 (vgl. Lk. 20 : 21). Joh. 7 : 18. Zoo bij Homerus Il. 12, 433 γυνὴ ἀληθής, eene eerlijke, oprechte vrouw. Plat. Hipp. min. 368 E, 369 B, Phaed. 89 D ἥ τε γὰρ μισανθρωπία ἐνδύεται ἐκ τοῦ σφόδρα τινὶ πιστεῦσαι ἄνευ τέχνης καὶ ἡγήσασθαι παντάπασί τε ἀληθῆ εἶναι καὶ ὑγιᾶ καὶ πιστὸν τὸν ἄνθρωπον, ἔπειτα κτλ. In dezen zin = oprecht, vinden wij het ook bij andere substantiva, altijd evenwel om het gedrag van bepaalde personen aan te duiden. Zoo Pind. Ol. 2, 92 αὐδάσομαι ἐνόρκιον λόγον ἀληθεῖ νόῳ. Wijsh. 6, 18 ἀρχὴ σοφίας ἡ ἀληθεστάτη παιδείας ἐπιθυμία.

Ἀληθῶς a) werkelijk, openbaar. Zoo bij de LXX met eene uitzondering steeds = אָמְנָה Gen. 20 : 12, Joz. 7 : 20. אָמְנָם, אֻמְנָם Gen. 18 : 13, Ruth 3 : 12, 1 Kon. 8 : 27, 2 Kron. 6 : 18, Ps. 58 : 2. אָמֵן Jer. 26 : 6, יַצִּיב Dan. 3 : 25, צְדָא Dan. 3 : 14 evenals Jer. 51 : 13, waar de LXX אֱמֶת, i. p. v. אַמַּת gelezen hebben. Apocr. 2 Makk. 3 : 18, 12 : 12. In het N. T. Mt. 14 : 33, 26 : 73, 27 : 54 ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος, vgl. Luk. 23 : 47 ὄντος. — Mk. 14 : 70, 15 : 39, Joh. 4 : 42, 6 : 14 (vs. 55 rec. zie onder ἀληθής); 7 : 40, 8 : 31, 1 Thess. 2 : 13, 1 Joh. 2 : 5. b) waar, met de werkelijkheid overeenstemmend Ex. 33 : 16 πῶς γνωστὸν ἔσται ἀληθῶς ὅτι εὕρηκα χάριν κτλ. = אֵיפוֹא. Joh. 7 : 26 ἀληθῶς ἔγνωσαν. 17 : 8. Hand. 12 : 11 οἶδα ἀληθῶς ὅτι. Bij Luk. 9 : 27, 12 : 44, 21 : 3 ἀληθῶς λέγω ὑμῖν komt overeen met de anders (ook bij Lukas) gebruikelijke inleidende formule in het woord van Jezus: ἀμὴν λέγω ὑμῖν, bij Johannes steeds ἀμὴν, ἀμὴν λ. ὑ. Vgl. Mk. 12 : 43, Mt. 16 : 28, 24 : 47.

Ἀλήθεια, ας, ἡ, waarheid. A) Spraakgebruik van het gewone Grieksch. a) de openbare werkelijkheid, het openbaar wordende wezen eener zaak, Plat. Phaedr. 99, E. ἔδοξε δή μοι χρῆναι εἰς τοὺς λόγους καταφυγόντα ἐν ἐκείνοις σκοπεῖν τῶν ὄντων τὴν ἀλήθειαν, nl. opdat het hem niet ga zooals hun, die in de zon kijken en hunne oogen bederven: ἐὰν μὴ ἐν ὕδατι ἤ τινι τοιούτῳ σκοπῶνται τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Vgl. Rom. 1 : 25 μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει (vgl. vs. 19 τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς) waar ἀλ. τ. θ. niet de waarheid over God, maar het ware karakter of wezen van God aanduidt. Plat. Phaedr. 275 B σοφίας τοῖς μαθηταῖς δόξαν οὐκ ἀλήθειαν πορίζεις. Palaeph. De incred. 4, 2 ἡ ἀλήθεια ἥδε, res ita se habet. Vandaar de adverbiale constructies τῇ ἀληθείᾳ, ἐπ' ἀληθείας, μετ' ἀληθείας enz. = re vera, wezenlijk, inderdaad. Plat. Prot. 339, D: ἄνδρα ἀγαθὸν γενέσθαι ἀληθείᾳ. Rep. 426,

D: ὅσοι ἐξηπάτηνται ὑπ' αὐτῶν καὶ οἴονται τῇ ἀληθείᾳ πολιτικοὶ εἶναι. Zoo ook in de gewone tegenstelling van τῷ λόγῳ en τῇ ἀλ. overeenkomstig de tegenstelling tusschen λόγῳ en ἔργῳ, bij dichters γλῶσσα en ἔργον. Vgl. Ast, lex. Plat. S. vv. ἀλ., λόγος. Dan **b**) de waarheid van eene uitspraak, een bericht, eene leer = overeenstemming met de werkelijkheid, vgl. hierboven Plat. Phaedr. 99, E. Xen. Mem. 2, 1, 27 τὰ ὄντα διηγήσομαι μετ' ἀληθείας. Od. 11, 506, 507 αὐτάρ τοι παιδός γε Νεοπτολέμοιο φίλοιο πᾶσαν ἀλήθειαν μυθήσομαι. Daaraan sluit dan bij lateren **c**) het gebruik van ἀλ. aan ter aanduiding van den laatsten grond of het wezen der dingen, van datgene wat ter laatster instantie kracht en waarde heeft. Dion. Hal. De Thuc. jud. 3: τῆς φιλοσόφου θεωρίας σκοπός ἐστιν ἡ τῆς ἀλ. γνῶσις. Plut. De aud. poet. 36, E κεκραμένης μύθοις ἀληθείας van de ook na aftrek van de dichterlijke inkleeding over blijvende waarheid. Plut. Gryll. 986, A κενὸν ἀγαθὸν καὶ εἴδωλον ἀντὶ τῆς ἀληθείας διώκων. Verdere bijzonderheden zie hierbeneden. — **d**) De kenmerken der waarheid dragende, vgl. ἀληθής, c. Xen. An. 2, 6, 25 τοῖς δ' ὁσίοις (tegenover ἐπιόρκοις) καὶ ἀλήθειαν ἀσκοῦσιν. 26: ἀγάλλεται ἐπὶ θεοσεβείᾳ καὶ ἀληθείᾳ καὶ δικαιότητι. Plut. Cat. min. 35, 5 καταναῶν τὴν ἀλ. καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ ἀνδρός.

B) Spraakgebruik der LXX.

Bij de LXX komt ἀληθής, ἀλήθεια, ἀληθινός, ἀληθεύω overeen met de afgeleide woerden van אמן, vooral אֱמֶת en אֱמוּנָה (slechts bij uitzondering ook bij eenige andere woorden, zie beneden). אמונה אמת אמן worden overgezet door de woordenreeksen πιστός, πίστις, πιστεύειν, πιστοῦν aan den eenen kant, ἀληθής, ἀλήθεια, ἀληθεύειν aan den anderen kant en wel zoo, dat het werkwoord zelf, dat bijna alleen in Niphal en Hiphil voorkomt, door πιστόω en πιστεύω, Part. Niph door ἀλήθεια weergegeven wordt, אֱמוּנָה door vaste onderscheiding deels door πίστις, deels door ἀλήθεια (zie beneden), אֱמֶת daarentegen geregeld door ἀλήθεια (slechts zes maal door πίστις) vertaald wordt, bij uitzondering ook door δικαιοσύνη, ἐλεημοσύνη, אִישׁ אֱמֶת = ἀγαθός, אָמְנָם, אֻמְנָם = ἀληθῶς, ἐν en ἐπ' ἀληθείᾳ, eens = ὄντως, אָמֵן het meest = γένοιτο. Het grondbegrip is in het Hebreeuwsch een ander, de omvang van אֱמֶת ruimer en het spraakgebruik beweegt zich in eene andere richting dan bij ἀληθής, ἀλήθεια, en terwijl de LXX voor אֱמֶת gewoonlijk ἀλήθεια schrijven, omsluit het laatste gevallen, die daaraan in het gewone spraakgebruik niet eigen zijn, zoodat de vraag gedaan moet worden, in hoever het spraakgebruik der LXX op dat van het N. T. betreffende dit woord invloed uitoefenen, of het Nieuw-Testamentische ἀλήθεια in den zin en den omvang van אֱמֶת staat of niet. Wanneer men ook geneigd zou zijn, zulk eenen invloed aan te nemen, moeten wij toch ook opmerken, dat aan den anderen kant het gewone spraakgebruik sterk genoeg geweest is, om het adjectief ἀληθής zoo goed als geheel intact te bewaren. Het staat bij de LXX

slechts op goed Grieksche manier, daarvoor evenwel ook zeer zelden, in het N. T. meermalen, maar insgelijks niet verschillend van het gewone spraakgebruik. Slechts bij *ἀλήθεια*, *ἀληθινός* komt de vraag voor naar het feit en den omvang van den invloed van אֱמֶת.

Het grondbegrip van אמן is dat van vastigheid, = vasthouden, transit. en intransit., zelden in Kal, waarvan wij slechts het Participium vinden, = wachter, *παιδαγωγός*, *τιθηνός*, vgl. אֹמְנָה 2 Kon. 18 : 16 = pijler, LXX = *ἐστηριγμένα*. Gewoonlijk Niphal en Hiphil. Met het gebruik van Kal komt overeen de Niphal, Jez. 60 : 4 = gedragen worden, בְּנֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה, *αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται*. Het naast bij de oorspronkelijke beteekenis staat het in den zin van vast, zeker, betrouwbaar zijn, מָקוֹם נֶאֱמָן, vaste plaats; Jez. 22 : 23, 25 = *τόπος πιστός*. Vandaar = duurzaam zijn, בַּיִת נֶאֱמָן 1 Sam. 2 : 35 enz. = *οἶκος πιστός*, van bestendig vloeiend water Jez. 33 : 16 *τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν*. Jer. 15 : 8 *ὡς ὕδωρ ψευδὲς οὐκ ἔχον πίστιν*, van alles wat duurzaamheid heeft, Deut. 28 : 59 *νόσους πονηρὰς καὶ πιστάς*. Jez. 7 : 9 אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ, wanneer gij niet vasthoudt, zult gij niet vastblijven (bevestigd worden). De vertaling der LXX *ἐὰν μὴ πιστεύσητε οὐδὲ μὴ συνῆτε* is verklaarbaar door de intellectueele opvatting van *πιστεύειν* en van het gewone begrip van *ἀλήθεια*. Ps. 89 : 29 בְּרִיתִי נֶאֱמֶנֶת לוֹ, *ἡ διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ* (vgl. vs. 25). Jez. 55 : 3 דָוִד הַנֶּאֱמָנִים אֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי, *διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά*. Van dienaars, getuigen, profeten, die zich als degelijk openbaren en derhalve betrouwbaar zijn, 1 Sam. 3 : 20 (zie onder *πιστός*), en zoo van God Deut. 7 : 9, Jez. 49 : 7 לְמַעַן יהוה אֲשֶׁר נֶאֱמָן *ἕνεκεν κυρίου ὅτι πιστός*. Waar het op woorden toegepast wordt, Ps. 19 : 8, 111 : 7: Gen. 42 : 20, 1 Kon. 8 : 26, 1 Kron. 17 : 23, 2 Kron. 1 : 9, 6 : 17 duidt het het begrip *waarheid* aan, woorden, die uitkomen, derhalve = waar bevonden worden, waar zijn, LXX Ps. 19 : 8, 111 : 7 = *πιστός*, Gen. 42 : 20 = *πιστευθῆναι*, op de overige plaatsen = *πιστωθῆναι*.

De Hiphil = vasthouden, stand houden, vertrouwen, is gewoonlijk = *πιστεύειν*. Waar het van woorden, berichten, beloften gezegd wordt, beteekent het: de waarheid daarvan vertrouwen.

Dienvolgens duidt אֱמֶת en אֱמוּנָה aan het vast zijn, de eigenschap der vastheid, bestendigheid, duur, betrouwbaarheid, trouw. In zinlijke beteekenis als נֶאֱמָן in verbinding met מָקוֹם vinden wij beide woorden niet, behalve Ex. 17 : 12 תָּמְכוּ בְיָדָיו .... וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה, *ἐστήριζον τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ἐγένοντο αἱ χεῖρες Μωυσῆ ἐστηριγμέναι*. Het meest voor de hand ligt dan de constructie שָׁלוֹם אֱמֶת Jer. 14 : 13 = *ἀλήθεια καὶ εἰρήνη*, שָׁלוֹם וֶאֱמֶת Jez. 39 : 8, vgl. Jer. 33 : 6 evenals אֱמוּנָה in de beteekenis vrede Jez. 33 : 6. Jez. 42 : 3 לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט, hij zal zich het recht, nl. van den ellendige aantrekken, zoodat het gehandhaafd wordt, LXX *εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν*, terwijl het citaat bij Mt. 12 : 20 *εἰς νῖκος* heeft,

klaarblijkelijk eene exegetische verbetering wegens het voor Grieksche lezers bevreemdende ἀλ. Verder vgl. אוֹת אֱמֶת, een zeker, betrouwbaar teeken, Joz. 2 : 12 δώσετέ μοι σημεῖον ἀληθινόν, vgl. Deut. 13 : 2, 3. Het blijkt, dat de vertaling door ἀλήθεια als correlaat van πιστεύειν beschouwd wil worden. Evenals Joz. 2 : 12 aan het teeken, wordt aan den anderen kant aan het woord of aán eene rede אמת toegekend, van berichten, die overeenkomstig de werkelijkheid zijn, van beloften, toezeggingen, die uitkomen. Zoo Deut. 22 : 20 אִם אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה, ἐὰν δὲ ἐπ' ἀληθείας γένηται ὁ λόγος οὗτος. In plaats van dit omschrijvende ἐπ' ἀληθείας (vgl. Dan. 2 : 8 ἐπ' ἀληθείας οἶδα = מִן יַצִּיב; 2 : 47 ἐπ' ἀλ. ὁ θ̅ς̅ ὑμῶν αὐτός ἐστι ὁ θ̅ς̅ θεῶν = מִן קְשֹׁט, eveneens אָמְנָם Job 9 : 2, 19 : 4, 36 : 3, Jez. 37 : 18, ἐν ἀλ. 2 Kon. 19 : 7) wordt דְּבַר אֱמֶת door λαλεῖν ἀλήθειαν weergegeven 1 Kon. 22 : 16, 2 Kron. 18 : 15, Ps. 15 : 2, Jer. 9 : 5, Zach. 8 : 16, Spreuk. 8 : 7 ἀλήθειαν μελετήσει ὁ φάρυγξ μου, ἐβδελυγμένα ἐναντίον ἐμοῦ χείλη ψευδῆ (רֶשַׁע). Vgl. ὀμνύναι ἀλήθειαν Ps. 132 : 12. Λόγοι ἀληθείας Spreuk. 22 : 21, Pred. 12 : 10, Neh. 9 : 13 νόμοι ἀληθείας, woorden, wetten, die bestaan, hunne kracht openbaren. Gen. 42 : 16 יִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא, ἕως τοῦ φανερὰ γενέσθαι τὰ ῥήματα ὑμῶν, εἰ ἀληθεύετε ἢ οὔ, waar het φανερὰ γεν. duidelijk den invloed van de met het Grieksche woord verbondene voorstelling openbaart, terwijl met het grondbegrip van het Hebreeuwsche woord de beproefdheid, waarop בחן wijst, overeenstemt. Dat dit het grondbegrip van de vastigheid is, vloeit ook voort uit het synonieme קֹשְׁט, vastigheid, Spreuk. 22 : 21 לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁט אִמְרֵי אֱמֶת, διδάσκω σε ἀληθῆ λόγον καὶ γνῶσιν ἀληθῆ. Gen. 41 : 32 ἀληθὲς ἔσται τὸ ῥῆμα = נָכוֹן. Vgl. Spreuk. 11 : 18 פְּעֻלַּת־שָׁקֶר en שֶׂכֶר אֱמֶת, bedriegelijke vergelding, waarachtig loon. De voorstelling is verschillend, de zaak waarop het aankomt, is dezelfde. De Grieksche uitdrukking legt den nadruk op de openbaring eener zaak (vgl. hierboven Jez. 7 : 9 de vertaling der LXX) en duidt de werkelijkheid der zaak aan. Zoo wordt het in het spraakgebruik tot een begrip, dat eene zekere verhouding aanduidt, de uitdrukking van de overeenstemming tusschen woord en werkelijkheid, tusschen eene uitspraak en den inhoud, terwijl het Hebreeuwsch datgene, wat besproken wordt, niet alleen als wezenlijk, maar als blijvend aanduidt. De bedoeling met de uitdrukking is dezelfde, maar de vorm der uitdrukking verschilt. Vgl. met de hierboven aangehaalde plaats Dan. 2 : 47 ἐπ' ἀληθείας ὁ θ̅ς̅ ὑμῶν αὐτός ἐστι ὁ θ̅ς̅ θεῶν ook 2 Kron. 15 : 3 יָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת, ἡμέραι πολλαὶ τῷ Ἰσραὴλ ἐν οὐ θεῷ ἀληθινῷ.

Verder verschilt het gebruik der uitdrukkingen en wanneer ἀλήθεια toch voor אמת behouden wordt, moet het iets van den inhoud daarvan opnemen, wat daardoor mogelijk gemaakt wordt, dat het correlate begrip πιστεύειν is. In de gevallen, waarin ἀληθής, ἀλήθεια eigenschap van

personen is, wordt gedacht aan hunne geloofwaardigheid met betrekking tot hunne uitspraken, beloften enz., om hunne waarheid aan te duiden. Ἀληθής = verax, ἀλήθεια = waarheid, oprechtheid, Xen. An. 2, 6, 25, 26 (zie boven) Plut. Mar. 29, 3 · τὸν δὲ Μέτελλον εἰδὼς βέβαιον ἄνδρα καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀρχὴν μεγάλης ἀρετῆς κατὰ Πίνδαρον ἡγούμενος. Hier zou het aanknoopingspunt voor het verdere gebruik van ἀλήθεια in den zin van אמת bij de LXX gelegen zijn, derhalve aansluitend aan ἀλήθεια, d. אמת vinden wij zeer dikwijls, ja het meest van personen gezegd, nl. van God en dat wel als eigenschap en als product van hunne handelwijze. Als eigenschap zegt het evenals het part. Niphal נאמן 1 Sam. 2 : 35, 3 : 20, Spreuk. 25 : 13 (zie onder. πιστός), dat zij een betrouwbaar karakter hebben, dat men daarop staat kan maken. Vgl. van God Deut. 7 : 9. אֵל נֶאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד, θεὸς ὁ πιστὸς ὁ φυλάσσων τὴν διαθήκην καὶ τὸ ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν καὶ ἀποδιδοὺς τοῖς μισοῦσιν αὐτοὺ κτλ. Vgl. 32 : 4 אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל. Zoo wandelt wie in Gods oogen bestaan kan (vgl. Ps. 1 : 6 ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολεῖται), in אמת (ἀλήθεια, dat meer is dan waarheid, oprechtheid. Vgl. 2 Kron. 32 : 1 μετὰ τὴν ἀλήθειαν ταύτην van den (rechtschapen) wandel van Hizkia vóór zijnen val, derhalve beproefdheid. Vgl. Ez. 18 : 9. 2 Kon. 20 : 3 περιεπάτησα ἐνώπιόν σου ἐν ἀληθείᾳ καὶ καρδίᾳ πληρεῖ καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν ὀφθαλμοῖς σου ἐποίησα. Wat in אמת, ἐν ἀλ. geschiedt, gebeurt als iets, dat stand moet houden, zoodat men er staat op kan maken. Vandaar Richt. 9 : 15 εἰ ἐν ἀλ. χρίετέ με ὑμεῖς τοῦ βασιλεύειν κτλ. Vs. 16 ἐν ἀλ. καὶ τελειότητι ἐποιήσατε, eveneens vs. 19 ἐν ἀλ. καὶ τελ. ἐποι. μετὰ Ἰεροβαάλ. Het δουλεύειν τῷ κυρίῳ ἐν ἀλ. (vgl. boven Xen. An. 2, 6, 26) is niet alleen een oprecht dienen, maar past ook voor den beproefden dienstknecht. Vandaar een getrouw en waarachtig dienen, 1 Sam. 12 : 24 φοβεῖσθε τὸν κύριον καὶ δουλεύσατε αὐτῷ εν ἀλ. καὶ ὅλῃ τῇ καρδίᾳ, waarmeê te vergelijken is 1 Kon. 2 : 4 zonder καί: πορεύεσθαι ἐνώπιόν μου ἐν ἀλ. ὅλῃ τῇ κ. Ps. 144 : 19 ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κν ἐν ἀλ. Jez. 10 : 20 οἱ πεποιθότες ἐπὶ τὸν θυ τὸν ἅγιον τοῦ. Ἰσρ. τῇ ἀλ. Zoo kan אמת ook gesteld worden tegenover bedrog, leugen, Spreuk. 11 : 18, Hoz. 4 : 1 οὐκ ἔστιν ἀλήθεια οὐδὲ ἔλεος οὐδὲ ἐπίγνωσις θυ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀρα καὶ ψεῦδος καὶ φόνος κτλ. Vgl. 1 Kron. 12 : 17 εἰ εἰς εἰρήνην ἥκατε tegenover οὐκ ἐν ἀλ. χειρός = חָמָס בְּכַפַּי (welke laatste woorden de LXX onjuist opgevat en verbonden hebben), want deze bewerken, dat men op de betrokken personen niet vertrouwen kan. Hoz. 4 : 1, Jez. 59 : 14, 15 vertaalt men ἀλήθεια daarom het best door *betrouwbaarheid*. Op plaatsen als Jez. 59 : 14, 15 κατηναλώθη ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἡ ἀλήθεια καὶ δι' εὐθείας οὐν ἠδύναντο διελθεῖν (parallel κρίσις מִשְׁפָּט δικαιοσύνη צְדָקָה, εὐθ. נְכֹחָה). καὶ ἡ ἀλ. ἦρται, parall. οὐκ ἦν κρίσις, אֵין מִשְׁפָּט evenals Ps. 11 : 1 ἐκλέλοιπεν ὅσιος ὅτι ὠλιγώθησαν αἱ ἀλήθειαι ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρ. 31 : 24 en Ex. 18 : 21 kan men het door *waarheid* vertalen. Alleen beperkt

men het niet tot de waarheid in woorden. אנשי אמת zijn lieden, op wie men aan kan, beproefde mannen.

Wanneer aan God אמת toegekend wordt, beteekent dit, dat Hij trouw blijft aan zijn volk, dat zijn volk op Hem aan kan, zoodat zijne אמת de toevlucht van den bidder, de hoop van den beangste is, vandaar dikwerf verbonden met חֶסֶד. Het grootste gedeelte van het Oud-Testamentisch spraakgebruik handelt over deze אמת Gods, voor welker overeenstemming met het andere spraakgebruik van אמת vgl. Jez. 42 : 3. Zie hierboven. De אמת komt voor, verbonden met חֶסֶד, ἔλεος Ps. 25 : 10, 26 : 3, 40 : 12, 61 : 8, 85 : 11, 89 : 14, 108 : 5, 115 : 1, 117 : 2, 138 : 2, Jez. 16 : 5. Vgl. Ps. 31 : 6 ἐλυτρώσω με ὁ θς τῆς ἀλ. Ps. 69 : 14 ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου ἐπάκουσόν μου, ἐν ἀληθείᾳ τῆς σωτηρίας σου. 40 : 11 οὐκ ἔκρυψα ἐν τῇ καρδίᾳ μου τὴν ἀλ. σου καὶ τὸ σωτήριόν σου. 30 : 11 μὴ ἐξομολογήσεταί σου χοῦς ἢ ἀναγγελεῖ τὴν ἀλ. σου. 43 : 3 ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλ. σου. 91 : 4 צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ, ὅπλῳ κυκλώσει σε ἡ ἀλ. αὐτοῦ. Dat אמת evenwel niet alleen *trouw* beteekent, bewijst de constructie met צֶדֶק, צְדָקָה resp. מִשְׁפָּט Ps. 40 : 11, 45 : 5, 71 : 21, 22, 85 : 11, 89 : 14, 111 : 7, 119 : 43, 138, 142, 160, Jez. 16 : 5. Ook de gerechtigheid Gods is de hoop van zijn volk (zie δίκαιος, δικαιοσύνη), evenwel evenmin als deze valt de אמת met de חסד samen of is slechts eene bijzondere zijde daarvan. Zij openbaart zich evenals de gerechtigheid en in onderscheiding van de חסד niet alleen in hare keerzijde in het oordeel over de vijanden, Ps. 54 : 7 ἐν τῇ ἀλ. σου ἐξολόθρευσον αὐτούς. Ps. 96 : 13 κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀλ. αὐτοῦ, vgl. vss. 11, 12; Ps. 98 : 2, 3, 9, maar ook in het rechtvaardig oordeel over het zondige volk zelf, wat van de חסד niet geldt, vgl. Deut. 7 : 9, Ps. 119 : 75 ἔγνων κύριε ὅτι δικαιοσύνη τὰ κρίματά σου καὶ ἀληθείᾳ ἐταπείνωσάς με. Neh. 9 : 33 σὺ δίκαιος ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐρχομένοις ἐφ' ἡμῖν, ὅτι ἀλήθειαν ἐποίησας καὶ ἡμᾶς ἐξημάρτομεν. Dan. 4 : 34 (waar ἀληθινά = קְשׁוֹט). Het is de waarachtigheid en betrouwbaarheid Gods, waarin Hij zich doet kennen en die evenals de gerechtigheid in de eerste plaats ten gunste komt van hen, die haar in den nood behoeven, ten gunste van onderdrukten en ellendigen, die evenwel ook evenals de gerechtigheid zich op tegenovergestelde wijze openbaart. Wanneer daarom אמת ééns door ἐλεημοσύνη vertaald wordt, waar zij als zoodanig voorkomt, Jez. 38 : 18 οὐδὲ ἐλπιοῦσι οἱ ἐν ᾅδου τὴν ἐλ. σου, vgl. Ps. 30 : 11 (zie hierboven), dan is zij toch niet dezelfde, want zij komt daar niet alleen als zoodanig voor, en wanneer zij ook evenals de gerechtigheid aan den verdrukte recht verschaft en in dit geval hetzelfde uitwerkt als de barmhartigheid, gaat zij toch ook evenals de gerechtigheid verder en dit kan de reden zijn, waarom de LXX Zach. 7 : 9 en vooral Ex. 18 : 8 מִשְׁפַּט אֱמֶת door κρίμα δίκαιον i. p. v. ἀληθές vertalen: κρίμα δίκαιον ποιήσει ἀνὰ μέσον ἀνδρὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ

πλησίον αὐτοῦ. De gerechtigheid noodzaakt aan het oordeel, de אֱמֶת aan het handelen en de openbaring Gods door daden te denken, zooals dan van de zijde van den mensch צֶדֶק datgene is, wat het oordeel Gods voor zich heeft, אֱמֶת wat blijft bestaan. Vgl. Jez. 26 : 2 צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים, δίκαιος λαὸς φυλάσσων δικαιοσύνην καὶ φυλάσσων ἀλήθειαν. Ἔλεος, ἀλήθεια, δικαιοσύνη worden derhalve zoowel van God als van den koning en den rechter verwacht, Spreuk. 20 : 28, 29 : 14, Ps. 45 : 5, ja van iederen goede en godvreezende, Spr. 14 : 22 πλανώμενοι τεκταίνουσι κακά, σπέρμα δὲ δικαίων μισθὸς ἀληθείας. Ps. 15 : 2, Jez. 26 : 2, 48 : 1 οἱ ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι κυρίου θῦ Ἰσραὴλ μιμνησκόμενοι οὐ μετὰ ἀληθείας οὐδὲ μετὰ δικαιοσύνης en dat ook hier het begrip waarheid niet op den achtergrond treedt, blijkt uit Spreuk. 28 : 6 κρείσσων πτωχὸς πορευόμενος ἐν ἀλ. (תֹּם) πλουσίου ψεύδους (עִקֵּשׁ דְּרָכִים). Hoe weinig de LXX er aan gedacht hebben, ἀλήθεια in den zin van *trouw* te gebruiken, kan hieruit blijken, dat zij אֱמוּנָה, waar deze aan God toegekend wordt, slechts driemaal door πίστις (Ps. 33 : 4, Klaagl. 3 : 23, Ez. 2 : 22), anders steeds door ἀλήθεια vertaald hebben (Ps. 36 : 4, 40 : 11, 88 : 12, 89 : 2, 3, 6, 9, 25, 34, 50, 92 : 13; 98 : 3 vgl. vs. 2; 100 : 5, 119 : 30, 75, 86, 90; 143 : 1, Jez. 11 : 5), terwijl, wanneer het van menschen staat, de vertaling door πίστις de regel is, — een bewijs, dat zij ἀλήθεια niet = πίστις beschouwd hebben, en dit wordt versterkt door 2 Kron. 19 : 9, Ps. 12 : 1, 31 : 24, waar zij אֱמוּנָה — eveneens van menschen — met ἀλήθεια vertalen en dit zijn juist plaatsen, waar het begrip trouw het woord niet voldoende weergeeft. 2 Kron. 19 : 9 οὕτω ποιήσετε ἐν φόβῳ κυρίου, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἐν πλήρει καρδίᾳ (vgl. hierboven 2 Kon. 20 : 3, 1 Sam. 12 : 24 enz.). Ps. 12 : 1 ὠλιγώθησαν αἱ ἀλήθειαι (parallel ἐκλέλοιπεν ὅσιος). 31 : 24 ἀληθείας ἐκζητεῖ κύριος. Uit alles zien wij, dat de beteekenis *waarheid* of *waarachtigheid* in het begrip ἀλήθεια niet door den invloed van het Hebr. אמת ten gunste van de beteekenis *trouw* weggenomen wordt. אמת is somtijds volgens het tekstverband = trouw, maar het is meer dan dat. Het begrip ἀλήθεια verkrijgt in aansluiting aan de beteekenis waarachtigheid onder den invloed van het Hebreeuwsche woord eene nieuwe wending en past niet alleen op het waar zijn in het spreken zooals in het gewone Grieksch, maar op de handeling, op de aanleiding daartoe en wat deze in zich sluit. Wanneer in het gewone Grieksch ἀλήθειαν ἀσκεῖν van hem gezegd wordt, die nooit op eene onwaarheid betrapt wordt (Xen. An. 2, 6, 25 zie hierboven), is het Oud-Testamentische begrip ἀλήθειαν ποιεῖν zooveel ruimer en geldt zoowel van hem, die aan iemand trouw bewijst, die zich zóó gedraagt, dat anderen op hem staat kunnen maken als van hem, die doet wat blijft. Vgl. Gen. 47 : 29, Joz. 2 : 14, 2 Sam. 15 : 20, Neh. 9 : 33. Ἀλήθεια behoudt de beteekenis *waarheid* en *waarachtigheid*, alleen met dit onderscheid, dat beide beteeke-

nissen eenen ruimeren omvang hebben dan in het Grieksch en in het Hollandsch.

C) Apocriefen.

Bij de apocriefen draagt het gebruik van ἀλ. slechts gedeeltelijk een Oud-Testamentisch karakter, gedeeltelijk een karakter, dat aan het gewone Grieksch eigen is, terwijl eene eigenschap, die aan het O. T. vreemd, hoewel voor ons niet bevreemdend is, er bijkomt. Een Oud-Testamentisch karakter heeft het begrip bij Jezus Sirach, in het boek Tobith, en 1 Ezr. en juist de gerechtelijke zijde van de goddelijke ἀλ. treedt daar op den voorgrond. Zoo wordt van de ἀλ. Gods, die zich in de leiding zijns volks openbaart, gesproken Tob. 3 : 2 δίκαιος εἶ κύριε, καὶ πάντα τὰ ἔργα σου ἐλεημοσύναι καὶ ἀλήθεια καὶ κρίσιν ἀληθινὴν καὶ δικαίαν σὺ κρίνεις εἰς τὸν αἰῶνα, vgl. vs. 5. Cant. tr. puer. 3, 4: δίκαιος εἶ ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησας ἡμῖν καὶ πάντα τὰ ἔργα σου ἀληθινὰ καὶ αἱ ὁδοί σου εὐθεῖαι καὶ πᾶσαι αἱ κρίσεις σου ἀληθιναὶ καὶ κρίματα ἀληθείας ἐποίησας κατὰ πάντα ἃ ἐπήγαγες ἡμῖν . . . ὅτι ἐν ἀληθείᾳ καὶ κρίσει ἐποίησας πάντα ταῦτα διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Eveneens vs. 7 ἀληθινὴ κρίσις. Vgl. 1 Ezr. 8 : 87—89. De grond der hoop is Gods ἀλήθεια 3 Makk. 2 : 11, 6 : 18, Sir. 37 : 15. Van eenen zuiveren, door godsvrucht zich openbarenden wandel staat ποιεῖν τὴν ἀλ., τὴν δικαιοσύνην Tob. 4 : 6, vgl. 13 : 6 ἐπιστρέφειν καὶ ποιεῖν ἀλ. 3 : 5 πορεύεσθαι ἐν ἀλ. ἐνώπιον θεοῦ. Hoe deze ἀλ. en de ἀλ. Gods met elkander correspondeeren, blijkt juist uit deze plaats: πολλαὶ αἱ κρίσεις σου ἀληθιναί . . . ὅτι οὐκ ἐποιήσαμεν τὰς ἐντολάς σου, οὐ γὰρ ἐπορεύθημεν ἐν ἀλ. ἐνώπιόν σου. Sir. 27 : 9 ἀλήθειαν πρὸς τοὺς ἐργαζομένους αὐτὴν ἐπανήξει. Bij de Oud-Testamentische constructie van שָׁלוֹם en אֱמֶת vgl. Tob. 14 : 7: οἱ σωζόμενοι ἐν ἀλ. ἐπισυναχθήσονται καὶ οἰκήσουσι τὸν αἰῶνα μετὰ ἀσφαλείας. Evenals נֶאֱמָן van hem, die beproefd is, staat Sir. 7 : 20 οἰκέτης ἐργαζόμενος ἐν ἀλ. Tob. 14 : 7; 8 : 7, ontkent ἐπ' ἀληθείας niet alleen de onwaarschijnlijkheid en onwaarheid, maar het onrecht. Dat de betrouwbaarheid op den voorgrond staat, blijkt uit 1 Ezr. 3 : 13 enz. vss. 33, 37 ἄδικα πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν . . . καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια καὶ ἐν ἀδικίᾳ αὐτῶν ἀπολοῦνται, waar tegenover God ὁ θεὸς τῆς ἀληθ. is vs. 40. In het boek der Wijsheid heeft slechts 15 : 1, σὺ δὲ ὁ θεὸς ἡμῶν χρηστὸς καὶ ἀληθής, μακρόθυμος καὶ ἐλέει διοικῶν τὰ πάντα, eene zekere overeenstemming met het O. T.

Evenals in het gewone Grieksch = werkelijkheid staat het Tob. 7 : 10, Jud. 5 : 5, 10 : 13, vgl. 4 Makk. 5 : 17; vgl. ἀληθής Wijsh. 2 : 17, Judith 11 : 10, 3 Makk. 7 : 12. Wijsh. 1 : 6, 6 : 18, 12 : 27 ὃν πάλαι ἠρνοῦντο εἰδέναι θεὸν ἐπέγνωσαν ἀληθῆ. Zie onder ἀληθής. Vgl. ἀληθῶς 2 Makk. 3 : 38. Daarentegen vinden wij ἀλ. in wijsgeerig-godsdienstigen zin (vgl. 4 Makk. 5 : 10 φιλοσοφήσεις τὴν τοῦ συμφέροντος ἀλ.) Wijsh. 6 : 23 parall. μυστήρια, γνῶσις, waaraan ook 5 : 6, Sir. 4 : 25, 28, 3 Makk. 4 : 16 zich aansluiten.

Over 't algemeen komt het begrip niet zóó vaak voor als in het O. T., neemt evenwel het specifiek godsdienstige begrip daarvan over, daar ἀλ. zoowel benaming van de goddelijke betrouwbaarheid en hare gezegende en oordeelende kracht is, als de benaming van de zedelijk-godsdienstige beproefdheid. Daarentegen komt een nieuw moment daarbij in aansluiting aan het latere wijsgeerige spraakgebruik, waarin ἀλ. datgene aanduidt, wat ter laatster instantie als het wezen van alle zijn, als de achter de wereld der openbaring liggende werkelijkheid aanduidt, alleen met het onderscheid, dat dit godsdienstig opgevat moet worden, niet alleen als object der erkentenis, maar tegelijk van de godsdienstige verhouding. Vgl. Phil. De creat. princ. 726, D van den proseliet: μεταναστὰς εἰς ἀλ. De vit. Mos. 694 C: εὐαγέστατον κρίνων τὸ ἔργον ὑπὲρ ἀληθείας καὶ θεοῦ τιμῆς.

D) Het Nieuw-Testamentisch begrip en spraakgebruik.

In het N. T. komt het woord vooral in het Johanneïsch en Paulinisch spraakgebruik voor, bij de synoptici alleen Mt. 22:16, Mk. 5:33, 12:14, 32, Lk. 4:25, 20:21, 22:59, Hand. 4:27, 10:34, 26:25, in den brief aan de Hebreërs alleen 10:26; daarenboven Jak. 1:18, 3:14, 5:19, 1 Petr. 1:22, 2 Petr. 1:2, 2:2, evenwel niet 1 Thess. Filem. en Openb.

1) In alle niet-Paulinische en niet-Johanneïsche plaatsen staat het niet ver af van het gewone spraakgebruik. Zoo dient **a)** ἐπ' ἀληθείας ter aanwijzing van de openbare werkelijkheid Luk. 22:59 ἐπ' ἀλ. καὶ οὗτος μετ' αὐτοῦ ἦν. Hand. 4:27 συνήχθησαν ἐπ' ἀλ. ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδα σου Ιν̄., daarentegen **b)** ter aanduiding van de overeenstemming met de werkelijkheid Mt. 5:33, Hand. 10:34. Vgl. ἐν ἀλ., ἐπ' ἀληθείας als eene uitdrukking van erkenning, bevestiging en verzekering Mt. 22:16 τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ ἐν ἀλ. διδάσκεις, waar Mk. 12:14 en Luk. 20:21 staat ἐπ' ἀληθείας. Mk. 12:32 ἐπ' ἀλ. εἶπας. Luk. 4:25 ἐπ' ἀλ. λέγω. Aan iets anders dan aan overeenstemming met de werkelijkheid, voorstelling van den werkelijken toestand en derhalve geloofwaardige, het geloof vereischende woorden kunnen wij ook Hand. 26:25 niet denken ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέγγομαι. Daarentegen **c)** in den brief aan de Hebreërs, 1 en 2 Petr. evenals bij Jakobus is ἀλ. in dien aan het latere wijsgeerige spraakgebruik aansluitenden zin gebruikt, welken wij reeds in eenige plaatsen van de apocriefen en bij Philo vonden, alleen met dit onderscheid, dat het evenals daar in onderscheiding van het gewone spraakgebruik in godsdienstigen zin staat, speciaal in het N. T. van datgene wat door de Nieuw-Testamentische openbaring des heils als eeuwige realiteit openbaar geworden is. Jak. 1:18, 3:14, 5:19, vgl. vs. 20, waar πλανᾶσθαι doet zien, dat ἀλ. niet evenals in het O. T. van den godsdienstig-zedelijken toestand staat, maar van de

objectieve, Christelijke waarheid, die uitdrukking van datgene is wat alleen kracht heeft en daarom zoowel levensvoorwaarde (1:18) als levensregel is. Zij eischt erkenning en gehoorzaamheid, vgl. 1 Petr. 1 : 22, Hebr. 10:26. De beide uitspraken Jak. 5:19 en Hebr. 10:26 staan tot elkander als Ef. 4:30 en Hebr. 10:29. Op beide plaatsen wordt gedacht aan dezelfde zonde, hoewel ook van verschillenden graad en van verschillende psychologische bepaaldheid. Hebr. 10:26 is de voleinding, Jak. 5:19 het begin van den afval bedoeld. — Ook 2 Petr. 1:12 staat ἀλ. van de Christelijke waarheid. De uitdrukking 2 Petr. 2:2 δι' οὓς ἡ ὁδὸς τῆς ἀλ. βλασφημηθήσεται is Oud-Testamentisch gevormd, vgl. Ps. 119:30 ὁδὸν ἀληθείας ᾑρετισάμην (אֱמוּנָה), evenwel is de laatste ook de eenige plaats, die in aanmerking zou kunnen komen, want Ps. 25:10 πᾶσαι αἱ ὁδοὶ κυρίου ἔλεος καὶ ἀλ. τοῖς ἐκζητοῦσι τὴν διαθήκην αὐτοῦ evenals Ps. 119 : 151 ἐγγὺς εἶ κύριε καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοί σου ἀλ. geven die andere voorstelling, waaruit de woorden Ps. 86 : 11 voortvloeien: ὁδήγησόν με κύριε ἐν τῇ ὁδῷ σου καὶ πορεύσομαι ἐν τῇ ἀλ. σου. In de apocriefen vinden wij de uitdrukking Wijsh. 5 : 6, ἐπλανήθημεν ἀπὸ ὁδοῦ ἀληθείας καὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης φῶς οὐκ ἔλαμψεν ἡμῖν, waar zij op de godsdienstig-zedelijke verhouding ziet. Zie ὁδός. Daarentegen wordt Tob. 3 : 2 gedacht aan de houding Gods πάντα τὰ ἔργα σου δίκαια καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοί σου ἐλεημοσύνη καὶ ἀλ. Al deze plaatsen staan klaarblijkelijk niet op éêne lijn met 2 Petr. 2 : 2. Dat het hier niet de rechtschapen wandel der Christenen is, die gelasterd wordt, ligt voor de hand. Wij moeten liever Hand. 24:14 vergelijken en ἡ ὁδὸς τῆς ἀλ. is de vorm, die de Christelijke waarheid heeft. Vgl. ἡ ὁδὸς τῆς δικαιοσύνης vs: 21 parallel ἡ παραδοθεῖσα αὐτοῦ ἁγία ἐντολή. Zoo staat derhalve ἡ ὁδὸς τῆς ἀλ. bij de uitdrukking Ps. 86 : 11 en daardoor Ps. 25 : 10 en 119 : 51 nog nader dan Ps. 119 : 30. Ὁδός is wel Oud-Testamentisch gedacht, maar ἀλήθεια niet.

Nadat wij zoo gezien hebben, dat in de niet-Paulinische en niet-Johanneïsche geschriften niet eens sporen van het Oud-Testamentisch begrip gevonden worden, vragen wij nu, of in het Johanneïsch of Paulinisch spraakgebruik meer verwantschap daarmeê te vinden is.

2) Het Johanneïsch spraakgebruik.

Laten wij de weinige plaatsen daar, waarin ἀλ. a) = werkelijkheid, in de aan het gewone Grieksch ontleende tegenstelling 1 Joh. 3 : 18, vgl. 2 Joh. 1, 3 Joh. 1 en b) = overeenstemming met de werkelijkheid in de constructies ἀλήθειαν, τὴν ἀλήθειαν λέγειν, λαλεῖν Joh. 8:46, 16:7, 8:40, 45, dan vinden wij het meestal c) in specifiek godsdienstige beteekenis en hier herinnert Joh. 1 : 14 ongetwijfeld aan het Oud-Test. חֶסֶד וֶאֱמֶת, alleen met het onderscheid, dat het ἔλεος van de LXX voor het Nieuw-Testamentische χάρις heeft moeten wijken en evenzoo doet ποιεῖν τὴν ἀλ. Joh. 3 : 21, 1 Joh. 1 : 6 aan het Oud-Testamentische עשׂה אמת

Ez. 18:9, Neh. 9:33 enz. denken (zie boven). Aan den anderen kant evenwel herinnert weder ἀλ. in het gesprek van Christus met Pilatus Joh. 18:37 (vgl. met het antwoord van Pilatus vs. 38 τί ἐστιν ἀλ.) aan ἀλ. = waarheid als benaming van datgene wat ter laatster instantie wezen, kracht, waarde heeft, zooals dit gebruik reeds in de Oud-Test. apocriefen in aansluiting aan het wijsgeerig spraakgebruik voorbereid is. Zie D, 1, c. Het is niet denkbaar, dat Christus voor Pilatus zich in eenen anderen zin van het woord bediend heeft. Op zichzelven beschouwd, liggen de ἀλήθεια Gods, waarvan het O. T. spreekt, en deze ἀλ. niet zoo ver uit elkander, dat de overgang moeilijk zou zijn, want Gods ἀλ., die zich in de geschiedenis des heils openbaart, is ten slotte ook ἡ ἀλ. Vgl. ook het Talmudisch gebruik van אמת, dat met dit Grieksch begrip van ἀλ. overeenstemt. Vgl. Buxtorf, Lex. Chald. rabb. talm. s. v. אמת. Aan den anderen kant evenwel is het onderscheid tusschen de אמת Gods en deze ἀλ. toch nog te groot, dan dat het woord in den mond des Heeren in genen zin, in het antwoord van Pilatus in dezen zin opgevat zou kunnen worden, afgezien daarvan dat daarbij het μαρτυρεῖν τῇ ἀλ. en het εἶναι ἐκ τῆς ἀλ. niet passen. Men kan nog vragen, of de Oud-Testamentische betrekking in het overige Johanneïsche gebruik van het woord genoegzaam uitkomt, om het begrip uit deze aansluiting te moeten verklaren. Nu is evenwel Joh. 8:32, zooals vs. 44 van den duivel, het begrip ἀλ. geen ander dan vss. 40, 45, 46 en de aan het gewone Grieksch ontleende intellectueele opvatting van het begrip bepaalt het gebruik. Dat is het geval Joh. 16:13, waar de vergelijking met Ps. 86:11 (zie hierboven) evenals het volgende οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ.... ἀναγγελεῖ ὑμῖν bewijst, niets tot het goed verstand daarvan bijdraagt. Diensovereenkomstig is dan ook τὸ πνεῦμα τῆς ἀλ. 14:17, 15:26, 1 Joh. 4:6 te verklaren, en men moet het gevoelen opgeven, dat ἀλ. hier niets anders dan de Oud-Testamentische Goddelijke אמת aan zou duiden. Vgl. 1 Joh. 4:6, 5:6. Met het oog op deze verhouding moeten gewichtige gronden bestaan, wanneer op de overige plaatsen het begrip naar Oud-Testamentische analogie i. p. v. in aansluiting aan dat gebruik van het gewone Grieksch moest opgevat worden. Joh. 5:33 is dit niet het geval, evenmin Joh. 17:19 en daarom ook niet vs. 17. Zoo blijven uit het evangelie nog slechts over 1:17, 4:23, 24, 14:6. Het προσκυνεῖν ἐν πνεύματι κ. ἀλ. 4:23, 24 staat wel dicht bij het Oud-Testamentische περιπατεῖν ἐνώπιον τοῦ κυρίου, δουλεύειν τῷ κυρίῳ ἐν ἀλ., geeft evenwel geen grond voor eene van het gewone Grieksch afwijkende opvatting van het begrip, vgl. οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί. De tegenstelling van νόμος en χάρις καὶ ἀλ. 1:17 is niet Oud-Testamentisch, de heenwijzing vs. 13 naar de verkondiging van Christus noodzaakt ook hier, den invloed van den Griekschen oorsprong van het begrip vooral op den voorgrond te stellen, zoo-

dat weliswaar de herinnering aan חֶסֶד וֶאֱמֶת de constructie χάρις καὶ ἀλ. bewerkt, de inhoud van het begrip evenwel, zooals deze in Christus gevonden wordt, door den invloed van de Grieksche uitdrukking gevormd is, die zulk eene tegenstelling met νόμος alleen mogelijk maakte. Vgl. προσκυνεῖν ἐν πν. καὶ ἀλ. 4:23, 24. Voor deze van de Oud-Testamentische Goddelijke אמת verschillende beteekenis van ἀλ. getuigt ook de verandering van het Oud-Testamentische ἔλεος in het Nieuw-Test. χάρις. Wanneer nu Christus 14:6 zegt: ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή, doet de samenvoeging met ὁδός na vergelijking met vs. 5 in verband met de Johanneïsche dictie ons geenszins denken aan het Oud-Testamentische אמת. Bij ἐγώ εἰμι ἡ ἀλ. denken wij liever aan 1 Joh. 5:6 τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλ., vgl. Ev. 14:9 ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα. De waarheid, d. i. datgene wat eeuwige beteekenis heeft (en waarop men derhalve staat kan maken) is in Christus geopenbaard en doet zich als zoodanig kennen. — Evenals χάρις καὶ ἀλ. onder den invloed van de Oud-Testamentische uitdrukking staat, zonder den inhoud daaraan te ontleenen, zoo ook ποιεῖν τὴν ἀλ. Joh. 3:21, 1 Joh. 1:6. Dit staat op de laatste plaats tegenover ψεύδεσθαι en moet vertaald worden: de waarheid doen (vgl. 1 Joh. 3:7, 8 ποιεῖν τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἁμαρτίαν); op de eerste plaats vervangt het het πιστεύειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Het komt noch overeen met de uitdrukking van Xenophon ἀσκεῖν ἀλ. (= waarachtigheid), noch met het Hebreeuwsche עשה אמת. De in Christus geopenbaarde waarheid moet in het geloof erkend en aangenomen worden, vgl. 2 Joh. 1, 1 Joh. 2:25, vgl. vs. 22 ὁ ψεύστης — ὁ ἀρνούμενος ὅτι Ις οὐκ ἔστιν ὁ Χς. Daardoor wordt zij een den geloovige geschonken bezit en eene macht, die zijnen wandel bepaalt, die geen bedrog en onreinheid toelaat, 1 Joh. 1:8, 2:4, vs. 5. 2 Joh. 3. Vandaar περιπατεῖν ἐν τῇ ἀλ. 3 Joh. 4. ἐν ἀλ. 2 Joh. 4. 3 Joh. 3. (Misschien behoort hiertoe ook ἀγαπᾶν ἐν ἀλ. 2 Joh. 1, 3 Joh. 1). Wie de waarheid doet en daarin wandelt, haar beschouwt als de hem bepalende macht, is van haar afkomstig, d. i. hij is wat hij is uit haar, ἐκ τῆς ἀλ. ἐστίν. 1 Joh. 2:19, vgl. met vs. 18. Joh. 18:37 πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀλ. ἀκούει μου τῆς φωνῆς. Deze beide plaatsen bewijzen duidelijk, dat het begrip Grieksch gedacht is. Het ἐκ τῆς ἀλ. εἶναι is wel niet op beide plaatsen hetzelfde, want 1 Joh. 3:19 zijn dezulken bedoeld, die de in Christus geopenbaarde waarheid aangenomen hebben en zich door haar laten besturen, terwijl Joh. 18:37 het algemeene begrip der waarheid bedoeld is, dat het oog opent voor zijne werkelijkheid en tegenwoordigheid in Christus. Na het hier besprokene is het misschien niet te gewaagd, 3 Joh. 3 σοῦ τῇ ἀλ. te doen slaan op de aan Cajus tot een persoonlijk bezit en leven gewordene waarheid, die dezelfde is als de waarheid, die van haren kant getuigenis voor hem aflegt vs. 12 en welke alle Christenen moeten bevorderen: ἵνα σύνεργοι

γινώμεθα τῇ ἀλ. Anders zou ἀλ. in de constructie σοῦ τῇ ἀλ. = waarachtigheid zijn te verklaren.

3) Het Paulinisch spraakgebruik.

Ook het Paulinische gebruik van het woord staat in geen nauwer betrekking tot het O. T. dan het Johanneïsche. Laat men daar de constructies ἀλήθειαν λέγειν, λαλεῖν, εἰπεῖν Rom. 9:1, 2 Kor. 12:6, Ef. 4:25, 1 Tim. 2:7, ἐν ἀλ. 2 Kor. 7:14, Kol. 1:6, Rom. 2:2 κατὰ ἀλήθειαν, vgl. Fil. 1:18 εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ. 2 Kor. 7:14, waarin ἀλήθεια evenals in de overige Nieuw-Testamentische geschriften deels a) werkelijkheid, deels b) overeenstemming met de werkelijkheid beteekent, dan herinnert bij Paulus evenals bij Johannes een gedeelte van de uitdrukkingen allereerst aan het Oud-Testamentisch voorbeeld. Een ander gedeelte van de uitdrukkingen heeft eene zoo bij uitstek Grieksche kleur, dat van begin af de vraag ontstaat, of niet ook hier de geheele omvang van het begrip onder Griekschen invloed staat. Aan het Oud-Testamentische אמת herinnert Rom. 3:7 εἰ δὲ ἡ ἀλήθεια τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν, waar ἡ ἀλ. τοῦ θεοῦ het eveneens met het Hebr. אמת overeenkomende πίστις τοῦ θεοῦ vs. 3 met het oog op ψεῦσμα overneemt en overeenkomstig deze tegenstelling het begrip trouw opvat als dat van waarheid, — een bewijs, dat ἀλ. meer is dan trouw. Want terwijl πίστις vs. 3 slechts ééne zijde van het begrip אמת uitdrukt, bevat ἀλ. vs. 7 het geheele begrip, — daarenboven ook goed Grieksch = waarachtigheid. Evenals hier duidt ook 15:8 ἀλ. θεοῦ de waarheid Gods aan: ὑπὲρ ἀληθείας θεοῦ εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων. Aan אמת van eenen rechtschapen wandel herinnert ook Ef. 5:9, vgl. 1 Kor. 5:8. Ef. 6:14. Maar dit gebruik bevat geene afwijking van het gewone Grieksch en had tot goed verstand geen' terugslag op het O. T. noodig. Ἀλήθεια is hier c) = waarachtigheid, alleen met deze beperking, dat zij, wanneer zij van de menschen gevorderd wordt, van godsdienstigen aard is. Dit zijn evenwel ook de eenige plaatsen, waar wij eene zekere overeenstemming met het Oud-Testamentische אמת zien. Want ἡ ἀλ. τ. θεοῦ Rom. 1:25 duidt het wezen Gods aan, datgene wat en zooals God werkelijk is, vgl. vs. 23. Het grootste deel van het Paulinisch spraakgebruik sluit d) aan het gebruik van ἀλ. naar analogie van het philosophische begrip aan, zooals wij het in de apocriefen, bij Joh. en in de overige Nieuw-Test. geschriften vinden, alleen met het onderscheid, dat het evenals bij Joh. en in de overige geschriften de waarheid aanduidt, die in de geheele Godsopenbaring gezien wordt, Rom. 2:20, bijzonder evenwel in Christus, met name in het evangelie aanwezig is en in het geloof te aanvaarden is en waarin datgene te vinden is, dat alleen en eeuwig realiteit heeft en is, wat daarin alleen geldt en eeuwige regel is (vandaar de tegenstelling met ἀδικία) en van welks erkenning en aan-

neming daarom het eeuwig lot afhangt. Zoo 2 Thess. 2:10, vs. 12, 2 Tim. 2:25, 1 Tim. 3:15, 4:3, 6:6, Tit. 1:1 en 14. Vgl. εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν 2 Tim. 2:25, 3:7. Daarom heet het evangelie 2 Tim. 2:15, Ef. 1:13 ὁ λόγος τῆς ἀλ., τὸ εὐ. τῆς σωτηρίας ὑμῶν, vgl. Gal. 2:5, 14. Kol. 1:5 ἡ ἀλ. τοῦ εὐ. Verder τῇ ἀλ. πείθεσθαι Gal. 5:7, ἀπειθεῖν τῇ ἀλ. Rom. 2:8, 2 Tim. 2:18, 3:8, 4:4, 2 Kor. 4:2, vgl. vs. 6. 2 Kor. 13:8. De ἀλ. Χ̅υ̅, waarop de apostel 2 Kor. 11:10 zich beroept: ἔστιν ἀλ. Χ̅υ̅ ἐν ἐμοί, ὅτι κτλ. zegt, dat Christus werkelijk in hem is en dat dit de genoemde werking heeft. Het dient derhalve tot verzekering, hoewel het ook niet evenals πιστὸς ὁ θεός 1:18 een beroep op de waarachtigheid van Christus is. Hoezeer het gebruik van ἀλ. van het gewone Grieksch afhankelijk is, bewijst ook Ef. 4:21. Vs. 23 staan de δικαιοσύνη καὶ ὁσιότης τῆς ἀλ. tegenover de ἐπιθυμίαις τῆς ἀπάτης vs. 22 zóó, dat δικ. κ. ὁσ. werkingen der ἀλ. zijn, evenals de ἐπιθ. werkingen van de ἀπάτη. Hieruit zien wij, dat hier ἀλ. niet van den wandel staat naar analogie van אמת, ook niet = waarachtigheid, maar als de den wandel bepalende macht de geopenbaarde en erkende Christelijke waarheid is. De in de Paulinische geschriften vaak te vinden tegenstelling tusschen ἀλ. en ἀδικία kan niet gelijkgesteld worden met de in het gewone Grieksch te vinden zelfde tegenstelling, waarin ἀλ. = waarachtigheid, overeenstemmend met de juridische beteekenis van ἄδικος, maar evenals ἀδικία hier beteekent datgene wat Gods oordeel tegen zich heeft, wel niet de δικαιοσύνη, datgene wat Gods oordeel voor zich heeft, wat voor God geldt, maar veel meer, zooals dit in haar karakter opgesloten ligt (zie hierboven) den levensregel zelven, waarvan de erkenning door geloovige aanvaarding en onderwerping de δικαιοσύνη bewerkt, want datgene wat in de Goddelijke heilsopenbaring als het alleen geldende, als de hoogste realiteit openbaar geworden is, is ook de eeuwige en eenige levensregel. Zoo Rom. 1:18, 2:8, 1 Kor. 13:6, niet te verklaren alsof er stond χαίρει δὲ ἐπὶ τῇ ἀλ. 2 Thess. 2:10, 12.

Zoo sluit dan het eigenaardig Oud-Testamentisch begrip aan ἀλήθεια = waarheid aan, terwijl het Nieuw-Testamentisch begrip in alle Nieuw-Testamentische geschriften aan ἀλ. in het wijgeerig spraakgebruik aansluit, een gebruik, dat zijn voorbeeld heeft in de apocriefen van het O. T. en een feit, dat nog verstaanbaarder wordt daardoor, dat אמת ook in de geschriften der synagoge in dezen zin gevonden wordt.

Monographische onderzoekingen zie Hoelemann, Die Bibl. Grundbegriffe der Wahrheit in dessen Bibelstudien I, S. 1—53. Wendt, Der Gebrauch der Wörter ἀλήθεια, ἀληθής en ἀληθινός im N. T. auf Grund des alttestam. Sprachgebr., Stud. u. Krit. 1883, 3, S. 511—547.

Ἀληθινός, ή, όν, vol van waarheid, vgl. Krüger § 41, 11, 19: „De uitgangen ινός, εινός duiden aan, dat de eigenschap als grondbegrip ruim-

schoots aanwezig is, πεδινός, ὀρεινός. Daarom staat ἀληθινός zóó tot ἀληθής, dat dit de werkelijkheid uitspreekt, de verhouding tusschen woord en werkelijkheid, terwijl ἀληθινός deze overeenstemming zelve karakteriseert en dan gebruikt wordt, wanneer het geldt, de betrekking tusschen idee en werkelijkheid aan te duiden. Ἀληθής zegt, dat iets werkelijk is of met de feiten overeenstemt, ἀληθινός, dat iets werkelijk datgene is, waarvoor het zich uitgeeft, wat het wil zijn; wat ἀληθής is, komt met de werkelijkheid overeen, bij ἀληθινός vloeit de werkelijkheid uit het besprokene voort. Vandaar a) = waarachtig, echt. Kahnis, Abendmal, S. 119: „Das Maass des ἀληθής ist die Wirklichkeit, das des ἀληθινός die Idee." Vgl. Trench s. v. Tittmann, N. T. syn. 155: „Ἀληθινός est qui non tantum nomen habet et speciem sed veram naturam et indolem quae nomini conveniat." Zoo Xen. Oec. 10, 3 van echt geld, echt purper. Plat. Legg. 9, 878 E. οἷς ἂν παῖδες μὴ ποιητοί, ἀληθινοὶ δὲ ὦσιν, quibus liberi non adoptati sed veri sint. Rep. 6, 499, C ἀληθινῆς φιλοσοφίας ἀληθινὸς ἔρως. Theaet. 176, C: σοφία καὶ ἀρετὴ ἀληθινή. Dem. 9, 12; 53, 8, 12 φίλος ἀληθινός. Zie onder ἀληθής. Zoo bij de LXX = אֱמֶת Jer. 2 : 21: ἐφύτευσά σε ἄμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν· πῶς ἐστράφης εἰς πικρίαν ἡ ἄμπελος ἡ ἀλλοτρία; 2 Kron. 15 : 3 ἡμέραι πολλαὶ τῷ Ἰσραὴλ ἐν οὐ θεῷ ἀληθινῷ, die niet de ware God, niet waarachtig God is. Zoo in het N. T. Joh. 17 : 3, waar μόνος tot deze opvatting leidt, die ook 1 Thess. 1 : 9 evenals 1 Joh. 5 : 20 (zie beneden) onafwijsbaar is, terwijl op de overige plaatsen, waar ἀληθινός een praedicaat Gods is, het in eenen anderen staat. Joh. 15 : 1 ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, waar vs. 2 bewijst, dat ἀλ. hier evenals Jer. 2 : 21 staat: Wat en hoe Israel zijn moest en niet is, is Christus. Aan iets anders, aan eene verhouding tusschen het oorspronkelijk beeld en de afbeelding, hetzij tusschen Christus en Israel of tusschen Christus en den natuurlijken wijnstok is niet te denken. 4 : 23 οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί, vgl. Plat. Rep. 6, 489, A ἀλ. φιλόσοφοι. Num. 24 : 3, 15 ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀληθινὸς ὁρῶν (Al., terwijl de Vat. heeft ἀληθινῶς) = שְׁתֻם עָיִן. Ook Lk. 16 : 11 τὸ ἀληθινόν = het echte, ware goed tegenover den het praedicaat ἄδικος dragenden Mammon (zie onder ἄδικος) zou hiertoe behooren. Vgl. boven Xen. Oecon. 10, 3 ἀργύριον ἀλ. van het echte geld. Evenzoo ὁδὸς ἀληθινή van den cod. Alex. Jez. 65 : 2, waar de Vat. καλή = טוֹב heeft, om den rechten weg aan te duiden. Vgl. ook Aristot. Sophist. elench. 5, 6, waar οἱ φαινόμενοι συλλογισμοὶ καὶ ἔλεγχοι en ἔλεγχος ἀληθινός onderscheiden worden. — Daaraan sluit zich dan aan het gebruik van ἀληθινός als epitheton van datgene wat van zijne afbeelding of van zijn zinnebeeld onderscheiden moet worden, zooals b. v. Xen. Mem. 3, 10, 7, waar van zuilen staat: τά τε ὑπὸ τῶν σχημάτων κατασπώμενα καὶ τὰ ἀνασπώμενα ἐν τοῖς σώμασι ἀπεικάζων ὁμοιότερά τε τοῖς ἀληθινοῖς καὶ πιθανώτερα ποιεῖς φαίνεσθαι.

Plat. Legg. 1, 643, C van het speeltuig van eenen knaap: ὄργανα σμικρά, τῶν ἀληθινῶν μιμήματα. Plat. Sophist. 240, E εἴδωλον.... τὸ πρὸς τἀληθινὸν ἀφωμοιωμένον. Eveneens B οὐδαμῶς ἀληθινόν γε, ἀλλ' ἐοικὸς μέν. ΞΕ. ἄρα τὸ ἀληθινὸν ὄντως ὂν λέγων; ΘΕΑΙΤ. οὕτως. Hiermeê komt ἀληθινός in den brief aan de Hebreërs overeen als epitheton van de met het Oud-Testamentische type overeenstemmende hemelsche, Nieuw-Testamentische werkelijkheid; 9 : 24 ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν. 8 : 2 τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς. Hiertoe behoort ook Joh. 6 : 32 ὁ ἄρτος ὁ ἀληθινός. Joh. 1 : 9 ἦν τὸ φῶς τὸ ἀλ., vgl. vs. 8 οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, evenals 5 : 35.

Dan b) vol waarheid, waarachtig in den zin, dat niet zoozeer de idee van het bedoelde subject, waaraan dit praedikaat toegekend wordt, als aanwezig of verwerkelijkt erkend wordt, maar dat zulks zich overeenkomstig de waarheid gedraagt, dat het de waarheid uitdrukt, derhalve betrouwbaar is, b. v. Plat. Rep. 7, 522, A ὅσοι μυθώδεις τῶν λόγων καὶ ὅσοι ἀληθινώτεροι ἦσαν. Zoo LXX = אֱמֶת Spreuk. 12 : 19 χείλη ἀληθινὰ κατορθοῖ μαρτυρίαν, μάρτυς δὲ ταχὺς γλῶσσαν ἔχει ἄδικον. 1 Kon. 10 : 6 ἀληθινὸς ὁ λόγος ὃν ἤκουσα, sterker dan ἀληθής, ongeveer = het is zuivere waarheid, niets dan waarheid. 17 : 24, 2 Kron. 9 : 5, Dan. 10 : 1. Vgl. het adverb. ἀληθινῶς Sir. 41 : 28, 42 : 8, Tob. 14 : 6. Zoo in het N. T. Joh. 4 : 37 ὁ λόγος ὁ ἀληθινός. Openb. 19 : 9, 22 : 6, Joh. 19 : 35 ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ μαρτυρία κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει. Vgl. Dan. 2 : 45 ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον. 6 : 12 ἀλ. λόγος καὶ τὸ δόγμα Μήδων καὶ Περσῶν οὐ περιελεύσεται, beide malen = יַצִּיב. Verbonden met δίκαιος Openb. 15 : 3: δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου. Zie onder ἀλήθεια B). Deze benaming van de wegen Gods komt met de Oud-Testamentische uitspraken daarvan overeen, dat zij ἀλήθεια zijn, Ps. 119 : 151. Zij openbaren de waarheid, niet de werkelijkheid, zooals zij is, maar welke zijn moet en alleen kracht heeft. Eveneens ἀληθιναὶ αἱ κρίσεις σου Openb. 16 : 7, 19 : 2. Vgl. de constructie van ἀλήθεια, δικαιοσύνη, κρίσις, κρίμα. De gerichten Gods zijn vol waarheid, openbaren niet alleen de trouw van God, en juist deze plaatsen bevestigen het onder ἀλήθεια gezegde, dat het substantivum niet alleen de trouw van God aanduidt, vgl. Geb. Azarja 7 πάντα ὅσα ἐποιήσας ἡμῖν, ἐν ἀληθινῇ κρίσει ἐποίησας καὶ παρέδωκας εἰς χεῖρας ἐχθρῶν ἡμῶν κτλ. Tob. 3 : 2 κρίσιν ἀληθινὴν καὶ δικαίαν σὺ κρίνεις εἰς τὸν αἰῶνα. Vgl. ook 1 Ezr. 8 : 88 ἀληθινὸς εἶ met betrekking tot Gods strafgerichten. Jez. 59 : 4 οὐδεὶς λαλεῖ δίκαια, οὐδέ ἐστι κρίσις ἀληθινή. Dan. 4 : 34 πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀληθινὰ (קְשׁוֹט) καὶ αἱ τρίβοι αὐτοῦ κρίσεις καὶ πάντας τοὺς πορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινῶσαι. De trouw van God jegens zijn volk is slechts een punt van deze openbaring zijner ἀλήθεια en kan als zoodanig voornamelijk in aanmerking komen, zooals Deut. 32 : 4 ἀληθινὰ (תָּמִים) τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ κρίσεις· θεὸς πιστὸς καὶ

οὐκ ἔστιν ἀδικία, δίκαιος καὶ ὅσιος, zie δίκαιος, κρίσις. Ps. 19:10 τὰ κρίματα κυρίου ἀληθινὰ δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό = מִשְׁפְּטֵי יהוה אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו, parallel vs. 9, τὰ δικαιώματα κυρίου εὐθεῖα, יְשָׁר. Jez. 25:1 ἐποίησας θαυμαστὰ πράγματα, βουλὴν ἀρχαίαν ἀληθινήν, אֱמוּנָה אֹמֶן עֵצוֹת מֵרָחוֹק. Het zuiverst zou het te vertalen zijn door: vol waarheid, betrouwbaar. Vgl. Deut. 25:15 στάθμιον ἀληθινὸν καὶ δίκαιον ἔσται σοι, καὶ μέτρον ἀληθινὸν καὶ δίκαιον ἔσται σοι = שָׁלֵם, wat aan de beteekenis *echt* aansluit, ἀργύριον ἀλ. Zie boven.

Hieraan sluit dan aan c) het in het gewone Grieksch bijna niet voorkomende gebruik van het woord als epitheton van personen, wier betrouwbaarheid moet aangeduid worden (niet te verwarren met de tot a) behoorende gevallen, waarin eene praedicatieve benaming van personen gevonden moet worden, zooals ἀλ. φίλος en and.), waarvoor slechts Xen. An. 1, 9, 17, aangehaald kan worden: στρατεύματι ἀληθινῷ ἐχρήσατο, καὶ γὰρ στρατηγοὶ καὶ λοχαγοὶ οὐ χρημάτων ἕνεκα πρὸς ἐκεῖνον ἔπλευσαν, ἀλλ' ἐπεὶ ἔγνωσαν κερδαλεώτερον εἶναι Κύρῳ καλῶς πειθαρχεῖν ἢ τὸ κατὰ μῆνα κέρδος. Zoo bij de LXX Zach. 8:3 κληθήσεται ἡ Ἱερουσαλὴμ πόλις ἀληθινή, עִיר הָאֱמֶת, stad van trouw, zooals Hitzig, Ewald, Bredenkamp de Hebreeuwsche uitdrukking verklaren, terwijl Köhler vertaalt: zekere stad, zooals het evenwel de LXX overeenkomstig hun gewoon gebruik van ἀληθινός het niet opgevat hebben. Jez. 38:3 ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם, met een geheel, ongedeeld, oprecht hart. Zoo komt het in het boek Job meermalen overeen met יָשָׁר 2:3 ἄνθρωπος ἄκακος, ἀληθινός, ἄμεμπτος, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ. 4:7 en 8:6 parallel καθαρός. 17:8 parallel δίκαιος en tegenover παράνομος. Vgl. 6:25 Φαῦλα ἀληθινοῦ ῥήματα = יֹשֶׁר. 27:17 ταῦτα πάντα δίκαιοι περιποιήσονται, τὰ δὲ χρήματα αὐτοῦ ἀληθινοὶ καθέξουσιν = נָקִי. Daar ἀληθινός niet aan ἀληθής, maar aan ἀλήθεια moet aangesloten worden, zal dit gebruik met ἀλήθεια = *waarachtigheid* zijn te verbinden. Vooral is het een epitheton Gods in denzelfden zin, waarin van zijne ἀλήθεια gesproken wordt zoowel in de bewijzen zijner genade als in zijne oordeelen, derhalve = vol waarheid en daarom betrouwbaar. Bij de LXX slechts zelden, Ex. 34:6 κύριος ὁ θ̄ς οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινὸς καὶ δικαιοσύνην διατηρῶν καὶ ἔλεος, vgl. Ps. 86:15 = אמת. Jez. 65:16 εὐλογήσουσι τὸν θ̄ν ἀληθινὸν καὶ οἱ ὀμνύντες ... ὀμοῦνται τὸν θ̄ν τὸν ἀλ. = אָמֵן. Dat de op deze plaatsen bedoelde trouw slechts ééne zijde van het begrip is, blijkt uit het soortgelijke gebruik in de apocriefen, waar 3 Makk. 2, 11 πιστὸς εἶ καὶ ἀλ. aan de trouw Gods jegens zijn volk gedacht is, die 6:18 ὁ μεγαλόδοξος παντοκράτωρ καὶ ἀλ. (vgl. vs. 17) zich tegelijk in het oordeel over zijne vijanden openbaart, terwijl 1 Ezr. 8:88 κύριε τοῦ Ἰσραήλ, ἀληθινὸς εἶ, vgl. met vs. 89, aan het strafgericht over Israel gedacht is, vgl. het gebed van Azarj. 7 (zie boven). In het N. T. moet Openb. 3:7 aan beide zaken gedacht worden, aan

de ware openbaring Gods in het oordeel en in de genade, en eveneens 3:14 ὁ ἀμήν, ὁ μάρτυς, ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, vgl. met vs. 15. In de twee overige plaatsen der Openb. is het niet anders, 6:10, 19:11. In het ev. v. Joh. 7:28 noemt Christus den Vader als dengenen, die voor Hem instaat en geloof eischt, zoodat hier evenals 1 Joh. 5:20 de zaligheid op den voorgrond staat, zonder dat wij het evenwel door *trouw* zouden kunnen vertalen. Het is de God, die zich waarlijk doet kennen in de zending van Christus. Wanneer de zin aldus eindigt: οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θ̅ς̅ καὶ ζωὴ αἰώνιος en dit niet als eene eenvoudige herhaling is op te vatten, maar zooals de toevoeging καὶ ζ. α. bewijst, als een resultaat van het gezegde, kon hier door eenen voor de hand liggenden overgang ὁ ἀ. θ̅ς̅ bedoeld zijn evenals Joh. 17:3 = de God, die waarachtig God is, die alleen het begrip Gods werkelijk uitdrukt (Hebr. 9:14 is de door Lchm. opgenomen lezing λατρεύειν τῷ θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ door Tdf. Tr. W. opgegeven).

Behalve Lk. 16:11, 1 Thess. 1:9, Hebr. 8:2, 9:24, 10:22 vinden wij ἀληθινός slechts in de Johanneïsche geschriften.

Ἀληθεύω, een ἀληθής zijn en als zoodanig handelen, vgl. δουλεύω, θεραπεύω, βασιλεύω, derhalve = de waarheid betrachten, waar zijn. Plut. Them. 18 ἀληθεύων λέγεις. Meestal tegenover ψεύδεσθαι = de waarheid spreken. Zelden in het Bijbelsche Grieksch, waarin het ééns (zie onder 2) trans. gebruikt wordt = waar maken (vgl βασιλεύειν τινά).

1) Intrans. a) de waarheid spreken Gen. 42:16 ἕως τοῦ φανερὰ γενέσθαι τὰ ῥήματα ὑμῶν εἰ ἀληθεύετε ἢ οὔ = יִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם. Spreuk. 21:3 ποιεῖν δίκαια καὶ ἀληθεύειν ἀρεστὰ παρὰ θεῷ, waar het Hebr. uitvoeriger is עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט. De vertaling zou niet naar de elders te vinden combinatie van ἀλήθεια en δικαιοσύνη te verklaren zijn, maar naar analogie van het gewone spraakgebruik, wanneer ἀλήθεια = waarachtigheid. Zie ἀλήθεια A, d. Gen. 20:16 πάντα ἀλήθευσον = spreek in alles de waarheid, omschrijving van het niet begrepene וְאֵת־כֹּל וְנֹכָחַת.

In het N. T. Gal. 4:16 ἀληθεύων ὑμῖν. Ef. 4:15 ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ, vgl. vs. 14 πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. b) = waar zijn, Sir. 31:4 ἀπὸ ἀκαθάρτου τί καθαρισθήσεται καὶ ἀπὸ ψεύδους τί ἀληθεύσει = wat voor zuivers kan van het onzuivere komen en van het valsche wat kan waar zijn? Zoo misschien, evenwel niet noodzakelijk Xen. An. 7, 7, 25 πιστευθεὶς ἀληθεύσειν ἃ ἔλεγες, evenals (zie Wahl, Clavis apocr. s. v.) bij Aristoteles λόγοι ἀληθεύουσι. 2) trans. = waar maken, alleen Jez. 44:26 ἱστῶν ῥῆμα παιδὸς αὐτοῦ καὶ τὴν βουλὴν τῶν ἀγγέλων ἀληθεύων = שלם Hiphil. Ook Gen. 20:16 (zie boven) zou zoo opgevat kunnen worden.

Ἄληκτος, (ἀ priv. en λήγω ophouden) onophoudelijk, Acta van Xantippe en Polyxena 15.

Ἀλήθω, ήσω, een minder goede en latere vorm voor ἀλέω, έσω ik

maal, Mt. 24: 41, Lk. 17: 35. Slavinnen of dienstmaagden moesten in het Oosten malen, handmolens gebruiken. Zie Ex. 11: 5, Jez. 47: 2. Deze vrouwen heetten γυναῖκες ἀλετρίδες, Hom. Od. 20, 105.

Ἄληπτος, ον, niet aan te vatten, niet te begrijpen, teg. ληπτός, καταληπτός Dion. H. VI, 1037, 13, onberispelijk Just. Apol. 1, 3.

Ἀλησμός, οῦ, (ἀλήθω), een maler, Ignat. 692 A, bij Eus. II, 289 A voor ἀλεσμός.

Ἀλήστευτος, ον, niet geplunderd, Jos. Ant. 18, 9, 4, Epict. 4, 1, 93.

Ἁλιεύς, εως, ὁ van ἡ ἅλς de zee of van ἅλιος, tot de zee behoorend, visscher, Mt. 4: 18, Mk. 1: 16, Lk. 5: 2. Overdrachtelijk Mt. 4: 19, Mk. 1: 17, waar Jezus' leerlingen ἁλιεῖς ἀνθρώπων = menschenvisschers genoemd worden, daar het hunne taak is, anderen voor het evangelie te winnen.

Ἁλιεύω, εύσω, visschen. Joh. 21: 3.

Ἁλίζω (ἅλς, ἁλός zout), zouten, met zout besprengen. ἐν τίνι ἁλισθήσεται Mt. 5: 13. Θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται, het offer zal met zout besprengd en dus Gode aangenaam gemaakt worden, Mk. 9: 49. Zie Lev. 2: 13, Ezech. 43: 24, Joseph. Antt. 3, 9, 1. Πᾶς πυρὶ ἁλισθήσεται Mk. 9: 49. Ieder waarachtig Christen moet door het lijden van dezen tijd geoefend worden. Daardoor wordt hij evenals het spijsoffer door de toevoeging van het zout des verbonds (Lev. 2: 13—16) Gode eerst waarlijk ten offer geheiligd. Ignat. ad Magnes. 10 ἁλίσθητε ἐν Χριστῷ, ἵνα μὴ διαφθαρῇ τις ἐν ὑμῖν.

Ἀλισγέω, ήσω, bezoedelen, Sir. 40: 29, Mal. 1: 7, 12, Dan. 1: 8.

Ἀλίσγημα, τος, τό (ἀλισγέω bezoedelen), bezoedeling, besmetting, Sir. 40: 29, Dan. 1: 8, Mal. 1: 7, 12, Hand. 15: 20.

Ἀλλά, een adversatief partikel, afgeleid van ἄλλα, neutr. van ἄλλος. Vandaar = anders dan juist bedoeld was. Het verschilt van δέ evenals het Lat. at en sed van autem. I) Maar. Zoo behoorende bij de voorafgaande woorden, die het introduceert 1) als eene tegenstelling na concessies: niettemin, niettegenstaande Mt. 24: 6, Mk. 13: 20, 14: 28, Joh. 16: 7, 20, Hand. 4: 17, 7: 48, Rom. 5: 14, 10: 16, 1 Kor. 4: 4, 2 Kor. 7: 6, Fil. 2: 27. 2) Eene tegenwerping Joh. 7: 27, Rom. 10: 18 enz. 1 Kor. 15: 35, Jak. 2: 18. 3) Eene uitzondering: Lk. 22: 53, Rom. 4: 2, 1 Kor. 8: 7, 10: 23. 4) Eene restrictie: Joh. 11: 42, Gal. 4: 8, Mk. 14: 36. 5) Eene opklimming = ja: Joh. 16: 2, 2 Kor. 1: 9, vooral met καί Lk. 12: 7, 16: 21, 24: 22. ἀλλ' οὐδέ = ja niet eens: Lk. 23: 15, Hand. 19: 2, 1 Kor. 3: 2. 6) Vormt eenen overgang tot de hoofdzaak, vooral vóór Imperat. Mt. 9: 18, Mk. 9: 22, 16: 7, Lk. 7: 7, Joh. 8: 26, 16: 4, Hand. 9: 6, 10: 20, 26: 16. 7) Het wordt elliptisch gebruikt: ἀλλ' ἵνα = ἀλλὰ τοῦτο γέγονεν, ἵνα Mk. 14: 49, Joh. 13: 18, 15: 25, 1 Joh. 2: 19. 8) Na eene conditioneele of concessieve

protasis beteekent het in het begin van de apodosis *toch*; na καὶ εἰ 2 Kor. 13 : 4, Mk. 14 : 29, 2 Makk. 8 : 15. Na εἰ καί Mk. 14 : 29, 2 Kor. 4 : 6, 5 : 16, 11 : 6, Kol. 2 : 5 (2 Makk. 6 : 26). Na εἰ 1 Kor. 9 : 2, Rom. 6 : 5 (1 Makk. 2 : 20); na ἐάν 1 Kor. 4 : 15. Na εἴπερ 1 Kor. 8 : 6. **9**) Na eén voorafgaand μέν Mk. 9 : 13, Hand. 4 : 16, Rom. 14 : 20, 1 Kor. 14 : 17. **10**) Het wordt vereenigd met andere partikels: ἀλλά γε toch, evenwel, toch zeker Lk. 24 : 21. Bij de meer klassieke schrijvers wordt het woord, waarop de nadruk valt, tusschen de partikels geplaatst. ἀλλ' ἤ = maar, anders dan 1 Kor. 3 : 5, Lk. 12 : 51, en na ἄλλα zelf 2 Kor. 1 : 13. ἀλλ' οὐ = maar niet, toch niet, Hebr. 3 : 16. ἀλλ' οὐχί wil hij niet liever? Lk. 17 : 8. **II**) Voorafgegaan door eene ontkenning = maar. 1) οὐκ (μή) ... ἀλλά Mt. 19 : 11, Mk. 5 : 39, Joh. 7 : 16, 1 Kor. 1 : 17, 7 : 10, 19 (οὐδέν), 2 Kor. 7 : 9, 1 Tim. 5 : 23 (μηκέτι) enz. Door eene rhetorische constructie οὐκ... ἀλλά is het somtijds logisch gelijk aan: niet zoozeer... als, Mk. 9 : 37, Mt. 10 : 20, Joh. 12 : 44, Hand. 5 : 4, 1 Kor. 15 : 10, 1 Thess. 4 : 8. Door deze vorm der taal wordt de nadruk op het tweede lid gelegd. οὐ μόνον ... ἀλλὰ καί niet alleen ... maar ook Joh. 5 : 18, 11 : 52, Rom. 1 : 32 enz. Wanneer καί weggelaten is (zooals in het Lat. non solum ... sed) wordt de trap vergroot Hand. 19 : 26, 1 Joh. 5 : 6, Fil. 2 : 12. **2**) De negatie, waartoe ἀλλά behoort, wordt onderdrukt, maar kan gemakkelijk in gedachten worden aangevuld Mt. 11 : 7—9, Lk. 7 : 24—26, Hand. 19 : 2, Gal. 2 : 3, 2 Kor. 7 : 11 (waar voor ἀλλά, eenmaal door anaphora's herhaald, οὐ μόνον moet worden ingevoegd met den Acc. van het voorafgaande woord. Het wordt gebruikt bij antwoorden of vragen, die de kracht van eene ontkenning hebben, Joh. 7 : 49, Hand. 15 : 11, 1 Kor. 10 : 20. ἀλλ' ἵνα elliptisch na eene negatie Joh. 1 : 8 (voeg in ἀλλὰ ἦλθεν, ἵνα), 9 : 3, Mk. 4 : 22. De beste Hss. laten de slot α voor zelfstnw. weg, maar niet voor werkwoorden, Scrivener, Plain introduction etc. p. 14. Tdf. Proleg. p. 93 lezen wij, dat de elisie gewoonlijk of bijna altijd nagelaten wordt voor α, bijna altijd voor υ, dikwijls voor ε en η, zelden voor ο en ω, nooit voor ι.

Ἀλλαγή, ῆς, ἡ, **1**) verandering, wedergeboorte, Just. Apol. 1, 23 ἐπ' ἀλλαγῇ καὶ ἐπαναγωγῇ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. **2**) Station, waar men van paarden verwisselt, Apocr. Act. Joann. 6.

Ἄλλαγμα, ατος, τό (ἀλλάσσω), verandering Sir. 2 : 4. Prijs Lev. 27 : 10, Deut. 23 : 18, 2 Sam. 24 : 24, 1 Kon. 10 : 28, Jez. 43 : 3, Klaagl. 5 : 4, Amos 5 : 12.

Ἀλλαχόθεν, van eene andere plaats Esth. 4 : 14, Joh. 10 : 1.

Ἀλλαχοῦ = ἄλλοθι, naar eene andere plaats, Mk. 1 : 38.

Ἀλληλοκτονία, ας, ἡ, wederzijdsche moord, Arist. 109 : 10.

Ἀλληλουΐα (WH. ἀλλ.) Hebr. הַלְלוּ־יָהּ geprezen zij de Heer, Halleluja

Openb. 19:1, 3, 6. LXX Psalmen passim, Tob. 13:18, 3 Makk. 7:13. Acta van Xantippe en Polyxena 19.

Ἀλλήλων, Gen. plur. Dat. οις, αις, οις, Acc. ους, ας, α, van elkander, wederkeerig Mt. 24:10, Joh. 13:35, Hand. 28:25, Rom. 1:12, Jak. 5:16, Openb. 6:4 enz.

Ἀλλοεθνής, ές (ἄλλος en ἔθνος), van eene andere natie, vreemd, 3 Makk. 4:6, Philo II, 572, 44. Jos. Ant. 11, 5, 4. — Substant. ὁ ἀλλοεθνής, de vreemdeling, Jos. Ant. 19, 7, 3.

Ἀλλοιόω, ώσω, veranderen. Arist. 101:24, 26, 102:20. Pass. vervreemd zijn 1 Makk. 11:12, Ps. 44:1, 59:1, 79:1. Op al deze plaatsen uit de Psalmen is על שושנים een muziekinstrument, waarschijnlijk door de LXX ten onrechte in verband gebracht met שנה = ἀλλοιόω.

Ἅλλομαι, Impf. ἡλλόμην, Fut. ἁλοῦμαι, Aor. ἡλόμην en ἡλάμην, opspringen, Hand. 3:8, 14:10; ὕδωρ ἁλλόμενον = water, dat opborrelt, springt, Joh. 4:14.

Ἄλλος, η, ο, de ander; duidt aan eene numerische verscheidenheid, terwijl ἕτερος iets qualitatief anders aanduidt. Vgl. Gal. 1:6, 7.

Ἀλλάσσω, Aor. 1 ἤλλαξα, Fut. 2 pass. ἀλλαγήσομαι, van den in het proza gewonen Aor. 2 ἠλλάγην = veranderen, Hand. 6:14 ἀλλάξει τὰ ἔθνη. Vgl. Jez. 24:5 παρέβησαν τὸν νόμον καὶ ἤλλαξαν τὰ προστάγματα κυρίου = חלף. Gen. 31:7, 35:2, 41:14, 2 Sam. 12:20, Dan. 4:13, Gal. 4:20 τὴν φωνήν, door Meyer met vs. 16 in betrekking gebracht, de taal, die Paulus op zijn tweede oponthoud in Galatië (Hand. 18:23) gevoerd had. Maar hoewel deze verklaring mogelijk is, schijnt toch het spraakgebruik evenals het verband voor eene andere verklaring te spreken. Uit ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν blijkt nl., dat Paulus niet weet, hoe hij tot hen spreken zal en welke toon bij de omstandigheden past. Wetstein wijst naar 1 Kor. 4:21, 2 Kor. 10:1, 10 en noemt als parallelen uit het gewone Grieksch Artemid. II, 20 κόραξ δὲ μοιχῷ καὶ κλέπτῃ προσεικάζοιτ' ἂν — διὰ πολλάκις ἀλλάσσειν τὴν φωνήν. IV, 59 τὰ πολλαῖς χρώμενα φωναῖς — ὡς κόραξ κτλ. Uit deze plaatsen blijkt, dat de voor zulk eene verklaring vereischte toevoeging πρὸς τὴν χρείαν, die door Hand. 28:10 niet gedekt kan worden, overbodig is, eveneens πρὸς τὸ συμφέρον 1 Kor. 12:7. — *Veranderen* 1 Kor. 15:51, 52, Hebr. 1:12. Vgl. Ps. 102:27, Jez. 40:31, 41:1 = חלף. — *Verruilen* Rom. 1:23, vgl. het Med. = iets tegen iets anders verruilen, Thuc. Plat. en lateren, LXX Jer. 2:11, Ps. 106:20 (= הֵמִיר בְּ), Jer. 13:23 (= הפך). Met ἐν nog Soph. Antig. 944, 45: ἔτλα καὶ Δανάας οὐράνιον φῶς ἀλλάξαι δέμας ἐν χαλκοδέτοις αὐλαῖς, anders Dat. vgl. Ex. 13:13, Lev. 27:10, 33 en andere plaatsen in het gewone Grieksch. Dikwijls de Gen., ook τὶ ἀντί τινος bij Plato en Eurip. Blijft het object hetzelfde en verandert slechts zijne uitdrukking, dan wordt meestal εἰς gebruikt. Vgl. Plat. Rep. 2, 380 D.

᾿Αντάλλαγμα van ἀνταλλάσσω, verruilen, voor iets verruilen, meermalen Med. voor zichzelven inruilen, τί τινος Eur. Dem. Spreuk. 6 : 35 οὐκ ἀνταλλάξεται οὐδενὸς λύτρου τὴν ἔχθραν, οὐδὲ μὴ διαλυθῇ πολλῶν δώρων = כֹּפֶר, 3 Makk. 2 : 32, Sir. 46 : 12 ἀντικαταλλάσσω. Vandaar het tegen iets verruilde, de prijs waarvoor iets ingeruild wordt. 1 Kon. 21 : 2 δώσω σοι ἀργύριον ἀντάλλ. ἀμπελῶνός σου τούτου (Vatic. ἄλλαγμα). Jer. 15 : 13, Job 28 : 15 = מְחִיר, dat anders = ἄλλαγμα. Sir. 6 : 15 Φίλου πιστοῦ οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα. 26 : 14 οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα πεπαιδευμένης ψυχῆς. Eveneens Mt. 16 : 26; derhalve hier de prijs, waarvoor ingeruild wordt, losgeld. Mk. 8 : 37. Vgl. Sir. 44 : 17 Νῶε εὑρέθη τέλειος, δίκαιος, ἐν καιρῷ ὀργῆς ἐγένετο ἀντάλλαγμα· διὰ τοῦτο ἐγενήθη κατάλειμμα τῇ γῇ, διὰ τοῦτο ἐγένετο κατακλυσμός. Op deze plaats is de voorstelling evenwel eene andere dan op de beide Nieuw-Testamentische plaatsen, waar het evenals λύτρον met het begrip verzoening verwantschap heeft. Vgl. Ps. 49 : 8 οὐ δώσει τῷ θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ = כָּפְרוֹ, dat Jez. 43 : 3, Am. 5 : 12 = ἄλλαγμα. Jez. 43 : 3 ἐποίησα ἄλλαγμά σου Αἴγυπτον καὶ Αἰθιοπίαν, καὶ Σοήνην ὑπὲρ σου, vgl. vs. 4. Daardoor wordt bevestigd, dat genoegdoening en plaatsvervanging wezenlijk tot het Bijbelsch begrip der verzoening behooren. Vgl. λύτρον, ὑπόδικος. Verder vgl. ἀνταλλαγή, ruil, Ep. ad Diogn. 9, 5 ὢ τῆς γλυκείας ἀνταλλαγῆς... ἵνα ἀνομία μὲν πολλῶν ἐν δικαίῳ ἑνὶ κρυβῇ, δικαιοσύνη δὲ ἑνὸς πολλοὺς ἀνόμους δικαιώσῃ.

᾿Απαλλάσσω, Aor. ἀπήλλαξα, Perf. Pass. ἀπήλλαγμαι, oorspronkelijk òf: uit den eenen toestand in eenen anderen verplaatsen, derhalve eene versterking van ἀλλάσσω, òf het staat daartoe in dezelfde verhouding als afwenden tot wenden. Eigenlijk beteekent het door scheiding veranderen, derhalve eene bestaande verbintenis wegnemen en de deelen in eenen anderen toestand, in eene andere verhouding brengen. LXX = סוּר Hiphil wegdoen, Job 9 : 34, Jez. 32 : 31; opgeven, opheffen Job 27 : 5, 34 : 5; = סתר Hiphil, afwenden, Job 3 : 10. Daarenboven nog Job 9 : 12 = חתף. 1 Sam. 14 : 29 = עכר. Ex. 19 : 22 = פרץ. Job 10, 19, 7 : 15, Jez. 10 : 7, waar de vertaling niet is overeenkomstig den grondtekst. Zeer dikwijls in het gewone Grieksch, naar het tekstverband, = afleggen, wegleggen, losmaken, bevrijden. In het N. T. het actief alleen Hebr. 2 : 15 = bevrijden, verlossen. Zoo dikwijls in het gewone Grieksch in de constructies ἀπαλλάττειν φόβου, δέους etc. Hebr. 2 : 15 kan men den Gen. δουλείας niet met ἀπαλ. verbinden, maar met ἔνοχοι. Het passivum beteekent: bevrijd worden, loskomen, Luk. 12 : 58. Hier staat ἀπαλλάττειν als term. techn., zooals het gebruikt wordt, om de bevrediging van den klager van den kant van den aangeklaagde, nl. van den crediteur door den debiteur aan te duiden, het passivum ook van den schuldige, inzoover hij door eene tusschen hem en den aanklager plaats hebbende overeenkomst daarvan vóór het uitspreken van het oordeel

bevrijd wordt. Vgl. Kypke t. d. pl. Zie Mt. 5 : 25 ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ. Vs. 24 διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. Vgl. vooral Xen. Mem. 2, 9, 6, waar het in beide beteekenissen toegepast wordt: Ὁ δὲ συνειδὼς αὑτῷ πολλὰ καὶ πονηρὰ πάντ' ἐποίει, ὥστε ἀπαλλαγῆναι τοῦ Ἀρχεδήμου, ὁ δὲ Ἀρχέδημος οὐκ ἀπηλλάττετο, ἕως τόν τε Κρίτωνα ἀφῆκε. Ἀφιέναι beteekent uit de gevangenis loslaten, bevrijden. Zeun. bij deze plaats: „Ἀπαλλάττειν, vel, ut h. l. ἀπαλλάττεσθαι, dicitur accusator qui actionem deponit et accusationem non persequitur; ἀφιέναι idem dicitur accusator, cum reum criminibus objectis liberat et absolvit; quod majus est." Zoo met beroep op Harpocration bij Suidas: ἀφεὶς καὶ ἀπαλλάξας· τὸ μὲν ἀφείς, ὅταν ἀπολύσῃ τίς τινα τῶν ἐγκλημάτων, ὧν ἐνεκάλει αὐτῷ· τὸ δὲ ἀπαλλάξας, ὅταν πείσῃ τὸν ἐγκαλοῦντα ἀποστῆναι καὶ μηκέτι ἐγκαλεῖν. — Het Med. = zich afwenden, ontwijken, Hand. 19 : 12 ὥστε — ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους (bij Hippocr., meermalen ἀπαλλάσσω τὴν νόσον of τῆς νόσου van het werk van den arts). De passieve opvatting, zooals met het oog op Plato, Eryx. 401 C εἰ αἱ νόσοι ἀπαλλαγείησαν ἐκ τῶν σωμάτων καὶ μὴ γίγνοντο παντάπασιν ἢ γιγνόμεναι παραχρῆμα ἀπαλλάττοιντο Grimm voorstelt, is door het in het verband volgende Medium ἐκπορεύεσθαι buitengesloten. Ook het activum wordt intransitief gebruikt = zich verwijderen, allereerst zonder bepaling van eene verhouding, b. v. κακῶς, derhalve met den Gen., b. v. βίου = afscheiden, of ἀπό τινος Hrdt. 1 : 16. Zoo Ex. 19 : 22 μήποτε ἀπαλλάξῃ ἀπ' αὐτῶν κύριον.

Διαλλάσσω, Aor. 2 pass. διηλλάγην, a) tusschen verscheidene objecten eene verandering maken, verruilen, omruilen, in dezelfde constructies als ἀλλάσσειν b. v. χώραν, ἐσθῆτα enz., volledig τινί τι ἀντί τινος. b) Overdrachtelijk τινά τινι, πρός τινα, verzoenen, b. v. Thuc. 8, 89 ἐλπίδας ὅτι πολλὰς ἔχει κἀκείνοις τὸ στράτευμα διαλλάξειν. Plut. Them. 6 διαλλάξαι τὰς πόλεις ἀλλήλαις. Xen. de vect. 5, 8 ἔστι μὲν γὰρ πειρᾶσθαι διαλλάττειν τὰς πολεμούσας πρὸς ἀλλήλας πόλεις, ἔστι δὲ συναλλάττειν, εἴ τινος ἐν αὐταῖς στασιάζουσιν. De Acc. duidt hem aan, die gewonnen of veranderd moet worden, de Dat. hem, tengunste van wien de verzoening plaats heeft. Ook τινὰ καί τινα Xen. Hel. 1, 6, 7, διαλλάξειν Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους. Bij twist vgl. de boven aangehaalde plaatsen evenals Eur. Hel. 1235: διαλλάχθητί μοι. 1236: μεθίημι νεῖκος τὸ σόν. Isocr. Nicocl. 33, D διαλλάττομαι πρός σε περὶ τούτου. Vgl. Tholuck bij Mt. 5 : 24 διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου (mediaal passief. Zie Krüger 52, 6), vgl. vs. 2 evenals Lk. 12 : 58 onder ἀπαλλάσσω. Richt. 19 : 3 naar den Alex. τοῦ λαλῆσαι ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῆς διαλλάξαι αὐτὴν ἑαυτῷ καὶ ἀπαγαγεῖν αὐτὴν πάλιν πρὸς αὐτόν, wat de Vat. overeenkomstig het Hebr. הָשִׁיב samenv. ἐπιστρέψαι αὐτὴν αὐτῷ. 1 Sam. 29 : 4 ἐν τίνι διαλλαγήσεται οὗτος τῷ κυρίῳ αὐτοῦ; = יִתְרַצֶּה, zich aangenaam maken. Vgl. verder Fritzsche bij Rom. 5 : 10 tegen de stelling van Tittmann (De Synon. N. T. p. 102), d

διαλλ. staat bij vijandschap van beide kanten, καταλλ. bij vijandschap van éénen kant. Beide werkwoorden staan in beide gevallen. Alleen komt καταλλ. in het latere Grieksch meer voor en onderscheidt zich van διαλλ. alleen daarin, dat bij dezelfde constructie de verhouding van den Acc. ook de omgekeerde kan zijn. (In den zin van Job 2:20, 24 = סוּר Hiphil en Job 5:12 = פּרר Hiphil, zooals anders ἀπαλλάσσειν gebruikt wordt, schijnt het in het gewone Grieksch niet voor te komen).

Μεταλλάσσω, Aor. 1 μετήλλαξα, verruilen, veranderen, Rom. 1:25, 26.

Καταλλάσσω, a) verruilen, omruilen, Jer. 48:39 πῶς κατήλλαξε; πῶς ἔστρεψε νῶτον Μωάβ; ᾐσχύνθη καὶ ἐγένετο Μωὰβ εἰς γελῶτα. Zoo zelden in het gewone Grieksch, waarin deze beteekenis bijna alleen in het Medium bewaard is = voor zichzelven iets inruilen, verruilen. Plat. Hrdtn en and. b) Met een persoonlijk object = verzoenen, b. v. Hrdt. 5:29 κατήλλαξαν δὲ σφέας ὧδε οἱ Πάριοι. Zoo Hrdt. 6, 108, 3; 7, 154, 2. Arist. Oec. 2, 15 κατήλλαξεν αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους. De verhouding der partijen (niet alleen van ééne partij) moet naar gelang van het verband bepaald worden. — Zoo in het Bijbelsche Grieksch alleen 2 Kor. 5:18, 19. Dat hier eene verandering van de menschen in hunne gezindheid jegens God bedoeld wordt, zal men niet met het vs. 20 volgende passivum καταλλάγητε τῷ θεῷ kunnen bewijzen (zie beneden) Het ἦν ἐν Χῳ καταλλάσσων τὸν κ. ἑ. wijst op het historische feit vs. 21 en i. p. v. ἦν moest er ἐστίν staan, wanneer καταλλάσσειν τὸν κόσμον de verandering, de bekeering der wereld zou aanduiden. Dat evenwel God de wereld met zich verzoenen, d. i. bekeeren *wilde*, toen Hij Christus overgaf, zooals Hofm. onderstelt, kan ἦν καταλλάσσων nooit beteekenen. Veelmeer bewijst μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα duidelijk, wie als ἀντίδικος (zie onder ἀπαλλάσσω) gedacht is en deze vraag moet eerst beslist worden. Dan eerst zien wij, wat καταλλάσσων hier beteekent, of het van eene verandering in de gezindheid der menschen tegenover God staat of niet. God is het, die verzoening, vrede sticht daardoor, dat Hij zijne eischen opgeeft. Niet op datgene wat de menschen tegen God hebben, maar op datgene wat God tegen de menschen heeft, komt het aan. De verzoening heeft plaats door het wegnemen van de eischen, die aan den vrede in den weg staan. In Christus is God niet meer tegen ons, maar voor ons. De toestand is dezelfde als Mt. 5:23, 24. Noch is aan eene veranderde gezindheid zoowel van God als van de menschen, noch aan eene veranderde gezindheid van de menschen alleen te denken; maar alleen aan eene verandering van de tusschen beiden bestaande verhouding door het intrekken van de eischen, op welker aanspraken het alleen aankomt. Daartegen getuigt even weinig hier het passief vs. 20 als het passief διαλλάγηθι Mt. 5:24, dat eveneens niet op eene veranderde gezindheid ziet, maar op het opheffen van de door schuld

gemaakte rechtsverhoudingen. Juist deze toestand is beslissend. Elders kan aan eene veranderde gezindheid gedacht worden, hier wijst het tekstverband aan, dat door schuld eene rechtsverhouding is verstoord geworden. Met het oog op het passief vs. 20 is niets te beslissen. Het passief wordt in het gewone Grieksch meer gebruikt dan het actief = zich verzoenen. Van welken aard evenwel de verzoening is, kan onder alle omstandigheden niet uit het woord zelf, maar slechts uit het verband opgemaakt worden. Zoo is Xen. An. 1, 6, 1 Ὀρόντης — ἐπιβουλεύει Κύρῳ καὶ πρόσθεν πολεμήσας, καταλλαγεὶς δέ de vijandschap van Orontes tegen Cyrus bedoeld, die een tijd lang gerust heeft. Evenzoo 2 Makk. 1:5 ἐπακούσαι ὑμῶν τῶν δεήσεων καὶ καταλλαγείη ὑμῖν καὶ μὴ ὑμᾶς ἐγκαταλίποι ἐν καιρῷ πονηρῷ de gezindheid Gods (eene uitdrukking, die staat tegenover het Bijbelsche spraakgebruik en den Bijbelschen gedachtenkring. Zie onder ἱλάσκομαι). Eveneens 2 Makk. 7:33 πάλιν καταλλαγήσεται τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις. 8:29 κοινὴν ἱκετείαν ποιησάμενοι τὸν ἐλεήμονα κύριον ἠξίουν εἰς τέλος καταλλαγῆναι τοῖς αὐτοῦ δούλοις. Jos. Ant. 6, 7, 1 ὁ Σαμούηλος... δι' ὅλης νυκτὸς παρακαλεῖν ἤρξατο τὸν θεὸν καταλλάττεσθαι τῷ Σαούλῳ καὶ μὴ χαλεπαίνειν. ὁ δὲ τὴν συγγνώμην οὐκ ἐπένευσεν εἰς τὸν Σάουλον αἰτουμένῳ τῷ προφήτῃ, λογισάμενος οὐκ εἶναι δίκαιον ἁμαρτήμασι χαρίζεσθαι παραίτησιν. Vgl. Herodt. 1, 61, 2 καταλλάσσετο τὴν ἔχθρην τοῖσι στρατιώτῃσι. Eurip. Iph. Aul. 1151. Daarentegen is eene wederzijdsche verzoening bedoeld Hrdt. 7, 145, 1 καταλλάσσεσθαι τάς τε ἔχθρας καὶ τοὺς κατ' ἀλλήλους ἐόντας πολέμους. Thuc. 4, 59, 3 τὰ γὰρ ἴδια ἕκαστοι εὖ βουλευόμενοι δὲ τό τε πρῶτον ἐπολεμήσαμεν καὶ νῦν πρὸς ἀλλήλους δι' ἀντιλογιῶν πειρώμεθα καταλλαγῆναι, wij beproeven, daar onze aanspraken met elkander in conflict komen, eene verzoening tot stand te brengen. Eveneens 61, 2 ἃ χρὴ γνόντας καὶ ἰδιώτην ἰδιώτῃ καταλλαγῆναι καὶ πόλιν πόλει καὶ πειρᾶσθαι κοινῇ σώζειν τὴν πᾶσαν Σικελίαν. 6, 89, 2 ὑμεῖς πρὸς Ἀθηναίους καταλλασσόμενοι. Wederom van éénen kant, maar in tegenovergestelden zin als boven is bedoeld: Plat. Rep. 8, 566 E ὅταν δέ γε πρὸς τοὺς ἔξω ἐχθροὺς τοῖς μὲν καταλλαγῇ, τοὺς δὲ καὶ διαφθείρῃ, d. i. hij treft eene overeenkomst met de ééne partij van zijne tegenstanders, dat zij den vrede bewaren. Eveneens Plat. Ep. 7, 350, E εἰ Διονύσιος ἀπέδωκε τὰ χρήματα Δίωνι ἢ καὶ παντάπασι κατηλλάγη. Jos. Ant. 5, 2, 8 χαλεπῶς δὲ φέρων ὁ ἀνὴρ ἐπὶ τῷ ἔρωτι ἧκε πρὸς τοὺς πενθεροὺς καὶ διαλυσάμενος τὰς μέμψεις καταλλάττεται πρὸς αὐτήν, d. i. niet hij bewijst haar zijne gunst, maar hare gunst zoekt hij voor zichzelven. Het blijkt, dat slechts het verband beslissen kan, van welken aard de verzoening is, of het subject van καταλλάσσεσθαι zijne eigene houding of die van het object verandert, dan wel of eene wederzijdsche verhouding veranderd moet worden, of het verdrag of de overeenkomst geëischt kan worden, omdat de tweespalt aan beide kanten bestaat, dan wel of deze van den kant van het subject of van het object

verstoord is. 1 Kor. 7:11 wordt aan de vrouw geboden: γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω. Daar dadelijk volgt, καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι, handelen de woorden ἢ τῷ α. καταλλ. over het gedrag der vrouw, die zich gescheiden heeft en eischen, dat zij van haren kant de scheiding opheffe en afstand doe van datgene wat zij, hoewel waarschijnlijk terecht, tegen haren man heeft. Vgl. Harless, Ehescheidungsfrage, S. 78. 2 Kor. 5:20 hebben wij een tegenovergesteld geval. Vs. 19 θεὸς ἦν ἐν Χῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς κτλ. kan, zooals de toevoeging μὴ λογιζόμενος bewijst (zie boven), onmogelijk iets anders uitdrukken dan dat God liet varen wat Hij tegen de wereld had, dat Hij eenen toestand des vredes van de wereld ten opzichte van zichzelven daardoor tot stand bracht, dat Hij van zijne eischen afstand deed (— aan eene verandering van de gezindheid Gods, eene bij God plaats hebbende verandering is daarom nog niet te denken —). Dan evenwel is het passivum vs. 20 καταλλάγητε τῷ θεῷ diensvolgens te verklaren niet als eene vermaning aan de menschen, om hunne vijandige gezindheid tegen God te laten varen, maar als eene vermaning, de door God tot stand gebrachte verhouding des vredes te aanvaarden of zich met God te laten verzoenen, vgl. Rom. 5:11: δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν evenals Rom. 11:5. De toestand is geheel dezelfde evenals de verhouding der partijen, zooals Mt. 5:24 διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, vgl. 1 Sam. 29:4 ἐν τίνι διαλλαγήσεται οὗτος τῷ κυρίῳ αὐτοῦ, alleen met dit onderscheid, dat het subject niet meer voor de opheffing van de hem tegenstaande eischen of de wegneming van zijne schuld te zorgen heeft, daar God dit zelf gedaan heeft. De Imper. van den Aor. pass. καταλλάγητε heeft overeenstemming met Hand. 4:40. De verhouding des vredes is door God tot stand gebracht, die de zonden niet toerekent en daartoe Christus voor ons tot zonde gemaakt heeft. Nu is het de plicht der menschen, ook van hunnen kant die verhouding des vredes aan te nemen, in vrede te willen leven met den genadigen God. Vandaar de Imperativus. Versterkt wordt dit resultaat door de andere plaats, waar Paulus hen, die door begenadiging en rechtvaardiging in vrede met God leven, καταλλαγέντες noemt, Rom. 5:10, vgl. vs. 9 en 11. De beide uitdrukkingen δικαιωθέντες en καταλλαγέντες, δικαιωθῆναι en καταλλαγῆναι zijn niet identisch. Δικαιωθῆναι wijst op het wegnemen van de schuld. Dit is het middel, waardoor het καταλλαγῆναι, de herstelling van den vrede tot stand gekomen is, waarom ook de apostel uit het καταλλαγῆναι nog meer gevolgtrekkingen maakt dan uit het δικαιωθῆναι. De καταλλαγέντες zijn de δικαιωθέντες, inzoover ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, d. i. de liefde, die God tot ons heeft, ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, vs. 5. Hoe de verhoudingen met 2 Kor. 5:18, 19 overeenstemmen, bewijst het vooropstaande δικαιωθέντες, dat

eveneens als daar μὴ λογιζόμενος etc. bewijst, aan welke zijde het recht is, derhalve aan welke verzoening gedacht wordt, wanneer God haar door het wegnemen van de schuld tot stand brengt. Vgl. ook het σωθησόμεθα ἀπὸ τῆς ὀργῆς vs. 9. Dat de menschen als ἐχθροί en wel in actieven zin als tegenstanders van God voorkomen, Rom. 5:10, 8:7, getuigt er niet tegen, maar er voor, want nu wordt de verzoening als het tegenovergestelde van datgene openbaar wat wij als vijanden van God te wachten hebben. Zie onder ἐχθρός. Vgl. ook Jos. Ant. 3, 15, 2: Μωϋσῆν παρεκάλει καταλλάκτην αὐτῶν γενέσθαι πρὸς τὸν θν. Zoo blijkt, dat voor beide plaatsen geldt wat Hofmann treffend bij Rom. 5:10 zegt: „Es ist Herstellung in ein Verhältniss zu Gott, wo wie ihn nicht mehr wider uns haben und nicht Herstellung in ein Verhalten zu ihm, wo wir nicht mehr wider ihn sind.” Wanneer nog een nader bewijs daarvoor noodig was, dan zouden wij het Kol. 1:21 vinden. Zie onder ἀποκαταλλάσσω. — Het tegenovergestelde gevoelen heeft Ritschl (Rechtfertigung und Versöhnung II, 230 ff.) ondanks de beteekenis daarvan voor zijn stelsel noch taalkundig noch exegetisch trachten te bewijzen. — Vgl. Fritzsche bij Rom. 5:10.

Zoo duidt καταλλάσσειν de Nieuw-Test. Goddelijke daad des heils inzoover aan, als God zelf door de verzoening eene verhouding des vredes ten opzichte van zichzelven en van de menschheid bewerkt, waaraan tot nu toe zijn eisch (niet zijne gezindheid) in den weg stond. Het is het tegenovergestelde van het profane ἱλάσκεσθαι, daar ook dit in het gewone Grieksch = verzoenen, evenals καταλλάσσειν, maar de verhoudingen geheel omgekeerd zijn. In het gewone Grieksch is God of de Godheid het object, de mensch het subject. Bij καταλλ. is God het subject, de menschheid object. Daarentegen sluit καταλλάσσειν wel niet, op zichzelf beschouwd, maar feitelijk het Bijbelsche ἱλάσκεσθαι *verzoenen* in en duidt aan de tot stand gekomene verzoening. Vgl. 2 Kor. 5:19, 21, Rom. 3:25. Terwijl ἱλάσκεσθαι de afwending van den goddelijken toorn aanduidt, den Goddelijken toorn voorkomt, duidt καταλλάσσειν aan, dat God het tegenovergestelde van vertoornd is, niet straft, maar vergeeft, niet de gemeenschap opheft, maar haar opnieuw versterkt. Terwijl ἱλάσκεσθαι er niet van zegt, dat het God is, die de verzoening tot stand gebracht heeft, duidt καταλλάσσειν juist dat aan er het is voor de beteekenis van het Nieuw-Testamentische heil van gewicht, het eigenaardig onderscheid tusschen ἱλάσκεσθαι en καταλλάσσει op te merken, dat daarin bestaat, dat in beide uitdrukkingen een verschil van verhouding tusschen God en de menschheid openbaar wordt Bij καταλλ. ligt daarop de nadruk, dat God als ἀντίδικος tegenover d menschheid staat, en zich niet als zoodanig openbaart, maar den vred tot stand brengt. Het subject van ἱλάσκεσθαι is evenwel niet God, al

ἀντίδικος der menschheid, maar de door Christus vertegenwoordigde menschheid. De eenheid van beide in haar subject verschillende benamingen openbaart zich daarin, dat God in beide uitdrukkingen het meer verwijderde object is: ἱλάσκεσθαι ἐναντὶ κυρίου etc., vgl. Hebr. 2:17 τὰ πρὸς τὸν θεόν; zie ἱλάσκεσθαι; daarentegen καταλλάσσειν κόσμον τῷ θεῷ. Eveneens is het verschil van object opmerkelijk. Καταλλ. heeft slechts een persoonlijk object, daar aan eene persoonlijke verhouding gedacht wordt, ἱλάσκεσθαι wordt in het Bijbelsch spraakgebruik behalve met het persoonlijk object van den zondaar ook met een zakelijk object — τὰς ἁμαρτίας — verbonden. Καταλλάσσειν duidt de door God tot stand gekomene herstelling van den vrede door opheffing van de eischen Gods aan, ἱλάσκεσθαι de verzoening, waardoor deze opheffing plaats heeft en terwijl καταλλάσσειν in werkelijkheid het wegnemen van de eischen Gods door de eigen overname der verzoening van de zijde van God insluit, — derhalve de beide 1 Joh. 4:10 uitgedrukte momenten samenvat: αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν — is het speciaal geschikt voor samenvattende, dogmatische uitdrukkingen. Καταλλάσσειν is evenals ἱλάσκ. onderstelling van de rechtvaardiging (vgl. Rom. 3:25 enz. met Rom. 5:9, 10), alleen met het onderscheid, dat het het verband tusschen verzoening en rechtvaardiging uitdrukt, καταλλαγῆναι daarentegen is de consequentie van de rechtvaardiging. Tusschen het καταλλάσσειν Gods en ons καταλλαγῆναι ligt het geloof, dat op den tot stand gebrachten vrede wijst.

Καταλλαγή, ἡ, a) Ruil, verruiling, verwisseling, Arist. Dan ook van de winst, die de wisselaar maakt of berekent. Zoo is het misschien op de eenige plaats te verklaren, waar wij het bij de LXX vinden, Jez. 9:4 ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν, waar wij niet juist kunnen zien, hoe de LXX den Hebreeuwschen tekst begrepen of gelezen heeft. b) Verzoening, Dem. 1, 4 πρὸς δὲ τὰς καταλλαγάς, ἃς ἂν ἐκεῖνος ποιήσαιτο ἄσμενος πρὸς Ὀλυνθίους, ἐναντίως ἔχει. Aeschyl. Arist. Dio Chrysost. Gewoonlijk evenwel διαλλαγή, συναλλαγή. 2 Makk. 5:20 komt het overeen met het gebruik van καταλλάσσεσθαι 1:5, 7:33, 8:29 de teruggekregene genade Gods, de veranderde gezindheid Gods: ὁ καταλειφθεὶς ἐν τῇ τοῦ παντοκράτορος ὀργῇ πάλιν ἐν τῇ τοῦ μεγάλου δεσπότου καταλλαγῇ μετὰ δόξης ἐπανωρθώθη. Vgl. daarbij onder καταλλάσσω. Bij Paulus duidt het overeenkomstig zijn gebruik van καταλλάσσειν de Goddelijke daad des heils aan, de nieuwe verhouding, waarin de wereld tot God staat, inzoover zij niet meer object van zijn gericht blijft en Hij niet meer als ἀντίδικος tegenover haar staat. Rom. 5:11, 11:15, 2 Kor. 5:18, 19, — waar de nieuwe vorm van de verhouding der heidenwereld tot God teruggeleid wordt tot de ἀποβολή van Israel, omdat juist God zich van Israel afkeerde tot de wereld der ἔθνη. Hier wordt niet gedacht aan het tot

stand komen van de καταλλαγή in 't algemeen, maar aan de verhouding van de κόσμος i. p. v. Israel tot God, aan den overgang van de heils-openbaring, de liefde Gods van Israel tot de κόσμος. Vgl. vs. 12 πλοῦτος κόσμου. — c) In het kerkelijk Grieksch duidt καταλλ. de opname aan van de boetelingen in de kerkelijke gemeenschap, de gemeenschap van het avondmaal, in 't algemeen verklaard als ἡ λύσις ἐπιτιμίων. Zie Suicer. Thes. s. v. Phot. IV, 797 C.

Ἀποκαταλλάσσω, Aor. 1 ἀποκατήλλαξα. versterking van καταλλάσσω, vgl. Winer § 16, 4, weder verzoenen, d. i. natuurlijk niet opnieuw verzoenen, maar terugverzoenen, daar ἀπό den te verlaten toestand en κατά de richting aanduidt, vgl. ἀποκατάλλ. — εἰς αὐτόν Kol. 1:20 zooals bij Thuc. Aristot. καταλλάσσειν πρός τινα, vgl. ἀπαλλοτριοῦν εἰς Hoz. 9:12, Jez. 1:4. Van κατ. is het natuurlijk zóó onderscheiden, dat daarbij aan herstel van eenen niet aanwezigen, bij ἀποκ. aan herstel van eenen niet meer aanwezigen toestand des vredes gedacht wordt. Vgl. ἀποκαθίστημι, ἀποκατορθόω. Zoo is het eene fijn gekozene of wel pas gevormde uitdrukking van den Paulinischen gedachtenkring. Vgl. Kol. 1:20 met vs. 16. Wij vinden deze uitdrukking slechts Ef. en Kol. evenals in het kerkelijk Grieksch. Steph. Thes.: „gratiam diremtam et solutam sarcire et amicitiam reducere." — Ef. 2:16 en 17, eene gewichtige bevestiging van het onder καταλλάσσω gezegde. Dat niet eene verzoening tusschen voorhuid en besnijdenis bedoeld is, blijkt aan den éénen kant uit de toevoeging τῷ θεῷ, aan den anderen kant daaruit, dat het voor den apostel de kwestie is, uit datgene wat voor beiden geschied en aanwezig is (vss. 15—18, vgl. Gal. 3:28) aan te wijzen, dat voortaan geen onderscheid tusschen beiden bestaat. Uit Kol. 1:20, 21, blijkt zonneklaar, dat aan bevrediging van den ἀντίδικος gedacht wordt, wanneer men niet besluit, de adj. ἁγίους κτλ. op het gedrag i. p. v. op den toestand te doen slaan. Vgl. Chrysost. bij Ef. 2:16 τὴν ὀφειλομένην δίκην αὐτὸς ὑποστὰς διὰ τοῦ σταυροῦ.

Ἀλλότριος, ία, ιον, den ander eigen, vreemd, tegenover ἴδιος en οἰκεῖος. a) Tegenover ἴδιος, niet eigen, iemand niet toebehoorend, τὰ ἀλλότρια vreemd goed. Od. 17, 452 ἀλλοτρίων χαρίσασθαι, van vreemd goed geven. Vgl. Lk. 16:12, Hebr. 9:25, tegenover προσφέρειν ἑαυτόν, Rom. 14:4, Joh. 10:5 (vgl. vss. 4 en 8), vs. 12. Pind. Ol. 10, 107 ἀλλότριον ποιμένα, 2 Kor. 10:15 ἐν ἀλλοτρίοις κόποις. Vs. 16 οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι, vs. 15 κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν. Rom. 15:20, 1 Tim. 5:22. — Hand. 7:6, Hebr. 11:9: γῆ ἀλλοτρία. Zie beneden. — b) Tegenover οἰκεῖος, niet tot iemand behoorend, vreemd, in tegenstelling met verwantschap, peregrinus. In de laatste beteekenis bij de LXX = נָכְרִי, 1 Kon. 8:41 τῷ ἀλλοτρίῳ ὃς οὐκ ἔστιν ἀπὸ λαοῦ σοῦ. 2 Kron. 6:32 synon. ξένος, zooals 2 Sam. 15:19 in de betere Hss. gelezen wordt; ἀλλογενής Job 19:15, dat anders = זָר;

ἀλλόφυλος Jez. 2:6; tegenover ἀδελφός, de benaming van den volksgenoot, Deut. 15:3, Ezr. 10:2. Vgl. Neh. 13:30, Sir. 29:18, 33:3, 39:4, 49:5. Ook = זָר, dat evenwel zeldzamer in deze beteekenis door ἀλλότρ. vertaald wordt. Vgl. Hoz. 5:7, 8:12, Lev. 10:1, Jez. 1:7. Nooit = גּוֹיִם, zoodat de opmerking in Bruder's Concordantie, οἱ ἀλλότριοι, Hebr. גוים, זרים, geheel onjuist is. — Alzoo nu niet in het N. T., want Hand. 7:6 πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, waar de LXX Gen. 15:30 ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ vertalen, בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, zou het juister zijn, deze constructie (vgl. Bar. 3:10, 1 Makk. 6:13, niet evenwel 1 Makk. 15:33, waar staat γῆ ἀλλοτρ. vijandig land) bij a) te voegen, daar de vreemdelingschap door πάροικος aangeduid wordt en dit versterkt wordt door de toevoeging ἐν γῇ ἀλλοτρ., Hebr. 11:9, waar ook de twee momenten van de vreemdelingschap en van het ontbrekend eigendom verbonden zijn: πίστει παρῴκησεν εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὡς ἀλλοτρίαν. In tegenstelling met bloedverwanten Mt. 17:25, 26, vgl. Herod. 3:119. Voor het verband van beide beteekenissen vgl. Deut. 15:3. In den zin van vreemdelingschap schijnt het in het gewone Grieksch niet te zijn gebruikt. Daarentegen wel c) van vijanden, zooals ook de voor die beteekenis aangehaalde plaats Hom. Od. 16:102, 18:219 ἀλλότριος φώς door velen verklaard wordt. Zoo meermalen bij Polyb. en Diod. Hom. Il. 5, 214, Xen. An. 3, 5, 5, Pol. 27, 13, 3 = vijandig. Bij de LXX alleen Ps. 19:14 (waar de LXX i. p. v. זֵר klaarblijkelijk זָר overmoedig, trotsch gelezen hebben). Vgl. Jer. 17:17 μὴ γενηθῇς μοι εἰς ἀλλοτρίωσιν, φειδόμενός μου ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ. Thuc. 1, 35, 4 ἀλλοτρίωσις = terugwijzing. Meermalen 1 Makk., b. v. 2:7 synoniem ἐχθρός. 1:38, 15:33 γῆ ἀλλοτρία, vijandig land. Vgl. Sir. 11:34, 45:18. In het N. T. Hebr. 11:34 παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων.

'Αλλοτριόω, vervreemden, Hrdt. Plat. Demosth. Thuc. en in het latere Grieksch. Gen. 42:7 ἠλλοτριοῦτο ἀπ' αὐτῶν, hij hield zich vreemd. 1 Ezr. 9:4 αὐτὸς ἀλλοτριωθήσεται ἀπὸ τοῦ πλήθους τῆς αἰχμαλωσίας, vgl. 2 Ezr. 10:8 διασταλήσεται ἀπὸ ἐκκλησίας τῆς ἀποικίας יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה = uitgesloten worden — Sir. 11:32 ἀλλοτριώσει τῶν ἰδίων σου. Zoo met den Gen. Epict. fr. 131, 106 μηδεὶς φρόνιμος ὢν τοῦ ἄρχειν ἀλλοτριούσθω. — Het Passivum in mediale beteekenis Gen. 42:7 zich afwenden, vgl. Krüger 52, 6, 1 Makk. 6:24: ἀλλοτριοῦνται ἀφ' ἡμῶν. Met den Dat. 1 Makk. 11:53 ἠλλοτριώθη τῷ 'Ιωνάθαν. 15:27 ἠλλοτριοῦτο αὐτῷ.

'Απαλλοτριόω, vervreemden, afkeerig maken, τί, τινὰ ἀπό τινος, meermalen τινός, Polyb. 3, 77, 7, ἀπαλλοτριοῦν τῆς πρὸς 'Ρωμαίους εὐνοίας. Jos. Ant. 4, 1, 1: κἂν ἀπαλλοτριοῦν αὐτῶν Μωυσῆς ἐθελήσειε τὸν θεόν. Sir. 11:34. Meermalen bij de LXX, die het ook met den Dat. verbinden, zooals Ps. 69:9 ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς κτλ. — Ez. 14:5, 7. Jos. Ant. 4, 1, 1; 7, 9, 2. Absoluut Ps. 58:3 ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας, zij zijn afgeweken van

hunne geboorte af aan, syn. πλανᾶσθαι, Hebr. זור. Vgl. Joz. 22:25 ἀπαλλοτριώσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν τοὺς υἱοὺς ἡμῶν ἵνα μὴ σέβωνται κύριον. Jer. 19:4, Hoz. 9:10. In het N. T. Ef. 2:12, waar op de beteekenis der voorzetsels klaarblijkelijk minder nadruk gelegd wordt, daar niet aan *ontvreemding*, maar aan *vreemd zijn* gedacht wordt, een gebruik, dat evenwel elders niet voorkomt. Het best zal men hier ἀπηλλ. als correlaat van de verkiezing van Israel door *uitgesloten* verklaren, waardoor dan de praepositie tot haar recht komt. Zoo vinden wij het woord Jos. Ant. 11, 5, 4 γενομένου δὲ κηρύγματος ὥστε πάντας τοὺς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας συνελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὡς τῶν ἐν δυσὶν ἢ τρισὶν ἡμέραις οὐκ ἀπαντησάντων ἀπαλλοτριωθησομένων τοῦ πλήθους καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν κατὰ τὴν τῶν πρεσβυτέρων κρίσιν ἀφιερωθησομένης, συνῆλθον οἱ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς καὶ Βενιαμίτιδος ἐν τρισὶν ἡμέραις. Hiermeê is in het gewone Grieksch te vergelijken het gebruik bij Pol. 1, 79, 6: ἡ Σαρδώ — ἀπηλλοτριώθη Καρχηδόνος 1, 82, 7 (niet 9): ἐτύγχανεν ἀπηλλοτριωμένα, kwam onder vreemde heerschappij. Vgl. Dem. Pro coron. 88 (255): τίς ὁ κωλύσας τὸν Ἑλλήσποντον ἀλλοτριωθῆναι; Klaarblijkelijk sluit de uitdrukking Ef. 2:12 evenals ook bij Jos. t. a. pl. aan het aan de LXX eigenaardige spraakgebruik van ἀλλότριος aan = נָכְרִי, zie ἀλλότριος b), en men behoefde er zich niet op te beroepen, dat Aristoteles dat gedeelte der inwoners, dat noch wapenen draagt, noch het land bebouwt, noch tot den handwerksstand behoort, οὐδενὸς μετέχον, ἀλλ' ἀλλότριον τῆς πολιτείας noemde in tegenstelling met het κοινωνεῖν, μετέχειν τῆς πολιτείας van genen of het μετέχειν πασῶν τῶν τιμῶν der eersten (Polit. 2, 8), waaruit niet de gevolgtrekking gemaakt kan worden van een Grieksch spraakgebruik met betrekking tot hen, die het burgerrecht niet verkregen hadden of verkrijgen konden. Vgl. voor de aangenomen beteekenis ook Appian. De b. c. 4, p. 1009 (bij Wetstein): ἡμεῖς δὲ ξένοι καὶ ἀλλότριοι τῶν συνθηκῶν ὄντες πολεμήσομεν ὑμῖν. Men mag niet den nadruk leggen op de beteekenis der praepositie Ef. 4:18. Absoluut Kol. 1:21, waar men niet kan teruggaan tot de betrekking der ἔθνη tot Israel, maar tot God, wordt ἀπαλλ. gebruikt evenals Ps. 58:3, Joz. 22:25. Zoo sluit zich het gebruik van dit in het N. T. alleen in Ef. en Kol. te vinden woord aan de LXX en niet aan het gewone Grieksch aan.

Ἀλλοτριόχωρος, ον (χώρα), van een ander land, vreemdeling, Jos. Ant. 3, 12, 3, 8, 7, 5.

Ἀλλοτρίωσις, εως, ἡ, vervreemding, vijandschap, Jer. 17:17, Neh. 13:30, Philo I, 46, 26, 358, 12, 439, 11. II, 74, 8, 572, 10.

Ἀλλοφυλισμός, οῦ, ὁ (ἀλλόφυλος), het aannemen van vreemde manieren en zeden, 2 Makk. 4:13, 2, 6, 24. Orig. 1, 589 D.

Ἀλλόφυλος, ὁ, ἡ, ον, τό van ἄλλος en ἡ φύλη of τὸ φῦλον, geslacht, stam, tot een ander volk behoorende, Hand. 10:28.

Ἀλλοφωνία, ας, ἡ = ἀλλογλωσσία, Jos. Ant. 1, 4, 3.
Ἀλλόφωνος, ον, sprekende eene andere taal, Ezech. 3:6.
Ἄλλως, adverb. van ἄλλος, anders. 1 Tim. 5:25 τὰ ἄλλως ἔχοντα, welke van eene andere soort zijn, welke geen καλὰ ἔργα zijn.
Ἀλοάω, ῶ, ήσω en άσω van ἡ ἀλωά, de dorschvloer, dorschen, uitdorschen, Deut. 25:4, Richt. 8:7, 16, 1 Kor. 9:9, 10, 1 Tim. 5:18.
Ἀλογέομαι, bedrogen zijn, dwaas zijn, 2 Makk. 12:24, Polyb. 8, 2, 4; 28, 9, 8.
Ἄλογος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό van α priv. en ὁ λόγος, de rede, redeloos, als de dieren, 2 Petr. 2:12, Jud. 10; onredelijk, ongerijmd, Hand. 25:27.
Ἀλογίζομαι, onverstandig zijn, geschiedenis van Zosimus 11.
Ἀλογισταίνω = ἀλόγιστός εἰμι = onverstandig zijn, Just. Apol. 1, 46.
Ἀλογιστία, ας, ἡ, gedachteloosheid, dwaasheid, 2 Makk. 14:8, Polyb. 11, 4, 2, Tatian. 17.
Ἄλογοι, ων, οἱ (ἄλογος), een naam, gegeven aan hen, die het evangelie van Johannes en de Openbaring verwierpen. Epiph. 1, 848 B. Zij werden ook Ἀνόητοι geheeten.
Ἀλογόομαι, ώθην (ἄλογος), onredelijk, onverstandig worden. Orig. 1, 180 C.
Ἀλόη, ης, ἡ, אהלים en אהלות, aloë, Num. 24:6, Ps. 14:9, Spr. 7:17, Hoogl. 4:14, Joh. 19:39.
Ἀλουργικός, ἡ, όν = ἀλουργός, ἀλουργής, met echt purper geverfd, Eus. II, 1221 A.
Ἅλς, ἁλός, ὁ, het zout, Philo II, 69, 19, Mk. 9:49.
Ἄλσος, εος, τό, een heilig bosch = אשרות en עשתרת, 1 Sam. 7:4, 12:10.
Ἄλσωμα, ατος, τό = ἄλσος, 2 Kon. 23:4.
Ἀλσών, ῶνος, ὁ = ἄλσος, 2 Kon. 17:16.
Ἁλυκός, ἡ, όν, zouthoudend, zout. Ἡ ἁλυκὴ θάλασσα = ἡ νεκρὰ θάλασσα, Joz. 15:2 (12:3).
Ἄλυπος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό, zonder droefheid. Fil. 2:28, ἀλυπότερος, minder bedroefd. Onbekommerd, zorgeloos, Test. v. Abrah. A 87.
Ἁλυσιδωτός, ἡ, όν (ἅλυσις), gemaakt als een keten Ex. 28:22, 1 Sam. 17:5. Subst. τὰ ἁλυσιδωτά, sc. ἔργα Ex. 28:23, 1 Makk. 6:35.
Ἅλυσις, εως, ἡ, van ἀλύω, Mt. ἀλύω, ik ben bekneld, in 't nauw, bekneldheid, keten, band, Mk. 5:3, 4, Lk. 8:29, Hand. 12:6, 7, 21:33, 28:20, Ef. 6:20, 2 Tim. 1:16, Openb. 20:1.
Ἀλυσιτελής, εος, οῦς, ὁ, ἡ, ές, τό van α priv. en λυσιτελής, nuttig, niet nuttig. Hebr. 13:17.
Ἄλφα, τό, Openb. 1:8, 21:6, 22:13.
Ἀλφαῖος, αίου, ὁ (WH. Ἁλφ., חַלְפַי, vgl. חַגַּי, Ἀγγαῖος Hag. 1:1), Alpheüs. 1) De vader van Levi, den tollenaar Mk. 2:14, zie Λευί. 2) De

vader van Jakobus den kleine, een van de twaalf apostelen, Mt. 10:3, Mk. 3:18, Lk. 6:15, Hand. 1:13. Het schijnt, dat hij dezelfde persoon is, die Joh. 19:25 (vgl. Mt. 27:56, Mk. 15:40) genoemd wordt Κλωπᾶς naar eene verschillende uitspraak van het Hebr. חלפי, waardoor ח veranderd was in κ, als פֶּסַח Φασέκ 2 Kron. 30:1.

Ἅλων, ωνος, ἡ, LXX ook ὁ, vgl. Ruth 3:2, Job 39:12, = ἡ ἅλως, Gen. ἅλω dorschvloer; eene plaats, op het veld zelf gemaakt en na den oogst gehard, waar het graan gedorscht werd, Mt. 3:12, Luk. 3:17. Op beide plaatsen vatten sommigen ἅλων per metonymiam op van het graan, dat gedorscht is, maar nog met kaf en strooi vermengd is evenals Hebr. גֹּרֶן Ruth 3:2, Job 39:12. *Dorschvloer* beteekent het Didache 13:3.

Ἀλωνίζω = ἀλωνεύομαι. Dorschen. Thom. evang. A, 12, 2.

Ἀλώπηξ, εκος, ἡ, een vos, 1 Kon. 21:10, waar de LXX waarschijnlijk שעל = δράξ verwarde met שועל = ἀλώπηξ. Mt. 8:20, Lk. 9:58. Overdr. een sluw man, Lk. 13:32.

Ἅλωσις, εως, ἡ (ἁλόω, ἁλίσκομαι, gevangen genomen worden), vangst, gevangenneming, 2 Petr. 2:12.

Ἅμα (Sanskr. sa, sama, Eng. same, Lat. simul, Duitsch. sammt). 1) adv. Op denzelfden tijd, tegelijk, Hand. 24:26, 27:40, Kol. 4:3, 1 Tim. 5:13, Filem. 22, tezamen Rom. 3:12. 2) Praep. tegelijk of tezamen met, c. Dat. Mt. 13:29. ἅμα πρωΐ, vroeg in den morgen Mt. 20:1. 1 Thess. 4:10, 17, waar ἅμα, gevolgd wordt door σύν, een adverbium is, dat met het werkwoord verbonden moet worden.

Ἀμαθής, ές, Gen. οῦς (μανθάνω), ongeleerd, onwetend, 2 Petr. 3:16.

Ἀμαξηγέω, ik rijd met eenen wagen, Test. Abrah. A 87.

Ἀμαράντινος, ον (van ἀμάραντος en dit van ἀ priv. en μαραίνομαι verwelken), samengesteld uit amaranthen, eene bloem zoo genoemd, omdat zij niet licht verwelkt en indien zij afgesneden is, herleeft, wanneer zij met water besprengd wordt. Vandaar een beeld van de onsterfelijkheid. Zie Miltons „Paradise lost" III, 353 etc. Plin. H. n. 21, 23, στέφανος 1 Petr. 5:4.

Ἀμάραντος, ον (van μαραίνω, vgl. ἀμίαντος, ἄφθαρτος etc.), onverwelkbaar. Vulg. immarcescibilis 1 Petr. 1:4. Wijsh. 6:13 (λαμπρὰ καὶ ἀμ. ἐστιν ἡ σοφία), Sibyll. 8, 411 (ζωὴ ἀμ.), Apocal. Petr. 15. Boeckh., Corp. Inscript. II, p. 1124, N° 2942 c, d. Lucian. Dom. c. 9.

Ἁμαρτάνω, Fut. ἁμαρτήσω, Mt. 18:21, rec. ook Rom. 6:15, waar Lchm., Tdf. Tr. W. den Conj. Aor. 1 lezen, in het gewone Grieksch alleen bij lateren i. p. v. het gewone ἁμαρτήσομαι. Eveneens vinden wij den Aor. I ἡμάρτησα, die Mt. 18:15 (Luk. 17:4 Lchm.), Rom. 5:14, 16, 6:15, Hebr. 3:17, 2 Petr. 2:4 gebruikt is, niet in het klassieke Grieksch, maar alleen bij latere schrijvers, „si numeres, multi, si ponderes, lenes," Lob. Phryn. 732 etc. Aor. 2 ἥμαρτον, Perf. ἡμάρτηκα. Het

moet afgeleid worden van μερ, zooals men dat in μέρος, μείρομαι, μοῖρα vindt en α priv. Vgl. Curtius 690. Het is = niet deelachtig worden, niet verkrijgen, het doel niet bereiken, b. v. Xen. Cyrop. 1, 6, 13: ὑγιεινοῦ στρατοπέδου οὐκ ἂν ἁμάρτοις. Van het missen van een schot, tegenover τυχεῖν, Il. 23, 857 ὃς δέ κε μηρίνθοιο τύχῃ, ὄρνιθος ἁμαρτών. — Thuc. 3, 98, 2 τῶν ὁδῶν ἁμαρτάνειν. Verliezen Hdt. 9, 7, 3 ἡμάρτομεν τῆς Βοιωτίης. Thucyd. 3, 69, 2, τῆς Λέσβου ἡμαρτήκεσαν. Plat. Soph. Eur. en anderen. In 't algemeen = het rechte missen, Thucyd. 1, 33, 3; 6, 92 γνώμης ἁμ. den juisten zin niet treffen. Hrdt. 7, 139, 3: Wanneer iemand beweerde, dat de Atheners Hellas gered hadden, οὐκ ἂν ἁμαρτάνοι τ' ἀληθέος. Plat. Legg. 12, 967, 13 ἁμ. ψυχῆς φύσεως, de natuur der ziel niet juist opvatten, vgl. Legg. 10, 891 E. Vgl. ἁμαρτίνοος, waanzinnig. Overgebracht op zedelijk gebied, van Homerus af in 't algemeen = het rechte missen, misgaan, misdrijven, zondigen tegenover κατορθοῦν. Isocr. 5, 35 ἅπαντες πλείω πεφύκαμεν ἐξαμαρτάνειν ἢ κατορθοῦν, zooals Plat. Legg. 1, 627 D: ὀρθότητός τε καὶ ἁμαρτίας περὶ νόμων. Plut. Mor. 25, C ἐν πᾶσιν ἁμαρτωλὸν εἶναι τὸν ἀμαθῆ, περὶ πάντα δ' αὖ κατορθοῦν τὸν ἀστεῖον. Verbonden met Acc. Dat., περί τινος in iets missen, zondigen; εἴς τινα tegen iemand zondigen, b. v. Xen. Hell. 2, 4, 21 αἰδούμενοι καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους παύσασθε ἁμαρτάνοντες εἰς τὴν πατρίδα. Met dit woord wordt evenwel minder de zonde naar hare zedelijke waarde aangeduid, waarvoor andere benamingen zijn, vgl. Xen. Cyrop. 8, 8, 7 ἡ περὶ μὲν θεοὺς ἀσέβεια, περὶ δὲ ἀνθρώπους ἀδικία, hoewel ἁμαρτάνειν eene zedelijke waarde aan kan duiden. Vgl. Plat. De Legg. 318, E οὐ γάρ ἐσθ' ὅ τι τούτου ἀσεβέστερόν ἐστιν, οὐδ' ὅ τι χρὴ μᾶλλον εὐλαβεῖσθαι, πλὴν εἰς θεοὺς καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἐξαμαρτάνειν, maar zij komt, wat haar natuurlijk verloop betreft, als een mislukt handelen voor, waarom het meer verwijderde object in den regel er bijgezet wordt. Eveneens wordt ἁμαρτάνειν van handelingen gebruikt, welke zedelijk gewaardeerd worden (b. v. Plat. Phaed. 113, E: μεγάλα ἡμαρτηκέναι ἁμαρτήματα, waar aan zonden in onzen zin gedacht wordt), evenals van zoodanige, waarbij dat niet geschiedt, tot in het latere Grieksch. Zoo b. v. bij Plat. Legg. 12, 967, B (zie hierboven) en elders; Polyb. 34, 3, 11 ἁμάρτημα γραφικόν, eene schrijffout. Het eerst in deze beteekenis, het zondigen als eene vergeefsche handeling beschouwd, staat het Xen. Cyrop. 5, 4, 19 τὸ γὰρ ἁμαρτάνειν ἀνθρώπους ὄντας οὐδὲν θαυμαστόν — zooals errare humanum est. — Van het synonieme ὑπερβαίνειν b. v. Hom. Il. 9, 501 ὅτε κέν τις ὑπερβῇ καὶ ἁμάρτῃ. Plat. Rep. 2, 366 A ἄδικοι — ὑπερβαίνοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, onderscheidt het zich zooals het missen van het doel van het niet achtgeven op of het verlaten van den weg.

De LXX geven geregeld חטא door ἁμαρτάνειν weder, zeldzamer door ἀδικεῖν. Het Part. = ἁμαρτωλός, ook ἀσεβής; const. חַטָּאת = ἁμαρτία,

. חֵטְא = ἁμαρτία, ἀνομία, חַטָּאָה, חַטָּאת in den regel = ἁμαρτία, ἁμάρτημα, maar ook ἀσέβεια, πλημμέλεια. פשע wordt op zeer verschillende manieren weergegeven, ook door ἁμαρτάνειν; daarentegen het part. steeds door ἄνομος, παράνομος, ἀσεβής, het subst. פֶּשַׁע hoofdzakelijk door ἀσέβεια en ἀδικία. עוה = ἀδικεῖν, ἀνομεῖν, עָוֹן = ἀδικία, ἀνομία, παρανομία, ἁμαρτία, ἁμάρτημα, ἀνόμημα, κακία enz. Men moet daarbij opmerken, dat zooals Umbreit, die Sünde, S. 49 opmerkt, „die gewöhnliche Strömung des Lebensverkehrs, die ursprüngliche Bestimmtheit der in den Wortbezeichnungen niedergelegten Unterscheidungen überall leicht abstumpft und verwischt," vgl. Hupfeld bij Ps. 32 : 1. Vandaar het weifelen van de vertaling. Eenige beteekenis zou het hebben, op te merken, dat חטא geregeld door ἁμαρτάνειν, פֶּשַׁע door ἀσέβεια, ἀδικία, עוה, hoewel zelden voorkomend, door ἀδικεῖν en ἀνομεῖν vertaald wordt. Volgens Delitzsch bij Ps. 32 : 1 heet de zonde פֶּשַׁע als losscheuring van God, trouwbreuk, het vervallen van den toestand der genade, חַטָּאָה is het missen van het door God gewilde doel, afdwaling van het Gode welgevallige, het volbrengen van wat met Gods wil in strijd is. עָוֹן is misdaad, zonde. Zie de Lexica. Bij חטא vinden wij hetzelfde grondbegrip als ἁμαρτάνειν: *missen van het doel* tegenover מצא, Spreuk. 8 : 36, vgl. Richt. 20 : 16, Spreuk. 19 : 2. Zoo duidt dan חטא het zondigen eveneens een verkeerd handelen aan, evenwel zóó, dat daarbij aan de overtreding van Gods geboden, aan het niet bereiken van het bepaalde doel gedacht wordt, daar het menschelijke handelen zijne bestemming niet bereikt en tegelijkertijd Gods wil niet doet. Dat dit godsdienstig oogpunt domineert, blijkt uit het veelvuldig gebruik van het woord in den Pentateuch, als in Lev., waar עָוֹן slechts 18 malen, פֶּשַׁע slechts tweemaal gevonden wordt, de werkwoorden niet, חטא en zijne afgeleide woorden daarentegen meer dan 100 malen (פשע Lev. 16 : 16, 21; — עון 5 : 1, 17; 7 : 18; 10 : 17; 16 : 21, 22; 17 : 16; 18 : 25, 19 : 8, 20 : 17, 19; 22 : 16; 26 : 21, 39, 40, 41, 43). De drie benamingen worden vereenigd om het begrip *zonde* ten volle te karakteriseeren (Hupfeld bij Ps. 32), Ex. 34 : 7, Lev. 16 : 21, Ps. 32 : 1; vgl. Jer. 33 : 8, waar de LXX op de beide eerste plaatsen עון vertaalt door ἀνομία, פשע = ἀδικία, חטאה = ἁμαρτία. חטא is in onderscheiding van ἁμαρτάνειν een godsdienstig begrip en drukt de godsdienstige zijde van de zedelijke verhouding uit, terwijl ἁμαρτάνειν in het gewone spraakgebruik niet eens een specifiek zedelijk begrip is. In het gewone spraakgebruik heeft deze godsdienstige waardeering van de zedelijke verhouding in veel meer beperkten omvang plaats, daar het oordeel, waaraan op Bijbelsch terrein het geheele gedrag onderworpen wordt, daar slechts geveld wordt in de gevallen, waarin de mensch de maat te bovengaat en zich verheft, ja zich vermeet, de goden te trotseeren. Zie ὕβρις. Hoe beslist deze godsdienstige waardeering van de zedelijke verhouding

in het O. T. het begrip bepaalt, blijkt in het N. T. vooral bij Paulus, die als vertegenwoordiger van deze fundamenteele beschouwing van het O. T. met betrekking tot het resultaat van de Oud-Testamentische paedagogie voorkomt. De zonde, ἁμαρτία, is het tegendeel der δικαιοσύνη of van datgene wat het oordeel Gods voor zich heeft. Vgl. Rom. 6:18, 2 Kor. 5:21. Vgl. ook het Johanneïsche ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία.

Dat nu in het Bijbelsche Grieksch en speciaal in het N. T. juist dit op het gewone terrein zwakste woord gekozen is, — schijnbaar in tegenstelling met andere voorvallen, waarin op tegenovergestelde wijze gehandeld is, vgl. ἅγιος, μακάριος enz. — ligt niet zoozeer aan de verwantschap van de in חטא en ἁμαρτάνειν gelegene voorstelling, maar in de kracht, waarmeê de godsdienst der openbaring zijn zedelijk godsdienstig gezag laat gelden. Terwijl juist dit woord gekozen wordt, dat op zichzelf het zwakst is, wordt daardoor de toehoorder genoodzaakt, dat alles en juist dat te onderwerpen aan het door den godsdienst der openbaring met betrekking tot de Christelijke prediking uitgesprokene oordeel, wat hij tot dusver niet gewoon was, op dit standpunt te beoordeelen. Welke vrucht dit gedragen heeft, blijkt daaruit, dat al die uitdrukkingen, welke oorspronkelijk scherper zijn dan ἁμαρτάνειν, zooals b. v. onrecht, boos, bij de Christelijke volkeren zwakker zijn en op den achtergrond staan bij het begrip zonde. Men spreekt thans veel meer van onrecht enz., nu men dat oordeel over zichzelven of anderen velt, dat in het woord zonde uitgesproken is.

In het N. T. ἁμαρτ. τὶ εἴς τινα, zich tegen iemand in iets bezondigen, Hand. 25:8, vgl. 1 Joh. 5:18. Onder τί Mt. 18:15, 21, Lk. 17:4, 1 Kor. 6:18 εἰς τὸ ἴδιον σῶμα, 8:12 εἰς Χν. Lk. 15:18, 21 εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου. Voor εἰς τὸν οὐρ. vgl. Mt. 21:25, Ezr. 9:6. Bengel wijst op vs. 7 χαρὰ ἐν τῷ οὐρ. ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. — Absoluut Mt. 27:4, Lk. 17:3, Joh. 5:14, 8:11, 9:2, 3, Rom. 2:12 ἀνόμως ἥμαρτον, tegenover ἐν νόμῳ, binnen de wet, begrensd door de wet, niet = in het bezit van eene wet, want het is niet nadere bepaling van het subject, maar van het praedicaat en duidt de sfeer aan, waarin het handelen plaats heeft (tegen Meyer). Rom. 3:23, 5:16, 6:15, 1 Kor. 7:28, 36; 15:34, Ef. 4:26, 1 Tim. 5:20, Tit. 3:11, Hebr. 3:17, 1 Petr. 2:20, 2 Petr. 2:4 ἀγγέλων ἁμαρτησάντων, vgl. Joh. 8:44 ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν. — 1 Joh. 1:10, 2:1, 3:6, 8; 3:9; 5:18. Wat deze gedachte betreft, moeten wij allereerst opmerken, dat deze volgens 1 Joh. 2:1 niet zeggen kan, dat bij degenen, die uit God geboren zijn, niet meer van zondigen sprake kan zijn. De tegenstelling is: ποιεῖν δικαιοσύνην, vgl. vss. 6, 7, 10 = gerechtigheid doen, zie bij δικαιοσύνη, vgl. Ign. Ef. 14:2 s. v. ἐπαγγέλλομαι. Diensovereenkomstig wordt hier gedacht aan het algemeene karakter van hun handelen, dat

door enkele zonden niet weggenomen wordt; vgl. 5:16: *ἁμαρτάνειν μὴ πρὸς θάνατον*, vgl. vs. 18. Bengel vergelijkt met Gataker de wedergeborenen met de magneetnaald, „quae polum petit, facile dimovetur, sed semper polum repetit." 1 Joh. 5:16 is *ἁμαρτάνειν πρὸς θάνατον* volgens deze onderstelling een terugkeer tot den vroegeren toestand. Vgl. Hebr. 10:26 met vs. 29: *ἑκουσίως* = wetens en willens, met opzet, vgl. Plat. Rep. 1, 336 E *ἄκοντες ἁμαρτάνομεν* (sc. *ἐν τῇ τῶν λόγων σκέψει*). 340, E *ἐπιλιπούσης γὰρ ἐπιστήμης ὁ ἁμαρτάνων*. Hipp. min. 376 B: *ἀγαθοῦ μὲν ἄρ' ἀνδρός ἐστιν ἑκόντα ἀδικεῖν, κακοῦ δὲ ἄκοντα*; Ibid. *ὁ ἑκὼν ἁμαρτάνων*. 375 A, B: *ἑκουσίως, ἀκουσίως ἁμαρτάνειν*. Rom. 5:14 = die niet zóó gezondigd hebben, dat hunne zonde een *ὁμοίωμα* van de zonde van Adam was. Vgl. onder *ὁμοίωμα*. *Ἐπί* cum Dat. van elke nadere bepaling, waaronder iets plaats heeft. Zie Pape s. v. *ἐπί*, II in fin.

Ἁμάρτημα, *τό*, het gebruikelijke woord van het gewone Grieksch, om het resultaat van het *ἁμαρτάνειν* aan te duideu, = vergissing, zondige handeling, zondige daad. LXX = חַטָּאת, עָוֹן, פֶּשַׁע, ééns רֶשַׁע. In het N. T. Mk. 3:28, 29 (4:12 rec. ontbreekt bij Tdf.); Rom. 3:25 (5:16 D E). 1 Kor. 6:18, 2 Petr. 1:9. — De uitdrukking legt meer den nadruk op de eenvoudige daad dan het abstracte *ἁμαρτία*.

Ἁμαρτία, *ἡ*, duidt in het spraakgebruik allereerst niet de zonde als handeling aan, maar de zonde als eigenschap der handeling, derhalve het begrip van de soort. Vgl. Plat. Legg. 1, 627, D: *ὀρθότης τε καὶ ἁμαρτία νόμων*. 2, 668, C: *τήν γε ὀρθότητα τῆς βουλήσεως ἢ καὶ ἁμαρτίαν αὐτοῦ διαγνώσεται*. Rep. 1, 442, B: *οὔτε πονηρία, οὔτε ἁμαρτία*. Zelden in het gewone Grieksch en vooral, wanneer daarmeê afzonderlijke handelingen aangeduid moeten worden, minder gebruikelijk dan *ἁμάρτημα*. Des te meer in het Bijbelsche Grieksch. LXX = חַטָּאָה en חַטָּאת, ook חֵטְא, חֲטָאָה, עָוֹן, somtijds פֶּשַׁע, אָשָׁם.

In het N. T. 1) als soortbegrip, in den singularis. Opmerkelijk is, dat in de synoptische evangeliën, waar het in deze beteekenis niet gevonden wordt, ook de singularis niet voorkomt behalve Mt. 12:31 *πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία*, waar parallel stond Mk. 3:38 *ἁμάρτημα*. Daarentegen vooral dikwijls in de Paulinische geschriften. Rom. 5:13. Vs. 12 daarentegen *ἁμαρτία* met het artikel, omdat niet aan het begrip als zoodanig, maar aan den geheelen inhoud daarvan gedacht wordt, datgene wat zonde is, nl. alles wat zonde is. Vgl. Kühner, § 461, 1. Krüger, § 50, 3, 3. Vgl. Rom. 7:13. Vandaar vs. 12. In dezen zin *ἡ ἁμαρτία* 5:20 *ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία*. Vs. 21 *ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία*, vgl. 6:12, 14; 6:1: *ἐπιμένειν τῇ ἁμ.* Vss. 2, 10 *ἀποθανεῖν τῇ ἁμ.* Vs. 11 *νεκροὺς τῇ ἁμαρτίᾳ*. Vs. 6 *δουλεύειν τῇ ἁμ.* Vgl. vs. 18. Vss. 17, 20, 22; 7:7. Vs. 8, 11 *ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία*. Vs. 9 *ἡ ἁμ. ἀνέζησεν*. 8:3, 1 Kor. 15:56, Hebr. 12:1, 4. 1 Joh. 3:4, 8 *ὁ ποιῶν τὴν ἁμ.* de zonde doen; vgl. vs. 4

ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην (vgl. 6 : 18), zie boven, onder ἁμαρτάνω evenals onder δικαιοσύνη 1) a). Vs. 4 ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. Andere constructies Rom. 6 : 6 τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, het door de zonde beheerschte lichaam; vgl. vs. 12. Zie onder σάρξ. — 7 : 17, 20 ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμ. vgl. Hebr. 12 : 1. Alzoo is de zonde niet alleen eigenschap eener handeling, maar een in de handeling van het subject zich openbarend beginsel. H. 7 : 14 πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Vs. 23, 8 : 2 ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας. Zie onder νόμος. Rom. 6 : 7 δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Zie onder δικαιοῦν. 2 Thess. 2 : 3 ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμ. de mensch der zonde, als de personificatie van de zonde, waar persoon en zonde elkander dekken. Rom. 6 : 23, Hebr. 3 : 13. Eveneens ἡ ἁμ. in het ev. van Joh. 8 : 34, 1 : 29, 8 : 21. Zonder het artikel staat ἁμ. evenals δικαιοσύνη, κακία, πονηρία naar een vaak voorkomend gebruik van het gewone Grieksch, waar aan het begrip, dat zich in enkele verschijnselen openbaart, niet aan het geheel der verschijnselen gedacht wordt. Zoo 2 Kor. 5 : 21 τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, hem die zonde niet kende, met zonde niets te maken had, heeft Hij tot zonde gemaakt, d. i. als had Hij louter zonde voor zich. Gal. 2 : 17, Rom. 7 : 7, 6 : 16, 7 : 8, 25, 8 : 3, 10, 14 : 23, 3 : 9. Gal. 3 : 22, Rom. 8 : 3, 3 : 20, Hebr. 4 : 15, 9 : 26, 28, 11 : 25, Jak. 2 : 9, 4 : 17, 1 Petr. 2 : 22, 4 : 1, 2 Petr. 2 : 14, 1 Joh. 1 : 8, 3 : 5, 9, 5 : 17. Hiertoe behoort ook de uitdrukking περὶ ἁμαρτίας = zondoffer, LXX = חַטָּאת, Hebr. 10 : 6, 8, 18 (13 : 11 rec.). Dat ἁμ. zelfs — maar slechts ééns — bij LXX = zondoffer, Lev. 6 : 18: זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת, οὗτος ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας, is ten minste waarschijnlijk. Want wanneer dat ook vss. 10, 18 door τὸ τῆς ἁμαρτίας aangeduid wordt, dat klaarblijkelijk met τό of τὸ περὶ ἁμαρτίας vs. 23 samenhangt, wijzen toch vss. 19, 20 het fem. αὐτήν, αὐτῆς op ἡ ἁμ. vs. 18 terug en schijnt zoo daaraan de beteekenis *zondoffer* te geven. Daarnaar is evenwel niet 2 Kor. 5 : 21 te verklaren.

2) Ook kan de singularis eene enkele zondige handeling aanduiden, inzoover de soortnaam ook aan het afzonderlijke exemplaar gegeven wordt, het algemeene begrip op het enkele geval toegepast wordt. In de Paulinische geschriften evenwel slechts Rom. 4 : 8, 2 Kor. 11 : 7. Dan Jak. 1 : 15, 1 Joh. 1 : 7, 5 : 16, 17; Hand. 7 : 60, Joh. 19 : 11, 8 · 46, 9 : 41, 15 : 22, 24; 16 : 8, 9. Ook de Pluralis komt bij Paulus zelden voor, Rom. 7 : 5, 11 : 25, 4 : 7, 1 Kor. 15 : 3, 17, Gal. 1 : 4, Ef. 2 : 1, Kol. 1 : 14, 1 Thess. 2 : 16, 1 Tim. 5 : 22, 24, 2 Tim. 3 : 6 (Paulus gebruikt i. p. v. ἁμαρτία in deze beteekenis παράπτωμα, παράβασις). Daarentegen gebruiken de synoptici slechts het meervoud, vooral in de constructie ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας, ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν Mt. 9 : 2, 5, 6, 26 : 28, Mk. 1 : 1, 2 : 5, 7, 9, 10, Lk. 1 : 77, 3 : 3, 5 : 20, 21, 23, 24; 7 : 47, 48, 49; 11 : 4; 24 : 47. Hand. 2 : 38, 5 : 31, 13 : 38, 26 : 18.

Dezelfde constructie Kol. 1 : 14, 1 Joh. 1 : 9, 2 : 12, 3 : 5, Joh. 20 : 23. Andere constructies Hand. 3 : 19, 22 : 16, Hebr. 10 : 4, 10 : 11, 1 Petr. 2 : 24. De constructie τὰς of τὴν ἁμ. αἴρειν Joh. 1 : 29, 1 Joh. 3 : 5 komt overeen met het Hebreeuwsche נשא עון, vgl. Jez. 53 : 11 סבל en het verband aldaar. Nadere bijzonderheden onder αἴρω. — Αἱ ἁμαρτίαι nog Mt. 1 : 21, 3 : 6, Mt. 1 : 5, Joh. 8 : 24, 9 : 34 (Ef. 2 : 11 rec.), Hebr. 1 : 3, 2 : 17, 5 : 1, 3, 7 : 27, 8 : 12, 9 : 28, 10 : 2, 3, 12, 17, 26, Jak. 5 : 16, 20, 1 Petr. 4 : 8, 2 Petr. 1 : 9, 1 Joh. 1 : 9, 2 : 2, 4 : 10, Openb. 1 : 5, 18 : 4, 5. Vgl. δικαιοσύναι 1 Sam. 26 : 23. Vgl. Bernhardy, Synt. 62 f.

Ἁμαρτωλός, ὁ, ἡ, Arist. Eth. Nikom. 2, 9: τὸ μέν ἐστιν ἁμαρτωλότερον τὸ δ' ἧττον. Plut. Mor. 25, C: πάντως μὲν ἐν πᾶσιν ἁμαρτωλὸν εἶναι τὸν ἀμαθῆ, περὶ πάντα δ' αὖ κατορθεῖν τὸν ἀστεῖον. Behalve deze plaatsen, zooals het schijnt, slechts in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch, zondig. LXX = חֹטֵא, רָשָׁע, derhalve = die de zonde doet, in de zonde leeft. Als adjectief Mk. 8 : 38, Lk. 5 : 8, 19 : 7, 24 : 7, Joh. 9 : 16, 24, Rom. 7 : 13. Als substantief: zondaar tegenover δίκαιος Mt. 9 : 13, Mk. 2 : 17, Lk. 5 : 32, synoniem ἀσεβής 1 Tim. 1 : 9, Jud. 15; ἄπιστος Openb. 21 : 8. Verbonden met τελώνης Mt. 9 : 10, 11; 11 : 19; Mk. 2 : 15, 16, Lk. 5 : 30, 7 : 34, 15 : 1. De τελῶναι waren bij Joden en Grieken niet gezien, vgl. Luc. Menipp. 11: πορνοβοσκοὶ καὶ τελῶναι. Plut. περὶ πολυπραγμ. 518, E: τοὺς τελώνας βαρυνόμεθα καὶ δυσχεραίνομεν κτλ. — Anders Lk. 6 : 32, 33, 34, 7 : 37, 39, 13 : 2; 15 : 2, 7, 10; 18 : 13; Joh. 9 : 25, 31 (tegenover παρὰ θεοῦ εἶναι vs. 16). Rom. 3 : 7, 5 : 8, 19, Gal. 2 : 15, 17, 1 Tim. 1 : 15, Hebr. 7 : 26, 12 : 3, Jak. 4 : 8; 5 : 20, 1 Petr. 4 : 18. Dat ἁμαρτωλοί bij de Joden eene benaming van de ἔθνη is, waarnaar Mt. 26 : 45 en parallele plaatsen evenals Gal. 2 : 15 verklaard zouden kunnen worden, kan met 1 Makk. 1 : 34, 2 : 48, 62, Tob. 13 : 6 niet bewezen worden (tegen Grimm). Gal. 2 : 15 is ἐξ ἐθνῶν eene aanwijzing van de afkomst, niet evenwel is de afkomst als datgene aangeduid, wat tot zondaar maakt, maar een bijzonder punt naast ἁμ.

Ἀναμάρτητος, ὁ, niet ongewoon in het gewone Grieksch in de beteekenis: die niet gezondigd heeft, evenwel niet absoluut, maar in eene bepaalde beteekenis, vgl. Hrdt. 5, 39, 2 ἔχει γυναῖκα ἐοῦσαν ἀναμάρτητον ἑαυτῷ. Xen. Ages. 10, 4 ἀφικόμενος ἐπὶ τὸ μήκιστον ἀνθρωπίνου αἰῶνος ἀναμάρτητος ἐτελεύτησε καὶ περὶ τούτους ὧν ἡγεῖτο καὶ πρὸς ἐκείνους οἷς ἐπολέμει. Zoo wel Joh. 8 : 7 ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν. Zonder zulk eene nadere betrekking, evenwel niet beperkt tot het zedelijk gebied = die niet gemist heeft, Xen. Hell. 8, 3, 10: ὁρῶ τῶν ἀνθρώπων οὐδένα ἀναμάρτητον διατελοῦντα. Zeldzamer = zonder dwaling, onfeilbaar (bij Plato). Daarentegen in specifiek zedelijke beteekenis Diog. Laert. 7, 122 ἔτι καὶ ἀναμαρτήτους (εἶναι τοὺς σοφοὺς) τῷ ἀπεριπτώτους εἶναι ἁμαρτήματι. Zoo

meermalen bij Epict. Evenwel eerst in het kerkelijk Grieksch van zondeloosheid in Christelijke beteekenis, d. i. van volkomen zedelijke reinheid. Vgl. Ullmann, Sündlosigkeit Jesu (7 Aufl. S. 81).

Ἀμαρτάς, άδος, ἡ, vergissing bij het copieeren, Strab. 13, 1, 54. Zonde Jos. Ant. 3, 9, 3. 18, 5, 2. Orig. I, 1425 D.

Ἀμάρτυρος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό, van α priv. en ὁ μάρτυρ de getuige = zonder getuigen, getuigenis, onbetuigd. Hand. 14:17.

Ἀμάσητος, ον (μασάομαι), ongekauwd, Job 20:18.

Ἀματταρί = מַטָּרָה = σκοπός, doel, 1 Sam. 20:20.

Ἀμαυρότης, ητος, ἡ (ἀμαυρός), donkerheid, Eus. II, 809 C.

Ἀμαυρός, ά, όν, duister, Lev. 13:4, 6, 21, 26, 28, 56. Aquil. Symm. Theodtn. Jez. 42:3, 61:3.

Ἄμαχος, ον (μάχη), onoverwinlijk, zich van vechten onthoudend. In het N. T. tweemaal overdr. niet twistziek, niet strijdlustig, 1 Tim. 3:3, Tit. 3:2.

Ἀμάω, ῶ, ήσω (van ἅμα), samenvatten, oogsten van graan, maaien, aan schoven binden. Jak. 5:4.

Ἀμβλύνω, afstompen, verzwakken, Gen. 27:1, ἠμβλύνθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ ὁρᾶν, Clem. A. I, 696 C.

Ἀμβρόσιος, ια, ον, onsterfelijk, goddelijk, Acta Thomae 85, 28.

Ἀμελέω, ῶ. Fut. ἀμελήσω, Aor. 1 ἠμέλησα (van α priv. en μέλω zorgdragen) zich niet bekommeren, geen acht slaan op, verwaarloozen, meestal met den Gen., 1 Tim. 4:14, Hebr. 2:3, 8:9, gevolgd door een Inf. 2 Petr. 1:12, als Part. vóór een verbum finitum, Mt. 22:5 = zonder zich om iets te bekommeren. Heracl. 19:13.

Ἄμεμπτος, ον (μέμφομαι, berispen), onberispelijk, van personen Lk. 1:6, Fil. 2:15, 3:6, 1 Thess. 3:13, Hebr. 8:7. LXX = תָּם Job 1:1, 8 etc.

Ἀμέμπτως, adv. onberispelijk, 1 Thess. 2:10, 5:23.

Ἀμέριμνος, ον (μέριμνα), onbezorgd, zonder zorgen, Wijsh. 6:16, 7:23, Mt. 28:14, 1 Kor. 7:32.

Ἀμετάγνωστος, ον (μεταγινώσκω), onveranderlijk, onverzoenlijk, Jos. Ant. 16, 10, 1.

Ἀμετάθετος, ον (μετατίθημι), onveranderlijk, vast, Hebr. 6:18. Τὸ ἀμετάθετον, als subst. = onveranderlijkheid, Hebr. 6:17.

Ἀμετακίνητος, ον (μετακινέω), niet te veranderen, onbewegelijk, 1 Kor. 15:58, Joseph. c. Ap. 2, 16, 9; 2, 32, 3; 2, 35, 4.

Ἀμετάλλακτος, ον, niet te veranderen, Jos. Ant. 18, 1, 6, Eus. II, 1545 A.

Ἀμεταμέλητος, onberouwelijk, geen berouw veroorzakend, Rom. 11:29, σωτηρία, 2 Kor. 7:10.

Ἀμετανόητος, ον (μετανοέω), onbekeerlijk, onboetvaardig, Rom. 2:5, Philo II, 410, 38, Patriarch. 1120 A, Orig. 1, 1141 C.

Ἄμετρος, ον (μέτρον), zonder maat, onmetelijk, 2 Kor. 10:13, 15.

Ἀμήν, Hebr. אָמֵן. 1) Adj. verb. van אָמַן, Niphal, sterk zijn, sterk, geloovig, getrouw: ὁ ἀμήν Openb. 3:14. 2) Het werd als een bijwoord gebruikt, waardoor iets verzekerd of versterkt werd. a) bij het begin van een gesprek: voorzeker. Zoo dikwijls in de reden van Christus bij Mt. Mk. Lk. ἀμὴν λέγω ὑμῖν = ik verklaar u plechtig, Mt. 5:18, Mk. 3:28, Lk. 4:24. De herhaling van het woord (ἀμὴν ἀμήν) bij Johannes in zijn evangelie (25 maal) heeft de kracht van een superlatief: zeer zeker Joh. 1:51 (52), 3:3. b) Zoo is het, zoo zij het, moge het vervuld worden (γένοιτο Num. 5:22, Deut. 27:15 enz.) Rom. 1:25, 9:5, Gal. 1:5, Ef. 3:21, Fil. 4:20, 1 Tim. 1:17, Hebr. 13:21, 1 Petr. 4:11, Openb. 1:6. Vgl. Jer. 11:5, 35:6, 1 Sam. 1:30. Het was eene gewoonte, welke uit de synagogen in de Christelijke kerken overging, dat wanneer iemand gelezen of gesproken had en een gebed tot God had opgezonden, de vergadering met Amen antwoordde. 1 Kor. 14:16. Vgl. Num. 5:22, Deut. 27:15, Neh. 5:13, 8:6, 2 Kor. 1:20, Just. Apol. 1, 65, Eus. II, 628 A.

Ἀμήτωρ, ορος, ὁ, ἡ, van α priv. en μήτηρ, zonder moeder, moederloos, wiens moeder niet bekend is. Philo I, 365, 46, Sara, Cornut. 104 Athene, Hebr. 7:3 van Melchizedek, om aan te duiden, dat van zijn vader en moeder in de Schrift geen melding gemaakt wordt, dat hij dus niet uit een bekend priesterlijk geslacht afkomstig was, maar de priesterlijke waardigheid van God zelven ontvangen had. Zoo wordt Melchizedek daar ook ἀγενεαλόγητος genoemd, d. i. zonder geslachtsrekening. De beteekenis van ἀγενεαλ. komt met ἀπάτωρ en ἀμήτωρ overeen.

Ἀμίαντος, ον, ὁ, ἡ, ον, τό, van α priv. en μιαίνω: ik bevlek, onbevlekt, onbesmet door zondige neigingen en begeerlijkheden. Hebr. 7:26, 13:4, Joh. 1:27; niet besmet door de ongerechtigheid, welke vaak aan aardsche goederen kleeft 1 Petr. 1:4, waar het van de hemelsche erfenis gebruikt wordt. Athan. 1, 145 A, 176, B, 144 C. Acta Thomae 73:26.

Ἅμιλλα, ης, ἡ, wedstrijd, Tat. Or. 29:10.

Ἀμιναδάβ, ὁ, Aminadab, die in het geslachtsregister van Jezus voorkomt. Mt. 1:4, Lk. 3:33.

Ἀμμαζειβί = המזבח = τὸ θυσιαστήριον, het altaar, 2 Kon. 12:9.

Ἄμμος, ου, ἡ, zand. Naar eene Hebreeuwsche vergelijking beteekent ἄμμος τῆς θαλάσσης en ἄμμος παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης eene ontelbare menigte Rom. 9:27, Hebr. 11:12, Openb. 20:8 (vgl. 12:18). Overeenkomstig het verband: zandige grond, Mt. 7:26.

Ἀμνάς (ἀμνός), ἡ, het lam, Act. Thom. 73:7.

Ἀμνημονεύω, zich niet herinneren, Act. Thom. 13:32.

'Αμνός, ὁ, het lam. Volgens Joh. 1: 29, 36 is het gewoon geworden, Christus *agnus Dei* te noemen. In de Openb. τὸ ἀρνίον, τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον, — ἀρνός in het latere Grieksch i. p. v. ἀμνός. Men vraagt, in welke beteekenis aan Christus deze naam in het ev. van Joh. gegeven wordt. Het aanwijzend gebruik van het art. wijst er op, dat wij aan eene bekende voorstelling van iets, dat verwacht wordt, te denken hebben. Vgl. Krüger, § 50, 2, 1—3. De betrekking met Jez. 53:7, 12, vgl. Hand. 8 : 32, waar alleen de overgave van een lam het derde van de vergelijking vormt, is niet duidelijk genoeg, de vergelijking van den knecht van Jahwe met een zwijgend lam voor het beeld der Messiaansche verwachting niet afdoend genoeg, om daaraan de benaming van Christus als van het bekende lam Gods te verbinden. Op het Paaschlam daarentegen — ἀπὸ τῶν ἀρνῶν λήψεσθε Ex. 12 : 5 — volgens zijne beteekenis voor Israel, Ex. 12 : 14, 27, evenals het eenige lam, dat bijzondere beteekenis in het Israelietisch leven heeft (vgl. Lev. 14:10 enz., Num. 6 : 12, Ex. 29 : 38 enz.), kon met deze uitdrukking gewezen worden, ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, het door God verkoren (Gen. 12 : 8) lam. Deze opvatting wordt versterkt door het samenvallen van den dood van Jezus met het Pascha, vgl. 1 Kor. 5 : 7. Begunstigd wordt zij door de nabijheid van het Pascha 2 : 13, evenals door de beteekenis van de redding van Israel uit Egypte, waarvan Crusius, Hypomm. ad theol. proph. I, 225 terecht zegt: „Res quae in exitu ex Aegyptia — evenerunt — revera futurarum rerum typi fuerunt." Vgl. Ez. 20 : 33 etc. Jer. 16 : 14, Hab. 3 en vooral Openb. 15 : 3, 14 : 1. Delitzsch bij Hab. 3:3—15, S. 139. Luthardt bij Joh. 1 : 29: „Wir wissen, welche grundlegende Bed. für die Geschichte Israels wie für seine Heilserkenntniss, wie für die gesammte prophet. Darstellung des zukünftigen Heils die Errettung des Volkes aus Aegypten hat. So einzig steht diese Thatsache da, dass nur der Tag des neuen Heils ihr zu vergleichen ist, und dieser wiederum hat in keiner Thatsache der alttest. Geschichte ein so entsprechendes Vorbild, wie in jener. Nun wusste der Täufer die Zeit des neuen schliessl. Heils angebrochen, und in Jesu wusste er den Bringer desselben. Warum sollte er nun dieses Heil und seinen Bringer nicht vor Allem mit jener ersten vorbildlichen Erlösung Israels vergleichen? Dort aber war jenes Lamm das Mittel der Verschonung des Volkes. Um dessen willen ging das Verderben an ihm vorüber. So wird jetzt Jesus das Mittel der Verschonung sein; wer sich ihm dazu dienen lassen wird, an dem wird um seinetwillen das Gericht Gottes vorübergehen. Nur hat sich jetzt Alles erweitert. Denn Heil wie Gericht gehen nun die Welt an." Vgl. Hofmann, Schriftbew. II, 1, 295 ff. Dit geldt ook tegen Weiss, die de voorstelling van Christus als paaschlam eerst ex eventu laat voorkomen, omdat Christus juist op den dag

der slachting van het Paaschlam gekruisigd is. Men vergete niet, hoe het volksleven van Israel geheel door den eeredienst beheerscht werd en hoe vele uitdrukkingen daaraan ontleend werden, en men zal het verband tusschen onze uitdrukking en het Paaschlam niet geheel ongepast vinden. — Dat 1 Petr. 1 : 19: ἐλυτρώθητε — τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Xυ — ook de samenhang met het Paaschlam aanwezig is, ten minste „dass es um ein gottesdienstlich in den Tod zu gehendes Lamm handle," bewijzen volgens Hofmann en anderen de adject. ἄμωμος καὶ ἄσπιλος. Ook de benaming van Christus als ἀρνίον in de Openb., inzoover zij de voorstelling van het offer in zich sluit, getuigt mede daarvoor, dat deze voorstelling bij de oudste Christenen veel voorkwam. Over het onderscheid van deze benaming van Christus in de Openb. met Joh. 1 : 29 enz. zie onder ἀρνίον. — Vgl. ook onder αἴρω.

Ἀμοιβή, ῆς, ἡ (van ἀμείβω, evenals ἀλοιφή van ἀλείφω, στοιβή van στείβω), belooning, vergelding in goede en slechte beteekenis. In eene goede beteekenis 1 Tim. 5 : 4.

Ἀμοιρέω, ήσω, geen deel aan iets hebben. Athen. 52 : 5, 77 : 30, Tat. Or. 15 : 14.

Ἀμόλυντος, onbevlekt, Acta Thomae 89 : 23.

Ἀμορίτης, honigkoek, brood, 1 Kron. 16 : 3, אֲשִׁישָׁה.

Ἄμπελος, ου, ἡ, de wijnstok, Mt. 26 : 29, Mk. 14 : 25, Lk. 22 : 18, Joh. 3 : 12. Joh. 15 : 1, 4 etc. noemt Christus zichzelven eenen wijnstok omdat evenals de wijnstok aan de ranken sappen en vruchtbaarheid geeft, zoo Christus aan zijne volgelingen goddelijke kracht en het leven geeft. Ἄμπ. τῆς γῆς, Openb. 14 : 18, 19, beteekent de ongeloovigen die, rijp voor het oordeel, moeten vertreden of gedood worden.

Ἀμπελουργός, οῦ, ὁ, ἡ (van ἄμπελος en ΕΡΓΩ), wijngaardenier, Lk. 13 : 7. LXX voor כֹּרֵם, 2 Kon. 25 : 12, 2 Kron. 26 : 10, Jez. 61 : 5, Jer. 52 : 16.

Ἀμπελών, ῶνος, ὁ, een wijngaard, Gen. 9 : 20, Ex. 22 : 5, 23 : 11, Lev. 19 : 10, Num. 16 : 14 etc. in de LXX. In het N. T. Mt. 20 : 1, 21 : 28, 39, Mk. 12 : 1, Lk. 13 : 6, 20 : 9, 1 Kor. 9 : 7.

Ἀμπεχόνη, ης, ἡ, kleeding, Acta Thomae 27 : 16 (vgl. 34).

Ἀμπλίας, ου, ὁ, Amplias, samengetrokken uit Ampliatus, een Christen te Rome, Rom. 16 : 8.

Ἀμπλίατος (Tdf.), of juister Ἀμπλιᾶτος, (L. mrg. T. WH.) = Ἀμπλίας.

Ἀμύητος, ον, ongedoopt, tegenover μεμυημένος, Basil. IV, 189 A, Greg. Nyss. III, 424 B, Chrys. VII, 59 C.

Ἄμυνα, ης, ἡ (ἀμύνω), verdediging, wraak, Wijsh. 5 : 18 ἐχθρῶν, Plut. I, 729 B.

Ἀμύνω, Aor. 1 Med. ἠμυνάμην (volgens sommigen, evenwel niet volgens G. Curtius, Griechische Etymologie, 5. Aufl. S. 324, samenhange

met het Lat. munio, moenia), afweren, iets van iemand τί τινι, Acc. van de zaak en Dat. van den persoon. Vandaar met eenen eenvoudigen Dat. van den persoon: iemand helpen (Thuc. 1, 50; 3, 67). Med. ἀμύνομαι, met Acc. v. d. pers.: van zich afhouden, zichzelven tegen iemand verdedigen (zoo 2 Makk. 10 : 17, Wijsh. 11 : 3, Joz. 10 : 13). Zich op iemand wreken, Xen. An. 2, 3, 23, Joseph. Antt. 9, 1, 2, Hand. 7 : 24.

Ἄμυρος, ον (μύρω), van veel water voorzien, Sibyll. 5, 129.

Ἀμφιάζω, άσω (ἄμφιον) = ἀμφιέννυμι, aandoen, aankleeden, 2 Kon. 17 : 9, Job 29 : 14, 31 : 19, Ps. 72 : 6, Lk. 12 : 28.

Ἀμφίασις, εως, ἡ, kleeding, Job 22 : 6, 88 : 9, Orig. II, 1037 C.

Ἀμφιβάλλω, omwerpen. Van een net gebezigd = werpen, uitwerpen, Mk. 1 : 16, waar de rec. βάλλω heeft.

Ἀμφιβληστρεύω (ἀμφιβάλλω), vangen met een net. Aquil. Jez. 51 : 20.

Ἀμφίβληστρον, ου, τό, eigenl. hetgeen om iets heen geworpen wordt, iets insluit, een groot vischnet. Ps. 140 (141) : 10, Pred. 9 : 12, Mt. 4 : 18, Mk. 1 : 16 (waar het bij sommige getuigen ontbreekt).

Ἀμφιβολεύς, εως, ὁ (ἀμφιβάλλω), een visscher, Jez. 19 : 8, Eus. VI, 628 B.

Ἀμφιβολία, ας, ἡ, twist, Didache 14, 2.

Ἀμφιέζω = ἀμφιέννυμι, Lk. 12 : 28, T. Tr.

Ἀμφιέννυμι, pf. pass. ἠμφίεσμαι (ἕννυμι), aankleeden, Lk. 12 : 28, Mt. 6 : 30; ἔν τινι, Lk. 7 : 25, Mt. 11 : 8.

Ἀμφίκυρτος, ον (κυρτός), zwellend, wassend van de maan, Jos. B. J. 5, 4, 1, Plut. II, 929 C.

Ἀμφιλογέομαι, ήσομαι (ἀμφίλογος), disputeeren, Jos. Ant. 18, 1, 4, Plut. 1, 445 D.

Ἀμφίπολις, εως, ἡ, Amphipolis, de hoofdstad van Macedonia Prima, zoo genoemd omdat de rivier de Strymon er rondvloeide (Thuc. 4, 102), vroeger geheeten Ἐννέα ὁδοί (Thuc. 1, 100), Hand. 17 : 1.

Ἀμφίταπος, ον (τάπης), amphitaphus, behaard, wollig aan beide kanten, 2 Sam. 17 : 28, Spreuk. 7 : 16.

Ἄμφοδον, ου, τό, (ἀμφί, ὁδός), straat, weg. Hesych, ἄμφοδα αἱ ῥύμαι, ἀγυιαί, δίοδοι, Mk. 11 : 4, cod. D, Hand. 19 : 28. Omweg, zijweg, Acta Petri 243, 6; 254, 2.

Ἀμφοτεροδέξιος, ον (δεξιός) = ἀμφιδέξιος, die zijne beide handen goed kan gebruiken, Richt. 3 : 15, 20 : 16.

Ἀμφότεροι, αι, α, beiden van twee, Mt. 9 : 17 enz. Τὰ ἀμφότερα, Hand. 23 : 8, Ef. 2 : 14.

Ἀμώμητος, ον (μωμάομαι), onberispelijk, onbesmet, Fil. 2 : 15 (τέκνα μωμητά, Deut. 32 : 5), 2 Petr. 3 : 14.

Ἄμωμον, ου, τό, Amomum, benaming van eene in Indië tehuis behoorende specerijachtige plant of vrucht, Openb. 18 : 13, naast de kaneel (κιννάμωμον) vermeld en door sommigen voor de kruidnagel gehouden.

Ἄμωμος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό, van α priv. en μῶμος, de berisping, smaad. Vandaar onberispelijk, onbesmet, 1 Petr. 1:19 (Lev. 22:21), Hebr. 9:14. Op beide plaatsen wordt gedacht aan het zondelooze leven van Christus. In zedelijken zin zonder fouten, gebreken, Ef. 1:4, 5:27, Kol. 1:22, Fil. 2:15, Jud. 24, Openb. 14:5.

Ἀμών, ὁ, Amon (אָמוֹן artificer), koning van Juda, zoon van Manasse en vader van Josia, Mt. 1:10 (L. T. Tr. WH. Ἀμώς).

Ἀμώς, ὁ, Hebr. eigennaam (= אמוץ, sterk), een van Christus' voorvaderen, Mt. 1:10, L. T. Tr. WH., Lk. 3:25.

Ἄν, een partikel, hetwelk aanwijst, dat iets kan of kon gebeuren op zekere voorwaarden, dikwijls = soms, al, wel, doch vaak ook uit te drukken door eenen gewijzigden vorm van het werkwoord. Het komt voor I) in den nazin van hypothetische zinnen 1) met het Impf., waar de Lat. het Impf. Subj. gebruiken, Lk. 7:39 (ἐγίνωσκεν ἄν = hij zou weten), Lk. 17:6 (ἐλέγετε ἄν gij zoudt zeggen), Mt. 23:30, Joh. 5:46, 8:42, 9:41, 15:19, 18:36, 1 Kor. 11:31, Gal. 1:10, 3:21, Hebr. 4:8, 8:4, 7. 2) Met den Ind. Aor. (waar de Lat. gebruiken het plf. subj. = Fut. pf. subj.) = ik zou het gedaan hebben, om uit te drukken, dat iets geschied zou zijn, wanneer iets anders gebeurd was, (εἰ met het Impf. of den Aor. in den voorzin gaat vooraf), Mt. 11:21, Lk. 10:13 (ἂν μετενόησαν zij zouden zich bekeerd hebben), Mt. 11:13, 12:7, 24:22, 43, Mk. 13:20, Joh. 4:10, 14:2, 28, Rom. 9:29, 1 Kor. 2:8, Gal. 4:15, Hand. 18:14. Somtijds is de voorwaarde niet uitgedrukt, maar wordt gemakkelijk aangevuld uit hetgeen gezegd is, Mt. 25:27, Lk. 19:23. 3) Met het Plusquampf. Joh. 11:21, 32, 14:7, 1 Joh. 2:19. Somtijds (evenals bij Grieksche schrijvers, vooral van lateren tijd) wordt ἄν weggelaten om aan te duiden, dat iets bijna gedaan was, wat evenwel niet geschiedde, omdat de voorwaarde niet vervuld werd. Joh. 8:39 (waar ἄν onecht is), 15:22, 24, 19:11, Hand. 26:32, Rom. 7:7, Gal. 4:15 (ἄν vóór ἐδώκατε is weggelaten door L. Tr. T. WH.). II) Verbonden met relatieve voornaamwoorden, relatieve bijwoorden, en bijwoorden van tijd en hoedanigheid heeft het dezelfde kracht als het Lat. cumque of cunque. 1) Gevolgd door eenen verleden tijd van den Indicativus, wanneer over eene zaak gesproken wordt, die op zichzelve zeker is, maar de onzekerheid, uitgedrukt in ἄν, tot het relatieve pronomen of partikel behoort; ὅσοι ἄν, zoo velen als, Mk. 6:56, 11:24 καθότι ἄν, inzoover als, Hand. 2:45, 4:35. ὡς ἄν 1 Kor. 12:2. 2) Gevolgd door eenen Subjunctivus, a) door het Praesens, wanneer datgene wat gedaan is, gewoonlijk of bestendig gedaan is: ἡνίκα ἄν 2 Kor. 3:15 ὃς ἄν Mt. 16:25, Lk. 10:5, 8, Gal. 5:17, 1 Joh. 2:5, 3:17, Rom. 9:15, 1 Kor. 11:27 etc. ὅστις ἄν, 1 Kor. 16:2, Kol. 3:17; ὅσοι ἄ Mt. 7:12, 22:9, ὅπου ἄν Lk. 9:57, Openb. 14:4, Jak. 3:4. ὁσάκις ἄν

hoe dikwijls ook, 1 Kor. 11:25. ὡς ἄν, hoe ook, 1 Thess. 2:7. b) Met den Aor., waar de Lat. het Fut. pf. gebruiken; ὃς ἄν, Mt. 5:21, 22, 31, 10:11, 26:48, Mk. 3:29, 35, 9:41 etc. ὅστις ἄν, Mt. 10:33, 12:50, Joh. 14:13, Hand. 3:23, ὅσοι ἄν, Mt. 21:22, 23:3, Mk. 3:28, Lk. 9:5, Joh. 11:22, Hand. 2:39, 3:22. ὅπου ἄν Mk. 14:9, 9:18. ἄχρις οὗ ἄν totdat (donec), 1 Kor. 15:25 rec. Openb. 2:25 ἕως ἄν, totdat (usque dum), Mt. 2:13, 10:11, 22:44, Mk. 6:10, Lk. 21:32, 1 Kor 4:5 etc. ἡνίκα ἄν = wanneer 2 Kor. 3:16, ὡς ἄν = zoodra als 1 Kor. 11:34, Fil. 2:23. ἀφ' οὗ ἄν ἐγερθῇ Lk. 13:25. In plaats van ἄν komt in de Hss. vaak ἐάν voor bij voornw. en bijw. WH. Appendix p. 173 hebben opgemerkt, dat ἄν vooral na consonanten en ἐάν na klinkers gevonden wordt. Men kan evenwel gerust aannemen, dat het gebruik van ἐάν i. p. v. ἄν hier aan onachtzaamheid van librarii is toe te schrijven. "Οταν = ὅτε ἄν, eene enkele maal misschien meest door de schuld der librarii met den Indic. en in den regel met den Subj. (zie ὅταν) en ὅπως ἄν = opdat, Lk. 2:35, Hand. 3:20 (19), 15:17, Rom. 3:4. III) ἄν wordt verbonden met den Opt., wanneer eene zekere voorwaarde uitgedrukt is in wenschen als ik wenschte dat enz. Hand. 26:29 (εὐξαίμην [Tdf. εὐξάμην] ἄν ik zou wel bidden, hing het van mij af, dan enz.). In directe vragen Hand. 8:31 (πῶς ἄν δυναίμην), Hand. 17:18. In afhankelijke zinnen en indirecte vragen, waarin de verhaler eens anders gedachten vermeldt, Lk. 1:62, 6:11, 9:46, Hand. 5:24, 10:17, 17:20. IV) ἄν wordt zonder Modus gevonden, 1 Kor. 7:5 (εἰ μήτι ἄν = behalve misschien, sc. γένοιτο). ὡς ἄν = tanquam, alsof, 2 Kor. 10:9.

"Ἄν, samengetrokken uit ἐάν, gevolgd door den Subj., komt voor Joh. 20:23. In enkele getuigen van 1 Joh. 5:15 wordt het verbonden met het Praes. Indic. Ik houd het daar voor eene schrijffout.

Ἀνά, voorzetsel, naar boven (vgl. het bijw. ἄνω tegenover κατά en κάτω), eene beweging aanwijzende van eene lagere naar eene hoogere plaats. Zelden in het N. T. en alleen met den Acc. 1) In de uitdrukkingen ἀνὰ μέσον in het midden van, tusschen, met den Gen. van plaats, Mt. 13:25, Mk. 7:31, Openb. 7:17, van pers. 1 Kor. 6:5, waarmeê men vgl. Sir. 25:18, 27:2, 1 Makk. 7:28, 13:40 etc. Bij de LXX voor בְּתוֹךְ, Ex. 26:28, Joz. 16:9, 19:1; Diod. 2:4. ἀνὰ μέρος (Vulg. per partes) de een na den ander, bij opvolging 1 Kor. 14:27. 2) Verbonden met numeralia heeft het eene distributieve kracht, Joh. 2:6 (ἀνὰ μετρητὰς δύο ἢ τρεῖς twee of drie metreten per stuk), Mt. 20:9 enz. (ἔλαβον ἀνὰ δηνάριον, zij ontvingen elk een denarie), Lk. 9:3, 10:1 (ἀνὰ δύο twee aan twee), Mk. 6:40. Het wordt als een bijwoord gebruikt Openb. 21:21. 3) Als een praefix van werkwoorden beteekent ἀνά a) opwaarts, als in ἀνακρούειν, ἀναβαίνειν, ἀναβάλλειν, ἀνακράζειν. b) Het correspondeert met het Lat. ad, naar, als in ἀναγγέλλειν, ἀνά-

πτειν. c) Het duidt eene herhaling, hernieuwing aan, denuo, opnieuw, als in ἀναγεννᾶν. d) Het correspondeert met het Lat. re, retro, terug, als in ἀνακάμπτειν, ἀναχωρεῖν etc.

Ἀναβαθμός, οῦ, ὁ (βαθμός, βαίνω), trede eener trap, Philo II, 557, 11, LXX Ps. 119—133 Ὠιδὴ τῶν ἀναβαθμῶν, eene onduidelijke uitdrukking. In plurali synecdochisch de trap zelf of zooals wij zeggen de trappen, Hand. 21:35, 40, waar de trappen bedoeld zijn, die uit den voorhof des tempels naar de burcht Antonia leidden.

Ἀναβαίνω, Impf. ἀνέβαινον, Fut. ἀναβήσομαι, Pf. ἀναβέβηκα, LXX voor עָלָה. a) Opgaan, zich naar eene hoogere plaats begeven, opklimmen, een boom (ἐπί) Lk. 19:4, op het dak van een huis (ἐπί) Lk. 5:19; een schip (εἰς) Mk. 6:51, εἰς τὸ ὄρος Mt. 5:1, Lk. 9:28, Mk. 3:13, εἰς τὸ ὑπερῷον Hand. 1:13, εἰς τὸν οὐρανόν Rom. 10:6, Openb. 11:12. Εἰς τὸν οὐρ. is weggelaten, maar in gedachten in te voegen Joh. 1:51, 52, 6:62 en in de uitdrukking ἀναβ. πρὸς τὸν πατέρα Joh. 20:17. Gaan naar eene hoogere plaats εἰς Ἱεροσ. Mt. 20:17 etc. Mk. 10:32, εἰς τὸ ἱερόν Joh. 7:14, Lk. 18:10. Dikwijls is de plaats, waarheen men op moet klimmen, niet uitgedrukt, maar moet uit het verband worden aangevuld 8:31, Mk. 15:8, of de plaats alleen is bedoeld, vanwaar (ἀπό, ἐκ) men opgeklommen is, Mt. 3:16, Hand. 8:39, Openb. 11:7. b) In eenen ruimeren zin: van een visch, die boven komt, Mt. 19:27, van rook, die opstijgt, Openb. 8:4, 9:2, van planten, die uit den grond opschieten, Mt. 13:7, Mk. 4:7, 32; van gedachten, welke in iemands gemoed opkomen, ἀναβαίν. ἐπὶ τὴν καρδ. of ἐν τῇ καρδίᾳ Lk. 24:38, 1 Kor. 2:9, Hand. 7:23 (ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδ., gevolgd door den Inf., naar het Hebr. עָלָה אֶל־לֵב Jer. 3:16 etc.). Van boodschappen, gebeden, daden, overgebracht of bericht naar eene hoogere plaats, Hand. 10:4, 21:31.

Ἀναβάλλω, Aor. 2 Med. ἀνεβαλόμην, opwerpen. Verder: uitstellen, verschuiven, aanhouden (Lat. ampliare Cic. Verr. act. 2, 1, 9), τινά = iemands zaak. Hand. 24:22.

Ἀναβαπτίζω (βαπτίζω), doen zinken, Plut. I, 306 C. Herdoopen, Cyprian. Epist. 71, 1. Nic. I, 19, Eus. II, 645 A, Basil. IV, 732 A, Cyrill. H. 345 B, Greg. Naz. II, 236 B, Epiph. II, 337 C, Const. Apost. 6, 15, Hippol. Haer. 462, 40, Tertull. 1, 1216 B.

Ἀνάβασις, εως, ἡ, bestijging, beklimming, treden, trappen, 1 Kron. 26:16, 2 Kron. 9:1, 1 Kon. 6:12. Bladeren van een boom, Ezech. 47:12. Gelijkmatige, glooiende weg, Passio Perp. 79:21 (ἀνάβ. ὁμαλή).

Ἀναβαστάζω (βαστάζω), oplichten, Richt. 16:3.

Ἀναβάτης, ου, ὁ, rijder, Jez. 21:7, 22:6.

Ἀναβατικός, ή, όν, 1) behoorende tot het opklimmen, Epiph. I, 656 D, Ἀναβατικὸν Παύλου, de titel van een boek, dat de onuitsprekelijke woorden zou bevatten, welke Paulus in het Paradijs gehoord had,

Hieron. IV, 622 C, Ascensio Jesajae. 2) Geschikt om te rijden, als een paard, Jos. Ant. 15, 6, 3, *κτῆνος*.

'Αναβατός, *ἡ*, *όν* (*ἀναβαίνω*), scansilis, 1) wat beklommen kan worden, Jos. B. J. 5, 5, 2. 2) Gerezen, van brood, Cerul. 794 B.

'Αναβέννω = *ἀναβαίνω*, Gen. 2 : 6, Num. 1 : 41, Hand. 3 : 1.

'Αναβιβάζω, Aor. 1 *ἀνεβίβασα*, ergens op laten gaan, opbrengen, Mt. 13 : 48, optrekken, ophalen. Vaak in de LXX en bij andere Grieksche schrijvers.

'Αναβίωσις, *σως*, *ὁ* (*ἀναβιόω*), opleving, opwekking, 2 Makk. 7 : 9, *αἰώνιος*.

'Αναβλέπω, Aor. 1 *ἀνέβλεψα*. 1) Opzien, Mk. 8 : 24, 16 : 4, Lk. 19 : 5, 21 : 1, Hand. 22 : 13, *εἴς τινα*, Hand. 22 : 13, *εἰς τὸν οὐρανόν*, Mt. 14 : 19, Mk. 6 : 41, 7 : 34. 2) Het gezicht terug verkrijgen, Mt. 11 : 5, 20 : 34, Lk. 18 : 41 etc. Ook minder juist van den man gebezigd, die van zijne geboorte af blind was en door Christus genezen werd, Joh. 9 : 11 (12), 17 enz.

'Ανάβλεψις, *εως*, *ἡ* (van *ἀναβλέπω*), het gezicht, van blinden, die het gezicht terugkrijgen, Lk. 4 : 18 (19). LXX Jez. 61 : 1.

'Αναβιόω, weder opleven, Arist. 110 : 21.

'Αναβληχάομαι, blaten, schreeuwen, Cyrill. A, II, 33 D.

'Αναβλυσταίνω of *ἀναβλυστάνω*, voortvloeien, Orig. IV, 105. A. Eus. III, 549 C.

'Αναβοθρεύω, *εύσω*, opgraven, afbreken, Cyrill. A. VIII, 1045 D.

'Αναβολή, *ῆς*, *ἡ*, uitstel, vertraging, *ποιεῖσθαι ἀναβολήν*, Hand. 25 : 17. Passio Perp. 67 : 6 = commeatus.

'Αναβράσσω, springen, huppelen, Nah. 3 : 2.

'Ανάγαιον, *ου*, *τό*, wat boven den beganen grond is, het vertrek eener bovenverdieping, = eene bovenzaal, naar Oostersch gebruik voor het ontvangen van gasten bestemd, Mk. 14 : 45, Lk. 22 : 12. Varianten op deze plaats zijn: *ἀνάγεον*, *ἀνώγεον*, *ἀνώγαιον* en *ἀνάγαιον οἶκον*.

'Αναγκάζω, noodzaken, dwingen, door overreding of door geweld, *τινά*, 2 Kor. 12 : 11; *τινά*, gevolgd door den Inf. Hand. 26 : 11, 28 : 19, Gal. 2 : 3, 14, 6 : 12, Mt. 14 : 22, Mk. 6 : 45, Lk. 14 : 23.

'Αναγκαῖος, *αία*, *αῖον* (*ἀνάγκη*), adj. van *ἡ ἀναγκή*. 1) = noodig, noodwendig, noodzakelijk, 1 Kor. 12 : 22, 2 Kor. 9 : 5, Fil. 2 : 25, Tit. 3 : 14. Met *ἐστί*, dat ook wel wordt weggelaten, gevolgd door den Inf. = het is noodig dat, Hand. 13 : 46, Hebr. 8 : 3. In comperativo Fil. 1 : 24. 2) Verbonden door banden des bloeds of der vriendschap = *φίλοι*, Hand. 10 : 24.

'Αναγκαστῶς, adverb. van het niet gebruikelijk adjectief *ἀναγκαστός* (= *ἀναγκαστικός*), gedwongen, tegenover *ἑκουσίως*, vrijwillig. 1 Petr. 5 : 2, Plato, Ax. p. 366 a.

'Ανάγκη, ης, ἡ. 1) Noodzakelijkheid, opgelegd òf door de uitwendige omstandigheden, òf door iemands plicht, met het oog op voordeel, gewoonte: κατ' ἀνάγκην, bij noodzaak (teg. καθ' ἑκούσιον), Filem. 14, ἐξ ἀνάγκης, gedwongen, 2 Kor. 9:7, Hebr. 7:12. Ἔχω ἀνάγκην = ik ben genoodzaakt, 1 Kor. 7:37, gevolgd door den Inf. Lk. 14:18, 23:17, Jud. 3. 'Ανάγκη μοι ἐπίκειται, de nood is mij opgelegd, 1 Kor. 9:16, ἀνάγκη (= ἀναγκαῖόν ἐστι), gevolgd door den Inf. Mt. 18:7, Rom. 13:5, Hebr. 9:16, 23. 2) In eene beteekenis, zeldzaam bij de klassieken (Diod. 4, 43), maar zeer gewoon bij Hellenistische schrijvers (ook bij Joseph. B. J. 5, 13, 7 etc.), nood, ramp, druk, Luk. 21:23, 1 Kor. 7:26, 1 Thess. 5:6. Plur. ἐν ἀνάγκαις, 2 Kor. 6:4, 12:10.

'Αναγνεία, juister ἀναγνία, ας, ἡ, (ἄναγνος), onzuiverheid, bezoedeling, 2 Makk. 4:13.

'Ανάγω, Aor. 2 ἀνήγαγον, Inf. ἀναγαγεῖν. 1) = heenvoeren, opvoeren, opbrengen, Lk. 2:22, 4:5, 22:66, Hand. 9:39, 16:34. Mt. 4:1. τινὰ ἐκ νεκρῶν, van de dooden in de onderwereld naar de bovenwereld, Hebr. 13:20, Rom. 10:7. Τινὰ τῷ λαῷ, iemand wegbrengen, die in de gevangenis geweest is en hem voor het volk stellen om hem in het verhoor te nemen, Hand. 12:4. Θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, een offer aan den afgod aanbieden, Hand. 7:41. Zeelieden worden gezegd ἀνάγεσθαι, wanneer zij in zee steken (zoo ἀναγωγή bij Justin. Mart. Dial. c. Tryph. c. 142), Lk. 8:22, Hand. 13:13, 16:11, 18:21, 20:3, 13, 21:1, 2, 27:2, 4, 12, 21, 28:10 etc.

'Αναδείκνυμι, Aor. 1 ἀνέδειξα. Iets oplichten en het allen vertoonen om het te bezichtigen (Germ. aufzeigen). Vandaar nauwgezet toonen om bekend te maken wat verborgen was (2 Makk. 2:8 vgl. 6), Hand. 1:24. Verder ἀναδ. τινά, verklaren, dat iemand tot een ambt of eene betrekking verkozen is, uitroepen tot (koning, veldheer, boodschapper), Lk. 10:1, 2 Makk. 9:14, 23, 25, 10:11, 14:12, 26, 1 Ezr. 1:35, 8:23, Polyb. 4, 48, 3; 51, 3, Diod. 1:66, 13:98.

'Ανάδειξις, εως, ἡ (ἀναδείκνυμι). Aanwijzing, τῶν χρόνων, Sir. 43:6. Aanstelling, benoeming tot eenig ambt, aankondiging daarvan, Lk. 1:80.

'Αναδίδωμι, ωσω, compos. van δίδωμι, overgeven, overhandigen. Hand. 23:33.

'Αναζέω, opbruischen, Ap. Petr. 31.

'Αναζητέω, ήσω, zoeken, opzoeken, Lk. 2:44, 45 (ζητοῦντες rec.), Hand. 11:25.

'Αναζυγή, ῆς, ἡ = ἀνάζευξις, het opbreken, wegmarcheeren, terugtocht, Ex. 40:38, 2 Makk. 9:2, Jos. Ant. 17, 10, 1.

'Αναζωγραφέω, een versterkt ζωγραφέω, afschilderen. Philo I, 470, 10. Act. Petr. 282, 17, 29.

'Αναζώννυμι, ζώσω. Med. ἀναζώννυμαι, Aor. 1 ἀνεζωσάμην, zich omgor-

den, omgorden: ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας, 1 Petr. 1:13 = bereid. Eene beeldsprakige uitdrukking, ontleend aan de gewoonte van Oosterlingen, die om ongehinderd te zijn in hunne bezigheden, wanneer zij op reis gaan of eenig werk te verrichten hebben, hunne lange kleederen opbinden en met eenen gordel vastmaken. Vgl. περιζώννυμι (LXX Richt. 18:16, Spreuk. 29:35 (31:17), Dio Chrys. or. 72, 2, ed. Emp. p. 729).

'Αναζωπυρέω, ήσω, comp. van ζωπυρέω (ζάω en πῦρ), het vuur aanblazen, aanwakkeren, doen opleven (Xen. De re equest. 10, 16, van een paard, sterk aangezet, Hell. 5, 4, 46, Antonin. 7, 2, φαντασίας, Plut. Pericl. 1, 4, Pomp. 41, 2, 49, 5, Plat. Charm. p. 156 d); τὸ χάρισμα, 2 Tim. 1:6, τὸ πνεῦμα, vs. 7. Intrans. levendig worden, van den geest, Gen. 45:27, 1 Makk. 13:7. 'Αναζωπυρησάτω ἡ πίστις Clem. Rom. 1 Kor. 27:3, Ignat. Ef. 1.

'Αναζωπύρησις, εως, ἡ, herlevendiging, Jos. Ant. 12, 8, 1, Eus. II, 385 A, Pseudo Dion. 300 C.

'Αναθάλλω, Aor. 2 ἀνέθαλον (Ps. 27 [28]: 7, Wijsh. 4:4; zeer zelden bij Grieksche schrijvers en alleen bij de dichters), weder doen uitspruiten, opluiken (Hom. Il. 1, 236). Overdr. verlevendigen, vernieuwen, Fil. 4:10, ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν.

'Αναθάλπω (θάλπω), weder opwarmen, Jos. Ant. 17, 6, 5, Plut. II, 600 B, Clem. A. I, 477 C.

'Αναθερίζω (θερίζω), eene tweede maal oogsten, Philo II, 390, 38.

'Αναθεωρέω, ήσω, bij herhaling bezien, met opmerkzaamheid beschouwen, Hand. 17:23, Hebr. 13:7.

'Ανάθημα, ατος, τό, wijgeschenk, Act. Thom. 52:25.

'Αναίρεσις, εως, ἡ, afschaffing, weigering, terugroeping, Dion. H. IV, 1991, 5, Plut. I, 878 B, δογμάτων, Athan. II, 64 A, vermoording, moord, Num. 11:15, 2 Makk. 5:13, Hand. 8:1, 22:20, Jos. Ant. 5, 2, 11, Tatian. 10, p. 829 A.

'Αναιρετικός, ή, όν, verwoestend, Philo I, 102, 11.

'Αναιρέω, ῶ, Fut. ἀνελῶ, Aor. 2, ἀνεῖλον. **1)** Opnemen, oplichten (van den grond). Med. voor zichzelven opnemen, toeëigenen (een vondeling), Hand. 7:21 (zoo Aristph. Nub. 531). **2)** Wegnemen, afschaffen **a**) bevelen, vaste gewoonten, Hebr. 10:9. **b**) een mensch uit den weg ruimen, dooden (zoo dikwijls in de LXX en bij Gr. schrijvers van Thuc. af), Mt. 2:16, Lk. 22:2, 23:32, Hand. 2:23, 5:33, 36, 7:28, 9:23, 29, 10:39, 12:2, 13:28, 22:20, 23:15, 21, 27. 25:3, 26:10, 2 Thess. 2:8, ἑαυτόν, zichzelven dooden, Hand. 16:27.

'Αναισθητέω, ήσω, ongevoelig zijn voor iets, Ignat. 669 B, τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, Athen. 16:22.

'Αναίσθητος, gevoelloos. Arist. 108:18.

'Αναίτιος, ον (αἰτία), onschuldig. Mt. 12:5, 7. Dikwijls bij Grieksche schrijvers, Deut. 21:8, נָקִי, Sus. 62.

'Αναιτίως, zonder oorzaak, Philo II, 503, 6, Plut. II, 1015 B.

'Ανακαθίζω, Aor. 1 ἀνεκάθισα, overeind gaan zitten of rijzen, oprijzen, Lk. 7:15, Hand. 9:40, Xen. Cyr. 5, 7, 19, Plut. Alex. c. 14, en dikwijls bij medische schrijvers; met ἑαυτόν, Plut. Philip. c. 20. Med. in dezelfde beteekenis Plato, Phaedo, c. 3, p. 60 b.

'Ανακαλεῖν, oproepen (in den hemel), Act. Petr. 221:7.

'Ανακαλύπτω, pf. ptcp. ἀνακεκαλυμμένος. Ontdekken, onthullen (door den sluier weg te nemen) = גָּלָה, Job 12:22, Ps. 17:16, 2 Kor. 3:14, 18.

'Ανακαλυπτήριον, τό, huwelijksgeschenk, Act. Thom. 71:23.

'Ανακάμπτω, Fut. ἀνακάμψω, Aor. ἀνέκαμψα, ombuigen, omwenden, omkeeren, wederkeeren, LXX = שׁוּב. Zie Ex. 32:27, Richt. 11:39, 2 Sam. 1:22, 8:10, 1 Kon. 12:20, Mt. 2:12, Lk. 10:6, Hand. 18:21, Hebr. 11:15.

'Ανάκαυσις, εως, ἡ (ἀνακαίω), het branden van lampen, Jos. Apion. 2, 39, λύχνων.

'Ανάκειμαι, liggen, Mk. 5:40. In later Grieksch aan tafel liggen, (aan de lectus tricliniaris). De Grieken gebruikten vroeger κεῖσθαι, κατακεῖσθαι, Mt. 9:10, 22:10, 26:7, 20, Mk. 6:26, T. Tr. WH., 14:18, 16:14, Lk. 7:37, 22:27, Joh. 12:2, 13:23, 28. In 't algemeen samen eten, Joh. 6:11.

'Ανακεφαλαιόω, de hoofdpunten samenvatten, Gesch. v. Zosimus 2.

'Ανάκλησις, εως, ἡ, oproeping, Act. Petr. 164, 209, 6.

'Ανακλητικός, terugroepend, opeischend, Acta van Xantippe en Polyxena 1.

'Ανακλίνω, Fut. ἀνακλινῶ, Aor. 1 ἀνέκλινα, Aor. 1 Pass. ἀνεκλίθην, doen leunen, leggen, zetten, Lk. 2:7. a) Nederleggen τινά, Lk. 2:7 (ἐν τῇ φάτνῃ). b) Doen nederzitten, Mk. 6:39, Lk. 9:15, 12:37. Pass. zich nederzetten, nedervleien, aanliggen, Mt. 14:19, Lk. 7:36, 13:29, Mt. 8:11.

'Ανακόπτω, terugslaan, terugstooten, verhinderen, belemmeren, Gal. 5:7 (rec.). De meeste getuigen lezen Gal. 5:7 ἐνέκοψε.

'Ανακράζω, Aor. 1 ἀνέκραξα, Aor. 2 ἀνέκραγον, schreeuwen, uitschreeuwen, Mk. 1:23, 6:49, Lk. 4:33, 8:28, 23:18.

'Ανάκρασις, εως, ἡ, vermenging, Heracl. 18:7.

'Ανακρίνω, Aor. 1 ἀνέκρινα, Aor. 1 ἀνεκρίθην. Met oordeel onderzoeken, nauwkeurig navorschen, Hand. 17:11 (τὰς γραφάς), 1 Kor. 10:25, 27. Speciaal in eene juridische beteekenis: ondervragen, onderzoeken, Lk. 23:14, Hand. 24:8, τινά, Hand. 12:19, 28:18, pass. Hand. 4:9. Paulus heeft dit juridisch gebruik ook op het oog, 1 Kor. 9:3. In 't algemeen beoordeelen, een oordeel uitspreken over de deugden of ge-

breken van iemand of iets, τί, 1 Kor. 2:15, τινά, 1 Kor. 4:3, pass. 1 Kor. 2:15, 15:24.

'Ανάκρισις, εως, ἡ, gerechtelijk onderzoek, verhoor, Hand. 25:26.

'Ανακυλίω, oprollen, terugrollen, ἀνακεκύλισται ὁ λίθος, Mk. 16:4. T. Tr. WH.

'Ανακύπτω, Aor. 1 ἀνέκυψα, opduiken, het hoofd omhoog heffen, Job 10:15, Lk. 13:11, Joh. 8:7, 10. Opgewekt zijn, Lk. 21:28, Jos. B. J. 6, 8, 5.

'Αναλαμβάνω, Aor. 2 ἀνέλαβον, Aor. 1 pass. ἀνελήφθην. 1) Opnemen, opstijgen, εἰς τὸν οὐρανόν, Mk. 16:19, Hand. 1:11, 22, 10:16 (LXX 2 Sam. 2:11), 1 Tim. 3:16, Arist. 110:17. 2) Opnemen (iets) om het weg te dragen, Hand. 7:43, Ef. 6:13, 16. Tot zich nemen om iemand te begeleiden, Hand. 23:31, als een medgezel, 2 Tim. 4:11, in het schip opnemen, Hand. 20:13. 3) Van Jezus' sterven, Ev. Petr. 19.

'Ανάληψις (ἀνάλημψις L. T. Tr. WH.), εως, ἡ (ἀναλαμβάνω), opname, Lk. 9:51 (sc. εἰς τὸν οὐρανόν) van Jezus' hemelvaart (vgl. Test. XII Patr. test. Levi § 18). Iren. 549 A, 897 C, Clementin. 141 C van Mozes. Clem. A. I, 897 B, 1129 B. Eus. II, 133 A, 1101 C Τὸ ὄρος τῆς ἀναλήψεως. — Ἡ Μωσέως ἀνάληψις, 1) de hemelvaart van Mozes, de titel van een apocrief boek. Orig. I, 303 A, II, 834 B, Gelas. 1288 A (vgl. Philo II, 179), Jud. 9, Jos. Ant. 4, 8, 48, Clem. A. II, 356 C. 2) Hemelvaart, hemelvaartsdag, Eus. VI, 700 C, Const. Apost. 5, 19, 20, 8, 33. Chrys. I, 497 C. 3) De kerk der hemelvaart te Jeruzalem, Theod. II, 1253 A. 4) Herstel, erkenning, Act. Xant. en Polyxena 26.

'Αναλίσκω van het praes. ἀναλόω, Fut. ἀναλώσω, Aor. 1 ἀνήλωσα. Het simplex wordt alleen gevonden in ἁλίσκομαι, ik word gevangen, maar de α is kort in ἁλίσκομαι en lang in ἀναλίσκω. Gebruiken, verteren b. v. χρήματα. Zeer dikwijls bij Xenophon. Opgebruiken, verteren, vernietigen, Gen. 41:30, Spreuk. 23:28, Jer. 27:7, Lk. 9:54, Gal. 5:15, 2 Thess. 2:8. Heracl. 17:19, 46:26.

'Αναλιχμάομαι, ήσομαι = ἀναλείχω, oplikken, Jos. Ant. 8, 15, 6.

'Αναλλοίωτος, onveranderlijk, Arist. 101:25.

'Αναλογέω, ήσω, (ἀνάλογος), overeenstemmen met, correspondeeren met, Philo I, 278, 34, τινί.

'Αναλογίζομαι, Aor. 1 ἀνελογισάμην, denken over iets, iets beschouwen, gewoonlijk met den Acc. van de zaak, maar Hebr. 12:3 met den Acc. van den pers., 3 Makk. 7:7.

Ἄναλος, ον (ἅλς), zonder zout, Aristot. Probl. 21, 5, 1, ἄρτος, Mk. 9:50, Plut. II, 684 F, Galen. X, 136 B.

'Αναλύζω, L. singultio, singulto, snikken, Philo, II, 573, 28.

'Ανάλυσις, εως, ἡ, 1) losmaking, ontbinding, Jos. Ant. 19, 4, 1, Hermes Tr. Poem. 14, 6, τοῦ σώματος, Plut. II, 884 D, 915 C, Cle-

mentin. 129 B, Act. Thom. 78:6. — 2) Dood, Philo II, 534, 6, 2 Tim. 4:6, Clem. R. 1, 44, Greg. Naz. II, 376 A, 600 B.

'Ανάλυτος, ον (ἀναλύω), oplosbaar, Orig. 1, 1045 A, Plotin. II, 845, 14.

'Αναλύω, ύσω, 1) losmaken b. v. van geweven draden. 2) Vertrekken met de bijkomende gedachte van naar huis terug te keeren, 1 Ezr. 3:3, Tob. 2:9, Wijsh. 2:1, ἐξ ᾅδου, 2 Makk. 9:1, ἐκ τῶν κατὰ τὴν Περσίδα τόπων, Lk. 12:36 ἐκ τῶν γάμων. — Overdr. sterven, Fil. 1:23, Eus. II, 281 C, Athan. I, 288 B, Apocr. Act. et Martyr. Matthaei 31. 3) Oplossen in de rekenkunde, Max. Conf. Comput. Eccl. 1233 D etc.

'Αναμαρυκάομαι = ἀναμηρυκάομαι, herkauwen, overdr. overpeinzen, nadenken, Lev. 11:26, Deut. 5:8, Iren. 1228 B, Athen. 9:44.

'Αναμένω, ῶ, τινα, op iemand wachten, kalm en geduldig, 1 Thess. 1:10.

'Αναμεταξύ (μεταξύ), ondertusschen, tusschen, Aquil. en Symm. 1 Sam. 20:3, ἐμοῦ καὶ θανάτου.

'Αναμίλλητος, ον (ἁμιλλάομαι), onbetwist, Cyrill. A. VII, 121 A.

'Αναμιμνήσκω, Fut. ἀναμνήσω, Pass. Aor. 1 ἀνεμνήσθην, herinneren, τινά τι, iemand iets, 1 Kor. 4:17, vermanen, τινά, gevolgd door een Inf. 2 Tim. 1:6. Zich herinneren, Mk. 11:21, met den Gen. van de zaak, Mk. 14:72 rec. τί, Mk. 14:72, overwegen, beschouwen, 2 Kor. 7:15, Hebr. 10:32.

'Ανάμνησις, εως, ἡ (ἀναμιμνήσκω), herinnering: εἰς τὴν ἀνάμνησιν, om aan mij te denken, Lk. 22:19, 1 Kor. 11:24 enz. ἐν αὐταῖς (sc. θυσίαις) ἀνάμνησις ἁμαρτιῶν, bij het brengen van offers is er herinnering van zonden, d. i. de herinnering aan de begane zonden wordt door de offers verlevendigd, Hebr. 10:3.

'Αναμονή, ῆς, ἡ (ἀναμένω), verwachting, Symm. Ps. 38:8, Jambl. V, P. 404.

'Ανανεύω, σω, het hoofd oprichten, Act. Petr. 164:21, 22, 210:11, 12.

'Ανάνευσις, εως, ἡ (ἀνανεύω), weigering, Ps. 72 (73):4, banden, strijd, moeite. Het opzien, Eus. III, 24 B.

'Ανανήφω, ψω, weder nuchter worden, tot bezinning komen, Philo I, 77, 22 = μετανοῶ, 2 Tim. 2:26 ἐκ τινος, Jos. Ant. 6, 11, 10, Ignat. 713 C, Clem. A. I, 217 C, τινός.

'Ανανίας, α, ὁ (WH, ἀναν. Zie Introd. § 408), חֲנַנְיָה van חָנַן en יָה, Jahwe aangenaam. 1) Een Christen te Jeruzalem, de echtgenoot van Saffira, Hand. 5:1—6. 2) Een Christen te Damascus, Hand. 9:10—18, 22:12 etc. 3) Een zoon van Nedebaeus en hoogepriester der Joden, ongeveer 47—59 na Chr. In het jaar 66 werd hij door de Sicarii gedood. Hand. 23:2 enz. 24:1 enz. Joseph. Antt. 20, 5, 2; 6, 2; 9, 2—4; B. J. 2, 17; 6, 9.

'Ανανοσέω, ήσω, weder ziek worden, Jos. B. J. 5, 6, 1.

'Αναντίλεκτος, ον (ἀντιλέγω), onbetwistbaar, Jos. Ant. 3, 1, 2.

'Ἀναντίῤῥητος (WH. ἀναντίρητος), ον, van ἀντί en ῥητός (ῥέω), niet tegengesproken, niet tegen te spreken, Hand. 19 : 36.

'Ἀναντιῤῥήτως (WH. ἀναντιρήτως), zonder tegenspreken, Hand. 10 : 29.

'Ἀναντλέω (ἀντλέω), uitscheppen, verdragen, Job 19 : 26, Dion. H. II, 658, 1.

'Ἀναξαίνω, ανῶ (ξαίνω), open breken, hernieuwen, Polyb. 27, 6, 6, Aquil. et Theodtn. Spreuk. 26 : 21.

'Ἀναξέω (ξέω), steenen afvijlen, Jos. Ant. 13, 6, 5.

'Ἀναξιοπάθεια, ας, ἡ, onwaardige behandeling, met de bijkomende gedachte van ἀγανάκτησις, Jos. Ant. 15, 2, 7; 15, 8, 3.

'Ἀναξιοπαθέω, ήσω, onwaardig lijden, met de bijkomende gedachte van ἀγανακτέω, verontwaardigd zijn over, Dion. H. II, 663, 7, Jos. Ant. 15, 3, 2, 16, 7, 2, Tat. or. 14 : 3.

'Ἀνάξιος, ον, onwaardig (τινός), ongeschikt voor iets, 1 Kor. 6 : 2.

'Ἀναξίως, adv. op onwaardige wijze, 1 Kor. 11 : 27 en 29 rec.

'Ἀναπαύω, doen ophouden, doen uitrusten, med. rusten, Acta Thomae 17 : 4, 19 : 29, 30 : 1, 24. Overdr. sterven, Sir. 22 : 11, 39 : 11, Athan. 1, 405 C. Zoo in het actief Joann. Mosch. 2989 C, 3024 C.

'Ἀναπαφλάζω, opborrelen, Ap. Petr. 24.

'Ἀναπείθω, overreden, opwekken, τινά τι ποιῆσαι, Hand. 18 : 13.

'Ἀνάπειρος, eene onjuiste spelling voor ἀνάπηρος, lam, verminkt. Lezing van sommige Hss. bij Lk. 14 : 13, 21, en aangenomen door L. Tr. WH.

'Ἀναπέμπω, Aor. 1 ἀνέπεμψα. 1) Opzenden naar eene hoogere plaats, naar eenen hoogeren persoon, Philo, De creat. princip. § 8, Jos. B. J. 2, 20, 5, τινὰ πρός τινα, Lk. 23 : 7, 15, Hand. 25 : 21, L. T. Tr. WH. 2) Terugzenden, τινα, Filem. 12 (11), τινά τινι, Lk. 23 : 11.

'Ἀναπηδάω, Aor. 1 ptcp. ἀναπηδήσας (Homer. Il. 11, 379), opspringen, ἀναπηδήσας, Mt. 10 : 50, L. T. Tr. WH. Uit de LXX vgl. 1 Sam. 20 : 34, Spreuk. 18 : 4, Tob. 2 : 4, 6 : 3, 7 : 6.

'Ἀνάπηρος, ον, Suid. ὁ καθ' ὑπερβολὴν πεπηρωμένος, mank, lam, in 't algemeen op eenigerlei wijze verminkt naar het lichaam, gebrekkig, Lk. 14 : 13, 21. L. Tr. WH. hebben met sommige getuigen de door het Itacisme ontstane, valsche lezing ἀνάπειρος aangenomen. Plato, Crito, p. 53 a, Aristot. H. A. 7, 6, 2 Makk. 8 : 24 leest men ook ἀνάπηρος. Test. Abrah. A. 77.

'Ἀναπίπτω, Aor. 2 ἀνέπεσον, achterover vallen, zich achterover buigen, absol. Mk. 6 : 40, Joh. 6 : 10, ἐπὶ τὴν γῆν Mt. 15 : 35, ἐπὶ τῆς γῆς, Mk. 8 : 6. In het latere Grieksch voor ἀνακλίνομαι, aan tafel aanliggen, Lk. 11 : 37, 14 : 10, 17 : 7, 22 : 14, Joh. 13 : 12, 21 : 20. Achterover leunen, Joh. 13 : 25, L. Tr. WH.

'Ἀναπλόω, ώσω, L. explico, openen, ontsluiten, verklaren, Eus. II, 1109 B, Sibyll. 9, 169, Orig. IV, 388 C, Chrys. IX, 543 A.

Ἀναπνοή, ῆς, ἡ, adem. — Ἡ ἐσχάτη ἀναπνοή, L. extremus spiritus of halitus, de laatste ademtocht, Jos. B. J. 2, 8, 8, Passio Perp. 65:19.

Ἀναποδίζω, ίσω (ποδίζω), teruggaan, achteruitgaan, Sir. 46:4, 2 Makk. 14:44.

Ἀναποδισμός, οῦ, ὁ, terugtocht, Wijsh. 2:5, Clem. A. I, 848 B, Hippol. Haer. 264, 26.

Ἀναπολόγητος, ον (ἀναπολογέομαι), zonder verdediging, wat niet verdedigd kan worden, niet te verontschuldigen, Polyb. 12, 21, 10; 29, 4, 5. Cic. Att. 16, 7, Dion. H. III, 1414, 8. Rom. 1:20, 2:1, Jos. Apion. 2, 13. Ἀναπολόγητόν ἐστιν = er is geen verontschuldiging, Just. Apol. 1, 3.

Ἀναπομπή, ῆς, ἡ (ἀναπέμπω), het opzenden, Polyb. 30, 9, 10, naar Rome, Clementin. 60 C ψυχῆς = νεκρομαντεία.

Ἀναπόσβεστος, ον (ἀποσβέννυμι), niet uit te blusschen (van licht), Jos. Apion. 1, 22.

Ἀναπόστρεπτος, ον (ἀποστρέφω), niet weg te trekken, Symm. Job 9:13.

Ἀναπρεσβεύω, afgezanten zenden, Jos. Ant. 18, 2, 4.

Ἀναπτύσσω, Aor. 1 ἀνέπτυξα, ontrollen, openen om te lezen, τὸ βιβλίον (Hdt. 1, 48 en 125), Lk. 4:17 (2 Kon. 19:14). De boeken der Hebreërs waren rollen (מְגִלּוֹת).

Ἀνάπτω, Aor. 1 ἀνῆψα, Aor. 1 pass. ἀνήφθην, aansteken, ontsteken, Lk. 12:49, Hand. 28:2, Jak. 3:5.

Ἀναραβάχης, ου, ὁ, de Joodsche hoogepriester, Jos. Ant. 3, 7, 1.

Ἀναρίθμητος, ον (α en ἀριθμέω), ontelbaar, Hebr. 11:12.

Ἀνάρτυτος, ον (ἀρτύω), niet toebereid, niet gezouten, Symm. Job 6:6, Ezech. 13:10, 22:28.

Ἄναρχος, ον, geen begin hebbend, eeuwig, Iren. 453 A, Eus. II, 1325 A.

Ἄναρχος, ον, zonder aanvoerder, Arist. 100:8.

Ἀνασείω, opschudden, opruien, in beweging brengen, τὸν ὄχλον, Mk. 15:11, τὸν λαόν, Lk. 23:5.

Ἀνασκευάζω, Fut. άσω van σκεῦος, een schip, huisraad. 1) ik bereid, maak gereed (bagage), Lat. vasa colligere, Xen. An. 5, 10, 8. Med. zijne goederen bij elkander pakken en weggaan, Xen. Cyr. 8, 5, 4. Vandaar 2) van eenen vijand, die eene plaats verwoest (Thuc. 4, 116), landen verwoesten, vernielen. Overdr. ψυχάς, verontrusten, in de war brengen, Hand. 15:24.

Ἀνασκιρτάω, ήσω, ophoopen, springen, Philo I, 112, 39, 164, 13, 335, 23, Jos. B. J. 6, 2, 10.

Ἀνασπάω, ῶ, άσω, Compos. van σπάω, optrekken, ophalen, Lk. 14:5, Hand. 11:10, Test. Abrah. A 90.

Ἀναστασία, ας, ἡ (ἀνίστημι), verwarring, verwoesting, Sibyll. 4, 69.

Ἀναστάσιμος, η, ον, behoorende tot de opstanding van Christus, Eus.

V, 120 A, Greg. Naz. III, 280 C. — Ἡ ἀναστάσιμος ἡμέρα, de dag van Christus' opstanding, Zondag, Eus. V, 213 C, Basil. IV, 192 A. 'Αναστάσιμος sc. ἑορτή of πανήγυρις, Paschen, Basil. III, 424 D, Greg. Nyss. III, 1028 C, Epiph. II, 828 D, Soz. 968 C, Chron. 698, Quin. Can. 66.

'Αναστατόω, ῶ, Aor. 1 ἀνεστάτωσα. Een woord, nergens gevonden bij de gewone schrijvers, behalve verscheidene malen in de Oud-Test. fragmenten van Aquila (Ps. 10 : 1) en Symmachus (Ps. 58 : 11, Jez. 22 : 3), en bij Eusthatius (van ἀνάστατος, van zijne plaats gejaagd, gezet). Het beteekent **a**) oproerig maken, in opstand brengen (ἀνάστατον ποιῶ), Hand. 17 : 6, 20 : 38. **b**) Opzetten, tot verzet tegen de waarheid aânsporen, Gal. 5 : 12.

'Ανασταυρόω, ῶ, op het kruishout brengen, kruisigen (ἀνά evenals in ἀνασκολοπίζω), Hebr. 6 : 6. Hier is het overdrachtelijk en duidt het eene ongeloovige gezindheid aan, die aan de gezindheid van Jezus' moordenaren gelijk is.

'Αναστενάζω, Aor. 1 ἀνεστέναξα, stenen, zuchten, Sir. 25 : 18 (17), 2 Makk. 6 : 30, Mk. 8 : 12.

'Ανάστημα, ατος, τό, verhooging, hoogte, Test. Abrah. A 88.

'Αναστρέφω, ψω, Pass. praes. ἀναστρέφομαι, Aor. 2 ἀνεστράφην. **1**) Omkeeren, τί = iets omkeeren, omverwerpen, τὰς τραπέζας, Joh. 2 : 15. **2**) Terugkeeren = reverto (= שׁוּב), Hand. 5 : 22, 15 : 16. **3**) Heen en weer dwalen, pass. reflex. verkeeren, omzwerven, wonen ἐν in eene plaats. **a**) letterlijk, Mt. 17 : 22, Joz. 5 : 5, Ezech. 19 : 6, Heracl. 36 : 8. **b**) Evenals הָלַךְ wandelen, zich gedragen, leven, 2 Kor. 1 : 12 (ἐν τῷ κόσμῳ), 1 Tim. 3 : 15 (ἐν οἴκῳ θεοῦ), Ef. 2 : 3, 1 Petr. 1 : 17, 2 Petr. 2 : 18, Hebr. 10 : 33, 13 : 18.

'Αναστροφή, ῆς, ἡ (ἀναστρέφομαι), wandel, levenswijze, gedrag, Gal. 1 : 13, Ef. 4 : 22, 1 Tim. 4 : 12, Jak. 3 : 13, 1 Petr. 1 : 15, 18, 2 : 12, 3 : 1 enz. 16, 2 Petr. 2 : 7, Heracl. 27 : 21. Ἅγιαι ἀναστροφαί = de wijzen, waarop het heilig leven zich openbaart, 2 Petr. 3 : 11. Vandaar *leven* inzoover als het in het gedrag begrepen is, Hebr. 13 : 7.

'Ανατάσσομαι (Aor. med. Inf. ἀνατάξασθαι), opstellen, in orde brengen, διήγησιν, Lk. 1 : 1, Plut. II, 968 C, αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν σελήνην ἀνατασσόμενος τὰ μαθήματα καὶ μελετῶν. Hes. ἀνατάξασθαι, εὐτρεπίσασθαι.

'Ανατέλλω, (van den stam τελ, ταλ, τλῆναι, dragen, dulden, τλήμων, τέλος, Oud-Lat. tulo, tetuli), Aor. 1 ἀνέτειλα, pf. ἀνατέταλκα. **a**) Trans. doen te voorschijn komen, τὸν ἥλιον, Mt. 5 : 45 (van de aarde, welke planten voortbrengt, Gen. 3 : 18, van eene rivier, die iets voortbrengt, Hom. Il. 5, 777). **b**) Intrans. Het opgaan van de hemellichamen, Mt. 4 : 16 (Jez. 58 : 10), van de zon, Mt. 13 : 6, Mk. 4 : 6, 16 : 2, Jak. 1 : 11, van de wolken, Lk. 12 : 54, φωσφόρος, 2 Petr. 1 : 19. Voortkomen uit, afstammen van iemand, Hebr. 7 : 14. De Grieken gebruikten

vroeger gewoonlijk ἀνατέλλειν van de zon en de maan en ἐπιτέλλειν van de sterren. Maar Aelianus, Pausanias, Stobaeus en anderen nemen dit onderscheid niet in acht. Zie Lob. ad Phryn. p. 124 sqq.

Ἀνατμητικός, ή, όν (ἀνατέμνω), geschikt om af te snijden, Ps. 55 : 22.

Ἀνατολή, ῆς, ἡ (van ἀνατέλλω). 1) Het opgaan (van de zon en de sterren). Het licht rijst ἐξ ὕψους, Lk. 1 : 78. 2) Het Oosten (de plaats, waar de zon opgaat), Mt. 2 : 2, 9, Openb. 21 : 13, Hdian. 2, 8, 18; 3, 5, 1, Joseph. c. Ap. 1, 14, 3, Clem. Rom. 1 Kor. 5 : 6, Ignat. ad Rom. 2 : 2, Melito bij Euseb. H. e. 4, 26, 14. Met ἡλίου Openb. 7 : 2. Plur. het Oosten, de landen ten Oosten van eene lijn, getrokken van Illyricum tot Egypte, Mt. 2 : 1, 8 : 11, 24 : 27, Lk. 13 : 29. Met ἡλίου Openb. 16 : 12.

Ἀνατρέπω, ψω, comp. van τρέπω = στρέφω, omkeeren, verstoren, te gronde richten. Overdr. τὴν πίστιν = het geloof vernietigen, 2 Tim. 2 : 18, Tit. 1 : 11, ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, zij verderven geheele huisgezinnen, door hen van 't geloof afvallig te maken.

Ἀνατρέφω, θρέψω, Aor. 2 pass. ἀνετράφην, opvoeden, grootbrengen, Hand. 7 : 20, 22 : 3, 4 Makk. 10 : 2. Med. in dezelfde bet. Hand. 7 : 21.

Ἀνατρέχω, terugloopen, Tat. Or. 23 : 5.

Ἀναφαίνω, Aor. 1 ἀνέφανα, Dorische vorm voor het meer gewone ἀνέφηνα, Pass. Aor. 2 ἀνεφάνην, in 't licht brengen, openbaren. Pass. verschijnen, openbaar worden, Lk. 19 : 11. Een ongewoon gebruik is ἀναφανέντες τὴν Κύπρον = ἀναφανείσης ἡμῖν τῆς Κύπρου, Hand. 21 : 3.

Ἀναφάλανδος = ἀναφαλαντίας, met een kaal voorhoofd, Act. Petr. 183 : 2, 188 : 8, Act. Petr. et Paul. 9.

Ἀναφαλάντωμα, ατος, τό, kaal voorhoofd, Lev. 13 : 42, 43.

Ἀναφέρω, Fut. ἀνοίσω, Aor. 1 ἀνήνεγκα, Aor. 2 ἀνήνεγκον, opbrengen, opvoeren, naar eene hoogere plaats, Mt. 17 : 1, Mk. 9 : 2, pass. Lk. 24 : 51. ἀναφέρειν τὰς ἁμαρτίας ἐπὶ τὸ ξύλον, 1 Petr. 2 : 24. 2) Op het altaar brengen, offeren (LXX voor הֶעֱלָה), θυσίας, θυσίαν (Jez. 57 : 6 etc.), Hebr. 7 : 27, 13 : 15, 1 Petr. 2 : 5. Met ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, Jak. 2 : 21 (Gen. 8 : 20, Lev. 14 : 20). 3) Op zich nemen, dragen, τὰς ἁμαρτίας, per meton. hare straf, Hebr. 9 : 28, (Jez. 53 : 12, τὴν πορνείαν Num. 14 : 33).

Ἀναφωνέω, ῶ, Aor. 1 ἀνεφώνησα, luide uitroepen, uitschreeuwen, Lk. 1 : 42 (1 Kron. 15 : 28, 16 : 4).

Ἀναχέω, ήσω, in, over, uitgieten, Philo, I, 8, 16; 8, 35, 455, 5. Sterven, den laatsten adem uitblazen, Philo, I, 104, 45, τὴν ψυχήν.

Ἀνάχυσις, εως, ἡ (ἀνά en χέω), 1) uitstorting, bijzonder van de zee, die bij vloed haar water uitgestort, uitstorting, overgieting. 2) Philo, De decal. § [illegible] overdrachtelijk 1 Petr. 4 : 4, ἀσωτίας [illegible] heid. Het sterven, Philo, II, 187, 9, [illegible]

'Αναψύχω, afkoelen, verfrisschen, Act. Petr. 80:5.

'Αναχωρέω, ήσα, teruggaan, terugkeeren, Mt. 2:12, zich terugtrekken, eene kamer verlaten, Mt. 9:24. Van hen, die door vrees gedreven of om eene andere reden eene plaats verlaten en zich terugtrekken, Mt. 2:14, 22, 4:12, 12:15, 14:13, 15:21, 27:5, Mk. 3:7, Joh. 6:15 (Tdf. φεύγει), Hand. 23:19 (κατ' ἰδίαν), 26:31. Zich van de wereld terugtrekken, een anachoreet zijn, Epiph. II, 340 A, 829 A. Part. perf. ἀνακεχωρηκώς, υῖα, ός, verborgen, geestelijk, mystisch, Iren. 484 B, Orig. 1, 696 B, IV, 193 A.

'Αναχωρητής, οῦ, ὁ, anachoreet; iemand, die zich van de wereld terugtrekt, Epiph. I, 677 C, Hieron. 1, 421, Cassian. 1, 1094 A.

'Ανάψυξις, εως, ἡ (ἀναψύχω), verkoeling, verfrissching, herademing, Hand. 3:20 (19). Vulg. refrigerium. LXX Ex. 8:15, Philo, De Abrah. § 29.

'Αναψύχω, Aor. 1 ἀνέψυξα, afkoelen, verfrisschen, verkwikken (Hom. Od. 4, 568, Il. 5, 795, Plut. Aem. P. 25). Overdr. iemands geest door vertroosting, vriendelijkheid verkwikken, 2 Tim. 1:16. In de lucht gaan, afkoelen, herleven, zichzelven verfrisschen. LXX Ps. 39:14, 1 Sam. 16:23, 2 Sam. 16:14, Ex. 23:12, 2 Makk. 4:46, 13:11.

'Ανδραγαθέω, ήσω (ἀνήρ, ἀγαθός), een goed of dapper man zijn, 1 Makk. 5:61, 16:23, 2 Makk. 2:21, Polyb. 1, 45, 3; 3, 71, 10.

'Ανδραγάθημα, ατος, τό, dappere daad, Tat. Or. 7:16.

'Ανδραγαθία of ἀνδραγάθησις, εως, ἡ, 1 Makk. 5:56.

'Ανδραλογία, ας, ἡ (λέγω), eene verzameling mannen, 2 Makk. 12:43.

'Ανδραποδιστής, οῦ, ὁ (ἀνδραποδίζω), slavenkooper, zoowel iemand, die op onrechtvaardige wijze vrije mannen tot slavernij brengt als iemand, die de slaven van anderen steelt en verkoopt. Menschendief, zielverkooper, 1 Tim. 1:10.

'Ανδραποδοκάπηλος, ου, ἡ (ἀνδράποδον, κάπηλος), slavenkooper, Philo II, 451, 9.

'Ανδρέας, ου, ὁ, Andreas, geboortig uit Bethsaïda in Galilea en broeder van Simon Petrus, een leerling van Johannes den dooper, naderhand een apostel van Christus. Joh. 1:40, 44, 6:8, 12:22, Mt. 4:18, 10:2, Mk. 1:16, 29, 3:18, 13:8, Lk. 6:14, Hand. 1:13, Orig. II, 92 A. — Πράξεις 'Ανδρέου, Acta Andreae, Eus. II, 269 B, Epiph. 1, 1040 D.

'Ανδρίζω (ἀνήρ), tot een man maken, dapper maken (Xen. Oec. 5, 4). Med. praes. ἀνδρίζομαι, zichzelven als een dapper man toonen, dapper zijn, 1 Kor. 16:13. Vaak in de LXX Sir. 34:25, 1 Makk. 2:64 etc.

'Ανδρίς, ίδος, ἡ (ἀνήρ) = אִשָּׁה, vrouw. Symm. Gen. 2:23.

'Ανδροβάτης, ου, ὁ, pederast, Arist. 105:16.

'Ανδρόγυνος, ον, manlijke vrouw, Lucian II, 429. Eigen aan man-

nen en vrouwen, Const. Apost. 1, 9. Τὰ ἀνδρόγυνα = ἄνδρες καὶ γυναῖκες, mannen en vrouwen. Eustrat. 2325 C.

Ἀνδρόνικος, ου, ὁ, Andronicus, een Joodsch Christen en medearbeider, medegevangene van Paulus, Rom. 16 : 7.

Ἀνδροφόνος, ου, ὁ, een doodslager, 2 Makk. 9 : 28, 1 Tim. 1 : 9.

Ἀνδρωδῶς (van ἀνδρώδης), manlijk, moedig, 1 Makk. 6 : 31, 2 Makk. 14 : 43.

Ἀνείδεος, zonder vormen, ruw, Athen. 51 : 16.

Ἀνεκδιήγητος, ον (α priv. en ἐκδιηγέομαι), onuitsprekelijk, onbeschrijfelijk, 2 Kor. 9 : 15, Clem. R. 1, 20, 1, 49, Just. Tryph. 43, ἀνθρώποις, Passio Perpet. 83 : 18.

Ἀνεκλάλητος, ον (ἐκλαλέω), onuitsprekelijk, 1 Petr. 1 : 8, Ignat. Ephes. 19 φῶς, Iren. 1, 14, 5, Athan. II, 896 C.

Ἀνέκλειπτος, ον (α en ἐκλείπω), die niet verlaat, duurzaam, Lk. 12 : 33.

Ἀνέκπυστος, ον (ἐκπυνθάνομαι), niet uitgevonden, niet geleerd van, Jos. Ant. 17, 11, 2, Porphyr. Vit. Plat. 52, 8.

Ἀνεκτός, όν (ἀνέχομαι), dragelijk. Ἀνεκτότερον ἔσται, het lot zal dragelijker zijn, Mt. 10 : 15, 11 : 22, 24, Mk. 6 : 11, Lk. 10 : 12, 14.

Ἀνεκτότης, ητος, ἡ, het verdragen, dulden, Gesch. v. Zosimus 13.

Ἀνέκφραστος, ον, onuitsprekelijk, Act. Petr. 92 : 1.

Ἀνελλιπής, ές (ἐλλείπω), onophoudelijk, Philo II, 254, 48.

Ἀνέλπιστος, ον, onverwacht, wanhopig, Jez. 18 : 2.

Ἀνεμίζω, ίσω (ἄνεμος), door wind bewegen. Jak. 1 : 6 ἀνεμιζόμενος. De scholiast op Hom. Od. 12, 336, ἔνθα ἦν σκέπη πρὸς τὸ μὴ ἀνεμίζεσθαι, Hesychius, ἀναψύξαι· ἀνεμίσαι, Joannes Moschus in Patr. Graec. 87, p. 3044 a, ἀνεμίζοντος τοῦ πλοίου, velificante nave.

Ἄνεμος, ου, ὁ (ἄω, ἄημι), ademen, blazen [etymologen brengen ἄω in verband met Skr. vâ, Grk. ἀήρ, Lat. vertas, Holl. wind en ἄνεμος met Skr. an ademen. Vgl. Curtius, S. 305, 730]. Mt. 11 : 7, 14 : 24, Jak. 3 : 4 enz. Van eenen zeer sterken wind Mt. 7 : 25, Mk. 4 : 39, Lk. 8 : 24 enz. Οἱ τέσσαρες ἄνεμοι, de vier hoofd- of voornaamste winden, Jer. 25 : 15 [49 : 36], τῆς γῆς Openb. 7 : 1; vandaar de vier hemelstreken Mt. 24 : 31, Mk. 13 : 27 (Ezech. 37 : 9, 1 Kron. 9 : 24). Overdr. ἄνεμος τῆς διδασκαλίας, onstandvastigheid in de leer, Ef. 4 : 14.

Ἀνεμοφθορία, ας, ἡ, schade, door den wind teweeggebracht, Deut. 28 : 22, 2 Kron. 6 : 28, Hagg. 2 : 17, Greg. Naz. 1, 940 C.

Ἀνεμόφθορος, ον, beschadigd door den wind, Gen. 41 : 6, 23 enz., Spreuk. 10 : 5, Hoz. 8 : 7, Philo II, 431, 42.

Ἀνενδεής, ές (ἐνδέω), niet noodig hebbend, geen behoefte hebbend aan, Philo II, 377, 6, Just. Apol. 1, 13, Athenag. Legat. 13.

Ἀνένδεκτος, ον (ἐνδέχομαι), niet toe te laten, onmogelijk, Artem. 257. Ἀνένδεκτόν ἐστιν, het is onmogelijk. Lk. 17 : 1 ἀνένδεκτόν ἐστι τοῦ μὴ ἐλθεῖν, Artem. Oneir. 2, 70, Orig. III, 1156 B.

'Ανένδετος, ον (ἐνδέω), niet gebonden aan, Philo I, 71, 1 σώματι.

'Ανενδοίαστος, ον (ἐνδοιάζω), ongetwijfeld, ontwijfelbaar, onbetwistbaar, Philo I, 273, 23, 302, 39, Jos. Ant. 17, 9, 6.

'Ανενδοιάστως, ongetwijfeld, Philo II, 94, 22.

'Ανένδοτος, ον (ἐνδίδωμι), niet wijkend, bestendig, Philo II, 25, 34, Martyr. Poth. 1424 C, Orig. II, 809 B.

'Ανεννόητος, ον (ἐννοέω), onbegrijpelijk, Iren. 1, 11, 5, 1, 14, 1. Hippol. Haer. 142, 16. Onbekend met, Polyb. 2, 35, 6; 11, 8, 3, Jos. Ant. 15, 5, 3. Subst. ὁ ἀνεννόητος, de onbegrijpelijke. Epiphanes bij Iren. 568 B en Hippol. Haer. 294, 9.

'Ανενόχλητος, niet verontrust, Acta Petri 106 : 13.

'Ανεξάρνητος, ον, zonder te loochenen, Tat. Or. 43 : 15.

'Ανεξερεύνητος, T. Tr. WH. ραύνητος, onnaspeurlijk, Symm. Spreuk. 25:3, Jer. 17 : 9, Die Cass. 69, 14. Rom. 11: 33.

'Ανεξικακία, ας, ἡ, verdraagzaamheid, langmoedigheid, Wijsh. 2 : 19, Plut. II, 90 E.

'Ανεξίκακος, ον (van ἀνέχομαι en κακός), = klass. Gr. ἀλεξίκακος, μνησίκακος, het kwade verdragend, lankmoedig, verdraagzaam, geduldig, Tim. 2 : 24, Just. M. Apol. 1, 16, Lucian. 1, 94.

'Ανεξιχνίαστος, ον (α priv. en ἐξιχνιάζω), wat niet onderzocht kan worden, ondoorzoekelijk, Job 5 : 9, 9 : 10, Gebed van Manass. 6, Rom. 11: 33, Ef. 3 : 8.

'Ανεπαίσθητος, ον, niet voelbaar, onmerkbaar. Acta van Xantippe en Polyxena 12.

'Ανεπαίσχυντος, ον (α priv. en ἐπαισχύνω), Vulg. inconfusibilis, die niet beschaamd wordt, of zich behoeft te schamen, Jos. Antt. 18, 7, 1, Tim. 2 : 15.

'Ανεπαιτίατος, ον, onbeschuldigd, zonder berisping, Jos. Ant. 4, 8, 38.

'Ανεπανόρθωτος, ον, onverbeterlijk, Philo II, 500, 14, 556, 20, Jos. Ant. 16, 11, 3.

'Ανεπηρέαστος, ον, niet beleedigd, Jos. Ant. 16, 2, 5.

'Ανεπίγνωστος, ον, niet gemakkelijk gekend of onderscheiden, onbegrijpelijk, Jos. Ant. 12, 2, 10.

'Ανεπίληπτος, ον (α en ἐπιλαμβάνω), waar men geen vat op heeft, onberispelijk, te goeder naam en faam bekend, 1 Tim. 3 : 2, 5 : 7, 6 : 14.

'Ανεπίμικτος, ον, ongemengd, geen omgang hebbende met anderen, Jos. Ant. 4, 8, 7, ἀλλήλοις, Apion. 1, 12.

'Ανεπίσκεπτος, ον (ἐπισκέπτομαι), niet bezocht, Martyr. Poth. 1453 A, Greg. Naz. III, 257 B.

'Ανεπιτήδειος, ongeschikt, ongepast, Heracl. 43 : 3.

'Ανεπιτρέπτως, zonder toestemming, 3 Makk. 1 : 20.

'Ανεπιτρόπευτος, ον, zonder wachter of hoofd, Philo I, 170, 21, 308, 4.

Ἀνεπίφαντος, ον, niet duidelijk, zonder vertoon, Philo II, 76, 15.

Ἀνεπιφθόνως, zonder gebreken, Arist. 111 : 12.

Ἀνέρχομαι, Aor. 2 ἀνῆλθον, naar boven gaan, Joh. 6 : 3, naar eene hoogere plaats, naar Jeruzalem, Gal. 1 : 17, 18.

Ἄνεσις, εως, ἡ (ἀνίημι, af- of ontspannen), ontspanning, verlichting, rust, Acta Thom. 15 : 16, 30 : 8. Van eenen dragelijken toestand in de gevangenschap, ἔχειν ἄνεσιν, Hand. 24 : 23, Joseph. Antt. 18, 6, 10. Rust van vervolgingen, 2 Thess. 1 : 7, van de ellende der armoede, 2 Kor. 8 : 13, bevrijding van angst, rust, 2 Kor. 2 : 13, 7 : 5.

Ἀνετάζω, onderzoeken, τινά, gerechtelijk onderzoeken, Hand. 22 : 24, 29.

Ἄνευ, voorzetsel met den Gen. zonder 1 Petr. 3 : 1, 4 : 9, met den Gen. van den pers. zonder iemands wil of tusschenkomst, Mt. 10 : 29.

Ἀνεύθετος, ον, niet welgelegen, ongeschikt, Hand. 27 : 12.

Ἀνευλαβής, ές (εὐλαβής), onbevreesd, Aquil. Jez. 57 : 11. Oneerbiedig, Orig. III, 1448 B, Eus. VI, 713 A, Chrys. VII, 319 B.

Ἀνευρίσκω, Aor. 2 ἀνεῦρον, uitvinden door te onderzoeken, τινά, Luk. 2 : 16, Hand. 21 : 4.

Ἀνέφικτος, ον, buiten het bereik, onbereikbaar, 2 Makk. 2 : 15, τινί, Aristeas 25, Philo I, 59, 1; II; II, 218, 30.

Ἀνέχω, in het N. T. alleen in het Med. ἀνέχομαι, Fut. ἀνέξομαι, Impf. ἠνειχόμην, ophouden (κεφαλήν, χεῖρας). Vandaar in het Med. zichzelven recht houden, ondersteunen, dragen (met gelatenheid), verdragen, verduren, met den Gen. van den persoon, van zijne meeningen, handelingen enz. Mt. 17 : 17, Mk. 9 : 19, Lk. 9 : 41, 2 Kor. 11 : 19, Ef. 4 : 2, Kol. 3 : 13. Gevolgd door den Gen. van de zaak, 2 Thess. 1 : 4. Gevolgd door μικρόν τι met den Gen. van den pers. en de zaak, 2 Kor. 11 : 1. Zonder eenen naamval, 1 Kor. 4 : 12 (wij dragen, verduren). Gevolgd door εἴ τις 2 Kor. 11 : 20. Luisteren met den Gen. van den persoon, Hand. 18 : 14, van de zaak, 2 Tim. 4 : 3, Hebr. 13 : 22.

Ἀνεψιός, οῦ, ὁ (van ἀνεπτιός, connepotius, vgl. Lat. nepos), neef, Num. 36 : 11, Tob. 7 : 2, Kol. 4 : 10.

Ἄνηβος, die den manlijken leeftijd nog niet bereikte, 2 Makk. 5 : 13.

Ἀνηγεμόνευτος, ον (ἡγεμονεύω), zonder aanvoerder, bestuurder, leider, Philo I, 337, 40, 696, 43.

Ἀνήδονος, ον (ἡδονή), zonder genoegen, Jos. Ant. 17, 3. 1.

Ἄνηθον, ου, τό, dille, bij de spijzen gebruikt en weinig verschillend van onze venkel (Anethum foeniculum). Men schrijft ook ἄννηθον, ἄνησον en ἄννησον. Mt. 23 : 23.

Ἀνήκεστος, ongeneeselijk, bitter, hard, Ezr. 8 : 13, 2 Makk. 9 : 5, 3 Makk. 3 : 25, 4 : 2.

Ἀνήκοος, ον, ongehoorzaam teg. ὑπήκοος, Num. 17 : 10, Spreuk. 13 : 1 Jer. 5 : 23.

'Ανήκω (Impf. ἀνῆκεν), bijkomen, aankomen, bereiken, zich uitstrekken tot, gevolgd door εἴς τι. Vandaar bij latere schrijvers, ἀνήκει τί τινι, iets hoort iemand toe, is hem verschuldigd, nl. om door anderen te worden gegeven (1 Makk. 10 : 42, 11: 35, 2 Makk. 14: 8) en dan ethisch τὸ ἀνῆκον, wat schuldig, plicht is, Filem. 8, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, wat niet betaamt, Ef. 5 : 4. Impers. ὡς ἀνῆκε, gelijk het voegde of betaamde, behoorde te zijn, nl. sedert gij tot Christus bekeerd waart, Kol. 3 : 18. Τὰ ἀνήκοντα, cum Dat. wat aangaat, Didache 16 : 2.

'Ανήλατος, ον (ἐλαύνω), niet met een hamer getroffen, teg. ἐλατός, Job 41 : 15, ἄκμων.

'Ανηλεής, onbarmhartig, 3 Makk. 5 : 10.

'Ανήμερος, ον (α priv. ἥμερος, tam), ongetemd, woest, wreed. 2 Tim. 3 : 3.

'Ανήρ, ἀνδρός, ὁ, de man, Lat. vir. De beteekenis van dit woord in het N. T. verschilt niet van die in het gewone gebruik. **1**) Het wordt gebezigd met het oog op de sexe, om den man van de vrouw te onderscheiden òf **a**) als man, Hand. 8 : 12, 17 : 12, 1 Tim. 2 : 12, òf **b**) als een echtgenoot, Mt. 1 : 16, Mk. 10 : 2, Joh. 4 : 16 etc., Rom. 7 : 2 enz., 1 Kor. 7 : 2 enz., Gal. 4 : 27, 1 Tim. 3 : 2, 12, Tit. 1 : 6. Een ondertrouwd of toekomstig echtgenoot, Mt. 1 : 19, Openb. 21 : 2 enz. **2**) Met het oog op den leeftijd, om een volwassen man van eenen jongen te onderscheiden, Mt. 14 : 21, 15 : 38 (waar ἄνδρες, γυναῖκες en παιδία onderscheiden zijn), met de bijvoeging van deugd en verstand, 1 Kor. 13 : 11 (teg. νήπιος), Ef. 4 : 13, Jak. 3 : 2 (τέλειος ἀνήρ). **3**) Univ. ieder manlijk persoon, een man, waar men ook τίς had kunnen gebruiken, Lk. 8 : 41, 9 : 38, Hand. 6 : 11, 10 : 5 enz. Waar ἀνήρ en τίς vereenigd zijn, Lk. 8 : 27, Hand. 5 : 1, 10 : 1. Of ἀνήρ en ὅς, hij die enz., Rom. 4 : 8, Jak. 1 : 12. Waar melding gemaakt wordt van iets, dat gewoonlijk door mannen, niet door vrouwen verricht wordt, Lk. 22 : 63, Hand. 5 : 36. Wanneer engelen of andere hemelsche wezens gezegd worden menschelijke vormen te hebben gehad, Lk. 9 : 30, 24 : 4, Hand. 10 : 30. Waar het zoo verbonden is met een adjectief, dat het aan het adjectief de kracht van een substantief geeft, ἀνήρ ἁμαρτωλός een zondaar, Lk. 5 : 8, λεπροὶ ἄνδρες, Lk. 17 : 12, of met appellativa vereenigd wordt, ἀνήρ φονεύς, Hand. 3 : 14, ἀν. προφήτης, Lk. 24 : 19 (אִישׁ נָבִיא, Richt. 6 : 8), of bij volksnamen, ἄνδρες Νινευῖται, Mt. 12 : 41, ἀνὴρ 'Ιουδαῖος, Hand. 22 : 3, ἀνὴρ Αἰθίοψ, Hand. 8 : 27, ἀνδρ. Κύπριοι, Hand. 11 : 20, vooral bij toespraken als beeld van eer en aanzien, Hand. 1 : 11, 2 : 14, 13 : 16, 17 : 22 enz. Ook ἄνδρες ἀδελφοί, Hand. 1 : 16. **4**) Wanneer personen van beide sexen bedoeld zijn, maar genoemd worden naar de meest gewichtige, Mt. 14 : 35, Hand. 4 : 4.

'Ανθίστημι, pf. ἀνθέστηκα, Aor. 2 ἀντέστην, Inf. ἀντιστῆναι, Med.

praes., ἀνθίσταμαι, tegenstellen. Med. zich tegenstellen, wederstaan, zich verzetten, pf. act. Rom. 9:19, 13:2, 2 Tim. 4:15, Aor. 2 act. Mt. 5:39, Lk. 21:15, Hand. 6:10, Gal. 2:11, Ef. 6:13, 2 Tim. 3:8. Impf. Jak. 4:7, 1 Petr. 5:9. Med. praes. 2 Tim. 3:8. Impf. Hand. 13:8.

Ἀνθέω, ήσω, krachtig zijn, Philo I, 622, 5, πρὸς ἐπιστήμην. Bloeien, doen uitspruiten, Theod. 1, 85 A. Apoc. Petri 15.

Ἀνθηρός, bloeiend, Apoc. Petri 10.

Ἄνθιμον, ου, τό = מֶשִׁי, zijde, Aquil., Ezech. 16:13. (Theodtn. μεσσί).

Ἄνθος, εος, τό, bloem, Jak. 1:10, 1 Petr. 1:24.

Ἀνθοφορέω, ήσω, bloemen dragen, Gesch. v. Zosimus 3.

Ἀνθρακιά, ᾶς, ἡ, eene hoop brandende kolen, een kolenvuur, Sir. 11:32, 4 Makk. 9:30, Hom. Il. 9, 213, Joh. 18:18, 21:9.

Ἄνθραξ, ακος, ὁ, kool, ἄνθραξ πυρός, een kool vuur, eene brandende kool, Rom. 12:20 (zie Spreuk. 25:22). — De bedoeling van Rom. 12:20 is door de gunsten, aan uwen vijand bewezen, hem herinneren aan het kwaad, dat hij u gedaan heeft (dat hem pijn zal veroorzaken, alsof brandende kolen op zijn hoofd gehoopt waren), opdat hij des te eer berouw moge hebben. De Arabieren noemen alles wat hevige gemoedssmart veroorzaakt brandende kolen van het hart en vuur in de lever.

Ἄνθρωπος, ὁ, (misschien van ἀνήρ en ὤψ, Curtius, S. 307), de mensch. — Soortnaam tegenover Goden en dieren; vgl. Lk. 2:15, 52, Mt. 12:12, Mk. 10:27, Mt. 8:9 enz. In de LXX voor אָדָם, dat slechts zelden anders vertaald wordt. Naast ἀνήρ voor אִישׁ, אֱנוֹשׁ, ook גֶּבֶר, tweemaal voor בָּשָׂר, בְּשַׂר אִישׁ (Gen. 6:13, Job 12:10). Hier en daar ook voor גּוֹי, עֶבֶד, עַם enz. In het Nieuw-Testamentisch Grieksch, in 't bijzonder bij de Paulinische geschriften komt een eigenaardig gebruik van het woord in sommige constructies voor.

1) Κατὰ ἄνθρωπον, b. v. λέγειν, Rom. 3:5, Gal. 3:15, λαλεῖν, 1 Kor. 9:8, περιπατεῖν, 1 Kor. 3:3, ἐθηριομάχησα, 1 Kor. 13:32; τὸ εὐαγγέλιον οὐκ ἔστι κ. ἀνθ., Gal. 1:11. Als tegenstelling van dit κατὰ ἀνθ. zie 1 Kor. 9:8, κατὰ τὸν νόμον, κατὰ τὸν θεόν. Gal. 1:11, δι' ἀποκαλύψεως I. X. Vgl. 1 Kor. 3:3, vgl. vs. 4. Dienvolgens wordt in deze uitdrukking op die eigenaardigheid van den mensch achtgeslagen, volgens welke hij tegenover God en zijne openbaring staat, derhalve op zijne sarkische eigenschap. Zie onder σάρξ. Vgl. 1 Kor. 3:3, 4, 1 Petr. 4:2. Het verband moet uitmaken, van welke bijzondere zijde deze sarkische eigenschap aangevat wordt, òf van de beperktheid òf van de zondigheid òf van eenen anderen kant. Rom. 3:5 b. v. ziet op vs. 4, vgl. vs. 7, ἡ ἀλήθεια τοῦ θεοῦ — τὸ ἐμὸν ψεῦσμα. 1 Kor. 15:32 zou de tegenstelling misschien zijn κατὰ πίστιν, vss. 17, 19, κατ' ἐλπίδα ἀναστάσεως. — Bij Gal. 1:11 vgl. 1 Kor. 2:4, 5. Vgl. onder ἀνθρώπινος.

2) Ὁ ἔξω ἄνθρωπος — ὁ ἔσωθεν, 2 Kor. 4 : 16; ὁ ἔσω ἄνθρωπος, Ef. 3:16. Vgl. de analoge, nog verscherpte tegenstelling 1 Petr. 3 : 3, 4. De uitdrukking komt overeen met de tegenstelling van σάρξ en καρδία, σῶμα en πνεῦμα, niet evenwel, wat opmerkelijk is, met de tegenstelling van ψυχή en σῶμα en wel nader met de tegenstelling van σῶμα τῆς σαρκός en πνεῦμα, Rom. 2 : 28, 29, Ef. 3 : 17, zoodat ὁ ἔσω ἄνθρωπος niet in 't algemeen het innerlijk, eigenlijk karakter des menschen in tegenstelling met zijne uitwendige verschijning aanduidt, zooals hij b. v. ὑποκριτής verborgen is, en zooals hij openbaar wordt, wanneer de bedekselen wegvallen, maar het Goddelijke in hem, het innerlijke, geestelijke en goddelijke wezen van den mensch in tegenstelling met σάρξ, met de vleeschelijke, zondige natuur, het *beter ik* in tegenstelling met het zondige persoonlijke leven. Vgl. Rom. 7 : 22. De uitdrukking komt evenwel niet geheel overeen met de tegenstelling van νοῦς en σάρξ, Rom. 7 : 25, daar ὁ ἔξω ἄνθρωος minder aanduidt dan σάρξ. Het nevenbegrip van de zondige eigenschap zooals σάρξ heeft ὁ ἔξω ἄνθρ. niet. „Alles das," zegt Hofmann bij 2 Kor. 4 ; 16, „was der Mensch von sich hin wegdenken kann, in dem er es als Mittel seiner selbst hat, macht seinen äusseren Menschen aus." Ὁ ἔσω ἄνθρωπος daarentegen vat datgene wat in de uitdrukkingen νοῦς, πνεῦμα, καρδία in verschillende opzichten uitgedrukt is, samen, waarbij natuurlijk de nadruk op het πνεῦμα ligt, zooals het dan ook met het gebruik van πνεῦμα, Rom. 1 : 9, 1 Kor. 5 : 5, 2 Kor. 7 : 1, overeenkomt. Vgl. πνεῦμα τοῦ νοός, Ef. 4 : 23. Daar het de ἔσω ἄνθρωπος is, die vernieuwd wordt, 2 Kor. 4 : 16, die versterkt wordt door den Geest, Ef. 3 : 16, vgl. Lk. 1 : 80, waaraan de openbaring van het op God betrekking hebbende leven eigen is, Rom. 7 : 22, zou men daarin eene uitdrukking kunnen vinden voor πνεῦμα in den zin van Mt. 5 : 3, Rom. 8 : 10 — vgl. het hierbij onder πνεῦμα opgemerkte —, evenwel mogen wij niet vergeten, dat ὁ ἔ. ἄ. het subject, πν. het beginsel des levens is. De inwendige mensch is het product der werkzaamheid van het πνεῦμα, verwant met ψυχή, maar daarvan zóó onderscheiden, dat de ἔσω ἄνθρ. voorstelt, wat het Goddelijk levensbeginsel uitwerkt, terwijl in de ψυχή de werkzaamheid van het πν. en van de σάρξ elkander ontmoeten. Vgl. 2 Kor. 4 : 16, 1 Kor. 5 : 5. Diensovereenkomstig is het de ἔσω ἄνθρ. die door de verlossing leeft en toeneemt, maar eveneens is hij het ook, die naar verlossing verlangt, zoodat de vraag niet ontstaan kan, of de uitdrukking alleen voor de wedergeborenen past, of ook voor de niet-wedergeboren. Vgl. de door Wetstein, Tholuck bij Rom. 7 : 22 aangehaalde plaatsen, Jalkut Rub. f. 10, 3: „Spiritus est homo interior, cujus vestis corpus est." Plat. Rep. 9, 589 A: τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἐντὸς ἄνθρωπος ἔσται ἐγκρατέστατος = τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς. Rep. 4, 439, D; Plotin. Ennead. 1, 1, 10: θηρίον δὴ ζωωθὲν

τὸ σῶμα, ὁ δὲ ἀληθὴς ἄνθρωπος ἄλλος. 5, 1, 10: οἷον λέγει Πλάτων τὸν εἴσω ἄνθρωπον. Deze Platonische opmerking kan hier vergeleken worden (zie onder πνεῦμα), zonder dat daarom gezegd kan worden, dat de Paulinische uitdrukking op dezen grondslag gebouwd is (Fritzsche bij Rom. 7:22) en niet veeleer op grond van eigen zedelijk godsdienstige levenservaring in haren samenhang met het woord der goddelijke openbaring, 1 Sam. 16:7, Ps. 40:9, Joel 2:13 enz., zooals juist Rom. 7 zichtbaar is. De plaats van Philo (de door Lösner bij 1 Petr. 3:4 aangehaalde plaats „De Gig." 288, D, ed. Paris; 267 ed. Mangey ὁ πρὸς ἀλήθειαν ἄνθρωπος behoort hier niet toe) de congr. quaer. erud. grat. p. 533 ed. Mangey: τὸν εὐεργέτην ἐπαινεῖν διδασκόμεθα — ἐπὶ τῷ νῷ, ὅς κυρίως εἰπεῖν ἄνθρωπός ἐστιν ἐν ἀνθρώπῳ, κρείττων ἐν χείρονι, ἀθάνατος ἐν θνητῷ — kan ook niet op eene andere basis van de Paulinische en Petrinische uitdrukking wijzen, daar zij zelve op eenen Platonischen grondslag rust, zooals dadelijk volgt: τὸ γὰρ πρῶτον καὶ ἄριστον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ὁ λογισμός ἐστι, καὶ ἄξιον τῆς συνέσεως καὶ ἀγχινοίας, καταλήψεώς τε καὶ φρονήσεως, καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων, ὅσα περὶ αὐτόν εἰσιν, ἀπαρχὰς ἀνατιθέναι τῷ θεῷ τῷ τὴν εὐφορίαν τοῦ διανοεῖσθαι παρασχόντι. Tusschen dit gevoelen en het Paulinische bestaat het verschil, dat het zedelijk willen van het intellect onderscheidt. Vgl. onder πνεῦμα II, 1, b. Vgl. de voorstelling van de anthropologie van Philo bij Siegfried, Philo von Alexandrien als Ausleger des A. T. S. 235 ff. Gewichtig evenwel is, bij Paulus een gevoelen te vinden, waarin de opvatting van het gewone Grieksch verbeterd en grondiger toegepast wordt. Vgl. Tholuck bij Rom. 7:22, Harless bij Ef. 3:16.

3) Ὁ παλαιός, καινὸς ἄνθρωπος. Ook deze uitdrukking is eigenaardig aan de Paulinische geschriften. Rom. 6:6, Ef. 4:22—24, Kol. 3:9, 10. Als soortbegrippen duiden beiden eene zekere soort of openbaring aan, Ef. 4:24, Kol. 3:10, ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, het menschelijk wezen in tegenstelling met deze vernieuwing, derhalve zooals het aan het individu van nature eigen is, „gattungsmässige Bz. des menschl. Wesens in seiner sündl. Entartung" (v. Oetingen, Chr. Sittenlehre, S. 393), derhalve gelijk σάρξ, zie Rom. 6:6; vgl. Gal. 5:24 met Rom. 6:6; alleen met het onderscheid, dat terwijl σάρξ en πνεῦμα levensmachten, beginselen aanduiden en tegelijk de wijze en den bestaansvorm noemen, waarop dezen den mensch eigen zijn, ὁ παλαιός en ὁ καινὸς ἄνθρωπος, die in hare werkzaamheid de daaruit voortvloeiende verschijnselen van het menschelijke wezen uitdrukken, ὁ π. ἡμ. ἀ. = wat wij van vroeger — in onderscheiding van het Rom. 6:3 ondervondene — waren, wat wij geweest zijn en moeten geweest zijn, wat tot het verledene behoort en behooren moet; ὁ καινὸς ἄνθρ., datgene wat een Christen ten gevolge van de toeëigening van het heil, van de redding van zijn leven van het verderf in onderscheiding met het vroegere νεκρὸς τοῖς παραπτ. is. Vgl. Ef.

4:23 met vs. 24, Kol. 3:9. Hierdoor wordt ook verklaard Ef. 2:15. Vgl. Chrysost. bij de plaats ὁρᾷς οὐχὶ τὸν Ἕλληνα γενόμενον Ἰουδαῖον, ἀλλὰ καὶ τοῦτον κἀκεῖνον εἰς ἑτέραν κατάστασιν ἥκοντας. Vgl. Gal. 3:28. Daar een en dezelfde soort van het menschelijk wezen aan beiden op gelijke wijze ten deel valt, houdt het onderscheid op. De een zoowel als de ander is een καινὸς ἄνθρωπος. Vgl. παλαιός.

4) Met eene in het gewone Grieksch gebruikelijke wijze van toepassing van ἄνθρωπος met het nevenbegrip van het verachtelijke of het medelijden, zoowel in verband met de namen van personen als alleen staande (vgl. Joh. 19:5), zou in het N. T. het gebruik van ἄνθρωπος daar overeenkomen, waar het onderscheid des menschen van God, Hebr. 2:6, 8:2, Rom. 9:20, 2:1, vgl. Jak. 2:20, vooral in zijne verhouding jegens de openbaring Gods, de gezanten Gods bedoeld wordt, = de mensch, die zich tegen God verzet, b. v. Mk. 9:31, Mt. 17:22, Lk. 9:44, vgl. Mk. 14:41, Mt. 26:45. Men zal evenwel niet kunnen zeggen, dat ἄνθ. op deze plaatsen synoniem ἁμαρτωλός is, daar de uitdrukking klaarblijkelijk het vreemde van het feit, waarop het uitzicht geopend wordt, sterker op den voorgrond wil stellen. Vgl. overigens 2 Sam. 24:14, Jez. 19:4. Hiertoe behooren ook Mt. 10:17, Gal. 1:10, 11, Ef. 4:14, Kol. 2:8, 22 enz.

'Ανθρώπινος, ίνη, ον, menschelijk, zooals het bij de tragici gebruikelijke ἀνθρώπειος, vooral bij Xenophon, Plato (naast het bij hen zeldzamer voorkomende ἀνθρώπειος in dezelfde constructies, b. v. φύσις, γένος, πρᾶγμα enz.), ook Hdt. Thucyd. Arist. Terwijl ἀνθρώπειος eigenlijk datgene aanduidt wat den mensch toebehoort, duidt ἀνθρώπινος oorspronkelijk eene eigenschap aan, waarin datgene wat de mensch is, openbaar wordt (—ινος wijst op de stof), vandaar wat mensch is (vgl. σάρκινος = vleeschen) of wat den mensch eigen is, wat de menschelijke natuur uitmaakt, Plat. Legg. 4, 713 C: ὡς ἀνθρωπεία φύσις οὐδεμία ἱκανὴ τὰ ἀνθρώπινα διοικοῦσα αὐτοκράτωρ πάντα μὴ οὐχ ὕβρεώς τε καὶ ἀδικίας μεστοῦσθαι. Phaed. 107, C: ὑπὸ τοῦ μεγέθους, περὶ ὧν οἱ λόγοι εἰσί, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἀτιμάζων ἀναγκάζομαι. Xen. en Thucyd. ἀνθρώπινα, ἀνθρωπίνως ἁμαρτεῖν. Daarom is ἀνθρώπινος geschikt voor constructies als Rom. 6:19, 1 Kor. 2:13, 4:3, waar dan aan de den mensch eigene sarkische bepaaldheid zijner natuur gedacht wordt. 1 Kor. 10:13, πειρασμὸς ἀνθρώπινος, eene verzoeking, die overeenkomt met de krachten of de zwakheid der menschelijke natuur. Vgl. Arist. Pol. 3, 15, χαλεπὸν καὶ μείζονος ἀρετῆς ἢ κατ' ἀνθρωπίνην φύσιν. Poll. 3, 131 (bij Sturz, Lex. Xen. s. v. ἀνθρώπινος) stelt het ἀνθρώπινον tegenover datgene wat men niet dragen kan: ὃ οὐκ ἄν τις ὑπομένειεν, ὃ οὐκ ἄν τις ἐνέγκῃ — τὸ δὲ ἐναντίον κοῦφον, εὔφορον, ῥᾳστόν, ἀνθρώπινον, ἀνεκτόν... Soph. Oed. Col. 598: τί γὰρ τὸ μεῖζον ἢ κατ' ἄνθρωπον νοσεῖς; Dat niet aane verzoeking, zooals zij aan de mensche-

lijke natuur eigen is, niet aan eene verzoeking naar haren oorsprong gedacht wordt, blijkt uit vs. 13b. Daarom kan ook niet Plut. Consol. ad Apollon. 118, C vergeleken worden: τὰ κοινὰ τοῦ βίου συμπτώματα κοινῶς φέρειν καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως. — Iets daarvan zien wij ook Hand. 17:25. Anders nog Jak. 3:7, φύσις ἀνθρωπίνη, tegenover φύσις θηρίων. 1 Petr. 2:13, ὑποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει.

Ἀνθρωποκτόνος, ὁ, ἡ, menschen doodend, Eurip. Iph. Taur. 389, Cykl. 127 daarentegen βορᾷ χαίρουσιν ἀνθρωποκτόνῳ zou het in passieve beteekenis staan. Voedsel van vermoorde menschen, vgl. 126, wat evenwel niet noodzakelijk is. Vgl. ἀνθρωποκτονεῖν, Eur. Hec. 260. Overigens vinden wij het adjectief nog Plut. De fluv. et mont. nom. 1165, A: χρησμὸς ἀνθρ. oraculum quod de homine mactando monet. Cf. ἀνθρωποκτονεῖν τοῖς δαίμοσιν bij Greg. Naz. — In het N. T. 1 Joh. 3:15 (vgl. vs. 12) en Joh. 8:44 van den duivel, vgl. vs. 40. Klaarblijkelijk is het woord om den bijzonderen nadruk gekozen, welke er op ligt.

Φιλανθρωπία, ἡ, menschlievendheid, duidt de voorkomende welwillendheid aan, die zich in 't algemeen in vriendelijkheid (tegenover σεμνότης en ὠμότης, hoogheid, trotschheid), vooral in gastvrijheid, hulpvaardigheid, mildheid enz. openbaart en de gemeenschap in stand houdt. Het is overdrachtelijk, wanneer deze eigenschap aan dieren toegekend wordt, die zich gaarne bij de menschen aansluiten, wanneer treffende melodiën φιλάνθρωποι genoemd worden of wanneer de lastering ἡ φιλάνθρωπος genoemd wordt, maar deze overdrachtelijke beteekenis is kenmerkend voor de voorstelling, die met dit woord verbonden wordt. Φιλανθρωπία is die gezindheid, waaraan behoefte is, om niet alleen aan zichzelven te denken, maar ook acht te slaan op anderen, hunne behoeften en hun welzijn. De φιλάνθρωπος maakt zich verdienstelijk jegens zijne medeburgers, beschermt den onderdrukte, is welwillend jegens den dwalende, is als overwinnaar mild tegenover den overwonnene en doet afstand van de hem toekomende rechten. Vgl. Xen. Cyrop. 7, 5, 73, νόμος γὰρ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ἀΐδιός ἐστιν, ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ, τῶν ἑλόντων εἶναι καὶ τὰ σώματα τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τὰ χρήματα. οὔκουν ἀδικίᾳ γε ἕξετε ὅ, τι ἂν ἔχητε, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ οὐκ ἀφαιρήσεσθε, ἥν τι ἐᾶτε ἔχειν αὐτούς. De philanthropie is een karaktertrek van Athene, niet alleen van Atheensche gewoonten, maar ook van Atheensche wetten, b. v. van de wet, dat gedurende de dagen der Dionysiën geen rechtskwesties behandeld mochten worden, Dem. 21, 12: ὑμεῖς μὲν τοίνυν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι πάντες εἰς τοσοῦτον ἀφῖχθε φιλανθρωπίας καὶ εὐσεβείας ὥστε καὶ τῶν πρότερον γεγενημένων ἀδικημάτων τὸ λαμβάνειν δίκην ἐπέσχετε ταύτας τὰς ἡμέρας. Xenophon stelt den ouderen Cyrus als het ideaal der philanthropie voor, Cyrop. 8, 7, 6 etc. vgl. 8, 4, 8: ἐπιδείκνυμαι τὰ ἔργα πολὺ ἥδιον φιλανθρωπίας ἢ στρατηγίας, ὅτι τὰ μὲν κακῶς ποιοῦντα ἀνθρώπους δεῖ ἐπιδείκνυσθαι,

τὰ δὲ εὖ, vgl. 3 Makk. 3:15: ἡγησάμεθα μὴ βίᾳ δόρατος, ἐπιεικείᾳ δὲ καὶ πολλῇ φιλανθρωπίᾳ τιθηνήσασθαι τὰ κατοικοῦντα... ἔθνη εὐποιήσασθαί τε ἀσμένως. Hoe hoog zij gewaardeerd werd, blijkt Plat. Legg. H. 713 D. Plato erkent eene waarheid in de sage, volgens welke de vorstelijke geslachten eene goddelijke afkomst hebben, want menschen zouden met ὕβρις en ἀδικία regeeren, ὁ θεὸς φιλάνθρωπος ὢν τὸ γένος ἄμεινον ἡμῶν ἐφίστη τὸ τῶν δαιμόνων, ὃ διὰ πολλῆς μὲν αὐτοῖς ῥᾳστώνης, πολλῆς δ' ἡμῖν ἐπιμελούμενον ἡμῶν εἰρήνην τε καὶ αἰδῶ καὶ ἐλευθερίαν καὶ ἀφθονίαν δίκης παρεχόμενον ἀστασίαστα καὶ εὐδαίμονα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπειργάζετο γένη. Conv. 189, D noemt hij Eros θεῶν φιλανθρωπότατος. Brengt de betooning der philanthropie meê, dat zij zich van boven naar beneden richt, het ontbreekt toch ook niet aan de erkenning, dat zij den mensch als zoodanig betreft, zooals Aristoteles dit uitspreekt Eth. Nikom. 9, 1: φύσει ἐνυπάρχειν ἔοικε πρὸς τὸ γεγεννημένον τῷ γεννήσαντι ... καὶ τοῖς ὁμοέθνεσι πρὸς ἄλληλα καὶ μάλιστα τοῖς ἀνθρώποις, ὅθεν τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν. ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐν ταῖς πλάναις ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ φίλον. Vgl. Stob. Floril. 37, 22: Ἀριστοτέλης ὁ φιλόσοφος αἰτηθεὶς ποτε ἔρανον ὑπὸ μοχθήρου καὶ παρασχόμενος, ἐπειδὴ ἐπελάβετό τις αὐτοῦ ὅτι τοιούτῳ ἔδωκεν, οὐ τῷ ἀνθρώπῳ ἔφη ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ. De philanthropie omvat de openbaringen der δικαιοσύνη in waarheid, trouw, vriendschap en dankbaarheid, piëteit en barmhartigheid. Vgl. Nägelsbach, Nachhom. Theol. 5, 2, 39 ff. Schmidt, Ethik der alten Griechen, 2, 275 ff. Zij is synoniem en verbonden met εὔνοια, χρηστότης, πραότης. Zij sluit evenwel geen wraak en haat tegen de vijanden uit, vgl. Soph. Ant. 641: τούτου γὰρ οὕνεκ' ἄνδρες εὔχονται γονὰς κατηκόους φύσαντες ἐν δόμοις ἔχειν, ὡς καὶ τὸν ἐχθρὸν ἀνταμύνωνται κακοῖς καὶ τὸν φίλον τιμῶσιν ἐξ ἴσου πατρί. Eur. Fr. 927: ἐχθρὸν κακῶς δρᾶν ἀνδρὸς ἡγοῦμαι μέρος. Xen. Cyrop. 1, 4, 25: ἄνδρα ἔσεσθαι ἱκανὸν καὶ φίλους ὠφελεῖν καὶ ἐχθροὺς ἀνιᾶν. Ibid. 8, 7, 28. In den vijand wordt de mensch en de burger zoo weinig geacht of gewaardeerd, dat men alles doet, om hem zedelijk te vernietigen en de eigendommen van den vijand evenmin spaart als hemzelven. Vgl. Nägelsbach, t. a. pl. S. 249. De philanthropie der oudheid leidt ook niet tot verheffing van den stand der niet-vrijen of slaven. Zij vermindert niet den aristocratischen grondtrek der antieke wereldbeschouwing en verheft ook niet de positie der vrouw. De philanthropie is het kenmerk der beschaving, Diod. Sic. 17, 50: χώρα ἐστερημένη πάσης φιλανθρωπίας, zij daalt tot eene zekere welwillendheid in den omgang, zelfs tot datgene wat het Nieuwe Testament noemt menschenbehaagzucht en eindelijk wordt het woord van den ontuchtigen omgang van de jongelingen met mannen gebruikt, Aeschin. 1, 171.

Het kan bevreemding wekken, dat het woord ondanks zijne voortreffelijke beteekenis toch in het Bijbelsch Grieksch weinig voorkomt.

De LXX gebruiken het zelfs niet. Het N. T. heeft het substantivum alleen Hand. 28:2, Tit. 3:4, het adv. φιλανθρώπως Hand. 27:3. Noch in de reeks Israelietische noch in die der Christelijke deugden vinden wij de philanthropie. Wij kunnen dit hieruit verklaren, dat in het O. T. het begrip gerechtigheid eerst alles in zich sluit, en dieper opvat, in het N. T. evenwel in de plaats van de sociale gerechtigheid de ἀγάπη en φιλαδελφία komen, waarvan het verschil met φιλανθρωπία voor de hand ligt. Zie ἀγαπάω, ἀγάπη, φιλαδελφία, δικαιοσύνη.

In de apocriefen vinden wij — evenwel slechts in enkele geschriften — het adj. φιλάνθρωπος en het subst. meermalen, het adj. φιλανθρώπως en het werkwoord φιλανθρωπεῖν slechts éénѕ. Karakteristiek voor het boek der Wijsheid is de toepassing van dit begrip 1:6: φιλάνθρωπον γὰρ πνεῦμα σοφίας. 7:22: ἔστι γὰρ ἐν αὐτῇ (sc. σοφίᾳ) πνεῦμα... φιλάγαθον, ὀξύ, ἀκώλυτον, εὐεργετικόν, φιλάνθρωπον. 12:18: σὺ δὲ δεσπόζων ἰσχύος ἐν ἐπιεικείᾳ κρίνεις καὶ μετὰ πολλῆς φειδοῦς διοικεῖς ἡμᾶς, vgl. vs. 19: ἐδίδαξας δέ σου τὸν λαὸν διὰ τῶν τοιούτων ἔργων, ὅτι δεῖ τὸν δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον. Dit is geen diepere opvatting van het gewone begrip, maar ligt op dezelfde lijn met de onder πρόνοια, πατήρ besprokene oppervlakkige beschouwing van de Israelietische Godskennis. Op de overige plaatsen 1 Ezr. en 2 Makk. staat φιλάνθρωπος, φιλανθρωπεῖν evenals in het gewone spraakgebruik. 1 Ezr. 8:10 τὰ φιλάνθρωπα ἐγὼ κρίνας van een bewijs van koninklijke gunst van Artaxerxes. 2 Makk. 4:11: τὰ κείμενα τοῖς Ἰουδαίοις φιλάνθρωπα βασιλικὰ.... παρώσατα. 13:23: ἐτίμησε τὸν νεὼν καὶ τὸν τόπον ἐφιλανθρώπησε. Het subst. 2 Makk. 6:22: ἵνα... διὰ τὴν ἀρχαίαν πρὸς αὐτοὺς φιλίαν τύχῃ φιλανθρωπίας = toegevendheid. 14:9: τῆς χώρας προνοήθητι καθ' ἣν ἔχεις πρὸς ἅπαντας εὐαπάντητον φιλανθρωπίαν. 3 Makk. 3:15, zie hierboven. Vs. 18: λειπόμενοι τῆς ἡμετέρας ἀλκῆς, δι' ἣν ἔχομεν πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους φιλανθρωπίαν. Het adv. 2 Makk. 9:27: ἐπιεικῶς καὶ φιλανθρώπως.

Terwijl in het N. T., Hand. 28:2, οἵ τε βάρβαροι παρεῖχαν οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν (van de gastvrije opname der schipbreukelingen) en 27:3: φιλανθρώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ (van de humane behandeling van Paulus) niets opvallends hebben, gaat Tit. 3:4 geheel buiten den kring van de overige Bijbelsche uitdrukkingen: ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ κτλ. Dit behoort tot de eigenaardigheid der Pastoraalbrieven, die meer dan eenig ander Nieuw-Testamentisch geschrift uitdrukkingen hebben, ontleend aan het gewone Grieksch. Zie καλός, σωτήρ, εὐσέβεια. Evenwel is niet te ontkennen, dat de profane philanthropie ook van de Godheid toch nog iets anders is dan de hier geteekende houding van God, zooals dat in de toeëigening van het heil door den doop bij de vss. 1, 2 gekarakteriseerde personen bewijst. Het begrip verkrijgt daardoor eenen inhoud,

welken het anders niet heeft en wij vinden hier niet zooals Wijsh. 12:18, 19 eene vermindering van Bijbelsche kennis. Vgl. vss. 5—7. De houding Gods wordt hier met eenen naam genoemd, die met het vss. 1, 2 van de lezers geëischte gedrag overeenstemt, om het laatste te bepalen en te begrenzen. Dit is de grond voor de ook in het kerkelijke Grieksch voortdurend gevondene opvallende keus van deze uitdrukking. — Genade, als een titel, Athan. II, 792 B, ἡ σή.

Φιλανθρωπεύω en φιλανθρωπέω, menschlievend behandelen, Jos. Ant. 13, 2, 3, 2 Makk. 13:23.

Φιλανθρώπως, menschlievend, welwillend, vriendelijk, Hand. 27:3.

Ἀνθρωποβορία, ας, ἡ, het mencheneten, Athen. 45:16.

Ἀνθυπατεύω (ἀντί voor, in plaats van en ὑπατεύω, ὕπατος, zijn) proconsul zijn, Hand. 18:12.

Ἀνθύπατος, ου, ὁ, proconsul, Hand. 13:7, 8, 12, 18:12, 19:38. Passio Perpetuae 71:13. Keizer Augustus verdeelde de Romeinsche provinciën in senatoralia en imperialia. Over de eersten stonden de proconsuls. De laatsten werden bestuurd door de legaten van den keizer, somtijds propraetoren genoemd.

Ἀνίατος, ongeneeslijk, onherstelbaar, Deut. 32:24, 33, Job 24:20, Jez. 13:9, 14:6.

Ἀνίημι, Aor. 2 subj. ἀνῶ, ptcp. plur. ἀνέντες, Aor. 1 pass. ἀνέθην. Terugzenden, doen losgaan, losmaken, τί, Hand. 16:26, 27:40. Overdr. τὴν ἀπειλήν, nalaten, zich onthouden van, Ef. 6:9 (τὴν ἔχθραν, Thuc. 3, 10, τὴν ὀργήν, Plut. Alex. M. 70). Verlaten, prijsgeven, de hand van iemand aftrekken, Hebr. 13:5 (Deut. 31:6).

Ἀνίλεως, ων, Gen. ω (ἵλεως, Attisch voor ἵλαος), zonder genade, onbarmhartig, Jak. 2:13.

Ἀνιμάω (ἱμάς), met riemen in de hoogte trekken, optrekken, Symm. Ps. 29 (30):2.

Ἄνιπτος, ον (νίπτω) ongewasschen, Mt. 15:20, Mk. 7:2.

Ἄννα (WH. Ἅννα), ἡ, Hanna (חַנָּה genade), de eigennaam eener vrouw, 1 Sam. 1:2, 2:1, Alex. Tob. 1:9, 20. Eene profetes, Lk. 2:36.

Ἄννας (WH. Ἅννας): Gen. α, ὁ (bij Josephus Ἄνανος van חָנַן, genadig zijn, een hoogepriester der Joden, tot zijne waardigheid verheven door Quirinius, den bestuurder van Syrië, 6 of 7 na Chr., maar kort daarna, 15 na Chr., afgezet door Valerius Gratus, den procurator van Judea, die in zijne plaats eerst Ismael, den zoon van Phabi, aanstelde en kort daarna Eleazar, den zoon van Annas. Van den laatste ging het ambt over op Simon, van Simon, 18 na Chr., op Cajafas (Joseph. Antt. 18, 2, 1). Maar Annas behield, ook nadat hij uit zijn ambt ontzet was, grooten invloed, Joh. 18:13, 24. Dit verklaart de vergis-

sing, dat Lukas (Ev. 3 : 2 en Hand. 4 : 6) hem hoogepriester noemt lang nadat hij uit zijn ambt ontzet was.

Ἄνοδος, ου, ἡ (ὁδός), = ἀνέλευσις, ἀνάληψις, de hemelvaart van Christus. Just. Tryph. 82, ἡ εἰς οὐρανόν. De weg naar boven, Heracl. 13:2.

Ἀνοίγω (ἀνά, οἴγω, οἴγνυμι), Fut. ἀνοίξω, Aor. 1 ἀνέῳξα, pf. 2 ἀνέῳγα, openen, eene deur, eene poort, Hand. 5 : 19, 12 : 10, 14, 16 : 26 enz., Openb. 4 : 1. Overdr. het gemoed openen of ontsluiten, Openb. 3 : 20, gelegenheid geven om iets te doen, Hand. 14 : 27, Kol. 4 : 3; pass. van eene aangebodene gelegenheid, 1 Kor. 16 : 9, 2 Kor. 2 : 12, Openb. 3 : 8, vgl. θύρα. Eenvoudig ἀνοίγειν τινί, voor iemand opendoen (de deur), Lk. 12 : 36, Hand. 5 : 23, 12 : 16, Joh. 10 : 3; in eene spreekwoordelijke uitdrukking: iets geven waarnaar gevraagd is, Mt. 7 : 7 enz., Lk. 11 : 9 enz. Overdr. toegang verleenen tot de zegeningen van Gods koninkrijk, Mt. 25 : 11, Lk. 13 : 25, Openb. 3 : 7. τοὺς θησαυρούς, Mt. 2 : 11, τὰ μνημεῖα, Mt. 27 : 52, τάφος, Rom. 3 : 13, τὸ φρέαρ, Openb. 9 : 2. Van den hemel wordt gezegd, dat hij geopend is en dat er iets uit nederdaalt, Mt. 3 : 16, Lk. 3 : 21, Joh. 1 : 52 (52), Hand. 10 : 11, of iets is daar gezien, Hand. 7 : 56, Openb. 11 : 19, 19 : 11. Ἀνοίγειν τὸ στόμα, van den bek van een visch, Mt. 17 : 27, van hen, die beginnen te spreken, Mt. 5 : 2, Hand. 8 : 32, 35, 10 : 34, 18 : 14, gevolgd door εἰς βλασφημίαν, Openb. 13 : 6, ἐν παραβολαῖς, gebruik maken van, spreken in, Mt. 13 : 35 (Ps. 77 (78) : 2), ἐν ἔπεσι, Lcian Philops. § 33, πρός τινα, 2 Kor. 6 : 11, van de aarde, Openb. 12 : 16. ἀν. ἀκοάς τινος, het vermogen om te hooren herstellen, Mk. 7 : 35. ἀν. τοὺς ὀφθαλμούς, Hand. 9 : 8, 40, τινός, iemands gezicht herstellen, Mt. 9 : 30, 20 : 33, Joh. 9 : 10, 14, 17, 21, 26, 30, 32; 10 : 21, 11 : 37, overdr. Hand. 26 : 18. ἀνοίγω τὴν σφραγῖδα, ontzegelen, Openb. 5 : 9, 6 : 1, 3, 5, 7, 9, 12, 8 : 1; ἀν. τὸ βιβλίον, βιβλαρίδιον, ontrollen, Lk. 4 : 17, Openb. 5 : 2—5, 10 : 2, 8, 20 : 12.

Ἄνοιγμα, ατος, τό, opening, deur, Vert. v. Philippus 4.

Ἀνοίκειος, niet bevriend of vertrouwd, Heracl. 11 : 6, 40 : 40.

Ἀνοικοδομέω, ῶ, Fut. ήσω, weder bouwen (Vulg. reaedifico), Hand. 15 : 16.

Ἄνοιξις, εως, ἡ (ἀνοίγω), opening: ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου, zoo dikwijls ik mijnen mond open om te spreken, Ef. 6 : 19.

Ἀνομβρέω, ήσω, sterk regenen, Sir. 18 : 29, Philo I, 200, 12, 341, 47, 575, 10.

Ἀνόνημα, overtreding van de wet, zonde, boosheid, Lev. 20 : 14, Wijsh. 1 : 9, 3 : 14, Jos. Ant. 8, 10, 2, Arist. 104 : 5.

Ἀνόμοιος, ον, ongelijk, van den Zoon, die volgens de Aetianen en Eunomianen niet aan den Vader gelijk was, Athan. I, 433 A, II, 744 B, 748 C, Basil. I, 500 B, IV, 73 A, 249 B, 468 D. Ὁ ἀνόμοιος, een Anomeër, een naam, gegeven aan de volgelingen van Aetius en Ano-

meüs, die de stelling verdedigden, dat de Zoon niet gelijkvormig aan den Vader was. Athan. II, 749 A, 1041 A, Basil. 1, 208 C, III, 601 D, IV, 773 A, Const. 1, 1, Greg. Nyss. II, 261 D, Amphil. 96 C, Epiph. II, 337 C, 516 B.

'Ανομολογέω, ήσω, als canoniek erkennen, gebruikt met het oog op de canonieke boeken van het N. T. Eus. 6, H. E. 3, 38.

'Ανονόμαστας, ου (ὀνομάζω), niet te noemen, wiens naam onuitsprekelijk is, Iren. 561 A, 677 A, Clem. A. 1, 317 C. Anonomastus, een uitvloeisel van ἄῤῥητος. Epiphanes bij Iren. 568 B en Hippol. Haer. 292, 1, 294, 13.

'Ανούσιος, α, ον, geen οὐσία of wezen hebbend, Iren. 596 A, Hippol. Haer. 302, 22, Athan. II, 801 C, Hippol. Haer. 378, 10.

'Ανοχή, ῆς, ἡ (ἀνέχομαί τινος), verdraagzaamheid, geduld, Rom. 2:4, 3:26.

'Ανταποδίδωμι, Fut. ἀνταποδώσω, Aor. 2 Inf. ἀνταποδοῦναι (ἀντί en ἀποδίδωμι), wederkeerig teruggeven, vergelden a) in eene goede beteekenis, Lk. 14:14, Rom. 11:35, εὐχαριστίαν τινί, 1 Thess. 3:9. b) In eene slechte beteekenis van straf en wraak, absol. Rom. 12:19, Hebr. 10:30 (Deut. 32:35), θλίψιν τινί, 2 Thess. 1:6.

'Ανταπόδομα, τος, τό, wedervergelding. a) In eene goede beteekenis, Lk. 14:12, Didache 5:2. b) In eene slechte beteekenis, Rom. 11:9. LXX = גְּמוּל, Richt. 9:16.

'Ανταπόδοσις, εως, ἡ, wedervergelding, Kol. 3:24. LXX = גְּמוּל, Jez. 59:18 etc.

'Ανταποστέλλω, Fut. ελῶ, terugzenden, 1 Kon. 21:10, Jos. Ant. 14, 11, 6.

'Ανταυγάζω, Fut. άσω, licht wederkaatsen, Philo II, 260, 31.

'Αντεῖπον, Aor. 2 van ἀντιλέγειν, tegenspreken, Lk. 21:15, Hand. 4:14.

'Αντεκκαίω, in toorn ontvlammen, Jos. Ant. 15, 7, 3.

'Αντενεργέω (ἐνεργέω), handelen tegen, Diosc. 1, 166. Barn. 2 (cod. א), ὁ ἀντενεργῶν, Satan.

'Αντενοικίζομαι (ἐνοικίζω), om beurt gehuisvest zijn, Jos. B. J. 3, 8, 5.

'Αντευφημέω, daarentegen prijzen, Apoc. Petri 19.

'Αντεπερώτησις, εως, ἡ, eene vraag door middel van een antwoord, Iren. 1, 20, 2.

'Αντερείδω, tegenstaan, strijden, Tat. Or. 31:15.

'Αντέχω, Fut. ἀνθέξομαι, zich aan iets houden, vasthouden, τινός, aan iets. Vandaar overdr. = aanhangen, Mt. 6:24, Lk. 16:13, zich aantrekken, ondersteunen, 1 Thess. 5:14, 3. Vasthouden aan, Tit. 1:9.

'Αντεπινοέω, (ἐπινοέω), op zijn beurt overleggen, Jos. Ant. 10, 8, 1, B. J. 37, 20; 5, 6, 3.

'Αντεφόρμησις, εως, ἡ, een aanval tegen, Philo, II, 31, 14.

Ἄντηχος, ον (ἦχος) = ἀντίφωνος, Philo I, 312, 25, II, 485, 32.

Ἀντί, een voorzetsel, gevolgd door den Gen. (= het Lat. ante). 1) Voor, tegen, tegenover, in eene locale beteekenis. Vandaar 2) aanduidend eene verwisseling, opvolging voor, in plaats van a) in 't algemeen i. p. v. ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν, Lk. 11 : 11, ἀντὶ περιβολαίου, om als eene bedekking te dienen, 1 Kor. 11 : 15, ἀντὶ τοῦ λέγειν, Jak. 4 : 15. b) Van datgene, waarvoor iets gegeven, ontvangen, verdragen wordt, Mt. 5 : 38, 17 : 27, Hebr. 12 : 2, van den prijs, Hebr. 12 : 16, λύτρον ἀντὶ πολλῶν, Mt. 20 : 28, Mk. 10 : 45. Dan c) van eene belooning, κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόναι, Rom. 12 : 17, 1 Thess. 5 : 15, 1 Petr. 3 : 9 (Wijsh. 11 : 16 (15)). ἀνθ' ὧν = ἀντὶ τούτων, ὅτι, daarvoor omdat Lk. 1 : 20, 19 : 44, Hand. 12 : 23, 2 Thess. 2 : 10, Hebr. תַּחַת אֲשֶׁר, Deut. 21 : 14, 2 Kon. 22 : 17. d) Van de oorzaak, ἀνθ' ὧν, waarvoor, Lk. 12 : 3, ἀντὶ τούτου, voor deze zaak, Ef. 5 : 31. e) Van opvolging in plaats van een ander. Ἀρχ. βασιλεύει ἀντὶ Ἡρώδου i. p. v. Herodes Mt. 2 : 22. χάριν ἀντὶ χάριτος, genade in de plaats van genade, genade, die gedurig genade opvolgt, de rijkste overvloed van genade, Joh. 1 : 16. 3) Als een voorvoegsel duidt het aan a) tegenover: ἀντιπέραν ἀντιπαρέρχεσθαι. b) den wederkeerigen invloed van twee: ἀντιβάλλειν, ἀντικαλεῖν, ἀντιλοιδορεῖν. c) Vergelding: ἀντιμισθία, ἀνταποδίδωμι. d) Vijandschap, tegenstand: ἀντίχριστος. e) Plaatsvervanging: ἀνθύπατος.

Ἀντιβάλλω, elkander wederkeerig tegen- of toeroepen (eigenl. Thuc. 7, 25, Plut. Nic. 25), λόγους πρὸς ἀλλήλους, woorden met elkander wisselen, Lk. 24 : 17.

Ἀντιγραφή, ῆς, ἡ, transscriptie, copie van eene inscriptie, antwoord op een geschreven verzoek, Orig. I, 48 B, τῆς ἐπιστολῆς. Vooral rescriptum, antwoord van den keizer op een verzoek, Eus. II, 328 A, 673 D.

Ἀντίγραφος, ον, gecopieerd. Ὁ ἀντιγ. een critisch teeken, τὸ ἀντίγραφον, copie van een boek, Hipparch. 1092 B, Iren. 1203 A.

Ἀντιγράφω, άψω, Lat. rescribo, een antwoord of eene beslissing in zaken betreffende de wet geven, van den keizer gezegd, Just. 1, 70.

Ἀντιδιατίθημι, Med. zich tegenover iets of iemand stellen, van ketters, 2 Tim. 2 : 25, οἱ ἀντιδιατιθέμενοι, tegenstanders of weerbarstigen. Actief op zijn beurt keeren, Diod. II, 602, 70, straffen, Philo II, 352, 34, opleggen van verdiende straf.

Ἀντιδικασία, ας, ἡ, proces, rechtsgeding, Aquil., Spreuk. 20 : 3.

Ἀντιδικομαριανῖται, ῶν, οἱ (ἀντίδικος, Μαρία), menschen, die beweerden, dat Maria na de geboorte van Jezus de vrouw van Jozef was in den gewonen zin des woords, Epiph. II, 640 B.

Ἀντιδοξέω, ήσω (ἀντίδοξος), van eene tegenovergestelde meening zijn, van gevoelen verschillen, Attalus bij Hipparchus, 1076 C, Aristob. bij Euseb. III, 636 B, Athen. 31 : 24.

'Ἀντίδοτος, ον, daartegen gegeven, Ignat. Ephes. 20, τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἡ ἀντίδοτος, sc. δύναμις en τὸ ἀντίδοτον, tegengift, Plut. II, 42 D.

'Ἀντίζηλος, ον (ζῆλος), mededinger of mededingster, Lev. 18:18, γυνή, Sir. 26, 6; 37, 11, Patriarch. 1132 A. 'Ὁ ἀντίζηλος, van den Satan, Martyr. Polyc. 1041 B.

'Ἀντίθεος, ον (θεός), zich stellend tegenover God, Philo I, 41, 8, 5; 683, 5, Athenag. 945 B.

'Ἀντίθεσις, εως, ἡ, tegenstelling. 1 Tim. 6:20, waar de logische tegenstellingen en twistvragen der Gnostieken bedoeld zijn. Tegenstelling van eene thesis, eene antithesis, Tertull. II, 267 C, 363 B.

'Ἀντικαθίστημι, zetten, stellen, tegenstellen, wederstaan, Hebr. 12:4.

'Ἀντικακόω (κακόω), op zijn beurt beleedigen, kwaad doen, Jos. B. J. 3, 7, 80.

'Ἀντικαλέω, ῶ, Aor. 1 ἀντεκάλεσα, op zijn beurt iemand vragen, roepen, Lk. 14:12 (Xen. Conviv. 1, 15).

'Ἀντικρύ (L. T. WH. ἄντικρυς), bijw. van plaats, tegenover, met den Gen. Hand. 20:15, Philo, De vict. off. § 3, De vit. Moys. III, § 7, in Flacc. § 10.

'Ἀντιλέγω, tegenspreken, absol. Hand. 13:45, 28:19, Tit. 1:9. τινί, Hand. 13:45, gevolgd door μή en den Acc. c. Inf. Lk. 20:27. Zich tegen iemand verzetten, weigeren iemand te gehoorzamen, τινί Joh. 19:12, Rom. 10:31, Tit. 2:9. Pass. ἀντιλέγομαι = ik word tegengesproken, men verzet zich tegen mij, Lk. 2:34, Hand. 28:22. Eus. II, 268 C, ἀντιλέγονται δὲ αἱ λοιπαὶ δύο, de echtheid van de twee laatste brieven van Johannes wordt betwist. 217 A, τὰ ἀντιλεγόμενα sc. βιβλία, de antilegomena van het N. T.

'Ἀντίλεξις, εως, ἡ, tegenspraak, Jos. Ant. 18, 1, 3.

'Ἀντιλήπτωρ, ορος, ὁ (ἀντιλαμβάνομαι), helper, beschermer, 2 Sam. 22:3, Ps. 3:4, 17:3, Acta Thom. 48:23, Passio Perpet. 77:16.

'Ἀντιλογία, ας, ἡ (ἀντίλογος, ἀντιλέγω), tegenspraak, bestrijding met woorden, Hebr. 6:16, 7:7. Bestrijding niet alleen met woorden, maar ook met de daad, Rom. 10:21, Hebr. 12:3, opstand, Jud. 11 (Spreuk. 17:11).

'Ἀντιλοιδορέω, ῶ (Impf. ἀντελοιδόρουν), terug of wederschelden, 1 Petr. 2:23.

'Ἀντιμετρέω, Fut. pass. ἀντιμετρηθήσομαι, wedermeten, toemeten, vergelden, Mt. 7:2 rec., Lk. 6:38.

'Ἀντιμισθία, ας, ἡ, eene belooning, gegeven ter vergoeding, verdiend loon, wedervergelding, a) in eenen goeden zin, 2 Kor. 6:13, b) in eenen ongunstigen zin, Rom. 1:27, Clem. Rom. 2 Kor. 3, 5; 9:7, 11:6.

'Ἀντιόχεια, ας, ἡ, Antiochië, de naam (afgeleid van verschillende

vorsten) van verscheidene Aziatische steden, waarvan twee bedoeld zijn in het N. T. 1) De meest beroemde en de hoofdstad van Syrië was gelegen aan de rivier de Orontes, gesticht door Seleucus I, zoon van Nicanor of Nicator en zoo genoemd ter eere van zijn vader Antiochus. Vele Hellenisten, Grieksche Joden, woonden er en daar werden zij, die den naam van Christus beleden, het eerst Christenen genaamd, Hand. 11:19 enz. 13:1, 14:26, 15:22, Gal. 2:11. 2) Eene stad van Phrygië, maar Hand. 13:14 genoemd Antiochië in Pisidië, omdat het op de grens van Pisidië lag (nauwkeuriger ἡ πρὸς Πισιδίᾳ, Strabo 12, p. 577, 8), Hand. 14:19, 21, 2 Tim. 3:11. Deze stad was ook door Seleucus Nicator gesticht.

Ἀντιοχεύς, έως, ὁ, een man uit Antiochië, Hand. 6:5.

Ἀντιπαλαίω, strijden tegen, Herm. Mandat. 12, 5, Orig. I, 504 A, τινί, Greg. Nyss. I, 429 C.

Ἀντίπαλος, ου, ὁ, tegenstander, Satan, Martyr. Poth. 1433 A, Basil. III, 237 B, Apocr. Act. Philipp. 38.

Ἀτιπαραγωγή, ῆς, ἡ, aanval, vijandigheid, Esth. 3:13.

Ἀντιπαραδίδωμι, van zijnen kant overgeven, overleveren, Jos. Ant. 15, 3, 1.

Ἀντιπαράθεσις, εως, ἡ, vergelijking, Jos. Apion 2, 33, Clem. A. II, 301 B, Hippol. Haer. 348, 50, 392, 25.

Ἀντιπαράθετος, ον, te vergelijken, Epiph. III, 29 A, 104 A.

Ἀντιπαραλλάσσω, veranderen, Apocr. Act. Philipp. 34.

Ἀντιπαρατάσσω, wederstaan, opstandig zijn, 1 Ezr. 2:22, τινι.

Ἀντιπαραχωρέω, ησω, op zijn beurt weggaan, Philo II, 282, 37.

Ἀντιπαρεκτείνω = ἀντιπαρατείνω, tegenover uitstrekken, Philo I, 433, 33, II, 117, 43, Jos. B. J. 3, 7, 24, 5, 3, 5.

Ἀτιπαρέρχομαι, Aor. 2 ἀντιπαρῆλθον, tegenover iemand, aan de overzijde voorbijgaan, Wijsh. 16, 10, Lk. 10:31, 32.

Ἀντιπαρηγορέω (παρηγορέω), op zijn beurt troosten, Jos. B. J. 1, 15, 5.

Ἀντίπας (Tdf. Ἀντείπας), α, ὁ, Antipas, een Christen van Pergamus, die den marteldood onderging, Openb. 2:13. Zie Görrer, Zeitschr. f. wiss. Theol. 1878, S. 257 ff., die zijnen marteldood betwijfelt.

Ἀντίπασχα, τό, onverbuigb. de week, volgende op Paschen, Jejun. 1913 C, Leont. Mon. 576 A, 580 C, Porph. Cer. 52.

Ἀτιπατρίς, ίδος, ἡ, Antipatris, eene stad, gelegen tusschen Joppe en Cesarea, in eene zeer vruchtbare streek, niet ver van de kust. De stad heette vroeger Χαβαρζαβᾶ (Joseph. Antt. 13, 15, 1) en werd daarna opgebouwd door Herodes den Groote en Antipatris genoemd naar zijnen vader Antipater (Joseph. B. J. 1, 21, 9), Hand. 23:31.

Ἀντιπέραν of ἀντίπερα (bijw. van plaats tegenover, aan de overzijde van, met een Gen. Lk. 8:26.

'Αντιπεριβάλλω, λῶ, omringen, kleeden, Sir. 23 : 12, ἀντιπεριβεβλημένη θανάτῳ, gekleed met den dood, gevaarlijk.

'Αντιπεριτέμνω, wederkeerig besnijden, Epiph. III, 264 B, wanneer een Jood Samaritaan of wanneer een Samaritaan Jood werd.

'Αντιπίπτω, tegenvallen, weerstaan, weerstreven, Ex. 26 : 5, 36 : 12, Num. 27 : 14, Hand. 7 : 51.

'Αντίπτωμα, ατος, τό (ἀντιπίπτω), struikeling, misstap, Sir. 34 : 29, 35 : 20.

'Αντισοφιστεύω = ἀντισοφίζομαι, daartegen den sophist spelen, tegenspreken. Philo I, 449, 12, Eus. III, 1212 A, Tatian. Or. 14 : 31.

'Αντιστασιαστής, οῦ, ὁ = ἀντιστασιώτης, een oproermaker van den tegenkant, Jos. B. J. 1, 4, 6.

'Αντιστατέω, ήσω, zich verzetten, Athen. 49 : 14.

'Αντιστρατεύομαι, tegen iemand te velde trekken, overdr. strijd voeren, τινί, met of tegen iets, Rom. 7 : 13.

'Αντιστρόφως, naar de tegenovergestelde zijde gekeerd. Vert. van Philipp. 1.

'Αντιταλαντεύω, tegenwicht geven. Iren. 637 B, Hippol. Haer. 340, 58.

'Αντιτάλαντον, ου, τό, tegenwicht, Greg. Naz. III, 1478 A, belooning.

'Αντιταμίας, ου, ὁ, proquaestor, Jos. Ant. 14, 10, 13.

'Αντιτάσσω, ττω, van τάσσω, ik rangschik, stel in orde, van krijgslieden, die men in slagorde schaart. Med. overdr. τινί = iemand wederstaan, zich tegen iemand verzetten, hetzij met woorden of daden of de gezindheid, Hand. 18 : 6, Rom. 13 : 2, Jak. 4 : 6, 5 : 6, 1 Petr. 5 : 5.

'Αντιτειχίζω (τειχίζω), een muur tegen bouwen, Philo I, 426, 43, Jos. B. J. 5, 8, 2.

'Αντιφιλονεικέω, disputeeren, Philo I, 72, 36, II, 566, 44, Jos. Ant. 2, 9, 1, B. J. 4, 7, 1.

'Αντιφώνησις, εως, ἡ (ἀντιφωνέω), antwoord, Eus. II, 1185 C.

'Αντιφωνία, ας, ἡ, tegenspraak, Eus. III, 61 C.

'Αντίχαρις, ἡ, dank, wedervergelding, Acta v. Xant. en Polyx. 16, 27.

'Αντλέω, ῶ, ήσω van ἄντλος, het onder in het schip gedrongen zeewater uithozen, water scheppen, Joh. 2 : 8, 9, 4 : 7, 15.

"Αντλημα, τό (ἀντλέω), schepvat, emmer, Joh. 4 : 11, Heracl. 30 : 5.

'Αντοφθαλμέω, ῶ, ήσω, in de oogen zien, gelijk ἀντιβλέπειν, Wijsh. 12 : 14. Overdr. het hoofd bieden, weerstand bieden, τινί, aan iets of iemand, Hand. 27 : 15, Clem. R. 1, 34, Barn. 5, Clem. A. I, 517 C.

'Αντοχυρόω (ὀχυρόω), wederkeerig versterken, Jos. B. J. 1, 18, 2, 3, 7, 23.

"Αντρον, ου, τό, grot, Acta Thomae 40 : 24, 41 : 6.

'Ανύβριστος, ον, niet beleedigd, Philo II, 15, 32, 71, 3. Jos. B. J. 7, 8, 6, Vit. 15. Niet beleedigend, Plut. II, 46 C, 622 B.

Ἄνυδρος, ον, ὁ, ἡ, ου, τό (α priv. en ὕδωρ), zonder water, droog, uitgedroogd, 2 Petr. 2:17, Jud. 12, waterloos, dor, τόπος, ter aanduiding van eene woestijn, Mt. 12:43, Lk. 11:24.

Ἀνύμφευτος, ον, ongehuwd van de maagd Maria. Greg. Nyss. III, 688 C. Ook ἀνυμφής, ές, Greg. Naz. III, 462 A.

Ἀνυπαίτιος, ον, zonder gebreken, zonder blaam, Philo I, 4, 3, 33, 4, II, 605, 20. Athen. Leg. 31.

Ἀνύπαρκτος, in de werkelijkheid niet voorhanden, idealistisch, Test. Abrah. A. 101.

Ἀνυπερήφανος, zich niet boven anderen verheffend, eenvoudig, nederbuigend goed, b. v. van Gods goedheid, Acta van Xant. en Pol. 13, 14.

Ἀνυπερθεσία, ας, ἡ, het niet uitstellen, drift, toorn, Aquil. Ps. 7:7 = ὀργή, θυμός, χόλος.

Ἀνυπερθετέω, ήσω, ik ben vertoornd = χολοῦμαι, Aquil. Ps. 77:21.

Ἀνυπέρθετος, ον (ὑπερτίθημι), niet overgedragen, onmiddellijk, Philo I, 9, 28.

Ἀνυπόδετος, barrevoets, Acta Thom. 77:18, 29:35.

Ἀνυπομόνητος, ον (ὑπομένω), onverdragelijk, Ex. 18:18, Dion. H. II, 1157, 8, Acta Petri 250:2.

Ἀνυπονόητος, ον (ὑπονοέω), niet verdacht, Sir. 11:5. Niet verdenkend. Polyb. 4, 10, 7; 5, 56, 2.

Ἀνυπόστατος, ον, zonder grondslag, Polyb. 1, 5, 3. Zonder substantie, Diogenian. bij Euseb. III, 244 C, Iren. 1, 914. Geen hypostase hebbend, Greg. Naz. 749 C. Onwederstaanbaar, Acta v. Xantippe en Polyxena 5.

Ἀνυπότακτος, ον (ὑποτάσσω), zonder orde, gemengd, verward, Polyb. 3, 36, 4; 3, 38, 4; 5, 21, 4. Niet onderworpen aan, niet ὑποτεταγμένος, Hebr. 2:8, Basil. IV, 260 D. Ongehoorzaam, niet onderworpen, Philo I, 473, 21, 1 Tim. 1:9, Tit. 1:6, 10, Epict. 2, 10, 1; 4, 1, 161, Basil. III, 876 D.

Ἀνυποτίμητος, ον (ὑποτιμάω), niet bestraft, Jos. Ant. 15, 7, 11.

Ἀνύπουλος, ον (ὕπουλος), zonder bedrog, eerlijk, Philo II, 469, 29.

Ἀνυπούλως, zonder bedrog, eerlijk, Epiph. II, 432 E.

Ἀνυποφόρος, niet te verdragen, vreeselijk, rollend van den donder, Test. Abrah. A 101, 102.

Ἀνυστέρητος, ον (ὑστερέω), niet beroofd, geen gebrek aan iets hebbend, vol, Ignat. 708 A, Acta Thom. 84:8.

Ἀνυψόω, ώσω (ὑψόω), verhoogen, opzetten, 2 Ezr. 4:12, Sir. 1:19; 20:28; 46:20. Overdr. verhoogen tegenover ταπεινοῦν, vernederen.

Ἄνω, naar boven, omhoog, Joh. 11:41, Hebr. 2:15; boven, Joh. 2:7, Hand. 2:19, ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω — ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. — M. a. w. ἐν τῷ οὐρανῷ, de hemel in zijne natuurlijke en zedelijke tegenstelling en

afstand met de aarde opgevat, Kol. 3:1, 2: τὰ ἄνω ζητεῖτε, φρονεῖτε. Gal. 4:26: ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ tegenover τῇ νῦν Ἱερουσ. Vs. 25. Fil. 3:14: ἡ ἄνω κλῆσις, vgl. Hebr. 3:1: κλῆσις ἐπουράνιος. Zie onder κλῆσις. Bij Joh. 8:23: ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί wil Stier evenals reeds Origenes het tegenovergestelde κάτω van de Hades als de plaats des verderfs opvatten met een beroep op Mt. 11:23, Ef. 4:9 en תַּחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ Ps. 63:10, Ez. 26:20, Ps. 139:15 enz. In deze tegenstelling ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγώ κτλ. ligt meer dan Joh. 3:31 ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος — ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς opgesloten, nl. niet hier allereerst een gradueel onderscheid (ἐπάνω πάντων ἐστίν), maar de grond voor eene zedelijke tegenstelling. Vgl. het volgende ὑμεῖς ἐκ τούτου τοῦ κόσμου κτλ. Dat evenwel de Hades als de oorsprong of het doel van het menschelijk verderf voorkomt, is zonder parallel. Anders altijd als het einde en het doel daarvan. Vgl. ἄβυσσος.

Ἄνωθεν, van de ruimte, van boven af; tijdelijk: van vroeger, van tevoren. Het verband alleen kan beslissen, in welke beteekenis het voorkomt. 1) Van de ruimte: van boven Mt. 27:51, Mk. 15:38, Joh. 19:23. Zoo overal bij de LXX = מֵעָל, מִמַּעַל, לְמַעְלָה, מִלְמַעְלָה. Overeenkomstig het gebruik van ἄνω is het ook = ἐκ τοῦ οὐρανοῦ met betrekking tot den afstand tusschen hemel en aarde, de verhevenheid van den hemel boven de aarde. Vgl. Job 3:4, 31:2, 28; Ps. 103:11. Zoo Joh. 3:31 ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος tegenover ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς. Joh. 19:11, Jak. 1:17 ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων. Vgl. Xen. Conv. 6, 7: θεοὶ ἄνωθεν φῶς παρέχουσιν. Jak. 3:15, 17 ἡ ἄνωθεν σοφία. — 2) Tijdelijk a) in 't algemeen van vroeger af, van voorheen, b. v. in het noemen van de voorouders, Aristot. Hist. anim. 7, 6 ἐοικότες τοῖς γεννήσασιν ἢ τοῖς ἄνωθεν γονεῦσιν. Vgl. Plat. Tim. 18 D. Ook alleen οἱ ἄνωθεν, de voorvaderen = οἱ πρόγονοι, eveneens bij Aristot. App. Civ. 5, 39 ἡ ἄνωθεν ἐλευθερία τε καὶ δημοκρατία. Zoo Hand. 26:4, 5 τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος τὴν ἀπ' ἀρχῆς γενομένην .... ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι προγινώσκοντές με ἄνωθεν. Daarentegen b) bepaalder: Van begin af aan; zoo dikwijls in de constructie ἄνωθεν ἄρχεσθαι bij een verhaal, de ontwikkeling van eene gedachte enz. dikwijls bij Plat. Dem. Plut. b. v. Plut. Mar. 45, 5 ἱστορεῖ τὸν Μάριον .... ἐν λόγοις γενέσθαι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν πραγμάτων ἄνωθεν ἀρξάμενον. Dem. 21, 160 ἐγὼ καὶ τοῦτο διδάξω, ἄνωθεν δὲ· βραχὺς γάρ ἐστ' ὁ λόγος ὃν λέξω. Zoo Luk. 1:3 παρακολουθεῖν ἄνωθεν. Ook kan c) de verwijzing naar het begin de voorstelling van eenen terugkeer tot het uitgangspunt in zich sluiten, zoodat evenals bij van vorenafaan in onderscheiding van ἐξ ἀρχῆς de gedachte aan eene herhaling daarmeê verbonden wordt, zonder dat daarom ἄνωθεν = πάλιν. Zoo b. v. Dem. 21, 77 βούλομαι δὴ καὶ περὶ ταύτης ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς εἰπεῖν καὶ διηγήσασθαι.... ἔστι δὲ περὶ αὐτῶν βραχὺς ὁ λόγος κἂν ἄνωθεν ἄρχεσθαι δοκῶ. Jos. Ant. 1, 18, 3 δείσας μὴ τῆς προτέρας αὐτῷ φιλίας μηδὲν ὄφελος

γένηται . . . φιλίαν ἄνωθεν ποιεῖται πρὸς αὐτόν. Zoo Gal. 4 : 9 πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν, waar πάλιν de herhaling aanduidt, die door de toevoeging ἄνωθεν nader als eene herhaling van het begin bepaald wordt = weder van meetaf aan. Eveneens Wijsh. 19 : 6: ὅλη ἡ κτίσις ἐν ἰδίῳ γένει πάλιν ἄνωθεν διετυποῦτο. Wanneer πάλιν niet staat, ligt de klemtoon meer op den terugkeer tot het begin. Hiertoe behoort ook Joh. 3 : 3, 7 : ἄνωθεν γεννηθῆναι, vgl. δεύτερον vs. 4. Stob. Floril. 124, 41: πεττείᾳ τινὶ ἔοικεν ὁ βίος, καὶ δεῖ ὥσπερ ψῆφον τινα τίθεσθαι τὸ συμβαῖνον· οὐ γάρ ἐστιν ἄνωθεν βαλεῖν, οὐδὲ ἀναθέσθαι τὴν ψῆφον. Tegen de door Orig. Ulfil. Bengel, Meyer en anderen voorgestane verklaring „van boven af," coelitus, vgl. vs. 12, waar door τὰ ἐπουράνια iets anders bedoeld is dan hier met ἄνωθεν γεννηθῆναι, dat veelmeer tot de ἐπίγεια behoort. Dit beslist ook tegen de bedenking, dat Johannes anders de nieuwe geboorte eene geboorte uit God noemt (1 : 13, 1 Joh. 2 : 29, 3 : 9, 4 : 7, 5 : 1), dat in elk geval zwaarder weegt dan dat ἄνωθεν anders in het Johanneïsch spraakgebruik (driemaal) alleen in plaatselijke beteekenis voorkomt (Lücke, Meyer enz.). Wetstein en na hem Tholuck, dien Grimm volgt, vergelijken Artemidor. Oneirocrit. 1 : 14, wie eene zwangere vrouw heeft en droomt, dat hij uit eene vrouw geboren wordt, voor hem beteekent het: παῖδα αὐτῷ γεννήσεσθαι ὅμοιον κατὰ πάντα· οὕτω γὰρ ἄνωθεν αὐτὸς δόξειε γεννᾶσθαι. Vgl. Mt. 18 : 3 ἐὰν μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδία evenals de uitdrukkingen ἀναγεννᾶν, καινὴ κτίσις 1 Petr. 1 : 3, Tit. 3 : 5 2 Kor. 5 : 17, Just. Mart. Apol. 1 : 61 καὶ ὁ Χς εἶπεν· ἂν μὴ ἀναγεννηθῆτε, οὐ μὴ εἰσέλθητε κτλ. Eveneens de Syr. Kop. Arab. vertalingen.

Ἀνωμάλως ἔχω, onregelmatig, ongesteld zijn, Act. Thom. 45 : 21, 57 : 23, 26, 58 : 3.

Ἀνωνόμαστος, ον, niet te noemen, Just. Apol. 1, 63, θεός = Ἰαώ (יהוה), Tatian. 4. Vgl. Just. Apol. 2, 12, θεὸν τὸν ἀγέννητον καὶ ἄρρητον.

Ἄνωρος, ontijdig, te vroeg, Apoc. Petr. 26.

Ἀνωφέλεια, ας, ἡ (ἀνωφελής), nutteloosheid, onbruikbaarheid, Aquil. Jer. 4 : 14.

Ἀνωφελής, έος, οῦς, ὁ, ἡ, ές, τό, van α priv. en ὠφελέω, onwettig, nutteloos, Tit. 3 : 9, Hebr. 7 : 18.

Ἀνώφοιτος, ον (φοιτάω), opwaarts gaande, Philo I, 35, 30; II, 111, 11; 116, 5; 513, 36.

Ἀξίνη, ης, ἡ (ἄγνυμι, Fut. ἄξω, breken), bijl, gebruikt voor het vellen van boomen, Lk. 3 : 9, Mt. 3 : 10.

Ἄξιος, α, ον (van ἄγω, ἄξω, de schaal naar beneden trekken). a) wegend, gewicht hebbend, met een Gen. het gewicht van iets anders, van gelijke waarde, zooveel waard als: βοὸς ἄξιος, Hom. Il. 23, 885. Met den Gen. van prijs als: ἄξ. δέκα μνῶν; πᾶν τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς (σοφίας) ἐστι, Spr. 3 : 15, 8 : 11, Sir. 26 : 15, οὐκ ἄξια πρὸς τὴν δόξαν

van geen gewicht of beteekenis zijn in vergelijking van de heerlijkheid, Rom. 8:18. **b**) Overeenkomend met *τινός*: *τῆς μετανοίας*, Mt. 3:8, Lk. 3:8, Hand. 26:20, *ἄξια ὧν ἐπράξαμεν*, Lk. 23:41, *ἄξιόν ἐστι*, passend, welvoegelijk. *α*) 2 Thess. 1:3 (4 Makk. 17:8). *β*) Het is de moeite waardig, gevolgd door *τοῦ* cum Acc. c. Inf. 1 Kor. 16:4. **c**) Van iemand, die iets verdiend heeft, iets waardig is, beiden in eenen gunstigen en eenen ongunstigen zin. *α*) In eenen goeden zin met den Gen. van de zaak, Mt. 10:10, Lk. 7:4 (10:7), Hand. 13:46, 1 Tim. 1:15, 4:9, 5:18, 6:1. Gevolgd door den Aor. Inf. Lk. 15:19, 21, Hand. 13:25, Openb. 4:11, 5:2, 4, 9, 12, gevolgd door *ἵνα*, Joh. 1:27, gevolgd door *ὅς*, met een verbum finitum, Lk. 7:4. Het staat alleen, maar het verband maakt duidelijk wat iemand waardig is, Mt. 10:11, 10:13, 22:8, Openb. 3:4. Met een Gen. van den persoon — waardig iemands gezelschap, deelgenootschap, Mt. 10:37, Hebr. 11:38 (*τοῦ θεοῦ*, Wijsh. 3:5, Ignat. ad. Ephes. 2). *β*) In eene ongunstige beteekenis, met een Gen. van de zaak, *πληγῶν*, Lk. 12:48, *θανάτου*, Lk. 23:15, Hand. 25:11 (25), 26:31, Rom. 1:32, absol. Openb. 16:6.

'Αξιόω, *ῶ*, Impf. *ἠξίουν*, Aor. 1 *ἠξίωσα*; Pass. pf. *ἠξίωμαι*, Fut. *ἀξιωθήσομαι*. **a**) goed, juist, recht achten, gevolgd door eenen Inf. Hand. 15:38, 28:22. **b**) Waardig oordeelen, verwaardigen, Lk. 7:7, *τινά τινος* 2 Thess. 1:11; pass. met den Gen. van de zaak, 1 Tim. 5:17, Hebr. 3:3, 10:29.

'Αξίως, bijw., waardig met den Gen. Rom. 16:2, Fil. 1:27, Kol. 1:10, 1 Thess. 2:12, Ef. 4:1, 3 Joh. 6.

'Αξίωμα, *ατος*, *τό*. **a**) Waardigheid, rang, betrekking, Can. Apost. 76, *τῆς ἐπισκοπῆς*, het ambt van bisschop. Const. Apost. 2, 18, 28. **b**) Waardigheidsbekleeder, Apocr. Act. Petr. et Paul. 72. **c**) Waardigheid als een titel, Carth. Can. 6, 50. **d**) Waarde, aanzien, eisch, bewijs, Passio Perpet. 63:11, 67:4.

'Αξιωματικός, *ή*, *όν* (*ἀξίωμα*) eerwaardig. 'Ο *ἀξιωματικός*, een man van aanzien of eer, Plut. II, 617 D, Orig. III, 449 B. Greg. Naz. III, 241 B.

'Αξίωσις, *εως*, *ἡ*, verzoek, bede, request, Polyb. 22, 7, 1, Jos. Ant. 57, 7, 3, Plut. II, 808 D, Martyr. Poth. 1417 A, Eus. II, 325 C. Rang, waardigheid, App. II, 48, 88, 110, 45. I, 731, 19, *οἱ ἐν ἀξιώσει*, Arr. Anab. 3, 26, 4.

"Αξυστος, *ον* (*ξύω*), ongepolijst, ongeschaafd, Orib. 1, 305, 1, Athan. 1, 28 C.

"Αξων, *ονος*, *ὁ*, pad, loop, Spreuk. 2:9, 18; 9:12.

"Αοκνος, *ἡ*, *ον*, rustig, werkzaam, Athen. 4:32.

'Αόρατος, *ον*, niet ziende, onbekend met en ongezien. In de laatste beteekenis van God, Kol. 1:15, 1 Tim. 1:17, Hebr. 11:27, *τὰ ἀόρατα αὐτοῦ* = zijne onzichtbare natuur, Rom. 1:20 *τὰ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα*, Kol.

[illegible] en Hippol.

[illegible] Epiph. I.

[illegible] ik [illegible] Mt. 27:5. [illegible]

[illegible] beenbeelden.

[illegible] 34:7, 1 Kor.

[illegible] strafplaats

[illegible] 15:16, Lk.

[illegible] van eenen

[illegible] Sir. 38:19, Jer.

[illegible] 24:14.

[illegible] 17:23.

[illegible] 721 B.

[illegible] opgeroed.

[illegible] 2 Tim. 2:23.

[illegible] Mk. 9:15, Mk.

[illegible] Clem. R. 620 A.

[illegible] II, 117, 45.

[illegible] Jos. Ant. 6, 6, 2.

[illegible] de palaestra of

[illegible] 1157 A.

[illegible] Macitoa of zorgen

[illegible] Thuc. 2, 61 enz.

[illegible] van hen, die voor waarheid,

[illegible] Polyb. 1, 35, 5, [illegible]

[illegible] van een boom, wanneer

[illegible]

[illegible] H. 6, 6. 2) Geheel

[illegible] ὀφθαλμοῖς αὐτῶν.

'Απαλλάττομαι, heengaan, Ev. v. Petr. 59.

'Απαμφιάζω, άσω (ἄμφια), een kleed of gewaad afnemen, Philo I, 76, 5; 270, 9; 362, 27.

'Απαμφιέννυμι (ἀμφιέννυμι), ontkleeden, Philo I, 117, 30; Plut. II, 516 F.

'Απάνθισμα, ατος, τό (ἀπανθίζω, bloemen afplukken), verzameling van bloemen, quintessence, Iren. 441 B.

'Απάνθρωπως (ἀπάνθρωπος), niet gelijk een mensch iets doet, onmenschelijk, Jos. Ant. 6, 13, 5.

'Απάνουργος, ον (πανοῦργος), onschuldig, eenvoudig, edel, Clementin. 1, 11, λόγοι, Iren. 545 A, Orig. I, 948 D.

'Απαντάω, ῶ, Fut. ἀπαντήσω, ἀπαντήσομαι, Aor. 1 ἀπήντησα, tegemoetgaan, ontmoeten, τινί, Mt. 28:9, Mk. 5:2, 14:13, Lk. 17:12, Joh. 4:51, Hand. 16:16. Van eene vijandige ontmoeting in den krijg, 1 Sam. 22:17, 2 Sam. 1:5, 1 Makk. 11:15, 68, Lk. 14:31.

'Απαντή, ῆς, ἡ = ἀπάντησις, Richt. 4:22, 2 Sam. 15:32, 10:5, 1 Kon. 2:8, 21:27, 2 Kon. 9:18, 21.

'Απάντησις, εως, ἡ (ἀπαντάω), ontmoeting, 1 Sam. 16:4, לִקְרַאת, 1 Ezr. 1:23, Mt. 25:1, 6, Hand. 28:15, 1 Thess. 4:17.

'Απάνωθεν = ἀπὸ ἄνωθεν, van over, Richt. 16:20, 2 Sam. 11:20, 20:21, 2 Kon. 10:31, Symm. Spreuk. 24:18.

"Απαξ, bijw. ééns, eenmaal. a) In 't algemeen, 2 Kor. 11:25, Hebr. 9:26 enz., 1 Petr. 3:20, ἔτι ἅπαξ, Hebr. 12:26 enz., ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, Hebr. 9:7. b) Eens voor al evenals het Lat. semel van wat zóó gedaan is dat het nooit herhaling behoeft, Hebr. 6:4, 10:2, 1 Petr. 3:18, Jud. 3, 5. c) Καὶ ἅπαξ καὶ δίς duidt een bepaald aantal aan (het dubbele καί geeft nadruk aan de herhaling, beiden ééns en wederom), tweemaal 1 Thess. 2:18. Fil. 4:16. Aan den anderen kant beteekent ἅπαξ καὶ δίς verscheidene malen, herhaaldelijk, Neh. 13:20, 1 Makk. 3:30.

'Απαξαπλῶς (ἅπαξ, ἁπλῶς), bijw. omnino, in 't algemeen, in een woord Lucian. 1, 551, Clementin. 11, 32, Tatian. 853 C, Orig. 1, 697 A, 880 C.

'Απαράβλητος, ον (παραβάλλω), onvergelijkelijk, Philo II, 509, 8, Hippol. 600 C, Orig. II, 1168 B.

'Απαράθετος, ον (παρατίθημι) = ἀπαράβλητος, Pseud. Ignat. 784 A, Orig. 7, 181, Basil. 1, 569 A, Greg. Nyss. 1, 765 C.

'Απαράθραυστος, ον (παραθραύω), onwederlegbaar, Eus. II, 941 B, Pseud. Athan. IV, 1585 A.

'Απαρακολουθησία, ας, ἡ, onwetendheid, Epiph. I, 1021 C.

'Απαρακολούθητος, ον, onwetend, Epiph. I, 893 B.

'Απαράλλακτος, ον (παραλλάσσω), geheel gelijk, Philo I, 370, 31,

Hippol. Haer. 240, 43, Orig. I, 492 B. — Παύλου, geheel gelijk Paulus, onveranderd, Athen. 19 : 2.

Ἀπαραλλάκτως, nauwkeurig, Esth. 3 : 10, 13, Athen. 1, 47.

Ἀπαραλογίστως, bijw. zonder te bedriegen, Const. Apost. 2, 25.

Ἀπαραμίκτως (παραμίγνυμι), bijw. zonder vermengd te zijn, Orig. IV, 232 D, τοῦ ψεύδους.

Ἀπαραμίλλητος, ον (παραμιλλάομαι), onvergelijkelijk, Jos. Ant. 8, 7, 3, Just. Or. 5.

Ἀπαράμονος, overgaand, onbestendig, Act. Thom. 72 : 23.

Ἀπαραπόδιστος, ον (παραποδίζω), onverhinderd, 3 Makk. 6 : 28, Orig. III, 812 A.

Ἀπαρασκεύαστος, ον (παρασκευάζω), onvoorbereid, 2 Kor. 9 : 4 (Xen. Cyr. 2, 4, 15, An. 1, 1, 6, Jos. Ant. 4, 8, 41), bijw. ἀπαρασκευάστως (Aristot. Rhet. Alex. 9, p. 1430ª 3), Clem. Hom. 32, 15.

Ἀπαραίτητος, onverbiddelijk, Arist. 102 : 6.

Ἀπαρέσκω, niet tevreden of voldaan zijn met iets, Hippol. Haer. 32, 24, ἅπαντα, 524, 26.

Ἀπαῤῥησίαστος, ον (παῤῥησιάζομαι), beroofd van vrijheid, Polyb. 23, 12, 2, 3, Philo II, 428, 22, Jos. B. J. 4, 5, 4, Basil. III, 296 B. Niet vrij sprekend, actief, Cic. Attic. 9, 2.

Ἀπαρτάω, hangen, Jos. Ant. 12, 5, 4. Scheiden, Dion. H. VI, 1022, 12.

Ἀπάρτησις, εως, ἡ, het ophangen, afhankelijkheid, Clem. A. I, 553 A, 2. Scheiding, Philo I, 209, 3, 415, 13.

Ἀπάρτι of liever ἀπ' ἄρτι, van nu aan, sedert, Mt. 23 : 39, 26 : 29, 64 (Lk. 22 : 69, ἀπὸ τοῦ νῦν), Joh. 1 : 52, 13 : 19, 14 : 7, Openb. 14 : 13. De LXX heeft het niet, maar vertaalt מֵעַתָּה door ἀπὸ τοῦ νῦν. Ἀπαρτί (oxytonon), dat de klassieken gebruiken, heeft eene andere beteekenis, nl. geheel, nauwkeurig.

Ἀπαρτία, ας, ἡ (ἀπαρτάω) = ἀποσκευή, bagage, goederen, Num. 10 : 12, Deut. 20 : 14, Judith 2 : 17.

Ἀπάρτισμα, ατος, τό (ἀπαρτίζω), volmaking, Ignat. 705 A, Symm. 1 Kon. 7 : 9.

Ἀπαρτισμός, οῦ, ὁ (ἀπαρτίζω, voltooien), voltooiing, Lk. 14 : 28.

Ἀπαρχή, ῆς, ἡ, eersteling, Didache 13 : 3.

Ἅπας, ασα, αν (van ἅμα of liever ἀ, Skr. sa, en πᾶς), sterker dan πᾶς, geheel en al. Het wordt òf geplaatst vóór een zelfstnw, dat het artikel heeft, als Lk. 3 : 21, 8 : 37, 19 : 37, òf daarna geplaatst als Mk. 16 : 15 (εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα in alle deelen van de wereld), Lk. 4 : 6, 19 : 48. Absoluut gebruikt in het manlijk geslacht als Mt. 24 : 39, Mk. 11 : 32, Lk. 3 : 16, 5 : 26, 9 : 15, Jak. 3 : 2. In het neutrum Mt. 28 : 11, Lk. 5 : 28, Hand. 2 : 44, 4 : 32, 10 : 8, 11 : 10, Ef. 6 : 13; ééns bij

Joh. 4:25, Hand. 2:7 L. T., ἅπαντες ὑμεῖς Gal. 3:28 T. Tr. Zelden bij Paulus, het meest bij Lukas.

'Ἀπαστάζομαι, Aor. 1 ἠπασπασάμην, afscheid nemen, iemand vaarwel zeggen, groeten, τινά, Hand. 21:6.

'Ἀπαταιών = ἀπατεών, bedrieger, Act. Petr. 130:2.

'Ἀπατάω, ῶ, Aor. 1 pass. ἠπατήθην, bedriegen, misleiden, om den tuin leiden, Jak. 1:26, τινά τινι, iemand met iets, Ef. 5:6, pass. 1 Tim. 2:14, vgl. Gen. 3:13.

'Ἀπάτη, ης, ἡ, bedrog, misleiding, Kol. 2:8, τοῦ πλούτου, Mt. 13:22, Mk. 4:19, τῆς ἀδικίας, 2 Thess. 2:10.

'Ἀπατηλός, bedriegelijk, Act. Petr. 241:14.

'Ἀπάτωρ, ορος, ὁ, ἡ (πατήρ), een woord, dat bijna dezelfde soort beteekenissen heeft als ἀμήτωρ, zonder vader, wiens vader in de geslachtslijsten niet genoemd wordt, Hebr. 7:3.

'Ἀπαύγασμα, ατος, τό, afschijnsel, Tat. Or. 17:2.

'Ἀπαυθαδιάζω (αὐθαδιάζω), stout of onbeschaamd spreken of handelen, Philo II, 441, 31, Greg. Naz. III, 529 B, Med. = actief, Jos. B. J. 5, 9, 3, Plut. II, 766 C, Cels. bij Orig. I, 1288 B, Eus. VI, 161 A.

'Ἀπαυτοματίζω (αὐτοματίζω), vanzelf voortbrengen, Philo II, 131, 38; 217, 12 σθαι. Plut. II, 717 B. Vanzelf opkomen, Philo I, 93, 26, Orib. II, 66, 11.

'Ἀπαυχενίζω (αὐχενίζω), de keel afsnijden, slachten, Diod. II, 529, 58. Philo II, 372, 23, τινά, loslaten, afbrokkelen, wederspannig zijn, Philo I, 305, 16; 413, 11, II, 20, 42, τῶν νόμων.

'Ἀπαφητός, ον (ἀφάω), bevoeld, aangeraakt, onderzocht, Sibyll. 7, 129.

'Ἀπεῖδον (ἀπό en εἶδον), Aor. 2 van ἀφοράω. Van iets af en naar iets anders zien. Van eenen bepaalden afstand of onder bepaalde omstandigheden zien, opmerken. Ὡς ἂν ἀπίδω, (L. T. Tr. WH. ἀφίδω) τὰ περὶ ἐμέ Fil. 2:23.

'Ἀπείθεια (WH. ία), ας, ἡ, ongehoorzaamheid. Niet bij de LXX. In het N. T. overeenkomstig het gebruik van het werkwoord. Het zich tegen het woord en den wil Gods verzettend ongeloof, sterker dan het synonieme ἀπιστία (Hebr. 3:18, 19). Vgl. Deut. 9:23: ἠπειθήσατε τῷ ῥήματι κυρίου ... καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ. Vandaar οἱ υἱοὶ τῆς ἀπειθείας, Ef. 2:2, 5:6, Kol. 3:6. Anders nog Hebr. 4:6, 11, Rom. 11:3, 30.

'Ἀπειθέω, ongehoorzaam zijn, tegenover πείθομαι, zich laten overreden, gehoorzamen. Plut. Phaedr. 271, B: ἡ μὲν πείθεται, ἡ δὲ ἀπειθεῖ. Vgl. Rom. 2:8: ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ. Hand. 17:5: οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι, tegenover vs 4 καί τινες ἐξ αὐτῶν ἐπείσθησαν. 19:9: ὡς δέ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπείθουν, tegenover vs. 8, πείθων τὰ περὶ τῆς βασ. τ. θ. Vandaar de schoone tegenstelling 1 Petr. 3:1: ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ — ἄνευ λόγου κερδηθήσονται. Het komt

bij de LXX zeer dikwijls voor, in het N. T. gewoonlijk van hen, die zich aan het woord Gods onttrekken, niet alleen aan zijnen wil en zijn gebod ongehoorzaam zijn, Joz. 5:6, Deut. 1:26, maar ook zijn heil niet aannemen. Vgl. Jez. 36:5: ἐπὶ τινὰ πέποιθας ὅτι ἀπειθεῖς μοι; Deut. 9:23: ἠπειθήσατε τῷ ῥήματι κυρίου — καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ. (Vandaar = geen vertrouwen hebben, Sir. 41:2: ἀπειθοῦντι καὶ ἀπολωλεκότι ὑπομονήν). Hebr. 4:6, 1 Petr. 4:17. Het sluit in zich alle betrekkingen van de verhouding tot God, Deut. 9:7: ἀπειθοῦντες διετελεῖτε τὰ πρὸς κύριον. Vandaar de tegenstelling πιστεύειν, Joh. 3:36: ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱόν tegenover ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ. Hand. 14:1: ὥστε πιστεῦσαι πολὺ πλῆθος, vs. 2: οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι, 1 Petr. 2:7: ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν — ἀπειθοῦσι δέ. Hebr. 3:18, vgl vs. 19. Vgl. ὑπακοὴ πίστεως, Rom. 1:5. Men moet dit niet als eene zwakkere beteekenis van het woord beschouwen, maar het ongeloof wordt hierdoor als het verzet tegen Gods wil gekenmerkt. Vgl. Jez. 65:2. Rom. 10:21: ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. Rom. 11:31: ἠπείθησαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, tegen welk verzet πείθειν of πείθεσθαι overstaat. — Met opgaaf van het object der betrekking door den Dat. Joh. 3:36 τῷ υἱῷ. Rom. 11:30 τῷ θεῷ. 1 Petr. 2:8, 3:1 τῷ λόγῳ. 4:17 τῷ εὐαγγ. Rom. 2:8 τῇ ἀληθείᾳ. Rom. 11:31 τῷ ἐλέει. Absoluut Hand. 14:2, 17:5, 19:9, Rom. 10:21, 15:31, Hebr. 3:18, 11:31, 1 Petr. 2:7, 3:20. Ἀπιστεῖν komt zeldzamer voor, daarentegen ἄπιστος ἀπιστία meer dan ἀπειθής, ἀπείθεια. Bij de LXX is het op de aangehaalde plaatsen = מרה, evenals ook Jez. 50:5, 63:10, Deut. 32:51. = לֹא שׁמע Joz. 5:6. = מרד Jez. 36:5. = סרר Jez. 65:2, Hoz. 9:15.

Ἀπειθής, ές, ongehoorzaam, die zich niet laat overreden, hard, b. v. κακὸς καὶ ἀπειθὴς χῶρος van de onderwereld, Ath. 13, 597 B, wanneer het hier niet in actieve beteekenis staat: niet uitlokkend, zooals wij het somtijds vinden. Hand. 26:29, Rom. 1:30, 2 Tim. 3:2. Zonder nadere bepaling bij de LXX van hem, die den wil en de openbaring Gods weerstaat of weerstreeft (zie ἀπειθεῖν) = מֹרֶה, Num. 20:10: ἀκούσατέ μου οἱ ἀπειθεῖς, toespraak van Mozes tot het morrende volk bij de steenrots. Jer. 5:23: τῷ λαῷ τούτῳ ἐγενήθη καρδία ἀνήκοος καὶ ἀπειθής, καὶ ἐξέκλιναν. Vgl. Jez. 30:9, Zach. 7:12. סֹרֵר, Deut. 21:18. — Sir. 16:6: ἔθνος ἀπειθές parallel συναγωγὴ ἁμαρτωλῶν. Sir. 47:21. — Eveneens in het N. T. Lk. 1:17: ἐπιστρέψαι ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων. Tit. 1:16, 3:3.

Ἀπεικασία, ας, ἡ, beeld, afbeelding, Act. Thom. 11:1.

Ἀπεικονίζω (εἰκονίζω), modelleeren, vormen naar, Philo, I, 4, 5; 106, 37, 37; 154, 10, Clem. A. I, 257 A, Basil. III, 477 C.

Ἀπεικόνισμα, ατος, το, gelijkenis, Philo I, 4, 9; 33, 25; Theophil. 1, 10, Clem. A. II, 440 A, Basil. III, 477 C.

'Απειλέω, ήσω, dreigen, bedreigen, 1 Petr. 2:23, Hand. 4:17.

'Απειλή, ῆς, ἡ, de dreiging, bedreiging, Hand. 4:17, 29, 9:1, Ef. 6:9.

"Απειμι (εἰμί zijn), afwezig zijn, 1 Kor. 5:3, 2 Kor. 10:1, 11, 13:2, 10, Kol. 2:5, Fil. 1:27, tegenover πάρειμι.

"Απειμι (εἶμι, ik zal gaan), weggaan, vertrekken, Hand. 17:10.

'Απεῖπον (εἶπον, Aor. 2 van het verouderde ἔπω). 1) Uitspreken, verklaren (Hom. Il. 7, 416, ἀγγελίην ἀπέειπεν, 9, 309, τὸν μῦθον ἀποειπεῖν). 2) Verbieden, 1 Kor. 11:2. 3) Opgeven, afstand doen, met den Acc. van de zaak, Job 10:3 (voor מָאַס). In dezelfde beteekenis Aor. 1 med. ἀπειπάμην, 2 Kor. 4:2 (zie WH. App. p. 164). Zoo ook Hdt. 1, 59, 5, 56, 7, 14.

'Απειραγαθέω, ήσω (ἀπειράγαθος), onbekend zijn met hetgeen goed is. Epiph. II, 472 C.

'Απειραγαθία, ας, ἡ, onbekendheid met hetgeen goed is. Esth. 8, 13, 8.

'Απείραστος, ον, adj. verb. meermalen bij Jozefus (B. J. 5, 9, 3, 7, 8, 1). In het gewone Grieksch ἀπείρατος in de beteekenis: niet verzocht of beproefd (πειράζειν τι), b. v. οὐδὲν ἀπείρατον ἦν, niets bleef onbeproefd, Dem. 18, 239; verder = onervaren (πειράομαι, πεπείραμαι, zie πειράω), onkundig. 'Απείραστος bij Heliod. van eene niet aangeraakte, kuische maagd. Anders bij Jozefus ook = onervaren. Daarentegen Maxim. Conf. 1, 8 b, παντελῶς ὀδύνης ἀπείραστος, „qui tentari non potest." Vgl. Cic. „animi valentes morbo tentari non possunt, corpora possunt." In facultatieve beteekenis ook Jak. 1:12: ὁ γὰρ θς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα — in tegenstelling met vs. 11 μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν, vgl. onder πειράζει = niet te verzoeken. Vgl. Ignat. ad Philipp. 11: πῶς πειράζει τὸν ἀπείραστον, ἐπιλαθόμενος τοῦ νομοθέτου παρακελευομένου· ὅτι οὐκ ἐκπειράσεις κύριον τὸν θεόν σου; Phot. c. Manich. 4, 225: πειράζειν ἐπιχειρήσασι τὸν ἀπείραστον.

'Απειρόγαμος, ον (γάμος), niet gehuwd. Van Maria Eus. VI, 640 D, IV, 881 C: κόρη. Greg. Naz. III, 460 A, Cyrill. A X, 988 A.

'Απειρομεγέθης, ες (μέγεθος), van onbepaalde grootte, Cleomed. 54, 23, Philo I, 505, 12.

'Απειροπλάσιος, ον (πλάσιος), onbepaald meer, Orig. III, 1177 B.

'Απειρόπλουτος, ον (πλοῦτος), zeer rijk, Eus. IV, 825 B.

"Απειρος, ον (πεῖρα ondervinding), onervaren, zonder ondervinding van, met den Gen. van de zaak, Hebr. 5:13.

'Απεκδύομαι, Aor. 1 ἀπεκδυσάμην, zijne kleederen afleggen, zich uitkleeden. Overdr. Kol. 2:15: τὰς ἀρχάς = de overheden uitkleeden, ze als overwonnelingen van hare wapenrusting ontdoen, ontwapenen, Kol. 3:9: τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, Jos. Ant. 6, 14, 2: ἐσθῆτα, Hippol. Haer. 44, 18: σῶμα, Orig. I, 897 B.

Ἀπέκδυσις, εως, ἡ (ἀπεκδύομαι), het afleggen of uitdoen van de kleederen, overdr. τοῦ σώματος τῆς σαρκός, Kol. 2 : 11. Pseud. Athan. IV, 140 C.

Ἀπεκλογή, ῆς, ἡ, verwerping, teg. ἐκλογή. Clem. A. I, 1357 C.

Ἀπέκτασις, εως, ἡ (ἀπεκτείνω), het uitspreiden, Job 36 : 29.

Ἀπέλασις, εως, ἡ, het wegdrijven. Orig. IV, 657 B, Epiph. I, 893 D.

Ἀπελαύνω, Aor. 1 ἀπήλασα, wegdrijven, Hand. 18 : 16.

Ἀπελεγκτής, οῦ, ὁ = ὁ ἀπελέγχων, wederlegger, Oenom. bij Eus. III, 436 C.

Ἀπελεγμός, οῦ, ὁ (ἀπελέγχω, ἐλεγμός), berispen, berisping, minachting, ἐλθεῖν εἰς ἀπελεγμόν, in minachting komen, Hand. 19 : 27.

Ἀπελέγχω, overtuigen, wederleggen, Act. Petr. 80 : 12.

Ἀπέλεγξις, εως, ἡ, wederlegging, Eus. IV, 797 A.

Ἀπελέκητος, ον (πελεκάω), ongehouwen, ruw, 1 Kon. 6 : 2, 10 : 12.

Ἀπελευθεριάζω (ἐλευθριάζω), vrij zijn, Philo I, 21, 11, 2, 31, 5 enz.

Ἀπέλλης (beter Ἀπελλῆς), οῦ, ὁ, Apelles, de eigennaam van een Christen, Rom. 16 : 10. Een Gnostiek, Rhodon 1333 A, Hippol. Haer. 846, 23, Tertull. II, 18 B, 335 B, Orig. II, 165 A, 1265 A, Theod. IV, 376 C.

Ἀπεμφαίνω (ἐμφαίνω), onwaarschijnlijk, absurd zijn. Ἀπεμφαίνει = het is onwaarschijnlijk, Orig. 1, 537 A, τὸν θεὸν νομίζειν εἰσάγειν τινὰ εἰς πειρασμόν.

Ἀπέναντι (ἀπό en ἔναντι). Tegenover τοῦ τάφου, Mt. 27 : 61, Mk. 12 : 51. In 't gezicht van, voor, Mt. 21 : 2, 27 : 24 (L. Tr. WH. κατέναντι), Hand. 3 : 16, Rom. 3 : 18 (Ps. 35 [36] : 2). In strijd met, tegen τῶν δογμάτων Καίσαρος, Hand. 17 : 7.

Ἀπεναντίον, bijw. voor, tegenover, Jozua 22 : 29; Hoogl. 6 : 4 τινός.

Ἀπενεόομαι (ἐνεός), sprakeloos worden, Theodtn. Dan. 4 : 16, Athan. II, 957 A.

Ἀπεντρέπομαι (ἐντρέπω), minachten, geringschatten, Orig. VII, 321 A.

Ἅπερ = ἅτε. Just. Tryph. 8.

Ἀπεραντολογία, ας, ἡ, het eindeloos spreken, Cic. Att. 12, 9, Lucian. 1, 373.

Ἀπεραντολόγος, ον (ἀπέραντος, λέγω), eindeloos sprekend, Philo I, 216, 17.

Ἀπέραντος, ον (περαίνω, doorgaan, eindigen, vgl. ἀμάραντος), eindeloos, zonder einde, Job 36 : 26, 3 Makk. 2 : 9, 1 Tim. 1 : 4.

Ἀπερινόητος, ον, onbegrijpelijk, Athen. 36 : 11.

Ἀπερίσπαστος, ον (περισπάω), niet afgetrokken, onbelemmerd, Wijsh. 16 : 11, Polyb. 2, 67, 7; 4, 32, 7; Ignat. 661 A, Athen. 78 : 30.

Ἀπερισπάστως, adv. (περισπάω), niet afgetrokken, onbelemmerd, 1 Kor. 7 : 35.

'Απερίτμητος, ον, onbesneden, LXX = עָרֵל. Zie onder ἀκροβυστία. Het woord schijnt van Joodsch-Alexandrijnschen oorsprong te zijn, daar wij het in het gewone Grieksch eerst bij Plutarchus vinden „De amore prolis" 3 (495, c) = onverminkt. Het gebruik komt overeen met de tweevoudige beteekenis der besnijdenis, daar het allereerst a) met het oog op zijne beteekenis voor de geschiedenis des heils de niet-Israelietische volken aanduidt en uitdrukt, dat die volken niet tot Israel behooren. Vgl. Gen. 17 : 14, Ex. 12 : 48, Richt. 14 : 3, 15, 18, 1 Sam. 14 : 6, 17 : 26, 36; 31 : 4 enz., Esth. 4 : 12, 1 Makk. 1 : 48, 2 : 46. Vgl. vooral Ez. 28 : 10, 31 : 18. b) Met het oog op de symbolische beteekenis der besnijdenis Lev. 26 : 41, καρδία ἀπ., Jer. 9 : 25 ἀπ. τῇ καρδίᾳ, zooals ook Ezech. 44 : 7, 9. — Jer. 6 : 10 ἀ. ὦτα. Diensvolgens in het N. T. Hand. 7 : 51: σκληροτράχηλοι ἀπερίτμητοι καρδίαις καὶ τοῖς ὠσίν. — Acta Petri 118 : 6, 188 : 13.

'Απερίτρεπτος, ον (περιτρέπω) omgedraaid, omgekeerd, Plut. II, 983 C, Symm. Ps. 95 : 10.

'Απερίφρακτος, ον (περιφράσσω), niet rondom beschermd, verdedigd, Ephr. III, 212 E.

'Απερυθριάω, άσω, niet meer schaamteloos zijn, Athen. 45 : 11.

'Απέρχομαι, Fut. ἀπελεύσομαι, Aor. 2 ἀπῆλθον; weggaan, vertrekken. 1) Eigenlijk, a) absol. Mt. 13 : 25, 19 : 22, Mk. 5 : 20, Lk. 8 : 39, 17 : 23, Joh. 16 : 7 enz. Ptcp. ἀπελθών met Indic. of Subj. of andere verba in den verleden tijd: gaan (weg) enz. Mt. 13 : 28, 46, 18 : 30, 25 : 18, 25, 36 : 36, 27 : 5, Mk. 6 : 27 (28), 37, Lk. 5 : 14. b) Met aanwijzing van de plaats waarheen of den persoon, tot wien of van wien men vertrekt: εἰς met den Acc. van de plaats, Mt. 5 : 30, 14 : 15, 16 : 21, 22 : 5, Mk. 6 : 36, 9 : 43, Joh. 4 : 8, Rom. 15 : 28 enz.; εἰς ὁδὸν ἐθνῶν Mt. 10 : 5; εἰς τὸ πέραν Mt. 8 : 18, Mk. 8 : 13; ἐπί met den Acc. van de plaats Lk. 23 : 33, 24 : 24; ἐπί met den Acc. van de bezigheid, welke men gaat verrichten: ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ Mt. 22 : 5, ἐκεῖ Mt. 2 : 22, ἔξω met den Gen. Hand. 4 : 15, πρός τινα Mt. 14 : 25, Openb. 10 : 9, ἀπό τινος Lk. 1 : 38, 8 : 37. Hebraïstisch (vgl. הָלַךְ אַחֲרֵי) ἀπέρχ. ὀπίσω τινός, weggaan om iemand te volgen, achter iemand gaan, overdr. zijne partij volgen, iemand als leider volgen: Mk. 1 : 20, Joh. 12 : 19; in denzelfden zin ἀπέρχ. πρός τινα Joh. 6 : 68, Xen. An. 1, 9, 16 (29). Gebruikt van hen, die iemand voor slechte doeleinden zoeken, Jud. 7. Lexicografen (die Suidas volgen ἀπέλθῃ· ἀντὶ τοῦ ἐπανέλθῃ) kennen ten onrechte aan ἀπέρχεσθαι de gedachte toe van terugkeeren, op het dwaalspoor geleid door het feit, dat *weggaan* dikwijls tegelijk *teruggaan* is. Maar waar dit het geval is, is dit duidelijk door het verband als Lk. 7 : 24, of door een toevoegsel als εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, Mt. 9 : 7, Mk. 7 : 30, πρὸς ἑαυτόν Lk. 24 : 12, Joh. 20 : 10, εἰς τὰ ὀπίσω Joh. 6 : 66, 18 : 6.

2) Overdr. van verdwijnende kwalen en smarten Mk. 1:42, Lk. 5:13 (ἡ λέπρα ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ), Openb. 9:12, 11:14. Van goede dingen, die van iemand weggenomen worden, Openb. 18:4, of van eenen verdwijnenden staat van zaken Openb. 21:1, 4. Van een bericht, dat voorgaat of zich verspreidt εἰς Mt. 4:24.

Ἀπευδοκέω (εὐδοκέω), geen genoegen in iets vinden, verwerpen, Hippol. Haer. 256, 17, ταῦτα.

Ἀπευθανατίζω, ίσω (εὐθάνατος), eervol sterven, 2 Makk. 6:28.

Ἀπέχθομαι = ἀπεχθάνομαι, Fut. ἀπεχθήσομαι. Gehaat zijn. Ἀπηχθισμένος = ἀπηχθημένος, hatelijk, hatend, Cyrill. A. I, 161 B, 1060 A, II. 304 C. Oververmoeid ἀπηχθισμένος behoort tot ἀπάχθομαι. Philo II, 288, 46.

Ἀπέχω (Impf. ἀπεῖχον). 1) Trans. a) Terughouden, afhouden, verhinderen (Hom. Il. 1, 97, 6, 96). b) Ten volle hebben, ontvangen hebben (wat men recht had te verwachten of te vragen; vgl. ἀποδιδόναι, ἀπολαμβάνειν) τινά, Filem. 15, μισθόν Mt. 6:2, 5, 16, παράκλησιν Lk. 6:24, πάντα Fil. 4:18. Vandaar c) ἀπέχει, impers. het is genoeg, voldoende Mk. 14:41. 2) Weg, afwezig zijn, ἀπό Lk. 7:6, 24:13, Mt. 14:24. Tr. txt. WH. txt., 15:8, Mk. 7:6 (Jez. 29:13). 3) Medium zichzelven afhouden, onthouden ἀπό τινος van iets, Hand. 15:20, 1 Thess. 4:3, 5:22 (Job 1:1, 2:3, Ezech. 8:6), τινός Hand. 15:29, 1 Tim. 4:3, 1 Petr. 2:11.

Ἀπηρυθριασμένως (ἀπερυθριάω), onbeschermd, onbescheiden, Iren. 1, 27, 2.

Ἀπιστέω, een ἄπιστος zijn en als zoodanig handelen en wel 1) overeenkomstig het passieve πιστός, ἀπ., onbetrouwbaar zijn, trouweloos zijn, trouw breken, zoo evenwel zelden Xen. An. 2, 6, 19 van ongehoorzame soldaten, 6, 4, 13 ὡς ἀπιστοῦντας Λακεδαιμονίοις καὶ ἀνόμους ὄντας. Hell. 5, 2, 1: τούτους κολάσαι καὶ κατασκευάσαι ὡς μὴ δύναιντο ἀπιστεῖν. Conviv. 4, 48. Dikwijls bij de treurspeldichters en Plato = ongehoorzaam zijn; ook Plut. Them. 12, 7, zoo niet bij Polybius. Hiertoe zou 2 Tim. 2:13 kunnen behooren: εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει, daar de subjecten πιστεύοντες zijn, bij wie slechts gevraagd kan worden, of zij in het geloof blijven, derhalve trouw in het geloof zijn, terwijl evenwel Rom. 3:3: εἰ ἠπίστησάν τινες; ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργῆσαι; in elk geval tot N° 2 behoort. Want hoewel vgl. met vs. 2 ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ de beteekenis: „de trouw breken, niet beantwoorden aan het vertrouwen" voor de hand zou liggen, staat toch de kwestie volgens het onder πίστις gezegde zoo: Israels אֱמוּנָה of trouw moest tot πίστις in den Nieuw-Testamentischen zin worden en is het niet geworden. Vandaar dat waar evenals hier van hunne ἀπιστία tegenover het evangelie sprake is, beteekent ἀπιστία ongeloof en ἀπιστεῖν zich ongeloovig gedragen. Wanneer men evenwel bedenkt, dat toch ook 2 Tim. 2:13

εἰ ἀπιστοῦμεν terugslaat op πιστὸς ὁ λόγος vs. 12 en aan de erkenning of niet erkenning van dezen λόγος π. gedacht wordt, zal men ook hier ἀπιστεῖν moeten verklaren door *niet gelooven*, waartegenover de trouw van God dan zóó staat als Rom. 3 : 3. Het onderscheid is dan dit, dat 2 Tim. 2 : 13 niet aan het grondleggend, maar aan het zich openbarend geloof gedacht wordt evenals in de Openb. en den brief aan de Hebreërs. Daarmeê valt voor het N. T. de aansluiting aan het passieve πιστός weg, die in 't algemeen aan het geheele Bijbelsche Grieksch vreemd is. Alleen de Sin. leest Sir. 1 : 28 (25) μὴ ἀπιστήσῃς φόβῳ κυρίου i. p. v. ἀπειθήσῃς A B. De opgaaf van Schleusner, dat Aq. Symm. Theodtn. Ps. 25 : 3 ἀπιστοῦντες i. p. v. ἀνομοῦντες der LXX hadden, is onjuist [1]).

2) Overeenkomstig het actieve πιστός beteekent het a) zich niet vertrouwelijk gedragen, wantrouwen, Xen. Cyrop. 6, 4, 15: τοὺς μὲν πιστεύοντας ἀλλήλοις — τοὺς δὲ ἀπιστοῦντας. Zoo meermalen bij Polyb. Plut. Philo, bij wie ook het passivum = geen vertrouwen vinden, evenwel niet in het Bijbelsche Grieksch. In dit Grieksch steeds b) niet gelooven in den zin van μὴ πιστεύειν bij de LXX, Philo en het N. T. Zoo ook het meest in het gewone Grieksch overeenkomstig het onder πιστός opgemerkte, dat het middel van het πιστωθῆναι het woord was. Zie onder πιστεύω. Terwijl de LXX steeds οὐκ ἐπίστευσαν en dergelijke uitdrukkingen bezigen, vinden wij ἀπιστεῖν — en dat steeds in godsdienstige beteekenis — Wijsh. 1 : 2: εὑρίσκεται ὁ κύριος τοῖς μὴ πειράζουσιν αὐτόν, ἐμφανίζεται δὲ τοῖς μὴ ἀπιστοῦσιν αὐτῷ (vgl. Hebr. 11 : 6); 10 : 7, 18 : 13, 2 Makk. 8 : 13: ἀπιστοῦντες τὴν τοῦ θεοῦ δίκην (over de constr. zie πιστεύω b), evenals het pass. met pers. subject Wijsh. 12 : 17: ἰσχὺν ἐνδείκνυσαι ἀπιστούμενος ἐπὶ δυνάμεως τελειότητι. Zoo ook meestal bij Philo, b. v. met betrekking tot de wonderen in de woestijn De Mos. II, 114, 36: εἰ δέ τις τούτοις ἀπιστεῖ, θεὸν οὔτ' οἶδεν οὔτ' ἐζήτησε πώποτε. Absoluut daar 175, 25: οὐκ ἐνδοιάζουσι μόνον ἀλλὰ καὶ ἀπιστοῦσιν. In het N. T. ééns met eenen pers. Dat. Lk. 24 : 11. Anders alleen staand Lk. 24 : 41: ἔτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, Mk. 16 : 11. Van de ontkenning van het voor het evangelie geëischte geloof Mk. 16 : 16: ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται. Hand. 28 : 24. Bij Rom. 3 : 3 en 2 Tim. 2 : 13 zie boven. Meermalen ἀπειθεῖν, dat de verwerping van het evangelie op den voorgrond stelt, terwijl ἀπιστεῖν ook van een enkel persoon staat. Vgl. Lk. 24 : 11, 41, Mk. 6 : 11, 2 Tim. 2 : 13, vgl. ἄπιστοι van de heidenen, niet zoozeer inzoover zij het evangelie verworpen hebben, maar inzoover zij niet tot de πιστεύοντες behooren, hoewel het evangelie verkondigd wordt. — Vgl. voor het ge-

1) Op de vorige bladzijde leze men: r. 13, v. b. ἀπέχω, r. 23 onbeschaamd, r. 35 μὴ ἡ ἀπιστία . . . καταργήσει,

bruik van *ἀπιστεῖν* in godsdienstigen zin bij Plut. onder *δεισιδαίμων* en *πιστεύω*.

Ἀπιστία, ας, ἡ, 1) overeenkomende met het passieve *πιστός*, trouweloosheid, onbetrouwbaarheid, Xen. An. 3, 2, 4: *ὁρᾶτε μὲν — τὴν βασιλέως ἐπιορκίαν καὶ ἀσέβειαν, ὁρᾶτε δὲ τὴν Τισσαφέρνους ἀπιστίαν*. Plat. Isocr. Plut. Meermalen bij Philo b. v. Legg. spec. II, 271, 44: *οὐ γὰρ πίστεως ἡ πολυορκία τεκμήριον, ἀλλ' ἀπιστίας ἐστι παρὰ τοῖς εὖ φρονοῦσιν*. De dec. orac. II, 208: *τὸ μὴ ποιεῖσθαι προκάλυμμα πίστον ἀπιστίας*. Ongeloofwaardigheid, Polyb. 32, 8, 10: *οὐδεὶς ἂν ἑκὼν εἰς πρόδηλον ἀπιστίαν καὶ καταφρόνησιν ἔδωκεν αὑτὸν* (tevoren *οὐ συγγνώμης τεύξεσθαι τὸν ψευδολόγον εἰκός*). Zoo Wijsh. 14:25: *ἀπιστία — ἐπιορκία*. Van zaken: het ongeloofelijke. Pol. 18, 29, 8: *βουλομένων τῶν ἀνθρώπων μὴ μόνον ἀκούειν ἀλλὰ καὶ βλέπειν τὸν λέγοντα διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἀναγορευομένων*. 2) Met het act. *πιστός* komt overeen a) Mistrouwen, Xen. An. 2, 5, 4: *ἐξαιρεῖν ἀλλήλων τὴν ἀπιστίαν*. Zoo ook bij Hrdt. Plat. Dem. treurspeldichters. Polyb. 1, 67, 11: *ἦν ἀσαφίας ἀπιστίας ἀμιξίας ἅπαντα πλήρη*. Meermalen evenwel wegens den onder *ἀπιστεῖν, πιστός* etc. genoemden grond b) met betrekking tot het woord, het gezegde, wat geschied is: twijfel, ongeloof, *ἀπιστία περὶ τῶν εἰρημένων*; Plat. Phaed. 88 B, 107 B. Zoo niet bij Polybius en over 't algemeen zelden. Het is merkwaardig, dat het woord in dezen zin door Plutarchus, die het anders niet zoo schijnt te gebruiken, dikwijls op het godsdienstig ongeloof toegepast wordt, b. v. Coriol. 38, 4: *τῶν μὲν θείων τὰ πολλὰ καθ' Ἡράκλειτον ἀπιστίῃ διαφυγγάνει μὴ γινώσκεσθαι*. Alex. 75, 2: *οὕτως ἄρα δεινὸν μὲν ἀπιστία πρὸς τὰ θεῖα καὶ καταφρόνησις αὐτῶν, δεινὴ δ' αὖθις ἡ δεισιδαιμονία*. De superstit. 2 (165 B): *ἡ ἀθεότης, κρίσις οὖσα φαύλη τοῦ μηδὲν εἶναι μακάριον καὶ ἄφθαρτον, εἰς ἀπάθειάν τινα δοκεῖ τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ θείου περιφέρειν, καὶ τέλος ἐστὶν αὐτῇ τοῦ μὴ νομίζειν θεοὺς τὸ μὴ φοβεῖσθαι* (vgl. C: *ἡ γὰρ ἄγνοια τῷ μὲν ἀπιστίαν τοῦ ὠφελοῦντος ἐμπεποίηκε, τῷ δὲ καὶ δόξαν ὅτι βλάπτει προστέθεικεν*. Ibid. 6, p. 167 E: *ἀναισθησία καὶ ἀπιστία τῶν ὠφελούντων καλῶν*). Dat het bij Philo in dezen zin niet ontbreekt, kunnen wij verwachten, b. v. Leg. ad Cajum II, 562, 35: *ἀπιστία καὶ ἀχαριστία πρὸς τὸν τοῦ κόσμου παντὸς εὐεργέτην*. De nom. mut. I, 609, 9: *τὴν πρὸς τὸν θν πίστιν, καὶ τὴν πρὸς τὸ γεννητὸν ἀπιστίαν*. Zonder nadere bepaling De sacrif. II, 253, 39: *ἡ ἐνέργεια τραχὺν παρέχουσα πίστιν τοῖς μὴ διὰ φιλόνεικον ἐπιτηδεύουσιν ἀπιστίαν*. De confus. ling. I, 413, 36: *γέμει τὸ θνητὸν ἀπιστίας ἐκ μόνου τοῦ δοκεῖν ἠρτημένον*. Philo had het substantivum in verband met zijne philosophie noodig, eveneens Plutarchus, omdat hij stond tegenover eenen tijd, die van den godsdienst vervreemd was. Jozefus kon evenmin daarvan afstand doen, als hij het overblijfsel van godsdienst, dat hij bezat, kon vergeten en niet wilde ophouden, Jood te zijn, Ant. 10, 8, 8, c. Ap. 2, 39, 3. Het O. T. had evenwel ondanks het beteekenisvolle *μὴ πι-*

στεύειν, waarvan het heeft te berichten, niet het subst. noodig, want het ongeloof was niet eene geregelde verschijning in het volksleven, waarmeê de schrijvers te rekenen gehad hadden. Anders werd het, toen de eigenlijke beslissende tijd betreffende de verhouding tot God voor Israel en de geheele wereld aangebroken was. Daar duidt het dan evenwel ook dadelijk het ongeloof aan, dat zich in de verhouding tegenover den persoon van Jezus, bepaald tegenover het evangelie openbaart, behalve Rom 4 : 20, Hebr. 3 : 19, waar evenwel daarvoor het doel van het geloof en daarvoor het verband met het Nieuw-Testamentisch geloof duidelijk zijn. Alleen onderscheidt zich ἀπ. evenals ἀπιστεῖν nog van ἀπείθεια, als verwerping, en wel zóó, dat de ἀπιστία tot ἀπείθεια wordt (vgl. Rom. 10 : 16) of tot ἀποστασία, het laatste van de zijde der πιστεύοντες. Zie Hebr. 3 : 19. Daarom zoowel Mt. 13 : 58: οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν (Mk. 6 : 6), vgl. Lk. 4 : 23, 24) als Mk. 9 : 24: βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ. Altijd wordt gedacht aan de ontkenning of het ontbreken van de beslissende erkenning en de onderwerping aan de daad Gods, 1 Tim. 1 : 13: ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ. Rom. 4 : 20: εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπ. 3 : 3, zie onder ἀπιστέω. 11 : 20: τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν. Vs. 23 en daar tegenover vgl. Hebr. 3 : 19: καρδία πονηρὰ ἀπιστίας ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ θ̅υ̅ ζῶντος.

Ἀπλάνητος, ον (πλανάω), niet wandelend, niet dwalend, Sibyll. Frag. 1, 28, Greg. Nyss. III, 349 B, Symm. Job 12 : 20.

Ἁπλάριος, ου, ὁ (ἁπλοῦς), L. simplex, een epitheton, aan de orthodoxen door de ketters in 't algemeen, door de Manicheërs in het bijzonder gegeven, Epiph. II, 77 D, Clem. A. I, 941 B, Tertull. II, 543 B.

Ἄπλαστος, ον, eenvoudig, duidelijk, oprecht, Gen. 25 : 27, Plut. II, 16 B, or. F, Orig. VII, 324 B.

Ἄπλατος, ἄπλετος, ongenaakbaar, vreeselijk, 3 Makk. 4 : 11.

Ἀπληστεύομαι, onverzadiglijk zijn, Sir. 34 :17, 37 : 29, Aquil. Jez. 51: 34.

Ἀπληστία, ας, ἡ, onverzadiglijkheid, Sir. 37 : 30, 31.

Ἄπληστος, onverzadiglijk, Ps. 100 (101) : 5, Pred. 23 : 2, 27 : 20, 28 : 25, Sir. 34 : 20.

Ἀπλήξ, ῆγος, ὁ, ἡ (πλήσσω), niet geslagen, Jos. B. J. 2, 14, 1, Epict. 4, 1, 124, Lucian. II, 457.

Ἀπλήρωτος, ον (πληρόω), onverzadiglijk, Philo II, 266, 28, Epict. 3, 9, 21.

Ἁπλοῦς, ῆ, οῦν, eenvoudig; in het gewone Grieksch overgebracht van het zinlijke op het geestelijk en zedelijk gebied: eenvoudig, ongekunsteld, in zedelijken zin verbonden met ἀληθής, γενναῖος, σαφής = oprecht, trouw, zuiver, zonder nevengedachten, open. Xen. An. 2, 6, 22: συντομωτάτην ᾤετο ὁδὸν εἶναι διὰ τοῦ ἐπιορκεῖν τε καὶ ψεύδεσθαι καὶ ἐξαπατᾶν, τὸ δὲ ἁπλοῦν τε καὶ ἀληθὲς ἐνόμιζε τὸ αὐτὸ τῷ ἠλιθίῳ εἶναι. Eveneens

ἁπλότης, Xen. Hell. 6, 1, 6 = oprechtheid, trouw; vgl. Mem. 3, 1, 6, waar ἁπλοῦς en ἐπίβουλος tegenover elkander staan zooals Theophr. Char. eth. 1, 3: τὰ δὴ τῶν ἠθῶν μὴ ἁπλᾶ, ἀλλ' ἐπίβουλα φυλάττεσθαι δεῖ. Plat. Rep. 2, 382 E: κομιδῇ ἄρα ὁ θεὸς ἁπλοῦν καὶ ἀληθὲς ἔν τε ἔργῳ καὶ ἐν λόγῳ. Legg. 5, 738, E: ὅπως μήτε αὐτὸς κίβδηλός ποτε φαίνηται ὁτῳοῦν ἁπλοῦς δὲ καὶ ἀληθὴς ἀεί, μήτε ἄλλος τοιοῦτος ὢν αὐτὸν διαπατήσει. Rep. 2, 361 B: ἄνδρα ἁπλοῦν καὶ γενναῖον, κατ' Αἰσχύλον, οὐ δοκεῖν, ἀλλ' εἶναι ἀγαθὸν ἐθέλοντα. Aristoph. Plut. 1158: οὐ γὰρ δόλου νῦν ἔργον, ἀλλ' ἁπλῶν τρόπων. Men zou het tegenover het Nieuw-Testamentische δίψυχος — ὑποκριτής kunnen stellen. In het latere Grieksch vinden wij het ook nog in deze beteekenis zooals bij Diod. 5, 21; 13, 76: ἄκακος καὶ τὴν ψυχὴν ἁπλοῦς. Reeds Aristoteles en Isocrates evenwel gebruiken het woord om met eene zekere geringschatting, eene geestelijke, vooral eene intellectueele beperktheid aan te duiden, waarmeê wel niet eene geringere zedelijkheid, maar toch eene geringere mate van deugdelijkheid verbonden is, zooals b. v. Plut. Mor. 63, B van de πονηροὶ καὶ ἀνελεύθεροι καὶ γόητες, de ἁπλούστεροι en πανουργότεροι onderscheidt. Isocr. ad Nicocl. 24, A: ἁπλοῦς δὲ ἡγοῦνται τοὺς νοῦν οὐκ ἔχοντας.

Van dit laatste gebruik is in het geheele Bijbelsche Grieksch der LXX, der apocriefen en van het N. T. geen spoor te ontdekken. (Trench wijst zeer gepast naar Mt. 10:16, Rom. 16:19). De LXX hebben het adjectief alleen Spr. 11:25 ψυχὴ ηὐλογημένη πᾶσα ἁπλῆ, ἀνὴρ δὲ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων, waar ἁπλ. tegenover οὐκ εὐσχήμων, derhalve tegenover de verontreiniging de door niets gestoorde verschijning van totalen welstand aan moet duiden (vgl. verder ἁπλ. tegenover πονηρός), zoodat de conjectuur ἁπαλή evenmin noodig is als de heenwijzing van Schleusner naar 2 Kor. 8:2. Het is eene vrije, niet geheel onjuiste vertaling van den grondtekst נֶפֶשׁ־בְּרָכָה תְדֻשָּׁן, in het parallele lid evenwel geheel onjuist. Daarentegen ἁπλότης in zedelijke beteekenis = יֹשֶׁר 1 Kron. 29:17 ἐν ἁπλότητι καρδίας προεθυμήθην ταῦτα. = תֹּם 2 Sam. 15:11: πορευόμενοι τῇ ἁπλότητι αὐτῶν καὶ οὐκ ἔγνωσαν πᾶν ῥῆμα. Spr. 19:1 πτωχὸς πορευόμενος ἐν ἁπλότητι αὐτοῦ. Wijsh. 1:1, 1 Makk. 2:37, 60. Ἁπλοῦν = התם Hiphil. Job 22:3 ὅτι ἁπλώσῃς τὴν ὁδόν σου, parall. τοῖς ἔργοις ἄμεμπτον εἶναι. Het adv. ἁπλῶς Spr. 10:10 πορεύεσθαι ἁπλῶς = בְּתֹם. Aq. Symm. Theodot. vertalen תֹּם somtijds door ἁπλότης. LXX anders = ἀλήθεια, ἀκακία, ὁσιότης, καθαρῶς; Aq. = ἀκακία, ἀθωότης. Symm. ἀμωμότης. LXX תָּם = ἄμωμος, ἄμεμπτος, ἄκακος, ἄπλαστος, תָּמִים ὅλος, ὁλόκληρος, τέλειος, ἀθῷος, ἄμεμπτος, evenwel niet = ἁπλοῦς. יָשָׁר, יֹשֶׁר vinden wij behalve eenmaal יֹשֶׁר (zie boven) niet door ἁπλοῦς en afgeleide woorden vertaald.

Daarom zal men zich moeilijk op de analogie van deze Hebreeuwsche benaming kunnen beroepen, wanneer men Lk. 11:34, Mt. 6:22

ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ de beteekenis *gezond*, die het daar tegenover πονηρός hebben moet, vinden wil. Deze beteekenis blijkt juist uit de tegenstelling en zal ook voor een Grieksch oor niet vreemd geweest zijn. Vgl. Demosth. ed. Reisk. 325, 17: πάντα ταῦτα ὑγιῶς καὶ ἁπλῶς καὶ δικαίως πεπολίτευμαι. Misschien zou het gebruik van ἁπλοῦς rusten deels op het verband der rede, waarin (vs. 24) al het dubbelhartige, onbesliste veroordeeld wordt, deels door acht te slaan op het parallelisme met τὸ φῶς τὸ ἐν σοί, vgl. οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας, Ef. 1:18, Hand. 26:18, 28:27, Rom. 11:8, 10, 1 Joh. 2:11, Openb. 3:18, en ἁπλότης τῆς καρδίας, Ef. 6:5, Kol. 3:22. In ieder geval evenwel duiden ἁπλοῦς en πονηρός in dit verband geen zedelijke handelingen aan (Meyer), maar toestanden. Vgl. Mk. 7:22, waar ὀφθαλμοὶ πονηροί in eene andere beteekenis staat. Phil. De cond. mund. 1, 12 ὅπερ νοῦς ἐν ψυχῇ, τοῦτο ὀφθαλμὸς ἐν σώματι.

Het adverbium ἁπλῶς komt in het N. T. alleen Jak. 1:5 voor: τοῦ διδόντος θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς καὶ μὴ ὀνειδίζοντος. Zie onder ἁπλότης. Vgl. Dem. 288, 12 ἁπλῶς ἔδωκα ὑμῖν ἐμαυτόν, Reisk.: sine tergiversatione; een oprecht, trouw hart. LXX Spreuk. 10:9: ὃς πορεύεται ἁπλῶς, πορεύεται πεποιθώς, הוֹלֵךְ בַּתֹּם יֵלֶךְ בֶּטַח.

Ἁπλοσύνη, ης, ἡ, eenvoud, Job 21:23.

Ἁπλότης, ἡ, in het N. T. alleen in zedelijken zin en dat wel **a**) in 't algemeen = eenvoud, zuiverheid, oprechtheid, trouw, Ef. 6:5. Kol. 3:22. — 2 Kor. 11:3, vgl. Plat. Legg. 5, 738 E. Plut. Mor. 63, B onder ἁπλοῦς. — 2 Kor. 1:12 wordt i. p. v. ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ ook wel ἁγιότητι gelezen. **b**) speciaal oprechtheid, trouw jegens anderen, die zich in hulpvaardigheid openbaart. Vgl. ἁπλῶς. Xen. Mem. 4, 2, 16 διωρισώμεθα πάλιν πρὸς μὲν τοὺς πολεμίους δίκαιον εἶναι τὰ τοιαῦτα ποιεῖν (sc. κλέπτειν, ἁρπάζειν), πρὸς δὲ τοὺς φίλους ἄδικον, ἀλλὰ δεῖν πρός γε τούτους ὡς ἁπλούστατον εἶναι, waar het klaarblijkelijk beteekent trouw en welwillendheid. Deze beteekenis is voldoende op de genoemde Nieuw-Testamentische plaatsen, zonder dat de beteekenis liberalitas daarvoor in de plaats gesteld behoeft te worden en sluit zich aan de eerste beteekenis het eenvoudigst aan. Vgl. 2 Kor. 8:2 met vs. 3. Rom. 12:8, 2 Kor. 9:11, 13.

Ἁπλόω, ώσω (ἁπλόος), eenvoudig maken, Job 22:3, τὴν ὁδόν σου. Uitspreiden, uitstrekken, Diognet. 1184 B, Sibyll. 1, 11, Clem. A. I, 228 C, Epiph. II, 741 A.

Ἅπλωμα, ατος, τό, uitspansel, uitbreiding, bedekking van den tempel = καταπέτασμα, Patriarch. 1148 A, Al. Gen. 38:29.

Ἁπλῶς, eenvoudig, Pred. 10:9, Wijsh. 16:27, 2 Makk. 6:6.

Ἄπλωτος, ον, (πλώω, πλέω), niet bevaarbaar, Philo I, 682, 29.

Ἄπνοος, ademloos, Wijsh. 15:5.

Ἀπό, voorzetsel van den Gen. (Lat. a, ab, abs). Van, nu eens

scheiding, dan weder den oorsprong aanduidend. Over zijn **gebruik** in het N. T., waarin de invloed van het Hebreeuwsch מִן merkbaar is, vgl. Winer's Gramm. 'Ἀπό wordt gebruikt **I**) van scheiding en **wel 1**) van locale scheiding, na werkw. van beweging van eene plaats (van **vertrekken**, vlieden, verdrijven, enz., zie *αἴρω*, *ἀπέρχομαι*, *ἀποτινάσσω*, *ἀποχωρέω* enz.), *ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν*, Lk. 22 : 41, *βάλε ἀπὸ σοῦ*, Mt. 5 : 29 enz., Mt. 7 : 4, Mk. 16 : 9, Lk. 1 : 52. 2) Van de scheiding van een **deel** van het geheel, waar van een geheel een deel afgenomen is, *ἀπὸ τοῦ ἱματίου*, Mt. 9 : 16, *ἀπὸ μελισσίου κηρίου*, Lk. 24 : 42, *ἀπὸ τῶν ὀψαρίων*, Joh. 21 : 10, τὸ ἀπὸ τοῦ πλοίου, Hand. 27 : 44, *ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς*, Hand. 5 : 2, Hand. 2 : 17, *ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος*. Na werkwoorden van **eten** en drinken, in het gewone Grieksch gewoonlijk met den Gen. van **de zaak** verbonden, Mt. 15 : 27, Mk. 7 : 28, *πίνειν ἀπό*, Lk. 22 : 18 (elders in *het* N. T. ἐκ). **3**) Van eene soort van scheiding van de eene **zaak** van de andere, waardoor de eenheid of de band dier twee dingen **verbroken** is. **a**) Na werkwoorden van benijden, verliezen, afwenden, **bewaren.** Zie [illegible], *ἐλευθερόω*, *θεραπεύω*, *καθαρίζω*, *λούω*, *λυτρόω*, [illegible] enz. **b**) Na werkwoorden van zich onthouden, [illegible], ophouden, zie *ἀπέχω*, *παύω*, *καταπαύω*, *βλέπω*, *προσ-*[illegible] **c**) Na werkwoorden van bedekken en verhinderen, [illegible]. **d**) Concise constructies zijn *ἀνάθεμα ἀπὸ* [illegible], *λούειν ἀπὸ τῶν πληγῶν*, Hand. 16 : 33, *μετανοεῖν* [illegible], Hand. 8 : 22, Kol. 2 : 20, 2 Kor. 11 : 3, Hebr. 5 : 7. **4**) Van eenen toestand van scheiding, d. i. van eenen **afstand**; **a**) van eenen afstand van plaats, van den localen terminus **waarvan** Mt. 23 : 34, [illegible] *μακράν*, Mt. 8 : 30, 12 : 34, Joh. 21 : 8. **Na** *ἀπέχειν*, [illegible] *ἄνωθεν ἕως κάτω*, Mk. 15 : 38; *ἀπὸ μακρόθεν*, Mt. 27 : 55. [illegible] het latere Grieksche gebruik wordt het geplaatst voor woorden, die eenen localen afstand aanduiden, Joh. 11 : 18, 21 : 8, Openb. 14 : 20. **b**) Van eenen afstand van tijd, van den tijdelijken terminus waarvan (Lat. inde a) *ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης*, Mt. 9 : 22, 17 : 18, Joh. 19 : 27, *ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας*, Mt. 22 : 46, Joh. 11 : 53, *ἀπὸ πρώτης* [illegible], Hand. 20 : 18, Fil. 1 : 5, *ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων*, Haud. 15 : 7, *ἀπ'* [illegible], Lk. 8 : 43, Rom. 15 : 23, *ἀπ' αἰῶνος* en *ἀπὸ τῶν αἰώνων*, Lk. 1 : 70, *ἀπ' ἀρχῆς*, Mt. 19 : 4, 8, *ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*, Mt. 13 : 35, *ἀπὸ κτίσεως* [illegible], Rom. 1 : 20 enz. **c**) Van eenen afstand van orde of rang, van den tijd, waarvan in eenige opvolging van personen of zaken: *ἀπὸ διετοῦς* [illegible] *καὶ κατωτέρω*, Mt. 2 : 16 (Num. 1 : 20, 2 Ezr. 3 : 8), *ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕως Δαυείδ*, Mt. 1 : 17, *ἕβδομος ἀπὸ Ἀδάμ*, Jud. 14, *ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου*, Hand. 8 : 10, Hebr. 8 : 11, *ἄρχεσθαι ἀπό τινος* Mt. 20 : 8, Lk. 23 : 5, 24 : 27, Joh. 8 : 9, Hand. 8 : 35, 10 : 37.

II) Van oorsprong, waarvandaan, van eenen plaatselijken oorsprong,

of van de oorzaak, waardoor iets geschiedt. **1**) Van de plaats waaruit iets komt, voorvalt of genomen is; **a**) na werkwoorden van komen; zie *ἔρχομαι*, *ἥκω* enz., *ἀπὸ* (*ἀπ'*) *ἀγορᾶς* sc. *ἐλθόντες*, Mk. 7:4, *ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ*, Lk. 22:43, *τὸν ἀπ' οὐρανῶν* sc. *λαλοῦντα* Hebr. 12:25 enz. Van het land, de provincie, de stad, het dorp, waaruit iets voortkomt of uitgaat, Mt. 2:1, 4:25, Joh. 1:44, 11:1. *μία ἀπὸ ὄρους Σινᾶ*, Gal. 4:24. Vandaar *ὁ* of *οἱ ἀπό τινος* een man, geboortig uit eene plaats: *ὁ ἀπὸ Ναζαρέθ*, de Nazarener, Mt. 21:11, *ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας*, Mk. 15:43, Joh. 19:38, *οἱ ἀπὸ Ἰόππης*, Hand. 10:23, *οἱ ἀπὸ Ἰταλίας*, de Italianen, Hebr. 13:24. **b**) Van de partij of het gezelschap, waaruit iemand voortgekomen is, een lid van eene secte of een gezelschap, een leerling of aanhanger: *οἱ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας*, Hand. 12:1, *οἱ ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Φαρισαίων*, Hand. 15:5. **c**) Van de stof, waaruit iets gemaakt is: *ἀπὸ τριχῶν καμήλου*, Mt. 3:4. **d**) Overdr. van datgene waaruit of waardoor iets gekend wordt: *ἀπὸ τῶν καρπῶν ἐπιγινώσκειν*, Mt. 7:16, 20, *μανθάνειν ἀπό τινος*, Mt. 11:29, 24:32, Mk. 13:28; maar Gal. 3:2, Kol. 1:7, Hebr. 5:8, *μανθ. ἀπό τινος* beteekent: leeren van iemands onderwijs of leiding. **e**) Na werkwoorden van zoeken, vragen, *ἀπαιτεῖν*, Lk. 11:50, 12:20, 1 Thess. 2:6. **2**) Van de oorzaak, den oorsprong als bij *γεμίζεσθαι*, *χορτάζεσθαι*, *πλουτεῖν*, *διακονεῖν ἀπό τινος* — zie deze werkwoorden, Lk. 19:3, *οὐκ ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ ὄχλου* (van wege de menigte), Joh. 21:6, Hand. 22:11, Mt. 13:44, *ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει*, in zijne blijdschap gaat hij heen, Mt. 14:26, *ἀπὸ τοῦ φόβου*, uit vrees, Mt. 28:4. Lk. 21:26. Hebraïstisch: *φοβεῖσθαι ἀπό τινος* (יָרֵא מִן) Mt. 10:28, Lk. 12:4, *φεύγειν ἀπό τινος* (נָכַס מִן), uit vrees voor iemand vluchten, Joh. 10:5, Mk. 14:52, Openb. 9:6. **a**) Van de werkende oorzaak, bepaald van dingen, door de kracht waarvan iets voortkomt, en van personen, door wier wil, macht, gezag, gunst, bevel, invloed, richting of leiding iets tot stand komt. **b**) In 't algemeen: *ἀπὸ τοῦ ὕπνου*, door de kracht van den slaap Hand. 20:9, *ἀπὸ σοῦ σημεῖον*, Mt. 12:38, *ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν*, 2 Kor. 3:18, 2 Thess. 1:9, Hand. 3:20, Openb. 9:18. *ἀφ' ἑαυτοῦ*, *ἀφ' ἑαυτῶν*, *ἀπ' ἐμαυτοῦ*, eene uitdrukking, welke bepaald aan Johannes eigen is, Lk. 12:57, 21:30, Joh. 5:19, 30, 11:51, 14:10, 16:13, 18:34, 2 Kor. 3:5, 10:7. Van iemands eigen wil tegenover het gezag van een ander, Joh. 7:17, 28, 8:42, 10:18 (Num. 16:28), door zijne eigene macht, Joh. 15:4, door zijne eigene macht en volgens zijn eigen oordeel, Joh. 8:28. Na werkwoorden van leeren, kennen, ontvangen, wordt *ἀπό* gebruikt van hem, aan wien wij te danken hebben wat wij kennen, ontvangen, bezitten: *ἀκούειν* Hand. 9:13, 1 Joh. 1:5, *γινώσκειν* Mk. 15:45, *λαμβάνειν* Mt. 17:25 enz., 1 Joh. 2:27, 3:22, *ἔχειν* 1 Joh. 4:21, 2 Kor. 2:3 enz., *παραλαμβάνειν* 1 Kor. 11:23, *δέχεσθαι* Hand. 28:21, betreffende *μανθάνειν* zie boven **II**, **1**, **d**. Λα-

τρεύω τῷ θεῷ ἀπὸ προγόνων naar de wijze der λατρεία, ontvangen van mijne voorvaderen, 2 Tim. 1:3. γίνεταί μοι 1 Kor. 1:30, 4:5, χάρις ἀπὸ θεοῦ of τοῦ θεοῦ van God, den bewerker, Rom. 1:7, 1 Kor. 1:3, Gal. 1:3 enz. Καὶ τοῦτο ἀπὸ θεοῦ Fil. 1:28. Ἀπόστολος ἀπό enz. een apostel door het gezag Gal. 1:1. Na πάσχειν Mt. 16:21. **b)** Wanneer ἀπό gebruikt wordt na passiva, wordt de band tusschen oorzaak en gevolg losser opgevat dan wanneer ὑπό gebezigd wordt. Men kan dan vertalen: van den kant van. Zie Hand. 2:22 ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποδεδειγμένον, Jak. 1:13, 5:4, Lk. 6:18, 7:37, 17:25, Openb. 12:6, Jud. 23. De vraag evenwel is, of ἀπό hier geen schrijffout voor ὑπό is, daar, zooals bekend is, in de Hss. ἀπό en ὑπό telkens verwisseld worden.

III) Uitdrukkingen met eene zekere adverbiale kracht, die de manier of de maat aanduiden, waarop iets gedaan is of gebeurt, zijn de volgende: ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, uit uwe harten, gewillig, oprecht, Mt. 18:35, ἀπὸ μέρους, ten deele, 2 Kor. 1:14, 2:5, Rom. 11:25, 15:24, ἀπὸ μιᾶς òf φωνῆς, met éène stem, òf γνώμης of ψυχῆς, uit één gevoelen Lk. 14:18.

IV) De ongewone constructie ἀπὸ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, Openb. 1:4, vindt hare verklaring in het feit, dat de schrijver ὁ ὢν κτλ. schijnbaar gebruikt heeft als een nomen indeclinabile, om de bedoeling van den eigennaam יהוה aan te duiden.

V) In samenstellingen duidt ἀπό aan: scheiding, bevrijding, het ophouden, vertrek als in ἀποβάλλω, ἀποκόπτω, ἀποκυλίω, ἀπολύω, ἀπολύτρωσις, ἀπαλγέω, ἀπέρχομαι; een eindigen en eene voltooiing als in ἀπαρτίζω, ἀποτελέω. Het duidt het voorbeeld aan, waarnaar eene copie genomen is, als in ἀπογράφειν, ἀφομοιοῦν, enz.; of het wijst den persoon aan, van wien de handeling uitgaat, als ἀποδείκνυμι, ἀποτολμάω enz.

Ἀποβαίνω, Fut. ἀποβήσομαι, Aor. 2 ἀπέβην. **1)** Naar beneden komen van een schip, ἀπό Lk. 5:2, εἰς τὴν γῆν Joh. 21:9. **2)** Uitloopen op: ἀποβήσεται ὑμῖν εἰς μαρτύριον, het zal uitloopen, Lk. 21:13, εἰς σωτηρίαν, Fil. 1:19 (Job 13:16, Artem. Oneir. 3, 66).

Ἀποβάλλω, Aor. 2 ἀπέβαλον, af- of wegwerpen Mk. 10:50, overdr. verliezen, prijsgeven, Hebr. 10:35. Verlammen, uitwerpen, Iren. 1229 B, Can. Apost. 51, Const. Apost. 8, 23. 32, Arist. 108:28.

Ἀποβάπτω, onderdompelen, 2 Makk. 1:20.

Ἀποβίωσις, εως, ἡ (ἀποβιόω), dood, Plut. II, 389 A, Basil. III, 301 A, Greg. Nyss. II, 180 A.

Ἀποβλέπω, de oogen van iets afwenden en op iets vestigen. Oplettend naar iets zien: εἴς τι, acht op iets geven, iets in aanmerking nemen, Hebr. 11:26.

Ἀπόβλημα, ατος, τό, het weggeworpene, Wijsh. 13:12, 13.

Ἀπόβλητος, ον, weggeworpen, veracht, verwerpelijk, te versmaden, 1 Tim. 4 : 4 (Hoz. 9 : 3 Symm. = טָמֵא, Hom. Il. 2, 361; 3, 65.

Ἀποβλύζω, uitspuwen, Sm. Ps. 58 (59) : 8.

Ἀποβολή, ῆς, ἡ, het wegwerpen, (bijv. ὅπλων). 1) Verwerping, ververachting (ἀποβάλλεσθαι, van zichzelven afwerpen, verachten), Rom. 11 : 15 (teg. πρόσλημψις αὐτῶν). 2) Verlies, nl. van menschenlevens, Hand. 27 : 22.

Ἀπόβρεξις, εως, ἡ, vochtigheid, Aq. Sm. Num. 6 : 3.

Ἀπογαλακτίζω, spenen, Gen. 21 : 8, 1 Kon. 1 : 22, 23, 24, Ps. 130 : 2, Hos. 1 : 8.

Ἀπογεύομαι, proeven, 4 Makk. 4 : 26.

Ἀπόγονος, ὁ, afstammeling, Arist. 109 : 27.

Ἀπογραφή, ῆς, ἡ (ἀπογράφω). Het opschrijven, de opschrijving, bijz. van de namen der belastingplichtigen op een daarvoor bestemd kadastraal register of eene schattinglijst, Lk. 2 : 2, Hand. 5 : 37, Jos. Ant. 18, 1, 1; Inst. Apol. 1, 34.

Ἀπογράφω, Med. Praet. Inf. ἀπογράφεσθαι, Aor. 1 Inf. ἀπογράψασθαι, afschrijven, in een daarvoor bestemd register of lijst, = opschrijven met het onder ἀπογραφή vermelde doel. Lk. 2 : 1, 3, 5. Οἱ ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένοι = zij, wier namen in het hemelsche register opgeschreven zijn, Hebr. 12 : 23.

Ἀποδείκνυμι, Aor. 1 ἀπέδειξα, pf. pass. ptcp. ἀποδεδειγμένος. 1) Bewijzen, aanwijzen, aantoonen (Hrdt. 3, 122 enz.), 1 Kor. 4 : 9. Vandaar 2) verklaren τινά, bewijzen wat voor een persoon iemand is, Hand. 2 : 22, 2 Thess. 2 : 4. Door argumenten bewijzen, Hand. 25 : 7.

Ἀπόδειξις, εως, ἡ (ἀποδείκνυμι). Openbaarmaking, betooning. 1 Kor. 2 : 4.

Ἀποδεκατεύω, Lk. 18 : 12, voor ἀποδεκατόω.

Ἀποδεκατόω, ῶ, Inf. ἀποδεκατοῖν, Hebr. 7 : 5. LXX voor עִשֵּׂר. 1) Met den Acc. van de zaak geven, betalen de tienden van iets, Mt. 23 : 23, Lk. 11 : 42, 18 : 12 (T. WH. hebben ἀποδεκατεύω). 2) Tienden heffen, nemen of ontvangen, Hebr. 7 : 5 (1 Sam. 8 : 15, 17).

Ἀποδεσμεύω, vastbinden, samendrukken, Spreuk. 26 : 8.

Ἀπόδεσμος, bundel, Hoogl. 1 : 13.

Ἀποδέω, samenbinden, Joz. 9 : 4, wegnemen, Pred. 6 : 27.

Ἀποδημέω, ῶ, Aor. 1 ἀπεδήμησα (ἀπόδημος), buitenslands, op reis gaan, Mt. 21 : 33, 25 : 14, Mk. 12 : 1, Lk. 15 : 13 (εἰς χώραν), 20 : 9.

Ἀπόδημος, ον (van ἀπό en δῆμος), op reis, uitlandig, Mt. 13 : 34.

Ἀποδιαιρέω, evenredig verdeelen, Joz. 1 : 6, Clem. A. II, 584 B.

Ἀποδιαστέλλω (διαστέλλω), afhouden, verbieden, Joz. 1 : 6, 2 Makk. 6 : 5.

Ἀποδιατηρέω, bewaren, Aq. Ps. 60 (61) : 8.

Ἀποδιδράσκω, ontsnappen, Philo I, 90, 48, Patriarch. 1121 C, 1145 B.

Ἀποδίδωμι, Fut. ἀποδώσω, Aor. 1 ἀπέδωκα, Aor. 2 ἀπέδων, afgeven,

overgeven. 1) Overleveren, τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, Mt. 27 : 58. Med. verkoopen, τί Hand. 5 : 8, Hebr. 12 : 16, τινά Hand. 7 : 9. LXX voor מָכַר Gen. 25 : 33, Bar. 6 : 27. 2) Afbetalen wat men schuldig is, eene schuld, Mt. 5 : 26, 18 : 25—30, Lk. 7 : 42, 10 : 35, 12 : 59, loon, soldij, Mt. 20 : 8, belasting, Mt. 22 : 21, Mk. 12 : 17, Lk. 20 : 25, Rom. 13 : 7. Het verschuldigde opbrengen, Mt. 21 : 41, Hebr. 12 : 11, Openb. 22 : 2, ὅρκους, zaken onder eede beloofd, Mt. 5 : 33, vgl. Num. 30 : 3 (εὐχήν Deut. 23 : 21); echtelijke plicht 1 Kor. 7 : 3, ἀμοιβάς 1 Tim. 5 : 4, λόγον rekenschap geven, Mt. 12 : 36, Lk. 16 : 2, Hand. 19 : 40, Rom. 14 : 12, Hebr. 13 : 17, 1 Petr. 4 : 5; μαρτύριον getuigenis geven, Hand. 4 : 33. Vandaar 3) teruggeven, herstellen, Lk. 4 : 20, 9 : 42, 19 : 8. 4) Vergoeden, beloonen, Mt. 6 : 4, 6, 18, 16 : 27, Rom. 2 : 6, 2 Tim. 4 : 14, Openb. 18 : 6, 22 : 12; κακὸν ἀντὶ κακοῦ, Rom. 12 : 17, 1 Thess. 5 : 15, 1 Petr. 3 : 9. 5) Eindigen, van een kerkelijk feest, dat eene geheele week duurt. Horol. Dec. 31.

Ἀποδιορίζω (διορίζω en dit van ὅρος, eene grens), door grenzen afzonderen, scheiden, afscheiding maken, scheuring teweegbrengen. Wij vinden dit woord in het gewone Grieksch alleen Aristot. Pol. 4, 4, in de beteekenis: nauwkeuriger bepalen, met betrekking tot iedereen afzonderlijk bepalen (niet: tot in bijzonderheden), overeenkomstig διορίζειν in de beteekenis: toestemmen, discernendo definire, zoodat ἀπό uitdrukt, dat de verschillende momenten van elkander onderscheiden worden en διά eene versterkende beteekenis heeft. Zoo wil Hofmann Jud. 19 verklaren (ἐπ' ἐσχάτου .... ἀσεβειῶν) οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες, daar hij τῶν ἀσεβ. daarvan laat afhangen = wijsgeeren der goddeloosheid, „welche die Gottlosigkeiten zum Gegenstande einer alles definierenden Denkthätigkeit machen." Maar tot deze gewelddadige beperking van de plaatsing der woorden (vgl. vss. 12, 16) noodzaakt de beteekenis van ἀποδιορίζειν niet. Zij richt zich naar die van διορίζειν en er bestaat geen reden, haar tot de beteekenis te beperken, welke het voorbeeld van Aristoteles geeft. Ἀποδιορίζειν zal tot διορίζειν staan niet alleen als ἀποδιαιρεῖσθαι, in de verdeeling (διαιρ.) van elkander onderscheiden, eene onderafdeeling maken, tot διαιρεῖσθαι, maar ook als ἀποδιαστέλλω, van elkander afzonderen, tot διαστέλλω. Juist de decomposita met ἀπό en διά zijn zeldzaam en zijn klaarblijdelijk vormen, die naar gelang van de behoefte gemaakt worden, zonder dat zij eene vaste beteekenis van een woord zouden uitdrukken. Διορίζειν evenwel vinden wij even dikwijls in andere beteekenissen dan die van het bepalen, enz. Zonder object zooals hier ἀποδιορ. (want de toevoeging ἑαυτούς wordt terecht sedert Lachmann algemeen verwijderd) vinden wij διορίζειν Joz. 15 : 47: ἡ θάλασσα διορίζει = maakt de grenzen. 2 Kron. 32 : 4 ἐνέφραξε ... τὸν ποταμὸν τὸν διορίζοντα διὰ τῆς πόλεως = die eene scheiding maakt midden door de stad, waardoor zij

stroomt. Vgl. ook de vertaling van het Hebr. בִּנְיָן, (een minder sierlijk achtergebouw van den tempel), dat door τὸ διόριζον Ez. 41:12 enz. vertaald wordt. Op gelijksoortige wijze zou men door οἱ ἀποδιορίζοντες de ἐμπαῖκται naar hunne beteekenis voor de gemeente als zoodanig aanduiden, die scheiding, verdeeldheid bewerken tegenover vs. 20: ὑμεῖς δὲ ἐποικοδομοῦντες ἑαυτοὺς τῇ ἁγ. ὑμ. πίστει, vgl. 2 Petr. 2:1: ψευδοδιδάσκαλοι οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας en vs. 2. Gal. 5:20, 1 Tim. 4:1 enz. De analogie van het spraakgebruik — en deze alleen, niet het gebruik van het woord zelf kan hier in aanmerking komen — getuigt niet tegen deze opvatting, want ieder transitief werkwoord kan zonder object staan, wanneer alleen het begrip, dat het uitdrukt, in aanmerking komen kan, vgl. Pred. 3, 4, 6: καιρὸς τοῦ καθελεῖν καὶ καιρὸς τοῦ οἰκοδομεῖν... τοῦ φυλάξαι... τοῦ ἐκβαλεῖν. Daarentegen kan niet een Acc. ἑαυτούς aangevuld worden, die aan het begrip alleen eene beperkte beteekenis zou geven.

'Απόδομα, ατος, τό (ἀποδίδωμι), eene aanbieding, offer, Num. 8:11.

'Αποδοχεῖον, ου, τό (ἀποδοχή), verzamelplaats, bewaarplaats, Sir. 1:17, 50:3.

'Αποδύρομαι, ik beween, beklaag, 3 Makk. 4:12.

'Απόδυσις, εως, ἡ (ἀποδύω), het ontkleeden, Jos. Ant. 12, 5, 1.

'Απόθεσις, εως, ἡ (ἀποτίθημι), de aflegging, 1 Petr. 3:21, 2 Petr. 1:14.

'Αποθέωσις, εως, ἡ (ἀποθεόω), apotheose, vergoding. Cic. Att. 1, 16, 13, Clem. A. 1, 828 B, 1105 A, Tertull. 1, 451 B.

'Αποθήκη, ης, ἡ (ἀποτίθημι), schuur, bergplaats, Mt. 3:12, 6:26, 13:30, Lk. 3:17, 12:18, 24, Heracl. 32:8, 33:6.

'Αποθησαυρίζω (θησαυρίζω), opleggen, wegleggen (seponendo thesaurum colligere), bewaren voor het toekomstig gebruik, overdr. 1 Tim. 6:19.

'Αποθλίβω, ψω, compos. van θλίβω, ik dring, verdringen, Num. 22:25, Lk. 8:45.

'Αποθνήσκω, zie onder θνήσκω.

'Αποικεσία, ας, ἡ (ἀποικέω), emigratie met het oog op de Joodsche ballingschap, 2 Kon. 19:25, 24:15, 2 Ezr. 6:16, 9:4.

'Αποικία, ας, ἡ, volkplanting, colonie, ballingschap, Richt. 18:30, 2 Kon. 25:27, Jez. 13:19.

'Αποικίζω, als colonist verplaatsen, verwijderen, door colonisten doen bewonen, 1 Sam. 4:22, 2 Kon. 15:29, 16:9, 17:6, 11, 19, 23, 26, 28, 33 enz.

'Αποίκιλος, ον = οὐ of μὴ ποικίλος, Philo I, 346, 6, 369, 51, II, 267, 12.

'Αποικισμός, οῦ ὁ, het stichten eener volkplanting, Jez. 26:19, 31:11, 50:11, Bar. 2:30, 32.

"Αποιος, zonder eigenschap, Athen. 11:11.

Ἀποκαθίστημι, ook — καθιστάνω (Mk. 9:12 volgens Tisch. Hand. 1:6), ἀποκαταστήσω, compos. van καθίστημι, in eenen toestand terugbrengen, d. i. a) herstellen, genezen, Mt. 12:13, Mk. 3:5, 8:25, Lk. 6:10; in overdr. bet. terugbrengen in eenen vroegeren toestand; Mt. 17:11; b) = teruggeven, restitueeren, τινί = aan iemand, Hebr. 13:19, en misschien ook Hand. 1:6, hoewel het daar ook door herstellen, wederoprichten vertaald kan worden.

Ἀποκακέω, ήσω, wegloopen als een lafhartige, Jer. 15:19, ἀπεκάκησεν ἡ ψυχὴ αὐτῆς = zij stierf.

Ἀποκαλύπτω, ψω, het verborgene of ontdekte ontdekken, zichtbaar maken, openbaren, b. v. ἀσχημοσύνη, Ex. 20:26. Lev. 18:7 enz. Tegenover καλύπτειν, Mt. 10:26, συγκαλύπτειν, Lk. 12:2, κρύπτειν, Mt. 11:25, ἀποκρύπτειν, Lk. 10:21, met het doel of met het gevolg zoowel van zinlijke (Mt. 10:26, Lk. 12:2, 1 Kor. 3:13, 1 Thess. 2:3, 6, 8) als van geestelijke waarneming, vgl. Mt. 11:27: ἐπιγινώσκειν, Lk. 10:21: γινώσκειν als gevolg; synon. γνωρίζειν, Dan. 2:29, Ps. 98:3, Ef. 3:3. Het komt het meest overeen met גלה, 1 Sam. 2:29. 3:7, 21, Spreuk. 11:13, Ps. 98:3, Jez. 53:1, 56:1, Dan. 10:1; Chald. גלא, Dan. 2:19, 22, 28, 29, 30, 47. Het woord dient in het N. T. evenals op de aangehaalde plaatsen van het O. T. speciaal ter aanduiding van eene goddelijke openbaring, zoowel met betrekking tot feiten des heils, objecten van geloof en hoop, als objecten van Christelijke kennis en wel voor geloovigen en ongeloovigen. Als object komen de Vader en de Zoon voor Mt. 11, 27, Lk. 10:22, Gal. 1:16 ὁ βραχίων κυρίου, Joh. 12:38 (Jez. 53:1). ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρ. Lk. 17:39. δικαιοσύνη θεοῦ, Rom. 1:17, Jer. 11:20, Ps. 98:3: ὀργὴ θεοῦ, Rom. 1:18 (vgl. onder ὀργή). μέλλουσα δόξα τῶν υἱῶν τ. θ. Rom. 8:18, 1 Petr. 5:1. σωτηρία, 1 Petr. 1:13. πίστις, Gal. 3:23. μυστήριον τοῦ Χυ, Ef. 3:3; vgl. διὰ τοῦ πνεύματος, 1 Kor. 2:10. — Vgl. nog 1 Kor. 3:13, ἑκάστου τὸ ἔργου. Fil. 3:15, Mt. 11:25, 16:17, Lk. 10:21. Zonder object 1 Kor. 14:30, ἐὰν ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ, is eene goddelijke openbaring, mededeeling ten deel geworden. — Van het optreden van den Antichrist 2 Thess. 2:3, 6, 8. Onjuist is het volgens dit overzicht, het begrip in den zin van bovennatuurlijke mededeeling van kennis op te vatten, het daartoe te beperken. Zij is niet buitengesloten, is evenwel ook niet als mededeeling, maar als goddelijke bewerking van erkentenis op te vatten, Ef. 3:3, 1 Kor. 14:30, Fil. 3:15, Mt. 11:25, 16:17, Lk. 10:21. Dit zijn de eenige plaatsen, waar verklaring het doel en de inhoud van de openbaringswerkzaamheden Gods is, maar ook niet eens steeds door onmiddellijke verlichting, maar in verband met het goddelijke leven, zooals dan Mt. 16:17, vgl. met 11:25 op het gevoelen Joh. 6:44, 45 heenwijst en de openbaring niet beperkt tot de te afzonderlijke betuiging

of verzekering van dezelfde geroepenen. Op alle overige plaatsen duidt ἀποκαλ. aan de voorstelling van het voor de erkentenis toegankelijke, hoewel ook niet altijd erkende object. Nu is evenwel de stelling van Ritschl niet juist, dat Paulus het woord zóó gebruikt, „dass das, was enthüllt werde, erst durch die Enthüllung wirklich werde und nicht vorher in einer Gestalt der Wirklichkeit vorausgesetzt sei" (Rechtf. II, 147). Paulus gebruikt het zoowel van datgene, wat uit de verborgenheid openbaar gemaakt wordt en onder de waarneming valt (1 Kor. 2:10, 3:13, 14:30), als van datgene wat eerst werkelijk wordt, 2 Thess. 2:3, 6, 8. Hoe weinig evenwel met het oog op de laatstgenoemde plaats Rom. 1:18 verduidelijkt kan worden, blijkt ook 2 Thess. 2:7. De vraag, of het object reeds bestaat of eerst wordt, moet niet bij het begrip ἀποκ. gedaan worden en kan slechts uit de overweging van het object zelf beslist worden. Vgl. overigens ook het subst. ἀποκάλυψις, waarvan het gebruik onbepaald deze stelling weerspreekt. — In het O. T. komen als objecten ook de waarnemingsorganen voor, ἀποκ. ὀφθαλμούς, Num. 22:31, 24:4, Ps. 119:19, vgl. 2 Sam. 6:20. τὸ ὠτίον, 1 Sam. 9:15, 20:2, 13, 22:8, 17, 2 Sam. 7:27, vgl. Ruth 4:3; vgl. onder ἔκστασις.

'Αποκάλυψις, εως, ἡ. onthulling, ontdekking, openbaring. Zelden in het gewone Grieksch, b. v. Plat. Cat. maj. 20 synon. γύμνωσις. LXX alleen 1 Sam. 20:30 = עֶרְוָה, denudatio. Sir. 11:25, 22:20, 41:23. In het N. T. slechts eene van God of Christus uitgaande onthulling en mededeeling van, op zichzelven beschouwd, onbekende en niet erkende objecten van Christelijk geloof, kennis en hoop, Rom. 16:25: ἀπ. μυστηρίου. Vgl. Ef. 3:3, 1 Kor. 2:10. a) Met eenen Gen. subj. ἀ. κυρίου, 2 Kor. 12:1. Ιυ Χυ Openb. 1:1, Gal. 1:12, δι' ἀποκαλύψεως Ιυ Χυ, waar Ιυ Χυ naar de voorafgaande verzen 11, 12 slechts Gen. subj. zijn kan, wat door vss. 15, 16 niet buitengesloten wordt. b) Met Gen. obj. Rom. 8:19, τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ, vgl. Kol. 3:2: ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν Χῳ ἐν τῷ θεῷ. — ἀ. τοῦ κυρίου, 1 Kor. 1:7, 2 Thess. 1:7. Ιυ Χυ 1 Petr. 1:7, 13. τῆς δόξης αὐτοῦ 4:13, nl. bij zijne wederkomst, vgl. Lk 17:30. — Rom. 2:5: ἀ. δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ. c) Absoluut Ef. 3:3: κατὰ ἀποκ. ἐγνωρίσθη μοι τὸ μυστήριον, vgl. 1 Kor. 2:10, 2 Kor. 12:7: ὑπερβολὴ τῶν ἀποκαλύψεων. 1 Kor. 14:6: λαλεῖν ἐν ἀποκαλύψει, ἐν γνώσει, ἐν διδαχῇ, waar ἀπ. de mededeeling van nieuwe feiten, γνῶσις de erkentenis van de aanwezige openbaringen des heils, προφητεία de toepassing van aanwezige en nieuwe openbaringen aanduiden. Lk. 2:32: φῶς εἰς ἀποκ. ἐθνῶν kan het de verwijdering van de duisternis uitdrukken, waarin de volken zich bevinden volgens Jez. 42:7, 46:9, 25:7, καθημένοι ἐν σκότει. De Gen. zou dan met den Acc. ὀφθαλμούς, ὠτίον met ἀποκαλύπτειν overeenstemmen. Beter evenwel is ἐθνῶν als Gen. van het bezit overeen-

komstig den Dat. op te vatten, vgl. Krüger § 47, 7, 5, vgl. Jez. 52:10 אור גוים, zoodat de plaats analoog Ef. 1:17 moet opgevat worden: ἵνα ὁ θεὸς... δώῃ ὑμῖν πνεῦμα ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ. Vgl. Ps. 98:3. — Het woord komt vooral bij Paulus voor, evenals ook het werkwoord in deze bijzondere beteekenis.

Apocalypse, de titel van boeken. Ἀποκάλυψις Ἰωάννου, Just. Tryph. 81 (Apol. 1, 28), Cajus 25 A, Iren. 1203 B, 1207 A, 1192 B, Clem. A, 1, 525 C, II, 328 B, Tertull. II, 112 A, 147 A, 366 C, Orig. II, 857 B, III, 1385 B, IV, 48 B, 116 D, 189 A, Dion. Alex. 1241 B, 1244 B. — Ἀποκάλυψις Πέτρου, Clem. A, II, 748 B, Soz. 1477. — Ἀποκαλύψεις τοῦ Ἀδάμ, Epiph. 1, 341 D. — Ἀποκάλυψις Ἀβραάμ, Epiph. 669 D. — Ἀποκάλυψις Ἡλίου, Apocalypse van Elia, Hieron. I, 576 (314), IV, 622 C. — Ἀποκάλυψις Παύλου, Ἔσδρα, Ζωσιμᾶ. Soz. 1477 C, Nic. CP. 852 A. — Ἀποκάλυψις Μωυσέως = λεπτὴ γένεσις, Syncell. 5, 15.

Ἀποκαραδοκέω (καραδοκέω), ernstig verwachten, reikhalzend verlangen, Polyb. 16, 2, 8; 18, 31, 4; 22, 19, 3; Jos. B. J. 3, 7, 26, Aquil. Ps. 36:7.

Ἀποκαραδοκία, ας, ἡ = σφοδρὰ προσδοκία, reikhalzend verlangen (van τὸ κάρα, hoofd, en δοκεύω, op de loer liggen), Rom. 8:19, Fil. 1:20. Aq. Ps. 36 (37):7.

Ἀποκαρτέρησις, εως, ἡ (ἀποκαρτερέω), zelfmoord door uithongering, Quintil. 8, 5, 23, Tertull. I, 512 A, II, 262 B.

Ἀποκατάστασις, εως, ἡ, herstelling van eene zaak in haren vroegeren toestand, rerum ex turbis in priorem ordinem restitutio (Bengel). Polyb. 4, 23, 1: ἕως ἂν ἐκ τοῦ γεγονότος κινήματος εἰς τὴν ἀποκατάστασιν ἔλθῃ τὰ κατὰ τὴν πόλιν. 25, 2, 11: περὶ τῆς τῶν Μεσσηνίων ἀποκαταστάσεως. Plut. Demetr. 13, 2. — Hand. 3:21: ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ θεὸς διὰ στόματος τῶν ἁγίων ἀπ' αἰῶνος αὐτοῦ προφητῶν. Het relativum ὧν kan niet op πάντων betrekking hebben, omdat in dit geval de geassimileerde relatieve zin eene beperking in plaats van een attribuut zou te kennen geven (vgl. Krüger, § 51, 10). Daarom is het attribuut bij χρόνων ἀποκ.; daarvoor als object bij ἐλάλησεν vgl. Kol. 4:3, 1 Kor. 14:2, 3, Hebr. 2:3. (De opvatting van πάντων als masculinum komt niet overeen met de onder ἀποκαθίστημι genoemde constructies). Dan verkrijgen wij met het oog op den inhoud en het doel der voorspelling voor ἀποκ. πάντων denzelfden inhoud als voor παλιγγενεσία, Mt. 19:28. Vgl. Jos. Ant. 11, 3, 8: πάντα ὅσα Κῦρος πρὸ αὐτοῦ ἐβουλήθη περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀποκαταστάσεως, ταῦτα καὶ Δαρεῖος διετάξατο. § 9: τὴν ἀνάκτησιν καὶ παλιγγενεσίαν τῆς πατρίδος ἑορτάζοντες. Openb. 21:5, Rom. 8:19 enz. Wij denken bij de belofte des heils, zoolang eene zoodanige bestaat (vgl. ἀπ' αἰῶνος) aan eene opheffing van den door de zonde veroorzaakten, aan de herstelling

van den door God gewilden toestand van het paradijs. Vgl. Jez. 11: 35 enz. — In de theologie: de wederherstelling van alle dingen, Numen. bij Euseb. III, 1348 C, Iren. 597 A, τῶν ὅλων, Hippol. Haer. 376, 94, Orig. IV, 49 C., III, 1324 B, τοῦ σωτῆρος. Archel. 1449 A, Marcell. bij Euseb. VI, 1017 A, Epiph. II, 80 D, Hierocl. C. A. 122, 5, Barsan. 892 B, Theod. Scyth. 232 B, 236 A, Const. II, Can. 1. Euagr. 2780 A, Phot. III, 281 B: τῶν ἁμαρτωλῶν.

'Αποκαταστατικός, ή, όν, L. restitutorius, behoorende tot de wederherstelling, Philo I, 24, 21, Clem. A. 1, 972 B, Synes 1277 B.

'Απόκαυμα, ατος, τό (ἀποκαίω), vuurbrand, Symm. Ps. 101: 4.

'Απόκειμαι, ter zijde gelegd worden, opgelegd, bewaard worden, Gen. 49: 10, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ (Aquil. ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται), Lk. 19: 20, Kol. 1, 5, 2 Tim. 4: 8; ἀπόκειταί μοι = het is voor mij weggelegd, het is mijn lot, Hebr. 9: 27.

'Αποκεκαλυμμένως (ἀποκαλύπτω), openlijk, Clem. A. II, 45 B.

'Αποκεκρυμμένως (ἀποκρύπτω), in het geheim, mystisch. Just. Tryph. 115, Epiph. II, 573 B.

'Απόκενος, ον, ledig, Herm. Mand. 12, 5.

'Αποκενόω = κενόω, Richt. 3: 24, τοὺς πόδας, een euphemisme = ἀποπατεῖν, ter zijde gaan om zijne behoeften te doen, Sir. 13: 5, 7, Clem. A. I, 508 A.

'Αποκεντέω (κεντέω), loopen door, doorboren, Num. 25: 8, Ez. 21:11.

'Αποκέντησις, εως, ἡ (ἀποκεντέω), het doorboren, Hoz. 9: 13.

'Αποκεφαλίζω, Aor. 1 ἀπεκεφάλισα (κεφαλή), het hoofd afsnijden, onthoofden, Mt. 14: 10, Mk. 6: 16, 27, Lk. 9: 9.

'Αποκήρυκτος, ον (ἀποκηρύσσω), verworpen, Philo I, 477, 5. Verbannen, Clem. A. 1, 1212, C, Greg. Naz. III, 200 A.

'Αποκήρυξις, εως, ἡ, onterving, Plut. 1, 112 F, ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Verbanning, excommunicatie, Synes. 1436 D. Aankondiging, Just. Tryph. 115.

'Αποκηρύσσω, verbannen, uit de kerkelijke gemeenschap sluiten, Eus. II, 708 B, C, Athan. 1, 236 A, 280 A, 285 D.

'Αποκιδαρόω, ώσω, de κίδαρις afnemen, het hoofd ontdekken, Lev. 10: 6, τὴν κεφαλήν.

'Απόκλεισμα, ατος, τό (ἀποκλείω), gevangenis, Jer. 36: 26.

'Αποκλείω, ontsluiten, τὴν θύραν, Lk. 13: 25, 3 Makk. 4: 10, τὸ φέγγος ἀποκλειόμενοι, van licht beroofd zijnde.

'Αποκληρόω, door het lot kiezen, Athen. 56: 25.

'Αποκλύζω, afspoelen, afwasschen, 2 Kron. 4: 6.

'Αποκνίζω, afknijpen, afbreken, Lev. 1: 15, 5: 8, 1 Sam. 9: 24, 2 Kon. 6: 6, Ez. 17: 4.

'Αποκολλάω (κολλάω), losmaken, loslijmen, Act. Andr. et Matthiae 13.

Ἀπόκομμα, ατος, τό, afgesneden stuk, buitengewone haat, verfoeiing, Aq uil. Ezech. 20:7.

Ἀπόκοπος, ον (ἀποκόπτω), afgesneden, stijl, gecastreerd, een eunuch Philo II, 264, 13, Arist. 105:1 (afgehouwen).

Ἀποκόπτω, Aor. 1 ἀπέκοψα, Fut. Med. ἀποκόψομαι, afsnijden, amputeeren, Mk. 9:43 (45), Joh. 18:10, 26, Hand. 27:32. Ὄφελον καὶ ἀποκόψονται, och of zij zich versneden, ik wenschte, dat zij zich vermeden of castreerden, zij, die de heidenen willen dwingen, zich te besnijden, Gal. 5:12. Zie Deut. 23:1, Philo I, 89, 6, Diosc. Eupor. 1, 91, Epict. 2, 20, 19, Just. 1, 27, Lucian. II, 357, Theophil. 1, 9. Athan. 1, 677 B, 725 A, ἑαυτόν. Verbannen uit de kerkelijke gemeenschap, Const. Apost. 2, 21, 41, τινὰ τῆς ἐκκλησίας.

Ἀποκοσμέω, 1) van sieraad berooven, Jos. Ant. 16, 8, 5, Chrys. 1, 352 D. 2) Dooden, 2 Makk. 4:38.

Ἀποκρέμαμαι (κρέμαμαι), hangen, opgehangen zijn, Tryph. Trop. 278, ἀπεκρέματο γὰρ ἡ διάνοια, Greg. Naz. III, 1388 A, ἐμῆς γλώσσης.

Ἀπόκρημνος, stijl, 2 Makk. 13:5.

Ἀπόκριμα, ατος, τό, antwoord, uitspraak, Jos. Ant. 14, 10, 6, rescriptum. Uitspraak, oordeel, veroordeeling, 2 Kor. 1:9, τοῦ θανάτου.

Ἀποκρίνω, Fut. ῶ, 1) afsnijden, afzonderen, b. v. van de zuivering der metalen, uitkiezen, Hdt. 6, 130, 1: ἵνα ὑμέων ἐξαίρετον ἀποκρίνων, ook in verkeerden zin = veroordeelen, verwerpen, b. v. κρίνειν καὶ ἀποκρίνειν τοὺς ἀξίους, Plat. Legg. 6, 751 D, Dio Cass. 57, 18: τὰ μὲν ὡς οὐδενὸς ἄξια ἀπέκρινε, τὰ δὲ ἀπέκρινε. 2) In het Bijbelsche Grieksch alleen in het Med., zoowel Aor. 1 en Fut. 1 pass. = antwoorden in welke beteekenis het ook in het Attische Grieksch sedert Thucydides hoofdzakelijk gebruikelijk is (Hrdt. gebruikt steeds ὑποκρίνεσθαι, waarschijnlijk ook 5:49, 8:101, waar gewoonlijk ἀποκρ. gelezen wordt). Met de grondbeteekenis komt overeen ons „bescheid geven" (vgl. Hand. 24:4); de beteekenis van het Medium is: zich verantwoorden, ten zijnen gunste iets verwerpen, vgl. Aristoph. Ach. 607 (632): διαβαλλόμενος — ἀποκρίνεσθαι δεῖται νυνὶ πρὸς Ἀθηναίους μεταβούλους, waar het = zich verantwoorden. Dat dit de ten grondslag liggende voorstelling is, daarvoor getuigt ook het gebruik van den Aor. 1 pass. in Med. beteekenis in het latere Grieksch (niet bij de Att., vgl. Phryn. ed. Lob. 108: ἀποκριθῆναι — τὸ διαχωρισθῆναι σημαίνει. ὥσπερ οὖν καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ, τὸ συγκριθῆναι, εἰς ἓν καὶ ταὐτὸν ἐλθεῖν. Εἰδὼς οὖν τοῦτο ἐπὶ μὲν τοῦ ἀποδοῦναι τὴν ἐρώτησιν, ἀποκρίνεσθαι λέγε, ἐπὶ δὲ τοῦ διαχωρισθῆναι ἀποκριθῆναι. Vgl. ἀπόκριμα, 2 Kor. 1:9), vgl. Krüger, § 52, 6. Curtius, Gr. § 478. Hierdoor wordt verklaarbaar eene eigenaardigheid der Nieuw-Testamentische dictie, dat nl. ἀποκρίνεσθαι overeenkomstig ענה Hoogl. 2:10, Jez. 14:10, Zach. 3:4, Deut. 21:7, ook gebruikt wordt, waar geen antwoord ingeleid wordt. Bengel: respondet

non modo qui rogatus est, sed cui causa loquendi est data (bij Mt. 22:1); vgl. ἀνθομολογεῖσθαι, Lk. 2:38, Ps. 79:13, 2 Ezr. 3:11, Sir. 17:27. Zoo Mt. 11:25, 17:4, 22:1, 26:63, 28:5, Mk. 9:5, 10:51, 11:14, 12:35, 14:48, Lk. 1:60, 7:22, 13:14, 14:3, 5, Joh. 5:17, 19, 10:32, Hand. 3:12, 5:8, 8:34, 10:46, Openb. 7:13; vgl. ἀποκρίνεσθαι τῷ θεῷ, met God richten, Rom. 9:20. — Anders staat het na eene voorafgaande vraag Mt. 15:3, 13, 16:16, 17:11 enz. Na eene bede Mt. 15:23, 24, 26, 16:2, 20:22, 25:9, 12, Mk. 15:9, 12, Lk. 15:29, Hand. 25:4; na eene opwekking, vermaning, enz. Gewoonlijk met den Dat. van den persoon, bij Lk. ook πρός τινα 5:22, 6:3, 14:5, Hand. 3:12, 25:16. Het object staat **a)** in den Acc. Mt. 22:46, 26:62, 27:12, Mk. 14:40, 60, 61, 15:4, 5, Lk. 23:9. **b)** Infinitief Lk. 20:7, ἀπεκρίθησαν μὴ εἰδέναι. Acc. c. Inf. Hand. 25:4, ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον. **c)** Met een volgend ὅτι Hand. 25:16. **d)** In directe rede aangesloten bij Joh. en Hand., terwijl bij Mt. en Lk. in dit geval meest ἀποκριθεὶς εἶπεν, bij Mk. daarnaast ἀπεκρίθη λέγων (vgl. Mt. 25:9, 44, 45) staat, bij Johannes behalve 1:26 alleen ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν, ἔλεγεν. — Het Praesens zie Mt. 26:62, Mk. 14:60, 15:4, Joh. 18:22, Kol. 4:6. De Aor. 1 Med. 27:12, Mk. 14:61, Lk. 3:16, 23:9, Joh. 5:17, 19, 12:23, Hand. 3:12. Fut. 1 Pass. Mt. 25:37, 44. Op alle overige plaatsen de Aor. 1 pass. evenals bij de LXX, waarbij het = עָנָה, ook somtijds = אָמַר הֵשִׁיב.

'Απόκρισις, εως, ἡ, bescheid, antwoord, Hrdt. Plato, enz. LXX = דָּבָר Deut. 1:22. מַעֲנֶה Job 32:5, Spreuk. 15:1. — In het N. T. Lk. 20:26, 47. — ἀπόκρισιν διδόναι Joh. 1:22, 19:9. LXX = הֵשִׁיב Job 33:5, 40:4. = הֵשִׁיב מִלָּה Job 35:4, vgl. 31:14. = עָנָה Job 15:4.

'Αποκρύπτω, Aor. 1 ἀπέκρυφα, pf. pass. ptcp. ἀποκεκρυμμένος. Verbergen, τί, Mt. 25:18, pass. verborgen, geheim gehouden σοφία, 1 Kor. 2:7, μυστήριον Kol. 1:26 (teg. φανεροῦσθαι), met de toevoeging ἐν τῷ θεῷ Ef. 3:9, τὶ ἀπό τινος, Lk. 10:21, Mt. 11:25 in navolging van het Hebr. מִן Ps. 37 (38):10, 118 (119):19, Jer. 39 (32):17, vgl. κρύπτω.

'Αποκρυφή, ῆς, ἡ (ἀποκρύπτω), eene verborgen plaats, 2 Sam. 22:12, Job 22:14, Ps. 17:12, Philo I, 638, 48, Aquil. Jez. 32:2, Athan. II, 1136 C.

'Απόκρυφος, ον, **1)** verborgen, bedekt, geheim, Mk. 4:22, Lk. 8:17, Kol. 2:3, Dan. 11:43 (Theodtn.), Jez. 45:3, 1 Makk. 1:23. **2)** Niet gelezen in de synagogen of in de Christelijke kerken. Toegepast op de boeken Henoch, de Test. der XII patriarchen, het gebed van Jozef, het Test. van Mozes, de hemelvaart van Mozes, de Acta van Pilatus enz. Iren. 653 A, γραφαί. Clem. A. 1, 773 B, 1133 C, zie βίβλος. Tertull. II, 1000 B, C, 1021 A, Orig. 1, 65 B, 101 C ἐν τῷ ἀποκρύφῳ κεῖσθαι, als apocrief beschouwd worden. 136 A, 1084 C, III, 881 A, 1769 C,

Eus. II, 384 A (809 A). Athan. II, 1176 B, C. Pseud. Athan. IV, 432 B, Basil. III, 649 B. Cyrill. H. 496 A, Theod. IV, 429 A. Vgl. Orig. 1, 1473 A: ἐν ἀνακεχωρηκόσι καὶ ἀναγινωσκομένοις ὑπ' ὀλίγων, sc. βιβλίοις. Met het oog op de boeken, gewoonlijk de apocriefen van het O. T. genoemd, zegt Athanasius alleen, dat zij niet-canoniek waren. Epiphanius evenwel gebruikt het epitheton ἀπόκρυφα daarvan. Athan. II, 1177 C, Epiph. III, 245 B.

Ἀποκρύφως, bijw. in het geheim, enz. Eus. II, 1268 B.

Ἀπόκρυψις, εως, ἡ, verberging, Philo I, 28, 19, verdwijning. Plut. II, 518 C.

Ἀποκτείνω, Aeol. ἀποκτέννω, Fut. ἀποκτενῶ, Aor. 1 ἀπέκτεινα, Aor. 1 pass. ἀπεκτάνθη. 1) Dooden, op wat wijze ook, Mt. 16:21, 22:6, Mk. 6:19, 9:31, Joh. 5:18, 8:22, Hand. 3:15, Openb. 2:13; (ἀποκτ. ἐν θανάτῳ, Openb. 2:23, 6:8), vernietigen of verderven, Mk. 3:4. 2) Overdr. vernietigen, uitroeien: τὴν ἔχθραν, Ef. 2:16, zedelijken dood veroorzaken, Rom. 7:11, van geestelijk leven berooven en eeuwige ellende verschaffen, 2 Kor. 3:6.

Ἀποκυέω, ῶ, of ἀποκύω, Aor. 1 ἀπεκύησα (κύω of κυέω), drachtig, bevrucht zijn (vgl. ἔγκυος), voortbrengen, baren, τινά, overdr. Jak. 1:15, 18 (4 Makk. 15:17, Dion. H. 1, 70).

Ἀποκύημα, ατος, τό, wat voortgebracht is, kind, Clementin. 6:4.

Ἀποκύησις, εως, ἡ, baring, Philo II, 396, 35, Plut. II, 907 C.

Ἀποκυΐσκω (κυΐσκω), voortbrengen, baren, Philo I, 157, 34; 332, 10; II, 396, 23, Athenag. 944 C, Clementin. 181 B.

Ἀποκυλίζω, afwentelen, Ev. Petr. 53.

Ἀποκυλινδέω (κυλινδέω) = ἀποκυλίω, Jos. B. J. 3, 7, 28, Plut. II, 260 B.

Ἀποκυλίω, Fut. ἀποκυλίσω, Aor. 1 ἀπεκύλισα, ptcp. ἀποκεκυλισμένος, af- of wegrollen, afwentelen, Gen. 29:3, 8, 10, Judith 13:9, Joseph. Antt. 4, 8, 37; 5, 11, 3, Mt. 28:2, Mk. 16:3, Lk. 24:2.

Ἀποκυριεύω = κατακυριεύω, gebieder over iets zijn, Just. Tryph. 83.

Ἀποκωλύω, verhinderen, verbieden, 1 Sam. 6:10, 25:7, 15, 33, 34, 1 Kon. 1:6, 21:7, 1 Ezr. 2:28.

Ἀποκωφέω, geheel doof maken, Mich. 7:16, Ezech. 3:26, 24:27.

Ἀπολακτίζω, verachten, met den hiel slaan, Deut. 32:15.

Ἀπολαμβάνω, Fut. ἀπολήψομαι, Aor. 2 ἀπέλαβον. 1) Ontvangen wat men schuldig is of wat beloofd is (vgl. ἀποδίδωμι): τὴν υἱοθεσίαν, Gal. 4:5, τὰ ἀγαθά σου, Lk. 16:25. 2) Terugnemen, weder nemen, Luk. 6:34, 15:27; ontvangen door terugbetaling, Lk. 18:30, 23:41, Rom. 1:27, 2 Joh. 8, Kol. 3:24. 3) Van anderen nemen, apart of ter zijde nemen. Med. τινά, iemand met zich, uit het gezicht van anderen, ter zijde nemen, met de bijvoeging ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατ' ἰδίαν, Mk. 7:33 (Joseph.

B. J. 2, 7, 2 en in het actief 2 Makk. 6 : 21). 4) Iemand gastvrij ontvangen, 3 Joh. 8. (L. T. Tr. WH. hebben hier ὑπολαμβάνειν).

'Ἀπόλαυσις, εως, ἡ (ἀπολαύω, ik geniet), vandaar het genot, de genieting, 1 Tim. 6 : 17, Hebr. 11 : 25, op welke plaats ἁμαρτίας ἀπόλαυσις = het genot, dat de zonde verschaft.

'Ἀπολέγω, verwerpen, weigeren, Hippol. Haer. 178, 2, Med. ἀπολέγομαι = ἀπολέγω, Jon. 4 : 8, sc. τὴν ζωήν, hij wenschte bij zichzelven te sterven, Philo I, 274, 48, sc. τὸ ζῆν.

'Ἀπολείπω, Aor. 2 ἀπέλιπον. Verlaten, achterlaten, iemand in eene plaats in de steek laten, Tit. 1 : 5, 2 Tim. 4 : 13, 20. Pass. ἀπολείπεται, het blijft, is bewaard, Hebr. 4 : 9, 10 : 26, gevolgd door eenen Acc. c. Inf. Hebr. 4 : 6, Jud. 6.

'Ἀπολείχω (Impf. ἀπέλειχον), aflekken, lekken, Lk. 16 : 21.

'Ἀπολεπίζω, afschillen, afwerpen, Tob. 11 : 8, 13, (B ἀποβαλεῖται).

'Ἀπολήγω, ophouden, Dan. 5 : 27.

'Ἀπολήνιον, tobbe, kuip, Zach. 14 : 11.

'Ἀπολιθόω, versteenen, Ex. 15 : 16.

'Ἀπολιμπάνω = ἀπολείπω, Sm. Job 20 : 21.

'Ἀπόλλυμι en ἀπολλύω, Fut. ἀπολέσω en ἀπολῶ, Aor. 1 ἀπώλεσα. 1) Dooden, vernietigen, uit den weg ruimen, ruïneeren, afschaffen, Mk. 1 : 24, Lk. 4 : 34, 17 : 27, 29, Jud. 5, τὴν σοφίαν, krachteloos maken, vernietigen, 1 Kor. 1 : 19; dooden, Mt. 2 : 13, 12 : 14, Mk. 9 : 22, 11 : 18, Joh. 10 : 10 enz. Verklaren, dat iemand ter dood gebracht moest worden, Mt. 27 : 20, overdr. iemand overgeven aan de eeuwige ellende, Mt. 10 : 28, Jak. 4 : 12; door zijn gedrag een ander de eeuwige zaligheid doen verliezen, Rom. 14 : 15. Med. omkomen, verloren zijn; a) van personen, eigenl. Mt. 8 : 25, Lk. 13 : 3, 5, 33, Joh. 11 : 50, 2 Petr. 3 : 6, Jud. 11, enz.; ἀπόλλυμαι λιμῷ, Lk. 15 : 17, ἐν μαχαίρᾳ, Mt. 26 : 52, καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι, 2 Kor. 4 : 9. b) Overdr. overgeleverd zijn aan eeuwige ellende, Joh. 3 : 15, 16, 10 : 28, 17 : 12, Rom. 2 : 12, 1 Kor. 8 : 11, 15 : 18, 2 Petr. 3 : 9. Tegenover elkander staan: οἱ σωζόμενοι en οἱ ἀπολλύμενοι, 1 Kor. 1 : 18, 2 Kor. 2 : 15, 4 : 3, 2 Thess. 2 : 10. c) Van zaken, uitgeroeid zijn, verdwijnen, ἡ εὐπρέπεια, Jak. 1 : 11, de hemelen, Hebr. 1 : 11; vergaan, Mt. 5 : 29, 9 : 17, Mk. 2 : 22, Lk. 5 : 37, Joh. 6 : 12, 27, 1 Petr. 1 : 7. 2) Verliezen, a) eigenl. Mt. 10 : 42, Mk. 9 : 41, Lk. 15 : 4, 8, 9, 9 : 25, 17 : 33, Joh. 12 : 25, 2 Joh. 8 enz. b) Overdr. Van Christus wordt gezegd, dat Hij eenige van zijne volgelingen verliest, indien zij goddeloos worden en het heil missen, Joh. 6 : 39, vgl. 18 : 9. Med. verloren zijn: θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς. Lk. 21 : 18, θ. ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, Hand. 27 : 34, τὰ λαμπρὰ ἀπώλετο ἀπό σου, Openb. 18 : 14. Van schapen, die van de kudde afgedwaald zijn, eigenl. Lk. 15 : 4 (τὸ ἀπολωλός, Mt. 18 : 12 τὸ πλανώμενον). Overdr. in

overeenstemming met de Oud-Testamentische vergelijking van het volk Israels met eene kudde (Jer. 27 : 6, Ezech. 34 : 4, 16) worden de Joden, die door hunne godsdienstige leidslieden veronachtzaamd en aan zichzelven overgelaten zijn, en daardoor gevaar loopen, het eeuwige heil te verliezen, genoemd τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα τοῦ οἴκου Ἰσραήλ, Mt. 10 : 6, 15 : 24 (Jez. 53 : 6, 1 Petr. 2 : 25). Van Christus, die de verlorenen opzoekt, wordt gezegd ζητεῖν καὶ σώζειν τὸ ἀπολωλός, Mt. 18 : 11 rec., Lk. 19 : 10.

Ἀπολλύων, οντος, ὁ, Apollyon, een eigennaam, *verwoester*, *verdelger* beteekenend, Openb. 9 : 11. Van ἀπολλύω, eenen nevenvorm van ἀπόλλυμι, welken wij somtijds bij Plato enz. vinden, Sir. 49 : 7, in het N. T., Rom. 14 : 15.

Ἀπολλωνία, ας, ἡ, Apollonia, eene zeestad van Macedonië, ongeveer eene dagreis van Amphipolis, waar Paulus doorheen ging op zijnen weg naar Thessalonica, Hand. 17 : 1.

Ἀπολλώς, Gen. ώ, Accus. ώ en ών, ὁ, Apollos, een Alexandrijnsche Jood, die Christen werd en predikte; hij sloot zich bij Paulus aan, Hand. 18 : 24, 19 : 1, 1 Kor. 1 : 12, 3 : 4, 22, 4 : 6, 16 : 12, Tit. 3 : 13.

Ἀπολογέομαι, οῦμαι, Impf. ἀπελογούμην (Hand. 26 : 1), Aor. 1 ἀπελογησάμην, van zich afspreken. 1) Zichzelven verdedigen, absol. Lk. 21 : 14, Hand. 26 : 1, gevolgd door ὅτι Hand. 25 : 8, τί iets tevoorschijn brengen ter verdediging van zichzelven, Lk. 12 : 11, Hand. 26 : 24, τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπ. Hand. 24 : 10, περί met den Gen. van de zaak en ἐπί met den Gen. van den persoon, betreffende eene zaak voor iemands rechtbank Hand. 26 : 2; met den Dat. van den persoon, dien ik door mijne verdediging tracht te overtuigen, dat ik onschuldig ben, mijzelven in iemands oogen verdedigen, Hand. 19 : 33, 2 Kor. 12 : 19, 2) Eenen persoon of eene zaak verdedigen, Rom. 2 : 15, τὰ περὶ ἐμοῦ, Hand. 26 : 2.

Ἀπολογία, ας, ἡ (ἀπολογέομαι) mondelinge verdediging, Hand. 25 : 16, 2 Kor. 7 : 11, Fil. 1 : 7, 17, 2 Tim. 4 : 16. Met den Dat. van den persoon, voor wien men zijne verdediging houdt, 1 Kor. 9 : 3, 1 Petr. 3 : 15. In dezelfde beteekenis ἡ ἀπολ. ἡ πρός τινα, Hand. 22 : 1.

Ἀπόλογος, ὁ, rekenschap, Philo I, 613, 38. Vgl. Mt. 12 : 36.

Ἀπόλοιπος, ον, overblijvend, Ezech. 41 : 12, 42 : 1, 10.

Ἀπολούω, afwasschen. Zelden in de LXX b. v. Job 9 : 30. In het N. T. tweemaal, Aor. 1 Med. figuurlijk: ἀπελούσασθε, 1 Kor. 6 : 11, βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, Hand. 22 : 16.

Ἀπόλυσις, εως, ἡ, vertrek, Diod. 18 : 48 τοῦ βίου. Ontslag, 3 Makk. 6 : 37. Einde van den dienst of van publieke spelen, Athan. I, 760 B, II, 821 B, Pseudo-Basil. III, 1316 C, Eus. Alex. 416 C.

Ἀπόλυτος, ον (ἀπολύω), losgemaakt, vrij van, Clem. A. I, 252 C, τινός.

Ἀπολύτρωσις, εως, ἡ, eigenlijk het in vrijheid stellen voor losgeld, maar Plut. Pomp. 24 = loskooping, vgl. ἀπολυτρόω = loskoopen Ex. 21:8; bevrijden Zef. 3:1. — Zelden in het gewone Grieksch; anders slechts in het Nieuw-Testamentische en het kerkelijke Grieksch en dat wel = bevrijding, verlossing in passieve beteekenis, vlg. λύτρωσις. **a**) Bevrijding van lijden, moeiten, enz. Hebr. 11:35 οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. **b**) Verlossing, van de toekomstige bevrijding tot ἐλευθερία τῆς δόξης τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ Rom. 8:21, van de laatste heilsopenbaring, Lk. 21:28 ἐγγίζει ἡ ἀ. ὑμῶν. Ef. 1:14 ἀῤῥαβὼν... εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως κτλ. 4:30 ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. — Rom. 8:23 υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. — **c**) Verlossing als resultaat van verzoening, bevrijding van de schuld der zonde en straf. Ef. 1:7 ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων. Kol. 1:14, Rom. 3:24 διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χ͞ῳ Ι͞υ, ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον. Hebr. 9:15 θανάτου γενομένου εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν — παραβάσεων. 1 Kor. 1:30 δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις. Nadere bijzonderheden kan men onder λυτρόω vinden.

Ἀπολύω, Impf. ἀπέλυον, Fut. ἀπολύσω, Aor. 1 ἀπέλυσα, Aor. 1 pass. ἀπελύθην; in het N. T. alleen in de historische boeken gebruikt en Hebr. 13:23. Losmaken, ontbinden. **1**) Bevrijden van τινά τινος, Lk. 13:12. **2**) Laten gaan, loslaten, Mt. 15:23, Lk. 2:29; wegzenden, Mt. 14:15, 22, 15:32, 39, Mk. 6:36, 45, 8:3, 9, Lk. 8:38, 9:12, 14:4, Hand. 13:3, 19:41 (τὴν ἐκκλησίαν), pass. Hand. 15:30, 33. **3**) Vrij laten gaan, bevrijden, **a**) eenen gevangene, Lk. 22:68, 23:22, Joh. 19:10, Hand. 16:35, 26:32, 28:18, Hebr. 13:23, ἀπολύειν τινά τινι, iemand voor iemand zijn vrijheid geven, Mt. 27:15, 17, 21, 26, Mk. 15:6, 9, 11, 15, Lk. 23:16, 17, 18, 20, 25 [Joh. 18:39]. **b**) Iemand vrijspreken van eene misdaad en hem in vrijheid stellen, Joh. 19:12, Hand. 3:13. **c**) Aan eenen gevangene vrijheid geven om te vertrekken, Hand. 4:21, 23, 5:40, 17:9. **d**) Eenen schuldenaar ontslaan, Mt. 18:27, overdr. aan een ander zijne beleedigingen jegens zichzelven vergeven, Lk. 6:37 (τῆς ἁμαρτίας ἀπολύεσθαι, 2 Makk. 12:45). **4**) Gebruikt van de echtscheiding als ἀπολύω τὴν γυναῖκα, Mt. 1:19, 5:31 enz., 19:3, 7—9, Mk. 10:2, 4, 11, Lk. 16:18. Van eene vrouw, die haren man verlaat, wordt gezegd ἀπολύειν τὸν ἄνδρα, Mk. 10:12. (Misschien laat Markus Jezus overeenkomstig de Grieksche en Romeinsche gewoonte spreken, volgens welke vrouwen hare mannen mochten verlaten, vgl. שִׁלַּח Jer. 3:8, Deut. 21:14, 22:19, 29). Med. ἀπολύομαι, zichzelven wegzenden, vertrekken, Hand. 28:25.

Ἀπομάσσω (μάσσω), afwisschen, Med. iets van zich afwisschen, afvegen: τὸν κονιορτὸν ὑμῖν, Lk. 10:11.

Ἀπομνημόνευμα, ατος, τό, plur. τὰ ἀπομνημονεύματα, Just. Apol. 1, 66: οἱ γὰρ ἀπόστολοι ἐν τοῖς γενομένοις ὑπ' αὐτῶν ἀπομνημονεύμασιν, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια. 67: Τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων, de evangeliën, Tryph. 100, 101, 105, 106, Eus. IV, 224 B.

Ἀπομνημονεύω, berichten, Just. Apol. 1, 33.

Ἀπόμοιρα, ας, ἡ (μοῖρα), deel, Inscr. 4697, 15, Ezech. 45:20, Jos. Ant. 5, 9, 2; 15, 5, 3, Anton. 2, 1.

Ἀπονέμω, Fut. νεμῶ, compos. van νέμω, toedeelen, geven, τιμὴν = eer bewijzen, achting betoonen, 1 Petr. 3:7, Joseph. Antt. 1, 7, 1, τῷ ἐπισκόπῳ πᾶσαν ἐντροπήν, Ignat. ad Magnes. 3.

Ἀπονεύω, afwenden, wijken, Act. Petr. 240:11.

Ἀπονηστεύω, εύσω, met de vasten eindigen, Const. Apost. 5, 13, 15.

Ἀπονηστίζομαι = ἀπονηστεύω, Dion. Alex. 1272 B, Eus. IV, 941 D.

Ἀπονήχομαι (νήχομαι) = ἀπονέω, wegzwemmen, Polyb. 16, 3, 14, verlaten, Jos. B. J. 2, 20, 1, τῆς πόλεως.

Ἀπονικάω, κήσω, verhinderen, Jos. Ant. 15, 7, 7.

Ἀπονίπτω, afwasschen, Aor. 1 Med. ἀπενιψάμην, zich afwasschen, Mt. 27:24, vgl. Deut. 21:6 enz.

Ἀπονοέω, ήσω (ἀπονοέομαι), vertwijfelen, wanhopend worden, Jos. Ant. 18, 1, 6.

Ἀποξαίνω, afkrabben, 4 Makk. 6:6.

Ἀποξηραίνω, uitdrogen, Job 4:23, 5:1, Ps. 36 (37):2.

Ἀποξενόω, ώσω, vervreemden. Med. zich vreemd aanstellen, 1 Kon. 14:5, 6.

Ἀποπεμπτόω, ώσω, het vijfde deel van iets geven, Gen. 41:34, 47:26, Philo I, 468, 31.

Ἀποπεραίνω = περαίνω, voleindigen, volbrengen, Cyrill. I, 140 C, 161 D, III, 821 B, Martyr. Barth. 1.

Ἀποπετάζω (ἀποπετάννυμι), afleiden, afwenden, Aquil. Ex. 5:4 (Symm. ἀποστρέφετε, Theodtn. διασκεδάζετε).

Ἀποπιάζω = ἀποπιέζω, uitpersen, Richt. 6:38.

Ἀποπίπτω, afvallen, Hand. 9:18, van de lapsi, de afvalligen, Martyr. Poth. 1420 A.

Ἀποπιστεύω (πιστεύω), vol vertrouwen op iemand of iets hebben, Polyb. 3, 71, 2 τινί, Philo I, 132, 45; Jos. Ant. 15, 7, 6.

Ἀποπλανάω, ῶ, ήσω, compos. van πλανάω, ik breng op een dwaalspoor, vandaar doen afdwalen, overdr. verleiden, Mt. 13:22, pass. (Aor. 1 ἀπεπλανήθην), afgebracht worden, afdwalen, ἀπό τινος van iets, 1 Tim. 6:10.

Ἀποπλέω, Aor. 1 ἀπέπλευσα, afvaren, wegzeilen, Hand. 13:4, 14:26, 20:15, 27:1.

Ἀποπληρόω, ώσω, vervullen, Jos. B. J. 5, 2, 5. Eene schuld afbetalen, Mal. 439, 16, 440, 7.

'Αποπλύνω, Fut. ῶ, afwasschen, τὰ δίκτυα = de netten spoelen, Jer. 4:14, Lk. 5:2, Basil. IV, 165 A.

'Αποπνίγω, ξω, verstikken. Transitief van planten en dieren gebruikt, Mt. 13:7, Lk. 8:7, in Pass. intrans. = stikken, Lk. 8:33.

'Αποποιέω, ήσω, wegdoen, verwijderen. Med. ἀποποιοῦμαι, verwerpen, Job 8:20, 14:15, Plut. II, 152 A.

'Αποπομπαῖος, ον (ἀποπομπή), weggezonden = ἀζαζήλ. Lev. 16:8 (Aquila: τράγον ἀπολελυμένον εἰς τὴν ἔρημον, Symm. τράγον ἀπερχόμενον), Philo I, 338, 42, Just. Tryph. 40, Orig. 1, 1364 C, Jos. Ant. 3, 10, 3, Barn. 7, Clem. A. II, 448 A, Tertull. II, 640 B. Overdr. = ἀποτρόπαιος, afwendend, afgewend zijn, afschuwelijk, Philo I, 238, 46, νοσήματα.

'Αποπομπή, ῆς, ἡ (ἀποπέμπω), het wegzenden, Lev. 16:10, Just. Frag. 1596 B.

'Αποπρατίζομαι, ίσομαι (πράτης), verkoopen, Tobit 1:7.

'Αποπροσποιέομαι, loochenen, afstand doen van, Athan. II, 717 A.

Ἄποπτος, ον, ongezien, onzichtbaar, Just. Apol. 2, 13.

'Απόπτωμα, ατος, τό (ἀποπίπτω), een gevallen voorwerp, val, Symm. Jez. 34:4, Clem. A. 1, 576 B. Eene ongelukkige zaak tegenover κατόρθωμα, Richt. 20:6, Polyb. 11, 2, 6, Orig. IV, 133 D.

'Απόπτωσις, εως, ἡ, het afvallen, het terugwijken, de val, Hippol. 669 B. Orig. I, 182 B, Chrys. I, 6 B, Eus. II, 385 B.

'Αποπτωτικός, ή, όν, niet gelukkig, zonder goeden uitslag, tegenover ἐπιτευκτικός, Orig. II, 81 A, 1144 A.

'Απoργίζω, Med. vertoornd zijn, 2 Makk. 5:17.

'Απόρευτος, ον, ontoegankelijk, Philo I, 294, 21.

'Απορέω, ῶ, ήσω, van ἄπορος, van middel en uitweg beroofd, vandaar een ἄπορος zijn, d. i. iemand, die niet weet, hoe hij gaan zal, die zich niet weet te redden. Medium ἀπορεῖσθαι = verlegen, ten einde raad zijn, Lk. 24:4, Joh. 13:22, 2 Kor. 4:8; εἴς τι en ἔν τινι = met of over iemand, ten aanzien van iemand of iets, Hand. 25:21, Gal. 4:20.

'Απορία, ίας, ἡ, van ἄπορος of ἀπορέω, de radeloosheid of vertwijfeling, Lk. 21:25.

'Αποῤῥιζόω = ἐκριζόω, uittrekken, ontwortelen, Greg. Nyss. I, 705 B, Act. Joann. 21.

'Αποῤῥύπτω (ῥύπτω), reinigen, schoonmaken, Philo I, 115, 17, 156, 22.

'Αποῤῥύπωσις, εως, ἡ (ῥυπόω), reiniging, Const. Apost. 7, 22.

'Απορφανίζω (van ὀρφανός, beroofd, en ἀπό sc. τινός), ouderloos maken, vervolgens ook in ruimeren zin van geliefde betrekkingen berooven, scheiden, 1 Thess. 2:17.

'Αποσκευάζω, άσω, compos. van σκευάζω, ik maak gereed, pak op, vandaar Med. zich reisvaardig maken, Hand. 21:15 rec. Vele getuigen evenwel lezen daar ἐπισκευάζω (zie L. T. Tr. WH.). Athen. 3:7, 10:21.

Ἀποσκίασμα, τος, τό (σκιάζω van σκία), schaduw, door het eene voorwerp op het andere geworpen, schaduw: τροπῆς ἀποσκίασμα, Jak. 1 : 17. Hiermeê is bedoeld de schaduw of beschaduwing, door de omwenteling en den daardoor teweeggebrachten wisselenden stand der hemellichamen veroorzaakt (zons- en maansverduisteringen) of een zekere schijn van omkeering, gelijk die in den door dag en nacht, of andere perioden gewijzigden stand der hemellichamen (denk aan de dusgenaamde ἡλίου τροπαί) wordt waargenomen.

Ἀποσοβέω, ήσω, snel weggaan, verjagen, Deut. 28 : 26, Sir. 22 : 20, Jez. 7 : 33.

Ἀποσπάω, ῶ, Aor. 1 ἀπέσπασα, Aor. 1 pass. ἀπεσπάσθην, aftrekken, lostrekken, uittrekken: τὴν μάχαιραν, het zwaard, Mt. 26 : 51, 1 Sam. 17 : 51, σπᾶν, 1 Kron. 11 : 11, Mk. 14 : 47. Ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω ἑαυτῶν, de leerlingen tot hunne eigene partij overhalen, Hand. 20 : 30. Pass. reflexief ἀποσπασθέντες ἀπ' αὐτῶν, onszelven uit de omhelzing onzer vrienden losgemaakt hebbende, Hand. 21 : 1; ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν, hij trok zichzelven terug omtrent eenen steenworp, Lk. 22 : 41. — Ev. Petr. 21.

Ἀποσκοριακίζω, iemand laten ophangen, Tat. or. 13 : 12.

Ἀποσκοπεύω, van verre bezien, aanschouwen, nauwkeurig bezien, Act. v. Xantippe en Polyxena, 7.

Ἀποστάζω, άσω, laten afdruppelen, afdruppelen, Pred. 5 : 3, 10 : 31, 32, Hoogl. 4 : 11.

Ἀποσταλάζω, Fut. άσω, druipen, Amos 9 : 13, Joël 3 : 4, 18.

Ἀποστασία, ας, ἡ, de afval, b. v. van afvallige onderdanen, Plut. Galb. 1. In het N. T. evenals ἀποστῆναι in godsdienstige beteekenis en dat wel ἀπ. ἀπὸ Μωϋσέως, Hand. 21 : 21. Absoluut van den overgang tot het ongeloof, van de vernietiging van den in het geloof in Christus bestaanden band met God, 2 Thess. 2 : 3: ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστία evenals ἀποστῆναι, Lk. 8 : 13, Dan. 9 : 9. Vgl. 1 Tim. 4 : 1, Dan. 11 : 32, Mt. 24 : 10 enz. — In het Oud-Testamentisch Grieksch zelden, vgl. 1 Makk. 2 : 15, Jer. 2 : 19 (29 : 32 lezen de beste Hss. ἔκκλισις). Vgl. verder ἀποστάτης, Jez. 30 : 1 τέκνα ἀποστάται, 2 Makk. 5 : 8 (Jak. 2 : 11 Cod. A i. p. v. παραβάτης). 3 Makk. 7 : 3. — Ἀποστατεῖν, afvallen, Ps. 119 : 118. — 2 Kron. 33 : 19: πᾶσαι αἱ ἁμαρτίαι αὐτοῦ καὶ ἀποστάσεις αὐτοῦ κτλ. = מַעַל, van den afval van Manasse tot den afgodendienst.

Ἀποστάσιον, ου, τό, het afvallen en vandaar de scheiding. **a)** Afval van een vrijgelatene van zijnen patroon, Dem. 35 : 48. **b)** Echtscheiding, Mt. 5 : 31, 19 : 7, Mk. 10 : 4 (βιβλίον ἀποστάσιον, סֵפֶר כְּרִיתֻת, Deut. 24 : 1, 3, Jez. 50 : 1, Jer. 3 : 8). Grotius t. a. pl. en Lightfoot, Horae Hebr. t. a. pl. geven eene copie van eenen scheidbrief.

'Απόστασις, εως, ἡ = ἀπόστημα, afval, Clem. A. I, 328 C, Eus. II, 789 B.

'Αποστατέω, ήσω, in opstand komen tegen, 1 Makk. 13:16, 2 Makk. 5:11, Theoph. 8, 8, Clem. A. I, 801 A, van de gevallen engelen. — Afvallen, in godsdienstig opzicht, Orig. III, 1052 B. — Doen afvallen, Clementin. 104 D, τινός τινα.

'Αποστάτης, ου, ὁ (ἀφίσταμαι), afvallige, opstandeling, Beros. bij Jos. Apion. 1, 19, Num. 14:9, 2 Makk. 5:8. Clem. A. 1, 800 C van Satan. — Job 26:13 = Jez. 27:1 σκολιός. — Apostaat, afvallige, renegaat, Herm. Vis. 1, 4, Tertull. II, 16 B, Orig. III, 1052 B, Greg. Naz. II, 537 A.

'Αποστατικός, ή, όν, afvallig. Plut. 1, 20 F, Iren. 1201 C, δύναμις, de duivel, Orig. 1, 816 C, Method. 577 C.

'Αποστάτις, ιδος, ἡ, afval, Ezr. 1, 2, 17, 19; 2, 4, 12.

'Αποσταυρόω, ώσω, kruisigen, afscheiden, afsterven, Clem. A. I, 1053 A; vgl. Gal. 5:24.

'Αποστεγάζω, άσω, compos. van στεγάζω, ik bedek, van ἡ στέγη, het dak, = het dak ontblooten, afnemen, Mk. 2:4. Gesch. van Zosimus 9.

'Αποστέλλω, Fut. ελῶ, a) wegzenden, nl. tot een bepaald doel, waardoor het zich van πέμπειν onderscheidt; τινὰ εἰς, πρός τι, b. v. Mt. 15:24, 20:2, Lk. 4,43: εἰς τοῦτο ἀπέσταλμαι, Hebr. 1:14: εἰς διακονίαν enz. Met eenen volgenden Inf. κηρύσσειν, Mk. 3:14, Lk. 9:2; λαλῆσαι, Lk. 1:19. Ook met eenen dubbelen Accus. Hand. 3:26: ἀπέστειλεν αὐτὸν εὐλογοῦντα, 7:35: τοῦτον ὁ θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν. 1 Joh. 4:10: ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμὸν κτλ. Vs. 14: ὁ πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν υἱὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου. Het is evenwel niet juist, wanneer V. Hofmann ter ondersteuning van zijn gevoelen, dat Jezus slechts als de mensch gewordene Gods Zoon genoemd wordt, zich daarop beroept, dat de eenvoudige Accus. ook datgene aanduidt wat iemand door de zending is of wordt (Schriftbew. 1, 118). Dit is slechts dan het geval, wanneer de benaming van het object overeenkomstig de gegevene opdracht gekozen is, zooals b. v. Mk. 1:2: ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου. Lk. 14:32, πρεσβείαν evenals 19:14. Dat Jezus gezonden is door God, duidt zijne opdracht aan en zijn gezag, Joh. 3:34: ὃν ἀπέστειλεν ὁ θεός, τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ λαλεῖ. 5:36, 38, 6:29, 57, 7:29, 8:42, 11:42, 17:3, 21, 23, 25, 20:21, Mt. 10:40, Mk. 9:37, Lk. 4:18, 43, 9:48, 10:16, Hand. 3:20 en staat tegenover ἀφ' ἑαυτοῦ ἔρχεσθαι, Joh. 8:42; 5:43, 7:28. Dat het Gods Zoon is, dien God gezonden heeft, karakteriseert de beteekenis van de zending, vgl. met de Johanneïsche plaatsen, Mt. 21:37, 23:34 enz. Gal. 4:4, Bengel bij Joh. 17:3: „Ratio sub qua Jesus Christus agnoscendus est. Missio praesupponit Filium cum Patre unum."

Ἀποστενόω, Ezech. 5:1, nauw maken.

Ἀποστέργω, ophouden met liefde, versmaden, Deut. 15:7.

Ἀποστερέω, berooven, Ex. 21:10, Deut. 24:14, Sir. 4:1.

Ἀποστηθίζω, ίσω (στῆθος), herhalen of van buiten leeren, Athan. II, 921 B, Epiph. II, 172 D.

Ἀποστηθισμός, οῦ, ὁ, het herhalen of van buiten leeren, Epiph. II, 829 E.

Ἀποστολή, ῆς, ἡ, **a**) het af- of wegzenden, Thuc. Plut. Deut. 22:7. Loslating, bevrijding, Pred. 8:8. **b**) pass. zending = datgene wat gezonden wordt, b. v. geschenken, 1 Kor. 9:16, 1 Makk. 2:18, 2 Makk. 3:2. Vgl. Hoogl. 4:13. — In het N. T. **c**) het apostelambt, Hand. 1:25, Rom. 1:5, 1 Kor. 9:2, Gal. 2:8, vgl. ἐπισκοπή. — Vert. van Philippus, 3.

Ἀποστολικός, ή, όν, apostolicus, apostolisch. Ignat. 676 A, Martyr. Polyc. 1041 A, Iren. 477 A, sc. ἐητῶν, 1228 B, πρεσβύτερος, Polycarpus. Clem. A. 1, 57 B γραφή. 700 A, 1060 B, Βάρναβας. Tertull. II, 44 C, ecclesia, 890 C, viri. Orig. 1, 261 A, 536 D. 900 A, 948 A, III, 301 B, 861 D. Alex. A, 552 A, κανών. Eus. II, 176 A, ἄνδρες. 281 B, ὀρθοδοξία, 1136 A, παράδοσις. Athan. I, 733 C, θρόνος van Rome. Carth. 1254 A, καθέδρα. Eustrat. 2380 C, στολή, het episcopale kleed. Theoph. 253, 13. — Subst. τὸ ἀποστολικόν, met βιβλίον of τεῦχος, uitgedrukt of niet uitgedrukt, het boek, bevattende de brieven van het N. T. Adam. 1724 A, Epiph. 1, 709 A, Socr. 509 C, Euthal. 720 C.

Ἀπόστολος, ον, eigenl. adjectief *weggezonden*. Dan subst. de gezant; zelden in het gewone Grieksch, b. v. Hrdt. 1, 21, 5:38, gewoonlijk πρέσβυς in het meervoud (vgl. 2 Kor. 5:20, Ef. 6:20). Meermalen bij Dem. van de vloot, b. v. 3:5, 18:107. LXX slechts ééns = שָׁלֻחַ, 1 Kon. 14:6. **a**) In 't algemeen afgezant, Joh. 13:16: οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν. 2 Kor. 8:23: ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν. Fil. 2:25: ὑμῶν ἀπόστολος καὶ λειτουργὸς τῆς χρείας μου. **b**) Als term. techn. ter aanduiding van de apostelen. Misschien is het juist het zeldzame gebruik van het woord in het gewone Grieksch geweest, dat het geschikt maakt voor de bijzondere benaming der twaalven, die Christus zich had uitverkoren, om zijne getuigen te zijn, vgl. Lk. 6:31: προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν. Mogelijk, hoewel ook niet waarschijnlijk is, dat — met het oog op de ἐκκλησία, Mt. 16:18 — de benaming aan שְׁלִיחַ van de priesters, de oudsten der synagoge enz. aansluit, dat hen, al naardat het verband is, als afgezanten van de gemeente of van God aanduidt. Vgl. de door Levy, „Chald. Wörterbuch über die Targ." onder שְׁלַח aangehaalde plaatsen, Kiddusch 23, b: „de priesters zijn (bij de offers) als gezanten van God te beschouwen, want zij kunnen onmogelijk als door ons gezonden

beschouwd worden, daar wij zelven toch geene offers mogen brengen," en vgl. daarbij Berachoth 5:5 „שלוחו של אדם כמותו, hij, die van iemand eene opdracht ontvangen heeft, is als de lastgever zelf." Anders is שליח de voorganger der synagoge, de praeses van het sanhedrin als de gedelegeerde, nl. van de gemeente. Sluit ἀπ. aan שליח aan, dan ligt in de benaming reeds eene afschaffing van de Oud-Testamentische instellingen uitgedrukt, vgl. Mt. 19:28, Hand. 1:2: ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ πνεύματος ἁγίου οὓς ἐξελέξατο. Vs. 8: ἔσεσθέ μου μάρτυρες — ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Is het in de eerste plaats eene benaming van het ambt, nl. eene opdracht te hebben van Christus met het getuigenis van Hem aan de wereld — vgl. Joh. 17:18 —, het is evenwel ook verder eene uitdrukking van het gezag, dat zij voor hun ambt hebben. Vgl. onder ἀποστέλλω. Rom. 10:15. Beide zaken zijn inzonderheid verbonden bij Paulus Rom. 1:1, 1 Kor. 1:1, 9:1, 2, 2 Kor. 1:1, 12:12, Gal. 1:1 enz. Bij ἀπόστολος ἐθνῶν Rom. 11:13 vgl. ἀποστολὴ τῆς περιτομῆς Gal. 2:8, διδάσκαλος ἐθνῶν 2 Tim. 1:11. Het is speciaal eene benaming van de twaalven of elven, waaraan Paulus toegevoegd wordt, en dat ook bij Paulus zelven 1 Kor. 15:7, 9 en deze benaming is gerechtvaardigd door de door Christus zelven plaats gehad hebbende keuze. Daarnevens evenwel β) schijnt het in de eerste tijden ook in ruimeren zin op die allen toegepast te zijn, die als zendelingen van Christus getuigen, vgl. Hand. 14:4, 14 met 12:2 en ook bij Paulus 2 Kor. 11:13, 1 Thess. 2:6 (Rom. 16:7 kunnen wij hier niet bij rekenen). Maar juist dat naast dit algemeene gebruik dat bijzondere voor de twaalven gevonden wordt, dat het derhalve evenmin alleen in die bijzondere beteekenis als alleen in ruimeren zin gevonden wordt, en dat ook bij den apostel der heidenen, Paulus, getuigt niet voor, maar tegen de Irvingiaansche opvatting van eene voortzetting van het apostelambt. — d) Ééns wordt het woord van Christus gebruikt Hebr. 3:1: κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰν naar Jez. 61:1, Mt. 21:37, Mk. 12:6, Lk. 4:18, Joh. 3:34 enz. Bengel: „ἀπ. qui Dei causam apud nog agit; ἀρχ. qui nostram causam apud Deum agit." Vgl. over het ruimere gebruik van ἀπόστολος voor de reizende zendelingen Didache, 11, 3 en verder „Der Ursprung und die Bedeutung des Apostolates in der christlichen Kirche der ersten zwei Jahrhunderte," von Wilhelm Seufert, Leiden, E. J. Brill, 1887.

Met het artikel ὁ ἀπόστολος, de apostel, nl. de apostel Paulus, Diognet. 1185 A, Clem. A. II, 269 B, II, 57 C, Orig. 1, 261 B, Method. 288 C, Cyrill. H. 513 B, Macar. 632 A, Chrys. IX, 415 D, Theod. IV, 388 C. — Αἱ ἡμέραι τῶν ἀποστόλων, de dagen der apostelen, kerkelijke feesten ter eere van de apostelen, Const. Apost. 8, 33. — Ἡ μνήμη τῶν ἁγίων ἀποστόλων, het jaarlijksche, kerkelijke feest ter eere van de apostelen (Jun. 29, 30). Euthal. 701 A, 713 B, Jejun. 1913 A.

Joann. Mosch. 3092 D, Stud. 1701 B, ἡ πανήγυρις τῶν ἁγίων ἀποστόλων. — Μαρτύριον τῶν ἀποστόλων, de kerk der heilige apostelen te Constantinopel, gebouwd door Constantijn. Eus. II, 1209 A.

Apostolus, de brieven van het N. T. (vooral de brieven van Paulus) als een geheel beschouwd. Clem. A. II, 417 B. Hippol. Haer. 410, 9, Tertull. II, 71 B, Orig. I, 876 B, Eus. II, 600 A, Adam. 1777 B, Basil. IV, 188 B, Macar. 632 A, Epiph. II, 224 B, Theod. IV, 1173 A, 1265 A, Apophth. 340 C, 416 A. In het meervoud Orig. I, 1413 C, IV, 61 C: παρὰ τοῖς εὐαγγελίοις καὶ παρὰ τοῖς ἀποστόλοις.

Ἀποστοματίζω, ἰσω van ἀπό en τὸ στόμα, den mond, mondeling voorzeggen, gelijk de onderwijzer den leerling doet, Themist. or. 20, Plat. Euthyd. p. 276 c, 277 a. Van eene Sibyllijnsche profetie, Plut. Thes. 24. Trans. τινά, iemand iets laten opzeggen, overhooren, examineeren, uithooren, uitvragen, Lk. 11:53.

Ἀποστρεβλόω, afdraaien, martelen', 2 Makk. 9:7.

Ἀποστρέφω, Aor. ἀπέστρεψα, Perf. ἀπέστροφα, Med. Pass. Aor. ἀπεστράφην, Fut. ἀποστραφήσομαι, Num. 25:4, 32:15, 2 Sam. 11:15 enz., terwijl het Fut. med. ἀποστρέψομαι in het Bijbelsche Grieksch niet voorkomt. Trans. = afwenden, maken, dat iets of iemand omkeert; dan intrans. zich afwenden, omkeeren. Pass. = zich afwenden, vandaar b. v. iemand verafschuwen; dan ook = vlieden, afvallen, enz., al naar het verband is, maar nooit absoluut van zedelijke verbetering. Hom. Hrdt. Xen. Soph. Plut. Dat het pass. als Med. Pass. en niet als Med. beschouwd moet worden, getuigt, afgezien van den aan het Bijbelsche Grieksch eigenaardigen vorm ἀποστραφήσομαι en den aan het geheele Grieksch eigenaardigen Aor. ἀπεστράφην het andere compos. καταστρέφω, waarvan het Med. in wezenlijk mediale beteekenis staat = ik onderwerp mij, daarentegen het Pass. = ik word onderworpen. Zie onder c)

Het woord is in het Nieuw-Testamentisch Grieksch in dezelfde mate zeldzaam als het in het Oud-Testamentisch Grieksch veelvuldig voorkomt. In het laatste = סָרַר Hiph., סתר Hiphil, שׁבת Hiph., מרר, סבב Kal en Hiphil, סכה enz., vooral evenwel = שׁוּב Kal en Hiphil, dat nog meer = ἐπιστρέφω, ook = ἀναστρέφω, ἐπαναστρέφω, ὑποστρέφω, en ook door andere synonieme woorden vertaald wordt. 1) Trans. a) afwenden = הֵסִיר, b. v. μαλακίαν ἀπό τινος Ex. 23:25, Job 33:17, ἄνθρωπον ἀπὸ ἀδικίας. Spreuk. 4:27 τὸν πόδα ἀπὸ ὁδοῦ κακῆς. = הִסְתִּיר, steeds in de constructie τὸ πρόσωπον ἀπό τινος of alleen τὸ πρόσωπον, Ex. 3:6, Deut. 31:17, 18, 32:20 evenals vooral in de Psalmen (somtijds in deze constructie ook = הֵסִיר, 2 Kron. 30:9, הֵסֵב Ez. 7:22, Jez. 38:2 enz. הֵשִׁיב 1 Kon. 2:16 enz.). הֶעֱבִיר en הֶעְלִים, τὸν ὀφθαλμόν Ps. 119:37, Spreuk. 28:27, Jez. 1:15. Zoo in het N. T. τὴν ἀκοὴν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, 2 Tim. 4:4, vgl. Jer. 44:5, Rom. 11:26, ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ (uit Jez.

59:20), vgl. Ez. 23:48. — Lk. 23:14, ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαὸν = afkeerig maken, vgl. 2 Kron. 18:31, Jer. 41:10 in andere verhouding. **b)** Omkeeren, maken, dat iemand of iets omkeert, derhalve = terugbrengen, terugvoeren, = הֵשִׁיב, Gen. 24:5, 6, 8, Deut. 28:68, 1 Sam. 6:21, Jer. 30:3 enz. Zoo in het N. T. Mt. 27:3 τὰ τριάκοντα ἀργύρια (Tdf. Treg. Westc. ἔστρεψεν). 26:52: ἀπόστρεψον τὴν μάχαιράν σου εἰς τὸν τόπον αὐτῆς.

Verder = הֵשִׁיב doen ophouden, Gen. 24:5, 6, 8, Deut. 28:68, 1 Sam. 6:21, Jer. 30:3 enz. הִשְׁבִּית Ez. 7:24, 12:23, 16:40, 23:27, 48, 34:10, Hoz. 2:11. **c)** Pass. = afgekeerd, afgewend worden. Vandaar = zich afkeeren, zich afwenden, dan = omgekeerd, omgewend worden, omkeeren, terugkeeren. Dat het als Med. Pass., niet als Med. opgevat worden, blijkt b. v. Ps. 35:4: ἀποστραφείησαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταισχυνθείησαν οἱ λογιζόμενοί μοι κακά. 40:15, 70:3, 129:5 vgl. met Jez. 42:17: αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω (hier overal = נסג). Het verband verklaart, of het in passieve of reflexieve beteekenis staat. In de eerste b. v. 1 Sam. 30:22, Gen. 43:12 enz., in de laatste Joz. 22:16, 18, 29: ἀποστραφῆναι ἀπὸ κυρίου = מרד, syn. ἀποστῆναι. Jer. 25:15: ἀπεστάφητε ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ. Ps. 18:38 enz. = שׁוּב. 1 Kon. 10:14 = סבה. In het N. T. alleen ἀποστρέφεσθαί τινα, zich van iemand afwenden, bij de LXX bijna steeds ἀπό of ἐκ, met den Acc. Jez. 15:6: σὺ ἀπεστράφης με, λέγει κύριος, ὀπίσω πορεύσῃ = נטשׁ. Hoz. 8:3 = זנח, in het klassieke Grieksch alleen somtijds met den Accus. Ar. Pax 666: αὐτὸς ἀποστραφήσεται αὐτὸν ὁ πατήρ. Eur. Suppl. 171, Xen. Cyr. 5, 5, 36, ἢ καὶ φιλήσω σε; καὶ οὐκ ἀποστρέψῃ με ὥσπερ ἄρτι, later meermalen b. v. Pol. 9, 36, 6: τὴν Αἰτωλῶν φιλίαν, opgeven, afwijzen. Bij Plut. ἀποστρέφεσθαι τι, iets verafschuwen. Mt. 5:42: τὸν θέλοντα ἀπὸ σου δανίσασθαι μὴ ἀποστραφῇς. Philo, Quod det. pot. insid. I, 209, 23: ὁ δὲ ἅτε ἀγαθὸς ὢν καὶ ἵλεως τοὺς ἱκέτας οὐκ ἀποστρέφεται. Hebr. 12:25: οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι. 2 Tim. 1:15, 4:4, Tit. 1:14.

2) Intrans. zich afwenden, zich afkeeren, omkeeren, b. v. ἀπὸ τῆς ἀνομίας, ἐκ τῶν ἀνομιῶν, ἐκ τῆς δικαιοσύνης, Ez. 3, 19, 20, enz., ook onmiddellijk naast het trans. ἀ. b. v. Ez. 18:8, 17: τὴν χεῖρα ἀποστρέφειν ἀπὸ ἀδικίας vgl. met vss. 21, 23 = שׁוּב. Zoo in het N. T. Hand. 3:26: ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

Absoluut in godsdienstig-zedelijke beteekenis = zich bekeeren, syn. μετανοεῖν, ἐπιστρέφειν komt het behalve Jez. 30:15: ὅταν ἀποστραφεὶς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ niet voor; ἀποστρέφεσθαι πρὸς τὸν κύριον, Jer. 3:12, in eenige Hss., Var. en Alex. evenwel ἐπιστρ. Synoniem μετανοεῖν, maar niet in godsdienstige beteekenis, staat het absoluut 1 Sam. 15:29: οὐκ ἀποστρέψει οὐδὲ μετανοήσει κύριος.

'Αποστροφή, ῆς, ἡ, het afwenden, afkeering, Jer. 5:6, begeerte, Gen. 3:16, 4:7.

'Ἀποστυγέω, ῶ, ήσω, compos. van στυγέω (van ἡ στύξ, στυγός, koude, huivering, haat), ik haat, heb een afschuw van. Het compos. versterkt de beteekenis, eenen bitteren haat, diepen afschuw koesteren. Rom. 12:9.

'Ἀποστύφω, samentrekken, verstompen, Tob. 11:8.

'Ἀποσυνάγω (συνάγω), vergaderen, verzamelen, 2 Kon. 5:3: αὐτὸν ἀπὸ τῆς λέπρας αὐτοῦ, hem van zijne melaatschheid genezen.

'Ἀποσύνακτος, ον (σύναξις), dat staat buiten de kerk, verbannen, geëxcommuniceerd, Epiph. II, 333 C, 521 B, Cyrill. A, X, 96 A, 81 B.

'Ἀποσυρίζω, Fut. ῶ, op de fluit spelen. Jez. 30:14: ἀποσυριεῖς ὕδωρ, misschien ἀποσυρεῖς van ἀποσύρω, scheppen.

'Ἀποσφενδονάω, wegslingeren, 4 Makk. 16:21.

'Ἀποσφράγισμα, ατος, τό (ἀποσφραγίζω), de afdruk van een zegel, Ezech. 28:12, Athen. 13:49, Athan. II, 592 B. Jer. 22:24.

'Ἀποσχοινίζω (σχοινίζω), afscheiden door een touw, draad. Pass. uitgesloten zijn, Philo I, 205, 13; 219, 6; Athan. II, 848 A, I, 344 C.

'Ἀποταγή, ῆς, ἡ (ἀποτάσσομαι), het afstand doen van, afzeggen, Just. Tryph. 107, πρὸς τὴν ἀδικίαν, Const. Apost. 7, 41, 40, τοῦ διαβόλου. — Van de wereld afstand doen, haar vaarwel zeggen, van de monniken, Basil. III, 632 A, 940 B, Isid. Epist. 1, 1.

'Ἀποταξία, ας, ἡ, Cyrill. A, 1, 760 A, Orig. II, 125 A, Basil. III, 633 A, Clementin. 156 A. Zie ἀποταγή.

'Ἀπόταξις, εως, ἡ, Eus. II, 177 A, 1500 A, Epiph. 1, 677 C, Cyrill. A. X, 1084 C. Zie ἀποταγή.

'Ἀποτάσσω, afzonderlijk plaatsen, afscheiden. In het N. T. alleen in het Medium, Aor. 1 ἀπεταξάμην. **1)** Eigenl. zichzelven afscheiden, afzonderen, van iemand, iemand verlaten, afstand doen van, τινί, Mk. 6:46, Lk. 9:61, 14:33, Hand. 18:18, 21, 2 Kor. 2:13. Zie ook Joseph. Antt. 11, 6, 8, Phil. Alleg. III, § 48, ταῖς τοῦ βίου φροντίσι, Euseb. H. E. 2, 17, 5, Ignat. ad Philadelph. 11, 1, Herm. Mand. 6, 2, 9, Clem. Rom. 2 Kor. 6:4, 5. **2)** Opgeven, Tat. or. 2:9.

'Ἀποτέλεσμα, ατος, τό, het voleindigde, het gevolg, Apoc. van Adam, uren van den dag 3.

'Ἀποτελεστικός, ἡ, όν, tot een eind brengend, uitwerkend, veroorzakend. Plut. II, 652 A, Clementin. 349 B.

'Ἀποτελέω, ῶ, voleinden, tot een einde brengen, ἰάσεις, Lk. 13:33. Jak. 1:15: ἡ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα, tot rijpheid, tot volkomen wasdom gekomen, haar toppunt bereikt hebbend, Jak. 1:15.

'Ἀποτέμνω, afsnijden, onthoofden, Dion. H. IV, 2044, 9, Epict. 1, 2, 27, Eus. IV, 209 A, Greg. Nyss. III, 316 C.

'Ἀπότεξις, εως, ἡ, geboorte, Philo II, 465, 45, Cyrill. A. X, 257 B.

'Ἀπότευγμα, ατος, τό (ἀποτυγχάνω), misslag, verzuim, teg. κατόρθωμα, Hippol. Haer. 72, 73, Greg. Nyss. III, 1020 D.

'Ἀποτηγανίζω, op den rooster braden, Jez. 36 (29): 22.

'Ἀποτίθημι, Aor. 2 Med. ἀπεθέμην, afleggen, ter zijde leggen. In het N. T. alleen in het Med. van zich afleggen: τὰ ἱμάτια, Hand. 7: 58. Overdr. van dingen, die men aflegt, opgeeft, waarvan men afstand doet als τὰ ἔργα τοῦ σκότους, Rom. 13: 12, Ef. 4: 22, 25, Kol. 3: 8, Jak. 1: 21, 1 Petr. 2: 1, Hebr. 12: 1, πάντα ὄγκον, Plut. Coriol. 19, τὴν ὀργήν, Luc. Dial. mort. 10, 8: τὸν πλοῦτον, τὴν μαλακίαν, ibid. 9: τὴν ἐλευθερίαν καὶ παῤῥησίαν.

'Ἀποτίμησις, εως, ἡ = ἀπογραφή, census, Jos. Ant. 18, 1, 1, Plut. 1, 550 F, πολιτῶν.

'Ἀποτίναγμα, ατος, τό (ἀποτινάσσω), touw, vlas, Richt. 16: 9, Symm. Jez. 1: 31.

'Ἀποτινάσσω, Aor. 1 ἀπετίναξα, afschudden, 1 Sam. 10: 2, Lk. 9: 5, Hand. 28: 5.

'Ἀποτιννύω = ἀποτίνω, boeten, Gen. 31: 39, Ps. 68: 5, Sir. 20: 2.

'Ἀποτίω en ἀποτίνω, Fut. ἀποτίσω, ik boet, betaal eene schuld, voldoen, betalen, Filem. 9. LXX voor שִׁלֵּם, Ex. 21: 36, 22: 4, 5 etc.

'Ἀποτολμάω, ῶ, zich verstouten, zich meten, Rom. 10: 20.

'Ἀποτομία, ας, ἡ (ἀπότομος, ἀποτέμνω), de eigenschap van wat afgesneden, scherp is, scherpte, gestrengheid, hardheid, Rom. 11: 22. Het staat tegenover χρηστότης, Plut. De lib. educ. c. 18, tegenover τὸ ἐπιεικές, Dion. Hal. 8, 61 en tegenover ἡμερότης, Diod. p. 591.

'Ἀποτομή, ῆς, ἡ, castratie, Clementin. 196 C.

'Ἀποτόμως, bijw. kortaf, gestreng, scherp, Tit. 1: 13, 2 Kor. 13: 10.

'Ἀποτορεύω = ἀποτορνεύω, afdraaien, afwerken, voltooien. Philo I, 505, 20.

'Ἀποτρέπω, afwenden. Med. zich afwenden, afkeeren, 2 Tim. 3: 5.

'Ἀποτροπιάζω (ἀποτροπή) = ἀποτρέπω, afhouden, Orig. 1, 1364 D, een zoenoffer brengen, Ez. 16: 21.

'Ἀποτροπίασμα, ατος, τό, een zoenoffer, Hes. 'Ἀποτροπίασμα, ἐξιλέωσμα, ἀποτρέποντα τὸ φαῦλον.

'Ἀποτροπιασμός, οῦ, ὁ, het afwenden, afnemen. Jos. Ant. 1, 3, 6; 3, 10, 3.

'Ἀποτρύχω (τρύχω) = ἀποτρύω, afwrijven, vermoeien, Philo II, 371, 38. Plut. 1, 144 D.

'Ἀποτυμπανίζω, kwellen, slaan, dooden, Dan. 7: 11, 3 Makk. 3: 27.

'Ἀποτυφλόω, verblinden, Deut. 16: 19, Tob. 2: 10, Sir. 20: 29.

'Ἀπότυπος, ον, (τύπτω), gevormd naar een origineel, Jos. Ant. 20, 9, 4, εἰκών.

'Ἀπουσία, ας, ἡ (ἀπεῖναι), afwezigheid, Fil. 2: 12. Het vloeien van het mannelijk zaad = σπέρματος πρόεσις, Plut. II, 364 D, Clem. A. I 509 B, συνουσίας.

Ἀποφαντός, ἡ, όν, staande gehouden, Philo I, 97, 22, 541, 6.

Ἀπόφασις, εως, ἡ (ἀποφαίνω), verklaring, beslissing, gevoelen, Act. Petri, 213, 5, Martyr. Poth. 1436 C. Antwoord, Polyb. 4, 24, 9; 29, 11, 5. Openbaring, Simon bij Hippol. Haer. 236, 76, 240, 23: Ἡ μεγάλη Ἀπόφασις, de groote openbaring, de titel van een boek, dat aan Simon den magiër toegeschreven werd. Ἀπόφασις, εως, ἡ, afgeleid van ἀπόφημι, beteekent ontkenning, Plut. II, 513 A, Lucian. II, 719.

Ἀποφέρω, wegdragen, wegnemen, Lev. 20:19, Num. 16:46, 2 Sam. 13:13, 1 Kon. 14:26, 2 Kron. 36:7, 1 Ezr. 1:13, 41, 54, 4:24.

Ἀποφεύγω, φεύξομαι, Aor. 2 ἔφυγον, compos. van φεύγω, ik vlied, vandaar ontvlieden, ontkomen, met den Gen. of Accus., 2 Petr. 1:4, 2:18, 20.

Ἀποφθέγγομαι, ξομαι, Depon. med. van φθέγγομαι, ik spreek luid, met verheffing van stem, iets met nadruk verklaren. In het N. T. = spreken, absoluut of met den Dat. van den persoon, Hand. 2:4, 14, ῥήματα, Hand. 26:25. Liederen zingen, 1 Kron. 25:1.

Ἀποφιμόω (φιμόω), iemands mond stoppen, doen zwijgen, Epiph. II, 45 D.

Ἀποφορά, ᾶς, ἡ, rente, Act. Thom. 8:4, 13, 39:19.

Ἀποφορτίζομαι (φορτίζω), zichzelven van iets ontlasten of ontladen, Philo I, 604, 3, λύπην, ontladen, lossen van een schip, Hand. 21:3. Jos. B. J. 1, 8, 6.

Ἀποφράσσω, omheinen, versperren, Pred. 8:33, Klaagl. 3:8, 1 Makk. 9:55.

Ἀποφυσόω, ik beroof van den adem, pijnig, van het martelen van monsters, Test. Abrah. A 102.

Ἀποχή, ῆς, ἡ (ἀπέχω, ἀπέχομαι), onthouding, Epict. 2, 15, 5, Iren. 690 B, Clem. A. 1, 1016 C.

Ἀπόχρησις, εως, ἡ (ἀποχράομαι), het gebruik, misbruik, Kol. 2:22.

Ἀποχύνω (χύνω) = ἀποχέω, uitgieten, 1 Kon. 22:35.

Ἀπόχυσις, εως, ἡ, het uitgieten. Volheid van de maan, Pseudo-Athan. II, 1328 A: τῆς σελήνης.

Ἀποχωρέω, ῶ, ήσω, ήσομαι, compos. van χωρέω, scheiden, wijken van, Mt. 7:23, Lk. 9:39, Hand. 13:13.

Ἀποχωρίζω, ίσω, compos. van χωρίζω, ik scheid. Vandaar afscheiden, afzonderen. Pass. (Aor. 1 ἀπεχωρίσθην), zich afscheiden, zich afzonderen, ἀπ' ἀλλήλων, Hand. 15:39; = ter zijde weggelegd worden, wijken, Openb. 6:14.

Ἀποψύχω, (ψύχω, ademen, ψυχή), wegademen, onmachtig worden, Od. 24, 348: εἶλεν ἀποψύχοντα Ὀδυσσεύς, vgl. 5, 457: ὁ δ' ἄρ' ἄπνευστος καὶ ἄναυδος κεῖτ' ὀλιγηπελέων. Zoo Lk. 21:26: ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου, vgl. Mt. 28:4: ἀπὸ τοῦ φόβου... ἐγενήθησαν ὡς νεκροί. Anders

meestal = den adem uitblazen, sterven, b. v. *βίον*, *πνεῦμα* Soph. en zonder zulke toevoeging Thuc., Philo, Jos. enz. 4 Makk. 15:15 parallel *ἀποπνεῖν*.

Ἄππιος, *ου*, *ὁ*, Appius, een Romeinsche naam, *Ἀππίου Φόρον*, Appii forum (Cic. ad Att. 2, 10, Hor. sat. 1, 5, 3), de naam eener stad in Italië, gelegen 43 Romeinsche mijlen van Rome aan den Appischen weg, Hand. 28:15.

Ἄπρακτος, niets uitrichtend, zonder succes, 2 Makk. 12:18, 3 Makk. 2:22.

Ἀπρίλιος, *α*, Lat. aprilis, een adjectief. Jos. Ant. 14, 10, 10, Plut. 1, 32 E *εἰδοῖς ἀπριλίαις*. Anat. 212 B, Epiph. 1, 885 A. — *Ὁ ἀπρίλιος*, sc. *μήν*, de maand April, Plut. 1, 19 F, 72 C.

Ἀπρόϊτος, *ον* (*πρόειμι*), niet toegelaten uit te gaan. Chrys. I, 431 C, Ephr. III, 428 A.

Ἀπρονόητος, *ον* (*προνοέω*), onbekend land, Polyb. 3, 48, 4. Niet bewaakt door goddelijke voorzienigheid, Tatian. 2, Athenag. 949 B, Theophil. 3, 3.

Ἀπρόπτωτος, *ον* (*προπίπτω*), onoverwinlijk, 3 Makk. 3:14.

Ἀπροσδεής, *ές* (*προσδέω*), geen behoefte aan iets hebbende, 1 Makk. 12:9, 3:2, 9, 2, 14, 35, *τινός*, Aristeas 24, Clem. R. 1, 52, Jos. Ant. 8, 4, 3, Plut. 1, 162 B, Act. Petri 246, 11, Arist. 100, 9.

Ἀπρόσδεκτος, *ον* (*προσδέχομαι*), niet aannemelijk, ontoegankelijk. Pseudo-Jacob. 7, 1.

Ἀπροσδόκητος, onverwacht, Wijsh. 17:15, 3 Makk. 3:8, 4:2, 5:33.

Ἀπροσέγγιστος, *ον* (*προσεγγίζω*) = *ἀπρόσιτος*, *ἀπροσπέλαστος*, ontoegankelijk, Patriarch. 1072 A.

Ἀπρόσιτος, *ον* (*προσιέναι*), ontoegankelijk, *φῶς ἀπρόσιτον*, 1 Tim. 6:16, *φέγγος ἀπρόσιτον*, Tatian. c. 20.

Ἀπρόσκοπος, *ον* (*προσκόπτω*) (niet te verwarren met *ἀπρό* — *σκοπος*. Aesch. Eum. 105, 3 Makk. 3:8), alleen Sir. 35:21, N. T. en kerkelijk Grieksch, evenals ééns bij Sext. adv. gramm. 1, 195 = wie niet aangestooten heeft, evenals *προσκόπτειν* zoowel van genomen als van gegeven aanstoot. De opmerking van Eusthat. II, 159, 64 (vgl. Steph. Thes. s. v.), dat het oorspronkelijk *ἐπὶ ποδῶν* staat, schijnt op het eerste voorkomen van dit woord, Sir. 35:21, te rusten: *μὴ πιστεύσῃς ἐν ὁδῷ ἀπροσκόπῳ*, vgl. Eusthat. Od. 1395, 18: *εὔοδον καὶ ἀπρόσκοπον*. In het N. T. a) wie geen aanstoot biedt, zooals Sir. 35:21. Zoo 1 Kor. 10:32: *ἀπρόσκοποι καὶ Ἰουδαίοις γίνεσθε καὶ Ἕλλησι καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ*, vgl. vs. 33. Zoo ook Sext. Emp. t. a. p.: *ἀπρόσκοπον τοῖς πολλοῖς εἶναι φαίνεται* en in deze beteekenis in het kerkelijk Grieksch, b. v. Const. apost. 2, 9: *οὐ μόνον ἀπρόσκοπον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ καὶ ἀπροσωπόληπτον*. Daarentegen b) wie geenen aanstoot genomen, geen schade geleden heeft,

Hand. 24 : 16: ἀσκῶ ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαπαντός, vgl. 1 Kor. 8 : 12: τύπτειν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, evenals vs. 9: πρόσκομμα, zoodat het niet beteekent *onaangeroerd*, *in evenwicht gebleven* (Wendt), wat niet met het begrip συνείδησις overeenstemt, maar = ongekwetst, onergerlijk. Fil. 1 : 10 in dezelfde beteekenis: ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χυ, vgl. het voorafgaande εἰς τὸ δοκιμάζειν τὰ διαφέροντα, evenals vs. 9, dat ten doel heeft, daarvoor te zorgen, dat de bedoelde personen geen schade in hun geestelijk heil lijden.

Ἀπροσκόπως (προσκόπτω), zonder aanstoot te geven, Clem. R. 1, 20.

Ἀπροσπαθής, geen neiging voor iets hebbend, Athen. 70 : 31.

Ἀπρόσπλοκος, niet samen te vlechten, onvereenigbaar, Heracl. 16 : 9.

Ἀπροσωπόληπτος, ον (προσωπόληπτος), niet de personen aanziende, onpartijdig, Clem. A. II, 269 A, Hippol. 729 C, Athan. I, 237 C, Const. Apost. 2, 5; 2, 9, Apocr. Act. Philipp. 26.

Ἀπροσωπολήπτως (λήμπτως L. T. Tr. WH.), een woord van Hellenistischen oorsprong (α priv. en προσωποληπτως), zonder aanzien des persoons, onpartijdig, 1 Petr. 1 : 17, Barn. 4, 12, Clem. Rom. 1 Kor. 1 : 3.

Ἄπταιστος, ον (πταίω), zonder struikelen. Van een paard, Xen. de re eq. 1, 6, overdr. Jud. 24.

Ἀπτόητος, ον (πτοέω), onverschrokken, onvervaard, Jer. 26 : 28, Apollon. S. 1, 22, Symm. Ps. 77 : 53.

Ἅπτω, Aor. 1 ptcp. ἅψας (vgl. Lat. apto). **1**) Eigenl. vastmaken, aansteken, λύχνον, Lk. 8 : 16, 11 : 33, 15 : 8, Aristoph. Nub. 57, Theophr. Char. 20, Joseph. Antt. 4, 3, 4; πῦρ, Lk. 22 : 55 (T. Tr. WH. περιαψάντων), πυράν, Hand. 28 : 2 L. T. Tr. WH. **2**) Med. ἅπτομαι, LXX gewoonlijk voor נָגַע, הִגִּיעַ, zich aan iets vasthechten, aanhangen, aanhechten, houden aan. **a**) Aanraken, gevolgd door het obj. in den Gen. Mt. 8 : 3, Mk. 3 : 10, 7 : 33, 8 : 22, Lk. 18 : 15, 22 : 51, — zeer dikwijls bij Mt. Mk. en Lk. Joh. 20 : 17. **b**) γυναικός, van vleeschelijken omgang, huwelijksgemeenschap met eene vrouw, 1 Kor. 7 : 1, gelijk het Lat. tangere, Hor. sat. 1, 2, 54, Ter. Heaut. 4, 4, 15 en het Hebr. נָגַע, Gen. 20 : 6, Spreuk. 6 : 29, Plato, De Legg. VIII, 840 a, Plut. Alex. Magn. c. 21. **c**) Met toespeling op het Levietische voorschrift ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, hebt geen gemeenschap met de heidenen, volgt hunne heidensche practijken niet na, 2 Kor. 6 : 17, en in den Joodschen zin Kol. 2 : 21. **d**) Aan iemand raken, om hem leed of schade te doen, 1 Kron. 16 : 22, 1 Joh. 5 : 18. In het klassieke Grieksch is ἅπτεσθαι de sterkere vorm, vasthouden; in de huwelijksaangelegenheid duidt θιγγάνειν meer de onwettige aanraking aan, ἅπτεσθαι de wettige. Θιγγάνειν is aanraken met een bepaald doel, ψηλαφεῖν zoeken, in den blinde tasten.

Ἀπφία, ας, ἡ, Apphia, naam eener vrouw, Filem. 2.

Ἀπωθέω, ῶ, afstooten, Med. ἀπωθέομαι, Aor. 1 ἀπωσάμην, van zich afstooten, terugstooten, verwerpen, weigeren, τινά, Hand. 7:27, 39, 13:46, Rom. 11:1, 1 Tim. 1:19, Jer. 2:36 (37), 4:30, 6:19, Ps. 93 (94):14 enz.

Ἀπώλεια, ἡ, in het gewone Grieksch allereerst bij Polyb. 6, 59, 5, Plut. enz., maar over 't algemeen zelden. a) Trans. het verlies, Mt. 26:8: εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη; Mk. 14:4. Vgl. Theophr. Char. eth. 15: ὅτι ἀπόλλυσι καὶ τοῦτο τὸ ἀργύριον, = verdwijnen. Pol. l. c.: οἱ μὲν κτησάμενα πρὸς τὴν τήρησιν, οἱ δ' ἕτοιμα παραλαβόντες πρὸς τὴν ἀπώλειαν εὐφυεῖς εἰσίν. b) Intrans. verderf, ondergang. Zoo dikwijls bij de LXX, zonder bijzondere uitdrukking, b. v. אבד Inf. Spr. 11:10, 28:28. אֵיד Deut. 32:35, Job 21:30, Jer. 18:17 enz. שְׁמָמָה, שׁמד Hiphil en Niphal enz. Plut. consul. ad Apoll. 28 (116 C). Apophth. lacon. 221 C. In de apocriefen vooral bij Sirach b. v. 9:9, 16:9, 20:25, 41:10 enz. Wijsh. 5:7. In het N. T. van den toestand na den dood, waarin de uitsluiting van het heil een feit is, daar de mensch i. p. v. geworden te zijn wat hij worden kon, verdorven, te gronde gegaan is, vgl. ἀπόλλυσθαι tegenover γίγνεσθαι dikwijls bij Plato, Parm. 156, 163 D, E, Rep. 7, 527 B, Conviv. 211 A. Aansluitend aan אֲבַדּוֹן Job 28:22, 26:6, Ps. 88:12, Spreuk. 15:12. Zie onder ἀπόλλυμι. Openb. 17:8: μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει. Vs. 11. Tegenover σωτηρία Fil. 1:18, ζωή Mt. 7:13. Vgl. Hebr. 10:39: ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς. Hand. 8:20, Rom. 9:22, vgl. vs. 23. Fil. 3:19, 1 Tim. 6:9, 2 Petr. 2:1, 3, 3:7, 16: ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, Joh. 17:12 wordt Judas genoemd. Eveneens 2 Thess. 2:3 de Antichrist. De passief gedachte uitdrukking is niet te vergelijken met het act. בָּנִים מַשְׁחִיתִים Jez. 1:4, LXX juist: υἱοὶ ἄνομοι, vgl. υἱοὶ τῆς βασιλείας enz. Zie υἱός.

Ἀπῶρυξ, υγος, ἡ (ἀπορύσσω), L. mergus, stek van een wijnstok, Ezech. 17:6.

Ἀπωσμός, οῦ, ὁ (ἀπωθέω), verdrijving, vervolging, Klaagl. 1:7, Orig. III, 617 C.

Ἀπωτέρω, comp. verder van ἀπό, Dan. 9:7.

Ἄρα, een partikel, samenhangend met ΑΡΩ. Over het gebruik van dit woord vgl. men Kühner, II, §§ 509—545. Lat. igitur. In het N. T. wordt het veel door Paulus gebruikt, maar in de geschriften van Johannes en de zg. katholieke brieven komt het niet voor. Het wordt gevonden 1) verbonden met een ander woord, Rom. 7:21, 8:1, Gal. 3:7. Ἐπεὶ ἄρα, sinds, indien het anders ware, 1 Kor. 7:14. Wanneer het geplaatst wordt na pronomina en interrogatieve partikels, heeft het op eene voorafgaande verzekering of op een feit betrekking, of op iets, dat alleen in den geest bestaat: τίς ἄρα, wie dan? Mt. 18:1, 19:25,

27, 24:45, Mk. 4:41, Lk. 1:66, 8:25, 12:42, 22:23, Hand. 12:18. Εἰ ἄρα Mk.:13, Hand. 7:1, 8:22, εἴπερ ἄρα 1 Kor. 15:15 (אִם־נָא, εἰ ἄρα, Gen. 18:3) οὐκ ἄρα, Hand. 21:38, μήτι ἄρα (num igitur) 2 Kor. 1:17. 2) Volgens een gebruik, twijfelachtig bij Grieksche schrijvers, wordt het geplaatst in het begin van eenen zin = en zoo, zoo dan = ὥστε met een verbum finitum: ἄρα μαρτυρεῖτε, Lk. 11:48, Rom. 10:17, 1 Kor. 15:18, 2 Kor. 5:15, 7:12, Gal. 4:31, Hebr. 4:9. 3) In eenen nazin, na een protasis met εἰ, om wat volgt aan te duiden als eene zaak, die natuurlijk spreekt, Mt. 12:28, Lk. 11:20, 2 Kor. 5:14, Gal. 2:21, 3:29, 5:11, Hebr. 12:8, vereenigd met een ander woord 1 Kor. 15:14. 4) Met γέ, het nog nauwkeuriger aanduidende, ἄραγε, zeker dan, zoo dan (Lat. itaque ergo), Mt. 7:20, 17:26, Hand. 11:18, en vereenigd met een woord Hand. 17:27. 5) Ἄρα οὖν, eene combinatie, welke vooral aan Paulus eigen is, in het begin van een zin (ἄρα ad internam potius causam spectat, οὖν magis ad externam) = zoo dan (Lat. hinc igitur) Rom. 5:18, 7:3, 25, 8:12, 9:16, 18, 14:12, 19, Gal. 6:10, Ef. 2:19, 1 Thess. 5:6, 2 Thess. 2:15.

Ἆρα, een vragend partikel, dat eenige bezorgdheid of ongeduld bij den vrager uitdrukt. Van denzelfden stam als het voorgaande woord en alleen daarvan in dit opzicht verschillend, dat meer vocale nadruk op de eerste lettergreep gelegd werd, die daarom een circumflex heeft. 1) Num igitur, eene vraag aanduidend, waarop een ontkennend antwoord verwacht wordt, Lk. 18:8, met γε: ἆρά γε, Hand. 8:30. 2) Ergone = eene vraag, waarop een bevestigend antwoord verwacht wordt in eene interrogatieve apodosis, Gal. 2:17.

Ἀρά, ἡ, oorspronkelijk vox media: wensch, gebed. Vgl. Il. 15, 378. Meermalen evenwel verwensching, vloek, welken de godheid moet openbaren, tegenover εὐχή. Vgl. Plat. Alc. 2, 143 B. Zie onder κατάρα. Dan het toegewenschte kwaad, het verderf, de uitgesproken vloek. Zie de woordenboeken. — Daarentegen is het bij de LXX het gebruikelijke woord voor אלה en alleen Deut. 24:27, Spreuk. 26:2, Jer. 42:18, 44:22 = קְלָלָה, dat voornamelijk door κατάρα, terwijl אָלָה alleen Job 31:30, Dan. 9:11 (evenals Jer. 29:18 volgens eenige Hss.) door κατάρα vertaald wordt. Dit komt nauwkeurig overeen met het onderscheid der beide Hebreeuwsche woorden. אָלָה is het algemeene begrip en duidt den eed in 't algemeen aan, datgene wat gezworen is, wat bezworen moet worden, Gen. 24:41, 26:28, 1 Kon. 8:31, vandaar ook van eenen bezworen bond, syn. en parallel διαθήκη, Deut. 29:12, 14 (vgl. met vs. 27). Ez. 17:13, 16, eerst afgeleid de in den eed, als in den ouden vorm der bezwering van den aangeklaagde — vgl. Gen. 24:41 en vooral Num. 5:20, 21, 23, 27 — vervatte verwensching, vloek.

Zoo Num. 5:20 ὅρκοι τῆς ἀρᾶς ταύτης Ps. 10:7. קְלָלָה daarentegen duidt slechts de verwensching, den vloek aan. — In het N. T. staat ἀρά slechts Rom. 3:14 (zie Ps. 10:7) = vloek.

Ἐπάρατος, zooals Lchm. Tdf. Tr. W. Joh. 7:49 lezen i. p. v. ἐπικατάρατος, van ἐπαράομαι, het in het gewone Grieksch gebruikelijke compositum i. p. v. ἐπικαταράομαι van het Bijbelsche Grieksch.

Κατάρα, ἡ, verwensching, vloek, d. i. het aan iemand toegewenschte, evenals het over iemand komende oordeel Gods. LXX vgl. onder ἀρά. Polyb. 24, 8, 7 κατάραι γίγνονται κατά τινος. Plat. Alc. 2, 143 B: τοῦτο κατάρᾳ τινὶ ἀλλ' οὐκ εὐχῇ ὅμοιον ἂν εἴη. Vgl. Jak. 3:10 tegenover εὐλογία: ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. Dezelfde tegenstelling Gen. 27:12, Deut. 11:26, Hebr. 6:8, Gal. 3:13. Alleen is het op deze zoowel als op de nog overige plaatsen de door God uitgesproken vloek, verstooting en overgave aan de straf, aan het verderf van het gericht. Κρίσις ἀνέλεος, Jak. 2:12, vgl. Deut. 28:15 enz. Hebr. 6:8: γῆ — ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς, ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν. 2 Petr. 2:14: κατάρας τέκνα; vgl. 2 Thess. 2:3: ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Wijsh. 12:10, 11: σπέρμα ἦν κατηραμένον ἀπ' ἀρχῆς. Gal. 3:10: ὑπὸ κατάραν εἶναι tegenover εὐλογεῖσθαι, vs. 9 komt overeen met ἐπικατάρατος, vs. 10. Vs. 13: ἡ κατάρα τοῦ νόμου is de in de wet uitgesproken vloek, vgl. Dan. 9:11, zoowel het uitgesproken oordeel der vervloeking als het plaats gehad hebbende onheil van het goddelijk gericht, als de openbaar geworden vloek. Daarnaar wordt de uitdrukking volkomen verklaard: Χς γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα = het uitgesproken oordeel der vervloeking en Christus zijn niet van elkander te scheiden. Vgl. Jez. 19:24, 25, Ez. 34:26, Zach. 8:13. Wanneer Jez. 19:24 de LXX het abstractum door het concrete εὐλογημένος vertalen (Zach. t. a. pl. ἐν εὐλογίᾳ), zooals zij Deut. 21:23 (Gal. 3:13) het abstractum קְלָלָה door κεκατηραμένος vertalen, brengt op onze plaats de verhouding mede, dat zulk eene uitdrukking hier onmogelijk is. Evenmin 2 Kor. 5:21: ὑπὲρ ἡμῶν Χν ἁμαρτίαν ἐποίησεν verwisseld kan worden met ἁμαρτωλὸν ἐποίησεν, evenmin κατάρα met κεκατηραμένος of ἐπικατάρατος. Niet het weglaten van het met den grondtekst Deut. 21:23 overeenkomstige θεοῦ is het kenmerkende, maar de toepassing van het abstractum. Dit maakt mogelijk de bepaling van eene vaste grens, die niet uit de uitdrukking, maar alleen uit de zaak zelve voortvloeit. Zoo zou b. v. 2 Kor. 5:21 op de tweede plaats: ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ de gedachte door δίκαιοι of δεδικαιωμένοι verzwakt worden, zooals op de eerste plaats door ἁμαρτωλόν eene verscherping. Wat de metonymia van het abstracte door het concrete bedoelt en in hoever het abstracte door het concrete vervangen kan worden, moet in elk bijzonder geval opzettelijk beoordeeld worden. — Bij Gal. 3:13 vgl. uit het gewone Grieksch Aeschyl. Choeph. 1025, μητέρα,

θεῶν στύγος. Eur. Herc. fur. 458 etc. ἔτεκον μὲν ὑμᾶς, πολεμίους ἐθρεψάμην ὕβρισμα κἀπίχαρμα καὶ διαφθοράν.

Καταράομαι, iemand iets kwaads van God toewenschen, het oordeel Gods toewenschen, vervloeken, met het subject van God: het oordeel uitspreken, tegenover εὐλογεῖν. In het gewone Grieksch meestal met den Dat., eerst bij latere schrijvers somtijds, bij de LXX en in het N. T. steeds met den Acc. = iemand aan het verderf overgeven. Mt. 5:44, Lk. 6:28, Rom. 12:14, Jak. 3:9, Mk. 11:21, Mt. 25:41, οἱ κατηραμένοι, wier vervloeking een voldongen feit is. Vgl. Deut. 21:23. Bij de LXX het gewone woord voor אָרַר en קָלַל, evenals behalve ἀράομαι en ἐπικατ. voor קָבַב. Job 3:5 = בִּצַּע, Num. 23:8 = זָעַם.

Ἐπικατάρατος, adj. verb. van ἐπικαταράομαι, den vloek op iets leggen, den vloek met iets verbinden. De LXX i. p. v. het in het gewone Grieksch gebruikelijke ἐπαράομαι, Num. 5:19, 23, 24, Mal. 2:7 = ארר. Num. 22:17 = קָבַב, 23:7 = זעם. Vandaar ἐπικατάρατος iemand, op wien de vloek rust, in wien de vloek verwezenlijkt is. Gal. 3:10 komt het overeen met ὑπὸ κατάραν εἰσίν. Vs. 13 ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου, De LXX voortdurend = אָרוּר Gen. 3:14, 17; 4:11, Deut. 27 en 28. Vgl. Spreuk. 24:24 parallel μισητός. Jez. 65:20, Wijsh. 3:12, 14:8, Tob. 13:12 tegenover εὐλογημένος. — Joh. 7:49 lezen Lchm. Tr. W. Tdf. ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων νόμον ἐπάρατοί εἰσιν i. p. v. ἐπικατάρατοι in dezelfde beteekenis.

Ἄραβα (עֲרָבָה), vlakke veld, vlakte, woestijn, Deut. 1:7, 2:8, 3:17, 4:49, ἡ θάλασσα ἄραβα, de Doode Zee, Joz. 3:16, 11:2, 12:1, 3, 8, 13:25, 2 Kon. 14:25.

Ἀραβία, ας, ἡ, Arabia, het bekende schiereiland van Azië, liggende tegenover Afrika en begrensd door Egypte, Palestina, Syrië, Mesopotamië, Babylonië, de golf van Perzië, de golf van Arabië, de Roode Zee, Gal. 1:17, 4:25.

Ἀράβισσα, ης, ἡ (Ἄραψ), Arabische vrouw, Job 42:18.

Ἀραβώθ (עַרְבוֹת), vlakke velden, Num. 26:3, 63, 31:12, Deut. 34:1, 8, Joz. 13:14, 26, 32, 2 Sam. 15:28, 2 Kon. 25:5.

Ἀραιός, dun, smal, zwak, Aq. Ps. 81 (82):3, Pred. 10:15 (ook Th.).

Ἀραιόω, dun, smal, zwak maken, Aq. Jez. 38:14.

Ἀραίωμα, ατος, τό (ἀραιόω), ledige plaats, tusschenruimte, Philo I, 8, 25, 31, 26.

Ἀράμ, Aram, eigennaam van een der voorvaderen van Christus, Mt. 1:3 enz., Lk. 3:33.

Ἀράομαι, bidden, smeeken, wenschen, vervloeken, Num. 22:6, 11, 23:7, 8, Joz. 24:9, Rich. 17:2.

Ἀραρότως, samengevoegd, 3 Makk. 5:4.

Ἀράχνη, ἡ, spin, Job 8:14, 27:18, Ps. 38 (39):11, 89 (90):9, Jez. 59:5.

Ἄραψ, αβος, ὁ, een Arabier, Hand. 2 : 11.

Ἀργία, ας, ἡ, onthouding van werk, vrije tijd, werkeloosheid, Jez. 1 : 13, Pseud. Ignat. 768 A, Act. Pet. et Paul. 22, Act. Petr. 118 : 10.

Ἀργόζ, ארגז = θήκη, koffer, doos, 1 Sam. 6 : 8, 15 (cod. א), 1 Sam. 6 : 11, 15, 20 : 19.

Ἀργολογέω, ήσω (ἀργός, λόγος), ijdel spreken, Pseudo-Basil. III, 1305 D, Greg. Nyss. 1, 272 D, Ephr. 1, 72 D.

Ἀργολογία, ας, ἡ (λόγος), ijdel gesprek, Basil. III, 636 A, Ephr. 1, 16 E.

Ἀργός en ἀργέω zie onder ἔργον.

Ἀργῶς (ἀργός) = μάτην, Lat. frustra, tevergeefs, ijdel, Just. Tryph. 113.

Ἀργύρεος, οῦς, έα, εον, οῦν, zilveren, Hand. 19 : 24, 2 Tim. 2 : 20, Openb. 9 : 20.

Ἀργύριον, ου, τό (van ἄργυρος). **1)** Zilver, Hand. 3 : 6, 7 : 16, 20 : 33, 1 Petr. 1 : 18. **2)** Geld, Mt. 25 : 18, 27, Mk. 14 : 11, Lk. 9 : 3, 19 : 15, 23, 22 : 5, Hand. 8 : 20, plur., Mt. 28 : 15. **3)** Een zilverstuk, שֶׁקֶל, σίκλος, sikkel, een geldstuk bij de Joden in gebruik na de ballingschap, van den tijd van Simon (v. Chr. 141) af (vgl. 1 Makk. 15 : 6). Volgens Josephus (Antt. 3, 8, 2) gelijk aan de Attische tetradrachme of de Alexandrijnsche didrachme (vgl. στατήρ), Mt. 26 : 15, 27 : 3, 5, 9. Hand. 19 : 19: ἀργυρίου μυριάδας πέντε, vijftig duizend zilverstukken, zijn zonder twijfel drachmen bedoeld.

Ἀργυροκόπος, ου, ὁ (ἄργυρος en κόπτω), een zilversmid, Hand. 19 : 24, Richt. 17 : 4, Jer. 6 : 29, Plut. De vitand. aere alien. c. 7.

Ἄργυρος, ου, ὁ (ἀργός schijnend), zilver, 1 Kor. 3 : 12. Per metonymiam, voorwerpen, gemaakt van zilver, zilverwerk, schepen, beelden der goden, enz. Hand. 17 : 29, Jak. 5 : 3, Openb. 18 : 12. Zilveren munt, Mt. 10 : 9.

Ἀργυροχόος, ου, ὁ (χέω), zilversmid, Wijsh. 15 : 9.

Ἀργύρωμα, ατος, τό, zilveren vaatwerk, Judith 12 : 1, 15 : 11, 1 Makk. 15 : 32.

Ἀργυρώνητος, voor zilver gekocht, Gen. 17 : 12, 13, 23, 27, Ex. 12 : 44, Judith 4 : 10.

Ἀρδαλόω, bevlekken, vermengen, Sir. 22 : 1.

Ἀρδεία, ἡ, het bevochtigen, Sm. Richt. 1 : 15.

Ἄρδην, in de hoogte geheven, geheel en al, met den ban, 1 Kon. 7 : 45, Mal. 4 : 6 (3 : 24).

Ἄρδω, bevochtigen, Sm. Job 21 : 24.

Ἄρδευσις, εως, ἡ = ἀρδεία, het besproeien, Polyb. 9, 43, 5, Jos. Ant. 3, 1, 3.

Ἀρειανός, ή, όν (Ἄρειος), van Arius, Ariaan, Athan. 1, 225 C, 549 A, αἵρεσις, Basil. IV, 712 A.

Ἄρειος πάγος, ου, ὁ, Areopagus, eene rotsachtige hoogte in de stad Athene, niet ver van de Acropolis tegen het Westen, *πάγος*, een heuvel, *Ἄρειος*, behoorende aan Mars. Zoo genoemd, omdat Mars, die Halirrhothius, den zoon van Neptunus versloeg, daar deze beproefd had, zijne dochter Alcippe te schenden, hier voor dien moord in het verhoor genomen was voor de twaalf goden als rechters, Pausan. Attic. 1, 28, 51, de plaats, waar de rechters samenkwamen, die volgens de aanwijzing van Solon over halszaken hadden te oordeelen. Het hof zelf werd genoemd Areopagus naar de plaats, waar het samenkwam, derhalve Areum judicium (Tacit. Ann. 2, 55), en curia Martis (Juv. sat. 9, 101). Op deze hoogte sprak Paulus, Hand. 17 : 19—22, vgl. vs. 32.

Ἀρειοπαγίτης, Tdf. *γείτης, ου, ὁ*, een lid van het hof van Areopagus, een Areopagiet, Hand. 17 : 34.

Ἀρέσκω, van den stam *αρ*, zooals *ἀραρίσκω, ἄρθρον, ἀρτύω, ἀριθμός, ἀρετή* enz. Zie Curtius 339: „Die Bedeutungen entwickeln sich einfach aus dem Begriff fügen der bald transitiv gefasst wird und von dem die Vorstellung der engen Verbindung, aber auch der Enge (Lat. artus) und Bedrängtheit (got. arms, *ἐλεεινός*) ebenso wenig abliegt als die übertragene des Gefallens, die sich ja im Deutschen gar aus dem Begriff „zusammenfallen" (vgl. convenit) herausgebildet hat. Im Homer. *ἄρσαντες κατὰ θυμόν*, H. 1, 136; *ἐνὶ Φρεσὶν ἤραρεν ἡμῖν*, Od. 4, 777, sieht man deutlich den Uebergang.... Die Grundbed. dieser Wurzel kann kaum eine andere als die der Bewegung zu etwas hin gewesen sein. In den meisten Anwendungen ist diese als eine gelingende, ihr Ziel erreichende aufgefasst."

Ἀρέσκω is een iteratiefvorm van den genoemden stam, Fut. *ἀρέσω*, Aor. *ἤρεσα* (Perf. *ἀρήρεκα*, Pass. *ἤρεσμαι* niet in het Bijbelsche Grieksch), **a**) oorspronkelijk met den Acc. van den persoon. Iemand tot vriend maken, tevreden stellen, vooral bij Hom. Hes., ook nog bij Aeschin., ééns Xen. Mem. 4, 3, 16: *ὅταν τις αὐτὸν ἐπερωτᾷ πῶς ἂν τοῖς θεοῖς χαρίζοιτο, ἀποκρίνεται· Νόμῳ πόλεως. νόμῳ δὲ δήπου πανταχοῦ ἐστι κατὰ δύναμιν ἱεροῖς θεοὺς ἀρέσκεσθαι.* Daarvan het passief: bevredigd worden, *τινί* door iets, ergens een welgevallen in hebben, meermalen bij Hdt. Thuc. Dan later omgekeerd **b**) het act. met den Dat. van den persoon *ἀρέσκειν τινί*, iemand aangenaam zijn. Zoo in het Att. proza gewoonlijk. Eveneens in het Bijbelsche Grieksch LXX = יטב, טוב, ישר enz. zonder voor een bepaald woord gebruikt te worden. Eigenaardig is slechts de constructie *ἐναντίον, ἐνώπιον, ἐν ὀφθαλμοῖς τινός*, overeenkomstig het Hebr. לִפְנֵי, בְּעֵינֵי, bijna even dikwijls als de Dat. Vgl. Gen. 34 : 18, 41 : 37, Num. 36 : 6, Deut. 1 : 23, Richt. 10 : 14, 1 Sam. 18 : 5, 2 Sam. 3 : 19, 36; 18 : 4, 1 Kon. 3 : 10 enz. Beide constructies met *ἐνάντιον* en *ἐνώπιον* komen ook in de apocriefen voor: Jud. 7 : 16, 11 : 20, 8 : 21. Daarentegen in het N. T. slechts een-

maal: Hand. 6:5, anders steeds met den Dat.: Mt. 14:6, Mk. 6:22, Rom. 8:8, 15:1, 2, 3, 1 Kor. 7:32, 33, 34, Gal. 1:10, 1 Thess. 2:4, 15, 4:1, 2 Tim. 2:4. c) Aan het N. T. is eigenaardig de overgang van de beteekenis *bevallen* tot *aangenaam zijn*. Hoe voor de hand deze overgang is, zie 1 Thess. 2:15. Deze beteekenis, welke niet door de door Wetstein bij Gal. 1:10 verzamelde voorbeelden als eene ook in het gewone Grieksch gebruikelijke aangewezen wordt (tegen Wieseler bij Gal. 1:10), is Rom. 15:1—13, 1 Kor. 10:33, Gal. 1:10, 1 Thess. 2:4 niet te verklaren uit het gebruik van het Praesens en Imperf. van *bedoelde*, *voorbereide* en *ingeleide* handelingen (Krüger § 50, 1, 1, 6; 2, 2, Kühner § 382, 6, ten onrechte de conatu genoemd), daar dit op werkwoorden, welke toestanden en verhoudingen aanduidt, geen toepassing vindt, maar rust op de oorspronkelijke en eigenaardige beteekenis van ἀρέσκω = bevredigen, tevreden stellen, genoegen doen, waaruit b. v. de constructie met den Acc. verklaard wordt. Plat. Crat. 433 E: πρότερός σε ὁ τρόπος ἀρέσκει; Legg. 3, 702 C: εἴ τινες (νόμοι) ἡμᾶς ἀρέσκουσιν. De grondbeteekenis van eene zekere verhouding verklaart ook, dat ἀρέσκειν τῷ θεῷ Rom. 8:8, 1 Thess. 2:15, 4:1, τῷ κυρίῳ 1 Kor. 7:32 (zeer zelden in het O. T. Num. 23:27, Ps. 69:32, Mal. 3:4) niet evenals het synonieme δεκτός van den toestand der genade, den persoonlijken gemeenschapsband staat, maar — vgl. ἀρεστός — alleen de verhouding tot het oordeel Gods over de menschelijke verhoudingen aanduidt. — De Acc. der zaak 1 Kor. 10:33, πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, is niet naar een in het gewone Grieksch voorkomend spraakgebruik = iets ter wille van iemand doen (Fritzsche bij Rom. 5:1, Wieseler bij Gal. 1:10), daar de onderstelling daarvan slechts op onjuist gelezene opgaven van de gewone Lexica rust. Veelmeer is πάντα eenvoudig Acc. der nadere bepaling, Kühner § 410.

'Αρεστός, ον, lief, aangenaam, welgevallig. Meermalen bij Hrdt., Xen., en Plut. en lateren, anders evenwel vreemd in het gewone Grieksch. Verbonden met den Dat., bij de LXX evenwel veel meer met ἐναντί, ἐνώπιόν τινος (zie ἀρέσκω), in de apocriefen reeds zeldzamer Tob. 3:6, 4:21, ééns παρά τινι Spreuk. 21:3, tweemaal met Gen. Jer. 16:12, 18:12 en eveneens Bar. 4:4, dat evenwel uit de opvatting als substantief verklaard wordt. Het komt overeen met טוֹב Gen. 16:6, Deut. 12:28, Jez. 38:3, יָשָׁר Ex. 15:26, Deut. 6:18, 12:25, 13:18, 21:9, רָצוֹן 2 Ezr. 10:11, Neh. 9:24, 37 en hier en daar met andere uitdrukkingen b. v. תַּאֲוָה Gen. 3:6. Gewoonlijk staat het van datgene wat God behaagt, wat God verlangt en erkent, vgl. Bar. 4:4 τὰ ἀρεστὰ τοῦ θεοῦ. Wijsh. 9:18, daarentegen τὸ ἀρεστὸν κυρίῳ Sir. 48:22. Absoluut τὸ ἀρ. tegenover ἁμαρτία Sir. 48:16 τινὲς μὲν αὐτῶν ἐποίησαν τὸ ἀρεστόν, τινὲς δὲ ἐπλήθυναν ἁμαρτίας, vgl. Tob. 4:21. Van goddelijke

daden alleen Jud. 8:17. Van datgene wat aan menschen behaagt slechts Gen. 3:6, 16:6, Tob. 4:3, Jer. 16:12 τὰ ἀρ. τῆς καρδίας, zooals 18:12. Behalve Wijsh. 4:14 ἀρεστὴ γὰρ ἦν κυρίῳ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ is het nooit een epitheton van personen.

In het N. T. Hand. 12:3 ἀρ. τοῖς Ἰουδ., anders alleen van den wil Gods Joh. 8:29: τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ. 1 Joh. 3:23: τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν, onderscheiden als eisch en vervulling. Hand. 6:2 kan niet op de apostelen betrekking hebben, maar moet evenals Sir. 48:16 absoluut opgevat worden van datgene wat aan God behaagt.

Ἀρεσκεία, ἡ (niet ἀρέσκεια te accentueeren naar eenen bekenden regel, vgl. Buttmann, Neut. Grammatik bij § 34, II, 3) van ἀρεσκεύω, zich als een ἄρεσκος gedragen (zie ἀνθρωπάρεσκος), derhalve = het streven om te behagen. Het komt alleen in het latere Grieksch voor, gewoonlijk in kwade beteekenis = behaagzucht (Theophr. Pol. Diod. Sic.). Zoo waarschijnlijk op de eenige plaats der LXX Spr. 31:30 = חֵן, wanneer het daar niet sensu medio = datgene, waarmeê men zoekt te behagen, wat het welgevallen verwerft, zooals Diog. Laert. 8, 20 (lepor in sermone, urbanitas). In goeden zin dikwijls bij Philo en in het kerkelijk Grieksch, b. v. πρὸς θεοῦ ἀρεσκείαν om God te behagen, Eusth. Opusc. 12, 62 (in Steph. Thes.). Philo, De profug. p. 433, B: ἕνεκα ἀρεσκείας θεοῦ γονεῖς καὶ τέκνα ἀπολείπειν, bij Lösner, Observ. ad N. T. e Phil. A 361, waar zelfs behalve de gewone aangehaalde plaatsen „De opif. m." 33, C, „De Victim." 837, D, nog andere aangehaald worden, De vict. 853, B; quis rer. div. haer. 498, A: δέχεσθαι τὰς ψυχῆς ἑκουσίους ἀρεσκείας καὶ γνησίους θεραπείας. — In het N. T. alleen Kol. 1:10, waar Tischendorf i. p. v. ἀρεσκείαν leest ἀρεσκίαν, den Alexandrijnschen vorm van de zelfst. nw. op εια. Men mag het woord niet als van ἀρέσκω afgeleid, door welgevallen vertalen, welke beteekenis het ook bij Symm. Ps. 18:12 niet heeft: ἀφῆκα αὐτοὺς τῇ ἀρεσκείᾳ τῆς καρδίας αὐτῶν, anders gedacht dan τὸ ἀρεστὸν τῆς καρδίας, Jer. 6:12.

Ἀνθρωπάρεσκος, ὁ, ἡ, een op Hellenistischen grondslag ontstaan en zooals de beteekenis doet zien, alleen daar bestaanbaar woord, waarin het onderscheid tusschen God en mensch zedelijk gewaardeerd wordt en het leven zóó in betrekking tot God gebracht wordt als de godsdienst der openbaring zulks met zich brengt. Het duidt nl. niet den persoon aan, die aan de menschen behaagt (zooals θεάρεστος hem, die aan God behaagt), maar hem, die aan de menschen, niet aan God zoekt te behagen, staande tegenover het θεῷ ἀρέσαι, qui hominibus placere studet, vgl. αὐτάρεσκος. Ps. Ign. ad Eph. 9: τὸ δὲ πλάνον πνεῦμα ἑαυτὸ κηρύττει, τὰ ἴδια λαλεῖ, αὐτάρεσκον γάρ ἐστιν· ἑαυτὸ δοξάζει. Want het is, wat zijnen vorm betreft, niet met εὐάρεστος, δυσάρεστος te vergelijken, in

welk geval het beteekenen zou, den menschen behagend. Terwijl εὐάρεστος van den stam van ἀρέσκω, Aor. ἀρέσαι, adj. verb. ἀρεστός afgeleid wordt, is ἀνθρωπάρεσκος met ἄρεσκος samengesteld en dit is evenals ἀρέσκω zelf een iteratiefvorm, hem aanduidend, die allen zoekt te behagen, „qui apud omnes gratiosus esse cupit." Zoo vinden wij ἄρεσκος meermalen bij Aristoteles, syn. κόλαξ, b. v. Eth. Nic. 2, 8; 4, 12; magn. mor. 2, 3, daarvan slechts hierdoor verschillend, dat de κόλαξ zijn voordeel zoekt (ὅπως ὠφέλειά τις αὐτῷ γίγνηται εἰς χρήματα, Eth. Nic. 4, 12), terwijl de ἄρεσκος slechts wil aangenaam zijn, en in onderscheiding van den φίλος een πολύφιλος is, — want φίλων ἐστι πλῆθος ὡρισμένον, daarentegen οἱ πολύφιλοι καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες οὐδενὶ δοκοῦσιν εἶναι φίλοι πλὴν πολιτικῶς, οὓς καὶ καλοῦσιν ἀρέσκους — in onderscheiding van den αὐθάδης, die slechts zichzelven laat gelden en slechts zichzelven wil behagen (αὐτὸς αὑτῷ ἀρέσκειν), zulk een οἷος πᾶσιν ὁμιλεῖν καὶ πάντως καὶ πανταχῇ (magn. mor. 1, 29). Vgl. de beschrijving Eth. Nicom. 4, 12: ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις καὶ τῷ συζῆν καὶ λόγων καὶ πραγμάτων κοινωνεῖν οἱ μὲν ἄρεσκοι δοκοῦσιν εἶναι οἱ πάντα πρὸς ἡδονὴν ἐπαινοῦντες καὶ οὐθὲν ἀντιτείνοντες, evenals Theophr. char. eth. 5. 'Ανθρωπάρεσκος is diensvolgens voor den Griek eene overtollige samenstelling en heeft slechts in tegenstelling met θεῷ ἀρέσαι beteekenis. Vgl. Ignat. Ep. ad Rom. II: οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀνθρωπαρεσκῆσαι ἀλλὰ θεῷ ἀρέσαι, zooals het gebruik van ἄρεστος in het Bijbelsche Grieksch. Wij vinden het eerst bij de LXX Ps. 53 : 6: ὁ θεὸς διεσκόρπισεν ὀστᾶ ἀνθρωπαρέσκων, Hebr. חֹנָךְ, waarvoor de LXX waarschijnlijk חָנֵף gelezen hebben (zie Hupfeld t. d. pl.). Zoo dan Psalt. Sal. 4, 8: ἀνακαλύψαι, ὁ θεός, τὰ ἔργα ἀνθρώπων ἀνθρωπαρέσκων. Vs. 10: ἀνθρωπάρεσκον, λαλοῦντα νόμον μετὰ δόλου (zoo moeten wij interpungeeren, niet ἀνθρ. νομ. te verbinden, vgl. Wellhausen, Pharis. u. Sadduc. S. 145: „Die Menschendiener, die trügerisch Recht sprechen," vgl. vs. 7: τοὺς ἐν ὑποκρίσει ζῶντας). Vs. 21: ἐσκορπίσθησαν σάρκες ἀνθρωπαρέσκων, parall. ὀστᾶ παρανόμων. In het N. T. Ef. 6 : 6, Kol. 3 : 22. Clem. Rom. 2, 13, 1: μὴ γινώμεθα ἀνθρωπάρεσκοι μηδὲ θέλωμεν μόνον ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. Meermalen in het kerkelijk Grieksch, waar ook het subst. ἀνθρωπαρεσκεία gevonden wordt. Vgl. Gal. 1 : 10. Vgl. C. L. Struve, Opuscula selecta (Lips. 1854), II, 248, Lobeck, Phrynich. 621.

Εὐάρεστος, ον, behalve Xen. Mem. 3, 5, 5: δοκεῖ μοι ἄρχοντι εὐαρεστέρως διακεῖσθαι ἡ πόλις — wanneer daar niet tegen Lobeck, Phryn. p. 621, gepaster εὐαρεσκοτέρως gelezen moet worden — alleen in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch. In elk geval evenals de derivata overigens slechts tot het latere Grieksch behoorend. Niet bij de LXX. Bij de apocriefen Wijsh. 4 : 10: εὐάρεστος τῷ θεῷ γενόμενος. 9 : 10: τί εὐάρεστόν ἐστι παρὰ σοί. In het N. T. in de Paulinische geschriften en in den brief aan de Hebreërs, en dat wel behalve Tit. 2 : 9 slechts met betrekking tot God. Allereerst zakelijk van datgene wat God wil en

erkent, Rom. 12:2, Ef. 5:10, Kol. 3:20, Hebr. 13:21. Θυσία, synon. δεκτή: Fil. 4:18, Rom. 12:1. Van personen Rom. 14:18, 2 Kor. 5:9 (met betrekking tot het gedrag), niet tot de persoonlijke gemeenschap, den toestand der genade, en daardoor verschillend van het overigens synonieme δεκτός. Alleen Tit. 2:9 met betrekking tot menschen van de slaven: ἐν πᾶσιν εὐαρέστους (zooals Xen. Mem. I. l.), waarbij Bretschneider wijst naar Jos. Ant. 12, 6, 2: ἢ διὰ φόβον ἢ δι' εὐαρέστησιν ὑπακούει. — Gewoonlijk verbonden met den Dat., alleen Hebr. 13:21 ἐνώπιον. Kol. 3:20 staat ἐν niet i. p. v. den Dat., maar εὐάρ. staat absoluut van datgene wat aan God behaagt, zooals ἀρεστόν, Sir. 48:16, Hand. 6:2 en het adv. Hebr. 12:28.

Εὐαρέστως, welgevallig, Hebr. 12:28, niet lubenti animo, wat εὐαρέσκως zou moeten zijn. Somtijds bij Epict.

Εὐαρεστέω, welgevallig zijn, Diod. Sic. Diog. Laert. — LXX = הִתְהַלֵּךְ אֶת; לִפְנֵי, ל, van den wandel voor God, naar Gods wil, Gen. 5:22, 24 (Sir. 44:16); 6:9, 17:1, 24:40, 48:50, Ps. 116:9, 26:3, 35:17. Ook Gen. 39:4 paraphrast. = שׁרת Piël. Volgens Gen. 5:22, 24, Sir. 44:16 ook Hebr. 11:5, 6. Het pass. Hebr. 13:16: τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ θς, zooals in het gewone Grieksch meermalen bij Diod. Sic., Diog. L., genoegdoen, bevredigen zooals ἀρέσκειν. B. v. Diog. Laert. 4, 42: τινὸς Χίου νεανίσκου μὴ εὐαρεστουμένου τῇ διατριβῇ αὐτοῦ. 10, 137 (niet bij Polyb. zooals Delitzsch opgeeft, daarentegen wel δυσαρεῖσθαι τινί, Pol. 5, 94, 2; 11, 28, 3). Meermalen bij Clem. Alex. Zie Bleek t. d. pl.

'Αρέτας (WH. 'Αρ. zie hunne „Introd." § 408), α, ὁ, Aretas, een eigennaam, welken vele koningen van Arabia Petraea of Arabia Nabathaea droegen. Een Arabische koning, die 36 na Chr. oorlog voerde tegen zijnen schoonzoon Herodes Antipas, omdat deze zijne dochter verstooten had. Aretas vernietigde zijn leger geheel (Joseph. Antt. 18, 5). Ten gevolge daarvan maakte Vitellius, bestuurder van Syrië, die van Tiberius bevel gekregen had om tegen Aretas op te trekken, een leger gereed. Maar daar Tiberius intusschen stierf (37 na Chr. 16 Maart), riep hij zijne troepen terug, zond ze naar de winterkwartieren en vertrok naar Rome. Na zijn vertrek kreeg Aretas heerschappij over de streek van Damascus en stelde eenen ethnarch over de stad aan, 2 Kor. 11:32.

'Αρετή, ἡ, volgens Curtius S. 339 van den stam αρ, aanwezig in ἀραρίσκω, samenvoegen, ἄρτιος passend, het ondeelbare partikel ἀρι dat bij de epic. en lyr. als voorvoegsel der nomina het begrip versterkt, waarvan ἀρείων, ἄριστος, ἀρέσκω, behagen, ἀρετή, degelijkheid, ἀρετάω, deugen, gedijen, bij Hom. en lateren. Vgl. Od. 8, 329: οὐκ ἀρετᾷ κακὰ ἔργα. 19, 114: λαοὶ ἀρετῶσι, de lieden gedijen, zijn gelukkig. — Verwant met het Lat. ars, artus, arma, arm.

Het duidt a) allereerst aan *quaelibet rei praestantia* (Sturz, lex. Xen.), zonder bijzonder zedelijke beteekenis, derhalve niet deugd, maar degelijkheid, van lichamelijke en geestelijke voorrechten gebezigd, wel niet speciaal van den mensch. b. v. Plat. Rep. 1, 335, B: τῶν κυνῶν, ἵππων. Crit. 117, B: τῆς γῆς, Polyb. 2, 15, 1: τῆς χώρας, maar toch vooral van menschelijke degelijkheid naar lichaam en naar geest. Het duidt evenwel niet de degelijkheid op zichzelve aan, maar zooals zij aan het subject waarde geeft. Vgl. Schmidt, Ethik der alten Griechen 1, 295: „Alles was einer Person oder einem Dinge vorzüchliche Geltung verschafft, sei es praktischer, sittlicher, intellectueller oder körperlicher Art. Namentlich bei Homer bezeichnet es jede Art von Vörzugen, welche geeignet ist, die Aufmerksamkeit der Menschen auf sich zu lenken; Schönheit, Schnelligkeit, Klugheit, kriegerische oder agonistische Tüchtigkeit, aber auch ein von den Göttern gewährtes Gedeihen und Gelingen (Od. 13, 45; 14, 402; 18, 133).... Das Bemerkenswerte und für das nationale Empfinden charakteristische ist, dass darin die Vorstellung der Eigenschaft mit der des durch sie bewirkten Ansehens bei anderen zu einer untrennbaren Einheit zusammenfliesst." Nitzsch verklaart in eene aanmerking bij Homerus' Od. 1, S. 146: „So wird durch ἀρετή (ursprünglich den Menschen ein Wolgefallen) zugleich mit Tüchtigkeit, Tapferkeit auch alles preiswürdige Glück bezeichnet, 13 : 45, 18 : 132, vgl. ἀρετᾶν 19 : 114, 8 : 329: und ebenso der Vorzug einer Frau genannt, die von Harm und Noth ungekränkt in ihrer Schönheit blühte 19, 124." Döderlein, Homer. Gloss. 2, 82: „Dagegen bezeichnet Homer. mit ἀρετή noch nirgend eine moralische Eigenschaft, weder den Muth, noch die Gerechtigkeit, noch den Edelsinn, wie in der nachhom. Gräcit." Vandaar beteekent het ook bekende voortreffelijkheid, erkenning der degelijkheid, roem, aanzien, eer, synon. δόξα, κῦδος, καύχημα. Vgl. Theogn. 106: ἀρετῆς δ' ὀλίγοις ἀνδράσι μοῖρ' ἕπεται. Vs. 87: μηδ' αἰσχοῖσιν ἐπ' ἔργμασι μηδ' ἀδίκοισιν τιμὰς μηδ' ἀρετὰς ἕλκεο μηδ' ἄφενος. Hes. Opp. 315: πλούτῳ δ' ἀρετὴ καὶ κῦδος ὀπήδει. In deze beteekenis vinden wij het in 't bijzonder nog in het latere Grieksch in de constructie δόξα καὶ ἀρετή, vgl. Plut. De Aud. poet. 6 (Mor. 24, B), waar Plutarchus uiteenzet, dat ἀρετή niet alleen deugd beteekent, ἀλλὰ καὶ δόξας ἐπιεικῶς καὶ δυνάμεις περιποιεῖ en dat daarom de dichters ook τὴν εὐδοξίαν ἀρετὴν καὶ δύναμιν noemen, zooals ἐλαία den olijvenboom en de olijven, φηγός den notenboom en de vrucht daarvan, de noot aanduidt. Daarvoor noemt hij als voorbeelden: Ζεὺς δ' ἀρετὴν ἄνδρεσσιν ὀφέλλει τε μινύθει evenals Hes. Opp. 315. Bij de schrijvers in het Attische Grieksch wordt het zeldzamer aldus gebruikt. Doch vgl. Soph. Philoct. 1420: πρῶτα μέν σοι τὰς ἐμὰς λέξω τύχας, ὅσους πονήσας καὶ διεξελθὼν πόνους ἀθάνατον ἀρετὴν ἔσχον. Thuc. 1, 33, 2: φέρουσα ἐς μὲν τοὺς πολλοὺς ἀρετήν. Daarentegen meermalen

bij Plut. Mor. 535, D: πῶς οὐ παρίσταται δεινὸν εἶναι τὸ τῆς ἰδίας δόξης καὶ ἀρετῆς ἀφειδεῖν. 547, A: ἂν μὴ μόνον ἔχωσιν ἡλικίαν ἀλλὰ καὶ δόξαν καὶ ἀρετήν. Vit. Clem. 31, 1, 2: τὸν μὲν κάλλιστον θάνατον ἐν τῇ μάχῃ προηκάμεθα... ὁ δὲ δεύτερος δόξῃ καὶ ἀρετῇ νῦν ἔτι πάρεστιν ἡμῖν. Tib. Gracch. 9, 1. C. Gracch. 18, 1. Dion. et Brut. comp. 1, 1. Galb. 3, 1. Vgl. Hrdn. 3, 6, 3: μετὰ τοσαύτης δόξης τε καὶ ἀρετῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἐκάμετε. Het is in deze gevallen = voortreffelijkheid en duidt zoowel datgene aan, waardoor iemand uitsteekt als de hem ten deel gevallene, door hem verkregene voortreffelijkheid, terwijl δόξα eenzijdig den roep aanduidt, welken hij heeft (vgl. Polyb. 2, 17, 1: τὰ πέδια... μεγάλην ἐπ' ἀρετῇ δόξαν εἴληφε). Zoo hangt deze beteekenis tezamen met het gebruik van het woord van de flinkheid, die iemand tegenover anderen openbaart, van *verdiensten*, b. v. Thuc. 3, 58, 1: καίτοι ἀξιοῦμέν γε καὶ θεῶν ἕνεκα τῶν ξυμμαχικῶν ποτε γενομένων καὶ τῆς ἀρετῆς τῆς εἰς τοὺς Ἕλληνας καμφθῆναι ὑμᾶς κτλ. Vandaar dat bij Thuc. 2, 51, 3: οἱ ἀρετῆς τι μεταποιούμενοι de scholiast verklaart: φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης. 1, 69, 2: τὴν ἀξίωσιν τῆς ἀρετῆς ὡς ἐλευθερῶν τῆς Ἑλλάδος φέρεται. Dit gebruik heeft eene dubbele oorzaak. Ἀρετή is „diejenige Eigenschaft einer Sache oder Person, wegen deren sie geschätzt wird, weil sie dadurch ihrem besonderen Zwecke zu genügen im Stande ist; darum heisst die Fruchtbarkeit ἀρετή des Bodens, die Sehkraft ἀρ. des Auges, die Schnelligkeit ἀρ. des Rosses, die Schönheit ἀρ. der Frau, und eben darum ist oft von der ἀρ. des Steuermannes, des Flötenspielers, des Baumeisters die Rede" (Schmidt, t. a. pl.), waarom de vraag ontstaan kan: ἆρα διδακτὸν ἡ ἀρετή; Plat. Men. 70, A en het gevoelen uitgesproken wordt: ἀρετὴ ἂν εἴη οὔτε φύσει οὔτε διδακτόν, ἀλλὰ θείᾳ μοίρᾳ παραγιγνομένη ἄνευ νοῦ. Dit geldt van alle lichamelijke en geestelijke deugden, Plat. Rep. 1, 353 B: ὀφθαλμῶν, ὤτων. Gorg. 504, C: ἡ ὑγίεια... καὶ ἡ ἄλλη ἀρετὴ τοῦ σώματος. Rep. 4, 444 D: ἀρετὴ μὲν ἄρα, ὡς ἔοικεν, ὑγίειά τις ἂν εἴη καὶ κάλλος καὶ εὐεξία ψυχῆς, κακία δὲ νόσος τε καὶ αἶσχος καὶ ἀσθένεια. Aristot. Eth. Nik. 4, 7: θηλειῶν ἀρετὴ σώματος μὲν κάλλος καὶ μέγεθος, ψυχῆς δὲ σωφροσύνη. Zoo komt hem ἀρετή toe, die uitsteekt, die zich flink gedraagt. Deze flinkheid wordt openbaar in ijver boven anderen en voor anderen. Zoo is de ἀρετή van eenen man zijn aan anderen en voor anderen bewezene ijver, waardoor hij zich verdienstelijk maakt, hetzij zijne welwillendheid, zachtheid, milddadigheid of iets anders. Zoo staat ἀρ. Xen. An. 1, 4, 8: τῆς πρόσθεν ἕνεκα περὶ ἐμὲ ἀρετῆς van de verdienste, welke Xenias en Pasion ten opzichte van Cyrus verworven hebben, van de flinkheid, welke zij tegenover hem geopenbaard hebben. Daarentegen § 9: ἀκούοντες τὴν Κύρου ἀρετήν van de welwillendheid van Cyrus, dat hij aan de ἀρετή van hen denkt en ze vergeldt. Zoo is dan ἀρετή de benaming van alle deugdelijkheid, voortreffelijkheid, welke men van een subject verwacht of daarbij aantreft.

Aan ἀρ. van zulk eene welwillendheid voor anderen sluit zich dan b) het van de sophisten afkomstige gebruik van het woord in zedelijken zin aan = deugd, welke ἐμφρονας παρέχεται καὶ δικαίους καὶ ἀγαθοὺς ἐν πράξεσι, Plut. De aud. poet. 6, de zedelijke voortreffelijkheid en deze beteekenis heeft zóó den voorrang, dat Plutarchus t. a. pl. op zijne wijze den samenhang met de beteekenis: *voortreffelijkheid*, *roem* zoekt aan te wijzen. Arist. Eth. Nicom. 2, 5: ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετή — ἕξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει.

Terwijl nu het begrip ἀρετή in zedelijke beteekenis in het gewone Grieksch zulk eene voorname plaats bekleedt, dat het alle zedelijke werkzaamheid omvat, komt het in deze beteekenis in het Bijbelsche Grieksch slechts wenig voor. Men vindt die beteekenis in Oud-Testamentische apocriefen, die onder den bijzonderen invloed van het gewone Grieksch staan, b. v. het boek der Wijsheid, 2 en 4 Makk., maar het O. T. heeft die beteekenis niet en het N. T. slechts op éene plaats en dat niet eens zoo zeker. Maar ook ἀρετή in niet zedelijke beteekenis vinden wij bij de LXX en in het N. T. slechts zelden. a) De LXX gebruiken het voor הוֹד, pracht, glans, sieraad, Hab. 3:3, ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ (sc. κυρίου). Zach. 6:13: αὐτὸς (nl. de צֶמַח) λήψεται ἀρετήν, gewoonlijk δόξα, ééns ook μεγαλοπρέπεια, ἁγιωσύνη, ὡραιότης, vgl. ἐλαία κατάκαρπος, Hoz. 14:7. Verder ἀρεταί = תְּהִלָּה (gewoonlijk αἴνεσις, zeldzamer καύχημα, δόξα, ἀγαλλίαμα), Jez. 48:12: δώσουσι τῷ θεῷ δόξαν, τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγελοῦσιν. 43:12: λαόν μου ὃν περιεποιησάμην τὰς ἀρετάς μου διηγεῖσθαι; 42:8, Esth. 4:8. Met den plur. תְּהִלּוֹת komt het overeen, Jez. 63:7: τὸν ἔλεον κυρίου ἐμνήσθην, τὰς ἀρετὰς κυρίου ἐν πᾶσιν οἷς ὁ Κς ἡμῖν ἀνταποδίδωσιν. Het staat hier derhalve in de beteekenis: *roem*, *onderscheiding*, *erkenning*, zooals in het gewone Grieksch synoniem δόξα, later (Plut. Hrdn.) in de constructie δόξα καὶ ἀρετή. Dat in de eerste plaats aan de heerlijkheid, die God toekomt, niet aan de openbaring Gods te denken is, blijkt uit Esth. 4:8. Dat evenwel deze laatste beteekenis niet geheel te verwerpen is, zien wij Jez. 63:7, waar het parallel staat met ἔλεος, evenals in het gewone Grieksch van de verdiensten ten opzichte van anderen, waardoor iemand uitsteekt en aanspraak op onderscheiding heeft. Daaraan sluiten de twee Nieuw-Testamentische plaatsen 1 Petr. 2:9 en 2 Petr. 1:3 aan. Terwijl het op de eerste plaats = roem, staat het op de tweede plaats van de openbaring Gods, welke ons ten deel gevallen is, en duidt derhalve evenals δόξα de heerlijkheid Gods aan, waardoor Hij aanspraak op onze erkentelijkheid heeft. Dit is het juiste in de opmerking van Krebs, Observ. e Flav. Jos. t. d. pl., wanneer hij tracht te bewijzen, dat ἀρ. hier is = beneficentia zooals Jos. Ant. 17, 5, 5: μάλιστα δὲ τὴν ἀρετὴν ἐπιπολὺ ἐξηγεῖτο τοῦ βασιλέως ἥπερ εἰς τε τροφὰς καὶ παιδεύματα

χρησάμενος τῶν υἱέων. 17, 5, 6: τὰ πάντα ἀρ γῶς ἐν ἐρημίᾳ τοῦ θείου διαπεπραγμένος... αὖθις ἐνεπαρῴνει τῇ ἀρετῇ τοῦ θείου. — Fil. 4 : 8: εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, doet de constructie met ἔπαινος eveneens daaraan denken, dat ἀρ. datgene aanduidt wat erkenning eischt, zoodat het ook de zedelijke deugden in zich sluit. Evenwel staat het, zooals het voorafgaande ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα naast ὅσα ἀληθῆ κτλ. bewijst, niet in bijzonder zedelijken zin. Vgl. Plat. Rep. 7, 536 A: πρὸς σωφροσύνην — καὶ ἀνδρείαν καὶ μεγαλοπρέπειαν καὶ πάντα τῆς ἀρετῆς μέρη.

Hoe ἀρετή — met uitzondering van de later te bespreken plaats 2 Petr. 1:5 — in het Bijbelsche Grieksch b) in zedelijken zin niet gebruikt wordt, kunnen wij door vergelijking met de apocriefe plaatsen zien, waar het wel in deze beteekenis staat. Wij vinden het Wijsh. 4:1: κρείσσων ἀτεκνία μετ' ἀρετῆς, ἀθανασία γάρ ἐστιν ἐν μνήμῃ αὐτῆς, ὅτι καὶ παρὰ θεῷ γινώσκεται καὶ παρὰ ἀνθρώποις. 5:12: ἀρετῆς μὲν σημεῖον οὐδὲν ἔσχομεν δεῖξαι, ἐν δὲ τῇ κακίᾳ ἡμῶν κατεδαπανήθημεν. 8:7: εἰ δικαιοσύνην ἀγαπᾷ τις, οἱ πόνοι ταύτης εἰσὶν ἀρεταί· σωφροσύνην γὰρ καὶ φρόνησιν ἐκδιδάσκει, δικαιοσύνην καὶ ἀνδρείαν. Deze laatste plaats bewijst, welk Oud-Testamentisch begrip daardoor vervangen moet worden, dat van de gerechtigheid, dat wederom onder de categorie van de ἀρετή valt. Eene verzwakking van de Bijbelsche uitdrukking en tenachterstelling van het godsdienstig element vinden wij ook 2 Makk. 15:12: Ὀνίαν... ἄνδρα καλὸν καὶ ἀγαθόν... ἐκ παιδὸς ἐκμεμελετηκότα πάντα τὰ τῆς ἀρετῆς οἰκεῖα. (Op de overige plaatsen in 2 Makk. duidt het de ἀνδρεία, moed en standvastigheid aan). 2 Makk. 6 : 31: μνημόσυνον ἀρετῆς καταλιπών. 15 : 17: παρακληθέντες δὲ τοῖς Ἰούδα λόγοις πάνυ καλοῖς καὶ δυναμένοις ἐπ' ἀρετὴν παρορμῆσαι καὶ ψυχὰς νέων ἐπανδρῶσαι. (Daarentegen 10 : 28: οἱ μὲν ἔγγυον ἔχοντες εὐημερίας καὶ νίκης μετ' ἀρετῆς τὴν ἐπὶ τὸν κύριον καταφυγήν, beteekent het wel *onderscheiding, roem*). De krachtigste poging, om het begrip op Israelietischen grondslag over te brengen, doet het 4e boek der Makk., dat zelfs 10 : 10 de uitdrukking παιδεία καὶ ἀρετὴ θεοῦ heeft (θυ Gen. obj.).

Ἀρ. is volgens den schrijver van dit geschrift in onderscheiding van de gewone voorstelling een beslist godsdienstig begrip en duidt de standvastige trouw in alles aan, wat tot de εὐσέβεια behoort; 12 : 14: ἐπλήρωσαν τὴν εἰς τὸν θν εὐσέβειαν... τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀγωνιστάς. 17 : 12: ἀρετὴ δι' ὑπομονῆς δοκιμάζουσα. 9 : 18: μόνοι παῖδες Ἑβραίων ὑπὲρ ἀρετῆς εἰσιν ἀνίκητοι. 1 : 8: ἡ ἀνδραγαθία τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς ἀποθανόντων. Zij staat parallel met εὐσέβεια 7 : 22: εἰδὼς ὅτι τὸ διὰ τὴν ἀρετὴν πάντα πόνον ὑπομένειν μακάριόν ἐστιν, οὐκ ἂν περικρατήσειεν τῶν παθῶν διὰ τὴν εὐσέβειαν. Hoe weinig de schrijver gezind is, de Grieksche voorstelling om der wille van eene verandering van begrip op te geven, blijkt 1 : 2: μεγίστη ἀρετή... φρόνησις, overeenkomstig de geheele strekking van dit geschrift: „De rationis imperio." Hij kan haar slechts zoo, als hij het doet, gebruiken.

daar hij ééne zijde van de ἀρ., de standvastigheid en getrouwheid daarvan op den voorgrond stelt en hij daarin de eigenschap van een degelijk man ziet. (Andere plaatsen komen nog voor 9 : 31, 11 : 2, 13 : 23 enz.).

De godsdienstige karaktertrek ontbreekt aan het profane ἀρετή, hoewel het ook bij den Griek wel voorkomt, dat hij de εὐσέβεια tot de ἀρ. rekent. Het gebruik van het woord komt niet overeen met de naar God uitgaande richting van het Israelietische en Christelijke leven. Het bevat te veel menschelijke verheerlijking, dan dat het in de Bijbelsche uitdrukking gemakkelijk paste. Met de Paulinische prediking stemt het niet overeen en het kan hoogstens hier en daar voorkomen, zooals Fil. 4 : 8, waar het nog niet eens in bepaald zedelijke beteekenis staat. Maar ook in de taal der overige geschriften past het daarom niet, omdat het niet genoegzaam de tegenstelling met de zonde aanduidt. Ook 2 Petr. 1 : 5 kan het, vergeleken met vss. 6, 7, moeilijk *deugd* beteekenen. Dat ἀρ. hier niet zooals vs. 3 opgevat moet worden, ligt na het hier boven gezegde voor de hand. Wanneer in 't algemeen bedoeld was het doen van hetgeen goed en recht was, zou de specialere opvatting vss. 6, 7 niet te begrijpen zijn. Overeenkomstig het verband zou het hier naar analogie van het gebruik in 4 Makk. de standvastigheid en getrouwheid aanduiden in de openbaring van het geloof [1]).

'Αρήγω, helpen, bijstaan, beschermen, 3 Makk. 4 : 16.

'Αρήν, ὁ, ἀρνός, ἀρνί, ἄρνα, plur. ἄρνες, ἀρνῶν, ἀρνάσι, ἄρνας, een schaap, een lam, Lk. 10 : 3.

'Αρθῖτις = ἀρθρῖτις, jicht, Act. Petr. 275.

'Αρθρέμβολος, om in het lid te zetten, 4 Makk. 10 : 5.

Ἄρθρον, ου, τό, gewricht, lid, bezitting, Job 17 : 11 (bezittingen van het hart = gedachten), 4 Makk. 9 : 17.

'Αριήλ, ὁ, אריאל (λέων θεοῦ), 1) een held, een dapper man, 1 Kron. 11 : 22. 2) Ariël, de bestuurder der winden, Hippol. Haer. 186, 26. 3) Neutr. τὸ ἀριήλ = βωμός, altaar, Ezech. 43 : 15, 16.

'Αριθμέω, ῶ, Aor. 1 ἠρίθμησα, pf. pass. ἠρίθμημαι (ἀριθμός), tellen, Mt. 10, 30, Lk. 12 : 7, Openb. 7 : 9.

'Αριθμός, οῦ, ὁ, getal. a) Een bepaald getal: τὸν ἀριθμὸν πεντακισχίλιοι, ten getale van, Joh. 6 : 10 (2 Makk. 8 : 16, 3 Makk. 5 : 2), ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα, Lk. 22 : 3, ἀριθμὸς ἀνθρώπου, een getal, waarvan de letters eenen zekeren man aanduiden, Openb. 13 : 18. b) Een onbepaald getal, eene menigte, Hand. 6 : 7, 11 : 21, Openb. 20 : 8.

'Αριμαθαία (WH. ἀριμ. Zie hunne Introd. § 408), ας, ἡ, Arimathaea, Hebr. רָמָה (eene hoogte), de naam van verschillende steden van Palestina. Vgl. Gesenius, Thesaurus, III, p. 1275. De eene, bedoeld Mt.

1) Vgl. bij ἀρετή Hatch, „Essays in Biblical Greek," p. 40, 41.

27:57, Mk. 15:43, Lk. 23:51, Joh. 19:38, schijnt dezelfde te zijn als de geboorteplaats en de residentie van Samuel op den berg Ephraïm, 1 Sam. 1:19 enz. LXX Ἀρμαθαΐμ en zonder het artikel Ῥαμαθίμ en overeenkomstig eene andere lezing Ῥαμαθαΐμ, 1 Makk. 11:34, Ῥαμαθά, Joseph. Antt. 13, 4, 9.

Ἀρίσταρχος, ου, ὁ, Aristarchus, een zeker Christen van Thessalonika, een medegevangene van Paulus, Hand. 19:29, 20:4, 27:2, Kol. 4:10, Filem. 24.

Ἀριστάω, ῶ, Aor. 1 ἠρίστησα (τὸ ἄριστον). a) Ontbijten, Joh. 21:12, 15, Xen. Cyr. 6, 4, 1. b) Volgens een later gebruik eten παρά τινι, Lk. 11:37. Zie ook Gen. 43:24, Ael. V, h. 9, 19.

Ἀριστερός, ά, ον, linker, linksch, Mt. 6:3, Lk. 23:33; ὅπλα ἀριστερά, wapenen, gedragen in de linkerhand ter verdediging, 2 Kor. 6:7. — Volgens de Egyptenaren is het Noorden rechtsch, het Zuiden linksch. Pythagoras en anderen beschouwden het Oosten als de rechterzijde van den hemel, het Westen als de linkerzijde. Dion. H. 1, 245, 8, Philo I, 142, 32, het Oosten is linksch, het Westen rechtsch. Plut. II, 282 D, 263 E, 888 A.

Ἀριστόβουλος, ου, ὁ, Aristobulus, een zeker Christen, Rom. 16:10.

Ἀριστεύω, de beste zijn, uitmunten, 4 Makk. 2:18.

Ἄριστον, ου, τό. Het eerste voedsel, vroeg in den morgen gebruikt, ontbijt. De maaltijd werd δεῖπνον genoemd. Maar de latere Grieken noemden het ontbijt τὸ ἀκράτισμα en den maaltijd ἄριστον = δεῖπνον μεσημβρινόν, Athen. 1, 9, 10.

Ἀριώθ, אורות, = λάχανα, gewassen, groenten, 2 Kon. 4:39.

Ἀρκετός, ή, όν, van ἀρκέω, toereikend zijn, voldoende, toereikend, Mt. 10:25, 1 Petr. 4:3. Ἀρκετόν staat Mt. 6:34 als praedicaat bij κακία en moet daar substantive = een genoegzaam, toereikend iets worden opgvat.

Ἀρκεύθινος, van olijvenhout, 1 Kon. 6:31, van cypressenhout, 2 Kron. 2:8 (7).

Ἄρκευθος, ἡ, olijvenboom, 1 Kon. 6:33, cypressenboom, Hoz. 14:9.

Ἀρκέω, ῶ, Aor. 1 ἤρκεσα, Fut. 1 ἀρκεσθήσομαι, sterk, deugdelijk zijn, afweren, bijstaan, voldoende, genoeg, toereikend zijn. Met den Dat. v. d. pers. Mt. 25:9, Joh. 6:7, 2 Kor. 12:9; onpersoonlijk ἀρκεῖ ἡμῖν, Joh. 14:8. Pass. voldaan zijn, zich tevreden stellen, zich met iets vergenoegen, τινί, Lk. 3:14, Hebr. 13:5, 1 Tim. 6:8 (2 Makk. 5:15), ἐπί τινι, 3 Joh. 10.

Ἄρκος, ου, ὁ, ἡ = ἄρκτος, de beer, de beerin, een woord van lateren tijd, in het N. T. alleen Openb. 13:2 voorkomende, waar de receptus met eenige minuskelhss. ἄρκτον leest. In het O. T. Richt. 1:35, 1 Sam. 17:34, 2 Kon. 2:24, Wijsh. 11:18, Sir. 47:3, Jez. 11:7, Dan. 7:5.

'Αρκτικός, ή, όν (ἄρκτος), arcticus, Noordelijk. Aristot. Mund. 2, 5. Philo I, 27, 32.

Ἆρμα, ατος, τό (αἴρω), last, Aquil. Deut. 1:12, Jez. 21:13.

Ἅρμα, ατος, τό, wapen, gewoonlijk τὰ ἅρματα, Lat. arma = ὅπλα, Theoph. 459, 10, 490, 16.

Ἅρμα, ατος, τό, de wagen, Hand. 8:28, 29, 38, Openb. 9:9.

Ἀρμαγεδών (WH. Ἅρ Μαγεδών, Intr. § 408), Har Magedon, een fictieve naam, Openb. 16:16, eene plaats, waar de machten der duisternis zich vergaderden ter bestrijding van het rijk Gods. Sommigen leiden het woord af van הַר berg en מְגִדּוֹ of מְגִדּוֹן (Megiddo, eene stad van Manasse (Beza en Glassius). Anderen (zoo b. v. Drusius) vatten ἀρμαγεδών op als eene verkorting van ἀρμαμεγεδών (van חרמא verwoesting en מגדון). Weder anderen (Wieseler en Hitzig) denken aan עָר מגדון, dag van Megiddo.

Ἁρματηλάτης, ὁ, bestuurder van den wagen, 2 Makk. 9:4.

Ἀρματταρεί, ἀματταρί (לְמַטָּרָה), naar een doel, 1 Sam. 20:20.

Ἁρματοποιός, όν (ποιέω), die wagens maakt, Jos. Ant. 6, 39, 5.

Ἁρμή, ῆς, ἡ of ἁρμός, οῦ, ὁ, van ἄρω, ik voeg ineen, voege, samenvoeging, geleding, gewricht, Hebr. 4:12.

Ἁρμογή, ῆς, ἡ (ἁρμόζω), vereeniging, samenvoeging, harmonie, hoop, Jos. Ant. 15, 11, 3, Epiph. 1, 413 C.

Ἁρμόζω, μόσω van ὁ ἁρμός. In het N. T. in het Med. met actieve beteekenis = samenvoegen, verbinden. Van het huwelijk = verloven. Overdr. 2 Kor. 11:2.

Ἁρμονία, ας, ἡ, samenstemming, harmonie, klank van het lied, Ezech. 23:42, naaste, been, Ezech. 37:7.

Ἁρμός, οῦ, ὁ, samenvoeging, hoop, Sir. 27:2, 4 Makk. 10:5.

Ἀρνέομαι, ἀρνήσομαι, Aor. 1 ἠρνησάμην bij Hom. en latere schrijvers evenals ook in het Bijbelsche Grieksch (behalve 4 Makk. 8:7, waar de lezing onzeker is) i. p. v. Att. ἠρνήθην. Misschien van denzelfden stam als αἴρω; = weigeren, ontzeggen, eene bede, eenen eisch: b. v. Hrdt. 3, 1, 2: οὐκ εἶχε οὔτε δοῦναι, οὔτε ἀρνήσασθαι. Hes. Opp. 406: μὴ σὺ μὲν αἰτῇς ἄλλον, ὁ δ' ἀρνῆται. Eerst later met betrekking tot eene vraag, onderstelling, een feit = ontkennen, b. v. Xen. Mem. 4, 2, 10: ἀλλὰ μὴ ἀστρολόγος βούλει γενέσθαι; ὡς δὲ καὶ τοῦτο ἠρνεῖτο κτλ. Aesch. Prom. 266: ἑκὼν ἥμαρτον· οὐκ ἀρνήσομαι. Soph. Oed. R. 571: εἰ γὰρ οἶδά γ', οὐκ ἀρνήσομαι. Het begrip van leugenachtige ontkenning ligt niet in het woord opgesloten. Eerst ἀπαρνεῖσθαι, καταρνεῖσθαι duiden, op zichzelven beschouwd, reeds eene leugenachtige ontkenning aan. Klaarblijkelijk ligt dit in de voorvoegsels. Zoo noemt ook Pillon, „Synonymes Grecs" als synoniemen van ἀρν. alleen woorden, die eene weigering uitdrukken: ἀνακλίνεσθαι, ἀπαγορεύειν, ἀνανεύειν, ἀπονεύειν, ἀποφάναι, ἀπειπεῖν, evenwel niet ψεύδειν,

ψεύδεσθαι, die als synoniemen met ἀπατᾶν, δελεάζειν, δολοῦν en andere woorden samengesteld worden. Eerst het verband moet duidelijk maken, of aan eene leugenachtige ontkenning gedacht wordt — vgl. Eur. Or. 1581: ἀρνεῖ κατακτὰς κἀφ' ὕβρει λέγεις τάδε; — en in dat geval is het sterker dan ψεύδεσθαι, daar het grondbegrip van weigering, ontzegging den boventoon voert, de leugen tot loochening, de negatie eene oppositie van de waarheid wordt. Terwijl de ψεύστης iets onjuists, valsch, onwaars beweert, duidt ἀρνεῖσθαι aan de bestrijding van het juiste, ware. Vgl. Gen. 18:15. Ψεύδεσθαι duidt de valsche positie aan, terwijl de oppositie het karakteristieke kenmerk van de door ἀρνεῖσθαι aangeduide ontkenning is, evenwel niet zegt, zooals E. Haupt bij 1 Joh. 2:22 meent, dat de ontkenning op grond van een tegenovergesteld beter weten in plaats vindt. Dit laatste punt, dat de apostel op de pas genoemde plaats op den voorgrond wil stellen, ligt in de daar voorafgaande woorden: τίς ἐστιν ὁ ψεύστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος ὅτι κτλ., waardoor hij eerst het ἀρνεῖσθαι als een ψεύδεσθαι brandmerkt. Vgl. Mt. 7:23, 10:33, 26:72. Door de vergelijking van deze plaatsen zien wij, dat het verband aanwijst, of het begrip liegen daarin opgesloten ligt. Ἀρνεῖσθαι = **a**) weigeren, ontkennen. In het Bijbelsche Grieksch alleen Hebr. 11:24. Wijsh. 12:27, 16:16, 17:9. Daaraan sluit **b**) de aan het Nieuw-Testamentisch Grieksch eigenaardige constructie ἀρνεῖσθαί τινα, iemand niet kennen, niet willen erkennen, hem verwerpen, hetzij in tegenstelling met vroegere bekendheid = verloochenen, of eenvoudig = verwerpen, opgeven. Hier moet het verband beslissen. In laatstgenoemde beteekenis alleen Mt. 10:33, 2 Tim. 2:10, 1 Joh. 2:23, vgl. met vs. 22, Lk. 9:23, 2 Tim. 2:13. Vgl. onder **c**). — Met het nevenbegrip van leugen, tegenspraak niet alleen met het object, maar van het subject met zichzelf, Hand. 3:13, 14. Ook Hand. 7:35. Mt. 10:33, Lk. 12:9, 22:57, Joh. 13:38, 2 Petr. 2:1, Jud. 4, 1 Joh. 2:22, vgl. ψεῦδος, ψεύστης. Vss. 21, 22. — Vgl. Apoc. 3:8. Grammatisch sluit deze uitdrukking **c**) aan de constructie ἀρν. τι, iets verwerpen, verloochenen, al naar het verband is. Het eerste Tit. 2:12, 2 Tim. 3:5. Vgl. Tit. 1:16, 4 Makk. 8:7, 10:7. Het laatste 1 Tim. 5:8, Openb. 2:13. Vgl. Jos. c. Ap. 1, 22: μὴ ἀρνούμενοι τὰ πατρῷα. Absoluut 2 Tim. 2:12: εἰ ἀρνησόμεθα — tegenover ὑπομένειν. **d**) met het volgend ὅτι 1 Joh. 2:22. Over de negatie in den nazin vgl. Krüger § 67, 11, 3. In het gewone Grieksch vinden wij dikwijls den Infin. met μή, waar het in de beteekenis *loochenen* staat. Daarentegen niet in de beteekenis *weigeren;* vgl. boven onder **a**. **e**) Ontkennen, zonder verdere opgaaf van het object Lk. 8:45, Hand. 4:16; leugenachtig ontkennen — verloochenen, Gen. 18:15 = כחשׁ (gewoonlijk = ψεύδεσθαι). Mt. 26:70, 72, Mk. 14:68, 70, Joh. 18:25, 27. Tegenover ὁμολογεῖν Joh. 1:20.

Vgl. Mt. 10:33, Tit. 1:16. ὑπομένειν 2 Tim. 2:12. Dem. Onet. 30, 27: οὐκ ἠδύνατ' ἀρνηθῆναι διὰ τὴν περιφάνειαν, ἀλλὰ προσωμολόγησεν. — Bij de LXX alleen Gen. 18:15.

'Απαρνέομαι, van zich afwijzen. De praepositie duidt den terugslag aan van de handeling op het subject. Vgl. Eur. El. 796: ἕτοιμοι κοὐκ ἀπαρνούμεσθ'. Plat. Rep. 5, 468 C: μηδενὶ ἐξεῖναι ἀπαρνηθῆναι ὃ ἂν βούληται φιλεῖν, quemcumque voluerit osculari. Dem. Mid. 21, 189: οὔτε φύγοιμ' ἂν οὔτ' ἀπαρνοῦμαι τοὔνομα, vgl. Openb. 3:8. Het is evenwel niet eene eenvoudige versterking van ἀρνεῖσθαι, zooals Suidas verklaart: ἀρνοῦμαι καθόλου. ἄπαρνος· ὁ ἀρνούμενος καθ' ὅλου. Daarenboven moeten wij nog er aan toevoegen, dat, wanneer het eene ontkenning aanduidt, het in het spraakgebruik doorgaans eene leugenachtige ontkenning uitdrukt, waardoor het van het simplex onderscheiden is. Plat. Theaet. 165 A: φάναι τε καὶ ἀπαρνεῖσθαι. — In het Nieuw-Testamentische spraakgebruik geeft de terugslag op het subject overal eenen voortreffelijken zin. Het staat daar slechts met het persoonlijk object (zooals ἀρνεῖσθαι b), vgl. Apollon. Rh. 1, 867: τὰς 'Ελληνίδας γυναῖκας ἀπαρνησάμενοι. 932: τὴν 'Αφροδίτην ἀπαρνηθῆναι τὸν παῖδα = de gemeenschap met iemand opzeggen, zich van iemand losmaken. De Nieuw-Testamentische uitdrukking moet aan het gebruik van het simplex ἀρν. τί (resp. τινά) aansluiten (zie ἀρν. b en c). Wanneer Sturz, De dial. Maced. et Alex. ἀπαρνεῖσθαι, contemnere, spernere, Jes. 31:7 et Mt. 16:24, Alexandrijnsch noemt, is dit niet juist. Alleen de constructie met een persoonlijk object komt behalve in het N. T. en Apollon. t. a. pl., zooals het schijnt, niet voor. Overigens vinden wij het woord bij de LXX alleen Jez. 31:7, ook niet in de apocriefe boeken. Ook bij Jos. en Phil. schijnt het niet voor te komen. Wij vinden a) ἀπαρνεῖσθαι X̄ν Mt. 26:34, 35, 75, Mk. 14:30, 31, 72, Lk. 22:61 (Joh. 13:38, Lchm. T.: ἀρνήσῃ). — Lk. 22:34 met een volgend μὴ εἰδέναι με zie onder ἀρνεῖσθαι — overal van de verloochening van Petrus. b) ἀπαρν. ἑαυτόν Mt. 16:24, Mk. 8:34, Lk. 9:23 = van zich afwijzen, zichzelven opgeven, vgl. Joh. 12:25: ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Gal. 5:24. Chrysos. Hom. 55 in Matth. p. 350: ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, τουτέστι μηδὲν ἐχέτω κοινὸν πρὸς ἑαυτόν. Vgl. wat de beteekenis betreft Jez. 31:7: τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀπαρνήσονται (A ἀπαρνηθήσονται) οἱ ἄνθρωποι τὰ χειροποίητα αὐτῶν, Hebr. = מאס, dat anders meestal = ἀποδοκιμάζειν, ἀπωθεῖν. c) Eéns vinden wij in het N. T. het in het gewone Grieksch naast ἀπαρνήσομαι gebruikelijke Futurum ἀπαρνηθήσομαι (Jez. 31:7 Cod. A) en dat wel pass. Lk. 12:9: ὁ δὲ ἀρνησάμενός με ... ἀπαρνηθήσεται, waarvoor Grimm naar Soph. Philoct. 527: ναῦς γὰρ ἄξει κοὐκ ἀπαρνηθήσεται, wijst. Toch vinden wij op deze plaats ook niet de minste noodzakelijkheid om de ook door Matthiae, Krüger, Kühner aangenomene passieve beteekenis te onderstellen. Zij vernietigt veeleer de poëzie der uitdruk-

king. Daarentegen vinden wij ἀπαρνεῖσθαι beslist pass. Aristot. Anal. pr. II, 15, waar het op de eerst genoemde plaats act. en dadelijk op de tweede plaats pass. staat (συλλογισμὸς) στερητικὸς δὲ ὅτι αἱ μὲν ἀντικείμεναι τὸ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ κατηγοροῦσι καὶ ἀπαρνοῦνται τὸ δ' ἐν τῷ πρώτῳ μέσον οὐ λέγεται κατ' ἀμφοῖν, ἀλλ' ἐκείνου μὲν ἄλλο ἀπαρνεῖται, αὐτὸ δὲ ἄλλου κατηγορεῖται.

Ἀρνίον, τό, dem. van ἀρήν, later ἀρνός, het lam. Behalve Joh. 21:25 en in de apocriefen vinden wij het in het Bijbelsch spraakgebruik nog slechts Ps. 114:4, 6, Jer. 11:19, 50:45. In de Openbaring is het de naam van Christus en wel van den verhoogden Christus, allereerst Openb. 5:6. Op deze plaats blijkt ook dadelijk, wat de keus van den diminutieven vorm wil of bedoelt, nl. de aanwijzing van het contrast met vs. 5: ἰδοὺ ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, zooals het dit contrast in de eerste plaats zou zijn, waarom het geheele beeld gekozen is. Vgl. ἐνίκησεν met Jer. 11:19, Jez. 53:7 enz. Dat de overwinnende Leeuw in zulk een vreemd beeld voorkomt, zal dan verder (vgl. Hofmann, Weissagung und Erfüllung 2, 328) daarop rusten, dat hij in dezen vorm van zachtmoedig lijden en dragen de zege heeft behaald. Vgl. Jez. 53:7, Hand. 8:32. Zoo is dan de inhoud van deze uitdrukking niet dezelfde als Joh. 1:29, daar wat daar ontkend moet worden (zie ἀμνός) en door de toevoeging ὁ αἴρων κτλ. onmogelijk gemaakt wordt (zie αἴρω), hier plaats vindt, nl. de aansluiting aan Jez. 53:7 enz. vgl. Jer. 11:19, waaruit ook verklaard wordt, dat het eerst zonder artikel voorkomt, vgl. 13:11, in onderscheiding van het voor de eerste maal gearticuleerde ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, Joh. 1:29, 36. Toch gaat de voorstelling ongetwijfeld in die van het offer over. Vgl. 7:14, 12:11, 14:4; vgl. 1 Joh. 1:7, 1 Petr. 1:19. Zie onder αἷμα. Vgl. Openb. 13:8: τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου met Hebr. 9:26, 1 Petr. 1:20; verder Openb. 19:7, 9; 21:9 met Ef. 5:25—27. Het ὡς ἐσφαγμένον wijst terug op den gewelddadigen dood, welken het Lam geleden heeft, ondanks welken dood het toch leeft. Het past niet alleen bij de voorstelling van het offer, welke zich met het beeld verbindt, maar leidt ook tot deze gedachte, daar het bij de LXX evenals in het gewone Grieksch de gewone uitdrukking voor het slachten ten behoeve van het offeren is (zie de Lexica en K. F. Hermann, Lehrb. der gottesdienstl. Altertümer der Griechen XXVIII, 14), hoewel het ook weer in 't algemeen = *dooden* gebruikt wordt. — Zoo is dan het ἀρνίον van de Openb. (behalve de boven genoemde plaats nog 5:8, 12, 13; 6:1, 16; 7:9, 10, 17; 13:8, 14:1, 4, 10; 15:3, 17:14, 21:14, 22, 23, 27; 22:13) van het ἀμνός van het evangelie onderscheiden en dat wel door het verschil van het aanknoopingspunt, — in het evangelie het Paaschlam, in de Openb. Jez. 53:7 —. De totale inhoud der voorstelling

evenwel heeft, afgezien van de Jez. 53 : 7 vervatte gedachte, geen wezenlijk verschil.

Ἀρνός, οῦ, ὁ, lam, Gen. 30: 32, 33, 35, Ex. 12 : 5, 23 :19, Lev. 1:10, 3 : 7 enz.

Ἀροτριασμός, οῦ, ὁ, het ploegen, Test. Abrah. A. B. 78, 105.

Ἀροτριάω, ῶ, άσω, ploegen, Lk. 17 : 7, 1 Kor. 9 :10.

Ἄροτρον, ου, τό, de ploeg, Lk. 9 : 62, Act. Thom. 4 :7, 14 :17.

Ἁρπάζω, Fut. in het gewone Grieksch gewoonlijk ἁρπάσομαι, zelden ἁρπάσω, zooals in het N. T. Joh. 10 : 28 en in de LXX Lev. 19 : 13 volgens Cod. A ἁρπάσεις, daarentegen B ἁρπᾷ, zooals Hoz. 5 : 14 ἁρπῶμαι, att. vorm van het Fut. van eenige meer dan tweesylb. werkwoorden op άζω, ίζω, έω. Zie Krüger § 31, 3, 7, Lobeck, Phryn. 746. — Aor. ἥρπασα, Pass. ἡρπάσθην Openb. 12 : 5, niet-Att. Aor. 2 ἡρπάγην, Pol. en and. 2 Kor. 12 : 2, 4, Wijsh. 4 :11 overeenkomstig het bij Hom. en dan weder bij lateren te vinden Fut. ἁρπάξω, Pass. ἁρπαγήσομαι 1 Thess. 4 : 17, vgl. ook de tot het latere Grieksch behoorende vormen ἅρπαγμα, ἁρπαγμός naast ἅρπασμα, ἁρπασμός. Lobeck, Phryn. 241. Het beteekent: met geweld nemen, rooven, van κλέπτειν verschillend als de openlijke daad des gewelds van den listigen diefstal, vgl. Aristoph. Plut. 372: οὐ κέκλοφας ἀλλ᾽ ἥρπακας. Soph. Phil. 643 etc. οὐκ ἔστι λῃσταῖς πνεῦμ᾽ ἐναντιούμενον, ὅταν παρῇ κλέψαι τε χἀρπάσαι βίᾳ. Het wordt evenwel niet alleen van het rooven van vreemde goederen gebruikt, maar ook in 't algemeen = met geweld tot zich nemen, vgl. Hom. Il. 12, 445: Ἕκτωρ δ᾽ ἁρπάξας λᾶαν φέρεν κτλ. Xen. Cyr. 2, 3, 10: μάχαιράν γε μὴν εὐθὺς παιδίον ὧν ἥρπαζον ὅπου ἴδοιμι. An. 5, 9, 8: ὁ δ᾽ ἐπειδὰν προΐδηται, ἀπαντᾷ ἁρπάσας τὰ ὅπλα καὶ μάχεται πρὸ τοῦ ζεύγους. 4, 6, 11: τοῦ ἐρήμου ὄρους καὶ κλέψαι τε πειρᾶσθαι λαθόντας καὶ ἁρπάσαι φθάσαντας. Vgl. Hrdt. 9, 107, 2: ἁρπάζει μέσον καὶ ἐξάρας παίει ἐς τὴν γῆν. Polyb. 9, 107, 2: ἡρπακότες ἐν τῷ Περσικῷ πολέμῳ τὴν τῶν Ἑλλήνων — εὐχέρειαν. Diensovereenkomstig ook in het Bijbelsche Grieksche a) = rooven, LXX = גזל, טרף, חטף, in het N. T. Joh. 10 :12, 28, 29; met geweld wegnemen, wegrukken, losrukken, Mt. 13 : 9, Hand. 23 :10, Jud. 23. b) Speciaal van de verrukking, Hand. 8 : 39, 2 Kor. 12 : 2, 4, 1 Thess. 4 :17, Openb. 12 : 5. c) Met geweld tot zich nemen, Joh. 6 :15. Ook d) = geweld tegen iemand gebruiken, Ps. 10 : 9 = חטף: ἁρπάσαι πτωχόν. Vgl. Mich. 2 : 2: διήρπαζον τὸν ἄνδρα καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ = עשק, parall. καταδυναστεύω. Hiertoe behoort Mt. 11 : 12. Zie onder βιάζω.

Ἁρπαγή, ἡ, a) act. het rooven, plundering, Hebr. 10 : 34, 1 Makk. 13 : 34: πᾶσαι αἱ πράξεις Τρύφωνος ἦσαν ἁρπαγαί. In dezen zin ook wel Lk. 11 : 39: τὸ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς καὶ πονηρίας, waar de Gen. ὑμῶν en de verbinding met πον. op de actieve beteekenis wijst, waarom zij ook misschien Mt. 23 : 25 moet aangenomen worden, hoewel hier

met betrekking tot den inhoud van den beker en de schotels de passieve beteekenis schijnbaar meer voor de hand ligt. Alleen de constructie met de eene eigenschap aanduidende ἀκρασία en de gedeeltelijke ontwikkeling en verklaring van het beeld bij Lukas getuigen voor de actieve beteekenis. Vgl. Pred. 5:7: ἁρπαγὴ κρίματος καὶ δικαιοσύνης. b) pass. roof, buit, Nah. 2:13, Jez. 3:14, Judith 2:11. Bij de LXX meermalen διαρπαγή.

Ἁρπαγμός, ὁ, in het Bijbelsch Grieksch alleen Fil. 2:6. In het gewone Grieksch komt het slechts voor Plut., De puer. educ. p. 11 F: καὶ τοὺς μὲν Θήβῃσι καὶ τοὺς Ἥλιδι φευκτέον ἔρωτας καὶ τὸν ἐκ Κρήτης καλούμενον ἁρπαγμόν, „et amores quidem quales Thebis sunt et Elide et quae in Creta vocatur raptio, fugiendi" evenals Phryn. Appar.-soph. in Bekker anecd. gr. 1, 36: δέσις· ὁ δεσμός, ὡς ἅρπασις ὁ ἁρπαγμὸς καὶ λόγισις ὁ λογισμός, welke laatste plaats het voorkomen van het woord in het spraakgebruik bevestigt en ook eenigszins voor de beteekenis gewicht in de schaal legt. Wat deze betreft, staat bij Plutarchus en anderen het woord ongetwijfeld in transitieve beteekenis = actus rapiendi, bevestigd door dezelfde transitieve beteekenis van den vorm ἁρπασμός, eveneens slechts ééns bij Plut. Conviväl. disp. 2 p. 644 A: οὐ γὰρ φιλικὸν οὐδὲ συμποτικὸν οἶμαι προοίμιον εὐωχίας ὑφαίρεσις καὶ ἁρπασμὸς καὶ χειρῶν ἅμιλλα καὶ διαγκωνισμός, ἀλλ' ἄτοπα καὶ κυνικὰ καὶ τελευτῶντα πολλάκις εἰς λοιδορίας καὶ ὀργὰς κτλ., waar ὑφαιρ. en ἁρπ. een heimelijk ontnemen en een openlijk rooven beteekent. Ook in het kerkelijk Grieksch vinden wij het woord, afgezien van Fil. 2:6, slechts zelden, hier evenwel gewoonlijk in passieve beteekenis = ἅρπαγμα, Euseb. comm. in Luc. 6 (Mai, Nov. Patr. Bibl. IV, 165 bij Lightfoot bij Fil. 2:6): ὁ Πέτρος δὲ ἁρπαργμὸν τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ἐποιεῖτο διὰ τὰς σωτηρίους ἐλπίδας, hij nam den kruisdood over als een met grooten ijver begeerd goed. Eveneens is Cyr. De Adorat. 1, 25: καὶ οὐχ ἁρπαγμὸν τὴν παραίτησιν ὡς ἐξ ἀδρανοῦς καὶ ὑδαρεστέρας ἐποιεῖτο φρενός, niet met Meyer in actieven, maar in passieven zin op te vatten: Lot (Gen. 19:23) maakte niet van de weigering der engelen gebruik, sloeg daaruit geen winst voor zichzelven. Dit ἁρπαγμόν τι ποιεῖσθαι, zich met ijver iets toeëigenen, met graagte ergens bezit van nemen, komt geheel overeen met het meermalen voorkomende ἅρπαγμα (τι) ποιεῖσθαι, b. v. Heliod. Aethiop. VII, 11: τὴν ξυντυχίαν ἅρπαγμα καὶ ὥσπερ ἄγρας ἀρχὴν ποιησαμένη. VII, 20: οὐχ ἅρπαγμα οὐδὲ ἕρμαιον ποιεῖται (al. ἡγεῖται). VIII, 7: ἅρπαγμα τὸ ῥηθὲν ἐποιήσατο. Euseb. Vit. Const. II, 31: οἷον ἅρπαγμά τι τὴν ἐπάνοδον ποιησάμενοι. (Cf. Lightfoot, Saint Pauls epistle to the Philippians, p. 111, 133, Zahn, Altes und Neues zum Verständniss des Philipperbriefs in Luthardts Zeitschr. f. kirchl. Wissenschaft und kirchl. Leben. 1885, 5). Vgl. Plat. Gorg. 489, B: ἕρμαιον τοῦτο ποιούμενος. Daarentegen zou ondanks de

tegenspraak van Zahn ἁρπαγμός op de andere plaats Possini, Caten. in Mrc. 10, 42, p. 233, die aan een Anonymus Tolosanus behoort, transitief opgevat moeten worden: ὁ δέ γε σωτὴρ θεραπεύει αὐτοὺς πραΰνας τῷ ἔγγιστα αὐτοῦ φέρειν αὐτούς. εἶτα καὶ τῷ δεῖξαι ὅτι οὐκ ἔστιν ἁρπαγμὸς ἡ τιμή. τῶν ἐθνῶν γὰρ τὸ τοιοῦτον, καὶ ἐκείνοις οἱ ἄρχοντες αὐτῶν τυραννικῶς σε καὶ ἐξουσιαστικῶς προφέρονται· ὑμῶν ὁ θέλων πάντων πρῶτος εἶναι ἔστω ἔσχατος. Vgl. Mk. 10 : 42: οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. In deze plaats evenals in de verklaring daarvan wordt bij dit voorbeeld niet gedacht aan het verkrijgen van de τιμή, maar aan de openbaring daarvan. Wanneer Zahn daarentegen naar de volgende, aan eenen Anonymus Vaticanus ontleende plaats wijst: ἣν ἀπίθανον μὴ τὴν τοῦ χορηγοῦντος περιμένειν φιλοτιμίαν, ἁρπάζειν δὲ ὥσπερ τὴν ἑτέροις ἔσθ' ὅτε χρεωστουμένην δωρέαν evenals p. 234: ἀγανακτοῦσι μὲν γὰρ οἱ ἕτεροι μαθηταὶ τὸ πᾶσιν ὀφειλόμενον ὑπὸ δύο μόνων ἁρπαζόμενον βλέποντες, heeft men over 't hoofd gezien, dat de inhoud dezer uiteenzetting een andere is dan die van Anon. Tolos., want hare hoofdgedachte is deze, dat evenals bij de kampspelen de beloofde belooning verworven moet worden, bij den Anon. Tolos. daarentegen deze, niet dat de τιμή door dienen bereikt wordt, maar in het dienen bestaat, zooals op het eind daarvan, p. 233, te lezen is: ἡ διακονία αὕτη ὕψος ἐστὶ καὶ δόξα, — tegelijk een bewijs daarvoor, dat het niet mogelijk is, eene bepaalde verhouding als eenen toestand voor te stellen en omgekeerd.

In de patrist. exegese en het overige gebruik van deze plaats wordt ἁρπαγμός steeds = ἅρπαγμα beschouwd. Zoo Orig. Chrysost. Oec. Theophyl. Theodoret. Theod. van Mops., Cyr. van Alex.; vgl. Wetstein en Lightfoot. Bij de vaderen spreekt deze gelijkheid met ἅρπαγμα zóó vanzelf, dat niet eens eene poging gedaan wordt, ἅρπαγμα als eene andere lezing in den tekst te brengen. Ook de Arianen vatten het op = ἅρπαγμα, alleen met dit onderscheid, dat zij in het belang van hunne Christologie daaraan de onmogelijke beteekenis res rapienda geven.

Toch zal met het oog op de transitieve beteekenis bij Plutarchus deze patristische opvatting niet den doorslag kunnen geven voor de verklaring van het woord, maar het zal — zooals de wetenschappelijke methode in dergelijke gevallen eischt — alleen uit het verband bewezen kunnen worden, of het woord in transitieve of passieve beteekenis staat. Hiervoor evenwel is beslissend, of het εἶναι ἴσα θεῷ iets aanduidt, dat van de μορφὴ θεοῦ verschilt, dat op zichzelf niet in het bezit van het ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων is, dat hij — hoewel ook krachtens en ten gevolge van de μορφὴ θεοῦ — zich eerst moet toeëigenen of niet, m. a. w. of εἶναι ἴσα θεῷ als object van het in ἁρπαγμός uitgedrukte ἁρπάζειν te denken is of niet. Daartegen kan niet opgemerkt worden, dat het object van ἁρπάζειν een vreemd bezit is (Meyer); want dat dit niet noodzakelijk

is, blijkt uit het onder ἁρπάζω opgemerkte. Ook het eigen bezit kan object van een ἁρπάζειν van het subject zijn, evenwel slechts bij de onderstelling, dat eene zekere scheiding van het subject van zijn bezit aanwezig is, welke het beweegt, dat bezit met geweld tot zich te nemen, om daarvan gebruik te maken. Ἁρπάζειν heeft nooit betrekking op het eenvoudige bezit, maar steeds op een gewelddadig in bezit nemen. Dit geldt ook tegen de door Zahn in aansluiting aan patristische verklaringen gegevene opmerking: „Er sah das Gottgleichsein nicht an, stellte sich nicht dazu, wie zum einem geraubten Gut, näml. so dass er es selbstsüchtig festhielt." Nauwelijks zou een ὡς ἁρπαζ., wat Zahn zelf voor gepaster houdt, voldoende zijn, om deze gedachte uit te drukken. Dan moest daarenboven nog een werkwoord gekozen zijn, dat niet evenals ἡγεῖσθαι met den dubbelen Accusativus een oordeel aanduidt, waarvan de inhoud alleen uit het den tweeden Acc. vormende begrip te ontleenen is, hier in geval van de passieve beteekenis van ἁρπαγμός: hij beschouwde het Gode gelijkvormig zijn niet als een ἁρπαγμός, d. i. als een met geweld verwonnen bezit. Vgl. Eurip. fragm. 356: τὰς οὐσίας γὰρ μᾶλλον ἢ τὰς ἁρπαγὰς τιμᾶν δίκαιον, men moet meer waarde hechten aan het rechtmatig bezit dan aan den roof (d. i. het onrechtmatig bezit). Het wezenlijke van het begrip van ἁρπαγμός, ἅρπαγμα vormt het verkrijgen van het bezit en dit zou den inhoud van het oordeel uitmaken, terwijl het voor de beproefde verklaring: οὐχ ὡς ἁρπαγμὸν τὸ εἶναι ἴσα θεῷ ἐκράτησεν of iets dergelijks luiden moest. Dat de beteekenis van ἁρπαγμός dit in elk geval weerspreekt, is reeds boven gezegd, want res rapienda kan ook het passieve ἁρπαγμός niet aanduiden. Maar τὸ εἶναι ἴσα θεῷ kan niet als object van een ἁρπάζειν van hem genomen worden, die ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων is, omdat het evenmin van μορφὴ θεοῦ wezenlijk verschillen kan als vs. 7: ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος niet wezenlijk verschillend is van μορφὴν δούλου λαβών. Evenals de μορφὴ δούλου een εἶναι ἴσα ἀνθρώποις in zich sluit, zoo ook de μορφὴ θεοῦ het εἶναι ἴσα θεῷ. De μορφὴ θεοῦ is openbaring van het εἶναι ἴσα θεῷ, de μορφὴ δούλου openbaring van Hem, die ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος καὶ σχήματι κτλ. Een goddelijk bestaan en verheven zijn boven de wereld aan den eenen kant, een menschelijk bestaan en onderworpenheid aan God aan den anderen kant staan tegenover elkander. De goddelijke positie van Hem, die ἴσα θεῷ is, d. i. die boven de wereld staat en de gestaltenis eens dienstknechts van Hem, die een ὁμοίωμα ἀνθρ. is, worden tegenover elkander gesteld. De onderstelling (Weiss en anderen), dat het εἶναι ἴσα θεῷ verschilt van de μορφὴ θεοῦ, bepaald van de Goddelijke δόξα, wat aan Christus niet reeds tegelijk met de μορφὴ θεοῦ eigen was, maar eerst voor Hem bestemd was, zou de onmogelijke gedachte opleveren, dat ook het ὁμοίωμα ἀνθρώπων niet met de μορφὴ δούλου gegeven is, maar

daarop volgde. Staat het nu zoo met het εἶναι ἴσα θεῷ, dan kan het niet object van ἁρπάζειν zijn; is dit evenwel onmogelijk, dan kan ook ἁρπαγμός noch = ἅρπαγμα, noch res rapienda zijn, maar moet actief opgevat worden, d. i. τὸ εἶναι ἴσα θεῷ is als subject van ἁρπάζειν gedacht en het is te verklaren evenals hierboven: „Hij hield het Gode gelijkvormig zijn niet voor identisch met het optreden, het handelen van een ἅρπαξ," en dat niet ἅρπασις, maar ἁρπαγμός, de handeling als voltrokken gedacht. De tegenwerping van Weiss, dat het object voor dat handelen ontbreekt, wordt niet met Meyer daardoor weggenomen, dat het object in ἁρπαγμός opgesloten ligt, „das dem Subjekt der Thätigkeit nicht eignende, Macht und Herrschaft, Reichtum, Lust und Herrlichkeit der Welt" — waardoor eene scheve gedachte en eene valsche tegenstelling met ἐκένωσεν ἑαυτόν ontstaan. Evenmin kan het object met Hofmann onbepaald gelaten worden als wanneer er aan gedacht werd, de mogelijke tegenstelling met de werkelijke κένωσις zoo sterk mogelijk uit te drukken. Veeleer is het object door het εἶναι ἴσα θεῷ genoegzaam aangewezen. Een gewelddadig optreden als openbaring van Gode gelijkvormigheid kan slechts op de wereld betrekking hebben, waartoe Christus in verhouding tot God staat, en waar tegenover Hij niet op gewelddadige wijze als een ἅρπαξ optrad, om het tot zich te brengen (vgl. vs. 4 μὴ τὰ ἑαυτῶν σκοποῦντες), maar deed er afstand van enz. In plaats van het εἶναι ἴσα θεῷ met kracht te doen gelden, deed Hij veeleer afstand van de daardoor aangeduide positie tegenover de wereld. Zoo ook komt eerst de tegenstelling met ἀλλ' ἐκένωσεν tot zijn volle recht en begrijpen wij, waarom de apostel in dit verband niet ἴσος θεῷ (en nog veel minder ἰσόθεος, bijwoord der helden) zegt. Hij hield derhalve het Gode gelijkvormig zijn niet voor één met geweld tegenover de wereld. Tegen de tegenwerping, dat dan als object van ἡγήσατο een toestand als eene bepaalde verhouding aangezien wordt, zie boven t. a. pl. uit Possini cat. Bij ἡγεῖσθαι met eenen dubbelen Acc. vgl. 2 Petr. 3:15, 1 Tim. 5:6, Thuc. 2, 44, 3, Dem. 8, 66. Eur. Med. 1224. Plat. Legg. 7, 837 C; Crat. 435, Aesch. Prom. 169. Voor de zoo ontstane gedachte vgl. Clem. Rom. 1 Kor. 16:2: τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ θεοῦ, ὁ κύριος Ιϛ Χϛ οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ἀλαζονείας οὐδὲ ὑπερηφανίας, καίπερ δυνάμενος, ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν, καθὼς τὸ πν. τὸ ἅγ. περὶ αὐτοῦ ἐλάλησεν, Jez. 53:1—12. Voor de oudere verklaring = ἅρπαγμα vgl. ook nog de uitvoerige uiteenzetting bij Lamb. Bos, Exercit. philol. in N. T. loca nonnulla etc. 1713, p. 196 sqq. Daarenboven nog Weiss, Lightfoot, Zahn t. a. pl.

῞Αρπαξ, αγος, ὁ, ἡ, = Lat. rapax, roofgierig, Mt. 7:15, en substant. = de roover, beroover. Overdr. = hebzuchtige of schraper, Lk. 18:11, 1 Kor. 5:10, 11, 6:10.

Ἀῤῥαβών, ῶνος, ὁ, handgeld, pand; een waarschijnlijk van de Phoe-

niciërs bij de Grieken, Romeinen, Egyptenaars gekomen woord, Hebr. עֵרָבוֹן, Gen. 38:17, 18, 20 van ערב, in elkander vlechten, verpanden. Suid. verklaart: ἡ ταῖς ὠναῖς περὶ τῶν ὠνουμένων διδομένη προκαταβολή, ὑπὲρ ἀσφαλείας. Overdrachtelijk Menand. et Philem. fragm. ed. Cleric. p. 274: ὅταν ἐκ πονηροῦ πράγματος κέρδος λάβῃς, τοῦ δυστυχεῖν νόμιζε σ' ἀρραβῶν' ἔχειν. Stob. Floril. 61, 2, 6, Aristot. Polit. 1, 11. Nauwkeuriger dan de verklaring van Hesychius: ἀῤῥαβών· πρόδομα, is de andere van Chrysostomus: μέρος τοῦ παντός, hoewel zij niet let op den tijd. Ἀῤῥαβ. est pars solutionis, quae fidem facit totius summae persolvendae, quae etiam re differt a pignore sive hypotheca... Pignus h. e. ἐνέχυρον pro mutua pecunia opponitur, ut cum illa reddita fuerit, reddenti debitum pignus a creditore reddatur. Steph. Thes. s. v.

Ἀῤῥαβωνίζω, ίσω, verzekeren door een onderpand, verloven, Clem. A. I, 285 A, Orig. II, 1045 A.

Ἄρραφος, T. Tr. WH. ἄραφος, ον, van α priv. en ῥάπτω naaien (ῥαφή = de naald), zonder naad, uit één stuk. Joh. 19:23.

Ἀῤῥενωδῶς, manlijk, 2 Makk. 10:35.

Ἄῤῥηκτος, onverbrekelijk, 3 Makk. 4:9.

Ἄῤῥην, ενος, ὁ, ἡ en ἄῤῥεν, ενος, τό, ook in den Oud-Attischen vorm ἄρσην, ἄρσεν, ενος, mannelijk, tegenover θῆλυς, Lk. 2:23, Openb. 12:13; subst. = man, Rom. 1:27. Neutr. = van het mannelijk geslacht, Mt. 19:4, Mk. 10:6, Gal. 3:28, Openb. 12:5, verschillen de getuigen tusschen het masc. en het neutr.

Ἀῤῥενομανής, dwaas, gek op een man. Arist. 105, 14.

Ἀῤῥεπής, ές (ῥέπω), van de weegschaal, die noch naar de eene noch naar de andere zijde overhelt, onveranderlijk, zonder goeden uitslag, onmerkbaar, Philo I, 269, 32, 687, 46, Plut. II, 1015 A, 1062 B, Clem. A., I, 352 C, II, II, 765 D.

Ἀῤῥεπῶς, onveranderlijk, Philo I, 409, 45, Clem. A. I, 176 A.

Ἀῤῥητοποιός, οῦ, ὁ (ἄῤῥητος, ποιέω), L. fellator, schandelijke dingen doende, Just. Apol. 1, 27, Orig. 1, 1132 B, Barn. 763 C, Sibyll. 5. 392, Clem. A. 1, 1137 C, Tertull. 1, 323 A.

Ἄῤῥιζος, zonder wortel, uitgeroeid, Job 31:8.

Ἄῤῥυπος = ἀῤῥύπαρος, niet vuil, rein, Sm. Job 25:4.

Ἀῤῥωστέω, zwak, ziek zijn, 2 Sam. 12:15, 13:2, 6, 1 Kon. 12:24, 14:1, 17:17, 2 Kon. 1:2, 8:7 etc.

Ἀῤῥώστημα, τό, zwakte, Sir. 10:10, 30:17, 34:2, 22, 38:9.

Ἀῤῥωστία, ας, ἡ, zwakte, ziekte, 1 Kon. 12:24, 17:17, 2 Kon. 1:2, 13:14.

Ἄῤῥωστος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό van α priv. en ῥώννυμι, pass. sterk, krachtig zijn. Vandaar = zwak, ziek, Mt. 14:14, Mk. 6:5, 13, 16:18, 1 Kor. 11:30.

Ἀρσενικός, ή, όν (ἄρσην), manlijk, Gen. 17:10, 12, Ex. 23:17, 1 Makk. 5:28.

Ἀρσενόθηλυς, υ (ἄρσην, θῆλυς), van beide geslachten, hermaphrodiet, Plut. II, 368 C, Iren. 645 B, Athenag. 937 A, Hippol. Haer. 252, 36.

Ἀρσενοκοιτέω, ήσω, een ἀρσενοκοίτης zijn, Orig. VII, 181 C, Eus. IV, 65 C.

Ἀρσενοκοίτης, ου, Oud-Attisch voor ἀῤῥενοκοίτης, van ἄρσην = ἄῤῥην en ἡ κοίτη, het bed (van κοιμάω, ik breng in slaap), die met mannen ontucht pleegt, 1 Kor. 6:9, 1 Tim. 1:10, Theophil. 1, 2, Bardes. bij Euseb. III, 472 A. Vgl. Lev. 18:22.

Ἀρσενοκοιτία, ας, ἡ = ἡ παρὰ φύσιν ὁμιλία πρὸς ἄῤῥενας. Theoph. 1045 C, Hippol. Haer. 224, 88, Arist. 109:11.

Ἄρσις, εως, ἡ, last, gerecht, geschenk, 2 Sam. 11:8, 19:42, 2 Kon. 8:9, Ps. 80:7. Negatie tegenover θέσις, Sext. 43, 1; 529, 3.

Ἀρτάβη, ης, ἡ, een Perzische maat, ook = חֹמֶר, een Hebr. maat, een gomer, Jez. 5:10, Bel 2, 3.

Ἀρτάω, ophangen. Med. ἀρτάομαι, afhangen, zich ophangen, Philo I, 151, 22, τινός. Athenag. 1009 A: τῆς προνοίας.

Ἀρτεμᾶς, ᾶ, ὁ (verkort uit Ἀρτεμίδωρος, gift van Artemis), Artemas, een vriend van den apostel Paulus, Tit. 3:12. Een ketter, Malchio 257 C, Method. 153 B, Alex. A. 561 A, Athan. II, 717 A. Ook Ἀρτέμων genoemd, Eus. II, 512 B, Theod. IV, 389 D.

Ἄρτεμις, ιδος, en ιος, ἡ, Artemis, de zg. Taurische, Perzische of Efezische Artemis, de godin van vele Aziatische volken, wel te onderscheiden van de Artemis der Grieken, de zuster van Apollo. Een zeer prachtige tempel werd ter harer eere te Efeze gebouwd, die door Herostratus verbrand werd, maar later, ten tijde van Alexander den Groote, nog grootscher opgebouwd werd. Hand. 19:24, 27, 34.

Ἀρτέμων, ονος (WH. ωνος), ὁ, het top-, ra- of brandzeil. Hand. 27:40, Isid. Hisp. 19, 3, 3.

Ἀρτήρ, ῆρος, ὁ, een voorwerp, waaraan of waarin iets gedragen wordt, Neh. 4:17, Jos. Ant. 9, 10, 3.

Ἄρτι, bijw. (van ΑΡΩ, samentrekken, vereenigen). **1)** Juist nu, op 't oogenblik, Mt. 9:18, 1 Thess. 3:6 en volgens sommigen Openb. 12:10. **2)** Overeenkomstig het latere Grieksche gebruik *nu*, *op dezen tijd*, teg. het verledene Joh. 9:19, 25, 13:33, 1 Kor. 16:7, Gal. 1:9. Teg. de toekomst, Joh. 13:37, 16:12, 31, 2 Thess. 2:7, 1 Kor. 13:12. 1 Petr. 1:6, 8. Van den tegenw. tijd, zoo nauw mogelijk begrensd, Mt. 3:15, 26:53, Joh. 13:7, Gal. 4:20. Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας, 1 Kor. 4:11, ἕως ἄρτι, tot hiertoe, Mt. 11:12, Joh. 2:10, 5:17, 16:24, 1 Kor. 4:13, 8:7, 15:6, 1 Joh. 2:9. Ἀπ' ἄρτι zie ἀπάρτι. Vgl. Lobeck ad Phryn. p. 18 sqq.

Ἄρτι, ἤδη, νῦν. Ἄρτι, juist nu, duidt den tijd aan, die nauw met het tegenwoordige verbonden is. Νῦν duidt een bepaald tijdstip aan, den onmiddellijk tegenwoordigen tijd. Ἤδη, nu (reeds), met het oog op eenen anderen tijd of eene verwachting, het heden in de oogen van den schrijver. Ἤδη en ἄρτι zijn verbonden 2 Thess. 2:7. Νῦν en ἤδη 1 Joh. 4:3.

Ἄρτιος, α, ον, evenals ἀρετή, ἀρέσκω van den stam αρ = zich samenvoegend, nauw passend. Vgl. Hippokr. 809, G: οἱ σπόνδυλοι ἐντὸς ἄρτιοί εἰσιν ἀλλήλοισι καὶ δέδενται πρὸς ἀλλήλους. Bij Hom. en Pind. van passende, goed aangevoerde woorden b. v. Od. 8, 240: ὅς τις ἐπίσταιτο ᾗσι φρεσὶν ἄρτια βάζειν. 19, 248: ὅτι οἱ φρεσὶν ἄρτια ᾔδη (H. 5, 326), omdat hij hem welwillend gezind was, d. i. in alles zijn verlangen wist te voorkomen, zijne gedachten en wenschen wist te raden (Faesi). Meestal wordt het (bij Xen. Plat. Arist. Plut. en and.) van juiste getallen gebruikt, die bij de deeling geen overschot opleveren, tegenover περιττός. Anders betrekkelijk zeldzaam; van de zintuigen en leden = in behoorlijken staat, gezond, Hesych.: ἄρτιον· ὑγιές, ὁλόκληρον. Eurip. Tro. 417: οὐ γὰρ ἀρτίας ἔχεις φρένας, opp. 408: εἰ μή σ' Ἀπόλλων ἐξεβάκχευσε φρένας. Lucn. de sacrif. 6 van Hephaestus: οὐδὲ ἄρτιον τὼ πόδε· χωλευθῆναι γὰρ κτλ. Diodor. 3, 32: ἀρτίους τοῖς σώμασιν. In deze beteekenis ook overgebracht op algemeene levensbetrekkingen, b. v. in een fragment van Solon bij Dem. 19, 255 (422): εὐνομία δ' εὔκοσμα καὶ ἄρτια πάντ' ἀποφαίνει. Phil. Leg. ad Caj. II, 554, 21: μένει δ' ἄρτιος καὶ πλήρης ἡ ἡγεμονία. Bij Herodt. met den volgenden Infin. = bereid, tot iets toegerust. Dienvolgens is het eene niet juiste uitbreiding van het begrip, wanneer het volgens Glossar. Graec. in sacros N. F. Libr. ex Mss. ed. J. Alberti, p. 163: ἄρτιος· ὑγιής, τέλειος nog door Huther bij 2 Tim. 3:17 = *volkomen* verklaard wordt. Het duidt op de eenige plaats in het Bijbelsche Grieksch ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος, zooals Hofmann terecht opmerkt, niets anders aan dan: in behoorlijken staat (en dienvolgens aan alle eischen voldoende) en is niet gelijk te stellen met de uitdrukking Kol. 1:28: ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χῷ, waarvan het onderscheiden is evenals geschiktheid voor iets en de openbaring daarvan. Vgl. vs. 22. Daarom moeten wij ook Kol. 2:10: ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι hier niet bij aanhalen. Niet met τέλειος, maar met ὁλόκληρος moet ἄρτιος vergeleken worden. Zie Trench. Op de pas genoemde plaats wordt, zooals de toevoeging πρὸς πᾶν κτλ. duidelijk bewijst, niet gedacht aan den toestand als zoodanig, maar hieraan, hoe die toestand de onderstelling van de betrekking of verhouding is. Vgl. ook de beteekenis der afgeleide woorden.

Ἐξαρτίζω, geheel en al (tot den einde) bereiden, voleinden, volkomen

toerusten. Zooals het schijnt, zeer zelden voorkomend en evenals alle afgeleide woorden van ἄρτιος alleen in het latere Grieksch, dat in het gebruik van ἄρτιος terugkeerde tot de bij Hom. en Herodot. voorkomende en door de dichters bewaarde beteekenis: in behoorlijken toestand. Vandaar ἀρτίζω = in behoorlijken toestand brengen, bij Diod. Sext. Emp. Hesych. ἀρτίσασθαι· παρασκευάσασθαι. Gebruikelijk zijn de composita ἀπ, ἐξ, καταρτίζω, waarvan in het Bijbelsche Grieksch ἀπαρτίζω bij Symm. Ps. 7:10, 119:13, ἀπαρτισμός Lk. 14:28, ἐξαρτίζω Hand. 21:5. 2 Tim. 3:17 en vooral dikwijls καταρτίζω. (ééns προκατ.). Ἐξαρτίζω schijnt het minst gebruikt te zijn. Lucn. Ver. Hist. 1, 33 wordt thans ἐξήρτυτο i. p. v. ἐξήρτιστο, Diod. 14:29 ἐξηρτυμένας (τριήρεις) i. p. v. ἐξηρτισμένας gelezen. Zeker bij Jos. Ant. 3, 2, 2: πολεμεῖν πρὸς ἀνθρώπους τοῖς ἅπασι καλῶς ἐξηρτισμένους, evenals in eene door Boeckh II, 420, 13 medegedeelde inscriptie: τὸ ἐπὶ τὴν πόμπην ἀνκλάριον ἐξαρτιζό[μενον], waarnaar 2 Tim. 3:17 verklaard wordt: πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος. Zoo is Hand. 21:5: ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας evenals ἀπαρτίζω bij Symm. Ps. 119:73 = voleinden, geheel herstellen. Bij Symm. Ps. 7:10 is hetzelfde woord = ten einde brengen, zooals dan ook ἀπαρτίζειν van het einde eener tijdsruimte in het latere Grieksch meermalen gebruikt wordt, b. v. Hippocr. De Morb. 4, 11: ἀπηρτισμένης τῆς περιόδου.

Καταρτίζω, iets behoorlijk inrichten, herstellen en wel allereerst restituere, dan constituere, allereerst bij Hrdt. = weder terecht, weder in orde brengen, 5:28, syn. καταλλάσσειν 5:29. Eveneens Plut. Dion. Hal. evenals bij de medici van het zetten der leden. Dan algemeen = in behoorlijken toestand brengen, inrichten, uitrusten, b. v. schepen, bij Polyb. Diod. Sic. Bij de LXX in de eerste beteekenis alleen Ps. 68:10: καὶ ἠσθένησεν, σὺ δὲ κατηρτίσω αὐτήν = כּוֹנֵן Pil., anders in meer algemeene beteekenis Ps. 74:16, 89:38 = כּוּן Hiph. Vgl. 80:16, 18:34 evenals = כָּלַל. 2 Ezr. 5:11, 6:14, 4:13. Verder Ps. 17:5 = תמך en Ps. 40:7 σῶμα κατηρτίσω μοι i. p. v. het meer bijzondere אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי. In beide beteekenissen in het N. T. a) terechtbrengen, τὰ δίκτυα, Mt. 4:21, Mk. 1:9. Nader dan: weder terechtbrengen, Gal. 6:1, 1 Thess. 3:10. Op de overige plaatsen b) = gereedmaken, toebereiden, met veel afwisseling in de beteekenis. Zoo Hebr. 11:4 analoog Ps. 74:16, 89:38. — Hebr. 10:5: σῶμα κατηρτίσω μοι uit Ps. 40:7, Hebr. 13:21. De geheele herstelling van een object is het voornaamste in de voorstelling en staat als zoodanig op den voorgrond Lk. 6:40 evenals Rom. 9:22 = gereed tot ondergang, het verderf, waar de eigenlijke beteekenis bijna verloren gaat, wanneer men het in 't algemeen = toebereiden verklaart. Eveneens is 1 Kor. 1:10 te verklaren = gereed staan. Vgl. Ef. 4:14. — 2 Kor. 13:11: καταρτίζεσθε, van de volheid van het Christelijk leven (Hofm.), waartoe de lezers moeten komen. Dit

oogpunt merken wij ook op door de vertaling van het Hebr. כּוּן (anders ἑτοιμάζω, κατορθόω, διορθόω, ἀνορθόω enz.) door καταρτίζειν.

Κατάρτισις, ἡ, éêns bij Plut Alex. 7 verb. met ἐπιτασία = ontwikkeling. (Plut. Them. 2 verb. met παιδεία leest Bekker κατάρτυσις). 2 Kor. 13 : 9 kan het naar het geheele verband vss. 5 enz. 11 enz. niet anders dan als consummatio opgevat worden. Het voorafgaande ἀσθενῶμεν geeft geen recht, aan eene herstelling te denken.

Καταρτισμός, ὁ, in het gewone Grieksch alleen bij de medici. Zie boven καταρτίζειν. In het Bijbelsche Grieksch alleen Ef. 4 : 12 = voleinding, vgl. vs. 13. Van κατάρτισις, 2 Kor. 13 : 9, is het zóó onderscheiden, dat dit de handeling in hare voltrekking, καταρτισμός de handeling als voltrokken aanduidt. Καταρτισμὸς τῶν ἁγίων is evenals κατάρτισις, 2 Kor. 13 : 9 en καταρτίζειν, Lk. 6 : 40, 1 Kor. 1 : 10, 2 Kor. 13 : 11, een zelfstandig begrip, dat de nadere bepaling door het volgende εἰς ἔργον διακονίας κτλ. (Grimm) niet noodig had. Nog des te minder gaat het aan, εἰς ἔργον κτλ. als doel van καταρτισμὸς τῶν ἁγίων op te vatten, daar niet de ἅγιοι, maar de vs. 11 genoemde personen met hunne groote begaafdheid het subject, de ἅγιοι daarentegen het object van de διακονία. bepaald van de οἰκοδομή zijn. Εἰς ἔργον κτλ. geeft een tweede doel van ἔδωκεν κτλ. vs. 11 naast πρὸς καταρτ. aan en bepaalt, op welke wijze door de vs. 11 genoemde personen het doel van het καταρτ. τῶν ἁγίων bereikt wordt, nl. daardoor, dat zij hunne bestemming voor het werk van den dienst, ter opbouwing van het lichaam van Christus vervullen en op zulk eene wijze daartoe helpen, dat allen het vs. 13 enz. genoemde doel bereiken. Daardoor wordt genoegzaam de afwisseling van de voorzetsels πρός en εἰς verklaard. Werken die begaafde personen vs. 11, zooals zij moeten, dienend en het lichaam van Christus opbouwend, dan wordt de καταρτισμὸς τῶν ἁγ. tot de eenheid des geloofs enz. vs. 13 bereikt. Vgl. Harless, Hofmann, Schmidt t. d. pl.

Προκαταρτίζω, vooruit gereedmaken, toerusten, in orde brengen, alleen bij medici en in het kerkelijke Grieksch (in het laatste slechts in den zin van voorbeschikking). 2 Kor. 9 : 5, van de gave voor de Jeruzalemsche gemeente, welke de apostel wenscht te vinden.

Ἀρτίως (= עַתָּה), volkomen passend, juist nu, 2 Sam. 15 : 34.

Ἀρτοκοπικός, ἡ, όν, van den bakker, 1 Kron. 16 : 3, ἄρτος.

Ἄρτος, ου, ὁ (van ΑΡΩ, samenvoegen), brood, Hebr. לֶחֶם. 1) Voedsel, bestaande uit bloem, vermengd met water en gebakken. De Israelieten maakten het in den vorm van een langwerpig vierkant of ronden koek, zoo dik als een duim en zoo groot als een gewone platte schotel. Vandaar dat het niet gesneden, maar gebroken werd (zie κλάσις en κλάω), Mt. 4 : 3, 7 : 9, 14 : 17, 19, Mk. 6 : 36, 37, Lk. 4 : 3, 24 : 30, Joh. 6 : 5 enz., Hand. 27 : 35 enz. Ἄρτοι τῆς προθέσεως, toonbrooden,

gewijd aan Jehova, zie πρόθεσις. Over het brood, gebruikt bij liefdemaaltijden en bij het heilig avondmaal, vgl. Mt. 26:26, Mk. 14:22, Lk. 22:19, Hand. 2:42, 46, 20:7, 1 Kor. 10:16 enz., 11:26—28. 2) Evenals in het gewone Grieksch en = לֶחֶם, voedsel van allerlei soort, Mt. 6:11, Mk. 6:8, Lk. 11:3, 2 Kor. 9:10, ὁ ἄρτος τῶν τέκνων, het voedsel, dienende voor de kinderen, Mt. 7:27, ἄρτον φαγεῖν of ἐσθίειν, voedsel gebruiken, eten (אָכַל לֶחֶם), Mt. 15:2, Mk. 3:20, Lk. 14:1, 15; ἄρτον φαγεῖν παρά τινος, voedsel gebruiken, door iemand verschaft, 2 Thess. 3:8, τὸν ἑαυτοῦ ἄρτον ἐσθίειν, het voedsel gebruiken, dat men zich door zijnen eigen arbeid verschaft heeft, 2 Thess. 3:8, τρώγειν τὸν ἄρτον μετά τινος, iemands dischgenoot, zijn vertrouwde vriend zijn, 1 Joh. 13:18 (Ps. 40 [41]:10). Joh. 6:32—35 noemt Jezus zichzelven τὸν ἄρτον τοῦ θεοῦ, τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς. — In het ritueel: ἡ εὐλόγησις τῶν ἄρτων, de zegening van de brooden, eene plechtigheid in de kloosters ten besluite van den grooten vesper. De brooden (vijf in getal) werden na den zegen in kleine stukken gebroken en onder de broeders verdeeld. Deze plechtigheid werd gevierd ter herinnering aan het wonder der vijf brooden.

'Αρτύω, Fut. ἀρτύσω (ΑΡΩ), schikken, in orde brengen, samenvoegen. Bij komische schrijvers en epigrammatici van het toebereiden van voedsel, kruiden (τὰ ὄψα, Aristot. eth. Nic. 3, 13), ἠρτυμένος οἶνος, Theophr. de odor. § 51. Zoo Mk. 9:50, Lk. 14:34. Overdr. ὁ λόγος ἅλατι ἠρτυμένος, het woord, met zout besprengd, d. i. vol wijsheid en aangenaamheid, vandaar aangenaam en innemend, Kol. 4:6.

'Αρφαξάδ, ὁ, Arphaxad (אַרְפַּכְשַׁד), zoon van Sem (Gen. 10:22, 24, 11:10, 12, Joseph. Antt. 1, 6, 4), Lk. 3:36.

'Αρχαΐζω, ίσω (ἀρχαῖος), oud zijn, de ouden navolgen, van oud fatsoen, van de oude mode zijn. Plut. II, 558 A, Epiph. II, 117 D.

'Αρχέλαος, ου, ὁ, Archelaus (van ἄρχω en λαός, bestuurder van het volk), een zoon van Herodes den Groote. Hij en zijn broeder Antipas werden opgevoed te Rome (Joseph. Antt. 17, 1, 3). Na den dood van zijnen vader regeerde hij 10 jaren als ethnarch over Judea, Samaria en Idumea (met uitzondering van de steden Gaza, Gadara en Hippo). Nadat de Joden en de Samaritanen hem te Rome van tyrannie beschuldigd hadden, werd hij door den keizer (Augustus) naar Vienna van de Allobrogiërs verbannen en stierf daar (Joseph. Antt. 17, 9, 3, 11:4, 13:2, B. J. 2, 7, 3). Mt. 2:22.

'Αρχέτυπος, ον, (ἄρχω, τύπος), 1) archetypus, origineel, een voorbeeld of model bevattend, Philo I, 4, 4, ἰδέα, 5, 40, σφραγίς, 333, 42, φύσεις. 2) Τὸ ἀρχέτυπον, sc. παράδειγμα, het archetype, model of origineel, Diod. II, 554, 586, 72.

Ἀρχηγικός, ή, όν (ἀρχηγός), voornaamste oorzaak, Philo II, 168, 29, Orig. III, 1156 B.

Ἀρχιατρός, οῦ, ὁ (ἄρχω, ἰατρός), archiatrus, voornaamste geneesheer, Orig. II, 1021 B.

Ἀρχιδεσμοφύλαξ, overste der gevangenis, Gen. 39:21, 22, 23, 40:3, 41:10.

Ἀρχιδεσμώτης, ὁ, overste der trawanten, Gen. 40:4.

Ἀρχιδιακόνισσα, ης, ἡ, hoofddiacones, Apoc. van de Maagd, 20.

Ἀρχιδιάκονος, ου, ὁ (διάκονος), archidiaconus, Hieron. I, 1080, Ephes. 1180 C.

Ἀρχιεπίσκοπος, ου, ὁ (ἐπίσκοπος), archiepiscopus, aartsbisschop. Athan. 1, 377 A, Epiph. II, 188 C. In de vierde en vijfde eeuw werd deze titel gegeven aan de bisschoppen van Alexandrië, Rome, Antiochië en Constantinopel. In de zesde eeuw ook aan den bisschop van Jeruzalem, in de zevende aan dien van Cyprus.

Ἀρχιεράομαι, een ἀρχιερεύς zijn, Jos. Ant. 17, 9, 1, B. J. 1, 13, 9.

Ἀρχιερατεία, ας, ἡ, hoogepriesterschap, Hippol. Haer. 4, 53, van een bisschop. Athan. II, 161 C.

Ἀρχιερατεύω, εύσω, een hoogepriester zijn, 1 Makk. 14:47, Jos. Ant. 12, 9, 7; 20, 9, 1.

Ἀρχιερατικός, ή, όν (ἀρχιερεύς), van een hoogepriester, hoogepriesterlijk, Hand. 4:6, Jos. Ant. 12, 4, 2, B. J. 4, 3, 8, Orig. II, 820 B, Act. Philipp. in Hellad. 9, ἔνδυμα.

Ἀρχιερωσύνη, ης, ἡ (ἀρχιερεύς), hoogepriesterschap, 1 Makk. 7:21, Philo II, 135, 1, Jos. Ant. 12, 5, 1, Plut. 1, 655 B.

Ἀρχιεταῖρος, ου, ὁ (ἑταῖρος), voornaamste vriend of makker, 2 Sam. 15:32, 37, 16:16. De ware lezing is waarschijnlijk op de aangehaalde plaatsen Χουσὶ ὁ Ἀρχὶ (ארכי) ἑταῖρος Δαυίδ. 1 Kron. 27:33 Χουσὶ ὁ πρῶτος φίλος τοῦ βασιλέως, waar ארכי waarschijnlijk verkeerd genomen was voor het Grieksche praefix ἀρχι. 2 Kron. 17:5: χουσὶ τὸν Ἀραχί, den Archiet.

Ἀρχιευνοῦχος, ου, ὁ (εὐνοῦχος), voornaamste eunuch. Dan. 1:3, Heliod. 8, 6.

Ἀρχίθεος, ου, ὁ (θεός), God van den beginne, eeuwige God. Pseudo-Dion. 649 C, Pseudo-Athan. IV, 929 D.

Ἀρχίιατρος, ου, ὁ, voornaamste geneesheer, Acta van Xant. en Polyxena, 1.

Ἀρχικύνηγος, ου, ὁ (κυνηγός), opperjager van een koning, Jos. Ant. 16, 10, 3, Inscr. 4677, 3.

Ἀρχιληστής, οῦ, ὁ (λῃστής), hoofdman der roovers, Jos. Ant. 14, 9, 2, B. J. 4, 3, 3.

Ἀρχιμάγειρος, ου, ὁ (μάγειρος), archimagirus, eerste kok, overste der

trawanten, Gen. 37:36, 39:1, 2 Kon. 25:8, Dan. 2:14, Philo II, 46, 1, Plut. II, 11 B.

Ἀρχιμανδρίτης, ου, ὁ (μάνδρα), archimandriet, het hoofd van een of meer kloosters, Epiph. 1, 656 B, Theod. IV, 1205 C, 1337 D, 1365 A.

Ἀρχιοινοχοΐα, ας, ἡ, de betrekking van ἀρχιοινοχόος, Gen. 40:13.

Ἀρχιοινοχόος, ου, ὁ (οἰνοχόος), hoofdschenker, Gen. 40:1, Philo I, 661, 32, Plut. 1, 385 E, 705 E.

Ἀρχιπατριῶται, ῶν, οἱ (πατριά), hoofden van huisgezinnen, Joz. 21:1, τῶν υἱῶν Λευΐ, Dan. 3:27 (94).

Ἀρχιποίμην, ενος, ὁ (ποιμήν), voornaamste, eerste herder, 1 Petr. 5:4, van Christus. Patriarch. 1073 A, Hippol. 592 B, Method. 45 B. In het kerkelijke Grieksch = voornaamste herder, bisschop. Nectar. 1829, C, Martyr. Areth. 49.

Ἄρχιππος, ου, ὁ, een zeker Christen te Kolosse, Kol. 4:17, Filem. 2.

Ἀρχιπρεσβύτερος, ου, ὁ (πρεσβύτερος), archipresbyter, Hieron. 1, 1080 (942), Soz. 1545 C.

Ἀρχιπροφήτης, ου, ὁ (προφήτης), voornaamste profeet, Philo I, 594 5, Mozes. Clem. A. 1, 772 A, Method. 44 C.

Ἀρχισιτοποιός, οῦ, ὁ (σιτοποιός), voornaamste bakker, Gen. 40:1, Philo II, 63, 35, enz.

Ἀρχιστράτηγος, ου, ὁ (στρατηγός), hoofdbevelhebber, Gen. 21:22, 1 Sam. 12:9, Judith 2:4 enz. Jos. Ant. 6, 11, 9. — Van de engelen Michael en Gabriël, de zg. bevelhebbers van de legers des hemels, Nicet. Paphl. 560 B, Porph. Cer. 121, 18. Vgl. Joz. 5:14: ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως κυρίου.

Ἀρχισυνάγωγος, ου, ὁ (συναγωγή), hoofd van eene synagoge, רֹאשׁ הַכְּנֶסֶת, Mk. 5:22, 35, 38, Lk. 8:49, 13:14, Hand. 13:15, 18:8, 17. Het was zijn plicht, de lezers of de onderwijzers in de synagoge uit te kiezen, de gesprekken der openbare sprekers te onderzoeken en toe te zien, dat alle dingen in goede orde en naar de voorvaderlijke gewoonten plaats hadden.

Ἀρχισωματοφύλαξ, ακος, ὁ, hoofd van de lijfwacht, 1 Sam. 28:2, Aristeas 2, Philo II, 571, 42, Jos. Ant. 12, 2, 5.

Ἀρχιτεκτονία, ας, ἡ (ἀρχιτέκτων), bouwkunst, Ex. 35:32, Galen. 1, 46 A.

Ἀρχιτέκτων, ονος, ὁ (τέκτων), bouwmeester, architect, Jez. 3:3, Sir. 38:27, 2 Makk. 2:29, 1 Kor. 3:10.

Ἀρχιτελώνης, ου, ὁ, oppertollenaar, Lk. 19:2.

Ἀρχιτρίκλινος, ου, ὁ (τρίκλινον, eene kamer met drie rustbanken), de opperhofmeester, een τρικλινιάρχης, Joh. 2:8. Het woord verschilt van συμποσιάρχης, den ceremoniemeester, die een der gasten was, door het lot gekozen, om de wijze waarop gedronken zou worden, te bepalen.

Vgl. Sir. 35 (32): 1. Maar het was de plicht van den ἀρχιτρίκλινος om de tafel en de rustbanken te plaatsen, voedsel en wijn tevoren te proeven, het feest te arrangeeren. Heliod. 7, 27.

Ἀρχίφυλος, ου, ὁ (φυλή), het hoofd van eenen stam, Joz. 21: 1, 1 Ezr. 2: 7, Eus. IV, 893 A.

Ἀρχοντικός, ή, όν (ἄρχων), 1) behoorende tot een bestuurder, vorstelijk. Hermes Tr. Poem. 14, 16, Ignat. 680 A, συστάσεις. 2) Van den ἄρχων (God) der Joden, Cels. bij Orig. 1, 1333 A, ἄγγελοι, slechte engelen, demonen. 3) Van den duivel, Eus. VI, 73 A.

Ἄρχων, οντος, ὁ (van ἄρχω), bestuurder, leider, hoofd. Gebr. van Jezus, ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, Openb. 1: 5, van de hoofden der natiën, Mt. 25: 25, Hand. 4: 26, 7: 35, van bestuurders, Rom. 13: 3, Hand. 23: 5, rechters, Lk. 12: 58, Hand. 7: 27, 35, 16: 19. Οἱ ἄρχοντες τοῦ αἰῶνος τούτου, zij, die in den tegenwoordigen tijd door geboorte, kennis, wijsheid, macht, gezag, geld den grootsten invloed uitoefenen, 1 Kor. 2: 6, 8. Van de leden van het Joodsche sanhedrin, Lk. 23: 13, 35, 24: 20, Joh. 3: 1, 7: 26, 48, 12: 42, Hand. 3: 17, 4: 5, 8, 13: 27, 14: 5. Van de hoofden der synagoge, Mt. 9: 18, 23, Lk. 8: 41 en misschien ook Lk. 18: 18. Ἄρχων τῶν Φαρισαίων = iemand, die den grootsten invloed onder de Farizeërs had, Lk. 14: 1. Van den booze: ὁ ἄρχων τῶν δαιμονίων, Mt. 9: 34, 12: 24, Mk. 3: 22, Lk. 11: 15, ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου, het hoofd van de ongodsdienstige menschen, van de kinderen der wereld, Joh. 12: 31, 14: 30, 16: 11. Bij Rabbijnsche schrijvers: שַׂר הָעוֹלָם. Ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου, Ignat. ad Eph. 19, 1, ἄρχων τοῦ καιροῦ τῆς ἀνομίας, Barn. ep. 18, 2, τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, Ef. 2: 2. — Naam, door de aanhangers van Basilides en de Doceten gegeven aan den God der Joden, Cels. bij Orig. 1, 1333 A. Iren. 678 A, Clem. A. 1, 972 A, Hippol. Haer. 364, 15; 380, 61. — Manichaeus beschouwt den God der Joden als identisch met den vorst der duisternis: Hippol. Haer. 418, 7. — Een van de zeven scheppers en bestuurders der wereld in de taal van het Gnosticisme. Iren. 677 B, 681 A. Hippol. Haer. 380, 63, Orig. 1, 1337 D, 1341 C (1477 C), Const. Apost. 6, 10. — Moloch (הַמֹּלֶךְ), de God der Ammonieten, Lev. 18: 21 (Aquil. Symm. Theodtn. Μολόχ). — Van bisschoppen, Const. Apost. 2, 28.

Ἄρχω, de eerste zijn, aanvangen, heerschen. Volgens Curtius overeenstemmend met het Sanskriet arhâmi, waard zijn, vermogen, kunnen, arhas, waardig enz. Het gemeenschappelijk grondbegrip is dat van waardigheid, misschien zelfs van glans, ἄρχειν λάμπειν (Hes.). Jakob Grimm wijst op *ragen*. 1) Beginnen, ergens eenen aanvang meê maken. In deze beteekenis komt het in het Grieksch alleen in het Medium voor, dat ook in het gewone Grieksch het meest aangetroffen wordt. LXX = חלל Hiphil, יאל Hiphil, Gen. 2: 3, בָּרָא לַעֲשׂוֹת = ἤρξατο ποιῆσαι. Met

het volgend ἀπό Mt. 20:8, Lk. 23:5, 24:47, Hand. 1:22, 8:35, 10:37, 1 Petr. 4:17, Joh. 8:9. De eenvoudige Gen. zooals b. v. ἀρχ. λόγου Xen. An. 3, 2, 7 alleen 2 Kron. 20:22. Daarentegen somtijds bij de LXX met den volgenden Inf. met τοῦ (vgl. Buttmann, Gramm. des neutest. Sprachgebr. S. 228 ff.), Richt. 20:39, 2 Kron. 34:3, Ez. 13:6, Jon. 3:4, terwijl gewoonlijk en in het N. T. altijd de eenvoudige Inf. volgt, zoools in het gewone Grieksch, Mt. 4:17, 11:7, 7:20 enz. Soms wordt het verbonden met het Part. b. v. ἄρχομαι διδάσκων (vgl. Krüger, 56, 5, 1. Over het verschil met den Inf. zie Passow, Woordenboek), doch niet in het Bijb. Grieksch. De omgekeerde constructie ἀρχόμενος ἔλεγον Plat. Theaet. 174 B, 187 A, vinden wij Hand. 11:4: ἀρξάμενος δὲ Πέτρος ἐξετίθετο αὐτοῖς en eveneens zal ook Lk. 3:23 verklaard moeten worden αὐτὸς ἦν Ἰς ἀρχόμενος ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, daar de aanvulling van eenen Inf. uit het verband, zoo b. v. ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν volgens Hand. 1:1 (Keil), of meer in 't algemeen = officium messianum administrare (Grimm), even onmogelijk als Hand. 11:4 onnoodig is. Dat het niet behoeft te heeten: ἤρξατο εἶναι ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα blijkt uit het boven genoemde gebruik van het gewone Grieksch. 2) Heerschen, aanvoeren, vooraan staan. LXX = מָשַׁל, somtijds ook עצר, רדה, שפט enz. In het N. T. alleen Mt. 10:42, Rom. 15:12 ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, uit Jez. 11:10 אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים. Anders in deze beteekenis alleen het subst. participium ὁ ἄρχων, dat ook in het gewone Grieksch bij dichters = heerscher, opperste heer, dan in proza = voorganger, opziener, iemand, die de leiding heeft, Plut. Them. 5, 4, van het hoogste ambt, Cat. min. 34, 4; 40, 2, van den tribuun. De pluralis van de overheid, Plut. Public. 2, 2. Verder van stadhouders enz., in 't algemeen van allen, die eene positie hebben. In het N. T. a) in 't algemeen = heer, Openb. 1:5: ὁ ἄρχ. τῶν βασιλέων τῆς γῆς, van Christus; vgl. Dan. 8:25: ἄρχων ἀρχόντων. 1 Kron. 29:12: ἄρχ. πάσης ἀρχῆς. Opperste, Mt. 20:15, Hand. 4:26 (uit Ps. 2:2), 7:27, 35, 1 Kor. 2:6, 8. οἱ ἄρχ. van de overheid, Rom. 13:3, vgl. Hand. 7:35. Zoo ook Lk. 12:58, Hand. 16:19. b) Speciaal en wel allereerst met den toegevoegden Gen. Lk. 8:41: τῆς συναγωγῆς, vgl. ἀρχισυναγωγός, Mk. 5:22, 35, 36, 38, Lk. 8:49, 13:14, Hand. 13:15, 18, 8:17. In plaats daarvan alleen ἄρχων εἷς, Mt. 9:18, vgl. vs. 23, waaruit evenwel niet de gevolgtrekking gemaakt kan worden, dat ἄρχων een titel is van den voorganger der synagoge. Vgl. Schürer, Neutest. Zeitgesch. 2. Aufl. 2, 513. — Lk. 14:1: οἱ ἄρχοντες τῶν Φαρισ. = zij, die een groot aanzien hadden onder de Farizeërs (Hofm.). Hand. 23:5: ὁ ἄρχων τοῦ λαοῦ, van den hoogepriester, uit Ex. 22:27 = נָשִׂיא, waar evenwel niet speciaal de hoogepriester genoemd is. Zonder zulk eene speciale nadere bepaling van de leden van het sanhedrin Lk. 23:13, vgl. vs. 35, 24:20,

Hand. 4:5, vgl. vs. 8. Joh. 7:26, 48, Hand. 13:27, Joh. 3:1, vgl. 7:51, 12:42. Terwijl Josefus zoo de hoogepriesters in onderscheiding van de overige medeleden noemt, B. J. 2, 17, 1: *οἱ τε ἄρχοντες καὶ οἱ βουλευταί*, worden zij Lk. 23:13 als *ἀρχιερεῖς* en *ἄρχοντες* onderscheiden. Vgl. Hand. 4:5, 6; daarentegen Hand. 3:17, 4:8, Joh. 7:26, 48 als *ἄρχοντες* samengevat. Hand. 14:5 van den voorganger eener Joodsche gemeente in de diaspora. Of Lk. 18:18 een lid van het sanhedrin bedoeld is, is twijfelachtig. Vgl. Mt. 9:18, 23, Lk. 14:1. Slechts waar de samenhang het aanwijst, worden dezen bedoeld. **c**) Eindelijk van den Satan: *ἄρχων τῶν δαιμονίων*, Mt. 12:24, Lk. 11:15; *τοῦ κόσμου τούτου*, Joh. 12:31, 16:11. *ὁ τοῦ κόσμου ἄ.*, Joh. 14:30. *τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος*, Ef. 2:2. — Bij de LXX is het het eigenlijke woord voor נָשִׂיא, ראשׁ en שַׂר, evenwel ook = מֹשֵׁל, מֶלֶךְ, נָגִיד, נָדִיב.

'Ἀρχή, ἡ, 1) Aanvang. *'Ἀρχὴ ὠδίνων*, Mt. 24:8, Mk. 1:1, *ἀ. τοῦ εὐαγγ.* Vgl. Fil. 4:15, Joh. 2:11, *ἡ ἀρχὴ τῶν σημείων*. — Hebr. 3:14, 5:12, 6:1, 7:3. Mt. 24:21: *ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν*. Mk. 3:19: *ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως*. 2 Petr. 3:4. *'Ἀπ' ἀρχῆς*, *ἐξ ἀρχῆς* staat òf **a**) relatief en heeft betrekking op het begin van iets, waarvan sprake is, zooals Lk. 1:2, Joh. 15:27, 16:4, Hand. 11:15, 26:4, 1 Joh. 2:7, vgl. met vs. 24, 3:11, 2 Joh. 5, 6, 1 Joh. 3:8 (waar de plaats van *ἀπ' ἀρχῆς* bevestigt wat het verband aan de hand doet, dat aan de tijdelijke en oorzakelijke verbinding van de duivelsche tot de menschelijke zonde gedacht wordt), of het duidt aan **b**) absoluut het begin der wereld en van hare geschiedenis, het begin der schepping, zich aansluitend aan het analoge spraakgebruik van het gewone Grieksch, waar *ἐξ ἀρχῆς* (bij Hom. Hrdt., de attici zooals ook bij de apocriefen), *ἀπ' ἀρχῆς* (Hrdt., trag. Plut. LXX en N. T.) = van oudsher, van begin af; alleen met dit onderscheid, dat in de Bijbelsche taal het punt van aanvang vastgesteld is als begin der schepping, der wereld, vgl. *ἀπ' ἀρχῆς* Mt. 19:4, 8 met parall. Mk. 10:6: *ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως*. Joh. 8:44. Zeldzamer (b. v. bij Plat.) *κατ' ἀρχάς* evenals Hebr. 1:10. Men heeft gemeend, 1 Joh. 1:1, 2:13, 14 *ἀπ' ἀρχῆς* in den zin van *πρὸ τοῦ αἰῶνος* te moeten verklaren, tot versterking waarvan het b. v. Sir. 24, 9 dient en daarom heeft men *ἀρχή* als „Notbehelf für die Bezeichnung der Ewigkeit" (E. Haupt bij 1 Joh. 1:1) en *ἀπ' ἀρχῆς* 2 Thess. 2:13 als van gelijke beteekenis als *πρὸ καταβολῆς κόσμου* Ef. 1:4 (Huther), opgevat. In dit geval zou, wat niet onmogelijk was, de beteekenis *ἀπ' ἀρχῆς* in het gewone Grieksch (zooals bij de LXX b. v. Joz. 24:2, Jes. 63:16, 19, 2:6, 23:7 enz.) in de beteekenis: altijd, eeuwig, van eeuwigheid overgegaan zijn. Intusschen afgezien daarvan, dat dit gebruik anders aan het N. T. vreemd is, kunnen wij het ook in de LXX niet aanwijzen en ter verklaring van de genoemde plaatsen is het vol-

ende, naar Jez. 43 : 13 als beslissende parallel te wijzen: ἐγὼ κύριος θεὸς ἔτι ἀπ' ἀρχῆς = מִיּוֹם, door de LXX klaarblijkelijk = מִהְיוֹת יוֹם gevat. Het zou eene groote mate van dogmatische mikrologie, niet n akribie getuigen, wanneer men 1 Joh. 1 : 1, 2 : 13, 14 met het oog deze uitdrukking tegen i. p. v. vóór de praeëxistentie van Christus lde argumenteeren. Dat 2 Thess. 2 : 13: εἵλατο ὑμᾶς ὁ θς ἀπ' ἀρχῆς ; σωτηρίαν de tijd der intrede van het Christendom in de wereld beeld is tegenover den laatsten tijd met zijne dwalingen, waarin de lezers oor de hun wedervaren daad Gods aangenomen zijn (Hofm.), kan door Joh. 2 : 24 niet bewezen worden. De toevoeging ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος ὶ πίστει ἀληθείας laat niet toe, het op de eeuwige verkiezing te doen aan en doet slechts aan de historische verwezenlijking daarvan denken. an evenwel moet ἀπ' ἀρχῆς op het begin daarvan zien, nl. op het ntstaan van de gemeente te Thessalonika in tegenstelling met het egenwoordige, om de vermaning vs. 15 te versterken. Dan behoort deze laats onder a). — Naast ἐξ ἀρχῆς, ἀπ' ἀρχῆς, κατ' ἀρχάς, waarin de oorstelling van eene vandaar voortgaande beweging opgesloten ligt, bepaalt de alleen tot het Bijbelsche Grieksch behoorende uitdrukking ἐν ἀρχῇ, Gen. 1 : 1, Spreuk. 8 : 23, Joh. 1 : 1, het punt van aanvang, zonder verder aan den volgenden tijd te denken. — Moeilijk is het veel besprokene τὴν ἀρχήν Joh. 8 : 25. Beslist af te keuren is de verklaring van Hengstenberg, die in τὴν ἀρχήν het eigen getuigenis van Christus van zijne praeëxistentie vindt: „ursprünglich (bin ich)" — waarvoor men toch vooral volgens het Johanneïsch spraakgebruik eer ἡ ἀρχή verwachten zou. Voor een zoo bedoeld antwoord zou de uitdrukking onverstaanbaar zijn. Wel beteekent ἀρχήν, τὴν ἀρχήν niet alleen *vroeger* in tegenstelling met *thans*, vgl. Gen. 43 : 20, Thuc. 2 : 74: οὔτε τὴν ἀρχὴν ἀδίκως γῆν τήνδε ἤλθομεν, οὔτε νῦν ἀδικήσομεν, niet alleen *in den aanvang*, *oorspronkelijk* in tegenstelling met den lateren tijd, het later verloop; Hrdt. 8, 142, 1: περὶ τῆς ὑμετέρης ἀρχὴν ὁ ἄγων ἐγένετο. 2, 28, 1: τὰ μὲν νῦν ἔστω ὡς ἔστι τε καὶ ὡς ἀρχὴν ἐγένετο, *van begin af, van ... af*, zonder dat eene tegenstelling bedoeld was. Vgl. Hrdt. 1, 9, 1: ... γὰρ ἐγὼ μηχανήσομαι οὕτω ὥστε μηδὲ μαθεῖν μιν ὀφθεῖσαν ὑπὸ σεῦ. ... deze opvatting is hierom onjuist, omdat τὴν ἀρχήν in tijdelijke ...ekenis steeds een woord verwachten laat, dat zegt wat τὴν ἀρχήν is, ...hiedt of aanstaande is, zoodat in dit geval εἰμί niet zou kunnen ...reken. Daarenboven moest Joh. 8 : 25, zelfs wanneer men εἰμί daar ...e laten, de relatieve zin eer luiden: ὅ τι καὶ λελάληκα ὑμῖν, wanneer 't algemeen λαλεῖν hier gebruikt kon worden, dat in onderscheiding λέγειν niet den inhoud, maar de werkzaamheid op den voorgrond ..., vgl. vs. 26; 17 : 13; 12 : 48; 16 : 25. Hier zou ten minste geen ...en zijn op te geven, waarom juist λαλεῖν geschreven zou zijn. Be-

denkt men, dat Christus de vraag naar Hemzelven beantwoordt mèt een woord over zijne verhouding tot de vragers vs. 26, dan zal men daarop nadruk moeten leggen, dat περὶ ὑμῶν vs. 26 tegenover σὺ τίς εἶ vs. 25 moet staan en derhalve τὴν ἀρχήν eene afwijzing van de vraag moet bevatten. Verbindt men nu τὴν ἀρχήν met πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν κτλ. en beschouwt men ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν als tusschenzin (zoo v. Hofmann), dan wordt door τὴν ἀρχήν niet eene betrekking van den vroegeren tijd tot den lateren of tot den tegenwoordigen tijd aangeduid, maar het is òf van begin af, vóór alle dingen, Hrdt. 1, 9, 1, òf het sluit eene tegenstelling van het tegenwoordige met de toekomst in zich, die in τότε van vs. 28 haar einde vindt = allereerst, (v. Hofmann, Schriftbew. 2, 1, 178). De door Weiss hernieuwde verklaring van de oude Grieksche uitleggers, die τὴν ἀρχήν... ὑμῖν als eene vraag van onwil opvatten, τὴν ἀρχ. in ontkennende zinnen = in 't algemeen, derhalve = wat of waarom spreek ik ook nog tot u? is met het oog op het zonder eenig partikel volgende πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν geheel onmogelijk [1]). — Van Christus gebruikt Openb. 3 : 14: ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ duidt het de oorzakelijke verhouding van Christus tot de schepping Gods aan. Vgl. ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, 21 : 6, 22 : 13, onder ἄλφα en Düsterdieck bij 3 : 14. Dit komt overeen met het gebruik van ἀρχή, syn. αἴτιον in het wijsgeerig spraakgebruik = beginsel, zeer dikwijls bij Aristot. b. v. De generat. et corrupt. 1, 7: ἡ γὰρ ἀρχὴ πρώτη τῶν αἰτίων. Het is eigenaardig, dat in de Oud-Testamentische apocriefen slechts sporen te vinden zijn, Sir. 29 : 21 vgl. 39 : 26, Wijsh. 7 : 5: ἀρχὴ γενέσεως (niet 14 : 27: ἡ τῶν ἀνωνύμων εἰδώλων θρησκεία παντὸς ἀρχὴ κακοῦ καὶ αἰτία καὶ πέρας ἐστίν). Vgl. ook Sir. 16 : 27: ἐκόσμησεν εἰς αἰῶνα τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἰς γενεὰς αὐτῶν, waar evenwel Fritzsche met Grotius naar het tekstverband niet aan de zg. Urstof, de elementen, maar aan de hemellichamen als de hoogste werken (רָאשִׁים) denkt. Daartegen Ev. Nicod. 23 (acta Pil. II, 7): ὦ ἀρχιδιάβολε, ἡ τοῦ θανάτου ἀρχή, ἡ ῥίζα τῆς ἁμαρτίας, τὸ τέλος παντὸς κακοῦ komt geheel overeen met het gebruik der Openb. Vgl. Bretschneider onder ἀρχή. Daarentegen Kol. 1 : 18 is de oorspronkelijke verhouding zuiver tijdelijk gedacht, zooals het exegetisch toegevoegde πρωτότοκος doet zien. Men mag niet τῶν νεκρῶν aanvullen (Meyer), wat geen zin zou geven, maar met de Grieksche vaderen τῆς ἀναστάσεως, in plaats waarvan dan πρωτότοκ. ἐκ τ. ν. komt. Vgl. Gen. 49 : 3: ἀρχὴ τέκνων μου. Deut. 21 : 17: ὁ πρωτότοκος υἱὸς — ἐστὶν ἀρχὴ τέκνων αὐτοῦ.

2) Regeering, vooral de hoogste waardigheid in den staat, b. v. τιμαὶ καὶ ἀρχαί, waardigheid, ambten, ook de waardigheidsbekleeders.

---

1) Bij mij staat vast, dat de tekst hier bedorven is. Τὴν ἀρχήν geeft geen zin. B.

Zie de woordenboeken. Zoo Lk. 12:11, 20:20, waar ἀρχή staat met het oog op zijne positie en zijne autoriteit, ἐξουσία met het oog op de daarmeê verbondene uitvoerende macht. Tit. 3:1. Hier sluit zich aan het eigenlijk spraakgebruik der Paul. brieven Rom. 1 Kor. Ef. Kol., waar ἀρχαί, vereenigd met ἐξουσίαι, δυνάμεις, κυριότητες, θρόνοι van bovenaardsche machten, engelen, staat. Zoo Ef. 3:10, Kol. 1:15. Van booze, bovenaardsche machten Ef. 6:12. Ook Kol. 2:10 tegenover vs. 18 moet het naar het tekstverband van bovenaardsche en wel (vgl. met vs. 15) van booze machten opgevat worden. Zoowel Rom. 8:38, 1 Kor. 15:24 als de analogie der andere plaatsen doet vermoeden, dat de apostel in den regel de booze machten bedoelt (vgl. 1 Kor. 15:26 met vs. 24), waar niet het verband zooals Kol. 1:15, Ef. 3:10 vgl. met 1 Petr. 1:12 het tegenovergestelde eischt. In geen geval wijzen de verschillende synonieme benamingen op eene verhouding der engelen onder elkander, op een onderscheid in rang, wanneer dat ook anders erkend moet worden (zie onder ἀρχάγγελος evenals 2 Petr. 2:11), daar zulk eene onderscheiding op het synoniem karakter der benamingen schipbreuk lijdt. Veeleer zien zij allen op de verhouding van de engelen tot de menschheid, vgl. Tit. 1:3 enz. Zie onder δύναμις, ἐξουσία, κυριότης. Zoo hebben wij niets minder dan eene aansluiting aan de Rabbijnsche of Nieuw-Platonische angelologie voor ons, die daarenboven bij nadere vergelijking geheel onjuist blijkt te zijn. Zie Harless bij Ef. 1:21. Vgl. 1 Petr. 3:22, Jud. 8, 2 Petr. 2:20: „Cur autem non simpliciter nominavit angelos? Respondeo, amplificandae Christi gloriae causa Paulum exaggerasse hos titulos, acsi diceret: nihil est tam sublime aut excellens, quocunque nomine censeatur, quod non subjectum sit Christi majestati." Calvijn.

᾿Αρχαῖος, α, ον, a) wat van begin af, van oudsher is en bestaat, oud. Xen. Hell. 5, 2, 23: ἀρχαῖον εἶναι νόμιμον, ἐξεῖναι τὰ τοιαῦτα. Anab. 7, 3, 28: ἀρχαῖος νόμος. 3, 1, 4: ξένος. Sir. 9, 10. 2 Makk. 6, 22: ἀρχαία φιλία. Zoo Openb. 12:9, 20:2: ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος. In den zin van oorspronkelijkheid, niet met het nevenbegrip van leeftijd, Hand. 15:7: ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων, van de eerste dagen af. 21:16: ἀρχαῖος μαθητής, misschien = een der eerste jongeren, die het van het begin der evangelieverkondiging af geweest is. **b)** Wat van ouds was, Xen. Hell. 2, 4, 30: τοῖς νόμοις τοῖς ἀρχαίοις, „jam neglectis, abrogatis, antiquatis." Sturz. — Dion. Hal. Ant. R. 4, 18: τὰς καλέσεις ἀρχαῖον ἐκάλουν κλάσσεις. Ps. 79:8: μὴ μνησθῇς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων. 2 Petr. 2:5: ἀρχαῖος κόσμος. Hand. 15:21: ἐκ γενεῶν ἀρχαίων. Vooral in het latere Grieksch, evenwel ook reeds bij de Attici, οἱ ἀρχαῖοι van de voorvaderen, inzoover zij voor de nakomelingen eene zekere waardigheid hebben, syn. οἱ παλαιοί, dat zonder die nadere betrekking de menschen aanwijst, die in vroegere

tijden geleefd hebben. Dem. Phal. bij Walz, Rhett. 9, 79, 11: *οἷον τὸ ἀρχαῖοι ἀντὶ τοῦ παλαιοὶ ἐντιμότερον· οἱ γὰρ ἀρχαῖοι ἄνδρες ἐντιμότεροι.* — Aristoph. Eq. 507: *εἰ μέν τις ἀνὴρ τῶν ἀρχαίων κωμῳδιδάσκαλος ἡμᾶς ἠνάγκαζεν.* Plat. Theaet. 180, C: *τό γε δὴ πρόβλημα ἄλλο τι παρειλήφαμεν παρὰ μὲν τῶν ἀρχαίων κτλ.* Zoo Lk. 9 : 8. Het zou voor de hand liggen, in de plaatsen der bergrede, Mt. 5 : 21 (27 rec.) 33: *ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις*, het *ἀρχαῖοι* op de oude leeraars te doen slaan en den Dat. als Abl. te verklaren, wanneer niet daartegen het verband getuigde, waarin Christus iets anders wil dan zijn gezag tegenover een vroeger gezag stellen, afgezien daarvan, dat bij *ἐῤῥέθη* nooit anders de Dat. in dezen zin gebruikt wordt en dat de oude autoriteiten anders door *πρεσβύτεροι* aangeduid worden, Mt. 15 : 2, Mk. 7 : 3, 5, Hebr. 11 : 2. De voorvaderen, die de wet ontvangen hadden en aan de nakomelingen overgeleverd hebben, hebben juist daarom eene zekere waardigheid. Vgl. *οἱ πατέρες* Rom. 9 : 5. Door de keus van deze uitdrukking moet datgene wat den ouden gezegd is, eveneens in zijne beteekenis erkend worden als in zijne tijdelijke beperking, daar Christus zijne eigene woorden niet als opheffing, maar als vervulling beschouwd wil zien, 5 : 17 enz. Het is juist, dat *οἱ ἀρχ.* in het gewone Grieksch vooral gebruikt wordt, wanneer aan voortreffelijke mannen van het O. T. gedacht wordt, evenwel niet zóó, dat *κ. ἑ.* slechts dezulken aanduidt, zoodat men zou kunnen zeggen, dat *οἱ ἀρχ.* de groote mannen, schrijvers, leeraars enz. van de oudheid aanduidt. Zulk eene beperkte opvatting van het begrip is niet te bewijzen. Wanneer ook naar het verband enkele van de ouden bedoeld zijn, ligt deze beperking niet in het woord, maar slechts in het verband, dat de bijzondere verschijnselen, waarop dit begrip toegepast wordt, leert kennen. Zooveel evenwel is juist, dat niet in 't algemeen de Joodsche generatie vóór Christus (Meyer), maar de ouden in bijzonderen zin, derhalve zij, die de wet ontvangen hebben, bedoeld zijn. Vgl. Ps. 89 : 50, Sir. 39 : 1, Wijsh. 8 : 8, Aristoph. l. c. Thuc. 2, 16. Zie beneden. Meermalen bij Aristot. — c) Ἀρχαῖος duidt het oorspronkelijke, tegenwoordige, vroegere in tegenstelling met het tegenwoordige aan, het oude tegenover het nieuwe, zonder acht te slaan op den tijd. Vgl. Plat. Symp. 192, E: *ἡ ἀρχαία φύσις ἡμῶν ἦν αὕτη.* Zoo 2 Kor. 5 : 17. Synoniem *παλαιός*. Apoll. Rhet. 1, 1: *διαφέρει τὸ παλαιὸν τοῦ ἀρχαίου τὸ μὲν γὰρ παλαιὸν καὶ ἀρχαῖον, τὸ δὲ ἀρχαῖον οὐκέτι παλαιόν· τὸ γὰρ ἀρχαῖον ἀναφέρει εἰς τὸ ἀρχῇ ἐνέχεσθαι.* Beide woorden worden in de meeste gevallen in gelijken zin gebruikt; waar zij elkander niet kunnen vervangen of onderscheiden moeten worden, moeten wij vasthouden, dat *παλ.* de tegenstelling met het nieuwe, jonge eischt, *ἀρχ.* alleen de tegestelling met het volgende in zich sluit; vgl. Hand. 21 : 16, Thuc. 2, 16: *οἱ ἀρχαῖοι*, de oorspronkelijke bewoners in tegenstelling met *οἱ ὕστερον*, de latere burgers. Ἀρχ. is het oorspronke-

lijke en daarom het oude, hetzij dat het er geweest is en er nog is, hetzij dat het er niet meer is; παλ. is datgene wat reeds lang bestaan heeft, hetzij dat het er nog is of niet meer is. — LXX ἀρχ. = רִאשׁוֹן, Ps. 79:8, 89:50. קֶדֶם, קַדְמֹנִי, 1 Sam. 24:14, Jez. 43:18, Ps. 44:2 enz. παλ. daarentegen = יָשָׁן, עַתִּיק, enz.

'Αρχηγός, adj. en subst., gewoonlijk het laatste, in het Bijbelsche Grieksch altijd, iemand, die begint, aanvanger, grondvester, — aanvoerder, opperste, vorst, in laatstgenoemde beteekenis evenwel in het gewone Grieksch zeldzamer, daarentegen bij de LXX met ééne uitzondering altijd. 1) Iemand, die begint, grondvester, synoniem αἴτιος, Plat. Crat. 401 D: τὸ οὖν αἴτιον καὶ τὸ ἀρχηγὸν τῶν ὄντων εἶναι τὸ ὠθοῦν. Het is van αἴτιος onderscheiden als begin van oorzaak; terwijl het eerste steeds als in oorzakelijke betrekking met het volgende beschouwd kan worden, valt de oorzaak met het begin niet altijd tezamen. Vgl. Pol. 1, 66, 10: ὅπερ (sc. ἡ τῶν μισθοφόρων διὰ πολλοῦ χρόνου ἄνεσις καὶ σχολή) ὡς εἰπεῖν ἀρχηγὸν καὶ μόνον αἴτιον γίνεται στάσεως. Men kan evenwel niet zeggen, dat de stichter steeds de eerste deelnemer, de eerste in eene zaak is, maar alleen, dat hij het begin bewerkt, iets in 't werk stelt. Of dat met hem of alleen van hem uit begint, hangt van de bijzondere omstandigheden af. Wanneer Hephaestus door Plut. τεχνῶν πάντων ἀρχηγός genoemd wordt (Mor. 958, D) of Olympus ἀρχηγὸς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ καλῆς μουσικῆς (Mor. 1135 B), Thales door Aristoteles (Metaph. 1, 983, 20) ὁ τῆς τοιαύτης ἀρχηγὸς φιλοσοφίας, is, zooals vanzelf spreekt, aan de eigene uitoefening en deelneming gedacht. De stichter is tegelijk de eerste in de reeks, b. v. ὁ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγός, Jos. c. Ap. 1, 19. Vgl. ook Polyb. 5, 10, 1: ὁ πρῶτος αὐτῶν αὐξήσας τὴν βασιλείαν καὶ γενόμενος ἀρχηγὸς τοῦ προσχήματος τῆς οἰκίας Φίλιππος. Hrdt. 7, 1, 23: ἀρχηγὸς τῆς ἀποστάσεως. 1 Makk. 10:47: ἀρχηγὸς λόγων εἰρηνικῶν, die het eerst woorden des vredes gegeven heeft. 9:61: ἀρχηγοὶ τῆς κακίας, belhamels. Zoo Mich. 1:13: ἀρχηγὸς ἁμαρτίας τῇ θυγατρὶ Σιών, ὅτι ἐν σοὶ εὑρέθησαν αἱ ἀσέβειαι τοῦ Ἰσραήλ = רֵאשִׁית. Daarentegen duidt het den stichter aan, zonder deze nadere betrekking tot de zaak, derhalve niet als de eerste van een reeks, b. v. Plat. Tim. 21, E: τῆς πόλεως θεὸς ἀρχηγός τίς ἐστιν. Tim. Locr. 96, C: θεὸν τὸν πάντων ἀρχηγὸν καὶ γενέτορα τούτεων. Polyb. 2, 40. 2: τῆς Πελοποννησίων ὁμονοίας ἀρχηγὸν μὲν καὶ καθηγεμόνα τῆς ὅλης ἐπιβολῆς Ἄρατον, ἀγωνιστὴν δὲ καὶ τελεσιουργὸν τῆς πράξεως Φιλοποίμενα. Isocr. Panegyr. 16: ἀρχηγὸς ἀγαθῶν. Diod. Sic. 5, 64: μεγάλων ἀγαθῶν ἀρχηγοὺς γεγενῆσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. Deze beteekenis wordt Hebr. 12:2: ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰν, door de constructie met τελειωτής geëischt, vgl. 10:14, 11:40, zoodat niet op gekunstelde wijze verklaard mag worden: die zelf in het geloof vooraangegaan is (met vergelijking van Lk. 22:28), maar overeenkomstig

de beteekenis van τελειωτής: Hij is het, die het geloof in ons plant en versterkt. Vgl. Polyb. 2, 40, 2. Hij is wel zelf ten gevolge van zijne positie τελειωθείς, τετελειωμένος, maar daaruit volgt niet, dat Hij hier als τελειωτής van zijn eigen geloof genoemd wordt. Eveneens is Christus, Hebr. 2:10, ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας niet als eerste bezitter, maar als αἴτιος σωτηρίας, 5:9. Als eerste bezitter van het heil kan Hij 2:10 niet gedacht worden, niet zoozeer wegens de toevoeging τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν als wegens de vs. 11 volgende onderscheiding ὅ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι. Ook Hand. 3:15 is tegenover φονεύς niet anders te verklaren dan = oorsprong van het leven en aan 1 Kor. 15:20, Hand. 26:23 is des te minder te denken, daar Christus hier niet als dátgene wat Hij door zijne opstanding geworden is, maar als datgene wat Hij, op zichzelven beschouwd, is, in aanmerking komt, wat door het volgende ὃν ὁ θ̅ς̅ ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν slechts versterkt wordt. De door Weiss gemaakte tegenwerping, dat H. 11 eene reeks geloofshelden genoemd wordt, wier geloof niet door Jezus bewerkt was, wordt daardoor weggenomen, dat het geloof H. 11 als betrouwbare verwachting des heils toch ten laatste slechts door Hem mogelijk geworden is, die de hoop op het heil vervuld heeft, wanneer men niet hiermeê genoegen wil nemen, dat hij voor de lezers ongetwijfeld de oorsprong en de voleinder van het geloof is ook afgezien van de vraag, hoe dan de ouden aan hun geloof kwamen. De volgende relatieve zin zou slechts dan tegen deze opvatting getuigen, wanneer er ὅστις i. p. v. ὅς stond. — 2) Vorst, heer, Hand. 5:31 vgl. 2:36. Zoo met uitzondering van Mich. 1:13 steeds bij de LXX = רֹאשׁ, ook שַׂר, נָשִׂיא, קָצִין. Voor de constructie van de begrippen ἀρχ. καὶ σωτήρ vgl. Jez. 3:5, 6, waar het = קָצִין en חֹבֵשׁ.

Ἀπαρχή, ἡ, oorspronkelijk het brengen van de eerstelingen, dan eerstelingsgaven. Hesych. ἀπαρχή, προσφορά, ἀφαίρεμα. Dem. Phil. 12, 21: τῶν αἰχμαλώτων Μήδων ἀπαρχὴν ἀνδριάντα χρυσοῦν ἀνέστησεν εἰς Δελφούς. Eindelijk *eersteling* tegenover het geheel; zoo evenwel hoogst zelden in het gewone Grieksch, b. v. ἀπαρχὴ γένους. Isocr. p. 36 E: ἀπαρχὰς τοῦ σίτου. Meestal met den Gen. part. Bijna alleen gebruikelijk, wanneer aan offergaven gedacht wordt. LXX = חֵלֶב Num. 18:12, 29, 30, 32, רֵאשִׁית Ex. 23:19, Lev. 23:10, Num. 15:18, 19, Deut. 18:4, 26:2, 1 Sam. 2:31, Ez. 20:40 enz. Naast ἀφαίρεμα is het het gewone woord voor תְּרוּמָה, vooral Num. en Ezech., zoodat de opmerking van Schleusner juist is, „videntur LXX cum voce ἀπαρχή conjunxisse notionem universam ejus, quod est Deo sacrum." Dit komt overeen met het gewone spraakgebruik van het gewone Grieksch, waarmeê niet ontkend wordt, dat ook hier en daar evenals Ps. 78:51, 105:36 eene andere voorstelling met het woord verbonden is, vgl. Schol. Eurip. in Orest. v. 96: ἀπαρχὴ ἐλέγετο οὐ μόνον τὸ πρῶτον τῇ τάξει, ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον τῇ τιμῇ,

ὅθεν καὶ ἀπαρχὰς καρπῶν προσῆγον οἱ παλαιοὶ ὠνόμαζον, τὰ κρείττονα ἐκλεγόμενοι. Doch dit is slechts eene toevallige, niet eene wezenlijke bijbedoeling. Zij schijnt in het N. T. tegelijk met de andere Deo sacrum aanwezig te zijn Jak. 1 : 18, Openb. 14 : 4, vgl. Ex. 25 : 2 αἱ ἀπαρχαί μου. Daarentegen alleen de eerste betrekking of bedoeling Deo sacrum Rom. 16 : 5 ἀπαρχὴ τῆς Ἀσίας εἰς Χν, waar εἰς staat evenals Openb. 14 : 4 de Dativus. Vgl. Xen. De Vect. 4 : 12: τὶ γὰρ δὴ εἰς πόλεμον κτῆμα χρησιμώτερον ἀνθρώπων. Fil. 2 : 22, 1 Kor. 16 : 15: ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας. Bij Rom. 11 : 16 vgl. Num. 15 : 18 enz. Daarentegen in 't algemeen de eersteling met betrekking tot het geheel 1 Kor. 15 : 20: ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. Vs. 23: ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι ἀπαρχὴ Χς, ἔπειτα οἱ τοῦ Χυ, vgl. Hand. 26 : 23. Zoo is dan ook Rom. 8 : 23 te verklaren: τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, hetzij dat τοῦ πν. partit. Gen. of Gen. van de appositie is. Voor de laatstgenoemde opvatting zijn wel andere parallelen niet aanwezig, maar toch beveelt zij zich aan door vergelijking van vss. 11, 17, 2 Kor. 5 : 5, 1 : 22, Ef. 1 : 4, Tit. 3 : 6. Dan is de Geest als eerstelingsgave der verlossing opgevat. Intusschen voor de eerste opvatting vgl. 1 Kor. 15 : 44: σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν met Rom. 8 : 23: τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν.

Ἀρωδιός, ου, ὁ, L. ardea = ἐρωδιός, de reiger, Deut. 44 : 15.

Ἄρωμα, ατος, τό, plur. ἀρώματα (van ΑΡΩ, gereedmaken), specerijen, welriekende kruiden, 2 Kon. 20 : 13, Esth. 2 : 12, Hoogl. 4 : 10, 16, Mk. 16 : 1, Lk. 23 : 56, 24 : 1, Joh. 19 : 40, Apoc. Petr. 15.

Ἀσά, ὁ (Chald. אָסָא, genezen), Asa, koning van Juda, zoon van koning Abia (1 Kon. 15 : 8 enz.), Mt. 1 : 7. L. T. Tr. lezen Ἀσάφ.

Ἀσαγής, ές (σάγος), ongezadeld, Just. Tryphon, 53.

Ἀσαίνω, aan het wankelen brengen, 1 Thess. 3 : 3. Zie hierbij voor de vele veranderingen op dezen tekst voorgesteld Dr. Baljon, „De eerste brief aan de Thessalonikers," Theol. Stud. 1888, bl. 191—193.

Ἀσάλευτος, ον (σαλεύω), onbewegelijk, onwankelbaar, Hand. 27 : 41, overdr. βασιλεία, Hebr. 12 : 28.

Ἀσαρθά = πεντηκοστή, Jos. Ant. 3, 10, 6.

Ἄσαρκος, ον, zonder vleesch, Porphyr. Abst. 1, 1, τροφή. Gebruikt met het oog op het ascetische leven, Greg. Naz. III, 1287 A, βίος.

Ἄσβεστος, ον (σβέννυμι), niet uitgebluscht, onuitbluschbaar (Vulg. inexstinguibilis), πῦρ, Mt. 3 : 12, Mk. 9 : 43, Lk. 3 : 17.

Ἀσβόλη, ης, ἡ, = ἄσβολος, roet, Klaagl. 4 : 8.

Ἀσέβεια, ας, ἡ, goddeloosheid, syn. ἀδικία. Xen. Cyrop. 8, 8, 7: διὰ τὴν ἐκείνων περὶ μὲν θεοὺς ἀσέβειαν, περὶ δὲ ἀνθρώπους ἀδικίαν. Apol. 24: πολλὴν ἑαυτοῖς συνειδέναι ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν. Van de heidenen wordt het gezegd Rom. 1 : 18: ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, maar van uit het gezichtspunt van oppositie.

Zie ἀσεβεῖν en εὐσέβεια. Bij de LXX = עָוֹן Ps. 32:6, Ez. 33:9. רֶשַׁע Spr. 4:17, Pred. 8:8, Hoz. 10:4. רִשְׁעָה Deut. 9:4, 25:3, Spr. 11:5, dikwijls = חָמָס (naast ἀδικία, ἄνομος, ἀνομία) Ps. 73:6, Jer. 6:7, Ez. 12:19, Obadj. 10, Mich. 6:12, Hab. 1:3, 2:8, 17, Zef. 1:10, Mal. 2:16. = זִמָּה Ezech. 19:57, 23:27, 29, 35, 48 (daarnaast ἀνομία), het meest evenwel = פֶּשַׁע, waarvoor ook, hoewel minder dikwijls ἁμαρτία en ἀνομία, zeldzamer ἀδικία gevonden wordt. In het N. T. behalve Rom. 1:18 nog 2 Tim. 2:16: περὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας. Tit. 2:12: ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν. Jud. 15: τὰ ἔργα ἀσεβείας. De plur. Rom. 11:26, Jud. 18. Dikwijls bij de LXX Ps. 5:11, 65:4, Jer. 5:6, Klaagl. 1:6, Ezech. 18:28, 30, 31, 21:24, 37:23, Am. 1:3—13, 2:1—6, 3:14, 5:12, Mich. 1:13, 3:8, Jez. 59:20 komt overeen met het Hebr. פְּשָׁעִים. De sing. = פֶּשַׁע alleen 1 Sam. 24:12, Spreuk. 28:13, Mich. 1:5, 6:7, terwijl חָמָס en זִמָּה gewoonlijk door het enkelvoud vertaald worden.

'Ἀσεβέω, ήσω, goddeloos handelen, zich bezondigen aan iets, dat wij heilig moesten achten, πρός, περὶ τινα, τι; b. v. πρὸς τὰ θεῖα, περὶ ξένους, ἐς μυστήρια (Xen.), εἰς 2 Makk. 4:38. Zelden met den Acc. in dezelfde beteekenis. Meermalen zonder toevoeging = zondigen. Bij de LXX komt het niet dikwijls voor, = פָּשַׁע Jez. 59:13, Jer. 2:8, 29, 3:13, Hoz. 7:13, 8:1, Am. 4:4, Zef. 3:11. חמס Spreuk. 8:36, Jer. 22:3, Zef. 3:5: εἰς τὸν νόμον. Ook = רָשַׁע 2 Sam. 22:22, Job 9:20, 10:7, 15, 34:10, Ps. 18:22, Pred. 7:18, Dan. 9:5. Enkele malen = הֵזִיד מָרָה. Nog minder dikwijls staat het in het N. T. In 't algemeen komen de in het gewone Grieksch veelvuldig voorkomende negatieve en sterke uitdrukkingen ἀδικεῖν, ἀσεβεῖν, ἀνόσια ποιεῖν, in de H. S. veel zeldzamer dan het in het gewone Grieksch veel minder zedelijk en nog minder godsdienstig gevormde positieve ἁμαρτάνειν (waarmeê ἀσεβεῖν parallel staat Wijsh. 14:9, Sir. 15:20), waarin aan den eenen kant het meer ernstige, zedelijke gevoelen uitgesproken wordt, dat het *missen* of *zondigen* ernstiger opvat, aan den anderen kant eene grootere humaniteit, daar het niet dadelijk alles met de meest krasse namen noemt wat werkelijk zondig is. Dat het sterker is dan ἁμαρτάνειν zie Klaag. 3:41, Dan. 9:5. Het duidt gewoonlijk een opgeven, een weerstreven van den wil en den weg van God aan. Vgl. ἀπὸ θεοῦ ἀσεβεῖν 2 Sam. 22:22, Ps. 18:22. Ἔναντι κυρίου Job 34:10. εἰς θν Jer. 2:8, 3:33, Hoz. 7:13. κατὰ τοῦ νόμου μου Hoz. 8:1 en alleen in deze sterke beteekenis, waarin het niet alleen tegenover ἀγνοεῖν καὶ πλανᾶσθαι staat, maar ook nog sterker is dan παράβασις, is de uitspraak gerechtvaardigd Wijsh. 14:9: ἐν ἴσῳ μισητὰ θεῷ καὶ ὁ ἀσεβῶν καὶ ἡ ἀσέβεια αὐτοῦ, vgl. onder ἀσεβής. In het N. T. alleen in zeer sterke beteekenis 2 Petr. 2:6:

ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν (van Sodom en Gomorrha). Jud. 15. — Jez. 59:13: ἠσεβήσαμεν καὶ ἐψευσάμεθα καὶ ἀπέστημεν ὄπισθεν τοῦ θεοῦ ἡμῶν, vgl. vs. 12.

Ἀσεβής, ές, Acc. ἀσεβῆν Tdf. Rom. 4:5, daarentegen Treg. W. ἀσεβῆ, vgl. Sturz, De dial. mac. p. 127 sqq. Buttmann 8:12; = goddeloos, zonder eerbied voor God; niet = ongodsdienstig, maar positief: wie het tegenovergestelde van datgene doet wat de eerbied voor God eischt. Af te leiden van het absolute (intrans.) σέβεσθαι is het de godsdienstige benaming van een onzedelijk gedrag. Pausan. 4, 8, 1: θεῶν ἀσεβής = die tegenover de goden zondigt, vgl. ἀσεβεῖν. Xen. Anab. 2, 5, 20: τρόπος πρὸς θεῶν ἀσεβής, πρὸς ἀνθρώπων αἰσχρός. Cyrop. 8, 8, 27: Φημὶ γὰρ Πέρσας — καὶ ἀσεβεστέρους περὶ θεοὺς καὶ ἀνοσιωτέρους περὶ συγγενεῖς καὶ ἀδικωτέρους περὶ τοὺς ἄλλους. 8, 7, 22: μήποτε ἀσεβὲς μηδὲν μηδὲ ἀνόσιον μήτε ποιήσητε μήτε βουλεύσητε. LXX = חֹטֶא, חָנֵף Job 8:13, 15:34, 27:8, Spr. 11:9, Jez. 33:14. מֹרִי Ez. 20:38. Het meest = רָשָׁע Gen. 18:23, 25 enz. vgl. אַנְשֵׁי רֶשַׁע Job 34:8, 36:12 = לֹא שֹׁמְרִים, ἀσεβεῖς, en wel zóó, dat het meest ἀσεβής, minder dikwijls ἁμαρτωλός, nog zeldzamer ἄνομος, enkele malen ἄδικος, παράνομος, ἔνοχος, πονηρός, σκληρός ter vertaling van רָשָׁע gebruikt wordt. In de Psalmen komt vooral ἁμαρτωλός voor, inzonderheid waar aan het lijden der rechtvaardigen onder den druk der zondaars gedacht wordt. Ἀσεβής komt daar slechts in het eerste boek voor, maar ook hier niet voornamelijk, en bijna alleen, waar het lijden van den rechtvaardige niet onmiddellijk de tegenstelling vormt (1:1, 4, 5, 6, 9:6, 10:2, 15, 11:5, 12:9, 17:9, 13, 26:5, 31:18, 36:28, 35, 38). Daarenboven vinden wij ἁμαρτωλός = רָשָׁע nog slechts 2 Kron. 19:2. Spreuk. 24:19, Jez. 14:5, Ez. 33:8, 11, 19 (anders = חֹטֶא חַטָּאִים). Ἀσεβής vinden wij vooral Job, Spreuk. Pred., waar derhalve niet de verhouding der goddeloozen tegenover anderen, de verdrukking der rechtvaardigen, maar hunne wanverhouding ten opzichte van God en Gods wil en wegen den inhoud van het begrip vormt. Daarenboven Gen. Ex. Deut. Jez. Jer. bijna overal = רָשָׁע. Ἄνομος, dat alleen het niet eeren van God, bepaald het niet onderhouden van zijne wet aanduidt, is bij Ezechiël de vertaling van רָשָׁע, 3:18, 19, 13:22, 18:20—27, 21:25, 29, 33:8, 12 (alleen 33:3, 8, 11, 14 ἀσεβής), daarenboven nog slechts zelden. Ἄδικος staat alleen in sociale beteekenis. Zoo is ἀσεβής in het Oud-Testamentisch Grieksch de eigenlijke benaming van hem, die niet naar God vraagt, en dit in zijne verachting van anderen openbaart. — Vgl. Rom. 1:18 de samenvoeging van ἀσέβεια en ἀδικία. De ἀσ. treedt het goddelijk en menschelijk recht met voeten. Vgl. over רָשָׁע onder δίκαιος. Dikwijls subst. in de apocriefen. Wijsh. 3:10, 4:16, 19:1, Sir. 12:6 enz., waar vooral ἀσεβής voorkomt, ἁμαρτ. alleen bij Sir. bijna even dikwijls, bij wien ook

ἄνομος niet zeldzaam is. In het N. T. treedt het zeer op den achtergrond. Vgl. onder ἄδικος, want het gedrag, dat van hem verwacht wordt, is dat van den ἄπιστος. Tegenover δίκαιος Ex. 23:7, Rom. 4:5, 5:6. Synon. ἁμαρτωλός Rom. 5:6, 8, daarmeê verbonden 1 Tim. 1:9, 1 Petr. 4:18, Jud. 15. Daarenboven 2 Petr. 2:5, 3:7, Jud. 4 en 15.

Ἀσέλγεια, ας, ἡ, het karakter van iemand, die is ἀσελγής (van α priv. en Σέλγη, eene stad in Pisidië, welker inwoners door gestrengheid van zeden uitmuntten, òf van α intens. en σαλαγεῖν, verontrusten, verwarren, òf van α priv. en σέλγω = θέλγω, niet aangenaam aandoende), ongebondenheid, vooral in het toegeven aan onkuische begeerten, onbeschaamdheid, Mk. 7:22, Jud. 4, plur. 1 Petr. 4:3, Neh. 2:2, 7, 18, 2 Kor. 12:21, Gal. 5:19, Ef. 4:19, Rom. 13:13. In de LXX alleen Wijsh. 14:26, 3 Makk. 2:26.

Ἄσημος, ον, (σῆμα, een teeken), zonder teeken, onbeteekenend, onaanzienlijk, onbekend. Hand. 21:39. Niet gemunt, van goud of zilver, Jos. Vit. 13, Act. Thom. 2:19. Τὸ ἄσημον = ἄργυρος, zilver, Job 42:11, Eus. II, 129 A.

Ἄσηπτος, niet rottend, ξύλα ἄσηπτα, sittimhout, Ex. 25:5, 9, 12, 27, 26:15.

Ἀσήρ, ὁ (אָשֵׁר = gelukkig, Gen. 30:13), Aser, de achtste zoon van Jakob, Lk. 2:36, Openb. 7:6.

Ἀσθένεια, ας, ἡ (van ἀσθενής [α priv en σθενόω versterken]). a) Onmacht, zwakheid, 1 Kor. 15:43 σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. 2 Kor. 13:4. Bij 1 Kor. 2:3 vgl. 2 Kor. 10:10, Gal. 4:13. — 2 Kor. 11:30, 12:5, 9, 10, Hebr. 11:34. LXX zelden, Pred. 12:4 = שָׁפֵל. Ps. 16:4 = עַצְּבֹת, anders Jer. 6:21, 18:23, Job 37:7. — Dan ziekte Mt. 8:17, Lk. 5:15, 8:2, 13:11, 12, Joh. 5:5, 11:4, Hand. 28:9, 1 Tim. 5:23. b) Overgebracht op geestelijk gebied: onmacht, gebrek aan kracht en geschiktheid (niet in het gewone Grieksch). Rom. 6:19 ἀνθρώπινον λέγω διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν, vgl. met Mt. 26:41, 1 Kor. 3:1. Rom. 8:26 τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν. Het is de van de σάρξ uitgaande en wederom ook in haar openbaar wordende verzwakking van levenskracht, van het goddelijk levensbeginsel in al zijne openbaringen, naar zijne metaphysische, ethische en intellectueele zijden. Vgl. 2 Kor. 13:4, Hebr. 7:28. Juist daarin ligt de eigenaardige beteekenis van de menschelijke ἀσθένεια en haar, hoewel niet noodzakelijk, verband met de zonde. Hebr. 4:15 vgl. 5:2. Als ἀσθένεια τῆς σαρκός is zij een gevolg van de zonde, ook weder de oorzaak daarvan, hoewel niet in de tegenstelling tusschen σάρξ en πνεῦμα van Philo, maar van den Bijbel. Vgl. ἀγνοέω, ἄγνοια.

Ἀσθενέω, ήσω, a) zwak, krachteloos zijn, 2 Kor. 12:10, 13:4, vgl. 2 Kor. 10:10, Gal. 4:13, 2 Kor. 11:21 enz. Meermalen =

ziek zijn. Mt. 10:8, 25:36, 39, Mk. 6:56, Lk. 4:40, 7:10, 9:2, Joh. 4:46, 5:3, 7, 6:2, 11:1, 2, 3, 6, Hand. 9:37, 19:12, 20:35, Fil. 2:26, 27, 2 Tim. 4:20, Joh. 5:14. **b** Op geestelijkzedelijk gebied overgebracht 2 Kor. 13:3: Χς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν. Rom. 8:3 ὁ νόμος ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός. Speciaal nog bij Paulus van hen, die niet in het volle bezit der Christelijke ἐξουσία zijn door gebrek aan energie des geloofs, aan kennis, enz. Zie ἀσθενής. Zoo Rom. 14:2, 21, 1 Kor. 8:9, 11, 12, 2 Kor. 11:29. Vgl. ἀσθενεῖν τῇ πίστει Rom. 4:19, 14:1. — In de eigenaardige beteekenis van ἀσθένεια vinden wij het niet, zooals ook ἀσθένεια niet in deze beteekenis van ἀσθενεῖν. Het laatste duidt eene hoedanigheid van het geloofsleven, het eerste eene hoedanigheid der menschelijke natuur aan. Het subst. bij ἀσθενεῖν in laatst genoemde beteekenis is ἀσθένημα. — Bij de LXX het gewone woord voor כָּשַׁל, daarenboven voor een reeks andere woorden als אֻמְלַל, דַּל, חָלָה enz., maar slechts enkele malen.

'Ασθένημα, ατος, τό, zwakte. Luther „Gebrechlichkeit" in den zin van ἀσθενεῖν τῇ πίστει. Rom. 15:1, vgl 2 Kor. 11:29. In het gewone Grieksch zeer zelden van ἀσθένεια te onderscheiden als een enkel verschijnsel van den geheelen toestand. Vgl. Aristot. De animal. generat. 1, 18: καὶ τοῦτ' ἀσθένημα συνέβη τισίν.

'Ασία, ας, ἡ, Azië. 1) Asia proper, ἡ ἰδίως καλουμένη 'Ασία (Ptol. 5:2) of Asia proconsularis [dikwijls zoo genoemd van de 16e eeuw af, maar eigenlijk gezegd was het eene provincia consularis, ofschoon de bestuurder er van met de macht van den proconsul bekleed was. Het Azië van het N. T. moet niet verward worden met Asia proconsularis van de 4e eeuw], bevattende Mysië, Lydië, Phrygië en Carië [vgl. Cic. pro Flac. c. 27], Hand. 6:9, 16:6 enz. 1 Petr. 1:1, Openb. 1:4. Waarschijnlijk ook Hand. 19:26, 20:16, 2 Kor. 1:8, 2 Tim. 1:15, enz. 2) Een gedeelte van Asia proconsularis, bevattende Mysië, Lydië en Carië (Plin. H. n. 5, 27 (28)), Hand. 2:9.

'Ασιανός, οῦ, ὁ, een bewoner van Azië, een Aziaat, Hand. 20:4.

'Ασιάρχης, ου, ὁ, een Asiarch, een overste van Azië, Hand. 19:31. Elke stad van Asia proconsularis verzamelde in de herfst-dag en nachtevening hare meest geachte en rijkste burgers om iemand te kiezen, die dat jaar op zijne kosten de spelen zou organiseeren ter eere van de goden en den Romeinschen keizer. Daarop berichtte elke stad den naam van den persoon, die verkozen was, aan eene algemeene vergadering, welke in eene hoofdstad als Efeze, Smyrna, Sardis gehouden werd. Deze algemeene vergadering, genaamd τὸ κοινόν, koos tien van de candidaten en droeg die aan den proconsul voor. De proconsul koos één van deze tien als hoofd van de anderen. Dit verklaart, hoe het komt, dat Hand. 19:31 van verscheidene Asiarchen

gesproken wordt, terwijl Eusebius, H. e. 4, 15, 27 er slechts één vermeldt.

'Ἀσίδα, ἡ, חסידה = πελαργός, ooievaar, Jer. 8 : 7.

'Ἀσιδαῖοι, ων, οἱ, חסידים = οἱ ὅσιοι, de vromen, eene godsdienstige secte. 1 Makk. 7 : 13, 2 Makk. 14 : 6. Waarschijnlijk de vroegere ζηλωταί. Vgl. 1 Makk. 2 : 42, Jos. Ant. 10, 10, 3.

'Ἀσίδηρος, zonder ijzer, Wijsh. 17 : 16.

'Ἀσινής, geen schade aandoend, 3 Makk. 6 : 7, 7 : 20.

'Ἀσιτί (ἄσιτος) bijw. zonder voedsel, Job 24 : 6.

'Ἀσιτία, ας, ἡ (ἄσιτος), onthouding van voedsel (òf vrijwillig òf gedwongen) πολλή, lang. Hand. 27 : 21, Joseph. Antt. 12, 7.

"Ἀσιτος, ον (σῖτος), vastende, zonder eten, Hand. 27 : 33.

'Ἀσκανδάλιστος, ον (σκανδαλίζω), niet beleedigd, geërgerd, Clem. A. I, 1285 A, Basil. III, 637 C.

'Ἀσκέδαστος, ον, niet verstrooid, Athen. 73 : 8.

'Ἀσκέπαστος, ον (σκεπάζω), onbedekt, Act. Thom. 13.

'Ἀσκέω, ῶ, ήσω, kunstig bewerken, met zorg behandelen, oefenen. Τινά τι = iemand in iets. Dit werkwoord, hetzij verbonden met σῶμα πρός of εἴς τι, hetzij zonder deze bijvoeging, werd vaak van athletische of gymnastische lichaamsoefeningen gebruikt. Vandaar de overdr. spreekwijze ἀσκῶ. c. Infinit = ik oefen er mij in, ik streef er naar, leg mij op iets toe, b. v. ἔχειν τι = om iets te hebben. Hand. 24 : 16.

"Ἀσκησις, εως, ἡ, oefening, beoefening, godsdienstige tucht, ascese Strab. 15, 1, 61 van de devoten van Indië, Philo I, 643, 28, II, 476, 33, Jos. B. J. 2, 8, 10 van de Esseenen, Pseudo-Jos. Marc. 13, Iren. 1236 C, Eus. II, 181 C, 528 A, 1446 A, Athan. I, 721 C, II, 837 B, 844 B, Basil. III, 648 C, IV, 349 D.

'Ἀσκητής, οῦ, ὁ, beoefenaar van deugd, ascéet, Philo I, 643, 26, II, 163, 12, Orig. I, 1257 C, III, 517 B, Eus. II, 176 A, Athan. I, 260 A, II, 856 B, Basil. IV, 761 A, Epiph. I, 1080 A, Const. Apost. 8, 13.

In de oude Christelijke Kerk waren de asceten menschen, die hunnen tijd besteedden met overpeinzing, gebed en vasten. De onderwerping van het vleesch aan den geest was hun hoofddoel. Zij moesten zich onthouden van het huwelijk, van dierlijk voedsel en wijn. Ignatius, Justinus, Athenagoras, Irenaeus, Clemens van Alexandrië, Tertullianus en Minutius zinspelen op deze klasse van Christenen, zonder ze met eenen bepaalden naam te noemen. Ignat. 724 A, Just. Apol. I, 15, Athenag. 965 A, Iren. 1236 C. Clem. A. I, 1177 D, Tertull. I, 1326 C, 327 A, Minut. 31. Zie ook Sibyll. 2, 48 sqq. Mt. 19 : 12. Als eene bepaalde orde worden de asceten het eerst genoemd door Origenes. De orthodoxe asceten moeten niet verward worden met de 'Ἐγκρατῖται.

'Ἀσκητικός, ή, όν, behoorende tot een asceet. Basil. III, 881 B, IV, 537 B, Amphil 44 D, Theod. I, 1541 C, Joann. Mosch. 2881 A, σχῆμα.

'Ἀσκητικὴ βίβλος = een werk, toegekend aan Basilius. Socrates (1080 A) kent het boek toe aan Eustathius van Sebastea.

'Ἀσκήτρια, ας, ή, ascetria, vrouwelijke asceet, Eus. II, 1480 A, Cyrill. H. Catech. 10, 19, Justinian. Cod. 1, 3, 46.

"Ἀσκιος, ον (σκιά), ascius, zonder schaduw, Polyb. 16, 12, 7, Philo II, 297, 24.

'Ἀσκοπυτική, een met leder overtrokken drinkbak, Judith 10 : 5.

'Ἀσκός, οῦ, ὁ, een lederen zak, waarin water of wijn bewaard werd, Mt. 9: 17, Mk. 2: 22, Lk. 5 : 37.

'Ἀσκύλτως (ἄσκυλτος, van α en σκύλλω), rustig, kalm. Herod. bij Orib. II, 420, 1, Eus. II, 356 A, Nil. 577 A.

"Ἀσμα, ατος, τό, lied, Num. 21:17, Ps. 32 (33) : 3, 39 (40) : 3, 95 (96) : 1.

'Ἀσμενίζω, ίσω (ἄσμενος) gaarne aannemen, tevreden zijn = ἀγαπάω, 1 Sam. 6: 19, Polyb. 3, 97, 5, Philo I, 491, 4, II, 37, 42, Jos. Ant. 2, 9, 5; 13, 16, 2, Plut. II, 101 D.

'Ἀσμενισμός, οῦ, ὁ, de tevredenheid, Philo I, 450, 13.

'Ἀσμενιστός, ή, όν = ἀσπαστός, L. gratus, aangenaam, Jos. Ant. 19, 6, 4, Clem. A. 1, 257 C.

'Ἀσμένως, bijw. (voor ἠσμένως van ἥδομαι), met genoegen, met blijdschap. Hand. 2 : 41, 21 : 17.

'Ἀσμοδαῖος, ου, ὁ, השמדי (שמד), Asmodaeus, een demon, Tob. 3 : 8.

'Ἀσόφιστος, ον (σοφίζω), niet onderwezen. Jos. Apion 2, 41, λόγων παρασκευῆς.

"Ἀσοφος, ον (σοφός), onwijs, dwaas, Ef. 5: 15.

'Ἀσπάζομαι, Aor. 1 ἠσπασάμην (van σπάω, trekken, met een α intens., zooals ἀσκαίρω van σκαίρω, ἀσπαίρω van σπαίρω, ἀσπαρίζω van σπαρίζω). a) Met een Acc. van den pers. vriendelijk verwelkomen, begroeten, Mt. 10 : 12, Mk. 9 : 15, 15 : 18, Lk. 1 : 40, Hand. 21 : 19. Van hen, die iemand bezochten om hem even te zien en daarna bijna onmiddellijk te vertrekken, Hand. 18 : 22, 21 : 7, 25 : 13 (Joseph. Antt. 1, 19, 5; 6, 11, 1). Van hen, die iemand groeten, dien zij onderweg ontmoeten, Mt. 5 : 47 (in het Oosten begroeten nu nog Christenen en Mohammedanen elkander niet), Lk. 10 : 4 (wanneer eene begroeting niet door eene lichte beweging of met een paar woorden, maar meer omslachtig met buigingen en kussen plaats had, werd de reis door het veelvuldig groeten vertraagd). Van hen, die vertrekken en afscheid nemen, Hand. 20 : 1, 21 : 6. Van den afwezige, die in eenen brief de groetenis overbrengt, Rom. 16:3, 5—20, 1 Kor. 16: 19, 2 Kor. 13: 12,

Fil. 4:21 enz. Kol. 4:10—12, 14 enz. 1 Thess. 5:26, etc. ἐν φιλήματι Rom. 16:16, 1 Kor. 16:20, 2 Kor. 13:12, 1 Petr. 5:14. **b.** Met eenen Acc. van de zaak, met vreugde ontvangen, verwelkomen: τὰς ἐπαγγελίας Hebr. 11:13, τὴν συμφοράν, Eur. Jon. 587, τὴν εὔνοιαν, Joseph. Antt. 6, 5, 3, τοὺς λόγους, ibid. 7, 8, 4; zoo saluto, verg. Aen. 3, 524). — De Christenen der eerste gemeenten waren gewoon elkander vóór het avondmaal te kussen en te groeten. Just. Apol. 1, 65, Cyrill. H. 412 A.

Ἀσπάλαθος, ὁ, struik, Sir. 24:15.

Ἀσπάλαξ, ακος, ὁ, mol, Lev. 11:30.

Ἀσπασίως, met blijdschap, met genoegen, Act. Petr. 283, 8.

Ἀσπασμός, οῦ, ὁ (ἀσπάζομαι), eene begroeting, òf met den mond, Mt. 23:7, Mk. 12:38, Lk. 1:29, 41, 44, 11:43, 20:46; òf geschreven 1 Kor. 16:21, Kol. 4:18, 2 Thess. 3:17. — De begroeting in de kerk, osculum pacis, Tertull. I, 1176 A.

Ἀσπιδίσκη, ης, ἡ, een klein schild. Ex. 28:13, 1 Makk. 4:57, Jos. B. J. 5, 5, 7.

Ἀσπιδογοργών, ῶνος, ἡ (ἀσπίς, Γοργών), de naam van een kruipend dier. Epiph. I, 297 A, 452 A.

Ἄσπιλος, ον (σπῖλος) L. immaculatus, zonder vlekken, onbevlekt, 1 Tim. 6:14, 1 Petr. 1:19, 2 Petr. 3:14, Jak. 1:27, Clem. Rom. 2, 8, Herm. Vis. 4, 3.

Ἀσπίλως, bijw. zonder vlekken, Ephr. 1, 73 A enz.

Ἀσπίς, ίδος, ἡ, de aspis, eene soort van vergiftige slang, adder, Rom. 3:13.

Ἀσπλαγχνία, ας, ἡ (ἄσπλαγχνος) onbarmhartigheid, Ephr. III, 95 E, enz.

Ἄσπονδος, ον (σπονδή, de offerplenging, die bij het sluiten van een verbond of verzoening plaats had), vandaar zonder zulk een verbond of eene verzoening, onverzoend, onverzoenlijk, Rom. 1:31, volgens den rec., 2 Tim. 3:3.

Ἀσπορία, ας, ἡ (ἄσπορος), het niet zaaien, het niet verwekken van kinderen, Sibyll. 3, 542, Max. Conf. II, 60 C.

Ἄσπρος, α, ον, = λευκός, wit, Martyr. Barthol. 2. Vit. Euthym. 45.

Ἀσπρόσαρκος, ον (ἄσπρος, σάρξ), λευκόσαρκος, met een blanke huid, eene mooie gelaatskleur, Martyr. Barthol. 2.

Ἀσσάριον, ίου, τό, Grieksche benaming van de Romeinsche *as*, een muntstuk ook in Palestina gangbaar, dat eerst vier, daarna ruim twee centen waard was, Mt. 10:29, Lk. 12:6. Op beide plaatsen in diminutieven vorm om het onbeduidende der som des te meer te doen uitkomen.

Ἀσσάρων, ωνος, ὁ, eene maat, Jos. Ant. 3, 1, 6; 3, 6, 6.

Ἆσσον, bijw. dichter (compar. van ἄγχι dicht) Hand. 27 : 13, Jos. Ant. 19, 2, 4.

Ἆσσος (misschien beter Ἀσσός, eene zeestad in Asia Minor, aan de Aegesche zee en negen mijlen van Troas, eene stad in beneden Phrygië, Hand. 20 : 13.

Ἄστα, ἡ, = hasta = δόρυ, Theoph. 560, 14.

Ἀσταθής, ές = ἄστατος, onbestendig, onzeker, 2 Makk. 5 : 39.

Ἀσταρτεῖον, ου, τό, tempel van Astarte, 1 Sam. 31 : 10.

Ἀστάρτειος, ον, van Astarte, Jos. Ant. 6, 14, 8.

Ἀστάρτη, ης, ἡ, עשתרת, Astarte, eene Phoenicische godin. Men. Ephes. bij Jos. Apion. 1, 18, Richt. 2 : 13, 2 Kon. 23 : 13.

Ἀσταρώθ, עשתרות, Astaroth, beelden van Astarte. Joz. 24 : 33 (Richt. 2 : 13), 1 Sam. 7 : 4.

Ἀστασία, ας, ἡ (ἄστατος) onbestendigheid, Sibyll. 8, 185.

Ἀστατέω, onbestendig zijn, in het gewone Grieksch zeer zelden. Niet bij de LXX. Wel Aq. Jez. 58 : 7. In het N. T. alleen 1 Kor. 4 : 11, een zwervend leven leiden. Vgl. Plut. Crass. 17 : 1 ἔτι δ' ἀστατούσης χειμῶσι τῆς θαλάσσης. Consol. ad Apoll. 5 τὸ τῆς ψυχῆς ἄστατον καὶ ἀβέβαιον. Basil. I, 309 C, Greg. Naz. III, 413 A, Greg. Nyss. 1, 65, D.

Ἄστεγος, ον (στέγη), zonder dak, Spreuk. 10 : 8, Jez. 58 : 7, Pseudo-Phocyl. 24, App. I, 196, 14.

Ἀστειεύομαι = ἀστεΐζομαι, ἴσομαι (ἀστεῖος), sierlijk, beschaafd zijn, Strab. 13, 4, 11, Philo II, 123, 1, Jos. Apion. 2, 9, Plut. 1, 310 D.

Ἀστεῖος, α, ον, = ἀγαθός, σπουδαῖος, goed, wijs, enz. Philo I, 100, 33, 218, 17, 232, 5, Judith. 11 : 23, Hebr. 11 : 23; met τῷ θεῷ = in Gods oogen, Hand. 7 : 2.

Ἀστειοσύνη, ης, ἡ = ἀστειότης, Lib. 1, 322, 20.

Ἀστειότης, ητος, ἡ (ἀστεῖος), beschaafdheid, beleefdheid, Lib. 1, 365, 8.

Ἀστεϊσμός, οῦ, ὁ (ἀστεΐζομαι), beschaafdheid, gekheid, Dion. H. VI, 1122, 13, Philo II, 480, 27.

Ἀστείως (ἀστεῖος), beschaafd, vriendelijk, 2 Makk. 12, 43, Jos. Ant. 12, 4, 4.

Ἄστεκτος, ον (στέγω), onverdragelijk, Manasse, Orat. Ἄστεκτος ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς δόξης σου.

Ἀστέρητος, ον (στερέω), niet beroofd van, Herm. Mand. 9.

Ἀστερίσκος, ου, ὁ, eene kleine ster, Diod. 19, 34, eene soort reiger, Orig. VII, 184 A. Een kritisch teeken, Orig. 1, 57 A, III, 1293 B.

Ἀστήρ, έρος, ὁ, vgl. ἄστρον, Lat. stella, eene ster, Mt. 2 : 7, 9, 10, 24 : 29, Mk. 13 : 25, 1 Kor. 15 : 41, Openb. 6 : 13, 8 : 10—12, 9 : 1, 12 : 1, 4. De zeven sterren, welke Christus in zijne rechterhand houdt, zijn de engelen der zeven gemeenten onder de leiding van Christus, Openb. 1 : 16, 2 : 1, 3 : 1. Ἀστὴρ ὁ πρωϊνός = de morgenster, Openb.

2:28, 22:16. Ἀστέρες πλανῆται = wandelende sterren, Jud. 13 (vgl. Henoch 18:15) en zijn aldus een passend zinnebeeld voor πλανῶντες καὶ πλανώμενοι, 2 Tim. 3:13.

Ἀστήρικτος, ον (στηρίζω), onbestendig, onstandvastig, 2 Petr. 2:14, 3:16.

Ἀστοιχείωτος, ον (στοιχειόω), niet vast in de beginselen der kennis, Philo I, 337, 32.

Ἀστομάχητος, ον (στόμαχος), niet prikkelbaar, niet gevoelig, Herm. Vis. 1, 2 (cod. א).

Ἄστοργος, ον (στοργή), zonder natuurlijke liefde, Rom. 1:31, 2 Tim. 3:3.

Ἀστόργως (ἄστοργος), zonder toegenegenheid, wreed, Athan. 1, 260 B.

Ἀστοχέω, ήσω (ἄστοχος), den weg kwijtraken, missen, Sir. 7:19, 8:9, Dion. H. VI, 815, 7, tegenover ἐπιτυγχάνω, 1 Tim. 1:6, 6:21, 2 Tim. 2:18, dwalen, Iren. 1128 B, Didache 15:3.

Ἀστόχημα, ατος, τό (ἀστοχέω), vergissing, dwaling, Plut. II, 520 B, Epiph. 1, 884 A, B.

Ἀστραπή, ῆς, ἡ, de bliksem, Mt. 24:27, 28:3, Lk. 10:18, 17:24, plur. Openb. 4:5, 8:5, 11:19, 16:18, van het licht of schijnsel van eene lamp, Lk. 11:36.

Ἀστράπτω (latere vorm voor στράπτω), bliksemstralen uitschieten, bliksemen; onpers. = het bliksemt. Vervolgens in 't algemeen = stralen, blinken, Lk. 17:24, 24:4.

Ἀστρολόγος, ου, ὁ, astroloog, Jez. 47:13.

Ἀστροειδής, ές, als eene ster, Philo I, 485, 17.

Ἀστροθεσία, ας, ἡ (ἀστρόθετος), plaatsing der sterren, vandaar constellatie, Tatian. 8:9.

Ἀστροθετεῖν, aan de sterren namen geven, Tat. Or. 10, 18.

Ἀστρολογικός, ή, όν, astronomisch, astrologisch, Iren. 628 A, Clem. A. 1, 932 C.

Ἄστρον, ου, τό, een groep sterren, eene constellatie, eene ster, Lk. 21:25, Hand. 27:20, Hebr. 11:12. Het beeld eener ster, Hand. 7:43. Strab. 3, 5, 8, de maan. Patriarch. 1068 A, de ster van Bethlehem.

Ἀστροπολεύω, εύσω (ἀστροπόλος), de sterren waarnemen, Greg. Naz. III, 428 A.

Ἀστυγείτων, ονος, nabij de stad gelegen. 2 Makk. 6:8. Hier wordt ook gelezen ἀστυγής.

Ἀστυμέριμνος, ον (ἄστυ, μέριμνα), levend in eene stad, Synes. Hymn. 2, 59.

Ἀσυγκατάθετος, ον (συγκατατίθημι), de toestemming onthoudend, Aristot. bij Eus. III, 1253 B, Philo I, 287, 36.

Ἀσυγκαταθέτως, zonder toestemming, Philo I, 78, 10.

Ἀσυγκρασία, ας, ἡ, het onvermengd zijn, Herm. Vis. 3, 9.

Ἀσύγκριτος (T. WH. ἀσυνκρι), ου, ὁ, Asyncritus, de naam van een onbekend Christen te Rome, Rom. 16 : 14.

Ἀσύγκριτος, ον (συγκρίνω). 1) Niet concreet, Philo I, 578, 18. 2) Onvergelijkelijk, Philo I, 196, 50, Ignat. 717 B, Plut. I, 191 D, 307 D, 477 B. II, 134 D.

Ἀσύγχυτος, ον (συγχέω), niet verward met, Philo I, 434, 40, Plut. II, 735 B, Basil III, 216 B. Met het oog op de vereeniging van de drie Hypostasen, Basil. 1, 637 B, IV, 337 D, 884 A, Greg. Naz. II, 144 A. Met het oog op de twee naturen van Christus, Athan. II, 1109 B, Method. 376 C.

Ἀσυγχύτως, bijw. zonder verwarring, Epict. 4, 8, 20, Clem. A. 1, 1053 B. Zonder vereeniging van de drie Hypostasen, Athan. 1, 220 A, Greg. Naz. III, 1591 A, Greg. Nyss. III, 1089 C. Met het oog op de twee naturen van Christus, Cyrill. A, X, 232 B, Eust. Mon. 908 D.

Ἀσυγχώρητος, ον (συγχωρέω). 1) Niet toegestaan, Agathar. 117, 11. 2) Onvergefelijk, Basil. III, 613 B, ἁμαρτία. Greg. Nyss. III, 1005 D. 3) Niet vergevend, onverzoenlijk, Cyrill. A. X, 1084 A, Clim. 888 A.

Ἀσύζυγος (σύζυγος), geen vrouwelijk gezelschap hebbend, Iren. 1, 2, 4.

Ἀσυκοφάντητος, ον, niet gelasterd, Athen. 48: 12.

Ἀσυλία, ας, ἡ, onkwetsbaarheid, 2 Makk. 3 : 12.

Ἀσυλλόγιστος, ον, niet geschikt om te redeneeren, Polyb. 12, 3, 2. Onberekenbaar, Jos. Ant. 8, 6, 6.

Ἀσύλληπτος, ον (συλλαμβάνω). 1) Niet te vangen of te nemen, Pseudo-Just. 1372 C. 2) Niet geschikt om te ontvangen, van eene vrouw, Diosc. 2, 97; 4, 19.

Ἄσυλος, niet beroofd, onkwetsbaar, zeker, veilig, Spreuk. 22 : 23, 2 Makk. 4 : 33, 34.

Ἀσύμφωνος, ον, in het geluid niet overeenstemmend, dissonant, zonder harmonie, πρὸς ἀλλήλους, Hand. 28 : 25 (Wijsh. 18 : 10, Joseph. c. Ap. 1, 8, 1).

Ἀσυμπαθής, ές (συμπαθής), zonder sympathie, Epict. 2, 9, 21. Zonder medelijden, Patriarch. 1045 D, Basil. III, 28 C.

Ἀσύμφορος, niet nuttig voor, niet passend bij, Spreuk. 25 : 20.

Ἀσύμφυλος, ον (σύμφυλος), niet verwant, geen verwantschap hebbend, Jos. Ant. 11, 6, 5.

Ἀσύμφωνος, niet dezelfde taal sprekend, niet overeenstemmend met, Wijsh. 18 : 10, Bel 15.

Ἀσυναίσθητος, ον (συναισθάνομαι), onbewust, onkundig, Orig. IV, 185 A.

Ἀσυνάρτητος, ον (συναρτάω), niet samenhangend, Tatian. 871 A.

Ἀσύνακτος, ον (συνάγω), inconsequent, Epict. 2, 1, 3. Verbannen, Greg. Naz. III, 348 A, Vit. Epiph. 101 A.

'Ἀσυνετέω, ήσω = ἀσύνετός εἰμι, Ps. 118:158, Clem. A. 1, 361 A, τὴν φιλανθρωπίαν.

'Ἀσύνετος, ον, onverstandig, zonder doorzicht, dwaas, Mt. 15:16, Mk. 7:18, Rom. 1:21, 10:19. In navolging van het Hebr. נָבָל, zonder zedelijk oordeel (Wijsh. 1:5, Sir. 15:7), Rom. 1:31.

'Ἀσυνθεσία, ας, ἡ, (ἀσύνθετος) onwettige daad, wetteloosheid, trouweloosheid, vergrijp, 2 Ezr. 9:2, Jer. 3:7.

'Ἀσυνθετέω ήσω, (ἀσύνθετος) het verdrag verbreken, zondigen tegen, 2 Ezr. 10:2, τῷ θεῷ, Neh. 1:8, 13:27, ἐν τῷ θεῷ, Ps. 72:15, Aquil. Ps. 118:158.

'Ἀσύνθετος, ον (συντίθημι), niet samengesteld, eenvoudig (Plut. Aristot. enz.). Zich niet aan eene gemaakte overeenkomst houdend, trouweloos, ontrouw (συντίθεμαι = ik spreek met iemand iets af, sluit met hem eene overeenkomst), Rom. 1:31.

'Ἀσυντρόχαστος, ον (συντροχάζω) = ἀσύμβατος, onvereenigbaar, Orig. 1, 492 B.

'Ἀσυνύπαρκτος, ον (συνυπάρχω), wat niet gelijktijdig kan bestaan, Orig. 1, 497 D.

'Ἀσυρής, ές (σύρω) onzuiver, hatelijk, Sir. 23:113, Polyb. 4, 4, 5, 18, 38, 7.

'Ἀσφάλεια, ας, ἡ (ἀσφαλής). a) Zekerheid, stevigheid, ἐν πάσῃ ἀσφ. Zeer zeker, stevig gesloten, Hand. 5:23. Zekerheid, ontwijfelbaarheid, λόγων, Lk. 1:4. b) Veiligheid voor gevaren en vijanden, 1 Thess. 5:3.

'Ἀσφαλής, ές (σφάλλω, ik doe vallen, wankelen, waggelen). a) Vast, ἄγκυρα, Hebr. 6:19. Overdr. Zeker, waar, Hand. 25:26; τὸ ἀσφαλές, Hand. 21:34, 22:30. b) Zekerheid verschaffend, τινί, Fil. 3:1, Joseph. Antt. 3, 2, 1.

'Ἀσφαλίζω, Aor. 1 Pass. Inf. ἀσφαλισθῆναι, Aor. 1 Med. ἠσφαλισάμην (ἀσφαλής), verzekeren, tegen kwaad; pass. verzekerd zijn, Mt. 27:64. Med. overdr. verzekeren van zichzelven of ten iemands behoeve, Mt. 27:65 enz. Ergens in bevestigen, vast maken, Hand. 16:24.

'Ἀσφαλτόπισσα, ης, ἡ, pek, Ex. 2:3.

"Ἀσφαλτος, ἡ, asphalt, pek, Gen. 6:14, 11:3, 14:10.

'Ἀσφαλῶς, bijw. veilig, Mt. 14:44, Hand. 16:23; zeker, γινώσκειν, Hand. 2:36 (εἰδότες, Wijsh. 18:6).

'Ἀσφράγιστος, ον (σφραγίζω), niet verzegeld, niet geteekend, niet gedoopt, Orig. VII, 156 B, Basil. III, 428 C, 432 C, Greg. Naz. II, 400 A, III, 424 B

'Ἀσχημονέω, ῶ (ἀσχήμων zijn), zich onwelvoegelijk, onbetamelijk gedragen, 1 Kor. 13:5, ἐπ.' τινα, tegenover iemand, 1 Kor. 7:36, Acta Petr. 80, 30, Dion. H. I, 292, 9.

'Ἀσχημόνησις, εως, ἡ = ἀσχημοσύνη, Symm. Ps. 43:16, 68:8.

'Ασχημοσύνη, ης, ἡ (ἀσχήμων). Onwelvoegelijkheid, schandelijkheid, Rom. 1 : 27, Heracl. 19 : 10; datgene, waarvoor men zich te schamen heeft, iemands naaktheid, pudenda, Openb. 16 : 15 evenals Ex. 20 : 26, Lev. 18 : 7, 20 : 11, Deut. 23 : 14, Hoz. 2 : 9. Voor σκῶρ, uitwerpselen, Deut. 23 : 13.

'Ασχήμων, ονος, ὁ en ἡ, van α priv. en τὸ σχῆμα, de gedaante, de houding, het fatsoen. Vandaar overdr. in tegenstelling met εὐσχήμων, onwelvoegelijk, 1 Kor. 12 : 23.

'Ασχολέω, bezig zijn, melding maken, Sir. 39 : 1.

'Ασχολία, ας, ἡ, bezigheid, werk, moeite, Sir. 40 : 1, 3 Makk. 5 : 34.

'Ασώματος, ον, onlichamelijk, van de engelen, Const. Apost. 2, 56, Just. Apol. 1, 63, Basil. III, 873 B, Theod. III, 1117 A.

'Ασωματότης, ητος, ἡ = ἀσωματία, Philo I, 44, 16, 76, 38, Greg. Naz. II, 285 B.

'Ασωμάτως (ἀσώματος), bijw. onlichamelijk, Greg. Naz. III, 184 C.

'Ασωσρά, חֲצֹצְרָה = βυκάνη, trompet, Jos. Ant. 3, 12, 6.

"Ασωστος, ον (σώζω) niet te redden, niet veilig, Plut. I, 193 A, Clem. A, I, 424 B. "Ασωτος, ον, ὁ, sc. υἱός, de verloren zoon van Lk. 15 : 11, Clem. A. II, 764 B, Nil. 565 A. — Ἡ κυριακὴ τοῦ 'Ασώτου, de derde Zondag vóór de vasten, waarop het evangelie van den verloren zoon behandeld werd. Triodion.

'Ασωτεία, ας, ἡ = ἀσωτία (het karakter van een ἄσωτος, van een verlaten man, iemand, die niet gered kan worden, van σαόω, σόω = σώζω). Verkwisting, het leiden van een schandelijk leven, losbandigheid, liederlijkheid, Ef. 5 : 18, Tit. 1 : 6, 1 Petr. 4 : 4, Spreuk. 28 : 7, 2 Makk. 6 : 4, Plat. Rep. 8.

'Ασωτεύομαι, schandelijk, liederlijk leven; Th. Jez. 28 : 7.

'Ασώτως, bijw. verkwistend, los, losbandig, liederlijk, ζῆν, Joseph. Antt. 12, 4, 8, Lk. 15 : 13.

'Ατακτέω, ῶ, Aor. 1 ἠτάκτησα, ἄτακτος zijn, zich onordelijk, ongeregeld gedragen, vooral van soldaten, die tegen de krijgstucht zondigen, Xen. Cyr. 7, 2, 6. Verder: zijn plicht verzuimen: Xen. Cyr. 8, 1, 22, Lys. 141 : 18. Het leiden van een leven zonder regel of doel.

"Ατακτος, ον (τάσσω), onordelijk, in strijd met regel en wet, vooral van soldaten, die tegen de krijgstucht zondigen, van onmatige genoegens (ἄτακτοι ἡδοναί, Plat. Legg. 2, 660 b. Plut. De Lib. educ. c. 7), ongeregeld, 1 Thess. 5 : 14, vgl. 2 Thess. 3 : 6.

'Ατάκτως, bijw. onordelijk, ongeregeld, 2 Thess. 3 : 6, 11.

'Αταμίευτος, ον (ταμιεύομαι), L. effusus, niet gespaard, niet spaarzaam, Philo I, 5, 16, Jos. B. J. 4, 1, 6, Clem. A. 1, 652 B, Basil. III, 181 C.

'Αταρακτέω = ἀτάρακτός εἰμι, niet hartstochtelijk, gelaten zijn, Jos. Ant. 15, 10, 3.

Ἀτάραχος, niet verontrust, niet bewogen, kalm, Jez. 3:13, 8:13, 2 Makk. 11:23.

Ἀταφία, ας, ἡ, het niet begraven zijn, Jos. Ant. 13, 15, 5, Plut. 1, 316 A, Lucian II, 294.

Ἄταφος, onbegraven, 2 Makk. 5:10.

Ἀτεκνέω (ἄτεκνος), kinderloos zijn, Hoogl. 4:2.

Ἀτεκνία, ας, ἡ (ἄτεκνος), kinderloosheid, Jez. 47:9.

Ἄτεκνος, ον (τέκνον), zonder kinderen, Lk. 20:28—30.

Ἀτεκνόω, ώσω (ἄτεκνος), kinderloos maken, Gen. 31:38, 42:36, 2 Kon. 2:19, Just. Orat. 3.

Ἀτέκνωσις, εως, ἡ = ἀτεκνία, Aquil. Ps. 34:12.

Ἀτέλεια, ας, ἡ, onvolkomenheid, vrijheid van staatslasten, 1 Makk. 10:34.

Ἀτέλεστος, ον, ongedoopt, Greg. Naz. III, 994 A.

Ἀτελεσφόρητος, (τελεσφορέω), onvolmaakt, Symm. 31:40, Greg. Nyss. II, 249 C.

Ἀτελεύτητος, ον, zonder einde, Eus. II, 913 A, ζωή.

Ἀτενίζω ίσω (ἀτενής, van τείνω en α intens.), de oogen op iets vestigen, staren, met den Dat. van den pers. Lk. 4:20, 22:56, Hand. 3:12, 10:4, 14:9, 23:1; gevolgd door εἰς met den Acc. van den pers. Hand. 3:4, 6:15, 13:9. Overdr. zijne aandacht bij iemand of iets als een voorbeeld bepalen, Clem. Rom. 1 Kor. 9:2; εἴς τι, Hand. 1:10, 7:55, 2 Kor. 3:7, 13; εἴς τι, op iets staren, Hand. 11:6, 3 Makk. 2:26, Joseph. B. J. 5, 12, 3.

Ἄτερ, dikwijls bij dichters, zelden in het proza, zonder, buiten, met den Gen., Dion. Hal. 3, 10, Plut. Num. 14, 2 Makk. 12:15, Luk. 22:6, 35, Didache 3, 10, Herm. Sim. 5, 4, 5, Athen. 2:14.

Ἀτεχνολόγητος, ον (τεχνολογέω), zonder kunst, eenvoudig, Greg. Nyss. III, 584 A.

Ἄτη, ης, ἡ, schade, onheil, verderf, schuld, Ex. 10:7, Aq. Zef. 1:15.

Ἀτημελέω, ήσω (ἀτημελής), veronachtzamen, Clem. R. 1, 38.

Ἀτθίς, ίδος, ἡ, Athis, Attica, ook wel Attisch = Ἀττική, Jos. Apion. 1, 3, Just. Cohort. 9.

Ἀτιθάσσευτος of ἀτιθάσευτος, ον (τιθασσεύω), ongetemd, niet onderworpen, Plut. II, 728 A, Clem. A. 1, 1033 B.

Ἀτίθασσος, ον (τιθασσός), ongetemd, wild, Philo I, 20, 19; 68, 43. Acta van Xant. en Polyxena, 30.

Ἀτιμάζω, Aor. 1 ἠτίμασα, Aor. 1 Inf. ἀτιμασθῆναι (van ἄτιμος), niet in eere houden, smadelijk behandelen, onteeren, Lk. 20:11, Joh. 8:49, Hand. 5:41, Rom. 2:23, Jak. 2:6, Pass. Rom. 1:24.

Ἀτιμάω, ῶ (τιμή), onteeren, verachten, smadelijk behandelen, τινά, Mk. 12:4.

Ἀτίμητος, ον, zonder waarde, of prijs, Wijsh. 7 : 9, 3 Makk. 3 : 23, Greg. Naz. III, 1232 A, Greg. Nyss. III, 1092 D.

Ἀτιμία, ας, ἡ (ἄτιμος), eerloosheid, te Athene inzonderheid het bij rechterlijk vonnis uitgesproken verlies van burgerlijke rechten. In het N. T. = oneer, verachting, schande, Rom. 1 : 26, waar πάθη ἀτιμίας naar Hebr. spraakgebruik staat voor πάθη ἄτιμα = verachtelijke of schandelijke lusten. Rom. 9 : 21, 1 Kor. 11 : 14, 15 : 43, 2 Kor. 6 : 8 (waar het tegenover δόξα staat), 2 Tim. 2 : 20, 2 Kor. 11 : 21 is κατὰ ἀτιμίαν = ἀτίμως.

Ἄτιμος, ον (τιμή), eerloos, ongeëerd, veracht, Mt. 13 : 57, Mk. 6 : 4, 1 Kor. 4 : 10 (tegenover ἔνδοξος). Compar. ἀτιμότερος, 1 Kor. 12, 23, waar μέλη ἀτιμότερα die lichaamsdeelen aanduidt, welke wij plegen te bedekken, zonder dat zij daarom tot de ἀσχήμονα behooren.

Ἀτιμόω, ῶ, ώσω, van het voorafgaande woord, de straf der ἀτιμία opleggen, beschimpen, smadelijk bejegenen, Mk. 12 : 4.

Ἀτιμώρητος, ον, niet gewroken, niet gestraft, Spreuk. 11 : 21, 19 : 5, 9, 28 : 20.

Ἀτμίς, ίδος, ἡ, damp, Hand. 2 : 19, Jak. 1 : 4.

Ἀτμός, οῦ, ὁ, damp, Pred. 9 : 9.

Ἀτόκιος, ον (ἄτοκος) het ontvangen (van de vrouw), de conceptie tegengaande, Hippol. Haer. 460, 33.

Ἄτομος, ον (τέμνω), wat niet verdeeld kan worden, onverdeelbaar. Ἐν ἀτόμῳ = in een oogenblik, 1 Kor. 15 : 52.

Ἀτονέω, zwak, mat, niet ingespannen zijn, Vert. van Philipp. 4.

Ἀτονόω, ώσω = ἄτονος, zwak, slap maken, Aquil. Ps. 68 (69) : 24.

Ἄτοπος, ον (τόπος), niet aan zijne plaats, ongepast, vreemd, zonderling, ongewoon, bijzonder, Lk. 23 : 41 (ἄτοπόν τι πράσσειν), Job 27 : 6, 2 Makk. 14 : 23, Hand. 25 : 5. LXX von אָוֶן Job 4 : 8, 11 : 11 enz. Joseph. Antt. 6, 5, 6. Van menschen 2 Thess. 3 : 2 (ἄτοποι καὶ πονηροί). Ongepast, kwaad, Hand. 28 : 6 μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, Thuc. 2, 49, Joseph. Antt. 11, 5, 2, Hdian. 4, 11, 7.

Ἀτρανώτως, (τρανόω) niet verduidelijkt, donker, Orig. 1, 1268 A, III, 1557 A.

Ἀτράπεζος, ον, zonder tafel of voedsel, Greg. Nyss. III, 1061 C.

Ἀτράπελος, ον, (τρέπω) = δυστράπελος, eigenzinnig, stijfhoofdig, Job 39 : 9.

Ἄτρεπτος, ον (τρέπω) onveranderlijk, Philo I, 53, 29, Ignat. 644 A.

Ἀτρεπτότης, ητος, ἡ (ἄτρεπτος), onveranderlijkheid, Athan. II, 1161 C.

Ἀτροφέω, ήσω (ἄτροφος), lijden aan gebrek aan voedsel, zonder voedsel zijn, Philo II, 504, 36, Clem. A. 1, 1024 B.

Ἄτροφος, niet goed gevoed, dor, Heracl. 17 : 43.

Ἄτρυγος, ον, ἀτρύγητος (τρύξ), rein, zuiver, Ex. 27 : 20.

'Ατρύτως (ἄτρυτος), onvermoeid, Philo I, 19, 19, Jos. Ant. 11, 5, 8.

῎Ατρωτος, ον, niet gewond, onkwetsbaar, 2 Makk. 8 : 36, 10 : 30, 2 Makk. 5 : 47.

'Αττάκης, ὁ, een sprinkhaan, Lev. 11 : 22.

῎Αττακος, ου, ὁ, een sprinkhaan, Philo, I, 85, 39.

'Αττάλεια (λία T. WH.), ας, ἡ, Attalia, eene zeestad van Pamphylië in Azië, zeer dicht bij de grenzen van Lycië, gebouwd door en genoemd naar Attalus Philadelphus, koning van Pergamus, tegenwoordig Antali, Hand. 14 : 25.

'Ατύπωτος, ον (τυπόω) geen vorm hebbend, ongevormd. Philo I, 180, 4, 516, 22, Plut. II, 636 B.

'Ατυφία, ας, ἡ, bescheidenheid, Heracl. 40 : 29.

῎Ατυφος, bescheiden, Tat. Or. 30 : 8.

'Ατυχέω, ήσω, ongelukkig zijn, Dion. H. V, 551, 10, Jos. Ant. 17, 32.

'Ατύχημα, ατος, τό, ongeluk, Arist. 108 : 1.

Αὐγή, glans, eerst bij lateren = morgenrood zooals Hand. 20 : 11, vgl. Jez. 59 : 9, 2 Makk. 12 : 9. Theophan. Chronogr. a. 1. Leonis Chazari: ὥρᾳ αὐγῆς ἐξελθὼν ὁ βασιλεύς.

Αὐγάζω, trans. verlichten, intr. glanzen, schijnen, b. v. Orph. Lith. 178: ἠελίοιο καταντίον αὐγάζοντες. Thodor. Stud. 61, π. 1: ἐξ ἡλίου τις αὐγάσας ἀστὴρ μέγας. Zoo 2 Kor. 4 : 4. Vgl. Lev. 13 : 24, 25, 26, 28; 14 : 56. Slechts bij dichters = zien.

Αὖγος, τό (= ἡ αὐγή), de opgang der zon, Acta Petr. 277, 8.

'Απαύγασμα, τό, van ἀπαυγάζω = uitstralen, of ook afstralen, reflecteeren, terugkaatsen, alleen in het latere Grieksch en wel in beide beteekenissen. Vgl. Plut. Mor. 934 D: χωρία διὰ τὰς ἀνακλάσεις ἀποδιδόντα πολλοὺς καὶ διαφόρους ἀπαυγασμούς, waar ἀνάκλασις zooals ἀποδιδόναι voor ἀπαυγ. de beteekenis *terugkaatsing* eischen. Heliodor. Aeth. 3, 4, 13: πλέον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σέλας ἢ τῶν δᾴδων ἀπηύγασεν. Philostr. Vit. Ap. 3, 8: λίθους πάντα ἀπαυγαζούσας χρώματα. Daarvan ἀπαύγασμα zoowel = het uitgestraalde als afschijnsel, terugkaatsing. Hebr. 1 : 3: ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Door de patristische exegese is het in de eerste beteekenis opgevat, b. v. door Theodoretus: τὸ ἀπαύγασμα καὶ ἐκ τοῦ πυρός ἐστι καὶ σὺν τῷ πυρί ἐστιν· καὶ αἴτιον ἔχει μὲν τὸ πῦρ, ἀχώριστον δέ ἐστι τοῦ πυρός· ἐξ οὗ γὰρ τὸ πῦρ, ἐξ ἐκείνου καὶ τὸ ἀπαύγασμα. Greg. Nyss. c. Apollin. 2, 47 sq.: ὥσπερ συγγενῶς ἔχει πρὸς τὸν ἥλιον ἀκτὶς καὶ πρὸς τὸν λύχνον τὸ ἀπαυγαζόμενον φῶς — οὕτω καὶ τὸ παρὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς ἀπαυγασθὲν φῶς. Eveneens Chrysostomus = φῶς ἐκ φωτός. Intusschen kan deze in de Christologische twisten gevormde verklaring niets beslissen. Het spraakgebruik van Philo is het eenige, dat ons voor de verklaring van dienst kan zijn, minder

wegens het theologisch gebruik van dit woord dan omdat anders in het gewone Grieksch vroegere parallelen daarvan niet zijn aan te wijzen. De beteekenis *terugkaatsing* zou gesteund worden door *De Plant.* N° 1, 337, 19: τὸ δὲ ἁγίασμα, οἷον ἁγίων ἀπαύγασμα, μίμημα ἀρχετύπου· ἐπεὶ τὰ αἰσθήσει καλὰ καὶ νοήσει καλῶν εἰκόνες, vgl. 2 Kor. 4:4: ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ. Ex. 33:23: רָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ (zie ἀπαυγασμός bij Plutarchus t. a. pl.). Uit het verband der Heilige Schrift zou tegen deze beteekenis niets zijn op te merken. Andere plaatsen uit Philo evenwel noodzaken ons, de beteekenis uitstraling — φῶς ἐκ φωτός volgens Chrysostomus — aan te nemen. Zoo „De Cherub." 1, 156 ed. M.: αὐτὸς (sc. ὁ θεός) δ' ὢν ἀρχέτυπος αὐγή, μυρίας ἀκτῖνας ἐκβάλλει, ὧν οὐδεμία ἐστὶν αἰσθητή, νοηταὶ δὲ αἱ ἅπασαι. De Mund. opif. 1, 35: πᾶς ἄνθρωπος κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν ᾠκείωται θείῳ λόγῳ, τῆς μακαρίας φύσεως ἐκμαγεῖον ἢ ἀπόσπασμα ἢ ἀπαύγασμα. Vgl. De nom. mut. 1, 579: πηγὴ δὲ τῆς καθαρωτάτης αὐγῆς θεός ἐστιν· ὥσθ' ὅταν ἐπιφαίνηται ψυχῇ, τὰς ἀσκίους καὶ περιφανεστάτας ἀνίσχει. Derhalve = uitstraling van zijne δόξα, vgl. Mt. 24:31, Hand. 7:55, Rom. 3:23, Joh. 1:14, 17:5 evenals Wijsh. 7:25, 26: σοφία — ἀπόῤῥοια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινής — ἀπαύγασμα γάρ ἐστι φωτὸς ἀϊδίου, waar de constructie met ἀποῤῥ. de verklaring terugkaatsing, terugstraling onmogelijk maakt. Vgl. ook Weiss t. d. pl. — Zoo ook in den Targum van Jonathan bij Jez. 6:1: יְקָר שְׁכִינְתָּה זִיו יְקָרֵיהּ. Zie Schottmann, Hiob S. 129 f. Grimm trekt partij voor de beteekenis terugkaatsing op grond b. v. van „De Somn." 1, § 41: καθάπερ τὴν ἀνθήλιον αὐγὴν ὡς ἥλιον οἱ μὴ δυνάμενοι τὸν ἥλιον αὐτὸν ἰδεῖν . . . οὕτω καὶ τὴν τοῦ θυ εἰκόνα τὸν ἄγγελον αὐτοῦ λόγον ὡς αὐτὸν κατανοοῦσιν. Vgl. Grimm, „Exeget. Handbuch zum Buch d. Weisheit," S. 161. Dat Philo den Logos als dengenen, die God openbaart, aanziet, is juist; maar hiermeê is niet gezegd, dat hij ἀπαύγασμα alleen in deze beteekenis neemt. Dit wordt ook niet daardoor bewezen, dat ἀπήχημα weerklank beteekent, wat niet eens juist is, want het duidt eigenlijk datgene aan wat van de echo komt, wat doorklinkt. Vgl. ook ἀπηχεῖν = eenen valschen toon geven. Het boven genoemde gebruik van ἀπαυγάζειν geeft aan het woord beide beteekenissen.

Αὔγουστος, ον, het Lat. augustus = σεβαστός, σεπτός, een bijnaam van Gajus Octavius Caesar, en daarna van zijne opvolgers en hunne zonen, Ovid. Fast. 1, 587, Lk. 2:1, Eus. I, 305 B, Athan. 1, 253 B, 385 C, 793 A, II, 816 C, 956 A, Ephes. 984 B. Vrouwelijk: ἡ αὐγοῦστα, ης, augusta = σεβαστή, een titel, gegeven aan de keizerin en hare dochters, Eus. II, 1108 A, Theod. IV, 1220 C.

Αὐδαῖος, ου, ὁ, Audaeus, een ketter, Theod. III, 1141 A, IV, 428 B.

Αὐδιανοί, ῶν, οἱ (Αὐδαῖος), Audiani, de volgelingen van Audianus, Epiph. II, 336 B, 340 A, ook genoemd Ὠδιανοί. Theod. IV, 428 B. Zij geloofden, dat God is ἀνθρωπόμορφος.

Αὐδυναῖος, ου, ὁ, Audynaeus, een Macedonische berg = Ἰανουάριος, Eus. II, 1497 A, Epiph. I, 932 B.

Αὐθάδης, ες (van αὐτός en den stam ἀνδάνω, ἥδομαι, ἅδην verzadigd, genoeg), zelfgenoegzaam, aanmatigend. Vgl. Plat. Epist. 4, 321 B μὴ οὖν λανθανέτω σε ὅτι διὰ τοῦ ἀρέσκειν τοῖς ἀνθρώποις καὶ τὸ πράττειν ἐστίν, ἡ δ' αὐθάδεια ἐρημίᾳ ξύνοικος. De αὐθάδεια is volgens Plato Rep. 590, A verwant aan de δυσκολία, de morrende ontevredenheid. Volgens Aristot. Eth. magn. 2, 3 tegenstelling van de σεμνότης en ἀρεσκεία. Volgens Theophr. Char. Eth. 15 ἀπήνεια τῆς ὁμιλίας, hardheid in den omgang. Bij Hippocr. komt αὐθάδης met ἰδιογνώμων vereenigd voor. Plat. Legg. 4, 720, C προστάξας — καθάπερ τύραννος αὐθάδης, derhalve die onbekommerd slechts naar zichzelven vraagt. Vgl. Diod. Sic. Ant. Rom. 2, 12, τοῖς βασιλεῦσι βουλευτήριον ἦν ἐκ τῶν κρατίστων καὶ οὐχ ὥσπερ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις αὐθάδεις καὶ μονογνώμονες ἦσαν αἱ τῶν ἀρχαίων βασιλέων δυναστεῖαι. Hesych. ὑπέρφρων, ἰδιογνώμων. Aesch. Prom. 64 worden de puntige voorwerpen, welke in Prometheus' borst gestoken worden, σφηνὸς γνάθος αὐθάδης. LXX = עַז Gen. 49: 3, 7 gewelddadig. Spreuk. 21:24 = יָהִיר, αὐθ. καὶ ἀλάζων. Diensvolgens wordt Tit. 1:7 hij αὐθάδης genoemd, die naar niemand luistert, zichzelven op den voorgrond plaatst, die eigenzinnig, stijfhoofdig is. Vgl. κατακυριεύειν τῶν κλήρων 1 Petr. 5:3 en de positieve tegenstelling ἐπιεικής 1 Tim. 3:3, dat de oppositie met het gestrenge recht aanduidt, 1 Kor. 13:5. Behalve Tit. 1:7 nog 2 Petr. 2:10. — Vgl. ook Trench.

Αὐθαίρετος, ον (van αὐτός en αἱρεόμαι), zelf gekozen, uit eigen verkiezing of beweging handelend, 2 Kor. 8:17; = voorkomend, vs. 3.

Αὐθαιρέτως (αὐθαίρετος), vrijwillig, 2 Makk. 6:19, 3 Makk. 6:6, 7:10, Ignat. 668 A, Plut. 1, 290 D.

Αὐθεκούσιος, ον (αὐτός, ἑκούσιος), uit eigen, vrijen wil, Eus. III, 417 A, 556 A, VI, 1029 A.

Αὐθεκουσίως, bijw. van het voorafgaande, Eus. III, 421 A.

Αὐθεντέω, ήσω (αὐθέντης van αὐτός en ἔντεα, wapenen), in het bezit zijn eener onbeperkte macht, op eigen hand iets doen, heerschen, gezag voeren, verbonden met den Gen. 1 Tim. 2:12.

Αὐθέντης, ου, ὁ, bewerker, auteur, grondvester, Polyb. 23, 14, 2: τῆς πράξεως, Herm. Sim. 9, 5, Clementin. 18, 12, Eus. II, 789 A, Athan. 1, 353 C. Heer = δεσπότης, Phryn. 120, Hippol. 853 C.

Αὐθεντία, ας, ἡ (αὐθέντης), gezag, macht, heerschappij, 3 Makk. 2:29, Clem. A. 1, 1216 B, Hippol. Haer. 380, 49, Eus. VI, 865 C.

Αὐθεντικός, ή, όν (αὐθέντης) = δεσποτικός, wat den meester eigen is, Clem. A. I, 733 B. Authentiek, origineel, echt, waar, Tertull. II, 49 A, 546 B, Athan. 1, 296 A. Gezag hebbend, Pseud. Ignat. 833 B. Τὸ

αὐθεντικόν, het authentieke, het origineel van een document, tegenover τὸ ἴσον, de copie, Tertull, II, 946 A, Const. III, 997 A.

Αὐθεντικῶς, bijw. als een meester, met gezag, niet anoniem, letterlijk, niet in gelijkenissen = κυρίως, Clem. A. II, 352 B.

Αὐθωρί (αὔθωρος), op hetzelfde uur, dadelijk, Dan. 3:15, 3 Makk. 3:25, Cic. Att. 2, 13, Plut. II, 512 F.

Αὔθωρος, ον (αὐτός, ὥρα), op hetzelfde oogenblik, dadelijk, Genes. 21, 18. Bijwoordelijk αὐθωρόν = αὐθωρί, Eunap. V, S 43 (77), Act. Joann. 9.

Αὐλαία, ας, ἡ, voorhangsel, Ex. 26:1, 2, 3, 4, 5, 6; 37:1, 40:19, Richt. 14:14.

Αὐλάρχης, ου, ὁ (αὐλή, ἄρχω), hoofdofficier of hoofdbeambte van het koninklijk paleis, 2 Sam. 8:18.

Αὐλαρχία, ας, ἡ, het ambt van een αὐλάρχης, 1 Kon. 3:46.

Αὐλέω, ῶ, Aor. 1 ηὔλησα, op de fluit spelen, Mt. 11:17, Lk. 7:32, 1 Kor. 14:7.

Αὐλή, ῆς, ἡ (ἄω, blazen), eene plaats, die open staat voor de lucht, eene opene plaats (διαπνεόμενος τόπος αὐλὴ λέγεται, Athen. 5:15). **1)** Bij de Grieken eene niet bedekte plaats rondom het huis, door een muur ingesloten, waarin de stallen stonden (Hom. Od. 9, 185, Il. 4, 433). Vandaar dat opene gedeelte bij het huis, waar des nachts de kudden vertoefden, eene schaapskooi, Joh. 10:1, 16. **2)** De onbedekte binnenplaats of het hof, de voorhof, Hebr. חָצֵר, LXX αὐλή, Vulg. atrium. In het O. T. voornamelijk van de voorhoven van den tabernakel en van den tempel te Jeruzalem. Zoo in het N. T. Openb. 11:2. De woningen van de meer aanzienlijke klassen hadden gewoonlijk twee voorhoven, eenen buitensten, tusschen de deur en de straat, genoemd προαύλιον, den anderen, den binnensten, omgeven door de gebouwen van de woning zelve. De laatste is bedoeld Mt. 26:69 (waar ἔξω staat tegenover de kamer, waar de rechters gezeten waren), Mk. 14:66. Lk. 22:55. **3)** Het huis zelf, een paleis, Mt. 26:3, 58, Mk. 14:54, 15:16, Lk. 11:21, Joh. 18:15 en zoo zeer dikwijls bij Grieksche schrijvers van Homerus Od. 4, 74 af. De Rom. villa Dion. H. II, 1112, 3.

Αὐλητής, οῦ, ὁ (αὐλέω), een fluitspeler, Mt. 11:23, Openb. 18:22.

Αὐλίζομαι, Impf. ηὐλιζόμην, Aor. 1 ηὐλίσθην (αὐλή), LXX meestal voor לִין. **1)** Verblijven in den voorhof, vooral des nachts, van kudden en herders. **2)** Den nacht in de open lucht doorbrengen. Overnachten. Mt. 21:17, Lk. 21:37, Didache 11, 6.

Αὐλός, οῦ, ὁ (ἄω, αὔω). Blaasinstrument, vooral de fluit. Het mondstuk van de fluit heet γλωσσίς, 1 Kor. 14:7.

Αὐλών, ῶνος, ὁ, dal, gracht, kanaal, Deut. 1:1, 1 Sam. 17:3, 1 Kron. 10:7, 12:15, 27:29, 2 Kron. 20:26.

Αὐξάνω, Fut. αὐξήσω, Aor. 1 ηὔξησα, Aor. 1 ηὐξήθην. 1) Trans. doen groeien, vermeerderen, 1 Kor. 3:6 enz. 2 Kor. 9:10. Pass. groeien, vermeerderen, grooter worden, Mt. 13:32, Mk. 4:8, 2 Kor. 10:15, Kol. 1:6. Εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ, in de kennis van God, Kol. 1:10, εἰς σωτηρίαν, 1 Petr. 2:2. 2) Overeenkomstig het later gebruik intrans. groeien, wassen, van planten, Mt. 6:26, Mk. 4:8, Lk. 12:27, 13:19; van kinderen, Lk. 1:80, 2:40. Van eene menigte volks, Hand. 7:17, van inwendigen groei: εἰς Χριστόν, met betrekking tot Christus, Ef. 4:15, εἰς ναόν, om eenen tempel te vormen, Ef. 2:21, ἐν χάριτι, 2 Petr. 3:18, met een Acc. van het subst. τὴν αὔξησιν, Kol. 2:19. Van het woord Gods of het evangelie wordt gezegd: ὁ λόγος ηὔξανε, Hand. 6:7, 12:24, 19:20. Van het aangroeiend gezag van eenen leermeester en het getal zijner aanhangers (teg. ἐλαττοῦσθαι), Joh. 3:30.

Αὔξησις, εως, ἡ (αὔξω), vermeerdering, wasdom, groei, Ef. 4:16, τοῦ θεοῦ, bewerkt door God, Kol. 2:19.

Αὔξω, zie αὐξάνω.

Αὐξητικῶς, bijw. door vermeerdering, tegenover μειωτικῶς, Philo I, 492, 26.

Αὔρα, ας, ἡ, adem, lucht, 1 Kon. 19:12, Job 4:16, Ps. 106 (107):29, Ez. 8:2.

Αὔριον, bijw. (van αὔρα de morgenlucht en dat van αὔω, blazen), morgen (Lat. cras), Mt. 6:30, Lk. 12:28, Hand. 23:15, 25:22, 1 Kor. 15:32 (Jez. 22:13), σήμερον καὶ αὔριον Lk. 13:32 etc. Jak. 4:13. ἡ αὔριον sc. ἡμέρα, de dag van morgen, Mt. 6:34, Hand. 4:3, ἐπὶ τὴν αὔριον, tegen den morgen, Lk. 10:35, Hand. 4:5, τὸ τῆς αὔριον, wat de morgen brengen wil, Jak. 4:14.

Αὐστηρία, ας, ἡ, bitterheid, zuurheid, 2 Makk. 14:30.

Αὐστηρός, ά, όν (van αὔω, opdrogen), de tong opdrogend, schraal makend, scherp van de smaak, αὐστηρὸν καὶ γλυκύ, Plat. Legg. 10, 897a; οἶνος, Diog. Laert. 7, 117. Van karakter en manieren, hard, ruw, koud, Lk. 19:21, 22, Polyb. 4, 20, 7, Diog. Laert. 7, 26, enz., 2 Makk. 14:30.

Αὐταρέσκεια, ας, ἡ (αὐτάρεσκος), zelfvoldoening, zelfbehagen, Basil. III, 929 C. Αὐταρεσκία, ας, ἡ, komt voor Symm. Pred. 6:9.

Αὐτάρκεια, ας, ἡ (αὐτάρκης, αὐτός en ἀρκέω), een toestand des levens, waarin men geen hulp van noode heeft, = τελειότης κτήσεως ἀγαθῶν, Plat. Def. p. 412 b, dikwijls bij Aristot. Pol. 7, 5, τὰ πάντα ὑπάρχειν καὶ δεῖσθαι μηθενὸς αὐτάρκες. De benoodigheden, behoeften des levens, 2 Kor. 9:8, tevredenheid met zijn lot, 1 Tim. 6:6, Diog. Laert. 10, 130, Tat. Or. 2:19, 20:27.

Αὐταρκέω, ήσω, van levensbenoodigdheden voorzien, Deut. 32:10.

Αὐτάρκης (αὐτός en ἀρκέω), tevreden, vergenoegd, Fil. 4:11.

Αὐτεξούσιος, α, ον (αὐτός, ἐξουσία), 1) zijn eigen meester zijnde, vrij,

Diod. 14, 105: τούς τε γὰρ αἰχμαλώτους ἀφῆκεν αὐτεξουσίους χωρὶς λύτρων, Philo I, 101, 29, 155, 8, Just. Apol. 2, 7, Tatian. 7, Clementin. 2, 15; 19, 16, Clem. A. II, 752 A, Orig. 1, 281 A, σωτηρίας καὶ ἀπωλείας. — 2) Subst. τὸ αὐτεξούσιον, vrije wil, vrijheid van den wil, Just. Tryph. 102, Tatian. 7, 11, Iren. 1101 C, Clementin. 11, 8; 20, 10, Tertull. II, 685 A, Orig. 1, 249 A, 253 B, Cyrill. H. 409 A, Did. A. 973 B.

Αὐτεξουσιότης, ητος, ἡ, vrije wil, vrijheid, zijn eigen meester zijn, Pseudo-Jos. Macc. 3, p. 500, Clem. A. II, 752 A, Basil. I, 449 C, Adam. 1800 C, Epiph. II, 52 D.

Αὐτεξουσίως, bijw. door zijnen eigen, vrijen wil, Orig. IV, 560 A, Plotin. II, 1382, 7.

Αὐτεπαίνετος, ον (ἐπαινέω), zelf geprezen, Clem. R. 1, 30.

Αὐτίκα, dadelijk, 4 Makk. 1:12, 2:8.

Αὐτοαγαθόν, οῦ, τό, = αὐτὸ ἀγαθόν, het goede zelf, Numen. bij Eus. III, 905 C, Plotin. 1, 154, 7. Eus. IV, 253 B, 928 D.

Αὐτοαγιασμός, οῦ, ὁ (ἁγιασμός), heiliging van zichzelven, Orig. III, 457 C, IV, 41 B, Athan. 1, 93 C.

Αὐτοαγιότης, ητος, ἡ (ἁγιότης), de heiligheid zelve, Greg. Naz. 1, 1221 B, Pseudo-Dion. 969 B.

Αὐτοβούλητος, ον (βούλομαι), volgens zijnen eigen wil, Iren. 1, 14, 7, βουλή.

Αὐτογένεθλος, ον (γενέθλη), zelf verwekt, Greg. Naz. III, 517 A.

Αὐτογενής, ές (γίγνομαι), zelf geworden, zelf verwekt, Philo I, 618, 7, Hippol. Haer. 136, 31. — Autogenes in de leer der Gnostieken, Iren. 692 B, 693 A, Theod. IV, 364 A.

Αὐτογέννητος, ον (γεννάω), zelf verwekt, Just. Cohort. 11, Hippol. Haer. 178, 6, Clementin. 16, 16, Epiph. II, 545 A.

Αὐτόγραφος, ον (γράφω), geschreven met de eigen hand, Posidon. bij Athen. 4, 53; oorspronkelijk, Dion. H. II, 857, 5, ἐπιστολή, Eus. II, 1020 A.

Αὐτοδέσποτος, ον (δεσπότης), zijn eigen meester zijnde, Pseudo-Jos. Macc. 1 (3, p. 500: Τῶν παθῶν δεσπότης), τῶν παθῶν.

Αὐτόδρομος, vanzelf loopend, Vert. van Sadrach, XI.

Αὐτόθεος, ον, ὁ (αὐτός, θεός), God in en op zichzelven, Orig. IV, 109 A, de Vader, Eus. II, 856 B, de Zoon, Epiph. II, 557 C.

Αὐτοκατάκριτος, ον (κατάκριτος), door zichzelven veroordeeld, Tit. 3:11. Iren. 633 D, 854 A, Dion. A. 1160. Chrys. Hom. 1 de Lazar.: περιέρχεται πικρὸν κατήγορον περιφέρων τὸ συνειδός, αὐτοκατάκριτος ὤν.

Αὐτοκράτωρ, ορος, ὁ, sc. στρατηγός, 1) de Romeinsche imperator, Philo II, 519, 34, 529, 21, 562, 41, Jos. Ant. 14, 9, 3, B. J. 7, 4, 2, Vit. 65, Just. Apol. 1, 1. 2) De Romeinsche dictator, Polyb. 3, 86, 7, 3, 86, 9, Diod. 12, 64, Dion. H. II, 416, 12. 3) Eigenmachtige, onafhankelijke heerschers, Passio Perpet. 71:16.

Αὐτολεξεί (*αὐτός, λέξις*), bijw. = *αὐταῖς λέξεσι*, met dezelfde woorden, woord voor woord, Philo II, 597, 49, Just. Apol. 1, 33, Iren. 2, 27, 1, Clem. A. II, 352 B, C, Orig. 1, 753 C.

Αὐτολογέω, ήσω, (*αὐτός, λέγω*), spreken over zichzelven, Orig. III, 1473 B.

Αὐτολόγος, ου, ὁ (*λόγος*), de goddelijke rede zelve, toegepast op den Logos, Orig. 1, 852 A, 576 D, 973 A, 1373 A, C, III, 1072 B, Eus. IV, 253 A, VI, 837 D.

Αὐτολόχευτος, ον (*λοχεύω*) = *αὐτογέννητος*, Sibyll. 1, 20, Epiph. 1, 345 C, Synes. Hymn. 6, 1.

Αὐτομαθής, (*μανθάνω*), zichzelven onderwezen hebbende, Philo I, 35, 38, 114, 12, Plut. II, 992 A, Clem. A. 1, 724 B.

Αὐτοματισμός, οῦ, ὁ, de leer van de atomistische wijsbegeerte, Dion. H. VI, 1011, 7, Jos. Ant. 10, 11, 7, Hippol. 42, 67. Vrijwillige daad, Acta van Xant. en Polyxena, VI.

Αὐτόματος, ον en *η, ον* (van *αὐτός* en *μέμαα*, vurig verlangen; *μέμαα* van *μάω*), door eigen aandrift bewogen, handelende zonder tusschenkomst of aansporing van anderen. Dikwijls van de aarde, die planten voortbrengt en van de planten zelven en van de vruchten, Mk. 4 : 28; Diod. 1, 8, Lev. 25 : 5, 11. Van eene poort, die van zelve opengaat, Hand. 12 : 10, Il. 5, 749, Xen. Hell. 6, 4, 7.

Αὐτομολεῖν, overgaan, overloopen, overleveren, Job 10 : 1, 4, 1 Sam. 20 : 30, 2 Sam. 3 : 8, 10 : 19, Spreuk. 6 : 11, 1 Makk. 7 - 19, 24, 9 : 24.

Αὐτοπαρουσίως, door zijne eigene tegenwoordigheid, van Jezus, die de gevangenen in de onderwereld verloste, Acta van Xantippe en Polyxena, IX.

Αὐτοπτέω, ήσω (*αὐτόπτης*), uit eigen oogen zien, Eus. II, 1121 A, IV, 948 C.

Αὐτόπτης, ου, ὁ (*αὐτός*, ΟΠΤΩ), iemand, die met zijne eigen oogen ziet, een ooggetuige (vgl. *αὐτήκοος*), Lk. 1 : 2.

Αὔτοπτος, ον (*ὁράω*), door zichzelven gezien, Orig. VII, 24 B.

Αὐτός, ή, ό, voornw. Afgeleid van *αὖ* met de kracht van een pron. demonstr. Op zichzelf beschouwd, beteekent het niets meer dan weder, toegepast op datgene, wat òf tevoren bedoeld is, òf noodzakelijk moet worden ingevoegd. Het wordt door de schrijvers van het O. en het N. T. meer gebruikt dan de andere pronomina.

I) Zelf, zoo gebruikt om eenen persoon of eene zaak aan te duiden en van iemand of iets anders te onderscheiden. 1) Om eene tegenstelling of onderscheiding aan te duiden, wordt het gevoegd bij subjecten, in het werkwoord opgesloten, terwijl de pronomina personalia *ἐγώ, ἡμεῖς, σύ* etc. worden weggelaten, Lk. 5 : 37, 22 : 71, Joh. 2 : 25, 4 : 42, 9 : 21, Hand. 18 : 15, 20 : 34, 22 : 19, 1 Thess. 1 : 9. Met eene toegevoegde

negatie Lk. 6 : 42, 11 : 46, 52, Joh. 18 : 28, 3 Joh. 10. Met een toegevoegd *καί* Lk. 14 : 12, 16 : 28, Hand. 2 : 22. **a**) Het wordt bij uitgedrukte subjecten gevoegd of bij pronomina personalia of demonstrativa, Joh. 3 : 28, Hand. 20 : 30, 24 : 20, 25 : 25, Rom. 15 : 14, 1 Kor. 5 : 13, 7 : 35, 11 : 13, 1 Thess. 4 : 9. **b**) Het wordt gebruikt om iemand van zijn gezelschap, leerlingen, knechten te onderscheiden (Mk. 2 : 25, Joh. 2 : 12, 4 : 53, 12 : 1), of van zaken, die door hem gedaan zijn of tot hem behooren, als Lk. 24 : 15, Joh. 7 : 4, 1 Kor. 3 : 15. **c**) Zelf, in onderscheiding van anderen, hij, alleen hij, door zichzelven, Mk. 6 : 31, Joh. 14 : 11, Rom. 7 : 25, 2 Kor. 12 : 13, Openb. 19 : 12. Met de toevoeging *μόνος* Joh. 6 : 15. **d**) Uit zichzelven, niet door een ander bewogen of aangezet, Joh. 16 : 27. **2**) Het kan beantwoorden aan het emphatische *hij, zij, het*, Mt. 1 : 21, 5 : 4—10, 6 : 4, 17 : 5, Lk. 6 : 35, 17 : 16, 24 : 21, Joh. 9 : 21, Hand. 10 : 42, Gal. 4 : 17, Ef. 2 : 10, Kol. 1 : 17, 1 Joh. 2 : 2, 4 : 5, Jak. 2 : 6 enz. **a**) Het wordt met dezelfde kracht na relatieve zinnen gebruikt, waarmeê in het Grieksche proza *οὗτος* gebezigd wordt, Mt. 12 : 50, 26 : 48, Mk. 14 : 44. Minder emphatisch staat *αὐτός* voor subjecten, om ze weder terug te roepen, Mt. 3 : 4, Mk. 6 : 17, Rom. 8 : 16. **b**) Het duidt iemand als hoofd, leidsman, meester aan, van Christus, Mt. 8 : 24, Mk. 4 : 38, 6 : 47, 8 : 29, Lk. 5 : 16, 9 : 51, 10 : 38. Van God, Lk. 6 : 35, Hebr. 13 : 5, 1 Joh. 4 : 19. **c**) Het beantwoordt aan ons *juist, precies*, Rom. 9 : 3, 2 Kor. 10 : 1, Joh. 5 : 36, Lk. 2 : 38, 10 : 21, 12 : 12, 13 : 1, 31, 20 : 19, 23 : 12, 24 : 13, 33, Hand. 16 : 18. In de geschriften van Paulus *αὐτὸ τοῦτο*, Gal. 2 : 10, 2 Kor. 7 : 11, Fil. 1 : 6. *Εἰς αὐτὸ τοῦτο*, juist voor dit doel, met het oog hierop, Rom. 9 : 17, 13 : 6, 2 Kor. 5 : 5, Ef. 6 : 22, Kol. 4 : 8 en in dezelfde beteekenis de eenvoudige Acc. *τοῦτο αὐτό*, 2 Kor. 2 : 3, 2 Petr. 1 : 5. **d**) Juist, Lat. vel, adeo, Rom. 8 : 21, 1 Kor. 11 : 14, 1 Kor. 15 : 28, Hebr. 11 : 11.

II) *Αὐτός* heeft de kracht van een eenvoudig pronomen personale van den derden persoon, beantwoordend aan ons *hij, zij, het*. **1**) Evenals in het klassieke Grieksch in de casus obliqui, — als in den Gen. absol. *αὐτοῦ ἐλθόντος*, *λαλήσαντος*, enz. òf in den Acc. c. Inf. Rom. 1 : 20, òf na voorzetsels *ἐξ αὐτοῦ*, enz., òf waar het den bezitter aanduidt, òf eenen persoon als het directe of indirecte object van een verbum activum, Mt. 7 : 9, 10 : 12, 26 : 44, Lk. 1 : 22, 4 : 41, Joh. 1 : 5. Zie *αὐτοῦ* beneden. **2**) In tegenstelling met het gewone Grieksche gebruik staat *αὐτός* in den Nom. voor een eenvoudig pronomen personale van den derden persoon, waar de Grieken zeggen *οὗτος* of *ὁ δέ*, of geen pronomen gebruiken. Mt. 14 : 2, Mk. 14 : 15; Lk. 1 : 22, 15 : 14. Zoo ook in de LXX Sir. 49 : 7, Tob. 6 : 11, *αὐτοί*, Mk. 2 : 8, Lk. 9 : 36, 14 : 1, 22 : 23, *αὐτό*, Lk. 11 : 14. **3**) Somtijds wordt het pronomen in de casus

obliqui weggelaten, zooals uit het verband duidelijk is, Mk. 6:5, Joh. 3:34, 10:29, Hand. 13:3, Openb. 18:21. 4) Vaak wordt *αὐτός* in de casus obliqui gevoegd bij het werkwoord, hoewel de nv. behoort tot het werkwoord, dat juist is voorafgegaan, Mt. 4:16, 5:40, 8:1, 23, 28, 9:28, Joh. 15:2, Hand. 7:21, Jak. 4:17, Openb. 2:7, 6:4. 5) Door een Hebraïsme wordt *αὐτός* als overtollig gebezigd in relatieve zinnen, Mk. 7:25, 1 Petr. 2:24, Openb. 3:8, 7:2, 13:12, 17:9. 6) Zeer dikwijls wordt *αὐτός* gebezigd, waar het subject of het object, waarop het betrekking heeft, niet uitgedrukt is, maar uit het verband moet worden opgemaakt, Mt. 4:23, 19:2, Hand. 8:5, 20:2, 2 Kor. 2:13, 1 Petr. 3:14, Hebr. 8:8, Lk. 2:22, 23:51, Joh. 8:44. Door dit gebruik van *αὐτός* werd het ten laatste gebezigd voor *ἄνθρωποι*, Mt. 8:4, Mk. 1:44, Lk. 5:14, 17. 7) Somtijds is in relatieve zinnen, die uit verschillende deelen bestaan, het tweede lid niet bij het eerste gevoegd door het relatieve *ὅς*, maar eenvoudig door *καὶ αὐτός*, Lk. 17:31, Hand. 3:13, 1 Kor. 8:6, 2 Petr. 2:3.

III) Ὁ *αὐτός*, *ἡ αὐτή*, *τὸ αὐτό*. dezelfde 1) zonder een zelfst. nw., *ὁ αὐτός*, Hebr. 1:12, 13:8, *τὸ αὐτό... ποιεῖν*, Mt. 5:46, Lk. 6:33, *λέγειν*, dezelfde meening uitspreken, 1 Kor. 1:10, *ὀνειδίζειν*, Mt. 27:44, *τὰ αὐτά*, Hand. 15:27, Rom. 2:1, Ef. 6:9. Ἐπὶ *τὸ αὐτό*, naar dezelfde plaats, Mt. 22:34, Hand. 1:15, 2:1, 1 Kor. 11:20, 14:23, Ps. 2:2, 2 Sam. 2:13, 3 Makk. 3:1, Sus. 14). Tezamen Lk. 17:35, Hand. 3:1. *κατὰ τὸ αὐτό*, Hand. 14:1 (voor יַחַד Ex. 26:24). Evenals een adj. van gelijkheid wordt *ὁ αὐτός* gevolgd door den Dat. 1 Kor. 11:5, Wijsh. 18:11, 4 Makk. 8:5, 10:2, 13. 2) Met een bijgevoegd zelfst. nw. Mt. 26:44, Mk. 14:39, Lk. 6:38, Fil. 1:30, 1 Kor. 1:10, 12:4, *τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων* 1 Petr. 5:9.

Αὐτοῦ, pron. neutr. gen. van het pron. *αὐτός*, hier, op deze plaats, Mt. 26:36, Hand. 15:34, 18:19, 21:4.

Αὑτοῦ, *ῆς*, *οῦ*, Att. samentrekking van *ἑαυτοῦ* enz. = van zichzelven, zijn. Het is zeer gewoon in de uitgaven van het N. T. van Elzevier, Griesbach, Knapp. Maar Bengel, Matthaei, Lchm. Tdf. Trg. hebben daarvoor meestal *αὐτοῦ*, *αὐτῷ*, enz. in de plaats gesteld. Moeilijk is te beslissen, of men *αὐτοῦ* enz. òf *αὑτοῦ* enz. lezen moet, daar de eene spreker of schrijver meer spreekt in zijnen eigen naam, de ander meer in naam van den persoon, van wien hij spreekt. Misschien moeten wij *αὑτοῦ*, *αὑτόν* lezen, Rom. 14:14, Kol. 1:20, Joh. 9:21. Westcott-Hort hebben in hunne uitgaaf van het N. T. den geaspireerden vorm ongeveer 20 malen. Mt. 6:34, Lk. 12:17, 21, 23:12, 24:12, Joh. 2:24, 13:32, 19:17, 20:10, Hand. 14:17, Rom. 1:27, 2 Kor. 3:5, Ef. 2:15, Fil. 3:21, 1 Joh. 5:10, Openb. 8:6 enz.

Αὐτοσύστατος, *η*, *ον* (*συνίστημι*), zelf aanbevolen, Epiph. II, 44 D.

Αὐτουργικῶς, met zijne eigene hand, Iren. 1237 A, Clem. A. I, 621 A.

Αὐτοφυής, οῦς, ὁ, Autophyes, een van de emanaties van ἄνθρωπος en ἐκκλησία. Zijne vrouw is ἡδονή, Iren. 449 A.

Αὐτόφωρος, ον, van αὐτός en φώρ, dief of φωρά, diefstal, op heeter daad betrapt, Sm. Job 34 : 11, Joh. 8 : 4.

Αὐτόχειρ, ος, ὁ, gedaan met zijne eigene hand, Hand. 27 : 19.

Αὐχέω, waarvoor ook μεγαλαυχέω gebruikt wordt, groot spreken, zich hoogmoedig aanstellen, pralen, zich verstouten, Joh. 3 : 5.

Αὐχήν, ένος, ὁ, nek, hals, landengte, Acta van Xant. en Polyx., 26.

Αὐτόχθων, ονος, ὁ, inboorling, Ex. 12 : 19, 48, Lev. 16 : 29, 17 : 15, 19 : 34, 20 : 4, 23 : 42, 24 : 16, Num. 9 : 14.

Αὐχμηρός, ά, όν (αὐχμέω), dor, verwilderd, woest, ellendig, somber. 2 Petr. 1 : 19, Aristot. De color. 3.

Αὐχμός, οῦ, ὁ, droogte, dorheid, Passio Perp. 65, 21, Ap. Petr. 21.

'Αφαίρεμα, ατος, τό (ἀφαιρέω), datgene wat weggenomen is, tribuut, belasting, 1 Makk. 15 : 5. Wat afzonderlijk geplaatst is, als een offer, Jos. Ant. 14, 10, 12, Aquil. Ex. 25 : 2. Het beweegoffer, Ex. 29 : 27, 28, Num. 15 : 19, 18 : 19.

'Αφαγνίζειν, ontzondigen, reinigen, wijden, Lev. 14 : 49, 52, Num. 6 : 2, 8 : 6, 21, 19 : 12, 13, 19, 20, 31 : 20.

'Αφάλλομαι, wegspringen, Sir. 36 : 31, Nah. 3 : 17, Ezech. 44 : 10.

'Αφανής, ές (φαίνω), niet openbaar, verborgen, Hebr. 4 : 13.

'Αφανίζω, Aor. 1 ἠφανίσθην (ἀφανής). a) onzichtbaar maken, Xen. An. 3, 4, 8: ἥλιον νεφέλη παρακαλύψασα ἠφάνισε sc. τὴν πόλιν, Plat. Phil. 66a.: ἀφανίζοντες κρύπτομεν. b) Doen verdwijnen, vernietigen, verwoesten, Mt. 6 : 19 enz. Pass. omkomen, Hand. 13 : 41; verdwijnen, Jak. 4 : 14, Hdt. 7, 6, 167, Plat. enz. c) Onzichtbaar, onkenbaar maken, τὸ πρόσωπον, Mt. 6 : 16, Liban. II, 165, 2, Heracl. 13 : 29.

'Αφανισμός, οῦ, ὁ (ἀφανίζω), verdwijning, vernietiging, ondergang, Hebr. 8 : 13. LXX voor שַׁמָּה en שְׁמָמָה, Deut. 7 : 2, 2 Ezr. 4 : 22, Judith 2 : 27.

'Αφανιστικός, ή, όν (ἀφανίζω), vernietigend, Orig. 1164 B, Eus. V, 205 D, Greg. Naz. II, 412 A.

'Αφάνταστος, ον (φαντάζω), niet denkbeeldig, Philo I, 17, 3; 278, 45; 331, 31.

῎Αφαντος, ον (φαίνομαι), uit het gezicht, onzichtbaar: ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν, Lk. 24 : 31, Diod. 4, 65, Plut. Orac. def. c. 1. Van engelen, die plotseling uit het gezicht verdwijnen, 2 Makk. 3 : 34, Acta Thom. 27 en 43.

'Αφαντόω, ωσω, onzichtbaar maken, Eqiph. 1, 300 A, Acta van Xant. en Polyxena, 13, 18 (= ἀφαντίζω).

'Αφάπτω, aanknoopen, verbinden, Deut. 6 : 8, 11 : 18, Spr. 3 : 3, 6 : 21.

'Αφασία, ας, ἡ, sprakeloosheid, 2 Makk. 14:17, opschorting van het oordeel (noch κατάφασις noch ἀπόφασις), Athen. 33.

'Αφεδράζω, άσω (ἑδράζω), zitten, Iren. 604 B.

"Αφεδρος, ον, ἡ (ἕδρα), L. menstrua purgatio, τά, menstrua, Lev. 12:2, 15, 19, 33.

'Αφεδρών, ῶνος, ὁ. Waarschijnlijk een woord van Macedonischen oorsprong, dat Suidas barbaarsch noemt. Het beteekent: privaat, gemak, heimelijkheid. Mt. 15:17, Mk. 7:19, Clem. A. 1, 144 A, Pseudo-Just. 1196 B, C. Het moet waarschijnlijk niet van ἀφ' ἑδρῶν worden afgeleid: a podicibus, maar van ἄφεδρος, hetzelfde Macedonische woord, dat Lev. 12:5, 15:19 beantwoordt aan het Hebr. נִדָּה, sordes menstruorum.

'Αφειδία, ας, ἡ (ἀφειδής, van α priv. en φείδω, φείδομαι, ik verschoon, spaar), het karakter van iemand, die niet sparen of verschoonen wil, gestrengheid, hardheid, τινός, tegen iemand of iets, Kol. 2:23, Plut. II, 762 D, E, Hieron. 1, 1034.

'Αφεῖδον = ἀπεῖδον, Aor. 2 van ἀφοράω, Fil. 2:20.

'Αφέλεια, ας, ἡ, eenvoud, oprechtheid, Polyb. 6, 48, 3, Plut. I, 365 A, Clem. A. I, 629 A.

'Αφελότης, ητος, ἡ (van ἀφελής, zonder rots, ἀ priv. φελλεύς, rotsachtig land), eenvoud, καρδίας, Hand. 2:46.

'Αφελπίζω = ἀπελπίζω, Lk. 6:35, Herm. Vis. 3, 12, Insc. 5980 ἀφηλπισμένος.

"Αφεμα, ατος, τό (ἀφίημι), vrijstelling, vrijdom, 1 Makk. 10:28, 13:37, 15:5.

'Αφερόπονος, ον (φερέπονος), lui, vadzig, traag, Orig. VII, 29 A, Basil. III, 1049 C.

'Αφεροπόνως (bijw), lui, vadzig, traag, Epiph. II, 68 B.

"Αφεσις, εως, ἡ, vrijlating, loslating, b. v. van eenen gevangene, het verstooten van eene vrouw (Ex. 18:2), het loslaten van een renpaard enz. Vgl. ἄφεσις ὑδάτων, Joël 1:20, Klaagl. 3:47. θαλάσσης, 2 Sam. 22:16. Op de overige plaatsen der LXX en alle plaatsen van het N. T. alleen 1) = vrijlating. Bij de LXX meestal met betrekking tot het jubeljaar = דְּרוֹר, Ezech. 46:17, Lev. 25:10, Jez. 61:1, Jer. 34:8, 15, 17. = שְׁמִטָּה, Deut. 15:1, 2, 9, 31:10, = יוֹבֵל, Lev. 18:21, 23, 24, 25, 28, 30, 40, 50, 27:17. In het N. T. Lk. 4:19. Vgl. Lev. 16:26: εἰς ἄφεσιν = לַעֲזָאזֵל. — 2) Kwijtschelding van schuld, vordering, eisch, b. v. Dem. 24, 45: ὀφλήματος καὶ τάξεως. Deut. 15:3. Plat. Legg. 9, 869 D: ὃ δὲ περὶ τῆς ἀφέσεως εἴρηται φόνου πατρί, ταὐτὸν τοῦτο ἔστω περὶ ἁπάσης τῶν τοιούτων ἀφέσεως. Daarmeê komt overeen het Nieuw-Testamentische ἄφεσις ἁμαρτιῶν, de vergeving van de zonden door God, Mt. 26:28, Mk. 1:4, Lk. 1:77, 3:3, 24:47, Hand. 2:38, 5:31, 10:43, 13:38, 26:18, Kol. 1:14, Hebr. 10:18. τῶν παραπτωμάτων,

Ef. 1:7, Philo I, 441, 10, II, 244, 3, Barn. 741 A, Just. Apol. 1, 161, Heracl. 40 : 33. Absoluut ἄφεσις = vergeving van zonden, Mk. 3 : 29, Hebr. 9 : 22.

'Αφέστιος, ver van het huis, afwezig, Sir. 37 : 11.

'Αφετήριος, α, ον (ἀφετήρ), geschikt om te laten gaan, Jos. B. J. 3, 5, 2, ὄργανον.

'Αφεύκτος, onafscheidelijk, onvermijdelijk, 3 Makk. 7 : 9.

'Αφέω = ἀφίημι, Ex. 32 : 32. Openb. 2 : 20, ἀφεῖς = ἀφίης.

'Αφή, ῆς, ἡ = πληγή, 1) plaag, ramp, Lev. 13 : 2, Aquil. en Symm. Ex. 11 : 1. 2) Verbinding, geleding, gewricht, Ef. 4 : 16, Kol. 2 : 19.

'Αφηβάω (ἡβάω), den vollen, manlijken leeftijd voorbij zijn, Philo I, 516, 25.

'Αφηγέομαι, vooraangaan, aanvoeren, vertellen, verklaren, Ex. 11 : 8, Richt. 1 : 1, 20 : 18, 1 Ezr. 6 : 12, 2 Ezr. 6 : 7, Ezech. 11 : 1, 12 : 10 enz.

'Αφηλόω (ἡλόω), losspijkeren, losmaken, Just. Tryph. 108.

'Αφηνιάζω (ἡνία), koppig, weerbarstig zijn, wegloopen. Opstaan tegen, Strab. 17, 3, 25, Philo II, 486 F, Cels. bij Orig. 1, 993 B, Tat. Or. 13 : 22.

'Αφηνιασμός, οῦ, ὁ, een opstand tegen, Philo I, 171, 20, 196, 7.

'Αφηνιαστής, οῦ, ὁ, opstandeling, Philo I, 114, 18.

'Αφθαρσία, ας, ἡ (ἄφθαρτος), onverderfelijkheid, onvergankelijkheid, τοῦ κόσμου, Philo, De incorr. mund. § 11. Het wordt aan τὸ θεῖον toegeschreven, Plut. Arist. c. 6. Van het lichaam der opstanding, 1 Kor. 15 : 42, 50, 53. Onverderfelijkheid in den zin van onsterfelijkheid of eeuwig leven, Wijsh. 2 : 23, 6 : 19, 4 Makk. 17 : 12, Rom. 2 : 7, 2 Tim. 1 : 10: τινὰ ἀγαπῶν ἐν ἀφθαρσίᾳ = iemand beminnen met eene liefde, welke nooit eindigt, Ef. 6 : 24. In sommige getuigen van Tit. 2 : 7, waar het dan gelijk zou zijn aan zuiverheid, oprechtheid, onbedorvenheid.

"Αφθαρτος, ον (φθείρω), onvergankelijk, eeuwig, onbedorven, van zaken, 1 Kor. 9 : 25, 1 Petr. 1 : 4, 23, 3 : 4. Van de opgewekten, 1 Kor. 15 : 52, van God, Rom. 1 : 23, 1 Tim. 1 : 17, Vgl. Wijsh. 12 : 1, 18 : 4.

"Αφθογγος, stom, Sm. Job 21 : 5.

'Αφθορία, ας, ἡ (ἄφθορος, onbedorven, van φθείρω), onbedorvenheid. Sommige getuigen van Tit. 2 : 7.

"Αφθορος, ον (φθείρω), onbedorven, kuisch, ingetogen, Esth. 2 : 2, Just. Apol. 1, 15, Tryph. 100.

'Αφίδρυμα, ατος, τό (ἀφιδρύω), copie, beeld, standbeeld, Dion. H. 1, 280, 6, Philo I, 256, 9.

'Αφιερόω, ώσω (ἱερόω) = καθιερόω, L. dedico, wijden, heiligen. Τὰ ἀφιερωμένα ζῷα = de gewijde dieren der Egyptenaren, Inscr. 4452, Jos. Ant. 11, 5, 4, Eus. II, 1197 C, 1212 C.

Ἀφιέρωμα, ατος, τό, iets wat gewijd is, een offer, Eus. II, 856 C, gift aan eene kerk.

Ἀφιέρωσις, εως, ἡ, wijding, Diod. 1, 17, Plut. 1, 104 F. Van eene kerk, Eus. II, 1189 A. Athan. 1, 397 C.

Ἀφιέω = ἀφίημι, Susann. 53, Polyb. 3, 90, 2, Diod. II, 526, 14.

Ἀφίημι, wegzenden, vrijlaten, syn. ἐλευθεροῦν, Mt. 4:11, 19:14, enz. Hrdt. 5, 39, γυναῖκα ἀφιέναι, eene vrouw verstooten, 1 Kor. 7:11—13. Overdr. iets laten, zich van iets losmaken, iets laten varen, enz. Mt. 4:20 τὰ δίκτυα. 5:24 ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου. 19:27, Hebr. 6:1 enz. τινί τι = iemand iets overlaten. Opvallend voor het spraakgebruik van het gewone Grieksch is Joh. 14:27 εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, vrede laat ik u achter. LXX in deze beteekenis = עזב, חדל, כּהֵן Hiphil, כתן enz. Bijzonder evenwel = נָשָׂא פֶּשַׁע, נָשָׂא עָוֹן, סלח, eens ook = כִּפֶּר, het pass. = כֻּפַּר Jez. 22:14.

Ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας, παραπτώματα, de zonden vergeven, ook zonder object in dezelfde beteekenis, die wel is waar aan het spraakgebruik van het gewone Grieksch aansluit, maar naar den vorm weder daarvan onderscheiden is. In het gewone Grieksch wordt nl. in den gewonen vorm ἀφιέναι in den regel met een persoonlijk object gebruikt, ἀφιέναι τινά, van het vrijlaten of vrijspreken van eenen aangeklaagde, daar met of zonder gerechtelijke uitspraak de aanklacht ingetrokken, de straf opgeheven, de schuldige als een onschuldige behandeld is. Vgl. Plat. Rep. 5, 451 B: ἀφίεμέν σε ὥσπερ φόνου καθαρὸν εἶναι. Plut. Alex. 13: ἀφῆκεν αὐτὸν πάσης αἰτίας. (Even dikwijls ἀπολύειν τινά τινος in dezelfde beteekenis, ἀπαλλάσσειν, b. v. Dem. 36, 25: ἀφῆκε καὶ ἀπήλλαξε. Het synonieme συγγινώσκειν τινί τι legt den nadruk op de verandering in de gezindheid). — Zoo bij de LXX Gen. 4:13: μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με. Gen. 18:26, vgl. vs. 24. 1 Makk. 10:29. Daarentegen meermalen bij de LXX, in het N. T., maar uitsluitend is ἀφιέναι τινί τι, zooals wij het somtijds bij Herodotus vinden, b. v. 6:30: ἀφῆκεν ἂν αὐτῷ τὴν αἰτίην. 8, 140, 2: εἰ βασιλεύς γε ὁ μέγας μούνοισι ὑμῖν Ἑλλήνων τὰς ἁμαρτάδας ἀπιεὶς ἐθέλει φίλος γενέσθαι, vgl. 140, 1: Ἀθηναίοισι τὰς ἁμαρτάδας τὰς ἐξ ἐκείνων ἐς ἐμὲ γενομένας πάσας μετίημι. Deze manier van uitdrukking komt niet alleen meer met het Hebreeuwsch overeen = נשׂא Ps 25:18, 32:1, 5, 6, Jez. 33:24, Gen. 50:17, Ex. 32:32; = סלח Lev. 4:20, 31, 35, 5:10, 13, 16, 18; 19:22, Num. 14:19, 15:23, 24, 26, Jez. 55:7, vgl. Sir. 2:11, 28:2, 1 Makk. 13:39, maar onderscheidt zich ook van de eerste inzoover dat zij niet de mogelijkheid van eene wezenlijke onschuld openlaat. Vandaar dat ἀφιέναι in verband met de verzoening dikwijls voorkomt. Vgl. Lev. 4:20, Jez. 22:14 = כִּפֶּר. In godsdienstige beteekenis van goddelijke vergeving vinden wij de uitdrukking in het gewone Grieksch niet, terwijl zij in het Bijbelsche Grieksch

bijna alleen in deze beteekenis voorkomt, overeenkomstig de beteekenis van ἁμαρτία, tegenover λογίζεσθαι τὰ παραπτώματα etc. 2 Kor. 5:19. Rom. 4:8. κρατεῖν τὰς ἁμ. Joh. 20:23. Vgl. Lk. 23:34: ἄφες αὐτοῖς met Hand. 7:60: μὴ στήσῃς αὐτοῖς ταύτην τὴν ἁμ. Synoniem καλύπτειν τὴν ἁμ. Rom. 4:8, Ps. 32:1, λύειν τινά Mt. 15:19. Vgl. ter zake Mich. 7:9, Jez. 38:17, vooral Jer. 50:20. De uitdrukking beteekent derhalve, waar zij niet evenals Mk. 11:25, Lk. 11:4 van sociale verhoudingen staat, de opheffing van de goddelijke eischen aan de menschen, vgl. ὑπόδικος, evenals Mk. 11:25: ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος. Lk. 11:4: ἀφίεμεν παντὶ ὀφείλοντι. Mk. 2:7: τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας εἰ μὴ εἷς ὁ θεός; Vs. 10: ἐπὶ τῆς γῆς ἀφίεναι ἁμαρτίας, vgl. onder γῆ. Vandaar is de ἄφεσις ἁμαρτιῶν object van de Nieuw-Testamentische heilsopenbaring en de verkondiging des heils. — Wij vinden ἀφιέναι τινί τι, en wel τὰ ὀφειλήματα Mt. 6:12, vgl. ὀφειλήν Mt. 18:32, τὸ δάνειον 18:27. Verder τὰ παραπτώματα Mt. 6:14, 15, Mk. 11:25, 26, τὰς ἁμαρτίας Lk. 5:20, 11:4, Joh. 20:23, 1 Joh. 1:9, 2:12. Vgl. Mt. 12:31, 32, Mk. 3:28, 4:12, Hand. 8:22: εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. 2) 'Αφιέναι τι zonder Dat. van den persoon, 1 Makk. 13:39, Mt. 6:15 τὰ παραπτώματα. 9:5: ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι vs. 6. Mk. 2:5, 7, 9, 10, Lk. 5:21, 24, 7:47, 48, 49, Joh. 20:23, Rom. 4:7. — 3) Zonder zakelijk object: ἀφιέναι τινί, iemand vergeven, de wettige aanspraak laten varen, Mt. 6:12, 15, 18:21, 35, Lk. 11:4. Van de goddelijke vergeving Mt. 6:14, Lk. 23:34 ἄφες αὐτοῖς. Jak. 5:15: ἀφεθήσεται αὐτῷ. 4) Zonder zakelijk en persoonlijk object Mt. 11:26: εἰ δὲ ὑμεῖς ἀφίετε. Het groote verschil tusschen de Bijbelsche uitdrukking en het gewone Grieksch wordt openbaar, zoodra men zich herinnert, dat in de plaats van het ἀφιέναι τινά het δικαιοῦν τινά komt, bestaande in ἀφιέναι τινί τι. Diensvolgens is duidelijk, dat de δικαίωσις in de plaats van de straf komt, de ἄφεσις werkelijk opheffing of kwijtschelding van de straf is.

'Αφικνέομαι, Aor. 2 ἀφικόμην, komen van eene plaats, aankomen. In het N. T. ééns overdrachtelijk, Rom. 16:19, ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο, het bericht van uwe gehoorzaamheid bereikte allen, Sir. 47:16, εἰς νήσους ἀφίκετο τὸ ὄνομά σου, Joseph. Antt. 19, 1, 16, εἰς τὸ θέατρον... ἀφίκετο ὁ λόγος.

'Αφιλάργυρος, (α priv. en φιλάργυρος), die het geld niet bemint, niet geldgierig, Didache, 15:1, 1 Tim. 3:3, Hebr. 13:5.

'Αφιλήδονος, ον = οὐ φιλήδονος, Philo II, 458, 35.

'Αφιλόνεικος, ον = οὐ φιλόνεικος, Philo II, 5, 35; 555, 40, Clem. A. II, 53 B.

'Αφίνω (?) = ἀφίω, ἀφίημι, Herm. Vis. 3, 7.

'Αφιππάζομαι (ἱππάζομαι), Polyb. 29, 6, 16, εἰς πόλιν, Jos. Ant. 14, 13, 5.

Ἄφιξις, εως, ἡ (ἀφικνέομαι), aankomst, vertrek, Hdt. 9, 17, Dem. 1463, 7, Joseph. Antt. 4, 8, 47, 3 Makk. 7:18, Hand. 20:29.

Ἀφίστημι. 1) Trans. verwijderen, Hand. 5:37, ἀπέστησε λαόν = afvallig maken, vgl. in godsdienstige beteekenis 2 Kon. 23:19, 27. Zoo meermalen bij Herod. Xen. en anderen. 2) In de intrans. tempora a) zich verwijderen, zich terugtrekken. LXX = מרד, מעל, פשׁע enz., vooral evenwel = סור in vele beteekenissen; ἀπό τινος Lk. 4:13, 13:27, Hand. 5:38, 12:10, 15:38, 19:9, 22:29, 2 Kor. 12:8, 1 Tim. 6:5 (vgl. Sir. 7:2). Ook met den eenvoudigen Gen. Lk. 2:37 (Hrdt. 3, 15). Van afvallige onderdanen, trouwelooze vrienden, ontrouwe bondgenooten = afvallen (Hdt. 1, 130, 2, 30, 9, 126 enz.). Jer. 52:3, 2 Kron. 21:8, 10 enz. Dit b) overgebracht op het zedelijk gedrag 2 Tim. 2:19: ἀπὸ ἀδικίας en speciaal op godsdienstig gebied Hebr. 3:12: καρδία πονηρὰ ἀπιστίας ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ θεοῦ ζῶντος, vgl. Wijsh. 3:10: οἱ ἀμελήσαντες τοῦ δικαίου καὶ τοῦ κυρίου ἀποστάντες. Ez. 20:8: ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ καὶ οὐκ ἠθέλησαν εἰσακοῦσαί μου. 2 Kron. 26:18, 28:19, 21, 30:7, Jer. 17:5, 33:7, 33:8, 2 Kon. 24:3, 1 Makk. 1:17, 2:19. — 1 Tim. 4:1: ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως. Vgl. Hebr. 3:12. Dan c) alleen staand = afvallen in godsdienstige beteekenis tegenover πιστεύειν Lk. 8:13: οἱ πρὸς καιρὸν πιστεύουσι καὶ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ἀφίστανται, vgl. Dan. 9:9: ὅτι ἀπέστημεν καὶ οὐκ εἰσηκούσαμεν τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν πορεύεσθαι ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ. In het gewone Grieksch is het woord in deze beteekenis evenals het begrip zelf natuurlijk vreemd. Te vergelijken is Xen. Mem. 1, 1, 1: ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων. Men zou zeggen: ἄθεον γίγνεσθαι, vgl. ἀθεώτερον γίγνεσθαι, Lys. 6, 32. Vgl. ook Socr. Hist. eccl. 3, 12, 222 (Suiceri Thes.), waar Julianus ὁ ἀσεβής, ὁ ἀποστάτης καὶ ἄθεος genoemd wordt.

Ἄφλεκτος, niet verbrand, Apoc. van de Maagd, 23.

Ἄφνω, bijw. (αἶφνης, αἰφνίδιος), plotseling, Hand. 2:2, 16:26, 28:6.

Ἀφοβία, ας, ἡ, het niet vreezen, Barn. 20 θεοῦ.

Ἄφοβος, onbevreesd, Spreuk. 3:24, 19:23, Sir. 5:5.

Ἀφόβως, bijw. (φόβος), onbevreesd, stoutmoedig, Lk. 1:74, Fil. 1:14, 1 Kor. 16:10, Jud. 12.

Ἀφόδευμα, ατος, τό, afgang, Tob. 2:10.

Ἀφόδευσις, εως, ἡ, 1) uitwerpsel, Erotian. 90 = ἀφόδευμα, ατος, τό. 2) Anus = πρωκτός, achterdeel, Barn. 10, Clem. A. I, 497 C, Schol. Clem. A. 789 D.

Ἀφοδεύω, εύσω (ἄφοδος) = ἀποπατέω, ter zijde gaan, zijne behoeften doen, Tob. 2:10, Epict. 2, 20, Lucian. II, 89, Theophil. 1044 B.

Ἄφοδος, het weggaan, afmarcheeren, 2 Makk. 5:1, 3 Makk. 7:10.

Ἀφόμοιος, ον = οὐχ ὅμοιος, Diosc. 5, 118, Sir. Prolog.

Ἀφομοιόω, afbeelden, gelijkvormig maken. Pass. gelijk worden, in

de hist. tijden gelijk zijn, en wel als eene afbeelding, waardoor juist het compos. van het simplex onderscheiden is. Vgl. Plat. Rep. 3, 395 B: ὧν τὰ μιμητά ἐστιν ἀφομοιώματα. Het ὁμοίωμα behoeft niet altijd een ἀφομοίωμα te zijn. Hierop moet eveneens gelet worden als op het onderscheid tusschen de beteekenis van het activum en het passivum voor de eenige Nieuw-Testamentische plaats, Hebr. 7:3, van Melchizedek: ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, als een beeld, gelijkend op den Zoon van God. Het adj. ἀφόμοιος komt zelden voor. Wij vinden het in den proloog van Jezus Sirach: εὗρον οὐ μικρᾶς παιδείας ἀφόμοιον, òf = eene vertaling, welke niet veel beteekent, òf naar analogie van τύπος τῆς διδαχῆς, ἔκτυπος, ὑποτύπωσις gedacht. Het werkwoord ἀφομοιοῦν vinden wij niet zelden bij Plat. Xen. Aristot. Plut. en wel 1) het act. a) vormen, Xen. Mem. 3, 10, 2: τὰ καλὰ εἴδη ἀφομοιοῦντες ... ἐκ πολλῶν συνάγοντες τὰ ἐξ ἑκάστου κάλλιστα, οὕτως ὅλα τὰ σώματα καλὰ ποιεῖτε φαίνεσθαι. Plat. Crat. 427, B, C, ἀφομοιοῦν τοῖς γράμμασι τὰ ἔργα, waar de Dat. niet de betrekking aanduidt, maar Dat. instrum. is = res literis exprimere. Vgl. Aristot. Metaph. 13, 5: ἀφομοιοῦν ταῖς ψήφοις τὰς μορφὰς τῶν φυτῶν. Gewoonlijk evenwel b) gelijkvormig maken, τινί Xen. Eq. 9, 9: τῇ χαλαρότητι λείω δεῖ αὐτὸν ἀφομοιοῦν. Plat. Rep. 3, 396 A: οὐδὲ μαινομένοις ἀφομοιοῦν αὐτοὺς ἐν λόγοις οὐδ' ἐν ἔργοις. 2, 382 D: τῷ ἀληθεῖ τὸ ψεῦδος. Crat. 424 D, 426 D. Aristot. Pol. 1, 2: ὥσπερ δὲ καὶ τὰ εἴδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν. Rhet. ad Alex. 8: τοῖς τῶν πολλῶν ἤθεσιν ἀφομοίου τὰς σεαυτοῦ πράξεις ὅτι μάλιστα. Zoo Wijsh. 13, 14: ζώῳ τινὶ εὐτελεῖ ἀφωμοίωσεν αὐτό. Bij Plut. steeds πρός τι, Alcib. 23, 4: ὁ χαμαιλέων πρὸς ἓν ἐξαδυνατεῖ χρῶμα τὸ λευκὸν ἀφομοιοῦν ἑαυτόν. Aemil. P, 1, 1: ἀφομοιοῦν πρὸς τὰς ἐκείνων ἀρετὰς τὸν βίον. Dion. 10, 2, Arat. 1, 2, ad princ. inerud. 3 (781 A). Vandaar c) somtijds, maar zelden *vergelijken*. Zie ὁμοιοῦν. Plat. Rep. 8, 564 B: οὓς δὴ ἀφομοιοῦμεν κηφῆσι, τοὺς μὲν κέντρα ἔχουσι, τοὺς δὲ ἀκέντροις. Ibid. 7, 517 B. Aan de beteekenis *gelijkvormig maken* sluit dan 2) de beteekenis van het passivum aan = *gelijk worden*, *zich gelijk voorstellen*, in de hist. tijden *gelijken*. Zoo Plat. Rep. 3, 396 B: μήτε μαίνεσθαι μήτε μαινομένοις ἀφομοιοῦσθαι. 6, 500 C: ταῦτα μιμεῖσθαί τε καὶ ὅτι μάλιστα ἀφομοιοῦσθαι. Tim. 50 D, 68 C. Vir. civ. 270 E. Aristot. Hist. Animal. 6, 23: μέγεθος τοῦ σώματος καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ θήλει ἀφομοιοῦται (parall. γίνεται). Hist. tijden = gelijken. Zie Plat. Sophist. 240 A: εἴδωλον — τὸ πρὸς τἀληθινὸν ἀφωμοιωμένον ἕτερον. Tim. 31 A. Parmen. 132 D: καθ' ὅσον αὐτῷ ἀφωμοιώθη. Rep. 3, 416 B: ἀντὶ ξυμμάχων εὐμενῶν δεσπόταις ἀγρίοις ἀφομοιωθῶσιν. Tim. 46, A. Zoo op de weinige plaatsen van het Bijbelsche Grieksch. Bar. 6, 71: (epist. Jer.): νεκρῷ ἐῤῥιμμένῳ ἐν σκότει ἀφωμοίωνται οἱ θεοὶ αὐτῶν ξύλινοι κτλ. 6, 63: ταῦτα δὲ οὔτε ταῖς ἰδέαις οὔτε ταῖς δυνάμεσιν αὐτῶν ἀφωμοιωμένα ἐστίν. 6, 5: εὐλαβήθητε οὖν μὴ καὶ ὑμεῖς ἀφομοιωθέντες τοῖς ἀλλοφύλοις ἀφο-

μοιωθῆτε. Vgl. het passivum van ὁμοιοῦν, δικαιοῦν. Zoo ook Hebr. 7:3: ἀφωμοιωμένος. Zie boven.

'Ἀφοράω, ῶ, de oogen van iets afwenden en op iets vestigen, vgl. ἀποβλέπω. Zijne gedachten op iets of iemand vestigen, εἴς τινα, Hebr. 12:2, 4 Makk. 17:10.

'Ἀφόρητος, onverdragelijk, niet gedragen, 2 Makk. 9:10.

'Ἀφορία, ας, ἡ, onvruchtbaarheid, Hagg. 2:18 (17).

'Ἀφορίζω, afgrenzen, b. v. τὸ ὅρος, Ex. 19:23. Plat. Crit. 110 E: καταβαίνειν τοὺς ὅρους... πρὸς θαλάττῃ ἀφορίζοντας τὸν Ἄσωπον. Vandaar afzonderen, scheiden en wel a) absoluut iets, van iets anders afzonderen, afscheiden, opdat het op zichzelf sta. Zoo dikwijls bij Plat. Aristot. Plat. Hipp. maj. 298 D: ἀφωρίσατε τοῦ ἡδέος τὸ ταύτῃ ἡδὺ ᾗ λέγετε καλόν. Bij de LXX staat het niet voor een bepaald Hebreeuwsch woord. Het staat voor בדל Hiphil naast het meer gebruikelijke διαστέλλειν, ook διαχωρίζειν, διορίζειν; = רום Hiphil naast het gewone ἀφαιρεῖν. = סגר, gewoonlijk ἀποκλείειν. = נוף Hiphil naast ἐπιβάλλειν, ἀναφέρειν, ἀναιρεῖν enz. Meestal absoluut = scheiden, afzonderen, voor סגר Lev. 13:4, 5:11, 21, 26, 31, 33, 50, 54, 14:38, 46, Num. 12:14, 15. Vgl. = הִבְדִּיל Deut. 4:41, Joz. 16:9, Jez. 56:3: ἀφορισμῷ ἀφοριεῖ με κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, vgl. met Lev. 13:11: ἀφοριεῖ αὐτὸν ὅτι ἀκάθαρτός ἐστιν. Zoo in het N. T. Mt. 13:49: τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων. 25:32: τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων. Vgl. Hand. 19:9, 2 Kor. 6:17 het Med. met eenen passieven Aor.: ἐξέλθατε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, volgens Jez. 52:11. Zonder nadere bepaling van het gebied Gal. 2:12: ὑπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτόν. Lk. 6:22: ὅταν ἀφωρίσωσιν ὑμᾶς, syn. ἀποσυναγωγοὺς ποιήσωσιν ὑμᾶς. Voor dit gebruik vinden wij geen nadere bewijzen. Den zin maken wij op uit het verband, daar volgt: καὶ ὀνειδίσωσι καὶ ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρόν. Men kan herinneren aan Lev. 13:11, Jez. 56:3, evenals aan הִבְדִּיל = διαστέλλειν, 2 Ezr. 10:8: ἀναθεματισθήσεται πᾶσα ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ καὶ αὐτὸς διασταλήσεται ἀπὸ ἐκκλησίας τῆς μετοικίας. Verder ἀφωρισμένον = חֵרֶם Lev. 26:21, dat anders = ἀνάθεμα. b) Relatief afzonderen voor een bepaald doel, zoo bepaald τί, τινὰ ἔναντι κυρίου = נוף Hiphil, en τῷ κυρίῳ = רום, beiden van het zg. hefoffer, תְּרוּמָה Ex. 29:24, 26, Lev. 10:15, 14:13, Num. 18:24, Ez. 45:1, 13, 48:9. Vgl. Num. 8:11: ἀφοριεῖ Ἀαρὼν τοὺς Λευίτας ἀπόδομα ἔναντι κυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσρ. Verder Lev. 20:26: ὁ θεὸς ὑμῶν ὁ ἀφορίσας ὑμᾶς ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν εἶναί μοι, vgl. van de vrijsteden Deut. 4:41 (הִבְדִּיל) en Joz. 21:27, 32: πόλεις ἀφωρισμέναι = מִקְלָט. Zoo Hand. 13:2: ἀφορίσατέ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. Rom. 1:1: κλητὸς ἀπόστολος ἀφωρισμένος εἰς εὐ. θεοῦ, vgl. vs. 5. Gal. 1:15: εὐδόκησεν ὁ ἀφορίσας με κτλ. Het is hier niet synoniem ἁγιάζειν, waarmeê het slechts zelden verbonden is (Ex. 19:23,

29:27), maar synoniem ἐκλέγεσθαι in zijne eigenaardige, Bijbelsche beteekenis, vgl. Lev. 13:11, en duidt de afzondering en bestemming aan voor eenen bepaalden dienst, zooals הִבְדִּיל = διαστέλλειν Num. 8:14, 1 Kron. 23:13, 2 Ezr. 8:24. Ἐκ κοιλίας μητρός μου duidt niet aan de plaats, vanwaar, maar is eene tijdsbepaling zooals מִבֶּטֶן Richt. 16:18, Jez. 44:2, 49:1, 5, vgl. Jer. 1:5: πρὸ μοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, met Jez. 49:5: ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας, derhalve — van mijns moeders lijf af.

'Αφόρισμα, ατος, τό, het afgebakende, ban, Ex. 29:24, 26, 27, 28, 36:38, Lev. 10:14, 15, 14:12, Num. 15:19, 35:3.

'Αφορισμός, οῦ, ὁ, afgrenzing, bepaling, Ez. 20:31, 40, 48:8.

'Αφορμή, ῆς, ἡ. 1) Eene plaats, vanwaar eene beweging of een aanval gedaan wordt, Thuc. 1, 90, Polyb. 1, 41, 6. Datgene wat gelegenheid, aanleiding tot iets geeft, tot eene onderneming, Xen. Mem. 3, 12, 4 (τοῖς ἑαυτῶν παισὶ καλλίους ἀφορμὰς εἰς τὸν βίον καταλείπουσι) en dikwijls bij Grieksche schrijvers. Λαμβάνειν, aanleiding vinden, Rom. 7;8, 11, διδόναι, 2 Kor. 5:12, 1 Tim. 5:14 (3 Makk. 3:2), 2 Kor. 11:12, Gal. 5:13, Arist. 107:12.

'Αφορολόγητος, ον (φορολογέω), ontheven van belasting, schatting, 1 Ezr. 4:50, Polyb. 4, 25, 7.

'Αφότε = ἀφ' ὅτε, van den tijd af, sedert, 2 Ezr. 5:12.

'Αφότου = ἀφ' ὅτου, sedert, Epiph. I, 925 B.

'Αφ' οὗ, sedert, 1 Makk. 9:29, Plut. II, 557 C.

'Αφραίνων, onverstandig, dwaas, Tat. Or. 23:19.

'Αφρίζω (ἀφρός), schuimen, schuimbekken, Mk. 9:18, 20.

'Αφρονεύω, onverstandig zijn, handelen, Jer. 10:21.

'Αφρόνως, onverstandig, Gen. 31:28.

'Αφρός, οῦ, ὁ, schuim, Lk. 9:39.

'Αφροσύνη, ος, ἡ (ἄφρων), onverstand, dwaasheid, 2 Kor. 11:1, 17, 21; gedachteloosheid, Mk. 7:22.

"Αφρων, ονος, ὁ, ἡ, ον, τό (van α en φρήν, vgl. εὔφρων, σώφρων), zonder rede of verstand (εἴδωλα, Xen. Mem. 1, 4, 4). Van beesten, Xen. Mem. 1, 4, 14), gevoelloos, dwaas, zonder nadenken of verstand, onbezonnen handelend, Lk. 11:40, 12:20, Rom. 2:20, 1 Kor. 15:36, 2 Kor. 11:16, 19 (tegenover φρόνιμος als Spreuk. 11:29), 2 Kor. 12:6, 11, Ef. 5:17 (tegenover συνιέντες), 1 Petr. 2:15.

'Αφυλάκτως, stoutmoedig, vermetel, Athan. 1, 229 A.

'Αφυπνόω, ῶ, Aor. 1 ἀφύπνωσα. a) Ontwaken uit den slaap, Anthol. Pal. 9, 517, 5. b) In slaap vallen, uitslapen (= καθυπνόω), Lk. 8:23, Herm. Vis. 1, 1.

'Αφυστερέω, ῶ. 1) Te laat komen, van menschen, die niet op den rechten tijd tegenwoordig zijn, Polyb. 22, 5, 2, Posidon. ap. Athen. 4, 37. ἀπὸ ἀγαθῆς ἡμέρας, eenen goeden dag laten voorbijgaan, Sir. 14:14.

2) Transitief, doen missen, onttrekken, wegnemen, ontstelen, τὸ μάννα σου οὐκ ἀφυστέρησας ἀπὸ στόματος αὐτῶν, Neh. 9 : 20. In sommige getuigen van Jak. 5 : 4 ἀφυστερημένος (ἀπεστερημένος).

Ἀφφουσώθ, חָפְשִׁית, = νόσος, 2 Kon. 15 : 5, 2 Kron. 26 : 21.

Ἀφφώ, אֵיפוֹא, = δή, οὖν, nu, dan, 2 Kon. 10 : 10.

Ἄφωνος, ον, zonder stem, zonder het vermogen om te spreken, van de afgoden, 1 Kor. 12 : 2 (vgl. Ps. 115 : 5), van beesten, 2 Petr. 2 : 16. 1 Kor. 14 : 10, οὐδὲν αὐτῶν (sc. φωνῶν) ἄφωνον, geen daarvan is zonder geluid of klank. Vgl. hierbij de uitdrukkingen βίος ἀβίωτος, χάρις ἄχαρις. Stil, geduldig, stom, ἀμνός, Hand. 8 : 32 naar Jez. 53 : 7.

Ἀφωράτως (φωράω), zonder ontdekt te zijn, Philo, II, 521, 15.

Ἀφώτιστος, ον (φωτίζω), niet verlicht, donker, duister, Philo I, 638, 31, II, 292, 5, Jos. Ant. 13, 11, 2. Overdr. = ἀβάπτιστος, ongedoopt, Greg. Nyss. III, 424 B. Pallad. Vit. Chrys. 23 C.

Ἄχαζ (WH. Ἄχας), ὁ (LXX voor אָחָז bezittend, bezitter, bij Joseph. Ἀχάζης, ου, ὁ), Achaz, koning van Juda (van 741—725 vóór Chr.), 2 Kon. 16 : 1 enz. 2 Kron. 28 : 16 enz. Jez. 7 : 1 enz. Mt. 1 : 9.

Ἀχαΐα (WH. Ἀχαία, ας, ἡ, Achaja). **1**) In eenen beperkten zin, de zeestreek van het Noordelijke gedeelte van den Peloponnesus. **2**) In eenen ruimeren zin, van af 146 vóór Chr., eene Romeinsche provincie, die alle Grieksche provinciën, uitgezonderd Thessalië, bevatte. Zoo in het N. T. Hand. 18 : 12, 27, 19 : 21, Rom. 15 : 26, 16 : 5, 1 Kor. 16 : 15, 2 Kor. 1 : 1, 9 : 2, 11 : 10, 1 Thess. 1 : 7 enz.

Ἀχαϊκός, οῦ, ὁ, Achaicus, de naam van een Christen uit Korinthe, 1 Kor. 16 : 17.

Ἀχαλιναγώγητος, ον (χαλιναγωγέω), ongebreideld, onverhinderd, Irèn. 5, 8, 2.

Ἀχαλίνως (ἀχάλινος), bijw. zonder breidel, zonder verhindering, Cyrill. A. I, 172 B.

Ἄχαλκος, ον, zonder geld, Greg. Naz. III, 1180 A.

Ἀχαμώθ, ἡ, חָכְמָה, Achamoth (Wijsheid). In het Valentiniaansche, theologische stelsel is zij de ἐνθύμησις van de opperste σοφία en de moeder van den Demiurgus. Iren. 480 A. Hippol. Haer. 218, 81.

Ἀχανής, ές = ἄβυσσος, Wijsh. 19 : 16, σκότος, totale duisternis, Philo I, 7, 13, II, 516, 2, πέλαγος. Plut. II, 76 C, 1107 A. Met eenen grooten mond, Diocl. bij Orib. 1, 337, 3, Antyll. bij Orib. III, 573, 13.

Ἄχαρις, onaangenaam, zonder bekoorlijkheid, Sir. 20 : 19.

Ἀχαριστέω, ondankbaar zijn, Iren. 1, 28, 1. Pass. ondankbaar behandeld worden, Polyb. 23, 11, 8, Jos. B. J. 2, 16, 4, Plut. 1, 138 C.

Ἀχάριστος, ον, ondankbaar, Arist. 110, 1.

Ἀχάτης, ὁ, de agaat, Ex. 28 : 19, 36 : 19, Ezech. 28 : 13.

'Αχείμ, ὁ, Achim, eigennaam van een van Jezus' voorvaderen. Mt. 1 : 11.

'Αχείμαστος, ον (χειμάζω), kalm, stil, Jos. Ant. 3, 5, 3.

'Αχειραγώγητος, ον (χειραγωγέω), niet bij de hand begeleid, Philo I, 680, 11, Cyrill. A. VI, 573 A.

'Αχειρομίαντος, ον (χείρ, μιαίνω), niet bezoedeld door de handen, Isid. 1301 B.

'Αχειροποίητος, ον (χειροποίητος), niet gemaakt door menschenhanden, Mk. 14 : 58, 2 Kor. 5 : 1, Kol. 2 : 11. — Ἡ ἀχειροποίητος εἰκών, de afbeelding van Jezus, welke Hij aan Abgarus zond, genoemd τὸ ἅγιον μανδήλιον, Damasc. II, 320 A, Steph. Diac. 1085 A, Nic. II, 657 A, 1029 A, Theoph. 393, 13.

Ἄχι of Ἄχει, אָחוּ, gras, helm, Gen. 41 : 2, Sir. 40 : 16, Jez. 19 : 7.

'Αχλεύαστος, ον (χλευάζω), niet uit te lachen, Athan. 1, 168 B, C.

'Αχλυόω, ώσω (ἀχλύς), donker maken. Syn. 1297 D, Basil. Sel. 549 B.

'Αχλύς, ύος, ἡ, donkerheid, duisternis (Lat. caligo), vooral van de oogen, Polyb. 34, 11, 15, Hand. 13 : 11, Joseph. Antt. 9, 4, 3. Van den geest, overdr. Clem. R. 2 Kor. 1 : 6 ἀχλύος γέμειν.

'Αχόρταστος, ον, onverzadiglijk, Symm. Ps. 58 : 15.

Ἄχραντος, ον, onbezoedeld, rein, Acta Petri, 274, Heracl. 24 : 2, van de Heilige Maagd, Athan. I, 109 C, II, 1269 C.

'Αχρεῖος, ον (χρεῖος, χράομαι), onbruikbaar, nergens goed voor, onnut, Mt. 25 : 30, Lk. 17 : 10.

'Αχρειότης, ητος, ἡ, onbruikbaarheid, traagheid, luiheid, Tob. 4 : 13.

'Αχρειόω, ώσω, onbruikbaar maken, 2 Kon. 3 : 19; bederven, Ps. 13 : 3, Iren. 1, 13, 5.

Ἄχρηστος, ον (χρηστός, χράομαι), onnut, onbruikbaar, van geen dienst, Filem. 11 (teg. εὔχρηστος), Arist. 102 : 11.

Ἄχρι en vóór een vocaal gewoonlijk ἄχρις. Voorzetsel van ruimte en tijd met den Gen. tot, tot aan, Mt. 24 : 38, Lk. 1 : 20, 17 : 27, waar de attractie van het relat. zóó opgelost moet worden, ἄχρι τῆς ἡμέρας, ᾗ εἰσῆλθε, ᾗ γένηται, Hand. 3 : 21, 11 : 5, 13 : 6, 22 : 4, 22, 23 : 1, Hebr. 4 : 12; ἄχρι τοῦ νῦν scil. χρόνου, Rom. 8 : 22, Fil. 1 : 5 = tot op den tegenwoordigen tijd, tot nu toe; ἄχρι καιροῦ, Hand. 13 : 11 = tot op zekeren tijd, d. i. voor eenen tijd, een tijd lang. Met het pronomen relat. οὗ verbonden, heeft het de kracht eener conjunctie = totdat, en regeert den Conjuntivus, als Rom. 11 : 25: ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, maar ook den Ind. als Hand. 7 : 18: ἄχρις οὗ ἀνέστη βασιλεύς. Zonder οὗ komt ἄχρι in dezelfde beteekenis voor Lk. 21 : 24 volgens den rec. (Tisch. leest ἄχρι οὗ), Openb. 15 : 8, 17 : 17, 20 : 3, 5 (op de laatste plaats leest de rec. ἕως).

Ἄχρονος, ον (χρόνος), kort levend, Plut. II, 908 C. Van wien de

tijd niet voorspeld of gezegd is, Ignat. 721 B, Plut. II, 393 A, Iren. 641 A, Clem. A. II, 404 C, 596 C, Plotin. II, 739, 5, Basil. 1, 608 A, Greg. Naz. III, 402 A.

Ἀχρόνως, bijw. niet in den tijd, van alle eeuwigheid af, Hippol. Haer. 424, 8, Athan. II, 709 B, Basil. I, 17 A.

Ἄχρωμος, zonder kleur, Act. Thom. 40 : 34.

Ἄχυρον, ου, τό, het kaf, d. i. uitgedorschte koornaren, Mt. 3:12, Lk. 3:17.

Ἀχυρώδης, ες (ΕΙΔΩ), als kaf, vol kaf, licht, Diosc. 1, 175, 3, Greg. Nyss. II, 253 C.

Ἀχώλωτος, ον (χωλόω), geheel, niet verminkt, Epiph. III, 245 C.

Ἀχώρητος, ον (χωρητός), niet te bevatten, Just. Tryph. 127, Cohort. 38, Athanag. 10, p. 908 B, Iren. 1, 1, 1, Clem. A. I, 220 C, 937 A.

Ἀχώριστος, ον, onafscheidelijk, onverdeelbaar, Ignat. 680 B, Hippol. 828 C.

Ἀψευδής, έος, οῦς, ὁ, ἡ, ές, τό, van α priv. en τὸ ψεῦδος, de leugen, zonder leugen, die niet liegt, waarachtig, Tit. 1: 2, van God.

Ἀψευστέω, ήσω (ἄψευστος), niet liegen, de waarheid spreken, Polyb. 3, 111, 8; 6, 59, 4, Clementin. 3, 26.

Ἄψευστος, ον = ἀψευδής. Herm. Mand. 3, Plut. 1, 1025 F.

Ἀψηλάφητος, ον (ψηλαφάω), L. intractatus, niet aangeraakt, niet aan te raken, Polyb. 8, 21, 5, Ignat. 721 B, Iren. 505 A.

Ἄψινθος, ου, ἡ, zoo in het N. T. voor τὸ ἀψίνθιον, alsem, een bekend kruid van bitteren smaak. Alleen Openb. 8 : 11, waar de naam van eene ster ὁ ἄψινθος genoemd wordt, als 't ware de *bittere*, die door hare nederstorting in het water dit in alsem veranderde.

Ἀψίς, ῖδος, ἡ, absis of apsis, boog, gewelf, Dion. C. 51, 19, 1, τροπαιοφόρος, Eus. II, 876 B, Carth. Can. 43, van eene kerk.

Ἄψυχος, ον, a) levenloos, onbezield, teg. ἔμψυχος, meerm. bij Plato. Tegenover ζῶα Plut. Them. 11, Wijsh. 13 : 18, 14 : 29, van een afgodenbeeld. — 1 Kor. 14 :7, 9: τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα. In het gewone Grieksch beteekent het verder b) moedeloos, karakterloos, laf.

Ἀωρία, ας, ἡ, de ongeschikte tijd, schemering, nacht, duisternis, 1 Ezr. 1:14, 15, 118 (119) : 147, Zef. 1:15, Jez. 59 : 9.

Ἀώριος, ον = ἄωρος, Greg. Naz. IV, 23 A.

Ἄωρος, ον (ὥρα), onrijp, van eene vrucht, Wijsh. 4 : 5. Die vóór zijnen tijd gestorven is = ἀωροθάνατος, Wijsh. 14:15, Tertull. II, 747 B.

Ἀώρως, bijw. vroegtijdig, Jos. Ant. 4, 8, 19.

B.

Βαάλ (בַּעַל, Chald. בֵּל, בְּעֵל), Heer, Rom. 11:4. Dit was de naam van de hoogste godheid bij de Semieten (de Phoeniciërs, Kanaänieten, Babyloniërs, Assyriërs) en ook bij de Israelieten. Deze godheid was de zonnegodheid, Rom. 11:4. Daar in dezen vorm de hoogste macht der natuur, die alles voortbrengt, derhalve eene manlijke godheid was uitgedrukt, waarmeê de vrouwelijke godheid Astarte verbonden was, is het moeilijk te zeggen, waarom de LXX op sommige plaatsen schrijven ὁ Βαάλ (Num. 22:41, Richt. 2:13, 1 Kon. 16:31, 19:18), op andere ἡ Βαάλ (Hoz. 2:8, 1 Sam. 7:4, enz.). Mogelijk is, dat de LXX de godheid ἡ Βαάλ noemden met eene zekere bespotting als zwak en onmachtig, zooals ook de Arabieren de afgoden vrouwelijk opvatten en de Rabbijnen ze אֱלִיהוֹת noemen. De Israelieten vermeden later het gebruik van den naam Baäl (Ex. 23:13). In plaats daarvan lazen zij טעות, דחלא of פתכרא, en in het Grieksch *αἰσχύνη* (vgl. 1 Kon. 18:19, 25). Wij vinden in de LXX ἡ Βαάλ overal in de profetische boeken, Jer. Zef. Hoz. enz., terwijl het in den Pentateuch weinig voorkomt evenals Richt. Sam. Kon. (behalve 1 Sam. 7:4, 2 Kon. 21:3). Het verdwijnt ook in de latere vertalingen van Aq. Symm. enz. Het gebruik van den apostel Paulus Rom. 11:4 (τῇ Βαάλ) komt overeen met het geheiligde gebruik. In Ischboseth, Mephiboseth enz. 2 Sam. 2:8, 10, 4:4, vgl. met 1 Kron. 8:33, 34, en 2 Sam. 11:21, vgl. met Richt. 6:32, is בַּעַל vervangen door בֹּשֶׁת.

Βαβυλών, ῶνος, ἡ, Hebr. בָּבֶל en בָּלַל verwarren overeenkomstig Gen. 11:9, vgl. Aeschyl. Pers. 52 Βαβυλὼν δ' ἡ πολύχρυσος πάμμικτον ὄχλον πέμπει σύρδην. Maar juister, naar het schijnt, van בֵּל, בָּאב, de poort, het hof, de stad van Belus (Assyr. Bâb-Il), de poort van God, vgl. Schrader, Keilinschr. u. d. A. T. 2. Aufl. p. 127 etc., Oppert, Zeitschr. d. Deutsch. Morg. Gesellschaft, VIII, p. 595. Babel, vroeger eene zeer beroemde en groote stad, de residentie van de koningen van Babel, gelegen aan beide zijden van den Euphraat. Cyrus nam Babel in, Darius Hystaspes verwoestte de poorten en muren en Xerxes vernietigde den

tempel van Belus. Ten laatste was de stad geheel verlaten, de bevolking trok weg naar het naburige Seleucia, gebouwd aan de Tigris door Seleucus Nicanor. De naam wordt in het N. T. gebruikt 1) van de stad zelve: Hand. 7:43, 1 Petr. 5:13. 2) Van het gebied Babylonia, Mt. 1:11, 17. 3) Allegorisch van Rome als de meest bedorven zetel van afgoderij en de vijandin der Christenen, Openb. 14:8, 16:19, 17:5, 18:2, 10, 21.

Βάδ, plur. βαδδίμ, בַּד, בַּדִּים, fijn wit linnen, 1 Sam. 2:18, Theodtn. Ezech. 9:2.

Βαδίζω, gaan, wandelen, Gen. 42:19, 44:25, Ex. 4:18, 6:6, 7:15, 10:24, 12:31, 19:24, 32:7.

Βαθέως, bijw. diep, ὄρθρου βαθέως, sc. ὄντος, vroeg in den morgen, Lk. 24:1.

Βαθμός, οῦ, ὁ (van βάω = βαίνω evenals σταθμός van ἵστημι), trede, trap, overdr. van eene bepaalde waardigheid in de gemeente, 1 Tim. 3:13, Eus. H. E. 7, 15, Athan. I, 313 A, Basil. III, 648 A, B, Const. 1, 4, Greg. Naz. III, 33 D, Greg. Nyss. II, 232 A, D, III, 988 D, τῆς διακονίας. Βαθμοὶ συγγενείας, gradus cognationis, graden van bloedverwantschap, Basil. III, 1389 D, Antec. 3, 6. In de LXX 1 Sam. 5:9, 2 Kon. 20:9, Sir. 6:36.

Βάθος, εος, τό (van den stam βα, gaan), vgl. βαθύς, βάσσων, βυθός, βυσσός. 1) Diepte, in eigenl. zin Mt. 13:5, Mk. 4:5, Rom. 8:39 (teg. ὕψωμα), Ef. 3:18 (teg. ὕψος), van de zee Lk. 5:4. 2) Overdr. ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν, diepe, groote armoede, 2 Kor. 8:2. Τὰ βάθη τοῦ θεοῦ, de diepten Gods, d. i. de diepe, verborgene gedachten Gods, Gods raadsbesluiten, 1 Kor. 2:10. Τοῦ σατανᾶ, Openb. 2:24 rec., καρδίας ἀνθρώπου, Judith 8:14, τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως, Clem. Rom. 1 Kor. 40:1. Onuitputtelijke overvloed, πλούτου, Rom. 11:33. Zoo ook Soph. Aj. 130, βαθὺς πλούτος, Ael. v. h. 3, 18, κακῶν, Aeschyl. Pers. 465, 712, Eur. Hel. 303, Spreuk. 18:3.

Βάθου (?) = βάτος, bat, eene maat, Epiph. III, 273 A.

Βάθρον, ου, τό, grondslag (βάραθρον, afgrond, in andere getuigen), Jez. 14:23.

Βαθύγλωσσος, ον, sprekende eene onverstaanbare taal, Ezech. 3:5.

Βαθύγνοφος, ον (γνόφος), zeer donker, Pseudo-Greg. Naz. IV, 257 A.

Βαθύνω van βαθύς, diep maken, uitdiepen, Lk. 6:48.

Βαθύς, εῖα, ύ (vgl. βάθος), diep, eigenl. Joh. 4:11, overdr. ὕπνος, een diepe slaap, Hand. 20:9, ὄρθρος, Lk. 24:1, ἔτι βαθέος ὄρθρου, Plat. Prot. 310 a, τὰ βαθέα τοῦ Σατανᾶ, Openb. 2:24.

Βαθύφωνος, ον, met een diepe of zware stem, Jez. 33:19.

Βαθύχειλος, ον, met dikke lippen, Ezech. 3:5.

Βαιθδαγών, בית דגון = οἶκος of ἱερὸν Δαγών, tempel van Dagon, 1 Makk. 10:83.

Βαιθήλ, בֵּית־אֵל = οἶκος θεοῦ, θεία ἑστία, Gen. 35 : 1, Jos. Ant. 1, 19, 2, Orig. 1, 89, D.

Βάϊνος, η, ον (βάϊς), gemaakt van palmbladeren, Symm. Gen. 40 : 16.

Βαΐον of βάϊον, ου, τό (βάϊς), palmblad, 1 Makk. 13 : 51, Joh. 12 : 13, Patriarch. 1109 B, Athan. II, 1433 C, Cyrill. H. Catech. 10, 19. In het ritueel: ἡ ἑορτὴ τῶν βαΐων, het feest der palmen = ἡ κυριακὴ τῶν βαΐων, Chrys. XII, 687 C, Cyrill. A. X, 1049 C. — Ἡ κυριακὴ τῶν βαΐων, Palmzondag, de Zondag vóór Paschen, Sophrns. 3704 B, Stud. 28 B.

Βαίνω gaan, niet in het N. T. Daarvan παραβαίνω, παράβασις, παραβάτης, ἀπαράβατος, ὑπερβαίνω.

Παραβαίνω, Aor. 2 παρέβην, intrans. daarnaast, ter zijde gaan, overdr. in zedelijken zin Ex. 32 : 8 παρέβησαν ταχὺ ἐκ τῆς ὁδοῦ ἧς ἐνετείλω αὐτοῖς. Sir. 23 : 18 ἄνθρωπος παραβαίνων ἀπὸ τῆς κλίνης αὐτοῦ, van den echtbreker; trans. overtreden, schenden. In de constructie νόμον, δίκην, δίκαια παραβ.; meermalen in het gewone Grieksch. Ook intransitief zonder toevoeging. Vgl. Hesych. παραβαίνοντας, ἀρνητικούς· ἢ μὴ εὐθέως βαίνοντας, waarvoor Pape s. v. Aesch. Ag. 59 aanhaalt: πέμπει παραβᾶσιν Ἐρινύν. In het N. T. steeds in zedelijken zin en wel zoowel transitief als intransitief. Het eerste Mt. 15 : 2 τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων. Vs. 3 τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ. LXX = עָבַר Num. 14 : 41, 22 : 18 τὸ ῥῆμα τοῦ κυρίου. Jez. 7 : 11 τὴν διαθήκην μου. Jez. 24 : 5, Esth. 3 : 3 = παρακούειν. Ook = סוּר Ex. 32 : 8 ἐκ τῆς ὁδοῦ ἧς ἐνέτειλα αὐτοῖς. Deut. 9 : 12, 16; 17 : 20, 28 : 14. In deze zedelijke beteekenis moet het ook opgevat worden Hand. 1 : 25 ἀφ' ἧς (sc. ἀποστολῆς) παρέβη Ἰούδας πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον, waar het natuurlijk intransitief staat. Zonder nadere bepaling intransitief zooals bij Hesychius (vgl. Sir. 40 : 14) alleen 2 Joh. 9 rec.: πᾶς ὁ παραβαίνων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χυ, waar Tdf. Tr. W. προάγων hebben, waarvoor παραβαίνων eene verklarende glos is. Vgl. hierbij 2 Tim. 1 : 13, 3 : 14, 4 : 2 enz. Tit. 1 : 9. Nadere bijzonderheden vindt men onder προάγω. Tegenover τὸν νόμον τελεῖν Rom. 2 : 27.

Παράβασις, εως, ἡ, overtreding, overdrachtelijk van het zedelijk gebied met toegevoegden Gen. τῶν νόμων, ὅρκων, δικαίων enz.; ook zonder toevoeging absoluut = παρανομία, b. v. Plut. Conviv. Disp. 9, 13, 7 (Mor. 746, C): ὅπου δὲ πολλαὶ πλημμέλειαι, πολλαὶ δὲ ἀμετρίαι καὶ παραβάσεις (Apophth. Lacon. 11, p. 209, A staat het = trouwbreuk). Toch is dit absoluut gebruik zeldzamer in het gewone Grieksch. In het Bijbelsch Grieksch met toegevoegden Gen. obj. alleen 2 Mkk. 15 : 10 τῶν ὅρκων en Rom. 2 : 23 τοῦ νόμου, het laatste meermalen bij Jos. Anders altijd zonder toevoeging, LXX Ps. 101 : 3 סֵטִים. Wijsh. 14 : 31: ἡ τῶν ἁμαρτανόντων δίκη ἐπεξέρχεται ἀεὶ τὴν τῶν ἀδίκων παράβασιν. Het duidt de zonde aan in hare verhouding tot de wet, tot den eisch of de verplichting. Vgl. Rom. 4 : 15 οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις, zoodat

daaronder (vgl. met Rom. 5 : 13) de zonde verstaan wordt, inzoover zij als overtreding van de wet toegerekend wordt. Vandaar 5 : 14. Vgl. Gal. 3 : 19 met 7 : 13. Zoo heeft de *παράβασις τοῦ νόμου* tegenover *ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι* Rom. 2 : 23 bijzonderen nadruk. 1 Tim. 2 : 14, Hebr. 2 : 2, synoniem *παρακοή*. Bij Hebr. 9 : 15 vgl. Jez. 7 : 11 *ἡμάρτηκεν ὁ λαὸς καὶ παρέβη τὴν διαθήκην*. Plat. Legg. 4, 717 D: *τὰ τεθέντα παραβαίνειν*. Aelian. Var. Hist. 10, 2: *παραβῆναι τὰς συνθήκας*. Ep. Barnab. c. 12.

Παραβάτης, *ου*, *ὁ*, overtreder van de wetten. Zoo slechts zelden in het gewone Grieksch, waarvoor Aesch. Eum. 533: *τὸν ἀντίτολμον παραβάτην* aangehaald wordt evenals de benaming van den meineedige als *παραβ. θεῶν* Polem. bij Macrob. Saturn. 5, 19. (Gewoonlijk term. techn. voor den naast den wagenmenner op den wagen staanden strijder). Symm. = פָּרִיץ Ps. 17 : 4: *ἐγὼ ἐφυλαξάμην ὁδοὺς παραβάτου* en Ez. 18 : 10 (evenwel volgens Orig. Hexapl. ed. Field *ὑπερβαίνοντα*); Ps. 139 : 19 = רָשָׁע. Bij de kerkelijke schrijvers wordt Julianus de afvallige (*ἀποστάτης*) als de woordbreker ook *παραβάτης* genoemd. Vgl. Jak. 2 : 11 *γέγονας παραβάτης νόμου*, waar cod. A *ἀποστάτης* heeft. — Evenals *παράβασις* staat *παραβάτης* met het oog op de toerekening van de zonde, inzoover zij overtreding van de bekende wet, afwijking van de erkende waarheid is. Zoo Jak. 2 : 9, Gal. 2 : 18: *παραβάτην ἐμαυτὸν συνιστάνω*, waar vs. 17 *ἁμαρτωλοί* heeft. Vgl. Rom. 7 : 13 onder *παράβασις*. Rom. 2 : 25, 27 (zie *γράμμα*).

Ἀπαράβατος, *ον*, komt slechts zelden voor en behoort tot het latere Grieksch; evenals de constructie met *νόμος*, *ὅρκος* enz. bewijst, van *παραβαίνω* overtreden, a) = niet overtreedbaar, onkwetsbaar. In deze beteekenis evenwel zeer zeldzaam. Proxagor. ap. Phot. Bibl. codd. 62, p. 20, 28: *σπονδὰς συντηρεῖν ἀπαραβάτους*. Gewoonlijk in de hiervan afgeleide beteekenis b) onveranderlijk, waarop de opmerking van Phryn. betrekking heeft: *ἀπαράβατον παραιτοῦ λέγειν, ἀλλ' ἀπαραίτητον*. Zoo Plut. De fat. 1 (p. 568, D): *ἡ εἱμαρμένη λόγος θεῖος ἀπαράβατος δι' αἰτίαν ἀνεμπόδιστον*, syn. *ἀΐδιος*. De Plac. phil. 885, B eveneens van het noodlot *τάξιν καὶ ἐπισύνδεσιν ἀπαράβατον*. Vgl. A. Gell 5, 2 *εἱμαρμένη ἐστὶ φυσικὴ σύνταξις τῶν ὅλων ἐξ ἀϊδίου τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούντων καὶ μετὰ πολὺ μὲν οὖν ἀπαραβάτου οὔσης τῆς τοιαύτης συμπλοκῆς*. Plut. De def. orac. 410, F: *Εἰ βουλόμεθα τῷ ἡλίῳ κατὰ τὰ πάτρια τὴν νενομισμένην τάξιν ἀπαράβατον ποιεῖν*, het bewijs willen leveren, dat de van ouds af algemeen aangenomene beweging van de zon onveranderlijk is, tegenover ibid. C *τὸν οὐρανὸν ὁμοῦ καὶ τὰ σύμπαντα μεθίσταντες*. Deze beteekenis heeft het woord ook in constructies met *νόμος*. Plut. Conviv. 9, 14 (p. 745 D): *ἡ δ' ἐν θεοῖς ἀνάγκη δύστλητος οὐκ ἔστιν οὐδὲ δυσπειθὴς οὐδὲ βιαία πλὴν τοῖς κακοῖς, ὡς ἔστι νόμος ἐν πόλει τοῖς βελτίστοις τὸ βέλτιστον αὐτῆς ἀπαράτρεπτον καὶ ἀπαράβατον οὐ τῷ μὲν ἀδυνάτῳ τῷ δ' ἀβουλήτῳ τῆς μεταβολῆς·*

waar, zooals οὐ τῷ — μεταβ. bewijst, ἀπαράτρ. καὶ ἀπαράβ. één begrip uitmaakt. Galen. in Hippocr. de fractur. comm. I, 44 (181): πρὸς γὰρ τὸ κατεπεῖγον ἀεὶ χρὴ τὸν ἰατρὸν ἵστασθαι καὶ μὴ καθάπερ νόμον ἀπαράβατον φυλάττειν τὰ κελευσθέντα πράττεσθαι. Vgl. tevoren μή τις οἰηθεὶς εἰς τὸ διηνεκὲς εἶναι τὸ παρηγγελμένον ὑπ' αὐτοῦ. Jamblich. Vit. Pyth. 28: προῤῥήσεις σεισμῶν ἀπαράβατοι, terrae motus infallibiliter praedicti. Ocell. De rer. nat. 1, 15 = αὕτη (sc. ἡ ἰδέα τῆς κατὰ κύκλον κινήσεως) δὲ ἀπαράβατος καὶ ἀδιέξοδος. Epiph. Haeres. 76, p. 983: ἡ μὲν μεταβάλλεται, ἡ δὲ ἀπαράβατον ἔχει φύσιν. Vandaar verbonden met τήρησις, εὐσέβεια, b. v. Hierocl. Carm. aur. Pythagor. 26: ἡ τῶν καθηκόντων τήρησις ἀπαράβατος δικαιοσύνη ἂν εἴη. Ibid. 72. Jos. c. Apion. 2, 41: εὐσέβεια ἀπαράβατος = onveranderbaar. Zelfs van personen Jos. Ant. 18, 8, 2: οὐδ' ἂν αὐτοὶ παραβαίημεν τοῦ νόμου τὴν προσαγόρευσιν, θεῷ πεισθέντες κἀρετῇ (al. θεοῦ πεισθέντες ἀρετῇ) καὶ πόνοις τῶν ἡμετέρων προγόνων εἰς νῦν ἀπαράβατοι μεμενηκότες, niet = sine transgressione vivimus, maar = wij hebben onveranderlijk gewacht, zijn onveranderlijk gebleven, vgl. Arrian. Epict. 2, 15, 1: τῷ κριθέντι ἀπαραβάτως ἐμμένειν. Het adv. meermalen in deze beteekenis in het kerkelijk Grieksch. Diensovereenkomstig is ook Hebr. 7:24 te verklaren = een onveranderlijk, eeuwig priesterschap. Vgl. boven Galen. l. c., waar νόμος ἀπαράβατος gelijk staat met εἰς τὸ διηνεκὲς εἶναι τὸ παρηγγελμένον. De onderstelling eener actieve beteekenis = niet op een ander overgaand, analoog σκέλη ἀδιάβατα, niet uit elkander gaande dijbeenen, rust niet alleen niet op goede gronden, en is in het spraakgebruik vreemd, maar past ook noch voldoende bij het voorafgaande διὰ τὸ θανάτῳ κωλύεσθαι παραμένειν, noch bij het volgende ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δυναταί, in plaats waarvan het dan liever moet heeten: ὅθεν καὶ αὐτὸς σώζειν κτλ., vgl. Mt. 1:21, 12:50. De door Weiss daarvoor aangehaalde plaatsen Ex. 32:8, Sir. 23:18 (zie onder παραβαίνω) kunnen des te minder iets bewijzen, daar ook Sir. 23:18 niet zoozeer den overgang tot eene andere κλίνη als het verlaten, het ter zijde gaan de hoofdzaak is, zooals dan ook in het gewone Grieksch παραβαίνειν en afgeleide woorden nooit den eenvoudigen overgang aanduiden.

Ὑπερβαίνω, overschrijden, overtreden, over iets heengaan (overgaan), ook toegepast op geestelijk-zedelijk gebied, τοὺς νόμους, συνθήκην enz. syn. παραβαίνειν en eveneens evenals dit ook zonder zulk eene toevoeging = zondigen, ὑπερβ. καὶ ἁμαρτάνειν bij Hom. en Plat. In het Bijbelsche Grieksch a) zinlijk overschrijden, overgaan, τεῖχος 2 Sam. 22:30, Ps. 18:30. Vgl. Hom. Il. 12, 468, 469. Eur. Bacch. 654, ὅριον Job 24:2 vgl. 38:11. Op tijdelijke verhoudingen overgebracht Job 14:5: εἰς χρόνον γὰρ ἔθου καὶ οὐ μὴ ὑπερβῇ. Boven iets of iemand uitgaan, iemand inhalen, achterhalen 2 Sam. 18:23. b) Overdrachtelijk πρόσταγμα αἰώνιον Jer.

5:22, hier evenwel niet in zedelijken zin zooals in 't algemeen het synonieme *παραβαίνειν* ter aanduiding van de zonde in het Bijbelsche Grieksch niet wordt gevonden, — misschien omdat deze meer met de Grieksche beschouwing van het wezen der zonde als *ὕβρις* overeenkomstige uitdrukking minder met het Bijbelsche spraakgebruik overeen scheen te komen, dan *παράβασις* overeenkomstig de opvatting van de zonde als *παρακοή*. Zoo vinden wij het niet in het Bijbelsche Grieksch in de beteekenis: iemand overtreffen, zich aansluitend aan de beteekenis *boven iets of* iemand uitgaan. Daarentegen is het vooral **c**) synoniem *παρέρχεσθαι* = voorbijgaan, negligere, het meest eigenaardig Mich. 7:18: *τίς θεὸς ὥσπερ σύ; ἐξαίρων ἀνομίας καὶ ὑπερβαίνων ἀσεβείας* = נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע. In deze beteekenis = iets voorbijgaan, meermalen bij Plato, Arist. De Gener. 1, 8: *ὑπερβάντες τὴν αἴσθησιν καὶ παραδόντες αὐτήν*. Vgl. ook *πάρεσις* Rom. 3:25. Met persoonlijk object *ὑπερβ. τινά*, iemand voorbijgaan, onopgemerkt laten, onachtzaam behandelen. Plat. Lucull. 4, 4: *τελευτῶν ἐπίτροπον τοῦ παιδὸς ἔγραψεν ὑπερβὰς Πομπήϊον*. De amor. prol. 4 (p. 496 D) van de moederliefde: *ἔτι θερμὴ καὶ διαλγὴς καὶ κραδαινομένη τοῖς πόνοις οὐχ ὑπερέβη τὸ νήπιον οὐδὲ ἔφυγεν, ἀλλ' ἐπεστράφη κτλ.* Zoo Job 9:11: *ἐὰν ὑπερβῇ με, οὐ μὴ ἴδω· ἐὰν παρέλθῃ με, οὐδ' ὥς ἔγνων.* Vss. 2, 3. Aq. Symm. Theod. hebben ook Spreuk. 20:2 *ὑπερβαίνων* i. p. v. *ὁ δὲ παροξύνων αὐτόν* van de LXX, terwijl zij de Hithpael van עבר in eenen zin opvatten, waarop ook het in eenige Hss. der LXX bijgeschrevene *καὶ ἐπιμιγνύμενος* wijst, niet = iemand vertoornen (tegen de gewone beteekenis *in toorn losbarsten*), maar = iemand voorbijgaan, hem verachten. Vgl. Spreuk. 14:16. Diensvolgens is nu ook *ὑπερβαίνειν* op de eenige plaats van het N. T. te verklaren 1 Thess. 4:6. Want het zonder object op te vatten = zondigen, zooals in de boven genoemde constructie *ὑπ. καὶ ἁμαρτ.* (Lünemann) is tegen het verband, dat geen algemeen, maar eene speciale vermaning eischt. Het heeft met *πλεονεκτεῖν* zijn object in *τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ* (Hofm.) en duidt aan: onmeedoogend benadedeelen, hetzij dat *ὑπερβ.* het onmeedoogende van de handeling aanduidt, hetzij dat het als synoniem het begrip versterkt. Bij *ἐν τῷ πράγματι* bij iedere kwestie, welke men met elkander heeft, vgl. Krüger 50, 2, 4.

Βαΐς, *ἡ*, palmblad, palmtak, 1 Makk. 13:37, Diosc. 4, 183 (186).

Βαίτων of *βαίων, ωνος, ὁ*, eene soort slang, Epiph. I, 692 A, 888 C.

Βακτηρία, *ας, ἡ*, stok, staf, Ex. 12:11, 1 Sam. 17:40, 2 Kon. 4:29, 31, Ps. 22 (23):4.

Βακχούρια, *ων, τά*, בִּכּוּרִים, = *ἀπαρχαί*, Neh. 13:31.

Βαλαάμ, *ὁ*, onverb. (LXX voor בִּלְעָם, volgens Gesenius van בַּל en עָם non populus, d. i. vreemde, volgens Joh. Simonis = בֶּלַע עָם, verderf van het volk). Bij Josephus ὁ *Βάλαμος*, Balaäm of Bileam, een profeet uit Pethor, eene stad in Mesopotamië. Num. 22—24, Deut. 23:5 enz.,

Joz. 13:22, 24:9, Mich. 6:5. De Joden zagen later in hem eenen lagen bedrieger, Openb. 2:14, 2 Petr. 2:15, Jud. 11.

Βαλάκ, ὁ, onverbuigbaar (בָּלָק van בָּלַק ledig zijn, verwoesten), Balak, een koning der Moabieten, Num. 22:2 enz. Openb. 2:14.

Βαλανεῖον, ου, τό, bad, Laod. 30. Const. Apost. 1, 6, ἀνδρεῖον, 1:9 γυναικεῖον.

Βαλανηφαγία, ας, ἡ, het eten van eikels, Philo II, 409, 36.

Βάλανος, ου, ἡ, balanus, eikel, Diosc. 4, 157. Eikenboom = δρῦς, Gen. 35:8, Polyb. 34, 8, 1.

Βαλάντιον en βαλλάντιον (zoo L. T. Tr. WH.), ου, τό, geldbuidel, beurs, Lk. 10:4, 12:33, 22:35 enz. LXX Job 14:17, Pred. 1:14, Sir. 18:33.

Βάλλω, βαλῶ, ἔβαλον, βέβληκα. Van den Alexandrijnschen vorm van den 2en Aor. op α (zie onder αἱρέω) vinden wij éëns Hand. 16:23, volgens A D den derden persoon plur. ἔβαλαν, daarentegen vs. 37 ἔβαλον, zooals ook elders bij een en denzelfden schrijver beide vormen gevonden worden = trans. werpen, leggen, intrans. storten, vallen. In intransitieve beteekenis nergens in het Bijbelsche Grieksch, in de LXX niet zeer dikwijls, in het N. T. alleen Ev. Hand. Openb. en éëns Jak. en 1 Joh. — Bij de LXX betrekkelijk het meest in de constructie βάλλειν κλήρους = הִפִּיל גּוֹרָל Ps. 22:19, Spreuk. 1:14, Jon. 1:7, Neh. 10:35, 11:1, Esth. 3:7, zonder גּוֹרָל 1 Sam. 14:42; eigenaardig βάλλειν τί τινι ἐν κλήρῳ Ez. 47:22, 48:29 evenals Mich. 2:5 הִשְׁלִיךְ בְּגוֹרָל, iemand iets door het lot toewerpen. Verder יַדֵּד גּוֹרָל Joël 4:3, Obadj. 11, Nah. 3:10. Anders worden deze uitdrukkingen door διδόναι, τιθέναι, ἐκφέρειν κλῆρον, διδόναι ἐν κλ. weergegeven. In het gewone Grieksch vinden wij dit βάλλ. κλ. niet. Toch is het niet bevreemdend, vgl. βάλλ. κύβους, ψῆφον, evenwel zeldzaam. In de apocr. βάλλειν κλ. Sir. 37:8. In het N. T. Mt. 27:35, Mk. 15:24, Lk. 23:34, Joh. 19:24 (zie Ps. 22:19). Anders bij de LXX slechts enkele malen = ירה, שׂוּם, שׁלך enz.

Het spraakgebruik van het N. T. heeft weinig eigenaardigs. Bij βαλεῖν εἰρήνην Mt. 10:34 vgl. φιλότητα Hom. Il. 4, 16, λύπην Soph. Phil. 64. Bij β. εἰς τὴν καρδίαν Joh. 13:2 vgl. ἐν καρδίαις Pind. Ol. 13, 21 — εἰς νοῦν Pind. Pyth. 4, 133. De uitdrukking β. ἔξω Mt. 5:13, 13:48, Lk. 14:35, Joh. 15:6 is niet aan bijzondere Israelietische voorstellingen ontleend, maar is slechts een meer gewichtig ἐκβάλλειν = verwerpen, verstooten. Vgl. 1 Joh. 4:18 ἔξω βάλλει τὸν φόβον = verdrijven. Daarentegen zijn aan den Bijbelschen gedachtenkring eigen de constr. β. εἰς γέενναν Mt. 5:29, 30 (andere lezing ἀπέρχεσθαι zooals Mk. 9:45), Mt. 18:9, Mk. 9:47, vgl. ἐκβ. εἰς γέενν. Lk. 12:5; εἰς πῦρ Mt. 3:10, 7:19, 18:8, Lk. 3:9, vgl. Joh. 15:6, εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός Openb. 20:10, 14, 15 (εἰς τ. ἄβυσσον Openb. 20:3) van het oordeel.

Διαβάλλω, overwerpen, overdr. = beschuldigen, belasteren. In den regel verklaard = met woorden doorhalen, hekelen. Daarentegen Steph. Thes. s. v.: „Proprie signific., ut opinor, calumnior trajiciendo culpam in alium." Het schijnt evenwel juister, dat deze laatste beteekenis van de eerste moet afgeleid worden: verdeeldheid zaaien tegenover συμβάλλειν. Zoo Plat. Conv. 222, C, D: ἐπὶ καὶ Ἀγαθῶνα διαβάλλειν. Rep. 6, 498 C enz. In de beteekenis beschuldigen Lk. 16:1. Zoo cum Dat. Plat. Rep. 8, 566 B en met ὡς volgens de gewone constructie. In plaats van den Dat. ook πρός τινα. Hdt. 5, 96. Plat. Ep. 12, 362 D. Xen. An. 1, 1, 3. εἴς τινα Plat. Euthyd. 3, B; Xen. Hell. 3, 5, 2. LXX Dan. 3:8, 6:24 = אֲכַל קְרָצָא. Zie Gesenius, Hebr. Wörterb. onder קרץ. Num. 22:22 = שָׂטָן, dat Ps. 71:13, 109:4, 20, 29, 38:20 = ἐνδιαβάλλειν. Alleen Zach. 3:1 = ἀντικεῖσθαι.

Διάβολος, ὁ, ἡ, smadend, belasterend. Ook subst. lasteraar. Het komt niet dikwijls in het gewone Grieksch voor. Polluc. 5, 18: τὸ λοίδορον εὐτελές, καὶ ὁ βλάσφημος καὶ διάβολος. Zoo 1 Tim. 3:11, 2 Tim. 3:3, Tit. 2:3. LXX = צַר, צֹרֵר Esth. 7:4, 8:1. Dan = שָׂטָן, dat 1 Kon. 5:4 = ἐπίβουλος, parall. ἀπάντημα πονηρόν. Eveneens 1 Sam. 29:4, 2 Sam. 19:22. Vgl. Xen. An. 1, 1: Τισσαφέρνης διαβάλλει τὸν Κῦρον πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὡς ἐπιβουλεύοι αὐτῷ. — 1 Kon. 11:14, 23, 25 = Σατάν, tegenstander. Daarentegen 1 Kron. 21:1, Job 1:6, 7, 9, 12, 2:1—6. Zach. 3:1, 2 = ὁ διάβολος, die onder de ἄγγελοι τοῦ θεοῦ voor God verschijnt, tegenstander van den מלאך יהוה als aanklager, tegenstander van de knechten, van het volk Gods. Vgl. Zach. 3:1: ὁ διάβολος εἱστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ τοῦ ἀντικεῖσθαι αὐτῷ. 1 Petr. 5:8: ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος, Openb. 12:10: ὁ κατήγωρ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν. Zoo wordt de opperste der demonen, zijner engelen genoemd Mt. 25:41 en dat wel, zooals het schijnt, naar zijne verhouding ten opzichte van de menschen tegenover God, terwijl hij in σατάν, σατανᾶς slechts als tegenstander der menschen voorkomt, afgezien daarvan, hoe hij in deze verhouding tegenover God optreedt. Vgl. de plaatsen, waar שָׂטָן van menschen staat: 1 Kon. 5:4, 11:14, 23, 25, 1 Sam. 29:4, 2 Sam. 19:22. Daarvoor getuigt ook de vertaling Num. 22:32: ἐξῆλθον εἰς διαβολήν σου, אָנֹכִי יָצָאתִי לְשָׂטָן. Hier wordt evenwel niet aan de verhouding der menschen ten opzichte van het oordeel Gods gedacht. Bij διάβολος wordt evenals bij ἐνδιαβάλλειν de beteekenis aanklager, lasteraar meer in 't algemeen tegenstander, vijand (de booze vijand), zonder bepaald godsdienstige beteekenis. Vgl. vooral Joh. 6:70: ἐξ ὑμῶν εἷς διάβολός ἐστιν met Mt. 16:23, Mk. 8:33. (Aan het passieve διαβεβλῆσθαί τινι, πρός τινα, op iemand verstoord zijn, kan wegens de afleiding van het actief niet gedacht worden). In geen geval ligt daarin opgesloten wat Chrysost. Hom. 67, t. 6 (Suic. Thes.) opgeeft: διάβολος ἀπὸ τοῦ διαβάλλειν εἴρηται·

διέβαλε γὰρ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν θεόν· διέβαλε πάλιν τὸν θεὸν πρὸς ἄνθρωπον. In het N. T. kunnen wij een onderscheid van de benamingen διάβολος en σατανᾶς niet aanwijzen. Alleen Openb. 12 : 9 en 20 : 2 schijnt διάβολος naast ὁ σατανᾶς als appellatief gebruikt te zijn = ὁ κατήγωρ τῶν ἀδελφῶν 12 : 10. Wat de zaak zelve betreft, is διάβολος de vijand van de menschen, omdat hij hunne vereeniging met God tegenstaat en daarom de wederstrever van de wegen Gods tot heil der menschen is. Vgl. Suid.: διάβολος διὰ τοῦτο ὡς δυνάμενος βάλλειν καὶ ἐχθροὺς ποιεῖν τοὺς φίλους. Vandaar de tegenstelling Joh. 8 : 44 (vgl. Mt. 13 : 38), vs. 47. 1 Joh. 3 : 10. Vgl. vs. 8. Hier komt de duivel voor in het bezit van eene macht, om de menschen te leiden en dat wel in tegenstelling met God en de Goddelijke werkzaamheid. Vgl. Ef. 2 : 3. Het resultaat van de werkzaamheid des duivels is de zonde, waarvan de geheele verschijning τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου genoemd wordt. Vgl. Hand. 13 : 10: υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης. Het is deze zijde, die overal in het N. T. op den voorgrond staat. Zoo Openb. 12 : 9, 20 : 10. Jakobus stelt 4 : 7 tegenover ὑποτάγητε τῷ θεῷ de vermaning ἀντίστητε τῷ διαβόλῳ, waar eveneens aan eene de menschen bepalende werkzaamheid van den duivel gedacht wordt, welke Openb. t. a. pl. πλανᾶν genoemd wordt. Zijn doel is de waarheid (gerechtigheid) door de leugen (zonde) te vervangen, Rom. 1 : 27, 2 Kor. 6 : 8, Jak. 5 : 19. Vgl. Joh. 8 : 44. In denzelfden zin is Ef. 6 : 11 van de μεθοδεῖαι τοῦ διαβόλου sprake, waaraan 4 : 27 gedacht wordt. Vgl. 2 Kor. 2 : 11. Verleidende stemmen zijn bedoeld, 2 Kor. 11 : 3. Vgl. 2 Tim. 2 : 25, 26. Zie Huther bij 1 Tim. 2 : 7 (6, 9 ontbreekt bij Lchm. Tdf. τοῦ διαβόλου): „Ueberall da, wo sich die Sünde in ihrer Feindschaft gegen Gott besonders deutlich herausstellt, weist die Schrift auf den Urheber des Bösen hin. Vgl. Joh. 13 : 27," Baumgarten bij Hand. 5 : 3. — Diensovereenkomstig is de duivel de πειράζων, wiens doel is πλανᾶν, Mt. 4 : 1—11, Lk. 4 : 2—13, en Joh. 13 : 2 is hij de persoon, die aan Judas het verraad van Christus heeft ingegeven. — De duivel is de tegenstander van de menschen, inzoover hij aan de bedoelingen Gods tot heil der menschen in den weg staat. Lk. 8 : 12, vgl. 2 Kor. 4 : 4, Mt. 13 : 19. Slechts ééns en wel met betrekking tot de heilsplannen komt hij als de tegenstander Gods voor Mt. 13 : 39. — Vgl. ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων Joh. 14 : 30, 12 : 31, 16 : 11; ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου 2 Kor. 4 : 4. — Verder bewerkt de duivel ook stoffelijke ellende Hand. 10 : 38, Openb. 2 : 10, vgl. vs. 13. Hem wordt τὸ κράτος τοῦ θανάτου toegeschreven Hebr. 2 : 14, vgl. Wijsh. 2 : 24 en de macht, om een gericht te houden (Hahn, Neutest. Theol. S. 361) 1 Tim. 3 : 6 — of liever om een gericht ten uitvoer te brengen. Vgl. 1 Kor. 5 : 5, 1 Tim. 1 : 20. — Andere benamingen zijn σατανᾶς, ὁ πονηρός, ὁ ἀντικείμενος, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ δράκων ὁ μέγας.

Καταβάλλω, Aor. 1 pass. κατεβλήθην, Openb. 12 : 10; nederwerpen, naar beneden storten, Openb. 12 : 10, waar Tdf. Tr. W. ἐβλήθη lezen. Vgl. Hdt. 9 : 63: κατέβαλον πολλοὺς τῶν Λακεδαιμονίων. Zoo 2 Kor. 4 : 9. Med. zich naar beneden storten. Med. van het belang, voor zich nederwerpen, b. v. τὰ σπέρματα, zaaien, bezaaien, θεμέλιον, grondslag leggen, het laatste Hebr. 6 : 1; vgl. 1 Kor. 3 : 10. Vgl. voor het Hebr. 6 : 1 gebruikte beeld Plat. Legg. 7, 803 A: τροπιδεῖα καταβάλλεσθαι οἷόν τις ναυπηγὸς τὴν τῆς ναυπηγίας ἀρχὴν καταβαλλόμενος, van het ondernemen van een grondig, wetenschappelijk onderzoek. Ook wordt καταβάλλεσθαι alleen staand = ***het begin maken*** dikwijls gebruikt. Pind. Nem. 2, 1: γάμον καταβάλλομ' ἀείδειν. Verder = stichten, Plut. Mor. 329 A: τοῦ τὴν Στωϊκὴν αἵρεσιν καταβαλομένου Ζήνωνος. Diod. 12 : 20: καταβαλλόμενος ἐξ ἀρχῆς καινὴν νομοθεσίαν.

Καταβολή, ἡ, stichting, grondvesting, b. v. Polyb. 13, 6, 2: καταβολὴν ἐποιεῖτο καὶ θεμέλιον ὑπεβάλλετο πολυχρονίου καὶ βαρείας τυραννίδος. 2 Makk. 2 : 29. Ἐκ καταβολῆς, van begin af, b. v. ναυπηγεῖν, κατηγορεῖν. In deze beteekenis is het slechts aan het latere Grieksch eigen. Anders alleen term. techn. b. v. aanval van koorts, belegging van bepaalde geldsommen. Ook vinden wij het nog in de constructies καταβ. σπέρματος, σπερμάτων overeenkomstig καταβάλλειν σπέρμα, σπέρματα van menschen en dieren = bevruchten, verwekken. Daarentegen met betrekking tot de planten niet van het bevruchten, maar van het zaaien. Zoo bij Aristot. Probl. 20, 12 σπέρματα καταβάλλοντες van het zaad van planten. De Mirabil. 80 καρπὸν καταβαλλόμενοι. Meermalen bij Galen. b. v. De potent. 1) καταβληθέντος δὴ τοῦ σπέρματος εἰς τὴν μήτραν ἢ εἰς τὴν γῆν, οὐδὲν διαφέρει. Marc. Anton. 4, 36. Vooral van het verwekken bij Galen. Hippocr. Plut. Poll. Sext. Emp. enz. Vandaar καταβολὴ σπέρματος = bevruchting, bezaaiing, Philo „De opif. mundi" p. 21 Mang. αἱ καταβολαὶ τῶν σπερμάτων in beide beteekenissen. Van het verwekken Lucn. Amor. 19: ἡ φύσις .... ταῖς ἄῤῥεσιν ἰδίας καταβολὰς σπερμάτων χαρισαμένη, τὸ θῆλυ δ' ὥσπερ γονῆς τι δοχεῖον ἀποφήνασα. Galen. Aphorism. 4: τὰ κυούμενα ἐν τῷ πρώτῳ χρόνῳ τῆς καταβολῆς τοῦ σπέρματος. Subject is altijd het manlijke geslacht, waarom Hebr. 11 : 11 πίστει — ἡλικίας ἔτεκεν niet naar deze beteekenis verklaard kan worden, wanneer men niet εἰς κ. σπ. verklaren wil: Met betrekking tot de κ. σπέρματος van Abraham = εἰς τὸ δέχεσθαι σπέρμα καταβεβλημένον. Dit evenwel wordt verbonden door δύναμις met het volgende εἰς, overeenkomstig het anders ook volgende πρός, dat altijd het vermogen om iets te doen aanduidt en derhalve Sara tot subject van κ. σπ. maakt. Vgl. Lk. 5 : 17: δύναμις κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι πάντας. Daarom moet men het opvatten als verwekking van de nakomelingschap, σπέρμα zooals 2 : 16, 11 : 18. Gen. 4 : 25: ἐξανέστησε γάρ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ. Hiermeê komt ook overeen καταβ. σπ. zonder artikel.

Op de overige plaatsen steeds καταβολὴ κόσμου en wel ἀπὸ κ. Mt. 13:35 (κόσμου niet bij Tdf. Tr. W.), 25:34, Lk. 11:50, Hebr. 4:3, 9:26, Openb. 13:8, 17:8, πρὸ κ. Joh. 17:24, Ef. 1:4, 1 Petr. 1:20. Niet bij de LXX. De uitdrukking duidt het begin der geschiedenis met het oog op de toekomst aan, met het oog op het doel en de voleinding. Vgl. 1 Petr. 1:20. In καταβολή ligt altijd opgesloten de betrekking tot datgene wat ten uitvoer gebracht moet worden, met betrekking tot het geheel, de voleinding. Ef. 1:4 en 1 Petr. 1:20 wordt gedacht aan het heilsplan van God vóór de grondlegging der wereld, zooals ook Openb. 13:8, 17:8, welks verwezenlijking van af de καταβ. κ. vaststaat. Vgl. Mt. 25:34 en hierbij Cremer's geschrift over Mt. 25:34, S. 198. Het synonieme ἀπ' ἀρχῆς κόσμου Mt. 24:31 is slechts eene eenvoudige tijdsbepaling, zooals ook ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως Mk. 10:6, 13:19, 2 Petr. 3:4.

Παραβάλλω a) trans. daarnevens werpen, neigen, b. v. Spreuk. 5:1: λόγοις παράλλε σὸν οὖς. Evens 4:20, 5:13, 22:17. Vgl. 2:2: καρδίαν εἰς σύνεσιν = נטה Hiphil. Plat. Rep. 7, 531 A: παραβάλλοντες τὰ ὦτα. Overdracht. = naast elkander stellen, vergelijken, Hdt. 4, 198: τίς ἡ Λιβύη σπουδαίη ὥστε ἢ 'Ασίῃ ἢ Εὐρώπῃ παραβληθῆναι. Xen. Mem. 2, 4, 5: πρὸς ποῖον κτῆμα παραβαλλόμενος φίλος ἀγαθὸς οὐκ ἂν πολλῷ κρείττων φανείη; 4, 8, 11: παραβάλλων τὸ ἄλλων ἦθος πρὸς ταῦτα. Zoo Mk. 4:30 rec.: ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλλωμεν αὐτήν (Lchm. Tdf. ἐν τίνι αὐτὴν παραβολῇ θῶμεν); b) intrans. naderen, b. v. εἰς τὴν πόλιν. Polyb. 12, 5, 1: εἰς χώραν εὐδαίμονα. 21, 8, 14. Zoo Hand. 20:15: παρέβαλομεν εἰς Σάμον.

Παραβολή, ἡ, het naast elkander stellen, intrans. het naast elkander liggen — zoo van schepen in den zeestrijd ἐκ παραβολῆς μάχεσθαι, τὸν ἀγῶνα συνιστάναι bij Polyb. en Diod. Sic. Gewoonlijk in de transit. beteekenis vergelijking en wel a) act. b. v. Plat. Phileb. 33, B ἐν τῇ παραβ. τῶν βίων, bij vergelijking van verschillende manieren van leven en werken. Plut. De rat. aud. 40, E. — Verder b) pass. de plaats gehad hebbende vergelijking; de uitspraak, welke eene vergelijking bevat, Mt. 15:15 met betrekking tot vs. 14 τυφλοί εἰσιν ὁδηγοὶ τυφλῶν. Mk. 3:23, Lk. 5:36, 6:39, 14:7, vgl. vs. 11; een spreekwoord, inzoover het op een geval toegepast wordt, eene bruikbare vergelijking geeft, b. v. Lk. 4:23, 1 Sam. 24:14, Ez. 12:22, 23; 18:2, 3. Soortgelijk 1 Kron. 7:20, Deut. 28:37, Ps. 44:15, Ps. 69:12. Hij, op wien men volgens onze uitdrukking met den vinger wijst, wordt tot eene παραβολή. Vgl. Ps. 44:15 κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς. Het Hebr. מָשָׁל, waarvoor παραβολή het eigenlijke woord bij de LXX is (alleen bij wijze van uitzondering = παροιμία Spreuk. 1:1, 25:1, 26:7 en προοίμιον Job 27:1, 29:1), moet volgens Hupfeld bij Ps. 44:15 eveneens oorspronkelijk *vergelijking* beteekenen, zoowel eene uitgewerkte parabel als een spreuk, spreekwoord, voorbeeld, wat het wezen van het spreekwoord aanduidt, wat een con-

creet geval als type der geheele soort noemt. Vgl. Fürst, Concord. s. v. Delitzsch, „Zur Geschichte der Jüd. Poesie," S. 196. Dan ook een lied, een gedicht, waarin een voorbeeld òf tot leering òf tot spotternij genoemd wordt, Mich. 2 : 4, Hab. 2 : 6, Jer. 24 : 9, Wijsh. 5 : 3: *ὃν ἔσχομέν ποτε εἰς γέλωτα καὶ εἰς παραβολὴν ὀνειδισμοῦ*. Tob. 3 : 4. Het beteekent ook een woord of eene spreuk met eenen dieperen zin, die door toepassing of vergelijking eerst recht begrepen wordt, verbonden met *αἴνιγμα*, *πρόβλημα* enz. Vgl. מָשָׁל Ps. 49 : 5, חִידָה Ps. 78 : 2, Spr. 1 : 6 מָשָׁל וּמְלִיצָה, *παραβολὴ καὶ σκοτεινὸς λόγος*. Zoo Ez. 17 : 2, 24 : 3. Vgl. Sir. 3 : 29: *καρδία συνετοῦ διανοηθήσεται παραβολήν, καὶ οὖς ἀκροατοῦ ἐπιθυμία σοφοῦ*. Vandaar ook b. v. van de uitspraken van Bileam Num. 23 : 7, 18, 24 : 3, 15. Van dubbelzinnige spreuken Sir. 13 : 26, 38 : 33. Daarentegen volgens Fleischer in Delitzsch's comm. bij Spreuk. 1 : 1 en nu ook volgens Delitzsch (evenals Gesenius, Hebr. Handwörterb. 8. Auflag. van Mühlau en Volck) duidt het daarmeê overeenkomende Arab. woord *voorstelling* aan, hetzij eene zaak of eenen persoon (vertegenwoordiger, gelijkenis, type), het Hebr. מָשָׁל steeds rede met de kenteekenen van het verbloemde, het kernachtige, de gnome; de spreuk, welke algemeene waarheden in scherpe trekken afteekent. In ieder geval heeft מָשָׁל een wijder begrip dan oorspronkelijk in *παραβολή* opgesloten ligt, dat nu evenwel in het spraakgebruik der LXX het geheele begrip van מָשָׁל opneemt en diensvolgens ter aanduiding van zulk een gezegde dient, waarvan de beteekenis eerst door de toepassing op of de afleiding van een concreet geval verkregen wordt, of van zulk een, waarvan de eigenlijke beteekenis niet die is, welke de woorden uitdrukken, maar die eerst door de bedoelde toepassing openbaar wordt. In dezelfde mate als bij de LXX komt nu ook het woord in het N. T. voor, alleen met deze uitzondering, dat het ook nog beslister dan in het O. T. steeds betrekking heeft op het gebied van het leven, dat tot God in betrekking staat. In laatstgenoemde beteekenis zie Mt. 13 : 3, 10, 13, 34, 35; 22 : 1, Mk. 4 : 2, 11, 33, 34; 12 : 1, Lk. 8 : 4, 10. Christus gebruikt deze spreekwijze, om voor de *μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν* (Mt. 13 : 11) den passenden vorm te hebben, welke voor sommigen verbergt wat zij aan anderen openbaart, Mt. 13 : 11—17. De *μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν* hebben betrekking op het rijk Gods in zijne verhouding tot de menschen en omgekeerd en dat wel in zijne openbaring, welke de verwachtingen van Israel niet vervulde. Diensvolgens worden verhoudingen en voorvallen van het aardsche leven ter verduidelijking van die mysteriën gebezigd. Het naaste, lagere gebied dient ter inkleeding van het hoogere. Hier vinden wij de verwantschap en het onderscheid van Christus' parabelen met de parabel van het gewone Grieksch, die aan de fabel en het voorbeeld verwant is. Arist. Rhet. 20: *εἰσί δ' αἱ κοιναὶ πίστεις* (overtuigingsmiddelen) *δύο τῷ γένει*,

παράδειγμα καὶ ἐπιθύμημα. ἡ γὰρ γνώμη μέρος ἐνθυμήματός ἐστιν. — — παραδειγμάτων δ' εἴδη δύο· ἓν μὲν γάρ ἐστι παραδείγματος εἶδος τὸ λέγειν πράγματα προγεγενημένα, ἓν δὲ τὸ αὐτὸ ποιεῖν. τούτου δ' ἓν μὲν παραβολή, ἓν δὲ λόγοι οἷον οἱ Αἰσώπειοι καὶ Λιβυκοί. Van de fabel evenals van het voorbeeld is de parabel onderscheiden, daar zij datgene wat pleegt te gebeuren, evenals wat geschieden kan, — het voorbeeld, datgene wat geschied is, ter verduidelijking aanhaalt, de fabel evenwel het bedoelde geval op een ander lager gebied overbrengt, waarop het op deze wijze in elk geval niet plaats heeft, de bedoeling en de beteekenis evenwel des te gemakkelijker duidelijk wordt. Vgl. Aristot. t. a. pl.: ῥᾴω μὲν οὖν πορίσασθαι τὰ διὰ τῶν λόγων, χρησιμώτερα δὲ πρὸς τὸ βουλεύσασθαι τὰ διὰ τῶν πραγμάτων. Minucian. De Argum. 731: διαφέρουσιν αἱ παραβολαὶ τῶν παραδειγμάτων, ὅτι τὰ μὲν παραδείγματα ἐξ ἱστορίας λαμβάνεται, αἱ παραβολαὶ δὲ ἄνευ ἱστορίας καὶ ἀορίστως ἐκ τῶν γιγνομένων. — De parabelen van Christus gelijken, wat den vorm betreft, meer op de fabelen dan op datgene wat men parabelen noemde, daar bij de fabel verhoudingen van het eene gebied op het andere worden overgebracht, welks eigenlijke verhoudingen niet met het eerste overeenstemmen. Bij de parabel evenwel dient eene verhouding of voorval tot verduidelijking van datgene wat men zeggen wil of wil duidelijk maken. De fabel bevat iets, dat als zoodanig onmogelijk is, de parabel wijst op iets, dat mogelijk is. Vandaar dat de fabel gemakkelijker is te verklaren dan de parabel. Vgl. het door Aristoteles aangehaalde voorbeeld van eene parabel. Met het begrip der parabels zouden de boven aangehaalde, eene vergelijking bevattende, uitspraken overeenkomen, Mt. 13 : 28, 15 : 15, 24 : 32 enz. De z. e. zoo genaamde parabelen van Christus zijn slechts ontwikkelde vergelijkingen, uitgebreide beeldsprakige uitdrukkingen in verhalenden trant (zie Göbel, Die Parabeln Jesu, I, S. 3 ff.), vgl. Lk. 12 : 14, 21 : 29, ook Mt. 13 : 45 enz. (tegen Göbel), waarbij de vorm der geschiedenis slechts hier en daar evenals Mk. 4 : 26 enz., Lk. 15 : 3—10, Joh. 10 : 1—16 achterstaat bij den vorm der eenvoudige vergelijking. Zij vormen als zoodanig eene zelfstandige groep. Mt. 13 : 18, 24, 31, 33, 36, 53; 21 : 33, 45, Mk. 4 : 10, 13; 7 : 17; 12 : 12, Lk. 8 : 9, 11; 13 : 6; 15 : 3, 18 : 1, 9; 19 : 11; 20 : 9, 19. Leerzaam voor de verwantschap van deze parabelen in engeren zin met eenvoudige beeldsprakige uitdrukkingen is Mk. 4 : 21 in aansluiting aan de voorafgaande parabel. Vgl. Jülicher, Die Gleichnissreden Jesu, Freiburg, 1888, en daar bepaald deel II en III.

Hebr. 9 : 9 is ἡ πρώτη σκηνή als παραβολή aangeduid, omdat nie aan het feit der πρώτη σκ. gedacht wordt, in welk geval men παράδειγμα, ὑπόδειγμα verwachten moest, maar om haar doel en hare beteekenis, inzoover zij geen zelfstandige waarde heeft, veelmeer slechts (als σκιὰ

τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴ ἡ εἰκὼν τῶ πραγμάτων) vergelijkenderwijze ter verduidelijking van de hoogere werkelijkheid dienen moet, zooals dan ook met dit haar karakter haar eeredienst overeenstemt (καθ' ἣν — προσφέρονται). Over het verschil van het type zie τύπος, ἀλληγορέω.

Hebr. 11 : 19 ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο wordt door eenigen ἐν παραβολῇ = παραβόλως verklaard, zooals ἐν ἀληθείᾳ = ἀληθῶς, ἐν τάχει = ταχέως, waarvoor slechts de beteekenis: koen, waaghalzerig, temerario ausu kan aangewezen worden, b. v. παραβόλως διδοὺς αὐτὸν εἰς τοὺς κινδύνους Polyb. 3, 17, 8; παραβόλως διεκόμισαν τοὺς ἄνδρας 1 : 20, 14; παράβολος wagend. Zie Raphel, Bleek bij Hebr. 11 : 19. Intusschen ook wanneer het subst. παραβολή in de aangehaalde plaats Plut. Arat. 22 διὰ πολλῶν ἑλιγμῶν καὶ παραβολῶν παραίνοντος πρὸς τὸ τεῖχος een koen waagstuk beteekende — Pape, Woordenboek; Tholuck — en niet synoniem ἑλιγμός afwijkingen van den rechten weg overeenkomstig het gebruik van bet woord van de kegelsnede (zie Delitzsch), zou toch bij deze onderstelling het op den voorgrond stellen van ἐν παραβολῇ als een bijzonder moment van ἐκομ. onverklaarbaar zijn. Want, zooals Hofmann juist opmerkt, niet het wegdragen was een waagstuk, maar de opoffering. Als nadere bepaling bij ἐκομ. kan het slechts in de beteekenis *gelijkenis* staan, daar niet alleen gezegd moet worden, dat Abraham Izak terugontving, maar als een bijzonder punt van het loon des geloofs, dat hij hem ἐν παραβολῇ terugontving. Het terugontvangen van Izak moet volgens den schrijver als eene gelijkenis beschouwd worden en heeft eene bijzondere beteekenis, — nl. zooals de uitleggers willen, inzoover het eene bevestiging van het geloof van Abraham is, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ θεός; vgl. vs. 35 evenals 1 Kon. 17 : 23, 2 Kon. 4 : 36. Intusschen dat deze redding van Izak eene soort terugkeer van de dooden was, of dat zij aan Abraham de opstanding uit de dooden waarborgde, komt niet met het verband overeen, daar ὅθεν een vrucht van het geloof in dien God aanwijst, die uit de dooden op kan wekken. Wanneer deze vrucht het terugontvangen van Izak ἐν παραβ. was, zou het ἐν παραβ. meer dan overvloedig zijn, wanneer het niets anders dan de bevestiging van het tevoren beschreven geloof door iets geringers — want dat zou deze παραβ. zijn — zou aanduiden. Beter en meer overeenkomstig het gevoelen van den brief aan de Hebreërs laten wij ἐν παραβ. daarom slaan op de Messiaansche verwachting en verklaren het met het oog op de door deze het terugontvangen van Izak aanduidende uitdrukking van het geloof en van de Messiaansche verwachting van Abraham יהוה יִרְאֶה Gen. 22 : 14 en de daarop volgende hernieuwde bevestiging van de Messiaansche belofte vss. 16—18. Want daarin ligt de beteekenis van de gebeurtenis en juist aan de eigenlijke beteekenis daarvan wordt gedacht in καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομ. Indien bedoeld was, dat de wijze,

waarop Abraham zijnen zoon terugkreeg, een beeld van Jezus' opstanding was — wat werkelijk juist is —, dan moeten wij met het oog daarop herinneren, dat het er hier op aankomt, wat zij voor Abraham was (vgl. vs. 2), niet wat zij in het verband van de geheele geschiedenis des heils voor ons is. Voor Abraham was het terugontvangen van Izak een waarborg van de daaraan vastgeknoopte belofte en hoop, zoodat de beteekenis daarvan meer beteekende dan dat hij zijnen zoon terughad. Zooals hij thans Izak weder ontving, zoo zou hij ook de vervulling van de belofte verkrijgen. Hier ligt de vergelijking voor de hand met Joh. 8:56.

Βαμά, בָּמָה, hoogte, 1 Kron. 16:39, 21:29, Symm. Ezech. 20:29. Met het artikel ἀβαμά, הבמה, Ezech. 20:29.

Βάμμα, ατος, τό, wat geverfd, ingedoopt is, verf, geverfd kleed, Richt. 5:30.

Βαναυσουργός, οῦ, ὁ, L. opifex, handwerksman, Just. Apol. 1, 55.

Βαναύσως, bijw. gemeen, Clem. A. I, 604 B.

Βάπτω, indoopen, Joh. 13:26; vgl. Ruth 2:14, Lk. 16:24, vgl. Hom. Il, 5, 6: λελουμένος ὠκεανοῖο en bij Arat. 651, 858, 951: βάπτειν ὠκεανοῖο, ποταμοῖο; anders met εἰς en ἐν. Zie Bernhardy, Synt. 168, Winer 30, 8, Kühner 417, 4, 5. De Genitief wordt verklaard uit het meer volledige βάπτειν τι ἀπό τινος, Ex. 12:22, Lev. 14:16, Dan. 4:30, 5:21; evenwel niet te vergelijken Joz. 3:15 β. εἰς μέρος τοῦ ὕδατος = door indoopen natmaken. LXX = טבל, dat alleen Gen. 37:31 = μολύνω en 2 Kon. 5:14 = βαπτίζω. Dan = door indoopen verven, Openb. 19:13, vgl. Herod. 7, 67: εἵματι βεβαμμένα. Mosch. 1, 29: τὸ γὰρ πυρὶ πάντα βέβαπται. Vgl. Gen. 37:31: ἐμόλυναν τὸν χιτῶνα τῷ αἵματι = טבל. — Ἐμβάπτειν Mt. 26:23, Mk. 14:20 (Joh. 13:26 Lchm.).

Βαπτίζω, Aor. 1 pass. ἐβαπτίσθην. Aor. 1 Med. ἐβαπτισάμην alleen Hand. 22:16 en 1 Kor. 10:2. Indoopen, onderdompelen. Tweemaal bij Plato; anders slechts bij latere schrijvers, Plut. Polyb. en anderen. Plut. De superst. 166, A: βάπτισον σεαυτὸν εἰς θάλασσαν. LXX éens = טבל 2 Kon. 5:14: ἐβαπτίσατο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἑπτάκις. Overdrachtelijk b. v. Plut. Galb. 21: ὀφλήμασι βεβαπτισμένος, vgl. Jez. 21:4: ἡ ἀνομία με βαπτίζει = בִּעֵת. Het duidt eigenlijk het indoopen, weder indoopen aan, waaruit de vertaling van טבל door βαπτίζειν i. p. v. door βάπτειν 2 Kon. 5:14 verklaard wordt.

Het eigenaardig Nieuw-Testamentisch en Christelijk spraakgebruik ter aanduiding van een indoopen, onderdompelen voor een godsdienstig doel = doopen Joh. 1:25 (Med. zich laten doopen, niet zooals 2 Kon. 5:14 zich doopen) kunnen wij met zekerheid van de Levietische wasschingen afleiden, Hebr. רחץ Lev. 14:8, 9; 15:5, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 16, 18, 21, 22, 27; 16:4, 24, 28; 17:15; Num. 19:7, 19, Ex. 19:10, 29:4, 40:12, waarvoor de LXX = λούεσθαι, vgl. Hand. 22:16

βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου. Want volgens Mk. 7:4, Lk. 11:38, Hebr. 9:10, Sir. 34:10 βαπτιζόμενος ἀπὸ νεκροῦ schijnt βαπτίζειν in dien tijd de technische uitdrukking voor die wasschingen geweest te zijn. Vgl. Mt. 15:2 νίπτεσθαι, waarvoor Mk. 7:4 βαπτίζεσθαι. Vgl. ook 2 Kon. 5:14 βαπτίζεσθαι i. p. v. λούεσθαι vs. 10. Uit deze wasschingen is ook de proselytendoop, het op de besnijdenis volgende, aan het offer voorafgaande reinigingsbad, welke doop ook afgezien van de vraag naar den ouderdom daarvan niet het aanknoopingspunt voor het Nieuw-Testamentische βαπτίζειν gegeven kan hebben, voortgevloeid. Zie Schneckenburger „Ueber das Alter der jüd. Proselytentaufe," 1828. Winer, Realwörterbuch, Art. Proselieten: „Josephus, Philo, die älteren Targumisten schweigen gänzlich von einer eigentl. Proselytentaufe, die ebenso wesentlich als die Beschneidung erachtet worden wäre, obschon sie vielfache und naheliegende Veranlassung gefunden hätten, dieselbe zu erwähnen." Leyrer in PRE[1] 12, 242 ff. Delitzsch daarentegen PRE[2] 12, 297 evenals Schürer, Neutest. Zeitgeschichte 2, 569 komen voor den hoogen ouderdom van dien doop op. Daar in het niet-Bijbelsche Hebreeuwsch deze wasschingen minder door het Bijbelsche רחץ dan door טבל, טְבִילָה aangeduid werden, waarvoor βάπτειν reeds door de LXX gebruikelijk geworden was (zie hier boven), wordt het ontstaan van deze benaming genoegzaam verklaard. De keus van βαπτίζειν i. p. v. βάπτειν wordt evenwel daardoor verklaard, dat aan eene bepaalde gewoonte, aan een herhaald wasschen gedacht wordt. Aansluitend aan de Levietische wasschingen had de profetie van eene reiniging van het volk in den Messiaanschen tijd gesproken, die alle zonden weg zou nemen, Jez. 4:4, Ez. 36:25, 37:23, Zach. 13:1, vgl. Jez. 1:16. Deze reiniging, de Levietische zoowel als de Messiaansche, staat in verband met de verzoening. Zie onder καθαρίζω, καθαρισμός en bedoelt het wegnemen van het μίασμα der schuld, bepaald van datgene, waaronder de mensch ten gevolge van de zonde lijden moet, wat de gevolgen daarvan zijn. Vgl. Ex. 19:14, Lev. 13:14, Num. 8:5—22. Vgl. ook Hebr. 10:22, 23, 1 Joh. 5:6. Daardoor wordt verklaarbaar, dat het βαπτίζειν voor den Jood niets onbekends en ongehoords was, en eveneens dat hij het niet aan een ander toestond, op zulk eene wijze op te treden als Johannes de Dooper deed (Joh. 1:25). Want dat was het ongewone, dat Johannes anderen doopte, dat hij de dooper was, terwijl volgens de wet de personen zichzelven moesten doopen of reinigen. Het was eene handeling, welke eenige overeenstemming had met die van Lev. 8:6 en die noodzakelijk aan de bedoelde voorspellingen herinneren moest, zooals dan ook volgens het getuigenis der Rabbijnen (zie Lightfoot, Hor. Hebr. bij Joh. 1:25) soortgelijke verwachtingen b. v. van de toekomst van Elia gekoesterd werden. Kimchi bij Zach. 9:6: „Tradunt Rabbini: Elias purificabit

nothos eosque restituet congregationi." De Messiaansche tijd heeft i. p. v. de zinnebeeldige de wezenlijke reiniging. Maar toch was de doop van Johannes als symbolische handeling niet de vervulling Joh. 1 : 21, 31, 33. Vandaar de bevreemding daarover.

Zoo hebben wij dan onder *βαπτίζειν* eene wassching te verstaan, waarvan het doel evenals bij de theocratische wasschingen en reinigingen de ontzondiging van het subject is, dat ontzondigd wordt, derhalve = van zonden wasschen. Vgl. hiervoor Joh. 3 : 25 enz., waar de doop van Jezus zoowel als die van Johannes onder het begrip *καθαρισμός* valt. Vandaar Mt. 3 : 6: *ἐβαπτίζοντο — ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν*. Mk. 1 : 4. Vgl. Lk. 3 : 3, Hand. 2 : 38, 22 : 16. 1 Petr. 3 : 21 enz. zie onder *ἐπερώτημα*. Inzoover is nu ook tusschen den doop van Johannes en den Christelijken doop geen onderscheid, dan dat beiden op de *ἄφεσις ἁμ.* betrekking hebben. De uitdrukking *βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν* Mt. 3 : 11 zegt niets anders dan Mk. 1 : 4 *βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν* en Hand. 2 : 38 *μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω κτλ.* Zie hier boven. Want niet de *μετάνοια* moet i. p. v. de *ἄφεσις* door den doop bewerkt worden, maar de *ἄφεσις* kan niet plaats hebben zonder *μετάνοια*, zooals men niet zonder *μετάνοια* aan het hemelrijk deel kan hebben. Zooals de *μετάνοια* geëischt wordt van hen, die zich laten doopen, Mt. 3 : 2, 8, Hand. 2 : 38, blijft zij ook het onderscheidend karakter van hen, die gedoopt zijn om vergeving te verkrijgen. Om zulk een *μετάνοια* te bewerken, is Johannes opgetreden *βαπτίζων ἐν ὕδατι* en de uitdrukking Mt. 3 : 11 is gekozen i. p. v. de andere *εἰς ἄφεσιν ἁμ.* met het oog op vss. 7, 8. Toch ligt in deze uitdrukking een onderscheid van den Johanneïschen doop van den doop in de Messiaansche gemeente, waarin deze *μετάνοια* opgenomen wordt door de *πίστις*. De doop van Johannes wordt *κ. ἐ. βάπτισμα μετανοίας* genoemd Mk. 1 : 4, Lk. 3 : 3, Hand. 13 : 24, 19 : 4 en diensvolgens zou men den doop in de Christelijke gemeente *βάπτισμα πίστεως* kunnen noemen. Vgl. Hand. 8 : 12, 13, 19 : 4, 5. Dit onderscheid ligt niet in het *βαπτίζειν*, dat altijd eene wassching ten behoeve van de ontzondiging is, maar in de beteekenis daarvan voor het heil in Jezus Christus. Want waarop bij deze onderdompeling of wassching achtgeslagen wordt, daarop komt het aan, Hand. 19 : 3, 5; 1 Kor. 1 : 13, 15, 10 : 2, waarbij men vergelijke Ex. 14 : 31. Hier wordt aan eene verhouding gedacht, waarin zij gebracht worden, die gedoopt moeten worden, zooals ook bij *εἰς μετάνοιαν*, *εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*, *εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν* 1 Kor. 12 : 13, welke uitdrukkingen van de tevoren genoemde niet anders verschillen dan evenals de verhouding tot eenen persoon van de verhouding tot eene zaak. Het is deze betrekking, welke *εἰς* overal te kennen geeft, nooit datgene waarin gedoopt wordt behalve Mk. 1 : 9. Dat de locale beteekenis

der praepositie niet al te zeer op den voorgrond gesteld moet worden behalve wanneer naar analogie van Mk. 1:9 ἐβαπτίσθη ὑπὸ Ἰωάννου εἰς τὸν Ἰορδάνην verklaard moet worden, blijkt juist uit de het laatst aangehaalde plaatsen, nl. Mt. 3:11, 1 Kor. 10:2. Zoo wordt volkomen verklaard Rom. 6:3, 4. Met εἰς verbonden nog Mt. 28:19, Hand. 8:16, Gal. 3:27. Ook de constructie ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου Hand. 10:48 beteekent niets anders zooals ἐπὶ τῷ ὀν. Ιυ Hand. 2:38 bewijst. Bij εἰς wordt gedacht aan de verhouding, waarin de gedoopten gebracht worden. Bij ἐπί en ἐν aan den grondslag, waarop de doop rust. Het βαπτισθῆναι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν 1 Kor. 15:29 is een zich laten doopen ten behoeve van de dooden. Ὑπέρ wijst op het motief, zooals meermalen in het gewone Grieksch en het N. T.. Vgl. Rom. 15:8. Plut. Conv. 208 D: ὑπὲρ ἀρετῆς ἀθανάτου καὶ τοιαύτης δόξης εὐκλεοῦς πάντες πάντα ποιοῦσιν. Niet gezegd is, dat de doop aan de dooden ten goede komt, maar dat de dooden, nl. inzoover zij zullen opstaan, — want slechts in dien zin is van hen sprake — aan levenden aanleiding geven, zich te laten doopen. Vgl. Hand. 17:32. Die om zulke redenen zich hebben laten doopen, hebben geen hoop (τί ποιήσουσιν) en daarom is hun doop voor hen doelloos (τί καὶ βαπτίζονται), wanneer in 't algemeen dooden niet zullen opstaan. Zoo staat het βαπτίζεσθαι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν parallel met τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν (vs. 30), εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. Vss. 29, 32. Volgens Cremer is zijne verklaring meer aannemelijk dan de noch door eenige aanwijzing van de Nieuw-Testamentische geschriften der eerste twee eeuwen gesteunde, noch met de Nieuw-Testamentische uitspraken van het wezen van den doop en met de overige kerkelijke praktijk overeenkomende onderstelling van Heinrici (Meyers comm. op 1 Kor. 6e ed.): „Es muss in der apostol. Kirche etwas nicht ganz Ungewöhnliches gewesen sein, dass man sich zum Besten ungetauft, aber schon gläubig Verstorbener noch einmal taufen liess." Zelfs de aanteekeningen van Tertullianus, Epiphanius en Chrysostomus, dat dit gebruik bij de aanhangers van Cerinthus en Marcion bestaan heeft, zouden bij het ontbreken van vroegere getuigenissen voor zulk een gewichtig feit nauwelijks betrouwbaar zijn, zouden evenwel juist voor onze plaats deze verklaring buitensluiten, daar zij slechts op een kettersch gebruik wijzen. Tegen Hofmann, die ὑπὲρ τῶν ν. met ποιήσουσιν verbindt en ὑπὲρ αὐτῶν op het einde van vs. 29 bij de volgende vraag trekt, beslist, afgezien van de verbreking van het tekstverband, dat hij νεκροί hier in eenen anderen zin dan vs. 32 enz. nemen moet [1]).

---

1) Vgl. over βαπτίζεσθαι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν een artikel van Baljon (Theol. Stud. 1890, bl. 208—212), waar hij als hij zijn gevoelen uitspreekt, dat ὑπὲρ τῶν νεκρῶν in 1 Kor. 15:29, 30 een glos is.

Overdrachtelijk vinden wij βαπτίζειν Mt. 3:11, vgl. Lk. 3:16, Joh. 1:33. Dat niet de beteekenis indoopen, maar wasschen ten behoeve van ontzondiging overdrachtelijk is, blijkt uit de tegenoverstelling van ἐν ὕδ. en ἐν πν., waardoor het tweevoudige βαπτίζειν onderscheiden wordt. Bij Johannes evenals bij den Messias wordt gedacht aan eene wassching ten behoeve van ontzondiging, welke Johannes door middel van water, de Messias door middel van den Heiligen Geest en vuur volbrengt. Vgl. Jez. 6:6, 7, Ez. 36:25—27, Mal. 3:2, 3. (Het geeft geen wezenlijk verschil, of men ἐν locaal of instrumentaal opvat; het eerste wanneer men bij βαπτίζειν in den zin van doopen de voorstelling van een onderdompelen, het laatste, wanneer men de voorstelling van eene wassching, overstrooming vasthoudt). Hier wordt evenwel niet de door Christus in aansluiting aan Johannes voortgezette en verder door hem aan zijne jongeren opgedragen doop onderscheiden van den doop van Johannes, maar alleen gezegd, wat het werk van den Messias in verhouding tot dat van Johannes is. Vgl. Hand. 1:5. Maar daaruit volgt, vgl. met Hand. 2:38, dat de door Christus opgedragen doop, zooals hij niet op iets toekomstigs, maar op het tegenwoordige wees, Hand. 19:4, 5, dat door Johannes aangewezen punt met den waterdoop verbond, derhalve een doop ἐν ὕδατι καὶ πνεύματι, resp. πυρί is. Vgl. Joh. 3:5.

Bij het gebruik van het woord Lk. 12:50 βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι evenals Mk. 10:38, 39 τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθήσεσθε zal waarschijnlijk aan Oud-Testamentische uitdrukkingen als Ps. 42:8, 69:2, 3, 15, 16, 124: 4,5, 144:7, Jez. 43:2, vgl. Openb. 12:15 te denken zijn. Evenwel de beteekenis „wasschen ten behoeve van ontzondiging" kan niet ten grondslag gelegd worden tegen Mk. 10:39, zooals Theophylactus bij Mt. 20:22 zegt. Het act. en pass. vinden wij Mt. 3:11, 13, 14, 16; 28:19, Mk. 1:4, 8; 6:14, 10:38, 39; 16:16, Lk. 3:16, Joh. 1:25, 26, 28, 31, 33; 3:22, 23, 26; 4:1, 2, 10:40, Hand. 1:5, 8:16, 36, 38; 1:47, 48, 11:16; 19:3, 4; Rom. 6:3, 1 Kor. 1:13—17; 12:13, Gal. 3:27. Het Medium = zich laten doopen, met den Aor. 1 zoowel passief als medium (vgl. Krüger § 52, 6, 1, 4; vgl. Mt. 3:13, 14; Mk. 10:38, 39; 16:16, Lk. 11:38 voor de opvatting, dat in dit geval het medium eigenlijk een mediaal passivum is, en de bedoelde werkwoorden wegens de verwantschap van deze beteekenis met die van het passivum tusschen den passieven en medialen Aor. weifelen. Toch heeft het Medium de beteekenis *zich laten onderdompelen* eerst in het Nieuw-Testamentisch spraakgebruik. Daarentegen 2 Kon. 5:14 zich onderdompelen): Mt. 3:6, Mk. 1:5, 9, Lk. 3:7, 12, 21; 7:29, 30; 12:50, Joh. 3:23, Hand. 2:38. 41; 8:12, 13; 16:15, 33; 18:8, 22:16, 1 Kor. 10:2 (waar Lchm.,

Tdf.[8] ἐβαπτίσθημεν i. p. v. ἐβαπτίσαντο lezen, moet het Medium (Tr. W.) verklaard worden, met het oog op Ex. 14 : 31), 1 Kor. 15 : 29 [1]).

Βαπτισμός, ὁ, de wassching, Mk. 7 : 4, 8 ποτηρίων κτλ. (Vs. 8 niet bij Tdf. Westcott), zie boven βαπτίζειν. Hebr. 9 : 10 διάφοροι βαπτισμοὶ als bestanddeelen der δικαιώματα van de Oud-Testamentische wet. Hebr. 6 : 2 βαπτισμῶν διδαχή als bestanddeel van ὁ τῆς ἀρχῆς τοῦ Χυ λόγος. Diensvolgens is minder waarschijnlijk, dat de schrijver aan den Christelijken doop in onderscheiding van de Oud-Testamentische reinigingen dan aan het onderscheid en de verhouding van den Johanneïschen en den Christelijken doop gedacht heeft, welk onderscheid juist meermalen behandeld moest worden. Vgl. Joh. 3 : 25 enz. Hand. 18 : 25, 19 : 3—5. Daarbij komt, dat de Nieuw-Testamentische doop niet eigenlijk het antitype van de Levitische wasschingen, maar van de ῥαντισμός is. Βαπτισμός duidt de handeling aan, zooals zij als feit aanwezig is, βάπτισμα het resultaat der handeling. Daarom is alleen βαπτισμός geschikt als benaming van de instelling. — Jos. Ant. 18, 5, 2 βαπτισμός van den doop van Johannes. Anders is het evenals βάπτισμα, βαπτιστής, βαπτιστήριον slechts aan het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch eigen.

Βάπτισμα, τό, de (plaats gehad hebbende) doop, d. i. de wassching voor de ontzondiging. a) Van den doop van Johannes τὸ β. Ἰωάννου Mt. 3 ; 7, Mk. 11 : 30, Lk. 7 : 29; 20 : 4, Hand. 1 : 22, 18 : 25, 19 : 3; = βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης Hand. 10 : 37, vgl. 13 : 34. Zij wordt genoemd β. μετανοίας Mk. 1 : 4, Hand. 13 : 24, 19 : 4, vollediger β. μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν Lk. 3 : 3, inzoover de μετάνοια aan den doop als voorwaarde zoowel als resultaat haar eigenaardig karakter verleende. Zie βαπτίζειν. b) De doop op Christus. Zie Rom. 6 : 4 β. εἰς τὸν θάνατον Χυ Ιυ, inzoover de ontzondiging volgt krachtens den dood van Christus, vgl. 1 Joh. 1 : 7 evenals 1 Petr. 1 : 2, vgl. Rom. 6 : 5, 6 en den doop als wassching ten behoeve van ontzondiging diensvolgens in verband breugt met den dood van Christus. Kol. 2 : 12 συνταφέντες τῷ Χῳ ἐν τῷ βαπτίσματι evenals Rom. 6 : 4. Ef. 4 : 5 wordt ἓν βάπτισμα opgeteld onder de punten, die de Christelijke gemeenschap bepalen. 1 Petr. 3 : 21 zie onder ἐπερώτημα.

Βαπτιστής, ὁ, de dooper = ὁ βαπτίζων, zooals Tdf. Tr. Westc. Mk. 6 : 24 (vgl. vs. 14) lezen. Bijnaam naar de hem bijzonder opgedragene en door hem uitgeoefende functie Mt. 21 : 25, Mk. 11 : 30, Lk. 20 : 4, Joh. 1 : 33, vgl. vs. 25; Mt. 3 : 1, 11 : 11, 12, 14 : 2, 8; 16 : 14, 17 : 13, Mk. 6 : 24, 25, 8 : 28, Lk. 7 : 20 (28 rec.), 33; 9 : 19. Zie onder βαπτίζω.

Βαπτιστήριον, ου, τό, L. baptisterium, plaats om te baden, Plin.

---

1) Vgl. over de doopsformule een belangrijk artikel van Dr. Brandt: „Ὄνομα en de doopsformule in het N. T." (Theol. Tijdschr. 1891, bl. 565—611).

Epist. 2, 17, 11. Doopvont, Athan. I, 228, Cyrill. bl. 1068, Greg. Nyss. III, 420.

Βαπτός, ingedoopt, gekleurd, geverfd, Ez. 23:15.

Βάρ, Chald. בַּר (vgl. Ps. 2:12, Spreuk. 31:2), βὰρ Ἰωνᾶ, 1 Sam. 2:18, Mt. 16:17, waar L. T. WH. Βαριωνᾶ lezen, Barjona.

Βαραββᾶς, ᾶ, ὁ (van בַּר zoon en אַבָּא vader), zoon van een vader of van eenen meester (vgl. Mt. 23:9), een gevangen moordenaar, dien de Joden voor Pilatus boven Jezus stelden, Mt. 27:16 enz. Mk. 15:7, 11, 15, Lk. 23:18, Joh. 18:40.

Βάραθρον, ου, τό, afgrond, hol, Jez. 14:23.

Βαραθρώδης, ες, als een hol, Philo I, 322, 11.

Βαράκ, ὁ, onverbuigbaar (בָּרָק), Barak, een aanvoerder der Israelieten, Richt. 4:6, 8, Hebr. 11:32.

Βαραχίας, ου, ὁ, בֶּרֶכְיָה, God zegent, Berechja, Mt. 23:35.

Βάρβαρος, Skt. barbaras, stamelend, buitenlandsch. Lat. balbus, balbutio. Iemand, wiens taal ruw, hard is. Vandaar iemand, die eene vreemde taal spreekt, welke niet door een ander verstaan wordt (Hrdt. 2, 158: βαρβάρους πάντας οἱ Αἰγύπτιοι καλέουσι, τοὺς μὴ σφίσι ὁμογλώσσους, Ovid. Trist. 5, 10, 37 barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli). Zoo 1 Kor. 14:11. De Grieken gebruiken βάρβαρος van een vreemdeling, onbekend met de Grieksche taal en beschaving met de nevengedachte, na den Perzischen oorlog, van hardheid en onbeschaafdheid. Zoo wordt het woord in het N. T. (Hand. 28:2, 4) toegepast op de inwoners van Malta, die van Phoenicischen oorsprong waren en op die natiën, die wel fijnere zeden hadden, maar geen Christenen geworden waren, zooals de Scythen Kol. 3:11. De uitdrukking Ἕλληνές τε καὶ βάρβαροι duidt *alle volken* aan, Plat. Theaet. p. 175 a, Isocr. Euag. c. 17, p. 192 b, Joseph. Antt. 4, 2, 1 en bij andere schrijvers. Zoo Rom. 1:14. Bij Philo de Abrah. § 45 sub fine van alle natiën, die geen Joden zijn. Josephus B. J. prooem. 1 rekent de Joden onder de barbaren.

Βαρβαρισμός, οῦ, ὁ (βαρβαρίζω), barbarismus, onzuiverheid in de taal, Philo I, 124, 40; de toestand der wereld van Adam tot Noach, Epiph. I, 165 C.

Βαρβαρόφρων, ον (φρήν), met een barbaarsch gemoed, Sibyll. 1, 342; 5, 95.

Βαρβάρως, bijw. barbaarsch, 2 Makk. 15:2.

Βαρβηλώ, οῦς, ἡ, Barbelo, een Gnostisch figment, Iren. 691 B, Epiph. I, 288 C, 321 C.

Βαρβηλώθ, ἡ = het voorafgaande, Theod. IV, 361 C.

Βαρδησάνης, ου, ὁ, Bardesanes, een Valentiniaan. Eus. II, 401 B, III, 464 A, Theod. IV, 372 B. — Ook Ἀρδησάνης, Hippol. Haer. 286, 13.

Βαρδησανισταί, ῶν, οἱ, Bardesanisten, de volgelingen van Bardesanes, Adam. 1792 C, Epiph. 1, 848 D.

Βαρέω, = βαρύνω, Ex. 7:14 βεβάρηται ἡ καρδία Φαραώ, bezwaren, drukken. In het N. T. in het pass. = bezwaard met iets, inzonderheid ὕπνῳ βεβαρημένος van oogen of oogleden, die zwaar zijn van slaap, door slaap bevangen, Lk. 9:32. Ook absoluut zonder ὕπνῳ Mt. 26:43, Mk. 14:40; ἔν τινι= door iets, Lk. 21:34, overdr. van allerlei moeiten en lasten, die men te torschen heeft, 2 Kor. 1:8, 5:4, 1 Tim. 5:16.

Βαρέως, bijw. bezwaarlijk, met moeite, tegenzin, Mt. 13:15, Hand. 28:27 (Jez. 6:10).

Βάρις, εως, ἡ = בִּירָה, πύργος, toren, kasteel, 1 Ezr. 6:22, 2 Ezr. 6:2, Ps. 44:9, Jos. Ant. 10, 11, 7; 11, 4, 6; 12, 4, 11.

Βαρθολομαῖος, ου, ὁ, (בַּר תַּלְמַי, zoon van Tolmai), Bartholomeüs, een van de twaalf apostelen van Jezus, Mt. 10:8, Mk. 3:18, Lk. 6:14, Hand. 1:13.

Βαρκηνίμ, בַּרְקָנִים = τρίβολα, dorschwagen, Richt. 8:7, 16.

Βαριησοῦς, ὁ, (בַּר zoon, יֵשׁוּעַ Jezus), Bar Jezus, een zekere valsche profeet, Hand. 13:6.

Βαριωνᾶς, ᾶ, ὁ (van בַּר zoon en יוֹנָה Jona, and. יוֹחָנָן, Johanan. Jona), Bar Jona, de bijnaam van den apostel Petrus, Mt. 16:17, 21:15.

Βαρνάβας, α, ὁ (בַּר zoon en נְבָא), volgens Lukas υἱὸς παρακλήσεως, d. i. uitmuntend in de macht τῆς παρακλήσεως, Hand. 4:36, Barnabas, de bijnaam van Joses, een Leviet, geboortig uit Cyprus. Hij was een voortreffelijk Christelijk leeraar en medgezel, Hand. 9:27, 11:22, 30, 12:25, 13—15, 1 Kor. 9:6, Gal. 2:1, 9, 13, Kol. 4:10.

Βάρος, εος, τό, gewicht, zwaarte, last, ἐπιτιθέναι τινί (Xen. Oec. 17, 9), Hand. 15:28, βάλλειν ἐπί τινα Openb. 2:24; βαστάζειν τὸ βάρος τινός, de moeiten van iets, als τὸ βάρος τῆς ἡμέρας, het moeilijke werk van den dag, Mt. 20:12, of wat een persoon draagt als Gal. 6:2. αἰώνιον βάρος δόξης, heerlijkheid, welke nooit ophoudt, groote heerlijkheid, 2 Kor. 4:17. Gewicht = gezag: ἐν βάρει εἶναι, 1 Thess. 2:7 (6).

Βαρούχ, ὁ, Baruch. Sept. Baruch 1:1. — Βαρούχ βίβλος, het boek Baruch, Hippol. Haer. 216, 35, Orig. 1, 195 C.

Βαρσαβᾶς (σαββᾶς L. T. Tr. WH,), ὁ, Barsabas, zoon van Saba. 1) De bijnaam van eenen zekeren Jozef, Hand. 1:23. 2) De bijnaam van eenen zekeren Judas, Hand. 15:22.

Βαρτίμαιος (Tdf. μαῖος), ου, ὁ, (zoon van Timaeus), Bartimeüs, een zekere blinde man, Mk. 10:46.

Βαρύγλωσσος, ον (βαρύς, γλῶσσα) = βαθύγλωσσος, Ezech. 3:5, Orig. III, 773 C, Theod. II, 844 B.

Βαρυήκοος, ον, hardhoorend, Orig. IV, 232 B.

Βαρυηχής, zwaar, duidelijk klinkend, 3 Makk. 5:48.

Βαρυθυμέω, ήσω (βαρύθυμος), mismoedig, mistroostig zijn, Num. 16:15, 1 Kon. 11:22, Diod. 20:41, Plut. I, 454 A, II, 739 E.

Βαρυθυμία, ας, ή, mismoedigheid, verontwaardiging, verwerping, Jos. Ant. 16, 10, 5, Oenom. bij Eus. III, 396 B, Clementin. 333 A.

Βαρυκάρδιος, ον, met een verstokt hart, Ps. 4:3.

Βαρύνω, bezwaren, Ex. 5:9, 8:15, 32, 9:7, 34, 10:1, Job 19:47, 1 Sam. 3:2, Lk. 21:34.

Βαρυπαθής, ές, hevig lijdend, Eus. II, 852 C.

Βαρύς, εῖα, υ, zwaar, bezwaarlijk, lastig, Mt. 23:4, 1 Joh. 5:3; = zwaarwichtig, veelbeteekenend, Mk. 23:23, Hand. 25:7, 2 Kor. 10:10; = veel last en schade berokkenend, gelijk vijanden of wilde dieren doen, verderfelijk, woest, Hand. 20:29 van wolven, het beeld der valsche leeraars. Zoo ook Hom. Il. 1, 89, Xen. Ages. 11, 12.

Βαρύτιμος, ον (βαρύς en τιμή), van groot gewicht, zeer kostbaar, Mt. 26:7, Heliod. 2, 30. Groote eer hebbend, Aeschyl. suppl. 25.

Βαρυωπέω, ήσω (βαρύς, ὤψ), moeilijk zien, Gen. 48:10.

Βασανίζω, Aor. 1 ἐβασάνισα, van ή βάσανος, de toetssteen, lapis lydius, op den toetssteen brengen om de echtheid te beproeven, iemand pijnigen om de waarheid uit hem te krijgen, in 't algemeen = pijnigen, kwellen, martelen, Mt. 8:29, Lk. 8:28, 2 Petr. 2:8, Openb. 9:5. Pass. βασανίζομαι = pijn lijden of lijden, Mt. 8:6, Ev. Petr. 14, figuurl. van schepen of schepelingen, die door wind of golven geteisterd of in hunne vaart belemmerd worden, Mt. 14:24, Mk. 6:48.

Βασανισμός, οῦ, ό, beproeving, pijniging, marteling, Openb. 9:5, 14:11, 18:7, 10, 15.

Βασανιστήριος, ον, behoorend tot het beproeven, Jos. B. J. 2, 8, 10, ὄργανον, Pseudo-Jos. Macc. 6, Eus. II, 1521 A.

Βασανιστής, οῦ, ό, onderzoeker, Apoc. Petr. 23. Vervolgens ongeveer = δήμιος of δημόκοινος, de van staatswege aangestelde folteraar, de man, die bij het pijnigen van slaven hunne bekentenissen op moest teekenen, Mt. 18:34, gevangenbewaarder = δεσμοφύλαξ, Hand. 16:23.

Βάσανος, ου, ή, de toetssteen, lapis lydius, waarop het goud beproefd wordt, figuurlijk foltering, pijniging, waaraan iemand onderworpen wordt, 1 Sam. 6:3, 4, Wijsh. 2:19, 3:1, Lk. 16:23, 28, en bij latere schrijvers in 't algemeen van heftige pijn of lichaamssmart, Mt. 4:24.

Βασιλεύς, έως, ό, koning, die de heerschappij over het volk heeft, van den stam βα in βαίνω en λαός = hertog, Curtius 362, terwijl Kuhn het van den stam λευ in λᾶος, steen, afleidt, volgens hetwelk het = betreder van steen. Vgl. de oud-Germaansche en Keltische gewoonte, die evenwel bij de Grieken niet aangewezen kan worden, dat de koning zich aan het volk op eenen steen vertoonde. De βασιλεύς is de wet-

tige koning, *τύραννος* oorspronkelijk die zich de macht aanmatigt, vandaar die willekeurig heerschappij voert. Plat. Defin. 415, B: Βασιλεύς ἄρχων κατὰ νόμους ἀνυπεύθυνος. Xen. Mem. 3, 9, 10: *βασιλεῖς δὲ καὶ ἄρχοντας οὐ τοὺς τὰ σκῆπτρα ἔχοντας ἔφη εἶναι, οὐδὲ τοὺς ὑπὸ τῶν τυχόντων αἱρεθέντας, οὐδὲ τοὺς κλήρῳ λαχόντας, οὐδὲ τοὺς βιασαμένους, οὐδὲ τοὺς ἐξαπατήσαντας, ἀλλὰ τοὺς ἐπισταμένους ἄρχειν.* Vgl. 4, 6, 12 onder *βασιλεία.* — 1 Petr. 2 : 13: *ὑποτάγητε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι.* Vgl. 1 Tim. 2 : 2, Joh. 19 : 15: *οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα.* Vgl. Hand. 17 : 7. Vandaar **a**) benaming van ieder, die heerschappij heeft, zoowel van den Romeinschen keizer 1 Tim. 2 : 2, 1 Petr. 2 : 13 als van den tetrarch (Lk. 3 : 1), Mt. 2 : 1, Hand. 25 : 13, van Aretas van Arabië 2 Kor. 11 : 32. — Vgl. Hebr. 7 : 1, 11 : 23, 27, Openb. 1 : 5, 9 : 11. **b**) God wordt nu *μέγας βασιλεύς* genoemd Mt. 5 : 33, Ps. 48 : 3, inzoover het gebied zijner heerschappij, alles, wereld en tijd bevat Ps. 103 : 19, Wijsh. 6 : 5. Vgl. 1 Tim. 1 : 17: *ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων.* Tob. 13 : 6: *εὐλογήσατε τὸν κύριον τῆς δικαιοσύνης καὶ ὑψώσατε τὸν βασιλέα τῶν αἰώνων* vs. 10. Vgl. Hebr. 1 : 2, 11 : 3 enz. en *αἰών.* 1 Tim. 6 : 15, Openb. 15 : 3, vgl. Ps. 47 : 9. In deze beteekenis wordt God dikwijls in het O. T. koning genoemd, Ex. 15 : 18, 2 Kon. 19 : 15, Jer. 10 : 7, 10 en dikwijls in de Psalmen vooral Ps. 93—99, waarbij evenwel in 't bijzonder daaraan te denken is, dat voor de toekomst des heils de openbaring zoowel als de erkenning van deze zijne algemeene heerschappij bewaard is, Zach. 14 : 9, Jez. 2, die voor het tegenwoordige in het oordeel over de vijanden en de verdrukkers van zijn volk openbaar wordt. Vgl. Openb. 11 : 17: *εἴληφας τὴν δύναμίν σου τὴν μεγάλην καὶ ἐβασίλευσας κτλ.* Want vooral is God koning in zijne verhouding tot Israel, Deut. 33 : 5, en dat niet alleen als degene, die met macht over Israel heerscht en te gebieden heeft, Num. 23 : 21, 1 Sam. 8 : 7, 12 : 12, Richt. 8 : 23, Ps. 10 : 16, 24 : 7, 48 : 3, 68 : 25, maar inzoover datgene wat God voor de geheele wereld is en zijn wil, allereerst in zijne verhouding tot Israel openbaar wordt, Ps. 74 : 12, Jez. 24 : 21—23, 33 : 22, 35 : 4, vgl. Dan. 6 : 26, 27, derhalve in de oeconomie des heils, daar Hij richtend in gerechtigheid aan Israel recht en daardoor heil en vrede verschaft, Lev. 25 : 23, 26 : 11, 12, Deut. 7 : 6, 14 : 2, Ps. 44 : 5, 89 : 19, 93—99, Jez. 35 : 4, 40 : 10 env. 41 : 21, 43 : 15, 44 : 6, en zoo zijn heilsplannen vervult (Ex. 15 : 18 en vooral Jez. 52 : 7), daardoor het volk aan zich verbindt, van zich afhankelijk en aan zichzelven onderdanig maakt, ja ten slotte eenen geheel anderen toestand in de wereld dan den tegenwoordigen schept. Jez. 2, Dan. 2 : 35, 45, Mich. 4, vgl. 1 Kor. 15 : 24—28. Deze verhouding tot Israel, die rust op de verkiezing en bevestigd wordt door de leiding van het volk, is het uitgangspunt van de voorstelling van het koningschap Gods over de geheele wereld en wel zoo, dat het heerschen

van God als rechter in gerechtigheid ten gunste van zijn volk op den voorgrond staat, terwijl God eens als koning over de geheele wereld heerschen zal, Zach. 14 : 9. Ook in de apocriefen wordt God in deze tweevoudige beteekenis en niet alleen naar zijne algemeene verhouding tot de wereld (Schürer, zie onder *βασιλεία*) koning genoemd. Zijne bijzondere betrekking staat op den voorgrond 2 Makk. 1 : 24, 25: *ὁ μόνος βασιλεὺς καὶ χρηστός, ὁ μόνος δίκαιος, ὁ διασώζων τὸν Ἰσραὴλ ἐκ παντὸς κακοῦ κτλ.* 3 Makk. 2 : 9, 13; 6 : 2 vgl. vs. 3, Tob. 13 : 15 enz., terwijl de nadruk gelegd wordt op zijn oppertoezicht over de geheele wereld, 2 Makk. 7 : 9: *β. τοῦ κόσμου.* Jud. 9 : 12: *πάσης κτίσεως.* 2 Makk. 1 : 24: *ὁ πάντων κτίστης — ὁ μόνος βασιλεύς* (wereldschepper en wereldregeerder), vgl. Sir. 50 : 15: *παμβασιλεύς.* 2 Makk. 6 : 2: *βασιλεῦ μεγαλοκράτωρ, ὕψιστε παντοκράτωρ θεέ, τὴν πᾶσαν διακυβερνῶν ἐν οἰκτιρμοῖς κτίσιν.* De toevoeging *τοῦ οὐρανοῦ* Tob. 13 : 7, *τῶν οὐρ.* vs. 11 kenmerkt de hoogste macht zooals *τῶν αἰώνων*, vss. 6, 10 de onveranderlijkheid. Vgl. 3 Makk. 2 : 2: *βασιλεῦ τῶν οὐρανῶν. καὶ δέσποτα πάσης κτίσεως* evenals *β. τῶν βασιλέων* 2 Makk. 13 : 4, 3 Makk. 5 : 35. Anders alleen Sir. 51 : 1.

Verder wordt c) Jezus als Messias *βασιλεύς* genoemd en wel allereerst *β. τῶν Ἰουδ.* Mt. 2 : 2, Mk. 15 : 2, 9, 18, 26, Lk. 23 : 3, 37, 38, Joh. 18 : 39, 19 : 3, 14, 15, 19, 21. *ὁ β. τοῦ Ἰσραήλ* Mk. 15 : 32, Joh. 1 : 40, 12 : 13. Vgl. Lk. 1 : 32, 33. Dit in aansluiting aan voorspellingen als Jez. 9 : 6, 7, Jer. 33 : 15, Ez. 34 : 23, 37 : 24, 25, Dan. 7 : 14, Zach. 9 : 9; vgl. Mt. 21 : 5, Joh. 12 : 15. Vandaar *Χριστὸς βασιλεύς* Lk. 23 : 2, *ὁ ἐρχόμενος βασιλεύς* Lk. 19 : 38, vgl. Joh. 18 : 37 *βασιλεύς εἰμι ἐγώ* vs. 36: *ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.* De Messias is koning, inzoover Hij geroepen en gezonden is, Gods raadsplan des heils voor zijn volk en ten slotte voor de wereld ten uitvoer te brengen, derhalve als plaatsvervanger Gods, als hoedanig Hij de normale verhouding tusschen God en zijn volk, ja ook tot de wereld wil herstellen, Jer. 33 : 15, 16, Ez. 34 : 23; vgl. 1 Kor. 15 : 24. Daarom is zijne *βασιλεία* niet eene zoodanige, zooals zij tot het tegenwoordige organisme der wereld behoort, of diensovereenkomstig zich voordoet, en inzoover zij tot het heden behoort (Lk. 11 : 20, 17 : 21), tot de toekomstige verschijning staat als de Zoon des menschen daartoe *καθημένῳ ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ*, waaruit dan het praedicaat *ὁ βασιλεύς* vanzelf voortvloeit Mt. 24 : 34, 40. — Openb. 17 : 14, 19 : 16 wordt hij *βασιλεὺς βασιλέων, κύριος κυρίων* genoemd, niet om eenvoudig zijne macht aan te duiden (1 : 5 *ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς*), maar als degene, die de overwinning behaalt over alle hem vijandige machten. Vgl. Dan. 2 : 35, 45, 7 : 14, 1 Kor. 15 : 25, Openb. 11 : 17, 17 : 12.

Openb. 1 : 6 moeten wij *ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλείαν, ἱερεῖς τῷ θεῷ* i. p. v. *βασιλεῖς κτλ.* lezen. Zoo lezen ook Lchm. Tdf. Tr. W. 5 : 10 *ἐποιήσας*

αὐτοὺς τῷ θεῷ ἡμῶν βασιλείαν καὶ ἱερεῖς. De Vatic. heeft hier βασιλεῖς, dat zeker voortgekomen is uit het volgende καὶ βασιλεύσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, maar dat onmogelijk juist kan zijn wegens het voorafgaande τῷ θεῷ ὑμῶν (dat wel de Alex. weglaat, maar toch βασιλείαν leest). Moest βασιλεῖς gelezen worden, dan zou men moeten vergelijken Gen. 12:3, 18:18, Dan. 7:27, Jak. 1:18, Openb. 20:4, 6, 22:5.

Βασίλειος, ον, koninklijk, den koning eigen, voor den koning bestemd of passend b. v. θρόνος, πορφύρα. Het Neutr. in den singularis (Xen.) en Plur. (Lk. 7:25) = het koninklijk paleis. — 1 Petr. 2:9 is βασίλειον ἱεράτευμα de aan de LXX ontleende uitdrukking voor מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים Ex. 19:6. Hier ligt vgl. met Openb. 20:4, 6 de verklaring „eene met koninklijke waardigheid bekleede priesterschap" voor de hand. Daartegen zou niet spreken de beteekenis van het adj. βασίλειος, vgl. b. v. Hdt. 1:35 ἀνὴρ γένεος τοῦ βασιληΐου. Dat de LXX het zoo bedoeld hebben, zou met de paraphrase van Onkelos en van de beide Jeruzalemsche Targumim מַלְכִּין כָּהֲנִים evenals uit 2 Makk. 2:17 volgen: ὁ δὲ θεὸς ὁ σώσας τὸν πάντα λαὸν αὐτοῦ καὶ ἀποδοὺς τὴν κληρονομίαν πᾶσι καὶ τὸ βασίλειον καὶ τὸ ἱεράτευμα καὶ τὸν ἁγιασμὸν καθὼς ἐπηγγείλατο διὰ τοῦ νόμου, vgl. Grimm en Keil t. d. pl.; evenals τὸ βασίλειον 1 Kon. 14:8, 1 Kron. 28:4. Wel is waar komt deze opvatting niet overeen met den Hebreeuwschen tekst, waarin Israel als het volk aangeduid wordt, welks koning God is (vgl. βασιλεύς, מַמְלָכָה in dezen zin 1 Kon. 18:10) en dat nader als een volk van priesters aangeduid wordt, vgl. Openb. 1:6, zoodat deze eigenschap van het volk de heerlijkheid van het rijk uitmaakt, dat God grondvest. Het zou evenwel evenzoo moeilijk zijn, de Grieksche uitdrukking zóó te verklaren, als met Weiss haar zóó te verzwakken, dat zij eene koninklijke priesterschap zou aanduiden, zooals men anders van koninklijke dienaars sprak (evenzoo Huther). Dat de eigenaardige waardigheid der priesterschap zou zijn aangeduid, blijkt uit βασιλεύσουσιν Openb. 5:10 ontwijfelbaar, wanneer op deze plaats zoowel als 1:16 de Hebreeuwsche grondtekst juist opgevat is. — Substant. αἱ βασίλειοι, scil. βίβλοι, de boeken der Koningen van het Oude Testament, Const. Apost. 1, 5, 6.

Βασιλικός, ή, όν, in het gewone Grieksch dikwijls bij Hrdn., anders evenwel niet zoo dikwijls als βασίλειος, in het Bijbelsch Grieksch meermalen, in het N. T. evenwel ook slechts zelden. **a**) Koninklijk, den koning eigen Hand. 11:20 βασιλική sc. χώρα. Zoo van koninklijke beambten, b. v. οἰκονόμοι, ook absoluut Joh. 4:26, 29, zooals meermalen bij Plut. Polyb.; bij Jozefus vooral van officieren. **b**) Eenen koning passend, van koninklijke waardigheid, d. i. een gebod, dat als een koning allen onder zich heeft, derhalve = ἐντολὴ μεγάλη καὶ πρώτη Mt. 22:38, met vergelijking van Gal. 5:1, Rom. 13:8. Zoo Plat. Min. 317 C:

τὸ ὀρθὸν νόμος ἐστὶ βασιλικός. Intusschen schijnt de betrekking op de βασιλεία vs. 5 nader voor de hand te liggen, zoodat βασιλικός hier evenals ἐντολαὶ β. 2 Makk. 8 : 13 de achter het gebod staande autoriteit aanwijst. Vgl. Dan. 3 : 22 τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλέως ὑπερίσχυσεν. Daarenboven beteekent νόμος βασιλικός bij Hrdt. 2, 14, 2 νόμῳ βασιλικῷ καλλιερήσας naar de voor koningen geldende manier, more imperatorio.

Βασιλεία, ἡ, koningschap, zoowel benaming van de waardigheid, macht en regeeringsvorm als vooral bij lateren van het gebied, dat onder eenen βασιλεύς staat, derhalve zoowel koningschap in den gewonen zin des woords als koninkrijk. Het Duitsche „Königtum", dat wij eerst sedert de 18e eeuw vinden en dat door de tegenstelling met de Fransche revolutie in gebruik is gekomen (Hildebrand in het Duitsche Woordenboek van Grimm), wordt alleen van de waardigheid en den regeeringsvorm gebruikt, zou evenwel naar analogie van keizerschap, hertogdom enz. ook het rijk kunnen aanduiden, in welke beteekenis het ook in het Angelsaksisch, Oudnoordsch, Engelsch, Deensch enz. gevonden wordt en in den pluralis „Königtümer" geen bevreemding wekken zou. Oorspronkelijk duidt de uitgang *dom* stand en waardigheid aan; eerst daarvan afgeleid is de beteekenis in eenen anderen zin, zoodat wij hier hetzelfde verschijnsel hebben als bij βασιλεία. Tot goed begrip van het gebruik van βασιλεία in deze tweevoudige beteekenis bijna onmiddellijk naast elkander zooals Openb. 17 : 12, 17 zal het dienstig zijn, zich dit te herinneren. Suid. τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ἔθνος βασιλευόμενον. Xen. Mem. 4, 6, 12: βασιλείαν δὲ καὶ τυραννίδα ἀρχὰς μὲν ἀμφοτέρας ἡγεῖτο εἶναι, διαφέρειν δὲ ἀλλήλων ἐνόμιζε. τὴν μὲν γὰρ ἑκόντων τε τῶν ἀνθρώπων καὶ κατὰ νόμους τῶν πόλεων ἀρχὴν βασιλείαν ἡγεῖτο, τὴν δὲ ἀκόντων τε καὶ μὴ κατὰ νόμους, ἀλλ' ὅπως ὁ ἄρχων βούλοιτο, τυραννίδα.

a) Het duidt bij de LXX overal de waardigheid en de macht aan, waar het overeenkomt met het Hebr. מְלוּכָה, b. v. 1 Sam. 10 : 16, 25; 11 : 14, 2 Sam. 12 : 26 ἡ πόλις τῆς βασιλείας. 1 Kon. 1 : 46 θρόνος τῆς β. 2 : 15, 22, Jez. 62 : 3 διάδημα β. Ez. 17 : 13 τὸ σπέρμα τῆς β. Dan. 1 : 3, Ps. 22 : 29 τοῦ κυρίου ἡ βασ. Obadj. 21 ἔσται τῷ κυρίῳ ἡ β. Eveneens waar het met den Inf. מלך overeenstemt bij tijdsbepalingen, b. v. ἐν τῷ ὀγδόῳ ἔτει τῆς βασ. 2 Kon. 24 : 12, 25 : 1, 27 enz. evenals voor het concrete מֶלֶךְ 1 Kon. 11 : 14 ἐκ τοῦ σπέρματος τῆς βασ. 2 Kron. 12 : 2; 13 : 1. Daarentegen = מַלְכוּת staat het zoowel in de beteekenis koningschap als koninkrijk. In de eerste 1 Sam. 20 : 31, 24 : 21 ἡ βασ. Ἰσρ., de heerschappij over Israel, vgl. 1 Kron. 28 : 5 καθίσαι αὐτὸν ἐπὶ θρόνου βασιλείας κυρίου ἐπὶ Ἰσραήλ. 1 Sam. 28 : 17, 2 Sam. 3 : 10, Ps. 45 : 7: ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασ. σου, 103 : 9: ἡ βασ. αὐτοῦ πάντων δεσπόζει. Ps. 145 : 11, 12, 13 parallel δεσποτεία en δυναστεία (dit zijn de eenige plaatsen in de Psalmen, waar מַלְכוּת gevonden wordt). Dan. 3 : 33

parallel ἐξουσία, in 't algemeen meermalen bij Daniël, die bijzonder dikwijls מַלְכוּת (daarentegen niet מַמְלָכָה) gebruikt, in de beteekenis koningschap 4 : 14, 22, 31, 33; 5 : 18, 21; 7 : 14, 27. Zelden komt βασ. in deze beteekenis overeen met מַמְלָכָה zooals 1 Sam. 13 : 13, 14, 1 Kon. 9 : 5, 11 : 11, 13 parallel σκῆπτρον, nooit in de Psalmen en bij de profeten, waar מַמְלָכָה steeds = rijk.

In het N. T. komt βασιλεία in deze beteekenis zelden voor. Het meest nog, hoewel niet geregeld in de Openb. Vgl. 12 : 10, 17 : 18 ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς γῆς. Eveneens 11 : 15, 17 : 17. Behalve in deze plaatsen nog Mt. 16 : 28, waarbij Meyer zeer gepast naar Plat. Rep. 6, 490 B wijst, τῶν νῦν ἐν δυναστείαις ἢ βασιλείαις ὄντων, Lk. 1 : 33, 23 : 42, 1 Kor. 15 : 24. Daartegen zou eerst getuigen, dat bij Mt. βασιλεία nooit in deze beteekenis voorkomt en 13 : 14 de βασ. τῶν οὐρ. ook rijk van Christus genoemd wordt (Weiss), daar bij Lukas behalve 23 : 43 nog slechts 1 : 33 voor deze beteekenis overblijft. Daarvoor evenwel zou men kunnen wijzen naar 25 : 31 ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς .... τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ evenals op den vorm van de uitspraak bij Markus en Lukas, waar niet rijk Gods i. p. v. rijk van Christus staat, maar het komen van het rijk Gods identisch is met het komen van Christus als koning. Intusschen moet toegegeven worden, dat het constante gebruik van βασ. = rijk in de uitdrukking βασ. τοῦ θεοῦ het toch niet onwaarschijnlijk maakt, dat Mt. 16 : 28 de βασ. τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρ. juist deze βασ. met een gen. poss. aanduidt. Vgl. Mt. 16 : 20, 21 met Mk. 9 : 1 evenals Mt. 20 : 21 en Lk. 13 : 29, 30 met Lk. 22 : 29, 30. Dan evenwel wordt ook waarschijnlijk, dat Lk. 23 : 42 in denzelfden zin bedoeld is als Lk. 22 : 30 en dan blijven voor βασ. in den zin van heerschappij, koningschap alleen de plaatsen uit de Openb. over evenals 1 Kor. 15 : 24 en Lk. 1 : 33, zoodat het spraakgebruik der evangeliën in de reden van Christus zichzelf gelijk blijft. Want Joh. 18 : 36 duidt βασ. niet koningschap aan (Hofm., Weiss), vgl. 19 : 11.

b) Koninkrijk, rijk. Zoo bij de LXX = מַלְכוּת (zie boven) en vooral = מַמְלָכָה, evenwel nergens in theocratischen zin. Het citaat bij Trommius 1 Kron. 20 : 11 is niet juist. Aan לְךָ יהוה הַמַּמְלָכָה — de eenige plaats waar aan God מַמְלָכָה toegekend wordt, waarvoor anders altijd מַלְכוּת staat — laat de vertaling der LXX geen recht wedervaren. — In het N. T. Mt. 4 : 8, 12 : 25, 26, Lk. 4 : 5, vgl. Mk. 3 : 24, Lk. 11 : 17, 18. — Mt. 24 : 7, Mk. 6 : 23, 13 : 8, Lk. 19 : 12, 15; 21 : 10, Hand. 1 : 6, Mk. 11 : 10, Hebr. 11 : 23. Van het N. T. is eigenaardig de uitdrukking ἡ βασ. τοῦ θεοῦ (tegenover τοῦ σατανᾶ Mt. 12 : 26, 28), vooral bij Mk. en Lk. In de overige geschriften behalve Mt. alleen Joh. 3 : 3, 5, Hand. 1 : 3, 8 : 12, 14 : 22, 19 : 8, 20 : 25, 28 : 23, 31, Rom. 14 : 17, 1 Kor. 4 : 20, 6 : 9, 10; 15 : 50, Gal. 5 : 21,

Kol. 4 : 11, 1 Thess. 2 : 12, 2 Thess. 1 : 5, 2 Tim. 4 : 1, 18, waarvoor bij Mt. ἡ βασ. τῶν οὐρανῶν staat alleen 12 : 28, 19 : 24, 21 : 31, 43 τοῦ θεοῦ. 6 : 10 τοῦ πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρ. vgl. 13 : 43, 26 : 29, Lk. 11 : 2. Absoluut ἡ βασ. Mt. 8 : 12, 9 : 35, 13 : 19, 38, 24 : 13, Lk. 12 : 32 (Mt. 6 : 33 leest Tdf.[8] volgens den Sin. ζητεῖτε τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, Tr. τοῦ θεοῦ, Lchm. volgens den Vat. τὴν δικ. καὶ τὴν βασ. αὐτοῦ) Zie over βασ. τοῦ Χυ hier beneden. Dat βασ. in deze uitdrukking = *rijk* vloeit voort uit de constructies ζητεῖν, κληρονομεῖν τὴν βασ. τ. θ. enz. Zie beneden.

Met het oog op de wijze, waarop deze qualificaties dadelijk zich voordoen als geen behoefte te hebben aan verduidelijking (vgl. Mt. 3 : 2, 4 : 17, 5 : 3, Mk. 1 : 15, Joh. 3 : 3, 5), moet het vermoeden ontstaan, dat deze uitdrukkingen en wel evenzoo goed ἡ βασ. τῶν οὐρανῶν als ἡ βασ. τοῦ θεοῦ als αἰὼν οὗτος, μέλλων aan de taal van het godsdienstig gemeenschapsleven en van de school ontleend zijn, welk vermoeden door Lk. 17 : 20 beslist bevestigd wordt, wanneer men niet de vraag der Farizeën πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ òf in strijd met hun vroeger gedrag als een gevolg van de werkzaamheid van Christus òf in strijd met hunne Messiaansche verwachtingen als niet ernstig bedoeld wil opvatten. Wel is de uitdrukking in Messiaansche beteekenis in de Rabbijnsche literatuur zeer ongewoon. Het meest ongewoon is de uitdrukking ἡ βασ. τ. οὐρ. Meermalen is wel van de מַלְכוּת שָׁמַיִם sprake, evenwel niet = rijk des hemels, maar heerschappij des hemels, d. i. Gods (שמים als benaming Gods, zie beneden) en dat niet in Messiaansche beteekenis, maar = opperhoogheid, alleenheerschappij Gods, vgl. Berach. II, 2: „Waarom bidt men שְׁמַע (Deut. 6 : 4—9) voor וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ (Deut. 11 : 13—21)? Alleen opdat men eerst het juk der heerschappij des hemels op zich neme en daarna eerst het juk der geboden. De formule קַבֵּל עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, het juk der heerschappij des hemels op zich neme, is aanduiding van de godsvrucht. Vgl. de Babyl. Gemara bij Berach. II, 13, 2: „Wanneer iemand de hand vóór het aangezicht houdt (om te bidden), dan neemt hij het juk der heerschappij des hemels op zich." Verder de verklaring in het boek Sohar bij Ex. Fol. 39, Kol. 154: „Wat beteekent *met vrees* (Ps. 2 : 11: Dient den Heer met vreeze)? hetzelfde wat elders aldus uitgedrukt wordt (Ps. 111 : 10: De vreeze des Heeren is het beginsel der wijsheid) en dit is de heerschappij des hemels." Ook ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ in de apocriefen en pseudepigrafen (Tob. 13 : 1, Wijsh. 6 : 5, 10 : 10, Cant. tr. puer. 30, Psalt. Sal. 17, 4) staat in dezelfde beteekenis. Vroeger kende men geen plaats, waar de uitdrukking מלכות שמים iets anders zegde, zoodat nog Schürer in de verhandeling „Der Begriff des Himmelreichs aus jüdischen Quellen erläutert" in de Jahrb. f. prot. Theol. 1876, 1, 166 ff.)

zegt, dat in de beteekenis rijk Gods in Messiaansche beteekenis de uitdrukking מלכות שמים in de Rabbijnsche literatuur niet voorkwam. Levy evenwel noemt in zijn „Neuhebr. und Chald. Wb. über die Talmudim und Midraschim" eene plaats, waar het = rijk Gods in Messiaansche beteekenis voorkomt (Cantic. rabba s. v. תאנה f. 15ᵇ) bij Hooglied 2:12: „Gekomen is de tijd van Israel, dat het verlost wordt. Gekomen is de tijd van de voorhuid, dat zij weggenomen wordt (nl. door Jozua), gekomen is tijd van het rijk der Kuthim d. i. der Romeinen, dat het verdelgd wordt. Gekomen is de tijd der מלכית שמים, van het hemelrijk, dat het openbaar wordt שֶׁל מַלְכוּת שָׁמַיִם שֶׁתִּגָּלֶה הִגִּיעַ זְמַנָּהּ (vgl. Delitzsch, Hebr. vertaling van het N. T. Mt. 3:2 הַשָּׁמַיִם הִגִּיעָה מַלְכוּת). Wel is waar is deze Midrasch eerst afkomstig uit de 9ᵉ eeuw, maar de inhoud is toch ouder en is waarschijnlijk uit den tijd van R. Akiba afkomstig. Vgl. Pesikta ed. Buber 51ᵃ: Gekomen is de tijd der מלכות הרשעה, dat het uit de wereld uitgeroeid wordt. Gekomen is de tijd der מלכות שמים, dat het geopenbaard wordt. Daarbij komt eenige malen — evenwel zeer zelden — in de Targumim de uitdrukking מַלְכוּתָא דַיְי en מַלְכוּתָא דֶאֱלָהָא, als eerste Targ. Jon. Mich. 4:7 יִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְי עֲלֵיהוֹן „het koningschap van Jahwe openbaart zich over hen," de laatste Targ. Jon. Jez. 40:9 מַלְכוּתָא דֶאֱלָהֲכוֹן אִתְגְּלִיאַת „geopenbaard heeft zich het rijk van uwen God," derhalve beide malen niet = מלכות שמים in de algemeene beteekenis van bestuur, souvereiniteit van God, zooals *βασιλεὺς τοῦ οὐρ.*, *τῶν οὐρ.* in de apocr. Tob. 13:7, 11, 3 Makk. 2:2, maar in Messiaansche beteekenis. De laatste plaats is van bijzonder gewicht voor de beteekenis van het Messiaansche rijksbegrip in den mond van Johannes den dooper Mt. 3:2. Vgl. verder de bede in het onmiskenbaar Messiaansche Kaddischgebed, dat in zijnen eenvoudigen vorm reeds in de 2ᵉ eeuw voorkomt, dat misschien evenwel nog ouder is יַמְלִיךְ מַלְכוּתֵיהּ, Hij doe zijn rijk komen בַּעֲגָלָה וּבִזְמַן קָרִיב spoedig en in den nabij zijnden tijd" (in den gebedsregel van Maimonides nog met de toevoeging וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵיהּ וִיקָרֵיב מְשִׁיחֵיהּ יִפְרֹק עַמֵּיהּ en laat zijne verlossing komen en zijn gezalfde, die zijn volk verlost). Vgl. daarbij nog Orac. Sibyll. III, 46 sqq. *τότε δὴ βασιλεία μεγίστη 'Αθανάτου βασιλῆος ἐπ' ἀνθρωποῖσι φανεῖται.* Vs. 86: *καὶ τότε δὴ θεὸς οὐρανόθεν πέμψει βασιλῆα* — een orakel, dat volgens Friedlieb, „Die sibyll. Weissagungen," S. XXVI, omstreeks den tijd niet lang vóór den slag bij Actium door eenen Jood vervaardigd is. — Dat derhalve de uitdrukking in de taal der school en van het godsdienstig gemeenteleven gevonden wordt, is ontwijfelbaar en daarmee vervalt de onderstelling, dat Jezus zelf deze uitdrukking gevormd heeft. Want zoo weinig wij het kunnen toelaten, het gebruik daarvan in de synagoge uit Christelijke invloeden te verklaren, zoo ondenkbaar is het, dat gelijktijdig van twee verschillende zijden onafhankelijk van elkander

de uitdrukking gevormd is. Nog blijft over de moeilijkheid weg te nemen, dat de uitdrukking in Messiaansche beteekenis in de geschriften der synagoge zoo zeldzaam voorkomt. Intusschen ook deze moeilijkheid valt weg, wanneer men de reactie van het Farizeïsme tegen de vroeger gekoesterde Messiaansche hoop in rekening brengt. Vgl. Wellhausen, Farisäer und Sadducäer, S. 22 ff., Hamburger, Realencyclopädie für Bibel und Talmud II, Art. Messias, S. 760 ff. Vgl. de eenige plaats van de Talmudische literatuur, waar de naam ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρ. bewaard is, s. v. υἱός. Dat deze reactie tegen de schriftverklaring van de Messiaansche secten er toe leidde, juist de uitdrukking bijna geheel te verwerpen, die het Sjibboleth van het Christendom was, is even interessant als licht verklaarbaar. Bij de overgeblevene sporen komen nog eenige andere in de pseudepigrafische literatuur. Zoo Assumptio Mos. 10: et tunc parebit regnum illius in omni creatura illius et tunc zabulus (i. e. diabolus) finem habebit et tristitia cum eo abducetur. Orac. Sibyll. 3:47—50. Zie boven. Een ander nog vroeger geschreven stuk van hetzelfde boek (3, 766, 767) zegt, dat God zou oprichten βασιλήϊον εἰς αἰῶνας πάντας ἐπ' ἀνθρώπους (Psalter. Sal. 17, 4 is de Βασ. τ. θ. de grond en eerst in de tweede plaats het object van de Messiaansche verwachting. Het staat evenwel in de beteekenis van heerschappij Gods, niet van rijk Gods). Vgl. Schürer, Neutest. Zeitgesch. 2. Aufl. II, S. 453 ff.

Wanneer het ongetwijfeld is, dat deze qualificatie van de Messiaansche verwachting en wel van deze beide qualificaties aan de taal van het godsdienstig leven en van de school ontleend is, vervalt het door Weiss ten gunste van zijne hypothese aangaande de evangeliën voorgestane gevoelen, dat de benaming βασιλεία τῶν οὐρανῶν i. p. v. τοῦ θεοῦ bij Mt. door den evangelist zelven eerst gevormd is, toen de daaraan ten grondslag liggende voorstelling gevormd was, nl. toen met den val van Jeruzalem de hoop op eene aardsche voleinding van de theocratie in Israel reeds opgegeven was. Deze uitdrukking zou nl. de voorstelling insluiten, dat de voleinding des heils of het voltooide Godsrijk eerst in den hemel haar toppunt bereikte (Weiss, Neutest. Theol. S. 593). Dit komt wel overeen met de gevoelens van eenige rabbijnen aangaande de Messiaansche verwachting (zie Hamburger t. a. pl. I onder Theocratie), maar niet met de beteekenis, die de uitdrukking bij Mt. werkelijk heeft en die juist de tegenovergestelde is. Veelmeer geldt voor de beteekenis van deze benaming wat Wellhausen t. a. pl. S. 23 bijzonder treffend zegt: „Der Grundbegriff der Mess. Hoffnung ist der der Malkuth ... Name und Begriff derselben ist ein antithetischer und erst entstanden im Gegensatze zu der irdischen Malkuth. Der letzere beherrscht von der Hand die Welt, ihr Gegensatz ist noch nicht erschienen, sondern befindet sich wie alle Güter der Hoffnung noch im Himmel." Geen

enkele plaats bij Mt. geeft recht tot de opvatting, dat ook thans nog of thans weder het rijk als iets zuiver toekomstigs voorgesteld wordt, hoewel het ook ondanks het tegenwoordige nog eene toekomst heeft. Van de βασ. τῶν οὐρ. bij Mt. wordt niets anders gezegd dan van de βασ. τοῦ θεοῦ bij Mk. en Luk. en hoe weinig dit rijk zuiver als iets toekomstigs gedacht wordt, bewijst Mt. 5 : 3 vgl met vs. 4.

Maar ook het gevoelen van Schürer (Jahrb. f. prot. Theol. t. a. pl.), dat reeds Buxtorf uitgesproken heeft, is niet houdbaar, dat overeenkomstig het Rabbijnsche מלכות שמים heerschappij Gods, zooals reeds Dan. 4 : 23 שַׁלִּיטִין שְׁמַיָּא (Theodot. ἡ ἐξουσία ἡ ἐπουράνιος, LXX κύριος ζῇ ἐν οὐρανῷ καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐπὶ πάσῃ τῇ γῇ) hemel hier de naam van God is. Dit is ongetwijfeld juist, zoowel dat שמים als מָקוֹם (het laatste volgens Ez. 3 : 12) in den Talmud en den Midrasch de plaats van den goddelijken naam inneemt, welken men niet wilde uitspreken en ontheiligen en die juist de naam van God geworden is. Vgl. Buxtorf, Lex. Chald. talm. et rabbim. s. v. שמים; Weber, System. der altsynag. paläst. Theol. S. 145. In deze beteekenis vinden wij οὐρανός in de apocriefen 1 Makk. 4 : 10, 24, 55, 2 Makk. 3 : 15, 9 : 20, 15 : 34 deels indirect deels direct in bet N. T. Lk. 15 : 18, 21 (niet Mk. 11 : 30, Joh. 3 : 17. De plaats Dan. 4 : 23 kan ook op andere wijze verklaard worden. Vgl. de verklaring van Theodotion). Wanneer men evenwel ook moet erkennen, dat βασ. τῶν οὐρ. overeenstemt met het Rabbijnsche מלכות שמים, is hiermeê niet gezegd, dat οὐρανοί in βασιλ. τῶν οὐρ. in den mond van Christus niets anders beteekent dan de naam van God. Daartegen getuigt allereerst, dat in deze beteekenis anders nooit de pluralis, maar steeds de singularis οὐρ. gebruikt wordt. Maar ook afgezien daarvan is het met het oog op de uitspraak Mt. 5 : 34 niet waarschijnlijk, dat in onze uitdrukking οὐρ. als naam van God beschouwd is. Want juist deze plaats bewijst, welke gedachte zoo licht met den Godsnaam οὐρανός verbonden werd, en het is met het oog op dit verschijnsel niet aan te nemen, dat aan den anderen kant Christus zelf aan dat gebruik zulk eene groote concessie gedaan zou hebben, daar Hij gewoon was vrij uit van God te spreken en Hij den naam zijns Vaders aan de menschen openbaarde. Terecht verwerpt daarom Lipsius (Jahrb. 4, 189 ff.) de onderstelling van Schürer met een beroep hierop, dat wie de gewone benaming van God „Vader in de hemelen" gekozen had, moeilijk daarnaast weder *de hemelen* per metonymiam op God kon doen slaan. Vgl. vooral ook Mt. 6 : 10 ἡ βασ. τοῦ πατρός ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς in het gebed des Heeren. Wij kunnen ook de onderstelling niet toelaten, dat βασ. τῶν οὐρ. resp. מלכות שמים in Messiaansche beteekenis eerst uit מלכות שמים in algemeen godsdienstige beteekenis ontstaan was. Daarvoor heeft de laatste benaming te veel het karakter

van deformatie. Niet מלכות שמים in de Talmudische beteekenis, maar in de Messiaansche beteekenis is het oorspronkelijke. De eerste opvatting is slechts een reactiemiddel tegen de Messiaansche secten. Wanneer *βασ. τῶν οὐρ.* eene samenvattende uitdrukking van het object der Messiaansche verwachting en derhalve van de haar voortbrengende voorspelling is, ligt de aansluiting aan Daniël met het oog op de beteekenis, welke dit boek voor de Messiaansche verwachting gehad heeft, voor de hand. Niet evenwel aan Dan. 4 : 23, zooals Kuinöl, Hävernick, Hitzig en vooral Schürer meenen, want daar is geen spoor van betrekking op den Messias, maar aan Dan. 2 : 44, 45, waar de tegenstelling met het wereldrijk, dat op de Messiaansche verwachtingen van de laatste eeuwen tot op den tijd van Christus grooten invloed had, hare eigenaardige uitdrukking gevonden heeft. Vgl. 7 : 13, 14.

Dat de uitdrukking *βασ. τῶν οὐρ.* door Jezus zelven behalve *βασ. τοῦ θεοῦ* gebruikt is, kan diensvolgens moeilijk betwijfeld worden. Daarvoor is zij behalve de in de apostolische verkondiging alleen bewaarde veel te eigenaardig. Dat zij niet eenvoudig overeenkomt met *βασ. τοῦ θεοῦ*, maar eene bijzondere zijde van deze *βασ.* uit wil drukken, blijkt uit Mt. 12 : 28, 21 : 43, waar *βασ. τῶν οὐρ.* niet zou gepast hebben. Dat zij alleen in het evangelie van Mt. bewaard is (Joh. 3 : 5 Tdf.[8] komt zij slechts in enkele getuigen voor), terwijl de twee andere synoptici alleen *βασ. τοῦ θεοῦ* hebben, zal met de bestemming van dit evangelie samenhangen. Het bijzondere evenwel kan slechts de antithese zijn, welke juist daarin uitgedrukt wordt. Deze antithese is zoowel gericht tegen de zg. aardschgezinde Messiaansche verwachtingen van Jezus' tijdgenooten als in de eerste plaats tegen de geheele zondige wereld. Vgl. Mt 5 : 3, 19 : 14, 23, 24. Daartoe leidt ook het ontstaan der uitdrukking in aansluiting aan Daniël. Vgl. ook Joh. 18 : 36 *οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου*. Het is een rijk, dat niet afkomstig is uit de tegenwoorwoordige orde der dingen, maar uit den hemel als iets nieuws, waarin datgene wat tot nu toe slechts in den hemel gevonden werd, openbaar wordt, waaraan daarom ook de toekomst behoort. Β. τ. οὐρ. staat tot *βασ. τοῦ θεοῦ* als de voorspellingen van Daniël tot de overige profetie.

Zoo is *β. τοῦ θεοῦ*, bepaald *τῶν οὐραν.* eene samenvattende uitdrukking van het object der voorspelling, nl. van die orde der dingen, waarin de wil des heils van God openbaar wordt. De Bijbelsche onderstellingen van het begrip kan men in voorspellingen als Jez. 2 : 11, 52 : 7, Jer. 23 : 5 enz. 33 : 14 enz. Ez. 34 : 23 enz. H. 27, Dan. 2 : 44, 7 : 14, Mich. 4, verder op plaatsen als Ps. 93—99 gemakkelijk herkennen. De onderstellingen van deze voorspellingen liggen, vgl. met Ps. 93—99, in de verhouding van God tot Israel in onderscheiding van de overige volken, waarnaar Gods koninklijke heerschappij in Israel door

heil en verlossing, bij de volken als de tegenstanders van Israel door oordeelen openbaar wordt. Vgl. Ex. 15 : 19, Deut. 7 : 6—8, 14 : 2. Israel is zijn koninkrijk Ex. 19 : 6, Deut. 33 : 5, Jez. 33 : 22, niet alleen inzoover zijn wil als wet en als belofte het karakter van het volk bepaalt, maar in de eerste plaats inzoover Hij ten bate van Israel zijne macht bewijst in een rechtvaardig oordeel en alzoo Israels heil bewerkt. Βασιλεία τοῦ θεοῦ is het gebied van Gods heerschappij, of die orde der dingen (vgl. Joh. 18 : 36 tegenover κόσμος), waarin de kracht van zijnen wil, d. i. (vgl. onder βασιλεύς) vooral de verwezenlijking van zijn raadsbesluit des heils (de vervulling van zijne beloften Jak. 2 : 5) openbaar wordt. Vgl. Mt. 25 : 34, Mk. 15 : 43, Lk. 16 : 16, 17 : 20, 23 : 51. Daar alzoo aan de verwezenlijking van het raadsbesluit des heils van God gedacht wordt, wordt het begin der evangelieverkondiging verklaarbaar: ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν Mk. 1 : 15, Lk. 10 : 9, 11, vgl. Mt. 3 : 2, 4 : 17, 10 : 7, waaruit de bede voortvloeit: ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου Mt. 6 : 10, Lk. 11 : 2, eveneens het bewijs Mt. 12 : 28: εἰ δὲ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα κτλ., vgl. Lk. 11 : 20, 21 : 31 vgl. met vs. 28, waar βασ. τ. θ. en ἀπολύτρωσις elkander vervangen. Evenzoo wordt hierdoor verklaarbaar de nadruk, gelegd op het onderscheid tusschen Oud- en Nieuw-Testamentische oeconomie des heils Mt. 11 : 11, Lk. 7 : 28. Daarom is het rijk Gods inhoud en voorwerp van de evangelieverkondiging en onderwijzing Hand. 19 : 8, verklaard uit het verband van de geheele geschiedenis des heils, van Gods openbaring, Hand. 28 : 31. Vgl. Lk. 4 : 43. De constructie εὐαγγελίσασθαι τὴν β. τ. θ. vinden wij nog Lk. 8 : 1, 16 : 16, Hand. 8 : 12; vgl. τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ Mt. 4 : 23, 9 : 35, 24 : 13, Mk. 1 : 14 (εὐαγγ. de boodschap van de vervulde belofte des heils, overeenkomstig de Oud-Testamentische ἐπαγγελία heilsbelofte). Κηρύσσειν τὴν β. τ. θ. Lk. 9 : 2, Hand. 20 : 25, 28 : 31, λαλεῖν περὶ τῆς β. τ. θ. Lk. 9 : 11, διαγγέλλειν τὴν β. τ. θ. Lk. 9 : 60, λέγειν τὰ περὶ τῆς β. τ. θ. Hand. 1 : 3, 19 : 8, τὰ μυστήρια τῆς β. τ. θ. Lk. 8 : 10, Mk. 4 : 11, Mt. 13 : 11, 19 ὁ λόγος τῆς β. Daarmeê, dat het rijk Gods de verwezenlijking van het raadsbesluit des heils geeft, hangt samen, dat met de verkondiging daarvan de wonderen van Jezus en van zijne jongeren hand aan hand gaan, Mt. 9 : 35, 12 : 28, Lk. 9 : 2 enz., 10 : 9, daar het verband tusschen deze wonderen en het heil van God in het rijk Gods met den overal uitgesproken of ondersteld en samenhang tusschen zonde en dood in de wereld samenhangt (vgl. het geschrift van Cremer over de wonderen in verband met de Goddelijke openbaring. Barmen, 1865). Vandaar de verwachting van groote gelukzaligheid in het rijk Gods, Lk. 14 : 15, vgl. 13 : 29, Mt. 8 : 11. Vgl. Mt. 16 : 19, 21 : 43, 23 : 14.

Inzoover nu de verwezenlijking van Gods heilsplannen met en in

Christus reeds geopenbaard is, heet het ἡ β. τ. θ. ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν Lk. 17:21, vgl. Joh. 1:26 μέσος ὑμῶν στήκει, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Mt. 11:12, 12:28, Lk. 11:20. Inzoover evenwel deze verwezenlijking eerst openbaar kan worden met de voleinding van het werk van Christus, wordt naar de openbaring van het rijk Gods heengewezen met de stilzwijgende onderstelling, dat zij nu na het optreden van Christus komen moet. Vgl. Lk. 19:11 (vgl. vs. 38). Zoo Mt. 16:28, Mk. 9:1, Lk. 9:27. In dien zin is het ook voor Christus nog een toekomstig rijk Mt. 26:29, Mk. 14:25, Lk. 22:16, 18, 30, 23:42. Het wordt het koninkrijk van Christus genoemd Mt. 16:28 vgl. met Mk. 9:1, Lk. 9:27, Mt. 20:21, Lk. 22:29, vgl. met 13:29, 14:15, 23:42; vgl. Ef. 5:5: ἡ βασ. Χυ καὶ θεοῦ. 2 Tim. 4:1, 18, Hebr. 1:8, inzoover het de Messias is, die het heilsplan van God ten uitvoer brengt en aan wien derhalve de nieuwe orde der dingen gebonden is. Zie onder βασιλεύς.

Wanneer nu Christus zegt, ἡ βασ. ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, Joh. 18:36, wordt het juist daaruit verklaard, dat het niet de tegenwoordige orde der dingen is (κόσμος), welke Gods heerlijkheid (zie δόξα) en raadsbesluit des heils verwezenlijkt. Veelmeer is het afkomstig uit eene hoogere wereld, het komt van boven (vgl. ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος Joh. 3:31) en bevat goederen van bovenaardsch karakter, waarom het ook in het evangelie van Mt. met weinige uitzonderingen (zie boven) ἡ βασ. τῶν οὐρανῶν genoemd wordt, waardoor evenzoo de natuurlijke als de zedelijke tegenstelling daarvan met deze wereld op den voorgrond gesteld wordt (zie οὐρανός), vgl. 1 Kor. 15:50 σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν τ. θ. κληρονομῆσαι οὐ δύναται. Lk. 17:20. Dit wordt het sterkst uitgedrukt Joh. 3:3. Zie verder Mt. 18:3, 4; 19:12, 14, 23, 24; Mk. 10:14, 15, 23–25, Lk. 18:16, 17, 24, 25, 29, 1 Kor. 6:9, 10, Gal. 5:21, Ef. 5:5. Vgl. Bengel bij Mt. 4:17: „Regni coelorum appellatione, libris N. T. fere propria, praecidebatur spes regni terreni et invitabantur omnes ad coelestia.” Deze tegenstelling komt vooral in de Openbaring voor, die speciaal daarmeê te maken heeft. Vgl. ἐβασίλευσας 11:17. Op grond van deze verhouding tot de tegenwoordige wereld is er sprake van τὰ μυστήρια τῆς βασ. τῶν οὐρανῶν Mt. 13:11, Lk. 8:10, of μυστήριον τῆς βασ. τ. θ. Mk. 4:11, waarvan gezegd wordt: ἐκείνοις τοῖς ἔξω ἐν παραβολαῖς τὰ πάντα γίνεται. — Mt. 13:24, 31, 33, 44, 45, 47, 18:23, 20:1, 22:2, 25:1, Mk. 4:26, 30, Lk. 13:18, 20. Als einddoel van de Goddelijke heilsopenbaring is de βασ. τ. θ. ook het doel van het menschelijk streven, inzoover dat door Gods waarheid en openbaring bepaald wordt. Vandaar Mt. 6:33, Lk. 12:31, vgl. vs. 32. Vgl. 1 Thess. 2:12. Vandaar εἰσέρχεσθαι εἰς τὴν β. τ. θ. Mt. 5:20, 7:21, 18:3. 19:23, 24, Mk. 9:47, 10:15, 23, 24, 25, Lk. 18:24, Joh. 3:5, Hand. 14:22, dat overeenstemt met σωθῆναι Mk. 10:26, vgl.

2 Tim. 4 : 18 en met ζωὴν αἰώνιον κληρονομεῖν Mk. 10 : 17 (zoodat derhalve een nauw verband tusschen de σωτηρία of de ζωὴ αἰώνιος en de βασ. τ. θ. bestaat). Κληρονομεῖν τὴν β. τ. θ. 1 Kor. 6 : 9, 10; 15 : 50, Gal. 5 : 21, Ef. 5 : 5, Jk. 2 : 5. In de evangeliën alleen Mt. 25 : 34. Vgl. evenwel αὐτῶν ἐστὶν ἡ β. τ. οὐρ. Mt. 5 : 3, 10; 19 : 14, Mk. 10 : 14, Lk. 6 : 20 evenals Mt. 21 : 31 οἱ τελῶναι — προάγουσιν ὑμᾶς εἰσ τὴν β. τ. θ. Over de uitdrukking υἱοὶ τῆς βασ. Mt. 8 : 12, 13 : 38 zie onder υἱός. Wanneer de βασ. τ. θ. èn als iets tegenwoordigs b. v. Mt. 11 : 12, 12 : 28, 21 : 43, Lk. 16 : 16, 17, 17 : 20, 21, Rom. 14 : 17, Kol. 1 : 13, 4 : 11, Hebr. 12 : 28, èn als iets toekomstigs beschouwd wordt, b. v. Mt. 25 : 34, Lk. 21 : 31, 1 Kor. 15 : 50, 2 Thess. 1 : 5, 2 Tim. 4 : 1, hangt dit samen met het gewone gevoelen van het N. T., dat de heilsgoederen, hoewel in het tegenwoordige reeds aanwezig en ook hier reeds verkrijgbaar, toch aan eene andere wereld en haar bestuur en daarom tegelijk aan de toekomst behooren, inzoover nog eene tegenstelling daartusschen en de κόσμος οὗτος Joh. 18 : 36 vgl. Hebr. 6 : 5, 2 Petr. 3 : 13 bestaat, die aan hare ongestoorde ontwikkeling in den weg staat, zooals b. v. de ζωή, ζωὴ αἰώνιος bij Johannes niet alleen tot de toekomst behoort, maar reeds tevens bezeten wordt. Het hangt evenwel niet daarmeê samen, dat in het N. T. onderscheid gemaakt kan worden tusschen een rijk Gods in geestelijk-zedelijken en in historischen zin, waarvan het eerste aan den tegenwoordigen tijd, het tweede aan de toekomst behoorde. Zelfs de voorstanders van dit gevoelen moeten toegeven, dat deze onderscheiding geenszins overal duidelijk te voorschijn treedt (vgl. b. v. Kamphausen, Gebet des Herrn, S. 59). De fout in deze opvatting wordt niet alleen gevonden in eene onjuiste bepaling van de verhouding van het Nieuw-Testamentisch tot het Oud-Testamentisch heil, maar vooral nog daarin, dat het rijk Gods niet in de eerste plaats als heilsgoed, als bezit en het aandeel daaraan niet in de eerste plaats als gemeenschap aan de zaligheid opgevat wordt, die de grondslag van eene nieuwe zedelijke gemeenschap vormt. Eerst in de tweede plaats komt in aanmerking, dat het rijk Gods eene gemeenschap is, waarin de wil Gods door de leden volbracht wordt, zoowel wat hunne verhouding tot God als tot elkander betreft. Vgl. den allereersten eisch van de μετάνοια en de πίστις Mk. 1 : 15. Maar ook als zoodanig is het altijd het voortbrengsel van het geschonken geestelijk goed. Niet de leden, maar God brengt de gemeenschap tot stand door de aanbieding en mededeeling van het heilsgoed. Dat tot stand brengen is eene daad van de richtende en daardoor verlossende gerechtigheid Gods. Vgl. Lk. 1 : 73—75 evenals Mt. 5 : 3, 6 en 6 : 33 de constructie van βασιλεία en δικαιοσύνη. Verder Lk. 12 : 32 enz. Zie onder βασιλεύς en δικαιοσύνη. Juist deze opmerking, dat de βασ. τοῦ θεοῦ object van de voorstelling is, waarin de koninklijke

werkzaamheid van God als richtende gerechtigheid ten gunste van hen, die daarop hopen, beloofd wordt, maakt het ontwijfelbaar, dat de βασιλεία in de eerste plaats als toestand der wereld en daarom als heilsgoed gedacht is en eerst in de tweede plaats als eene gemeenschap in aanmerking komt, maar ook nooit zóó, dat deze voorgesteld wordt als door menschelijke handelingen te zijn tot stand gebracht. Ook in de gelijkenissen, waarin het karakter van het Godsrijk duidelijk gemaakt wordt, is het altijd het Godsrijk als goed des heils, waarvan de deelname den toestand des heils bewerkt, maar welks bezit een bepaald gedrag vereischt. Ook in de gelijkenis van het zaad Mk. 4:26—29 — vgl. wat dadelijk volgt van het mosterdzaad vss. 30 enz. — is het gezichtspunt niet dat van de gemeenschap, maar van de wereld, alleen met deze bepaling, dat het naar zijne ontwikkeling in verband met de menschelijke verhouding in aanmerking komt. Want aan de β. τ. θ. als βασ. τῶν οὐρ („sic appellatur cum prospectu ad consummationem" Bengel) behoort de toekomst, die haar nog bestreden wordt. Daaruit is verklaarbaar, dat het niet alleen met de wederkomst van Christus openbaar wordt, 1 Kor. 15:50 vgl. 4:20, maar ook afgezien daarvan de verwachting der geloovigen is met het oog op den dood, 2 Tim. 4:18. Ons begrip is niet eene verandering van het begrip in dat van een rijk, dat in den hemel thuis behoort, zooals dit Ep. ad Diogn. 10:2 οἷς τὴν ἐν οὐρανῷ βασιλείαν ἐπηγγείλατο καὶ δώσει τοῖς ἀγαπήσουσιν αὐτόν het geval is. Het heeft bestaan, voordat het nabij kwam, Mt. 25:34, terwijl de schepping van de wereld met het oog op deze orde der dingen volgde. Het koninkrijk is aanwezig (Mk. 9:1, 1 Kor. 4:10) als bezit en als kracht (Hebr. 6:5), nog voordat de tegenwoordige orde der dingen daarvoor wijkt.

De Mt. 25:34 uitgedrukte gedachte bewijst, dat het rijk Gods in de eerste plaats heilsgoed, het inbegrip van alle heil is en als zoodanig bezit en tegelijk hoop der gemeente is. Vgl. Lk. 12:32 (met ποιμνίον komt ἐκκλησία overeen, vgl. Hand. 20:28, 1 Petr. 5:2), evenals Hebr. 12:28 βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες met τὰ μέλλοντα ἀγαθά, Rom. 14:17, 1 Kor. 4:20. Hebr. 9:11. De gemeente, de tegenwoordige zoowel als de voleindigde, is het door het heil bestemde, daarvan levende gemeente. De historische kerk komt tot haar in eene soortgelijke verhouding als Israel, Lk. 17:21. De gemeente staat derhalve tot de ἐκκλησία als de zaligheid tot de gemeente en wel zoo, dat de gemeente, omsloten door het organisme van het rijk Gods, daarin haar goed en hare wet heeft; maar ook zóó, dat diensvolgens de daarmede overeenkomstige orde der dingen, het hemelrijk, in de gemeente de plaats harer openbaring heeft, het laatste overeenkomstig den loop der tijden. Zie αἰών. Vgl. voor de literatuur Schoettgen, Diss. de regno

coel., in hor. hebr. et talm. p. 1147 s. qq. Lightfoot, Hor. Hebr. in Mt. 3:2. Hamburger, Realencycl. f. Bibel u. Talmud t. a. pl. Tholuck, Bergpredigt zu Mt. 6:10, Kamphausen, Gebet des Herrn, S. 54 ff. Achelis, Bergpredigt zu Mt. 6:10, Oehler, Theol. des A. T. II, 215 ff. Riehm, Zur Char. der Messian. Weissagung, Schürer en Lipsius t. a. pl., Menken, Monarchienbild, ges. Schriften VII, 144 ff. 158 ff.; Dämonologie, S. 55 ff. Beck, Lehrwissenschaft 433 ff. 616 ff. Hofmann, Schriftbew. II, 2, 144 ff. Ewald, Lehre der Bibel von Gott 4, 174 ff. Keim, Gesch. Jesu, 40 ff. Schmid, Bibl. Theol. des N. T. 1, 324 ff. Weiss, Bibl. Theol. des N. T. S. 45 ff. 535, 559, 589. Van Oosterzee Bijb. Theol., Beyschlag, Neutest. Theol. I, S. 39 ff. Aberlen, Die Bibl. Lehre vom Reiche Gottes in ihrer Bedeut. für die Gegenwart, Kaftan, Das Wesen der Christl. Religion, 2. Aufl. Basel 1888, S. 225 ff. Issel, Die Lehre vom Reiche Gottes im Neuen Test., Leiden 1891, Schmoller, Die Lehre vom Reiche Gottes in den Schriften des N. T. Leiden, 1891.

Βασιλεύω, koning zijn, heerschen, Mt. 2:22, Lk. 1:33, 1 Tim. 6:15. Van God Openb. 11:15, 17; 19:6. Vgl. מלך Ps. 93:1 en daarbij Delitzsch. Van Christus 1 Kor. 15:25. Zie onder βασιλεύς. Van hen, die Christus toebehooren Openb. 5:10, 20:4, 6; 22:5; vgl. Dan. 7:27, Gen. 12:3. Jak. 1:18 ter aanwijzing van hunne deelname aan de koninklijke heerlijkheid van Christus, voor wien alle Hem vijandige machten buigen moeten, 1 Kor. 15:25, Openb. 17:4, 19:16. Vgl. 1 Kor. 6:2, 2 Tim. 2:12 εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. Men moet deze theocratische of soteriologische beteekenis ook 1 Kor. 4:8 aannemen, vooral wegens het volgende καὶ ὄφελόν ... συμβασιλεύσωμεν, volgens hetwelk de apostel het doel der Christelijke hoop op 't oog heeft (Rom. 8:17, 2 Tim. 2:12), waarop de Korinthiërs door hunne vleeschelijke verheffing reeds van tevoren aanspraak maakten. Tegenover vs. 9 ὁ θεὸς ἡμᾶς ... ἀπέδειξεν vgl. Jak. 1:18. Vgl. Osiander, Meyer, Burger bij deze plaats. Bij den Aor. 1 vgl. b. v. 2 Kron. 13:1: ἐβασίλευσεν Ἀβιὰ ἐπὶ Ἰούδαν, werd koning, zooals 1:13, 31 enz. Vgl. Krüger 53, 5, 1. — Rom. 5:17: οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος λαμβάνοντες ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ Xυ moet de uitdrukking als tegenstelling met het voorafgaande εἰ γὰρ ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν opgevat worden. Tegenover de vroegere onderworpenheid aan de heerschappij des doods komt het tegenovergestelde. Vgl. 1 Kor. 3:22: εἴτε ζωὴ εἴτε θάνατος, πάντα ὑμῶν. De dood is hun onderworpen en het leven dient hun tot bewijs van datgene wat zij zijn. Zij zijn op dezelfde wijs in het bezit van het leven als tevoren de dood hen in bezit genomen heeft. Verwant in het gewone Grieksch βασιλεύειν = leven als een koning, bij Plut. — Ten laatste gebruikt Paulus nog de constructies: ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν Rom. 5:14, 17; ἡ ἁμαρτία ἐβ. Rom. 5:21, 6:12; ἡ χάρις βασ. Rom. 5:21 (zooals Plat. Rep. 10, 607 A: ἡδονὴ καὶ λύπη

ἐν τῇ πόλει βασιλεύσετον ἀντὶ νόμου. Xen. Mem. 4, 3, 14: ἡ ψυχὴ βασιλεύει ἐν ἡμῖν) ter aanwijzing daarvan als opperste, leidende machten. — LXX = מָלַךְ. Opmerkelijk is ook = הִמְלִיךְ, βασιλεύειν τινά, iemand tot koning maken, 1 Sam. 8:22, 15:35 enz.

Βασιλίζω van βασιλεύς, de partij toegedaan zijn van den koning, Plut. 1, 378 A. Handelen als een koning of koningin, Jos. Ant. 1, 10, 4. Med. βασιλίζεσθαι = βασιλίζειν. App. 1, 808, 13, II, 174, 6.

Βασιλίσκος, ὁ, basilisk, eene soort slang, Ps. 90 (91): 13, Jez. 59:5.

Βασίλισσα, ης, ἡ, van ὁ βασιλεύς, de koningin, Mt. 12:42, Lk. 11:31, Hand. 8:27, Openb. 18:7, Xen. oec. 9, 15, Aristot. oec. 9, Polyb. 23, 18, 2.

Βάσις, εως, ἡ, (ΒΑΩ, βαίνω). Tred, schrede, gang, voet, Hand. 3:7.

Βασκαίνω, Aor. 1 ἐβάσκανα, van βάζω, βάσκω, ik zwets, ik praat, bepraten, belasteren, kwaad spreken van iemand, of iemand door mooie praatjes innemen, betooveren (vgl. fascinare). In de eerste beteekenis Deut. 28:54, Sir. 14:8, Dem. 8, 19, Ael. V. h. 2, 13 enz. In de tweede Aristot. probl. 20, 34, Theocr. 6, 39, Ael. Nat. an. 1, 35, Gal. 3:1.

Βασκανία, ας, ἡ, het lasteren, zwetsen, Wijsh. 4:12, 4 Makk. 1:26, 2:15.

Βάσκανος, ον, nijdig, lasterend, zwetsend, Spreuk. 23:6, 28:22, Sir. 14:3, 18:18, 37:11.

Βαστάζω, Fut. βαστάσω, Aor. 1 ἐβάστασα. 1) Met de handen opnemen, λίθους Joh. 10:31 (λᾶαν Hom. Od. 11, 594, τὴν μάχαιραν ἀπὸ τῆς γῆς, Joseph. Antt. 7, 11, 7. 2) Opnemen om weg te dragen, τὸν σταυρόν, Joh. 19:17, Lk. 14:27. Overdr. βαστάζειν τι, iets kalm aanhooren, Joh. 16:12, Epict. Ench. 29, 5; φορτίον Gal. 6:5 βαστάσει τὸ κρίμα, moet de veroordeeling van den rechter op zich nemen of dragen, Gal. 5:10 (נָשָׂא זַעַף Mich. 7:9). Vandaar verdragen, verduren, Mt. 20:12, Hand. 15:10 (ζυγόν), Rom. 15:1, Gal. 6:2, Openb. 2:2 enz. In dezen zin gebruiken de Grieken gewoonlijk φέρειν. 3) Eenvoudig = dragen, Mt. 3:11, Mk. 14:13, Lk. 7:14, 22:10, Openb. 17:7, Didache 6:1, pass. Hand. 3:2, 21:35. Τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν, door de prediking de kennis van mijnen naam bij de heidenen brengen, Hand. 9:15. Met zich mede dragen, Lk. 10:4, Gal. 6:17. Van de vrouw, die het foetus draagt, Lk. 11:27. Verdragen, Rom. 11:18. 4) Wegdragen, νόσους, ziekten wegnemen door ze te genezen, Mt. 8:17, Joh. 12:6, 20:15.

Βάσταγμα, ατος, τό, het gedragen, de last, 2 Sam. 15:33, Neh. 13:15, 19, Jer. 17:21, 22.

Βασταγμός, οῦ, ὁ (βαστάζω), hulp, het dragen, Ps. 80:7, Symm.

Βάτος, ου, ἡ en ὁ, de doorn of braambeziënstruik, Lk. 6:44, Hand. 7:30, 35, ἐπὶ τοῦ βάτου, Mk. 12:26, Lk. 20:37.

Βάτος, ου, ὁ, Hebr. בַּת een bat, een maat voor vloeibare waren (vgl. 1 Kon. 7:26, Ezech. 45:10) = 6 Hin of 72 sextarii of kannen. Vgl. Joseph. Ant. 8, 2, 9. Lk. 16:6 gewoonlijk door *vat* vertaald.

Βάτραχος, ου, ὁ, een kikvorsch, Openb. 16:13.

Βατραχώδης, ες, als een kikvorsch, Greg. Nyss. I, 345 D, 348 C.

Βαττολογέω, (T. WH. βατταλογέω), ῶ, Aor. 1 subj. βαττολογήσω. **a)** Stamelen. **b)** Dezelfde dingen herhalen, babbelen, praten, Mt. 6:7, waar het verklaard wordt door ἐν τῇ πολυλογίᾳ (Vulg. multum loqui). Sommigen brengen het woord in verband met Battus, een koning van Cyrene, die stotterde (Hdt. 4, 155). Anderen met Battus, eenen dichter van vervelende verzen. Maar wanneer wij βατταρίζειν vergelijken, dat dezelfde beteekenis heeft, is het woord meer waarschijnlijk een onomatopoeticon of een klanknabootsend woord.

Βαυκαλάω, ήσω, in slaap wiegen, Cels. bij Orig. 1, 1349 A, παιδίον.

Βαυκάλη, ης, ἡ = βαύκαλις, Epiph. II, 189 B.

Βαυκάλιον, ου, τό = βαύκαλις, Ephr. I, 306 A.

Βαφή, ῆς, ἡ, het indompelen van het gloeiend staal in het koude water om het te harden, Sir. 34 (31):26; = βάπτισμα, doop, Clementin. 7, 8.

Βαφικός, ή, όν (βαφή), behoorend tot het verven, Philo I, 353, 19, sc. τέχνη.

Βδέλλα, ης, ἡ, bloedzuiger, Spreuk. 24:50, (30:15).

Βδελύσσω, in het gewone Grieksch alleen in het medium βδελύσσομαι, in het Bijbelsche Grieksch daarentegen act. pass. med. Het medium beteekent in het gewone Grieksch = een afschuw hebben, verafschuwen. Het duidt de hoogste mate van tegenzin aan. Vgl. Aristoph. Nubb. 1132: ἣν ἐγὼ μάλιστα πασῶν ἡμερῶν δέδοικα καὶ πέφρικα καὶ βδελύττομαι. (Afgeleid van βδέω, ik laat een wind, ik stink). In het Bijbelsche Grieksch van tegenzin van godsdienstig-zedelijken aard, vandaar ook van de Goddelijke verwerping naast ἀπολλύναι Ps. 5:7. LXX = תִּעֵב Piel, Hiphil en Niphal, somtijds ook = שָׁקַץ Lev. 11:11, 13, 43; 20:25. באשׁ Hiphil, קוץ enz. **a)** Act. βδελύσσειν τι, stinkend maken, Ex. 5:21: ἐβδελύξατε τὴν ὀσμὴν ὑμῶν ἐναντίον Φαραώ. Overdr. = iets tot het voorwerp van godsdienstigen afschuw maken, afschuwelijk, gruwelijk maken, verontreinigen, alleen nog Lev. 11:43, 20:25, 1 Makk. 1:48 in de constructies βδ. τὰς ψυχὰς ἔν τινι, syn. μιαίνεσθαι καὶ ἀκάθαρτον εἶναι, zich bevlekken en onrein zijn Lev. 11:43 (vgl. Job 15:16); tegenover ἅγιον εἶναι Lev. 20:25. **b)** Med. voor zichzelven iets afschuwelijk maken. **a)** Eenen afschuw ergens voor hebben, iets voor een gruwel houden, verafschuwen zooals in het gewone Grieksch met den Acc. Gen. 26:29; Lev. 11:11, 13; 26:11; Deut. 23:7, Job 19:19, 30:10, Ps. 5:7, Am. 6:8 sym. μισεῖν, ἀπολλύναι. Ps. 106:40 naast ὀργίζεσθαι. 56:5, 107:18, 119:163, Am. 5:10, Mich. 3:9, perf. ἐβδέλυγμαι Spr. 28:9.

In de apocriefen lette men b. v. op Wijsh. 11 : 24, Sir. 16 : 8, Jud. 9 : 4, 3 Makk. 2 : 33, 3 : 23. Zoo in het N. T. Rom. 2 : 22: *ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα*. — **b)** Wanneer men de betrekking tot het subject abstraheert, verkrijgen wij de transitieve beteekenis *tot afschuw maken*, die aan het in het gewone Grieksch vreemde passieve gebruik van het woord ten grondslag ligt. Deze beteekenis wordt geconstateerd door Clem. Alex. Paed. 2, 6, waar Sir. 20 : 8: *πλεονάζων λόγῳ βδελυχθήσεται* door *πλεονάζων γὰρ λόγον βδελύττεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ* (schenden) weêrgegeven wordt. Hoe na deze beteekenis voor de hand ligt, blijkt Polyb. 33, 16, 10: *τὸν Ἡρακλείδην ἐβδελύττοντο προφανῶς*, = iets aan de kaak stellen, zich daarvan losmaken (vgl. Gen. 26 : 29). Diensvolgens zal Job 9 : 31 verklaard kunnen worden *ἐβδελύξατό με ἡ στολή*, mijn kleed maakt mij tot een gruwel (niet met Oehler, Schlottm., Delitzsch naar den grondtekst: ik, de naakte, met vuil bedekte, heb een afschuw van mijn kleed). **c)** Uit de algemeene beteekenis van het Medium = voor een gruwel houden, tot een gruwel maken, vloeit de aan het Bijbelsch Grieksch eigene passieve beteekenis voort. Dit passief heeft met den in het gewone Grieksch te vinden Aor. pass. *ἐβδελύχθην* niets te maken, daar deze de mediale beteekenis behoudt. Het bijbelsche *βδελύσσομαι* behoort tot die, vooral in het latere Grieksch voorkomende deponentia, die passieve, mediale en actieve beteekenis hebben. Vgl. Kühner § 377. (Uit de passieve beteekenis van den medialen vorm zal het actief *βδελύσσω* voortgekomen zijn). Men vindt het praesens Jez. 49 : 7 *τὸν βδελυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν*. 2 Makk. 5 : 8 *βδελυσσόμενος ὡς πατρίδος καὶ πολιτῶν δήμιος*. Aor. 1 *ἐβδελύχθην* 1 Kon. 21 : 26, Ps. 14 : 2, 53 : 2. Fut. *βδελυχθήσομαι* Sir. 20 : 8 Partic. Perf. *ἐβδελυγμένος* Lev. 18 : 30. Job 15 : 16, Spreuk. 8 : 7. Jez. 14 : 19, Hoz. 9 : 10. De beteekenissen worden onderscheiden als in het Medium **a)** voor een gruwel gehouden worden, Spr. 8 : 7, Jez. 49 : 7, Hoz. 9 : 10, 2 Makk. 5 : 8. **b)** Tot een gruwel worden 1 Kon. 21 : 26, Job 15 : 16, Ps. 14 : 2, 53 : 2, Jez. 14 : 19, Sir. 20 : 8. Vooral van het heidensche, van alles wat door het heidensche bevlekt is, die met het heidensche zich bezoedelt, zich verontreinigd heeft, 1 Kon. 21 : 26 *ἐβδελύχθη σφόδρα πορευθῆναι ὀπίσω τῶν βδελυγμάτων*, Lev. 18 : 30, 3 Makk. 6 : 9 Zoo Openb. 21 : 9, *δειλοὶ καὶ ἄπιστοι καὶ ἐβδ.*, die door het heidensche tot een gruwel, die onrein geworden zijn (vgl. 17 : 4, 5; 21 : 27), vgl. *ἐβδελυγμένος καὶ ἀκάθαρτος ἀνήρ*, Job 15 : 16.

Βδελυκτός, afschuwelijk, verafschuwd, Tit. 1 : 16 *βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς*, Luther juist: in wie God een gruwel vindt. Vgl. Spr. 17 : 15 *ὃς δίκαιον κρίνει τὸν ἄδικον, ἄδικον δὲ τὸν δίκαιον, ἀκάθαρτος καὶ βδελυκτὸς παρὰ θεῷ* = תּוֹעֵבָה. Sir. 41 : 5 *τέκνα βδελυκτὰ γίνεται τέκνα ἁμαρτωλῶν*. 2 Makk. 1 : 27. Wij vinden het woord niet in het gewone Grieksch. Βδελυρός heeft eene andere beteekenis en is = schaamteloos, verfoeilijk, gruwe-

lijk, in welke beteekenis βδελυκτός gevonden wordt. Phil. 2, 261, 4. γυναικῶν θιάσους βδελυκτῶν καὶ ἀκολαστῶν, terwijl het in het kerkelijk Grieksch in godsdienstige beteekenis in de pas genoemde passieve beteekenis gevonden wordt, b. v. Chrysost. καὶ παρὰ ἀνθρώποις μισητοὺς καὶ παρὰ θεῷ βδελυκτούς.

Βδέλυγμα, τό, het verafschuwde, gruwel, alleen in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch om een voorwerp van den grootsten zedelijk-godsdienstigen tegenzin aan te duiden. Ééns ook actief = verfoeiing, Deut. 7 : 26 βδελύγματι βδελύξῃ. LXX = שִׁקּוּץ Deut. 29 : 17, 2 Kron. 15 : 8, ἐξέβαλε τὰ βδελύγματα ἀπὸ πάσης τῆς γῆς Ἰούδα, opp. ἐνεκαίνισε τὸ θυσιαστήριον κυρίου. Jer. 13 : 27, Ez. 11 : 21, Dan. 11 : 31, 12 : 11 (שִׁקּוּץ). Anders ook = εἴδωλον 1 Kon. 11 : 7, προσόχθισμα Deut. 7 : 26, 2 Kon. 23 : 13 = שֶׁקֶץ Lev. 7 : 21, 11 : 10—13, 20 enz., vooral evenwel = תּוֹעֵבָה Gen. 43 : 21, 46 : 43, Ex. 8 : 26; βδέλυγμα γάρ ἐστιν Αἰγυπτίοις πᾶς ποιμὴν προβάτων. Lev. 26 : 27, 2 Kron. 36 : 14, Spreuk. 11 : 1, 20; 16 : 11. (Ook = ἀκάθαρτον, ἀκαθαρσία, Spreuk. 3 : 32, 24 : 9), Sir. 13 : 20, 27 : 30, 49 : 2, Wijsh. 12 : 23, 14 : 11 staat van de afgoden ἐν κτίσματι θεοῦ εἰς βδέλυγμα ἐγενήθησαν. Het is term. techn. voor al het heidensche. Vgl. τὰ βδελ. τῶν ἐθνῶν 1 Kon. 14 : 24, 2 Kon. 16 : 3, 21 : 2, 11. 2 Kron. 28 : 3; 33 : 2; 36 : 14, voor afgoden, afgodendienst en afgoderij. Zoo overal waar het is = שִׁקּוּץ Deut. 29 : 17, 2 Kron. 15 : 8, Jer. 7 : 30, Ez. 11 : 18, Dan. 9 : 27, 11 : 31, 12 : 11 en zeer dikwijls waar het is = תּוֹעֵבָה, Deut. 7 : 25, 13 : 14, Ez. 7 : 20 enz. Voor het laatste woord vooral van datgene wat met de afgoderij en den afgodsdienst samenhangt, onnatuurlijke wellust en zoodanige offers Lev. 20 : 13, Deut. 18 : 9, 22 : 5, Ez. 8 : 26 enz. van de onreine dieren en het gebruik daarvan, waarin het onderscheid tusschen de heidenwereld en het van de volken afgezonderde en uitverkorene volk Gods voor den dag komt, Lev. 11, Deut. 14 : 3. Vgl. de samenvoeging van ἀκαθαρσία, πορνεία, βδέλ. Openb. 17 : 4, 5. Dan eindelijk van alles wat met de ordeningen Gods in Israel strijdt, wat het tegenovergestelde is van het door God gewilde, b. v. met betrekking tot algemeene, zedelijke eischen, Deut. 25 : 16, Spreuk. 11 : 1, 15 : 10, 27 enz. Met betrekking tot godsdienstige eischen Spreuk. 15 : 9, Jez. 1 : 13 van het offer des goddeloozen. Grondbegrip van het βδέλ. is dat het staat tegenover het goddelijk welbehagen, tegenover Goddelijke verkiezing. Vgl. Jer. 2 : 7: τὴν κληρονομίαν μου ἔθεσθε εἰς βδέλ. Dit is vast te houden voor het — wel is waar geringe — spraakgebruik van het N. T., dat evenzeer als het spraakgebruik van de apocriefen overeenstemt met dat der LXX. Zoo duidt het het heidensche aan Openb. 17 : 4, 5; 21 : 27: πᾶν κοινὸν καὶ ὁ ποιῶν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος met het oog op den schijn van het Christelijk karakter (verwereldlijking). In denzelfden zin en niet in dien van afschuw (Meyer,

Weiss) moet daarom ook het βδέλυγμα ἐρημώσεως opgevat worden. Mt. 24:15, Mk. 13:14 vgl. met Dan. 9:27, 11:31, 12:11, 1 Makk. 1:54 enz. Mt. 23:38 van eene openbaring van de hoogste, anti-goddelijke (anti-Christelijke) macht. Vgl. het geschrift van Cremer over Mt. 24:25, S. 59 ff. In algemeen godsdienstig-zedelijk beteekenis Lk. 16:15 τὸ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.

Βδελυγμός, οῦ, ὁ (βδελύσσομαι), afkeer, ergernis, 1 Sam. 25:31, Nahum 3:6, Orig. 1, 576 C.

Βδελυκτός, afschuwelijk, Act. Petr. 122:15, 190:6.

Βδελυρός, afschuwelijk, verschrikkelijk, Sir. 41:5.

Βεβήλωσις, εως, ἡ (βεβηλόω), ontheiliging, Lev. 21:4, Judith 4:3, 1 Makk. 1:48, 3 Makk. 1:29.

Βέβαιος, α, ον, in het Attische Grieksch gewoonlijk ὁ, ἡ (van βαίνω) = vast, b. v. van het vaste land. Overdrachtelijk syn. ἀληθής, ἀσφαλής, πιστός vast, zeker, gewis. Βέβαιος is datgene waarop men gaan kan; στερεός — van στα, ἵστημι — wat zelf vaststaat, vast, hard. Zoo zou στερεαὶ πύλαι vaste poorten, βέβαιοι πύλαι (Thuc. 4, 67) zekere, zekerheid gevende poorten aanduiden. Thuc. 3:23: κρύσταλλός τε γὰρ ἐπεπήγει οὐ βέβαιος ἐν αὐτῇ (sc. τῇ τάφρῳ) ὥστ' ἐπελθεῖν. Vandaar overdrachtelijk = waarop men bouwen en vertrouwen kan, waarop men staat kan maken. Plat. Legg. 2, 653 A: ἀληθεῖς δόξας βεβαίους, waar βεβ. de waarde van ἀλ. aanwijst. Tim. 49, B: πιστῷ καὶ βεβαίῳ χρήσασθαι λόγῳ. 37, B: δόξαι καὶ πίστεις γίγνονται βέβαιοι καὶ ἀληθεῖς. Verbonden met εἰρήνη (Xen. Isocr.), φιλία (Xen. Plat.) enz. Niet zelden ook van personen = betrouwbaar, trouw, standvastig, b. v. φίλος. Thuc. 5, 43: οὐ βεβαίους φάσκων εἶναι Λακεδαιμονίους, onbetrouwbaar. Vgl. Wijsh. 7:23: [ἔστι ἐν τῇ σοφίᾳ] πνεῦμα... φιλάνθρωπον, βέβαιον, ἀσφαλές. 3 Makk. 7:7: τήν τε τοῦ φίλου ἣν ἔχουσι πρὸς ἡμᾶς βεβαίαν — εὔνοιαν. 5:31: βεβαίαν πίστιν. Niet bij de LXX. In het N. T. niet van personen, overigens evenwel evenals in het gewone Grieksch en wel a) obj. Hebr. 6:19: ἣν (sc. ἐλπίδα) ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν, waar ἀσφαλής en βέβαιος de negatieve en de positieve uitdrukking van dezelfde zaak zijn, wat vast en zeker is en daarom ook vasthoudt. Vgl. Ceb. Tab. 13: ἀσφαλής τε καὶ βεβαία ἡ πρὸς αὐτὴν ὁδός ἐστι τοῖς ἀφικνουμένοις, waar ἀσφ = zeker, zonder gevaren, βέβ. = zekerheid gevend. Hebr. 2:2 λόγος zooals 2 Petr. 1:19, vgl. Plat. Phaed. 90, C: λόγος βέβαιος καὶ ἀληθής. Rom. 4:16 ἐπαγγελία. Hebr. 9:17 vgl. Gal. 3:15, 1 Petr. 1:10. b) Subj. 2 Kor. 1:7 ἐλπίς = die niet toegeeft, niet wankelt. Eveneens Hebr. 3:6 παῤῥησία. 3:14. Zoo niet in het gewone Grieksch. Zie onder βεβαιόω.

Βεβαιόω, vast, betrouwbaar maken, zoodat het zekerheid geeft en vertrouwen inboezemt, kracht en waarde heeft. a) Met een zakelijk

object bevestigen, b. v. τὴν ἀρχήν, βασιλείαν, waar maken, vervullen, b. v. Xen. Cyr. 8, 8, 2: εἴτε ὅρκους ὀμόσαιεν, ἠμπέδουν, εἴτε δεξιὰς δοῖεν, ἐβεβαίουν. Polyb. 3, 111, 10: βεβαιώσειν ὑμῖν πέπεισμαι τὰς ἐπαγγελίας. Zoo Rom. 15:8. Vgl. Xen. An. 7, 6, 17: ἀπαιτήσει με δικαίως, ἐὰν μὴ βεβαιῶ τὴν πρᾶξιν αὐτῷ ἐφ' ᾗ ἐδωροδόκουν. In deze constructie beteekent het *vervullen*, in andere constructies daarentegen = *bekrachtigen*, iets *vast maken*, zoodat het geldigheid heeft, b. v. τοὺς νόμους, leges sancire. Plat. Crit. 53 B: βεβαιώσεις τοῖς δικασταῖς τὴν δόξαν. Phileb. 14 C: τοῦτον τοίνυν τὸν λόγον ἔτι μᾶλλον δι' ὁμολογίας βεβαιωσώμεθα. Zoo Mk. 16:20, Hebr. 2:3. 1 Kor. 1:6: τὸ μαρτύριον τοῦ Χυ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν. Terwijl de in het gewone Grieksch gebruikelijke toepassing van βέβαιος op personen in het N. T. niet gevonden wordt, is voor het laatste aan den anderen kant zeer geschikt **b**) de constructie van βεβαιοῦν met een persoonlijk object, die in het gewone Grieksch vreemd is, in Nieuw-Testamentische beteekenis daarin niet gevonden wordt en met het gebruik van βέβαιος in subjectieve beteekenis (zie βέβαιος b) overeenkomt. Wanneer Thuc. 6, 34 staat ἐς τοὺς Σικέλους πέμποντες τοὺς μὲν μᾶλλον βεβαιωσώμεθα, komt dit overeen met de beteekenis van het adj. met een persoonlijk subject, Schol. βεβαίους φίλους ποιήσωμεν. Het Nieuw-Testamentische βεβαιοῦν met persoonlijke objecten wil niet de betrouwbaarheid daarvan aanwijzen en derhalve eene zekere verhouding daartoe mogelijk maken, maar duidt eene bevestiging aan van den toestand des heils, eene bewaring in de genade, syn. στηρίζειν 1 Thess. 3:13, 1 Petr. 5:10. Het wijzigt zijne beteekenis niet, maar staat van personen in dezelfde beteekenis, waarin men zegt βεβαιοῦν τὴν ἀρχήν, βασιλείαν. 1 Kor. 1:18, vgl. Kol. 1:8, Rom. 8:33. — 2 Kor. 1:21: ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χν καὶ χρίσας ἡμᾶς ὁ Θς, vgl. vs. 20, waar aan de objectieve vervulling en bevestiging van de beloften in Christus gedacht wordt, zoodat βεβ. ἡμ. εἰς Χν de daarmeê overeenkomstige werkzaamheid Gods in het subject aanduidt, die ons bevestigt in Christus, zoodat wij altijd des te inniger Hem toebehooren. Vgl. vs. 22, Ef. 4:14, 15, 2 Thess. 2:2. — Derhalve = bevestigen in het geloovig bezit des heils, met name in het geloof. Vgl. Kol. 2:7 βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει, wanneer men niet met Tdf. Tr. W. τῇ πίστει lezen moet = διὰ τῆς πίστ. (Theophyl.), zoodat βεβαιοῦσθαι eene zelfstandige uitdrukking zou zijn. Vgl. Hebr. 13:9: καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν = vast worden, d. i. van zijne zaak, van Christus (in het geloof) zeker worden, vgl. Ef. 4:14: κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας. De LXX zijn in deze constructie van βεβ. met een persoonlijk object op de beide eenige plaatsen voorgegaan, nl. Ps. 41:13: ἐβεβαίωσάς με ἐνώπιόν σου εἰς τὸν αἰῶνα = יצב Hiphil. Vgl. Ps. 119:28: ἐνύσταξεν (דָּלְפָה) ἡ ψυχή μου ἀπὸ ἀκηδίας, βεβαίωσόν με ἐν τοῖς λόγοις σου. — Het in het

gewone Grieksch gebruikelijke Medium vinden wij niet in het Bijbelsche Grieksch.

Βεβαίωσις, εως, ἡ, bevestiging, versterking, bekrachtiging, δόξης (Plut.), γνώμης (Thuc.). Thuc. 4, 87: οὐκ ἂν μείζω πρὸς τοῖς ὅρκοις βεβαίωσιν λάβοιτε. Wijsh. 6, 20: προσοχὴ δὲ νόμων βεβαίωσις ἀφθαρσίας. In het N. T. Hebr. 6:16: πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος. Fil. 1:7: ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγ. Dikwijls bij Philo. Vgl. Delitzsch bij Hebr. 6:16.

Διαβεβαιόομαι, deponens, vast verzekeren (Plut. Polyb. Diod. Hal. Ael.; ééns ook bij Demosth.) 1 Tim. 1:7, Tit. 3:8, Plut. Fab. 14: διαβεβαιούμενος περὶ τῶν πραγμάτων.

Βέβηλος, ον (zie βατός), verwant met βηλός, drempel, van βαίνω, eigenlijk betreden = toegankelijk, meestal in godsdienstige beteekenis a) van datgene wat niet door wijding aan het algemeen gebruik onttrokken is, wat voor allen openstaat, χωρίον βέβηλον, opp. ἱερόν, ὅσιον. Thuc. 4, 97: ὅσα ἄνθρωποι ἐν βεβήλῳ δρῶσιν, opp. ἱερά. Eurip. Heracl. 404: βέβηλα λόγια, opp. κεκρυμμένα. Zoo 1 Sam. 21:4: ἄρτοι βέβ., voor algemeen gebruik, tegenover ἅγιοι. Plut. Brut. 20:4: τὸν νεκρὸν ἐπιθέντες ἐν μέσῳ πολλῶν μὲν ἱερῶν πολλῶν δ' ἀσύλων καὶ ἀβεβήλων τόπων καθήγιζον. Van menschen = oningewijd, ἀμύητος. Hesych. βέβηλον· τὸ μὴ ἱερὸν καὶ ἄθεον. βέβηλος· ἀνίερος, ἀμύητος. Later ook b) = onheilig, onrein, vgl. ons *gemeen* in zedelijken zin, syn. κοινός. Theodoret. bij Jez. 66: βέβηλόν ἐστι τὸ μὴ ἅγιον, τούτεστι τὸ κοινόν. Zoo vooral bij Philo b. v. ἐπιθυμία βέβηλος καὶ ἀκάθαρτος καὶ ἀνίερος οὖσα, in verband met het spraakgebruik der LXX, die βέβ. vooral in deze beteekenis opgenomen en ter vertaling van חֹל gebezigd hebben, Lev. 10:10 tegenover ἅγιος, syn. ἀκάθαρτος. Oorspronkelijk heeft datgene wat βέβηλος is, geen zedelijke beteekenis. Vgl. 1 Sam. 21:4, Ez. 22:26, 44:23. Maar de natuurlijke tegenstelling van het profane met het heilige, goddelijke wordt eene zedelijke tegenstelling. Zie onder ἅγιος. Vgl. Ez. 22:26: οἱ ἱερεῖς αὐτῆς ἠθέτησαν νόμον μου καὶ ἐβεβήλουν τὰ ἅγιά μου· ἀνὰ μέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ διέστελλον ... καὶ ἐβεβηλούμην ἐν μέσῳ αὐτῶν. Vandaar βεβηλόω ontwijden, ontheiligen, schenden, Lev. 22:15, 19:29; βεβηλωμένος geschandvlekt, van de vrouw Lev. 21:7, 14 = חָלָל, dat Ez. 21:25 (30) = βέβηλος, die zijn goddelijk, heilig karakter verloren heeft, (verbonden met ἄνομος). Daarom is βέβηλον datgene wat in het geheel niet op God betrekking heeft. Het N. T. neemt evenwel deze overdrachtelijke beteekenis niet over, behalve waar het is zooals חָלָל Ez. 21:25, vgl. βεβηλωμένος Lev. 21:7, 14. Zoo staat overal, waar overeenkomstig het spraakgebruik van het gewone Grieksch βέβηλος te verwachten was, κοινός, b. v. Mk. 7:2 κοιναῖς χερσὶν vgl. met 2 Makk. 5:16 βεβήλοις χερσίν, vgl. βεβηλόω Hand. 24:6 niet 21:28. Κοινός spreekt een theocratisch, βέβ.

een zedelijk godsdienstig oordeel uit. Zoo βέβηλοι κενοφωνίαι onbeteekenende reden, die niet op God betrekking hebben, waarbij het aan alle wijding ontbreekt 1 Tim. 6:20, 2 Tim. 2:16 (Luther: ongeestelijk). 1 Tim. 4:7: βέβηλοι καὶ γραώδεις μῦθοι. Van personen 3 Makk. 2:2, 14; 7:15; in het N. T. 1 Tim. 1:9: ἀνόσιοι καὶ βέβηλοι, beide uitdrukkingen van hetzelfde karakter, nl. van gebrek aan piëteit (zie ὅσιος). Vgl. de overige, telkens twee aan twee verbondene adjectiva voor de versterking telkens van een begrip. In deze beteekenis is het eene goed gekozen benaming van Ezau, Hebr. 12:16. Met dit Nieuw-Testamentische βέβηλος van personen komt חֹל des te minder overeen, daar het niet van personen voorkomt (Ez. 21:25 = חָלָל). Eer vervangt het het Hebr. חָנֵף, LXX ἀσεβής, ἄνομος, παράνομος, ὑποκριτής.

Βεβηλόω, ontwijden, Mt. 12:5 τὸ σάββατον β. Hand. 24:6 τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι, aanduiding van hetzelfde feit zooals 21:28 κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον τοῦτον, het laatste voor de Israelieten, het eerste voor Felix gesproken. LXX gewoonlijk = חִלֵּל, ontheiligen, ontwijden, schenden. Zie boven onder βέβηλος.

Βεβήλωσις, εως ἡ, ontwijding, ontheiliging, Lev. 21:4, 1 Makk. 1:48.

Βεβιασμένως (βιάζομαι), met geweld, Iren. 633 B, Orig. 1, 1217 A.

Βεδέκ, τό, Hebr. בדק, breuk, gat, opening, 2 Kon. 12:5.

Βέδυ, Phrygisch = ὕδωρ, Clem. A. II, 73 C, 76 A.

Βεεζεβούλ, ὁ, onverbuigbaar, ook wel geschreven Βεελζεβούβ (cod. B Βεελζεβούλ, zoo cod. א, uitgez. Mk. 3:22, aangenomen door WH., zie hunne App. p. 159). Een naam van Satan, het hoofd der booze geesten, Mt. 10:25, 12:24, 27, Mk. 3:22, Lk. 11:15, 18, 19. De vorm Βεελζεβούλ is samengesteld uit זְבוּל (Rabb. voor זֶבֶל, mest, drek) en בַּעַל, heer van mest of drek, van afgoderij. De weinigen, die Hiëronymus volgen en Βεελζεβούβ schrijven, leiden den naam af van בַּעַל זְבוּב, heer der vliegen, een god van Ekron, 2 Kon. 1:2, die de macht heeft om lastige vliegen te verdrijven. Zij denken, dat de Joden dien naam op den Satan overdroegen als blijk van verachting. Zie verder Ev. Nic. c. 1 en Hippol. Haer. 280, 20.

Βεζέκ, בָּזָק = ἀστραπή, lichtend, Ezech. 1:14, Theodtn. Ezech. 1, 14.

Βεημών, בהמות, בהמה, Behemoth in het diagram van de Orphiërs, Orig. 1, 1329 B.

Βελίαλ, ὁ, (בְּלִיַּעַל, boosheid, verkeerdheid), Belial, een naam van Satan, 2 Kor. 6:15. Maar Βελίαρ is te verkiezen, zie WH. App. p. 159.

Βελίαρ, ὁ, onverb., Beliar, een naam van Satan, 2 Kor. 6:15 G. T. Tr. WH. enz. Deze vorm is òf toe te schrijven aan de Syrische uitspraak van het woord Βελίαλ, òf moet afgeleid worden van בַּעַל יַעַר, heer van het bosch, die over bosschen en woestijnen heerscht (vgl. Jes. 13:21, Mt. 12:43).

Βελοθήκη, ης, ἡ = φαρέτρα, Orig. VII, 61 C.

Βελόνη, ης, ἡ (βέλος). a) De punt van een speer. b) Een naald, Lk. 18:25 L. T. Tr. WH. Zie ῥαφίς. Passio Perpet. 91:19.

Βέλος, εος, τό (βάλλω), werpspies of pijl. Ef. 6:16.

Βελοστασία, ας, ἡ = βελόστασις, 1 Makk. 9:20.

Βελόστασις, εως, ἡ (βέλος, στάσις), eene borstwering, waarop oorlogswerktuigen geplaatst werden, overeenstemmend met de latere batterijen, Jer. 28:27, Ez. 4:2, 1 Makk. 6:20, 51.

Βελτίων, ον, ονος, beter, neutr. als een bijwoord 2 Tim. 1:18.

Βελτίωσις, εως, ἡ (βελτιόω), verbetering, Philo I, 30, 28 ἠθῶν, Plut. II, 702 B.

Βελτιωτικός, ή, όν (βελτιόω), beterend, Clem. A. II, 405 A ψυχῆς.

Βενιαμίν (μείν L. T. Tr. WH, zie WH. App. 155), ὁ, (בִּנְיָמִין = בֶּן־יָמִין zoon van de rechterhand, Gen. 35:18), Benjamin, Jacob's twaalfde zoon. Φυλὴ Βενιαμίν, de stam van Benjamin, Hand. 13:21, Rom. 11:1, Fil. 3:5, Openb. 7:9.

Βερηδάριος, ου, ὁ (βέρηδος), Lat. veredarius, koerier, Athan. 1, 388 C, 392 A.

Βέρηδος, ου, ὁ, Lat. veredus, een postpaard, Lyd. 12, 12, 200, Athan. 1, 341 C, 373 B, Zos. 73.

Βερνίκη, ης, ἡ (voor Βερενίκη en dit is de Macedonische vorm van Φερενίκη, zegevierend), Bernice of Berenice, dochter van Herodes Agrippa len oudste. Zij trouwde eerst met haren oom Herodes, koning van Chalcis en na zijnen dood met Polemon, koning van Cilicië. Zij verliet hem spoedig en keerde naar haren broeder Agrippa terug, met wien zij enkuisch geleefd heeft. Eindelijk werd zij voor eenen tijd de bijzit van keizer Titus (Joseph. Antt. 19, 5, 1; 20, 7, 1, 3, Tacit. Hist. 2, 2 n 81, Suet. Tit. 7), Hand. 15:13, 23, 26:30.

Βέροια, ας, ἡ (Βέῤῥοια, goed van water voorzien), Beroea, eene stad n Macedonië, bij Pella, aan den voet van den berg Bermius, Hand. 17:10, 13.

Βεροιαῖος, α, ον, Beroeïsch, Hand. 20:4.

Βετερᾶνος of βετερανός, ου, ὁ, het Lat. veteranus, Athan. II, 1265 A.

Βήθ, בֵּית, beth, de tweede letter van het Hebreeuwsche alphabet, Klaagl. passim, Eus. III, 788 C.

Βηθαβαρά, ᾶς, ἡ (בֵּית עֲבָרָה), plaats om over te gaan. Bethabara, Joh. 1:28 rec.

Βηθανία, ας, ἡ (בֵּית עֲנִיָּה, huis van ellende of verdrukking), Bethanië. 1) Eene stad of een dorp aan gene zijde van den Olijfberg, vijftien stadiën van Jeruzalem, Mt. 21:17, 26:6, Mk. 11:1, 11 etc. 14:3. Lk. 19:29, 24:50, Joh. 11:1, 18, 12:1. 2) Eene stad of een dorp, aan den Oostelijken oever van de Jordaan, waar Johannes doopte,

Joh. 1:28 (L. Tr. T. WH.). Zie over Bethabara of Bethanië de commentaren.

Βηθδαγών, בית דגון = ἱερὸν Δαγών, tempel van Dagon, 1 Makk. 10:83.

Βηθεσδά, ἡ, onverb. בֵּית חֶסְדָּא, huis van barmhartigheid, of plaats om zieken te ontvangen en te verzorgen, Bethesda, de naam van een stilstaand water bij de schaapspoort te Jeruzalem, waarvan de wateren genezende kracht hadden, Joh. 5:2 (L. mrg. WH. mrg. lezen hier Βηθσαϊδα, T. WH. txt. Βηθζαθά). Prof. Cramer (Exegetica et critica, I, 1890, bl. 59, 60) leest βηθσετά, schapenhuis (בֵּית־שִׂיתָא).

Βηθζαθά, ἡ (misschien van בֵּית זֵיתָא huis van olijven, niet בֵּית חַדְתָּא, huis van nieuwheid, Bethzata, Joh. 5:2, volgens sommige getuigen. Zie Kautzsch, Gramm. des Biblisch-Aram. 1884, S. 9.

Βηθλεέμ, ἡ (onverbuigbaar), bij Joseph. niet alleen zoo (Antt. 8, 10, 1) maar ook Βηθλεέμη, ης, Antt. 6, 8, 1, 11:7, ἀπὸ Βηθλέμων 5, 2, 8, ἐκ Βηθλεέμων, 5, 9, 1, Bethlehem (בֵּית לֶחֶם), eene kleine stad, zoo genoemd naar de vruchtbaarheid van den grond, zes Romeinsche mijlen ten Z. van Jeruzalem, nu Beit Lachm, met ongeveer 3000 (5000 volgens Baedeker) inwoners, Mt. 2:1, 5, 8, 16, Lk. 2:4, 15, Joh. 7:42.

Βηθσαϊδά (WH. σαιδά) en δάν, ἡ, onverbuigbaar, maar met eenen Acc. Βηθσαϊδάν, huis om te visschen of te jagen, Bethsaïda. 1) Eene kleine stad (πόλις Joh. 1:44 (45) of een dorp (κώμη, Mk. 8:22, 23), aan de Westelijke kust van het meer Gennesaret: Joh. 1:44 (45), Mt. 11:21, Mk. 6:45, Lk. 10:13, Joh. 12:21. 2) Een dorp in beneden Gaulanitis aan de Oostelijke kust van het meer Gennesareth, niet ver van de plaats waar de Jordaan zich daarin uitstort. Philippus de tetrarch vermeerderde zóó de bevolking, dat het als eene stad beschouwd werd en dat het Julias genoemd werd ter eere van Julia, de dochter van keizer Augustus (Joseph. Antt. 18, 2, 1, Plin. H. n. 5, 15). Βηθσαϊδά komt ook voor in eenige getuigen van Joh. 5:2 (zie Lchm. mrg. WH. mrg.).

Βηθφαγή, ἡ, onverbuigb. (van בֵּית en פַּג, huis van onrijpe vijgen), Bethphage, de naam van een dorp bij den Olijfberg, Mt. 21:1, Mk. 11:1, Lk. 19:29.

Βῆλον, ου, τό, het Lat. velum = ἱστίον, Plut. 1, 20 C. Gordijn voor eene deur, de deur, Athan. 1, 600 B, 760 D: τῆς ἐκκλησίας. Zeil, kleed, doek, Act. Thom. 61:14.

Βῆλος, ου, ὁ = Βήλ, Jer. 27:2, Epist. Jer. 40, Jos. Ant. 8, 13, 1.

Βῆμα, τος, τό (van ΒΑΩ, βαίνω), 1) stap, trede, schrede: βῆμα ποδός, een voet breed, Hand. 7:5 (voor מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל Deut. 2:5, Xen. An. 4, 7, 10, Cyr. 7, 5, 6). 2) Een platform, eene tribune, gebruikt van de zetel van een rechter, Mt. 27:19, Joh. 19:13, Hand. 18:12, 16 enz. 25:6, 10, van den rechterstoel van Christus, Rom. 14:10 (L. T. Tr. WH

τοῦ θεοῦ), 2 Kor. 5:10. Van de verhevenheid, die op een troon geleek, welke Herodes bouwde in het theater van Caesarea en dat hij gebruikte om de spelen te bezien en toespraken tot het volk te houden, Hand. 12:21. Van het spreekgestoelte van een redenaar, 2 Makk. 13:26, Neh. 8:4, Xen. Mem. 3, 6, 1, Hdian. 2, 10, 2. Βῆμα θυσιαστηρίου, altaarplaats, Gesch. v. Zosimus 18.

Βήρ, het Hebr. בְּאֵר = φρέαρ, Eust. Dion. 277, 34.

Βηρύλλιον, ου, τό = βήρυλλος, Ex. 28:20, 36:20.

Βήρυλλος, ου, ὁ, ἡ, beryllus, beryl, een kostbare steen van eene bleeke, groenachtige kleur (Plin. H. n. 37, 5), Openb. 21:20, Tob. 13:17, Jos. 5:5, 7.

Βία, ας, ἡ. Sterkte van lichaam of van geest, kracht. Μετὰ βίας = met geweld, Hand. 5:26, 24:7, τῶν κυμάτων, Hand. 27:41, διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου, daar de menigte zoo hevig aandrong, Hand. 21:35.

Βία, ἡ = via = ὁδός, Act. Petr. et Paul 77.

Βιάζω, door geweld verkrijgen, dwingen. In het N. T. alleen Mt. 11:12, Lk. 16:16. Alleen bij Homerus evenals in het latere Grieksch vinden wij het activum. Gewoonlijk is het woord als med. deponens, βιάζομαι, in gebruik. Toch vinden wij het ook niet zeldzaam als passivum bij Xen. Thuc. Dem. Phil., zoodat het geen bevreemding wekken zou, wanneer Mt. 11:12 ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται het woord eveneens in het passivum voorkomt. Thuc. 1:77 ἀδικούμενοι δὲ οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον ὀργίζονται ἢ βιαζόμενοι. Dem. 20:166 ὅπως μὴ βιασθῆτε ἁμαρτάνειν. Andere voorbeelden zie Kühner § 377. Voor de passieve opvatting Mt. 11:12 getuigt allereerst de toevoeging καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν, want βιάζειν, bepaald het medium βιάζεσθαι en ἁρπάζειν zijn synoniemen. Vgl. Plat. Erotic. 755 D: οἴει γὰρ ἁρπαγὴν γεγονέναι καὶ βιασμόν, οὐκ ἀπολόγημα καὶ στρατήγημα τοῦ νεανίσκου νοῦν ἔχοντος, ὅτι τὰς τῶν ἐραστῶν ἀγκάλας διαφυγὼν ἐξηυτομόληκεν εἰς χεῖρας καλῆς καὶ πλουσίας γυναικός; Daarentegen zegt het niets, dat het woord in de parallele plaats bij Lk. 16:16 πᾶς εἰσ αὐτὴν βιάζεται als Dep. med. gebruikt is, daar een en dezelfde schrijver als Thucydides het promiscue gebruiken kan. Intusschen kan men ook bewijzen, dat het bij Mt. als passivum opgevat moet worden. Als deponens zou het geen zin geven, daar βιάζεσθαι zonder object op eene vergoeding daarvoor zooals πρόσω, εἴσω niet gezegd kan worden en niet gezegd wordt. Het is geen zelfstandig begrip, = geweld uitoefenen, gewelddadig optreden. Ten minste zou onze plaats, voor zoover wij inzien, de eenige bewijsplaats voor deze beteekenis zijn. Daarom is zoowel de verklaring „treedt met kracht, met geweld op" — (vgl. Joh. 18:36 — van βιάζεσθαι kan het begrip *geweld* niet gescheiden worden) onmogelijk als de andere, die βιάζεσθαι als een versterkt synoniem van Lukas' uitdrukking ἀπὸ τότε ἡ βασ. τ. θ. εὐαγγελίζεται

wil opvatten, overeenkomstig het gebruik van *βιάζεσθαι* = overreden, op iemand aandringen, noodzaken, Gen. 33 : 12 *καὶ ἐβιάσατο αὐτόν*. Richt. 19 : 7 *ἐβιάσατο αὐτὸν ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ*, zooals wij het ook bij de schrijvers van het gewone Grieksch vinden, Eurip. Alc. 1116: *ἄναξ, βιάζει μ' οὐ θέλοντα δρᾶν τάδε*, waarbij wij niet vergeten mogen, dat *βιάζεσθαι* ook in deze constructie toch iets anders is dan een versterkt *πείθειν*, nl. eigenlijk het tegenovergestelde van *πείθειν*, Plut. Erotic. 773, D: *ἐπειδὴ πείθειν ἀδύνατος ἦν, ἐπεχείρει βιάσασθαι κτλ.*, zoodat het minstens een *οὐ θέλειν*, een tegenstreven onderstelt, maar ook in deze constructie een object of een andere vergoeding daarvan niet kan onderstellen. En nu beproeve men, uit Lk. 16 : 16 het object aan te vullen *ἡ βασ. τ. θεοῦ βιάζεται πάντας* en vgl. daarmeê zoowel het verloop der evangelische geschiedenis als het diep treurige *καὶ οὐκ ἠθελήσατε* Mt. 23 : 37. Men zal den indruk verkrijgen, dat men geen ongelukkiger verklaring van deze plaats geven kon.

Staat het vast, dat *βιάζεσθαι* Mt. 11 : 12 als pass., Lk. 16 : 16 als dep. med. beschouwd moet worden, dan vragen wij verder, of dat in goeden of in kwaden zin bedoeld is. Tegen de eerste opvatting getuigt *ἁρπάζειν* bij Mt. nog niet, daar dat meermalen b. v. bij Xen. en Plat. in 't algemeen een vlugge handeling aan kan duiden, b. v. *τὰ ὅπλα ἁρπάζειν*, de wapenen vlug aangrijpen, *τὸ ὄρος*, den berg vlug bezetten, *τὸν καιρόν*, het oogenblik aangrijpen. Zie *ἁρπάζω*. Dan zou met *βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν* bij Mt. *πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζ.* bij Lukas overeenkomen en zou men kunnen vergelijken Thuc. 7, 69 *εὐθὺς ἔπλεον πρὸς τὸ ζεῦγμα* (afsluiting) *τοῦ λιμένος καὶ τὸν παραλειφθέντα διέκπλουν βουλόμενοι βιάσασθαι ἐς τὸ ἔξω*. Wij zouden nog kunnen vragen, wanneer het geweld zich niet tegen het hemelrijk zelf keerde, waar de afsluiting of verhindering te zoeken was, die het indringen bemoeilijkte. Intusschen ook deze verklaring is onhoudbaar, wanneer wij eens als vast punt de opvatting van *βιάζεσθαι* bij Mt. als passivum verkregen hebben. Want het passivum *βιάζεσθαι* vinden wij slechts in ongunstige beteekenis van eene vijandige, onderdrukkende macht. Zoo Thuc. 1, 2, 1; 4, 10, 3 *ἦν καὶ ὑφ' ἡμῶν βιάζηται* „moest hij ook door ons onderworpen worden" (Krüger); 7, 84, 1; 8, 27, 3; ja zelfs 1, 77, 3, waar het tegenover *ἀδικεῖσθαι* staat: *ἀδικούμενοί τε, ὡς ἔοικεν, οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον ὀργίζονται ἢ βιαζόμενοι· τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ ἴσου δοκεῖ πλεονεκτεῖσθαι, τὸ δ' ἀπὸ τοῦ κρείσσονος καταναγκάζεσθαι, ὑπὸ γοῦν τοῦ Μήδου δεινότερα τούτων πάσχοντες ἠνείχοντο, ἡ δὲ ἡμετέρα ἀρχὴ χαλεπὴ δοκεῖ εἶναι.* Daarom kan het hier slechts van eene afwijzing of eene andere gewelddadige behandeling van het rijk Gods (in zijne vertegenwoordigers Lk. 17 : 21) staan en de twee zinnen bij Mt. komen geheel overeen met de uitspraak Mt. 23 : 13. Het rijk Gods wordt teruggestooten en nu òf: de vijanden daarvan berooven het, aan

wie het toebehoort, voor wie het bestaat, of beter: zij nemen er met geweld bezit van in zijne vertegenwoordigers. Op deze opvatting van βιάζεται wijst ook βιασταί, dat wel aan het gewone Grieksch vreemd is, maar naar analogie van βιασμός, βιαστός, in 't algemeen van βιάζομαι niet hem aanwijst, die met macht optreedt, maar die gewelddadig optreedt en daarom ook den zin van ἁρπάζειν bepaalt. Vgl. Plut. t. a. pl. Dan zal de uitdrukking van Lukas: πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται te vergelijken zijn met Jos. Ant. 4, 6, 5 ὥστε μὴ τοῦθ' ἅπερ ὑπαγορεύει τὸ θεῖον λέγειν, βιάζεσθαι δὲ τὴν ἐκείνου βούλησιν, tegen Gods wil strijden. De bij Lukas voorafgaande zin ἀπὸ τότε ἡ βασ. τοῦ θεοῦ εὐαγγελίζεται komt dan overeen met Mt. 11 : 13. Vgl. Psalt. Sal. 8, 12 τὰ ἅγια τοῦ θεοῦ διήρπαζον, οὐκ ὄντος κληρονόμου λυτρουμένου. Vs. 13: ἐπάτουν τὸ θυσιαστήριον κυρίου κτλ. en Lk. 20 : 14: οὗτος ... ἡ κληρονομία. Zoo zou taalkundig alleen die ververklaring gerechtvaardigd zijn, welke wel niet in ernst als zakelijk onjuist in een verband genoemd wordt, waarin Christus met grooten ernst het gedrag van Israel in zijn geheel, waarbij de weinige uitzonderingen der jongeren niet meêtellen, tegen Johannes en zichzelven berispt, afgezien daarvan, dat de andere verklaring, welke βιάζ. in eene goede beteekenis neemt, eenen in het verband der evangelische geschiedenis en leer niet passenden zin geeft, vgl. Lk. 18 : 26, 27. Van belang is op te merken, dat die Grieksche vaderen, die βιάζ. in eene goede beteekenis opvatten, op wier taalkundig gezag men zich beroepen kon, naar de ascetischen oefeningen van waken en vasten heenwijzen, waardoor men het hemelrijk verdient.

Βιαιοθάνατος, ον (βίαιος en θάνατος), stervend eenen gewelddadigen dood, Tertull. II, 747 B.

Βίαιος,, α, ον (βία), geweldig, krachtig, Hand. 2 : 2.

Βιαίως, met geweld, Arist. 107 : 6.

Βίαρχος, ου, ὁ (βίος en ἄρχω), biarchus, commissaris-generaal, Athan. 1, 385 A.

Βιαστής, οῦ, ὁ, de geweldenaar; hij, wiens lust het is, geweld te gebruiken, die iets met geweld afdwingt of afdwingen wil, zooals βιαστός afgedwongen, βιασμός geweld. Het woord vinden wij nog slechts eenmaal bij Philo en in het kerkelijk Grieksch. Het zal derhalve van Hellenistischen oorsprong zijn. In het gewone Grieksch komt alleen het Dorische βιατός bij Pindarus voor in de beteekenis *sterk*, *moedig*. Op de door Lösner aangehaalde plaats van Philo „De agricult." p. 200 C (Mang. 1, 314, 5) staat βιαστής in elk geval in ongunstige beteekenis: τῆς ψυχῆς — ὑπὸ βιαστῶν καταπνεόντων εἰς αὐτὴν παθῶν καὶ ἀδικημάτων ἀντιρρεπούσης καὶ κλινομένης ἐξαιρόμενον ἐπιβαίνῃ τὸ κῦμα. Zoo ook Mt. 11 : 12. Zie boven.

Βιβάζομαι, zich laten bespringen, Lev. 18 : 23, 20 : 16.

Βιβλαρίδιον, ου, τό (verkleinwoord van βιβλάριον, van ἡ βίβλος), een klein boek, Openb. 10:2, 8, 9, 10, Herm. Vis. 2, 4, 3.

Βιβλιδάριον, ου, τό (van βιβλίδιον), een klein boek, Openb. 10:8.

Βιβλίδιον, ου, τό, klein βιβλίς, brief, Herm. Vis. 2, 1 (cod. א), Ignat. 661 A.

Βίβλινος, ον, biblinus = βύβλινος, gemaakt van βύβλος, Jez. 18:2.

Βιβλιογράφος, ου, ὁ, overschrijver, copiïst, Lucian. III, 113, Eus. II, 576 B.

Βιβλιοθήκη, ης, ἡ (βιβλίον, θήκη), bibliotheca, boekerij, 2 Ezr. 6:1, Esth. 2:23, 2 Makk. 2:13, Aristeas 2, Jos. Ant. 12, 2, 1, Just. Apol. 1, 31.

Βιβλιοπωλεῖον, ου, τό, boekverkooperswinkel, Galen. 1, 35 A, Athen. 1, 2.

Βιβλιοπώλης, ου, ὁ (βιβλίον, πωλέω), bibliopola, boekverkooper, Dion. H. V, 577, 1, Strab. 13, 1, 54.

Βιβλιοφόρος = βιβλιαφόρος, overbrenger van brieven, koerier, Esth. 3:13.

Βιβλιοφυλάκιον, ου, τό, archief, 1 Ezr. 6, 20.

Βίβλος, ἡ, oorspronkelijk de papyrusstengel, vgl. het in het gewone Grieksch weinig voorkomende βίβλινος van de LXX, Jez. 18:1 ἐπιστολὰς βίβλινας, waar ἐπιστ. de onjuiste vertaling is van כְּלֵי גֹמֶא, vaartuigen van papyrus, Gr. βάριδες παπύριναι; vervolgens de bast daarvan, het naar de stof genoemde schrijfmateriaal, papier, maar alleen van beschreven papier gebruikt (vgl. 2 Tim. 4:13: τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας), vandaar = boek. (Over de schrijfwijze βύβλος βυβλίον en het onderscheid van het spraakgebruik, dat βίβλ. voor beschreven papier genomen heeft, zie Pape. LXX = סֵפֶר (meermalen nog βιβλίον), Gen. 5:1, Ex. 32:31 enz. Jez. 1:8 enz.). In het N. T. Lk. 3:4, 20:42, Hand. 1:20, 7:42, 19:19, Mk. 12:36. Bij Mt. 1:1: βίβλος γενέσεως Ι. Χ. = סֵפֶר תּוֹלְדוֹת. Zie onder γένεσις. Eigenaardig is de uitdrukking β. ζωῆς Fil. 4:3, ἡ β. τῆς ζ. Openb. 3:5, 20:15. τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς, Openb. 13:8, 17:8, 20:12, 21:27. Vgl. Lk. 10:20: τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. De uitdrukking sluit allereerst aan het Oude Testament aan, Ex. 32:32 enz., Ps. 69:29, Jez. 4:3, Dan. 7:10 vgl. met Openb. 20:12 en is daarom niet van de lijsten der burgers van de steden overgenomen, waarop de gestorvenen doorgehaald werden. Dit was eene Atheensche, evenwel niet algemeen gewordene gewoonte. Zie Dio Chryst. Rhodiac. 31, 336 C bij Wetstein bij Openb. 3:5. Voor Israel kunnen wij ons voor die gewoonte niet op Ez. 13:9 vgl. met Jer. 22:30 beroepen. Ps. 87:6 getuigt alleen voor een reeks volken van een groot rijk. Veelmeer zal de uitdrukking haren oorsprong hebben in de (openbare, bewaarde, Jos. c. Ap. 1, 7, Vit. 1) geslachtslijsten, waarop ook Jer. 22:30, Ez. 13:9 wijst, waarmeê de voorstelling van een boek

vol bijzonderheden verbonden is. Vgl. Ps. 56:9, Mal. 3:16. In beide gevallen wordt gedacht aan eene vaststelling voor de toekomst, zoodat gemakkelijk de gedachte aan eene aan de rechterlijke beslissing ten grondslag liggende oorkonde aansluit, Dan. 7:10, Openb. 20:12. Vgl. Jez. 4:3: כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים, οἱ γραφέντες εἰς ζωήν. Het boek des levens bevat diegenen, die Gods eigendom (2 Tim. 2:19) en als zoodanig voor het eeuwige leven bestemd zijn, Openb. 13:8, 17:8. Vgl. Ps. 139:16. Het ingeschreven zijn in het boek des levens duidt aan het bestemd zijn voor het eeuwige leven. Vgl. Hand. 13:48 τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Te zijn uitverkoren = te behooren tot het rijk Gods. Vgl. Ps. 87:6. Deze bestemming duidt het burgerschap van het koninkrijk der hemelen aan, waardoor het ἐξαλειφθῆναι van de opheffing van de goddelijke verkiezing, Openb. 3:5 vgl. met Ex. 32:31 enz. zijn gewicht verkrijgt. Vgl. Jos. Ant. 18, 4, 2: Ἡρώδης... τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐξήλειψε τῶν διαθηκῶν εἰς τὸ βασιλεῦσαι μεμνημένων ἐκείνου. Over de verhouding tusschen verkiezing en verwerping, tusschen eeuwige en historische uitverkiezing, waarnaar de bij Openb. 3:15, 13:8, 17:8 gewoonlijk opgeworpene vragen te beantwoorden zijn, vgl. onder ἐκλέγεσθαι.

Βιβλίον, τό, het boek. De deminutieve beteekenis is in het spraakgebruik zoozeer op den achtergrond gekomen, dat een ander deminutivum βιβλίδιον van βιβλίς, waarvan de pluralis = βιβλίον gevormd is (in het N. T. βιβλαρίδιον Openb. 10:2, 8, 9, 10 in het gewone Grieksch onbekend). Βιβλίον is gebruikelijker dan βίβλος, bij de LXX het gewone woord voor סֵפֶר, ééns מִדְרָשׁ 2 Kron. 13:22 en מִסְפָּר 1 Kron. 27:24. (Over een onderscheid in het gebruik van βίβλος en βιβλίον zie onder b). In het N. T. a) van eene schriftelijke oorkonde, βιβλ. ἀποστασίου = סֵפֶר כְּרִיתֻת Deut. 24:1, Mt. 19:7, Mk. 10:4 de scheidbrief. b) Boek τοῦ νόμου Gal. 3:10. Ἡσ. τοῦ προφ. Lk. 4:17, terwijl βίβλος meer afzonderlijke geschriften bevat, βίβλος ψαλμῶν Lk. 20:42, Hand. 1:20; τῶν προφ. Hand. 7:42. Μωυσέως Mk. 12:26, vandaar ook βίβλος λόγων Ἡσ. Lk. 3:4 vgl. βιβλίον λόγων 1 Kon. 15:7, 23 enz. Anders nog Lk. 4:20, Joh. 20:30, 21:25. Meermalen in de Openb. Τὸ βιβλ. Hebr. 9:19, 10:7 (Ps. 40:8) duidt τὸ βιβλ. τῆς διαθήκης aan, Ex. 24:7, 2 Kon. 23:1, 21, 2 Kron. 34:30, סֵפֶר הַבְּרִית, bij Nehemia סֵפֶר הַתּוֹרָה Neh. 8:3 enz., ééns 2 Kron. 34:14. Ook סֵפֶר תּוֹרַת יהוה Neh. 9:3. מֹשֶׁה 2 Kon. 14:6. Dit alleen staande τὸ βιβλ. Ps. 40:8, Hebr. 9:19, 10:7 is het eenige Bijbelsche voorbeeld voor het latere kerkelijke spraakgebruik τὰ βιβλία = ἡ γραφή van de heilige Schrift. — Openb. 5:1—9 beeld van het genomen en te openbaren goddelijk raadsbesluit. Over βιβλ. τῆς ζωῆς zie βίβλος.

Βιβρώσκω, pf. βέβρωκα, eten, Joh. 6:13. Arist. 108:12. Vaak in de LXX.

Βίεννα, ης, ἡ, Vienna in Galliё, Jos. Ant. 17, 13, 2, Martyr. Poth. 1409 B.

Βιθυνία, ας, ἡ, Bithyniё, eene provincie van Asia Minor, begrensd door de Pontus Euxinus, de Propontis, Mysiё, Phrygiё, Galatiё, Paphlagoniё, Hand. 16 : 7, 1 Petr. 1 : 1.

Βικεννάλια, ων, τά, vicennalia, Eus. I, 588.

Βικίον, ου, τό (βῖκος), eene soort aarden schip, Epiph. III, 284 A.

Βιοθάνατος, stervend eenen gewelddadigen dood, Arist. 107 : 8.

Βιολογέω, ήσω, het leven beschrijven, Longin. 9, 15.

Βιοπορίστέω, ήσω = βίον πορίζω, levensmiddelen verschaffen, Orig. VII, 129 D.

Βίος, ου, ὁ a) Leven, de levensloop of periode, Lk. 8 : 14, 1 Tim. 2 : 2, 2 Tim. 2 : 4, 1 Petr. 4 : 3, 1 Joh. 2 : 16. b) Datgene waardoor het leven onderhouden wordt, hulpbronnen, Mk. 12 : 44, Lk. 8 : 43, 15 : 12, 30, 21 : 4, 1 Joh. 3 : 17 (goederen). Voor לֶחֶם Spreuk. 31 : 14. Βίος, ζωή. Ζωή = bestaan, existentie, βίος = de middelen van bestaan. Vandaar dat de eerste vorm gewoonlijk van dieren gebezigd wordt en de tweede van menschen. Vgl. zoölogie, biografie.

Βιοφορέομαι (βία, φέρω), vermoeid, gekweld zijn, Epiph. II, 196 A, 217 B.

Βιρά = בירה = βάρις, kasteel, met het artikel, Neh. 1 : 1, 7 : 2.

Βιόω, ῶ, Aor. 1 Inf. βιῶσαι, waarvoor in het Attisch βιῶναι, leven, den tijd doorbrengen, τὸν χρόνον, 1 Petr. 4 : 2, Job 29 : 18, ἡμέρας, Xen. Mem. 4, 8, 2.

Βιότης, ητος, ἡ, het leven, Tat. Or. 16 : 3.

Βίωσις, εως, ἡ, levensmanier, levenswijze, Hand. 26 : 4. Sir. prol. 10.

Βιωτικός, ή, όν, op het leven betrekking hebbend, Lk. 21 : 34, 1 Kor. 6 : 3 enz. Het woord, niet gebruikt in het Att., komt het eerst voor Arist. H. a. 9, 17, 2; χρεῖαι βιωτικαί komt vaak voor, Polyb. 4, 73, 8, Philo, Vit. Moys. III, § 18 fin. Diod. 2, 29.

Βιωφελής, ές (βίος, ὠφελέω) = τῷ βίῳ χρήσιμος, Philo I, 389, 40, II, 264, 41.

Βιωφελῶς, bevorderlijk voor het leven, Clem. A. I, 464 B.

Βλαβερός, ά, όν (βλάπτω), schadelijk (Xen. Mem. 1, 5, 3 tegenover ὠφέλιμος) 1 Tim. 6 : 9 ἐπιθυμίαι βλαβεραί, vgl. ἡδοναὶ βλ. Xen. Mem. 1, 3, 11, Spreuk. 10 : 26.

Βλάβη, ης, ἡ, schade, nadeel, Wijsh. 11 : 19.

Βλάπτω, Fut. βλάψω, Aor. ἔβλαψα, beschadigen, nadeel toebrengen, τινά, Mk. 16 : 18, Lk. 4 : 35, Tob. 12 : 2, 2 Makk. 12 : 22, enz.

Βλαστάνω, 1) Intrans. ontkiemen, uitspruiten, wassen, Num. 17 : 8, Joël 2 : 22, Mt. 13 : 26, Mk. 4 : 27, Hebr. 9 : 4. 2) Bij latere Grieksche schrijvers voortbrengen, τὸν καρπόν, Gen. 1 : 11, Jak. 5 : 18.

Βλάστον = βλαστός, jonge twijg, takje, Arist. 103:9, 107:19.

Βλάστος, ου, ὁ, Blastus, de kamerheer van koning Herodes Agrippa I, Hand. 12:20.

Βλασφημέω, lasteren, smaden, εἴς τινα, περί, κατά τινος, later ook τινά. Hrdn. 2, 6, 20, vereenigd met κακῶς ἀγορεύειν. In godsdienstige beteekenis εἰς θεούς Plat. Rep. 2, 381, E, en zonder toevoeging Legg. 7, 800, C. Alc. 2, 149 C. 2 Kon. 19:6 = גִּדֵּף, parallel ὀνειδίζειν θεὸν ζῶντα vs. 4, vgl. vs. 22: τίνα ὠνείδισας καὶ τίνα ἐβλασφήμησας; Jez. 52:5 = מִנֹּאָץ 2 Makk. 10:34, 12:14. — In het N. T. a) in 't algemeen syn. ὀνειδίζειν, λοιδορεῖν Mt. 27:39, Mk. 15:20, Lk. 22:65, 23:39, Rom. 3:8, 14:16, 1 Kor. 4:13 (waar anderen δυσφημούμενοι lezen), Tit. 3:2, 2 Petr. 2:10, Jud. 8. b) Speciaal: God of het goddelijke smaden, Openb. 13:6. — Met vermelding van het object, waarop de handeling gericht is: εἰς τὸ ἅγιον πν. Mk. 3:29, Lk. 12:10. Anders met den Acc. Hand. 19:37: τὴν θεάν. Rom. 2:24, 1 Tim. 6:1, Openb. 13:6, 16:9, Tit. 2:5: ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. Jak. 2:7: τὸ καλὸν ὄνομα 2 Petr. 2:2: ὁδὸν τῆς ἀληθείας, Openb. 16:11, 21: τὸν θεόν. Zonder object Mt. 9:3, Mk. 2:7, 3:28, Joh. 10:36, Hand. 13:45, 18:6, 26:11, 1 Tim. 1:20, 1 Petr. 4:4, 2 Petr. 2:12, Jud. 10.

Βλασφημία, ας, ἡ, laster, smaad, κατά τινος Dem.; εἴς τινα Hrdn. Het duidt de hoogste mate van laster aan, vgl. Dem. pro cor. 4, 12, 3, εἰς τοῦτον πολλάκις ἀπέσκωψε καὶ μέχρι αἰσχρᾶς βλασφημίας. a) Mt. 15:19 naast ψευδομαρτυρία, Mk. 7:22, Ef. 4:31, Kol. 3:8, Tim. 6:4, Jud. 9, vgl. 2 Petr. 2:11. b) Speciaal in godsdienstige beteekenis Plat. Legg. 7, 800 C, s. v. βλάσφημος Menand. fr. 169, 1 Makk. 2:6, vgl. 2 Makk. 8:4, 10:35, 15:24, Ez. 35:12 = נֶאָצָה, vgl. Dan. 3:29 — שָׁלוּ. Zoo is het N. T. βλ. πρὸς τὸν θεόν Openb. 13:6: ἡ τοῦ πν. βλασφημία Mt. 12:31, vgl. Hebr. 10:29: τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίζειν en βλασφημεῖν tegenover δοξάζειν, 1 Petr. 4:14. Mt. 12:32 εἰπεῖν κατὰ τοῦ πν. τοῦ ἁγ. Zonder toevoeging godslastering, aanval op de heilige dingen, vgl. Openb. 13:6. Zoo Mt. 12:31, 26:65, Mk. 2:7, 3:28, 14:64, Lk. 5:21, Joh. 10:33, Openb. 2:9, 13:1, 17:3.

Βλάσφημος, ον. De afleiding is onzeker. Het minst waarschijnlijk van βλάπτειν, daar het dan wel βλαψίφημος zou zijn, zooals βλαψίφρων, waanzinnig. Misschien van βλάξ, traag, slap, dom, samenhangend met βραδύς. Men zou het met βάλλειν kunnen vergelijken, Eusthat. ad Hom. Il. 2, p. 219: ὁ ταῖς φήμαις βάλλων, λοίδορος. Anders Prellwitz, Etym. Wörterb. der Gr. Sprache, S. 48, die het met φαῦλος van denzelfden stam afleidt: bhles, bewaard in het midden Hoogduitsch blas = gering, nieuw-Hoogduitsch blasen en blähen. Het beteekent a) synoniem λοίδορος, διάβολος, (Poll. 5, 118) smadend, lasterend, den goeden naam vernietigend, Hrdn. 7, 8, 21: βλάσφημα πολλὰ εἰπὼν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ σύγκλητον.

Meermalen bij Plut. — Hand. 6:11: ῥήματα βλάσφημα εἰς Μωυσῆν καὶ τὸν θεόν. Vooral duidt het **b**) ook in het gewone Grieksch datgene aan wat godslasterlijk is; ten minste βλασφημεῖν, βλασφημία wordt zelfstandig — zonder nadere bepaling van de betrekking tot God en het goddelijke — zoo gebruikt, b. v. Plat. Legg, 7, 800 C: εἴ τις ἰδίᾳ παραστὰς τοῖς βωμοῖς τε καὶ ἱεροῖς — βλασφημοῖ πᾶσαν βλασφημίαν enz. Zoo βλάσφημος 2 Makk. 9:28, 10:4, 36, Wijsh. 1:6, Sir. 3:16, Jez. 66:3 = מְבָרֵךְ אָוֶן, cultum exhibens vano numini.

Wij vinden het in het N. T. behalve Hand. 6:11, Openb. 13:5 als een substantief. Het staat **a**) in 't algemeen 2 Tim. 3:2, 2 Petr. 2:11. **b**) Speciaal in godsdienstige beteekenis Hand. 6:11, 1 Tim. 1:13, Openb. 13:5.

Βλέμμα, τος, τό (βλέπω), het gezicht, de blik of aanblik, 2 Petr. 2:8.

Βλεπτικός, ή, όν, (βλέπω), scherp ziende, doordringend, Clementin. 389 A, πνεῦμα, Basil. II, 813 C.

Βλέπω, Impf. ἔβλεπον, Fut. βλέψω, Aor. 1 ἔβλεψα, LXX voor רָאָה, פָּנָה, חָזָה, הִבִּיט. Zien, scherp onderscheiden. **1**) Met het lichamelijk oog. Het gezicht hebben tegenover τυφλός, Mt. 12:22, 13:16, 15:31, Joh. 9:7, 15, 19, 25, Hand. 9;9, Rom. 11:8, 10, Openb. 8:18, Ex. 4:11, 23:8, Tob. 11:15. Τὸ βλέπειν = de gave van het gezicht hebben, Lk. 7:21. **a**) Bemerken door de oogen te gebruiken, zien, kijken, onderscheiden. **b**) Absol. Hand. 1:9, ἔρχου καὶ βλέπε, rec. Openb. 6:1, 3, 5, 7. **c**) Met den Acc. van den pers. of de zaak Mt. 7:3, 11:4, 24:2, Mk. 5:31, 8:23 etc. 13:2, Lk. 6:41, 24:12, Joh. 1:29, Hand. 4:14, τὴν φωνήν, hem, die de stem deed hooren, Openb. 1:12. ὅραμα, Hand. 12:9, van iemand, die vrijen toegang tot iemand heeft, als van prinsen, ministers en persoonlijke vrienden bij eenen koning, wordt gezegd, dat hij βλέπ. τὸ πρόσωπόν τινος (רֹאֵי פְנֵי הַמֶּלֶךְ, 2 Kon. 25:19, (Jer. 52:25, Esth. 1:14). Van engelen Mt. 18:10. Pass. τὰ βλεπόμενα 2 Kor. 4:18, Hebr. 11:3, ἐλπὶς βλεπομένη, Rom. 8:24. **d**) De oogen naar iets wenden, zien, staren op, γυναῖκα, Mt. 5:28, εἴς τι of τίνα, Lk. 9:62, Joh. 13:22, Hand. 3:4, εἰς τὸν οὐρανόν, Hand. 1:11. Zien in iets om te lezen, βιβλίον, Openb. 5:3. **e**) Met de zinnen opmerken, gevoelen: τὸν ἄνεμον ἰσχυρόν, Mt. 14:30. **f**) Bij ervaring leeren kennen, τί, Rom. 7:23, gevolgd door ὅτι, 2 Kor. 7:8, 12:6, Openb. 17:8. **2**) Overdr. zien met het oog des geestes, Mt. 13:13, Lk. 8:10. **a**) Opmerken, onderscheiden, verstaan: δι' ἐσόπτρου, 1 Kor. 13:12, van den alwetenden God, Mt. 6:4, 6, 18, Hebr. 10:25, Hebr. 2:9, gevolgd door ὅτι, Hebr. 3:19, Jak. 2:22. **b**) De gedachten of den geest op iets richten, beschouwen, zien. Absol. βλέπετε, Mk. 13:23, 33, met een Acc. van den pers. of de zaak, 1 Kor. 1:26, 10:18, 2 Kor. 10:7, Fil. 3:2, Kol. 2:5; gevolgd door πῶς met Indic. Lk. 8:18, 1 Kor.

3:10, Ef. 5:15. Zorgvuldig onderzoeken, gevolgd door het interrog. τί met den Ind. Mk. 4:24, εἰς πρόσωπόν τινος, zien naar iemands uitwendigen toestand, Mt. 22:16, Mk. 12:14. Volgens een gebruik, dat niet bij Grieksche schrijvers gevonden wordt, ἑαυτὸν βλέπειν, toezien op zichzelven, sibi cavere, Mk. 13:9, gevolgd door ἵνα μή, 2 Joh. 8, βλέπειν ἀπό τινος, sibi cavere ab aliquo, zich wachten voor iemand, Mk. 8:15, 12:38, *zien naar* in den zin van *zorg dragen*, gevolgd door ἵνα 1 Kor. 16:10, gevolgd door μή met Aor. Subj. Mt. 24:4, Mk. 13:5, Lk. 21:8, Hand. 13:40, 1 Kor. 8:9, 10:12, Gal. 5:15, Hebr. 12:25, gevolgd door μή met Fut. Ind. Kol. 2:8, Hebr. 3:12. De Grieken zeggen anders ὁρᾶν μή. 3) In eene geografische beteekenis gelijk het Lat. specto, van plaatsen, bergen, gebouwen, uitziende op, gevolgd door κατά met den Acc. Num. 21:20, Ezech. 11:1, Hand. 27:12. πρός, Xen. Hell. 7, 1, 17, Mem. 3, 8, 9, Hdian. 6, 5, 2, Diog. Laert. 1, 2, 48, Ezech. 9:2, 40:24, εἰς, Ezech. 8:3 enz. — Ὁ βλέπων, ἡ βλέπουσα, ziener, profeet, profetes, 1 Sam. 9:9, Hippol. Haer. 150, 41.

Βλητέος, α, ον, (βάλλω), wat moet neergeworpen worden, Mk. 2:22, Lk. 5:38 βλητέον, ἐστι gevolgd door den Acc. τὸν οἶνον, men moet doen.

Βλύζω, ύσω (βλύω), voortvloeien, overstroomen, vol zijn, Clem. A. I, 1085 B.

Βοανεργές, L. T. Tr. WH. Βοανηργές, Boanerges. Gewoonlijk zegt men: Hebr. בְּנֵי רֶגֶשׁ, zonen des donders, Mk. 3:17; בְּ wordt uitgesproken als Boa evenals Noabhyim voor Nebhyim. Volgens Kautzsch, Grammat. des Bibl. Aram. S. 9 is dit geheel onjuist. בְּ werd hier als Boa uitgesproken en רֶגֶשׁ beteekent tierende volksmenigte, Ps. 55:15, 64:3. Kautzsch denkt aan רְגַז (רְגִיז) toorn, onstuimigheid.

Βοάω, ῶ, Aor. 1 ἐβόησα. LXX voor קָרָא, זָעַק, צָעַק, luide schreeuwen, roepen. 1) Luide roepen, van vreugde, Gal. 4:27 (Jez. 54:1), van pijn, Mt. 27:46, Hand. 8:7. 2) Spreken op eenen hoogen, sterken toon, Mt. 3:3, Mk. 1:3, 15:34, Lk. 3:4, 9:38, Joh. 1:23, Hand. 17:6, 21:34 rec., 25:24. 3) πρός τινα, iemands hulp inroepen, tot iemand om hulp roepen, Lk. 18:7, 1 Sam. 7:8, 1 Kron. 5:20, Hoz. 7:14 (זָעַק אֶל).

Βοές, ὁ, Mt. 1:5 T. WH. voor den rec. Βοόζ.

Βοή, ῆς, ἡ, het geroep, het geschrei, Jak. 5:4, waar de plur. βοαί het aanhoudende of de menigvuldigheid der opgezonden weeklachten uitdrukt.

Βοήθεια, ας, ἡ (zie βοηθέω), hulp, Hebr. 4:16 (bij de LXX vaak voor עֶזְרָה en עֵזֶר, b. v. Ps. 30:5, 6, 31:1, 3). Plur. hulp- of reddingsmiddelen, Hand. 27:17.

Βοηθέω, ῶ, Aor. 1 ἐβοήθησα (van βοή en θέω, loopen). LXX vooral

voor עָזַר. Loopen op het geroep, helpen, steunen, τινί, Mt. 15:25, Mk. 9:22, 24, Hand. 16:9, 21:28, 2 Kor. 6:2, Hebr. 2:18, Openb. 12:16.

Βοήθημα, ατος, τό, hulp, versterking, 2 Makk. 15:8, Philo, I, 176, 27.

Βοηθός, όν, helpend (νῆες, Hrdt. 5, στήριγμα, Tob. 8:6), meestal als subst. een helper, Hebr. 13:6, van God, Ps. 117 (118): 7.

Βοηλάτης, ου, ὁ, ossendrijver, Sm. Jez. 61:5, Jer. 51 (28): 23.

Βόθρος, ου, ὁ, groeve, put, Job 8:29, 1 Kon. 13:6, Ps. 7:15 etc.

Βόθυνος, ου, ὁ, de kuil, het gat, 2 Sam. 18:17, Mt. 12:11, 15:14, Lk. 6:39.

Βόλβιτον, ου, τό, uitwerpsel, mist, Tat. Or. 3, 20.

Βολή, ῆς, ἡ (βάλλω), een worp, ὡσεὶ λίθου βολήν, omtrent een steenworp, zoover als een steen met de hand geworpen kan worden, Lk. 22:41, Gen. 21:16, Thuc. 5, 65, Xen. Hell. 5, 5, 15.

Βολίζω, Aor. 1 ἐβόλισα (van βολίς), het dieplood uitwerpen, Hand. 27:28.

Βολίς, ίδος, ἡ (βάλλω), werptuig, pijl, dieplood, Ex. 19:13, Num. 24:8, Neh. 4:17, Hab. 3:11, Hebr. 12:20 rec., Wijsh. 5:22.

Βομβέω, zwaar klinken, 1 Kron. 16:32, Jer. 31 (48): 36, 38 (31): 35.

Βομβύλιον, ου, τό = βολβίτιον, de vlinder van den zijdeworm, Clem. A. I, 525 A.

Βοόζ, ὁ (בֹּעַז) Boöz, Boaz, een bloedverwant van Ruth, later haar tweede echtgenoot, Ruth 2:1, 1 Kron. 2:11, Mt. 1:5, Luk. 3:32. Βοός, Βοές zijn varianten.

Βορά, ᾶς, ἡ, spijze, Job 4:11, 9:26, 38:39.

Βόρβορος, ου, ὁ, slijk, vuil, drek, 2 Petr. 2:22, Apoc. Petr. 23, 24, 31.

Βορβορόω, bezoedelen, Test. Abrah. A 101.

Βοῤῥᾶς, ᾶ, ὁ, (= βορέας, έου), LXX voor צָפוֹן, Boreas, de Noord-Noord-Oostenwind, de Noordenwind, Lk. 13:29, Openb. 21:13.

Βόσκημα, ατος, τό, vee, voedsel, 2 Kron. 7:5, Jez. 7:25, 27:10, 32:14, 49:11.

Βόσκησις, εως, ἡ, het voeden. Symm. Pred. 1:14, 4:16.

Βόσκω, voeden, Mk. 5:14, Lk. 15:15, ἀρνία, πρόβατα, Joh. 21:15, 17. Ὁ βόσκων, een veehoeder, Mt. 8:33, Lk. 8:34. Pass. en Med. van grazende kudden, Mt. 8:30, Mk. 5:11, Lk. 8:32. LXX voor רָבַץ en רָעָה.

Βοσόρ, ὁ (בְּעוֹר een toorts of lamp), LXX Βεώρ, Num. 22:5, 31:8, Deut. 33:4. Door verandering van ע in σ Bosor, de vader van Balaäm, 2 Petr. 2:15.

Βοτάνη, ης, ἡ (βόσκω), gewas, kruid, Hebr. 6:7. LXX voor דֶּשֶׁא,

חָצִיר, עֵשֶׂב. Overdr. van menschen, Ignat. ad Eph. 10 : 3, Trall. 6 : 1, Philad. 3 : 1.

Βότρυς, υος, ὁ, druif, druiventros, Gen. 40 : 10, Num. 13 : 24, Openb. 14 : 18.

Βοτρυοφορέω, ήσω, druiven voortbrengen, Phil. II, 54, 41.

Βουβών, ῶνος, ὁ, eene ziekte aan de schaamtedeelen, bij de liezen, Jos. Apion. 2, 2.

Βουκολέω, hoeden, weiden, Athan. 63 : 16.

Βούλ, בּוּל, Bul, de naam eener maand, 1 Kon. 6 : 5.

Βουλευτής, οῦ, ὁ, een raadsheer, senator (buleuta, Plin. Epp.) Hom. Il. 6, 114, een lid van het Sanhedrin, Mk. 15 : 43, Lk. 23 : 50, Job 3 : 14, 12 : 17.

Βουλευτήριον, ου, τό, raadhuis, raadsvergadering, 1 Makk. 8 : 15, 19, 12 : 3, 4 Makk. 15 : 25.

Βουλεύω, 1) Beraadslagen, raad nemen, raad geven (Jez. 23 : 8). 2) Een raadsheer of senator zijn, Xen. Mem. 1, 1, 18, Plat. Gorg. p. 473 e. In het N. T. Med. 1) Met zichzelven overleggen, beschouwen, gevolgd door εἰ, Lk. 14 : 31, Xen. Mem. 3, 6, 8. 2) Besluiten, gevolgd door den Inf. Hand. 5 : 33, 15 : 37, 27 : 39, τί, 2 Kor. 1 : 17, gevolgd door ἵνα, Joh. 11 : 53, 12 : 10.

Βούλημα, τος, τό (βούλομαι), wil, raad, doel, Hand. 27 : 43, Rom. 9 : 19, 1 Petr. 4 : 3 (rec. θέλημα), 2 Makk. 15 : 5.

Βοῦλλα, bulla, zegel, Act. Petr. 217 : 3, 9.

Βούλομαι, ἐβουλόμην, ἐβουλήθην, zooals Lchm. en Tdf. overal in het N. T. i. p. v. ἠβουλόμην, ἠβουλήθην (rec. 2 Joh. 12) lezen. Bewaard is de Attische vorm van den 2en ps. βούλει i. p. v. βούλῃ Lk. 22 : 42. Vgl. Buttm. 103, III, 3; diens Neutestam. Gramm. S. 37. Het is = willen, waarmeê het evenals met *wählen* volgens sommigen etymologisch samenhangt. Synon. θέλειν, waarvan het evenwel niet zóó onderscheiden is, dat βούλ. het onbewuste, θέλ. het bewuste, opzettelijke willen aanduidt, derhalve = begeerte en bedoeling (Buttm. Döderl.). Daarentegen vgl. Plat. Gorg. 509 E: μηδένα βουλόμενον ἀδικεῖν, ἀλλ' ἄκοντας — ἀδικεῖν. Legg. 9, 862 A: μὴ βουλόμενος, ἀλλ' ἄκων zooals de beteekenis van βουλή. Ook het omgekeerde is niet juist (Ammon.), vgl. Dem. Phil. 1 : 9: προσήκει προθύμως ἐθέλειν ἀκούειν τῶν βουλομένων συμβουλεύειν. Plat. Pol. 299 E: ὅ γ' ἐθέλων καὶ ἑκὼν ἐν τοιούτοις ἄρχειν. Beide woorden worden over 't algemeen op gelijke wijze gebruikt en duiden een opzettelijk willen aan, zooals wij uit het boven genoemde voorbeeld zien. Vgl. nog Plut. De tranq. an. 13: τί οὖν θαυμαστὸν εἰ πλείονες εἰσὶν οἱ λούεσθαι θέλοντες τῶν ἀλείφεσθαι βουλομένων, waar de welluidendheid de afwisseling in uitdrukking veroorzaakt. Plat. Gorg. 461 A: τὸν ῥητορικὸν ἀδύνατον εἶναι ἐθέλειν ἀδικεῖν, Hand. 17 : 20. — Juist is evenwel de opmerking (Schenkel), dat

βούλομαι meer omvat dan ἐθέλω, dat vooral het energieke besluit, den op de daad aandringenden wil aanduidt. Βούλεσθαι beteekent: van plan zijn, bedoelen, θέλειν besloten zijn, samenhangend met het Sanskr. dhar, sustinere (Curtius 726). Vgl. Il. 21, 177: τρὶς δὲ μεθῆκε βίης· τὸ δὲ τέτρατον ἤθελε θυμῷ ἆξαι ἐπιγνάμψας δόρυ κτλ. Zoo zou Rom. 7:15 βούλεσθαι niet passen. Vgl. daar de tegenstelling tusschen θέλειν en μισεῖν. Zie ook vs. 16 ὃ οὐ θέλω τοῦτο ποιῶ. Daarentegen zou ὃ βούλομαι eer een object van willekeur of van geneigdheid dan van den wil aanduiden. Vgl. Hand. 18:15, Plat. Conv. 199 E: ἵνα μᾶλλον καταμάθῃς ὃ βούλομαι, wat ik *meen*. Hoewel het dikwijls mogelijk is, de beide werkwoorden door elkander te gebruiken, is dit toch overal daar onmogelijk, waar de grootere kracht der uitdrukking θέλειν vereischt. Vgl. b. v. Mt. 2:18. Vgl. ook de juiste keuze in de uitdrukking Mt. 1:19, vgl. vs. 20, terwijl met ἐθέλειν eer προθυμεῖσθαι verbonden zou worden. Vgl. Dem. l. c. Zoo vinden wij wel voor het Hebr. חָפֵץ het aan het Bijbelsch Grieksch eigenaardige θέλειν ἐν τινί en βούλεσθαι ἐν τινί, het laatste evenwel veel zeldzamer. Het meest opvallend komt dit onderscheid in de kracht van beide uitdrukkingen in eenige eigenaardigheden van het gewone spraakgebruik voor. Wij vinden θέλειν in de beteekenis *willen*, *wagen*, βούλ. niet. Xen. Cyrop. 3, 1, 23: παιόμενοι ὅπως ἐθέλουσι καὶ πάλιν μάχεσθαι τοῖς αὐτοῖς. Hier. 1, 14: οὐδεὶς ἐθέλει τυράννου κατ' ὀφθαλμοὺς κατηγορεῖν. Terwijl βούλεσθαι zwakker is dan αἱρεῖν, ongeveer = cupere, staat θέλειν veel dichter bij αἱρεῖν en duidt een vast besluit aan. Cf. Plat. Legg. 733 A: ἡδονὴν βουλόμεθα ἡμῖν εἶναι, λύπην δὲ οὔθ' αἱρούμεθα οὔτε βουλόμεθα. Legg. 1, 630 B: διαβάντες δ' εὖ καὶ μαχόμενοι ἐθέλοντες ἀποθνήσκειν ἐν τῷ πολέμῳ. Conv. 179 B: καὶ μὴν ὑπεραποθνήσκειν γε μόνοι ἐθέλουσιν οἱ ἐρῶντες. Verder vinden wij θέλειν in de beteekenis *plegen*, βουλ. niet, b. v. Thuc. 2, 89, 8: ἡσσωμένων ἀνδρῶν οὐκ ἐθέλουσιν αἱ γνῶμαι πρὸς τοὺς αὐτοὺς κινδύνους ὁμοῖαι εἶναι. Hdt. 1, 74, 3: ἄνευ γὰρ ἀναγκαίης ἰσχυρῆς συμβάσιες ἰσχυραὶ οὐκ ἐθέλουσι συμμένειν. 7, 50, 2: τοῖσι τοίνυν βουλομένοισι ποιέειν ὡς τὸ ἐπὶ πᾶν φιλέει γίγνεσθαι τὰ κερδέα, τοῖσι δὲ ἐπιλεγομένοισι τε πάντα ὀκνεῦσι οὐ μάλα ἐθέλει. Daarentegen vinden wij βούλ. in de beteekenis **liever willen** met en zonder μᾶλλον bij Hom. en de Attici, θέλ. niet. Uit alles blijkt, dat βούλεσθαι geheel in 't algemeen de richting van den wil, ἐθέλειν den zich openbarenden wil aanduidt, zoodat βούλ. van θέλειν onderscheiden is als neiging en begeerte. Βούλ. kan altijd door θέλ. vervangen worden, evenwel niet omgekeerd θέλειν door βούλεσθαι.

In het Nieuw-Testamentische Grieksch is βούλ. zeldzamer dan θέλειν en het spraakgebruik heeft geen bijzondere afwijkingen. Het duidt a) in 't algemeen *willen*, *geneigd zijn* aan, *het plan hebben*. Vgl. 2 Kor. 1:15 met vs. 17. 2 Joh. 10, vgl. 2 Makk. 1:3. Het wordt verbonden met den Inf. Aor. Mt. 1:19, 11:27, Mk. 15:15, Lk. 10:22, Hand.

5:28, 12:4, 17:20, 18:27, 19:30, 22:30, 23:28, 25:22, 27:43, 28:18, 2 Kor. 1:15, Jud. 5. Met den Inf. praes. is het verbonden Hand. 25:20, 1 Tim. 6:9, Tit. 3:8, Filem. 13, Jak. 4:4. Met den volgenden Acc. c. Inf. 1 Tim. 2:8, 5:14, Fil. 4:12, 2 Petr. 3:9. Met den volgenden Conj. Joh. 18:39 zooals ook in het gewone Grieksch. βούλει staat daar evenwel meer dan βούλεσθε in vragen. — Bij εἰ βούλει Lk. 22:42 cf. Xen. An. 3, 4, 41: εἰ βούλει μένε ἐπὶ τῷ στρατεύματι, ἐγὼ δ' ἐθέλω πορεύεσθαι· εἰ δὲ χρήζεις, πορεύου ἐπὶ κτλ. Zoo vinden wij het meermalen ter verzachting van den Imperativus. b) Intensiever: willen, een voornemen hebben, besloten zijn. De nadruk ligt dan op de vrije keuze van het subject. Zoo Jak. 1:18: βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς. 3:4, 1 Kor. 12:11, Hebr. 6:17. Vgl. Wijsh. 12:6. Jud. 8:15.

Bij de LXX vinden wij eenige in het gewone Grieksch vreemde eigenaardigheden, daar zij βούλεσθαι niet alleen als in het gewone Grieksch met den Acc. van het object verbinden, Ps. 70:3: οἱ βουλόμενοί μου κακά (חָפֵץ); Spreuk. 12:20: οἱ βουλόμενοι εἰρήνην (= יָעַץ) —, maar ook met ἐν, 1 Sam. 18:25 οὐ βούλεται ὁ βασιλεὺς ἐν δόματι (= חָפֵץ). 2 Sam. 24:3: ἵνα τί βούλεται ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ; (= חָפֵץ). Veelmeer komt deze constructie bij θέλειν voor, dat bovendien ook nog met den Acc. van een persoonlijk object gevonden wordt — eene niet onbelangrijke opmerking voor het onderscheid van de beide synoniemen. Zie θέλω en εὐδοκέω.

Βουλή, ἡ, wil, voornemen, als resultaat van overleg, raadsbesluit, zooals het dan ook beraadslaging, overleg, raadsvergadering aanduidt, waardoor het van het tot het Bijbelsch en kerkelijk Grieksch behoorende, in het gewone Grieksch vreemde θέλημα onderscheiden is. Terwijl θέλημα ook van den gebiedenden wil van God staat, heeft ἡ βουλὴ τοῦ θεοῦ alleen betrekking op Gods eigen doen, op zijn raadsbesluit des heils. Ook bij de LXX en in de apocriefen vinden wij βουλή niet van den eischenden wil van God (ook niet Sir. 24:30). Het verschil tusschen beide woorden komt vooral uit in ἀνὴρ βουλῆς Sir. 32:19, een man van overleg, vgl. 8:15: μετὰ τολμηροῦ μὴ πορεύου ἐν ὁδῷ· αὐτὸς γὰρ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιήσει καὶ τῇ ἀφροσύνῃ αὐτοῦ συναπολῇ. Wanneer daarom zooals Ef. 1:11 tusschen θέλημα en βουλή onderscheid gemaakt moet worden, duidt θέλημα den tot de daad dringenden wil, βουλή de aan het besluit voorafgaande overlegging aan. Het meest naar den grondtekst vertaalt men: Naar het besluit, het plan van zijnen wil. De apostel wil niet alleen de absolute vrijheid van het goddelijk besluit uitdrukken, maar ook op het heilsplan opmerkzaam maken. — Overigens zijn βουλή en θέλημα dikwijls geheel synoniem. Vgl. 1 Kor. 4:5.

Βουλή van het aan de geschiedenis des heils ten grondslag liggend Goddelijk raadsbesluit, Lk. 7:30, Hand. 2:23, 4:28, 13:36,

20:27, Hebr. 6:17. Anders nog Lk. 23:51, Hand. 5:38, 27:12, 42, 1 Kor. 4:5.

Βούλημα, τό, het gewilde, het doel. Aristot. Eth. Nic. 2, 1; τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, niet van den inhoud der wetten — Nieuw-Test. θέλημα — maar van het aan de wetgeving ten grondslag liggend doel. Vgl. tevoren οἱ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθούς. 2 Makk. 15:5: ὅμως οὐ κατέσχεν ἐπιτελέσαι τὸ σχέτλιον αὐτοῦ βούλημα. Niet bij de LXX. In het N. T. Hand. 27:43, Rom. 9:19. Lchm. Tdf. Tr. W. lezen het woord ook 1 Petr. 4:3: τὸ βούλημα τῶν ἐθνῶν κατειργάσθαι, Griesb. θέλημα. Βούλημα drukt meer den wensch uit, de geneigdheid (Schott), datgene wat men in gedachten heeft, wat men van plan is.

Βούνευρον, ου, τό (βοῦς, νεῦρον), een riem voor de ossen, 2 Makk. 7:1, Act. Philipp. 15.

Βουνιάς, άδος, ἡ, eene soort knol of raap, Jos. Ant. 3, 7, 6, γογγυλίδι ὅμοιον. Vgl. Hoffmann, Die Griech. Dialekte, 2 Band, S. 224.

Βουνίζω, ίσω (βουνός), ophoopen, Ruth 2:14, Epiph. III, 272 C.

Βουνός, οῦ, ὁ, hoop, hoogte, heuvel, verhevenheid, LXX vaak voor גִּבְעָה, Gen. 31:46, 47, 48, 51, 52 etc., Lk. 3:5 (Jez. 40:4), 23:30 (Hoz. 10:8). Βουνός, στιβάς, een Cyprisch woord (Hrdt. 4:199. Volgens Meineke verwant met βύω volstoppen. Deze afleiding is onzeker. Βουνός beteekent in 't algemeen: hoogte, heuvel. Vgl. Hoffmann, Die Griech. Dial., 1 Band, S. 110.

Βοῦς, βοός, Acc. sing. βοῦν, ὁ, ἡ, een os, eene koe, Lk. 13:15, 14:5, 19, Joh. 2:14 enz., 1 Kor. 9:9, 1 Tim. 5:18.

Βούτομον, ου, τό, bieze, Job 8:11, 40:16.

Βούτυρον, ου, τό, boter, Gen. 18:8, Deut. 32:14, 2 Sam. 17:29, Job 20:17.

Βραβεῖον, ου, τό (βραβεύς, de scheidsrechter in de spelen, die de belooning geeft, ook βραβευτής, Lat. designator genoemd), de belooning aan den overwinnaar in de spelen, de prijs (Lat. brabeum, brabium), 1 Kor. 9:24. Overdr. van de hemelsche belooning Fil. 3:14. Ὑπομονῆς βρ. Clem. Rom. 1 Kor. 5:5, ἀφθαρσίας Mart. Polyc. 17.

Βραβευτής, οῦ, ὁ, scheidsrechter, Passio Perp. 77, 22; 79, 8.

Βραβεύω, een βραβεύς zijn, beslissen, bepalen, regelen, inrichten, besturen, Kol. 3:15. Comp. καταβραβεύω.

Βραδέως, langzaam, 2 Makk. 14:17.

Βραδύγλωσσος, ον (βραδύς en γλῶσσα) langzaam in het spreken, zwaar ter taal of tong, Ex. 4:10, Pseudo-Lucian. III, 598.

Βραδυλαλέω, ήσω, langzaam spreken, Hippol. Haer. 84, 70.

Βραδύνοος, ον (νόος), niet vlug van begrip, Greg. Nyss. I, 760 B, Cyrill. A, VII, 777 B.

Βραδύνω, Fut. ῶ (βραδύς langzaam, traag), vertragen, ophouden, met den Gen. der zaak, 2 Petr. 3 : 9; intrans. = talmen, tornen, oponthoud hebben, 1 Tim. 3 : 15.

Βραδυπλοέω, ῶ (βραδύς en πλοῦς), langzaam zeilen, Praes. part. Hand. 27 : 7, Artem. Oneir. 4, 30.

Βραδύς, εῖα, ύ, langzaam. a) Eigenl. εἴς τι, Jak. 1 : 19. b) Overdr. traag, stomp (Hom. Il. 10, 226, teg. συνετός, Polyb. 4, 8, 7, τὸν νοῦν, Dion. Hal. de Att. oratt. 7; δυσμαθία· βραδυτὴς ἐν μαθήσει, Plat. Defin. p. 415 e. Met een Dat. van betr. τῇ καρδίᾳ, Lk. 24 : 25.

Βραδυτής, ῆτος, ἡ (βραδύς), traagheid, langzaamheid, 2 Petr. 3 : 9.

Βρασματώδης, ες (ΕΙΔΩ), als kokend, Greg. Naz. 1, 692 B.

Βρασμός, οῦ, ὁ beving, schudding, schok, Jos. B. J. 1, 19, 4, aardbeving. Overdr. Philo I, 238, 36, 306, 5.

Βρασμώδης, ες, = βρασματώδης, Greg. Nyss. 1, 160 C.

Βραχιάριον, ου, τό, — βραχιόλιον, armband, Symm. et Theodtn. 2 Sam. 1 : 10.

Βραχιόλιον, ου, τό, brachiale, armband, 2 Sam. 1 : 10, Alex. Trall. 84, ring.

Βραχίων, ονος, ὁ, de arm. De βραχίων van God is de macht van God, Lk. 1 : 51 (vgl. Deut. 4 : 34, 5 : 15, 26 : 8), Joh. 12 : 38, Hand. 13 : 17.

Βραχυεπῶς, (εἰπεῖν), bijw. in weinig woorden, kort, Just. Apol. 1, 49.

Βραχύς, εῖα, ύ, kort, klein, weinig. a) Van plaats, neutr. βραχύ, adv. een korte afstand, een weinig, Hand. 27 : 28 (2 Sam. 16 : 1, Thuc. 1, 63). b) Van tijd, βραχύ, eenen korten tijd, voor een poos, Hand. 5 : 34, Hebr. 2 : 7, 9, μετὰ βραχύ, kort daarna, Lk. 22 : 58. c) Van hoeveelheid en maat, βραχύ τι, een klein gedeelte, een weinig, Joh. 6 : 7, βραχύ τι τοῦ μέλιτος, 1 Sam. 14 : 29, ἔλαιον βραχύ, Joseph. Antt. 9, 4, 2, βραχύτατος λιβανωτός, Philo, De vict. off. § 4, διὰ βραχέων, in een paar woorden, kort, Hebr. 13 : 22, Joseph. B. J. 4, 5, 4, ἐν βραχυτάτῳ δηλοῦν, Xen. Cyr. 1, 2, 15.

Βραχυτελής, ές (τέλος), van korten duur, kort levend, Wijsh. 15 : 9.

Βραχύτης, ητος, ἡ, kortheid, kleinheid, een titel van aangenomen nederigheid, Basil. IV, 245 C, Greg. Naz. III, 332 B, Epiph. III, 236 C.

Βρέουιον, ου, τό (L. brevis), een brief of document, Eus. II, 892 B. Gewoonlijk geschreven βρέβιον, Athan. I, 376 A, Carth. Can. 34.

Βρεφικός, ή, όν (βρέφος), kinderlijk, Philo II, 84, 35, ἡλικία, Greg. Nyss. II, 1185 B.

Βρέφος, ους, τό. a) Een ongeboren kind, een embryo, foetus, Lk. 1 : 41, 44. Hom. Il. 23, 266, Plat. Rep. Stoic. 41. b) Een pas geboren kind, een zuigeling, Lk. 2, 12, 16, 18 : 15, Hand. 7 : 19, 1 Petr. 2 : 2, ἀπὸ βρέφους, van kindsbeen af, 2 Tim. 3 : 15.

Βρεφώδης, ες (Ε Ι Δ Ω), als een kind, Philo I, 394, 21; 522, 2, Clem. A. 1, 300 B, Orig. III, 476 C.

Βρέχω, Aor. 1 ἔβρεξα. 1) Bevochtigen, nat maken, besproeien, Lk. 7:38 (τοὺς πόδας δάκρυσι, vgl. Ps. 6:7), 44. 2) Bij latere schrijvers (vgl. Lob. ad Phryn. p. 291), doen regenen, den regen nederstorten, van God, ἐπί τινα, Mt. 5:45, nederzenden als regen, κύριος ἔβρεξε θεῖον κ. πῦρ, Gen. 19:24, χάλαζαν, Ex. 9:23; onpers. βρέχει, het regent, Jak. 5:17, met bijgev. acc. πῦρ κ. θεῖον, Lk. 17:29, met bijgev. subject, ὑετός, Openb. 11:6.

Βρίθω, gewicht hebben, zwaar belast zijn, Wijsheid. 9:15.

Βρογχωτήρ, ῆρος, ὁ (βρόγχος), nekholte, Jos. Ant. 3, 7, 2, τοῦ αὐχέν..

Βρόμος, ου, ὁ (זִמָּה), in bonam partem, plan, voornemen; in malam partem, schande, stank, Job 6:7, 17:11, Wijsh. 11:18, Joël 2:20.

Βροντάω, donderen, 1 Sam. 2:10, 7:10, 2 Sam. 22:14, Job 37:4, 5, 40:4.

Βροντή, ῆς, ἡ, donder, Mk. 3:17, Joh. 12:29, Openb. 4:5, 6:1, 8:5, 10:3 enz. 11:19, 14:2, 16:18, 19:6.

Βροτός (van den stam μερ, μαρ, μορ, morior, mors), sterveling, sterfelijk, Job 4:17, 9:2, 10:4, 21, 11:12, 14:1, 15:14, 25:4.

Βροῦχος, ου, ὁ, sprinkhaan, Lev. 11:22, 1 Kon. 8:37.

Βροχή, ῆς, ἡ (βρέχω), een later Grieksch woord (vgl. Lob. ad Phryn. p. 291, regen, regenvlaag, Mt. 7:25, 27, Ps. 72 (73):10, 104 (105):32 voor גֶּשֶׁם.

Βροχισμός, οῦ, ὁ, het verstrikken of vangen, Epiph. II, 84 A.

Βροχωτός, ἡ, όν, netvormig, Aquil. et Symm. Ex. 28:15.

Βρόχος, ου, ὁ, strik of strop, om iemands hals geworpen. Βρ. ἐπιβάλλειν τινί, iemand een strik om den hals werpen, eene uitdrukking, ontleend aan den oorlog of aan de jacht, βρ. περιβάλλειν τινί, Philo, Vit. Moys. III, § 34, Joseph. B. J. 7, 7, 4), iemand in zijne vrijheid belemmeren, 1 Kor. 7:35.

Βρυγμός, οῦ, ὁ (βρύχω), het knarsen op de tanden, met τῶν ὀδόντων, eene uitdrukking welke groote wanhoop uitdrukt, Mt. 8:12, 13:42, 50. 22:13, 24:51, 25:30, Lk. 13:28, Sir. 51:3 wordt βρυγμός van dieren gezegd, die op de tanden knarsen, als zij hun prooi aanvallen. Spreuk. 19:12 voor נַהַם, brommen, knorren.

Βρύσις, εως, ἡ, het te voorschijn komen, Act. Thom. 30:2.

Βρυχάομαι, brullen, Aq. Tr. 21 (22):14, 37 (38):9.

Βρύχημα, ατος, τό, gehuil, gebrul, Aq. Job 3:24, Symm. Ex. 19:7.

Βρύχω (verwant met βρύκω, bijten), knarsen op de tanden, ὀδόντας ἐπί τινα, Hand. 7:54, Job 16:9, Ps. 34 (35):16, 36 (37):12. Intrans. zonder ὀδόντας, Plut. Pericl. 33 fin.

Βρύω, 1) Intrans. vol zijn, overvloeien (verwant met βλύω, βλύζω,

φλύω, Curtius, p. 531). Il. 17, 56. 2) Zeldzamer trans. voortbrengen, doen ontspruiten, ἡ γῆ βρύει, Xen. Venat. 5, 12. Met een Acc. van bloemen, vruchten, Χάριτες ῥόδα βρύουσι, Anacr. 44, 2 (37, 2). Water doen voortvloeien, Jak. 3 : 11.

Βρῶμα, τος, τό (βρόω = βιβρώσκω), dat wat gegeten is, voedsel, 1 Kor. 8 : 8, 13, 10 : 3, Rom. 14 : 15, 20, plur. Mt. 14 : 15, Mk. 7 : 19, Luk. 3 : 11, 9 : 13, 1 Kor. 6 : 13, 1 Tim. 4 : 3, Hebr. 13 : 9, βρώματα καὶ πόματα, eten en drinken, Hebr. 9 : 10. Van het voedsel voor de ziel, van het onderricht, 1 Kor. 3 : 2 (het vaste voedsel tegenover γάλα). Joh. 4 : 34. — Verdorvenheid, Epist. Jer. 11. — Overeenst. met βρῶσις, Sir. 51 : 3.

Βρῶμος, ου, ὁ = ἄχαρις ὀσμή, stank, Job 6 : 7, Joël 2 : 20, Wijsh. 11 : 19.

Βρώσιμος, ον (βρῶσις), eetbaar, Lk. 24 : 41, Lev. 19 : 23, Ezech. 47 : 12, Aeschyl. Prom. 4, 79.

Βρῶσις, εως, ἡ (βρόω, βιβρώσκω). 1) De handeling van het eten (Tertull. esus): βρῶσις καὶ πόσις, Rom. 14 : 17. Met den Gen. van het object, 1 Kor. 8 : 4. (Plat. De republ. 10, p. 619 c), het knagen of invreten, Mt. 6 : 19. 2) Datgene wat gegeten is, voedsel, Hebr. 12 : 16, εἰς βρῶσιν, 2 Kor. 9 : 10, Wijsh. 4 : 5, βρῶσις καὶ πόσις, Kol. 2 : 16. Van het voedsel der ziel of wat haar verkwikt, Joh. 4 : 32, of wat haar voor het eeuwige leven voedt, Joh. 6 : 27, 55.

Βρώσκω, zie βιβρώσκω.

Βρωτικός, ή, όν, (βρωτός), behoorende tot het eten, geneigd tot eten, Plut. II, 352 F, 635 B, Athen. 8, 13, Greg. Nyss. III, 249 A.

Βρωτός, wat eetbaar is, τὸ βρωτόν, de spijs, Richt. 14 : 14, 1 Ezr. 5 : 54, Job 33 : 20.

Βυθίζω (βυθός), in de diepte gaan, zinken, van schepen, Polyb. 2, 10, 5; 16, 3, 2, Lk. 5 : 7. Overdr. τινὰ εἰς ὄλεθρον, 1 Tim. 6 : 9.

Βυθός, οῦ, ὁ, de diepte, vooral der zee, Aeschyl. Prom. 432, de zee zelve, de diepe zee, 2 Kor. 11 : 25 evenals Ps. 106 (107) : 24. Zoo in het Lat. profundum, Lucan. Phars. 2, 680, profundi ora videns. De God der Valentinianen, wiens vrouw σιγή is, Iren. 1, 1, 1; 1, 11, 5, Hippol. Haer. 274, 6, 294, 16, Tertull. II, 589 A.

Βυθοτρεφής, ές, levende in de diepte, 3 Makk. 6 : 8.

Βυρσεύς, έως, ὁ, (βύρσα, de afgetrokken huid, het vel, dat tot leder bereid wordt), lederbereider, leerlooier, Hand. 9 : 43, 10 : 6, 32.

Βύσσινος, η, ον (ἡ βύσσος), gemaakt van fijn linnen. Neutr. βύσσινον sc. ἱμάτιον, een kleed van deze stof, Openb. 18 : 12, 16, 19 : 8, 14.

Βύσσος, ου, ἡ, byssus, een soort Egyptisch vlas (ook gevonden in Indië en Achaje) of linnen, dat daarvan gemaakt is, zeer kostbaar, zacht, wit, soms geel, Lk. 16 : 19, Openb. 18 : 12 rec. LXX voor שֵׁשׁ

en בּוּץ, 1 Kron. 15 : 27, 2 Kron. 5 : 12, Joseph. Antt. 3, 6, 1; 3, 7, 2; Philostr. Vit. Apoll. 2, 20. Over het vlas van Achaje, dat bij Elis groeide, zie Pausan. 5, 5, 2; 7, 21, 7.

Βῶλαξ, ακος, ἡ, aardkluit, Job 7 : 5.

Βῶλος, ου, ὁ, aardkluit, Job 38 : 28, Sir. 22 : 15, Ez. 17 : 7.

Βωμολοχέω, ήσω = βωμολοχεύομαι, grappen maken, vleien, bedelen, Orig. 1, 1409 C, Synes. 1077 B.

Βωμός, οῦ, ὁ (zie βουνός), eene verhevene plaats. Zeer dikwijls bij Gr. schrijvers van Hom. af, een altaar, Hand. 17 : 23, Acta Thom. 52 : 13. LXX voor מִזְבֵּחַ, Ex. 34 : 13, Num. 23 : 1, 2, 4, 14, 29, 30 enz.

Γ.

Γαβᾶ, גבעה, = βοῦνος, heuvel, Jos. Ant. 6, 8, 1.

Γαββαθᾶ (θά WH.), ἡ, Gabbatha, Chald. גַּבְּתָא (Hebr. גַּב de rug). Vandaar eene verhevene plaats, eene verhevenheid, Joh. 19 : 13, waar is toegevoegd λιθόστρωτον, een steenen plaveisel. Volgens sommigen een met mozaïekwerk ingelegde vloer, gelijk die waarop te Jeruzalem de rechterstoel van Pilatus stond, Joh. 19 : 13 en die niet zelden door Romeinsche legerhoofden en misschien ook door stadhouders op hunne tochten werd medegenomen (Suet. Jul. Caes. 46). Sommigen voeren hiertegen aan, dat Johannes gewoon was alleen eene Grieksche vertaling te geven van Hebreeuwsche namen van vaste Joodsche plaatsen, vgl. 5 : 2, 9 : 7, 19 : 17. Men leest ook Joh. 19 : 13 εἰς τόπον, d. i. naar eene bepaalde, vaste plaats. De Chaldeeuwsche naam was gegeven naar den vorm der plaats en de Grieksche naar den aard of de soort van het plaveisel.

Γαβίν = γεωργοί, 2 Kon. 25 : 12.

Γαβίς = κρύσταλλος, Job 28 : 18, Orig. VII, 89 D.

Γαβριήλ, ὁ (גַּבְרִיאֵל, van גֶּבֶר sterke man, held en אֵל God), Gabriël, een van de voornaamste engelen, Dan. 8 : 16, 9 : 21, Lk. 1 : 19, 26, Just. Tryph. 100, Orig. 1, 176 D. Zie ἀρχάγγελος.

Γάγγραινα, ης, ἡ, van γράω, γραίνω, ik knaag, vreet, een geneeskundige term, waarmede eene soort van kankerachtig, kwaadaardig voortwoekerend gezwel wordt aangeduid, Passio Perp. 73 : 17. 2 Tim. 2 : 17, waar de werking der onheilige beuzeltaal daarmede vergeleken wordt. Medische schrijvers bij Wetstein t. a. pl. en Plut. Discr. am. et adulat. c. 36.

Γάδ, ὁ (גָּד geluk, Gen. 30 : 11), Gad, de zevende zoon van den aartsvader Jakob, bij Zilpa verwekt, Openb. 7 : 5.

Γαδαρηνός, ἡ, ον (van Γαδαρά), Gadarenus. Gadara was de hoofdstad van Perea (Joseph. B. J. 4, 7, 3), gelegen tegenover den Zuidelijken kant van het meer Gennesaret naar het Z. O., op eenigen afstand van het meer aan de oevers van de rivier Hiëromax (Plin. H. n. 5, 16), 60 stadiën van de stad Tiberias (Joseph. Vita 65), voornamelijk door

heidenen bewoond (Joseph. Antt. 17, 11, 4). Χώρα τῶν Γαδαρηνῶν, het land der Gadarenen, Gadaris, Mk. 5:1, Lk. 8:26 rec., 37.

Γάζα, ης, ἡ, een Perzisch woord, overgenomen door de Grieken en de Latijnen (Cic. Off. 2, 22), schatkist, schatkamer (Curt. 3, 13, 5, pecuniam regiam, quam *gazam* Persae vocant), 2 Ezr. 5:17, 7:20, Hand. 8:27.

Γάζα, ης, ἡ (עַזָּה, d. i. sterk, versterkt, vgl. Valentia). De ע = γ, zooals עֲמֹרָה, Γομόρρα. Vroeger eene beroemde stad der Filistijnen, gelegen aan een heuvel ten Z. van Kanaän tusschen Raphia en Ascalon, twintig stadiën (op zijn hoogst Arrian. Exp. Alex. 2, 26, zeven volgens Strabo 16, 30) van de zee en elf geographische mijlen van Jeruzalem. Het was versterkt en omgeven door eenen sterken muur. Ofschoon bezet door een Perzisch garnizoen, nam Alexander de Groote het in na eene belegering van twee maanden, maar verwoestte het niet (Joseph. Antt. 11, 8, 4, Diod. 17, 48, Plut. Alex. 25, Curt. 4, 6). Daarna in het jaar 96 vóór Chr. nam Alexander Janneüs, koning der Joden, het na eene belegering van een jaar in en verwoestte het (Joseph. Antt. 13, 13, 3). Gabinius bouwde het weder op 58 vóór Chr. (Joseph. t. a. pl. 14, 5, 3). Eindelijk gaf keizer Augustus het (30 vóór Chr.) aan Herodes den Groote (Josephus t. a. pl. 15, 7, 3), na wiens dood het bij Syrië kwam (Joseph. t. a. pl. 17, 11, 4). Thans heet het Ghuzzeh (of Ghazzeh), eene onversterkte stad met een omtrek van twee Engelsche mijlen en ongeveer 15 à 16000 inwoners, Hand. 8:26.

Γαζοφυλάκιον, ου, τό = θησαυροφυλάκιον, Hesych. een schatkist, Esth. 3:9, 1 Ezr. 8:18, 44, 1 Makk. 3:28. De LXX bezigden het woord voor לִשְׁכָּה en נִשְׁכָּה van kamers in de tempelhoven, waarin niet alleen bewaard werd wat voor den tempel noodig was, maar waarin ook de priesters woonden, Neh. 13:7, 10:37 enz. Van de heilige schatkamer, waarin niet alleen schatten, maar ook de archieven (1 Makk. 14:49) en de bezittingen van weduwen en weezen bewaard werden (2 Makk. 3:10), 1 Makk. 14:49, 2 Makk. 3:6, 28, 40, 4:42, 5:18. Josephus spreekt van beide γαζοφυλάκια in den vrouwenhof van den tempel van Herodes, B. J. 5, 5, 2; 6, 5, 2 en τὸ γαζοφ. Antt. 19, 6, 1. In het N. T. Mk. 12:41, 43, Lk. 21:1, Joh. 8:20 van die schatkist, welke de Rabbijnen noemen, waarin 13 kisten of doozen (שׁוֹפָרוֹת, trompetten, zoo geheeten naar haren vorm) geplaatst werden, en waarin men de gaven stortte, die de Joden jaarlijks vrijwillig voor den dienst van den tempel en de ondersteuning der armen bijdroegen. Vgl. Lightfoot, Horae Hebr. et Talm. p. 536 sq.

Γαζοφύλαξ, ακος, ὁ (γάζα, φυλάσσω), schatbewaarder, praefectus aerarii, 1 Kron. 28:1, Strab. 16, 2, 40, Jos. Ant. 11, 1, 3, Plut. II, 823 C. Vgl. Hand. 8:27.

Γαί, γέ of γή, גיא = κοιλάς, dal, hol, Deut. 34 : 6, 1 Sam. 13 : 18, 2 Kron. 33 : 6.

Γαῖα, ας, ἡ, aarde, 2 Kon. 18 : 35, 19 : 11, 2 Ezr. 3 : 3, 9 : 1, 2, 14.

Γαιμελά, גיאמלחה = κοιλὰς τῶν ἁλῶν, zoutdal, 2 Kon. 14 : 7.

Γάϊος (WH. Γαῖος, ου, ὁ), Gajus of Cajus, een Christen. 1) Van Derbe, Hand. 20 : 4. 2) Van Macedonië, Hand. 19 : 29. 3) Van Korinthe, Paulus' gastheer gedurende zijn verblijf aldaar, Rom. 16 : 23, 1 Kor. 1 : 14. 4) Van een onbekend Christen, aan wien de derde brief van Johannes gericht was, 3 Joh. 1.

Γαῖσος, ου, of γαισός, οῦ, ὁ (Keltisch), gaesum, eene soort speer of spies, door de Kelten gebruikt, Joz. 8 : 18, Judith 9 : 7, Polyb. 6, 39, 3; 18, 1, 4.

Γάλα, ακτος, τό, melk, 1 Kor. 9 : 7. Volgens een gemakkelijk verklaarbaar beeld, dat meermalen bij Philo gevonden wordt (De Agric. 1, 301; De migr. Abr. 1, 440; vgl. Siegfried, Philo von Alex. S. 261, 329; J. B. Carpzov, Sacr. Exercit. in ep. ad Hebr. bij Hebr. 5 : 12, 13, Wetstein bij 1 Kor. 3 : 2) wordt 1 Kor. 3 : 2, Hebr. 5 : 12, 13 het eerste onderwijs in het evangelie in onderscheiding van de aan de volwassenen toekomende στερεὰ τροφή als melk aangeduid, ὁ τῆς ἀρχῆς τοῦ Χυ λόγος, welks bestanddeelen Hebr. 6 : 1, 2 opgeteld worden. Het duidt evenmin eenvoudig een onderscheid in den vorm der verkondiging (Heinrici) aan als de wasdom in de erkentenis eenvoudig eenen anderen vorm van de toeëigening aanduidt, 1 Kor. 14 : 20, Ef. 4 : 14, 2 Petr. 3 : 18; vgl. ook 1 Kor. 2 : 13 enz. Het beeld 1 Thess. 2 : 7 daarentegen heeft betrekking op de wijze, waarop de apostel met zijne lezers omgaat. Zoo behoort b. v. de uiteenzetting van den brief aan de Hebreërs over Christus als hoogepriester niet tot de melk. Overigens komt het beeld van Philo niet geheel met deze vergelijking overeen, inzoover Philo daaronder datgene verstaat wat de voorbereiding voor de werkelijke erkentenis geeft, de ἐγκύκλια προπαιδεύματα in verhouding tot de ἐπιστήμη. Zie Siegfried t. a. pl. S. 261. — De kwestie is 1 Petr. 2 : 2 anders. Hier wordt niet gedacht aan de verhouding van de personen van verschillenden leeftijd en van hunne behoeften, maar aan de tegenstelling van het natuurlijk en wedergeboren leven. Naar den door de wedergeboorte bewerkten toestand wordt het woord Gods, dat bron (1 : 23) en voedsel tegelijk is, als γάλα aangeduid.

Γαλαθηνός, zuigend, jong, teeder, 1 Sam. 7 : 9, Sir. 46 : 16, Am. 6 : 4.

Γαλακτοτροφέω, ήσω, met melk voeden, Philo II, 82, 10, Pseudo-Jos. Macc. 13, Chrys. I, 447 A.

Γαλακτοτροφία, ας, ἡ, het voeden met melk, Philo II, 83, 25, Pseudo-Jos. Macc. 16.

Γαλακτουργία, ας, ἡ, het zuigen, Iren. 4, 38, 1.

Γαλάτης, ου, ὁ, Galatiër, Gal. 3 : 1, 1 Makk. 8 : 2, 2 Makk. 8 : 20.

Γαλατία, ας, ἡ, Galatië, Gallograecia (Liv. 37 : 8, Flor. 2 : 11), een landstreek van Klein-Azië, omringd door Paphlagonië, Pontus, Cappadocie, Lycaonië, Phrygië, Bithynië. De naam is ontleend aan de Gallische stammen der Trokmi en Tolistoboji, die in verbinding met den Keltischen stam der Teksosagi in de 3e eeuw vóór Christus zich aldaar gevestigd hebben. Vgl. Liv. 37 : 8, 38 : 16, 18, Joseph. Antt. 16, 6, Strabo 12, 5, 1, Flor. 2, 11, 1 Kor. 16 : 1, Gal. 1 : 2, 2 Tim. 4 : 10 (T. Tr. mrg. Γαλλίαν), 1 Petr. 1 : 1. Over de Galatiërs kan men des verkiezende vergelijken wat wij schreven in onzen Comm. op den brief aan de Gal. bl. 415—419. Vgl. nog verder Schürer, Jahrb. f. prot. Theol. 1892, S. 460—474 en C. Clemen, Z. f. w. Th. 1894, S. 396—424).

Γαλατικός, ή, όν, Galatisch, behooren tot Galatië, Hand. 16 : 6, 18 : 23.

Γαλεάγρα, ας, ἡ, kooi voor wilde dieren of voor misdadigers, Ezech. 19 : 9, Strab. 6, 2, 6.

Γαλήνη, ης, ἡ, windstilte, effenheid of kalmte der zee, Mt. 8 : 26, Mk. 4 : 39, Lk. 8 : 24.

Γαληνιάζω, stil, rustig zijn, Vert. v. Phil. 2.

Γαλιλαία, ας, ἡ, Galilea, הַגָּלִילָה, 2 Kon. 15 : 29, הַגָּלִיל, Joz. 20 : 7, 21 : 32, אֶרֶץ גָּלִיל, 1 Kon. 9 : 11, de omgeving, waardoor vóór de h... lingschap een zeker district van Noordelijk Palestina werd aangewez... De naam van een streek van Noordelijk Palestina, ten N. begrensd d... Syrië, ten W. door Sidon, Tyrus, Ptolemaïs en het voorgebergte ... den Karmel, ten Z. door Samaria en ten O. door de Jordaan. Het ... verdeeld in Boven Galilea en Beneden Galilea, ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω Γαλι... (Joseph. B. J. 3, 3, 1). Het was een zeer vruchtbare streek, bew... met 204 steden en dorpen (Joseph. Vit. 45) en had vooral in het bove... gedeelte vele heidenen onder zijne bewoners (Richt. 1 : 30—33, St... 16 : 34). Het werd genoemd Mt. 4 : 15 Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν (Jez. 8 : ... en 1 Makk. 5 : 15 Γαλιλαία ἀλλοφύλων. Het komt dikwijls voor in ... evangeliën en driemaal in de Hand. (9 : 31, 10 : 37, 13 : 31).

Γαλιλαῖος, αία, αῖον, Galileër, een inwoner van Galilea, Mt. 26 : ... Mk. 14 : 70, Lk. 13 : 1 enz. 22 : 59, 23 : 6, Joh. 4 : 45, Hand. 1 : 11, 2 : 7, 5 : 37.

Γαλλία, ας, ἡ, Gallië, 2 Tim. 4 : 10. T. Tr. mrg., waarmeê Gala... in Klein-Azië bedoeld is of Γαλλία ἡ ἑῴα, App. b, civ. 2, 49.

Γαλλίων, ωνος, ὁ, Gallio, proconsul van Achaje, oudste broeder ... L. Annaeus Seneca, den wijsgeer. Zijn oorspronkelijke naam was Mar... Annaeus Novatus, maar na zijne opname in de familie van Junius Ga... den rhetor werd hij Gallio genoemd, Hand. 18 : 12, 14, 17.

Γαμαλιήλ, ὁ (גַּמְלִיאֵל, belooning van God). De Joden onderscheidden hem van zijnen kleinzoon van denzelfden naam door den titel הַזָּקֵן, den oudste. Hij was een Farizeër, zoon van R. Simeon, kleinzoon van Hillel en onderwijzer van Paulus. Hij had grooten invloed op het Sanhedrin en stierf 18 jaren vóór de verwoesting van Jeruzalem. Hand. 5:34, 22:3.

Γαμβρεύω, εύσω (γαμβρός), door huwelijk connecties sluiten, Deut. 7:3, Jos. Ant. 14, 12, 1.

Γαμβρός, οῦ, ὁ **1)** Schoonzoon, Gen. 19:14, Dion. H. II: 640, 16. **2)** Schoonvader, πενθερός, Ex. 3:1 enz. **3)** Schoonbroeder, Theoph. 16, 15.

Γαμέω, ῶ, Impf. ἐγάμουν, Aor. 1 ἔγημα. **1)** Van den man, eene vrouw nemen **a)** met de bijvoeging γυναῖκα of eenen anderen Acc. Mt. 5:32, 19:9, Mk. 6:17, 10:11, Lk. 14:20, 16:18. **b)** Zonder eenen av. absoluut huwen, Mt. 19:10, 22:25, 30, 24:38, Mk. 12:25, Luk. 17:27, 20:34 enz. 1 Kor. 7:28, 33. Pass. en Med. γαμέομαί τινι, van vrouwen (Lat. nubere alicui), huwen, Aor. pass. Mk. 10:12, 1 Kor. 7:39. **2)** In strijd met het Grieksche gebruik wordt de Acc. γαμεῖν van vrouwen gebezigd, **a)** met den Acc. Mk. 10:12, **b)** absol. Kor. 7:28, 34, 1 Tim. 5:11, 14. **3)** Absol. van beide sexen, 1 Tim. :3, 1 Kor. 7:9 enz. 36.

Γαμίζω, eene dochter ten huwelijk geven, 1 Kor. 7:38a, Pass. Mt. :30, Mk. 12:25, Lk. 17:27, 20:35.

Γαμίσκω = γαμίζω, Mk. 12:25, Lk. 20:34. L. T. Tr. W.H.

Γαμοκλοπία, ας, ἡ = μοιχεία, Sibyll. 2, 52.

Γάμος, ου, ὁ **a)** bruiloft, bruiloftsfeest, Joh. 2:1, 2. Ook in het ervoud γάμοι Mt. 22:2, 3, 4, 9, Luk. 12:36, met het enkelvoud wisselend vss. 8, 10, 11, 12. Mt. 25:10. De uitdrukking ὁ γάμος ῦ ἀρνίου Openb. 19:7, 8 heeft evenals de gelijkenissen Mt. 22:2 enz. 5:1—10 op de verhouding van God tot Israel, zooals die Jez. 54:4 z. Ez. 16:7 enz. Hoz. 2:19 voorgesteld wordt, betrekking. (Vgl. rke R. Elieser 41 bij Schoettgen, Hor. Hebr. in Mt. 25:1: „Mozes ng door het leger der Israelieten en wekte hem uit den slaap op, rekend: Staat op uit uwen slaap. Te voren is reeds de bruidegom komen en zocht de bruid, opdat hij haar naar huis mocht brengen, hij verwacht haar nog. De geleidster van de bruid kwam evenwel bracht de bruid naar buiten volgens Ez. 19:17 en de bruidegom ng uit de bruid tegemoet, nl. dat hij haar de wet geve, Ps. 68:8”). ze betrekking van Jahwe tot Israel is voltooid in den Messiaanschen , waarna de uitdrukking Joh. 3:29 misschien op Mt. 9:15 wijst, den naar zijnen inhoud tot de 2e eeuw gaanden Midrasch op het oglied (bij Wünsche, Biblioth. Rabbin. 6 en 7) evenals de Messiaan-

sche verklaring van Ps. 45 (Hebr. 1 : 8), welks 3e vers door den Targumist aldus vertaald wordt: „Uwe schoonheid, o koning Messias, is voortreffelijker enz.” en waarop volgens Delitzsch ook de Messiaansche naam אֵל גִּבּוֹר Jez. 9 : 5 moet wijzen. Deze verhouding van God tot zijn volk is in het Nieuwe Testament de verhouding van Christus tot de gemeente des heils, vgl. 2 Kor. 11 : 2, Ef. 5 : 26, 27, Openb. 21 : 2, 22 : 17. De bruiloft des Lams in de met de parousie beginnende voleinding van het heil. b) Feestelijke maaltijd, Lk. 14 : 18, vgl. vs. 17, Esth. 9 : 22 *γάμοι καὶ εὐφροσύνη* = מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה. Zoo niet in het gewone Grieksch. c) Huwelijk. Hebr. 13 : 4, meerv. Wijsh. 13 : 17, 14 : 24 *οὔτε βίους οὔτε γάμους καθαροὺς φυλάσσουσιν.* Vs. 26 *γάμων ἀταξία, μοιχεία καὶ ἀσέλγεια.* Deze beteekenis sluit aan de spreekwijze *πρὸς γάμον λαμβάνειν, διδόναι* aan.

Γάνωμα, *ατος, τό* (*γανόω*), L. gaudium = *γάνος*, Philo I, 335, 26, 628, 13, Clem. A. II, 65 C.

Γάρ, eene conjunctie, die overeenkomstig hare samenstelling, *γέ* en *ἄρα*, eigenlijk een artikel van bevestiging en besluit is, aanwijzende: waarlijk daarom. Het geeft gewoonlijk de reden aan = *want.* De kracht van het partikel is òf conclusief, òf demonstratief òf explicatief òf declaratief. Het gebruik van het partikel in het N. T. verschilt niet van dat der klassieken.

I) Zijne oorspronkelijk conclusieve kracht wordt bij vragen opgemerkt en bij antwoorden, die met eene zekere emotie uitgedrukt worden. Het duidt eene verzekering aan: *ἐν γὰρ τούτῳ* Joh. 9 : 30, *οὐ γάρ, ἀλλά* Hand. 16 : 37. Zeker indien dit het geval is, 1 Kor. 8 : 11. Het wordt vereenigd met vragende partikels en voornaamwoorden: *μὴ γὰρ* Joh. 7 : 41, *μὴ γάρ . . . οὐκ,* 1 Kor. 11 : 22, *τίς γάρ, τί γάρ* Mt. 9 : 5, 16 : 26, 23 : 17, 19, 27 : 23, Lk. 9 : 25, Hand. 19 : 35 *τί γάρ*; voor *τί γάρ ἐστι,* wat dan? Fil. 1 : 18, *πῶς γάρ,* Hand. 8 : 31. Hiertoe behoort ook de uitdrukking *ἢ γὰρ ἐκεῖνος,* of onderstelt gij dan enz.?

II) Het geeft de reden op van eene voorgaande stelling of een gevoelen. **1**) In 't algemeen Mt. 2 : 5, 6 : 24, Mk. 1 : 22, 9 : 6, Lk. 1 : 15, 18, 21 : 4, Joh. 2 : 25, 4 : 44, Hand. 2 : 25, Rom. 1 : 9, 11, 1 Kor. 11 : 5, Hebr. 2 : 8, 1 Joh. 2 : 19, Openb. 1 : 3 enz. **2**) Dikwijls zijn de zinnen zóó verbonden, dat òf een particulier gevoelen bevestigd wordt door een algemeen voorstel als Mt. 7 : 8, 13 : 12, 22 : 14, Mk. 4 : 22, 25, Joh. 3 : 20, 1 Kor. 12 : 12, Hebr. 5 : 13 enz. of wat algemeen bepaald is, is bewezen juist bepaald te zijn door eene bijzondere zaak, Mk. 7 : 10, Lk. 12 : 52, 58, Rom. 7 : 2, 1 Kor. 1 : 26, 12 : 8. **3**) In zinnen, waarin iets bevolen of verboden is, voegt *γάρ* de reden er aan toe, waarom de zaak òf gedaan òf vermeden moet worden, Mt. 1 : 20, 2 : 20, 3 : 9, 7 : 2, Rom. 13 : 11, Kol. 3 : 3, 1 Thess. 4 : 3, Fil. 2 : 13, Hebr.

2:2 enz. 4) Bij vragen drukt γάρ de reden uit, waarom de vraag gedaan moet worden, Mt. 2:2, 22:28, Rom. 14:10, 1 Kor. 14:9, Gal. 1:10. 5) Dikwijls is de verklaring, welke de oorzaak noemt, interrogatief, τίς, τί γάρ, Lk. 22:27, Rom. 4:3, 11:34, 1 Kor. 2:16, 7:16, Hebr. 1:5, 12:7, τί γάρ voor τί γάρ ἐστι Rom. 3:3, ἵνα τί γάρ 1 Kor. 10:29, ποία γάρ Jak. 4:14. 6) Somtijds is het in antwoorden zóó gebruikt om goed te maken den hoofdinhoud van eene voorgaande vraag, welke gedaan kan worden, toch, voorzeker, 1 Kor. 9:10, 1 Thess. 2:20. 7) Wanneer γάρ achtereenvolgens eenmaal, tweemaal, driemaal herhaald wordt, duidt het aan a), dat een en dezelfde gedachte door evenveel argumenten, die elk zijne eigene kracht heeft, bevestigd wordt als er herhalingen van het partikel zijn, Mt. 6:32, Rom. 16:18 enz. of b) iedere volgende bepaling de reden bevat van de voorgaande, zoodat de bepalingen aan elkander ondergeschikt zijn: Mk. 6:52, Mt. 16:25—27, Joh. 3:19 enz. 21 enz. Hand. 2:15, Rom. 4:13—15, 8:2 enz. 5 enz. 1 Kor. 3:3 enz. 9:15—17, 1 Kor. 16:7, Jak. 2:10, of c) het wordt herhaald in eene verschillende beteekenis: Mk. 9:39—41, Rom. 5:6, Jak. 4:10, 14 καὶ γάρ, want ook, en waarlijk, etenim, namque, Mk. 7:28, 14:70, Lk. 22:37, 1 Kor. 5:7, 11:9, 12:13. d) nam etiam, Mt. 8:9, Mk. 10:45, Lk. 6:32, Joh. 4:45, 1 Kor. 12:14 enz.

III) Het dient om duidelijk te maken eene voorgaande gedachte of een voorgaand woord, nl. a) zóó dat het eene uiteenzetting van de juist aangekondigde zaak begint, Mt. 1:18, 19:12, Lk. 11:30, 18:32, Rom. 8:18. b) Zóó dat de verklaring in het gesprek tusschengevoegd of aangehangen is, Mt. 4:18, 16:4, Mk. 1:16, 2:5, 5:42, Rom. 7:1, 1 Kor. 16:5.

Wat de plaatsing betreft, neemt γάρ in eenen zin nooit de eerste, maar de tweede, derde of zelfs de vierde plaats in.

Γασβαρηνός, οῦ, ὁ, גִּזְבַּר, schatbewaarder, 2 Ezr. 1:8.

Γαστήρ, ρός (poet. ἔρος, ἡ, LXX voor בֶּטֶן. 1) De buik, Lat. uterus, ἐν γαστρὶ ἔχειν, zwanger zijn, Mt. 1:18, 23, 24:19, Mk. 13:17, Lk. 21:23, 1 Thess. 5:3, Openb. 12:2. LXX voor הָרָה Gen. 16:4, 38:25, Jez. 7:1. Συλλαμβάνεσθαι ἐν γαστρί, ontvangen, zwanger worden, Lk. 1:31. 2) De maag; per synecdochen een gulzigaard, een man, die als het ware geheel maag is, Hes. Theag. 26 (zoo ook γάστρις, Arstph. Av. 1604, Ael. V, h. 1, 28 en Lat. venter bij Lucil. sat. 2, 24, vivite ventres), γαστέρες ἀργαί, Tit. 1:12.

Γάστρα, ας, ἡ, een scheepje, een waterkruik, een urn, Diosc. 5, 103, 143, Jos. B. J. 2, 14, 5 Leont. Cypr. 1709 B, Geopon. 14, 8.

Γαστριμαργέω, ήσω = γαστρίμαργός εἰμι, Philo II, 22, 38, Chrys. VII, 61 A, Pallad. Laus. 1092 D.

Γαστριμαργικός, ή, όν, vraatzuchtig, gulzig, Epiph. 1, 1157 B, Cyrill. A. X, 1073 D.

Γαυρίαμα, ατος, τό (γαυριάω), hoogmoed, aanmatiging, Judith 10:8, 15:9, Job 4:10, 13:12, Sir. 43:1, 47:4, Jer. 31:2, Plut. 1, 269 F.

Γαυριάομαι = γαυριάω, hoogmoedig zijn, Job 3:14, Passio Perpet. 79:8.

Γαυρόω, overmoedig maken, verheffen, Num. 23:24, Wijsh. 6:2, 3 Makk. 3:11, 6:5.

Γέ. Een enklitisch partikel, waardoor op het woord, waartoe het behoort, een sterkere nadruk gelegd wordt, ook door de tegenstelling met iets anders scherper te doen uitkomen = en wel, voor het minst, maar zelfs. Niet altijd behoeft γέ vertaald te worden, omdat ook zonder de bijvoeging het woord, waarop het betrekking heeft, den vereischten nadruk heeft. Hand. 2:18: καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου = en wel op mijne dienstknechten; Lk. 11:8: διάγε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ, toch, voor 't minst om zijne onbeschaamdheid, Lk. 19:42 = ook nog maar, 1 Kor. 4:8 (ὄφελόν γε = en och, of), Rom. 8:32 ὅσγε = die ook zelfs). Ἀλλάγε = toch, evenwel, niettemin, Lk. 24:21, 1 Kor. 9:2, ἄραγε = dan toch, derhalve, Mt. 7:20, 17:26, Hand. 11:18, εἰ ἄραγε = of misschien, ook, Hand. 17:27; ἀράγε, εἴγε = zoo maar, ten minste, namelijk, 2 Kor. 5:3, Gal. 3:4, Ef. 3:2, 4:21, Kol. 1:23, εἰ δὲ μήγε = doch zoo niet, anders, Mt. 6:1, 9:17, Lk. 10:6, καίγε = en wel, Hand. 2:18, καίτοι γε = alhoewel, Joh. 4:2, Hand. 14:17, 17:27, μενοῦν γε = wel, wel ja, voorzeker, Lk. 11:28, Rom. 9:20, 10:18, Fil. 3:8, μήτιγε = en dan niet, hoewel te meer, 1 Kor. 6:3.

Γεγηθότως (γέγηθα), bijw. met blijdschap, Philo II, 295, 19.

Γεγυμνομένως (γυμνόω), naakt, Hecat. Abd. bij Jos. Apion. 1, 22.

Γεδδούρ, incorrect voor γεδούδ, גדוד = στρατιά, 1 Sam. 30:8, 1 Kron. 12:21.

Γεδεών, ὁ, onverbuigb. Hebr. eigennaam Gideon (גִּדְעוֹן). Een richter in Israel, Hebr. 11:32.

Γέεννα, ἡ, van het Chald. גְּהִנָּם bij de Rabbijnen de plaats der verdoemden, zie Lightfoot, Hor. Hebr. bij Mt. 5:22, afgeleid van גֵּי הִנֹּם Joz. 15:8, dal van Hinnom, vollediger גֵּי בֶן־הִנֹּם, 18:16, 2 Kron. 33:6, ook גֵּי בְנֵי־הִנֹּם 2 Kon. 23:10 Ketib, de plaats van den Molochdienst, 2 Kron. 28:3, תֹּפֶת 33:6, Jer. 2:23, 7:31 enz. 19:6, 32:35, daarom door Josia verontreinigd, 2 Kon. 23:10. Volgens Kimchi's opgaaf bij Ps. 27: „Gehinnam fuit locus spretus prope Jerusalem, in quem objecerunt sordes et cadavera, et fuit ibi perpetuo ignis ad comburendum sordes illos et ossa; propterea parabolice vocatur judicium impiorum Gehinnam," is de naam niet van den Molochdienst overgenomen (2 Kon. 23:10, Joz. 30:33), maar van dit later gebruik van het dal

ter verbranding van het aas door een altijd onderhouden vuur, nadat Josia het door lijken had laten verontreinigen. Vgl. Jez. 66:24, Jer. 31:40. Zeker is, dat in Jezus' tijd de plaats der veroordeelden daardoor aangeduid werd en dat de reeds voor het mogelijk gebruik aanwezige voorstelling van een verterend vuur van het gericht, Lev. 10:2, Num. 16:35, 2 Kon. 1 enz., Sir. 7:17, Judith 16:17, daarin waarschijnlijk hare zinnebeeldige uitdrukking vond, vgl. Jez. 30:33, 66:24, Mt. 18:8, 9. Volgens Riehm daarentegen in zijn „Handwörterb. des bibl. Altertums," Art. Hölle, zijn plaatsen als Jez. 30:33, 66:24, Jer. 7:32 enz., 19:6 enz., Joël 3:17 enz., Zach. 14:3 enz. de aanleiding geworden om de van de Hades verschillend gedachte strafplaats der veroordeelden, bepaald hare opening in de nabijheid van Jeruzalem en speciaal in het dal Ben Hinnom te verplaatsen, waaraan het dan ook den naam ontleend heeft. Zoo in het boek Henoch H. 26, 27, 56; 90, 26 enz. Vgl. daarbij Dillmann. Vandaar ἡ γέεννα τοῦ πυρός Mt. 5:22, 18:9, inzoover het vuur de plaats karakteriseert. De uitdrukking βάλλειν εἰς γ. Mt. 5:29, 30, Mk. 9:45, 47 evenals ook ἐκβάλλειν εἰς τὴν γ. Lk. 12:5 schijnt te bevestigen, dat dit gebruik zich minder aan het vroegere gebruik van het dal voor den Molochdienst dan aan de (door Beza betwijfelde) latere bestemming daarvan aangesloten heeft. Jer. 7:32, 33, de smaad, daar begraven te worden; ἀπέρχεσθαι εἰς γ. Mt. 5:30, Mk. 9:43; ἀπολλύναι τινί ἐν γ. Mt. 10:28, ἡ κρίσις τῆς γ. Mt. 23:33, υἱὸς τῆς γ. 23:15, vgl. υἱοὶ τῆς βασιλείας enz. s. v. υἱός. Vgl. Tholuck bij Mt. 5:22, Jak. 3:6: ἡ γλῶσσα φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γ., waar de tong als een vuur (καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ) het werk der hel verricht, daar is dit vuur afkomstig van de hel; idoneam esse linguam recipiendo, fovendo et augendo gehennae igni materiam, Calvijn. Parallel met deze uitdrukking, welke wij slechts op de uit de synoptici en den brief van Jakobus aangehaalde plaatsen vinden, is de andere: τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ἄσβεστον, nl. evenwel ἡ λίμνη τοῦ πυρός Openb. 19:20, 20:10, 14, 15, 21:8. Γέεννα komt ook nog voor Just. Apol. 1, 19, Sibyll. 1, 103, Orig. I, 1329 B, III, 497 C, Archel. 1445 A.

Γεηπονία = γεωπονία, landbouw, Pseudo Phocyl. 161, Clem. A. I, 436 A.

Γεηπόνος = γεωπόνος, landbouwer, Philo I, 120, 41, 168, 46.

Γεθσημανῆ of Γεθσημανεί (T. WH.) of Γεθσημανεῖ (van גַּת pers en שְׁמָנָא olie). Gethsemane, de naam eener plaats aan den voet van den Olijfberg bij de beek Kidron, Mt. 26:36, Mk. 14:32.

Γείσιον, ου, τό, kleine γεῖσον, de kroonlijst van het dak, Jos. B. J. 5, 5, 6.

Γεῖσος, τό, = γεῖσον, kroonlijst, 1 Kon. 7:9, Jer. 52:22, Ezech. 40:43, 41:7, 43:13, 17.

Γειτνία, ας, ἡ = γειτονία, kwartier, buurt eener stad, Eus. II, 1493 A.

Γειτνιακός, ἡ, όν, naburig, Jos. Ant. 2, 14, 6.

Γειτνιάω, naburig, verwant, gelijk zijn, Dan. Sus. 4, 2 Makk. 9:25.

Γειτονία, ας, ἡ, kwartier, buurt eener stad, Jos. B. J. 7, 4, 1, Theoph. 106, 20, 365.

Γείτων, ονος, ὁ, ἡ (van γῆ, vandaar van hetzelfde land, vgl. Curtius § 132), een buurman, Lk. 14:12, 15:6, 9, Joh. 9:8.

Γειώριας, γηόρας of γηώρας, ὁ, Hebr. גר = πάροικος, προσήλυτος, ξένος, vreemdeling, Ex. 12:19, Jez. 14:1, Just. Tryph. 122, 123, Afric. 61 A, Theod. II, 332 C.

Γελάω, ῶ, Fut. γελάσω, lachen, Gen. 17:17, 18:12, 13, 15, Job 19:7, Lk. 6:21, 25.

Γελοιάζω, άσω (γελοῖος), gekheid maken, schertsen, Gen. 19:14, Patriarch. 1065 A, Just. Tryph. 67.

Γελοιασμός, οῦ, ὁ, gekheid, bespotting, Jer. 31 (48):27.

Γελοιαστής, οῦ, ὁ, spotter, grappenmaker, Job 31:5, Greg. Naz. II, 581 B.

Γελοιώδης, ες (γελεῖος), belachelijk, Iren. 1, 11, 4.

Γέλως, ωτος, ὁ, gelach, Gen. 21:6, Job 8:21, 17:6, Am. 7:9, Jak. 4:9.

Γεμίζω, Aor. 1 ἐγέμισα, Pass., Aor. 1 ἐγεμίσθην, vullen, a) absol. pass. Mk. 4:37, Lk. 14:23. b) τί τινος, iets met iets vullen, Mk. 15:36, Joh. 2:7, 6:13, Openb. 15:8, τί ἀπό τινος, iets met iets, Lk. 15:16, τὶ ἐκ τινος, Openb. 8:5 (מִלֵּא מִן, Ex. 16:32, Jer. 51:34 enz.).

Γέμω, verbum defect., gebruikt alleen in het Praes. en Impf., vol zijn. a) τινός Mt. 23:25, Lk. 11:39, Rom. 3:14, Openb. 4:6, 8, 5:8, 15:7, 17:3, 4, 21:9. b) ἐκ τινος Mt. 23:25. c) Hebraïstisch met den Acc. van het materiaal, γέμοντα ὀνόματα βλασφημίας, Openb. 17:3.

Γάμος, ου, ὁ, a) bruiloft, bruiloftfeest, Joh. 2:1, 2. Ook komt de plur. γάμοι voor Lk. 12:36, Mt. 22:2, 3, 4, 9 afwisselend met den singularis vss. 8, 10, 11, 12, Mt. 25:10. De uitdrukking ὁ γάμος τοῦ ἀρνίου Openb. 19:7, 8 heeft evenals de gelijkenis Mt. 22:2 enz. 25:1—10 op de verhouding van God tot Israel betrekking, zooals het Jez. 54:4 enz. Ez. 16:7 enz. Hoz. 2:19 voorgesteld wordt. (Vgl. Pirke R. Elieser 41 bij Schoettgen, Hor. Hebr. in Mt. 25:1: Mozes ging door het leger der Israelieten en wekte ze uit den slaap op, zeggend: Staat op uit uw slaap! Reeds tevoren is de bruidegom gekomen en zocht de bruid, opdat hij haar thuis bracht, ja hij verwacht haar nog. Het bruidsmeisje kwam en voerde de bruid naar buiten volgens Ex. 19:17 en de bruidegom ging de bruid tegemoet, nl. opdat hij haar de wet zou geven, Ps. 68:8). Deze verhouding van Jahwe tot Israel bereikt haar toppunt in den Messiaanschen tijd, waarop de uitdrukking Joh. 3:29,

misschien ook Mt. 9 : 15 wijst. Vgl. den Midrasch op het Hooglied (die wat den inhoud betreft, uit de 2e eeuw dagteekent, bij Wünsche, Biblioth. Rabbin. 6 en 7) evenals de Messiaansche verklaring van Ps. 45 (Hebr. 1 : 8), waarvan vs. 3 door den Targumist aldus vertaald wordt: „Uwe schoonheid, o Koning Messias! is voortreffelijker enz.", waarop volgens Delitzsch ook de naam van den Messias אֵל גִּבּוֹר Jez. 9 : 5 wijst. Deze verhouding van God tot zijn volk is Nieuw-Testamentisch de verhouding van Christus tot de gemeente. Vgl. 2 Kor. 11 : 2, Ef. 5 : 26, 27, Openb. 22 : 17, 21 : 2. De bruiloft van het Lam is de met de parousie komende voleinding van het heil. — b) Feestelijk maal, Lk. 14 : 8, vgl. vs. 17, Esth. 9 : 22 γάμοι καὶ εὐφροσύνη = מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה. Zoo niet in het gewone Grieksch. c) Echt. Hebr. 13 : 4. Plur. Wijsh. 13 : 17, 14 : 24: οὔτε βίους οὔτε γάμους καθαροὺς φυλάσσουσιν. Vs. 26: γάμων ἀταξία, μοιχεία καὶ ἀσέλγεια. Deze beteekenis sluit zich aan de spreekwijze aan πρὸς γάμον λαμβάνειν, διδόναι.

Γενέθλιος, tot de geboorte behoorend, γενέθλιος ἡμέρα, geboortedag, 2 Makk. 6 : 7, Passio Perpet. 73 : 29, 87 : 2.

Γένειον, ου, τό, kin, 4 Makk. 9 : 28, 15 : 15. Baard, dan ook τὰ γένεια, Strab. 11, 11, 8, Philo I, 25, 10, Jos. Ant. 11, 5, 3.

Γενετή, ῆς, ἡ, van γίνεσθαι, de geboorte, uitsluitend ook bij de klassieken in de spreekwijze, ἐκ γενετῆς = van de geboorte af. Joh. 9 : 1.

Γένημα, ατος τό, van γεγένημαι, de vrucht, het gewas of voortbrengsel, Mt. 26 : 29, Mk. 14 : 25, Lk. 18; Heracl. 32 : 3, 46 : 24. Overdr. van de vrucht der gerechtigheid, 2 Kor. 9 : 10.

Γενναῖος, aangeboren, tot het geslacht behoorend, 2 Makk. 6 : 28, 7 : 21, 12 : 42, 3 Makk. 2 : 32, 4 Makk. 6 : 10, 7 : 8, 8 : 3, 11 : 12.

Γεννάω, ήσω, verwekken, ook bij lateren van de moeder *baren* zooals Lk. 1 : 13, 57, 23 : 29, vgl. Mt. 19 : 12, — tevoorschijnbrengen 2 Tim. 2 : 23: γεννῶσιν μάχας. Eigenaardig is a) het gebruik, dat Paulus in eenige plaatsen van het woord maakt, om aan te duiden, dat iets invloed op iemands leven uitoefent zooals Gal. 4 : 24: διαθήκη εἰς δουλείαν γεννῶσα. 1 Kor. 4 : 15, Filem. 10, vgl. 1 Kor. 4 : 17, inzoover nl. door dezen invloed zoowel een nieuwe levensaanvang als ook eene kinderlijke betrekking bewerkt wordt. Op gelijke wijze wordt verklaard σήμερον γεγέννηκά σε Hand. 13 : 33, Hebr. 1 : 5, 5 : 5 uit Ps. 2 : 7 אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ van de daad Gods met den aangesprokene, inzoover God door de aanstelling tot koning zijn leven opnieuw gevormd en hem in eene bijzondere verhouding tot zichzelven gebracht heeft, inzoover Hij Christus door de opwekking in de verhouding van Zoon van God gebracht heeft, Hand. 13 : 32, 33, vgl. Rom. 1 : 4, Kol. 1 : 18, Fil. 2 : 9, daar niet aan datgene wat Christus vóór zijne menschwording geweest is, maar aan Hem, die als een gelijke van ons verschenen is, gedacht wordt en de verhou-

ding van den Zoon hier die van den stand en het beroep van den Messias is. Zie onder υἱός c). Hiermeê is niet b) de Johanneïsche uitdrukking ἐκ θεοῦ γεννηθῆναι Joh. 1 : 13, 1 Joh. 2 : 29, 3 : 9, 4 : 7, 5 : 1, 4, 18 te verwarren, die staat tegenover ἐξ αἱμάτων, ἐκ θελήματος σαρκός, ἀνδρὸς 1 : 13, ἐκ τῆς σαρκός 3 : 6 en daarom een ἄνωθεν γεννηθῆναι is 3 : 3 (zie ἄνωθεν), volgend op een ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος (zie πνεῦμα II, 2 c, d), vgl. vs. 8. Daardoor is een nieuw begin van het persoonlijk leven aangeduid, dat door de verlossende liefde Gods tot stand komt. Van de Paulinische geschriften zijn te vergelijken Rom. 8 : 15, 2 Kor. 5 : 17, Ef. 2 : 5, vgl. vs. 10, 4 : 24, Kol. 3 : 1, 2 Petr. 1 : 4. Luther: „Nasci ex Deo est naturam Dei acquirere.” Dit nieuwe begin van het persoonlijk leven komt inzoover overeen met het natuurlijk leven, als een nieuw levensbeginsel πνεῦμα, σπέρμα θεοῦ 1 Joh. 3 : 19 den mensch in het geloof eigen wordt (zie πνεῦμα, vgl. Joh. 1 : 12) en de begenadigde, aan wien zijn leven opnieuw geschonken is, omdat hij van het verderf gered is, daardoor ook op een nieuw levensterrein, de βασιλεία τοῦ θεοῦ verplaatst is, ontheven van datgene wat de voorwaarden der menschelijke natuur bij het begin van het natuurlijk leven met zich brengen. 1 Joh. 3 : 14 μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν, vgl. Kol. 1 : 13. Volgens de Johanneïsche aanwijzingen Joh. 3 : 3, 5 ἰδεῖν τὴν, εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασ. τ. θ. evenals volgens de Paulinische uiteenzettingen Rom. 8 : 11, 23, 1 Kor. 15, 2 Kor. 1 : 22, 5 : 5, Ef. 1 : 13, 14 is het het begin van het goede werk Gods (Fil. 1 : 6), waaruit de toekomstige voleinding van het heil voortvloeit.

Γεννητός, όν, adj. verb. van γεννάω, bij Plato = υἱός, evenals in tegenstelling met ποιητός. Bij Lucn. Icarom. 2: πῶς ἂν . . . γεννητὸς ἐγὼ καὶ ἐπίγειος ὢν ἀπιστεῖν δυναίμην ὑπερνεφέλῳ ἀνδρὶ καὶ τῶν οὐρανίων ἑνί; In het N. T. worden de menschen γεννητοὶ γυναικῶν genoemd Mt. 11 : 11, Lk. 7 : 28 (vgl. יְלוּד אִשָּׁה Job 14 : 1, 15 : 14, 25 : 4, Sir. 10 : 18 γεννήματα γυναικῶν. Gal. 4 : 4 γενόμενος ἐκ γυναικός) = van vrouwen geboren, inzoover hun oorsprong hen tegelijk kenmerkt als κοινωνοὶ αἵματος καὶ σαρκός Hebr. 2 : 14, vgl. Job t. a. pl. Vandaar tegenover ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασ. τ. θ. (zie boven Joh. 3 : 3, 5); vgl. 1 Kor. 15 : 50: σὰρξ καὶ αἷμα βασ. θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται.

Ἀρτιγέννητος, ον, in het gewone Grieksch weinig gebruikelijk. Lucn. Dial. mar. 12, 1 βρέφος αὐτῆς ἀρτιγέννητον. Bij Ael. ἀρτιγενής. Plut. Consol. ad Ap. 113 D onderscheidt παῖδες, νήπιοι, ἄρτι γεγονότες, pueri, infantes, recens nati. In het Bijbelsche Grieksch alleen 1 Petr. 2 : 2 ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, vgl. 1 : 23 ἀναγεγεννημένοι, waardoor de keus van deze zeldzame uitdrukking bewerkt zou zijn. Beter dan de verwijzing van Wetstein naar de benaming van de Rabbijnsche leerlingen (niet van proselieten, zooals Huther zegt) als zuigelingen is de herinnering van Elsner aan de voor de hand liggende gedachten Achill. Tat. 1, 37 ὥσπερ τὰ ἀρτίτοκα

τῶν βρέφων οὐδεὶς διδάσκει τὴν τροφήν, αὐτόματα δὲ ἐκμανθάνει καὶ οἶδεν ἐν τοῖς μάζοις οὖσαν αὐτοῖς τὴν τράπεζαν.

Ἀναγεννάω, weder verwekken, opnieuw voortbrengen. Alleen 1 Petr. 1:3, 23 en in het kerkelijk Grieksch van de door γεννάω beschrevene heilsdaad van God, waarvan het resultaat is ἄνωθεν, ἐκ θεοῦ γεννηθῆναι en dat wel zoowel met het oog op het nieuwe levensgebied, dat zich voor den mensch ontsluit 1:3 ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν δι' ἀναστάσεως Ιυ Χυ ἐκ νεκρῶν (vgl. Kol. 3:1) als met het oog op de zedelijke vernieuwing 1:23 (vgl. met vs. 22). Zie Jak. 1:18. — In het gewone Grieksch vindt men het woord niet. Ééns heeft Josephus het passivum, maar in geheel andere beteekenis, Ant. 4, 2, 1 τὰ ἐκ τοῦ στασιάζειν αὐτοῖς ἀναγεννώμενα δεινά.

Γεννησαρέτ, τό, ook wel ρέθ geschreven; Γεννησάρ, 1 Makk, 11:67, Joseph. B. J. 3, 10, 7. Ἡ γῆ Γεννησ. Mt. 14:34, Mk. 6:53, ἡ λίμνη Γεννησ. Lk. 5:1, oudtijds יָם כִּנֶּרֶת, Num. 34:11, Joz. 12:3 van de stad כִּנֶּרֶת Deut. 3:17, welke in de nabijheid gelegen was. In de evangeliën ἡ θάλασσα τῆς Γαλιλαίας, Mt. 4:18, Mk. 1:16, ἡ θάλασσα τῆς Τιβεριάδος, Joh. 6:1, 21:1. Het meer is volgens Josephus, B. J. 3, 10, 7, 140 stadiën lang en 40 breed.

Γεραιός (zie γηραιός), oud, hoog bejaard, eerwaardig, 3 Makk. 1:23, 3:27, 4:5, 4 Makk. 4:9, 6:2, 8:3, 16:1.

Γερασηνός, οῦ, ὁ, Gerasener, behoorend tot de stad Gerasa (τὰ Γέρασα, Joseph. B. J. 3, 3, 3), Mt. 8:28, Mk. 5:1, Lk. 8:26, 37. Gerasa evenwel was eene stad gelegen in het Zuidelijk gedeelte van Peraea (Joseph. l. c. cf. 4, 9, 1) of in Arabië (Orig. IV, 140 ed. De la Rue).

Γεργεσηνός, ή, όν, Gergesener, behoorend tot de stad Gergesa, die gelegen zou hebben aan de Oostelijke kust van het meer Gennesaret, Mt. 8:28 rec. Maar deze lezing rust op het gezag van Origenes, die meende, dat de varianten, gevonden in zijne Hss. Γαδαρηνῶν en Γερασηνῶν, gevormd waren om het getuigenis van hen te bevestigen, die meenden, dat er vroeger eene zekere stad Gergesa bij het meer lag. Josephus evenwel weet er niets van en zegt uitdrukkelijk (Antt. 1, 6, 2), dat geen spoor van het oude Gergesites (bedoeld Gen. 15:23, Joz. 24:11) is overgebleven, behalve de namen, bewaard in het Oude Testament. Vandaar dat wij Mt. 8:28 moeten lezen Γαδαρηνῶν en onderstellen, dat het gebied van de stad Gadara zich uitstrekte tot het meer Gennesaret. Mattheüs (8:32) meende ten onrechte, dat deze stad gelegen was bij het meer zelf.

Γερουσία, ας, ἡ, (adj. γερούσιος, behoorend tot de oude mannen, γέρων), een senaat, vergadering van oudsten, gebruikt in het gewone Grieksch van den voornaamsten raad van volken en steden (ἐν ταῖς πόλεσι αἱ γερουσίαι, Xen. Mem. 4, 4, 16. In het Oude Testament van den voornaamsten raad niet alleen van het geheele volk Israel, Ex. 3:16

enz., 1 Makk. 12 : 6 enz., maar ook van steden, Deut. 19 : 12 enz. Van den grooten raad, het Sanhedrin der Joden Hand. 5 : 21, waar bij τὸ συνέδριον gevoegd is καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν 'Ισραήλ, om het volledige Sanhedrin aan te duiden.

Γέρων, οντος, ὁ, een oud man, Joh. 3 : 4.

Γεύω, laten proeven; meestal medium in den zin van a) proeven, smaken, oorspr. met den Gen. later ook met den Acc. Joh. 2 : 9. – Mt. 27 : 34, Lk. 14 : 24, Hand. 23 : 14, Kol. 2 : 21. b) Bij lateren = genieten, spijs tot zich nemen Hand. 10 : 10, 20 : 11. c) Overdrachtelijk = een gevoel, eenen indruk van iets hebben of krijgen en dat niet oppervlakkig, maar in werkelijkheid, werkelijk ervaren, b. v. πόνων, κακῶν, ἀρχῆς etc. LXX = טעם, Ps. 34 : 9 γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος. Vgl. Spreuk. 31 : 18, 1 Petr. 2 : 3, ἐγεύσατο ὅτι καλὸν ἐστι τὸ ἐργάζεσθαι. In het N. T. Hebr. 6 : 4, 5. De constructie γεύεσθαι θανάτου komt voor Mt. 16 : 28, Mk. 9 : 1, Lk. 9 : 27, Hebr. 2 : 9. Joh. 8 : 52 komt overeen met het Rabbijnsche טָעַם מִיתָה, vgl. 1 Sam. 15 : 32. Wat dood is en den dood veroorzaakt, leert de ervaring — Joh. 8 : 52 komt de uitdrukking overeen met θάνατον θεωρεῖν vs. 51, vgl. 11 : 25, 26 en de constructie van γεύεσθαι en ἰδεῖν Ps. 34 : 9. Uitgedrukt moet worden wat men bij den dood voor smartelijks ondervindt, derhalve de droevige beteekenis van den dood.

Γεῦμα, ατις, τό, smaak, voorproef, het beproefde, Gesch. v. Zosimus, 1.

Γέφυρα, ας, ἡ, dam, aarden wal, brug, Jez. 37 : 25.

Γεφυρόω, afdammen, overbruggen, 2 Makk. 12 : 13.

Γεώδης, aardachtig, Wijsh. 9 : 15, 15 : 13.

Γεωγραφία, ας, ἡ, aardbeschrijving, Tat. Or. 22 : 24.

Γεωργέω, ῶ (van γεωργός), het land bebouwen, τὴν γῆν (Plat. Theag. p. 121 b), 1 Ezr. 4 : 6, 1 Makk. 14 : 8; pass. Hebr. 6 : 7.

Γεώργιον, ου, τό, de akker, het bouwland, Spreuk. 24 : 45, 31 : 16, 1 Kor. 3 : 9.

Γεωργός, οῦ, ὁ (van ἡ γῆ en τὸ ἔργον), die het land bewerkt, land-, akkerman, 2 Tim. 2 : 6, Jak. 5 : 7. In de LXX gebruikt van een wijngaardenier, Ael. Nat. an. 7, 28, Mt. 21 : 38 enz., Mk. 12 : 1, 7, 9, Lk. 20 : 9, 14, 16, Joh. 15 : 1.

Γῆ, ἡ, de aarde 1) als bestanddeel der schepping, in de het geheele gebied der schepping en de tusschen God en menschen voorvallenke geschiedenis kenmerkende constructie ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ Mt. 6 : 10, 11 : 25, 24 : 35, 28 : 18, Mk. 13 : 31, Lk. 21 : 33, Hand. 4 : 24, 14 : 15, 17 : 24, 1 Kor. 8 : 5, Ef. 1 : 10, 3 : 15, Kol. 1 : 16, 20, Hebr. 12 : 26, 2 Petr. 3 : 13, Openb. 20 : 11, 21 : 1; vgl. Deut. 30 : 19; 32 : 1 enz. Er bestaat a) eene afhankelijkheidsbetrekking tusschen de aan de menschen overgegevene aarde en den hemel als de woonplaats Gods Mt. 5 : 34,

Ps. 2:4, waarom bij datgene wat op aarde geschiedt, gedacht wordt aan de waarde, welke het in den hemel heeft. Vandaar Mt. 16:19, 18:18, 19. In deze beteekenis moet het, dan ook Mt. 9:6 opgevat worden (Mk. 2:10, Lk. 5:24). Mt. 23:9. Voor de hand ligt b) eene tegenstelling tusschen de aarde en den hemel, zoowel in natuurlijk als in geestelijk opzicht, daar de hemel niet alleen verheven is boven de aarde (Ps. 103:11, vgl. Joh. 12:32, Hand. 7:49), maar ook overeenstemt met zijn doel, woonstede Gods te zijn. Vandaar de voorstelling van het ijdele, onvermogende, van hetgeen niet met de bedoelingen en de kracht Gods overeenstemt, van het zondige, vgl. Mt. 6:10, Mk. 9:3, Joh. 3:31, 32, 1 Kor. 15:47, Openb. 14:3, 17:5. De aarde is de plaats van den κόσμος, αἰὼν οὗτος, en daaraan sluiten zich de bepaalde voorstellingen aan. Zoo b. v. Mt. 6:19, vgl. met 1 Tim. 6:17, 19, Hebr. 11:13. Meestal wordt alleen daar aan deze tegenstelling gedacht, waar alleen van den hemel sprake is: Openb. 5:3, 13 vgl. Fil. 2:10 (zie ἐπουράνιος) staat ὑποκ. τῆς γ. in dezelfde tegenstelling met de aarde als ἐν τῷ οὐρ. (alleen in tegenovergestelde richting). Τὰ κατώτερα τῆς γῆς Ef. 4:9 (vgl. Gebed Manasse vs. 13 μηδὲ καταδικάσῃς με ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς) duidt hetzelfde, nl. de Hades aan. Vgl. Hand. 2:25 enz., 13:36 enz., Hebr. 2:9, 1 Petr. 3:19. Anderen verklaren τῆς γῆς als Gen. epexeg., τὰ κατ. τῆς γῆς als benaming van de aarde in tegenstelling met den hemel, vgl. met Joh. 3:13, 6:33, 38 enz., 8:23, Hand. 2:19; eene wel is waar taalkundig mogelijke verklaring (zie Harless bij deze plaats; Hofmann, Schriftbew. 2, 1, 486 f., door hem evenwel in zijnen commentaar S. 155 opgegeven). Schmidt evenwel (Meyer's Ef. Br. 5. Aufl.) merkt terecht tegen deze verklaring op, dat de uitvoerige en gezochte uitdrukking mat zou zijn, terwijl zij slechts dan gemotiveerd, scherp en sprekend is, wanneer zij den lezer dieper dan de aarde naar de Hades wijst. De pathos van de plaats met hare tegenstelling van diepte en hoogte veroorzaakte de bijzondere uitdrukking (i. p. v. het eenvoudige εἰς ᾅδου, εἰς τὴν ἄβυσσον). De bedoeling is, den geheelen inhoud van κατέβη uit te drukken. Daarenboven staat ook תַחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ Ps. 63:10 van de Hades. Vgl. Hoelemann, Bibelstudien 2, 123.

2) Aarde, land, tegenover het water, de zee (Lk. 5:3, 11, Joh. 21:8 enz.) wordt in de Openb. in beeldspraak gebruikt Openb. 10:5, 8; 12:12, 13:11, en men verklaart dit zóó, dat de tegenstelling van de aarde met de zee overeenkomt met de tegenstelling van het rustige land en de onstuimig bruisende zee (Hofmann, Weiss. u. Erf. 2, 354). Vgl. Auberlen, Daniel u. Apok. S. 279: „Das Meer ist das unruhige, mächtige Völkergewoge (Völker und Schaaren von Heiden und Sprachen Off. 17:15, vgl. Ps. 65:8; 89:10, 11, Jez. 8:7—9; die Erde ist die schon befestigte, geordnete Völkerwelt mit ihrer Cultur und Weisheit."

Ἐπίγειος, ον, zich op de aarde bevindend, tot de aarde behoorend, tegenover ἔγγειος, ἐπουράνιος enz. al naardat het verband is. In het N.T. steeds tegenover ἐπουράνιος en dat wel a) overeenkomstig de natuurlijke tegenstelling tusschen hemel en aarde 1 Kor. 15 : 40, 2 Kor. 5 : 1, Fil. 2 : 10. — Joh. 3 : 12 εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν heeft τὰ ἐπίγ. naar het verband op datgene betrekking wat Christus van de wedergeboorte zegt als de voorwaarde voor het zien van het rijk van God (ἐπουρ., terwijl ἐπουρ. dan datgene aanduidt wat bij de Synoptici heet τὰ μυστήρια τῆς βασ. Mt. 13 : 13—15. — b) Met een zedelijk nevenbegrip overeenkomstig de zedelijke tegenstelling van de aarde en den hemel Fil. 3 : 19 οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες, vgl. vs. 14. Kol. 3 : 2 τὰ ἄνω φρονεῖν. Jak. 3 : 15. Vgl. vss. 14, 16, 17. — Van deze twee gezichtspunten ontbreekt in het spraakgebruik van het gewone Grieksch het eerste bijna geheel, het laatste geheel. Het beteekent daar „op de aarde levend" in tegenstelling met lucht en water, b. v. Plat. Rep. 8, 546 A. Axioch. 368, B. Daarentegen staat het Plut. De sera num. vind. p. 566 C evenals onder a): ἀνωτέρω γὰρ οὐκ ἐπιδίδωσιν, οὐδὲ χαλᾷ τὸ τῆς ψυχῆς ἐπίγειον, ἀλλὰ κατατείνει τῷ σώματι προσηρτημένον.

Γηγενής, van de aarde afstammend, aardsch, Ps. 48 (49) : 2, Spr. 2 : 18, 9 : 18, Jer. 39 : 20.

Γῆρας, αος (ως), Jon. γήρεος, Dat. γήρεϊ, γήρει, τό, ouderdom, Lk. 1 : 36. Zie ook Gen. 15 : 15, 21 : 7, 25 : 8, 1 Kron. 29 : 28, Ps. 91 (92) : 15, Clem. Rom. 1 Cor. 10 : 7.

Γηράσκω of γηράω, Aor. 1 ἐγήρασα, oud laten worden, oud maken, doch vervolgens ook = oud worden, verouderen, Joh. 21 : 18, Hebr. 8 : 13.

Γίνομαι, sedert Aristot. de algemeen gebruikelijke, misschien reeds bij Xen. domineerende vorm van het Att. γίγνομαι, ontstaan uit γιγένομαι (zie Kühner § 333, 232, 3, a) van den stam γεν, waarbij ook γυνή, γνήσιος behoort, Lat. genus, gigno, gnascor, Goth. keinan, Duitsch keimen, Nederd. kienen, kind. Vgl. Curtius 175. Bij de gewone vormen γενήσομαι, ἐγενόμην, γεγένημαι en γέγονα komt in het Bijbelsch Grieksch nog de in het latere Grieksch meermalen te vinden Aor. ἐγενήθην (zie Krüger, § 40; Lobeck, Phryn. 109), b. v. Gen. 42 : 25, 44 : 2, Ps. 90 : 1, 2, Jer. 12 : 8, 18 : 22 enz. In het N. T. bijna alleen bij Paulus 1 Kor. 1 : 30, 4 : 9, 10 : 6, 15 : 10, 2 Kor. 3 : 7, 7 : 14, Ef. 2 : 13, Kol. 4 : 11, 1 Thess. 1 : 5, 6; 2 : 5, 7, 14. Daarenboven alleen Mt. 11 : 23, Hand. 4 : 4, Hebr. 4 : 3, 10 : 33, 11 : 34, 1 Petr. 3 : 6. In den Imperatief γενηθήτω, plur. γενήθητε, Mt. 6 : 10, 9 : 29, 15 : 28, 26 : 42, 1 Petr. 1 : 15 en eindelijk in eenige Oud-Testamentische aanhalingen Mt. 21 : 42, Mk. 12 : 10, Hand. 1 : 20, Rom. 9 : 29, 11 : 9, 1 Petr. 2 : 7. Van de beide vormen van het Perf. vinden wij γεγένημαι zelden (Deut. 17 : 4, Joh. 2 : 9, Hand. 7 : 52 rec.), het meest γέγονα met den in het

N. T. meermalen voorkomenden Alexandrijnschen uitgang *αν* i. p. v. *ασιν* in den 3. ps. plur. Zie Winer, § 13, 2. Kühner § 209, 9.

Het beteekent zoowel absoluut *worden* als relatief *tot iets worden*, zijn en zóó zijn.

1) Absoluut, worden, beginnen te zijn. a) Van personen worden, geboren worden, Joh. 1:15, 8:58, Rom. 1:3, Gal. 4:4, Hebr. 7:16. Van de schepping en van datgene wat daartoe behoort Mt. 21:19, Joh. 1:3, 10, 1 Kor. 15:37, Hebr. 4:3, 11:3. b) Van toestanden, gebeurtenissen *ontstaan*, b. v. *γογγυσμός*, *διωγμός*, *πόλεμος*, *χαρά* etc. Mt. 13:21, Hand. 6:1, 15:2, 7, 21:40 enz., Openb. 12:7. c) Van handelingen en gebeurtenissen, aanvang en verloop daarvan, *geschieden*, Mt. 1:21, 21:42, 24:6, Mk. 6:2, Lk. 2:2, 2 Tim. 2:18 enz. Hebr. 7:12. Hebraïstisch is het vooral in het ev. van Luk. en de Hand. veelvuldig voorkomende, zeldzamer in Mt. en Mk. te vinden, overigens in het N. T. verder niet voorkomende, met het Hebr. וַיְהִי overeenstemmende: *καὶ ἐγένετο* of *ἐγένετο δέ* en wel *καὶ ἐγένετο* . . . *καί* volgens eenen meestal met *ἐν* met den Inf. (Mk. 2:15 rec. enz.) of met *ὅτε* (Lk. 9:18) of den Gen. absol. (Mt. 9:10) ingevoegden tusschenzin. Eveneens *ἐγένετο δέ* . . . *καί* (Lk. 5:1, 9:28, 51 alleen bij Lukas); of *καὶ ἐγ.* met het na eenen tusschenzin met *ὅτε*, *ὡς*, *ἐν* cum Inf., acc. c. Inf. volgend verbum finitum Mt. 11:1, Lk. 2:15 Tdf.; 5:1, Mk. 2:23, 4:4 enz. Eveneens *ἐγέν. δέ* bij Lukas (de acc. c. Inf. toegevoegd door *τοῦ* Hand. 10:25). — Aan het ook in het gewone Grieksch gebruikelijke *γίνεσθαί τινι*, aan iemand wedervaren, ontmoeten, overkomen (b. v. Xen. Cyrop. 6, 3, 11) Mk. 4:11, Hand. 2:43, 7:40, 2 Tim. 3:11 enz. sluit zich de Paulinische ontkenning *μὴ γένοιτο* aan, Rom. 3:4, 6, 31, 7:7, 13; 9:14; 11:1, 11; Gal. 2:17, 3:21. Vgl. in volledigere vorm Gal. 6:14; op de laatste wijze bij de LXX = חָלִילָה Gen. 44:7, 17, Joz. 24:16, 1 Kon. 21:3; *μὴ γέν.* met eenen volgenden Acc. c. Inf. Joz. 22:29. Positief *γένοιτο* = אָמֵן Num. 5:22, Ps. 41:14, 72:19, 89:53, 106:48. d) Van het historisch optreden van personen Joh. 1:6, 2 Petr. 2:1, 1 Joh. 2:18. Met eene nadere bepaling Mk. 1:4 *ἐγέν.* Ἰωάννης *βαπτίζων*.

2) Relat. *iets worden* met een praedicaat of eene adverbiale, nadere bepaling. Het praedicaat een subst. Mt. 4:3, 13:32, Joh. 1:14, Hand. 7:25 enz. 1 Kor. 3:11, een adj. Mk. 4:19, Hand. 1:18, 16:29, Rom. 6:5, 1 Petr. 1:16 enz. *εἴς τι* Mt. 21:42, Joh. 16:20, 2 Kor. 8:13, 1 Thess. 3:5 enz. Bij toestanden, waarin men komt enz. met *ἐν*, b. v. *ἐν ἐκστάσει* Hand. 22:17; *ἐν ἀγωνίᾳ* Luk. 22:44, *ἐν πνεύματι* Openb. 1:10 enz. Eigenaardig is *γεγονέναι ἐν Χῷ* van het begin van het Christelijk leven Rom. 16:4. Met adverb. *οὕτως* Mt. 19:8, vgl. *ὡς*, *ὥσπερ* Mt. 6:16, 10:25, 18:3, 1 Thess. 2:10 enz. Van de plaats, waar men komt, met *εἰς* Hand. 21:17, 20:16; waar men is, met *ἐν*

Openb. 1 : 9; waarvan iemand weggaat of weggebracht wordt ἐκ μέσου 2 Thess. 2 : 7. Zoo ook van verhoudingen, waarin iemand zich bevindt σύν τινι, μετά τινος, πρός τινα, ἐπάνω τινός. De betrekking van tot iets te behooren wordt door den Genitief uitgedrukt γίνεσθαι τινός iemands eigendom worden Lk. 20 : 14, 33; τινί iemand eigen worden Rom. 7, 3, 4.

Γένεσις, εως, ἡ, 1) act. oorsprong, ontstaan, geboorte. Mt. 1 : 18, Lk. 1 : 14, waar beide malen de rec. γέννησις leest. 2) pass. a) geslacht, γενεά, Wijsh. 3 : 13; 12 : 10. Zoo Mt. 1 : 1 βίβλος γενέσεως I. X. LXX = מִשְׁפָּחָה Ex. 6 : 24, Num. 1 : 18 enz. תּוֹלְדוֹת Gen. 2 : 4, 5 : 1. Anders daarvoor steeds de pluralis. Diensvolgens duidt βίβλ. γεν. aan de geslachtsoorkonde, het geslachtsboek. Ook = generatie, b. v. Sir. 44 : 1 evenals = soort, Wijsh. 19 : 11, 16 : 26. Plat. Vir. civ. 265, B. b) Bestaan. Zoo meermalen bij Plat. en in het boek der Wijsh. b. v. Plat. Phaedr. 225 D: τὴν πρώτην γένεσιν βιοτεύειν. Vir. civ. 274 E: τὸν ἐκ τῆς νῦν περιφορᾶς καὶ γενέσεως βασιλέα καὶ πολιτικόν, tegenover τὸν ἐκ τῆς ἐναντίας περιόδου ποιμένα. Wijsh. 7 : 5 vgl. met vs. 6. Diensovereenkomstig wordt verklaard: ὁ τροχὸς τῆς γενέσεως Jak. 3 : 6 (vgl. Pseudo-Phokyl. 27: κοινὰ πάθη πάντων ὁ βίος τροχός· ἄστατος ὄλβος) evenals Jak. 1 : 23: κατανοεῖν τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ, het uitzien of het voorkomen. De beteekenis „derzeitiger Seinsbestand"[1] (Hofm.) heeft γένεσις niet, vooral niet in de daarvoor aangehaalde plaats Plut. de εἰ Delph. 18.

Γενεά, ἡ, volgens Curtius S. 610 een collectivum, waarvan de oorspronkelijke beteekenis is generatie, d. i. menigte van gelijken leeftijd. Men kan ondertusschen vragen, of de tijd der geboorte of de afstamming de grondbeteekenis bepaalt. Bij Homer. vinden wij het zoowel in de beteekenis *geslacht*, *deelgenooten van denzelfden stam*, *stam*, b. v. Αἰτωλὸς γενεήν Il. 23, 471; 20, 241: ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὔχομαι εἶναι, waaraan zich de beteekenis geslacht = nakomelingschap Il. 21, 191; 20 : 303 aansluit. Generatie, d. i. tijdelijk begrensde genootschap van een zeker geslacht (niet in den meer abstracten zin, waarin het in het na-Homerische Grieksch een naar een bepaald geslacht afgemetene tijdsbestek aanduidt) b. v. Od. 14, 325: ἐς δεκάτην γενεήν. Il. 1, 250: δύο μὲν γενεαὶ μερόπων ἀνθρώπων. Beide beteekenissen grenzen nauw aan elkander. De eerste wordt bij de dichters van het Grieksch na Homerus die van eene natie, b. v. Aeschyl. Pers. 912: Περσῶν γενεᾷ, terwijl in proza de beteekenis bloedverwanten, familie, stam vastgehouden wordt (Xen. Plat. Polyb.). Aan de laatste beteekenis sluit zich de meer abstracte *leeftijd*, *generatie* aan en wel zoowel in meer begrensden tijdelijken zin = generatie, b. v. Hrdt. 2, 142: τρεῖς γενεαὶ ἀνδρῶν ἑκατὸν ἔτη εἰσίν, Dion. Hal. 3, 15: ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς als in ruimeren zin = leeftijd, b. v. Hrdt. 3, 122, 1: ἡ ἀνθρωπηίη

λεγομένη γενεή „humana quae vocatur aetas i. e. tempus historicum; a quo distinguitur Mythica vel Heroica aetas" (Schweighaeuser, Lex. Hrdt.).

In het Bijbelsch Grieksch is γενεά = het Hebr. דּוֹר, waarvan de eigenlijke beteekenis tijdsbestek, tijdperk is, en dat eerst overdrachtelijk de menschen van eenen bepaalden tijd aanduidt, een geslacht. Dan in 't algemeen *geslacht* in de beteekenis van: bij elkander behooren, eene soortgelijke gemeenschap. Vgl. Hupfeld bij Ps. 12 : 8. De vertaling van עַם, מִשְׁפָּחָה door γενεά geeft aan het spraakgebruik geen nieuwe gezichtspunten. Wij vinden γενεά

1) a) = geslacht, stam. LXX = עַם Lev. 13 : 18: ἐξολοθρεύσονται ἀμφότεροι ἐκ τῆς γενεᾶς αὐτῶν. Het wordt vooral toegepast op gemeenschapsverhoudingen van geestelijken aard = דּוֹר Ps. 24 : 6: αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων αὐτόν. 73 : 15: γενεᾷ τῶν υἱῶν σου ἠσυνθέτηκα. 18 : 8: ὁ θεὸς ἐν γενεᾷ δικαίᾳ. 12 : 8: διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, scil. τῶν ἀσεβῶν. Vs. 9. Zoo in het N. T. Mt. 16 : 4, 17 : 17; Mk. 8 : 12, 12, 38; 9 : 19, Lk. 9 : 41, Hand. 2 : 40, Fil. 2 : 15. Vgl. Deut. 32 : 5, 20; Lk. 16 : 8. b) Geslacht, nakomelingschap. Ps. 112 : 2: γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται, synon. σπέρμα, Sir. 44 : 16: Ἐνὼχ — ὑπόδειγμα μετανοίας ταῖς γενεαῖς. 4 : 16, Lev. 23 : 43, Hand. 8 : 33. 2) Geslacht, generatie, Gen. 15 : 16 τετάρτη γενεᾷ. Deut. 23 : 3 ἕως δεκάτης γενεᾶς. Mt. 1 : 17 γενεαὶ δεκατέσσαρες. In deze beteekenis vinden wij het woord a) met het oog op de physische of geestelijke betrekking, zooals wij van den tijd spreken en daarbij denken aan het geestelijk karakter van eenen bepaalden tijd. Richt. 2 : 10, Jer. 7 : 29, Lk. 7 : 31; Hand. 13 : 36, Hebr. 3 : 10 (zie Ps. 97 : 10) οἱ ἄνθρωποι τῆς γενεᾶς ταύτης. Dienovolgens ook Mt. 11 : 16, 12 : 39, 41, 42, 45; 17 : 17, 23 : 36, Lk. 11 : 29, 30, 32, 50, 51; 17 : 25. Uit het verband moeten wij opmaken, of alleen aan bepaalde tijdgenooten gedacht wordt, of dat het woord alleen in de 1) a) bedoelde beteekenis van een bepaald geslacht staat. Wat Mt. 24 : 34 en parallele plaatsen betreft, is voor de beteekenis *generatie* dit ééne beslissend, dat aan eene tijdsbepaling gedacht wordt, daar παρέρχεσθαι wel van een tijdsverloop en van dingen staat, die vergaan, maar niet van den ondergang van een geslacht, volk. De vraag, welke generatie bedoeld is, òf de tijdgenooten van Jezus zooals Mt. 23 : 36, òf de generatie, die den anti-Christelijken gruwel der verwoesting en het oordeel daarover beleeft Mt. 24 : 15 enz.), wordt daardoor beslist, dat εὐθέως vs. 29, de door Cremer vroeger voorgestelde betrekking van de γενεὰ αὕτη op eenen tusschentijd tusschen het oordeel en de heil aanbrengende parousie verbiedt. Zie Cremer's geschrift over Mt. 24, 25, S. 125 ff. b) Verzwakt: generatie, alleen in tijdelijke beteekenis, Lk. 1 : 48, 50, Hand. 14 : 16; 15 : 21, Ef. 3 : 5, 21, Kol. 1 : 26, Ps. 49 : 12, Jez. 51 : 8 enz.

Ἀπογίνομαι. a) Oorspronkelijk tegenstelling met παραγίν. en προσγίν.

en tegenover ἀποβίωσις b. v. met betrekking tot de mythe van Dionysus: τὰς ἀποβιώσεις καὶ παλιγγενεσίας, de ei Delph. 9 (389 A), de Is. et Os. 35 (364 F): ὁμολογεῖ ... τοῖς λεγομένοις Ὀσίριδος διασπασμοῖς καὶ ταῖς ἀναβιώσεσι καὶ παλιγγενεσίαις. De def. orac. 51 (p. 438 D): εἰσὶ δ' οἳ καὶ τὰ ἐπ' ἐκείνῳ φάσκοντες, οὐχὶ ὑπομένειν ἀλλ' ἀπαυδῶντα πρὸς τὸ ἀΐδιον καὶ ἄπειρον ὀξέσι χρῆσθαι μεταβολαῖς καὶ παλιγγενεσίαις. Conviv. disp. 8, 3, 4 (722 D): καθάπερ ἐκ παλιγγενεσίας νέα ἐφ' ἡμέρᾳ φρονοῦντες, tanquam denuo renati nova die nova consilia suscipiunt. De carn. esu 1, 7 (996 C): τὰ γὰρ δὴ περὶ τὸν Διόνυσον μεμυθευμένα ... ᾐνιγμένος ἐστὶ μῦθος εἰς τὴν παλιγγενεσίαν. Ibid. 2, 4 (998 C): χρῶνται κοινοῖς αἱ ψυχαὶ σώμασιν ἐν ταῖς παλιγγενεσίαις καὶ τὸ νῦν λογικὸν αὖθις γίνεται ἄλογον καὶ πάλιν ἥμερον τὸ νῦν ἄγριον· ἀλλάσσει δὲ ἡ φύσις ἅπαντα. Verder vgl. Lucn. Encom. musc. 7: καί μοι δοκεῖ ὁ Πλάτων μόνον αὐτὸ παριδεῖν ἐν τῷ περὶ ψυχῆς καὶ ἀθανασίας αὐτοῦ λόγῳ· ἀποθανοῦσα γὰρ μυῖα τέφρας ἐπιχυθείσης ἀνίσταται καὶ παλιγγενεσία τις αὐτῇ καὶ βίος ἄλλος ἐξ ὑπαρχῆς γίγνεται. Duidelijk is, dat de παλιγγενεσία tegenover de πρώτη γένεσις of νῦν γένεσις (zie onder γένεσις) staat en term. techn. van de leer van Pythagoras betreffende de zielsverhuizing is. Philo duidt met het woord het leven na den dood aan. De Cherub. 159, 45 ed. Mangey: μετὰ τὸν θάνατον ... εἰς παλιγγενεσίαν ὁρμήσομεν οἱ μετὰ ἀσωμάτων σύγκριτοι, terwijl hij het elders van de toekomstige wereld gebruikt. De Vit. Mos. 2, 144, 35: ταῦτα τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἀριστεῖα καὶ ἆθλα, δι' ὧν οὐ μόνον αὐτοὶ (nl. Noach en de zijnen) καὶ γένη σωτηρίας ἔτυχον τοὺς μεγίστους ἐκφυγόντες κινδύνους ... ἀλλὰ καὶ παλιγγενεσίας ἐγένοντο ἡγεμόνες καὶ δευτέρας ἀρχηγέται περιόδου. Daarbij denkt hij evenwel niet aan eene nieuwe wereld na den ondergang der tegenwoordige. Vgl. De Mund. incorrupt. 501, 10, waar hij diegenen verwerpt οὔτε τὰς ἐκπυρώσεις καὶ τὰς παλιγγενεσίας εἰσηγούμενοι τοῦ κόσμου. Vgl. M. Antonin. 11, 1: τὴν περιοδικὴν παλιγγενεσίαν τῶν ὅλων. Eus. Praep. evang. 15, 19: ὅπως δοξάζουσιν οἱ Στωϊκοὶ περὶ τῆς παλιγγενεσίας τῶν ὅλων. Plut. de plac. phil. 1, 3 (877 C). De eigenlijke beteekenis is derhalve in 't spraakgebruik eene eschatologische. Dan eerst is het evenals door Cic. t. a. pl. in overdrachtelijken zin gebruikt en zoo vinden wij het bij Philo, Leg. ad Caj. 593, 32: τὸ ἐπικρεμάμενον ἀεὶ τοῦ θανάτου φόβον ἀπώσω καὶ τεθνεῶτα τῷ δέει ζωπυρήσας καθάπερ ἐκ παλιγγενεσίας ἀνήγειρας. Jos. Ant. 11, 3, 9: τὴν ἀνάκτησιν καὶ παλιγγενεσίαν τῆς πατρίδος ἑορτάζοντες van den terugkeer uit de Babylonische gevangenschap. Zoo παλιγγενεσία τῆς γνώσεώς ἐστιν ἡ ἀνάμνησις, Olympiodor. in Cousin, Journ. des sav. 1834, 488. In dezen toestand is het verklaarbaar, dat wij het woord in het Bijbelsch Grieksch zeer zelden — slechts tweemaal — vinden. LXX gebruiken slechts eenmaal πάλιν γενέσθαι Job 14 : 14: ὑπομενῶ ἕως πάλιν γένωμαι = עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי, en wel in eschatologische beteekenis. Vgl. 14ª אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה, Cf. Jos. c. Ap. 2, 30, 2: τοῖς προθύμως ὑπὲρ τῶν νόμων ἀποθανοῦσιν ἔδωκεν ὁ

ἐς γενέσθαι τε πάλιν καὶ βίον ἀμείνω λαβεῖν ἐκ περιτροπῆς. In het N. T. a) eschatologisch *wereldvernieuwing*. Mt. 19 : 28 — derhalve in aansluiting aan het gebruik van Philo. Mk. 10 : 30 en Lk. 18 : 30 hebben daarvoor ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ. Hand. 3 : 21 χρόνοι ἀποκαταστάσεως πάντων. Mt. 22 : 30 ἐν τῇ ἀναστάσει. Vandaar Theophyl. παλιγγενεσίαν τὴν ἀνάστασιν νόει. Euthym. παλιγγενεσίαν λέγει τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ὡς παλινζωΐαν. Intusschen moet men de uitdrukking niet tot de opstanding beperken, maar van de wederherstelling, vernieuwing aller dingen opvatten, geheel synoniem met ἀποκατάστασις, waarmeê de uitdrukking ook Jos. Ant. 11, 3, 8, 9 afwisselt. Vgl. Openb. 21 : 5: ἰδοὺ καινὰ ποιῶ τὰ παντά. Het komt overeen met het Rabbijnsche חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, cf. Buxtorf, Lex. talm. בְּרִיָּה חֲדָשָׁה, Weber, Syst. der altsyn. Theol. S. 382. חַדְתָּא עָלְמָא, Onkelos bij Deut. 32 : 12 en in de Kaddisch in de opvatting bij Maimon., waar wereldvernieuwing, opwekking der dooden en verlossing van de levenden verbonden zijn. Vgl. verder Berthold, Christol. Judd. § 45, die onder anderen R. Bechai (Schilchan orba fol. 9, 4) aanhaalt: Tempore illo mutabitur totum opus creationis in melius et redibit in statum suum perfectum ac purum, qualis erat tempore primi hominis antequam peccasset. — b) Van de wedergeboorte door den doop Tit. 3 : 5. Hoezeer in het spraakgebruik de eschatol. beteekenis op den voorgrond stond, is uit de opmerking van Origenes bij Mt. 19 : 28 merkbaar, waar hij deze benaming van den doop daaruit verklaart, dat hij ἐκείνης τῆς παλιγγενεσίας, nl. de ἀνάστασις, προοίμιον is. Men zal daarom moeten aannemen, dat deze qualificatie van den doop samenhangt met de Rom. 6 : 3, Kol. 2 : 12, 3 : 1 bedoelde betrekking tot Christus' dood en opstanding, vooral met συνεγερθῆναι τῷ Χῳ, Ef. 2 : 5, 6, Kol. 3 : 1. Eene eenvoudige overdrachtelijke beteekenis zooals in de boven aangehaalde plaatsen is niet voldoende. Het staat derhalve niet in den zin van Ez. 36 : 26 enz., maar heeft op de herstelling des levens als bezit en goed betrekking, op de redding daarvan van het verderf, van den dood of van het oordeel. In den zin eener godsdienstig-zedelijke vernieuwing vinden wij de uitdrukking eerst bij Clem. Alex., terwijl nog Clem. Rom. ad Cor. 1, 9, 3 zegt: Νῶε πιστὸς εὑρεθεὶς διὰ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ παλιγγενεσίαν κόσμῳ ἐκήρυξε καὶ διέσωσε δι' αὐτοῦ ὁ δεσπότης τὰ εἰσελθόντα ἐν ὁμονοίᾳ ζῶα εἰς τὴν κίβωτον, waar moeilijk aan den eisch der wedergeboorte gedacht kan worden zooals Joh. 3 : 3, 5, maar aan de belofte van de vernieuwing der wereld.

Γενεαλογέω, den stamboom opmaken, het geslacht, den oorsprong afleiden, de afstamming bewerken, τινά, Herodot. Plat. Xen. enz. Later ook overdrachtelijk περί τινος Lucn. De saltat. 7: Onderzoekingen doen naar den oorsprong eener zaak (hier ὀρχήσεως πέρι). Zoo bij de LXX in twee Hss. 2 Ezr. 2, 62: ἐζήτησαν τὴν γραφὴν αὐτῶν οἱ γενεαλογοῦντες.

Anders alleen 1 Kron. 5:1: Ῥουβὴν — οὐκ ἐγενεαλογήθη εἰς πρωτοτόκια. In het N. T. Hebr. 7:6 ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν niet alleen: „wiens geslacht niet van hen afgeleid wordt," maar „die niet als van hen afstammend zijne plaats in den voor de priesterschap gerechtigden stamboom heeft." Er wordt toch gedacht aan de oorkonden, die het recht versterken en γενεαλογεῖν duidt aan het vaststellen bij eene oorkonde. Zoo vinden wij γενεαλογεῖσθαι = הִתְיַחֵשׂ, ἀπογράφεσθαι, in verschillende Hss. nog 1 Kron. 5:17, 7:40, 9:1, 1 Ezr. 8:3, het activum 2 Kron. 12:15, steeds van de bevestiging door oorkonden. Zoo bijzonder 2 Kron. 12:15 γεγραμμένοι ἐν τοῖς λόγοις.... τοῦ γενεαλογῆσαι, op de manier van de geslachtsregisters.

Γενεαλογία, ἡ, geslachtsafleiding, geslachtsberekening, stamboom, geslachtsregister. Bij de LXX is het woord onzeker en vinden wij het slechts in enkele Hss. 1 Kron. 4:33, 7:5, 2 Ezr. 8:1 in passieve beteekenis = הִתְיַחֵשׂ. In het N. T. alleen 1 Tim. 1:4 evenals Tit. 3:9. De combinatie μῦθοι καὶ γενεαλογίαι is aan het gewone Grieksch ontleend. Pol. 9, 2, 1: πολλῶν γὰρ καὶ πολλαχῶς ἐξηριθμημένων τά τε περὶ τὰς γενεαλογίας καὶ μύθους met betrekking tot de γενεαλογικὸς τρόπος van de geschiedbeschrijving, die de sagen van goden en helden oplevert. Vgl. Plat. Tim. 22, A: περὶ Δευκαλίωνος καὶ Πύρρας μυθολογεῖν καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γενεαλογεῖν. Pausan. 5, 14, 9: γενεαλογεῖ δὲ ἐν τῷ ὕμνῳ νεώτατον παίδων Διὸς Καιρὸν εἶναι. De Stoici behandelden de sagen van goden en helden als allegorische voorstellingen van oude philosphiën, als de Urphilosophie in eene historische inkleeding. Vgl. μύθῳ φιλοσοφεῖν Plut. conviv. disp. 1, 1, 3 (613 D). Diensvolgens zegt Annaeus Cornut. de nat. deor. ed. Osann. p. 80 (geb. omstreeks het jaar 50 na Chr.): δεῖ δὲ μὴ συγχεῖν τοὺς μύθους μηδ' ἐξ ἑτέρου τὰ ὀνόματα ἐφ' ἕτερον μεταφέρειν, μηδ' εἴ τι προσεπεπλάσθη ταῖς κατ' αὐτοὺς παραδεδομέναις γενεαλογίαις ὑπὸ τῶν μὴ συνιέντων ἃ αἰνίττονται κτλ. Een onderscheid tusschen μῦθος en γενεαλογία is moeilijk aan te wijzen. Γενεαλογίαι wijst op den vorm, μῦθοι op de waarde van de stof als sage, bepaald als beteekenisvolle fabel, vgl. Suid. μῦθος· λόγος ψευδής, εἰκονίζων τὴν ἀλήθειαν. Vgl. Plut. Tim. 22, C: τοῦτο μύθου μὲν σχῆμα ἔχων λέγεται, τὸ δ' ἀληθές ἐστι. Zie onder μῦθος. Otto (Die geschichtlichen Verhältnisse der Pastoralbriefe, S. 131) haalt nog eene plaats uit Menander (omstreeks 270 na Chr.) aan, die de verhouding van μῦθος en γενεαλ. nader zoekt te bepalen. Bekend zijn de pogingen ter verklaring van mythen b. v. Plut. Mor. 996, C van de Dionysus-mythe ἀνηγμένος ἐστὶ μῦθος εἰς παλιγγενεσίαν. Voor de hand ligt dat wegens de bestendigheid, waarmeê tot de 3e en 4e eeuw μῦθ. καὶ γεν. niets dan de sagen van goden en helden aanduidt, er niet aan te denken valt, dat 1 Tim. 1:4 om der wille van de uitdrukking γενεαλ. aan Gnostische emanatiereeksen te denken is. Daarenboven geven volgen

Mangold (Die Irrlehrer der Pastoralbriefe S. 64 ff.) noch de weinig beteekenende overblijfselen der Gnostische literatuur noch de rijke literatuur over de Gnostieken eenige aanwijzing, dat ooit de emanatistische grondslag der Gnostische stelsels door de Gnostieken γενεαλογίαι genoemd zijn, laat staan dat γενεαλ. de technische, algemeen gebruikelijke naam voor aeonenreeksen geweest zou zijn. Intusschen blijft het de vraag, of op onze plaats allegorische verklaringen van de heidensche goden- en heldensagen in Christelijken geest bedoeld zouden zijn. „Want afgezien daarvan, dat aan de eerste Christelijke eeuwen eene dergelijke behandeling van het heidendom geheel vreemd was, zou ook de toon van zulk een optreden, die wel energiek, maar toch weinig opgewekt was, raadselachtig zijn. Zien wij nu, dat Tit. 1 : 14 ἰουδαϊκοὶ μῦθοι genoemd worden en dat de γενεαλογίαι Tit. 3 : 9 in verband met de μάχαι νομικαὶ evenals de ἰουδ. μῦθ. 1 : 14 met de ἐντολαὶ ἀνθρώπων genoemd worden, dan ligt voor de hand te vermoeden, dat met deze uitdrukking eene behandeling van de Israelietische oudste geschiedenis, bepaald van de Mozaïsche oorkonden naar die behandeling van de heidensche goden- en heldensagen bedoeld is, derhalve eene veroordeeling van de door Philo vertegenwoordigde Alexandrijnsch-Joodsche wijsbegeerte van den godsdienst. De uitdrukking μῦθοι καὶ γεν. stelt dan niet de Israelietische oudste geschiedenis of den inhoud der Mozaïsche oorkonden met de heidensche sage van goden en helden gelijk, maar de allegorische behandeling van daaraan verwante heidensche verschijnselen. Juist μῦθοι duidt niet de stof als zoodanig aan, maar de stof naar eene bepaalde opvatting, zooals dan ook ἀπέραντοι wel niet de genealogiën zelven, maar hare verklaringen aan wil duiden. Dan begrijpen wij de evenzoo eenvoudige als geringschattende manier, waarop deze pogingen afgewezen worden. Vgl. 1 Tim. 4 : 7 μῦθοι γραώδεις, daar zij niet zooveel energie in de bestrijding vereischten als de dwaalleeraars van de brieven aan de Romeinen, Galatiërs en Filippiërs, die den Joodschen geest weder in het Christendom wilden aankweeken. De Joodsch-Alexandrijnsche wijsbegeerte van den godsdienst had eigenlijk met de wet gebroken en bracht het Christendom minder nadeel toe, ook al stonden beschaafde Hellenisten haar voor. Dat aan enkele ketters niet te denken is, blijkt uit Tit. 3 : 10, vgl. met vs. 9. Evenzoo min is aan Esseners (Mangold) of aan Therapeuten (Ritschl) te denken. Vgl. Huther.

Ἀγενεαλόγητος, zonder berichten aangaande zijn geslacht, Hebr. 7 : 3, die bij Melchizedek het recht op het priesterlijk karakter konden aanwijzen. Vgl. Neh. 7 : 64. Zie γενεαλογέω.

Γένος, ους, τό (Γένω, γίγνομαι), soort, geslacht. a) afkomst, τινός, Hand. 17 : 28 (van Aratus), Openb. 22 : 16. b) familie, Hand. 4 : 6, 7 : 13, 13 : 26. c) soort, geslacht, Hand. 7 : 19, 2 Kor. 11 : 26, Fil. 3 : 5,

Gal. 1 : 14, 1 Petr. 2 : 9 (Gen. 11: 6, 12 : 14); natie, Mk. 7 : 26, Hand. 4 : 36, 18 : 2, 24. d) verzameling individuen van dezelfde soort, Mt. 13 : 7, 17 : 21, Mk. 9 : 29, 1 Kor. 12 : 10, 28; 14 : 10.

Γίγας, αντος, ὁ, reus, Gen. 6 : 4, 10 : 8, 9, 14 : 5, Num. 13 :34, Deut. 1: 28, 2 Sam. 21 : 11, 22.

Γινώσκω, oudere en latere schrijfwijs voor het Att. γιγνώσκω, waarvan de stam evenals van *kennen* van den stam γνω, vgl. Aor. ἔγνων, Lat. gnosco, nosco, notus, Goth. kann, kunthi = γνῶσις afgeleid moet worden. Curtius, S. 178, Fut. γνώσομαι, Aor. ἔγνων, 3 sing. Conj. γνοῖ bij Lchm. Tdf. Treg. i. p.v. γνῷ Mk. 5 : 43, 9 : 30, Lk. 19 : 15, zooals δοῖ i. p. v. δῷ, Aor. 2 van δίδωμι, gevormd naar analogie van werkwoorden op όω: μισθόῃ — μισθοῖ, vgl. Mk. 4 : 29, 14 : 10, 11 enz. Vgl. Buttmann, Neutest. Gramm. § 107, 3. Plur. Perf. Alex. ἔγνωκαν i. p. v. ἐγνώκασι (ἐγνώκαντι) zie Kühner § 209, 9. — In het Bijbelsche Grieksch bij de LXX meestal = ידע, waarvoor het naast ἐπιγινώσκειν, εἰδέναι, ἐπίστασθαι het gewone woord is. a) = waarnemen, opmerken, kennis, inzicht hebben. Plut. Theaet. 209, E: τὸ γὰρ γνῶναι ἐπιστήμην που λαβεῖν ἐστιν Mk. 5 : 29, Lk. 8 : 46. Ervaren Mk. 15 : 45, erkennen Mt. 12 : 33; 21 : 45, 24 : 32, 33, Joh. 5 : 42, 7 : 26, 2 Kor. 2 : 4, 9, verstaan Lk. 18 : 34, Joh. 8 : 27. Inzicht in iets, begrip van iets hebben, weten, kennen Mt. 12 : 7, 13 : 11, 16 : 3, Lk. 12 : 47, 16 : 15. Zonder object evenals Plat. Rep. 1, 347 D: πᾶς ὁ γιγνώσκων, ieder, die inzicht, die verstand heeft. Zoo vinden wij het Mt. 24 : 39, Rom. 10 : 19, Ef. 5 : 5. Maar 1 Kor. 13 : 9, 12 ἐκ μέρους γινώσκειν is het wel in formeelen zin te beschouwen = erkennen, zooals b. v. Plat. Rep. 6, 509 E. Het object wordt door het verband bepaald. Zie onder γνῶσις. Verbonden met den Acc., met een volgend ὅτι of Acc. c. Inf. Maar Joh. 7 : 17 περὶ τῆς διδαχῆς is niet als eene bijzondere constructie te beschouwen, daar het object in het volgend πότερον κτλ. opgesloten ligt.

Niet zelden duidt γινώσκειν b) in het Nieuw-Testamentisch Grieksch eene persoonlijke verhouding van het erkennende subject tot het object aan, m. a. w. het bepaald zijn door de erkentenis van een object, zich daardoor laten bepalen, terwijl nl. iets erkend wordt, inzoover het voor den erkennende beteekenis heeft, op hem invloed uitoefent, waardoor eene betrekking van het erkennende subject tot zijn object ontstaat. Zoo Joh. 2 : 24, 25; 5 : 42; 1 Kor. 1 : 21, 2 : 8, 11, 12; 8 : 2. De Christelijke erkentenis brengt eene verhouding teweeg, die overeenkomt met de beteekenis van het object der erkentenis. Vandaar in het tweede lid εἰ δέ τις ἀγαπᾷ. Vgl. Gal. 4 : 9. Bij οὗτος ἔγν. zie beneden. Vgl. het parallelisme tusschen Godserkentenis en vreeze Gods Ps. 90 : 11. Vandaar de beteekenis, die aan de erkentenis van het heil toegekend wordt Joh. 6 : 69, 7 : 17, 49; 8 : 32, 10 : 38, 14 : 20, 31; 2 Kor. 5 : 16, 8 : 9

13:6, Ef. 3:19, 2 Joh. 1. Zie onder c). Ik erken iets, wanneer ik weet wat ik daaraan heb Joh. 14:7, 9, 17, 1 Joh. 4:8. Vgl. het ἐγνωκέναι κατὰ σάρκα Χν 2 Kor. 5:16, waar κ. σ. niet nadere bepaling van het volgende Χν, maar slechts van het voorafgaande ἐγν. kan zijn. (Had het op Χν betrekking van datgene wat Christus naar het vleesch, naar zijne aardsche, Joodsche verschijning geweest is, te onderscheiden van datgene wat Hij als de opgestane thans is — zooals het laatst weder Pfleiderer, Weizsäcker beweerden — dan had het minstens na Χν geplaatst moeten worden en zou ook dan nog met moeite eene met 1 Kor. 2:2 overeenstemmende gedachte opleveren, vgl. Rom. 9:5). Het duidt een erkennen, een weten van Christus aan, dat door de σάρξ — nl. des apostels — bepaald was tegenover zijne rechte, tegenwoordige erkentenis van Christus. Zoo vinden wij het somtijds in het gewone Grieksch. Vgl. Plat. Theaet. 176, C: ἡ τοῦ δικαιοτάτου γνῶσις σοφία καὶ ἀρετὴ ἀληθινή. Anders heerscht daar de alleen formeele beteekenis: verstand van eene zaak hebben. Het meest voor de hand ligt nog het gebruik van γιν. zonder object. Meer verwijderd ligt nog γινώσκειν = erkennen, oordeelen, waar evenwel ook de voorstelling ten grondslag ligt: zich door zijne erkentenis laten bepalen. Vgl. Xen. An. 5, 5, 19: ἡ στρατιὰ οὕτω γιγνώσκει, dit is het gevoelen, het besluit van het leger.

c) Een bepaald gebruik van dit woord vinden wij in de Johanneïsche geschriften. Daarin wordt niet alleen de rechte verhouding tot God en zijne openbaring met de daarop gegronde erkentenis in verbinding gebracht, zooals Joh. 6:69, 1 Joh. 4:16 (waar alleen aan de versterkte en volledige beschrijving van de in aanmerking komende verhouding tot Christus gedacht wordt, en derhalve eene vraag naar de prioriteit van het een of ander begrip niet gedaan moet worden, vgl. Joh. 10:38, Tob. 14:4. Maar deze verhouding wordt eenvoudig als een γινώσκειν aangeduid in de onderstelling, dat dit de juiste betrekking van het erkennende subject tot het object in zich sluit. Vgl. Joh. 1:10, 11, 12.

Voor het goed begrip van de afzonderlijke uitspraken moeten wij twee dingen vasthouden, dat bij γινώσκειν zoowel aan de beteekenis van het object der erkentenis voor den erkennende als aan de van het object uitgaande bestemming van het subject gedacht wordt. Zoo begrijpen wij de uitdrukking Joh. 1:10, 8:55, 17:3, 25. Bijzonder duidelijk is dit 1 Joh. 4:6, 5:20 ὁ γινώσκων τὸν Θν tegenover ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ. 1 Joh. 2:3 vgl. vss. 4, 5. Daar heet het vs. 4 in aansluiting aan vs. 3: ὁ λέγων ἔγνωκα αὐτόν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστίν, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν. Vs. 5: ὃς δ' ἂν τηρῇ αὐτοῦ τὸν λόγον — nu niet οὗτος ἔγνωκεν αὐτόν, maar ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ τετελείωται, vgl. 4:8. Vandaar 2:13, 14 ter bevestiging van de zekerheid des heils (vgl. vs. 12): ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς —

τὸν πατέρα. 3:1: διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἔγνω αὐτόν. Zoo wordt ook verklaarbaar, dat de openbaring van het Christelijk leven als eene spontane uiting van deze erkentenis voorkomt. 1 Joh. 2:3, 3:6, 4:7, 8.

d) Bijna zonder analogie in het gewone Grieksch (doch vgl. γνωστός bekend, bevriend), maar door het verband genoegzaam verduidelijkt en door het Hebreeuwsch voorbereid, vgl. ידע syn. בחר (vgl. Am. 3:2 met Deut. 7:6) is het praegnante spraakgebruik gelijk wij dat vinden Mt. 7:23, Joh. 10:14 (vgl. 17:25), vs. 27, 1 Kor. 8:3, 2 Kor. 5:21, Gal. 4:9, Fil. 3:10, 2 Tim. 2:19. Vgl. onder οἶδα. Duidelijk is, dat de negatieve uitdrukking Mt. 7:23 elke, ook de meest verwijderde betrekking met het object ontkennen wil, vgl. Mt. 26:72, daar de eerste voorwaarde voor die verbinding, de bekendheid, geloochend wordt. Vgl. 2 Kor. 5:21: τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν. Het beteekent zooveel als geen voorgevoel van iets hebben, niets weten en duidt het onbekend zijn met het object aan. Zie Rom. 7:7, vgl. vs. 8. Mt. 24:50, Openb. 3:3, Wijsh. 3:18. In geen enkel van deze gevallen wordt eene bijzonder innige, maar iedere betrekking tot het object ontkend. Daartegenover zegt het positieve γινώσκειν τινά, dat de grondslag van eene verbintenis en derhalve de verbintenis zelve aanwezig is, dat aan het subject het object niet vreemd, maar bekend, vertrouwd is. Vgl. Xen. Cyrop. 1, 4, 27: ἐμὲ μόνον οὐ γινώσκεις, ὦ Κῦρε, τῶν συγγενῶν. (Hiermeê hangt ook wel de in het O. T. vaak voorkomende, in het gewone Grieksch bij Plut., in het N. T. Mt. 1:25. Lk. 1:34 te vinden gebruik van de geslachtsgemeenschap [illegible]. vgl. vooral Lk. 1:34). Γινώσκειν beteekent derhalve in zulk een [illegible] met iemand eene verbintenis aanknoopen of met iemand [illegible] Vgl. Ps. 1:6, Hos. 13:5 (hier LXX [illegible] 1:7, Wijsh. 4:1. Zoo Hebr. 13:23. Vgl. [illegible] 1 Kor. 8:3, Gal. 4:9. Hieruit blijkt [illegible] αὐτὰ καὶ ἀκολουθοῦσί μοι een gevolg [illegible] τὰ ἐμά uitgedrukte gedachte is. Vgl. [illegible] blijkt hieruit, dat deze beteekenis met de [illegible], waar γινώσκειν eene persoonlijke verhou[illegible]

[illegible] het latere Grieksch in passieve beteekenis = [illegible] en de dichters γνωτός voorkomt. In het [illegible] met uitzondering van ééne plaats — zie onder [illegible]. LXX = ידע Past. Niph. en Pu. In het [illegible] γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ. Vs. 16. Hand. 1:19 γνωστὸν [illegible] 9:42, 13:38, 15:18, 19:17, 28:22, 28. [illegible] 2:16. Οἱ γνωστοί de verwanten, bevrienden Lk. [illegible] 10:11, Neh. 5:10, Ps. 31:12, 55:14, 88:8, 19.

Daar οἱ γνωστοί op al deze plaatsen de verwanten beteekent, gaat het niet aan, Lk. 2:44 τοῖς γνωστοῖς door *bekenden* te verklaren. Veeleer beteekent συγγενεῖς καὶ γνωστοί alle verwanten (vriendschap), συγγ. de meer verwijderde, γν. de naaste, vgl. Ps. 55:14. Vgl. 10:24: τοὺς συγγ. αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους. Zie onder ἀλλογενής. b) De facultatieve beteekenis *herkenbaar* steeds bij Plato, b. v. Rep. 7, 517 B = νοητός en ὁρατός: ἐν τῷ γνωστῷ τελευταία ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις ὁρᾶσθαι, ὀφθεῖσα δὲ ξυλλογιστέα εἶναι; ὡς ἄρα πᾶσι πάντων αὕτη ὀρθῶν τε καὶ καλῶν αἰτία, ἐν τε ὁρατῷ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα ἔν τε νοητῷ αὐτὴ κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη. Waarschijnlijk kunnen wij deze beteekenis ook nog aannemen Oed. R. 362, Xen. Hell. 2, 3, 18; twijfelachtig Xen. Cyrop. 6, 3, 4. Arrian. Diss. Epict. 2, 20, 4. Wij vragen nu, of Rom. 1:19: τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, eveneens in deze beteekenis opgevat moet worden. Wij zouden daarvoor alleen Sir. 21:7 kunnen aanhalen: γνωστὸς μακρόθεν ὁ δυνατὸς ἐν γλώσσῃ en Hand. 4:16. Intusschen liggen, zooals juist op deze beide plaatsen, de beteekenissen *erkenbaar* en *bekend* dikwerf zoo ver van elkander (ook Rom. 1:19, wanneer het goed verklaard wordt), dat de vergelijking van analoge uitspraken ten behoeve van eene beslissing over de beteekenis noodig is. Τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ is, grammatisch beschouwd, eene niet ongewone uitdrukking, daar het gesubstantiveerde neutrum van het adjectivum met den volgenden Gen. i. p. v. de eenvoudige constructie van het subst. met het adjectief het laatste als het hoofdbegrip aanwijst. Vgl. Fil. 3:8 τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως. Rom. 2:4, Hebr. 6:17, en de Genitief τοῦ θεοῦ is niet Gen. part. = wat van God kenbaar of bekend is, maar zooals in al deze gevallen Gen. posses. = wat van God kenbaar of bekend is, de mogelijkheid om God te kennen. Vgl. Krüger § 47, 10. Volgens de Paulinische argumentatie Hand. 17:26, 27 is de beteekenis *erkenbaar* meer waarschijnlijk. In ieder geval is bij zulk eene opvatting het γνωστὸν τοῦ θεοῦ zeer gepast het eerste lid eener bewijsvoering, waarvan het tweede vs. 21 is: γνόντες τὸν θ. Derhalve 1) zij kunnen God kennen, daarvoor heeft God gezorgd. 2) Zij kennen God, maar. — Anders staat γνωστός van God = bekend, erkend Jez. 19:21, 66:14. Vgl. ἄγνωστος, ἀγνωσία θεοῦ. (Het adv. γνωστῶς Spreuk. 27:23 γνωστῶς ἐπιγινώσκειν).

Γνῶσις, εως, ἡ, 1) eigenlijk act. het erkennen, erkenning. Thuc. 7, 44, 2: εἰκὸς τὴν μὲν ὄψιν τοῦ σώματος προορᾶν, τὴν δὲ γνῶσιν τοῦ οἰκείου ἀπιστεῖσθαι. Dan 2) passief de erkentenis, de kennis a) erkentenis van eene zaak enz. steeds met eenen bijgevoegden of aan te vullen Gen. Lk. 1:77 τῆς σωτηρίας, 2 Kor. 2:14, 10:5 τοῦ θεοῦ, 4:6 τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. Fil. 3:8 Χριστοῦ. 2 Petr. 3:18 τοῦ κυρίου ἡμῶν. Aan te vullen is een Genitief 1 Kor. 8:1 τῶν εἰδωλοθύτων, sc. ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ

vs. 4, vgl. vs. 8. Eveneens vss. 7, 10, 11. (Vs. 7 wordt verklaard in verhouding tot vs. 1 door de afwisseling van het subject der γνῶσις, daar de apostel zich slechts tot hen wendt, die in het bezit der γνῶσις zijn, vgl. v. 10 σὲ τὸν ἔχοντα γνῶσιν). b) Zonder Gen. obj. absoluut = het weten, verstaan, in formeelen zin 2 Kor. 8 : 1 ἡ γνῶσις φυσιοῖ, het formeele begrip uit het voorafgaande γνῶσιν sc. τῶν εἰδωλοθύτων ἔχομεν herhalend. In deze beteekenis b. v. Plat. Rep. 6, 508 E, waar γνῶσις καὶ ἀλήθεια als vorm en inhoud verbonden zijn. Vgl. daar het voorafgaande τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γιγνωσκομένοις καὶ τῷ γιγνώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδόν. Eveneens Ef. 3 : 19: γνῶναι τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. Eveneens absoluut, maar c) in materieelen zin = inzicht, zooals γινώσκειν inzicht hebben, verstandig zijn, vinden wij het niet in het gewone Grieksch, zooals dan ook γινώσκειν in deze beteekenis zeldzaam is. Zoo Rom. 11 : 33, 15 : 14, 2 Kor. 6 : 6, 1 Petr. 3 : 7, 2 Petr. 1 : 5. Het is het inzicht, dat in de kennis van het object en in het daardoor bepaalde handelen openbaar wordt, die het rechte treft, daar zij zich door de juiste kennis van het object, waaraan gedacht wordt, laat bepalen. Vgl. Sir. 1 : 19: φόβος κυρίου γνῶσιν συνέσεως ἐξώμβρησε. Spreuk. 29 : 7: ὁ ἀσεβὴς οὐ νοεῖ γνῶσιν. Spreuk. 13 : 16: πᾶς πανοῦργος πράσσει μετὰ γνώσεως. Met σοφία verbonden Rom. 11 : 33, 1 Kor. 12 : 8, Kol. 2 : 3. De γνῶσις eischt aanwezige objecten in onderscheiding van de σοφία, die niet evenals γνῶσις een gedrag, ook niet in de eerste plaats een verworven bezit, maar eene het gedrag bepalende eigenschap is. In de tot nu toe aangehaalde plaatsen bestaat geen aanleiding, γνῶσις op eene erkentenis te doen slaan, welker inhoud de Christelijke waarheid, het heil van God is. Op andere plaatsen evenwel is eene betrekking tot de heilswaarheid niet te loochenen. Veelmeer is γνῶσις daar een inzicht, dat in het verstaan van de heilswaarheid openbaar wordt, Mal. 2 : 7 χείλη ἱερέως φυλάξεται γνῶσιν. Lk. 11 : 52 ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως. Rom. 2 : 20, 1 Kor. 12 : 8, 13 : 2, 1 Tim. 6 : 20. Daar nu b. v. Rom. 15 : 14, 2 Kor. 6 : 6, 2 Petr. 1 : 5 in elk geval een den Christen bijzonder eigenaardig inzicht bedoeld wordt, zal men zich niet vergissen, overal, waar γνῶσις absoluut staat, haar als een van de heilswaarheid afhankelijk inzicht op te vatten, hetzij dat zij zich ἐν λόγῳ openbaart, 1 Kor. 1 : 5, 12 : 8, 2 Kor. 8 : 7, 11 : 6, hetzij ἐν ἔργῳ zooals 1 Petr. 1 : 5, 6.

Γνώμη, ἡ, het verbale begrip τὸ γνῶναι, het erkennen, als substantief. Het spraakgebruik regelt zich, al naardat aan het erkennen in 't algemeen of aan een bepaald geval gedacht wordt. Wanneer het de erkentenis in 't algemeen aanduidt, is het synoniem νοῦς, maar komt daarmeê niet geheel overeen, inzoover bij γνώμη steeds aan de richting van het subject op een object of aan de bepaling van het subject

door het object gedacht wordt, aan het erkennen, zooals het aan het gedrag ten grondslag ligt. Vandaar vaak verbonden met βουλή. Νοῦς, γνώμη en βουλή zijn verschillend als denken, oordeelen en willen, zoodat γνώμη meer met βουλή dan met νοῦς overeenstemming heeft. Inzoover dat onderscheid niet in aanmerking komt, heeft het gelijke waarde als νοῦς. 1) In 't algemeen a) de geschiktheid om te oordeelen, het vermogen om te erkennen, inzoover het gedrag daardoor bepaald wordt. Zoo in de tegenstelling van γνώμη en σῶμα, b. v. Xen. Mem. 1, 3, 14: οὔτε γὰρ βοὸς ἂν ἔχων σῶμα, ἀνθρώπου δὲ γνώμην, ἠδύνατ' ἂν πράττειν ἃ ἐβούλετο. Thuc. 1, 70, 6 enz. b) Vermogen om te oordeelen, oordeel, inzicht, synoniem νοῦς, σύνεσις, φρόνησις. Vgl. Aristot. Eth. Nikom. 6, 12: λέγομεν γὰρ γνώμην καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν καὶ νοῦν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφέροντες γνώμην ἔχειν καὶ νοῦν ἤδη καὶ φρονίμους καὶ συνετούς. Ibid. c. 11: ἡ δὲ καλουμένη γνώμη, καθ' ἣν εὐγνώμονας καὶ ἔχειν φαμὲν γνώμην, ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστὶ κρίσις ὀρθή. c. 12: καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ γνώμη περὶ τὰ πρακτά. Zoo Wijsh. 7:15: ἐμοὶ δὲ δῴη ὁ θεὸς εἰπεῖν κατὰ γνώμην, vgl. vs. 17: αὐτὸς γάρ μοι ἔδωκε τῶν ὄντων γνῶσιν ἀψευδῆ. Sir. 6:23: ἄκουσον τέκνον καὶ δέξαι γνώμην μου καὶ μὴ ἀπαίνου τὴν συμβουλίαν μου. 1 Kor. 1:10 worden γνοῦς en γνώμη klaarblijkelijk van elkander onderscheiden. Van eene onderscheiding van het orgaan (νοῦς) van zijne functie (γνώμη) kan geen sprake zijn. Evenmin kunnen zij onderscheiden worden als denken en willen, daar νοῦς niet het denken, maar in dit verband het bewustzijn, de gezindheid aanduidt. Diensvolgens moet daaraan gedacht worden, dat in γνώμη de richting op een bepaald object het begrip bepaalt, terwijl νοῦς de geheele gezindheid op den voorgrond stelt, derhalve = gezindheid, oordeel. Door deze richting naar het object duidt γνώμη c) aan de gezindheid, meening als richting van den wil, zooals b. v. Thuc. τῆς αὐτῆς γνώμης εἶναι van het partijwezen gebruikt en dikwerf γνώμη en ἔργον verbindt, b. v. 6, 17, 13: οὔτε λόγου μιᾷ γνώμῃ ἀκροᾶσθαι οὔτε ἐς τὰ ἔργα κοινῶς τρέπεσθαι. Vandaar τὴν γνώμην ἔχειν πρός τι, tot iets geneigd zijn. Derhalve ook *wil*, vgl. b. v. 2 Ezr. 7:23: πᾶν ὅ ἐστιν ἐν γνώμῃ θ̅υ̅ τοῦ οὐρανοῦ γινέσθω. Zoo Openb. 17:23 οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσιν. Vs. 17. Daar niet aan het nemen van een besluit gedacht wordt, kunnen wij ook niet met Wetstein γνώμην ποιεῖσθαι vergelijken, in welk geval de Inf. of ὡς met het Part. volgen moest. Van hier ligt de overgang voor de hand tot 2) het gebruik van γνώμη in concrete gevallen, waar het naar het verband meening, wil, doel, besluit, oordeel, toestemming beteekent. Vgl. Dem. 10, 59: ἐὰν μὲν ὑμεῖς ὁμοθυμαδὸν ἐκ μιᾶς γνώμης Φίλιππον ἀμύνησθε. Plut. Cam. 10: τῇ βουλῇ τὸ δημοτικὸν εἵλοντο πάντες ἐκ μιᾶς γνώμης δικτάτορα τὸ πέμπτον Κάμιλλον, evenals de uitdrukkingen κατὰ γνώμην naar wensch (2 Makk. 9:20), παρὰ γνώμην enz. a) Meening, bedoeling, besluit, Thuc. 1, 53, 2: εἰ ὑμῖν γνώμη ἐστὶ κωλύειν ἡμᾶς ἐπὶ Κέρκυραν πλεῖν.

2, 86, 3: γνώμην ἔχοντες μὴ ἐκπλεῖν, vgl. 85, 1: ἐδόκει αὐτοῖς. Zoo Hand. 20:3: ἐγένετο γνώμης (rec. Lchm. Tdf.7 γνώμη) ὑποστρέφειν. Zoo bij de LXX voortdurend = שִׂים טְעֵם, τιθέναι γνώμην in het 2e boek van Ezra, waar wij het woord behalve Ps. 83:3, Dan. 2:14, 15 alleen vinden, b.v. 4:19, 21; 5:3, 5, 9, 13 enz. Vgl. Dan. 2:13 parall. δόγμα. Alleen 2 Ezra 6:14, 7:22 staat het van den wil in 't algemeen. b) Oordeel, overtuiging, meening in den zin van δοκεῖν, evenwel niet met het nevenbegrip van eene eenvoudige subjectieve meening. Zoo 1 Kor. 7:25, vgl. vs. 40. 2 Kor. 8:10, vgl. vs. 8. Zoo noemt de apostel zijn oordeel, den raad, welken hij geeft, welke, naar hij meent, zal opgevolgd worden. Het is evenwel geen opdracht, welke hij in de gemeente doet (Heinrici), waarvoor wel γνώμην εἰσφέρειν, εἰσηγεῖσθαι, προθεῖναι, ook ἀγορεύειν, εἰπεῖν, evenwel nooit διδόναι gezegd kan worden. Het laatste kan alleen het geven van raad, toestemming aanduiden. Vgl. Filem. 14. Polyb. 3, 21, 7: ἄνευ τῆς αὐτῶν γνώμης . . . τοῦτο τοὔργον. 21, 8, 7: ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης βεβαιῶσαι τὰς ὁμολογηθείσας συνθήκας. — Het is duidelijk, dat γνώμη altijd de beoordeelende kennis aanduidt of περὶ τὰ πρακτά zich beweegt, zooals Aristoteles zegt.

Γνώστης, ου, ὁ, kenner; in het gewone Grieksch niet gebruikelijk. Alleen Plut. Flam. 4, 3: γνώστην δὲ τῆς πίστεως παρείχοντο καὶ βεβαιωτὴν = γνωστήρ, getuige. Bij de LXX 1 Sam. 28:3, 9, 2 Kon. 21:6, 23:24 = יִדְּעֹנִי, wetende, waarzegger. Daarenboven nog Sus. 42: ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, vgl. het Nieuw-Testamentische καρδιογνώστης, dat in het gewone Grieksch evenals in de LXX niet voorkomt. Zie verder καρδία. In het N. T. Hand. 26:3.

Ἄγνωστος, ον, onbekend, Wijsh. 11:18, 18:3, 2 Makk. 1:19, 2:7. Ook = niet te erkennen, meermalen bij Plat. b. v. Theaet. 202 B; Parmen. 135 A. In het N. T. in de passieve beteekenis Hand. 17:23. Cf. Pausan. Attic. 1, 1, 4: ἐνταῦθα καὶ βωμοὶ θεῶν τε ὀνομαζομένων ἀγνώστων. Philostr. Apollon. 6, 3: σωφρονέστερον τὸ περὶ πάντων θεῶν εὖ λέγειν, καὶ ταῦτα Ἀθήνῃσιν, οὗ καὶ ἀγνώστων δαιμόνων βωμοὶ ἵδρυνται. Pausan. Eliac. 5, 14: ἐπὶ τῇ Φαληρῷ... Ἀθηνᾶς ναός ἐστι καὶ Διὸς ἀπωτέρω, βωμοὶ δὲ θεῶν τῶν ὀνομαζομένων ἀγνώστων καὶ ἡρώων. Lucian. Philopatr. 9: Νὴ τὸν Ἄγνωστον! ibid. 29: ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναις Ἄγνωστον ἐφεύροντες κτλ. Deze plaatsen zeggen niet, dat te Athene wel altaren met het opschrift ἀγνώστοις θεοῖς bestonden, maar niet met het Hand. 17:23 genoemde opschrift, maar vgl. met Hand. 27:23 zeggen zij slechts, dat hier en daar altaren gevonden worden voor onbekende goden, derhalve een altaar voor eenen onbekenden god. Evenmin als de βωμοὶ ἡρώων, waar van Pausanias spreekt, altaren geweest zijn met het opschrift ἥρωσι evenmin is die onderstelling met betrekking tot een opschrift ἀγνώστοις θεοῖς juist. Vgl. Winer, Realwörterb. s. v. Athen. De Wette t. a. p.

Neander, Pflanzung, S. 246. Baumgarten, Apostelgesch. § 27. Het getuigenis van het Pseudo-Luciaansche geschrift van Philopatris is van bijzondere waarde. Dit geschrift is waarschijnlijk afkomstig uit den tijd van Julianus, en de zinspeling op de uitdrukking der Hand., die van een' tegenstander van het Christendom uitgaat, kan het in de Handelingen berichte feit slechts bevestigen. — De kritiek, die de bepaalde aanwijzing van zulk een altaar verlangt (Baur, Paulus, S. 175), kan de plaats van Pausanias niet goed lezen, en onderstelt tegen alle grammatica in, dat wanneer op verscheidene plaatsen altaren met het opschrift ἀγνώστῳ θεῷ gevonden werden, het altijd een en dezelfde onbekende godheid geweest moest zijn en verlangt de aanwijzing, dat bij de Atheners de vereering van eenen bepaalden, maar onbekenden god gevonden werd, eene aanwijzing, die voor Hand. 17:23 overbodig is, daar in de volgende rede de eenheid Gods tegenover het polytheïsme op den voorgrond treedt en het niet meer noodig was, aan te wijzen, dat er slechts één den Atheners onbekende god was. Volkomen overbodig wordt deze aanwijzing, wanneer, zooals waarschijnlijk is, verder gelezen moet worden ὃ (i. p. v. ὃν) οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτο (i. p. v. τοῦτον) κτλ. — Vgl. s. v. δεισιδαίμων.

Ἀγνωσία, ἡ, onbekendheid, onwetendheid, teg. γνῶσις. a) Relatief met een nader bepaald object van onbekendheid waarmeê. Vgl. Plat. Rep. 5, 447, A: εἰ ἐπὶ μὲν τῷ ὄντι γνῶσις ἦν, ἀγνωσία δ' ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τῷ μὴ ὄντι. In het N. T. daarentegen overeenkomstig het gebruik van γινώσκειν = zich door de erkentenis van een object laten bepalen, duidt een niet alleen intellectueel, maar zedelijk-godsdienstig gebrek aan 1 Kor. 15:34 (vgl. Wijsh. 13:1: οἷς παρῆν θεοῦ ἀγνωσία), waar deze τινές niet tot hen behooren, die ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ zijn Ef. 2:12, maar dezulken, met wie de Ef. 2:13 beschrevene verandering plaats heeft gehad. Eveneens duidt het een niet alleen intellectueel gebrek aan b) absoluut zonder object. 1 Petr. 2:15: φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν, overeenkomstig γνῶσις in de beteekenis *inzicht*. Vgl. Spr. 29:7. Bij de LXX Job 35:16: ἐν ἀγνωσίᾳ ῥήματα βαρύνει בִּבְלִי־דַעַת.

Ἀναγινώσκω, nauwkeurig erkennen, later ook = wedererkennen. Bij de Attici gewoonlijk = lezen en zoo steeds in het N. T. en dat wel met weinig uitzonderingen van het lezen van de heilige Schrift. LXX = קרא Ex. 24:7, Deut. 31:11, 2 Kon. 23:2, Dan. 5:7, 8, 16.

Ἀνάγνωσις, ἡ, het lezen en dat wel Hand. 13:15, 2 Kor. 3:14 van het voorlezen van de Heilige Schrift. Vgl. Neh. 8:8, waartoe ἀναγινώσκειν niet beperkt is. Zonder Gen. obj. 1 Tim. 4:13: πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ is het overeenkomstig de verbinding met παρακλ. en διδ. ook = voorlezen en dat wel, daar het slechts voor hetzelfde doel geschieden kan als de παρ. en διδ. absoluut het voor-

lezen van de heilige Schrift van het O. T., zooals het in het kerkelijk Grieksch van de kerkelijke voorlezing van de heilige Schriften, bepaald van het voor de openbare voorlezing bestemde gedeelte daarvan (*ἀνάγνωσμα*) gebruikt wordt. Vandaar *ἀναγνωσταί* de kerkelijke voorlezers, die oorspronkelijk een bepaald gedeelte van de Heilige Schrift moesten verklaren en voorlezen. Vgl. Justinus Martyr en Chrysost. bij Suic. Thes. s. v.

Διαγινώσκω, eigenl. uit elkander herkennen. Hom. Il. 7, 424: *ἔνθα διαγνῶναι χαλεπῶς ἦν ἄνδρα ἕκαστον*, onder de lijken op het slagveld elken man te herkennen. Vandaar van onderscheidende kennis, zoowel om iets van iets anders te onderscheiden, het erkennen, nauwkeurig kennen, iets van elkander onderscheiden. Daaraan sluit zich het gebruik van rechterlijke beslissingen en besluiten aan. a) Erkennen, duidelijk, onderscheidend kennen. Xen. Cyr. 5, 1, 4: *τὸ πρῶτον οὐ διέγνωμεν αὐτήν· χαμαί τε γὰρ ἐκάθητο καὶ αἱ θεράπαιναι πᾶσαι περὶ αὐτήν· καὶ τοίνυν ὁμοίαν ταῖς δούλαις εἶχε τὴν ἐσθῆτα.* Plat. Jon. 540 E: *εἰ καὶ τοὺς εὐκαθαρίζοντας διεγίγνωσκες.* Thuc. 1, 91, 3: *πρὸς διαγιγνώσκοντας . . . τά τε σφίσιν αὐτοῖς ξύμφορα καὶ τὰ κοινά.* Pol. 6, 46, 10: *κατὰ μηδένα τρόπον ἂν δύναιτο διαγνῶναι, περὶ ὁποτέρας ποιεῖται τὴν διήγησιν.* Zoo LXX = ידע Deut. 2:7, 8:2, Spreuk. 14:33. b) Onderscheiden, b. v. Plat. Conv. 186, C. Xen. Mem. 3, 1, 9. Dem. 18, 127: *ᾗ* (sc. *συνέσει καὶ παιδείᾳ*) *τὰ καλὰ καὶ τὰ αἰσχρὰ διαγιγνώσκεται.* Zoo niet in het Bijbelsch Grieksch. c) Beslissen. Thuc. 1, 53, 4: *ἐπὶ διεγνωσμένην κρίσιν καθιστώμεθα.* Xen. Hell. 5, 3, 25: *ἡ πόλις ἐπιτρέπει Ἀγησιλάῳ διαγνῶναι τὰ ἐν Φλιοῦντι ὅπως αὐτῷ δοκοίη, Ἀγησίλαος δὴ οὕτως ἔγνω.* Pol. 22, 7, 5: *δέκα πρεσβεύοντας ἐξαποστελοῦσι τοὺς ὑπὲρ ἁπάντων τῶν ἀσφισβητουμένων ταῖς πόλεσι διαγνωσομένους*, die aangaande alle punten eene beslissing moesten nemen. Zoo Hand. 24:22: *διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς*, ik zal uwe zaak (nl. van Paulus en van zijne aanklagers) beslissen; 23:15: *ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ.* De verzoeking ligt voor de hand, met het oog op het toegevoegde *ἀκριβ.* hier *διαγν.* in de beteekenis van *onderzoeken* te nemen (Schleusner: een gerechtelijk onderzoek instellen). Maar dit beteekent *διαγιν.* nooit, ook niet in de door Pape aangehaalde plaats Plat. Legg. 6, 668 C: *μὴ γὰρ γιγνώσκων τὴν οὐσίαν, τί ποτε βούλεται καὶ ὅτου ποτὲ ἐστιν εἰκὼν ὄντως, σχολῇ τήν γε ὀρθότητα τῆς βουλήσεως ἢ καὶ ἁμαρτίαν αὐτοῦ διαγνώσεται.* Deze plaats behoort onder a). In het latere Grieksch, waarheen Pape wijst, vinden wij geen bewijs voor dit gebruik. Van rechterlijke beslissing zou moeilijk *ἀκριβέστερον διαγν.* gezegd kunnen worden. Maar hier wordt ook niet aan eene rechterlijke beslissing gedacht en niet 24:22, maar 22:30 moet vergeleken worden. Het Sanhedrin moest eene nauwgezette beslissing nemen: *τὸ τί κατηγορεῖται ὑπὸ* *Παῦλος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων*, en daarvan kon *ἀκριβέστερον διαγν.* gezegd wor-

den. d) Besluiten, Thuc. 1, 118, 3: τοῖς Λακεδαιμονίοις διέγνωστο λελύσθαι τὰς σπονδάς, vgl. 1, 87, 4: ἡ δὲ διαγνώμη αὕτη τῆς ἐκκλησίας τοῦ τὰς σπονδὰς λελύσθαι. Zoo LXX Num. 33:56 = דמה Piel, dat 2 Sam. 21:5 = παραλογίζεσθαι, Jez. 14:24 = βουλεύειν. In de apocriefen alleen in deze beteekenis Jud. 11:12, 2 Makk. 3:23, 9:15, 15:6, 17.

Διάγνωσις, ἡ, a) erkenning, b. v. Plut. Gryll. 990, A: τῆς τροφῆς. Zoo ook bij de geneesheeren van het kennen van de ziekten. b) Onderscheiding Plut. Sull. 9, 7: ᾧ τῶν αἰτίων καὶ μὴ διάγνωσις οὐκ ἦν, geen onderscheid maakte. Eveneens Coriol. 20, 5. c) Beslissing, Dem. 18, 7: παρασχὼν ἑαυτὸν ἴσον καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις ἀκροατὴν οὕτω τὴν διάγνωσιν ποιήσεται περὶ ἁπάντων. Jos. Ant. 3, 4, 1: ἐπὶ τοὺς ἐν ἀξιώματι τὴν περὶ τούτου διάγνωσιν ἐπανοίσουσιν. Zoo Hand. 25:21. Ééns in de apocriefen Wijsh. 3:18: οὐχ ἕξουσιν... ἐν ἡμέρᾳ διαγνώσεως παραμύθιον, van het jongste gericht. Vgl. Moeris, ed. Pierson, p. 125, waar alleen de opmerking onjuist is, dat ook Plut. het woord in deze beteekenis gebruikt. — Voorzoover wij kunnen zien, gebruikt Plut. διάγνωσις alleen in de onder a) genoemde beteekenis. Ook διαγινώσκειν vinden wij bij hem alleen in de beteekenis: erkennen, besluiten, nergens = beslissen.

Ἐπιγινώσκω, opmerken, met opmerkzaamheid waarnemen, inzicht hebben, b. v. van toeschouwers. Dan in 't algemeen = erkennen, = γινώσκω, vgl. b. v. Xen. Hell. 5, 4, 12: ὅσους ἐπέγνωσαν τῶν ἐχθρῶν ὄντας met 6, 5, 17: ἐγνώσθησαν φίλοι ὄντες. Zoo Mk. 2:9 vgl. met Mt. 17:12, Mk. 6:33, 54 enz., Lk. 5:22, 8:46, 24:16. Daar de oorspronkelijke beteekenis verzwakte, werd dit woord daar gebruikt, waar wel eene meer intensieve waarneming of erkentenis bedoeld werd, maar geen bijzondere aanleiding bestond, dit nader op den voorgrond te plaatsen, zooals Hand. 3:10, 9:30, 12:14, 22:24 en Gen. 37:31, 38:25. Zoo zal ook Rom. 1:32: οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες niet zonder opzet dit woord gekozen zijn i. p. v. vs. 21: γνόντες τὸν θεόν, om aan te duiden, dat zij zich aan de erkentenis niet konden onttrekken. Vgl. Wijsh. 12:27, Sir. 33:5, 2 Kor. 13:5. Terwijl γιν. eenvoudig aan kan duiden: ergens notitie van nemen, een onwillekeurig erkennen of waarnemen, sluit ἐπιγ. in, dat men belang stelt in het erkende object. Vgl. Deut. 1:17: οὐκ ἐπιγνώσῃ πρόσωπον ἐν κρίσει. 16:19, γινώσκειν alleen in zekere gevallen, zoodat het gebruik van ἐπιγινώσκειν meer beperkt is en daarom de taal door het gebruik van dit woord gewichtiger wordt. Vgl. Joh. 8:32: γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς met 1 Tim. 4:3: οἱ πιστοὶ καὶ ἐπεγνωκότες τὴν ἀλήθειαν. (Zie onder ἐπίγνωσις). Kol. 1:6 vgl. met 2 Kor. 8:9, 2 Petr. 2:21 met Rom. 3:17, Kol. 2:2 met vs. 3. Mt. 11:27: οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱόν, τὸν πατέρα overeenkomstig het Johanneïsche γινώσκειν. Zoo is het dan eene sterkere tegenstelling met ἀγνοεῖν dan het eenvoudige γινώσκειν. 2 Kor. 6:9: ὡς ἀγνοού-

μενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι, als de onbekenden, miskenden en wel erkenden. Vandaar ook tegenover *ἐκ μέρους γινώσκειν* 1 Kor. 13:12: *ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην* van eene kennis, welke het subject geheel met het object verbindt. Vgl. 1 Kor. 8:3, Gal. 4:19 onder *γινώσκω*. In vele gevallen kunnen wij het 't best door *erkennen* vertalen 1 Kor. 14:37, 2 Kor. 1:13, 14. Vgl. Hand. 25:10: *σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις*. Sir. 12:12: *ἐπ' ἐσχάτῳ ἐπιγνώσῃ τοὺς λόγους μου*, 23:27 enz. Zoo somtijds, maar zelden in het gewone Grieksch, waar evenwel ook in 't algemeen de grootere intensiteit niet zonder invloed op de keus van dit woord i. p. v. het simplex is, b. v. Plat. Euthyd. 301, E; Soph. El. 1297. Zie de woordenboeken. — LXX = ידע; נכר: Piel, dat volgens Fürst beteekent: geteekend, gekenmerkt zijn, Hiphil: sterk op iets aandringen, door ontdekking van onderscheidende kenteekenen iets erkennen.

Ἐπίγνωσις, ἡ, erkentenis, duidelijke, nauwkeurige erkentenis, intensiever dan *γνῶσις*, daar het een grondiger deelnemen van het erkennende subject aan het erkende object aanduidt. Rom. 3:20: *διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας*; vgl. 7:7: *τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου* en daarbij de opmerking onder *γινώσκειν*. Rom. 1:28: *τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει*, sterker dan *γινώσκειν τὸν θεόν*. Vs. 21. In het N. T. komt het in het Paulinisch spraakgebruik voor en Hebr. 10:26, 2 Petr. 1:2, 3, 8; 2:20 en dat steeds van eene erkentenis, die op de vorming van het godsdienstige leven ten sterkste invloed uitoefent = eene de persoonlijke deelneming bedoelende en op den persoon werkende erkentenis. Vgl. Judith 9:4. Zoo kan, zooals Delitzsch, Hebräerbrief, S. 493 opmerkt, wel van eene valsche *γνῶσις*, maar niet van eene valsche *ἐπίγνωσις* sprake zijn. In het gewone Grieksch komt het niet veel voor. Hrdn. 7, 6, 15: *ἡ τῶν σφραγίδων ἐ.* Plut. Mor. A: *ἡ τῆς μουσικῆς ἐ.* LXX = דַּעַת. Spr. 2:5, Hoz. 4:1, 6; 6:6, 1 Kon. 7:14.

a) c. gen. obj. *ἀληθείας* 1 Tim. 2:4, 2 Tim. 2:25, 3:7, Tit. 1:1 *κατὰ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν*. Hebr. 10:26 *θεοῦ*. Ef. 1:17, Kol. 1:10, 2 Petr. 1:2 vgl. vs. 3. Ef. 4:13, Kol. 2:2 (om de schatten der *γνῶσις* te verkrijgen, is de *ἐπίγνωσις* noodig). Kol. 1:9 *ἐ. τοῦ θελήματος τοῦ θεοῦ ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ* als constitueerende momenten van de *ἐπιγ.* Als openbaring van de verhouding van den persoon tot het object van hunne erkentenis vgl. 2 Petr. 1:8. Over die kennis naar hare uitwerking op het godsdienstig bezit van het subject zie 2 Petr. 1:2, 3, Ef. 1:17, de openbaring van het godsdienstige leven bepalend, 2 Petr. 2:20.

b) Zonder object. In formeelen zin Rom. 1:28 *ἔχειν ἐν ἐπιγν.* Kol. 3:10 *ἐνδυσάμενον . . . τοῦ κτίσαντος αὐτόν*, waar *κατ' εἰκόνα κτλ.* gewoonlijk als nadere bepaling van de *ἐπίγνωσις* opgevat wordt, eene erken-

tenis, die zich laat bepalen door, die zich richt naar enz., zoodat het vs. 11 genoemde onderscheid daarvoor wegvalt. Toch schijnt het na vergelijking met 2 : 2, 23 meer gepast te zijn, ἐπίγ. hier evenals elders in materieelen zin op te vatten van het met het bezit des heils en de erkentenis des heils in genetisch verband staande inzicht, dat het zedelijk gedrag bepaalt, vgl. Fil. 1 : 9: ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν — περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει κτλ., waar αἴσθησις de door ervaring verkregen takt, ἐπ. het inzicht, dat dwaalwegen doet vermijden, aanduidt. Vgl. Rom. 10 : 2: ζῆλον θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Zie γνῶσις 2 Petr. 1 : 5, Rom. 11 : 33. Dan is κατ' εἰκ. tweede, nadere bepaling bij ἀνακαιν. naast εἰς ἐπ. en de ε. staat in tegenstelling met de tevoren genoemde zonden, en gepast kunnen wij vergelijken Ef. 4 : 22. Vgl. Jud. 9, 14, 2 Makk. 9 : 11 εἰς ἐπίγνωσιν ἔρχεσθαι.

Καταγινώσκω, iets aan iemand waarnemen, opmerken, erkennen, gewoonlijk in slechte beteekenis, daarom bepaalder: tegen iemand erkennen, hem beschuldigen, veroordeelen. Het laatste meer dan het eerste. Suid. καταγνῶναι· ἰδίως ἐπὶ διαβολῇ καὶ πονηρίᾳ λέγουσιν 'Αθηναῖοι. Gewoonlijk met den Gen. van den persoon en den Acc. van de schuld of straf, somtijds ook en vooral bij lateren met den Acc. van den persoon en den Gen. van de zaak. Het passivum evenwel van den veroordeelden persoon, dat even dikwijls gevonden wordt als het zakelijke passivum van de erkende straf (tegen Krüger § 52, 4, 4), rust niet op deze laatste constructie (tegen Sieffert bij Gal, 2 : 11), maar hierop, dat in het Grieksch ook het meer verwijderde object van het actief als subject van het passief voor kan komen. Vgl. Krüger § 52, 4, 1. Kühner § 378, 7. — Bij lateren b. v. Dion. Hal., Ael. en anderen vinden wij i. p. v. καταγιν. τινὸς θάνατον ook τινὰ θανάτῳ. Het woord komt in het Bijbelsch Grieksch zelden voor. a) Aan iemand waarnemen, aan iemand bemerken; iemand doorzien (somtijds in goeden zin: wel, nauwkeurig kennen). Spreuk. 28 : 11 σοφὸς παρ' ἑαυτῷ ἀνὴρ πλούσιος, πένης δὲ νοήμων καταγνώσεται αὐτοῦ: יַחְקְרֶנּוּ, doorziet hem. b) Tegen iemand erkennen, hem veroordeelen, verwerpen; tegenover δικαιοῦν Deut. 25 : 1 ἐὰν .... κρίνωσι καὶ δικαιώσωσι τὸ δίκαιον καὶ καταγνῶσι τοῦ ἀσεβοῦς = הִרְשִׁיעַ. Sir. 14 : 2 μακάριος οὗ οὐ κατέγνω ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Test. XII patr. Sim. 3 οὐ καταγινώσκει τῶν ἀγαπώντων αὐτόν. Ibid. Benj. 6 πρὸς τὸ μὴ καταγνωσθῆναι ὑπὸ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Zoo in het N. T. 1 Joh. 3 : 20 ἐὰν καταγνώσῃ ἡμῶν ἡ καρδία. Vs. 21 ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν. Vgl. Plut. Dion. 47, 1 καταγνόντες ἑαυτῶν ἔφυγον. In de beteekenis beschuldigen vinden wij het in het Bijbelsch Grieksch niet, ook niet Gal. 2 : 11 ὅτε δὲ ἦλθεν Κηφᾶς εἰς 'Αντιόχειαν κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Niet het passivum getuigt tegen deze opvatting van het werkwoord (Sieffert 1880), vgl. Hrdt. 6, 2, maar for-

meel, dat het object der beschuldiging nooit ontbreekt, waar καταγιν. in deze beteekenis staat, zakelijk evenwel, dat Paulus zich moeilijk op eene eenvoudige beschuldiging van Petrus beroepen zou. Vs. 12 geeft niet de beschuldiging te kennen, maar de oorzaak, die tot het κατεγνωσμένος εἶναι leidt. Daarom moet καταγιν. volgens Cremer hier = *veroordeelen* zijn. Vreemd evenwel is volgens Cremer het ontbreken van het veroordeelende subject, daar dat noch de Antiocheensche heiden-Christenen, noch de tegensprekende handelwijs van Petrus noch diens geweten was. Volgens Cremer valt de moeilijkheid weg, wanneer men opmerkt, dat er niet κατέγνωστο, maar κατεγνωσμένος ἦν staat. Het plusquamperfectum zou het feit eener plaats gehad hebbende veroordeeling aanduiden, κατεγνωσμένος ἦν daarentegen duidt den toestand van eenen veroordeelde aan. Vgl. Kühner § 353, 3, 3. Winer 45, 5. Krüger § 56, 3, 1. Petrus was iemand, over wien het oordeel uitgesproken was, die zijne straf wachtte, die gestraft moest worden. Vgl. Plut. Apophth. 188 B μέλλοντος ἀποθνήσκειν καταακρίτου γεγονότος. De Flav. 1150 A κατορύσσουσι δὲ κατ' ἐνιαυτὸν γραῦν κατάκριτον. Plat. Legg. 6, 755 A γεγράφθω δὲ ὀφληκώς, ἕως ἂν ζῇ, ὅπου πᾶς ὁ βουλόμενος αὐτὰ ἀναγνώσεται. Phil. fragm. II, 648 (zie onder παράπτωμα). Buddaeus, Comment. ling. graec. Basil. 1556, p. 166 stelt κατεγνωσμένος op ééne lijn met κατάδικος, ὑπόδικος, κατάκριτος, ὀφλών, ὀφληκώς = obnoxius e re judicata, ὁ μὴ ἐκτετικὼς τὴν καταδίκην. Vgl. προεγνωσμένος Dem. 29, 58. Petrus was op grond van vs. 12 in de oogen van Paulus dadelijk een κατεγνωσμένος. De vraag naar het veroordeelende subject is daarbij onverschillig. Wordt zij gedaan, dan is er maar één antwoord: het evangelie 1 : 6, 2 : 2, 17. Eveneens Zimmer = schuldig en thans ook Sieffert. Prof. Cramer (comm. t. d. pl.) sloot zich vrij wel bij Cremer aan en verklaarde: veroordeelenswaardig, schuldig. „Het is niet een ander, het is ook niet God, maar het is Petrus' eigene handelwijze, zijn twijfelend eten en drinken nl., waardoor hij veroordeeld is, als een schuldige openbaar wordt." Met Prof. Naber en Dr. Berlage leest Dr. Baljon (De tekst der brieven van Paulus, t. d. pl. en comm. t. d. pl.) ὅτι κατέγνωμεν ὃς ἦν. De bedoeling is dan: „Ik wederstond Petrus in het aangezicht, omdat wij wisten wie hij was. Petrus had getoond, zich niet meer aan de Joodsche spijswetten te houden en de tafelgemeenschap met de heidenen niet ontweken. Maar nadat de zendelingen van Jakobus gekomen waren, werd hij ongelijk aan zichzelven en zonderde zich af uit vrees voor de Joden (vs. 12). Thans toonde hij zich anders dan hij was. Daarom had Paulus, die hem beter kende, het recht en den plicht om hem te wederstaan in het aangezicht." De verklaring, door Prof. Prins (Theol. Tijdschr. 1887, bl. 87) en Cremer van Gal. 2 : 11b gegeven, heeft Baljon aan zijne kritiek onderworpen, Theol. Stud. 1887, bl. 251—255. — In

de beteekenis verachten, voor niets achten, waarin het synoniem κατα-φρονεῖν en daarmeê ter versterking vereenigd, bij Polybius meermalen verbonden gevonden wordt, komt in het Bijbelsch Grieksch niet voor, behalve misschien in de gecorrumpeerde plaats Sir. 19:5 ὁ εὐφραινόμενος καρδίᾳ καταγνωσθήσεται, waar eene verbetering van den Sinait. κ. πονηρᾷ leest. Evenwel zou καρδίᾳ (evenwel tegen het parallelisme) met κατα-γνωσθήσεται verbonden en dan volgens 1 Joh. 3 : 20, 21 verklaard kunnen worden.

'Ακατάγνωστος, ον, alleen in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch = niet te verwerpen, niet veroordeelenswaardig. 2 Makk. 4:47 οἵτινες εἰ καὶ ἐπὶ Σκυθῶν ἔλεγον, ἀπελύθησαν ἂν ἀκατάγνωστοι, τούτοις θάνατον ἐπέκρινε. In het N. T. Tit. 2:8 λόγον ὑγιῆ ἀκατάγνωστον. De constructie met λόγος wordt daardoor moeilijk, dat de synoniemen ἀνεπίληπτος, ἀκαταγόρητος, ἀνέγκλητος, ἀνεπίκλητος enz. alleen van personen staan, waarom b. v. ook Bengel en anderen 1 Tim. 6:14 ἄσπιλον ἀνεπίληπτον niet met ἐντολήν verbinden, maar bij het subject trekken. Aan den anderen kant komt de in het gewone Grieksch gebruikelijke Accus. bij begrippen in het N. T. zeer zelden voor. Vgl. Hebr. 2:17 en den Acc. bij het passivum 1 Tim. 4:2, 6:5, Gal. 6:6, Hebr. 10:22. Ondertusschen staat ook het Grieksch van de pastoraalbrieven dichter bij dat van het gewone Grieksch dan dat van de overige Nieuw-Testamentische geschriften behalve Luk. Hand. Hebr. Alleen dit kan tegen deze opvatting bedenking wekken, dat de Grieksche exegeten ἀκατάγν. als adj. van λόγος opvatten. Vgl. Cramer, Caten. in Tit. 2:8 λόγος — μηδεμίαν τοῖς ἐναντίοις προσέχων λαβήν. Theophyl. λόγον ὀρθόδοξον μηδὲν ἐπιλήψιμον ἔχοντα.

Προγινώσκω, tevoren waarnemen, erkennen, vooruit weten, kennen. Het verband geeft het correlaat der tijdsbepaling. Plat. Rep. 4, 426 C προγιγνώσκων τὰς σφετέρας βουλήσεις. Theaet. 203 D προγιγνώσκειν τὰ στοιχεῖα ἅπασα ἀνάγκη τῷ μέλλοντί ποτε γνώσεσθαι ξυλλαβήν. Xen. Apol. 30: προγ. τὸ μέλλοντα. Aristot. Eth. Nic. 6, 3 ἐκ προγινωσκομένων πᾶσα διδασκαλία. Zoo 2 Petr. 3:17, Hand. 26:5. Eveneens Apocr. Wijsh. 6:14 φθάνει (scil. ἡ σοφία) τοὺς ἐπιθυμοῦντας προγνωσθῆναι. Zij doet zich kennen aan hen, die ze begeeren te erkennen. 8:8 σημεῖα καὶ τέρατα προγινώσκει καὶ ἐκβάσεις καιρῶν καὶ χρόνων. 18:6. Vgl. Judith 9:6 ἡ κρίσις σου ἐν προγνώσει. 11:19 ταῦτα ἐλαλήθη μοι κατὰ πρόγνωσίν μου.

Wat nu het gebruik van het woord Rom. 8:29, 11:2 betreft, ligt het het meest voor de hand, προγιν. overeenkomstig de beteekenis van γινώσκειν (en zoo ook Hoz. 13:5, Am. 3:2, 1 Kor. 8:3, Gal. 4:9, 2 Tim. 2:19, Mt. 7:23, Joh. 10:14) van een erkennen te verklaren, dat aan het in deze plaatsen uitgesproken erkennen voorafgaat, derhalve zich tevoren met iemand verbinden, verkiezen. Vgl. Rom. 11:2: God heeft zijn volk niet verstooten, dat Hij tevoren verkoren heeft, nog voordat deze

verkiezing in de geschiedenis openbaar werd. Men kan vragen, waarop προ terugwijst, of op een logisch verleden — zooals men Rom. 11:2 zou kunnen aannemen, waardoor evenwel het in ὃν προέγνω aangeduide bewijs van den hoofdzin wezenlijk verzwakt werd — dan wel naar het tegenwoordige met het oog op de verhouding tot de toekomst, zooals men Rom. 8:29 zou kunnen verklaren, wanneer niet het verband aan de hand deed, de goddelijke prognose met de Goddelijke πρόθεσις te verbinden. Evenals deze het aan de tijdelijke verwezenlijking voorafgaande en daaraan ten grondslag liggende raadsbesluit des heils aanduidt, wijst προγινώσκειν op het Goddelijke γινώσκειν als reeds vóór zijne historische openbaring in het goddelijk raadsbesluit des heils aanwezig, de in het raadsbesluit des heils gestelde, diensvolgens reeds vóór zijne voltrekking aanwezige verbintenis van God met de objecten. Niet eene affectie van het bewustzijn, maar eene verhouding van het subject tot zijn object, een aanvatten van het object duidt γιν. evenals προγιν. aan. Zoo komt προγινώσκειν overeen met ἐκλέγεσθαι πρὸ καταβολῆς κόσμου, dat Ef. 1:4 bij προορίζειν evenzoo vooropgesteld is als προγ. Rom. 8:29. Alleen sluit προγιν. wezenlijk eene zelfbepaling Gods tot deze gemeenschap in (Rom. 8:29 met wie God vooruit eene gemeenschap gesloten heeft), derhalve eene zelfbepaling van het subject voor het object, terwijl ἐκλέγ. eene bepaling van het object voor het subject aanduidt, die b. v. Ef. 1:4 nader bepaald is, wat bij προγιν. nooit het geval is. Vgl. 1 Petr. 1:2 ἐκλεκτοὶ κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ. — Evenals γινώσκειν in deze beteekenis, zoo is ook προγινώσκειν een zelfstandig begrip, waarvan de inhoud niet eerst behoeft genoemd te worden, zooals gebeuren moest, wanneer het op de genoemde plaatsen aanduidde: tevoren over iemand besluiten of beslissen. Tegen deze beteekenis kunnen wij niet opmerken, dat γιν. evenals προγιν. in deze beteekenis niet met den Accusativus van den persoon verbonden zou zijn. Vgl. het passivum Dem. 29, 58 προεγνωσμένος ἀδικεῖν παρὰ τῷ διαιτητῇ, praejudicio datae injuriae notatus, waarnaar 1 Petr. 1:20 προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου verklaard zou kunnen worden, veelmeer dit, dat de inhoudsopgaaf bevorderlijk zou zijn aan de volledigheid. Het ligt voor de hand, de laatste plaats met Lk. 9:35 ὁ υἱός μου ὁ ἐκλελεγμένος te vergelijken en 23:35 ὁ Χς ὁ τοῦ θεοῦ ἐκλεκτός (vgl. 1 Petr. 2:4), daar — zie Χριστοῦ vs. 18 — aan den historischen persoon van den Messias gedacht wordt — alleen met deze bepaling, dat datgene wat ἐκλελεγμ. historisch aanduidt, door προεγν. πρὸ κ. als voor-historisch aangeduid wordt. Vgl. Rom. 11:2, προεγν. = die door goddelijke bepaling vooruit gekozen is. Προγιν. is synoniem met ἐκλέγεσθαι, waarvoor Frank (System der christl. Wahrheit 1, 311) terecht naar het synoniem karakter van ידע en בחר wijst. Zie onder γινώσκω. Vgl. K. Müller, Die göttl. Zuvorversehung und Erwählung, Halle, 1892, S. 81 ff.

Πρόγνωσις, ἡ, het vooruit weten, erkennen, Jud. 11:19 κατὰ πρόγν. μου, naar mijn vooruitzien. In het gewone Grieksch alleen bij lateren als Plut. Lucn., vooral bij de geneesheeren het vooruit bepalen van het verloop der ziekte. Het duidt 1 Petr. 1:2 ἐκλεκτοὶ κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ de vooruit geziene gemeenschapsverhouding tusschen God en de voorwerpen van zijn raadsbesluit des heils aan, de aan de verwezenlijking van zijn raadsbesluit des heils voorafgaande zelfbepaling Gods met betrekking tot de gemeenschap met de objecten daarvan. Hand. 2:23 ligt de beteekenis van een tevoren genomen besluit het meest voor de hand, hoewel deze beteekenis aan het gewone Grieksch, evenwel niet aan het bijbelsche Grieksch vreemd is. Vgl. Judith 9:6 ἡ κρίσις σου ἐν προγνώσει, of geheel algemeen = voorafgaande kennis, voorafgaande wetenschap, daar eene verklaring overeenkomstig de hier boven gegeven verklaring van 1 Petr. 1:20 misschien te onwaarschijnlijk is. — Bij de LXX komt het niet voor.

Συγγνώμη, ἡ, van συγγινώσκειν, met iemand erkennen, Xen. Cyr. 7, 2, 27. Thuc. 8, 24, 5 d. i. overeenstemmen, dan = toestemmen en zoowel erkennen, inzien 2 Makk. 14:31 als toegeven, veroorloven, vergeven 4 Makk. 8:20. Vgl. συγγνωστός, die vergeving krijgen kan, Wijsh. 6, 7 (met den ongewonen Gen. van het subj. ἐλέους i. p. v. den gewonen obj. Gen.). Συγγνωμονεῖν 4 Makk. 5:12. Het subst. συγγνώμη komt even zeldzaam in het Bijbelsche Grieksch voor als het werkwoord. Het duidt gewoonlijk aan a) toegevendheid, vergeving, Sir. Prol. en 3:13 ἐὰν ἀπολείπῃ σύνεσιν συγγνώμην ἔχε. Zeer zelden b) in de beteekenis toelating zooals 1 Kor. 7:6 τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην οὐ κατ' ἐπιταγήν. Het duidt niet aan eene tegenstelling met het verbod, maar met het gebod. Het moet niet zijn wat Paulus vs. 2 geschreven heeft, want het kan ook anders zijn, nl. zooals vs. 7 aanwijst, waar θέλω niet = ἐπιτάσσειν of παραγγέλλειν evenmin als συγγν. = γνώμη vs 25. Het is derhalve hier minder juist door: toestemming, verlof, te vertalen, beter is: „uit toegevendheid." Aristot. Eth. Nikom. 6, 11 ἡ γνώμη — ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστὶ κρίσις ὀρθή . . . τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστά φαμεν εἶναι συγγνωμονικὸν καὶ ἐπιεικὲς τὸ ἔχειν περὶ ἔνια συγγνώμην, ἡ δὲ συγγνώμη γνώμη ἐστὶ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθή, ὀρθὴ δ' ἡ τοῦ ἀληθοῦς. 3:1 τῆς ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις οὔσης καὶ ἐπὶ μὲν τοῖς ἑκουσίοις ἐπαίνων καὶ ψόγων γινομένων, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀκουσίοις συγγνώμης, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐλέου. 7:7 ἔτι ταῖς φυσικαῖς μᾶλλον συγγνώμη ἀκολουθεῖν ὀρέξεσιν. Dem. 19, 238 τὸ „συγγνώμη ἀδελφῷ βοηθεῖν" προσειληφότες.

Γνωρίζω, Fut. γνωρίσω, 1 Sam. 10:8, Dan. 5:15, 17, Joh. 17:26, Ef. 6:21, Kol. 4:7, att. γνωριῶ 1 Sam. 14:12, 16:3, Jer. 16:21, Ez. 43:11, 44:23, Kol. 4:9, niet van γνώριμος, maar op dezelfde wijze als dit gevormd. Vgl. Lat. gnarus en terug te leiden tot den stam γνω (γνῶναι, γνώμη). Men vindt het in twee oogenschijnlijk tegenover-

gestelde beteekenissen: erkennen, kennen, en bekend maken. Het laatste is alleen in het latere Grieksch de meest voorkomende beteekenis. Hoe nauw evenwel beide beteekenissen aan elkander grenzen, blijkt uit het passivum *γνωρίζεσθαι*, notum esse, gekend worden, d. i. bekend zijn en notum fieri, bekend worden. Zie onder **a**) en **b**). Het zal waarschijnlijk kunnen afgeleid worden van eene in het spraakgebruik weliswaar niet meer aanwezige intransitieve grondbeteekenis *γνῶσις* geven, *γνῶναι* bewerken, waardoor *γνωρίζειν* evenals andere werkwoorden van dezelfde vorming gemakkelijk uit het intransitieve gebruik in het transitieve overgaat. Vgl. *ὑβρίζω, πλουτίζω.* — Γνώριμος bekend, bevriend, komt in het Bijbelsch Grieksch zeer zelden voor. In de LXX behalve 2 Sam. 3 : 8 (= מֵרֵעַ, anders *ἑταῖρος, συνεταῖρος*) alleen Ruth 2 : 1, 3 : 2, Spreuk. 7 : 4 = מוֹדָע, van verwanten; in de apocriefen daarentegen = bekend Sir. 20 : 2, Bar. 6 : 16 *γνώριμοί εἰσιν οὐκ ὄντες θεοί.* 4 Makk. 5 : 3 *πολλοῖς γν.* = bevriend.

a) Erkennen, b. v. Plat. Lach. 181, c. *γνώριζε καὶ ἡμᾶς . . . ὅπως ἂν διασώζητε καὶ ὑμεῖς τὴν ἡμετέραν Φιλίαν.* Vgl. het voorafgaande *χρῆν μὲν οὖν καὶ πρότερόν σε . . . ἡμᾶς οἰκείους ἡγεῖσθαι.* Zoo Spreuk. 3 : 6 *πάσαις ὁδοῖς σου γνώριζε τὴν σοφίαν, ἵνα ὀρθοτομῇ τὰς ὁδούς σου* = ידע. Symm. Job 4 : 16 *οὐκ ἐγνώρισα τὸ εἶδος,* LXX *οὐκ ἐπέγνων.* Zoo ook in de eenige plaats van het N. T., welke hiertoe behoort, Fil. 1 : 22 *τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω.* Omdat het in het N. T. anders altijd = openbaren, bestaat er geen grond, deze beteekenis met Meyer ook hier vast te houden en dan, daar zij geen zin geeft, te verklaren „ik onthoud mij van een oordeel." Een oordeel uitspreken beteekent *γν.* nooit. Ook in het Oud-Testamentische Grieksch staat *γν.* vooral in de onder **b**) te bespreken beteekenis; daarnaast evenwel Spreuk. 3 : 6 en Job 34 : 25 evenals Symm. Job 4 : 16, 35 : 15 in de beteekenis erkennen, kennen. Eveneens Spreuk. 15 : 10 *παιδεία ἀκάκου γνωρίζεται ὑπὸ τῶν παριόντων,* waar de LXX den Hebr. tekst niet begrepen hebben. — Leeren kennen, Plat. Thes. 30, 4 *τὸν Θησέα . . . τότε πρῶτον ὄψει γνωρίσαι τὸν Ἡρακλέα.* Kennen, Dem. 35, 6 *οὐδ' ὁπωστιοῦν ἐγνώριζον τοὺς ἀνθρώπους τούτους.* Plut. Crass. 28, 4 *οἱ Κράσσιον εὖ καὶ Κάσσιον ἀπ' ὄψεως ἐγνώριζον.* Zoo Job 34 : 25 ὁ *γνωρίζων αὐτῶν τὰ ἔργα,* vgl. vss. 23, 24 = נכר Hiph. Het passivum *erkend worden*, Dem. 60 : 7; *gekend worden*, *bekend zijn*, b. v. *τὰ γνωριζόμενα μέρη τῆς γῆς* Pol. 2, 37, 4; 3, 1, 4. Tegenover *ἀγνοεῖσθαι* Pol. 3, 36, 3. Lucn. Tim. 5 *ἐπειδὴ πένης διὰ ταῦτα ἐγενόμην, οὐκέτι οὐδὲ γνωρίζομαι πρὸς αὐτῶν οὐδὲ προσβλέπουσι κτλ.*

b) Bekend maken, openbaren. Antiattic. ed. Bekker 87, 28 *γνωρίσαι ἀντὶ τῷ ἑτέρῳ γνώριμα ποιῆσαι.* Uit het Attische Grieksch alleen rustende op éene plaats. Aesch. Prom. 487 *κληδόνας τε δυσκρίτους ἐγνώρισ' αὐτοῖς.* Voor Aristoteles wijst Bonitz, Index Aristot. s. v. het gebruik af.

Ook op de door Pape aangehaalde plaatsen Rhet. 1, 1, Anal. pr. 2, 16 staat het evenals Top. 4 in den anders bij Aristot. gebruikelijken zin syn. γινώσκειν, γνῶσιν λαμβάνειν, μανθάνειν, εἰδέναι. Daarentegen vinden wij het bij Plut. meermalen in deze beteekenis naast de eerste, b. v. Fab. Max. 21, 3: ἡ γυνὴ... γνωρίζει τὸν ἀδελφὸν αὐτῷ, cf. 2 λανθάνειν τὸν ἀδελφὸν οἰομένης ἐκείνης. Cat. maj. 1, 2 εἰωθότων δὲ τῶν Ῥωμαίων τοὺς ἀπὸ γένους μὲν δόξαν οὐκ ἔχοντας ἀρχομένους δὲ γνωρίζεσθαι δι' αὐτῶν καινοὺς προσαγορεύειν ἀνθρώπους. Anton. 72, 2 γνωρισθεὶς μὲν ἐν Ῥώμῃ διὰ Τιμαγένους. Arat. 46, 1 ταῖς πόλεσιν ἐντυχεῖν καὶ γνωρισθῆναι τοῖς Ἀχαίοις. Quaest. Rom. 35 (273 B) γνωρισθεῖσαν τούτῳ. Anders nog Athen. 12, 55 (539): ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἀθλοθετῶν τοῖς τὰς ἡδονὰς αὐτῷ γνωρίζουσι, „die hem met nieuwe genoegens bekend maken." Overigens zou het slechts zelden in het gewone Grieksch kunnen aangewezen worden. Daarentegen staat het in het Bijbelsche Grieksch vooral in deze beteekenis en is het bij de LXX hoofdzakelijk gebruikte woord voor ידע Hiphil, dat anders nog door διδάσκειν, διαμαρτύρεσθαι, δηλοῦν, ἀναγγέλλειν en somtijds ook op andere wijzen vertaald wordt. Het behoort met ἀποκαλύπτειν, φανεροῦν en δηλοῦν tot de bijzonder van de goddelijke openbaring gebruikte uitdrukkingen. Terwijl ἀποκαλ. en φανερ. = גלה, doen verschijnen, duiden γνωρίζειν en δηλοῦν (het laatste zeer zelden) aan *doen erkennen*; ἀποκαλ. en φανερ. duiden de voorstelling der zaken aan, γνωρ. bewerkt de erkentenis en het begrip daarvan. Vgl. Rom. 11:26, Ps. 39:5 γνώρισόν μοι κύριε τὸ πέρας μοῦ ἵνα γνῶ τί κτλ. Jer. 11:18 γνώρισόν μοι καὶ γνώσομαι. Ezech. 20:11. Daarom is ook synoniem διδάσκειν Ezech. 44:23, Ps. 25:4. — Behalve Ex. 21:36, Ruth 3:3, 1 Sam. 6:2, 14:12, Dan. 2:15, Ezr. 4:14, 5:10, Neh. 8:12, Hoz. 8:4, Ps. 32:5 staat het bij de LXX van profetische verklaringen 1 Sam. 10:8, 28:15, verklaring van droomen τὴν σύγκρισιν τοῦ ἐνυπνίου Dan. 2:5, 30, 4:3, 4, 5:7, 8, 15, 17; 7:16, meestal met God als subject van goddelijke mededeelingen, verklaringen van zijnen wil, zijne geboden, τὸν νόμον Ps. 77:5. τὰ νόμιμα Ez. 43:11, δικαιώματα Ez. 20:5, vgl. Neh. 9:12, 9:14, τὸ σάββατον; parallel ἐντολὰς καὶ προστάγματα καὶ νόμον ἐνετείλω. Ps. 25:5 τὰς ὁδοὺς τοῦ κυρίου. Ps. 103:7, Spreuk. 22:19, 143:10 ὁδὸν ἐν ᾗ πορεύσομαι. Ps. 16:5 ὁδὸν ζωῆς. Van goddelijke verklaringen van een raadsbesluit betreffende de toekomst 1 Sam. 16:3, 2 Sam. 7:21, 1 Kon. 1:27, Dan. 2:28, 29 ἃ δεῖ γενέσθαι, vgl. 8:19 τὰ ἐσόμενα ἐπ' ἐσχάτων. Ps. 98:2 τὸ σωτήριον αὐτοῦ evenals eindelijk van de werkzaamheid Gods, waardoor Hij in zijne macht en heerlijkheid erkend wordt, Ps. 77:15 τὴν δύναμίν σου. Eveneens Jer. 16:21, Ps. 106:9 τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. 89:12 τὴν δεξιάν σου. Vgl. Ez. 20:5 ἐγνωρίσθην τῷ σπέρμ. Ἰακ. = אִוָּדַע לָהֶם. 3 Makk. 2:6 (Aq. Job 38:12 ἐγνώρισας τῷ ὄρθρῳ τόπον αὐτοῦ. Ps. 25:14 τὴν συνθήκην αὐτοῦ γνωρίσει αὐτοῖς).

Diensvolgens staat het nu ook in het N. T. behalve 2 Kor. 8:1, Ef. 6:21, Kol. 4:7, 9, hoofdzakelijk van de openbaring van den goddelijken wil des heils betreffende de apostolische werkzaamheid. Het laatste 1 Kor. 12:3, 15:1, Gal. 1:11, 1 Petr. 1:16. Van een goddelijk medegedeeld bericht Lk. 2:15, van het Goddelijk raadsbesluit des heils τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ Rom. 16:26, Ef. 1:12, 3:3, 5, 10; 6:19, Kol. 1:27; van de openbaring Gods in zijne macht en heerlijkheid Rom. 9:22, 23; van de openbaringswerkzaamheid van Christus Joh. 15:15, 17:26. — Luk. 2:17, zie onder διαγνωρίζω. Hand. 2:28 (vgl. Ps. 16:11). — Het pass. Rom. 16:26, Fil. 4:6 van mededeeling aan God: τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν θεόν, vgl. Ps. 32:5, Hos. 8:4. Bij de LXX het passivum Ex. 21:36, Ruth 3:3, Ez. 20:5. Vgl. bij de laatste plaats Plut. Arat. 46, 2.

Ἀναγνωρίζω, weder erkennen. Het passivum Gen. 45:1 ἀνεγνωρίζετο τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, evenals Hand. 7:13 ἀνεγνωρίσθη Ἰωσ. τοῖς ἀδ. (ידע Hitph.) komt overeen met een activum in de beteekenis: weder bekend maken. Zie γνωρίζω b).

Διαγνωρίζω, door onderscheiding erkennen; maar Luk. 2:17 van γνωρίζω b) = door eene ruimte bekendmaken, het bericht verbreiden: διεγνώρισαν περὶ τοῦ ῥήματος (rec. Tid.[7], terwijl Lchm. Tdf.[8] ἐγνώρισαν lezen).

Ἀγνοέω, niet kennen, niet weten. 1) Met obj. a) ergens onbekend meê zijn, iets niet kennen, gewoonlijk met den volgenden Acc. Wijsh. 5:12, 15:11, Rom. 11:25 τὸ μυστήριον. 2 Kor. 2:11 οὐ γὰρ τὰ τοῦ σατανᾶ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Pass. onbekend zijn Gal. 1:22 ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ. — Hand. 17:23 ὃ οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε is de bij εὐσεβ. ongewone Acc. door den invloed van ἀγν. te verklaren. Acc. c. Inf. Wijsh. 7:13 περί met iets onbekend zijn, 1 Kor. 12:1 περὶ τῶν πνευματικῶν. 1 Thess. 4:13 περὶ τῶν κοιμωμένων. 2 Petr. 2:12 ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες ligt het meest voor de haad, ἀγν. met ἐν te verbinden evenals Sir. 5:15 ἐν μεγάλῳ καὶ ἐν μικρῷ μὴ ἀγνόει. Met volgenden relatieven zin Wijsh. 18:19 ἀγνοοῦντες δι' ὃ κακῶς πάσχουσιν. Vgl. Num. 12:11 ἠγνοήσαμεν καθ' ὅτι ἡμάρτομεν. Met een volgend ὅτι Rom. 1:13, 2:4, 6:3, 7:1, 1 Kor. 10:1, Wijsh. 12:10, vgl. Rom. 11:25, 2 Kor. 1:8. ἀγνοεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως ὅτι. b) Niet erkennen, niet begrijpen Plat. Eum. 7:4, Xen. Mem. 1, 2, 33 ὁ δὲ Σωκράτης ἐπήρετο αὐτῷ εἰ ἐξείη πυνθάνεσθαι, εἴ τι ἀγνοεῖτο τῶν προηγορευομένων. Zoo Mk. 9:32, Lk. 9:45 τὸ ῥῆμα. Hand. 13:27 τὸν λόγον τῆς σωτηρίας, vgl. 1 Kor. 2:8, Rom. 10:3 ἀγνοεῖν τὴν τοῦ θεοῦ δικαιοσύνην. Tegenover ἐπιγινώσκειν 2 Kor. 6:9 ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι komt het overeen met het verband, waarin ἀγν. een lijden van den apostel aan moet duiden, m. a. w. als de miskenden. Vgl. dezelfde tegenstelling 1 Kor. 14:38. 2) Absoluut zonder object *onwetend zijn, dwalen, zich vergissen.* Vgl. 2 Makk. 11:31

οὐδεὶς αὐτῶν κατ' οὐδένα τρόπον παρενοχληθήσεται περὶ τῶν ἠγνοημένων. Polyb. 31, 1, 5 ποιήσασθαί τινα διόρθωσιν τῶν ἠγνοημένων. Het is duidelijk, dat dit niet eigenlijk als intrans. gebruik aangenomen kan worden. Vgl. ook ἀγνόημα, het niet opgemerkte. Het staat van het uit gebrek aan kennis, erkentenis of inzicht voortvloeiende handelen, b. v. Polyb. 15, 19, 3 πάλιν τὸν 'Αννίβαν ἀναστάντα φάναι φασὶν ἀγνοεῖν, καὶ συγγνώμην ἔχειν, εἴ τι παρὰ τοὺς ἐθισμοὺς πράττει. Het is de handeling in hare beteekenis, die buiten het bezit valt van den handelenden persoon. Lk. 23 : 34 οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσιν. Zoo vooral bij lateren. LXX = שָׁגַג Lev. 5 : 18, שׁגה Lev. 4 : 13 ἀγνοεῖν ἀκουσίως. 1 Sam. 26 : 21 (שְׁגָגָה gewoonlijk = ἀκουσίως). אשׁם Hoz. 4 : 15, Tob. 3 : 3 vgl. Hebr. 5 : 2. μετριοπαθεῖν τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις karakteriseeren de beide uitdrukkingen allen, op wie de handeling van den hoogepriester betrekking heeft. 'Αγνοοῦντες duidt hen als zoodanig aan, op wie de handeling van den hoogepriester betrekking heeft. 'Αγνοοῦντες duidt hen als de zoodanigen aan, wier handelingen niet de producten van een voorafgaand bewustzijn (vgl. ἀγόημα, ἄγνοια) zijn, vgl. Rom. 7 : 7, 8, 13, zoodat zij het karakter van opzettelijke of bewuste oppositie verliezen (Hebr. בְּיָד רָמָה), toch evenwel door de tusschen beiden komende wet tot παραβάσεις, tot schuld worden. Rom. 7 : 7, 8. Zoo zijn ἀγνοοῦντες zij, die onder den invloed der zonde staan en daaronder lijden. Vgl. ἀσθένεια Hebr. 5 : 2. Hun bewustzijn is passief, niet actief. De erkenning van de zonde volgt op de daad. Vgl. Lev. 4 : 13 ἐὰν δὲ πᾶσα συναγωγὴ 'Ισραὴλ ἀγνοήσῃ ἀκουσίως καὶ λάθῃ ῥῆμα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς . . . καὶ γνώσθῃ αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία. Toch duidt het niet alleen de onbewuste zonde aan zooals 1 Tim. 1 : 13, maar alle zonde 1 Sam. 26 : 21 ἠγνόηκα πολλὰ σφόδρα, Sir. 23 : 2, inzoover zij in hare beteekenis eerst later gekend wordt. Vgl. Hand. 3 : 17, 1 Kor. 2 : 8, derhalve in verband met πλανᾶσθαι alle zonde met uitzondering van ἑκουσίως ἁμαρτάνειν μετὰ τοῦ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. „There is always an element of ignorance in every human transgression, which constitutes it human and not divilish, and which, while it does not take away, yet so far mitigates the sinfulness of it, as to render its forgiveness not indeed necessary, but possible." Trench, l. c. Vgl. Aristot. Rhet. 1, 10 ἔστω δὴ τὸ ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἑκόντα παρὰ τὸν νόμον . . . ἑκόντες δὲ ποιοῦσιν ὅσα εἰδότες καὶ μὴ ἀναγκαζόμενοι. ὅσα μὲν οὖν ἑκόντες, οὐ πάντα προαιρούμενοι, ὅσα δὲ προαιρούμενοι, εἰδότες ἅπαντα· οὐδεὶς γὰρ ὃ προαιρεῖται ἀγνοεῖ. Plat. Phil. 22, B: ἄκων ἐξ ἀγνοίας.

'Αγνόημα, τό, dwaling, misslag, Strab.; zedelijke misslag, zonde, die κατ' ἄγνοιαν, niet κατὰ προαίρεσιν, κατὰ πρόθεσιν geschiedt, maar ἀκουσίως Lev. 4 : 13, vgl. Hebr. 10 : 26 ἑκουσίως ἁμαρτάνειν — μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Het is volgens de beschouwing der Heilige Schrift niet alleen de onbewuste zonde, maar in 't algemeen alle zonde,

waarbij het bewustzijn passief is, die als zonde of in haar zondig karakter eerst later erkend wordt, vgl. bij Hebr. 5 : 2 onder ἀγνο. Hebr. 9 : 7 αἷμα προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. Vgl. Tob. 3 : 3, Sir. 23 : 2, 51 : 19, 1 Makk. 13 : 39.

Ἄγνοια, ἡ, gebrek aan kennis, onwetendheid, die de oorzaak is van verkeerde handelingen en den mensch niet geheel toerekenbaar maakt. Vgl. Polyb. 12 : 7 (Dind. 12) 4, 5 δύο μέντοι τρόπους ἔφαμεν τοῦ ψεύδους, ἕνα μὲν τὸν κατ' ἄγνοιαν, ἕτερον δὲ τὸν κατὰ προαίρεσιν, καὶ τοὺς δεῖν τοῖς μὲν κατ' ἄγνοιαν παραπαίουσι τῆς ἀληθείας διδόναι συγγνώμην, τοῖς δὲ κατὰ προαίρεσιν ἀκαταλλάκτως ἔχειν. In het gewone Grieksch is προαίρεσις de het begrip bepalende tegenstelling, Aristot. Eth. Nik. 3, 2, 5, 10. Toch is de omvang van het Bijbelsch begrip grooter, inzoover deze niet beperkt is tot eene ἀγν. φυσική als die van het kind, en tot het gebrek aan opvoeding en beschaving. Aristot. Eth. magn. 1, 34. Zie onder ἀγνοεῖν. Vgl. Mt. 23 : 37. De ἄγν. in Bijbelsche beteekenis is eene φυσική in den zin van Ef. 2 : 3, vgl. Rom. 7. 1 Petr. 1 : 14 αἱ πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαι. Hand. 3 : 17 κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, vgl. Lk. 23 : 34, 1 Kor. 2 : 8. Vgl. Xen. Cyrop. 3, 1, 21 οὐ γὰρ κακονοίᾳ τινὶ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἀγνοίᾳ· ὁπόσα δὲ ἀγνοίᾳ ἄνθρωποι ἁμαρτάνουσι, πάντα ἀκούσια ταῦτ' ἐγὼ νομίζω. De ἄγνοια is bij den apostel Paulus karakteristiek voor het heidendom Hand. 17 : 30, Ef. 4 : 18 vgl. met vs. 17 en is een toestand, die naar verandering verlangt, Hand. 17 : 30 χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ θεὸς τὰ νῦν παραγγέλλει μετανοεῖν en daarom nu eens bij een verwijt Ef. 4 : 18, dan bij toegevendheid. LXX = ἀγνόημα, voor אָשָׁם Gen. 26 : 10 ἐπήγαγες ἂν ἐφ' ἡμᾶς ἄγνοιαν. 2 Kron. 28 : 13. — Ps. 25 : 7 = פֶּשַׁע Lev. 5 : 18, 22 : 14, Klaagl. 5 : 5 = שְׁגָגָה, dat anders = ἀκούσιον, ἀκουσίως. De uitdrukking vat schuld en ontzondiging tezamen. Vgl. Joh. 15 : 21 enz. 16 : 3, Rom. 1 : 20.

Γλαύξ, Att. γλαῦξ αυκος, ἡ, nachtuil, Lev. 11 : 15, 19, Deut. 14 : 15.

Γλεῦκος, τό, most, zoete wijn, Job 32 : 19.

Γλισχρολογέομαι, ήσομαι (γλίσχρος, λέγω), zich met nietigheden, beuzelarijen bemoeien, lafheden zeggen, Philo I, 526, 31; Orig. I, 565 B.

Γλισχρολογία, het zich bemoeien met en uitspreken van lafheden, beuzelarijen, enz. Philo I, 698, 40.

Γλεῦκος, εος, ους, τό, van γλυκύς, most, ongegiste, zoete wijn, Hand. 2 : 13.

Γλυκάζω, άσω (γλυκύς), zoet zijn of smaken, Ezech. 3 : 3.

Γλυκαίνω, zoet maken, Ex. 15 : 25, Job 20 : 12, 21 : 33, Sir. 27 : 23, Philo I, 121, 21.

Γλυκασία, ας, ἡ (γλυκαίνω) = γλυκύτης, zoetheid, Method. 60 A, Act. et Martyr. Mt. 2.

Γλύκασμα, ατος, τό = γλυκύτης, zoetheid, zoetigheid, Spr. 16 : 24. Eene zoete drank, 1 Ezr. 9 : 51, Nehem. 8 : 10, Sir. 11 : 3.

Γλυκασμός, οῦ, ὁ (γλυκάζω), zoetheid, zoetigheid, Hoogl. 5 : 16, Amos 9 : 13, Joël 3 : 18, Orig. II, 809 C.

Γλυκερός = γλυκύς, zoet, Spreuk. 9 : 17.

Γλυκύς, εῖα, ύ, zoet, aangenaam van smaak, Ps. 18 (19) : 10, 118 (119) : 103, Jak. 3 : 11, 12, Openb. 10 : 9, 10, Philo I, 8, 26; 31 : 20.

Γλυκύτης, ητος, ἡ, zoetheid, Richt. 9 : 11, Wijsh. 16 : 21.

Γλύμμα, τό, het ingegravene, ingesnedene, ingegraveerde, Ex. 28 : 11, 35 : 10, Sir. 38 : 27, 45 : 11, Jez. 45 : 20.

Γλυπτός (van γλύφω), ingesneden, gegraveerd, Ex. 34 : 13, Lev. 26 : 1, Deut. 4 : 16, 23, 25, 5 : 8, 7 : 5, 2 Kon. 17 : 41, 21 : 7, 2 Kron. 28 : 2, 33 : 7, 15, 19, 34 : 4.

Γλυφή, ῆς, ἡ, het insnijden, graveeren, ook het gegraveerde, Ex. 25 : 6, 28 : 21, 35 : 9, 1 Kon. 7 : 41, 2 Kron. 2 : 7, 14.

Γλύφω (vgl. γλάφω), ingraveeren, insnijden, Ex. 28 : 9, 36 : 13, 2 Kron. 2 : 7, 14, 3 : 5, 7, Wijsh. 7 : 2, 13 : 13, Sir. 38 : 27.

Γλῶσσα, ἡ, 1) de tong. Lk. 16 : 24, Hand. 2 : 3, Openb. 16 : 20, als spraakorgaan (λόγων ἄγγελος, Euripid. Suppl. 203), Mk. 7 : 33, 35, Lk. 1 : 64, Rom. 3 : 13, 1 Kor. 13 : 1, 14 : 9, Jak. 1 : 26; 3 : 5, 6, 8, 1 Petr. 3 : 10, 1 Joh. 3 : 18. — Rom. 14 : 11, Fil. 2 : 11 ἵνα πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται κτλ. is de plastische uitdrukking van de gedachte, dat ieder aan dit ἐξομολ. deel moet nemen; vgl. het op beide plaatsen voorafgaande πᾶν γόνυ evenals Hand. 2 : 26. — Dan 2) spraak, dialect, b. v. Xen. Mem. 3, 14, 7 ἔλεγε δὲ καὶ ὡς τὸ εὐωχεῖσθαι ἐν τῇ 'Αθηναίων γλώττῃ ἐσθίειν καλοῖτο. Dikwijls bij Herodot. b. v. 1, 57 βάρβαρον γλῶσσαν ἱέντες. 9 : 16 ἕλλαδα γλῶσσαν ἱέντα enz. Zoo Openb. 5 : 9, 7 : 9, 10 : 11, 11 : 9, 13 : 7, 14 : 6, 17 : 15 verb. met ἔθνος, λαός, φυλή. — Hand. 2 : 11 ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ θεοῦ. Eindelijk 3) de uitdrukking ἑτέραις, καιναῖς γλώσσαις λαλεῖν en het daarvan afgeleide γλῶσσαι, γλῶσσα in het act. en 1 Kor. van het eigenaardig verschijnsel van het spreken in tongen. Men mag Hand. 2 : 4 niet naar vs. 11 verklaren: „Zij begonnen in vreemde talen te spreken.” Deze opvatting komt niet overeen met vs. 3 γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός en evenmin met Hand. 10 : 46 λαλεῖν γλώσσαις noch met Mk. 16 : 17 γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς, noch met γλώσσαις of γλώσσῃ λαλεῖν van den 1en brief aan de Korinthiërs en evenmin komt zij met het karakter der verschijning overeen. Want de gave kan niet daarin bestaan hebben, zich in vreemde, niet geleerde talen uit te drukken. Vs. 11 is slechts een bericht van het standpunt der vss. 8—11 vermelde toehoorders, terwijl vs. 13 luidt: ἕτεροι δὲ διαχλευάζοντες ἔλεγον ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσίν. Dit verschijnsel openbaarde zich aan hen, die het begrepen, als een spreken

in hunne talen, zonder daaraan twijfel over te laten, dat niet wezenlijk hunne moedertaal gesproken werd. Zij erkenden, dat een wonder plaats had. Aan de anderen kwam het hun voor als het lallen van beschonkenen. Vgl. Jez. 28 : 11, 33 : 19, 1 Kor. 14 : 21. Daar het einddoel van dit spreken niet eene toespraak aan anderen is (Hand. 2 : 14 enz.), maar eene toespraak tot God, ter zijner verheerlijking, of in het gebed Hand. 10 : 46 *ἤκουον αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις καὶ μεγαλυνόντων θεόν*, vgl. 2 : 11, 1 Kor. 14 : 2 *ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ ἀλλὰ τῷ θεῷ*. 1 Kor. 14 : 14 *προσεύχεσθαι γλώσσῃ*. De glossolalie dient niet tot stichting van anderen, maar tot eigen stichting 1 Kor. 14 : 4 vgl. vs. 18. De grondslag van dit verschijnsel is de geschiktheid voor eene voor het verkeer met God dienende, door den Geest bewerkte taal *καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς*, onafhankelijk van de in den *νοῦς* plaats hebbende en de taalkundige uitdrukking bepalende vorming van het begrip 1 Kor. 14 : 19. Vgl. Plut. Mor. 90 B *γλῶσσα ὑπήκοος τῷ λογισμῷ*, derhalve het vermogen om te spreken in eenen door den Heiligen Geest bewerkten taalkundigen vorm, die de verschillende talen der menschheid samenvat, zooals dan ook de volkenlijst Hand. 2 : 9—11 klaarblijkelijk den indruk van iets universeels maken moet. Als analoga kunnen vergeleken worden Rom. 8 : 26, 2 Kor. 12 : 4, Openb. 5 : 9, 14 : 3. Dit wonder is eene onderstelling van de toekomst van het rijk Gods, die reeds daar openbaar wordt, waar het begin van zijne verwezenlijking op aarde gemaakt wordt en wel op eene wijze, die met de tegenstelling van het tegenwoordige tot de toekomst overeenstemt. Vgl. 1 Kor. 13 : 8 *γλῶσσαι παύσονται*. In 't begin nog verstaanbaar voor hen, die ontvankelijk waren, niet alleen Hand. 2 : 12, maar zooals het schijnt, ook nog Hand. 10 : 46, 19 : 6, treedt het wonder in het leven der gemeente meer en meer op den achtergrond, terwijl wel de mogelijkheid overblijft, dat eenigen — eveneens ten gevolge van de werking des Geestes — het alzoo gesprokene verklaren kunnen (1 Kor. 12 : 10), maar niet eens meer de noodzakelijkheid bestaat, dat de spreker zelf zich van den inhoud bewust is (1 Kor. 14 : 10). Nadat aldus het wonder zich van lieverlede meer en meer isoleert, verdwijnt het later geheel. — Zoo duidt dan *γλῶσσαι* of *γλῶσσα* de gave aan, om op eene bijzondere wijze tot God te spreken, in de taal der nieuwe wereld, der verlosten en gezaligden (zooals men *in den hemel* spreekt). Πολλαὶ *μὲν γλῶσσαι θνητοῖς, μία δ' ἀθανατοῖσιν*. Dat de uitdrukking *γλώσσαις* of *γλώσσῃ λαλεῖν* — de laatste slechts in enkele getuigen voorkomende van 1 Kor. 14 : 2, 4, 13, 19, 27, vgl. 26 *γλῶσσαν ἔχει*, terwijl de pluralis zoowel van meerderen als van enkelen voorkomt 14 : 5, 6, 18 — van de beteekenis tong, het spraakvermogen en niet van de beteekenis taal uitgaat, blijkt ongetwijfeld 1 Kor. 14 : 9, vgl. vs. 6. (Vgl. ook het *διὰ γλώσσης ἑτέρας* naast *χείλη* Jez. 28 : 11). De overgang

tot γλῶσσα in physiologische beteekenis vs. 9 (vgl. Aristot. Hist. anim. 5:9 διάλεκτος φωνῆς τῇ γλώττῃ διάρθρωσις. Anim. gen. 5, 7 φωνὴ — τοῦ λόγου ὕλη) zou niet mogelijk zijn, wanneer het vs. 6 het gesprokene zelf moest aanduiden. Volgens vss. 18, 19 vgl. met vss. 14, 15 staat de γλῶσσα of het πνεῦμα tot het λαλεῖν in dezelfde verhouding als anders de νοῦς. De uitdrukking kan derhalve niet aan de eigenaardigheid der orakels ontleend zijn, die veel oude, in de taal ten deele verouderde en nieuw gevormde woorden gebruikten. Deze woorden, die aan Goddelijke ingeving ontleend zijn en evenals alle vreemde uitdrukkingen, die eene verklaring behoeven, γλῶσσαι genoemd werden, vgl. Bekker, Anecd. gr. (antiattic.) 87:12 γλώττας· τὰς τῶν ποιητῶν ἢ ἄστινας ἄλλας ἐξηγούμεθα. Vgl. over dit onderwerp nog drie dissertaties van C. A. Lobeck, De dialecto mystica, Königsberg 1825, hoofdzakelijk opgenomen en bewerkt in diens Aglaophamus 2, 3, 8, p. 834 sqq. Vooral duidelijk wordt deze onderstelling door de voorstelling van eene taal der Goden, waarvan Homerus, Pindarus en Hesiodus spreken en waarvan de Pythia zich bediend zou hebben — eene voorstelling, waarmeê ook nog lateren rekenen. Bijzonderheden daarover zie bij Lobeck in de tweede, aangehaalde dissertatie en Aglaoph. l. c. p. 854 sqq. Daarbij komt de analogie met de mantische ecstase, waarop 1 Kor. 12:3 betrekking heeft, begunstigd door de verhouding tusschen den μάντις en den προφήτης, die zijne spreuken moest opnemen en beoordeelen, waarmeê de noodzakelijkheid van den ἑρμηνευτὴς γλωσσῶν geheel conform schijnt te zijn. Zoo allereerst Bleek, Stud. u. Krit. 1829, d. 5 ff. 538 ff. 1830, S. 45 ff. Heinrici, Das erste Sendschreiben des Ap. Paulus an die Korinther, S. 378 ff. Dan zou derhalve de glossolalie door de Christelijke gemeente als een herleven van dit tot het heidensch verleden behoorende verschijnsel opgevat en daarnaar genoemd geworden zijn. Want dit verschijnsel bestond niet meer. Vgl. het geschrift van Plut. Cur. Pythia nunc non reddat oracula carmine, Mor. 304 sqq. Alleen de later gevormde term. techn. γλῶσσαι (niet γλώσσαις λαλεῖν) bestond, die evenwel alle ongewone oude en nieuwe uitdrukkingen, eigenaardigheden, barbarismen, termini technici enz. bevatte. Dat evenwel de Christelijke gemeente — want daarin is de uitdrukking gevormd — nog daarenboven in haren eersten tijd van de scherpste scheiding van het heidendom een daarin voorkomend verschijnsel als een door Gods Geest gewerkt analogon van de oude orakels aangezien, ten minste daarnaar genoemd heeft, is niet waarschijnlijk, zoolang niet bewezen wordt, dat eene zakelijke analogie aanwezig is. Juist deze analogie evenwel, de uitdrukking van den γλώσσῃ of γλώσσαις λαλῶν, moet eerst door deze heenwijzing tot stand komen. Daartegen getuigt allereerst, dat de γλῶσσαι der orakels en van de taal der Goden steeds slechts enkele woorden en uitdrukkingen zijn, die wel van de taal

van het dagelijksch leven afwijken, maar deels op haren grondslag ontstaan zijn, deels naar haren vorm gemaakt zijn, andere benamingen dan de gebruikelijke, die van een ander, bijzonder, hooger standpunt de dingen noemen, zonder dat het geheel der rede den indruk van eene vreemde taal maakte, maar ondanks de identiteit der taal juist door deze uitdrukkingen duister bleef. Het *γλώσσαις λαλεῖν* daarentegen was niet een spreken in het gebruikelijk taaleigen, dat slechts door de voor de hoofdzaken gekozene uitdrukkingen door de gemeente niet begrepen werd, maar het was volgens 1 Kor. 14 : 2, 9, 16 absoluut onverstaanbaar — zooals het dan ook in onderscheiding van de orakels niet tot de menschen, maar tot God zich wendde, niet voor de gemeente, maar alleen voor den spreker tot opbouwing verstrekte. Geheel beslissend is 1 Kor. 14 : 21—25, vooral vss. 22, 23. Ook is het niet de glossolalie, maar de *ἀποκάλυψις* en *προφητεία*, die het tegenovergestelde zijn van de bedoelde verschijnselen op profaan gebied. Daarenboven geeft het bericht Hand. 2 : 3 enz. (10 : 46, 19 : 6) den doorslag tegen deze onderstelling. Want al is 't, dat men het ontstaan van deze uitdrukking daarvan mag afleiden of er nadruk op leggen, dat de brieven aan de Korinthiërs vóór de Handelingen ontstaan zijn en aldus het onstaan der uitdrukking op heidensch-Christelijk gebied waarschijnlijk maakten (i. p. v. in aansluiting aan Jez. 28 : 11, vgl. 1 Kor. 14 : 21), in elk geval geeft het bericht der Handelingen de opvatting weder, die dit verschijnsel gevonden heeft en volgens dit bericht sluit de uitdrukking aan *γλῶσσα* = tong aan. Vgl. Mark. 16 : 17 *γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς* Jez. 28 : 11 בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת en dit doet ook Paulus volgens 1 Kor. 14 : 21 (uit Jez. 28 : 11), waardoor de boven genoemde opvatting volkomen vervalt. Zoo zal dan *γλώσσαις λαλεῖν* de oorspronkelijke uitdrukking geweest zijn, waaruit de singularis *γλώσσῃ λαλεῖν* voor het spreken van eenen enkelen persoon ontstaan is. Vgl. *γλώσσῃ προσεύχεσθαι*, 14 : 14; *γλῶσσαν ἔχειν* 14 : 26; *γλῶσσαι* is de oorspronkelijke uitdrukking voor de gave, om met tongen eener nieuwe wereld te spreken. Vgl. 1 Kor. 13 : 1 *ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων*, — waar de apostel eene vermeerdering van de glossolalie als het geval stelt, dat bij de liefde achter moet staan. Uit den pluralis eerst zal de singularis op de genoemde wijze ontstaan zijn, 1 Kor. 14 : 2, 4, 9, 13, 14, 19, 26, 27; *γένη γλωσσῶν* 1 Kor. 12 : 10, 28 wijst misschien op het menigvuldige dezer gave, die de verklaring door aanleeren mogelijk maakt en in elk geval de bijzondere gave der *ἑρμηνεία* noodzakelijk maakt; vgl. vss. 10; (14 : 13). Misschien evenwel duidt de uitdrukking niets anders aan dan het bij Paulus niet gebruikelijke *ἕτεραι γλῶσσαι*, *γλ. καιναί*, om het verschil met andere reden op den voorgrond te stellen. — Vgl. voor de literatuur over dit onderwerp Heinrici t. a. pl., Wendt bij Hand. 2, die van de

beteekenis *tong* uitgaat, Scholten (Theol. Tijdschr. 1878) en Baljon (De tekst der brieven van Paulus aan de Rom. de Kor. en de Gal. bl. 93—95).

Ἑτερόγλωσσος, bij Polyb. en Strab. = die eene andere taal spreekt en dat wel Pol. 24, 9, 5: πλείστοις ἀλλοφύλοις καὶ ἑτερογλώττοις ἀνδράσι χρησάμενος = verschillende talen sprekend, van elkander in de taal verschillend; daarentegen anders tegenover ὁμόγλωσσος en = ἀλλόγλωσσος (Jos. Ant. 1, 4, 3), Strab. 8, 333. Aq. Ps. 114, 1 ἀπὸ λαοῦ ἑτερογλώσσου, LXX ἐκ λαοῦ βαρβάρου, Symm. ἐκ λαοῦ ἀλλοφώνου, מֵעַם לֹעֵז. In het N. T. 1 Kor. 14:21 ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέρων λαλήσω κτλ., ontleend aan Jez. 28:11 i. p. v. de gedeeltelijke vertaling der LXX διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας. Het parallelisme met ἐν χείλεσιν ἑτ. bewijst, dat Paulus aan γλῶσσα = tong denkt, derhalve = een andere tong of glosse sprekend.

Γλωσσοκόμον, ου, τό, voor het vroegere γλωσσοκομεῖον of γλωσσοκόμιον, van γλῶσσα en κομέω, κομίζω, ik draag, een kistje tot bewaring van mondstukken van fluiten enz. Foedraal, doos, kist. Geldbus Joh. 12:6, 13:29. LXX = אָרוֹן, 2 Kron. 24:8, 10; Jos. Ant. 6, 1, 2.

Γλωσσόκομος, ου, ὁ = γλωσσόκομον, Act. et Martyr. Mt. 24, 26, Apoc. Paul. 35.

Γλωσσότμητος (τέμνω), met een uitgesneden tong, Lev. 22:22, Just. Orat. 3.

Γλωσσοτομέω, de tong uitsnijden, 2 Makk. 7:4, Orig. I, 592 B.

Γλωσσοφόρος, ον (φέρω), eene tong hebbend, sprekend, Greg. Nyss. III, 737 D.

Γλωσσοχαριτέω = χαριτογλωσσέω, naar den mond praten, Spreuk. 28:23 (חָלַק לָשׁוֹן).

Γλωσσώδης, zwetsend, Ps. 139 (140):11, Spr. 21:19, Sir. 4:24, 8:3.

Γνάθος (רַקָּה), kinnebakken, slaap van het hoofd, Richt. 4:21, 22, 5:26.

Γναφεῖον = κναφεῖον, vollers werkplaats, Hippol. Haer. 446, 7.

Γναφεύς, έως, ὁ (vroeger κναφεύς, van γνάπτω, κνάπτω), kammen (bijz. van wol), de voller, wolkammer. Jez. 7:3, 36:2, 2 Kon. 18:17, Mk. 9:3.

Γνήσιος, ία, ον, van γίνομαι, daarom eigenl. γενήσιος, tot het geslacht behoorend. Echtelijk gewonnen, van echte geboorte (Lat. genuinus teg. spurius). Overdr. = echt, oprecht, braaf, 2 Kor. 8:8 (waar τὸ γνήσιον substant. staat voor τὴν γνησιότητα), Fil. 4:3, 1 Tim. 1:2, Tit. 1:4.

Γνησίως, bijw. van het voorg. braaf, trouw. Fil. 2:20.

Γνοφερός, ά, όν (γνόφος) = δνοφερός, donker, duister, Job 10:21.

Γνόφος, ου, ὁ (δνόφος, νέφος), Ex. 20:21, Deut. 4:11, Hebr. 12:18.

Γνοφώδης, ες, duister, Ex. 19:16, Spreuk. 7:9.

Γνώριμος, ου, ὁ, leerling, Xen. Mem. 2, 3, 1, Philo I, 201, 6, 208, 4, Jos. B. J. 4, 8, 3, Just. Apol. 1, 32 van de apostelen.

Γνωριστής, οῦ, ὁ = γνώστης, toovenaar, 2 Kon. 23 : 24, Aquil. Deut. 18 : 11.

Γνωριστικός, ή, όν (γνωρίζω) geschikt om te leeren kennen, Just. Apol. 2, 14.

Γνωστικῶς, bijw. met kennis van zaken, grondig, Clem. A. I, 292 C, 1020 A, 1184 C.

Γνωστῶς, bijw. duidelijk, klaar, helder, Ex. 33 : 13, Spreuk. 27 : 23.

Γογγύζω, ύσω, alleen bij latere schrijvers, = mompelen, morren, murmureeren, Lk. 5 : 30, Joh. 6 : 43, 1 Kor. 10 : 10, κατά τινος = tegen iemand, Mt. 20 : 11, περί τινος = over iets, Ex. 16 : 7, Wijsh. 1 : 10, Joh. 6 : 41, 61, 7 : 32. Didache 4 : 7.

Γογγυσμός, οῦ, ὁ, het gemor, gemompel, Ex. 16 : 7, Num. 17 : 5, 10, Sir. 46 : 7, Wijsh. 1 : 10, Joh. 7 : 12, Hand. 6 : 1, plur. Fil. 2 : 14, 1 Petr. 4 : 9.

Γογγυστής, οῦ, ὁ, van γογγύζω, de morrende, murmureerder, Jud. 16.

Γοερός, klagend, jammerend, beklagenswaardig, 3 Makk. 5 : 25.

Γόης, ητος, ὁ, van γοάω, ik weeklaag, huil. Vandaar een, die weeklaagt, huilt; een tooveraar, die zijne tooverspreuken op huilenden, klagenden toon uitspreekt, in 't algemeen een *bedrieger*, Aeschyl. Choëph. 823, 2 Tim. 3 : 13.

Γοητεία, ας, ή, toovenarij, bedrog, 2 Makk. 12 : 24, Acta Thomae 76 : 24, 79 : 19.

Γολγοθᾶ, zoo Tisch. Γολγοθά, met WH. Chald. גָּלְגָּלְתָּא, גֻּלְגֹּלֶת (van גלל oprollen, draaien). Zie Kautzsch, Gramm. des Bibl. Aramäischen, 1884, S. 10. Het beteekent *schedelplaats* (zie Joh. 19 : 17 κρανίου τόπος), misschien wel om zijne ronde, schedelvormige gedaante, Mt. 27 : 33, Mk. 15 : 22, Joh. 19 : 17. De ligging van dezen berg is onzeker. De tegenwoordige Calvariënberg ligt in het midden der stad. Zie Riehm's Woordenboek, bew. van Prof. Van Rhijn sub voce.

Γομόρ, een gomer = חֹמֶר, עֹמֶר, Ex. 16 : 16, 18, 22, 32, 33, 36.

Γόμοῤῥα, ας, ή, ook Γόμοῤῥα, ῤῥων, τά, Grieksche vorm van den Hebr. eigennaam Gomorrha, עֲמֹרָה. Zoo heette een der vijf steden in het vruchtbare dal Siddim, wier vreeselijke verwoesting de Doode Zee heeft doen ontstaan, Gen. 19 : 24, Mt. 10 : 15, Rom. 9 : 29, 2 Petr. 2 : 6, Judas 7. Zie Riehm's Woordenboek, bew. van Prof. Van Rhijn.

Γόμος, ου, ὁ (γέμω). a) De vracht of lading van een schip, Hand. 21 : 3, Hdt. 1, 194. Van een lastdier, Ex. 23 : 5, 2 Kon. 5 : 17. b) Goederen, koopwaren, Openb. 18 : 11 enz.

Γομφιάζω (γομφίος), pijn hebben bij het tanden krijgen, Sir. 30 : 10, Ezech. 18 : 2.

Γομφιασμός, οῦ, ὁ, pijn bij het tanden krijgen, Amos 4 : 6.

Γονεύς, έως, ὁ, van γέγονα, verwekken, vader, in plurali de ouders,

Mt. 10:21, Lk. 2:27, Joh. 9:2, Rom. 1:30, 2 Kor. 12:14, Ef. 6:1, enz.

Γονάτιον, ου, τό, de kromming van de knie, Philo II, 479, 13.

Γονορρυέω, den zaadvloed hebben, Lev. 22;4.

Γονορρυής, ές (γονή, ῥέω), die den zaadvloed heeft, Lev. 15:4, Num. 5:2, 2 Sam. 3:29.

Γόνυ, γόνατος, τό, de knie, fig. Hebr. 12:12. προσπίπτειν τοῖς γόνασί τινος = aan iemands knieën (als smeekeling) nedervallen, Lk. 5:8; τιθέναι τὰ γόνατα = zich op de knieën werpen om te bidden of te aanbidden. Mk. 15:19, Lk. 22:41, Hand. 7:60, 9:40, 20:36, 21:5. Κάμπτειν γόνυ = de knie buigen, τινί = voor iemand om hem hulde te brengen, Rom. 11:4, 14:11; zoo ook πρός τινα, Ef. 3:14; ἐν τῷ ὀνόματί τινος, Fil. 2:10 = onder aanroeping van iemands naam, d. i. dien naam (h. t. pl. van Jezus als Heer) belijdende.

Γονυκλισία, ας, ἡ, het buigen van de knieën, Tertull. I, 1222 B, Orig. I, 552 A, Athan. II, 1292 B, C,

Γονυπετέω, ῶ, ήσω, van γόνυ en πέτω, πίπτω, op de knieën vallen, τινά of ἔμπροσθέν τινος = voor iemand, Mt. 27:29, Mk. 1:40, 10:17; volgens den rec. Mt. 17:14 τινί, waar evenwel ook de Acc. moet gelezen worden.

Γοργεύομαι, εύσομαι (γοργός) = σπεύδω, haast maken, Symm. Pred.10:10.

Γοργόνιον, ου, τό (Γοργώ) = σελήνη, Clem. A. II, 80 B.

Γοργότης, ητος, τό, snelheid, Symm. Pred. 2, 21.

Γορθηνοί, ῶν, οἱ, Gortheni, de volgelingen van Gorthaeus, Epiph. I, 161 A, Theod. IV, 345 B.

Γορπιαῖος, ου, ὁ, gorpiaeus, eene Macedonische maand, Jos. B. J. 2, 17, 8, Plut. I, 9 B.

Γουββᾶς, ᾶ, ὁ, Chald. גב of גבא = λάκκος, diepte, put, kuil, Hieron. II, 21 B, gubba, Theod. III, 1400 D.

Γράβαττος, ου, ὁ = κράβαττος, Mk. 6:55.

Γραϊκός, ή, όν (γραῦς), eigen aan eene oude vrouw, Clem. A. 172 B, 596 B.

Γραικός, οῦ, ὁ, Graecus, Athen. 2, 35, Hieron. I, 465.

Γραΐς, ΐδος, ἡ = γραῦς, Athen. I, 613 A.

Γραολογία, ας, ἡ, oudevrouwenpraat, Tat. Or. 4, 6.

Γράφω, γράψω, ἔγραψα, Aor. II pass. ἐγράφην, oorspronkelijk graven, ingraven, Hom. Il. 17, 599; 6, 169. In deze beteekenis komt het voor op de beide eenige plaatsen bij Homerus, waarvan de eerste nog getuigenis aflegt van de oorspronkelijke beteekenis. Vgl. ook Curtius 180. Van Herodotus en Pindarus af = afschrijven, LXX = כתב, a) van de werkzaamheid als zoodanig 2 Thess. 3:17, Gal. 6:11 (Joh. 8:6, 8 rec.), Rom. 16:22. b) Met het doel van mededeeling, schrijven, schriftelijk

mededeelen, Lk. 1:63, Hand. 15:23, 18:27, 25:26, 1 Kor. 4:14, 5:9, 7:1, 9:15, 14:37 enz. c) Van schriftelijke mededeeling Mk. 10:4, Joh. 20:30, 31, 21:24, 25, Filem. 19, Openb. 1:3, 11, 19 enz., van het de schuld van den ter dood veroordeelde bevattende opschrift Mt. 27:37, Lk. 23:38, Joh. 19:19—22. Zie Zöckler, Kreuz Christi, S. 343, 441. Hiertoe behoort ook Openb. 2:17 δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκὴν καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον. 19:12, 16. Verder 3:12 γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μου κτλ. ter aanduiding van het eigendom, het toebehooren, vgl. 14:1, 17:5, 22:4. Vgl. 7:3, 13:16, 14:9, 20:4. Bij Lk. 10:20 (τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Tdf. Tr. W. ἐγγέγραπται). Vgl. Ps. 69:29, 87:6, Ez. 13:9. De opteekening van de namen in den hemel zegt, dat God aan de personen gedenkt, ze niet vergeet, inzoover juist door de opteekening van den naam de herinnering aan den persoon plaats heeft. Vgl. onder βίβλος evenals in het gewone Grieksch γράφειν εἰς ὕδωρ, ἐν ὕδατι van datgene, wat aan de vergetelheid toevertrouwd wordt.

Eene correlate uitdrukking van de boven genoemde vinden wij Jer. 17:13 πάντες οἱ καταλιπόντες σε καταισχυνθήτωσαν, ἀφεστηκότες ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν, waarbij men vergelijke 1 Sam. 3:19, 14:45, 26:20, Jez. 26:5, 47:1. Vgl. verder het ingeschreven zijn in het boek des levens Openb. 17:8, 20:12, 15, 21:27, 22:19. Zie verder βίβλος, βιβλίον. d) Vaststellen, bepalen, b. v. van testamentaire bepalingen, nl. van wetgevende werkzaamheid: voorschriften, wetten geven, vgl. Xen. Mem. 1, 2, 44 ὅσα ἄρα τύραννος μὴ πείσας τοὺς πολίτας ἀναγκάζει ποιεῖν γράφων enz. Plat. Pol. 295 E κατὰ τοὺς τῶν γραψάντων νόμους. 299 C μανθάνειν γεγραμμένα καὶ πάτρια ἔθη κείμενα. Dem. 58, 24 τὰ γεγραμμένα = νόμοι. Aristot. Rhet. 1, 10 νόμος δ' ἐστὶν ὁ μὲν ἴδιος ὁ δὲ κοινός, λέγω δὲ ἴδιον μὲν καθ' ὃν γεγραμμένον πολιτεύονται, κοινὸν δὲ ὅσα ἄγραφα παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι δοκεῖ. Vgl. Lk. 20:28 Μωυσῆς ἔγραψεν ὑμῖν. Rom. 2:15, 1 Joh. 2:7. Zoo vooral in het veelvuldig Bijbelsche γέγραπται, γεγραμμένον. Op het gebied der goddelijke openbaring krijgen de oorkonden daarvan deze normatieve kracht, en het γέγραπται sluit steeds een beroep op de onbetwistbare normatieve kracht van eene uitspraak in. Vgl. Mt. 4:4, 6, 7, 10; 11:10 enz. Het wordt aangevuld door toevoegingen als ἐν νόμῳ Lk. 2:23, 10:26. ἐν βίβλῳ λόγων Ἠσαΐου Lk. 3:4. ἐν τοῖς προφήταις Joh. 6:45 enz. Vandaar Rom. 15:4 ὅσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν ἐγράφη. 1 Kor. 10:11 ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν. — De betrekking tot een profetisch woord wordt meestal aangegeven door περί c. gen. Mt. 11:10, 26:24, ook door ἐπί τινα. Mk. 9:12, 13, ἐπί τινι Joh. 12:16 evenals eens door den Datief Lk. 18:31, vgl. Mt. 13:14. Vgl. Xen. Apol. Socr. 1 γεγράφασι περὶ τούτου καὶ ἄλλοι van een historisch bericht.

Γραφή, ἡ, het schrijven, het geschrevene, zoowel de schriftteekens Ex. 32:15 als het geschrevene 1 Kron. 28:19, 1 Makk. 14:27, 48. Brief 2 Kron. 2:19; schriftelijke bepaling, 2 Kron. 35:4, 1 Ezr. 1:4; document b. v. γραφὴ γενική, geslachtstafel, genealogie 1 Ezr. 5:39, in deze beteekenis ook alleen γραφή 2 Ezr. 2:62, Neh. 7:64, Ezech. 13:9. LXX = כְּתָב, כְּתָב, מִכְתָּב, ééns 2 Kron. 24:27 = מִדְרָשׁ. — Het Nieuw-Testamentisch gebruik van ἡ γρ. ter aanduiding van het geheel der γραφαὶ ἅγιαι Rom. 1:2, θεόπνευστοι 2 Tim. 3:16, waarvan een gedeelte in de γρ. προφητικαὶ ἅγιαι 16:26, τῶν προφητῶν Mt. 26:56 wijst op dezelfde beschouwing, die zich in het gebruik van γέγραπται openbaart, nl. eene betrekking tot het normatief karakter van het geheel der Schriften, die daaraan eene eigenaardige positie geeft, zooals dan ook overal ἡ γραφή in den zin eener autoriteit genoemd wordt. Bij de LXX aldus slechts 1 Kron. 15:15, 2 Kron. 30:5, 18 van de wet, vgl. 1 Kron. 28:19. Van de voorspelling Dan. 10:21. Nergens zoo in de apocriefen. Ook 2 Makk. 2:4 is niet de heilige Schrift bedoeld en evenmin is Sir. 44:5 term. techn. Alleen 4 Makk. 18:14 ὑπεμίμνησκε τὴν Ἡσαΐου γραφὴν τὴν λέγουσαν komt overeen met het Nieuw-Testamentisch gebruik. — Allereerst wordt in dezen zin 1) ἡ γρ. van eene enkele plaats gebruikt Mk. 12:10 οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε. Lk. 4:21, Hand. 1:16, 8:35, Joh. 19:37 ἑτέρα γραφή. Zonder nadere bepaling Mk. 15:28, Joh. 13:18 ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ· ὁ τρώγων κτλ. Joh. 19:24, 36; 20:9, Jak. 2:8, 23. Dan 2) de pluralis αἱ γραφαί met het oog op de samenvatting van alle in aanmerking komende geschriften of uitspraken van dit karakter Mt. 21:42, 22:29, 26:54, Mk. 12:24, 14:49, Lk. 24:27 διερμήνευεν ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς τὰ περὶ αὐτοῦ. 24:32, 45, Joh. 5:39, Hand. 17:2, 11; 18:24, 28, Rom. 15:4, 1 Kor. 15:3, 4, 2 Petr. 3:16. Ten slotte 3) de sing. ἡ γραφή ter aanduiding van het schriftgeheel Joh. 2:22, 7:38, 42; 10:35 οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή. Joh. 19:28, Hand. 8:32, Rom. 4:3, 9:17, 10:11, 11:2, Gal. 3:8, 22; 4:30, 1 Tim. 5:18, 1 Petr. 2:6, 2 Petr. 1:20. Bij Philo en, zooals het schijnt, ook bij Josephus komt de singularis van het geheel der Schrift niet voor, wel de pluralis. Vlg. αἱ ἀπογραφαί 2 Makk. 2:1, ἀναγραφαί vs. 14. — Jak. 4:5 is in geen geval aan een apocrief geschrift te denken. De uitspraak, waaraan gedacht wordt, moest vs. 6 genoemd zijn en vs. 5 moet men lezen: ἢ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει; πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ... μείζονα δὲ δίδωσι χάριν. διὸ λέγει· ὁ θεὸς κτλ. Op de eerste plaats is λέγειν = spreken zooals Rom. 3:5, 6:19, 1 Kor. 1:10, 9:10, 2 Kor. 6:13, 11:21 enz. Het πρὸς φθόνον — χάριν is de Nieuw-Test. uitdrukking van het vs. 6 aangehaalde schriftwoord. Dr. Baljon is van gevoelen, dat πρὸς φθόνον — διὸ λέγει (Jak. 4:5, 6) van een interpolator afkomstig

is. Misschien gaf ἡ γραφὴ λέγει tot de kantteekeningen aanleiding, die men later in den tekst opnam. Διὸ λέγει werd daarna ter verbinding ingevoegd. Vgl. Theol. Stud. 1891, bl. 390—392, waar ook de litteratuur over Jak. 4 : 5, 6 te vinden is.

Γράμμα, τό, a) het geschrevene, schriftteeken, Lev. 19 : 82 γράμματα στικτὰ οὐ ποιήσετε ἐν ὑμῖν = כְּתֹבֶת קַעֲקַע, vgl. Dillmann t. d. pl.; letters Luk. 23 : 38, Gal. 6 : 1. Josephus noemt het tetragram יהוה op den band op het voorhoofd van den hoogepriester τὰ ἱερὰ γράμματα, Bell. Jud. 5, 5, 7 στέφανος ἔκτυπα φέρων τὰ ἱερὰ γράμματα. Ant. 3, 7, 6, ὃς ἱεροῖς γράμμασι τοῦ θεοῦ τὴν προσηγορίαν ἐπιτετιμημένος ἐστί. Aan de beteekenis *letter* sluit zich aan γράμματα μανθάνειν, διδάσκειν, ἐπίστασθαι van de eerste beginselen der kennis, schrijven en lezen aan, Plat. Alc. 1, 106 E. Xen. Mem. 4, 2, 20, Jez. 29 : 11, 12 ἄνθρ. ἐπιστάμενος γράμματα, die lezen kan. Zoo evenwel ook in 't algemeen van de tot de wetenschappelijke vorming behoorende kennis, Xen. Cyr. 1, 2, 6, Rep. Lac. 2, 1. Plat. Apol. 26, D γραμμάτων ἄπειρον εἶναι. Plut. t. a. pl. Dan. 1 : 4 διδάξαι αὐτοὺς γράμματα καὶ γλῶσσαν Χαλδαίων = סֵפֶר. Hand. 26 : 24 τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν προτρέπει, = gij hebt u overwerkt. Zoo ook Joh. 7 : 15 πῶς οὗτος γράμματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς. Men kan hier niet aan denken, dat γρ. de heilige Schriften beteekent, waartoe eene bijzondere bijvoeging noodig was, maar γράμματα εἰδέναι beteekent het bezit van wetenschappelijke vorming, die onder Israel vooral bestond in de kennis van de Schriften, derhalve = hoe komt deze tot wetenschap, daar hij toch niet gestudeerd heeft? Ook 2 Tim. 3 : 15 moet daarnaar verklaard worden, wanneer de lezing zonder artikel (Tdf.[8] naar den Sin. en andere get.) de juiste is: ὅτι ἀπὸ βρέφους ἱερὰ γράμματα οἶδας τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι κτλ. Dit γρ. ἱερὰ εἰδέναι is, zakelijk beschouwd, kennis van de Schriften, waaraan dan vs. 16 aansluit. Wordt evenwel volgens den Vatic. rec. τὰ ἱερὰ γρ. gelezen, dan kan het ook de heilige Schrift beteekenen. Zie onder b). b) Het geschrevene, het geschreven stuk 1 Ezr. 3 : 9, 13, 15. Schrift, boek Esth. 6 : 1 γράμματα μνημόσυνα. Joh. 5 : 47. Zoo τὰ ἱερὰ γρ. van de heilige Schrift, evenwel nooit zonder deze of soortgelijke toevoeging, derhalve niet absoluut zooals ἡ γραφή. Jos. Ant. 10, 10, 4. εὑρήσει δὲ τοῦτο ἐν τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν. Phil. Vil. Mos. 3, p. 179, 22 Mang. van den Pentateuch τὸ τέλος τῶν ἱερῶν γραμμάτων (met betrekking tot Deut. 34). Jos. Ant. 5, 1, 17 δηλοῦται διὰ τῶν ἀνακειμένων ἐν τῷ ἱερῷ γραμμάτων. Dienovereenkomstig 2 Tim. 3 : 15, wanneer daar τὰ ἱερὰ γρ. gelezen wordt. Dan duidt het de heilige Schrift als object van studie aan, terwijl ἡ γραφή haar als autoriteit noemt. — Brief Hand. 28 : 21, Esth. 8 : 5, 10, 1 Makk. 5 : 10. Schuldbekentenis Lk. 16 : 6, 7. — c) Voorschrift τὰ τῶν νόμων γράμματα Plato, Ep. 7, 325 D; absol. gewoonlijk in den plur.

wetten (vgl. γράφειν van wetgevende werkzaamheid), van νόμος zóó verschillend, dat deze ook een ἄγραφος kan zijn. Aristot. Polit. 3, 15 κατὰ γράμματα ἄρχειν. 16: κατὰ γράμματα ἰατρεύεσθαι. Plut. Lucull. 10: στήλην τινὰ δόγματα καὶ γράμματα ἔχουσαν. Plat. Polit. 302, E μοναρχία τοίνυν ζευχθεῖσα μὲν ἐν γράμμασιν ἀγαθοῖς, οὓς νόμους λέγομεν. Legg. 7, 823, A τοῖς τοῦ νομοθετοῦντος ... πειθόμενος γράμμασιν. 9, 858 E, 11, 922 A τὰ τῶν ἀγαθῶν νομοθετῶν γράμματα τιμᾶν. Het duidt de schriftelijk vastgestelde wetten in tegenstelling met ἔθη aan. Aristot. Pol. 3, 16: οἱ κατὰ γράμματα νόμοι tegenover οἱ κατὰ τὰ ἔθη, vgl. 2 : 9 οὐκ αὐτογνώμονας βέλτιον κρίνειν ἀλλὰ κατὰ τὰ γράμματα καὶ τοὺς νόμους. De sing. zelden en slechts van enkele bepalingen, b. v. in een verdrag, Thuc. 5, 29, 3 τοῦτο τὸ γράμμα μάλιστα τὴν Πελοπόννησον διεθορύβει. Aan dit gebruik van γράμματα sluit de Paulinische tegenstelling van γράμμα en πνεῦμα aan, Rom. 2 : 29 περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι οὐ γράμματι. 6 : 7, 2 Kor. 3 : 6. In deze tegenstelling is γρ. de wet in hare schriftelijke vaststelling, derhalve het tegenover den mensch staande, het hem veroordeelend voorschrift. De schriftelijke vaststelling stelt de verhouding van de wet tot den mensch, dien zij geldt, des te onverbrekelijker vast, Rom. 2 : 27 κρινεῖ ... σε τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου. Een παραβάτης, d. i. iemand, dien de zonde toegerekend wordt, wordt men διὰ γρ., juist door het voorschrift der wet, καὶ περιτ., inzoover de besnijdenis juist onder de wet gevangen houdt; 2 Kor. 3 : 7 ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ, waardoor γράμμα tegelijk geschikt wordt, de tegenstelling van de wet tot het πνεῦμα, van de innerlijk werkende kracht des heils van den Geest Gods (niet van het menschelijk πνεῦμα) uit te drukken. Het γράμμα is het den mensch ten deel gevallen πνεῦμα Gods (vgl. Rom. 7 : 14), dat dan noodzakelijk doodelijk werkt. Daarom slechts gedeeltelijk juist Melancht. bij Rom, 7 : 6: „Ideo dicitur litera quia non est verus et vivus motus animi etc." Zie onder πνεῦμα II, 2, d.

Γραμματεύς, ὁ, schrijver, Ps. 45 : 2. Bij den openbaren dienst bij de Grieken tegelijk de voorlezer van de actenstukken, vandaar Hesychius γρ. ὁ ἀναγνώστης. Over het verschil tusschen de γρ. in de Klein-Aziatische steden (Hand. 19 : 35) van de Grieksche, vooral met betrekking tot het grooter gezag van genen vgl. Deyling, Observatt. sacr. 3, 382 sqq. 1) Bij de LXX komt γραμματεύς a) in Exod. Num. Lev. Deut. Joz. en eenige plaatsen in de Kron. met het Hebr. שֹׁטֵר overeen (Deut. 1 : 15, 16 : 18, 29 : 10, 31 : 28 = γραμματοεισαγωγός), in de overige boeken steeds = סֹפֵר. De שֹׁטְרִים, die behalve in de genoemde geschriften niet voorkomen, vindt men Ex. 5 : 6, 10, 14, 15, 19 als opzieners van het werkvolk, maar behoorende tot het volk vss. 15, 19. Op de overige plaatsen voorgangers, Num. 11 : 16 de 70 uit het getal der oudsten

gekozenen, naast de πρεσβύτεροι, ἄρχοντες, δικασταί Deut. 20:9, Joz. 23:2, 24:1, in de Kronieken naast de κριταί genoemd en uit de Levieten genomen 1 Kron. 23:4, 2 Kron. 19:11, 26:11, 34:13. b) De סֹפְרִים daarentegen zijn de beambten van den koninklijken dienst in de boeken Samuel, Koningen, Kronieken, Esther, koninklijke secretarissen (ook aanvoerders van het leger 2 Kon. 25:19, Jer. 37:15 enz.), toch c) in Esther en Nehemia = schriftgeleerden, kenners van de wet 2 Ezr. 7:6, 11, 12 steeds met eene toevoeging vs. 6: γρ. ταχὺς ἐν νόμῳ Μωυσῆ. Vs. 11 γραμμ. βιβλίου λόγων ἐντολῶν κυρίου καὶ προσταγμάτων αὐτοῦ. Vs. 12 γραμμ. νόμου κυρίου τοῦ θεοῦ. Daarentegen Neh. 8:4, 9, 13 zonder toevoeging in denzelfden zin, vgl. 2 Ezr. 7:21 γραμματεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ (Vat. τοῦ νόμου τ. θ. τ. ο.). Eveneens Sir. 38:24, 2 Makk. 6:18. Het gaat uit van de beteekenis bekend met de Schrift, nl. niet met het schrijven, maar met het geschrevene, vgl. 2 Ezr. 7:6 en zal diensvolgens op de kennis van de wet betrekking hebben, die gedurende de ballingschap en daarna in de plaats van de relatief zelfstandige חָכְמָה komt. Vgl. Winer, Realwörterb. Art. Schriftgelehrte. Hieraan sluit zich aan d) het Nieuw-Testamentische γραμματεύς. De γρ. zijn bekend met de wet, de Heilige Schriften, bewerken het goed begrip daarvan, Mt. 7:29, 17:10, 23:2, 13, Mk. 1:22 enz., πατρίων ἐξηγηταὶ νόμων, Jos. Ant. 17, 6, 2 zijn naar de idee bekend met den wil des heils van God en de verklaarders daarvan, Mt. 13:52, 23:34, in den tijd van Jezus evenwel waren zij de weerstrevers van zijnen wil. Wanneer zij voorkomen als bekleed met gezag of in verband met de bekleeders van eene zekere macht Mt. 2:4, 20:18, 23:2, 26:57, Mk. 14:1, Lk. 22:2, 66; 23:10, hebben zij geen wettelijke of ambtelijke volmacht: Hunne autoriteit is hun dan slechts om der wille van hun werk algemeen toegestaan. Vgl. Mt. 13:52, Joh. 7:15, 1 Makk. 7:12, zonder dat zij eenvoudig als γραμματεῖς in het bezit van eene beslissende macht geweest zijn. De regeeringscolleges hebben zich slechts bij hen aangesloten, om zich met hun om der wille van de wet toegekend gezag te dekken. Vgl. 1 Makk. 7:12 ἐπισυνήχθησαν ... συναγωγὴ γραμματέων ἐκζητῆσαι δίκαια. Synon. νομικός, νομοδιδάσκαλος, vgl. Mk. 12:28 met Mt. 22:35. — Verdere bijzonderheden vindt men bij Winer t. a. pl. Leyrer in PRE[1] 13, 731 ff., waar ook de literatuur uitvoerig opgegeven wordt, 2e Aufl. 13, 696 ff. van Strack; Schürer, Neutest. Zeitgesch,, S. 441 ff. 2. Aufl. 2, 254 ff.

Γραφεῖον, ου, τό, griffel, Job 19:24. — De heilige Schrift, Clem. Rom. 1, 28.

Γραφικός, ή, όν, betrekking hebben op het schrijven, 3 Makk. 4:20, Clem. A. II, 253 B, Orig. III, 433 D.

Γραφικῶς, in het schrijven, Orig. II, 1184 C.

Ὑπογραμμός, ὁ, alleen in het Bijbelsche en na-Christelijke Grieksch = voorschrift, voorbeeld; Ammon. = πρόγραμμος, Hesych. = τύπος, μίμημα. 2 Makk. 2:29 τὸ ἐπιπορεύεσθαι τοῖς ὑπογραμμοῖς τῆς ἐπιτομῆς διαπονοῦντες = regel. 1 Petr. 2:21 = voorbeeld. Zoo van Christus Clem. Rom. ad Cor. 1, 33, 8. Polyc. Phil. 8, 2, op de laatste plaats met betrekking tot 1 Petr. 2:21 enz. Clem. ad Cor. 1, 16, 8 ὁρᾶτε τίς ὁ ὑπογραμμὸς ὁ δεδομένος ἡμῖν — eveneens van Christus, 33:8 van God. Vgl. daar 5:7 van Paulus: ὑπομονῆς γενόμενος μέγιστος ὑπογραμμός. De beteekenis sluit zich aan aan het gebruik van ὑπογράφειν in de beteekenis voorschrijven, eigenlijk onderschrijven, daar het voorschrift van den leermeester door de leerlingen opgevolgd moet worden. Vgl. Plat. Prot. 227, D: ὥσπερ οἱ γραμματισταὶ τοῖς μήπω δεινοῖς γράφειν τῶν παίδων ὑπογράψαντες γραμμὰς τῇ γραφίδι οὕτω τὸ γραμμάτιον διδόασι, καὶ ἀναγκάζουσι γράφειν κατὰ τὴν ὑφήγησιν τῶν γραμμῶν· ὡς δὲ καὶ ἡ πόλις νόμους ὑπογράψασα, ἀγαθῶν καὶ παλαιῶν νομοθετῶν εὑρήματα, κατὰ τούτους ἀναγκάζει καὶ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι.

Γραώδης, εος, ους, ὁ, ἡ, ες, τό, van ἡ γραῦς, γραός, de oude vrouw. Vandaar oudwijfsch. 1 Tim. 4:7.

Γρηγορέω, zie onder ἐγείρω.

Γρύζω, roeren, Ex. 11:7, Jozua 10:21, Richt. 11:19.

Γρύψ, υπός, ὁ, grijpvogel, Lev. 11:14, Deut. 14:14.

Γυμνάζω, άσω, perf. pass. γεγύμνασμαι, van γυμνός, naakt. Naakt lichaamsoefeningen in het worstelperk houden of doen plaats hebben. Overdr. in 't algemeen = *oefenen*, *bekwamen*. Van het *scherpen* der zintuigen, Hebr. 5:14. In geestelijken zin van het zich oefenen of geoefend worden in of door iets (πρός τι, διά τινος), 1 Tim. 4:7, Hebr. 12:11. In ongunstige beteekenis in het part. perf. pass. volleerd in iets, 2 Petr. 2:14.

Γυμνασία, ας, ἡ, de oefening (in het worstelperk), σωματικὴ = de lichamelijke oefening, 1 Tim. 4:8.

Γυμνάσιον, ου, τό, oefenplaats, 1 Makk. 1:14, 2 Makk. 4:9.

Γυμνητεύω, εύσω, van ὁ γυμνής, ῆτος = γυμνός, naakt, ontbloot zijn. Deut. 28:48, 1 Kor. 4:11, Tat. Or. 23:3.

Γυμνός, ή, όν, naakt, ontbloot, ook slechts schamel gekleed Mt. 25:36, 38, 43, 44, Mk. 14:51, 52; Hand. 19:16, Jak. 2:15, Openb. 17:16. Zonder opperkleed Joh. 21:7, onbedekt Hebr. 4:13, vgl. Job 26:2. Jos. Ant. 6, 13, 4 τὰ δ' ἔργα γυμνὴν ὑπ' ὄψει τὴν διάνοιαν τίθησι. Van het koren, dat bij het zaaien nog zonder τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον is, waarvan de halm en de aar als zijn kleed beschouwd wordt, 1 Kor. 15:37, vgl. vs. 38 als beeld der opstanding. Wij kunnen evenwel 2 Kor. 5:3 γυμνός niet doen slaan op het ontbreken van het opstandingslichaam, waarvoor Plat. Crat. 403, B ἡ ψυχὴ γυμνὴ τοῦ σώματος ἀπέρχεται en

Orig. c. Cels. 2, 43 Χς .... γυμνῇ σώματος γενόμενος ψυχῇ ταῖς γυμναῖς σωμάτων ὡμίλει ψυχαῖς enz. aangehaald worden, een gevoelen, dat ook niet in het verband, vgl. vs. 10, passen zou. Leest men εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα, dan is οὐ γυμνοί gecoördineerd met ἐνδ., dat niet te verwarren is met ἐνδεδυμένοι. Leest men ἐκδυσάμενοι, te verklaren van het afleggen van het sterfelijk lichaam, dan is οὐ γυμνοί het tegenovergestelde. In elk geval is εἴ γε οὐ γυμνοὶ εὑρεθ. de voorwaarde voor ἐπενδύσασθαι vs. 2 en dan kan γυμνός, wanneer niet eene tautologie plaats zal hebben, slechts in die ethische beteekenis opgevat worden als Openb. 3 : 17, 16 : 15 vgl. Ez. 16 : 7, 22, 38, Hoz. 2 : 3 syn. ἀσχημονῶν Ez. 16 : 22, inzoover de naaktheid de gevolgen der zonde als smaad en schande openbaar maakt Gen. 3 : 11, vgl. Openb. 16 : 15 μακάριος ὁ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ καὶ βλέπωσι τὴν ἀσχημοσύνην αὐτοῦ. In dezen zin beteekent derhalve γυμνός niet alleen schuldig (Ewald bij 2 Kor. 5 : 3), maar door de zonde vernietigd, de gerechtigheid verloren hebbend (vgl. Openb. 19 : 8). Volgens deze opvatting zou ἐνδυσάμενοι overeenkomstig de uitdrukking ὁ τηρῶν ἱμάτια αὐτοῦ Openb. 16 : 15 verklaard kunnen worden, zonder dat een bijzonder object als Χν of iets dergelijks zou zijn aan te vullen.

Γυμνότης, ἡ, naaktheid, zooals het schijnt alleen in het Bijbelsche en latere Grieksch, Rom. 8 : 35, 2 Kor. 11 : 27, Deut. 28 : 48. Overdrachtelijk in dezelfde zedelijke beteekenis als γυμνός Openb. 3 : 18 συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι ... ἱμάτια λευκὰ ἵνα περιβάλῃ καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητός σου (vgl. Openb. 19 : 8, Job 29 : 14, Jez. 61 : 10).

Γύμνωσις, ἡ, de naaktheid, naakt zijn, Gen. 9 : 22, Clem. A. I, 453 B.

Γυναικάριον, ιου, τό, diminut. van ἡ γυνή, het vrouwtje of vrouwke (Lat. muliercula). 2 Tim. 3 : 6, om het zwakke, verleidbare der bedoelde personen aan te duiden.

Γυναικεῖος, εία, εῖον, van γυνή, vrouwelijk, Gen. 18 : 11, 31 : 35, Lev. 18 : 22, 1 Petr. 3 : 7. Vgl. hierbij σκεῦος.

Γυναικείως, op de wijze der vrouwen, Jos. Ant. 15, 3, 6.

Γυναικομανής, gek op vrouwen, Philo II, 312, 39, Clem. A. I, 313 C.

Γυναικών, ῶνος, ὁ, vrouwenkamer, Ezr. 2 : 3, 9, 13, 14.

Γυναικωνῖτις, ιδος, ἡ, de plaats der vrouwen in den tempel, Jos. B. J. 5, 5, 2.

Γύναιον, ου, τό, vrouw, Job 24 : 21.

Γυνή, γυναικός, ἡ, *de vrouw*, tegenover den man, zonder onderscheid van leeftijd of staat, Mt. 9 : 20, 22, 13 : 33, Mk. 14 : 3, Lk. 10 : 38, 11 : 27, 23 : 27, Hand. 1 : 14, 13 : 50, 1 Kor. 11 : 9, 15, Gal. 4 : 4, 1 Tim. 2 : 9, 10, Openb. 9 : 8. *De getrouwde vrouw*, Mt. 1 : 20, Mk. 6 : 17, Lk. 17 : 32, Hand. 18 : 2, Rom. 7 : 2, 1 Kor. 7 : 2, 29, 34,

Ef. 5 : 22, Kol. 3 : 18, 19, Tit. 1 : 6, 1 Petr. 3 : 1. Zinnebeeldig van de Christelijke kerk of gemeente, Openb. 19 : 7, 21 : 9, vgl. Ef. 5 : 25 sqq. *γύναι* of *ὦ γύναι* = vrouwe, of o vrouw! bij welwillende toespraak, Mt. 15 : 28, Lk. 22 : 57.

Γυποειδής, *ές* (*γύψ*, *εἶδω*), als een gier, Eus. III, 209 B.

Γυρεύω, draaien, wentelen, dwalen, Apoc. Paul. 62, Patriarch. 1113 A.

Γῦρος, *ου*, *ὁ*, kromming, omgang, kring, Job 22 : 14, Sir. 24 : 5.

Γυρόω, krommen, Job 26 : 10, Sir. 43 : 12.

Γύψ, *υπός*, *ὁ*, gier, Arist. 108 : 7.

Γώγ, (גּוֹג), onverbuigb. Hebr. eigennaam Gog. Zoo heet Ezech. 38 en 39 een vorst der stammen van het volk Magog. Openb. 20 : 8 komt deze naam als een volksnaam naast dien van Magog voor. Zie Bijb. Woordenb. Riehm — Van Rhijn onder Magog.

Γωνία, *ας*, *ἡ*, de hoek, Mt. 6 : 5. Eene verborgene, afgelegene plaats, Hand. 26 : 26. In den Gen. met *κεφαλή* verbonden = de hoeksteen, Mt. 21 : 42 en parall. pl. *Αἱ τέσσαρες γωνίαι τῆς γῆς* = de vier hemelstreken, Openb. 7 : 1, 29 : 8, Tat. Or. 28 : 13.

Γωνιαῖος, hoekig, Job 38 : 6.

Δ.

Δαβείρ, δαβίρ (דְּבִיר), het achterste gedeelte, het heilige der heiligen in den tempel, 1 Kon. 6:5, 16, 19, 20, 22, 23, 31; 7:49, 8:6, 8, Theodtn. Ps. 27:2.

Δαβίδ, ὁ, ook Δαυΐδ en Δαυείδ, bij Josephus, Antt. 6, 8, 1 Δαυΐδης, ου, ὁ (דָּוִד en דָּוִיד). Onverbuigb. Hebr. eigennaam van den Israelietischen koning David, Mt. 1:6, Lk. 3:31, Joh. 7:42, Hand. 13:22, Hebr. 11:32. Υἱὸς Δαβίδ in 't algemeen = zoon of afstammeling van David, Mt. 1:20, in het N. T. vaak als benaming van den Messias, die uit het geslacht van David zou zijn, Mt. 1:1, 9:27, 12:23, 15:22, 21:9, Rom. 1:3 enz. In dezelfde beteekenis elders fig. ἡ ῥίζα Δαβίδ, Openb. 5:5, 22:16 (vgl. ῥίζα). Ἡ κλεῖς τοῦ Δαβίδ = de sleutel Davids, d. i. van diens paleis, zinnebeeldig van het koninkrijk Gods, Openb. 3:7. Ἡ βασιλεία τοῦ Δαβίδ, Mk. 11:10, ὁ θρόνος Δαβίδ, Lk. 1:32 en ἡ σκηνὴ Δαβίδ, Hand. 15:16 (vgl. Amos 9:11, 12) worden typisch van den Messias, zijn koninkrijk en zijne Godsregeering gebezigd. Ἐν Δαβὶδ λέγων, Hebr. 4:7 = in het boek David, d. i. dat naar hem genoemd wordt, t. w. de Psalmen.

Δαιδαλεύω = δαιδάλλω, kunstig werken, versieren, Philo II, 666, 9.

Δᾳδουχία, ας, ἡ, het dragen van fakkels, fakkellicht, 2 Makk. 4:22, Plut. II, 621 C.

Δαίμων, ὁ en ἡ, in het N. T. alleen ὁ, Mt. 8:31, Mk. 5:12, Lk. 8:29, Openb. 16:14, 18:2 rec. Anders in plaats daarvan τὸ δαιμόνιον, het neutrum van het adj. δαιμόνιος, demonisch, wat van eenen demon komt, tot het gebied der demonen behoort, daardoor bepaald wordt, derhalve abstracter dan ὁ δαίμων. Vgl. ὦ δαιμόνιε bij Homerus, b. v. Il. 2, 200, Od. 18, 406 enz. Nägelsbach, Homer. Theol. 1, 47; 3. Aufl. S. 74 ff. Δαίμων oorspronkelijk bij de Grieken = θεός, twijfelachtig in welke beteekenis, of van δαήμων, kundig (Plat. Plut.) of van δαίομαι, verdeelen, toedeelen, nl. het levenslot = διαιτηταὶ καὶ διοικηταὶ τῶν ἀνθρώπων, die over de menschen heerschen. Zie Suic. Thes. Vgl. Curtius, 231. Autenrieth bij Nägelsbach t. a. pl., Anm. 44. Volgens Schenkl en anderen verwant aan δῖος, sanskriet div, glanzen, hemel, dîvas, God,

Zend. dîv lichten, daêva, demon. Alleen dit kunnen wij bewijzen, dat hoewel in den oudsten tijd de benamingen δαίμονες en θεοί verwisseld of als synoniemen gebruikt worden (ook nog bij Homerus, b. v. Od. 21, 195, 201; 6, 172—174), toch reeds van Homerus af δαίμων, overeenkomende met het Lat. numen, de goddelijke werkzaamheid in 't algemeen, het werken eener hoogere macht aanduidt, zonder dat gedacht wordt aan eenen bepaald te noemen persoon, b. v. Xen. Cyrop. 7, 5, 81: ὁ δαίμων ἡμῖν ταῦτα συμπαρεσκεύακεν. Isocr. 9, 25 ὁ δαίμων ἔσχε πρόνοιαν, waarvoor wij dikwijls het abstractum τὸ δαιμόνιον lezen, terwijl omgekeerd het Socratische δαιμόνιον bij Xen. Apol. 8 met οἱ θεοί verwisseld wordt, Nägelsbach, Nachhom. Theol. 2, 10, S. 112, vgl. Nitzsch, bij Odyssee 1, 89; 2, 64; 3, 391. Δαίμων staat tot θεός als numen tot persona divina (Nägelsbach, Homer. Theol. 1, 47); θεός duidt de Godheid als persoonlijkheid, δαίμων als macht aan. Oorspronkelijk vox media, openbaart zich weldra het streven, het woord in malam partem te gebruiken, om eene verderfelijk werkende macht aan te duiden, met of zonder toevoeging van στυγερός, κακός, χαλεπός. Dit openbaart zich nog vooral in het Hom. gebruik van het adj. δαιμόνιος, dat, bij Pindarus van gelukkige en ongelukkige werkingen der Goden gebruikt, bij Homerus reeds niet meer met θεῖος verwisseld kan worden en altijd met zwakkere of sterkere beteekenis van berisping of in den zin van leedwezen gebruikt wordt. Vgl. Od. 18, 406 δαιμόνιοι, μαίνεσθε = bezetenen, gij raast! zooals Nägelsbach, Homer. Theol., het vertaalt, die het resultaat zijner onderzoekingen aldus samenvat, dat δαίμων en vooral δαιμόνιος dikwijls daartoe gebruikt wordt, om die wijze van goddelijke werking op den mensch uit te drukken, die een niet alleen duister en onverklaarbaar, maar ook onvriendelijk en vijandig karakter heeft. Bij de tragici duidt δαίμων het noodlot aan, dikwijls het ongelukkige lot, b. v. Soph. Oed. R. 828, Oed. C. 76, ook het gelukkige, al naar het verband aanwijst. In 't algemeen, ook in het proza, verbindt zich met δαίμων de voorstelling van een van den mensch onafhankelijk, over hem willekeurig heerschend noodlot, vgl. Pind. Ol. 8, 67: δαίμονος τύχη. Bij Plat., Dem. en anderen komen δαίμων en τύχη dikwijls tezamen voor. Dat daarmeê de gedachte aan eene onverbiddelijk te vreezen macht samenhangt, lag in den aard der zaak. Lys. 2, 78: ὁ δαίμων ὁ τὴν ἡμετέραν μοῖραν εἰληχὼς ἀπαραίτητος. Dem. Phil. 3, 54 πολλάκις γάρ ἔμοιγ᾽ ἐπελήλυθε καὶ τοῦτο φοβεῖσθαι, μή τι δαιμόνιον τὰ πράγματα ἐλαύνῃ. Dat daaruit de voorstelling van een aan een speciaal persoon zich aansluitend noodlot (genius) ontstond, was bij het terugtreden van de directe betrekking tusschen goden en menschen bijna noodzakelijk en hoogst waarschijnlijk. Door Oosterschen invloed ontstond langzamerhand eene dualistische leer van de demonen als goede en booze geesten en bemiddelaars tusschen de

goden en de menschen, Plut. De def. orac. De naam τὸ δαιμόνιον, numen, als abstractum minder gebruikelijk dan δαίμων, treedt natuurlijk des te meer op den achtergrond, des te concreter een geloof of eene leer van de demonen ontstond, Plat. Apol. 26 B θεοὺς διδάσκοντα μὴ νομίζειν οὓς ἡ πόλις νομίζει, ἕτερα δὲ δαιμόνια καινά. Xen. Mem. 1, 1, 1 καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν. Vgl. Hand. 17 : 18 ξένων δαιμονίων καταγγελεύς. Daarentegen treedt in het Bijbelsche Grieksch het gebruik van δαιμόνιον op den voorgrond, en wel om dezelfde reden waarom de vreemde goden om de meer verwijderde relaties en hun duister, onbekend karakter δαιμόνια, niet δαίμονες i. p. v. θεοί genoemd werden, inzoover al het wezen der daardoor aangeduide booze geesten een duister gebied voor menschelijke erkentenis, een vreemd gebied voor het leven vormt. De LXX gebruiken δαίμων niet, het N. T. slechts op de genoemde plaatsen.

Terwijl de LXX δαιμόνιον in slechten zin gebruiken = אֱלִילִים Ps. 96 : 5: πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια, ὁ δὲ κς τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησεν. צִיִּים Jez. 34 : 14; שָׂעִיר Jez. 13 : 21, שֵׁד Ps. 106 : 37, Deut. 32 : 17, גַּד Jez. 65 : 11 (naam eener heidensche godheid) en daarenboven uit misverstand Ps. 91 : 6, — en dat wel in tegenstelling met θεός Deut. 32 : 17 ἔθυσαν δαιμονίοις καὶ οὐ θεῷ, θεοῖς οἷς οὐκ ᾔδεισαν, vgl. Ps. 106 : 37, Bar. 4 : 7, vgl. vs. 35, van onheil aanbrengende machten Ps. 91 : 6 οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ δαιμονίου μεσημβρινοῦ, vgl. Tob. 3 : 8, 17; 6 : 7, 14, 15, 17; 8 : 3, waar tegenover δαιμόνιον de ἄγγελος staat, beproeft Philo nog het Grieksche gevoelen van de helden en demonen met het Bijbelsche gevoelen van de engelen te vereenzelvigen, — eene poging om het onderscheid tusschen het Bijbelsche en het gewone Grieksch weg te nemen, zooals het op dezelfde wijze in het gevoelen van Jos. De bell. Jud. 7, 6, 3 voorkomt τὰ γὰρ καλούμενα δαιμόνια πονηρῶν ἐστὶν ἀνθρώπων πνεύματα, τοῖς ζῶσιν εἰσδυόμενα καὶ κτείνοντα τοὺς βοηθείας μὴ τυγχάνοντας. Als eene modificatie van beide gevoelens komt het voor, wanneer Justinus Martyr en de Pseudo-Clementinen den oorsprong der demonen aan Gen. 6 ontleenen. Vgl. Hesiod. O. 121, volgens wien de demonen menschelijke zielen zijn uit den gouden tijd, beschermgeesten der menschen. Zie Lactant. Inst. 2, 14, 15, 17. Bij de vert. der LXX vgl. ook εἴδωλον.

In de beteekenis zelve lag zelfs in het gewone Grieksch een minder gunstige zin, die b. v. in δαιμονάω (N. T. δαιμονίζομαι) ook nog bewaard bleef, toen in lateren tijd de leer van goede en kwade demonen zich ontwikkelde. Zoo gebruiken Plut. zoowel als Xen. δαιμονάω = bezeten zijn, syn. παραφρονεῖν; trag. in de macht van eenen demon, d. i. ongelukkig zijn, lijden. Daarom kan het geen bevreemding wekken, dat op Nieuw-Testamentisch gebied, waarop eene ook in de uitdrukking gevormde voorstelling van de engelen als de in den dienst der goddelijke oeconomie des heils staande geesten gevonden werd, de uitdrukking

δαίμων resp. δαιμόνιον speciaal op de het booze uitwerkende geesten toegepast werd (מַלְאֲכֵי רָעִים Ps. 78 : 49, vgl. Spreuk. 16 : 14, 1 Sam. 19 : 9), de πνεύματα ἀκάθαρτα, zie ἀκάθαρτος. Zoo staat δαίμων resp. δαιμόνιον parallel πν. ἀκάθ. Mk. 5 : 12 vgl. vs. 2, 8; 3 : 30 ὅτι ἔλεγον Πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει, vgl. met vs. 22: ἔλεγον ὅτι Βεελζεβοὺλ ἔχει καὶ ὅτι ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. Eveneens Lk. 8 : 29, Openb. 18 : 2. Vgl. Openb. 16 : 13 πνεύματα τρία ἀκάθ. met vs. 14 εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμονίων. Lk. 4 : 33 πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου. 8 : 2 = πνεύματα πονηρά. — Zij komen voor in verband met den Satan Mt. 12 : 24 enz. Mk. 3 : 22 enz. Lk. 10 : 17, 18; 11 : 18, vgl. Mt. 12 : 26 ὁ σατανᾶς τὸν σατανᾶν ἐκβάλλει, met den ἄρχων τῶν δαιμονίων Mt. 9 : 34, 12 : 24, Mk. 3 : 22, Lk. 11 : 15; en worden 1 Kor. 16 : 20, 21 evenals Deut. 32 : 17 tegenover θεός en κύριος gesteld, vgl. 1 Tim. 4 : 1 ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων. Jak. 2 : 19 καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι καὶ φρίσσουσιν; in verband met den afgodsdienst (vgl. Deut. 32 : 17, Ps. 106 : 37) Openb. 9 : 20 ἵνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια καὶ τὰ εἴδωλα τὰ χρυσᾶ κτλ., waar zoowel de geestelijke achtergrond van den afgodsdienst als ook een meer geestelijke vorm van de afgoderij op de eerste plaats genoemd wordt, vgl. 16 : 13, 14. — Terwijl in de didactische geschriften aan de demonen naar hunnen zedelijkverderfelijken invloed gedacht wordt (1 Kor. 10 : 20, 21, 1 Tim. 4 : 1, Openb. 9 : 20, 16 : 14), vinden wij ze in de evangeliën nog op eene bijzondere wijze als verderfelijke machten voorgesteld. Als geesten nl. Lk. 10 : 17, 20, in den dienst van den Satan Mt. 12 : 26 enz. zien wij ze in staat, het leven van een individu physisch of psychisch zóó te bepalen (zie πνεῦμα), dat het individu niet meer van zichzelf meester is. Lk. 13 : 11 γυνὴ πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας. Vs. 16 ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς. Zij maken zich meester van het πνεῦμα der menschen, verlammen den invloed daarvan, vgl. Mk. 5 : 2 ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ (vgl. Mt. 22 : 43, 1 Kor. 12 : 3, 9), zoodat de werkzaamheid van het persoonlijk leven gestoord wordt, hetzij dat zij door inwerking op het lichamelijk organisme (ziekten) het geheele gevoelsleven aan zich onderwerpen, hetzij dat zij in het zedelijk centrum der persoonlijkheid eene open deur vinden Mt. 12 : 43 enz. Vandaar εἰσέρχεται of ἐξέρχεται τὸ δαιμόνιον, het eerste Lk. 8 : 30, het laatste Mk. 7 : 30, Lk. 8 : 38; ἀπό τινος Mt. 17 : 18, Lk. 4 : 41; 8 : 2, 33, 35; ἔκ τινος Mk. 7 : 29. — ἔχει τις δαιμόνια Mt. 11 : 18, Lk. 7 : 33, 8 : 27, Joh. 7 : 20, 8 : 48, 49, 52; 10 : 20 vgl. Lk. 4 : 33, 35, 9 : 42. — In geen geval openbaart zich een demonische invloed zonder uitwendige ziekteverschijnselen, zooals dan b. v. het δαιμόνιον ἔχει, van Johannes den dooper of Jezus gezegd Mt. 11 : 18, Lk. 7 : 33, Joh. 7 : 20, 8 : 48, 49, 52 niets anders beteekent dan wat Joh. 10 : 20 volledig door δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται uitgedrukt wordt (wanneer ook 10 : 21 μὴ

δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοῖξαι; verklaard moet worden. Kan ook een demon — nl. van eenen bezetene — de oogen der blinden openen, d. i. genezen i. p. v. verderven? vgl. Mt. 12:24 enz.). Daardoor is deze steeds natuurlijk werkende demonische beheersching van den mensch (zie Hand. 10:30 ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου) nog wezenlijk van den invloed des Satans onderscheiden Joh. 13:2, 27, waardoor de mensch op het gebied der zedelijke, menschelijke werkzaamheid op soortgelijke wijze een werktuig van den Satan wordt, zooals het de demonen zijn. Juist tegenover dat demonische geweld als eenen hoogsten graad van het lijden der menschheid onder de werken des duivels (1 Joh. 3:8) staat het rijk Gods, de orde der dingen, waarin de wil van God aangaande de zaligheid zich openbaart, door de bemiddeling van Christus. Mt. 12:28 εἰ δὲ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασ. τ. θ. Hiervan is de uitdrukking ἐκβάλλειν τὸ δαιμ. Zie Mt. 7:22, 9:33, 34, 10:8, 12:24, 27, 28, Mk. 1:34, 39, 3:15, 22, 6:13, 7:26, 9:38, 16:9, 17, Lk. 9:49, 11:14, 15, 18, 19, 20, 13:32. Vgl. Menken, Beitrag zur Dämonologie 1793, Neander, Leben Jesu, S. 181 f., Delitzsch, Bibl. Psych. 4, 16, Ebrard, Art. „Dämonische" in PRE[2] 3, 440 ff. Hofmann, Schriftbeweis 1, 445 ff. J. Van der Veen, De demonologie van het Judaïsme (Theol. Stud. 1890, bl. 301—319).

Δαιμονίζομαι, pass., waarvoor in het gewone Grieksch meestal δαιμονάω = door eenen demon bezeten zijn, in de macht van eenen demon staan, vgl. Hand. 10:38 τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ διαβόλου. Plut. Sympos. 7, 5, 4 ὥσπερ γὰρ οἱ μάγοι τοὺς δαιμονιζομένους κελεύουσι τὰ Ἐφέσια γράμματα πρὸς αὐτοὺς καταλέγειν καὶ ὀνομάζειν. In het N. T. Mt. 4:24, 8:16, 28, 33; 9:32, 12:22, 15:22, Mk. 1:32, 5:15, 16, 18; Lk. 8:36, Joh. 10:21. De δαιμονιζόμενοι van andere zieken onderscheiden Mt. 4:24, Mk. 1:32.

Δαιμονιώδης, ὁ, ἡ, tot de demonen behoorend, van hen afkomstig. Jak. 3:15 ἔστιν αὕτη ἡ σοφία — ἐπίγειος, ψυχική, δαιμονιώδης, vgl. vs. 6 ἡ γλῶσσα φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης onder γέεννα. 4:7.

Δαίσιος, ου, ο, Daesius, eene Macedonische maand = ἰούνιος, Jos. Ant. 14, 10, 22.

Δάκνω, δήξομαι, aor. 2. ἔδακον, bijten, overdracht, in den zin van krenken, kwellen, beleedigen; τινά = iemand. Gal. 5:15.

Δάκρυ, υος, το, ook δάκρυον, ύου, τό, de traan, Mk. 9:24, Lk. 7:38, Hand. 20:19, enz.

Δακρύω, -ύσω, van het voorg. wd., tranen storten, weenen. Joh. 11:36.

Δακτύλιος, ιου, ὁ, van het volg. wd., de ring. Gen. 38:18, 25, 41:42, Ex. 25:11, 12, 13, 14, 25, 26, 27:4, 30:4, 35:22, Lk. 15:22.

Δακτύλιον, τό, vinger, Passio Perpet. 93: 17.

Δάκτυλος, ου, ὁ, de vinger, Mt. 23: 4 (vgl. Lk. 11: 46), waar de uitdrukking δακτύλῳ κινῆσαί τι spreekwoordelijk moet verstaan worden = de geringste moeite doen, Mk. 7: 33, Lk. 16: 24, Joh. 20: 25, 27; synekd. voor χείρ, als zinnebeeld van macht, Lk. 11: 20.

Δαλμανουθά, ἡ, onverbuigb. Hebr. eigennaam van het kleine vlek Dalmanutha aan den Westelijken oever der zee van Tiberias nabij Magdala, Mk. 8: 10, vgl. Mt. 15: 39.

Δαλματία, ίας, ἡ, Lachm. Δελμ. geograf. eigennaam der provincie Dalmatië in Illyrië aan de Adriatische zee, 2 Tim. 4: 10.

Δαλός, οῦ, ὁ, fakkel, Am. 4: 11, Zach. 12: 6, Ez. 24: 9.

Δαμάζω of δαμάω, -άσω, aor. 1. ἐδάμασα, (Lat. domo, dominus, Goth. gatamjan, Eng. tame) bedwingen, temmen, Mk. 5: 4, Jak. 3: 7, 8, Test. Abrah. A. 79.

Δάμαλις, van het voorg. wd., het kalf, de jonge koe. LXX voor עֶגְלָה en פָּרָה, Gen. 15: 9, Num. 7: 17 enz., Hebr. 9: 13, Passio Perpet. 91: 9, 29.

Δάμαρις, ιδος, ἡ, Gr. eigennaam Damaris; zoo heette eene geloovige vrouw te Athene, Hand. 17: 34.

Δαμασκηνός, ἡ, όν, Nomen gentile van het volg. wd., Damasceensch, substantive de Damascener, 2 Kor. 11: 32.

Δαμασκός, οῦ, ἡ, Gr. vorm van den Hebr. eigennaam Dammesek (דַּמֶּשֶׂק), Damaskus; zoo heet de bekende hoofdstad van Syrië tusschen den Libanon en den Antilibanon, Hand. 9: 2 env., 22: 5 env., 26: 12, 20, 2 Kor. 11: 32, Gal. 1: 17. Het bevatte vele Joden, Joseph. B. J. 2, 20, 2 vgl. 7, 8, 7. Nog eene belangrijke stad met circa 109.000 inwoners.

Δάν, ὁ, onverbuigb. Hebr. eigennaam Dan; zoo heette de vijfde zoon van den aartsvader Jakob uit zijn huwelijk met Bilha, volgens sommige Codd. Openb. 7: 5 vermeld, waar wij echter met den Rec. (ook Tischend.) Γάδ kunnen lezen. Zonder genoegzamen grond hebben eenigen (zoo b. v. Züllig) in vs. 6 voor Manasse den naam van Dan in de plaats willen stellen.

Δανείζω, -είσω, WH. T. δανίζω, van het volg. wd., geld schieten, in leen geven, hetzij al of niet met genot van renten, Luk. 6: 34, 35; in het Med. = zich geld in leen doen geven, d. i. leenen, borgen, met ἀπό τινος = van iemand, Mt. 5: 42, Apoc. Petr. 31.

Δάνειον, είου, τό. van τὸ δάνος de gave, gew. van uitgeleend geld gebezigd, van daar het geleende, de schuld. Deut. 15: 8, 24: 13 (11), Mt. 18: 27.

Δανειστής, οῦ, ὁ, WH. T. δανιστής, van δανείζω z. ald., de geldschieter, schuldeischer. 2 Kon. 4: 1, Ps. 108 (109): 11, Spreuk. 29: 13, Sir. 29: 28, Luk. 7: 41.

Δανιήλ, ὁ, onverbuigb. Hebr. eigennaam van een beroemd profeet uit den tijd der ballingschap, Daniël, naar de Hebr. etymologie דָּנִיֵּאל en דָּנִאֵל = God is mijn rechter, Mt. 24 : 15.

Δαπανάω, -ῶ, -ήσω, van het volg. wd., van daar uitgeven, besteden, te koste leggen, τί, Mk. 5 : 26, absolute = de kosten van iets dragen, 2 Kor. 12 : 15, met ἐπί τινι = voor iemand, Hand. 21 : 24; in slechten zin = uitgeven, verkwisten, doorbrengen, Luk. 15 : 14; ἔν τινι = in, d. i. ter voldoening aan iets, Jak. 4 : 3.

Δαπάνη, ης, ἡ, van δάπτω, verw. δεῖπνον, Lat. daps, de uitgave, de kosten. 2 Ezr. 6 : 4, 1 Makk. 3 : 30, Luk. 14 : 28.

Δαπάνημα, ατος, τό, onkosten, onderhoud, 1 Ezr. 6 : 25, 2 Makk. 3 : 3, 11 : 31.

Δαρμός, οῦ, ὁ (δέρω), slag, Const. Apost. 4 : 11.

Δαρόμ, variant van δαγών (דְּרוֹם), het Zuiden, Ez. 20 : 46.

Δάσος, τό, kreupelbosch, 2 Sam. 18 : 9, Ps. 131 (132) : 6.

Δασύπους, οδος, ὁ, haas, Lev. 11 : 6, Deut. 14 : 7.

Δασύς, εῖα, ύ, dicht, behaard, Gen. 25 : 25, 27 : 11, 23, Lev. 23 : 40, Deut. 12 : 2, 2 Kon. 1 : 8, Ezech. 6 : 13 (Cod. A).

Δαψιλεύομαι, overvloed hebben, τινί, 1 Sam. 10 : 2.

Δαψιλής, ές, overvloedig, rijkelijk, Wijsh. 11 : 7, 1 Makk. 3 : 30, 3 Makk. 5 : 2, 31.

Δαυῒδ, ὁ, z. op Δαβίδ.

Δέ, partikel ter verbinding van twee of meer zinsneden, of ook van hare onderdeelen, zich van καί daardoor wezenlijk onderscheidende, dat de rede met δέ tot iets anders, veelal iets tegenovergestelds overgaat, zoodat het in de meeste gevallen eene adversatieve beteekenis heeft = doch, maar (vgl. het lat. autem), Mt. 2 : 22 enz.; niet zelden echter dient het alleen, om de vermelding van iets nieuws of anders in te leiden, als wanneer het overeenkomt met ons en, Mt. 1 : 2 enz., of om den overgang te maken tot de mededeeling van de eene of andere nadere bijzonderheid, als wanneer het dikwerf het best door nu vertaald kan worden, Mt. 3 : 4 enz., of om eenvoudig verschillende elkander opvolgende bijzonderheden aaneen te schakelen, als wanneer het naar gelang der omstandigheden door en of nu kan worden overgezet, Mt. 1 : 21, 2 : 1 enz. Door μέν (vgl. ald.) voorafgegaan, plaatst δέ het tweede lid eener zinsnede in min of meer direkte tegenstelling met het eerste, gelijk ons wel — maar, bijv. Tit. 1 : 15: πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς, τοῖς δὲ μεμιασμένοις κτλ., Mt. 17 : 12, 20 : 23, 22 ; 8, Mk. 12 : 5 enz. Δέ staat nooit vooraan, maar doorgaans op de tweede, dikwijls op de derde, enkele malen ook op de vierde of zelfs vijfde plaats. Vgl. over deze Partikel Winer's Gr. S. 392 ff., Alex. Buttmann's Gr. S. 312 f.

Δεῖγμα, ατος, τό, van het perf. pass. δέδειγμαι v. δείκνυμι ik wijs,

toon aan, van daar datgene waarop gewezen wordt, het bewijs, de, proef, het toon- of voorbeeld. Alleen Jud. vs. 7.

Δειγματίζω, -ίσω, van het voorg. wd., alleen in het N. T. voorkomende, tot voorbeeld of bewijs maken, in slechten zin ten toon, of zooals wij zeggen, aan de kaak stellen, Kol. 2: 15, en volg. Tischend. ook Mt. 1: 19, waar de Rec. παραδειγματίζω heeft.

Δείδω, δέδοικα, δέδια, ik vrees, ben bevreesd, Job 3: 19, 25, 7: 2, 26: 13, 29: 14, 31: 35, 38: 40, 41: 1.

Δείκνυμι, δεικνύω, δείξω, aor. 1. ἔδειξα, wijzen, toonen, vertoonen, Mt. 4: 8, 8: 4, Mk. 14: 15, Lk. 20: 24, 22: 12, Joh. 2: 18, 10: 32, 1 Tim. 6: 15, Jak. 2: 18, Openb. 21: 10 enz.; = door leering bekend maken, aanwijzen, onderwijzen, Mt. 16: 21, Hand. 10: 28, 1 Kor. 12: 31.

Δειλαίνω, versagen, laf zijn, mediale vorm, 1 Makk. 5: 41 Cod. S.

Δείλαιος = δειλός, ongelukkig, ellendig, Hoz. 7: 13, Nah. 3: 7, Ezech. 5: 15 A.

Δειλανδρέω, laf zijn, 2 Makk. 8: 13, 4 Makk. 10: 14.

Δείλη (verw. met εἵλη), namiddag (= עֶרֶב), Gen. 24: 63, Ex. 18: 13, 14, 1 Sam. 20: 5, 30: 17, 1 Kon. 17: 6, 2 Kron, 2: 4.

Δειλία, ίας, ἡ, van δειλός (v. δείδω ik vrees) vreesachtig, de vreesachtigheid, lafheid. Lev. 26: 36, Job 13: 11, Ps. 54 (55): 4, 88 (89): 40, 2 Tim. 1: 7.

Δειλιάζω, bevreesd zijn (A heeft ἐδείναζον), 2 Makk. 13: 25.

Δειλιαίνω, bevreesd maken, Deut. 20: 8.

Δειλιάω, -ῶ, -άσω, van het voorg. wd., bevreesd, bang zijn, versagen. Slechts bij latere Gr. schrijvers (i. pl. v. het meer gebruikelijke ἀποδειλιάω. In de LXX Deut. 20: 8 en in het N. T. alleen Joh. 14: 27.

Δειλινός, tot den namiddag of avond behoorend, Gen. 3: 8, Ex. 29: 39, 41, Lev. 6: 20, 1 Kon. 18: 29.

Δειλόομαι, vreezen, 1 Makk. 4: 8, 21, 5: 41, 16: 6.

Δειλός, ἡ, όν, zwak, vreesachtig, laf, bang, Deut. 20: 8, Richt. 7: 3, 9: 4, 2 Kron. 13: 7, Mt. 8: 26, Mk. 4: 40, Openb. 21: 8.

Δεῖμα, τό, vrees, ontzetting, Wijsh. 17: 8.

Δεῖνα, ὁ, ἡ, τό, Gen. δεῖνος, Dat. δεῖνι, Acc. δεῖνα, in Plur. οἱ δεῖνες, het onbepaalde Pronom. demonstrativ. die en die, zeker iemand, dien men niet noemen wil, of wiens naam door den berichtgever opzettelijk verzwegen wordt. Mt. 26: 18.

Δεινῶς, Adv. van δεινός (v. δείδω ik vrees) wat vrees aanjaagt, bevreesd maakt, van daar eigenl. vreeselijk, en vervolgens, evenals bij ons, slechts eene krachtige uitdrukking voor: zeer, sterk, hevig, Job 10: 16, 19: 11, 4 Makk. 12: 2, Mt. 8: 6, Lk. 11: 53.

Δειπνέω, -ῶ, -ήσω, van het volg. wd., bij de oudste Gr. schrijvers ook wel ontbijten, later in 't algemeen maaltijd houden, eten, en meer

bepaaldelijk het middagmaal gebruiken, hetgeen bij aanzienlijke Joden, vooral bij feestelijke gelegenheden, eerst in den laten namiddag plaats had, Tob. 7 : 8, 8 : 1, Spreuk. 23 : 1, Dan. 11 : 27, Lk. 17 : 8, 22 : 20, 1 Kor. 11 : 25; figuurl. Openb. 3 : 20.

Δεῖπνον, ου, τό, oudtijds ook wel het ontbijt (vgl. Pape's Lex. in v.), later het middagmaal (vgl. op het voorg. wd.), Luk. 14 : 17, Joh. 13 : 2, 21 : 20, = het gastmaal, Mt. 23 : 6, Mk. 6 : 21, Lk. 14 : 12, 16, Joh. 12 : 2; metonym. voor datgene, waaruit de maaltijd bestaat = de spijze, het maal, 1 Kor. 11 : 21; figuurlijk Openb. 19 : 9, 17. Over *δεῖπνον κυριακόν* 1 Kor. 11 : 20, z. op *κυριακός*.

Δεισιδαίμων, ὁ, ἡ, syn. *θεοσεβής*, Xen. Cyrop. 3, 3, 58 = godvreezend, godsdienstig, drukt oorspronkelijk alleen het sterke gevoel van afhankelijkheid van de goddelijke macht uit. Het wijst hem aan, die angstvallig naar zijne gunst staat zooals het dan ook eene benaming van hem is, die vergelding verwacht, terwijl *θεοσεβής* evenals *εὐσεβής* ook wel het gevoel van afhankelijkheid insluit, maar in den vorm van eerbied. Zie onder *εὐσέβεια*. Deze eigenaardigheid merken wij reeds op Xen. Cyp. 3, 3, 58 *οἱ δὲ θεοσεβῶς πάντες συνεπήχησαν μεγάλῃ τῇ φωνῇ* (cf. 59 *ὁ παιὰν ἐγένετο*). *ἐν τῷ τοιούτῳ γὰρ δὴ οἱ δεισιδαίμονες ἧττον τοὺς ἀνθρώπους φοβοῦνται.* Zoo wordt duidelijk, dat het eerst in goede beteekenis gevonden wordt, Xen. Ages. 11, 8 *ἀεὶ δὲ δεισιδαίμων ἦν, νομίζων τοὺς μὲν καλῶς ζῶντας οὔπω εὐδαίμονας, τοὺς δὲ εὐκλεῶς τετελευτηκότας ἤδη μακαρίους.* Maar reeds Aristot. Pol. 5, 11 is duidelijk, dat het woord overgaat in de beteekenis van bijgeloof: de vorst moet steeds als een *διαφερόντως σπουδάζων τὰ πρὸς τοὺς θεούς* verschijnen, *ἧττόν τε γὰρ φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα καὶ φροντίζειν τῶν θεῶν, καὶ ἐπιβουλεύουσιν ἧττον ὡς συμμάχους ἔχοντι καὶ τοὺς θεούς· δεῖ δὲ ἄνευ ἀβελτηρίας φαίνεσθαι τοιοῦτον.* In het betere Grieksch vinden wij het niet. Vgl. v. Zezschwitz, Profan-Gr. S. 59: „Den Eintritt des Wortes *δεισιδαιμονία* bz. Bernhardy sehr treffend als ein Moment in der Geschichte des Volkslebens. Es bz. die Schwankung zwischen Unglauben und Kleinmut, die die Zeit der Ochlokratie charakterisiert." Vandaar komt het in het latere Grieksch in slechte beteekenis van bijgeloovige vrees voor, b. v. Diod. 4, 51 *εἰς δεισιδαίμονα διάθεσιν ἐμβάλλειν*, in eenen gemoedstoestand van bijgeloovige vrees verplaatsen, parallel *εἰς κατάπληξιν ἄγειν*, ibid. 1, 62. Bij Hand. 17 : 22 *δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ* (vgl. vs. 23 *ἀγνώστῳ θεῷ*) cf. Plut. de superstit (*περὶ δεισιδαιμονίας*), c. 11 *οὐκ οἴεται θεοὺς εἶναι ὁ ἄθεος· ὁ δὲ δεισιδαίμων οὐ βούλεται, πιστεύει δὲ ἄκων· ἀπιστεῖν γὰρ φοβεῖται.* Antonin. 6, 30 *θεοσεβὴς χωρὶς δεισιδαιμονίας.* Cf. Wyttenbach, Animadv. in Plut. Mor. II, p. 276—280; Hottinger in Wielands neuem att. Museum 2, 1, 85 ff. Bernhardy, Grundriss der Griech. Litteratur § 33, 2. Schmidt,

Ethik der alten Griechen II, 64 ff. Hatch, Essays in biblical Greek p. 43, 44, 45.

Δεισιδαιμονία, ἡ, de vrees voor de goden, bij Polyb. 6, 56, 7 komt overeen met het Lat. religio: καί μοι δοκεῖ τὸ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ὀνειδιζόμενον, τοῦτο συνέχειν τὰ Ῥωμαίων πράγματα, λέγω δὲ τὴν δεισιδαιμονίαν; daarentegen 12, 24, 5 ἐνυπνίων καὶ τεράτων καὶ μύθων ἀπιθάνων καὶ συλλήβδην δεισιδαιμονίας ἀγεννοῦς καὶ τερατείας γυναικώδους ἐστι πλήρης, evenals δεισιδαιμονεῖν 9, 19, 1; 10, 2, 9 in verachtelijke beteekenis = bijgeloof, vgl. Plut. de superst. 2 ἡ δὲ δεισιδαιμονία πάθος ἐκ λόγου ψευδοῦς ἐγγεγενημένον. Theoph. char. eth. 16. — Hand. 25 : 19 ζητήματα δέ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον. Het bewijst de vervreemding van Jozefus niet alleen van de taal des Bijbels, maar van den godsdienst van zijn volk, dat hij Ant. 10, 3, 2 περὶ τὸν θεὸν δεισιδαιμονία zegt. Vgl. Hatch, Essays in Biblical Greek, p. 43, 44.

Δέκα, οἱ, αἱ, τά, onverbuigb. Nomen cardinale, tien. Mt. 25 : 1, 28, Lk. 14 : 31, 15 : 8, enz.; οἱ δέκα, scil. μαθηταί, Mt. 20 : 24.

Δεκα-δύο, telwoord, zooveel als δώδεκα z. ald., twaalf, Hand. 19 : 7, 24 : 11. Op beide pll. wordt echter ook δώδεκα gelezen. Zie L. T. Tr. WH.

Δεκάλογος, ου, ἡ, = οἱ δέκα λόγοι, Iren. 1012 B, Clem. A. I, 668 A, II, 357 C, Hippol. Haer. 428, 72.

Δεκα-πέντε, telwoord, vijftien, Joh. 11 : 18, Hand. 27 : 28, Gal. 1 : 18.

Δεκάπληγος, ου, ἡ of ὁ = αἱ δέκα πληγαί, de tien plagen, Sibyll. 9 (11), 31, ὁ, Hippol. Haer. 428, 65, Eus. V, 340 B, Basil. II, 85 C.

Δεκά-πολις, εως, ἡ, van δέκα zie ald. en ἡ πόλις de stad, geograf. eigennaam Dekapolis, Plin. H. n. 5, 16, 17, regio Decapolitana. Zoo heette een gebied, waartoe een tiental steden behoorde, die, op eene enkele uitzondering na (Scytopolis), in het Overjordaansche gelegen waren, en voor het meerendeel door Grieken en Syriërs bewoond werden, Mt. 4 : 25, Mk. 5 : 20, 7 : 31. Vgl. verder het Bijb. Woordenb. van Rhiem-van Rhijn op dit wd.

Δεκα-τέσσαρες, -ων, οἱ, αἱ, -α, τά, telwoord, veertien, Mt. 1 : 17, 2 Kor. 12 : 2, Gal. 2 : 1.

Δεκάτη, ης, ἡ, eigenl. femin. van het volg. wd., het tiende deel, de tiend, Hebr. 7 : 2, 4, 8, 9. LXX voor מַעֲשֵׂר, passim. b. v. Lev. 27 : 30, 31, 32.

Δέκατος, άτη, ον, het ordinale van δέκα zie ald., de tiende, Joh. 1 : 40, Openb. 21 : 20; τὸ δέκατον substantive = het tiende deel, Openb. 11 : 13.

Δεκατόω, -ῶ, -ώσω, van het voorg. wd., op tiendschat stellen, τινά = iemand, Hebr. 7 : 6; in passivo = op tiendschat gesteld worden, tienden betalen, Hebr. 7 : 9. In de LXX Neh. 10 : 37 (38).

Δελεάζω, -σω, van τὸ δέλεαρ, het lokaas om dieren te vangen, van

daar eigenl. verlokken, of aanlokken, en vervolgens in het algemeen verleiden, verlokken, Jak. 1 : 14, 2 Petr. 2 : 14, 18.

Δένδρον, ου, τό, de boom, Mt. 3 : 10, 7 : 17 enz., δένδρα φθινοπωρινά Jud. vs. 12 = boomen zooals zij zich in het late najaar vertoonen, d. i. ontbladerd, kaal, en, gelijk er epexegetisch bijgevoegd wordt, zonder vrucht, als beeld van goddelooze menschen.

Δένδρωμα, ατος, τό = δόρυ, Aquil. 1 Sam. 22 : 6.

Δενδρών, ῶνος, ὁ, woud, Aquil. 1 Sam. 31 : 13.

Δέους = Deus = θεός, Just. Apol, 1, 26.

Δεπόσιτον, ου, τό = depositum = καταθήκη, Ign. Polyc. 6.

Δεξιο-βόλος, ου, ὁ, van ἡ δεξία de rechterhand en βάλλω ik werp, dus eigenl. die met de rechterhand werpt, de slingeraar, krijgskundige benaming. Hand. 23 : 23 als variant op het volg. wd.

Δεξιο-λάβος, ου, ὁ, van δεξία de rechterhand en λαμβάνω ik neem, eene krijgskundige benaming, die slechts bij latere Gr. schrijvers, en in het N. T. alleen Hand. 23 : 23 (vgl. het voorg. wd.) voorkomt, = die iemands rechterzijde houdt, d. i. wacht, lijfwacht, inzonderheid ter begeleiding van gevangenen. Men schijnt te moeten denken aan eene soort van lichtgewapende troepen, slingeraars (vgl. Pape's Lex. in v.), boogschutters of lansknechten.

Δεξιός, ά, όν, rechtsch, wat aan de rechterzijde is, οὖς, ὀφθαλμός, πούς, σιαγών, Mt. 5 : 29, 39, Lk. 22 : 50, Joh. 18 : 10, Openb. 10 : 2. Zelden wordt het in het gewone Grieksch met χείρ verbonden zooals Mt. 5 : 30, Lk. 6 : 6, Hand. 3 : 7, Openb. 1 : 16, 10 : 5, 13 : 6. Daarvoor zooals ook in het N. T. ἡ δεξιά, subst. de rechterhand; τὰ δεξιὰ sc. μέρη Joh 21 : 6, de rechterzijde b. v. καθίζειν ἐκ δεξιῶν, ἐν τοῖς δεξιοῖς in de synoptische evangeliën en de Hand.; καθίζειν ἐν δεξιᾷ, εἶναι ἐν δ. in de brieven. — Δεξιός is door den stamvorm Δ Ε Κ Ω met δέχομαι en δείκνυμι verwant, omdat men met de rechterhand zoowel neemt als aanwijst (Passow, W. B. vgl. ὑποδέξιος, volgens Curtius door den wortel δεκ in δέκομαι verwant aan δάκτυλος, evenwel niet aan δείκνυμι. Vandaar wordt waar aan geven of nemen gedacht wordt, de rechterhand gebezigd, Mt. 6 : 3, Lk. 6 : 6, Openb. 5 : 7. Waar aan eene verdeeling gedacht wordt, wordt de rechterzijde het eerst genoemd als de hand, welke overal het eerst in aanmerking komt, Mt. 5 : 29, 30, 39, Openb. 10 : 2, zoowel bij niet te onderscheiden verdeeling als in de aangehaalde plaatsen en Mt. 20 : 21, 23, Mk. 10 : 37, 40, 2 Kor. 6 : 7, vgl. 2 Sam. 16 : 6, 1 Kon. 22 : 19, 2 Kron. 18 : 18, 1 Ezr. 9 : 43 als waar de voortreffelijkheid van een deel moet voorgesteld worden zooals Mt. 25 : 33, 34. Vgl. Plut. Apophth. 192 F ἐπὶ δὲ Λακεδαιμονίων ἐπιστρατευομένων ἀνεφέροντο χρησμοὶ τοῖς Θηβαίοις, οἱ μὲν ἧτταν, οἱ δὲ νίκην φέροντες, ἐκέλευε (Ἐπαμεινώνδας) τοὺς μὲν ἐπὶ δεξιᾷ τοῦ βήματος θεῖναι, τοὺς δὲ ἐπ' ἀριστερᾷ. In 't algemeen is het eene in

den aard der zaak gelegene voortreffelijkheid, die aan de rechterhand, aan de rechterzijde eigen is. Vandaar dat alle handelingen, die iets te beteekenen hebben, waarbij de activiteit, de deelneming van den handelenden persoon op den voorgrond gesteld moet worden, in 't algemeen waarbij eene bepaalde geestkracht openbaar wordt, met de rechterhand plaats hebben. Vgl. Openb. 1 : 16, 17, 20; 2 : 1; 5 : 1, 7. Zoo vooral in het O. T. van Gods openbaring יְמִין יהוה, יְמִין עֶלְיוֹן enz. b. v. Ex. 15 : 6, 12, Ps. 17 : 1, 20 : 7, 21 : 9, 48 : 11, 60 : 7, 63 : 9, 77 : 11, 118 : 15, 16, 138 : 7, Jez. 41 : 10, 48 : 13 enz. Vgl. Lk. 11 : 20 *ἐν δακτύλῳ θεοῦ*, parallel *ἐν πνεύματι θεοῦ* Mt. 12 : 28. Bij geloften Gal. 2 : 9, bij den eed Openb. 10 : 5, Jez. 62 : 8 komt de rechterhand voor. Vgl. Openb. 13 : 16 *χάραγμα ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς*. Maar niet alleen bij eene actieve handeling, maar ook bij iets passiefs komt de rechterhand of de rechterzijde het eerst voor, vgl. Hand. 3 : 7, waarmeê samenhangt, dat God bij hem, dien Hij helpt, aan de rechterzijde is evenals de vijand bij hem, dien hij wil overweldigen en de aanklager bij den aangeklaagde. Met de rechterhand is tegelijk de geheele mensch aangewezen zoowel bij zijn handelend optreden als bij zijn lijden. Vgl. Ps. 109 : 6 met vs. 31, Hand. 2 : 25 en Ps. 16 : 8, 73 : 23, 110 : 5 (vgl. vs. 6), 121 : 5, Jez. 41 : 13, Zach. 3 : 1.

De hoogere, die iemand aan zijne rechterhand stelt, deelt hem gelijke eer mede, geeft hem gelijke waardigheid. Vgl. 1 Kon. 2 : 19, Ps. 45 : 10, 1 Ezr. 4 : 29, 30, Openb. 3 : 21. Men denke ook aan de gewoonte van Arabische koningen, om hunne stadhouders aan hunne rechterhand te laten zitten. Vgl. verder het zitten ter rechter- en ter linkerzijde Mt. 20 : 21, 23; 27 : 38, Jos. Ant. 6, 11, 9. Aldus is het zitten of zijn van Christus aan de rechterhand Gods te begrijpen en de rechterhand Gods in deze constructie mag derhalve niet verwisseld worden met het boven genoemde gebruik dezer uitdrukking van Gods krachtige openbaring. Het zijn van Christus aan de rechterhand Gods is het gevolg van de Hem ten deel gevallene verhooging door de rechterhand Gods Hand. 2 : 23 *τῇ δεξίᾳ οὖν τοῦ θεοῦ ὑψωθείς* (waar de Dativus niet met Winer § 31, 5 = *εἰς* verklaard kan worden, want noch is *ὑψοῦν* een werkwoord van beweging, toenadering in den zin van *ἄγειν*, *ἥκειν* etc., waarbij een Dativus van den betrokken persoon kan staan — vgl. Krüger § 48, 9, 1 — noch kan eene uitdrukking als van Lucn. Asin. 39 *τὸν θεὸν . . . τῇ οἰκίᾳ ὑπεδέξατο* vergeleken worden (Winer), waar de Dat. niet op de vraag waarheen, maar eveneens instrum. staat, vgl. *δόμοις*, *οἴκῳ τινὰ δέχεσθαι*, *ὑποδέχ.*, *κρύπτειν* enz. bij Homer. Hrdt. Plat. Tr.) Hand. 5 : 31, Ef. 1 : 20. Deze verhooging is eene verhooging op den troon van God 1 Kron. 28 : 5, 29 : 23, eene verheffing tot gelijke eer en waardigheid. Vgl. Hebr. 1 : 13 *πρὸς τίνα δὲ τῶν ἀγγέλων εἴρηκέ ποτε*

Κάθου ἐκ δεξιῶν μου κτλ. uit Ps. 110 : 1, vgl. Hand. 2 : 34, Mt. 22 : 44 en parallele plaatsen. Vandaar het contrast Mt. 26 : 64 ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρ. καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυν. Mk. 14 : 62, Lk. 22 : 69, Hand. 7 : 55, 56. De uitdrukking onderscheidt den staat der verhooging van dien der nederigheid en daar zij het deelnemen van Christus aan Gods eer en heerlijkheid, aan de verhevenheid Gods boven de wereld op den voorgrond stelt (vgl. Hebr. 2 : 9 met 1 : 13) Hebr. 1 : 3, 8 : 1, 10 : 12, 12 : 2 wordt de beteekenis van Christus voor ons daardoor nog meer duidelijk, 1 Petr. 3 : 22, Rom. 8 : 34, Kol. 3 : 1. Terecht zegt daarom Athan. Quaest. 45 de parabolis scripturae δεξιὰν δὲ τοῦ θεοῦ ὅταν ἀκούσῃς, τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ θεοῦ εἶναι νόει. De rechterhand Gods is overal waar God is en zich openbaart. — In de Johanneïsche geschriften vinden wij de uitdrukking niet; daarvoor Joh. 17 : 5 δόξασόν με σύ, πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ κτλ. Vgl. vs. 24.

Δέω, noodig zijn, benoodigd zijn, samenhangend met δέω binden (vandaar de construtie met den Acc. Curt. 234). Med. voor zich noodig hebben, behoeven, begeeren.

I) Act. 1) in pers. const. noodig hebben, behoeven, b. v. Plat. Polit. 277 D παραδείγματος . . . καὶ τὸ παράδειγμα αὐτὸ δεδέηκεν. Gewoonlijk πολλοῦ, ὀλίγου δέω, veel ontbreekt, ik ben er verre vandaan enz. Plat. Theaet. 167 B, Plut. ad princ. inerud. 5 (782 A) ὀλίγου δέων εἰπεῖν. Zeldzamer vooral bij lateren ook met den Acc. b. v. Plat. Men. 71 A τοσοῦτον δέω . . . εἰδέναι. Plut. Mar. 5, 2 ὀλίγον ἐδέησεν ἐκπεσεῖν. In het Bijbelsche Grieksch vinden wij deze persoonlijke constructie nergens, somtijds bij Plato. 2) Gewoonlijk in het gewone Grieksch onpersoonlijk. δεῖ, het is noodig, het moet. Slechts ééns bij Homer. Il. 9, 337, die anders steeds χρή gebruikt, waarvan δεῖ alleen zóó verschilt, dat het meermalen dan het eerste woord van lotsbestemmingen, overigens evenwel evenzoo van de noodzakelijkheid hetzij van den plicht of van de omstandigheden, of van het betamelijke staat. Het duidt steeds aan eene gebondenheid, het noodzakelijke van iets te doen, of dat iets geschiedt, niet zoozeer de persoonlijke noodzakelijkheid (ὀφείλειν) als de voor allen geldende noodzakelijkheid, waardoor ook de anders ver uit elkander liggende beteekenissen van *moeten* en *betamen* verklaard worden. Vgl. Bengel bij 1 Kor. 11 : 10: ὀφείλει notat obligationem, δεῖ necessitatem; illud morale est, hoc quasi physicum, ut in vernacula: „wir sollen und müssen." In het Bijbelsche Grieksch vinden wij het bij de LXX alleen Jez. 30 : 29 (הָיָה לְ) en Hiphil 15 : 3 (parallel ὄφελος); Dan. 2 : 28, 29 ἃ δεῖ γενέσθαι = מָה דִּי לֶהֱוֵא, weinig minder in de apocriefen, maar betrekkelijk daarentegen in het N. T., waar behalve δεῖ nog de vormen δέῃ voorkomen Mt. 26 : 35, Mk. 14 : 31, δεῖν Lk. 18 : 1, Hand. 25 : 24, 26 : 9, ἔδει Mt. 18 : 33, 25 : 27, Joh. 4 : 4 meermalen bij Luk.

Hand. Hebr. ὁ δέον Hand. 19 : 36, 1 Petr. 1: 6 (τὰ μὴ δέοντα 1 Tim. 5 : 13). Het staat gewoonlijk met den Acc. en Inf., ook alleen met den Inf., bij Paulus ὃ δεῖ Rom. 8 : 26, 12 : 3, ἣν ἔδει Rom. 1 : 27. De constructie met den Gen. der zaak evenals met den Dat. van den persoon vinden wij niet. Het staat a) overeenkomstig het vooral bij Hrdt. voorkomend gebruik van lotsbestemmingen (8, 53, 1 ἔδεε γὰρ κατὰ τὸ θεοπρόπιον πᾶσαν τὴν Ἀττικὴν τὴν ἐν τῇ ἠπείρῳ γενέσθαι ὑπὸ Πέρσῃσι. Zonder zulk een toevoegsel 2, 161, 1; 4, 79, 1, 5, 33 en 92, 7; 6, 64, 9, 109, 1; ook bij lateren, b. v. Arr. An. 2, 3, 6) vooral van gebeurtenissen uit de geschiedenis des heils, van datgene wat naar het goddelijk raadsbesluit, naar het woord der Schrift, der voorspelling geschieden moet (vgl. ἵνα πληρωθῇ). Lk. 22 : 37 τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι. 24 : 44 δεῖ πληρωθῆναι πάντα. Hand. 1 : 16 ἔδει πληρωθῆναι τὴν γρ. Zoo Mt. 16 : 21, 17 : 10, 24 : 6, 26 : 54, Mk. 8 : 31, 9 : 11, 13 : 7, 10, Lk. 9 : 22, 17 : 25, 21 : 9, 22 : 7, 24 : 7, 26 : 46, Joh. 3 : 14, 12 : 34, 20 : 9, Hand. 9 : 16, 17 : 3, Openb. 1 : 1, 4 : 1. Eveneens van goddelijke verordening of bestemming, regels, die gehouden moeten worden, Mk. 13 : 10, Lk. 4 : 43, Joh. 10 : 16, Hand. 3 : 21, 4 : 12, 9 : 16, 14 : 22, 19 : 21, 23, 27 : 24, 1 Kor. 15 : 25, 53, 2 Kor. 5 : 10, Openb. 10 : 11, 11 : 5, 13 : 10, 17 : 10. b) Van datgene wat tijd en omstandigheden vorderen of met zich meêbrengen, Mt. 26 : 35, Mk. 14 : 31, Lk. 12 : 12, 13 : 33, 19 : 5, Joh. 4 : 4, Hand. 19 : 36, 27 : 21, 26, 2 Kor. 11 : 30, 12 : 1, Ef. 6 : 20, Kol. 4 : 4, Hebr. 9 : 26, 1 Petr. 1 : 6. c) Wat plicht is of wat ambt en beroep veroorzaken Mt. 25 : 27, Lk. 2 : 49, 11 : 42, Joh. 3 : 7, 10, 9 : 4, 10 : 16, Hand. 5 : 29, 9 : 6, 16 : 30, 20 : 35, 1 Thess. 4 : 1. 2 Thess. 3 : 7, 1 Tim. 3 : 2, 7, 15, 2 Tim. 2 : 24, Tit. 1 : 7, 11, Hebr. 2 : 1, 11 : 6, 2 Petr. 3 : 11. d) Wat behoort, wat betaamt, Mt. 18 : 33, 23 : 23, Mk. 13 : 14, Lk. 11 : 42, 13 : 14, 16, 15 : 32, Joh. 4 : 20, 24, Hand. 1 : 21, 15 : 5, 19 : 36, 21 : 22, 24 : 19, 25 : 10, Rom. 1 : 27, 8 : 26, 12 : 3, 1 Kor. 8 : 2, 2 Kor. 2 : 3, Kol. 4 : 6, 1 Tim. 5 : 13, 2 Tim. 2 : 6.

II) δέομαι, niet als pass., maar als Med. te beschouwen = voor zich noodig hebben, ontberen, begeeren. Het Fut. δεήσομαι vinden wij niet in het Bijbelsche Grieksch; in plaats daarvan treffen wij het alleen tot het latere Grieksch behoorende δεηθήσομαι aan Job 5 : 8, 9 : 15; Aor. ἐδεήθην, Perf. δεδέημαι 1 Kon. 8 : 60. Deze vorming der tempora schijnt de grondslag te zijn voor den door Lchm. Lk. 8 : 38 opgenomen vorm ἐδέειτο i. p. v. ἐδέετο, welke ook nog Job 19 : 16 gevonden wordt, Att. ἐδεῖτο Gen. 25 : 21, vgl. Lobeck, Phryn. 220, Buttmann, S. 48. a) Noodig hebben; in deze beteekenis noch bij de LXX (over Ps. 22 : 25 zie onder δέησις) noch in de apocriefen, ook niet op de door Wahl daarvoor aangehaalde plaatsen Sir. 30 : 30, Wijsh. 16 : 25, 4 Makk. 2 : 8 (waar-

tegenover b. v. *προσδέομαι* in de beteekenis *noodig hebben* en eenmaal in die van *verzoeken* gevonden wordt). Het zal daarmeê samenhangen, dat de afgeleide woorden *δέησις*, *δέημαι*, *δεητικός* ook in het gewone Grieksch alleen uit de beteekens *bidden* voortvloeien. **b**) Verlangen, bidden, in het Bijbelsch spraakgebruik alleen van het gebed. In het N. T. behalve Hand. 8:34, 21:39, 26:3 alleen van de tot Christus zich richtende bede en van het gebed. Formeel geeft het Bijbelsch spraakgebruik geen bijzonderheden. **1**) Bidden, begeeren, met den Gen. van den persoon en den volg. Inf. Lk. 8:38, 9:38, vgl. Hand. 26:3, 2 Kor. 10:2; met den volgenden Acc. 2 Kor. 8:4; *ὅπως* Mt. 9:38, Lk. 10:2, vgl. Hand. 8:24, *ἵνα* Lk. 9:40, vgl. 21:36, 22:32; — *μή* Lk. 8:28. De bede in directe rede Hand. 8:34, 21:39, vgl. 2 Kor. 5:20, Gal. 4:12. — Bij Hand. 8:24 *δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν κύριον, ὅπως κτλ.*, vgl. Ps. 64:1, 30:9, Jez. 37:4, waar eveneens *δέομαι πρός τινα* gevonden wordt; 1 Kon. 8:60 *δεδέημαι ἐνώπιον κυρίου*. Verder Sir. 51:13 *δ. ὑπέρ τινος*. Gen. 25:21, Jez. 37:4, Lk. 22:32 *περί τινος*. — Zonder opgaaf van den persoon Lk. 21:36, 22:32, Hand. 4:31 (Hand. 26:3, Lchm. Tdf. Tr. W.). Rom. 1:10, 2 Kor. 5:20, 10:2, 1 Thess. 3:20. Opmerkenswaardig zijn nog de constructies 1 Thess. 3:10 *δεόμενοι εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον*. Rom. 1:10 *δεόμενος εἴ πως κτλ.*, vgl. Hand. 8:22 *δεήθητε τοῦ θεοῦ εἰ ἄρα*. — **2**) Zonder vermelding van den persoon = bidden Lk. 21:36, 22:32, Hand. 4:31, Rom. 1:20, 1 Thess. 3:10 (vgl. Mt. 9:38, Lk. 10:2 *δ. τοῦ κυρίου*, Hand. 8:22, 10:2 *τοῦ θεοῦ*. 8:24 *πρὸς τὸν κύριον*). Verbonden met *προσευχή* Ps. 64:2 *εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μοῦ ἐν τῷ δέεσθαι με πρός σε*. Rom. 1:10 enz. *Προσευχή* is het begrip van de soort. Over het verschil van de genoemde synoniemen zie *αἰτέω*. — LXX gebruiken het voortdurend voor חנן Hithp. en חלה Pi., enkele malen ook voor אָהָה, דָּרַשׁ, שִׂיחַ Hiph., נפל Hithp. תְּפִלָּה נָשָׂא, עתר, שׁוע.

Δέησις, εως, ἡ, schijnt in de beteekenis *behoefte* in het gewone Grieksch niet voor te komen. Op de daarvoor aangehaalde plaats Plat. Eryx. 405 is het verbonden met *ἐπιθυμία* = verlangen, *ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ δεήσει, ἐν ἐπιθυμίαις καὶ δεήσεσιν εἶναι*. Diensvolgens is het ook niet waarschijnlijk, dat het Ps. 22:25 in deze beteekenis staat: *οὐκ ἐξουδένωσεν οὐδὲ προσώχθισε τῇ δεήσει τοῦ πτωχοῦ, οὐδὲ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ καὶ ἐν τῷ κεκραγέναι με πρὸς αὐτὸν εἰσήκουσέ μου* = עֱנוּת; het is wel niet als een misverstand van het Hebreeuwsch van den kant der LXX te beschouwen (zoo gewoonlijk), maar alleen eene door het Grieksche woord voor de hand liggende verandering van de voorstelling van de ellende tot die van het verlangen, van de bede (niet geschrei, Del. enz.), vgl. Aristot. Rhet. 2, 7: *δεήσεις εἰσὶν αἱ ὀρέξεις, καὶ τούτων μάλιστα αἱ μετὰ λύπης τοῦ μὴ γιγνομένου*. Behalve de aangehaalde plaats bij

Plato komt δέησις nog slechts in de beteekenis *bede* voor. Vgl. Aristot. Pol. 1, 9 κατὰ τὰς δεήσεις ἀναγκαῖον ποιεῖσθαι τὰς μεταδόσεις en het duidt niet alleen aan de bede, voortvloeiende uit behoefte, maar sterker nog van ontbering, van gebrek. Bij de LXX voortdurend = תְּחִנָּה, תַּחֲנוּנִים, evenals רִנָּה van het klagen, verder naast εὐχή, προσευχή = תְּפִלָּה en somtijds = צְעָקָה, שֶׁוַע, שַׁוְעָה, שִׂיחַ enz. Ook in de apocriefen komt het alleen in deze beteekenis voor, want Sir. 38 : 34 ἡ δέησις αὐτῶν ἐν ἐργασίᾳ τέχνης beteekent niet: hunne behoefte overtreft niet de voortbrenselen hunner kunst (Wahl), maar: hun gebed beperkt zich tot hun bedrijf (vgl. Fritzsche t. d. pl.).

In het N. T. alleen van het *gebed* en wel verbonden met προσευχή Hand. 1 : 14 rec., Ef. 6 : 18, Fil. 4 : 6, 1 Tim. 2 : 1, 5 : 1, vgl. 2 Kron. 6 : 19, Ps. 6 : 9, 16 : 1, 64 : 1, 55 : 1, 2, 86 : 6, Jer. 11 : 14, Dan. 9 : 3, 1 Makk. 7 : 37, Sir. 32 : 20, 21 enz.; verder met αἴτημα Fil. 4 : 6, ἱκετηρία (het smeeken van hen, die bescherming en hulp zoeken) Hebr. 5 : 7, vgl. Job 40 : 22. Δέησις duidt niet alleen eene soort van bidden, het smeekgebed, aan, maar onder de verschillende synoniemen is het het meest van ἱκετηρία verwant, en duidt psychologisch het gebed van de dringende behoefte aan. Vandaar dat het ook gebruikt wordt, wanneer de klacht en het lijden zich in het gebed openbaren. Vgl. ἐκχέειν τὴν δέησιν Ps. 102 : 1, 142 : 3, Job 36 : 19 δέησις ἀδυνάτων ἐν ἀνάγκῃ ὄντων. Bar. 4 : 20 ἐξεδυσάμην τὴν στολὴν τῆς εἰρήνης, ἐνεδυσάμην δὲ σάκκον τῆς δεήσεώς μου. Sir. 32 : 16 δέησιν ἠδικημένου εἰσακούσεται. Vs. 20 ἡ δέησις αὐτοῦ ἕως νεφελῶν συνάψει. Vgl. vss. 17—19. Plut. Perikl. 33, 5 δάκρυα καὶ δεήσεις. Vandaar Hebr. 5 : 7 δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας .... μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσένεγκας. Het gebed, dat, al tot God gericht, προσευχή is, wordt als gebed van den, op zichzelven beschouwd, behoeftigen, van God afhankelijken mensch tot eene δέησις, tot bidden en smeeken. Ongenoegzaam voor het Bijbelsch spraakgebruik, waarin δέησις, behalve 1 Makk. 11 : 59 alleen van het gebed gebruikt wordt, is de onderscheiding, dat προσευχή res sacra, δέησις tum in sacra, tum in profana re usurpatur, Fritzsche bij Rom. 10 : 1; vgl. Trench. Evenmin is het geheel juist, wanneer Calvijn πρ. en δέησ. als genus en species onderscheidt, en ook de beperking van de δέησις tot imploratio gratiae in necessitate quadam speciali van Bengel bij 1 Tim. 2 : 1 gaat niet geheel op. Δέησις is imploratio ook zonder necessitas specialis. Vgl. Lk. 2 : 37 νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα. 5 : 33 οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου νηστεύουσι πυκνὰ καὶ δεήσεις ποιοῦνται, — — οἱ δὲ σοὶ ἐσθίουσιν καὶ πίνουσιν. Ef. 6 : 18 διὰ δεήσεως προσεύχεσθαι ἐν παντὶ καιρῷ κτλ. Vgl. verder Jak. 5 : 16 met vs. 17, Hebr. 5 : 7 δεήσεις προσφέρειν. Behalve de genoemde plaatsen Lk. 1 : 13, 2 Kor. 1 : 11, Fil. 1 : 19, 2 Tim. 1 : 3, 1 Petr. 3 : 12; — δέησ. ὑπέρ τινος Rom. 10 : 1, 2 Kor. 9 : 14, Fil. 1 : 14, 1 Tim. 2 : 1, περί τινος

Ef. 6 : 18; δεήσεις ποιεῖσθαι Luk. 5 : 33, Fil. 1 : 4, 1 Tim. 2 : 1, προσφέρειν Hebr. 5 : 7.

Προσδέομαι, a) daarenboven noodig hebben ter aanvulling of ondersteuning, gewoonlijk met den Gen.; vgl. προσδεῖ, het is nog daarenboven noodig, Dem. Ol. 1, 19, Plat. Phil. 64, 13. προσδεῖσθαι dikwijls bij Plato, b. v. Phileb. 20, E δεῖ γὰρ εἴπερ πότερον αὐτῶν ἐστὶ τἀγαθόν, μηδὲν μηδενὸς προσδεῖσθαι. Suid. προσδεῖσθαι καὶ ἐνδεῖσθαι διαφέρει· τὸ μὲν γὰρ δηλοῖ ὀλίγων τινῶν κτῆσιν, τὸ δὲ παντελῆ ἀπορίαν τοῦ ὅλου δηλοῖ. Dikwijls bij Xen., niet bij Dem., meermalen bij Plat. Aristot. Pol. Plut. Bij Aristoteles vormt het de tegenstelling met αὐταρκεῖν. Het *daarenboven* in de beteekenis kan wel op den achtergrond treden, maar wordt nooit geheel vergeten, vgl. Pol. 6, 13, 6 εἴ τις ἰδιώτης ἢ πόλις τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν διαλύσεως ἢ ἐπιτιμήσεως ἢ βοηθείας ἢ φυλακῆς προσδεῖται, nl. wanneer zij niet alleen gereed kunnen komen. Zoo ook in de eenige plaats der LXX Spreuk. 12 : 8 τιμὴν ἑαυτῷ περιτιθεὶς καὶ προσδεόμενος ἄρτου, חָסֵר, = en heeft niet genoeg brood. Evenzoo Sir. 4, 3; 11, 12, vgl. ἀπροσδεής 1 Makk. 12 : 9. In het N. T. Hand. 17 : 25 οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται προσδεόμενός τινος. Het is eene aan de Grieksche wijsbegeerte ontleende uitdrukking voor de Ps. 50 : 9 enz. Jez. 40 : 13 enz. uitgesprokene waarheid, vgl. Plat. Tim. 34, B δι' ἀρετὴν αὐτὸν (θεὸν) αὐτῷ δυνάμενον ξυγγίγνεσθαι καὶ οὐδενὸς ἑτέρου προσδεόμενον, γνώριμον δὲ καὶ φίλον ἱκανῶς αὐτὸν αὐτῷ. Aristot. Eth. Eud. 7, 12 ὁ μετ' ἀρετῆς εὐδαίμων... ἱκανὸς αὐτῷ συνεῖναι· μάλιστα δὲ τοῦτο φανερὸν ἐπὶ θεοῦ· δῆλον γὰρ ὡς οὐθενὸς προσδεόμενος οὐδὲ φίλου δεήσεται. Metaph. 9, 4 οὐδὲ προσδεῖται οὐθενὸς τὸ τέλειον. Eth. Nikom. 9, 8. Vandaar is het overgegaan in de Alexandrijnsche-Joodsche wijsbegeerte, evenwel bij Philo (tegen Dähne, Jüd. Alexandr. Religionsphilosophie, S. 120 ff.) meer overeenkomende met de concrete Bijbelsche voorstelling dan in deze abstracte beteekenis, b. v. Philo, de opif. m. 10, 22 μηδενὸς προσδεόμενος ἄλλου· πάντα γὰρ θεῷ δυνατά, ibid. 3, 13, vgl. ἀπροσδεής als epitheton van God 2 Makk. 14 : 35. 3 Makk. 2 : 9 ἡγίασας τὸν τόπον τοῦτον εἰς ὄνομά σου τῷ τῶν ἁπάντων ἀπροσδεεῖ. Jos. Ant. 8, 4, 3 ἀπροσδεὲς γὰρ τὸ θεῖον ἁπάντων bevestigt het de gedachte, dat het onmogelijk is, aan God zijne weldaden te vergelden. Aristeas p. 122 ed. Hawerk. is meer in de beteekenis der Grieksche wijsbegeerte gedacht: ὁ θεὸς ἀπροσδεής ἐστι καὶ ἐπιεικής — ter bevestiging van den plicht eens konings, meester over zichzelven te zijn en niets noodig te hebben. Toch wijst ἐπιεικής op de Bijbelsche gedachte terug. Zoo staat het dan ook Hand. 17 : 25 in den zin van Ps. 50 : 9 enz.; de Gen. τινός neutr., niet masc. Vgl. Clem. Rom. ad Cor. 1, 52 ἀπροσδεής, ἀδελφοί, ὁ δεσπότης ὑπάρχει τῶν ἁπάντων, οὐδὲν οὐδενὸς χρῄζει εἰ μὴ τὸ ἐξομολογεῖσθαι αὐτῷ. Andere plaatsen zie bij Wetstein. — b) In de beteekenis nog daarenboven verzoeken vinden wij het woord Sir. 13, 3.

Δεδίσσομαι, schrikken en verschrikken, Athen. 41 : 17 (verschrikken).

Δέον, οντος, τό, eigenl. Partic. praes. van δεῖ z. ald., met het verb. substantiv. δέον ἐστίν = het is noodzakelijk, moet zoo wezen, 1 Petr. 1 : 6; = het behoort, Hand. 19 : 36; het Particip. zelf als Substantiv., in Neutral. Plur. τὰ δέοντα = hetgeen past of betaamt, 1 Tim. 5 : 13.

Δέος, δέους, το, van δείδω ik vrees, van daar = δεῖμα de vrees, Hebr. 12 : 28 (naar TISCHEND.; de Rec. leest αἰδοῦς (van αἰδώς z. ald.). Het woord komt elders in het N. T. niet voor.

Δερβαῖος, ου, ὁ, Nomen gentile van het volg. wd., ván of uit Derbe, de Derbeër, Hand. 20 : 4.

Δέρβη, ης, ἡ, geogr. eigennaam Derbe; zoo heette eene stad in Lykaonië, Hand. 14 : 6, 20, 16 : 1. Zie Bijb. Woordenb. Rhiem-van Rhijn.

Δέρμα, ατος, τό, van δέρω in zijne oorspr. beteekenis z. ald., de afgetrokken huid, het vel. Gen. 27 : 16, Ex. 25 : 5 (עוֹר), Hebr. 11 : 37, Heracl. 13 : 32.

Δερμάτινος, ίνη, ον, van τὸ δέρμα z. ald., lederen, uit leder vervaardigd. Gen. 3 : 21, Lev. 11 : 32, Matth. 3 : 4 en op de parall. pl. Mark. 1 : 6.

Δέρω, δερῶ, ἔδειρα, aor. 2. ἔδαρον, aor. 2. pass. ἐδάρην, fut. δαρήσομαι, eigenl. de huid afstroopen, het vel aftrekken, villen, later pletten, kloppen, en van daar in 't algem. = slaan, τινά = iemand, Matth. 21 : 35, Mark. 12 : 3, 5, 13 : 9 (waar over de praegnante constructie met εἰς vgl. WINER's Gr. S. 547 f.), Luk. 12 : 17, waar de Accus. Graecus bij het Pass. opmerking verdient, en bij πολλάς uit vs. 48 πληγάς moet worden ingevuld (vgl. WINER's Gr. S. 520, ALEX. BUTTMANN's Gr. S. 164), Luk. 22 : 63, Joh. 18 : 23, Hand. 5 : 40, 16 : 37, 22 : 19, fig. εἰς πρόσωπον = in het aangezicht slaan, een slag geven, d. i. grof beleedigen, 2 Kor. 11 : 20; ἀέρα δέρειν, 1 Kor. 9 : 26, z. op ἀήρ.

Δέῤῥις, εως, ἡ, opperkleed, bedekking, gordijn, Ex. 26 : 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, Num. 4 : 25.

Δεσμεύω, -εύσω, van ὁ δεσμός de band, de boei, binden, in boeien slaan, Hand. 22 : 4; = samenbinden, aaneenbinden van veschillende pakken of bundels, δράγματα Gen. 37 : 7; Judith 8 : 3; in figuurl. zin, Matth. 23 : 4.

Δεσμέω, -ῶ, ήσω, van ὁ δεσμός z. ald., een woord van lateren tijd = δεσμεύω, binden. Luk. 8 : 29.

Δεσμή, ῆς, ἡ, ook δέσμη geaccentueerd, van δέω ik bind, de bundel, de bos, van stroo en derg. Ex. 12 : 22, Matth. 13 : 30.

Δέσμιος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό, van het volg. wd., gebonden, geboeid, en van daar substant. ὁ δέσμιος = de gevangene. Matth. 27 : 15, 16, Mark. 15 : 6, Hand. 16 : 27, 23 : 18, Hebr. 10 : 34 (waar, voor δεσμίοις,

ook δεσμοῖς μου gelezen wordt), 13 : 3; ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ = de gevangene van Christus, d. i. dien Christus of de zaak van dezen in gevangenschap heeft gebracht (vgl. WINER's Gr. S. 170, ALEX. BUTTMANN's Gr. S. 147), Efez. 3 : 1, 2 Tim. 1 : 8, Philem. vs. 1, 9. Gelijke beteekenis heeft de uitdrukking ὁ δέσμιος ἐν κυρίῳ, Efez. 4 : 1.

Δεσμός, οῦ, ὁ, van δέω z. ald., in Plur. οἱ δεσμοί en, vooral in lateren tijd, ook τὰ δεσμά (vgl. WINER's Gr. 7e Aufl. S. 59, 60), a) in gew. zin = de band, de boei of keten, Luk. 8 : 29, Hand. 16 : 26, 26 : 29, Jud. vs. 6; metonym. voor gevangenschap, Hand. 20 : 23, 23 : 29, 26 : 31, Phil. 1 : 7 enz., Koloss. 4 : 18, 2 Tim. 2 : 9, Philem. vs. 10, Hebr. 11 : 36 en volg. den Rec. ook ald. 10 : 34, zie op het voorg. woord; δεσμοὶ τοῦ εὐαγγελίου = banden of ketenen door het evangelie aangebracht, d. i. die men om de verkondiging van het evangelie draagt (vgl. WINER's Gr. S. 170), Philem. vs. 13; b) overdracht. van eene krankheid of kwaal, waardoor iemand in het gebruik van een zijner ledematen belemmerd wordt, Mark. 7 : 35, Luk. 13 : 16.

Δεσμο-φύλαξ, ακος, ὁ, ἡ, van het voorg. wd. en ὁ φύλαξ de wachter, bewaker, de gevangenbewaarder, cipier, Jos. Antt. 2, 5, 1, ἀρχιδεσμοφύλαξ, Gen. 39 : 21—23, Hand. 16 : 23, 27, 36.

Δεσμωτήριον, ίου, τό, van δεσμός z. ald., de gevangenis, de kerker, Gen. 39 : 22, 40 : 3, 5, Matth. 11 : 2, Hand. 5 : 21, 23, 16 : 26.

Δεσμώτης, ου, ὁ, van δεσμός z. ald., de gevangene, Gen. 29 : 20, Hand. 27 : 1, 42.

Δεσπόζω (מָשַׁל), gebieden, heerschen, 1 Kron. 29 : 11; 1 Ezr. 4 : 3, 14, Ps. 21 (22) : 28, 2 Makk. 14 : 46.

Δέσποινα, ης, ἡ, gebiedster, Sm. Jez. 47 : 5, Jer. 13 : 18.

Δεσποτεία, ας, ἡ, heerschappij, Ps. 102 (103) : 22, 144 (145) : 13.

Δεσπότης, ου, ὁ, a) = de gebieder, de heer, vooral de heer des huizes als hoofd van het gezin, Gen. 15 : 2, 8 cod. R, Job 5 : 8, 1 Tim. 6 : 1, 2, 2 Tim. 2 : 21, Tit. 2 : 9, 1 Petr. 2 : 18; b) = de onbeperkte heer of meester, en in dien zin door de Grieken bijz. van hunne goden, in het N. T. vooral van God en Christus gebruikt, Luk. 2 : 29, Hand. 4 : 24, 2 Petr. 2 : 1, Jud. vs. 4, Openb. 6 : 10. Titel, aan den keizer gegeven, Philo I, 568, 23; aan de bisschoppen, Athan. I, 368 A, 393 B.

Δεῦρο, Adverb. 1) van plaats = hierheen, herwaarts, bij verba van beweging, die echter dikwijls worden uitgelaten, als: ἐλθέ, χώρει, ἀκολούθει, bij welke Imperativi het de kracht heeft van een opwekkingspartikel, LXX passim = לֵךְ, לְכָה, Matth. 19 : 21, Mark. 10 : 21, Luk. 18 : 22, Joh. 11 : 43, Hand. 7 : 3, 34, Openb. 17 : 1, 21 : 9; 2) van tijd, in de spreekwijze ἄχρι τοῦ δεῦρο = tot hier toe, Rom. 1 : 13.

Δεῦτε, Adverb., als Pluralis van δεῦρο (misschien, gelijk PAPE in

v. vermoedt, voor δεῦρ' ἴτε), herwaarts, hierheen, en in dien zin, absol. of met daarop volg. Imperat., als opwekkingspartikel = komt! welaan! LXX vaak voor לְכָה, somtijds voor בּוֹא, Matth. 4 : 19, 11 : 28, 21 : 38, 22 : 4, Mark. 1 : 17, 6 : 31, 12 : 7, Luk. 20 : 14, Joh. 4 : 29, 21 : 12, Openb. 19 : 17. Vgl. BUTTMANN's Lexicon, II. p. 231.

Δευτεραῖος, αία, ον, van δεύτερος z. ald., des tweeden daags, d. i. adverbial. op den tweeden dag, 's anderen daags. Hand. 28 : 13. Vgl. over de constr. van dit woord, gelijk bij de Classici, zoo ook in het N. T. t. a. pl., HERMANN. ad VIGER. de Idiot. Gr. p. 70, 71.

Δευτερεύω, (מִשְׁנֶה) de tweede in rang zijn, cum. Dat. 1 Kron. 16 : 5, 2 Kron. 35 : 24, Ez. 4 : 8.

Δεύτερον, Adverb., z. op δεύτερος.

Δευτερό-πρωτος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό, van δεύτερος tweede en πρῶτος eerste, dus = de tweede-eerste, een woord dat nergens anders voorkomt dan Luk. 6 : 1, waar over de zonderlinge uitdrukking ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ de meeningen zeer uiteenloopen. Sommigen houden δευτεροπρώτῳ voor de verbinding van twee glossen, waarvan de eene de andere moest verbeteren (MEYER a. h. l., WILKE Clavis in v.). Waarschijnlijker is echter het gevoelen van anderen, die, met beroep op de analogie van δευτερέσχατος bij een der latere schrijvers, het woord opvatten in den zin van op één na de eerste, en daarbij denken aan den tweeden der zeven Sabbaten, die tusschen het Paasch- en Pinksterfeest moesten verloopen (Lev. 23 : 15), of anders dat van hen, die het verklaren van den eersten Sabbat na den tweeden, d. i. den tweeden dag van het paaschfeest, van welken de bedoelde sabbaten begonnen geteld te worden. Vgl. de geschiedenis der exegese bij MEYER a. h. l.

Δεύτερος, έρα, ον, het ordinale van δύο twee, de tweede, de andere (waar alleen van twee sprake is), Gen. 1 : 8, 2 : 13, enz. Matth. 21 : 30, 22 : 26, 39, Joh. 4 : 54, Hand. 12 : 10 enz.; het Neutr. δεύτερον wordt adverbialiter gebruikt = ten tweede, ten andere, 1 Kor. 12 : 28; = ten tweede male, andermaal, Joh. 3 : 4, 2 Kor. 13 : 2; met het plèonastische πάλιν = wederom ten tweeden male, Joh. 21 : 16, in denzelfden zin ἐκ δευτέρου Mark. 14 : 72, Hand. 10 : 15, en ook hier met het pleonastische πάλιν, evenals Matth. 26 : 42; ἐν τῷ δευτέρῳ, Hand. 7 : 13 = bij den tweeden keer, de tweede maal.

Δευτερόω, שָׁנָה iets voor de tweede maal doen, herhalen, Gen. 41 : 32, 1 Sam. 26 : 8, 2 Sam. 20 : 10, 1 Kon. 18 : 34.

Δευτέρωσις, εως, ἡ (מִשְׁנֶה), tweede rang, 2 Sam. 23 : 4, 25 : 18, Sir. 42 : 1.

Δευτερωταί, ῶν, οἱ, uitleggers van de Joodsche wet, Eus. III, 852 B, 952 D, Epiph. I, 172 A, 244 A.

Δέχομαι, δέξομαι, ἐδεξάμην, δέδεγμαι. Het pass. Fut. δεχθήσομαι, zie onder d) = tot zich nemen, Gen. 4 : 11, Syn. λαμβάνειν, waarmeê het somtijds om der wille van de versterking verbonden is. Ammon. p. 87 λαβεῖν μέν ἐστι τὸ κείμενόν τι ἀνελέσθαι, δέξασθαι δὲ τὸ διδόμενον ἐκ χειρός. Vgl. Gen. 33 : 10, Ex. 29 : 25, 32 : 4, Jez. 40 : 2, Job 2 : 10. Dit onderscheid is niet geheel voldoende, vgl. Xen. An. 4, 5, 32, Dem. 19, 139 οὐκ ἐδέξαντο οὐδ' ἔλαβον ταῦτα οἱ πρέσβεις. Bij de LXX komt het deels overeen met לקח (somtijds קִבֵּל, נָשָׂא, הֶחֱזִיק), deels met רצה, het laatste in de onder d) bedoelde beteekenis. a) Aannemen, in ontvangst nemen, Ps. 50 : 9, Jer. 25 : 28, Am. 5 : 11. Zoo Mk. 10 : 15, Lk. 2 : 28, 16 : 6, 7, 18 : 17, Hand. 28 : 21, Ef. 6 : 17, χάριν δέχεσθαι eene weldaad, gunst aannemen, ontvangen, vgl. 2 Kor. 6 : 1 τὴν χάριν τοῦ θ. — b) Iemand als gast, bidder, vluchteling vriendelijk opnemen, Mt. 10 : 14, 40, 41, Hebr. 11 : 31, tegenover afwijzen (Sturz, excipere, vel epulis, vel aliis amicitiam declarandi modis). Bij Lk. 16 : 19 vgl. 4 Makk. 13 : 16 οὕτω θανόντας ἡμᾶς Ἀβρ. καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ὑποδέξονται καὶ πάντες οἱ πατέρες ἐπαινέσουσι evenals de uitdrukking κόλπος Ἀβρ. Lk. 16 : 22, 23. In het gewone Grieksch b. v. van de Hades, die de dooden opneemt zooals Soph. Trach. 1085: ὦναξ Ἀΐδη, δέξαι μ'. Diensvolgens zou het best Hand. 3 : 21 ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι κτλ. niet ὅν, maar οὐρανόν als subj. accus. beschouwd worden, waardoor ook de verhouding tot vs. 20 juister wordt, vgl. vs. 15, Hand. 7 : 59. Eveneens wordt het in vijandigen zin gebruikt, den strijd met iemand doormaken. Vgl. Thuc. 4, 43, 2 ἐδέξαντο τοὺς Κορινθίους καὶ ἐώσαντο μόλις. Zoo nergens in het Bijbelsche Grieksch. — c) Aannemen, toelaten, billijken, laten gelden (eene rede, een woord enz.), bijval geven, vgl. Xen. An. 1, 8, 17: ὁ δὲ Κῦρος ἀκούσας, Ἀλλὰ δέχομαί τε, ἔφη, καὶ τοῦτο ἔστω. Thuc. 4, 16, 1 τὸν λόγον. 6, 10, 2 οὐδὲ ταύτην τὴν ὁμολογίαν ἐδέξαντο. Zoo bepaald met het object λόγον, ἐντολήν, Spreuk. 1 : 3, 2 : 1, 4 : 10, 10 : 9, Jer. 9 : 19; παιδείαν Jer. 2 : 30, 5 : 3, 7 : 27, 17 : 23, 25 : 28, Zef. 3 : 2, 7, vgl. γνῶσιν Spreuk. 21 : 11 en het absolute δέχεσθαι in dezelfde beteekenis Spreuk. 9 : 9. Daaraan sluit zich aan Mt. 11 : 14 εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἠλίας. 1 Kor. 2 : 14 ψυχικὸς ἄνθρ. οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θ., μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν. 2 Kor. 8 : 17. In deze beteekenis dient δέχ. daartoe, de erkenning van de evangelieverkondiging en den invloed daarvan aan te duiden. Zoo δέχεσθαι τὸν λόγον τοῦ θ., τὸν λόγον, τὸ εὐαγγ. Lk. 8 : 13, Hand. 8 : 14, 11 : 1, 17 : 11, 2 Kor. 11 : 4, 1 Thess. 1 : 6, 2 : 10, 2 Thess. 2 : 10, Jak. 1 : 21. Vgl. ἀποδέχεσθαι τὸν λόγον Hand. 2 : 41 = geloof schenken, ἀποδοχή 1 Tim. 1 : 15, 4 : 9; dikwijls in het gewone Grieksch in soortgelijke constructies, b. v. ἀποδ. διαβολάς, μῦθον. Het zegt, dat eene beslissing van den wil voor het object heeft plaats gegrepen en dat deze ten uitvoer is gebracht. d) Overeenkomstig het Hebr. רצה

waarvoor het met zijn compositum προσδέχομαι naast εὐδοκεῖν het gewone woord is (somtijds παραδέχεσθαι, θέλειν, ἀγαπᾶν) wordt het bij de LXX van de goddelijke erkenning en de genadige opname gebruikt, die het vereischte offer vindt, Lev. 7 : 18 (8), 19 : 7, 22 : 23, 25, 27, Deut. 33 : 11. Met een persoonlijk object Sir. 32 (35) : 20, evenwel in elk geval met het oog op het offer, vgl. vs. 15. Eigenaardig is het slechts bij dit gebruik van het woord te vinden Fut. pass. δεχθήσομαι, overeenkomstig het in het gewone Grieksch bij de composita somtijds gebruikelijke pass. Aor. ἀπεδέχθην, εἰσεδέχθην, κατεδέχθην, éénѕ Fut. καταδεχθήσομαι Dio Cass. 40, 40, zie Kühner § 343; I, S. 797. Daaraan sluit zich dan het, naar het schijnt, door de LXX gevormde δεκτός, εὐπρόσδεκτος, ἀπόδεκτος aan. Opmerkelijk is, dat van προσδέχεσθαι = רצה het Fut. pass. en de Aor. pass. niet gevonden worden.

Δεκτός, ή, όν (δεκτή, Lev. 19 : 5, Spreuk. 10 : 25, 14 : 9, 15 : 8, Joz. 56 : 7, 58 : 5, Sir. 32 : 7, Fil. 4 : 18), adj. verb. van δέχομαι, aan de passieve vormen daarvan aansluitend; niet in het gewone Grieksch, waaraan evenwel δεκτέος in de composita niet vreemd is, vgl. ἀποδεκτέον bij Plat.; ook δεκτός vinden wij in eenige composita, maar slechts laat en zeer zelden, b. v. ἀπόδεκτος, παράδεκτος. Het schijnt in Hellenistische kringen gevormd te zijn, maar wordt alleen in de LXX gevonden, niet bij Philo en Jos. Zijne beteekenis is die van part. perf. pass. en komt overeen met het gebruik van δέχομαι = רצה (zie boven), δεκτός = רָצוּי Deut. 33 : 24. בִּרְצֹה Lev. 1 : 4, anders = רָצוֹן (tweemaal = πρόσδεκτος, anders nog εὐδοκία en θέλημα, θέλησις). = Wat het voorwerp van het goddelijk welgevallen, object der goddelijke verkiezing is, wat door God is uitverkoren. (Alleen Deut. 33 : 24, Spreuk. 14 : 35 in andere beteekenis van het part. perf. pass. is verklaarbaar het eigenaardige δεκτος τινος Lev. 19 : 5, δεκτόν τινι in dezelfde beteekenis Ex. 28 : 38, Lev. 22 : 19, 20, 29; 23 : 11, Spreuk. 11 : 1, terwijl in Deut. en Spreuk. de Dat. den δεχόμενος aanduidt, Deut. 33 : 16, 24; Spreuk. 11 : 1; 14 : 35, 16 : 14. Deze beteekenis wordt zoowel door het Hebreeuwsch als door de tegenstelling met βδέλυγμα Spreuk. 11 : 1, 12 : 22, 15 : 8 bevestigd, vgl. ook de vertaling van Spreuk. 10 : 24 וְתַאֲוַת צַדִּיקִים יִתֵּן door ἐπιθυμία δικαίου δεκτή, verder Deut. 33 : 16. Δεκτός is niet wat aangenomen kan worden, maar wat uitverkoren is, vgl. καιρὸς δεκτός Jez. 49 : 8 (parall. ἡμέρα σωτηρίας); ἐνιαυτὸς κυρίου δεκτός Jez. 61 : 2 de tijd, waarin Gods verkiezende en reddende liefde openbaar wordt, de tijd, door God uitverkoren, vgl. Jez. 58 : 5 νηστεία καὶ ἡμέρα δεκτὴ τῷ κυρίῳ, parall. ἐξελεξάμην. Vooral wordt het offer als δεκτόν aangewezen, maar niet om het van dat offer te onderscheiden, hetwelk niet aangenomen wordt. Dit oogpunt wordt slechts zijdelings in aanmerking genomen, vgl. Lev. 19 : 7 ἄθυτόν ἐστι, οὐ δεχθήσεται, waar niet gedacht wordt aan datgene wat aan-

nemelijk is, maar aan datgene wat men offeren en niet offeren kan, vgl. Lev. 7 : 18, 22 : 23, 25, Jer. 6 : 20. Veelmeer is het praedicaat van het offer, inzoover het als zoodanig object der goddelijke verkiezing is, Mal. 2 : 13 λαβεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν parallel ἐπιβλέψαι εἰς θυσίαν. Lev. 1 : 3, 4; 19 : 5; 22 : 19, 21, 29; 23 : 11, Jez. 56 : 7, 60 : 7. Ook Spreuk. 14 : 9 staat het met het oog op het offer, vgl. vs. 8, Sir. 32 : 7. Van het gebed Spreuk. 10 : 25, 15 : 8, Job 33 : 26. In andere constructies alleen Spreuk. 11 : 1, 12 : 22; vgl. Sir. 2 : 5, 3 : 17, evenals Spreuk. 12 : 22 van menschen, jegens wie God genadig is; van menschelijk welgevallen alleen Deut. 33 : 23, 24, Spreuk. 14 : 35, 16 : 14.

In het N. T. Lk. 4 : 19 (vgl. Jez. 61 : 2) ἐνιαυτὸς κυρίου δεκτός. 2 Kor. 6 : 2) καιρὸς δεκτός (vgl. Jez. 49 : 8). Anders nog slechts Fil. 4 : 18 θυσία δεκτή en Hand. 10 : 35 evenals Spreuk. 12 : 22, Sir. 2 : 5, 3 : 17 van menschen, evenals eindelijk Lk. 4 : 24 οὐδεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ van menschelijke waardeering. Anders nog πρόσδεκτος en εὐπρόσδεκτος, het eerste slechts op weinige plaatsen van het O. T. Vgl. εὐάρεστος bl. 283.

Δηλητήριον, ου, τό, gif, vergif, Jos. B. J. 1, 13, 10, Tat. Or. 19 : 28, Clem. A. I, 201 B.

Δηνάριον, ίου, τό, het lat. denarius (v. deni, ae, a.) tien (assen) bedragende, een Romeinsche zilveren munt, de denarie, die in latere tijden ook bij de Joden gangbaar was, en in waarde met de Attische drachme, d. i. ongeveer acht stuivers van onze munt, overeenkwam, Matth. 18 : 28, 20 : 2, 22 : 19 enz.

Δή-ποτε, eigenl. δή ποτε te schrijven, z. op δή, dan ook. Joh. 5 : 4, welk geheele vs. echter als onecht door TISCHEND. wordt weggelaten.

Δή-που, eigenl. δή που te schrijven, waarlijk, immers. Hebr. 3 : 16.

Διά, Praepositie met den Genitiv. en Accusativ., in 't algemeen door, door middel van, wegens (z. WINER's Gr. S. 337 8, ALEX. BUTTMANN's Gr. S. 287 f.); 1) met den Genitiv. a) = door, om de werkende oorzaak aan te duiden, Joh. 1 : 3: πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, Hand. 3 : 16: ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ scil. ἐγένετο, Matth. 26 : 24, Rom. 1 : 5, 1 Kor. 1 : 9, 1 Petr. 2 : 14; = door, ter aanwijzing van de bemiddelende oorzaak, in spreekwijzen als τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, Matth. 1 : 22 (waar men acht geve op het onderscheid tusschen διά en ὑπό, dat de onmiddellijke werking eener persoonlijke of persoonlijk gedachte oorzaak te kennen geeft, z. WINER's Gr. S. 326, 330), διὰ Ἡσαΐου Matth. 4 : 14, διὰ Δανιήλ, Matth. 24 : 15 enz., waarvoor elders Hebraiseerend: διὰ στόματος bijv. τῶν ἁγίων προφητῶν = door den mond der heilige profeten, Luk. 1 : 70, Hand. 1 : 16, 3 : 18, 21, of in

spreekwijzen als διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, Joh. 1 : 17, σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, Hand. 4 : 16, enz., waarvoor elders Hebraïseerend διὰ χειρὸς διὰ τῶν χειρῶν, Hand. 7 : 25, 19 : 11; voorts in in 't algem. in spreekwijzen als Joh. 17 : 20, Rom. 3 : 20, 22, 1 Kor. 3 : 5, 15 : 2, Gal. 3 : 19, Hebr. 2 : 3; = door, d. i. door middel of met behulp van, het werktuig of middel aanduidende, waardoor iets geschiedt, Hand. 18 : 28, 2 Joh. vs. 12, 3 Joh. vs. 13, waartoe ook uitdrukkingen behooren als διὰ παραβολῆς, Luk. 8 : 4, δι' ὁράματος, Hand. 18 : 9, ὡς διὰ πυρός 1 Kor. 3 : 15, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης 2 Kor. 6 : 7; b) = door, door heen, langs, in plaatsbepalenden zin, Matth. 2 : 12, 7 : 13, Mark. 2 : 23, 9 : 30, 10 : 1: διὰ τοῦ (scil. μέρους) πέραν τοῦ 'Ιορδάνου = door de landstreek over de Jordaan, Luk. 18 : 25, 1 Kor. 13 : 12, 2 Kor. 11 : 33 (waar διὰ beide keeren met door moet worden overgezet); hiertoe behooren ook de uitdrukkingen διὰ μέσου seq. Genit. = midden door, Luk. 4 : 30, 17 : 11 en δι' ὅλου = geheel door, aan één stuk, Joh. 19 : 23; c) = door, gedurende, in, ter bepaling van het tijdsverloop, binnen 't welk iets geschiedt, als: διὰ τριῶν ἡμερῶν, Matth. 26 : 61, = in of binnen drie dagen; δι' ὅλης τῆς νυκτός, Luk. 5 : 5, = den geheelen nacht door; διὰ τῆς νυκτός, Hand. 23 : 31, = in den loop van den nacht, d. i. des nachts; διὰ παντός scil. χρόνου, z. op δια-παντός; ook met verplaatsing aan het einde der doorgeloopen tijdsruimte = na verloop van, Mark. 2 : 1, Hand. 24 : 17, Gal. 2 : 1; om den een of anderen toestand aan te duiden, in of gedurende welken iets plaats heeft, en die alzoo eenigermate als tijdsbepaling dient = onder, tijdens, bij, bijv. Rom. 2 : 27, 4 : 11, waar, althans volg. somm., δι' ἀκροβυστίας = ἐν ἀκροβυστίᾳ vs. 10 = in den toestand van onbesnedenheid. Voorts zijn nog te vermelden spreekwijzen als διὰ βραχέων, Hebr. 13 : 22, δι' ὀλίγων, 1 Petr. 5 : 12 = kortelijk; δι' ὑμῶν (scil. τῆς πόλεως), = door uwe stad, Rom. 15 : 28, 2 Kor. 1 : 16; διὰ πολλῶν δακρύων = onder vele tranen, 2 Kor. 2 : 4; τὰ διὰ τοῦ σώματος scil. γενηθέντα of πραχθέντα = al wat door het lichaam d. i. in den lichamelijken toestand, bij of tijdens iemands leven, geschied of gedaan is, 2 Kor. 5 : 10; διὰ πολλῶν μαρτύρων = onder bemiddeling van (intervenientibus multis testibus) d. i. hier in tegenwoordigheid van of onder vele getuigen (WINER's Gr. S. 338), 2 Tim. 2 : 2; περιπατεῖν διὰ πιστέως, διὰ εἴδους 2 Kor. 5 : 7, volg. de gew. opvatting (z. RÜCKERT a. h. l.) = wandelen door geloof, door aanschouwing; διὰ λόγου = bij monde, mondeling, Hand. 15 : 27 enz.; 2) met den Accusativ. ter aanduiding van den grond (ratio) van iets = wegens, om, Matth. 10 : 22, 13 : 58, 14 : 3, 9, enz., welke beteekenis διά ook heeft in spreekwijzen als διὰ φθόνον = uit nijd, Matth. 27 : 18, Phil. 1 : 15; διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην

= uit groote liefde, Efez. 2:4; διὰ τοῦτο = daarom, deswege, Matth. 6:25, 12:27 enz., ofschoon het in dien zin niet altoos even sterken nadruk heeft, en soms slechts den overgang maakt tot eene nieuwe gedachtenreeks, die met de voorafgaande meer innerlijk dan uiterlijk verbonden is, bijv. Matth. 23:34, Rom. 5:12. Deze beteekenis van διά moet ook vastgehouden worden op pll. als Joh. 6:57, waar ζῶ διὰ τὸν πατέρα en ζήσεται δι' ἐμέ = ik leef door dat de Vader leeft, hij zal leven door dat ik leef (WINER's Gr. S. 356). Zeer dikwijls wordt διά met een Infinitiv. als Substantiv. verbonden, terwijl het subject in Accusat. geplaatst wordt, als: Luk. 2:4: διὰ τὸ εἶναι αὐτόν = daarom dat of omdat hij was, Joh. 2:24, Phil. 1:7; διὰ τί, maar ook als één woord geschreven: διατί = waarom? Matth. 9:11, 14, 13:10 enz. — In de samenstelling beteekent διά eene beweging door ruimte en tijd, vooral zulk eene die tot aan het doel zelf toe leidt (διατελέω), en strekt alzoo tot versterking van het simplex; ook wel geeft het eene scheiding te kennen, gelijk ons ver (in verdeelen), of wel iets dat wederkeerig of wederzijds geschiedt, wat wij door onderling of onder elkander uitdrukken. Vgl. over deze Partikel en haar verschillend gebruik PAPE's Lex. in v., WINER's Gr. S. 337 ff., 355 f.

Δια-βαίνω, -βήσομαι, aor. 2. διέβην, Composit. van βαίνω ik ga, van daar over of door iets gaan, met den Accusat. van den weg, bijv. τὴν θάλασσαν, Hebr. 11:29; ook zondar dat die weg wordt aangeduid, met εἰς om de plaats waarheen uit te drukken = overgaan, oversteken naar, Hand. 16:9; met πρός τινα = tot iemand, d. i. de plaats waar iemand zich bevindt, Luk. 16:26.

Διαβάθρα, ας, ἡ (βάθρον), brug, ook wel bergpas, 2 Sam. 23:11 B. Philo B, 95, Dion. H. II, 940, 6.

Διάβασις, εως, ἡ, doortocht, Gen. 32:22 (23), Richt. 3:28, 12:5, 1 Sam. 14:4, Philo I, 117, 33.

Διαβαστάζω, ondersteunen, dragen, iets vasthouden om te wegen, Lucian. III, 413, Symm. Ex. 15:13, Ps. 41:5, Clem. A. I, 496 C.

Διαβέννω = διαβαίνω, Num. 33:51, Deut. 11:8.

Διάβημα, ατος, τό (διαβαίνω), stap, schrede, 2 Sam. 22:37, Job 31:4, Ps. 36:23.

Διαβηματίζω, stappen, Aquil. 2 Sam. 6:13.

Διαβιβάζω, oversteken, overgaan, Gen. 32:23 (24), Num. 32:5, Joz. 7:7, Wijsh. 10:18.

Διαβιόω, blijven leven, Ex. 21:21.

Δια-βλέπω, -ψω en -έψομαι, Composit. van βλέπω ik zie, van daar doorzien, en vervolgens scherp toezien, opletten, er naar uit zien, zoo waarschijnlijk Matth. 7:5, Luk. 6:42; = strak voor zich

uit zien, staren, Mark. 8 : 25 (waar echter ook anders gelezen wordt).

Διαβοάω, doorschreeuwen, hevig roepen, doordringen, (van het geluid), Gen. 45 : 16, Lev. 25 : 10.

Διαβόητος, ον, beroemd, Ignat. 652, A, Acta Petr. 104 : 5.

Διαβολή, ῆς, ἡ, tegenstand, afkeer, Num. 22 : 32, Basil. III, 201, A, B.

Διαβολικός, ή, όν, van den booze, duivelsch, Patriarch. 1116 C, Martyr. Poth. 1432 A, Clem. A. I, 1181 B, II, 620 B, Hippol. 693 B.

Διαβουλία, ας, ἡ = διαβούλιον, raad, plan, kunstgreep, Ps. 9 : 23, Wijsh. 1 : 9, Hoz. 4 : 9, Patriarch. 1044 B.

Διαβριθής, ες (βρίθω), gewichtig, zwaar, Cyrill. A. I, 373 C, II, 36 A.

Διάβρωσις, εως, ἡ, verzwering, Jos. B. J. 7, 11, 4.

Διαγανακτέω, hevig vertoornd zijn, Jos. B. J. 4, 4, 4.

Διάγγελμα, ατος, τό, aankondiging, boodschap, 1 Kon. 4 : 30 (27).

Διαγγελτήρ, ῆρος, ὁ = διάγγελος, Sibyll. 7, 33.

Διάγε, eigenl. διά γε = toch om, omdat, Luk. 11 : 8, 18 : 5, vgl. op γέ.

Διαγελάω, belachen, Tat. Or. 23 : 12.

Δια-γίνομαι, -γενήσομαι, Composit. van γίνομαι z. ald., van tijdruimten die doorloopen worden = verloopen, voorbijgaan, Mark. 16 : 1, Hand. 25 : 13, 27 : 9.

Διαγλύφω, insnijden, ingraveeren, Ex. 28 : 11, 2 Kron. 4 : 5, Ez. 41 : 19, 20.

Δια-γογγύζω, -ύσω, Composit. van γογγύζω z. ald., met de versterkte beteekenis van het simplex, zeer morren, Ex. 16 : 7, 8, Luk. 15 : 2, 19 : 7.

Διάγραμμα, een diagram, Tat. Or. 8 : 5.

Διαγράφω, opschrijven, neerschrijven, een schema maken, afschilderen, Jez. 3 : 9, Ez. 4 : 1, 8 : 10, 42 : 3, 11, 2 Makk. 4 : 9.

Δια-γρηγορέω, ήσω, Composit. van γρηγορέω z. ald., doorwaken, d. i. wakker blijven. Luk. 9 : 32, waar anderen ontwaken of wakker worden vertalen.

Δι-άγω, -ξω, Composit. van ἄγω z. ald., eigenl. doorheen leiden, overbrengen, 2 Sam. 12 : 31, 2 Kon. 16 : 3, 17 : 17, 21 : 6, 23 : 10, 2 Kron. 28 : 3, vervolgens met βίον verbonden = het leven leiden, doorbrengen, 1 Tim. 2 : 2; ook zonder βίον = leven (dego), Tit. 3 : 3.

Διαγωνιάω (ἀγωνιάω), groote angst hebben, 2 Makk. 3 : 21.

Διά-δημα, ατος, τό, van διαδέω ik ombind, bind vast, eigenl. een haarband, later ook een blauwe met wit doorwerkte band, die den tulband der Perzische koningen versierde, en van daar in 't algemeen het teeken der koninklijke waardigheid = diadeem, Openb. 12 : 3, 13 : 1, 19 : 12.

Δια-δίδωμι, -ώσω, -έδωκα, Composit. van δίδωμι z. ald., overgeven, Openb. 17 : 13; = in 't rond geven, d. i. verdeelen, uitdeelen, Luk. 11 : 22, 18 : 22, Joh. 6 : 11, Hand. 4 : 35.

Διαδικασμός, οῦ, ὁ, strijd, wedijver, Aquil. Ez. 42 : 28, βαριμώθ in de LXX.

Διαδορατίζομαι, vechten met de speer, Jos. B. J. 5, 3, 3.

Διάδοσις, εως, ἡ, verdeeling, Just. Apol. 1, 67 van brood en wijn bij het avondmaal. Aandeel aan, Eus. II, 689 B, θανάτου.

Διαδοχή, ῆς, ἡ, opvolging, Philo II, 588, 11, Heges. 1321 A van de bisschoppen, Iren. 687 B, Eus. II, 48 B αἱ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, 288 B.

Διάδοχος, ου, ὁ, opvolger, Diod. 18, 42. Plaatsvervanger, 2 Makk. 4 : 29.

Διάδρασις, εως, ἡ, ontsnapping, Jos. Ant. 17, 10, 2; 18, 5, 4.

Διάζευξις, εως, ἡ, echtscheiding, Jos. Ant. 11, 6, 2.

Δια-ζώννυμι, διαζωννύω, ζώσω, -έζωσα, -έζωσμαι, Composit. van ζώννυμι z. ald., omgorden, ἑαυτὸν λέντιον, ἐφενδύτην (vgl. over den dubbelen Accusativ. bij verba van be- en ontkleeden WINER's Gr. S. 202), = zich met een schort, een opperkleed, Joh. 13 : 4, 5, 21 : 7, op welke laatste plaats het Med. treedt in de plaats van den Accusat. van den persoon, doch evenals het Activ. den Accusat. van het voorwerp na zich heeft.

Διάζωστρα, ας, ἡ, gordel, Act. Petr. 259 : 1.

Διάθεσις, ἡ, regeling, voorstelling, Heracl. 27 : 2, 50 : 17, Epiph. II, 641 B. Diathesis, de vrouw van Βυθός, Iren. 569 B, Hippol. Haer. 294, 20.

Διαιωνίζω, eeuwig zijn, Philo I, 265, 17; 343, 21; II, 190, 11, Eus. II, 1152 B, Athan. 93 D.

Δια-καθαρίζω, -ίσω en -ιῶ, = διακαθαίρω (bij de Classici), Composit. van καθαρίζω z. ald., door en door zuiveren, geheel reinigen, schoon maken, Matth. 3 : 12, Luk. 3 : 17.

Διακαρτερέω, verdragen, verduren, Jos. Ant. 15, 3, 9.

Δια-κατ-ελέγχομαι, -γξομαι, een dubbel Composit. in Med. van ἐλέγχω ik wijs terecht, volkomen wederleggen, τινί = iemand. Hand. 18 : 28.

Διακατέχω, bezetten, behouden, bewonen, Judith 4 : 7.

Διακολυμβάω, zwemmen over, oversteken, 1 Makk. 9 : 48.

Διακοπή, ῆς, ἡ, het doorsnijden, Job 28 : 4, doorgang, Spreuk. 6 : 15, verwoesting, Mich. 2 : 13, doorgang, 2 Sam. 5 : 20 Αἱ ἐπάνω Διακοπαί, eene plaats. Echtscheiding, Symm. Deut. 24 : 1 βιβλίον διακοπῆς = ἀποστασίου.

Διακόρησις, εως, ἡ, verkrachting, Jos. Ant. 7, 8, 1.

Διακοσμέω, opsmukken, versieren, Philo II, 522, 40.

Διακόσμησις, εως, ἡ, inrichting, Tat. Or. 22 : 18, Arist. 100 : 3

Διακρατέω, vasthouden, terughouden, Arist. 100 : 5, 6, 7, 8.

Δια-κωλύω, -ύσω, Composit. van κωλύω ik verhinder, weren, tegenhouden, τινά = iemand. Matth. 3 : 14.

Δια-λαλέω, -ῶ, -ήσω, Composit. van λαλέω ik spreek, met iemand spreken, over iets spreken, πρός τινα (bij de Classici ook τινί τι en ἐν ἀλλήλοις), Luk. 6 : 11; vervolgens meer in den zin van bespreken, bepraten, in pass., Luk. 1 : 65.

Διαλαμβάνω, verdeelen, scheiden, Athen. 65 : 5.

Δια-λείπω, -ψω, aor. 2. διέλιπον, Composit. van λείπω ik laat, laat achter, van daar eigenl. tusschen in laten (van tijd of plaats), vervolgens met het Particip. in plaats van den Infinit. (z. WINER's Gr. S. 308 f.) = nalaten, ophouden. Luk. 7 : 45.

Διά-λεκτος, ου, ἡ, van διαλέγομαι z. ald., eigenl. onderhoud, gesprek, maar ook wijze van spreken, spreektrant, en van daar = de spraak, de taal, inzonderheid naar hetgeen haar als volkstaal van die van andere volken of stammen onderscheidt, de tongval, Hand. 1 : 19, 2 : 6, 8, 21 : 40, 22 : 2, 26 : 14.

Διάληψις, εως, ἡ, bevatting, meening, oordeel, 2 Makk. 3 : 32, Aristob. bij Eus. III, 1101 B.

Δια-λύω, -ύσω, Composit. van λύω ik maak los, van daar eigenl. in zijne deelen ontbinden, oplossen, vervolgens = uiteendrijven, verstrooien. In pass., Hand. 5 : 36.

Διαμασάομαι, kauwen, Sir. 43 : 16.

Διαμαστίγωσις, εως, ἡ, flagellatio, Tertull. 1, 626 A, Theod. IV, 1064 C.

Δια-μάχομαι, -ήσομαι, of έσομαι, ook -οῦμαι, Depon. med., Composit. van μάχομαι ik strijd, zeer, heftig strijden, volhouden. Hand. 23 : 9.

Διαμελίζω, in stukken snijden, Jos. Ant. 3, 9, 1.

Δια-μένω, -νῶ, aor. 1. -έμεινα, perf. μεμένηκα, Composit. van μένω z. ald., blijven, verblijven, volharden, Luk. 1 : 22, 22 : 28, Gal. 2 : 5; = blijven bestaan, voortduren, Hebr. 1 : 11, 2 Petr. 3 : 4.

Δια-μερίζω -ίσω, Composit. van μερίζω ik deel, van daar verdeelen, in Activo Luk. 22 : 17, Hand. 2 : 45, in Passivo Hand. 2 : 3 (ofschoon dit ook als Med. wordt opgevat), in Medio met act. beteekenis Gen. 10 : 25, 49 : 7, Deut. 32 : 8, Matth. 27 : 35, Mark. 15 : 24, Luk. 23 : 34, Joh. 19 : 24; in Passivo enkele malen overdracht. = verdeeld, d. i. oneenig, in opstand zijn, Luk. 11 : 17, 18, 12 : 52, 53.

Δια-μερισμός, -οῦ, ὁ, van het voorg. woord, de verdeeldheid, oneenigheid, scheuring. Ez. 48 : 29, Mich. 7 : 12, Luk. 12 : 51.

Διαμετρέω, afmeten, toemeten, verkoopen, 2 Sam. 8 : 2, Ps. 59 (60) : 6, 107 (108) : 7, Mich. 2 : 4 A, Zach. 2 : 2 (6).

Διαμέτρησις, εως, ἡ, het afmeten, 2 Kron. 3 : 3, 4 : 2, Ez. 42 : 15.

Διαμονή, ῆς, ἡ, het volharden, Athen. 67 : 31 enz.

Δια-νέμω, -νεμῶ, aor. 1. pass. -ενεμήθην, als van νεμέω, -ήσω, perf. νενέμηκα, perf. pass. νενέμημαι, Composit. van νέμω ik verdeel, waarmede het in beteekenis oorspr. overeenkomt; Deut. 29 : 26 (25); in Passivo εἰς τὸν λαόν, Hand. 4 : 17 = verbreid of uitgestrooid worden onder het volk, in welken zin het bij de Classici niet gebruikelijk schijnt geweest te zijn. Het komt elders in het N. T. niet voor.

Δια-νεύω, -εύσω, Composit. van νεύω ik wenk, toewenken, c. Dativo. Ps. 34 (35) : 19, Sir. 27 : 22, Luk. 1 : 22.

Διανήθω, spinnen, weven, Ex. 28 : 8, 29 (33), 35 : 6, 36 : 10, 12.

Διανθίζω, met bloemen schilderen, Esth. 1 : 6, Philo I, 346, 1, Jos. B. J. 5, 5, 7.

Διανίστημι, Med. opstaan, Deut. 6 : 7, 11 : 19.

Δι-ανοίγω, -ξω, aor. 1. -ήνοιξα, aor. 1. pass. -ηνοίχθην, impf. -ήνοιγον, Composit. van ἀνοίγω ik open, van daar eigenl. eene opening tusschen in of tusschen door maken, vervolg. in 't algemeen = openen, ontsluiten, Mark. 7 : 34, 35, Luk. 2 : 23, Hand. 7 : 56; bijz. in figuurl. of geestelijken zin, Luk. 24 : 31, τοὺς ὀφθαλμούς = de oogen openen, opdat iemand zie wat hij vroeger niet had opgemerkt; Hand. 16 : 14; τὴν καρδίαν = het hart openen, d. i. toegankelijk, geneigd maken, seq. Inf.; Luk. 24 : 45: τὸν νοῦν = het verstand openen, d. i. vatbaar maken; ald. vs. 32: τὰς γραφάς = de schriften verstaanbaar maken, den zin er van ontsluiten; vgl. Hand. 17 : 3.

Δια-νυκτερεύω, -εύσω, Composit. van νυκτερεύω, ik breng den nacht door, van νυκτερός nachtelijk, en dit van νύξ nacht, van daar den geheelen nacht doorbrengen, ἔν τινι = in of met iets. Jos. Ant. 6, 13, 9; B. J. 2, 14, 7, Philo, Incorr. Mund. § 2, in Flacc. § 6. Met τὴν νύκτα Xen. Hell. 5, 4, 3, Job 2 : 9, Luk. 6 : 12.

Διανυκτέρευσις, ἡ, het opzitten den geheelen nacht, het waken, Eus. II, 181 B, 537 C, Const. Apost. 5, 19.

Διανυκτερεύω, den nacht doorbrengen, Gesch. v. Zosinus, 9.

Διανύσσω, stooten, doorboren, Heracl. 17 : 38.

Δι-ανύω, -ύσω, Composit. van ἀνύω ik voleindig, van daar geheel ten einde brengen. 2 Makk. 12 : 17, Hand. 21 : 7.

Δια-παντός, beter διὰ παντός scil. χρόνου vgl. op διά, altijd, altijd door, ten allen tijde, Matth. 18 : 10, Mark. 5 : 5, Luk. 24 : 53, Hand. 2 : 25, 10 : 2, 24 : 16, Rom. 11 : 10, 2 Thess. 3 : 16, Hebr. 9 : 6, 13 : 15.

Διαπαρατηρέομαι, op iets acht geven, bewaken, 2 Sam. 3 : 30.

Δια-παρα-τριβή, gelijk (met TISCHEND.) 1 Tim. 6 : 5 gelezen moet worden in plaats van παρα-δια-τριβή (Rec.), Composit. van παρατριβή,

van παρά en τριβή (v. τρίβω ik wrijf, schuur), wrijving en overdracht, twist, oneenigheid, van daar aanhoudend krakeel. Clem. A. I, 736 C, Anast. Sin. 1841 C. Vgl. over het verschil van beteekenis der beide Composita, WINER's Gr. S. 92. Prof. NABER wil het simplex gelezen hebben.

Διαπαύω, doen ophouden, Med. ophouden, Lev. 2 : 13, Hoz. 5 : 13.

Διαπειλέω, heftig dreigen, Ez. 3 : 17, 3 Makk. 6 : 23, 7 : 6.

Διαπείρω, doorboren, 4 Makk. 11 : 19 cod. A. R. (S. διαφθείραντες).

Δια-περάω, -ῶ, -άσω, -επέρασα, Composit. van περάω ik zet over, breng aan den overkant, van daar intransit. = overgaan, oversteken, Deut. 30 : 13, 1 Makk. 3 : 37, Matth. 9 : 1, 14 : 34, Mark. 5 : 21, 6 : 53; πλοῖον διαπερῶν (samengetr. voor διαπεράον) = een schip dat recht op zekere plaats aan vaart, Hand. 21 : 2; πρός τινα = tot iemand, Luk. 16 : 26.

Διαπετάννυμι, διαπετάζω, διαπεταννύω, uit elkander spreiden, 2 Sam. 17 : 19, 1 Kon 6 : 27, 32 A, 35, 8 : 7, 22, 38, 54, 1 Kron. 28 : 18.

Διαπίπτω, doen vallen of vervallen, Num. 5 : 21, 22, 27, Deut. 2 : 14, 15, 16, Neh. 8 : 10. Afvallen (van het geloof), Eus. H. e, 5, 2.

Διάπλασις, εως, ἡ, = διάπλασμα, schip, Just. Coh. 4, Basil. I, 192 A.

Διαπλατύνω, breed maken, Ez. 41 : 7.

Δια-πλέω, -πλεύσομαι, Composit. van πλέω ik vaar, doorvaren, -zeilen, τὸ πέλαγος = de zee. Hand. 27 : 5.

Διαπνέω, van het aanbreken van den dag, Hoogl. 2 : 17, 4 : 6, 16.

Δια-πονέομαι, -οῦμαι, -ήσομαι, aor. 1. pass. διεπονήθην met reflex. beteekenis, Med. van διαπονέω (van διά en πόνος de arbeid, de inspanning) ik arbeid door, van daar zich inspannen, zich moeite geven, in het N. T. echter = zich moeielijk maken, verstoord worden (Lat. aegre of moleste ferre), διά τι = over iets, Hand. 4 : 2, 16 : 18.

Δια-πορεύομαι, -εύσομαι, Med. v. διαπορεύω (van διάen πορεύω ik doe gaan, ik breng), ik zet over, breng daarheen, τινά = iemand, van daar doorgaan, doortrekken, doorreizen, διά τινος = door eene plaats, Gen. 24 : 62, Num. 11 : 8, 31 : 23, Luk. 6 : 1; ook met een blooten Accusativ., Hand. 16 : 4, en absolute Luk. 18 : 36, Rom. 15 : 24; Luk. 13 : 22 κατὰ πόλεις = rondreizen door de steden, eig. stadsgewijze of van stad tot stad).

Δι-απορέω, -ῶ, -ήσω, Composit. van ἀπορέω z. ald., van daar zeer in verlegenheid zijn, met διά τι = om of wegens iets, Luk. 9 : 7; ook absolute, Hand. 2 : 12; περί τινος = over iets of iemand, Hand. 5 : 24, en in Medio Luk. 24 : 4 (volg. den Rec.; TISCHEND. leest het simplex); = in onzekerheid verkeeren, niet weten, τί ἂν = wat toch, Hand. 10 : 17.

Διαπορθμεύω, overvaren, Athen. 52, 17.

Δια-πραγματεύομαι, -εύσομαι, Depon. med., Composit. van πραγ-

μ*ατεύομαι* ik drijf eene zaak, ben daarin werkzaam (van τὸ πρᾶγμα), van daar eene handelszaak drijven, of (in koopmansstijl) zaken doen, τί = wat voor zaken. Luk. 19 : 15.

Δια-πρίω, -ίσω, Composit. van πρίω ik zaag, van daar doorzagen, doorheenzagen, met τοὺς ὀδόντας = door de tanden heen zagen d.i. een knarsend, zagend geluid maken, ten teeken van woede en spijt; van daar in Medio ook zonder τοὺς ὀδόντας = vergramd of woedend zijn, Hand. 5 : 33; met ταῖς καρδίαις (over dezen Dativ. vgl. WINER's Gr. S. 193) = in hun hart, Hand. 7 : 54.

Διάπτωσις, ἡ, het wegvallen, vergissing, Plut. II, 1125 C. Tophet, Jer. 19 : 6, 14.

Διάπυρος, gloeiend, Dan. 3 : 46, 3 Makk. 6 : 6.

Διάραντος, gevlekt, Gen. 30 : 32 A.

Δίαρμα, ατος, τό, verheffing, Clem. A. II, 465 A.

Διαρπαγή, ῆς, ἡ, het plunderen, Num. 14 : 3, 31, Deut. 1 : 39, 2 Kon. 21 : 14.

Δι-αρπάζω, -άσω, Composit. van ἁρπάζω z. ald., van daar eigenl. met geweld uiteenrukken, verscheuren, vervolg. = rooven, berooven, plunderen, Gen. 34 : 27, 29, Deut. 28 : 29, Matth. 12 : 29, Mark. 3 : 27.

Διαῤῥαίνω, besprengen, Spreuk. 7 : 17.

Διαῤ-ῥήγνυμι, -ῥήξω van διαῤῥήσσω, aor. 2. pass. -εῤῥάγην, Composit. van ῥήγνυμι ik scheur, breek, van daar verscheuren, verbreken, Matth. 26 : 65, Mark. 14 : 63, Luk. 5 : 6, 8 : 29, Hand. 14 : 14.

Διαῤῥηγνύω, vaneenscheuren, 1 Kon. 11 : 30.

Διαῤ-ῥήσσω, bijvorm van διαῤῥήγνυμι z. ald.

Διαῤῥίπτω, werpen, Job 41 : 10 (11), Jez. 62 : 10.

Διαρτάω, bedriegen, Num. 23 : 19. Afbreken, scheiden, Philo II, 68, 10, Jos. B. J. 4, 9, 2.

Διαρτίζω, recht maken, vormen, Job 33 : 6.

Δια-σαφέω, -ῶ, -ήσω, Composit. van σαφέω (v. σαφής, helder, klaar) ik klaar of helder op, van daar uiteenzetten, verklaren, bekend maken, Deut. 1 : 5, 1 Makk. 12 : 8, 2 Makk. 1 : 18, 20 R, 2 : 9, 3 : 9, 7 : 6, Matth. 18 : 31, en als variant ook Matth. 12 :36.

Διασαφηνίζω, duidelijk maken, 2 Makk. 3 : 9 A.

Διασάφησις, ἡ, verduidelijking, verklaring, Gen. 40 : 8, 2 Ezr. 5 : 6, 7 : 11.

Δια-σείω, -είσω, Composit. van σείω ik beweeg, van daar eigenl. in beweging brengen, schokken, bij latere Gr. schrijvers ook in den zin van kwellen, lastig vallen gebruikt van beambten, die zich aan plagerijen en knevelarijen schuldig maken. Job 4 : 14, 3 Makk. 7 : 21, Luk. 3 : 14.

Διασκεδάζω, verstrooien, Gen. 17 : 14, Ex. 32 : 25, Lev. 26 : 15.

Διασκιρτάω, rondspringen, Wijsh. 19 : 9.

Δια-σκορπίζω, -ίσω, Composit. van σκορπίζω ik verstrooi, in 't rond strooien, uitstrooien, van zaad, Matth. 25 : 24, 26; = her- en derwaarts verstrooien, Matth. 26 : 31, Mark. 14 : 27, Joh. 11 : 52, Hand. 5 : 37; overdr. van hoovaardigen, die worden weggevaagd als het kaf door den wind, Luk. 1 : 51; = doorbrengen, verkwisten, Luk. 15 : 13, 16 : 1.

Διασκορπισμός, οῦ, ὁ, verstrooing, Jer. 24 : 9, Ez. 6 3 13 : 20.

Διασπασμός, οῦ, ὁ, het verscheuren, Jer. 15 : 3, Patriarch. 1081 D.

Δια-σπάω, -ῶ, -άσω, Composit. van σπάω ik trek, scheur, van daar van elkander trekken, verscheuren, Richt. 14 : 6, 16 : 9, Mark. 5 : 4, Hand. 23 : 10.

Δια-σπείρω, -ερῶ, aor. 2. pass. -εσπάρην, partic. -σπαρείς, έντος, Composit. van σπείρω ik zaai en vervolg. ik strooi uit, trop. ik verstrooi, van daar her- en derwaarts verstrooien, en in Passivo zich verstrooien, Gen. 9 : 19, 10 : 18, 32, κατά seq. Accus. loci = door Hand. 8 : 1; absol. Hand. 8 : 4 ἀπό τινος = van wege, of ten gevolge van (z. op ἀπό), Hand. 11 : 19.

Δια-σπορά, ᾶς, ἡ, van het perf. 2. διέσπορα v. διασπείρω z. ald., van daar eigenl. de verstrooiing, Deut. 28 : 25, 30 : 4, Jez. 49 : 6, metonym. van de Joden gebezigd, die in het buitenland verstrooid waren, Joh. 7 : 35, en later ook van de Christenen uit de Joden, die onder de heidenen en buitenlandsche Joden leefden, Jak. 1 : 1, 1 Petr. 1 : 1.

Δια-στέλλω, -ελῶ, aor. 1. διέστειλα, med. -εστειλάμην, Composit. van στέλλω, ik stel, schik, van daar eigenl. uiteenzetten, onderscheiden, en vervolg. in Medio = nauwkeurig bepalen, gelasten, bevelen, τί τινι = iets aan iemand, al of niet met ἵνα = dat, Matth. 16 : 20 (waar ook ἐπιτιμάω gelezen wordt), Mark. 5 : 43, 7 : 36, 8 : 15, 9 : 9, Hand. 15 : 24; het partic. τὸ διαστελλόμενον in pass., Hebr. 12 : 20 = het gebodene, het gebod.

Διά-στημα, ατος, τό, van διΐστημι ik plaats uit elkander, van daar de tusschenruimte, afstand, van den tijd gebezigd = verloop. Gen. 32 : 16, 1 Kon. 6 : 6, 7 : 9, Hand. 5 : 7 (waarbij vgl. over de constructie WINER's Gr. S. 205, en 497, Passio Perp. 73 : 19, Arist. 102 : 2.

Δια-στολή, ῆς, ἡ, van διαστέλλω z. ald., eigenl. uiteenzetting, omzetting, Num. 19 : 2, 30 : 7, en verder = onderscheiding, onderscheid, Rom. 3 : 22, 10 : 12; van het verschil of den onderlingen afstand van toonen in de muziek = de interval, 1 Kor. 14 : 7.

Δια-στρέφω, -ψω, perf. pass. ἔστραμμαι, Composit. van στρέφω ik keer, draai, van daar verkeeren, verdraaien, verwringen, over-

dracht. τί = iets verkeerd voorstellen, verdraaien, Hand. 13:10; τινά = iemand van den rechten weg afbrengen, verleiden, Luk. 23:2; ἀπό τινος = van iets afkeeren, afkeerig maken, Hand. 13:8; διεστραμμένος = verkeerd in den zin van zedelijk slecht, Matth. 17:17, Luk. 9:41, Phil. 2:15; διεστραμμένα in plur. = verkeerde (d. i. onware en schadelijke) dingen (leeringen), Hand. 20:30.

Διαστρώννυμι, uitspreiden, 1 Sam. 9:25.

Διασυρίζω, zie διασύρω, Wijsh. 17:18, Dan. 3:50.

Διασύρω, uit elkander trekken, slepen, smaden, bespotten, Aq. Deut. 31:20, 1 Sam. 2:17, 2 Sam. 12:14, Ps. 9:24, Spr. 1:30, 15:5.

Διασφαγή, ῆς, ἡ, breuk, bres, Neh. 4:7, Epiph. I, 1036 B.

Δια-σώζω, -σω, aor. 1. pass. -εσώθην, Composit. van σώζω ik red, behoud, van daar behouden overbrengen, Hand. 23:24, 27:43; = behouden door (eene ziekte) brengen, d. i. herstellen, Luk. 7:3; in Passivo = behouden doorkomen, van eene ziekte waarvan men genezen wordt, Matth. 14:36; = behouden aankomen, van schipbreukelingen, Hand. 27:44, 28:1, 4; = behouden blijven, 1 Petr. 3:20, waar over de constr. praegn. met εἰς z. WINER's Gr. S. 547.

Δια-ταγή, ῆς, ἡ, van διατάσσω ik orden, schik, de verordening, de beschikking, het bevel, Rom. 13:2; εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, Hand. 7:53 = op of naar verordeningen van engelen, vgl. Gal. 3:19, of = tot, d. i. als verordeningen van engelen (z. WINER's Gr. S. 204, vgl. S. 354.

Διά-ταγμα, ατος, τό, van διατάσσω z. ald., het gebod of bevel. Hebr. 11:23, waar ook δόγμα gelezen wordt.

Δια-ταράσσω, -ξω, Composit. van ταράσσω ik verwar, in verwarring brengen, in passivo = ontroeren, ontstellen. Luk. 1:29.

Διάταξις, εως, ἡ, inrichting, rangschikking, 1 Kon. 6:1, 9, 2 Kron. 31:16, 17. Αἱ διατάξεις τῶν ἀποστόλων, de Const. Apost., Epiph. I, 836 B.

Δια-τάσσω, -τάττω, -ξω, Composit. van τάσσω ik orden; schik, van daar verordenen, beschikken, Gal. 3:19: in 't algem. = bevelen, gebieden, bepalen, gelasten, Matth. 11:1, Luk. 3:13, 8:55, 17:9, 10, Hand. 18:2, 1 Kor. 9:14, 16:1; ook in het Medium διατάσσομαι, aor. 1. διεταξάμην, Hand. 7:44, 24:23, 1 Kor. 7:17, Tit. 1:5, en desgelijks in het perf. en plusquampf. pass., Hand. 20:13; = regelen, ergens orde op stellen, 1 Kor. 11:34.

Διαταφρεύω, door eene gracht versterken, Jos. B. J. 5, 4, 2.

Δια-τελέω, -ῶ, -έσω, Composit. van τελέω ik voleindig, van daar ten einde brengen, ten einde toe volhouden; vaak met een particip. verbonden, als wanneer het de adverbiale beteekenis heeft van altijd door, onafgebroken, of door blijven vertaald kan worden.

Zoo op de eenige plaats van het N. T., Hand. 27:33, waar bij het adject. ἄσιτοι het partic. ὄντες ingevoegd moet worden = altijd door zonder eten zijn of zonder eten blijven. Vgl. WINER's Gr. S. 311.

Δια-τηρέω, -ῶ, -ήσω, Composit. van τηρέω, ik bewaar, van daar zorgvuldig bewaren, a) overdr. τί ἐν τῇ καρδίᾳ = aan iets blijven denken, Luk. 2:51; b) = bewaren, in den zin van hoeden, ἑαυτὸν ἔκ τινος = zich ergens voor wachten, onthouden van, Hand. 15:29 vgl. Joh. 17:15, waar dezelfde constructie van het simplex voorkomt.

Διατήρησις, εως, ἡ, onderhouding, Ex. 16:33, 34, Num. 17:10, 18:8, 19:9.

Δια-τί, eigenl. διὰ τί, zie op διά.

Δια-τρίβω, -ψω, composit. van τρίβω ik wrijf (Lat. tero), van daar door- of stuk wrijven, verslijten, vooral in overdrachtellijken zin van den tijd gezegd = doorbrengen, slijten, vertoeven, Hand. 14:3, 28, 16:12, 20:6, 25:6, 14; ook zonder uitgedrukte tijdsbepaling = verwijlen, vertoeven, Judith 10:2, 2 Makk. 14:23, Joh. 3:22, 11:54, Hand. 12:19 (waar somm. ἐκεῖ willen ingevoegd hebben, dat in de vertaling niet gemist kan worden, vgl. v. MANEN en v. d. SANDE BAKHUYZEN Verh. over de Conjectuuraalkritiek t. a. pl.), 15:35.

Δια-τροφή, ῆς, van διατρέφω ik voed, van daar voedsel, levensmiddel. 1 Tim. 6:8.

Διατυπόω, vormen, inrichten, Wijsh. 19:6, Philo I, 5, 6. Samenstellen, schrijven, Eus. II, 249 B. Afschaduwen, Iren. 1, 18, 3.

Δι-αυγάζω, -άσω, composit. van αὐγάζω ik licht, schijn, van daar van den dag gezegd = doorbreken, aanlichten. 2 Petr. 1:19 en als variant van αὐγάζω 2 Kor. 4:4.

Δι-αυγής, έος, οῦς, ὁ, ἡ, ες, τό, van διά en ἡ αὐγή de glans, het schijnsel = doorschijnend, Openb. 21:21, waar de Rec. echter διαφανής, heeft.

Δια-φανής, έος, οῦς, ὁ, ἡ, ές, τό, van διαφαίνω ik schijn door, van daar doorschijnend, Openb. 21:21 volgens den Rec., waar echter met TISCHENDORF beter διαυγής gelezen wordt.

Διαφαύσκω, doorlichten, Gen. 44:3, Richt. 16:2, 19:26, 1 Sam. 14:36.

Διαφαύω, aanlichten, Act. Petr. 122:6.

Δια-φέρω, -οίσω, Aor. 1. -ήνεγκα, composit. van φέρω ik draag, van daar 1) = door heen dragen, Mark. 11:16; = ronddragen, omvoeren, in passivo Hand. 27:27 = omgevoerd worden, d. i. omdrijven; insgel. in pass. Hand. 13:49 = omgedragen worden, van ὁ λόγος τοῦ κυρίου gezegd = zich verbreiden; 2) = naar verschillende zijden heendragen, uit welke grondbeteekenis zich die van

verschillen, onderscheiden zijn ontwikkeld heeft (vgl. het Lat. differre), ἔν τινι = in of door iets, 1 Kor. 15 : 41, Gal. 4 : 1; = zich onderscheiden, d. i. uitmunten boven, te boven gaan, τινός = van of boven iets of iemand, Matth. 6 : 26, 10 : 31, 12 : 12; impersonal. διαφέρει, met den Dativ. van den persoon = het verschilt of verscheelt, d. i. er is aan gelegen, Gal. 2 : 6; τὰ διαφέροντα, Rom. 2 : 18, Phil. 1 : 10, eigenl. = de dingen, die van elkander verschillen, d. i. naar het verband, wat goed en kwaad is.

Δια-φεύγω, -εύξομαι, Aor. 2. -έφυγον, composit. van φεύγω ik vlucht, van daar ontvluchten, ontsnappen. Spreuk. 19 : 5, Hand. 27 : 42.

Δια-φημίζω, -ίσω, composit. van φημίζω (van ἡ φήμη de roep, het gerucht) ik verspreid een gerucht, van daar ruchtbaar maken, van personen en zaken, Matth. 9 : 31, Mark. 1 : 45; = verbreiden, van een verhaal, Matth. 28 : 15.

Δια-φθείρω, -ερῶ, perf. 2. διέφθορα, perf. pass. διέφθαρμαι, partic. διεφθαρμένος, Composit. van φθείρω ik verderf, bederf (transitive), van daar vernielen, te gronde richten, ten verderve brengen, Luk. 12 : 33, Openb. 11 : 18, 19 : 2 (waar ook het simplex gelezen wordt); in Passivo = te gronde gaan, vergaan, 2 Kor. 4 : 16, Openb. 8 : 9; het Particip. in overdrachtelijken zin = bedorven, 1 Tim. 6 : 5, waar over den Accusat. τὸν νοῦν z. WINER's Gr. S. 205, ALEX. BUTTMANN's Gr. S. 163 f.

Δια-φθορά, ᾶς, ἡ, van het voorg. woord, het bederf, de vernietiging, bijz. van lijken, die tot ontbinding overgaan, en van daar metonym. van de oorzaak in de plaats van het opgenoemde gevolg, d. i. de dood, Hand. 2 : 27, 31, 13 : 34, 35, 36, 37.

Διαφορέω, verdragen, souffreeren, Athen. 53 : 12, 55 : 30.

Διά-φορος, ον, ὁ, ἡ, ον, τό, van διαφέρω z. ald., verschillend, onderscheiden, Rom. 12 : 6, Hebr. 9 : 10, Eus. II, 77 B, Epiph. I, 288 D, Const. Apost. 6 : 11; 7 : 43; zich onderscheidend, d. i. in zijne soort uitnemend, voortreffelijk, en van daar in comp. διαφορώτερος = uitnemender, voortreffelijker, Hebr. 1 : 4, 8 : 6.

Διαφόρως, bijw. op verschillende tijden, Just. Coh. 7.

Δια-φυλάσσω, -ττω, -ξω, Composit. van φυλάσσω ik bewaak, van daar bewaren, behoeden. Luk. 4 : 10, waar over τοῦ vóór den Infinit., om eene bedoeling uit te drukken, z. WINER's Gr. S. 290.

Διαφωνέω, omkomen, Num. 31 : 49, Joz. 23 : 14, Act. Petr. 164, 13.

Διαφωτίζω, verlichten, beschijnen, Neh. 8 : 3.

Δια-χειρίζω, -ίσω, Composit. van χειρίζω (van ἡ χείρ de hand) ik heb onder handen, van daar eigenl. door de handen laten gaan, behandelen, vervolg: in Medio = de hand aan iemand slaan, τινά = iemand ombrengen, Hand. 5 : 30, 26 : 21, Heracl. 42 : 9.

Διαχέω, uitgieten, door elkander gieten, iemand in eene goede stemming brengen, Lev. 13:22, 23, 27, 28, 32, 34, 35, 36, 51, Orig. IV, 80. A.

Δια-χλευάζω, -άσω, composit. van χλευάζω z. ald., met de versterkte beteekenis van het simplex = spotten. Hand. 2:13, waar de Rec. echter het simplex heeft.

Διάχρυσος, ον, met goud belegd, met gouden draad geweven, Ps. 44:10, 2 Makk. 5:2.

Διαχύνω = διαχέω, uitgieten, verspreiden, Hippol. Haer. 184, 7, Athan. I, 788 A, Epiph. II, 32 A.

Διαχωρέω, uit elkander gaan, Athen. 53:3, 11, 55:1.

Δια-χωρίζω, -ίσω, composit. van χωρίζω, ik zonder af, van daar scheiden in het Passiv. als Med. = scheiden, heengaan, ἀπό τινος = van iemand. Gen. 1:4, 6, 7, 14, Luk. 9:33.

Διαχωρισμός, οῦ, ὁ, scheiding, Jos. Ant. 6, 11, 10.

Διαχωριστικός, geschikt om te scheiden, tegenover ἑνωτικός, Epiph. II, 792 D.

Διάψαλμα, ατος, τό, het tusschenspel, Ps. 2:2, 3:2, 4, 9:16, 20, 33 (34):10, 38 (39):5, 7, 11, 49 (50):15, 51 (52):3, 5. Vert. van סֶלָה.

Διαψηλαφάω, tasten, onderzoeken, Symm. Gen. 31:34, Jez. 59:10, Schol. Clem. A. A, 778 A.

Διγαμέω, voor de tweede maal trouwen, Orig. III, 808 C.

Διγαμία, ας, ἡ, het tweede huwelijk, Just. Ap. 1, 15, Tert. II, 936 D.

Δίγαμος, ου, ὁ, voor de tweede maal gehuwd, Hippol. Haer. 460, 12. Vgl. Can. Apost. 17 ὁ δυσὶ γάμοις συμπλακείς.

Δίγλωσσος (דְּבִיל), tweetongig, dubbelhartig, Spreuk. 11:13, Sir. 5:9, 14, 6:1, 28:13, Didache 2:4.

Διγνώμων, dubbelhartig, Didache 2, 4.

Διγομία, ας, ἡ, dubbele last, Richt. 5:16.

Διδακτός, ή, όν, Adject. verb. v. διδάσκω z. ald., onderwezen, geleerd, τινός = van of door iemand (over den Genitiv. bij adject. verbalia z. WINER's Gr. G. 170 en 175 en op ἀγαπητός), Joh. 6:45, 1 Kor. 2:13 (op welke laatste plaats echter naar de zeer aanneemlijke conjectuur van BENTLEY — zie BALJON, De tekst der brieven van Paulus enz. bl. 45, 46 —, voor διδακτοῖς, ἀδιδακτοῖς moet gelezen worden).

Δί-δραχμον, ου, τό, het Neutrum van δίδραχμος, ὁ, ἡ, de didrachme of dubbele drachme (van δίς = tweemaal en ἡ δραχμή), een geldstuk, dat de waarde had van een halven sikkel, of ongeveer 16 stuivers van onze munt, Gen. 20:14, 16, 23:15, 16, Matth. 17:24. Zooveel bedroeg voor iederen Israeliet, die den leeftijd van twintig jaren bereikt had, de jaarlijks door hem verschuldigde tempelschatting. Zie Exod. 30:13—16, vgl. 2 Kron. 34:9.

Δίδυμος, ου, ὁ, tweeling Gen. 25 : 24, Deut. 25 : 11, Grieksche eigennaam van den apostel Thomas, Didymus, naar de etymologie van het woord = tweeling Joh. 11 : 16, 20 : 24, 21 : 2.

Δίδωμι, (3 pers. plur. διδόασι, z. WINER's Gr. 8. Aufl. S. 20), δώσω, Aor. 1. ἔδωκα (en ἔδωσα met den Conj. δώσῃ Joh. 17 : 2, waarover z. WINER's Gr. t. a. pl.), aor. 2. ἔδων, perf. δέδωκα, plusqpf. zonder augment. δεδώκειν Joh. 11 : 57 (z. WINER's Gr. S. 17 f.), perf. pass. δέδομαι, aor. 1. ἐδόθην, Imper. aor. 2. act. δός, praes. act. δίδου in plaats van δίδοθι, gelijkluidend met den Imper. praes. pass., Impf. act. ἐδίδουν samengtr. voor ἐδίδων, waarvoor Joh. 19 : 3 in sommige uitgaven ook ἐδίδοσαν (Alexandr. vorm, zie op δολιόω), in het algemeen = geven, in tegenstelling van ontvangen (λαμβάνω), Hand. 20 : 35, hetzij uit eigen beweging, Matth. 4 : 9, 19 : 21, of op aanvraag, Matth. 7 : 7, 14 : 7, 8, met gewijzigde beteekenis naar den bijzonderen zin der woorden waarbij het gevoegd wordt, a) = overgeven, toevertrouwen, bijv. ἐξουσίαν = macht, Matth. 28 : 18, ἀμπελῶνα = een wijngaard in huur of ten gebruike, Mark. 12 : 9; en zoo ook Matth. 16 : 19, Luk. 16 : 12, 19 : 23, Joh. 3 : 35, 5 : 22, 13 : 3, enz.; b) = verschaffen, mededeelen, van kennis, γνῶσιν, Luk. 1 : 77, of van datgene waardoor de kennis wordt teweeg gebracht, als λόγον Joh. 17 : 14, λόγια ζῶντα Hand. 7 : 38 (waar δοῦναι de Infinit. finalis is); c) = opdragen (iets te doen geven), Joh. 5 : 36, 17 : 4; d) = verleenen, Matth. 19 : 11, Hand. 2 : 4, Rom. 15 : 5, 1 Kor. 1 : 4, 3 : 5, 12 : 7; e) = vergunnen, toestaan, veroorloven, laten, Mark. 10 : 37, Luk. 1 : 73, Hand. 13 : 35, 14 : 3, Openb. 2 : 7, 7 : 2, 9 : 5, 13 : 7, seq. ἵνα = dat, ἵνα μή = dat niet, of sec. Acc. c. Infin. finali. Bijzondere spreekwijzen zijn: σημεῖα καὶ τέρατα διδόναι = teekenen en wonderen (voor anderen) doen, Matth. 24 : 24, vgl. 12 : 39, Hand. 2 : 19, ῥάπισμα διδόναι = een slag toebrengen, Joh. 18 : 22, ψυχὴν διδόναι = zijne ziel, d. i. zijn leven, (ergens voor) geven, Mark. 10 : 45; φόρον of φόρους δοῦναι = cijns of schatting betalen, Luk. 20 : 22, 23 : 2; κλήρους διδόναι = loten, het lot werpen, Hand. 1 : 26; δοῦναι ἑαυτὸν εἴς τινα τόπον = zich naar eene plaats begeven, Hand. 19 : 31; τινά τι = iemand (bij of ten nutte van anderen) tot iets aanstellen, Hand. 13 : 20, Efez. 4 : 11; τὴν περιτομὴν διδόναι = de besnijdenis geven (als gebod ter naleving), τινί, Joh. 7 : 22 vgl. vs. 19; διδόναι τινά τινι = iemand aan iemands zorg of leiding overgeven, Joh. 10 : 29, 17 : 6, 12; γνώμην διδόναι, zie op γνώμη; τόπον διδόναι zie op τόπος.

Δι-εγείρω, -γερῶ, composit. van ἐγείρω ik wek, van daar a) in gew. zin, wekken, wakker maken, Mark. 4 : 38, Luk. 8 : 24; in Passivo = ontwaken, wakker worden, Matth. 1 : 24, Mark. 4 : 39; fig. van de zee, die, door storm als uit haren sluimer gewekt, in be-

weging, komt = zich verheffen, Joh. 6:18; b) overdracht., opwekken, 2 Petr. 1:13, τὴν διάνοιάν τινος = iemands gezindheid, geest, 2 Petr. 3:1.

Διεκβάλλω, doorgaan, zich uitstrekken, Joz. 15:4, 7, 8, 9, 11, 16:7.

Διεκβολή, ῆς, ἡ, doorgang, uitgang, Ob. 1:14, Zach. 9:10, Jer. 12:12, Ez. 47:8, 11, 48:30.

Διεκδικάω, bestraffen, Act. Petr. 154:1, 188:12, 206:2, 3.

Διέλαιος, goed van olijvenolie voorzien, Test. Abraham, A 80.

Δι-ενθυμέομαι, -οῦμαι, Composit. van ἐνθυμέομαι ik overleg, overweeg, van daar nauwkeurig nagaan, nadenken, peinzen, περί τινος, Hand. 10:19 (waar de Rec. echter het simplex heeft).

Δι-εξέρχομαι, depon. med., Aor. 2. διεξῆλθον, composit. van ἐξέρχομαι z. ald., ergens (doorheen) uitkomen (in welke beteekenis het echter niet bij de Classici voorkomt, vgl. PAPE in v.). Hand. 28:3 (met TISCHEND.; de Rec. heeft ἐξέρχομαι).

Δι-έξοδος, ου, ἡ, composit. van ἡ ὁδός de weg, grens, scheiding, Num. 34:4, 5, Joz. 15:7. Gedeelte der Heilige Schrift, Eus. II, 1501 B, de doorgang, de uitgang. Matth. 22:9, waar men aan zulke plaatsen te denken heeft, waarop verschillende wegen uitloopen, of waar dezen elkander kruisen, en die dus het drukst bezocht zijn.

Διερινέω = διαμυκτηρίζω, den neus ophalen, Just. Tryph. 101.

Δι-ερμηνευτής, οῦ, ὁ, van het volg. woord, de uitlegger. Het woord komt slechts bij latere schrijvers voor, en in het N. T. 1 Kor. 14:28.

Δι-ερμηνεύω, -εύσω, composit. van ἑρμηνεύω ik verklaar, van daar uitleggen, verklaren, Luk. 24:27; 1 Kor. 12:30, 14:5, 13, 27; = vertolken, in eene andere taal overbrengen, Hand. 9:36.

Δι-έρχομαι, -ελεύσομαι, impf. -ηρχόμην, aor. 2. -ῆλθον, depon. med., composit. van ἔρχομαι ik ga, ik kom, van daar a) in gew. zin, doorgaan, doorheengaan, τί en διά τινος, Matth. 12:43, 19:24, Luk. 4:30, 11:24, 17:11, 19:1, Joh. 4:4, Hand. 12:10, 13:6, 1 Kor. 10:1; = rondtrekken, omgaan, Luk. 9:6 Hand. 8:4, 40, 9:32 (waar bij διὰ πάντων door sommigen uit het volg. τῶν ἁγίων wordt bijgedacht, terwijl anderen τόπων invullen), 10:38, 20:25, Hebr. 4:14; met εἰς, of ook met ἕως seq. Genit. verbonden = heengaan naar, doch met inbegrip van den af te leggen weg, Mark. 4:35, Luk. 2:15, Hand. 9:38, 11:19, 22, 18:27; b) overdracht., van een verhaal dat rondgaat, zich verbreidt, Luk. 5:15; van een zwaard der smart, dat door de ziel gaat, er door henen boort, Luk. 2:35; van den dood, die alle opvolgende geslachten der menschen aan zijn gebied onderwerpt, van het eene tot het andere doorgaat, Rom. 5:12.

Δι-ερωτάω, -ῶ, -ήσω, Composit. van ἐρωτάω z. ald., van daar, seq. Acc. = naar iets rondvragen, navraag doen. Hand. 10:17.

Διεστραμμένως, boosaardig, verkeerd, Sir. 4:17, Clem. A. I, 1133 C.

Διετηρίς, ίδος, ἡ, de tijd van twee jaren, 2 Sam. 13:23.

Δι-ετής, έος, οῦς, ὁ, ἡ, ές, τό, van δίς tweemaal en τὸ ἔτος z. ald., van daar tweejarig. Matth. 2:16, waar bij ἀπὸ διετοῦς worde ingevuld: παιδίου = van (het kind van) twee jaren.

Δι-ετία, -ίας, ἡ, van het voorg. woord, de tijdruimte van twee jaren, Hand. 24:27, 28:30.

Διευλαβέομαι, zich zeer in acht nemen, Deut. 28:60, Job 6:16, 2 Makk. 9:29 R.

Δι-ηγέομαι, -οῦμαι, -ήσομαι, Aor. 1. -ηγησάμην, Composit. van ἡγέομαι ik ga voor of vooraan (ook in het spreken), van daar verhalen, uiteenzetten, Gen. 24:66, 29:13, 37:9, Mark. 5:16, Luk. 8:39, 9:10, Hand. 8:33, 9:27, 12:17; περί τινος, Hebr. 11:32.

Διήγημα, ατος, τό, het verhaal, Deut. 28:37, 2 Kron. 7:20, Sir. 8:8.

Δι-ήγησις, εως, ἡ, van het voorg. woord, het verhaal. Richt. 5:14, 7:15 A., Sir. 6:35, 9:15, 2 Makk. 2:32, 6:17, Luk. 1:1.

Διήκω, doorkomen, doordringen, Tat. Or. 5:2, Athan. 7:27, 28:2.

Διηλόω, ώσω, een' nagel door iets heendrijven, Richt. 5:26.

Δι-ηνεκής, εος, οῦς, ὁ, ἡ, ές, τό, van διήνεγκον, aor. 2. van διαφέρω in de beteekenis van ten einde toe doorbrengen, bijv. τὸν αἰῶνα, βίον, van daar onafgebroken, voortdurend, in de spreekwijze εἰς τὸ διηνεκές, Hebr. 7:3, 10:1, 12, 14 = tot in het oneindige, d. i. altijd door, voor altijd.

Διηνεκῶς, bijw. voortdurend, Jez. 3:13, 3 Makk. 3:11, 22, 4:16, Acta Petr. 281:26.

Δι-θάλασσος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό, van δίς tweemaal en ἡ θάλασσα de zee, van eene plaats (τόπος) gezegd, die aan beide zijden de zee heeft, = droogte, bank, rif, of volgens anderen = landtong. Hand. 27:41.

Δίθεος, ον, geloovend in twee goden, Hippol. Haer. 452, 88.

Δίθυμος, ον, twistziek, Spreuk. 26:20.

Δι-ϊκνέομαι, -οῦμαι, διΐξομαι, depon. med., composit. van ἱκνέομαι ik kom, van daar, doorkomen, doordringen. Hebr. 4:12.

Διϊππέω, doorrijden, Acta v. Xant. en Polyxena, 1.

Διΐπταμαι, doorvliegen, Wijsh. 5:11 B[1] R.

Δι-ΐστημι, -στήσω, aor. 1. ἔστησα, aor. 2. -έστην, Composit. van ἵστημι z. ald., met transit. of intransit. beteekenis naar het verschil van tempora, vgl. WINER's Gr. S. 225 en ἄγω; in den eersten zin = op een afstand plaatsen, Hand. 27:28, waar bij διαστήσαντες moet

worden ingevuld ἑαυτούς = zich verplaatsen, verder gaan, vgl. op βραχύς; in den tweeden zin = afstaan, op een afstand zijn (het Lat. disto), plaatselijk, ἀπό τινός = van iemand scheiden. Luk. 24:51, van eene tijdsruimte = verloopen, voorbijgaan, Luk. 22:59.

Δι-ϊσχυρίζομαι, ίσομαι, Depon. med., composit. van ἰσχυρίζομαι ik toon mij sterk (ook in woorden), van daar, evenals het simplex doch met versterkte beteekenis, verzekeren, volhouden, Luk. 22:59, Hand. 12:15.

Δοχή, ἡ, opname, gastvrije ontvangst, gastmaal; zeer zelden in het gewone Grieksch. Plut. Mor. 1102 is de tekst onverstaanbaar. Daarenboven wordt voor deze beteekenis slechts Athen. 8, 348 F aangehaald. (Eens bij Plat. Tim. 71 C = vat). LXX = מִשְׁתֶּה Gen. 21:8, 26:30, Esth. 1:3, 5:4, 5, 8, 12, 14, anders = πότος. Apocr. 1 Ezr. 3:1. In het N. T. Lk. 5:29, 14:13.

'Αναδέχομαι, overnemen, opnemen, op zich nemen, eenen last, een werk enz. 2 Makk. 6:19 τὸν μετ' εὐκλείας θάνατον μᾶλλον ἢ τὸν μετὰ μύσους βίον ἀναδεξάμενος. Zoo is ook Hebr. 11:17 te verstaan: ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος = die de beloften aanvaard, ontvangen had. In ἀναδέχομαι ligt het aangrijpen van het aangebodene, waarmeê het gedrag van Abraham bij de offerande van Izak in tegenspraak schijnt te staan. Plut. Cic. 43, 6 van de overname van eene erfenis ἄχρι οὗ Καῖσαρ ὁ νέος ... παραγενόμενος τόν τε κλῆρον ἀνεδέξατο τοῦ Καίσαρός ἐκείνου. Eur. Iph. Taur. 818 καὶ λοῦτρ' ἐς Αὖλιν μητρὸς ἀνεδέξω πάρα; ook = iets overnemen om te doen, met volgend Inf. 2 Makk. 8:38. Met pers. obj. τινά = iemand overnemen, voor hem borgstaan, τινός τινι. Zoo niet in het Bijbelsch Grieksch, vgl. ἐκδέχομαι — Hand. 28:27 ἀναδεξάμενος ἡμᾶς ... φιλοφρόνως ἐξένισε staat het ongewoon i. p. v. het anders gebruikelijke ὑποδέχομαι = gastvrij opnemen, vgl. Ael. Var. hist. 4, 9 ὑπεδέξατο αὐτοὺς εὖ μάλα φιλοφρόνως. Plut. Cat. min. 51, 1 ἀναδ. τὸ ἄγος εἰς τὴν πόλιν kan niet goed vergeleken worden.

'Αποδέχομαι, met den Aor. pass. ἀπεδέχθην 2 Makk. 3:9, 4:22, Hand. 15:4, waar Lchm. Tdf.[8] Tr. W. παρεδέχθησαν lezen, en de adjectiva verbalia ἀποδεκτός en ἀποδεκτέος = aannemen, opnemen, tot zich nemen. Toch brengt de grondbeteekenis van δέχ. mede, dat de praepositie slechts ter versterking van het begrip dient. a) τινά, iemand opnemen, 2 Makk. 3:9, 4:22, Pol. 22:24, 6. Zoo evenwel zeldzamer. In den regel duidt het b) eene meer geestelijke verhouding aan: zich jegens iemand welwillend gedragen overeenkomstig het gebruik van het woord van erkenning, toestemming, goedkeuring van een woord, eene leer enz. Vgl. Plat. Prot. 323 C) πάντ' ἄνδρα ἀποδέχονται περὶ ταύτης τῆς ἀρετῆς ξύμβουλον. Xen. Mem. 4, 1, 1 οὐ μικρὰ ὠφέλει τοὺς εἰωθότας τε αὐτῷ συνεῖναι καὶ ἀποδεχομένους ἐκεῖνον, Sturz: qui sequuntur illius dis-

ciplinam. Deze verhouding tegenover eenen persoon in verschillende vormen duidt het aan 2 Makk. 3 : 35, 13 : 24 = vriendelijk behandelen. Lk. 8 : 40 ἀπεδέξατο αὐτὸν ὁ ὄχλος, ἦσαν γὰρ πάντες προσδοκῶντες αὐτὸν = verwelkomen. Eveneens Hand. 15 : 4, 21 : 17. — Lk. 9 : 11 οἱ δὲ ὄχλοι ἠκολούθησαν αὐτῷ καὶ ἀποδεξάμενος αὐτούς ἐλάλει = vriendelijk aannemen, niet terugwijzen. Vgl. Hand. 28 : 30, 18 : 27 = met liefde opnemen. Met een zakelijk object = erkennen, Plut. De poet. aud. 3 (p. 18 B): μήτε ἀποδέχεσθαι ὡς ἀληθὲς μήτε δοκιμάζειν ὡς καλόν. Zoo Hand. 24 : 3 ἀποδεχόμεθα μετὰ πάσης εὐχαριστίας. (Cf. Phil. Leg. ad Caj. 2, 589, 37 τῆς προνοίας ὑμᾶς ἀποδέξεται, in het gewone Grieksch gewoonlijk met den Gen. van den persoon en den Acc. van de zaak). Hand. 2 : 41 τὸν λόγον het woord toestemmen, ingang verschaffen. Plat. Theaet. 162, E ἃ ἂν οἱ πολλοὶ ἀποδέχοιντο ἀκούοντες, λέγετε ταῦτα. Phaed. 91, E. Pol. 25, 7, 2: διὰ τὸ δοκεῖν τὴν δωρεὰν ἀξίαν εἶναι χάριτος ἀσμένως ἀπεδέξαντο τὴν ἐπαγγελίαν. In het N. T. alleen bij Lukas.

Ἀποδοχή, ἡ, bijna alleen in het latere Grieksch; = erkenning, waardeering, b. v. Pol. 1, 5, 5: πῶς ὁ συνεχὴς λόγος ἀποδοχῆς τυγχάνει παρὰ τοῖς ἀκούουσιν, tevoren παραδοχῆς ἀξιωθῆναι καὶ πίστεως. 2, 56, 1 van eenen historicus παρ' ἐνίοις ἀποδοχῆς ἀξιοῦται. Polybius verbindt het meermalen met πίστις, b. v. 1, 43, 4; 6, 2, 13. Hiermeê komt overeen 1 Tim. 1 : 15 en 4 : 9 πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. Vgl. Pol. 8, 13, 2.

Ἀποδεκτός, ἡ, όν, resp. ἀπόδεκτος, zie onder b. a) Wat toestemming, erkenning verdient, Plut. adv. Stoic. 6 (1061 A): πού γὰρ αἱρετὸν ἢ πῶς ἀποδεκτὸν ὃ μὴ ἐπαινεῖν μήτε θαυμάζειν ἄξιόν ἐστιν; anders komt deze vorm slechts zelden en alleen in het latere Grieksch voor. Meermalen daarentegen bij Plato vinden wij den vorm op τέος, b. v. Legg. 2, 668, A: τοῦτον ἀποδεκτέον τὸν λόγον. b) In het N. T. 1 Tim. 2 : 3 τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ. 5 : 4 τοῦτο γάρ ἐστιν ἀπόδ. ἐνώπ. τ. θ. derhalve in hoofdzaak = .δεκτός, εὐπρόσδεκτος in de beteekenis van het part. perf. pass. en daarom hier proparoxytonon. Vgl. onder προσδέχομαι.

Διαδέχομαι a) overnemen (van eenen anderen of vroegeren bezitter), b. v. Plat. Rep. 9, 576 ἔφη διαδεξάμενος τὸν λόγον. Pol. 9, 28, 8 διεδέξατο παρ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν Ἀλέξανδρος. 4, 2, 7 τὴν ἐν Συρίᾳ διεδέδεκτο βασιλείαν. Lucn. Diod. Sic. Dion. Hal. Jos. Zoo op de eenige plaats van het N. T. Hand. 7 : 45 ἣν (σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου) καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν. Vgl. Phil. De vit. Mos. I, 2, 113, 49 παρὰ πατέρων καὶ προγόνων τὴν ζήτησιν ἄλυτον διαδεξάμενοι. b) Met een persoonlijk object = op iemand volgen, navolgen, Strab. Polyb. enz. Zoo 2 Makk. 9 : 23, 2 Kron. 31 : 12. Overdrachtelijk Wijsh. 7, 30 τοῦτο (sc. φῶς) διαδέχεται νύξ. Daarentegen 17 : 20 εἰκὼν τοῦ μέλλοντος αὐτοὺς διαδέχεσθαι σκότους zou

volgens a) te verklaren zijn: een beeld der duisternis, dat zij moest overnemen, d. i. opnemen. Vgl. Hdt. 4, 1 τοὺς Σκύθας ἐξεδέξατο οὐκ ἐλάσσων πόνος. 2 Makk. 10:28 schijnt de lezing ἀνατολῆς διαχεομένης i. p. v. διαδεχ. verkieselijk. c) Aflossen, bij Xen. met den Dat., later met den Acc. 2 Makk. 4:31 van den plaatsvervanger of stadhouder, vgl. διάδοχος 14:26, 4:29. Zonder vermelding van persoon Xen. An. 1, 5, 2 διαδεχόμενοι, die elkander aflossen. Zoo ook 1 Kron. 26:18.

Διάδοχος, ὁ, enkele malen in de LXX en bij de apocr. = plaatsvervanger 2 Kron. 26:11, 2 Makk. 14:26, 4:29. Opvolger Sir. 46:1, 48:8, Hand. 24:27. In eigenaardige beteekenis 1 Kron. 18:17, 2 Kron. 28:7: die op den koning volgen, d. i. hem het naaste staan.

Εἰσδέχομαι, innemen, opnemen, met den Gen., ook Acc., εἴς τι, ἔν τινι. LXX = קבץ naast ἀθροίζειν, συναθρ. (ook somtijds ἐκδέχ. συνάγειν). Ez. 22:20 met vermelding *waarheen* door εἰς en ἐν, Hab. 2:5 πρός τινα, anders meestal met vermelding waarheen, ἐκ, Ezech. 11:17, 20:34, 41, Zach. 10:10. Zonder die nadere bepaling Jer. 23:3, Hoz. 8:10, Mich. 4:6, Zeph. 3:19, 29, Wijsh. 10:8, gewoonlijk van den terugkeer van Israel (vgl. vooral Mich. 4:6, Zeph. 3:19 τὴν ἀπωσμένην εἰσδέξομαι). In het N. T. alleen 2 Kor. 6:17 εἰσδέξομαι ὑμᾶς, vgl. het voorafgaande ἐξέλθατε; de opname is derhalve eene opname in het huis Gods als het vaderhuis. Vgl. vs. 18. De uitdrukking ziet, zooals ἐξέλθατε bewijst, terug op de boven aangehaalde profetische uitspraken en combineert Jez. 52:11 en Zeph. 3:20. Dat het niet = aannemen, maar = opnemen, bewijzen Wijsh. 16:17, 2 Makk. 4:22, Mich. 4:6, Zeph. 3:19. Diensvolgens zal ook Lev. 22:19, 21 niet het adj. verbale εἴσδεκτον, maar εἰς δεκτόν te lezen zijn.

Ἐνδέχομαι a) innemen, aannemen. Vandaar geloovig aannemen, billijken, toelaten, b. v. Plat. Tim. 69, A: καθ' ὅσον... μετασχεῖν ἀνθρωπίνη φύσις ἀθανασίας ἐνδέχεται. Vooral onpersoonlijk gebruikt ἐνδέχεται, het laat toe, veroorlooft, het is mogelijk, Thuc. Plat. Xen. enz. Zoo op de weinige plaatsen van het Bijbelsche Grieksch Lk. 13:33: οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερ. Daarenboven nog τὸ ἐνδεχόμενον 2 Makk. 11:18 = wat mogelijk is; ἐνδεχομένως, naar mogelijkheid 2 Makk. 13:16.

Ἐκδέχομαι a) *aan* of *opnemen* (ook met op den achtergrond staande beteekenis van de praepositie), *overnemen*, b. v. Hdt. 1, 7, 2 παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεκόμενος τὴν ἀρχήν. 2, 166 τὰ ἐς πόλεμον ἐπασκέουσι μόνον, παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεκόμενος, van den vader opnemend d. i. leerend. Diensvolgens is Sir. 6, 32 te verklaren: ἐὰν ἀγαπήσῃς ἀκούειν ἐκδέξῃ. Vgl. 18:14 en 35:14 ἐκδ. παιδείαν, tucht aannemen. 3 Makk. 3:22 οἱ δὲ τοὐναντίον ἐκδεχόμενοι, zij nemen het tegenovergesteld op, vgl. Pol. 38, 2, 5 βέλτιον ἐκδέχ. τὸ γεγονός enz. Plut. De audit. 7 (41, B). Jez. 57:1 οὐδεὶς ἀνὴρ ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. Vandaar overnemen, waarborgen, Gen.

43 : 9, 44 : 32, Ps. 119 : 122 = ערב, vgl. ἀναδέχεσθαι, doch duidt dit aan, de verplichting van een ander overnemen. — Ook iemand of iets opnemen, Hoz. 9 : 6, Mich. 2 : 12, Nah. 3 : 18 = קִבֵּץ (zie εἰσδέχ.) 3 Makk. 5 : 26.. Met zakelijk subject Hrdt. 4, 1, 2, Pol. 1, 65, 2 ἐξεδέξατο πόλεμος ἐμφύλιος Ῥωμαίους. Plut. Pomp. 35, 2 μακρᾶς αὐτὴν ἐκδεχομένης ἀνύδρου ὁδοῦ. Hoz. 8 : 7 ἡ καταστροφὴ αὐτῶν ἐκδέξεται αὐτόν = קצר. Hierdoor is gemakkelijk verklaarbaar de beteekenis **b**) verwachten (iets volgende opnemen of als volgende), Soph. Philoct. 123 σὺ μὲν μένων νῦν κεῖνον ἐνθάδ' ἐκδέχου. Anders alleen in het latere Grieksch en dan niet dikwerf. Pol. 3, 65, 3 ἐξεδέχετο τοὺς ἀπολειμμένους ἄνδρας. 20, 4, 5 οὐκ ἐκδεξάμενοι τὴν τούτων παρουσίαν. Plut. Mor. 17 τὸν τῆς νίκης καιρὸν ibid. 24. Dit is in het N. T. de eenige beteekenis Joh. 5 : 3, rec. Hand. 17 : 16, 1 Kor. 11 : 33, 16 : 11, Hebr. 10 : 13, Jak. 5 : 7, 1 Petr. 3 : 20 rec. (Lchm. Tdf. ἀπεξεδέχ.). Bij Hebr. 10 : 13 ἐκδεχόμενος ἕως vgl. Dion. Hal. 6, 67: ἐκδ. ἕως ἂν γένηται.

Ἐκδοχή, ἡ, **a**) overname, opname, opvatting, navolging, **b**) verwachting, Hebr. 10 : 27 φοβερὰ ἐκδοχὴ κρίσεως. Zoo niet in het gewone Grieksch.

Ἀπεκδέχομαι, een versterkt ἐκδέχ., vgl. ἀπεκδύεσθαι, ἀπεκλύειν. Het is in het gewone Grieksch zeer zeldzaam en naar het schijnt, alleen in de beteekenis **a**) ergens aan ontnemen, waarvoor Heliod. 2, 35; 7 : 23 aangehaald worden. Daarentegen **b**) in de beteekenis *afwachten* alleen in het N. T. en dat wel bij Paulus als benaming van de Christelijke hoop, inzoover zij zich als geduldig afwachten van het toekomstige goed, waarop men hoopt, openbaart (vgl. 1 Petr. 3 : 20), Rom. 8 : 25 εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. Obj. is Rom. 8 : 23 de υἱοθεσία, inzoover zij zich in de ἀπολύτρωσις τοῦ σώματος openbaren moet vs. 19. Gal. 5 : 5 ἐλπίδα δικαιοσύνης. Phil. 3 : 20 σωτῆρα κύριον Ἰν Χν, ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν κτλ. 1 Kor. 1 : 7. Daarenboven in dezelfde beteekenis Hebr. 9 : 28 ὀφθήσεται τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν. 1 Petr. 3 : 20 is het vooral de beschrijving van het goddelijk geduld: ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία Lchm. Tdf. Tr. W. i. p. v. ἅπαξ ἐξεδέχετο, dat in tegendeel eene beperking van het geduld moest aanwijzen.

Παραδέχομαι, Aor. pass. παρεδέχθην Hand. 15 : 4, Lchm. Tdf. Tr. W. i. p. v. rec. ἀπεδέχ., vgl. παράδεκτος in het gewone Grieksch (Julian. ep. 62), aannemen, overnemen, = aannemen; **a**) met zakelijk object κατηγορίαν 1 Tim. 5 : 19, μαρτυρίαν Hand. 22 : 18. Niet παραδ. ἀκοήν, φήμην Plat. Tim. 23 D, Legg. 4, 713 C is het te vergelijken, waar het = overnemen, overkomen, maar het beteekent de in de aanneming zich openbarende erkenning, toestemming, = opnemen, b. v. van het leeren Plut. de audit. 18 (47 E) μόλις μὲν παραδέχεσθαι τοὺς λόγους, ἀσφαλῶς δὲ

καὶ βεβαίως τηρεῖν. 826 B παραδ. τὴν ἐπὶ τὸ πράττειν τὰ κοινὰ προτροπὴν καὶ ὁρμήν. De adulat. 34 (72 F): παραδ. τὴν ἐπανόρθωσιν. Zoo τὸν λόγον Mk. 4 : 20. Vgl. bij 1 Tim. 5 : 19 LXX Ex. 23 : 1 οὐ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν (נשׂא). Diensvolgens moeten wij ook Hand. 16 : 21 verklaren καταγγέλλουσιν ἔθη ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι οὐδὲ ποιεῖν, waar het verschil met ποιεῖν de beteekenis *overnemen*, *aannemen* niet toelaat. Het is = leeren, zooals 3 Makk. 7 : 12 ὁ δὲ τἀληθὲς αὐτοὺς λέγειν παραδεξάμενος. De voor de laatste plaats door Wahl en Grimm aangenomene beteekenis *toestaan* heeft παραδ. nergens. b) Met pers. object iemand opnemen Pol. 38, 1, 8: παραδεγμένοι τὸ ἔθνος, in amicitiam recipere. Dem. 40, 2 εἰς ἣν (sc. οἰκίαν) οὐχ ὁ πατὴρ αὐτοὺς ἀλλ' ἐγὼ τελευτήσαντος ἐκείνου παρεδεξάμην. Zoo 2 Makk. 4 : 22. Hebr. 12 : 6 υἱὸν ὃν παραδέχεται uit Spreuk. 3 : 12 = רצה, dat anders = δέχεσθαι, προσδέχεσθαι, εὐδοκεῖν.

Προσδέχομαι, a) tot zich nemen, aannemen, Hebr. 11 : 35, gunstig opnemen; dikwijls in het gewone Grieksch met een zakelijk en een persoonlijk object Lk. 15 : 2 ἁμαρτωλούς, vgl. Ex. 22 : 11, Ps. 6 : 10, Jez. 45 : 4, Wijsh. 19 : 14, Sir. 15 : 2, Rom. 16 : 2, Fil. 2 : 29. Moeilijk is de door Lchm. aangenomene lezing Hebr. 11 : 13 μὴ προσδεξάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, rec. Tdf.[7] λαβόντες, Tdf.[8] Tr. W. κομισάμενοι, daar προσδέχ. in zulk een verband gewoonlijk beteekent = verwachten, op iets wachten, zooals Lk. 2 : 38 enz. Intusschen evenals προσδέχεσθαι τὴν ἀπολύτρωσιν Hebr. 11 : 35 (vgl. Oecum. μὴ δεξάμενοι λυτρωθῆναι) beteekent de bevrijding aannemen, terwijl προσδ. λύτρωσιν Lk. 2 : 38 = op verlossing wachten, zoo kan ook 11 : 13 προσδ. τὰς ἐπαγγελίας in andere beteekenis staan dan Hand. 23 : 21. Het is geenszins eene slechte glos, want daarvoor is de lezing naar het gewone spraakgebruik te onverstaanbaar, en veeleer zou eene verwisseling van deze moeilijke uitdrukking met het meer gebruikelijke λαμβάνειν of κομίζειν (zie ἐπαγγελία) te verklaren zijn. — Eigenaardig is het gebruikt Ex. 10 : 17 προσδέξασθε οὖν μου τὴν ἁμαρτίαν ἔτι νῦν = שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם, waar de LXX het misschien als *verdragen* opgevat hebben, vgl. ὄλεθρον Plat. Phileb. 15 B, τὴν ἁρπαγὴν Hebr. 10 : 34; evenwel kan het ook beteekenen = gunstig opnemen, vergeven, waarvoor anders geen voorbeeld bestaat. — Aan de beteekenis *opnemen*, *aannemen* sluit ook de vertaling van רצה door προσδ. (naast δέχ. εὐδοκεῖν) bij de LXX aan, behalve Lev. 26 : 43, 2 Kron. 36 : 21 alleen met het subject Gods van de genadige aanneming van het object zijner verkiezing Jez. 42 : 1, speciaal van de aanneming van het offer Hos. 8 : 13, Am. 1 : 10, 13 (vgl. vs. 8) en van de offeraars Ez. 20 : 40, 41, 43 : 27, in de apocriefen Wijsh. 3 : 6, Sir. 7 : 9, 2 Makk. 1 : 26 (= לקח Ex. 36 : 3). Hoezeer het als synoniem van εὐδοκεῖν gedacht is, waarvan het slechts daardoor onderscheiden is, dat het op den voorgrond stelt, bewijst Mich. 6 : 7, waar het evenals εὐδοκ. met ἐν gecon-

strueerd is: *προσδέξεται ὁ κύριος ἐν χιλιάσι κριῶν.* In de taal van het N. T. is het als term. techn. in deze beteekenis niet overgegaan; evenmin het verb. adj. *πρόσδεκτος* (niet *προσδεκτός*, vgl. Kühner I, S. 415; Krüger 22, 5, 7), Spreuk. 11 : 20, 16 : 15 (waar Aq. heeft *εὐδοκία*, Symm. 11 : 20 *θέλημα*); Wijsh. 9 : 12; alleen *εὐπρόσδεκτος* vinden wij behalve *δεκτός*. **b)** Verwachten, ergens op wachten Hand. 23 : 21, Lk. 12 : 36 en met het object van het Christelijk heilsbezit verbonden (vgl. *ἀπεκδέχομαι*) Lk. 2 : 38 *λύτρωσιν.* Vs. 25 *παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ.* Mk. 15 : 43 *τὴν βασ. τ. θ.* Lk. 23 : 51, Hand. 24 : 15 *ἐλπίδα ἀναστάσεως.* Tit. 2 : 13 *τὴν μακαρίαν ἐλπίδα.* Jud. 21 *τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου κτλ.* LXX Ps. 55 : 9 = הִוחִישׁ. Wijsh. 14 : 29, 2 Makk. 8 : 11, 9 : 25.

Εὐπρόσδεκτος, *ον*, versterking van *πρόσδεκτος*, dubbele versterking van *δεκτός*, welgevallig. Praedicaat van den tijd der genade in denzelfden zin als *δεκτός* Rom. 15 : 31, 2 Kor. 8 : 12. Praedicaat van het offer Rom. 15 : 16, 1 Petr. 2 : 5. Niet bij de LXX. Plut. praec. ger. reip. IV (801, C.) *ὅπως εὐπρόσδεκτος γένηται ὁ λόγος τοῖς πολλοῖς.*

Ὑποδέχομαι, opnemen, nl. van de opname van eenen gast of van iemand, die om ontferming smeekt. Het komt niet in de LXX voor; Tob. 7 : 8, 1 Makk. 16 : 15, 4 Makk. 13 : 16 *οὕτως θανόντας ἡμᾶς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ὑποδέξονται καὶ πάντες οἱ πατέρες ἐπαινέσουσι* (vgl. Lk. 16 : 9). Zoo in het N. T. Lk. 10 : 38, 19 : 6, Hand. 17 : 7, Jak. 2 : 25.

Δοκάω, afwachten, in het part. perf. Med. Hom. Il. 15, 730. Anders alleen in het compositum *προσδοκάω*, bij Hrdt. ook *προσδοκέω*. De vorm *δοκέω* komt voor in *καραδοκέω*. Vgl. *δοκεύω*, op de loer liggen. Over het verband met *δέχομαι* vgl. Curtius 133; Schenkl, Passow, Pape. Het beteekent oorspronkelijk = in den toestand van de uitoefening van het *δέχεσθαι* zijn.

Προσδοκάω, Imperf. *προσεδόκουν* Ps. 119 : 166 naar den Alex., Vatic. daarentegen *προσεδόκων*, vgl. Hand. 28 : 6 wachten, afwachten, een na-Homerisch woord, dat in 't algemeen de verwachting van het hart op de toekomst uitdrukt, zonder eenige nadere psychologische bepaling van de blijde of droevige verwachting van de hoop of de vrees. Het Bijbelsch spraakgebruik heeft geen bijzondere eigenaardigheden. Zelden is het bij de LXX = קִוָּה. Klaagl. 2 : 16, שִׂבֵּר. Ps. 104 : 27, 119 : 166. Daarenboven Deut. 32 : 2 bij de ontwikkeling van het daar gegeven beeld en Ps. 69 : 21, waar de LXX שִׂבֵּר i. p. v. שׁבר gelezen hebben. Symm. Ps. 39 : 8, waar de LXX heeft *ὑπόστασις*, Aq. *καραδοκία.* Symm. en Theodot. 119 : 95, waar de LXX *ὑπομέν.* leest, dat in de LXX het eigenaardige woord voor קִוָּה is. Meermalen in de apocriefen en het N. T., vooral bij Luc. Met den Acc. Wijsh. 12 : 22, 2 Makk. 15 : 8, 20, 3 Makk. 5 : 24, Mt. 11 : 3, 24 : 50, Lk. 1 : 21, 7 : 19, 20, 8 : 40, 12 : 46,

ınd. 10 : 24, 27 : 33, 2 Petr. 3 : 12, 13, 14, met volgenden Inf. Aor. ınd. 3 : 5, 2 Makk. 12 : 44. Inf. Fut. 2 Makk. 7 : 14, Acc. en Inf. ınd. 28 : 6. Zonder object Luk. 3 : 15.

Προσδοκία, ἡ, Thuc. Xen. Plat. enz. = verwachting, LXX Ps. 119 : 116 : שֵׂבֶר (146 : 5 = ἐλπίς). Gen. 49 : 10 = יִקְּהַת (Aq. σύστημα). Symm. i. 14 : 19 = תִּקְוָה, LXX = ὑπομονή. Wijsh. 17 : 14, Sir. 40 : 2, 2 Makk. : 21, 3 Makk. 5 : 41, 49. In het N. T. alleen Lk. 21 : 26 ἀπὸ φόβου ὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων. Hand. 12 : 11.

Καραδοκέω, van καρ, κάρα, κάρα, κάρη, hoofd, en δοκεύω, zie δοκάω : met vooruitgestoken hoofd afwachten. In het Att. proza komt het ılden voor; ééns bij Xen., somtijds bij Herodot.; verder bij Eurip. en ristoph. Meermalen bij Polyb., Plut. Diod., Phil. en Jos. Phavor., tym. M.: τῇ κεφαλῇ προβλέπειν καὶ ἐλπίζειν τὸ ἐκδεχόμενον. Als plastische tdrukking heeft het woord eene zekere intensiteit, hetzij om het ıchten, de opmerkzaamheid of het geduld uit te drukken, zonder ıt deze eigenschappen op bijzondere wijze op den voorgrond staan. ɔt deze door anderen (zooals b. v. Schleusner) ontkende intensiteit idt Eurip. Rhes. 143—145 ἐὰν δ' ἀπαίρωσ' εἰς φυγὴν ὁρμώμενοι, σάλπιγγος αὐδὴν προσδοκῶν καραδόκει, ὡς οὐ μενοῦντά μ'. Xen. Mem. 3, 5, 6 μόνον τὰ κελευόμενα πάντα ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ σιγῶσι καραδοκοῦντες τὰ ροσταχθησόμενα Cf. Polyb. 18, 31, 4 ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς καιροῖς ἐφεδρεύων ποκαραδοκεῖν τὴν Ἀντιόχου παρουσίαν. Eveneens getuigt daarvoor het ebruik, dat Aquila van het woord Ps. 130 : 5, 142 : 8 maakt overeenomstig het door de LXX gekozene ὑπομένειν, vgl. καραδοκία. In het ijbelsch Grieksch vinden wij het anders niet. Eurip. Tro. καραδόκει ταν στράτευμ' Ἀργείων ἐξίῃ καλῶς. Hrdt. 7, 163 καραδοκήσοντα τὴν μάχην ῇ πεσέεται. 7, 168, 2 καραδοκέοντες τὸν πόλεμον κῇ πεσέεται, ἀέλπτέοντες ὲν τοὺς Ἕλληνας ὑπερβαλέεσθαι, δοκέοντες δὲ τὸν Πέρσην κατακρατήσαντα ολλὸν ἄρξειν πάσης τῆς Ἑλλάδος, 8, 67. Polyb. 3, 13, 3 Ἀννίβας δὲ άντα προνοηθεὶς περὶ τῆς ἀσφαλείας ... λοιπὸν ἐκαραδόκει καὶ προσεδέχετο ούς κτλ. 3, 34, 1; 1, 33, 11; 10, 37, 39; 2, 52, 6: καραδοκῶν τὸ μέλλον. 5, 85, 1; 10, 42, 6; 11, 13, 2. Vgl. Wetstein bij Rom. 8 : 19.

Καραδοκία, ἡ, de verwachting, hoop. Aq. Spreuk. 10 : 28, waar Symmachus heeft ὑπομονή = תּוֹחֶלֶת. Ps. 39 : 8 LXX ὑπόστασις. Niet in het gewone Grieksch. In het N. T. komt het weinig voor Fil. 1 : 20 κατὰ τὴν καραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, waar de meeste en de beste Hss. ἀποκαραδοκία lezen.

Ἀποκαραδοκία, ἡ, de ernstige, vaste, gespannen verwachting, Rom. 8 : 19; Fil. 1 : 20 en vandaar overgegaan in het kerkelijk Grieksch, evenwel ook daar zeldzaam. Chrys. ἡ μεγάλη καὶ ἐπιτεταμένη προσδοκία. De intensiteit der beteekenis blijkt uit het onder καραδοκέω opgemerkte evenals uit de beteekenis der praepositie, die zooals Hofmann bij Rom.

8 : 19 opmerkt, niets anders beteekenen kan dan in ἀποθαῤῥεῖν, ἀποθαυμάζειν nl. eene versterking van het verbaalbegrip, voortdurend, tot den einde wachten. Vgl. ἀποσπαίρω, voortspartelen, onder stuiptrekkingen sterven. — Het werkwoord ἀποκαραδοκέω komt eveneens zelden in het gewone Grieksch voor. Pol. 18, 31, 4 (zie boven καραδοκ.); 22, 19, 3 ἀπεκαραδόκει τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ τίνος ἔσονται γνώμης. 16, 2, 8 αὐτὸς ὑπὸ τὰς νησῖδας ἀναχωρήσας — — ἀπεκαραδόκει τὸν κίνδυνον = afwachten. Jos. B. J. 3, 7, 26. Aq. Ps. 37, 7 σίγησον τῷ κυρίῳ καὶ ἀποκαραδόκει αὐτόν, LXX ἱκέτευσον = הִתְחוֹלֵל.

Δῆμος, ὁ, volk en wel van de bevolking van een bepaald gebied als samenhangend geheel, volksgemeente. Vandaar bij de Attici het in de ἐκκλησία verzamelde volk, de volksverzameling, zooals zij ter uitoefening van hare rechten, tot raad en daad samenkomt. Vervolgens δῆμοι van de afzonderlijke afdeelingen van de Atheensche volksgemeente. Hieraan sluit zich de vertaling der LXX van מִשְׁפָּחָה door δῆμος aan, meestal in den pluralis, in den singularis alleen van eene enkele משׁפחה. Neh. 4 : 13 ἔστησα τὸν λαὸν κατὰ δήμους. Daarnaast ook φυλή, συγγένεια, πατριά, somtijds anders. In het N. T. alleen in de Hand. en wel 12 : 22 van het voor Herodes te Cesarea verzamelde volk; 17 : 5 προάγειν εἰς τὸν δῆμον, 19 : 30 εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, 19 : 33 ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ. Van het voor de beraadslaging van openbare aangelegenheden samengekomene volk.

Παρεπίδημος, ον, voor korten tijd naast anderen als vreemdeling verkeerend, zich als vreemdeling op eene plaats bevindend, niet van iemand, die zich ergens neergezet heeft. Polyb. 32, 22, 4 κάλλιστον θέαμα πᾶσι τοῖς Ἕλλησι τοῖς παρεπιδήμοις van de te Rome voor korten tijd verkeerende Grieken, die hier, vgl. § 6, niet daar woonden. Vgl. 33, 14, 2 ποιούμενος δὲ τὴν παρεπιδημίαν μετὰ τερατείας ἅμα καὶ κακουργίας ἐνεχρόνιζε. Vgl. het werkwoord παρεπιδημεῖν 27 : 7, 3; 30 : 4, 3 οὐ μὴν τοῖς γε παρεπιδημοῦσιν, οὔτε τοῖς ἐκεῖ μένουσι τῶν Ἑλλήνων οὐδαμῶς ἤρεσκεν. Bij de LXX slechts tweemaal = תּוֹשָׁב Gen. 23 : 4, Ps. 39 : 13 naast גֵּר = πάροικος en daarmeê verbonden, terwijl παρεπίδ. nog sterker uitdrukt, dat men zonder tehuis is. Zie πάροικος. In dezelfde constructie 1 Petr. 2 : 11; daarenboven 1 : 11 ἐκλεκτοὶ παρεπίδημοι διασπορᾶς, van de onder de ἔθνη verstrooid wonende Christenen, die als leden van het volk Gods (2 : 10) hun thuis en hunne erfenis elders hebben (1 : 4). Vgl. dezelfde gedachte Hebr. 11 : 13 ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς, welke de schrijver aan Gen. 23 : 4 ontleent.

Διάκονος, ὁ, ἡ, dienaar, vooral dienaar aan tafel. De afleiding is onzeker. In geen geval met de ouden van διά en κόνις, in het stof, door het stof arbeidend, loopend. Vgl. ἐγκόνις, dienares. Hiertegen getuigt de prosodie διᾱκονος, Jon. διήκονος. Vandaar Buttmann, Lexilog.

1, 219 van διάκω = διήκω, voortijlen, verwant διώκω. Hebr. מְשָׁרֵת Esth. 1:10, 2:2, 6:3; anders gewoonlijk λειτουργός, zooals ook λειτουργεῖν het gebruikelijke woord is voor שׁרת Pi. — Mt. 22:13, Joh. 2:5, 9. Synon. δοῦλος, ὑπηρέτης, θεράπων, λειτουργός. Terwijl in δοῦλος de afhankelijkheidsbetrekking van eenen heer op den voorgrond staat, de onderworpenheid de hoofdzaak is, zien wij in διάκονος het eenen ander ten goede komende, evenals in ὑπηρέτης het voor den Heer dienstige werk. Θεράπων sluit oorspronkelijk volgens Passow het begrip vrijwillige onderwerping en eervolle dienstverrichting in, derhalve het tegenovergestelde van δοῦλος, eenen slaaf. De λειτουργός staat in openbaren dienst, dient ambtswege, niet wat zijnen stand betreft. Daarom staan διάκονος en λειτουργός het naast bij elkander, vgl. πνεύματα λειτουργικά — εἰς διακονίαν, Hebr. 1:14, alleen met dit verschil dat διάκονος nog het begrip *onderwerping* insluit (vgl. Rom. 15:8); λειτ. is het eigenlijke woord voor ambtelijken dienst, διάκ. is geschikt het te worden en wordt het i. p. v. λειτ. in de Christelijke gemeenschap. Zie διακονία, λειτουργέω. Diensvolgens is de onderscheiding van Trench aan te vullen: „Διάκονος represents the servant in his activity for the work (διακονεῖν τι Eph. 3:7 διάκονος τοῦ εὐαγγελίου Col. 1:23, 2 Cor. 3:6); not in his relation, either servile, as that of the δοῦλος, or more voluntary, as in the case of the θεράπων, to a person." Vgl. onder διακονεῖν, dat in bijzonderen zin een van de bezigheden der δοῦλοι is. Eveneens de constructie van διάκονος καὶ σύνδουλος Kol. 4:7. Bij Mt. 4:11 ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ cf. Gregor. ὑπ' ἀγγέλων ὑπηρετεῖται. — Zoo is nu διάκ. a) met Gen. obj. de dienaar van hem, aan wien het werk ten goede komt, b. v. διάκονος περιτομῆς van Christus Rom. 15:8 (εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων); eveneens Gal. 2:17 Χς ἁμαρτίας διάκονος = een bevorderaar van de zonde. Vgl. 2 Kor. 11:15 διάκονος τῆς δικαιοσύνης. 3:6 δ. καινῆς διαθήκης. Ef. 3:7, Kol. 1:23 τοῦ εὐαγγελίου. Kol. 1:25 δ. ἐκκλησίας. Daarmeê is verbonden de onderwerping aan anderen Mk. 9:35 εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος καὶ πάντων διάκονος. 10:43, 20:26, 23:11 en diensvolgens duidt διάκ. b) met den Gen. subj. den dienaar van den lastgever aan, zooals van de overheid gezegd wordt, dat zij is θεοῦ διάκ. Rom. 13:4. Zij handelt naar de opdracht van God. 1 Tim. 4:6 καλὸς ἔσῃ διάκ. Ιυ Χυ. Kol. 1:7, 2 Kor. 6:4, 11:15, 23, 1 Thess. 3:2, Joh. 12:26. — In het Paulinisch spraakgebruik (waarin het woord behalve in de evangeliën alleen gevonden wordt) duidt διάκονος, zooals uit de aangehaalde plaatsen te zien is, hem aan, die in den dienst van de goddelijke orde des heils gebezigd wordt en wel naar beide zijden, in zijne verhouding tot den Heer, die hem den dienst gegeven heeft, als in de verhouding tot hen, aan wie het heil bereid wordt, die hij met zijn werk dient. Vgl. Kol. 1:7 πιστὸς ὑπὲρ ὑμῶν

διάκονος Ἰυ Χυ. 1 Kor. 3:5 διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, parallel vs. 9: θεοῦ συνεργοί.

c) Als term. techn. naast ἐπίσκοπος 1 Tim. 3:8, 12; Fil. 1:1 = helper (zie διακονεῖν) dient δ. ter aanduiding van hen, die de bisschoppen en presbyters helpend ter zijde staan, om der wille van welke verhouding zij waarschijnlijk den naam diakenen verkregen, zooals Tychicus in zijne verhouding tot Paulus Ef. 6:21, Kol. 4:7 zoo genoemd wordt. Vgl. Hand. 19:22. De beginselen van deze betrekking vinden wij Hand. 6:1—4, waaruit men evenwel niet de gevolgtrekking maken kan, dat uit het διακονεῖν τραπέζαις deze benaming gevormd werd, waartegenover men vgl. 6:4 διακονία τοῦ λόγου. Veelmeer getuigt voor de boven genoemde opvatting ook dit, dat om der wille van het διακονεῖν τραπέζαις mannen moesten uitgekozen worden, die overeenkomstig de hun gestelde eischen geschikt waren, de apostelen en later de bisschoppen en presbyters helpend ter zijde te staan, zooals dan ook Stefanus en Filippus, in de eerste plaats voor de armenverzorging uitgekozen, later als evangelisten naast de apostelen en voor hen optraden, Hand. 6:8 enz. 8:5 enz. Didache 15:1. Bepaalde opgaven over de wijze en den omvang van hunne plichten ontbreken. Ook de Hand. 6:1 enz. uitgekozenen worden niet met dezen naam genoemd. Evenmin kunnen wij uit Rom. 12:7, 1 Kor. 12:28 ἀντιλήμψεις iets naders besluiten. Alleen de gelijksoortigheid van de aan de diakenen 1 Tim. 3:8, 9, 12 en aan de presbyters gestelde eischen getuigt naast de aangewezen gronden voor de boven genoemde opvatting van de verhouding, volgens welke de laatsten zelfstandig optraden en de diakenen als hunne helpers de zorg voor de gemeente hadden. Zoo zijn dit de beginselen van het diaconaat der oude kerk, dat dan langzamerhand in zijne verplichtingen scherper begrensd werd in verband met de van lieverlede ontstane onderscheiding tusschen geestelijkheid en leeken. Zie Suiceri Thes.; Mejer (Jacobson) in PRE², 3, 578 ff. — Rom. 16:1 vinden wij eene vrouw, Phoebe, als διάκονος τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς, vgl. 1 Tim. 5:10 (niet vs. 9) met Rom. 16:2, 1 Tim. 3:11, waar door sommigen aan vrouwelijke diakonen gedacht wordt.

Διακόνισσα, ης, ἡ, De Apoc. v. d. Maagd, 20, Epiph. II, 744 D.

Διακονέω, Impf. διηκόνουν i. p. v. att. ἐδιακόνουν, eveneens διηκόνησα, vgl. Krüger § 28, 14, 13 bedienen, helpen, een werk van δοῦλοι verrichten. Zie Plat. Legg. 7, 805 E γεωργεῖν τε καὶ βουκολεῖν καὶ διακονεῖν μηδὲν διαφερόντως τῶν δούλων. a) In den meest bijzonderen zin = aan tafel dienen, van spijzen bedienen, zooals διάκονος dikwijls κ. ε. den knecht aan tafel aanduidt Mt. 8:15, Mk. 1:31, Lk. 4:39, 10:40, 12:37, 17:8, Joh. 12:2. Vandaar διακονῶν tegenover ἀνακείμενος Lk. 22:25, 27, Joh. 12:2. Aan dit gebruik sluit zich waarschijnlijk het

woord van Christus aan Mt. 20:28, Mk. 10:45 ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι κτλ. Vgl. de parallele plaats bij Lk. 22:27, ἐγὼ δὲ εἰμὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν. (Vgl. Openb. 3:20). Dan b) in 't algemeen: iemand bedienen, voor iemands behoeften zorgen Mt. 4:11, 25:44, 27:55, Mk. 1:13, 15:41, Lk. 8:3 διηκόνουν αὐτοῖς ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς. Het διακονεῖν τοῖς ἁγίοις is eene schoone uitdrukking voor de erbarming over de armen van de Christelijke gemeente. Vgl. Rom. 15:26 onder διακονία. — Hand. 6:2 διακονεῖν τραπέζαις, voor de tafels (d. i. voor het levensonderhoud, de spijziging) zorg dragen. — Διακονεῖν is van δουλεύειν onderscheiden evenals dienen, voor iemand werken, van onderdanig zijn. Beide dingen kunnen samenvallen. Vgl. Dem. 19:69 δεσπότῃ διακονεῖν. Toch ligt in διακονεῖν in onderscheiding van δουλεύειν de gedachte van werk, dat anderen ten goede komt. Vgl. Athen. 6 εἴθισται γὰρ ἐν ταῖς οἰκιακαῖς διακονεῖν τοὺς νεωτέρους τοῖς πρεσβυτέροις. Filem. 13. Zoo duidt het Joh. 12:26 ἐὰν ἐμοί τις διακονῇ aan: zich in den dienst des Heeren stellen om door Hem gebruikt te worden. — *Helpen* Hand. 19:22, waar Timotheüs en Erastus als δύο τῶν διακονούντων τῷ Παύλῳ aangeduid worden. Zie onder διάκονος helper, διακονεῖν van de werkzaamheid der diakenen 1 Tim. 3:10, 13, waartoe evenwel 1 Petr. 4:11 εἴ τις διακονεῖ κτλ. moeilijk beperkt kan worden, daar veeleer aan alle werk, dat tot heil der broeders geschiedt, gedacht wordt, zooals 2 Tim. 1:18; vgl. 1:12, 4:10, waar διακονεῖν τινί τι beteekent *iemand met iets dienen*, eene ook in het gewone Grieksch gebruikelijke constructie. — Het pass. 2 Kor. 3:3 ἐπιστολὴ Χυ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν. 8, 19, 20 χάρις διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν = dienend werk wordt daaraan ten koste gelegd, is met het oog op de voorliefde te verklaren, waarmeê Paulus διάκονος en διακονία gebruikt, waar aan den arbeid in den dienst en in verband met de goddelijke orde des heils gedacht wordt, zooals ook 1 Petr. 1:12, 4:10. — Aanmanen om te bidden, gezegd van den diaken, Const. Apost. 8, 6.

Διακονία, ἡ, a) het dienende werk, dienstbetoon b. v. van den bediende aan de tafel, Lk. 10:40. Ondersteuning 2 Tim. 4:11 ἔστιν (sc. Μάρκος) μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν, vgl. Hand. 19:22, 2 Kor. 11:8. In de constructie ἡ διακ. εἰς τοὺς ἁγίους vindt men eene schoone uitdrukking voor het betoonen van barmhartigheid jegens behoeftigen in de Christelijke gemeente, vgl. Hand. 6:1 ἡ διακ. ἡ καθημερινή met vs. 4 ἡ διακ. τοῦ λόγ. 2 Kor. 9:12 ἡ διακ. τῆς λειτουργίας ταύτης... προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων. Vss. 1, 13, 8:4, Openb. 2:19, Hand. 11:29: 12:25, Rom. 15:31, 1 Kor. 16:15. b) Ieder werk of beroep, dat aan anderen ten goede komt, is een διακονία, zooals Plato van hen zegt, die voor het inkoopen en verkoopen van de producten en behoeften van het land zorgdragen. Rep. 2, 371 C ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν

τάττουσι ταύτην. Aeschin. in Ctesiphont. 55, 33 ὅσα τις αἱρετὸς ὢν πράττει κατὰ ψήφισμα, οὐκ ἔστι ταῦτα ἀρχή, ἀλλ' ἐπιμέλειά τις καὶ διακονία. Vandaar Hebr. 1 : 14 van de engelen λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. In deze beteekenis gebruiken het Paulus en Lukas in de Hand. der Ap. e) ter aanwijzing van het beroep, dat de verkondiging van het heil bedoelt en dat de zorg heeft voor de Christelijke gemeente, evenwel niet alleen met het oog op hen, aan wie het werk ten goede komt, maar evenals διάκονος tegelijk met het oog op den Heer, die tot dat werk geroepen heeft, vgl. θέμενος εἰς διακονίαν 1 Tim. 1 : 12, Hand. 20 : 24 τελειῶσαι τὴν διακονίαν ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ κυρίου, διαμαρτύρασθαι κτλ., vgl. 1 Kor. 12 : 5 διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶ καὶ ὁ αὐτὸς κύριος. Kol. 4 : 17 βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς. 2 Tim. 4 : 5 τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. Rom. 11 : 13. Verbonden met ἀποστολή Hand. 1 : 25, vgl. vs. 17. Διακονία is diensvolgens het ambt in de Christelijke gemeente met het oog op daaraan opgedragen werk ten dienste van anderen. In een bijzonder geval 1 Kor. 12 : 5 enz., in 't algemeen Rom. 12 : 7, 2 Kor. 4 : 1, 6 : 3, Ef. 4 : 12, 1 Tim. 1 : 12. Het ambt in de Oud-Testamentische oeconomie wordt als διακονία τοῦ θανάτου, τῆς κατακρίσεως onderscheiden van de Nieuw-Testamentische διακονία τοῦ πνεύματος, τῆς δικαιοσύνης 2 Kor. 3 : 8, 9, τῆς καταλλαγῆς 5 : 18 met betrekking tot het karakteristieke in zijne werkzaamheid. Nadere bijzonderheden kan men vinden onder γράμμα, πνεῦμα.

Διδάσκω, διδάξω, ἐδίδαξα, ἐδιδάχθην, volgens Schenkl van denzelfden stam als δείκνυμι, vgl. doceo; eigenlijk διδακ-σκω, vgl. disco, daarentegen volgens Curtius 230 van denzelfden stam als δαῆναι, δαήμων, van den wortel δας; = leeren, aanwijzing voor iets geven, Mt. 28 : 15, 20, Lk. 11 : 1, 12 : 12, Hand. 15 : 12, 1 Kor. 11 : 14, Openb. 2 : 14. Geconstrueerd wordt het διδ. τινὰ Mt. 5 : 2, Mk. 2 : 13, Joh. 7 : 35; ééns afwijkend van het gewone Grieksch met Dat. τινί Openb. 2 : 14: ἐδίδασκεν τῷ Βαλὰκ βαλεῖν σκάνδαλον κτλ. òf overeenkomstig het Hebr. הֵבִין לְ Job 6 : 4, לִמֵּד לְ Job 21 : 22, òf omdat διδάσκειν hier overeenstemt met de beteekenis van συμβουλεύειν enz. (de Wette); τί Mt. 15 : 9, 22 : 16, Hand. 21 : 21 enz. περί τινος 1 Joh. 2 : 27; ὅτι Mk. 8 : 31; met volgenden Infin. Mt. 28 : 20, Lk. 11 : 1, Openb. 2 : 14. τινά τι Hebr. 5 : 12, vgl. ἐδιδάχθην αὐτό Gal. 1 : 12, 2 Thess. 2 : 15. — Wat den inhoud van het begrip betreft, volgt de mededeeling van de erkentenis des heils, die de apostel Paulus zelf niet langs dezen weg verkregen heeft, Gal. 1 : 12 οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ οὔτε ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰυ χυ, door διδάσκειν naast κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας Mt. 4 : 23, 9 : 35, vgl. 11 : 1 bij Lk. διδ. καὶ εὐαγγελίζεσθαι 20 : 1, Hand. 5 : 42, 15 : 35 en wel zóó, dat κηρύσσειν de eenvoudige mededeeling, den zich

daaraan aansluitenden eisch (b. v. μετανοεῖτε, vgl. Mt. 24:14 κηρυχθήσεται τὸ εὐαγγέλιον εἰς μαρτύριον) aanduidt, waarmeê het ἀκούειν overeenstemt, terwijl διδάσκειν de nader op de zaak ingaande verduidelijkende en versterkende didactische werkzaamheid aanduidt, waarmeê dan μανθάνειν overeenstemt. Vgl. Mt. 10:24, 25, Lk. 6:40, 19:39. Zoo Hand. 28:31 κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ κυρίου Ιυ Χυ 18:25, Kol. 1:28, Hand. 4:18, 1 Tim. 4:11. Verbonden met νουτεθεῖν Kol. 1:28, 3:16, παρακαλεῖν 1 Tim. 6:2, vgl. 4:13, Tit. 1:9 παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ. Is het object van het διδάσκειν de weg Gods, Mk. 12:14, dan bestaat dat in de leiding op dien weg. Het doel is, eene bepaling van den wil door mededeeling van de erkentenis te verkrijgen, Openb. 2:20 διδάσκει καὶ πλανᾷ τοὺς ἐμούς. Kol. 1:28, Hand. 21:21, Mt. 5:19. Het staat absoluut evenals van de didactische werkzaamheid van Christus, b. v. Joh. 18:20, Mk. 9:31, 10:1, van de onderwijzing in het object van het Christelijk geloof, van de Christelijke didactische werkzaamheid Hand. 11:26, Rom. 12:7, Kol. 1:28, Hebr. 5:12, 1 Tim. 2:12 enz. vgl. Hand. 5:28 διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ιυ. — Bij de LXX is het bijna het eenige woord voor לִמֵּד (driemaal δείκνυμι), eenige malen = ירע Hiphil. (anders ἀναγγέλλειν, διαμαρτύρεσθαι) en ירה Hiphil (anders ἀναγγέλλειν, δεικνύναι, δηλοῦν enz.).

Διδακτικός, ή, όν, geschikt om te onderwijzen, b. v. ἀρετὴ διδακτική bij Philo, De praem. et poen. II, 912, 38, vgl. ἀρετὴ διδασκαλική De Abrah. II, 9, 12, als vereischte van eenen ἐπίσκοπος verlangd 1 Tim. 3:2, 2 Tim. 2:24, natuurlijk met het oog op de Christelijke leerstof. Vgl. Hand. 18:24, 25. Theodoret. ὁ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος καὶ παραινεῖν δυνάμενος τὰ προσήκοντα.

Διδαχή, ἡ, duidt als verbaalsubstantief aan 1) act. het leeren, de leer, onderwijzing, onderricht, Hrdt. ἐκ διδαχῆς ἔλεγε, ut erat edocta. Plat. Phaedr. 275 A ἄνευ διδαχῆς, zonder onderricht genoten te hebben. Zoo 2 Tim. 4:2 ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ. Mk. 4:2 is niet noodig, de beteekenis leermethode aan te nemen (καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ· Ἀκούετε κτλ. Mk. 12:38. 2) pass. de gegevene leer, datgene wat iemand leert, Mt. 7:28. Eenvoudig weg wordt διδ. Χυ 2 Joh. 9:10, κυρίου Hand. 13:12, τῶν ἀποστόλων Hand. 2:42 als ἡ διδ. aangewezen. Tit. 1:9 ὁ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστὸς λόγος. 2 Joh. 9 ὁ μένων ἐν τῇ διδ., vgl. Rom. 16:7 ἡ διδ. ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε. 6:17 ὑπηκούσατε εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. Eens LXX Ps. 60:1 = למד Inf. Pi. — Ἡ διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων, De leer der twaalf apostelen, zie o. a. de tweede uitgaaf van Harnack, 1896 en het artikel in het Patristisch-Biografisch Woordenboek enz. van Prof. Kleyn, 2e deel, bl. 1093 enz.

Διδάσκαλος, ὁ, leermeester, Hebr. 5:12, Rom. 2:29, correl. μαθητής

Mt. 10:24, 25, Luk. 6:40. a) De benaming van Jezus van διδάσκαλος komt overeen met het Hebreeuwsch רַבִּי, vgl. Joh. 1:39, Mt. 23:8, eenen eerenaam van Joodsche γραμματεῖς (vgl. Luk. 2:46) = vir amplissimus (vgl. Hebr. 2 Kon. 25:8, Esth. 1:8, die in der tijd van Jezus ingevoerd is. „Ante tempora Hilleliana in usu non fuisse fastuosum hoc titulum Rabbi, satis patet ex eo quod doctores praecedentes nudi suo nomine vocarentur", Lightfoot, Hor. Hebr. bij Mt. 23:8, Buxtorf, Lex. rabbin. et talm. s. v. רַב, רַבָּא. Daardoor verkrijgt de oppositie van Jezus Mt. 23:8—10 tegen dezen en den anderen eeretitel אָבִי en מֹרִי, πατήρ en καθηγητής resp. κύριος (vgl. Joh. 13:13, 14), die daarenboven, hoewel niet in zulk eene mate en zoo officieel voorkwamen, vooral gewicht. De tegen de authentie der evangeliën gemaakte opmerking, dat de titel rabbi eerst na de verwoesting van Jeruzalem opgekomen is, wordt daardoor weggenomen, dat hij toch ten minste in den tijd van Jezus in den vorm der toespraak burgerrecht begon te verkrijgen, omdat hij reeds aan Gamaliël in den Talmud op officieele wijze toegekend wordt, en omdat aan het meer verhevene praedicaat Rabban (רַבָּן onze Rabbi), dat het eerst Simeon, de zoon van Gamaliël draagt, in elk geval rabbi moet zijn voorafgegaan. Vgl. Winer, Realwörterbuch Art. „Rabbi", Pressel, „Rabbinismus" PRE[2] 12, 470 ff., Lightfoot t. a. pl.; Rhiem, Handwörterbuch, zie de Holl. bewerking van Prof. van Rhijn, Schürer, 2. Aufl. S. 256 f. — Met de omstandigheid, dat rabbi een eeretitel der γραμματεῖς is, komt overeen, dat evenals Mt. 23:34 σοφοὶ καὶ γραμματεῖς naast προφῆται, zoo ook b) Hand. 13:1 διδάσκαλοι naast προφῆται voorkomen, waaruit men het besluit kan trekken, dat in de Christelijke gemeente, waarin de διδάσκαλοι de dragers van eene bijzondere functie zijn Hand. 13:1, 1 Kor. 12:28, 29, Ef. 4:11, Jak. 3:1, zij met de Joodsche γραμματεῖς overeenstemmen, zoodat zij als verklaarders van Gods wil, waarmeê zij bijzonder bekend zijn, beschouwd moeten worden. Vgl. Mt. 13:52. Zij moesten voortdurend de raadbesluiten des heils van God onderwijzen, welke functie met die van eenen ποιμήν in éénen persoon vereenigd werd Ef. 4:11, vgl. de ἡγούμενοι Hebr. 13:7, 17 en als ποιμένες waren de διδάσκαλοι waarschijnlijk leden van de presbyterieën, vgl. 1 Tim. 3:2, 2 Tim. 2:24, Hand. 20:28. Van den διδάσκαλος is de κήρυξ en εὐαγγελιστής Ef. 4:11, 1 Tim. 2:7 onderscheiden. Zie διδάσκω. Naast hen treden valsche leeraars op, en dat niet alleen buiten, maar ook misschien binnen de presbyterieën 1 Tim. 1:3, 2 Tim. 4:3, vgl. ψευδοδιδάσκαλοι 2 Petr. 2:1, ἑτεροδιδασκαλεῖν 1 Tim. 1:3, 6:3. — Paulus noemt zich behalve κῆρυξ en ἀπόστολος met bijzonderen nadruk διδάσκαλος ἐθνῶν 1 Tim. 2:7, 2 Tim. 1:11, vgl. ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ Joh. 3:10 en bij de zaak zelve niet alleen Gal. 2:7 enz., maar vooral Ef. 3:8, 9. — Niet bij de LXX komt het voor.

Διδασκαλία, ἡ, datgene wat tot eenen διδάσκαλος behoort, vgl. διδάσκαλιον, leergeld, het geleerde, zooals εὐαγγελία, εὐαγγέλιον eigenlijk adj. εὐαγγέλιος, datgene wat tot eenen εὐάγγελος behoort; = leer, onderwijzing en wel meestal in objectieven, derhalve passieven zin, het geleerde, de leer, van διδαχή zoo verschillend, dat het op de autoriteit van den leermeester terugwijst. Xen. Cyr. 8, 7, 24 παρὰ τῶν προγεγενημένων μανθάνετε· αὕτη γὰρ ἀρίστη διδασκαλία. Maar ook actief van de didactische werkzaamheid = leer, onderricht, Xen. Oec. 19, 15 ἆρα ἡ ἐρώτησις διδασκαλία ἐστίν; In het N. T. a) obj. de leer, tegenover αἱ διδασκαλίαι ἀνθρώπων Kol. 2:22, Mt. 15:9, Mk. 7:7, vgl. Ef. 4:14 (zie ἄνθρωπος N° 4), δαιμονίων 1 Tim. 4:1 staat Tit. 2:10 ἡ διδασκ. τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ eenvoudig als ἡ διδασκαλία 1 Tim. 6:1 ἡ διδασκ. βλασφημεῖται (vgl. Tit. 2:10), Rom. 12:7, 1 Tim. 4:16, Tit. 2:7, nader ἡ κατ' εὐσέβειαν διδ. 1 Tim. 6:3, ἡ καλὴ διδ. 4:6 en in onderscheiding van de leer der ἑτεροδιδάσκαλοι: ἡ ὑγιαίνουσα διδ. 1 Tim. 1:10, 2 Tim. 4:3, Tit. 1:9, 2:1, vgl 1 Tim. 6:4 νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται φθόνος κτλ. niet 1:10. — b) Van de didactische werkzaamheid, de leer, het onderricht, Rom. 15:4 ὅσα προεγράφη εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη, 2 Tim. 3:10, 16. — Bij 1 Tim. 5:17 οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ vgl. Plut. c. Epicuri doctrin. 1096 A οἱ περὶ χορῶν λόγοι καὶ διδασκαλίαι, disputationes et doctrinae. Zeer zelden bij de LXX, Jez. 29:13, Jer. 10:8, Spreuk. 2:17.

Ἑτεροδιδασκαλέω, alleen 1 Tim. 1:3, 6:3 en in het kerkelijk Grieksch = de werkzaamheid van een ἑτεροδιδάσκαλος (Eus. H. E. 3, 32 διὰ τῆς τῶν ἑτεροδιδασκάλων ἀπάτης) uitoefenen, d. i. iets qualitatief anders leeren, afwijkend van datgene wat κ. ἑ. διδασκαλία en plicht van een διδάσκαλος in de Christelijke gemeente is. Vgl. Gal. 1:6, 7 μετατίθεσθε ... εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον κτλ., waar het uitsluitend karakter van de apostolische leer nog uitdrukkelijker geleerd wordt. Ignat. ad Polyc. 3 οἱ δοκοῦντες ἀξιόπιστοι εἶναι καὶ ἑτεροδιδασκαλοῦντες μή σε καταπλησσέτωσαν. — Vgl. Plat. Theaet. 190, E δόξαν εἶναι ψευδῆ τὸ ἑτεροδοξεῖν. — In het gewone Grieksch beteekent het alleen numerische (ἄλλος), geen qualitatieve (ἕτερος) exclusiviteit. Vgl. Hand. 17:19, 20.

Ψευδοδιδάσκαλος, ὁ, valsche leermeester, d. i. die als leermeester optreedt, het evenwel niet is; vgl. ψευδάδελφος, ψευδαπόστολος, ψευδιερεύς (Jos. Ant. 9, 6, 12), ψευδοπροφήτης, ψευδεπίσκοπος, ψευδόχριστος, ψευδόθεος. Ψεῦδος beteekent in het verband ook het object van de bedoelde werkzaamheid, zooals in ψευδόδοξος, ψευδόλογος, ψευδοκατήγορος. Bijna overal evenwel waar het simplex een in zichzelven afgesloten begrip vormt, ontkent ψεῦδος dit begrip. Vgl. uit het gewone Grieksch ψευδοδεῖπνον Aesch. Fr. 272, ψευδόθυρον Cic. Verr. 2, 20, 50, ψευδοκλητεία Dem. 53, 13, 17. Zoo 2 Petr. 2:1, waar παρεισάκτους (vgl. Gal. 2:4 παρεισάκτους

ψευδαδέλφους) er op wijst, dat zij de positie van een διδάσκαλος innemen. Διδάσκαλος beteekent niet: die iets kan leeren, maar διδάσκαλος in de Nieuw-Testamentische beteekenis van een leermeester der Christelijke waarheid, wien niet de verkondiging, maar de voortdurende onderwijzing en diepere inleiding in de Christelijke waarheid toekomt. Vgl. de beschrijving van de ψευδοδιδασκαλίαι Polyc. Phil. 7:2 μεθοδεύειν τὰ λόγια τοῦ κυρίου πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας.

Δίκη, ἡ, samenhangend met δείκνυμι, dicere, aanwijzen, oorspr. = wijze, richting. Zoo nog in den bij Pind. Plat. en de tragici niet zelden voorkomenden absoluten Acc. δίκην, op de wijze of manier, b. v. Plat. Phaedr. 249, D ὄρνιθος δίκην βλέπων ἄνω. Wijsh. 12:24 νηπίων δίκην ἀφρόνων ψευσθέντες. Evenzoo bij Hom. b. v. Od. 19, 43; 24, 255 αὕτη τοι δίκη ἐστὶ θεῶν wijze, manier. Vgl. Curtius, S. 134, die nog op het Lat. judex = jusdex wijst. Daaruit is δίκη ontstaan a) als aanwijzing van het recht als vaste gewoonte of gebruik. De personificatie van de δίκη als dochter van Zeus en van Themis, vgl. Hand. 28:4 ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ Δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν, overgebracht op Joodschen grondslag Wijsh. 1:8 οὐδὲ παροδεύσῃ αὐτὸν ἡ δίκη. 11:20, 14:31; Suid. ὀπισθόπους δίκη, ἡ μεθ' ἡμέραν ἀκολουθοῦσα τοῖς ἀδικήμασιν onderscheidt haar van δικαιοσύνη als de rechtsorde van de rechtmatigheid, als het eeuwige, goddelijke, boven den mensch staande recht van zijne verwezenlijking. Aesch. Ag. 763 δίκην παραβαίνειν. Plat. Legg. 6, 777 D ὁ φύσει σέβων τὴν δίκην. Zoo in de apocriefen 4 Makk. 8:13 ἣν σέβεσθε δίκην ἵλεως ὑμῖν ἔσται, Esth. 6:4, 2 Makk. 8:13 ἀπιστοῦντες τὴν τοῦ θεοῦ δίκην. Vooral θεία δίκη 4 Makk. 4:13, 21, 8:20, 9:9, 12:12. οὐράνιος δ. 9:15, 11:3. — Am. 7:4 ἐκάλεσε τὴν δίκην ἐν πυρὶ κύριος, קֹרֵא לָרִב בָּאֵשׁ. Hos. 13:14 ποῦ ἡ δίκη σου θάνατε = דְּבָרֶיךָ, dat de LXX als plur. van דָּבָר st. דֶּבֶר beschouwd hebben. Aan het geheele uitgebreide spraakgebruik van het woord ligt de daarin vervatte gewichtige voorstelling ten grondslag, dat het recht in de maatschappij zich als oordeel en wraak openbaart. Zoo wanneer δίκη b) het rechtsverloop, het proces aanwijst, bij de LXX = דִּין, Ps. 9:5 ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν δίκην μου. דִּינִי Job 29:16, Ps. 35:23, 43:1 κρῖνόν με ὁ θς καὶ δίκασον τὴν δίκην μου. 74:22 δίκασον τὴν δίκην σου. Klaagl. 3:57 ἐδίκασας τὰς δίκας τῆς ψυχῆς μου, ἐλυτρώσω τὴν ζωήν μου. Mich. 7:9, Xen. Mem. 3, 5, 10 en meermalen = eene rechtskwestie beslissen. — c) Rechtsbeslissing, straf, boete, genoegdoening. LXX = נָקָם Deut. 32:11 ἀποδώσω δίκην (straf vergelden, onderscheiden van δοῦναι δίκην, straf ondergaan, genoegdoening geven). Lev. 26:25 en Ez. 25:12 ἐκδικεῖν δίκην. Vgl. δίκῃ ἐκδικεῖσθαι. Van de in het gewone Grieksch voorkomende constructies komen in het Bijbelsche Grieksch voor δίκην αἰτεῖν κατά τινος, recht eischen tegen iemand, genoegdoening vragen Hand. 25:15 (Lchm. Tdf.[8] καταδίκην).

δίκην τίνειν 2 Thess. 1 : 10 straf ondergaan, boeten. δίκην ὑπέχειν Jud. 7, eigenlijk recht, genoegdoening geven, straf ondergaan. Daarenboven nog in de apocriefen δίκῃ κολάζεσθαι Wijsh. 18 : 11, 4 Makk. 6 : 28 τῇ ἡμετέρᾳ ὑπὲρ αὐτῶν δίκῃ. 9 : 32 οὐκ ἐφεύξῃ ... τὰς τῆς θείας ὀργῆς δίκας, de straf ontkomen. Vgl. Aesch. Eum. 722. — Leerzaam is ondanks de onjuiste afleiding van δίχα wat Aristoteles zegt Eth. Nikom. 5 : 7 τὸ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ πλέον τοῦ κακοῦ δ' ἔλαττον κέρδος, τὸ δ' ἐναντίον ζημία· ὧν ἦν μέσον τὸ ἴσον, ὃ λέγομεν εἶναι δίκαιον· ὥστε τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον ἂν εἴη τὸ μέσον ζημίας καὶ κέρδους. διὸ καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσιν· τὸ δ' ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἰέναι ἐστὶν ἐπὶ τὸ δίκαιον. ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται εἶναι δίκαιον ἔμψυχον· καὶ ζητοῦσι δικαστὴν μέσον καὶ καλοῦσιν ἔνιοι μεσιδίους, ὡς ἐὰν τοῦ μέσου τύχωσι, τοῦ δικαίου τευξόμενοι· μέσον ἄρα τι τὸ δίκαιον, εἴπερ καὶ ὁ δικαστής. ὁ δὲ δικαστὴς ἐπανισοῖ, καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης, ᾧ τὸ μεῖζον τμῆμα τῆς ἡμισείας ὑπερέχει, τοῦτ' ἀφεῖλε καὶ τῷ ἐλάττονι τμήματι προσέθηκεν. ὅταν δὲ δίχα διαιρεθῇ τὸ ὅλον, τότε φασὶν ἔχειν τὰ αὑτῶν, ὅταν λάβωσι τὸ ἴσον. τὸ δ' ἴσον μέσον ἐστὶ τῆς μείζονος καὶ ἐλάττονος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστίν, ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι δίχαιον, καὶ ὁ δικαστὴς διχαστής.

Δίκαιος, α, ον, (δίκα-ιος), wat recht is, overeenkomstig het recht, tot het recht behoorend, rechtvaardig, d. i. overeenkomstig de vereischten van datgene wat δίκη, gebruik, recht is, Mt. 20 : 4, 7, Kol. 4 : 1. Het is synoniem met ἀγαθός, alleen met het onderschid, dat δίκαιος een begrip van eene bepaalde betrekking is, dat eene verhouding en daarmeê eenen regel onderstelt, en daarvan zijnen positieven inhoud ontvangt, terwijl het subj. van ἀγαθός zijn eigen levensregel is. Δίκαιος is wat zóó is als het zijn moet, om aan de gestelde of de te stellen eischen te voldoen, ἀγαθός, zooals het zijn kan en moet, om overeen te stemmen met zijn wezen. Zoo wordt δίκαιος evenals ἀγαθός b. v. met ἵππος, βοῦς, ἅρμα, γήδιον verbonden en terwijl ἀγ. in deze constructies = degelijk, voortreffelijk in zijne soort, is δίκαιος bruikbaar, overeenkomstig de te stellen eischen βοῦς δίκ. ἵππ. δίκ. duidt aan het flinke, bruikbare rund of paard, dat aan de verwachtingen en eischen voldoet. Vgl. Xen. Mem. 4, 4, 5 φασὶ δέ τινες καὶ ἵππον καὶ βοῦν τῷ βουλομένῳ δικαίους ποιήσασθαι πάντα μεστὰ εἶναι τῶν διδαξόντων· ἐὰν δέ τις βούληται ἢ αὐτὸς μαθεῖν τὸ δίκαιον ἢ υἱὸν ἢ οἰκέτην διδάξασθαι, μὴ εἰδέναι ὅποι ἂν ἐλθὼν τύχοι τούτου. Lucn. De conscr. hist. 39 συγγραφεὺς δίκαιος, een rechterlijk schrijver zooals men hem verlangt. Daarentegen γεωργός, ἱππεύς, ἰατρὸς ἀγ. Xen. Cyr. 1, 6, 22 = die zijne kunst verstaat, γῆ ἀγαθή, land, dat opbrengt, Xen. Cyr. 3, 2, 18. Hrdt. 1, 193, 2 χωρέων ἁπασέων ἀρίστη Δήμητρος καρπὸν ἐκφέρειν. Daarentegen γήδιον δικ., wat het bebouwen loont, Xen. Oecon. 5, 12, Cyr. 8, 2, 38 σκάπτων καὶ σπείρων καὶ μάλα μικρὸν γήδιον, οὐ μέντοι πονηρόν γε ἀλλὰ πάντων δικαιότατον· ὅ τι γὰρ λάβοι σπέρμα, καλῶς

καὶ δικαίως ἀπεδίδου αὐτό τε καὶ τόκον οὐδέν τι πολύν. — Hippocr. 787, B. σῶμα δίκαιον, goed geproportioneerd, ἀκριβῶς ἴσον ἑκατέρωθεν ἐκ δεξιῶν γε καὶ ἀριστερῶν. Het komt overeen met de verhouding tusschen δίκ. en ἀγαθ., dat δίκ. nooit evenals ἀγ. katechrestisch gebruikt wordt. Want niet een willekeurige levensregel is de δίκη, volgens welken b. v. een dief even goed δίκαιος kan zijn als hij als dief, d. i. naar zijn begrip ἀγαθός kan zijn. De ἀγ. wordt naar zijn eigen maatstaf afgemeten, de δίκ. naar de voor hem vaststaande vereischten. Wat deze vereischten zijn, blijkt telkens uit het verband. Ἀγαθός in zedelijken zin is van δίκαιος onderscheiden zooals κακός van πονηρός en ἄδικος. De δίκαιος doet zijn plicht, voldoet aan de eischen, welke hem gesteld kunnen worden, en datgene wat hij doet is met betrekking tot de anderen τὸ δίκαιον, op zichzelf is het ἀγαθόν; voor de anderen is het een ἀγαθόν, inzoover het hun ten goede komt, δίκ. inzoover het hun recht verschaft. Vgl. Plat. Rep. 2, 361 B τὸν δίκαιον... ἄνδρα ἁπλοῦν καὶ γενναῖον, κατ' Αἰσχύλον οὐ δοκεῖν, ἀλλ' εἶναι ἀγαθὸν ἐθέλοντα.

I) Het begrip in het gewone Grieksch.

Het begrip gerechtigheid omvat het geheele gebied der zedelijkheid, verplaatst dat in de sfeer van het juridische leven, en δίκαιος is zooals δικαιοῦν, δικαίωσις, δικαίωμα bewijzen, in de eerste plaats een juridisch begrip. Vgl. Schmidt, Ethik der alten Griechen I, 302: „Der ältere Grieche, dem die unter der Obhut des Zeus und der Götter stehende sittl. Welt unter dem Bilde einer Rechtsordnung erschien, genügte dem Bedürfniss nach Ausdrücken, deren Bedeut. das ganze Gebiet der Sittlichkeit umfasste, indem er denjenigen, der den Gesetzen dieser Rechtsordnung gemäss handelte, als gerecht oder rechtschaffen, δίκαιος bezeichnete." Het geheele gebied der zedelijkheid, zelfs de dankbaarheid, de piëteit jegens de ouders, de barmhartigheid, trouw en waarheid vallen onder het gezichtspunt eener rechterlijke verplichting. De rechtvaardige geeft aan anderen zijn recht en oefent zijn eigen recht uit. Hij overschrijdt niet de hem gestelde grenzen, geeft aan een ieder het zijne, verlangt evenwel ook het zijne en doet geen afstand van zijne eigene aanspraken. Τὸ ἐμὸν δίκαιον, τὰ ἐμὰ δίκαια (Eurip. Thuc. Dem. Plut.) beteekent *mijn recht*, δίκαιός εἰμι met den Inf. „ik ben bevoegd, waardig, waard," zeldzamer „ik ben verplicht." Het gebied der gerechtelijke noodzakelijkheid wordt daardoor uitgebreid en omvat ook de νόμοι ἄγραφοι Plat. Legg. 7, 793, A, B. Rep. 8, 563 D. Het karakter der zedelijkheid evenwel wordt daardoor verlaagd en tusschen vrije en wettelijk niet vrije plichtsbetrachting wordt geen onderscheid gemaakt, Nägelsbach, Nachhom. Theol. S. 261, hoewel ook Aeschylus zegt, dat hij een rechtvaardige is, die niet goed wil schijnen, maar wil zijn. Zie hier boven. De δικαιοσύνη is een juridisch begrip en blijft dit ook daar, waar het

zóó diep opgevat wordt, dat het met de Christelijke liefde tot den naaste overeenstemming heeft. Zie onder πλησίον. Nägelsbach t. a. p. S. 239. Aristot. Rhet. 1, 9 ἔστι δὲ δικαιοσύνη μὲν ἀρετὴ δι' ἣν τὸ αὑτῶν ἕκαστοι ἔχουσι καὶ ὡς ὁ νόμος· ἀδικία δὲ δι' ἣν τὰ ἀλλότρια, οὐχ ὡς ὁ νόμος.

Daardoor begrijpen wij vanzelf, dat de gerechtigheid eene wezenlijk sociale deugd is. De δίκη is de som van de historisch gewordene levensbepalingen, zooals zij in de menigvuldige levensbetrekkingen in de menschelijke maatschappij openbaar worden. Δίκαιος is hij, die op de rechten van andere menschen achtslaat, en zijne plichten jegens hen vervult (Schenkl), vgl. Plat. Crat. 412 D de afleiding van δίκαιον van διϊόν (διιέναι permeare). Het heeft geen bewijs noodig, hoe zeer de eischen van de maatschappij het begrip gerechtigheid bepalen. Vgl. de aanklacht en veroordeeling van Socrates. Wel sluit de gerechtigheid eene zekere godsdienstige verhouding in, evenwel ook hier met bijzonder sociale beteekenis. Vgl. Xem. Mem. 1, 1, 1 ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων met 4, 4, 13, waar Socrates zelf ontwikkelt τὸ αὐτὸ νόμιμόν τε καὶ δίκαιον εἶναι. Rechtvaardig is daarom de νόμιμος, die in zijnen wandel zich daarnaar richt, ἃ οἱ πολῖται συνθέμενοι ἅ τε δεῖ ποιεῖν καὶ ὧν ἀπέχεσθαι ἐγράψαντο. De δίκη is de grens van het individueele willen, zooals het zich in het gemeenschapsleven als eene hoogere noodzakelijkheid openbaart. Hoezeer de deugd der gerechtigheid in de sociale sfeer blijft, zien wij uit de tegenstelling van βία en δίκη Il. 16, 388. Od. 14, 84, uit het gebruik van ἀδικεῖν, schade aandoen, onrecht doen, benadeelen, synon. βιάζεσθαι, βλάπτειν; vgl. ook Xen. Mem. 4, 6, 6: ὀρθῶς ἄν ποτε ἄρα ὁριζοίμεθα, ὁριζόμενοι δικαίους εἶναι τοὺς εἰδότας τὰ περὶ ἀνθρώπους νόμιμα. Het subject van het praedicaat δίκαιος is de σώφρων, die zijne grenzen kent, die hem tegenover de goden tot εὐσέβεια, tegenover de menschen tot δικαιοσύνη verplichten.

Diensvolgens heeft de δικαιοσύνη, hoewel zij geen godsdienstige deugd is, toch eene godsdienstigen achtergrond. Bewijs daarvan is reeds het spraakgebruik, dat het, hoewel hoogst zelden, toch niet onmogelijk doet schijnen, ἀδικεῖν als tegenstelling van εὐσεβεῖν op te vatten. (Eur. Phoen. 524 εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρή, τυραννίδος πέρι κάλλιστον ἀδικεῖν, τἄλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών, vgl. Hymn. in Cer. 367, waar evenals Aesch Sept. 580 δίκαιος tegenover δυσσεβής staat), hoewel anders geldt Xen. Cyrop. 8, 8, 4 περὶ θεοὺς ἀσέβειαν, περὶ δ' ἀνθρώπους ἀδικίαν. Vgl. Plat. Legg. 9, 854 E. περὶ θεοὺς ἢ περὶ γονέας ἢ περὶ πόλιν ἠδικηκὼς τῶν μεγάλων τινὰ — ἀδικιῶν. Vooral evenwel moet op den voorgrond gesteld worden, dat voor Homerus hij δικαιότατος is, die zijne plichten tegenover goden en menschen het best houdt (Passow), dat de δίκη eene dochter van Zeus en van Themis is, d. i. dat de rechtstoestand, welken de politiek-burgerlijke beschaving der Homerische wereld voortgebracht heeft, niet de vrucht

is van menschelijke overweging, waar van Goddelijke institutie (Nägelsbach, Homer. Theol. S. 227). Daardoor wordt in de voorstelling van de δικαιοσύνη als eene zich in de menschelijke samenleving openbarende deugd weinig veranderd. Vgl. Il. 13, 6, waar de Abiërs als δικαιότατοι ἄνθρωποι, de meest welgezinde menschen genoemd worden. Maar hoewel het er ook niet toe komt, gerechtigheid als de normale eigenschap op te vatten van hem, die Gode toebehoort, zoo is het toch opmerkelijk, dat zij ten minste in natuurlijk verband met de vreeze Gods optreedt en beiden zich zóó gedragen, dat, zooals Nägelsbach het uitdrukt, het 't karakteristieke standpunt der Homerische ethiek is, dat de sferen van het recht, de zedelijkheid en den godsdienst nog niet uit elkander gaan, (zoodat de mensch b. v. δίκαιος kon zijn, en niet θεουδής), maar onvereenigd bij elkander zijn. Vgl. de door Nägelsbach aangehaalde plaatsen Od. 6, 199 sqq. ὤ μοι ἐγώ, τέων αὖτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἱκάνω; ἦ ῥ' οἵγ' ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι, οὐδὲ δίκαιοι, ἦε φιλόξεινοι καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής, waar de praedicaten met elkander overeenkomen, daar de plichten der gastvrijheid een voornaam bestanddeel van de δικαιοσύνη vormen. Evenzoo, hoewel iets onduidelijker is het ook nog later met de zaak gesteld. Aan den éénen kant geldt τὸ τὰ αὑτοῦ πράττειν καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν δικαιοσύνη ἐστίν (Plat. Rep. 4, 433 A.) en op eene andere plaats duidt Plato de met de σωφροσύνη onafscheidelijk verbondene δικαιοσύνη als ἡ δημοτική τε καὶ πολιτικὴ ἀρετή (Phaed. 82, B) aan. Maar zooals wij reeds boven zagen (Xen. Mem. 1, 1, 1), behoort eene zekere mate van godsdienstigheid tot de staatsburgerlijke gerechtigheid en hoewel ook δίκαιος en εὐσεβής van elkander onderscheiden worden, worden zij toch niet van elkander gescheiden, maar veelmeer op gelijke wijze tot een geheel verbonden als ὅσια καὶ δίκαια (zie onder ὅσιος), vgl. Xen. Mem. 4, 8, 11, waar Xenophon zijn oordeel over Socrates als een ἄριστός τε ἀνὴρ καὶ εὐδαιμονέστατος samenvat: ἐμοὶ μὲν δὴ — εὐσεβὴς μὲν οὕτως, ὥστε μηδὲν ἄνευ τῆς τῶν θεῶν γνώμης ποιεῖν, δίκαιος δέ, ὥστε βλάπτειν μὲν μηδὲ μικρὸν μηδένα, ὠφελεῖν δὲ τὰ μέγιστα τοὺς χρωμένους αὐτῷ... ἐδόκει —, met Isocr. 12, 124 ἠσκηκότας εὐσέβειαν μὲν περὶ τοὺς θεούς, δικαιοσύνην δὲ περὶ τοὺς ἀνθρώπους. Vgl. verder de boven aangehaalde plaatsen Eurip. Phaen. 527; Aesch. Sept. 550, waar δίκαιος staat tegenover δυσσεβής. Xen. An. 2, 6, 26: ἀγάλλεται ἐπὶ θεοσεβείᾳ καὶ ἀληθείᾳ καὶ δικαιότητι. Zoo wordt de ἀδικία tot ἀσέβεια, hoewel zij niet op zichzelve eene godsdienstige betrekking is, de δικαιοσύνη evenwel niet gescheiden gedacht kan worden van hare godsdienstige kleur. Vgl. de door Nägelsbach, Nachhom. Theol. S. 238 aangehaalde plaats, Aristoph. Plut. 28 ἐγὼ θεοσεβὴς καὶ δίκαιος ὢν ἀνὴρ κακῶς ἔπραττον. Deze θεοσεβὴς καὶ δίκαιος evenwel gaan vs. 61 in den ἀνὴρ εὔσχημος op, in welk woord de rechtschapenheid jegens God en menschen tegelijk uitgedrukt wordt. De δικαιοσύνη is en blijft eene sociale deugd. Men

kan ook wel ἀδικεῖν περὶ θεούς (zie boven Plat. Legg. 9, 854, E), maar de ἀδικία is niet reeds op zichzelve ἀδικία περὶ τοὺς θεούς. De δικαιοσύνη behoort tot het godsdienstig, zedelijk gebied, maar is niet alleen noch voornamelijk een godsdienstig begrip. Wanneer het godsdienstige element als gerechtigheid beschouwd wordt, gebeurt dit van een sociaal gezichtspunt.

II) Het Oud-Testamentisch begrip.

Hier zien wij nu het onderscheid van het Bijbelsche begrip gerechtigheid van het gewone begrip, een onderscheid, dat ten slotte daartoe leidt, dat in het N. T. gerechtigheid een godsdienstig begrip is, en niet alleen benaming eener deugd, maar benaming van de normale betrekking tot het oordeel van God, zoodat zij wezenlijk δικαιοσύνη θεοῦ Mt. 6:33, Jak. 1:20, en bij Paulus is, terwijl voor het sociale gebied een geheel ander, nieuw gezichtspunt en een geheel andere, aan het profane gebied tot nu toe vreemde eisch, die der ἀγάπη komt.

Het Bijbelsch begrip gerechtigheid of liever datgene wat als gerechtigheid genoemd wordt, waarop het begrip toegepast wordt, is zóó eigenaardig, dat vooral in den laatsten tijd eene reeks onderzoekingen daarover ingesteld is. De oudere opvatting, die in bijzonderheden juiste vingerwijzingen geeft, maar in 't geheel de moeielijkheden doet zien, welke aan eene ontwikkeling van het begrip in den weg staan, vinden wij het volledigst bij Flacius, Clavis scr. s. v. justitia. Eene hoofdzaak, de reddende gerechtigheid, zooals hij het noemt, is juist opgevat door Collenbusch (arts te Bremen), Erklärung bibl. Wahrheiten I, 198 ff. 256 ff. II, 208 ff. III, 18 ff., opgenomen door zijnen leerling Menken, Versuch einer Anleitung zum eigenen Unterricht in den Wahrheiten der heil. Schrift", 3. Aufl. (Bremen, 1833), Cap. 1 § 10, S. 68 ff. Eene nieuwe opvatting, vooral van de gerechtigheid Gods en van haar verband met de zaligheid werd onder den invloed van Ritschl. voorgestaan door Diestel, Die Idee der Gerechtigkeit, vorzüglich im A. T. bibl. theol. dargestellt, in de Jahrb. f. d. Th. 5, 173 ff., erkend door Ritschl, Die christl. Lehre von der Versöhnung und Rechtfertigung II, 103 ff. Voor de kritiek daarop vgl. Wellhausen, Gesch. Israels 1 Aufl. 1, 432. Tegelijk met de verhandeling van Diestel kwam onder toezicht van Delitzsch uit Ortloph, Ueber der Begriff von צֶדֶק u. den wurzelverwandten Wörtern im 2 Theile des Propheten Jesaja, in het „Zeitschr. f. luth. Theol. u. Kirche, 1860, S. 401 ff., die het probleem juister opvat. Behalve Wellhausens kritiek vgl. vooral Kautzsch, Ueber die Derivate des Stammes צדק im alttest. Sprachgebr. Tübingen, 1880. Vgl. daarenboven nog Schultz, Alttest. Theol. 4. Aufl. S. 420 ff. 540 ff. Oehler, Alttest. Theol. I, 170 ff. II, 233 ff. en de opmerkingen van Delitzsch bij verschillende plaatsen uit de Psalmen en uit Jezaja. Tegen Kautzsch zie hier beneden.

Allereerst is daarin overeenstemming tusschen het Bijbelsche en het gewone begrip, dat צדק met zijn afgeleide woorden, waarmeê δίκαιος met zijn afgeleide woorden overeenstemt, een juridisch begrip is, bijna in nog hoogere mate dan δίκαιος op het gebied van het gewone Grieksch, zooals daarin zichtbaar is, dat צֶדֶק, צֶדֶק, צְדָקָה, צַדִּיק als correlate begrippen van שָׁפַט, מִשְׁפָּט voorkomen vgl. Ex. 9 : 27, Lev. 19 : 36, Deut. 4 : 8, 25 : 1, 15, 1 Sam. 12 : 7, 2 Sam. 8 : 15, 1 Kon. 8 : 32, 10 : 9, 1 Kron. 18 : 14, 2 Kron. 6 : 23, 9 : 8, Ps. 7 : 9, 9 : 5, 9, 19 : 10, 33 : 5, 36 : 7, 37 : 6, 51 : 6, 58 : 2, 72 : 2, 89 : 15, 92 : 2, 94 : 15, 96 : 13, 98 : 9, 99 : 4, 106 : 3, 112 : 5, 6, 119 : 7, 62, 75, 121, 137, 160, 164, 140 : 14, 143 : 2, Spreuk. 1 : 3, 2 : 9, 8 : 20, 16 : 8, 21 : 3, 31 : 9, vgl. 8 : 15, 16 : 12, Job 34 : 5, Jez. 1 : 21, 5 : 7, 11 : 4, 16 : 5, 26 : 2, 9, 10; 28 : 17, 32 : 16, 33 : 5, 15; 43 : 26, 45 : 8, 46 : 13, 51 : 5, 56 : 1, 58 : 2, 59 : 14, 16, 17; 61 : 10, 11; 62 : 2, Jer. 11 : 20, Ez. 14 : 14, 20; 18 : 5, 19, 21, 22; 23 : 45, 33 : 14, 16, 19; 45 : 9, Am. 5 : 7, 24; Zef. 2 : 3. Vgl. רִיב Job 9 : 2, 3, Jer. 12 : 1. גמל Ps. 18 : 21. Het is niet juist, dit evenals Kautzsch S. 39 daaruit te verklaren, dat men als het grondbegrip dat van normaliteit aanneemt, waarbij de norm deels een objectieve (physische), deels een geestelijke maatstaf der beoordeeling is, zooals hij door de idee Gods, evenals door de idee en bepaling van den mensch vanzelf gegeven is.

De gedachte van eenen bepalenden, idealen vorm is veel te abstract dan dat zij als grondbegrip beschouwd kan worden. Bij de onmogelijkheid, om een zinlijk grondbegrip aan te wijzen, is men evenals bij קדש naar het historisch spraakgebruik verwezen en dit bewijst, dat צדק een begrip is van eene bepaalde verhouding en wel in dien zin, dat het op eene wezenlijke verhouding tusschen twee voorwerpen, object en subject betrekking heeft, niet evenwel op de verhouding van een aan de beoordeeling onderworpen object tot eene idee of tot zijne idee.

Kautzsch heeft over 't hoofd gezien, dat het onderzoek van zulke begrippen, waarvoor de — bovendien met het spraakgebruik weinig overeenstemmende — etymologie geen punten van overeenstemming heeft, beginnen moet met de tegenstelling, waarin zij voorkomen en dat verder wanneer dit onderzoek niet baat, een andere weg, die der vergelijking van de synoniemen moet ingeslagen worden, en dat eerst na gebruikmaking van dit middel de weg der abstractie uit de verschillende combinaties overblijft, waarin het begrip voorkomt. In dat opzicht voldoet de zoo uitgebreide en zorgvuldige studie van Kautzsch niet aan de eischen, die aan zulk een onderzoek gesteld kunnen worden. Nu is evenwel de tegenstelling met צדק in het geheele Oud-Testamentische spraakgebruik zóó sterk, dat zij moeilijk miskend kan worden. De

tegenstelling met den צַדִּיק vormt de רָשָׁע, de zondaar, hetzij de vijand of de volksgenoot.

De רָשָׁע is evenwel hij, die שֶׁקֶר, עָוֶל enz. uitoefent, die aanspraken van anderen met voeten treedt, die hulpeloozen en ellendigen geweld aandoet enz. Daarmeê komt de toepassing van het begrip צדק op zaken geheel overeen, want de uitdrukkingen מַעְגְּלֵי, אֵיפַת, אַבְנֵי, מֹאזְנֵי צֶדֶק Lev. 19 : 36, Ez. 45 : 10, Job 31 : 6, Ps. 23 : 6 wijzen op de tegenstelling met het bedrog, dat niet voldoet aan de aanspraken, die het subject stelt. Dit is niet alleen bij de uitdrukkingen van moed en gewicht het geval. Ook de מַעְגְּלֵי צֶדֶק Ps. 23 : 3 zijn niet paden van het rechte, ethische beginsel, maar paden die niet bedriegen in de hoop of verwachting niet teleurstellen derhalve zooals Luther juist vertaalt „er führet mich auf rechter Strasse", vgl. vss. 2, 3a, 4. Men herinnere zich plaatsen als Ps. 119 : 176, Ez. 34 : 4, 12, Jez. 53 : 6, Ps. 1 : 6 evenals ἄδικος 1 Ezr. 4 : 37. Geheel overeenstemmend daarmeê zijn ook de constructies זִבְחֵי צ' Deut. 33 : 19, Ps. 4 : 6, 51 : 21, מִשְׁפַּט צ' Deut. 16 : 18 te verklaren, nl. als tegenstelling met offers, die aan de eischen Gods, met een oordeel, dat aan de onderdrukten en recht zoekenden geen recht laat wedervaren. Zoo is ook het Arab. rumḥ ṣadq niet eene rechte, ook niet eene flinke lans, maar eene lans, waarmeê men treffen kan. Wanneer צֶדֶק den inhoud of den aard der goddelijke of menschelijke rede bepaalt, is aan de tegenstelling met de bedriegelijke en bedriegende rede gedacht, Ps. 5 : 5, Spreuk. 8 : 8, Jez. 59 : 4, 45 : 19.

Zoo is de verhouding tot den eisch, welken iemand heeft, de hoofdgedachte. Wordt צדק van menschen gezegd, dan wordt daarmeê bedoeld, dat zij aan den eisch voldoen, welken anderen, God of menschen, hun stellen. Deze eischen zijn niet willekeurig, of niet die van eene ideale rechtschapenheid, maar zij vloeien voort uit de bestaande verhoudingen, die als zoodanig telkens geheel bepaalde eischen van het subject aan het object met zich brengen. Niet in de idee van het object of in de idee Gods of in de idee van den mensch ligt de norm, maar de verhouding zelve is de regel, en צדק zegt, dat iets of iemand aan de eischen voldoet, welke met de bestaande verhouding, waarin een persoon of zaak tot den eischer staat, gesteld zijn.

Zoo wordt duidelijk, dat het begrip צדק in zijne toepassing op menschen allereerst dat van gerechtigheid in sociale beteekenis is = overeenstemmend met de in de gegeven verhoudingen aan de menschen onder elkander gestelde eischen. Het begrip heeft op handel en wandel betrekking 19 : 36, Deut. 24 : 13, 25 : 15. Ez. 45 : 10, op de geheele verhouding, zoowel als op de verhouding in bijzondere gevallen, steeds uitdrukkelijk of stilzwijgend staande tegenover bedrog, ontrouw, geweld, Gen. 20 : 4, 38 : 26, 1 Sam. 24 : 17, 2 Sam. 4 : 11, 1 Kon. 2 : 32, Ps.

34:13 enz., Spreuk. 12:17 enz., Jez. 1:21 enz. Onmiddellijk daarmeê hangt het gebruik van het woord in juridischen zin samen, Ex. 23:7, Lev. 19:15, Deut. 1:16, 16:18 enz., 25:1, Job 29:12 enz., Spreuk. 10:2, 16:8, 17:15, 18:5, Jez. 5:23, vgl. Ps. 15, 24:3 enz., Jez. 58:6 enz. Dit wordt des te duidelijker, wanneer men bedenkt, dat de taak der rechtspleging, שפט, is hen te beschermen, wier rechten door anderen met voeten getreden worden. Zie onder *κρίνω*. In dezen zin is het vooral de taak van den vorst, gerechtigheid te betrachten 2 Sam. 8:15, 1 Kon. 10:9, 1 Kron. 18:14, 2 Kron. 9:8, Ps. 45:8, 72:1 enz. Spreuk. 8:15, 16:12. Men kan, zooals uit deze plaatsen duidelijk blijkt, geen onderscheid maken tusschen gerechtigheid in juridische en in ethische beteekenis, daar overal de eenheid van beiden ondersteld wordt. Legaliteit en moraliteit vallen samen. Conflicten als die van Antigone zijn voor het Bijbelsch begrip ondenkbaar. Geheel onmogelijk is op Bijbelsch gebied het gevoelen van Plato in de beroemde plaats Rep. 2, 362 A *ἔρουσι δὲ τάδε, ὅτι οὕτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τὠφθαλμώ, τελευτῶν πάντα κακὰ παθὼν ἀνασχινδυλευθήσεται καὶ γνώσεται, ὅτι οὐκ εἶναι δίκαιον ἀλλὰ δοκεῖν δεῖ ἐθέλειν.*

Zoo wordt ook duidelijk, dat het werkwoord צדק nog slechts in juridische beteekenis voor ons bewaard is. Zie onder *δικαιόω*, wat met het oog op het veelvoudig gebruik van de woordenreeks niet te verklaren zou zijn, wanneer niet het grondbegrip dat van bevrediging van eischen was, welke eene relatie daarmeê, dat zij bestaat, met zich brengt. Niet minder duidelijk wordt ook het schijnbaar tegenovergestelde gevoelen, dat ook de beoefening der barmhartigheid צְדָקָה genoemd wordt, omdat zij staat tegenover het geweld aandoen aan armen en hulpeloozen, die niet de bescherming van het recht genieten, hetzij zij in den vorm van rechterlijke rechtspraak of in den vorm van naastenliefde optreedt. Vgl. Deut. 24:12, 13, Ps. 37:21, 26, 112:5, 6, 9, Spreuk. 12:10, 21:26, Dan. 4:24. Hetzelfde gevoelen kan ook oorspronkelijk aan de Grieksche beschouwing ten grondslag liggen, volgens welke de hulpbehoevende, bescherming zoekende onder de bescherming der godheid staat, alleen met dit onderscheid, dat de Grieken ook in dit geval er verre van verwijderd zijn, aan de goden gerechtigheid of zelfs het praedicaat *δίκαιος* toe te kennen en de bescherming van de armen van de goddelijke gerechtigheid af te leiden.

Uit alles blijkt, dat צדק nergens, ook niet in de toepassing op God, de rechte verhouding als zoodanig aanduidt (tegen Diestel en Ritschl), wanneer ook de „*rechte* lans," omdat men met haar treffen kan, de „rechte weg," omdat hij niet op een dwaalweg leidt, doelmatig is. Het gezichtspunt van het doel ligt niet aan het begrip ten grondslag, maar komt er bij, wanneer, zooals in deze beide gevallen aan het

te gebruiken object voor het subject gedacht wordt. Iedere verhouding brengt bepaalde eischen met zich en de bevrediging van deze eischen, welke uit de verhouding voortvloeien en waarbij alleen de verhouding kan blijven bestaan, wordt door ons begrip aangeduid.

Nu heeft evenwel de sociale verhouding op Bijbelsch gebied niet evenals op Griekschen grondslag alleen eenen godsdienstigen achtergrond. Ook wordt niet de godsdienstige verhouding onder het gezichtspunt van gerechtigheid samengevat, d. i. onder het gezichtspunt van de eischen, welke de verhouding tot God met zich brengt, maar gerechtigheid is op Bijbelschen grondslag een wezenlijk godsdienstig begrip, en dat niet in dien zin, dat recht en wet van goddelijken oorsprong waren, en dienvolgens gerechtigheid in sociale beteekenis tegelijk gerechtigheid in godsdienstige beteekenis was, omdat zij bevrediging was tegelijk van de eischen Gods. Wel heet het bij de Grieken θεοφιλέστερος ἡ δικαιοσύνη τῆς ἀδικίας Isocr. 15, 282 en wij bezitten des te meer de goddelijke εὔνοια, ὅσῳ διατελοῦμεν εὐσεβέστερα καὶ δικαιότερα πράττοντες, maar men kan opmerken, wat reeds opgemerkt werd, dat men er verre van verwijderd was, aan de goden δικαιοσύνη of ook het praedicaat δίκαιος toe te kennen, terwijl in de heilige Schrift gerechtigheid vooral een praedicaat Gods is en wel in dien zin, dat Gods gerechtigheid de toevlucht der onderdrukten is, dat God het recht doet zegevieren. De Grieken denken er ondanks hunne opvatting van de gerechtigheid als de hoogste deugd en de samenvatting aller deugden niet aan, haar aan de godheid toe te kennen. Wanneer Plato de stelling van Protagoras, dat de mensch de maatstaf van alle dingen is, Crat. 385, E, Theaet. 152, A niet laat gelden, maar het ἀκολουθεῖν θεῷ verlangt (zie onder ἀκολουθέω), vgl. Legg. 4, 716, C ὁ δὴ θεὸς ἡμῖν πάντων χρημάτων μέτρον ἂν εἴη μάλιστα, καὶ πολὺ μᾶλλον ἤ πού τις ὥς φασιν ἄνθρωπος, is het toch zeer opmerkelijk, dat hij dadelijk als de gelijkvormigheid aan God niet de δικαιοσύνη, maar de σωφρονύνη noemt: καὶ κατὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον ὁ μὲν σώφρων θεῷ φίλος, ὅμοιος γάρ, ὁ δὲ μὴ σώφρων ἀνόμοιος τε καὶ διάφορος καὶ ἄδικος. De Israeliet evenwel kent aan God gerechtigheid toe; Gods gerechtigheid is zijne hoop en dit hangt daarmeê samen, dat het Israelietisch begrip van gerechtigheid veel concreter is dan bij de Grieken, oogenschijnlijk minder omvangrijk, maar in zijne bepaaldheid geschikt, op alle verhoudingen toegepast te worden. Deze bepaaldheid is bij de Grieken alleen in het spraakgebruik van ἄδικος, ἀδικεῖν bewaard. Rechtvaardig is in de oogen van den Israeliet wie aan de eischen voldoet, welke zijne betrekking tot anderen hem stelt, hetzij het menschen zijn of God is, die iets van hem te eischen hebben. Rechtvaardig is de rechter, de koning, die voor de bescherming van het recht optreedt, want dit is de eisch, welken anderen, de onderdanen hem stellen. Rechtvaardig is God,

omdat Hij de Heer en koning is, die als zoodanig voor het recht moet opkomen en opkomt. De gerechtigheid Gods is onafscheidelijk verbonden aan de gedachte van zijn koningschap, van zijne heerschappij. Daarom komt zijne macht in den dienst van zijne gerechtigheid. Daarom ook wordt het geheele zedelijk-godsdienstige gebied onder het gezichtspunt van de gerechtigheid, nl. van het oordeel Gods gesteld en wel zoowel het gedrag der menschen onder elkander als de verhouding tot God. Evenals aan de menschen komt aan God zijn recht toe en zoo begrijpen wij, dat het begrip gerechtigheid niet alleen even ruim, maar nog ruimer is dan bij de Grieken en toch veel scherper begrensd en bepaald, daar het een juridisch begrip blijft en het zedelijk-godsdienstig gebied onder het gezichtspunt van het recht stelt, van de uit de bepaalde betrekking voortvloeiende eischen vooral van het oordeel Gods.

Zoo wordt het geheele sociale gebied uit het oogpunt van het oordeel Gods beschouwd en aldus godsdienstig gewaardeerd, vgl. Deut. 6:25, 24:13, Ps. 24:3 enz., zooals dan ook het gemeenschapsleven in zijn geheelen omvang tot op gewicht en maat aan de goddelijke ordening onderworpen is, Lev. 19:36 enz., de geheele wet van Israel de beteekenis heeft, de werkzaam optredende goddelijke rechtsordening te zijn (zie onder *νόμος*). Rechtvaardig is hij, die aan anderen recht doet, vgl. Spreuk. 29:7, Ps. 5:13 vgl. met vss. 10, 11; 11:3, 31:19, 34:14 enz. 37:20 enz. Spreuk. 10:2 enz. Vandaar de verbinding met תְּמִים, נָקִי en de tegenstelling met רָשָׁע, חֹטֵא, רַע enz. die onrecht en geweld plegen, Spreuk. 1:10 enz. 2:12 enz. 3:25 enz. enz. Rechtvaardig is hij, die aan God geeft wat Hem toekomt, die Gods wegen bewandelt. Ps. 1. Hij is rechtvaardig, — hij heeft het recht, het oordeel Gods voor zich, hij heeft recht, omdat hij recht uitoefent. Maar niet alleen wie recht doet, heeft recht, maar ook hij, wiens recht en wiens eischen met voeten getreden worden. In dien zin komen de rechtvaardigen vooral in het O. T. voor, de onderdrukten, armen en geringen, die als onderdrukten recht hebben. Vandaar het parallelisme tusschen de אֶבְיוֹנִים, עֲנִיִּים en de צַדִּיקִים. Zij lijden onrecht. Dat is hunne onschuld. Daarom is Gods richtende gerechtigheid de toevlucht der onderdrukten en daarom kan ook iemand, die belijden moet: „Voor u is geen levende rechtvaardig”, Ps. 143:2, 130:3, en die evenals Job zijne zonden belijden moet Job 9:2, 14:2 voor de erkenning van zijne rechtvaardige zaak een beroep doen op de gerechtigheid Gods Job 13:18, 16:20 enz. 17:8, 9, 42:7, Jer. 12:1 enz. — Eindelijk evenwel is צַדִּיק ook niet alleen wie recht heeft, maar wie recht verkregen heeft door het ingrijpen van God, derhalve de gerechtvaardigde, Gen. 38:26, Jez. 60:21: „uw volk, כֻּלָּם צַדִּיקִים 45:23 enz., Zach. 9:9 enz. Zoo komen in het begrip צַדִּיק deze drie gezichtspunten tezamen, 1 die recht uit-

oefent, 2 die recht heeft en 3 die recht verkregen heeft en daar het recht van den צַדִּיק door de verhouding bepaald wordt, waarin hij zich bevindt, begrijpen wij het eigenaardige antwoord, dat het O. T. op de vraag geeft, wie dan צַדִּיק is. Want dit moeten wij vasthouden, dat de צַדִּיק allereerst toch slechts recht heeft tegenover zijne onderdrukkers, omdat hij het recht heeft tegenover het onrecht, dat hem wedervaart. Hij moest evenwel ook eigenlijk recht hebben op grond van zijn gedrag, want eerst is de צַדִּיק, die recht oefent, ook juist daarom de door de goddeloozen onderdrukte en verder is in deze beteekenis weder צַדִּיק synoniem met עָנִי, אֶבְיוֹן. Evenzoo laat zich de eigenaardige beschouwing der Schrift van de richtende gerechtigheid Gods als de toevlucht der ellendigen verklaren.

Onder de menschen is niemand rechtvaardig en toch zijn zij rechtvaardig, en hebben daarom tegenover hunne vijanden recht, die zich aan God vasthouden, die Hem erkennen in de vreeze Gods, door belijdenis van zonden, gebed, vertrouwen op zijn woord, zoodra zij goddelijke hulp en bewaring voor het oordeel van dezelfde gerechtigheid Gods afvragen en verwachten, die de gansche aarde oordeelt en de zondaars te schande maakt. Vgl. Ps. 143 : 1, 2. Het beroep van den bidder op zijne gerechtigheid en op Gods gerechtigheid wisselen af, b. v. Ps. 7 : 9, 18; 35 : 24; 28, 71 : 2; vgl. Ps. 25 : 9 met vss. 2, 7. Dat het begrip gerechtigheid hetzelfde juridische begrip blijft, blijkt daaruit, dat deze gerechtigheid Gods, waarop de bidder een beroep doet, geen andere is dan die overigens in het oordeel over de zondaars openbaar wordt, vgl. Ps. 130 : 3, 7 en vooral Ps. 119 : 75 *ἔγνων κύριε ὅτι δικαιοσύνη τὰ κρίματά σου καὶ ἀληθείᾳ ἐταπείνωσάς με*. Daar de bidder zich op zijne gerechtigheid beroept, heeft hij eene rechtvaardige zaak. Daar Gods gerechtigheid de toevlucht van den bidder is, verlaat hij zich daarop, dat God aan de rechtvaardige zaak recht zal doen Ps. 7 : 9, 94 : 14, 21, 129 : 4, 140 : 13, 14, 146 : 7 enz. Dit is de toestand vooral in Job, de Psalmen en Jez. 40—66. Job ontkent zijne zondigheid niet, Job 9 : 2, 14 : 4. Toch verwacht hij van God de erkenning van zijne rechtvaardige zaak 13 : 18, 16 : 20, 21; 17 : 8, 9, die ook hem ten deel valt, 42 : 7. Het is dezelfde toestand als Ps. 73 vgl. met Jer. 12 : 1 enz. De gerechtigheid van hem, die hulp zoekt bij de gerechtigheid Gods, en die daarop hoopt, is niet feilloosheid, zondeloosheid, maar zijne betrekking tot God, zijne vreeze Gods en zijne hoop op God Ps. 33 : 18 enz. vgl. met vs. 1, 36 : 9—12, 103 : 17, 112 : 1 enz. 145 : 17 enz. 32 : 8, 9, 69 : 7, 91 : 14, 15, vgl. met vs. 8, waardoor geen bedrog in zijn hart is, maar besef van zijne zonden, Ps. 32 : 2, 11; 40 : 11 enz. 51 : 16, 65 : 5, 69 : 6 enz. 28, buigen onder het oordeel Gods, Ps. 89 : 33 enz. 118 : 15—18, 135 : 14 en het vasthouden aan Gods

woord en belofte. Tegenover den rechtvaardige staat de man, die niet op God, maar op zijnen rijkdom vertrouwt en naar zijne begeerlijkheden handelt, Ps. 52:8, 9. Vreeze Gods en vertrouwen op God en datgene, waarop dit vertrouwen steunt, de goddelijke belofte en verkiezing — dit is de zaak van den vervolgde en onderdrukte, hetzij dat hij te midden van zijn volk is, hetzij dat Israel van zijne vijanden dat te verdragen heeft Ps. 9:5, 14, 37:39, 125:3. Daarom is Gods gerechtigheid de hulp van de rechtvaardige zaak, de toevlucht der rechtvaardigen en ellendigen Ps. 103:6, 125:3, 129:4, 140:13, 14, 143:1, 11. Het bewijs van Gods gerechtigheid is tegelijk het bewijs van de genade en barmhartigheid 112:4, Ps. 97:11, 12, 116:5, 118:15—19. Ja! van de gerechtigheid Gods komt de vergeving van de zonden. Vgl. Ps. 51:16, 103:11, 12, 17. Want ofschoon de eigen zaak van den lijder slechts zonde en schuld is, staat hij toch aan den anderen kant voor de zaak Gods, draagt om Godswille, dien Hij vreest en op wien Hij vertrouwt, smaad Ps. 69:6 enz. en bidt daarom onder al zijne schuld: „Laat hen door mij niet te schande worden, die op u hopen" en tegen zijne vijanden: „Mogen zij niet komen tot uwe gerechtigheid." Vgl. Ps. 69:7, 28; vgl. 25:2 enz. Hierdoor wordt duidelijk, dat men in het doodenrijk Gods gerechtigheid niet prijst Ps. 88:11—13, 115:17 enz. vgl 17:10, 116:8, 9. De gerechtigheid Gods is gericht en verlossing van zijn volk, welks zonde en ontrouw het oordeel, welks gebed de verlossing ten gevolge heeft. Vgl. Ps. 50:4—6, 15, 21 enz. Door zijne oordeelende en recht verschaffende gerechtigheid beslist God tusschen zijn volk en de volkeren der wereld, Ps. 93—99. Daar God de rechtvaardige zaak doet zegevieren, is Hij getrouw aan zijne beloften en daardoor is met de gerechtigheid de trouw van de belofte en het verbond vereenigd Ps. 89, 94:14. Gerechtigheid is datgene wat voor God waarde heeft, zoowel met het oog op de menschelijke als de goddelijke gerechtigheid en gerechtigheid is de vreeze Gods, het hopen op Hem, het wachten op God en de redding van hen, die op Hem hopen als zijne erfgenamen overeenkomstig zijn verbond. Dit zien wij in alle Psalmen, waarvan de gebeden, ook de meest individueele, toch niet alleen individueel opgevat mogen worden. Vgl. Ps. 51:20, 21. De rechtvaardige zaak van het volk Israel tegenover zijne vijanden is zijn godsdienst. De rechtvaardige zaak van het individu in Israel tegenover zijne volksgenooten bestaat daarin, dat hij ernst maakt met zijnen godsdienst, dat hij God recht doet door vreeze Gods en geloof, en in dit geval heeft ook de zondaar eene rechtvaardige zaak, waarvoor dan God opkomt en haar als zoodanig openbaart, daar Hij zich in zijne gerechtigheid aan den zondaar openbaart. In ander opzicht is dan dit, dat de zondaars God voor zich hebben, hunne rechtvaardige zaak.

hunne gerechtigheid tegenover de wereld. Hoe dit in het licht van de Nieuw-Testamentische openbaring Gods zichtbaar is, vooral hoe de zelfopenbaring Gods eerst het geloof verwekt, dat haar als zijne eigene gerechtigheid, die het hebben kan, aanneemt, zie III, 2, c. δικαιοσύνη 2, b. δικαιόω 3, b.

Zoo wordt het godsdienstig begrip een soteriologisch, dat zijne volledigste uitdrukking in het tweede deel van Jezaja gevonden heeft. Israel is een zondig volk Jez. 43:26, 48:1, 53:11, 57:12, 58:2, 59:4. Zijne gerechtigheid is een spinneweb 59:5, 6 en een bezoedeld kleed 64:3. Daarom gaan Gods gerichten over zijn volk, dat op de rechtvaardigen, die zich daaronder bevinden, evenmin achtslaat als op de toegestokene handen van zijnen God. Het is verzonken in afgoderij en er zijn slechts weinigen die den Heer niet verlaten en zijnen heiligen berg niet vergeten. Toch is Israels zaak tegenover zijne belagers eene rechtvaardige zaak en wanneer het genoeg verootmoedigd is en dubbel loon voor zijne zonden ontvangen heeft, zal zijne gerechtigheid openbaar worden, Jez. 40:1 enz. 51:17 enz. 54:7, 14; 57:15 enz. 61:1 enz. Het zal van zijne vijanden gered, d. i. gerechtvaardigd worden door de gerechtigheid Gods, die zijn volk recht doet. Want hoewel Israels ellende een oordeel Gods is, hebben toch zijne onderdrukkers onrecht gedaan, Jez. 49:24 enz. 51:21, omdat zij tegen God en zijn uitverkoren volk strijden. Dezelfde gerechtigheid Gods, die de rechtvaardige zaak van den עֶבֶד יהוה beschermt 41:10, vgl. vs. 2, is ook het heil van het verlaten en weder begenadigde volk 54:14, 17: ieder wapen, dat tegen u gekeerd is, heeft geen geluk en elke tong, die tegen u voor het gericht optreedt, zult gij verdoemen; dit is de erfenis van den knecht van Jahwe וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יהוה; vgl. 58:8. Het is zooals Flacius t. a. pl. zegt: „Educere aut proferre dicitur Deus justitiam nostram, cum causas nostras justas et nos ipsos ab oppressoribus liberat ac victores facit cumque sic nobis testimonium innocentiae et justitiae coram orbe terrarum tribuit", vgl. Jer. 51:10. De gerechtigheid Gods is „benigna Dei liberatio ab oppressoribus nostris nos vindicans." Vgl. het Syr. זְכָא, vicit, immunis, impunis fuit, evasit, justificatus est; זָכֵא victor, immunis, זַכָּי, justificatus, impunis, זַכָּיָא, victor, innoxius, purus, innocens, זְכוּתָה victoria, innocentia, מְזַכְיָנָא victor, justificans, opp. חָב reus, debitor fuit, — victus, profligatus, spe victoriae frustratus est; Castelli, Lex. syr. ed. J. D. Michaelis. Alleen gaat de voorstelling van Jezaja nog eene schrede verder. Door de verlossing wordt Israels gerechtigheid eerst tot stand gebracht in den zin, waarin hij צַדִּיק is, die recht gekregen heeft, want voor wien God is, die heeft recht en hier heeft men het aanknoopingspunt voor de Paulinische verkondiging. Jez. 60:21 וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים. Jez. 53:11, 45:8, 13, 19, 23—25; 46:12, 13, 58:8, 60:17, 61:3,

10, 62 : 1, 63 : 4. Vgl. daarenboven יהוה צִדְקֵנוּ Jer. 23 : 6, 33 : 16, verder Hoz. 2 : 19, 10 : 12, Mal. 2 : 4. Vgl. ook צְדָקָה = ἐλεημοσύνη bij de LXX Deut. 6 : 25, 24 : 13, Ps. 24 : 5, 33 : 5, 103 : 6, Jez. 1 : 27, 28 : 17, 59 : 16, Dan. 9 : 16. = ἔλεος Jez. 56 : 1.

Zoo staan de uitspraken Gen. 15 : 6, Jez. 28 : 16: Hab. 2 : 4 niet op zichzelven in het Oude Testament, maar zij zijn de samenvattende uitdrukking van het daaraan eigenaardige gevoelen, waarvoor Paulus de uitdrukking δικαιοσύνη θεοῦ bezigt en welke hij terecht nader bepaalt als μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, geopenbaard in het met de ἐπαγγελία overeenstemmend εὐαγγέλιον Rom. 3 : 21 en God is δίκαιος καὶ δικαιῶν τὸν ἐκ πίστεως, vooral τὸν ἀσεβῆ, 3 : 25, 4 : 5. De aansluiting voor de heidenwereld ligt, zooals reeds de profetische voorstelling doet zien, in het juridisch karakter van het begrip, welks overdrachtelijke beteekenis van het sociale op het godsdienstig gebied, welks verandering van een sociaal in een zuiver godsdienstig begrip voor hen geen moeilijkheden oplevert, die voor het gericht van God en voor den eisch van boete ontvankelijk waren.

Dat de apocriefen het begrip δικαιοσύνη in godsdienstige beteekenis vasthouden, ligt voor de hand. Vgl. de benaming van personen, die voor de geschiedenis des heils beteekenis hebben, als δίκαιοι Wijsh. 10 : 6, 10, 13 en Sir. 44 : 17 evenals ὁ δίκαιος overeenstemmend met צַדִּיק in de geschriften van de Chokma Wijsh. 2 : 12, 18, Tob. 13 : 13, Sir. 9 : 16, de benaming van God als ὁ κύριος τῶν δικαίων Tob. 13 : 13. Toch openbaart de Grieksche invloed zich in het verband van de δικαιοσύνη met de overige, zoogenaamde hoofddeugden, ἀνδρεία, σωφροσύνη en φρόνησις Wijsh. 8 : 7, 4 Makk. 1 : 18 (τῆς σοφίας ἰδέαι), vgl. vss. 4, 6 en wat het op den achtergrond treden van het juridisch element betreft, vgl. Wijsh. 15 : 3 τὸ γὰρ ἐπίστασθαί σε ὁλόκληρος δικαιοσύνη. Ook zou het ten deele aan den Griekschen invloed toegeschreven worden, dat de δικαιοσύνη in het boek Tobith als sociale deugd voorkomt, vooral in de aan Deut. 24 : 12, 13, Spreuk. 12 : 10 enz. aansluitende, maar de Bijbelsche voorstelling verzwakkende beperking tot de betoning van barmhartigheid. Vgl. Tob. 12 : 8 ἀγαθὸν προσευχὴ μετὰ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης καὶ δικαιοσύνης. 14 : 11 ἴδετε τί ἐλεημοσύνη ποιεῖ καὶ δικαιοσύνη ῥύεται. 14 : 9 τήρησον τὸν νόμον καὶ τὰ προστάγματα καὶ γενοῦ φιλελεήμων καὶ δίκαιος. Vgl. Dan. 4 : 24 צדקה = ἐλεημοσύνη. Ez. 18 : 19, 21 = ἔλεος. Dit hangt samen met het vervangen van het Bijbelsche צֶדֶק door זכה, זְכָא zuiver, onschuldig, rechtvaardig zijn, den na-Bijbelschen term. techn. voor het Bijbelsche צדק van de menschelijke gerechtigheid in juridisch-godsdienstige beteekenis, זַכָּאָה, de gerechtvaardigde, vrijgesprokene tegenover חַיָּב, de schuldige, veroordeelde, זְכוּת van het goddelijk rechtvaardigingsoordeel, זכות gerechtigheid, verdienste, aanspraak op loon, vgl. Weber, System der

altsyn. paläst. Theol. H. 19, § 59, Der Begriff der Sechuth, S. 267 ff. Daarmeê komt overeen de beperking van צְדָקָה, צִדְקְתָא tot weldaad, aalmoes. — Deze beperking van de gerechtigheid is niet aan te sluiten aan de soteriologische beteekenis van de gerechtigheid Gods in het O. T., die ook in de apocriefen wordt vastgehouden, alleen met dit onderscheid dat de betrekking op het Messiaansche heil in de voorzienigheid en het bestuur Gods veranderd is, Wijsh. 12: 15, 16 ἡ γὰρ ἰσχύς σου δικαιοσύνης ἀρχὴ καὶ τὸ πάντων σε δεσπόζειν πάντων φείδεσθαι ποιεῖ. vs. 17; 9:3, 15:1 μακρόθυμος καὶ ἐλέει διοικῶν τὰ πάντα. 2 Makk. 1:24 θεὸς δίκαιος καὶ ἐλεήμων. Tob. 13:6, 13. Evenals het Jezajaansche צְדָקָה parallel staat met יֶשַׁע van het heil (zie boven), staat δικαιοσύνη Wijsh. 14:7 van de arke Noachs εὐλόγηται γὰρ ξύλον, δι' οὗ γίνεται δικαιοσύνη en Bar. 5:2 περιβολοῦ τὴν διπλοΐδα τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνης, waar de betrekking op Jez. 61:3, 10 te duidelijk voorhanden is, dan dat er aan gedacht kan worden de δικ. hier op te vatten als recht doen (Fritzsche).

Het overzicht van het Nieuw-Testamentisch spraakgebruik zal doen zien, hoe onmiddellijk en niet gehinderd door school en overlevering het Nieuw-Testamentisch en vooral het Paulinisch begrip aan het Oude Testament aansluit.

III) Het begrip in het Nieuwe Testament.

Δίκαιος, LXX = צַדִּיק (Jez. 24:16 en 26:7 = εὐσεβής; Spreuk. 20:7 = ἄμωμος, dat anders = תָּמִים; Job 17:9 = πιστός, dan anders = נֶאֱמָן), staat in het N. T.

1) Van God, alleen Rom. 3:26 en 2 Tim. 4:8, Joh. 17:25, 1 Joh. 1:9, 2:29, 3:7, Openb. 16:5. Uit al deze plaatsen blijkt, dat het nauwkeurig op Oud-Testamentische wijze de richtende gerechtigheid Gods in soteriologische beteekenis, d. i. als zaligmakende gerechtigheid aanduidt, derhalve zonder dat het begrip zijne juridische bepaaldheid opgeeft. Dit is allereerst bijzonder duidelijk Openb. 16:5 δίκαιος εἶ... ὁ ὅσιος, ὅτι ταῦτα ἔκρινας, ὅτι αἵματα ἁγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεαν. Vgl. Openb. 15:3 δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου. 16:7 αἱ κρίσεις σου. 19:2 αἱ κρίσεις αὐτοῦ. Het heeft derhalve betrekking op het instaan van God als rechter ten behoeve van zijne knechten, vgl. vs. 7, 6:10 enz., waarvan de keerzijde het oordeel over de vijanden is. Vgl. 2 Thess. 1:7. Op dezelfde lijn, maar zonder betrekking op de vijanden ligt 2 Tim. 4:8. Want de dag van de parousie of van Jahwe brengt eene openbaring van zijne gerechtigheid evenals de openbaring van de gerechtigheid der zijnen of hunne rechtvaardiging. Zie boven. (Derhalve ligt de betrekking tot de toegerekende gerechtigheid, die de oudere Luthersche uitleggers hier aannamen, niet zoo ver als Huther meent, vgl. boven Jez. 54:17). Op het heilaanbrengend werk Gods door zijne richtende gerechtigheid heeft dan ook het Johanneïsch woord betrekking

Joh. 17 : 25, vgl. vs. 24, evenals vooral het het Oud-Testamentisch gevoelen op zijn sterkst uitdrukkend Paulinisch woord Rom. 3 : 26, waar niet evenals 4 : 5 τὸν ἀσεβῆ gezegd is, omdat het er hier op aankomt, de rechtvaardiging als ἔνδειξις τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ voor te stellen, 4 : 5 daarentegen hem, die ἐκ πίστεως is, verder te karakteriseeren. Evenzoo Oud-Testamentisch is 1 Joh. 1 : 9 ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, πιστός ἐστι καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμ., vgl. Ps. 51 : 16, Jes. 33 : 24 enz. Zie boven. Voor de constructie πιστὸς καὶ δίκ. vgl. Deut. 32 : 1, Neh. 9 : 8, Jez. 34 : 16, Rom. 3 : 3, 4, 2 Tim. 2 : 13 enz. Dan. 9 : 4—7. Zie onder πιστός. Diensvolgens gaat dan ook 2 : 29 δίκαιός ἐστιν . . . καὶ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν δικ. ἐξ αὐτοῦ γεγένν. en 3 : 7 ὁ ποιῶν τὴν δικ. δίκαιός ἐστι καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστιν niet buiten de Oud-Testamentische sfeer, alsof eene zedelijke volkomenheid van God genoemd wordt. Veelmeer wordt geëischt, dat hij, die voor het oordeel Gods bestaan wil, naar de gerechtigheid Gods moet leven. Bij ποιεῖν τὴν δικ. zie onder δικαιοσύνη.

2) In zijne toepassing op menschen en menschelijke verhoudingen moeten allereerst a) die plaatsen afgezonderd worden, waarin het overeenkomstig het gewone Grieksch niet in godsdienstige, maar in zuiver sociale beteekenis staat, zonder dat evenwel daardoor een verschil in de Bijbelsche voorstelling voortvloeit, want het Bijbelsch begrip sluit niet het gewone gevoelen op zichzelf, maar slechts zijne beperking buiten. Zoo Rom. 5 : 7. Tit. 1 : 8 komt de constructie van δίκ. met σώφρων en ὅσιος geheel met het spraakgebruik van het gewone Grieksch overeen. Vgl. δικαίως 2 : 12, 1 Thess. 2 : 10. Deze plaats heeft overeenstemming met sommige uitdrukkingen van het gewone Grieksch, waaraan de Pastoraalbrieven betrekkelijk zoo rijk zijn. Zie b. v. onder καλός, εὐσεβής, σωτήρ. Verder Fil. 4 : 8 ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια κτλ. Daarenenboven het neutr. τὸ δίκ. Kol. 1 : 4 οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε. Vgl. 2 Makk. 4 : 34, 10 : 22. Eveneens δίκαιόν ἐστιν met den volgenden Inf. Fil. 1 : 7 καθώς ἐστιν δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν. 2 Petr. 1 : 13. Vgl. Sir. 10 : 22. (Daarentegen staat 2 Makk. 9 : 12 δίκ. in godsdienstige beteekenis evenals τὸ δίκ. Lk. 12 : 57, Hand. 4 : 19 εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τ. θ. Ef. 6 : 1) Mt. 20 : 4 ὃ ἂν ᾖ δίκαιον δώσω (vgl. vs. 7 rec.). Rom. 7 : 12 ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή zegt δικ. geheel in 't algemeen, dat het gebod recht heeft en hebben zal, maar in den zin van Deut. 4 : 8, derhalve godsdienstig bepaald, daarom onder b behoorende.

Afgezien van deze plaatsen staat δίκαιος b) evenals צַדִּיק van hen, die in de vreeze Gods wandelen, op Hem hopen, op Zijn heil wachten en als zoodanig voor het oordeel Gods bestaan, onder het gezichtspunt van het oordeel Gods als δίκ. aangeduid worden, Hebr. 11 : 4 ἐμαρτυρήθη

εἶναι δίκαιος. Hoezeer dit gezichtspunt van het oordeel Gods den doorslag geeft, bewijst Lk. 18 : 9 τοὺς πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, vgl. met vs. 14 κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος ἢ γὰρ ἐκεῖνος. 20 : 20 ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι. Vgl. de Paulinische ἰδία δικαιοσύνη. Mk. 6 : 20: Ἡρώδης ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, waar de betrekking tot de verhouding van God tot Johannes (niet omgekeerd) de vrees van Herodes wettigt. Jak. 5 : 16 δέησις δικαίου ἐνεργουμένη. 1 Petr. 3 : 12. Ook 1 Joh. 3 : 7 ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην δίκαιός ἐστιν geeft niet eene definitie, maar geeft eenen grond voor eenen eisch aan hem, die voor het oordeel van God wil bestaan. Vgl. Openb. 22 : 11 en evenzoo heeft 3 : 12 τὰ ἔργα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια op het oordeel Gods betrekking, niet om het te versterken, maar om het uit te spreken. Vgl. Gen. 4 : 8. Rechtvaardig is hij, die voor God bestaat, dien God rechtvaardigt, wiens gerechtigheid door God openbaar gemaakt wordt, nl. de godvreezende, Hand. 10 : 22 ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν θεόν, vgl. vs. 2 εὐσεβὴς καὶ φοβ. τ. θ. 2 Sam. 23 : 3, Spreuk. 10 : 27, 28; 15 : 6, 16; Hand. 10 : 35 ὁ φοβ. τ. θ. καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἐστίν. Diensvolgens zijn de δίκαιοι de μετανοοῦντες Ps. 130 : 4, waar tegenover den ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι gestelde δίκαιοι οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας Lk. 15 : 7 die πεποιθότες ἐφ' ἑαυτοῖς zijn. De uitspraak des Heeren Mt. 9 : 13 οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλὰ ἁμαρτωλούς, Mk. 2 : 17, Lk. 5 : 32 (waar toegevoegd wordt εἰς μετάνοιαν) wil geheel naar de Jez. 40—66 te vinden beschouwing opgevat worden, volgens welke de openbaring des heils aan het zondige en boetvaardige Israel gerechtigheid geven zal, waardoor niet uitgesloten wordt, dat aan den anderen kant zij, die godvreezend en boetvaardig op de zaligheid wachten, rechtvaardigen genoemd worden. Vgl. Lk. 1 : 17 ἐπιστρέψαι ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων. Diensvolgens is met het praed. δίκ. de verwachting des heils verbonden Lk. 2 : 25 δίκ. καὶ εὐλαβής, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ (niet te vergelijken met Plat. Vir. civ. 311, A τὰ μὲν γὰρ σωφρόνων ἀρχόντων ἤθ., σφόδρα μὲν εὐλαβῆ καὶ δίκαια καὶ σωτήρια, waar εὐλαβής = nauwgezet niet in godsdienstige beteekenis staat, terwijl het Lk. 2 : 25 benaming van de godsvrucht is), vgl. Spreuk. 10 : 28, Ps. 97 : 11, 12; 119 : 166 enz. Eveneens Lk. 23 : 50 van Jozef van Arimathea ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος ὃς προσεδέχετο τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Daarmeê is verbonden de constructie van προφῆται καὶ δίκαιοι als de eenheid van hen, die op de heilsdaad Gods gewacht hebben, προφ., die haar verkondigd hebben, δίκ., voor wie zij verkondigd is en die zich overeenkomstig die verkondiging gedragen, Mt. 13 : 17, 10 : 41, 23 : 29. Vgl. Lk. 12 : 57 τί δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ κρίνετε τὸ δίκαιον met vs. 56 τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον πῶς οὐ δοκιμάζετε; en 19 : 42, Joh. 7 : 24 τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε (vgl. 5 : 30 ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν. Diensvolgens worden in alle perioden van de geschiedenis

des heils zij rechtvaardig genoemd, die tot God in de met zijne openbaring en erkentenis overeenstemmende verhouding staan Gen. 7 : 1, 6 : 9, 11, 12, Mt. 23 : 35, Hebr. 12 : 23, 2 Petr. 2 : 7, 8 en ook eene uitdrukking als Lk. 1 : 6 ἦσαν δὲ δίκαιοι ἀμφότεροι ἐναντίον τοῦ θεοῦ κτλ. duidt niet de zondeloosheid aan (vgl. vs. 77, Fil. 3 : 6, Rom. 3 : 10, 19, 20; zie onder νόμος), maar is geheel overeenkomstig het begrip der menschelijke gerechtigheid in de Psalmen op te vatten, zooals 1 Petr. 3 : 12 naar Ps. 34 : 16. Zelden wordt evenals Mt. 1 : 19 aan het gedrag tegenover anderen gedacht: δίκαιος ὢν καὶ μὴ θέλων αὐτὴν δειγματίσαι, waar δίκ. volstrekt niet beteekent *goedig*, maar waar het de bedoeling van Jozef uit den aard van zijn godsdienstig leven verklaart. Vgl. 1 Sam. 24 : 17. Gewoonlijk staat de soteriologische beteekenis op den voorgrond. De rechtvaardige is hij, voor wien God zich verklaart en voor wien Hij daarom optreedt in de openbaring des heils. De dag der voleinding van het heil is een dag van scheiding tusschen rechtvaardigen en onrechtvaardigen, Hand. 24 : 15 ἀνάστασιν μέλλειν δικαίων καὶ ἀδίκων. Lk. 14 : 14, Mt. 13 : 43 οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ... ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν, vgl. met vs. 41, 42, 49, 50; 25 : 34, 37, 46, Dan. 12 : 3, 1 Petr. 4 : 18 εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται (Spreuk. 11 : 31 LXX), vgl. vs. 17 en Ps. 143 : 1, 2. Niet anders dan in Oud-Testamentische beteekenis, maar zonder de soteriologische betrekking, is de scheiding van de menschen in δίκ. en ἄδικοι bedoeld Mt. 5 : 45 τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Van Christus gebruikt, duidt het den Messias op Oud-Testamentische wijze overeenkomstig de beschouwing van den עֶבֶד י׳ aan zoowel als hem, die het oordeel Gods voor zich heeft, als tegelijk als dengenen, die het volmaakte recht heeft, daar hij in de rechte verhouding tot God staat, die recht heeft, de gerechtigheid Gods aan zijne zijde heeft en daarom bewerker van het heil is; Hand. 3 : 14, 7 : 52, 22 : 14 ἰδεῖν τὸν δίκαιον. Vgl. Jez. 53 : 11, 42 : 6, 45 : 13, Jer. 23 : 5 enz. Er spreekt geen zedelijke waardeering van Christus uit, dat hij de volmaakt rechtvaardige is — wat vanzelf spreekt —, maar een godsdienstig oordeel, dat Hij in onderscheiding van de zondaars en voor de zondaars diegene is, die voor God kan bestaan en God voor zich heeft, vgl. Joh. 16 : 8, 10 onder δικαιοσύνη. Zoo wijst ook 1 Joh. 2 : 1 evenals 1 Petr. 3 : 18 Χς — ἔπαθεν δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων op het Oude Testament terug, welks invloed ook Mt. 27 : 19 en Lk. 23 : 47 inzoover ondervonden hebben, dat geen eenvoudige erkenning van de onschuld van Christus, maar eene betrekking tot het oordeel Gods daarin opgesloten ligt.

c) De rijpste vrucht van het Oude Testament, waarin het soteriologisch moment het sterkste uitkomt, is het Paulinische δίκαιος

van de gerechtvaardigden Rom. 5 : 19, δίκαιοι κατασταθήσονται. Wie het oordeel Gods voor zich heeft of voor wien het oordeel Gods pleit, is rechtvaardig. Vgl. Rom. 2 : 13 οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ νόμου δικαιωθήσονται. Nu heeft, afgezien van de heilsopenbaring, niemand het oordeel Gods voor zich. Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς, Rom. 3 : 10 (uit Ps. 14 : 1—3), vgl. vs. 11. In de heilsopenbaring, in Christus openbaart zich Gods oordeel voor ons, 2 Kor. 5 : 19. Daarom krijgt slechts het geloof deel aan het in Christus geopenbaarde heil, dat het bezit, het verkrijgen van de gerechtigheid — van het goddelijk oordeel — waardoor hij het recht verkrijgt, vgl. Jez. 54 : 17, 60 : 21 — bewerkt. Vandaar ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται Rom. 1 : 17, Gal. 3 : 11, Hebr. 10 : 38 (uit Hab. 2 : 4). Het verdere zie onder δικαιόω, δικαιοσύνη, λογίζεσθαι. — 1 Tim. 1 : 9 δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται zou vgl. met vss. 7, 10, 11 in dien zin staan, dat δίκ. degene is, die in de rechte verhouding tot het oordeel Gods staat en wien daarom de in Israel openbaar gewordene goddelijke rechtsordening der wet niet treft, die het oordeel verlangt en de zaligheid aan hare vervulling verbindt.

Δικαίως, rechtvaardig, 1) van menschen a) in zuiver juridische beteekenis Lk. 23 : 41 ἡμεῖς δικαίως ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμέν. b) In sociale beteekenis 1 Thess. 2 : 10 ὁσίως καὶ δικαίως καὶ ἀμέμπτως ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν. Tit. 2 : 12 σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς. c) in godsdienstige beteekenis 1 Kor. 15 : 34 ἐκνήψατε δικαίως καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. 2) van God 1 Petr. 2 : 23 τῷ κρίνοντι δικαίως, vgl. onder δίκαιος 1.

Δικαιοσύνη, ἡ, gerechtigheid, wat het recht voor zich heeft, met het recht overeenkomt, in Bijbelsche beteekenis als toestand van hem, die het oordeel Gods voor zich heeft, en als inbegrip van datgene wat het oordeel Gods voor zich heeft, dat waardeerend. Niet als uitdrukking voor het wezen van datgene wat als δικαιοσύνη genoemd wordt, of als zich openbarende deugd, maar alleen voor de verhouding daarvan tot het recht, tot het oordeel Gods. Waar δικαιοσύνη aan God toegekend wordt, beteekent het, dat Hij het recht uitoefent als rechter, vgl. 2 c. LXX = צֶדֶק en צְדָקָה, dat afgezien van de vertaling door het adj. vooral door het neutrum in den sing. en in den plur. evenals door het adv. en ééns door δικαίωμα, ééns door δικαιοῦν, slechts zelden anders vertaald wordt, צֶדֶק = κρίσις Jez. 11 : 4. צְדָקָה = ἐλεημοσύνη en ἔλεος zie onder δίκαιος), εὐφροσύνη Jez. 61 : 10, κρίμα Jer. 51 : 10. Anders komt δικαιοσύνη nog met het Hebr. חֶסֶד overeen Gen. 19 : 19, 20 : 13, 24 : 27, 32 : 10, Ex. 15 : 13, 34 : 7, Spreuk. 20 : 28, Jez. 63 : 7 (gewoonlijk = ἔλεος, ἐλεημοσύνη, vgl. Spreuk. 20 : 28). אֱמֶת Gen. 24 : 49, Jez. 38 : 19, 39 : 8, Dan. 8 : 12. מִשְׁפָּט Spreuk. 16 : 12, 17 : 24, Jez. 61 : 8, Ez. 18 : 17, 19, 21, Mal. 2 : 17 en enkele malen = נִקָּיוֹן Gen. 20 : 5. פֶּתִי Spreuk. 1 : 22, מֵישָׁרִים 1 Kron. 29 : 17. תָּמִים Joz. 24 : 14.

Over de verhouding van het Bijbelsch begrip tot het profane zie onder δίκαιος. Afgezien van bijzonderheden in de apocriefen, die onder δίκαιος ter sprake gebracht zijn, vinden wij δικαιοσύνη nergens in profane beteekenis, ook niet in de in het profane Grieksch anders gebruikelijke constructie met ὁσιότης Lk. 1 : 75, Ef. 4 : 24. Zie δίκαιος. Het Nieuw-Testamentisch gebruik van het substantivum rust geheel op de Oud-Testamentische onderstellingen, waaronder het alleen ontwikkeld kan worden. Men heeft slechts te onderscheiden tusschen δικαιοσύνη in algemeen godsdienstige en specifiek soteriologische beteekenis.

1) In algemeen godsdienstige beteekenis a) als obj. of product van het handelen, datgene wat voor God geldt, vandaar δικ. θεοῦ Jak. 1 : 20, ὀργὴ ἀνδρὸς δικαιοσύνην θεοῦ οὐ κατεργάζεται, wat voor het oordeel van God bestaat. Mt. 6 : 1, Lchm. Tdf. Treg. προσέχετε τὴν δικαιοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν κτέ, rec. ἐλεημοσύνην uit vs. 2. Voor den samenhang met ἐλεημοσύνη vgl. onder δίκαιος evenals 2 Kor. 9 : 9, 10; ook 1 Tim. 6 : 11 en 2 Tim. 2 : 11 de verbinding van δικ. met πίστις, ἀγάπη. — Verder 1 Petr. 2 : 24 ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν. 3 : 14 πάσχειν διὰ δικαιοσύνην, vgl. vs. 13 τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταί. 1 Joh. 2 : 29, 3 : 7 ὁ ποιῶν τὴν δικ. tegenover vs. 8 ὁ ποιῶν τὴν ἁμ. zonder art. Vs. 10 πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικ., vgl. Jez. 26 : 2 λαὸς φυλάσσων δικ. = צַדִּיק. Ps. 106 : 3 μακάριοι οἱ φυλάσσοντες κρίσιν καὶ ποιοῦντες δικ. ἐν παντὶ καιρῷ. 1 Kron. 18 : 14, 2 Kron. 9 : 9, Jez. 5 : 7, 56 : 1, Ez. 18 : 22, 33 : 14, 16, 45 : 9. Het is bedoeld zooals het tegenovergestelde Hebr. חַטָּא, peccando assuetus, peccato familiaris, חוֹטֶא tegenover צַדִּיק Spreuk. 11 : 31, 13 : 22, 14 : 21. חוֹטֶא Jez. 65 : 20, ὁ ποιῶν τὴν δικ. is hij, die de gerechtigheid tot zijn levenstaak maakt, wiens gedrag het karakter van de δικ. draagt, waardoor de zonde niet geheel buitengesloten is, 2 : 1, Ps. 27 : 24. Zie onder δίκαιος, ἁμαρτάνω. Ook deze plaats (1 Joh. 3 : 7) behoort tot die, welke voor den Oud-Testamentischen grondslag der Johanneïsche uitdrukking van gewicht zijn, en wordt eerst verklaard door de herinnering aan datgene wat van den Oud-Testamentischen צַדִּיק geldt. — De godsdienstige bepaaldheid van het begrip veroorzaakt de samenstelling met εὐσέβεια, πίστις 1 Tim. 6 : 11, 2 Tim. 2 : 11 δίωκε δὲ δικ. Vgl. Hand. 11 : 35 : φοβούμενος τὸν θεὸν καὶ ἐργαζόμενος δικ. δεκτὸς αὐτῷ ἐστίν. Ps. 15 : 2, Hand. 24 : 35, vgl. vs. 15. Ef. 5 : 9, Tit. 3 : 5 οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικ. ἃ ἐποιήσαμεν ἡμεῖς. b) Als toestand van het subject Mt. 5 : 20 ἐὰν μὴ περισσεύῃ ὑμῶν ἡ δικ. πλεῖον.

2) Soteriologisch bepaalde gerechtigheid en heil, bepaald heilsverwachting behooren bij elkander, deels in zoover gerechtigheid hun eigen moet zijn, die op de hulp van God wachten, of inzoover deze verwachting hun gedrag bepaalt en hunne gerechtigheid (rechtvaardige zaak) is, deels inzoover het bewerken van de gerechtigheid het einddoel der

wegen Gods en de inhoud der heilsbelofte is en weder Gods gerechtigheid ten doel heeft, de gerechtigheid tot stand te brengen. Vgl. Jez. 54:16. Meerdere bijzonderheden zie onder δίκαιος. Diensvolgens heet de heilsweg ὁδὸς δικαιοσύνης Mt. 21:32, vgl. vs. 31. Het is de weg, waarlangs gerechtigheid en geluk tot stand komen, hier op den doop van Johannes betrekking hebbend. 2 Petr. 2:21 κρεῖττον ἦν αὐτοῖς μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς δικ. vgl. Jez. 35:8, Hand. 13:10 ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς κυρίου τὰς εὐθείας, vgl. vs. 8. Vandaar 2 Petr. 2:5 Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξεν. Diensvolgens is ook Hebr. 5:13 ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης te verklaren vgl. vs. 14. Voor de verklaring: waarachtige rede zijn niet alleen מֹאזְנֵי צֶדֶק, 'אַבְנֵי צ, 'זִבְחֵי צ geen passende voorbeelden, daar 'צ hier evenals elders een juridisch begrip is, wat δικ. bij deze verklaring niet meer zou zijn, maar de nadere bepaling van den λόγος door δικ. zou ook geen doel treffen, wanneer het alleen op den toestand van een kind betrekking had, dat nog niet spreken kon; niet op het spreken, maar op het hooren vs. 11 heeft ἄπ. λόγ. δικ. betrekking en δικ. moet met het oog op πρὸς διάκρισιν καλοῦ κτλ. vs. 14 eene nadere bepaling van den inhoud zijn. — Wij moeten nu onderscheid maken tusschen de δικ., zooals zij aan de menschen eigen is of door de menschen bewerkt wordt en zooals zij aan God eigen is.

a) Van menschen, allereerst inzoover zij op het heil wachten en dienovereenkomstig zich gedragen. Mt. 3:15 πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην, vgl. Lk. 7:29, Hebr. 11:33 ἠργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, want de beloften gelden de rechtvaardigen, die in de hoop op het heil zich van onrecht onthouden, van de goddeloozen zich afzonderen en zich daarop beijveren wat voor God geldt, derhalve ernst maken met hunnen godsdienst, vgl. vs. 25, Jez. 56:1. Het zou duister zijn, aan den wandel der rechtvaardigen in onderscheiding van de wereld rondom hen (vgl. Jer. 15:19), aan het vooral in de Psalmen geteekende beeld te denken, dan speciaal aan de in de rechterlijke en koninklijke positie uitgeoefende gerechtigheid, 2 Sam. 8:15, 1 Kron. 18:14, 2 Kron. 9:8, Jer. 23:5, overeenkomstig welke Melchizedek Hebr. 7:2 βασιλεὺς δικαιοσύνης heet en van den Messiaanschen koning staat: ἠγάπησας δικ. Hebr. 1:9. Want in dezen zin zou ἠργ. δικ. zeggen, dat zij recht en gerechtigheid tegenover anderen betracht hebben, terwijl het volgende ἐπέτυχον ἐπ. toch meer op datgene, wat zij voor zichzelven gezocht hebben, wijst. Aan het verband tusschen gerechtigheid en heil, niet alleen met betrekking tot de Messiaansche heilsopenbaring in 't bijzonder, is ook te denken Hebr. 11:7 τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος, inzoover de redding van Noach de rechtvaardiging van zijn geloof was. Hebr. 12:11 παιδεία — καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης. Jak. 3:18 καρπὸς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ

σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην, vgl. Spreuk. 11 : 21 LXX. Vs. 30. Am. 6 : 12. Toch richt de blik zich op de eindelijke vergelding op den dag van de voleinding des heils, vgl. 2 Kor. 9 : 9, 10, Fil. 1 : 11 ἵνα ἦτε ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χυ, πεπληρωμένοι καρπὸν δικαιοσύνης τὸν διὰ I. X. Openb. 22 : 11, 2 Tim. 4 : 8 ὁ στέφανος τῆς δικ. Zie onder δίκαιος. Vgl. 2 Petr. 3 : 13. De samenhang van de gerechtigheid en het Messiaansche heil, zooals die de grondgedachte van Jez. 40—66 vormt, bepaalt de uitdrukking Mt. 5 : 6 διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, 6 : 33 ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικ. αὐτοῦ. Lk. 1 : 75 ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικ. ἐνώπιον αὐτοῦ, vgl. vs. 77.

b) Op dezen grondslag rust het Paulinisch begrip van de δικ. θεοῦ, welke uitdrukking daarom ook niet, zooals Cremer vroeger voorstelde, van „gottesbildl." gerechtigheid verklaard kan worden = gerechtigheid, zooals zij aan God eigen is (θεοῦ gen. qual., Krüger, § 47, 5, 13). Onderstelling van de Paulinische voorstelling is het Oud-Testamentisch begrip der gerechtigheid en vooral de Messiaansche belofte Jez. 40—66, vgl. Rom. 3 : 21 δικ. θεοῦ πεφανέρωται μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. De heilsopenbaring geeft hun gerechtigheid, die daarop wachten. In haar zien wij het goddelijk oordeel voor hen, die daarop gewacht hebben, tegenover haar geloovig staan, vgl. Jez. 26 : 2, 28 : 16, 53 : 11, 60 : 21, 61 : 10, 11, 62 : 1, 2. Daar het nu de gerechtigheid van God is, die aan zijn volk gerechtigheid en zaligheid geeft, zou het kunnen schijnen, alsof δικ. θεοῦ deze gerechtigheid, welke God uitoefent, aan zou duiden. Daar evenwel het subject daarvan de mensch is 2 Kor. 5 : 21 ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ ἐν Χῷ, vgl. Rom. 10 : 3, zoo is δικ. θεοῦ, ἡ τοῦ θυ δικ., ἡ δικ. τ. θ. Rom. 1 : 17, 3 : 21, 22, 2 Kor. 5 : 21 als een door Paulus zelven gevormde term. techn. te beschouwen, die op grond van zijne Oud-Testamentische onderstelling (vgl. vooral Jez. 54 : 17 וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי) de voor den heilstijd beloofde, in Christus geopenbaarde, in het evangelie vervatte, door goddelijk oordeel en gericht (vgl. Jez. 61 : 2) tot stand gekomene gerechtigheid, het brengen in de positie van eenen rechtvaardige, vgl. Jez. 54 : 17, 60 : 21, aanduidt, waarmeê dan samenhangt, dat zij wezenlijk in vergeving van zonden door toerekening van het geloof als gerechtigheid bestaat, of nauwkeuriger dat de toerekening van het geloof als gerechtigheid vooral en in de eerste plaats het niet toerekenen van de zonden is. Daarom kan i. p. v. θεὸς δικαιῶν τὸν ἐκ πίστεως ook gezegd worden τὸν ἀσεβῆ, Rom. 3 : 25, 4 : 5, vgl. 9 : 30 ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην κατέλαβε δικ. De door het goddelijk oordeel voortgebrachte gerechtigheid is derhalve, wat hare afkomst betreft, δικ. ἐκ θεοῦ Fil. 3 : 9, vgl. δωρεὰ τῆς δικ. Rom. 5 : 17) vgl. צִדְקָתָם מֵאִתִּי Jez. 54 : 17 en staat als zoodanig tegenover de ἰδία δικ. Rom. 10 : 3 vgl. ἡ ἐμὴ δικ. ἡ

ἐκ τοῦ νόμου, Fil. 3 : 9, Gal. 3 : 21, Rom. 10 : 5; δικ. ἡ ἐν νόμῳ Fil. 3 : 6; vgl. Gal. 2 : 21 διὰ νόμου. Als ἰδία δικ. wordt de laatste benaming naar haren oorsprong, als bewerkt door de menschen, die in tegenstelling met de door God bewerkte door eigen doen bewerkt is, ἐξ ἔργων, zie δικαιοῦν en in tegenstelling met het goddelijk oordeel op het eigen oordeel rust, Rom. 10 : 3. Daar de δικ. θυ niet uit het eigen doen der menschen voortvloeit, maar voorzoover zijn gedrag in aanmerking komt, door het geloof zijn eigendom is, is zij δικ. ἐκ πίστεως Rom. 9 : 30, 10 : 6, vgl. 10 : 10 πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, of δικ. πίστεως Rom. 4 : 11—13, d. i. in onderscheiding van ἐκ πίστ. de gerechtigheid, die het geloof bezit of ook die in het geloof bestaat (πίστ. λογίζεται εἰς δ., vgl. 4 : 3, 5, 6, 9, 11, 22; 10 : 4 τέλος γὰρ νόμου Χς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι). Deze aan den Messiaanschen tijd eigenaardige, door het koningschap Gods bewerkte, daarom met de βασ. τ. θ. onverbrekelijk verbondene en in Christus beslotene gerechtigheid, 1 Kor. 1 : 30, Rom. 14 : 17 ἡ βασ. τ. θ. — δικ. καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πν. ἁγ. vormt den grondslag van den toestand des heils en de hoop op het heil Rom. 5 : 17 οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι κτλ. 8 : 10 τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην, vgl. vs. 11; 6 : 21 enz.; 8 : 23, 30, Gal. 5 : 5 ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα, vgl. 2 Tim. 4 : 8 ὁ τῆς δικ. στέφανος. Zij is de toestand van het geloovig subject uit het oogpunt van het oordeel Gods, te voorschijn geroepen door vrijspreking, door toerekening van het geloof als vergoeding van de anders niet aanwezige gerechtigheid, zie onder λογίζεσθαι, waarin de geloovige zich verder openbaren moet, Ef. 4 : 24, ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικ. καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. Ef. 6 : 14 ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικ., vgl. vss. 13—17. Eveneens behoort hiertoe 2 Kor. 6 : 7, Rom. 6 : 13 τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης. Vs. 19 δοῦλα τῇ δικ., vgl. vss. 18 en 20. 2 Kor. 6 : 14 τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ, vgl. het voorafgaande μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. — Inzoover deze δικ. de inhoud en het einddoel van de openbaring des heils of van het evangelie is, noemt de apostel zijn ambt, ἡ διακονία τῆς δικ. 2 Kor. 3 : 9, vgl. 11 : 15 οἱ διάκονοι τοῦ σατανᾶ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης.

c) Als gerechtigheid, waarvan het subject God is, sluit δικ. steeds in aansluiting aan het O. T. aan de openbaring Gods aan (zie onder δίκαιος), die voor de gerechtigheid der zijnen optreedt en hen rechtvaardigt. Zoo heeft Openb. 19 : 11 ἐν δικ. κρινεῖ (van den plaatsvervanger Gods, den verhoogden Christus vs. 13) op de verlossing van de in druk verkeerende geloovigen betrekking; Hand. 17 : 31 ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικ. κτλ. heeft betrekking op de eene tot stand komende verwezenlijking van het heil. Uit dit gezichtspunt wordt ook

verklaarbaar Joh. 16:8, 10 ὁ παράκλητος ἐλέγξει τὸν κόσμον... περὶ δικαιοσύνης, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα ὑπάγω κτλ. Naast de ἁμαρτία van het ongeloof en de κρίσις over den ἄρχων τοῦ κόσμου vinden wij in de Bijbelsche voorstelling de gedachte, dat δικ. op de rechtvaardige zaak van Christus betrekking heeft, welke de Vader zich aangetrokken heeft. Vgl. 1 Petr. 2:23 παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. 1 Tim. 3:16 ἐδικαιώθη ἐν πν. Hand. 2:23, 3:21. — Niet op de toekomstige, maar op de in de bewerking van het heil tot stand gebrachte zaligheid door Christus openbaar gewordene verlossende gerechtigheid Gods heeft 2 Petr. 1:1 betrekking τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ιυ Χυ, vgl. Jez. 65:1, en eveneens bij Paulus Rom. 3:25, 26 εἰς ἔνδειξιν.... ἐκ πίστεως Ιυ. Dat hier niet aan de straffende gerechtigheid gedacht moet worden, blijkt uit het verband met vs. 21. Rom. 9:28 rec. λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικ. ποιήσει κύριος κτλ., waar de door Lachmann, Tdf. Treg. goedgekeurde weglating van het in den grondtekst Jez. 10:22 te vinden ἐν δικ. misschien uit de schijnbare wanverhouding tot vs. 29 verklaard wordt, dat evenwel bij het juiste begrip van de gerechtigheid Gods als beginsel der verlossing in Oud-Testamentische beteekenis verdwijnt. Vgl. ook Rom. 9:30 enz. 11:32, Gal. 3:22. Een ander karakter draagt ook de θεοῦ δικ. Rom. 3:5 niet, die op de in de heilsgeschiedenis openbaar gewordene gerechtigheid Gods betrekking heeft, vss. 2, 3, alleen met deze uitzondering dat tegelijk aan de toekomst gedacht wordt, waarin zij gerechtvaardigd zal zijn, vss. 4, 6. — Vgl. δικαιοκρισία.

Δικαιόω, ώσω, meermalen bij Herodotus. In het Att. Grieksch behalve bij Thuc. zeer zeldzaam, later bij enkele schrijvers, b. v. Plut. en Dio Cassius meermalen, zelden bij Joz. en Philo, dikwijls daarentegen in het Bijb. Grieksch. Het duidt in het gewone Grieksch aan, een δίκαιον herstellen en wel op juridische manier door oordeel, nooit aliquem justum reddere, maar aliquid justum censere, voor recht houden, als recht erkennen.

1) Spraakgebruik van het gewone Grieksch.

a) Voor recht en billijk verklaren, syn. ἀξιοῦν met volg. Inf. Hrdt. 1, 89, 1 ἐπείτε με θεοὶ ἔδωκαν δοῦλόν σοι, δικαιῶ, εἴ τι ἐνορέω πλέον, σημαίνειν σοι. 133, 1 ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ πλέω δαῖτα τῶν ἄλλων δικαιεῦσι προτίθεσθαι. 3, 148, 2 λαβεῖν μὲν διδόμενα οὐκ ἐδικαίευ. 6, 86, 1 οὐ δικαιοῦν τῷ ἑτέρῳ ἄνευ τοῦ ἑτέρου ἀποδιδόναι. 2, 172, 2; 181, 1; 3, 36, 1; 42, 1; 79:2, 118:2, 142:3, 148:2, 4:186, 6:15, 82:1, 138:2, 8:126, Thuc. 1, 140, 2; 2, 41, 2; 61, 3 ἐν ἴσῳ οἱ ἄνθρωποι δικαιοῦσι τῆς τε ὑπαρχούσης δόξης αἰτιᾶσθαι ὅστις μαλακίᾳ ἐλλείπει κτλ. 67, 4 δικαιοῦντες τοῖς αὐτοῖς ἀμύνεσθαι οἷσπερ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπῆρξαν. 4, 64, 2. Soph. Philoct. 781 πλοῦς οὔριός τε κεὐσταλής, ὅποι ποτὲ θεὸς δικαιοῖ χὠ στόλος πορσύνεται.

Ps. Lucn. de Syra dea 54: ὀρνίθων τε αὐτοῖσι περιστερὴ δοκέει χρῆμα ἱρότατον καὶ οὐδὲ ψαύειν αὐτῶν δικαιεῦσιν. Vandaar ook naar het verband = begeeren, vorderen, willen. Hrdt. 6, 73 οὔτε οἱ Αἰγινῆται ... ἐδικαίευν ἔτι ἀναβαίνειν. Thuc. 5, 105, 1 οὐδὲν γὰρ ἔξω τῆς ἀνθρωπείας τῶν μὲν ἐς τὸ θεῖον νομίσεως τῶν δ' ἐκ σφᾶς αὐτοὺς βουλήσεως δικαιοῦμεν ἢ πράσσομεν. Soph. Oed. R. 6 δικαιῶν μὴ παρ' ἀγγέλων ἄλλων ἀκούειν αὐτός ὧδ' ἐλήλυθα. Oed. Col. 1350 δικαιῶν ὥστ' ἐμοῦ κλύειν λόγους. Trach. 1244. Dion. Hal. Ant. Rom. 3, 10: δικαιοῦντες ἑκατέρου τὴν αὐτοῦ πόλιν ἄρχειν τῆς ἑτέρας. Ibid. τοῦ δὲ Λατίνων ἔθνους ... ἡγεῖσθαι δικαιοῦμεν ... κατὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπων νόμον, ὃ ἡ φύσις ἔδωκεν ἅπασι, τῶν ἐκγόνων ἄρχειν τοὺς προγόνους. Plut. Ages. 23, 3 ἠνάγκασεν ἐμμεῖναι πάντας οἷς ὁ Πέρσης ἐδικαίωσε. Pomp. 23, 4 αὐτοὶ μὲν γὰρ καὶ ἐνταῦθα πρωτεύειν ὡς ἐκεῖ δικαιοῦσι. Dio Cass. 37, 27, 36; 52 : 2 τὸ σὸν τό τε κοινὸν προιδέσθαι ἐδικαίωσα. 54 : 9 ἀκριβῶς ἀρκεῖσθαι τοῖς ὑπάρχουσιν ἐδικαίου. 54 : 15. — b) Oordeelen. Thuc. 5, 26, 2: τὴν ξύμβασιν εἴ τις μὴ ἀξιώσει πόλεμον νομίζειν οὐκ ὀρθῶς δικαιώσει. 4, 122, 3 εἶχε δὲ καὶ ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς ἀποστάσεως μᾶλλον ᾗ οἱ Ἀθηναῖοι ἐδικαίουν. Dio Cass. 42, 33 τῶν μὲν τά, τῶν δὲ τὰ δικαιούντων. Plut. de fort. 2 (Mor. 97 F.): εἰ τὰ τῆς εὐβουλίας ἔργα τῆς τυχῆς δικαιοῦμεν εἶναι. Bepaalder = voor goed erkennen Hdt. 9, 42 τούτου δὲ οὕτω δικαιεῦντος ἀντέλεγε οὐδείς, ὥστε ἐκράτεε τῇ γνώμῃ, vgl. 41, 2 δοκέειν πολλῷ κρέσσονα εἶναι. Eur. Suppl. 526, νεκροὺς θάψαι δικαιῶ. Plut. Thes. 17, 2 δικαιῶν μὴ ἀμελεῖν ἀλλὰ κοινωνεῖν τῆς τύχης τοῖς πολίταις. Romul. 5, 2 δικαιῶν ἐμμένειν τοῖς ὁρισθεῖσι. De solert. animal. 36 (984, F.): δικαιώσας μετασχεῖν ἧς συναίτιος ἔδοξε γεγονέναι τελευτῆς. Dio Cass. 54, 15 πολλάκις γὰρ καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τῆς ἱερωσύνης ταύτης ἀξιούμενος, οὐκ ἐδικαίωσε ζῶντος τοῦ Λεπίδου λαβεῖν αὐτήν. Vandaar ook = billijken, rechtvaardigen, evenals = bepalen. Het eerste Plat. (Gorg. 484 B). Legg. 4, 714 E ἔφαμεν που κατὰ φύσιν Πίνδαρον ἄγειν δικαιοῦντα τὸ βιαιότατον, Schleiermacher: „rechtfertigend das Gewaltsamste", terwijl Ast, Annott. in Gorg. τὸ βιαιότ. adverbiaal opvat en verklaart: „ex suo jure agens violentissime." Dio Cass. 54, 24 οὕτω δὲ τά τε ὅπλα κατέθεντο καὶ τῷ Πολέμωνι παρεδόθησαν, ἥ τε γυνὴ ἡ Δύναμις συνῴκησεν αὐτῷ τοῦ Αὐγούστου δηλονότι ταῦτα δικαιώσαντος. In deze beteekenis is het als vox media gebruikt. Aesch. Agam. 393 κακοῦ δὲ χαλκοῦ τρόπον τρίβῳ δὲ καὶ προσβολαῖς μελαμπαγὴς πέλει δικαιωθείς. — In de beteekenis bepalen heet het Thuc. 2, 71, 3 coll. 2 ἐᾶν οἰκεῖν αὐτονόμους καθάπερ Παυσανίας ἐδικαίωσεν. Aan het gebruik = oordeelen, voor goed erkennen sluit c) het gebruik van het woord = veroordeelen, straffen aan, inzoover het recht in den regel als oordeel en wraak openbaar wordt, „quemadmodum gallico sermone dicimus faire justice de quelqu'un", Schweighaeuser, Lex. Herod. Vgl. voor dezen overgang Plut. Quaest. grace. 14 (294, C.): ἐδικαίωσε τὸν μὲν Ὀδυσσέα μεταναστῆναι καὶ φεύγειν van het scheidsrechterlijk oordeel. Brut. 45, 4 Μεσσάλας ...

ἐδικαίου πληγαῖς κολασθέντας ἐπὶ σκηνῆς γυμνοὺς ἀποδυθῆναι τοῖς στρατηγοῖς τῶν πολεμίων. Cat. maj. 21, 4 τοὺς δ᾽ἄξιον εἰργάσθαι τι θανάτου δόξαντας ἐδικαίου κριθέντας ἐν τοῖς οἰκέταις πᾶσιν ἀποθνήσκειν, εἰ καταγνωσθεῖεν. Lucn. Tyrannicid. 12 εἶτα τὸν μὲν οὕτως ἀποκτείναντα κολάζειν ὡς ἀνδροφόνον δικαιοῖς καὶ οὐδαμῶς ἀφεῖσθαι ἐθέλεις, τὸν δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν τούτῳ τρόπον εὖ πεποιηκότα τὴν πόλιν οὐ τῶν ὁμοίων ἀξιώσεις τοῖς εὐεργέταις. In de beteekenis **oordeelen, straffen** vinden wij het eenige malen bij Hrdt. 1, 100 εἴ τινα πυνθάνοιτο ὑβρίζοντα, τοῦτον ὅκως μεταπέμψαιτο κατ᾽ ἀξίην ἑκάστου ἀδικήματος ἐδικαίευ. 3, 29 ἡ ὀρτὴ μὲν διελέλυτο Αἰγυπτίοισι, οἱ δὲ ἱρέες ἐδικαιεῦντο, vgl. te voren ἐνετείλατο τοὺς ἱρέας ἀπομαστιγῶσαι. 5, 92, 4 uit eene orakelspreuk: δικαιώσει Κόρινθον. De eenige plaats bij Thucydides 3, 40, 3 πειθόμενοι μὲν ἐμοὶ τά τε δίκαια ἐς Μυτιληναίους καὶ τὰ ξύμφορα ἅμα ποιήσετε, ἄλλως δὲ γνόντες τοῖς μὲν οὐ χαριεῖσθε, ὑμᾶς δὲ αὐτοὺς μᾶλλον δικαιώσεσθε (Elmsley bij Eur. Med. 93: δικαιώσετε) houdt Krüger voor bedorven, daar wij bij Thucydides anders noch het medium noch het activum in gelijke beteekenis en dezelfde constructie verwachten. Toch vinden wij δικαίωσις in soortgelijke beteekenis 8, 66, 2 τῶν δρασάντων οὔτε ζήτησις οὔτ᾽ εἰ ὑποπτεύοιντο δικαίωσις ἐγίγνετο, Schol. δικαίωσις ἀντὶ τοῦ κόλασις ἢ εἰς δίκην ἀπαγωγὴ ἤτοι κρίσις. In elk geval behoeven wij het niet op te vatten = straffen, maar: „zult gij over uzelven het oordeel uitspreken." Schol. δικαίως καθ᾽ ὑμῶν ἀποδείξετε ὅτι τυραννικῶς ἄρχετε. Dat evenwel δικαιοῦν = veroordeelen, oordeelen, straffen in het Attisch Grieksch niet geheel vreemd klonk, blijkt niet alleen uit Plat. Legg. 11, 934 B.: δίκην δὲ ἕκαστος πρὸς ἑκάστῳ τῷ κακουργήματι σωφρονιστύος ἕνεκα συνεπομένην προσεκτισάτω ... βραβυτέραν, οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι διδοὺς τὴν δίκην (οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ), τοῦ δ᾽ εἰς τὸν αὖθις ἕνεκα χρόνον ἢ τὸ παράπαν μισῆσαι τὴν ἀδικίαν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἰδόντας αὐτὸν δικαιούμενον (waar derhalve δικαιοῦσθαι de passende uitdrukking voor δίκην προσεκτίνειν is), daar ook in dit geschrift volgens Krüger bij Hrdt. 1, 100 veel ongewoons gevonden wordt, maar blijkt ook uit δικαίωμα Legg. 9, 864 E: τὴν μὲν βλάβην ἣν ἄν τινα καταβλάψῃ πάντως ἀπλῆν ἀποτινέτω, τῶν δὲ ἄλλων δικαιωμάτων ἀφείσθω, evenals δικαιωτήριον Phaedr. 249, A. κριθεῖσαι δὲ αἱ μὲν (sc. ψυχαί) εἰς τὰ ὑπὸ γῆς δικαιωτήρια ἐλθοῦσαι δίκην ἐκτίνουσιν, αἱ δ᾽ εἰς τοῦ οὐρανοῦ τινὰ τόπον ὑπὸ τῆς δίκης κουφισθεῖσαι διάγουσιν κτλ. Poll. 8, 25 δικαιωτήρια τὰ βασανιστήρια, ὡς Πλάτων. Slechts zooveel blijkt, dat δικαιοῦν en zijne afgeleide woorden in deze beteekenis zelden in het Attisch Grieksch gebruikt werden, want verdere voorbeelden vinden wij niet. Alleen Aristot. heeft nog δικαιοῦσθαι = jus pati tegenover ἀδικεῖσθαι Eth. Nikom. 5, 11 evenals δικαίωμα = ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος ibid. 5, 10 enz. Zie onder δικαίωμα. Anders vinden wij δικαιοῦν in deze beteekenis alleen in het latere Grieksch en ook in deze slechts bij enkele schrijvers. Jozefus schijnt het niet te gebruiken.

Alleen δικαίωσις Ant. 18, 9, 1 τούτοις ὁ τοῖς ἔργοις ἐφεστὼς ... βραδυτῆτα ἐπικαλέσας ,τῆς ἀφίξεως, ἐκόλασε πληγαῖς. οἱ δ'ἐφ' ὕβρει τὴν δικαίωσιν λογιζόμενοι, zij hielden de straf voor eene oneer. Philo gebruikt δικαιοῦν zeer zelden en niet in deze beteekenis. Plut. alleen het passivum eenmaal „De sera num. vind." 22 (565, B.): κολαζομένους ἐπιδὼν ἐκείνους καὶ ὀφθείς, δικαιοῦται πολὺν χρόνον κτλ. Daarentegen dikwijls bij Dio Cass. en eenige malen bij Aelianus en wel = schuldig oordeelen Dio Cass. 52, 26: ἐκεῖνον δὲ πάντες δικαιώσουσιν. Verder = richten, straffen, niet alleen van het oordeel of besluit, maar speciaal van de voltrekking der doodstraf. Het activum 53 : 15 τήν τε στρατιωτικὴν στολὴν φοροῦντας καὶ ξίφος, οἷς γε καὶ στρατιώτας δικαιῶσαι ἔξεστιν, ἔχοντας. 38, 11; 52, 24: τούτους μὲν γὰρ αὐτοὶ ἐκεῖνοι δικαιούτωσαν. 54, 15 ἄλλους μέν τινας ἐδικαίωσε, parall. ἀποκτεῖναι. 54, 19 συχνοὺς μὲν ἔξω τι τῶν τεταγμένων πράττοντες δικαιῶν ἐλύπει, συχνῶν δὲ καὶ φειδόμενος. 56, 4 ζηλώσαντες μὲν πάντες ἂν ἀπόλοιντο, μισήσαντες δ'ὑμᾶς ἂν δικαιώσειαν. 71, 28. Uit het 16e B. haalt Suidas aan: οὐ μέντοι πάντας ὑμῖν θανατώσω, ἀλλ' ὀλίγους μὲν οὓς καὶ συνείληφα ἤδη, δικαιώσω, τοὺς δὲ ἄλλους ἀφίημι. Het passivum = geoordeeld, gedood worden 37, 12, 41 ἕτεροι δὲ τῶν λανθανόντων μηνύσει Λουκίου Οὐεττίου ... ἐλεγχόμενοι ἐδικαιοῦντο. 40, 3; 41 : 28; 43 : 24 οὗτος μὲν οὖν διὰ ταῦτα ἐδικαιώθη nl. nadat hij πρὸς τιμωρίαν παρεδόθη. 51 : 8 staat van eenen zekeren Turullius ὃν ὁ καῖσαρ ἀπέκτεινε, dat hij op het eiland Kos gedood is, ἐδικαιώθη. Niet juist van de doodstraf staat het 49 : 12: τῶν δὲ πόλεων αἱ μὲν ἑκούσιαι αὐτῷ προσχωρήσασαι συγγνώμης ἔτυχον· αἱ δ' ἀντάρασαι ἐδικαιώθησαν, evenwel klaarblijkelijk slechts bij uitzondering, vgl. 55 : 14 αἱ τιμωρίαι τῶν δικαιουμένων, parall. συναπόλλυσθαι. Zie ook onder δικαίωσις. Bij Ael. ééns met θανάτῳ verbonden. Var. hist. 5, 18 τὸ ἀναίτιον βρέφος ἀναλύσαντες τῆς καταδίκης, τὴν αἰτίαν μόνην ἐδικαίωσαν θανάτῳ = met den dood bestraffen. Eéns absoluut 14 : 7 ἐπαίοντο καὶ ἐδικαιοῦντο. Daarenboven haalt Suidas voor de beteekenis bestraffen nog een fragment aan: δικαιοῦσαν· καταδικάζουσαν. ὑπὲρ δὴ τούτων τὴν Ἄρτεμιν μηνίσαι καὶ μετελθεῖν δικαιοῦσαν αὐτοὺς τῆς γῆς ἀγωνίᾳ. — Daarenboven vinden wij nog d) δικαιοῦν τινα = iemand rechtvaardigen, voor het recht van iemand opkomen, Dio Cass. 48, 46 ὡς μὴ δικαιοῦντος τοῦ Ἀντωνίου αὐτόν. Polyb. 3, 31, 9 ἐξ ὧν καὶ τὸν ἐλεήσοντα καὶ τὸν συνοργιζόμενον, ἔτι δὲ τὸν δικαιώσοντα ... εὑρεῖν ἔστιν. Zie boven onder b op het einde.

Uit dit, voorzoover het was na te gaan, volledig verklaarde spraakgebruik van het gewone Grieksch blijkt, dat δικαιοῦν, ook wanneer het met een persoonlijk object staat, zooals onder c en d, toch nooit = aliquem justum reddere, maar steeds = met betrekking tot iemand een δίκαιον bewerken, oordeelen wat recht is, δικαιοῦσθαι van dengenen, dien het δίκαιον aangedaan wordt, wien geschiedt wat recht is. Vandaar Aristot. δικαίωμα = ἐπανόρθωμα τῆς ἀδικίας. De constructie met een per-

soonlijk object is evenmin de oorspronkelijke als die met een zakelijk object, maar eerst uit de toepassing van het δικαιοῦν op aanwezige objecten ontstaan. Het oorspronkelijke en eigenlijke object is in het werkwoord vervat, nl. het δίκαιον. Met het oorspronkelijk gebruik komt het meest overeen het gebruik van het woord in het kerkelijk Grieksch van de besluiten der conciliën, b. v. Can. 17 conc. Nic.: ἐδικαίωσεν ἡ ἁγία καὶ μεγάλη σύνοδος; vgl. de uitspraak van het oecum. over de 4 evangeliën (uit de Homiliën van Chysostomus in de Thes. van Suicerus): ἃ καὶ εὐαγγέλια οἱ πιστοὶ ταῦτα ἐδικαίωσαν καλεῖν ὡς τὸ ὄντως εὐαγγέλιον τουτέστι τὴν τοῦ Χυ διδασκαλίαν περιέχοντα. Just. Mart. Cohort. ad gentes 10, (11 C): θεὸς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου τὸ τῶν Ἑβραίων πλῆθος ἐπὶ τὴν οἰκείαν χώραν ἐπανελθεῖν ἐδικαίωσεν. — Verder wordt duidelijk, dat het gebruik van het woord voor richten, straffen niet alleen geen bijzonder, uitsluitend karakter draagt, maar steeds eerst uit het verband voortvloeit, ook geenszins op de voorstelling rust, dat de rechtsverkrachting door de veroordeeling weggenomen wordt (Kling in PRE[1] 12, 583), maar slechts daarop, dat het recht zich tegen hem keert, die het niet gedaan heeft. Vgl. de onderscheiding tusschen δικαιοπραγεῖν en δικαιοῦσθαι bij Aristot. onder δικαίωμα evenals het gebruik bij Dio Cassius zoowel van de veroordeeling als van de goedkeuring. Hij, die recht heeft, zal recht verkrijgen. Hij, die onrecht heeft, wordt terechtgewezen. Beiden geschiedt recht door het oordeel, ten gunste van den een en ten nadeele van den ander. Het verband doet zien, welk geval bedoeld wordt. Vgl. Just. Mart. fragm. 16 (ed. Otto): μεγίστου ὄντος ἀγαθοῦ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν, δεύτερον ἀγαθὸν τὸ δικαιωθῆναι· ὅστις δὲ πολὺν χρόνον ἀδικῶν ἀκόλαστος μένει, τοῦτον δεῖ νομίζειν τὸν ἀτυχέστατον. Ep. ad Diogn. 5 (497 D) ἀτιμοῦνται καὶ ἐν ἀτιμίαις δοξάζονται· βλασφημοῦνται καὶ δικαιοῦνται. In de beteekenis oordeelen, straffen is het van κολάζειν onderscheiden door den nadruk op de beteekenis en het doel der straf, van καταδικάζειν daardoor, dat het als vox media de zachtere uitdrukking is. Het gebruik van de doodstraf werd euphemistisch uitgedrukt. Vgl. het Duitsche richten, Richtplatz u. s. w. Overigens is het gebruik van het woord in den zin oordeelen, straffen eerst zoo laat en behoort klaarblijkelijk tot het gebied van de schriftelijke eigenaardigheid, dat daardoor het eigenaardig, geheel zelfstandig spraakgebruik van het Bijbelsche Grieksch op geenerlei wijze geprejudicieerd wordt en het goed begrip daarvan geen schade lijdt.

2) Spraakgebruik van het Oud-Testamentisch Grieksch.

Ook dit sluit zich aan de grondbeteekenis aan: een δίκαιον herstellen door een oordeel, oordeelen, wat goed is. Alleen is het bij de LXX, overeenkomstig het Hebr. צָדַק, een bloot juridisch begrip, terwijl het in het gewone Grieksch in het eigenlijke juridische spraakgebruik zelden voorkomt en alleen het herstel van eenen δίκαιον op juridische wijze, nl.

door een oordeel aanduidt. In eene andere dan de juridische beteekenis komt het werkwoord צדק niet voor, ook niet in de door Kautzsch t. a. p. S. 12 ff. aangehaalde plaatsen, waar het de beteekenis hebben moet in eenen toestand van rechtschapenheid verkeeren. De Kal staat in de beteekenissen „justam causam habere et justam causam obtinere, vincere," recht hebben en recht verkrijgen. Gen. 38:26, Ez. 31:13, Ps. 19:10, 51:6 (vgl. Jez. 42:21), Jez. 43:9, 26; 45:25, Ps. 143:2, Job 4:17, 9:2, 15, 20; 10:15, 13, 18; 15:14; 25:4; 40:3. In Hiphil en Piël beteekent het rechtvaardigen, recht verschaffen, door het gericht of voor het gericht voor rechtvaardig verklaren. Zie Ez. 16:51, 52. Vgl. de Piël Job 32:2, 33:32, Jer. 3:11, de Hiphil Ex. 23:7, Deut. 25:1, 2 Sam. 15:4, 1 Kon. 8:32, 2 Kron. 6:23, Job 27:5, Ps. 82:3, Jez. 5:23, 50:8, 53:11. De Hithpael = zich rechtvaardigen (van de verdenking) Gen. 44:16. Bij deze bestendigheid van het spraakgebruik is het niet waarschijnlijk, dat Niphal Dan. 8:14 door de LXX en Theodot. ten onrechte door καθαρισθήσεται τὸ ἅγιον vertaald is, wanneer men zich herinnert, dat de ontzondiging van het heiligdom om der wille van het δεκτὸν εἶναι τῷ θεῷ volgt. Eveneens is het niet waarschijnlijk, dat de Hiphil Dan. 12:2 מַצְדִּקֵי הָרַבִּים anders dan Jez. 53:11 verklaard moet worden en iets anders beteekent dan „velen recht doen."

Hiermeê nu komt δικαιοῦν bij de LXX ook daarin overeen, — en dit is de tweede eigenaardigheid van het Bijbelsche δικαιοῦν — dat het met enkele uitzonderingen (Mich. 7:9 τὴν δίκην, Ps. 19:10 κρίματα, Ps. 73:13 τὴν. καρδίαν, Jer. 3:11 ψυχήν) steeds met een persoonlijk object verbonden wordt, wat naar de boven gegevene uiteenzetting in het gewone Grieksch met uitzondering van het latere gebruik van de straf het meer zeldzame geval is. Eveneens komt het ten derde daarin overeen met het Hebr. צדק, dat het nooit = straffen, maar dat het beteekent een rechterlijke uitspraak ten gunste van hem, die zij geldt, het helpen van iemand aan zijn recht, hem zijn recht of in 't algemeen recht toekennen. Eerst daaruit vloeit voort, dat als object niet altijd δίκαιον, maar ook δίκαιος gedacht wordt: iemand als rechtvaardig behandelen, hem door rechterlijke uitspraak rechtvaardigen. Het is dezelfde verandering als bij ἀνομεῖν, oorspronkelijk = ἄνομόν τι ποιεῖν, ἀνόμως πράσσειν, éêns evenwel = ἄνομόν τινα κρίνειν, 1 Kon. 8:32 κρινεῖς τὸν λαόν σου Ἰσραὴλ τοῦ ἀνομῆσαι ἄνομον, δοῦναι αὐτῷ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ δικαιῶσαι δίκαιον, δοῦναι αὐτῷ κατὰ τὴν δικ. αὐτοῦ, לְהַרְשִׁיעַ רָשָׁע, לְהַצְדִּיק צַדִּיק. Dat δικαιοῦν evenals in het gewone Grieksch oorspronkelijk τὸ δίκαιον tot object heeft, derhalve δικαιοῦν τινά = iemand recht geven, recht verschaffen, blijkt uit Mich. 7:9 ἕως τοῦ δικαιῶσαι αὐτὸν τὴν δίκην μου. Jez. 5:23 οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες., Vgl. 2 Sam. 15:4 ἐπ' ἐμὲ ἐλεύσεται πᾶς ἀνὴρ ᾧ ἂν ᾖ ἀντιλεγία καὶ κρίσις

καὶ δικαιώσω αὐτόν. 1 Kon. 8 : 32 τοῦ δικαιῶσαι δίκαιον δοῦναι αὐτῷ κατὰ τὴν δικ. αὐτοῦ. 2 Kron. 6 : 23, Deut. 25 : 1 ἐὰν δὲ γένηται ἀντιλογία ἀνὰ μέσον ἀνθρώπων καὶ προσέλθωσιν εἰς κρίσιν καὶ κρίνωσι καὶ δικαιώσωσι τὸν δίκαιον κ. καταγνῶσι τοῦ ἀσεβοῦς. Jez. 1 : 17 ῥύσασθαι ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ καὶ δικαιώσατε χήραν. Ps. 82 : 3 κρίνετε ὀρφανῷ καὶ πτωχῷ, ταπεινὸν καὶ πένητα δικαιώσατε, vgl. vs. 4: ἐξέλεσθε πένητα καὶ πτωχόν, ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ ῥύσασθε αὐτούς. Dat de voorstelling iemand recht verschaffen of recht geven in de andere overgaat: Iemand rechtvaardig verklaren, blijkt uit Spr. 17:15 ὃς δίκαιον κρίνει τὸν ἄδικον, ἄδικον δὲ τὸν δίκαιον, מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק, vgl. met Ex. 23 : 7, Deut. 25 : 1. Zie boven. Vooral vinden wij deze verandering der voorstelling i. p. v. het gebruik van het Perf. Aor. en Fut. pass. Zie beneden. In 't geheel evenwel blijft overal de oorspronkelijke voorstelling deze, dat iemand recht gedaan wordt tegenover zijne tegenstanders. Vgl. Jez. 50 : 8 ἔγνων ὅτι οὐ μὴ αἰσχυνθῶ, ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαιώσας με· τίς ὁ κρινόμενός μοι; vgl. vs. 9 ἰδοὺ κύριος βοηθήσει μοι, τίς κακώσει με; 45 : 25 ἀπὸ κυρίου δικαιωθήσονται καὶ ἐν τῷ θεῷ ἐνδοξασθήσονται πᾶν τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. De juridische beteekenis ligt zóó voor de hand, de gedachte aan een zedelijk rechtvaardig maken ligt zóó ver, dat ook Ps. 73 : 13 ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου καὶ ἐνιψάμην ἐν ἀθῴοις τὰς χεῖράς μου (waar het = זִכָּה, vgl. Mich. 6 : 11) daardoor bepaald wordt en overeenkomstig het parallelisme verklaard moet worden: „Heb ik tevergeefs mijn hart rechtvaardig, d. i. onschuldig voorgesteld?" Aan eene zedelijke reiniging of een herstel van eene zedelijke bevoegdheid is bij de Grieksche uitdrukking evenmin te denken als bij het Hebr. woord, derhalve niet aan datgene wat men — hoewel ook zonder Bijbelschen grondslag — heiliging in onderscheiding van rechtvaardiging gewoonlijk noemt. Vgl. Mich. 6 : 11 εἰ δικαιωθήσεται ἐν ζυγῷ ἄνομος; הַאֶזְכֶּה בְּמֹאזְנֵי רֶשַׁע. Job 15 : 14, 25 : 4. Vgl. ook nog Jer. 3 : 11 ἐδικαίωσε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ ἀποστροφὴ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἀσυνθέτου Ἰούδα (צִדְּקָה נַפְשָׁהּ).

Bij de LXX komt δικαιοῦν overeen met den Hiphil van צָדַק 2 Sam. 15 : 4, 1 Kon. 8 : 32, 2 Kron. 6 : 23, Ps. 82 : 3, Jez. 5 : 23, 50 : 8, 53 : 11. Met Piël Jer. 3 : 11, Ez. 16 : 51, 52. Op al deze plaatsen is het = rechtvaardigen, recht verschaffen, door het oordeel als rechtvaardig voorstellen. Ook Ez. 16 : 51 ἐπλήθυνας τὰς ἁμαρτίας σου ὑπὲρ αὐτὰς καὶ ἐδικαίωσας τὰς ἀδελφάς σου ἐν πάσαις ταῖς ἀνομίαις σου αἷς ἐποίησας. Vs. 52: ἐδικαίωσας αὐτὰς ὑπὲρ σεαυτήν· καὶ σὺ αἰσχύνθητι καὶ λάβε τὴν ἀτιμίαν σου ἐν τῷ δικαιῶσαί σε τὰς ἀδελφάς σου. Verder = הָרִיב Jez. 1 : 17, Mich. 7 : 9 (dat anders = κρίνειν, somtijds δικάζειν, ἐκδικεῖν enz., waarbij niet mag vergeten worden, dat רִיב in rechtskwesties met den Acc. van den persoon geconstrueerd wordt = voor iemand bij het gericht optreden). Daarenboven = זכה Mich. 6 : 11 en Piël Ps. 73 : 13. Zie boven. — Met de vertaling van de Hiphil en Piël van צָדַק door δικαιοῦν komt

overeen de vertaling van Kal door δεδικαιῶσθαι, resp. δικαιωθῆναι. Het perf. pass. is de uitdrukking voor den door de handeling ontstanen toestand. Vgl. κεκλῆσθαι heeten, δεδικαιῶσθαι, gerechtvaardigd zijn, d. i. in den toestand van een rechtvaardige zijn. Zoo Gen. 38 : 16 δεδικαίωται Θαμὰρ ἢ ἐγώ, צָדְקָה מִמֶּנִּי. Ps. 19 : 10 τὸ κρίματα κυρίου ἀληθινὰ δεδικαιωμένα = צָדְקוּ. Vgl. Ez. 21 : 13 δεδικαίωται = בֹּחַן (waar de LXX, zooals het schijnt, בָּחַן gelezen hebben). De Aor. ἐδικαιώθην in dezelfde beteekenis Krüger 53, 6, 1, Ps. 51 : 6 ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. Jez. 43 : 9 ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν καὶ δικαιωθήτωσαν. Vs. 26 κριθῶμεν· λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς. Vgl. Jez. 42 : 21 κύριος ὁ θς ἐβουλεύσατο ἵνα δικαιωθῇ = לְמַעַן צִדְקוֹ. Job 33 : 32 θέλω γάρ σε δικαιωθῆναι heeft de LXX waarschijnlijk i. p. v. Piël חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ, ik zal u recht geven, het subst. צִדְקֶךָ gelezen. Gen. 44 : 16 τί δικαιωθῶμεν komt overeen met de Hithpael מַה־נִּצְטַדָּק; δικαιωθῶμεν is hier med. Pass., zooals meermalen in het Grieksch, wanneer het subject tot zijn lijden medewerkt, Krüger 52, 6, 1, Xen. An. 6, 1, 8: κινηθῆναι οὐκ ἐδύναντο ἐκ τοῦ χωρίου. Het Fut. sluit aan de beteekenis van den Aor. aan Ps. 143 : 2 μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν . . . ὅτι δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν, לֹא־יִצְדַּק. Vgl. Job 4 : 17 μὴ καθαρὸς ἔσται βροτὸς ἔναντι κυρίου, הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק. Daarentegen = gerechtvaardigd worden, Jez. 45 : 25 ἀπὸ κυρίου δικαιωθήσονται καὶ ἐν τῷ θεῷ ἐνδοξασθήσονται κτλ.; evenwel kan het opvallende ἀπό ook uit de beteekenis rechtvaardig zijn (vgl. Jez. 54 : 17) verklaard worden. In geen geval evenwel is deze beteekenis van het Perf., den Aor. en het Fut. i. p. v. uit de beteekenis der tijden met Hofmann uit de beteekenis van andere van nomina afgeleide werkwoorden op όω te verklaren, b. v. χολοῦν tot toorn verwekken, χολοῦσθαι vertoornd zijn. In het Nieuw-Test. spraakgebruik is dit het geval. In het O. T. evenwel komt zulks nog niet voor. Vgl. de vertaling van Kal van צָדַק in het boek Job door δίκαιος εἶναι Job 9 : 2, 15, 20; 10 : 15, 15 : 14, 25 : 4 δ. ἀναΦαίνεσθαι Job 13 : 18, 40 : 3, de Hiphil = δίκαιον ἀποΦαίνειν Job 27 : 5 en eveneens de Piël 32 : 2. (Dan. 8 : 14 wordt de Niphal door καθαρίζεσθαι vertaald, vgl. Job 4 : 17 Kal door καθαρὸς εἶναι. Dan. 12 : 3 מַצְדִּיקֵי הָרַבִּים vertaalt de LXX verklarenderwijze: οἱ κατισχύοντες τοὺς λόγους μου, terwijl Theodot. de vocalisatie verandert: ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν). Vgl. het Oud-Testamentisch spraakgebruik van κρίνειν.

Het spraakgebruik der apocriefen verschilt niet bijzonder van dat der LXX. Wij vinden het slechts Tob. en Sir. en dat wel het act. = iemand recht verschaffen bij het oordeel, hem vrijspreken, rechtvaardigen, als object niet δίκαιος, maar δίκαιον gedacht, Sir. 42 : 2 μὴ αἰσχυνθῇς . . . περὶ κρίματος, δικαιῶσαι τὸν ἀσεβῆ. 13 : 21 ἐλάλησεν ἀπόῤῥητα καὶ ἐδικαίωσαν αὐτόν, ταπεινὸς ἔσΦαλε καὶ προσεπετίμησαν αὐτῷ. 10 : 28 τὸν ἁμαρτάνοντα εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίς δικαιώσει; Vgl. het pass. Tob. 12 : 4 δικαιοῦνται αὐτῷ

λαβεῖν τὸ ἥμισυ πάντων. Daarentegen komen bij Sir. niet alleen Aor. en Fut. pass. voor in de beteekenis: rechtvaardig zijn; 18:2 κύριος μόνος δικαιωθήσεται. 34:5 ὁ ἀγαπῶν χρυσίον οὐ δικαιωθήσεται. 26:20 οὐ δικαιωθήσεται κάπηλος ἀπὸ ἁμαρτίας. 23:11 εἰ διὰ κένης ὤμοσεν οὐ δικαιωθήσεται. 1:19 οὐ δυνήσεται θυμὸς ἄδικος δικαιωθῆναι, ἡ γὰρ ῥοπὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ πτῶσις αὐτῷ (niet = hij zal niet gerechtvaardigd zijn zooals Grimm verklaart, maar = hij zal niet als een rechtvaardige staan in het gericht). 18:20 μὴ ἐμποδισθῇς τοῦ ἀποδοῦναι εὐχὴν εὐκαίρως καὶ μὴ μείνῃς ἕως θανάτου δικαιωθῆναι, maar ook het praesens δικαιοῦσθαι staat in de beteekenis: rechtvaardig zijn. 7:5 μὴ δικαιοῦ ἔναντι κυρίου καὶ παρὰ βασιλεῖ μὴ σοφίζου, wanneer het niet juister als mediaal passief als δικαιωθῶμεν Gen. 44:16 opgevat wordt. — Alleen 9:12 οἱ ἀσεβεῖς ἕως ᾅδου οὐ μὴ δικαιωθῶσι moeten wij de beteekenis vasthouden: gerechtvaardigd, d. i. van het oordeel gered worden.

Jozefus en Philo gebruiken het woord zelden. Joz. Ant. 9, 9, 1 Μωυσῆς οὐκ ἐδικαίωσε διὰ πατέρων ἁμαρτίας τέκνα κολάζειν = voor goed erkennen. Phil. de septenario 2, 293, 37 τῶν πεδίων σταχυοφορούντων καὶ μήπω καιρὸν ἐχόντων εἰς ἄμητον, ἐδικαίωσεν ἐξ ὁμοιώσεως τὴν ἄζυμον τροφὴν bepalen, vorderen. — Meermalen vinden wij het in het Psalter. Sal., steeds met God als object = God recht geven (vgl. Lk. 7:29), van de erkenning van de gerechtigheid Gods door de rechtvaardigen, die op Hem vertrouwen, nooit evenwel, hoe dikwijls zich daarvoor ook de gelegenheid voordoet, met God als subject van de openbaring van deze den rechtvaardigen recht verschaffende goddelijke gerechtigheid. Dat ook hier de grondbeteekenis is, als een δίκαιον voorstellen en niet justum aliquem reddere, blijkt uit 8:31 ἐδικαιώσαμεν τὸ ὄνομά σου τὸν ἔντιμον εἰς αἰῶνας. 4:9 δικαιώσαιεν οἱ ὅσιοι τὸ κρίμα τοῦ θεοῦ αὐτῶν. Het activum vinden wij nog 2:16 ἐγὼ δικαιώσω σε, ὁ θς... ὅτι ἐν τοῖς κρίμασί σου ἡ δικαιοσύνη σου. 3:5 προσέκοψεν ὁ δίκαιος καὶ ἐδικαίωσε τὸν θεὸν ἐν τοῖς πτώμασιν αὐτοῦ, evenals 3:3 δίκαιοι μνημονεύουσι διὰ παντὸς τοῦ κυρίου ἐν ἐξομολογήσει καὶ δικαιώσει τὰ κρίματα κυρίου, waar òf als subject de δίκαιος van vs. 4 te denken is òf waarschijnlijker de lezing ontstaan is uit δικαιοῦσι (zoo tegenwoordig ook Ryle and James, The Ps. of Sal.), wanneer hier niet δικαιώσει de van ἐν afhankelijke Datief van δικαίωσις is. Het pass. 8:27 ἐδικαιώθη ὁ θεὸς ἐν τοῖς κρίμασιν αὐτοῦ. 9:3 ἵνα δικαιωθῇς, ὁ θς, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν, ὅτι σὺ κριτὴς δίκαιος. Vgl. Ps. 19:10, 51:6, Sir. 18:2.

3) Het spraakgebruik van het Nieuw-Testamentisch Grieksch.

Dat rust op het spraakgebruik der LXX. Δικαιοῦν is evenals bij de LXX een juridisch begrip en komt alleen met een persoonlijk object in de beteekenis voor: een oordeel ten gunste van iemand vellen, hem rechtvaardigen. Eigenaardig is, dat het tegelijk een bloot godsdienstig

begrip is, op het oordeel Gods betrekking hebbend, terwijl het in het O. T. tegelijk ook in de beteekenis van sociale rechtspleging staat, evenals dat als idealistisch object meestal δίκαιος gedacht is = iemand door een rechterlijk oordeel voor een δίκαιος verklaren, nl. in de bepaling van het woord in het Paulinisch spraakgebraak ter aanduiding van de bevrijding des zondaars van de schuld door de genade Gods.

a) In de niet-Paulinische geschriften. Lk. 7 : 29 οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν τὸν θεὸν βαπτισθέντες κτλ. = zij rechtvaardigden God, vgl. vs. 30 τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ ἠθέτησαν. Cf. Psalter. Sal. 2, 16; 3, 5. — Lk. 10 : 29 ὁ δὲ θέλων δικαιῶσαι ἑαυτόν en 16 : 15 ὑμεῖς ἐστὲ οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων is het niet = recht geven, maar iemand als rechtvaardig voorstellen, derhalve niet δίκαιόν τι, naar δίκαιόν τινα, want men moet aan het godsdienstig begrip van δίκαιος denken en dan komt met ἐνώπιον τῶν ἀνθρ. evenals met het verband slechts het masc. voor als het in δικαιοῦν verwachte object. Op de overige plaatsen het pass. en wel het perf. Lk. 18 : 14 κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος παρ' ἐκεῖνον, ὅτι . . . ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται. Deze toepassing bewijst, dat δεδικ. iets noemt wat den tollenaar wedervaren is, dat derhalve niet Gen. 38 : 26 δεδικαίωται Θαμὰρ ἢ ἐγώ vergeleken moet worden: „hij ging heen rechtvaardiger dan gene", maar aan de rechtvaardiging Jez. 45 : 25 gedacht moet worden: als iemand, dien recht gegeven is, die gerechtvaardigd is; παρ' ἐκεῖνον moet met Lchm. Tr. naar den Sin. en Vat. gelezen worden i. p. v. het uit de Oud-Testamentische herinnering ontstane, op weinig minuskelhss. rustend ἢ ἐκεῖνος van de rec. en vooral i. p. v. het onbegrijpelijke ἢ γὰρ ἐκεῖνος (Tdf.). Vgl. Weiss en Hofm. t. a. pl. Dat het goddelijk oordeel de vrijspraak van den zondaar bevat, blijkt uit het verband vs. 13. Mt. 12 : 37 ἐκ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ = gerechtvaardigd worden, van hem, die een voor hem gunstig oordeel Gods verneemt. Evenzoo duidt δικαιοῦσθαι aan het verkrijgen van dit goddelijk oordeel, de ervaring van de heil aanbrengende, goddelijke gerechtigheid. Jak. 2 : 25 ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος. Vs. 21 Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη. Vs. 24 Ῥαὰβ . . . ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, vgl. vs. 23 ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικ. καὶ φίλος θεοῦ ἐκλήθη en vs. 14 μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν; Daarentegen is δικαιωθῆναι = rechtvaardig zijn, in den toestand van een rechtvaardige zijn, Mt. 11 : 19: ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς, Lk. 7 : 35 ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς πάντων, d. i. zij is zonder schuld ten opzichte van hare kinderen, vgl. Sir. 26 : 20 οὐ δικαιωθήσεται κάπηλος ἀπὸ ἁμαρτίας. Test. XII patr. Sim. 6: ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν πάντα, ὅπως δικαιωθῶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Hand. 20 : 26 καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων. Voor ἀπό vgl. ook nog Hand. 13 : 39 ἀπὸ πάντων ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν νόμῳ Μωυσέως δικαιωθῆναι ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύων δικαιοῦται = van iets rechtvaardig worden, zoodat zulks aan het δίκαιος εἶναι niet meer in den weg staat. Rom. 6 : 7 δεδι-

καίωται ἀπὸ ἁμαρτίας, waarbij Basilius M. de bapt. 1, 2, 657 heeft ἀπήλλακται, ἠλευθέρωται, κεκαθάρισται πάσης ἁμαρτίας. Toch schijnt Lk. 7 : 29 οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν τὸν θεόν eene andere verklaring aan de hand te doen, volgens welke ἀπό staat evenals Jez. 45 : 25 ἀπὸ κυρίου δικαιωθήσονται κτλ. Daartegen evenwel getuigt de benaming τὰ τέκνα τῆς σοφίας, welke in dit verband alleen dan gewicht en beteekenis heeft, wanneer zij bedoeld is evenals Mt. 8 : 12 οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται, nl. inzoover het tevoren afgeschilderde gedrag in tegenspraak is met hunnen stand. Dat zij evenwel zóó bedoeld is, blijkt ongetwijfeld uit de toevoeging πάντων bij Luk. Geen zin geeft de door Tdf[8], Treg. Westc. Mt. 11 : 19 opgenomen lezing ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῆς, daar δικαιοῦσθαι ἀπό steeds beteekent = van iets weg, niet zooals ἐκ = van iets uit rechtvaardig of gerechtvaardigd worden. — Openb. 22 : 11 wordt sedert Bengel algemeen ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι i. p. v. den receptus δικαιωθήτω gelezen. Het laatste zou eveneens staan in de beteekenis van: rechtvaardig zijn.

b) In de Paulinische geschriften vinden wij δικαιοῦν behalve 1 Tim. 3 : 16 en Tit. 3 : 7 slechts Rom., 1 Kor. en Gal. en overal met uitzondering van Rom. 3 : 4, waar van God staat ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε (naar Ps. 51 : 6) en 1 Tim. 3 : 16, waar van Christus gezegd wordt: ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι (vgl. Joh. 16 : 10, 1 Petr. 2 : 23, 3 : 18), alleen van de als eigenlijken inhoud der Nieuw-Testamentische heilsopenbaring genoemde goddelijke heilsdaad tegenover de zondaars. Hoezeer het een soteriologisch begrip is, blijkt uit Rom. 8 : 33 vgl. met Jez. 50 : 8, 9 οὐ μὴ αἰσχυνθῶ, ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαιώσας με· τίς ὁ κρινόμενός μοι; ... ἰδοὺ κύριος βοηθήσει μοι. Dat dit Paulinische δικαιοῦν geen juridisch begrip zou zijn, is met het oog op het eenstemmige spraakgebruik van het gewone en het Bijbelsche Grieksch van meet af niet te verwachten. Dat het werkelijk een juridisch begrip is in godsdienstige beteekenis, blijkt onmiddellijk. Want wanneer Paulus Rom. 4 : 5 God τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ noemt, Rom. 3 : 26 δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως en wanneer Rom. 4 : 3 staat: ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ τῷ θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, vs. 5 τῷ ... πιστεύοντι ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην, wanneer Rom. 8 : 33 ἐγκαλεῖν en δικαιοῦν tegenover elkander gesteld worden: τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν θεοῦ; θεὸς ὁ δικαιῶν, zoo blijkt, dat δικαιοῦν τὸν ἀσεβῆ Rom. 4 : 5 geen andere beteekenis hebben kan dan in het Oud-Testamentisch verbod Ex. 23 : 7 οὐ δικαιώσεις τὸν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων. Jez. 5 : 23 οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες (ἀπ' αὐτοῦ), nl. door erkentenis van de schuld, van datgene wat het δίκαιος εἶναι of ἀναφαίνεσθαι in den weg staat, ontbinden, hem gerechtigheid toekennen, als rechtvaardige beschouwen (vgl. Rom. 6 : 7 ὁ ἀποθανὼν

δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Hand. 13 : 39 is δικαιοῦν derhalve = rechtvaardigen, vgl. Rom. 5 : 19 δίκαιον καθιστάναι met δικαίωσις tegenover κατάκριμα vs. 18. Daar niet evenals Ex. 23 : 7, Jez. 5 : 23 aan sociale rechtspleging, maar aan gerechtigheid in godsdienstige beteekenis gedacht wordt, volgens welke hij δίκαιος is, die het oordeel Gods voor zich en niet tegen zich heeft, — vgl. Rom. 2 : 13 οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ νόμου δικαιωθήσονται — zoo duidt δικαιοῦν in het Paulinisch spraakgebruik niets anders aan dan de rechterlijke openbaring van de gerechtigheid God (Rom. 3 : 26 πρὸς τὴν ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ), waardoor de mensch, die volgens den anderen rechterlijken maatstaf ἀσεβής is, als geloovige van de schuld en straf door het oordeel Gods vrijgesproken en als een δίκαιος behandeld wordt, zoodat de δικαιοσύνη geen hem eigene, maar eene hem toegekende, toegerekende is (vgl. onder δικαιοσύνη en λογίζεσθαι), daar het geloof aan de vergevende genade Gods (Rom. 3 : 25), als gerechtigheid toegerekend, voor de ontbrekende gerechtigheid in de plaats gesteld wordt.

Zoo gebruikt Paulus het woord δικαιοῦν als eene treffende uitdrukking voor het hun in Christus opgegane licht over de wet en de profeten, die van deze goddelijke δικαιοσύνη getuigenis afleggen (Rom. 3 : 21 νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν), inzoover van gerechtigheid slechts onder de voorwaarde en onderstelling, in den vorm der vergeving van zonden sprake kan zijn. Vgl. Jez. 45 : 25 met 33 : 24 enz., 44 : 24 — eene erkentenis, die ook overigens aan Israel niet vreemd was, waarvoor vooral de Psalmen van Salomo getuigenis geven, vgl. 3 : 4—10, 13 : 9 φείσεται κύριος τῶν ὁσίων αὐτοῦ καὶ τὰ παραπτώματα αὐτῶν ἐξαλείψει ἐν παιδείᾳ, die evenwel, zooals wederom de Psalmen van Salomo (17 : 6 κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἀποδώσει αὐτοὺς ὁ θς) en de geheele Joodsche theologie, zooals Paulus zelf Rom. 10 : 3 enz. Fil. 3 : 6 enz. betuigen, zóó veranderd werd, dat de vergeving niet als de onderstelling, maar als het gevolg van de gerechtigheid van Israel beschouwd werd. Het eigenaardig verschijnsel, dat een zondig volk door de openbaring Gods recht ontvangt en als rechtvaardig voorgesteld wordt, lost zich voor den apostel in de erkentenis van Christus zóó op, dat het het geloof in den door het volk verworpen, door God in den dood gegeven Messias Jezus is, dat voor de ontbrekende gerechtigheid door het oordeel Gods in de plaats gesteld wordt en ten gevolge waarvan θεὸς δικαιοῖ τὸν ἀσεβῆ τὸν ἐκ πίστεως Ιυ. Deze erkentenis van de beteekenis der Godsopenbaring in Christus vindt hare scherpste en treffendste uitdrukking Rom. 3 : 26 εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ιυ. Zoo is δικαιοῦν van dit genadebewijs van God aan den zondaar, θεὸς δικαιῶν, πίστει δικαιοῦσθαι, χάριτι δικαιοῦσθαι, het door

Paulus in aansluiting aan het Oud-Testamentisch spraakgebruik en de Oud-Testamentische heilsbelofte en heilsverwachting aangenomene en tot een term. techn. geworden woord, dat het raadsel van het O. T. oplost en aan de betrekking van God den richter tot de zondige wereld, zooals die in de heilsopenbaring en heilsmededeeling gevormd is, zijne meest treffende en volkomene uitdrukking vindt. Het is inderdaad zooals Paulus zegt: *δικ. θεοῦ μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν* Rom. 2 : 21, waarbij hij niet aan enkele, hier en daar verspreide uitspraken, als Gen. 15 : 6, Hab. 2 : 4 denkt, maar aan het het geheele Oude Testament doortrekkende, den godsdienst van Israel of den openbaringsgodsdienst beheerschende gevoelen van de heil aanbrengende gerechtigheid Gods en aan de daardoor teweeggebrachte gerechtigheid der verlosten denkt. Vgl. Jez. 54 : 17 וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי. 60 : 21, Jer. 13 : 6 יהוה צִדְקֵנוּ.

Het ligt in den aard der zaak, dat *δικαιοῦν* nu niet meer als *χρόνω δίκαιόν τι*, maar *δίκαιόν τινα* gedacht wordt, daar met het *δικαιοῦν* van Gods zijde *δίκαιος καθίστασθαι* van den kant van het object overeenstemt. Rom. 5 : 19 vgl. met vs. 18, resp. *δικαιοῦσθαι*, waarvan het resultaat is *δικαιωθῆναι*. — Dat *δικαιοῦσθαι* is onderscheiden van het *δικαιοῦσθαι ἐν νόμῳ* Gal. 3 : 11, 5 : 4 alleen door de wijze, waarop het tot stand komt. Vgl. *ἐξ ἔργων νόμου* Rom. 3 : 20, Gal. 2 : 16, niet evenwel daardoor, dat het laatste in zedelijke, het eerste in juridische beteekenis staat. Rechtvaardig heet altijd hij, die het oordeel Gods voor zich heeft. Zooals dit passief Gal. 3 : 11 *ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ θεῷ*, 5 : 4 *οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε* met **gerechtvaardigd worden** vertaald moet worden, moeten wij *δικαιωθῆναι* eveneens door **gerechtvaardigd** zijn, het oordeel Gods voor zich hebben vertalen, Rom. 2 : 13 *οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ ἀλλ' οἱ ποιηταὶ νόμου δικαιωθήσονται*. Rom. 3 : 20, Gal. 2 : 17, Rom. 5 : 9, 1 Kor. 6 : 11 (vgl. vs. 9 *ἄδικοι*), vgl. 4 : 4 *οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι· ὁ δὲ ἀνακρίνων με κύριός ἐστιν* en op gelijke wijze moet het passief overal vertaald worden, waar het gevonden wordt = *δίκαιος γένεσθαι* overeenkomstig het in het Paulinische *δικαιοῦν* vervatte persoonlijke en niet zakelijke object. (Hierin ligt het onderscheid van het Paul. pass. en dat der LXX). Derhalve Rom. 3 : 24 *δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χῳ Ιυ* (vgl. vs. 21 *δικαιοσύνη θεοῦ* evenals *θεὸς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως καὶ ἀκροβυστίαν διὰ πίστεως* vs. 30) = zij worden gerechtvaardigd of rechtvaardig. Rom. 3 : 28, 4 : 2, 5 : 1, vgl. vs. 2, Gal. 3 : 11, 24. Deze beteekenis van het passief is evenwel des te minder een bewijs tegen de juridische beteekenis, daar overal duidelijk is, dat aan eene verhouding tot het oordeel Gods gedacht wordt en *δικαιοσύνη* in het Paulinisch spraakgebruik evemin als elders in de Heilige Schrift eene geschiktheid of eene deugd aanduidt, maar eene

verhouding tot het oordeel Gods, δίκαιος hem, die het oordeel Gods voor zich heeft.

Als bestanddeel van het goddelijk heilswerk in het individu wordt δικαιοῦν genoemd Rom. 8 : 30 οὓς προώρισεν, τούτους καὶ ἐκάλεσεν· καὶ οὓς ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν· οὓς δὲ ἐδικαίωσεν, τούτους καὶ ἐδόξασεν, vgl. voor de constructie met δοξάζειν Jez. 45 : 25, 1 Kor. 6 : 11 ἀπελούσασθε, ἡγιάσθητε, ἐδικαιώθητε κτλ.', vgl. vs. 9 tegenover ἄδικοι. — Men zegt zoowel δικαιοῖ ὁ θεὸς τὸν ἐκ πίστεως Rom. 3 : 26 en ἐκ πίστεως δικαιοῦν, δικαιωθῆναι Gal. 3 : 8, Rom. 5 : 1, Gal. 2 : 16, 3 : 24 als πίστει δικαιοῦσθαι Rom. 3 : 28 en διὰ τῆς πίστεως. Bij de constructie met ἐκ is de goddelijke daad datgene wat den mensch wedervaart als gevolg van het geloof, de mensch als bepaald door het geloof, vgl. ἐξ ἔργων νόμου Rom. 3 : 20, Gal. 2 : 16. ἐξ ἔργων Rom. 4 : 2, Lys. 12 : 33 ἐκ τῶν ἔργων χρὴ μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν λόγων τὴν ψῆφον φέρειν. De verbinding met διά bij het actief Rom. 3 : 30 δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως καὶ ἀκροβυστίαν διὰ πίστεως zal daardoor verklaarbaar zijn, dat het geloof, hetwelk God voor zijne werkzaamheid des heils bij Israel onderstelt, voor de ἔθνη eerst mogelijk gemaakt wordt door de heilsdaad in Christus, zoodat dit geloof der ἔθνη als gave en werking Gods het middel is, waardoor God rechtvaardigt. Vgl. 4 : 10 enz. 10 : 12 enz. Ef. 1 : 19, 2 : 8, Kol. 2 : 12, Hand. 17 : 31 πίστιν παρασχὼν πᾶσιν. De constructie met den Dat. πίστει stelt eveneens het geloof als het middel voor; toch moeten wij opmerken, dat het alleen bij het pass. gevonden wordt Rom. 3 : 28 λογιζόμεθα γὰρ δικαιοῦσθαι πίστει ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου, zoodat het onderscheid van διὰ τῆς π. vs. 30 daarin gelegen is, dat het geloof niet als vs. 30 als middel der goddelijke genadegave, maar als middel van ontvangst, van het rechtvaardig worden, van den toestand der gerechtigheid, derhalve niet als door God bewerkt, maar alleen als menschelijk gedrag in tegenstelling met ἔργα νόμου in aanmerking komt. De objectieve bemiddeling wordt door τῇ χάριτι uitgedrukt Tit. 3 : 7, vgl. τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως Rom. 3 : 24. De constructie met ἐν vinden wij eveneens alleen bij het pass. en wordt uit de beteekenis daarvan verklaard, daar bepaald wordt, waarin de toestand der gerechtigheid van het subject bestaat. Ἐν νόμῳ Gal. 3 : 11, 5 : 4 ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ Rom. 5 : 9, ἐν Χῳ Gal. 2 : 17, vgl. 5 : 4 κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χυ οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε. Hand. 13 : 39 ἐν νόμῳ Μωϋσέως... ἐν Χῳ. 1 Kor. 6 : 11 ἐν τῷ ὀνόματι Ιυ καὶ ἐν τῷ πν. κτλ. — Tusschen het Paulinisch en Jacobeïsch begrip van δικαιοῦν bestaat volgens Cremer geen verschil, zooals Jak. 2 : 23 zou bewijzen. Het onderscheid zou daarin bestaan, dat de bevrijding van datgene wat aan het δίκαιος εἶναι in den weg staat, waarop Paulus den nadruk legt, bij Jakobus op den achtergrond staat, daar in de plaats van de toerekening de erkenning van de gerechtigheid komt, in de plaats van de substitutie bij Paulus de sanctie bij Jakobus.

Vgl. δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως καὶ ἀκροβυστίαν διὰ πίστεως Rom. 3:30. Inzoover het evenwel het de werken helpend, zich daarin openbarend geloof is, dat ook Jakobus eischt, staat ook de Jakobeïsche uiteenzetting geheel op Oud-Testamentischen grondslag. Zie onder δίκαιος en συνεργεῖν. Het geloof staat ook bij Jakobus psychologisch op de eerste plaats, alleen met dit onderscheid, dat het met eene miskenning daarvan en dat wel op Joodsch-Christelijken grondslag te maken heeft. Vgl. over deze kwestie verder Baljon's Inleiding op de boeken des Nieuwen Verbonds, bl. 395.

In het na-apostolische Grieksch vinden wij het Paulinische δικαιοῦν evenals het woord in 't algemeen slechts zeldzaam. Clem. Rom. I ad Cor. 32, 4 οὐ δι ἑαυτῶν δικαιούμεθα οὐδὲ διὰ τῆς ἡμετέρας σοφίας ἢ συνέσεως ἢ εὐσεβείας ἢ ἔργων ὧν κατειργασάμεθα ἐν ὁσιότητι καρδίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως, δι' ἧς πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος ὁ παντοκράτωρ θεὸς ἐδικαίωσεν. Daarentegen evenwel 30:3 ἀπὸ παντὸς ψιθυρισμοῦ καὶ καταλαλίας πόρρω ἑαυτοὺς ποιοῦντες ἔργοις δικαιούμενοι καὶ μὴ λόγοις. In den brief van Barnabas vloeit 15:7 δυνησόμεθα (ἁγιάσαι τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην) αὐτοὶ δικαιωθέντες καὶ ἀπολαβόντες τὴν ἐπαγγελίαν, μηκέτι οὔσης τῆς ἀνομίας, καινῶν δὲ γεγονότων πάντων ὑπὸ κυρίου τότε δυνησόμεθα αὐτὴν ἁγιάσαι αὐτοὶ ἁγιασθέντες πρῶτον uit het voorafgaande καθαρὸς ὢν τῇ καρδίᾳ vs. 6 voort. Dat dit evenwel niet het Paulinische δικαιοῦν van de juridische rechtvaardiging des zondaars is, blijkt uit het gebruik van het woord 4:10 μὴ καθ' ἑαυτοὺς ἐνδύνοντες μονάζετε ὡς ἤδη δεδικαιωμένοι. De schrijver denkt klaarblijkelijk aan den zedelijken habitus der wedergeborenen. Het juridische δικαιοῦν heeft hij in een Oud-Testamentisch citaat uit Jez. 50:8 enz. Ook Hermae Past. Vis. 3, 9, 1 is volgens het verband die zedelijke habitus bedoeld τοῦ κυρίου τοῦ ἐφ' ὑμᾶς στάξαντος τὴν δικαιοσύνην, ἵνα δικαιωθῆτε καὶ ἁγιασθῆτε ἀπὸ πάσης πονηρίας καὶ ἀπὸ πάσης σκολιότητος. In juridische, hoewel niet in Paulinische beteekenis staat het Sim. 5, 7, 1 τὴν σάρκα σου ταύτην φύλασσε καθαρὰν καὶ ἀμίαντον, ἵνα τὸ πνεῦμα τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῇ μαρτυρήσῃ αὐτῇ καὶ δικαιωθῇ σου ἡ σάρξ, „ut spiritus... testimonium reddat illi et salvetur corpus tuum" en eveneens Mand. 5, 1, 7 ἐδικαιώθησαν γὰρ πάντες (ὅσοι ἂν μετανοήσωσιν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτῶν) ὑπὸ τοῦ σεμνοτάτου ἀγγέλου, „omnes enim hujusmodi homines a sanctissimo nuntio in numero proborum recipiuntur." Eveneens in juridische beteekenis staat het Ign. ad Phil. 8, 2 ἐμοὶ δὲ ἀρχεῖά ἐστιν Ἰς Χς, τὰ ἄθικτα ἀρχεῖα ὁ σταυρὸς αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ καὶ ἡ πίστις ἡ δι αὐτοῦ· ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν δικαιωθῆναι en hier ligt het voor de hand, aan het Paulinische δικαιοῦν te denken. De meest volkomene overeenstemming evenwel met het Paulinische δικαιοῦν geeft de brief aan Diognetus 9:3 enz.: τί γὰρ ἄλλο τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἠδυνήθη καλύψαι ἢ ἐκείνου δικαιοσύνη; ἐν τίνι δικαιωθῆναι δυνατὸν τοὺς ἀνόμους ἡμᾶς καὶ ἀσεβεῖς ἢ ἐν μόνῳ τῷ υἱῷ

τοῦ θεοῦ; ὦ τῆς γλυκείας ἀνταλλαγῆς, ὦ τῆς ἀνεξιχνιάστου δημιουργίας, ὦ τῶν ἀπροσδοκήτων εὐεργεσιῶν· ἵνα ἀνομία μὲν πολλῶν ἐν δικαίῳ ἑνὶ κρυβῇ, δικαιοσύνη δὲ ἑνὸς πολλοὺς ἀνόμους δικαιώσῃ. Vgl. 5 : 14 ἀτιμοῦνται καὶ ἐν ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται, βλασφημοῦνται καὶ δικαιοῦνται. Vgl. daarenboven Protev. Jac. 5 νῦν οἶδα ὅτι κύριος ἱλάσθη μοι καὶ ἀφῆκε πάντα τὰ ἁμαρτήματά μου καὶ κατέβη ἐκ ναοῦ κυρίου δεδικαιωμένος. Voor het latere kerkelijke Grieksch vgl. Suiceri Thes. s. v. De verhandelingen over het begrip als van Winzer, De vocabulis δίκαιος δικαιοσύνη δικαιοῦν in ep. ad Rom. 1831, Rauwenhoff, De loco Paulino qui est de δικαιώσει 1852, Wieseler, Comm. op Gal. S. 177 laten veel te wenschen over. Het grondigste onderzoek levert Morison, Critical exposition of the third chapter of Pauls ep. to the Romans, 1866; vgl. Godet, comm. op Rom. (1 : 17).

Δικαίωμα, τος, τό, het resultaat van het δικαιοῦν. In het gewone Grieksch bij Thuc., Isocr., Plat., Arist. Dion. Hal., Dio Cass. Het duidt overeenkomstig het gebruik van δικαιοῦν aan **a**) het vastgestelde of vaststaande, door wet of rechterlijke erkentenis vaststaand recht = gerechtelijke aanspraak, recht, dat men heeft (verkregen heeft). Zoo Thuc. 1, 14 δικαιώματα μὲν οὖν τάδε πρὸς ὑμᾶς ἔχομεν, ἱκανὰ κατὰ τοὺς Ἑλλήνων νόμους. 6, 79, 2; 80, 1 οὐ γὰρ ἔργῳ ἴσον ὥσπερ τῷ δικαιώματί ἐστιν. Isocr. 6, 25. Dion. Hal. Ant. Rom. 3, 10: ἓν μὲν δὴ τοῦτο τὸ δικαίωμα παρεχόμεθα τῆς ἀρχῆς. Dio Cass. 37, 51; 38, 12; 42 : 34, 55 : 2, 60 : 24 τοῖς δὲ στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα ἔδωκε. 61 : 32, 68 : 20, 61 : 1 οὐδὲν δικαίωμα τῶν ὅπλων ἰσχυρότερόν ἐστιν. Zoo bij de LXX = צְדָקָה 2 Sam. 19 : 28: τί ἔστι μου ἔτι δικαίωμα καὶ τοῦ κεκραγέναι με ἔτι πρὸς τὸν βασιλέα; Verder = רִיב Jer. 11 : 20 κύριε κρίνων δίκαια... ἴδοιμι τὴν παρά σου ἐκδίκησιν ἐξ αὐτῶν, ὅτι πρός σε ἀπεκάλυψα τὸ δικαίωμά μου. Hiertoe moet ook behooren Bar. 2 : 17 οὐχ οἱ τεθνηκότες ἐν τῷ ᾅδῃ... δώσουσι δόξαν καὶ δικαίωμα τῷ κυρίῳ. Misschien ook Rom. 8 : 4. Zie onder d. — **b**) Het door rechterlijke beslissing ten nadeele van iemand vastgestelde recht, van de straf. Plat. Legg. 9, 864 E. τὴν μὲν βλαβὴν ἀποτινέτω, τῶν δὲ ἄλλων δικαιωμάτων ἀφείσθω. Dat is de eenige plaats bij Plato. Volgens Krüger bij Thuc. 1, 41 eveneens = gerechtelijke aanspraak. Intusschen terwijl het bij Thuc. de gerechtelijke aanspraak is, welke men heeft, is het hier de aanspraak, welke men moet bevredigen, die men tegen iemand doet gelden. Daaraan sluit zich bij Aristoteles de beteekenis van straf, terechtwijzing, vergoeding, Eth. Nikom. 5, 10 καλεῖται δὲ τὸ κοινὸν μᾶλλον δικαιοπράγημα, δικαίωμα δὲ τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος· (δικαιοπραγεῖν = juste agere, opp. παρανομεῖν. Plut. Sol. 5, 3. Diod. Sic. Bibl. Hist. 5, 5), cf. Aristot. de coelo 1, 10 προακηκοέναι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα = terechtwijzing. Suid.: δικαιώματα δὲ καὶ αἱ κατακρίσεις.

c) In ruimere beteekenis de gerechtelijke daad als vervulling van

de wet, Aristot. Rhet. 1, 3, 13, waar ἀδίκημα en δικαίωμα in deze beteekenis tegenover elkander gesteld worden. Zoo Bar. 2, 19 οὐκ ἐπὶ τὰ δικαιώματα τῶν πατέρων ἡμῶν. Zoo in het N. T. Openb. 19:8 τὰ δικαιώματα τῶν ἁγίων. 15:4 van God τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν, waar men niet door gericht moet verklaren, daar δικαίωμα nooit het gerechterlijke handelen aanduidt. Het is hier = δικαιοσύνη van de gerechtigheid Gods, die door oordeelen den zijnen recht verschaft. — d) Rechtsbepaling. Zoo schreef Aristot. volgens Vita Aristot. Marc. f. 276 (Aristot. Opp. ed. acad. reg. bor. V, 1571) δικαιώματα Ἑλληνίδων πόλεων ἐξ ὧν Φίλιππος τὰς φιλονεικίας τῶν Ἑλλήνων διέλυσεν (cf. Du Cange δικαιώματα recentioribus Graecis et in basilicis appellantur privilegia, chartae, diplomata et instrumenta quibus jura in res asseruntur). Dio Cass. Hist. Rom. 36, 23 οὐ γάρ πω πάντα τὰ δικαιώματα ἃ ... διετέτακτο ἐποίουν. 55, 13 τὰ δικαιώματα οἷς οἵ τε ἄλλοι πρὸς τοὺς ἐλευθερουμένους, καὶ αὐτοὶ οἱ δεσπόται σφῶν γενόμενοι χρήσοιντο. Zoo met uitzondering van de boven aangehaalde plaats bij de LXX = מִשְׁפָּט, חֹק, חֻקָּה, מִצְוָה. 1 Makk. 2:21 ἵλεως ἡμῖν καταλιπεῖν νόμον καὶ δικαιώματα. In het N. T. Hebr. 9:1 δικαιώματα λατρείας. Vs. 10 δικαιώματα σαρκὸς μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα (vgl. vss. 9, 13). Eveneens Rom. 1:32 τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ — ὅτι οἱ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν. 2:26 τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου (vgl. Ef. 2:15 ὁ νόμος τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν). Rom. 8:4 ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, de rechtsordening der wet of volgens a de gerechtelijke aanspraak daarvan.

e) Wat nu het gebruik van het woord betreft, Rom. 5:16, 18, ontkennen de meeste uitleggers, het laatst nog Dietzsch, Adam u. Christus, Rom. 5:12 enz. S. 146 en Hofmann, Die heil. Schrift N. T. 3, 202, dat het daar overeenkomstig het Paulinische δικαιοῦν in de beteekenis daad der rechtvaardiging staat. Het moet in de in het Bijbelsch zoowel als het gewone Grieksch zeldzaam voorkomende beteekenis gerechtelijke daad, gerechtigheid staan (zie onder c; behalve de aangehaalde plaatsen nog Spreuk. 8:20 τρίβοι δικαιώματος, ook eene lezing i. p. v. δικαιοσύνης). Dat Paulus het woord in deze beteekenis anders niet gebruikt, heeft geen bezwaar. Wel dat het tegenover κατάκριμα staat en daaruit volgt, dat het woord in aansluiting aan het Paul. δικαιοῦν met een pers. object = daad der rechtvaardiging staat. Zooals κατάκριμα tot κρίμα staat, staan δικαίωμα en χάρισμα, dat versterkend en aanvullend, naast elkander. Dit evenwel lag ook voor het Grieksch gevormde oor des te meer voor de hand, daar δικαίωμα in tegenstelling met παράπτωμα de voorstelling van een ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος opwekte (zie Aristoteles onder b) en juist in het aanwezig verband het δικαιοῦν deze gedachte eerst recht aan de hand doet met de door het Paulinisch begrip veroorzaakte modificatie, dat δικαίωμα niet zoozeer

ἐπανόρθωμα πολλῶν παραπτωμάτων, ἀδικημάτων als veelmeer ἁμαρτωλῶν ἀδικησάντων aanduidt. Vs. 18 wordt datgene wat Christus gedaan heeft, eveneens in tegenstelling met παράπτωμα en tegelijk naar zijne werking aangeduid. De van het δικαίωμα, de voor de zondaars geldende daad der rechtvaardiging of de objectieve rechtvaardiging uitgaande werking, is de δικαίωσις ζωῆς. Hoezeer in δικαίωμα de rechtvaardiging van den mensch voor de hand ligt, bewijst de opmerking van Theodoretus bij Ps. 119 : 8 bij Suidas: νόμον καλεῖ — δικαιώματα ὡς δικαιοῦν τὸν κατορθοῦντα δυνάμενον, evenals Openb. 15 : 4.

Δικαίωσις, εως, ἡ, de herstelling van eenen δίκαιον, 1) actief herstelling, vaststelling van het recht, a) rechtsaanspraak, eisch, Thuc. 1, 141, 1; 3, 82, 3; 5, 86, 4; 5, 17, 2. Dio Cass. 44, 24, Dion. Hal. 1, 87 ἀνίσταται δὲ ἐκ τούτου μείζων τῆς προτέρας ἔρις ἑκατέρου τὸ πλέον ἔχειν ἀφανῶς διωκομένου, τὸ δὲ μὴ μεῖον ἀναφανδὸν ἀπὸ δικαιώσεως τοιᾶς δ' ἐπισυνάπτοντος. Hier ligt reeds b) de beteekenis r e c h t v a a r d i g i n g voor de hand, zooals het woord Thuc. 8, 66, 2 gevonden wordt: τῶν δρασάντων οὔτε ζήτησις οὔτ' εἰ ὑποπτοῖοντο δικαίωσις ἐγίγνετο = δικαιολογία, ἀπολογία. Anders zoo niet in het Attische Grieksch. Toch haalt Harpocrates nog eene plaats uit Lysias aan. Zie Krüger bij Thucydides t. a. pl. Plut. De virt. mor. 9 (449, A.) in verkeerden zin: σοφιστικὰς δοκοῦσιν, οὐ φιλοσόφους δικαιώσεις καὶ ἀποδράσεις ἐκ τῶν πραγμάτων μηχανᾶσθαι διὰ τῶν ὀνομάτων. Vgl. Dio Cass. 41, 54 πολλὰς δικαιώσεις προτεινάμενοι. Zoo — evenwel in Bijbelsch-juridische beteekenis met een persoonlijk object LXX Lev. 24 : 22 δικαίωσις μία ἔσται τῷ προσηλύτῳ καὶ τῷ ἐγχωρίῳ = מִשְׁפָּט. Symm. Ps. 35 : 23 εἰς τὴν δικαίωσίν μου, LXX: δίκην = לְרִיבִי. In den zin van het Paulinische δικαιοῦν Rom. 4 : 25 ἠγέρθη Ἰς διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν 5 : 18 εἰς δικαίωσιν ζωῆς tegenover κατάκριμα. Zie onder δικαίωμα, κατάκριμα. 2 pass. a) rechtsbepaling, recht, Plut. De fort. 5 (99, C.) τὸ κεφάλαιον τῆς ἀνθρωπίνης εὐφημίας καὶ δικαιώσεως. Dion. Hal. Ant. 7, 16 ἐὰν δὲ ἀναστρέψασα τὰς ἀνθρωπίνας δικαιώσεις ἡ φύσις. 8 : 34: ὁ ταύτῃ τῇ γνώμῃ χρώμενος οὐδὲν ἔξω τῶν θείων ἀξιοῖ νομίμων οὐδὲ παρὰ τὴν κοινὴν ἁπάντων ἀνθρώπων ποιεῖ δικαίωσιν. b) Terecht erkende straf, Plut. De def. orac. 21 (421, D.): δικαιώσεις ὑπὸ θεοῦ τῶν ἐξαμαρτόντων. Id. Artaxerxes 14, 1, Demetr. 18, 4. Dio Cass. 40, 43, 52, 6. Zoo bij Jos. Ant. 18, 91. Zie onder δικαιοῦν. Dat ook in dit geval δ. niet onmiddellijk de beteekenis s t r a f heeft, maar — vgl. onder δικαιοῦν — alleen inzoover zij een uitvloeisel van het recht is, bewijst Plut. De sera num. vind. 22 (565, A.): τῶν δ' ἄλλων δικαιώσεων ἡ μὲν ὑπὸ τῆς ποίνης ἐν τῷ βίῳ ταῖς βαρβαρικαῖς ἔοικεν. Dio Cass. 52, 6 ὀργῇ μᾶλλον ἢ δικαιώσει εὐθύνειν.

Δικαιοκρισία, ἡ, een oordeel, dat recht geeft, δικαίως κρίνει, niet = δικαία κρίσις, dat met het recht overeenkomt, vgl. δικαιοκρίτης = ὃς δικαίως κρίνει Lob. Phryn. 601. Het woord vinden wij alleen in het kerkelijk en

Bijbelsch Grieksch, evenwel zeldzaam. Δικαιοκρίτης komt bij den Alexandrijn Hephaestion voor (omstreeks het midden der 2e eeuw), evenals 2 Makk. 12 : 41 πάντες οὖν εὐλογήσαντες τοῦ δικαιοκρίτου κυρίου τὰ κεκρυμμένα φανερὰ ποιοῦντος. Orac. Sibyll. 3, 704 υἱοὶ θεοῦ... εὐφραινόμενοι ἐπὶ τούτοις οἷς δώσει κτίστης, ὁ δικαιοκρίτης τε μονάρχος, op de bescherming der kinderen Gods betrekking hebbend 705 etc. Δικαιοκρισία alleen bij den quint. interpr. Hor. 6 : 5, waar LXX heeft: καὶ τὸ κρίμα μου ὡς φῶς = וּמִשְׁפָּטֶיךָ. Test. XII patr., Levi 3 ἐν τῇ δικαιοκρισίᾳ τοῦ θεοῦ (nl. εἰς ἐκδίκησιν ἀνόμων). Ibid. 15 λήψεσθε ὄνειδος καὶ αἰσχύνην αἰώνιον παρὰ τῆς δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ. In het N. T. Rom. 2 : 5 κατὰ τὴν σκληρότητα σου... θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ, waar het niet eenvoudig ter versterking van ὀργῆς dient, maar (vgl. vss. 6, 7) tegelijk op de andere zijde van den dag des toorns wijst, waarop, om Oud-Testamentisch te spreken, God den rechtvaardigen recht doet door het oordeel over de goddeloozen. Vgl. 2 Thess. 1 : 5 enz. (waar Ephr. en anderen δικαιοκρισίας lezen i. p. v. δικαίας κρίσεως), zie boven δικαιοκρίτης en onder δίκαιος. De straffende vergelding is niet, zooals Ritschl aanneemt (Rechtfertigung und Versöhnung 2, 115) buitengesloten. Vgl. Just. Mart. Quaest. gentil. ad Christ. 213 D κατὰ τοὺς πιστεύοντας τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν τῇ τοῦ θεοῦ δικαιοκρισίᾳ καὶ ἀποθνήσκομεν καὶ ἀναζωοποιούμεθα.

Δικάζω, rechtspreken, richten, beslissen. Lezing van den Vat. Luk. 6 : 37 i. p. v. καταδικάζετε. Anders nergens in het N. T. Daarentegen meermalen bij de LXX naast κρίνειν, διακρίνειν, ἐκδικεῖν = שׁפט 1 Sam. en naast κρίνειν = ריב Kal en Hiphil. In dit geval δίκ. δίκην, eene rechtzaak beslissen Ps. 43 : 1, 74 : 22. δίκας Klaagl. 3 : 57. Met een persoonlijk object τινά alleen 1 Sam. 24 : 16, in het gewone Grieksch τινί. In de apocriefen Bar. 2 : 1 τοὺς δικάσαντας τὸν Ἰσραήλ. 1 Ezr. 8 : 23. — Med. zich recht laten spreken, d. i. proces voeren, voor de rechtbank strijden, Sir. 8 : 14 μὴ δικάζου μετὰ κριτοῦ.

Δικαστής, οῦ, ὁ, Lk. 12 : 14 (waar Lchm. κριτής heeft) parallel μεριστής, en Hand. 7 : 27. 35, ontleend aan Ex. 2 : 14 ἄρχων καὶ δικαστὴς ἐπί τινα = אִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עַל־ = rechter, d. i. die de δίκη uitoefent, recht en wetten geeft, terwijl de rechter, inzoover hij eene beslissing velt, een oordeel velt, κριτής heet, Pillon, syn. gr.: „κριτής juge, dans un sens très général, Xen. Cyr. 1, 3, 14 ὅποτε μὲν κατασταθείην τοῦ ἁρμόττοντος κρίτης. δικαστής juge nommé ou élu au sort pour faire partie d'un tribunal, Xen. Cyrop. 1, 3, 14 σὺν τῷ νόμῳ οὖν ἐκέλευεν ἀεὶ τὸν δικαστὴν τὴν ψῆφον τίθεσθαι." Wyttenb. Bibl. crit. 3, 2, p. 68: „De differentia, quae est inter δικαστήν et κριτήν miror nil monuisse grammaticos. Uterque judicat ac decernit, sed δικαστής de re quae in jus vocatur, κριτής de aliis quibuscunque rebus ac certaminibus; ille secundum leges, hic aequitate. Ita intelligendus Xen. Conv. 5, 10 τὸ δὲ σὸν (ἀργύριον)

ὥσπερ τὸ πλεῖστον, διαφθείρειν ἱκανόν ἐστι καὶ δικαστὰ καὶ κριτάς. Vgl. 1 Sam. 24 : 16 γένοιτο κύριος εἰς κριτὴν καὶ δικαστὴν ἀνὰ μέσον κτλ. 1 Ezr. 8 : 23 ἀνάδειξον κριτὰς καὶ δικαστάς. — Jak. 4 : 12 εἷς ἐστὶ νομοθέτης καὶ κριτής zou men diensvolgens overeenkomstig het spraakgebruik δικαστής verwachten. Toch heeft de uitdrukking iets eigenaardigs, inzoover de te erkennen waarheid één is met datgene wat recht is. Zie ἀλήθεια, ἀδικία, κριτής. LXX somtijds = שֹׁפֵט, Joz. 8 : 33, 23 : 2, 24 : 1, 1 Sam. 8 : 1, 2. — Bar. 2 : 1, Wijsh. 6 : 1, 9 : 7, Sir. 38 : 33.

Καταδίκη, ἡ, de tegen iemand gerichte δίκη = straf, Thuc. 5, 49, 5; 50, 1. Eenige malen bij Demosthenes, anders alleen in het latere Grieksch, Plut. Polyb. Hrdn. Niet bij de LXX. Wijsh. 12 : 27 τὸ τέρμα τῆς καταδίκης ἐπ' αὐτοὺς ἐπῆλθεν (cf. Xen. An. 6, 4, 15 ἡ ἐσχάτη δίκη). In het N. T. Lchm. Tdf.[8] Tr. W. Hand. 25 : 15 αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ καταδίκην. Daar evenwel καταδίκη niet veroordeeling, maar straf beteekent, zou men wel eer kunnen zeggen: τὴν αὐτοῦ καταδίκην,' vgl. Plut. Them. 21, 4, Coriol. 24, 1, 29 : 3 en daarom past de lezing niet.

Καταδικάζω, tegen iemand rechtspreken, veroordeelen, verdoemen, in het gewone Grieksch τινός τι, iemand ergens toe; later ook en alzoo in het Bijbelsche Grieksch met den Accusativus van den persoon. Vgl. Krüger 47, 24, 3. De zaak stond dan gewoonlijk in den Dativus. Vgl. Lobeck, Phryn. 475. a) Actief LXX Klaagl. 3 : 35 καταδικάσαι ἄνθρωπον ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτόν = רַשִׁיעַ Hiphil, Dan. 1 : 10 μή ποτε... καταδικάσητε τὴν κεφαλήν μου τῷ βασιλεῖ, חִיֵּב, „opdat gij niet mijn hoofd bij den koning als schuldig voorstelt," in elk geval eene niet-Grieksche uitdrukking. Anders bij de LXX slechts Medium en Passivum. Zie beneden. — Apocr. Wijsh. 2 : 20 θανάτῳ ἀσχήμονι καταδικάσωμεν αὐτόν. Zonder opgaaf van de straf met den Acc. van den persoon Wijsh. 11 : 11, 12 : 15, Geb. van Man. 13 μηδὲ καταδικάσῃς με ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς. In het N. T. Lk. 6 : 37 tegenover ἀπολύειν. Jak. 5 : 6 met den Acc. van den persoon: κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον. b) Med. laten veroordeelen, van hem, die het proces wint. Dem. 47, 18 ἐμοῦ ἀδίκως κατεδικάσατο ἐξαπατήσας τοὺς δικαστάς. — Bij de LXX evenwel schijnt het Medium niet anders dan in de beteekenis van het activum te kunnen genomen worden = הִרְשִׁיעַ Ps. 94 : 21 αἷμα ἀθῷον καταδικάσονται. Ps. 37 : 33 οὐδ' οὐ μὴ καταδικάσηται αὐτὸν ὅταν κρίνηται αὐτῷ (Tdf. οὐδὲ μὴ καταδικάσαι). Job 34 : 29 τίς καταδικάσεται; Wijsh. 17 : 10. Op laatstgenoemde plaats evenwel misschien ook pass., al naardat men den bedorven tekst herstelt. — c) Pass. veroordeeld worden, Ps. 109 : 6 ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτὸν ἐξέλθοι καταδεδικασμένος = רָשָׁע. In het N. T. Lk. 6 : 37, Mt. 12 : 37 tegenover δικαιωθῆναι.

Ἄδικος, ον, tegenover δίκαιος, ἔνδικος, niet overeenstemmend met de δίκη of in strijd daarmede, wat aan de gestelde eischen niet voldoet.

Het wordt nog zeldzamer dan δίκαιος op niet-zedelijke verhoudingen toegepast zooals Xen. Cyr. 2, 2, 26: ἵπποι ἄδικοι, onbruikbare paarden. Vgl. Mem. 4, 4, 5 ἵππον καὶ βοῦν τῷ βουλομένῳ δικαίους ποιήσασθαι. Xen. Cyr. 2, 2, 26 worden πονηροὶ οἰκέται als ἄδικοι aangeduid in den zin van onbruikbaar. Anders duidt het steeds eene rechterlijke verhouding aan, hetzij het recht, waarmeê iemand of iets in strijd is, in de wet vervat is of in de rechtvaardigheid; ἄδικος duidt het κακόν, πονηρόν of den τ... naar deze verhouding aan. Xen. Mem. 4, 4, 13 ὁ μὲν ἄρα νόμιμος δίκαι... ἐστιν, ὁ δὲ ἄνομος ἄδικος. Arist. Eth. Nikom. 5, 2 δοκεῖ δὲ ὁ παράνομ... ἄδικος εἶναι καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἄνισος, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ὁ δίκαιος ἔστ... ὅ τε νόμιμος καὶ ὁ ἴσος. Wie de wetten van den staat overtreedt, wie anderen onrecht aandoet, is een ἄδικος. Wat aan iemand ten onrechte geschiedt, zijn recht doet verliezen, is ἄδικον. Wat ἀσεβής, ἀνόσιος is op godsdienstig gebied, is ἄδικος op sociaal gebied. Het is een zuiver sociaal-juridisch begrip. Xen. Hell. 2, 3, 53 οὗτοι οὐ μόνον εἰσὶ πε... ἀνθρώπους ἀδικώτατοι, ἀλλὰ περὶ θεοὺς ἀσεβέστατοι. Apol. 22 ἤρκεσ... δηλῶσαι ὅτι Σωκράτης τὸ μὲν μήτε περὶ θεοὺς ἀσεβῆσαι μήτε περὶ ἀνθρ... ἄδικος φανῆναι. Cyr. 8, 8, 5 οἱ ἐν τῇ ᾿Ασίᾳ πάντες ἐπὶ τὸ ἀσεβὲς κα... ἄδικον τεθραμμένοι εἰσίν met betrekking tot hun niet houden van den eed. Mem. 1, 4, 19 ἀπέχεσθαι τῶν ἀνοσίων τε καὶ ἀδίκων καὶ αἰσχρῶν — wat in strijd is met den godsdienst, het recht en de zedelijkheid. ᾿Αδικ... vinden wij nog van eene godsdienstige verhouding, evenwel zeer zelden. Maar ἄδικος, ἀδικία, ἀδίκημα niet. ῎Αδικος is eenvoudig = wat wede... rechtelijk is en daarom ook door het recht niet beschermd kan worden of het recht tegen zich heeft. Vgl. Xen. Mem. 1, 1, 1 ἀδικεῖ Σωκράτ... οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων. Daarom synoniem παράνομος. Plu... Apophth. lac. 216, D παρανόμως καὶ ἀδίκως ἀπολλύμενος parall. κα... δικασθεὶς χωρὶς δίκης. Adv. Kolot. 32 (1126 B) Σωκράτης... ἀδίκως ἀποθ... εἵλετο μᾶλλον ἢ σωθῆναι παρανόμως.

Opmerkelijk is, dat het gebruik van het woord bij de LXX ju... met dat van δίκαιος overeenkomt. Terwijl δίκαιος = צַדִּיק in juridisch en godsdienstige beteekenis hem aanduidt, die het oordeel Gods vo... zich heeft en dit gebruik de sociale-ethische beteekenis overtreft en t... slotte de eerste plaats bekleedt, is de beteekenis van ἄδικος niet de... dat iemand of iets het oordeel Gods tegen zich heeft, maar het st... vooral in sociale beteekenis. Het duidt niet aan wat tegen het rec... Gods is, maar wat tegen de geestelijke eischen der menschen is. I... is reeds daarin uitgedrukt, dat het tegenover צַדִּיק gestelde רָשָׁע slecht op vier plaatsen door ἄδικος vertaald wordt (Ex. 23 : 1, Job 16 : 1... Spreuk. 17 : 15, Jez. 57 : 20). — Ez. 21 : 3 verandert de vertaling d... Hebreeuwschen tekst in het tegenovergestelde), gewoonlijk door ἀσεβ... daarnaast dikwijls door ἁμαρτωλός, dikwijls ook ἄνομος, terwijl ἄδικ...

שֶׁקֶר (naast ψευδής), חָמָס (naast ἄνομος, ἀνομία, ἀσέβεια), evenals = עָוֶל, עָוֶל, עַוְלָה. Niet ἀδικία, maar ἀσέβεια is de Bijbelsche tegenstelling van δικαιοσύνη, ἀδικία alleen vrucht en kenmerk daarvan, Spreuk. 11:5 δικαιοσύνη ἀμώμους ὀρθοτομεῖ ὁδούς, ἀσέβεια δὲ περιπίπτει ἀδικίᾳ.

Niet anders staat de kwestie bij de apocriefen, waarin wel de goddeloozen als ἄδικοι, het goddelooze als ἄδικον aangeduid wordt, evenwel slechts zelden van een godsdienstig standpunt zooals Wijsh. 12:23, 14:31, vgl. vs. 30, 16:24, Sir. 27:10 ἐργάζεσθαι ἄδικα tegenover ἐργ. ἀλήθειαν. Vgl. 1 Ezr. 4:37 ἄδικος ὁ οἶνος, ἄδικος ὁ βασιλεύς, ἄδικοι αἱ γυναῖκες, ἄδικοι πάντες οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἄδικα πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν πάντα τὰ τοιαῦτα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια, καὶ ἐν τῇ ἀδικίᾳ αὐτῶν ἀπολοῦνται. Wijsh. 3:19 γενεὰ ἄδικος vgl. met vs. 10 οἱ ἀσεβεῖς ... οἱ ἀμελήσαντες τοῦ δικαίου καὶ τοῦ κυρίου ἀποστάντες. Behalve in het boek der Wijsheid staat ἄδικος overal en vooral bij Sir. in sociale beteekenis, vgl. Sir. 17:12 εἶπεν αὐτοῖς· προσέχετε ἀπὸ παντὸς ἀδίκου καὶ ἐνετείλατο αὐτοῖς ἑκάστῳ περὶ τοῦ πλησίον. 31:18 θυσιάζων ἐξ ἀδίκου· καὶ ἐνετείλατο αὐτοῖς ἑκάστῳ περὶ τοῦ πλήσιον. 31:18 θυσιάζων ἐξ ἀδίκου προσφορὰ μεμωκημένη vgl. met vs. 19: οὐκ εὐδοκεῖ ὁ ὕψιστος ἐν προσφοραῖς ἀσεβῶν. Zie boven bij Spreuk. 11:5, Sir. 40:13 vgl. met vs. 15, 51:6 διαβολὴ γλώσσης ἀδίκου. 1:19, 10:7, 19:22, Sus. 53 κρίσις ἄδικος. 1 Ezr. 4:40.

Zoo begrijpen wij, dat ἄδικος in het N. T. zelden gebruikt wordt, zoo zelden, dat van het domineeren van de een of andere beteekenis geen sprake kan zijn. Vooral Paulus, bij wien men het anders zou kunnen verwachten, gebruikt het woord zeldzaam. Het staat a) in sociale beteekenis, onrechtvaardig. Zoo Lk. 18:11, waar ἀδ. beteekent leugenaar en bedrieger, die den naaste onrecht doet in handel en wandel, voor het gericht enz. Vgl. Spreuk. 29:27. — 1 Kor. 6:9 duidt ἄδικοι allen aan, wier zonden, ἄδικα καὶ αἰσχρα, zooals de Griek zou zeggen, vs. 10 opgeteld worden. Vgl. vs. 8 ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, terwijl vs. 1 ἄδικος tegenover ἅγιος in godsdienstige beteekenis staat. — Ook als praedicaat van God als rechter behoort het hiertoe, Rom. 3:5 μὴ ἄδικος θς; Hebr. 6:10 οὐ γὰρ ἄδικος ὁ θς. Wat Lk. 16:10, 11 betreft, ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν· Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; dan is hier ὁ ἄδικος μαμμωνᾶς tegenover τὸ ἀληθινόν de Mammon, inzoover hij bedriegt. Vgl. boven 1 Ezr. 4:37. Daarentegen kan vs. 9 ὁ μαμμ. τῆς ἀδικίας moeilijk naar het verband op iets anders betrekking hebben dan op het aan den Mammon klevende onrecht, niet in zoover hij het is, die zijnen bezitter bedriegt, maar inzoover aan zijn bezit onrecht verbonden is, hetzij van de zijde van hem, die het verworven heeft, hetzij van hem, die het gebruikt. Het laatste vooral in het vorige verband, vgl. vss. 1 en 11 εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ

πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς δώσει ὑμῖν; Wat er van rechtswege toebehoort. Vgl. ook Isocr. ad Dem. 10, D μᾶλλον ἀποδέχου δικαίαν πενίαν ἢ πλοῦτον ἄδικον. Sir. 5 : 8 μὴ ἐπέχε ἐπὶ χρήμασιν ἀδίκοις. 40 : 13 χρήματα ἀδίκων. 31 : 18 θυσιάζων ἐξ ἀδίκου. Het meest gepast is misschien ὁ ἀδ. μ. te verklaren: „waarmeê het onrecht samengegroeid is," vandaar de eisch van het πιστὸς εἶναι ἐν τῷ ἀδ. μ.

b) In godsdienstige beteekenis: die het oordeel Gods tegen zich heeft, zoo Mt. 5 : 45, Hand. 24 : 15, 1 Petr. 3 : 18, 2 Petr. 2 : 9. — Paulus gebruikt het woord in deze beteekenis als benaming van de ongeloovigen alleen 1 Kor. 6 : 1 κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων — niet ἐπὶ τῶ δικαίων, want deze naam der geloovigen zou niet passen, wanneer aan een oordeel gedacht wordt, dat zij zullen vellen. Zij zijn δίκαιοι door een oordeel Gods. Als ἅγιοι kunnen zij zelven richten zooals God oordeelt, vgl. vs. 2, waartoe de ἄπιστοι vs. 6 als ἄδικοι, die het oordeel Gods tegen zich hebben, in zaken der geloovigen niet geschikt zijn. — Heeft ἄδικος in godsdienstigen zin deze beteekenis, dan begrijpen wij, dat de apostel Rom. 4 : 5 niet zegt: θεὸς δικαιῶν τὸν ἄδικον, maar τὸν ἀσεβῆ.

'Ἀδίκως, onrechtvaardig. Alleen 1 Petr. 2 : 19 in juridisch sociale beteekenis: εἰ διὰ συνείδησιν θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας πάσχων ἀδίκως. Vgl. Plut. Apophth.. lac. 216, D. onder ἄδικος. LXX meermalen = חִנָּם, שֶׁקֶר, כָּזָב, רֶשַׁע.

'Ἀδικία, ας, ἡ, het onrecht, vooral evenwel in het Attische Grieksch de ongerechtigheid als eigenschap onderscheiden van het product of van de afzonderlijke handeling, het ἀδίκημα, evenwel niet alleen de wijze van den ἄδικος, Plat. Rep. 10, 609, C ἀπολωλέναι ὑπὸ τῆς ἀδικίας πονηρᾶς οὔσης ψυχῆς, maar ook van het ἄδικον (tegen Pape), Legg. 1, 649, C: δυσκόλου ψυχῆς... ἀδικίαι μυρίαι γίγνονται. Phaed. 82, A. τοὺς δέ γε ἀδικίας τε καὶ τυραννίδας καὶ ἁρπαγὰς προτετιμηκότας, evenwel in laatste beteekenis zeldzamer in het Oud-Test. Grieksch, daarentegen zeer vaak, zooals vooral de bij Jer. en Ezech. dikwijls gebruikte pluralis bewijst Jer. 2 : 22, 11 : 10, 31 : 34 enz. In het gewone Grieksch steeds in juridisch-sociale beteekenis. Vgl. Xen. Cyr. 8, 8, 4 περὶ θεοὺς ἀσέβειαν, περὶ δὲ ἀνθρώπους ἀδικίαν en zoo ook meest bij de LXX, waar het = חָמָס, עָוֶל, עַוְלָה, שֶׁקֶר. Zie onder ἄδικος. Somtijds = רַע, רָעָה Ps. 140 : 2, Spreuk. 8 : 13, Jez. 33 : 15, 57 : 1. Eens = רֶשַׁע Jez. 58 : 6 en רִשְׁעָה Spreuk. 11 : 5. Naast ἀνομία = אָוֶן. Daarentegen in godsdienstige beteekenis = wat het oordeel Gods tegen zich heeft, naam van de zonde naar hare waarde, bijna altijd wanneer het = עָוֹן, waarvoor het vooral in de vertaling van Jeremia, Ezechiël, Hozea, in de Psalmen slechts eenmaal Ps. 89 : 33 naar cod. A., maar niet bij Jez. en ook anders slechts zelden gebruikt wordt, terwijl daarvoor gewoonlijk ἁμαρτία en ἀνομία gebezigd worden

vgl. Jer. 3:13, 11:10, 13:22, 14:10, 20, 16:10, 18:23, 31:34, 33:8 καθαριῶ αὐτοὺς ἀπὸ πασῶν τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν ὧν ἥμαρτόν μοι. 36:3, 50:20, 51:6, Ezech. 3:18, 19; 4:4—6, 7:16, 19, 9:9, 14:3, 4, 7, 10, 18:17—20, 30 enz. Dan. 9:13, 16, 24, Mich. 7:18, Zach. 3:9, Hoz. 5:5, 7:1, 8:13, 9:9 vgl. met vs. 8; 14:2, 3. Zelden komt het naast ἁμαρτία en ἀνομία met het Hebreeuwsche פֶּשַׁע overeen (Gen. 31:36, Ex. 22:8, Spreuk. 17:9 in sociale, Lev. 16:16 in godsdienstige beteekenis), nooit zooals deze = חַטָּאת, חֲטָאָה. Bij Ezechiël komt het ééns overeen met תּוֹעֵבָה Ez. 18:24, waarvoor anders gewoonlijk ἀνομία gebruikt wordt.

In de apocriefen komt het niet dikwijls voor. Enkele malen bij Sirach en meest in sociale beteekenis, Sir. 7:3, 6, 10:8, 14:9, 20:28, 40:12, Wijsh. 1:5, vgl. Sir. 40:19 αἰσχύνεσθε ... ἀπὸ συναγωγῆς καὶ λαοῦ περὶ ἀνομίας, ἀπὸ κοινωνοῦ καὶ φίλου περὶ ἀδικίας. In godsdienstige beteekenis Sir. 17:26 ἐπανάγαγε ἐπὶ ὕψιστον καὶ ἀπόστρεφε ἀπὸ ἀδικίας καὶ σφόδρα μίσησον βδέλυγμα, vgl. vs. 20, 35:5.

Het Nieuw-Testamentisch gebruik is klaarblijkelijk van het feit afhankelijk, dat in een aanzienlijk deel der LXX עָוֹן door ἀδικία in godsdienstigen zin vertaald is. Want beslist meer dan ἄδικος en ἀδικεῖν vinden wij ἀδικία in deze beteekenis gebruikt. Het staat a) in juridisch-sociale beteekenis Lk. 16:8 ὁ οἰκονόμος τῆς ἀδ. Vs. 9 μαμωνᾶς τῆς ἀδ. (zie onder ἄδικος). 18:6 ὁ κριτὴς τῆς ἀδ. Hand. 1:18 μισθὸς τῆς ἀδ. Rom. 1:29 πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ πονηρίᾳ κακίᾳ κτλ. 2 Kor. 12:13 χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδ. 1 Kor. 13:6 οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, waar ἀλήθεια meer is dan het profane δικαιοσύνη, vgl. bl. 165, en Ef. 4:15 ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ; vgl. ook 1 Kor. 13:5, Rom. 9:14 μὴ ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ; bij Mt. 23:25 γέμουσιν ἁρπαγῆς καὶ ἀδικίας, waar rec. Lchm. Tdf. Treg. ἀκρασίας lezen. Vgl. Lk. 18:11 onder ἄδικος. Men herinnere zich, welke beteekenis in het leven der vromen de ἀδικία heeft welke zij moeten ondergaan. — Op de overige plaatsen b) in godsdienstige beteekenis: Wat het oordeel Gods tegen zich heeft, als eene krachtige, de veroordeeling tegelijk aanwijzende benaming van de zonde. Rom. 1:18 ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. Dezelfde tegenstelling met ἀληθ. 2:8, 2 Thess. 2:10, 12, Joh. 7:18. Vgl. Sir. 27:10, Ps. 89:34 οὐδὲ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. 2 Ezr. 4:36 enz. Vgl. ook 2 Petr. 2:15 μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν, tevoren καταλείποντες εὐθεῖαν ὁδόν en vs. 13 κομιοῦντες μισθὸν ἀδικίας ... ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν. Verder Rom. 3:5 ἡ ἀδικία ἡμῶν θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησιν, vgl. ἀπιστία vs. 3, 6:13 μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, tegenover ὅπλα δικαιοσύνης τῷ θεῷ, welke tegenstelling eerst dan gewichtig en van beteekenis is, wanneer ἀδ. = wat het oordeel Gods tegen zich heeft. Zoo worden ook de beide Johanneïsche

plaatsen eerst recht verstaanbaar 1 Joh. 1 : 9 ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας καὶ καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. 5 : 17 πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστὶν καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐπρὸς θάνατον, alles wat het oordeel Gods tegen zich heeft, is zonde, waarvan de consequentie de dood is. Dit is de eene gedachte, die evenwel niet zonder de andere (καί) bestaan kan: ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον, waar nog de voorbede voor het leven komen kan. — Anders nog ἐργάται τῆς ἀδικίας Lk. 13 : 27 vgl. vs. 24 enz. Jak. 3 : 6 ὁ κόσμος τῆς ἀδ. De Plur. = עָוֹן Hebr. 8 : 12 naar Jer. 31 : 34.

Ἀδικέω, onrecht doen, eigenlijk een ἄδικος zijn en zich als zoodanig openbaren. In het oudste voorbeeld Hymn. in Cer. 367 staat het in godsdienstige beteekenis = den goden niet den betamelijken eerbied bewijzen. Zoo ook Eur. Phoen. 958; ἀδικεῖ τὰ τῶν θεῶν. Anders evenwel in juridisch-sociale beteekenis verschillend van ἀσεβεῖν, Aristoph. Thesmoph. 367: ἀσεβοῦσι, ἀδικοῦσί τε τὴν πόλιν, cf. Eur. Phoen. 524, 25: εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρή, τυραννίδος πέρι κάλλιστον ἀδικεῖν, τἄλλα δ'εὐσεβεῖν χρεών. Gewoonlijk met den Acc. van den persoon, ook τινά τι, iemand onrecht doen, benadeelen, Aristot. Rhet. 1, 9 ἀδικεῖν ἐστὶ τὸ βλάπτειν ἑκόντα παρὰ τὸν νόμον. Cf. Rhet. ad Alex. 5 τὸ μὲν ἐκ προνοίας κακόν τι ποιεῖν ἀδικίαν τίθει ... τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν βλαβερόν τι πράττειν ἁμαρτίαν εἶναι φατέον ... καὶ φάθι τὸ μὲν ἀδικεῖν εἶναι τῶ πονηρῶν ἀνθρώπων ἴδιον, τὸ δ' ἐξαμαρτεῖν καὶ περὶ τὰς πράξεις ἀτυχεῖν οὐ μόνον εἶναι ἑαυτῷ ἴδιον ἀλλὰ καὶ κοινὸν καὶ τῶν δικαζόντων καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Later b. v. bij Plut. wordt het ook van dieren, en levenlooze voorwerpen, b. v. van wijn gebruikt.

Bij de LXX wordt het niet voor een bepaald woord gebruikt. Het komt overeen met עוה, עשק, שקר enz., waar het in juridisch-sociale beteekenis staat. Ook wanneer het met חטא overeenkomt, staat het in deze beteekenis, Gen. 44 : 22, 2 Sam. 24 : 17, Jer. 37 : 17, vgl. Ex. 5 : 16 τὸν λαόν σου. Daarentegen = מעל staat het in godsdienstige beteekenis 2 Kron. 26 : 16, Ex. 17 : 20, 39 : 26. Eveneens = שקר Ps. 44 : 18 οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν διαθήκῃ σου. עוה Jez. 21 : 3, Jer. 3 : 21, 9 : 5, Dan. 9 : 5 ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν, ἠσεβήσαμεν. רשע alleen in den klimax ἡμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν 1 Kon. 8 : 47, 2 Kron. 6 : 37, Ps. 106 : 6, Dan. 9 : 15. Vgl. Bar. 2 : 12 ἡμάρτομεν, ἠσεβήσαμεν, ἠδικήσαμεν, κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ἐν πᾶσι τοῖς δικαιώμασί σου. Gewoonlijk evenwel staat het alleen in juridisch sociale beteekenis zooals ook in de apocriefen behalve Bar. 2 : 12, waarbij ook het bij de LXX zeldzame passivum Jez. 1 : 17, 25 : 3, 4, Deut. 28 : 29, 33, Ps. 103 : 6, 146 : 5) ἀδικοῦμαι, ik lijd onrecht (vgl. δικαιοῦμαι bij Aristoteles) gevonden wordt, Sir. 4 : 9; 13 : 3, 35 : 14, 1 Makk. 11 : 4, Bar. 6 : 18, 2 Makk. 14 : 28, 3 Makk. 3 : 8; = schade doen Tob. 6 : 14, Jud. 11 : 4 tegenover εὖ ποιεῖν τινά. In deze beteekenis staat het ook eenmaal van de goddelijke vergelding Wijsh. 14 : 29 ἀψύχοις

γὰρ πεποιθότες εἰδώλοις κακῶς ὀμόσαντες ἀδικηθῆναι οὐ προσδέχονται, vgl. Openb. 2 : 11.

In het N. T. staat het misschien met uitzondering van Openb. 22 : 11 alleen in sociale beteekenis en dat wel a) = iemand onrecht doen. Het activum ἀδικεῖν τινα Mt. 20 : 13, Hand. 7 : 26, 27, 2 Kor. 7 : 26; τινά τι Hand. 25 : 10, Gal. 4 : 12, Filem. 18; τί Kol. 3 : 25, absoluut Hand. 25 : 11, 1 Kor. 6 : 8, 2 Kor. 7 : 12, Kol. 3 : 25; het passivum = onrecht ondergaan. Hand. 7 : 24, 1 Kor. 6 : 7, 2 Kor. 7 : 12. b) = schade doen, τινά Luk. 10 : 19, Openb. 6 : 6, 7 : 2, 3, 9 : 4, 10; 11 : 5; absoluut Openb. 9 : 19; het passivum = nadeel lijden Openb. 2 : 11 ὁ νικῶν οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου, vgl. Wijsh. 14 : 29. c) in godsdienstige besteekenis Openb. 22 : 11 ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι. Overeenkomstig het onder ἀδικία, ἄδικος opgemerkte zou ἀδικεῖν eene verhouding aanduiden, waardoor iemand het oordeel Gods tegen zich uitlokt, want ἀδικία is de zonde, inzoover zij Gods oordeel tegen zich heeft, m. a. w. van meet af aan geoordeeld is. Dat zou met den boven genoemden klimax van ἀδικεῖν en ἁμαρτάνειν, ἀνομεῖν bij de LXX evenals met het Openb. 22 : 10 aanwezige verband overeenkomen. Intusschen is het niet onwaarschijnlijk, dat hierbij aan de vijanden te denken is, door wier ἀδικία, door wier verdrukking de gemeente Gods te lijden heeft. Ten minste getuigt daarvoor de geheele situatie, waarmeê de Openb. rekent.

'Αδίκημα, τος, τό, het begane of toegevoegde onrecht, bij de LXX in sociale beteekenis = חָמָס, עֹשֶׁק, רָעָה; voor פֶּשַׁע staat het in sociale beteekenis Gen. 31 : 36, Ex. 22 : 9, Spreuk. 17 : 9, in godsdienstige Lev. 16 : 16; voor עָוֹן in godsdienstige beteekenis Jez. 59 : 12, Jer. 16 : 17, Ez. 14 : 10, in sociale beteekenis 1 Sam. 20 : 1. Bij de apocriefen alleen in sociale beteekenis Sir. 10 : 6, 28 : 2, Bar. 6 : 54. In het N. T. a) sociaal Hand. 18 : 14, 24 : 20. b) In godienstige beteekenis Openb. 18 : 5 ἐκολλήθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐμνημόνευσεν ὁ θεὸς τὰ ἀδικήματα αὐτῆς, wanneer ook niet hier het onder ἀδικεῖν c) uitgesproken vermoeden aangetroffen wordt.

'Αντίδικος, ὁ (LXX Jer. 51 : 36 ook ἡ), die een aanklacht tegen iemand doet, aanklager, tegenstander, Plat. Phaedr. 161, C ἐν δικαστηρίοις οἱ ἀντίδικοι τί δρῶσιν; Het heeft niet alleen op persoonlijke, gerechtelijke eischen betrekking. Vgl. Xen. Apol. 10 κατηγόρησαν αὐτοῦ οἱ ἀντίδικοι ὡς οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζοι, ibid. 25. Ook worden de beide strijdende partijen ἀντίδικοι genoemd. Plat. Legg. 937, B τῶν ἀντιδίκων ἑκάτερον enz. LXX Jer. 50 : 34 κρίσιν κρινεῖ πρὸς ἀντιδίκους αὐτοῦ, omschrijving voor רִיב יָרִיב אֶת־רִיבָם. 51 : 36 κρινῶ τὴν ἀντίδικόν σου καὶ ἐκδικήσω τὴν ἐκδίκησίν σου = הִנְנִי־רָב אֶת־רִיבֵךְ. Jez. 41 : 11 οἱ ἀντίδικοί σου = אַנְשֵׁי רִיבֶךָ paräll. οἱ ἀντικείμενοί σοι. 1 Sam. 2 : 10 κύριος ἀσθενῆ ποιήσει τὸν ἀντίδικον αὐτοῦ = מְרִיב, vgl. Ps. 51 : 6, Spreuk. 18 : 17 is het eene

vertaling voor רֵעַ. Vgl. ἀντιδικεῖν Richt. 6 : 31 volgens cod. A, terwijl B heeft δικάζειν, andere cod. ἀντιδικάζειν. Richt. 12 : 2 ἀντιδικῶν volgens A, daarentegen B μαχητής. Esth. 8 : 11 τοῖς ἀντιδίκοις αὐτῶν καὶ τοῖς ἀντικειμένοις αὐτῶν. Van den vijand in 't algemeen komt het in de LXX niet voor, in het gewone Grieksch, zooals het schijnt, alleen bij dichters zooals Aesch. Ag. 41: Πριάμου μέγας ἀντίδικος Μενέλαος ἄναξ, evenwel ook hier niet in 't algemeen = vijand, maar de tegenstander, die met hem in strijd is. Toch is dit gebruik alleen poetisch zooals Sir. 33 : 7 (36 : 9): ἔγειρον θυμόν καὶ ἔκχεον ὀργήν, ἔξαρον ἀντίδικον καὶ ἔκτριψον ἐχθρόν, waar het den tegenstander van Israel aanduidt, dien God oordeelen zal. Diensvolgens zal het ook in het N. T. 1 Petr. 5 : 8 ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος in dezelfde beteekenis staan, waarin anders de duivel als κατήγωρ genoemd wordt, derhalve in juridische beteekenis zooals Mt. 5 : 25, Lk. 12 : 58, 18 : 3.

"Ἔκδικος, ὁ, ἡ, a) bij de tragici synoniem ἔκνομος, tegenover ἔνδικος = ὁ ἔξω τοῦ δικαίου, wederrechtelijk, zondig; exlex; tegenover ὅσιος, Eur. Hel. 1638 ὅσια δρᾶν, τὰ δ' ἔκδικ' οὐ. Ael. V, H. 6, 1 ἔκδικα καὶ παράνομα δρῶν. Eveneens bij de tragici het adverbium ἐκδίκως. In het latere Grieksch daarentegen gewoonlijk b) = die het recht ten einde (ἐκ) brengt, wreker, vgl. ἐκδικάζω, eene gerechtelijke kwestie afhandelen, beslissen. Dit is ook de eenige beteekenis bij ἐκδικία, ἐκδικέω, ἐκδίκησις, ἐκδικάζω, ook ἐκδικαστής, dat wij Eur. Suppl. 1153 vinden: τοῦ φθιμένου πατρὸς ἐκδικαστής, heeft deze beteekenis Eust. Il. p. 29, 34 ἐλέγετο τὸ ἐξαίσιον καὶ ἔκδικον τὸ ἔξω τοῦ αἰσίου καὶ δικαίου· νῦν δὲ ἀγαθολογοῦνται. Zonar.: ἔκδικον ἐπὶ δικαίου καὶ ἀδίκου λέγεται. Bij de LXX vinden wij het niet. Daarentegen ἐκδικητής in slechte beteekenis = wraakgierig, synoniem ἐχθρός Ps. 8 : 3 καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν en dit zou misschien tot eene bemiddeling van de schijnbaar zoo uit elkander gaande beteekenissen leiden. In de apocriefen Sir. 30 : 6 ἐναντίον ἐχθρῶν κατέλιπεν ἔκδικον, καὶ τοῖς φίλοις ἀνταποδιδόντα χάριν. Wijsh. 12 : 12 ἔκδικος κατὰ ἀδίκων ἀνθρώπων. In het N. T. Rom. 13 : 4 van de overheid: ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. Hrdn. 2, 4, 3 ἔκδικος τοῦ Περτίνακος φόνου. 7, 4, 5 ἔκδικοι τοῦ γενησομένου ἔργου. Bij Suidas van de kraanvogels van Ibycus αἱ Ἰβύκου ἔκδικοι.

Ἐκδικέω, wreken, straffen, alleen in het latere Grieksch, Plut. Ag. et Cleom. 5, 5, Anton. 67, 2, Diod. Sic. Hrdn. Apollod. (bij de LXX ook ἐκδικάω Lev. 19 : 18, Judith 11 : 11, 2 Makk. 6 : 15, Act. Petri 118 : 4, 138 : 16, Heracl. 48 : 3. Dikwijls bij de LXX = נקם en פקד, somtijds ook vooral bij Ezechiël = שפט, zelden = ריב Hiphil en דרש. a) met den Acc. van de daad, waarvoor wraak genomen, die bestraft wordt, 2 Kon. 9 : 7 ἐκδικήσεις τὰ αἵματα τῶν δούλων. 1 Kon. 15 : 2, Am. 3 : 2, 14 enz. Plut. Ant. 67, 2 τὸν τοῦ πατρὸς ἐκδικῶν θάνατον. Zoo 2 Kor. 10 : 6 ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν. Vgl. het pass. Deut. 32 : 44 ...

αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκδικεῖται. Gen. 4 : 14 ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλύσει. Vs. 23 ἑπτάκις ἐκδεδίκηται ἐκ Καΐν, waar ἐκ den persoon noemt, van wien de wraak uitgaat. Hrdn. 2, 6, 9 ἐς τὸ ἐκδικηθῆναι τὸν ἐκείνου φόνον. b) Met den Acc. van den persoon, voor wien wraak genomen wordt, Plut. Ag. et Cleom. 5, 5: τῷ δ' ἐκδικοῦντι τὸν ἀδελφὸν ἄνευ δίκης καὶ δόγματος οὐδ' ὑπ' ἄρχοντος ἀναιρεθέντα. Zoo evenwel zelden, 1 Sam. 24 : 13 volgens cod. A. ἐκδικῆσαι με κύριος ἐκ σοῦ B: μοί. 1 Makk. 6 : 22, vgl. 2 : 67. Zoo Rom. 12 : 19, Lk. 18 : 3. Vs. 5 ἐκδικήσω αὐτήν. c) de persoon, op wien wraak genomen wordt, van wien vergelding geëischt wordt, met een voorzetsel, gewoonlijk ἐπί τινα Am. 3 : 2 ἐκδικήσω ἐφ' ὑμᾶς πάσας τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Vs. 14 ἐκδικήσω ἀσέβειαν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπ' αὐτόν. Hoz. 2 : 15, 4 : 9. Zoo ook, waar het absoluut zonder obj. accus. staat = wraak nemen, Jer. 23 : 2, 50 : 15, 18, 51 : 44 enz. Zeldzamer εἰς 1 Sam. 18 : 25 ἐκδικῆσαι εἰς ἐχθρούς. Somtijds ἐν Jer. 5 : 9, 29; 1 Makk. 15 : 21. — In het N. T. alleen ἐκ en ἀπό, Openb. 6 : 10 τὸ αἷμα ἡμῶν ἐκ τῶν κτλ. 19 : 2 ἐξεδίκησε τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐτοῦ ἐκ χειρὸς αὐτῆς. Lk. 18 : 3 ἐκδίκησόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου, zooals Ezech. 25 : 12 in eenige handschriften ἐξεδίκησαν δίκην ἀπ' αὐτῶν. Voor ἐκ vgl. Num. 31 : 2 ἐκδίκει τὴν ἐκδίκησιν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐκ τῶν Μαδιανιτῶν. 1 Sam. 24 : 13 onder b, niet evenwel Gen. 4 : 23 onder a. d) De persoon, op wien wraak genomen, die bestraft wordt, evenals de strafwaardige zaak, staat in den Acc. 1 Sam. 14 : 24 ἐκδικήσω τὸν ἐχθρόν μου. Jer. 25 : 12, 46 : 10, Nah. 1 : 2, steeds bij Ezech. 7 : 3, 27; 16 : 37, 20 : 4, 23 : 25, 45, Obadj. 21, Judith 8 : 27, Sir. 5 : 3, 46 : 1, 2 Makk. 6 : 15, 1 Makk. 9 : 26 volgens A, daarentegen B ἐν. Het pass. Sir. 14 : 8, 23 : 21, Jos. Ant. 6, 13, 8. — Daarenboven moet nog de meermalen voorkomende combinatie vermeld worden ἐκδικεῖν ἐκδίκησιν Num. 31 : 2, Richt. 16 : 29, 1 Makk. 2 : 67, 9 : 42; δίκην Lev. 26 : 25, Ezech. 25 : 12, ἐκδικήσει. Ez. 20 : 4, 23 : 45.

Ἐκδίκησις, ἡ, wraak, Hesych. = ἀνταπόδοσις. Vgl. Deut. 32 : 35 ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω, parall. ἡμέρα ἀπωλείας αὐτῶν. Eens bij Polyb. 3, 8, 10. Anders zooals het schijnt alleen in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch. Dikwijls bij de LXX = תּוֹכֵחָה, נָקָם, נְקָמָה, פְּקֻדָּה, שְׁפָטִים. Lk. 21 : 22 ἡμέραι ἐκδικήσεως, vgl. Sir. 5 : 7, Deut. 32 : 35, Mich. 7 : 4, Jer. 46 : 10. καιρὸς ἐκδ. Jer. 46 : 21, 51 : 6. — Rom. 12 : 19 ἐμοὶ ἐκδίκησις zooals Hebr. 10 : 30, 2 Kor. 7 : 11. a) Met den Gen. van den persoon, op wien wraak genomen wordt, 1 Petr. 2 : 14 εἰς ἐκδίκησιν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν. Vgl. Ez. 9 : 1, Jer. 51 : 6, Judith 8 : 35, 9 : 2. De persoon, voor wien wraak genomen wordt, wordt door ποιεῖν, διδόναι τινί toegevoegd Richt. 11 : 36 ἐν τῷ ποιῆσαί σοι ἐκδίκησιν τῶν ἐχθρῶν σου. 2 Sam. 4 : 8. Vandaar ook ποιεῖν, διδόναι ἐκδίκησίν τινι, voor iemand wraak nemen, iemand vergelding geven, 2 Sam. 22 : 48 ὁ διδοὺς ἐκδικήσεις ἐμοί, παιδεύων λαοὺς ὑποκάτω μου. Ps. 18 : 48. Zoo Hand. 7 : 24 ἐποίησεν

ἐκδίκησιν τῷ καταπονουμένῳ. — Eigenaardig Jer. 11 : 20 ἐκδ. ἐξ αὐτῶν. Zie ἐκδικέω. b) Met den Gen. van den persoon of van de zaak, waarvoor wraak genomen wordt, Num. 31 : 2 ἐκδίκησιν υἱῶν Ἰσραήλ. Ps. 79 : 10 τοῦ αἵματος τῶν δούλων σου τοῦ ἐκκεχυμένου. 1 Makk. 2 : 67 ἐκδικήσατε ἐκδίκησιν τοῦ λαοῦ ὑμῶν. 9 : 42 αἵματος ἀδελφοῦ. Zoo Lk. 18 : 7, 8. Het object, waarop de wraak genomen wordt, staat er in den Dativus bij, 2 Thess. 1 : 8 διδόναι ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι θεὸν κτλ. Sir. 12 : 6 τοῖς ἀσεβέσιν ἀποδώσει ἐκδίκησιν. Meermalen door ἐν Ps. 149 : 7, Ez. 16 : 49, 25; 10, 17, Mich. 5 : 15, 1 Makk. 3 : 15, 7 : 9, 24, 38; ἐπί τινα Ez. 25 : 14.

Ἔνδικος, ον, rechtmatig; vgl. ἔκδικος in oorspronkelijke beteekenis. Hebr. 2 : 2 ἔνδικος μισθαποδοσία, rechtmatige, gepaste verdeeling van loon. Ἔνδικα δρᾶν bij Sophocles en Euripides niet = δίκαια δρᾶν, maar δικαίως δρᾶν. Rom. 3 : 8 ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστιν, vgl. 2 : 5 ἡμέρα ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ. Ἔνδικον onderstelt, dat δικαίως beslist is, waarvan het resultaat de passende veroordeeling is. De treurspeldichters duiden somtijds verduidelijkend den δίκαιος als ἔνδικος, tegenover den ὑπόδικος of ἄδικος aan. Over 't algemeen evenwel wordt het woord zelden op personen toegepast en daaruit is het verschil met δίκαιος verklaarbaar. Het duidt aan, dat dit binnen den kring der δίκη ligt, de δίκη voor zich heeft; terwijl de δίκαιος met de δίκη overeenkomt, is ἔνδικος iemand of iets, wat door de δίκη als tot haar behoorend erkend wordt, derhalve het gevolg van δίκαιος, δίκαιον. Het komt niet in de LXX en in de apocriefen voor.

Ὑπόδικος, ον, onder de δίκη staande, schuldig. Het woord behoort vooral tot het Attische spraakgebruik, waarin δίκη van datgene gezegd wordt, wat volgens gerechtelijke bepaling rechtmatig is. Tegenover ἔνδικος vgl. Plat. Legg. 12, 954 A.: Ἐγγυητὴς μὲν καὶ ὁ προπωλῶν ὁτιοῦν τοῦ μὴ ἐνδίκως πωλοῦντος ἢ καὶ μηδαμῶς ἀξιόχρεω· ὑπόδικος δ' ἔστω καὶ ὁ προπωλῶν, καθάπερ ὁ ἀποδόμενος. Zoo wordt hij aangeduid, die verplicht is te doen wat van rechtswege erkend wordt, nadat hij tevoren nagelaten heeft te doen wat recht is. Vgl. t. a. pl. 9, 869 A.: ἐὰν δέ τις ἀπειθῇ, τῷ τῆς περὶ ταῦτα ἀσεβείας νόμῳ ὑπόδικος ὀρθῶς ἂν γίγνοιτο μετὰ δίκης, vgl. t. a. pl. 9, 869 B.: πολλοῖς ἔνοχος ἔστω νόμοις ὁ δράσας τι τοιοῦτον, derhalve = genoegdoening schuldig, die straf heeft verdiend. Vgl. Dem. 21 : 10 ἐὰν δέ τις τούτων τι παραβαίνῃ, ὑπόδικος ἔστω τῷ παθόντι. Plat. Legg. 9, 871 E.: ὁ ὑπόδικος τῷ ἐθέλοντι τιμωρεῖν. In het N. T. Rom. 3 : 19, waar het met מְחֻיָּב overeenkomt. Zie ὀφειλέτης. Delitzsch בְּחוֹבָה. Zie ook Athen. 74 : 20, aangeklaagd, schuldig. LXX en apocr. komt het niet voor.

Δίκτυον, ου, τό, net, bijz. vischnet, Mt. 4 : 20, 21, Mk. 1 : 18, 19, Lk. 5 : 2, 4, 5, 6, Joh. 21 : 6, 8, 11. Eus. II, 865 C D τὰ δίκτυα, Lat. cancelli, de balustrade, die het binnenste heiligdom van het schip der kerk afscheidt.

Δικτυόω, ώσω, (δίκτυον) maken als een net, 1 Kon. 7 : 6. Vangen in een net, Babrius 107 : 11.

Δικτυωτός, ή, όν, (δικτυόω) gemaakt als een net, Ex. 27 : 4 ἔργον netwerk, Richt. 5 : 28. Substantief τὸ δικτυωτόν 2 Kon. 1 : 2.

Δικύμων, (δι-κῦμα) met twee golven, Sibyll. 5, 32; 10, 84 = διθάλασσος, met betrekking tot den Isthmus.

Δίλογος, ον, dubbeltongig, bedriegelijk, 1 Tim. 3 : 8, Polyc. 5.

Δίμετρος, ον, (μέτρον) met twee maten, van vloeibare stoffen of graan, 2 Kon. 7 : 1 δίμετρον κριθῶν.

Διμοιρίτης, ου, ὁ, gewoonlijk in het meervoud διμοιρῖται, Dimoeritae, de volgelingen van Apollinaris, omdat zij beweerden, dat het lichaam van Christus wel eene menschelijke ziel had, maar geen menschelijk verstand. Het goddelijk verstand verving het menschelijke, Epiph. II, 640 B, 700 B, 873 C, Eust. Mon. 905 D. Vgl. Athan. II, 1093 etc., Epiph. II, 641 etc. Socr. 2, 46.

Διοδεύω, εύσω, (ὁδεύω) reizen door, Gen. 12 : 6, Wijsh. 5 : 7, 11, 1 Makk. 10 : 77. Met den Acc. der plaats Hand. 17 : 1; met κατά = rondreizen door, Lk. 8 : 1.

Δίοδος, ἡ, weg, doorgang, straat, Deut. 13 : 16, Spreuk. 7 : 8, Jer. 2 : 28.

Διοιδαίνω, (οἰδαίνω) = διοιδέω, opzwellen, Clem. A. I, 456 B.

Διοιδέω = οἰδέω, Philo II, 638, 3. Jos. B. J. 5, 12, 3.

Διοίκησις, εως, ἡ, 1) bestuur, beheer, ἡ θεία Just. Ap. 1, 57. Gesch. van Zos. 5, 6, 10, 15, 21. 2) Diocese, provincie Eus. II, 1185 B, Cyrill. A. X, 105 C. Const. 1, 2.

Διονύσιος, ίου, ὁ, Dionysius, een bekeerling van Paulus te Athene, Hand. 17 : 34.

Διόπερ, conjunctie van διό, (zie aldaar) en de enklitische partikel περ (oorspr. = περί, vgl. HARTUNG's Partikellehre I. S. 327 ff.), = daarom, deswege, derhalve, 1 Kor. 8 : 13, 10 : 14, 14 : 13 (waar ook διό gelezen wordt).

Διο-πετής, έος, οῦς, ὁ, ἡ, ές, τό, in het latere Grieksch de gebruikel. vorm voor διϊπετής, van Ζεύς, Διός, en πίπτω ik val, dus van Zeus d. i. van den hemel, gevallen, in het Neutr. διοπετές, scil. ἄγαλμα = van of uit den hemel gevallen beeld, Hand. 19 : 35, waar het beeld der godin Diana te Efeze zoo wordt genoemd, omdat het bijgeloof aan dit gelijk aan meer andere godenbeelden (bijv. dat van Pallas, het Palladium, te Troje) zulk eenen buitengewonen oorsprong toekende.

Διορατικός, ή, όν, 1) doordringend ziende, ver ziende, vernuftig, Clem. A. 1, 285 B, 725 A, 1345 B. 2) Begiftigd met de gave der profetie, Orig. 1, 1169 C, Athan. 1, 441 B, II, 893 C, Chrys. I, 465 E.

Διορατικῶς, adv. vernuftig, Orig. III, 216 B.

Διοργίζομαι = ὀργίζομαι, 3 Makk. 3 : 1.

Διορθόω, ώσω, verbeteren, Med. a) zichzelven verbeteren Can. Apost. 51. b) transitief = διορθόω Clem. R. 1, 21 — σασθαί τινα.

Δι-όρθωμα, ατος, τό, van διορθόω ik maak recht, verbeter van daar de (aangebrachte) verbetering (passief als gewrocht of toestand) Alleen, als variant van κατόρθωμα, Hand. 24 : 3. Vgl. het volg. wd.

Δι-όρθωσις, εως, ἡ, ik maak recht, herstel, van daar de herstelling (als daad). Hebr. 9 : 10, waar het in geestelijken zin gebezigd wordt van de herstelling, die door den Christus zou worden aangebracht. Vgl. over het verschil van beteekenis der van verba afgeleide substantiva op -μα en op -σις WINER's Gr. 7. Aufl. S. 85.

Διορίζω, afzonderen, afscheiden, begrenzen, Ex. 26 : 33, Lev. 20 : 2 2 Kron. 32 : 4.

Διορύσσειν, doorgraven, Mt. 6 : 19, 20, 24 : 43, Lk. 12 : 39, Ari 102 : 15 (mediale vorm).

Δῖος, ου, ὁ, Dius, eene Macedonische maand = νοέμβριος Jos. B. 2, 19, 9. Eus. II, 1464 C, μήν. 1480 B, 1484 B.

Διοσκορίνθιος, ου, ὁ, (Διὸς Κόρινθος), de naam eener ingevoegde maan 2 Makk. 11 : 21.

Διόσ-κουροι, of Διόσκοροι, ων, οἱ, van Ζεύς, Gen. Διός, en ὁ κο de knaap, de Dioskuren; zoo heetten in de Grieksche mythologie tweelingen Kastor en Pollux als zonen van Zeus bij Leda. Zij werd door de Grieksche en Romeinsche zeelieden als beschermgoden vereer waarom hunne beeltenis op den voorsteven van menig schip prijkt zoo ook op dat, Hand. 28 : 11 vermeld.

Δι-ότι, conjunctie, voor διὰ τοῦτο ὅτι = daarom dat, dewij naardien, Richt. 5 : 28, Luk. 1 : 13, 2 : 7, Hand. 18 : 10, 22 : 18, e

Διο-τρέφης, εος, οῦς, ὁ, Grieksche eigennaam Diotrephes; z heette een trotsch en heerschzuchtig man in de vroegste Christelijke g meente, 3 Joh. vs. 9 vermeld.

Διπλασιάζω, dubbel zijn, Act. Pet. et Paul. 36. — Verdubbele Ez. 21 : 14, 43 : 2, Lucian. III, 563.

Διπλασιασμός, οῦ, ὁ, (διπλασιάζω), eene verdubbeling, Job 42 : 10.

Διπλοΐς, ΐδος, ἡ, (διπλόος), eene soort mantel, 1 Sam. 2 : 19, 24 : Job 29 : 14, Baruch 5 : 2, Jos. Ant. 6, 14, 2.

Διπλοκαρδία, ας, ἡ, (καρδία) dubbelhartigheid, Barn. 20, Didach. 5 :

Διπλόος, οῦς, όη, ῆ, όον, οῦν, 1) dubbel 1 Tim. 5 : 17, Openb. 18 : waar διπλᾶ en διπλοῦν eigenl. is = het dubbele of een dubbel de bijw. dubbel. De compar. διπλότερος = tweemaal meer, d. i. nog ee of dubbel zoo zeer, Mt. 23 : 15. Twijfelachtig, onzeker, Philo I, 302, 3 λέξις. — 2) Dubbel van de twee naturen van Christus, Greg. Naz. I 328 C.

Διπλόω, ώσω, verdubbelen, Openb. 18 : 6 (διπλοῦν διπλᾶ = ἀποδιδόναι διπλᾶ, dubbele wedervergelding doen), Xen. Hell. 6, 5, 19.

Διπλῶς, adv. dubbel, tweemaal zooveel, Mt. 23 : 15 διπλότερον, Martyr. Poth. 1429 C διπλότερον παρὰ τοὺς λοιποὺς κολαζόμενοι.

Διπρόσωπος, ον, (πρόσωπον) L. bifrons, met twee aangezichten. Patriarch. 1101 B, Plut. II, 269 A van Janus, Clementin. 2, 32.

Δίς, tweemaal, Mk. 14 : 30, 72, Lk. 18 : 12, Judas 12. Καὶ ἅπαξ καὶ δίς = een en andermaal, Fil. 4 : 16, 1 Thess. 2 : 18.

Δίσκος, ου, ὁ, discus, werpschijf, 2 Makk. 4 : 14.

Δισμυριάς, άδος, ἡ, = δύο μυριάδες, Openb. 9 : 16.

Δισσός, dubbel, Gen. 43 : 12, 45 : 22, Spreuk. 30 : 10.

Δισταγμός, οῦ, ὁ, (διστάζω) twijfel, onzekerheid, Clem. R. 1, 46 βαλεῖν τινὰ εἰς δισταγμόν.

Διστάζω, twijfelen, Mt. 14 : 31, 28 : 17, Barn. 780 A, Orig. III, 177 B., Didach. 4 : 7.

Δίστεγος, ον, (δι-στέγη) met twee verdiepingen, als een huis, Jos. B. I. 5, 5, 4.

Δί-στομος, ον, ὁ, ἡ, ον, τό, van δίς en τὸ στόμα de mond, van wapenen ook de spits, het scherp, de snede, van daar van een zwaard = tweesnijdend, Hebr. 4 : 12, Openb. 1 : 16, 2 : 12, 19 : 15 (op de laatste pl. slechts als variant.)

Δισ-χίλιοι, ιαι, ια, van δίς en χίλιοι duizend, Nomen cardinale, tweeduizend, Mark. 5 : 13.

Διϋλίζω, ίσω, (ὑλίζω) zuiveren, ziften, filtreeren, reinigen Am. 6 : 6, Mt. 23 : 24 τὸν κώνωπα. Clem. A. I, 1060 B, van goud.

Διϋλισμός, οῦ, ὁ, (διϋλίζω) zuivering, reiniging, Iren. 1, 14, 8 p. 612 A, Clem. A. I, 288 B.

Διϋλιστήριον, ου, τό, = snuiter, Epiph. II, 509 D.

Διϋπνίζω, ontwaken uit den slaap. Orig. 1, 1141 D. Medium, ontwaken Jos. Ant. 5, 10, 4, Patriarch. 1049 A.

Δίφορος, tweemaal vruchtdragend, Deut. 22 : 9.

Δίφρος, ου, ὁ, zetel, Deut. 17 : 18, Act. Thom. 11 : 7, 56 : 26.

Διφυσῖται, ῶν, (φύσις), Diphysieten, naam door de Monophysieten gegeven aan de aanhangers van het concilie van Chalcedon, die geloofden, dat Christus twee naturen had, Apophth. 432 B.

Διχάζω, άσω, (δίχα) in twee deelen verdeelen, Mt. 10 : 35, Test. Abr. A 88.

Διχηλέω, ήσω, (δίχηλος), gespleten klauwen hebben, Lev. 11 : 3, 4.

Διχοστασία, ας, ἡ, strijd, Passio Perpet. 83 : 11.

Διχο-τομέω, -ῶ, -ήσω, van δίχα in tweeën en τέμνω ik snijd, van daar eigenl. in tweeën verdeelen, en vervolg. = door midden- of in stukken houwen, Matth. 24 : 51, Luk. 12 : 46, waar men naar

deze opvatting te denken heeft aan eene wreede soort van doodstraf gelijk bijv. Richt. 19 : 29, 1 Sam. 15 : 33, Dan. 2 : 5 vermeld wordt. Vgl. MEYER op de aangeh. pl. uit Matth. Misschien echter doet men beter met het wd. te vertalen door afscheiden, afzonderen.

Διχοτόμημα, ατος, τό, (διχοτομέω), de helft van een voorwerp, het in tweeën verdeelde, Gen. 15 : 11, Ex. 29 : 17, Lev. 1 : 8.

Διψάω, ήσω, dorsten. Ex. 17 : 3, ὕδατι, Ps. 41 : 3, πρὸς τὸν θεόν, 62 : 3 τινί. Mt. 25 : 35, 37, 42, 44, Joh. 12 : 28, enz. Hevig of sterk naar iets verlangen, bij de klass. meest met den Gen., doch ook met den Acc., zie ook Mt. 5 : 6.

Δίψος, εος, ους, τό, = ἡ δίψα, de dorst. 2 Kor. 11 : 27.

Διψυχέω, ήσω, dubbelhartig zijn. Barn. 19, Clem. R 1, 23 Herm. Vis. 2, 2, Cyrill. A. VI, 966 A. Twijfelen, Didach. 4 : 4.

Διψυχία, ας, ἡ, dubbelhartigheid, onbepaaldheid, Herm. Vis. 2, 2, Orig. 1, 353 B.

Δίψυχος, ον, dubbelhartig, Jak. 1 : 8, 4 : 8, Clem. R. 1, 11, 23, Orig. III, 413 B.

Διωγμίτης, ου, ὁ, (διωγμός) vervolger, Martyr. Polyc. 7.

Διωγμός, οῦ, ὁ, vervolging van de Christenen, Mt. 13 : 21, Hand. 8 : 1, 13 : 50, Rom. 8 : 35, 2 Kor. 12 : 20, 2 Thess. 1 : 4, 2 Tim. 3 : 11, Heges. 1317 A, Iren. 1260 A, Clem. A. 1, 1293 D, II 629 B.

Διωκάθω = διώκω, Clem. A. I, 393 A.

Διώκτης, ου, ὁ, (διώκω) vervolger, 1 Tim. 1 : 13, Act. Petr. et Paul. 60.

Διώκω, -ξω, eigenl. in snelle beweging zetten, (bijv. een schip door de riemen), daarna snel voor zich uitdrijven, d. i. vervolgen, nazetten, gelijk in den krijg of ter jacht, a) in gew. meer eigenl. zin, Matth. 10 : 23, 23 : 34, Openb. 12 : 12; b) overdracht., α) in 't alg. = iemand vijandig bejegenen, Matth. 5 : 10, 11, 12, 44, Luk. 21 : 12, Joh. 5 : 16, 15 : 20, Hand. 7 : 52, 9 : 4, 5, 22 : 7, 8, 26 : 14, 15, Rom. 12 : 14, 1 Kor. 4 : 12, 15 : 9, 2 Kor. 4 : 9, Gal. 1 : 13, 23, 4 : 29, 5 : 11, Phil. 3 : 6, 2 Tim. 3 : 12; διώκεσθαί τινι = door, d. i. om of wegens iets vijandig bejegend worden, schade lijden, Gal. 6 : 12, vgl. WINER's Gr. S. 193; β) in goeden zin = iets najagen, er naar streven of trachten, Rom. 9 : 30, 31, 12 : 13, 14 : 19, 1 Kor. 14 : 1, Phil. 3 : 12, 14, 1 Thess. 5 : 15, 1 Tim. 6 : 11, 2 Tim. 2 : 22, Hebr. 12 : 14, 1 Petr. 3 : 11; γ) in ongunstige beteekenis = achterna gaan, naloopen, Luk. 17 : 23.

Διωρία, ας, ἡ, = προθεσμία, 1) vastgestelde tijd, Jos. B. J. 5, 9, 1. 2) Gelegenheid = εὐκαιρία Theoph. 730, 5.

Διώροφος, ον, met twee verdiepingen, Gen. 6 : 16, Greg. Naz. III, 1120 A.

Διῶρυξ, υγος en υχος, ἡ, gracht, kanaal, poel, Ex. 7 : 19, 8 : 5 (1), Sir. 24 : 30, 31.

Διωστήρ, ῆρος, ὁ, (διωθέω), de boom, die door de ringen van de ark liep, Ex. 38:4, 40:18, Aquil. Ex. 30:4.

Δοκέω, δόξω, ἔδοξα, (verwant met δέχομαι?) volgens Curtius 134 met het Latijnsche decet, decus, dignus). 1) Intrans. schijnen, den schijn hebben, Lk. 10:36, Hand. 17:18, 1 Kor. 12:22, 2 Kor. 10:9, Hebr. 4:1, 12:11. Gewoonlijk onpersoonlijk gebruikt, δοκεῖ μοι εἶναι, Mt. 17:25, 18:12 enz. Zoo meestal bij de LXX, waarbij het evenwel niet veel voorkomt, Ex. 25:2, 35:20 = נדב, vgl. Ex. 35:21, 24. — Dan. 4:14, 22, 29, 5:23 = צבא. Esth. 1:19, 3:9, 5:4, 8:5, 8 = טוב, Joz. 7:25 = יָרֵ. In de apocriefen 1 Ezr. 8:12, 2 Makk. 1:20. In deze constructie staat het van besluiten, bepalingen, erkenningen b. v. Hand. 15:22, 25, 28 ἔδοξε τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν κτλ., eene hoffelijke uitdrukking. Zoo ook τὰ τῷ πλήθει δόξαντα, de besluiten der meerderheid. Daarvan komt δόγμα vaststelling, bepaling Lk. 2:1 enz. Dat hoffelijke vindt men ook in de uitdrukking οἱ δοκοῦντες εἶναί τι Gal. 2:6, οἱ δοκοῦντες 2:2, 6, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, 2:9 menschen, die voor iets gelden, die geacht zijn, terwijl daardoor niet een bepaalde twijfel, maar de algemeene erkenning uitgedrukt wordt, Sus. 5, 4 Makk. 13:14, 2 Makk. 1:13, Plut. Euthyd. 303 C τῶν σεμνῶν καὶ δοκούντων τι εἶναι οὐδὲν ὑμῖν μέλει. Eurip. Troad. 608: τὰ δοκοῦντα tegenover τὰ μηδὲν ὄντα. 2) Transitief ergens voor houden, meenen, gelooven, volledig eigenlijk ἑαυτῷ δοκεῖν, sibi videri Hand. 26:9 ἔδοξα ἐμαυτῷ. Dan zonder bijvoeging van het pron. pers. Mt. 6:7, 24:44, Gal. 6:3 enz. Gedenken, bedoelen, Mt. 3:9 μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς. LXX Spreuk. 28:24 = אמר. Spr. 27:14, Gen. 38:15 = חשׁב. Anders alleen intrans. — In de apocriefen Wijsh. 12:27. 2 Makk. 7:16.

Δοκιμαστής, οῦ, ὁ, Tat. Or. 6:23, onderzoeker.

Δοκιμότης, ητος, ἡ, (δόκιμος) uitmuntende stijl, Just. Cohort. 36, p. 305 B.

Δόγμα, ατος, τό, besluit, verordening, meening, bepaling, leerstelling. Het woord vinden wij allereerst bij Xenophon en Plato, verder bij Plutarchus en latere schrijvers. Het spraakgebruik sluit zich allereerst aan het gebruik van δοκεῖ μοι, ἔδοξε ταῦτα van besluiten der volksvergadering, van den senaat enz. aan. Vandaar a) = besluit, syn. ψήφισμα, vgl. Plat. de leg. 314 B: τί οὖν ἂν τούτων ὑπολάβοιμεν μάλιστα τὸν νόμον εἶναι; τὰ δόγματα ταῦτα καὶ ψηφίσματα, ἔμοιγε δοκεῖ... Δόξαν, ὡς ἔοικε, λέγεις πολιτικὴν τὸν νόμον. Aesch. Suppl. 596: δήμου δέδοκται ψηφίσματα. 2 Makk. 10:8 ἐδογμάτισαν μετὰ κοινοῦ προστάγματος καὶ ψηφίσματος. 15:36 ἐδογμάτισαν πάντες μετὰ κοινοῦ ψηφίσματος. Bij Xen. vinden wij het woord alleen in deze beteekenis. An. 6, 2, 11 δόγμα ἐποιήσαντο... θανάτῳ αὐτὸν ζημιοῦσθαι. 3, 3, 5 ἐκ τούτου ἐδόκει τοῖς στρατηγοῖς βέλτιον εἶναι δόγμα ποιήσασθαι τὸν πόλεμον ἀκήρυκτον εἶναι. 6, 4, 8, 27 ἦν γὰρ

τῶν στρατιωτῶν δόγμα ... δημόσια εἶναι τὰ ληφθέντα. Hell. 5, 2, 27; 4, 37 enz. Polyb. 20, 4, 6 μετὰ κοινοῦ δόγματος. 4, 26, 4 χωρὶς κοινοῦ δόγματος. Eveneens bij Hrdn. Diod. en anderen b. v. δόγμα κυροῦν, συνθεῖναι. Hrdn. 7, 10, 5, Dem. 18, 154, 155 δόγματα Ἀμφικτυόνων. Plut. De prof. virt. 8, praec. ger. reip. 19. Vgl. Plat. Legg. 1, 644 D. Zoo in het N. T. Hand. 16 : 4 φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν κτλ. Zoo vormt zich gemakkelijk de overgang tot de beteekenis **b**) meening, verordening, besluit, voorschrift, gebod, in welke beteekenis het evenwel in het gewone Grieksch zelden gevonden wordt, b. v. Plat. Rep. 4, 414 B τοὺς δὲ νέους οὓς νῦν δὴ φύλακας ἐκαλοῦμεν ἐπικούρους τε καὶ βοηθοὺς τοῖς τῶν ἀρχόντων δόγμασιν. Dem. 25, 16, Plut. Mor. 742 D. Meermalen daarentegen in het Bijbelsche Grieksch, waarin het behalve onder **a**) genoemde plaatsen Hand. 16 : 4 slechts in deze beteekenis voorkomt; en wel behalve 3 Makk. 1 : 3 alleen in het boek Daniël overeenkomstig אֱסָרָא Dan. 6 : 9 ἐπέταξε γραφῆναι τὸ δόγμα. = דָּתָא 6 : 8 στῆσον τὸν ὁρισμὸν καὶ ἔκθες γραφὴν ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ τὸ δόγμα Περσῶν καὶ Μήδων. Vs. 15, 2 : 13; = טְעֵם 6 : 13, 26 ἐκ προσώπου μου ἐτέθη δόγμα τοῦτο. 3 : 10, 12, 29; 4 : 3; = כְּתָבָא 6 : 10, Ez. 20 : 26 staat μιανῶ αὐτοὺς ἐν τοῖς δόγμασιν αὐτῶν tegenover ἐγὼ ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα καὶ δικαιώματα. Vs. 25. Het komt hier overeen met het Hebreeuwsche מַתָּנָה, gave, en is misschien volgens **a**) te verklaren, wanneer wij niet met den Alex. δόμασιν moeten lezen. Vgl. 3 Makk. 1 : 3 μεταβαλὼν τὰ νόμιμα καὶ τῶν πατρίων δογμάτων ἀπηλλοτριωμένος. Phil. Alleg. 1, 54, 13 ἡ δὲ μνήμη φυλακὴ καὶ διατήρησις τῶν ἁγίων δογμάτων. Zoo in het N. T. Lk. 2 : 1 ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος. Hand. 17 : 7 τὰ δόγματα Καίσαρος. Ef. 2 : 15 τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Kol. 2 : 14. Het karakter der wet, welke Christus tenietdeed, bestond in δόγματα, d. i. verordeningen, bevelen. Dat de apostel δόγμα in deze beteekenis en niet van de leerstellingen of voorschriften van Christus gebruikt, blijkt uit het gebruik van δογματίζεσθαι Kol. 2 : 20. Vgl. Ign. ad Magn. 13 βεβαιωθῆναι ἐν τοῖς δόγμασι τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων. Dan is ook de verbinding van ἐν δ. met καταργήσας Ef. 2 : 15 (Harless, Hofm. nl. dat Jezus de bevelen in 't algemeen ophief, onmogelijk, want dat het καταργεῖν in de opheffing van δόγματα bestond, kan niet door ἐν δ. κ. uitgedrukt worden, of ten minste allereerst de gedachte aan het tegenovergestelde opwekken, als dat het door middel van het uitvaardigen van δόγματα geschied is. Die andere beteekenissen evenwel van de leerstellingen van Christus, waaraan het spraakgebruik van de leerstellingen van het Christendom aansloot, ontleende men aan het gebruik van δόγμα in de beteekenis: **c**) meening, gevoelen, leerstelling, speciaal van de leerstellingen der wijsgeeren, doch ook vooral bij Plato in de meer algemeene beteekenis gevoelen, meening, b. v. Plato, Soph. 265 C τῷ τῶν πολλῶν

δόγματι καὶ ῥήματι χρώμενοι. Legg. 7, 797 C enz. Van bepaalde wijsgeerige leerstellingen enkele malen bij Plato, meermalen bij Aristoteles, b. v. Phys. ausc. 4, 2 ἄγραφα δόγματα Πλάτωνος, dikwijls bij Plut. b. v. Mor. 14 E τὰ περὶ τῶν ψυχῶν δόγματα. 797 B: καὶ μὴν οἱ λόγοι τῶν φιλοσόφων, ἐὰν ψυχαῖς ἡγεμονικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐγγραφῶσι βεβαίως καὶ κρατήσωσι, νόμων δύναμιν λαμβάνουσιν· ᾗ καὶ Πλάτων εἰς Σικελίαν ἔπλευσεν, ἐλπίζων τὰ δόγματα νόμους καὶ ἔργα ποιήσειν ἐν τοῖς Διονυσίου πράγμασιν. 1000 D καὶ λόγοι ῥητόρων καὶ δόγματα σοφιστῶν. 1062 E. De repugn. Stoic. 1033 A; 1034 B; Adv. Colot. 1; Clem. Alex. Strom. 8, 330, 11 ed. Sylb., Hrdn. 1, 2, 4. Men ziet, hoe nauw de op zichzelven zoo verschillende beteekenissen: onderstelling, meening, leerstelling, grondstelling, aan elkander grenzen, zoodat al naar gelang van de omstandigheden in het kerkelijke Grieksch b. v. θεῖος λόγος en δόγμα πατέρων tegenover elkander gesteld kunnen worden, terwijl aan den anderen kant τὸ δόγμα τὸ θεῖον de evangelische waarheid aanduidt, in aansluiting aan het spraakgebruik der Stoïci, die met δόγματα de algemeen erkende grondwaarheden aanduidden. Vgl. M. Aurelius εἰς ἑαυτόν 2:3 ταῦτά σοι ἀρκείτω, ἀεὶ δόγματα ἔστω. Justin. M. Apol. 1, 58: δόγματος ὄντος παρ' αὐτῶν, κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων ἕκαστον ἀμείψεσθαι μέλλοντα τῶν ἀνθρώπων κτλ. Voor meerdere bijzonderheden zie Suic. Thes. s. v. δόγμα; Nitzsch, System der christl. Lehre § 17, 3.

Δογματίζω, besluiten, verordenen, vaststellen, Diod. Sic. Bibl. hist. 4, 83: ἡ δὲ σύγκλητος τῶν Ῥωμαίων... χρυσοφορεῖν ἐδογμάτισε τῇ Ἀφροδίτῃ. Zoo meermalen in de besluiten van conciliën met ὁρίζειν. 2 Makk. 10:8, 15:36. Zie onder δόγμα. Kol. 2:20 τί... δογματίζεσθε· Μὴ ἅψῃ μηδὲ γεύσῃ κτλ., het med. = zich laten verordenen. Tat. Or. 4:31 is het ook = besluiten. Van de wijsgeeren gebruikt, beteekent het leeren, b. v. Justin. Apol. 1, 4: οἱ τὰ ἐναντία δοξάσαντες καὶ δογματίσαντες. 1:7, 1:27.

Δόκησις, schijn, tegenover werkelijkeid, Philo I, 222, 23. Vooral bij de Marcionieten en anderen, die Jezus' waarachtige menschheid ontkenden, Iren. 674 B, 688 A B, 931 B, 1073 B, Marci Diaconi Vita Porphyrii episcopi Gazensis, 86.

Δοκηταί, ῶν, οἱ, Doceten, Serap. 1376 A, Clem. A. II, 553 A, Hippol. Haer. 412.

Δοκός, οῦ, ἡ, (ook ὁ), van δέχομαι (vgl. PAPE in v.) zie aldaar, de balk, het dak, Gen. 19:8, 1 Kon. 6:15, Matth. 7:3, 4, 5, Luk. 6:41, 42.

Δόκωσις, ἡ (מְקָרֶה), de balken, het gebint, Pred. 10:18.

Δολιεύομαι, listig handelen, Aq. Sm. Gen. 37:18, Al. Num. 22:29. Patriarch. 1044 B, Epiph. III, 169 B.

Δολιότης, ητος, ἡ, listigheid, bedrog, Num. 25:18, Ps. 37:13.

Δόλιος, ία, ον, van ὁ δόλος zie aldaar, bedriegelijk, listig valsch. Ps. 5:6, 11(12):2, 3, 16(17):1, 2 Kor. 11:13.

Δολιόω, -ῶ, -ώσω, van het voorg. wd., bedriegen, bedrog of valschheid plegen. Num. 25:18, Ps. 5:9, 13(14):3, 104(105):25, Rom. 3:13, waar ἐδολιοῦσαν als Alexandr. vorm voor ἐδολίουν 3 pers. Impf. plur. te beschouwen is, vgl. BUTTMANN's Gr. § 103 en WINER's Gr. S. 71.

Δόλος, ου, ὁ, verwant met τὸ δέλος het lokaas, van δέλω, δελεάζω ik lok, eigenl. ook het lokaas, vervolg. = de list, Gen. 27:35, 34:13, Ex. 21:14, Matth. 26:4, 2 Kor. 12:16; = valschheid, bedrog, leugen, Mark. 7:22, Joh. 1:48, Hand. 13:10, Rom. 1:29, 1 Thess. 2:3, 1 Petr. 2:1, 22, 3:10, Openb. 14:5, (volg. den Rec.; TISCHEND. heeft ψεῦδος).

Δολόω, -ῶ, -ώσω, van het voorg. wd., vervalschen. Ps. 14(15):3, 35(36):2, 2 Kor. 4:2, en als variant ook nog 1 Kor. 5:6.

Δολιχεύω = δολιχοδρομέω, de renbaan loopen, Philo I, 9, 39, 28:4, 331:3.

Δολίως, listig, Jer. 9:4, Jos. Ant. 14, 13, 6.

Δολομέτρης, ου, ὁ, iemand, die valsche maten gebruikt, Const. Apost. 4, 6.

Δόμα, ατος, τό, van δέδομαι (perf. pass. v. δίδωμι ik geef), van daar het gegevene, de gave, het geschenk, Gen. 25:6, 47:22, Ex. 28:34(38), Lev. 7:20(30), Matth. 7:11, Luk. 11:13, Ef. 4:8, Phil. 4:17.

Δοματίζω, geschenken geven, Symm. Ezech. 16:33.

Δόμημα, ατος, τό (δέμω), gebouw, Jos. B. J. 2, 17, 1. Ook δόμησις, εως, ἡ, Jos. Ant. 15, 9, 6, B. J. 2, 17, 1.

Δόμος, ὁ, (δέμω), gebouw, woning, 1 Ezr. 6:25, 2 Ezr. 6:4.

Δόξα, ἡ. De verschillende beteekenissen van dit woord regelen zich naar het spraakgebruik van het werkwoord δοκέω. Als grondbeteekenis beschouwe men niet de beteekenis meening, voorstelling tegenover ἐπιστήμη de wezenlijke kennis van eene zaak, die aan het transitieve δοκεῖν aansluit en evenals dit toch ook in den grond der zaak intransitief is; maar de grondbeteekenis is schijn, roep, roem, die door de lexicographen niet juist als tweede beteekenis van de eerste onderscheiden wordt als: de meening, waarin men met anderen overeenstemt (zoo Passow, Pape, Schenkl), waardoor het spraakgebruik en de betrekking van het woord tot δοκέω verduisterd wordt. Men moet veelmeer aldus rangschikken I) van het intransitieve δοκεῖν a) schijn, tegenover ἀλήθεια, b. v. Xen. Cyrop. 6, 3, 30 πλήθους δόξαν παρέξει. Hell. 7, 5, 21 δόξαν παρεῖχε μὴ ποιήσεσθαι μάχην. Plat. Conviv. 334 E ἀντὶ δόξης ἀλήθειαν καλῶν κτᾶσθαι. Vgl. Wyttenbach in Plut. de sera num. vind., animadv.

II, 493. b) Roem, roep, aanzien, steeds in eervolle beteekenis, wanneer niet een epitheton iets anders zegt. Zoo staat het met δοκεῖν εἶναι τι resp. δοκεῖν als de uitdrukking der algemeene erkenning. Hesych. δόξα· φήμη, τιμή. Eurip. Herc. f. 157: ἔσχε δόξαν, οὐδὲν ὤν, εὐψυχίας. Plat. Menex. 241 B: δόξαν εἶχον ἄμαχοι εἶναι. Hrdn. 4, 3, 3 χρηστός τε ὢν καὶ φιλάνθρωπος τοῖς συνοῦσι, φήμῃ καὶ δόξῃ ἀρίστῃ πλείους εἰς εὔνοιαν καὶ φιλίαν προὐκαλεῖτο. Zoo Hdt. Xen. Thuc. Plat. Plut. enz. Vandaar Plut. Probl. Rom. XIII (266 F): τὸν δὲ Ὀνῶρεμ δόξαν ἄν τις ἢ τιμὴν μεθερμηνεύσειε. II) Van het transitief gebruikte δοκεῖν: meening, voorstelling tegenover ἐπιστήμη. — Aan de onder I, b aangeduide beteekenis sluit zich het Bijbelsche spraakgebruik met eene zekere uitbreiding aan.

Allereerst duidt het 1) evenals in het gewone Grieksch de erkenning aan, die iemand vindt, of welke hem toekomt, eer, roem, verbonden met ἔπαινος Fil. 1 : 11, 1 Petr. 1 : 7; met τιμή 1 Tim. 1 : 17, Hebr. 2 : 7, 9; 2 Petr. 1 : 17, Openb. 4 : 11, 5 : 13, 1 Petr. 1 : 7 enz.; met ἀρετή Jez. 48 : 12; 42 : 8 (vgl. 2 Petr. 1 : 3 zie beneden); met τιμή en εὐλογία Openb. 5 : 12, tegenover ἀτιμία 2 Kor. 6 : 8 διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. 1 Kor. 11 : 14, 15. Het is van φήμη onderscheiden evenals roem van roep, van τίμη, zooals erkenning van waardeering, vgl. Hoz. 4 : 7 τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς ἀτιμίαν θήσομαι. Rom. 3 : 23: ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, zij missen de erkenning van de zijde van God. Alzoo en niet de heerlijkheid Gods, d. i. zijn beeld, moet verklaard worden, daar anders de juiste verhouding van vs. 23 tot vs. 24 zou verloren gaan, waar δικαιούμενοι tegenover ἥμαρτον staat en δωρεάν de in ὑστ. τῆς δ. τ. θ. uitgedrukte gedachte overneemt. Vgl. de verbinding van δικαιοῦν en δοξάζειν Rom. 8 : 30, Jez. 45 : 25. Vgl. ook Joh. 12 : 43 ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἤπερ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. Joh. 8 : 54 ἡ δόξα μοῦ. Wij kunnen de volgende constructies opmerken: ζητεῖν δόξαν 1 Thess. 2 : 6, Joh. 7 : 18, 8 : 50, δόξαν λαμβάνειν παρά τινος (vgl. ἐξ ἀνθρώπων 1 Thess. 2 : 6), Joh. 5 : 41, 44, 2 Petr. 1 : 17, Openb. 4 : 11. δόξαν διδόναι τινί, Lk. 17 : 18, Joh. 9 : 24, Hand. 12 : 23, Rom. 4 : 20. Openb. 4 : 9, 11 : 13, 14 : 17, 19 : 7. δόξα τινί sc. ἐστίν Lk. 2 : 14, 19 : 38, Rom. 11 : 36, 16 : 27, Gal. 1 : 5, Ef. 3 : 21, Fil. 4 : 20, 1 Tim. 1 : 17, 2 Tim. 4 : 18, Hebr. 13 : 21, 1 Petr. 4 : 11 (5 : 11 rec.), 2 Petr. 3 : 18, Jud. 25, Openb. 1 : 6, 7 : 12, 19 : 1. Vgl. Lk. 14 : 10 τότε ἔσται σοι δόξα ἐνώπιον κτλ. Verder εἰς, πρὸς δόξαν τινός Rom. 3 : 7, 15 : 7, 1 Kor. 10 : 31, 2 Kor. 1 : 20, 4 : 15, 8 : 19, Fil. 2 : 11, 1 Petr. 1 : 7. — Hebr. 3 : 3. Zoo δόξαν διδόναι τινί bij de LXX 2 Kron. 30 : 8, Joz. 7 : 19 enz.

2) Zooals δόξα tegenover ἀλήθεια den schijn aanduidt van δοκεῖν tegenover εἶναι kan het ook, op δοκεῖν εἶναί τι, resp. δοκεῖν toegepast, de openbaring, den vorm, het in het oog loopende van eenen persoon of eene zaak aanduiden. Vgl. Xen. Hell. 2, 3, 39, ἀνδρὸς καὶ ὄντος καὶ δοκοῦν-

τος ἱκανοῦ εἶναι, derhalve pracht, glans, heerlijkheid. Dit is de uitbreiding, welke het spraakgebruik der LXX toevoegt. Dit is het omgekeerde wat wij bij ἀρετή waarnemen. Terwijl dit eerst datgene, waardoor iemand uitsteekt, dan de onderscheiding, welke hem ten deel valt, den roem aanduidt, wijst δόξα allereerst op roem, eer, dan op datgene wat geroemd wordt of te roemen is. Vgl. ἀρετή. Dit evenwel alleen in het Bijbelsche Grieksch Ps. 106 : 20 ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτῶν ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἔσθοντος χόρτον, d. i. den God, die hunne onderscheiding, hunne heerlijkheid was. Vgl. Deut. 4 : 6—8, 10 : 21, Jer. 2 : 11. Vgl. Jez. 53 : 2 οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα. Hoe nauw deze beteekenissen aan elkander verwant zijn, blijkt Jez. 11 : 3 οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρίνει, לְמַרְאֵה עֵינָיו, vgl. met Sir. 8 : 14 μὴ δικάζου μετὰ κριτοῦ· κατὰ γὰρ τὴν δόξαν αὐτοῦ κρινοῦσιν αὐτῷ. Zoo bij de LXX behalve de boven genoemde constructies bijna altijd = כָּבוֹד, waarvoor het het gewone woord is en dat alleen Ex. 28 : 2, 36, 11 : 10, 14 : 18, Spr. 26 : 1 = τιμή, Jez. 22 : 18 = καλός, Nah. 2 : 9 = βαρύνεσθαι, Spr. 25 : 28, Jez. 22 : 24, 59 : 19 = ἔνδοξος, Jez. 24 : 23, 1 Kron. 17 : 18 = δοξάζω, evenals in overdrachtelijke beteekenis Ps. 29 : 1 = υἱός, Ps. 16 : 9 = γλῶσσα. Daarenboven = הוֹד Num. 27 : 20, Dan. 10 : 8 enz., הָדָר Jez. 53 : 2, 2 : 11 enz. הֶדֶר Dan. 11 : 20, תִּפְאֶרֶת Ex. 28 : 28 : 2, 36; 1 Kron. 22 : 5, Jez. 3 : 18, vgl. Esth. 5 : 1 enz. חֶסֶד Joz. 40 : 7. עֹז Jez. 12 : 2, 45 : 24, Ps. 68 : 37; תְּהִלָּה, יֳפִי, יְקָר enz. In deze beteekenis a) datgene wat bij eene verschijning in 't oog valt, haar onderscheidt, pracht, heerlijkheid, glans, sieraad. Jez. 53 : 2, 2 : 11, 40 : 7: πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. 60 : 13 ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου, Mt. 4 : 8, Lk. 4 : 6 ἡ δ. τῶν βασιλειῶν τοῦ κόσμου. Mt. 6 : 29, Lk. 12 : 27 ἡ δ. Σολομῶνος. Hand. 22 : 11, 1 Kor. 15 : 40, 41, 2 Kor. 3 : 7, 1 Petr. 1 : 24, Openb. 18 : 1, 21 : 24, Fil. 3 : 19, Ef. 1 : 6 δ. τῆς χάριτος. Vs. 18 τῆς κληρονομίας. Kol. 1 : 27 τοῦ μυστηρίου. 1 Kor. 2 : 7. In deze beteekenis wordt God כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל genoemd Ps. 106 : 20, Jez. 3 : 8, Jer. 2 : 11, vgl. 2 Kor. 8 : 23 δόξα Χριστοῦ. Ef. 3 : 13 ἥτις (sc. ἡ θλίψις μου ὑπὲρ ὑμῶν) ἐστὶ δόξα ὑμῶν. 1 Thess. 2 : 20, Lk. 2 : 32. Dan b) de zaak of persoon zelf in zijne heerlijke verschijning, zoo b. v. een versterkt synoniem van εἰκών, vgl. Rom. 1 : 23 ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου waaruit verklaarbaar wordt, dat תְּמוּנָה, anders = μορφή, ὁμοίωμα, Ps. 17 : 15 en Num. 15 : 8 = δόξα. Op laatstgenoemde plaats: τὴν δόξαν κυρίου εἶδεν, parall. εἶδος = מַרְאֶה, vgl. 1 Kor. 11 : 7 ἀνήρ . . . εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ ὑπάρχων. Diensovereenkomstig is ook de uitdrukking ἡ δόξα τοῦ θεοῦ, τοῦ κυρίου te verklaren overeenkomstig het Hebr. כְּבוֹד יהוה Ex. 16 : 7, 10; 24 : 16, 17; 29 : 43, 33 : 18, 22; 40 : 31 enz. Lev. 9 : 6, 23, Num. 14 : 10, 21 enz. 16 : 19, 43, 20 : 6, Deut. 5 : 24, 1 Kon. 8 : 11, 1 Kron. 16 : 24, 2 Kron. 5 : 13, 7 : 1 enz., dikwijls bij de Psalmen, bij

Jezaja, Ezechiël, wat „den Schwergehalt des ganzen Gott eigenen Wesens in der Zusammenfassung aller seiner Eigenschaften nach ihrer in sich ungeteilten Offenbarungsfülle" aanduidt (Umbreit, Die Sünde, S. 99) of juister gezegd, alles wat God uitnemends voor ons is, samengevat. Op gelijke wijze verklaart Philo de δόξα van God als de volheid der goddelijke δυνάμεις, vgl. Openb. 15:8 δόξα en δύναμις τ. θ. verbonden). De δόξα van God valt zamen met Zijne openbaring, Ex. 33:22: בַּעֲבֹר כְּבֹדִי ἡνίκα δ' ἂν παρέλθῃ ἡ δόξα μου, vgl. het volgende ἕως ἂν παρέλθω en vs. 21 τὸ πρόσωπόν μου, d. i. God openbaart zich in haar als zijnen verschijningsvorm, daar zij alles wat groot en heerlijk is, samenvat, wat Hij voor ons is, ons ten goede, vgl. Ex. 33:19 ἐγὼ παρελεύσομαι πρότερόν σου τῇ δόξῃ μου. vs. 18 ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν. Ez. 2:1, 3:12, 23, 8:4, 9:3, 10:4, 18, 19, 11:22, 23, 43:2 enz. 44:4. (Met het oog hierop moet de opmerking van Delitzsch bij Ps. 25:7 aangevuld worden: „טוּב ist nicht Gottes Güte als Eigenschaft, sondern wie Ps. 31:20, Hoz. 3:5 die Fülle des denen, die sich ihm zuwenden, verheissenen und aufbehaltenen Guten"). Vgl. Jez. 46:13, 26:10.

Vandaar treedt zij op den voorgrond bij de laatste openbaring van het heil Jez. 60:3 ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται ὁ κύριος καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται. Jez. 6:3, 40:5, 42:8, 48:11, 62:2, Ez. 39:21, vgl. Lk. 2:9, Openb. 21:23, Rom. 6:4, 5:2. Deze bepaaldheid voor de bedeeling des heils is een wezenlijk bestanddeel van het begrip, zoodat men zeggen kan, de δόξα van God is als de volheid van al het goede in God (כָּל־טוּבִי Ex. 33:19), van al zijne eigenschappen (vgl. πλήρωμα Joh. 1:14, 16), zoo ook de vorm, waarin Hij in de bedeeling des heils zich openbaart, wat evenwel niet zoo massief en uitwendig opgevat moet worden als de Joodsche theologie in hare leer van de שְׁכִינָה gedaan heeft: „splendor quidam creatus, quem Deus quasi prodigii vel miraculi loco ad magnificentiam suam ostendendam alicubi habitare fecit," Maimon. Mor. neboch. 1, 64. Vgl. Bengel bij Hand. 7:2: „gloria divinitas conspicua". — Vgl. Rom. 9:23, Ef. 1:12, 14, 1 Tim. 1:11, Openb. 21:11, 23, Joh. 11:40, Hand. 7:55, Joh. 11:4, Jud. 25. Vandaar de δόξα Gods naast zijne ἀρετή zoowel het middel onzer roeping 2 Petr. 1:3 als ook het doel daarvan 1 Petr. 5:10, 1 Thess. 2:12. Door haar komt het werk Gods in de geschiedenis des heils tot stand, Rom. 6:4 ἠγέρθη Χς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρός, vgl. 2 Thess. 1:9. Zij openbaart zich in iedere werking des heils ook aan iederen afzonderlijken persoon, Kol. 1:11, Ef. 3:16. Zij openbaart zich speciaal in Christus en zijn werk 2 Kor. 4:6, vgl. Hebr. 1:3 onder ἀπαύγασμα. Lk. 9:43 ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ θεοῦ, Tit. 2:13 en vormt het doel van de Christelijke hoop, Rom. 5:2 καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, vgl. Hand. 7:55, 1 Thess. 2:12, 1 Petr. 5:10, 2 Thess. 2:14,

inzoover hare openbaring nog tot de toekomst en wel tot het eind van de geschiedenis des heils behoort Tit. 2:13. Vgl. Mt. 16:27, Mk. 8:38, Lk. 9:26, waar Christus van zijne wederkomst ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς spreekt. De δόξα van den Zoon des menschen Mt. 19:28, 25:31, Mk. 10:37 moet vgl. met Lk. 9:32, 24:26 in tegenstelling met zijne aardsche verschijning opgevat worden Joh. 17:22, 24, Fil. 3:21, vgl. 1 Tim. 3:16 en wordt door Christus zelven met de Hem vóór zijne vernedering bijzonder eigene δόξα in verband gebracht Joh. 17:5, vgl. 12:41 en Fil. 2:6 μορφὴ θεοῦ en deze zijne δόξα Joh. 2:11, de openbaring van datgene wat hij eigenlijk is, δόξα ὡς μονογενοῦς, παρὰ πατρὸς Joh. 1:14, 2:11, openbaart zich, wanneer zijn Messiaansch karakter met kracht openbaar wordt. Zoo in de Johanneïsche geschriften, terwijl op de andere plaatsen deze verhouding niet in aanmerking komt en slechts van de δόξα van Christus zoo, alsof zij Hem als den verhoogde eigen is, gesproken wordt 2 Kor. 3:18, 4:4, 2 Thess. 2:14, Jak. 2:1, 1 Petr. 1:21. Bij Rom. 9:4 ὧν ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα καὶ αἱ διαθῆκαι κτλ., waar ἡ δόξα in evenzoo bepaalde en zelfstandige beteekenis opgevat moet worden, zooals de overige praedicaten, kunnen wij bezwaarlijk Num. 24:11 en 1 Sam. 4:21, 23, Ps. 106:20 vergelijken, daar op onze plaats niet aan datgene wat δόξα in 't algemeen, maar aan datgene wat ἡ δόξα in even bepaalde beteekenis als ἡ υἱοθ., αἱ διαθ. κτλ. is, gehandeld wordt, en deze nadere bepaling uit het verband duidelijk wordt. Daarentegen zijn parallelen Sir. 49:8, Hebr. 9:5, 2 Petr. 1:17, vgl. Hebr. 1:3 δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης, volgens hetwelk ἡ δόξα of ὁ θεὸς ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ de zelfopenbaring Gods in de oeconomie des heils is, en derhalve aansluit aan den Rabbijnschen terminus Schechinah.

Δόξα zonder nadere bepaling door eenen Genitief = verschijning van een heerlijk wezen, tegenover ἀτιμία 1 Kor. 15:43 σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ (syn. τιμή Jez. 35:2, Openb. 21:26, Rom. 2:7, 10). Vgl. 1 Petr. 1:21 πιστεύειν εἰς θεὸν τὸν ἐγείραντα Χν ἐκ νεκρῶν καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα evenals alle plaatsen, waarin δόξα tegenover παθήματα staat Rom. 8:18, 1 Petr. 1:11, 5:1, Hebr. 2:10, 1 Petr. 4:13, 14, 2 Kor. 4:17. In deze beteekenis is toekomstige δόξα de hoop der Christenen Rom. 8:18, 21, Kol. 1:27, 3:4, een bestanddeel der σωτηρία 2 Tim. 2:10 ἵνα — σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν Χῳ Ιυ μετὰ δόξης αἰωνίου. Zij is vooral eigen aan God, waarom ὁ θεός, πατὴρ τῆς δόξης gezegd wordt Hand. 7:2, Ef. 1:17. Vgl. Jak. 2:1 ὁ κύριος ἡμῶν Ις Χς τῆς δ. 1 Kor. 2:8. — 1 Petr. 4:14 τὸ τῆς δόξης ... πνεῦμα. — Anders nog 2 Kor. 3:7—11 en vs. 18. Mt. 6:13, 24:30, Mk. 13:26, Lk. 9:31, 21:27, Fil. 4:19. — De pluralis δόξαι, analoog den van Gods zelfopenbaring gebruikten singularis, staat 2 Petr. 2:10, Jud. 8: δόξας βλασφημεῖν,

naar het verband van engelenmachten, wier verschijning achting of erkenning afdwingt.

Δοξάζω, meenen, ergens voor houden, b. v. ὀρθῶς, οὕτως δοξάζειν, tegenover εἰδέναι, γιγνώσκειν. Iemand ergens voor houden b. v. δοξάζομαι ἄδικος Plat. Rep. 2, 363 E, Plut. de superst. 8 δοξάζουσι φοβερὸν τὸ εὐμενές, καὶ τυραννικὸν τὸ πατρικόν. De beteekenis, welke daaraan aansluit, erkennen, eeren, prijzen, vinden wij alleen in het latere Grieksch, b. v. Polyb. 6, 53, 10 ἐπ' ἀρετῇ δεδοξασμένοι ἄνδρες. Zoo LXX gewoonlijk = כבד Lev. 10 : 3 ἐν τοῖς ἐγγίζουσί μοι ἁγιασθήσομαι καὶ ἐν πάσῃ τῇ συναγωγῇ δοξασθήσομαι. Richt. 9 : 9 enz., dikwijls bij Sir. en 1 Makk., ook Wijsh. Zoo wordt het door de LXX overeenkomstig het eigenaardig gebruik van δόξα toegepast in de beteekenis: met aanzien bekleeden, iemand aanzien geven, tot eer brengen, heerlijk maken, b. v. eene eervolle positie geven Esth. 3 : 1 ἐδόξασεν ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης Ἀμάν = גִּדֵּל. Vgl. Ps. 37 : 20 (δοξασθῆναι = יָקָר), Esth. 6 : 6—11, Ex. 15 : 6. ἡ δεξιά σου δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ = נֶאְדָּרִי. Vs. 1, 21 = גאה. Jer. 44 : 23 ἐλυτρώσατο ὁ θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται = יִתְפָּאָר, 1 Ezr. 8 : 25, 80, 9 : 52, 1 Makk. 14 : 15, 2 Makk. 3 : 2, Wijsh. 19 : 22, Sir. 10 : 27, 24 : 12. Vgl. evenwel vooral Ex. 34 : 29, 30, 35 δεδόξασται ἡ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ = קרן, stralen, glanzen, Sir. 48 : 4, 50 : 5, 11. Dienvolgens zijn ook in het N. Tisch gebruik onderscheiden de beteekenissen

1) a) trans. erkennen, eeren, prijzen, Mt. 6 : 2, Lk. 4 : 15, Rom. 11 : 13. τὸν θεόν Mt. 5 : 16, 9 : 8, 15 : 31, Mk. 2 : 12, Lk. 5 : 25, 26, 7 : 16, 13 : 13, 17 : 15, 18 : 43, 23 : 47, Hand. 11 : 18, 13 : 48, 21 : 20, Rom. 1 : 21, 15 : 9, 1 Kor. 6 : 20, 2 Kor. 9 : 13, Gal. 1 : 24, 1 Petr. 4 : 11, 14 (tegenover βλασφημεῖν). Vs. 16. Openb. 15 : 4. De grond, waarop, de reden waarom, ἐπί cum Dat., Lk. 2 : 20, Hand. 4 : 21, ἐν Gal. 1 : 24. — b) Eens ook intrans. met den Dat. Dan. 4 : 31 (Theodt.): τῷ ὑψίστῳ εὐλόγησα καὶ τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα ᾔνεσα καὶ ἐδόξασα. Zie onder εὐλογεῖν.

2) a) Tot eer brengen, heerlijk maken, verheerlijken, (eig. iemand aanzien geven). Zoo 1 Kor. 12 : 26 εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, tegenover πάσχειν, vgl. δόξα, tegenover πάθημα. Hebr. 5 : 5 οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερέα. 1 Petr. 1 : 8 χαρὰ δεδοξασμένῃ, vgl. δοξάζεσθαι en χαίρειν verbonden 1 Kor. 12 : 26, Openb. 18 : 7: ὅσα ἐδόξασε αὐτήν, τοσοῦτον δότε αὐτῇ βασανισμὸν καὶ πένθος. 2 Kor. 3 : 10. De uitdrukking Rom. 8 : 30 οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασεν, rust op het tusschen de roeping, de rechtvaardiging en het object der Christelijke hoop, de toekomstige δόξα Rom. 8 : 18, 21, 2 Kor. 3 : 18 bestaande verband. Vgl. Rom. 5 : 1, 2, 1 Thess. 2 : 12, 1 Petr. 5 : 10, Jez. 45 : 25.

b) Vooral sluit het Johanneïsch gebruik van δοξάζειν aan deze be-

teekenis aan. Evenals de δόξα Gods de openbaring van al Zijn goed is (zie δόξα), zoo wordt van zulk eene openbaring Gods, waarin Hij al het goede, wat Hij is, openbaart, gezegd: δοξάζει τὸ ὄνομα αὐτοῦ Joh. 12 : 28. Inzoover het Christus is, door wien dit openbaar wordt, heet het, dat Hij den Vader verheerlijkt Joh. 17 : 1, 4 of dat in Hem de Vader verheerlijkt wordt 13 : 31, 14 : 13 en evenzoo is het te verklaren, wanneer Christus tot zijne jongeren zegt: ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε καὶ γενήσεσθε ἐμοὶ μαθηταί. Wanneer van Christus', den υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, δοξάζεσθαι gesproken wordt (zie δόξα), beteekent dit niets anders dan dat openbaar wordt wat Hij voor heerlijks is en heeft. Vgl. Joh. 11 : 4 ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ διὰ τῆς ἀσθενείας. Zoo ook Joh. 7 : 39, 12 : 16, 23, 13 : 31, 17 : 1, 5. Het is eene daad van God, zijnen Vader, aan Hem. Vgl. de meer Oud-Testamentische gedachte uitdrukking Hand. 3 : 13 ὁ θεὸς ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰν, waarvoor 2 : 23 ὑψοῦν. Vgl. boven, hoe δοξάζειν en ὑψοῦν meermalen verbonden zijn. Het heerlijk wezen van Christus wordt door God in zichzelven geopenbaard. Joh. 13 : 32: ὁ θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, inzoover het wederom God zelf is, die als datgene wat Hij in Christus is, openbaar wordt. Evenzoo is Christus in zijne jongeren verheerlijkt 17 : 10, vgl. 14 : 13. En eindelijk evenals de openbaring van den Heiligen Geest met de verheerlijking van Christus samenhangt, zegt Christus daarvan: ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει 16 : 14. — Bij dit constante gebruik van δοξάζειν ligt het voor de hand, ook 8 : 54, 21 : 19 de beteekenis verheerlijken, tot eer brengen aan te nemen. Men bedenke alleen, dat de δόξα van Christus de aanbiddelijke volheid van al datgene is wat Hij voor groots en goeds voor ons is.

Δόξασμα, ατος, τό (= δόξα), roem, heerlijkheid, Jez. 46 : 13, Klaagl. 2 : 1, Patriarch. 1104 A. Ook wel δοξασμός, οῦ, ὁ, Symm. Jez. 13 : 3.

Δοξικός, ή, όν, roemvol, glanzend, schitterend, 2 Makk. 8 : 35.

Δοξοκόπος (δόξα, κόπτω), eerzuchtig, Philo II, 269, 7.

Δοξολογέω, God prijzen, roemen, Just. Tryph. 7, Orig. IV, 61 C. Eene doxologie zingen, Basil. IV, 93, C.

Δοξολογία, ας, ἡ, glorificatio, lof, prijs, dank, Iren. 609 B, Hippol. Haer. 320, 81, Orig. I, 461 A.

Δοξομανία, ας, ἡ, razende eerzucht, Tatian. 11, Clem. A. I, 549 A,

Δοξοποιία, ας, ἡ, het vormen van eene opinie, Clem. A. I, 100 A.

Ἔνδοξος, ον, erkend, geëerd, eervol, gezien, b. v. ἔνδοξα καὶ λαμπρὰ πράγματα Aesch. 3 : 231. Zoo Lk. 13 : 17 τὰ ἔνδοξα τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ van de wonderen van Christus (Lk. 5 : 26 εἴδομεν παράδοξα σήμερον). Vgl. Ex. 34 : 10, Job 5 : 9, 34 : 24 = נִפְלָאוֹת. Aanzienlijk, voornaam b. v. πλούσιοι καὶ ἔνδοξοι Plat. Sophist. 223 B. Jez. 26 : 15 οἱ ἔνδοξοι τῆς γῆς. 1 Sam. 9 : 6 enz. = כבד Niphal. Zoo tegenover ἄτιμος 1 Kor.

4:19, Lk. 7:25, tegenover ταπεινός 1 Sam. 18:23. — Op de andere plaats Ef. 5:27 ἵνα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν zal eveneens de beteekenis **aanzienlijk, eervol** ten grondslag gelegd zijn. Vgl. het adv. ἐνδόξως 1 Makk. 14:23, 12:8, 43, daar voor de beteekenis **heerlijk** noch in de LXX noch in het gewone Grieksch een voorbeeld gevonden wordt. Ἔνδοξος zou dan ongeveer met εὐπρόσδεκτος Rom. 15:16, 1 Petr. 2:5 en εὐάρεστος Rom. 12:1 overeenkomen. De beteekenis **heerlijk** zou hoogstens door vergelijking van ἐνδοξάζειν gerechtvaardigd zijn. Vgl. evenwel Ex. 15:1, 21 ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται = גָּאֹה גָּאָה. Ook Hrdn. 1, 16, 2. τὴν ἔνδοξον καὶ ἐνιαύσιον πορφύραν περιτίθενται beteekent het niet: heerlijk, prachtig, maar eervol. Evenzoo getuigt Jez. 22:24, 59:19, 60:9 niet voor deze beteekenis, ἑαυτῷ evenwel getuigt er tegen. Aan eene beteekenis „sceleris purus" (Grimm.) is niet te denken. Athen. 38:5 beteekent ἔνδοξος beroemd.

Ἐνδοξάζω, alleen in het Bijbelsche Grieksch Ex. 14:4 ἐνδοξασθήσομαι ἐν Φαραώ נִכְבַּד, zooals Ez. 28:27 ἐνδοξασθήσομαι ἐν σοί, καὶ γνώσῃ ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ κύριος. 2 Kon. 14:10. — Ex. 33:16 ἐνδοξασθήσομαι — παρὰ πάντα τὰ ἔθνη = וְנִפְלִינוּ מִכָּל־הָעָם. Jez. 49:3 δοῦλός μου εἶ σύ Ἰσραήλ, καὶ ἐν σοὶ ἐνδοξασθήσομαι = פאר Hithpael. Jez. 45:25 ἀπὸ κυρίου δικαιωθήσονται καὶ ἐν τῷ θεῷ ἐνδοξασθήσεται πᾶν τὸ σπέρμα τ. υ. Ἰ. = יִתְהַלְלוּ, Ps. 89:8, Sir. 38:6. Diensvolgens is ἐνδοξάζω = verheerlijken, Aor. pass. heerlijk verschijnen. 2 Thess. 1:10. Vgl. Ez. 28:27, Ps. 89:8. — 2 Thess. 1:12.

Συνδοξάζω a) ééns bij Aristot. Pol. 5:9 νόμοι συνδεδοξασμένοι ὑπὸ πάντων, derhalve = gemeenschappelijk erkennen, op het subject toegepast. Anders alleen b) Rom. 8:17 en in het kerkelijk Grieksch. In het laatste ook = gemeenschappelijk prijzen, maar op het object betrekking hebbend, Theodrt. H. e. 4, 3 συνεδόξασαν αὐτὸ (τὸ πνεῦμα) τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ ἐν τῇ μιᾷ τῆς ἁγίας τριάδος πίστει. Rom. 8:17 = mede verheerlijken. Zie onder δοξάζω 2, a).

Εὐδοκέω komt allereerst bij de LXX en zeer dikwijls bij Polybius voor, verder ook bij Dion. Hal. Diod. Sic. Hiëronymus bij Ef. 1:5 houdt het voor een door de LXX gevormd woord, waartegen evenwel het veelvuldig gebruik daarvan bij Polybius spreekt. Waarschijnlijk is het Alexandrijnsch. Vgl. Sturz, De dial. Mac. et alex. p. 168. Bij de LXX is het naast δέχομαι en παραδέχομαι het gewone woord voor רצה (zie δέχομαι d). Viermaal komt het overeen met חָפֵץ 2 Sam. 22:20, Ps. 51:21, Jez. 62:4, Mal. 2:17, dat anders gewoonlijk = βούλεσθαι en θέλειν. Daarenboven = חמד Ps. 68:17 en somtijds voor andere uitdrukkingen. — Fut. εὐδοκήσω, Aor. εὐδόκησα, welke vormen bij δοκέω slechts zelden en in dichterlijke taal gevonden worden. Met εὐδόκησα wisselt ηὐδόκησα af. Dezelfde Hss., die op de éene plaats εὐδ. hebben, lezen op de andere ηὐδ. b. v. cod. C Hebr. 16:6 ηὐδ. Vs. 8 εὐδ. vgl.

Kühner, § 204, 2. — Het is eigenlijk slechts eene versterking voor het transitieve *δοκεῖν*, goedvinden, vgl. Pol. 1, 78, 8 *ὡς οὐ μόνον εὐδοκῆσαι κοινωνὸν αὐτὸν προσλαβέσθαι τῶν πράξεων* met Xen. Cyr. 8, 7, 4 *ἔδοξεν ἀνχπαύσεσθαι* evenals 1 Makk. 6 : 23 *ἡμεῖς εὐδοκοῦμεν δουλούειν τῷ πατρί σου* met Hand. 26 : 9 onder *δοκεῖν*. Wanneer aan een besluit gedacht wordt (met Inf.), duidt het het gewillige, spontane daarvan aan, daar tegelijk de inhoud daarvan als iets goeds — hetzij in den zin van het subject, hetzij in werkelijkheid voorgesteld wordt. Waar het de verhouding van het subject tot een object aanduidt, drukt het de erkenning, waardeering daarvan uit, Pol. 3, 8, 7 *εὐδοκεῖν τοῖς ὑπ' Ἀννίβου πραχθεῖσι* tegenover 9 *δυσηρεστοῦντο τοῖς ὑπ' Ἀννίβου πραττομένοις*. Beide gevallen tegelijk zie Ps. 68 : 17 *τὸ ὄρος ὃ εὐδόκησεν ὁ θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ*. 1) Als goed beschouwen, een welgevallen in iets hebben. Het behaagt. Aan een besluit wordt gedacht, wanneer het met den volgenden Infinitivus staat. LXX alleen Ps. 68 : 17. In het N. T. Lk. 12 : 32 *εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν*, Rom. 15 : 26, 27, 1 Kor. 1 : 21, 2 Kor. 5 : 8, Gal. 1 : 15, Kol. 1 : 19, 1 Thess. 2 : 8, 3 : 1. Vgl. Sir. 25 : 16, Ps. 40 : 14. Tob. 5 : 17. 2) Waar aan de verhouding van het subject tot een object gedacht wordt, wordt het object in het gewone Grieksch door den Dativus (zie boven), zeldzamer door *ἐπί τινα* (Pol. 1, 8, 4) toegevoegd, terwijl de LXX den Accusativus zooals Ps. 68 : 17, 51 : 18, 21, 85 : 1. Lev. 26 : 34, 41, 1 Ezr. 1 : 55 (Sir. 15 : 17), meestal *ἐν* gebruiken, 2 Sam. 22 : 20, Jez. 62 : 4, Mal. 2 : 17, Hab. 2 : 4, Ps. 44 : 5 (ééns *ἐπί* met den Dat. Judith 15 : 10, ook zonder object met betrekking tot hetgeen vroeger vermeld was, 2 Makk. 11 : 29 *εὐδόκησεν ὁ βασιλεύς*), welke afwijkingen daaruit te verklaren zijn, dat, toen het woord in de taal der Schrift werd opgenomen, de constructie niet zoo dadelijk ingang vond, totdat eerst in het latere gebruik zooals de boven aangehaalde schrijvers dat hebben, een vaste regel gevormd werd. In het N. T. komt de Acc. alleen voor in het citaat Hebr. 10 : 6, 8 (uit Ps. 40 : 7. Anders *ἐν* Mt. 3 : 17, 17 : 5, Mk. 1 : 11, Lk. 3 : 22, 1 Kor. 10 : 5, 2 Kor. 12 : 10, 2 Thess. 2 : 12, Hebr. 10 : 38. *εἰς* 2 Petr. 1 : 17, Mt. 12 : 18, waar Lachmann den Acc. leest. Deze manier, om het object toe te voegen, die wij ook bij Polybius vinden en die derhalve geen Hebraïsme is, Pol. 2, 12, 3 *ποιεῖται συνθήκας ἐν αἷς εὐδόκησε* wordt daardoor gerechtvaardigd, dat *εὐδοκεῖν* tot de werkwoorden gerekend kan worden, die eene aandoening, stemming, gezindheid jegens iemand uitdrukken = in iets welgevallen, genot hebben, zooals ook *θέλειν* door de LXX zoo gebruikt wordt en *ἀγαπᾶν* in het gewone Grieksch somtijds met den Dativus verbonden wordt. — In 't algemeen gebruikt de LXX veel meer *θέλειν* om datgene uit te drukken, waarvoor zij anders *εὐδοκεῖν* gebruiken, = חָפֵץ en ééns = רָצָה. Zoo b. v. חָפֵץ = *θέλειν* met den Acc. Deut.

21:14, Ps. 18:22 ῥύσεταί με, ὅτι ἠθέλησέ με. (Vgl. Mt. 27:43 ῥυσάσθω νῦν αὐτόν, εἰ θέλει αὐτόν). Ps. 34:12 θέλειν ζωήν, vgl. 1 Petr. 3:10 ζωήν ἀγαπᾶν en חָפֵץ = ἀγαπᾶν Ps. 51:8, Hoz. 6:1 ἔλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν, vgl. Hebr. 10:6, 8. Vgl. hiermede εὐδοκεῖν met den Acc. t. a. pl. Verder חָפֵץ = θέλειν ἐν geheel in dezelfde beteekenis als εὐδοκεῖν ἐν 1 Sam. 18:22 θέλει ἐν σοί ὁ βασιλεύς. 2 Sam. 15:26 οὐκ ἠθέληκα ἐν σοί, correlaat vs. 25 ἐὰν εὕρω χάριν. 1 Kon. 10:8 ἠθέλησεν ἐν σοὶ δοῦναί σε ἐπὶ θρόνου Ἰσραήλ evenals 2 Kron. 9:8. — Verder רָצָה 1 Kron. 28:4 ἐν ἐμοὶ ἠθέλησε τοῦ γενέσθαι με εἰς βασιλέα, parallel ἐκλέγεσθαι en αἱρετίζειν. Verder Mt. 12:18. Evenals θέλειν in deze constructies duidt ook εὐδοκεῖν hetzelfde aan wat elders door ἐκλέγεσθαι en αἱρετίζειν en προσδέχεσθαι evenals רצה Jez. 42:1, Am. 5:22, Mal. 1:10 wedergegeven wordt. Vgl. Spr. 3:12 παραδέχεσθαι. Dienvolgens is εὐδοκεῖν geschikt, dezelfde verhouding van God tot de menschen aan te duiden (Mt. 3:17, 17:5, Mk. 1:11, Lk. 3:22, 1 Kor. 10:5, Hebr. 10:38, 2 Petr. 1:17, Mt. 12:18), waarvoor anders deze laatste uitdrukkingen gebezigd worden (vandaar ook de Aoristus ἐν ᾧ εὐδόκησα Mt. 3:17 enz.). Vgl. Jez. 42:1 ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου, waarvoor Mt. 12:18 ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου. Vgl. eveneens ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα Mt. 17:5 met de parallele plaats Lk. 9:35, ὁ υἱός μου ὁ ἐκλελεγμένος. Eveneens komt het overeen met ἀγαπᾶν, vgl. 2 Thess. 2:12 εὐδοκεῖν ἐν ἀδικίᾳ met 2 Petr. 2:15, Hebr. 1:9. Zie onder ἀγαπᾶν a en b. Het bijzondere is, dat εὐδοκεῖν tegelijk uitdrukking van de gewaarwording is. Vgl. onder αἱρέω; 2 Sam. 22:20 ἐξείλετό με, ὅτι εὐδόκησεν ἐν ἐμοί. Vandaar de constructie met ἀγαπητός zooals προσδέχεσθαι met ἐκλεκτός Jez. 42:1. Vgl. 2 Kor. 12:10 εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις. Het door Polybius meermalen gebruikte passivum εὐδοκεῖσθαί τινι of ἐπί τινι = contentum esse, probare vinden wij niet in het Bijbelsche Grieksch.

Εὐδοκία, ἡ, alleen LXX en N. T., waarvoor Dion. Hal. Diod. Sic. en anderen εὐδόκησις hebben, als goed beschouwen, tevredenheid, welbehagen. Dion. Sic. 15:6 τηρήσειν ἅμα καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εὐδόκησιν τοῦ Διονυσίου. In deze beteekenis a) = רָצוֹן Ps. 19:15 ἔσονται εἰς εὐδοκίαν τὰ λόγια τοῦ στόματός μου. Sir. 31:20, vgl. הָיָה לְרָצוֹן Lev. 1:3, 22:20, 21, Jer. 6:20, Spreuk. 12:22, waar het = δεκτὸς τῷ θεῷ. Dit komt overeen met het gebruik van εὐδοκεῖν τινί, ἔν τινι N° 2, waar aan een aanwezig object gedacht wordt, = vreugde, welgevallen Sir. 1:27, 32:5, 39:8. Evenals evenwel εὐδοκεῖν, waar aan een besluit gedacht wordt, het vrijwillige karakter daarvan uitdrukt (Sir. 32:20 θεραπεύων ἐν εὐδοκίᾳ δεχθήσεται καὶ ἡ δέησις αὐτοῦ ἕως νεφελῶν συνάψει) en tegelijk den inhoud daarvan als goed aanduidt, geeft εὐδοκία te kennen b) den vrijen wil, waarvan de inhoud iets goeds is, wil der genade. Zoo komt het overeen met רצון, dat anders door θέλημα, θέλησις en nog meer door δεκτός ver-

taald wordt, Ps. 89 : 18, 106 : 4, 51 : 20 ἀγάθυνον, κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών (vgl. θέλημα Ps. 30 : 6, 8) en staat in deze beteekenis parallel εὐλογία zegen, Ps. 5 : 15 εὐλογήσεις δίκαιον, κύριε ὡς ὅπλῳ εὐδοκίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς, vgl. Deut. 33 : 23, Ps. 105 : 16 ἐμπιπλᾷς πᾶν ζῶον εὐδοκίας. Vgl. רָצוֹן = ἔλεος Jez. 60 : 10, = χάρις Spreuk. 11 : 27. Vandaar Theodoretus ἡ ἐπ' εὐεργεσίᾳ βούλησις. — Van Gods genadewil Mt. 11 : 26, Lk. 10 : 21 οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. Ef. 1 : 9 κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ. Fil. 2 : 13 (vgl. ὑπέρ Rom. 15 : 8). Ef. 1 : 5 dient het tot nadere karakteriseering van θέλημα: κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Lk. 2 : 14 ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία komt overeen met εὐδοκεῖν ἐν. Leest men met Lchm. Tdf. ἐν α. εὐδοκίας, dan zou men toch εὐδοκία in dezelfde beteekenis moeten opvatten en de Genitivus zou als τέκνα ὀργῆς, υἱοὶ τῆς βασιλείας enz. zijn op te vatten. Vgl. ἀνὴρ ἐλέους Sir. 44 : 10, wanneer dit niet de vertaling van het Hebr. צְדָקָה is. Maar juist ἐν ἀνθρ. is tegen deze constructie, daar ter beperking of nadere bepaling de Dativus voldoende was. De praepositie is alleen te verklaren, wanneer zij door εὐδ. veroorzaakt wordt en dan is ook alleen de lezing εὐδοκία juist. Van goeden wil in zedelijk opzicht komt εὐδοκία nooit voor, ook 2 Thess. 1 : 11 niet. Wanneer daar πᾶσα εὐδοκία ἀγαθωσύνης naast ἔργον πίστεως genoemd is, kan εὐδοκία ἀγαθωσύνης niet beteekenen: welbehagen in het goede (de Wette), waardoor de symmetrie der uitdrukking verbroken zou worden, maar εὐδοκία moet als subj. Gen. eene uiting der ἀγαθωσύνη zijn, zooals ἔργον een product der pistis was. Εὐδοκία ἀγαθωσύνης is eene uitdrukking als εὐδοκία ἐπιθυμίας Sir. 18 : 31; εὐδοκία ἀσεβῶν Sir. 9 : 12 =, derhalve wat aan de ἀγαθωσύνη, de goedheid, de richting naar het goede behaagt. Evenmin duidt Fil. 1 : 15 εὐδοκία den zedelijk goeden wil aan, maar tegenover διὰ φθόνον καὶ ἔριν is δι' εὐδοκίαν τὸν Χν κηρύσσειν = welwillend, vgl. vss. 16, 17. Moeilijker is de vraag, hoe εὐδοκία Rom. 10 : 1 verklaard moet worden ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας καὶ ἡ δέησις πρὸς τὸν θεόν κτλ. Men zegt, dat het niet mensch kan beteekenen, daar εὐδοκία niet in de beteekenis van ἐπιθυμεῖν voorkomt en tegen de beteekenis welgevallen spreekt zoowel het daarnaast staande δέησις, als πρὸς τὸν θεόν, dat wegens het ontbrekend artikel op beide uitdrukkingen betrekking kan hebben. Afgezien evenwel daarvan, dat eenige Hss. het artikel herhalen, kan ἡ δέησις πρὸς τὸν θεόν even goed alleen staan zooals b. v. ἡ πίστις ὑμῶν ἐν Χῳ Ιυ Kol. 1 : 4, vgl. δέησις 2 Kor. 9 : 14, Fil. 1 : 4, en het zou dan geenen slechten zin geven: „Wat mijn hart behaagt (Sir. 9 : 12) en waarom ik God voor Israel bid", vgl. εὐδ. ἐπιθυμίας Sir. 18 : 31. Maar het is ook mogelijk, dat de apostel εὐδοκία ter aanduiding van zijnen op Israels heil betrekking hebbenden wil gebruikt, zooals het van den wil van Gods genade staat. Intusschen eene zekere onnatuurlijkheid is aan deze laatste verklaring niet vreemd, vooral daar εὐδοκία welwillend-

heid naast δέησις veel zeldzamer voorkomt dan welgevallen, = wat mijn hart verkiest. De beteekenis wensch is ook niet door het gebruik van εὐδοκεῖν 2 Kor. 5:8, 1 Thess. 2:8 te rechtvaardigen, waar εὐδοκεῖν eveneens eene gewilligheid aanduidt als Rom. 15:26, 27, vgl. 1 Makk. 6:23, 14:46, 47.

Δόκιμος, ον, aannemelijk, d. i. geschikt om te erkennen, niet zoozeer wat aangenomen kan worden als wat algemeen aangenomen wordt (vgl. achtbaar, zichtbaar, wonderbaar), erkend. Vgl. Krüger § 41, 11, 16; als term. techn. gebruikt van geldige, echte, gangbare munt (Gen. 23:16 zie beneden). Vgl. Plut. adv. Kolot. 22 (1126 D) ἐν πυρὶ τὸν Παρμενίδου λόγον ὥσπερ χρυσὸν ἀκήρατον καὶ δόκιμον πάρεσχε. Cur Pythia etc. 24 (406 B): ἀμοιβῇ γὰρ ἔοικε νομίσματος ἡ τοῦ λόγου χρεία, καὶ δόκιμον μὲν αὐτοῦ τὸ σύνηθές ἐστι καὶ γνώριμον, ἄλλην ἐν ἄλλοις χρόνοις ἰσχὺν λαμβάνοντες. Daarnevens evenwel komt het zoo vaak van munten voor, dat het niet aan de munt ontleend kan zijn, maar dat de aanduiding van de munt door δ. slechts als eene bijzondere toepassing van het woord beschouwd kan worden, zooals b. v. δοκιμαστής een muntmeester aanduidt (Plat. de virt. 378 D: περὶ τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον εἰσὶν ἡμῖν δοκιμασταί), het spraakgebruik van δοκιμάζειν evenwel een ander is. De aanteekening bij Moeris ed. Pierson, p. 54 ἀργυρογνώμονες ἀττικῶς, δοκιμασταὶ ἑλληνικῶς leidt veelmeer daartoe, het gebruik van δόκιμος voor echte munt als het afgeleide en latere te beschouwen. Als epitheton van personen duidt δόκιμος de algemeene erkenning aan, welke zij genieten, derhalve erkend, gezien, waarvoor Plato gewoonlijk εὐδόκιμος gebruikt. Hrdt. 2, 162, 2; 3, 135, 1; 7, 118: τῶν ἀστῶν ἀνὴρ δόκιμος ὁμοῖα τῷ μάλιστα. 3, 143 ἐὼν ἐν τοῖσι ἀστοῖσι δόκιμος. 7, 117: δόκιμον ἐόντα παρὰ Ξέρξῃ enz. Xen. Ages. 1, 24, Hell. 3, 4, 15 ὅστις παρέχοιτο ἵππον καὶ ὅπλα καὶ ἄνδρα δόκιμον... ἐξέσται αὐτῷ μὴ στρατεύεσθαι. Cyr. 1, 6, 7 ὅπως ἂν αὐτός τε καλὸς κἀγαθὸς δοκίμως γένοιτο. Zoo ook bij Plato. Plut. Romul. 28, 1 ἄνδρα τῶν πατρικίων γένει πρῶτον ἤθει δὲ δοκιμώτατον, dikwijls verbonden met κράτιστος, ἄριστος, μέγιστος, b. v. de exilio 14 (605 B): καὶ γὰρ νῦν οἱ δοκιμώτατοι καὶ κράτιστοι ζῶσιν ἐπὶ ξένης. Ook Aristot. Pol. 3, 4 πολίτου δοκίμου ἡ ἀρετὴ τὸ δύνασθαι καὶ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι καλῶς is niet noodzakelijk, de beteekenis probus aan te nemen. Vgl. de Mundo 6 ἔξω δὲ τούτων ἄνδρες οἱ πρῶτοι καὶ δοκιμώτατοι διεκεκόσμηντο.

Terwijl Philo het woord in de beteekenis gezien, erkend gebruikt, De opif. mundi I, 30, 19 τιμᾶται δὲ καὶ παρὰ τοῖς δοκιμωτάτοις τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων. De Jos. II, 69, 49, zeldzamer = echt, b. v. σφραγίς (de daarvoor in Steph. Thes. aan het geschrift De Mundo ontleende gronden, dat de wereld δόκιμος σφραγὶς τοῦ θεοῦ is, is in het geschrift niet te vinden), staat het in de LXX slechts in aansluiting aan het gebruik van de munt Gen. 23:16 ἀργύριον δόκιμον = עֹבֵר, waarvoor 2 Kon.

12 : 4 ἀργύριον συντιμήσεως. Zach. 11 : 13 = יְקָר. 2 Kron. 9 : 17 χρυσίῳ δ. = טָהוֹר. 1 Kon. 10 : 18 = מוּפָז. 1 Kron. 28 : 18, 29 : 4 = זָקָק. Vgl. Symm. Ps. 18 : 33 ῥῆσις τοῦ κυρίου δόκιμος, LXX τὰ λόγια κυρίου πεπυρωμένα. Deze laatste plaats bewijst, dat δόκιμος klaarblijkelijk aan de beteekenis erkend en derhalve echt in aansluiting aan het gebruik van δοκιμάζειν, syn. πυροῦν (zie onder δοκιμάζω) de beteekenis beproefd aangenomen heeft, wat des te gemakkelijker gebeuren kon, daar het van δοκιμάζειν, δοκιμεῖν afgeleide δοκιμή de beteekenis beproefdheid heeft. Voor het feit van dezen overgang vgl. δοκίμιον = δοκιμεῖον.

Daaruit is verklaarbaar het Nieuw-Testamentische, speciaal Paulinische gebruik van het woord. a) Overeenkomstig het overige spraakgebruik van het gewone Grieksch = erkend, gezien, staat het 2 Kor. 13 : 7 οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν. Rom. 14 : 18 εὐάρεστος τῷ θεῷ, δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις. Vgl. ook nog Spreuk. 16 : 1. De Dativus i. p. v. ἐν of παρά (zie boven) is te verklaren uit het parallelisme met εὐάρ. τῷ θεῷ. In het gewone Grieksch vinden wij het ééns, Pind. Nem. 3 : 10: ἄρχε δ' οὐρανοῦ πολυνεφέλα κρέοντι θύγατερ δόκιμον ὕμνον. Daarentegen 2 Tim. 2 : 15 σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ θεῷ is de Dativus niet met δόκ., maar met παραστ. te verbinden en δόκιμος staat hier absoluut. b) Erkend, beproefd, zooals in de overige plaatsen. De overgang van de beteekenissen ligt duidelijk voor de hand Rom. 16 : 10 ἀσπάσασθε Ἀπελλῆν τὸν δόκιμον ἐν Χῳ, wiens Christelijk leven algemeen erkenning gevonden heeft, die zich derhalve als een Christen in zijne gemeenschap met Christus geopenbaard heeft. Jak. 1 : 12 ὅτι δόκιμος γενόμενος, waar de aansluiting aan de beteekenis van δοκιμάζειν, syn. πειράζειν voor de hand ligt. Men merke evenwel op, dat niet aan eene afleiding van δοκιμάζειν, maar aan eenen overgang van de eene beteekenis in de andere gedacht moet worden. Dat ook hier nog aan de erkenning gedacht wordt, blijkt uit λήψεται κτλ. Vgl. ook 2 Kor. 10 : 18. 1 Kor. 11 : 19 beteekent δόκιμοι klaarblijkelijk echt, beproefd. Vgl. ἀδόκιμος 2 Kor. 13 : 5.

Ἀδόκιμος, ον, wat niet geldt, geen erkenning vindt, wat verwerpelijk of eigenlijk wat verworpen is. Het wordt evenals δόκιμος van munten en edele metalen gebruikt. Vgl. tegenover ἔντιμος Plat. Legg. 5, 742 A: τὸ νόμισμα κτητέον αὐτοῖς μὲν ἔντιμον, τοῖς δὲ ἄλλοις ἀνθρώποις ἀδόκιμον. Plut. De amicor. mult. 3 (94 D): ὥσπερ νομισμάτων ἀδοκίμων ἐλεγχομένων. Niet de onechtheid, maar de ongeldigheid is de ten grondslag liggende voorstelling. Onecht is eerst eene afgeleide beteekenis. Vgl. Pol. 3, 45, 4 ἧς (sc. τοῦ διαφόρου ἐντιμήσεως) εἰς τέλος ἀδοκίμου παρ' αὐτοῖς ὑπαρχούσης, quum apud illos omnis pecuniae auctoritas esset ademta. Ook wordt het verder op menschen toegepast, Plut. de pueror. educ. 7 (4, C): οὗτοι πρὶν δοκιμάσαι τοὺς μέλλοντας διδάσκειν ... ἀνθρώποις ἀδοκίμοις καὶ παρασήμοις ἐγχειρίζουσι τοὺς παῖδας. Intusschen is het overige gebruik van het woord

evenmin als bij δόκιμος steeds als een overdrachtelijk gebruik van deze beteekenis te beschouwen. Het duidt geheel in 't algemeen aan wat geen erkenning vindt of verdient, nl. naardat het verband is, b. v. niet beroemd, Hrdn. 7, 7, 5 ἐπιλεχθέντων ἀνδρῶν ἔκ τε τῆς συγκλήτου αὐτῆς καὶ τοῦ ἱππικοῦ τάγματος οὐκ ἀδοκίμων, of = verwerpelijk, Pol. 6, 25, 8: ἀδοκίμου τῆς χρείας οὔσης ταχέως μετέλαβον τὴν Ἑλληνικὴν τῶν ὅπλων. Plut. de primo frig. 17 (952 D) ἀδόκιμόν τινα παντελῶς τοῦτον καὶ ἄτοπον ἀποῤῥίψας τὸν λόγον. Ps. Dem. 25, 36; b. v. ook van ongeloofwaardige voorstelling van zulke schrijvers, die hun voordeel beoogen Pol. 16, 14, 9 ἀδοκίμους ποιοῦσι τὰ αὐτῶν συντάξεις. Vgl. Jos. c. Ap. 2, 33, 1 ἀδόκιμοι σοφισταί. Xen. Rep. Lac. 3, 3 is het = eerloos, niet geacht: ὡς μὴ ἀποδειλιάσαντες ἀδόκιμοι παντάπασιν ἐν τῇ πόλει γένοιντο.

In het Bijbelsche Grieksch vinden wij dit ook in het gewone Grieksch niet vaak gebruikte woord (b. v. slechts éêns bij Xen., maar niet bij Hrdt., Arist. enz.) slechts zeldzaam, bij de LXX slechts tweemaal = סִיג in de beteekenis onecht, ἀργύριον ἀδ. Spreuk. 25 : 4, Jez. 1 : 22, waar vs. 25 heeft ὀστράκινον. In het N. T. behalve Hebr. 6 : 8 slechts eenige malen in de Paulinische geschriften en wel **a**) = verwerpelijk Rom. 1 : 28 (ἀδόκιμον νοῦν), vgl. boven Polyb. 6, 25, 8. De gedwongen verklaring van Wetstein is niet noodig: Deus tradidit eos in mentem improbam, plumbeam, inidoneam quae id quod mentis est ageret. Met het niet achten, d. i. met de verwerping Gods komt als straf overeen de verwerpelijkheid, de aan de algemeene veroordeeling onderworpene verworpenheid van den engen νοῦς, vgl. διεφθαρμένοι, κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν 1 Tim. 6 : 5, 2 Tim. 3 : 8 evenals Lycurg. adv. Leocr. 213 bij Lamb. Bos, Exercitt. philol. en na hen bij Tholuck t. d. pl. Eveneens 1 Kor. 9 : 27: μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. **b**) Wat niet beproefd is, onecht, in dezelfde overdrachtelijke beteekenis als δόκιμος. Zoo 2 Kor. 13 : 5, vgl. vss. 6—8. Eveneens 2 Tim. 3 : 8 ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν = onecht, Tit. 1 : 16 βδελυκτοὶ ὄντες καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. De beteekenis niet degelijk, onsoliede is nergens te vinden, ook niet Polyb. 6, 25, 8 ἀδοκίμου τῆς χρείας οὔσης, wat niet = ἀδόκιμος πρὸς χρείαν. Daarom kan men ze noch hier noch Hebr. 6 : 8 γῆ :.. ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς toelaten. Ἀδόκιμος beteekent wat de proef niet doorstaan kan (wat eenvoudig schijn, onecht is), wat afgewezen of verworpen wordt (Hebr. 6 : 8).

Δοκιμάζω, beproeven, onderzoeken om iets goed te kennen (eigenlijk beproefd maken), Hesych. δοκιμάσας· κρίνας, ἐξετάσας. Het doel — het onderzoek — is van πειράζω onderscheiden. Xen. Oecon. 9, 15 ἐκέλευον .. ἐξετάζειν τὰ σκεύη, ὥσπερ ὁ φρούραρχος τὰς φυλακὰς ἐξετάζειν καὶ δοκιμάζειν εἰ καλῶς ἕκαστον ἔχει, ὥσπερ ἡ βουλὴ ἵππους καὶ ἱππέας δοκιμάζει, καὶ ἐπαινεῖν δὲ καὶ τιμᾶν τὸ ἄξιον καὶ λοιδορεῖν κτλ. Vandaar dat aan de be-

teekenis onderzoeken (Xen. Mem. 1, 4, 1, 4, 8, 11) de beteekenis: door onderzoek bewijzen, als beproefd voorstellen, het bewijs geven, aansluit Xen. Oec. 6, 8 ἐδοκιμάσαμεν ἀνδρὶ καλῷ τε κἀγαθῷ ἐργασίαν εἶναι κρατίστην γεωργίαν, erkennen, Xen. Mem. 1, 2, 4 vgl. het part. perf. pass. δεδοκιμασμένος, beproefd = erkend. In het Attische spraakgebruik is het vooral terminus technicus voor de qualificatie van hen, die tot een staatsambt geroepen zijn met betrekking tot de eischen der wet van de geboorte enz. Vandaar het part. perf. pass. bij Xen. Plat. Dem. enz. = tot een openbaar ambt verkozen; Plat. Legg. 6, 765 C οὓς ἂν καὶ ψῆφος ἡ τῶν δοκιμαζόντων δοκιμάσῃ· ἐὰν δέ τις ἀποδοκιμασθῇ κτλ., evenals ook van de opname van de epheben onder de mondige mannen na onderzoek van hunne aanspraken op het burgerrecht. Pass. = als mondig verklaard worden. De voorstelling is oorspronkelijk die van eene op erkenning gegronde handeling. Vandaar syn. ἀποδέχεσθαι. Plut. Mor. 18, B: μήτε ἀποδέχεσθαι τὸ θαυμαζόμενον ὡς ἀληθές, μήτε δοκιμάζειν ὡς καλόν. Vandaar ook bij Plut. tegenover κολάζειν evenals Wijsh. 11, 11 tegenover δικάζειν. Hieruit is te verklaren de verhouding van δοκιμάζειν in het Bijbelsch Grieksch tegenover het daar synonieme πειράζειν, dat onder πειράζειν besproken wordt.

Het komt bij de LXX overeen met בחן, dat daarnaast ook door ἐτάζω, ἐξετάζω, διακρίνω vertaald wordt. Somtijds is het ook = חקר. Ook het perf. pass. = בחור Niphal. De beteekenis onderzoeken komt het meeste voor, meestal met het oog op een positief resultaat, b. v. Ps. 17 : 3, 26 : 2, Jer. 11 : 20, 12 : 3, 20 : 12, Spr. 27 : 31, Ps. 139 : 1. 21, evenwel ook met negatief gevolg Ps. 80 : 6, vgl. 95 : 6, vooral waar het resultaat verschillend is, Jer. 17 : 10 ἐγὼ κύριος ἐτάζων καρδίας καὶ δοκιμάζων νεφρούς, τοῦ δοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Job 34 : 3 οὖς λόγους δοκιμάζει, vgl. Plat. Tim. 65 C δοκιμεῖον τῆς γλώσσης. Longin. 32, 5 γλῶσσα γεύσεως δοκίμιον. Meermalen is het met het object χρυσίον, ἀργύριον verbonden, wat in het gewone Grieksch zeldzamer voorkomt, hoewel δοκιμαστής den muntmeester of essayeur aanduidt. Vgl. Aristot. Hist. an. 1, 6 τὰ νομίσματα πρὸς τὸ αὐτοῖς ἕκαστοι γνωριμώτατον δοκιμάζουσιν. Jer. 9 : 7, Zach. 13 : 9, Ps. 68 : 31, Spr. 17 : 3. In den regel van de goddelijke beproeving van de menschen, evenwel niet altijd door lijden. De beteekenis erkennen heeft het bij de LXX ook in het passief nergens behalve Spr. 8 : 10 χρυσίον δεδοκιμασμένον = gezuiverd. Vgl. Zach. 11 : 13, Spr. 17 : 3. Daarentegen staat het in de apocriefen in deze laatste beteekenis = billijken 2 Makk. 1 : 34, 4 : 3, Sir. 31 : 10, 42 : 9. Anders is het spraakgebruik der apocriefen van dat der LXX niet verschillend ook met het oog op het gebruik van het goddelijk onderzoek. Alleen merken wij op, dat de gedachte aan lijden daarbij op den voorgrond staat, Sir. 2 : 5 ἐν πυρὶ δοκιμάζεται χρυσὸς καὶ ἄνθρωποι δεκτοὶ ἐν καμίνῳ ταπεινώσεως. Sir. 31 : 26, 27 : 6, Wijsh. 3 : 5, 6; 11 : 11. Van de ver-

zoeking van God door de menschen staat het Ps. 95 : 6, Wijsh. 1: 4. — Voor de erkenning als doel der beproeving vgl. Wijsh. 3 : 6 *ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτοὺς καὶ ὡς ὁλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς.*

Het gebruik van het woord in het N. T., waarin het woord vooral in de Paulinische geschriften te vinden is, komt veel meer met dat van het gewone Grieksch overeen dan met dat der LXX. a) = Onderzoeken Lk. 12:56, 1 Kor. 11: 28 *ἑαυτοὺς δοκιμάζετε.* 2 Kor. 13:5, Gal. 6:4, Fil. 1:10 *τὰ διαφέροντα,* Rom. 2:18, Ef. 5:10, *τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ κυρίῳ,* Rom. 12:2, 1 Thess. 5:21 *πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε.* Vgl. Plut. Mor. 18, B. Zie hier boven, 1 Joh. 4: 1 *τὰ πνεύματα.* Van het onderzoek voor het diaconaat overeenkomstig het Attische spraakgebruik 1 Tim. 3:10 *οὗτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἶτα διακονείτωσαν ἀνέγκλητοι ὄντες.* Daarnaar wordt ook de uitdrukking verklaard 2 Kor. 13:5 *ἑαυτοὺς πειράζετε — ἑαυτοὺς δοκιμάζετε,* 2 Kor. 8:8 *γνήσιον δοκιμάζων.* Op de proef stellen, Lk. 14:19 om een koop af te sluiten. (Hebr. 3:9 ontleend aan Ps. 95:9, zie onder *δοκιμασία*). Van goddelijk onderzoek alleen 1 Thess. 2:4 *τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας* (vgl. daar het passief onder b). b) = door onderzoek erkennen 2 Kor. 8:22: *ὃν ἐδοκίμασεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα.* Rom. 14:22 *ἐν ᾧ δοκιμάζει,* waar de constructie met *ἐν* met de beteekenis verkiezen overeenstemt (zie *θέλειν, εὐδοκεῖν*). Zie onder Rom. 1:28 *οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει.* = bewijzen, beproeven 1 Petr. 1:7 *χρυσίου δεδοκιμασμένου.* 1 Kor. 3:13 *ὑποῖόν ἐστι τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει.* Verder overeenkomstig het gebruik in het Attische Grieksch = verkiezen (vgl. boven 3 Tim. 1:10), 1 Kor. 16:3 *οὓς ἂν δοκιμάσητε,* 1 Thess. 2:4 *δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ θεοῦ πιστευθῆναι τὸ εὐ.* Didache, 15:1.

Δοκιμασία, *ας, ἡ,* onderzoek, proef, vooral om een staatsambt op te dragen. Zie *δοκιμάζω.* Plat. Plut. enz. Niet bij de LXX, in de apocr. alleen, Sir. 6:21. In het N. T. alleen Hebr. 3:9 *ἐπείρασάν με ἐν δοκιμασίᾳ* i. p. v. *ἐπείρασαν . . . ἐδοκίμασαν* (rec. *ἐδοκ. με*) Ps. 95:9, klaarblijkelijk niet alleen ter vereenvoudiging van de uitdrukking, maar om het begrip *δοκιμασία* nauwkeuriger te bepalen en de verzwakking van *ἐπείρ.* door het parallel geplaatste *ἐδοκ.* te voorkomen: „toen zij eene poging aanwendden, keerden zij zich vijandig tegen mij," nl. om eenen grond voor hunnen afval te hebben, beproefden zij, God als ongeloofwaardig voor te stellen. Sir. 6:21 *λίθος δοκ.*, Didache 16, 5.

Ἀποδοκιμάζω, ten gevolge van onderzoek verwerpen, komt overeen met het Attische gebruik van *δοκιμάζειν* van de bevoegdheid van iemand, die tot een ambt verkozen is. Zie Plat. Legg. 6, 765 C onder *δοκιμάζω.* Lys. 13, 10 *εἵλεσθε ἐκεῖνον πρεσβευτὴν αὐτοκράτορα ὃν τῷ προτέρῳ ἔτει στρατηγὸν χειροτονηθέντα ἀπεδοκιμάσατε οὐ νομίζοντες εὔνουν εἶναι τῷ πλήθει τῷ ὑμετέρῳ.* — De nadruk ligt op de tegenstelling met de overige vermel-

ding van het object. Later ook = uit een ambt, eene positie verwijderen, = verwerpen, niet billijken, afkeuren. LXX = מָאַס naast ἐξουδενοῦν, ἀπωθεῖν Ps. 118 : 22, Jez. 6 : 30, 14 : 19 μὴ ἀποδοκιμάζων ἀπεδοκίμασας τὸν Ἰούδαν καὶ ἀπὸ Σιὼν ἀπέστη ἡ ψυχή σου; 7 : 28 parallel ἀπωθέω Wijsh. 19 : 4. — Jez. 8 : 9 τὸν νόμον κυρίου = afwijzen. Vgl. Xen. Mem. 4, 4, 14 νόμους πολλάκις αὐτοὶ οἱ θέμενοι ἀποδοκιμάσαντες μετατίθενται. Sir. 20 : 20. In het N. T. Mt. 21 : 42, Mk. 12 : 10, Lk. 20 : 17, 1 Petr. 2 : 7, ontleend aan Ps. 118 : 22, 1 Petr. 2 : 4 met betrekking daarop. Daarenboven nog Mk. 8 : 31, Lk. 9 : 22, 17 : 25 van de verwerping van Christus en Hebr. 12 : 17 van de afwijzing van Ezau.

Δοκιμή, ἡ, (van δοκιμάζειν), het beproeven, in het gewone Grieksch slechts ééns voorkomende bij Dioscor., een medicus uit het midden der 1e eeuw. Anders slechts in het Nieuw-Testamentisch en kerkelijk Grieksch. Overeenkomstig de afleiding kan slechts tusschen act. en pass. beteekenis onderscheiden worden, derhalve = proef, bevestiging. Wij vinden het a) in act. bet. 2 Kor. 8 : 2 ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς κτλ. Evenzoo nog Georg. Sync. p. 27 D πρὸς δοκιμὴν τῆς ἑκάστου πρὸς τὸν θεὸν προαιρέσεως. Men mag alleen niet bij de beteekenis op de proefstelling blijven staan. Bij identiteit van subject en object heet het echtheid. b) pass. Echtheid, beproefdheid. Zoo Rom. 5 : 4 ἡ δὲ ὑπομονὴ κατεργάζεται δοκιμήν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. 2 Kor. 2 : 9, 9 : 13, 13 : 3, 8 : 2

Δοκίμιον, τό (van δοκιμή), latere vorm voor δοκιμεῖον, bij Plut. Dion. Hal. Hrdn. (bij Plat. Tim. 65, C gewone lezing i. p. v. δοκιμεῖον) = proefmiddel, Dion. Hal. Ars. rhet. 11 : 1: δεῖ δὲ ὥσπερ κανόνα καὶ στάθμην τινα καὶ δοκίμιον ὡρισμένον πρὸς ὅ τις ἀποβλέπων δυνήσεται τὴν κρίσιν ποιεῖσθαι. Plut. Apophth. Lac. 15 (230 A): ἠρώτησεν εἰ δοκίμιον ἔχει, τινὶ τρόπῳ κρίζεται ὁ πολύφιλος ... ἀτυχίᾳ εἶπεν. Zoo Jak. 1 : 3 τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως — als hoedanig de velerlei πειρασμοί vs. 2 beschouwd willen worden — κατεργάζεται ὑπομονήν. Vgl. Hrdn. 2, 10, 12 δοκίμιον δὲ στρατιωτῶν κάματος καὶ οὐ τρυφή. Daarentegen is 1 Petr. 1 : 7 τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολυτιμότερον χρυσίου κτλ. daaraan te denken, dat het middel om het goud te beproeven niet alleen de toetssteen of het vuur op zich zelf is, maar ook het door het metaal op den toetssteen achtergelaten spoor, de vloed van het gesmolten goud. Daarmeê komt ook het part. praes. pass. overeen χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου.

Δορατοφόρος, ον = δορυφόρος, L. hastatus, 1 Kron. 12 : 24.

Δορκάς, άδος, ἡ, Grieksche eigennaam Dorkas. Zoo heette eene liefdadige loovige vrouw, wier naam in het Aram. Tabitha luidde. Etym. = gazelle, hinde, Hand. 9 : 36, 39.

Δόρκος, ου, ὁ = δορκάς, ree, gazel, Patriarch. 1121 D.

Δόρκων, ωνος, ἡ = δορκάς, Hoogl. 2 : 17.

Δορυβόλος, ον (δόρυ, βάλλω) met de speer werpend, Jos. Ant. 9, 10,

Δορυφορεῖν, trawant, beschermer zijn, Athan. 60, 1.

Δορύφορος, speerdragend, Passio Perp. 71 : 20.

Δόσις, εως, ἡ, het geven, de gift of gave, Jak. 1 : 17. — Δόσις καὶ λῆψις, geven en nemen, ontvangst en uitgaaf, Sir. 42 : 7, Fil. 4 : 15.

Δοσολημψία, ας, ἡ = δόσις καὶ λῆψις, Patriarch. 1141 A.

Δότης = δοτήρ, gever, Spr. 22 : 8, 2 Kor. 9 : 7.

Δοῦλος, ου, ὁ, knecht, tegenover ἐλεύθερος, 1 Kor. 12 : 13, Gal. 3 : 20, Kol. 3 : 11, Openb. 6 : 15, 13 : 16, 19 : 18. Corr. gewoonlijk δεσπότης zoo-als Tit. 2 : 9; in het N. T. evenwel meer κύριος, Lk. 12 : 46, Joh. 15 : 20 enz. Δοῦλος is de onderhoorige, wiens wil aan een ander onderworpen is, Xen. Cyr. 8, 1, 4 οἱ μὲν δοῦλοι ἄκοντες τοῖς δεσπόταις ὑπηρετοῦσι. Vgl. Lk. 17 : 7—10, Gal. 4 : 1—3, Joh. 15 : 15, 1 Tim. 6 : 1. De gedachte van het hebben van geenen wil onderscheidt het van de synoniemen διάκονος, οἰκέτης, θεράπων. LXX = עֶבֶד, dat daarenboven ook nog door παῖς, ééns door οἰκέτης en ὑπηρέτης, nooit door διάκονος of θεράπων weergegeven wordt (alleen Gen. 45 : 16 = θεραπεία). Voor de hand ligt de toepassing op zedelijke verhoudingen, b. v. δ. τῆς ἁμαρτίας, Joh. 8 : 34, Rom. 6 : 17, 20, vgl. δουλοῦσθαι τῇ δικαιοσύνῃ Rom. 6 : 18 ter aanduiding van hem, die zijnen wil en daarmeê zijn handelen aan de zonde gevangen gegeven heeft en daardoor dan beheerscht wordt. Vgl. 2 Petr. 2 : 19 ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς, aan het verderf onderworpen; ᾧ γάρ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται. Rom. 6 : 16 δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε. Vgl. Ammon. p. 45: δοῦλοι μὲν γάρ εἰσι οἱ τῶν ἡδονῶν καὶ πάντες οἱ ὑποτεταγμένοι ὑπὸ βασιλέα.

De normale zedelijke verhouding van den mensch tot God is die van een δοῦλος τοῦ θεοῦ, wiens eigen wil aan God gebonden is, 1 Petr. 2 : 16 ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς θεοῦ δοῦλοι. De gebondenheid, het opgeven van den vrijen wil, de afhankelijkheid is datgene, waarop het aankomt. Met δοῦλος θεοῦ (κυρίου, Χυ) duidt het iets tweeledigs aan:

1) de verhouding van afhankelijkheid en de onderwerping van den wil, welke aan allen voegt, die God en Christus belijden, zich aan Hem overgeven. Wij hebben hier verschil a) waar God iemand of meerderen als zijne knechten aanduidt, zij daardoor van anderen onderscheiden worden als Hem toebehoorend en welgevallig wegens hunne verhouding in opzichte van Hem (voor het laatste vgl. Openb. 22 : 3). Zoo b. v. Ps. 105 : 6, 25 en Jez. 65 : 9, waar δοῦλος met ἐκλεκτός verbonden schijnt te zijn. Ps. 105 : 26 ἐξαπέστειλε Μωυσῆν τὸν δοῦλον αὐτοῦ, Ἀαρὼν ὃν ἐξελέξατο αὐτόν. Job 1 : 8, 2 : 3, 42 : 8, Joël 3 : 2, Hand. 2 : 18, Deut. 32 : 36, Lev. 25 : 42, Openb. 1 : 1, 2 : 20, 7 : 3, 11 : 18, 19 : 2, 5, 22 : 3, 6. Wanneer daarentegen b) iemand zichzelven zoo aanduidt,

staat alleen de overgegevenheid, de erkenning van de onderworpenheid, derhalve alleen de verhouding op den voorgrond, zooals b. v. Ex. 4:10, 1 Sam. 3:9, 23:10, 1 Kor. 7:22 (vgl. vs. 23 μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων, Ef. 6:6, Kol. 4:12, Lk. 2:29. Vgl. ἰδοὺ ἡ δούλη κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου Lk. 1:38, 48; σύνδουλος Openb. 22:9. Dezelfde gedachte is het, die aan de uitdrukking Fil. 2:7 gewicht en beteekenis geeft: μορφὴν δούλου λαβών, tegenover ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων vs. 6. De goddelijke verheffing van Hem die ἴσα θεῷ is, wordt tot de meest volkomene onderwerping, zooals zij den mensch in zijne verhouding ten opzichte van God kenmerkt. Zie onder ἁρπαγμός en μορφή.

2) Verder wordt daardoor eene bijzondere dienstbetrekking aangeduid, waarin iemand aan God ter beschikking staat, door Hem gebruikt wordt, allereerst alleen een bijzondere trek van de zoo even besprokene algemeene verhouding. Vgl. de bedoelde plaatsen in Jez. 40:66, waar de knecht van Jahwe (ὁ παῖς μου) de door Hem uitverkorene is. Vgl. ook Openb. 22:9. Zoo worden als δοῦλοι τοῦ θεοῦ aangeduid profeten Openb. 10:7, vgl. Jer. 7:25, 25:4, Am. 3:7. — Mozes Openb. 15:3 evenals Nehem. 10:29, vgl. Joz. 1:2, Ex. 14:31, Num. 12:7 = θεράπων. Deut. 34:5 οἰκέτης. Ps. 132:10, 144:10. Hand. 16:17, vgl. Eurip. Jon. 319: τοῦ θεοῦ καλοῦμαι δοῦλος εἰμί τε. — In het O. T. is na Mozes en Jozua David de eerste, die de knecht van Jahwe genoemd wordt in bijzonderen zin Ps. 18:1, 19:12, 14, 144:10, 2 Sam. 7:20. Zie Delitzsch bij Ps. 18. — Evenzoo de apostelen Hand. 4:29, vgl. Tit. 1:1. Op dezelfde wijze noemt Paulus zichzelven δοῦλος Ιυ Χυ Rom. 1:1, wat klaarblijkelijk met het oog op zijn ambt gezegd is en wel zóó, dat dit slechts een bijzondere trek van de algemeene verhouding der verlosten is. Vgl. Gal. 1:10 εἰ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χυ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην. Vgl. evenzoo Fil. 1:1, waar Paulus zichzelven en Timotheüs zonder nadere bepaling δοῦλοι Χυ Ιυ noemt, en 2 Tim. 2:24, waar de herinnering van de bijzondere verhouding als dienstknecht (en het daarmeê overeenstemmend gedrag zie 1, b) ontwijfelbaar is: δοῦλον δὲ κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλὰ ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικόν κτλ. Jak. 1:1, 2 Petr. 1:1, Jud. 1, Openb. 1:1. Het is opmerkelijk, dat ondanks het — hoewel ook altijd zeldzaam gebruik van het Oud-Testamentische עֶבֶד י׳ voor παῖς κυρίου ter aanduiding van Christus (Mt. 12:18, Hand. 3:13, 26, 4:27, 30) δοῦλος van Christus (uitgezonderd Fil. 2:7) nergens gevonden wordt. — Slechts eenmaal gebruikt Paulus δοῦλος ter aanduiding van zijne verhouding tot de gemeente 2 Kor. 4:5 κηρύσσομεν Χν Ιν κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ιν; vgl. 1:24, 1 Kor. 9:19. Vgl. διάκονος.

Δούλη, ἡ, slavin, dienares, maagd, LXX = אָמָה en שִׁפְחָה, waarvoor evenwel nog meer παιδίσκη (zeldzamer θεράπαινα en οἰκέτις) gebruikt wordt. Meestal staat δούλη, waar niet aan dienstbetoon, dienstbetrek-

king, maar aan onderwerping gedacht wordt, b. v. in de aanspraak aan de meerderen, Ruth 2:13, 3:9 ἡ δούλη σου. 1 Sam. 1:11, 16, 18, 8:16, 25:24, 27 enz., vgl. met Gen. 16:1, 21:10, Ps. 123:3. Diensvolgens staat het Lk. 1:38 ἰδοὺ ἡ δούλη κυρίου. Vs. 48: ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ in den zin van onderwerping, zich geheel voegen naar de wegen Gods. Hand. 2:18 (ontleend aan Joël 3:2, waar in het Hebr. het suffix ontbreekt) is in den Hebreeuwschen tekst aan menschelijk dienstbetoon gedacht, om het buitengewone van de gaven des Heiligen Geestes uit te drukken, welke trek in de vertaling der LXX weggelaten wordt, daar de verhouding tot God daarvoor in de plaats gesteld wordt. In het Test. van Abrah. A 95 wordt van δουλίς i. p. v. δούλη gesproken.

Σύνδουλος, ὁ, mededienstknecht Mt. 18:28, 29, 31, 33; 23:49. ὁ τοῦ αὐτοῦ δεσπότου Poll. Onom. 3, 82. In het Attische Grieksch daarvoor meer ὁμόδουλος. — 1) Van den deelgenoot aan de verhouding der overgegevenheid en onderworpenheid aan God, Openb. 22:9 evenals van het deelgenootschap (zie δοῦλος) Openb. 6:14. Dan 2) ter aanduiding van het deelnemen aan denzelfden arbeid, aan dezelfde goddelijke opdracht, Openb. 19:10, 22:9. Verbonden met διάκονος, Kol. 1:7, 4:7.

Δουλόω tot knecht, onderdanig maken, onderwerpen, Hand. 7:6, 2 Kor. 9:19. Pass. onderworpen worden; perf. afhankelijk zijn. Gal. 4:3 ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἤμεν δεδουλωμένοι. Het duidt minder eene dienende verhouding als wel in de eerste plaats de verhouding der afhankelijkheid, gebondenheid aan of van iemand aan (verplichting, onderworpenheid), zooals het b. v. van onderworpen volken gebruikt wordt. Zoo 2 Petr. 2:19, Tit. 2:3. Dit geeft aan het gebruik van het woord Rom. 6:18, 22 zijn gewicht ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. Vs. 22 δουλωθέντες δὲ τῷ θεῷ. Vgl. het adj. τὰ μέλη δοῦλα vs. 19. — 1 Kor. 7:15 is οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφή niet als tegenstelling te verklaren, maar, zooals Meyer t. d. pl. juist opmerkt, van de juridische noodzakelijkheid te verstaan, waarop ook het ἐν τοιούτοις, in welke gevallen heenwijst, vgl. vs. 39.

Καταδουλόω, versterkt δουλόω = tot δοῦλος maken, onderwerpen. In het gewone Grieksch zelden in het actief zooals Hrdt. 6, 109, 2 ἐν σοὶ νῦν ἐστὶ ἢ καταδουλῶσαι Ἀθήνας ἢ ἐλευθέρας ποιήσαντα μνημόσυνα λιπέσθαι κτλ. Thuc. 2, 70, 2, Plut. de vit. aer. al. 3 (828 C): τὴν αὐτάρκειαν αἰσχυνόμενοι καταδουλοῦμεν ἑαυτοὺς ὑποθήκαις κτλ., meermalen daarentegen in het passief = onderworpen worden. Het meest in het medium = iemand tot zijnen knecht maken, hem aan zich onderwerpen; Herodt. Xen. Plat. Plut. enz. Bij de LXX slechts ééns het act. Jer. 15:14 καταδουλώσω σε κύκλῳ τοῖς ἐχθροῖς σου. Anders het medium Ex. 6:5, Ez. 29:18 = עבד

Hiph., Ex. 1:14 = עבר Kal; Gen. 47:21 en Jer. 15:14 = עבר Hiphil met eene met het verband niet overeenstemmende verandering van de beteekenis, alsof er עבר stond. Bij de apocriefen alleen in het Med. 1 Makk. 8:10, 18, 3 Makk. 2:6. In het N. T. alleen 2 Kor. 11:20 *ἀνέχεσθε εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ* en Gal. 2:4. Met het oog op 1 Kor. 7:23, 3:22 zou het medium zin kunnen hebben. Deze voorstelling is evenwel nog verder verwijderd dan 2 Kor. 11:20, waar het actief zonder eenigen twijfel staat. Het medium i. p. v. het actief is voldoende verklaard door het spraakgebruik, terwijl Paulus met fijnen takt het act. gebruikt = iemand zijne Christelijke vrijheid ontnemen. Vgl. Gal. 5:1.

Δουλεύω, in den toestand van eenen knecht zijn en diensvolgens handelen, derhalve zoowel onderworpen zijn als in onderwerping, gebondenheid dienen, van die handeling, welke door een ander bestuurd wordt. Vgl. *δουλοῦσθαι* opp. *αὐτονόμος* Xen. Hell. 4, 8, 1, 2. Bij de LXX is het het gewone woord voor עבר, dat daarenboven ook daar, waar het niet op de verhouding, maar op het gedrag, niet op den dienst, maar op den arbeid aankomt, door *ἐργάζεσθαι* vertaald wordt, b. v. Gen. 2:5, 15, Ex. 20:9 enz. evenals daar, waar het in godsdienstige beteekenis staat, even dikwijls door *λατρεύειν*.

1) Van den toestand: onderworpen, dienstbaar zijn, *τινί* Joh. 8:33, Hand. 7:7, Rom. 9:12. Absoluut Gal. 4:25 *δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς*, opp. *ἐλευθέρα ἐστιν* vs. 26, synoniem *ὑπὸ νόμον εἶναι* vs. 21. De soortgelijke uitdrukking Rom. 7:6 *ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος* is veroorzaakt door de tot nu toe over 't hoofd geziene verhouding tot *νόμος* en de door den apostel bedoelde tegenstelling tusschen *γράμμα* en *πνεῦμα*. *Γράμμα* duidt nl. de wet als vaststaande, tegenover den mensch staande, de hem aan zich bindende macht aan en het *ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου* vs. 4 gaf aanleiding tot de uitdrukking *δουλεύειν*. Tegelijk evenwel handelt de apostel niet eenvoudig over het opheffen van de verhouding tot de wet, maar ook over het herstel van eene nieuwe verhouding, waarbij Christus in de plaats der wet komt evenals bij de vrouw de man de wet vertegenwoordigt zoolang, totdat een ander rechtmatig in zijne plaats komt, vss. 1—4. Eindelijk evenwel om ook de met het *δουλεύειν* zelf plaats gehad hebbende verandering te karakteriseeren, stelt de apostel vs. 6 niet meer evenals tot nu toe *νόμος* en *Χς* tegenover elkander, maar *πνεῦμα* en *γράμμα*, terwijl in *πνεῦμα* op soortgelijke wijze de verhouding van Christus tot den mensch openbaar wordt, zooals in *γράμμα* die der wet, waarom ook niet *δουλεύειν τινί*, maar *ἔν τινι* staat. De gedachte aan het door het voorschrift der wet mogelijk gemaakte uiterlijk karakter harer ver- vulling ligt hier minder voor de hand dan 2:29, waar zij evenwel ook meer in de tegenstelling van *φανερόν* en *κρυπτόν* dan van *πνεῦμα* en *γράμμα* gelegen is.

2) Van het gedrag: in gebondenheid dienen, zijne afhankelijkheid openbaren, b. v. gehoorzamen. Lk. 15 : 29 δουλεύω σοι καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον. Mt. 6 : 24, Lk. 16 : 13 δυσὶ κυρίοις, θεῷ καὶ μαμωνᾷ. Gal. 5 : 13 δουλεύετε ἀλλήλοις, vgl. Ef. 5 : 21 ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις. Ef. 6 : 7, 1 Tim. 6 : 2. Overdrachtelijk b. v. ταῖς ἡδοναῖς Plat. Xen. Hrdn., τοῖς νόμοις Plat. In het N. T. Tit. 3 : 3 δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις. Rom. 7 : 25 δ. νόμῳ θεοῦ. 6 : 6 τῇ ἁμαρτίᾳ. Gal. 4 : 8 δ. τοῖς φύσει μὴ οὖσι θεοῖς. 1 Thess. 1 : 4 θεῷ ζῶντι. Kol. 3 : 24, Rom. 14 : 18, 16 : 18 Χῳ. Men kan ἑαυτῷ, Χῳ ζῆν 2 Kor. 5 : 15 vergelijken. — Eurip. Jon. 182: Φοίβῳ δουλεύσω. Leest men Rom. 12 : 11 met rec. Griesb. en anderen τῷ καιρῷ δουλεύοντες, waarvoor het verband met de bijzondere vermaningen spreekt, i. p. v. het op grond van de meeste getuigen thans gewoonlijk aangenomene τῷ κυρίῳ, dan dringt de apostel aan op nauwgezette, zorgvuldige inachtneming van de tijdsomstandigheden. Τῷ καιρῷ δουλεύειν beteekent nl. evenals het Latijnsche tempori servire: de tijdsomstandigheden in acht nemen, zich daarnaar richten. Ps. Phokyl. 121 καιρῷ λατρεύειν, μηδ' ἀντιπνέειν ἀνέμοισιν. Voorbeelden zie bij Wetstein, Tholuck, Fritzsche t. a. pl. In zulk een verband kan de anders dubbelzinnige uitdrukking slechts dezelfde beteekenis hebben als de eveneens algemeene eisch Ef. 5 : 16, Kol. 4 : 5, nl. hoe zij door den Christelijken geest van den schrijver en den lezer bepaald wordt. Zie ἐξαγοράζειν. Vgl. 1 Kor. 7 : 27.

Δουλεία, ας, ἡ, dienstbaarheid, afhankelijkheid, de toestand van een δοῦλος, die niet zijn eigen heer is, tegenover ἐλευθερία Gal. 5 : 1. Op deze plaats evenals 4 : 24: διαθήκη — εἰς δουλείαν γεννῶσα, vgl. vs. 26, en Rom. 8 : 15 πνεῦμα δουλείας tegenover υἱοθεσίας (vgl. Joh. 8 : 35) is onder δουλεία de toestand der onvrijwillige afhankelijkheid te verstaan, waarin de wet den mensch brengt. Daarvan bevrijdt Christus (Gal. 5 : 1, 2 : 4), daar Hij een δουλεύειν ἐν πνεύματι — eene oneigenlijke uitdrukking — tot stand brengt. Vgl. Rom. 8 : 4. — Bij Hebr. 2 : 15 ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας, vgl. Lev. 26 : 36 ἐπάξω δουλείαν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν — καὶ διώξεται αὐτοὺς φωνὴ φύλλου φερομένου καὶ φεύξονται ὡς φεύγοντες ἀπὸ πολέμου. Hier wordt die toestand aangeduid, waarin de mensch in de vrije beschikking en het genot zijns levens verhinderd, allen levensmoed opgegeven heeft. — Met toegevoegden Gen. Rom. 8 : 21 ἡ δουλ. τῆς φθορᾶς, onderworpenheid aan het verderf. LXX = עֲבֹדָה, waarvoor evenwel meer nog ἔργον gebruikt wordt, ook = עֶבֶד.

Ὀφθαλμοδουλεία, ἡ, Tdf. W. ία, een woord, dat alleen Ef. 6 : 6, Kol. 3 : 22 voorkomt en dat misschien Paulus zelf gevormd heeft. De bedoeling wordt duidelijk uit het bijgevoegde ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, derhalve = dienst, welke alleen plaats vindt, zoover het oog van den heer

gaat, en men aan zijn toezicht onderworpen is, niet ter vervulling van den goddelijken wil ἐκ ψυχῆς Ef. 6 : 6 of ἐν ἁπλότητι καρδίας Kol 3 : 22. Men kan aan 1 Sam. 16 : 7 denken, evenwel niet, om zooals Chrysostomus wil, het tot den gedwongen dienst te beperken, die slechts plaats heeft, wanneer de oogen van den heer toezien: ὁρῶμεν γὰρ πολλοὺς φόβῳ καὶ ἀπειλῇ πολλὰ ποιοῦντας. Dit punt wordt eerst Ef. 6 : 7 bijzonder genoemd: μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρ., want zoo is de interpunctie juister dan wanneer men μετ' εὐν. bij het voorafgaande voegt. Vgl. Kol. 3 : 23. Daarom is ook de verklaring van Theophyl. Oecum. onvoldoende: μὴ ὅταν πάρεισιν οἱ δεσπόται καὶ ὁρῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπόντων αὐτῶν. Vgl. Const. Apost. 1, 299 A μὴ ὡς ὀφθαλμόδουλος, ἀλλ' ὡς φιλοδέσποτος.

Δουλαγωγέω, als slaaf behandelen, komt zelden voor en alleen in het latere Grieksch, van ἄγειν εἰν δουλείαν, waarnaast het bij Diod. Sic. voorkomt, zóó verschillend, dat het van de gerechtelijke veroordeeling van een δοῦλος of van eene δούλη staat, εἰς δ. ἄγειν, daarentegen = tot slaaf maken, vgl. παιδαγωγός, ψυχαγωγός. Diod. Sic. 12, 24 τὸν μὲν πρῶτον χρήμασι διαφθεῖραι τὴν κόρην ἐπεβάλλετο· ὡς δ' οὐ προσεῖχεν ἐκείνη τούτῳ, ἐπαπέστειλε συκοφάντας ἐπ' αὐτὴν προστάξας ἄγειν εἰς δουλείαν· τοῦ δὲ συκοφάντου φήσαντος ἰδίαν αὐτοῦ εἶναι δούλην καὶ πρὸς τὸν ἄρχοντα καταστήσαντος δουλαγωγεῖν, προσαγαγὼν κατηγόρησεν ὡσ δούλης. Eveneens staat het in een glos op Gen. 43 : 17 (door Schleusner aan Symmachus toegekend, vgl. daarentegen Field, Hexapla t. d. pl.) κατηγορίαν ψευδῆ συστήσασθαι καθ' ἡμῶν καὶ καταδυναστεῦσαι ἡμᾶς καὶ δουλαγωγῆσαι. Dienovolgens ook 1 Kor. 9 : 27 ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ = als slaaf behandelen. Athan. 72 : 6 komt δουλαγωγῶ ook voor.

Δούξ, ουκός, ὁ, het Lat. dux = ἡγεμών, στρατοπεδάρχης, Eus. II, 808 A, 1533 C ὁ τῆς Αἰγύπτου. Athan. 1, 349 C, II, 961 B.

Δοχή, ῆς, ἡ, 1) ontvangst. Porph. Cer. 12, 9. 2) Feest Gen. 21 : 8, 26 : 30, Esth. 1 : 3, Lk. 5 : 29, 14 : 13, Clem. A. 1, 385 A. Const. Apost. 2, 28.

Δράκος, εος, τό = δράξ, handvol, 3 Makk. 5 : 2.

Δράκων, οντος, ὁ, draak, teeken van een draak op een banier. teeken, Lucian. II, 39, Just. 436 B, Arist. 108 : 9. Beeld van den Satan, Openb. 12 : 3.

Δραματούργημα, ατος, τό = δρᾶμα Athan. I, 236 B, Epiph. 1, 541 B.

Δραπέτης, ου, ὁ, weggeloopen slaaf Arist. 106 : 13.

Δρᾶσις, εως, ἡ (δράω), handeling, Patriarch. 1048 A, χειρῶν.

Δράσσω, -ττω, -ξω, van ἡ δράξ, ακός, de handvol, ook wel de vlakke hand, van daar in Medio δράσσομαι = met de hand grijpen, vangen. 1 Kor. 3 : 19 (in een citaat uit Job 5 : 13; de LXX: καταλαμβάνω).

Δραματουργία, ας, ἡ, de vervaardiging van een drama, Tat. Or. 17 : 20.

Δραστήριος, ondernemend, Athan. 21 : 22.

Δραστικός, ondernemend, Tat. Or. 17 : 13.

Δραχμή, ῆς, ἡ, van het voorg. wd., eigenl. zooveel men tusschen de vingers bevatten kan = δραχμίς, vervolgens zoowel een gewicht, als ook eene muntsoort, de drachme, in waarde gelijkstaande met bijna 44 cts., Luk. 15 : 8, 9.

Δρέπανον, ου, τό, snoeimes, Clem. A II, 288 A. Sikkel, Mk. 4 : 29, Openb. 14 : 14.

Δριμέως (δριμύς), oplettend, Just. Tryph. 3.

Δριμύσσω, ύξω, (δριμύς), smart veroorzaken, Med. δριμύσσομαι, smart gevoelen, Greg. Nyss. II, 37 A, III, 1012 B.

Δρομεύς, εως, ὁ (δρόμος), looper, Job 3 : 25, Spr. 6 : 11, Am. 2 : 14.

Δροῦγγος, ου, ὁ, drungus, = μοῖρα, een gedeelte infanterie, bestaande uit 1000 à 3000 man. Chrys. III, 596 C, μοναζόντων, een troep monniken.

Δροῦγγος, of Δροῦγος, ου, ὁ, Keltisch = μυκτήρ, neus, snuiter, tuit, Epiph. I, 416 B.

Δρυμών, ῶνος, ὁ, = δρυμός, eikenbosch, Jos. Ant. 8, 6, 5, 14, 15, 8.

Δρυοτόμος, ον, eiken vellend, Tatian. 25.

Δρούσιλλα, ης, ἡ, Romeinsche eigennaam Drusilla; zoo heette eene dochter van Herodes Agrippa den oudere (Hand. 12 : 1 enz.), na wiens dood zijn broeder Agrippa de jongere (Hand. 25 : 13) haar ter vrouw gaf aan Azizus, koning van Emessa, dien zij echter verliet om met den stadhouder Felix in het huwelijk te treden, Hand. 24 : 24.

Δρώψ, ὁ = ἄνθρωπος, van δράω, zien, Clem. A. II, 77 A, 80 A.

Δυϊκῶς (δυϊκός), in paren, Clementin. 2, 33.

Δύναμαι, kunnen, vermogen, Fut. δυνήσομαι. Aor. steeds in het N. T. ἠδυνήθην en eens Tisch. 8 ἠδυνάσθην Mk. 7 : 24, welken vorm de Vatic. ook Mt. 17 : 16 heeft, bij de LXX Gen. 30 : 8, 2 Sam. 3 : 11, 2 Kron. 30 : 3, Jer. 20 : 7, Obadj. 7, Tob. 1 : 15, 1 Makk. 6 : 3, ook ἐδυνάσθην Neh. 7 : 61, Ezr. 2 : 59 evenals Ex. 12 : 39 Alex. Terwijl in het N. T. het augment van den Aor. steeds η is, wijfelt de LXX tusschen de vormen ἐδυνάσθην en ἠδυνάσθην, maar, naar het schijnt, niet bij ἠδυνήθην. Voor het Imperf. komt vooral ἠδυνη. voor, in het N. T. weifelen de Hss. tusschen ἠδυνάμην en ἐδυν. Vgl. Buttmann § 83, 5, Krüger 28, 7, 1, Lobeck Phryn. 359. In plaats van den 2. ps. sing. praes. Indic. δύνασαι heeft men δύνῃ Mk. 9 : 22, 23; Lk. 16 : 2, Openb. 2 : 2 evenals Mk. 1 : 40 volgens den Vaticanus. Bij de LXX schijnt deze vorm als Indic. niet voor te komen. Vgl. Deut. 14 : 23, Job 33 : 5. — LXX = יָכֹל, slechts somtijds anders, wanneer het niet uit een bepaald woord, maar uit den zin voortvloeit zooals Job 32 : 3, 2 Kron. 20 : 38 enz. a) Relatief iets kunnen, ergens

toe in staat zijn, geschikt zijn, gewoonlijk met den Inf. Aor. of het Praesens, het laatste van voortdurende handelingen Mt. 6 : 24, 7 : 18 (waar B den Inf. Aor. heeft), 9 : 15, 12 : 34, 19 : 12 enz., terwijl de de Inf. Aor. eene afgeslotene handeling aanduidt, b. v. Mt. 3 : 9, 5 : 14 enz. en geregeld volgens het praeteritum, vgl. Winer 44, 7, Kühner § 389, 7, d. — Ook met den Acc Hom. Od. 4, 237: δύναται γὰρ ἅπαντα (Ζεύς). Zoo Mk. 9 : 22, Lk. 12 : 26, 1 Kor. 10 : 13, 2 Kor. 13 : 8. Ook in zedelijken zin = in staat zijn, b. v. Hand. 4 : 16, 20. — b) Absol. machtig zijn. Zoo niet in het Nieuw-Testamentische Grieksch. Want 1 Kor. 10 : 13 behoort niet hiertoe en 1 Kor. 3 : 2 is het vermogen of de macht, waaraan gedacht wordt, uit het verband te verklaren, terwijl een absoluut δύνασθαι geenen zin geeft. Ook bij de LXX zelden, 2 Kron. 32 : 13 μὴ δυνάμενοι ἐδύναντο θεοὶ τῶν ἐθνῶν . . . σῶσαι moet het met het Hebr. הֲיָכוֹל יָכְלוּ overeenkomstige participium ter versterking van het verbale begrip niet te sterk geaccentueerd worden. Daarentegen behoort hiertoe Jer. 3 : 5 ἐποίησας τὰ πονηρὰ ταῦτα καὶ ἠδυνάσθης. (Al. ἠδυνήθης). Eveneens Jer. 20 : 7 ἐκράτησας καὶ ἠδυνάσθης. Ook de met het Hebr. יָכֹל לְ, iemand te machtig worden, iemand overwinnen overeenstemmende constructie δύνασθαι πρός τινα Jer. 1 : 19, 38 : 5, Num. 13 : 21; δύν. τινι Jer. 38 : 22 moet hiertoe gerekend worden. Vgl. Xen. Cyr. 1, 2, 13 ὅσα φρονούντων τε ἤδη ἔργα ἐστὶ καὶ ἔτι δυναμένων. Plut. an seni resp. 18 (793 C): ἀκμάζων καὶ δυνάμενος ἀνήρ. 26 (796 E): παρορμᾶν τοὺς δυναμένους. Zoo Job 16 : 14 volgens den Vat. ἔδραμον πρός με δυνάμενοι, כְּגִבּוֹר. Meermalen staat het absoluut in de beteekenis: waarde, invloed hebben, b. v. Plat. Prot. 362 C: οἱ μάλιστα δυνάμενοι. Thuc. 1, 33, 3; 2, 97, 4; 4, 105, 1 = invloedrijk zijn — op een groot getal plaatsen, welke gewoonlijk voor de absolute beteekenis aangehaald worden, vinden wij de aanvulling van het bedoelde begrip uit het verband, zooals b. v. Xen. An. 4, 5, 11.

Δύναμις, εως, ἡ, vermogen, kracht 1) relat. geschiktheid voor iets, draagkracht, Mt. 25 : 15, Hand. 3 : 12, 4 : 7, Hebr. 11 : 11, 2 Kon. 18 : 20 δύν. εἰς πόλεμον, vgl. εἰς, κατὰ δύναμιν, naar vermogen, naar zijne krachten (2 Kor. 8 : 3), tegenover παρά, ὑπὲρ δύναμιν 2 Kor. 1 : 8, 8 : 3, boven vermogen. Plat. Phileb. 58 D εἴ τις πέφυκε τῆς ψυχῆς ἡμῶν δύναμις ἐρᾶν τε τοῦ ἀληθοῦς καὶ πάνθ' ἕνεκα τούτου πράττειν. — 2) Absoluut kracht, sterkte, macht, LXX = חַיִל en צָבָא, daarnaast ook גְּבוּרָה, כֹּחַ, עֹז enz. a) Het vermogen om zich krachtig te doen gelden, krachtig te werken, te handelen zooals b. v. van lichamelijke krachten en geestelijke geschiktheid, Lk. 24 : 49 ἕως οὗ ἐνδύσησθε ἐξ ὕψους δύναμιν. Hand. 1 : 8, 6 : 8, Lk. 1 : 17, Openb. 3 : 8. Tegenover ἀσθένεια 1 Kor. 15 : 43. — 1 Kor. 15 : 56 ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος, de wet is het, waardoor de zonde kracht ontvangt, zich krachtig doet gelden en den dood ten

gevolge heeft (zij wordt door de zonde te dien einde gebruikt, sedert zij zelve ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός Rom. 8 : 3, vgl. 7 : 8, 10. Van zedelijke kracht en degelijkheid Ef. 3 : 16 δυνάμει κραταιωθῆναι εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον. Kol. 1 : 11 ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι — εἰς πᾶσαν ὑπομονήν (Jez. 40 : 31). Vgl. Plat. Phileb. 64, E ἡ τἀγαθοῦ δύναμις. Meestal evenwel is het b) de zich werkzaam betoonende (niet alleen voor het werk geschikte, rustende), zich openbarende kracht, macht. Zoo Rom. 1 : 20 ἡ ἀΐδιος τοῦ θεοῦ δύναμις καὶ θειότης. In dezen zin noemt Paulus het evangelie δύναμις θεοῦ εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι Rom. 1 : 16, zooals hij 1 Kor. 1 : 18 zegt: ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ — τοῖς σωζομένοις ἡμῖν δύναμις θεοῦ ἐστιν. Vs. 28 van Christus, den gekruisigde: θεοῦ δύναμις καὶ σοφία voor de geroepenen. Vgl. 2 Petr. 1 : 3 ἡ θεία δύναμις τοῦ Χυ. Fil. 3 : 10 ἡ δύν. τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χυ, waarbij wij aan dat alles te denken hebben, waarin en waardoor het aan ons openbaar wordt, dat Christus opgestaan is, 1 Kor. 15 : 14—22, Rom. 8 : 33, 34. — 2 Tim. 3 : 5 δύν. τῆς εὐσεβείας tegenover μόρφωσις. In dezelfde beteekenis in de doxologiën als Mt. 6 : 13, Openb. 7 : 12, 12 : 10, 19 : 1, in de constructie ἐν δυνάμει b. v. Mk. 9 : 1, ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐληλυθυῖα ἐν δυνάμει. Lk. 4 : 33, Rom. 1 : 4, 1 Kor. 15 : 43, Kol. 1 : 29, 1 Kor. 4 : 19, 20 οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασ. τ. θ. ἀλλ' ἐν δυνάμει. God zelf als de boven allen verhevene, zich krachtig openbarende macht wordt ἡ δύν. genoemd Mt. 26 : 64, Mk. 14 : 62 (in de parallele plaats Lk. 22 : 69 ἡ δύν. τοῦ θεοῦ) als הַגְּבוּרָה bij de Rabbijnen, δόξα 2 Petr. 1 : 17 enz. Μεγαλωσύνη Hebr. 1 : 3; ὁ μόνος δυνάστης 1 Tim. 6 : 15, ὁ τῆς ἁπάσης δυνάμεως δυνάστης 3 Makk. 5 : 51. Analoog is in het gewone Grieksch het gebruik van δύναμις (ἐξουσία) ter aanduiding van de heerschende macht, de overheid, Xen. Dem. Diod. Sic. Vgl. δυνάμεις ter aanduiding van personen, 1 Kor. 12 : 28, 29 (Hand. 8 : 10). Zie onder e. Kracht is het kenteeken van alle werkingen Gods, vooral van Gods werkzaamheid tot heil der menschen. Zoo wordt niet alleen gesproken van de ἀΐδιος τοῦ θεοῦ δύναμις Rom. 1 : 20, Hebr. 1 : 3, die zich in de werken der schepping openbaart, maar b. v. waar aan de mogelijkheid van de opstanding der dooden en tegelijkertijd aan de beloofde verlossing gedacht wordt, zegt Christus: πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, Mt. 22 : 29, Mk. 12 : 24. Vooral bij het begin en het besluit van de verwezenlijking van het heil is de kracht Gods werkzaam en openbaar geworden Lk. 1 : 35, 1 Kor. 6 : 14, 2 Kor. 13 : 4 (geboorte en opwekking van Christus). Wanneer Paulus van de δύναμις τοῦ θεοῦ spreekt, zooals Ef. 1 : 19, 2 Kor. 6 : 7, Ef. 3 : 7, 20, 2 Tim. 1 : 8; vgl. 1 Petr. 1 : 5, 2 Kor. 12 : 9, denkt hij aan de in de opwekking van Christus openbaar gewordene, de σωτηρία bewerkende (2 Tim. 1 : 8, 1 Petr. 1 : 5) aan en in den mensch zich openbarende kracht, aan de goddelijke kracht der verlossing en vernieuwing. Vgl. 1 Kor. 2 : 5 ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ

ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ. In dezen zin noemt hij het evangelie, het woord van het kruis, Christus den gekruisigde, eene kracht Gods (zie boven). Kracht werkt overal waar God in verband met de heilsopenbaring en de orde des heils werkt (vgl. 2 Petr. 1 : 16), of waar resultaten van goddelijke werkzaamheid in 't algemeen zoowel als in bijzonderheden aanwezig zijn. Vgl. 2 Kor. 4 : 7, 12 : 9, Ef. 3 : 16, 20, Kol. 1 : 11, 2 Thess. 1 : 11, 2 : 9, Hebr. 7 : 16, 1 Petr. 1 : 5, 1 Kor. 15 : 43. Hiermeê overeenkomstig heeft de werkzaamheid van hen, die in den dienst van de goddelijke bedeeling des heils staan, plaats in of met kracht, Hand. 6 : 8, 1 Thess. 1 : 5, Kol. 1 : 29, 1 Kor. 2 : 5. Zij is gebonden aan den Heiligen Geest, die het persoonlijk bezit van het heil bewerkt Hand. 1 : 8, 10 : 38, Lk. 24 : 49, Rom. 15 : 13, 19, die daarom heet *πνεῦμα δυνάμεως* 2 Tim. 1 : 7, 1 Petr. 4 : 14. Zoo zijn telkens al naar het verband is, deze geheel bepaalde voorstellingen met het woord *δύναμις* (synon. *ἰσχύς, κράτος, ἐξουσία*) verbonden, voorstellingen, welke vooral in de doxologiën niet afgewezen kunnen worden. Vgl. Openb. 7 : 12, 11 : 17, 12 : 10, 15 : 8, 19 : 1. Vooraf gaat het Oude Testament met zijnen nadruk, welken het legt op de kracht Gods. Vgl. Deut. 3 : 24, Ps. 21 : 14; 86 : 8, 89 : 7, 147 : 5, Jez. 40 : 26, 29, 50 : 2 enz. Vgl. אֵל, אֱלֹהִים, אֵל שַׁדַּי evenals רוּחַ, *πνεῦμα.* God en kracht zijn één en hetzelfde, zegt Fronmüller in Zellers Bibl. Wörterb. 2, 87. Vgl. *δυνάστης* van God, vooral in de apocriefen.

c. In het Nieuwe Testamentisch en in 't algemeen in het Hellenistische Grieksch is *δύναμις* of *δυνάμεις* de naam van bovenaardsche engelenmachten, verbonden met *ἀρχή, ἐξουσία, κυριότης*, overeenkomstig het Rabbijnsche כּוֹחוֹת Ef. 1 : 21, Rom. 8 : 38, 1 Kor. 15 : 24, 1 Petr. 3 : 22 *ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων*, misschien hunne verhouding tot de menschheid aanduidend (doch zie onder *ἄγγελος* bl. 24). Vgl. de leer van Philo van de goddelijke *δυνάμεις*. Zie voor de nadere bijzonderheden onder *ἐξουσία*. 2 Thess. 1 : 7 *ἄγγελοι δυνάμεως κυρίου.* Waar van de verschijning van Christus *μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως* sprake is, Mtt. 24 : 30, Mk. 13 : 26, Lk. 21 : 27, kan men zich deze *δύναμις* gerepresenteerd denken door de begeleidende engelenmachten, die evenals de legermacht Xen. An. 1, 3, 12, Thuc. 1, 82, Plat. Menex. 240 D, Polyb. 1, 41, 2, Plut. Mar. 13 (Ex. 14 : 28, 15 : 4, 2 Kon. 6 : 15 en vooral wanneer het is = צָבָא) als *δύναμις τοῦ κυρίου* Ps. 103 : 21, 148 : 2 = צְבָא יהוה aangeduid worden. Daarmeê moet niet verward worden de uitdrukking Mt. 24 : 29 *αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.* Lk. 21 : 26, Mk. 13 : 25 *αἱ δυν. αἱ ἐν τοῖς οὐρ.*). Met *ἡ δυν. τοῦ οὐρ.* wordt Ps. 32 : 6, Dan. 8 : 10, pluralis Jez. 34 : 4 de sterrenmacht aangeduid. Maar deze opvatting komt t. a. pl. niet met het verband overeen waar *ὁ ἥλιος — καὶ ἡ σελήνη — καὶ οἱ ἀστέρες* voorafgegaan zijn,

zoodat met deze uitdrukking een nieuwe gedachte uitgedrukt wordt. Vandaar dat Cremer de voorkeur geeft, daaronder de aan de sterren, bepaald aan den hemel gebondene krachten te verstaan (vgl. Gen. 1:14—19), aan welker invloeden de aarde onderworpen is, overeenkomstig de uitdrukking Job 38:33 חֻקּוֹת שָׁמַיִם וְמִשְׁטָרִי בָּאָרֶץ, of de engelenmachten zijn daarmeê bedoeld. Vgl. Cremer's geschrift over Mt. 24, 25, bl. 104 enz.

d) Als eene bijzondere eigenaardigheid van het Nieuw-Testamentisch gebruik van *δύναμις* is nog het gebruik van het woord daar, waar van teekenen en wonderen sprake is. Niet alleen wordt gezegd: *δύναμις κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς* Lk. 5:17, *δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο καὶ ἰᾶτο πάντας* 6:19, vgl. 8:46, Mk. 5:30, maar de werkzaamheid van Christus' wonderen wordt van de in Hem werkende *δυνάμεις* afgeleid, Mk. 6:14 *ἐνεργοῦσιν αἱ δυν. ἐν αὐτῷ.* Mt. 14:2, 13:54 — eene uitdrukking, welke moeielijk door vergelijking met Joh. 1:52 van het Philonische *δυνάμεις* afgeleid kan worden, waarmeê Philo de goddelijke eigenschappen in den vorm van tusschenpersonen, die de goddelijke werkzaamheid naar buiten openbaren, aanduidt, waartoe misschien Hand. 8:10, *οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ καλουμένη μεγάλη* gebracht kan worden. Vgl. de Wette t. d. pl. Daartegen spreekt beslist Mt. 13:54 *πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυνάμεις*; welke vraag niet zoo gesteld had kunnen worden, wanneer niet onder *δυν.* evenals onder *σοφία* eene persoonlijke benaming van Jezus verstaan was. Veel eenvoudiger kunnen wij herinneren aan Xen. Cyrop. 8, 8, 14 *τὰς δυνάμεις τῶν φυομένων ἐκ τῆς γῆς ἐμάνθανον* van de heilzame krachten der planten. Galen. *δυν.* = *δραστικὴ οὐσία ἢ αἰτία δραστική.* Hippocr. 16:13 *τἆλλα ὅσα κακοπαθέει ἄνθρωπος πάντα ἀπὸ δυνάμεων γίνεται.* Vgl. het geneeskundig spraakgebruik van geneesmiddelen. Hieraan sluit zich gemakkelijk aan e) dat de wonderen passief *δυνάμεις* genaamd worden, Mt. 11:20, 21, 23, Mk. 6:2, 5, Lk. 10:13, 19:37, Hand. 2:22, 8:13, 19:11, 2 Kor. 12:12, Gal. 3:5, Hebr. 2:4. *ποιεῖν δυνάμεις* Mt. 7:22, 13:58, Mk. 9:39 als werkingen, waarin op bijzondere wijze de macht ontwikkeld en geopenbaard wordt. Vgl. *ποιεῖν δύναμιν* Ps. 108:14, 60:14 = עָשָׂה חָיִל, Job 37:13 *νουθετεῖσθαι δύναμιν κυρίου* = נִפְלָאוֹת = machtsopenbaringen. Verdere analogieën vinden wij voor dit ook nog tot het patristisch Grieksch behoorend spraakgebruik niet. 1 Kor. 12:10 zijn *ἐνεργήματα δυνάμεων* werkingen, welke in krachtige daden bestaan en vs. 28 worden zulke krachtige daden onder de door God aan de gemeente verleende personen en gaven opgeteld. Vs. 29 *μὴ πάντες δυνάμεις* worden personen, die de gaven hebben voor zulke betooningen van macht en kracht, daarnaar genoemd, omdat zij de daarin werkende kracht openbaren. Vgl. de verandering der uitdrukking in het volgende: *μὴ πάντες χαρίσματα*

ἔχουσιν ἰαμάτων. Hebr. 6 : 5 δυνάμεις μέλλοντος αἰῶνος γεύσασθαι is het niet van wonderen te verklaren, daar aan een in zich opnemen van de δυν. op soortgelijke wijze als men het woord Gods in zich opneemt, gedacht wordt (καλὸν γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα δυνάμεις τε μ. αἰ.), wat van de wonderen Hebr. 2 : 4) niet gezegd zou kunnen worden. Het zijn invloeden, die met eene andere orde der dingen in verband staan, daaruit voortvloeien, met het tegenwoordige evenwel in geen causaalverband staan en als zoodanig aan den toestand, welks verlies dreigt, geen bijzondere waarde geven. Vgl. Ef. 2 : 2, Tit. 2 : 12, Hebr. 7 : 16, Ef. 1 : 19, 1 Petr. 1 : 3.

f) De beteekenis van een woord, die der rede, zooals meermalen in het gewone Grieksch, b. v. Plat. Crat. 394, B ἡ τοῦ ὀνόματος δύναμις. Pol. 2, 20, 5; 20, 9, 11. Zoo 1 Kor. 14 : 11.

Δυνάστης, ὁ, machthebber, in 't algemeen van de zoodanigen, die in het bezit van een zeker gezag zijn, die eene hoogere positie innemen, b. v. Hrdt. 2, 32, 2: γενέσθαι ἀνδρῶν δυναστέων παῖδας ὑβριστάς. Zoo Job 6 : 23, 9 : 22, 15 : 20, = עָרִיץ. Lev. 19 : 15 = גָּדוֹל. 1 Kron. 28 : 1, 29 : 24 = גִּבּוֹר. Sir. 8 : 1. Dan bij de LXX Gen. 50 : 4, Jer. 34 : 19 van de opperste beambten. Op de laatste plaats = הַסָּרִסִים. Zoo Hand. 8 : 27 δυνάστης Κανδάκης. Vgl. Constit. Apost. p. 425 οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ... δυνάσται ὑπάρχουσι τῆς ἐκκλησίας. Vooral evenwel van zelfstandige beheerschers van grootere en kleinere streken (rex en regulus). Phavor. δυνάστης· ὁ τύραννος καὶ ὁ βασιλεύς. Lk. 1 : 52 (vgl. Sir. 12 : 5). Met dezelfde voorliefde en denzelfden nadruk, waarmeê in het Oude Testament Gods macht op den voorgrond gesteld wordt, wordt δυνάστης in de apocriefen van God gebruikt, b. v. Sir. 46 : 5, 6 ὁ ὕψιστος δυνάστης parall. ὁ μέγας κύριος. 2 Makk. 3 : 24 ὁ τῶν πατέρων κύριος καὶ πάσης ἐξουσίας δυνάστης. 12 : 15 ὁ μέγας τοῦ κόσμου δυν. 15 : 23 δυν. τῶν οὐρανῶν. 12 : 28, 15 : 3, 29. In het Nieuwe Testament van God alleen 1 Tim. 6 : 15, waarbij men vgl. 3 Makk. 2 : 3 ὁ κτίσας τὰ πάντα καὶ τῶν ὅλων ἐπικρατῶν δυνάστης. 5 : 51 ὁ τῆς ἁπάσης δυνάμεως δυνάστης. 6 : 39 Soph. Ant. 608 van Zeus: ἀγήρῳ δὲ χρόνῳ δυνάστας κατέχεις Ὀλύμπου μαρμαρόεσσαν αἴγλαν.

Δυναμόω, versterken, hoogst zelden in het gewone Grieksch. LXX Pred. 10 : 10, Dan. 9 : 27 = גבר, Ps. 68 : 29 = עזז. In het N. T. passief versterkt worden, versterken; Kol. 1 : 11 ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι, Hebr. 11 : 34 ἐδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, Tdf.[8] Tr. W. i. p. v. ἐνεδυν. van den rec. — Kol. 1 : 11 staat het in zedelijken zin δυν. εἰς ὑπομονήν vgl. Ef. 3 : 16, Jez. 40 : 29—31. Vgl. κραταιοῦσθαι.

Ἐνδυναμόω, alleen in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch = sterk, krachtig maken, pass. versterkt, bekrachtigd worden, versterken. Macar. Hom. 27 ἐνδυναμωθῆναι ὅλα τὰ μέλη. Hebr. 11 : 34 ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας (waar Tdf.[8] Tr. W. hebben ἐδυναμώθησαν). Vgl. Xen. Hell. 6,

4, 18 ἐκ τῆς ἀσθενείας οὔπω ἴσχυεν. Gepast wordt bij Hebr. 11 : 34 aan Simson en Hizkia herinnerd. — Anders slechts toegepast op geestelijk en zedelijk gebied. 2 Tim. 4 : 17 evenals 1 Tim. 1 : 12 van de begiftiging met de voor het apostolisch ambt noodige kracht. Zie δύναμις. Vgl. Hand. 9 : 22. — Fil. 4 : 13 πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με. Vgl. Ef. 6 : 10 ἐνδυναμοῦσθε ἐν κυρίῳ κτλ. 2 Tim. 2 : 1 ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι met Jez. 45 : 24, 2 Sam. 22 : 30. — Rom. 4 : 20 ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. Bij de LXX slechts eenmaal Ps. 52 : 9 ἐπήλπισεν ἐπὶ τὸ πλῆθος τοῦ πλούτου καὶ ἐνεδυναμώθη ἐπὶ τῇ ματαιότητι αὐτοῦ = עזז.

Δυνατέω, -ῶ, -ήσω, van het volg. wd., een wd. v. het N. T., tegenovergesteld aan ἀσθενέω, krachtig, machtig of vermogend zijn, 2 Kor. 13 : 3, volgens TISCHEND. ook Rom. 14 : 4 (Rec. δυνατός ἐστιν), en als variant (door LACHM. opgenomen) ook nog 2 Kor. 9 : 8.

Δυνατός, ή, όν, Adject. verbale van δύναμαι z. ald., bij machte, in staat om iets te doen, in lichamelijken en geestelijken zin, seq. Infinit., Luk. 14 : 31, Hand. 11 : 17, Rom. 4 : 21, 11 : 23, 2 Kor. 9 : 8, Tit. 1 : 9, Jak. 3 : 2; ἔν τινι = sterk, bekwaam in iets, Luk. 24 : 19, Hand. 7 : 22, 18 : 24; = machtig, door de plaats die men in de maatschappij bekleedt, 1 Kor. 1 : 26, en van daar οἱ δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, Hand. 25 : 5 = de machthebbers onder u, d. i. uwe bewindvoerders, hoofden; κατ' ἐξοχήν van God ὁ δυνατός = de Almachtige, Luk. 1 : 49; in het Neutr. seq. Dativo personae of met παρά τινι = te doen voor iemand d. i. mogelijk, Matth. 19 : 26, Mark. 9 : 23, Luk. 18 : 27, Hand. 20 : 16; ook absolute, Matth. 24 : 24, 26 : 39, Hand. 2 : 24, Gal. 4 : 15. Τὸ δυνατόν substantive = ἡ δύναμις, Rom. 9 : 22.

Δυνατόω, ώσω = δυναμόω, Patriarch. 1101 A.

Δύνω = δύομαι het Med. van δύω (δῦμι), δύσω, aor. 2. ἔδυν, eigenl. ingaan, onderduiken, met Accusativ. = in iets; van hemellichamen, absolute, = ondergaan, Mark. 1 : 32, Luk. 4 : 40.

Δύο, twee. Διὰ δύο ἡμερῶν of διὰ δυό, iedere andere dag. Δύο δύο, twee aan twee. Een Hebraïsme, Gen. 7 : 2. Εἰς δύο, stil μέρη, in twee stukken, Mt. 27 : 51, δύο δύο Mk. 6 : 7, waarvoor Lk. 10 : 1 ἀνὰ δύο = twee aan twee, paarsgewijze.

Δυοκαιδεκάς, άδος, ἡ, het getal twaalf, Iren. 644 A.

Δυς, een afscheidbaar voorzetsel (het tegenovergestelde van εὐ z. ald.), waardoor in de samenstelling in den regel iets zwaars of lastigs wordt aangeduid = moeielijk, kwalijk.

Δυσαγής, ές (ἄγος), onheilig, goddeloos, tegenover εὐαγής. Cels. bij Orig. 1, 1508 D.

Δυσαναβίβαστος, ον, moeilijk terug te brengen, Just. Fragm. 1593 C.

Δυσαρεστία, ας, ἡ, ontevredenheid, Clem. A., I, 496 A.

Δυσαρέστως, onaangenaam, Clementin. 464 A.

Δυσαῤῥώστως, van eene zeer slechte gezondheid, Clementin. 5, 1.

Δυσαυχενέω, ik onderwerp mij niet, Marci Diaconi Vita Porphyrii episcopi Gazensis, 60, 18.

Δυσβάστακτος, ον = δύσοιστος, moeilijk te dragen, Spreuk. 27:3, Philo II, 449, 42, Mt. 23:4, Lk. 11:46.

Δύσδεικτος, ον, moeilijk te bewijzen, Clem. A. II, 121 A.

Δυσδιήγητος, ον, moeilijk te verhalen, Wijsh. 17:1.

Δύσεικτος, ον (εἴκω), moeilijk toe te staan, Clem. A. II, 121 A.

Δυσεκβίαστος, ον, moeilijk te noodzaken, Just. Fragm. 1593 C.

Δυσ-εντερία (ook wel δυσεντέριον geschreven), ίας, ἡ, van δυς z. ald. en τὸ ἔντερον het binnenste, het ingewand = de buikloop, dysenterie. Hand. 28:8.

Δυσεξήγητος, ον, moeilijk uit te leggen, Just. Ap. 2, 6.

Δυσεργία, of δυσέργεια, ας, ἡ, Clem. A. 1341 A = δύσεργος zijn. 525 C.

Δύσεργος, ον, moeilijk te bewerken of te vervullen, Clem. A. II.

Δυσερμήνευτος, ον (ἑρμηνεύω), moeilijk uit te leggen, Philo I, 649, 20, Hebr. 5:11.

Δυσήκοος, ον (ἀκούω), moeilijk te hooren, ongehoorzaam, Cyrill. A. II, 28 D, τὸ δυσήκοον, ongehoorzaamheid.

Δυσήνος, ον (ἡνία) = δυσχαλίνωτος, moeilijk te temmen, Clem. A. I, 365 B.

Δυσθάνατος, eenen langzamen dood stervend, Athan. 52:3.

Δυσιδής, ongelukkig, Act. Thom. 32:28, 33:38, 46:3.

Δύσις, εως, ἡ, ondergaan van de zon of de sterren. Het Westen. Clem. R. 1, 5, Clem. A. II, 461 A.

Δυσκαταληψία, ας, ἡ (δυσκατάληπτος), moeilijk om te begrijpen. Orig. VII, 112 C, Cyrill. A. I, 853 C.

Δυσκατανόητος, ον (κατανοέω), moeilijk te verstaan, Hippol. Haer. 136, 25.

Δυσκάτοπτος, ον (καθοράω), moeitelijk te zien of te verstaan, Cyrill. A. I, 232 A, III, 641 A.

Δύσ-κολος, ου, ὁ, ἡ, -ον, τό, van δυς z. ald. en τὸ κόλον het eten, de spijs, van daar eigenl. moeielijk, kieskeurig in het eten (vgl. ons kieskauwer), verder in 't algem. moeielijk te bevredigen, en van zaken = bezwaarlijk. Mark. 10:24.

Δυσ-κόλως, bijw. van het voorg. wd. bezwaarlijk, Matth. 19:23, en de parall. pl.

Δύσκτητος, ον (κτάομαι), moeilijk te verkrijgen of te koopen, Clem. A. II, 621 B.

Δυσμαί, ῶν, αἱ, het ondergaan van de zon. Het Westen als hemel-

streek, Mt. 8:11, 24:27, Lk. 12:54, 13:29, Openb. 21:13. Αἱ δυσμαὶ τοῦ βίου, het afnemen van den leeftijd, Clem. A. I, 224 C.

Δυσμενής, vijandig, Act. Thom. 33:7.

Δυσμετάθετος, ον (μετατίθημι), moeilijk te veranderen, Plut. II, 799 B, koppig, Just. Apol. 2, 1.

Δυσμετακόμιστος, ον (μετακομίζω), moeilijk over te brengen, Cyrill. A. II, 533 C.

Δυσνόητος, -ου, ὁ, ἡ, -ον, τό, van δυς en νοητός, adj. van νοέω, ik denk, versta, van daar moeielijk te verstaan. 2 Petr. 3:16.

Δυσοδία, ας, ἡ, slechte weg, Philo II, 67, 31; 112, 5, 354, 17.

Δυσοδμία, ας, ἡ = δυσοσμία, slechte reuk, stank, Epiph. 1, 353 C.

Δυσπαράδεκτος, ον (παραδέχομαι), moeilijk toe te laten, niet aannemelijk, Clem. A. 1, 764 A.

Δυσπαύστως ἔχω = δύσπαυστός εἰμι, ik ben moeilijk te bevredigen of te bedaren, Martyr. Poth. 1444 C.

Δυσπέτημα, ατος, τό (δυσπετέω), tegenspoed, 2 Makk. 5:20.

Δυσπιστία, ας, ἡ, ongeloovigheid, Clem. A. I, 964 A.

Δύσπιστος, ον (πιστός), moeilijk te gelooven, ongeloovig, Clementin. 249 B.

Δύσπλοος, ον (πλέω), moeilijk voor de vaart, Epiph. I, 653 B.

Δυσπόριστος, ον, moeilijk te verschaffen, Heracl. 17:42.

Δυσπρόσβλητος, ον (προσβάλλω), moeilijk te naderen, Cyrill. A. IX, 649 A.

Δυσπρόσιτος, ον (πρόσειμι), moeilijk toegankelijk, 2 Makk. 12:21.

Δυσσυνειδησία, ας, ἡ (δυσσυνείδητος), een slecht geweten, Clementin. 3, 14.

Δυσφημέω, -ῶ, -ήσω, van δυς z. ald. en ἡ φήμη het gerucht, de naam, van daar in kwaden naam brengen, belasteren. 1 Kor. 4:13 (volg. TISCHEND.; de Rec. heeft βλασφημεῖσθαι).

Δυσφημία, -ίας, ἡ, van δύσφημος (v. δυς en φημί), slecht getuigenis gevend, lasterlijk, van daar het kwaad gerucht. 2 Kor. 6:8.

Δυσχειμέριος, ον = δυσχείμερος, zeer stormachtig, Clem. A. I, 909 B.

Δυσωδία, ας, ἡ, de slechte reuk, Apoc. Petri 26, Act. Thom. 39, 18, 40:24.

Δυσωπέω, ησω, (ὤψ) = ὑφοράομαι, eenen onaangenamen indruk op 't oog maken, vrees inboezemen, beschaamd maken, A D 6, Just. Tryph. 68, p. 636 A, Clem. A. II, 1232 C. Med. vreezen, verdenken = φοβοῦμαι, ὑφορῶμαι, Just. Tryph. 7 τινά, Athan. 1, 256 D. Bidden, smeeken, Act. Andr. 14.

Δυσωπητικός, biddend, overredend, Tat. Or. 49, 5.

Δυσωπητικῶς, met eerbied, behoedzaamheid, als een smeekeling. Tatian. Fragm. 1601 A.

Δώδεκα, twaalf, passim. Οἱ δώδεκα = de twaalven of Jezus' jongeren, Mt. 10:1 enz. Vaststaande uitdrukking voor Jezus' jongeren, ook al waren er geen twaalf, 1 Kor. 15:5, Ev. van Petrus, 59. Men denke hierbij aan uitdrukkingen als: decemviri, centumviri, hecatombe.

Δωδεκαήμερος, ον (δώδεκα, ἡμέρα), van twaalf dagen, durende twaalf dagen. Τὸ δωδεκαήμερον, het feest van twaalf dagen volgende op Kerstfeest, Jejun. 1913 C, Nicon. 529 B. Anon. Byz. 1313 A. Typic. 33.

Δωδεκακώδωνος, ὁ of δωδεκακώδωνον, ου, τό (κώδων), de priesterlijke rok van den Joodschen hoogepriester. Pseudo Jacob. 8:3 (Just. Tryph. 42).

Δωδεκαμελής, ές (μέλος), bestaande uit twaalf deelen, Iren. 1, 14, 9, Epiph. 1, 597 B.

Δωδεκαμερής, ές (μέρος), bestaande uit twaalf deelen, Pseudo Just. 1189 D. Syncell. 58, 3.

Δωδεκάμηνος, ον, ἡ sc. περίοδος, twaalf maanden, Theodtn. Dan. 4:26.

Δωδεκαπρόφητον, τό = οἱ δώδεκα προφῆται, de twaalf kleine profeten, Epiph. 1, 213 A, III, 244 B. Vgl. Sir. 49:10, Just. Tryph. 14, p. 505 D.

Δωδεκάσκηπτρον, ου, τό (σκῆπτρον), de twaalf stammen van Israel, als een geheel beschouwd, Clem. R. 1, 31.

Δωδέκατος, twaalfde, Openb. 21:20.

Δωδεκάφυλος, ον (φυλή), bestaande uit twaalf stammen (van Israel). Hand. 26:7, Clem. R. 1, 55. Pseud. Jacob. 1, 3 δωδεκάφυλος.

Δῶμα, ατος, τό, dak, bovenste gedeelte van het huis, Deut. 22:8, Joz. 2:6, 1 Sam. 9:25, 2 Sam. 11:2, Judith 8:5, Jez. 15:3, Mt. 24:17, Mk. 13:15, Lk. 12:3, Clem. A. I, 732 B, Epiph. III, 241 D.

Δωρεά, ᾶς, ἡ, van τὸ δῶρον z. ald., de gave of gift, het geschenk, bijz. als eerbewijs; in het N. T. van de hemelsche en geestelijke gaven, welke God door Christus aan de geloovigen verleent, Joh. 4:10, Hand. 2:38, 8:20, 10:45, 11:17, Rom. 5:15, 17, 2 Kor. 9:15, Efez. 3:7, 4:7, Hebr. 6:4.

Δωρεάν, eigenl. Accusat. van het voorg. wd., adverbialiter, bij wijze van gift of als geschenk en van daar = om niet, Matth. 10:8, Rom. 3:24, 2 Kor. 11:7, 2 Thess. 3:8, Openb. 21:6, 22:17; = zonder oorzaak, ten onrechte, Joh. 15:25; = voor niet, zonder voldoende reden, Gal. 2:21.

Δωρέω, -ῶ, -ήσω, gewoonl. als Dep. med. δωρέομαι, -οῦμαι, Aor. 1. ἐδωρησάμην, met het perf. pass. δεδώρημαι in actieve beteekenis (z. op ἀγωνίζομαι), van τὸ δῶρον z. ald., schenken, τινί τι = aan iemand iets, Mark. 15:45, 2 Petr. 1:3, 4.

Δώρημα, ατος, τό, van het voorg. wd., het geschenk, de gave, Rom. 5:16, Jak. 1:17.

Δωροδέκτης, ου, ὁ (δέχομαι), iemand, die geschenken aanneemt, die zich laat omkoopen, Job 15:34.

Δωροδοκητέον = δεῖ δωροδοκεῖν (omkoopen), Tatian. 4, p. 813 B.

Δωροδοτέω, ήσω, geschenken geven, Aquil. Ezech. 16 : 33 τινά.

Δωροκοπέω, ήσω (κόπτω), omkoopen, 3 Makk. 4 : 19.

Δωροκοπία, ας, ἡ, omkooping, Aquil. Deut. 10 : 17, Spreuk. 6 : 35.

Δωρολήπτης, ου, ὁ (λαμβάνω) = δωροδέκτης, die geschenken aanneemt, Spreuk. 15 : 27, Tatian. Or. 11 : 4, Hippol. Haer. 450, 71.

Δῶρον, ου, τό, 1) geschenk, gave, bijzonder aan God, Gen. 4 : 4, Lev. 1 : 2, Jez. 66 : 20, Mt. 5 : 23, 15 : 5, Mk. 7 : 11, Lk. 21 : 1, 4, Hebr. 5 : 1. 2) De gaven aan de kerk (brood, wijn, druiven), die op de heilige tafel geplaatst werden. Clem. R. 1, 44, Canon. Apost. 4, 3, Eus. II, 1189 B, Greg. Nazianz. II, 564 A, Const. Apost. 8, 12, 13. 3) De heilige bestanddeelen, vooral van het avondmaal, brood en wijn, Concilium Chalcedonense 1541 C, τὰ ἅγια. Eus. Alex. 344 B.

Δωροφορία, ας, ἡ, het brengen van geschenken. De lezing van B D* F G d e Rom. 15 : 31, waar door andere getuigen διακονία gelezen wordt. Het komt ook voor Pollux 4 : 47, Cyrill. A I, 221 B.

E.

Ἔα, een tusschenwerpsel, uitdrukkende verrassing, schrik, verontwaardiging (misschien afgeleid van Impf. praes. van ἐᾶν). Het komt vaak bij de Attische dichters voor, zelden in het proza (als Plat. Prot. p. 314 D), ha! laat af! stil! Mk. 1 : 24 volgens sommige getuigen, Lk. 4 : 34.

Ἐάν van εἰ ἄν, ingeval dat, wanneer, cum Conj. ter uitdrukking van iets, dat objectief mogelijk is, iets, dat kan of moet gebeuren. Ε cum opt. duidt eene subjectieve, eene veronderstelde mogelijkheid aan. Mt. 6 : 22, 17 : 20, Lk. 10 : 6, Joh. 7 : 17, 8 : 54 enz. Met den Subj. Aor. 1 in den zin van een Futurum exactum, b. v. Mt. 4 : 9, 46, 9 : 21, Mk. 3 : 24, 9 : 50, Lk. 14 : 34, 17 : 4, 20 : 28, Joh. 5 : 43. In het N. T., de LXX en de apocriefen staat ἐάν na relativa vaak voor ἄν. Vgl. Mt. 5 : 19, 8 : 14, 10 : 14, 42; 16 : 19, 18 : 18, 19. Zie Winer's Gramm. S. 277. Men is er evenwel niet zeker van, dat op al die plaatsen ἐάν de juiste lezing is. De Hss., waarin ἐάν en ἄν door de afschrijvers telkens verwisseld werden, varieeren zelven op de genoemde plaatsen. Sommige lezen ἄν, andere ἐάν. Het is vaak onmogelijk te beslissen, òf de onzuivere vorm van de schrijvers òf van afschrijvers afkomstig is. Ἔαν komt voor verbonden met μή, al of niet volgende op een reeds voorafgegaan ἐάν = indien niet, tenzij, Mt. 6 : 15, Mk. 7 : 3. 1 Joh. 5 : 16, Hand. 27 : 31 enz. Met de volgende partikels verbonden, komt ἐάν voor. Καὶ ἐάν = al — ook, of ook al, Joh. 8 : 16, 55, 1 Kor. 13 : 2; καὶ ἐὰν μὲν — ἐὰν δὲ μή = en wanneer — doch niet, Mt. 10 : 13; ἐὰν δέ = maar of doch zoo, Mt. 6 : 23, Rom. 13 : 4, 1 Kor. 7 : 39: ἐὰν καί = zoo al ook, mocht al soms, 1 Kor. 7 : 11, 28; ἐάν τε — ἐάν τε = hetzij dat — hetzij dat, Rom. 14 : 8: ἐὰν γὰρ = want als 1 Kor. 8 : 10, ἐὰν οὖν = zoo dan, wanneer dan, Mt. 5 : 23, 24 : 26; ὅτι ἐάν = dat zoo, Gal. 5 : 2; ὅτι ἐὰν μή = tenzij dat, 2 Thess. 2 : 3; ὡς ἐάν = gelijk wanneer, als of, Mk. 4 : 26; ἐάν περ = zoo namelijk, zoo ten minste, Hebr. 3 : 14, 6 : 3.

Sedert den tijd van Aristoteles wordt ἐάν door eene zekere nalatigheid vaak verbonden met den Indicativus. Vgl. Kühner's Gramm. § 575,

Anm. 5, Tdf. Proleg. p. 124, Westcott-Hort, App. p. 171. Men kan als voorbeelden noemen, Job 22 : 3 (ἥσθα), 1 Joh. 5 : 15 οἴδαμεν, Patriarch. 1117 C εὐοδοῦται, Just. Tryph. 67 ἀποδείκνυτε, Lk. 11 : 12, Joh. 8 : 36, Rom. 14 : 8, Gal. 1 : 8, 1 Thess. 3 : 8. Ἐάν komt nog al eens verbonden voor met het Fut. Ind. Mt. 18 : 19, Lk. 19 : 40, Hand. 8 : 31. Ik zou niet gaarne beweren, dat de tekst op de laatst genoemde plaatsen correct bewaard is. De Hss. varieeren dan ook telkens. Is eene vergissing van de afschrijvers bij het Futurum Ind. minder aannemelijk, bij het Praesens Ind. is dit zulks te meer. Ik geloof, dat wij op verscheidene plaatsen, waar ἐάν cum Ind. voorkomt, den Ind. gerust door den Subj. kunnen vervangen.

Ἐάν komt eene enkele maal als een vragend partikel voor, Act. Petr. et Paul. 63 βλέπε σὺ ἐὰν ἐντεῦθεν ὑγιὴς ἐξελεύσῃ.

Ἔαρ, ος, τό, voorjaar, lente, Gen. 8 : 22, Num. 13 : 21, Ps. 73 (74) : 17.

Ἑαυτοῦ, ῆς, van hemzelven, van zichzelven 1 Kon. 10 : 5 ἐξ ἑαυτῆς ἐγένετο, zij was buiten zichzelve, verbaasd. 2) Van uzelven = σεαυτοῦ Sir. 51 : 25, Jer. 4 : 3, 3) Van mijzelven = ἐμαυτοῦ Gen. 11 : 4, 1 Makk. 5 : 57, 9 : 9. 4) Van elkander = ἀλλήλων Wijsh. 5 : 3, 19 : 17, 1 Makk. 10 : 54, 71; 11 : 9; 12 : 50, Mt. 16 : 7, 21 : 38, Mk. 10 : 26 (W. H. αὐτοῦ).

Ἐάω, ῶ, Impf. εἴων, Fut. ἐάσω, Aor. εἴασα toelaten, laten, gevolgd door den Infinitivus, Mt. 24 : 43 οὐκ ἂν εἴασε διορυγῆναι (W. H. χθῆναι); door den Acc. van den persoon en den Inf., Lk. 4 : 41, Hand. 14 : 16, 23 : 32, 27 : 32, 28 : 4, 1 Kor. 10 : 13. Alleen gevolgd door den Acc., wanneer de Infinitivus uit het verband gemakkelijk aangevuld wordt, Hand. 16 : 7 οὐκ εἴων αὐτόν, sc. εἰσελθεῖν, Hand. 19 : 30. 2) Τινά iemand laten begaan, Lk. 22 : 51, Hand. 5 : 38, Openb. 2 : 20 rec. 3) Opgeven, laten gaan, vieren, Hand. 27 : 40 van de ankers.

Ἑβδομαδικός, ή, όν, septenarius, uit zeven bestaande. Vandaar wekelijksch. Met ἔτος verbonden = Sabbathsjaar, Jos. Ant. 11, 8, 6, Patriarch. 1065 D, Hippol. Haes. 76, 42.

Ἑβδομάζω = σαββατίζω, Theodtn. Ezech. 21 : 23.

Ἑβδομάς, άδος, ἡ, het getal zeven, Philo I, 21, 44; 24, 32; 457, 5. 2) De Joodsche Sabbath = σάββατον 2 Makk. 6 : 11, 12 : 38. 3) Hebdomas = week, sc. ἡμερῶν, Ex. 34 : 22, Deut. 16 : 9, Tobit 2 : 1, Dan. 10 : 2, 2 Makk. 12 : 31 ἑβδομάδων ἑορτή Pinksteren. — Ἡ μεγάλη ἑβδομάς de groote week, derhalve ἡ ἑβδομὰς τοῦ πάθους of πάσχα Paaschweek, lijdensweek. Const. Ap. 5, 13, 8 : 33. 4) Hebdomas van de Gnostieken Iren. 493 B, 497 B (676 A). Hippol. Haer. 368, 59, 370, 89, 378, 19.

Ἑβδομήκοντα, zeventig, Philo I, 468, 574 de deugden van het getal 70. Οἱ ἑβδομήκοντα πρεσβύτεροι of ἑρμηνευταί, of eenvoudig οἱ ἑβδομήκοντα, de zeventig, LXX, vertalers van het O. T. in de Grieksche taal ten tijde van Ptolemeüs Philadelphus. Eigenlijk waren er volgens de

overlevering 72, maar omdat 70 een rond getal is, spreekt men gewoonlijk van de zeventig, Jos. Ant. 12, 2, 7 πρεσβύτεροι, Just. Tryph. 68, 124, 137, Cohort. 13, Iren. 947 B, Hippol. 613 A, Tertull. I, 380 A, Epiph. I, 1073 C, III, 240 A. De legende van de vertaling van den Pentateuch is afkomstig van eenen Griekschen Jood, die zichzelven Aristeas noemt. Zie Philo II, 138, 139, 140, Jos. Ant. 12, 2, 1, Prooem. 3, Just. Ap. 1, 31, Clem. A. I, 889 C. Οἱ ἑβδομήκοντα, sc. μαθηταί of ἀπόστολοι Lk. 10 : 1, Clem. A. I, 1060 B.

Ἑβδομηκονταετής, ἐς (ἔτος) van zeventig jaren, Clem. A. I, 877 A, ἑβδομηκοντούτης, ὁ, zeventig jaren oud, Just. Ap. 1, 15.

Ἑβδομηκοντάκις, telwoord, zeventigmaal, Matth. 28 : 22.

Ἕβδομος, η, ον, nomen ordinale van ἑπτά, de zevende, Joh. 4 : 52, Jud. vs. 14, Openb. 8 : 1 enz.; ἡ ἑβδόμη met of zonder ἡμέρα = de zevende dag of Sabbat, Hebr. 4 : 4.

Ἑβέρ of Ἐβέρ, onverbuigb. Hebr. eigennaam Heber, Eber; zoo heet Luk. 3 : 35 een zoon van Sala. Wel te onderscheiden van Eber en den naam Hebreër.

Ἐβιωναῖοι, ων, οἱ (van Ἐβίων, אביון) Ebionaei, Ebioniten, eene secte, Iren. 686 B, 884 B, 1074 B, 1122 C, Hippol. Haer. 406, 526.

Ἑβραϊκός, ή, όν, Hebreeuwsch, Aristeas I, γράμματα, Lk. 23 : 38. Men vindt ook Ἑβραῖος, α, ον, Gen. 39 : 14, 17, Judith 12 : 11, wat Hebreeuwsch en een Hebreeër beteekenen kan, Ex. 1 : 15, Deut. 15 : 12, 2 Makk. 7 : 32, 2 Kor. 11 : 22, Fil. 3 : 5, Hand. 6 : 1. Daarnaast heeft men Ἑβραΐς, ΐδος, ἡ, Hebreeuwsch Hand. 21 : 40, 22 : 2, 26 : 14, Just. 1 : 31.

Ἑβραῖος, αία, αῖον, nomen gentile van Ἑβέρ, de Hebreër, Hand. 6 : 1, waar de Hebreeuwsch- of Arameesch sprekende Joden-Christenen onder die benaming tegen de Hellenisten of buitenlandsche Joden-Christenen worden overgesteld, 2 Kor. 11 : 22, Phil. 3 : 5.

Ἑβραΐς, ΐδος, ἡ, vrouwelijk patronymicum van Ἑβραΐδης = Ἑβραῖος z. ald., eigenlijk eene Hebreeuwsche vrouw, vervolg. adjective, bij διάλεκτος, = Hebreeuwsch, Hand. 21 : 40, 22 : 2, 26 : 14.

Ἑβραϊστί, in het Hebreeuwsch, Sir. Prol., Joh. 5 : 2, 19 : 13, 17, 20, Openb. 9 : 11, 16 : 16.

Ἔγγαμος, ον (γάμος), getrouwd, Cyrill. A. 356 B. Epiph. II, 173 D.

Ἐγγαστρίμυθος, ον (ἐν, γαστήρ, μῦθος), buikspreker, Lev. 19 : 31, 1 Sam. 28 : 3, 8, Jez. 44 : 25 (8 : 19), Jos. Ant. 6, 14, 2.

Ἐγγιάω (ἐγγύς), verbonden zijn, Neh. 13 : 4.

Ἐγγύς, volgens Curtius 191, 527 verwant met ἄγχι, ἀγχοῦ, ἄχνυμαι, enz., angst, egere, = eng, nauw, vgl. Ruth 3 : 12. Volgens Schenkl daarentegen verwant met het Sanskriet angu, hand. Hij zegt:

„Griech. würde ἐγγυ als Stamm. entsprechen, daher ἐγγύθι in der Hand, nahe, ἐγγύθεν von der Hand, aus der Nähe, ἐγγύς statt ἐγγύσι loc. plur. in den Händen, nahe", in welk geval ἔγγυος, borg, daarmeê zou kunnen samenhangen, ἐγγύη borgtocht door het overhandigen van een pand; door Schenkl evenwel evenals door de overige lexicographen met γυῖον (γύης) verbonden. — a) Nabij zoowel van ruimte als van tijd, absoluut Mt. 24 : 32, 33, 26 : 18, Fil. 4 : 5 ὁ κύριος ἐγγύς, tijdelijk van de parousie, terwijl dezelfde constructie met nadere bepaling Ps. 34 : 19, 145 : 18 locaal is — en met den Gen. ἐγγὺς τοῦ τόπου, πλοίου etc. Joh. 6 : 19, 23 enz. of met den Dat. Hand. 9 : 38, 27 : 8, Ps. 34 : 19, 145 : 18. LXX = אֵצֶל Jer. 35 : 4, gewoonlijk evenwel = קָרוֹב Gen. 19 : 20, 45 : 10, Ex. 13 : 10 enz. b) Toegepast op geestelijke verhoudingen b. v. Plat. Rep. 6, 508 C: ἐγγὺς φαίνονται τυφλῶν = gelijk; Wijsh. 6 : 19 ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ θεοῦ. Met en zonder γένους, γένει van de verwantschap, b. v. Aeschyl. bij Plat. Rep. 3, 391 E οἱ Ζηνὸς ἐγγύς. Eur. Heracl. 37: τοῖς δ᾽ ἐγγὺς ὄντας. Verder ὁ ἐγγυτάτω γένους, γένει, de naaste verwant, Plat. Demosth. vgl. Ruth 3 : 12, Ex. 32 : 27, Lev. 21 : 2, Judith 16 : 4 ὁ, οἱ ἔγγιστα. Job 6 : 15 οἱ ἐγγύτατοί μου = אַח. — Daarentegen Esth. 1 : 4 οἱ ἐγγὺς τοῦ βασιλέως, οἱ πρῶτοι παρακαθήμενοι τῷ βασιλεῖ = רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ. c) In bijzonderen zin staat het Ef. 2 : 13 ὑμεῖς οἵ ποτε ὄντες μακρὰν ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χυ. Vs. 17 ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς, om heidenen en Joden naar hunne wederzijdsche oorspronkelijke verhouding tot God en de heilsgoederen te onderscheiden. Vgl. προσαγωγή vs. 18 en ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ vs. 12. De Paulinische uitdrukking (niet te vgl. met οἱ εἰς μακράν Hand. 2 : 39, dat evenals Jez. 49 : 1 לְאֻמִּים מֵרָחוֹק, LXX = ἔθνη in localen zin de heidenwereld aanduidt), heeft tot hare verklaring geen andere onderstelling van het spraakgebruik noodig en heeft speciaal in het Bijbelsch spraakgebruik eene zoodanige niet. Want Jez. 49 : 1 worden die volken naar hunne locale verhouding tot Israel aangeduid, maar niet de volken en Israel naar hunne verhouding tot een derde onderscheiden. Jez. 57 : 19 evenwel κτίζων καρπὸν χειλέων εἰρήνην ἐπ᾽ εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγὺς οὖσιν, לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב, benaming van de her- en derwaarts verstrooide leden van het volk Gods. Vgl. Esth. 9 : 20 ἐξαπέστειλε τοῖς Ἰουδαίοις ὅσοι ἦσαν ἐν τῇ Ἀρταξέρξου βασιλείᾳ τοῖς ἐγγὺς καὶ τοῖς μακράν, synoniem οἱ διεσπαρμένοι ἐν πάσῃ χώρᾳ τῇ ἔξω vs. 19, hoewel ook de verwantschap en misschien ook de aansluiting van de uitdrukking aan deze plaats niet te ontkennen is. Daarentegen sluit de apostolische uitdrukking aan een spraakgebruik van het latere Hebreeuwsch met betrekking tot de ἔθνη aan, vgl. Bereschith rabba 39: „Quicunque gentilem appropinquare facit et proselytum facit, idem est acsi ipsum creasset." Midr. Sam. 28: „Tunc dixit David: an propter proselytos Deus haec

facit populo suo? Dixit ei Deus: si removes remotos, removebus etiam propinquos." Toch vindt ook hoogstens eene aansluiting aan deze uitdrukking plaats, want niet heidenen en Joden, maar heidenen en proselieten worden daar onderscheiden als degenen, die van verre en die van nabij zijn en niet de verschillende verhouding tot God en de goederen des heils, zooals Ef. 2:13, 17, maar de verschillende verhouding der proselieten en der overige heidenen tot Israel wordt daardoor aangeduid, zoodat men tot קָרוֹב in den zin van verwantschap terug moet gaan. Zie Levy, Chald. Wörterb. bij קָרִיב. Eerst later is misschien eene betrekking tot de offers er bijgevoegd, vgl. Beresch. 39, 18: „Et tu appropinquans remotos et purificans eos patri suo coelesti", vgl. קרב in godsdienstige beteekenis van den eeredienst Lev. 16:1, Ez. 40:16, 42:13, Num. 9:13, Zef. 3:2 evenals Ef. 2:13 ἐν τῷ αἵμ. In elk geval is de Paulinische uitdrukking van de Rabbijnsche onderscheiden, zooals de samenvoeging heidenen en Joden van de andere „heidenen en proselieten" onderscheiden is. Kon vs. 13 zich ook aan de Rabbijnsche uitdrukking aansluiten, dan is dit toch vs. 17 niet mogelijk, daar onder οἱ ἐγγύς de Israelieten begrepen zijn, zoodat de uitdrukking in de boven genoemde beteekenis van de verhouding tot God te verklaren is.

De Compar. ἐγγύτερος komt voor bij Xenophon en in het Bijbelsche Grieksch. Rom. 13:11 ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. De vorm ἐγγίων komt alleen voor in het latere Grieksch en bij de LXX Ruth 3:12. Voor den Superlativus heeft het latere Grieksch evenals de LXX de beide vormen ἐγγύτατος (Job 6:15) en ἔγγιστος.

Ἐγγίζω, Fut. ἐγγιῶ, Sir. 37:30 en Jak. 4:8, waar evenwel cod. B heeft ἐγγίσει. Alleen in het latere Grieksch = dichtbij brengen en dichtbij komen, in transitieve en intransitieve beteekenis, zooals meermalen de verba van beweging. Zie onder ἄγω. In het Bijbelsche Grieksch 1) transitief alleen bij de LXX en ook daar zelden. Jez. 5:8 ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες. Ez. 22:4 ἤγγισας τὰς ἡμέρας σου, op beide plaatsen = קרב Hiph. Jez. 46:13 ἤγγισα τὴν δικαιοσύνην μου = קרב Piël. Gen. 48:10, 13, 2 Kon. 4:6 = נגשׁ Hiphil. Ez. 42:13 ἐν αἷς φάγονται ἐκεῖ οἱ ἱερεῖς . . . οἱ ἐγγίζοντες πρὸς κύριον τὰ ἅγια τῶν ἁγίων is τὰ ἅγια niet met ἐγγίζονται, maar met φάγονται te verbinden. In de apocriefen vinden wij het transitief nog Sir. 36:12 ἐξ αὐτῶν ἤγιασε καὶ πρὸς αὐτὸν ἤγγισε overeenkomstig הִקְרִיב van de dienstdoende priesters. Sir. 37:30 ἡ ἀπληστία ἐγγιεῖ ἕως χολέρας. Pol. 8, 6, 7 ἐγγίσαντες τῇ γῇ τὰς ναῦς. Gewoonlijk en in het N. T. alleen 2) intrans. = nabij komen, naderen, locaal ἐγγ. τινί Lk. 7:12, 15:1, 25, 22:47, Hand. 10:9, 22:6, εἰς Mt. 21:1, Mk. 11:1, Lk. 18:35, 19:21, 24:28. πρός τινα Lk. 19:37, ὅπου Lk. 12:33. Vgl. Fil. 2:30 μέχρι θανάτου ἤγγισε, vgl. Job 33:22. Zonder nadere bepaling Mt. 26:46 enz. — Temporeel ὁ καιρός

Mt. 21 : 24, ὁ χρόνος Hand. 7 : 17. ἡ ὥρα 26 : 45. πάντων τὸ τέλος 1 Petr. 4 : 7, ἡ ἡμέρα Rom. 13 : 12, hier in tegenstelling met νύξ. Daarentegen Hebr. 10 : 25 van de parousie. In de constructie ἤγγικεν ἡ βασ. τ. θ., τῶν οὐρανῶν Mt. 3 : 2, 4 : 17, 10 : 7, Mk. 4 : 15, Lk. 10 : 11 (vs. 9 ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασ. τ. θ., vgl. Ps. 27 : 2 ἐν τῷ ἐγγίζειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας κτλ. wordt bij ἐγγ. aan de ruimte gedacht). Jak. 5 : 8 ἡ παρουσία τοῦ κυρίου. Lk. 21 : 28 ἡ ἀπολύτρωσις. 21 : 20 ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς. — LXX = קרב Kal, Piel en Hiphil, evenwel meermalen door προσάγειν en προσέρχεσθαι, evenals term. tech. in de Hiphil door προσφέρειν vertaald, terwijl קָרוֹב door ἐγγύς en ἐγγίζειν vertaald wordt. Verder = נגשׁ Kal en Hiph. naast προσέρχεσθαι en προσάγειν of προσεγγίζειν. Somtijds ook נגע, קָוָה enz. — 'Εγγίζειν τῷ θεῷ Hebr. 7 : 13, Jak. 4 : 8 (Mt. 15 : 8 rec.) van den omgang met God in het gebed en de daarin gezochte en gevonden gemeenschap met Hem. Vgl. προσέρχεσθαι, προσαγωγή evenals Zef. 3 : 2. Daarentegen Lev. 10 : 3 ἐν τοῖς ἐγγίζουσί μοι ἁγιασθήσομαι van priesterlijken dienst. Ev. v. Petr. 25, 36.

Προσεγγίζω, ergens toe naderen, Mk. 2 : 4 μὴ δυνάμενοι προσεγγίσαι αὐτῷ, waar Tdf.[8] en Westcott met den Sinait. en den Vat. προσενέγκαι lezen. LXX Gen. 33 : 6, 7 enz. = נגשׁ, Jez. 3 : 4 enz. = קרב, Ps. 119 : 150 tegenover μακρύνεσθαι. In het gewone Grieksch komt het zelden voor en alleen bij latere schrijvers, b. v. Pol. 39, 1, 4. Trans. = doen naderen vinden wij het bij Luc. Amor. 53. Met het oog op den Hebreeuwschen tekst kan men geneigd zijn, het ook Lev. 2 : 8 zoo op te vatten, maar de Grieksche tekst geeft daartoe geen aanleiding.

'Εγγλύφω, insnijden, ingraveren, Ex. 36 : 21, Job 19 : 24.

Ἔγγονος, Acta van Xantippe en Polyxena, 4, kleinzoon, nakomeling.

'Εγγράφω, -γράψω, Composit. van γράφω ik schrijf, grif, van daar inschrijven, -griffen, ἔν τινι, fig. ἐν ταῖς καρδίαις, Ex. 36 : 21, 1 Kon. 22 : 46, 2 Kron. 34 : 31 A. 2 Kor. 3 : 2, 3.

'Εγγυάω, als pand overgeven, verloven, Tob. 6 : 12, Spreuk. 6 : 1, 3, 17 : 18, 19 : 28, 28 : 17, Sir. 8 : 13, 29 : 14.

'Εγείρω, Fut. ἐγερῶ, Aor. ἤγειρα, Pass. pres. ἐγείρομαι, impf. 2 ps. sing. ἐγείρου (Mk. 2 : 9 WH.), Lk. 8 : 54 (WH. ἔγειρε), Med. 1 Aor. impf. ἔγειραι rec., maar Lachmann, Tregelles, Westcott Hort hebben daarvoor ἔγειρε geschreven. Ἔγειρε = ἄγε sta op! Zoo Eur. Iph. A. 624, Arstph. ram. 340. De LXX gebruikt ἐγείρω voor הֵעִיר en הֵקִים, doen opstaan, opwekken.

1) Doen ontwaken, opwekken, Hand. 12 : 7, pass. wakker zijn, Mt. 25 : 7, Mk. 4 : 27 (ἀπὸ τοῦ ὕπνου, Mt. 1 : 24, Tr. WH.), ἐγερθείς met het impf. Mt. 2 : 13, 20, met een verbum finitum, Mt. 2 : 14, 21, 8 : 26. Ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι = uit eenen geestelijken slaap ontwaken, tot een nieuw leven opgewekt worden, Rom. 13 : 11. 2) De dooden in het leven

terugroepen, Mt. 11:5, 14:2, 16:21, 17:9, 23, Joh. 5:21, Hand. 26:8, 1 Kor. 15:15, 16, 29, 32, 2 Kor. 1:9. 3) Van een zetel of plaats doen opstaan, Mt. 9:19, Joh. 11:29. 4) Voortbrengen, verwekken, Mt. 11:11, 24:11, 21, Mk. 13:22, Lk. 7:16, Hand. 13:22, 23. Aanzetten, opzetten, Mt. 24:7, Mk. 13:8, Lk. 21:10. Oprichten, verwekken, Mt. 3:9, Lk. 1:69, 3:8, Fil. 1:16 (17). Van gebouwen oprichten, Joh. 2:19.

Ἔγερσις, ἡ, de opwekking uit de dooden, Mt. 27:53, Richt. 7:19, ἐγέρσει ἤγειραν τοὺς φυλάσσοντας volgens den Al., terwijl de Vat. ἠγείροντες ἤγειραν heeft. Ps. 139:2 intrans. ἔγνως τὴν καθέδραν μου καὶ τὴν ἔγερσιν μου. 1 Ezr. 5:59 ἡ ἔγερσις τοῦ οἴκου, vgl. ἐγείρω. In het gewone Grieksch τοῦ θύμου, τῶν τειχῶν enz.

Ἐξεγείρω, opwekken, ἐκ τοῦ ὕπνου, Gen. 28:16, ἀπὸ τοῦ ὕπνου, Richt. 16:15 vgl. Jez. 41:2 τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; Jer. 6:22, 50:41 ἐκ τοῦ τόπου, Joël 3:7, ἐκ νεφελῶν Zach. 2:13, Num. 24:19. Gewoonlijk evenwel zonder zulk eene nadere bepaling, vgl. de constructie ἐγείρειν καὶ ἐξεγείρειν = wekken en opwekken, ter versterking van het simplex, Hoogl. 2:7, 3:5, 8:4. In het gewone Grieksch bij Hrdt. Xen., de treurspeldichters, Plato, Diod. enz. Bij de LXX meer dan ἐγείρειν, beiden = עוּר Kal, Niph. Pi. Hiph. קוּם Kal en Hiph, קִיץ Hiphil en somtijds anders en wel ἐγ. meer dan ἐξεγ. = קוּם, daarentegen ἐξεγ. meer = עוּר en קִיץ. In 't algemeen in dezelfde constructies als ἐγ., het minst overeenkomstig הֵקִים. Van dooden alleen Deut. 12:2 πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐκ γῆς χώματι ἐξεγερθήσονται. Meermalen τὸ πνεῦμα τινος 1 Kron. 5:26, 2 Kron. 36:22, 2 Ezr. 11, 15, Hagg. 1:14, Sus. 44. τὸν θυμὸν τοῦ Ἀντιόχου 2 Makk. 13:4. In het N. T. alleen a) 1 Kor. 6:14 van de opwekking uit den dood: ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν κύριον ἤγειρε καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ (Lchm. ἐξεγείρει, B ἐξήγειρε) διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, waar de afwisseling van het simplex met de composita de zekerheid van onze door de heilsdaad aan Christus gewaarborgde opwekking op den voorgrond stelt. b) Rom. 9:17 λέγει ἡ γραφὴ τῷ Φαραὼ ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, הֶעֱמַדְתִּיךָ Ex. 9:16, waar de LXX διετηρήθης heeft met eene tweevoudige verzwakking, zoowel door verandering van het act. in het pass. en den 1en in den 2en persoon, als door de opvatting van הֶעֱמִיד = staan of laten staan, bewaren, bestellen. Deze verzwakking is wel, op zichzelve beschouwd, mogelijk (1 Kon. 15:4, Spreuk. 29:4), maar vermindert de hardheid van het verband al te veel en doet schade aan den klimax. Vgl. Ex. 9:8, 12, 15. הֶעֱמִיד moet hier zijn aanstellen, verwekken. Daarom is het ook niet gepast, ἐξεγείρειν met Hofm. te verklaren „von Krankheit erstehen lassen," zooals anders ἐγείρειν gebruikt wordt. Zie onder b. Veeleer is het evenals Zach. 11:16 ἐξεγείρω ποιμένα ἐπὶ τὴν γῆν. Jos. Ant. 8, 11, 1 βασιλεὺς γὰρ ἐξεγείρεται ὑπ' ἐμοῦ

De beteekenis instigare, incitare, sc. ad renitendum (Grimm) kan, zooals vanzelf spreekt, niet door 2 Makk. 13:1 bewezen worden.

Συνεγείρω, tegelijk opwekken, zoowel a) met medewerking, met gemeenschappelijke werkzaamheid, derhalve verbinding van verscheidene subjecten, Ex. 23:5 συνεγερεῖς αὐτὸ μετ' αὐτοῦ (al. συναρεῖς). Vgl. Ps. Phokyl. 140 κτήνος κὴν ἐχθροῖο πέσῃ καθ' ὁδὸν συνέγειρε en eveneens 4 Makk. 2:14 τά τε τῶν ἐχθρῶν τοῖς ἀπολέσασι διασώζων καὶ τὰ πεπτωκότα συνεγείρων (niet zooals Wahl en Grimm opgeven, tot b behoorend), als b) zooals in het N. T. steeds bij combinatie van verscheidene objecten, Plut. consol. ad Apoll. 117, C πᾶσα πρόφασις ἱκανὴ πρὸς τὸ τὰς λύπας καὶ τοὺς θρήνους συνεγείρειν. Jez. 14:9 συνηγέρθησάν σοι πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἄρξαντες τῆς γῆς (= עוֹרֵר Pi.). In het N. T. Ef. 2:6. De opwekking van Christus, welke Hem het leven en Hem aan de menschen weergeeft, Hem in het leven terugroept en wel zoo, dat de dood Hem voortaan niet aan kan tasten, sluit voor allen, die Hem toebehooren, de redding van den dood in den geheelen omvang van zijn begrip in. Vgl. Rom. 6:4—10. Evenals in den door de zonde tevoorschijn geroepen toestand van het onderworpen zijn aan den dood eene anticipatie van het eeuwig verderf gevonden wordt, heeft ook bij de redding eene anticipatie van het einde — van de opstanding — plaats. Vgl. Rom. 6:4—11 met 8:11, 24. Het συν in συνεγείρειν drukt niet alleen de gelijksoortigheid der redding, van de goddelijke werking des heils uit, maar het zegt, dat zij niet eene bijzondere, nieuw intredende, maar eene met de opwekking van Christus samenhangende, afgeslotene en daarmeê van haar uitgaande werking is. Vgl. Rom. 6:6, 4:25, van Godswege bewerkt door den doop Rom. 6:4, van 's menschen zijde door het geloof, dat zich de feiten des heils, bepaald de opwekking van Christus ten nutte maakt, Kol. 2:12, 3:1, εἰ οὖν συνεγέρθητε τῷ Χῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε. Van den anderen kant beschouwd, valt συνεγερθῆναι samen met δικαιωθῆναι. Vgl. Kol. 2:12, met Rom. 4:25, 5:1.

Γρηγορέω, alleen in het Bijbelsche en het latere Grieksch. Van ἐγρήγορα, opgewekt zijn, waakzaam zijn, waken, zich van slapen onthouden, 1 Makk. 12:27, Neh. 7:3 = עָמַד, anders = שָׁקַד Jer. 1:12, 5:6, 31:28, 44:27, Dan. 9:14. Van zinlijk op zedelijk-godsdienstig gebied overgebracht (Bar. 2:9, Jer. 44:27, Dan. 9:44) vgl. Mt. 26:38, 40, 41 duidt het vooral aan de opmerkzaamheid (vgl. Jer. 1:12, 5:6, Mk. 13:34) op Gods openbaring, vgl. Spr. 8:34, Jez. 29:10, bepaald de erkentenis van het heil, 1 Thess. 5:6, de opmerkzaamheid op de dreigende gevaren (vgl. Spr. 23:34), welke met bewustheid en openhartigheid alle verslapping, alle nalatigheid in de energie des geloofs en van den wandel verre van zich houdt. Mt. 26:40 γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. Mk. 14:38, 1 Petr. 5:8 (ver-

bonden met νήφειν nog 1 Thess. 5 : 6, vgl. Joël 1 : 6), de daaruit voortvloeiende zorgvuldigheid in het bewaren van het bezit des heils, 1 Kor. 16 : 13, Kol. 4 : 2, Openb. 16 : 15 μακάριος ὁ γρηγορῶν καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ κτλ., de zorg voor het heil en de bewaring van anderen, Hand. 20 : 31, Openb. 3 : 2, 3. In de eschatologische reden eischt de Heer daarom, dat men altijd bereid zij voor den beslissenden dag zijner wederkomst, Mt. 24 : 42, 43, 25 : 13, Mk. 13 : 34, 35, 37, Lk. 12 : 37, 39, vgl. vs. 40 γίνεσθε ἕτοιμοι κτλ. Slechts ééns van het leven tegenover καθεύδειν van den dood 1 Thess. 5 : 10. — Syn. ἀγρυπνεῖν Mk. 13 : 33, Lk. 21 : 36, Ef. 6 : 18, Hebr. 13 : 17, 2 Kor. 6 : 5, 11 : 27. Didache 16 : 1.

Ἐγκάθετος, ον, (WH. ἐνκάθ.), adj. verb. òf van ἐγκαθίημι, ik geef in, ik zet op, dus = opgezet, opgestookt; òf van ἐγκάθημαι, ik zit in hinderlaag of op de loer, en dan verspieden, belagen, Lk. 20 : 20.

Ἐγκαίνια, ιων, τά (WH. ἐνκ.) vernieuwing, wijding, 2 Ezr. 6 : 16, 17, Neh. 12 : 27 voor חֲנֻכָּה. Een jaarlijksch feest, beginnende 25 Chislev (midden van December) en 8 dagen durende. Het was ingesteld door Judas den Maccabeër (164 vóór Chr.) ter herinnering aan de reiniging van den tempel na de ontwijding door Antiochus Epiphanes (αἱ ἡμέραι ἐγκαινισμοῦ τοῦ θυσιαστηρίου, 1 Makk. 4 : 59). Joh. 10 : 22.

Ἐγκαινίζω, (T. WH. ἐν), vernieuwen, 2 Kron. 15 : 8, op nieuw doen, σημεῖα Sir. 33 (36) : 6, wijden, heiligen (Deut. 20 : 5, 1 Kon. 8 : 63, 1 Sam. 11 : 14 enz.): διαθήκην, Hebr. 9 : 18, ὁδόν Hebr. 10 : 20.

Ἐγκαίνισις, εως, ἡ, vernieuwing, inwijding, Num. 7 : 88.

Ἐγκαινισμός, οῦ, ὁ, vernieuwing, inwijding, Num. 7 : 10, 11, 84, 2 Kron. 7 : 9, 1 Ezr. 7 : 7.

Ἐγκακέω, ῶ (Aor. 1 ἐνεκάκησα), den moed verliezen, mismoedig, moedeloos worden. WH. lezen ἐγκακέω met sommige getuigen. Anderen lezen met andere getuigen ἐκκακέω, Lk. 18 : 1, 2 Kor. 4 : 1, 16, Gal. 6 : 9, Ef. 3 : 13, 2 Thess. 3 : 13, Clem. R. 2 Kor. 2 : 2. Het wordt een paar malen bij Symmachus gevonden (Gen. 27 : 46, Num. 21 : 5, Jez. 7 : 16, evenals Spr. 3 : 11 Theodtn.).

Ἐγκαλέω, Fut. ἐγκαλέσω. Roepen, toe of aanroepen, iemand de schuld geven, aanmanen. Met den Dat. van den persoon, Hand. 19 : 38, 23 : 28; κατά τινος Rom. 8 : 33. Pass. beschuldigd worden met den Gen. van de zaak, στάσεως, Hand. 19 : 40, περὶ τούτων ὧν ἐγκαλοῦμαι, Hand. 26 : 2, περί τινος Hand. 23 : 29, 26 : 7. Just. Apol. 2 : 10. — θῆναί τι, Hippol. Haer 344 : 76. Synoniem is κατηγορέω.

Ἐγκαταλείπω, LXX voor עָזַב. 1) Verlaten, hulpeloos laten, Mt. 27 : 46, Mk. 15 : 34 (Ps. 21 [22] : 2), Hebr. 13 : 5, 2 Kor. 4 : 9. Overeenkomstig het Hebreeuwsche עזב cum ל, τινά εἰς ᾅδου, Hand. 2 : 27, 31; verlaten, in den steek laten, τινά 2 Tim. 4 : 10, 16; τὴν ἐπισυναγωγήν, Hebr.

10:25, Heracl. 18:27. 2) Achterlaten, overlaten Rom. 9:29 (naar Jez. 1:9).

Ἐγκατοικέω, (T. WH. ἐνκ.) onder wonen, ἐν αὐτοῖς, onder hen, 2 Petr. 2:8. Het komt zelden in het andere Grieksch voor, b. v. Hrdt. 4, 204, Eur. fragm. [188] bij Dion. Chrys. Or. 73, Polyb. 18, 26. 13.

Ἔγκατον, τό, gewoonlijk het meervoud, het binnenste, de ingewanden, Gen. 43:30, 1 Kon. 17:22, A, Tob. 6:4 S.

Ἐγκαυχάομαι, (T. WH. ἐν) in roemen, gevolgd door ἐν met den Dat. Ps. 51:3, 96:7, 105 (106):47, 2 Thess. 1:4. De rec. heeft 2 Thess. 1:4 het simplex.

Ἐγκατάκλειστος, ον, opgesloten, Patriarch. 1136 B.

Ἐγκατάλειμμα, ατος, τό, datgene wat achtergelaten is, Deut. 28:5, Ps. 36:37, 75:11.

Ἐγκατaλοχίζω, verdeelen in klassen, 2 Kron. 31:18,

Ἐγκαταμικτέον, = moet vermengd worden, Clem. A. I, 416 B.

Ἐγκαταπαίζω, met iets spotten, dartelen, Job 40:14.

Ἐγκαταριθμέω, tot iets tellen, Clem. A. I, 581 C.

Ἐγκατασκεύαστος, ον, gemaakt, in orde gebracht, Iren. 1107 C.

Ἐγκατασπείρω, in zaaien, Iren. 1, 13, 2, Clem. A. I, 509 A. 1296 C.

Ἐγκατασπορά, ᾶς, ἡ, het bezaaien, Clem. A. II, 557 A.

Ἐγκατασφραγίζω, verzegelen in of op, Barn. 4 (cod. ℵ).

Ἔγκαυσις, εως, ἡ (ἐγκαίω) hitte, teg. περίψυξις of ψύξις, Athan. 56:1.

Ἐγκαυχάομαι, ήσομαι, zich beroemen op, beroemen in, Ps. 51:1, 73:4, 105:47, Clem. A. 1, 309 A.

Ἐγκεντρίζω, ίσω (κεντρίζω) prikkelen, aansporen, indrijven, inenten (van boomkweekers), Rom. 11:17, 19, 23, 24.

Ἐγκηδεύω, verzorgen, uithuwelijken, 4 Makk. 17:9.

Ἐγκισσάω, ήσω, hevig verlangen, verhit worden, Gen. 30:38, 41, Iren. 1, 4, 5.

Ἔγκληρος, een lot of aandeel aan iets hebbend, Deut. 4:20.

Ἔγκλησις, εως, ἡ (ἐγκαλέω), beschuldiging, Clem. A. I, 345 B.

Ἔγκλημα, ατος, τό, beschuldiging, de misdaad, waarvan men beschuldigd wordt, Hand. 25:16, 23:29, Eus. II, 1132 B.

Ἐγκλοιόω, ώσω (κλοιός) aan den hals hechten, Spr. 6:21.

Ἐγκοίλιος, ον, τὰ ἐγκοίλια, in den buik, de ingewanden, Lev. 1:9, 13.

Ἐγκόλαμμα, ατος, τό (ἐγκολάπτω), graveersel, Ex. 36:13.

Ἐγκολαπτός, ἡ, ον, ingegraveerd, 1 Kon. 6:29.

Ἐγκολάπτω, άψω, ingraveeren, 1 Kon. 6:35.

Ἐγκολλάω, vastlijmen, Zach. 14:5.

Ἐγκομβόομαι, (van ἐν en κόμβος knoop of stuk om een kleedingstuk te bevestigen). Het ἐγκόμβωμα was de witte strik der slaven, welke

vastgemaakt was aan den gordel van het kleed (ἐξωμίς) der slaven. Deze onderscheidde hen van de vrijen. Omknoopen, zich bekleeden, een kleed aandoen, 1 Petr. 5 : 5.

'Εγκοπή (WH. ἐνκ. T. ἐκκ.), ῆς, ἡ (van ἐγκόπτειν, inslaan, een nagel of spijker), verhindering, belemmering, 1 Kor. 9 : 12.

"Εγκοπος, ον, vermoeid, gekweld, Job 19 : 2, Pred. 1 : 8, Jez. 43 : 23.

'Εγκόπτω, insnijden, iemands loop tegenhouden, door hem den weg af te snijden, verhinderen (Hesych. ἐμποδίζω, διακωλύω). Met den Acc. van het object: iemand ophouden, iemand hinderlijk zijn, Hand. 24 : 4. Τινά cum Inf. of ook den Inf. cum Gen. iemand tegenhouden, beletten, verhinderen, Rom. 15 : 22, Gal. 5 : 7, 1 Thess. 2 : 18, 1 Petr. 3 : 7. De Hss. varieeren bij dit woord tusschen ἐγ. ἐν en ἐγκόπτειν.

'Εγκότημα, τό, toorn, haat, verontwaardiging, Jer. 31 : 39 τινί.

'Εγκότησις, εως, ἡ, het toornen, Aquil. Hoz. 9 : 7.

'Εγκράτεια, ας, ἡ, zelfbeheersching, matigheid, ingetogenheid, teg. ἀκρασία. Xen. Mem. 1, 5, 1; 2, 1, 1, Sir. 18 : 30 ψυχῆς, Hand. 24 : 25, Gal. 5 : 22, 2 Petr. 1 : 6, Barn. 2, Iren. 1, 6, 4, Clem. A. I, 1148 D, 1165 B, Const. Ap. 8, 10. οἱ ἐν ἐγκρατείᾳ = οἱ ἀσκηταί.

'Εγκρατεύομαι, εύσομαι (ἐγκρατής), zich onthouden, zich bedwingen, Gen. 43 : 30, 1 Kor. 7 : 9, 9 : 25, Clem. R. 1, 301. — Bijzonder zich van het huwelijk en van dierlijk voedsel onthouden, Just. Ap. 1, 29. 1 Sam. 13 : 12 = zich dwingen.

'Εγκρατέω = κρατέω, bemachtigen, macht uitoefenen, Ex. 9 : 2. Ook = ἐγκρατεύομαι, Concil. Gangrense 426, 12.

'Εγκρατής, ές, zelfbeheerschend, matig, Xen. Mem. 1, 2, 1, τινός, 4, 8, 11. Sir. 26 : 16, Tit. 1 : 8. — Ascetisch, Athan. I, 229 B, Iren. 1, 28, 1 οἱ ἐγκρατεῖς = ἐγκρατῖται.

'Εγκρατῖται, ῶν, (ἐγκρατής), Encratiten, eene oude Christelijke secte, die het huwelijk en het gebruik van dierlijk voedsel als zondig beschouwde. Hippol. Haer. 412, 14, 426, 89, Eus. II, 400 A, Basil. IV, 668 B, 729 C, 881 C, Epiph. I, 845 D, Hieron. 1, 494 (213). II, 242 C, 645 C, Theod. IV, 369 D.

'Εγκρύπτω, ψω, verbergen in of onder, Mt. 13 : 33, Lk. 13 : 21 (de getuigen hebben ook κρύπτω).

"Εγκτητος, ον (ἐγκτάομαι), in het bezit, Lev. 14 : 34, 22 : 11, Num. 31 : 9 τὰ ἔγκτητα αὐτῶν.

'Εγκύκλιος, ον, rondgaand. 'Η ἐγκύκλιος παιδεία, een cursus voor de opvoeding, die liep over grammatica, rhetorica, muziek, meetkunde, sterrenkunde, Diod. Ex. Vat. 109, 16, Dion. Hal. V, 206, 9, Clem. A. I, 816 C. 'Εγκύκλιος ἐπιστολή, rondgaande brief, Dan. 4 : 33, Athan. 1, 221 A, Epiph. 1, 429 A.

'Εγκυμονέω, ήσω = ἐγκύμων εἰμί = zwanger, drachtig zijn, Just. Tryph. 78.

Ἔγκυος, ον, zwanger. Lk. 2 : 5.

Ἐγκυρέω, op iets stooten, ontmoeten, Tat. Or. 36 : 27

Ἐγκώμιον, ου, τό, lofrede; Jez. 2 : 23, Spreuk. 10 : 7.

Ἐγκωμιάζω, loven, prijzen, Spreuk. 12 : 8, 27 : 2, 21, 28 : 4, 29 : 2.

Ἐγρήγοροι, ων, οἱ (ἐγρήγορος), wakers, engelen (Gen. 6 : 4), Henoch 179, de engelen, die zich met de kinderen der menschen vermengden, Patriarch. 1044 C D, 1108 B.

Ἐγρήγορος, waakzaam, opgewekt, Passio Perp. 87 : 24, Clem. A. 1, 493 A.

Ἐγχειρίδιον, ου, τό, 1) werktuig, Ex. 20 : 20. 2) Handboek, Nicomachus Harm. 3.

Ἐγχειρίζω, toevertrouwen, Eus. H. E. 4, 11, Const. Ap. 5, 14.

Ἐγχρήζω (χρήζω). Behoefte hebben, noodig zijn. Patriarch. 1048 A, Pseudo Just. 1192 C.

Ἐγχρίω, insmeren, bestrijken, Tob. 6 : 9, 11 : 7, Openb. 3 : 18.

Ἔγχρυσος, ου, verguld, Acta van Xantippe en Polyxena, 6.

Ἐγώ, ἐμοῦ, μοῦ, ik. Het gebruik van ἐγώ in de Oud-Christelijke letterkunde onderscheidt zich in niets van het gewone gebruik. We moeten hier alleen de aandacht vestigen op eene uitdrukking als τί ἐμοὶ (ἡμῖν) καὶ σοί (ὑμῖν); wat heb ik met u te doen? Mt. 8 : 29, Mk. 1 : 24, 5 : 7, Lk. 8 : 28, Joh. 2 : 4. Hebr. מַה־לִּי וָלָךְ, Richt. 11 : 12, 2 Kon. 3 : 13. Τί γάρ μοι wat heb ik daarmeê te doen? 1 Kor. 5 : 12. Bekend is, dat ἐγώ ook zonder herhaling van het werkwoord voorkomt, waar wij Ja zeggen, b. v. Mt. 21 : 30.

Ἐδαφίζω, ίσω, Fut. Att. ιῶ, (van ἔδαφος, zitplaats, grond) aan den grond gelijk maken, slechten, ter aarde werpen, Ps. 136 (137) : 9, Jez. 3 : 26, Ezech. 31 : 12, Lk. 19 : 44.

Ἔδαφος, ους, τό verwant met τὸ ἕδος, de zitplaats, de grond. Hand. 22 : 7.

Ἔδεσμα, τό, de spijs, het eten, Gen. 27 : 4, 7, 9, 14, 17, 31, 1 Sam. 15 : 9, Ps. 54 (55) : 14.

Ἕδρα, stoel, zetel, grondslag, achterste deelen, Deut. 28 : 27, 1 Sam. 5 : 3, 6, 9, 10, 12, 6 : 5, 11, 17.

Ἑδραῖος, αία, αῖον van ἡ ἕδρα, de zitplaats, de zetel. Vandaar gezeten, rustig, vast, standvastig, 1 Kor. 7 : 37, 15 : 58, Kol. 1 : 23.

Ἑδραίωμα, ατος, τό, van het voorafgaande, grondslag, steun. 1 Tim. 3 : 15.

Ἑδράζειν, zetten, vaststellen, Mt. 14 : 17.

Ἐζεκίας (חִזְקִיָּה), sterkte van Jahwe, sterkte, gegeven door Jahwe, Hizkia, koning van Juda, 2 Kon. 18 : 1, 20 : 1, Jez. 38 : 1, Mt. 1 : 9, 10.

Ἐθελοθρησκεία, ας, ἡ, willekeurige, eigendunkelijke godsdienst (Vulg. superstitio). Kol. 2 : 23, Suid. ἐθελοθρησκεῖ· ἰδίῳ θελήματι σέβει τὸ δοκοῦν.

Vgl. ἐθελόδουλος, ἐθελοδουλεία, ἐθελοπρόξενος, Eus. II, 545 A, Hieronym. I, 1034 (885), Theod. IV, 1460 B.

Ἐθέλω. Zie θέλω.

Ἐθίζω (ἔθος), ίσω, perf. pass. εἴθισμαι, gewennen. Perf. gewoon, gebruikelijk zijn. Lk. 2 : 27 (Τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου = de gewoonte der wet).

Ἐθισμός, οῦ, ὁ, gewoonte, Gen. 31: 35 τὰ κατ' ἐθισμὸν τῶν γυναικῶν = τὰ καταμήνια.

Ἐθνάρχης, ὁ, volksbeheerscher, stadhouder, 1 Makk. 14 : 47, 15 : 1, 2.

Ἔθνος, τό, schare, menigte, volk, waarschijnlijk van ἔθος. De door gelijke gewoonte, zeden, eigenaardigheid verbondene menigte. Zoowel van dieren = kudde, zwerm, b. v. μελισσῶν Hom. Il. 2, 87; χοίρων Od. 14, 37 als van menschen b. v. ἑταίρων. Hand. 17 : 26 πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων. Vgl. Pind. Pyth. 10, 28 ἔθνος βροτόν. Dan evenwel bepaalder: 1) volk, met het oog op het natuurlijk verband in 't algemeen, of zonder bepaald te letten op afstamming, taal, samenstelling. Xen. An. 1, 8, 9 πάντες κατὰ ἔθνη. Zoo in het N. T. Mt. 21 : 43, 24 : 7, Lk. 21 : 25, 22 : 25, Mt. 20 : 25, Mk. 13 : 8, Lk. 21 : 10, Hand. 2 : 5, 4 : 25, 27, 7 : 7, 8 : 9, 10 : 35, 13 : 19. Vooral in de Openb. naast λαός, γλῶσσα, φυλή 5 : 9, 7 : 9, 10 : 11, 11 : 9, 13 : 7, 14 : 6, 17 : 15, 1 Petr. 2 : 9. Ook van het Joodsche volk Lk. 7 : 5, 23 : 2, Hand. 10 : 22, 24 : 3, 10, 17; 26 : 4, 28 : 19, Joh. 11 : 48, 51, 52; 18 : 35, vgl. 11 : 50. Anders wordt hier evenals op de eerste plaats van Israel λαός gebruikt. Zie 2.

2) Aan het N. T. en in 't algemeen aan het Bijbelsch Grieksch is het eigen a) onder τὰ ἔθνη, πάντα τὰ ἔθνη de volken behalve Israel te verstaan, tegenover υἱοὶ Ἰσραήλ, Ἰουδαῖοι, Hand. 9 : 15, 14 : 2, 5, 21 : 11. 21, 26 : 20, Rom. 2 : 24, 3 : 29, 9 : 24, 30, 31, 11 : 25, 1 Kor. 1 : 23, Gal. 2 : 15. οἱ ἐκ περιτομῆς Hand. 10 : 45. περιτομή Gal. 2 : 9 (vgl. Ef. 2 : 11), γένος 2 Kor. 11 : 26 par. οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων Hand. 15 : 17. In deze beteekenis is het woord de geregelde vertaling van het Hebr. גּוֹי (LXX slechts somtijds = λαός b. v. Joz. 3 : 17, 4 : 1) en dit duidt oorspronkelijk ook niet anders aan dan eene schaar, die bij elkander behoort, menigte, ook van dieren, Joël 1 : 6, Zef. 2 : 14. Van Israel wordt het gebruikt evenals van andere bepaalde volken, wanneer verder niets bijzonders gezegd behoeft te worden, Deut. 32 : 28, Gen. 12 : 2, 35 : 11, Jez. 1 : 4, Zef. 2 : 9, vgl. Joh. 11 : 50, terwijl anders, wanneer aan den eigenaardig gevormden toestand van het volk gedacht wordt. עַם, λαός gebruikt wordt. Vgl. Ex. 33 : 13. Vgl. verder vs. 16. Deut. 32 : 21 gebruikt de LXX ten onrechte beide malen ἔθνος (vgl. Rom. 10 : 19). 2 Sam. 7 : 23 τίς ὡς ὁ λαός σου Ἰσραὴλ ἔθνος ἄλλο ἐν τῇ γῇ; Deut. 32 : 43 εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. 26 : 18, 19, Num. 14 : 15. Vgl. Hand. 15 : 14 ὁ θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ook עַם wordt dikwijls door ἔθνος vertaald, evenwel meestal waar het in het

meervoud staat, zeldzamer in het enkelvoud. Vgl. Ex. 1 : 9 ἰδοὺ τὸ ἔθνος τῶν υἱῶν Ἰσραήλ (zie onder λαός). Nooit komt גוי יהוה i. p. v. עם יהוה voor (Fürst, Wörterb.) behalve Zef. 2 : 9. Eerst in de latere boeken vinden wij גוים, כל־הגוים zonder nadere toevoeging (vgl. Hand. 7 : 45, 13 : 19, Joz. 23 : 12, 13) van niet-Israelitische volken gebruikt. Eerst 1 Sam. 8 : 5, 20, dan 2 Kon. 18 : 33, 19 : 17, Deut. 26 : 19, 29 : 32, 32 : 43, 1 Kron. 14 : 17, 16 : 35, 2 Kron. 32 : 23, 36 : 14, Neh. 5 : 17, Ps. 2 : 8, 9 : 16, 79 : 10, 106 : 47 enz. Bij de profeten b. v. Jez. 11 : 10, 16 : 8, 42 : 6, Ez. 6 : 8, 9, 7 : 24 enz. Vgl. ook 1 Ezr. 5 : 69, 8 : 89, συνῳκίσαμεν γυναῖκας ἀλλογενεῖς ἐκ τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς. 1 Ezr. 7 : 13 τὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς. 8 : 84: ἡ ἀκαθαρσία τῶν ἐ. τ. γ. Wijsh. 14 : 11, 15 : 15 εἴδωλα τῶν ἐθνῶν, Mt. 4 : 15.

Zoo is ἔθνη een godsdienstig begrip geworden. Dat is het ook in het N. T. = heidenen, en dat wel allereerst niet-Israelietische volken, τὰ ἔθνη = dezulken, die aan zichzelven overgelaten, Hand. 14 : 16, zonder eenig rapport staan met den God des heils, die Israels God is. Hand. 28 : 28, Ef. 2 : 11, 12, Rom. 11 : 11, 12, Gal. 3 : 8, 14, 1 Thess. 4 : 5, Ef. 3 : 6, Mt. 12 : 21. (Vgl. de onderscheiding tusschen ἐθνικῶς en ἑλληνικῶς Diog. Laert. 7, 56). Buiten het bereik der goddelijke openbaring, niet besloten in de goddelijke ἐκλογή, aan zichzelven en aan hunnen eigen wil overgelaten, staan zij tegenover de goddelijke ordening des levens, Ef. 4 : 17, 1 Petr. 4 : 3, 4, 1 Kor. 10 : 20, 12 : 2, Mt. 6 : 32, Lk. 12 : 30, vgl. Mt. 18 : 17 ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ in den dubbelen zin dezer uitdrukking Ef. 2 : 12, niet in het bezit van de wet Rom. 2 : 14, vgl. 9 : 30, zijn zij ook niet gebonden aan de wettische regeling van het leven der Israelieten Gal. 2 : 12, 14, 15. Op grond van dit zedelijk-godsdienstig gebrek verkrijgt de ὑπακοὴ πίστεως van den kant der ἔθνη Rom. 1 : 5, 15 : 18, 16 : 26 eenen bijzonderen nadruk. Just. Ap. 1, 53. Orig. III, 304 A.

Zoo verbindt zich met de benaming van de niet-Israelietische volken, ἔθνη, de gedachte aan hunne beteekenis voor de geschiedenis des heils en voor het zedelijk-godsdienstig leven, vgl. Mt. 20 : 19, Mk. 10 : 33, Lk. 18 : 32, 21 : 24, Hand. 21 : 11. Inzoover zij nu buiten verband staan met het volks des heils, is hunne verhouding tegenover de Nieuw-Testamentische openbaring des heils van groot gewicht voor deze openbaring. Vgl. Mt. 10 : 5 εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ εἰσέλθητε met vs. 18; 12 : 18, 21; 24 : 14, 28 : 19, Mk. 11 : 17, 13 : 10, Lk. 24 : 47, Hand. 13 : 46, 18 : 6, 22 : 21, 28 : 28, 1 Tim. 3 : 16, 2 Tim. 4 : 17, 1 Thess. 2 : 16. Met het oog hierop noemt Paulus zichzelven διδάσκαλος ἐθνῶν 1 Tim. 2 : 7, 2 Tim. 1 : 11, vgl. Rom. 11 : 13 ἐθνῶν ἀπόστολος. Ef. 3 : 8, Gal. 1 : 16, 2 : 2, 8. Daar hunne verhouding met betrekking tot het Nieuw-Testamentisch heil tegenover den tegenwoordigen toestand der dingen staat — Hand. 10 : 45,

11:18, 13:47, 48, Lk. 2:32, Hand. 14:27, 15:12, 21:19 — 11:1, 15:3, 7, 21:25, Rom. 1:5 — eindigt ook het tegenwoordig onderscheid, Hand. 15:19, Ef. 3:6 τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα κτλ. 2:11, 12. Daaruit vloeit de overgang voort van de beteekenis heidenen in den zin van onderscheiden van Israel, derhalve van hen, die in tegenstelling met Israel vroeger buiten rapport met het heil en met den God des heils stonden, — Hand. 15:23 ἀδελφοὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν, Rom. 16:4 αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐ. Rom. 11:13 ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσι. 15:16, 27, Gal. 2:12, 14, Ef. 3:1 ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν, vgl. met 2:11 πότε ὑμεῖς τὰ ἔθνη κτλ. Rom. 1:13, 4:17, 18, 15:9—12, 16. **b)** Ἔθνη = heidenen in tegenstelling met de Nieuw-Testamentische of Christelijke gemeente, derhalve heidenen in onderscheiding van Christenen en dat reeds bij Paulus, 1 Kor. 12:2 ἔθνη ἦτε. Ef. 2:11 πότε ὑμεῖς τὰ ἔθνη — eene uitdrukking, welke klaarblijkelijk met de gedachte des ἐκλογή en der ἐκκλησία samenhangt. Zoo nog 1 Kor. 5:1, 10:20, 1 Thess. 4:5, 1 Petr. 2:12, 3 Joh. 7. — Niet duidelijk is, of in de Openb. ἔθνη in tegenstelling met Israel, of in tegenstelling met de Nieuw-Testamentische gemeente staat. Openb. 2:26, 11:2, 18, 12:5, 14:8, 15:3, 4, 16:19, 18:3, 23, 19:15, 20:3, 8, 21:24, 26, 22:2.

Ἐθνικός, alleen in het latere Grieksch. Niet bij de LXX = aan de volken eigen, b. v. Pol. 30, 10, 6 ἐθνικαὶ συστάσεις. Bij de gramm. syn. βάρβαρος = vreemd. Zie onder ἐθνικῶς. In het N. T. overeenstemmend met het Bijbelsch begrip van ἔθνη = heidensch, wat hun eigen is of toebehoort, die buiten verband met het volk en den God des heils en de gemeente staan. Mt. 5:47, 6:7 (vgl. 1 Kon. 18:26—29), Mt. 18:17 — 3 Joh. 7 komt het overeen met ἔθνος 2 c.

Ἐθνικῶς, in den zin van het Nieuw-Testamentische ἐθνικός Gal. 2:14 ἐ. ζῆν = op niet-Israelietische wijze leven, niet gebonden door de Joodsche levenswijze, Gal. 2:14. Zie ἔθνος 2, a. Diog. Laert. 7, 56 διάλεκτός ἐστι λέξις κεχαραγμένη ἐθνικῶς τε καὶ ἑλληνικῶς.

Ἔθος, εος, ους, τό, de gewoonte, het gebruik, Wijsh. 14:16, 1 Makk. 10:39, Luk. 1:9, 2:42, 22:39, Joh. 19:40, Hand. 6:14 (waar op de Mozaïsche instellingen gedoeld wordt), 15:1, 16:21, 26:3, 28:17, Hebr. 10:25.

Ἔθω, waarvan in het praes. alleen het particip. ἔθων voorkomt, perf. 2. εἴωθα, plusqpf. εἰώθειν (over het augment. z. BUTTMANN's Gr. § 84. 1.), ik ben gewoon, ik pleeg, Matth. 27:15, Mark. 10:1; τὸ εἰωθός τινι = hetgeen, iemand gewoon is, van daar κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ = naar zijne gewoonte, Luk. 4:16, Hand. 17:2.

Ei. Ei en ι worden vooral ten gevolge van het Itacisme vaak in de Hss. met elkander verward. Zie daarover WH. App. p. 152 etc. Tdf. Prol. p. 83 etc. Zoo b. v. bij Ἀβειληνή WH., Ἀδδεί T. Tr. WH., Ἀντεί…

T., Ἀρεοπαγείτης T., Βενιαμείν Tr. WH., Δαυείδ Tr. WH. enz. Eἰ duidt eene voorwaarde aan (Lat. si) of eene vraag (Lat. an, num, ne). I) Met den Ind. wanneer iets eenvoudig als eenige voorwaarde wordt voorgesteld, zonder uitdrukking van eenige onzekerheid, welke in ἐάν opgesloten ligt. Met Ind. Praes. gevolgd in de apodosis door 1) Ind. Praes. Mt. 19 : 10, 11:14, Rom. 7:16, 20, 8:25, 14:15, 1 Kor. 9:17, Gal. 2:18, Hebr. 12:8, 2) door een Imperat. Mt. 19:17, Mk. 4:23, 7:16, Joh. 15:18, Hand. 13:15, 25:5, 1 Kor. 7:12, 15. 3) door een Fut. Luk. 16:31, Hand. 5:39, Rom. 8:11, 13, 2 Kor. 11:30. 4) door een Perf. of den Aor. in de apodosis om te verklaren, dat indien iets gebeurd zou zijn, indien aan eene voorwaarde voldaan was, iets anders wel of niet gebeurd zou zijn, Mt. 12:26, 28, Lk. 11:20, 1 Kor. 15:16, Gal. 2:21, Rom. 4:14, 2 Petr. 2:20. 5) door een Imperf. òf met òf zonder ἄν, waar in den voorzin iets eenvoudig aangenomen wordt, waarvan de nazin bewijst, dat het niet gebeurd is, Lk. 17:6, Joh. 8:39, Hebr. 11:15. II) Niet dikwijls wanneer eene conclusie getrokken wordt uit iets dat geheel zeker is, komt εἰ cum Ind. voor als ἐπεί. Zie Mt. 12:28, Lk. 23:31, Joh. 7:4, Rom. 5:17, 6:5, 8:31, 11:6, 12, Kol. 2:20, 3:1 enz. III) Wanneer gezegd wordt, dat iets geschied zou zijn, hetzij nu of in de toekomst, wanneer iets anders er was of geweest was. Eἰ wordt dan geconstrueerd met Impf. Plpf. of den Aor. Ind. In den nazin wordt het dan gevolgd door ἄν met het Impf. Plpf. of den Aor. Somtijds wordt ἄν weggelaten. 1) Eἰ met het Impf. in den nazin gevolgd door ἄν met het Impf. Mt. 23:30, Lk. 7:39, Joh. 5:46, 8:42, 9:41, 15:19, 1 Kor. 11:31, Gal. 1:10, Hebr. 8:4, 7. Gevolgd door eene vraag in de apodosis 1 Kor. 12:19, Hebr. 7:11. Gevolgd door ἄν met den Aor., waar de Romeinen het Plusquamperf. Subj. gebruiken, Joh. 4:10, 11:32, 18:30, Hand. 18:14. Gevolgd door ἄν met het Plusquampf. Joh. 11:21, 1 Joh. 2:19. 2) εἰ met het Plusquampf., in de apodosis gevolgd door ἄν met het Plusquampf. of den Aor. in den zin van het Lat. Plpf. Subj. Mt. 12:7 (εἰ ἐγνώκειτε ... οὐκ ἂν κατεδικάσατε τοὺς ἀναιτίους, indien gij begrepen hadt... gij zoudt de onschuldigen niet veroordeeld hebben), Mt. 24:43, Lk. 12:39, Joh. 4:10, 8:19, 14:7. 3) Met den Aor. in den zin van het Lat. Plpf. Subjunct. Gal. 3:21, Hebr. 4:8 (indien Jozua hun rust gegeven had, zou hij niet van eenen anderen dag spreken). De apodosis zonder ἄν, Joh. 15:22. IV) Eἰ met den Ind. wordt vaak verbonden met werkwoorden, die eene verwondering, verbazing of eene andere gemoedsstemming (waar men ὅτι verwacht zou hebben) uitdrukken, wanneer de zaak, waarover gesproken wordt, niet geheel zeker is of zij wellevendheidshalve als twijfelachtig voorgesteld wordt. Zie Matthiae II, p. 1474, Kühner 2, p. 887. Zoo komt het voor bij θαυμάζω (Mk. 15:44, 1 Joh. 3:13). Zie verder Hand. 26:8,

Mk. 9:42, Lk. 17:2, Mt. 26:24 en Mk. 14:21, Lk. 12:49, 1 Kor. 9:11, 2 Kor. 11:15, Sir. 23:14. V) In navolging van het Hebreeuwsch אִם wordt εἰ cum Ind. vaak bij eeden gebruikt en verzekeringen, Mk. 8:12 ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰ δοθήσεται... σημεῖον (volledig uitgedrukt: Moge God mij straffen, indien het zal gegeven worden. Het zal geenszins gegeven worden), Mk. 8:12, Hebr. 3:11, 4:3, Ps. 94 (95): 11. De volledige uitdrukking vindt men 1 Sam. 3:17, Hoogl. 2:7 enz. VI) Somtijds wordt evenals in het klassieke Grieksch na een protasis met εἰ en den Ind. de apodosis onderdrukt. De hoorder of lezer moet de apodosis dan zelf aanvullen, Lk. 19:42, 22:42, Hand. 23:9. VII) Εἰ met den Optativus duidt eene zuivere onderstelling of eene bloote mogelijkheid aan. Zoo Hand. 24:19, 1 Kor. 14:10 (εἰ τύχοι misschien), 1 Kor. 15:37, 1 Petr. 3:17, 1 Petr. 3:14 (εἰ καὶ πάσχοιτε).

Wanneer εἰ met den Subj. geconstrueerd wordt, is het zeer de vraag, of de tekst niet bedorven is. De mogelijkheid bestaat, dat men i. p. v. εἰ moet lezen ἐάν of dat men den Subj. door den Ind. moet vervangen. De Hss. verschillen vaak zelven op de bedoelde plaatsen. Zie b. v. van het N. T. 1 Kor. 14:5, Openb. 11:5.

Εἰ komt overeenkomstig het Hebr. אִם en de interrog. הֲ vaak als vragend partikel voor. Zoo bij rechtstreeksche vragen, wat bij de klassieken niet gebruikelijk is, doch wel in de LXX, het N. T. (vooral bij Lukas). Zie Winer's Gramm. S. 474, 475. Bij klassiek Grieksche schrijvers is εἰ bij directe vragen gewoonlijk bedorven en te vervangen door ἤ. Bij directe vragen in het N. T. komt het voor Mk. 12:10, Lk. 13:23, 22:49, Hand. 1:6, 19:2, 21:37, 22:25. Εἰ komt ook voor bij zijdelingsche vragen of daarmede gelijkstaande constructies, waarmeê de hoofdzin eenen min of meer vragenden vorm heeft = of. Met den Ind. zie 1 Kor. 7:16 τί γὰρ οἶδας... εἰ... σώσεις, Lk. 6:7, 2 Kor. 2:9, Fil. 3:12. Met den Opt. zie Hand. 17:11 (εἰ ἔχοι ταῦτα οὕτως), 25:20. Εἰ wordt als vragend partikel dikwerf met ἄρα of ἄραγε cum Opt. verbonden (= of ook, misschien), Mk. 11:13, Hand. 17:27. Bij eene rechtstreeksche vraag Hand. 7:1.

Εἰ ἄρα of ἄραγε beteekent of ook, of soms, Mk. 11:13, Hand. 8:22, 17:27. Εἴγε = zoo maar, indien ten minste, duidt eene voorwaarde aan, welke niet vervuld dreigt te worden en waarop des te sterker nadruk moet gelegd worden als 2 Kor. 5:3, Gal. 3:4, Ef. 3:2, 4:21, Kol. 1:23. Εἰ δὲ μή of εἰ δὲ μήγε, zoo niet — dan, anders, Mt. 6:1, 9:17, Lk. 13:9, Joh. 14:2, 11, 2 Kor. 11:16, Openb. 2:5. Εἰ καί, al — ook, alhoewel = het Lat. etsi c. Ind. Mt. 26:33, Luk. 11:8, 18:4 enz. Εἰ μὲν οὖν indien dan, wanneer alzoo, Hand. 19:38, Hebr. 7:11. Εἰ μέντοι, wanneer toch, Jak. 2:8 (men vertaalt ook: indien evenwel). Εἰ μή = indien niet. Met den Ind. zoowel met als

zonder ἄν in de apodosis, om eene onderstelling op negatieve wijze uit te drukken, zooals door εἰ alleen positief geschiedt, Mt. 24:22, Joh. 9:33, 15:22, 18:30, 19:11, Hand. 26:32, Rom. 7:7. Zonder verbum finitum = dan, uitgezonderd, buiten, Mt. 11:27, 12:4, Mk. 6:8, Lk. 4:26, 1 Kor. 8:4 enz. Voor het bijbehoorend substantivum treedt ook wel een Infinit. in de plaats = dan om, als Mt. 5:13, Rom. 13:8. Over 1 Kor. 7:17 (εἰ μή etc.) zie Baljon, „De tekst der brieven van Paulus aan de Rom. de Kor. en de Gal. enz." bl. 57 enz. Εἰ μή τι (niet εἰ μήτι) met den Ind. 2 Kor. 13:5, met den Subj. Lk. 9:13, met ἄν (volgens sommige Hss.) 1 Kor. 7:5. Zie Baljon t. a. p. bl. 55. Εἰ μήν ter verzekering bij een eed (voorwaar) Ez. 33:27, 34:8, Hebr. 6:14. Misschien moeten wij op deze plaatsen ἦ μήν lezen. De Hss. verschillen onderling. Baljon zou bij bestaande onzekerheid der getuigen ἦ μήν schrijven.

Εἰ οὐ, εἰ οὐκ, indien niet, Mt. 26:42, Mk. 11:25.

Εἰ γάρ οὐ, want indien niet, 1 Kor. 15:16, εἰ δέ οὐ, doch indien... niet, 1 Kor. 15:17, εἰ οὖν, indien dan, Mt. 22:45. Εἴπερ, indien namelijk, verondersteld dat, Rom. 3:30 (ook ἐπείπερ wordt daar gelezen), 8:9, 17, 1 Kor. 8:5, 1 Petr. 2:3. Εἴ πως, of misschien, op de eene of andere wijze, met den Opt. Hand. 27:12, met Fut. Ind. Rom. 1:10, 11:14, Fil. 3:11. Εἴτε — Εἴτε, hetzij — hetzij, sive — sive, om eene gelijkstelling van twee of meer personen of zaken op een zeker gebied te kennen te geven, Rom. 12:6, 7, 1 Kor. 3:22, 2 Kor. 5:9, Ef. 6:8. Of — dan wel = utrum — an, 2 Kor. 12:2, 3, 1 Thess. 5:10.

ΕΙΔΩ, ongebruikt, wortel ἰδ, Fιδ, Sanskr. vid, wijzen, vedas, heilige Schrift, Lat. video, Duitsch wissen, bewaard in εἶδον en οἶδα = waarnemen, gewaar worden; εἴδομαι, verschijnen, met den Dat. gelijk zijn. Curtius 241 f. 101: „Vermutlich haftet an dieser Wurzel von Anfang an die Vorstellung des erkennenden, findenden Sehens, weshalb der Grieche sich diese Wurzel in ihrer sinnl. Bedeutung für den Aor· vorbehält."

I) Εἶδον vormt den 2. Aor. bij ὁράω. Bij de LXX vooral in den cod. Alex. dikwijls ἴδον, ἴδεν, zooals ook somtijds εἰδεῖν, εἰδόντες, vgl. Tdf. Proleg. op de LXX p. 73. In het N. T. ἴδον, Openb. 4:1 enz. Tdf.[8] met den Sin. Al. en Vat. Vgl. Fil. 1:30 (rec. ἴδετε). De 3 ps. plur. εἴδοσαν (vgl. Winer 13, 2), die bij de LXX, b. v. Klaagl. 2:14, Ps. 77:17, 97:6, 98:6, gevonden wordt, komt in het N. T. niet voor. Meermalen de Alex. Aor. εἶδα (zie onder αἱρέω), bij de LXX b. v. 1 Sam. 10:14, 2 Sam. 10:14 Vat., waar de Alex. εἶδον heeft. De vormen van den 2. Aor. op ον en α wisselen vaak in denzelfden zin bij verschillende werkwoorden af, zonder eenige gevolgtrekking. In het N. T. heeft Tdf.

den vorm op α Mk. 2:12, Lk. 9:32, Joh. 1:40, Hand. 4:20, 9:35, 12:16, 17:6 opgenomen, Lchm. en Treg. ook nog op andere plaatsen = zien, LXX = ראה, dat betrekkelijk zeldzaam ook vertaald wordt door βλέπω (Hiphil door δείκνυμι) en somtijds nog op andere wijze. Evenzoo = חזה naast θεωρεῖν. Zelden = מצא (Jer. 23:11, Klaagl. 2:9), שׁמע (Job 35:13, Jez. 30:19) enz. Vaak ook ידע, waarvoor gewoonlijk οἶδα en γινώσκω. Zie onder II. — Opmerkelijk in het Bijbelsch Grieksch zijn de constructies ἰδεῖν θάνατον Lk. 2:26, Hebr. 11:5, vgl. Ps. 89:49. διαφθοράν Hand. 2:27, 31; 13:35—37, vgl. Ps.16:10. πένθος Openb. 18:7, vgl. Pred, 6:6 ἀγαθωσύνην. 1 Petr. 3:10 ἡμέρας ἀγαθάς, vgl. Ps. 34:13, Lk. 17:22 ἡμέρας τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Vgl. Joh. 8:56, Joh. 3:3 τὴν βασ. τ. θ. Deze constructies zijn ook aan het gewone Grieksch niet vreemd. Vgl. Soph. Oed. R. 831 μὴ δῆτα — ἴδοιμι ταύτην ἡμέραν — den dag beleven. Het Bijbelsche Grieksch sluit zich evenwel nauwer aan het Hebr. ראה met soortgelijke objecten aan, b. v. Jer. 5:11 μάχαιραν καὶ λιμὸν οὐκ ὀψόμεθα. Ps. 89:49, Pred. 6:6, Jez. 30:30 en zijn niet anders te verklaren dan b. v. Joh. 11:40 ἐὰν πιστεύσῃς ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. Jez. 40:5, Jer. 33:24, Jez. 44:16, Deut. 32:29, Pred. 8:16. In al deze uitdrukkingen ligt de, door het verband nader te verklaren, algemeene beteekenis: gewaar worden, waarnemen (vgl. ראה naast ידע 1 Sam. 24:12) ten grondslag. Het object stelt zich aan het subject en voor het subject voor. Vgl. Spr. 27:12 עָרוּם רָאָה רָעָה נִסְתָּר de verstandige ziet het ongeluk en verbergt zich. Zoo onderscheidt zich b. v. θάνατον ἰδεῖν als het meer algemeene van het meer intensieve γεύεσθαι θανάτου Joh. 8:52, Hebr. 2:9 (vgl. beiden verbonden Ps. 34:9). Daar is dan 1 Petr. 3:10 ἡμέρας ἀγαθὰς ἰδεῖν, vgl. Ps. 34:13 goede dagen zien of beleven, terwijl men Joh. 8:56 Ἀβραὰμ ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν καὶ εἶδεν καὶ ἐχάρη, vgl. vss. 57, 58 de meer algemeene beteekenis vast moet houden, daar καὶ εἶδεν toch niet anders dan op het profetische of, beter gezegd, proleptische zien toegepast kan worden. Vgl. Mt. 13:17, Hebr. 11:13, vgl. vs. 18. Zie onder παραβολή. Zoo is dan ook Joh. 3:3 ἰδεῖν τὴν βασ. τοῦ θεοῦ in vergelijking met vs. 5. εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασ. zeer gepast overeenkomstig de niet uitgesproken vraag naar de komst van het Godsrijk (vgl. Lk. 17:20) de meer algemeene uitdrukking overeenkomstig het eveneens algemeene ἄνωθεν γεννηθῆναι, terwijl vs. 5 met de persoonlijke wending samenvalt γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος en εἰσελθεῖν εἰς τὴν β. τ. θ. Vs. 3 stemt overeen met de vraag naar de komst van het Godsrijk, vs. 5 met het komen in het rijk Gods.

II) Οἶδα, Inf. εἰδέναι. De regelmatige vervoeging οἶδας, οἴδαμεν, οἴδατε, οἴδασιν in het N. T. is evenals bij de LXX de gewone vorm, de onregelmatige Attische komt slechts nu en dan voor οἶσθα 4 Makk. 6:27.

ἴστε Hebr. 12 : 17 evenals Ef. 5 : 5, Tdf. Tr. W. ἴσασιν, Hand. 26 : 4. Plusquamp. ᾔδειν, ᾔδεις, ᾔδει. 3 Plur. ᾔδεισαν i. p. v. het gewone ᾔδεσαν. Vgl. Krüger 39, 7, Winer § 15. LXX = ידע naast γινώσκω, ook ἐπιγινώσκω. Zelden = ראה, הֵבִין. Eigenlijk: waargenomen hebben, bericht van iets hebben, weten, kennen. Het Nieuw-Testamentisch spraakgebruik heeft slechts weinig eigenaardigheden. Syn. met γινώσκειν onderscheidt het zich daarvan zóó, dat γιν. eene verhouding, nl. de betrekking van het erkennende subject tot het object zijner erkentenis of kennis insluit, terwijl bij εἰδέναι het object eenvoudig binnen het bereik der waarneming, binnen den gezichtskring van het subject gekomen is. Bij εἰδέναι wordt derhalve gedacht aan eene verhouding, eene betrekking van het object tot het subject en het emphatische οὐκ οἶδα ὑμᾶς Mt. 25 : 12 beteekent: gij staat tot mij in geenerlei betrekking, terwijl 7 : 23 οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς, vgl. vss. 21, 22 beteekent: ik heb nooit met u in rapport gestaan. Vgl. Rom. 7 : 7 τὴν ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν met 2 Kor. 5 : 21 τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν. Vgl. eveneens εἰδέναι τὸν θεόν 1 Thess. 4 : 5, 2 Thess. 1 : 8, Tit. 1 : 6 met γνῶναι τὸν θεόν Rom. 1 : 21. In het gewone Grieksch duidt εἰδέναι aan een middellijk weten, b. v. van hooren zeggen. Intusschen gaat dit onderscheid verloren en εἰδέναι wordt evenals γινώσκειν gebruikt. Vgl. 1 Thess. 5 : 12 εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν evenals Gen. 39 : 6 οὐκ ᾔδει τῶν καθ' αὐτόν οὐδὲν πλὴν τοῦ ἄρτου οὗ ἤσθιεν αὐτός, met Hebr. 13 : 29 γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον. Εἰδέναι beteekent: niet vergeten, γινώσκειν = opmerken. — Εἰδέναι bevat beide gedachten, zoowel ἑωρακέναι als ἐγνωκέναι, vgl. 1 Joh. 3 : 6 met Tit. 1 : 6. Joh. 7 : 28, 29, 8 : 55, 15 : 21, Hebr. 8 : 11.

Εἰδέα, ας, ἡ = ἰδέα, vorm, voorkomen, Gen. 5 : 3. Epist. Jer. 62, Philo II, 354, 30.

Εἴδησις, εως, ἡ (εἰδέναι), kennis, Sir. 42 : 18, Philo I, 335, 10, Clem. A. I, 1013 C.

Εἰδοποιέω, ήσω, vormen, eenen vorm geven, Philo I, 31, 1, Clem. A. II, 584 B.

Εἶδος, τό, terug te leiden tot εἴδεσθαι, verschijnen, gelijk zijn (bij Hom. en de epische dichters, somtijds bij Hrdt.); = verschijning, vorm, gewoonlijk van de menschelijke gestalte, doch ook van dieren, en dat wel zoowel formeel de vorm eener zaak, externa rei species als de verschijning, die openbaar wordt. Het laatste in het gewone Grieksch alleen in de beteekenis wijze tegenover γένος. Het duidt de geheele verschijning aan in onderscheiding van bijzonderheden als μέγεθος enz. b. v. Hrdt. 8, 113. Syn. μορφή, σχῆμα. Hoewel het met μορφή dikwijls verwisseld kan worden, onderscheidt het zich daarvan toch eigenlijk als de verschijning, die iets openbaart, van den vorm, dien iets heeft of aanneemt, zoodat het dikwijls met μορφή verbonden wordt ter aanvulling

van het begrip = wijze en vorm. Vgl. Plat. Rep. 2, 380 D ἀλλάττειν τὸ αὑτοῦ εἶδος εἰς πολλὰς μορφάς. Phaedr. 246 B ἡ ψυχὴ πᾶσα παντὸς ἐπιμελεῖται τοῦ ἀψύχου, πάντα τε οὐρανὸν περιπολεῖ, ἄλλοτε ἐν ἄλλοις εἴδεσι γιγνομένη, waar εἶδος moeilijk met μορφή verward zou kunnen worden. Vgl. ook Plut. Mor. 1013 C. σωματικῆς οὐσίας καὶ νοητῆς, ὧν ἡ μὲν ὕλην καὶ ὑποκείμενον, ἡ δὲ μορφὴν καὶ τῷ γενομένῳ παρέσχε. Beteekent μορφή den verschijningsvorm, dan is εἶδος het geheel der verschijning. Vandaar staan zelden γένος en μορφή, gewoonlijk γένος en εἶδος als soort en wijze tegenover elkander. Aristot. Metaph. 10, 1: τὰ γένη εἰς εἴδη πλείω καὶ διαφέροντα διαιρεῖται. Vgl. Physiogn. 5 διαιρετέον τὸ τῶν ζῴων γένος εἰς δύο μορφάς, εἰς ἄρρεν καὶ θῆλυ, προσάπτονται τὸ πρέπον ἑκατέρᾳ μορφῇ, waar klaarblijkelijk μορφή de verschijningsvorm is, terwijl εἶδος hier moeilijk gebruikt had kunnen worden. Ook staan μορφή en εἶδος, het eerste evenwel bepaald zeldzamer in dezelfde beteekenis als ὕλη, tegenover het ὑποκειμένον. LXX naast ὅρασις = מַרְאֶה (somtijds ὅραμα, ὀπτασία). Voor תֹּאַר is het het eenige woord behalve Jez. 52 : 14 (δεξιά) en 1 Kon. 1 : 6 (ὄψις).

a) Relatief: verschijning, uitzicht, vorm eener zaak, externa rei species, Lk. 3 : 22 σωματικῷ εἴδει. Lk. 9 : 21 ἐγένετο τὸ εἶδος τοῦ προσώπου ἕτερον (cod. D ἡ ἰδέα, vgl. Mt. 28 : 3 ἡ εἰδέα). Joh. 5 : 37 οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε (vgl. met Num. 12 : 8, Ex. 24 : 17). Sir. 43 : 1 εἶδος οὐρανοῦ. Gen. 41 : 2, 3, 4 καλαὶ τῷ εἴδει. Exod. 24 : 17 τὸ εἶδος τῆς δόξης κυρίου ὡσεὶ πῦρ. Ezech. 1 : 16, Num. 11 : 7 = מַרְאֶה. Gen. 29 : 17, 39 : 6, 41 : 18, 19 = תֹּאַר, synoniem ὄψις 1 Kon. 1 : 6. — b) Absoluut: de verschijning, welke openbaar wordt, datgene wat gezien wordt, b. v. van een beeld, zooals Wijsh. 15 : 4 σκιαγράφων πόνος ἄκαρπος, εἶδος σπιλωθὲν χρώμασι διηλλαγμένος, vgl. vs. 5 νεκρᾶς εἰκόνος εἶδος ἄπνουν. Zoo Ex. 26 : 30 ἀναστήσεις τὴν σκηνὴν κατὰ τὸ εἶδος τὸ δεδειγμένον σοι ἐν τῷ ὄρει = כְּמִשְׁפָּטוֹ. Vgl. Xen. Mem. 3, 10, 8 δεῖ τὸν ἀνδριαντοποιὸν τὰ τῆς ψυχῆς ἔργα τῷ εἴδει προσεικάζειν. Vandaar van de openbaring van God zelven voor Mozes. Num. 12 : 8 στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, καὶ τὴν δόξαν κυρίου εἶδε. Een zelfstandig begrip, waarvan de inhoud niet anders bepaald kan worden, is het ook 2 Kor. 5 : 7 διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους. De beteekenis evenwel: externa rerum species, de uitwendige vorm der dingen, nl. waardoor wij omgeven zijn (Tittmann, Lipsius), is eene ongelukkige verdere ontwikkeling van de formeele beteekenis externa rei species, die door het spraakgebruik geenszins gerechtvaardigd wordt. Wanneer nu διὰ πίστεως περιπατεῖν = in het geloof wandelen, zoodat het geloof de manier van het wandelen is (vgl. 2 : 4, Rom. 2 : 27, 8 : 25), beteekent διὰ εἴδους = in eene zekere verschijning wandelen, zoodat het verschijnende aan den wandel zijne eigenaardigheid verleent. Men

kan vragen, of διὰ εἴδους περιπατοῦμεν terugziet op ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι of ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ κυρίου vs. 6. In het eerste geval kon de apostel zich daarop beroepen, dat het niet onze tegenwoordige verschijning is, die onzen wandel eigenaardig bepaalde, maar het geloof — eene gedachte, die, hoe onbuigzaam de uitdrukking ook zijn zou, ter versterking van θαῤῥεῖν πάντοτε wel geschikt zou zijn en praktisch uitgedrukt, zóó zou luiden: wij wandelen in het geloof en zien niet aan wat voor oogen is. Vgl. Rom. 4:19 μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νενεκρωμένον, maar ter versterking van θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε καὶ εἰδότες κτλ. ongeschikt zou zijn. Ter versterking van deze tweevoudige gedachten beroept de apostel er zich op, dat het niet de verschijning, maar het geloof is, wat onzen wandel beheerschte en in verband met de voorafgaande uitspraak: ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ κυρίου heeft dit dan op de toekomst betrekking, waaraan in dit gedeelte gedacht wordt, en de uitspraak is te vergelijken met 1 Joh. 3:2 οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα. Kol. 3:2 ὅταν ὁ Χς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ, evenals met Num. 12:8. Zie boven. Men zou het door de participia kunnen uitdrukken: πιστεύοντες γὰρ περιπατοῦμεν, οὐκ εἰδόμενοι. Vgl. Hom. Il. 5, 462. — Aan dat gebruik sluit zich εἶδος Sir. 23:16 en 25:2 aan. 23:16 δύο εἴδη πληθύνουσιν ἁμαρτίας, καὶ τὸ τρίτον ἐπάξει ὀργήν. 25:2 τρία δὲ εἴδη ἐμίσησεν ἡ ψυχή μου = iets wat verschijnt, ding; dan = wijze tegenover γένος. Quaestieus is — hoewel voor de beteekenis onverschillig —, of men 1 Thess. 5:22 ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε den Gen. πονηροῦ als adj. bij εἴδους, of als daarvan afhankelijk moet opvatten zooals Plat. Rep. 2, 357 C τρίτον εἶδος ἀγαθοῦ. Jos. Ant. 10, 3, 1 πᾶν εἶδος πονηρίας. Het eerste zou genoegzaam door de vergelijking met Sir. 23:16, 25:2 te rechtvaardigen zijn en beveelt zich als het meer eenvoudige aan. In geen geval wordt gedacht aan eenen boozen schijn, maar aan werkelijkheid.

Εἴδωλον, τό, in het Bijbelsche Grieksch zóó beslist een bepaalde term. techn. voor de afgoden, bepaald de valsche goden der heidenen, dat daarvan de in het gewone Grieksch vreemde woorden εἰδωλεῖον, εἰδωλόθυτον, εἰδωλολάτρης, εἰδωλολατρεία gevormd worden (in het kerkelijk Grieksch nog εἰδώλιον, εἰδωλόδουλος, εἰδωλομανής enz., vgl. den spotnaam van Julianus Εἰδωλιανός), terwijl van een soortgelijk gebruik in het gewone Grieksch geen spoor gevonden wordt. De afgodsbeelden werden niet εἴδωλα genoemd, maar ἀγάλματα, terwijl εἰκόνες en ἀνδριάντες de uitdrukkingen zijn voor beelden en standbeelden van menschen. Welke gedachte is het, die aan het gebruik van dit woord als term. techn. ten grondslag ligt en de latere opname daarvan in de kerk der heidenen mogelijk gemaakt heeft? De oorzaak kan niet geweest zijn, een ander

woord dan *ἀγάλματα* te kiezen, daar dat op de weinige plaatsen, waar het in het Bijbelsch Grieksch gevonden wordt, — Jez. 19:3, 21:9, 2 Makk. 2:2 — alleen van afgodsbeelden staat. Daarenboven blijkt ook uit het Bijbelsch en kerkelijk spraakgebruik van *εἴδωλον*, dat het niet alleen, ja niet eens voornamelijk de beelden aanduidt, maar de heidensche goden in het algemeen. De mogelijkheid is gelegen in het eigenaardig begrensde spraakgebruik van het gewone Grieksch, de grond in de bijzondere voorstelling, welke met *εἴδωλον* verbonden is.

Het woord is van *εἴδεσθαι* gevormd evenals *φείδωλος* van *φείδω* (Döderlein, Hom. Glossar 412) en is synoniem *εἰκών*, *ὁμοίωμα*. Terwijl evenwel *εἰκών* datgene aanduidt wat een voorwerp aanduidt, hetzij de afbeelding of het oorspronkelijke in verhouding tot het afgebeelde, *ὁμοίωμα* hetzelfde als het gelijk gevormde, als reproductie aanduidt, wijst *εἴδωλον*, aan *εἶδος* aansluitend, het beeld aan als vorm en verschijning en stelt het begrip van het verschijnende zóó sterk op den voorgrond, dat bijna alleen dat van den schijn overblijft. Het duidt den vorm aan, die naar buiten uitkomt, die iets voorstelt, Hrdt. 6, 58, 2 *ὃς δ᾽ ἂν ἐν πολέμῳ τῶν βασιλέων ἀποθάνῃ, τούτῳ δὲ εἴδωλον σκευάσαντες ἐν κλίνῃ εὖ ἐστρωμένῃ ἐκφέρουσιν.* 1, 51, 3 *γυναικὸς εἴδωλον χρύσεον, τὸ Δελφοὶ τῆς ἀρτοκόπου τῆς Κροίσου εἰκόνα.* Zoo evenals hier = beeld, vorm, wordt het evenwel bijna nooit concreet van beelden van bepaalde personen gebruikt, maar alleen van den vorm in het algemeen, den vorm eener vrouw, Polyb. 13, 7, 2 *ἦν γὰρ εἴδωλον γυναικεῖον ... κατὰ δὲ τὴν μορφὴν εἰς ὁμοιότητα τῇ τοῦ Νάβιδος γυναικὶ διαφόρως ἀπειργασμένον* in de beschrijving van een folterwerktuig. Ook op de eenige plaats, waar het van afgodsbeelden staat, duidt het de voorstelling daarvan aan met de zinnebeelden, derhalve in den zin van allegorische figuren, Pol. 31, 3, 13—15 *τὸ δὲ τῶν ἀγαλμάτων πλῆθος οὐ δύνατον ἐξηγήσασθαι. πάντων γὰρ τῶν παρ᾽ ἀνθρώποις λεγομένων ἢ νομιζομένων θεῶν ἢ δαιμόνων, προσέτι δὲ ἡρώων, εἴδωλα διήγετο ... καὶ πᾶσι τούτοις οἱ προσήκοντες μῦθοι κατὰ τὰς παραδεδομένας ἱστορίας ἐν διασκευαῖς πολυτελέσι παρέκειντο. Εἵπετο δὲ αὐτοῖς καὶ Νυκτὸς εἴδωλον καὶ Ἡμέρας, Γῆς τε καὶ Οὐρανοῦ καὶ Ἠοῦς καὶ Μεσημβρίας.* Hierdoor wordt het duidelijk, dat *εἴδωλον* b) vooral in tegenstelling met de werkelijkheid staat, het beeld als eenvoudig beeld in onderscheiding van de zaak aanduidt, vgl. Xen. Mem. 1, 4, 4: *πότερά σοι δοκοῦσιν οἱ ἀπεργαζόμενοι εἴδωλα ἄφρονά τε καὶ ἀκίνητα ἀξιοθαυμαστότεροι εἶναι ἢ οἱ ζῷα ἔμφρονά τε καὶ ἐνεργά*, Conviv. 4, 21, 22: *ἡ μὲν αὐτοῦ ὄψις εὐφραίνειν δύναται, ἡ δὲ τοῦ εἰδώλου τέρψιν μὲν οὐ παρέχει, πόθον δὲ ἐμποιεῖ.* Op deze laatste plaats evenwel ook bij Plato, Plut. duidt het de voorstelling aan, welke men van eene zaak heeft, het beeld, dat men zich daarvan maakt, in onderscheiding van de werkelijkheid, het in de ziel ontstane of aanwezige beeld van de laatste. Vgl. Plat. Sophist. 266 B *τούτων δέ γε*

ἑκάστων εἴδωλα, ἀλλ' οὐκ αὐτά, παρέπεται. Rep. 2, 382 C τό γε ἐν τοῖς λόγοις μίμημά τι τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ ἐστὶ παθήματος καὶ ὕστερον γεγονὸς εἴδωλον, οὐ πάνυ ἄκρατον ψεῦδος. Phaedr. 276, A τὸν τοῦ εἰδότος λόγον λέγεις ζῶντα καὶ ἔμψυχον, οὗ ὁ γεγραμμένος εἴδωλον ἄν τι λέγοιτο δικαίως. Het is deze tegenstelling met de werkelijkheid, waarvan Plato zegt: τελευτησάντων εἴδωλα εἶναι τὰ τῶν νεκρῶν σώματα, Legg. 12, 959 A. Zoo zijn de droombeelden εἴδωλα καὶ σκιαί, welke geen werkelijkheid hebben, schaduwen, Plut. Mor. 581 F; vgl. Galb. 22, 5 Φλάκκον μὲν οὖν 'Ορδεώνιον οὐδὲν ἄλλο ἢ σκιὰν ὄντα Γάλβα καὶ εἴδωλον. Lucn. Dial. Mort. 6, 4 εἴδωλον ἐκ νεφελῆς πλασάμενοι αὐτῇ σοι ὅμοιον. Deze grondbeteekenis van een eenvoudig beeld, van eene verschijning zonder wezen is uitgedrukt in het oudste en tot in het latere Grieksch aan te wijzen gebruik van het woord, nl. c) van het schaduwbeeld der dooden, het bewustelooze schijnbeeld van den vroegeren werkelijken mensch (Nägelsbach, Homer. Theol. 7, 16), Od. 11, 476: βροτῶν εἴδωλα καμόντων. 24 : 14 ἔνθα τε ναίουσι ψυχαί, εἴδωλα καμόντων. Il. 23, 72, 104: ἦ ῥά τις ἔστι καὶ εἰν 'Αΐδαο δόμοισιν ψυχὴ καὶ εἴδωλον, ἀτὰρ φρένες οὐκ ἔνι πάμπαν. Zoo meermalen bij de treurspeldichters b. v. Soph. Aj. 126. Lucn. Dial. mort. 61, 1: αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ 'Ηρακλῆς ἐν τῷ οὐρανῷ τοῖς θεοῖς σύνεστι ... ἐγὼ δ' εἴδωλόν εἰμι αὐτοῦ. Ibid. 5 καλῶς ἂν ταῦτ' ἔλεγες, εἰ σῶμα ἦσθα, νῦν δὲ ἀσώματον εἴδωλον εἶ. Vandaar ook van spoken, schaduwen, Plut. Cim. 1, 6; 6, 5; Them. 15 : 1 ἕτεροι δὲ φάσματα καὶ εἴδωλα καθορᾶν ἔδοξαν ἐνόπλων ἀνδρῶν κτλ. enz.

Is zoo de met εἴδωλον verbondene voorstelling die van eene wezenlooze, tegenover de levendige werkelijkheid staande verschijning, zoo begrijpen wij, waarom juist de LXX dit woord kozen, om eene kritiek op de beelden te geven, welke de ἔθνη of het afgevallen Israel dienden. Want aan beelden, afgoden moet men denken, die door deze benaming tegelijk gekarakteriseerd werden. Het komt allereerst overeen met עֲצַבִּים (driemaal = γλυπτόν) 1 Sam. 31 : 9, 1 Kron. 10 : 9, 2 Kron. 24 : 18. Ps. 114 : 12 τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήλουσι κτλ. 135 : 15, Jez. 10 : 11, Hoz. 4 : 18, 8 : 4, 13 : 2, 14 : 9, Mich. 1 : 7, Zach. 13 : 2. Eveneens = פְּסִילִים (gewoonlijk = γλυπτόν) 2 Kron. 33 : 22, Jez. 30 : 22. פֶּסֶל (anders geregeld = γλυπτόν) Ex. 20 : 4; vgl. צֶלֶם Num. 33 : 52, 2 Kron. 23 : 17. תְּרָפִים Gen. 31 : 19, 34, 35. Zoo komt het overeen met גִּלּוּלִים (de verachtelijke benaming van de afgoden = verfoeisels (dikwijls ἐνθύμημα, somtijds βδέλυγμα) Lev. 26 : 30, Deut. 29 : 17, 2 Kon. 17 : 12, 21 : 11, 20; 23 : 24, Ez. 6 : 4—6, 13; 8 : 10, 18 : 6, 12; 23 : 39; 33 : 25; 36 : 18, 25; 37 : 23; 44 : 12. Ook = שִׁקּוּץ, gruwel, 1 Kon. 11 : 5, 7, waarvoor gewoonlijk βδέλυγμα. Zoo staat het ook daar, waar in het Hebreeuwsch abstracte uitdrukkingen gevonden worden, die alleen eene karakteristiek bevatten zonder er op te letten, dat het beelden zijn, die gediend worden. Zoo

= אֱלִילִים (*μάταιον*, *βδέλυγμα*, *χειροποίητον*) Lev. 19 : 4, 1 Kron. 16 : 26, Ps. 97 : 7, Hab. 2 : 18 *εἴδωλα κωφά*. הֶבֶל Deut. 32 : 11, Jer. 14 : 22, 16 : 18 (anders *μάταιον*). אלהים Num. 25 : 2, 1 Kon. 11 : 2, 8, 33; 2 Kon. 17 : 33, Jez. 37 : 19. De leidende gedachte, welke de LXX bij deze bepaling van het woord leidde, kan niet scherper uitgedrukt worden dan dit geschiedt 1 Kron. 16 : 26, *πάντες οἱ θεοὶ ἐθνῶν εἴδωλα, καὶ ὁ θεὸς ἡμῶν οὐρανοὺς ἐποίησε* (Hebr. אלילים), zoodat derhalve *εἴδωλον* de afgoden, bepaald de heidensche afgoden als wezenlooze onbeduidendheden beschouwt.

Daaruit alleen is verklaarbaar, dat deze benaming van de afgoden, die vorm en inhoud daarvan uitdrukt, zoo beslist term. techn. wordt, dat zij alle andere benamingen verdringt. Het bij de LXX betrekkelijk dikwijls voorkomende *γλυπτόν* — dat overigens ook, daar klaarblijkelijk *ἄγαλμα* vermeden wordt, iets van eene waardebepaling heeft — vinden wij in de apocriefen slechts zelden, 1 Makk. 5 : 68, Wijsh. 14 : 16, 15 : 13; eveneens *βδέλυγμα*, dat de zaak godsdienstig waardeert, maar overigens eenen ruimeren omvang heeft, Wijsh. 12 : 23, 14 : 11, Sir. 49 : 2, 1 Ezr. 7 : 13. Nog minder dikwijls *μάταιον* 3 Makk. 6 : 10, Esth. 4 : 8, vgl. Wijsh. 15 : 8. De voortdurende benaming is *εἴδωλον* en dat niet alleen als naam van het afgodsbeeld, Tob. 14 : 7, Esth. 4 : 7, Bar. 6 : 73, maar van de afgodendienaars zelven in hunne onbeduidendheid, Wijsh. 14 : 11, 12, 23, 29, 30; 15 : 15, Sir. 30 : 19, Bel en Draak 3, 5. 3 Makk. 4 : 16. Vgl. de aan de LXX nog vreemde benaming *εἰδωλεῖον* 1 Ezr. 2 : 10, 1 Makk. 1 : 47, 10 : 83 evenals *εἰδωλόθυτον* 4 Makk. 5 : 1.

In het N. T. is het dan de eenige benaming en wel behalve Hand. 7 : 41, Openb. 9 : 20 zonder bijzonder acht te slaan op de voorstellingen der godheden. Want men zal niet kunnen zeggen, dat 1 Joh. 5 : 21 *τεκνία, φυλάξατε ἑαυτὰ ἀπὸ τῶν εἰδώλων* aan deze en niet in de eerste plaats aan de godheden zelven gedacht is. Ook bij Paulus, bij wien alleen behalve op de aangehaalde plaatsen het woord nog gevonden wordt, is het niet anders. Het duidt de godheden der *ἔθνη* als wezenlooze onbeduidende voorwerpen aan. Zoo alleen worden de uitdrukkingen eerst recht verstaanbaar, 1 Kor. 8 : 4 *ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ὅτι οὐδεὶς θς εἰ μὴ εἷς*. 10 : 19 *τί οὖν φημί; ὅτι εἰδωλόθυτόν τι ἐστιν; ἢ ὅτι εἴδωλόν τι ἐστιν*. Hetgeen vs. 20 volgt *ἀλλ' ὅτι ἃ θύουσιν, δαιμονίοις θύουσιν* moet evenals *ἀλλά* aanwijst, juist ontkennen, dat de *εἴδωλα* iets zijn. Zij hebben geene werkelijkheid, maar in plaats van met de offers de godheden te ontmoeten, die zij vereeren, of God te vinden, dienen zij in werkelijkheid daarmeê de demonen. De apostel wil evenwel niet zeggen, dat de godheden der heidenen demonen zijn. *Τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα* 12 : 2 zijn de goden, van wie de bidders geen antwoord kunnen ontvangen. 1 Thess. 1 : 9 *ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν θν ἀπὸ τῶν εἰδώλων* zou in het gewone

Grieksch beteekenen: Van de beelden Gods tot God zelven, maar wijst in het verband van het Bijbelsch spraakgebruik aan: „Van hen, die niet God zijn, die niets zijn, tot God" en heeft daarom de toevoeging, welke de gewone gedachte niet zou kunnen uitdrukken: δουλεύειν θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ. — Daarenboven 2 Kor. 6 : 16, 1 Kor. 8 : 7, Rom. 2 : 22. Het opvallend feit, dat heidensch-Christelijke lezers zoo spoedig met de uitdrukking gemeenzaam geworden zijn, is slechts hieruit te verklaren, dat zij eene beteekenis heeft, waardoor zij bijzonder geschikt is als eene benaming van de heidensche godheden naar hare wezenlijke waarde.

Εἰδωλεῖον, ου, τό (εἴδωλον), afgodstempel, 1 Ezr. 2 : 9, Dan. 1 : 2, 1 Makk. 1 : 47, 10 : 83, 1 Kor. 8 : 10.

Εἰδώλιον, ου, τό, een kleine afgod, Epiph. 1, 1069 B.

Εἰδωλομανής, verzonken in afgoderij, Athen. 36 : 9.

Κατείδωλος, ον, een eigenaardig woord, dat den δεισιδαίμων van uit het oogpunt van het Christendom kenmerkt = geheel en al ten dienste van de afgoden overgegeven (κατά ter versterking, zooals bij κατάδηλος), alleen Hand. 17 : 16 vgl. vs. 22 en verder hier en daar in het kerkelijke Grieksch.

Εἰδωλόθυτον, τό, eigenl. adject. 4 Makk. 5 : 2 κρέα εἰδωλόθυτα, vleesch van aan de afgoden geofferde dieren, heidensch offervleesch, in het N. T. zonder het overbodige κρέα, Hand. 15 : 29, 21 : 25, 1 Kor. 8 : 1, 4, 7, 10 : 19, Openb. 2 : 14, 20. Het is, evenals κατείδωλος komt in plaats van δεισιδαίμων, eene vergoeding van het gewone ἱερόθυτον, dat tegenwoordig 1 Kor. 10 : 28 algemeen gelezen wordt: ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ· τοῦτο ἱερόθυτόν ἐστιν, μὴ ἐσθίετε. — Daarenboven vinden wij het woord ook nog Iren. 508 A, Clem. A. 1, 392 A.

Εἰδωλολάτρης, ου, ὁ, die den dienst der afgoden verricht evenals het subst. εἰδωλολατρεία alleen in het Nieuw-Testamentische en kerkelijke Grieksch, maar zooals het schijnt, niet alleen eene qualificatie van de heidenen, zooals Ef. 5 : 5 πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος ἢ πλεονέκτης, ὅ ἐστιν εἰδωλολάτρης (vgl. 1 Sam. 15 : 23), maar met bijzondere betrekking **a**) op den afval van hem, die God is, tot hen, die niets zijn, hetzij die afval in het geheim of in het openbaar, bewust of onbewust geschiedt, 1 Kor. 10 : 7 μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθαι met het oog op Ex. 32 : 4 οὗτοι οἱ θεοί σου Ἰσραήλ. Eveneens 1 Kor. 5 : 11 ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ᾖ ... εἰδολωλάτρης. Openb. 21 : 8, 22 : 15. Staat het hier met het oog op eene zonde der Christenen, dan moet het **b**) 1 Kor. 6 : 9 met het oog op eene bijzondere heidensche zonde staan, die met den heidenschen eeredienst samenhing: οὔτε πόρνοι οὔτε εἰδωλολάτραι οὔτε μοιχοὶ οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενοκοῖται ... βασ. τοῦ θεοῦ κληρονομήσουσιν, vgl. vs. 11 καὶ ταῦτά τινες ἦτε. Deze laatste woorden maken het onmogelijk, εἰδωλολ. in 't algemeen = afgodendienaars op te vatten. Ook de plaats midden tusschen de zonden van ontucht

wijst op eene bijzondere beteekenis. Is nu εἰδωλόθυτον eene Bijbelsche uitdrukking voor een profaan begrip, κατείδωλος voor δεισιδαίμων, dan hebben wij voor εἰδωλολάτρης het gewone ἱερόδουλος en moeilijk zou iets beter in het verband passen dan de betrekking op de ἱερόδουλοι, vgl. 1 Petr. 4 : 3, Gal. 5 : 20. De LXX laten ἱερόδ. geheel weg en alleen de 1 Ezr. gevonden vertaling heeft het 1 : 3, 8 : 22, 48 = tempeldienaars, terwijl de LXX daarvoor het Hebr. נתינים behouden, 1 : 3 מבינים = δυνατοί.

Εἰδωλολατρεία, ἡ, de heidensche eeredienst in tegenstelling met het Christendom, 1 Kor. 10 : 14, Kol. 3 : 5. Ἀθέμιτοι εἰδωλολατρεῖαι 1 Petr. 4 : 3 zijn zulke uitingen, die met alle tucht en eerbaarheid spotten, zooals de dienst van Dionysus, de ἱερόδουλοι enz. Hiermeê komt dan ook overeen de constructie ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, Gal. 5 : 20 vgl. Openb. 21 : 8.

Συν ΕΙΔΩ. Zie boven onder ΕΙΔΩ. I) συνεῖδον, 2 Aor. bij συνορ., bezien, erkennen, Hand. 12 : 12, 14 : 6. Niet bij de LXX, meermalen in de boeken der Maccab. Jos. c. Ap. 2, 15, 2; 16, 10; 35 : 1.

II) Σύνοιδα, medeweten, met een ander gemeenschappelijk weten, niet ergens iets, maar in eene voor de hand liggende afzondering, iets wat deze anderen aangaat of ook eene aangelegenheid van beide zijden, van getuigen en medeschuldigen gebruikt, Soph. Ant. 264 sqq. ἦμεν δ' ἑτοῖμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν καὶ πῦρ διέρπειν καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν τὸ μήτε δρᾶσαι μήτε τῷ ξυνειδέναι τὸ πρᾶγμα βουλεύσαντι μήτ' εἰργασμένῳ. Dit spraakgebruik is evenwel niet van eene gemeenschappelijke grondbeteekenis van het compositum af te leiden = iets door gemeenschap, door het samenzijn met een ander weten, want σύν beteekent slechts in gemeenschap en wijst niet op het ontstaan, maar op de wijze van het weten. Het is volkomen juist, wanneer Straube (bij Jahn en Klotz, Neue Jahrb. f. Phil. u. Pädag. 5 Suppl , 1837, S. 475 ff.) als beteekenis van συνειδέναι opgeeft: „scire una cum altero, i. e. cum ipso rei de qua potissimum quaeritur auctore. Hoc autem scire non cadit in eum qui fando rem accepit: neque enim ille pariter atque ipse auctor cognitam rem habet, sed in eum solum qui ipse rei quum fieret interfuit." De grond is evenwel niet die, welke opgegeven is, maar deze, dat het spraakgebruik naar gewoonte de toepassing van het woord op bepaalde voorwerpen en verhoudingen maakte. Συνειδέναι wordt van een gemeenschappelijk weten gebruikt, zooals het aan oor- en ooggetuigen eigen is. Daarom sluit zich aan συνειδέναι ἑαυτῷ = zijn eigen getuige zijn, zich van zichzelven bewust zijn.

a) Van getuigen, Xen. Hell. 3, 3, 6 ἐρωτώντων δὲ τῶν ἐφόρων πόσοι φαίη καὶ τοὺς ξυνειδότας τὴν πρᾶξιν εἶναι, λέγειν καὶ περὶ τούτου ἔφη αὐτὸν ὡς σφίσι μὲν τοῖς προστατεύουσιν οὐ πάνυ πολλοὶ ἀξιόπιστοι δὲ ξυνειδεῖν. Xen. Mem. 2, 7, 1: ἐρῶ δὲ καὶ ἐν τούτοις ἃ ξύνοιδα αὐτῷ. Vandaar συνειδέναι

τι, περί τινος, getuige zijn, iets kunnen betuigen. Plat. Conviv. 193, E εἰ μὴ ξυνῄδειν Σωκράτει τε καὶ Ἀγαθῶνι δεινοῖς οὖσι περὶ τὰ ἐρωτικά. In het Bijbelsche Grieksch 3 Makk. 2 : 8 οἱ καὶ συνειδότες ἔργα σῆς χειρὸς ᾔνεσάν σε, die getuigen waren der werken enz. — Van medeschuldigen Xen. Hell. 3, 3, 10, waar οἱ ξυνειδότες parallel staan met οἱ ξυμπράττοντες. De schuld evenwel is niet beperkt tot het medehandelen, maar bevat tegelijk het medeweten. Zoo Hand. 5 : 2 συνειδυίης καὶ τῆς γυναικός. Zie boven Soph. Ant. 264.

b) Het meest gebruikelijk en het meest beslist uitgedrukt, is de constructie συνειδέναι ἑαυτῷ = zijn eigen getuige zijn (bij zichzelven weten), zich bewust zijn. Xen. Hell. 2, 3, 12 ὅσοι ξυνῄδεσαν ἑαυτοῖς μὴ ὄντες τοιοῦτοι (sc. ἀπὸ συκοφαντίας ζῶντες). Cyrop. 3, 1, 11 ξύνοιδεν ἑαυτῷ ἐλευθερίας μὲν ἐπιθυμήσας. 3, 3, 38 εἰκότως ἂν ἤδη ἑαυτῷ ξυνειδείη τελέως ἀγαθὸς ἀνὴρ ὤν. Plat. Phaedr. 235, C ξυνειδὼς ἐμαυτῷ ἀμαθίαν. Rep. 1, 331 A τῷ μηδὲν ἑαυτῷ ἄδικον ξυνειδότι ἡδεῖα ἐλπὶς ἀεὶ πάρεστι καὶ ἀγαθὴ γηροτρόφος. Het Paulinische οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα, 1 Kor. 4 : 4, waar συνειδέναι ἑαυτῷ tegen zichzelven getuigen beteekenen moet, had in het betere Grieksch nog eene bijzondere toevoeging van noode als κακόν, πονηρόν, ἄτοπον enz. Vgl. de woordenboeken. De als bewijs daarvoor aangehaalde plaats Dem. Epp. 2, 13 (1471, 4): τὸ γὰρ μηδὲν ἐμαυτῷ συνειδέναι πεῖράν μοι δέδωκεν εἰς μὲν ὠφέλειαν ἀσθενὲς ὄν is niet van Demosthenes, maar behoort tot het latere Grieksch, waarin τὸ συνειδός en συνείδησις het bewustzijn van schuld aanduiden. Vgl. Plut. Mor. 85, C. Zie beneden.

Het neutr. part. nl. τὸ συνειδός — om dit met het oog op het volgende συνείδησις bij te voegen — sluit zich aan συνειδέναι ἑαυτῷ aan en beteekent in het latere Grieksch, waaraan het eigenaardig is, datgene, waaraan de eigenschap van het medeweten toekomt, het eigen bewustzijn, waarin het subject aan zichzelf getuigenis geeft, als zijn eigen getuige optreedt, terwijl ὁ συνειδώς den getuige of den medeschuldige aanduidt. (Dem. pro cor. 110 [263, 18]: ὁμοίως παρ' ὑμῶν ἑκάστῳ τὸ συνειδὸς ὑπάρχειν μοι duidt het het bewustzijn der hoorders aan, op wier getuigenis ten zijnen gunste de redenaar zich beroept). De inhoud van het eigen getuigenis wordt in den Gen., de aard daarvan door een adjectief toegevoegd, b. v. Plut. De virt. prof. 14 (84, D) ἅμα τῷ συνειδότι τοῦ ἐνδεοῦς δακνόμενος, verbitterd in het bewustzijn van het eigen gebrek, daardoor dat hij zelf zijn gebrek erkennen moest. Pausan. 7, 10, 10 ὑπὸ συνειδότος ἐπαῤῥησιάζετο ἀγαθοῦ. Dan zonder toevoeging en dat wel in goede beteekenis = het goede getuigenis van het eigen bewustzijn, Plut. Mor. 85 C: ἔχει τινὰ τοῦ συνειδότος ἐκβεβαίωσιν. Het tegenovergestelde De sera num. vind. 11 (556 A) ἡ ψυχὴ ἀναπολεῖ ἐν αὑτῇ καὶ διαλογίζεται πῶς ἂν ἐκβᾶσα τῆς μνήμης τῶν ἀδικημάτων, καὶ τὸ συνειδὸς ἐξ

ἑαυτῆς ἐκβαλοῦσα καὶ καθαρὰ γενομένη βίον ἄλλον ἐξ ἀρχῆς βιώσειεν = het de ἀδικήματα betuigend bewustzijn, het ongunstige getuigenis van het eigen bewustzijn. Het bevat nog niet de voorstelling van een blijvend bewustzijn, welks aard het is, dat daarin het subject zichzelf getuigenis geeft, maar het is een eerst op grond van eenen bepaalden toestand rustend en daardoor gekenmerkt bewustzijn, niet tot datgene beperkt, wat vooral binnen het bereik van het geweten ligt. Vgl. boven Plut. Mor. 84, D. Vooral dikwijls bij Philo van het van schuld getuigend bewustzijn, b. v. De victim. 237, 72 αὐτὸς ἑαυτοῦ γένηται κατήγορος, ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐλεγχόμενος. De legg. spec. 2, 336, 27 ἔοικε δέ πως καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορεῖν, ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐλεγχόμενος. Ibid. 342, 13 ὁ δὲ κλέπτης ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐλεγχόμενος ἀρνεῖται καὶ ψεύδεται, bij hem evenwel gewoonlijk in de beteekenis van een blijvend bewustzijn, van een ἑκάστῃ ψυχῇ συνοικῶν καὶ συμπεφυκὼς ἔλεγχος ... κατήγορος ὁμοῦ καὶ δικαστὴς ὤν. Zie Kähler, Das Gewissen I, 1, S. 34 ff. Van het goede geweten Jos. c. Ap. 2, 30, 2.

Συνείδησις, εως, ἡ, naar zijne beteekenis in het spraakgebruik niet van συνειδέναι τινί, maar van συνειδέναι ἑαυτῷ, zijn eigen getuige zijn, af te leiden, het eerst bij Chrysippus in eene door Diog. Laert. 7, 85 bewaarde plaats: τὴν δὲ πρώτην ὁρμήν φασι τὸ ζῶον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτὸ οἰκειούσης αὐτῷ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καθά φησιν ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τελῶν, πρῶτον οἰκεῖον λέγων εἶναι παντὶ ζώῳ τὴν αὐτοῦ σύστασιν καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν, het bewustzijn van de eigen kunst, klaarblijkelijk samenhangend met συνειδέναι ἑαυτῷ, evenwel geheel in het algemeen, zooals ons zelfbewustzijn in de verzwakking, die het verband te kennen geeft, waar aan de zucht van zelfbehoud gedacht wordt. Met het oog op het vaste spraakgebruik van συνειδέναι ἑαυτῷ kan hier het woord alleen katachrestisch staan, daar het op een gebied overgebracht is, dat het spraakgebruik anders niet insluit. Men kan evenwel uit deze plaats niet de gevolgtrekking maken, dat de Stoa eerst het woord gevormd heeft. In dit geval zou men niet kunnen begrijpen, dat συνείδησις bij de latere schrijvers, Dion. Hal. Diod. Lucn. Stob. ondubbelzinnig aan συνειδέναι ἑαυτῷ in den zin van het boven aangehaalde spraakgebruik aansluit. Het duidt nl. bij de genoemden allereerst evenals τὸ συνειδός aan = een op grond van den toestand rustend en daardoor bepaald bewustzijn aan, b. v. Diod. 4, 65: διὰ τὴν συνείδησιν τοῦ μύσους εἰς μανίαν περιέστη, coll. Plut. Popl. 4: ἐλαυνόμενος τῷ συνειδότι τοῦ πράγματος. Lucn. Amor. 49 οὐδεμίας ἀπρεποῦς συνειδήσεως παροικούσης. Dan evenwel spoedig evenals τὸ συνειδός bij Philo en de latere schrijvers van den Christelijken tijd een blijvend bewustzijn, dat aan het subject een getuigenis aangaande zijn gedrag geeft, en wel in zedelijken zin, b. v. Dion. Hal. 6, 825, 15 μηδὲν ἑκουσίως ψεύδεσθαι μηδὲ μιαίνειν τὴν αὐτοῦ συνείδησιν, vgl.

Tit. 1 : 15. Zoo ook bij Stob. Floril. ὀρθή, ἀγαθὴ συνείδησις = μηδὲν ἑαυτῷ ἄτοπον, ἀδίκημα συνειδέναι (in uitspraken van Socrates en anderen). Het zijn de beginselen van ons begrip geweten, waarvan oorsprong en eigenlijke beteekenis dezelfde is. Vgl. het Gothische giwizo = getuige. Naast Wijsh. 17 : 10 πονηρία = συνεχομένη τῇ συνειδήσει, waar wij door geweten vertalen moeten, wordt Pred. 10 : 20 het Hebr. מַדָּע, gedachte, door συνείδησις vertaald: καί γε ἐν συνειδήσει σου βασιλέα μὴ καταράσῃ (een vloek die niet geuit wordt, maar slechts aan het subject door zijn eigen bewustzijn getuigd kan worden. Vgl. Job 9 : 21 εἴτε γὰρ ἠσέβησα, οὐκ οἶδα τῇ ψυχῇ. 2 Sam. 18 : 13 καὶ πῶς ποιήσω ἐν τῇ ψυχῇ μου ἄδικον).

Intusschen bewijst de vergelijking eener andere uitdrukking, dat reeds een voorgevoel van eene in het eigen bewustzijn zich openbarende verplichting daarmeê verbonden is. Dit is het syn. σύνεσις. Σύνεσις nl., anders aan het handelen voorafgaand, — vgl. Ps.-Dem. 60, 17 τῇ συνέσει δοκιμάζεται τί πρακτέον ἐστί; Aristot. Eth. 6, 10, 11, volgens wien σύνεσις gebruikt wordt περὶ ὧν ἀπορήσειεν ἄν τις καὶ βουλεύσαιτο, te onderscheiden als κριτική van de φρόνησις, welke ἐπιτακτική is — is ook het handelen volgend, niet alleen het feit verzekerend, maar ook de waarde daarvan bepalend bewustzijn (inzicht), vgl. συνεῖδον = inzien. Eurip. Or. 390 τί χρῆμα πάσχεις; τίς σ'ἀπόλλυσιν νόσος; ἡ ξύνεσις· ὅτι σύνοιδα δείν' εἰργασμένος. Polyb. 18, 26, 13 οὐδεὶς οὕτως οὔτε μάρτυς ἐστὶ φοβερὸς οὔτε κατήγορος δεινὸς ὡς ἡ σύνεσις ἡ ἐγκατοικοῦσα ταῖς ἑκάστων ψυχαῖς. Hrdt. 4, 7, 1 ὑπὸ τῆς τῶν ἔργων συνέσεως ἐλαυνόμενος. Vgl. boven Plut. Popl. 4. Elders wordt aan de μνήμη toegekend, wat hier aan de σύνεσις toekomt. Zoo zegt Plat. Legg. 9, 865 D, dat de den moordenaar vervolgende geest van den vermoorde in de μνήμη van den moordenaar eenen ξύμμαχος heeft. In συνείδησις, bepaald in het meer concrete τὸ συνειδός heeft deze voorstelling het passende woord om het in aanmerking komend bewustzijn van den mensch van zijn gedrag (μνήμη), evenals het inzicht in de verhouding daarvan tot verplichting (σύνεσις, τί πρακτέον) naar zijne verschijning uit te drukken, zooals het het subject tot getuige (tegen zichzelven μάρτυς, κατήγορος, ξύμμαχος) maakt. Vgl. Epict. Fragm. 97 ed. Schweigh. παῖδας μὲν ὄντως ἡμᾶς οἱ γονεῖς παιδαγωγῷ παρέδοσαν ἐπιβλέποντι πανταχοῦ πρὸς τὸ μὴ βλάπτεσθαι· ἄνδρας δὲ γενομένους ὁ θεὸς παραδίδωσι τῇ ἐμφύτῳ συνειδήσει φυλάττειν· ταύτης οὖν τῆς φυλακῆς μηδαμῶς καταφρονητέον· ἐπεὶ καὶ τῷ θεῷ ἀπάρεστοι καὶ τῷ ἰδίῳ συνειδότι ἐχθροὶ ἐσόμεθα. Vgl. Kähler, S. 38 ff. Wat evenwel dit bewustzijn verder beteekent, dat het meer dan eene functie van het kenvermogen of der herinnering is, dat zien wij eerst daar, waar zijne geheele beteekenis ontvouwd wordt, nl. in het N. T.

In het N. T. is συνείδησις niet alleen het in het bewustzijn voorhanden getuigenis met betrekking tot het eigen gedrag, Rom. 9 : 1 οὐ ψεύδομαι, συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου = ὅτι κτλ. 2 Kor. 1 : 12

τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ὅτι = ἀνεστράφημεν κτλ. maar tegelijk die der zedelijke verplichting Rom. 2 : 15 (συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως (συμμαρτ. = bevestigen), nl. van de verplichting tot een voor het oordeel Gods bestaand gedrag, ook waar de goddelijke bepaling van het recht niet vastgesteld is. Vgl. Rom. 1: 19, 21, 32. Waar kennis en erkentenis van God is, wordt het geweten daardoor bepaald. Vandaar συνείδησις θεοῦ 1 Petr. 2 : 19 (de Gen. niet anders te verklaren dan συνείδ. πράγματος, μύσους, ἁμαρτιῶν — datgene wat de mensch zichzelven getuigt met betrekking tot enz.) Zoo ook συνείδησις εἰδώλου 1 Kor. 8:7 (wanneer men niet συνήθεια lezen moet) = wat de bedoelden, die de γνῶσις vs. 4 niet hebben, zich bewust zijn, getuigen van het εἴδωλον. Rom. 13 : 5, vgl. met vs. 4. Inzoover nu de mensch zichzelven van zijne verplichting jegens God rekenschap moet geven en daardoor zijne wezenlijke verhouding daarnaar beoordeelen moet, is de συνείδησις het orgaan der godsdienstige behoefte, Hebr. 9 : 9 θυσίαι — μὴ δυνάμεναι κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι τὸν λατρεύοντα. 10 : 2 θυσίαι — οὐκ ἂν ἐπαύσαντο προσφερόμεναι, διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν συνείδησιν ἁμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, en zijne ervaring bevestigt diensvolgens de waarheid van eene de verhouding tot God zuiverende goddelijke openbaring des heils. Hebr. 9 : 9, 14.

Diensvolgens is derhalve de συνείδησις het naar vorm en inhoud als zelfgetuigenis openbaar geworden bewustzijn van den mensch aangaande zichzelven of nauwkeuriger het oordeel (niet dadelijk de geschikheid tot het oordeel) van den mensch over zichzelven in zijne verhouding tot God, waaruit alle verdere bepalingen dienaangaande zijn af te leiden. Ook de wensch van Paulus 2 Kor. 4 : 2, 5 : 11, dat hij voor zijn gedrag waardeering zal vinden in het geweten van heidenen en Christenen, waarop alle zuiverheid van wandel (vgl. 2 Kor. 4 : 2) naar het oordeel van het geweten rekenen kan, hangt daarmeê samen. Gedacht wordt aan de benadeeling van den persoon van den apostel, niet aan zijne verkondiging. De uitdrukking herinnert aan Dem. pro cor. 110 (zie onder σύνοιδα), onderscheidt zich evenwel daarvan daardoor, dat Dem. zich slechts op de kennis, het getuigenis, Paulus zich op het zedelijk oordeel in het geweten beroept. Dat daartegen 1 Kor. 10 : 29 niet strijdt, bewijst Kähler, S. 243. De openbaring van deze verhouding wordt daarin zichtbaar naar hare hoedanigheid. Vandaar 2 Tim. 1 : 3 ᾧ λατρεύω ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, vgl. Hebr. 9 : 9, 14; 10 : 2, Hand. 23 : 1, 24 : 16. Vandaar de verplichting 1 Tim. 3 : 9 ἔχειν τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. 1 : 19 ἔχειν πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, ἥν τινες ἀπωσάμενοι περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. 1 : 5 τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου. Als συνείδ. ἁμαρτιῶν had het de reiniging van noode Hebr. 9 : 14, de verwijdering van de συνείδ. πονηρά Hebr. 10 : 22, vgl. boven

(bl. 656 a, Plut. Mor. 556 A). Inzoover zich het handelen in het geweten openbaart, kan het laatste als zekerste getuige daarvan opgeroepen worden 2 Kor. 1 : 12 en inzoover het geweten συνείδησις θεοῦ is, komt het overeen met het getuigenis van den Heiligen Geest Gods Rom. 9 : 1. Het is een aan Hem gebonden geweten. Want het is van zijnen kant eene functie van den geest, van het goddelijk levensbeginsel in den mensch. Vgl. Rom. 1 : 9 τῷ θεῷ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου met 2 Tim. 1 : 3 ᾧ λατρεύω ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, welke beide uitdrukkingen niet hetzelfde zeggen, daar πν. het karakter, συνείδ. het bewustzijn van de verhouding aanduidt. Vgl. hierbij in verband met Rom. 9 : 1 de onder πνεῦμα opgemerkte verhouding van den Heiligen geest tot het menschelijk πνεῦμα. Naar zijn wezen is het geweten de bepaaldheid van het zelfbewustzijn door den Geest als het goddelijke levensbeginsel, zoodat het niet anders kan dan met de werkzaamheid van den Heiligen Geest samenvallen. (In het geweten staat het den mensch nog overgeblevene, maar niet meer met principieele kracht werkzame, veelmeer teruggedrongen πνεῦμα tegenover den mensch als iets objectiefs, wat hem eigen en toch vreemd is. Vgl. het συμμαρτυρεῖν daarvan Rom. 2 : 15). — Inzoover het het subject van geen schuld overtuigt, is het συνείδ. καθαρά 1 Tim. 3 : 9, 2 Tim. 1 : 3; ἀγαθή Hand. 23 : 1, 1 Tim. 1 : 5, 19, 1 Petr. 3 : 16, 21 (zie onder ἐπερώτημα); ἀπρόσκοπος, Hand. 24 : 16. In het tegenovergestelde geval πονηρά, μεμιασμένη, κεκαυτηριασμενή Hebr. 10 : 22, Tit. 1 : 15, 1 Tim. 4 : 2; vgl. 1 Kor. 8 : 7 (vgl. 1 Kor. 7 : 1), want het medeweten van eene schuld maakt eveneens schuldig. Zie onder σύνοιδα. In het geweten staat het subject tegenover zichzelf. Is het eene συνείδησις ἀσθενοῦς ὄντος 1 Kor. 8 : 10, dan is het zelf συνείδ. ἀσθενής 1 Kor. 8 : 7, 12, want de toestand van het subject is tegelijk een toestand van zijn geweten en daardoor is het mogelijk, dat dit geweten van den zwakke door verleiding van den laatste tot een door zijn geweten te veroordeelen gedrag gekwetst wordt, vs. 12, waardoor hij zelf te gronde gaat, vss. 10, 11. — Evenals eene functie van den geest, is het geweten ook eene functie van het hart, bepaald als functie van den geest in het hart werkzaam. Vgl. Hebr. 10 : 22. Zie καρδία, πνεῦμα. Het woord vinden wij nog 1 Kor. 10 : 25, 27, 28, 29, evenwel niet in de evangeliën en de Johanneïsche geschriften. Joh. 8 : 9 is niet echt. Aan het Oude Testament is zoowel de uitdrukking als de volledig overeenkomstige voorstelling vreemd. Het getuigenis over het gedrag wordt daar van het hart afgelegd. In plaats van het eigen bewustzijn der verplichting jegens God komt de openbaring der wet en het bewustzijn der ἐκλογή op grond van de goddelijke heilsdaden, waarmede de behoefte, eene bevestiging van de goddelijke openbaring in zichzelf te vinden op den achtergrond ging, waarvoor evenwel gene in het geweten openbaar geworden twee-

spalt van het ik, Rom. 7, ten slotte des te scherper op den voorgrond trad. De profeten als het geweten van Israel, zooals men ze genoemd heeft, bouwen voort op de daden des heils, welke Israel ervaren heeft. Christus evenwel, die, zonder het geweten te noemen, zich in de bergrede daarop beroept, spreekt daarvan Mt. 6 : 23 τὸ φῶς τὸ ἐν σοί, Luk. 11 : 34—36.

Vgl. Delitzsch, Bibl. Psychologie 3, 4. Beck, Bibl. Seelenlehre 2, 18; 3, 22; Hahn, Neutest. Theol. § 169, Auberlen, Die göttl. Offenb. 2, 25 ff. Kähler, Die schriftgemässe Lehre vom Gewissen (Halle 1864), vooral diens belangrijke monografie „Das Gewissen" I, 1 Die Entwickelung seiner Namen und seines Begriffes (Halle 1878). Verder R. Hofmann „Die Lehre vom Gewissen" (Leipzig 1866), Gass, „Die Lehre vom Gewissen" 1869. H. A. Koch, Das Gewissen und die öffentliche Meinung im Altertum und in der Neuzeit (Berlin 1870). Nägelsbach, Nachhom. Theol. VII, 11 ff. Jahnel, De conscientiae notione qualis fuerit apud vett. Berol. 1862. Dezelfde „Ueber den Begriff Gewissen in der griech. Philos." (Berlin, 1872), P. Ewald, De vocis συνειδ. apud. scriptores N. T. vi ac potestate. Lips. 1883. Leop. Schmidt, Ethik der alten Griechen 1, 210 ff. Wilh. Schmidt, Das Gewissen, Leipzig 1889. Vgl. nog de literatuur over het geweten bij Prof. Doedes, De Leer van God, bl. 81 en bl. 247. Bijzondere vermelding verdienen de dissertatie van Prof. Lamers „De conscientia" en zijne proeve van behandeling van de leer van het geweten op Christelijk-wijsgeerig standpunt in de Bijdragen I, 1867, bl. 1—50, 122—203 en 371—456 en Prof. Hoekstra, Zedenleer, 2e deel, bl. 1—93.

Συνειδός, ότος, τό, nauwgezetheid, Philo I, 219, 23, en geweten, Hermog. Rhet. 21, 23, Philo I, 291, 41. II, 309, 421, 42.

Εἴθε, utinam, och of! Met het Praesens Subj., perf. Optat. en Ind. Apocr. Act. Phil. in Hellad. 9.

Εἰκαιοβουλία, valsche raad, Cyrill. A. II, 69 C, III, 376 C.

Εἰκαιοδάπανος, ον (δαπάνη), verkwistend, verspillend, Const. Apost. 2, 24.

Εἰκαιομυθέω, ήσω, = εἰκαιολογέω, onoverlegd spreken, zwetsen, Cyrill. A. IV, 165 C.

Εἰκῆ (WH. εἰκῇ), zonder reden, onberedeneerd, Mt. 5 : 22 (in sommige getuigen ontbreekt het) = tevergeefs, zonder vrucht, Rom. 13 : 4, 1 Kor. 15 : 2, Gal. 3 : 4, 4 : 11, Kol. 2 : 18.

Εἰκονικός, ή, ον (εἰκών), van een beeld, een beeld weergevend, Plut. I, 433 E, 1011 D. Beeldsprakig, typisch, symbolisch, Iren. 604 A, Eus. H. E. 1, 3.

Εἰκονικῶς, bijw. als een beeld, beeldsprakig, Eus. VI, 693 A, 700 D.

Εἰκόνισμα, ατος, τό, beeld, schilderij, Hippol. Haer. 32, 91. Porphyr. bij Eus. III, 340 A.

Εἰκονογραφέω, ήσω, eene schilderij maken, afschilderen, schetsen, Philo II, 538, 27, Acta Thomae, 56, 15.

Εἰκονοκλάστης, ου, ὁ (εἰκών, κλάω), beeldstormer, beeldenbreker, Damasc. I, 773 A, Theoph. 773.

Εἰκονοποιέω, eenen vorm geven, Just. Apol. 1, 19.

Εἰκοσαετηρικός, ή, όν, twintig jaren oud, Eus. II, 912 A, 1188 C.

Εἰκοσαετία, ας, ή, periode van twintig jaren, Philo I, 393, 35, II, 224, 31, Jos. Ant. 8, 5, 3.

Εἴκοσι, twintig, passim.

Εἴκω, Fut. εἴξω, Aor. 1 εἶξα, wijken, toegeven, voor iemand, τινί = voor iemand. Gal. 2 : 5.

Εἴκω, perf. 2 ἔοικα, dat als Praesens gebruikt wordt, ik gelijk, τινί = op iemand. Jak. 1 : 6, 23.

Εἰκών, όνος, ή, van εἴκω, ik gelijk, vandaar het beeld, de beeltenis van iets of van iemand. De LXX gebruikt het voor צֶלֶם, Mt. 22 : 20, Mk. 12 : 16, Lk. 20 : 24, Rom. 1 : 23, Openb. 13 : 14, 15. In geestelijken zin, beeldsprakig, Rom. 8 : 29, 1 Kor. 11 : 7, 15 : 49, 2 Kor. 3 : 18, 4 : 4, Kol. 1 : 15, 3 : 10, Hebr. 10 : 1 wordt het tegenover σκιά gesteld als een zuiver evenbeeld, dat alle trekken van het oorspronkelijke weergeeft, tegen eene onvolledige schets. Vgl. Cic. De off. 3, 17 „solida et expressa effigies" tegenover „umbra." Ὁμοίωμα en εἰκών zijn synoniemen. Het eerste duidt evenwel den uitwendigen vorm der gelijkheid aan. Het tweede wijst meer op de innerlijke overeenstemming of gelijkvormigeid.

Εἰλέω = εἴλω, dringen, insluiten, samentrekken, afhouden, pass. zich wentelen, draaien, 1 Sam. 21 : 9 (10), 2 Kon. 2 : 8, Job 40 : 21 (26).

Εἴλημα, ατος, τό (εἰλέω), touw, koord, Aquil. Ezech. 27 : 24.

Εἰλικρίνεια (ook ία geschreven WH.), van εἰλικρινής, zuiverheid, eenvoud, oprechtheid, 1 Kor. 5 : 8, 2 Kor. 2 : 17. τοῦ θεοῦ, welke God werkt door den Heiligen Geest, 2 Kor. 1 : 12.

Εἰλικρινής, ές (misschien van εἴλη of ἕλη, zonnelicht en κρίνω, zuiver bevonden, onderzocht door het zonnelicht). Sommigen schrijven εἱλικρινής. Zuiver, oprecht, Wijsh. 7 : 25, Fil. 1 : 10, 2 Petr. 3 : 1. Synoniem zijn εἰλικρινής en καθαρός. Er bestaat evenwel dit verschil: Het eerste woord wijst op zuiverheid van bedriegerijen, het tweede op zuiverheid van bezoedelingen van het vleesch en de wereld.

Εἰλικρινῶς, zuiver, zonneklaar, Heracl. 10, 44.

Εἰλίσσω, Ionisch en poetisch voor ἑλίσσω (zoo nog WH.), draaien, omdraaien, van een boekrol oprollen, Openb. 6 : 14.

Εἰλικτός, gewonden, gedraaid, 1 Kon. 6 : 8.

Εἱμαρμένη, ης, ή, noodlot, Tat. Or. 7 : 21, 8 : 7.

Εἰμί heeft de kracht van een predicaat = zijn. I) a) Bestaan (tegenover: niet bestaan), Hebr. 11 : 6, 17, 16 : 5, Joh. 1 : 1, 13 : 19,

17 : 5, Openb. 17 : 8, Hand. 27 : 28, Rom. 4 : 17, 1 Kor. 1 : 28, **b**) leven, Mt. 23 : 30, *οὐκ εἶναι*, van den dood, Mt. 2 : 18, **c**) blijven, Mt. 2 : 13, 15, Mk. 1 : 45, Lk. 1 : 80, **d**) gevonden worden, Lk. 16 : 1, 19, 18 : 23, Joh. 3 : 1, 4 : 6, 5 : 2, 6 : 10, 1 Kor. 8 : 5, 12 : 4—6, 14 : 10, 15 : 44, 1 Joh. 5 : 16, Jud. 18; met eene ontkenning, Rom. 3 : 10, 12 : 18, Openb. 10 : 6, 22 : 3, 5, 21 : 25, 1 Kor. 15 : 1, Mt. 22 : 23, Hand. 23 : 8. Hiertoe behoort ook de uitdrukking *εἰσὶν οἱ* etc. *οἵτινες* etc. Mt. 16 : 28, 19 : 12, Mk. 9 : 1, Lk. 9 : 27, Joh. 6 : 64, Hand. 11 : 20. **e**) **1**) plaats vinden, Joh. 7 : 12, 12 : 31, Mk. 4 : 2, Joh. 9 : 16, 1 Kor. 1 : 10, 12 : 25, 1 Kor. 1 : 11: 11 : 19, Openb. 21 : 4. **2**) *πάρειμι*, tegenwoordig zijn, Joh. 2 : 3, Hebr. 8 : 4. **3**) *ἔστιν* met den Inf. als bij Grieksche schrijvers van Homerus af, Hebr. 9 : 5, 1 Kor. 11 : 20. **II**) *εἰμί* (als een copula) verbindt subject en praedicaat, waar de zin openbaart, wie of wat een persoon of zaak is, wat karakter, natuur, macht, waardigheid, grootte, leeftijd betreft. **1**) Lk. 1 : 18 *ἐγώ εἰμι πρεσβύτης*, Lk. 1 : 18, 19, Mt. 14 : 15, Joh. 4 : 19, Mt. 26 : 63, Joh. 13 : 10, *ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς*, Mt. 5 : 13. **2**) *εἰμί* als een copula wijst aan, dat het subject is of te vergelijken is met het voorwerp, dat door het praedicaat uitgedrukt is: *ἡ σφραγίς μου τῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε*, 1 Kor. 9 : 2, 2 Kor. 3 : 2, Mt. 26 : 26, Mk. 14 : 22, Lk. 22 : 19. **3**) *εἶναι* heeft explicatieve kracht = het beteekent, Mt. 13 : 37—39, Lk. 8 : 11, Gal. 4 : 24, Openb. 17 : 15, 19 : 8. In den Bijbel meer dan bij profane schrijvers en in het N. T. meer in de historische dan in de andere boeken dient een participium zonder het artikel als het praedicaat, met het werkwoord door *εἶναι* verbonden. **A**) Om eene omschrijving van het verbum finitum te geven. **a**) Met het part. praesens 2 Kor. 9 : 12, met het Impf. of den Aor., meest bij Markus en Lukas, Mk. 4 : 38, Lk. 1 : 22, 11 : 14, Hand. 2 : 2, Fil. 2 : 26. **b**) Met het Perf. Lk. 5 : 1. **B**) Om eene voortduring aan te duiden, Mk. 1 : 22, Lk. 4 : 31, 44; 19 : 47, 23 : 8. **C**) Om te kennen te geven, dat iemand met iets bezig is, Joh. 1 : 9, Hand. 8 : 28. **D**) De combinatie van *εἶναι* met een part. geeft aan het werkwoord meer kracht en stelt het voor in den vorm van een nomen, Mt. 19 : 22, Mk. 10 : 22, Lk. 1 : 20, 2 : 51, 19 : 17, Hand. 8 : 1, 2 Kor. 5 : 19, Openb. 1 : 18. **E**) Van eene geheel andere soort zijn die voorbeelden, waarin *εἶναι* zijne eigene kracht heeft = om gevonden te worden, om tegenwoordig te zijn, om te blijven. Het part. is dan toegevoegd om eene handeling of toestand van het subject uit te drukken: *ἐν τοῖς μνήμασι... ἦν κράζων*, Mk. 5 : 5, 11, Mt. 8 : 30, Hand. 21 : 23, Rom. 3 : 12, en **5**) *ἐγώ εἰμι*, wat vaak voorkomt in de evangeliën, vooral bij Johannes, moet zijn predicaat uit het verband aanvullen, b. v. *ἐγώ εἰμι* (sc. *Ἰησοῦς ὁ Ναζ.*), Joh. 18 : 5, 13 : 13, 18 : 25.

III) Εἰμί met bijwoorden. **1**) Met bijwoorden van plaats, Mt. 2 : 15,

27:55, Mk. 3:1, Hand. 16:13, 17:1. 2) Met bijwoorden van afstand, ἀπέναντί τινος, Rom. 3:18, ἐκτός τινος, 2 Kor. 12:2. Waarvandaan, πόθεν, Mt. 21:25, Lk. 13:25, 27, Joh. 7:27. 3) Met bijwoorden van hoedanigheid, οὕτως εἰμί, Mt. 13:49, 20:26.

IV) εἰμί met de casus obliqui van substantiva of pronomina. εἶναί τινος behooren tot iemand of iets Luk. 4:7, Hand. 21:11, 1 Kor. 3:23, 1 Tim. 1:20, 2 Tim. 1:15, Hebr. 10:39, 12:11. εἰμί met den Dativus, ἔστι μοι, ἡμῖν, het is het mijne, het onze, Luk. 1:7, 2:7, 10, 14:10, Joh. 18:10, 39, 19:40, Hand. 7:5, 8:21.

V) Εἰμί met voorzetsels en hunne naamvallen. 1) ἀπό τινος Joh. 1:44. 2) εἴς τι. Zichzelven naar eene plaats hebben begeven en daar zijn, Mk. 2:1, 13:16, Joh. 1:18, 3) in navolging van het Hebreeuwsche הָיָה met לְ, εἶναι εἴς τινα of τι, waar de Grieken eenen Nominativus gebruiken, Mt. 19:5, Mk. 10:8, 1 Kor. 6:16, Ef. 5:31, 1 Joh. 5:8, 2 Kor. 6:18, Hebr. 1:5, ἔκ τινος tot iets behooren, Lk. 22:3, 1 Kor. 12:15; uit iets voortkomen, Mt. 5:37, Joh. 7:17, Hand. 5:38. ἔκ τινος beteekent ook nog: in verband met iets staan, met iets verbonden zijn, Gal. 3:10, 12, Joh. 8:44, 1 Joh. 2:21, 3:8. ἔν τινι in of op iets zijn, Mt. 24:16, Lk. 2:49, Rom. 8:34. ἔν τινι beteekent ook: in de macht van iets zijn, Fil. 4:11, bezig met iets, Joh. 2:23, 1 Tim. 4:15. „In iets zijn" is ook „in iets leven," 1 Kor. 14:25, 2 Kor. 13:5. Ἐν τῷ θεῷ εἶναι = in God zijn, ten nauwste met Hem verbonden zijn, 1 Joh. 2:5, 20. ἐπί τινος = op iets, Lk. 17:31, Joh. 20:7, Hand. 8:27, Rom. 9:5. ἐπί τινα op iemand zijn, Lk. 2:40, Hand. 4:33, Gal. 6:16. κατά τινος = tegen iemand, Mt. 12:30, Lk. 9:50, 11:23, Gal. 5:23, Rom. 8:31. κατά τι = overeenkomstig iets, κατὰ σάρκα, κατὰ πνεῦμα, Rom. 8:5, Gal. 1:11, Rom. 2:2. μετά τινος = met iemand, in gezelschap van iemand, Mt. 17:17, Mk. 3:14, 18, Lk. 6:3, Joh. 3:26, 12:17, 16:32, Hand. 9:39, Openb. 21:3. „Met iemand zijn" in den zin van „iemand helpen" Lk. 1:66, Joh. 3:2, 8:29, 16:32, Hand. 7:9, 10:38, 11:21, 18:10, 2 Kor. 13:11, Fil. 4:9, 2 Joh. 3, παρά τινος = van wege iemand zijn of komen, εἶναι παρὰ τοῦ θεοῦ, van Christus, Joh. 6:46, 7:29, 9:16, 33. παρά τινι = bij iemand zijn, Mt. 22:25. παρά τινα bij, ter zijde van Mk. 5:21, Hand. 10:6. πρός τινα = tegen, Lk. 24:29, bij, Mk. 4:1, met, Mt. 13:56, Mk. 6:3, 9:19, Lk. 9:41, Joh. 1:1. σύν τινι = met of in gezelschap van, Lk. 22:56, 24:44, Hand. 13:7, Fil. 1:23, Kol. 2:5, 1 Thess. 4:17. ὑπέρ τινος = voor of ten gunste van iemand of iets, Mk. 9:40, Lk. 9:50, Rom. 8:31, ὑπέρ τινα = boven iemand, hem overtreffende, Lk. 6:40. ὑπό τινα = onder iemand zijn, Mt. 8:9, Gal. 3:10, 25, 1 Tim. 6:1. Plaatselijk Joh. 1:48, 1 Kor. 10:1.

VI) Evenals in het klassieke Grieksch wordt εἰμί vaak weggelaten.

Zie Winer § 64, 1, 2. Ἐστίν wordt wel het meest gemist, Lk. 4:18, Rom. 11:36, 1 Kor. 4:20, 2 Tim. 3:16, Hebr. 5:13. Doch ook εἰσ. Rom. 4:14, 1 Kor. 13:8, ἔστω Rom. 12:9, Hebr. 13:4, ἔστε Rom. 12:9, 1 Petr. 3:8, εἴη Mt. 16:22, Gal. 6:16. ᾖ na ἵνα wordt weggelaten Rom. 4:16, 2 Kor. 8:11, 13; dikwijls ook het participium ὤν, ὄντες Mk. 6:20, Hand. 27:33. Men denke ook aan uitdrukkingen als οἱ ἐκ περιτομῆς, ὁ ἐκ πίστεως, οἱ ὑπὸ νόμον etc.

Εἶμι, ik zal gaan. Zoo lezen sommigen Joh. 7:34, 36 i. p. v. het gewone εἰμί.

Εἵνεκεν zie ἕνεκα, ἕνεκεν.

Εἴπερ zie εἰ.

Εἶπον, van het verouderde ΕΠΩ (vgl. ἔπος). Subj. εἴπω, Impf. εἰπέ, Inf. εἰπεῖν, ptcp. εἰπών. 1 Aor. εἶπα. 1) Met een Acc. van het object εἰπεῖν λόγον Mt. 8:8 rec., Joh. 2:22, 7:36, 18:9, 32, ῥῆμα Mk. 14:72; εἰπεῖν λόγον εἰς τινα = βλασφημεῖν Lk. 12:10, κατά τινος, Mt. 12:32, ὡς ἔπος εἰπεῖν, om zoo te zeggen, Hebr. 7:9, τὴν ἀλήθειαν Mk. 5:33, ἀλήθειαν ἐρῶ 2 Kor. 12:6. 2) Met den Acc. van den persoon, van wien gesproken wordt Joh. 1:15, Rom. 4:1, εἰπεῖν τινα καλῶς, goed van iemand spreken, Lk. 6:26, κακῶς kwaad van iemand spreken, Hand. 23:5. Met eene ellipse van den Acc. αὐτό Lk. 22:67, Joh. 9:27, 16:4; σὺ εἶπας (sc. αὐτό) gij hebt het juist in woorden uitgedrukt wat het is. Het is juist zooals gij zegt, Mt. 26:25, 64. 3) De persoon, tot wien iets gezegd wordt, staat uitgedrukt door eenen Dat. εἰπεῖν τί τινι Lk. 7:40, Mt. 28:7, τινὶ περί τινος Mt. 17:13, Joh. 18:34, πρὸς τινα, Lk. 4:23, 12:16. 4) Εἶπον = spreken, eenvoudig en zonder een Acc. van het object = in woorden verklaren; met de toevoeging van een adverbium of eenige andere toevoeging ὁμοίως Mt. 26:35, ὡσαύτως Mt. 21:30, καθώς Mt. 28:6, Lk. 24:24, Joh. 1:23, 7:38. Met de gesproken woorden in directe rede daaraan toegevoegd. Mt. 9:4, 8:32, 1 Kor. 12:15, Hebr. 1:5, 3:10, 10:7, 12:21, Openb. 7:14; πέμψας εἶπεν = hij zeide door eenen boodschapper of door boodschappers, Mt. 11:2. In de synoptische evangeliën komt vaak eene uitdrukking als deze voor: ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν Mt. 4:4, 15:13, Mt. 24:4, Lk. 1:60. Johannes schrijft gewoonlijk ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν Joh. 1:48, 2:19, 3:10, 4:10, 13, 17; 6:26, 29. Gevolgd door ὅτι, Mt. 28:7, Mk. 16:7, Joh. 6:36, 7:42, 8:55, 11:40. Gevolgd door den Acc. cum. Inf. Rom. 4:1. 5) Εἰπεῖν sluit vaak de gedachte van bevelen in zich, Mk. 5:43, Lk. 12:13, 2 Kor. 4:6. 6) Εἰπεῖν ἐν ἑαυτῷ (אָמַר בִּלְבָבוֹ Deut. 8:17, Ps. 10:6) = denken, Mt. 9:3, Lk. 7:39, 16:3, 18:4, Rom. 10:6. 7) Εἰπεῖν τινα = iemand noemen, ἐκείνους εἶπε θεούς, Joh. 10:35, ὑμᾶς εἴρηκα φίλους, Joh. 15:15.

Εἴπως zie εἰ.

Εἴρ, עִיר = ἐγρήγορος, ἄγρυπνος, wakend, Theodtn. Dan. 4 : 10, 20.

Εἰργμός, οῦ, ὁ, gevangenschap, Jos. Ant. 18, 1, 3 ἀΐδιος.

Εἴργω, insluiten, afhouden, 1 Ezr. 5 : 72, 73, 3 Makk. 3 : 17.

Εἰρηναγωγέω, ήσω (εἰρήνη, ἄγω), tot vrede leiden, Clem. A. I, 329 A.

Εἰρήναρχος, ου, ὁ = εἰρηνάρχης, vredestichter, Martyr. Polyc. 6, Marci Diaconi Vita Porphyrii Episc. Gazensis, 23, 7.

Εἰρηνεύω, εύσω, bevredigen, vrede hebben, in vrede leven, Barn. 780 B. μαχομένους, Mk. 9 : 50, Rom. 12 : 18, 2 Kor. 13 : 11, 1 Thess. 5 : 13. In het ritueel zegt de priester εἰρήνη σοι tot den persoon, die het evangelie gelezen heeft. Εἰρήνη πᾶσιν zegt hij tot de geheele gemeente.

Εἰρήνη, ης, ἡ (van εἴρω) voor שָׁלוֹם, vrede. 1) Toestand van nationale rust, Openb. 6 : 4, Hand. 12 : 20, 24 : 2. 2) Vrede tusschen individuen, harmonie, eendracht, Mt. 10 : 34, Lk. 12 : 51, Hand. 7 : 26, Rom. 14 : 17, 1 Kor. 7 : 15, Gal. 5 : 22, Ef. 2 : 17, 4 : 3. Ὁδὸς εἰρήνης = een weg, die leidt tot vrede, Rom. 3 : 17, μετ' εἰρήνης Hebr. 11 : 31, 1 Petr. 3 : 11, 2 Tim. 2 : 22. 3) Overeenkomstig het Hebreeuwsche לוֹם veiligheid, voorspoed, zekerheid, geluk, Lk. 19 : 42, Hebr. 7 : 2; εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια teg. ὄλεθρος 1 Thess. 5 : 3, Lk. 11 : 21, Mk. 5 : 34, Lk. 7 : 50, 8 : 48 (vgl. לֵךְ לְשָׁלוֹם 1 Sam. 1 : 17, 20 : 42 enz.). Πορεύεσθαι ἐν εἰρήνῃ, Hand. 15 : 33, 16 : 36, 1 Kor. 16 : 11. Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ (שָׁלוֹם לְךָ) Lk. 10 : 5, 6. 4) De vrede van den Messias, Lk. 2 : 14, 19 : 38, Hand. 10 : 36. 5) De vrede der ziel, die van haar heil in Christus zeker is, die niets van God vreest en tevreden is met het aardsche lot, Rom. 8 : 6, 2 Petr. 3 : 14, Rom. 15 : 13, Joh. 16 : 33, Rom. 10 : 15, Ef. 6 : 15, Joh. 14 : 27, Kol. 3 : 15, Fil. 4 : 7. Van iedere soort van vrede, vooral van den vrede met God komt εἰρήνη voor in de groetenis van Christus na Zijne opstanding: εἰρήνη ὑμῖν (שָׁלוֹם לָכֶם), Lk. 24 : 36, Joh. 20 : 19, 21, 26. Ὁ κύριος τῆς εἰρήνης, de Heer de bewerker van den vrede 2 Thess. 3 : 16, ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης Rom. 15 : 33, 16 : 20, 2 Kor. 13 : 11, Fil. 4 : 9, 1 Thess. 5 : 23, Hebr. 13 : 20. In het begin en op het eind van de apostolische brieven Rom. 1 : 7, 1 Kor. 1 : 3, 2 Kor. 1 : 2, Gal. 1 : 3, 16, Ef. 1 : 2, 6 : 23, Fil. 1 : 2, Kol. 1 : 2, 1 Thess. 1 : 1, 2 Thess. 1 : 2, 3 : 16, 1 Tim. 1 : 2, Tit. 1 : 4, 1 Petr. 1 : 2, 14, 2 Petr. 1 : 2, 2 Joh. 3, 3 Joh. 15, Openb. 1 : 4.

Εἰρηνικός, ή, όν, 1) vreedzaam, vredelievend, Gen. 34 : 21, Jak. 3 : 17. 2) Vredebrengend, heilzaam, Hebr. 12 : 11. Ἡ εἰρηνική of τὸ εἰρηνικόν, sc. ἐπιστολή of γράμμα, brief van aanbeveling, Tert. II, 155 B.

Εἰρηνοποιεῖν, vrede maken, vrede stichten, Spreuk. 10 : 10, Kol. 1 : 20, Passio Perpet. 81 : 24.

Εἰρηνοποιός, όν, die vrede maakt, den vrede bemint, Mt. 5 : 9.

Εἰρκτή, ῆς, ἡ, gevangenis, Act. Thom. 65 : 11.

Εἰρμός, οῦ, ὁ, verbinding, reeks, Athan. 48 : 14.

Εἴρω, Fut. ἐρῶ, zie εἶπον.

Εἰρωνεία, ας, ἡ, het veinzen, iets anders zeggen dan men bedoelt, de ironie, 2 Makk. 13 : 3.

Εἰς, praep. met den Acc., duidt aan het gaan in iets, of de richting of de grens, dus in, naar, tot, voor. Het wordt gebruikt A) van eene plaats na werkwoorden van gaan, komen, zeilen, vliegen, vallen, leven, leiden, dragen, werpen, zenden enz. I) Van eene plaats, welke men is binnengetreden of het gaan in eene plaats: εἰς τὴν πόλιν, Mt. 26 : 18, 28 : 11, Mk. 1 : 45, εἰς τὸν οἶκον, Mt. 9 : 7, συναγωγήν, Hand. 17 : 10, πλοῖον, Mt. 8 : 23, Joh. 6 : 17, Hand. 21 : 6; θάλασσαν, Mt. 17 : 27, ἄβυσσον, Lk. 8 : 31, οὐρανόν, Lk. 2 : 15 enz. b) Voor namen van steden, dorpen en landen kan εἰς beteekenen tot, naar b. v. εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰς Δαμασκόν. Men vertale evenwel naar, Joh. 3 : 22, Mt. 2 : 12, 20 : 21. c) Elliptische uitdrukkingen zijn εἰς ᾅδου, Hand. 2 : 27, ἐπιστολαὶ εἰς Δαμασκόν, Hand. 9 : 2, ἡ διακονία μου ἡ εἰς Ἱερουσ. Rom. 15 : 31 d) εἰς beteekent onder b. v. εἰς τοὺς λῃστάς Lk. 10 : 36, εἰς τὰς ἀκάνθας Mk. 4 : 7, εἰς τὸν δῆμον, Hand. 17 : 5, 19 : 30, εἰς τὸν ὄχλον Hand. 14 : 14, εἰς τὸν λαόν Hand. 4 : 17. 2) Indien alleen de oppervlakte van de plaats, welke men binnentreedt, aangeduid wordt, wijst εἰς evenals het Latijnsche in vaak aan op, aan, tot. Zoo Mt. 8 : 18, 14 : 22, Mk. 4 : 35, εἰς τὴν γῆν Lk. 12 : 49 (WH. ἐπί), Hand. 26 : 14, Openb. 8 : 5, 7, 9 : 3, 12 : 4, 9, εἰς τὴν κλίνην Openb. 2 : 22, εἰς ὁδόν Mt. 10 : 5, Mk. 6 : 8, Lk. 1 : 79, εἰς τὴν ὁδόν Mk. 11 : 8ᵃ, εἰς τὸν ἀγρόν Mt. 22 : 5, Mk. 13 : 16, εἰς τὸ ὄρος Mt. 5 : 1, 14 : 23, 15 : 29, 17 : 1, Mk. 3 : 13, 9 : 2, Lk. 9 : 28, Joh. 6 : 3 enz. εἰς τὰ δεξιά Joh. 21 : 6, σπείρειν εἴς τι Gal. 6 : 8, ἀναπίπτειν εἰς τόπον Lk. 14 : 10. 3) Van beweging in de nabijheid van eene plaats, naar, tot: εἰς τὴν θάλασσαν Mk. 3 : 7, εἰς πόλιν Joh. 4 : 5 enz. εἰς τὸ μνημεῖον Joh. 11 : 31, 38, 20 : 1, 3. 4) Van de grens tot, zoover als: λάμπειν ἐκ ... εἰς Lk. 17 : 24, Hand. 23 : 15, Rom. 5 : 12, 16 : 19, 2 Kor. 9 : 5, 10 : 14. 5) Van plaatselijke richting, a) van werkwoorden van zien: ἐπαίρειν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἴς τι, τινα Lk. 6 : 20, βλέπειν Lk. 9 : 62, Joh. 13 : 22, Hand. 3 : 4, ἀναβλέπειν Mk. 6 : 41, Lk. 9 : 16, Hand. 22 : 13, ἐμβλέπειν Mt. 6 : 26, b) van werkw. van zeggen, leeren, aankondigen, κηρύσσειν Mk. 1 : 39, 13 : 10, 14 : 9, Lk. 24 : 47, 1 Thess. 2 : 9, Mk. 5 : 14, Lk. 8 : 34, Rom. 16 : 26, 2 Kor. 10 : 16, 1 Petr. 1 : 25, Joh. 8 : 26, Hand. 14 : 25, 23 : 11.

II) Van tijd. 1) Het duidt de intrede van eene zekere periode aan, den duur van eenen bepaalden tijd als εἰς τὸν αἰῶνα, εἰς τὸ διηνεκές Hebr. 7 : 3, 10 : 1, 12 : 14, εἰς ἔτη πολλά Lk. 12 : 19. Vandaar 2) van den tijd waarbinnen iets geschiedde, εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν Lk. 1 : 20, 13 : 9, Hand. 13 : 42, 2 Kor. 13 : 2. 3) Van de grens, waarbinnen iets gedaan is, Openb. 9 : 15 εἰς τὴν αὔριον sc. ἡμέραν van den morgen, Mt.

6:34, Hand. 4:3, 2 Petr. 2:9, 3:7, Fil. 1:10, 2:16, Ef. 4:30. 4) Van eene tijdelijke grens = tot, Hand. 25:21, 1 Thess. 4:15, 2 Tim. 1:12.

B) Metaphorisch gebruikt, I) heeft εἰς de kracht van het in iets treden. 1) Wanneer iets in iets veranderd is of in deelen verdeeld, of wanneer verscheidene personen of voorwerpen verzameld of vereenigd zijn: ἀποβαίνειν εἴς τι, Fil. 1:19, γίνεσθαι εἴς τι, εἶναι εἴς τι, στρέφειν τι εἴς τι, Openb. 11:6, μεταστρέφειν Hand. 2:20, μεταλλάσσειν Rom. 1:26. 2) Na werkwoorden van gaan, komen, leiden, duidt εἰς den toestand aan, waartoe iemand komt: εἰσέχεσθαι εἰς τὴν βασ. τῶν οὐρ. of τοῦ θεοῦ, zie βασιλεία, εἰς τὴν ζωήν Mt. 18:8, 19:17, 25:46, Joh. 5:24, εἰσφέρειν εἰς πειρασμόν Mt. 6:13, 26:41, Mk. 5:26, 14:33, Hand. 19:27, Fil. 1:12, Joh. 5:24, 1 Joh. 3:14, Lk. 22:33, Openb. 17:8, 11, Hand. 13:34, 1 Petr. 4:4, Openb. 2:22, Hand. 2:20, 26:24, Openb. 11:6, Joh. 16:13, 2 Kor. 10:5, Mt. 24:9, 2 Kor. 4:11, Lk. 24:20, Rom. 11:32, 1 Tim. 3:6, 6:9. 3) Het wordt gebezigd van de werkzaamheid, welke men onderneemt: εἰσέρχεσθαι εἰς τὸν κόπον τινός, Joh. 4:38, Openb. 9:9, 2 Kor. 12:1.

II) Εἰς duidt na werkw. van beweging de richting, het doel aan. 1) De richting naar iets, na werkwoorden van gaan, komen, roepen, leiden enz. = het Lat. ad, b.v. καλεῖν τινα εἰς γάμον, γάμους, δεῖπνον etc. noodigen tot Mt. 22:3, Lk. 14:8, 10, Joh. 2:2, καλεῖν τινα εἰς μετάνοιαν Lk. 5:32, 2 Thess. 2:14, ἄγειν τινὰ εἰς μετάνοιαν Rom. 2:4, ἐπιστρέφειν εἰς τὸ φῶς Hand. 26:18, 1 Tim. 1:6, Gal. 1:6, 2 Petr. 3:9. 2) Van ethische richting, a) van handelingen, waarbij de gedachten op iets gericht zijn: βλέπειν εἰς πρόσωπόν τινος, ἀποβλέπειν εἰς τὴν μισθαποδοσίαν Hebr. 11:26, 12:2, Fil. 1:23, Hand. 2:25, Ef. 5:32, Hebr. 7:14, Mt. 5:35, 12:18, 2 Petr. 1:17. b) Voor iemands voordeel of nadeel; α) voor, ten behoeve van εἰς ἡμᾶς Ef. 1:19, εἰς ὑμᾶς 2 Kor. 13:4, Ef. 3:2, Kol. 1:25, Lk. 12:21. Van Christus wordt gezegd, dat Hij πλουτεῖ εἰς πάντας, dat Hij overvloedig is in de redding van alle menschen, Rom. 10:12, Fil. 4:17, Hand. 24:17, Rom. 15:26, εἰς τοὺς ἁγίους 2 Kor. 8:4, 9:1, 13, Rom. 16:6, Gal. 4:11, εἰς Χριστόν ter eere van Christus Filem. 6, ἐργάζεσθαί τι εἴς τινα Mk. 14:6 rec., 3 Joh. 5, λειτουργὸς εἰς τὰ ἔθνη Rom. 15:16. β) in eene ongunstige beteekenis (tegen) μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γενόμενον Hand. 28:6. c) geneigdheid, richting, α) in eene goede beteekenis ἀγάπη εἴς τινα Rom. 5:8, 2 Kor. 2:4, 8, Kol. 1:4, 1 Thess. 3:12, Rom. 12:16, 1 Petr. 4:9, Ef. 4:32, Kol. 1:20. β) in eene ongunstige beteekenis ἁμαρτάνειν εἴς τινα, λόγον εἰπεῖν en βλασφημεῖν εἴς τινα Lk. 12:10, Mk. 3:29, Hand. 6:11, Lk. 22:65, Hand. 23:30, Rom. 8:7, Hebr. 12:3, 2 Kor. 10:1. d) Van eene betrekking tot, Lk. 7:30, Hand. 25:20, Rom. 4:20, 15:2, 2 Kor.

10:16, 13:3, Gal. 6:4, Ef. 3:16, Fil. 1:5, 2:22, 1 Thess. 5:18, Mt. 24:31, 12:41, 10:41, Hand. 7:53. **e**) Met den acc. van den persoon **naar**, na werkw. van bewijzen, openbaren, zichzelven toonen, Hand. 2:22, 2 Kor. 8:24, 2 Kor. 11:6. **3**) **a**) Het duidt het einde aan, waartoe iets komt of reikt, de trap of mate, Mk. 4:8, 2 Kor. 10:13, 2 Kor. 10:15, 2 Kor. 4:17, Rom. 12:3. **b**) Het einde, dat een voorwerp kan bereiken, *ἀργὸς καὶ ἄκαρπος εἴς τι* 2 Petr. 1:8, *εὔθετ..* Lk. 9:62, 14:35, *εὔχρηστος* 2 Tim. 4:11, Kol. 1:11, 1 Thess. 4:9, Rom. 16:19, Hebr. 11:11, 1 Petr. 1:3, Kol. 3:10, 2 Tim. 3:15. **c**) Het einde, dat iemand op 't oog heeft, doel, *α*) verbonden met andere voorzetsels *ἐκ πίστεως εἰς πίστιν* Rom. 1:17, 11:36, 1 Kor. 8:6, Kol. 1:16, 20. *β*) *εἰς τοῦτο* = daartoe Mk. 1:38, 2 Kor. 5:5, Rom. 14:9, 2 Kor. 2:9, 1 Petr. 4:6, Kol. 4:8, Ef. 6:22. *εἰς ὅ* tot welk einde, voor welke oorzaak, 2 Thess. 1:11, Kol. 1:29. *γ*) *βαπτίζω εἰς τι* of *τινα* = doopen tot erkentenis en belijdenis van eenen persoon of zaak, door den doop iemand tot die erkentenis en belijdenis verplichten, Mt. 28:19. *παιδαγωγὸς εἰς τὸν Χριστόν* Gal. 3:24, *φρουρούμενοι εἰς τὴν σωτηρίαν*, dat de toekomstige zaligheid de uwe mag zijn, Joh. 13:29, 1 Kor. 5:5, Rom. 15:4, Fil. 1:17, 1 Thess. 3:3, 1 Kor. 16:15, Rom. 1:1, Hand. 13:2, Ef. 1:5, 1 Kor. 2:7, 2 Thess. 2:13, 1 Tim. 1:12, 1 Petr. 2:8, Rom. 9:22, Hebr. 1:14, *πέμπω* 1 Thess. 3:2, 5, Kol. 4:8, Fil. 4:16, 1 Petr. 2:14, Joh. 9:39, 1 Kor. 10:31, 11:24. Naar het Hebreeuwsch gevormd, zijn de uitdrukkingen *ἐγείρειν τινὰ εἰς βασιλέα* Hand. 13:22, 7:21, 13:47; *δ*) *εἴς τι* een doel aanwijzend, hangt vaak niet van een voorafgaand woord af, maar heeft de kracht om een zeker doel uit te drukken. Derhalve *εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ* Rom. 15:7, Fil. 1:11, 2:11, *εἰς φόβον* Rom. 8:15, *εἰς ἔνδειξιν*, opdat Hij mocht toonen, Rom. 3:25, *εἰς ζωὴν αἰώνιον* om het eeuwig leven te verwerven Joh. 4:14, 6:27, Rom. 5:21, 1 Tim. 1:16, Jud. 21, Mt. 8:4, 27:7, Mk. 6:11, Hand. 11:18, Rom. 10:4, Fil. 1:25, 2:16, 2 Tim. 2:25, Openb. 22:2 enz. *ε*) *εἰς τό* gevolgd door den Inf. is eene geliefkoosde constructie bij Paulus = het Lat. ad met het Gerundivum. Εἰς *τό* wordt gecombineerd met het werkwoord, waarvan het afhangt in eenen enkelen zin als *παραδώσουσιν αὐτόν* ... *εἰς τὸ ἐμπαῖξαι* Mt. 20:19, 26:2, 1 Kor. 8:10, 11:22, Hebr. 8:3, 9:28, 1 Thess. 2:16, 4:9, Fil. 1:23. Zie verder voor de kracht van *εἰς τό* Rom. 1:11, 4:16, 18, 11:11, 12:2, 15:8, 13, 1 Kor. 9:18, 10:6, Gal. 3:17, Ef. 1:12, 18, 1 Thess. 2:12, 16, 3:5, 2 Thess. 1:5, 2:2, 10, Hebr. 2:17, 7:25, 9:14, 28, 12:10, 13:21, *εἰς τὸ μή* = opdat niet, 2 Kor. 4:4, 1 Petr. 3:7. **d**) Het einde, waardoor eene zaak voleindigd is, de uitslag, Hand. 10:4, Rom. 6:19, 10:10, 13:14, 1 Kor. 11:17, 2 Kor. 2:16, Ef. 5:2. Εἰς *τό* met den Inf. = zoodat, Rom. 1:20, 2 Kor. 8:6.

C) Bijzondere constructies, praegnant of brachylogisch 2 Tim. 4 : 18 (σώζειν τινά εἰς etc. 1 Petr. 3 : 20, Mt. 20 : 1, Rom. 8 : 21, Hand. 7 : 9, Mt. 5 : 22, Mk. 8 : 19. Hand. 16 : 24, Mt. 10 : 9, Joh. 20 : 7. 2) Zeer veel wordt εἰς gebruikt na werkwoorden, die eene rust of een verblijf in eene plaats aanduiden, omdat de gedachte van eene voorafgaande beweging naar de plaats daarbij ingesloten is, b. v. εὑρέθη εἰς Ἄζωτον, Hand. 8 : 40, 18 : 21 rec. Hand. 21 : 13, 20 : 14, Rom. 8 : 18, Mt. 2 : 23, 4 : 13, Hand. 7 : 4, Hebr. 11 : 9, 1 Petr. 5 : 12. εἶναι εἰς met den Acc. van de plaats. Zie εἰμί; οἱ εἰς τὸν οἶκόν μου sc. ὄντες Lk. 9 : 61, τοῖς εἰς μακρὰν sc. οὖσι, Hand. 2 : 39. συνάγεσθαι met εἰς (acc. v. d. plaats): gaan naar eene plaats en zich daar verzamelen, Mt. 26 : 3, Hand. 4 : 5. Somtijds schijnt een woord, dat eene beweging aanduidt, dat in denzelfden zin voorkomt, de vereeniging met een werkwoord van rust met εἰς te hebben veroorzaakt, als 't ware door eene soort attractie: ἐξερχόμενος ηὐλίζετο εἰς τὸ ὄρος, Lk. 21 : 37, Hand. 7 : 12, Mk. 13 : 9, Joh. 9 : 7.

D) Adverbiale uitdrukkingen zijn εἰς τέλος, εἰς τὸ πάλιν, εἰς τὸ παντελές, volmaakt in 't geheel Lk. 13 : 11, εἰς κενόν, εἰς ὑπάντησιν en εἰς ἀπάντησιν.

Εἷς, μία, ἕν, Gen. ἑνός, μιᾶς, ἑνός, verbuigbaar. Nomen card. één, ééne, één, Mt. 5 : 18, Mk. 12 : 29 enz. Met den Gen. plur. Mt. 18 : 6, 10, of ook met ἐκ Mt. 18 : 12, Mk. 9 : 17; soms als adjectief b. v. εἷς γραμματεύς, Mt. 8 : 19, Mk. 12 : 32, Openb. 8 : 13, soms als substantief εἷς τῶν πολιτῶν Lk. 15 : 15, εἷς τις Mk. 14 : 47. Evenals bij de classici een ordinale = de eerste, b. v. Mt. 28 : 1 (de eerste dag der week), Openb. 9 : 12 (waar μία tegen δεύτερα en τρίτη 11 : 14 overstaat); voor het onbepaalde pronomen = de een of ander, aliquis, Gen. 21 : 15, 2 Sam. 12 : 4, Judith 14 : 6, Mt. 8 : 19, 16 : 14, Joh. 6 : 9, met τίς Mk. 14 : 47; voor μόνος = alleen, een alleen, de eenige Mk. 2 : 7, 10 : 18; voor ὁ μέν — ὁ δέ = de een — de ander (Lat. alter — alter), met het Art. ὁ εἷς — καὶ ὁ εἷς Mt. 24 : 40, zonder art. Mt. 20 : 21, 27 : 38; in denzelfden zin ὁ εἷς — ὁ δὲ ἕτερος Lk. 7 : 41, εἷς ἕκαστος = ieder voor zich: elk afzonderlijk, unusquisque, singuli, Lk. 4 : 40, Hand. 17 : 27. Εἷς εἷς, een voor een, 1 Kron. 24 : 6. Εἷς καὶ ὁ αὐτός, een en dezelfde, eenerlei, 1 Kor. 11 : 5; ἓν εἶναι = één zijn, verbonden zijn, één leven leiden, Joh. 10 : 30, 17 : 22, εἰς τὸ ἓν εἶναι of εἰς ἓν εἶναι = ἓν εἶναι = tot één zijn, bijeen behooren, 1 Joh. 5 : 8. Εἷς καθ' εἷς = een voor een, de een na den ander, Mk. 14 : 19, Joh. 8 : 9. καθ' ἕν = een voor een, achtereen, Joh. 21 : 25; met ἕκαστον, Hand. 21 : 19; ἕως ἑνός = tot één toe, allen zonder eenige uitzondering Rom. 3 : 12, οὐ δὲ εἷς = ook niet een eenige, sterker dan οὐδείς, Hand. 4 : 32, Rom. 3 : 10, οὐδὲ ἕν = ook niet één ding, Joh. 1 : 3, ἀπὸ μιᾶς Lk. 14 : 18 = eenstemmig.

Εἰσάγω, ἄξω, comp. van ἄγω, inbrengen, binnenbrengen, Lk. 2:27, 14:21, 22:54, Joh. 18:16, Hand. 7:45, 9:8, 21:28, 29, 37, 22:24, Hebr. 1:6. Bij dezen laatsten tekst kan men de klassieke spreekwijze vergelijken εἰς τοὺς Φράτορας, εἰς τοὺς δημότας τινὰ εἰσάγειν = iemand in de broederschap inleiden, als lid opnemen.

Εἰσαγωγικός, ή, όν, behoorend tot de εἰσαγωγή, de inleiding, subst. hij, die begint, Orig. II, 145 B.

Εἰσαγωγικῶς, in elementairen vorm, Orig, I, 549 A.

Εἰσακούω, Fut. εἰσακούσομαι, pass. Aor. 1 εἰσηκούσθην, Fut. 1 εἰσακουσθήσομαι. LXX voor שָׁמַע, maar ook voor עָנָה, antwoorden. In het Grieksch van af Homerus Il. 8, 97 het oor leenen. 1) Gehoorzamen τινός, 1 Kor. 14:21 (Deut. 1:43, 9:23, Sir. 3:6 enz.). 2) a) Luisteren naar, verhooren, Pass. verhoord worden, verhooring vinden, Mt. 6:7, Hebr. 5:7. b) van de opgezondene gebeden, Lk. 1:13, Hand. 10:31, (Ps. 4:2, Sir. 31 (34):29 (26) enz.

Εἰσάπαξ, voor eenmaal, in eens, Num. 16:21, 45, Joz. 10:42.

Εἰσδεκτός, ή, όν, ontvangen, aangenaam, Lev. 22:29, Epiph. I, 1025 C.

Εἰσδέχομαι, Fut. εἰσδέξομαι, vriendelijk ontvangen, met gunst bejegenen τινά, 2 Kor. 6:17.

Εἴσειμι, Inf. εἰσιέναι, Impf. εἰσῄειν, ingaan, intreden, gevolgd door εἰς met den naam der plaats, Hand. 3:3, 21:26, Hebr. 9:6, πρός τινα Hand. 21:18.

Εἰσερπύζω, inkrimpen, Philo II, 553, 5.

Εἰσέρχομαι, Fut. εἰσελεύσομαι, Aor. 2 εἰσῆλθον; de LXX meestal voor בּוֹא ingaan, inkomen, binnentreden. 1) Van menschen en dieren, gevolgd door εἰς met aanwijzing van de plaats, in een huis, in eene stad, Mt. 8:5, 10:12, Mk. 2:1, 11:11, Hand. 23:16, 33. Zonder aanwijzing van de plaats, Mt. 9:25, Lk. 7:45, 14:23, 15:28, 24:3, Hand. 1:13, 7, 10, 10:25, 1 Kor. 14:23. Of het kan gemakkelijk uit het verband worden aangevuld, Lk. 13:24, 17:7. Εἰς duidt dan onder aan, Hand. 19:30, 20:29, εἰσέρχ. διά τινος binnengaan door iets: διὰ τῆς πύλης, Mt. 7:13, Lk. 13:24, Joh. 10:1, Mt. 19:24, Lk. 18:25, Mt. 8:8. Met bijwoorden ὅπου, Mk. 14:14, Hebr. 6:20, ὧδε Mt. 22:12, ἔσω Mt. 26:58, εἰς met Acc. van den persoon, in wiens huis men binnengaat, Hand. 16:40. εἰσέρχ. πρός τινα = bezoeken, Mk. 15:43, Lk. 1:28, Hand. 10:3, 11:3, 16:40, 28:8, Openb. 3:20, Hand. 17:2. a) Men denke ook aan de volgende uitdrukking εἰσέρχεσθαι καὶ ἐξέρχεσθαι, in en uitgaan (בּוֹא וְצֵאת of צֵאת וָבוֹא), duidt iemands geheele levenswijze aan, Deut. 28:6, 1 Sam. 29:6, Hand. 1:21, Joh. 10:9. b) εἰσέρχ εἰς duidt niet eene plaats aan, maar wat in eene plaats geschiedt εἰς τοὺς γάμους, Mt. 25:10, 21, 23. c) εἰσελθεῖν εἰς τινα

van den Satan, die van iemand bezit neemt, Mk. 9 : 25, Lk. 8 : 30, 22 : 3, Joh. 13 : 27. **d)** Van zaken als van voedsel, Mt. 15 : 11, Hand. 11 : 8, Hebr. 6 : 19, Jak. 5 : 4, Openb. 11 : 11. **2)** Overdr. **a)** van het komen tot eenen toestand, staat, gezelschap, bezigheid, Mt. 18 : 8, 19 : 17, Mk. 9 : 43, 45, Mt. 23 : 13 (14), Lk. 11 : 52, *εἰς τὴν κατάπαυσιν* Hebr. 3 : 11, 18, 4 : 1, 3, 5, *εἰς τὴν δόξαν* Lk. 24 : 26, *εἰς πειρασμόν* Mt. 26 : 41, Mk. 14 : 38, Lk. 22 : 40, 46, *εἰς τὸν κόπον τινός* Joh. 4 : 38. *εἰσέρχ. εἰς τ. κόσμον* komen in de wereld. *α)* Oprijzen, tot bestaan komen, beginnen te zijn, Rom. 5 : 12, van den dood, Wijsh. 2 : 24, Clem. R. 1 Kor. 3 : 4, van afgoden, Wijsh. 14 : 14. *β)* van menschen, in het leven komen, òf door geboorte, Antonin. 6, 56, òf door goddelijke schepping, Philo, Opif. mund. § 25. *γ)* Voor het publiek verschijnen, 2 Joh. 7, Joh. 18 : 37, Hebr. 10 : 5. **b)** Van gedachten, welken in den geest opkomen, Lk. 9 : 46. De Grieken van Homerus af gebruiken *εἰσέρχεσθαί τινα* van gedachten en gevoelens als *φόβος, μένος, πόθος* enz.

Εἰσηγεῖσθαι, binnenvoeren, Tat. Or. 3 : 27.

Εἰσκαλέομαι, *οῦμαι*, bij zich in huis verzoeken, *τινά*, Hand. 10 : 23.

Εἰσοδιάζω, verzamelen, 2 Kon. 12 : 4.

Εἰσόδιος, *ον*, behoorende tot het binnengaan, Greg. Naz. I, 1128 B. *Τὰ εἰσόδια*, inkomsten, Theodtn. Dan. 11 : 13.

Εἴσοδος, *ου*, *ἡ*, (*ὁδός*) een ingang, de plaats of de weg leidende tot eene plaats (een poort) en het binnengaan. Alleen in de laatst genoemde beteekenis in het N. T. Met den Gen. der plaats, *τῶν ἁγίων*, in de heilige plaats, ontvangst in den hemel, Hebr. 10 : 19, *εἰς τ. βασιλείαν τοῦ κυρίου*, 2 Petr. 1 : 11; van het komen om eene zaak te beheeren, Hand. 13 : 24. Met *πρός τινα* 1 Thess. 1 : 9, 2 : 1.

Εἰσπαραδύομαι, inkruipen, Philo II, 432, 25.

Εἰσπηδάω, *ῶ*, Aor. 1 *εἰσεπήδησα*, inspringen *εἰς τὸν ὄχλον*, Hand. 14 : 14, met geweld binnendringen, Hand. 16 : 29.

Εἰσπορεύομαι, ingaan, binnentreden. **1) a)** Van personen, gevolgd door *εἰς* met den Acc. van de plaats, Mk. 1 : 21, 6 : 56, 11 : 2, Hand. 3 : 2, *ὅπου* Mk. 5 : 40, *οὗ* Lk. 22 : 10, zonder nadere aanduiding van de plaats, waar deze uit het verband duidelijk is, Lk. 8 : 16, 11 : 33, 19 : 30; *κατὰ τοὺς οἴκους*, huis in huis uit binnengaan, Hand. 8 : 3, 28 : 30, 9 : 28 (iemand vergezellen. **b)** Wanneer het van zaken gebruikt wordt, beteekent het: binnengebracht of geplaatst worden, zoo van voedsel, dat in den mond gebracht wordt, Mt. 15 : 17, Mk. 7 : 15, 18. **2)** Metaph. I, *εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ*, Lk. 18 : 24, van gevoelens, die de ziel vervullen, Mk. 4 : 19. In het oudere Grieksch komt dit woord alleen voor bij Xen. Cyr. 2, 3, 21. De LXX gebruikt het dikwijls voor בּוֹא.

Εἰσπάω, intrekken, inkomen, Gen. 19 : 10.

Εἰστρέχω, Aor. 2 εἰσέδραμον, binnenloopen, Hand. 12 : 14.

Εἰσφέρω, Aor. 1 εἰσήνεγκα, binnenbrengen, a) τί, gevolgd door εἰς met den Acc. van de plaats, 1 Tim. 6 : 7, Hebr. 13 : 11, τινά, sc. εἰς τ. οἰκίαν, Lk. 5 : 18, 12 : 11, Hand. 17 : 20 (φέρειν τι εἰς τὰ ὦτά τινος, Soph. Aj. 149). b) Leiden in, τινὰ εἰς πειρασμόν, Mt. 6 : 13, Lk. 11 : 4.

Εἰσφορά, ᾶς, ἡ, bijdrage, gave, tribuut, Ex. 30 : 13, 14, 15, 16.

Εἶτα, bijw. van tijd, dan, daarna, vervolgens, Mk. 8 : 25, Lk. 8 : 12, Joh. 13 : 5, 19 : 27, 20 : 27, Jak. 1 : 15. Met eenen Gen. absol. om het meer precies uit te drukken, Mt. 4 : 17. Bij eene opnoeming om eene zekere opvolging aan te duiden, Mk. 4 : 28, 1 Kor. 15 : 5—7, 24, 1 Tim. 2 : 13. Of van de natuur der opgenoemde voorwerpen, 1 Kor. 12 : 28, Hebr. 12 : 9.

Εἴτε, zie εἰ.

Εἶτεν, een zeldzame, Ionische vorm voor εἶτα, Mk. 4 : 28, (WH.). Vgl. Kuenen en Cobet, Nov. Test. praef. p. XXXIII.

Εἴτουν (εἴτε, οὖν) = ἤγουν, dat is te zeggen, Martyr. Ignat. 3.

Ἐκ, vóór een vocaal ἐξ, met den Gen. Het duidt aan het uitgaan, uitzenden, scheiden van iets, waarmeê het vroeger verbonden was. Het staat tegenover εἰς en ἐν = van uit, van, uit.

1) Van plaats, vanwaar, ἄρτος, ἄγγελος, φῶς ἐξ οὐρανοῦ Joh. 6 : 31, Hand. 9 : 3, Gal. 1 : 8, ἀνατολή, δύναμις ἐξ ὕψους Lk. 1 : 78, 24 : 49, vooral na werkwoorden van gaan, vlieden, roepen, bevrijden, bewegen: ἥκειν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν Joh. 4 : 47, ἐξέρχεσθαι ἔκ τινος Mk. 1 : 25, 7 : 29, van eene kracht, welke uit het lichaam gaat, Mt. 8 : 28, 15 : 11, 18, 27 : 53, 28 : 2, Mk. 5 : 30, Joh. 1 : 32, 3 : 13, 6 ; 33 ἐξάγειν, Hand. 12 : 17, φεύγειν, Hand. 27 : 30, καλεῖν, Mt. 2 : 15, overdr. ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς Mt. 12 : 35, 13 : 52, 1 Petr. 2 : 9, na πίνειν Mt. 26 : 27. 2) Uit het midden van velen (getal, gezelschap, gemeenschap). a) Na werkwoorden van gaan, leiden, kiezen, bewegen. α) Vóór collectiva Hand. 3 : 23, 19 : 33, Joh. 15 : 19, Mt. 13 : 49, Hand. 17 : 33, 23 : 10, 1 Kor. 5 : 13, Openb. 5 : 9. β) Voor het meervoud ἀνιστάναι τινὰ ἔκ τινων Hand. 3 : 22, ἐκ νεκρῶν, Hand. 17 : 31, 10 : 41, 17 : 3, Joh. 12 : 1, 9, 17, Hand. 3 : 15, 4 : 10, 13 : 30, Hebr. 11 : 19 enz. Ἡ ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν Lk. 20 : 35, 1 Petr. 1 : 3, Rom. 10 : 7, Hand. 1 : 24, 15 : 22, Rom. 9 : 24, Joh. 3 : 25. b) Voor woorden, die eene hoeveelheid aanduiden. Na εἷς als Mt. 10 : 29, 26 : 21, Lk. 17 : 15. Πολλοί Joh. 11 : 19, 45 enz. οἱ πλείους 1 Kor. 15 : 6, οὐδείς, Joh. 7 : 19, 16 : 5 enz. Openb. 7 : 4. Na het interrog. τίς. Mt. 6 : 27, Lk. 11 : 5 enz. τίς πατήρ Lk. 11 : 11 (WH.). c) εἶναι ἔκ τινων = behooren tot het getal, gezelschap, vriendenkring enz. Zie εἰμί. 3) Van eene plaatselijke oppervlakte zooals somtijds het Lat. ex voor de: καταβαίνειν ἐκ τοῦ ὄρους Ex. 19 : 14, 32 : 1, Deut. 9 : 15, 10 : 5, Mt. 17 : 9, Mk. 9 : 9, Lk. 9 : 37, 21 : 18, Hand.

27 : 34, Hebr. 13 : 10 (φαγεῖν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, eten van hetgeen op het altaar gelegd is). Hiermeê hangt samen ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ θεοῦ Joh. 8 : 42. 4) Van de richting waarvandaan, ἐκ δεξιῶν, ἐξ ἐναντίας, Mk. 15 : 39, 1 Makk. 4 : 34. Overdr. ὁ ἐξ ἐναντίας, onze tegenstander, Tit. 2 : 8, ἐκ ῥιζῶν van den wortel af, geheel en al, Mk. 11 : 20. 5) a) Van den toestand, waaruit iemand komt of gebracht is, σώζειν ἐκ θανάτου, Hebr. 5 : 7, Openb. 7 : 14, Joh. 5 : 24, 1 Joh. 3 : 14, Rom. 13 : 11, ζῶντες ἐκ νεκρῶν, levend na dood geweest te zijn, Rom. 6 : 13, 11 : 15, ἐκ πολλῆς θλίψεως γράφειν 2 Kor. 2 : 4 (uit = te midden van). 6) Van eene soort scheiding of losmaking van den band met eenen persoon of eene zaak: ἀναπαύεσθαι ἐκ τῶν κόπων, Openb. 14 : 13, ἀνανήφειν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, 2 Tim. 2 : 26, Openb. 2 : 21; 9 : 20, 16 : 11, 2 Petr. 2 : 21, Joh. 17 : 15, Openb. 3 : 10, Hand. 15 : 29. Νικᾶν ἔκ τινος, door overwinning zichzelven van iemands macht bevrijden of verlossen, Openb. 15 : 2, ὑψοῦσθαι ἐκ τῆς γῆς Joh. 12 : 32, 1 Kor. 9 : 19. 7) Hebraïstisch ἐκδικεῖν τὸ αἷμά τινος ἐκ χειρός τινος (נִקַּם דָּם מִיַּד 2 Kor. 9 : 7), het bloed wreken op den doodslager, Openb. 18 : 20, 19 : 2.

II) Van den oorsprong, de bron, de oorzaak. 1) Van generatie, geboorte, ras, afkomst, nakomelingschap. a) Na werkwoorden van geboren worden: ἐν γαστρὶ ἔχειν ἔκ τινος Mt. 1 : 18, κοίτην ἔχειν ἔκ τ. Rom. 9 : 10, γεννᾶν τινά ἐκ met den Gen. der vrouw Mt. 1 : 3, 5, Gal. 6 : 4, Joh. 3 : 6, 8 : 41, Mt. 3 : 9, Lk. 3 : 8, Hand. 2 : 30, ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία Rom. 2 : 27. In eene bovennatuurlijke beteekenis τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ θεοῦ sc. ὄν, 1 Kor. 2 : 12, Openb. 2 : 11, Joh. 3 : 5, 8, 1 Joh. 4 : 4, 6, 5 : 19. b) εἶναι, γίγνεσθαι, ἔρχεσθαι etc. ἐκ met den naam van de stad, het volk, de familie = uit iets of iemand voortkomen, ἐκ Ναζαρὲτ εἶναι Joh. 1 : 46, ἐκ πόλεως 1 : 44, ἐξ ὧν (sc. πατέρων) Rom. 9 : 5, Lk. 1 : 27, Rom. 11 : 1, Gal. 2 : 15, Hand. 23 : 34. 2) Van de eene of andere soort van oorsprong Openb. 15 : 8 (καπνὸς ἐκ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ), Joh. 1 : 22, Mt. 5 : 37, Joh. 7 : 17, 22, Rom. 2 : 29, 2 Kor. 4 : 7, 1 Joh. 2 : 16, 21, Rom. 11 : 36, 1 Kor. 8 : 6, 11 : 12, 2 Kor. 3 : 5, Gal. 5 : 8, 2 Kor. 5 : 1, Fil. 3 : 9, 2 Kor. 8 : 7, 9 : 2, Openb. 2 : 9, 5 : 3, Joh. 18 : 36, 3 : 31, 1 Joh. 4 : 7. 3) Van het materiaal, waaruit iets gemaakt is: γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρος, 1 Kor. 11 : 12, Mt. 27 : 29, Joh. 19 : 2, Rom. 9 : 21, 1 Kor. 15 : 47, Openb. 18 : 12, 21 : 21. 4) Het duidt den prijs aan, omdat het geld, als 't ware, veranderd is in het gekochte (de eenvoudige Gen. is meer gewoon) ἀγοράζειν τ. ἔκ τινος Mt. 27 : 7, κτᾶσθαι ἐκ Hand. 1 : 18, συμφωνεῖν ἐκ δηναρίου Mt. 20 : 2. Verwant hiermeê is de uitdrukking ποιεῖν ἑαυτῷ φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ, Lk. 16 : 9. 5) Vooral na verba neutra en passiva duidt ἐκ de oorzaak aan, waardoor de handeling, uitgedrukt door het daarbij staand werkwoord geholpen, ondersteund is ὠφελεῖσθαι ἔκ τινος Mt. 15 : 5, Mk. 7 : 11, ζημιοῦσθαι 2 Kor. 7 : 9, λυπεῖσθαι

2 Kor. 2 : 2, ἀδικεῖσθαι Openb. 2 : 11, ἀποθανεῖν 8 : 11, 9 : 18, φωτίζεσθαι 18 : 1, 9 : 2, 3 : 18, Joh. 6 : 13, Mt. 23 : 25, Joh. 12 : 3, Openb. 19 : 21, 18 : 3, 19, Rom. 1 : 17, 1 Kor. 9 : 14, Gal. 3 : 11, Ef. 4 : 16, Kol. 2 : 19, Jak. 2 : 22, Joh. 4 : 6. Na verba activa γεμίζειν Joh. 6 : 18, Openb. 8 : 5, ποτίζειν Openb. 14 : 8. 6) Van datgene waarvan iets afhangt of waaruit het voortvloeit: οὐκ ἔστιν ἡ ζωὴ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων = het leven hangt niet van onze bezittingen af, d. i. bezittingen kunnen ons leven niet verzekeren, Lk. 12 : 15, Hand. 19 : 25, Rom. 12 : 18, Gal. 3 : 2, 5, Hebr. 11 : 35, 2 Kor. 13 : 4, Gal. 3 : 1, 18, 21, Ef. 2 : 8. 7) Van de macht, waarvan iemand afhangt, waardoor hij bestuurd wordt: ἐκ λύπης λαλεῖν 2 Kor. 2 : 27, Joh. 8 : 47, ἐκ τοῦ πονηροῦ, ἐκ τοῦ κόσμου. Zie εἰμί Joh. 18 : 37, 1 Joh. 3 : 19, Rom. 4 : 14, 16. εἶναι ἔκ τινος = aan iemand verbonden zijn, betrekking met iemand hebben. Zie εἰμί. Vandaar de omschrijving οἱ ἐκ περιτομῆς Hand. 11 : 2, Rom. 4 : 12, Gal. 2 : 12, Kol. 4 : 11, Hand. 10 : 45. 8) Van de oorzaak waardoor, ἐκ τοῦ πόνου = uit pijn, Openb. 16 : 10, ἐκ τούτου Joh. 6 : 66, 19 : 12. 9) Ἐκ duidt aan, waarvan iets genomen, gegeven, ontvangen, gegeten of gedronken is: λαμβάνειν ἐκ Joh. 1 : 16, 16 : 14, Mt. 25 : 8, Joh. 6 : 11, 1 Joh. 4 : 13, ἐσθίειν 1 Kor. 9 : 7, 11 : 28, φαγεῖν Joh. 6 : 26, 50, Openb. 2 : 7, μετέχειν 1 Kor. 10 : 17, λαλεῖν ἐκ τῶν ἰδίων Joh. 8 : 44, Mt. 12 : 34, 35, Mt. 12 : 44, Lk. 21 : 4. 10) Van iets, waaruit iets verkregen is: συλλέγειν ἐξ ἀκανθῶν, τρυγᾶν ἐκ βάτου Lk. 6 : 44, θερίζειν ἐκ Gal. 6 : 8. 11) Van het geheel, waarvan iets een deel is 1 Kor. 12 : 15. 12) Van de bron a) ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα Joh. 12 : 49, b) ἐκ καρδίας Rom. 6 : 17, ἐκ ψυχῆς Ef. 6 : 6, Kol. 3 : 23, 1 Tim. 1 : 5, 2 Tim. 2 : 22, 1 Petr. 1 : 22. c) Van de bron der kennis κατηχεῖσθαι ἐκ Rom. 2 : 18, ἀκούειν ἐκ Joh. 12 : 34, γινώσκειν Mt. 12 : 33, Lk. 6 : 44, 1 Joh. 4 : 6, ἐποπτεύειν 1 Petr. 2 : 12, δεικνύναι Jak. 2 : 18, ὁρίζειν Rom. 1 : 4. 13) Van datgene, waaraan een regel om te handelen of te oordeelen ontleend is = naar, overeenkomstig. Κρίνειν ἐκ Lk. 19 : 22, Openb. 20 : 12, δικαιοῦν, καταδικάζειν Mt. 12 : 37, ὀνομάζειν ἐκ Ef. 3 : 15 (Hom. Il. 10, 68, Soph. O. T. 1036); ἐκ τοῦ ἔχειν, naar het bezit, 2 Kor. 8 : 11.

III) Door attractie evenals in het klassieke Grieksch vallen twee voorzetsels tezamen alsof het één voorzetsel was, zoodat ἐκ voor ἐν gebruikt schijnt te zijn. Aldus ἆραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ voor τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ἐξ αὐτῆς Mt. 24 : 17, ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει voor ὁ πατὴρ ὁ ἐν οὐρανῷ δώσει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ Lk. 11 : 13, Kol. 4 : 16.

IV) Van tijd. 1) Van het punt vanwaar, Lat. ex, inde a, van, uit, sedert, ἐκ χρόνων ἱκανῶν Lk. 8 : 27, ἐκ γενετῆς Joh. 9 : 1, Mt. 19 : 20, Mk. 10 : 20, Lk. 18 : 21, Hand. 26 : 4, Joh. 9 : 32, ἐξ ἀρχῆς Joh. 6 : 64, 16 : 4, ἐκ γενεῶν ἀρχαίων Hand. 15 : 21, ἐξ ἐτῶν ὀκτώ Hand. 9 : 33, ἐκ πολλῶν ἐτῶν Hand. 24 : 10, ἐξ αὐτῆς (sc. ὥρας) sedert, dadelijk, ἐξ ἱκανῶν

(sc. χρόνου) Lk. 23 : 8 (Tr. WH. hebben ἐξ ἱκανῶν (χρόνων). Met een adverb. ἐκ παιδιόθεν Mk. 9 : 21. Vele vertalers vertalen ἐκ τούτου Joh. 6 : 66, 19 : 12 sedert. 2) Van opvolging van tijd: ἐκ δευτέρου = eene tweede maal, ἐκ τρίτου Mt. 26 : 44, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας (diem ex die Cic. ad Attic. 7 : 26, Caes. B. G. 1, 16, 4) van dag tot dag, 2 Petr. 2 : 8, Sir. 5 : 7, ἔτος ἐξ ἔτους Lev. 25 : 50, ἐνιαυτὸν ἐξ ἐνιαυτοῦ Deut. 15 : 20.

V) Adverbiale uitdrukkingen, waarin de gedachte ligt. 1) De richting waarvan, ἐξ ἐναντίας. 2) Van de bron ἐκ συμφώνου, door overeenstemming, 1 Kor. 7 : 5, ἐξ ἀνάγκης, noodzakelijk, 2 Kor. 9 : 7, Hebr. 7 : 12. 3) Van de maat, ἐκ μέρους ten deele 1 Kor. 12 : 27, 13 : 9, Joh. 3 : 34, 2 Kor. 8 : 13 (14) (ἐξ ἴσου Hdt. 7, 135); ἐκ περισσοῦ, Mk. 6 : 51.

VI) In samenstellingen duidt ἐκ aan 1) het uitgaan ἐκβαίνω, ἐξέρχομαι. 2) Uitzending, scheiding, ἐκβάλλω, ἐκπέμπω, ἐξαιρέω. 3) Oorsprong ἔκγονος. 4) Publiciteit, ἐξαγγέλλω. 5) Openen, uitslaan, ἐκτείνω, ἐκπετάννυμι. 6) Geheel en al, παντελῶς, ἐκπληρόω, ἐκτελέω.

Ἕκαστος, η, ον, LXX voor אִישׁ, elk, ieder. a) Met een substantief ἕκαστον δένδρον Lk. 6 : 44, Joh. 19 : 23, Openb. 22 : 2, Hebr. 3 : 13, voorafgegaan door εἷς, Lat. unusquisque, met een subst. Ef. 4 : 16, Openb. 22 : 2. b) Als een substantief gebruikt, Joh. 7 : 53, Hand. 4 : 35, Rom. 2 : 6, Gal. 6 : 4, ééns de plur. ἕκαστοι Openb. 6 : 11. Met eenen toegevoegden Gen. part. ἡμῶν Rom. 14 : 12, ὑμῶν Lk. 13 : 15, 1 Kor. 1 : 12, Hebr. 6 : 11, αὐτῶν Joh. 6 : 7, τῶν σπερμάτων 1 Kor. 15 : 38. εἷς ἕκαστος = iedereen, zonder eenen Gen. part. Hand. 20 : 31, Kol. 4 : 6, met een Gen. part. Lk. 4 : 40, Hand. 2 : 3, 17 : 27, 1 Kor. 12 : 18 enz. ἕκαστος, wanneer het beteekent iedereen, wordt vaak bij zelfst. nw. voornw. en werkw. in het meervoud gevoegd: ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος Hand. 2 : 8, Joh. 16 : 32, Lk. 2 : 3, Hand. 3 : 26, 1 Petr. 4 : 10, Openb. 5 : 8, 20 : 13; evenzoo εἷς ἕκαστος Hand. 2 : 6, 21 : 26, Ef. 5 : 33. In navolging van het Hebreeuwsch ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ (אִישׁ לְאָחִיו Gen. 26 : 31), Mt. 18 : 35, μετὰ τοῦ πλησίου αὐτοῦ Ef. 4 : 25, Hebr. 8 : 11 rec.

Ἑκάστοτε adv. gedurig, altijd, 2 Petr. 1 : 15.

Ἑκατόν, οἱ, αἱ, τά, honderd Mt. 13 : 8, 18 : 12, Joh. 19 : 39 enz.

Ἑκατονταέτης, ες, ἑκατονταετής, ές (WH.), honderd jaren oud, Rom. 4 : 19.

Ἑκατονταπλασίων, ον, honderdvoud, honderdmaal zooveel, Mt. 19 : 29, Mk. 10 : 30, Lk. 8 : 8.

Ἑκατοντάρχης, ου, ὁ, hoofd over honderd, een centurio, Ex. 18 : 21, 25, Num. 31 : 14, Mt. 8 : 13, Lk. 7 : 6, Hand. 10 : 1, 22, 21 : 32, 24 : 23, 27 : 1, 6.

Ἑκατόνταρχος, ου, ὁ, Mt. 8 : 5, 8, 27 : 54, Lk. 7 : 2, 6, 23 : 47, Hand. 21 : 32, 22 : 25, 26, 28 : 16, Hand. 23 : 17. De getuigen verschillen tusschen ἑκατοντάρχης en ἑκατόνταρχος.

Ἑκατοντάς, άδος, ἡ, honderdtal, 1 Sam. 29 : 2, 2 Sam. 18 : 4.

Ἑκατοντάχειρ = ἑκατόγχειρ, met honderd handen, Just. Apol. 1, 25.
Ἑκατοστεύω, honderd maal zooveel bedragen, Gen. 26:12, Philo I, 607, 12.
Ἐκβαθρεύω, van beneden af werpen, Clementin. 17, 3, 11—σθαι εἰς κενόν.
Ἐκβαίνω, Aor. 2 ἐξέβην, uitgaan, Joz. 4:16, 17, 18, Hebr. 11:15.
Ἐκβάλλω, Fut. ἐκβαλῶ. De LXX voor גֵּרֵשׁ, ook voor הוֹצִיא, הוֹרִישׁ, הִשְׁלִיךְ uitdrijven, uitzenden. 1) Met de nevenbedoeling van geweld. a) Uitdrijven, een persoon, Mt. 21:12, Mk. 9:15, Joh. 2:15, Lk. 20:12, Mt. 7:22, 8:16, 31, 9:33, Mk. 1:34, 39, Lk. 11:20, 13:32: ἐκ τινος Mk. 7:26, ἀπό Mk. 16:9, ἐν τινι, door, Mt. 9:34, 12:24, 27, Mk. 3:22, Lk. 11:15, 19; τῷ ὀνόματί τινος Mt. 7:22, ἐπὶ τῷ ὀν. τινος Lk. 9:49, ἐν τῷ ὀνόματι Mk. 9:38, λόγῳ Mt. 8:16, Lk. 4:29, Hand. 7:58. b) Uitwerpen, τινά, gevolgd door ἔξω Joh. 6:37, 9:34, 12:31, Lk. 13:28, ἔξω met den Gen. Mt. 26:39, Mk. 12:8, Lk. 20:15, Mt. 15:17, Hand. 27:38. c) Eenen persoon verbannen, Gal. 4:30, 3 Joh. 10, Const. Apost. 2, 21, 43. d) Iemand noodzaken te vertrekken, ἀπὸ τῶν ὁρίων Hand. 13:50, Mt. 9:25, Mk. 5:40, Hand. 9:40, 16:37, Mt. 9:38, Lk. 10:2. e) Bevelen of haastig doen vertrekken, Mk. 1:43, Jak. 2:25, Joh. 10:4. f) Uittrekken, Mk. 9:47. g) Uitbrengen, eene zaak aan haar doel laten beantwoorden, Mk. 12:20. h) Met verachting verwerpen, uitwerpen, Lk. 6:22. 2) Zonder de beteekenis geweld a) uittrekken, Lk. 6:42, Mt. 7:5. b) uitbrengen, voortbrengen, Mt. 12:35, 13:52, Lk. 10:35. c) Niet ontvangen, Openb. 11:2. d) Gevolgd door εἰς met den Acc. van de plaats uitdrijven, Mk. 1:12.
Ἐκβασανίζω, flink onderzoeken, Jos. Ant. 15, 8, 4.
Ἔκβασις, εως, ἡ (ἐκβαίνω). 1) Een uitweg, uitkomst, 1 Kor. 10:13. 2) Einde, nl. van het leven, Wijsh. 2:17, ἔκβασις τῆς ἀναστροφῆς τινος Hebr. 13:7.
Ἐκβλάστημα, ατος, τό, spruit, kiem, Philo I, 48, 17.
Ἐκβλύζειν, uitvloeien, Spr. 3:10, Clem. A. I, 720 A, Heracl. 17:27.
Ἐκβολή, ῆς, ἡ. a) Het uitwerpen, overboord werpen van goederen, lading: ποιεῖσθαι ἐκβολήν, jacturam facere, Hand. 27:18. b) Verbonden met τῶν σκευῶν Jon. 1:5, τῶν φορτίων Poll. 1:99 p. 70 ed. Hemsterh.
Ἐκβόσκειν, afweiden, Athen. 52:11.
Ἐκβρασμός, οῦ, ὁ, opbruischen door te koken, Nah. 2:10, Lev. 13:6 (Symm.). A, B lezen ἐκβραγμός.
Ἐκγαμίζω, eene dochter ten huwelijk geven (ἐκ uit het huis), 1 Kor. 7:38ª, Mt. 24:38. Pass. trouwen, ten huwelijk gegeven zijn, Mt. 22:30, Lk. 17:27. Sommige getuigen van Lk. 20:34 lezen ἐκγαμίσκονται.
Ἔκγονος, ον (ἐκγίνομαι), uit voortgekomen, geboren, gewonnen. Gewoonlijk als een subst. ὁ, ἡ ἔκγονος, οἱ ἔκγονοι, een zoon, eene dochter,

kinderen, afstammelingen. Deut. 7 : 13, 28 : 4, ἔκγονα en τὰ ἔκγονα voor פְּרִי. Zie verder Jez. 48 : 19, 61 : 9. Ééns in het N. T. 1 Tim. 5 : 4 τέκνα ἢ ἔκγονα.

Ἐκδαπανάω, verteren, opmaken: τὰς προσόδους, Polyb. 25, 8, 4, Tatian. 6, p. 820 A. Pass. ὑπέρ τινος = zichzelven voor iemands welzijn opofferen, 2 Kor. 12 : 15.

Ἐδεκτέον = δεῖ ἐκδέχεσθαι, LXX Epist. Jer. 56.

Ἐκδέρω, villen, Lev. 1 : 6, 2 Kron. 29 : 34, 35 : 11, Act. Thom. 16 : 29.

Ἔκδηλος, ον (δῆλος), duidelijk, klaar, doorzichtig, 2 Tim. 3 : 9.

Ἐκδημέω (ἔκδημος van huis). 1) Van huis, op reis gaan, vertrekken. 2) Met ἀπό τινος = van iemand verwijderd zijn, 2 Kor. 5 : 6, fig. ἐκ τοῦ σώματος = het lichaam verlaten, sterven vs. 8.

Ἐκδιδύσκω = ἐκδύω, 1 Sam. 31 : 8, 2 Sam. 23 : 10, Nehem. 4 : 23, Hoz. 7 : 1, Jos. B. J. 2, 14, 2.

Ἐκδίδωμι = uitgeven, afgeven, overgeven. In het Med. voor geld in gebruik geven, verhuren, verpachten, Mt. 21 : 33, 41, Mk. 12 : 1, Lk. 20 : 9.

Ἐκδιηγέομαι, οῦμαι, geheel vertellen, verklaren, τί, Hand. 13 : 41, 15 : 3.

Ἔκδικος, wederrechtelijk, Heracl. 48 : 4.

Ἐκδιώκω, Fut. ἐκδιώξω, Aor. 1 ἐξεδίωξα. Uitdrijven, verbannen, τινά Lk. 11 : 49, vervolgen, 1 Thess. 2 : 15.

Ἔκδοσις, εως, ἡ, publicatie van een boek, Tatian. 3, vertaling van een boek, Jos. Ant. 12, 2, 4, Orig. I, 60 A. Eus. H. E. 6, 16, Epiph. III, 265 C. Uitvaardiging van eene wet, Clem. A. I, 1028, A.

Ἐκδότης, ου, ὁ, vertaler, Epiph. II, 17 B.

Ἔκδοτος, ον (ἐκδίδωμι), overgegeven, overgeleverd, (aan de vijanden, aan hunne macht, hunnen wil): λαμβάνειν τινὰ ἔκδοτον Hand. 2 : 23. διδόναι, of ποιεῖν τινα ἐκδ. Hdt. 3, 1.

Ἐκδοχεῖον, ου, τό, bak, reservoir, Jos. Ant. 14, 14, 6, B. J. 1, 15, 1; 3, 7, 13, Clem. A. I, 437 C.

Ἐκδυσωπέω, bidden, verzoeken, Jos. Ant. 15, 4, 1, Just. Apol. 2, 2.

Ἐκδύω, ύσω, compos. van δύω, ik doe aan, vandaar ik doe of trek uit, ontkleed, τινά = iemand. Ook met dubbelen Acc. Mt. 27 : 28, 31, Mk. 15 : 20; uitplunderen, Lk. 10 : 30. Med. zich ontkleeden, 2 Kor. 5 : 3, 4.

Ἐκεῖ, adverb. van plaats, daar, aldaar, Mt. 2 : 13, 15; 5 : 24. Voor ἐκεῖσε = daarheen Mt. 2 : 22, 17 : 20; οἱ ἐκεῖ = die daar zijn, Mt. 26 : 71. Het antwoord op een adverb. rel. οὗ τὸ πνεῦμα, ἐκεῖ ἐλευθερία 2 Kor. 3 : 17, Mt. 6 : 21, 18 : 20, 24 : 28, Mk. 6 : 10, Lk. 12 : 34. Hebraïstisch, waar een voorgaand bijwoord of betrekkelijk vnw. het werkwoord reeds aangetrokken heeft, wordt ἐκεῖ pleonastisch aan dit werkwoord toegevoegd, Openb. 12 : 6. (W.H. ὅπου ἔχει ἐκεῖ τόπον), 14 (ὅπου τρέφεται ἐκεῖ), vgl. Deut. 4 : 5, 14, 26, 1 Makk. 14 : 34.

Ἐκεῖθεν, adverb. van plaats, vandaar, van die plaats, Mt. 4:21, Mk. 6:1, Lk. 9:4, Joh. 4:43, Hand. 13:4. Οἱ ἐκεῖθεν elliptisch vóór οἱ ἐκεῖθεν διαβῆναι θέλοντες Lk. 16:26.

Ἐκεῖνος, η, ο, (van ἐκεῖ daar). Die man, die vrouw, dat ding, (Lat. ille, illa, illud). 1) Absoluut gebruikt a) bij wijze van tegenstelling, teg. οὗτος Lk. 18:14, Jak. 4:15, Mt. 13:11, Mk. 4:11, Hebr. 12:25 ἄλλοι... ἄλλοι... ἐκεῖνος Joh. 3:30, 9:9. b) Van bekende personen in eene ongunstige beteekenis, Joh. 7:11, 9:28. In eene goede beteekenis van den Heer Jezus 1 Joh. 2:6, 3:3, 5, 7, 16, 4:17. Van den H. G. Joh. 16:13. c) Betrekking hebbend op een naamwoord, dat onmiddellijk voorafgaat hij, zij, het, Joh. 7:45, Mk. 16:11, Hand. 3:13. 2) Gevoegd bij nw. en dan gaat het nw. met het lidwoord òf vooraf òf volgt. a) Bij tegenstellingen ἡ πρώτη ἐκείνη Hebr. 8:7. b) Gebruikt wordt ἐκεῖνος om zaken of personen, waarvan gesproken wordt, van andere te onderscheiden, Mt. 7:25, 27, 10:15, 18:32, Mk. 3:24, Lk. 6:48, Joh. 18:15. Bepaald van den tijd, den verleden tijd: ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, בַּיָּמִים הָהֵם, gezegd van eenen tijd, welken de schrijver niet nader kan of wil bepalen en welken hij toch aan hetgeen pas verhaald of voorafgegaan is, wil verbinden, Mt. 3:1, Mk. 1:9, 8:1, Lk. 2:1, 4:2, 9:36, Hand. 2:18. De plechtige uitdrukking ἐκείνη ἡ ἡμέρα of ἡ ἡμέρα ἐκείνη zet den toekomstigen beslissenden dag, den dag des oordeels tegenover het heden. Mt. 7:22, Lk. 6:23, 10:12, 2 Thess. 1:10, 2 Tim. 1:12, 18, Openb. 16:14. 3) Ἐκείνης scil. ὁδοῦ, langs dien weg Lk. 19:4. Over het gebruik van ἐκεῖνος bij Johannes, zie Steitz, Stud. u. Krit. 1859, S. 497, 1861, S. 267, Alex. Buttmann t. a. p. 1860, S. 505 en bij Hilgenfeld (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1862, S. 204 ff.). Buttmann bewijst tegenover Steitz, dat het gebruik van Johannes in geen enkel opzicht van het gewone Grieksch afwijkt.

Ἐκεῖσε, Adv. van plaats, daarheen, Hand. 21:3. Gebruikt voor ἐκεῖ in de praegnante constructie τοὺς ἐκεῖσε ὄντας Hand. 22:5.

Ἐκζητέω, ῶ, Aor. 1 ἐξεζήτησα (ἐκ van uit eene geheime plaats, van alle zijden). De LXX zeer dikwijls voor דָּרַשׁ, ook voor בִּקֵּשׁ. a) Uitzoeken, opzoeken, τινά 1 Makk. 9:26, τὸν κύριον, τὸν θεόν, de gunst van God zoeken, Hand. 15:17, Rom. 3:11, Hebr. 11:6. b) Onderzoeken. τί Sir. 39:1, 3, περί τινος 1 Petr. 1:10, waar het vereenigd voorkomt met ἐξερευνᾶν evenals 1 Makk. 9:26. c) Voor zichzelven vragen, verzoeken, Hebr. 12:17. d) Terugvragen, terugeischen, τὸ αἷμα τῶν προφητῶν ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, wraak nemen op dit geslacht wegens het dooden van de profeten, Lk. 11:50 (51). Vgl. 2 Sam. 4:11, Ezech. 3:18.

Ἐκζήτησις, εως, ἡ. 1) Een onderzoek. 2) Een voorwerp van nauwgezet onderzoek, 1 Tim. 1:4.

Ἐκθαμβέω, ῶ, Aor. 1 ἐξεθαμβήθην (ἔκθαμβος). 1) trans. verschrikken, verbieden, Sir. 30 : 9. 2) Verbaasd, ontsteld zijn. In het N. T. alleen in het pass. en bij Markus van de vreugde van de onverwachte komst van Christus 9 : 5. Ontroerd worden 16 : 5, vereenigd met ἀδημονεῖν 14 : 33.

Ἔκθαμβος, geheel verbaasd, ontzet, Hand. 3 : 11, Apoc. Petr. 11, Passio Perpet. 73, 7. Vreeselijk, Theodtn. Dan. 7 : 7.

Ἐκθαυμάζω, zich zeer verwonderen, ἐπί τινι Mk. 12 : 17 (T., WH.). Zie ook Sir. 27 : 23, 43 : 18.

Ἐκθειάζω, vergoden, vereeren, Just. Cohort. 13, 37.

Ἔκθεμα, ατος, τό, = πρόγραμμα, πρόσταγμα, edict. Esth. 8 : 17, Ezech. 16 : 24.

Ἔκθεσις, εως, ἡ, tentoonstelling, portie, rantsoen, Dan. 1 : 5.

Ἔκθεσμος, ον, tegen de wet, Athen. 48 : 6.

Ἔκθετος, ον (ἐκτίθημι), buitengezet, te vondeling gelegd, ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη, Hand. 7 : 19.

Ἐκθηλάζω, uitzuigen, Jez. 66 : 11.

Ἐκθλίβω, uitdrukken, uitpersen, wegdringen, Gen. 40 : 11, Lev. 22 : 24, Richt. 1 : 34.

Ἐκκαθαίρω, Aor. 1 ἐξεκάθαρα, geheel zuiveren, reinigen. Ἐμαυτὸν ἀπό τινος 1 Kor. 5 : 7, 2 Tim. 2 : 21. Voor צָרַף komt het voor Richt. 7 : 4, voor בִּעֵר Deut. 26 : 13.

Ἐκκαίω, Aor. 1 pass. ἐξεκαύθην. Uitbranden, ontsteken, pass. in vuur zetten. Eigenlijk van het vuur en daarna ook van hartstochten, Job 3 : 17, Sir. 16 : 6, Rom. 1 : 27.

Ἐκκενόω, ledig maken, Richt. 20 : 31, 32, uitdrijven, Hoogl. 1 : 2, Jos. B. J. 5, 13, 6.

Ἐκκεντέω, ῶ, Aor. 1 ἐξεκέντησα, uitsteken, doorsteken, doorboren, Openb. 1 : 7, Joh. 19 : 37. Voor דָּקַר Richt. 9 : 4, הָרַג Num. 22 : 29.

Ἐκκένωσις, εως, ἡ = de κένωσις van den Logos, Eus. IV, 356 B.

Ἐκκήρυκτος, ον, uitgeworpen, verbannen, Jer. 22 : 30, Eus. II, 617 A.

Ἐκκλάω, Aor. 1 pass. ἐξεκλάσθην, afbreken, afsnijden, Rom. 11 : 17, 19, 20.

Ἐκκλείω, Aor. 1 pass. ἐξεκλείσθην, uitsluiten, Gal. 4 : 17, buiten de deur sluiten, Rom. 3 : 27.

Ἐκκλίνω, Aor. 1 ἐξέκλινα, LXX voor סוּר, נָטָה, afwijken, uitwijken, Gen. 18 : 5, 19 : 2, 3, 38 : 16, Ex. 10 : 6, Mal. 2 : 8. In zedelijken zin Rom. 3 : 12, 16 : 17, ἀπὸ κακοῦ 1 Petr. 3 : 11.

Ἐκκοιτέω, ήσω, de nachtwacht houden, Jos. B. J. 6, 2, 6.

Ἐκκόλαμμα, ατος, τό, wat ingegraveerd is, Ex. 36 : 13.

Ἐκκολάπτω, ingraveeren, insnijden, uitschrappen, Ex. 36 : 13, 1 Kon. 6 : 35, Spreuk. 24 : 52, 3 Makk. 2 : 27.

Ἐκκολυμβάω, ontzwemmen, door zwemmen ontvluchten, Hand. 27 : 42.

Ἐκκομίζω, uitdragen, begraven, efferre, Lk. 7 : 12.

Ἐκκοπή, ῆς, ἡ, het afsnijden, insnijden, castratie, Polyb. 2, 65, 6, Clem. A. II, 296 A.

Ἐκκόπτω, Fut. ἐκκόψω, uit-, afsnijden. a) Van een boom, Mt. 3 : 10, 7 : 19, Lk. 3 : 9, 13 : 7, 9, eene hand, een oog, Mt. 5 : 30, 18 : 8. Pass. ἔκ τινος, een tak van een boom, Rom. 11 : 22, 24. b) Figuurlijk, τὴν ἀφορμήν, de gelegenheid afsnijden, 2 Kor. 11 : 12 (τὴν ἐλπίδα Job 19 : 10). 1 Petr. 3 : 7 lees ἐγκόπτεσθαι.

Ἐκκρέμαμαι, hangen aan: ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων, hing aan zijne lippen, Lk. 19 : 48 (ἐξεκρέμετο met ℵ B is corrupt).

Ἐκλαλέω, ῶ, Aor. 1 Inf. ἐκλαλῆσαι, uitspreken, vertellen, verklappen, Hand. 23 : 22.

Ἐκλάμπω, Fut. ἐκλάμψω, uitblinken, uitstralen, schitteren, Dan. 12 : 3, Mt. 13 : 43.

Ἐκλανθάνω, doen vergeten. Med. vergeten, Inf. ἐκλέλησμαι, gevolgd door den Gen. Hebr. 12 : 5.

Ἐκλατομέω, ήσω, ik houw uit in steen, Num. 21 : 18, Deut. 6 : 11.

Ἐκλείπω, Fut. ἐκλείψω, Aor. 2 ἐξέλιπον. 1) Verlaten, nalaten, voorbijgaan, τὸ ζῆν, τὸν βίον, sterven, 2 Makk. 10 : 13, 3 Makk. 2 : 23. 2) In den steek laten, ophouden, eindigen, τὰ ἔτη Hebr. 1 : 12, Ps. 101 : 28, ἡ πίστις Lk. 16 : 9, 22 : 32, Jer. 7 : 28, 28 : 30. Evenals in het klassieke Grieksch wordt ἐκλείπειν gebruikt van de zon of de maaneclips: τοῦ ἡλίου ἐκλιπόντος Lk. 23 : 45.

Ἐκλείχω, oplikken, Num. 22 : 4, Judith 7 : 4, Epist. Jer. 19.

Ἐκλικμάω = wannen, Judith 2 : 27. Sap. 5, 24.

Ἐκλιμία, ας, ἡ, hongerdood, Deut. 28 : 20, Aquil. Job 41 : 13.

Ἐκλιπαρεῖν, dringend vragen, verzoeken, Act. Petr. 235, 4, 253, 13.

Ἐκλοχίζω, ίσω, uitkiezen, Hoogl. 5 : 10.

Ἐκλύω, ύσω, compos. van λύω losmaken, verlossen, Jos. 10 : 6, Jer. 45 : 4. Gewoonlijk in het passief los, slap, krachteloos gemaakt worden, verslappen, verflauwen, bezwijken, Mt. 9 : 36 (rec.), 15 : 32, Mk. 8 : 3. Alzoo voor עָיֵף 1 Sam. 14 : 28, 2 Sam. 17 : 29, voor רָפָה 2 Sam. 4 : 1, Van den geest verflauwen Gal. 6 : 9 (μὴ ἐκλυόμενοι). Bezwijken Hebr. 12 : 5 (Deut. 20 : 3, Spreuk. 3 : 11). Met ταῖς ψυχαῖς Hebr. 12 : 3, τοῖς σώμασι, ταῖς ψυχαῖς Polyb. 20, 4, 7; τῇ ψυχῇ 29, 6, 14. 40, 12, 7. Vgl. Grimm bij 1 Makk. 9 : 8, 2 Makk. 3 : 34. Ἐκλύεσθαι, zonder gordel zijn, Didach. 16 : 1.

Ἐκμαλάσσω, week maken, Jos. Ant. 2, 6, 9.

Ἐκμάσσω, αττω, άξω, compos. van μάσσω, ik strijk, ik veeg, afvegen, afwisschen, τί τινι = iets met iets, Lk. 7 : 38, 44, Joh. 11 : 2, 12 : 3, 13 : 5. Sir. 12 : 11, Bar. 6 (ep. Jer.) 12, 23 (13 : 24).

Ἐκμειλίσσω, bevredigen, tevreden stellen, Jos. B. J. 1, 18, 5; 4, 9, 8.

'Ἐκμιαίνω, bezoedelen, Lev. 18 : 20, 25.

'Ἐκμυελίζω, ίσω, het merg er uit nemen, Num. 24 : 8.

'Ἐκμυκτηρίζω, den neus optrekken, bespotten, honen, τινά, Lk. 16 : 14, 23 : 35. Voor לָעַג Ps. 2 : 4 [34 (35) : 16], 2 Kon. 19 : 21, 1 Ezr. 1 : 49, Ev. Nicod. c. 10.

'Ἐκνεύω, Aor. 1 ἐξένευσα, eene zwenkende beweging maken, zwenken, ter zijde gaan, ontwijken, Joh. 5 : 13. LXX voor סוּר Richt. 4 : 18, פָּנָה zichzelven omkeeren, Richt. 18 : 26, 2 Kon. 2 : 24, 23 : 16. In het gewone Grieksch transitief ontwijken, b. v. τὰ βέλη Diod. 15, 87, πλήγην ib. 17, 100.

'Ἐκνέω, wegzwemmen, ontkomen, Thuc. 2, 90, Pind. Ol. 13, 163. Zoo verklaren sommigen ook Joh. 5 : 13. Zie evenwel ἐκνεύω.

'Ἐκνήφω, Aor. 1 ἐξένηψα, ontnuchteren, matig worden, Gen. 9 : 24, Joël 1 : 5. 1 Kor. 15 : 34 overdrachtelijk: tot gezonde zinnen wederkeeren.

"Ἐκνηψις, εως, ἡ, ontnuchtering, rust, Klaagl. 2 : 18.

'Ἐκνοσηλεύω, van eene ziekte geheel genezen, Philo I, 631, 16, II, 264, 3.

'Ἐκνυμφεύω = γαμέω, Clementin. 5 : 14.

'Ἐκουσιάζομαι, άσομαι, zichzelven vrijwillig offeren, Ezr. 2, 2, 68; 2, 3, 5; 2, 7, 15. Gewillig zijn, Ezr. 2, 7, 13, Neh. 11 : 2.

'Ἐκούσιος, ον (ἕκων), gewillig, κατὰ ἑκούσιον, uit eigen begeerte, Filem. 14. (Num. 15 : 3, καθ' ἑκουσίαν, Thuc. 8, 27).

'Ἐκουσίως, bijw. gewillig, Hebr. 10 : 26 (ἑκ. ἁμαρτάνειν), staat tegenover zonden, in onbedachtzaamheid bedreven, en uit onwetendheid of zwakheid, 1 Petr. 5 : 2.

'Ἐκπαθής, ές, hartstochtelijk, vurig, Jos. Ant. 15, 3, 4, Clem. A. I, 976, A.

'Ἐκπαίζω, bespotten, 1 Ezr. 1 : 51 τοὺς προφήτας.

"Ἐκπαλαι, bijw. (van ἐκ en πάλαι), van ouds, van oudsher, 2 Petr. 2 : 3, 3 : 5.

'Ἐκπέμπω, Aor. 1 ἐξέπεμψα, wegzenden, Hand. 13 : 4, 17 : 10.

'Ἐκπερινοστέω, geheel doorwandelen of doorkruisen, Just. Apol. 1, 54 τὴν πᾶσαν γῆν, Clementin. 6, 16.

'Ἐκπεριοδεύω, geheel rondgaan, Jos. Ant. 17, 2, 4.

'Ἐκπερισσῶς, buitengewoon, des te meer, Mk. 14 : 31.

'Ἐκπετάννυμι, Aor. 1 ἐξεπέτασα, uitspreiden, uitbreiden, uitstrekken, τὰς χεῖρας πρός τινα, Jez. 65 : 2, Rom. 10 : 21.

'Ἐκπέτασις, εως, ἡ, uitbreiding, Didach. 16 : 6.

'Ἐκπηδάω, ῶ, Aor. 1 ἐξεπήδησα, opspringen, εἰς τὸν ὄχλον, Hand. 14 : 14 (ook εἰσπηδάω lezen de Hss.), Judith 14 : 17.

'Ἐκπιάζω = ἐκπιέζω, drukken, persen, Richt. 6 : 38.

'Εκπικραίνω, toornig worden, Deut. 32:16 A, Jos. Ant. 6, 5, 1; 18, 8, 5, Clem. A. II, 428 C.

'Εκπίπτω, pf. ἐκπέπτωκα, Aor. 2 ἐξέπεσον, Aor. 1 ἐξέπεσα (Hand. 12:7 WH. T., Gal. 5:4), uitvallen, naar beneden vallen. 1) Eigenl. αἱ ἁλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν Hand. 12:7 (ἐκ τῆς θήκης Jez. 6:13, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ Jez. 14:12). Absol. Mk. 13:25, Hand. 27:32, Jak. 1:11, 1 Petr. 1:24. Van zeelieden ἐκπ. εἰς vervallen, wegdrijven, Hand. 27:17, 26, 29. 2) Overdr. a) τινός van iets afvallen, iets verliezen, τῆς χάριτος Gal. 5:4, 2 Petr. 3:17, βασιλείας Joseph. Ant. 7, 9, 2. b) Absoluut omkomen, vervallen, verbeuren, ἡ ἀγάπη 1 Kor. 13:8. Op den grond vallen, zonder goeden uitslag zijn, Rom. 9:6.

'Εκπλέω, Aor. 1 ἐξέπλευσα, wegzeilen, vertrekken van een schip, ἀπό met den Gen. van de plaats, Hand. 20:6. Εἰς met den Acc. van de plaats, Hand. 15:39, 18:18.

Ἔκπληκτος, verschrikt, Act. Thom. 30, 17; 64, 1, Act. Petr. 242, 11.

'Εκπλήσσω, Aor. 2 ἐξεπλάγην, uitslaan, uitdrijven, treffen. Pass. getroffen worden, Mt. 13:54, 19:25, Mk. 6:2, 10:26, Lk. 2:48. Van de verbazing van het zich verwonderende volk, Mt. 7:37, ἐπὶ τῇ διδαχῇ, Mt. 7:28, 22:33, Mk. 1:22, 11:18, Lk. 4:32, Hand. 13:12. Bij de Grieken met den eenvoudigen Dativus en den Acc. van de zaak zooals Wijsh. 13:4, 2 Makk. 7:12.

'Εκπνέω, Aor. 1 ἐξέπνευσα, uitademen, uitblazen, Mk. 15:37, 39, Lk. 23:46. Zoowel zonder object als met βίον of ψυχήν.

'Εκπορεύομαι, Impf. ἐξεπορευόμην, uitgaan. De LXX voor יָצָא. 1) Met vermelding van de plaats vanwaar ἀπό Mt. 20:29, Mk. 10:46, ἔξω τῆς πόλεως Mk. 11:19, ἐκ Mk. 13:1, ἐκεῖθεν Mk. 6:11, παρά τινος Joh. 15:26. Zonder vermelding van de plaats waarvandaan of waarheen, Lk. 3:7, Hand. 25:4. Met vermelding van het doel waartoe, ἐπί τινα, Openb. 16:14, πρός τινα Mt. 3:5, Mk. 1:5, ἐκπορεύεσθαι εἰς ὁδόν, van de eene plaats naar de andere gaan, Mk. 10:17. Van de dooden, die uit hunne graven verrijzen, Joh. 5:29. 2) Figuurlijk voortkomen, met ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ἐκ τῆς καρδίας, ἐκ τοῦ στόματος van gevoelens, aandoeningen, daden, gezegden, Mt. 15:11, 18, Mk. 7:15, Lk. 4:22, Ef. 4:29. Opflikkeren van lichten, vlammen, ἔκ τινος Openb. 4:5, 9:17, 11:5. Voortvloeien van eene rivier, Openb. 22:1. Uit iemands mond voortgaan, Openb. 1:16, 19:15, 21 rec. Verspreiden van een zeker rumoer, gevolgd door εἰς, Lk. 4:37. Van den Heiligen Geest, die uitgaat of voortkomt van den Vader, Joh. 15:26.

'Εκπορθέω, verwoesten, Job 12:5, 4 Makk. 17:24, 18:4.

'Εκπορνεύω, de LXX voor זָנָה hoereeren, ontucht plegen, Gen. 38:24, Lev. 19:29 αὐτήν, Num. 25:1, Deut. 22:21, 24:15, Jud. 7. Test. XII Patr. Test. Dan. § 5. Heracl. 19:12, 24:15. Figuurlijk de heidensche

goden nagaan of vereeren, afhoereeren van God, Ex. 34 : 16, Lev. 17 : 7, Sir. 46 : 11, Hoz. 1 : 2; 4 : 12; Ezech. 16 : 26, 33 : 33.

'Ἐκπτύω, Aor. 1 ἐξέπτυσα, uitspuwen, verfoeien, een afschuw hebben van, Gal. 4 : 14.

'Ἐκπύρωσις, εως, ἡ, het verbranden, Tat. Or. 3, 22.

'Ἐκρέω, wegvloeien, Deut. 28 : 40, 1 Makk. 9 : 6.

'Ἐκρήγνυμι, uitbreken, losbreken, Job 18 :'14.

'Ἐκριζόω, ῶ, Aor. 1 ἐξερίζωσα, ontwortelen, uitroeien, τί, Mt. 13 : 29, 15 : 13, Lk. 17 : 6, Jud. 12. Zie ook Jer. 1 : 10, Zef. 2 : 4, Sir. 3 : 9, 1 Makk. 5 : 51 (Alex.), 2 Makk. 12 : 7.

'Ἐκσπάω, uittrekken, Richt. 3 : 22, 16 : 14, 20 : 32, Job 29 : 17.

'Ἐκστραγγίζω, uitdrukken, uitpersen, Ez. 23 : 34.

'Ἐκστρέφω, pf. pass. ἐξέστραμμαι, afkeeren, verkeeren, verdraaien, bederven, Deut. 32 : 20, Tit. 3 : 11.

'Ἐκσύρω, wegwentelen, Richt. 5 : 21.

'Ἐκσώζω, Aor. 1 ἐξέσωσα, redden van een gevaar: εἰς αἰγιαλὸν ἐκσῶσαι τὸ πλοῖον, het schip veilig naar de kust brengen, Hand. 27 : 39, WH. And. lezen ἐξῶσαι van ἐξωθέω.

'Ἐκταράσσω, in onrust, rep en roer brengen, τὴν πόλιν, Hand. 16 : 20. Zie ook Ps. 17 : 5, Wijsh. 17 : 3.

'Ἐκτάσσω, uitvoeren, in slagorde stellen, Num. 32 : 27, 2 Kon. 25 : 19, Neh. 4 : 16, 5 : 15.

'Ἐκτείνω, Fut. ἐκτενῶ, Aor. 1 ἐξέτεινα. De LXX voor נָטָה, פָּרַשׂ en שָׁלַח uitstrekken: τὴν χεῖρα Mt. 8 : 3, 12 : 13, 14 : 31, 26 : 51, Mk. 1 : 41, 3 : 5, Lk. 5 : 13, 6 : 10, Joh. 21 : 18, Hand. 26 : 1. Met de toevoeging ἐπί τινα, over iemand, Mt. 12 : 49, Lk. 22 : 53, ἐκτ. τὴν χεῖρα εἰς ἴασιν, van God gezegd, Hand. 4 : 30, ἀγκύρας uitwerpen, Hand. 27 : 30.

'Ἐκτελέω, Aor. 1 Inf. ἐκτελέσαι voleindigen, Lk. 14 : 29.

'Ἐκτένεια, ας, ἡ, spanning, opgewektheid. 'Ἐν ἐκτενείᾳ, ijverig, Hand. 26 : 7 (2 Makk. 14 : 38, Judith 4 : 9.

'Ἐκτενής, ές (ἐκτείνω), ingespannen, ernstig, ijverig, vurig, van het gebed, Hand. 12 : 5, δέησις κ. ἱκεσία Clem. Rom. 1 Kor. 59 : 2, ἀγάπη, 1 Petr. 4 : 8. Neutr. van den comp. ἐκτενέστερον, meer ingespannen, Lk. 22 : 44.

'Ἐκτενῶς, ernstig, vurig, Hand. 12 : 5, ἀγαπᾶν 1 Petr. 1 : 22. Vgl. ook Jona 3 : 8, Joël 1 : 14, 3 Makk. 5 : 9.

'Ἐκτίθημι, Aor. 1 pass. ἐκτεθείς, uitzetten, ten toon stellen. 1) Een kind, Hand. 7 : 21. 2) Med. uiteenzetten, uitleggen, Hand. 11 : 4, 18 : 26, 28 : 23.

'Ἐκτίλλω, uittrekken, 1 Kon. 14 : 15, Ps. 51 (52) : 5, Sir. 10 : 15.

'Ἐκτιναγμός, οῦ, ὁ, het afschudden, Nah. 2 : 10, Philo I, 415, 18, 19.

'Ἐκτινάσσω, Aor. 1 ἐκτινάξατε, afschudden, τὸν χοῦν Mk. 6 : 11, τὸν

κονιορτόν Mt. 10:14. Med. zich uitschudden, zich het stof van de kleederen schudden als teeken van het afbreken van alle gemeenschap, Hand. 13:51.

Ἐκτοκίζω, woekeren, rente nemen, Deut. 23:19, 20.

Ἐκτολμάω, stout maken, aanmoedigen, Jos. Ant. 17, 12, 2.

Ἐκτόμιος, ον, gecastreerd, ontmand, Clem. A. I, 581 B.

Ἐκτορνεύω, uitdraaien, Aq. Ex. 25:33.

Ἕκτος, η, ον, de zesde, Mt. 20:5 enz.

Ἐκτός adv. (teg. ἐντός), buiten, τὸ ἐκτός, de buitenste zijde met den Gen. posses. Mt. 23:26. Het heeft de kracht van een voorzetsel en wordt gevolgd door den Gen. a) buiten, ἐκτὸς τοῦ σώματος 1 Kor. 6:18, 2 Kor. 12:2. b) Behalve, Hand. 26:22, 1 Kor. 15:27. (De LXX voor לְבַד, gevolgd door מִן, Richt. 8:26, מִלְּבַד, 1 Kon. 10:13, 2 Kron. 9:12, 17:19).

Ἐκτραχύνω, ruw maken, verbitteren, Philo II, 87, 34.

Ἐκτρέπω, Pass. Aor. 2 ἐξετράπην. 1) Afwenden, afkeeren, Pass. in medische beteekenis ontwrichten, Hebr. 12:13. 2) Zich afwenden, afkeeren, ontwijken, vermijden. Figuurlijk εἰς ματαιολογίαν, 1 Tim. 1:6, 2 Tim. 4:4, 1 Tim. 5:15, 6:20.

Ἐκτρέφω, 1) opvoeden, voeden, τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, Ef. 5:29. 2) Opbrengen, τὰ τέκνα, Ef. 6:4.

Ἔκτρεψις, εως, ἡ, het uitdrijven, Act. Thom. 39, 25.

Ἐκτρίβω, uitdrijven, vernietigen, verdelgen, Gen. 19:13, 14, 29, 34:30, Ex. 9:15, 12:13.

Ἔκτρομος, adj. (cf. ἔκφοβος), vreeselijk bevende, Hebr. 12:21.

Ἔκτρωμα, τος, τό, ἐκτιτρώσκω, een miskraam hebben. Een abortus, eene ontijdige geboorte, 1 Kor. 15:8, waar Paulus zichzelven een ἔκτρωμα noemt en vs. 9 verklaart in welken zin hij dat is. (Num. 12:12, Pred. 6:3, Job. 3:16.) In het Grieksch het eerst gebruikt door Aristot. De gen. an. 4, 5, 4. Maar zooals Phrynicus bewijst p. 208 ed. Lob. zijn ἄμβλωμα en ἐξάμβλωμα te verkiezen. Lightfoot Ign. ad. Rom. 9, p. 230 sq.). Een naam, door de Valentinianen toegepast op de ἐνθύμησις van σοφία, Iren. 480 A, Hippol. Haer. 276, 25. Tertull. II, 20 A.

Ἐκτύπωμα, ατος, τό, het afgedrukte beeld, relief. Arist. 101, 8. Athen. 22, 7.

Ἐκφέρω, Fut. ἐξοίσω, Aor. 1 ἐξήνεγκα. 1) Uitdragen. τινά Hand. 5:15, den doode voor de begrafenis, Hand. 5:6, 9. τί Lk. 15:22, 1 Tim. 6:7. 2) Uitleiden τινά Mk. 8:23. 3) Voortbrengen, produceeren, van de aarde, welke planten voortbrengt, Hebr. 6:8. Zie ook Gen. 1:12, Hagg. 1:11, Hoogl. 2:13.

Ἐκφεύγω, Fut. ἐκφεύξομαι, pf. ἐκπέφευγα ontvluchten, wegvluchten. a) De veiligheid zoeken in de vlucht, Hand. 16:27, 19:16. Ontsnappen

1 Thess. 5 : 3, Hebr. 2 : 3, τί Lk. 21 : 36, Rom. 2 : 3; τινά, Hebr. 12 : 25, [τὰς χεῖράς τινος 2 Kor. 11 : 33].

'Εκφοβέω, verschrikken, τινά 2 Kor. 10 : 9. Zie ook Deut. 28 : 26, Zef. 3 : 13 enz.

"Εκφοβος, ον, verschrikt, bevreesd, Deut. 9 : 19, Mk. 9 : 6, Hebr. 12 : 21.

'Εκφόριον, ου, τό, opbrengst, vrucht, Lev. 25 : 19, Deut. 28 : 33, Richt. 6 : 4.

'Εκφυσῶ, uitblazen, Heracl. 13 : 22.

'Εκφύω, Aor. 2 pass. ἐξεφύην trans. voortbrengen, doen voortkomen. "Οταν ὁ κλάδος ... τὰ φύλλα ἐκφύῃ (subj. praes.), wanneer de tak teeder geworden is en bladeren voortbrengt, Mt. 24 : 32 en Mk. 13 : 28 (T., WH.). Anderen, die dezelfde accentuatie behouden, beschouwen het als Aor. 2 act. subj. intrans. met τὰ φύλλα als subject. Fritzsche, Lchm. Treg. lezen evenals Erasmus ἐκφυῇ (Aor. 2 pass. subj.), wanneer de bladeren gegroeid zijn, zoodat dan τὰ φύλλα het subject is.

'Εκχέω, waarvoor ook wel ἐκχύνω gebruikt wordt, Fut. ἐκχεῶ (Hand. 2 : 17, waarvoor vroeger ἐκχεύσω stond), Aor. 1 ἐξέχεα, Inf. ἐκχέαι, Aor. 1 ἐξεχύθην, LXX voor שָׁפַךְ, Perf. act. ἐκκέχυκα, Perf. pass. ἐκκέχυμαι, uitgieten. a) φιάλην voor den inhoud daarvan, Openb. 16 : 1—4, 8, 10, 12, 17, van wijn, Mt. 9 : 17, Mk. 2 : 22, Lk. 5 : 37. Van andere dingen met zorg bewaard, welke te voorschijn gebracht worden, Joh. 2 : 15, ἐξεχύθη τὰ σπλάγχνα Hand. 1 : 18. De uitdrukking αἷμα ἐκχεῖν of ἐκχύνειν van het vergieten van bloed, Mt. 23 : 35, Lk. 11 : 50, Hand. 22 : 20, Rom. 3 : 15, Openb. 16 : 6ᵃ. b) Overdr. rijkelijk begiftigen, van den Heiligen Geest, Hand. 2 : 33, ἐπί τινα Hand. 2 : 17, 10 : 45, Tit. 3 : 6, Rom. 5 : 5. Het pass. = effundor, me effundo, zich storten, verzinken, τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν Jud. 11.

'Εκχολάω, in toorn ontsteken, 3 Makk. 3 : 1

'Εκχύνω. Zie ἐκχέω.

'Εκχωρέω, uitgaan, weggaan, zich van eene plaats verwijderen, Lk. 21 : 21. Voor בָּרַח Am. 7 : 12.

'Εκψύχω, sterven, Act. Petr. 262, 6.

'Ελαία, ας, ἡ, LXX voor זַיִת. 1) Een olijfboom, Rom. 11 : 17, 24, plur. Openb. 11 : 4. τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν (voor הַר הַזֵּיתִים Zach. 14 : 4), de olijfberg, zoo genoemd naar de menigte olijfboomen, die daarop groeien (Jos. Antt. 20, 8, 6), vijf stadiën Oostwaarts van Jeruzalem, Mt. 21 : 1, 24 : 3, 26 : 30, Mk. 11 : 1, 13 : 3, 14 : 26, Lk. 19 : 37, 22 : 39, Joh. 8 : 1 rec. 21 : 37 (zie ἐλαιών). 2) Een olijf, de vrucht van den olijfboom, Jak. 3 : 12.

"Ελαιον, ου, τό, de LXX voor שֶׁמֶן, ook voor יִצְהָר, olijvenolie, gebruikt voor lampen, Mt. 25 : 3, 8, voor het genezen van zieken, Mk.

6 : 13, Lk. 10 : 34, Jak. 5 : 14. Om het hoofd en het lichaam op feesten te zalven, (Athen. 15, c. 11). Vgl. *μύρον*. Lk. 7 : 46, Hebr. 1 : 9, (vgl. hierbij *ἀγαλλίασις*). Als handelsartikel, Lk. 16 : 6, Openb. 6 : 6, 18 : 13.

Ἐλαιών, *ῶνος*, *ὁ*, (*ών* duidt in dergelijke woorden eene plaats aan, bezet met boomen als *δαφνών, ἰτεών, δρυμών, κεδρών*). Een olijvengaard = de olijfberg, Hand. 1 : 12. Lk. 19 : 29, 21 : 37, moet men derhalve schrijven *τὸ ὄρος τὸ καλούμενον ἐλαιών* (zoo L. T. Tr. [WH. *ἐλαιῶν*]. Evenzoo Jos. Ant. 20, 8, 6 *πρὸς ὄρος τὸ προσαγορευόμενον ἐλαιών*, B. J. 2, 13, 5, 5, 2, 3 *εἰς ἐλαιὼν καλούμενον ὄρος*, 6, 2, 8 *κατὰ τὸ ἐλαιὼν ὄρος*. De LXX vertaalt זַיִת somtijds vrij door *ἐλαιών* Ex. 23 : 10, Deut. 6 : 11, 1 Sam. 8 : 14.

Ἐλαμίτης, (T. WH. *ἐλαμείτης*) *ου*, *ὁ*, een Elamiet, een bewoner van de provincie Elymais, een streek, zich uitstrekkende Zuidwaarts van de Perzische golf, waarvan de grenzen verschillend worden opgegeven, Hand. 2 : 9.

Ἐλάσσων, *ον*, (comp. van *ἐλαχύς* = *μικρός*) minder, jonger, Rom. 9 : 12; of in rang, Hebr. 7 : 7, of in uitnemendheid minder, slechter, (tegenover *καλός*) Joh. 2 : 10.

Ἐλασσονέω, *ήσω*, = *ἐλασσονόω*, minder hebben, te weinig hebben, te kort komen, Ex. 16 : 18, 30 : 15, 1 Kon. 11 : 22, Spr. 14 : 34, 2 Kor. 8 : 15.

Ἐλαττόω, *ῶ*, Aor. 1 *ἠλάττωσα*, minder maken, Hebr. 2 : 7, Pass. minder worden, Hebr. 2 : 9, verminderen (teg. *αὐξάνω*) Joh. 3 : 30.

Ἐλαττονόω, *ώσω*, en *ἐλαττονέω*, minder hebben, krijgen, Gen. 8 : 3, Ex. 30 : 15, Lev. 25 : 16, 18 : 28, Spreuk. 14 : 34, Sir. 19 : 6, 2 Makk. 13 : 19.

Ἐλάττωμα, *τό*, verlies, vermindering, Arist. 100, 10, 103, 25. Tat. Or. 12, 3.

Ἐλαύνω, Pt. Pf. *ἐληλακώς*, Imp. Pass. *ἠλαυνόμην*, in beweging zetten, drijven, voortdrijven van schepen en wolken, Jak. 3 : 4, 2 Petr. 2 : 17. Van bezetenen, die gaan waarheen de booze geest hen drijft of jaagt, Lk. 8 : 29, met of zonder *πλοῖον*, *νῆα* of *ναῦν*, varen, roeien, Mk. 6 : 48, Joh. 6 : 19.

Ἐλαφρία, *ας*, *ἡ* (*ἐλαφρός*), lichtheid, lichtzinnigheid, lichtvaardigheid, 2 Kor. 1 : 17.

Ἐλαφρός, *ά*, *όν*, licht, gemakkelijk te dragen, Mt. 11 : 30, τὸ *ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως*, 2 Kor. 4 : 17.

Ἐλάχιστος, *η*, *ον*, (superl. van *μικρός*), kleinste, minste, in grootte, Jak. 3 : 4, in bedrag, beheer van zaken, Lk. 16 : 10, 19 : 17, *ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος* Lk. 6 : 10. Van importantie, 1 Kor. 6 : 2, in gezag van bevelen, Mt. 5 : 19, in de achting van menschen, Mt. 25 : 40, 45, in rang, Mt. 5 : 19, 1 Kor. 15 : 9. Van eene stad, Mt. 2 : 6. *οὐδὲ ἐλάχιστον*, zelfs niet het minste, Lk. 12 : 26, *ἐμοὶ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν*, 1 Kor. 4 : 3.

Ἐλαχιστότερος, *α*, *ον*, veel geringer of verreweg de geringste, Ef. 3 : 8.

'Ἐλάω, zie ἐλαύνω.

'Ἐλεάζαρ (אֶלְעָזָר, wien God helpt), Eleazar, een man uit de genealogische lijst van Christus, Mt. 1 : 15.

'Ἐλεάω = ἐλεέω, Rom. 9 : 16, Jud. 23 (althans in sommige getuigen).

'Ἐλεγμός, οῦ, ὁ (ἐλέγχω), wederlegging, terechtwijzing, 2 Tim. 3 : 16. Zie ook Sir. 21 : 6, 35 : 17 enz. Voor תּוֹכֵחָה, kastijding, bestraffing, 2 Kon. 19 : 3, Ps. 149 : 7.

Ἔλεγξις, εως, ἡ (ἐλέγχω), beschaming, bestraffing, 2 Petr. 2 : 16. Zie verder Job 21 : 4, 23 : 2 voor שִׂיחַ. Protev. Jacob. 16, 1 τὸ ὕδωρ τῆς ἐλέγξεως κυρίου.

Ἔλεγχος, ου, ὁ van ἐλέγχω, bewijsmiddel ter overtuiging of wederlegging, rekenschap, welke men van iets geeft. Hebr. 11 : 1 bewijs. 2 Tim. 3 : 16 is het overtuiging, maar komt daar slechts in enkele getuigen voor. T. leest daar ἐλεγμός.

'Ἐλέγχω, Fut. ἐλέγξω, LXX voor הוֹכִיחַ. Overtuigen, wederleggen, zoodat de overtuigde persoon zich schaamt, Joh. 8 : 9, 1 Kor. 15 : 24, Jak. 2 : 9, gevolgd door περί cum Gen. Joh. 8 : 46, 16 : 8, door overtuiging aan het licht brengen, τί Joh. 3 : 20, Ef. 5 : 11, 13, Tit. 1 : 9, 13, 2 : 15. Bestraffen, berispen, vermanen, Jud. 22, 1 Tim. 5 : 20, 2 Tim. 4 : 2, τινὰ περί τινος Lk. 3 : 19, Mt. 18 : 15, Openb. 3 : 19. Vgl. uit de LXX voor הוֹכִיחַ Ps. 37 : 2 enz. Wijsh. 12 : 2. Didach. 2 : 7, 15 : 3.

Ἔλεος, in het gewone Grieksch ὁ ἔλεος, uitgezonderd Diod. Sic. 3, 18, waar eenigen τὸ ἔλεος lezen, zooals bij de LXX meestal, in het N. T. altijd. Gevoel van het medelijden, gevoel, medegevoel met de ellende (ἔλεος = ellende, Eurip. Or. 833, Jer. 42 : 2). Aristot. Rhet. 2, 8 ἔστω δὴ ἔλεος λύπη τις ἐπὶ φαινομένῳ κακῷ φθαρτικῷ. Barmhartigheid, zoowel als gevoelen, aandrift als handeling, Lk. 10 : 37, Jak. 2 : 13, 3 : 17, Mt. 9 : 13, 12 : 7, 23 : 23. Bij de LXX is het de gewone vertaling van חֶסֶד (Jez. 60 : 10) = רָצוֹן, dat anders = εὐδοκία, χάρις enz.). Gen. 19 : 19, Num. 11 : 15 = חֵן, dat anders hoofdzakelijk door χάρις vertaald wordt; = צְדָקָה Jez. 56 : 1, Ez. 18 : 19, 21 (vgl. onder ἐλεημοσύνη), terwijl חֶסֶד = δικαιοσύνη, Gen. 19 : 19, 20 : 13, 21 : 23, 24 : 27, 32 : 10, Ex. 15 : 13, 34 : 7, Spr. 20 : 28, Jez. 63 : 7. ἐλεημοσύνη Gen. 47 : 29, Spr. 3 : 3, 20 : 28. οἰκτείρημα Jer. 31 : 3. χάρις Esth. 2 : 9, δόξα Jez. 40 : 7. ἐλπίς 2 Kron. 35 : 26. חֶסֶד evenwel, waarvan de oorspronkelijke beteekenis = stringere, חסד = zich sterk gevoelen aangedaan, vgl. Delitzsch bij Ps. 4 : 4, is specifiek begrip en aanduiding alleerst van de genade en barmhartigheid Gods vooral jegens het Israelietische volk. Dan overgebracht op menschen: van de liefde en barmhartigheid jegens andere menschen krachtens den heiligen band (bond) onder elkander, als godsdienstige plicht beschouwd, zooals tusschen bloedverwanten, overheid en onderdanen, jegens ongelukkigen en hulpbehoeftigen. Hupfeld

bij Ps. 4:4, vgl. onder ὅσιος. (Ἔλεος de god van het medelijden, Apollod. 2, 8, 1, van de δικαιοσύνη tegenover hulpbehoevenden en armen). Ἔλεος is derhalve bij de LXX het woord van het heil, dat God den zijnen geeft, vooral aan zijn verdrukt volk, inzoover het zich overeenkomstig den toestand der zaak en der behoeften als barmhartigheid, medelijden, gevoel van ellende (vgl. Jer. 31:20) openbaart en wel in tegenstelling met κρίσις, Jak. 2:13, Wijsh. 12:22. Vgl. ἔλεος = יֶשַׁע, Jez. 45:8 ἀνατειλάτω ἡ γῆ καὶ βλαστησάτω ἔλεος. De in חֶסֶד gelegene liefde drukt ἔλεος uit, terwijl חֶסֶד meer de liefde, welke zich gebonden acht en zich bindt, te kennen geeft. Hoofdzakelijk evenwel is de keus dezer uitdrukking bepaald door den toestand van het object, derhalve = de liefde, zooals zij zich als medegevoel met de ellende als barmhartigheid openbaart. Verbonden met διαθήκη Deut. 7:9, Ps. 89:29; vgl. Ps. 17:7, 25:6, 7, 89:50, 130:7, Jez. 63:7, 1 Sam. 15:6, 20:8. — Jez. 56:1 ἤγγικε τὸ σωτήριόν μου παραγίνεσθαι καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι = צְדָקָה. — In deze beteekenis, nl. als het passende woord voor de met de behoeften der menschelijke ellende overeenstemmende betrekking van God tot de zaligheid, staat het Lk. 1:54 ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους, καθὼς ἐλάλησε κτλ. vgl. Ps. 25:6. — Lk. 1:50, 58, 72, 78, Rom. 9:29, 11:31 τὸ ὑμέτερον ἔλεος, waar deze gezindheid van God als het heil der menschen voorgesteld wordt. Vgl. Jez. 55:3. — Rom. 15:9, vgl. vs. 8, 1 Petr. 1:3, Jud. 21, 2 Tim. 1:16, 18. Verbonden met ἀγάπη Ef. 2:4 (vgl. Jez. 60:10 διὰ ἔλεον ἠγάπησά σε); met μακροθυμία 1 Tim. 1:16, χάρις Hebr. 4:16, bij een groet in brieven χάρις ἔλεος εἰρήνη 1 Tim. 1:2, 2 Tim. 1:2, 2 Joh. 3. ἔλεος en εἰρήνη Gal. 6:16, Jud. 2. — De uitdrukking, welke evenwel in de plaats van het Oud-Testamentische חֶסֶד komt, is χάρις, dat inzooverre voor de Nieuw-Testamentische voorstelling meer geschikt is, als daarin aan den eenen kant de vrijheid en onbepaaldheid der goddelijke liefde meer op den voorgrond staat (een punt, dat bij ἔλεος alleen Tit. 3:5 op den voorgrond staat: οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς) — en aan den anderen kant in de plaats van de betrekking tot de ellende, die tot de schuld der objecten komt.

Ἐλεέω, somtijds ἐλεάω Rom. 9:16, 18, Jud. 23, vgl. Spr. 21:26 Vat. 4 Makk. 9:3, Clem. Rom. ad Cor. 1, 13, 2. Medelijden hebben, barmhartig zijn, τινά jegens iemand, zich over hem erbarmen, Mt. 9:27, 15:22, 17:15, 18:33, 20:30, 31, Mk. 5:19, 10:47, 48, Lk. 16:24, 17:13, 18:38, 39, Fil. 2:27, Rom. 12:8, 1 Kor. 7:25. — Evenals ἔλεος de barmhartigheid Gods als beginsel en vorm zijner heilsopenbaring aanduidt, zoo ook ἐλεεῖν voor God, zich over iemand erbarmen, hem de genade des heils ten deel laten vallen, Rom. 9:15, 16. Vs. 18 tegenover σκληρύνειν. Het pass. Aor. ἠλεήθην, Part. Perf. ἠλεημένος, wien er-

barming ten deel gevallen is met betrekking tot bijzondere bewijzen der genade, 1 Kor. 7 : 25, vgl. Gen. 33 : 5. Dan = die begenadigd, in den toestand des heils opgenomen is, van de gemeente des heils, 1 Petr. 2 : 10, Rom. 11 : 30—32, van enkele personen, 2 Kor. 4 : 1, 1 Tim. 1 : 13, 16, Mt. 5 : 7. — Jud. 23 wordt eveneens gedacht aan de toeëigening van het Messiaansche heil. Bij de LXX komt met deze beteekenis vooral het gebruik in de bede overeen ἐλέησόν με, ἡμᾶς Jez. 33 : 2 en dikwijls in de Psalmen b. v. Ps. 6 : 3, 9 : 14, 25 : 16, 26 : 11, 27 : 7 evenals ἐλεεῖν van de Messiaansche verlossing, Jez. 14 : 1, 54 : 8, 55 : 7, Jer. 12 : 15, 30 : 18, 31 : 20, 42 : 12, Zach. 1 : 17, Jez. 44 : 23 (parall. λυτροῦν, δοξασθῆναι). Het Pass. Spr. 21 : 10, Jez. 55 : 17, Hoz. 1 : 6. Ignat. 696 B. Het komt bijna voortdurend overeen met het Hebr. חנן (slechts somtijds οἰκτείρω, enkele malen anders). Eveneens = רחם Piël naast οἰκτείρω, zeldzamen חמל, waarvoor gewoonlijk φείδομαι. Somtijds = נִחַם (gew. παρακαλεῖν).

'Ελεεινός, ἡ, όν, Att. = ellendig, erbarmelijk, niet bij de LXX, in het N. T. alleen 1 Kor. 15 : 19, Openb. 3 : 17, verbonden met ταλαίπωρος.

'Ανέλεος, ον, onbarmhartig, een in het gewone Grieksch geheel vreemde vorm, door Lchm. Tdf. Treg. Jak. 2 : 13 opgenomen: ἡ γὰρ κρίσις ἀνέλεος τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος· κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως. Rec. ἀνίλεως. Klass. vorm: ἀνηλεής, LXX en apocr. ἀνελεήμων.

'Ελεημοσύνη, ἡ, barmhartigheid, alleen in het latere Grieksch en ook daar zelden, van ἔλεος onderscheiden zooals het gedrag van de gezindheid. Bij de LXX somtijds voor חֶסֶד Gen. 47 : 29, Spreuk. 3 : 3, 19 : 22, 20 : 28, 21 : 21; eveneens somtijds voor צְדָקָה Deut. 6 : 25, 24 : 13, Ps. 24 : 5, 33 : 5 verb. met κρίσις zooals Jez. 28 : 17, vgl. Ps. 103 : 6 naast κρίμα zooals Jez. 1 : 27. — Jez. 59 : 16 (Symm. 1 Sam. 12 : 7, Ps. 31 : 2, 51 : 16). Dan. 4 : 24 (Jer. 16 : 5 weifelen de Hss. tusschen οἰκτιρμούς en ἐλεημοσύνας. = רַחֲמִים; Jez. 38 : 18 אֱמֶת. Het woord heeft in de LXX geen bijzonder bepaalde positie. Het komt slechts somtijds als synoniem van ἔλεος voor, terwijl de vertaler der Spreuken slechts eenmaal חֶסֶד door ἔλεος weergeeft (14 : 22). Alleen dit is op te merken, dat צְדָקָה, waarvan het begrip nauw met ἔλεος verwant is (zie onder δικαιοσύνη) in dit geval meer door ἐλεημοσύνη dan door ἔλεος vertaald wordt (ἔλεος Jez. 56 : 1, Ez. 18 : 19, 21). Deze vertaling van צְדָקָה door ἐλεημοσύνη baant den weg tot het veelvuldig gebruik in de apocriefen, waarin het van God staat, Sir. 17 : 29 parall. ἐξιλασμός. Bar. 4 : 22 ἦλθέ μοι χαρὰ παρὰ τοῦ ἁγίου ἐπὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ, ᾗ ἥξει ὑμῖν ἐν τάχει παρὰ τοῦ αἰωνίου σωτῆρος ὑμῶν, waar volgens Oud-Testamentisch spraakgebruik eer δικαιοσύνη te verwachten was. Vgl. Symm. Ps. 31 : 2, 51 : 16, 1 Sam. 12 : 7, Bar. 5 : 9 ἡγήσεται ὁ θεὸς 'Ισραὴλ ... τῷ φωτὶ τῆς δόξης αὐτοῦ σὺν ἐλεημοσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ τῇ παρ' αὐτοῦ = חֶסֶד. Tob. 3 : 2 δίκαιος εἶ καὶ πάντα τὰ ἔργα σου καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοί σου ἐλεημοσύναι καὶ ἀλήθεια.

Vgl. 13 : 6. Dit verband van het begrip met dat van de gerechtigheid bepaalt ook het gebruik van menschelijke barmhartigheid en betooning van barmhartigheid, vooral met het oog op de godsdienstige waardeering daarvan, vgl. ἀντὶ ἁμαρτιῶν, Sir. 3 : 14, 30, 17 : 22, 29 : 12, 32 : 4, 40 : 17, 24, Tob. 2 : 14, 4 : 10, 11, 12 : 8, 9, 14 : 11 ἐλ. καὶ δικ. verbonden, vgl. Tob. 1 : 2, 3. Anders nog Sir. 7 : 10, 12 : 3, 16 : 14, Tob. 1 : 16. — Vgl. voor deze godsdienstige waardeering, haar uitgangspunt en hare beteekenis de vertaling van צְדָקָה door ἐλεημοσύνη Deut. 6 : 25, 24 : 13, Dan. 4 : 24. Zie onder δίκαιος, δικαιοσύνη.

Daaraan sluit zich aan ἐλ. in het N. T. alleen van betooning van menschelijke barmhartigheid met eene zekere godsdienstige waarde, Mt. 6 : 2, 3, 4 (vgl. vs. 1 προσέχετε τὴν δικαιοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν κτλ., rec. ἐλεημ.). Bij Lk. in het ev. en de Hand. = weldaad, aalmoezen, διδόναι ἐλεημοσύνην Lk. 11 : 41, 12 : 23, αἰτεῖν Hand. 3 : 2, λαβεῖν 3 : 3, vgl. vs. 10. ποιεῖν ἐλεημοσύνας, Hand. 9 : 36, 10 : 2, 24 : 17. Het meervoud nog Hand. 10 : 4, 31, bij de LXX in deze beteekenis alleen Dan. 4 : 24, terwijl het meervoud anders nog voorkomt Spreuk. 3 : 3, Ps. 103 : 1. Meermalen in de apocriefen Tob. 1 : 3, 16; 3 : 2, Sir. 34 : 11.

Ἀνελεήμων, onbarmhartig, zelden en alleen bij lateren. LXX alleen in de Spr. = אַכְזָרִי Spr. 5 : 9, 11 : 17, 12 : 10, 17 : 11. אַכְזְרִיּוּת 27 : 4. In de apocr. Wijsh. 12 : 5, 19 : 1, Sir. 13 : 12, 32 : 22, 37 : 11 tegenover χρηστοήθεια. In het N. T. Rom. 1 : 31 ἀστόργους, ἀνελεήμονας.

Ἐλεήμων, ον, barmhartig, ééns bij Hom. somtijds bij Aristoph. Aristot. Anders evenwel in het Attisch zoowel als in het latere Grieksch zeldzaam, b. v. niet bij Xen. Thuc. Plat. Dem. Polyb. Het is opmerkelijk, dat de synonieme adjectiva als οἰκτίρμων, φιλοικτίρμων zelden gevonden worden, in het latere Grieksch nog het meest συμπαθής. Bij de LXX = חַנּוּן, dikwijls verbonden met οἰκτίρμων = רַחוּם, waarvan het onderscheiden is zooals de gezindheid en de handeling van de gewaarwording. Beide Hebreeuwsche uitdrukkingen worden alleen van God gebruikt in de betooning zijner vergevende en reddende genade. Vgl. de constructie met δίκαιος Ps. 112 : 4, 116 : 5, 2 Makk. 1 : 24, vgl. Neh. 9 : 17, 31, Ex. 22 : 27, 34 : 6, Joël 2 : 13, Jon. 4 : 3. Ἐλεήμων van menschen, Spreuk. 11 : 17, 20 : 6 = חָסֶד, vgl. ἀνελεήμων ook van menschen, alleen Spreuk. 5 : 9, 11 : 17, 12 : 10, 17 : 11, 27 : 4. Ἀνελεήμων Job 30 : 21. In de apocr. alleen van God, Sir. 2 : 11 οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων ὁ κύριος καὶ ἀφίησιν ἁμαρτίας καὶ σώζει ἐν καιρῷ θλίψεως. 48 : 20, naast ἅγιος. 50 : 19, Tob. 6 : 18, 7 : 11, 2 Makk. 8 : 29, 11 : 9, 13 : 12, 3 Makk. 5 : 7. In het N. T. alleen Mt. 5 : 7 en van Christus Hebr. 2 : 17.

Ἑλένη, ης, ἡ, Helena, de vrouwelijke tegenpartij van Simon den magiër, Just. Apol. 1, 26, Iren. 671 B, Hippol. Haer. 254, 77, Tertull. II, 708 B, Orig. I, 1280 A.

Ἑλέπολις, εως, ἡ, (ἑλεῖν, πόλις), sc. μηχανή, een belegeringswerktuig, Jos. B. J. 2, 19, 9, 1 Makk. 13:43, 44.

Ἐλευθερία, ἡ, vrijheid, onafhankelijkheid a) in sociale en politieke beteekenis tegenover δουλεία, toestand van afhankelijkheid. Bij de LXX alleen Lev. 19:20, somtijds in de apocriefen Sir. 7:21, 30:34, in politieke beteekenis 1 Makk. 14:26, 1 Ezr. 4:49, 53. b) Overdr. De afwezigheid van alle beperking der zelfstandige beweging, meester van zichzelven zijn, ἐξουσία αὐτοπραγίας. 1 Kor. 10:29 ἡ ἐλευθερία μου = ἔξεστι vs. 23. Vrijheid is een eigenaardig bezit van de Nieuw-Testamentische oeconomie des heils, de toestand der verlosten. Al naar gelang van datgene wat als beperkende macht in aanmerking komt, staat zij b. v. in tegenstelling met de Oud-Testamentische oeconomie als onafhankelijkheid van den wettischen vorm van het leven, Gal. 2:4, 5:1, 13. Tegenover de tegenwoordige beperking onderworpenheid der schepselen aan het verderf als den toekomstigen toestand der kinderen Gods, Rom. 8:21 ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς (vgl. vs. 20) εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ, vgl. vs. 23: ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. Vgl. de constructie met λυτροῦν betreffende den toestand der slaven, Lev. 19:20 evenals 1 Makk. 1:27. Verder openbaart zij zich in de παῤῥησία en daarmeê in de ἐλπὶς τῆς δόξης 2 Kor. 3:17, vgl. met vss. 12, 18 (vgl. Lucn. Piscat. 17 ὦ Ἐλευθερία καὶ Παῤῥησία), daar de Heer als Geest den vs. 14 beschreven toestand ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν opheft — οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐλευθερία. Het zal het best zijn, onder de vrijheid, die in de verschillende verhoudingen des levens op bijzondere wijze openbaar wordt, overal die vrijheid te verstaan, die in hoofdzaak eene vrucht der verlossing, het correlaat des levens is — die ζωή — in eene mate, zooals door het begrip ἀπολύτρωσις bepaald wordt, inzoover zij nl. niet alleen bevrijding van den mensch van de gevolgen der zonde is, maar inzoover zij den mensch zichzelven wedergeeft, hem onafhankelijk maakt van elke aan zijn wezen vreemde, hem aan zichzelven onderwerpende macht, hetzij van de wet in elken vorm 1 Kor. 10:29, Gal. 5:1, 13), of van de zonde in al hare gevolgen, of van de natuur enz. en voor hem het onverhinderde bezit en de onbeperkte openbaring van zijn leven op de daarmeê overeenkomstige manier bevestigt. Ἐλευθερία is de vrije, wezenlijke zelfstandigheid, die in den vorm van bandelooze willekeurigheid slechts schijnbare vrijheid is, 2 Petr. 2:29: ἐλευθερίαν ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς. Vandaar de vermaningen Gal. 5:13, 1 Petr. 2:16. Moeilijk is de uitdrukking νόμος ἐλευθερίας Jak. 1:25 ὁ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας en 2:12 οὕτως ποιεῖτε ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι, die in elk geval met de Paulinische vrijheid van de wet niets te maken heeft. Want niets geeft recht tot de onderstelling, dat Jakobus,

die 2:8, 9, 10, 11, 4:11 onder νόμος de wet van Israel verstaat, met νόμος ἐλευθερίας iets anders zou bedoelen. Integendeel hij onderscheidt niet tweeërlei verkondiging, die Israel vernomen zou hebben, maar tweeërlei hoorders, van een en dezelfde νόμος, ἀκροαταί, die ποιηταί zijn en die het niet zijn, en duidt genen als de zoodanigen aan, die παρέκυψαν εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας. Diensvolgens is de νόμ. τέλ. ὁ τῆς ἐλ. geen ander dan de νόμος van Israel en wel zooals zij door hen erkend wordt, die niet ἀκροαταὶ ἐπιλησμονῆς γενόμενοι ἀλλὰ ποιηταὶ ἔργου 1:25 zijn, maar de νόμος is voor hen, die haar vervullen, νόμος ἐλευθερίας. Terwijl volgens het Paulinische gevoelen de begrippen νόμος en ἐλευθερία elkander uitsluiten (inzoover niet Rom. 3:31, 8:3 in aanmerking komt), behooren zij volgens Jakobus bij elkander. Wat Jakobus zegt en wil, gaat niet verder dan wat Christus zegt, komt daarmeê geheel overeen. Vgl. 1:25 met Mt. 5:19, 7:21, 24 en vooral Jak. 2:12 met Mt. 9:13, 12:7, 23:23. Tot deze eenheid van νόμος ἐλευθ. met de νόμος van Israel leidt ook H. 2 de herinnering aan de samenkòmst op den Sabbat in de synagoge met de voorlezing uit de Heilige Schrift. Het is er den apostel om te doen, dat zijne lezers, αἱ δώδεκα φυλαὶ αἱ ἐν τῇ διασπορᾷ niet ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς παραβάται zijn en daarom moeten zij ἀκροαταὶ καὶ ποιηταί of als παρακύψαντες εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας οὐκ ἀκροαταὶ ἐπιλησμονῆς ἀλλὰ ποιηταὶ ἔργου zijn. Derhalve is het niet de alleen gehoorde, maar ook nauwkeurig begrepene en onderhoudene wet, welke hij νόμος τέλειος ὁ τῆς ἐλευθερίας noemt. Van uit dit oogpunt moet de bedoeling der nadere bepaling door ἐλ. begrepen worden. De ἐλευθερία is niet iets wat aan de wet eigen is, maar datgene waarmeê de wet te maken heeft, nl. de vrijheid van hem, aan wien zij gegeven is en die als een, die ze houdt, niet ἐλεγχόμενος ὑπὸ τοῦ νόμου is 2:9, tegen wien de wet niet is (Gal. 5:23). Maar juist daarom is ook de νόμος ἐλ. niet de wet, welke slechts in den toestand der vrijheid vervuld kan worden in den zin van Jer. 31:33, maar de wet, die de vrijheid van hem verzekert, die ze houdt, waarmeê de vrijheid van hen, die haar houden, staat en valt. Vgl. Ex. 20:2, de eerste woorden der wet: „Ik Jahwe ben uw God, die u uit Egypteland, uit het huis der dienstbaarheid uitgeleid heb." Vgl. ook Lk. 1:74, 75 τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφόβως ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ. In dien zin is ook de vrijheid onderstelling van de vervulling der wet, hare onderhouding en bewaring vrucht daarvan en men zou diensvolgens kunnen zeggen, dat Jakobus de wet νόμος ἐλευθερίας noemt in den zin, zooals zij juist van de verlosten hare vervulling eischt. Dit is evenwel geheel iets anders dan eene wet, welke vrij vervuld wordt, hetzij dat men bij deze verklaring aan Jer. 31:33 denkt of aan Lys. epitaph. p. 191, 42 ἐλευθερίας μὲν σημεῖον μηδὲν ποιεῖν ἄκοντας. De Gen. bij νόμος

duidt datgene aan', waarop de wet betrekking heeft en waarnaar zij daarom genoemd wordt, Dem. adv. Mid. 21, 24 ἦν ὁ τῆς βλαβῆς ὑμῖν νόμος πάλαι, ἦν ὁ τῆς αἰκίας, ἦν ὁ τῆς ὕβρεως. Antiph. 5, 9 ἔνοχος τῷ τῶν κακουργῶν νόμῳ. Vgl. Rom. 7 : 2 νόμος τοῦ ἀνδρός. Lev. 11 : 46 τῆς ζηλοτυπίας, Num. 5 : 29 τῆς λέπρας. Zoo komt Jakobus overeen met het woord van Jezus bij Joh. 8 : 32, 36 vgl. met vs. 33. Over τέλειος zie dat woord „Qui legem facit, liber est." Bengel.

Ἐλευθεροπρέπεια, ας, ἡ (πρέπω), adel van karakter, Clementin. 4 : 7.

Ἐλεύθερος, α, ον, samenhangend met ΕΛΕΥΘω, waartoe ἐλεύσομαι behoort, Fut. van ἔρχομαι, derhalve geschikt om zich te bewegen. Curtius, S. 497: „In Bezug auf ἐλεύθερος scheint die alte Ableitung παρὰ τὸ ἐλεύθειν ὅπου ἐρᾷ (Etym. M. 329, 44) durchaus berechtigt, zumal... es auch das Merkmal des freien Deutschen war, zu gehen, wohin er will und da auf den zahlreichen griech. Freilassungsurkunden das ἀποτρέχειν οἷς κα θέλῃ, wie es im Delphischen Dial. heisst, immer ein wesentl. Zeichen der Freiheit ist." — 1) Absol. Vrij, ongehinderd, onbeperkt, onafhankelijk, wie niet in afhankelijkheid van een ander staat a) meestal in sociale en politieke beteekenis, tegenover δοῦλος, over wiens wil en vermogen een ander beschikt, of οἰκέτης, vgl. Sir. 10, 25, 1 Makk. 2 : 11, Ex. 21 : 2, Deut. 15 : 12 enz. In het N. T. Joh. 8 : 32, 33. Zoo 1 Kor. 7 : 21, 22, 12 : 13, Gal. 3 : 28, Ef. 6 : 8, Kol. 3 : 11, Openb. 6 : 15, 13 : 16, 19 : 18, 1 Kor. 9 : 1, vgl. vs. 19 ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα. Vss. 20—22. LXX = חָפְשִׁי in tegenstelling met slaven of gevangenen. Vandaar ook vrij van belasting en cijns, b. v. 1 Sam. 17 : 25 τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ποιήσει ἐλεύθερον ἐν τῷ Ἰσρ. καὶ τὰ ἅγια εἶναι ἐλεύθερα. Daarom is ook Mt. 17 : 26 ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί eene aanvulling als κήνσου of iets dergelijks niet te eischen. Vgl. Dem. 35, 21 χρήματα ἐλεύθερα = het bezit, dat vrij van lasten is. — b) In overdrachtelijke beteekenis wordt het in het O. T. niet gebruikt. Hoe weinig zulk een overdrachtelijke beteekenis voor de hand lag, blijkt Joh. 8 : 32 enz. In het N. T. daarentegen meermalen zoo. Zie onder 2. — De sociale verhouding dient, Gal. 4 : 22—31 (ἐλευθέρα tegenover παιδίσκη) ter verklaring van het onderscheid der Oud- en Nieuw-Testamentische oeconomie. De kwestie voor hen, die deel hebben aan de Nieuw-Testamentische bedeeling des heils, gaat over de onafhankelijkheid van de wettische beperking en regeling van het leven (zie νόμος), vgl. vs. 26 ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν tegenover vs. 25 δουλεύει κτλ. Vgl. vs. 21 ὑπὸ νόμον εἶναι. Toch wijst het verband aan, dat tevoren nog een ander punt in aanmerking komt, nl. dat voor de tegenstelling der Nieuw-Testamentische vrijheid met de Oud-Testamentische afhankelijkheid ook de verhouding van het κατὰ σάρκα γεννηθῆναι — naar de voorwaarden der menschelijke natuur tot διὰ τῆς ἐπαγγελίας γενν. vs. 23 beslissend

is. Met κατὰ σάρκα γενν. vs. 23 komt vs. 24 overeen εἰς δουλείαν γενν. Daar nu deze vs. 23 genoemde punten vs. 25, 26 niet herhaald worden, moeten wij hieruit de gevolgtrekking maken, dat zooals voor den apostel de voorwaarden der menschelijke natuur in haren tegenwoordigen toestand (σάρξ) met den toestand der onderwerping aan de wettische beperking van het leven (δουλεία) samenvallen, zoo in het begrip der vrijheid, gelijk het hier gevonden wordt, de onafhankelijkheid van de wet niet te scheiden is van de belofte van eigen onafhankelijkheid van de σάρξ. — Dezelfde tegenstelling tusschen ἐλεύθερος en δοῦλος dient den Heer, Joh. 8 : 32, 36 ter verklaring van het bedoelde resultaat zijner werkzaamheid. De tegenstelling met vs. 33 ἐλεύθεροι γενήσεσθε vs. 36: ἐὰν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε, is niet alleen δοῦλος τῆς ἁμαρτίας vs. 34, zoodat alleen die zijde der vrijheid op den voorgrond gesteld zou worden, welke Xen. Mem. 4, 5, 2 sqq. als de vrijheid tot het goede aangewezen wordt: ὅστις οὖν ἄρχεται ὑπὸ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἡδονῶν καὶ διὰ ταύτας μὴ δύναται πράττειν τὰ βέλτιστα, νομίζεις τοῦτον ἐλεύθερον εἶναι; ἥκιστα ἔφη. Ἴσως γὰρ ἐλεύθερον φαίνεταί σοι τὸ πράττειν τὰ βέλτιστα; Veelmeer is de tegenstelling het lot van den δοῦλος tegenover dat van eenen zoon, het lot van hem, die niet zooals deze, de zoon is, in huis blijft, derhalve die over zijn lot moest laten beschikken en zich moet laten verstooten, vs. 35 ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα. De waarheid, welker erkenning de vrijheid bewerken moet, is het feit van de aanwezige tegenwoordigheid des heils, vgl. 1 : 17, 18, waarom ook in de plaats van ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς vs. 36 ὁ υἱὸς komt. Daarom komt ἐλευθεροῦν, ἐλεύθερος overeen met datgene wat elders door ἀπολυτροῦν aangeduidt wordt. Over den omvang van het begrip vgl. onder ἐλευθερία. De onafhankelijkheid van de een of andere uiterlijke noodzakelijkheid, het recht om zich naar eigen goedvinden te bewegen (vgl. Diog. Laert. 7, 121 ἐλευθερία — ἐξουσία αὐτοπραγίας. Plat. Deff. 415, A ἐλεύθερον τὸ ἄρχον αὐτοῦ. 412, D ἐλευθερία ἡγεμονία βίου· αὐτοκράτεια ἐπὶ παντί· ἐξουσία τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἐν βίῳ· ἀφειδία ἐν χρήσει καὶ ἐν κτήσει οὐσίας), als eigenaardigheid van den toestand des Christens, waarin de mensch van het vreemde geweld verlost is en slechts aan God is onderworpen. Zie 1 Petr. 2 : 16 (ὑποτάγητε κτλ.) ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς θεοῦ δοῦλοι, vgl. 2 Petr. 2 : 19, Gal. 5 : 13, 1 Kor. 10 : 29. Het gebruik van het begrip op deze plaats is zóó van Joh. 8 : 32 enz. Gal. 4 : 22 enz. onderscheiden, dat het nog het naast met de ἐλευθερία = ἐξουσία, πάντα μοι ἔξεστι 1 Kor. 10 : 29, 6 : 12, 9 : 1, hoewel het daarmeê niet geheel overeenstemt en diensvolgens ook verschilt van 2 Petr. 2 : 19. Want ἐλεύθεροι zijn de leden der gemeente Gods, inzoover zij aan geenen vreemden dwang onderworpen zijn, maar naar hun eigen recht leven. Vanhier krijgt men

den overgang tot het gebruik van het begrip in den zin van 1 Kor. en 2 Petr. 2:19. — 'Η ἐλευθέρα, de gehuwde vrouw, Athen. 13, 28, Athan. I, 737 A, Basil. IV, 516 A, 649 B, Greg. Naz. III, 345 A, Chrys. III, 589 C, 597 C.

2) Relatief, vrij, los, onafhankelijk van iets, met den Gen. b. v. ζημίας, φόβου enz. In plaats van den Gen. Rom. 7:3 ἐλ. ἀπὸ τοῦ νόμου. 1 Kor. 9:19 ἐκ πάντων. De constructie met den Dat. Rom. 6:20 ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ komt in het gewone Grieksch in het geheel niet voor, zou evenwel het best op dezelfde manier begrepen kunnen worden als de Dat. bij ὑπήκοος, δοῦλος, waarbij de Gen. meer de objectieve verhouding der afhankelijkheid, de Datief de zedelijke verhouding van subjectieve overgave op den voorgrond stelt. Vgl. vs. 19 παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ, τῇ δικαιοσύνῃ, waardoor eerst eene juiste verhouding van den nazin tot den voorzin met vermijding van allen overvloed openbaar wordt. Vgl. Krüger § 47, 26, 2.

Ἐλευθερόω, vrij maken, bevrijden, τοὺς δούλους Thuc. 8, 15, 1 Makk. 1:27, 2:22. Niet bij de LXX. In het N. T. overgebracht op de verlossing, in verschillende verhoudingen, Joh. 8:32, 36, Rom. 8:21, Gal. 5:1 = uit de afhankelijkheid redden, de positieve uitdrukking voor λυτροῦν, ἀπολυτροῦν. Zie ἐλεύθερος, ἐλευθερία — Rom. 6:18, 22 ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. 8:2 ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

'Ἀπελεύθερος, ον, vrijgelaten — 1 Kor. 7:22 ὁ γὰρ ἐν κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος ἀπελεύθερος κυρίου ἐστίν — inzoover eene werkelijke afhankelijkheid, zooals de aardsche verhoudingen die met zich brengen, niet meer aanwezig is op het gebied, waarop de roeping verplaatst, Filem. 16, 1 Tim. 6:2, of inzoover voor den slaaf de toestand der onderwerping ophoudt een toestand van drukkende afhankelijkheid te zijn door de gave van eene hoogere onafhankelijkheid. Zie ἐλευθερία.

Ἐλευθερωτής, οῦ, ὁ (ἐλευθερόω), bevrijder, Patriarch. 1141 C.

Ἔλευσις, εως, ἡ, van het ongebr. ἐλεύθω (zie op ἔρχομαι), ik kom, de komst. Hand. 7:52.

'Ἐλεφαντάρχης, ου, ὁ (ἐλέφας, ἄρχω), aanvoerder van zestien olifanten voor den oorlog, 2 Makk. 14:12, 3, 5, 4.

'Ἐλεφάντινος, η, ον, van ὁ ἐλέφας, αντος, de olifant, elpenbeenen, van elpenbeen, ivoor, Openb. 18:12.

'Ἐλιακείμ, ὁ, Eljakim (dien God plaatste), voorkomende in de geslaehtsregisters van Jezus, Mt. 1:13, Lk. 3:30.

Ἕλιγμα, τό van ἑλίσσω, windsel. Variant Joh. 19:39 voor μῖγμα.

Ἐλιέζερ, ὁ = Eliëzer (= Mijn God is hulp), voorkomende in het geslachtsregister van Jezus, Lk. 3:29.

Ἕλιξ, ικος, ἡ, spiraalvormig werktuig, Philo I, 410, 28. Edele wijnstok = שׂרֵקָה, Gen. 49:11.

Ἐλιούδ, ὁ, Eliud, zie het geslachtsregister van Jezus, Mt. 1:14, 15.

Ἐλισάβετ (WH. Ἐλεισάβετ, אֱלִישֶׁבַע, mijn God is mijn eed), Elizabet, de vrouw van Zacharia, den priester, de moeder van Johannes den Dooper, Lk. 1:5.

Ἐλισσαῖος, ου, ὁ, (אֱלִישָׁע mijn God is heil), Eliza, een profeet des O. V., medgezel en opvolger van Elia (1 Kon. 19:16 enz. 2 Kon. 1—13, Lk. 4:27).

Ἑλίσσω, Fut. ἑλίξω oprollen, samenvouwen, Hebr. 1:12, Openb. 6:14.

Ἐλκεσαΐ, ὁ, Elcesaï, een ketter, Theod. IV, 393 A. Ook Ἠλχασαΐ genoemd, Hippol. Haer. 466, 13, en Ἠλξαΐ of Ἠλξαῖος, Epiph. I, 261 A, 409 A, 960 B, D, Pseudo-Clem. R. 1497 B, 1457 B.

Ἐλκεσαῖοι, ων, οἱ, Elcesaieten, volgelingen van Elcesaï, Epiph. I, 848 C, Theod. IV, 393 A. Ook Ὀσσαῖοι, Pseudo-Clem. R. 1457 B, en Ἐλκεσαΐται, Orig. bij Eus. II, 600 A, 579 C.

Ἕλκος, ευς, ους, τό, de wond, die ettert. Vandaar = zweer (Lat. ulcus), Lk. 16:21, Openb. 16:2, 11. (Voor שְׁחִין Ex. 9:9, Job 2:7 enz.)

Ἑλκόω, ῶ, ώσω, Act. zweren veroorzaken, Pass. etteren, zweren, Part. Perf. pass. ἡλκωμένος (WH. εἱλκωμένος = met zweren bedekt, Lk. 16:20.

Ἑλκύω = ἕλκω. Zie op dit woord.

Ἕλκω, (bij latere schrijvers ἑλκύω), Impf. εἷλκον (Hand. 21:30), Fut. ἑλκύσω, Aor. 1 εἵλκυσα, LXX voor מָשַׁךְ trekken. 1) Eigenlijk τὸ δίκτυον het net, Joh. 21:6, 11, μάχαιραν het zwaard, Joh. 18:10, τινά, ἔξω τοῦ ἱεροῦ Hand. 21:30, εἰς τὴν ἀγοράν Hand. 16:19, εἰς κριτήρια Jak. 2:6. 2) Overdr. van eene innerlijke macht, die voorttrekt of voortsleept Joh. 6:44, 4 Makk. 14:13, 15:8. Trahit sua quemque voluptas Vergil. Ecl. 2, 65. Πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν, ik zal door mijnen zedelijken invloed allen tot mij trekken, aller harten voor mij winnen, Joh. 12:32.

Ἐλλαμπρύνω, schitterend maken, Jos. Ant. 18, 3, 4.

Ἔλλαμψις, εως, ἡ, verlichting, Orig. IV, 388 B.

Ἑλλάς, άδος, ἡ, Griekenland, eigenlijk Griekenland in onderscheiding van Macedonië = Ἀχαΐα ten tijde der Romeinen, Hand. 20:2.

Ἔλλειμμα, ατος, τό, (ἐλλείπω) overblijfsel, 2 Sam. 21:2.

Ἔλλειψις, εως, ἡ, het achter of weglaten, Just. Apol. 2, 1. Ellipse in de grammatica, Clem. A. II, 524 A.

Ἕλλην, ηνος, ὁ, 1) Een Griek door afkomst zoowel van Griekenland als van de Grieksche eilanden en coloniën Hand. 18:17 rec. Ἕλλησί τε καὶ βάρβαροι, Rom. 1:14. 2) In ruimere beteekenis duidt het woord alle natiën aan, die geen Joden zijn, maar die zich de taal, zeden en gewoonten der Grieken hadden eigengemaakt, zoodat waar in het N. T.

Ἕλληνες tegenover Ἰουδαῖοι staat, allereerst gedacht moet worden aan een verschil in godsdienst en gewoonten, Joh. 7 : 35, Hand. 11 : 20, 16 : 1, 3, 1 Kor. 1 : 22, 23, Gal. 2 : 3. Ἰουδαῖοί τε καὶ Ἕλληνες, Hand. 14 : 1, 18 : 4, 19 : 10, 17, 20 : 21, Rom. 1 : 16, 2 : 9, 10, 3 : 9, 10 : 12, 1 Kor. 1 : 24, 10 : 32, 12 : 13, Gal. 3 : 28, Kol. 3 : 11. Zie verder Otto bij Tatian. p. 2, Eus. HE. 2, 17, V. C. 3, 57, Athan. 1, 253 A, Const. 1, 7, Greg. Naz. III, 40 C. De eigenlijk gezegde Grieken worden dus genoemd Ἑλλαδικοί of Γραϊκοί.

Ἑλληνιανοί, ῶν, οἱ, Helleniani, eene Joodsche secte, Just. Tryph. 80.

Ἑλληνίζω. Een heiden zijn, Eus. II, 1021 A, Greg. Naz. II, 628 C, Greg. Nyss. II, 12 A. 2) Vergriekschen, in het Grieksch overbrengen, Jos. Ant. 1, 6, 1 als Νώεος, Ἰάκωβος voor Νῶς, Ἰακώβ.

Ἑλληνικός, ή, όν, Grieksch, Lk. 23 : 38, ἐν τῇ ἑλληνικῇ, scil. φωνῇ (of διαλέκτῳ) = in het Grieksch, Openb. 9 : 11.

Ἑλληνίς, ίδος, ἡ, heidensche vrouw, Mk. 7 : 26 (Mt. 15 : 22). Grieksche vrouw, met γυνή verbonden, Hand. 17 : 12. 2) Adject. = Ἑλληνική Grieksch, Jos. Apion. 1, 9, φωνή.

Ἑλληνισμός, οῦ, ὁ, het juiste gebruik van de Grieksche taal, heidendom, 2 Makk. 4 : 13. De toestand der wereld van het bouwen van den toren van Babel tot Abraham, Epiph. 1, 168 A.

Ἑλληνιστής, οῦ, ὁ, (van ἑλληνίζω), een Hellenist, iemand, die de manieren, zeden, gewoonten, de taal der Grieken bezigt. Van Joden, die in den vreemde geboren zijn en Grieksch spreken, Hand. 6 : 1, 9 : 29, 11 : 20. Zij behielden dien naam, ook nadat zij Christenen geworden waren, Hand. 6 : 1, waar het staat tegenover οἱ Ἑβραῖοι.

Ἑλληνιστί, adv. (ἑλληνίζω) in het Grieksch, Joh. 19 : 20, Hand. 21 : 37.

Ἐλλογάω, zie ἐλλογέω.

Ἐλλογέω, ook ἐλλογάω, van ὁ λόγος, de rekening. Vandaar in rekening brengen, τί τινι iemand iets, Filem. 18, (ἐλλόγα WH., Tr.) in zedelijken zin = toerekenen, Rom. 5 : 13.

Ἐλμωδάμ, ὁ, Elmodam, die in het geslachtsregister van Jezus voorkomt, Lk. 3 : 28.

Ἐλμωνί, פלני אלמני = ὁ δεῖνα; 2 Kon. 6 : 8.

Ἕλος, το, vochtig, laag land, biezen, stilstaand water, moeras, vijver, Ex. 2 : 3, 5, 7 : 19, 8 : 5, Jez. 19 : 6, 33 : 9, 35 : 7, 41 : 18, 42 : 15, 1 Makk. 9 : 42, 45.

Ἐλούλ, אֱלוּל, de naam eener maand, Neh. 6 : 15, 1 Makk. 14 : 27.

Ἐλπίζω, Fut. in het Bijbelsche Grieksch steeds ἐλπιῶ, Mt. 12 : 21, ontleend aan Jez. 42 : 4, Rom. 15 : 2 aan Jez. 11 : 10. Perf. ἤλπικα = verwachten, hopen, in Bijbelsche beteekenis = δι' ὑπομονῆς ἀπεκδέχεσθαι, Rom. 8 : 25. In het gewone Grieksch ook = vreezen, b. v. Soph. Aj. 799, Plat. Rep. 8, 572 E, Hrdt. 8, 12, Hrdn. 8, 8, 3, Eur. Jon.

348. — LXX = בטח, חסה יחל, Piël, dat evenwel daarenboven ook = ὑπομένειν. Nadere bijzonderheden zie onder ἐλπίς. 1) Met opgaaf van het object, nl. van het voor het subject niet aanwezige, maar begeerde en met meerdere of mindere waarschijnlijkheid te verwachten goed = op iets hopen. Rom. 8 : 24, 25 ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. Vgl. 1 Thess. 1 : 3 ἡ ὑπομονὴ τῆς ἐλπίδος. 1 Kor. 13 : 7 ἡ ἀγάπη πάντα ἐλπίζει — de liefde verwacht van den ander en voor hem alles wat voorwerp der hoop zijn kan. Vgl. Fil. 1 : 6, 2 Kor. 2 : 7, 2 Kor. 8 : 5. Met volgenden Inf. Lk. 6 : 34, 23 : 8, Hand. 26 : 7, Rom. 15 : 24, 1 Kor. 16 : 7, 2 Kor. 5 : 11. Fil. 2 : 19, 23, 1 Tim. 3 : 14, 2 Joh. 12, 3 Joh. 14. Met volgend ὅτι Luk. 24 : 21, Hand. 24 : 26, 2 Kor. 1 : 10, 13, 13 : 6, Filem. 22. Het part. pass. τὰ ἐλπιζόμενα Hebr. 11 : 1 duidt de voor de toekomstige openbaring bewaarde heilsgoederen aan, inzoover het subject zich daartoe in betrekking stelt.

2) Zonder object = zijne hoop op iets stellen, nl. de hoop op toekomstig geluk, 1 Tim. 6 : 17: ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι. Zoo hoogst zelden in het gewone Grieksch; meestal alleen in het Bijbelsche en kerkelijke Grieksch en dat wel van de hoop op het heil. Zie onder ἐλπίς (vgl. Lk. 24 : 21, Hand. 26 : 7, Rom. 8 : 24, 25). Zoo Joh. 5 : 45 ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν Μωυσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε. Met εἰς nog 1 Petr. 3 : 5, 2 Kor. 1 : 10 (vgl. Ps. 145 : 15, Jez. 51 : 5), inzoover de hoop op iets of iemand ziet. Met ἐν 1 Kor. 15 : 19 ἐν Χῳ ἠλπικότες (vgl. Fil. 2 : 19, 2 Kon. 18 : 5, Ps. 27 : 3), inzoover het rusten, het zich geborgen weten op den voorgrond staat. Met den eenvoudigen Dat. Mt. 12 : 21 τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν, ontleend aan Jez. 42 : 4. Vgl. Thuc. 3, 97 ἐλπίσας τῇ τυχῇ. Met ἐπί zoowel met den Dat. ter aanduiding van den grondslag als met den Acc. ter aanduiding van de richting. Het laatste 1 Petr. 1 : 13 τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ιυ Χυ (3 : 5). 1 Tim. 5 : 5 ἠλπ. ἐπὶ τὸν θεὸν καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι κτλ. Met den Dat. Rom. 15 : 12 ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν (ontleend aan Jez. 11 : 10 = אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ). 1 Tim. 4 : 10 ἠλπίκαμεν ἐπὶ θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν. Diensvolgens is derhalve het object de σωτηρία in den geheelen omvang van haar begrip. Opmerkelijk is het veelvuldig gebruik van het Perf. in deze beteekenis. — Bij de LXX vinden wij nog het compos. ἐπελπίζω intrans. ergens op hopen Ps. 52 : 9, 119 : 43, 81, 114, 147; trans. = doen hopen, 2 Kon. 18 : 30, Ps. 119 : 49. Cod. A heeft dikwijls ἐφελπίζω.

Ἀπελπίζω, in het N. T. alleen Lk. 6 : 35, Lchm. Tdf. ἀφελπίζω, vgl. ἐλφεπίζω in cod. A Ps. 119 : 43, 49, 81 enz. Over deze aspiratie voor een lenis zie Buttmann S. 7, Kühner § 223, 4, 3. — Het woord behoort tot het latere Grieksch en wordt vooral bij Polybius en Diod.

Sic. gevonden, hier en daar ook bij Plut., dan ook bij de geneesheeren = ophouden te hopen, iets opgeven, iemand opgeven, met den Gen. = de hoop op iets opgeven, met den Acc. = iets opgeven wat, naar men verwacht, niet in stand blijft. Zoo ook Sir. 22 : 21, 27 : 21, 2 Makk. 9 : 18. LXX Jez. 29 : 19 οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρ. = אֶבְיוֹנֵי אָדָם. Jud. 9 : 11 ἀπηλπισμένων σωτήρ. Esth. 4 : 16 εἰσάκουσαν φωνὴν ἀπηλπισμένων. In deze beteekenis kan het Lk. 6 : 35 naar het verband niet staan: ἀγαθοποιεῖτε καὶ δανίζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες, καὶ ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶν πολύς. Want hoewel ook Pred. 11 : 1 zulk eene gedachte zou kunnen rechtvaardigen, liet het tekstverband toch deze gedachte niet toe. Vgl. vs. 34. De lezing van den Sinait. μηδένα ἀπ., wanneer zij niet op eene vergissing rust, getuigt voor de reeds vroeg gevoelde moeilijkheid in de uitdrukking, waarvoor men niet ἀντελπίζοντες behoeft te gissen. Er blijft daarom niets over dan ἀπελπ. te nemen in de anders niet voorkomende beteekenis: van iets weg of voor zich hopen, zooals b. v. ἀπολέγειν uitkiezen en afslaan beteekent.

Προελπίζω, vooruit hopen, in het gewone Grieksch slechts zeer laat en zelden aan te wijzen (Posidipp. in Athen. 9, 377 C; Dexipp.), ook in het kerkelijke Grieksch zeldzaam; in het Bijbelsche Grieksch alleen Ef. 1 : 12 εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χῳ. Wel vinden wij vss. 3—9 nog niet de gedachte aan een onderscheid tusschen Christenen uit de Joden en de heidenen en ook ἐκληρώθημεν προορισθέντες κτλ. vs. 11 vgl. met vs. 5 leidt nog niet daartoe. Daar evenwel het verloop van het schrijven 2 : 1, 3, 11 enz. die gedachte noodzakelijk maakt, zal men moeten erkennen, dat zij vs. 12 τοὺς προηλπ. aanwezig is en van het overige, lezen en schrijven samenvattende ἡμεῖς zich onderscheidt. Dan duidt προελπ. aan = vooruit zijne hoop op Christus stellen (ἐν Χῳ. niet = op Christus hopen, Hem verwachten), vgl. 1 Kor. 15 : 19, Fil. 2 : 19, Hoz. 10 : 14, Ps. 56 : 2 en zoo alleen is de eigenaardige uitdrukking gerechtvaardigd, die evenmin eene zuivere versterking van ἐλπίζειν is als προεπαγγέλλεσθαι Rom. 1 : 2 eene versterking van ἐπαγγ.

'Ελπίς, ίδος, ἡ, hoop, d. i. verwachting van toekomstige dingen en dat wel προσδοκία ἀγαθοῦ Plat. Deff. 416. Van ἔλπω, ἔλπομαι, dat een vox media is, in het medium = van de toekomst iets verwachten, vermoeden, ook van eene droevige verwachting, b. v. Hdt. 6, 109, 3; 9, 13 ἐλπόμενος δέ τι οἱ κακὸν εἶναι. Thuc. gebruikt ἐλπίζω dikwijls in de onbepaalde beteekenis = verwachten, maar niet van eene onbepaalde, steeds van gegronde verwachting. Thuc. 7, 61 ἡ τῶν μελλόντων κακῶν ἐλπίς. Plat. Rep. 1, 330 E ζῇ μετὰ κακῆς ἐλπίδος. Legg. 1, 644 C πρὸς δὲ τούτοιν ἀμφοῖν, αὖ δόξας μελλόντων, οἷν κοινὸν μὲν ὄνομα ἐλπὶς ἴδιον δὲ φόβος μὲν ἡ πρὸ λύπης ἐλπίς, θάρρος δὲ ἡ πρὸ τοῦ ἐναντίου. Over 't algemeen is

daarmeê voornamelijk de voorstelling verbonden van een in de toekomst liggend en gewenscht goed als object van de verwachting, waarbij nog het oogpunt der waarschijnlijkheid komt, waarmeê een begeerd goed verwacht wordt of worden kan. Maar het is toch opmerkelijk, dat het eigenlijk begrip der hoop hiermeê aan het woord ontbreekt, ja dat juist in het latere Grieksch evenals in het Christelijk geloof de hoop zoo met kracht op den voorgrond trad, dat ἐλπίς dikwijls in de niet meer onbepaalde beteekenis verwachting, maar in de bepaalde beteekenis bezorgdheid, vrees gevonden wordt, waarvan noch bij de LXX noch in het N. T. een spoor gevonden wordt. Jez. 28 : 19 ἐλπὶς πονηρά, vgl. vs. 18 ἡ ἐλπὶς ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν ᾅδην evenals Wijsh. 13 : 10. Zoo reeds Euripides Or. 859 προσῆλθεν ἐλπίς, ἣν φοβουμένη κτλ. Thuc. 7, 61 Lucn. Tyrann. 3. Zoo ἐλπίζω = vreezen, zie beneden. Hand. 27 : 20 περιῃρεῖτο ἐλπὶς πᾶσα τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς. Hand. 16 : 19 ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Rom. 8 : 24, 25. Diensvolgens is hoop een als gegronde verwachting gaarne vastgehouden uitzicht op een toekomstig goed. 2 Kor. 10 : 15, Fil. 1 : 20, 1 Kor. 9 : 10. Vgl. de door Stob. Floral. 110 verzamelde uitspraken, waarin de hoop als de den mensch eigene richting van zijne begeerten naar de toekomst en het daarin oogenschijnlijk of wezenlijk verborgene goed opgevat wordt. Zoo b. v. ἐλπὶς βροτοῖς κάκιστον, ἣ πολλὰς πόλεις συνῆψ', ἄγουσα θυμὸν εἰς ὑπερβολάς (Eurip. Suppl. 479). Ἄνθρωπος ἀτυχῶν σώζεθ' ὑπὸ τῆς ἐλπίδος (Menand.). Ἐν ἐλπίσι χρὴ τοὺς σοφοὺς ἔχειν βίον (Eurip.). Ἐλπὶς γὰρ ἡ βόσκουσα τοὺς πολλοὺς βροτῶν enz. Vgl. Pred. 9 : 4. LXX in de eerste plaats = תִּקְוָה, dat somtijds ook = ὑπομονή, tweemaal = ὑπόστασις; קָוָה daarentegen gewoonlijk = ὑπομένειν, daarentegen בטח = ἐλπίζειν, בֶּטַח en מִבְטָח = ἐλπίς, ook πείθεσθαι, [illegible] verder חָסָה = ἐλπίζειν en somtijds πείθεσθαι, מַחְסֶה ἐλπίς. Nadere bijzonderheden zie beneden. Men moet onderscheid maken tusschen hoop in subjectieve en in objectieve beteekenis.

a) Subjectief: eene gaarne gekoesterde en op waarschijnlijkheid rustende of als waarschijnlijk aangenomene verwachting van het een of ander begeerd goed, van een uitzicht daarop, Hand. 16 : 19, 27 : 20, 2 Kor. 10 : 15, Fil. 1 : 20, in 't algemeen de verwachtingen, waarmeê de mensch zich de toekomst ten zijnen gunste vormt. 1 Kor. 9 : 10 ὀφείλει ἐπ' ἐλπίδι ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν καὶ ὁ ἀλοῶν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετέχειν (of ὁ ἀλοῶν ἀλοᾶν, zie Dr. Baljon, De tekst der brieven van Paulus enz. bl. 70, 71). Rom. 4 : 18 παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, waar ἐλπίς beide malen in subjectieve beteekenis te nemen is, niet op de eerste plaats in objectieve beteekenis. Vgl. Plat. Alc. 1, 105 A ἐπὶ τίνι ἐλπίδι ζῇς; Soph. Ant. 392 ἡ ἐκτὸς καὶ παρ' ἐλπίδα χαρά. In het N. T. komt de hoop als een eigenaardig goed van hen voor, die binnen de bedeeling des heils staan, Ef. 2 : 12 ποτὲ ὑμεῖς τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ — ἐλπίδα μὴ ἔχοντες

1 Thess. 4:13 οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα, inzoover zij als gegronde verwachting van een voor de toekomst bewaard goed, nl. als uitzicht op de voor de toekomst bewaarde openbaring van het heil slechts uit de beloften van het heil kan voortvloeien, die aan de wenschen der menschen eerst grond, inhoud en vorm geven kan en het aan zichzelf overgelatene verlangen der menschen tot een vast en zeker punt concentreeren. Voor dit verband met de heilsbeloften vgl. Hand. 26:2 ἐπ' ἐλπίδι τῆς εἰς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Rom. 15:4. (Daarentegen noemt Sophocles de voorspelling een kind der hoop, Oed. R. 157 εἰπέ μοι, ὦ χρυσέας τέκνον 'Ελπίδος, ἄμβροτε Φάμα). Uit dit verband zou te verklaren zijn, dat in het O. T. voor קִוָּה meer ὑπομένειν dan ἐλπίζειν gevonden wordt, inzoover voor het spraakgebruik der LXX niet verborgen kon zijn, dat de hoop in het O. T. twee eigenschappen heeft, die de hoop in het gewone Grieksch mist, nl. eveneens eene psychologische bepaaldheid, de duidelijkheid van het doel, als eene bepaaldheid van het object, waarvan de gewone hoop (buiten het N. T.) niets weet en weten kan. קִוָּה, תִּקְוָה, מִקְוֶה evenwel zijn de meeste karakteristieke Oud-Testamentische benamingen van de hoop, terwijl בטח meer het rustige vertrouwen, חסה het zich verbergend vertrouwen aanduidt; קוה, תקוה = ὑπομένειν, ὑπομονή Ps. 27:14, 37:34, 25:5, Jer. 14:19, Ps. 71:5. Jahwe, d. i. de God der belofte, is de ὑπομονὴ 'Ισραήλ Jer. 14;8, 17:13. תקוה duidt volgens Hupfeld (Commentatio in quosdam Jobeidos locos. Hal. 1853, p. 7 sqq.) in Job, Psalmen, Spreuk. niet aan: spem et exspectationem quamqunque, sed hanc ipsam quae in Job. libro et Psalmis totque aliis antiquorum disputationibus controvertitur, spem futurae vitae ac felicitatis cladi superstitis, ergo durantis, stabilis, aeternae, idem fere quod אחרית, cum qua saepius juncta apparet. Daarentegen is תִּקְוָה gepast door ἐλπίς vertaald Job 5:16, 6:8 εἰ γὰρ τὴν ἐλπίδα μου δώῃ ὁ κύριος. 14:7 ἔστι γὰρ δένδρῳ ἐλπίς. 7:6 ὁ βίος μου ἀπόλωλε ἐν κενῇ ἐλπίδι = בְּאֶפֶס תִּקְוָה. Voor de beteekenis der hoop in het Israelietische leven vgl. Jer. 29:11. לָתֵת לָכֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה, LXX: τοῦ δοῦναι ὑμῖν ταῦτα. Zach. 9:12 אֲסִירֵי הַתִּקְוָה. Anders ἐλπίς, ἐλπίζειν = בטח, מִבְטָח, naast πεποιθέναι. Ps. 40:5, 65:6, 71:5, Jer. 17:7 εὐλογημένος ὁ ἄνθρωπος ὃς πέποιθεν ἐπὶ τῷ κυρίῳ καὶ ἔσται κύριος ἐλπὶς αὐτοῦ. De hoop in Bijbelsche beteekenis is steeds godsdienstig bepaald als hoop op God en is als zoodanig een soteriologisch begrip. Vgl. ἡ ἐλπίς in de apocriefen Wijsh. 3:4, 11, 18; 5:14; 13:10; 14:6; 16:29; Sir. 14:2; 31:15; 2 Makk. 7:20, 34. Diensvolgens maakt de Nieuw-Testamentische wereldomvattende vervulling eerst recht duidelijk, dat op het zg. profane gebied van hoop geen sprake kan zijn, inzoover de beloften en de feiten des heils ontbreken (Ef. 2:12 ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες. Mt. 12:21 τῷ ὀνόματι

αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν) en inzoover de hoop de opheffing van alle storingen des levens met grond verwacht en aldus eene ook den dood in hare bescherming insluitende verwachting des heils is, welke niet bedriegt, Rom. 5:5 ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει. Vgl. hiermede 1 Petr. 3:15 ἕτοιμοι ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος. Vandaar is God ὁ θεὸς τῆς ἐλπίδος Rom. 15:13. Aan de heilsbeloften van het O. T. sluiten de heilsbeloften van het N. T. aan, speciaal de opstanding van Christus als begin der vervulling (1 Kor. 15:20, Kol. 1:18, Hand. 26:23) en daardoor een nieuwe grond voor de hoop. Vgl. Hand. 23:6, 1 Petr. 1:3. — ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν δι' ἀναστάσεως Ιυ Χυ ἐκ νεκρῶν. Vs. 21. (Vgl. Wijsh. 3:4). De betere hoop, Hebr. 7:19, die door het Nieuw-Testamentische koninklijke hoogepriesterschap van Christus bewerkt wordt, is eene betere niet zoozeer met het oog op haren inhoud, maar met het oog op hare zielkundige bepaaldheid en het κρείττων moet met het oog op het voorafgaande οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος verstaan worden. Object van de hoop is de σωτηρία 1 Thess. 5:8, vgl. Rom. 8:24, ζωὴ αἰώνιος Tit. 1:2, 3:7, ἡ δόξα τοῦ θεοῦ Rom. 5:2, vgl. Kol. 1:27. ἀνάστασις τῶν νεκρῶν Hand. 24:15, 23:6, derhalve de voltooiing van het heil naar al zijne bijzondere eigenaardigheden. Vgl. 1 Joh. 3:2, 3, 2 Kor. 3:12, 18. Vandaar de nadruk, welke ligt op de hoop tegenover de smart en ellende, Rom. 5:3, 4, 12:12, 1 Thess. 1:3. Zij omvat het geheele gebied, dat door de gevolgen der zonde lijden moet, Rom. 8:20, vgl. vss. 19, 21. De Nieuw-Testamentische hoop is diensvolgens het uitzicht op eenen alle behoeften bevredigenden, alle gebrek vervullend, van alle hinderpalen des levens, van alle gevolgen der zonde bevrijdenden toestand, daar tegenover het onbevredigd heden op grond van de aangenomene heilsbeloften en feiten des heils eene bevredigende toekomst staat. Vgl. Jer. 29:11, Rom. 8:24 τῇ ἐλπίδι ἐσώθημεν. Hand. 2:26 ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, vgl. vs. 27. Zij is evenals het heil zelf van een godsdienstig-zedelijk karakter. Vgl. Spreuk. 28:7 ἐλπὶς δὲ ἀσεβῶν ἀπολεῖται, waarom zij in het nauwste rapport met δικαιωθῆναι, δικαιοσύνη staat Rom. 5:1 enz. Vgl. de soteriologische beteekenis der gerechtigheid onder δίκαιος, δικαιοσύνη. Met deze soteriologische beteekenis komt overeen in het verband van den Bijbelschen gedachtenkring, Gal. 5:5 ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα den Gen. δικ. als Gen. subj. op te vatten, daar de Gen. object. met het verband der Paulinische leer minder overeenkomt, waarin de gerechtigheid bezit en toestand der geloovigen reeds in het heden is. Vgl. 2 Tim. 4:8, Gal. 2:17, Rom. 5:1 enz. (Zoo opgevat, verkrijgen wij vs. 5 ook de scherpste tegenstelling met vs. 4: wij wachten in het geloof — waardoor wij gerechtvaardigd zijn — op de hoop, welke de gerechtigheid heeft. Vgl.

Fil. 3:9. Bengel: Justitia jam est praesens eaque nobis spem in reliquum praebet. Rom. 4:4, 5. De opvatting als Gen. obj. zou in het verband van den Oud-Testamentischen en Paulinischen gedachtengang noodzaken, aan de toekomstige openbaring der reddende, verlossende gerechtigheid Gods te denken. Dit zedelijk karakter der hoop bewerkt een bepaalde zedelijke verhouding van het subject. 1 Joh. 3:3 *πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ ἁγνίζει ἑαυτόν*. Vgl. 2 Kor. 3:12 met vs. 9. Zij zelve is eene noodzakelijke eigenschap van het Christelijk karakter, 1 Kor. 13:13, 1 Thess. 1:3, 5:8 en wordt bewerkt door het geloof, dat met de beloften overeenkomt, op de feiten des heils vertrouwt en zich die ten nutte maakt. Vgl. Rom. 15:13. Vandaar is het geloof *ἐλπιζομένων ὑπόστασις* Hebr. 11:1. Daarvan is zij onderscheiden evenals het tegenwoordig heilsbezit van de toekomstige voleinding des heils. Zij is de noodzakelijke bevestiging van het geloof in den strijd van het tegenwoordige leven, „der grosse Mut, der in aller Anfechtung fest bleibt" (Luther). Vandaar Hebr. 3:6 *ἐὰν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος κατασχῶμεν*, vgl. 7:19. 2 Kor. 3:12, 6:11: *ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους*. 10:23 *κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῆ*. (Daarmeê is niet in strijd, dat de hoop in objectieven zin de aanleiding tot het geloof kan zijn, Kol. 1:5). De houding van het hopende subject wordt door *ἐλπίζειν*, *ἐκδέχεσθαι*, *ἀπεκδέχεσθαι*, *ἐπιζητεῖν*, *ὀρέγεσθαι*, *ἀποβλέπειν*, *ὑπομένειν* uitgedrukt. Onze slotsom is, dat *ἐλπίς* in Bijbelsche beteekenis iets is, wat aan het gewone Grieksch evenzoo vreemd is als *πίστις* en *ἀγάπη*· 1 Kor. 13:13. 'Ελπίς komt in subjectieve beteekenis ook voor Barn. 11 en Ignat. 653 A.

b) Objectief: het te verwachten goed, wat men hoopt. Zoo Hand. 28:20 *ἡ ἐλπὶς τοῦ 'Ισραήλ*. Ef. 1:8 *εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ*. 4:4 *ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν*. Kol. 1:5 *ἡ ἐλπὶς ἡ ἀποκειμένη ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, in welke beteekenis de hoop de grond van het Christelijk gedrag in geloof en liefde is. Hebr. 6:18 *ἡ προκειμένη ἐλπίς*. Kol. 1:23 *ἡ ἐλπὶς τοῦ εὐαγγελίου*. Tit. 2:13, Rom. 8:24, Gal. 5:5. Hiermeê hangt ook samen, dat datgene, waarop men zijne hoop gevestigd heeft, waarvan men iets hoopt, als *ἐλπίς* aangeduid wordt. B. v. kinderen zijn *ἡ γονέων ἐλπίς*. Thuc. 3, 57: *ὑμεῖς, ὦ Λακεδαιμόνιοι, ἡ μόνη ἐλπίς*. Plut. De superstit. 8 (169 C): *ἀρετῆς γὰρ ἐλπὶς ὁ θεός ἐστιν, οὐ δειλίας πρόφασις*. Zoo is Christus *ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης*, Kol. 1:27; vgl. 1 Tim. 1:1, 1 Thess. 2:19 *τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπίς*; vgl. Zöckler, De vi ac notione vocabuli *ἐλπίς* in N. T. (Giessen 1856).

'Ελύμας, *ὁ*, Elymas, een nomen appellativum, dat Lukas door *μάγος* vertaalt, òf afgeleid van een Arabisch woord = wijn òf volgens Delitzsch (Zeitschr. f. d. Luth. Theol. 1877, S. 7) van het Arameesche אֲלִימָא machtig, Hand. 13:8.

Ἐλωαί of Ἐλωέ, ὁ, אלוה = θεός, 1 Sam. 1 : 11.

Ἐλωείμ, אלהים, Elohim, de God der Joden, = δημιουργός van de Gnostieken, Hippol. Haer. 218, 74.

Ἐλωΐ, L. T. Ἐλωΐ, WH. ἐλωί, Eloi, Syrische vorm voor het Hebreeuwsche אֵלִי (Ps. 21 [22] : 2), Mk. 15 : 34. Vgl. Kautzsch, Gramm. d. Bibl. Aram. S. 11.

Ἐμαυτοῦ, ῆς, οῦ, (van ἐμοῦ en αὐτοῦ), pronomen reflexivum van den 1en ps. Van mijzelven, alleen gebruikt in den Gen. Dat. en Acc. sing. ἀπ' ἐμαυτοῦ, ὑπ' ἐμαυτόν Mt. 8 : 9, Lk. 7 : 8, ἐμαυτόν mijzelven, tegenover Christus, Gal. 2 : 18. Zie ook Joh. 17 : 19 stilzwijgende tegenstelling met een dier, dat geofferd wordt. Voor αὐτὸς ἐμέ 1 Kor. 4 : 3. Evenals bij Grieksche schrijvers (Matthiae § 148 Anm. 2, 1, p. 354, Passow s. v.) is de kracht daarvan zóó verzwakt, dat het weinig verschilt van het eenvoudige pron. pers. van den eersten persoon zooals Joh. 12 : 32, 14 : 21, Filem. 13.

Ἐμβαδίζω, ergens in of op wandelen, Philo I, 232, 4.

Ἐμβαθύνω, diep maken, Philo I, 18, 5; 577, 44. Doordringen, Orig. II, 56 D.

Ἐμβαίνω, Aor. 2 ἐνέβην ingaan, instappen, Joh. 5 : 4, εἰς τὸ πλοῖον inschepen, Mt. 8 : 23.

Ἐμβακχεύειν, tegen iemamd razen, Tat. Or. 17 : 20.

Ἐμβάλλω, Aor. 2 Inf. ἐμβαλεῖν, inwerpen, εἰς Lk. 12 : 5, Heracl. 46 : 26.

Ἐμβάπτω, indompelen, τί, Joh. 13 : 26a, 26b, 26τὴν χεῖρα ἐν τῷ τρυβλίῳ Mt. 26 : 23, Mk. 14 : 20.

Ἐμβασίλευμα, ατος, τό, koninklijke waardigheid, Greg. Naz. III, 423 D.

Ἐμβατεύω, binnengaan. 1) Eigenlijk πόλιν Eur. El. 595, in het bezit van iets komen, τὴν γῆν, Joz. 19 : 51, eenen vijandelijken inval doen, 1 Makk. 12 : 25 enz. 2) In bijzonderheden ingaan, absol. 2 Makk. 2 : 30. b) Onderzoeken, nauwkeurig nagaan, ἃ μὴ ἑώρακε ἐμβατεύων, Kol. 2 : 18.

Ἐμβιβάζω, Aor. 1 ἐνεβίβασα, doen ingaan, τινὰ εἰς τὸ πλοῖον, Hand. 27 : 6.

Ἐμβλέπω, Impf. ἐνέβλεπον, Aor. 1 ἐνέβλεψα, naar iets zien, de oogen wenden. 1) Met den Acc. Mk. 8 : 25, τινί Mt. 19 : 26, Mk. 10 : 21, 27, 14 : 67, Lk. 20 : 17, 22 : 61, Joh. 1 : 36, 42, εἰς τὸν οὐρανόν, Hand. 1 : 11. Absoluut οὐκ ἐνέβλεπον, ik zag niet op, het vermogen om te zien was mij ontnomen, Hand. 22 : 11. 2) Beschouwen, overwegen, Mt. 6 : 26.

Ἐμβριμάομαι, ῶμαι, ήσομαι (βριμάω van βρέμω, ik bruis) van het snuiven of brieschen van dieren gebruikt, en vervolgens overdrachtelijk van iedere heftige gemoedsbeweging = opbruisen, opstuiven, hevig bewogen zijn, ἐν ἑαυτῷ en τῷ πνεύματι = in zijn gemoed, Joh. 11 : 33, 38,

τινί = tegen iemand verontwaardigd of vergrimd zijn, opstuiven, Mk. 14:5, op scherpen toon iets te kennen geven, Mt. 9:30, Mk. 1:43.

Ἐμβρίμημα, ατος, τό, toorn, woede, Klaagl. 2:6, Theodtn. Ezech. 21:31, Act. Philipp. 25.

Ἐμβρίμησις, εως, ἡ, = het voorgaande woord. Aquil. Ps. 37:4, Symm. Ezech. 21:31.

Ἐμβροντησία, ας, ἡ, verslagenheid, waanzin, Just. Apol. 1, 9.

Ἐμβρυοκτόνος, ον, (κτείνω), het foetus doodend, Basil. IV, 677 A.

Ἐμβρυοσφάκτης, ου, ὁ, een instrument om het doode foetus te verwijderen, Tertull. II, 692 A.

Ἔμβρωμα, ατος, τό, voedsel, Iren. 1105 B. Athen. 1, 19 τὸ πρωινόν = ἀκρατισμός, ontbijt.

Ἔμετος, ου, ὁ, het uitbraken, uitbraaksel, Spreuk. 26:11.

Ἐμέω, ῶ, (vgl. Sanskr. vam, Lat. vomere) Aor. 1 Inf. ἐμέσαι, uitspuwen, uitbraken. Τινὰ ἐκ τοῦ στόματος = iemand met verachting verwerpen, Openb. 3:16.

Ἐμμαίνομαι, τινί, tegen iemand woeden, Jos. Ant. 17, 6, 5, Hand. 26:11.

Ἐμμανουήλ, ὁ, Immanuel (van עִמָּנוּ en אֵל God met ons) = Redder, een naam aan Christus gegeven door Mattheüs (1:23) met het oog op Jez. 7:14. Overeenkomstig de kerkelijke verklaring duidt de naam hetzelfde aan als θεάνθρωπος en heeft het oog op de vereeniging van de menschelijke en de Goddelijke natuur in Christus

Ἐμμαούς, (bij Josephus Ἀμμαούς), ἡ, Emmaus (Lat. gen. untis), een dorp 30 stadiën van Jeruzalem volgens Josephus, B. J. 7, 6, 6; niet zooals gewoonlijk op gezag van Lukas gezegd wordt, 60 stadiën. Waarschijnlijk is het het tegenwoordige Kulonieh (vgl. Ewald, Gesch. des Volkes Israel, 2te Ausg. VI, p. 675, Caspari, Chronologie und Geographie u. s. w. § 191. Sepp, Jerus. und das heilige Land 1, 52) Lk. 24:13. Bijb. Woordenb. van Rhiem, bewerkt door Prof. Van Rhijn s. v. Er was eene stad van denzelfden naam in de laagvlakte van Judea, 175 stadiën van Jeruzalem, bekend door hare heete bronnen en door de slachting van de Syriërs, aangericht door Judas den Maccabeër, 1 Makk. 3:40, 47. Eene derde plaats van denzelfden naam was gelegen bij Tiberias en beroemd door hare genezende bronnen.

Ἐμμένω, ῶ, (van μένω) in of bij blijven, volharden, in gewone en in overdrachtelijke beteekenis; met den Dat. Hand. 14:22, met ἐν τινι Gal. 3:10, Hebr. 8:9.

Ἐμμεθύσκομαι, dronken zijn onder, Jos. B. J. 4, 4, 3.

Ἐμμελέτημα, ατος, τό, plan, ontwerp, verzinsel, Wijsh. 13:10.

Ἐμμεσιτεύω, bemiddelen, Clem. A. II, 473 B.

Ἐμμέτρως, metrisch, in versmaat, Iren. 1, 15, 6.

Ἐμμολύνω, bezoedelen met, Spreuk. 24 : 9.

Ἔμμωμος, ον, (μῶμος), bevlekt, bezoedeld, Aquil. Malach. 1, 14.

Ἐμμώρ of Ἐμμόρ, ὁ, (חֲמוֹר ezel). Eigennaam van een man, Hand. 7 : 16. Zie over hem Gen. 33 : 19, 34 : 2 enz.

Ἐμός, ή, όν, (van ἐμοῦ) mijn, a) datgene wat ik heb, wat ik bezit, Joh. 4 : 34, 13 : 35, 18 : 36, Rom. 10 : 1, Filem. 12; τῇ ἐμῇ χειρί, met mijne eigene hand, 1 Kor. 16 : 21, Gal. 6 : 11, Kol. 4 : 18, als een praedicaat, Joh. 7 : 16, 14 : 24, 16 : 15. Als een substantief τὸ ἐμόν = wat het mijne is, bepaald mijn geld, Mt. 25 : 27, τὰ ἐμά, mijne goederen, Mt. 20 : 15, Lk. 15 : 31. b) Van mij uitgaande, οἱ ἐμοὶ λόγοι, Mk. 8 : 38, Lk. 9 : 26, ὁ λόγος ὁ ἐμός, Joh. 8 : 37, Joh. 15 : 12, 7 : 16. c) Op mij betrekking hebbend, voor mij geschikt of bestemd, ὁ καιρὸς ὁ ἐμός, Joh. 7 : 6. Voor eenen Gen. van het object, ἡ ἐμὴ ἀνάμνησις, Lk. 22 : 19, 1 Kor. 11 : 24.

Ἐμπαγή, ῆς, ἡ, borgtocht, Symm. Spreuk. 11 : 15.

Ἐμπαιγμονή, ῆς, ἡ, (ἐμπαίζω) bespotting, het gekscheren, 2 Petr. 3 : 3.

Ἐμπαιγμός, οῦ, ὁ, (ἐμπαίζω) bespotting, Ezech. 22 : 4, Sir. 27 : 28. Wijsh. 12 : 25, 2 Makk. 7 : 7, Hebr. 11 : 36.

Ἐμπαίζω, Fut. ἐμπαίξω, Mk. 10 : 34 (voor het meer gewone ἐμπαιξοῦμαι en ξομαι), Aor. 1 ἐνέπαιξα, Aor. Pass. ἐνεπαίχθην, Fut. 1 ἐμπαιχθήσομαι, spelen met τινί Ps. 103 : 26, bespotten (Lat. illudere). a) Spotten, absol. Mt. 20 : 19, 27 : 41, Mk. 10 : 34, 15 : 31, Lk. 23 : 11, τινί (Hdt. 4, 134), Mt. 27 : 29, Mk. 15 : 20, Lk. 24 : 29, 22 : 63, 23 : 36, pass. Lk. 18 : 32. b) Bespotten, bedriegen, pass. Mt. 2 : 16 (Jer. 10 : 15).

Ἐμπαίκτης, ου, ὁ, (ἐμπαίζω) een spotter, bedrieger, 2 Petr. 3 : 3, Jud. 18; spelend als kinderen, Jez. 3 : 4.

Ἐμπαράσκευος, ον, gereed, Symm. Ps. 26 : 3.

Ἐμπαροινεῖν, door wijn bedwelmd, ergens tegen stooten, beleedigen. beschimpen, Arist. 110 : 4.

Ἐμπαρρασιάζομαι, vrij voor iemand spreken, Job 22 : 26, Jos. Ant. 15, 8, 4.

Ἐμπειρέω = ἔμπειρός εἰμι, bekend zijn met, ervaring hebben van, Tob. 5 : 6.

Ἐμπεριπατέω, (T. WH. ἐν), ῶ, Fut. ήσω, omwandelen, verkeeren onder, Lev. 26 : 12, 2 Kor. 6 : 16.

Ἐμπεριεκτικός, ή, όν, bevattend, omvattend, Iren. 1, 12, 4 τῶν πάντων.

Ἐμπεριπατέω, wandelen onder, Lev. 26 : 12, Job 1 : 7, Wijsh. 19 : 20.

Ἐμπήγνυμι, inslaan, bevestigen, Richt. 3 : 21, 1 Sam. 26 : 7, 2 Sam. 18 : 14, Ps. 9 : 15.

Ἐμπήσσω = ἐμπήγνυμι, inslaan, Just. Tryph. 97.

Ἐμπίπλημι (niet ἐμπίμπλημι) en ἐμπιπλάω, Hand. 14 : 17, Aor. 1 ἐνέπλησα, Aor. 1 pass. ἐνεπλήσθην, LXX van מָלֵא en in het passivum voor

שָׂבַע verzadigd zijn. Vervullen, aanvullen, τινά τινος Lk. 1 : 53, Hand. 14 : 17, Ps. 106 : 9, Jez. 29 : 19, Sir. 4 : 12. Verzadigen, Lk. 6 : 25, Joh. 6 : 12 (Deut. 6 : 11, 8 : 10, Ruth 2 : 14, Neh. 9 : 25), zich verzadigen aan het genot van iemands omgang of bijzijn, Rom. 15 : 24.

'Εμπιπράω (voor het meer gewone ἐμπίπρημι), ik verbrand, in brand steken. Pres. Inf. pass. ontvlamd, gezwollen zijn, ἐμπιπρᾶσθαι. Van het menschelijk lichaam opzwellen van een slangenbeet, Hand. 28 : 6. Ev. Petr. 26 in brand steken.

'Εμπίπτω, Fut. ἐμπεσοῦμαι, Aor. 2 ἐνέπεσον, invallen, εἰς βόθυνον, Mt. 12 : 11, Lk. 6 : 39, 14 : 5, vallen onder de roovers, Lk. 10 : 36, 1 Tim. 3 : 6. 6 : 9, εἰς χεῖράς τινος, in iemands macht, τοῦ θεοῦ Hebr. 10 : 31 evenals 2 Sam. 24 : 14, 1 Kron. 21 : 13, Sir. 2 : 18.

'Εμπιστεύω, vertrouwen op, Deut. 1 : 32, Richt. 11 : 20, Sir. 4 : 16, 3 Makk. 2 : 7, Act. Petr. 269. Toevertrouwen, Sir. 1 : 15, 2 Makk. 7 : 24; 10 : 13.

'Εμπλατύνω = πλατύνω, uitbreiden, Ex. 23 : 18, Deut. 12 : 20, Spreuk. 18 : 16.

'Εμπλέκω, Aor. 2 part. pass. ἐμπλακείς, invlechten, inwikkelen. Pass. met reflexieve beteekenis = zich wikkelen in, zich inlaten met, Spreuk. 28 : 18, 2 Tim. 2 : 4, 2 Petr. 2 : 20.

῎Εμπλαστρον, τό, pleister, Arist. 105 : 26.

'Εμπλοκή, ῆς, ἡ, het vlechten, bijz. van het haar, 1 Petr. 3 : 3.

'Εμπλόκιον, τό, haarsieraad (der vrouwen), Ex. 35 : 22, 36 : 22, 25.

῎Εμπνευσις, εως, ἡ, adem, ademen, Ps. 17 : 16.

'Εμπνέω, inblazen, blazen, snuiven, ademen; met gen. partit. ἀπειλῆς κ. φόνου, dreiging en moord waren de elementen, waarin hij ademde, Hand. 9 : 1. 'Εμπνέον ζωῆς, Joz. 10 : 40.

'Εμποδίζειν, verhinderen, Richt. 5 : 22, 2 Ezr. 4 : 4, Tat. Or. 17, 18.

'Εμποδοστατέω, in den weg staan, Symm. Richt. 11 : 35.

'Εμποδοστάτης, ου, ὁ, die in den weg staat, onruststoker, 1 Kron. 2 : 7.

'Εμπολάω, inkoopen, handelen, Am. 8 : 5 verkoopen (van graan).

'Εμπολιορκέω, belegeren, insluiten, Joz. 7 : 3, Sir. 50 : 4.

῎Εμπονος, in moeite, smart, 3 Makk. 1 : 28.

'Εμπόνως, met ijver, hartstocht, Act. Paul. et Thuc. 29. Act. Petr. 256, 7.

'Εμπορεύομαι, Fut. ἐμπορεύσομαι, binnentrekken, binnentreden (van ἔμπορος), vooral als koopman, vandaar handelen, op eene handelsreis zijn, importeeren (ἔλαιον εἰς Αἴγυπτον Hoz. 12 : 1). Als een koopman schacheren, iemand beet nemen, foppen, verschalken, 2 Petr. 2 : 3.

'Εμπορία, ας, ἡ, (ἔμπορος), handel, nering, Mt. 22 : 5.

'Εμπόριον, ου, τό, (ἔμπορος), Plin. forum nundinarium, eene stapelplaats van koopwaren. Οἶκος ἐμπορίου, huis van koophandel, magazijn, pakhuis, Joh. 2 : 16.

Ἔμπορος, ου, ὁ, (πόρος). 1) ὁ ἐπ' ἀλλοτρίας νεὼς πλέων μισθοῦ, ὁ ἐπιβάτης. Zoo Hesychius, met wien Phavorinus en de scholiast op Aristph. Plut. 521 overeenstemmen. Zoo wordt het woord door Homerus gebruikt. 2) Na Homerus iemand, die op reis is hetzij te water of te land. 3) Koopman (teg. κάπηλος slijter, bedrieger), Openb. 18 : 3, 11, 15, 23, ἄνθρωπος ἔμπορος, Mt. 13 : 45, Act. Thom. 2, 11; 3, 8, 10, 16.

Ἐμπορπάω, vastgespen, 1 Makk. 14 : 44, 3 Makk. 7 : 5.

Ἐμπρήθω, Aor. 1 ἐνέπρησα, verbranden, τὴν πόλιν, Mt. 22 : 7.

Ἐμπρηστής, οῦ, ὁ, hij, die aansteekt, in brand steekt, Aquil. Deut. 8 : 15.

Ἔμπροσθεν, adv. van plaats en tijd, LXX voor לִפְנֵי, voor. In het N. T. alleen van plaats gebruikt. 1) Voor, Openb. 4 : 6, πορεύεσθαι voorgaan, Lk. 19 : 28, τὰ ἔμπροσθεν, de dingen, welke voor iemand liggen. Fil. 3 : 13. 2) Het is ook = een voorzetsel met den Gen. voor een persoon of eene zaak, Mt. 5 : 24, 7 : 6, Lk. 5 : 19, 14 : 2, zich voor iemands voeten nederwerpen, ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τινος, Openb. 19 : 10, 22 : 8, γονυπετεῖν ἔμπροσθέν τινος, Mt. 27 : 29, πορεύεσθαι ἔμπροσθέν τινος, iemand voorgaan, Joh. 3 : 28, 10 : 4, Mt. 6 : 2, 11 : 10, Mk. 1 : 2 rec. Lk. 7 : 27. b) Voor, in tegenwoordigheid van, στῆναι, Mt. 27 : 11, ὁμολογεῖν en ἀρνεῖσθαι, Mt. 10 : 32, 26 : 70, Lk. 12 : 8, Gal. 2 : 14, 1 Thess. 1 : 3, 2 : 19, 3 : 9, 13; voor iemand, Mt. 25 : 32, 27 : 11, Lk. 21 : 36. Hand. 18 : 17, 2 Kor. 5 : 10, 1 Thess. 2 : 9 (1 Joh. 3 : 19). Hiertoe behooren de uitdrukkingen εὐδοκία, θέλημά ἐστι ἔμπροσθεν θεοῦ, het is de wil, het welbehagen van God, Mt. 11 : 26, 18 : 14, Lk. 10 : 21. c) Voor, in 't gezicht van, Mt. 3 : 16, 6 : 1, 17 : 2, 23 : 13 (14), Mk. 2 : 12, 9 : 2, Lk. 19 : 27, Joh. 12 : 37, Hand. 10 : 4. d) Voor, eenen zekeren rang aanduidend, γεγονέναι ἔμπροσθεν τινος, Joh. 1 : 15, 30.

Ἐμπτίσσω = πτίσσω, stukstampen, Aquil. Spreuk. 27 : 22.

Ἐμπτύω, Fut. ἐμπτύσω, spuwen op τινί, Mk. 10 : 34, 14 : 65, 15 : 19, εἰς τὸ πρόσωπόν τινος, Mt. 26 : 67, κατὰ τὸ πρόσωπον τινι, Deut. 25 : 9, εἴς τινα, Mt. 27 : 30. Pass. bespuwd worden, Lk. 18 : 32. Ev. Petr. 9 spuwen.

Ἐμπυρίζω, ίσω, verbranden, Lev. 10 : 6, 1 Sam. 30 : 1, 1 Ezr. 1 : 52, Sir. 8 : 10, 1 Makk. 1 : 31, 56.

Ἐμπυρισμός, οῦ, ὁ, het verbranden, Lev. 10 : 6, Num. 11 : 3, Patriarch. 1084 A.

Ἐμφανής, ές, (ἐμφαίνω), openbaar, zichtbaar, γίνομαι τινί, Hand. 10 : 40, van God, die bewijzen geeft van zijne genade, Rom. 10 : 20, Jez. 65 : 1.

Ἐμφανίζω, Fut. ἐμφανίσω, Aor. 1 ἐνεφάνισα, openbaar, zichtbaar maken. ἑαυτόν τινι zichzelven openbaren, Joh. 14 : 22. Metaph. van Christus. die door de zalving met den H. G. aan de zielen der discipelen open-

baart, dat Hij leeft in den hemel, Joh. 14 : 21. Pass. zichzelven openbaren, openbaar worden, τινί (Wijsh. 17 : 4 αὐτοῖς θεοὺς ἐμφανίζεσθαι λέγοντες, Diog. Laert. prooem 7, van God, Joseph. Ant. 1, 13, 1), Mt. 27 : 53, τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ, Hebr. 11 : 24. 2) Aanwijzen, ontsluiten, verklaren, bekendmaken, gevolgd door ὅτι, Hebr. 11 : 14, met den Dat. van den pers. Hand. 23 : 15, τὶ πρός τινα, Hand. 23 : 22, τὶ κατά τινος, Hand. 24 : 1, 25 : 2, περί τινος, Hand. 25 : 15.

Ἔμφοβος, ον, vrees inboezemend, vreeselijk, in vreeze, bevreesd, Lk. 24 : 5, Hand. 10 : 4, 24 : 25, Openb. 11 : 13.

Ἐμφραγμός, οῦ, ὁ, = ἔμφραξις, verstopping, Sir. 27 : 14, Mich. 5 : 14.

Ἐμφράσσω, verstoppen, versperren, Gen. 26 : 15, 18, 2 Kon. 3 : 19, 25, 2 Kron. 32 : 3.

Ἐμφυσάω, ῶ, Aor. 1 ἐνεφύσησα, opblazen, blazen op, τινα, Joh. 20 : 22, waar Jezus naar de gewoonte der Israelietische profeten door de symbolische handeling van het blazen uitdrukt de mededeeling van den Heiligen Geest. Men lette op de oorspronkelijke beteekenis van רוּחַ en πνεῦμα (vgl. Gen. 2 : 7, Ezech. 37 : 5). Act. Thom. 82 : 4.

Ἐμφύσημα, ατος, het ingeblazene, Heracl. 16 : 9.

Ἐμφυσιόω, trotsch maken, Med. opgeblazen zijn, 1 Ezr. 9 : 48, 55.

Ἔμφυτος, ον, (ἐμφύω, inplanten), ingeplant, aangeboren; Jak. 1 : 21 τὸν ἔμφυτον λόγον, de leering, door uwe leermeesters ingeplant.

Ἐμφωλεύω, zich ergens in verborgen houden, Philo I, 315, 27; 654, 31, Iren. 1, 7, 1.

Ἐμφώτειος, ον, (φῶς), op den doop betrekking hebbend, Greg. Naz. II, 393 C, ἐσθής.

Ἐμψυχόω, bezielen, leven wekken, Clementin. 436 C.

Ἐμψύχω, afkoelen, Clem. A. I, 477 B.

Ἐν, een voorzetsel uit den Dat. = בְּ, Lat. in. 1) Plaatselijk. a) Van eene plaats, binnen een geheel, binnen zekere grenzen, ἐν γαστρί, Mt. 1 : 18, ἐν Βηθλεέμ, Mt. 2 : 1, Lk. 7 : 37. b) Op de oppervlakte eener plaats ἐν τῷ ὄρει, Joh. 4 : 20, Hebr. 8 : 5, 2 Kor. 3 : 3, Mt. 20 : 3, Mt. 5 : 25 enz. c) Van nabijheid, bij, ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν, Mt. 6 : 5, Lk. 13 : 4, Joh. 8 : 20, καθίζειν ἐν τῇ δεξιᾷ θεοῦ, Hebr. 1 : 3, 8 : 1, Ef. 1 : 20. d) Van den inhoud van een boek, ἐν τῇ ἐπιστολῇ, 1 Kor. 5 : 9, Hebr. 10 : 7, Openb. 13 : 8, Gal. 3 : 10, Lk. 24 : 44, Joh. 1 : 45, Hand. 13 : 40, Rom. 11 : 2, Hebr. 4 : 7. Rom. 9 : 25. e) Toegepast op dingen, welke niet door de zintuigen opgemerkt worden als ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐν ταῖς καρδίαις, Mt. 5 : 28, 13 : 19, 2 Kor. 4 : 6, 5 : 11. 2) Met den Dat. van een persoon, in den persoon, in de ziel van iemand, dus ἐν τῷ θεῷ κέκρυπται ἡ ζωὴ ὑμῶν, Kol. 3 : 3, vgl. Ef. 3 : 9, ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα, Kol. 1 : 19, 2 : 9. Plaatsen, waar de zonde gezegd wordt te wonen in den mensch, Rom. 7 : 17, Rom. 8 : 10, 2 Kor. 13 : 5, μένειν,

ζῆν, Gal. 2 : 20, μορφοῦσθαι, Gal. 4 : 19, 2 Kor. 13 : 3, 1 Joh. 1 : 10, Joh. 5 : 38, Kol. 3 : 16, Rom. 8 : 9, 11, 1 Kor. 3 : 16, 2 Tim. 1 : 14, 1 Tim. 4 : 14, 2 Tim. 1 : 6, Mt. 14 : 2, Ef. 2 : 2, 1 Kor. 12 : 6, Kol. 1 : 29, Rom. 7 : 8. Na werkwoorden van openbaren ἀποκαλύψαι ἐν ἐμοί, Gal. 1 : 16, Rom. 1 : 19, Joh. 6 : 16, Lk. 7 : 39, 18 : 4, Joh. 11 : 38, Rom. 8 : 23, Mk. 2 : 8, Lk. 12 : 17, Hand. 10 : 17, Mt. 3 : 9, 9 : 21, Lk. 7 : 49, 2 Kor. 1 : 9. **3) a)** Aan 1 Kor. 9 : 15 (ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί, Mt. 17 : 12, Lk. 23 : 31. **b)** Waarin iets openbaar is, 1 Kor. 4 : 6, Lk. 24 : 35, Joh. 13 : 35, 1 Joh. 3 : 19, 1 Kor. 4 : 2. **c)** Na werkwoorden van slaan, stooten, προσκόπτειν, Rom. 14 : 21, πταίειν, Jak. 2 : 10. **4)** Met, onder, in tegenwoordigheid van, met den Dat. van den pers. 1 Kor. 2 : 6, Mt. 21 : 42, 1 Kor. 14 : 11. **5)** Van datgene, waardoor iemand omgeven, waarmeê hij overladen is. **a)** ἐν τῷ ὄχλῳ, Mk. 5 : 30, 8 : 38, Gal. 1 : 14, Mt. 2 : 6, 11 : 11, Mk. 9 : 50, Lk. 1 : 1, Joh. 1 : 14, 13 : 35, Hand. 2 : 29, 1 Kor. 3 : 18. **b)** Van de kleederen, waarmeê iemand bekleed is, Mt. 7 : 15, Mk. 12 : 38, Lk. 24 : 4, Joh. 20 : 12, Hand. 10 : 30, Hebr. 11 : 37, Jak. 2 : 2, Openb. 3 : 4. **c)** Van datgene wat iemand met zich brengt of waarmeê hij voorzien is, vooral na werkwoorden van komen, waar wij dikwijls zeggen met: ἐν δέκα χιλιάσιν ὑπαντᾶν, Lk. 14 : 31, Jud. 14, Hebr. 9 : 25, 1 Joh. 5 : 6, 1 Kor. 4 : 21, Rom. 15 : 29, 2 Kor. 10 : 14, Lk. 1 : 17, Mt. 16 : 28, Lk. 23 : 42. **d)** Van het instrument of de middelen, waardoor iets verwezenlijkt wordt = ב. α) ἐν πυρὶ κατακαίειν, Openb. 17 : 16, Mt. 5 : 13, Mk. 9 : 50, Lk. 14 : 34, Openb. 6 : 14, Hebr. 9 : 22, Mt. 3 : 11. β) Met den Dat., waar ook de eenvoudige Dat. instr. gebruikt kon worden, vooral in de Openb. ἐν μαχαίρᾳ, ἐν ῥομφαίᾳ ἀποκτείνειν, Openb. 6 : 8, 13 : 10, πατάσσειν Lk. 22 : 49, Mt. 26 : 52, Mt. 7 : 6, Lk. 1 : 51, Lk. 11 : 20, 2 Thess. 2 : 13, 1 Petr. 1 : 2, 2 Kor. 7 : 7, Mt. 17 : 21, Ef. 1 : 3, Rom. 5 : 9. γ) Zeldzamer met den Dat. van den persoon, geholpen door de tusschenkomst van: ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, Mt. 9 : 34, 1 Kor. 14 : 21, Hand. 17 : 31, 1 Kor. 6 : 2. δ) Gevolgd door eenen Inf. met het artikel = het Lat. Gerund., Hand. 3 : 26, 4 : 30, Hebr. 2 : 8, 8 : 13. ε) Van den toestand, waarin iets gedaan wordt, bestaat, Lk. 16 : 23, 1 Joh. 3 : 14, Rom. 5 : 10, Filem. 13, 1 Petr. 1 : 6, Rom. 8 : 3, 1 Thess. 2 : 2, Fil. 4 : 19, 2 Kor. 3 : 7, 1 Kor. 15 : 42, 2 Kor. 10 : 6, Hand. 11 : 5, 22 : 17, 1 Tim. 2 : 2, 2 : 15, Rom. 6 : 4, 3 : 26, Tim. 3 : 3, 2 Kor. 4 : 2, Mk. 9 : 1, Rom. 1 : 4, Kol. 1 : 29, 2 Thess. 1 : 11, Hand. 17 : 31, Openb. 19 : 11, Rom. 15 : 32, Hand. 26 : 7, Rom. 12 : 8, Gal. 1 : 6, 2 Thess. 2 : 16, Lk. 18 : 8, Rom. 16 : 20, Openb. 1 : 1. **f)** Van den vorm, waarin iets gebeurt, 1 Kor. 2 : 7 (σοφίαν λαλεῖν ἐν μυστηρίῳ), 2 Makk. 4 : 30, Sir. 26 : 3. 'Εν μέτρῳ, Ef. 4 : 16, Mk. 4 : 8. **g)** Van de dingen, waarmeê iemand bezig is, 1 Tim. 4 : 15, Kol. 4 : 2, Hand. 26 : 12, Ef. 6 : 20,

Joh. 2:23, Mk. 4:2, 12:38. h) Van datgene, waarin iets verpersoonlijkt is, Joh. 1:4, Rom. 13:9, Hand. 7:14. 6) a) Van datgene, waarin iets bevestigd is, Joh. 15:4, Rom. 12:4, Mt. 22:40. b) Van eenen persoon, met wien een ander geheel vereenigd is, aan wiens macht hij onderworpen is. Zoo in de geschriften van Paulus en Johannes om de nauwe verwantschap met God en met Christus aan te duiden, εἶναι, μένειν ἐν τῷ πατρί of ἐν τῷ θεῷ, Joh. 10:38, 14:10, 1 Joh. 3:24, 4:13, 15; Joh. 14:20, 15:4, 1 Joh. 2:24, Joh. 3:21, 1 Thess. 2:2. Dikwijls komen bij Paulus de uitdrukkingen voor ἐν Χριστῷ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἐν κυρίῳ, in, in vereeniging met Christus enz., Rom. 3:24, 6:11, 23, 8:39, 1 Kor. 1:4, 2 Kor. 3:14, Gal. 2:4, 3:14, 6:11, 23, 8:39, 1 Kor. 1:4, 2 Kor. 3:14, Gal. 2:4, 3:14, 26, 28; 5:6, Ef. 1:3, 2:6, 10, 13, 1 Tim. 1:14, 2 Tim. 1:1, 13, 2:1, 1 Petr. 3:16, 5:10, Fil. 4:1, 3:9, 1 Kor. 1:30, Rom. 8:1, 1 Petr. 5:14, 1 Kor. 15:18, Openb. 14:13. Nu zulk eene vereeniging met Christus de grondslag is, waarop handelingen en deugden rusten, is de uitdrukking = door de kracht van de geestelijke vereeniging met Christus, zoo πέπεισμαι, Rom. 14:14, Gal. 5:10, Gal. 5:10, Fil. 1:14, 2 Thess. 3:4, Filem. 8, Fil. 2:19, Rom. 15:17, 1 Kor. 15:31, Kol. 3:18, Fil. 4:2, Ef. 6:1, 5:8, 2:21, 1 Kor. 15:22, 58, Fil. 1:1, 1 Kor. 1:2, 2 Kor. 2:17, 12:19, Rom. 9:1, Ef. 4:17. Verder duidt het aan de Christelijke natuur, hoedanigheid eener handeling of deugd. Zoo εὐάρεστον ἐν κυρίῳ Kol. 3:20, προσδέχεσθαί τινα Rom. 16:2, Fil. 2:29, Rom. 16:8, 22, 1 Kor. 16:19, κοπιᾶν Rom. 16:12, 1 Kor. 7:39, Fil. 3:1, 4:4, 10, παρακαλεῖν 1 Thess. 4:1, προΐστασθαί τινος 1 Thess. 5:12. Of het duidt aan: behoorende tot, in de zaak van Christus, νήπιος 1 Kor. 3:1, φρόνιμος 1 Kor. 4:10, 15, 17, 2 Kor. 2:12: δικαιοῦσθαι ἐν Χριστῷ, door het geloof in Christus, Gal. 2:17. Eindelijk dient het als eene paraphrase voor Christelijk, Rom. 16:11, ἄνθρωπος ἐν Χρ. een Christen, 2 Kor. 12:2, αἱ ἐκκλησίαι αἱ ἐν Χρ. Gal. 1:22, 1 Thess. 2:14, οἱ νεκροὶ ἐν Χρ. 1 Thess. 4:16, ἐκλεκτὸς ἐν κ. Rom. 16:13, δόκιμος ἐν Χρ. een beproefd Christen, Rom. 16:10, δέσμιος ἐν Χρ. Ef. 4:1, πιστὸς διάκονος ἐν κ. Ef. 6:21, Kol. 4:7, διακονία 17, ἐν Χρ. γεννᾶν τινα, de vader of bewerker zijn van iemands Christelijk leven, 1 Kor. 4:15, Fil. 1:13, 1 Kor. 9:1, Filem. 16. ἐν πνεύματι εἶναι = in de macht van, bezield zijn door den Heiligen Geest, Rom. 8:9, γίνεσθαι Openb. 1:10, 4:2, ἐν πνεύματι θεοῦ λαλεῖν, 1 Kor. 12:3, Mt. 22:43, Mk. 12:36, Lk. 2:27, 1 Kor. 12:3, Openb. 17:3, 21:10. ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, sc. ὤν, in de macht van, bezeten door eenen onreinen geest, Mk. 1:23, 1 Joh. 5:19, οἱ ἐν νόμῳ Rom. 3:19, ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκειν 1 Kor. 15:22. c) Van datgene, waarin andere dingen zijn vervat als hunne oorzaak en hunnen oorsprong: ἐν αὐτῷ ζῶμεν κτλ. in God leven

wij, Hand. 17:28, ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα Kol. 1:16, Rom. 9:7, Hebr. 11:18, ἐν ᾧ = sedert, Rom. 8:3, Hebr. 2:18, 6:17. d) Ten slotte wijst ἐν aan wat de aanleiding geeft: ἔφυγεν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ Hand. 7:29. e) Na zekere werkwoorden, die eene aandoening te kennen geven, omdat de aandoening, als 't ware, daarin gevonden wordt, waarop het betrekking heeft. Zie εὐδοκέω, εὐδοκία, εὐφραίνομαι, καυχάομαι, χαίρω enz. Eveneens somtijds na ἐλπίζω, πιστεύω, πίστις, omdat geloof en hoop gevestigd worden op datgene wat geloofd en gehoopt wordt. 7) Na werkwoorden, die eene beweging aanduiden, wordt ἐν met den Dat. zóó gebruikt, dat het gebruikt schijnt te zijn voor εἰς met den Acc. Maar het duidt de gedachte van eene zekere rust aan en van voortduring, die op de beweging volgt. Zoo na ἀποστέλλω Mt. 10:16, Lk. 10:3, εἰσέρχεσθαι Lk. 9:46, Openb. 11:11, ἐξέρχεσθαι Lk. 7:17, 1 Thess. 1:8, καταβαίνειν Joh. 5:4, Lk. 1:17, καλεῖν ἐν εἰρήνῃ, ἁγιασμῷ, ἐν μιᾷ ἐλπίδι = εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἐν, 1 Kor. 7:15, 1 Thess. 4:7, Ef. 4:4. Vooral na τιθέναι en ἱστάναι. 8) Constructies, die iets bijzonders hebben, zijn a) ἐν Αἰγύπτου, sc. γῇ. b) Hebraïzeerende uitdrukkingen zijn ἀγοράζειν ἐν met den Dat. van den prijs, Openb. 5:9 (ἐν ἀργυρίῳ 1 Kron. 21:24). 'Αλλάσσειν τι ἔν τινι, iets voor iets anders verwisselen, Rom. 1:23, 25. ὄμνυμι ἔν τινι (נִשְׁבַּע בְּ), zweren bij, Mt. 5:34—36, 23:16, 18—22, Openb. 10:6. c) ὁμολογῶ ἔν τινι, naar het Syrisch, belijden iemands naam, belijden, dat iemand zijn heer en zijn meester is, Mt. 10:32, Lk. 12:8. d) Voor de gewone uitdrukking ἐν ὀνόματι τινος zie ὄνομα. α) Locaal, waarin, Rom. 2:1, 14:22, 2 Kor. 11:12. β) Tijdelijk terwijl, Mk. 2:9, Lk. 5:34, Joh. 5:7, Lk. 19:13. γ) Instrumenteel waardoor, Rom. 14:21. δ) Causaal, op grond waarvan, omdat, Rom. 8:3. Overeenkomstig de laatste twee gebruiken kan de zin opgelost worden in ἐν τούτῳ ὅτι of ἐν τούτῳ ὅ.

II) Met tijdelijke beteekenis duidt ἐν aan a) tijden of gelegenheden, waarin iets gebeurt, in, gedurende, ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἐν τῇ νυκτί, Joh. 11:9, Mt. 3:1, ἐν σαββάτῳ, Mt. 12:2, ἐν τῷ δευτέρῳ, Hand. 7:13, ἐν τῷ καθεξῆς, Lk. 8:1, ἐν τῷ μεταξύ, Joh. 4:31. b) Voor substantiva, die eene gebeurtenis aanduiden, beteekent het somtijds ten tijde dat dit of dat gebeurt. Dus ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, Mt. 19:28, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, 1 Kor. 15:23, 1 Thess. 2:19, 3:13, Fil. 2:12, 1 Joh. 2:28, ἐν τῇ ἀναστάσει, Mt. 22:28, Mk. 12:23, Lk. 14:14, 20:33, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, 1 Kor. 15:52, ἐν τῇ ἀποκαλύψει van Christus, 2 Thess. 1:7, 1 Petr. 1:7, 4:13. c) Vóór Infinitivi met het artikel, vóór den Inf. praesens duidt het aan terwijl, toen Mt. 13:4, 25, 27:12, Mk. 6:48, Lk. 1:21, 24:51, 1 Kor. 11:21, Gal. 4:18 enz. Vóór den Inf. Aor. wanneer, nadat, Lk. 9:36, 19:15 enz. d) Binnen ἐν τρισὶν ἡμέραις, Mt. 27:40, Mk. 15:29, Joh. 2:19.

III) Bij samenstellingen duidt ἐν bij adjectiva aan 1) het zich bevinden in eene plaats of eenen toestand, het door iets ingenomen of bezet worden. Zoo ἐνάλιος, ἔνδοξος, ἔμφοβος. Vóór werkwoorden duidt het aan het blijven in eene plaats of toestand, zooals ἔνειμι, ἐμμένω, ἐνοικέω. 2) Beweging binnen iets, het gaan of zich mengen in iets, zooals ἐμβαίνω, ἐμβατεύω, ἐγκαλέω, ἐγγράφω, ἐγκρύπτω.

'Εναγκαλίζομαι, Aor. 1 ptcp. ἐναγκαλισάμενος, in de armen nemen, omhelzen (εἰς τὰς ἀγκάλας δέχομαι, Lk. 2 : 28) τινά, Mk. 9 : 36, 10 : 16. Test. Abrah. 15, 105. (Spreuk. 6 : 10, 24 : 48).

'Ενάλιος, ον, of ἐνάλιος, α, ον, datgene wat in de zee is, plur. τὰ ἐνάλια, zeedieren, Jak. 3 : 7.

'Εναλλάσσω, verwisselen, ruilen, Gesch. van Zosimus 12.

'Ενάλλομαι, ergens in of opspringen, Job 6 : 27, 16 : 5, 11, 19 : 5, 1 Makk. 3 : 23, 4 Makk. 6 : 8.

'Ενάμαρτος, zondig, Tat. Or. 22 : 7.

'Ενανθρωπέω, den menschelijken vorm aannemen, Just. Frag. 1596 B, Hippol. 809 A.

'Ενανθρωπίνως, op de wijze van menschen, Basil. I, 760 B.

'Ενατερείδω, op iets steunen, 2 Makk. 9 : 4.

῎Εναντι, adv. voor. Het is gelijk een voorzetsel, gevolgd door eenen Gen. ἔναντι τοῦ θεοῦ, לִפְנֵי יְהוָֹה, voor God, in den tempel, Lk. 1 : 8, volgens het oordeel van God, Hand. 8 : 21.

'Εναντίος, α, ον, 1) tegen, tegenover van plaats, van den wind, Mt. 14 : 24, Mk. 6 : 48, Hand. 27 : 4, ἐξ ἐναντίας tegenover, Mk. 15 : 39. 2) Overdr. van een vijand, tegenstander, 1 Thess. 2 : 15, ὁ ἐξ ἐναντίας een tegenstander, Tit. 2 : 8, ἐναντίον ποιεῖν τί τινι = iets tegen iemand doen, Hand. 26 : 9, 28 : 17. Neutrum ἐναντίον adv. wordt evenals een voorzetsel met den Gen. geconstrueerd, voor, in het gezicht, in de tegenwoordigheid van (LXX voor לִפְנֵי en בְּעֵינֵי) Mk. 2 : 12, Lk. 20 : 26, Hand. 7 : 10, 8 : 32. Hebraïstisch naar het oordeel, het gevoelen van, Lk. 24 : 19.

'Εναντιόω, tegenstreven, Med. zich verzetten, 1 Ezr. 1 : 27, 8 : 51, Spreuk. 20 : 8, 3 Makk. 3 : 1.

'Εναπομάσσω, een indruk maken, stampen, Philo I, 257, 40.

῎Εναρθρος, gearticuleerd, Tat. Or. 16 : 25.

'Ενάρχομαι, Aor. 1 ἐνηρξάμην, beginnen, met den Dat. van de zaak, waarmeê een begin gemaakt is, Gal. 3 : 3, τί Fil. 1 : 6, 2 Kor. 8 : 6.

῎Εναρχος, sedert kort, Act. Petr. 136 : 1.

'Ενδεής, ές, (van ἐνδέω), behoeftig, gebrek lijdend, Deut. 15 : 4, 7, 11, 24 : 14, Hand. 4 : 34.

῎Ενδεια, ας, ἡ, gebrek, behoefte, Deut. 28 : 20, 57, Tob. 4 : 13, Job 30 : 3.

῎Ενδειγμα, τος, τό, (ἐνδείκνυμι), bewijs, teeken, aanwijzing, 2 Thess. 1 : 5.

Ἐνδείκνυμι, bewijzen, aanwijzen, toonen, betoonen òf door bewijzen, òf door daden, τί, Rom. 9 : 22, Ef. 2 : 7, Tit. 2 : 10, 3 : 2, Hebr. 6 : 11, met twee Acc., den een van het object, den ander van het praedicaat, Rom. 2 : 15, τὶ ἔν τινι Dat. van den persoon, Rom. 9 : 17, 1 Tim. 1 : 16, Hebr. 6 : 10, εἴς τινα, 2 Kor. 8 : 24. Iemand iets berokkenen, κακά 2 Tim. 4 : 14.

Ἔνδειξις, εως, ἡ, aanwijzing, betooning, τῆς δικαιοσύνης, Rom. 3 : 25, τῆς ἀγάπης, 2 Kor. 8 : 24, ἀπωλείας, Fil. 1 : 28.

Ἕνδεκα, οἱ, αἱ, τά, elf: οἱ ἕνδεκα de elf apostelen, die na den dood van Judas den verrader overbleven, Mt. 28 : 16, Mk. 16 : 14, Lk. 24 : 9, 33, Hand. 1 : 26, 2 : 14.

Ἑνδέκατος, άτη, ατον, elfde, Mt. 20 : 6, 9, Openb. 21 : 20.

Ἐνδελεχέω, voortduren, Sir. 30 : 1, 46 : 6 A.

Ἐνδελεχής, voortdurend, 1 Ezr. 6 : 24, Sir. 17 : 19.

Ἐνδελεχίζω, voortduren, Sir. 9 : 4, 12 : 3, 20 : 19, 24, 25, 27 : 12.

Ἐνδελεχισμός, οῦ, ὁ, voortzetting, Ex. 29 : 38, 42, 30 : 8.

Ἐνδελεχῶς, bijw. voortdurend, Ex. 29 : 38, Lev. 24 : 3, Num. 28 : 3.

Ἔνδεσμος, ου, ὁ, bundel, Spreuk. 7 : 20, kamer, huis, 1 Kon. 6 : 10, Ez. 13 : 11, keten, boei, 3 Makk. 3 : 25.

Ἐνδημέω, ῶ, Aor. 1 Inf. ἐνδημῆσαι (van ἔνδημος, iemand, die in zijn eigen land woont tegenover ἔκδημος), onder zijn eigen volk, in zijn eigen land wonen, thuis blijven (teg. ἐκδημέω, ἀποδημέω). Ἐν τῷ σώματι van het leven op aarde, 2 Kor. 5 : 6, 9, πρὸς τὸν κύριον van het leven in den hemel, 2 Kor. 5 : 8.

Ἐνδιάθετος, inhaerent, immanent, Philo I, 36, 15, 598, 22. Een gedeelte van den Bijbel vormend, Eus. I, 478.

Ἐνδιάθηκος, een gedeelte van den Bijbel vormend, canoniek Orig. I, 461 C, II, 1084 A.

Ἐνδιατρίβω, ergens vertoeven. Spreuk. 23 : 16 staat het voor עלז jubelen, juichen.

Ἐνδιδύσκω, bekleeden, τινὰ πορφύραν, Mk. 15 : 17, Med. = zelf aantrekken, zich met iets bekleeden, ἱμάτιον, Lk. 8 : 27, πορφύραν, βύσσον, Lk. 16 : 19 (2 Sam. 1 : 24, 13 : 18, Spr. 29 : 39 (31 : 21), Judith 9 : 1).

Ἐνδοιάσιμος, ον, twijfelachtig, Jos. Ant. 16, 11, 6.

Ἐνδόμησις (ἐνδομέω, δωμάω bouwen), εως, ἡ, datgene wat ingebouwd is, τοῦ τείχους het materiaal, gebruikt voor een muur, waaruit de muur was samengesteld, Openb. 21 : 18. Elders bij Jos., Ant. 15, 9, 6 van een steenen havendam of zeebreker, Jos. Ant. 15, 9, 6.

Ἔνδον, binnen, inwendig, Lev. 11 : 33, Deut. 21 : 12, 22 : 2.

Ἐνδόσθια, τά, ingewanden, Ex. 12 : 9, 29 : 17, Lev. 4 : 8, 6 : 33.

Ἐνδοτικῶς, door toe te geven, Just. Tryph. 79.

Ἐνδυάζω, Ps. 140 (141) : 4 ter vertaling van לחם, met iemand eten.

Ἔνδυμα, τος, τό, (ἐνδύω) kleed, rok, Mt. 6 : 25, 28, Lk. 12 : 23 Mt. 3 : 4, 22 : 11 (ἔνδυμα γάμου bruiloftskleed), Mt. 28 : 3, ἔνδυμα προβάτων schaapskleed, Mt. 7 : 15. Jos. B. J. 5, 5, 7. LXX voor לְבוּשׁ.

Ἐνδύνω, (2 Tim. 3 : 6) en ἐνδύω, (Mk. 15 : 17), Aor. 1 ἐνέδυσα. LXX voor לָבַשׁ. Aandoen, τινά τι. a) Een kleed aandoen, Mt. 27 : 31, Mk. 15 : 17, Lk. 15 : 22. Med. zichzelven aankleeden, zelf aandoen of aantrekken τί, Mt. 6 : 25, Lk. 12 : 22, Mk. 6 : 9, Hand. 12 : 21, ἐνδεδυμένος met den Acc. van eene zaak, Mk. 1 : 6, Mt. 22 : 11, Openb. 1 : 13, 15 : 6, 19 : 14, 2 Kor. 5 : 3 (ἐνδυσάμενος teg. γυμνός). b) Overdrachtelijk van eene wapenrusting ἐνδύεσθαι τὰ ὅπλα τοῦ φωτός, Rom. 13 : 12, Ef. 6 : 11, 14, θώρακα πίστεως, 1 Thess. 5 : 8. Van iets voorzien zijn, eene deugd bezitten, ἐνδύεσθαι ἀφθαρσίαν, ἀθανασίαν, 1 Kor. 15 : 53 enz., δύναμιν, Lk. 24 : 49 (ἰσχύν, Jez. 51 : 9, 52 : 1 δύναμιν, εὐπρέπειαν, Ps. 92 : 1, αἰσχύνην, Ps. 34 : 26, 131 : 18, 1 Makk. 1 : 29, δικαιοσύνην, Job 29 : 14, Ps. 131 (132) : 9, σωτηρίαν, ibid. 16), δύειν ἀλκήν, Hom. Il. (9, 231). Τὸν καινὸν ἄνθρωπον, Ef. 4 : 24, Kol. 3 : 10, Ἰησοῦν Χριστόν, Rom. 13 : 14, Gal. 3 : 27. 2) Binnendringen, ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, 2 Tim. 3 : 6.

Ἔνδυσις, εως, ἡ, (ἐνδύω) het aantrekken τῶν ἱματίων, 1 Petr. 3 : 3.

Ἐνδώμησις, zie ἐνδόμησις.

Ἐνέδρα, ας, ἡ, (van ἐν en ἕδρα zetel), het op de loer liggen, hinderlaag, Hand. 23 : 16, ἐνέδραν ποιεῖν, Hand. 25 : 3.

Ἐνεδρευτής, οῦ, ὁ, iemand, die lagen legt, Symm. 1 Sam. 22 : 8.

Ἐνεδρεύω, (ἐνέδρα) op de loer zitten; τινά iemand beloeren, Deut. 19 : 11, Joz. 8 : 4, Richt. 9 : 25, Lk. 11 : 54, Hand. 23 : 21.

Ἔνεδρον, οῦ, τό, list, achterklap, haat, Num. 35 : 20, 22, Joz. 8 : 2, 12, 14, 18.

Ἐνειλέω, ῶ, ἐνείλητα, insluiten, inwikkelen, τί τινι. Mk. 15 : 46, (1 Sam. 21 : 9). Het simplex εἰλέω komt voor Ev. v. Petr. 24.

Ἔνειμι, part. ἐνών, ἐνοῦσα, ἐνόν, τὰ ἐνόντα = de ziel, Lk. 11 : 41 (zie τὸ ἔσωθεν ὑμῶν vs. 39). De meeste exegeten denken bij τὰ ἐνόντα aan den inhoud van de beker. Nog anderen verklaren τὰ ἐνόντα wat in uwe macht is. Zie de commentaren.

Ἕνεκα, ἕνεκεν, εἵνεκεν, wegens, om der wille van, Lk. 4 : 18, 2 Kor. 3 : 10, Mt. 5 : 10, 16 : 25, 19 : 29, Mk. 8 : 35, Lk. 6 : 22, Hand. 28 : 20, Rom. 8 : 36, 2 Kor. 3 : 10. Ἕνεκεν τούτου daarom, daarvoor, Mt. 19 : 5, τούτων, Hand. 26 : 21, τίνος ἕνεκεν, waarom, Hand. 19 : 32. Voor τοῦ met een Inf., die een doel uitdrukt, 2 Kor. 7 : 12. Οὗ εἵνεκεν, omdat, Lk. 4 : 18.

Ἐνενήκοντα, zie ἐννενήκοντα.

Ἐνεός, zie ἐννεός.

Ἐνεχυράζω, van iemand een pand nemen, Ex. 22 : 26, Deut. 24 : 6, 10, 17.

Ἐνεχύρασμα, ατος, τό, pand, Ex. 22 : 26 (25), Ez. 33 : 15.
Ἐνεχυρασμός, οῦ, ὁ, pand, Ez. 18 : 7, 12, 16.
Ἐνεχυρίασμα, τό, pand, Act. Philipp. 9.
Ἐνέχυρον, ου, τό, pand, Deut. 24 : 10, 11, 12, 13, Ez. 33 : 15 A.
Ἐνέχω, Impf., ἐνεῖχον er in hebben, vasthouden, Med. zich laten vasthouden, zich gevangen geven, ζυγῷ δουλείας, Gal. 5 : 1, ἐνέχειν τινί scil. χόλον = vergramd, verbitterd zijn tegen iemand. Volgens sommigen intrans. = 't op iemand voorzien, geladen of gemunt hebben, op iemand toeleggen, Mk. 6 : 19, Lk. 11 : 53.
Ἐνζώγραφος, ον, geschilderd, Epiph. I, 373 C.
Ἐνῆλιξ, ικος, ὁ, opgegroeid, manbaar, 4 Makk. 18 : 9.
Ἔνηχος, ον, klinkend, Hippol. Haer. 240, 22. Onderwezen (?) Sir. Prol. 9.
Ἐνθάδε, bijw. (ἔνθα en δέ) a) hier, Lk. 24 : 41, Hand. 10 : 18, 16 : 28, 17 : 6, 25 : 24. b) Hierheen, Joh. 4 : 15, Hand. 25 : 17.
Ἐνθαλασσεύω, op zee leven, Philo II, 8, 25.
Ἐνθεματίζω, inprenten, ingriffen, Epiph. II, 569 A.
Ἐνθεματισμός, οῦ, ὁ, vermaning, waarschuwing, νοῦ, Clem. A. I, 364 A.
Ἐνθέμιον, ου, τό, pijp of steel van een kandelaar, Ex. 38 : 16.
Ἔνθεν, van hier, Mt. 17 : 20, Lk. 16 : 26.
Ἔνθεσμος, wettig, rechtmatig, 3 Makk. 2 : 21.
Ἐνθήκη, ης, ἡ, het ingelegde, provisie, voorraad, Philo II, 525, 39.
Ἐνθηλυπατέω, verwijfd, weekelijk zijn, Jos. B. J. 4, 9, 10.
Ἐνθρονίζομαι, op een troon zitten, Esth. 1 : 2, 4 Makk. 2 : 22. In het kerkelijk Grieksch beteekent het actief vaak installeeren van een bisschop, Greg. Naz. III, 1247 A.
Ἐνθρύπτω, inbrokken, Bel 32, 33.
Ἐνθυμέομαι, οῦμαι (van ἐν en θυμός) iets in zijn gemoed opnemen, om er mede bezig te zijn. Vandaar = denken, nadenken, peinzen, τι en περί τινος = over iets, Mt. 1 : 20, 9 : 4, Hand. 10 : 19.
Ἐνθύμημα, ατος, τό, het overwogene, de gedachte. 1 Kron. 28 : 9, Ps. 118 (119) : 118.
Ἐνθύμησις, εως, ἡ, gedachte, beschouwing, overlegging. Meerv. gedachten, Mt. 9 : 4, 12 : 25, Hebr. 4 : 12.
Ἔνι = ἐνί = ἔνεστι, is in, is onder, heeft plaats, is tegenwoordig. Gal. 3 : 28, Kol. 3 : 11, Jak. 1 : 17, 1 Kor. 6 : 5. De meening van sommigen, dat ἔνι samengetrokken is uit ἔνεστι, heeft tegen zich, dat op soortgelijke wijze πάρα en ἄνα gebruikt worden, welke toch moeilijk uit πάρεστι en ἄνεστι ontstaan kunnen zijn.
Ἐνιαύσιος, jaarlijksch, een jaar lang durend, Ex. 12 : 5, 29 : 33, Lev. 9 : 3, 12 : 6.

'Ενιαυτός, οῦ, ὁ, een jaar, Joh. 11 : 49, 51; 18 : 13, Hand. 11 : 26, 18 : 11, Jak. 5 : 17, Openb. 9 : 15; plur. van de Joodsche jubeljaren. Gal. 4 : 10; ποιεῖν ἐνιαυτόν, een jaar doorbrengen, Jak. 4 : 13; ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, Hebr. 9 : 7 (gelijk ἑπτάκις τῆς ἡμέρας Lk. 17 : 4). Κατ' ἐνιαυτόν, jaarlijks, Hebr. 9 : 25, 10 : 43. In eene ruimere beteekenis voor eene bepaalde periode, Lk. 4 : 19 (zie Jez. 61 : 2).

'Ενιαυτός en ἔτος zijn synoniemen. Oorspronkelijk heeft ἐν. een jaar aangeduid als een cyclus of eene bepaalde periode van tijd, ἔτος als eene verdeeling, een gedeelte van een tijdsverloop.

'Ενικός, eenvoudig, 4 Makk. 18 : 9, Heracl. 37 : 6.

'Ενιλλώπτω, knipoogen, toelonken, Clem. A, I, 645 A.

'Ενισχύω, Aor. 1 ἐνίσχυσα, 1) sterk groeien, kracht ontvangen, Hand. 9 : 19. 2) Transitief sterk maken, versterken (2 Sam. 22 : 40, Sir. 50 : 4). Iemands gemoed versterken, inspireeren, Lk. 22 : 43.

Ἔννατος, ἔνατος, η, ον, negende, Openb. 21 : 20. De negende ure, waarvan gesproken wordt, Mt. 20 : 5, 27 : 45, Mk. 15 : 33, Lk. 23 : 44, Hand. 3 : 1, 10 : 3, 30, komt overeen met ons drie uren na den middag.

'Εννέα, οἱ, αἱ, τά, negen, Lk. 17 : 17.

'Εννενήκοντα — ἐννέα, negen en negentig, Mt. 18 : 12 enz. Lk. 15 : 4, 7.

'Εννεός, οῦ, ὁ, of ἐνεός, sprakeloos, stom, verstomd, Jez. 56 : 10, Spreuk. 17 : 28, Hand. 9 : 7. In dezelfde beteekenis ἀπηνεώθη, Dan. 4 : 16.

'Εννεύω, εύσω, toewenken, toeknikken, τινί τι, Lk. 1 : 62.

'Εννοσσεύω, zijn nest bouwen, nestelen, Ps. 103 (104) : 17, Jer. 22 : 23, zich vestigen, Tat. Or. 21 : 1.

'Εννοσσοποιέω, zijn nest bouwen, nestelen, 4 Makk. 14 : 16.

Ἔννυχος, ον (νύξ), nachtelijk, 3 Makk. 5 : 5. Neutr. adv. des nachts, Mk. 1 : 35, waar sommige getuigen lezen ἔννυχα.

'Ενόδια, τά, benoodigdheden voor de reis, Marci Diaconi Vita Porphyrii, 14, 11, 12. Gebed voor de reis, enkelv. Greg. Naz. III, 518 A.

'Ενοικέω, ῶ, Fut. ἐνοικήσω, Aor. 1 ἐνῴκησα, LXX voor יָשַׁב, wonen in; in het N. T. met ἔν τινι, Dat. van den persoon, in iemand wonen en hem beheerschen. Ἔν τινι van den Heiligen Geest, Rom. 8 : 11, 2 Tim. 1 : 14, van de πίστις 2 Tim. 1 : 5, ἐν ὑμῖν Kol. 3 : 16, ἐν αὐτοῖς in eene Christelijke vergadering, van God, 2 Kor. 6 : 16, vgl. 1 Kor. 3 : 16.

'Ενόντα, τά, ἔνειμι.

'Ενοπλίζω, toerusten, wapenen, Num. 31 : 5, 32 : 17, 27, 29.

Ἔνοπλος, gewapend, 1 Kon. 22 : 10, 2 Makk. 14 : 22.

'Ενοπτρίζω, zien in een spiegel, Philo I, 451, 38, Clem. R. 1, 36.

'Ενορκίζω, bezweren, 1 Thess. 5 : 27. Elders niet gevonden behalve ééns in het Med. ἐνορκίζομαι, Boeck Inscr. 11, p. 42, N° 1933. Het subst. ἐνορκισμός bij Synes. (1413, b. Migne).

Ἐνόρκιος, met een eed bevestigd, Num. 5:21.

Ἑνότης, ητος, ἡ, eenheid, eensgezindheid, overeenstemming. Met den Gen. τῆς πίστεως, Ef. 4:13, τοῦ πνεύματος Ef. 4:3.

Ἐνοχλέω, ῶ, (van ὄχλος menigte). De groote menigte in beweging brengen, verontrusten, lastig zijn, kwellen. Bij Grieksche schrijvers, gevolgd door τινά en τινί. Pass. met ἀπό τινος, Lk. 6:18. Absoluut van den groei van eene vergiftige plant, den man voorstellende, die het geloof, het karakter der Christelijke kerk bederft, Hebr. 12:15 (ontleend aan Deut. 29:18 volgens cod. Alex., die ἐνοχλῇ heeft voor ἐν χολῇ, dat overeenkomstig den Hebreeuwschen tekst de lezing is van den Vat.).

Ἔνοχος, ον, = ὁ ἐνεχόμενος, iemand, die door iets vastgehouden wordt, zoodat hij niet kan ontsnappen. Gebonden door, onder verplichting van, onderworpen aan. Met den Gen. van de zaak, waardoor iemand gebonden is, δουλείας, Hebr. 2:15. Het wordt van iemand gebruikt, die door iets bezield wordt, door liefde, ijver voor iets. Aldus τῶν βιβλίων Sir. prol. 9. Met den Dat. τοῖς ἐρωτικοῖς Plut. Evenals bij Grieksche schrijvers vooral in eene juridische beteekenis, de betrekking aanduidend tusschen eenen persoon en zijne misdaad of het onderzoek, of hen, tegen wie hij gezondigd heeft. a) Absol. schuldig, strafwaardig, Lev. 20:9, 11, 13, 16, 27, 1 Makk. 14:45. b) Met den Gen. van de zaak, door welker schending hij schuldig geworden is, τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου, schuldig aan eene misdaad, begaan tegen het lichaam en het bloed des Heeren, 1 Kor. 11:27, πάντων, sc. ἐνταλμάτων, Jak. 2:10, οἱ ἔνοχοί σου, Jez. 54:17. c) Met den Gen. van de misdaad, αἰωνίου ἁμαρτήματος, Mk. 3:29, ἱεροσυλίας, 2 Makk. 13:6. Maar veel meer bij de klassieken met den Dat. van de misdaad. d) Met den Gen. van de straf: θανάτου, Mk. 14:64, Mt. 26:66, Gen. 26:11, Mk. 3:29 rec. e) Met den Dat. van de rechtbank: onderworpen aan deze of gene rechtbank, d. i. aan de straf, daardoor opgelegd, τῇ κρίσει. τῷ συνεδρίῳ, Mt. 5:21. f) Volgens een gebruik, dat aan de Grieksche schrijvers onbekend is, wordt het verbonden met εἰς en den Acc. van de plaats, waar de straf ondergaan is: εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, eene praegnante constructie, Mt. 5:22.

Ἑνόω, vereenigen, Iren. 465 A, 1228 A.

Ἔνσαρκος, geïncarneerd, Sibyll. 5, 423, Iren. 1, 10, 1.

Ἐνσκιρτάω, ergens opspringen, Basil. III, 484 A.

Ἐνστερνίζομαι, omarmen, Clem. R. 1, 2, Clem. A. I, 301 A.

Ἔνταλμα, τος, τό, (ἐντέλλομαι), een voorschrift, plur. Mt. 15:9, Mk. 7:7, Kol. 2:22, (Jez. 29:13 διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων).

Ἐνταφιάζω, Aor. 1 Inf. ἐνταφιάσαι. Zien naar τὰ ἐντάφια, een lichaam voor de begrafenis gereed maken, afleggen, het lijk wasschen, kleeden, met bloemen bestrooien, Mt. 26:12, Joh. 19:40.

Ἐνταφιασμός, οῦ, ὁ, (ἐνταφιάζω), voorbereiding van een lichaam voor de begrafenis, Mk. 14 : 8, Joh. 12 : 7.

Ἐντείνω, spannen, 1 Kon. 22 : 34, 1 Kron. 5 : 18, 2 Kron. 18 : 33, Ps. 7 : 12, 10 (11) : 3.

Ἐντέλλομαι, opdragen, bevelen, Gen. 2 : 16, 3 : 11, 17, 6 : 22, 7 : 9, 16.

Ἐντέλλω, (τέλλω, equiv. met τελέω). Verscheidene malen bij de dichters, (Pind. Olymp. 7, 73) en de latere schrijvers (ἐντέταλκε Jos. Ant. 7, 14, 5). In 't algemeen en zoo altijd in het N. T. Dep. med. ἐντέλλομαι. Fut. ἐντελοῦμαι, Aor. 1 ἐνετειλάμην. LXX zeer dikwijls voor צִוָּה bevelen, περί τινος, Hebr. 11 : 22, ἐνετείλατο λέγων, Mt. 15 : 4, τινί, Hand. 1 : 2, met οὕτω, Hand. 13 : 47, καθώς, Joh. 14 : 31; gevolgd door den Inf., Mt. 19 : 7; τινί, gevolgd door den Inf., Joh. 8 : 5 rec.; τινί, ἵνα, Mk. 13 : 34, τινί τι, Mt. 28 : 20, Mk. 10 : 3, Joh. 15 : 14, 17, τινὶ περί τινος Gen. van den pers., Mt. 4 : 6, Lk. 4 : 10. Διαθήκην ἐντέλλεσθαι πρός τινα, bevelen, aan iemand te worden overgeleverd, vgl. Hebr. 9 : 20, vgl. ἐνετείλατο αὐτῷ πρὸς λαὸν αὐτοῦ, Sir. 45 : 3. De uitdrukking ἐντέλλεσθαι (τινί) διαθήκην komt voor, Joz. 23 : 16, Richt. 2 : 20, Jer. 11 : 4, Ps. 110 (111) : 9, maar in eene andere beteekenis zooals blijkt uit de volledige uitdrukking διαθήκην, ἥν ἐνετείλατο ὑμῖν ποιεῖν Deut. 4 : 13.

Ἔντερον, τό, darm, meerv. de ingewanden, Gen. 43 : 10, 2 Makk. 14 : 46.

Ἐντεῦθεν, bijw. van plaats, van deze plaats af, van hier (ἐκεῖθεν van gene plaats): Mt. 17 : 20, Lk. 4 : 9, 13 : 31, 16 : 26, Joh. 2 : 16, 14 : 31, 18 : 36, ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν van den eenen en van den anderen kant, aan elken kant, Joh. 19 : 18, Openb. 22 : 2, Dan. 12 : 5. Overdr. hierom, om deze oorzaak = ἐκ τούτου, Jak. 4 : 1.

Ἐντευξις, εως, ἡ, (ἐντυγχάνω) ontmoeting, samenkomst (αἱ τοῖς λῃσταῖς ἐντεύξεις Plat. Politic. p. 298 d). Eene samenkomst om te bezoeken, samen te spreken of om eene andere oorzaak, bede, voorbidding. 1 Tim. 4 : 5; plur. 1 Tim. 2 : 1.

Ἐντήκω, smelten, wegsmelten, Ez. 4 : 17, 24 : 23, 4 Makk. 8 : 26.

Ἔντιμος, ον, (τιμή) in eer gehouden, op prijs gesteld, waard, kostbaar. λίθος, 1 Petr. 2 : 4, 6, (Jez. 28 : 16), achtenswaardig, edel, Lk. 14 : 8; τινί iemand dierbaar, Lk. 7 : 2; ἔντιμον ἔχειν τινα = iemand in eer houden, hoog schatten, Fil. 2 : 29.

Ἐντιμόω, eeren, dierbaar zijn, 2 Kon. 1 : 13.

Ἐντίναγμα, ατος, τό, uitbraaksel, Sir. 22 : 13 A. Cod. B. S. hebben — μῷ.

Ἐντινάσσω, op iets werpen, stooten, slaan, 1 Makk. 2 : 36, 2 Makk. 4 : 41.

Ἐντολή, ῆς, ἡ, (ἐντέλλω of ἐντέλλομαι), LXX dikwijls voor מִצְוָה. In de Psalmen staat de plur. ἐντολαί voor פִּקּוּדִים, een bevel, last, voor-

schrift. 1) Een last, opdracht, Lk. 15 : 29 ἐντολὴν λαμβάνειν παρά τινος, Joh. 10 : 18, πρός τινα, Hand. 17 : 15, λαβεῖν ἐντολὰς περί τινος, Kol. 4 : 10; datgene wat iemand door zijn ambt voorgeschreven is, ἐντολὴν διδόναι τινί, Joh. 14 : 31; met τί εἴπῃ van Christus, wien God beval, wat Hij aan de menschen moest leeren, Joh. 12 : 49. 2) Een bevel of voorgeschreven regel, overeenkomstig welken iets gedaan moet worden. a) Univ. ἐντολὴ σαρκική, een wet, betreffende de afkomst, Hebr. 7 : 16, van de Mozaïsche wet betreffende de priesters, Hebr. 7 : 18, van het bevel van een magistraat, ἐντολὴν διδόναι ἵνα, Joh. 11 : 57. b) Ethisch. α) Gebruikt van de bevelen der Mozaïsche wet ἡ ἐντολὴ τοῦ θεοῦ, wat God voorschrijft in de Mozaïsche wet, Mt. 15 : 3, Mk. 7 : 8, van bepaalde geboden dezer wet als onderscheiden van ὁ νόμος, het geheel daarvan, Mt. 22 : 36, 38, Mk. 10 : 5, 12 : 28 enz. Rom. 7 : 8—13, 13 : 9, Ef. 6 : 2, Hebr. 9 : 19, κατὰ τὴν ἐντολήν, overeenkomstig het gebod der wet, Lk. 23 : 56, 22 : 40, Mk. 10 : 19, τηρεῖν τὰς ἐντολάς, Mt. 19 : 17, πορεύεσθαι ἐν ταῖς ἐντολαῖς, Lk. 1 : 6, ὁ νόμος τῶν ἐντολῶν, de wet der geboden, Ef. 2 : 15. β) Van de voorschriften der Joodsche overlevering ἐντολαὶ ἀνθρώπων, Tit. 1 : 14. γ) Van de bevelen van God, als geopenbaard in den Christelijken godsdienst, 1 Joh. 3 : 23, 4 : 21, 5 : 3; ἐντολὴν διδόναι 1 Joh. 3 : 23, ἐντολὴν ἔχειν ἵνα, 1 Joh. 4 : 21, ἐντολὴν λαβεῖν παρὰ τοῦ πατρός, 2 Joh. 4, τήρησις ἐντολῶν θεοῦ, 1 Kor. 7 : 19, 1 Joh. 2 : 3, 3 : 22, 24, 5 : 2, 3; of τοῦ θεοῦ, Openb. 12 : 17, 14 : 12, Openb. 22 : 14, περιπατεῖν κατὰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, 2 Joh. 6. Van datgene wat Christus naar Gods bevel moest doen, Joh. 15 : 10[b]; van de voorschriften van Christus betreffende de orde in de godsdienstige samenkomsten, 1 Kor. 14 : 37, van de zedelijke voorschriften van Christus en zijne apostelen, ἐντολὴν διδόναι τινί, Joh. 13 : 34, ἐντολὴν γράφειν, 1 Joh. 2 : 7, τὰς ἐντολὰς τηρεῖν, Joh. 14 : 15, 15 : 10[a]: Ἡ ἐντολή, het geheel van de zedelijke voorschriften der Christelijke wet, 1 Tim. 6 : 14, 2 Petr. 2 : 21, 3 : 2.

'Εντομίς, ίδος, ἡ, snede., Lev. 19 : 28, 21 : 5, Jer. 16 : 6.

'Εντόπιος, ον, (τόπος), de bewoner eener plaats, een ingezetene. Hand. 21 : 12.

'Εντορεύω, insnijden, inhouwen, Jos. Ant. 8, 3, 2.

'Εντός, adv. teg. ἐκτός, binnen, met den Gen. ἐντὸς ὑμῶν binnen of in 't midden van u, Lk. 17 : 21. And. binnen u (= in uwe zielen).

'Εντρέπω, Med. ἐντρέπομαι, Impf. ἐνετρεπόμην, Aor. 2 pass. ἐνετράπην omkeeren, τινά iemand tot zich doen inkeeren, hem beschamen, 1 Kor. 4 : 14. Pass. beschaamd zijn, 2 Thess. 3 : 14, Tit. 2 : 8. Med. τινά ontzag, eerbied voor iemand hebben, Mt. 21 : 37, Mk. 12 : 6, Lk. 18 : 2, 4, 20 : 13, Hebr. 12 : 9, Ex. 10 : 3, Wijsh. 2 : 10.

'Εντρέφω, opvoeden, τινά τινι een persoon in iets opvoeden. Den geest vormen, τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, 1 Tim. 4 : 6, τοῖς νόμοις, Plat. Legg. 7.

p. 798a, Philo, Vict. offer. § 10 sub fine. Prof. Naber (Mnemosyne 1879, p. 372) leest 1 Tim. 4:6 ἐφεπόμενος. Dr. Baljon verwerpt de gissing van Prof. Naber, welke Dr. Van de Sande Bakhuyzen overneemt (Verhandeling conjecturaalkrit. t. d. pl.), Theol. Stud. 1888, bl. 409, 410.

Ἐντρεχῶς, bekwaam, Orig. I, 753 C.

Ἔντριτος, drievoudig, Pred. 4:12.

Ἔντριχος, ον, behaard, Symm. Ps. 67:22.

Ἔντρομος, ον, bevreesd, bevend, Hand. 7:32, 16:29, ἔντρομος γενόμενος, Hebr. 12:21.

Ἐντροπή, ῆς, ἡ (ἐντρέπω), schaamte, beschaming, 1 Kor. 6:5, 15:34, (Ps. 34 (35):26, 68 (69):8, 20), eerbied, respect.

Ἐντρυφάω, ῶ, weelderig leven, in iets zwelgen, 2 Petr. 2:13. Genoegen, genot in iets hebben: ἐν ἀγαθοῖς Jez. 55:2, met den Dat. van de zaak, 4 Makk. 8:7.

Ἐντρύφημα, ατος, τό, genot, weelderigheid, Pred. 2:8, Philo I, 690, 38, Patriarch. 1081 B.

Ἐντυγχάνω, Aor. 2 ἐνέτυχον, in 't algemeen met den Dat. van den persoon of de zaak, iemand tegenkomen, ontmoeten, met iemand spreken, hem over iets of iemand aanspreken, τινὶ περί τινος, Hand. 25:24, voor, ter zake, in het belang van iemand, ὑπέρ τινος. Een verzoek doen, Wijsh. 8:21, 3 Makk. 6:37, verder bidden, tusschenbeiden komen: ὑπέρ met den Gen. van den persoon, Rom. 8:27, 34, Hebr. 7:25 (gevolgd door περί met den Gen. van den persoon, Clem. Rom. 1 Kor. 56:1); τινὶ κατά τινος, iemand bij een ander beschuldigen, Rom. 11:2, 1 Makk. 8:32, 10:61, 63, 11:25. — 2) Lezen = ἀναγινώσκω, 2 Makk. 2:25, 15:39, Philo I, 178, 37, Just. Apol. 1, 42.

Ἐντυλίσσω, Aor. 1 ἐνετύλιξα, ik maak tot een rol, oprollen, τινὰ σινδόνι, Mt. 27:59, Lk. 23:53, Ev. Nic. c. 11 fin. Pass. Joh. 20:7.

Ἐντυμβεύω, ergens in begraven, Philo I, 65, 7; II, 356, 20.

Ἐντυπόω, ῶ, pf. pass. ptcp. ἐντετυπωμένος, ingraveeren, indrukken, gevolgd door door den Dat., 2 Kor. 3:7, Aristeas 9, Philo I, 106, 25, II, 572, 2. Aanwijzen, Pseudo Basil. III, 1312 C, D.

Ἔντυφος = ἔντυπος, afgedrukt, eigen, Tat. Or. 4:10.

Ἐντυχία, αἱ, ἡ, ontmoeting, Aristeas I, verzoek, bede, 3 Makk. 6:40, Eus. V, 232 C.

Ἐνυβρίζω, Aor. 1 ptcp. ἐνυβρίσας, iemand smadelijk bejegenen, Hebr. 10:29.

Ἐνύβρισμα, ατος, τό, ludibrium, spot, Jos. Vit. 42.

Ἔνυδρος, met water gevuld, Wijsh. 19:10, 4 Makk. 1:34, Arist. 107, 19.

Ἐνυπόστατος, ον, bestaan, hypostase hebbend, Iren. 1240 C, Basil. I, 749 B, 772 C.

Ἐνυπνιάζω (ἐνύπνιον), droomen; dep. ἐνυπνιάζομαι. LXX voor חָלַם. Fut. pass. ἐνυπνιασθήσομαι, Aor. pass. ἐνυπνιάσθην. Zeldzamer Med. ἐνυπνιασάμην (Gen. 37 : 9, Richt. 7 : 13), ἐνύπνια ἐνυπνιάζεσθαι, droomen droomen, Hand. 2 : 17 (Joël 3 : 1). Overdr. zich aan droomerijen overgeven; zondige, zinlijke gedachten koesteren, Jud. 8.

Ἐνυπνιαστής, οῦ, ὁ, droomer, Gen. 37 : 19.

Ἐνύπνιον, ου, τό (ἐν en ὕπνος, wat in de slaap voorkomt), een droom (Lat. insomnium), een gezicht, visioen in den slaap, Hand. 2 : 17 (LXX voor חֲלוֹם).

Ἔνυστρον, τό, de pens, Deut. 18 : 3.

Ἐνώπιον, onzijdig van ἐνώπιος, ον (= ὁ ἐν ὠπὶ ὤν, iemand, die in het gezicht is, Theocr. 22, 152, Ex. 33 : 11, ἄρτοι ἐνώπιοι, Ex. 25 : 29); adverbiaal gebruikt, krijgt het de beteekenis van een voorzetsel en wordt met den Gen. verbonden. Voor, in het gezicht van iemand. LXX voor בְּעֵינֵי en לִפְנֵי, voor נֶגֶד en לְנֶגֶד. Van de N. T.ische schrijvers wordt het 't meest gebruikt door Lukas en Markus. Het wordt gebruikt 1) van eene ingenomene plaats = in die plaats, welke voor of tegenover iemand is en waarnaar iemand de oogen wendt. a) Εἶναι ἐνώπ. τινος Openb. 1 : 4, 7 : 15; zóó dat εἶναι in gedachte moet worden ingevoegd voor ἐνώπιον, Openb. 4 : 5, 8 : 3. Na στῆναι Hand. 10 : 30, ἑστηκέναι Openb. 7 : 9, 8 : 2, 11 : 4, 12 : 4, 20 : 12, παρεστηκέναι Lk. 1 : 19, Hand. 4 : 10, ἱστάναι Hand. 6 : 6, καθῆσθαι Openb. 11 : 16, θύρα ἀνεῳγμένη ἐν. τινος, eene deur voor iemand geopend, Openb. 3 : 8. Na werkwoorden, welke eene beweging naar eene plaats aanduiden, τιθέναι Lk. 5 : 18, ἀναβαίνειν Openb. 8 : 4, βάλλειν Openb. 4 : 10, πίπτειν of πεσεῖν Openb. 4 : 10, 5 : 8, προσκυνεῖν Lk. 4 : 7, Openb. 3 : 9, 15 : 4. b) In overdrachtelijke uitdrukkingen na werkwoorden, welke eene beweging aanduiden, βαστάζειν τὸ ὄνομα ... ἐνώπιον ἐθνῶν, Hand. 9 : 15, σκάνδαλα βάλλειν ἐνώπιόν τινος = iemand struikelblokken voor de voeten werpen, aanleiding tot zonde geven, Openb. 2 : 14; na προέρχεσθαι, voor iemand gaan als een heraut, Lk. 1 : 17. In uitdrukkingen, waarin iets ondersteld wordt door iemand gedaan te zijn in de tegenwoordigheid van een ander. Na ἀρνεῖσθαι Lk. 12 : 9, ὁμολογεῖν Openb. 3 : 5, κατηγορεῖν Openb. 12 : 10 (ᾄδειν Openb. 14 : 3). Καυχᾶσθαι, komen voor God en roemen, 1 Kor. 1 : 29, δικαιοῦν ἑαυτόν Lk. 16 : 15. c) Bij (met), in iemands gemoed, χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων, Lk. 14 : 10, 15 : 10. Na werkwoorden van zich herinneren en vergeten, Hand. 10 : 4, 31, Openb. 16 : 19, Lk. 12 : 6. 2) Voor iemands oogen, in iemands tegenwoordigheid, Hebr. 4 : 13. a) Voor iemand, naar iemands gevoelen of oordeel, Lk. 24 : 11. Zoo vooral ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, τοῦ κυρίου, na de volgende woorden τὰ ἀρεστά 1 Joh. 3 : 22,

βδέλυγμα Lk. 16 : 15, δίκαιος Lk. 1 : 6, Hand. 4 : 19, δικαιοῦσθαι Rom. 3 : 20, εὐάρεστος Hebr. 13 : 21, εὐθύς Hand. 8 : 21, καλόν, ἀπόδεκτον 1 Tim. 2 : 3, 5 : 4, Rom. 12 : 17, 2 Kor. 8 : 21, μέγας Lk. 1 : 15, πολυτελές 1 Petr. 3 : 4, πεπληρωμένος Openb. 3 : 2, ἀρέσκειν Hand. 6 : 5. Voor het aangezicht van God, Lk. 1 : 75, Hand. 10 : 33, 2 Kor. 4 : 2, 7 : 12. Voor het aangezicht van God, εὑρίσκειν χάριν (מָצָא חֵן dikwijls in het O. T.), God behagen, Hand. 7 : 46.

Ἐνώς (אֱנוֹשׁ, man, sterfelijk), Enos, zoon van Seth, (Gen. 4 : 26), Lk. 3 : 38.

Ἕνωσις, εως, ἡ, (ἑνόω) vereeniging, Ignat. 704 A, 720 A, 724 B huwelijk. Heges. 1324 A, τῆς ἐκκλησίας. Greg. Naz. II, 420 C, van de drie Hypostasen. Voor de eenheid van de twee naturen in Christus zie Theod. Mops. 980 C. 2) Henosis, eén Valentiniaansche aeon, de vrouwelijke medgezel van ἀγήρατος, Iren. 449 A.

Ἐνωτίζομαι = ἐν ὠτίοις δέχομαι, gehoor geven aan, luisteren naar, Gen. 4 : 23, Num. 23 : 18, Job 32 : 11, Ps. 5 : 1 ῥήματα, Wijsh. 6 : 2, Jez. 1, 2 = הַאֲזִין, Hand. 2 : 14. Orig. 1, 509 C, III, 388 C = εἰς τὰ ὦτα δέξασθε. Arist. 112 : 7.

Ἑνωτικός, ή, όν, (ἑνόω) eenheid veroorzakend, leidend tot eenheid, Philo I, 31, 28, II, 233, 39, Just. Coh. 4, Clem. A. 1, 940 A. — Τὸ ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος, Zeno's formula concordiae, zijn schrijven aan de inwoners van Egypte, Libyë en de Pentapolis, waarin hij op eendracht onder de kerken aandringt, Theod. Lector 189 B.

Ἐνώτιον, τό, oorsieraad, oorring, Gen. 24 : 22, 30, 47, 35 : 4.

Ἐνώχ, (WH. Ἑνώχ, zie Intr. § 408), Henoch, de vader van Methusalem. Zie Gen. 5 : 18—24, Hebr. 11 : 5 (vgl. Sir. 44 : 16, Joseph. Ant. 1, 3, 4). Het boek Henoch, een apocalyptisch geschrift, waarvan Grieksche fragmenten en eene Ethiopische vertaling bewaard zijn. Dat boek Henoch wordt aangehaald Jud. 14, Barn. 4 (cod. ℵ), Patriarch. 1049 B, 1060 D, Anatol. 216 A, Orig. 1, 148 A, 1265 B, 1268 A, IV, 273 A, Pseud. Athan. IV, 432 B. De laatste literatuur over dit boek Henoch vindt men besproken „Das Buch Henoch im Abendlande" Theol. Litz. 1893, N° 16 door Schürer en Theol. Tijdschr. 1893, bl. 651—657 door Prof. Van Manen.

Ἐξ, zie ἐκ.

Ἕξ, οἱ, αἱ, τά, zes, Mt. 17 : 1, Lk. 13 : 14 enz.

Ἐξαγορεύω, belijden, van den boeteling, Lev. 5 : 5, 16 : 21, Num. 5 : 7, Neh. 1 : 6, Bar. 1 : 14.

Ἑξαγράμματος, ον, bestaande uit zes letters (ΙΗΣΟΥΣ), Iren. 1, 15, 2.

Ἐξάγω, Aor. 1 ἐξήγαγον, LXX dikwijls voor הוֹצִיא, uitleiden, τινά Mk. 15 : 20, Hand. 16 : 37, 39, 5 : 19, 16 : 39, Hand. 7 : 36, Joh. 10 : 3. Met ἔξω, Lk. 24 : 50, ἔξω τῆς κώμης, Mk. 8 : 23. Met ἐκ met den Gen.

van plaats, Hand. 7:40, 12:17, 13:17, Hebr. 8:9, gevolgd door εἰς met den Acc. van plaats, Hand. 21:38.

Ἐξαγωγή, ῆς, ἡ, = ἔξοδος, uittocht van de Israelieten uit Egypte, Aristob. bij Clem. A. 1, 893 B.

Ἐξαδέλφη, ης, ἡ, = ἀδελφιδῆ, nicht, Just. Tryph. 49, Eus. 1, 551.

Ἐξάδελφος, ου, ὁ, = ἀδελφιδοῦς, neef, Tob. 1:22, 11:17, Jos. Ant. 20, 10.

Ἐξαήμερος, ον, (ἡμέρα), bestaande uit 6 dagen, Philo I, 69, 9 sc. περίοδος, de zes dagen van de schepping. Subst. Ἡ Ἐξαήμερος, het werk van Basilius over de zes dagen van de schepping. Greg. Naz. II, 585 A.

Ἐξαιρέω, ῶ, Aor. 2 Imper. ἔξελε, Aor. 2 ἐξειλόμην en ἐξειλάμην (Hand. 7:10, 12:11, 23:27, Inf. ἐξελέσθαι, (Hand. 7:34). LXX gewoonlijk voor הִצִּיל uitnemen, uitkiezen. 1) Uittrekken, uitrukken, τὸν ὀφθαλμόν, Mt. 5:29, 18:9. 2) Med. a) Voor zich uitkiezen, een uit velen, Hand. 26:17 (zoo voor בָּחַר, Jez. 49:7). b) Verlossen, bevrijden, τινά Hand. 7:34, 23:27, τινὰ ἐκ τινος, Hand. 7:10, 12:11, Gal. 1:4, Ex. 3:8.

Ἐξαίρω, Fut. ἐξαρῶ, wegnemen uit eene plaats, τινὰ ἐκ uit een gezelschap, 1 Kor. 5:2 rec., 13, (Deut. 19:19 of 24:9).

Ἐξαίσιος, buitengewoon, ongehoord, Job 4:12, 5:9, 9:10, 23, 18:12, 20:5, 22:10, 34:24, 37:16.

Ἐξαίφνης, (WH. ἐξέφνης, behalve Hand. 22:6, zie App. p. 151), adv. (αἴφνης, ἄφνω, ἄφνως), plotseling, eensklaps, onverwachts, Mk. 13:36, Lk. 2:13, 9:39, Hand. 9:3, 22:6.

Ἐξακολουθέω, ῶ, Fut. ἐξακολουθήσω, Aor. 1 ptcp. ἐξακολουθήσας, volgen, de voetstappen drukken. a) τῇ ὁδῷ τινος, iemands handelwijs navolgen, 2 Petr. 2:15, vgl. Jez. 56:11. b) Iemands gezag volgen: μύθοις, 2 Petr. 1:16, Joseph. Anth. prooem. 4 (ἀρχηγοῖς Clem. Rom. 1 Kor. 14:1, δυσὶ βασιλεῦσι, Test. XII Patr. p. 643).

Ἐξακονάω, = ἀκονάω, scherpen, overdr. aanvuren, Ezech. 21:11.

Ἐξακόσιοι, αι, α, zes honderd, Openb. 13:18, 14:20.

Ἐξάκουστος, ον, (ἐξακούω) gehoord, hoorbaar, duidelijk verstaan, duidelijk, Jos. Ant. 4, 8, 12.

Ἐξακριβάζω = ἐξακριβόω, nauwkeurig bewaken, onderzoeken, Num. 23:10, Job 28:3, Jos. Ant. 19, 7, 4, Herm. Mand. 4, 2, Theodtn. 1 Sam. 20:12.

Ἐξάλειπτρον, ου, τό, zalfkokerij, Job 41:22 (23).

Ἐξαλείφω, Fut. ἐξαλείψω. 1) Ἐξ duidt aan geheel en al, besmeren, met lijm bedekken, bepleisteren, τὸ τεῖχος, Thuc. 3, 20, τοὺς τοίχους τοῦ ἱεροῦ, 1 Kron. 29:4, τὴν οἰκίαν, Lev. 14:42 (voor טָחַח). 2) Ἐξ duidt aan het wegnemen, afwisschen, afvegen, δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, Openb. 7:17, 21:4, uitwisschen, wegvegen (LXX voor מָחָה) τί, Kol. 2:14, τὸ ὄνομα ἐκ τῆς βίβλου, Openb. 3:5, 29, τὰς ἁμαρτίας de schuld der

zonden, Hand. 3 : 19, (Ps. 108 [109] : 3; τὸ ἀνόνημα, τὰς ἀνομίας, Jez. 44 : 25, Ps. 50 : 11, Sir. 46 : 20, τὰς ἁμαρτίας ἀπολείφειν, 3 Makk. 2 : 19.

Ἐξάλειψις, εως, ἡ, het afwisschen, uitwisschen, uitroeien, Mich. 7 : 11, Ezech. 9 : 6, Eus. II, 816 C.

Ἐξάλλομαι, opspringen, Hand. 3 : 8, (Xen. Cyr. 7, 1, 27, Jez. 55 : 12).

Ἔξαλλος, ον, verschillend van een ander, Esth. 8 : 8, keurig, fijn, 2 Sam. 6 : 14 στολή. Vreemd, bijzonder, ongehoord, wonderlijk, Wijsh. 14 : 23, Dan. 11 : 36, 3 Makk. 4 : 4, Just. Tryph. 110.

Ἐξαμαρτάνω, doen zondigen, 1 Kon. 16 : 2, τίνα, Pred. 5 : 5.

Ἐξαμυγδαλίζω, ίσω, (ἀμύγδαλον) figuren, amandelen, op iets teekenen, Aquil. Ex. 25 : 33.

Ἐξανάδοσις, εως, ἡ, (ἀναδίδωμι) eene verzwering van de huid, Aquil. Lev. 13, 6, 18.

Ἐξαναλίσκω, geheel verteren, eten, verbruiken, Ex. 32 : 12, 33 : 3, 5, Lev. 26 : 22, 33, 44.

Ἐξανατέλλω, Aor. 1 ἐξανέτειλα. 1) Trans. doen voortspruiten, Gen. 2 : 9. 2) Intrans. opspringen, opkomen, Mt. 13 : 5, Mk. 4 : 5.

Ἐξανθέω, bloeien, voortspruiten, Ex. 28 : 29, 36 : 32, Lev. 13 : 12, 20, 22, 25, 27, 39, 57.

Ἐξαντλέω, uithalen, Spreuk. 20 : 5, scheppen, Haggaï 2 : 17 (16).

Ἐξαπατάω, ῶ, Aor. 1 ἐξηπάτησα. Ἐξ versterkt het simplex, bedriegen, Rom. 7 : 11, 16 : 18, 1 Kor. 3 : 18, 2 Kor. 11 : 3, 2 Thess. 2 : 3, pass. 1 Tim. 2 : 14. Zie ook Ex. 8 : 29, Sus. vs. 56,

Ἐξάπινα, een latere vorm voor ἐξαπίνης, ἐξαίφνης, plotseling, Lev. 21 : 4, Num. 4 : 20, 6 : 9, Joz. 11 : 7, Sir. 5 : 7, Mk. 9 : 8.

Ἐξαπλόος, ον, (ἕξ), zesvoudig. Inscr. 2554, 65. 2) Subst. τὰ ἑξαπλᾶ, hexapla, de uitgaaf van Origenes van de Grieksche vertalingen van het O. T. De eerste kolom bevat den Hebr. tekst, de tweede het Hebreeuwsch met Grieksche letters, de derde de vertaling van Aquila, de vierde de LXX, de vijfde de vertaling van Symmachus, de zesde van Theodotion. Eus. II, 557 A, Epiph. 1, 1076 A, III, 268 B, Hieron. 1, 838 (643).

Ἐξαπλόω, (ἐξ en ἁπλόω), uitstrekken, uitspreiden, Philo I, 95, 45, 96, 1, Herm. Vis. 3, 1, Eus. II, 1169 B. — Uitleggen, Philo I, 302, 34.

Ἐξαπορέω, in de uiterste verlegenheid, radeloos zijn, wanhopen, Ps. 87 : 16, Polyb. 1, 62, 1, Diod. II, 507, 90, Dion. H. III, 1854, 8. τοῦ ζῆν 2 Kor. 1 : 8.

Ἐξαποστέλλω, Fut. ἐξαποστελῶ, Aor. 1 ἐξαπέστειλα, LXX voor שִׁלַּח, heen- of wegzenden. 1) τινά met boodschappen, Hand. 7 : 12, 12 : 11, Gal. 4 : 4, gevolgd door den Inf. van het doel, Hand. 11 : 22, εἰς ἔθνη onder de heidenen, Hand. 22 : 21, τὴν ἐπαγγελίαν, den beloofden zegen,

Lk. 24 : 49, τὸ πνεῦμα εἰς τὰς καρδίας, Gal. 4 : 6. 2) Wegzenden, τινὰ εἰς Hand. 9 : 30, gevolgd door den Inf. van het doel, Hand. 17 : 14, τινὰ κενόν, Lk. 1 : 53, 20 : 10, 11.

Ἐξαρεσκεύομαι, een vermaak hebben in, Clem. A. 1, 556 B.

Ἐξαριθμέω, tellen, berekenen, Gen. 13 : 16, 15 : 5, Lev. 15 : 13, 28, 25 : 8, Num. 33 : 10.

Ἐξαρμόζω, verplaatsen, Jos. Ant. 8, 3, 6.

Ἐξάρνησις, εως, ἡ, ontkenning, afwijzing, verloochening, Iren. 657 B τοῦ βαπτίσματος, Martyr. Poth. 1429 B van Christus.

Ἔξαρνος, ον, Christus verloochenend, Martyr. Poth. 1429 B.

Ἔξαρσις, ἡ (ἐξαίρω), het oplichten, op- of wegnemen, Num. 10 : 6, verwoesting, Jer. 12 : 17, Clem. A. II, 377 B.

Ἐξάρτημα, ατος, τό, iets wat opgehangen is, gewicht. Tatian. 17, p. 844 A.

Ἔξαρχος, ου, ὁ, praefect, Const. III, 620 D. Exarch, de metropolitaan, de bisschop eener provincie, Sard. Can. 6, Chal. 9, 17. Opzichter van kloosters = ἀρχιμανδρίτης, Theod. IV, 1317 C. Bestuurder van een concilie, Theod. IV, 1409 C.

Ἔξαστρος, ον (ἄστρος) = ἔκλευκος, geheel wit, Apocr. Martyr. Barthol. 2.

Ἐξαστράπτω, stralen, glinsteren, Nah. 3 : 3, Ezech. 1, 4, 7, Luk. 9 : 29, Eus. II, 912 C, VI, 1017 B.

Ἐξαυθαδιάζομαι, zich hardnekkig, stout gedragen, Jos. Ant. 15, 10, 4.

Ἐξαυτῆς en ἐξ αὐτῆς, dadelijk, Mk. 6 : 25, Hand. 10 : 33, 11 : 11, 21 : 32, 23 : 30, Fil. 2 : 23.

Ἐξαυχενισμός, οῦ, ὁ, weerspannigheid, Aquil. Nah. 3 : 1.

Ἐξαφορίζω, afscheiden, Iren. 1043 A.

Ἐξεάω, laten gaan, Apocr. Act. Paul. 77.

Ἐξέγερσις, εως, ἡ, het ontwaken uit den slaap, Jos. B. J. 3, 5, 3.

Ἐξεδαφίζω, op den grond werpen, verwoesten, Sibyll. 8, 39, Orig. VII, 241 D.

Ἐξέδρα, ας, ἡ, kamer, Ez. 40 : 44, 45, 46, 41 : 10, 11, 42 : 1, 4, 6, 7.

Ἐξεικονίζω, ίσω, geheel vormen, Ex. 21 : 22, 23, μὴ ἐξεικονισμένο. ongevormd, Hippol. Haer. 238, 14; 248, 72; zinnebeeldig voorstellen, Iren. 1, 17, 1.

Ἔξειμι, Impf. ἐξήεσαν, weggaan, voortgaan, gevolgd door ἐκ met den Gen. van de plaats, Hand. 13 : 42, zonder vermelding van de plaats, welke het verband moet aanwijzen, Hand. 17 : 15, 20 : 7, 27 : 43.

Ἐξεκκλησιάζω, samenroepen, van eene vergadering, Lev. 8 : 4, Num. 1 : 18, 20 : 10, Job 18 : 1.

Ἐξελέγχω, Aor. 1 Inf. ἐξελέγξαι, van onrecht overtuigen, bestraffen, τινὰ περί τινος, Jud. 15 rec.

'Εξέλευσις, εως, ἡ, het uitgaan, 2 Sam. 15:20, Act. Philipp. 31.

'Εξέλκω, ξω, uittrekken, voort- of medeslepen, Gen. 37:28, Richt. 20:31, Jak. 1:14.

'Εξελληνίζω = tot een Griek maken, Jos. Ant. 1, 6, 1.

'Εξεμέω, uitspuwen, Job. 20:15, Spreuk. 23:8.

'Εξεμπλάριον, ου, τό = het Lat. exemplar, Ignat. 645 B, 677 A, 717 A.

'Εξεναντίας = ἐξ ἐναντίας, tegenover, voor, 2 Sam. 11:15, Wijsh. 4:19, 1 Makk. 4:12, 9:45, 11:68.

'Εξέραμα (ἐξεράω), τό, uitbraaksel, 2 Petr. 2:22.

'Εξεραυνάω = ἐξερευνάω, onderzoeken, uitvorschen, Richt. 5:14, Ps. 118:2, 1 Petr. 1:10.

'Εξερεύγομαι, uitspuwen, doen voortvloeien, doen stroomen, Ex. 8:3, Ps. 44 (45):1, 118 (119):171.

'Εξερεύνησις, εως, ἡ, onderzoek, sterker dan ἔρευνα, Ps. 63:7.

'Εξερημόω, verwoesten, Lev. 26:31, 32, Richt. 16:24, 2 Kon. 19:24.

'Εξερίζω, twisten, Clem. R. 1, 45 εἰς τοσοῦτον θυμοῦ, weerspannig zijn.

'Εξέρπω, doen voortkruipen, Ps. 104:30, Aquil. Gen. 1:20. Ex. 1:7, Epiph. 1, 237 B.

'Εξέρχομαι. LXX voor יָצָא uitgaan. **1)** Met vermelding van de plaats, waarvan men uitgaat. **a)** Van hen, die eene plaats verlaten, met den Gen. Mt. 10:14, Hand. 16:39, gevolgd door ἐκ, Mk. 5:2, 7:31, Joh. 4:30, 8:59, Hand. 7:3, 1 Kor. 5:10, Openb. 18:4, gevolgd door ἔξω met den Gen. met toevoeging van εἰς en den Acc. van de plaats, Mt. 21:17, Mk. 14:68, of παρά met den Acc. van de plaats, Hand. 16:13, of πρός τινα, den Acc. van den persoon, Hebr. 13:13, ἐξέρχ. ἀπό met den Gen. van de plaats, Mt. 13:1, Mk. 11:12, Lk. 9:5, Fil. 4:15; ἐξέρχ. ἐκεῖθεν Mt. 15:21, Mk. 6:1, 10, Lk. 9:4, Joh. 4:43, ὅθεν ἐξῆλθον Mt. 12:44, Lk. 11:24. 'Εξέρχ. ἐκ, uit eene plaats komen, Mt. 8:28, 15:22, Openb. 14:15, 17, 18, 15:6. In het evangelie van Johannes wordt van Christus gezegd, dat Hij bij zijne incarnatie ἐξῆλθε παρὰ τοῦ θεοῦ 16:27, ἀπὸ τοῦ θεοῦ 13:3, 16:30, ἐκ τοῦ θεοῦ 8:42. **b)** Van demonen, die uit een lichaam voeren, ἔκ τινος Mk. 1:25, 5:8, 7:29, Lk. 4:35, of ἀπό τινος Mt. 12:43, 17:18, Lk. 4:35, of ἀπό τινος Mt. 12:43, 17:18, Lk. 4:35, 8:29, 33, 35, 11:24, Hand. 16:18. **2)** Figuurlijk. **a)** ἔκ τινων, ἐκ μέσου τινῶν, uit iets weggaan, 1 Joh. 2:19, 2 Kor. 6:17. **b)** Uit iemand voortkomen, geboren worden, ἐκ met den Gen. van de plaats, waaruit iemand voortkomt, Mt. 2:6, ἐκ τῆς ὀσφύος τινός, Hebr. יָצָא מֵחֲלָצַיִם (Gen. 35:11, 1 Kon. 8:19), Hebr. 7:5. **c)** ἐκ χειρός τινς, uit iemands macht, in veiligheid komen, ontsnappen, Joh. 10:39. **d)** εἰς τὸν κόσμον, in de wereld komen, 1 Joh. 4:1. **e)** **α)** Van zaken, rumoer, boodschappen, voorschriften, die van iemand komen, φωνή Openb. 16:17, 19:5, bekend gemaakt van, ὁ

λόγος τοῦ θεοῦ, gevolgd door ἀπό τινων 1 Kor. 14 : 36, verspreid zijn, ἡ φήμη Mt. 9 : 26, Lk. 4 : 14, ἡ ἀκοή Mk. 1 : 28, ὁ φθόγγος, τὰ ῥήματα Rom. 10 : 18, ὁ λόγος Joh. 21 : 23, Lk. 7 : 17, ἡ πίστις τινός, het bericht van iemands geloof, 1 Thess. 1 : 8; δόγμα, een edict, dat van iemand uitgaat, παρά τινος Gen. pers. Lk. 2 : 1. β) Voortkomen, uit het hart, den mond, Mt. 15 : 18, Jak. 3 : 10 (ῥομφαία ἐκ τοῦ στόματος Openb. 19 : 28. γ) ἐξέρχεσθαι (ἀπ' ἀνατολῶν), gebruikt van een plotseling verschijnen van het licht, Mt. 24 : 27. Ἐξέρχεσθαι Hand. 16 : 19, van de hoop, welke verdwijnt, is gezegd met het oog op den demon, welke uitgedreven was, waarop de hoop der heeren gevestigd was geweest.

Ἔξεστι, onpers. het is geoorloofd, a) gevolgd door Praes. Inf. Mt. 12 : 2, 10, 14 : 4, Lk. 6 : 2, 14 : 3, met den Aor. Inf. Mt. 22 : 17, 27 : 6, Mk. 3 : 4, 12 : 14, Lk. 6 : 9, Hand. 2 : 29. Met eenen weggelaten Inf., omdat deze gemakkelijk uit het verband werd aangevuld, Mk. 2 : 24, Hand. 8 : 37 rec. b) Gevolgd door den Dat. van den pers. en een Praes. Inf. Mk. 6 : 18, Hand. 16 : 21, 22 : 25, en eenen Aor. Inf. Mt. 19 : 3, 20 : 15, Mk. 2 : 26, 10 : 2, Lk. 10 : 22, Joh. 5 : 10, 18 : 31, Hand. 21 : 37; ἐξὸν ἦν, Mt. 12 : 4, ἃ οὐκ ἔξον, sc. ἐστί, 2 Kor. 12 : 4. Met eenen weggelaten Inf., die uit het verband gemakkelijk kan worden aangevuld πάντα (μοι) ἔξεστιν, sc. ποιεῖν, 1 Kor. 6 : 12, 10 : 23; c) gevolgd door den Acc. c. Inf., Lk. 6 : 4, 20 : 22.

Ἐξετάζω, άσω, onderzoeken, nagaan περί τινος en met het adv. ἀκριβῶς, Mt. 2 : 8, gevolgd door eene indirecte vraag, Mt. 10 : 11, τινά naar iemand onderzoek doen, gevolgd door eene directe vraag, Joh. 21 : 12.

Ἐξέτασις, εως, ἡ, = ἐπισκοπή, onderzoek, Jos. Ant. 3, 12, 4.

Ἐξετασμός, οῦ, ὁ, = ἐπισκοπή, onderzoek, Wijsh. 4 : 6.

Ἐξευγενίζω, edel maken, adelen, Orig. 1, 992 A, Eus. V, 88 B.

Ἐξευμενίζω, welwillend maken, Philo I, 168, 38, II, 553, 3, Jos. Ant. 11, 5, 4; 12, 2, 13.

Ἐξευνουχίζω, ontmannen = εὐνουχίζω, Philo I, 224, 28, 289, 15. Orig. III, 1260 A.

Ἐξεύρεσις, εως, ἡ, onderzoeking, navorsching, Jez. 40 : 28, Baruch 3 : 18.

Ἐξευτελίζω, gering achten, minachten = εὐτελίζω, Jos. Ant. 18, 1, 3.

Ἐξευφραίνομαι, zich zeer verheugen, Ezech. 23 : 41.

Ἐξηγέομαι, οῦμαι, Impf. ἐξηγούμην, Aor. 1 ἐξηγησάμην. 1) Uitleiden, voorgaan, 2) uiteenzetten, verhalen. a) Met den Acc. van de zaak, Lk. 24 : 35, Hand. 21 : 19, zonder eenen Acc., gevolgd door een pronomen rel. of adv. ὅσα ἐποίησεν, Hand. 15 : 12, καθώς, vs. 14. LXX voor סִפֵּר, Richt. 7 : 13. b) Leeren, verklaren, Joh. 1 : 18 (de dingen die op God betrekking hebben) aldus gebruikt door Grieksche schrijvers van de verklaring van heilige dingen, orakels en droomen. c) Vertalen van de eene taal in de andere, Just. Tryph. 71, 124.

Ἐξήγησις, εως, ἡ, verklaring, Jos. Ant. Prooem. 3, Just. Tryph. 68, 71, 124.

Ἐξηγητικός, ή, όν, (ἐξηγητής), verklarend, uitleggend, Clem. A. 1, 820 A, 588 A, Orig. 1, 900 C, 1085 B.

Ἐξηγορία, ας, ἡ, (ἐξαγορεύω), uiting, rede, Job 22 : 22, 36 : 26.

Ἑξήκοντα, οἱ, αἱ, τά, zestig, Mt. 13 : 8, enz.

Ἐξηλιάζω, άσω, aan de zon blootstellen, hangen in de open lucht, 2 Sam. 21 : 6.

Ἑξῆς, adv. (van ἔχω, Fut. ἕξω), achtereenvolgens, daarna, daaraan. Ὁ, ἡ, τὸ ἑξῆς de naast volgende, zoo ἡ ἑξῆς ἡμέρα, Lk. 9 : 37, ἐν τῇ ἑξῆς sc. ἡμέρᾳ, Lk. 7 : 11, τῇ ἑξῆς scil. ἡμέρᾳ, Hand. 21 : 1, 25 : 17, 27 : 18.

Ἐξηχέω, ῶ, uitklinken, weerklank geven. Pass. ἐξηχεῖταί τι, het geluid of het gerucht aangaande iets is voortgebracht, heeft zich verspreid. Ἀφ' ὑμῶν ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ κυρίου, 1 Thess. 1 : 8. Zie ook Sir. 40 : 13, 3 Makk. 3 : 2, Polyb. 30, 4, 7, Philo in Flacc. § 6.

Ἐξίλασις, εως, ἡ, verzoening, Num. 29 : 11, Hab. 3 : 17 A.

Ἐξιλάσκω, verzoenen, Gen. 32 : 20, Ex. 30 : 10, 15, 16, 32 : 30, Lev. 1 : 4, 4 : 20.

Ἐξίλασμα, ατος, τό = ἐξιλασμός, 1 Sam. 12 : 3, Ps. 48 : 8.

Ἐξιλασμός, οῦ, ὁ (ἱλάσκομαι), verzoening, Ex. 30 : 10, Lev. 23 : 27, Num. 5 : 8.

Ἐξιππάζομαι, uitrijden, Hab. 1 : 8, Jos. Ant. 9, 3, 2.

Ἕξις, εως, ἡ (ἔχω, Fut. ἕξω), eene gewoonte, eene macht, verkregen door de gewoonte, gebruik (firma quaedam facilitas, quae apud Graecos ἕξις nominatur, Quint. 10, 1). Zoo Hebr. 5 : 14, Sir. pro. 7.

Ἐξισάζω = gelijk maken, Sir. 35 : 9.

Ἐξίστημι, ἐξιστάω, ἐξιστάνω (Hand. 8 : 9). 1) Ergens wat brengen, verplaatsen: τινὰ τοῦ φρονεῖν Xen. Mem. 1, 3, 12, iemand in verbazing, verwondering brengen, Lk. 24 : 22, Hand. 8 : 9. 2) a) Med. verbaasd zijn, Mt. 12 : 23, Mk. 2 : 12, Lk. 8 : 56, Hand. 2 : 7, 8 : 13, 9 : 21, 10 : 45, 12 : 16, (LXX voor חָרַד beven, Ex. 19 : 18, Ruth 3 : 8 enz.). Ἐξέστησαν ἐκστάσει μεγάλῃ, zij waren verbaasd met eene groote verbazing, Mk. 5 : 42, ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσταντο Mk. 6 : 51. Met den Dat. van de zaak, μαγείαις ἐξεστακέναι Hand. 8 : 11. Ἐξίσταντο ἐπί met den Dat. van de zaak, Lk. 2 : 47. b) Buiten zichzelven zijn, zinneloos, dwaas zijn, 2 Kor. 5 : 13 (tegenover σωφρονεῖν), Mk. 3 : 21.

Ἐξισχύω, goed in staat zijn, vermogen, gevolgd door eenen Inf., Ef. 3 : 18 (Sir. 7 : 6).

Ἐξιτήλως, verwelkend, vergaand, Orig. II, 1108 B, C, Eus. VI, 988 B.

Ἐξιχνιάζω, = ἐξιχνεύω, opsporen, onderzoeken, Richt. 18 : 2, Job 5 : 27, Wijsh. 6 : 24, Sir. 1 : 3.

Ἐξιχνιασμός, οῦ, ὁ, het naspeuren, onderzoeken, Richt. 5:16, Aquil. Job 11:7, 38:16, Ps. 94:4.

Ἐξοδεύω, εύσω, optrekken, eene expeditie meê maken, in optocht gaan, 1 Ezr. 4:23, 1 Makk. 15:41, 2 Makk. 12:19. Overdr. dit leven verlaten, Richt. 5:27.

Ἐξοδία, ας, ἡ (ἔξοδος), uittocht, expeditie, Deut. 16:3, 2 Sam. 11:1, 1 Ezr. 4:23.

Ἐξοδιάζω, άσω, geld uitgeven, verteren, 2 Kon. 12:12, — σθῆναι ἐπί τι.

Ἐξόδιος, ον, 1) laatst. 2) Subt. τὸ ἐξόδιον, einde, katastrophe, Plut. 1, 565 A, a) dood, Greg. Naz. II, 373 B. b) Begrafenis, begrafenisstoet = ἐκφορά, Porph. Cer. 630, 21. c) Plechtige vergadering, Lev. 23, 36, Deut. 16:8, 2 Kron. 7:9, Philo II, 298, 2.

Ἔξοδος, ου, ἡ, (ὁδός) 1) uittocht, vertrek, Hebr. 11:22, 2) Ἡ ἔξοδός τινος, het einde van iemands loopbaan, Lk. 9:31, het scheiden van het leven, 2 Petr. 1:15, Wijsh. 3:2, 7:6, (Philo, De caritate § 4), met bijvoeging van τοῦ ζῆν Jos. Antt. 4, 8, 2 (van τοῦ βίου Just. Dial. c. Tryph. § 105). 3) Begrafenis = ἐξόδιον Const. Apost. 6, 30. 4) Exodus, het tweede boek van het Oude Testament, alzoo genoemd naar den uittocht der Israelieten uit Egypte, Philo I, 472, 49; 509, 17.

Ἔξοικος, ον, zonder huis, Job 6:18.

Ἐξοιστρέω, (οἰστρέω) gek maken, Philo I, 380, 2; Iren. 1, 13, 2.

Ἐξολέκω = ἐξόλλυμι, Sibyll. 4, 136.

Ἐξολίσθησις, εως, ἡ, een misslag, val, Eus. II, 893 B.

Ἐξολόθρευμα, ατος, τό, 1 Sam. 15:21 = ἐξολόθρευσις, eene volkomene verwoesting, Ps. 108:13, Ezech. 9:1, 1 Makk. 7:7, Theodtn. Deut. 24:1, βιβλίον ἐξολοθρεύσεως = βιβλίον ἀποστασίου. Men vindt ook ἐξολέθρευσις, Richt. 1:17, Ps. 108:13 enz.

Ἐξολοθρεύω, εύσω, geheel verwoesten, Ex. 22:20, Joz. 23:15, Judith 6:2, Ps. 142:12, Hand. 3:23, Jos. Ant. 8, 11, 1. Ook ἐξολεθρεύω, Gen. 17:14, Ex. 12:15, 19, Lev. 17:4 enz., Hand. 3:23, Clem. R. 1, 14, 15, Barn. 7 (cod. ℵ).

Ἐξομβρέω, (ὀμβρέω) uitstorten als regen, Sir. 1:19, 10:13.

Ἐξομολογέω, (ὁμολογέω) 1) belijden, toestaan, beloven, Lk. 22:6. 2) Med. belijden, toestaan, beloven, Tob. 11:16, 12:22, 2 Makk. 7:37, Fil. 2:10 ὅτι, Openb. 3:5 τὸ ὄνομα. b) Zijne zonden belijden, van den boeteling, Mt. 3:6 τὰς ἁμαρτίας, Mk. 1:5, Hand. 19:18, Jak. 5:16 ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, Jos. Ant. 8, 4, 6, B. J. 5, 10, 5. Barn. 19 ἐπὶ ἁμαρτίαις σου, Clem. R. 1, 51; Iren. 588 B, 592 A. c) Prijzen, danken = αἰνέω, εὐχαριστέω, Gen. 29:35, τοῦτο κυρίῳ, 2 Sam. 22:50, 1 Kron. 16:4, Ps. 6:6, 17:50, 56:10, Sir. 39:6, Mt. 11:25. Lk. 10:21, Rom. 14:11.

Ἐξομολόγησις, εως, ἡ, 1) belijdenis van zonden, Joz. 7:19, Clem.

A. II, 280 A. 2) Bekeering = μετάνοια Basil. IV, 672 A, 804 A. 3) Lof, dank = αἴνεσις, εὐχαριστία, Judith 15 : 14.

'Εξορκίζω, 1) Doen zweren, tot een eed dwingen (ἐξορκόω), Gen. 24 : 3, Mt. 26 : 63. 2) Bezweren, Just. Tryph. 76, 85, 30 ἐξορκιζόμενα κατὰ τοῦ ὀνόματος 'Ιησοῦ Χριστοῦ, Barn. 16, Tertull. 1, 447 B.

'Εξορκισμός, οῦ, ὁ, het zweren, Polyb. 16, 21, 6. Het bezweren, Iren. 672 C, Tertull. 1, 657 B, II, 56 B, 748 B.

'Εξορκιστής, οῦ, ὁ, bezweerder, Hand. 19 : 13, Cyprian. Epist. 16, p. 269 A, Eus. II, 621 A.

'Εξόρυξις, εως, ἡ, het opgraven, Eus. II, 1353 D.

'Εξορύσσω, Aor. 1 ptcp. ἐξορύξαντες. 1) Uitgraven, τοὺς ὀφθαλμούς, Richt. 16 : 12, 1 Sam. 11 : 2, Hdt. 8, 116, Jos. Ant. 6, 5, 1, Lcian. Dial. deor. 1, 1, καὶ διδόναι τινί, van de kostbaarste voorwerpen tot iemands voordeel afstand doen, Gal. 4 : 15. Soortgelijke uitdrukkingen, Ter. Adelph. 4, 5, 67, Hor. Sat. 2, 5, 35. Sommigen meenen, dat Paulus aan eene oogziekte leed en bedoelde, dat de Galatiërs gaarne hunne gezonde oogen voor zijne zieke gegeven zouden hebben. 2) Op of uitbreken, van een plat Oostersch dak, waarin men een opening maakt: τὴν στέγην, Mk. 2 : 4.

'Εξορχέομαι, wegdansen, ontwijden, bespottelijk maken, Tatian. 864 B, Clem. A. I, 709 C.

'Εξότου = ἐξ ὅτου, sedert, Eus. II, 749 A, Martyr. Ignat. 3.

'Εξουδενέω = ἐξουδενόω, gering schatten, verachten, 1 Sam. 10 : 19, Ezech. 21 : 10, Mk. 9 : 12, Aquil. Spreuk. 11 : 12. 'Εξουθενέω, 1 Sam. 2 : 30, 8 : 7, Spreuk. 1 : 7, Wijsh. 3 : 11, 4 : 18, Sir. 19 : 1, Ezech. 22 : 8, Lk. 18 : 9, 23 : 11, 1 Kor. 1 : 28 enz., Jos. B. J. 6, 5, 4, Just. Apol. 1, 63.

'Εξουδενισμός = ἐξουδένωσις, verachting, minachting, Aquil. Ps. 122 : 4.

'Εξουδενόω, ώσω, (οὐδενόω), niet waardig keuren, versmaden, verachten, Richt. 9 : 38, 1 Sam. 15 : 23, 26, Ps. 14 : 4, Pred. 9 : 6, Sir. 34 : 22, 47 : 7, 1 Makk. 3 : 14, Mk. 9 : 12. 'Εξουθενόω, 1 Sam. 8 : 7, Sir. 34 : 31.

'Εξουδένωμα, ατος, τό, verachting, Ps. 89 : 5, Theodtn. Dan. 4 : 11.

'Εξουδένωσις, εως, ἡ, verachting, Ps. 106 : 40, 122 : 3, 4.

'Εξουκόντιος, ον, (ἐξ οὐκ ὄντων), 1) uit niets voortgekomen, Athan. II, 749 A. ἐπωνυμία. 2) Substantief οἱ ἐξουκόντιοι, een epitheton, gegeven aan de Arianen, omdat zij geloofden, dat de Zoon uit niets geschapen was (ἐξ οὐκ ὄντων), Socr. 360 C, Soz. 1205 A, Arius bij Epiph. II, 212 B, Eus. VI, 840 A.

'Εξουσιάζω, άσω, 1) macht of beschikking over iets hebben, τινός, 2 Ezr. 7 : 24, Neh. 5 : 15, 9 : 37, Pred. 2 : 19, 5 : 18, 8 : 4, 8 ἐν πνεύματι, 8 : 9 ἐν ἀνθρώπῳ, 1 Makk. 10 : 70, Lk. 22 : 25 τινός, 1 Kor. 6 : 12, 7 : 4. 2) Macht geven om iets te doen, Pred. 6 : 2 αὐτῷ τοῦ φαγεῖν.

Ἐξουσιαστής, οῦ, ὁ, (ἐξουσιάζω), bestuurder, Jez. 9 : 6.

Ἐξουσιαστικός, ή, όν, gezaghebbend, Eus. III, 456 A, Symm. Pred. 8 : 4, Hippol. Haer. 490, 17.

Ἐξοχή, ῆς, ἡ, van ἐξέχω, uitsteken. 1) Iets wat uitsteekt als de top van een berg (ἐπ' ἐξοχῇ πέτρας, Job 39 : 28). Bij de medici een zweer. 2) Uitnemendheid, meerderheid, (Cic. ad Att. 4, 15, 7 ἐξοχὴ in nullo est, pecunia omnium dignitatem exaequat), ἄνδρες οἱ κατ' ἐξοχὴν ὄντες τῆς πόλεως, de uitnemende mannen van de stad, Hand. 25 : 23.

Ἐξοχυρόω, = ὀχυρόω, vastmaken, bevestigen, Jos. Ant. 13, 5, 11; 14, 15, 10.

Ἐξπλωράτωρ, ορος, ὁ, = explorator = κατάσκοπος, onderzoeker, Just. Apol. 1, 71.

Ἐξυβρίζω, overmoedig zijn, Gen. 49 : 4, Ez. 47 : 5.

Ἐξυδαρόω, ώσω, waterachtig maken, Eus. VI, 97 D, Pseud. Athan. IV, 512 D.

Ἐξυπνιάζω = ἐξυπνίζω, wekken, Aquil. Spreuk. 23 : 35, Joh. 11:11, Med. wakker zijn, Richt. 16 : 14, 1 Kon. 3 : 15, Job 14 : 12, Patriarch. 1104 D.

Ἔξυπνος, ον (ὕπνος), wakker, 1 Ezr. 3 : 3, Hand. 16 : 27. Jos. Ant. 11, 3, 2, Patriarch. 1056 C.

Ἐξυπνόω = ἐξυπνίζομαι, wakker zijn, Pseudo Jos. Macc. 5, Symm. Ps. 138 : 18.

Ἐξυψόω, verhoogen, verhoogen, verheffen, Sir. 1 : 30, Dan. 3:51.

Ἔξω, adv. 1 zonder, buiten. a) Adverbiaal Mk. 11 : 4, met werkw. ἑστάναι, Mt. 12 : 46, 47, Mk. 3 : 31, Lk. 8 : 20, 13 : 25, Joh. 18 : 16, 20 : 11. Καθῆσθαι, Mt. 26 : 69, Mk. 3 : 31. b) Ὁ ἔξω, hij, die buiten eene plaats is, 1 Kor. 5 : 12, 13, Kol. 4 : 5, 1 Thess. 4 : 12, 1 Thess. 4 : 12, 1 Tim. 3 : 7, Just. Coh. 10, 11, 14, 25.

Ἔξωθεν, adv. (van ἔξω) van buiten. 1) Adverb. Mt. 23 : 27, Mk. 7 : 18, 2 Kor. 7 : 5, τὸ ἔξωθεν, de buitenzijde, Mt. 23 : 25, Lk. 11 : 39 enz. ἐκβάλλειν ἔξωθεν, Openb. 11 : 2b, οἱ ἔξωθεν = zij, die niet behooren tot de Christelijke kerk, 1 Tim. 3 : 7, ὁ ἔξωθεν κόσμος, 1 Petr. 3 : 3. 2) Als een voorzetsel met den Gen. Mt. 7 : 15, Openb. 11 : 2a.

Ἐξωθέω, Aor. 1 ἔξωσα, uitstooten, met geweld uitdrijven, Hand. 7 : 45. Van een schip = het tegen den wal doen aanloopen, het daartegen aanzetten, τὸ πλοῖον εἰς αἰγιαλόν, Hand. 27 : 39.

Ἔξωσμα, ατος, το, uitdrijving, verbanning, Klaagl. 2 : 14, Orig. III, 637 C.

Ἐξώτερος, έρα, ον, meer naar buiten, daar buiten, aan de buitenzijde zich bevindende. Τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, de duisternis buiten het verlichte paleis, buiten het Messiasrijk, d. i. de strafplaats der goddeloozen, die uit het Messiasrijk geworpen zijn, Mt. 8 : 12, 22 : 13, 25 : 30.

'Εορτάζω (ἑορτή), feest vieren, 1 Kor. 5 : 8.

'Εορτή, ῆς, ἡ (= חַג) = feestdag, feest, Lk. 2 : 42, Joh. 5 : 1, 6 : 4, 7 : 2, 37, Kol. 2 : 16, ἡ ἑορτὴ τοῦ πάσχα, Lk. 2 : 41, Joh. 13 : 1, ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων Lk. 22 : 1, ἐν τῇ ἑορτῇ Mt. 26 : 5, Mk. 14 : 2, Joh. 4 : 45, 7 : 11, 12 : 20. Zie verder Joh. 2 : 23, 4 : 45, 7 : 2, 8, 10, 12 : 12, Mt. 27 : 15, Mk. 15 : 6, Lk. 23 : 17, Hand. 18 : 21. Kerkelijk feest, vooral het Christelijk Paaschfeest, het grootste van alle kerkelijke feesten, Eus. II, 181 B, C, 1057 D, Athan. 1, 232 C, 613 A, Greg. Naz. II, 624 B. Δεσποτικὴ ἑορτή, een feest, gevierd ter eere van het een of andere feit uit het leven van Jezus. Die feesten zijn Πάσχα, Χριστούγεννα, Φῶτα, Πεντηκοστή, 'Ανάληψις, Περιτομή, Μεταμόρφωσις, Cyrill. A. X, 1041 A.

'Εόρτιος, ον, feestelijk, Greg. Naz. II, 625 A, III, 1023 A.

'Εορτολόγιον, ου, τό (ἑορτή, λέγω), register van kerkelijke feesten, Suid.

'Επαγανακτέω (ἀγανακτέω), verontwaardigd zijn, Jos. B. J. 2, 13, 3; 2, 19, 3; Clem. A. I, 649 B.

'Επάγω, Aor. 1 ptcp. ἐπάξας, Aor. 2 Inf. ἐπαγαγεῖν. LXX voor הֵבִיא, opleiden, opbrengen. Τινί τι, iets aan iemand brengen, iets over iemand brengen, hem berokkenen, 2 Petr. 2 : 1, 5, κακά Bar. 4 : 29, ἀμέτρητον ὕδωρ 3 Makk. 2 : 4. In de LXX ἐπὶ τινά τι als κακά Jer. 6 : 19, 11 : 11 enz. πληγήν Ex. 11 : 1, ook in eenen goeden zin als ἀγαθά, Jer. 39 : 42, τινὶ εὐφροσυνήν Bar. 4 : 29. 'Επάγειν τὸ αἷμά τινος ἐπί τινα, iemands bloed op een ander brengen, de schuld op hem leggen, hem verantwoordelijk stellen, Hand. 5 : 28 (evenals ἐπάγειν ἁμαρτίαν ἐπί τινα Gen. 25 : 9, Ex. 32 : 21, 34, ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα Ex. 34 : 7).

'Επαγωγή, ῆς, ἡ, bedroefdheid, ongeval, Deut. 32 : 26, Sir. 2 : 2, 4, 12, 3 : 28, 4 : 25, 5 : 8, Jez. 14 : 17 (Bar. 2 : 9, 4 : 27, 29).

'Επαγωνίζομαι, strijden τινί, voor iets, Jud. 3 (τῷ 'Αννίβᾳ tegen Hannibal, Plut. Fab. 23, 2).

'Επαθροίζω, samen vergaderen, pass. Lk. 11 : 29.

'Επαίνετος (ἐπαινέω), ου, ὁ, Epaenetus, de naam van een Christen, vermeld Rom. 16 : 5.

'Επαινέω, ῶ, Fut. ἐπαινέσω (1 Kor. 11 : 22 voor het meer gewone ἐπαινέσομαι), Aor. 1 ἐπήνεσα, LXX voor הִלֵּל en שִׁבַּח, goedkeuren, prijzen, τινά Rom. 15 : 11, 1 Kor. 11 : 22, τινά, gevolgd door ὅτι, Lk. 16 : 8, 1 Kor. 11 : 2. Absoluut, gevolgd door ὅτι, 1 Kor. 11 : 17.

῎Επαινος, ου, ὁ, lof, goedkeuring, Rom. 2 : 29, 13 : 3, 1 Kor. 4 : 5, 1 Petr. 1 : 7, 2 : 14.

'Επαοιδός, οῦ, ὁ = ἐπῳδός, toovenaar, Ex. 7 : 11, 22, Sir. 12 : 13, Dan. 2 : 2, Patriarch. 1052 B, tooverzanger, Didach. 3 : 4.

'Επαίρω, Aor. ἐπῆρα, nemen, wegnemen, opheffen. LXX voor נָשָׂא en voor הֵרִים, τὸν ἀρτέμονα, het razeil ophalen, Hand. 27 : 40, τὰς χεῖρας de handen opheffen bij het gebed, 1 Tim. 2 : 8, bij den zegen, Lk.

24 : 50, τὰς κεφαλάς, Lk. 21 : 28, τοὺς ὀφθαλμούς, de oogen opheffen, Mt. 17 : 8, Lk. 16 : 23, Joh. 4 : 35, 6 : 5, εἴς τινα Lk. 6 : 20, εἰς τὸν οὐρανόν Lk. 18 : 13, Joh. 17 : 1, τὴν φωνήν, Lk. 11 : 27, Hand. 2 : 14, 14 : 11, 22 : 22, τὴν πτέρναν ἐπί τινα, een hiel tegen iemand opheffen om als een paard of ezel achteruit te slaan of te schoppen, Joh. 13 : 18. Pass. ἐπήρθη, van Christus, die in den hemel opgenomen werd; reflexief en overdr. opgeblazen zijn, zichzelven verheffen, 2 Kor. 11 : 20, (Jer. 13 : 15, Ps. 46 : 10, Sir. 11 : 4, 35 : 1, 1 Makk. 1 : 3, 2 : 63). Bij 2 Kor. 10 : 5 zie ὕφωμα.

Ἐπαισχύνομαι, Fut. ἐπαισχυνθήσομαι, Aor. 1 pass. ἐπῃσχύνθην, zich schamen, τί of τινά = voor iets of iemand, Mk. 8 : 38, Lk. 9 : 26, Rom. 1 : 16; ἐπί τινι = over iets, Rom. 6 : 21, Hebr. 2 : 11, 11 : 6.

Ἐπακαινίζω = ἀνακαινίζω, vernieuwen, Job 10 : 17.

Ἐπακολουθέω, er op volgen, na komen, absol. Mk. 16 : 20, 1 Tim. 5 : 24, overdr. τινί = iets nastreven, zich voor iets beijveren, 1 Tim. 5 : 10; τοῖς ἴχνεσιν τινός = iemands voetstappen drukken, 1 Petr. 2 : 21.

Ἐπακολούθησις, εως, ἡ, het volgen, het gevolg, Plut. II, 117 D, Quintil. 7, 2, 103, Just. Tryph. 65, 625 D.

Ἐπακούω, aanhooren, met aandacht luisteren naar, τινός = iemand verhooren. 2 Kor. 6 : 2.

Ἐπακροάομαι, toehooren, luisteren naar, τινός = iemand. Hand. 16 : 25.

Ἐπακρόασις, εως, ἡ, het luisteren naar, 1 Sam. 15 : 22, Athan. I, 9 D.

Ἐπαλαζονεύομαι, pralen, bluffen, Jos. B. J. 4, 3, 5.

Ἐπαλλήλως, adv. successievelijk, Philo I, 397, 10, Martyr. Poth. 1424 B.

Ἐπάλλυδις = ἄλλυδις = ἄλλῃ, naar eene andere plaats, Sibyll. 10, 97.

Ἐπαμύνω, helpen, Act. Thom. 134 : 1, 72 : 30.

Ἐπάν = ἐπεὶ ἄν, gewoonlijk daarvoor ἐπειδάν, wanneer, als, met Conj. Aor. Mt. 2 : 8, Lk. 11 : 22, 34.

Ἐπαναγκαστής, οῦ, ὁ = iemand, die noodzaakt of dwingt, Symm. Job 3 : 18.

Ἐπάναγκες, bijw. (ἀναγκή), noodzakelijk. Τὰ ἐπάναγκες = hetgeen noodzakelijk is, Hand. 15 : 28.

Ἐπανάγω, — ξω, opvoeren, in de scheepstaal van een vaartuig, dat men van den wal in zee brengt, afsteken, Lk. 5 : 3, 4. Terugvoeren, teruggaan, terugkeeren, Mt. 21 : 18 (waar sommige get. ook παράγω lezen).

Ἐπαναιροῦμαι, wegdragen, verkrijgen, Tat. Or. 25 : 22, 28 : 9, 30 : 1.

Ἐπαναμιμνήσκω, weder indachtig maken, herinneren, Rom. 15 : 15.

Ἐπαναπαύομαι, op iets uitrusten, overdr. τινί, Rom. 2 : 17 = op iets steunen, ἐπί τινα, Lk. 10 : 6 = rusten op iemand = nederdalen en op iemand blijven; verkwikt worden, rusten, Didach. 4 : 2.

Ἐπανατρέχω, tot iets terugloopen, Clem. R. 1, 19.

'Επανατρυγάω (τρυγάω), nalezen, τὸν ἀμπελῶνα, Lev. 19 : 10, Deut. 24 : 23.

'Επανέρχομαι, — ἐλεύσομαι, naar eene hooger gelegene plaats opgaan, gewoonlijk eenvoudig ergens weder komen, terugkeeren, Lk. 10 : 35, 19 : 15.

'Επανίστημι, Med. zich verheffen, opstaan, in opstand komen, ἐπί τινα = tegen iemand, Mt. 10 : 21, Mk. 13 : 12.

'Επανορθοῦν, herstellen, terechthelpen, ondersteunen, Passio Perp. 83 : 13.

'Επανόρθωσις, εως, ἡ, verbetering, terechtwijzing, 2 Tim. 3 : 16.

'Επάνω, 1) a) van eene plaats, Lk. 11 : 44b. Van een getal meer dan, πραθῆναι ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, Mk. 14 : 5, 1 Kor. 15 : 6. 2) Als een voorzetsel wordt het met den Gen. verbonden, Mt. 2 : 9, 5 : 14, 21 : 7, 23 : 18, 20; 27 : 37, 28 : 2, Lk. 4 : 39, Openb. 11 : 8, 20 : 3. b) Van waardigheid en macht, Lk. 14 : 17, Joh. 3 : 31a.

'Επάνωθεν, boven, 2 Sam. 13 : 9.

'Επαξονέω, ήσω, inschrijven, te boek stellen, Num. 1 : 18.

'Επαποστέλλω, na, tegen of achterzenden, Deut. 24 : 48, Wijsh. 11 : 16.

'Επαποστολή, ῆς, ἡ, het nazenden, Symm. Ps. 77 : 49.

'Επαρκέω, bijstaan, helpen, τινί, 1 Tim. 5 : 10, 16.

῎Επαρσις, εως, ἡ, het oplichten, oprijzen, Ps. 140 : 2. Hoogmoed, Zach. 12 : 7, Ezech. 24 : 25, Clem. A. 1, 1012 A.

'Επαρυστήρ, ῆρος, ὁ (ἐπαρύτομαι), een vat, dat dient om vloeibare stoffen in een ander vat te werpen, Ex. 25 : 38.

'Επαρυστρίς, ίδος, ἡ = ἐπαρυστήρ, Ex. 38 : 17, Num. 4 : 9, 1 Kon. 7 : 35, Zach. 4 : 2.

'Επαρχία, ας, ἡ (ἔπαρχος), provincie, praefectuur, Judith 3 : 6, Hand. 23 : 24, 25 : 1, Clementin. 12, 2; 20, 13; Arist. 110 : 24.

῎Επαρχος, ου, ὁ, praefect, bestuurder, gouverneur, 1 Ezr. 6 : 3, 2 Ezr. 5 : 3, 2 Makk. 4 : 27, Jos. Ant. 20, 8, 2, Clem. R. 1, 37. Adjectief = ἐπαρχικός, Eus. II, 949 A.

'Επᾳστής, οῦ, ὁ (ἐπᾴδω) = ἐπῳδός, toovenaar, Just. Apol. 2, 6.

'Επαυθαδιάζομαι, zich aanmatigend, trots gedragen, Jos. B. J. 3, 7, 11.

'Επαυθίδα (?) [ἐπαυλέω] Arist. 106 : 21. Bedoeld is een fluit.

῎Επαυλις, εως, ἡ (ἐπί en αὖλις), tent, plaats om te overnachten, vandaar eene woning, hut, woonstede, Gen. 25 : 16, Hand. 1 : 20 (Ps. 69 : 26).

'Επαυρίζω, ίσω, zachtjes blazen, Jos. B. J. 1, 21, 5.

'Επαύριον = ἐπ' αὔριον, op den volgenden dag, Gen. 19 : 34, sc. ἡμέρᾳ, Num. 11 : 32, Judith 7 : 1, Mt. 27 : 62, Mk. 11 : 12, Joh. 1 : 29, Hand. 10 : 9.

'Επαυτοφώρῳ eigenl. ἐπ' αὐτοφώρῳ van ἐπί en αὐτόφωρος (van αὐτός en φώρ dief), bij den diefstal zelven betrapt, op heeter daad betrapt, Joh. 8 : 4.

'Επαφρᾶς, ᾶ, ὁ, Epaphras, een Christen, bedoeld Kol. 1 : 7, 4 : 12,

Filem. 23. De gissing van sommigen, dat de naam samengetrokken is uit Epaphroditus en dat dus deze twee namen bij elkander behooren, is niet waarschijnlijk. Zie Lightfoot, comm. Phil. p. 61. De naam komt veel op inscripties voor.

Ἐπαφρίζω, ίσω, compos. van ἀφρίζω van ὁ ἀφρός het schuim, ik schuim, vandaar opschuimen, opbruisen. Jud. 13 van eene woelende zee, die slijk en vuil naar boven werpt, het beeld van het slechte gemoed der dwaalleeraars.

Ἐπαφρόδιτος, ου, ὁ (van Ἀφροδίτη), Epaphroditus, een medehelper van Paulus in de bediening, Fil. 2 : 25, 4 : 18.

Ἐπεγείρω, Aor. 1 ἐπήγειρα, opwekken, verwekken, τὶ ἐπί τινα, Hand. 13 : 50 (διωγμόν), κατά τινος, opruien, opzetten, τὰς ψυχὰς ... κατὰ τῶν ἀδελφῶν, Hand. 14 : 2.

Ἐπεί (van ἐπί), 1) sedert, nadat. Zoo Lk. 7 : 1 (waar evenwel ook ἐπειδή gelezen wordt. 2) Van oorzaak, ziende dat, omdat, Mt. 18 : 32, 21 : 46, 27 : 6, Mk. 15 : 42, Lk. 1 : 34, Joh. 13 : 29, 19 : 31, 1 Kor. 14 : 12, 2 Kor. 11 : 18, 13 : 3, Hebr. 5 : 2, 11, 6 : 13, 9 : 17, 11 : 11. Ἐπεὶ οὖν, sedert dan, Hebr. 2 : 14, 4 : 6. Overeenkomstig eene zeer gebruikelijke verkorting van uitdrukking moeten wij in gedachten tusschen ἐπεί en de praepositie invoegen: indien het anders is of was, zoodat het partikel, ofschoon de kracht van sedert behoudend, toch door anders vertaald moet worden. Zoo Rom. 11 : 6, 22, Hebr. 9 : 26; ἐπεὶ ἄρα 1 Kor. 5 : 10, 7 : 14. Ἐπεί alleen voor eene vraag, Rom. 3 : 6, 1 Kor. 14 : 16, 15 : 29, Hebr. 10 : 2 (4 Makk. 1 : 33, 2 : 7, 19, 6 : 34 (35), 7 : 21, 8 : 8).

Ἐπειδή (van ἐπεί en δή). 1) Van tijd, nadat, Lk. 7 : 1. 2) Van oorzaak, reden, sedert, sedert dat, Mk. 21 : 46, Lk. 11 : 6, Hand. 13 : 46, 14 : 12, 15 : 24, 1 Kor. 1 : 21, 22, 14 : 16, 15 : 21, Fil. 2 : 26.

Ἐπειδήπερ, nademaal, daar nu toch, Lat. siquidem, Lk. 1 : 1.

Ἐπεῖδον, Inf. ἐπιδεῖν, Aor. 2 van ἐφοράω, toezien, toezicht houden, gelijk dit woord bij de klassieken van de goden gebruikt werd, ἐπί τι Hand. 4 : 29, met den Inf. finalis, het oog slaan op, aanzien, Lk. 1 : 25.

Ἔπειμι (van ἐπί en εἶμι, gaan), opkomen, naderen. Ptcp. ἐπιών οὖσα, όν, naast, volgend: τῇ ἐπιούσῃ sc. ἡμέρᾳ, op den volgenden dag, Hand. 16 : 11, 20 : 15, 21 : 18. Met het toegevoegde ἡμέρᾳ, Hand. 7 : 26, τῇ ἐπιούσῃ νυκτί, Hand. 23 : 11.

Ἐπείπερ (ἐπεί en πέρ), naardien toch, daar immers, Rom. 3 : 30, (waar ook εἴ περ gelezen wordt).

Ἐπειρωνεύομαι = εἰρωνεύομαι ἐπί, zich als een onwetende voordoen in zaken, welke men weet, bedekt spreken, ironie bezigen, het bekende wapen van Socrates in zijne gesprekken met de Sophisten. Jos. B. J. 1, 3, 6, 5, 13, 1.

Ἐπεισαγωγή, ῆς, ἡ (van ἐπεισάγω), het bovendien invoeren, invoering van iets nieuws i. p. v. het oude, Hebr. 7 : 19 κρείττονος ἐλπίδος. Jos. Ant. 11, 6, 2 van het aannemen van eene andere vrouw in plaats van de verstootene.

Ἐπείσαξις, εως, ἡ (ἐπεισάγω), het van ter zijde invoeren, Just. Tryph. 135, p. 789 A.

Ἐπεισέρχομαι, Fut. ἐπελεύσομαι, nog daarbij ingaan of inkomen, achterna komen. Ἐπί τινα = iemand achterna komen, achterhalen, Lk. 21: 35. Met den eenvoudigen Dat. van den persoon, 1 Makk. 16 : 16.

Ἐπεισκυκλέω, inrollen, toebrengen, Athen. 73 : 14.

Ἐπεισχέω = εἰσχέω, ingieten, Philo I, 72, 42; 150, 25, Jos. B. J. 4, 3, 3.

Ἔπειτα, bijw. (ἐπί en εἶτα), vervolgens, daarna. a) Van tijd, Mk. 7 : 5, Lk. 16 : 7, Gal. 1 : 21, Jak. 4 : 14, μετὰ τοῦτο is ten overvloede bijgevoegd, Joh. 11 : 7. Eene meer bijzondere bepaling van tijd wordt epexegetisch bijgevoegd μετὰ ἔτη τρία, Gal. 1 : 18, διὰ δεκατεσσάρων(?) ἐτῶν Gal. 2 : 1. b) Bij optellingen wordt het gebruikt zoowel van tijd als van orde πρῶτον . . . ἔπειτα, 1 Kor. 15 : 46, 1 Thess. 4 : 17, πρότερον . . . ἔπειτα, Hebr. 7 : 27, ἀπαρχή . . . ἔπειτα, 1 Kor. 15 : 23, εἶτα . . . ἔπειτα, 1 Kor. 15 : 6, 6. β) Alleen van eene bepaalde orde, πρῶτον . . . ἔπειτα, Hebr. 7 : 2, τρίτον . . . ἔπειτα . . . ἔπειτα, 1 Kor. 12 : 28.

Ἐπέκεινα (= ἐπ' ἐκεῖνα sc. μέρη) aan gene zijde van, met den Gen. Βαβυλῶνος, Hand. 7 : 43. In de LXX, Num. 5 : 27, Gen. 35 : 16, Jer. 22 : 19. Tat. Or. 22 : 26.

Ἐπεκτείνω, uitstrekken, Med., τινί, zich uitstrekken, met inspanning streven naar iets, Fil. 3 : 14.

Ἐπένδυμα, ατος, τό, (ἐπενδύω), opperkleed, Aquil. Ex. 25 : 7, Tat. Or. 23 : 1.

Ἐπενδύτης, ου, ὁ, = ἐπένδυμα, Lev. 8 : 7, 1 Sam. 18 : 4, 2 Sam. 13 : 18.

Ἐπενδύω, Aor. 1 Med. Inf. ἐπενδύσασθαι, over iets aantrekken, Jos. Ant. 5, 1, 12.

Ἐπερείδω, ergens op steunen, leunen, Esth. 5 : 1, Spreuk. 3 : 18.

Ἐπέρχομαι, Fut. ἐπελεύσομαι, Aor. 2 ἐπῆλθον, LXX vooral voor בּוֹא. 1) Aankomen, a) gevolgd door ἀπό met den Gen. van de plaats, Hand. 14 : 19, b) van tijd, toekomstig zijn, ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις, Ef. 2 : 7. Van datgene wat de tijd zal brengen, Jak. 5 : 1, τινί, Lk. 21 : 26. 2) Komen over iemand. a) Van den slaap τινά, τινί, Od. 4, 793, 10, 31, van smarten, 11, 200, ἐπί τινα. Van ongevallen, Lk. 21 : 35, Hand. 8 : 24, 13 : 40. b) Van den Heiligen Geest, die afdaalt en in iemand werkt, Lk. 1 : 35, Hand. 1 : 8. c) Van een vijand, die iemand aanvalt, Lk. 11 : 22.

Ἐπέχω, Impf. ἐπεῖχον, Aor. 2 ἔπεσχον, houden op, toeleggen, τὸν νοῦν, opletten, opmerken, gevolgd door eene indirecte vraag, Lk. 14:7, τινί Dat. van den pers. De oogen op iemand houden, Hand. 3:5, 1 Tim. 4:16, Act. Paul. et Theclae 29. 2) Voorhouden λόγον ζωῆς Fil. 2:16. 3) Blijven, vertoeven, sc. ἐμαυτόν, Hand. 19:22.

Ἐπήκοος, hoorend, verhoorend, Athen. 35, 21.

Ἐπηρεάζω, van ἡ ἐπήρεια, de bedreiging, ruwe, smadelijke bejegening. Vandaar τινά = iemand smadelijk bejegenen, Mt. 5:44, Lk. 6:28, τί smaden, belasteren, 1 Petr. 3:16.

Ἐπί, voor eene adspirata ἐφ' en ook in sommige gevallen voor een lenis als ἐφ' ἐλπίδι, Hand. 2:26, Rom. 8:20. De elisie wordt nagelaten voor eigennamen, die met een vocaal beginnen (uitgezonderd Αἴγυπτον, Hand. 7:10, 18) en voor sommige andere woorden. Zie de prolegomena van Tischendorf p. 94. Van het Sanskriet ápi, Curtius § 335. Een voorzetsel met den Gen., den Dat. en den Acc. Zijne oorspronkelijke beteekenis is boven, op.

A) Met den Gen. 1) Van plaats, waarop. a) Op de oppervlakte van (Lat. in of super met den Abl.). Na werkwoorden van staan, gaan, blijven, komen, doen. Ἐπὶ κλίνης, Mt. 9:2, Lk. 17:34, ἐπὶ τοῦ δώματος, Mt. 24:17, Lk. 17:31; ἐπὶ τῶν νεφελῶν, Mt. 24:30, 26:64, ἐπὶ τῆς γῆς, Mt. 6:10, 9:6, 23:9, 28:18, Lk. 21:25, Hand. 2:19 enz. Ἐπὶ τῆς θαλάσσης op de oppervlakte der zee, Mt. 24:25, Mk. 6:48, Openb. 5:13 en ook Joh. 6:19. Ποιεῖν σημεῖα ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων, Joh. 6:2, ἐκάθισα en κάθημαι ἐπί, Mt. 19:28, 23:2, 24:3, 25:31, 27:19, Joh. 19:13, Hand. 20:9, Openb. 9:17 enz. Ἔστην, ἕστηκα ἐπί, Lk. 6:17, Hand. 21:40, Openb. 10:5, 8, waar van gedeelten van het lichaam gesproken wordt, ἐπὶ χειρῶν, Mt. 4:6, Lk. 4:11, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, Joh. 20:7, 1 Kor. 11:10, Openb. 10:1, 12:1, σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ, Mt. 14:51, ἐπὶ τοῦ μετώπου, Openb. 7:3, 9:4, 13:16, 14:9. b) Evenals het voorzetsel ἐν wordt ἐπί met den Gen. gebruikt na werkwoorden, die eene beweging uitdrukken, om de rust aan te duiden, die op de beweging volgt. Dus na βάλλειν, Mk. 4:26, Mt. 26:12, σπείρειν, Mk. 4:31, τιθέναι, Joh. 19:19, Hand. 5:15, ἐπιτιθέναι, Lk. 8:16, καθιέναι, Hand. 10:11, πίπτειν, Mk. 9:20, 14:35, ἐπιγράφειν, Hebr. 10:16, ἑλκύειν, Joh. 21:11, ἔρχεσθαι, Hebr. 6:7, Openb. 3:10. Γενόμενος ἐπὶ τοῦ τόπου, Lk. 22:40, κρεμᾶν τινα ἐπί (Hebr. תָּלָה עַל, Gen. 40:19, Deut. 21:22 enz.), waarvoor het Latijn heeft suspendere ex, de, a en alicui, Hand. 5:30, 10:39, Gal. 3:13. c) Figuurlijk gebruikt van datgene, waarop iets rust: ἵνα σταθῇ ἐπὶ στόματος etc. עַל פִּי יָקוּם, Deut. 19:15), rustende op de verklaring enz. Mt. 18:16, 2 Kor. 13:1, meer eenvoudig ἐπὶ μαρτύρων, 1 Tim. 5:19. In de adverb. uitdrukking ἐπ' ἀληθείας. Zie ἀλήθεια. d) Van zaken en personen, waarover iemand

gesteld is, waarover hij macht uitoefent, Lat. supra, over, ἐπὶ πάντων, Rom. 9:5, Ef. 4:6, καθίστημί τινα ἐπί τινος, Mt. 24:45, 25:21, 23, Lk. 12:42, Hand. 6:3, Openb. 2:26, 5:10, 9:11, 17:18, 20:6, Hand. 8:27, 12:20. e) Van datgene waarop iets ziet of betrekking heeft, λέγειν ἐπί τινος, spreken over iets, Gal. 3:16. f) Van iemand, op wien eene verplichting gelegd is, εὐχὴν ἔχειν ἐφ' ἑαυτοῦ, eene gelofte op zich hebben genomen, onder eene gelofte staan, Hand. 21:23. 2) a) Van een nabuurschap gebruikt, bij, naast, boven, ἐπὶ τῆς θαλάσσης Joh. 6:19, 21:1 (Ex. 14:2, Deut. 1:40, 1 Makk. 14:34, 15:11), vgl. Boulogne sur mer, Châlons sur Marne, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ezech. 1:1, ἐσθίειν ἐπὶ τῆς τραπέζης τινός, Lk. 22:30; συκῆν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, een vijgeboom hooger dan de weg, Mt. 21:19. b) Voor, met den Gen. van een persoon, in de tegenwoordigheid van iemand, als toeschouwer of toehoorder, Mt. 28:14, Mk. 13:9, Hand. 24:19, 20, 25:9, 26:2, 1 Kor. 6:1, 6; 2 Kor. 7:14, 1 Tim. 6:13, ἐπὶ τοῦ βήματος, Καίσαρος Hand. 25:10. c) ἐπὶ τοῦ βάτου, bij het braambosch, d. i. op de plaats in de Heilige Schrift, waar van het braambosch gesproken wordt, Mk. 12:26. II) Van den tijd wanneer, in den tijd, toen een ambt bekleed werd, onder het bestuur van, Mk. 2:26, Lk. 3:2, 4:27, Hand. 11:28. Met den Gen. van eene zaak, ten tijde van, toen iets gebeurde, ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος, ten tijde van de wegvoering naar Babel, Mt. 1:11, ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, bij mijne gebeden, toen ik bad, Rom. 1:10, Ef. 1:16, 1 Tim. 1:2, Filem. 4. Van den tijd zelven, ἐπ' ἐσχάτων en ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν, 2 Petr. 3:3, Hebr. 1:2, Jud. 18, 1 Petr. 1:20.

B) Met den Datief, gebruikt van de plaats. 1) Eigenlijk a) van de plaats waar of waarop, Mk. 2:4, 13:2, Mt. 14:8, 11, Mk. 6:25, 55, Openb. 19:14. b) Van de plaats, waarin, na werkwoorden, die eene beweging naar eene plaats uitdrukken, om aan te duiden een blijven in de plaats na de beweging, βάλλειν λίθον ἐπί τινι Joh. 8:7, οἰκοδομεῖν Mt. 16:18, ἐποικοδομεῖν Ef. 2:20, ἐπιβάλλειν Mt. 9:16, ἐπιρράπτειν Mk. 2:21, ἐπιπίπτειν Hand. 8:16. c) Van de plaats waarboven (Lat. super) ἐπ' αὐτῷ, boven zijn hoofd Lk. 23:38 (waarvoor, Mt. 27:37 ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ). d) Van de plaats, waarbij: ἐπὶ θύραις Mt. 24:33, Mk. 13:29, Hand. 5:9, ἐπὶ τῇ προβατικῇ Joh. 5:2, ἐπὶ τῇ ποταμῷ Openb. 9:14, ἐπὶ τῇ στοᾷ Hand. 3:11, ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι Hand. 28:14. 2) Metaphysisch a) van datgene, waarop eene handeling, een toestand rust. α) ζῆν ἐπί τινι Mt. 4:4, Lk. 4:4 συνιέναι ἐπὶ τοῖς ἄρτοις, opletten bij de brooden Mk. 6:52. β) Van datgene, waarop iets rust: ἐπ' ἐλπίδι Hand. 2:26, Rom. 4:18, 1 Kor. 9:10. Iets doen ἐπὶ τῷ ὀνόματί τινος, op grond van, met het oog op den naam, het gezag van iemand: ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, de bedoelde personen zullen zich den naam Messias, welke mij toekomt, toeëigenen, Mt. 24:5, Mk. 13:6, Lk. 21:8,

βαπτίζεσθαι ἐπὶ τῷ ὀν. Χριστοῦ, op grond van den naam van Christus, op grond van de belijdenis van dien naam, Hand. 2 : 38, δέχεσθαί τινα ἐπὶ τῷ ὀν. μου, iemand ontvangen, omdat hij mijnen naam draagt, Mt. 18 : 5, Mk. 9 : 37, Lk. 9 : 48. Iets doen op den naam van, of op grond van den naam van Christus, op grond van zijn naam, met een beroep op zijn gezag, als κηρύσσειν, διδάσκειν enz. Lk. 24 : 47, Hand. 4 : 17, 18, 5 : 28, 40; δύναμιν ποιεῖν, δαιμόνια ἐκβάλλειν, terwijl men daarbij zijnen naam als eene formule voor het exorcisme gebruikt, Mk. 9 : 39, Lk. 9 : 49. γ) Van datgene, waarop als op eenen grondslag iets anders is opgericht, waarop iets rust: νομοθετεῖσθαι Hebr. 7 : 11, 8 : 6, na werkwoorden van toevertrouwen, gelooven, hopen, ἀρκεῖσθαι ἐπί τινι 3 Joh. 10, παῤῥησιάζεσθαι Hand. 14 : 3, πεποιθέναι Mt. 27 : 43, Lk. 11 : 22, 18 : 9, Mk. 10 : 24, 2 Kor. 1 : 9, Hebr. 2 : 13, πιστεύειν Lk. 24 : 25, Rom. 9 : 33, 10 : 11, ἐλπίζειν. δ) Van de reden of het motief, waarop iets rust, zoodat ἐπί = op grond van Mt. 19 : 9, Lk. 5 : 5 (ἐπὶ τῷ ῥύματί σου), Hand. 3 : 16, 4 : 9, 11 : 19, 21 : 24, 1 Kor. 8 : 11, Fil. 3 : 9; na αἰνεῖν Lk. 2 : 20, δοξάζειν Hand. 4 : 21, 2 Kor. 9 : 13, μαρτυρεῖν Hebr. 11 : 4, εὐχαριστεῖν, bedanken voor, 1 Kor. 1 : 4, 2 Kor. 9 : 15, Fil. 1 : 5, 1 Thess. 3 : 9. ἐφ' ᾧ = ἐπὶ τούτῳ ὅτι, op grond daarvan dat, omdat, Rom. 5 : 12, 2 Kor. 5 : 12, 2 Kor. 5 : 4, Fil. 3 : 12. Na werkwoorden, die eene aandoening uitdrukken, zooals wij zeggen over, zooals ἀγαλλιᾶν Lk. 1 : 47, χαίρειν Mt. 18 : 13, Lk. 1 : 14, 13 : 17, Rom. 16 : 19, χαρὰ ἔσται, Lk. 15 : 27, χαρὰν ἔχω, Filem. 7, παρακαλεῖν, παρακαλεῖσθαι 2 Kor. 1 : 4, 7 : 13, 1 Thess. 3 : 7, κλαίειν Lk. 19 : 41, κοπετὸν ποιεῖν, Hand. 8 : 2, κόπτεσθαι Openb. 18 : 9, ὀδυνᾶσθαι Hand. 20 : 38, ὀλολύζειν Jak. 5 : 1, στυγνάζειν Mk. 10 : 22, συλλυπεῖσθαι Mk. 3 : 5, μετανοεῖν ἐπί, 2 Kor. 12 : 21, σπλαγχνίζεσθαι Mt. 14 : 14, Mk. 6 : 34, Lk. 7 : 13, μακροθυμεῖν Mt. 18 : 26, Lk. 18 : 7, Jak. 5 : 7, ὀργίζεσθαι Openb. 12 : 17, ἐκπλήσσεσθαι Mt. 7 : 28, Mk. 1 : 22, Lk. 4 : 32, Hand. 13 : 12, διαταράσσεσθαι Lk. 1 : 29, ἐξίστασθαι Lk. 2 : 47, θαμβεῖσθαι Mk. 10 : 24, θάμβος Lk. 5 : 9, Hand. 3 : 10, θαυμάζειν Mk. 12 : 17, Lk. 2 : 23, 4 : 22, 9 : 43, 20 : 26, Hand. 3 : 12, καυχᾶσθαι Rom. 5 : 2, ἐπαισχύνεσθαι Rom. 6 : 21, παραζηλοῦν en παροργίζειν τινὰ ἐπί τινα Rom. 10 : 19. ε) Van den regel of toestand: ἐπ' ἐλπίδι Rom. 8 : 20, Tit. 1 : 2, Hebr. 10 : 28, ἐπὶ νεκροῖς Hebr. 9 : 17. ζ) Van het doel en het einde ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ, Hand. 15 : 14, καλεῖν τινα ἐπί τινι Gal. 5 : 13, 1 Thess. 4 : 7, κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς Ef. 2 : 10, φρονεῖν ἐπί τινι Fil. 4 : 10, ἐφ' ᾧ πάρει; voor welk doel, waarom zijt gij gekomen? Mt. 26 : 50. Van den uitslag 2 Tim. 2 : 14. η) Het voorbeeld of de vorm: καλεῖν τινα ἐπὶ τῷ ὀνόματί τινος, iemand noemen naar of met den naam van een ander, Lk. 1 : 59 (Neh. 7 : 63); ἐπὶ τῷ ὁμοιώματί τινος, naar de gelijkheid van iets, Rom. 5 : 14. b) Van datgene waarover men geplaatst is, zorg en administratie, ἐπὶ τοῖς ὑπάρχουσί τινα καθιστάναι,

Lk. 12 : 44. c) Van een vijandig doel, tegen, Lk. 12 : 52, θλίψις γενομένη ἐπὶ Στεφάνῳ, Hand. 11 : 19. d) Van datgene, waar iets bijgevoegd is, bij, 2 Kor. 7 : 13, κερδαίνειν τι ἐπί τινι Mt. 25 : 20, 22, ἔχειν λύπην λύπῃ Fil. 2 : 27, προστιθέναι ἐπί, Lk. 3 : 20, ἐπὶ πᾶσι τούτοις Lk. 16 : 26, Ef. 6 : 16, Kol. 3 : 14, Hebr. 8 : 1, 9 : 10, 1 Kor. 14 : 16. e) Van datgene wat verbonden is als een toevoegsel bij de hoofdzaak (bij): εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν Fil. 1 : 3, σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, bij de offerande, terwijl ik bezig ben met de offerande, Fil. 2 : 17, ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, Hebr. 9 : 26; σπείρειν καὶ θερίζειν ἐπ' εὐλογίαις, zoodat zegeningen wachten, overvloedig, 2 Kor. 9 : 6, ἐπὶ πάσῃ τῇ ἀνάγκῃ, 1 Thess. 3 : 7, Ef. 4 : 26, Joh. 4 : 27. f) Van het object eener handeling, met het oog op, πράσσειν τι ἐπί τινι, Hand. 5 : 35, ὃ γέγονεν ἐπ' αὐτῇ Mk. 5 : 33, ἀναπληροῦσθαι Mt. 13 : 14. Men kan ἐπί ook nog in de volgende uitdrukkingen verklaren door met het oog op, Joh. 12 : 16, Openb. 10 : 11, 22 : 16, 4 Makk. 5 : 17.

C) Met den Acc. Van plaats 1) eigenlijk a) van de plaats boven, op, na werkwoorden, die eene beweging en voortgang aanduiden, ἐλθεῖν, περιπατεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα, Mt. 14 : 28 enz. ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ib. 25, ἀναπεσεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, Mt. 15 : 35, Joh. 21 : 20, Mt. 13 : 2, 14 : 19, Hand. 17 : 26, Lk. 21 : 35, Hand. 7 : 11, Mt. 27 : 45. b) Van beweging naar eene plaats, waarvan de oppervlakte bezet of aangeraakt is. Na werkwoorden van gaan, komen, opklimmen, afdalen, vallen enz. πορεύεσθαι ἐπὶ τὴν ὁδόν, Hand. 8 : 26, 9 : 11, ἐπὶ τὰς διεξόδους, Mt. 22 : 9, προέρχεσθαι, Hand. 20 : 13, φεύγειν, Mt. 24 : 16, ἐξέρχεσθαι Lk. 8 : 27, ἐξιέναι, Hand. 27 : 43, ἐπιβαίνειν, Mt. 21 : 5, ἀναβαίνειν, Lk. 5 : 19, 19 : 4, Hand. 10 : 9, Openb. 20 : 9, καταβαίνειν, Lk. 22 : 44, Openb. 16 : 21, ἀπέρχεσθαι, Lk. 23 : 33, Hand. 10 : 25, ἐπὶ πρόσωπον, Mt. 17 : 6, 26 : 39, Lk. 5 : 12, 17 : 16, 1 Kor. 14 : 25, Openb. 7 : 11. Na werkwoorden van plaatsen, leiden, brengen, bouwen, leggen, werpen enz. τιθέναι, Mt. 5 : 15, Lk. 11 : 33, ἐπιτιθέναι, Mt. 23 : 4, Lk. 15 : 5, Hand. 15 : 10 enz. τιθέναι τὰ γόνατα ἐπί, Hand. 21 : 5, οἰκοδομεῖν, Mt. 7 : 24, 26, Lk. 6 : 49, Rom. 15 : 20, ἐποικοδομεῖν, 1 Kor. 3 : 12, θεμελιοῦν, Lk. 6 : 48, βάλλειν Joh. 8 : 59, Openb. 2 : 24, 14 : 16, 18 : 19, ἐπιβάλλειν, Lk. 5 : 36, Mt. 26 : 50, Lk. 19 : 35, 1 Petr. 5 : 7, ῥαπίζειν, Mt. 5 : 39, τύπτειν, Lk. 6 : 29, ἀναβιβάζειν, Mt. 13 : 48, ἐπιβιβάζειν, Lk. 10 : 34, κατάγειν, Lk. 5 : 11, σωρεύειν, Rom. 12 : 20, διδόναι, Lk. 7 : 44, 19 : 23, Openb. 8 : 3, ἀναφέρειν, 1 Petr. 2 : 24, κρεμᾶν, Mt. 18 : 6, γράφειν, Openb. 2 : 17, 3 : 12, 19 : 16, ἐπιγράφειν Hebr. 8 : 10. Na werkwoorden, die een ander werkwoord insluiten, dat eene beweging aanwijst: ἀνατέλλειν Mt. 5 : 45, βρέχειν t. a. pl. πνέειν Openb. 7 : 1, Hand. 27 : 44. c) Het wordt van personen gebruikt, over wie iets gedaan wordt, opdat daarbij hun iets ten deel mag vallen: ὀνομάζειν τὸ ὄνομα Ἰησοῦ ἐπί τινα, den naam van Jezus over iemand

noemen, zoodat hij van dien naam hulp verkrijgt, Hand. 19 : 13, προσεύχεσθαι ἐπί τινα, Jak. 5 : 14. **d**) Evenals εἰς staat ἐπί na werkwoorden van rust en voortgang: καθεύδειν ἐπί τι, Mk. 4 : 38, στῆναι Openb. 11 : 11, σταθῆναι ἐπί τι, Openb. 12 : 18, ἑστηκέναι Joh. 21 : 4, Openb. 14 : 1, καθῆσθαι Joh. 12 : 15, Openb. 4 : 4, 6 : 2, 11 : 16, 14 : 14, 16, 17 : 3, 19 : 11, κεκαθικέναι, καθίσαι Mk. 11 : 2, Lk. 19 : 30, Joh. 12 : 14, Openb. 20 : 4, καθίσεσθε Mt. 19 : 28, σκηνοῦν Openb. 7 : 15, κεῖσθαι 2 Kor. 3 : 15, κατακεῖσθαι Lk. 5 : 25, εἶναι ἐπὶ τὸ αὐτό te zamen zijn, Lk. 17 : 35, Hand. 1 : 15, 2 : 1, 44, — samenkomen, 1 Kor. 7 : 5, 14 : 23, ἐπὶ τὸ αὐτό sc. ὄντες Hand. 3 : 1. **e**) Gebruikt van eene beweging of aankomst in de nabijheid van eene plaats, bij: ἐπὶ τὸ μνημεῖον Mk. 16 : 2, Lk. 24 : 12, 22, 24, ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμούς Hand. 21 : 35, 8 : 36, ἐπὶ τὴν πύλην Hand. 12 : 10, 10 : 17, Joh. 6 : 16; met den Acc. van den persoon, bij Joh. 19 : 33, Hand. 25 : 12, 2 Thess. 2 : 1, Openb. 16 : 14, vooral van koningen, rechters = voor hun rechterstoel, Mt. 10 : 18, Lk. 12 : 58, 21 : 12, 23 : 1, Hand. 9 : 21, 16 : 19. In praegnante constructie na werkwoorden van zitten, staan enz. καθῆσθαι ἐπὶ τὸ τελώνιον Mt. 9 : 9, Mk. 2 : 14, ἑστηκέναι ἐπί Openb. 3 : 20, 15 : 2, ἐπιστῆναι ἐπί Hand. 10 : 17, 11 : 11, ἐπὶ τὴν δεξιάν Openb. 5 : 1. **f**) Van eene zuivere richting tot een grens (zoodat de grens zelf niet bereikt wordt), πορεύεσθαι ἐπὶ τὸ ἀπολωλός Lk. 15 : 4, 22 : 53, Mt. 12 : 49, 26 : 55, Mk. 14 : 48, Lk. 22 : 52, vgl. Lk. 14 : 31. **2**) Het wordt overdrachtelijk gebruikt na werkwoorden van komen, vallen, brengen enz. **α**) Van kwaad, dat iemand overkomt en van beroeringen, die de ziel aandoen, τὸ αἷμά τινος ἥκει of ἔρχεται ἐπί τινα, Mt. 23 : 35 enz. 27 : 25, Hand. 5 : 28, Joh. 18 : 4, Ef. 5 : 6, Openb. 3 : 3. Na γίνεσθαι Lk. 1 : 65, 4 : 36, Hand. 5 : 5, ἐπέρχεσθαι Lk. 21 : 35, ἐπιπίπτειν Lk. 1 : 12, Hand. 13 : 11, 19 : 17, Rom. 15 : 3, Openb. 11 : 11, ἐπιστῆναι Lk. 21 : 34. **β**) Van zegeningen, die op iemand komen, na ἔρχεσθαι Mt. 10 : 13, ἐπιπίπτειν van eene verrukking van zinnen, Hand. 10 : 10, ἐπισκηνοῦν 2 Kor. 12 : 9, ἔφθασεν en ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ Mt. 12 : 28, Lk. 10 : 9, 11 : 20. De Heilige Geest wordt gezegd op zekeren tijd ἐπί τινα ἐκχεῖσθαι, Hand. 2 : 17, 10 : 45, Tit. 3 : 6. Op eenen anderen tijd ἀποστέλλεσθαι Lk. 24 : 49, ἐπέρχεσθαι, Hand. 1 : 8, καταβαίνειν Mk. 1 : 10, Lk. 3 : 22, Joh. 1 : 33 ἔπεσεν ὁ κλῆρος ἐπί τινα Hand. 1 : 26. Na woorden van rust en voortgang χάρις ἦν ἐπί τινα Lk. 2 : 40, Hand. 4 : 33, Lk. 10 : 6. Van den Heiligen Geest wordt gezegd, dat Hij ἐπί τινα μένει Joh. 1 : 32 en dan weder ἀναπαύεται, 1 Petr. 4 : 14. **b**) Van iemand, op wien iets gelegd wordt, een last, een plicht: τὴν μέριμναν ἐπιρίπτειν ἐπὶ θεόν, 1 Petr. 5 : 7, Hebr. 8 : 8. **c**) Van datgene, waarbij iets gevoegd wordt: λύπη ἐπὶ λύπην Fil. 2 : 27, eenen naam over iemand noemen, Hand. 15 : 17, Jak. 2 : 7. **d**) Van het getal of de maat, die bereikt wordt, Lat. usque ad: ἐπὶ σταδίους δώδεκα, Openb. 21 : 16,

ἐπὶ τρίς Hand. 10 : 16, 11 : 10, ἐπὶ πλεῖον, verder, meer, Hand. 4 : 17, 2 Tim. 2 : 16, 3 : 9, ἐφ' ὅσον, voorzoover Mt. 25 : 40, 45, Rom. 11 : 13. e) Van zorg, macht, contrôle over iets: βασιλεύειν ἐπί τινα Lk. 1 : 33, 19 : 14, 27, Rom. 5 : 14, Hand. 7 : 10, Hebr. 2 : 7, 3 : 6, 10 : 21, Lk. 12 : 14, ἐξουσία Lk. 10 : 19, Openb. 6 : 8, 16 : 9, 22 : 14, φυλάσσειν φυλακάς Lk. 2 : 8, van eene geusurpeerde waardigheid, 2 Thess. 2 : 4. Verwant hieraan is de uitdrukking, πιστὸς ἐπί τι, Mt. 25 : 21. f) Van het doel, dat bereikt of waarheen iets geleid word: ἐπιστρέφειν, ἐπιστρέφεσθαι ἐπί τινα Lk. 1 : 17, Hand. 9 : 35, 11 : 21, 14 : 15, 26 : 20, Gal. 4 : 9, 1 Petr. 2 : 25. g) Van de richting naar een persoon of eene zaak. α) Na werkwoorden van vertrouwen en hopen. Na ἐλπίζειν 1 Petr. 1 : 13, 3 : 5, 1 Tim. 5 : 5, πιστεύειν Hand. 9 : 42, 11 : 17, 16 : 31, 22 : 19, Rom. 4 : 24, πίστις Hebr. 6 : 1, πεποιθέναι Mt. 27 : 43. β) Van de gevoelens, aandoeningen, emoties: κόπτομαι Openb. 1 : 7, 18 : 9, κλαίω Lk. 23 : 28, Openb. 18 : 9, 20. Jegens, Lat. erga σπλαγχνίζομαι Mt. 15 : 32, Mk. 8 : 2, 9 : 22, χρηστός Lk. 6 : 35, χρηστότης Rom. 11 : 22, Ef. 2 : 7. γ) Van de richting van den wil en de daad. αα) Van doel ἐπὶ τὸ βάπτισμα, om zijnen doop te ontvangen, Mt. 3 : 7, ἐπὶ θεωρίαν ταύτην, Lk. 23 : 48, ἐφ' ὃ πάρει Mt. 26 : 50. Waar doel en uitslag samenvallen, ἐπὶ τὸ συμφέρον Hebr. 12 : 10. ββ) Van dingen, die met vijandschap gedaan zijn, tegen, na ἀποτομία Rom. 11 : 22, ἀναστῆναι, Mk. 3 : 26, ἐγείρεσθαι Mt. 24 : 7, Mk. 13 : 8, Lk. 21 : 10, ἐπεγείρειν διωγμόν, Hand. 13 : 50, μερισθῆναι Mt. 12 : 26, Mk. 3 : 24 enz. ἐπαίρειν τι ἐπί Joh. 13 : 18, μάρτυρ 2 Kor. 1 : 23, μαρτύριον Lk. 9 : 5, ἀσχημονεῖν 1 Kor. 7 : 36, μοιχᾶσθαι Mk. 10 : 11, τολμᾶν 2 Kor. 10 : 2, βρύχειν ὀδόντας, Hand. 7 : 54. γγ) Van datgene, waarop iemand in schrijven en spreken doelt, na λέγειν Hebr. 7 : 13, Rom. 4 : 9, προφητεία 1 Tim. 1 : 18. δδ) Met betrekking tot, voor. Na βάλλειν κλῆρον Mk. 15 : 24, Joh. 19 : 24. II) Van tijd. 1) Van tijd gedurende: ἐπὶ ἔτη τρία Lk. 4 : 25, ἐπὶ ἡμέρας πλείους Hand. 13 : 31, 16 : 18, 17 : 2, 18 : 20, 19 : 10, Hebr. 11 : 30 enz. en dikwijls bij Grieksche schrijvers van Homerus af, ἐφ' ὅσον χρόνον, voor zoolang als, Rom. 7 : 1, 1 Kor. 7 : 39, Gal. 4 : 1 en eenvoudig ἐφ' ὅσον zoolang als, Mt. 9 : 15, 2 Petr. 1 : 13, ἐφ' ἱκανόν, lang genoeg, Hand. 20 : 11, ἐπὶ πλεῖον wat lang, te lang, Hand. 20 : 9, 24 : 4. 2) Omstreeks, tegen ἐπὶ τὴν αὔριον, tegen den morgen, Lk. 10 : 35, Hand. 4 : 5, ἐπὶ τὴν προσευχῆς Hand. 3 : 1, ἐπὶ τὸ πρωΐ, Mk. 15 : 1.

D) In samenstellingen duidt ἐπί aan 1) voortgang, rust, invloed op een persoon of eene zaak: ἐπίγειος, ἐπουράνιος, ἐπιδημέω, ἐπαναπαύομαι enz. 2) Beweging, nadering, richting naar iets: ἐπακούω, ἐπιβοάω, ἐπιβλέπω, ἐπεκτείνω enz. 3) Op iets leggen: ἐπικαθίζω, ἐπιτίθημι, ἐπιβιβάζω. 4) Vermeerdering, toevoeging: ἐπεισαγωγή, ἐπισυνάγω, ἐπισωρεύω, ἐπικαλέω. 5) Herhaling: ἐπαιτέω, ἐπαναμιμνήσκω enz. 6) Op, opwaarts: ἐπαίρω,

ἐπανάγω, ἐπαφρίζω enz. 7) Tegen: ἐπιβουλή, ἐπανίστημι, ἐπίορκος, ἐπιορκέω. 8) Toezicht: ἐπιστάτης.

Ἐπιβάθρα, ἡ, ladder, trap, toegang, Philo, B, 91, 3 Makk. 2:31, Jos. Ant. 11, 8, 2, B. J. 7, 8, 5.

Ἐπιβαίνω, Aor. 2 ἐπέβην, pf. ptcp. ἐπιβεβηκώς. 1) Opgaan, beklimmen, ἐπί τι, Mt. 21:5, τῷ πλοίῳ Hand. 27:2, εἰς τὸ πλοῖον Hand. 21:6, van het gaan aan boord van een schip, Hand. 21:2, opgaan, Hand. 21:4. 2) Den voet binnen iets zetten, binnengaan, εἰς met den Acc. van de plaats Hand. 20:18, met den Dat. der plaats, Hand. 25:1.

Ἐπιβάλλω, Impf. ἐπέβαλλον, Fut. ἐπιβαλῶ, Aor. 2 ἐπέβαλον. 1) Transitief a) op iemand werpen, τινὶ βρόχον 1 Kor. 7:35, τινὶ τὰ ἱμάτια, Mk. 11:7, op iemand leggen, ἐπί τινα τὴν χεῖρα of τὰς χεῖρας, gebruikt van het grijpen van iemand om hem als gevangene weg te voeren, Mt. 26:50, Mk. 14:46, Lk. 20:19, 21:12, Joh. 7:30, Hand. 5:18, 21:27 (voor het Hebr. שָׁלַח יָד אֶל, Gen. 22:12), derhalve τὰς χεῖράς τινι Mk. 14:46, Hand. 4:3, ἐπιβάλλειν τὰς χεῖρας, gevolgd door een Infinitivus, die een doelwit aanduidt, Hand. 12:1, τὴν χεῖρά ἐπ᾽ ἄροτρον, de hand aan den ploeg slaan (om werk te beginnen), Lk. 9:62. b) Zetten, naaien, ἐπίβλημα ἐπὶ ἱμάτιον, Lk. 5:36, ἐπὶ ἱματίῳ, Mt. 9:16. 2) Intransitief op iets slaan, zich op iets werpen, εἰς τὸ πλοῖον van golven, die in het schip slaan, Mk. 4:37, op iets letten met den Dat. van de zaak; absol. ἐπιβαλών, sc. τῷ ῥήματι τοῦ Ἰησοῦ = tot bezinning gekomen, toen hij zich de uitspraak van Jezus herinnerde, Mk. 14:72. 3) Onpersoonlijk: ἐπιβάλλει μοι, het behoort aan mij toe, valt mij ten deel: τὸ ἐπιβάλλον (sc. μοί) μέρος τῆς οὐσίας, Lk. 15:12; σοὶ ἐπιβάλλει ἡ κληρονομία Tob. 6:12.

Ἐπιβαρέω, ῶ, ήσω, compos. van βαρέω, bezwaren, tot last zijn, τινά = iemand, 1 Thess. 2:9, 2 Thess. 3:8, verzwaren, vergrooten, overdrijven, 2 Kor. 2:5.

Ἐπιβαρής, zeer zwaar, Test. Abrah. A B 82, 106, 108, 109, 116.

Ἐπιβατεύω, reiziger op een schip zijn, op iets gaan staan, bestijgen, beroemen, Athen. 29:11 (op den naam).

Ἐπιβατήριος, ον, behoorend tot, geschikt voor het bestijgen, Jos. B. J. 3, 7, 23. Τὸ ἐπιβατήριον, sc. ἱερόν, offer, feest bij de aankomst (van een godenbeeld), Inscr. 4352, θεοί Greg. Naz. III, 317 B.

Ἐπίβασις, εως, ἡ, het opstijgen, beklimmen, Ps. 103 (104): 3 (wagen), Hoogl. 3:10, Wijsh. 5:11, 15:15.

Ἐπιβάτης, ου, ὁ, hij, die opstijgt, bestuurt, stuurt, b. v. van paarden, 2 Kon. 7:14, 9:17, 18, 19, 18:23, Job 39:18, Ez. 27:29, 2 Makk. 3:25.

Ἐπιβιβάζω, Aor. 1 ἐπεβίβασα, doen opstappen, doen opstijgen, τινά of τὶ ἐπί τι, Lk. 10:34, 19:35, Hand. 23:24.

Ἐπιβλέπω, Aor. 1 ἐπέβλεψα, LXX voor הִבִּיט en פָּנָה, ook voor יָצַר

de oogen ergens naar wenden, naar zien: ἐπί τινα, op iemand zien met een gevoel van bewondering en eerbied, Jak. 2:3, met medelijden op iemand zien om hulp te verschaffen, Lk. 9:38, ἐπὶ τὴν ταπείνωσίν τινος, Lk. 1:48, dikwijls in het O. T. in dezelfde beteekenis als 1 Sam. 1:11, 9:16, Ps. 24:16, 68:17, Tob. 3:3.

Ἐπίβλημα, τος, τό, (ἐπιβάλλω) datgene wat op iets geworpen of daaraan toegevoegd is, lap, doek, deken, Mt. 9:16, Mk. 2:21, Lk. 5:36.

Ἐπιβλυσμός, οῦ, ὁ, het uitvloeien, Aquil. Job 30:12, Spreuk. 1:26, Gen. 2:6 ἐπιβλυγμός.

Ἐπιβοάω, ῶ, toeroepen, roepen, op luidruchtigen toon iets te kennen geven, gevolgd door den Acc. c. Inf. Hand. 25:24.

Ἐπιβόλαιον, ου, τό, = ἐπίβλημα, Richt. 4:18, Ezech. 13:18, Jos. Ant. 6, 11, 4.

Ἐπιβουλεύω, iets van plan zijn, iets kwaads voorhebben, Esth. 8:13, Spreuk. 17:26.

Ἐπιβουλή, ῆς, ἡ, een aanslag tegen iemand, Hand. 9:24, 20:3, εἰς τινα, Hand. 23:30, plur. Hand. 20:19.

Ἐπίβουλος, arglistig, 1 Sam. 29:4, 2 Sam. 2:16, 1 Kon. 5:4.

Ἐπιβρέχω, = ὕω, op iets regenen, Ps. 10:6.

Ἐπιβρίθω, ergens zwaar op drukken, neerstorten, Job 29:4.

Ἐπιγαμβρεύω, (γαμβρός, γαμέω), door aanhuwing verwant zijn of worden. 1) LXX voor הִתְחַתֵּן iemands schoonvader of schoonzoon worden τινί, Gen. 34:19, 1 Sam. 18:22 enz. 2 Kron. 18:1, 2 Ezr. 9:14, 1 Makk. 10:54, 56. 2) τινά voor יִבֵּם de weduwe van eenen broeder huwen, die kinderloos gestorven is, Gen. 38:8, Mt. 22:24, waar eene toespeling gemaakt wordt op de Leviraatswet overeenkomstig Deut. 25:5—10.

Ἐπιγεμίζω, = ἐπισάττω, eenen last op een dier leggen, Neh. 13:15, τὶ ἐπὶ τοὺς ὄνους.

Ἐπιγίνομαι, Aor. 2 ἐπεγενόμην. 1) Daarna komen, gebeuren, geboren worden. 2) Aankomen, komen van een zeker tijdstip, τεσσαρεσκαιδεκάτη νὺξ ἐπεγένετο, Hand. 27:27. 3) Opkomen van den wind, ἐπιγενομένου νότου, toen er een Zuidewind opgekomen was, Hand. 28:13.

Ἐπιγλύφω, (γλύφω), ingraven, 1 Makk. 13:29.

Ἐπιγνωμοσύνη, ης, ἡ, (ἐπιγνώμων), verstand, inzicht, Spreuk. 16:23.

Ἐπίγνωστος, ον (γνωστός), bekend, Job 18:19 ἐν λαῷ αὐτοῦ.

Ἐπιγονή, ῆς, ἡ (ἐπιγίνομαι), nakomelingschap, 2 Kron. 31:16, Amos 7:1.

Ἐπιγραφή, ῆς, ἡ (ἐπιγράφω), opschrift, titel. Een opschrift met zwarte letters op een witte plank, boven aan het huis, Lk. 23:38, met den Gen. τῆς αἰτίας = van de beschuldiging, Mt. 15:26. Van het opschrift op een munt, Mt. 22:20, Mk. 12:16, Lk. 20:24.

'Επιγράφω, Fut. ἐπιγράψω, er op schrijven, ergens op schrijven, Mk. 15:26, Lk. 23:38, ὀνόματα Openb. 21:12, ἔν τινι Hand. 17:23, in het hart of gemoed schrijven: νόμους ἐπὶ καρδίας Hebr. 8:10, ἐπὶ τῶν διανοιῶν Hebr. 10:16, ἐπὶ τὴν διάνοιαν (τοὺς λόγους ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας Spreuk. 7:3).

'Επιδείκνυμι, Aor. 1 ἐπέδειξα, toonen, wijzen, laten zien. a) τί Mt. 22:19, Lk. 20:24, τί τινι Lk. 24:40, ἑαυτόν τινι Lk. 17:14; toonen, verzoeken naar iets te zien, τί τινι Mt. 24:1, σημεῖον Mt. 16:1; Med. met den Acc. van de zaak: iets toonen, dat aan iemand zelven toebehoort: χιτῶνας Hand. 9:39. b) Aantoonen, bewijzen, Hebr. 6:17, gevolgd door den Acc. c. Inf. Hand. 18:28.

'Επίδειξις, εως, ἡ = ἀπόδειξις, bewijs, Just. Tryph. 36.

'Επιδέχομαι, ξομαι, compos. van δέχομαι, 1) opnemen, toelaten, gastvrij ontvangen, 3 Joh. 10. 2) Toelaten, niet verwerpen, τινί, iemands gezag, 3 Joh. 9 (τοὺς λόγους 1 Makk. 10:46, παιδείαν Sir. 51:26).

'Επιδημέω, ῶ (ἐπίδημος), 1) bij zijn volk, in zijn vaderland, thuis zijn, tegenover ἀποδημεῖν, Xen. Cyr. 7, 5, 69, ἐπιδημεῖν ἐν τῷδε τῷ βίῳ, Theoph. ad Autol. 2, 12 (p. 88, ed. Otto). 2) Vreemdeling zijn, onder een vreemd volk, in een vreemd land verkeeren, Hand. 2:10, οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι, Hand. 17:21.

'Επιδιαθήκη, ης, ἡ = codicil, Jos. Ant. 17, 9, 4.

'Επιδημία, ας, ἡ, ergens vertoeven, thuis zijn, Heracl. 40:45.

'Επιδιατάσσομαι, van τάσσω, ik beschik, vandaar aan eene beschikking iets toevoegen, Gal. 3:15.

'Επιδίδωμι, Aor. 1 pass. ἐπεδόθην, er op toegeven, overgeven. 1) Overhandigen, τινί τι, Mt. 7:9, Lk. 11:11, 24:30, 42, Joh. 13:26, Hand. 15:30, pass. Lk. 4:17. 2) Overgeven aan iemands macht of wil, prijsgeven, Hand. 27:15.

'Επιδιηγέομαι, daarbij verhalen, Esth. 1:17, Aristid. 1, 474, 19.

'Επιδιορθόω, behalve Tit. 1:5 en daaraan zich aansluitend in het kerkelijk Grieksch slechts in eene inscriptie, Boeckh, Inscr. 2, 409, 9 αἱ δέ τι καὶ δόξῃ... ἐπιδιορθῶσαι, dat het activum heeft, terwijl Tit. 1:5 de lezing tusschen den actieven en medialen vorm wijfelt, Tdf., Treg., Westc.: ἀπέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, Lchm. ἐπιδιορθώσῃ. Daar van διορθοῦν beide vormen gebruikelijk zijn, maar het Medium meer voorkomt, moeten wij waarschijnlijk aan ἐπιδιορθώσῃ de voorkeur geven. Voor de beteekenis zouden twee dingen van gewicht zijn, nl. het gebruik van ἐπιδιόρθωσις in de rhetorica en het object τὰ λείποντα. Het laatste herinnert aan de beteekenis verbetering, inzoover het ontbrekende een gebrek is, dat moet worden verholpen, niet alleen een nog aan te vullen overblijfsel; διορθοῦν τὰ λείποντα laat slechts aan een gebrek denken in onderscheiding van τὰ λοιπά. Vgl. Philo, In Flacc. II,

535, 15: *χρηστὰς ὑπογράφεις ἡμῖν ἐλπίδας καὶ περὶ τῆς τῶν λειπομένων ἐπανορθώσεως*, waar de beteekenis „reparatio eorum quae nobis desunt" naar het verband niet twijfelachtig is. Daarbij komt, dat het bij de rhetoren de naam eener rhetorische figuur tegenover *προδιόρθωσις* is, waardoor de redenaar tevoren (*προδ.*) of daarna eene door hem bedoelde of toegepaste puntige uitdrukking verbetert, vgl. Herodian. De figuris, bij Walz, Rhett. graeci, 8, 596, Tiber. ibid. 535, Anonym. ibid. 698. Diensvolgens zou *ἐπιδιορθοῦσθαι τὰ λείποντα* beteekenen = de gebreken weder vergoeden. In geen geval wijst *ἐπί* op het vroegere, dat de schrijver reeds gedaan heeft, waarop datgene volgen moet, wat aan Titus opgedragen wordt, maar evenals bij *ἐπανορθοῦν* op eenen vroegeren of anderen, beteren toestand van het object, waarin het hersteld moet worden.

Ἐπίδομα, *ατος, τό* = datgene wat er bij gegeven is, Lev. 13:7, Athen. 8, 68.

Ἐπιδοξότης, *ητος, ἡ*, heerlijkheid, Aquil. Ps. 103:1.

Ἐπιδόξως, heerlijk, 1 Ezr. 9:45, Eus. II, 364 A.

Ἐπιδύω, ondergaan, Ef. 4:26, *ἐπί τι*, over iets (Deut. 24:17 (15), Jer. 15:9).

Ἐπιείκεια, *ας, ἡ* (*ἐπιεικής*), billijkheid, welwillendheid, vriendelijkheid, Hand. 24:4, met *πραότης*, 2 Kor. 10:1, met *φιλανθρωπία*, Polyb. 1, 14, 4, Philo, Vit. Moys. 1, § 36, met *χρηστότης*, Hdian. 5, 1, 12, Bar. 2, 27, Wijsh. 2:19, 12:18, 2 Makk. 2:22, 3 Makk. 3:15. Πρ. ziet meer op het gemoed en *ἐπι.* meer op den uitwendigen vorm.

Ἐπιεικής, *ές* (*εἰκός*), het gelijkende, het passende, gepast, voegzaam, billijk, zachtzinnig, vriendelijk, 1 Tim. 3:3, Tit. 3:2, Jak. 3:17, (overdrachtelijk van de *σοφία*), 1 Petr. 2:18, neutrum *τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν* = ἡ *ἐπιείκεια ὑμῶν*, Fil. 4:5, Arist. 111:9.

Ἐπιεικεύομαι = *ἐπιεικής* zijn, Ezr. 2, 9, 8.

Ἐπιζητέω, LXX voor דָּרַשׁ en 1 Sam. 20:1, Pred. 7:29 voor בִּקֵּשׁ zoeken, opzoeken, ernstig zoeken, *τινά*, Lk. 4:42, Hand. 12:19, verlangen, begeeren, trachten naar, zoeken, *τί*, Mt. 6:32, Lk. 12:30, Rom. 11:7, Fil. 4:17, Hebr. 11:14, *περί τινος*, Hand. 19:39, met den inf. Hand. 13:7, vragen om iets: *σημεῖον*, Mt. 12:39, Mk. 8:12, Lk. 11:29.

Ἐπιθανάτιος, *ον* (*ἐπιθάνατος*) = *κατάδικος*, ter dood veroordeeld, 1 Kor. 4:9.

Ἐπίθεμα, *ατος, τό* (*ἐπιτίθημι*), bedekking, deksel, Lev. 7:24, 1 Kon. 7:4. Jos. Ant. 3, 6, 5.

Ἐπιθεσία, *ας, ἡ*, het opleggen, bedriegen, bedrog, list, Aquil. Ps. 4:20 = *δόλος*.

Ἐπίθεσις, *εως, ἡ*, het opleggen van de handen, *τῶν χειρῶν*, Hand. 8:18, 1 Tim. 4:14, 2 Tim. 1:6, Hebr. 6:2. Het opleggen van de

handen was eene heilige handeling, door de Christenen overgenomen van de Joden en toegepast bij het gebed voor elkander, of bij het uitspreken van bepaalde zegeningen, bepaald bij de mededeeling van den Heiligen Geest. Bij den doop en de wijding van leermeesters en voorgangers tot een ambt, Gen. 48 : 14, Num. 27 : 18, 23, Deut. 34 : 9, 2 Kon. 5 : 11, Mt. 19 : 13, Mk. 16 : 18, Hand. 6 : 6, 13 : 3, 19 : 6, Iren. 1241 A. Bedrog, list = δόλος, Aquil. Ps. 42 : 1, 54 : 12, Spreuk. 11 : 6, 14 : 8, Chrys., IX, 588 D, 589 B, Apocr. Act. Petr. et Paul. 2, 38, Act. Thom. 21, 23.

Ἐπιθέτης, ου, ὁ, (ἐπιτίθημι) = ἀπατεών, bedrieger, Symm. Ps. 1 : 1.

Ἐπιθέω = ἐπιτίθημι, Herm. Vis. 1, 1.

Ἐπιθυμέω, het gemoed op iets gericht hebben, verlangen, begeeren. LXX אוה Piël en Hithpaël en חמד, somtijds ook b. v. שאל, בחר, חשק, חפץ. Met eenen volgenden Genit. Mt. 5 : 28, Hand. 20 : 33, 1 Tim. 3 : 1, met den Inf. Mt. 13 : 17 (syn. θέλειν Lk. 10 : 24), Lk. 15 : 16, 16 : 21, 17 : 22, 22 : 15, 1 Petr. 1 : 12, Openb. 9 : 6, met volgenden Acc. c. Inf. Hebr. 6 : 11, ἐπιθυμεῖν κατά τινος, Gal. 5 : 17. Voor eene onzedelijke begeerte dient het Rom. 7 : 7, 13 : 9 οὐκ ἐπιθυμήσεις, naar Exod. 20 : 17 לֹא תַחְמֹד, waar evenwel in het Hebr. en in de LXX nog het object volgt. Dit in ἐπιθυμία verder gevormd spraakgebruik is wel hieruit te verklaren, dat de begeerte het correlaat van de ongenoegzaamheid is, vgl. Ex. 20 : 17, Joh. 4 : 2 ἐπιθυμεῖτε καὶ οὐκ ἔχετε. Evenzoo misschien ook 1 Kor. 10 : 6 εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν. Van de erotische begeerte = amore capi sive honesto, sive inhonesto (Sturz, Lexic. Xen.), vgl. Xen. An. 4, 1, 4 ἢ παιδὸς ἐπιθυμήσας ἢ γυναικός, Mt. 5 : 28.

Ἐπιθυμητής, οῦ, ὁ, die naar iets verlangt, b. v. σοφίας enz. Hrdt. Plat. Dem. Xen. in goede beteekenis. Daarentegen 1 Kor. 10 : 6 ἐπ. κακῶν overeenkomstig de onder ἐπιθυμία op te merken ontwikkeling van het begrip.

Ἐπιθυμία, ἡ, het op iets gerichte, met zijn object verbonden (ἐπι-) verlangen, de begeerte, Lk. 22 : 15, Fil. 1 : 23, 1 Thess. 2 : 17, Openb. 18 : 14. LXX = תַּאֲוָה en andere afgeleide woorden van אוה, evenals nevens ἐπιθύμημα, ἐπιθυμητός overeenkomstig de van חמד afgeleide woorden. a) In het gewone Grieksch vox media wordt daar het zedelijk karakter der begeerte bepaald naar haar object, dat genoemd wordt, vgl. Mk. 4 : 19 αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπ. (Lk. 8 : 14 ἡδοναὶ τοῦ βίου. Tit. 3 : 3, Kol. 3 : 5 ἐ. κακή) 2 Petr. 2 : 10 ἐ. μιασμοῦ. b) In het N. T. zou men kunnen zeggen, wordt dat bepaald naar het subject, vgl. Joh. 8 : 44 τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Rom. 1 : 24 ἐπιθυμίαι τῶν καρδιῶν, vgl. Sir. 5 : 2, Rom. 6 : 12 αἱ ἐπ. τοῦ σώματος. Gal. 5 : 16 ἐπ. σαρκός, vgl. vs. 24, Ef. 2 : 3, 1 Joh. 2 : 16, 2 Petr. 2 : 18. — 1 Joh. 2 : 16 ἡ

ἐπ. τῶν ὀφθαλμῶν vgl. Mt. 5 : 29, 1 Petr. 4 : 2 ἀνθρώπων ἐπιθυμίαι tegenover θέλημα θεοῦ, vgl. 2 Petr. 3 : 3 κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι. Jud. 16, 18. Het is in deze gevallen de begeerte van eenen tegenover den wil van God staanden wil; vgl. 1 Joh. 2 : 17 ὁ κόσμος παράγεται καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ· ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ. Tit. 2 : 12 αἱ κοσμικαὶ ἐπ. Jak. 1 : 14 ἡ ἰδία ἐπ. 2 Tim. 4 : 3, Ef. 4 : 22 αἱ ἐπιθυμίαι τῆς ἀπάτης. Verder wordt ἐπ., e) alleenstaand, overeenkomstig de overal ondersteldе zedelijke geaardheid des menschen van de begeerte van zondige lusten gebruikt, een door Wijsh. 4 : 12, Sir. 18 : 30, 23 : 5 voorbereid spraakgebruik. Vgl. 4 Makk. 1 : 3 γαστριμαργία καὶ ἐπιθυμία (τὰ σωφροσύνης κωλυτικὰ πάθη). Zoo het meervoud Rom. 13 : 14 τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας. Tit. 3 : 3 δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις. 1 Petr. 1 : 14 αἱ πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαι. 4 : 3 πορεύεσθαι ἐν ἀσελγείαις, ἐπιθυμίαις κτλ. Verder het enkelvoud Rom. 7 : 7, 8: ἡ ἁμαρτία κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. 1 Thess. 4 : 5 ἐν πάθει ἐπιθυμίας, vgl. Gal. 5 : 24 τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Kol. 3 : 5. Vgl. πάθη ἀτιμίας Rom. 1 : 26. — 2 Petr. 1 : 4 ἡ ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορά (cod. Sin. ἡ ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιθυμία φθορᾶς). Jak. 1 : 14, 15 ἡ ἐπ. συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν.

Ἐπικαθίζω, er op zetten, of ér zich op zetten, op gaan zitten, Mt. 21 : 7.

Ἐπικαθυπνόω, inslapen, vast slapen, Barn. 4 (cod. א).

Ἐπικαινίζω, vernieuwen, 1 Makk. 10 : 44.

Ἐπίκαιρος, ον, = πρόσκαιρος, op den rechten tijd, bij de goede gelegenheid, Apocr. Act. Andr. 7.

Ἐπικαλέω, 1) toeroepen, aanroepen (niet bijroepen, want ἐπί heeft op het object, niet op het subject betrekking). a) In het gewone Grieksch naast het activum gewoonlijk het medium van het belang, voor zich aanroepen; μάρτυρά τινα, iemand als getuige aanroepen; θεοὺς ἐπικαλεῖσθαι enz. Dit is in het N. T. de eenig gebruikelijke vorm, die als medium van het belang het scherpst op den voorgrond treedt, Hand. 25 : 11, 12, 26 : 32, 28 : 19 καίσαρα ἐπικαλεῖσθαι, den keizer voor zich aanroepen, zich op hem beroepen, Hand. 25 : 25. Zonder dit object als term. techn. = zich beroepen op, Hand. 15 : 21 τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου κτλ. — 2 Kor. 1 : 23 μάρτυρα τὸν θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν, ik roep God voor mij als getuige aan. — b) Vooral τὸ ὄν. τοῦ θεοῦ etc. = קָרָא בְּשֵׁם יהוה, van het aanroepen van God of van Christus; τὸ ὄν. τοῦ θεοῦ, Hand. 9 : 14, 21; 22 : 16 (Symmach. Ps. 65 : 17 τῷ ὀνόμ.) τὸ ὄν. τοῦ κυρ. Rom. 10 : 13, 1 Kor. 1 : 2, 2 Tim. 2 : 22 ἐπικ. τὸν κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας, Rom. 10 : 12. Absoluut = God voor zich aanroepen, Rom. 10 : 14 πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν. Hand. 7 : 59 ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα· κύριε κτλ. Bij de LXX

is overeenkomstig het Hebreeuwsch *ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου* het gewone, zeldzamer is *τὸν κύριον, τὸν θεόν*, en nog zeldzamer het absolute *ἐπικαλεῖσθαι* (Ps. 4 : 1), wanneer men de met de Hebreeuwsche constuctie overeenkomstige constructie *ἐπικ. ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου* afrekent. In de apocriefen daarentegen is *ἐπικ. τὸν θεόν, τὸν κύριον* het gewone, *τὸ ὄν. κυρ.* alleen Judith 16 : 2, *ἐπὶ τῷ ὀν.* en het absolute *ἐπικ.* nergens. Verdere bijzonderheden kan men vinden onder *κύριος*.

2) Iemand iets toeroepen, nl. eenen naam, = noemen (Phavorin. *ἐπονομάζομαι*). Deze beteekenis met de vorige verbonden, 1 Petr. 1 : 17 *εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα.* — Het act. Mt. 10 : 25 *τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζ. ἐπεκάλεσαν* (rec. Lünem. *τῷ οἰκ.*) Het pass. Hebr. 11 : 16 *οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν.* Van den bijnaam van enkele personen, Hand. 1 : 23, 4 : 36, 10 : 5, 18 : 32, 11 : 13, 12 : 12, 25, 15 : 22 (Mt. 10 : 22 ontbreekt bij Tdf., Lk. 22 : 3 leest hij *καλούμενον*). — Hand. 15 : 17 *ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου* (naar Amos 9 : 12 אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם, vgl. 2 Kron. 7 : 14, vooral 2 Sam. 6 : 2 van de verbondskist *ἐφ' ἣν ἐπεκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου*). Zie verder Deut. 28 : 9, 10, Jer. 7 : 10, 11, 14 : 9, Jez. 48 : 1, 63 : 19, Gen. 48 : 16.

Ἐπικάλυμμα, *τος, τό*, (*ἐπικαλύπτω*), het bedeksel, de dekmantel, Ex. 26 : 14, 36 : 19, voorwendsel, *τῆς κακίας*, 1 Petr. 2 : 16.

Ἐπικαλύπτω, bedekken: *αἱ ἁμαρτίαι ἐπικαλύπτονται*, de zonden worden bedekt of vergeven, Rom. 4 : 7, (Ps. 31 [32] : 1).

Ἐπίκειμαι, Impf. *ἐπεκείμην*, compos. van *κεῖμαι*, ergens op liggen, rusten, geplaatst zijn. a) *ἐπί τινι*, Joh. 11 : 38, 21 : 9. b) Figuurlijk van de drukking van eenen hevigen wind, *χειμῶνος ἐπικειμένου*, Hand. 27 : 20, *ἀνάγκη μοι ἐπίκειται*, de nood is mij opgelegd, 1 Kor. 9 : 16, *ἐπικείμενα* van verplichtingen, welke de wet iemand oplegt, Hebr. 9 : 10. Aandringen, met den Dat. van den persoon, Lk. 5 : 1, *ἐπέκειντο αἰτούμενοι*, Lk. 23 : 23, *πολλῷ μᾶλλον ἐπέκειτο ἀξιῶν*, Joseph. Antt. 18, 6, 6; *μᾶλλον ἐπέκειντο βλασφημοῦντες* 20, 5, 3.

Ἐπικεκαλυμμένως, mystisch, Just. Tryph. 68, 130.

Ἐπικεκρυμμένως, mystisch, Clem. A. 1, 741 B, 949 C, II, 45 C, 81 A. Orig. 1, 1229 A.

Ἐπικέλλω, Aor. 1, *ἐπέκειλα*, tegen aandrijven, doen stranden, Hand. 27 : 41.

Ἐπικέφαλα = *ἐπὶ κεφαλήν*, met het hoofd naar beneden, Apocr. Act. Philipp. 26 *ἐπικέφαλά με ἐκρέμασαν.*

Ἐπικεφάλαιον, *ου, τό*, hoofdgeld, schatting, Aristot. acc. 2, p. 1346ᵃ, 4 en 1348ᵃ, 32, een variant, Mk. 12 : 14 van *κῆνσον.*

Ἐπικούρειος, *ου, ὁ*, Epicureër, behoorende tot de secte van Epicurus, Hand. 17 : 18.

Ἐπικουρία, ας, ἡ (ἐπικουρέω, helpen), hulp, bescherming. Wijsh. 13 : 18, Hand. 26 : 22.

Ἐπικρατεῖν, heerschen, de overhand hebben, Gen. 7 : 18, 19, 41 : 57, 47 : 20, 1 Kon. 9 : 23, Ezech. 29 : 7. Tat. Or. 15, 11; 30, 22.

Ἐπικρίνω, Aor. 1, ἐπέκρινα eene uitspraak doen, beslissen, gevolgd door den Acc. c. Inf., Lk. 23 : 24.

Ἐπικυέω, nogmaals zwanger worden, Act. Thom. 54 : 7.

Ἐπικυλισμός, οῦ, ὁ, slingering, Symm. Spreuk. 2 : 9, 5 : 6.

Ἐπικυλίω = ἐπικυλινδέω, omwentelen, Joz. 10 : 27.

Ἐπικυμαίνω, bewegen als een golf. De zee bewegen, Jos. Ant. 4, 3, 2.

Ἐπικύρωσις (ἐπικυρόω), bevestiging, bekrachtiging, Just. Ap. 1, 45.

Ἐπίκυφος, ον = ἐπίκυρτος, gekromd, gebocheld, 3 Makk. 4 : 5.

Ἐπιλαλέω, spreken tegen, Symm. Ps. 122 : 4.

Ἐπιλαμβάνω, zoowel = daarbij nemen, als aangrijpen. Het laatste is het gewone. In het Bijbelsch Grieksch alleen in het Med., dat ook vooral in het latere Grieksch voorkomt = zich aan iets vastgrijpen, vastklemmen, aangrijpen, bemachtigen. Bij de LXX = אחז (naast κατέχειν, κρατεῖν en somtijds anders) en חזק Hiph. (gewoonlijk = κατισχύειν, κρατεῖν, κραταιοῦν, ook ἀντέχειν, ἀντιλαμβάνεσθαι enz.) zooals somtijds = תפש enz. Het wordt in het gewone Grieksch evenals door de LXX met den Gen. verbonden, zelden zooals Plat. Legg. 6, 779, C met den Acc. In het N. T. vinden wij bij Lk. oogenschijnlijk meer een Acc., Hand. 9 : 27 ἐπιλαβόμενος αὐτὸν ἤγαγε. 16 : 19 ἐπιλαβόμενοι τὸν Παῦλον εἵλκυσαν. 18 : 17 ἐπιλαβόμενοι Σωσθένην ἔτυπτον, waar de naamval overal door het verbum finitum bepaald is, zooals dit meermalen het geval is, waar twee verbonden werkwoorden één en hetzelfde object hebben, vgl. Krüger § 60, 5, 2, 3 en Lk. 14 : 4 ἐπιλαβόμενος ἰάσατο αὐτό. Daarentegen staat het zeker met den Acc. Lk. 23 : 26 ἐπιλαβόμενοι Σίμωνα ... ἐπέθηκαν αὐτῷ (Lchm. Tdf. Treg. Westc., daarentegen rec. Griesb. Σίμωνος naar den Alex.). Wij vinden het in het Bijbelsch Grieksch **a)** = iets voor zich aangrijpen, om zich daaraan vast te houden, zich vastklemmen, 1 Kon. 1 : 50, Zach. 8 : 23, Jez. 4 : 1. **b)** Iets aangrijpen, aanvatten, om het te houden, Exod. 4 : 4, Deut. 25 : 11, Gen. 25 : 26, Ps. 35 : 2, Spreuk. 7 : 13. In 't algemeen = aangrijpen, Hand. 21 : 33; iets aangrijpen om het zich toe te eigenen, te bezitten, 2 Sam. 13 : 11. Overdr. Spreuk. 4 : 13 ἐπιλαβοῦ ἐμῆς παιδείας ... φύλαξον αὐτήν. 1 Tim. 6 : 12 ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς. Vs. 19: ἵνα ἐπιλάβωνται τῆς ὄντως ζωῆς = verkrijgen, vgl. Pol. 15, 8, 12 βραχείας ἐλπίδος ἐπελάβοντο. 6, 50, 6 δυναστείας ἐπιλ. de heerschappij verkrijgen; zich van eene zaak of eenen persoon meester maken, Richt. 19 : 25, 29 enz. Jer. 49 : 23 τρόμος ἐπελάβετο αὐτῆς. 44 : 23 ἐπελάβετο ὑμῶν τὰ κακὰ ταῦτα Vandaar **c)** op vijandige wijze iemand aangrijpen, Hand. 16 : 19, 17 : 19,

18:17, 21:30, Lk. 20:20 ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου. Vs. 26 οὐκ ἴσχυσαν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος, hem op een woord vatten, vgl. Plut. Regg. apophth. 207, C ἐπιλαβόμενος αὐτοῦ τῆς χειρός. Evenwel ook d) vriendelijk iemand aannemen, zich iemand aantrekken, om hem te helpen, Mt. 8:23, 14:31, Hebr. 8:9. Zoo Sir. 4:11 ἡ σοφία υἱοὺς ἑαυτῇ ἀνύψωσε καὶ ἐπιλαμβάνεται τῶν ζητούντων αὐτήν. Hebr. 2:16 οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται, waar het, vgl. met vs. 15, 18, op het heil aanbrengende karakter van den Messias betrekking heeft, niet zooals Delitzsch het beperkt, op de heil aanbrengende werkzaamheid, waarvan het doel niet de engelen, maar de uit de menschheid verzamelde gemeente van God is. Voor zulk eene beperking getuigt niet Hebr. 8:9 naar Jer. 31:32, waar het op een feit uit de geschiedenis betrekking heeft zooals Jez. 41:8, 9, waar de LXX leest הֶחֱזִיק = ἀντιλαμβάνεσθαι. Want niet aan een feit uit de geschiedenis, maar aan eene blijvende verhouding wordt in dit verband gedacht en het meer algemeene ἐπιλαμβ. i. p. v. het meer bepaalde ἀντιλ. is gekozen, omdat de conclusie vss. 17, 18 eerst getrokken moet worden. In het gewone Grieksch wordt het van het verleenen van hulp niet gebruikt. Bleek haalt aan Schol. ad Aeschyl. Pers. 742: ὅταν σπεύδῃ τις ἢ εἰς καλὰ ἢ εἰς κακά, ὁ θεὸς αὐτοῦ ἐπιλαμβάνεται.

Ἐπιλανθάνομαι, pf. pass. ἐπιλέλησμαι, Aor. 2 Med. ἐπελαθόμην, LXX dikwijls voor שָׁכַח, vergeten. Gevolgd door den Inf. Mt. 16:5, Mk. 8:14: gevolgd door eene indirecte vraag, Jak. 1:24; in den zin van nalaten, niet langer zorgen voor, met den Gen. Hebr. 6:10, 13:2, 16, met den Acc. Fil. 3:13 (14), met een passieve beteekenis, (Jez. 23:16), Sir. 3:14, 32:9, Wijsh. 2:4: ἐπιλελησμένος, vergeten, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ bij God (Sir. 23:14), Lk. 12:6.

Ἐπιλέγω, Aor. 1, Med. ptcp. ἐπιλεξάμενος. 1) Bij of bovendien zeggen. Van den naam, welken iemand of iets in eene andere taal of in het gewone spraakgebruik draagt (= gezegd), Joh. 5:2. 2) Uitkiezen, Med. voor zich kiezen, 2 Sam. 10:9, Hand. 15:40, Joseph. Ant. 4, 2, 4.

Ἐπιλείπω, Fut. ἐπιλείψω, ontbreken, tekortschieten, τινὰ ὁ χρόνος, de tijd ontbreekt iemand, Hebr. 11:32, Heracl. 17:7.

Ἐπιλείχω, ἐπέλειχον, de oppervlakte lekken, belekken, Lk. 16:21.

Ἐπιληπτεύομαι, aan epilepsie lijden, 1 Sam. 21:15, Jer. 30:3.

Ἐπιλησμονή, ῆς, ἡ, vergeetachtigheid, ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς, een vergeetachtig hoorder, Jak. 1:25. Zie ook Sir. 11:27.

Ἐπίλοιπος, ον (λοιπός), overgelaten, nog over, 1 Petr. 4:2.

Ἐπίλυσις, εως, ἡ (ἐπιλύω), oplossing, uitlegging, verklaring, 2 Petr. 1:20.

Ἐπιλύω, Impf. ἐπέλυον. 1) Oplossen, iets losmaken wat vastge-

bonden of verzegeld was. 2) Beslissen, uitleggen, uitmaken, verklaren, Mk. 4 : 34, Hand. 19 : 39.

Ἐπιμαρτυρέω, ῶ, betuigen, bevestigen, vaak tegenover ἀντιμαρτ., tegenspreken, gevolgd door den Acc. c. Inf. 1 Petr. 5 : 12.

Ἐπιμέλεια, ας, ἡ, verzorging, verpleging, Hand. 27 : 3, Spr. 3 : 8, 1 Makk. 16 : 14, 2 Makk. 11 : 23.

Ἐπιμελέομαι = ἐπιμέλομαι, Fut. ἐπιμελήσομαι, Aor. 1 ἐπεμελήθην, met den Gen. van het object zorg dragen, τινός = voor iemand of iets, Gen. 44 : 21, Lk. 10 : 34, 35, 1 Tim. 3 : 5.

Ἐπιμελῶς, ijverig, met zorg, Lk. 15 : 8.

Ἐπιμένω, Fut. ῶ, nog blijven, vertoeven, a) van het vertoeven op eene plaats ἐν Ἐφέσῳ, 1 Kor. 16 : 8, ἐν τῇ σαρκί nog langer op aarde leven, Fil. 1 : 24, Hand. 15 : 34, 21 : 4. Met den Dat. τῇ σαρκί, Fil. 1 : 24, ἐπί τινι met iemand, Hand. 28 : 14, πρός τινα, 1 Kor. 16 : 7, Gal. 1 : 18, met bepaling van den tijd hoe lang, Hand. 10 : 48, 21 : 4, 10, 28 : 12, 14; 1 Kor. 16 : 7. b) Ergens bij blijven, in volharden, met den Dat. van de zaak, waarin men volhardt, τῇ ἁμαρτίᾳ, Rom. 6 : 1, τῇ ἀπιστίᾳ, Rom. 11 : 23, τῇ πίστει, Kol. 1 : 23, 1 Tim. 4 : 16, met den Dat. van den zegen, waarbij iemand blijft: τῇ χάριτι, Hand. 13 : 43, τῇ χρηστότητι, Rom. 11 : 22, met een ptcp. dat de handeling aanduidt, waarin men volhardt, Joh. 8 : 7, Hand. 12 : 16.

Ἐπίμοχθος, ον, met moeite, inspanning, Wijsh. 15 : 7, Heracl. 17 : 42, Tat. Or. 10 : 1.

Ἐπιμύλιος, ον, behoorende tot een mijl, Richt. 9 : 53, κλάσμα een stuk van een mijlpaal. Τὸ ἐπιμύλιον = bovenste molensteen, Deut. 24 : 6.

Ἐπινεύω, εύσω, toeknikken, toestemmen, bewilligen, Hand. 18 : 20.

Ἐπίνοια, ας, ἡ, van ἐπινοέω, ik overdenk, ik overleg, de gedachte, meening, plan, inval, toeleg, Hand. 8 : 22.

Ἐπινομή, ῆς, ἡ (ἐπινέμομαι), het zich verspreiden van vuur, Plut. 1, 685 F. Bevel, order, Clem. R. 1, 685 F.

Ἐπινύσσω, = νύσσω, bovenop steken, 1 Makk. 6 : 57.

Ἐπινυστάζω, toeknikken, Spr. 6 : 4.

Ἐπιξενίζω, ik neem als gastvriend op, Test. Abrah. A B 80, 82, 83, 110.

Ἐπίξενος, ὁ, gastvriend, gast, Test. Abrah. A 78, 80.

Ἐπιξέω, de oppervlakte schaven, polijsten, Just. Cohort. 37.

Ἐπιορκέω, Fut. ἐπιορκήσω, valsch zweren, Mt. 5 : 33, Didach. 2 : 3.

Ἐπίορκος, ὁ, een meineedige, Zach. 5 : 3, 1 Tim. 1 : 10.

Ἐπιοῦσα, ης, ἡ, scil. ἡμέρα, eigenl. part. praes. van ἔπειμι, op aankomen, vandaar: de volgende dag, Hand. 16 : 11, 20 : 15, 21 : 18; met ἡμέρα, Hand. 7 : 26; ook τῇ ἐπιουσῇ νυκτί = in den volgenden nacht, Hand. 23 : 11.

Ἐπιούσιος, Mt. 6 : 11, Lk. 11 : 3, Didache 8 : 3 enz. voorkomend, is naar analogie van het eerst in de LXX opkomende περιούσιος gevormd. Het komt slechts in het „Onze Vader" voor. Origenes zegt „De oratione", c. 27, dat het nergens elders gevonden wordt en door de evangelisten is gevormd. In beteekenis komt het in verband met ἄρτος overeen met לֶחֶם חֻקִּי (Spreuk. 30 : 8), het brood mijns bescheiden deels, of τροφὴ ἐφήμερος Jak. 2 : 15. De kwestie is, of ἐπιούσιος en περιούσιος direct van de participia ἐπί-οντ. en περί-οντ. zijn af te leiden (dan περιούσιος i. p. v. het oudere περιώσιος) òf dat zij zich aan het subst. οὐσία aansluiten. Οὐσία beteekent: wezen, realiteit in de wijsgeerige taal en in de volkstaal: vermogen, bezit, bestaan. Dan zou ἐπιούσιος beteekenen: wat voor het bestaan, de existentie van noode is, wat daartoe behoort. Wij zouden het dan kunnen stellen tegenover περιούσιος, overvloedig. Men zou ἐπιούσιος dan Mt. 6 : 11 enz. kunnen verklaren van brood, dat voor de tegenwoordige behoeften, voor het σήμερον noodig is. In de Targumim komt het begrip brood vaak voor in verband met סְעַד, wat het lichamelijk bestaan onderhoudt. Wij zouden dan wel naar analogie van ἐπουσία, ἐπουσιώδης verwachten ἐπούσιος. Maar vormen als ἐπιεικές, ἐπιορκεῖν, ἐπιόψομαι, ἐπίοπτος, ἐπιόσσομαι bewijzen de mogelijkheid ook van den vorm ἐπιούσιος. Bij de explicatie: voor ons bestaan, voor ons levensonderhoud noodig is ἡμῖν na ἡμῶν niet overbodig. Arnold Meyer, Jesu Muttersprache, u. s. w. 1896, S. 108, vergelijkt voor de verklaring terecht Lk. 11 : 3 (τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν) en verklaart met het oog op het Arameesch voor den oorspronkelijken vorm van Jezus' woord: „Das Brod gib uns, das uns Tag für Tag genügt". T. H. Chase „The Lord's Prayer in the early Church", 1891, uitgekomen in de „Texts und Studies, contributions to Biblical and Patristic Literature" edited by J. Armitage Robinson, Cambridge, komt na een zorgvuldig onderzoek tot de vertaling „Give us our (or the) bread of the day" (p. 53). — Niet gedacht is aan bovennatuurlijk brood (Joh. 6). Dan leidt men het af van ἐπιών (zoo Ambr.), het brood der toekomstige wereld, of van οὐσία, wat voor het wezen der ziel noodig is. De Vulgaat vertaalt alsof er ὑπερούσιος stond, „panis supersubstantialis". Hiëronymus verklaart het bij die opvatting door: „super omnes substantias". De vertaling dagelijksch (Itala quotidianus) is onjuist. Meyer geeft in zijn commentaar bij de afleiding van ἐπιούσιος de voorkeur aan ἡ ἐπιοῦσα, sc. ἡμέρα (van ἐπιέναι), het brood voor morgen, Hiëronymus: panis crastinus. Het evangelie der Hebreërs heeft: לְחֶם מָחָר. De bede om het brood voor den dag van morgen is in strijd met vs. 34 (tegen Weiss, bewerking van Meyer) en ongepast in het verband. Daarenboven beteekent ἡ ἐπιοῦσα niet maar zoo: de dag van morgen. Ἡμέρα moest er dan bij (vgl. Hand. 7 : 26, 23 : 11). Het σήμερον in het „Onze Vader" leidde reeds vroeg tot

een dagelijksch gebruik van dit gebed. Zie o. a. Didache 8 : 3, Const. Apost. 7, 24, 1. Prof. Naber, (Mnemosyne, 1881, p. 285) zegt, dat ἐπιούσιον corrupt is. Volgens dezen Hoogl. is de echte tekst τὸν ἄρτον αἰτοῦσιν δὸς ἡμῖν σήμερον. Misschien — zegt hij — was geschreven ΑΡΤΟΝΤΟΝ voor ΑΡΤΟΝ. Een afschrijver meende, dat na τον een adjectief verwacht werd en vormde αἰτούσιον, dat de aanleiding was tot ἐπιούσιον. De gissing is onwaarschijnlijk, daar αἰτοῦσιν dan vrij wel overbodig moest heeten en men αἰτοῦσιν ook na ἡμῖν verwacht zou hebben.

'Ἐξουσία, ἡ, van ἔξεστι, het staat vrij, het is geoorloofd, = verlof, vrijheid, macht om iets te doen. Plat. Defin. 415, C ἐξουσία, ἐπιτροπὴ νόμου. Vgl. Hand. 26 : 12 μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων. Daar ἔξεστι het aanwezig zijn van eene verhindering ontkent, kan het zoowel van de geschiktheid voor, als van het recht tot eene zekere handeling staan. Zoo vinden wij in ἔξεστι, ἐξουσία de begrippen recht en macht. Vgl. de Duitsche synoniemen Berechtigung en Ermächtigung. Bij Thuc. Hrdn. Plut. komt ἐξουσία voor in verband met δύναμις. Duidt het laatste het vermogen aan om zich krachtig te doen gelden, ἐξουσία zegt, dat aan dit vermogen de vrije beweging verzekerd is. Vgl. het Stoïsche ἐλευθερία ἐστὶν ἐξουσία αὐτοπραγίας. Cic.: „Libertas est potestas vivendi ut velis." — Zelden bij de LXX = מֶמְשָׁלָה (naast ἀρχή, δεσποτεία, ook ééns βασιλεία, δυναστεία) en שָׁלְטָן in het boek Daniël naast ἀρχή en κυρεία. Meermalen in de apocriefen. Het spraakgebruik is als volgt: 1) Recht, bevoegdheid, geschiktheid, Sturz: „facultas faciendi vel omittendi sine impedimento". B. v. ἐξουσίαν παρέχειν, toestaan, ἐξ. ἔχειν, kunnen, mogen, enz. Zoo in het N. T. Mt. 9 : 6, 21 : 23, Rom. 9 : 21, 1 Kor. 7 : 37, 8 : 9, 9 : 4, Hebr. 13 : 10, Openb. 6 : 8. — 2) Vermogen, macht, kracht, (vgl. δύναμις). Mt. 9 : 8, 28 : 8. Syn. κράτος Jud. 25. δύναμις Lk. 4 : 36. Macht over iets, ἐξ. πνευμάτων, Mt. 10 : 1, Luk. 19 : 17 ἐπάνω δέκα πόλεων. Hiertoe behoort ook Lk. 4 : 6 σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν (sc. τῶν βασιλειῶν τῆς οἰκουμένης). Hier duidt het aan de uitvoerende macht evenals ἀρχή het gezag. Recht en macht b. v. Joh. 5 : 27 ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν. 17 : 2, 19 : 10, 11. — 3) a) Rechtmatige macht, Mt. 8 : 9 ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν (misschien ἐπ' ἐξουσίας, met macht bekleed, te lezen). Openb. 12 : 1, 1 Kor. 11 : 10 is ἐξουσία = sluier, κάλυμμα ἐπὶ τῇ κεφαλῇ. Vgl. bij deze plaats Baljon, De tekst der brieven, enz. bl. 74—77.

'Ἐξουσία duidt verder aan: de macht van de overheid, κ. ἐ. de macht in de gemeente en het recht haar te handhaven, dus eene vereeniging van recht en macht. Zoo Tit. 3 : 1, Rom. 13 : 1—3. 'Ἐξ. duidt daar niet aan de overheid, maar overheid in 't algemeen. Vandaar het meervoud Tit. 3 : 1, Rom. 13 : 1. Hieraan sluit zich aan in het N. T. de beteekenis bovenaardsche machten, syn. ἀρχή, θρόνος, κυριότης,

1 Kor. 15 : 24, Ef. 1 : 21, 3 : 10, 6 : 12, Kol. 2 : 10, 15, 1 Petr. 3 : 22 en dat wel in de Paulinische plaatsen waarschijnlijk van booze machten, die zich tegenover Christus stellen, 1 Kor. 15 : 24, Kol. 2 : 15. Daarvoor getuigt vooral Ef. 6 : 12 ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη — πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας. Verder kan ook deze benaming zonder verdere karakteristieke bijvoeging gekozen zijn, omdat juist dit het kenmerkende is, dat zij niet evenals de engelen dienen, maar als machten optreden, niet in afhankelijkheid van de goddelijke oeconomie des heils, maar in eene zekere onafhankelijkheid of oppositie. Zoo is de dwaling van Kolosse (2 : 18) vooral van beteekenis. Vgl. ἀρχή. — Eveneens is Ef. 2 : 2 onder ἐξουσία τοῦ ἀέρος de geheele niet aardsche, maar ook niet hemelsche macht te verstaan, die zich in de naaste betrekking tot de aarde gesteld heeft, in het volgende als τὸ πνεῦμα τὸ νῦν ἐνεργῶν ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας aangeduid (niet te vgl. met Plat. Epin. 984, E = δαίμονας, ἀέριον γένος, dat op de substantie betrekking heeft), waarvan de ἄρχων (vgl. Ef. 6 : 11, 12), die daarover beschikt, de duivel is. Voor ἄρχων τῆς ἐξουσ. vgl. 2 Makk. 3 : 24 πάσης ἐξουσίας δυνάστης. — Lk. 22 : 53 ἐξουσία τοῦ σκότους. — b) In de beteekenis: gebied, waar heerschappij uitgeoefend wordt (vgl. Herrschaft, Grimm, Wörterb. 4, 2, 1153) vinden wij het in de LXX = מֶמְשָׁלָה 2 Kon. 20 : 13, Ps. 114 : 2, Jez. 39 : 2. Zoo in het N. T. Lk. 23 : 7, Kol. 1 : 13.

Ἐπιπίπτω, πεσοῦμαι, ἔπεσον, er zich op werpen, op aan vallen, om eenen sterken aandrang of heftige beweging aan te duiden. LXX voor נָפַל. a) τινί op iemand, Mk. 3 : 10, Hand. 20 : 10, Lk. 15 : 20, Hand. 20 : 37, terugvallen ἐπὶ τὸ στῆθός τινος, Joh. 8 : 25. b) Overdr. ἐπί τινα op iemand vallen, aangrijpen, bevangen, φόβος, Lk. 1 : 12, Hand. 19 : 17, Openb. 11 : 11, ἔκστασις Hand. 10 : 10, ἀχλύς Hand. 13 : 11. Ook gebruikt van den Heiligen Geest met zijne bezieling, ἐπί τινι Hand. 8 : 16, ἐπί τινα 10 : 44, 11 : 15, van verwijtingen iemand aangedaan, Rom. 15 : 3.

Ἐπίπλαστος, ον, opgepleisterd, valsch, geveinsd, Symm. Job 13 : 4.

Ἐπιπλοκή, ῆς, ἡ, samenvlechting, omgang, Tat. Or. 20 : 2.

Ἐπιποθέω, ῶ, Aor. 1 ἐπεπόθησα, eig. πόθον ἔχω ἐπί τι, verlangen naar, gevolgd door den Inf. 2 Kor. 5 : 2, ἰδεῖν τινα Rom. 1 : 11, 1 Thess. 3 : 6, 2 Tim. 1 : 4, Fil. 2 : 26, τί 1 Petr. 2 : 2, 2 Kor. 9 : 14, Fil. 1 : 8, Jak. 4 : 5 = begeeren, πρὸς φθόνον op afgunstige wijze.

Ἐπιπόθημα, ατος, τό (ἐπιποθέω) = ἐπιθυμία, Aquil. Ps. 139 : 9.

Ἐπιπόθησις, εως, ἡ, het verlangen, 2 Kor. 7 : 7, 11, (Ezech. 23 : 11 Aq.)

Ἐπιπόθητος, ον, gewenscht, verlangd, Fil. 4 : 1, Clem. Rom. 1 Kor. 65, 1, Barn. ep. 1, 3.

Ἐπιποθία, ας, ἡ, het verlangen, Rom. 15 : 23.

Ἐπίποκος, ον, wollen, van wol voorzien, 2 Kon. 3 : 4.

Ἐπιπολάζω, zich op de oppervlakte bevinden, ergens op zweven, ·oc. v. Adam, uren v. d. dag, X.

Ἐπιῤῥάπτω, ergens op naaien: ἐπί τινι, Mk. 2 : 21.

Ἐπίῤῥινον, ου, τό, neusring, Symm. Job 42 : 11.

Ἐπίῤῥινος, ον (ῥίς), met eenen uitstekenden neus, Apocr. Act. Paul. Thecl. 3, Act. Petr. 237 : 8.

Ἐπιῤῥίπτω, Aor. 1 ἐπέῤῥιψα, er op werpen, op plaatsen, τὶ ἐπί τι, 19 : 35, τὴν μέριμναν ἐπὶ θεόν, van zorgen, die men op God werpt, ·etr. 5 : 7 (Ps. 54 : 23).

Ἐπιῤῥυτήρ, ῆρος, ὁ = ἐπαρυστήρ, een kan, waarmeê men olie in de ·ı giet, Aquil. Zach. 4 : 2.

Ἐπίσαγμα, ατος, τό, zadel, Lev. 15 : 9.

Ἐπίσαθρος, ον, verrot, bedorven, Iren. 1, 13, 4.

Ἐπισαλπίζω, het gezang met trompetgeschal begeleiden, Jos. Ant. ·, 5; 9, 13, 3.

Ἐπισάσσω, ergens op pakken, zadelen, Gen. 22 : 3, 24 : 32, Num. 1.

Ἐπισείω, aanzetten, dwingen, 1 Sam. 26 : 19, 2 Sam. 24 : 1, 1 Kron. , 2 Makk. 4 : 1 R.

Ἐπισημειοῦμαι, aanduiden, van een teeken voorzien, Passio Perp. 6.

Ἐπίσημος, ον, 1) gemerkt, geteekend, ἀργύριον, χρυσός. 2) Berucht, ·ad, vermaard, Mt. 27 : 16, Rom. 16 : 7. Iren. 608 A B, 629 A, ·ός, het getal zes, omdat het door de letter ϛ wordt aangeduid ·A ὄνομα, de naam ΙΗΣΟΥΣ, omdat deze uit zes letters bestaat.

Ἐπισιτισμός, οῦ, ὁ, voedsel, proviand, fourage, Gen. 42 : 25, Lk. 9 : 12.

Ἐπισκευάζω, van het noodige voorzien, Med. zichzelven van het ·ige voorzien, Hand. 21 : 15.

Ἐπισκεπάζω, ergens over heen spreiden, bedekken, verbergen, Klaagl. ·, 43; Just. Monarch. 6, Hippol. Haer. 104, 5.

Ἐπισκέπτης, ου, ὁ, iemand, die toezicht houdt, Ezech. 23 : 23.

Ἐπισκέπτομαι, in het gewone Grieksch gewoonlijk alleen in de af·le tijden, terwijl Praes. en Impf. afgeleid worden van ἐπισκοπέω (het ·sens ἐπισκέπτομαι eenmaal bij Hippocr. 1) In het Bijbelsch Grieksch ·entegen het Praesens, Ex. 32 : 33, Ruth 1 : 8, 1 Sam. 11 : 8, 15 : 4, ·5, Job 35 : 15, Ps. 8 : 5, 27 : 4, Jer. 13 : 21, Sir. 2 : 14, 7 : 22, 35, 27, Jak. 1 : 27, Hebr. 2 : 6 (naar Ps. 8 : 5). Terwijl het verder in ·gewone Grieksch een zuiver Deponens is en een passieve Aor. alleen ·et simplex en ook daar slechts hoogst zelden gevonden wordt, heeft ·Oud-Testamentisch Grieksch twee passieve Aor. in passieve beteekenis, ·rin ook het Part. Perf. gevonden wordt. Zoo ἐπεσκέφθην, Jer. 3 : 16, ·zr. 2 : 18, ἐπεσκέπην Num. 1 : 19, 4 : 39, 43, 50, Richt. 20 : 15, 17,

21 : 3, 9, 1 Sam. 20 : 18, 25, 27, 2 Sam. 2 : 30, 1 Kron. 26 : 31, Neh. 7 : 1, 12 : 42, 1 Ezr. 6 : 20. Het Fut. ἐπισκεπήσομαι 1 Sam. 20 : 18 en het Part. Perf. ἐπισκεμμένος komen in passieve beteekenis voor, Num. 4 : 47, 49, 26 : 64, terwijl de Ind. ἐπισκέπτεται Num. 16 : 5 enz. in actieve beteekenis wordt aangetroffen. Vgl. Krüger § 39, 14, 2, 3. Het beteekent: op iets zien, nauwkeurig bezien, bezichtigen, opmerken, onderzoeken, overleggen. Het gebruik evenwel komt weinig overeen met dat van het gewone Grieksch. Veelmeer komt het in zijne toepassing en zijne beteekenis overeen met het Hebr. פקד, waarvoor het het gewone woord is, behalve waar dit van een gerechtelijk onderzoek en van het uitoefenen van een bepaald toezicht staat. In het eerste geval wisselt ἐπισκ. af met het meermalen voorkomende ἐκδικεῖν, in het laatste met weinige uitzonderingen uit καθιστάναι. Daarenboven komt ἐπισκ. overeen met בִּקֵּשׁ, דָּרַשׁ, ééns met נִחַם, verbonden met παρακαλεῖν Job. 2 : 11. Het duidt dienvolgens aan a) zoeken, onderzoeken, τί, περί τινος, zooals in het gewone Grieksch. Zoo = בִּקֵּר, דרש 2 Ezr. 4 : 15, 19, 6 : 1, Lev. 13 : 36, 27 : 31 enz. syn. ἐκζητεῖν Ez. 34 : 11, ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου καὶ ἐπισκέψομαι αὐτὰ ὥσπερ ζητεῖ ὁ ποιμὴν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ ὅταν ᾖ γνόφος καὶ νεφέλη ἐν μέσῳ προβάτων διακεχωρισμένων. Hieraan sluit zich ook Hand. 6 : 3 aan: ἐπισκέψασθε ἄνδρας οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης = iemand uitzoeken, verkiezen, dat hij opzicht houde over iets, eene toepassing van het woord, welke aan פקד = καθιστάναι herinnert en waarvoor men Num. 27 : 16 kan vergelijken, waar פקד in deze beteekenis door ἐπισκ. vertaald wordt: ἐπισκεψάσθω κύριος ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς συναγωγῆς ταύτης. Verder = פקד, zoeken wat men mist, vandaar ook = missen, 1 Sam 20 : 18, 2 Kon. 10 : 19. b) Bezichtigen, monsteren, פקד, van de telling van het volk, Num. 1 : 3 enz. 1 Sam. 13 : 15, 2 Sam. 2 : 30 enz. Synon. δοκιμάζειν Ps. 17 : 3. c) Iemand opzoeken, Jer. 3 : 16, Zach. 11 : 16; bezoeken, welwillend naar iemand omzien, 1 Sam. 17 : 18 τοὺς ἀδελφούς σου ἐπισκέψῃ εἰς εἰρήνην καὶ ὅσα ἂν χρήζωσι γνώσῃ, תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם, Richt. 15 : 1, Ex. 3 : 16, Jer. 23 : 2. Zoo in het N. T. Mt. 25 : 36, 43, Hand. 7 : 23, 15 : 36, Jak. 1 : 27. Vgl. Plut. De san. tu. 13 (129, C): τὸ τοὺς φίλους ἐπισκέπτομεν ἀσθενοῦντας. Ook bij Dem. Xen. en anderen. Daaraan sluit zich het bijzondere gebruik als term. tech. aan = פקד van goddelijke, heil aanbrengende bezoeking, om iemand wel te doen, τοῦ ἀγαθῶσαι αὐτούς Jer. 32 : 41 (hier = שׂוּשׂ). Zoo met nadere bepaling (vgl. 1 Sam. 17 : 18, Richt. 15 : 1). Ps. 106 : 4 μνήσθητι ἡμῶν κύριε ἐν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ λαοῦ σου, ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου en verder zonder toevoeging, Gen. 21 : 1, 50 : 24, 25, Ex. 4 : 31 ἐχάρη ὅτι ἐπεσκέψατο ὁ θεὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσρ. καὶ ὅτι εἶδεν αὐτῶν τὴν θλῖψιν 13 : 19, Ruth 1 : 6, 1 Sam. 2 : 21, Ps. 8 : 5, 65 : 10, 80 : 15, Jer. 15 : 15, 29 : 10, Zef. 2 : 7, Zach. 10 : 3. Steeds bepaalt dit goddelijk

ἐπισκέπτεσθαι eenen toestand van ontbering, van ellende. Zoo in het N. T. Lk. 1:68, 78, 7:16, Hand. 15:14, Hebr. 2:6 naar Ps. 8:5. In dit geval steeds met den Acc. van den persoon. Daarentegen d) staat het ook evenals פקד van een bezoeken in het gericht, dan evenwel nooit met den Acc. van den persoon, maar evenals פקד met den Acc. van de zaak, die bestraft wordt, zooals פָּקַד עַל of אֶל = ἐπί τινα van den persoon, die het onderzoek ondergaat. Zoo ἐπισκ. τὰς ἀνομίας, Ps. 89:33, vgl. Klaagl. 4:22, Jer. 14:10, Ez. 23:21, ook ἐπί τινι, om iets, Jez. 5:9, 29. Verder ἐπισκ. ἐπί τινα, sc. τὰς ἀνομίας, ἁμαρτίας, Jer. 9:24, 11:22, 30:20, 36:31, 44:13, 49:7, Hoz. 4:15, Zach. 10:3. Vgl. ἐπισκέψομαι ἐφ' ὑμᾶς εἰς πονηρά Jer. 44:29, evenals εἰς εἰρήνην onder c. Hoe opzettelijk en bestendig dit verschil tusschen het heil aanbrengende ἐπισκ. τινά en het juridische ἐπί τινα in acht genomen wordt, bewijst Zach. 10:3, waar beide constructies in hare verschillende beteekenissen onmiddellijk naast elkander voorkomen.

'Επίσκεψις, εως, ἡ = ἐπισκοπή, 1) toezicht, Num. 16:29. 2) Census, het opnoemen van een zeker aantal, van eene gemeenschap = ἐπισκοπή, Ex. 30:13, Num. 1:21.

'Επισκηνόω, ῶ, Aor. 1 ἐπεσκήνωσα, in de tent gaan, ergens in vertoeven of verkeeren, ἐπὶ τὰς οἰκίας, Polyb. 4, 18, 8, ταῖς οἰκίαις 4, 72, 1; ἐπί τινα op de macht van Christus, welke op iemand nederdaalt, 2 Kor. 12:9.

'Επισκηνόω (σκηνόω), in de tent gaan, ergens inkeeren om er te wonen: ἐπί τινα = bij iemand gaan inwonen, zijn intrek nemen, overdr. 2 Kor. 12:19.

'Επισκίασις, εως, ἡ (ἐπισκιάζω) = ἐπισκίασμα, ατος, schaduw over iets. Apocr. Anaph. Pil. A. 4.

'Επισκοπή, ἡ, zooals het schijnt bijna alleen in het Bijbelsch en kerkelijk Grieksch. Alleen Lucn. Dial. Deor. 20, 6 is uit het gewone Grieksch bekend en hier = bezoek. Anders staat in het gewone Grieksch het ook bij de LXX gebruikelijk ἐπίσκεψις, bezichtiging, onderzoek, bezoek. — Meermalen bij de LXX en in de apocr., LXX = פְּקֻדָּה ,פָּקַד, פְּקֻדִים, en dat wel 1) a) פְּקֻדִים, bezichtiging, monstering, telling (zie ἐπισκέπτομαι), act. Ex. 30:12; pass. het getelde, gemonsterde volk, de getelden, gemonsterden, Num. 7:2, 14:29, 26:43. b) Het toezicht, opzicht, פְּקֻדָּה, van het ambt van opzichter, Num. 4:26, Ps. 109:8. Zoo in het N. T. Hand. 1:20 naar Ps. 109:8 van het apostolaat van Judas (vgl. het ambt der πρεσβύτεροι en κριταί en Mt. 19:28 voor de beteekenis dezer benaming en daardoor middellijk voor de benaming van de πρεσβύτεροι als ἐπίσκοποι). 1 Tim. 3:1 van het ambt van een ἐπίσκοπος of πρεσβύτερος. Verder 2) = bezoeking, in den tweeledigen zin van ἐπισκέπτομαί τινα en ἐπί τινα, evenwel het subst. in beide beteekenissen

met den Gen. van het persoonlijk object. a) Van de goddelijke bezoeking der liefde, Gen. 50 : 24, 25, Ex. 3 : 16, 13 : 19 = פָּקַד. Wijsh. 2 : 20, 3 : 7, 13, 4 : 15 χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ. Sir. 18 : 20, 34 : 6, 1 Ezr. 6 : 5, vgl. 3 Makk. 5 : 42. Zoo in het N. T. Lk. 19 : 44, vgl. met vs. 1 : 68, 7 : 16. Eveneens 1 Petr. 2 : 12, zie onder b. Voor het verband van deze beteekenis met 1, b, vgl. Job 10 : 12: ἡ δὲ ἐπισκοπή σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα. b) Van straffende, juridische bezoeking, Jez. 10 : 3, Jer. 8 : 12, 10 : 15 = פְּקֻדָּה, Jer. 6 : 15 = פקד. Lev. 19 : 20 = בִּקֹּרֶת. Sir. 16 : 16, 23 : 24, Wijsh. 14 : 11, 19 : 15. Zoo (evenals ook ἐπισκέπτομαι) nergens in het N. T., ook niet 1 Petr. 2 : 12 vgl. met 5 : 6, wanneer daar ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς gelezen moet worden en niet alleen ἐν καιρῷ. De ἡμέρα ἐπισκοπῆς 1 Petr. 2 : 12 is evenals καιρὸς ἐπισκοπῆς Wijsh. 2 : 20, 3 : 7 in bonam partem de tijd, wanneer God helpt. — Meton. alle bisschoppen = οἱ ἐπίσκοποι, Const. Apost. 8, 10, 13.

Ἐπισκοπία, ας, ἡ = ἐπισκοπή, Eus. II, 1136 A, Epiph. II, 220 B.

Ἐπισκοπικός, ἡ, όν, episcopalis, Iren. 687 B, Orig. III, 1329 B, θρόνος, Greg. Naz. III, 169 A, 288 B.

Ἐπίσκοπος, ὁ, wachter, opziener, b. v. Hom. Il. 22, 255 van de goden μάρτυροι ἔσσονται καὶ ἐπίσκοποι ἁρμονιάων, zij zullen over het houden van de overeenkomsten of verdragen waken (Pape). Plat. Legg. 4, 717, D: πᾶσαν ἐπίσκοπος ἐτάχθη Νέμεσις. Plut. Cam. 5 θεοὶ χρηστῶν ἐπίσκοποι καὶ πονηρῶν ἔργων. In Athene heetten zoo in 't bijzonder de naar de onderworpene steden gezonden mannen, die de aangelegenheden daarvan bestuurden (Pape). LXX = פָּקִיד, פָּקֻד, מִפְקָד, Num. 31 : 14, 2 Kon. 11 : 16, Richt. 9 : 28, 2 Kron. 34 : 12, 17, Num. 4 : 16, enz. 1 Makk. 1 : 51. — Wijsh. 1 : 6 τῆς καρδίας ἐπίσκοπος ἀληθής = navorscher. In het N. T. van de presbyters, Hand. 20 : 28 προσέχετε τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους — derhalve het ambt van waakzame voorzorg aanduidend, dat zij moesten waarnemen, vgl. 1 Petr. 5 : 2 —. Fil. 1 : 1 komen de ἐπίσκοποι, zooals anders de πρεσβύτεροι, naast de διάκονοι en eveneens 1 Tim. 3 : 2 de ἐπίσκοπος naast hen vs. 8, vgl. Tit. 1 : 7 met vs. 5. Vgl. Clem. Rom. 1 bij Cor. 42 κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις οἱ ἀπόστολοι κηρύσσοντες καθίσταναν τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι (συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης c. 44) εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν. Καὶ τοῦτο οὐ καινῶς· ἐκ γὰρ δὴ πολλῶν χρόνων ἐγέγραπτο περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων. Οὕτως γάρ που λέγει ἡ γραφή· καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει (Jez. 60 : 17). Met het oog hierop zal men moeten zeggen, dat πρεσβύτερος de benaming is van de waardigheid, ἐπίσκ. van den last of de taak. Vgl. ook 1 Petr. 5 : 1, 2 πρεσβυτέρους παρακαλῶ· ποιμάνατε — ἐπισκοποῦντες. Voor de beteekenis van de benaming zie onder ἐπισκοπή.

Dat in den tijd, waaruit de Nieuw-Testamentische geschriften, ook de Pastoraalbrieven afkomstig zijn, ἐπίσκ. reeds in onderscheiding van πρέσβ. het monarchisch hoofd, hetzij van de presbyters of van de gemeente aanduidt, kunnen wij uit het enkelvoud 1 Tim. 3 : 2, Tit. 1 : 7 niet bewijzen, vgl. 1 Tim. 3 : 8 met 5 : 17. Het artikel kan alleen de soort aanduiden. Zie ook Hatch, Die Gesellschaftsverfassung der Chr. Kirchen im Altertum, übers. von Harnack, S. 79ff. — 1 Petr. 2 : 25 wordt Christus als ποιμὴν καὶ ἐπίσκοπος τῶν ψυχῶν aangeduid, zooals 1 Petr. 5 : 4 als ἀρχιποίμην tegenover de presbyters, derhalve in dezelfde beteekenis, waarin van dezen ἐπ. gebruikt wordt. — Bisschop, Clem. A. II, 328 C, 648 C, Hippol. 4, 52, 460, 11, Tertull. I, 1218, A, Orig. I, 984 A. — Ἐπίσκοπος ἐπισκόπων, een groote of voorname bisschop, Clementin. 32 D, Tertull. II, 981 A = pontifex maximus. De rang van den bisschop werd bepaald door den rang van de plaats waarover hij bisschop was. Het concilie van Nicea (can. 7) maakte eene uitzondering ten gunste van den bisschop van Jeruzalem. Het tweede oecumenische concilie verhief den bisschop van Constantinopel tot den tweeden rang, Athan. I, 289 C, Synes, 1401 D.

Ἐπισκοπέω, in het gewone Grieksch bijna alleen in het Praesens en Imperf. naast ἐπισκέπτομαι, ergens op zien, opmerken, toezien, hoe het met iets gesteld is, b. v. Xen. Hell. 3, 2, 11 ἐπισκοπῶν δὲ τὰς πόλεις, ἑώρα τὰ μὲν ἄλλα καλῶς ἐχούσας, naar iemand zien, b. v. zieken bezoeken, monsteren, (van militairen), Xen.; toezicht houden b. v. τὴν πολιτείαν, Plat. Rep. 6, 506, A. Van de voorzorg der goden Ar. Eq. 1173: ἐναργῶς ἡ θεός σ' ἐπισκοπεῖ = acht geven. In het N. T. Hebr. 12 : 15 ἐπισκοποῦντες μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος. 1 Petr. 5 : 2 ποιμάνατε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ θεοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκάστως, vermaning aan de presbyters —, waar Tdf. Westc. ἐπισκ. schrappen, terwijl Treg. het behoudt. Bij de LXX slechts enkele malen, b. v. Esth. 2 : 11 = ידע, Spr. 19 : 23 = פקד en Deut. 11 : 12 = דרש in de beteekenis: toezicht houden.

Ἀλλοτριοεπίσκοπος, ὁ, 1 Petr. 4 : 15, alleen in het Bijbelsch Grieksch en slechts op deze plaats: μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς ἢ κλέπτης ἢ κακοποιὸς ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος· εἰ δὲ ὡς Χριστιανός κτλ. Ter verklaring kan nl. Plato, Phaedr. 230 A, dienen: οὐ δύναμαί πω κατὰ τὸ Δελφικὸν γράμμα γνῶναι ἐμαυτόν· γελοῖον δή μοι φαίνεται, τοῦτ' ἔτι ἀγνοοῦντα τὰ ἀλλότρια σκοπεῖν. Diensvolgens is de verklaring van Oecumenius juist: τὰ ἀλλότρια περιεργαζόμενος, ἵνα ἀφορμὴν λοιδορίας ἔχῃ. Bedoeld zijn de zonden tegen het 8e gebod. Dan kan men vertalen hebzuchtige. Men verklaart het woord ook wel door: iemand, die zich mengt in dingen, welke hem niet aangaan. Dan = bemoeial.

Ἔπισος = ἴσος, Sir. 9, 10, ἔφισος. 34 : 27.

Ἐπίσπαστρον, ου, τό, gordijn, Ex. 26 : 36.

Ἐπισπάω, ῶ, aantrekken: μὴ ἐπισπάσθω, sc. ἀκροβυστίαν, laat hem de

voorhuid aantrekken, 1 Kor. 7:18. Van den tijd van Antiochus Epiphanes (175—164 vóór Chr.) af (1 Makk. 1:15, Joseph. Antt. 12, 5, 1) waren er Joden, die om voor heidensche vervolgers de uiterlijke kenteekenen hunner nationaliteit te verbergen, de besnijdenis onkenbaar trachtten te maken, door de voorhuid naar beneden te trekken. De Rabbijnen noemden zulke menschen מְשׁוּכִים. Baljon gelooft niet, dat het μὴ ἐπισπάσθω, 1 Kor. 7:18, op zijne plaats is. Zie zijn „De tekst der brieven van Paulus enz." bl. 58, 59.

Ἐπισπείρω, Aor. 1 ἐπέσπειρα, ergens op zaaien, Mt. 13:25, Herakl. 32:11.

Ἐπισπορά, ᾶς, ἡ, het nazaaien, Athen. 60:12.

Ἐπισπουδάζω, aandringen, haasten, Gen. 19:15, Spreuk. 13:11.

Ἐπισπουδάζω, οῦ, ὁ, aandrijven, Jez. 14:4.

Ἐπίσταμαι (de Ionische vorm van het Medium van ἐφίστημι. Isocrates, Aristoteles en anderen gebruiken ἐπιστῆσαι τὴν διάνοιαν, τὸν νοῦν, ἑαυτόν voor: de aandacht op iets vestigen. Vandaar dat ἐπίσταμαι hoofdzakelijk beteekent: de aandacht op iets vestigen. LXX voornamelijk voor יָדַע. a) Bekend zijn met, τί, Hand. 18:25, Jak. 4:14, Jud. 10; τινί, Hand. 19:15; met het oog op wat gezegd is: verstaan, Mt. 14:68, 1 Tim. 6:4. b) Weten, περί τινος, Hand. 26:26, gevolgd door een Acc. met een ptcp. Hand. 24:10, gevolgd door ὅτι, Hand. 15:7, 19:25, 22:19, gevolgd door ὡς, Hand. 10:28, door πῶς, Hand. 20:18, door ποῦ, Hebr. 11:8.

Ἐπίστασις, εως, ἡ. 1) Nadering, aanloop, druk, τῆς κακίας (Vulg. malorum incursio), 2 Makk. 6:3, van eene menigte, die aandringt op hulp, raad bij iemand, τινί, 2 Kor. 11:28. Anderen vertalen 2 Kor. 11:28 ἐπίστασις door zorg, toezicht. 2) Verbonden met ὄχλου van een oploop, eene samenscholing van menschen, Hand. 24:12. Zoowel Hand. 24:12 als 2 Kor. 11:28 varieeren de getuigen tusschen ἐπίστασις en ἐπισύστασις.

Ἐπιστάτης, ου, ὁ (ἐφίστημι). Opzichter, iemand, die toezicht houdt, Ex. 1:11, 5:14, 1 Kor. 5:16, 2 Kon. 25:19, 2 Kron. 2:2, 31:12, Jer. 36:26; een meester, zoo i. p. v. רַבִּי door de discipelen gebruikt, toen zij Jezus aanspraken, Lk. 5:5, 8:24, 45, 9:33, 49, 17:13.

Ἐπιστέλλω, Aor. 1 ἐπέστειλα, aan iemand eene boodschap zenden, een bevel, eenen brief; absoluut, eenen brief zenden, τινί, Hebr. 13:22, Clem. Rom. 1 Kor. 7:1, 47:3, 62:1; eene instructie geven, Hand. 21:25, gevolgd door τοῦ met eenen Inf., die een doel uitdrukt, Hand. 15:20.

Ἐπιστημονίζω, ίσω = ἐπιστήμονα ποιῶ τινα, Aquil. Jez. 52:13.

Ἐπιστημόω = het voorgaande, Aquil. Ps. 2:10, 31:8.

Ἐπιστήριγμα, ατος, τό = στήριγμα, steunsel, 2 Sam. 22:19.

Ἐπιστήμων, ον, Gen. ονος, verstandig, ervaren, Jak. 3 : 13.

Ἐπιστηρίζω, Aor. 1 ἐπεστήριξα, op een steunsel zetten, ondersteunen, bemoedigen, versterken, Hand. 14 : 22, 15 : 32, 41, 18 : 23.

Ἐπιστοιβάζω, ophoopen, opwerpen, Lev. 1 : 7, Sir. 8 : 3.

Ἐπιστολή, ῆς, ἡ (ἐπιστέλλω), een brief, Hand. 15 : 30, Rom. 16 : 22, 1 Kor. 5 : 9 enz. Meervoud Hand. 9 : 2, 2 Kor. 10 : 10. Ἐπιστολαὶ συστατικαί, brieven van aanbeveling, 2 Kor. 3 : 1.

Ἐπιστομίζω (στόμα), breidelen van een paard, den mond stoppen, tot zwijgen brengen, Tit. 1 : 11.

Ἐπιστόμισμα, ατος, τό, beteugeling, bedwang, Jos. Ant. 19, 3, 3.

Ἐπιστρατεύω, optrekken, te velde trekken, Zach. 14 : 12, 2 Makk. 12 : 27.

Ἐπιστρέφω, ergens heen wenden, naar toewenden, de positieve uitdrukking naast de negatieve ἀποστρέφειν; evenals het simplex trans. en intrans., evenwel gewoonlijk in het gewone Grieksch transitief gebruikt, zoodat het intrans. gebruik eigenlijk alleen het gebruik van het trans. is zonder object, zooals wij het bij de werkwoorden van beweging meermalen vinden en het daarbij voor de hand ligt. Zie onder ἄγω, bl. 85. Aor. pass. ἐπεστράφην. Bij de LXX is het met ἀναστρέφω, ἀποστρέφω de gewone vertaling van שׁוּב Kal en Hiph., terwijl somtijds ook eene reeks andere woorden gebruikt wordt als ἀπέρχεσθαι, ἐπέρχεσθαι, ἀναβαίνειν, μεταβάλλειν, ἀποδιδόναι enz. Overal evenwel, waar het in godsdienstig-zedelijk beteekenis staat, wordt ἀποστρ. en ἐπιστρ. gebruikt, en wel vooral het laatste. Daarenboven komt ἐπιστρ. ook nog overeen met הפך, סבב Kal en Hiph. פנה en somtijds met andere Hebreeuwsche uitdrukkingen. 1) Trans. a) zinlijk b. v. τὴν χεῖρα, 1 Kon. 22 : 34, Klaagl. 3 : 3 enz. κατάραν Neh. 13 : 2, τὸ ὄνομα 2 Kon. 23 : 34, τὰ αἵματα εἰς κεφαλήν 1 Kon. 2 : 34, ἐπί σε τὴν ὀδύνην Αἰγύπτου Deut. 28 : 60. Zoo in vele constructies als πρόσωπον, αἰχμαλωσίαν enz. Ezech. 34 : 4, 16, τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψω. Pass. Jer. 4 : 1, zie onder 2, a. Zoo niet in het N. T. — b) In zedelijk-godsdienstige beteekenis, τὴν καρδίαν 2 Kron. 6 : 37, καὶ ἐπιστρέψωσι καρδίαν αὐτῶν. Klaagl. 5 : 21 ἐπίστρεψον ἡμᾶς κύριε πρός σε καὶ ἐπιστραφησόμεθα. 2 Kron. 19 : 4 ἐπέστρεψεν αὐτοὺς ἐπὶ κύριον θεὸν τῶν πατέρων αὐτῶν. Mal. 2 : 6 πολλοὺς ἐπέστρεψεν ἀπὸ ἀδικίας. Zoo in het N. T. Lk. 1 : 16 πολλοὺς ἐπιστρέψει ἐπὶ κύριον τὸν θεόν. — Vs. 17 ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων, waarvoor in den grondtekst Mal. 4 : 5 staat: ἀποκαταστήσει. Jak. 5 : 19, 20 ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ. Zoo somtijds, maar zelden, in het gewone Grieksch, bij Plut. Aristot. en anderen. Lucn. conscr. hist. 5 οἶδα οὐ πολλοὺς αὐτῶν ἐπιστρέψων. 2) Intrans. bepaald zonder object: omwenden, omkeeren, a) eigenl., Hoogl. 6 : 12 ἐπίστρεφε, ἐπίστρεφε ἡ σουλαμῖτις. 1 Kon. 19 : 6, 2 Kon. 1 : 5, 2 Sam. 15 : 27 enz. In het N. T. Mt.

10:13, 12:44, 24:18, Mk. 13:16, Lk. 2:20, 8:55, 17:31, Hand. 9:40, 15:36, 16:18, Openb. 1:12. — Pass. = zich omwenden, omkeeren, alleen Aor. 2 ἐπεστράφην en zelden in het Fut. ἐπιστραφήσομαι Jer. 4:1. Zoo 2 Kon. 20:9, 10, 23:20 enz. In het N. T. Mt. 9:22, 10:13, Mk. 5:30, 8:33, Joh. 21:20. b) Overgebracht op geestelijk gebied van hem, die zijnen zin verandert, hetzij ten goede of ten kwade enz. Ps. 85:7 σὺ ἐπιστρέψας ζωώσεις ἡμᾶς. Gal. 4:9 ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα. Neh. 9:28 ὡς ἀνεπαύσαντο ἐπέστρεψαν ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου. 2 Petr. 2:21 ἐπιστρέψαι (Tdf. Tr. W. ὑποστρέψαι) ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἁγίας ἐντολῆς. (Vs. 22 κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα). Pass. Jer. 11:10 ἐπεστράφησαν ἐπὶ τὰς ἀδικίας τῶν πατέρων αὐτῶν. Vooral is het woord de uitdrukking geworden voor de bekeering, de omkeering van den zondaar tot God met boetvaardigheid over de tot nu toe plaats gehad hebbende afkeering van God; vgl. 1 Sam. 7:3 εἰ ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ὑμῶν ὑμεῖς ἐπιστρέφετε πρὸς κύριον, περιέλετε θεοὺς ἀλλοτρίους ἐκ μέσου ὑμῶν καὶ τὰ ἄλση, καὶ ἑτοιμάσατε τὰς καρδίας ὑμῶν πρὸς κύριον καὶ δουλεύσατε αὐτῷ μόνῳ. 1 Kon. 8:33 ἁμαρτήσονταί σοι καὶ ἐπιστρέψουσι καὶ ἐξομολογήσονται τῷ ὀνόματί σου. 2 Kron. 6:24, 26, 37, 38, 24:19, 30:9. Tusschen het Oud- en Nieuw-Testamentisch Grieksch bestaat het verschil, dat in het N. T. het actief de regel is, het pass. alleen 1 Petr. 2:25 (zie beneden) en rec. Joh. 12:40 voorkomt, waar evenwel Tdf. Tr. W. στραφῶσιν i. p. v. ἐπιστρ. lezen. In de LXX daarentegen vinden wij in deze beteekenis wel niet voornamelijk, maar toch bijna even dikwijls het passivum, zie beneden. — Volledig met vermelding van de negatieve en positieve gedachte, Hand. 14:15 εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ θεὸν ζῶντα. 1 Thess. 1:9 πρὸς τὸν θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων. Hand. 26:18 ἀπὸ σκότους εἰς φῶς καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν θεόν. Vgl. het alleen negatieve ἀποστρέφειν Hand. 3:26 ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν. Het meest opvallend is Hand. 15:19 ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τὸν θν̄. Dikwijls wordt het negatieve element weggelaten en alleen het positieve genoemd, Hand. 9:35 ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν κύριον zooals 11:21. 2 Kor. 3:16 πρὸς κύριον. Hand. 26:20 ἐπὶ τὸν θεόν. Vgl. Lk. 1:16, 17 onder 1, b en Jak. 5:19, 20, waar alleen het negatieve element wordt aangetroffen, evenals Hand. 3:26 bij ἀποστρέφειν. Meermalen ook alleen staande = zich bekeeren, Lk. 22:32 σύ ποτε ἐπιστρέψας στήρισον τοὺς ἀδελφούς σου. Mt. 13:15 μήποτε — ἐπιστρέψωσιν naar Jez. 6:10. Mk. 4:12, Hand. 28:27 (Lk. 17:4 ἐὰν ἐπιστρέψῃ λέγων· μετανοῶ, behoort tot 2, a, ook wanneer men niet met Tdf. Treg. Westc. ἐπί σε wil lezen). Verbonden met μετανοεῖν, Hand. 3:19 μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε, vgl. 26:20 sluit het ook het πιστεύειν in zich, Hand. 11:21 πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν κύριον, vgl. Hand. 26:18 en Lk. 22:32 ἐδεήθην περὶ σοῦ ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις

σου, evenals met ἐπέστρεψαν Hand. 9:35 het meermalen voorkomende ἐπίστευσαν, zij werden geloovig.

Wat nu het passivum betreft, dat wij in het N. T. behalve op de onzekere plaats Joh. 12:40 alleen 1 Petr. 2:25 vinden: ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενοι, ἀλλ' ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ligt het voor de hand, naar analogie van ἐπιστραφῆναι van de LXX van de bekeering het ook hier reflexief op te vatten: „gij hebt u bekeerd," vgl. Jez. 44:22, 45:22, 55:7, Jer. 3:10, 14, 4:1, 5:3, 24:7, Hoz. 14:2, 3, Joël 2:12, Ps. 7:13, 22:28, Deut. 30:10, zooals dan in 't algemeen bij de LXX evenals in het gewone Grieksch het passivum van στρέφειν en compos. gewoonlijk reflexieve beteekenis heeft. Intusschen vinden wij het ook in zuiver passieve beteekenis, vgl. Jer. 4:1 ἐὰν ἀποστραφῇ Ἰσραὴλ πρὸς μέ, ἐπιστραφήσεται. Klaagl. 5:21 ἐπίστρεψον ἡμᾶς κύριε πρὸς σὲ καὶ ἐπιστραφησόμεθα. Mal. 3:18 ἐπιστραφήσεσθε καὶ ὄψεσθε κτλ. vgl. met vs. 17 (vgl. daarentegen het Fut. reflex. Zach. 1:3, Jez. 19:22, Mal. 3:7, Deut. 4:30, 39, 30:8). Het komt ook voor Hoz. 7:16 ἐπεστράφησαν εἰς οὐδέν i. p. v. ἀπεστράφ. van den Vat. en Alex. 1 Petr. 2:25 moet waarschijnlijk aan deze passieve beteekenis de voorkeur gegeven worden, niet alleen omdat in het verband daaraan gedacht is, wat de lezers ondervonden hebben, niet wat zij gedaan hebben, maar vooral omdat νῦν tegen de reflexieve opvatting getuigt. Ook het beeld spreekt voor de passieve beteekenis. Een soortgelijk geval vindt men Ex. 34:4, 16 τὸ ἀπολωλὸς ζητήσω καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψω. Misschien mag ook daaraan herinnerd worden, hoe consequent de Nieuw-Testamentische schrijvers i. p. v. het door de LXX gebruikte pass. alleen het act. = zich bekeeren gebruiken, een reeds in de apocriefen des O. V. gevonden verschijnsel, waarin eveneens alleen het activum van de bekeering staat, Tob. 13:6, 14:6, Judith 5:19, Sir. 5:7, 17:20, 24. Met het oog op dit van de LXX afwijkend gebruik in de apocriefen verliest de passieve beteekenis haar bevreemdend karakter.

De bekeering is eene afwending van eenen ouden toestand en positief de intrede in eenen nieuwen toestand, nl. in de gemeenschap met God. Vgl. 1 Petr. 2:25, Hand. 26:18, 2 Kor. 3:16, Hand. 3:19 εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας. 26:18 τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις τῇ πίστει τῇ εἰς ἐμέ. Jak. 5:20. Daardoor is het onderscheiden van μετανοεῖν als de bekeering van de boete. De bekeering sluit de boete in zich. Vgl. Hand. 20:21.

Ἐπιστροφή, ἡ, het zich omkeeren, Sir. 40:7, Ez. 47:7. — In het N. T. slechts eenmaal = bekeering, Hand. 15:3 ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐθνῶν. Vgl. vs. 18. Sir. 49:2, 18:20 ἐπιστροφὴ πρὸς θεόν.

Ἐπισυγκεράννυμι, vermengen, Athen. 36:5.

Ἐπισυνείρω, daarbij voegen, Athen. 52 : 22.

Ἐπισύνθεσις, εως, ἡ, het samenvoegen, Athen. 46 : 26.

Ἐπισυντρέχω, compos. van τρέχω, ergens op toeloopen, van eene menigte, Mk. 9 : 25.

Ἐπισφαλής, εος, van ἐπί en σφάλλω, geneigd ten val, onzeker, bedriegelijk, gevaarlijk, Hand. 27 : 9.

Ἐπισφαλῶς, zeker, zonder gevaar, Wijsh. 4 : 4.

Ἐπισφραγίζω, verzegelen, Neh. 9 : 38.

Ἐπιτήδευμα, ατος, τό, werk, levenswijze, Arist. 104 : 18.

Ἐπισχύω. 1) Sterkte geven, sterker maken, Sir. 29 : 1. 2) Grooter sterkte ontvangen, toenemen, sterker worden, 1 Makk. 6 : 6, ἐπίσχυον λέγοντες, in sterker bewoordingen volhouden, Lk. 23 : 5.

Ἐπισωρεύω, Fut. ἐπισωρεύσω, ophoopen, zich (ἑαυτῷ) eenen grooten hoop verzamelen: διδασκάλους, 2 Tim. 4 : 3.

Ἐπιταγή, ῆς, ἡ, = het bevel, de last, opdracht, Rom. 16 : 25, 1 Kor. 7 : 25, 1 Tim. 1 : 1, Tit. 1 : 3, μετὰ πάσης ἐπιταγῆς, met alle mogelijk gezag, Tit. 2 : 15; κατ' ἐπιταγήν = met gezag, op gebiedenden toon, 1 Kor. 7 : 6, 2 Kor. 8 : 8.

Ἐπιτάσσω, ξω, gelasten, bevelen, τινί τι en ook absoluut Mk. 1 : 27, 6 : 27, 39, 9 : 25, Lk. 4 : 36, 8 : 25, 31, 14 : 22, Hand. 23 : 2, Filem. 8.

Ἐπιτελέω, ῶ, Fut. ἐπιτελέσω, Aor. 1 ἐπετέλεσα. 1) Tot een einde brengen, vervullen, ten uitvoer brengen, voltooien. Als een substantief τὸ ἐπιτελέσαι 2 Kor. 8 : 11, τί Lk. 13 : 32, Rom. 15 : 28, 2 Kor. 7 : 1, 8 : 6, 11, Fil. 1 : 6, Hebr. 8 : 5, τὰς λατρείας godsdienstige handelingen verrichten, Hebr. 9 : 6 (zooals bij andere schrijvers als θρησκείας Hdt. 2, 37, ὁρτάς 4, 186, θυσίαν, θυσίας, 2 : 63, 4 : 26, Hdian. 1, 5, 4, λειτουργίας, Philo, de som. 1, § 37, Philo II, 320, 27 ἑορτὰς καὶ χορούς, Tatian. 856 A, Martyr. Polyc. 1044 A. Med. voor zichzelven een einde maken, eindigen met, Gal. 3 : 3. 2) Opleggen τινὶ παθήματα pass. 1 Petr. 5 : 9.

Ἐπιτήδειος, εια, ειον, van ἐπιτηδές, genoeg, genoegzaam, tot een bepaald doel verstrekt. Τὰ ἐπιτήδεια de behoeften, benoodigdheden, τοῦ σώματος = wat het lichaam noodig heeft, de noodige leeftocht, Jak. 2 : 16. Als variant bij καιρῷ, Hand. 24 : 25.

Ἐπιτίθημι, actief opleggen, τὶ ἐπί τι Mt. 23 : 4, 27 : 29, Mk. 4 : 21, Lk. 15 : 5, Joh. 9 : 15, Hand. 15 : 10, 28 : 3, τὶ ἐπί τινος Mt. 27 : 29, ἐν, met den Datief, Mt. 28 : 29, τὴν χεῖρα ἐπί τινα Mt. 9 : 18, Mk. 8 : 25, 16 : 18, Hand. 8 : 17, ἐπί τινα πληγάς, Openb. 22 : 18, ἐπάνω τινός Mt. 21 : 7, ἐπί τινος Lk. 8 : 16, τί τινι Lk. 23 : 26, Joh. 19 : 2, Hand. 15 : 28, τινὶ ὄνομα Mk. 3 : 16, τινὶ τὰς χεῖρας Mt. 19 : 13, Mk. 5 : 23, Lk. 4 : 40, 13 : 13, Hand. 6 : 6, 8 : 19, 13 : 3, 19 : 6, 28 : 8, 1 Tim. 5 : 22. 2) Med. voorzien van τὶ ἐπί τι, τὰ πρὸς τὴν χρείαν sc. τινί iemand van het noodige

voorzien, Hand. 28 : 10. b) Zich op iemand werpen, iemand aanvallen, Hand. 18 : 10, Ex. 21 : 14, 18 : 11, 2 Kron. 23 : 13.

'Επιτιμάω, 1) Eer bewijzen, eeren, τινά Hdt. 6, 39, 2) den prijs doen stijgen, ὁ σῖτος ἐπετιμήθη Dem. 9, 8, 22, 3) beslissen, vonnissen, oordeel vellen: τὴν δίκην Hdt. 4, 43, 4) tot boete verwijzen, verwijten, berispen, bestraffen, absol. 2 Tim. 4 : 2, τινί Lk. 17 : 3, 23 : 40, Mt. 8 : 26, 17 : 18, Mk. 4 : 39, Lk. 4 : 39, 41, 8 : 24, 9 : 42, Jud. 9. Of iemand van een ander afhouden, Mt. 19 : 13, Lk. 18 : 15, Mk. 10 : 13, gevolgd door ἵνα Mt. 20 : 31, Mk. 10 : 48, Lk. 18 : 39, met λέγων Mk. 1 : 25, 8 : 33, 9 : 25, Lk. 4 : 35, 23 : 40, 118 : 21, Zach. 3 : 2. Elders vermanen, scherp berispen τινί, Mt. 16 : 22, Mk. 8 : 30, Lk. 9 : 21; met ἵνα Mt. 16 : 20, Mk. 8 : 30, ἵνα μή Mt. 12 : 16, Mk. 3 : 12.

'Επιτιμία, ας, ἡ, bestraffing, 2 Kor. 2 : 6.

'Επιτραγῳδῶ, op de wijze der tragedie overdrijven, Athen. 52 : 18.

'Επιτρέπω, Aor. 1 ἐπέτρεψα, Aor. 2 ἐπετράπην, omkeeren, toewenden, overgeven, overlaten, toelaten, 1 Kor. 16 : 7, Hebr. 6 : 3, τινί Mk. 5 : 13, Joh. 19 : 38, met een Inf. Mt. 8 : 21, 19 : 8, Lk. 8 : 32, 9 : 59, 61, Hand. 21 : 39, 1 Tim. 2 : 12, en zonder den Dat. Mk. 10 : 4, gevolgd door den acc. c. Inf. Hand. 27 : 3; Pass. ἐπιτρέπεταί τινι met den Inf. Hand. 26 : 1, 28 : 16, 1 Kor. 14 : 34.

'Επιτρέχω, ergens heenloopen, Gen. 24 : 17, 1 Kon. 19 : 20.

'Επιτροπή, ῆς, ἡ (ἐπιτρέπω), toestemming, machtiging, opdracht, Hand. 26 : 12.

'Επίτροπος, ου, ὁ, opzichter, bestuurder, administrateur, rentmeester, Mt. 20 : 8, Lk. 8 : 3, voogd, 2 Makk. 11 : 1, 13 : 2. 'Επίτροπος ὀρφανῶν Plato Legg. 6, p, 766c. Procurator, Passio Perp. 71 : 13.

'Επιτυγχάνω, aantreffen, ontmoeten, c. Dat. aan iets komen, geraken, bereiken, verkrijgen, c. Gen. Hebr. 6 : 15, 11 : 33, met den acc. τοῦτο Rom. 11 : 7. Absoluut Jak. 4 : 2.

'Επιτυχία, ας, ἡ, gevolg, uitkomst, uitslag, Wijsh. 13 : 19.

'Επιφαίνω, over den Aor. ἐπέφανα, waarvan de Inf. ἐπιφᾶναι Lk. 1 : 79, Impf. ἐπίφανον Ps. 31 : 17 enz. gevonden wordt, zie Buttmann, § 101, Anm. 2. 1) Trans. ergens op toonen, b. v. op de oppervlakte; ἐν τοῖς πράγμασιν ἐπιφαίνεσθαι, Pol. 31, 20, 4 = ergens bij tegenwoordig zijn. Gewoonl. in het pass. zich openlijk toonen. Plut. Galb. 11 ἐπιφανῆναι τῷ δήμῳ, zich openlijk voor het volk vertoonen, verschijnen, openbaren, nl. met het nevenbegrip van het onverwachte, ook het plotselinge. Dikwijls ook van godenverschijningen bij Herodotus en anderen, waaraan zich misschien het Nieuw-Testamentisch gebruik vooral van ἐπιφάνεια aansluit, vgl. Gen. 35 : 7, Tit. 2 : 11 ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ θεοῦ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις. 3 : 4 ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ. In het kerkelijk Grieksch dikwijls van de verschijning

van Christus. — 2) Intrans. zich vertoonen, b. v. van het aanbreken van den dag; Hand. 27 : 20 *μήτε δὲ ἡλίου, μήτε ἄστρων ἐπιφαινόντων*, verschijnen, lichten, Lk. 1 : 79 *ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει κτλ.*, vgl. *φαίνειν τινί*. LXX = הֵאִיר, גלה Ni., זרח even zelden als het simpl.

Ἐπιφάνεια, ἡ, de verschijning, vooral van de hulp aanbrengende verschijning van de goden, D. Hal. 2, 68, Plut. enz. Ook van de zich in buitengewone gebeurtenissen openbarende goddelijke macht en voorzienigheid, *ἡ ἐν ταῖς θεραπείαις ἐπιφάνεια*, Diod. Sic. 1, 25, Plut. Them. 30, Camill. 16 (Pape). Vgl. 2 Makk. 12 : 22, 15 : 27. — In het N. T. van de verschijning, de openbaring van Jezus Christus op aarde, 2 Tim. 1:10, vgl. 1 Petr. 1 : 20. Zoo zeer gebruikelijk in het kerkelijk Grieksch, Phavor.: *ἡ τοῦ σωτῆρος ὑμῶν Ι. Χ. ἔνσαρκος οἰκονομία*. Op de overige plaatsen van het N. T. van de wederkomst van Christus, 2 Thess. 2 : 8, 1 Tim. 6: 14, 2 Tim. 4 : 1, 8, Tit. 2 : 13. — 2 Makk. meermalen van eene wonderbare verschijning, die God ten behoeve van Zijn volk bewerkstelligt, 2 : 21, 3 : 24, 5 : 4, 12 : 22, 14 : 15, 3 Makk. 2 : 9, 5 : 8, 51. Vgl. Grimm bij 2 Makk. 2 : 21, 3 : 30. LXX alleen 2 Sam. 7 : 23 = נוראות. Am. 5 : 32 = מְרִיאֵיכֶם, daar zij klaarblijkelijk op de laatste plaats het woord met מַרְאֵיכֶם verwisselden, op de eerst genomen plaats נורא met נִרְאָה.

Ἐπιφανής, ές, zichtbaar; vooral = beroemd, uitstekend, voornaam enz. b. v. *πόλεμος, ἔργον, ἄνδρες* enz. 1 Makk. 1 : 10. In het N. T. Hand. 2 : 20 *ἡ ἡμέρα τοῦ κυρίου ἡ μεγάλη καὶ ἐπιφανής*, zooals de LXX het Hebr. נוֹרָא vertalen, Richt. 13 : 6, Joël 2 : 11, 31, Hab. 1 : 7, Mal. 1 : 14, 3 : 24, 1 Kron. 17 : 21. Zij hebben waarschijnlijk ירא en ראה met elkander verward. Vgl. 2 Sam. 7 : 23.

Ἐπιφάνιος, ον, openbaar, Subst. *ἡ ἐπιφάνιος*, sc. *ἡμέρα* of *ἑορτή* = *τὰ ἐπιφάνια*, Const. Apost. 5, 13. *Τὰ ἐπιφάνια*, Epiphania, feest, gevierd ter eere van Jezus' doop, Greg. Naz. II, 561 C, Chrys. II (355 A) 459 B, Const. Apost. 8, 33, Clem. A. I, 885 A, 888 A.

Ἐπιφαυλίζω = *φαυλίζω*, iets gering achten, zwetsen, Klaagl. 2 : 20.

Ἐπιφαύσκω (*ἐπιφώσκω*), Fut. *ἐπιφαύσω*, aanlichten, aanbreken, Job 25 : 5, 31 : 26, Lk. 23 : 54, *τῇ ἐπιφωσκούσῃ* sc. *ἡμέρᾳ*, bij het aanbreken van den dag, Mt. 28 : 1, Act. Thom. § 34, Ev. Petr. 34, 35.

Ἐπιφέρω, Aor. 2 Inf. *ἐπενεγκεῖν*. 1) Aan of overbrengen, bijbrengen, *αἰτίαν*, Hand. 25 : 18, *κρίσιν*, Jud. 9. 2) Over iemand brengen, *τὴν ὀργήν*, de gevolgen daarvan doen ondervinden, Rom. 3 : 5. 3) Toevoegen, vermeerderen, *θλίψιν τοῖς δεσμοῖς*, Fil. 1 : 17. 4) Aanbrengen, overbrengen, *τὶ ἐπί τινα*, in pass., Hand. 19 : 12.

Ἐπιφημίζω, toevoegen, noemen, Wijsh. 2 :12, Athen. 4 : 15. Med. zichzelven zegenen, Deut. 29 : 19 (18).

Ἐπιφθάνω, voorkomen, komen, Marci Diaconi Vita Porphyrii episcopi Gazensis, 41, 3.

Ἐπιφί, Epiphi, eene Egyptische maand, = πάναιμος, 3 Makk. 6 : 38.

Ἐπιφλεγμός, οῦ, ὁ (ἐπιφλύω) = ἐπιβλυσμός, het springen, vloeien van de bron, Aquil. Gen. 2 : 6.

Ἐπιφοιτῶ, naar iemand gaan, bezoeken, Tat. Or. 20 : 19, 36 : 26.

Ἐπιφοίτησις, εως, ἡ, openbaring, verschijning, Jos. Ant. 17, 2, 4, Tatian. 844 A δαιμόνων, Hippol. 585 C τοῦ κυρίου.

Ἐπιφορτίζω, eenen te zwaren last opleggen, overladen, opleggen, Jos. Apion. 2, 9.

Ἐπιφυλλίζω, ίσω, druiven lezen, Klaagl. 1 : 22, 2 : 20, 3 : 50, Orig. III, 632 C.

Ἐπιφυλλίς, ίδος, ἡ, de kleine druif, Mich. 7 : 1, Obadj. 1 : 5, Zef. 3 : 7.

Ἐπιφωνέω, -ῶ, -ήσω, Composit. van φωνέω zie aldaar, toeroepen, er tegen in of tegen iemand roepen, abs. en met τινί, Lk. 23 : 21 (waar verg. het correspondeerende προσφωνεῖν in vs. 20), Hand. 12 : 22, 21 : 34 (waar ook βοάω gelezen wordt), 22 : 24.

Ἐπιφώσκω, zie ἐπιφαύσκω.

Ἐπιχαίρω, zich ergens over verheugen, Ps. 34 (35) : 19, 24, 26, 37 (38) : 16.

Ἐπίχαρμα, τό, vreugde over iets, vooral „Schadenfreude", Ex. 32 : 25, Sir. 6 : 4, 18 : 31, 42 : 11.

Ἐπίχειρον, τό, loon, belooning, Athen. 70 : 30.

Ἐπιχειρέω, ῶ, Impf. ἐπεχείρουν, Aor. 1 ἐπεχείρησα, ter hand nemen, de hand aan iets leggen, ondernemen, beproeven, gevolgd door den Inf. Lk. 1 : 1, Hand. 9 : 29, 19 : 13, (2 Makk. 2 : 29, 7 : 19). Zie Grimm. Jahrb. f. deutsche Theol. 1871, S. 36 ff.

Ἐπιχέω, εύσω, er op, er over gieten, Gen. 28 : 18, Lev. 5 : 11, Lk. 10 : 34.

Ἐπιχορηγέω, ῶ, er bij verleenen, toevoegen τινί τι, 2 Kor. 9 : 10, Gal. 3 : 5. Toonen, bewijzen, τὴν ἀρετήν, 2 Petr. 1 : 5, Pass. εἴσοδος, 2 Petr. 1 : 11. Pass. ondersteund, geholpen worden, Sir. 44 : 6, 3 Makk. 6 : 40, Kol. 2 : 19.

Ἐπιχορηγία, ας, ἡ, hulp, ondersteuning, Ef. 4 : 16, Fil. 1 : 19 (waar sommigen ook door mededeeling vertalen), Theophil. 1076 A, Orig. IV, 40 A, Eus. VI, 876 B.

Ἐπιχρίω, Aor. 1 ἐπέχρισα, op iets strijken, smeren, Joh. 9 : 6 (waar sommige getuigen ook ἐπέθηκεν lezen), τί bestrijken, besmeren, Joh. 9 : 11.

Ἐπιχυτήρ, ῆρος, ὁ, eene soort van kan, Symm. Zach. 4 : 2.

Ἐπιχώρησις, εως, ἡ, verlof, toestemming, Ezr. 2, 3, 7.

Ἐπιψοφέω, met de voeten stampen, Ez. 25 : 6 A. B.

Ἐπόζω = ὄζω, rieken, Ex. 7 : 18, 21.

Ἐποικοδομέω, a) ergens op bouwen, 1 Kor. 3 : 10 ὡς σοφὸς ἀρχι-

τέκτων θεμέλιον τέθεικα, ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ. ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ. Vss. 12, 14. Ef. 2:20 ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων κτλ. Zie οἶκος r. 6ᵘ van de Christelijke gemeente. Verder b) opbouwen, in dezelfde beteekenis als οἰκοδομεῖν Hand. 20:32 παρατίθεμαι ὑμᾶς τῷ θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν — het heenvoeren tot het doel van Gods werkzaamheid, het verder brengen van het aangevangen werk des heils, Fil. 1:6. Vgl. daarmeê het verschil der tijden, Kol. 2:7 ἐν Χῷ περιπατεῖτε, ἐῤῥιζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ. Daarenboven nog Jud. 20 ἐποικοδομοῦντες ἑαυτοὺς τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει, ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι.

Συνοικοδομέω, gemeenschappelijk, samen, tegelijk bouwen. a) Bij gemeenschap der subj. = medebouwen, 1 Ezr. 8:65 συνοικοδομήσωμεν ὑμῖν. In het gewone Grieksch evenwel b) met betrekking tot het object: samenbouwen, Plut. Thes. et Rom. 4 ἐκ πολλῶν ἓν οἰκητήριον. Diod. 13, 82: συνῳκοδομοῦντα οἱ κίονες τοῖς τοίχοις. Zoo beeldsprakig, Ef. 2:22 vgl. met vs. 19 συμπολῖται. Men mag ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ ἐν πν. niet verklaren door: ingebouwd worden, waardoor εἰς κατοικ. κτλ. niet tot zijn recht zou komen.

Ἐποκέλλω, Aor. 1 ἐπώκειλα, op het strand zetten, intrans. stranden, τὴν ναῦν, het schip doen stranden, Hand. 27:41. Sommige getuigen lezen ἐπικέλλω.

Ἐπολισθαίνω, uitglijden, Jos. B. J. 3, 7, 29.

Ἐπολοφύρομαι, weeklagen, jammeren, beklagen, Jos. B. J. 6, 4, 8, Prooem. 4.

Ἐπομβρέω, ήσω, = ἐφύω, ἐπιβρέχω, op iets regenen, Philo I, 48, 21, Iren. 1, 13, 2.

Ἐπομβρία, ας, ἡ = κατακλυσμός, overstrooming, Jos. Ant. 8, 3. 1.

Ἐπονειδίζω, smaden, schelden, Jos. Ant. 18, 6, 2.

Ἐπονείδιστος, smadelijk, schandelijk, afkeurenswaardig, Spreuk. 18:1, 19:26, 25:10, 27:11, 3 Makk. 6:31 R.

Ἐπονομάζω, LXX voor קָרָא eenen naam geven, noemen, pass. een naam dragen, Gen. 4:17, 25, 26, 5:2, 3, 29, Rom. 2:17.

Ἐπονομασία, ας, ἡ, het noemen van een naam, Clementin. 256 B, 257 C.

Ἐποξύνω, verhaasten, 2 Makk. 9:7.

Ἐποπτεία, ας, ἡ, inzicht, de hoogste trap van volkomenheid bij de Eleusinische mysteriën, Plut. 1, 900 F, Clem. A. 1, 313 B, 924 A.

Ἐπόπτευσις, εως, ἡ, ἀδιαφθόρων παίδων, onderzoek van de ingewanden van kinderen voor magische doeleinden, Just. Ap. 1, 18.

Ἐποπτεύω, Aor. 1 ptcp. ἐποπτεύσαντες, er op zien, gadeslaan, τι, 1 Petr. 3:2, ἔκ τινος, sc. τὴν ἀναστροφήν, 1 Petr. 2:12, Athen. 14:22.

Ἐπόπτης, ου, ὁ (van het ongebruikelijke ἐπόπτω). 1) Iemand, die toezicht of opzicht houdt. Zie ἐπίσκοπος. Van God, 2 Makk. 3:39, 7:35, 3 Makk. 2:21, Esth. 5:1. Ἀνθρωπίνων ἔργων, Clem. R. 1 Cor. 59, 3. 2) Toeschouwer, ooggetuige, 2 Petr. 1:16. De Grieken noemden hen ἐπόπται, die den derden of hoogsten graad in de Eleusinische mysteriën bereikt hadden (Plut. Alcib. 22).

Ἐποργίζομαι, boos zijn op, Dan. 11:40, 2 Makk. 7:33.

Ἐπορκίζω, bij iets zweren, Just. Ap. 2, 6, κατὰ τοῦ ὀνόματος I. X.

Ἐπορκιστής, οῦ, ὁ, exorcist, Just. Ap. 2, 6, Tryph. 85.

Ἔπος, εος (ους), τό, een woord: ὡς ἔπος εἰπεῖν, om zoo te zeggen (ut ita dicam), Hebr. 7:9.

Ἐποτρύνω, aanzetten, opwekken, 4 Makk. 5:14, 14:1.

Ἐπουράνιος, ον, hemelsch, wat aan of in den hemel is (niet bovenhemelsch), hoofdzakelijk van de goden οἱ ἐπ. Hom. Plat. Lucn. Later ook b.v. τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ὑπὸ γῆν ζητῶν Plat. Apol. 19, B = hemelsche verschijningen, μετέωρα. Bij de LXX alleen Ps. 68:15 als substantief ὁ ἐπουράνιος = שַׁדַּי en Dan. 4:23 τὴν ἐξουσίαν τὴν ἐπουράνιον naar den Alex. Vat.: οὐράνιον = שְׁמַיָּא. Zelden in de apocriefen als een epitheton van God, 3 Makk. 6:28, 7:6. Daarenboven 2 Makk. 3:39, 4 Makk. 4:11. Nooit als benaming of naam van God, zooals in het gewone Grieksch. In het N. T. als adj. alleen Mt. 18:35 rec. ὁ πατήρ μου ὁ ἐπ. (zie onder οὐρανός, πατήρ) evenals met andere substantiva, Hebr. 3:1, 6:4, 11:16, 12:22, 1 Kor. 15:40. Substant. οἱ ἐπ. Fil. 2:10, zie beneden. Anders τὰ ἐπουρ. De beteekenis wordt bepaald naar de verschillende voorstellingen van den hemel. Zoo a) τὰ ἐπουράνια het hemelsche als het boven de aarde verhevene = οἱ οὐρανοί, Ef. 3:10 ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, vgl. met 1 Kor. 4:9, Ef. 6:12 τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, vgl. Openb. 12:7, 8. Zoo ook Mt. 18:35 ὁ πατήρ μου ἐπουράνιος (Tdf. Treg. Westc. ὁ οὐράνιος). Dan b) wat den hemel als de hoogere orde der dingen toebehoort, 1 Kor. 15:40 σώματα ἐπουράνια. Vss. 48, 49, Hebr. 12:22 Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιος. Ef. 1:20 ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Joh. 3:12 τὰ ἐπουρ. tegenover τὰ ἐπίγεια, van die orde der dingen, welke de goederen des heils voleindigd in zich bevat. Zoo κλῆσις ἐπουράνιος Hebr. 3:1. δωρεὰ ἐπουρ. 6:4, 11:16 κρείττονος ὀρέγονται [πατρίδος], τοῦτ' ἔστιν ἐπουρανίου. Vandaar τὰ ἐπουράνια = het geheel dezer goederen, Ef. 1:3 ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Ef. 2:6 συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπ. Hebr. 8:5 σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπ. 9:23 αὐτὰ τὰ ἐπουράνια. — Fil. 2:10 οἱ ἐπουράνιοι, die zich binnen deze orde der dingen bevinden. Bij de trichotomie van deze plaats: ἐπουράνιοι καὶ ἐπίγειοι καὶ καταχθόνιοι vgl. Hom. Il. 8, 16: τόσσον ἔνερθ' Ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης. Zie onder γῆ.

Ἐποχή, ῆς, ἡ (ἐπέχω), het ophouden met iets, het staken van iets, Polyb. 38, 3, 2, Just. Tryph. 102.

Ἔποψ, οπος, ὁ, de hoppe, een zekere vogel, Lev. 11:19, Deut. 14:17, Zach. 5:9.

Ἑπτά, οἱ, αἱ, τά, zeven, Mt. 12:45, 15:34, Mk. 8:5, Lk. 2:36, Hand. 6:3 enz. Dikwijls in de Apocalypse. Οἱ ἑπτά sc. διάκονοι Hand. 21:8. Mt. 18:22 staat het i. p. v. ἑπτάκις bij ἑβδομηκοντάκις in navolging van het Hebr. שֶׁבַע, Ps. 118 (119):164, Spreuk. 24:16.

Ἑπτάκις, zevenmaal, Mt. 18:21, Lk. 17:4.

Ἑπτακισχίλιοι, αι, α, zevenduizend, Rom. 11:4.

Ἑπταπλασίων, ον = ἑπταπλάσιος, 2 Sam. 12:6.

Ἐπωμίς, ίδος, ἡ, de ephod van den Joodschen priester, Ex. 28:6, 29:5, Sir. 45:8, Philo II, 151, 34. Post van een deur = παραστάς, άδος, ἡ, Ezech. 41:2.

Ἐπώνυμος, genaamd naar, bijgenaamd, Esth. 8:13.

Ἐπωρύω, huilen, walgen van, Zach. 11:8.

Ἔραμαι, liefhebben, begeeren, 1 Ezr. 4:24, Spreuk. 4:6.

Ἐραστής, οῦ, ὁ, liefhebber, vereerder, Wijsh. 8:2, 15:6, Hos. 2:5 (7).

Ἔραστος, ου, ὁ, Erastus (ἐραστός geliefde), de medgezel van Paulus, Hand. 19:22. De stadsontvanger of rentmeester van Korinthe, die Rom. 16:23 voorkomt, heet ook Erastus. 2 Tim. 4:20 vinden wij ook een Erastus.

Ἐραυνάω, een latere Alexandrijnsche vorm voor ἐρευνάω. Vgl. Tisch. proleg. p. 81 etc. Gen. 31:33, 44:12, Joh. 5:39, 1 Kor. 2:10, 1 Petr. 1:11, Openb. 2:23.

Ἐργαλεῖον, τό, werktuig, Ex. 27:19, 39:10, 21.

Ἔργον, τό, werk, verrichting, resultaat van handelen, werken. (Het woord had oorspronkelijk een digamma, waaruit de eenheid met werk vloeit, Oud-Hoogd. uuerah, van uueran, maken, verrichten, vgl. Curtius, S. 181). Tegenover βουλή Hand. 5:38, vgl. Hom. Il. 9, 374; λόγος en derg. 2 Kor. 10:11: οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ — eene in het gewone Grieksch veelvuldig voorkomende, in het O. T. en diensvolgens in de LXX vreemde (vgl. Jez. 29:12), ook in de apocriefen nog zeldzame (4 Makk. 5:37, Sir. 3:8), in het N. T. evenwel meer voorkomende tegenstelling, welke verschillende nuances toelaat, Mt. 23:3, 1 Joh. 3:18, Hdt. 3, 135 ταῦτα εἶπε καὶ ἅμα ἔπος τε καὶ ἔργον ἐποίεε. Tit. 1:16 θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, d. i. het doel en de uitvoering, woord en handeling stemmen niet met elkander overeen. Eurip. Alc. 340: λόγῳ ἦσαν οὐκ ἔργῳ φίλοι. Diensvolgens moet men 2 Thess. 2:17 opvatten — Christelijke belijdenis en Christelijke wandel in hun onderling verband zijn bedoeld. Daarentegen schijnt het Kol. 3:17 πᾶν ὅτι ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, πάντα ἐν

ὀνόματι κυρίου Ἰυ meer overeenkomstig het verband te zijn, naar Mt. 12:36, 37 te wijzen. — Dezelfde tegenstelling vindt men Lk. 24:19, Hand. 7:22. Vgl. λόγος εἴδωλον ἔργων, λόγος σκιὰ ἔργου, M. Neander, Gnomol. 1 bij Düsterdieck op 1 Joh. 3:18. — Al naar het verband is, wijst ἔργον datgene aan wat iemand te doen heeft, zooals b. v. Mk. 13:14 δοὺς ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ of datgene wat iemand doet, gedaan heeft. Bij de LXX = מְלָאכָה en פֹּעַל, ook מַעֲשֶׂה, waarvoor dikwijls ook ποίημα, evenals = עֲבֹדָה naast δουλεία. Het spraakgebruik vooral van het N. T. kan men op de volgende wijze ordenen:

1) a) Werk als eenvoudige verrichting, als daad Mt. 26:10 ἔργον καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ. Mk. 14:6, Joh. 7:21, 10:32, 33, 1 Kor. 5:2. Zoo ook 2 Tim. 4:18 ῥύσεταί με ὁ κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ. Vgl. Soph. Tr. 1174 ἄκουε τοὔργον. Oed. R. 847 τοῦτ' ἐστι εἰς ἐμὲ ῥέπον. Xen. Cyr. 1, 4, 24, Jer. 50:25, Gen. 20:9. Vooral in het meervoud τὰ ἔργα, b. v. τὰ ἔργα τοῦ Χυ, Mt. 11:2, vaak in het evangelie van Johannes van de wonderen van Christus, Joh. 5:20, 36; 7:3, 10:25, 32, 38; 14:10, 11, 12, 24. Ἔργα τοῦ θεοῦ, wat God tot stand gebracht, geschapen, gemaakt heeft, Hebr. 1:10, 3:9, 4:4, 10, vgl. Openb. 9:20, Hand. 7:41. Dikwijls in het O. T. ook van de heilsdaden van God aan en voor Israel, Joz. 24:31, Ps. 66:5, 92:6, 107:24 enz. Joh. 6:28 τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ kan τοῦ θεοῦ gen. qualitatis zijn, = werken, zooals God ze doet, evenals ἔργα ἀνδρῶν, γυναικῶν = mannen en vrouwenwerk. Daarentegen vs. 29: τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ = datgene wat God verlangt te doen. Vgl. Jer. 48:10. Vs. 28 zou dan een misverstand van de woorden van Christus zijn, dat Christus vs. 29 uit den weg ruimde. Maar dan moest vs. 28 liever de singularis τὸ ἔργον staan. Ook laat het duidelijk verstaanbare ἐργάζεσθαι βρῶσιν (zie onder ἐργάζομαι) zulk een misverstand nauwelijks toe, zooals dan ook het antwoord van Christus voor zulk een misverstand geen grond geeft. Τὸ ἔργον τ. θ. is het bijzondere werk, dat Jezus van Godswege of dat God van hen thans verlangt. Bij τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, zooals Christus Joh. 10:37 zijne werken noemt, vgl. met 9:3, 4 merkt Leyser op: „Nòn solum similia et aequalia, sed eadem cum patre"; vgl. 14:10 ὁ δὲ πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός, 5:36 τὰ ἔργα ἃ ἔδωκέ μοι ὁ πατὴρ ἵνα τελειώσω αὐτά. In deze uitdrukking wordt b) τὰ ἔργα van het geheel van afzonderlijke handelingen, verrichtingen gebruikt, bij de LXX dikwijls van het dagelijksche werk, het dagwerk, Ex. 5:4, 13; 20:9, 10, 23:12. Verder vooral van zulke verrichtingen, waarin een en dezelfde zedelijke eigenaardigheid uitgedrukt is. Ps. 28:4, 62:13, 106:35, Jon. 3:10, Job 11:11 enz. vgl. 1 Petr. 2:12 τὰ καλὰ ἔργα naast ἀναστροφὴ καλή. Mt. 23:2, 5 πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. Joh. 3:20, 21 ἵνα

φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ἐν θεῷ ἐστὶν εἰργασμένα. 8 : 39 τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ. Vs. 41, Lk. 11 : 48, Jak. 3 : 13. In het gewone Grieksch wordt steeds een toevoegsel gevraagd zooals σχέτλια (Hesiod.), κακά, καλά, ἀγαθά, vooral bij Xen. ook bij Plat. Soph. en anderen. Zoo in het N. T. καλά Mt. 5 : 16, 1 Tim. 5 : 10, 25; 6 : 18, Tit. 2 : 7, 14, 3 : 8, 14, Hebr. 10 : 24, 1 Petr. 2 : 12. ἀγαθά Hand. 9 : 36, Rom. 13 : 3, Ef. 2 : 10, Kol. 1 : 10, 1 Tim. 2 : 10, 5 : 10, 2 Tim. 2 : 21, 3 : 17, Tit. 1 : 16, 3 : 1, Hebr. 13 : 21, 2 Kor. 9 : 8. ἔργα τὰ ἐν δικ. ἃ ἐποιήσαμεν Tit. 3 : 5. πονηρά Joh. 3 : 19, Kol. 1 : 21, 1 Joh. 3 : 12, 2 Joh. 11. ἄνομα 2 Petr. 2 : 8, νεκρά Hebr. 6 : 1, 9 : 14. Met eenen toegevoegden Genitief τὰ ἔργα τῆς σαρκός Gal. 5 : 19 tegenover ὁ καρπὸς τοῦ πνεύματος vs. 22. ἀσεβείας Jud. 15, τοῦ σκότους Rom. 5 : 11, 13 : 12. μετανοίας ἔργα Hand. 26 : 20, τὰ ἔργα τοῦ νόμου = de met de wet samenhangende, daardoor geëischte verrichtingen, Rom. 3 : 20, 28; 9 : 32, Gal. 2 : 16, 3 : 2, 5, 10. De bedoelde wet is een νόμος τῶν ἔργων, eene ordening Gods, welke door den eisch van zulke werkzaamheden gekenmerkt wordt, Rom. 3 : 27, tegenover νόμος πίστεως, zie νόμος. Deze met de wet samenhangende werken worden Tit. 3 : 5 ἔργα τὰ ἐν δικαιοσύνῃ ἃ ἐποιήσαμεν genoemd. Vgl. Rom. 2 : 14, anders eenvoudig ἔργα, werken, die als zoodanig aanvulling van de wet zijn. Vgl. Rom. 3 : 27. Zoo Rom. 4 : 6, 9 : 11, 11 : 6, Ef. 2 : 9, 2 Tim. 1 : 9. Tegenover deze werken, welke eene aanspraak op gezag en erkenning doen gelden, staat de genade als beginsel des heils, Rom. 11 : 6, vgl. 4 : 4, 9 : 6, 2 Tim. 1 : 9. Zoo in het Paulinisch spraakgebruik, waarin die werkzaamheden, welke van den Christen geëischt worden, niet eenvoudig als ἔργα, maar als ἔργα ἀγαθά enz. aangeduid worden. Anders in den brief van Jakobus. Daar duidt ἔργα werkzaamheden aan, waarin de mensch zich openbaart. Van het geloof, waarin een mensch zich met het toekomstige geluk wil troosten (2 : 14), worden werkzaamheden verlangd, waardoor het geloof eerst is wat het zijn moet, 2 : 22 ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη, nl. middel tot het tegenwoordig (2 : 25) en het blijvend (vs. 23) bezit des heils. Zonder zulke werkzaamheden bestaat het geloof niet of houdt op te bestaan, 2 : 26 ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν. — 2 : 14, 20, 21, 24. De Paulinische ἔργα zijn van dezulke, die Jakobus op 't oog heeft, onderscheiden als ἔργα νόμου van de ἔργα τῆς πίστεως. Vgl. Hebr. 11, welke voor Jakobus niets anders zijn dan de ἔργα νόμου. Zie onder ἐλευθερία. Jakobus heeft met eene miskenning van het geloof te maken, welke den apostel Paulus Rom. 6 als eene gevaarlijke mogelijkheid voor oogen zweeft. Het is niet de orde des heils in haar objectief verband, welke zooals in den brief aan de Galatiërs tegenover de oppositie en den twijfel verdedigd moet worden of zooals in den brief aan de Romeinen als een bewijs van het universeel karakter van het heil duidelijk ge-

maakt moet worden, maar Jakobus moet een practisch misbruik van de erkende orde des heils wegnemen. — Overigens duidt τὰ ἔργα aan wat een mensch en hoe hij gehandeld heeft, Rom. 2 : 6 ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, 2 Kor. 11 : 15, 2 Tim. 4 : 14, 3 Joh. 10, Openb. 2 : 2, 5, 6 (9, 13 niet bij Tdf. Tr. W.), 19, 22, 23, 2 : 8, 15, 3 : 1, 14 : 13, 16 : 11, 18 : 6, 20 : 12, 13, vgl. Ps. 28 : 4, 65 : 13. — Τὰ ἔργα μου Openb. 2 : 26 in den mond van Christus staan tegenover τὰ ἔργα τῆς Ἰεζάβελ 2 : 22, werken, zooals zij van Jezabel uitgaan. Vgl. τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ, κυρίου van de heilsdaden Gods in het Oude Testament. c) Als benaming van eene zaak, van een enkel object, waarmeê men te doen heeft, vinden wij het slechts zelden, b. v. 1 Sam. 15 : 9. In het N. T. niet. Vgl. van het gewone Grieksch Hom. Il. 1, 294 πᾶν ἔργον ὅτι κεν εἴπῃς.

2) Het geheele object of resultaat van handelen en werken, een object of resultaat, welks doel niet eene enkele handeling is, maar dat een geheel van verrichtingen eischt of daarstelt. (Bengel verklaart Openb. 22 : 12 „das ganze Thun eines guten oder bösen Menschen ist ein einziges Werk und Geschäft, Mt. 16 : 27"). Zoo a) in 't algemeen datgene wat door werk tot stand gekomen is of gemaakt wordt, b. v. een zuil, een geschrift enz. 1 Kon. 7 : 28, 32, Jer. 10 : 3, 1 Kor. 1 : 9, τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστὲ ἐν κυρίῳ, vgl. Filem. 10, 1 Kor. 4 : 15, Rom. 14 : 20 τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, vgl. Hand. 13 : 41, Fil. 1 : 6 ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθόν. Vgl. Richt. 2 : 7, 10 οὐκ ἔγνωσαν τὸν κύριον καί γε τὸ ἔργον ὃ ἐποίησεν ἐν τῷ Ἰσρ. Hebr. 4 : 3 τὰ ἔργα, samenvatting van het geschapene. Deze beteekenis komt het naast bij het onder 1 a opgemerkte spraakgebruik en laat ruimte voor een pluralis open, terwijl het woord in de dadelijk te noemen beteekenissen alleen in het enkelvoud voorkomt, nl. b) = beroepsarbeid, taak. Zoo bij de LXX van het werk Ex. 31 : 14, 35 : 2, Neh. 4 : 11 enz. 13 : 10. — 1 Thess. 5 : 13, Hand. 13 : 2, 14 : 26, 2 Tim. 4 : 5 ἔργον εὐαγγελιστοῦ. Ef. 4 : 12. Zoo ook Joh. 4 : 34, 17 : 4. Met de uitdrukking τὸ ἔργον τοῦ κυρίου 1 Kor. 15 : 58, 16 : 10, absoluut τὸ ἔργον Hand. 15 : 38, Fil. 1 : 22, 2 : 30 wordt het door den Heer opgedragene en voor Hem plaats hebbende werk aangeduid, nl. uitbreiding van het evangelie en bevordering van zijne gemeente. Vgl. ἔργον ἔχω τοῦτο σκοπεῖν. Xen. Mem. 2, 10, 6. ἱερεῦ, σὸν ἔργον, θῦε τοῖς θεοῖς, Ar. Av. 862. Xen. Hell. 4, 4, 12 ἔδωκε γὰρ τότε γε ὁ θεὸς αὐτοῖς ἔργον οἷον οὐδ' εὔξαιντό ποτ' ἄν. — c) In zedelijke beteekenis de zedelijke werkzaamheid, τὸ ἔργον, samenvatting van τὰ ἔργα vgl. 1 Petr. 1 : 17 κρίνειν κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον met Rom. 2 : 6 ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Zoo 1 Kor. 3 : 13 vgl. met vs. 12, 14, 15. 1 Thess. 1 : 3 τὸ ἔργον τῆς πίστεως evenals 2 Thess. 1 : 11. Hebr. 6 : 10 οὐ γὰρ ἄδικος ὁ θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑμῶν. Jer. 1 : 4, 25, Gal. 6 : 4, Openb. 22 : 12. Zoo ook Rom. 2 : 15 τὸ ἔργον τοῦ νόμου, d. i. alles wat

de wet eischt, vgl. vs. 7 τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ. Met de actieve beteekenis werkzaamheid, welke men Rom. 2:15 heeft willen vinden, komt overeen het spraakgebruik van Aristoteles, die ἔργον niet alleen = opus, maar ook = opera et actio opvat; toch staat daartegen het overige Nieuw-Testamentische, vooral het Paulinische spraakgebruik, afgezien van het γραπτόν van het tekstverband, dat door zijnen vorm en zijne beteekenis deze verklaring niet toelaat. Want γραπτόν kan, waar van de wet sprake is, alleen het werk als iets voorgeschrevens aanduiden, terwijl het bij die opvatting eigenlijk = voorschrijvend verklaard moest worden, wat eenvoudig onmogelijk is. Daarvan verschilt niet bijzonder de verklaring, welke τὸ ἔργον op deze plaats als object der wet beschouwt = wat de wet tot stand moet brengen of uitwerkt, — eene verklaring, welke, hoe schoon de gedachte schijne, in het verband niet past. Met het oog op het bij Paulus tot een term. techn. geworden meervoud is het gebruik van het enkelvoud van de zedelijke werkzaamheid of eisch zeer te begrijpen. Vgl. 1 Petr. 1:17 met Rom. 2:6. — Aristoteles noemt de zedelijke taak van den mensch in de wereld, datgene waartoe hij bestaat: τὸ ἔργον αὐτοῦ. Eth. Nic. 1, 6 καθάπερ ὀφθαλμοῦ καὶ χειρὸς καὶ ποδὸς καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων φαίνεταί τι ἔργον, οὕτω καὶ ἀνθρώπου παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἂν ἔργον τι, κτλ. Vgl. t. d. pl. 1, 12 τὸν γὰρ δίκαιον καὶ τὸν ἀνδρεῖον καὶ ὅλως τὸν ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπαινοῦμεν διὰ τὰς πράξεις καὶ τὰ ἔργα. Neemt men daarbij de tegenstelling van λόγος en ἔργον en uitspraken als Eth. Nicom. 11, 9 τὸ δ' ἀληθὲς ἐν τοῖς πρακτοῖς ἐκ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου κρίνεται, dan schijnt, hoewel anders τὸ ἔργον, τὰ ἔργα in zedelijke beteekenis nauwelijks gevonden wordt, het specifiek Bijbelsch spraakgebruik in het gewone Grieksch niet vreemd te zijn. Vgl. H. Müller, Stud. zur Exegese des N. T. III: ἔργον en ἐργάζεσθαι, in het „Zeitschr. für Luth. Theol. und Kirche" 1877, S. 455 ff.

Ἐργασία, ας, ἡ, (ἐργάζομαι) 1) = τὸ ἐργάζεσθαι, het bedrijven van ἀκαθαρσία Ef. 4:19. 2) Werk, bezigheid, Hand. 19:25. 3) Winst, profijt, Hand. 16:19, παρέχειν ἐργασίαν τινί Hand. 16:16, 19:24. 4) Moeite, inspanning: δίδωμι ἐργασίαν = operam dare, Lk. 12:58.

Ἐργάτης, ου, ὁ (ἐργάζομαι). 1) Evenals bij Grieksche schrijvers een werkman, iemand, die om loon dient, Mt. 10:10, Lk. 10:7, 1 Tim. 5:18; iemand, die op het land werkt, Mt. 9:37, 20:1, 8, Lk. 10:2, Jak. 5:4, Hand. 19:25, 2 Kor. 11:13, Fil. 3:2, 2 Tim. 2:15. 2) Een volvoerder, een werker, τῆς ἀδικίας Lk. 13:27 (τῆς ἀκμῆς 1 Makk. 3:6; τῶν καλῶν καὶ σεμνῶν, Xen. Mem. 2, 1, 27).

Ἐργοδιωκτέω = ἐργοδιώκτης εἰμί, ik ben opzichter, 2 Kron. 8:10.

Ἐργοδιώκτης, ου, ὁ, opzichter, Ex. 3:7 (1:11 ἐπιστάται τῶν ἔργων), Ezr. 1, 5, 56.

Ἐργολάβεια, ας, ἡ = ἐργολαβία, winstbejag, Sir. 29:19.

Ἐργοπαρέκτης, ου, ὁ (παρέχω), iemand, die werk verschaft, Clem. R. 1, 34.

Ἐργόχειρον, ου, τό, handenarbeid, gewoonlijk van artikelen, welke door monniken vervaardigd werden als manden, Basil. III, 633 C, Apophth. 105 C, 376 B.

Ἐργάζομαι, In plaats van het bij dit werkwoord gewone augment ει lezen Lchm. Tdf. Hand. 18 : 3 ἠργάζετο. Tdf. Mt. 25 : 16, Mk. 14 : 6 ἠργάσατο. Bij de LXX het gewone woord voor פעל (daarnaast ook somtijds de compos. ἐξεργ. en κατεργ. evenals verscheidene malen ποιεῖν en πράττειν). Verder naast λατρεύειν voor עבד en enkele maken = een werk verrichten, tot stand brengen, volvoeren. 1) Zonder obj. = werkzaam zijn, arbeiden, b. v. ἐν τῷ ἀμπελῶνι, Mt. 21 : 28, vgl. Sir. 33 : 34: ἐν παιδί, Mt. 25 : 16 ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς, handelde daarmeê, gaf er zich moeite voor; vgl. b. v. Dem. 33 : 34 ἐν ἐμπορίῳ καὶ χρήμασιν ἐργ. Sir. 24 : 22. — Lk. 13 : 14, Joh. 5 : 17, 9 : 4, 1 Kor. 4 : 12, 9 : 6, 1 Thess. 2 : 9, 4 : 11, 2 Thess. 3 : 8, 10, 12, Hand. 18 : 3. Rom. 4 : 4, 5 kan Paulus zich aan het gewone spraakgebruik aansluiten = iets verdienen. Vgl. Xen. Men. 1, 2, 57 τοὺς μὲν ἀγαθόν τι ποιοῦντας ἐργάζεσθαι ἔφη. Toch is duidelijk, dat hij het ideale object van het ἐργάζεσθαι, de ἔργα, in dien zin opvat, waarin zij tegenover de πίστις staan en de χάρις. Het in het werkwoord opgeslotene object ἔργον wordt herhaald (vgl. Krüger, § 46, 5, 1) = een werk verrichten, Mt. 26 : 10 ἔργον γὰρ καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ. Mk. 14 : 6, Joh. 6 : 28, 9 : 4, Hand. 13 : 41, 1 Kor. 16 : 10 τὸ γὰρ ἔργον κυρίου ἐργάζεται. — 2) Met een object = iets verrichten, doen, tot stand brengen, 2 Kor. 7 : 10 μετάνοιαν, 2 Thess. 3 : 11 μηδὲν ἐργ. ἀλλὰ περιεργάζεσθαι = niets doen en zich met bijzaken bemoeien, Ef. 4 : 28, Kol. 3 : 23, 2 Joh. 8, Joh. 6 : 27 ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν κτλ. vgl. χρήματα, ἀργύριον, βίον ἐργάζεσθαι. Openb. 18 : 17 ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται — op zee werken, bij Plut. Dion. Hal. enz. van schippers en visschers zooals τὴν γῆν ἐργ. van den landbouw. Vgl. 1 Kor. 9 : 13 τὰ ἱερὰ ἐργ. van den tempeldienst.

Ἐργάζεσθαι τί τινι, εἴς τινα, πρός τινα = iemand iets aandoen, κακόν, ἀγαθόν, καλά, waarvoor evenwel in het gewone Grieksch τινά τι, Rom. 13 : 10, 3 Joh. 5, Gal. 6 : 10. Met een zedelijk object staat het in het gewone Grieksch b. v. bij Isocrates ἐργ. ἀρετήν, σωφροσύνην = uitoefenen, zooals ἐργ. τέχνην, ἐπιστήμην, evenwel zooals Pape opgeeft, zelden in eene goede beteekenis, ἀγαθά, ἀγαθόν τι ἐργάζεσθαι. In het N. T. Mt. 7 : 23 τὴν ἀνομίαν. Jak. 2 : 9 ἁμαρτίαν. Hand. 10 : 35, Hebr. 11 : 33, Jak. 1 : 20 δικαιοσύνην. Rom. 2 : 10 τὸ ἀγαθόν, vgl. Ef. 4 : 28, Ps. 107 : 17. LXX Ps. 5 : 6, 14 : 4, 35 : 13 τὴν ἀνομίαν. Ps. 15 : 2 δικαιοσύνην, vgl. ἀλήθειαν Sir. 27 : 9. ψεῦδος 51 : 2. — Het perf. εἴργασμαι in passieve beteekenis Joh. 3 : 21, zooals niet zelden in het gewone Grieksch. Vgl.

εἰργασμένος Ez. 27 : 13. — Hiervan in het N. T. de composita κατεργάζομαι, περιεργάζομαι, προσεργάζομαι.

Ἐργάσιμος, ijverig, vlijtig. Gesch. v. Zosimus 10.

Ἀργός, ή, όν, zoo sedert Aristoteles (in het N. T. Jak. 2 : 20), terwijl in het Att. gewoonlijk gevonden wordt, ἀργός, ἀργόν, ontstaan uit ἄεργος (over het accent vgl. Krüger 42, 9, 9). a) Act. tegenover ἐνεργός = zonder werk, traag, onvruchtbaar, ledig. Mt. 20 : 3, 6, 1 Tim. 5 : 13, Tit. 1:12 Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί. Vgl. Plat. Rep. 9, 572 E: ἐρωτά τινα αὐτῷ — ἐμποιῆσαι προστάτην τῶν ἀργῶν καὶ τὰ ἕτοιμα διανεμομένων ἐπιθυμιῶν. — 2 Petr. 1 : 8 οὐκ ἀργοὺς οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ κυρ. ἡμ. Ιυ Χυ ἐπίγνωσιν. In deze constructie ook Plut. Poplic. 8 ἀργὸν χωρίον καὶ ἄκαρπον, zooals wij het meermalen met χωρίον, χώρα, γῆ, ἀγρὸς verbonden vinden ter benaming van een braak liggend land tegenover ἐνεργός en dan b) passief = niet bewerkt, verwaarloosd, ongedaan. De passieve beteekenis is niet in alle daarvoor aangehaalde constructies op te merken, daar zeer dikwijls de actieve beteekenis zich daarvoor beter aanbeveelt, b. v. χρήματα ἀργά van een dood kapitaal zonder interest, tegenover ἐνεργά, het kapitaal, dat interest opbrengt. Theophr. fr. 2, de lapid. 27 ἀργὴ οὖσα ἡ σμάραγδος, οὐ λαμπρά. Ook komt zij in andere gevallen voor, b. v. ἀργαὶ βύρσαι, ruwe, onbewerkte huiden. Zoo van onbewerkte metalen. Vgl. verder Eurip. Phoen. 778 ἓν ἔστιν ἡμῖν ἀργόν, eene zaak is voor ons nog ongedaan, moet nog gedaan worden. Men vraagt, hoe het woord Mt. 12 : 36 verklaard moet worden: πᾶν ῥῆμα ἀργὸν ὃ λαλήσουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον. Zoo ook Jos. Ant. 15, 7, 4 τὸν λόγον ἀργὸν ἐᾶν, het woord onopgemerkt laten. Men vraagt, of het hier ongeveer = onbedacht verklaard kan worden, maar afgezien van het ontbreken van een soortgelijk spraakgebruik zou dit evenmin met Mt. 12 : 37, 43 overeenstemmen als de andere verklaring ledig, overvloedig. Vgl. Aristot. Pol. 8, 12 τὸ διατρίβει νῦν ἀκριβολογουμένους καὶ λέγοντας περὶ τῶν τοιούτων ἀργόν ἐστιν, zooals wij het meermalen in deze constructie en beteekenis vinden. Wanneer ook op zichzelve beschouwd, de gedachte met de noodige beperking eene waarheid bevatte, stemt zij toch in dezen algemeenen en daardoor meer onbepaalden vorm noch met de veel juistere, door het verband bepaalde, analoge uitspraken der Schrift overeen als Ef. 4 : 29, 5 : 4, Spreuk. 17 : 27, 28, 18 : 20, 21, Pred. 5 : 1 enz. (waar toch nergens aan eenvoudig onbeduidende, overbodige woorden gedacht wordt, die eveneens verwerpelijk kunnen zijn), noch met de κενοφωνίαι 1 Tim. 6 : 20, 2 Tim. 2 : 16, noch met de beteekenis, welke aan de woorden in 't algemeen en vooral in het aanwezige verband, klaarblijkelijk als uitdrukking van de gesteldheid der harten, vgl. Rom. 10 : 9, 10 toegekend wordt. Ἀργός moet eene zedelijke karakteristiek der woorden aanduiden, eene algemeene overeen-

komstig den voortgang der rede. Dat het daartoe geschikt is, zien wij uit 2 Kon. 2 : 24, waar cod. Al. de woorden heeft: τέκνα παραβάσεως καὶ ἀργίας (waaraan in den Hebr. tekst niets beantwoordt). Zoo vertaalt Symmach. Lev. 19 : 7 het Hebr. פִּגּוּל, res abominanda, LXX ἄθυτόν ἐστιν, οὐ δεχθήσεται, door ἀργόν en wanneer dit ook van het spraakgebruik van het gewone Grieksch afwijkt, sluit het toch aan de zedelijke waarde van ἀργία aan. Vgl. de boven aangehaalde plaats Plat. Rep. 9, 572 E. 'Αργία duidt zoowel aan het uitrusten van den arbeid als de voor niets deugende, aan de bestraffing van de wet onderworpene traagheid, 2 Kon. 2 : 24, klaarblijkelijk = wat tot niets deugt. Zoo duidt ook ἀργός Wijsh. 15 : 16 οἱ πόδες αὐτῶν ἀργοὶ πρὸς ἐπίβασιν meer dan traag aan, wat nergens voor deugt. Zoo opgevat, verkrijgen wij ook Mt. 12 : 36 eene meer juiste beteekenis = ieder woord, dat nergens toe deugt, dan ieder ijdel, overbodig woord. Zoo in hoofdzaak reeds Schleusner.

'Αργός, (vgl. ἄργιλος, ἄργυρος), glanzend, schitterend, φήν Od. 15, 161, van de schitterende kleur van eenen vetten os, Il. 23, 30. Van ijzer, Gesch. v. Zosimus, X.

'Αργῶς, ijdel, vruchteloos, zonder zorg, onnauwkeurig, Heracl. 11, 3, Just. Tryph. 113.

'Αργέω, een ἀργός zijn, lui zijn, niets doen, Pred. 12 : 3 ἤργησαν αἱ ἀλήθουσαι = בטל; 2 Ezr. 4 : 24 ἤργησε τὸ ἔργον = stil zijn, ophouden. Vgl. ἀργούντων τῶν ὅπλων Plat. Aem. 8. 2 Petr. 2 : 3 οἷς τὸ κρίμα ἔκπαλαι οὐκ ἀργεῖ = niet werkzaam zijn, uitblijven.

'Αργία, ας, ἡ, onthouding van werk, werkeloosheid, rust, Jez. 1 : 13, Pseud. Ignat. 768 A, Apocr. Act. Petr. et Paul. 22. Ontzetting van een geestelijke, Can. Apost. 16.

Καταργέω = ἀργὸν ποιεῖν. Het voorzetsel κατά geeft aan het intransitieve werkwoord ἀργεῖν transitieve beteekenis. In het gewone Grieksch komt het zeer zelden voor. Alleen twee voorbeelden worden genoemd: Eurip. Phoen. 760: ἀλλ' εἶμ' ὅπως ἂν μὴ καταργῶμεν χέρα, Schol. ὅπως μὴ ἐμποδίζωμεν τὸ τῶν χειρῶν ἔργον, τουτέστι τὸν πόλεμον· evenals Polyb. bij Suidas: κατηργηκέναι καὶ καταπροΐεσθαι τοὺς καιρούς, waar het met ἀργός in zijne passieve beteekenis overeenstemt = ongebruikt laten. In het Bijbelsch Grieksch vinden wij het bij de LXX = בְּטֵל, doen ophouden, 2 Ezr. 4 : 21, 23; 5 : 5, 6 : 8; verder ééns bij Lukas (13 : 7), éèns in den brief aan de Hebreërs (2 : 14) en dikwijls bij Paulus, die het gaarne en met voorliefde gebruikt en bij wien het klaarblijkelijk meer beteekent dan a) buiten werk stellen, in rust brengen, verhinderen, zooals Lk. 13 : 7 ἱνατί τὴν γῆν καταργεῖ; waar men terug moet gaan tot het gebruik, dat met γῆ ἀργή niet ongebruikt, niet bewerkt, maar onvruchtbaar, braak liggend land aanduidt tegenover ἐνεργός. In alle andere gevallen beteekent het b) = doen ophouden, vgl. 2 Ezr. 4 : 21 καταργῆσαι

τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, καὶ ἡ πόλις ἐκείνη οὐκ οἰκοδομηθήσεται ἔτι. Eveneens vs. 23, 5:5, 6:8, vgl. 4:24 τότε ἤργησε τὸ ἔργον — καὶ ἦν ἀργοῦν ἕως κτλ. Zoo beteekent ook Rom. 3:31 τὸν νόμον καταργεῖν tegenover ἱστάναι niet de wet krachteloos maken, maar afschaffen, tenietmaken, opheffen, wegdoen, vgl. Ef. 2:15 τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Rom. 3:3 μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργήσει; Met een zakelijk object nog 1 Kor. 13:11, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. 15:24 ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Gal. 3:17 τὴν ἐπαγγελίαν. 2 Tim. 1:10 τὸν θάνατον. In verband met een persoonlijk object is recht duidelijk, welke intensieve beteekenis het woord speciaal voor Paulus heeft, intensiever dan b. v. Lk. 13:7, terwijl Hebr. 2:14 ἵνα — καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου dichter komt bij het Paulinisch spraakgebruik, vgl. 2 Thess. 2:8 ὃν ὁ κύριος ἀναλώσει — καὶ καταργήσει κτλ. 2 Tim. 1:10 καταργήσαντος μὲν τὸν θάν. κτλ. Men zou kunnen vermoeden, dat Paulus het voorzetsel tegelijk als eene versterking van het begrip (zooals bij κατακόπτειν, κατακτείνειν enz.) beschouwd heeft. Hij denkt steeds aan een volledig, niet aan een gedeeltelijk of tijdelijk ophouden. Wanneer het elders is = buiten werk stellen, van zijne kracht berooven, beteekent het bij Paulus = vernietigen, een eind maken, afdoen. 1 Kor. 6:13 ὁ θεὸς τὴν κοιλίαν καὶ τὰ βρώματα καταργήσει. 1:28 ἐξελέξατο ὁ θεὸς τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. Het passieve καταργεῖσθαι kunnen wij vooral in de gevallen, waar het een persoonlijk subject heeft, niet goed op passieve wijze weergeven. Vgl. 2 Ezr. 6:8 ἐπιμελῶς δαπάνη ἔστω διδομένη τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις τὸ μὴ καταργηθῆναι. Rom. 7:2 ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ — κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου ἀνδρός; = heeft als zoodanig opgehouden en is los van de wet. Vgl. vs. 3 ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, vs. 6, Gal. 5:4, 1 Kor. 2:6. Met een zakelijk subject 1 Kor. 13:8, 10 syn. παύεσθαι. 15:26 καταργεῖται ὁ θάνατος, vgl. 2 Tim. 1:10. Gal. 5:11 κατήργηται τὸ σκάνδαλον. 2 Kor. 3:7, 11, 13, 14. Zie verder Act. Petr. 118:7, 9 (vernietigen), Just. Trag. 1577 A, Orig. I, 680 A.

Ἐνεργής, ές, evenals ἐνέργεια, ἐνεργεῖν, alleen behoorende tot het latere Grieksch, dikwijls bij Polybius = ἐνεργός, werkzaam, krachtig. 1 Kor. 16:9, Filem. 6, Hebr. 4:12, Plut. Sol. 31 χώρα ἐνεργεστέρα, vruchtbaar land. Vooral schijnen ἐνεργής, ἐνέργεια, ἐνεργεῖν geschikt te zijn voor het geneeskundig spraakgebruik, b. v. ἐνεργεῖν εἰς τὴν κύστιν van geneeskundige behandeling en de werking van geneesmiddelen. Dioscorid. de mat. med. 1, 2, C τά τε γένη καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν δυνάμεων. 1:18 δύναμιν ἔχει ἐνεργεστάτην. In het N. T. vinden wij deze woorden met weinige uitzonderingen — Mt. 14:2, Mk. 6:14, Hebr. 4:12, Jak. 5:16, — alleen in het Paulinisch spraakgebruik. In de LXX en de apocriefen vinden wij ἐνεργής niet, ἐνεργός Ez. 46:1 ἓξ ἡμέραι αἱ

ἐνεργοί = werkdagen, zooals Hrdt. 8, 26, ἐνεργεῖν Spreuk. 21:6, Jez. 41:4, Wijsh. 15:11, 16:17, ἐνέργεια Wijsh. 7:17, 26; 13:4, 18:22, 2 Makk. 3:29 zonder bijzondere eigenaardigheden.

Ἐνέργεια, ἡ, werkzame kracht, openbaring van kracht, niet geschiktheid om iets degelijks te doen, sluimerende kracht, maar krachtig zich openbarende werkzaamheid. Kol. 1:29. Bij Aristot. teg. ἕξις vgl. Eth. 2, 5: ἕξις δὲ λέγω, καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς. Dioscorid. de mat. med. 1, 2, C s. v. ἐνεργής. In het Paulinisch spraakgebruik is ἐνέργεια het woord voor de openbaring van de goddelijke kracht in de oeconomie des heils, zie δύναμις, b. v. in de ambtelijke werkzaamheid van den apostel, Kol. 1:29, Ef. 3:7, in de opwekking van Christus, zooals zij samenhangt met de openbaring van het heil in het afzonderlijke subject. Kol. 2:12, Fil. 3:21, Ef. 1:19 πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος, waar κράτος aanwijst de eigenaardigheid van de ἰσχύς. Overigens nog Ef. 4:16 κατ' ἐνέργειαν... τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται. 2 Thess. 2:9, 11. Invloed, Just. Apol. 1, 44, Clem. A. II, 6, 29 B, Const. Apost. 8, 12.

Ἐνεργέω, werkzaam, ijverig zijn, werken. Dikwijls bij Polyb. b. v. 17, 14, 8 πάντα κατὰ δύναμιν ἐνεργεῖν. Bij Aristoteles van geestelijke werkzaamheid. In het geneeskundig spraakgebruik van de uitwerking der geneesmiddelen. In het N. T. alleen in het Paulinisch spraakgebruik evenals Mt. 14:2, Mk. 6:14, ἐνεργοῦσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ. Jak. 5:16 δέησις δικαίου ἐνεργουμένη. Het Paulinisch spraakgebruik is geordend naar het gebruik van het activum en het medium. a) Het activum wordt gebruikt van de goddelijke openbaring (vgl. Jez. 41:4) van de kracht des heils, vandaar altijd met God als subject. Ef. 1:20 met betrekking tot de opstanding van Christus. Gal. 2:8 met betrekking tot het apostolisch ambt, Gal. 3:5, 1 Kor. 12:6, 11 met betrekking tot de buitengewone openbaringen van deze kracht des heils in de Christelijke gemeente. Fil. 2:13 met betrekking tot de zedelijk-godsdienstige uitwerking in de geloovigen, ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν, vgl. Ef. 1:11, waar ἐνεργεῖν eveneens het correlaät is van het willen. — b) Met het Medium = zich krachtig openbaren, zich krachtig doen gelden, gebruikt de apostel het steeds (behalve bij Fil. 2:13), waar hij het van andere subjecten bezigt. Zoo Rom. 7:5 τὰ παθήματα ἐνεργεῖτο κτλ. 2 Kor. 1:6, 4:12, Gal. 5:6, 1 Thess. 2:13, 2 Thess. 2:7, Kol. 1:29, Ef. 3:20. Zijnen invloed uitoefenen, Just. Apol. 1, 5, 26; 2, 8 (van duivelsche invloeden), Tryph. 78, Clem. A. I, 60 A, Orig. III, 1108 A (I, 968 A).

Ἐνέργημα, τό, werking, Plut. plac. phil. 4, 8 (899 D), ἡ αἴσθησις, ἥτις ἐστὶν ἡ δύναμις, καὶ τὸ ἐπαίσθημα, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἐνέργημα. Werkzaamheid, Polyb. 2, 42, 7 τὰ περὶ τὰς πράξεις ἐνεργήματα. 4, 8, 7 αἱ τῶν

ἀνθρώπων. φύσεις ... ἔχουσί τι πολυειδὲς ... ὥστε τὸν αὐτὸν ἄνδρα μὴ μόνον ἐν τοῖς διαφέρουσι τῶν ἐνεργημάτων. Kracht, Diodor. 4, 51 τῶν δὲ ἐνεργημάτων ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν φανέντων. In het N. T. 1 Kor. 12 : 6, 10 van de buitengewone verschijningen, welke met de openbaring en het bezit van het Nieuw-Testamentisch heil in de Christelijke gemeente samenhangen. Werking van kwade geesten = ἐνέργεια, Tertull. II, 43 A, 791 A.

Συνεργός, όν, medewerkend, helpend, 2 Makk. 14 : 5. Niet bij de LXX. In de apocriefen alleen nog 2 Makk. 8 : 7 en hier zooals steeds in het N. T. de medewerker, helper. Behalve 3 Joh. 8 alleen bij Paulus, die het steeds met den Gen. subj. van den persoon verbindt, terwijl in het klassieke Grieksch gewoonlijk de Dativus staat, de Gen. daarentegen Gen. obj. is. a) Met den Gen. subj. θεοῦ συνεργοί 1 Kor. 3 : 9 (en 1 Thess. 3 : 2 Lchm. Tdf. 7 i. p. v. διάκονον τοῦ θεοῦ ἐν τῷ εὐαγγ. Voor dit ἐν vgl. Aristoph. Eq. 588 ἐν στρατιαῖς ξυνεργὸς Νίκη). Anders μου, ἡμῶν Rom. 16 : 3, 9, 21, Fil. 2 : 25, 4 : 3, Filem. 1 : 24. b) Met Gen. obj. 2 Kor. 1 : 24 τῆς χαρᾶς, bevorderaar, vgl. 2 Kor. 6 : 1. In deze beteekenis staat de Dativus 3 Joh. 8 ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ. Evenals 1 Thess. 3 : 2 met ἐν het arbeidsveld genoemd is, zoo Kol. 4 : 11 εἰς τὴν βασ. τ. θ. met εἰς de richting, waarin de werkzaamheid zich beweegt, niet het nagejaagde doel. Vgl. 2 Kor. 8 : 23 κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός.

Συνεργέω, medewerken in den zin van behulpzaam zijn, bijstaan, helpen. Niet bij de LXX. Gewoonlijk met den Dat. van den persoon, zooals 1 Ezr. 7 : 2 συνεργοῦντες τοῖς πρεσβ. 1 Makk. 12 : 1 ὁ καιρὸς αὐτῷ συνεργεῖ. Jak. 2 : 22 ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Overal wordt gedacht aan hulp, bijstand, Mk. 16 : 20 τοῦ κυρίου συνεργοῦντος καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος, 2 Kor. 6 : 1 συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, vgl. vs. 13 en 1 : 24, 1 Kor. 16 : 16, daarentegen Rom. 8 : 28 τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, = helpen, dienstig zijn, baten. Vgl. Pol. 11, 9, 1 πολλὰ δὲ συνεργεῖν τὴν ἁρμογὴν τῶν ὅπλων εἰς τὴν χρείαν. Niet zelden in het gewone Grieksch.

Ἐξαγώνιος, niet tot de zaak behoorend, Athen. 46 : 21.

Ἐξαμελέω, geheel verwaarloozen, Tat. Or. 26 : 19.

Ἐξανθέω, opbloeien, Tat. Or. 16 : 1.

Ἐξαπτέρυγος, met zes vleugels, Apoc. v. d. Maagd. 1, 30.

Ἐξαρτύω, toerusten, Tat. Or. 28 : 15.

Ἐξατμίζομαι, verdampen, Tat. Or. 6 : 31.

Ἐξεταστής, οῦ, ὁ, onderzoeker, Act. Petr. 274.

Ἐξεάω, laten gaan, Act. Petr. 166 : 11, 211 : 8.

Ἐξιλεόω, verzoenen, Test. Abrah. B. 116.

Ἐξισόω, gelijk maken, Athen. 16 : 23.

Ἐξοκέλλω, uitdrijven, uit de juiste richting gaan, Tat. Or. 15 : 12.

Ἐξολοθρεύσιος, verwoestend, Acta van Xantippe en Polyxena, 10.

Ἐξορχοῦμαι, ontwijden van de mysteriën, Tat. Or. 28 : 25.

Ἐξόχως, uitstekend, Passio Perp. 62, 23.

Ἐξυπηρετῶ, dienen, Tat. Or. 19 : 22.

Ἐρεθίζω, Aor. 1 ἠρέτισα (ἐρέθω opwekken) aansporen, aanzetten, opwekken: τινά in eenen goeden zin, 2 Kor. 9 : 2. In eenen verkeerden zin tergen, Kol. 3 : 21.

Ἐρεθισμός, οῦ, ὁ, wederspannigheid, Deut. 31 : 27.

Ἐρεθιστής, οῦ, ὁ, een twistzoeker, Deut. 21 : 18, Hippol. Haer. 82, 23.

Ἐρείδω, εἴδω, trans. tegen iets aan plaatsen, steunen, intrans. tegen iets aanleunen, aandringen, van een schip, dat op een zandbank vervalt, vast loopen, vast geraken, Hand. 27 : 41.

Ἐρειπιόω, ook ἐρειπόω, nederwerpen, verwoesten, Eus. II, 845 B, IV, 128 C, Jos. B. J. 5, 2, 2.

Ἐρεισμός, οῦ, ὁ, steun, stok, Aquil. Jez. 3 : 1.

Ἔρεος, ἐρεοῦς, wollen, Lev. 13 : 47, 48, 52, 59, Ez. 44 : 17.

Ἐρεσχελία, ἡ, scherts, M. Diaconi Vit. Porph. ep. Gaz. 20, 21.

Ἐρεύγομαι, ξομαι, Dep. med. Het act. vooral van het brullen van stieren. Het Med. = uitbraken, oprispen, van zich geven, in woorden uitbrengen, uitspreken, Lev. 11 : 10, Ps. 18 (19) : 2, Mt. 13 : 35.

Ἐρευνάω, ῶ, onderzoeken, nasporen, absol. Joh. 7 : 52, τί Joh. 5 : 39, Rom. 8 : 27, 1 Kor. 2 : 10, Openb. 2 : 23, waarmeê men vergelijke Jer. 11 : 20, 17 : 10, 20 : 12, gevolgd door eene indirecte vraag, 1 Petr. 1 : 11. Den vorm ἐραυνᾶν vindt men bij T. Tr. WH. overal. Lachmann heeft hem alleen Openb. 3 : 23.

Ἐρευνητής, οῦ, ὁ, onderzoeker, Jos. Ant. 17, 5, 5, B. J. 1, 30, 7, Clem. R. 1, 21.

Ἐρημία, ας, ἡ, (ἔρημος) eenzaamheid, onbewoonde streek, woestijn, Mt. 15 : 33, Mk. 8 : 4, Hebr. 11 : 38, teg. πόλις 2 Kor. 11 : 26, Jos. Ant. 2, 3, 1.

Ἐρημικός, ή, όν, van de woestijn, Ps. 101 : 7, 119 : 4. ὁ ἐρημικὸς βίος het leven van een heremiet, Greg. Naz. 1, 1104 A.

Ἐρημίτης, ου, ὁ, heremiet, Pallad. Laus. 1212 C. In beteekenis = een adject. van de woestijn, Job 11 : 12 ὄνος wilde ezel.

Ἔρημος, ον, 1) Eenzaam, verlaten, onbewoond, van plaatsen, Mt. 14 : 13, 15, Mk. 1 : 35, 6 : 32, Lk. 4 : 42, 9 : 10, 12; Hand. 1 : 20, ἡ ὁδός, leidende door eene woestijn, Hand. 8 : 26, (2 Sam. 2 : 24). Van personen, door anderen verlaten. Beroofd van de hulp en bescherming van anderen, vooral van vrienden, bekenden, kinderen. Van eene kudde, door den herder verlaten, Hom. Il. 5, 140. Γυνή, eene vrouw, door haren man verlaten, Gal. 4 : 27, (Jez. 54 : 1), van Jeruzalem, beroofd van de hulp en de tegenwoordigheid van Christus, Mt.

23 : 38, 2 Makk. 8 : 35. 2) Ἡ ἔρημος, sc. χώρα, LXX voor מִדְבָּר eene woestijn, wildernis, Mt. 24 : 26, Openb. 12 : 6, 14, 17 : 3, αἱ ἔρημαι, verlaten plaatsen, Lk. 1 : 80, 5 : 16, 8 : 29, 15 : 4. Gebruikt van de woestijn van Judea, Mt. 3 : 1, Mk. 1 : 3, Lk. 1 : 80, 3 : 2, 4, Joh. 1 : 23, van de woestijn van Arabië, Hand. 7 : 30, 36, 38, 42, 44, 1 Kor. 10 : 5, Hebr. 3 : 8, 17.

Ἐρημόω, ῶ, Pass. pf. ptcp. ἠρημωμένος, Aor. 1 ἠρημώθην, LXX gewoonlijk voor חָרֵב, הֶחֱרִיב, שָׁמֵם, eenzaam, verlaten maken, verwoesten, berooven van, Mt. 12 : 25, Lk. 11 : 17, Openb. 17 : 16, 18 : 19.

Ἐρήμωσις, εως, ἡ (ἐρημόω), verwoesting, verlatenheid, Lev. 26 : 34, 2 Kron. 30 : 7, Jer. 4 : 7, 7 : 34, Dan. 3 : 13, 9 : 27, Mt. 24 : 15, Mk. 13 : 14, Lk. 21 : 20. Zie βδέλυγμα C. LXX vaak voor חָרְבָּה, שַׁמָּה.

Ἐρίζω, van ἔρις twisten, kijven, wedijveren, Mt. 12 : 19 waar οὐκ ἐρίσει het kalme, bezadigde karakter van Jezus beschrijft in onderscheiding van de twistende, Joodsche leeraren.

Ἐριθεία, ἡ, nog door Schenkl van ἔρις afgeleid, wat evenwel niet mogelijk en niet noodig is, daar, zooals bekend is, de beteekenis, welke een woord in het spraakgebruik heeft, niets bewijst voor de etymologie. Wij moeten het veeleer afleiden van ἔριθος, loonarbeider, bij Homerus van gedwongen veldarbeiders, b. v. van de maaiers. Later van de spinsters, weefsters, b. v. Jez. 38 : 12, zooals Soph. Fragm. 269 en Philostr. Imag. 854 de spin zoo noemen. Vgl. ἐριθεύω Tob. 2 : 11. — Συνέριθος, medearbeider en wel met het oog op het loon, het succes, zooals συνεργός, den deelgenoot of medewerker, den helper aanduidt, b. v. Plat. Rep. 7, 533 D συνέριθος καὶ συμπεριαγωγοὶ τέχναι. — Ἐριθεύω, voor loon werken, gewoonlijk in het Medium, is sedert Aristoteles in eene verkeerde beteekenis gebruikt van hen, die in den staat slechts hun eigen voordeel zoeken, zich laten begiftigen in strijd met de s. v. λειτουργεῖν genoemde Grieksche beschouwing, Aristot. Pol. 5, 3 μεταβάλλουσι δ' αἱ πολιτεῖαι καὶ ἄνευ στάσεως διά τε τὰς ἐριθείας, ὥσπερ ἐν Ἡραίᾳ (ἐξ αἱρετῶν γὰρ διὰ τοῦτο ἐποίησαν κληρωτάς, ὅτι ᾑροῦντο τοὺς ἐριθευμένους) καὶ δι' ὀλιγωρίαν. Vandaar hier evenals 5 : 2 naast ὀλιγωρία, veronachtzaming, geringschatting. Ἐριθεία is daarom niet = omkooping, jacht maken op eer, maar omkoopbaarheid, baatzuchtigheid. Vgl. Philo, De Virturtt. II, 555 ed. Mangey: τί δὲ ἄμεινον εἰρήνης; εἰρήνη δὲ ἐξ ἡγεμονίας ὀρθῆς φύεται· ἡγεμονία δ' ἀφιλόνεικος καὶ ἀνερίθευτος ὀρθὴ μόνη. Vgl. Hesych.: Ἠριθευμένων· πεφιλοτιμημένων. Ἠριθεύετο· ἐφιλονείκει van eerzucht en strijdlust. Bij Ignat. ad Philadelph. 8: παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς μηδὲν καθ' ἐριθείαν πράσσειν, ἀλλὰ κατὰ χριστομαθίαν duidt het naar het verband klaarblijkelijk aan de zucht om gelijk te hebben. Ἐριθευτικός bij Eustath. Opusc. 68, 53: βλάσφημος ἄρα ἐστὶ καὶ ἐριθευτικὸς καὶ φιλόνεικος. Leerzaam is ook Polyb. 10, 25, 9 οἱ δέ, τῆς στρατηγίας ὀρεγόμενοι, διὰ ταύτης τῆς ἀρχῆς ἐξεριθεύονται τοὺς νέους

καὶ παρασκευάζουσιν εὔνους συναγωνιστὰς εἰς τὸ μέλλον = de jeugd voor zich bewerken. Juist is de verklaring van Suidas, dat ἐριθεύεσθαι = δεκάζεσθαι, zich laten begiftigen. Moeilijk evenwel kunnen wij behalve door de aangehaalde plaats van Polybius de verdere opgaaf steunen: ἡ ἐριθεία εἴρηται ἀπὸ τῆς τοῦ μισθοῦ δόσεως. Het tegenovergestelde, λήψεως, is wel de oorspronkelijke beteekenis. — Suidas haalt nog aan κατεριθεύομαι τὸ ἐναντίον, het tegenovergestelde beweren. Zoo kan men wel als algemeene beteekenis van ἐριθεία, baatzuchtigheid, eigenzinnigheid aanduiden, die slechts naar zichzelve vraagt en op eigen voordeel bedacht is. (Dat het, zooals Weiss bij Fil. 1 : 17 beweert, in het klassieke Grieksch zeer dikwijls van partijdigheid, partijzucht voorkomt, is bepaald onjuist. Behalve de aangehaalde bewijsplaatsen, die niet tot het klassieke Grieksch behooren, vindt men het slechts hoogst zelden). In het N. T. Fil. 1:17 οἱ δὲ ἐξ ἐριθείας τὸν Χν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλίψιν ἐγείρειν τοῖς δεσμοῖς μου. Fil. 2 : 3. Dezelfde gedachte aan zelfzucht en eigenzinnigheid evenals bij Ignat. l. c. ligt hier overal in het woord opgesloten, en deze ligt als de zucht om gelijk te hebben zeer dicht bij den strijdlust, is evenwel niet hetzelfde en wanneer daaraan met dit woord gedacht wordt zooals Jak. 3 : 14, 16, geschiedt het om een bijzonder punt op den voorgrond te stellen, om haar te kenmerken. Jak. 3 : 14 εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐριθείαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. Vs. 16 ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἐριθεία, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. — Anders nog Rom. 2 : 8 τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, waar de beteekenis strijdlust bepaald geenen aannemelijken zin heeft. Het duidt aan de handhaving van zijn eigen gevoelen tegenover de waarheid en vandaar de zucht om haar tegen te spreken, om zich daaraan te onttrekken. Gal. 5 : 20 ἔρις, ζῆλος θυμοί, ἐριθεῖαι κτλ. 2 Kor. 12 : 20 ἔρις, ζῆλος, θυμοί, ἐριθεῖαι, καταλαλίαι κτλ. Met ἐρεθίζειν, ἐρεθισμός, ophitsen, Deut. 21 : 18, 28 : 22, 31 : 27, Spreuk. 19 : 7, 1 Makk. 15 : 40, 2 Makk. 14 : 27, Sir. 34 : 29 heeft het woord niets te maken.

Ἐριθεύομαι (ἔριθος), werken om loon, Tob. 2 : 11.

Ἐρίθηλος, ον = ἐριθηλής, zeer groeiend, vruchtbaar, Sibyll. 9, 261.

Ἐρικτός, ή, όν (ἐρείκω), fijngestampt, Lev. 2 : 14.

Ἔριον, τό = τὸ ἔρος, εἶρος, de wol, Lev. 13 : 47, 48, Hebr. 9 : 19, Openb. 1 : 14.

Ἐριοπώλιον, ου, τό, markt van wol, Jos. B. J. 5, 8, 1, Clem. A. 652 A.

Ἔρις, ιδος, ἡ, acc. ἔριν, pl. ἔριδες (1 Kor. 1 : 11) en ἔρεις (2 Kor. 12 : 20, Gal. 5 : 20, Tit. 3 : 9). Twist, strijd, oneenigheid, Rom. 1 : 29, 13 : 13, 1 Kor. 1 : 11, 3 : 3, 2 Kor. 12 : 20, Gal. 5 : 20, Fil. 1 : 15, 1 Tim. 6 : 4, Tit. 3 : 9.

Ἐριστής, twistziek, twister, Ps. 138 (139) : 20 S[a].

Ἐριστικός, twistziek, Didach. 3:2, Clem. A. I, 736, A.

Ἐρίφιον, ου, τό en ἔριφος, ου, ὁ, bokje, Mt. 25:32, Lk. 15:29.

Ἑρμᾶς, acc. Ἑρμᾶν, ὁ, Dorisch voor Ἑρμῆς, Hermas, aan wien Origenes en anderen „de Pastor" toekenden. Rom. 16:14.

Ἑρμηνεία (WH. νία), ας, ἡ (ἑρμηνεύω), vertolking van wat door anderen gesproken is, 1 Kor. 12:10, 14:26.

Ἑρμηνευτής, οῦ, ὁ, verklaarder, 1 Kor. 14:28. Voor מֵלִיץ Gen. 42:23.

Ἑρμηνεύω (van Ἑρμῆς, die gehouden werd voor den god van het spreken, schrijven, de welsprekendheid en het leeren). Verklaren, uitleggen, vertalen, Joh. 1:38 (39), 42 (43), 9:7, Hebr. 7:2 (2 Esr. 4:7 voor תִּרְגֵּם). Just. Cohort. 13. Iren. 948 B, Clem. A. I, 733 A. 889 C.

Ἑρμῆς, acc. Ἑρμῆν, een eigennaam, Hermes. 1) Eene Grieksche godheid, door de Romeinen Mercurius genoemd, Hand. 14:12. 2) Een zeker Christen, Rom. 16:14. Ἑρμοῦ ἡμέρα, de dag van Hermes, Woensdag, Clem. A. II, 504 B.

Ἑρμογένης, geboren uit Hermes, Tdf. Ἑρμογένης, Hermogenes, een zeker Christen, 2 Tim. 1:15. Een ketter, Theoph. bij Eus. II, 389 B, Hippol. Haer. 432, 28, Tertull. II, 196, Orig. II, 724 C.

Ἑρμών, Ἀέρμων, τό, חֶרְמוֹן, de berg Hermon, Deut. 3:9, 4:48.

Ἑρπετόν, οῦ, τό (van ἕρπω kruipen), het kruipend gedierte, Hand. 10:12, 11:6, Rom. 1:23, Jak. 3:7, Apoc. Petr. 25.

Ἑρπυστής, kruipend, Act. Thom. 24:31.

Ἕρπω, kruipen, Gen. 1:26, 28, 30, 6:20.

Ἐῤῥᾳδιουργημένως, gekromd, verdraaid, Epiph. I, 712 A.

Ἐῤῥωμένως, versterkt, Heracl. 40:43.

Ἐρυγή, ῆς, ἡ, oprisping, Clem. A. I, 429 B.

Ἐρυθαίνω, roodkleuren, Wijsh. 13:14.

Ἐρύθημα, τό, de roode kleur, Wijsheid 13:14.

Ἐρυθριάω, rood worden, Tob. 2:14.

Ἐρυθροδανόω, ώσω (ἐρυθρόδανον), rood kleuren, rood verven, Ex. 25:5, 26:14, 35:7.

Ἐρυθρός, ά, όν, rood. In het N. T. alleen in de uitdrukking ἡ ἐρυθρὰ θάλασσα de Roode Zee, de Indische Oceaan langs de kusten van Arabië en Perzië met hare twee golven, waarvan de eene, ten O. gelegen, de Perzische golf heet, en de andere daartegenover de Arabische. In het N. T. wijst de uitdrukking het bovenste gedeelte aan van de Arabische golf (de Heroöpolitische golf), waardoor de Israelieten trokken op hunnen tocht naar Kanaän, Hand. 7:36, Hebr. 11:29. LXX voor יַם־סוּף.

Ἐρυμνός, bevestigd, versterkt, 2 Makk. 11:5.

Ἐρυμνότης, ἡ, sterkte, 2 Makk. 10:34, 12:14.

Ἐρυσίβη, ης, ἡ, meelworm, Deut. 28:42, 1 Kon. 8:37, Ps. 77 (78):46.

Ἔρχομαι, ἐλεύσομαι, ἦλθον, ἐλήλυθα. Vgl. Krüger § 40, Winer § 15,

Buttmann § 108, 114, Lobeck, Phrynig. 37 f. In plaats van ἦλθον vindt men meermalen in het Bijbelsch Grieksch den vorm ἦλθα, Openb. 10 : 9. ἤλθατε Mt. 25 : 36, ἐλθάτω Mt. 6 : 10 etc., vgl. Sturz, De dial. mac. et alex. p. 60 sqq. De Inf. en het Part. van dezen vorm worden niet gevonden. De bij de LXX voorkomende vorm ἤλθοσαν Ex. 15 : 27, Joz. 2 : 22, 22 : 10, Richt. 20 : 26, Ruth 1 : 2, 2 Ezr. 4 : 12 enz. komt in het N. T. niet voor, zooals hij in 't algemeen in het N. T. ook bij andere werkwoorden zeldzamer is dan bij de LXX, vgl. b. v. onder εἶδον. = Komen tegenover ὑπάγειν Mk. 6 : 31, Joh. 8 : 14. LXX = בּוֹא, zelden = אָתָה naast ἥκω, = הָלַךְ (πορεύομαι, βαδίζω), יצא (ἐξέρχομαι, ἐκπορεύομαι). Als op bijzonderheden van het Nieuw-Testamentisch spraakgebruik in aansluiting aan het Oud-Testamentische moet hier gewezen worden op

1) ἔρχεσθαι ἐν, overeenkomstig het Hebr. בּ בּוֹא, eene manier van het komen aanduidend, die voor het bedoelde geval van karakteristieke beteekenis is. Niet te verwisselen met het Att. gebruik van ἐν bij de werkwoorden van beweging van het bereikte doel. Zie Krüger 68, 12, 2. Zoo Lk. 2 : 27 ἦλθεν ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν. 1 Kon. 13 : 1 ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἐξ Ἰούδα παρεγένετο ἐν λόγῳ κυρίου εἰς B. Ps. 66 : 13 εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὁλοκαυτώμασιν. Ps. 71 : 16, Lev. 16 : 3, Hebr. 9 : 25 ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ. Het is eene voorstelling, welke bij constructies als ἐν χαρᾷ ἔρχ. Rom. 15 : 32, ἐν λύπῃ 2 Kor. 2 : 1 gemakkelijker voorkomt. Het subject karakteriseert zijn optreden op de genoemde wijze, daar als wijze of onder bepaalde omstandigheden het middel zijner zelfstandige werkzaamheid, de nadere bepaaldheid zijner verschijning met ἐν verbonden wordt. Mt. 21 : 32 ἦλθε γὰρ Ἰωάννης πρὸς ὑμᾶς ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ. 1 Kor. 4 : 21 ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραΰτητος; Diensovereenkomstig zijn de plaatsen te verklaren Mt. 16 : 27, 28, 25 : 31, Mk. 8 : 38, Lk. 9 : 26, 23 : 42, Jud. 14. Vooral gewichtig is deze uitdrukking 1 Joh. 5 : 6: ὁ ἐλθὼν ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἐν τῷ αἵματι, parall. δι' ὕδατος καὶ αἵματος en 1 Joh. 4 : 2 ὁμολογεῖν Ῑν Χ̄ν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, daar juist dit, dat de σάρξ het openbaringsmiddel van Christus is, de belijdenis verhoogt. Vgl. Lk. 12 : 9. Zie ὁμολογεῖν.

2) Ἔρχεσθαι van het gebeuren van voorspelde en verwachte dingen zooals het Hebr. בּוֹא Joz. 21 : 45, 1 Sam. 9 : 6, Jez. 42 : 9, Jer. 17 : 15, 28 : 9. Zoo in het gebed des Heeren ἐλθάτω ἡ βασ. σου Mt. 6 : 10, Lk. 11 : 2. Vgl. Mk. 11 : 10, Lk. 17 : 20, 22 : 18. Dit geeft aan uitspraken als Joh. 1 : 11, 3 : 2, 19, 4 : 25, 5 : 24, 43, 7 : 27, 31, 12 : 46 enz., waarin ἔρχεσθαι steeds als vox solemnis (Haupt bij 1 Joh. 5 : 6) is op te vatten, haren bijzonderen nadruk. — Lk. 19 : 38 ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι κυρίου. Joh. 6 : 14 ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. Joh. 11 : 27 σὺ εἶ ὁ Χ̄ς ὁ υἱὸς τοῦ θ. ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος. Mt. 21 : 9 ὁ

ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου. 28 : 39. Dienşvolgens is de beteekenis van den verwachten Messias als ὁ ἐρχόμενος te verklaren Mt. 11 : 3, Lk. 7 : 19, 20, Hebr. 10 : 37 vgl. Joh. 6 : 14, 11 : 27, — eene benaming, die niet in de verste verte met Joh. 1 : 15, 27: ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος (vgl. vs. 30) of met 3 : 31 ὁ ἄνωθεν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος vergeleken kan worden. Eer kunnen wij op τὰ ἐρχόμενα, de toekomstige dingen, datgene wat geschieden zal, Joh. 16 : 13 wijzen. Ἔρχεσθαι duidt niet de aanwezigheid aan zooals ἥκω, maar bewerkt haar. Vandaar τὰ ἐρχόμενα = wat zijn zal, wat komen moet, ὁ ἐρχόμενος = die komen moet. Vgl. Joh. 4 : 25, wiens komst verwacht wordt als die van geen ander mensch en van wiens komst verwacht wordt wat van geen ander verwacht wordt, Hofmann bij Lk. 6 : 19. Vgl. ὁ ἐρχόμενος van God. Zie beneden. Christus heet zoo als degene, wiens komst de geschiedenis des heils besluit of voleindigt (Hofm.) Men heeft gevraagd, aan welk Oud-Testamentisch woord de uitdrukking ὁ ἐρχόμενος ontleend is, en men heeft gewezen op Ps. 40 : 8 of Ps. 118 : 26 of Mal. 3 : 1 Dan. 7 : 13, Zach. 9 : 9. Geen dezer plaatsen behalve Ps. 118 : 26 evenwel heeft grond genoeg, waarop de benaming als eene eigenaardige benaming van den Messias zou kunnen rusten en Ps. 118 : 26 heeft veelmeer tot de constante benaming ὁ ἐρχ. ἐν ὀνόμ. κ. Mt. 21 : 9, 23 : 29 aanleiding gegeven. Ὁ ἐρχόμενος zal veelmeer eene aan de voorspelling ontleende benaming zijn zooals ὁ αἰὼν ὁ ἐρχόμενος Mk. 10 : 44, Lk. 18 : 30 αἰὼν οὗτος, μέλλων, βασιλεία τοῦ θεοῦ. Anders zou men nog eer, vgl. met Hebr. 10 : 37, naar Hab. 2 : 3 kunnen wijzen, waar het zakelijk subject van den Hebr. tekst בֹּא יָבֹא = het zal zeker komen, geschieden, nl. het gezicht, de voorspelling, door de LXX als persoonlijk subject opgevat wordt: ἐρχόμενος ἥξει en dit zakelijk niet onjuist, daar de plaats over de Messiaansche toekomst, den laatsten tijd handelt. Vgl. 2 : 14, 3 : 1 enz. — In de Openb. 1 : 4, 8, 4 : 8 ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, benaming van den κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, duidt ὁ ἐρχόμενος God aan als den God der toekomstige, in uitzicht staande openbaring des heils. Vgl. Jez. 40 : 9 en de geheele benaming van God als den God van een eeuwig en onveranderlijk verbond. Te vergelijken is de Paulinische πρόθεσις τῶν αἰώνων Ef. 3 : 11 evenals Ef. 1 : 4—10.

Ἔλευσις, ἡ, alleen in het latere Grieksch, b. v. Dion. Hal. Ant. Rom. 3, 59: ἐποιήσαντο τὴν ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἔλευσιν οἱ Τυρρηνοί = tocht. Eveneens Just. Mart. van de hemelvaart van Christus: ἡ εἰς οὐρανὸν ἔλευσις. Daarentegen moet Hand. 7 : 52 ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου van de aanstaande verschijning van den Messias, van ἔρχομαι van het vervullen van de voorspellingen worden afgeleid. Zoo gebruikt het ook Macarius (zie Suiceri Thes. s. v.) van de verschijning, de openbaring van Christus in 't algemeen, b. v. διὰ τοῦτο ἡ ἔλευσις τοῦ κυρίου γεγένηται κτλ. Act. Thom. 28: ἐν τῇ ἐλεύσει αὐτοῦ καὶ ἐπιφανείᾳ τῇ ὑστέρᾳ.

Προσέρχομαι, a) in eigenlijken zin ergens heengaan, aankomen, Mt. 4:3, 11 en dikwijls in de evangeliën. Daarenboven nog b) overdrachtelijk, 1 Tim. 6:3, Hebr. 4:16, 7:25, 10:1, 22, 11:6, 12:18, 22, 1 Petr. 2:4. Volgens Hebr. 10:1 schijnt het woord voor den schrijver van den brief term. tech. te zijn: ὁ νόμος — κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς θυσίαις αἷς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκὲς οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι. De προσερχόμενοι zijn dezulken, die den zegen van het offer begeeren. Het schijnt evenwel twijfelachtig, of zij als de בַּעֲלֵי הַקָּרְבָּן, de gemeenteleden, aan wie het offer behoort en wie het geldt, van de offerende priesters, de προσφέροντες, מַקְרִיבִים, te onderscheiden zijn. Twijfelachtig is, of het woord aan den Oud-Testamentischen eeredienst ontleend is (Delitzsch). Ten eerste vinden wij προσέρχεσθαι niet bij de LXX als gewone vertaling van קרב, inzoover het een woord van den eeredienst is, veelmeer wordt het laatste in dit geval bijna voortdurend door προσάγειν, προσφέρειν vertaald zooals de Hiphil. Vgl. Lev. 16:1. Slechts zelden staat קרב = προσέρχεσθαι en dan niet zonder toevoeging van hen, aan wie het offer behoort en wie het geldt. Vgl. Lev. 9:5, Num. 16:40 ὅπως ἂν μὴ προσέλθῃ μηδεὶς ἀλλογενὴς ... ἐπιθεῖναι θυμίαμα ἔναντι κυρίου, meermalen evenals de Hiphil van de dienstdoende priesters Lev. 9:7, 16:1, 21:17, 22:3, Ez. 44:17. In 't algemeen evenwel wordt προσέρχεσθαι met betrekking tot den eeredienst niet vaak door de LXX gebruikt, noch waar het = קרב (alleen Ex. 12:48, Lev. 9:5, 7, 8, 21:17, 18, 22:3, Num. 16:40, 18:3, Ez. 44:17), noch waar het = נגשׁ is. Anders staat קרב van hen, die met een zeker doel voor God verschijnen, Ex. 16:9, nl. van bidders, Ps. 32:9, Zef. 3:2, Ps. 119:168. In deze gevallen wordt het even vaak door ἐγγίζειν als door προσέρχεσθαι vertaald. Vgl. Hebr. 7:19. Daarenboven ontbreekt dan nooit het object, zoodat het niet op zichzelf reeds beteekent: tot God naderen. Ook in het spraakgebruik van Philo vinden wij het niet als term. techn. van den eeredienst. Ter verklaring van Hebr. 10:1 moeten wij veelmeer naar Lev. 21:17 wijzen, waar op gelijke wijze προσέρχεσθαι en προσφέρειν naast elkander staan: οὐ προσελεύσεται προσφέρειν τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, of het is evenals 10:22, vgl. vss. 19—21 = tot God naderen, om aan de verzoening en de genade deel te ontvangen, zoodat het absolute προσέρχεσθαι = προσέρχεσθαι τῷ θεῷ Hebr. 7:25, 11:6, τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος 4:16 in 't algemeen synoniem ἐκζητεῖν τὸν θεόν 11:6. Vgl. hiervoor Sir. 1:28 πρ. τῷ κυρίῳ, vs. 30 daarentegen absoluut προσέρχεσθαι, 2:1 εἰ προσέρχῃ δουλεύειν κυρίῳ θεῷ. Dio Cass. 56, 9 τοῖς θεοῖς προσερχώμεθα. — 1 Petr. 2:4 πρὸς ὃν προσερχόμενοι komt naar het verband overeen met datgene wat vs. 6 toegevoegd is, ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ. Vgl. Xen. Mem. 1, 2, 38, van de leerlingen, die zich aan Socrates hielden. Bij 1 Tim. 6:3 πρ. ὑγιαίνουσι λόγοις (Tisch.[8] leest met den Sin. προσέχεται)

vgl. Plut. Cat. min. 12: τῇ πολιτείᾳ zich met staatszaken bemoeien. Sir. 4:15, 6:19, 26: τῇ σοφίᾳ, vgl. Phil. de agric. 1, 319, 15. De migr. Abr. 1, 449, 48: προσελθόντες ἀρετῇ, cultores virtutis.

Προσήλυτος, ὁ, aankomeling, vreemdeling, eigenl. adjectief. LXX gewoonlijk = גֵּר, waarvoor eenmaal ξένος, somtijds πάροικος (ééns γειώρας Jez. 14:1, vgl. Exod. 12:1 = אֶזְרָח, γείτων Job 19:15 komt overeen met het part. van גּוּר). Zoo Ex. 12:48, 20:10, 22:21, 23:8, Ps. 94:6, 1 Kron. 22:2 enz. In al deze plaatsen duidt het eenvoudig den vreemdeling aan, die geen volksgenoot is. Vgl. Ex. 22:21, 23:8 αὐτοὶ γὰρ προσήλυτοι ἦτε ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, nergens evenwel zooals Mt. 23:15, Hand. 2:10, 6:5, 13:43 dezulken, die oorspronkelijk geen Israelieten, volgens Ex. 12:48 in de gemeenschap met Israel opgenomen zijn, „Jodengenooten" (ἔσται ὥσπερ καὶ ὁ αὐτόχθων τῆς γῆς t. a. pl. vgl. Jez. 41:1, 56:6, Neh. 10:28. Suid. οἱ ἐξ ἐθνῶν προσεληλυθότες καὶ κατὰ τοὺς θείους πολιτευόμενοι νόμους), zooals wij zulken vinden 2 Kron. 5:6 πᾶσα συναγωγὴ Ἰσραὴλ καὶ οἱ φοβούμενοι καὶ οἱ ἐπισυνηγμένοι αὐτῶν, waar in den Hebr. tekst met οἱ φοβ. κτλ. niets overeenstemt, — een bewijs, dat ten tijde van de LXX dit spraakgebruik nog niet bestond. Wanneer dit gevormd is, is niet aan te wijzen, in geen geval tegelijk met het eigenaardige gebruik van ἔθνη. Meerdere bijzonderheden vindt men bij Leyrer P R E[1] 12, 237 ff. Delitzsch, P R E[2] 12, 293 ff. Winer Realwörterb. 2, 285 ff. Schürer Neut. Zeitgesch. 644 ff. 2 Aufl. II, 548 ff.

EPω, zeggen (ep. εἴρω, waarvoor bij de Attici en lateren λέγω, φημί), vgl. Lat. verbum, zie Kühner § 343, daarvan gebruikelijk het Fut. ἐρῶ, Perf. εἴρηκα (waarbij 3 Plur. Alex. εἴρηκαν Openb. 19:3 i. p. v. ασιν Hand. 17:28. Zie Winer, 13, 2. Pass. εἴρημαι. Bij aanhalingen het part. τὸ εἰρημένον Lk. 2:24, Hand. 2:16, 13:40, Rom. 4:18. Vgl. τὰ ῥήματα τὰ προειρημένα Jud. 17. Aor. pass. ἐῤῥήθην, later ἐῤῥέθην. Zie Winer § 15. Daarbij de Aor. 2 act. εἶπον.

Ῥητός, ή, όν, adj. verb. a) In de beteekenis van het part. perf. pass. = uitdrukkelijk genoemd, b. v. Hrdt. 1, 77 ἐς χρόνον ῥητόν. 5, 57 ἐπὶ ῥητοῖσι, certis definitis conditionibus (Schweigh.). Dezelfde uitdrukking Plat. Conv. 213 A. Legg. 8, 850 A enz. b) Facultatief: wat gezegd, genoemd worden kan, moet, mag. Eur. Iph. Taur. 938: τί χρῆμα δράσεις; ῥητὸν ἢ σιγώμενον. Soph. Oed. R. 993 ἦ ῥητόν; ἢ οὐχὶ θεμιτὸν ἄλλον εἰδέναι; Plat. Conv. disp. 4, 6, 1. Zie onder ῥητῶς. In het Bijbelsche Grieksch alleen Ex. 22:9 κατὰ πᾶν ῥητὸν ἀδίκημα en 9:4 οὐ τελευτήσει ἀπὸ πάντων τῶν τοῦ Ἰσραὴλ υἱῶν ῥητόν = דָּבָר in de beteekenis: wat genoemd mag worden.

Ῥητῶς, nl. bij lateren = nadrukkelijk, duidelijk, Plut. Brut. 29, 4 μόνον οὐχὶ ῥητῶς ὑπὲρ τυραννίδος ἐπολέμησαν. De repugn. Stoic. 15, (1041 A) ter inleiding van een woordelijk citaat uit Aristot.: λέγει ῥητῶς. In het

Bijbelsch Grieksch alleen 1 Tim. 4:1 τὸ πνεῦμα ῥητῶς λέγει. Daar het geen aanhaling is, kan het slechts beteekenen: nadrukkelijk, zonder misverstand te verwekken. Vgl. 1 Thess. 5:19 enz., Hand. 20:29. Pol. 3, 23, 5: ὑπὲρ δὲ Σικελίας τἀναντία διαστέλλονται ῥητῶς. Diog. L. 8, 71 τούτοις δ' ἐναντιοῦται Τίμαιος ῥητῶς λέγων ὡς ἐξεχώρησεν... καὶ τὸ σύνολον οὐκ ἀνῆλθεν κτλ.

Ἄῤῥητος, ον, onuitgesproken, facultatief onuitsprekelijk, niet te zeggen. In het Bijbelsch Grieksch alleen 2 Kor. 12:4 ἤκουσεν ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Vgl. Openb. 14:3 οὐδεὶς ἐδύνατο μαθεῖν τὴν ᾠδήν. Niet waarschijnlijk is, dat aan het gebruik van ἀῤῥ. met betrekking tot den inhoud der mysteriën te denken is. Vgl. Xen. Hell. 6, 3, 6 τὰ Δήμητρος καὶ Κόρης ἄῤῥητα ἱερὰ πρώτοις ξένοις δεῖξαι. Zoo dikwijls bij Plut. In dit geval derhalve is het = geheim te houden. Want dit is zonder alle Bijbelsche analogie en ontneemt aan de toevoeging ἃ οὐκ ἐξόν zijne beteekenis. Juister schijnt het, ἀῤῥ. te beschouwen als Plut. de sera num. vind. 22 (564 F): τοὺς δὲ πάμπαν ἀνιάτους... Ἐρινύς... ἅπαντας ἠφάνισε καὶ κατέδυσεν εἰς τὸ ἄῤῥητον καὶ ἀόρατον = onuitsprekelijk. Vgl. Plat. Conv. 189 B, Sophist. 338 C, in welk geval dan ἃ οὐκ ἐξὸν κτλ. beteekent wat een mensch niet wagen zal te spreken.

Ῥῆμα, τό, a) het gezegde, uitspraak, woord (onderscheiden van ὄνομα vox). Mt. 4:4, Mk. 9:32, Joh. 10:21, Hand. 6:11. Het komt evenals λόγος alleen minder dikwijls dan dit met het Hebr. דָּבָר, אֹמֶר, מִלָּה overeen. Alleen פֶּה wordt meermalen door ῥῆμα vertaald. Zelden of nooit duidt ῥῆμα het woord als rededeel aan, maar steeds evenals λόγος als deel der rede. Vgl. Hebr. 12:19 φωνὴ ῥημάτων. 2 Kor. 12:4 ῥήματα ἄρρητα. Het heeft evenals λόγος steeds den inhoud op 't oog, onderscheidt zich evenwel van λόγος, daar het het feit, dat iets gezegd is, op den voorgrond laat staan en daardoor het woord als uitgesproken wil aanduidt, terwijl λόγος het woord als uitdrukking der gedachte is. Valt dit ook dikwijls samen, nl. in het Bijbelsch Grieksch, dan is toch het onderscheid nooit geheel vernietigd, zoodat λόγος en ῥῆμα zoo onderscheiden zijn als de daaraan ten grondslag liggende raad en wil en λόγος ζωῆς, λόγια ζῶντα niet geheel dezelfde voorstelling bevatten als ῥήματα ζωῆς. Vgl. de vertaling van פֶּה door ῥῆμα, Ex. 17:1, Num. 14:41, 22:18, 24:13, 27:14, 33:2, Deut. 1:26, 43, 9:23, 34:5, 1 Kon. 13:21, 26. Vgl. de constructie van λόγος en ῥῆμα, 1 Sam. 15:24 = אֶת פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ, παρέβην τὸν λόγον κυρίου καὶ τὸ ῥῆμα σου. Ῥῆμα θεοῦ, eene uitspraak Gods, bevel enz. Lk. 3:2, vgl. Jer. 1, 2, 1 Kon. 13:20, 1 Kron. 22:8, Lk. 2:29. — In het Johannesevangelie alleen de pluralis; τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ, Joh. 3:34, 8:47, vgl. 14:10, 17:18 bevatten, zooals het artikel zegt, alles wat God te zeggen heeft, gezegd heeft en daardoor wordt de 3:34 gevonden moeilijkheid weggenomen, ὃν γὰρ

ἀπέστειλεν ὁ θς. Hier wordt niet bedoeld ieder, dien God gezonden heeft, maar de Messias. Vgl. vs. 31, waar het artikel niet de soort aanduidt, maar aanwijzend is, daar het subject bepaald is. Vs. 34 staat niet ὅντινα, maar ὅν, derhalve niet wien, maar hij, dien God gezonden heeft, die spreekt — niet ῥήματα θεοῦ, want dat doen anderen ook —, maar τὰ ῥ. τ. θ. — datgene wat God in 't algemeen tot de wereld te zeggen heeft. Waarom Hij dit doen kan, wijst dan de volgende bevestigende zin aan, die op de karakterbeschrijving van den Messias (Jez. 11:2, 61:1) betrekking heeft, vgl. 1:33. — Joh. 6:68 ῥήματα ζωῆς αἰωνίου. De lezing Openb. 17:17 τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ i. p. v. οἱ λόγοι zou dienvolgens door haar Johanneïsch karakter aanbeveling verdienen. — Rom. 10:17, Ef. 6:17, Hebr. 6:5 ῥῆμα θεοῦ, wat God gezegd, gesproken heeft, zonder te denken aan den omvang van dit bereik, of aan het schriftelijk vastgestelde woord Gods, evenwel naar het verband met bijzondere betrekking op de boodschap des heils van het evangelie. Vgl. Ef. 6:15, Rom. 10:16 en bij Hebr. 6:5 דָּבָר טוֹב Joz. 21:45, Zach. 1:13. Eveneens τὸ ῥῆμα κυρίου — τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς 1 Petr. 1:25. Τὸ ῥῆμα Rom. 10:8 is naar het verband het woord van de verkondiging des heils, naar het verwijderde object τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως. — Evenals de woorden en de gesprekken van Jezus ῥ. ζωῆς αἰ. genoemd worden, zoo de apostolische verkondiging des heils πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς, Hand. 5:20. Zie ζωή. — Het gaat niet aan, het moeilijke ἐν ῥήματι Ef. 5:26 met Harless en anderen te verklaren = op de wijze van eene gelofte, omdat eene belofte wel ῥῆμα genoemd kan worden, maar niet ῥῆμα = belofte is. Lk. 2:29. Zie boven. Mag men ἐν ῥ. bij καθαρίσας of bij τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος voegen, dan beteekent het: door de kracht van een woord, nl. van het woord der verkondiging des heils, ἐν evenals Hand. 4:7, 9, 10 en dat niet, zooals Hofmann gezocht verklaart (Schriftbew. 2, 2, 191) van het woord, waarmeê de man zijnen wil uitspreekt, eene vrouw tot zijne vrouw te maken, waardoor hij hare oneer als maagd haar ontneemt; maar dit καθ. τῷ λ. τοῦ ὕδ. heeft daarin zijne onderscheidende eigenaardigheid en kracht, dat het door de kracht van een woord geschiedt, en ἐν ῥ. dient alleen ter aanvulling van het begrip van het λοῦτρον als benaming van den doop. Vandaar zonder het artikel zooals βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐν πνεύματι. b) Overeenkomstig het Hebr. דָּבָר voorwerp van het woord, zaak, ding, waarvan sprake is, staat ῥῆμα Lk. 1:37, 2:15, Hand. 10:37, 2 Kor. 13:1 enz.

Παῤῥησία, ἡ, voor πανρησία, a) vrijheid, openhartigheid in het spreken, die niets verbergt, Dem. 73:17: τἀληθῆ μετὰ παῤῥησίας ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς καὶ οὐκ ἀποκρύψομαι. Zoo Joh. 10:24, 11:14, vgl. vs. 11, 16:25, 29 tegenover ἐν παροιμίαις λαλεῖν. 10:20, Mk. 8:32, Hand. 2:29, 28:31: κηρύσσων — καὶ διδάσκων — μετὰ πάσης παῤῥησίας ἀκωλύτως. Joh. 7:13,

26, Spreuk. 1 : 20 σοφία — ἐν πλατείαις παῤῥησίαν ἄγει, קוֹלָהּ תִּתֵּן. Het is naar gelang van omstandigheden b) eene als onverschrokkenheid optredende openhartigheid. Vgl. Joh. 7 : 13. Zoo Hand. 4 : 13, 29, 31, Ef. 6 : 19 tegenover versaagdheid. Positief vrijmoedigheid, b. v. Filem. 8 : πολλὴν ἐν Χῳ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι. Als onverschrokkenheid moet het verklaard worden Fil. 1 : 20, ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παρρησίᾳ — μεγαλυνθήσεται Χς, nl. van de houding van den apostel, waarin Christus verheerlijkt wordt. Vgl. Spreuk. 13 : 5 ἀσεβὴς δὲ αἰσχύνεται καὶ οὐχ ἕξει παῤῥησίαν = חָפֵר Hiphil, vgl. Philo, De Jos. 2, 56, 46 παῤῥησίᾳ σὺν αἰδοῖ χρώμενος διελέγετο. Ibid. 72 : 42 παῤῥησίαν τὴν ἄνευ ἀναισχυντίας ἐπιτηδευκώς. Het is evenwel niet alleen de vrijmoedige onverschrokkenheid, de moed in het spreken, maar ook in het handelen, Plat. Legg. 8, 829. Zoo Kol. 2 : 15 ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ, vgl. Lev. 26 : 13: ἤγαγον ὑμᾶς μετὰ παῤῥ. waar evenwel het overeenkomstige Hebr. woord קוֹמְמִיּוּת wel op het object betrekking heeft. 1 Makk. 4 : 18 λήψετε τὰ σκῦλα μετὰ παῤῥησίας. Dan in 't algemeen c) vrijmoedigheid, onverschrokkenheid, onversaagdheid, moed in alle toestanden en verhoudingen, b. v. Wijsh. 5 : 1: τότε στήσεται ἐν παῤῥησίᾳ πολλῇ ὁ δίκαιος κατὰ πρόσωπον τῶν θλιψάντων αὐτῶν. Job 27 : 10 μὴ ἔχει τινὰ παῤῥησίαν ἔναντι τοῦ θεοῦ ἢ πῶς ἐπικαλεσαμένου αὐτοῦ εἰσακούσεται αὐτοῦ, הִתְעַנַּג. 2 Kor. 7 : 4 πολλή μοι παῤῥησία πρὸς ὑμᾶς. Van het oorspronkelijke begrip der vrije rede is hier evenals ook in de onder d) volgende plaatsen de beteekenis overgebleven, dat het woord het gevoel der vrijheid en vreugde tegenover eene andere, nl. richtende persoonlijkheid aanduidt, Harless bij Ef. 3 : 12. Vooral wordt d) in den brief aan de Hebreeërs en 1 Joh. het woord in deze beteekenis van het onversaagde, onbevreesde vertrouwen des geloofs gebezigd, zooals dat in den omgang met God, in de waarneming van het evangelisch ambt, in het vasthouden van de hoop, in 't algemeen daar zich openbaart, waar aan eene openbaring van het geloof gedacht wordt. Ef. 3 : 12, 1 Tim. 3 : 13, 2 Kor. 3 : 12, Hebr. 4 : 16 (vgl. Job 27 : 10). Hebr. 10 : 35, 1 Joh. 2 : 28. Zij ontneemt aan de verhouding van den mensch tot God op grond van de weggenomen schuld het karakter van vrees en angst 1 Joh. 4 : 10", Hebr. 10 : 19, vgl. vss. 17, 18, 1 Joh. 3 : 31 en openbaart zich als ontwijfelbaar vertrouwen in het gebed, 1 Joh. 5 : 14, Hebr. 4 : 16. In de LXX en in de apocr. slechts op de aangehaalde plaatsen.

Παῤῥησιάζομαι, open, onversaagd, onverschrokken spreken, vrijmoedig zijn, Hand. 9 : 27, 28, 13 : 46, 14 : 3, 18 : 26, 19 : 8, 26 : 26, Ef. 6 : 20, 1 Thess. 2 : 2 προπαθόντες καὶ ὑβρισθέντες — ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ θεῷ ἡμῶν λαλῆσαι — ἐν πολλῷ ἀγῶνι. In de LXX eveneens zelden evenals het subst. en wel Job 22 : 26 εἶτα παρρησιασθήσῃ (A ἐνπαρρησιάσῃ) ἐναντίον κυρίου = הִתְעַנַּג (vgl. 27 : 10) en Spreuk. 20 : 9 τίς παρρησιάσεται καθαρὸς

εἶναι ἀπὸ ἁμαρτιῶν; parall. καυχήσεται, beiden = אמר. Daarenboven Ps. 94 : 1 θεὸς ἐκδικήσεων ἐπαῤῥησιάσατο = יפע vgl. Lev. 26 : 13. Aq. = ἐπιφάνηθι. Ps. 12 : 6 θήσομαι ἐν σωτηρίῳ, παῤῥησιάσομαι ἐν αὐτῷ, eveneens gedacht als 94 : 1, niet overeenstemmend met het Hebr. — In de apocriefen alleen Sir. 6 : 11. In het gewone Grieksch niet zelden.

Ἐρών, ארון = κιβωτός, de ark, Jos. Ant. 3, 6, 5. Epiph. III, 244 C ἀ — αρών met het artikel.

Ἐρωτάω, 3 Plur. Impf. naast ἠρώτων ook ἠρώτουν, Mt. 15 : 23 en eveneens Tdf. Mk. 4 : 10 vgl. νικοῦντι Openb. 2 : 17, 19. Buttm. S. 38. = vragen, in het Nieuw-Testamentisch Grieksch ook bidden. LXX = שָׁאַל, dat consequent in de beteekenis vragen door ἐρωτάω, ἐπερωτάω, in de beteekenis bidden door αἰτεῖν vertalen. 1) Vragen evenals in het gewone Grieksch met den Acc. der zaak, waarnaar gevraagd wordt, Gen. 32 : 29, Jer. 6 : 16, 50 : 5, met den Acc. van den persoon, die gevraagd wordt, Gen. 24 : 47, 40 : 7, Ex. 13 : 14 enz. Joh. 9 : 21, 16 : 30; de zaak dan in den Acc. Job 21 : 29, Mk. 4 : 10, Joh. 16 : 23, vgl. λόγον, Mt. 21 : 24, Lk. 20 : 3, Jer. 38 : 14, vgl. Plat. Legg. 10, 895 E; met volgend περί, Mt. 19 : 17, Lk. 9 : 45, Joh. 18 : 19, Neh. 1 : 2, Jez. 45 : 11, of met eene volgende directe vraag, Lk. 19 : 31, Joh. 1 : 19, 21, 5 : 12, 16 : 5, ingeleid door λέγων en dergelijke uitdrukkingen, Mt. 16 : 13, Joh. 1 : 25, 9 : 2, 19, met eene volgende indirecte vraag Joh. 9 : 15. In plaats van het in het gewone Grieksch bij Xenophon gebruikelijke ἐρωτᾶν τὸν θεόν, God vragen (Cyr. 7, 2, 17, An. 3, 1, 7, Mem. 1, 3, 1) zeggen de LXX ἐρωτᾶν διὰ τοῦ θεοῦ, door God vragen 1 Sam. 22 : 10, 13, 2 Sam. 15 : 19 (ééns ook ἐν θεῷ 1 Kron. 14 : 14) en wel τινί, voor iemand, 1 Sam. 22 : 10, 13; alleen ἐρωτᾶν τινί, voor iemand God vragen vs. 15. Eigenaardig is ook ἐρωτᾶν τινὰ τὰ εἰς εἰρήνην van groeten = שָׁאַל לוֹ לְשָׁלוֹם, 1 Sam. 10 : 4, 30 : 21, 2 Sam. 8 : 11, 1 Kron. 18 : 10, Ps. 122 : 6, zonder τά, 1 Sam. 17 : 22. Vgl. dezelfde Hebreeuwsche uitdrukking Gen. 43 : 27 ἠρώτησε αὐτοὺς πῶς ἔχετε; vgl. Delitzsch bij Ps. 122 : 6: naar iemands welstand vragen — gaarne weten, gaarne zien, van den wensch vervuld zijn, dat het hem welgaat. — In de apocr. zelden, 1 Makk. 10 : 72, 2 Makk. 7 : 2 ἐρωτᾶν καὶ μανθάνειν. — 2) Bidden — een klaarblijkelijk door den invloed van het Hebr. שָׁאַל eerst ontstaan gebruik van het woord, dat het tot de fijnste en teederste uitdrukking van het bidden maakt. Vgl. de constructie met παρακαλεῖν, Hand. 18 : 10, 1 Thess. 4 : 1. Met den Acc. van den persoon en den volgenden Inf. Lk. 5 : 3, 8 : 37, Joh. 4 : 40, Hand. 3 : 3, 10 : 48, 16 : 39, 18 : 20, 23 : 18, 1 Thess. 5 : 12. εἰς τὸ κτλ. 2 Thess. 2 : 1. ἵνα, Mt. 7 : 26, Lk. 7 : 26, 16 : 27, Joh. 4 : 47, 17 : 15, 19 : 31, 38, 2 Joh. 5. ὅπως, Lk. 7 : 3, 11 : 37, Hand. 23 : 20; de bede, woordelijk ingeleid, Mt. 15 : 23, Lk. 18 : 19, Joh. 4 : 31, 12 : 21, Fil. 4 : 3. περί τινος, voor

iemand, Lk. 4:38, Joh. 17:9, 20, 1 Joh. 5:16. — Anders nog Joh. 14:16, Lk. 14:32.

Ἐπερωτάω, aanvragen (vgl. ἐπαιτεῖν, bedelen), in het gewone Grieksch van het vragen van de goden, van de orakels, Hrdt. 1, 53, 1. Xen. Mem. 4, 3, 16, Thuc. 2, 54, 3. Arist. Rhet. 2, 23, ook zonder θεόν Xen. Ap. 14. Oecon. 5, 19 ἐξαρεσκευομένους τοῖς θεοῖς καὶ ἐπερῶντας θυσίαις καὶ οἰωνοῖς ὅ, τι τε χρὴ ποιεῖν καὶ ὅ, τι μή. (Eveneens ἐπέρεσθαι). Het gebruik bij de LXX = שָׁאַל in de beteekenis vragen naast ἐπερωτάω, somtijds ook דָּרַשׁ, dat toch gewoonlijk ἐπιζητέω, ζητέω, éèns = בִּקֵּשׁ, Jez. 65:1, sluit aan dit gebruik van het woord in het gewone Grieksch aan. Behalve Gen. 26:7, 38:21, 43:7, Deut. 4:32, 32:7, Richt. 8:14, 2 Sam. 11:7, 14:18, 2 Kon. 8:6 en eenige andere plaatsen wordt het alleen gebruikt van het vragen naar God, en wel bepaald van de dooden, waar het met דרשׁ overeenstemt, met den Acc. τὸν κύριον, 1 Kon. 22:6, 7, 8, Jer. 21:2, Ez. 20:1, 3. τοὺς θεούς, Jez. 19:3. τὸν προφήτην Ez. 14:7, τοὺς νεκρούς Deut. 18:11, vgl. Num. 23:15 πορεύσομαι ἐπερωτῆσαι τὸν θεὸν = קרה Niph., terwijl het als vertaling van שׁאל met den Acc. alleen voorkomt, 1 Sam. 14:37 τὸν θν, Jez. 30:2 en 1 Sam. 28:16 ἐμέ. Hagg. 2:12 τοὺς ἱερεῖς, vgl. Num. 27:21 ἐπερωτήσουσιν αὐτὸν τὴν κρίσιν τῶν δήλων ἔναντι κυρίου. Deut. 18:11 τοὺς νεκρούς, anders onder den invloed van het Hebr. שׁאל בְּ, ἐπερ. ἐν κυρίῳ, ἐν τῷ θεῷ, bij God aanvragen, Rich. 1:1, 18:5, 20:18, 23, 27, 1 Sam. 10:22, 2 Sam. 2:1, vgl. 16:23 ἐν λόγῳ τοῦ θεοῦ. 1 Kron. 10:13 ἐν τῷ ἐγγαστριμύθῳ. Ez. 21:21 ἐν τοῖς γλυπτοῖς. Hoz. 4:12 ἐν συμβόλοις, ook διὰ κυρίου 1 Sam. 23:2, 4, 28:6, 30:8, 2 Sam. 5:23, 1 Kron. 14:10. — Jez. 65:1 vertaalt de Vatic. de daar op elkander volgende werkwoorden בִּקֵּשׁ en שׁאל door ἐπερωτᾶν en ζητεῖν: ἐμφανὴς ἐγενήθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν, εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, cod. A in de met den Hebreeuwschen tekst overeenstemmende omgekeerde volgorde. Ἐπερωτᾶν en ζητεῖν τὸν θεόν zijn evenzoo synoniem als שׁאל en דרשׁ resp. בִּקֵּשׁ, vgl. Spr. 17:29 ἐπερ. σοφίαν. De beteekenis bidden, vorderen, heeft het woord slechts Ps. 137:3 ἐπηρώτησαν ἡμᾶς λόγους ᾠδῶν, eigenlijk opeischen door eene honende vraag, zooals ἐπερωτᾶν overal waar het staat van het vragen van God, het eene opwekking tot eene beslissing is, vgl. Dem. 22:9 τούς γε μὴ αἰτοῦντας μηδὲ λαβεῖν ἀξιοῦντας τὴν ἀρχὴν οὐδ' ἐπερωτᾶν προσῆκεν. Aesch. 1, 22. Vgl. ἐπερώτημα Thuc. 3, 68 van eene tot eene gerechtelijke beslissing gestelde vraag. Dio Cass. 57, 15 πολλὰ μὲν δίκας... ἀκούων, πολλὰς δὲ καὶ αὐτὸς ἐπερωτῶν, misschien van het voeren van processen. In de apocr. alleen in de beteekenis vragen, Sir. 35:7, 2 Makk. 3:37, 7:7, 14:5, 15:3, Judith 6:16, 10:12, 1 Ezr. 6:11.

In het N. T. a) vragen, aanvragen, τινά Mt. 12:10, 17:10, 22:23, 41, 46, 27:11, Mk. 5:9, 7:5, 17, 8:5, 23, 27, 9:11, 16,

21, 28, 32, 33, 10:17, 12:18, 28, 34, 13:3, 14:60, 61, 15:2, 44, Lk. 2:26, 3:10, 6:9, 8:9, 30, 9:18, 45, 18:18, 40, 20:21, 27, 21:7, 64, 23:3, 9, Joh. 18:7, 21, Hand. 1:6, 5:27, 1 Kor. 14:35, *τινά τι* Mk. 11:29, Lk. 20:40. *περί τινος* Mk. 7:17 (Lchm. Tdf. *τί*), Lk. 9:45, met een volgend *εἰ* Mk. 8:23, 15:44, Lk. 6:9, 23:6. *Τί ἐλάλησα* Joh. 18:21, vgl. Lk. 8:9 *τίς εἴη*. Hand. 23:34 *ἐκ ποίας κτλ.* Anders wordt de vraag gewoonlijk door *λέγων* verbonden. Rom. 10:20 *τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι* van Jez. 65:1 volgens cod. B. De uitdrukking is daar gedacht zooals overal in het N. T., waar *ἐπερ.* van het vragen van God, van Zijnen wil en raad of van het toekomstige lot staat. Synoniem is *ζητεῖν*, *ἐκζητεῖν* naar Hem vragen, om Zijnen wil zich bekommeren. b) In de beteekenis bidden, vorderen zooals Ps. 137:3 moet het staan Mt. 16:1 *ἐπηρώτων αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιδεῖξαι αὐτοῖς*. Het zou echter evenzoo gepast zijn, aan het *ἐπερωτᾶν προφήτην* enz. der LXX te denken.

Ἐπερώτημα, *τος*, *τό*, de gestelde vraag, Thuc. 3, 53, 2 *τὸ ἐπερώτημα βραχὺ ὄν, ᾧ τὰ μὲν ἀληθῆ ἀποκρίνασθαι κτλ.* parall. *αὐτοὶ λόγοι ᾐτησάμεθα.* Ibid. 68: *οἱ δὲ δικασταὶ νομίζοντες τὸ ἐπερώτημα σφίσιν ὀρθῶς ἕξειν, εἴ τι κτλ.* Hrdt. 6, 67: *ὁ δὲ ἀλγήσας τῷ ἐπειρωτήματι.* Daarenboven eerst weder in veel later Grieksch in juridisch spraakgebruik, aansluitend aan *ἐπερωτᾶν* van het vragen van eene rechterlijke beslissing of bepaling. Zoo in den cod. Justin. 8, 10, 12, 3 *ἴσα ποιεῖσθαι ἐπερωτήματα*, aequales facere stipulationes, vgl. *ἐπερωτᾶσθαι*, gevraagd worden, als term. techn. bij het sluiten van verdragen, van de vraag, waarmeê het sluiten van het verdrag begint: spondesne? Theophil. Tit. institutt. de verborum obligationibus 3, 253, 255, 257, 288, 289, 292. Eindelijk in de uitdrukking *κατὰ τὸ ἐπερώτημα τῆς σεμνοτάτης βουλῆς*, in inscripties uit den tijd der Antonijnen, misschien te verklaren „overeenkomstig het besluit van den Senaat." Daarentegen v. Zezschwitz „nach geschehener Anfrage beim Senat, d. i. mit obrigkeitl. Bewilligung", wat niet juist kan zijn, daar het klaarblijkelijk met het Lat. „ex senatus consulto" overeenstemt. Met dit laatste gebruik komt wederom overeen de gelijktijdige vertaling van Theodotion Dan. 4:14 *διὰ συγκρίματος εἰρ* (עירים) *ὁ λόγος καὶ ῥῆμα ἁγίων τὸ ἐπερώτημα*, welke klaarblijkelijk haren grond vindt in het שְׁאֵלְתָא van den grondtekst, zonder daarmeê overeen te komen, maar die daarom moeilijk onjuist genoemd kan worden.

Met het oog hierop is 1 Petr. 3:21 moeilijk te verklaren: (*ὃ sc. ὕδωρ*) *καὶ ὑμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεὸν δι' ἀναστάσεως Ιυ Χυ.* „Vaststelling van een goed geweten" kan het reeds wegens het met *ἐπερ.* te verbinden *εἰς θεόν* niet beteekenen (waartegen Hand. 24:16 niet beslist) en daarenboven zou in dit verband de doop nauwelijks als een besluit, dat iemand

aangaat, genoemd kunnen worden. Als de ten behoeve van een verdrag, eene verbintenis aan God gedane vraag van een goed geweten kan de uitdrukking evenmin verklaard worden, daar niet daaraan gedacht wordt wat de doopeling doet, maar wat de doop voor den gedoopte is en daarenboven het goede geweten eerst door den doop ontstaan kan. De gedoopte heeft een goed geweten; hij, die gedoopt moet worden, nog niet. Omdat de doopeling het eerst begeert, meent Kähler (Das Gewissen, S. 337) ἐπερ. σ. α. met Hofmann als de uitgesprokene bede (op vragende wijze) om een goed geweten te moeten verklaren. Intusschen komt dit weder niet met het verband overeen, waarin aan de werking van den doop op den doopeling, niet aan datgene wat daarbij gedaan wordt, gedacht wordt en δι' ἀναστ. Ιυ Χυ, dat op σώζει terugwijst, komt daarbij te kort. Beteekent ἐπερωτᾶν niet alleen vragen, maar eenen eisch aan iemand stellen zooals Ps. 137 : 3, dan zou ἐπερώτημα — en dit zou dan op de lijn liggen, waarop zich het latere juridische gebruik ontwikkeld heeft — eisch zijn en de doop zou dan als de vraag aangeduid worden, niet om een goed geweten, nog minder die een goed geweten stelt, terwijl het die begeert — maar als de eisch, de aanspraak, welke een goed geweten op God heeft. Vgl. Oecum. t. d. pl. (bij Joh. Gerhard, Loci 9, p. 155: ἀρραβῶνα, ἐνέχυρον καὶ ἀπόδειξιν). Dat is de doop feitelijk en slechts eene uitspraak, welke de van het gericht Gods reddende beteekenis van den doop voor de gedoopte uitdrukt, heeft in dit verband plaats. (Voor εἰς θεόν moeten wij overigens niet naar 2 Sam. 11 : 7 ἐπηρώτησε Δαβὶδ εἰς εἰρ. wijzen, omdat Δαβὶδ daar Acc. is en εἰς εἰρ. evenals in ἐρωτᾶν εἰς εἰρ. te verklaren is, zie ἐρωτάω). Vgl. de Wette, Brückner, Huther en v. Hofm. t. d. pl. Besser in het „Zeitschr. f. Prot. u. Kirche 1856, 1, S. 293 ff. v. Zezschwitz, Petri ap. de Christi ad inferos descensu sententia, p. 44, 45. Kähler, das Gewissen, 1, 331 ff.

'Ἐσσεφείμ, 'Ἐσεφείν, 'Ἐσεφίμ (אֲסֻפִּים), voorraad, 1 Kron. 26 : 15, 17, 18.

'Ἐσθής, ῆτος, ἡ (van ἕννυμι, vandaar liever ἐσθής, Lat. vestis, ons woord **vest**) het kleed, de kleeding, Lk. 23 : 11, Hand. 1 : 10, 10 : 30, 12 : 21, Jak. 2 : 2, 3.

Ἔσθησις, εως, ἡ (van ἐσθέω) de bekleeding, het kleed. Lk. 24 : 4, waar sommige getuigen ook ἐσθής lezen.

'Ἐσθίω en ἔσθω, (verlengde vormen voor ἔδω), Impf. ἤσθιον Fut. φάγομαι, class. Gr. ἔδομαι, LXX voor אָכַל eten, Vulg. manduco. a) Absol. Mt. 14 : 20, 15 : 37, 38, 26 : 26, Mk. 6 : 31, 8 : 8, Joh. 4 : 31; ἐν τῷ φαγεῖν bij het eten van het avondmaal, 1 Kor. 11 : 21, διδόναι τινὶ φαγεῖν, aan iemand iets te eten geven, Mt. 14 : 16, 25 : 35, 42, Mk. 5 : 43, 6 : 37, Lk. 9 : 13 (en met toevoeging van een Acc. van de zaak, welke gegeten moet worden), Joh. 6 : 31, 52, ἔκ τινος Openb. 2 : 7, φέρειν τινὶ φαγεῖν iemand iets te eten brengen, Joh. 4 : 33, speciaal tegenover de

onthouding van zekere soorten van voedsel, Rom. 14 : 3, 20; ἐσθίειν καὶ πίνειν (en φαγεῖν καὶ πιεῖν, voedsel gebruiken en drinken om den honger en den dorst te stillen), 1 Kor. 11 : 22. Tegenover het nauwgezet in acht nemen van de Mozaïsche spijswetten en het verplichte vasten, Mt. 11 : 19, Lk. 5 : 33, 7 : 34, van hen, die zonder zich om andere en ernstiger zaken te bekommeren, een gemakkelijk, vroolijk leven leiden, Lk. 12 : 19, 17 : 27 enz. 1 Kor. 15 : 32. Van het deelnemen aan een offerfeest, 1 Kor. 10 : 7 (zie Ex. 32 : 6). Voorafgegaan door eene negatie, zich van het gebruik van alle voedsel onthouden, Hand. 23 : 12, 21; van eene ascetische levenswijze, Mt. 11 : 18, van vasten, Hand. 9 : 9. Ἐσθίειν (καὶ πίνειν) μετά τινος, met iemand eten, Mt. 11 : 11, Mk. 2 : 16, Lk. 5 : 30. Met iemand, in zijn huis Lk. 7 : 36, μετὰ τῶν μεθυόντων, Mt. 24 : 49, Lk. 12 : 45. Ἐπὶ τραπέζης τοῦ Χριστοῦ, Lk. 22 : 30, ἐσθίειν τινι, ter eere van iemand, Rom. 14 : 6. b) Geconstr. met een Acc. van de zaak: iets eten, gebruiken, Mt. 6 : 25, Mk. 1 : 6, Joh. 4 : 32, 6 : 31, Rom. 14 : 2, 1 Kor. 8 : 13, 10 : 25, ἄρτον voedsel gebruiken (אָכַל לֶחֶם Gen. 43 : 25, Ex. 2 : 20, 1 Sam. 20 : 24, Spreuk. 23 : 7), Mt. 15 : 2, Mk. 3 : 20, Lk. 14 : 1, 15; τὸν ἑαυτοῦ ἄρτον, verkregen door zijn eigen werk, 2 Thess. 3 : 12, ἄρτον παρά τινος (Gen. v. d. pers.), door iemand ondersteund worden, 2 Thess. 3 : 8, τὰ παρά τινος, de dingen, door iemand verschaft, Lk. 10 : 7 = τὰ παρατιθέμενα vs. 8, 1 Kor. 10 : 27, μήτε ἄρτον ἐσθ. μήτε οἶνον πίνειν, weelderig leven, Lk. 7 : 33, τὸ κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, den maaltijd des Heeren gebruiken, 1 Kor. 11 : 20, τὸ πάσχα, Mt. 26 : 17, Mk. 14 : 12, 14, Lk. 22 : 8, 11, 15, 16, Joh. 18 : 28, τὰς θυσίας, de offeranden, 1 Kor. 10 : 18, van dieren, Lk. 15 : 16. Volgens een gebruik, dat wij in het classieke Grieksch weinig aantreffen, lezen wij ἔκ τινος van iets eten, Lk. 22 : 16, Joh. 6 : 26, 50, 1 Kor. 11 : 28. Ἐκ τοῦ καρποῦ, ἐκ τοῦ γάλακτος ἐσθίειν, 1 Kor. 9 : 7 zichzelven onderhouden door het verkoopen van de vruchten en de melk, 1 Kor. 9 : 13, ἐκ θυσιαστηρίου van hetgeen op het altaar gelegd is, Hebr. 13 : 10. Door een Hebraïsme (אָכַל מִן) ἀπό τινος, Mt. 15 : 27, Mk. 7 : 28. Verteren, τινά, Hebr. 10 : 27, τί, Openb. 17 : 16, Jak. 5 : 3.

Ἔσθω = ἐσθίω, een poëtische vorm, zeer zelden in proza voorkomende. Daarvan is in het N. T. overgebleven ἔσθων Mk. 1 : 6, Lk. 7 : 33, het praes. subj. 2 ps. plur. ἔσθητε Lk. 22 : 30. Het komt verscheidene malen in de LXX voor als Lev. 17 : 10, Richt. 14 : 9, Jez. 9 : 20, Sir. 20 : 16, ἔσθετε Lev. 19 : 26.

Ἐσλεί of Ἐσλί, ὁ, Esli, een man uit de geslachtslijst van Jezus, Lk. 3 : 25.

Ἔσοπτρον, ου, τό (ΟΠΤΩ), een spiegel, Wijsh. 7 : 26, Sir. 12 : 11, 1 Kor. 13 : 12, Jak. 1 : 23. De spiegels der ouden waren niet van glas, maar van metaal.

Ἑσπέρα, ας, ἡ (ἕσπερος van den avond), avond, Hand. 4:3, 28:23, πρὸς ἑσπέραν ἐστίν, het is tegen den avond, Lk. 24:29. — Het Westen, vooral Italië tegenover Egypte, Syrië en Klein-Azië, Eus. II, 1176 C.

Ἑσπερινός, ή, όν, = ἑσπέριος, behoorende tot den avond. Ἡ ἑσπερινὴ θυσία het avondoffer, Lev. 23:5, 2 Kon. 16:15, 2 Ezr. 9:4, Ps. 140:2. Basil. IV, 497 C εὐχή = avondgebed.

Ἐσπευσμένως (σπεύδω), in haast, Dion. II. VI, 1121, 14. Jos. Ant. 5, 6, 3.

Ἐσρώμ (WH. Ἑσρώμ) Esrom, een man uit de geslachtslijst van Jezus, Mt. 1:3, Lk. 3:33.

Ἐσσά, het Hebr. אִשָּׁה = γυνή. Orig. 1, 77 A. Misschien schreef Origenes εἰσσά = ἰσσά.

Ἐσσήνης, ὁ = חֹשֶׁן = λόγιον, λογεῖον, Jos. Ant. 3, 7, 5.

Ἐσσηνοί, ῶν, οἱ, Esseërs, Plin. 5, 17 (73), Jos. Ant. 13, 5, 9; 15, 10, 4, 5; 18, 1, 5, B. J. 2, 8, 2. Hippol. Haer. 472, 3 enz. Ook Ἐσσαῖοι geheeten, Philo II, 632, 457, 5, 459, 35, 471, 1. Heges. 1325 A.

Ἑστιατορία, ας, ἡ (ἑστιάτωρ), randsoen, voedsel, 2 Kon. 25:30, Dan. 5:1, 23.

Ἑστιάτωρ, ορος, ὁ, gastheer, ook gast, Act. Thom. 7, 35.

Ἐστοχασμένως (στοχάζομαι), bijw. treffend, juist, overeenkomstig, Orig. I, 1108 B, Basil. III, 420 A, I, 489 A, τινος.

Ἐσφαλμένως, bijw. verkeerd, ongepast, onjuist, Orig. I, 705 B, II, 56 C, III, 885 C, Eus. V, 413 B.

Ἐσχάρα, ἡ, haard, rooster, voorwerp om iets op te braden of in te koken, Ex. 27:4, 5, 30:3, Lev. 2:7, 6:39, 2 Kron. 4:11, Job 4:10, Spreuk. 26:21, brandstapel, Act. Petr. 219, 9.

Ἐσχαρίτης, ου, ὁ, brood, gebakken boven het vuur, 2 Sam. 6:19, Jos. Ant. 7, 4, 2.

Ἐσχατίζω, ίσω, = ἔσχατός εἰμι, Richt. 5:28, = χρονίζω, 1 Makk. 5:53.

Ἔσχατος, η, ον, misschien met ἔχω samenhangend, volgens Schenkl daarentegen misschien van ἔξατος door omzetting van χσ in σχ. Vgl. het Lat. extremus. a) Oorspr. (bij Homerus steeds) in plaatselijke beteekenis, uiterst, verst gelegen, Hand. 1:8, 13:47; verder tijdelijk: laatste, datgene, waarmeê iets afgesloten is, Hand. 15:1 enz. Mt. 12:45, Lk. 11:26 τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, vgl. 2 Petr. 2:20, Job 8:7, Klaagl. 1:9, Sir. 48:24. — Vooral moet men letten op uitdrukkingen als ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν Hebr. 1:1, τῶν χρόνων 1 Petr. 1:20, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν 2 Petr. 3:3 (ook ἐσχάτου). Ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ Jud. 18 (Lchm. Tdf. ἐπ' ἐσχάτου τοῦ χρόν.). καιρὸς ἔσχατος 1 Petr. 1:5, αἱ ἔσχ. ἡμ. Hand. 2:17 en zonder artikel 2 Tim. 3:17, Jak. 5:3. Zij komen overeen met het Oud-Testamentische בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, dat LXX = ἐπ'

ἐσχάτων τῶν ἡμ. Gen. 49 : 1, Jer. 30 : 24, Ez. 38 : 16, Hoz. 3 : 5 (vgl. ἐπ' ἔσχατον ἐτῶν Ps. 38 : 8). ἐν ταῖς ἐσχ. ἡμ. Jer. 48 : 47, Jes. 2 : 2. ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμ. Jer. 23 : 20, 49 : 39, Num. 24 : 14. ἐπ' ἐσχάτῳ τῶν ἡμ. Deut. 4 : 30 ἔσχατον τῶν ἡμ. Deut. 31 : 29 vertalen. Vgl. Jez. 41 : 23 ἀναγγείλατε τὰ ἐπερχόμενα ἐπ' ἐσχάτου = לְאָחוֹר. Sir. 48 : 24 πνεύματι μεγάλῳ εἶδε (Ἡσαΐας) τὰ ἔσχατα καὶ παρεκάλεσε τοὺς πενθοῦντας ἐν Σιών. ἕως τοῦ αἰῶνος ὑπέδειξε τὰ ἐσόμενα. (Behalve hier vinden wij in de apocriefen geen aansluiting aan deze uitdrukking). Daarmeê wordt de tijd aangeduid, waarop de uitvoering van Gods raadsbesluit des heils afgesloten is, de tijd der eindbeslissing. Nadere bijzonderheden kan men vinden onder αἰών. (Het substantivum ἔσχατον komt met de Oud-Testamentische uitdrukking beter overeen dan het gebruik van het adjectivum). Dit karakter van den laatsten tijd dringt tot ἐσχάτη ἡμέρα. Joh. 6 : 39, 40, 44, 54; 11 : 24, 12 : 48. — De ἐσχ. ἡμέραι, die Hand. 2 : 17 het genoemde tijdstip aanduiden, hebben 2 Tim. 3 : 1, Jak. 5 : 3, vgl. vs. 7 op den tijd vóór de parousie betrekking en met het oog op de beperktheid van dezen tijd noemt Johannes hem 1 Joh. 2 : 18 ἐσχάτη ὥρα. — De benaming van den verhoogden Heiland ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, Openb. 1 : 17, 2 : 8, zonder artikel 22 : 13 komt overeen met de benaming van God רִאשׁוֹן, אַחֲרוֹן Jer. 41 : 4, 44 : 6 μετὰ ταῦτα. 48 : 12 εἰς τὸν αἰῶνα met het oog op Zijne scheppende almacht, in zoover van haar alleen het heil te verwachten is. b) Overdrachtelijk van rang, gewoonlijk in ongunstige beteekenis Lk. 14 : 9. Van personen: de nederigste, Mk. 9 : 35 εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος καὶ πάντων διάκονος. Joh. 8 : 9, 1 Kor. 4 : 9. Somtijds met een zedelijk nevenbegrip als bij Aristot. Pol. 3, 4 ἔσχατος δῆμος. Hieraan moet mede gedacht worden Mt. 19 : 30, 20 : 16, Mk. 10 : 31, Lk. 13 : 30, alleen met deze beperking, dat voor πολλοὶ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι καὶ ἔσχατοι πρῶτοι aan den geheelen omvang van de begrippen πρῶτος en ἔσχατος te denken is.

Ἐσχατίζω, ἴσω = ἐσχατός εἰμι, Richt. 5 : 28, 1 Makk. 5 : 53.

Ἐσχατόγηρος, ου, ὁ (γῆρας), iemand, die hoog bedaagd is, Sir. 41 : 2, 42 : 8.

Ἐσχάτως, adverb. uiterst. Mk. 5 : 23 ἐσχάτως ἔχει, op het uiterste liggen.

Ἔσω, eigenl. εἴσω, adverb. van εἰς, ες, bij werkw. van beweging = naar binnen, Mt. 26 : 58, Mk. 14 : 54, met den Gen. Mk. 15 : 16. Bij werkw. van rust = ergens binnen, Joh. 20 : 26, Hand. 5 : 23; met het art. als praedicaat bij een woord: ὁ ἔσω ἄνθρωπος = de inwendige (geestelijke) mensch, Rom. 7 : 22, Ef. 3 : 16. Zonder nomen οἱ ἔσω ὄντες tegenover οἱ ἔξω = die binnen (nl. de Christelijke gemeenschap) zijn, d. z. de geloovigen als leden der gemeente, 1 Kor. 5 : 12.

Ἔσωθεν (ἔσω), adv. van plaats. a) Van binnen (Vulg. de intus, ab

intus, intrinsecus), Mk. 7:21, 23, Lk. 11:7, 2 Kor. 7:5. b) Binnen, Mt. 7:15, 28:25, 27, 28, Openb. 4:8, 5:1, ὁ ἔσωθεν ἄνθρωπος, 2 Kor. 4:16; τὸ ἔσωθεν = datgene wat binnen is, de inwendige zijde, Lk. 11:40, met den Gen. van den pers. = uwe ziel, Lk. 11:29.

'Εσώτερος, έρα, ερον (compar. van ἔσω), Hand. 16:24, τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, het binnenste gedeelte, dat achter het voorhangsel is, het heilige der heilige, Hebr. 6:19.

'Εταῖρος, ου, ὁ, LXX רֵעַ, makker, medgezel, kameraad, Mt. 11:16 (T. Tr. WH. lezen daar τοῖς ἑτέροις). Bij welwillende toespraak of berisping, goede vriend, Mt. 20:13, 22:12, 26:50.

'Εταιριαστής, οῦ, ὁ (ἑταιριάζω), een naam, door de Mohammedanen aan de Christenen gegeven, omdat deze laatsten volgens de eersten gelooven, dat God een makker of medgezel heeft, Joh. v. Damasc. 1, 768 B.

Ἔτασις, εως, ἡ (ἐτάζω), het uitzoeken, het onderzoek, Job 10:17. 12:6, 31:14.

'Ετασμός, οῦ, ὁ = ἔτασις, Gen. 12:17, Judith 8:27, 2 Makk. 7:37.

'Ετερόδοξος, ον (δόξα), van eene andere opinie of denkwijze, Philo I, 403, 2, Jos. B. 2, 8, 5, kettersch, Clem. A. I, 1176 B, II, 457 A, Hippol. 617 A, 868 A, Orig. I, 261 A, 1284 C.

'Ετεροζυγέω, ῶ, ήσω, van ἕτερος en ὁ ζυγός, het juk, met andere dieren aan hetzelfde juk trekken, Lev. 19:19. Volgens anderen van ἑτερόζυγος, ongelijkspannig, aan een ongelijk juk trekken. Alleen in het N. T. in overdrachtelijke beteekenis = met ongelijksoortige menschen zich vermengen, met hen meedoen, τινί, 2 Kor. 6:14.

'Ετεροκωφέω, doof zijn aan het éene oor, Sir. 19:27.

'Ετεροούσιος, ον, van eene verschillende οὐσία, tegenover ὁμοούσιος, Orig. IV, 625 C, 628 A, Athan. I, 457 A, II, 784 C.

Ἕτερος, έρα, ερον, de ander, een ander, LXX voor אַחֵר. 1) Om te nommeren. a) Zonder het art. ander, gevoegd bij een woord (welk woord een zeker getal of eene klas aanduidt, waarin anderen van een persoon of zaak onderscheiden zijn), Mt. 12:45, Lk. 11:26 ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα, van het getal der πνεύματα of demonen zeven andere, wel te onderscheiden van den reeds genoemden. Mt. 16:12, Lk. 6:6, 9:56 enz. Joh. 19:37, Hand. 2:40, 4:12 enz. Rom. 7:3, 8:29, 13:9; ἕτεραι γενεαί, andere dan de tegenwoordige, vervlogen tijden, Ef. 3:5. Evenals in het klassieke Grieksch ἄλλος, wordt ἕτερος somtijds gevoegd bij een woord, dat eene tegenstelling uitdrukt. Twee malen zoo bij Lukas: ἕτεροι δύο κακοῦργοι, twee anderen, die misdadigers waren, Lk. 23:32. 'Ετέρους ἑβδομήκοντα = ἑτέρους μαθητάς, οἵτινες ἦσαν ἑβδ. Lk. 10:1. Reliqua privata aedificia voor de overige gebouwen, die private gebouwen waren, Caes. B. G. 1, 5. Eenvoudig zonder een woord = ἄλλος τις, een ander, Lk. 9:59, 22:58, Hand. 1:20, Rom. 7:4. ἕτεροι

ἕτερα, andere zaken, Hand. 19 : 39. Πολλὰ καὶ ἕτερα = vele andere dingen, Lk. 3 : 18; ἕτερος met den Gen. van den persoon, Gal. 1 : 19. Τὰ ἑτέρων (tegenover τὰ ἑαυτοῦ) Fil. 2 : 4. ἕτερος met τίς Hand. 8 : 34, neutr. 1 Tim. 1 : 10, ἐν ἑτέρῳ bij eene aanhaling Hebr. 5 : 6. Hand. 13 : 35 voeg er ψαλμῷ bij. In partitieve formules ἄλλοι ... ἕτεροι δέ Hebr. 11 : 36 vgl. Hand. 2 : 13. ὁ πρῶτος ... ἕτερος Lk. 14 : 19 enz. 16 : 7, ὁ δεύτερος ... ἕτερος Lk. 19 : 20 (waar L. T. Tr. WH. lezen ὁ ἕτερος). τινές ... ἕτεροι δέ Lk. 11 : 16, ᾧ μέν ... ἄλλῳ δέ ... ἑτέρῳ δέ ... ἄλλῳ δέ 1 Kor. 12 : 9 enz. οἱ μέν ... ἄλλοι (οἱ L) δέ ... ἕτεροι δέ Mt. 16 : 14. **b**) Met het artikel de ander van twee οἱ ἕτεροι, de anderen, de andere partij Mt. 11 : 16 T. Tr. WH. (zie ἑταῖρος). Onderscheiden εἷς of ὁ εἷς ... ὁ ἕτερος Mt. 6 : 24, Lk. 7 : 41, 16 : 13, 17 : 34 enz. 18 : 10, 23 : 40, τὸ ἕτερον πλοῖον Lk. 5 : 7, τῇ δὲ ἑτέρᾳ sc. ἡμέρᾳ op den anderen of naasten dag, Hand. 20 : 15, 27 : 3. ὁ ἕτερος de ander, die bij een ander behoort, buurman, vriend, Rom. 2 : 1, 13 : 8, 1 Kor. 6 : 1, 10 : 24, 29, 14 : 17, Gal. 6 : 4. Plur. οἱ, αἱ, τὰ ἕτεροι, αι, α de anderen, de overigen, Lk. 4 : 43. **2**) Betrekking hebbend op hoedanigheid. Een ander, van eene andere soort, eenen anderen vorm, klasse, Rom. 7 : 23, 1 Kor. 14 : 21, 15 : 40, 2 Kor. 11 : 4, Gal. 1 : 6, Hebr. 7 : 11, 13, 15, Jak. 2 : 25, Jud. 7.

Ἑτέρως, adv. op andere wijze, verschillend, Fil. 3 : 15.

Ἔτι, adv. nog, **1**) **a**) van tijd, bij een ptcp. Mt. 27 : 63, Lk. 24 : 6, 44, Hand. 9 : 1, 18 : 18, 2 Thess. 2 : 5. Met Gen. absol. ἔτι (δέ) αὐτοῦ λαλοῦντος Mt. 12 : 46, 17 : 5, 26 : 47, Mk. 14 : 43, Lk. 8 : 49, 9 : 42, 22 : 47, 24 : 41, Joh. 20 : 1, Hand. 10 : 44, Rom. 5 : 6, 8, Hebr. 9 : 8, met een verbum finitum Hebr. 7 : 10. Met eene andere tijdsbepaling, r e e d s, j u i s t, ἔτι ἐκ κοιλίας μητρός Lk. 1 : 15. **b**) Van eene zaak, welke tot heden voortduurt e n n o g, Lk. 14 : 22, Gal. 1 : 10, 1 Kor. 15 : 17. Met νῦν 1 Kor. 3 : 2. Verder, langer, Rom. 3 : 7, 6 : 2, 9 : 19, Gal. 5 : 11. **c**) Met negaties οὐ ... ἔτι, οὐκ ἔτι niet langer, niet meer, Lk. 16 : 2, 20 : 36, 21 : 1, 4, 22 : 3, ἵνα μὴ ἔτι, opdat niet meer, Openb. 20 : 3, οὐ μὴ ἔτι, Openb. 3 : 12, 18 : 21—23, οὐδείς, μηδείς, δεμία, δὲ ἔτι niemand, niets meer, Mt. 5 : 13, Hebr. 10 : 2. **2**) Van trap en hoeveelheid. Met den Comparat. er bij, Fil. 1 : 9, Hebr. 7 : 15, van wat overblijft, nog, Joh. 4 : 35, 7 : 33, 12 : 35, 13 : 33, Mt. 19 : 20, Mk. 12 : 6, Lk. 18 : 22; van wat toegevoegd is: daarenboven, meer, verder ἔτι ἅπαξ Hebr. 12 : 26, ἔτι ἕνα ἢ δύο Mt. 18 : 16, 26 : 65, Hebr. 11 : 32, ἔτι δέ daarenboven (Lat. praeterea vero etiam) Lk. 14 : 26, Hand. 2 : 26; ἔτι δὲ καί en daarenboven (Lat. insuperque adeo) Lk. 14 : 26 WH., Hand. 21 : 28.

Ἑτοιμάζω, Fut. ἑτοιμάσω, Aor. 1 ἡτοίμασα, pf. ἡτοίμακα. LXX voor כּוֹנֵן en הֵכִין gereed maken, voorbereiden. Abs. voòrbereidende maat-

Joh. 2:20, Hand. 13:20; de Acc. is antwoord op de vra
Mt. 9:20, Mk. 5:25, Lk. 2:36, 13:7, 11, 16; 15:29,
36, 42, Hebr. 3:10, 17, Openb. 20:2, 4, 6. Voorafgeg
voorzetsel ἀπό, van af, sedert, Lk. 8:43, Rom. 15:23.
beteekenis ἐκ, Hand. 9:33, 24:10; διά met den Gen. na
met een tusschenpoos van, Hand. 24:17, Gal. 2:1, εἰς ge
Lk. 12:19, ἐπί met den Acc. van, Hand. 19:10, μετά
na, Gal. 1:18, 3:17, πρό met den Gen. voor, 2 Kor. 12
jaarlijks, Lk. 2:41. Synoniem ἐνιαυτός.

Εὖ, adv. (eigenl. εὖ, ongebruikelijk neutr. van εὖς bij
wel: εὖ πράσσω, niet goed doen, wat door ὀρθῶς of καλ
gedrukt wordt, maar wel zijn, wel varen, voorspoedi
15:29. Xen. Mem. 1, 6, 8; 2, 4, 6; 4, 2, 26; Oec. 1
Antt. 12, 4, 1; ὅστις καλῶς πράττει, οὐχὶ καὶ εὖ πράττει;
p. 116[b]. Sommigen begonnen hunne brieven met εὖ πράττειν
9:19. Alleen Xen. Mem. 3, 9, 14 leidt de redeneering S
af te wijken van het gewone gebruik, door aan de uitdr
teekenis toe te kennen van goed handelen. Ἵνα εὖ σο
het u wel moge gaan, Ef. 6:3 (Gen. 12:13, Deut. 4:
τινα, iemand goed doen, Mt. 14:7 (L. Tr. WH. lezen h
Zie ook Judith 10:16, Bar. 6:37, Sir. 14:11, Xen. C
Bij aanbevelingen εὖ (δοῦλε ἀγαθέ), wel! wel gedaan! M
Lk. 19:17, Xen. Venat. 6, 20. Zie εὖγε.

Εὔα (WH. Εὕα), zie hunne Introd. § 408, rec. Εὔα,
3:20). Eva, de vrouw van Adam, 2 Kor. 11:3, 1 Tim

Ἐυανθής, schoon bloeiend, Ap. Petr. 15.

Εὐαπάντητος, ον (ἀπαντάω), genadig, welwillend, 2 M

Εὐάφορμος, ον (ἀφορμή), gelegen, passend, voegzaan
129 C, Cyrill. A. I, 197 A.

Εὔβουλος, ου, ὁ, Eubulus, een Christen, 2 Tim. 4:21

Εὖγε, bij aanbeveling, wel aan! Lk. 19:17, L. T. T

Εὐγένεια, ας, ἡ, adel, edelheid, als een titel, Basil.
σή, 861 C, Greg. Nyss. III, 1084 B.

Εὐγενής, ές (van εὖ en γένος). 1) Welgeboren, van a
komst, Lk. 19:12 (van een vorst), 1 Kor. 1:26. 2) Edel,
compar. εὐγενέστερος, Hand. 17:11.

Εὔγονος, ον (γονή), productief, Jos. B. J. 4, 8, 3.

Εὐδία, ας, ἡ (van εὔδιος, ον en dit woord van εὖ en Z
Zeus, de bestuurder van lucht en weder. Een heldere
weder. Mt. 16:2. Sir. 3:15.

Εὐθυμέω, -ῶ, -ήσω, van het volg. wd., welgemoed, goedsmoeds zijn, Hand. 27 : 22, 25, Jak. 5 : 13.

Εὔθυμος, -ου, ὁ, ἡ, -ον, τό, van εὖ en ὁ θυμός de moed, goedsmoeds, opgeruimd, Hand. 27 : 36.

Εὐθυμότερον, zie op het volg. woord.

Εὐθύμως, adverb. van εὔθυμος zie ald., goedsmoeds, met goed vertrouwen, Hand. 24 : 10, waar de rec. den comparat. εὐθυμότερον leest (eigenl. het neutr. comparat. van het adject.) = met te beteren moed, te geruster.

Εὐθύνω, -υνῶ, van het volg. wd., recht maken, ὁδόν, Num. 22 : 23, Richt. 14 : 7, Joh. 1 : 23; = richten, sturen, van daar ὁ εὐθύνων scil. τὸ πλοῖον = de stuurman, Jak. 3 : 4.

Εὐθύς, εῖα, ύ, LXX voor יָשָׁר recht. **a**) Recht van een weg, Mt. 3 : 3, Mk. 1 : 3, Lk. 3 : 4, Hand. 9 : 11, εἰς εὐθεῖαν sc. ὁδόν, Lk. 3 : 5; εὐθεῖα ὁδός, de rechte weg van den waren godsdienst als eenen levensregel, 2 Petr. 2 : 15, αἱ ὁδοὶ κυρίου = de rechte bedoelingen van God, Hand. 13 : 10. **b**) Oprecht, waar, καρδία, Hand. 8 : 21. Εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ, dikwijls in de Psalmen als 7 : 11, 31 (32) : 11, 35 (36) : 11.

Εὐθύς adv. = εὐθέως, waarmeê het dikwijls in de Hss. verward wordt: terstond, aanstonds, direct, Mt. 3 : 16, 13 : 20, Joh. 13 : 32 enz.

Εὐθύτης, ητος, ἡ (van εὐθύς), rechtheid, rechtvaardigheid, billijkheid. Hebr. 1 : 8 bij eene aanhaling van Ps. 45 : 7.

Εὐθυῤῥημόνως, bijw. rechtuit sprekend, de dingen bij den waren naam noemend, Clem. A. I, 1065 C, II, 168 B.

Εὐϊλατεύω, zeer genadig zijn, Deut. 29 : 20, Judith 16 : 15, Ps. 102 : 3.

Εὐΐλατος, ον, genadig, 1 Ezr. 8 : 53, Ps. 98 : 8.

Εὐκαιρέω, ῶ, Impf. εὐκαίρουν en ηὐκαίρουν, Aor. 1 subj. εὐκαιρήσω (εὔκαιρος), gelegenheid hebben, in de gelegenheid zijn, 1 Kor. 16 : 12, gevolgd door een Inf. om iets te doen, Mk. 6 : 31, tijd hebben, εἴς τι, Hand. 17 : 21.

Εὔκαιρος en εὐκαίρως onder καιρός.

Εὐκλεής, ές, beroemd, Wijsh. 3 : 15, 8 : 18.

Εὔκοπος, ον (εὖ en κόπος), wat met weinig moeite gedaan kan worden, gemakkelijk, Sir. 32 : 15, 1 Makk. 3 : 18. In het N. T. alleen in de uitdrukking εὐκοπώτερόν ἐστι, gevolgd door eenen Inf. Mt. 9 : 5, Mk. 2 : 9, Lk. 5 : 23, door den acc. c. Inf. Mt. 19 : 24, Mk. 10 : 25, Lk. 16 : 17, 18 : 25.

Εὐκοπία, ας, ἡ, gemakkelijkheid van het werk, 2 Makk. 2 : 25.

Εὐκτήριος, ον (εὔχομαι), behoorende tot het gebed. Εὐκτήριος οἶκος, huis des gebeds, Eus. II, 928 A, Basil. IV, 473 B. Τὸ εὐκτήριον, oratorium, kapel, Epiph. II, 757 D.

Εὔλαλος, ον (λαλέω), goed sprekend, Job 11 : 2, Sir. 6 : 5, Eus. IV, 696 D.

zijn aan den Heer en aan Zijne zaak, 1 Kor. 7 : 35. De rec. leest εὐπρόσεδρον. Hesych. εὐπάρεδρον· καλῶς παραμένον.

Εὐπειθής, εος, οῦς, ὁ, ἡ, ες, τό van εὖ en πείθω, ik overreed, πείθομαι, ik gehoorzaam. Gezeggelijk, bescheiden, volgzaam, Jak. 3 : 17.

Εὐπερίστατος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό (εὖ en περίστημι), licht omringend, omsingelend, omstrikkend. Van de zonde, Hebr. 12 : 1. Het woord komt alleen hier in het N. T. voor.

Εὔπιστος, geloofwaardig, Heracl. 40 : 35.

Εὐποιΐα, ας, ἡ van εὐποιός, weldoend, weldadigheid, Hebr. 13 : 16, Jos. Ant. 19, 9, 1. Ignat. 725 A B, Just. Apol. 2, 6, Iren. 465 A.

Εὐπορέω, Med. εὐπορέομαι (εὔπορος, goedgaande), welvaart, middelen hebben. Gebruikt van iemand, wien het goed gaat. Hand. 11 : 29. Zie ook Lev. 25 : 26, 28, 49. Arist. 107 : 29. Het woord komt bij de klassieken veelvuldig voor.

Εὐπορία, ας, ἡ (εὔπορος), vermogen, welvaart, Hand. 19 : 25.

Εὐπόριστος, ον (πορίζω), gemakkelijk voorzien, tegenover δυσπόριστος, Philo I, 639, 43, Plut. II. 157 F.

Εὐπόρφυρος, ον (πορφύρα) van schoon purper, Ezech. 23 : 12.

Εὐπρέπεια, ας, ἡ (εὐπρεπής), goed voorkomen, schoonheid, τοῦ προσώπου, Jak. 1 : 11, Ap. Petr. 10.

Εὐπρεπέω, ήσω = εὐπρεπής εἰμι. Aquil. Spreuk. 2 : 10.

Εὐπρόθυμος, ον = versterkt πρόθυμος, zeer bereid, gewillig, Epiph. 1, 157 E, Martyr. Ignat. 10.

Εὐρακύλων, ωνος, ὁ (van εὖρος en Lat. aquilo), als εὐρόνοτος, Vulg. euroaquilo, Hand. 27 : 14 L. T. Tr. WH. voor den rec. εὐροκλύδων. Nergens elders gevonden.

Εὑρεσιλογέω, ήσω (εὑρεσίλογος), woorden uitvinden, vermenigvuldigen, veel spreken en weinig zeggen, Philo I, 314, 29, II, 49, 24, 492, 16, Plut. II, 625 C, Eus. II, 89 B.

Εὑρεσιλογία, ας, ἡ, woordenrijkheid, Polyb. 18, 29, 3, Philo I, 628, 50, 698, 45. Ook εὑρησιλογία, Plut. II, 656 B, Clem. A. II, 561 A.

Εὑρεσίλογος, ον (λόγος), woordenrijk, Sibyll. 1, 178.

Εὔριζος, met goede wortels, Ps. 47 (48) : 2.

Εὐρίπιστος, ον (ῥιπίζω), gemakkelijk bewogen door den wind, onstandvastig, Clement. 169 C, Socr. 424 C, Gelas. 1201 C.

Εὑρίσκω, Impf. εὕρισκον, Mk. 14 : 55, Lk. 19 : 48, Hand. 7 : 11, Fut. εὑρήσω, Pf. εὕρηκα, Aor. 1 εὕρησα. LXX meermalen voor מָצָא, somtijds voor הִשִּׂיג en voor het Chaldeeuwsche שְׁכַח vinden. 1) Vinden, ontmoeten, a) na het zoeken, een gezocht voorwerp vinden. Absol. tegenover ζητεῖν Mt. 7 : 7, Lk. 11 : 9, Mt. 2 : 8, Mk. 1 : 37, Lk. 2 : 45, Hand. 11 : 26, 13 : 22, 2 Kor. 2 : 13, Hebr. 11 : 5, 2 Tim. 1 : 17, Openb. 20 : 15 enz.; met eene specificatie van de toegevoegde plaats: πέραν met den Gen.

het Grieksche leven zich poogt uit te drukken. Daar het bijwoord 7:21 τίς πρὸς ὅλον τὸν τῆς Φιλοσοφίας κανόνα εὐσεβῶς Φιλοσοφῶν = vroom, godvreezend (Fritzsche schrapt εὐσ.). Daarenboven nog slechts 2 Tim. 3:12 ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χῷ Ιυ, evenals in de echt Grieksche constructie 2:12 ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας σωΦρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, in den zin van εὐσεβής Xen. Mem. 4, 8, 11. De ἀσέβεια duidt aan het gebrek aan eerbied voor God, het zich afwenden van God, zooals men dat bij het heidendom vindt, Rom. 1:18 enz. Over het gebruik in de Pastoraalbrieven zie onder εὐσέβεια en καλός.

Εὔσημος, ον (εὖ en σῆμα een teeken) duidelijk, verstaanbaar, λόγος 1 Kor. 14:9.

Εὐσπλαγχνία, medelijden, Passio Perp. 63:30.

Εὔσπλαγχνος, ον (εὖ en σπλάγχνον), hebbende goede of sterke ingewanden, medelijdend, barmhartig, Ef. 4:32, 1 Petr. 3:8, Gebed van Manasse 7. Test. XII Patr. test. Zeb. § 9. Zie Harnack's aant. bij Herm. Vis. 1, 2.

Εὐστάθεια, ας, ἡ, welvaart, Clem. R. 1, 59.

Εὐσταθέω, ησω, ik ben welvarend, Herm. Sim. 6, 2.

ΕὐστάΦυλος, ον (σταΦυλή), overvloedig in druiven, Cyrill. A. X, 933 D.

ΕὐστροΦία, ας, ἡ (εὔστροΦος), bekwaamheid, vlugheid, Spr. 14:35, Plut. II, 510 F.

Εὐσυναλλάκτως, adv. eerlijk, Spreuk. 25:10.

Εὐσυνειδησία, ας, ἡ (εὐσυνείδητος), tegenover δυσσυνειδησία, Clementin. 17, 11, Clem. A. II, 337, A.

Εὐσυνείδητος, ον, hebbende een goed geweten, Ignat. 665 B, 701 B.

ΕὐσυστροΦία, ας, ἡ (εὐσύστροΦος), L. versutia, sluwheid, Spr. 14:35.

Εὐσχημόνως (εὐσχήμων), welvoeglijk, eerbaar, fatsoenlijk, passend, 1 Kor. 14:10, περιπατεῖν, Rom. 13:13, 1 Thess. 4:12, Heracl. 19:1.

Εὐσχημοσύνη, ης, ἡ (εὐσχήμων), welvoeglijkheid, eerbaarheid, uitwendige schoonheid, van uitwendige behoorlijkheid, 1 Kor. 12:23.

Εὐσχήμων, ον (εὖ en σχῆμα figuur, Lat. habitus). 1) Van sierlijke gedaante, bevallig. Τὰ εὐσχήμονα ἡμῶν 1 Kor. 12:24 de sierlijke deelen van het lichaam, die geen bedekking van noode hebben, tegenover τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν vs. 23. In zedelijken zin πρὸς τὸ εὔσχημον, om het welvoeglijke. 2) Volgens een later gebruik van goeden stand, aanzienlijk, deftig, fatsoenlijk, Mk. 15:43, Hand. 13:50, 17:12, Joseph. De vit. sua § 9.

Εὐσχολέω, ήσω, = tijd, gelegenheid voor iets hebben, Jos. Ant. 13. 9, 2, Clementin. 41 A.

Εὐτόνως, adv. (van εὔτονος en dat van εὖ en τείνω) hevig, sterk, met kracht, Joz. 6:8, 2 Makk. 12:23, Lk. 23:10, Hand. 18:28.

Jud. 8, 25, 2 Makk. 1:11, 3 Makk. 7:16 in godsdienstige beteekenis = God danken, τῷ κυρίῳ, σωτῆρι. Eveneens Wijsh. 18:2, waar het ook absoluut staat, daarentegen 2 Makk. 12:31, waar het eveneens absoluut staat, van den dank aan de menschen. In het N. T. behalve Rom. 16:4 alleen in godsdienstige beteekenis met en zonder τῷ θεῷ en dat wel in de geschriften van Lukas en Paulus vooral met den Dat. Er bestaat evenwel een verschil tusschen het met den Dat. verbondene en het absolute εὐχαριστεῖν. **a**) Met den Dat. staat het overal, waar eene gunst bewezen is, eene χάρις ontvangen is, waar het den dank voor de eene of andere gebeurtenis in zich sluit. Zoo Lk. 17:16, Hand. 27:35, 28:15, Rom. 14:6, 1 Kor. 14:18, Kol. 1:12, 3:17. De grond werd genoemd door ὑπέρ, Rom. 1:8, 1 Kon. 10:30, Ef. 1:16, 5:20. περί met den Gen. 1 Kor. 1:4, 1 Thess. 1:2, 2 Thess. 1:3, 3:13, Filem. 4. ἐπί met den Dat. 1 Kor. 1:4, Fil. 1:3, 5. διά met den Acc. Kol. 1:3; aangesloten door ὅτι Lk. 18:11, Joh. 11:41, Rom. 1:8, 1 Kor. 1:14, 1 Thess. 2:13, Openb. 11:17. **b**) εὐχαριστεῖν τι, τινά, iets, iemand dankend prijzen, 2 Kor. 1:11 ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. Rom. 1:21 οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ηὐχαρίστησαν. Deze, aan het gewone Grieksch vreemde constructie, die wij in het kerkelijk Grieksch van de consecratie (zie εὐλογεῖν) vinden, is klaarblijkelijk voortgekomen uit **c**) het absolute εὐχαριστεῖν syn. εὐλογεῖν en geeft eene vingerwijzing voor de beteekenis daarvan, dat dit nl. de verheerlijking van God aanduidt. Vgl. Mk. 8:6 met vs. 7, Mt. 14:19 evenals Mt. 26:27 met vs. 26 en 1 Kor. 10:16. Ook 1 Kor. 14:17 καλῶς εὐχαριστεῖς is iets anders dan vs. 18 εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, want dat is de inhoud van het γλώσσαις λαλεῖν, terwijl vs. 18 een danken daarvoor bedoeld is. Zoo vinden wij het Mt. 15:36, Mk. 8:6, Joh. 6:11, 23. verbonden met het broodbreken van Christus bij het wonder der spijziging, Mt. 26:27 parall. εὐλογεῖν vs. 26 (zooals Mk. 8:6, 7) bij het heilig avondmaal en evenzoo afwisselend Mk. 14:22, 23. — Lk. 22:17, 19 vgl. met 1 Kor. 10:16. Deze beteekenis verklaart ook de uitspraak Joh. 6:23 ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου. — Hiertoe zal nu ook behooren 1 Thess. 5:18 ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε vgl. met Fil. 4:6, zoodat het niet van het danken voor alles, maar van den dank aan God in iedere zaak staat, die met gebed is te verbinden. Vgl. ook Ef. 5:20. Dit absolute εὐχαριστεῖν is niet hetzelfde als Dem. pro cor. 92, waar het = dankbaar zijn: αἰῶνι παντὶ οὐκ ἐλλείψει εὐχαριστῶν καὶ ποιῶν ὅ τι ἂν δύνηται ἀγαθόν.

Het sacramenteele brood en den wijn zegenen, Just. Tryph. 41, Apol. 1, 65, 66, Iren. 580 A. Clem. A. I, 813 A, Hippol. Haer. 296, 38.

Εὐχαριστία, ἡ, **a**) dankbaarheid, Dem. Pro cor. 91, parall. ἀρετή, Polyb. 8, 14, 8, Sir. 37:11, Bijv. Esth. 6:4, 2 Makk. 2:27. In het

461 A, Tertull. 1, 370 A, Orig. 1, 556 D, Basil. IV, 188 B, 189 C, 192 C. Zij baden staande, Gregent. 669 C, Anast. Sin. 40 C.

Προσευχή, ῆς, ἡ, gebed, schijnt in het gewone Grieksch niet voor te komen, want Plut. Timol. 25 moet πρὸς εὐχάς gelezen worden) en een woord van Grieksche vorming te zijn, aansluitend aan de met het gebruik van προσεύχεσθαι plaats gehad hebbende verandering en tegelijk een kenmerkend teeken van het onderscheid van Israel en de volken. Het is bij de LXX het gewone woord voor תְּפִלָּה, dat slechts hoogst zelden door δέησις en εὐχή, εὔχομαι, éèns door ὕμνος vertaald wordt. Éèns komt het overeen met נֶדֶר Num. 6 : 5 (anders = εὐχή), éèns רִנָּה 1 Kon. 8 : 45, anders δέησις, ἔλεος. a) Gebed, verbonden met δέησις 2 Kron. 6 : 19, 29, Dan. 9 : 3, Bar. 2 : 14, 1 Makk. 5 : 37, Ef. 6 : 18, Fil. 4 : 6, 1 Tim. 2 : 1, 5 : 5, vgl. Rom. 1 : 10. Zie onder προσεύχεσθαι en δέησις. Vgl. αἰτεῖν ἐν πρ. Mt. 21 : 22. Verbonden met νηστεία Mt. 17 : 21, Mk. 9 : 29, ποιεῖν πρ. 1 Tim. 2 : 1. προσκαρτερεῖν τῇ, ταῖς πρ. Hand. 1 : 14, 2 : 42, 6 : 4, Rom. 12 : 12, vgl. Lk. 6 : 12, Hand. 12 : 5. Bij de LXX προσευχὴν προσεύχεσθαι 2 Sam. 7 : 27, 1 Kon. 8 : 30. In het N. T. προσευχῇ πρ. Jak. 5 : 17. Met den Gen. obj. πρ. θεοῦ, tot God Lk. 6 : 12. πρὸς τὸν θεόν Hand. 12 : 5 moet het niet met πρ., maar met γινομένη verbonden worden. Rom. 15 : 30 evenwel behoort het tot πρ. evenals Ps. 69 : 14. — Anders nog Mt. 21 : 13 οἶκος προσευχῆς evenals Mk. 11 : 17, Lk. 19 : 46 (Jez. 56 : 7). — Lk. 22 : 45, Hand. 3 : 1, 10 : 4, 31, 1 Kor. 7 : 5, Ef. 1 : 16, Kol. 4 : 12, 1 Thess. 1 : 2, Filem. 4 : 22, 1 Petr. 3 : 7, 4 : 7, Openb. 5 : 8, 8 : 3, 4. — b) Plaats des gebeds, 3 Makk. 7 : 10 van het huis des gebeds, Hand. 16 : 13, 16 eene vrije plaats (οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι). Vgl. Juvenalis Sat. 1, 3, 295, Jos. Ant. 14, 10, 23.

Εὔχρηστος, ου, ὁ, ἡ, ον, τό, van εὖ en χράομαι, ik gebruik, vandaar wel te gebruiken, bruikbaar, nuttig, Wijsh. 13 : 13, 2 Tim. 2 : 21, 4 : 11; gesteld tegenover ἄχρηστος, Filem. vs. 11.

Εὐωδία, ας, ἡ, (van εὐώδης en dat van εὖ en ὄζω). a) Een liefelijke geur, overdr. Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ θεῷ 2 Kor. 2 : 15. b) Iets wat geur verspreidt, wat riekt, Diod. 1, 84, 1 Ezr. 1 : 11 enz. Vandaar ὀσμὴ εὐωδίας, de geur van iets, dat heerlijk riekt. LXX dikwijls voor רֵיחַ־נִיחוֹחַ. Een liefelijke geur, gezegd van de offeranden, Ex. 29 : 18, Lev. 1 : 9, 13, 17 enz. die Gode aangenaam zouden zijn, omdat Hij volgens de oude voorstelling de reuk des offers riekt, Gen. 8 : 21. In het N. T. door eene metaphora, die aan de offers ontleend is, van dingen, welke Gode aangenaam zijn, Ef. 5 : 2, Fil. 4 : 18.

Εὐωδιάζω, άσω (εὐωδία), 1) welriekend, geurig maken, Strab. 15, 2, 3, Clem. A. II, 600 A. 2) Welriekend, geurig zijn, Sir. 39 : 14, ὀσμήν Zach. 9 : 17.

de priesters en Levieten, Neh. 10 : 30, 1 Kron. 23 : 8, 2 Kron. 13 : 10 enz. 2) Eene klasse van priesters, die gedurende eene week de plichten der priesterlijke waardigheid vervulde, 1 Kron. 23 : 6, 28 : 13 enz. 1 Ezr. 1 : 2, 15. Zoo tweemaal in het N. T. Lk. 1 : 5, 8. David verdeelde de priesters in 24 klassen, die elk op hare beurt gedurende eene week van Sabbat tot Sabbat den dienst waarnam. 1 Kron. 24 : 4, 2 Kron. 8 : 14, Neh. 12 : 24. Josephus noemt deze klassen *πατριαί* en *ἐφημερίδες*, Antt. 7, 14, 7. De vita sua 1; Suidas *ἐφημερία· ἡ πατριά. λέγεται δὲ καὶ ἡ τῆς ἡμέρας λειτουργία.*

Ἐφήμερος, *ον* (*ὁ ἐπὶ ἡμέραν ὤν*). 1) Gedurende eenen dag (Pind. Hippocr. Plut. Galen. enz.), 2) Dagelijksch, *ἡ τροφή*, Jak. 2 : 15.

Ἐφιελίς, *ἡ*, knop, bij de kleeding van den hoogepriester, Jos. Ant. 3, 7, 6. Misschien moet men *ἐφηλίς* lezen.

Ἐφικνέομαι, *οῦμαι*, Aor. 2 Inf. *ἐφικέσθαι*, aankomen, *ἄχρι* met den Gen. van den persoon, 2 Kor. 10 : 13, bereiken, *εἴς τινα* t. a. pl. 14.

Ἐφίστημι, Aor. 2 *ἐπέστην*, ptcp. *ἐπιστάς*, staan bij, tegenwoordig zijn, Lk. 2 : 38, Hand. 22 : 20, *ἐπάνω* met den Gen. van den persoon, staan boven iemand, zich boven iemand plaatsen, Lk. 4 : 39; vooral gebruikt van personen, die plotseling opkomen of opstaan, Lk. 10 : 40, 20 : 1, Hand. 6 : 12, 22 : 13, 23 : 27, van een engel, Hand. 12 : 7, met den Dat. van den persoon, Hand. 4 : 1, 23 : 11, van de aankomst der engelen, Lk. 2 : 9, 24 : 4; met den Dat. van de plaats, Hand. 17 : 5, gevolgd door *ἐπί* met den Acc. van de plaats, Hand. 10 : 17, 11 : 11, van duivelen, die op iemand komen, met den Dat. van den persoon, Job 21 : 16, 22 : 12, 28 : 24, 1 Thess. 5 : 3, *ἐπί τινα*, Lk. 21 : 34 (Wijsh. 6 : 9, 19 : 1). Bij de hand, gereed zijn, 2 Tim. 4 : 2. Op handen zijn, voor de deur staan, in aantocht zijn, 2 Tim. 4 : 6. Van opkomenden regen, Hand. 28 : 2.

Ἐφοδεύω, gaan, rondtrekken, Deut. 1 : 22, 1 Makk. 16 : 14.

Ἐφοδιάζω, van reisbenoodigdheden voorzien, Deut. 15 : 14.

Ἐφόδιον, *τό*, wat men op reis noodig heeft, reisgeld, enz. Deut. 15 : 14.

Ἔφοδος, *ἡ*, toegang, als adjectief toegankelijk, 1 Makk. 9 : 68, 11 : 44, 14 : 21, 2 Makk. 5 : 1.

Ἐφορᾶν, naar iets zien, toezien, verzorgen, bezien, bezoeken, Ap. Petr. 25.

Ἐφορκιστής, *οῦ*, *ὁ*, bezweerder, Conc. van Antiochië van 341, can. X. Zie *ἐπορκιστής*.

Ἐφούδ, אפוד, de ephod, Richt. 17 : 5. Ook *ἐφώδ* geschreven, Richt. 17 : 5, Orig. II, 949 C.

Ἐφραίμ of **Ἐφραΐμ**, Efraïm, eigennaam van eene stad, volgens Eusebius gelegen 8 en volgens Hiëronymus 20 mijlen van Jeruzalem.

σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Maar ook Jak. 4:4 niet; want dat is de beteekenis der uitspraak, dat wie de vriend der wereld zijn wil, niet zoozeer God tegen zich heeft, maar zich stelt tegen God en daarom van God niets heeft te verwachten. Bevestigd wordt dit door de Oud-Testamentische wijze, van vijanden Gods te spreken, Ps. 37:20: οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ κυρίου (parallel ἁμαρτωλοί, tegenover δίκαιοι, ἄμωμοι) ὡσεὶ κάπνος ἐξέλιπον. Ps. 81:16, 83:2, 89:11, 52, 92:10, Jez. 1:24. Juist daardoor verkrijgt de verzoeningsdaad Gods hare beteekenis, wat Paulus Rom. 5:10 uitdrukt, dat zij hun ten goede plaats gehad heeft, die op grond van hunne verhouding tegenover God niets van Hem te hopen hebben. Wij zijn evenwel door de liefde Gods (vs. 7) in eene verhouding tot Hem gesteld, waarin Hij ons boven verwachting niet als zijne tegenstanders behandeld heeft (vgl. met vs. 7, Mt. 5:44) en diensvolgens ook niet behandelen zal en zoo blijkt, dat deze daad der liefde, de verzoening, ook op deze plaats niet als een gunstig stemmen van de vijanden gedacht is. Nadere bijzonderheden vindt men onder καταλλάσσειν. Deze voorstelling is niet die van eene verandering van het wezen Gods, maar van de verhouding, waarin God ons tot zichzelven plaatst, zie Kol. 2:21. De ἐχθροὶ τοῦ θεοῦ, τοῦ κυρίου zijn dezulken, die als zoodanig op geen heil te hopen hebben (vgl. Mt. 22:44, Mk. 12:36, Lk. 20:43, Hand. 2:35, 1 Kor. 15:25, Hebr. 1:13, 10:13 — allen uit Ps. 110:1 — evenals Lk. 19:43) en die toch op grond van de liefde Gods jegens zijne vijanden in eene betrekking tot Hem gekomen zijn, waarin Hij ze niet als zijne tegenstanders behandelt. — Herinnert men zich dat, dan valt iedere grond weg, Rom. 11:28 ἐχθροί in passieve beteekenis op te vatten; integendeel ook daar wordt juist door deze opmerking de zin eerst duidelijk en de uitspraak gewichtig, κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς, κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας, waar ἐχθροί = tegenstanders Gods, ἀγ. = geliefden Gods. — Bepaald van den Satan, Act. Philipp. 38.

Ἔχιδνα, ης, ἡ, femin. van ὁ ἔχις, de slang, = adder, Hand. 28:3, γεννήματα ἐχιδνῶν = adderenteelt, adderengebroedsel, overdr. van menschen, b. v. van schriftgeleerden en Farizeërs, die vol van bedrog en arglistigheid zijn. Mt. 3:7, 12:34, 23:33, Lk. 3:7, Heracl. 46:24. Anguigenae, Ovid. Metam. 3, 531.

Ἐχομένως, onmiddellijk daarop, 2 Makk. 7:13.

Ἐχυρότης, ἡ, vastigheid, Philo I, 644, 30.

Ἔχω, Fut. ἕξω, Impf. εἶχον, 3 ps. plur. εἶχαν en εἴχοσαν, Aor. 2 act. ἔσχον, Pf. ἔσχηκα. I) Transitief 1) hebben, houden a) in de hand houden τί ἐν τῇ χειρί Openb. 1:16, 6:5, 10:2, 17:4 en eenvoudig

ἑαυτῶν, Openb. 9 : 11, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν, Joh. 12 : 48, ἔχειν οἰκονόμον, Lk. 16 : 1, δοῦλον, Lk. 17 : 7, ἀρχιερέα, Hebr. 4 : 14, 8 : 1, ποιμένα, Mt. 9 : 36, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας, Lk. 7 : 8, ἔχειν τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα, in levende eenheid verkeeren met den Zoon en den Vader, 1 Joh. 2 : 23, 2 Joh. 9. Met twee accusativi, waarvan een als praedicaat dient, πατέρα τὸν Ἀβραάμ, Abraham als uw vader, Mt. 3 : 9. Hand. 13 : 5, Fil. 3 : 17, Hebr. 12 : 9, ἔχειν τινὰ γυναῖκα, eene vrouw op onwettige wijze als zijne vrouw beschouwen, Mt. 14 : 4, Mk. 6 : 18, 1 Kor. 5 : 1. Van een wettig huwelijk, Xen. Cyr. 1, 5, 4. c) Van gezelschap, ἔχειν τινὰ μεθ' ἑαυτῶν, Mt. 15 : 30, 26 : 11, Mk. 2 : 19, 14 : 7, Joh. 12 : 8. d) ἔχειν τι, iets gereed, bij de hand hebben, οὐκ ἔχομεν εἰ μὴ πέντε ἄρτους, Mt. 14 : 17, 15 : 34, Joh. 2 : 3, 4 : 11, 12 : 35, 1 Kor. 11 : 22, 14 : 26, οὐκ ἔχω ὃ παραθήσω αὐτῷ, Lk. 11 : 6, ποῦ συνάξω τοὺς καρπούς μου, Lk. 12 : 17, τί φάγωσι, Mk. 8 : 1 enz. ἔχειν τινά, bij de hand hebben, er gebruik van kunnen maken: Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας, Lk. 16 : 29, παράκλητον, 1 Joh. 2 : 1, μάρτυρας, Hebr. 12 : 1, οὐδένα ἔχω enz. Fil. 2 : 20, ἄνθρωπον, ἵνα, Joh. 5 : 7. e) Van een persoon of zaak wordt gezegd, dat hij of zij iets heeft (ἔχει) wat een deel daarvan uitmaakt als χεῖρας, πόδας, ὀφθαλμούς enz. ὦτα, Mt. 11 : 15, Mk. 7 : 16, 8 : 18, μέλη, Rom. 12 : 4, 1 Kor. 12 : 12, σάρκα καὶ ὀστέα, Lk. 24 : 39, ἀκροβυστίαν, Hand. 11 : 3. Van een dier wordt gezegd, dat het heeft een kop, hoornen, vleugels enz. Openb. 4 : 7 enz. 5 : 6, 8 : 9, 9 : 8 enz. 12 : 3 enz. Een huis, stad of muur heeft θεμελίους, Hebr. 11 : 10, Openb. 21 : 14, στάσιν, Hebr. 9 : 8. f) Men zegt van iemand, dat hij rampen, kwalen, ziekten heeft: μάστιγας, Mk. 3 : 10, ἀσθενείας, Hand. 28 : 9, wonden, Openb. 13 : 14, θλῖψιν, Joh. 16 : 33, 1 Kor. 7 : 28, Openb. 2 : 10. Hiertoe behooren de uitdrukkingen δαιμόνιον ἔχειν, door een demon bezeten zijn, Mt. 11 : 18, Lk. 7 : 33, 8 : 27, Joh. 7 : 20, 8 : 48 enz. 52, 10 : 20, Βεελζεβούλ, Mk. 3 : 22, πνεῦμα πονηρόν, Hand. 19 : 13, πνεῦμα ἀσθενείας, een demon, die zwakte veroorzaakt, Lk. 13 : 11, πνεῦμα ἄλαλον, Mk. 9 : 17, λεγεῶνα, Mk. 5 : 15. g) Men zegt van iemand, dat hij verstandelijke of geestelijke vermogens, deugden, gevoelens, verlangens, begeerten, aandoeningen, gebreken heeft enz. σοφίαν, Openb. 17 : 9; γνῶσιν, 1 Kor. 8 : 1, 10, χαρίσματα, Rom. 12 : 6, προφητείαν, 1 Kor. 13 : 2, πίστιν, Mt. 17 : 20, 21 : 21, Mk. 11 : 22, Lk. 17 : 6, Hand. 14 : 9, Rom. 14 : 22, 1 Tim. 1 : 19, Filem. 5, πεποίθησιν, 2 Kor. 3 : 4, Fil. 3 : 4, παῤῥησίαν, Filem. 8, Hebr. 10 : 19, 1 Joh. 2 : 28, 3 : 21, 4 : 17, 5 : 14, ἀγάπην, Joh. 5 : 42, 13 : 35, 15 : 13, 1 Joh. 4 : 16, 1 Kor. 13 : 1 enz. 2 Kor. 2 : 4, Fil. 2 : 2, Filem. 5, 1 Petr. 4 : 8, ζῆλον, Rom. 10 : 2, ijver, jaloerschheid (ἐν τῇ καρδίᾳ) Jak. 3 : 14, χάριν τινί, Lk. 17 : 9, 1 Tim. 1 : 12, 2 Tim. 1 : 3, θυμόν, Openb. 12 : 12, ὑπομονήν, Openb. 2 : 3, φόβον, 1 Tim. 5 : 20, χαράν, Filem. 7, 3 Joh. 4, λύπην, Joh. 16 : 21, 2 Kor. 2 : 3, Fil. 2 : 27, ἐπιθυμίαν, Fil.

het Lat. habeo quod met den Subj. = in staat zijn, ἔχω ἀποδοῦναι, Mt. 18 : 25, Lk. 7 : 42, 14 : 14, τι ποιῆσαι, Lk. 12 : 4, οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν, Hand. 4 : 14, κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμόσαι, Hebr. 6 : 13; zie verder Joh. 8 : 6 rec. Hand. 25 : 26, Ef. 4 : 28, Tit. 2 : 8, 2 Petr. 1 : 15. De Inf. wordt weggelaten en moet uit het verband verklaard worden. ὃ ἔσχεν, sc. ποιῆσαι, Mk. 14 : 8. β) Het wordt van datgene gebruikt, waarvoor eene zekere noodzakelijkheid is, βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, Lk. 12 : 50, ἔχω σοί τι εἰπεῖν, 7 : 40, ἀπαγγεῖλαι, Hand. 23 : 17, 19, λαλῆσαι, 18, κατηγορῆσαι, Hand. 28 : 19, πολλὰ γράφειν, 2 Joh. 12, 3 Joh. 13.

II) Intransitief. a) Lat. me habeo. Zichzelven zóó houden, in zulk eenen toestand zijn: ἑτοίμως ἔχω, gereed zijn, gevolgd door een Inf. Hand. 21 : 13, 2 Kor. 12 : 14, 1 Petr. 4 : 5 (niet WH.), ἐσχάτως Mk. 5 : 23, κακῶς, ziek zijn, Mt. 4 : 24, 8 : 16, 9 : 12, καλῶς wel zijn, Mk. 16 : 18, κομψότερον, beter zijn, Joh. 4 : 52, πῶς Hand. 15 : 36, ἐν ἑτοίμῳ, gevolgd door een Inf. 2 Kor. 10 : 6. b) Onpersoonlijk, ἄλλως ἔχει, het is anders, 1 Tim. 5 : 25, οὕτως Hand. 7 : 1, 12 : 15, 17 : 11, 24 : 9, τὸ νῦν ἔχον, zooals de dingen nu zijn, voor het tegenwoordige, Hand. 24 : 25.

Medium ἔχομαί τινος, zich houden aan, het naast aan iets zijn, tegen iets aan liggen. Vandaar in plaatselijke beteekenis αἱ ἐχόμεναι κωμοπόλεις = de nabijgelegen of omliggende vlekken, Mk. 1 : 38, van den tijd, τῇ ἐχομένῃ, sc. ἡμέρᾳ = op den volgenden dag, Lk. 13 : 33, Hand. 20 : 15, τῷ ἐχομένῳ σαββάτῳ = op den volgenden Sabbat, Hand. 13 : 44, ἐνιαυτῷ 1 Makk. 4 : 28, τοῦ ἐχομένου ἔτους Thuc. 6 : 3, ook overdr. τὰ ἐχόμενα τῆς σωτηρίας = wat bij de behoudenis voegt, er op òf er uit volgt, Hebr. 6 : 9.

Κατέχω, houden, vasthouden, zoowel in zijne macht hebben, beheerschen, als terughouden. Vandaar telkens naar het verband beschermen of ook boeien, binden. a) Vasthouden, bewaren, τὸν λόγον Lk. 8 : 15, τὰς παραδόσεις 1 Kor. 8 : 12, τὸ καλὸν 1 Thess. 5 : 21, τὴν παῤῥησίαν, Hebr. 3 : 6, 14, 10 : 23, vasthouden, bezetten Lk. 14 : 9, 1 Kor. 15 : 2, 2 Kor. 6 : 10, bezitten 1 Kor. 7 : 15. b) Terughouden, Filem. 13, verhinderen Lk. 4 : 42, Rom. 1 : 18, vgl. het pass. vastgebonden, geboeid worden, Joh. 5 : 4, Rom. 7 : 6, 2 Thess. 2 : 6, 7. Men vraagt wat de apostel onder ὁ κατέχων verstaat. Hij heeft de Thessalonikers vs. 5 aan datgene herinnerd, wat hij bij zijne tegenwoordigheid hun gezegd heeft. Daar nu de beschrijving van den mensch der zonde vss. 3, 4 op Dan. 12 heenwijst, gelooft v. Hofmann, dat de bijzonderheden over τὸ κατέχον, ὁ κατέχων eveneens in het boek Daniël gezocht moeten worden, en vindt nu daarin met het oog op Dan. 10 eene op den achtergrond der geschiedenis werkzame engelenmacht, die even goed

4 : 38, 39.

'Εψω, koken, Gen. 25 : 29, Ex. 12 : 9, 16 : 23, 23 : 19.

'Εωθινός, ή, όν, van den morgen, Sir. 5 : 6, ἀστήρ, Eus. V, 409, B, προσευχαί. 2 'Η ἑωθινή, sc. ὥρα, de morgen, 1 Makk. 5 : 30.

"Εωλος, van den vorigen dag, wat van den vorigen is overgebleven, vooral van spijzen en dranken, verschraald, onsmakelijk, onrein, gemeen, Ez. 4 : 14 (= βέβηλος).

'Εῷος, α, ον, Oostelijk, ή ἑῴα, het Oosten, gezegd van West-Azië, Eus. II, 964 A, 996 B, Athan. I, 312 D οἱ τῆς ἑῴας, sc. ἐπίσκοποι, Basil. IV, 221 A, Greg. Naz. I, 1124 A.

"Εως, I) als eene conjunctie, aanduidende 1) den terminus ad quem, totdat (Lat. donec, usque dum). a) Met een Ind. Praet., waar van iets gesproken wordt, dat tot op eenen zekeren tijd voortduurt, Mt. 2 : 9, 24 : 39, 1 Makk. 10 : 50, Wijsh. 10 : 14 enz. b) Met ἄν en den Aor. subj. (= het Lat. fut. perf.), waar het twijfelachtig gelaten is, wanneer iets plaats zal vinden, tot zoolang iets voort zal duren: ἴσθι ἐκεῖ, ἕως ἂν εἴπω σοι, Mt. 2 : 13, 5 : 18, 10 : 11, 22 : 44, Mk. 6 : 10, 12 : 36, Lk. 17 : 8, 20 : 43, Hand. 2 : 35, Hebr. 1 : 13. Na eenen negatieven zin Mt. 5 : 18, 26, 10 : 23, 12 : 20, 16 : 28, 23 : 39, 24 : 34, Mk. 9 : 1, Lk. 9 : 27, 21 : 32, 1 Kor. 4 : 5. Met den Aor. Subj. zonder ἄν, Mk 6 : 45, 14 : 32, Lk. 15 : 4, 22 : 34, 2 Thess. 2 : 7, Hebr. 10 : 13, Openb. 6 : 11, 20 : 5 rec. c) Zeldzamer gebruikt met den Ind. praes., waar de Aor. subj. verwacht kon worden. Zoo vier malen ἕως ἔρχομαι Lk. 19 : 13, Joh. 21 : 22 enz. 1 Tim. 4 : 13, ἕως ἀπολύει Mk. 6 : 45. d) Eens met den Ind. fut. volgens eene onzekere lezing Lk. 13 : 35 ἕως ἥξει Tdf., ἕως ἂν ἥξει Lchm. WH. lezen ἕως εἴπητε. 2) Evenals bij Grieksche schrijvers van Homerus af, zoolang als, terwijl, gevolgd door den Ind. in alle tijden, in het N. T. alleen in het praesens ἕως ἡμέρα ἐστίν, Joh. 9 : 4, ἕως τὸ φῶς ἔχετε Joh. 12 : 35 etc.

II) Door een gebruik vooral van lateren tijd krijgt het de beteekenis van een adverbium, Lat. usque ad. 1) Gebruikt van een terminus ad quem, totdat. a) Evenals eene praepositie met een Gen. van tijd, ἕως αἰῶνος Lk. 1 : 55, 1 Kron. 17 : 16, Sir. 16 : 26, 24 : 9 enz. τῆς ἡμέρας Mt. 26 : 29, 27 : 64, Lk. 1 : 80, Hand. 1 : 22, Rom. 11 : 8, ὥρας Mt. 27 : 45, Mk. 15 : 33, Lk. 23 : 44, τῆς πεντηκοστῆς 1 Kor. 16 : 8, τέλους 1 Kor. 1 : 8, 2 Kor. 1 : 13, τῆς σήμερον sc. ἡμέρας Mt. 27 : 8, τοῦ νῦν Mt. 24 : 21, Mk. 13 : 19 (1 Makk. 2 : 33); χήρα ἕως ἐτῶν ὀγδοήκ. τεσσάρων, eene weduwe, die den leeftijd bereikt had van 84 jaren Lk. 2 : 37; voor de namen van beroemde mannen, door wie eene periode gekenmerkt wordt Mt. 1 : 17, 11 : 13, Lk. 16 : 16 (waar T. Tr. WH. lezen μέχρι, Hand. 13 : 20; voor de namen van gebeurtenissen Mt. 1 : 17

Z.

Z. Over de Z gelijk over alle andere Grieksche letters vgl. E. A. Sophocles, Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods (from B. C. 146 to A.D. 1100, New-York, Charles Scribner's Sons, 1887).

Ζάβολος, Zabulus = διάβολος, de duivel, Assumpt. Mos. § 10.

Ζαβουλών, ὁ, onverbuigbaar, זְבֻלוּן, woning Gen. 30 : 20. Vulg. Zabulon, Zebulon, de tiende zoon van Jakob. Overdr. de stam van Zebulon, Mt. 4 : 13, 15, Openb. 7 : 8.

Ζακχαῖος, ου, ὁ (niet van זַכַּי zuiver, onnoozel, maar van זְכַרְיָה zooals Mattheüs, מַתַּי van מַתַּנְיָה, Schammaï, שַׁמַּאי van שְׁמַרְיָה). Vgl. 2 Ezr. 2 : 9, Neh. 7 : 14. Zacheüs, een oppertollenaar, Lk. 19 : 2, 5, 8.

Ζάκχον, τό, ook wel ἡ Ζακχώ, de tempelschat, 1 Kron. 28 : 11.

Ζάρα, ὁ (זֶרַח) het opkomen (van licht). Zarah (beter Zerah), een man uit de geslachtslijst van Christus, Mt. 1 : 3. Vgl. Gen. 38 : 30.

Ζαχαρίας, ου, ὁ (זְכַרְיָה en זְכַרְיָהוּ = aan wien Jahwe denkt), Zacharia. 1) Een priester, de vader van Johannes den dooper Lk. 1 : 5, 12 enz. 18, 21, 40, 59, 67, 3 : 2. 2) Een profeet, de zoon van Jehojada den priester, die gesteenigd is in het midden der negende eeuw vóór Chr. in den voorhof van den tempel 2 Kron. 24 : 19 enz. Mt. 23 : 35, Lk. 11 : 51. Toch wordt Zacharia bij Mattheüs genoemd de zoon, niet van Jehojada, maar van Berechja. Het meest aannemelijke gevoelen is, dat de evangelist zich vergiste en hem verwarde met den meer bekenden profeet Zacharia, die een weinig na de ballingschap leefde en die de zoon was van Berechja (vgl. Zach. 1 : 1) en wiens profetiën in den canon zijn opgenomen. Vgl. de comment. op Mt.

Ζάω, ζῶ, ζῆν, Imperf. ἔζων, ἔζης enz. ééns cod. B. Rom. 7 : 9 de latere vorm ἔζην, Imper. ζῆθι Dan. 2 : 4, 3 : 9, 5 : 10, 6 : 6, 21. Anders ζῆ. Fut. att. ζήσω Rom. 6 : 2, Hebr. 12 : 9 onbestreden; daarenboven lezen het Lchm. en Tdf.[8] Joh. 5 : 25, 6 : 51, 57, 58, 14 : 19, 2 Kor. 13 : 4, Jak. 4 : 15, in het O. T. Ps. 138 : 7, 142 : 11, waar ook de in het gewone Grieksch niet voorkomende vorm ζώσω gevonden wordt, cod. A. Ps. 138 : 7 (overeenkomstig het als dram. nevenvorm gebruikelijke epische ζώω, dat evenwel slechts in het Praes. en Impf. voorkomt, evenwel vgl.

overeenkomstig het Hebreeuwsche אֵל־חַי Joz. 3 : 19, Hoz. 2 : 1, Ps. 42 : 3, 84 : 3. אֱלֹהִים חַי 2 Kon. 19 : 4, 16, Jez. 37 : 4, 17, vgl. het חי־האלהים, חי־אני, חי־יהוה (ζῶ ἐγώ Num. 14 : 21, Deut. 32 : 40 ζῶ ἐγὼ εἰς τὸν αἰῶνα Rom. 14 : 11), legt den nadruk op de waarheid en de werkelijkheid van den God der openbaring, welke Hem alleen toekomt en daarmeê tegelijk op de betrouwbaarheid, waarmeê door Hem de verwezenlijking van Zijnen wil en van Zijne plannen op het gebied van de oeconomie des heils, Hand. 14 : 15—17, 2 Kor. 3 : 3 (waarin juist Zijn leven openbaar is), evenals tegenover de tegenstrevende elementen verwacht kan worden. Vgl. vooral Deut. 30 : 20, 32 : 40, Dan. 5 : 23, Jer. 2 : 13. Dat God de levende God is, is de grond voor den mensch voor aanbidding (vgl. de plaatsen uit de Openb.) en voor eenen wandel overeenkomstig Zijnen wil (Hebr. 9 : 14, 10 : 31) en voor de hoop des heils, 1 Tim. 4 : 10, 6 : 17. Vgl. ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ζῶντος, Mt. 16 : 16, υἱοὶ θεοῦ ζ. Rom. 9 : 26, ἐκκλησία θ. ζ. 1 Tim. 3 : 15.

b) Evenals חיה leven, vooral = zich wel bevinden, gelukkig zijn, b. v. Deut. 8 : 1, 30 : 16, Ps. 22 : 27, 69 : 33, 1 Sam. 10 : 21, 2 Sam. 16 : 16 (1 Thess. 3 : 8), Spreuk. 3 : 22, vgl. met 8 : 35, 36, kan ook ζῆν de afwezigheid van alles insluiten wat voor het individu in het bezit en de openbaring van zijn leven hinderlijk kan zijn, waardoor het geschikt is ter aanduiding van het leven, dat niet door eene tegenovergestelde macht des verderfs, des doods in beslag genomen is, van het ware leven. Vgl. Dio Cass. 69 : 19 βιοὺς μὲν ἔτη τόσα, ζήσας δὲ ἔτη ἑπτά, alzoo van het leven in den toestand der vrijheid van de verderfelijke gevolgen der zonde, in den toestand der verlossing (waarin de mensch weder naar Gods beeld vrij is en de macht heeft over zichzelven, zie ἐλεύθερος, vgl. Rom. 5 : 17). Vgl. Sir. 48 : 11 καὶ γὰρ ἡμεῖς ζωῇ ζησόμεθα. „Ζωή the nobler word than βίος, expressing as it continually does all of highest and best which the saints possess in God," Trench. Zoo bij Joh. 6 : 57 ζήσεται δι' ἐμέ. 1 Joh. 4 : 9 ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ. Joh. 6 : 51, 58 ζήσεται εἰς αἰῶνα. 11 : 25, 26 ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται, καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. In de Paulinische geschriften Rom. 1 : 17, 6 : 13, 8 : 13, 10 : 5, 2 Kor. 4 : 11, 5 : 5, 6 : 19, 13 : 4, Gal. 2 : 20, Fil. 1 : 21, 1 Thess. 1 : 10. — Hebr. 10 : 38, 12 : 9, 1 Petr. 4 : 6. Nadere bijzonderheden kan men vinden onder ζωή. Joh. 6 : 57 ὁ ζῶν πατήρ ziet op dit den menschen meê te deelen leven. Evenzoo wijst de benaming van Christus als den levende, ὁ ζῶν Lk. 24 : 5, Openb. 1 : 18 niet alleen op Zijne opstanding, maar op de waarheid van Zijn leven, waaraan de dood, het verderf niets hebben kan. Vgl. Rom. 6 : 9, Joh. 6 : 57, 14 : 19, Hebr. 7 : 8, 25. — Het part. wordt ook met substantiva verbonden, waaraan anders dit praedicaat

πατρὶ ζῶντες καὶ οὐδὲν ἄνευ τῆς ἐμῆς γνώμης οἱ
moet duidelijk maken, van welke soort de et
in het bedoelde geval is.

Ζέα, ας, ἡ, zea = ζειά, eene soort s
Dion. H. 1, 283, 12, III, 1339, 9.

Ζεβεδαῖς ου, ὁ, Zebedeüs (זַבְדַּי voor זְבַדְ
27 : 27 (LXX Ζαβδί), weelderig (anderen vo
van זָבַד geven), een Jood, de man van Salo
en Johannes, Mt. 4 : 21, 10 : 2, 20 : 20, 26 :
3 : 17, 10 : 35, Lk. 5 : 10, Joh. 21 : 2.

Ζέμα, het Hebr. זמה met Grieksche letters

Ζεστός, ἡ, όν, a) gekookt, ziedend, heet
οὔτε ψυχρὸς εἶ οὔτε ζεστός, vs. 16. Vgl. Mt.

Ζευγίζω, ίσω = ζεύγνυμι, 1 Makk. 1 : 15

Ζεῦγος, εος (ους), τό (ζεύγνυμι vereeniging
muilezels bij elkander, een juk, Lk. 14 : 19
2) Een paar, Lk. 2 : 24 (Hdt. 3, 120, Aesc
en dikwijls bij Grieksche schrijvers).

Ζευκτήρ, ῆρος, ὁ = ὁ ζευγνύς, de riem van

Ζευκτηρία, ας, ἡ (van ζευκτήριος, geschikt
te binden), band. Een scheepsterm, Hand.

Ζεύς, gen. Διός, dat. Διΐ, acc. Δία, Zeus

Ζέω, koken, zieden, samenhangend met
Gischt. a) Van het kokende water, van het
van de zee, van het gisten van den wijn. A
ὑπερβολὴ θερμότητος tegenover πῆξις, De gener.
van zielstoestanden en aandoeningen, voora
ἀναζέω, b. v. Plat. Rep. 4, 440 C ὅταν ἀδικεῖ
ζεῖ τε καὶ χαλεπαίνει καὶ ξυμμαχεῖ τῷ δοκοῦ
Anim. 1, 1 ἡ ὀργὴ ζέσις τοῦ περὶ τὴν καρδίαν
wellust Plut. Mor. 1088 f.: ἡδονὴ ζέσασα ἐπὶ
791 C ζέουσαν ἐν δήμῳ νεότητα. Aeschyl. Sept.
waarbij de scholiast ἐκμαίνεται ἀκμάζει. He
sterking, een hoogtepunt van de aandoenin
aan. Vgl. ook de door Bretschneider aangeh
ζέουσα ἀγάπη. — In het N. T. Hand. 18 : 25
ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Ιυ, òf van de
openbarende aandrift tot deze werkzaamheid
geesten, van het innerlijke leven, zooals
κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ κυρίου eigen was.
12 : 11 is bij de geheel algemeen gehoude

van ijver branden. **1**) Van ijver, haat I
17:5, 1 Kor. 13:4, Jak. 4:2. In eene
in het navolgen van het goede, Openb.
aan het zich meester maken van het ge
verontwaardiging aangegrepen, 1 Makk. 2
verlangen, najagen, 1 Kor. 12:31, 14:1,
μᾶλλον δέ, sc. *ζηλοῦτε*, gevolgd door *ἵνα*, 1
naar iemand verlangen, zich met iemand
negenheid staan, 2 Kor. 11:2, tot iemand
Gal. 4:17. Pass. het voorwerp van den
zuchtig gezocht worden, Gal. 4:18. **b**) E
37:11, Spr. 23;17, 24:1, Ps. 36 (37):
het ook Hand. 7:9. Maar men kan *ζηλώ*
en *τὸν Ἰωσήφ* als afhangende van *ἀπέδοντο.*

Ζήλωσις, *εως*, *ἡ*, **1**) ijverzucht, Num. 5
1:10, *οὖς*, jaloersch oor. **2**) Manier van
II, 458, 23.

Ζηλωτής, *οῦ*, *ὁ* (*ζηλόω*), iemand, die
1) Absol. voor het Hebr. קַנָּא van God, di
is, die geen mededinger duldt, Ex. 30:
tijd der Maccabeën af bestond onder de
Zeloten genoemd, die de Mozaïsche wet
die zelfs tot geweld hunne toevlucht na
Pinehas (Num. 25:11 *ζηλωτὴς Φινεές*, 4 M
ren, dat de godsdienst door anderen o
dagen bezigden zij hunnen heiligen ijver
laagste misdaden, Joseph. B. J. 4, 3, 9
Hippol. Haer. 482, 88. Tot deze klass
Simon behoord en vandaar den bijnaam
6:15, Hand. 1:13. Zie Schürer, Gesch.
Jesus the Messiah, 1, 237 etc. **2**) Met
den Gen. van de zaak, zeer naar iets v
krijgen, 1 Kor. 14:12, Tit. 2:14, 1
(*ἀρετῆς*, Philo, Praem. et poen. § 2, *τῆς*
§ 3, *εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης*, De poenit. §
1, 73, *περὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν*, Clem
voor iets op te komen en dat te verd
(2 Makk. 4:2), *τῶν πατρικῶν παραδόσεων*,
πλασμάτων, Phil. Vit. Moys. III, § 19, *τῆς*
Diod. excerpt. p. 611. Met den Gen. van
Gods eer en heiligheid door de onderho
Hand. 22:3.

2) Zoeken, vragen (σημεῖον, Mk. 8:12, L. T. Tr. WH., Lk. 11:29, T. Tr. WH.), σοφίαν, 1 Kor. 1:22, δοκιμήν, 2 Kor. 13:3, τὶ παρά τινος, iets van iemand vragen, Mk. 8:11, Lk. 11:16, 12:48, ἔν τινι, Dat. van den pers. bij iemand zoeken, van hem vragen, gevolgd door ἵνα, 1 Kor. 4:2.

Ζήτημα, τος, τό (ζητέω), eene kwestie, een vraagstuk, Hand. 15:2, 26:3, νόμου, omtrent de wet, Hand. 23:29, περί τινος, Hand. 18:15, 25:19.

Ζήτησις, εως, ἡ (ζητέω). **a**) Het zoeken, Thuc. 8, 57. **b**) Onderzoek, περί τινος, Hand. 25:20. **c**) Eene kwestie, een debat, Hand. 15:2 (rec. συζήτησις), 7 (T. WH.), περί τινος, Joh. 3:25. **d**) Een onderwerp om over te spreken, 1 Tim. 1:4, 6:4, 2 Tim. 2:23, Tit. 3:9.

Ζιζάνιον, ου, τό (een woord van Semietischen oorsprong, Talmud, זְוָנִין of זוּנִין, Suid. ζιζάνιον· ἡ ἐν τῷ σίτῳ αἶρα), zizanium, eene grassoort, welke veel onder haver en tarwe groeit en in den aanvang moeilijk daarvan is te onderscheiden. De zwarte korrels daarvan hebben op de maag en op de hersenen eenen nadeeligen invloed, Mt. 13:25—27, 29, 36, 38, 40.

Ζιβύνη (σιβύνη), ἡ, werpspies, Mich. 4:3, Jer. 6:23.

Ζοροβάβελ, bij Josephus Ζοροβάβηλος, ου, ὁ (זְרֻבָּבֶל, verstrooid in Babel of זְרוּעַ בָּבֶל, verwekt in Babel), Zerubbabel, Vulg. Zorobabel, een afstammeling van David, de leidsman van de eerste colonie Joden op hunnen terugtocht uit de Babylonische ballingschap, Mt. 1:12 enz. Lk. 3:27.

Ζοφερός, donker, Test. v. Abrah. A. 99.

Ζόφος, ου, ἡ (verwant aan γνόφος, δνόφος, νέφος, κνέφας), duisternis, donkerheid, Hebr. 12:18. L. T. Tr. WH., evenals bij Hom. Il. 15, 191, 21, 56 enz., gebruikt van de duisternis der onderwereld (vgl. Grimm bij Wijsh. 17:14), 2 Petr. 2:4, Jud. 6, ζόφος τοῦ σκότους = donkerste of buitenste duisternis, (vgl. חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה, Ex. 10:22), 2 Petr. 2:17, Jud. 13.

Ζοφώδης, donker, Test. Abrah. A. 99. Jos. B. J. 2, 8, 11.

Ζυγός, οῦ, ὁ, waarvoor bij Grieksche schrijvers vóór Polyb. τὸ ζυγόν meer gewoon was (van ζεύγνυμι). **1**) Een juk. **a**) Van een juk, dat het vee droeg. **b**) Overdr. van een last, als van de slavernij, 1 Tim. 6:1 (Lev. 26:13), δουλείας, Gal. 5:1 (Soph. Aj. 944, δουλοσύνης, Dem. 322, 12). Van moeilijke wetten, die iemand opgelegd zijn, vooral van de Mozaïsche wetten, Hand. 15:10, Gal. 5:1; vandaar is de naam overgebracht op de bevelen van Christus in tegenstelling met de geboden der Farizeërs, die een waar juk zijn, Mt. 11:29 enz. Clem. Rom. 1 Kor. 16:17 worden de Christenen genoemd οἱ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς χάριτος ἐλθ-

Ζυμωτός, ή, όν (ζυμόω), doorzuurd, Ex. 12 : 19, 20 enz. Philo II, 678, Aquil. Deut. 16 : 3.

Ἄζυμος, ον, ongezuurd, in het gewone Grieksch alleen Athen. 3, 74 en Plat. Tim. 74, D, op de laatste plaats in oneigenlijke beteekenis = niet gegist, niet geteld, τὴν δὲ τῶν νεύρων φύσιν ἐξ ὀστοῦ καὶ σαρκὸς ἀζύμου κράσεως. Dikwijls daarentegen in het Bijbelsch Grieksch overeenkomstig de beteekenis van ζύμη en van de ἄζυμα in het godsdienstige leven van Israel. **a**) In eigenlijken zin ongezuurd, van brood, Gen. 19 : 3; gewoonlijk neutr. plur. ἄζυμα φαγεῖν, ἑορτὴ τῶν ἀζύμων = מַצּוֹת van het Pascha, Ex. 12 : 8 enz., 13 : 6, 7, 23 : 15, 29 : 2, 23, 34 : 17, 18. Daarenboven Lev. 2 : 4, 5, 6 : 16, 7 : 2, 8 : 2, 25, 10 : 12, 23 : 6, Num. 6 : 15 enz., 9 : 11, 28 : 17, Deut. 16 : 3, 8, 16, Joz. 5 : 11, Richt. 6 : 19—21, 1 Sam. 28 : 24, 2 Kon. 23 : 9, 1 Kron. 23 : 29, 2 Kron. 8 : 13, 30 : 13, 21, 2 Ezr. 6 : 22, Ez. 45 : 21. Voor de beteekenis vgl. onder ζύμη. Joz. 5 : 11 ἐφάγοσαν ἀπὸ τοῦ σίτου τῆς γῆς ἄζυμα καὶ νέα. In de apocriefen alleen 1 Ezr. 1 : 17, 7 : 14, evenals 1 : 10, waar ἄζυμα niet de brooden, maar het Paaschoffer aanduidt. In het N. T. **b**) van het Paaschfeest ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, Lk. 22 : 1, αἱ ἡμέραι τῶν ἀζύμων, Hand. 12 : 3, 20 : 6, waaronder ἡ πρώτη ἡμ. τ. ἀ., Mk. 14 : 20 of ἡ πρ. τ. ἀ. Mt. 26 : 17 als ἡ ἡμέρα τῶν ἀζ. Lk. 22 : 7 genoemd wordt. Mk. 14 : 1 ἦν δὲ τὸ πάσχα καὶ τὰ ἄζ. bewijst, welk gewicht juist aan de ἀζ. gehecht wordt. Vgl. de soortgelijke constructies 1 Ezr. 1 : 17, waaruit misschien het φαγεῖν τὸ πάσχα Joh. 18 : 28 te verklaren is. **c**) Overdr. in de onder ζύμη besprokene beteekenis ἄζυμα εἰλικρινείας, 1 Kor. 5 : 8, en van menschen 1 Kor. 5 : 7 ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθώς ἐστε ἄζυμοι met betrekking tot de door de ontzondiging (vs. 7b) ontstane nieuwheid.

Ζωαρχικός, het leven beheerschend (van de drieëenheid), Acta van Xantippe en Polyxena 21.

Ζωγραφέω, (naar het leven of levende wezens) schilderen, Ez. 23 : 14, 2 Makk. 2 : 29, 4 Makk. 17 : 7.

Ζωγρεία = ζωγρία, ή, het gevangen nemen van levenden, Num. 21 : 35 ἕως τοῦ μὴ καταλιπεῖν αὐτοῦ ζωγρείαν, totdat niemand hem levend overbleef, Polyb. 1, 7, 11 enz.

Ζωγρέω, levend gevangen nemen, niet dooden, sparen, Num. 31 : 15, 18, Deut. 20 : 16, Joz. 2 : 13, 6 : 24.

Ζωγρίας, ου, ὁ, hij, die levend gevangen is, 2 Makk. 12 : 35, Ilias II, 510, 54.

Ζώγριον, τό, kooi, Passio Perp. 91 : 7.

Ζωδιακός, ή, όν (eigenlijk ζῳδιακός), behoorende tot de ζῴδια. ὁ ζῳδιακὸς κύκλος = circulus zodiacus, de dierenriem, Hipparch. 10. 3, 4, Philo I, 27, 34, 573, 43, 673, 36, Plut. II, 888 C.

Ζῴδιον, ου, τό, een klein ζῷον. Zodium. Een teeken van den dieren-

niet met bewustheid gemaakt wordt, hangt met de Oud-Testamentische eschatologie samen. Vgl. beneden ᾅδης. Dat zij evenwel vermoed wordt, zie Spr. 15 : 24. De meest volkomene tegenstelling en tegelijk weder de meest volkomene verwantschap met het Oud-Testamentisch begrip van het leven in dezen zin sluit het Johanneïsche en Paulinische begrip van de niet alleen tot de toekomst, maar reeds tot het tegenwoordige behoorende ζωὴ αἰώνιος in zich. Zie beneden. — Synon. ἀφθαρσία 2 Tim. 1 : 10. Zoo ζωή Mt. 7 : 14 tegenover ἀπώλεια, vgl. 18 : 8, 9, 19 : 17, Mk. 9 : 43, 45, Hand. 11 : 18, Rom. 5 : 17, 18, 6 : 4, 7 : 10, 8 : 2, 6, 10, 2 Kor. 2 : 16, 4 : 12, 5 : 4, Fil. 2 : 16, Kol. 3 : 3, 4, 2 Tim. 1 : 10, Jak. 1 : 12, 1 Petr. 3 : 7, 10, 2 Petr. 1 : 3. Ζωὴ αἰώνιος (eerst Dan. 12 : 2, de plaatsen zie onder αἰώνιος) noemt het leven in deze beteekenis, minder om het van het aardsche of tijdelijke bestaan te onderscheiden als veelmeer om de tegenstelling daarvan met den dood (in zijnen geheelen omvang) op de scherpste wijze uit te drukken. Vgl. Rom. 5 : 21, 6 : 22, vgl. vss. 21, 23.

In zulk eene beteekenis is leven de inhoud van de goddelijke (Ef. 4 : 18) heilsbelofte Tit. 1 : 2 ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων. 2 Tim. 1 : 10 κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς ἐν Χῳ Ιυ, vgl. Hand. 2 : 28, der openbaring des heils Tit. 1 : 2, 1 Joh. 1 : 2 ἡ ζωὴ ἐφανερώθη κτλ. Hand. 3 : 15 τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε en der verkondiging des heils, 2 Tim. 1 : 10 φωτίσαντος ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ εὐαγγ. 1 Joh. 1 : 2. Vandaar de uitdrukking τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης Hand. 5 : 20, vgl. Joh. 6 : 63, 65. Λόγος ζωῆς Fil. 2 : 16, 1 Joh. 1 : 1. Tit. 1 : 2. Vgl. 2 Kor. 2 : 16 ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωήν. Joh. 6 : 35, 48 ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, vgl. vs. 51. Joh. 8 : 12 τὸ φῶς τῆς ζωῆς Rom. 11 : 15. — Het is gebonden aan Christus Rom. 6 : 23, 2 Tim. 1 : 1. Vandaar Christus Kol. 3 : 4 ἡ ζωὴ ἡμῶν. Vgl. Joh. 1 : 4 ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. 2 Kor. 4 : 10, 11 ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ιυ — φανερωθῇ. Als Messiaansch goed des heils behoort het tot den αἰὼν ἐρχόμενος, Mk. 10 : 30, Lk. 18 : 30, en als het goed des heils van de toekomst is het het object van het op de toekomst gerichte verlangen en van de hoop des heils. Vgl. ζ. αἰ. κληρονομεῖν Mt. 19 : 29, Mk. 10 : 17. Lk. 10 : 25, 18 : 18. εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζ. Mt. 18 : 8, 9, 19 : 17, Mk. 9 : 43, 45, vgl. Mt. 7 : 14, 25 : 46, (Als goddelijke gave des heils tegenover κρίσις, ὀργὴ θεοῦ, ἀπώλεια). Zoo in de synoptische evangeliën, Jud. 21, Jak. 1 : 12, terwijl in de Paulinische en Johanneïsche geschriften het eeuwige leven wel op gelijke wijze aan de toekomst eigen is — Joh. 4 : 14, 36, 5 : 29, 6 : 27, 12 : 25, 1 Joh. 2 : 25, Rom. 2 : 7, 5 : 21, 6 : 22, Gal. 6 : 8, 2 Kor. 5 : 4, Fil. 4 : 3, 1 Tim. 4 : 8, 6 : 19, Tit. 1 : 2, 3 : 7, vgl. Rom. 5 : 10 —, maar ook tegelijk hun eigen is, aan wie de toekomst behoort, reeds in het bezit van hen, die de op de toekomst gerichte Nieuw-Testamentische orde des heils aanvaarden en zoo het eeuwige leven

zin heeft ζωή eerst in het N. T. zijne volle beteekenis gekregen. Over Zoë, het vrouwelijk deel van den Valentiniaanschen Logos, zie Iren. 448 A.

Ζωμός, ὁ, vleeschnat, soep, Richt. 6 : 19, 20, Jez. 65 : 4.

Ζώνη, ης, ἡ, gordel, van mannen, soldaten, vrouwen. Ex. 28 : 4, 35, 36, Lev. 8 : 7 (אַבְנֵט), Mt. 3 : 4, Mk. 1 : 6, Hand. 21 : 11, Openb. 1 : 13, 15 : 6. Om het geld te bewaren, dat men op reis bij zich droeg, Mt. 10 : 9, Mk. 6 : 8. In geographische beteekenis, aardgordel, hemelstreek, Philo I, 493, 44, Plut. II, 888 C, 896 B.

Ζώννυμι, aangorden, aandoen, Lev. 8 : 7 αὐτὸν τὴν ζώνην. 1 Sam. 17 : 39, 1 Makk. 6 : 37, Joh. 21 : 18. Med. zichzelven omgorden, aangorden, Richt. 18 : 11, 1 Sam. 25 : 3, 13 τὴν ῥομφαίαν, Hand. 12 : 8.

Ζωογονέω, a) levende wezens voortbrengen, dieren verwekken, alleen in het latere Grieksch. Lev. 11 : 47 τὰ ζωογονοῦντα = חַיָּה. b) In 't algemeen = levend maken. Zoo tegenover θανατοῦν 1 Sam. 2 : 6: κύριος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ, κατάγει εἰς ᾅδου καὶ ἀνάγει = חיה Piël. In het N. T. 1 Tim. 6 : 13 παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ τοῦ ζωογονοῦντος τὰ πάντα met het oog op den voorafgeganen eisch: ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς. Vgl. Neh. 9 : 6. Hippol. 596 B. — Dan c) bij de LXX verzwakt: levend laten, laten leven = חיה Piël. Ex. 1 : 17, 18, 22, 1 Sam. 27 : 9, 11, 1 Kon. 20 : 31, Hiph. Richt. 8 : 19. In het N. T. Lk. 17 : 33, Hand. 7 : 19. Vgl. de parallelen van Lukas bij Mt. 10 : 39 = εὑρίσκειν, 16 : 25 = σώζειν τὴν ψ. Joh. 12 : 25 τὴν ψ. εἰς ζωὴν αἰ. φυλάσσειν.

Ζωοθυσία, ας, ἡ, het offeren van dieren, Basil. III, 168 B, Greg. Nyss. III, 1024 B.

Ζωοθυτέω, ήσω, dieren offeren, Eus. III, 256 D, IV, 84 C.

Ζῶον, τό, (door Lchm. steeds ζῷον geschreven, dat wel de meest juiste, maar de minst gebruikelijke schrijfwijze is), dier, Hebr. 13 : 11, 2 Petr. 2 : 12, Jud. 10. LXX = חַיָּה Gen. 1 : 21, Ps. 68 : 11, 104 : 25 en Ezech. 1 : 5, 13, 14, 15, 19, 22, 3 : 3, 10 : 15, 20 (vgl. Hab. 3 : 2). Eigenlijk het levende en deze grondbeteekenis — die ook anders nog in het gewone Grieksch gevonden wordt, waarin ζῶον, een woord, dat na Homerus voorkomt, in 't algemeen levend wezen en speciaal een dier, θηρίον aanduidt, = animal, alle levende wezens omvattend — moet vastgehouden worden in de Openb., waar tusschen den troon van God en de Hem omringende tronen der oudste vier ζῶα voorkomen 4 : 6—9, 5 : 6, 8, 11, 14; 6 : 1, 3, 5—7, 7 : 11, 14 : 3, 15 : 7, 19 : 4, waarvan de beschrijving 4 : 6—8 aan de חַיּוֹת van Ezechiël 1 : 5 enz., de Cherubim herinnert Ezech. 10, vgl. Ps. 18 : 1, 80 : 2, 99 : 1, 1 Sam. 4 : 4, 2 Sam. 6 : 2, 2 Kon. 19 : 25. Naar het leven, dat in hen vooral in 't oog valt, worden zij hier en Ez. 1 genoemd. Zij zijn in 't algemeen de teekenen en representanten der majesteit, der verhevenheid Gods, zoowel in zijne bondsopenbaring als in zijne verhouding tot de wereld (het laatst zie

eveneens, maar in veel minder getuigen Openb. 20:5 *οἱ λοιποὶ τῶν* *οὐκ ἀνέζησαν*, sedert Griesbach eveneen *ἔζησαν*. **b**) Overdr. niet z van de godsdienstig-zedelijke vernieuwing als van de redding va aan het verderf onderworpen zondaar Lk. 15:24 *οὗτος ὁ υἱός μου* *ἦν καὶ ἀνέζησεν, ἦν ἀπολωλὼς καὶ εὑρέθη*. Vs. 32 lezen Tdf.[8] en *ἔζησεν*. Vgl. onder *παλιγγενεσία*, *συζάω*. — **c**) In dezelfde overdr lijke beteekenis als *νεκρός* Rom. 7:9 *ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν*. Vgl. vs. *νεκρά*, hier = opleven (niet weder opleven), omdat aan den to des doods van de zonden geen leven voorafgegaan is. Vgl. vs. *δὲ ἀπέθανον*.

Συζάω, samen, gemeenschappelijk leven, van het aan elkand bonden zijn, b. v. *θηρίον ὕδατι συζῶν* Aesch. Fr. 21, D, Dem. 19, *συζῆν ἀνάγκη τὸν λοιπὸν βίον*, nl. van geestelijk-zedelijke levensgemeen Aristot. Eth. Eud. 1, 12 = *συναισθάνεσθαι καὶ συγγνωρίζειν — τὸ αὐ* *καὶ τὸ αὐτὸ γνωρ*. Eth. Nik. 9:9: *τοῦτο δὲ* (s. *τὸ συναισθάνεσθαι*) *γί* *ἐν τῷ συζῆν καὶ κοινωνεῖν λόγων καὶ διανοίας· οὕτω γὰρ ἂν δόξειε τὸ σ* *τῶν ἀνθρώπων λεγέσθαι, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν βοσκημάτων τὸ ἐ* *νέμεσθαι*. In het Bijbelsche Grieksch alleen in het N. T. bij Pau wel in de beteekenis van het aan elkander gebonden zijn **a**) n trekking tot het natuurlijke leven 2 Kor. 7:3 *ἐν ταῖς καρδίαις ἡμ* *εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν*. **b**) In soteriologische beteekenis Rom. 6:8 van den aan Christus gebonden toestand des levens, feit van het verloste leven: *εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χῳ, πιστεύομεν* *συζήσομεν αὐτῷ*, vgl. vss. 9, 11. Zoo ook 2 Tim. 2:11 *εἰ γὰρ* *θάνομεν, καὶ συζήσομεν* (vgl. vs. 10), waar evenwel op te merken *συναπεθ*. niet evenals Rom. 6:8 iets beteekent wat ter versterki den toestand des Christens en des heils geschiedt, maar even volgende uitspraken bewijzen wat evenals *ὑπομένειν* etc. binnen het van den Christen ligt. Vgl. Rom. 8:17, 1 Kor. 15:31, 2 Kor. 4: Gal. 6:17. Plut. Pyrrh. 20, 4 *συζῆν μετ' αὐτοῦ πρῶτον ὄντα πάν* *ἑταίρων καὶ τῶν στρατηγῶν*.

Ζωοποίησις, εως, ἡ, het herleven, 2 Ezr. 9:9, Orig. IV, Eus. VI, 109 C.

Ζωοποιητικός, ή, όν, levenwekkend, Plut. II, 906 A, Eus. VI,

Ζωοποιός, ά, όν, leven gevend, Clement. 56 B, Orig. II, 1 Eus. II, 853 A, 993 C, VI, 837 D.

Ζωοτροφέω, ήσω, dieren houden, Philo II, 233, 30.

Ζῳοφόρος, ον, dieren dragend. *Ὁ ζῳοφόρος κύκλος — ὁ ζῳδιακὸ* de dierenriem, Philo II, 153, 46.

Ζωοφυτέω, ήσω, leven aan planten geven. Philo II, 372, 3.

Ζωόω, ώσω (*ζωός*), levend maken, bezielen, Ps. 79:19, Gen. 45:7.

H.

῞H, eene disjunctieve conjunctie. Gebruikt **1)** om personen of zaken te onderscheiden, welke elkander uitsluiten, of waarvan een de plaats van den ander kan innemen (Lat. aut, vel.). **a)** Om iets van iets anders te onderscheiden in woorden van dezelfde constructie, Mt. 5:17 (*τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας*), 36 *λευκὴν ἢ μέλαιναν*); 6:31, 7:16, Mk. 6:56, 7:11, Lk. 2:24, 9:25, Joh. 7:48, 13:29, Hand. 1:7, 3:12, 4:7, Rom. 1:21, 3:1, 1 Kor. 4:3, 5:10, 10:19, Gal. 1:10 enz. **b)** Na eenen vragenden of verklarenden zin, vóór eene vraag, welke eene zelfde zaak op eene andere wijze bewijzen moet, Mt. 7:4, 9, 12:29, 16:26, 26:53, Mk. 8:37, Lk. 13:4, 14:31, 15:8, Rom. 9:21, 14:10, 1 Kor. 6:16. **c)** Vóór eenen zin, welke juist het tegenovergestelde aanduidt van den juist voorafgeganen, om aan te duiden, dat, indien de eene ontkend of verworpen wordt, de andere moet staan, Mt. 20:15, Rom. 3:29, 1 Kor. 9:6, 10:22, 11:14, 14:36, 2 Kor. 11:7, *ἢ ἀγνοεῖτε* enz. Rom. 6:3, 7:1, (vgl. 6:14), *ἢ οὐκ οἴδατε* Rom. 11:2, 1 Kor. 6:9, 16, 19. **d)** *ἢ* ... *ἢ* òf ... òf Mt. 6:24, 22:33, Lk. 16:13, Hand. 24:20 enz. 1 Kor. 14:6. **2)** In eene disjunctieve vraag komt het overeen met het Lat. utrum, an. **a)** Voorafgegaan door *πότερον* Joh. 7:17, door *μή* 1 Kor. 9:8, door *μήτι* 2 Kor. 1:17. **b)** Zonder een interrogatief artikel in het eerste deel der vraag *τί ἐστι εὐκοπώτερον, εἰπεῖν ... ἢ εἰπεῖν* Mt. 9:5, Mk. 2:9, Lk. 5:23. Voeg er bij Mt. 21:25. 23:17, 19, 27:17, Mk. 3:4, Lk. 7:19, Hand. 8:34. **c)** *ἢ ... ἢ ... ἢ* Mk. 13:35. **3)** Als eene comparatieve conjunctie = dan. **a)** Na vergelijkingen Mt. 10:15, 11:22, Lk. 9:13, 16:17, Joh. 3:19, 4:1, Hand. 4:19, Rom. 13:11 enz. ῞H ontbreekt na *πλείους*, gevolgd door een subst., dat een getal aanduidt Mt. 26:53, T. Tr. WH., Hand. 4:22, 23:13, 21, 24:11. **b)** Na *ἕτερον* Hand. 17:21. **c)** *πρὶν ἢ* voordat, gevolgd door den Acc. c. Inf. Mt. 1:18, Mk. 14:30, Hand. 2:20, 7:2, gevolgd door den Aor. subj. Lk. 2:26, 22:34. Gevolgd door het Praesens van den Optat. Hand. 25:16. **d)** Na *θέλω*, de voorkeur geven 1 Kor. 14:19 (gevolgd door *ἤπερ* 2 Makk. 14:42). **e)** Na *οὐ* Joh. 13:10. **f)** Na positieve aanwijzingen, waaraan op deze wijze eene comparatieve

'Ηγέομαι, οῦμαι, pf. ἥγημαι, Aor. 1 ἡγησάμην (van ἄγω, Curtius, p. 688), dep. med. 1) Leiden. a) Voorgaan. b) Leider, bestuurder zijn, bevelen, gezag over iemand hebben. In het N. T. zoo alleen in het praes. part. ἡγούμενος een prins, met koninklijke macht, (Ezech. 43:7 voor מֶלֶךְ, Sir. 17:17), Mt. 2:6. Een koninklijk bestuurder, Hand. 7:10, hoofd, Lk. 22:26 (tegenover ὁ διακονῶν). Invloed hebbend, ἔν τισι, Hand. 15:22. Met den Gen. van de personen, over wie iemand het bestuur heeft, opzieners van de Christelijke kerk, Hebr. 13:7, 17, 24 (οἴκου, 2 Kron. 31:13, τῶν πατριῶν, 1 Ezr. 5:65 (66), 67 (68), τῆς πόλεως, Richt. 9:51 Alex. Een militaire leider, 1 Makk. 9:30, 2 Makk. 14:16. Ook bij Grieksche schrijvers gebruikt van allerlei soort van leidslieden, hoofden, bevelhebbers, Soph. Phil. 386; dikwijls bij Polyb.; Diod. 1, 4 en 72, Lcian. Alex. 44). Met den Gen. van de zaak, τοῦ λόγου, de leider in het gesprek, Hand. 14:12, van Mercurius, die ook genoemd wordt τοῦ λόγου ἡγεμών bij Jambl. De myster. init. 2) Evenals het Lat. duco = beschouwen, achten, denken, met twee Acc. één van het object en één van het praedicaat, Hand. 26:2, Fil. 2:3, 6, 3:7, 1 Tim. 1:12, 6:1, Hebr. 10:29, 11:11, 26, 2 Petr. 1:13, 2:13, 3:9, 15. τινὰ ὥς τινα, 2 Thess. 3:15, τινὰ ὑπερεκπερισσῶς, iemand buitengewoon achten, 1 Thess. 5:13 (περὶ πολλοῦ, Hdt. 2, 115, περὶ πλείστου, Thuc. 2, 89). Met den Acc. van de zaak, gevolgd door ὅταν, Jak. 1:2, gevolgd door ὅταν Jak. 1:2, ἀναγκαῖον, gevolgd door eenen Inf. 2 Kor. 9:5, Fil. 2:25, δίκαιον, gevolgd door een Inf. 2 Petr. 1:13, door een Acc. c. Inf. Fil. 3:8. Syn. δοκέω, ἡγέομαι, νομίζω, οἴομαι. 'Ηγέομαι en νομίζω duiden een geloof aan, dat niet rust op iemands innerlijk gevoelen, maar op uitwendige gronden, het gewicht van feiten. Δοκέω en οἴομαι daarentegen wijzen een subjectief oordeel aan, dat voortvloeit uit eene zekere geneigdheid of beschouwing. 'Ηγ. duidt een meer behoedzaam oordeel aan dan νομ. Οἰ. wijst op een subjectief gevoelen, dat meer rust op een zeker gevoel dan op het oordeel.

'Ηδέως, bijw. (van ἡδύς, zoet, aangenaam), met genoegen, met blijdschap, Mk. 6:20, 12:37, 2 Kor. 11:19.

Ἤδη, bijw. In het N. T. van tijd, reeds Lat. jam), Mt. 3:10, 5:28, 14:15, Mk. 4:37, 11:11, Lk. 7:6, 12:49, Joh. 4:35 (36), 51, 19:28, Hand. 27:9, Rom. 13:11, 1 Kor. 4:8; νῦν ... ἤδη, nu reeds (Lat. jam nunc), 1 Joh. 4:3, ἤδη ποτέ, nu ten laatste, met Fut. Rom. 1:10. Met Aor. Fil. 4:10. Syn. zie ἄρτι.

Ἥδιστα (neutr. plur. van ἥδιστος [van ἡδύς], bijw. zeer gaarne (vgl. ἡδέως), 2 Kor. 12:9, 15.

'Ηδονή, ῆς, ἡ (ἥδομαι), genoegen, 2 Petr. 2:13, plur., Lk. 8:14 (αἱ ἡδοναὶ τοῦ βίου), Tit. 3:3, Jak. 4:3. Per. metonym. verlangen naar genoegen (Grotius cupiditates rerum voluptariarum), Jak. 4:1. — Het

komst van den Messias zou wederkeeren om de Israelieten
voor te bereiden (1 Kon. 17—19, 2 Kon. 2:6 enz., 2
Mal. 4:4, Sir. 48:1, 4, 12, Mt. 11:14, 16:14, 17
27:47, 49, Mk. 6:15, 8:28, 9:4, 11—13, 15:35, Lk.
9:8, 19, 30, 33, 54, Joh. 1:21, 25, Jak. 5:17. Ἐν
verhaal betreffende Elia, Rom. 11:2.

Ἡλικία, ας, ἡ (ἧλιξ rijpe leeftijd). 1) Ouderdom, lee
6:27, Lk. 12:25, παρὰ καιρὸν ἡλικίας, boven den gezetten
11:11 (2 Makk. 4:40, 4 Makk. 5:4). b) Rijpe leeftijd
Joh. 9:21, 23. c) Passende leeftijd voor iets, met den
zaak, waarvoor men geschikt is, τοῦ γάμου Dem., overdr.
τοῦ Χριστοῦ, de tijd, waarop wij de volheid van Christu
Ef. 4:13. 2) Lengte, grootte: τῇ ἡλικίᾳ μικρός Lk. 19:3,
Lk. 2:52.

Ἡλίκος, η, ον (ἧλιξ, zie ἡλικία) zoo oud, zoo groot als (
hoe groot, Kol. 2:1, Jak. 3·5.

Ἡλιόμορφος, met de gedaante van de zon, Test. Abra
93, 97, 99.

Ἡλιόρατος, de zon ziende, schitterend, voortreffelijk,
A. 78, 90, 97.

Ἥλιος, ου, ὁ, LXX voor שֶׁמֶשׁ, de zon, Mt. 5:45,
13:24, Lk. 4:40, 21:25, Hand. 26:13, 1 Kor. 15
1:16 enz., de stralen der zon, Openb. 7:16, het daglic
τὸν ἥλιον, van eenen blinden man, Hand. 13:11. Ἡ τ
dies solis, Zondag. Just. Apol. 1, 67, Tertull. 1, 371 A,

Ἧλος, ὁ, nagel, spijker, Joh. 20:25, 1 Kon. 7:50,
1 Kron. 22:3.

Ἡμέρα, ἡ, de dag, Openb. 8:12, Lk. 6:13 enz. qu
over den nacht en quantitatief als tijdsverloop. Ook so
grooter tijdsverloop, doch slechts om dit aanschouwelijk
b. v. Aristot. Rhet. 2, 12, 13 van de grijsaard: εἰσὶ δὲ φ
λιστα ἐπὶ τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ. Anders slechts in dichter
het Nieuw-Testamentisch Grieksch zou hier slechts de uit
σωτηρίας 2 Kor. 6:2 te noemen zijn, wanneer daardoor
het bepaalde tijdstip aangeduidt werd, waarop het hei
openbaar geworden waren, vgl. Jez. 49:8 en daarvan afge
volgende tijd als voortdurende ἡμέρα σωτηρίας beschouwd
Nieuwe Testament, bepaald aan het Bijbelsch Grieksch
figuurlijk gebruik, de dag — de tijd van het onverhin
Joh. 9:4, de tijd van den door het licht begunstigden
en door het licht bepaalden, zedelijk reinen wandel, Ro
zich niet behoeft te verbergen. Job 24:16, 1 Thess. 5:5—

3 : 10 vgl. met vss. 2, 4, 12, de dag van Christus bedoeld wordt. Vgl. Mt. 16 : 27, 25 : 31. Juist in deze benaming van den dag staat het vertroostend moment op den voorgrond en tusschen ἡμ. Κυρίου en ἡμ. τ. κυρ. Ιυ Χυ schijnt een soortgelijk onderscheid te bestaan als tusschen de beide liniën der voorspelling, waarvan eene aan den stam van David aansluit, de andere het uitzicht opent op de komst van Jahwe. — De ἡμέραι τοῦ υἱοῦ ἀνθρ. Lk. 17 : 22, 26 slaan naar het verband beide malen niet op de dagen van Jezus' aardsche leven. Vs. 22 zou men daaronder den tijd kunnen verstaan, die met de parousie begint; vs. 26 noodzaakt evenwel den tijd in te sluiten, die daaraan voorafgaat en evenals van de ἡμέραις Νῶε de ἡμέρα afgezonderd is, waarop Noach in de ark ging, vs. 27, is van de dagen van den Zoon des menschen de dag van de parousie buitengesloten. De dagen van den Zoon des menschen is de tijd, die aan de parousie voorafgaat. — Joh. 8 : 56 Ἀβραὰμ ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν denkt Christus, zooals het schijnt, aan den dag zijner aanstaande openbaring in heerlijkheid. Vgl. onder παραβολή. Over ἡμέρα αἰῶνος 2 Petr. 3 : 18 zie αἰών.

Ἡμέρευσις, εως, ἡ (ἡμερεύω), het doorbrengen van den dag, Aquil. Ps. 1 : 2.

Ἡμεροβαπτισταί, ῶν, οἱ (ἡμέρα, βαπτιστής), Hemerobaptistae, eene Joodsche secte, welke leerde, dat, indien men niet dagelijks ondergedompeld werd, men niet behouden kon worden, Clementin. 2, 23, Heges. 1325 A, Epiph. 1, 172 B, Const. Apost. 6, 23.

Ἡμερότης, ητος, τό, genade als een titel, Eus. II, 1116 B, ἡ ἡμετέρα. Athan. 1, 341 A, II, 792 C, ἡ σή.

Ἡμεροτοκέω, ήσω, vruchten voortbrengen, Philo I, 402, 21, 455, 43.

Ἡμέτερος, έρα, ερον (ἡμεῖς), pron. poss. = ons met een zelfstandig nw. Hand. 2 : 11, 24 : 6, 26 : 5, Rom. 15 : 4, 2 Tim. 4 : 15, 1 Joh. 1 : 3, 2 : 2; οἱ ἡμέτεροι = ons volk (de broederen), Tit. 3 : 14. Neutr. τὸ ἡμέτ. substantief Lk. 16 : 12 WH.

Ἦ μήν zie ἤ.

Ἡμιθανής, ές (van ἥμι half en θνήσκω, Aor. 2 ἔθανον) half dood, Lk. 10 : 30, Pseudo-Jos. Macc. 4.

Ἡμιιουδαῖος, ου, ὁ, een halve Jood, Jos. Ant. 14, 15, 2.

Ἡμίμηδος, ου, ἡ, eene halve Μῆδος. Oenom. bij Eus. III, bij Eus. III, 365 A.

Ἡμίονος, ἡ, muilezel, Gen. 12 : 16, 45 : 23.

Ἡμίπλαστος, ον, half gevormd, Epiph. II, 473 C.

Ἡμίσευμα, ατος, τό (ἡμισεύω), de helft, Num. 31 : 36, 42.

Ἡμισεύω, εύσω (ἥμισυς), halveeren, Ps. 54 : 15, τὰς ἡμέρας αὐτῶν. Aquil. Gen. 33 : 1.

Ἡμίσικλον, ου, τό (σίκλος), een halve sikkel, Jos. Ant. 7, 13, 1; 9, 8, 2.

en de twee zonen, die zij hem gebaard had. Door deze daden van geweld en vooral door zijne liefde voor Romeinsche gewoonten en instellingen en door de zware lasten, welke hij zijnen onderdanen oplegde, vervreemdde hij de Joden zóó van zich, dat hij later hunne gunst niet verwerven kon door zijne prachtige herstelling van den tempel en andere grootsche, weelderige daden. Hij stierf 70 jaren oud, in het 37e jaar zijner regeering, het 4e jaar vóór de Dionysiaansche tijdrekening. Vgl. Joseph. Ant. 14, 14, 4; 15, 6, 7; 7, 4; 8, 1; 16, 5, 4; 11 : 6 enz. In zijne laatste regeeringsjaren werden Johannes de Dooper en Christus geboren, Mt. 2 : 1, Lk. 1 : 5. **2**) Herodes, bijgenaamd Antipas, zoon van Herodes den Groote en Malthace, eene Samaritaansche vrouw. Na den dood van zijnen vader werd hij door de Romeinen aangesteld als viervorst (Tetrarch) van Galilea en Perea. Zijne eerste vrouw was eene dochter van Aretas, koning van Arabië. Maar hij verstootte haar en nam tot zich Herodias, de vrouw van zijnen broeder Herodes. Ten gevolge daarvan beoorloogde Aretas, zijn schoonvader, hem en overwon hem. Hij wierp Johannes den Dooper in de gevangenis en liet hem later op aanstoken van Herodias onthoofden. Op instigatie van haar ging hij naar Rome om van den keizer den titel van koning te verkrijgen. Maar ten gevolge van beschuldigingen, tegen hem ingebracht door Herodes Agrippa I, verbande Caligula hem (39 na Chr.) naar Lugdunum in Gallië, waar hij waarschijnlijk gestorven is. Deze Herodes had een lichtzinnig, sensueel, laag karakter (Joseph. Antt. 17, 1, 3; 8, 1; 11. 4; 18, 5, 1; 7, 1 etc., B. J. 2, 9, 6). In het N. T. wordt hij aangewezen door den eenvoudigen naam Herodes, Mt. 14 : 1, 3, 6, Mk. 6 : 16—18, 20—22, 8 : 15, Lk. 3 : 1, 19, 8 : 3, 9 : 7, 9, 13 : 31, 23 : 7, 11, 15, Hand. 4 : 27, 13 : 1. Ééns, Mk. 6 : 14, wordt hij βασιλεύς genoemd, òf in oneigenlijken zin òf in den zin van zijne koninklijke afkomst. **3**) Herodes Agrippa I (die door Lukas eenvoudig Herodes, door Josephus Agrippa genoemd wordt), zoon van Aristobulus en Berenice en kleinzoon van Herodes den Groote. Na verschillende wisselingen der fortuin won hij de gunst van de keizers Caligula en Claudius in zulk eene mate, dat hij langzamerhand het bestuur over geheel Palestina met den titel van koning verkreeg. Hij stierf te Cesarea 44 na Chr. 54 jaren oud, in het zevende (of vierde, rekenende van de uitbreiding van zijn gebied door Claudius) jaar van zijne regeering (Joseph. Antt. 17, 1, 2, 18, 6; 19, 4, 5; 6, 1; 7, 3; B. J. 2, 11, 6), juist nadat hij bevolen had, dat Jakobus, de apostel, de zoon van Zebedeüs gedood zou worden, en Petrus in de gevangenis geworpen was, Hand. 12 : 1, 6, 11, 19—21. **4**) (Herodes) Agrippa II, zoon van den voorgaande. Toen zijn vader stierf, was hij zeventien jaren oud. In 48 na Chr. ontving hij van Claudius Caesar het bestuur over Chalcis met het recht om de Joodsche

zijn eigen werk doet en zich niet met eens anders zaken bemoeit, 2 Thess. 3 : 12. 2) Stilzwijgen, Hand. 22 : 2, 1 Tim. 2 : 11.

Ἡσύχιος, α, ον (vgl. ἧμαι, Lat. sedatus), rustig, stil, 1 Petr. 3 : 4, βίος 1 Tim. 2 : 2, Joseph. Ant. 13, 16, 1.

Ἡττάω (ἥττων), minder maken, Pass. ἡττάομαι, Aor. 1 ἡττήθην, minder zijn, achterstaan, overwonnen worden ὑπό τινος 2 Makk. 10 : 24, 2 Petr. 2 : 19, 20. τὶ ὑπέρ τινα = ἧττον ἔχω τι, iets lager houden, beschouwen, 2 Kor. 12 : 13.

Ἥττημα, τος, τό, vermindering, verlies, Jez. 31 : 8, Rom. 11 : 12, 1 Kor. 6 : 7.

Ἥττων, ἥσσων, ον, minder, neutr. bijwoord minder, 2 Kor. 12 : 15, εἰς τὸ ἧσσον minder, kariger teg. εἰς τὸ κρεῖττον, 1 Kor. 11 : 17.

Ἦχος, ου, ὁ, volgens Moeris ed. Pierson 175 de Hellenistische vorm voor het Attische ἠχή, ook τὸ ἦχος, ους volgens Lchm. Tdf. Treg. Lk. 21 : 25 ἐν ἀπορίᾳ ἤχους θαλάσσης naar analogie van τὸ πλοῦτος enz. Zie Winer § 9, 2, 2. Toch is deze vorm zoowel aan het Oud-Testamentische als aan het Bijbelsche Grieksch geheel vreemd en daarom misschien beter ἠχοῦς te accentueeren van ἠχώ, dat wij in het Bijbelsch Grieksch Job 4 : 13, Wijsh. 17 : 18 vinden. a) Geschal, gebruisch, geruisch, LXX = הָמוֹן, שָׁאוֹן, תֵּקַע, evenwel zonder gevolg voor een bepaald woord, κυμάτων ἦχ. Ps. 65 : 8, Jer. 51 : 42 σάλπιγγος Ps. 150 : 3, Hebr. 12 : 19, Hand. 2 : 2 ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, Heracl. 5 : 8. b) Gerucht, faam, evenals ἠχή b. v. bij Plut., ἠχώ bij Hrdt. en Pind. Zoo Lk. 4 : 37. In het Oud-Test. en het gewone Grieksch wordt ἦχος alleen van klank, geluid, geschal gebruikt.

Ἠχέω, a) intrans. klinken, ruischen, geschal maken, bij de LXX b. v. 1 Kon. 1 : 14, Ps. 46 : 4, 83 : 3 = המה. 1 Sam. 1 : 11, Jer. 19 : 3 = צָלַל. In het N. T. alleen 1 Kor. 13 : 1 χαλκὸς ἠχῶν. b) Trans. laten weerklinken b. v. ὕμνους enz. bij de treurspeldichters, Dem. Zoo somtijds in het Oud-Test. Grieksch Jer. 51 : 15 ὁ θς — ἠχῶν τὰ κύματα θαλάσσης. Sir. 45 : 9 φωνήν. Zonder obj. Sir. 50 : 16 ἐν σάλπιγξιν ἤχησαν, ἀκουστὴν ἐποίησαν φωνὴν μεγάλην. Vgl. Plut. Coriol. 38, 2: ἠχεῖν καὶ διαλέγεσθαι.

Κατηχέω, zelden en alleen in het latere Grieksch, niet bij de LXX en de apocr. = ergens over heen klinken, en daardoor transitief geworden, zooals meermalen intrans. werkwoorden door samenstelling met κατά overeenkomstig de beteekenis van het voorzetsel transitief worden, b. v. κατᾴδω, καταβακχεύω, καταγελάω, καταθρηνέω, καταργέω enz., zooals bij ons het voorvoegsel be werkwoorden als weenen, lachen transitief maakt. Zoo κατηχεῖν a) tegenklinken, zoowel met den Acc. als met den Gen., die evenwel slechts zelden gevonden wordt. Philostr. Imag. 1, 19, p. 791: βακχεύει ἐν αὐτῇ Διόνυσος, καὶ ἐπιρροθοῦσιν αἱ βάκχαι, ἁρμονίᾳ δέ,

het woord geschikt voor het onderricht der jeugd. Vgl. de door Wetstein aangehaalde plaats Porph. Qu. Homer: ἡμεῖς δὲ ἐκ τῆς παιδικῆς κατηχήσεως περινοοῦμεν μᾶλλον ἐν τοῖς πλείστοις ἢ νοοῦμεν. De κατήχησις geeft eene kennis van de oppervlakte der dingen, maar nog geen goed begrip daarvan. In dezelfde beteekenis, alleen pass. vinden wij het subst. meermalen bij Sext. Empir. Zoo is κατηχεῖν geschikt als term. techn., als hoedanig wij het in het kerkelijk Grieksch voor het eerste onderwijs in het Christendom vinden zonder eene toevoeging als Hand. 18 : 25 οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ κυρίου vgl. met vs. 26 ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ, vgl. Hippocr. 18, 25: κατήχησις ἰδιωτέων van de mondelinge toespraak van den arts ter oprichting van den met den aard der ziekte niet bekenden kranke. Toch is dit gebruik in het N. T. nog niet vast, want Rom. 2 : 18, 1 Kor. 14 : 19, Gal. 6 : 6 staat het van de werkzaamheid van het onderwijzen in 't algemeen zooals Lucn. Asin. 48, waar het met διδάσκειν wordt afgewisseld, terwijl Lucn. Philopatr. 17 εὐστόμει καὶ μηδὲν εἴπῃς Φλαῦρον θεοῦ δεξιοῦ, ἀλλὰ κατηχούμενος πείθου παρ' ἐμοῦ klaarblijkelijk het doel van het Christelijk κατηχεῖσθαι persifleert, waarvan Clem. Alex. Strom. 6, 15 zegt: κατηχοῦνται οἱ ἐξ ἐθνῶν ἰδιῶται ἐξ ἐπιπολῆς δεχόμενοι τὸν λόγον. Intusschen is dit geschrift niet uit den tijd van Lucianus, maar van Julianus. In elk geval moeten wij den oorsprong van dit gebruik, zooals de plaats van Chrysippus bewijst, in Stoïsche kringen zoeken. Vgl. de grondige, op eenige punten afwijkende verklaring van het woord bij V. Zezschwitz, System der Christl. Katechetik, 1, 17 ff.

Θάμαρ (Treg. Θαμάρ), ἡ (תָּמָר), palmboom, Tamar, ei
eene vrouw, de schoondochter van Juda, den zoon van
38 : 6), Mt. 1 : 3.

Θαμβέω, ῶ, 1) verbaasd zijn, Hand. 9 : 6, rec. 2) Ve
schrikken, 2 Sam. 22 : 5, pass. verbaasd zijn, Mk. 1 : 27,
volgd door ἐπί met den Dat. van de zaak, Mk. 10 : 24. V
1 Makk. 6 : 8, Wijsh. 17 : 3, Apoc. Petr. 8.

Θάμβησις, εως, ἡ = ἔκπληξις, Aquil. Ps. 30 : 23. Haa
Aquil. Deut. 16 : 3.

Θάμβος, ους, τό, verbazing, Aquil. Ex. 12 : 11, Pred
4 : 36, 5 : 9, Hand. 3 : 10.

Θαμβόω, ώσω = Θαμβέω, Eus. II, 169 B.

Θανάσιμος, ον (θανεῖν, θάνατος), doodelijk, Mk. 16 : 18.

Θανατηφόρος, ον (θάνατος en φέρω), doodaanbrengend, do
3 : 8, Num. 18 : 22, Job 33 : 23, 4 Makk. 8 : 17, 25, 15 :
Zosimus 2, 7.

Θανατικός, ἡ, όν (θάνατος,), 1) van den dood, Jos. Ant
B. J. 3, 5, 1 νόμοι, Plut. I, 871 B γνώμη. — 2) Τὸ θνατικ
Joann. Mosch. 2996 B C.

Θανατοποιός, ά, ον (ποιέω), den dood veroorzakend, Eu

Θάνατος, ὁ, de dood, LXX = מָוֶת, מוּת, ook דֶּבֶר, חַת
de beteekenis betreft = חַיִּים, 1 Sam. 1 : 11, vgl. θνητός
30 : 23. 1) Het natuurlijke (gewelddadige) einde des levens
van de doodstraf, Mt. 10 : 21, 15 : 4, 20 : 18, 26 : 66 enz.
2 Kor. 11 : 23 ἐν θανάτοις πολλάκις, zooals die ook in het gew
niet alleen van den dood van meer personen, maar òf en
doodsangsten gebruikt wordt, òf zooals vooral meermale
deels = soorten van dood, b. v. Phaed. 88 A., Tim. 81
τῶν θανάτων, deels dat de dood voorgesteld wordt als zicl
b. v. Ax. 368 D: θανάτων μυρίων χείρω. Legg. 10, 904 E, Re
Zoo ook op onze plaats. 2) a) Om het Bijbelsch, bepaald
Testamentisch spraakgebruik goed te begrijpen, moeten wij
gaan, dat de dood als het door God bepaalde gevolg v
(Gen. 2 : 17, Sir. 41 : 2, 3 κρῖμα θανάτου = θάνατος) juridiscl
heeft: Rom. 1 : 32 τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ
σοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν. Hebr. 9 : 27 ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώπο
θανεῖν, μετὰ δὲ ταῦτα κρίσις. Rom. 6 : 23 ὀψώνια τῆς ἁμαρ
welks gevolg en in verband waarmeê het geheele goddelijke
den mensch voor oogen stelt. Vgl. Ps. 49 : 15, Spreuk. 9 :
als het gevolg van den dood en in verband daarmeê de
komt, Openb. 1 : 18, 6 : 8, 20 : 13, 14, 1 Kor. 15 : 55. Vgl.
Daarom is de dood de samenvattende uitdrukking voor

de volkeren, die de openbaring des heils missen, Lk. 1:79. Als toestand moet *θάν.* vooral in de bedoelde plaatsen der Johanneïsche geschriften erkend worden, 1 Joh. 3:14 *μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν. ... μένει ἐν τῷ θαν.* Joh. 5:24 *εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν.* Vgl. Rom. 7:10 *εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν αὕτη εἰς θάνατον.* Het komt er slechts op aan, of het verband meer op die zijde des levens wijst, volgens welke hij een oordeel des doods voor den mensch is of de toestand van den aan het gericht onderworpen mensch. c) Het eerste Joh. 8:51 *θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.* Vs. 52 *οὐ μὴ γεύσηται θανάτου.* Rom. 5:12, 14, 17, 21, 6:21, 1 Kor. 15:21, 26, 45—56, 2 Kor. 2:16, 3:7, 7:10, 2 Tim. 1:10, Hebr. 2:14, 15, Joh. 1:15, Hand. 2:24, Rom. 6:9, 1 Joh. 5:16, 17. *ἁμαρτία πρὸς θάν.* zonde, waardoor het subject aan het gericht onderworpen is en de gave des levens niet meer of niet weder ontvangen kan. Vgl. Joh. 11:4, Rom. 6:16, 7:10, Num. 18:22 *ἁμαρτία θανατηφόρος* = חֵטְא לָמוּת. Jak. 3:8. — d) Toestand van den onder het oordeel zijnden mensch. Joh. 5:24, 1 Joh. 3:14, Rom. 7:10, 13, 24, 8:2, 6. — Op deze beteekenis van den dood rust, dat het einde van de verwezenlijking des heils met de opheffing van den dood komt, 1 Kor. 15:26 *ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος*, vgl. Openb. 21:4, *ὁ θάν. οὐκ ἔσται ἔτι*, dat de verlossing met de bevrijding van het oordeel des doods, Rom. 5:12 enz. 6:23, bepaald van de vreeze des doods, Hebr. 2:14 enz. samenvalt, vgl. Rom. 8:2. Juist dezelfde verhouding van de heilsopenbaring tot den dood wordt Lk. 2:26, Mt. 16:28 en parall. opgemerkt. — In de gewoonlijk nog aangenomene beteekenis van geestelijk-zedelijke verstorvenheid vinden wij *θάνατος* in het Bijbelsche Grieksch niet. Het is niet in te zien, hoe deze beteekenis aan de daarvoor aangehaalde plaatsen — b. v. Rom. 6:16 enz. 7:10 enz. 8:6, 2 Kor. 2:16, 3:6 enz. — een bijzonder gewicht of bijzondere duidelijkheid geven moet, terwijl de oogenschijnlijk diepere opvatting slechts de scherpte der uitspraken vermindert. Zie *νεκρός*. De daardoor bedoelde zaak wordt anders uitgedrukt. Over 1 Tim. 5:6 zie *θνήσκω*.

3) *ὁ θάν. ὁ δεύτερος*, Openb. 2:11, 20:6, 14, 21:8 (eene uitdrukking van de Rabbijnsche schriftgeleerden zie Wetstein bij Openb. 2:11), waaraan zij overgegeven worden, die niet in het boek des levens aangeteekend staan en dat wel ten gevolge van de algemeene opstanding, 20:12—15, is diensvolgens het ten tweeden male en op beslissende wijze plaats hebbende oordeel, waarvan het begin nog komt ten tijde van de eerste opstanding, welker deelnemers daaraan ontrukt zijn, 20:6, en het duidt de geheele vrijheid van alle gevolgen der zonde aan, de volkomene verwezenlijking der verlossing, wanneer 2:11 staat *οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου δευτέρου.*

Wijsh. 8 : 11, 4 Makk. 18 : 3, gevolgd door ἐν met den Dat. van den persoon, wiens toestand aanleiding tot verwondering geeft aan een ander, 2 Thess. 1 : 10. Ἐν met den Dat. van de zaak, Jez. 61 : 6.

Θαυμάσιος, α, ον, zelden met twee uitgangen, wonderlijk, wonderbaar. Neutr. plur. θαυμάσια (LXX vaak voor נִפְלָאוֹת), wonderlijke daden, wonderen, Mt. 21 : 15.

Θαυμαστός, ή, όν, (θαυμάζω) wonderbaar. a) Bewonderenswaardig, uitnemend, 1 Petr. 2 : 9 (Clem. Rom. 1 Kor. 36 : 2, voor אַדִּיר Ps. 8 : 2, 92 (93) : 4 (5). b) Menschelijk begrip te boven gaande, Mt. 21 : 42, Mk. 12 : 11 (naar Ps. 117 [118] : 22). c) Verbazing wekkend met vreeze Openb. 15 : 1, 3 (zoo voor נוֹרָא Ex. 15 : 11 enz.). d) Wondervol, buitengewoon, verbazend 2 Kor. 11 : 14, Joh. 9 : 30.

Θαυματούργημα, ατος, το, wonderlijk werk, wonder, Apocr. Anaph. Pil. A, 5.

Θέα, ας, ἡ, het zien, datgene wat men ziet, Jez. 2 : 16, 27 : 11.

Θεά, ας, ἡ, (vrouw van θεός), godin, Hand. 19 : 27, 35, 37) waar sommige getuigen θεόν lezen.)

Θεάνθρωπος, ον (ἄνθρωπος), Godmensch, God en tegelijkertijd mensch, Leont. 1, 1708 B, Steph. Diac. 1076 C, τόκος. Vgl. Eus. II, 63 B ἄνθρωπον ὁμοῦ καὶ θεόν.

Θεάομαι, ῶμαι, Aor. 1 ἐθεασάμην, pf. τεθέαμαι, Aor. 1 pass. ἐθεάθην. Verb. dep. zien, beschouwen, nauwlettend bezien, τί Mt. 11 : 7, Lk. 7 : 24, Joh. 4 : 35, 11 : 45. Van eerwaardige personen en zaken, die met bewondering gadegeslagen worden, τί Joh. 1 : 14, 32, 1 Joh. 1 : 1, Hand. 22 : 9 (2 Makk. 3 : 36). Τινά met een Ptcp. Mk. 16 : 44, Hand. 1 : 11, gevolgd door ὅτι 1 Joh. 4 : 14, θεαθῆναι ὑπό τινος Mk. 16 : 11, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς Mt. 6 : 1, 23 : 5, bezien Lk. 23 : 55, τινά Mt. 22 : 11; in den zin van eenen persoon bezoeken, ontmoeten Rom. 15 : 24 (2 Kron. 22 : 16, Joseph Antt. 16, 1, 2). Leeren door zien, gevolgd door ὅτι Hand. 8 : 18, met de oogen zien, 1 Joh. 4 : 12, opmerken Joh. 8 : 10, Hand. 21 : 27, gevolgd door een Acc. met een ptcp. Luk. 5 : 27, Joh. 1 : 38, gevolgd door ὅτι Joh. 6 : 5.

Θεατρίζω (θέατρον), op het tooneel spelen, ten tooneele voeren, op het tooneel brengen, vooral om iets bespottelijk voor te stellen; Pass. Partic. Praes. Hebr. 10 : 33, Acta van Xantippe en Polyxena 26.

Θεατροκοπεῖν, de toehoorders vleien, Tat. Or. 21 : 13.

Θέατρον, ου, τό (θεάομαι). 1) Een theater, schouwburg, Hand. 19 : 29, 31. 2) Een schouwspel, een man, op wien aller oogen, hetzij medelijdend, hetzij bespottend, gevestigd zijn, 1 Kor. 4 : 9.

Θεάφη van θέαφος = θεῖος, goddelijk, Test. Abrah. A. 90.

Θεγρί, ὁ, Thegri, de engel, die de dieren beschermt, Herm. Vis. 4, 2, Hieronym. VI, 1286 B.

iets aan, Ps. 30:6, Jez. 62:4, Jer. 9:23, Mal. 1:10, en wordt zoowel gebruikt wat datgene wat God zelf naar Zijn welbehagen doet, Ps. 103:7 ἐγνώρισε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ τῷ Μωυσῇ, τοῖς υἱοῖς Ἰσρ. τὰ θελήματα αὐτοῦ, vgl. vss. 6 en 8, als van datgene wat Hij als Hem welgevallig verlangt of opdraagt, Ps. 103:21, Jez. 44:28, zoodat het niet het gebod als zoodanig uitdrukt, maar als uitdrukking van Zijn welbehagen, Ps. 143:10 δίδαξόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου. 40:9 τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου ὁ θεός μου ἠβουλήθην καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς καρδίας μου. Het komt in het geheel niet dikwijls bij de LXX voor. Alleen voor חֵפֶץ is het bijna de gewone vertaling, terwijl רָצוֹן meermalen = δεκτός. Ook in de apocriefen komt het betrekkelijk zelden voor en staat daar in dezelfde beteekenis. Sir. 35:17, 43:16, van den wil van God 1 Ezr. 8:16, 9:9, 2 Makk. 1:3, vgl. 1 Makk. 3:60 ὡς δ' ἂν ᾖ θέλημα ἐν οὐρανῷ, οὕτω ποιήσει, vgl. Jez. 44:28.

In het N. T. komt het veel meer voor. Alleen Fil. 2 Thess. 1 Tim. Tit. Filem. Jak. 2 en 3 Joh. vinden wij het niet. Van de LXX is het Nieuw-Testamentisch spraakgebruik daardoor onderscheiden, dat het in den regel van Gods wil staat, anders slechts Lk. 23:25, Joh. 1:13, 1 Kor. 7:37, Ef. 2:3, 2 Tim. 2:26, 2 Petr. 1:21 (1 Petr. 4:3 lezen Lchm. Tdf. Treg. βούλημα). De beteekenis is dezelfde als bij de LXX. Het is nergens uitdrukking voor de eischen Gods als zoodanig, hetzij in een enkel geval, hetzij in het algemeen, maar duidt datgene aan wat geschiedt of door anderen gedaan moet worden als object van goddelijk welgevallen, hetzij het uitvoering is van een goddelijk raadsbesluit of vervulling van datgene wat Hij hebben wil. Zoo staat het **1)** van datgene wat God besloten heeft of besluit, goed acht of goed doet, Mt. 26:42 γενηθήτω τὸ θέλημά σου, vgl. Lk. 22:24, Hand. 21:42 τὸ θέλημα τοῦ κυρίου γινέσθω. Mt. 18:14, 1 Petr. 3:17 εἰ θέλοι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ. 4:19 οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ en vooral bij Paulus, zoowel met betrekking tot den wil van God aangaande ons heil, Ef. 1:5 προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν... κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήμ. αὐτοῦ. Vs. 9 γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ. Vs. 11 κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, als vooral in de afleiding van zijn apostolaat van den wil van God, 1 Kor. 1:1, 2 Kor. 1:1, Gal. 1:4, Kol. 1:1, 2 Tim. 1:1, dat Hij niet zoozeer door den souvereinen wil als door den genadigen wil van God heeft, vgl. Ef. 3:7, 8, Tit. 1:3, Gal. 1:15 enz. Daarenboven θέλημα nog in deze beteekenis Rom. 1:10, 15:32, 2 Kor. 8:5, Openb. 4:11, Hand. 22:14. Eéns staat het absoluut 1 Kor. 16:12, καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ, waar Theodrt. Oecum. Bengel en anderen het op den wil van God (vgl. 1 Makk. 3:60) in plaats van op de gewilligheid van Apollos doen slaan. **2)** Van den door anderen uit te voeren wil van God en wel **a)** met betrekking tot het door God be-

daan moet worden, terwijl de βουλή Gods slechts op Gods zelfopenbaring betrekking heeft. Θέλειν komt evenals βούλεσθαι bij de LXX overeen met אָבָה en חָפֵץ (éens θ. = רצה 1 Kron. 28 : 4), komt evenwel voor beide woorden meer voor dan βούλ. Vgl. ook bl. 602 onder εὐδοκέω. Terwijl evenwel βούλεσθαι en βουλεύεσθαι, vooral het laatste, ook met het Hebr. יָעַץ overeenstemt en bepaald βουλή het gewone woord voor עֵצָה is, vinden wij nooit daarvoor θέλημα en θέλησις, twee in het gewone Grieksch vreemde Hellenistische vormen, welke bijna steeds = חֵפֶץ en רָצוֹן, waarmeê wederom nooit βουλή overeenstemt. Dit wijst er op, dat βούλεσθαι en θέλειν verschillen evenals het Duitsche Beschluss en Entschluss. Vandaar ook θέλειν bij de LXX en in het N. T. van verkiezende neiging, liefde, meermalen in het Bijbelsche Grieksch met den Acc. van het obj., die bij βούλ. zelden voorkomt. מֵאֵן weigeren wordt gewoonlijk door οὐ θέλειν, zeldzamer door οὐ βούλ. uitgedrukt. θέλειν is verder: op het punt zijn van, βούλ. nooit. Dit alles sluit evenwel niet uit, dat βούλ. meestal door θέλειν vervangen kan worden, θέλειν evenwel minder vaak door βούλεσθαι. Het staat **a**) = willen bedoelen, besloten zijn, verbonden met ποιεῖν Rom. 7 : 21, Joh. 8 : 44, 2 Kor. 8 : 11, ἐνεργεῖν Fil. 2 : 13, Mt. 8 : 2, 3. Vgl. οὐ θέλειν niet willen, tegenstreven Mt. 18 : 30, 21 : 29, 23 : 37 enz. Ook = geneigd zijn, Hand. 26 : 5 ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν. Verzwakt = van plan zijn, Joh. 3 : 8, οὐ θέλειν, niet geneigd zijn, niet bedoelen, Mt. 1 : 19 enz. Met eenen volgenden Inf. Subj. Mt. 14 : 5, 26 : 15, Mk. 6 : 19, 11 : 14, Lk. 13 : 21, Hand. 14 : 13, 19 : 33, 24 : 27, Rom. 7 : 21, 2 Thess. 3 : 10. Zelden in deze beteekenis met den Acc. van een object evenals Rom. 7 : 15 οὐ γὰρ ὃ θέλω τοῦτο πράσσω. Vss. 16, 19, 20, 1 Kor. 7 : 36, Gal. 5 : 17, Joh. 15 : 7, 2 Petr. 3 : 5 als met eenen volgenden Acc. c. Inf. evenals Joh. 21 : 22, 23 ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν. 1 Thess. 2 : 4 en in het Paulinische θέλω ὑμᾶς εἰδέναι Kol. 2 : 1, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν Rom. 1 : 13, 11 : 25, 1 Kor. 10 : 1, 20, 12 : 1, 2 Kor. 1 : 8, 1 Thess. 4 : 13. — **b**) Willen in den zin van streven, begeeren, zelden absol. evenals Mt. 15 : 28 γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. Openb. 22 : 17 ὁ θέλων λαβέτω, in den regel met inhoudsopgaaf. Zoo met eenen volgenden Inf. Mt. 5 : 42, 12 : 38, 20 : 26, 28, Mk. 8 : 34, 35, 9 : 35, 10 : 43, 44, Lk. 8 : 20, 9 : 23, 24, 10 : 24, 29, 16 : 26, Joh. 6 : 21, 9 : 27, Gal. 3 : 2, 4 : 20, 6 : 12 enz. Met den Acc. van het object Mt. 17 : 12, Mk. 9 : 13, 14 : 36, Lk. 5 : 39, 1 Kor. 4 : 21, met eenen volgenden Acc. c. Inf. Hand. 16 : 3, 1 Kor. 7 : 7, 32, 1 Kor. 14 : 5, Gal. 6 : 13 eveneens zelden. Met een volgend ἵνα Mt. 6 : 25, 17 : 12, 10 : 35, Lk. 6 : 31, Joh. 17 : 24, meermalen met den eenvoudigen Conj. in eene indirecte vraag Mt. 13 : 28, 20 : 32, 26 : 17, 27 : 17, 21, Mk. 10 : 36, 14 : 12, 15 : 9, 12, Lk. 9 : 54, 18 : 41, 22 : 9, 1 Kor. 4 : 21. — Lk. 12 : 49 τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη. — **c**) Overeenkomstig het Hebr. חָפֵץ staat

Θεμελιόω, Fut. θεμελιώσω, Aor. 1 ἐθεμελίωσα, Pass. pf. ptcp. τεθεμελιωμένος, LXX voor יָסַד, Job 6:25, 1 Kon. 6:1, 37, 7:10, 16:34, 2 Kron. 8:16, 31:7. Den grondslag leggen, grondvesten, τὴν γῆν, Hebr. 1:10, Spreuk. 3:19, Jez. 48:13, τί ἐπί τι, Mt. 7:25, Lk. 6:48. Bevestigen, standvastig maken, 1 Petr. 5:10, pass. Ef. 3:17 (18), Kol. 1:23.

Θεμελίωσις, ἡ, grondlegging, 2 Ezr. 3:11, 12.

Θέμις, ἡ, Gen. θέμιτος, wet, recht, 2 Makk. 6:20, 12:14.

Θεοβούλητος, ον, door God gewild, Clementin. 36 A.

Θεογαμία, ας, ἡ, het huwelijk der goden, Philo II, 205, 46.

Θεοδίδακτος, ον, door God onderwezen, geleerd. Alleen 1 Thess. 4:9 en in het kerkelijk Grieksch, b. v. Ep. Barn. 21 γίνεσθε δὲ θεοδίδακτοι, vgl. Joh. 6:45 (Jer. 54:13), Hebr. 8:10, 11, 1 Joh. 2:20. Tatian. 868 A, Athenag. 964 B.

Θεοδρόμος, ον, wandelend in de wegen Gods, Ignat. 697 B, 725 A.

Θεοκρατία, ας, ἡ (κρατέω), theokratie, Jos. Apion. 2, 16.

Θεόκτιστος, door God gemaakt of geschapen, 2 Makk. 6:23.

Θεόληπτος, ον (λαμβάνω) onder goddelijken invloed, geïnspireerd, Philo II, 497, 4.

Θεολογέω, ήσω (θεολόγος), 1) van God spreken. Philo I, 3, 8, Sext. 404, 22 τὰ παρὰ τοῖς Ἕλλησι θεολογούμενα. — Just. Tryph. 113 Ἀλλὰ διατὶ μὲν ἓν ἄλφα πρώτῳ προσετέθη τῷ Ἀβραὰμ ὀνόματι θεολογεῖς. Tat. Or. 11, 12. — 2) De goddelijkheid van iets bevestigen, Just. Tryph. 56 ἄλλον τινὰ θεολογεῖν καὶ κυριολογεῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν φατε ὑμεῖς παρὰ τὸν πατέρα. Cajus 28 A ἐν οἷς ἅπασι Θεολογεῖται ὁ Χριστός. B τὸν λόγον τοῦ θεοῦ τὸν Χριστὸν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες. Orig. IV, 105 A. Eus. IV, 201 B, VI, 864 B, 769 A. Basil. III, 477 C. Did. A. 404 A περὶ αὐτοῦ.

Θεολογία, ας, ἡ, het spreken over God. Orig. III, 1069 C, ἡ περὶ Ἰησοῦ, het spreken over zijne godheid. Eus. II, 132 C, IV, 256 D ἡ τοῦ υἱοῦ. VI, 829 A ἡ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. Basil. III, 480 A. Athen. 22:11. Vgl. Dr. A. Kuyper, Encyclopedie der heilige godgeleerdheid, deel II, bl. 177—184.

Θεολόγος, ον (λέγω), theologus, theoloog, Philo II, 416, 43. Μωϋσῆς, Sext. 430, 3, 681, 10, Ὀρφεύς. Als een epitheton komt het voor van Johannes den evangelist en van Gregorius van Nazianze, omdat zij de voornaamste verdedigers waren van de godheid van den Logos. Petr. Alex. 517 C, Eus. VI, 880 C, Athan. 84 D, Greg. Nyss. III, 748 B.

Θεομακάριστος, ον (μακρίζω), door God gezegend, Ignat. 708 B, 725 A, Method. 357 C.

Θεομανία, ας, ἡ (θεομανής), goddelijke inspiratie, Philo I, 571, 19.

Θεομαχέω, zich tegen God stellen, goddelijke noodzakelijkheid bestrijden, Hand. 23:9, vgl. b. v. Eurip. Iph. A. 1409: τὸ θεομαχεῖν γὰρ

vermoedt, in plaats van θεοπέμπτους gevonden. Daarenboven vinden wij het bij Pseudo-Phocyl. 121 τῆς δὲ θεοπνεύστου σοφίης λόγος ἐστὶν ἄριστος (wanneer wij niet de geheele plaats als storend voor het verband met Bernays moeten schrappen), evenals in het 5e boek der Sibyllijnen vs. 308: Κύμη δ' ἡ μωρὰ σὺν νάμασι τοῖς θεοπνεύστοις en vs. 406 ἀλλὰ μέγαν γενετῆρα θεὸν πάντων θεοπνεύστων Ἐν θυσίαις ἐγέραιον κτλ. Pseudo-Phocylides evenwel is een Hellenist en de schrijver van het 5e boek der Sibyllijnen naar alle waarschijnlijkheid een in den tijd van Hadrianus levende Egyptische Jood. Test. van Abrah. A. 103 wordt θεόπνευστος van μυρίσματι, zalven gebruikt, waarmeê het lijk van Abraham gebalsemd werd. In het N. T. vinden wij het woord 2 Tim. 3 : 16. Wetstein haalt daarbij uit de Vita Sabae (in Cotelerii monum.) de plaats aan: ἔφθασε τῇ τοῦ Χυ χάριτι ἡ πάντων θεοπνεύστων, πάντων χριστοφόρων αὐτοῦ συνοδία μέχρι ὀνομάτων evenals de benaming van Marcus Eremita θεόπνευστος ἀνήρ. Uit Sibyll. 5, 406 en de beide laatst aangehaalde plaatsen vloeit de passieve beteekenis voort = met Gods Geest begaafd, vervuld, „göttlich begeistet, nicht begeistert", zooals Ewald, Jahrbb. f. bibl. Wissenschaft 7, 68 ff. 9 : 91 ff. terecht onderscheidt). Dan evenwel kan γραφὴ θεόπν. niet beteekenen: „van God ingegeven" in den zin der Vulgata. Hoogstens zou het met zulke begrippen als hier γραφή, Sibyll. 5, 308 νᾶμα, bron, verbonden, beteekenen: den goddelijken Geest, Gods Geest ademend volgens dien overgang van de passieve in de actieve beteekenis, zooals deze in ἄπνευστος, εὔπνευστος aanwezig is, dus slecht of goed ademend. Vgl. Nonn. Paraphr. ev. Joh. 1, 102 sqq.: οὗ ποδὸς ἄκρου ἀνδρομέην παλάμην οὐκ ἄξιος εἰμὶ πελάσσας, λῦσαι μοῦνον ἱμάντα θεοπνεύστοιο πεδίλου. Vs. 129 βαπτίζειν ἀπύροισι καὶ ἀπνεύστοισι λοετροῖς. Dit gebruik van Nonnus bewijst, dat het niet = inspiratus, door Gods Geest ingegeven, maar van Gods Geest vervuld en daarom dien geest uitstralend. Zoo zou het ook Phocyl. 121 zijn op te vatten. In ieder geval heeft de verklaring „met goddelijken Geest begaafde", òf „goddelijken Geest ademend" voor, dat θεόπν. dan dezelfde beteekenis behoudt als op de overige plaatsen. Een overgang tot de beteekenis „door God ingeademd = door God ingegeven" is moeilijk te geven. Ook zou deze beteekenis ongedwongen slechts Pseudo-Phocyl. 121 passen, evenwel niet als epitheton van het subst. γραφή 2 Tim. 3 : 16. De beteekenis „van den Geest vervuld, Geest Gods ademend" komt eveneens met het verband overeen, nl. met ὠφέλιμος κτλ., met τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι vs. 15, evenals ook met de overige manier van spreken, b. v. van den brief aan de Hebreërs, waarin datgene wat de Schrift zegt, zooals bekend is, als rede, woord des Heiligen Geestes genoemd wordt. Vgl. ook Hand. 28 : 25. Van belang voor de oorspronkelijke beteekenis van de uitdrukking is ook Orig. Hom. 21 in Jer.: sacra volumina spiritus plenitudinem

plaatsen geuite bedenkingen komen allen hierop neder, dat het niet met de dogmatische overtuiging van den apostel overeenstemt, Christus God te noemen. Of deze zg. dogmatische overtuiging van den apostel evenwel werkelijk bestaat, moet nog bewezen worden. Noemt hij de Christenen ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ιυ Χυ 1 Kor. 1 : 2, dan kent hij daarmede aan Christus eveneens goddelijke macht toe als 1 Kor. 8 : 5, 6, waar hij Hem als κύριος naast God stelt. Zoo is er nog maar ééne schrede, om Hem θεός te noemen, want alleen aan de praedicatieve benaming als θεός, niet aan θεός als nom. propr. wordt gedacht. Men zal met betrekking tot de Paulinische uitdrukking zich niet op den Johanneïschen overgang van υἱὸς θεοῦ tot θεός Joh. 10 : 33 mogen beroepen, ook niet met Beck bij Rom. 9 : 5 hierop, dat uit υἱὸς θεοῦ zich Χς θεός met hetzelfde recht gevormd heeft als uit υἱὸς ἀνθρώπου de uitdrukking ἄνθρωπος Χς Ις 1 Tim. 2 : 5, Rom. 5 : 15, 1 Kor. 15 : 21. De begrippen υἱὸς ἀνθρώπου en ἄνθρωπος staan tot elkander als de begrippen υἱὸς θεοῦ en θεός. Den ἄνθρωπος als zoodanig, afgezien van den eerstgeschapene — en daarom ook Christus kenmerkt het, dat hij υἱὸς ἀνθρ. is (zie onder υἱός) en daarom is ook de benaming ἄνθρ. Ιυ Χς niet uit υἱ. ἀ. gevormd. Het is veeleer te begrijpen, dat ondanks den ἄνθρωπος Ιυ Χς en ἐν σαρκὶ ἐληλυθώς (1 Joh. 4 : 2) de naam υἱὸς ἀνθρ. of ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρ. voor Christus aan het apostolisch spraakgebruik overal vreemd is. Dat niet dezelfde verhouding tusschen θεός en υἱ. θ. bestaat, ligt voor de hand. Dat evenwel omgekeerd ieder υἱὸς θεοῦ tegelijk θεός is, zou zelfs door de school van Ritschl in dezen vorm niet gezegd worden. In het Bijbelsch spraakgebruik is het beslist niet het geval. Men zou slechts kunnen vragen, of hij, die υἱὸς θεοῦ in geheel eenige beteekenis is, niet juist daarom ook θεός is, zooals het Nieuw-Testamentisch begrip van het zoonschap Gods van Christus doet vermoeden, want dit, zooals het in den persoon en de geschiedenis van Jezus openbaar wordt, is eene bovenaardsche, eeuwige. Het Zoonschap van God, zooals dat aan Jezus eigen is, sluit eene boven de menschheid van Jezus uitgaande verhouding tot den Vader in, eene verhouding van θεὸς πρὸς τὸν θεόν, zie onder υἱός 2 c. Maar voor Rom. 9 : 5 zijn deze overwegingen niet eens noodig. De uitdrukking daar: ἐξ ὧν ὁ Χς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας komt zoo geheel met de Oud-Testamentische tegenstelling tusschen אלהים en בָּשָׂר overeen, dat het onmogelijk is, daaraan niet te denken. Dit zou evenwel noodig zijn, wanneer men ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεός als doxologie van God van het voorafgaande wilde scheiden, of wij zouden eene onjuiste verhouding tot de Christus betreffende uitspraak verkrijgen. Houdt men deze tegenstelling vast, die alleen de zg. doxologie genoeg motiveert, dan kan het subject niet veranderen en het gearticuleerde τὸ κατὰ σάρκα noodzaakt, het volgende als eene tegenstelling en nadere

is de verhouding van Christus tot ons — derhalve eene goddelijke verhouding. Ὁ μέγας θεὸς καὶ σωτὴρ ἡμῶν staat met ὁ κύριος ἡμῶν καὶ σωτὴρ 2 Petr. 1 : 11, 2 : 20, 3 : 2, 18 gelijk. Vgl. Tit. 1 : 4 rec. Vgl. onder κύριος, 3.

Geheel op dezelfde wijze gevormd is 2 Petr. 1 : 1 τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ιυ Χυ, waar de band of betrekking tusschen τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος als praedicaten van Jezus Christus bevestigd wordt door de vs. 2 aanwezige onderscheiding tusschen God en Christus, ten behoeve waarvan eene verschillende plaatsing der woorden gebruikt wordt: ἐν ἐπιγνώσει τοῦ θεοῦ καὶ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. Vgl. ook 3 : 18 αὐξάνετε ἐν χάριτι καὶ γνώσει τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ιυ Χυ. Hetzelfde geldt dan van 2 Thess. 1 : 12 κατὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ κυρίου Ιυ Χυ.

Wanneer derhalve de vraag, of Christus God genoemd of juister Hem het praedicaat God toegekend wordt — want slechts als praedicaat vinden wij het — toestemmend te beantwoorden is, blijft toch de door Tregelles in den tekst opgenomene, door Hort (Two dissertations I. On μονογενὴς θεός in scripture and tradition etc. Cambridge and London 1876 nauwkeurig onderzochte en verdedigde lezing, Joh. 1 : 18 μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο i. p. v. ὁ μονογενὴς υἱός een unicum, dat niet zou zijn toe te laten, wanneer gelezen moest worden ὁ μονογ. θ. Door het ontbreken van het artikel evenwel gaat deze benaming van Christus niet verder dan het praedicatieve gebruik van θεός van Christus zooals 1 : 1, maar komt veelmeer daarmede overeen. Men mag evenwel niet vertalen: „einen Gott hat Niemand je gesehen, ein eingeborener Gott, der zum Schosse des Vaters hin ist, der hat Kunde gebracht" (Harnack in Schürers Theol. Literaturzeit. 1876, S. 545, noch met Weiss: „göttl. Wesen hat Niemand je gesehen, ein Eingeborener göttl. Wesens hat davon Kunde gebracht." De eerste vertaling miskent de beteekenis van θεόν zonder artikel in het voorafgaande θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε en de terugwerkende kracht van het gearticuleerde ὁ ὢν κτλ., de laatste daarentegen maakt θεός tot een adj. en geeft aan μονογενής de waarde van het subst. Men zal moeten vertalen: „die God is, dien heeft niemand ooit gezien. De eengeboren God is enz." Intusschen hoe groot het gewicht der gronden is, welke voor deze lezing getuigen, schijnt toch niet genoeg te zijn achtgegeven op het feit, dat geen enkel Westersche getuige daarvoor is aan te halen, hoewel de formule μ. θ. van Christus, zonder dat men aan Joh. 1 : 18 denkt, zoowel aan de West. als aan de Grieksche vaderen gewoon is. Dat alleen 1 : 18 de lezing weifelt, niet ook 3 : 16, 18, 1 Joh. 4 : 9, getuigt nog niet voor μ. θ., daar op deze plaatsen niet de minste verzoeking kon bestaan, de in de kerkelijke taal reeds vóór de Christologische

bepaling van het subject op te vatten, terwijl een eenvoudig ὁ Χς κατὰ σάρκα eene beperkende nadere bepaling van het subject zou zijn, welke zooals Rom. 1 : 3, 4 eene anders gevormde tegenstelling daarvan vereischte. Τὸ κατὰ σάρκα bepaalt ἐξ ὧν nader en aan dit ἐξ ὧν τὸ κατὰ σάρκα geeft ὁ Χς ὁ ὢν ἐπὶ πάντων, θεός zijne waarde. Anders zou men eer verwachten, dat de apostel geschreven had: ἐξ ὧ ὁ Χς ὁ δὲ ἐπὶ πάντων θεὸς κτλ. of ὁ δὲ θεὸς ὁ ὢν ἐπὶ πάντων om de lijst der voorrechten van Israel met eene doxologie op God te besluiten. Maar juist ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεός bewijst, dat θεός praedicatief bedoeld is en derhalve eene tegenstelling vormt met τὸ κατὰ σάρκα. — Wat Tit. 2 : 13 betreft προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ιυ Χυ, kunnen wij vragen, of τοῦ μεγάλου θυ καὶ σωτῆρος ἡμῶν twee predicaten van het eene subject Ιυ Χυ zijn, òf of θεός en Ιυ Χυ twee zoo verschillende subjecten zijn, dat het niet noodig was, eene verwisseling van beiden door herhaling van het artikel te voorkomen. De beslissing van de eerste vraag kan niet volgens de ook in het Nieuw-Testamentisch Grieksch geldende regelen over weglating of herhaling van het artikel bij verbinding van meerdere subjecten gegeven worden. Maar twee andere punten maken de beslissing gemakkelijk. Stond er niet Ιυ Χυ, maar alleen τοῦ μεγάλου θυ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, dan zou er geen twijfel bestaan, dat slechts een subject voorgesteld is, daar σωτήρ, in het gewone Grieksch een gewoon attribuut der goden, bij de LXX zoowel als vooral in de Pastoraalbrieven, waarin een buitengewoon sterke invloed van het gewone Grieksch merkbaar is, een gewoon predicaat van God is, vgl. Tit. 1 : 3, 2 : 10, 3 : 4, 1 Tim. 1 : 1, 2 : 3, 4 : 10 (naast Tit. 1 : 4, vgl. vs. 3, 3 : 6 vgl. vs. 4, 2 Tim. 1 : 10, waar het een praedicaat van Christus is). Daardoor wordt de vraag nu nauwkeuriger, of de toevoeging Χυ Ιυ genoeg is, om de zich aan het Grieksche oor opdringende verbinding van σωτῆρος met θεοῦ af te weren. Voor deze vraag komt niet zoozeer de kwestie in aanmerking, of het in het geheel niet toe te laten of voor de Nieuw-Testamentische uitdrukking vreemd is, Christus als θεός of als μέγας θεός aan te duiden, maar een bepaald punt van het verband, nl. de zin vs. 14, waarvan de inrichting niet alleen reeds daarop wijst, dat vs. 13 slechts één subject voorgesteld is, maar waarin de uitdrukking λαὸς περιούσιος, עַם סְגֻלָּה aan hem beslist het praedicaat van God toekent, als wiens περιουσία het volk gedacht wordt. Vgl. Ex. 19 : 4, Deut. 7 : 6, 14 : 2, 26 : 17, 18, en dit is hier Christus ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, zoodat aan de bijeenbehoorende uitdrukking τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν het nadrukkelijk noemen van den naam van Jezus Christus slechts met het oog op dezen relatieven zin toegevoegd schijnt te zijn. Evenals de verhouding van God tot Israel

Θεοσοφία, ας, ἡ, kennis van de goddelijke dingen, Porph. Abst. 327, Eus. III, 48 A, 176 B.

Θεόσοφως, met kennis van de goddelijke dingen, Clem. A. I, 708 A.

Θεόστεπτος, ου (στέφω), goddelijk gekroond, Const. III, 641 A.

Θεοστυγής, ές, in het gewone Grieksch zelden (Eurip. Troad. 1213, Cycl. 396, 602) en in passieve beteekenis evenals θεομισής = door God gehaat, doch zonder de haat van Gods zijde uitdrukkelijk op den voorgrond te stellen, veelmeer = verwenscht, vgl. Eur. Cycl. 396 van de Hades. Zie ook Athen. 40 : 4. Deze passieve beteekenis kan Rom. 1 : 30 niet gevonden worden, waar zonden en gruwelen opgeteld worden en θεοστυγεῖς naast ὑβριστάς staat. Vgl. Plat. Polit. 309 A (zie ἄθεος), waar ὕβρις naast ἀθεότης gevonden wordt. De ὑβριστής is hij, die zich tegen de goden en hunne wetten verzet, waaraan zich θεοστυγής in actieve beteekenis = tegenstander Gods goed aansluit. Vgl. Nägelsbach, Nachhom. Theol. S. 319 ff. Schmidt, Ethik der alten Griechen, I, 253 ff. Indien θεοστυγεῖς eene beslissende plaats innam, zou men de passieve beteekenis kunnen vasthouden, daar dan daarmeê een oordeel uitgesproken werd, ongeveer = vervloekte lieden. Vgl. Dem. c. aristocr. 23, 119 ἐπειδὴ πονηρὸς καὶ θεοῖς ἐχθρὸς ἦν καὶ μεγάλα ὑμᾶς ἠδίκει. Het verband evenwel maakt dit onmogelijk. Overigens staat ook van het synonieme θεομισής door eene opmerking van den scholiast bij Aristoph. Av. 1555 de actieve toepassing vast. „Wir werden demnach an solche Heiden zu denken haben, von denen Cyprian spricht, die, von einem schweren Geschick betroffen, die Götter anklagen, und die Vorsehung beschuldigen, an prometheische Charaktere." Tholuck bij de plaats, die ook naar het daarvoor bijzonder uitgedrukte θεοσεχθρία Arist. Vesp. V, 418 heenwijst. Toch zou het juister zijn, het woord voor een praegnant, verklarend synoniem van ἄθεος te houden dan daarin zulke krachtige en zelden op den voorgrond tredende karakters te vinden. Vgl. Clem. Rom. ad Cor. 1, 35, ἀποῤῥίψαντες ἀφ' ἑαυτῶν πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ἀνομίαν, πλεονεξίαν, ἔρεις, κακοηθείας καὶ δόλους, ψιθυρισμούς τε καὶ καταλαλιάς, θεοστυγίαν, ὑπερηφανίαν τε καὶ ἀλαζονείαν τε καὶ ἀφιλοξενίαν. Ταῦτα γὰρ οἱ πράσσοντες, στυγητοὶ τῷ θεῷ ὑπάρχουσιν, οὐ μόνον δὲ οἱ πράσσοντες αὐτὰ ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες αὐτοῖς. Hier is θεοστυγία eveneens ongetwijfeld actief als στυγ. τ. θ. passief.

Θεότευκτος, ον (τεύχω), door God gemaakt, Just. Orat. 1, Eus. II, 849 C, Greg. Nyss. III, 913 A.

Θεότης, ἡ, de godheid, niet in de LXX en de apocr., Kol. 2 : 9 ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Van θειότης onderscheiden is θεότης = datgene wat God is, θειότης datgene wat Godes is. Plat. De def. orac. 10 οὕτως ἐκ μὲν ἀνθρώπων εἰς ἥρωας, ἐκ δὲ ἡρώων εἰς δαίμονας αἱ βελτίονες ψυχαὶ τὴν μεταβολὴν λαμβάνουσιν. ἐκ δὲ δαιμόνων ὀλίγαι μὲν ἔτι χρόνῳ πολλῷ δι' ἀρετῆς καθαρθεῖσαι παντάπασι θεότητος μετέσχον; Luc. Icaromen. 9:

διελόμενοι τὸν μέν τινα πρῶτον θεὸν ἐπεκάλουν, τοῖς δὲ τὰ δεύτερα καὶ τρίτα ἔνεμον τῆς θεότητος. Bij de latere kerkelijke schrijvers wordt θεότης evenals in het gewone Grieksch τὸ θεῖον = de godheid gebruikt. Zie θεῖος. Over de bedoeling van den zin Kol. 2 : 6 zie onder σωματικῶς.

Ἄθεος, ον, die God mist, aan wien God ontbreekt, vgl. ἄλογος. Niet bij de LXX en de apocr. a) Oorspronkelijk act. = goddeloos, godvergeten, die zich niet tot de goden wendt, hen niet eert. Xen. An. 2. 5, 39: σὺν Τισσαφέρνει τῷ ἀθεωτάτῳ τε καὶ πανουργοτάτῳ. Plat. Polit. 309 A ἀθεότης καὶ ὕβρις καὶ ἀδικία. Aesch. Eum. 151 (154) Soph. Oed. R. 1329 (1360) heeft de zondaar den bij Homerus nog onbekenden naam ἄθεος ἀνήρ, vgl. Nägelsbach, Nachhom. Theol. 319. Plut. De superst. 2: ἡ μὲν ἀθεότης κρίσις οὖσα φαύλη τοῦ μηδὲν εἶναι μακάριον καὶ ἄφθαρτον. Dan b) pass. = zonder goddelijke hulp, door God verlaten, zonder band met God. Soph. Oed. R. 663. Zoo is het Paul. ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ Ef. 2 : 12. Dat het daar meer aanwijst dan die God niet kennen (1 Thess. 4 : 5, vgl. het ἡ ἄθεος πολυθεότης van Orig.), blijkt zoowel uit het verband als uit de vergelijking met Gal. 4 : 9 νῦν δὲ γνόντες θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ, vgl. 8.

Θεοτόκος, ον ἡ (τίκτω, τεκεῖν), Deipara, een naam van de maagd Maria. Orig. III, 813 C, Method. 369 C, 381 B, Eus. II, 1104 A, IV, 945 B.

Θεοῦφαντος, door God getoond, Test. Abrah. A 103.

Θεοφάνεια, ας, ἡ (θεοφανής), verschijning van God. Method. 352 C, Eus. II, 57 C, 1101 A, VI, 609 C.

Θεοφάνια, ων, τά, 1) Theophania, een oud feest. 2) Eene manifestatie of openbaring van God = ἡ θεοφάνεια. Athan. I, 177 D, τοῦ λόγου. 3) Kerstmis = τὰ Γενέθλια, Basil. III, 1473 A, Greg. Naz. II, 313 C, Greg. Nyss. III, 584 B, Epiph. I, 940 A (932 B). 4) Epiphaniën, gevierd ter eere van den doop van Jezus, Theophil. Alex. 33 B. Chrys. I, 497 C, VIII, 275 B.

Θεόφατος, door God uitgesproken, Athen. 12 : 4.

Θεοφήτης, ου, ὁ (φημί), een, die Gods bevelen aankondigt, profeet, Eus. III, 332 B.

Θεόφιλος, ου, Theophilus, een Christen, aan wien Lukas zijn evangelie [e]n de Handelingen opdroeg, Lk. 1 : 3, Hand. 1 : 1.

Θεοφορέω, ήσω (θεοφόρος), inspireeren, Clem. A. II, 325 B, 513 B, [O]rig. I, 1173 B. — Pass. θεοφοροῦμαι, onder den onmiddellijken invloed [va]n God staan, geïnspireerd worden, Philo, 372, 31, Oenom. bij Eus. [I]I, 361 C, Just. Apol. 1, 33, 35.

Θεοφόρος, ον (φέρω), God dragend, geïnspireerd, Ignat. 644 A, 652 B.

Θεοφράδμων, ον (φράζω), sprekende van God, Philo I, 516, 36 ἀνήρ.

Θεόχρηστος, ον (χράω), door God overgeleverd als een orakel, Philo [I], 577, 13.

Θεόω, ώσω, goddelijk maken, vergoden, Oenom. bij Eus. III, 396 B.

Θεραπαινίδαι, ῶν, αἱ, dienstmaagden, Act. Thom. 57 : 22.

Θεραπεία, ας, ἡ (θεραπεύω). 1) Dienst, door iemand aan een ander bewezen. 2) Medische dienst, genezing, Lk. 9 : 11, Openb. 22 : 2. 3) Bedienden, dienstboden, Mt. 24 : 45, Lk. 12 : 42.

Θεραπευταί, ῶν, οἱ (θεραπεύω), Therapeuten, Joodsche asceten van beide sexen, die een beschouwend leven leidden, Philo II, 471, 35.

Θεραπευτής, οῦ, ὁ, geneesmeester, physicus, Just. Apol. 1, 21.

Θεραπευτρίς, ίδος, ἡ, vrouwelijke geneesmeester, Philo I, 26, 19, 655, 34. — Vrouw behoorende tot de Therapeuten, Philo II, 471, 16.

Θεραπεύω, Impf. ἐθεράπευον, Aor. 1 ἐθεράπευσα. 1) Dienen, τινά, pass. θεραπ ὑπό τινος, Hand. 17 : 25. 2) Genezen, herstellen, Mt. 12 : 10, Mk. 6 : 5, Lk. 6 : 7, 9 : 6, 13 : 14, 14 : 3, τινά, Mt. 4 : 24, 8 : 7, 16, Mk. 1 : 34, 3 : 10, Lk. 4 : 23, 10 : 9, pass. Joh. 5 : 10, Hand. 4 : 14, 5 : 16, τινὰ ἀπό τινος, Lk. 7 : 21, pass. Lk. 5 : 15, 8 : 2. θεραπεύειν νόσον, μαλακίαν, Mt. 4 : 23, 9 : 35, 10 : 1, Mk. 3 : 15, Lk. 9 : 1, eene wonde, pass. Openb. 13 : 3, 12.

Θεράπων, οντος, ὁ, LXX voor עֶבֶד, een dienstknecht, Num. 12 : 7, Joz. 1 : 2, Joz. 8 : 31, 33, Wijsh. 10 : 16, Hebr. 3 : 5.

Θεραφίν, תְּרָפִים, theraphim, penates, Richt. 17 : 5, 18 : 14, 1 Sam. 15 : 23, Orig. II, 949 C.

Θερίζω, Fut. θερίζω, Aor. 1 ἐθέρισα, LXX voor קָצַר. a) eigenl. Mt. 6 : 26, Lk. 12 : 24, Jak. 5 : 4, Heracl. 34 : 4, 35 : 5, 36 : 10. b) Spreekwoordelijke uitdrukkingen van zaaien en oogsten: ἄλλος . . . ὁ θερίζων, de een doet het werk en de ander krijgt de belooning, Joh. 4 : 37 enz., θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, op onrechtmatige wijze zich de vruchten van eens anders werk toeëigenende, Mt. 25 : 24, 26, Lk. 19 : 21, Gal. 6 : 7. Τί, iets als belooning of straf ontvangen: τὰ σαρκικά, 1 Kor. 9 : 11, φθοράν, ζωὴν αἰώνιον, Gal. 6 : 8, σπείρειν πυρούς, θερίζειν ἀκάνθας, Jer. 12 : 13, ὁ σπείρων φαῦλα θερίσει κατά, Spreuk. 22 : 8, Test. XII Patr. p. 576. Absoluut van de belooning van het weldoen, Gal. 6 : 9, 2 Kor. 9 : 6. c) Met den sikkel afmaaien, verwoesten, verstrooien, Openb. 14 : 15, met de toevoeging τὴν γῆν vs. 16.

Θερινός, tot den zomer behoorend, Am. 3 : 15, koel, Richt. 3 : 20, 24.

Θερισμός, οῦ, ὁ (θερίζω), oogst = de acte van het oogsten, Joh. 4 : 35, Heracl. 32 : 3, 33 : 5. Figuurlijk t. a. pl. De oogsttijd, tijd van het oordeel, Mt. 13 : 30, 39, Mk. 4 : 39. De menschen, die leeren moeten het heil te verkrijgen, Mt. 9 : 37, Lk. 10 : 2. Ἐξηράνθη ὁ θερισμός, de aren zijn rijp voor den oogst, d. i. de tijd is gekomen om de goddeloozen te vernietigen, Openb. 14 : 15.

Θεριστήριον, ου, τό = θέριστρον, sikkel, 1 Sam. 13 : 20.

Θεριστής, οῦ, ὁ (θερίζω), maaier, Mt. 13 : 30, 39, Bel en de draak 33.

16, 19, Hand. 3:16, 25:24, Openb. 11:11. ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν θεωρεῖ τὸν πατέρα Joh. 12:45, τινά met ptcp. Lk. 10:18, Joh. 6:19, 20:12, 14, τί Lk. 14:29, 21:6, 23:48, Hand. 4:13, τὰ σημεῖα Joh. 2:23, 6:2, Hand. 8:13 θαυμαστὰ τέρατα Wijsh. 19:8); τὰ ἔργα τοῦ Χριστοῦ Joh. 7:3, τί met ptcp. Joh. 20:6, Hand. 7:56, 10:11, gevolgd door ὅτι Hand. 19:26. Nauwkeurig zien, τί Mt. 28:1, beschouwen Hebr. 7:4. 2) Zien. a) Met de oogen opmerken πνεῦμα Lk. 24:37, τινά met een ptcp. t. a. pl. 39, τινά, ὅτι Joh. 9:8, τὸ πρόσωπόν τινος, Hand. 20:38, Joh. 14:17, 19. b) Onderscheiden, τί Mk. 5:38, τινά Mk. 3:11, Hand. 9:7. c) Verzekeren, uitvinden, ontdekken τινά met den voorg. acc. Hand. 17:22, τί met ptcp. Hand. 17:16, 28:6, ὅτι Mk. 16:4, Joh. 4:19, 12:19, Hand. 19:26, 27:10, gevolgd door eene indirecte rede Hand. 21:20, Hebr. kennis van verkrijgen Joh. 6:62, τὸν θάνατον = sterven, Joh. 8:51, τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ, deelnemen aan de heerlijkheid, den gezegenden toestand in den hemel, welken Christus bezit, Joh. 17:24, vgl. vs. 22.

Θεωρητικός, ή, όν, 1) beschouwend, Philo I, 681, 40, τινός, 443, 19. II, 282, 36. 410, 16 βίος. 2) Theoretisch, Dion. H. V, 543, 14, VI, 817, 1. Just. Tryph. 2 οἱ θεωρητικοί = οἱ σκεπτικοί? of οἱ εωρθεματικοί?

Θεωρητός, ή, όν, gezien, zichtbaar, Dan. 8:5, Philo I, 257, 25.

Θεωρία, ας, ἡ (θεωθός). 1) Een gezicht. 2) Datgene wat gezien wordt, een schouwspel, Lk. 23:48 (3 Makk. 5:24).

Θηβωθά = θήβα = תֵּבָה = κιβωτός. Clem. A. II, 61, B.

Θήκη, ης, ἡ (τίθημι), datgene waarin iets gelegd wordt, kist, doos, bewaarplaats, schede van een zwaard, Ex. 25:26, Jez. 3:26, 6:13, Joh. 18:11, Joseph. Antt. 7, 11, 7, Arist. 102, 16, Gesch. van Zosimus, 14.

Θηλάζω, Aor. 1 ἐθήλασα (θηλή, eene borst). 1) Trans. de borst geven, zogen, Mt. 24:19, Mk. 13:17, Lk. 21:23, LXX voor הֵינִיק, μαστοὶ ἐθήλασαν, Lk. 23:19. 2) Intrans. zuigen, Mt. 21:16 (LXX voor יָנַק, μαστούς, Lk. 11:27, Job 3:12, Hoogl. 8:1, Joël 2:16, Theocr. 3:16. Passio Perp. 63:25, 71:23.

Θηλυγονέω, ήσω (θηλυγόνος), vrouwelijke kinderen voortbrengen, Philo I, 262, 21.

Θηλυκεύομαι (θηλυκός), zich als eene vrouw gedragen. Clem. A. I, 228 C, Epiph. II, 81 B.

Θηλυκός, ή, όν, vrouwelijk, Num. 5:3, Deut. 4:16, Philo I, 294, 1.

Θηλυμανής, ές, gek op vrouwen, Jer. 5:8.

Θηλύνω, vrouwelijk, verwijfd maken, Philo I, 273, 8, Jos. Ant. 4, 8, 40.

Θῆλυς, εια, υή, vrouwelijk, zwak. Ἡ θήλεια νόσος = κιναιδία, Philo 21, 2, 306, 306, 1, 465, 7, Gen. 1:27, 7:2, Ex. 1:16, Mt. 19:4, 10:6, Gal. 3:28.

Θηλυτοκία, ας, ἡ (θηλυτόκος), het baren van vrouwen, Jos. Ant. 3, 11, 5.

Θημωνία, ας, ἡ = θημών, hoop, Ex. 8 : 14, Job 5 : 26, Hoogl. 7 : 2 σίτου, 1 Makk. 11 : 4.

Θήρ, ηρός, ὁ, dier, vooral van in 't wild levende dieren, 1 Sam. 20 : 20, Job 5 : 23, 2 Makk. 4 : 25.

Θήρα, ας, ἡ van ὁ θήρ, het in het wild levende dier, jacht, vangst, buit. Overdrachtelijk Rom. 11 : 9.

Θηρεύω, εύσω en θηρεύσομαι = θηράω, van het voorgaande woord, wild jagen, vangen. Overdr. Lk. 11 : 54 τί ἐκ τοῦ στόματός τινος = een woord van iemand opvangen.

Θηριάλωτος, ον (ἁλίσκομαι), gedood door een wild dier, Gen. 31 : 39, Ex. 22 : 13, 31, Lev. 5 : 2, Philo II, 355, 30.

Θηριοβολία, ας, ἡ, aanval door wilde dieren, Epiph. 1, 221 A, II, 172 C.

Θηριομαχεῖον, ου, τό, de arena van een amphitheater. Act. Paul. et Thecl. 31.

Θηριομαχέω, ήσω, vechten met wilde dieren, 1 Kor. 15 : 32, Ignat. 645 A, 689 C, Passio Perp. 73 : 29, 75 : 25, 83 : 24, 85 : 2, 89 : 2.

Θηριομάχος, ου, ὁ, ἡ, bestiarius, iemand, die met wilde dieren vecht, Iren. 1, 6, 3.

Θηριομορφία, ας, ἡ, de vorm van een wild dier, Epiph. 1, 544 A.

Θηρίον, ου, τό (dimin. van θήρ), vandaar een klein beest, een klein dier, maar in het spraakgebruik heeft het meestal de kracht gekregen van dier. Het latere verkleinwoord is θηρίδιον. LXX voor חַיָּה en בְּהֵמָה, een wild dier, Mk. 1 : 13, Hand. 10 : 12, 11 : 6, 28 : 4, Hebr. 12 : 20, Openb. 6 : 8. Openb. 11 : 7 en HH. 13—20 wordt onder het beeld van een dier de Antichrist afgeschilderd, zijn persoon en zijne macht. Overdr. een beestachtig, woest man, Tit. 1 : 12, θηρία ἀνθρωπόμορφα, Ignat. Smyrn. 4, vgl. ad Efes. 7).

Θησαυρίζω, Aor. 1 ἐθησαύρισα, vergaderen, ophoopen, verzamelen, Jak. 5 : 3, τινί Lk. 12 : 21, 2 Kor. 12 : 14, τί 1 Kor. 16 : 2, θησαυροὺς ἑαυτῷ Mt. 6 : 19, bewaren, overhouden, pass. 2 Petr. 3 : 7. Zoo van dag tot dag leven, dat men de bitterheid of het geluk van iemands lot vermeerdert, ὀργὴν ἑαυτῷ Rom. 2 : 5, κακά Spr. 1 : 18, ζωήν.

Θησαύρισμα, τό, het ingezamelde, de voorraad, Spreuk. 21 : 6.

Θησαυρός, οῦ, ὁ (van ΘΕΩ). LXX voor אוֹצָר. Lat. thesaurus. 1) De plaats, waarin goederen en kostbare voorwerpen bewaard zijn. a) Een doos of koffer, waarin kostbare voorwerpen bewaard waren, Mt. 2 : 11. b) Schatkamers, schatkist, 1 Makk. 3 : 29. c) Magazijn, Neh. 13 : 12, Deut. 28 : 12, Mt. 13 : 52. Overdr. van de ziel als de zetel van gedachten, gevoelens, met Gen. epex. τῆς καρδίας Mt. 12 : 35[a] rec. Lk. 6 : 45. 2) De voorwerpen, in eene schatkist neergelegd; vergaderde

schatten, Mt. 6:19—21, Lk. 12:33, Hebr. 11:26. *θησαυρὸν ἔχειν ἐν οὐρανῷ* eenen schat hebben, voor zich weggelegd in de hemelen, Mt. 19:21, Mk. 10:21, Lk. 18:22. Iets kostbaars, Mt. 13:44, van het licht van het Evangelie, 2 Kor. 4:7, met een Gen. epex. *τῆς σοφίας καὶ γνώσεως* = *πᾶσα ἡ σοφία καὶ γνῶσις ὡς θησαυροί*, Kol. 2:3.

Θησαυροφύλαξ, *ακος*, *ὁ* (*φύλαξ*), schatbewaarder, 2 Ezr. 5:14.

Θίβις, *ἡ* = תֵּבָה, eene soort kist of doos, Ex. 2:3, 5, 6. Aquil. *κιβωτόν*.

Θιγγάνω, Aor. 2 *ἔθιγον*, aanraken, *μηδὲ θίγῃς* Kol. 2:21, *τινός* Hebr. 12:20. Evenals het Hebr. נָגַע, geweld aandoen, *τινός* Hebr. 11:28.

Θίς, *ινός*, *ὁ*, zandhoop, heuvel, Gen. 49:26, Deut. 12:2, Job 15:7.

Θλαδίας, *ου*, *ὁ* = *εὐνοῦχος*, Lev. 22:24, Deut. 23:1, Athan. 1, 736 D, Philo I 609, 34.

Θλάσμα, *ατος*, *τό*, druk, Am. 6:11, Philo II, 488, 40.

Θλάω, verdrukken, verteren, 1. Sam. 12:4, 2 Sam. 22:39, 2 Kon. 18:21, Job 20:10, 19 enz.

Θλίβω, Pass. Praes. *θλίβομαι*, pf. ptcp. *τεθλιμμένος* drukken, hard drukken, Mk. 3:9, *ὁδὸς τεθλιμμένη* een smalle, nauwe weg, Mt. 7:14, overdr. bedroeven, den geest drukken *τινά* 2 Thess. 1:6, pass. verdrukking lijden, 2 Kor. 1:6, 4:8, 7:5, 1 Tim. 5:10, Hebr. 11:37. Apoc. Petr. 3:25, 26. In de LXX komt het woord herhaaldelijk voor als Ex. 3:9, 22:21, 23:9, Lev. 19:33, 25:14, 17, 26:26, Deut. 23:16, 28:52, 53, 55, 57, Job 19:48 enz.

Θλίψις of *θλῖψις*, *εως*, *ἡ*, druk, nood, benauwdheid, verdrukking, bedroefdheid, Vulg. tribulatio, LXX voor צָרָה, Mt. 24:9, Hand. 7:11, 11:19, Rom. 12:12, 2 Kor. 1:4, 8, 4:17, 6:4, 7:4. 8:2, 2 Thess. 1:6, Openb. 1:9, 2:9, 22, 7:14, verbonden met *στενοχωρία* Rom. 2:9, 8:35 (Deut. 28:53 etc.), met *ἀνάγκη* 1 Thess. 3:7, met *διωγμός* Mt. 13:21, Mk. 4:17, 2 Thess. 1:4, van verdrukkingen, door den krijg veroorzaakt, Mt. 24:21, 29, Mk. 13:19, 24, van behoeften, gebrek, 2 Kor. 8:13, Fil. 4:14, Jak. 1:27, van eene vrouw bij het kinderen baren, Joh. 16:21. *θλίψιν ἔχω* (= *θλίβομαι*) Joh. 16:33, 1 Kor. 7:28, Openb. 2:10. *θλίψις ἐπί τινα ἔρχεται* Hand. 7:11, *ἐν θλίψει* 1 Thess. 1:6, plur. Hand. 7:10, 14:22, 20:23, Rom. 5:3, Ef. 3:13, 1 Thess. 3:3, Hebr. 10:33; *τοῦ Χριστοῦ*, de smarten, welke Christus heeft ondergaan, Kol. 1:24, *θλίψις τῆς καρδίας* angst, lasten des harten, 2 Kor. 2:4, *θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς τινος* Fil. 1:16 (17).

Θνησιμαῖος, wat op gestorvenen betrekking heeft, vooral van aas van dieren. Vaak in de LXX. Lev. 5:2, 7:14, 11:8, 11, 24 etc. = נְבֵלָה.

Θνήσκω (ΘΑΝ), Fut. *θανοῦμαι* Spreuk. 13:15, Aor. *ἔθανον* 2 Makk. 13:7. Perf. *τέθνηκα*, Inf. *τεθνηκέναι* Hand. 14:19 i. p. v. *τεθνάναι* 1 Makk. 4:35; = sterven, LXX = מוּת (evenwel veel meer *ἀποθνήσκω*), ge-

ἡ ἐλπὶς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης met ἐλπὶς ζῶσα 1 Petr. 1:3. Voor de Nieuw-Testamentische en ook reeds de Oud-Testamentische beschouwing was het begrip niet voldoende en kon naast het positieve ζωή geen opname eischen, daar ἀθανασία niet het leven zelf, maar alleen formeel eene hoedanigheid aanduidt. Daarom vinden wij het woord ook niet bij de LXX, meermalen daarentegen in het boek der Wijsheid 4:1, 8:13, 17, 15:3, 4 Makk. 14:5, vgl. ἀθάνατος, Wijsh. 1:15, Sir. 17:30, meermalen in het 4e boek der Makk., b. v. 7:3, 14:6, 18:23. In het N. T. alleen 1 Tim. 6:16 van God: ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, zie onder θνητός. 1 Kor. 15:53 δεῖ γὰρ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν; vs. 54 — waar het onderscheid van de Platonische, aan de ziel natuurlijke ἀθανασία gemakkelijk te erkennen is.

Ἀποθνήσκω, Fut. ἀποθανοῦμαι, Aor. ἀπέθανον, met het Perf. van het simplex τέθνηκα, eigenlijk = af-, wegsterven, gewoonlijk evenwel = sterven, overal gebruikelijker dan het simplex. LXX = מות, tweemaal = גוע Gen. 7:21, Num. 17:13. שׁכב 2 Kron. 12:16, 14:1. Evenals θάνατος wordt in het Nieuw-Testamentische Grieksch het woord gebruikt 1) van het natuurlijke levenseind Mt. 8:32, 9:24, 22:24, Hebr. 9:27, 11:13, 21, Openb. 14:13 enz. — Dan evenwel 2) = den dood als het met de zonde verbondene oordeel ondergaan; van het leven, zooals het vooral heilsgoed is, beroofd worden. Hierop rust het spreukvormige woord des Heeren in het ev. van Joh. 6:50: ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ. Vgl. vs. 58 ἀπέθανον tegenover ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. 11:25, 26, 8:21, 24. Of de voorstelling den lichamelijken dood evenals bij θάνατος insluit, of daarvan afziet, blijkt uit het verband. Het laatste zie Rom. 8:13 εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν. 5:15, Openb. 3:2 στήρισον τὰ λοιπά, ἃ ἔμελλον ἀποθανεῖν. Rom. 7:10 ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον κτλ., vgl. vss. 13, 24, Jud. 12 δένδρα — δὶς ἀποθανόντα. Vooral moet de juridische zijde van den dood worden vastgehouden, waar van den dood van Christus sprake is (evenals Rom. 5:6, 8, 8:34, 14:9, 15 enz.), evenals in de daaraan zich aansluitende Paulinische uitdrukkingen, b. v. 2 Kor. 5:15 εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον. Rom. 6:7 ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Vs. 8. Kol. 3:3 ἀπεθάνετε γὰρ κτλ. (vgl. het synonieme ἀπόλλυσθαι Joh. 11:50, Rom. 14:15, 1 Kor. 8:11). Ook de Paulinische constructie ἀποθν. τινί b. v. Rom. 6:2, 10 τῇ ἁμαρτίᾳ. Gal. 2:19 νόμῳ, vgl. Rom. 7:6, Kol. 2:20 ἀπεθάνετε σὺν Χ̅ῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου behoort hiertoe. Want ἀποθν. in deze constructie, vgl. ἀπογίνεσθαι 1 Petr. 2:24 duidt niet eenvoudig in overdrachtelijke beteekenis het losmaken van eene verbintenis aan, maar evenals σὺν Χ̅ῷ Rom. 6:8, Kol. 2:20 duidelijk bewijst, denkt Paulus steeds aan de met het geloof gestelde verhouding tot den dood van Christus. Vgl. 2 Kor. 5:15. Dit alles

Θρῆνος, ου, ὁ (θρέομαι, luid schreeuwen, klagen, vgl. Thräne, Curtius § 317), weeklacht, gejammer, 2 Sam. 1 : 17, 2 Kron. 35 : 25, Am. 5 :1, 16, 8 : 10, Mich. 2 : 4, Jez. 14 : 4 enz. voor מָשָׁל, נְהִי, קִינָה in de LXX. Mt. 2 : 18 rec.

Θρησκεία, Tdf. ία (een later woord), Ion. Θρησκίη, Hdt. 2, 18, 37, ας, ἡ (van θρησκεύω en dit van θρῆσκος), vandaar eerst vrees voor de goden, godsdienstige vereering, godsvereering, Jak. 1 : 26. Met den Gen. van het object τῶν ἀγγέλων Kol. 2 : 18 (τῶν εἰδώλων Wijsh. 14 : 27), τῶν δαιμόνων Euseb. H. E. 6, 41, 2, τῶν θεῶν Euseb. 9, 9, 14, τοῦ θεοῦ Hdian. 4, 8, 17, Clem. Rom. 1 Kor. 45 : 7. Godsdienst ἡμετέρα θρησκεία van het Judaïsme, Hand. 26 : 5 (τὴν ἐμὴν θρησκείαν καταλιπών) Joseph. Antt. 8, 11, 1, met den Gen. van het subject τῶν Ἰουδαίων 4 Makk. 5 : 6, 13 (12), Joseph. Antt. 12, 5, 4, θρ. κοσμική, waardig door alle natiën te worden omhelsd, een wereldgodsdienst, B. J. 4, 5, 2. Eerbied περὶ τοῦ θεοῦ, Antt. 1, 13, 1, κατὰ τὴν ἔμφυτον θρησκείαν τῶν βαρβάρων πρὸς τὸ βασιλικὸν ὄνομα Charit. 7, 6, p. 165, 18 ed. Reiske; van den eerbied van Antiochus den vrome voor den Joodschen godsdienst, Joseph. Antt. 13, 8, 2. Vgl. Grimm bij 4 Makk. 5 : 6.

Θρῆσκος (T. W. H. θρησκός), godsdienstig (van θρέω beven), Jak. 1 : 26. Theognost. Can. 46, p. 14, 31.

Θριαμβεία, ας, ἡ = θρίαμβος, Eus. II, 1040 A.

Θριαμβεύω (θρίαμβος, eene hymne bij feestelijke processies gezongen ter eere van Bacchus. Bij de Romeinen eene processie, triumphus). 1) Over iemand zegevieren, τινά over iemand, Kol. 2 : 15, Tat. Or. 27 : 16. 2) Iemand doen zegevieren, in zegepraal rondvoeren, 2 Kor. 2 : 14, Plut. 1, 231 A σθαι ὑπὸ τῶν πολιτῶν. 3) Aan verachting blootstellen, Greg. Naz. II, 397 A. 4) Bekend maken = δημοσιεύω, Tatian. 26, p. 861 A, λόγους ἀλλοτρίους Theoph. 450, 18.

Θρίαμβος, ου, ὁ, een bijnaam van Dionysus. De Romeinsche triomf, Polyb. 4, 66, 8. Bespotting, Apocr. Act. Paul. et Thecl. 26 ἔστησεν αὐτὸν θρίαμβον, Act. Petr. 254, 8.

Θρίξ, τριχός, Dat. plur. θριξί, ἡ, het haar. a) Het haar van het hoofd, Mt. 5 : 36, Lk. 7 : 44, 21 : 18, Joh. 11 : 2, 12 : 3, Hand. 27 : 34, 1 Petr. 3 : 3, Openb. 1 : 14. Met τῆς κεφαλῆς Mt. 10 : 30, Lk. 7 : 38, 12 : 7. b) Het haar van dieren, Openb. 11 : 8; ἐνδεδυμ. τρίχας καμήλου, met een mantel van kemelshaar, Mk. 1 : 6 vgl. Mt. 3 : 4; ἐν . . . τριχῶν καμηλείων πλέγμασιν περιεπάτησαν, Clem. Alex. Strom. 4, p. 221 ed. Sylb.

Θροέω, ῶ (θρόος, geschreeuw, tumult). Luid schreeuwen, geraas maken. In het N. T. bang maken, verschrikken. Pass. praes. θροοῦμαι, verschrikt, bevreesd, ontroerd zijn, Mt. 24 : 6, Mk. 13 : 7, 2 Thess. 2 : 2. Hoogl. 5 : 4.

Θρόμβος, ου, ὁ van τρέφω, dat van het dik worden van vloeistoffen gebezigd wordt, verbonden met αἵματος, dikke bloeddroppel, Lk. 22 : 44.

Θυγατρομιξία, ας, ἡ = τὸ τῇ θυγατρὶ μιγῆναι, Orig. 1, 360 B, Eus. III, 512 A.

Θυγατροποιός, ά, όν = θυγατέρας γεννῶν, Philo I, 382, 24.

Θύελλα, ης, ἡ (θύω, koken, woeden, zooals ἄελλα van ἄω, ἄημι), een plotselinge, onverwachte storm, wind, wervelwind, Hebr. 12 : 18 (Deut. 4 : 11, 5 : 22).

Θύϊνος, η, ον (van θυία of θύα, de citrus, eenen reukgevenden Noord-Afrikaanschen boom, gebruikt als wierook), Lat. citrinus: ξύλα, Openb. 18 : 12.

Θυΐσκη, ἡ, wierookvat, Ex. 25 : 28, 38 : 12, Num. 7 : 14, 20, 26, 32, 38.

Θυλάκιον, τό, tasch, zak, Tob 9 : 5.

Θύλακος, ὁ, zak, buidel, 2 Kon. 5 : 23.

Θῦμα, τό, het geofferde, wierook, Gen. 43 : 16, Ex. 29 : 28, 34 : 15, 25, Deut. 18 : 3, 1 Sam. 25 : 11.

Θυμαντικός, οῦ, ὁ, waarzegger, Arist. 104 : 7.

Θυμηδία, ας, ἡ, blijdschap des harten, Clem. A. I, 276 B.

Θυμίαμα, τος, τό (θυμιάω), LXX meestal voor קְטֹרֶת, reukwerk, gewoonlijk in het meervoud, Openb. 5 : 8, 8 : 3 enz. 18 : 13, ἡ ὥρα τοῦ θ. Lk. 1 : 10, 11.

Θυμιατήριον, ου, τό (θυμιάω), 1) reuk- of wierookvat, 2 Kron. 26 : 19, Ezech. 8 : 11, Hdt. 4, 162, Thuc. 6, 46, Diod. 13, 3, Joseph. Antt. 4, 2, 4; 8, 3, 8; Aelian. V. h. 12, 51. 2) Het reukaltaar, Philo. Rer. div. haer. § 46, Vit. Moys. III, § 7, Joseph. Antt. 3, 6, 8; 3, 8, 3; B. J. 5, 5, 5.

Θυμιάω, ῶ, Aor. 1 Inf. θυμιᾶσαι, LXX voor קָטַר en הִקְטִיר, het reukwerk ontsteken, reukofferen, Ex. 30 : 7, Lk. 1 : 9. Marci Diaconi vita etc. 58, 23.

Θυμικός, moedig, Tat. Or. 10 : 1, toornig, Didach. 13 : 2.

Θυμομαχέω, strijdlustig zijn, τινί = tegen iemand, Hand. 12 : 20.

Θυμός, ου, ὁ (van θύω, ik bruis op). LXX voor אַף, חֵמָה, חָרוֹן. In het N. T. 1) hartstocht, toorn, opvliegendheid (excandescentia, Cic. Tusc. 4, 9, 21), ὀργή drukt meer de verontwaardiging uit, die opgewekt is. Plato, Deff. 415 e θυμός· ὁρμὴ βίαιος ἄνευ λογισμοῦ· νόσος τάξεως ψυχῆς ἀλογίστου. ὀργή· παράκλησις τοῦ θυμικοῦ εἰς τὸ τιμωρεῖσθαι, Greg. Naz. Carm. 34 θυμὸς μέν ἐστιν ἀθρόος ζέσις φρενός, ὀργὴ δὲ· θυμὸς ἐμμένων, Herm. Mand. 5, 2, 4 ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμός, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργή, vgl. Aristot. Rhet. 2, 2. Vandaar dat wij bij Sirach 48 : 10 lezen κοπάσαι ὀργὴν πρὸ θυμοῦ, Lk. 4 : 28, Hand. 19 : 28, Ef. 4 : 31, Kol. 3 : 8, Hebr. 11 : 27, ὁ θ. τοῦ θεοῦ, Openb. 14 : 19, 15 : 1, 7, 16 : 1; ἔχειν θυμόν, hartstochtelijk zijn, Openb. 12 : 12, ὀργὴ καὶ θυμός, Rom. 2 : 8, 29 : 23, 28, plur. θυμοί, uitbarstingen van toorn, 2 Kor. 12 : 20, Gal. 5 : 20, 2 Makk. 4 : 25, 38, 9 : 7, 10 : 35, 14 : 45, 4 Makk. 18 : 20, Wijsh. 10 : 3, Soph. Aj. 718,

זֶבַח en מִנְחָה, ter
zelden = προσφορ
beteekenis in het
hebben); מִנְחָה wo
zelden door δῶρον
40 : 7 = מִנְחָה, i
waar δῶρον zeer ze
vertaling kan opv
in verband met
voorkomt, verschil
15 : 3, 5. Intussc
ruimer, het offer,
offeren, Ex. 20 : 2
rust het spraakge
wat het offer eig
op den grondslag
verwezenlijkende o
16, 1 Petr. 2 : 5.
het aan de gode
vergoeding voor or
zonden, voor nage
daar de benaming
14 C τὸ θύειν δωρ
Ook het zoenoffer
die hij evenals ie
biddende aanwijzin
zijne gave wenscht
6, 26, Nachhom.
offer in zijnen eig
is, zie Rom. 12 :
vgl. Hebr. 10 : 5,
δεκτόν). Ps. 50 : 14
eigen, dat aan het

Alle Oud-Tes
staan in betrekkin
het ophouden van
en de verwezenlijki
ter van het offer

---

1) Dat het Oud
zou de bewerker niet
Riehm—Van Rhijn, s.

reukofferen, zooals Aristarchus bij Hom. Il 9, 219 opmerkt, dat θύω bij Homerus nooit σφάξαι, maar θυμιάσαι is (Pape). Vgl. Hand. 7:42. Dan a) in 't algemeen = offeren, Plat. Eutyphr. 14, C. (zie onder θυσία) zoowel van bloedige als van onbloedige offers en b) eerst in afgeleide beteekenis = slachten Lk. 15:23, 27, 30, Hand. 10:30, 11:7, Mt. 22:4, moorden Joh. 10:10, vgl. Eur. Iph. T. 1332 ξίφει θύουσα θῆλυς ἄρσένας. Deze beteekenis wordt evenwel terecht door de lexicografen van het gewone Grieksch als eene overdrachtelijke beschouwd. Wij vinden haar evenwel zelden in het gewone Grieksch. In de beteekenis offeren bij de LXX is θύω het eigenlijke woord voor זבח, daarnaast θυσιάζειν, evenwel slechts enkele malen, niet in den Pentateuch en de Psalmen, ook somtijds = שׁחט, dat gewoonlijk = σφάττω. In het N. T. Hand. 14:13, 18, 1 Kor. 10:20. Twijfelachtig is, of θύειν τὸ πάσχα Mk. 14:12, Lk. 22:7, 1 Kor. 5:7 = het pascha slachten, of = offeren. LXX = זָבַח פֶּסַח Deut. 16:6, שׁחט פֶּסַח 2 Kor. 30:15, 17, vgl. Ex. 12:48 ποιῆσαι τὸ πάσχα κυρίῳ. Dit hangt met de vraag samen, of het pascha het karakter van een offer heeft. Allereerst is onwedersprekelijk, dat θύειν gelijk זבח in het gewone Grieksch evenals in de taal des Bijbels, waar het eene werkzaamheid met een godsdienstig karakter betreft, altijd = offeren. (Ook de constructies γάμους, γενέθλια, ἐπινίκια θύειν rusten daarop, dat geen offer zonder maaltijd, geen maaltijd zonder offer plaats kon vinden). Reeds daarmeê wordt het pascha als een offer aangeduid, wanneer זָבַח, זֶבַח, θύειν daarvan gebruikt wordt. Wanneer זָבַח, van het Pascha gebruikt, dat niet noodzakelijk als een offer aanduidt, zooals Hofmann alleen door verwijzing naar Spreuk. 17:1, 1 Sam. 28:24 wil bewijzen, is deze tegenwerping reeds door het genoemde feit van hare kracht beroofd, maar wordt vooral door het tweevoudige זֶבַח Ex. 34:25 geheel weggenomen. Vgl. ook מִזְבֵּחַ, waarvan de eenige beteekenis altaar, zoowel van het brandofferaltaar als van het reukofferaltaar, het spraakgebruik van זבח bevestigt. Verder staat het karakter van het Pascha als offer b. v. bij Johannes beslist vast, vgl. Joh. 19:36 met 1 Joh. 1:7. Joh. 1:29, 36; zie ἀμνός. Ook 1 Kor. 5:7 kan het niet twijfelachtig zijn, zelfs wanneer men niet τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη leest (vgl. Xen. An. 5, 6, 28 θύομαι μὲν — καὶ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ὑπέρ ἐμαυτοῦ), maar met Lchm. Tdf. τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη, welke lezing eerst recht de beteekenis offeren eischt, daar men niet in kan zien, waarom het feit van het slachten bijzonder op den voorgrond gesteld wordt, wanneer het niet eene slachting voor een godsdienstig doel, derhalve eene offerande is. Daarenboven omdat Paulus den dood van Christus getrouw als eenen offerdood beschouwt, wordt het moeilijk, ook wanneer het spraakgebruik van θύειν anders was, hier het offerbegrip te laten varen. Overigens vgl. nog voor het karakter van

I.

Ἰάειρος, ου, ὁ (יָאִיר, dien Jahwe verlicht, Num. 32 : 41), Jaïrus, een bestuurder van de synagoge, wiens dochter door Jezus uit den dood werd opgewekt, **Mk. 5 : 22, Lk. 8 : 41.**

Ἰακώβ, ὁ (יַעֲקֹב, hiellichter), Jacob, **1)** de tweede van Izaäks zonen, Mt. 1 : 2, 8 : 11, Joh. 4 : 5 enz. Hand. 7 : 8, Rom. 9 : 13 enz. Hebraïstisch de nakomelingen van Jakob, Rom. 11 : 26 (Num. 23 : 7; Jez. 41 : 8, Jer. 33 : 26, Sir. 23 : 12, 1 Makk. 3 : 7). **2)** De vader van Jozef, den man van Maria, Mt. 1 : 15.

Ἰάκωβος, ου, ὁ, Jakobus. **1)** De zoon van Zebedeüs, een apostel, een broeder van den apostel Johannes. Hij werd met het zwaard gedood op bevel van koning Herodes Agrippa I (ongeveer 44 n. Chr.), Mt. 4 : 21, 10 : 2 (3), 17 : 1, Mk. 1 : 19, 29, 3 : 17, 5 : 37, 9 : 2, 10 : 35, 41, 13 : 3, 14 : 33, Lk. 5 : 10, 6 : 14, 8 : 51, 9 : 28, 54, Hand. 1 : 13, 12 : 2. **2)** Jakobus, gewoonlijk genoemd de kleine, een apostel, zoon van Alfeüs, Mt. 10 : 3, Mk. 3 : 18, Lk. 6 : 15, Hand. 1 : 13. Misschien = Ἰάκωβος ὁ μικρός, Jakobus de kleine, de zoon van Maria, Mk. 15 : 40, 16 : 1, vrouw van Cleopas of Alfeüs, Joh. 19 : 25. **3)** Jakobus, de broeder des Heeren, Mt. 13 : 55, Mk. 6 : 3, Gal. 1 : 19, 2 : 9, 12, Hand. 12 : 17, 15 : 13, 21 : 18, 1 Kor. 15 : 7, Jak. 1 : 1, de leidsman van de Joodsche Christenen, en door hen genoemd ὁ δίκαιος, de rechtvaardige, het hoofd van de kerk te Jeruzalem ongeveer 62 of 63 (Hegesipp. Euseb. H. e. 2, 23), in welk jaar hij den marteldood onderging, Joseph. Antt. 20, 9, 1. **4)** Een onbekende Jakobus, vader van den apostel Judas, Lk. 6 : 16, Hand. 1 : 13, volgens het gevoelen van die exegeten, die meenen, dat niet ἀδελφόν, maar υἱόν moet ingevoegd worden in de uitdrukking Ἰούδαν Ἰακώβου.

Ἰαλδαβαώθ, ὁ, Jaldabaoth, de Schepper, volgens de Naässeners, Iren. 697 A, Hippol. Haer. 146, 64, Orig. I, 1341 C.

Ἴαμα, ατος (ἰάομαι). **1)** Middel ter genezing, medicijn, Wijsh. 11 : 4, 16 : 9, Hdt. 3, 130. **2)** Genezing, plur. 1 Kor. 12 : 9, 26, 30.

Ἰαμβρῆς, ὁ καὶ ὁ Ἰαννῆς, Jambres (waarvoor de Vulg. waarschijnlijk

dezen naam, omdat men meende, dat eene bijzondere kracht gelegen was in het uitspreken van vreemde namen, Inscr. 5858 b, Plut. II, 85 B, 166 B, Lucian. I, 469, II, 221, III, 37, 38, 39, 57, 288. Clem. A. I, 880 B, Hippol. Haer. 90, 73, Orig. I, 1081 A. De God Jao werd door de Grieken niet vereenzelvigd met een van hunne bekende goden. Sommigen waren geneigd te gelooven, dat Hij Zeus of Dionysius was onder eenen anderen naam. Aristeas 3, Julian. 454 A, Dion. C. 37, 15, 2, Plat. II, 671 C.

Ἴβης, *ἴβις* (*εἶβις*), ibis, Lev. 11 : 17, Deut. 14 : 16, Jez. 34 : 11.

Ἰγνύα, *ἡ*, knieschijf, 1 Kon. 18 : 21.

Ἰδέ van *εἶδον*, Lat. en, ecce, zie! **a)** In het begin van zinnen, als de uiting van iemand, die wenscht, dat iets door een ander niet verwaarloosd zou zijn, Mt. 26 : 65, Mk. 2 : 24, 11 : 21, 13 : 1, Joh. 5 : 14, 18 : 21, Rom. 2 : 17. Zie toch! Joh. 11 : 36, 16 : 29, 19 : 4, Gal. 5 : 2. Of van iemand, die iets nieuws en onverwachts te voorschijn brengt, Joh. 7 : 26, 11 : 3, 12 : 19; of van iemand, die aanwijst of aantoont, hier is, daar is, dit is! *ἴδε ὁ τόπος*, Mk. 3 : 34, 16 : 6, Joh. 1 : 29, 36, 47, 19 : 5, 14, 26 enz. Waar wij eenvoudig zouden zeggen hier, Mt. 25 : 25; met bijwoorden van plaats *ἴδε ὧδε ὁ Χριστός*, *ἴδε ἐκεῖ*, Mk. 13 : 21. **b)** Ingevoegd in het midden van eenen zin, opdat de woorden die voorafgaan, dienen om het vreemde van wat volgt duidelijker te doen uitkomen, Mt. 25 : 20, 22, Joh. 3 : 26.

Ἰδέα, *ας*, *ἡ* (van *εἶδον*, *ἰδεῖν*), vorm, uitwendige gedaante, aanblik, Mt. 28 : 3, 2 Makk. 3 : 16.

Ἰδιάζω, (*ἴδιος*), **1)** bijzonder zijn, verschillen van, Diod. 1, 59; 4, 26; 2, 52; Clem. A. II, 553 A. — **2)** Behooren tot, Jos. Ant. 16, 7, 3. — **3)** Mededeelen, gemeen zijn met, Philo I, 95, 38; II, 159, 27, Patriarch. 1041 B, Clement. 341 C, Iren. 1237 C. — **4)** Alleen zijn, tegenover *κοινωνέω*, Greg. Nyss. III, 945 C, Athen. 66 : 14.

Ἰδιόγραφος, eigenhandig geschreven, Ps. 151, de titel.

Ἰδιόκτητος, *ον* (*κτάομαι*), bezeten als privaat eigendom, Strab. 14, 6, 5, Iren. 509 A, Justinian. Cod. 10, 3, 7.

Ἰδιόξενος, *ον*, = *ἰδίᾳ ξένος*, bijzondere vriend, Jos. Ant. 17, 12, 1.

Ἰδιοποιέω, *ήσω*, tot zijn eigendom maken, Strab. 15, 1, 14. Med. zich toeëigenen, voor zich winnen, 2 Sam. 15 : 6, Diod. 5, 13.

Ἴδιος, *α*, *ον*. **1)** Behoorend tot zichzelven. **a)** Wat iemands eigendom is, tegelijk datgene wat een ander toebehoort, *τὰ ἴδια πρόβατα*, Joh. 10 : 3, 12, *τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια*, Mk. 15 : 20, *τὸ ἴδιον κτῆνος*, Lk. 10 : 34, *διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος*, Hebr. 9 : 12, 13 : 12, *τὸ ἴδιον μίσθωμα*, wat hij voor zichzelven had gehuurd, Hand. 28 : 30, Joh. 5 : 43, 7 : 18, Hand. 3 : 12, 13 : 36, Rom. 11 : 24, 14 : 4 enz. 1 Kor. 3 : 8, 6 : 18, 7 : 4, 37, 9 : 7, 11 : 21, Gal. 6 : 5, 1 Tim. 3 : 4, 12, 5 : 4, 2 Tim. 1 : 9, 4 : 3; *πράσσειν*

nissen, welke bij wijze van tegenstelling verstaan moet worden, als een gewoon soldaat, een schrijver van proza tegenover een dichter. In het N. T. een ongeleerd, een ongeletterd man, Hand. 4 : 13; onbekwaam in eene zekere kunst, in welsprekendheid (Isocr. p. 43 a), met den Dat. τῷ λόγῳ, 2 Kor. 11 : 6; een Christen, die geen profeet is, 1 Kor. 14 : 24. Missende de gave der tongen of talen, der glossolalie, 1 Kor. 14:16, 23.

Ἰδιῶτις, ιδος, ἡ, bijzondere vrouw, Jos. Ant. 8, 11, 1.

Ἰδιωτισμός, οῦ, ὁ, eenvoud van manieren, karakter, onwetendheid, domheid, gebrek aan wijsgeerige ontwikkeling, Iren. 1203 C, Clem. A. II, 497 A, Orig. I, 489 A.

Ἰδοί, ῶν, αἱ, Idus, Dion. H. I, 97, 3, II, 1068, 15, 1246, 4, IV, 2149, 6, Jos. Ant. 13, 9, 2; 14, 8, 5; 14, 10, 10; 16, 6, 7, Eus. I, 312 C.

Ἰδού, een demonstratief partikel, gevonden in het N. T. vooral in de evangeliën van Mattheüs en Lukas, zeer dikwijls gebruikt in navolging van הִנֵּה. Het geeft eene bijzondere levendigheid aan den stijl. De lezer of hoorder moet letten op wat gezegd is: Zie! Hoor! Het wordt in het gesprek ingevoegd na eenen Gen. absol. Mt. 1 : 20, 2 : 1, 13, 9 : 18, 12 : 46, 17 : 5, 26 : 47, 28 : 11. καὶ ἰδού wordt gebruikt, wanneer op het eind van het verhaal iets nieuws wordt ingevoegd, Mt. 2 : 9, 3 : 16, 4 : 11, 8 : 2, 24, 29, 32, 34, 9 : 2, 20, 12 : 10, 15 : 22, 17 : 3, 19 : 16, 26 : 51, 27 : 51, 28 : 2, 7, Lk. 1 : 20, 31, 36, 2 : 9, 25, 9 : 30, 38, 10 : 25, 14 : 2, 24 : 13, Hand. 12 : 7, 16 : 1. Wanneer op iets de nadruk gelegd wordt, dat onverwacht, doch zeker is, 2 Kor. 6 : 9 (καὶ ἰδοὺ ζῶμεν), vgl. Mt. 7 : 4; wanneer iets aangeduid wordt dat onmogelijk schijnt en toch gebeurt, Lk. 11 : 41, Hand. 26 : 24. Het eenvoudige ἰδού is de uitroep van iemand, die iets bijzonder op den voorgrond stelt, Mt. 12 : 2, 47, 13 : 3, 24 : 26, Mk. 3 : 32, Lk. 2 : 34, en de aandacht trekt, Mk. 15 : 35, Lk. 22 : 10, Joh. 4 : 35, 1 Kor. 15 : 51, 2 Kor. 5 : 17, Jak. 5 : 9, Jud. 14, Openb. 1 : 7, 9 : 12, 11 : 14, 16 : 15, 22 : 7. Op andere plaatsen beteekent het: Merk op, let op! Mt. 10 : 16, 11 : 8, 19 : 27, 20 : 18, 22 : 4, Mk. 10 : 28, 33, 14 : 41, Lk. 2 : 48, 7 : 25, 18 : 28, 31; ook καὶ ἰδού Mt. 28 : 20, Lk. 13 : 30, ἰδοὺ γάρ, Lk. 1 : 44, 48, 2 : 10, 6 : 23, 17 : 21, Hand. 9 : 11, 2 Kor. 7 : 11; ἰδού, waar voorbeelden aangehaald zijn, Jak. 3 : 4 enz. 5 : 4, 7, 11. Voor het Hebr. הִנְנִי, zoodat het de copula in zich sluit, Lk. 1 : 38; hier ben ik, Hand. 9 : 10, Hebr. 2 : 13. ἰδού wordt ingevoegd in het midden van eene toespraak, Mt. 23 : 34, Lk. 13 : 16, Hand. 2 : 7, 13 : 11, 20 : 22, 25. De gedeelten van het O. T., die het partikel bevatten, welke in het N. T. aangehaald worden, zijn deze: Mt. 1 : 23, 11 : 10, 12 : 18, 21 : 5, Mk. 1 : 2, Lk. 7 : 27, Joh. 12 : 15, Rom. 9 : 33, Hebr. 2 : 13, 8 : 8, 10 : 7, 9, 1 Petr. 2 : 6. Evenals הִנֵּה, ἰδού en καὶ ἰδού voor eenen Nominatief staat,

ambt en stand ontbreekt in het gewone Grieksch. Plato gebruikt eens daarvoor ἡ ἱερατική. Hier en daar vinden wij ἱερωσύνη in deze beteekenis. LXX voortdurend = כְּהֻנָּה, Ex. 29 : 9, Num. 3 : 10, 18 : 1, 7, Joz. 18 : 7 enz. ook voor den Inf. Pi. van כהן, Ex. 35 : 18, 39 : 43. In de apocriefen alleen Sir. 45 : 7. In het N. T. Hebr. 7 : 5, Lk. 1 : 9.

Ἱερατεῖον, ου, τό, het priesterlijk ambt, de priesters, de geestelijkheid, Athan. 1, 224 C, 256 C, II, 1181 A, Basil. IV, 713 C. Het binnenste heiligdom van eene kerk, Athan. I, 676 A, 688 B, Pallad. Vit. Chrys. 36 A.

Ἱεράτευμα, τος, τό, alleen in het Bijbelsch Grieksch en ook daar alleen Ex. 19 : 6 en de daarop betrekking hebbende plaatsen, 1 Petr. 2 : 5, 9, 2 Makk. 2 : 17. **a**) Op de laatste plaats: ὁ θς ὁ σώσας τὸν πάντα λαὸν αὐτοῦ καὶ ἀποδοὺς τὴν κληρονομίαν πᾶσι καὶ τὸ βασίλειον καὶ τὸ ἱεράτευμα καὶ τὸν ἁγιασμόν duidt het evenals ἁγιασμός en βασίλειον eene aan het geheele volk toekomende waardigheid aan, niet het in Israel gestichte priesterlijk ambt. Vgl. Grimm in den comm. t. d. pl. **b**) Ex. 19 : 6 daarentegen ἔσεσθέ μοι βασίλειον ἱεράτευμα, מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים, duidt het het volk in deze waardigheid = priesterschap aan en eveneens in de aanhaling van deze plaats 1 Petr. 2 : 5, 9. Vgl. onder βασίλειος.

Ἱερατεύω, priesterdienst verrichten. In het gewone Grieksch ongebruikelijk, slechts hier en daar bij lateren, b. v. Hrdn. Heliod. Paus. (doch ἱερατεία bij Aristot.), waarvan in het klassieke en het latere Grieksch zoowel als bij Philo ἱερᾶσθαι (ἱερατός, vgl. ἱερατικός bij Plat. Aristot. en lateren) in dezelfde beteekenis. De LXX gebruiken het voortdurend = כִּהֵן (slechts eenmaal daarvoor λειτουργεῖν) Ex. 28 : 1—4 enz. Ook = כֹּהֵן, כְּהֻנָּה 1 Sam. 2 : 30, 2 Kron. 31 : 19. Eveneens in de apocriefen en bij Jos. i. p. v. ἱερᾶσθαι. In het N. T. alleen Lk. 1 : 8.

Ἱερατικός, ή, όν, **1**) priesterlijk, 1 Ezr. 4 : 54, 2 Makk. 3 : 15, Jos. Ant. 11, 5, 3; 11, 8, 2, Iren. 886 B, Clem. A. II, 57 C, Greg. Naz. I, 496 C, στολή. Οἱ ἱερατικοὶ βαθμοί, de priesterlijke klassen, Basil. III, 648 B. Ὁ κατάλογος ὁ ἱερατικός = ὁ κλῆρος, οἱ κληρικοί, de geestelijkheid, Can. Apost. 8, 17, 18, Const. Apost. 3, 15. **2**) Priesterlijk, hieraticus, Strab. 17, 1, 15 βύβλος, Clem. A. II, 40 A μέθοδος, de hieratische methode van schrijven, 68 B ἱστορία, 256 A, βιβλία. Hippol. 589 A, Porphyr. Aneb. 42, 4, μῦθοι.

Ἱέραξ, ακος, ὁ, roofvogel, valk of havik, Arist. 108 : 7.

Ἱερεία, ας, ἡ (ἱερεύω), offer, godsdienstig feest, 2 Kon. 10 : 20.

Ἰερεμίας (zoo WH., anderen Ἱερ.), ου, ὁ (יִרְמְיָה of יִרְמְיָהוּ = יְשַׁעְיָה), Jeremia, een profeet, die profeteerde in de jaren 627—586 vóór Chr. Hij vertrok later naar Egypte, Mt. 2 : 17, 16 : 14, 27 : 9 (op de laatste plaats wordt eene profetie van Zacharia bedoeld, Zach. 11 : 12 enz.).

Ἱερεύς, εως, ὁ, die de offers, τὰ ἱερά, bezorgt, = θύτης, θυτή-

Testamentisch gebied. Vgl. θυσία. Vgl. verder ἱεράτευμα, priesterschap, 1 Petr. 2:5, 9, Ex. 19:6. — Daarenboven nog in de evangeliën en de Hand. — Hand. 5:24, vgl. 1 Makk. 15:1, Ex. 35:19, 1 Kon. 1:8 wordt de hoogepriester met ἱερεύς aangeduid. Vgl. Jos. Ant. 6, 12, 1. — Bij Christelijke schrijvers wordt het gewoonlijk van presbyters en somtijds van bisschoppen gebruikt, Sard. 20, Chrys. II, 217 C, Soz. 1053 B, Chal. 825 E. Pseudo Dion. 396 C.

[illegible], ὁ, van ἄρχι en ὁ ἱερεύς de priester, van daar de [illegible] of overpriester, eene aan de Grieken onbekende waardigheid, door [illegible] voor zijne staatsidee genoemd. Bij Hrdt. 2, 37, 3; 142, 1; [illegible] eene waardigheid bij de Egyptenaren, somtijds bij [illegible] 5 van den Romeinschen pontifex maximus. [illegible] In het O. T. benaming van den [illegible] [illegible] Lev. 21:10, [illegible], [illegible], [illegible] Ook [illegible] 2 Kon. 25:18, 1 Ezr. 7:5, [illegible] Bij de LXX gewoonlijk ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, [illegible] Lev. 4:5), ὁ ἱερεὺς ὁ πρῶτος, alleen Lev. 4:3 ὁ [illegible] Daarenboven in de apocr. bij Philo, Jos., waar [illegible] ἀρχιερωσύνη, ἀρχιερατεύω gevonden wordt. [illegible] een hoogepriester, die levenslang deze waardigheid [illegible] door de Romeinsche keizers ook over[illegible], soms na slechts een jaar in hunne [illegible] hun werden afgezet, om voor eenen [illegible] Daar de afgetredenen den hun eenmaal ver[illegible] zoo kon er in het N. T., naast éénen over[illegible] de overpriester, [illegible] de hoogepriester, ὁ ἀρχιερεύς genoemd werd, Matth. 26:3, 57 enz., ook sprake zijn van meerdere overpriesters, te meer daar dezelfde titel naar 't schijnt werd toegekend aan de hoofden der 24 orden of klassen, waarin de priesters door David verdeeld waren (1 Kron. 24:4, 2 Kron. 36:14), Mt. 2:4, 16:21, 26:14 enz.; figuurl. wordt Christus ook in den Brief a. d. Hebr. als de ware en eeuwige hoogepriester voorgesteld, Hebr. 2:17, 3:1, 4:14, 15 enz.

Ἱεριχώ (Tdf. Ἱερειχώ), ἡ, bij Strabo [illegible], [illegible], Ἱεριχοῦς, [illegible] bij Joseph., Hebr. [illegible], van [illegible] ruiken, zoo genoemd naar de vele welriekende kruiden, Jericho, eene bekende stad, rijk aan balsem, rozen en andere welriekende voorwerpen. Zij was gelegen niet ver van de Noordelijke kust van de Doode Zee, in den stam van Benjamin, tusschen de stad Jeruzalem en de rivier de Jordaan, 150 stadiën van de eerste en 60 van de laatste. Joseph. B. J. 4, 8, 3 noemt het land θεῖον χωρίον. Het wordt in het N. T. vermeld Mt. 20:29, Mk. 10:46, Lk. 10:30, 18:35, 19:1, Hebr. 11:30. Daar de balsem vandaar naar andere

tempel als offer; het meervoud = heiligdommen, alles wat tot den heiligen dienst behoort, gereedschap, verrichtingen, vooral evenwel offers. — Ἱερός komt in het gewone Grieksch dikwijls voor, in het Bijbelsche Grieksch daarentegen zeer zelden en ἅγιος komt daarvoor in de plaats. Want ἱερός is niet alleen naar zijne grondbeteekenis geen godsdienstig-zedelijk begrip, zooals ἅγιος, maar blijft ook in het spraakgebruik zulk een uiterlijk praedicaat, dat het niet eens in het gewone Grieksch aan de goden, hoogst zelden aan de menschen toegekend wordt en ook dan weder niet in eene zedelijke beteekenis. Daarvoor moest het als het eigenlijke woord van den eeredienst van de heidenen aan de LXX te profaan voorkomen, dan dat zij het i. p. v. het Bijbelsche קָדוֹשׁ konden gebruiken. De hoornen, waarop de priesters blazen, heeten rein (Joz. 6 : 8) volgens eene vrije vertaling ἱεραὶ σάλπιγγες; maar zelfs bij zulk eene uiterlijke betrekking staat het als een ἅπαξ λεγόμενον. Zelfs daar waar de priester constant ἱερεύς genoemd wordt, zou men verwachten, dat het heiligdom ἱερόν zou heeten. Wij vinden het evenwel op ééne plaats bij den Kroniekschrijver (1 Kron. 29 : 4) en ééns bij Ezechiël (45 : 19), waar daar בַּיִת en hier het Arameesche עֲזָרָה, huis en voorhof, zoo weergegeven wordt. Wel gebruiken de LXX bij Ezechiël τὸ ἱερόν met fijnen takt, waar zij van de heiligdommen van het heidensche Tyrus spreken (Ez. 27 : 6, 28 : 18). Bij de apocriefen van het O. T. zien wij den invloed der meer wereldsche dictie. Daar staat ἱερόν gewoonlijk voor den tempel. Zie V. Zezschwitz, Prof. Gräc. u. bibl. Sprachgeist, S. 15. Het N. T. volgt de apocriefen. Τὸ ἱερόν is in de Evang. en de Hand. = tempel, en wel in dezelfde beteekenis als bij Jos. Ant. 15, 11; Bell. jud. 5, 5, die, het Grieksche spraakgebruik volgend, het geheele tempelgebouw (Mt. 24 : 1, τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ) ἱερόν, daarentegen den tempel zelven evenals ook het allerheiligste ναός noemt. Volgens Ammon. beteekent ἱερά· τοὺς περιβόλους τῶν ναῶν. Thuc. 4, 90 τάφρον μὲν κύκλῳ περὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὸν νεὼν ἔσκαπτον. 1, 134, Hrdt. 1, 183. Vgl. Hand. 19 : 24, 27 (ναός het deel van het heiligdom, waarin het beeld der godheid staat). In geen geval mag men zeggen, dat τὸ ἱερόν ook enkele deelen van den tempel aanduidt, zooals b. v. het heilige, Mt. 12 : 5, 6, de verschillende voorhoven, Mt. 21 : 12, 23, Joh. 2 : 14, maar het is de naam van het geheel. Waar evenwel aan den zin en de beteekenis gedacht wordt, staat evenals in de Openb. ναός of evenals in den brief aan de Hebreërs τὰ ἅγια. — 1 Kor. 9 : 13 οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν, die den heiligen dienst verrichten, eten van het offer. Het adj. alleen 2 Tim. 3 : 15 τὰ ἱερὰ γράμματα, vgl. vs. 16 πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος.

Ἱεροσκοπία, ας, ἡ, het onderzoeken en verklaren van de ingewanden der offerdieren, Clem. A. II, 73 C.

bewijskracht. Maar dat is ook niet noodig. Deut. 7 : 23, 26 maakt den zin ontwijfelbaar [1]).

Ἱεροσύλημα, ατος, τό (ἱεροσυλέω), het uit een tempel geroofde, 2 Makk. 4 : 39.

Ἱερόσυλος, ον (ἱερόν en συλάω) schuldig aan tempelroof, Hand. 19 : 37, Act. Petr. 258 : 8.

Ἱερουργέω, ῶ (ἱερουργός en dit van ἱερός en ΕΡΓΩ), bezig zijn met heilige dingen, vooral van personen, die offeren (Joseph. Antt. 7, 13, 4). Overdr. dienen op de wijze van een priester, priesterlijken dienst verrichten, τὸν νόμον, van hen, die de heiligheid der wet verdedigen door eenen gewelddadigen dood te ondergaan, 4 Makk. 7 : 8; τὸ εὐαγγέλιον, van de prediking van het evangelie, Rom. 15 : 16.

Ἱεροφαντέω, ήσω = ἱεροφάντης εἰμί, een hiërophant zijn, als een hiërophant onderwijzen (een hiërophant is iemand, die den offerdienst leidt en leert, in de mysteriën onderricht), Philo I, 146, 93, 194, 3, 427, 18, 652, 26, II, 140, 17, 187, 9, 393, 24, Clem. A. I, 241 A, 1133 A.

Ἱεροφαντία, ας, ἡ, het ambt van een hiërophant, openbaring van verborgen dingen, Plut. 1, 210 C, II, 621 C, Clem. A. I, 112 C, 1216 C.

Ἱεροφάντωρ, ορος, ὁ = ἱεροφάντης, Epiph. II, 741 D.

Ἱεροψάλτης, ου, ὁ, een heilige ψάλτης, psalmist, 1 Ezr. 1, 14, Jos. Ant. 11, 5, 1; 12, 3, 3.

Ἱερόω, ώσω, 1) heiligen, wijden. 2) Ἱερωμένος, geheiligd, gewijd, Clem. A. II, 37 C. Priester, geestelijke, Eus. II, 965 C, IV, 81 C.

Ἱέρωμα, ατος, τό (ἱερόω), eene Gode geheiligde zaak, offer, 2 Makk. 12 : 40, Jos. Ant. 1, 19, 11.

Ἱερωσύνη, ἡ, priesterlijk ambt, priesterlijke waardigheid, bij Plato en Dem., maar zelden. Meermalen bij Plut. Eéns bij de LXX, 1 Kron. 29 : 22 ἔχρισαν αὐτὸν τῷ κυρίῳ εἰς βασιλέα καὶ Σαδὼκ εἰς ἱερωσύνην, waar in het Hebr. het concr. כֹּהֵן staat. In het N. T. alleen Hebr. 7 : 11, 12 (14, Lchm. Tdf. Treg. περὶ ἱερέων) 24. Somtijds in de apocriefen Sir. 45 : 24, 1 Makk. 3 : 49, 7 : 9, 1 Ezr. 5 : 38. Ook bij Josephus. In onderscheiding van het anders bij de LXX gebruikelijke ἱερατεία duidt het het ambt als waardigheid aan, ἱερατεία het ambt als dienst, vgl. Sir. 45 : 24. Daardoor is de keus van het woord in den brief aan de Hebreërs i. p. v. het aan den schrijver bekende ἱερατεία (7 : 5) niet alleen aan het betere spraakgebruik te danken.

---

1) Op de hier genoemde wijze wordt gewoonlijk ἱεροσυλεῖς verklaard. Ik meen evenwel te moeten betwijfelen, of ἱεροσυλεῖς wel juist is en stel daarvoor ἱεροθυτεῖς voor (zie mijn „De tekst der brieven van Paulus aan de Rom. Kor. en Gal." bl. 6). De beteekenis is dan: „Zij, die de afgoden verachten, offeren daaraan." B.

Ἱκανός, ή, όν (van ἵκω, ἱκάνω, reikend tot, adaequaat), voldoende. a) Van getal en hoeveelheid, met zelfstnw. ὄχλος ἱκανός, eene groote menigte, Mk. 10:46, Lk. 7:12, Hand. 11:24, 26, 19:26, λαός Hand. 5:37, κλαυθμός Hand. 20:37, ἀργύρια ἱκανά, Mt. 28:12, λαμπάδες, Hand. 20:8, λόγοι, Lk. 23:9, φῶς ἱκανόν, een groot licht, Hand. 22:6. Van tijd: ἱκανῷ χρόνῳ voor eenen langen tijd, Hand. 8:11. Alzoo ἱκανὸν χρόνον Hand. 14:3, meerv. Lk. 20:9. Ἐξ ἱκανοῦ, voor eenen langen tijd, Lk. 23:8, ἐκ χρόνων ἱκανῶν Lk. 8:27, 23:8, Hand. 27:9, ἐφ' ἱκανόν, voor eenen langen tijd, Hand. 9:23, 43, 18:18, 20:11, 27:7. Absoluut ἱκανοί, velen, een aanzienlijk getal, Lk. 7:11, Hand. 12:12, 14:21, 19:19, 1 Kor. 11:30 (1 Makk. 13:49 enz.). ἱκανόν ἐστιν, het is genoeg, genoeg is over dit onderwerp gesproken, Lk. 22:38. De Joden waren gewoon, wanneer iemand iets absurds of dwaas zeide, de uitdrukking te bezigen רַב לָכֶם. Vgl. Deut. 3:26, waar de LXX heeft ἱκανούσθω. Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη, sc. ἐστί, voldoende... is die straf, 2 Kor. 2:6. Volgens het Latijnsche satisfacere alicui, τὸ ἱκ. ποιεῖν τινι, van iemand iederen grond van eene klacht wegnemen, Mk. 15:15, Diog. Laert. 4, 50, τὸ ἱκ. λαμβάνω (Lat. satis accipio), zekerheid hebben, voldoening ontvangen, Hand. 17:9. b) Geschikt, waardig, bekwaam, πρός τι, voor iets, 2 Kor. 2:16, Mt. 3:11, Mk. 1:7, Lk. 3:17, Lk. 3:17, 1 Kor. 15:9, 2 Kor. 3:5, 2 Tim. 2:2, gevolgd door ἵνα met den Subst. Mt. 8:8, Lk. 7:6.

Ἱκανότης, ητος, ἡ, bekwaamheid, geschiktheid, 2 Kor. 3:5.

Ἱκανόω, ῶ, Aor. 1 ἱκάνωσα (ἱκανός), bekwaam, geschikt maken, met twee Acc. een van het obj. en den ander van het praedicaat, 2 Kor. 3:6, τινὰ εἴς τι Kol. 1:12. Med. tevreden met iets zijn, Esth. 4:17, 29. Onpers. ἱκανοῦται, het is voldoende, Gen. 32:10, Num. 16:7, Deut. 1:6, 3:26, 1 Kor. 12:28, 21:11, 1 Kron. 21:15, Athan. II, 1304 D.

Ἱκεσία, ας, ἡ = ἱκετεία, Philo II, 2, 29, Jos. Ant. 11, 8, 4.

Ἱκετεία, ας, ἡ, gebed, smeeking, verzoek aan den keizer, Philo II. 572, 17, Apollon. D. Synt. 289, 18.

Ἱκετεύω, cum Acc., smeeken, vragen, Job 19:17, Ps. 36 (36):7, 2 Makk. 11:6.

Ἱκετήριος, α, ον (ἱκέτης, een smeekeling), behoorende tot een smeekeling, geschikt voor een smeekeling. ἡ ἱκετηρία, als subst. sc. ἐλαία of ῥάβδος. 1) Een olijftak; smeekelingen, die iemands hulp wilden inroepen, namen eenen olijftak, omgeven met wol en doeken, om aan te duiden, dat zij als smeekelingen kwamen, λαμβάνειν ἱκετηρίαν, Hdt. 5, 51. 2) = ἱκεσία, smeeking, Isocr. p. 186 d, 2 Makk. 9:18, plur. vereenigd met δεήσεις (Polyb. 3, 112, 8, sing. Job 40:22), Hebr. 5:7.

Ἱκέτης, ὁ, smeekeling, Ps. 73 (74):23, Sir. 4:4, 36:22.

vgl. Xen. Cyrop. 7, 2, 19 πάμπολλα δὲ θύων ἐξιλασάμην ποτὲ αὐτόν, nl. om Apollo tot een orakel te bewegen. Zoo wordt ook het woord met het oog op de menschen gebezigd. Plut. Anton. 67, 7: ἱλάσασθαι Καίσαρα, den caesar verzoenen, Cat. min. 61, 4, ἱλασόμενοι τὴν πρὸς αὐτοὺς ὀργὴν τοῦ Καίσαρος. Ook = huldigen, ja omkoopen, b. v. Hdt. 8, 112, 2: Πάριοι δὲ Θεμιστοκλέα χρήμασι ἱλασάμενοι διέφυγον τὸ στράτευμα. — Het wordt gewoonlijk geconstrueerd τινά τινι, eerst bij lateren ook met den Dat. van den persoon, b. v. Plut. Poplic. 21, 1 ἱλασάμενος τῷ Ἅιδῃ, maar zelden.

Op in het oog loopende wijze wijkt de constructie in het Bijbelsche Grieksch hiervan af. Wel vinden wij ἱλάσκεσθαι betrekkelijk zelden; alleen Ps. 65 : 4, 78 : 38, 79 : 9 = כִּפֵּר. Dan. 9 : 19, 2 Kon. 5 : 18, 24 : 4, Ps. 25 : 12, Klaagl. 3 : 41 = סלח, Ex. 32 : 13 = נִחַם. Lk. 18 : 13, Hebr. 2 : 17. In de apocriefen in het geheel niet. Des te meer bij de LXX (niet in het N. T.) het intensivere ἐξιλάσκεσθαι, geheel verzoenen, gewone uitdrukking voor het Hebr. כִּפֵּר, uitgezonderd Ps. 65 : 4, 78 : 38, 79 : 9 (zie boven). Verder Ex. 29 : 37, 30 : 10 = καθαρίζειν. Deut. 22 : 43 = ἐκκαθαρίζειν. Jez. 6 : 9 = περικαθαρίζειν. Spreuk. 16 : 6 = ἀποκαθαρίζειν. Ex. 29 : 33, 36 = ἁγιάζειν. Jez. 28 : 18, 27 : 9 = ἀφαιρεῖν. Jez. 22 : 14 = ἀφιέναι. Gen. 32 : 21 ἐξιλάσομαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν τοῖς δώροις. Spr. 16 : 14: ἐξιλ. θυμόν en Zach. 7 : 2 ἐξιλάσεσθαι τὸν κύριον = לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יהוה komen overeen met de gewone constructie. Anders evenwel wordt het nooit met den Acc. of Dat. van den persoon, wiens gunst gewonnen moet worden, verbonden, d. i. nooit is God het object van de handeling. Vgl. Pol. 3, 112, 9: θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. 32 : 25, 7; 1 : 68, 4 τὴν ὀργήν τινος; nooit is het: God verzoenen, zooals bij Josephus meermalen, b. v. Ant. 6, 6, 5 τὸν θεὸν οὕτως ἱλάσασθαι (met betrekking tot 1 Sam. 14 : 42 enz.) evenals later weder in het kerkelijk Grieksch, b. v. Clem. Rom. ad Cor. 1, 7, 7 οἱ δὲ μετανοήσαντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτῶν ἐξιλάσαντο τὸν θεὸν ἱκετεύσαντες καὶ ἔλαβον σωτηρίαν καίπερ ἀλλότριοι τοῦ θυ ὄντες. Herm. Past. Vis. 1, 2, 1 πῶς ἐξιλάσομαι τὸν θεὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν μου τῶν τελείων; Cf. Orac. Sibyll. 1, 167 ἂν μὴ θεὸν ἱλάσησθε καὶ μετάνοιαν ἔχητ' ἀπὸ νῦν. Daartegenover moet men op deze eigenaardigheid van het Bijbelsche Grieksch des te ernstiger letten. Wij vinden daar slechts de constructies a) ἐξιλάσκεσθαι περὶ ἁμαρτίας περί τινος, b. v. Lev. 5 : 18 enz. περί τινος ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν Lev. 16 : 43. b) ἐξιλάσκεσθαι περί τινος (opgaaf van den persoon), b. v. Num. 17 : 11, Sir. 45 : 22. c) ἐξιλάσκεσθαί τινα (persoon of zaak, waaraan de bedoelde handeling ten goede komt) Lev. 16 : 20, 33, Ezech. 43 : 20, 45 : 20, vgl. het pass. Num. 35 : 33, 1 Sam. 3 : 14, τινί of τί τινι Ezech. 16 : 62, vgl. ἔναντι κυρίου περί τινος Lev. 10 : 17, Num. 31 : 50. d) ἐξιλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας, Sir. 3 : 3, 30; 20 : 28, 28 : 5; bij de LXX alleen passief 1 Sam. 3 : 14, Dan. 9 : 24 — de beide laatste

φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς. Rom. 5 : 9, 1 Thess. 5 : 9). Vandaar ook b. v. het pass. Num. 35 : 33 ἐξιλασθήσεται ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ αἵματος. Daaruit dat God nooit als object van ἱλ. voorkomt, mag men geen te groote gevolgtrekking maken, want de betrekking van de bedoelde handeling tot God wordt b. v. Hebr. 2 : 17 uitgedrukt: ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν θεόν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. Vgl. Num. 31 : 50 ἐξιλάσασθαι περὶ ἡμῶν ἔναντι κυρίου. Lev. 1 : 4 δεκτὸν αὐτῷ ἐξιλάσασθαι περὶ αὐτοῦ, vgl. onder δεκτός. Beslist wordt gedacht aan afwending van den goddelijken toorn, vgl. Num. 16 : 46 ἐξίλασαι περὶ αὐτῶν· ἐξῆλθε γὰρ ὀργὴ ἀπὸ προσώπου κυρίου. Num. 8 : 19 ἐξιλάσκεσθαι περὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· καὶ οὐκ ἔσται ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ προσεγγίζων πρὸς τὰ ἅγια. Ook is het niet juist, de tegenstelling van de gewone en de Bijbelsche beschouwing zóó te bepalen, dat bij de eerste God als object, bij de tweede God als subject voorkomt (vgl. Huther bij 1 Joh. 2 : 2), want bij כִּפֶּר is niet, zooals Bähr, Symbolik 2, 203 meent, steeds Jahwe subject, maar integendeel, afgezien van de nog aan te halen plaatsen, de priester. Deze evenwel is niet plaatsvervanger Gods, maar van den mensch. Hij vervangt met het offer den zondaar, die dat aan God schuldig is, wien het offer geldt, zie ἱερεύς, θυσία. Ook niet als de uit het heiligdom komende en den zegen brengende priester is hij plaatsvervanger Gods, maar wat de mensch, de gemeente, waarvoor hij voor God optreedt, van God begeert, neemt hij daarvoor als haar plaatsvervanger in ontvangst, om het haar te brengen. Want den zegen brengt de priester uit het heiligdom als vrucht van zijn plaatsvervangend werk en als besluit van zijne functie. Met het oog hierop is ook het spraakgebruik van כפר te verklaren. Dat duidt aan: iets bedekken, Gen. 32 : 11, 1 Sam. 12 : 3, 2 Sam. 21 : 3 enz. (vgl. Gen. 20 : 26, Job 9 : 24), oorspronkelijk met het object van den beleedigde, niet van de schuld en wel zóó, dat God, of de priester het bedekkende subject, de schuld of de zondaar het object is, vgl. Wellhausen, Gesch. Israels I, 66 f. Riehm, Den Begriff der Sühne im A. T. (Gotha, 1877). Het wordt zooals alle verba van bedekken, meestal met עַל geconstrueerd, Jer. 18 : 23. Het gebruik van het woord is, uitgezonderd Gen. 32 : 21, Spreuk. 16 : 14, Jez. 47 : 11, 28 : 18 tot de verzoening der zonde beperkt. Het is bepaald 1) de plechtige uitdrukking voor de verzoening van de zonde met een offer als vergoeding daarvan wat de mensch zelf niet geven en niet lijden kan. Derhalve = verzoenen, de zonde door middel van een offer bedekken om vergeving te ontvangen, om persoonlijk van de toerekening daarvan bevrijd te zijn (vandaar כֹּפֶר losgeld, vergoeding, Jez. 43 : 3, Ex. 21 : 30, 30 : 12); vgl. Delitzsch bij Spr. 21 : 18. Daarvan eerst afgeleid 2) de zonde bedekken door vergeving; dit met God als subject. Zoo alleen Jer. 18 : 23, 2 Kron. 30 : 18, Ps. 78 : 38, 79 : 9

ἱλασμοὺς θεῶν. Sol. 12 ἱλασμοῖς τισι καὶ καθαρμοῖς καὶ ἱδρύσεσι κατοργιάσας καθοσιώσας τὴν πόλιν. Camill. 7 θεῶν μῆνις ἱλασμοῦ καὶ χαριστηρίων δεομένη. Den voor het gewone Grieksch karakteristieken Gen. obj. θεῶν vinden wij in het Bijbelsche Grieksch overeenkomstig het eigenaardige gebruik van het werkwoord niet.

Zoo wordt nu ook Christus 1 Joh. 2 : 2, 4 : 10 als ἱλασμός aangeduid, inzoover Hij het is, door wien als offer de zonde bedekt of verzoend is, in aansluiting aan het spraakgebruik der LXX, die כִּפֻּרִים door ἱλασμός Lev. 25 : 9, Num. 5 : 8, door ἱλασμός Lev. 23 : 27, 28, 25 : 9; καθαρισμός Ex. 29 : 36, 30 : 10 vertalen. Vgl. Ezech. 44 : 27 = חַטָּאת. Num. 29 : 11 חַטַּאת הַכִּפֻּרִים = τὸ περὶ τῆς ἁμαρτίας τῆς ἐξιλάσεως. כִּפֻּרִים is de verzoening van de zonde door het offer. Dat de LXX ook סְלִיחָה door ἱλασμός vertalen Dan. 9 : 9, Ps. 130 : 4, vgl. ἐξιλασμός Sir. 18 : 12, 19, 17 : 29 synoniem ἐλεημοσύνη, 32 : 5 synon. εὐδοκία (zooals in 't algemeen steeds bij Sir. in deze beteekenis), is een bijzonder geval van het spraakgebruik, dat van het gebruik van ἱλάσκεσθαι is af te leiden, hier evenwel evenmin als Hebr. 2 : 17 is op te merken, daar niet aan de mededeeling der vergeving, maar aan de bewerking daarvan gedacht wordt. Gebruikelijker dan het simplex is ἐξιλασμός. Wij vinden het eerste in de apocriefen slechts 2 Makk. 3 : 33, het laatste 2 Makk. 12 : 45, Sir. 5 : 5, 16 : 11, Wijsh. 18 : 11, 1 Ezr. 9 : 20. — Het abstractum zegt, dat in Christus zijn persoon en zijn werk samenvallen, zonder dat hier aan priesters en offers tegelijk te denken is. Te vergelijken zijn de abstracte uitdrukkingen Joh. 14 : 6, 1 Kor. 1 : 30, Gal. 3 : 13 enz.

Ἱλαστήριον, ίου, τό — zoo nl. als substantivum en niet alleen als een als substantief gebruikt neutrum van ἱλαστήριος zal het woord ten minste voor het Bijbelsche Grieksch te beschouwen zijn. Want zulk een adjectivum, van ἱλαστής gevormd, evenals σωτήριος, δραστήριος enz. vinden wij in het gewone Grieksch niet, in het kerkelijke Grieksch eerst zeer laat en zelden, ook bij Jos. misschien slechts eenmaal Ant. 16, 7, 1 ἱλαστήριον μνῆμα (De Macc. 17 zie beneden); bij de LXX slechts op twee plaatsen (zie beneden), waar het ook als subst. opgevat kan worden. Uit het gewone Grieksch worden slechts genoemd Dio. Chrys. 1, 355 (2e eeuw na Chr.) ἱλαστήριον Ἀχαιοὶ τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Ἰλιάδι. Nonnus Dionysiaca 13, p. 382 ἱλαστήρια Γοργοῦς (5e eeuw na Chr.), en Menand. Exc. hist. 325, 16 (7e eeuw na Chr.), waarin het analoog χαριστήριον = zoengeschenk staat, zoodat ten minste de bewering, dat ἱλ. in het klassieke Grieksch eene gewone uitdrukking voor zoenoffer is, beslist onjuist is. Vgl. ook Plut. Camill. 12: θεῶν μῆνις ἱλασμοῦ καὶ χαριστηρίων δεομένη — een bewijs, dat ἱλαστήριον daarvoor niet gebruikelijk was. Eéns slechts, zooals het schijnt, vinden wij het in deze beteekenis bij Jos. 4 Macc. 17 : 22 διὰ τοῦ αἵματος τῶν εὐσεβῶν ἐκείνων καὶ τοῦ ἱλαστηρίου

(τοῦ) θανάτου αὐτῶν ἡ θεία πρόνοια τὸν Ἰσραὴλ προκακωθέντα διέσωσε, waar het, wanneer θανάτου zonder artikel gelezen wordt, als adjectief = verzoenend, ter verzoening dienend, is op te vatten. Daarentegen gebruiken de LXX het steeds als substantivum = כַּפֹּרֶת Ex. 25: 18, 19, 20, 21, 22, 31: 7, 35: 12, 37: 7, 8, 9, Lev. 16: 2, 13, 14, 15, Num. 7: 89. (Op de overige plaatsen behalve 1 Kron. 28: 11 hebben de LXX het Hebr. woord òf niet òf door καταπέτασμα vertaald, Ex. 26: 34, 30: 6, 39: 35, 40: 20.) = עֲזָרָה Ez. 43: 14, 17, 20. Slechts als eene ruimere opvatting van deze uitdrukking is het te beschouwen, wanneer op twee plaatsen — Ex. 25: 17, 37: 6 — bij de vermelding van de stof, waaruit de kapporeth gemaakt is, ἱλαστήριον als een adjectief staat: τὸ ἱλαστήριον ἐπίθεμα, waar het evenwel evenzoo als een subst. kan worden opgevat, vgl. Ex. 30: 35 ἔλαιον χρῖσμα ἅγιον. Plat. Phaedr. 260, B λόγος ἔπαινος. De kapporeth nu, door Levy, Chald. Wörterb. als de plaats der verzoening verklaard, is de verzoenende bedekking niet alleen van de arke des verbonds, maar Ex. 30: 6 van de wet zelve, de bedekking van de ark des verbonds met de wet daarin, en dient daartoe, om op den dag der verzoening het verzoenend offerbloed op te nemen en zijn doel te verwezenlijken. Eerst aan de kapporeth is het wat het zijn moet, verzoening, Lev. 17: 11, 16: 14, 15. Evenals de LXX duidt ook Philo in navolging van de LXX de kapporeth als ἱλαστήριον aan. De vita Mos. 3, 650, 1 τῆς κιβωτοῦ ἐπίθεμα ὡσανεὶ πῶμα τὸ λεγόμενον ἐν ἱεροῖς βίβλοις ἱλαστήριον. ibid. 12 τὸ δ' ἐπίθεμα τὸ προσαγορευόμενον ἱλαστήριον. De Cherub. 1, 143, 25: καὶ γὰρ ἀντιπρόσωπά φασιν εἶναι νεύοντα πρὸς τὸ ἱλαστήριον ἑτέροις. Zoo wordt dan ook Hebr. 9: 5 de kapporeth als ἱλ. aangeduid en het ligt bij dezen stand van het spraakgebruik het meest voor de hand, ook Rom. 3: 25 ὃν προέθετο ὁ θς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι in dezelfde beteekenis te nemen. Want de Romeinsche lezers kenden — vgl. Plut. Camill. 12 — de uitdrukking bijna alleen uit den Griekschen Bijbel. Dat wij in den kring van Bijbelsche voorstellingen ons bewegen en daarom aan het geschenk der verzoening van het gewone spraakgebruik en aan de analogie van καθαρτήριον, χαριστήριον, εὐχαριστήριον, σωτήριον niet te denken hebben, blijkt daaruit, dat God subj. van προέθ. is. Dit behoort weder bij het Bijbelsch begrip van ἱλάσκεσθαι en daar wij ten overvloede nog door ἐν τ. α. αἵματι op den offerdienst gewezen worden (zie onder αἷμα), kan de vraag slechts zijn, òf wij de beteekenis zoenoffer òf kapporeth moeten aannemen. Bij de beteekenis zoenoffer evenwel past geen werkwoord minder dan προέθετο, wanneer men daarin geen onjuiste vertaling of onbeholpene ontwikkeling van de Lev. 17: 11 uitgesprokene gedachte vinden of de gedachte omkeeren en ἑαυτῷ daarbij invoegen wil. Zie onder προτίθημι. Zoo blijft niets anders over, dan ἱλ. = kapporeth op te vatten, waardoor alleen

alle uitdrukkingen hare waarde behouden en elke schijn van ta zoowel als van incongruentie der uitdrukking met de gedachte 'I. en αἷμα worden genoegzaam onderscheiden, de constructie αὐτ. αἷμ. wordt begrepen, προέθετο is passend en διὰ πίστεως k zijn recht. Want wanneer de kapporeth volgens Ex. 25 : 22, Le middelpunt en uitgangspunt van de goddelijke tegenwoordigheid d en der genade is, begrijpen wij, dat Christus in zijne eigensc het voor ons gegeven offer dit is en dat wij deze tegenwoordigh het heil in Hem door middel van het geloof hebben (vgl. bij διὰ met προέθετο te verbinden, vs. 30 en Hand. 17 : 31 πίστιν π πᾶσιν). Bij de beteekenis zoenoffer komt διὰ πίστεως niet tot zij Dat evenwel de apostel juist deze uitdrukking koos en niet ἐποίησε, is aan datgene toe te schrijven wat hij tot nu toe van gezegd heeft. De gedachte komt geheel met het feit overeen, offerbloed van den grooten verzoendag eerst bij de kapporeth het zijn moet en dat Christus wat Hij is, ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι is de Oud-Testamentische hoogepriester zich van het vergotene bloed door besprenging van de kapporeth zuiveren moest (vg 9 : 25). Hoezeer de kapporeth het middelpunt van den Oud-Tes schen eeredienst is, blijkt 1 Kron. 28 : 11, waar de tempel בֵּית LXX οἶκος τοῦ ἐξιλασμοῦ genoemd wordt, vgl. 1 Kon. 6 : 5 דְּבִיר בֵּית הַכַּפֹּרֶת. Philo noemt haar De Vit. Mos. l. c. σύμβολον τῆς δυνάμεως. De laatste vraag is nu, of de lezers aan de kapporeth konden, of om hen daaraan te herinneren, het artikel of τὸ ἱλαστή moest geschreven worden. Het eerste kan bij de groote bekendh het O. T., welke de apostel juist in den brief aan de Romeinen lezers onderstelt, en met het oog op het feit, dat het geheele door het begrip van de wet en van de verhouding van de heilsc God daartoe bepaald is, niet twijfelachtig zijn. Het ontbreken artikel zou beslissend zijn, wanneer deze tekst in den brief aan breërs stond, waar aan verklaring gedacht wordt, of gevormd was 1 Kor. 5 : 7, waar de onderscheiding van het Oud-Testamentisch de oorzaak is van het artikel, terwijl hier alleen aan het begrip wordt. Terecht vertaalt daarom Delitzsch: אֲשֶׁר שָׂמוֹ הָאֱלֹהִים לְנֶגְדֵּנוּ vgl. diens geschrift: Paulus des Apostels Brief an die Römer, S.

'Ιλαστής, οῦ, ὁ, verzoener, 1 Ezr. 8 : 53 (ook ἱλατής).

'Ιλατεύω, verzoenen, Richt. 16 : 15, Dan. 7 : 18.

'Ιλέω, ἴλλω, εἰλέω, inwikkelen, Ev. v. Petrus, 24.

"Ιλεως, ων, Att. vorm voor ἵλαος (vgl. λεώς—λαός), van de stam als ἱλαρός, vroolijk, helder, goedsmoeds, vgl. Plat. Legg. 1 πίοντα τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν αὐτοῦ ποιεῖ (sc. ὁ οἶνος) πρῶτον ἵλεων εὐθὺ ἢ πρότερον. Dan transitief = welgezind, vriendelijk, genad

Döderlein, Lat. Synon. 3: 242: „ἵλαος ein Wort, das nach Hesych. gleichbedeutend war mit ἱλαρός und auch im sonstigen Gebrauch den Göttern dieselbe Eigenschaft, wie ἱλαρός den Menschen beilegt, nur mit dem transit. und energischen Nebenbegriff des aus dieser Heiterkeit hervorgehenden Wolwollens gegen die Menschen, ist ein Derivatum der weitverbreiteten Wurzel γελᾶν, urspr. lachen und durch Personification auch glänzen.") Dikwijls verbonden met εὐμενής welwillend, goedig, b. v. Xen. Cyrop. 1, 6, 2; 2, 1, 1; 3, 3, 21. Plat. Phaedr. 257, a, Legg. 4, 712 B; met πρᾶος Plat. Rep. 8, 566 E; met εὔθυμος enz. somtijds van menschen als Plat. Phaedr. l. c.; meestal evenwel van de goden, die welwillendheid jegens de menschen van hen aanduidende, die zij niet oorspronkelijk bezitten, maar die door gebed en offers verkregen moet worden. Plut. Legg. 10, 910 A: τοὺς θεοὺς ἵλεως οἰόμενοι ποιεῖν θυσίαις τε καὶ εὐχαῖς. Vgl. tegenover ὀργή Ex. 32, 12 παῦσαι τῆς ὀργῆς τοῦ θυμοῦ σου καὶ ἵλεως γενοῦ ἐπὶ τῇ κακίᾳ τοῦ λαοῦ σου. Is het in het gewone Grieksch eene gezindheid, welke den goden niet oorspronkelijk eigen is — vgl. Hrdt. 1, 32: τὸν θεῖον πᾶν ἐὸν φθονερόν, eveneens 3:40, 7:46, 2 vgl. 7, 10, 6 —, zoo is het daarentegen in het Bijbelsche spraakgebruik eene gezindheid Gods, die wel God eigen is, maar den mensch niet toekomt, omdat hij ze niet verdient, staande tegenover de toerekening der zonde, vandaar ἵλεως εἶναι = סלח (ἀφιέναι Lev. 4:20, 26, 35 enz., εὐιλατεύειν Deut. 29:19 evenals εὐίλατος Ps. 99:9 alleen LXX, niet in het gewone Grieksch). Num. 14:20, 1 Kon. 8:30, 34, 36, 39, 50, 2 Kron. 6:21, 25, 27, 39, 7:14, Jer. 5:1, 7; 31:34, 36:3, 50:20. ἵλ. γίνεσθαι Am. 7:2. כִּפֵּר Deut. 21:11, נִחַם Ex. 32:11. Vgl. Num. 14:19 ἄφες τὴν ἁμαρτίαν (סלח) τῷ λαῷ τούτῳ κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καθάπερ ἵλεως αὐτοῖς ἐγένου (נשׂא ל). Verder over dit onderscheid zie onder ἱλάσκεσθαι. — In het N. T. zoo slechts Hebr. 8:12 ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν uit Jer. 31:34 אֶסְלַח לַעֲוֹנָם. — Verder staat het bij de LXX meermalen = חָלִילָה, μὴ γένοιτο! waar in het gewone Grieksch μηδαμῶς of εὐφήμει van de Attische spreektaal gebezigd zou zijn. Zoo b. v. 1 Sam. 14:46, 2 Sam. 20:20, 23:17, 1 Kron. 11:13. In het N. T. Mt. 16:22 ἵλεώς σοι, κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο = ἵλεώς σοι ἔστω ὁ θεός. — Het tegenovergestelde ἀνίλεως, niet genadig, lezing van den rec. Jak. 2:13 is in het gewone Grieksch nieuw. In plaats daarvan wordt t. a. pl. gewoonlijk ἀνέλεος gelezen.

Ἴλη, ης, ἡ, menigte, schaar, 2 Makk. 5:3.

Ἰλύς, υος, ἡ, vuil, smerigheid, Ps. 39 (40):2, 68 (69):2.

Ἴλιγξ, γγος, ὁ (εἴλω), draaistroom, draaikolk, Diod. 17, 97, Clementin. 49 B, Chrys. IX, 554 C.

Ἰλλούστριος, α, ον = het Lat. illustris als een titel, Act. Pet. et Paul. 84.

Ἰλλυρικόν, οῦ, τό, Illyricum, eene streek, gelegen tusschen Italië, Duitschland, Macedonië en Thracië, aan de eene zijde de Adriatische Zee, aan de andere de Donau hebbende, Rom. 15 : 19.

Ἱμάντωσις, εως, ἡ = τὸ ἱμαντοῦν, Sir. 22 : 16.

Ἱμάς, άντος, ὁ (van ἵημι, zenden, nl. een vat, dat aan lederen riemen vastgemaakt was, in eene bron neerlaten om water te halen, vandaar ἱμάω, aan riemen in de hoogte trekken, vastbinden), lederen riem. In het N. T. van de riemen, waarmeê gevangenen of misdadigers vastgebonden waren of geslagen werden (zie προτείνω), Hand. 22 : 25 (4 Makk. 9 : 11, Sir. 30 : 35); van de riemen, waarmeê de sandalen aan de voeten bevestigd werden, Mk. 1 : 7, Lk. 3 : 16, Joh. 1 : 27 (Jez. 5 : 27, Xen. Anab. 4, 5, 14, Plut. Symb. 4, 2, 3).

Ἱματίζω, pf. pass. ptcp. ἱματισμένος, aangekleed, kleederen aanhebbende, Mk. 5 : 15, Lk. 8 : 35.

Ἱμάτιον, ου, τό (ἷμα, εἷμα, ἕννυμι, kleeden), LXX meestal voor בֶּגֶד, שִׂמְלָה, שַׂלְמָה. 1) Een kleed of gewaad (van elke soort) Mt. 9 : 16, 11 : 8, Mk. 2 : 21, 15 : 20, Lk. 5 : 36, 7 : 25, Hebr. 1 : 11, plur. kleederen, de mantel en de tunica, Mt. 17 : 2, 24 : 18, 27 : 31, 35, Joh. 19 : 23, Hand. 7 : 58, Jak. 5 : 2. Verscheuren τὰ ἱμ. (zie διαῤῥήγνυμι), Mk. 26 : 65, Hand. 14 : 14, 22 : 23. 2) Het bovenste kleed, de mantel (die over de tunica, ὁ χιτών, geworpen was), Mt. 9 : 20, Mk. 5 : 27, Lk. 8 : 44, Joh. 19 : 2, Openb. 14 : 16. Het wordt onderscheiden van de χιτῶν Mt. 5 : 40, Lk. 6 : 29, Hand. 9 : 39.

Ἱματιοφύλαξ, ακος, ὁ (φύλαξ), wachter over, bewaker van de kleederen, 2 Kon. 22 : 14, Epiph. 1, 956 D.

Ἱματισμός, οῦ, ὁ (ἱματίζω), kleeding, Lk. 7 : 25, Hand. 20 : 33, 1 Tim. 2 : 9. Van de tunica Mt. 27 : 35, Joh. 19 : 24; van den mantel Lk. 9 : 29, Acta Petr. 267, 7.

Ἱμείρω, ἱμείρομαι, ἵμερος, verlangen, begeeren, van het verlangen der liefde: ὑμῶν, naar uwe zielen om ze voor Christus te winnen, 1 Thess. 2 : 8. Uit de LXX Job 3 : 21, Symm. Ps. 41 (42) : 2, 62 (63) : [...]

Ἵνα. I) Een bijwoord van plaats, van Homerus af vooral bij dichters, a) waar, op wat plaats, b) naar welke plaats. II) 1) Eene finale conjunctie, a) gevolgd door den Optat., Ef. 1 : 17, 3 : 16, b) gevolgd door den Subj., na een Praesens, Mk. 4 : 21, 7 : 9, Lk. 6 : 34, 8 : 12 enz., na een Perf. Mt. 1 : 22, 21 : 4, Joh. 5 : 23, 6 : 38, na eenen Imperat. Mt. 7 : 1, 9 : 6, 14 : 15, 17 : 27, 23 : 26 enz. c) Ook na eenen Subj. hortat. of deliberat. Mk. 1 : 38, Lk. 20 : 14, Joh. 6 : 5, 11 : 16, Lk. 20 : 14, Joh. 6 : 5, 11 : 16, Hebr. 4 : 16. d) Na een Fut. Lk. 16 : 4, 18 : 5, Joh. 5 : 20, 14 : 3, 13, 16, 1 Kor. 15 : 28, Fil. 1 : 26. e) Na historische tijden, het Impf. Mk. 3 : 2, 6 : 41, 8 : 6, Lk. 6 : 7, 18 : 15 enz., na het Plusquampf. Joh. 4 : 8, na den Aor. Mt. 19 : 13, Mk. 3 : 14,

8:30, 10:48, Lk. 18:39, ἐντέλλομαι, Mk. 13:34, Joh. 15:17, ἐντολὴν δίδωμι of λαμβάνω, Joh. 11:57, 13:34, 15:12, γράφω, met de gedachte van voorschrijven, Mk. 9:12, 12:19, Lk. 20:28, διαστέλλομαι, Mt. 16:20, Mk. 5:43, 7:36, 9:9, παραγγέλλω, Mk. 6:8, συντίθεμαι, Joh. 9:22, ἀγγαρεύω, Mt. 27:32, Mk. 15:21, κηρύσσω, Mk. 6:12, ἀπαγγέλλω, Mt. 28:10, ἐξορκίζω, Mt. 26:63. c) Na woorden, waardoor een oordeel uitgesproken is betreffende datgene wat iemand van plan is te doen, waarvoor het geschikt, dienstig, passend is; als συμφέρει, Mt. 18:6, 5:29 enz., Joh. 11:50, 16:7, λυσιτελεῖ, Lk. 17:2, ἀρκετὸν ἐστι, Mt. 10:25, na ἄξιος Joh. 1:27, ἱκανός Mt. 8:8, Lk. 7:6, ἐλάχιστόν μοί ἐστιν, ἵνα 1 Kor. 4:3, ἠγαλλ. ἵνα ἴδῃ Joh. 8:56, χρείαν ἔχω Joh. 2:25, 16:30, 1 Joh. 2:27, Barn. Ep. 5, 13. d) Na substantiva, waarbij het eene meer nauwkeurige bepaling der zaak voegt; na substant. van tijd: χρόνον, ἵνα μετανοήσῃ Openb. 2:21, na ὥρα Joh. 12:23, 13:1, 16:2, 32 (elders ὅτε Joh. 4:23, 5:25). In deze voorbeelden is de finale kracht van het partikel nog duidelijk. Maar in andere uitdrukkingen is deze kracht bijna verdwenen als Joh. 18:39, na μισθός, 1 Kor. 9:18. e) Het ziet terug op een pronomen demonstrat. Lk. 1:43, Joh. 6:29, 50, 15:13, 17:3, 1 Joh. 3:11, 23, 5:3, 2 Joh. 6, Fil. 1:9, Joh. 15:8, 1 Joh. 4:17, Theophil. ad Autol. 2, 13, na τόδε Epict. diss. 2, 1, 1.

3) Overeenkomstig een zeer oud gebruik der grammatici, aangenomen door Kühner, § 553, 2, Anm. 3, wordt ἵνα niet alleen τελικῶς, maar ook ἐκβατικῶς gebezigd, d. i. met het resultaat dat, zoodat (= ὥστε). Maar C. F. A. Fritzsche bij Mt. p. 836 sqq. en Winer (S. 426 ff.) hebben duidelijk getoond, dat in alle plaatsen, welke uit het N. T. aangehaald worden om dit gebruik te bewijzen, de finale beteekenis de overhand heeft, zoo Joh. 7:23, 1 Thess. 5:4, 1 Kor. 14:13, Hebr. 12:27, Gal. 5:17. Zie verder Mk. 4:12, Lk. 9:45, 11:50, 14:10, Joh. 4:36, 9:2, 12:40, 19:28, Rom. 5:20, 7:13, 8:17, 11:31 sqq. 1 Kor. 7:29, 2 Kor. 4:7, 7:9; zoo ook bij ἵνα πληρωθῇ, Mt. 1:22, 2:15, 4:14, 12:17, 21:4, 26:56, 27:35, Joh. 13:18, 17:12, 19:24, 36, ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος Joh. 12:38, 15:25, vgl. 18:9, 32.

4) Het elliptisch gebruik van het partikel, a) ἵνα van doel hangt dikwijls van een werkwoord af, dat niet is uitgedrukt, maar uit het verband moet aangevuld worden, ἀλλ' (sc. ἦλθεν) ἵνα μαρτυρήσῃ Joh. 1:8, Mk. 4:22, Joh. 15:25, 1 Joh. 2:19. b) Het verzwakte ἵνα met den Subj. (of Ind. Fut.) duidt iets aan wat iemand wenscht, dat een ander doen zal, zoodat voor ἵνα een werkwoord van bevelen, opwekken, wenschen, in gedachten moet ingevoegd worden, Mk. 5:23, Ef. 5:33, Gal. 2:10, 2 Kor. 8:7, Openb. 14:13. c) Ἵνα zonder een volgend werkwoord, dat de lezer uit het verband moet opmaken, Gal. 2:9, Rom. 4:16, 2 Kor. 8:13, 1 Kor. 1:31.

17 : 8), eene stad uit den stam van Juda, Lk. 1 : 39. Misschien is daar Hebron (zie Joz. 21 : 11) bedoeld, de geboorteplaats van Johannes den Dooper, overeenkomstig de Joodsche overlevering.

'Ιουδαία, ας, ἡ (sc. γῆ Joh. 3 : 22, of χώρα Mk. 1 : 5), Judea (Hebr. יְהוּדָה). In het O. T. een streek van Palestina, genoemd naar den stam van Juda, die haar bewoonde, Richt. 17 : 7, Ruth 1 : 1 enz. 2 Sam. 2 : 1 enz. Zijne grenzen worden genoemd Joz. 15 : 1 enz. Na den tijd van David, toen het koninkrijk gescheiden was, werd de naam gegeven aan het koninkrijk van Juda, waartoe gerekend werden behalve de stammen Juda en Benjamin zekere steden van de stammen Dan en Simeon tegelijk met de hoofdstad Jeruzalem, 1 Kon. 14 : 11, 29; 15 : 7 enz. In het N. T. wordt de naam gegeven 1) in eenen engeren zin aan het Zuidelijk gedeelte van Palestina, gelegen aan deze zijde van de Jordaan en van de Doode Zee, om het te onderscheiden van Samaria, Galilea, Peraea, Idumea (Mk. 3 : 8), Mt. 2 : 1, 3 : 5, 4 : 25, 5 : 22, 24 : 16, Mk. 3 : 7, 13 : 14, Lk. 2 : 4, Joh. 4 : 3, 47, 54, Hand. 1 : 8, 8 : 1; het staat voor zijne bewoners Mt. 3 : 5, Mk. 1 : 5 (2 Kron. 32 : 33, 35 : 24). 2) In eenen ruimeren zin aan geheel Palestina, Lk. 1 : 5, 7 : 17, 23 : 5, Hand. 2 : 9, 10 : 37, 11 : 1, 29, 16 : 20, Mt. 19 : 1, Mk. 10 : 1.

'Ιουδαΐζω (van 'Ιουδαῖος), Joodsche gewoonten en zeden aannemen, de Joden navolgen. Van iemand, die de ritueele wet der Joden inachtneemt, Gal. 2 : 14, Esth. 8 : 17, Ignat. ad Magnes. 10 : 3, Evang. Nicod. c. 2, Plut. Cic. 7, de Joden begunstigen, Joseph. B, J. 2, 18, 2.

'Ιουδαϊκός, ή, όν, Joodsch, Tit. 1 : 14, 2 Makk. 8 : 11, Joseph. Antt. 20, 11, 1, Philo in Flac. § 8.

'Ιουδαϊκῶς, bijw., op Joodsche wijze, Gal. 2 : 14, Joseph. B. J. 6, 1, 3.

'Ιουδαῖος, αία, αῖον, Judaeus, Jood, een van den stam van Juda. 2 Kon. 16 : 6. — In 't algemeen een Jood, zonder op den stam acht te geven, Megasthen. bij Clem. A. I, 781 A, 1 Ezr. 1 : 21, Esth. 2 : 5, Polyb. 16; 39, 1, 4, Diod. II, 524, 26, Strab. 16, 2, 28, Jos. Ant. 14, 10, 13, Epict. 1, 11, 12; 2, 9, 19, Plut. II, 169 C, 669 D, 670 D, Sext. 173, 21, Orig. 1, 760 A, Dion. C. 37, 16. 17. 66, 4, 3. 67, 14, 2. Uit het N. T. vgl. a) Hand. 10 : 28 (met ἀνήρ), 22 : 3 (1 Makk. 2 : 15), ἄνθρωπος, Hand. 21 : 39, ψευδοπροφήτης, Hand. 13 : 6, ἀρχιερεύς, Hand. 19 : 14, γυνή, Hand. 16 : 1, 24 : 24, γῆ, Joh. 3 : 22, χώρα, Mk. 1 : 5. b) Zonder een zelfst. nw. als een substantivum, Jood wat betreft geboorte, geslacht, godsdienst, Joh. 4 : 9, Hand. 18 : 2, 24, Rom. 2 : 28 enz., meerv. Openb. 2 : 9, 3 : 9. οἱ 'Ιουδαῖοι (יְהוּדִים), vóór de ballingschap inwoners van het koninkrijk Juda, na de ballingschap alle Israëlieten, de Joden, het Joodsche volk, Mt. 2 : 2, 27 : 11, 29, Mk. 7 : 3, 15 : 2, Joh. 2 : 6, 4 : 22, 5 : 1, 18 : 33 enz. 'Ιουδαῖοί τε καὶ Ἕλληνες Hand. 14 : 1, 18 : 4, 19 : 10, 1 Kor. 1 : 24, 'Ιουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι

was Barsabas of Barsabbas, Han
thiër, Hand. 18 : 7. 3) Van eenen
Kol. 4 : 11.

Ἱππάζομαι, paarden besturen

Ἱππάρχης, ὁ, of ἵππαρχος, ὁ,

Ἱππασία, ᾶς, ἡ, het rijden

Ἱππεύς, έως, ὁ (ἵππος), rui

Ἱππεύω, rijden, 2 Kon. 9

Ἱππικός, ή, όν, op de r
ruiters, Openb. 9 : 16, Hrdt. 7
Zoo τὸ πεζικόν, infanterie, Xe

Ἱπποδρομίαι, wedloopen

Ἱππόδρομος, ὁ, renbaan
6 : 16.

Ἵππος, ου, ὁ (Curtius,
9 : 7, 9, 17, 14 : 20, 18 :

Ἵπταμαι = πέτομαι,

Ἶρις, ιδος, ἡ (Iris), ee

Ἶς = איש = ἀνήρ

Ἰσαάκ, ὁ, onverb.
Josephus Ἴσακος, ου),
8 : 11, 22 : 32, Rom.
2 : 21 enz.

Ἰσασχάρ en Ἰσα
looning), Joseph. Ἰσ
30 : 18), Openb. 7 :

Ἰσηγορέω, ήσω (

Ἰσημερία, ας,
lentenachtevening,
chert, 1, 23. Φθι
Strab. 2, 11, 9.
Philo II, 206,

Ἰσημέριος, ο

Ἰσκαριώτης
zie Ἰούδας en

Ἰσοδυναμέ
56, 2, Philo

Ἰσοδύναμ
p. 501, Cler

Ἰσοζυγέ

Ἰσόθεος

Ἰσοθέα

steeds ἑστάναι, het Part. gewoonlijk ἑστώς, ἑστῶσα, ἑστός, maar ook niet zelden ἑστηκώς 1 Sam. 28 : 20, Jer. 18 : 20, 52 : 12, Zach. 3 : 4, 7, 14 : 12, Dan. 12 : 1, Mt. 27 : 47, Mk. 9 : 1, 11 : 5, 13 : 14, Joh. 3 : 29, 6 : 22, Openb. 18 : 10. Plusq. εἱστήκειν, in den 3. pers. plur. in plaats van εἱστήκεισαν ook ἑστήκεισαν Openb. 7 : 11. Fut. Med. στήσομαι. Aor. Pass. ἑστάθην, Fut. σταθήσομαι.

1) In het Praes. Imperf. Fut. en Aor. 1 en in het pass. evenals in het Med. in de beteekenis voor zich stellen, transit. = stellen. Evenwel vinden wij in het N. T. het pass. en het med. niet in deze beteekenis. De Aor. 1 pass. heeft daar intransitieve beteekenis. Vgl. daarentegen b. v. Sir. 45 : 23 ἑστάθη αὐτῷ διαθήκη εἰρήνης. — Bij de LXX = de Hiphil van עמד, קום en נצב, ook somtijds = שׂום, נתן enz. evenals van het noemen van eenen prijs = שׁקל. **a)** In 't algemeen = stellen, vaststellen, bepalen, τί of τινά, met opgaaf van plaats, ἐν μέσῳ Mt. 18 : 2, Hand. 4 : 7 enz. ἐπί τι Mt. 4 : 5, Lk. 4 : 9, ἐκ δεξιῶν Mt. 25 : 13, παρ' ἑαυτῷ Lk. 6 : 47. Iemand overgeven, opdat hij iets doe of hem iets wedervare, met hem iets geschiede, b. v. μάρτυρας Hand. 6 : 13, vgl. 22 : 30 τὸν Παῦλον ἔστησαν εἰς αὐτούς. 1 : 23, 4 : 7, 5 : 27, 6 : 6. **b)** Oprichten, b. v. τεῖχη, στήλην, enz. iets rechtovereind zetten. Dit ook overdr. b. v. καρδίαν Pind. Pyth. 3, 170. τινὰ ἐς ὀρθόν, iemand kracht geven, Eur. Suppl. 1290. Evenzoo Rom. 14 : 4 δυνατεῖ ὁ κύριος στῆσαι αὐτόν, Jud. 24. Hiertoe behoort ook Rom. 3 : 31 νόμον ἱστάνομεν. 10 : 3 τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην. Hebr. 10 : 9. Vandaar ook **c)** inrichten, ordenen, b. v. ἑορτήν. Zoo Hand. 17 : 31 ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν. **d)** Van eene koopsom Mt. 26 : 15 ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια, eigenl. afwegen, Hrdt. Xen. Plat. enz. vgl. 2 Sam. 14 : 26 ἔστησε τὴν τρίχα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. 2 Ezr. 8 : 25 enz. Job 6 : 2, 28 : 15, Jez. 40 : 21, Zach. 11 : 12 enz., derhalve ἱστάναι τινί τι, iemand iets toewegen, Jer. 32 : 9. Daaraan sluit zich het eenvoudigst aan Hand. 7 : 60 μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, vgl. Job 31 : 6, Dan. 5 : 27.

2) Intrans. Aor. 2, Perf. Plusquampf. evenals het Med. in de beteekenis: zich stellen (komt evenwel in het N. T. behalve Openb. 18 : 15 niet voor) en Aor. 2 pass. = staan, LXX = עמד, נצב Niphal, קום. **a)** Zinlijk met de nadere bepaling van een bijwoord of een voorzetsel als ἐκεῖ, ὧδε, ἔξω, μακρόθεν, παρά, πρός enz., alleen Mt. 6 : 5, 20 : 6 enz. Aor. 1 pass. Mk. 13 : 9, Lk. 19 : 8 enz. Absoluut tegenover gaan, stilstaan, Mt. 20 : 32, Mk. 10 : 49, Lk. 8 : 44, Hand. 8 : 38, Aor. 1 pass. Lk. 18 : 40. **b)** Overdr. ἐν τῇ ἀληθείᾳ Joh. 8 : 44, ἐν τῷ εὐαγγ. 1 Kor. 15 : 1, ἐν χάριτι Rom. 5 : 2, vgl. 1 Petr. 5 : 12 εἰς ἣν (sc. χάριν) ἑστήκατε. Tdf.[8] στῆτε = zijne standplaats daarin hebben. — Van het absolute staan, vaststaan, zooals het b. v. tegenover φεύγειν Hom. Od. 6, 199, Nah. 2 : 8 gebruikt wordt, evenals van het transit. ἱστάναι, rechtop

in zekere waardigheid, Hand. 7 : 18. **b)** = opstaan in den zin van zich vijandig gedragen, *ἐπί τινα* = tegen iemand, Mk. 3 : 26; **c)** = opstaan uit de dooden, hetzij met of zonder *ἐκ νεκρῶν*, Mt. 17 : 9, Mk. 5 : 42, 9 : 9, 10, 12 : 25, Lk. 9 : 8, Joh. 20 : 9, 1 Thess. 4 : 14; overdracht. van het opstaan uit den zondeslaap, Ef. 5 : 14, waar de Imperativ. *ἀνάστα* in de samenstelling (voor het gew. *ἀνάστηθι*) opmerking verdient, vgl. *κατάβα* onder *καταβαίνω*; **3)** het Medium *ἀνίσταμαι* heeft reflexieve kracht: **a)** = zich verheffen, oprichten, d. i. opstaan, Mt. 12 : 41; **b)** van gestorvenen, die uit de dooden opstaan, Joh. 11 : 23, 24, 1 Kor. 15 : 52, 1 Thess. 4 : 16; van Christus gezegd, Mt. 20 : 19 en op de parall. pll; **c)** = opstaan, d. i. optreden, Hand. 20 : 30, Hebr. 7 : 11, 15; **d)** in den overdracht. zin van zich verheffen tot zekeren trap van macht of waardigheid, Rom. 15 : 12 (waar *ἀνιστάμενος* door sommigen als een Passivum behandeld wordt = gesteld worden), met den Infinitivus finalis *ἄρχειν ἐθνῶν* = om over de volken te heerschen. — Over het schijnbaar pleonastische van *ἀναστάς* in spreekwijzen als Mt. 9 : 9 en derg. zie WINER's Gr. S. 536.

Ἀνάστασις, *εως, ἡ*, van *ἀνίστημι* (*ἀναστάω*) doen opstaan, het opstaan, de opstanding, **1)** in tegenstelling met *πτῶσις* val, overdr. van eene oprichting uit vernederden staat, Luk. 2 : 34; **2)** overal elders in het N. T. van de opstanding der dooden, en wel **a)** *νεκρῶν* of *τῶν νεκρῶν* = dooden opstanding, of opstanding der dooden, gedacht in het algemeen als de daad Gods, waardoor een nieuw leven verwekt wordt in degenen, die gestorven zijn, Mt. 22 : 31, Hand. 2 : 31, 17 : 32, Rom. 1 : 4, 1 Kor. 15 : 12, 42, Hebr. 6 : 2; waarvan te onderscheiden: **b)** de *ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν* = de opstanding van of uit de dooden, d. i. de terugkeer dergenen, die gestorven zijn, tot een nieuw leven, Lk. 20 : 35, Hand. 4 : 2, 1 Petr. 1 : 3; **c)** zeer vaak komt *ἀνάστασις* ook absolute voor, bijv. Mt. 22 : 23, Mk. 12 : 18, 23, Hand. 17 : 18, 23 : 8 enz.; **d)** het begrip van *ἀνάστασις* wordt nader bepaald door de bijvoeging van: *τῆς ζωῆς* = ten leven, *τῆς κρίσεως* = ten oordeel (vgl. over dezen Genitiv. van doel of bestemming WINER t. a. pl.), Joh. 5 : 29; *τῶν δικαίων* = opstanding der rechtvaardigen, (zie *δίκαιος*), Lk. 14 : 14, die ook *ἡ πρώτη* Openb. 20 : 5, 6, en *ἡ κρείττων ἀνάστασις*, Hebr. 11 : 35, heet. — De 2 Tim. 2 : 18 bedoelde dwaalleeraars verstonden de opstanding slechts van eene geestelijke wedergeboorte van den mensch. — Christus noemt zichzelven *ἡ ἀνάστασις*, Joh. 11 : 25, als de bron van een nieuw geestelijk, het ware en eeuwige leven voor degenen, die in Hem gelooven.

Ἐξανίστημι, *-στήσω*, composit. van *ἵστημι*, zie aldaar en op *ἀνίστημι*. doen opstaan, te voorschijn komen; fig. van *σπέρμα*, dat men te voorschijn of in het leven roept = verwekken, Mk. 12 : 19, Lk. 20 : 28; in het Med. en sommige tempora van het Act. intransit. = opstaan, te

rang, hun gezag, hun geld grooten invloed uitoefenen, τὰ ἰσχυρὰ = τοὺς ἰσχυρούς, 1 Kor. 1 : 27 (οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, 2 Kon. 24 : 15); vereenigd met πλούσιοι, Openb. 6 : 15 (rec. οἱ δυνατοί). **b**) Van onbezielde voorwerpen, sterk, hevig, ἄνεμος, Mt. 14 : 30, φωνή, Openb. 18 : 2, κραυγή, Hebr. 5 : 7, βρονταί, Openb. 19 : 6, λιμός, Lk. 15 : 14, ἐπιστολαί, 2 Kor. 10 : 10, sterk, zeker, παράκλησις, Hebr. 6 : 18, πόλις, Openb. 18 : 10 (τεῖχος, 1 Makk. 1 : 33, Xen. Cyr. 7, 5, 7, πύργος, Richt. 9 : 51).

Ἰσχυρότης, ητος, ἡ, kracht, sterkte, Philo I, 128, 5.

Ἰσχυρόω, ώσω, versterken, Jez. 41 : 7, Jos. Ant. 13, 1, 3.

Ἰσχύς, ύος, ἡ, sterkte, 1 Ezr. 8 : 91, Judith 13 : 11. De LXX voor כֹּחַ, חַיִל, עֹז, גְּבוּרָה. 2 Petr. 2 : 11 (vereenigd met δύναμις), Openb. 5 : 12, 7 : 12, τὸ κράτος τῆς ἰσχύος, Ef. 1 : 19, 6 : 10, 2 Thess. 1 : 9, Openb. 18 : 2, 1 Petr. 4 : 11.

Ἰσχύω, Fut. ἰσχύσω, LXX voor חָזַק, אָמֵץ, עָצַם enz. Sterk zijn. **1**) Van het lichaam, eene goede gezondheid genieten, οἱ ἰσχύοντες, Mt. 9 : 12, Mk. 2 : 17, Soph. Tr. 234, Xen. Cyr. 6, 1, 24, vereenigd met ὑγιαίνειν, Id. Mem. 2, 7, 7. **2**) **a**) Macht hebben, die zich in daden openbaart. Zoo van het evangelie, Hand. 19 : 20; Hebraïstisch οὐκ ἴσχυσεν, bezweken, לֹא יָכֹל Gen. 32 : 26, Openb. 12 : 8, κατά τινος, iemand gewelddadig behandelen, Hand. 19 : 16. **b**) Vermogen, gelden, Hebr. 9 : 17, τί, Gal. 5 : 6. **c**) Goed voor iets zijn, ergens toe dienen, εἴς τι, Mt. 5 : 13. **d**) Gevolgd door den Inf. tot iets in staat zijn, kunnen, Mt. 8 : 23, 26 : 40, Mk. 5 : 4, 14 : 37, Lk. 6 : 48, 8 : 43, 14 : 6, 29, 16 : 3, 20 : 26, Joh. 21 : 6, Hand. 6 : 10, 15 : 10, 25 : 7, 27 : 16. Met acc. πάντα, Fil. 4 : 13, πολύ, Jak. 5 : 16.

Ἴσως (ἴσος). **1**) Gelijk, op gelijke manier. **2**) Waarschijnlijk, misschien, Lk. 20 : 13.

Ἰταλία, ας, ἡ, Italië, Hand. 18 : 2, 27 : 1, 6, Hebr. 13 : 24.

Ἰταλικός, ή, όν (Ἰταλία), Italiaansch, σπεῖρα Ἰταλική, de Italiaansche bende, Hand. 10 : 1.

Ἰταμός, driest, wakker, onbeschaamd, Jez. 6 : 23, 27 : 42, Symm. Ez. 2 : 6, Theodtn. Jez. 56 : 11.

Ἰταμία, ας, ἡ = ἰταμότης, stoutmoedigheid, Jer. 29 : 17, 30 : 4 θύγατερ ἰταμίας.

Ἰτέα, ας, ἡ, wilg, Lev. 23 : 40, Ps. 136 : 2, Jez. 44 : 4.

Ἰτουραία, ας, ἡ, Iturea, eene bergachtige streek, gelegen ten N. O. van Palestina en ten W. van Damascus (Strabo 16, p. 756 § 18, Plin. H. n. 5. Volgens Lukas (3 : 1) was het, toen Johannes de dooper optrad, onderworpen aan Filippus den tetrarch, den zoon van Herodes de groote, ofschoon het niet vermeld wordt door Joseph. (Antt. 17, 8, 1, 11, 4, 18, 4, 6 en B. J. 2, 6, 3) onder de streken, welken na zijn vaders dood aan dezen vorst toegekend werden. Vgl. Schürer, Zeitschr

Mt. 4:21, 10:2, Mk. 1:19, 9:2, 38, Lk. 5:10, 6:14, Hand. 1:13 enz. Gal. 2:9. Het vierde evangelie, drie brieven en de Openbaring worden aan hem toegekend. Vgl. over den apostel Johannes het Art. van Prof. Van Rhijn in zijne Bewerking van Rhiem's Woordenboek en „De Inleiding op de Booken des N. V." van Baljon, bl. 347 enz. 3) De vader van den apostel Petrus, Tdf. bij Joh. 1:42 (43) en 21:15. 4) Een zeker man ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ, een lid van het Sanhedrin, Hand. 4:6. 5) Johannes, bijgenaamd Markus, de medgezel van Barnabas en Paulus, Hand. 12:12, 25, 13:5, 13, 15:37. 6) Johannes, volgens het getuigenis van Papias, Euseb. H. e. 3, 39, een discipel van Jezus en later een Christelijk presbyter in Asia Minor, dien niet weinigen op voorgang van Dionysius van Alexandrië (Euseb. H. e. 7, 25) voor den schrijver van de Openbaring houden en diensvolgens beschouwen als een man van beteekenis onder de eerste Christenen en als den persoon, bedoeld in Openb. 1:1, 4, 9, 21:2 rec. 22:8.

[illegible] onverb. [illegible] Job, de bekende lijder uit het boek Job, [illegible]

[illegible] Mt. 1:5. Lk. 3:32.

[illegible] jubilee, Patriarch 1065 C, Orig. 1, [illegible] C. VII. 20 D. — Oi ἰωβηλαῖοι = λεπτ- [illegible] I, 672 B.

[illegible] het voorgaande. Jos. Ant. 3, 12, 3.

[illegible] Lk. 3:26 voor [illegible], zie Ἰούδας 2.

[illegible] wiens God Jahwe is), Joël, Hand. 2:16.

[illegible] WH., [illegible], ὁ, onverb. (zie Ἰωάννης), Jonan, [illegible] geslachtslijst van Jezus, Lk. 3:30.

[illegible] duif), Jona. 1) Jona, de Oud-Testamentische profeet, uit Gath-Hepher in den stam van Zebulon. Hij leefde onder de regeering van Jerobeam II, den koning van Israel (2 Kon. 14:25), Mt. 12:39—41, 16:4, Lk. 11:29, 32. 2) Jona (of Jonas) een visscher, vader van den apostel Petrus, Mt. 16:17, Joh. 1:42 (43), 21:15. Zie Riehm—Van Rhijn, t. d. pl.

Ἰωράμ, ὁ, onverb. (יְהוֹרָם, dien Jahwe verhoogt), Joram, de zoon en opvolger van Josafat (2 Kon. 8:16, 2 Kron. 21:2 enz.), Mt. 1:8.

Ἰωρείμ, ὁ, onverb. Jorim, een man uit de geslachtslijst van Jezus. Lk. 3:29.

Ἰωσαφάτ, ὁ, onverb. (יְהוֹשָׁפָט = Jahwe oordeelt) Josafat, koning van Juda, 1 Kon. 22:41 enz. 2 Kron. 17—20, Mt. 1:8.

Ἰωσῆς, Gen. Ἰωσῆ en Ἰωσῆτος, ὁ, Joses. 1) Een man uit de geslachtslijst van Jezus, Lk. 3:29. 2) De eigen broeder van Jezus, Mt. 13:55, Mk. 6:3. Zie Ἰάκωβος 3. 3) De zoon van Maria, de zuster

ἀγγελτικός, 30.
ἀγγέλτρια, 30.
ἀγενεαλόγητος *, 443.
ἀγέννητος, 40.
ἀγερωχία, 40.
ἀγέρωχος, 40.
ἀγήρως, 40.
ἁγιάζω *, 68—71.
ἁγιασμός *, 72, 73.
ἅγιος *, 40—67.
ἁγιότης *, 67, 68.
ἁγιωσύνη *, 68.
ἀγκάλη, 75.
ἄγκιστρον, 75.
ἄγκυρα, 75.
ἄγναφος, 75.
ἁγνεία *, 74, 75.
ἁγνίζω *, 75.
ἁγνισμός *, 75.
ἀγνοέω *, 462, 463.
ἀγνόημα *, 463, 464.
ἄγνοια *, 464.
ἁγνός *, 73, 74.
ἁγνότης *, 74.
ἁγνῶς *, 74.
ἀγνωσία *, 451.
ἄγνωστος *, 450.
ἀγονία, 75.
ἀγορά *, 76.
ἀγοράζω *, 76—78.
ἀγοραῖος, 76.
ἀγορασμός, 76.
ἀγορεύω *, 78, 79.
ἀγρίζω, 84.
ἀγριηνός, 84.
ἀγριοβάλανος, 84.
ἀγριολάχανον, 84.
ἀγριομυρίκη, 84.
ἀγρογείτων, 84.
ἀγροικία, 84.
ἀγροικόσοφος, 84.
ἀγροκόμος, 84.
ἀγρυπνέω, 84.
ἀγρυπνία, 84.
ἀγύναιος, 84.
ἀγυρτικός, 84.
ἀγυρτωδῶς, 84.
ἀγχίνοια, 84.
ἀγχίπαλος, 84.
ἀγχιστεία, 84.
ἀγχιστευτής, 84.
ἀγχιστεύω, 84.
ἀγχονιμαῖος, 85.
ἄγω *, 85.
ἀγωγή *, 85.
ἀγώγιμος, 85.
ἀγών *, 92.
ἀγωνία *, 93.
ἀγωνίζομαι *, 94.
ἀδαμ, 95.
ἄδαμα, 95.
ἀδάμας, 95.
ἀδαμανοί, 95.
ἀδάπανος, 95.
ἀδδί, 95.
ἄδεια, 95.
ἄδεικτος, 95.
ἀδείλανδρος, 95.
ἀδελφός *, 95, 96.
ἀδελφότης *, 96, 97.
ἀδηλέομαι, 98.
ἀδηλοποιέω, 98.
ἄδηλος, 98.
ἀδηλότης, 98.
ἀδήλως, 98.
ἀδημονέω, 98.
ἀδημονία, 98.
ᾅδης *, 98—101.
ἀδιάγνωστος, 101.
ἀδιάδραστος, 101.
ἀδιαίρετος, 101.
ἀδιάκριτος *, 101.
ἀδιακρίτως, 101.
ἀδιάλειπτος, 101.

ἀθλέω, 105.
ἄθλησις, 106.
ἀθλητής, 106.
ἀθλήτρια, 106.
ἀθρήσκευτος, 106.
ἀθροίζω, 106.
ἄθροισμα, 106.
ἀθυμέω, 106.
ἄθυρμα, 106.
ἀθυρογλωσσέω, 106.
ἀθύρω, 106.
ἀθῷος, 106.
ἀθῳότης, 106.
ἀθῳόω, 106.
αἰγέα, 106.
αἴγειος, 106.
αἰγιαλός, 106.
αἰγυπτιακός, 106.
αἰγυπτιάς, 106.
αἰγυπτιαστί, 106.
αἰγύπτιος, 106.
αἴγυπτος, 106.
ἀΐδιος *, 107.
αἴδω, 103.
αἰδώς *, 107.
αἴλουρος, 113.
αἷμα *, 108—110.
αἱματεκχυσία *, 110, 111.
αἱμοῤῥέω, 113.
αἱμωδιάω, 113.
αἶν, 113.
αἰνέας, 113.
αἴνεσις, 113.
αἰνετός, 113.
αἰνέω, 113.
αἴνιγμα, 113.
αἶνος, 113.
αἰνών, 113.
αἵρεσις *, 112.
αἱρετίζω *, 114.
αἱρετικός *, 114.
αἱρέτις, 114.
αἱρετισμός, 114.
αἱρετιστής, 114.
αἱρέω *, 111, 112.
αἴρω *, 116—119.
αἰσθάνομαι *, 119.
αἴσθησις *, 119, 120.
αἰσθητήριον *, 120.
αἰσθητικός, 120.
αἰσθητός, 120.
αἶσχος, 120.
αἰσχρόβιος, 120.
αἰσχρολογία, 120.
αἰσχροκερδής, 120.
αἰσχροκερδῶς, 120.
αἰσχροπαθής, 120.
αἰσχροποιοί, 120.
αἰσχροῤῥημονέω, 120.
αἰσχροῤῥημοσύνη, 120.
αἰσχρός, 120.
αἰσχρότης, 120.
αἰσχύνη, 120.
αἰσχύνω, 120.
αἰτέω *, 120—122.
αἴτημα *, 122.
αἰτία, 123.
αἰτίαμα, 123.
αἰτιάομαι, 123.
αἰτιολογέω, 123.
αἰτιολογία, 123.
αἴτιος, 123, 124.
αἰτίωμα, 124.
αἰφνίδιος, 124.
αἰχμαλωτεύω, 124.
αἰχμαλωσία, 124.
αἰχμαλωτίζω, 124.
αἰχμαλωτισμός, 124.
αἰχμάλωτος, 124.
αἰών *, 124—132.
αἰώνιος *, 132, 133.
ἀκαιρέομαι, 134.
ἄκανθα, 134.
ἀκάνθινος, 134.

ἀλαζών, 148.
ἀλαλάζω, 148.
ἀλάλητος, 148.
ἄλαλος, 148.
ἅλας, 148.
ἄλασσα, 148.
ἀλγηδών, 148.
ἀλεεύς, 148.
ἀλειφόβιος, 148.
ἀλείφω, 148.
ἀλεκτοροφωνία, 149.
ἄλεκτος, 149.
ἀλέκτωρ, 149.
ἀλεξανδρεύς, 149.
ἀλεξανδρῖνος, 149.
ἀλέξανδρος, 149.
ἄλευρον, 149.
ἀλήθεια *, 152—165.
ἀληθεύω *, 169.
ἀληθής *, 149—152.
ἀληθινός *, 165—169.
ἀλήθω, 169.
ἀληθῶς *, 152.
ἄληκτος, 169.
ἄληπτος, 170.
ἀλησμός, 170.
ἀλήστευτος, 170.
ἁλιεύς, 170.
ἁλιεύω, 170.
ἁλίζω, 170,
ἀλισγέω, 170.
ἀλίσγημα, 170.
ἀλλά, 170, 171.
ἀλλαγή, 171.
ἄλλαγμα, 171.
ἀλλάσσω *, 172.
ἀλλαχόθεν, 171.
ἀλλαχοῦ, 171.
ἀλληγορέω *, 79—81.
ἀλληλοκτονία, 171.
ἀλληλουΐα, 171, 172.
ἀλλήλων, 172.
ἀλλογενής *, 438, 439.
ἀλλοεθνής, 172.
ἀλλοιόω, 172.
ἅλλομαι, 172.
ἄλλος *, 172.
ἀλλοτριοεπίσκοπος *, 761.
ἀλλότριος, 180, 181.
ἀλλοτριόχωρος, 182.
ἀλλοτριόω *, 181.
ἀλλοτρίωσις, 182.
ἀλλοφυλισμός, 182.
ἀλλόφυλος, 182.
ἀλλοφωνία, 183.
ἀλλόφωνος, 183.
ἄλλως, 183.
ἀλοάω, 183.
ἀλογέομαι, 183.
ἀλογίζομαι, 183.
ἀλογιστκίνω, 183.
ἀλογιστία, 183.
ἄλογοι, 183.
ἀλογόομαι, 183.
ἄλογος, 183.
ἀλόη, 183.
ἀλουργικός, 183.
ἅλς, 183.
ἄλσος, 183.
ἄλσωμα, 183.
ἀλσών, 183.
ἁλυκός, 183.
ἄλυπος, 183.
ἀλυσιδωτός, 183.
ἅλυσις, 183.
ἀλυσιτελής, 183.
ἄλφα, 183.
ἀλφαῖος, 183, 184.
ἅλων, 184.
ἀλωνίζω, 184.
ἀλώπηξ, 184.
ἅλωσις, 184.
ἅμα, 184.
ἀμαθής, 184.

ἀπαλλοτριόω, 181, 182.
ἀμαξηγέω, 184.
ἀμαράντινος, 184.
ἀμάραντος, 184.
ἀμαρτάνω *, 184—190.
ἀμαρτάς, 191.
ἀμάρτημα *, 188.
ἀμάρτυρος, 191.
ἀμαρτωλός, 190.
ἀμάσητος, 191.
ἀματταρί, 191.
ἀμαυρός, 191.
ἀμαυρότης, 191.
ἄμαχος, 191.
ἀμάω, 191.
ἀμβλύνω, 191.
ἀμβρόσιος, 191.
ἀμελέω, 191.
ἄμεμπτος, 191.
ἀμέμπτως, 191.
ἀμέριμνος, 191.
ἀμετάγνωστος, 191.
ἀμετάθετος, 191.
ἀμετακίνητος, 191.
ἀμετάλλακτος, 191.
ἀμεταμέλητος, 191.
ἀμετανόητος, 191.
ἄμετρος, 192.
ἀμήν, 192.
ἀμήτωρ, 192.
ἀμίαντος *, 192.
ἅμιλλα, 192.
ἀμιναδάβ, 192.
ἀμμαζειβί, 192.
ἄμμος, 192.
ἀμνάς *, 192.
ἀμνημονεύω, 192.
ἀμνός *, 193, 194.
ἀμοιβή, 194.
ἀμοιρέω, 194.
ἀμόλυντος, 194.
ἀμορίτης, 194.
ἄμπελος, 194.
ἀμπελουργός, 194.
ἀμπελών, 194.
ἀμπεχόνη, 194.
ἀμπλίας, 194.
ἀμπλίατος, 194.
ἀμύητος, 194.
ἄμυνα, 194.
ἀμύνω, 194.
ἄμυρος, 195.
ἀμφιάζω, 195.
ἀμφίασις, 195.
ἀμφιβάλλω, 195.
ἀμφιβληστρεύω, 195.
ἀμφίβληστρον, 195.
ἀμφιβολεύς, 195.
ἀμφιβολία, 195.
ἀμφιέζω, 195.
ἀμφιέννυμι, 195.
ἀμφίκυρτος, 195.
ἀμφιλογέομαι, 195.
ἀμφίπολις, 195.
ἀμφίταπος, 195.
ἄμφοδον, 195.
ἀμφοτεροδέξιος, 195.
ἀμφότεροι, 195.
ἀμώμητος *, 195.
ἄμωμον, 195.
ἄμωμος *, 196.
ἀμών, 196.
ἀμώς, 196.
ἄν, 196, 197.
ἀνά, 197.
ἀναβαθμός, 198.
ἀναβαίνω, 198.
ἀναβάλλω, 198.
ἀναβαπτίζω, 198.
ἀνάβασις, 198.
ἀναβαστάζω, 198.
ἀναβάτης, 198.
ἀναβατικός, 198.
ἀναβατός, 199.

ἀναβέννω, 199.
ἀναβιβάζω, 199.
ἀναβιόω, 199.
ἀναβίωσις, 199.
ἀναβλέπω, 199.
ἀνάβλεψις, 199.
ἀναβληχάομαι, 199.
ἀναβλυσταίνω, 199.
ἀναβοθρεύω, 199.
ἀναβολή, 199.
ἀναβράσσω, 199.
ἀνάγαιον, 199.
ἀναγγέλλω *, 31.
ἀναγινώσκω *, 451.
ἀναγκαῖος, 199
ἀναγκάζω, 199.
ἀναγκαστῶς, 199.
ἀνάγκη, 200.
ἀναγνεία, 200.
ἀναγνωρίζω *, 462.
ἀνάγνωσις *, 451.
ἀνάγω, 200.
ἀναδείκνυμι, 200.
ἀνάδειξις, 200.
ἀναδέχομαι, 519.
ἀναδίδωμι, 200.
ἀναζάω *, 845.
ἀναζέω, 200.
ἀναζητέω, 200.
ἀναζυγή, 200.
ἀναζωγραφέω, 200.
ἀναζώννυμι, 200, 201.
ἀναζωπυρέω, 201.
ἀναζωπύρησις, 201.
ἀναθάλλω, 201,
ἀναθάλπω, 201.
ἀναθερίζω, 201.
ἀναθεωρέω, 201.
ἀνάθημα *, 201.
ἀναίδεια *, 108.
ἀναίρεσις, 201.
ἀναιρετικός, 201.
ἀναιρέω, 201.
ἀναισθητέω, 201.
ἀναίσθητος, 201.
ἀναίτιος, 202.
ἀναιτίως, 202.
ἀνακαθίζω, 202.
ἀνακαλεῖν, 202.
ἀνακαλύπτω, 202.
ἀνακαλυπτήριον, 202.
ἀνακάμπτω, 202.
ἀνάκαυσις, 202.
ἀνάκειμαι, 202.
ἀνακεφαλαιόω, 202.
ἀνάκλησις, 202.
ἀνακλητικός, 202.
ἀνακλίνω, 202.
ἀνακόπτω, 202.
ἀνακράζω, 202.
ἀνάκρασις, 202.
ἀνακρίνω, 202.
ἀνάκρισις, 203,
ἀνακυλίω, 203.
ἀνακύπτω, 203.
ἀναλαμβάνω, 203.
ἀνάληψις, 203.
ἀναλίσκω, 203.
ἀναλιχμάομαι, 203.
ἀναλλοίωτος, 203.
ἀναλογέω, 203.
ἀναλογίζομαι, 203.
ἄναλος, 302.
ἀναλύζω, 203.
ἀνάλυσις, 203.
ἀνάλυτος, 204.
ἀναλύω, 204.
ἀναμάρτητος *, 190, 191.
ἀναμαρυκάομαι, 204.
ἀναμένω, 204.
ἀναμεταξύ, 204.
ἀναμίλλητος, 205.
ἀναμιμνήσκω, 204.
ἀνάμνησις, 204.

ἀνείδεος, 210.
ἀνεκδιήγητος, 210.
ἀνεκλάλητος, 210.
ἀνέκλειπτος, 210.
ἀνέκπυστος, 210.
ἀνεκτός, 210.
ἀνεκτότης, 210.
ἀνέκφραστος, 210.
ἀνελεήμων *, 690.
ἀνέλεος *, 689.
ἀνελλιπής, 210.
ἀνέλπιστος, 210.
ἀνεμίζω, 210.
ἄνεμος, 210.
ἀνεμοφθορία, 210.
ἀνεμόφθορος, 210.
ἀνενδεής, 210.
ἀνένδεκτος, 210.
ἀνένδετος, 211.
ἀνενδοίαστος, 211.
ἀνενδοιάστως, 211.
ἀνένδοτος, 211.
ἀνεννόητος, 211.
ἀνενόχλητος, 211.
ἀνεξάρνητος, 211.
ἀνεξερεύνητος, 211.
ἀνεξικακία, 211.
ἀνεξίκακος, 211.
ἀνεξιχνίαστος, 211.
ἀνεπαίσθητος, 211.
ἀνεπαίσχυντος, 211.
ἀνεπαιτίατος, 211.
ἀνεπανόρθωτος, 211.
ἀνεπηρέαστος, 211.
ἀνεπίγνωστος, 211.
ἀνεπίληπτος, 211.
ἀνεπίμικτος, 211.
ἀνεπίσκεπτος, 211.
ἀνεπιτήδειος, 211.
ἀνεπιτρέπτως, 211.
ἀνεπιτρόπευτος, 211.
ἀνεπίφαντος, 212.
ἀνεπιφθόνως, 212.
ἀνέρχομαι, 212.
ἄνεσις, 212.
ἀνετάζω, 212.
ἄνευ, 212.
ἀνεύθετος, 212.
ἀνευλαβής, 212.
ἀνευρίσκω, 212.
ἀνέφικτος, 212.
ἀνέχω, 212.
ἀνεψιός, 212.
ἄνηβος, 212.
ἀνηγεμόνευτος, 212.
ἀνήδονος, 212.
ἄνηθον, 212.
ἀνήκεστος, 212.
ἀνήκοος, 212.
ἀνήκω, 213.
ἀνήλατος, 213.
ἀνηλεής, 213.
ἀνήμερος, 213.
ἀνήρ, 213.
ἀνθέω, 214.
ἀνθήρος, 214.
ἄνθιμον, 214.
ἀνθίστημι, 213.
ἄνθος, 214.
ἀνθοφορέω, 214.
ἀνθρακία, 214.
ἄνθραξ, 214.
ἀνθρώπινος *, 217.
ἀνθρωποβορία, 221.
ἀνθρωποκτόνος *, 218.
ἄνθρωπος *, 214—217
ἀνθυπατεύω, 221.
ἀνθύπατος, 221.
ἀνίατος, 221.
ἀνίημι, 221.
ἀνίλεως, 221.
ἀνιμάω, 221.
ἄνιπτος, 221.
ἀνίστημι, 933, 934

ἀντιστρόφως, 227.
ἀντιταλαντεύω, 227.
ἀντιτάλαντον, 227.
ἀντιταμίας, 227.
ἀντιτάσσω, 227.
ἀντιτειχίζω, 227.
ἀντιφιλονεικέω, 227.
ἀντιφώνησις, 227.
ἀντιφωνία, 227.
ἀντίχαρις, 227.
ἀντλέω, 227.
ἄντλημα, 227.
ἀντοφθαλμέω, 227.
ἀντοχυρόω, 227.
ἄντρον, 227.
ἀνύβριστος, 227.
ἄνυδρος, 228.
ἀνύμφευτος, 228.
ἀνυπαίτιος, 228.
ἀνύπαρκτος, 228.
ἀνυπερήφανος, 228.
ἀνυπερθεσία, 228.
ἀνυπερθετέω, 228.
ἀνυπέρθετος, 228.
ἀνυπόδετος, 228.
ἀνυπομόνητος, 228.
ἀνυπονόητος, 228.
ἀνυπόστατος, 228.
ἀνυπότακτος, 228.
ἀνυποτίμητος, 228.
ἀνύπουλος, 228.
ἀνυπούλως, 228.
ἀνυποφόρος, 228.
ἀνυστέρητος, 228.
ἀνυψόω, 228.
ἄνω *, 228.
ἄνωθεν *, 229.
ἀνωμάλως, 230.
ἀνωνόμαστος, 230.
ἄνωρος, 230.
ἀνωφέλεια, 230.
ἀνωφελής, 230.
ἀνώφοιτος, 230.
ἀξίνη, 230.
ἄξιος, 230.
ἀξιόω, 231.
ἀξίωμα, 231.
ἀξιωματικός, 231.
ἀξίως, 231.
ἀξίωσις, 231.
ἄξυστος, 231.
ἄξων, 231.
ἄοκνος, 231.
ἀόρατος, 231.
ἀοράτως, 232.
ἀπαγγέλλω *, 31, 32.
ἀπαγορεύω, 232.
ἀπάγχω, 232.
ἀπάγω, 232.
ἀπαγωγή, 232.
ἀπαδικέω, 232.
ἀπαθανίζω, 232.
ἀπαθής, 232.
ἀπαίδευτος *, 232.
ἀπαίρω, 232.
ἀπαιτέω *, 122, 123.
ἀπαίτησις, 232.
ἀπαιωρέω, 232.
ἀπακονάω, 232.
ἀπάλαιστρος, 232.
ἀπαλγέω, 232.
ἀπαλλάσσω *, 173, 174.
ἀπαλλάττομαι, 233.
ἀπαλλοτριόω *, 181, 182.
ἀπαλός, 232.
ἀπαμαυρόω, 232.
ἀπαμφιάζω, 233.
ἀπαμφιέννυμι, 233.
ἀπάνθισμα, 233.
ἀπάνθρωπως, 233.
ἀπάνουργος, 233.
ἀπαντάω, 233.
ἀπαντή, 233.
ἀπάντησις, 233.

ἀπόκρυψις, 258.
ἀποκτείνω, 258.
ἀποκυέω, 258.
ἀποκύημα, 258.
ἀποκύησις, 258.
ἀποκυΐσκω, 258.
ἀποκυλίζω, 258.
ἀποκυλινδέω, 258.
ἀποκυλίω, 258.
ἀποκυριεύω, 258.
ἀποκωλύω, 258.
ἀποκωφόω, 258.
ἀπολακτίζω, 258.
ἀπολαμβάνω, 258.
ἀπόλαυσις, 259.
ἀπολέγω, 259.
ἀπολείπω, 259.
ἀπολείχω, 259.
ἀπολεπίζω, 259.
ἀπολήγω, 259.
ἀπολήνιον, 259.
ἀπολιθόω, 259.
ἀπολιμπάνω, 259.
ἀπόλλυμι *, 259.
ἀπολλύων *, 260.
ἀπολλωνία, 260.
ἀπολλώς, 260.
ἀπολογέομαι, 260.
ἀπολογία, 260.
ἀπόλογος, 260.
ἀπόλοιπος, 260.
ἀπολούω, 260.
ἀπόλυσις, 260.
ἀπόλυτος, 260.
ἀπολύτρωσις *, 261.
ἀπολύω, 261.
ἀπομάσσω, 261.
ἀπομνημόνευμα, 262.
ἀπομνημονεύω, 262.
ἀπόμοιρα, 262.
ἀπονέμω, 262.
ἀπονεύω, 262.

ἀπερινόητος, 238.
ἀπερίσπαστος, 238.
ἀπερισπάστως, 238.
ἀπερίτμητος *, 239.
ἀπερίτρεπτος, 239.
ἀπερίφρακτος, 239.
ἀπερυθριάω, 239.
ἀπέρχομαι, 239.
ἀπευδοκέω, 240.
ἀπευθανατίζω, 240.
ἀπέχθομαι, 240.
ἀπέχω, 240.
ἀπηρυθριασμένως, 240.
ἀπιστέω *, 240—242.
ἀπιστία *, 242.
ἀπλάνητος, 243.
ἀπλάριος, 243.
ἄπλαστος, 243.
ἄπλατος, 243.
ἀπλήξ, 243.
ἀπλήρωτος, 243.
ἀπληστεύομαι, 243.
ἀπληστία, 243.
ἄπληστος, 243.
ἁπλοσύνη, 245.
ἁπλότης *, 245.
ἁπλοῦς *, 243—245.
ἁπλόω, 245.
ἅπλωμα, 245.
ἁπλῶς *, 245.
ἄπλωτος, 245.
ἄπνοος, 245.
ἀπό, 245—248.
ἀποβαίνω, 248.
ἀποβάλλω, 248.
ἀποβάπτω, 248.
ἀποβίωσις, 248.
ἀποβλέπω, 248.
ἀπόβλημα, 248.
ἀπόβλητος, 249.
ἀποβλύζω, 249.
ἀποβολή, 249.
ἀπόβρεξις, 249.
ἀπογαλακτίζω, 249.
ἀπογεύομαι, 249.
ἀπογίνομαι *, 437, 438.
ἀπόγονος, 249.
ἀπογραφή, 249.
ἀπογράφω, 249.
ἀποδείκνυμι, 249.
ἀπόδειξις, 249.
ἀποδεκατεύω, 249.
ἀποδεκατόω, 249.
ἀποδεκτός *, 520.
ἀποδεσμεύω, 249.
ἀπόδεσμος, 249.
ἀποδέχομαι *, 519, 520.
ἀποδέω, 249.
ἀποδημέω, 249.
ἀπόδημος, 249.
ἀποδιαιρέω, 249.
ἀποδιαστέλλω, 249.
ἀποδιατηρέω, 249.
ἀποδιδράσκω, 249.
ἀποδίδωμι, 249, 250.
ἀποδιορίζω *, 250.
ἀποδοκιμάζω *, 609, 610.
ἀπόδομα, 251.
ἀποδοχεῖον, 251.
ἀποδοχή *, 520.
ἀποδύρομαι, 251.
ἀπόδυσις, 251.
ἀπόθεσις, 251,
ἀποθέωσις, 251.
ἀποθήκη, 251.
ἀποθησαυρίζω, 251.
ἀποθλίβω, 251.
ἀποθνήσκω, 890, 891.
ἀποικεσία, 251.
ἀποικία, 251.
ἀποικίζω, 251.
ἀποίκιλος, 251.
ἀποικισμός, 251.
ἄποιος, 251.

ἀποκαθίστημι *, 252.
ἀποκακέω, 252.
ἀποκαλύπτω *, 252, 253.
ἀποκάλυψις *, 253.
ἀποκαραδοκέω, 254.
ἀποκαραδοκία *, 254, 525.
ἀποκαρτέρησις, 254.
ἀποκαταλλάσσω *, 180.
ἀποκατάστασις *, 254.
ἀποκαταστατικός, 255.
ἀπόκαυμα, 255.
ἀπόκειμαι, 255.
ἀποκεκαλυμμένως, 255.
ἀποκεκρυμμένως, 255.
ἀπόκενος, 255.
ἀποκενόω, 255.
ἀποκεντέω, 255.
ἀποκέντησις, 255.
ἀποκεφαλίζω, 255.
ἀποκήρυκτος, 255.
ἀποκήρυξις, 255.
ἀποκηρύσσω, 255.
ἀποκιδαρόω, 255.
ἀπόκλεισμα, 255.
ἀποκλείω, 255.
ἀποκληρόω, 255.
ἀποκλύζω, 255.
ἀποκνίζω, 255.
ἀποκολλάω, 255.
ἀπόκομμα, 256.
ἀπόκοπος, 256.
ἀποκόπτω *, 256.
ἀποκοσμέω, 256.
ἀποκρέμαμαι, 256.
ἀπόκρημνος, 256.
ἀπόκριμα *, 256.
ἀποκρίνω *, 256.
ἀπόκρισις *, 257.
ἀποκρύπτω, 257.
ἀποκρυφή, 257.
ἀπόκρυφος, 257.
ἀποκρύφως, 258.
ἀπόκρυψις, 258.
ἀποκτείνω, 258.
ἀποκυέω, 258.
ἀποκύημα, 258.
ἀποκύησις, 258.
ἀποκυΐσκω, 258.
ἀποκυλίζω, 258.
ἀποκυλινδέω, 258.
ἀποκυλίω, 258.
ἀποκυριεύω, 258.
ἀποκωλύω, 258.
ἀποκωφόω, 258.
ἀπολακτίζω, 258.
ἀπολαμβάνω, 258.
ἀπόλαυσις, 259.
ἀπολέγω, 259.
ἀπολείπω, 259.
ἀπολείχω, 259.
ἀπολεπίζω, 259.
ἀπολήγω, 259.
ἀπολήνιον, 259.
ἀπολιθόω, 259.
ἀπολιμπάνω, 259.
ἀπόλλυμι *, 259.
ἀπολλύων *, 260.
ἀπολλωνία, 260.
ἀπολλώς, 260.
ἀπολογέομαι, 260.
ἀπολογία, 260.
ἀπόλογος, 260.
ἀπόλοιπος, 260.
ἀπολούω, 260.
ἀπόλυσις, 260.
ἀπόλυτος, 260.
ἀπολύτρωσις *, 261.
ἀπολύω, 261.
ἀπομάσσω, 261.
ἀπομνημόνευμα, 262.
ἀπομνημονεύω, 262.
ἀπόμοιρα, 262.
ἀπονέμω, 262.
ἀπονεύω, 262.

ἀπονηστεύω, 262.
ἀπονηστίζομαι, 262.
ἀπονήχομαι, 262.
ἀπονικάω, 262.
ἀπονίπτω, 262.
ἀπονοέω, 262.
ἀποξαίνω, 262.
ἀποξενόω, 262.
ἀποξηραίνω, 262.
ἀποπεμπτόω, 262.
ἀποπεραίνω, 262.
ἀποπετάζω, 262.
ἀποπιάζω, 262.
ἀποπίπτω, 262.
ἀποπιστεύω, 262.
ἀποπλανάω, 262.
ἀποπλέω, 262.
ἀποπληρόω, 262.
ἀποπλύνω, 263.
ἀποπνίγω, 263.
ἀποποιέω, 263.
ἀποπομπαῖος, 263.
ἀποπομπή, 263.
ἀποπρατίζομαι, 263.
ἀποπροσποιέομαι, 263.
ἄποπτος, 263.
ἀπόπτωμα, 263.
ἀπόπτωσις, 263.
ἀποπτωτικός, 263.
ἀποργίζω, 263.
ἀπόρευτος, 263.
ἀπορέω, 263.
ἀπορία, 263.
ἀποῤῥιζόω, 263.
ἀποῤῥύπτω, 263.
ἀποῤῥύπωσις, 263.
ἀπορφανίζω, 263.
ἀποσκευάζω, 263.
ἀποσκίασμα, 264.
ἀποσκοπεύω, 264.
ἀποσκοριακίζω, 264.
ἀποσοβέω, 264.
ἀποσπάω, 264.
ἀποστάζω, 264.
ἀποσταλάζω, 264.
ἀποστασία *, 264.
ἀποστάσιον, 264.
ἀπόστασις, 265.
ἀποστατέω, 265.
ἀποστάτης, 265.
ἀποστατικός, 265.
ἀποστάτις, 265.
ἀποσταυρόω, 265.
ἀποστεγάζω, 265.
ἀποστέλλω *, 265.
ἀποστενόω, 266.
ἀποστέργω, 266.
ἀποστερέω, 266.
ἀποστηθισμός, 266.
ἀποστηρίζω, 266.
ἀποστολή *, 266.
ἀποστολικός, 266.
ἀπόστολος *, 266—268.
ἀποστοματίζω, 268.
ἀποστρεβλόω, 268.
ἀποστρέφω *, 268, 269.
ἀποστροφή, 269.
ἀποστυγέω, 270.
ἀποστύφω, 270.
ἀποσυνάγω, 270.
ἀποσυνάγωγος, 90, 91.
ἀποσύνακτος, 270.
ἀποσυρίζω, 270.
ἀποσφενδονάω, 270.
ἀποσφράγισμα, 270.
ἀποσχοινίζω, 270.
ἀποταγή, 270.
ἀποταξία, 270.
ἀπόταξις, 270.
ἀποτάσσω, 270.
ἀποτέλεσμα, 270.
ἀποτελεστικός, 270.
ἀποτελέω, 270.
ἀποτέμνω, 270.

ἀπότεξις, 270.
ἀπότευγμα, 270.
ἀποτηγανίζω, 271.
ἀποτίθημι, 271.
ἀποτίμησις, 271.
ἀποτίναγμα, 271.
ἀποτινάσσω, 271.
ἀποτιννύω, 271.
ἀποτίω, 271.
ἀποτολμάω, 271.
ἀποτομία, 271.
ἀποτομή, 271.
ἀποτόμως, 271.
ἀποτορεύω, 271.
ἀποτρέπω, 271.
ἀποτροπιάζω, 271.
ἀποτροπίασμα, 271.
ἀποτροπιασμός, 271.
ἀποτρύχω, 271.
ἀποτυμπανίζω, 271.
ἀπότυπος, 271.
ἀποτυφλόω, 271.
ἀπουσία, 271.
ἀποφαντός, 272.
ἀπόφασις, 272.
ἀποφέρω, 272.
ἀποφεύγω, 272.
ἀποφθέγγομαι, 272.
ἀποφιμόω, 272.
ἀποφορά, 272.
ἀποφορτίζομαι, 272.
ἀποφράσσω, 272.
ἀποφυσόω, 272.
ἀποχή, 272.
ἀπόχρησις, 272.
ἀποχύνω, 272.
ἀπόχυσις, 272.
ἀποχωρέω, 272.
ἀποχωρίζω, 272.
ἀποψύχω *, 272.
ἄππιος, 273.
ἄπρακτος, 273.
ἀπρίλιος, 273.
ἀπρόϊτος, 273.
ἀπρονόητος, 273.
ἀπρόπτωτος, 273.
ἀπροσδεής, 273.
ἀπρόσδεκτος, 273.
ἀπροσδόκητος, 273.
ἀπροσέγγιστος, 273.
ἀπρόσιτος, 273.
ἀπρόσκοπος *, 273, 274.
ἀπροσκόπως, 274.
ἀπροσπαθής, 274.
ἀπρόσπλοκος, 274.
ἀπροσωπόληπτος, 274.
ἀπροσωπολήπτως, 274.
ἄπταιστος, 274.
ἀπτόητος, 274.
ἅπτω, 274.
ἀπφία, 274.
ἀπωθέω, 275.
ἀπώλεια *, 275.
ἀπῶρυξ, 275.
ἀπωσμός, 275.
ἀπωτέρω, 275.
ἄρα, 275, 276.
ἆρα, 276.
ἀρά, 276, 277.
ἄραβα, 278.
ἀραβία, 278.
ἀραβίσσα, 278.
ἀραβώθ, 278.
ἀραιός, 278.
ἀραιόω, 278.
ἀραίωμα, 278.
ἀράμ, 278.
ἀράομαι, 278.
ἀραρότως, 278.
ἀράχνη, 278.
ἄραψ, 279.
ἀργέω *, 779.
ἀργία, 279, 779.
ἀργόζ, 279.

ἀργολογέω, 279.
ἀργολογία, 279.
ἀργός *, 279, 778, 779.
ἀργύρεος, 279.
ἀργύριον, 279.
ἀργυροκόπος, 279.
ἄργυρος, 279.
ἀργυροχόος, 279.
ἀργύρωμα, 279.
ἀργυρώνητος, 279.
ἀργῶς, 279, 779.
ἀρδαλόω, 279.
ἀρδεία, 279.
ἄρδην, 279.
ἄρδευσις, 279.
ἄρδω, 279.
ἀρειανός, 279.
ἀρειοπαγίτης, 280.
ἄρειος, 280.
ἀρεσκεία, 282.
ἀρέσκω, 280, 281.
ἀρεστός, 281.
ἀρέτας, 284.
ἀρετή, 284—289.
ἀρήγω, 289.
ἀρήν, 289.
ἀρθῖτις, 289.
ἀρθρέμβολος, 289.
ἄρθρον, 289.
ἀριήλ, 289.
ἀριθμέω, 289.
ἀριθμός, 289.
ἀριμαθαία, 289.
ἀρίσταρχος, 290.
ἀριστάω, 290.
ἀριστερός, 290.
ἀριστόβουλος, 290.
ἀριστεύω, 290.
ἄριστον, 290.
ἀριώθ, 290.
ἀρκετός, 290.
ἀρκεύθινος, 290.
ἄρκευθος, 290.
ἀρκέω, 290.
ἄρκος, 290.
ἀρκτικός, 291.
ἄρμα, 291.
ἅρμα, 291.
ἀρμαγεδών, 291.
ἁρματηλάτης, 291.
ἁρματοποιός, 291.
ἁρματταρεί, 291.
ἁρμή, 291.
ἁρμογή, 291.
ἁρμόζω, 291.
ἁρμονία, 291.
ἁρμός, 291.
ἀρνέομαι, 291—293.
ἀρνίον, 294.
ἀρνός, 295.
ἀροτριασμός, 295.
ἀροτριάω, 295.
ἄροτρον, 295.
ἁρπαγή *, 295, 296.
ἁρπαγμός *, 296—299.
ἁρπάζω *, 295.
ἅρπαξ, 299.
ἀῤῥαβών *, 299, 300.
ἀῤῥαβωνίζω, 300.
ἄῤῥαφος, 300.
ἀῤῥενωδῶς, 300.
ἄῤῥηκτος, 300.
ἄῤῥην, 300.
ἀῤῥενομανής, 300.
ἀῤῥεπής, 300.
ἀῤῥεπῶς, 300.
ἀῤῥητοποιός, 300.
ἄῤῥητος *, 791.
ἄῤῥιζος, 300.
ἄῤῥυπος, 300.
ἀῤῥωστέω, 300.
ἀῤῥώστημα, 300.
ἀῤῥωστία, 300.
ἄῤῥωστος, 300.

ἀρσενικός, 301.
ἀρσενόθηλυς, 301.
ἀρσενοκοιτέω, 301.
ἀρσενοκοίτης, 301.
ἀρσενοκοιτία, 301.
ἄρσις, 301.
ἀρτάβη, 301.
ἀρτάω, 301.
ἀρτεμᾶς, 301.
ἄρτεμις, 301.
ἀρτέμων, 301.
ἀρτήρ, 301.
ἄρτι, 301, 302.
ἄρτιος *, 302.
ἀρτίως, 304.
ἀρτοκοπικός, 304.
ἄρτος, 304.
ἀρτύω, 305.
ἀρφαξάδ, 305.
ἀρχάγγελος *, 30.
ἀρχαΐζω, 305.
ἀρχαῖος *, 313—315.
ἀρχέλαος, 305.
ἀρχέτυπος, 305.
ἀρχή *, 310—313.
ἀρχηγικός, 306.
ἀρχηγός *, 315, 316.
ἀρχιατρός, 306.
ἀρχιδεσμοφύλαξ, 306.
ἀρχιδεσμώτης, 306.
ἀρχιδιακόνισσα, 306.
ἀρχιδιάκονος, 306.
ἀρχιεπίσκοπος, 306.
ἀρχιεράομαι, 306.
ἀρχιερατεία, 306.
ἀρχιερατεύω, 306.
ἀρχιερατικός, 306.
ἀρχιερεύς, 908.
ἀρχιερωσύνη, 306.
ἀρχιεταῖρος, 306.
ἀρχιευνοῦχος, 306.
ἀρχίθεος, 306.
ἀρχιΐατρος, 306.
ἀρχικύνηγος, 306.
ἀρχιληστής, 306.
ἀρχιμάγειρος, 306.
ἀρχιμανδρίτης, 307.
ἀρχιοινοχοΐα, 307.
ἀρχιοινοχόος, 307.
ἀρχιπατριῶται, 307.
ἀρχιποίμην, 307.
ἄρχιππος, 307.
ἀρχιπρεσβύτερος, 307.
ἀρχιπροφήτης, 307.
ἀρχισιτοποιός, 307.
ἀρχιστράτηγος, 307.
ἀρχισυνάγωγος, 307.
ἀρχισωματοφύλαξ, 307.
ἀρχιτεκτονία, 307.
ἀρχιτέκτων, 307.
ἀρχιτελώνης, 307.
ἀρχιτρίκλινος, 307.
ἀρχίφυλος, 308.
ἀρχοντικός, 308.
ἄρχω *, 308—310.
ἄρχων, 308.
ἀρωδιός, 317.
ἄρωμα, 317.
ἀσά, 317.
ἀσαγής, 317.
ἀσαίνω, 317.
ἀσάλευτος, 317.
ἀσαρθά, 317.
ἄσαρκος, 317.
ἄσβεστος, 317.
ἀσβόλη, 317.
ἀσέβεια *, 317, 318.
ἀσεβέω *, 318.
ἀσεβής *, 319.
ἀσέλγεια, 320.
ἄσημος, 320.
ἄσηπτος, 320.
ἀσήρ, 320.
ἀσθένεια *, 320.

ἀνείδεος, 210.
ἀνεκδιήγητος, 210.
ἀνεκλάλητος, 210.
ἀνέκλειπτος, 210.
ἀνέκπυστος, 210.
ἀνεκτός, 210.
ἀνεκτότης, 210.
ἀνέκφραστος, 210.
ἀνελεήμων *, 690.
ἀνέλεος *, 689.
ἀνελλιπής, 210.
ἀνέλπιστος, 210.
ἀνεμίζω, 210.
ἄνεμος, 210.
ἀνεμοφθορία, 210.
ἀνεμόφθορος, 210.
ἀνενδεής, 210.
ἀνένδεκτος, 210.
ἀνένδετος, 211.
ἀνενδοίαστος, 211.
ἀνενδοιάστως, 211.
ἀνένδοτος, 211.
ἀνεννόητος, 211.
ἀνενόχλητος, 211.
ἀνεξάρνητος, 211.
ἀνεξερεύνητος, 211.
ἀνεξικακία, 211.
ἀνεξίκακος, 211.
ἀνεξιχνίαστος, 211.
ἀνεπαίσθητος, 211.
ἀνεπαίσχυντος, 211.
ἀνεπαιτίατος, 211.
ἀνεπανόρθωτος, 211.
ἀνεπηρέαστος, 211.
ἀνεπίγνωστος, 211.
ἀνεπίληπτος, 211.
ἀνεπίμικτος, 211.
ἀνεπίσκεπτος, 211.
ἀνεπιτήδειος, 211.
ἀνεπιτρέπτως, 211.
ἀνεπιτρόπευτος, 211.
ἀνεπίφαντος, 212.
ἀνεπιφθόνως, 212.
ἀνέρχομαι, 212.
ἄνεσις, 212.
ἀνετάζω, 212.
ἄνευ, 212.
ἀνεύθετος, 212.
ἀνευλαβής, 212.
ἀνευρίσκω, 212.
ἀνέφικτος, 212.
ἀνέχω, 212.
ἀνεψιός, 212.
ἄνηβος, 212.
ἀνηγεμόνευτος, 212.
ἀνήδονος, 212.
ἄνηθον, 212.
ἀνήκεστος, 212.
ἀνήκοος, 212.
ἀνήκω, 213.
ἀνήλατος, 213.
ἀνηλεής, 213.
ἀνήμερος, 213.
ἀνήρ, 213.
ἀνθέω, 214.
ἀνθήρος, 214.
ἄνθιμον, 214.
ἀνθίστημι, 213.
ἄνθος, 214.
ἀνθοφορέω, 214.
ἀνθρακία, 214.
ἄνθραξ, 214.
ἀνθρώπινος *, 217.
ἀνθρωποβορία, 221.
ἀνθρωποκτόνος *, 218.
ἄνθρωπος *, 214—217.
ἀνθυπατεύω, 221.
ἀνθύπατος, 221.
ἀνίατος, 221.
ἀνίημι, 221.
ἀνίλεως, 221.
ἀνιμάω, 221.
ἄνιπτος, 221.
ἀνίστημι, 933, 934.

ἄννα, 221.
ἄννας, 221.
ἄνοδος, 222.
ἄνοιγμα, 222.
ἀνοίγω, 222.
ἀνοίκειος, 222.
ἀνοικοδομέω, 222.
ἄνοιξις, 222.
ἀνομβρέω, 222.
ἀνόμοιος, 222.
ἀνομολογέω, 223.
ἀνόνημα, 222.
ἀνονόμαστας, 223.
ἀνούσιος, 223.
ἀνοχή, 223.
ἀνταγωνίζομαι *, 94.
ἀντάλλαγμα *, 173.
ἀνταποδίδωμι, 223.
ἀνταπόδοσις, 223.
ἀνταπόδομα, 223.
ἀνταποστέλλω, 223.
ἀνταυγάζω, 223.
ἀντεῖπον, 223.
ἀντεκκαίω, 223.
ἀντενεργέω, 223.
ἀντενοικίζομαι, 223.
ἀντενφημέω, 223.
ἀντεπερώτησις, 223.
ἀντεπινοέω, 223.
ἀντερείδω, 223.
ἀντεφόρμησις, 223.
ἀντέχω, 223.
ἄντηχος, 224.
ἀντί, 224.
ἀντιβάλλω, 224.
ἀντιγραφή, 224.
ἀντίγραφος, 224.
ἀντιγράφω, 224.
ἀντιδιατίθημι, 224.
ἀντιδικασία, 224.
ἀντιδικομαριανῖται, 224.
ἀντίδικος *, 583, 584.
ἀντιδοξέω, 224.
ἀντίδοτος, 225.
ἀντίζηλος, 225.
ἀντίθεος, 225.
ἀντίθεσις, 225.
ἀντικαθίστημι, 225.
ἀντικακόω, 225.
ἀντικαλέω, 225.
ἀντικρύ, 225.
ἀντιλέγω, 225.
ἀντίλεξις, 225.
ἀντιλήπτωρ, 225.
ἀντιλογία, 225.
ἀντιλοιδορέω, 225.
ἀντιμετρέω, 225.
ἀντιμισθία, 225.
ἀντιόχεια, 225.
ἀντιοχεύς, 226.
ἀντιπαλαίω, 226.
ἀντίπαλος, 226.
ἀντιπαραγωγή, 226.
ἀντιπαραδίδωμι, 226.
ἀντιπαράθεσις, 226.
ἀντιπαράθετος, 226.
ἀντιπαραλλάσσω, 226.
ἀντιπαρατάσσω, 226.
ἀντιπαραχωρέω, 226.
ἀντιπαρεκτείνω, 226.
ἀντιπαρέρχομαι, 226.
ἀντιπαρηγορέω, 226.
ἀντίπας. 226.
ἀντίπασχα, 226.
ἀντιπατρίς, 226.
ἀντιπέραν, 226.
ἀντιπεριβάλλω, 226.
ἀντιπεριτέμνω, 227.
ἀντιπίπτω, 227.
ἀντίπτωμα, 227.
ἀντισοφιστεύω, 227.
ἀντιστασιαστής, 227.
ἀντιστατέω, 227.
ἀντιστρατεύομαι, 227.

ἀτιμώρητος, 331.
ἀτμίς, 331.
ἀτμός, 331.
ἀτόκιος, 331.
ἄτομος, 331.
ἀτονέω, 331.
ἀτονόω, 331.
ἄτοπος, 331.
ἀτρανώτως, 331.
ἀτράπεζος, 331.
ἀτράπελος, 331.
ἄτρεπτος, 331.
ἀτρεπτότης, 331.
ἀτροφέω, 331.
ἄτροφος, 331.
ἄτρυγος, 331.
ἀτρύτως, 332.
ἄτρωτος, 332.
ἀττάκης, 332.
ἄττακος, 332.
ἀττάλεια, 332.
ἀτύπωτος, 332.
ἀτυφία, 332.
ἄτυφος, 332.
ἀτυχέω, 332.
ἀτύχημα, 332.
αὐγάζω*, 332.
αὐγή*, 332.
[illegible], 332.
[illegible], 333.
[illegible], 333.
[illegible], 333.
[illegible], 334.
[illegible]*, 334.
[illegible], 334.
[illegible], 334.
[illegible], 334.
[illegible], 334.
[illegible], 334.
[illegible], 334.
[illegible], 334.
[illegible], 334.
αὐθεντικῶς, 335.
αὐθωρί, 335.
αὔθωρος, 335.
αὐλαία, 335.
αὐλάρχης, 335.
αὐλαρχία, 335.
αὐλέω, 335.
αὐλή, 335.
αὐλητής, 335.
αὐλίζομαι, 335.
αὐλός, 335.
αὐλών, 335.
αὐμός, 341.
αὐξάνω, 336.
αὔξησις, 336.
αὐξητικῶς, 336.
αὔξω, 336.
αὔρα, 336.
αὔριον, 336.
αὐστηρία, 336.
αὐστηρός, 336.
αὐταρέσκεια, 335.
αὐτάρκεια, 336.
αὐταρκέω, 336.
αὐτάρκης, 336.
αὐτεξούσιος, 336.
αὐτεξουσιότης, 337.
αὐτεξουσίως, 337.
αὐτεπαίνετος, 337.
αὐτίκα, 337.
αὐτοαγαθόν, 337.
αὐτοαγιασμός, 337.
αὐτοαγιότης, 337.
αὐτοβούλητος, 337.
αὐτογένεθλος, 337.
αὐτογενής, 337.
αὐτογέννητος, 337.
αὐτόγραφος, 337.
αὐτοδέσποτος, 337.
αὐτόδρομος, 337.
αὐτόθεος, 337.
αὐτοκατάκριτος, 337.

αὐτοκράτωρ, 337.
αὐτολεξεί, 338.
αὐτολογέω, 338.
αὐτολόγος, 338.
αὐτολόχευτος, 338.
αὐτομαθής, 338.
αὐτοματισμός, 338.
αὐτόματος, 338.
αὐτομολεῖν, 338.
αὐτοπαρουσίως, 338.
αὐτοπτέω, 338.
αὐτόπτης, 338.
αὔτοπτος, 338.
αὐτός, 338—340.
αὐτοσύστατος, 340.
αὐτοῦ, 340.
αὑτοῦ, 340.
αὐτουργικῶς, 341.
αὐτοφυής, 341.
αὐτόφωρος, 341.
αὐτόχειρ, 341.
αὐτόχθων, 341.
αὐχέω, 341.
αὐχήν, 341.
αὐχμηρός, 341.
ἀφαγνίζειν, 341.
ἀφαίρεμα, 341.
ἀφαιρέω *, 114, 115.
ἀφάλλομαι, 341.
ἀφανής, 341.
ἀφανίζω, 341.
ἀφανισμός, 341.
ἀφανιστικός, 341.
ἀφάνταστος, 341.
ἄφαντος, 341.
ἀφαντόω, 341.
ἀφάπτω, 341.
ἀφασία, 342.
ἀφεδράζω, 342.
ἄφεδρος, 342.
ἀφεδρών, 342.
ἀφειδία, 342.
ἀφεῖδον, 342.
ἀφέλεια, 342.
ἀφελότης, 342.
ἀφελπίζω, 342.
ἄφεμα, 342.
ἀφερόπονος, 342.
ἀφεροπόνως, 342.
ἄφεσις *, 342.
ἀφέστιος, 343.
ἀφετήριος, 343.
ἀφεύκτος, 343.
ἀφέω, 343.
ἀφή, 343.
ἀφηδάω, 343.
ἀφηγέομαι, 343.
ἀφηλόω, 343.
ἀφηνιάζω, 343.
ἀφηνιασμός, 343.
ἀφηνιαστής, 343.
ἀφθαρσία, 343.
ἄφθαρτος, 343.
ἄφθογγος, 343.
ἀφθορία, 343.
ἄφθορος, 343.
ἀφίδρυμα, 343.
ἀφιερόω, 343.
ἀφιέρωμα, 344.
ἀφιέρωσις, 344.
ἀφιέω, 344.
ἀφίημι, 344.
ἀφικνέομαι, 345.
ἀφιλάγαθος *, 9.
ἀφιλάργυρος, 345.
ἀφιλήδονος, 345.
ἀφιλόνεικος, 345.
ἀφίνω, 345.
ἀφιππάζομαι, 345.
ἄφιξις, 346.
ἀφίστημι *, 346.
ἄφλεκτος, 346.
ἄφνω, 346.
ἀφοβία, 346.

ἄφοβος, 346.
ἀφόβως, 346.
ἀφόδευμα, 346.
ἀφόδευσις, 346.
ἀφοδεύω, 346.
ἄφοδος, 346.
ἀφόμοιος, 346.
ἀφομοιόω, 346, 347.
ἀφοράω, 348.
ἀφόρητος, 348.
ἀφορία, 348.
ἀφορίζω, 348, 349.
ἀφόρισμα, 349.
ἀφορισμός, 349.
ἀφορμή, 349.
ἀφορολόγητος, 349.
ἀφότε, 349.
ἀφότου, 349.
ἀφ' οὗ, 349.
ἀφραίνων, 349.
ἀφρίζω, 349.
ἀφρονεύω, 349.
ἀφρόνως, 349.
ἀφρός, 349.
ἀφροσύνη, 349.
ἄφρων, 349.
ἀφυλάκτως, 349.
ἀφυπνόω, 349.
ἀφυστερέω, 349.
ἀφφουσώθ, 350.
ἀφφώ, 350.
ἄφωνος, 350.
ἀφωράτως, 350.
ἀφώτιστος, 350.
ἄχαζ, 350.
ἀχαΐα, 350.
ἀχαϊκός, 350.
ἀχαλιναγώγητος, 350.
ἀχαλίνως, 350.
ἄχαλκος, 350.
ἀχαμώθ, 350.
ἀχανής, 350.
ἄχαρις, 350.
ἀχαριστέω, 350.
ἀχάριστος, 350.
ἀχάτης, 350.
ἀχείμ, 351.
ἀχείμαστος, 351.
ἀχειραγώγητος, 351.
ἀχειρομίκτος, 351.
ἀχειροποίητος, 351.
ἄχι, 351.
ἀχλεύαστος, 351.
ἀχλυόω, 351.
ἀχλύς, 351.
ἀχόρταστος, 351.
ἄχραντος, 351.
ἀχρεῖος, 351.
ἀχρειότης, 351.
ἀχρειόω, 351.
ἄχρηστος, 351.
ἄχρι, 351.
ἄχρονος, 351.
ἀχρόνως, 352.
ἄχρωμος, 352.
ἄχυρον, 352.
ἀχυρώδης, 352.
ἀχώλωτος, 352.
ἀχώρητος, 352.
ἀχώριστος, 352.
ἀψευδής, 352.
ἀψευστέω, 352.
ἄψευστος, 352.
ἀψηλάφητος, 352.
ἄψινθος, 352.
ἀψίς, 352.
ἄψυχος *, 352.
ἀωρία, 352.
ἀώριος, 352.
ἄωρος, 352.
ἀώρως, 352.

Βαάλ, 353.
βαβυλών, 353.

βάδ, 354.
βαδίζω, 354.
βαθέως, 354.
βαθμός, 354.
βάθος, 354.
βάθου, 354.
βάθρον, 354.
βαθύγλωσσος, 354.
βαθύγνοφος, 354.
βαθύνω, 354.
βαθύς, 354.
βαθύφωνος, 354.
βαθύχειλος, 354.
βαιθδαγών, 354.
βαιθήλ, 355.
βάϊνος, 355.
βαίνω *, 355.
βαΐον, 355.
βάϊς, 358.
βαίτων, 358.
βακτηρία, 358.
βακχούρια, 358.
βαλαάμ, 358.
βαλάκ, 359.
βαλανεῖον, 359.
βαλανηφαγία, 359.
βάλανος, 359.
βαλάντιον, 359.
βάλλω *, 359.
βαμά, 367.
βάμμα, 367.
βαναυσουργός, 367.
βαναύσως, 367.
βαπτίζω *, 367—371.
βαπτισμός *, 372.
βάπτισμα, 372.
βαπτιστής *, 372.
βαπτιστήριον, 372.
βαπτός, 373.
βάπτω *, 367.
βάρ, 373.
βαραββᾶς, 373.
βάραθρον, 373.
βαραθρώδης, 373.
βαράκ, 373.
βαραχίας, 373.
βαρβαρισμός, 373.
βάρβαρος, 373.
βαρβαρόφρων, 373.
βαρβάρως, 373.
βαρβηλώ, 373.
βαρβηλώθ, 373.
βαρδησάνης, 373.
βαρδησανισταί, 374.
βαρέω, 374.
βαρέως, 374.
βάρις, 374.
βαρθολομαῖος, 374.
βαριησοῦς, 374.
βαριωνᾶς, 374.
βαρκηνίμ, 374.
βαρνάβας, 374.
βάρος, 374.
βαρούχ, 374.
βαρσαβᾶς, 374.
βαρτίμαιος, 374.
βαρύγλωσσος, 374.
βαρυήκοος, 374.
βαρυηχής, 374.
βαρυθυμέω, 374.
βαρυθυμία, 375.
βαρυκάρδιος, 375.
βαρύνω, 375.
βαρυπαθής, 375.
βαρύς, 375.
βαρύτιμος, 375.
βαρυωπέω, 375.
βασανίζω, 375.
βασανισμός, 375.
βασανιστήριος, 375.
βασανιστής, 375.
βάσανος, 375.
βασιλεία *, 379—390.
βασίλειος *, 378.

βασιλεύς *, 375—378.
βασιλεύω *, 390.
βασιλίζω, 391.
βασιλικός, 378, 379.
βασιλίσκος, 391.
βασίλισσα, 391.
βάσις, 391.
βασκαίνω, 391.
βασκανία, 391.
βάσκανος, 391.
βάσταγμα, 391.
βασταγμός, 391.
βαστάζω, 391.
βάτος, 391, 392.
βάτραχος, 392.
βατραχώδης, 392.
βαττολογέω, 392.
βαυκαλάω, 392.
βαυκάλη, 392.
βαυκάλιον, 392.
βαφή, 392.
βαφικός, 392.
βδέλλα, 392.
βδέλυγμα *, 394.
βδελυγμός, 395.
βδελυκτός *, 393, 395.
βδελυρός, 395.
βδελύσσω *, 392.
βέβαιος *, 395.
βεβαιόω *, 395, 396.
βεβαίωσις *, 397.
βέβηλος *, 397.
βεβηλόω *, 398.
βεβήλωσις, 398.
βεβιασμένως, 398.
βεδέκ, 398.
βέδυ, 398.
βεεζεβούλ, 398.
βεζέκ, 398.
βεημόν, 398.
βελίαλ, 398.
βελίαρ, 398.
βελοθήκη, 399.
βελόνη, 399.
βέλος, 399.
βελοστασία, 399.
βελόστασις, 399.
βελτίων, 399.
βελτίωσις, 399.
βελτιωτικός, 399.
βενιαμίν, 399.
βερηδάριος, 399.
βέρηδος, 399.
βερνίκη, 399.
βέροια, 399.
βεροιαῖος, 399.
βετερᾶνος, 399.
βήθ, 399.
βηθαβαρά, 399.
βηθανία, 399.
βηθδαγών, 400.
βηθεσδά, 400.
βηθλεέμ, 400.
βηθσαβά, 400.
βηθσαϊδά, 400.
βηθφαγή, 400.
βῆλον, 400.
βῆλος, 400.
βῆμα, 400, 401.
βήρ, 401.
βηρύλλιον, 401.
βήρυλλος, 401.
βία, 401.
βιάζω *, 401—403.
βιαιοθάνατος, 403.
βίαιος, 403.
βιαίως, 403.
βίαρχος, 403.
βιαστής *, 403.
βιβάζομαι, 403.
βιβλαρίδιον, 404.
βιβλιδάριον, 404.
βιβλίδιον, 404.
βίβλινος, 404.

βιβλιογράφος, 404.
βιβλιοθήκη, 404.
βιβλίον, 405.
βιβλιοπωλεῖον, 404.
βιβλιοπώλης, 404.
βιβλιοφόρος, 404.
βιβλιοφυλάκιον, 404.
βίβλος, 404, 405.
βιβρώσκω, 405.
βίεννα, 406.
βιθυνία, 406.
βικεννάλια, 406.
βικίον, 406.
βιοθάνατος, 406.
βιολογέω, 406.
βιοποριστέω, 406.
βίος, 406.
βιότης, 406.
βιοφορέομαι, 406.
βιόω, 406.
βιρά, 406.
βίωσις, 406.
βιωτικός, 406.
βιωφελής, 406.
βιωφελῶς, 406.
βλαβερός, 406.
βλάβη, 406.
βλάπτω, 406.
βλαστάνω, 406.
βλάστον, 407.
βλάστος, 407.
βλασφημέω *, 407.
βλασφημία *, 407.
βλάσφημος *, 407, 408.
βλέμμα, 408.
βλεπτικός, 408, 409.
βλέπω, 408.
βλητέος, 409.
βλύζω, 409.
βοανεργές, 409.
βοάω, 409.
βοές, 409.
βοή, 409.
βοήθεια, 409.
βοηθέω, 409.
βοήθημα, 410.
βοηθός, 410.
βοηλάτης, 410.
βόθρος, 410.
βόθυνος, 410.
βόλβιτον, 410.
βολή, 410.
βολίζω, 410
βολίς, 410.
βομβέω, 410.
βομβύλιον, 410.
βοόζ, 410.
βορά, 410.
βόρβορος, 410.
βορβορόω, 410.
βοῤῥᾶς, 410.
βόσκημα, 410.
βόσκησις, 410.
βόσκω, 410.
βοσόρ, 410.
βοτάνη, 410.
βοτρυοφορέω, 411.
βότρυς, 411.
βουβῶν, 411.
βουκολέω, 411.
βούλ, 411.
βουλευτήριον, 411.
βουλευτής, 411.
βουλεύω, 411.
βουλή *, 413.
βούλημα *, 411, 414.
βούλλα, 411.
βούλομαι *, 411—413.
βούνευρον, 414.
βουνιάς, 414.
βουνίζω, 414.
βουνός, 414.
βοῦς, 414.
βούτομον, 414.

βούτυρον, 414.
βραβεῖον, 414.
βραβευτής, 414.
βραβεύω, 414.
βραδέως, 414.
βραδύγλωσσος, 414.
βραδυλαλέω, 414.
βραδύνοος, 414.
βραδύνω, 415.
βραδυπλοέω, 415.
βραδύς, 415.
βραδυτής, 415.
βρασματώδης, 415.
βρασμός, 415.
βρασμώδης, 415.
βραχιάριον, 415.
βραχιόλιον, 415.
βραχίων, 415.
βραχυεπῶς, 415.
βραχύς, 415.
βραχυτελής, 415.
βραχύτης, 415.
βρεούιον, 415.
βρεφικός, 415.
βρέφος, 415.
βρεφώδης, 416.
βρέχω, 416.
βρίθω, 416.
βρογχωτήρ, 416.
βρόμος, 416.
βροντάω, 416.
βροντή, 416.
βροτός, 416.
βροῦχος, 416.
βροχή, 416.
βροχισμός, 416.
βρόχος, 416.
βροχωτός, 416.
βρυγμός, 416.
βρύσις, 416.
βρυχάομαι, 416.
βρύχημα, 416.
βρύχω, 416.
βρύω, 416.
βρῶμα, 417.
βρῶμος, 417.
βρώσιμος, 417.
βρῶσις, 417.
βρώσκω, 417.
βρωτικός, 417.
βρωτός, 417.
βυθίζω, 417.
βυθός, 417.
βυθοτρεφής, 417.
βυρσεύς, 417.
βύσσινος, 417.
βύσσος, 417.
βῶλαξ, 418.
βῶλος, 418.
βωμολοχέω, 418.
βωμός, 418.

Γαββᾶ, 419.
γαββαθᾶ, 419.
γαβίν, 419.
γαβίς, 419.
γαβριήλ, 419.
γάγγραινα, 419.
γάδ, 419.
γαδαρηνός, 419.
γάζα, 420.
γαζοφυλάκιον, 420.
γαζοφύλαξ, 420.
γαί, 421.
γαῖα, 421.
γαιμελά, 421.
γάϊος, 421.
γαῖσος, 421.
γάλα *, 421.
γαλαθηνός, 421.
γαλακτοτροφέω, 421.
γαλακτοτροφία, 421.
γαλακτουργία, 421.
γαλάτης, 422.

γαλατία, 422.
γαλατικός, 422.
γαλεάγρα, 422.
γαλήνη, 422.
γαληνιάζω, 422.
γαλιλαία, 422.
γαλιλαῖος, 422.
γαλλία, 422.
γαλλίων, 422.
γαμαλιήλ, 423.
γαμβρεύω, 423.
γαμβρός, 423.
γαμέω, 423.
γαμίζω, 423.
γαμίσκω, 423.
γαμοκλοπία, 423.
γάμος *, 423, 424.
γάνωμα, 424.
γάρ, 424, 425.
γασβαρηνός, 425.
γαστήρ, 425.
γάστρα, 425.
γαστριμαργέω, 425.
γαστριμαργικός, 426.
γαυρίαμα, 426.
γαυριάομαι, 426.
γαυρόω, 426.
γέ, 426.
γεγηθότως, 426.
γεγυμνομένως, 426.
γεδδούρ, 426.
γεδεών, 426.
γέεννα *, 426, 427.
γεηπονία, 427.
γεηπόνος, 427.
γεθσημανῆ, 427.
γείσιον, 427.
γεῖσος, 427.
γειτνία, 428.
γειτνιακός, 428.
γειτνιάω, 428.
γειτονία, 428.
γείτων, 428.
γειώριας, 428.
γελάω, 428.
γελοιάζω, 428.
γελοιασμός, 428.
γελοιαστής, 428.
γελοιώδης, 428.
γέλως, 428.
γεμίζω, 428.
γέμω, 428.
γενεά *, 436, 437.
γενεαλογέω *, 441, 442.
γενεαλογία *, 442, 443.
γενέθλιος, 429.
γένειον, 429.
γένεσις *, 436.
γενετή, 429.
γένημα, 429.
γενναῖος, 429.
γεννάω *, 429, 430.
γεννησαρέτ, 431.
γεννητός *, 430.
γένος, 443.
γεραιός, 431.
γερασηνός, 431.
γεργεσηνός, 431.
γερουσία, 431.
γέρων, 432.
γεῦμα, 432.
γεύω *, 432.
γέφυρα, 432.
γεφυρόω, 432.
γεωγραφία, 432.
γεώδης, 432.
γεωργέω, 432.
γεώργιον, 432.
γεωργός, 432.
γῆ *, 432, 433.
γηγενής, 434.
γῆρας, 434.
γηράσκω, 434.
γίγας, 444.

γίνομαι *, 434—436.
γινώσκω *, 444—446.
γλαύξ, 464.
γλεῦκος, 464.
γλισχρολογέομαι, 464.
γλισχρολογία, 464.
γλεῦκος, 464.
γλυκάζω, 464.
γλυκαίνω, 464.
γλυκασία, 464.
γλύκασμα, 465.
γλυκασμός, 465.
γλυκερός, 465.
γλυκύς, 465.
γλυκύτης, 465.
γλύμμα, 465.
γλυπτός, 465.
γλυφή, 465.
γλύφω, 465.
γλῶσσα *, 465—468.
γλωσσόκομον, 469.
γλωσσόκομος, 469.
γλωσσότμητος, 469.
γλωσσοτομέω, 469.
γλωσσοφόρος, 469.
γλωσσοχαριτέω, 469.
γλωσσώδης, 469.
γνάθος, 469.
γναφεῖον, 469.
γναφεύς, 469.
γνήσιος, 469.
γνησίως, 469.
γνοφερός, 469.
γνόφος, 469.
γνοφώδης, 469.
γνώμη *, 448—450.
γνωρίζω *, 459—462.
γνώριμος, 469.
γνωριστής, 470.
γνωριστικός, 470.
γνῶσις *, 447, 448.
γνώστης *, 450.
γνωστικῶς, 470.
γνωστός *, 446, 447.
γνωστῶς, 470.
γογγύζω, 470.
γογγυσμός, 470.
γογγυστής, 470.
γοερός, 470.
γόης, 470.
γοητεία, 470.
γολγοθᾶ, 470.
γομόρ, 470.
γόμοῤῥα, 470.
γόμος, 470.
γομφιάζω, 470.
γομφιασμός, 470.
γονάτιον, 471.
γονεύς, 470.
γονορρυέω, 471.
γονορρυής, 471.
γόνυ, 471.
γονυκλισία, 471.
γονυπετέω, 471.
γοργεύομαι, 471.
γοργόνιον, 471.
γοργότης, 471.
γορθηνοί, 471.
γορπιαῖος, 471.
γουβᾶς, 471.
γράβαττος, 471.
γραϊκός, 471.
γραικός, 471.
γραῖς, 471.
γράμμα *, 474, 475.
γραμματεύς *, 475, 476.
γραολογία, 471.
γραφεῖον, 476.
γραφή *, 473.
γραφικός, 476.
γραφικῶς, 476.
γράφω *, 471, 472.
γραώδης, 477.
γρηγορέω *, 635, 636.

γρύζω, 477.
γρύψ, 477.
γυμνάζω, 477.
γυμνασία, 477.
γυμνάσιον, 477.
γυμνητεύω, 477.
γυμνός *, 477, 478.
γυμνότης *, 478.
γύμνωσις, 478.
γυναικάριον, 478.
γυναικεῖος, 478.
γυναικείως, 478.
γυναικομανής, 478.
γυναικών, 478.
γυναικωνῖτις, 478.
γύναιον, 478.
γυνή, 478.
γυποειδής, 479.
γυρεύω, 479.
γῦρος, 479.
γυρόω, 479.
γύψ, 479.
γώγ, 479.
γωνία, 479.
γωνιαῖος, 479.

Δαβείρ, 480.
δαβίδ, 480.
δᾳδουχία, 480.
δαιδαλεύω, 480.
δαιμονίζομαι *, 484.
δαιμονιώδης *, 484.
δαίμων *, 480—484.
δαίσιος, 484.
δάκνω, 484.
δάκρυ, 484.
δακρύω, 484.
δακτύλιον, 485.
δακτύλιος, 484.
δάκτυλος, 485.
δαλμανουθά, 485.
δαλματία, 485.
δαλός, 485.
δαμάζω, 485.
δάμαλις, 485.
δάμαρις, 485.
δαμασκηνός, 485.
δαμασκός, 485.
δάν, 485.
δανείζω, 485.
δάνειον, 485.
δανειστής, 485.
δανιήλ, 486.
δαπανάω, 486.
δαπάνη, 486.
δαπάνημα, 486.
δαρμός, 486.
δαρόμ, 486.
δάσος, 486.
δασύπους, 486.
δασύς, 486.
δαυΐδ, 486.
δαψιλεύομαι, 486.
δαψιλής, 486.
δέ, 486.
δεδίσσομαι, 497.
δέησις *, 494, 495.
δεῖγμα, 486.
δειγματίζω, 487.
δείδω, 487.
δείκνυμι, 487.
δειλαίνω, 487.
δείλαιος, 487.
δειλανδρέω, 487.
δείλη, 487.
δειλία, 487.
δειλιάζω, 487.
δειλιαίνω, 487.
δειλιάω, 487.
δειλινός, 487.
δειλόομαι, 487.
δειλός, 487.
δεῖμα, 487.
δεῖνα, 487.

δεινῶς, 487.
δειπνέω, 487.
δεῖπνον, 488.
δεισιδαιμονία *, 489.
δεισιδαίμων *, 488.
δέκα, 489.
δεκαδύο, 489.
δεκάλογος, 489.
δεκαπέντε, 489.
δεκάπληγος, 489.
δεκάπολις, 489.
δεκατέσσαρες, 489.
δεκάτη, 489.
δέκατος, 489.
δεκατόω, 489.
δεκτός *, 501, 502.
δελεάζω, 489.
δένδρον, 490.
δένδρωμα, 490.
δενδρών, 490.
δεξιοβόλος, 490.
δεξιολάβος, 490.
δεξιός *, 490—492.
δέον, 497.
δέος, 497.
δέους, 490.
δεπόσιτον, 490.
δερβαῖος, 497.
δέρβη, 497.
δέρμα, 497.
δερμάτινος, 497.
δέῤῥις, 497.
δέρω, 497.
δεσμεύω, 497.
δεσμέω, 497.
δεσμή, 497.
δέσμιος, 497.
δεσμός, 498.
δεσμοφύλαξ, 498.
δεσμωτήριον, 498.
δεσμώτης, 498.
δεσπόζω, 498.
δέσποινα, 498.
δεσποτεία, 498.
δεσπότης, 498.
δεῦρο, 498.
δεῦτε, 498.
δευτεραῖος, 499.
δευτερεύω, 499.
δεύτερον, 499.
δευτερόπρωτος, 499.
δεύτερος, 499.
δευτερόω, 499.
δευτέρωσις, 499.
δευτερωταί, 499.
δέχομαι *, 500, 501.
δέω *, 492—494.
δηλητήριον, 502.
δῆμος *, 526.
δηνάριον, 502.
δήποτε, 502.
δήπου, 502.
διά, 502—504.
διαβαίνω, 504.
διαβάθρα, 504.
διαβάλλω *, 360.
διάβασις, 504.
διαβαστάζω, 504.
διαβεβαιοῦμαι *, 397.
διαβέννω, 504.
διάβημα, 504.
διαβηματίζω, 504.
διαβιβάζω, 504.
διαβιόω, 504.
διαβλέπω, 504.
διαβοάω, 505.
διαβόητος, 505.
διαβολή, 505.
διαβολικός, 505.
διάβολος *, 360, 361.
διαβουλία, 505.
διαβριθής, 505.
διάβρωσις, 505.
διαγανακτέω, 505.

διαγγέλλω *, 32.
διάγγελμα, 505.
διάγε, 505.
διαγελάω, 505.
διαγελτής, 505.
διαγίνομαι, 505.
διαγινώσκω *, 452.
διαγλύφω, 505.
διαγνωρίζω *, 462.
διάγνωσις *, 453.
διαγογγύζω, 505.
διάγραμμα, 505.
διαγράφω, 505.
διαγρηγορέω, 505.
διάγω, 505.
διαγωνιάω, 505.
διαδέχομαι *, 520.
διάδημα, 505.
διαδίδωμι, 506.
διαδικασμός, 506.
διαδορατίζομαι, 506.
διάδοσις, 506.
διαδοχή, 506.
διάδοχος *, 506, 521.
διάδρασις, 506.
διάζευξις, 506.
διαζώννυμι, 506.
διάζωστρα, 506.
διάθεσις, 506.
διαίρεσις *, 116.
διαιρέω *, 115.
διαιωνίζω, 506.
διακαθαρίζω, 506.
διακαρτερέω, 506.
διακατελέγχομαι, 506.
διακατέχω, 506.
διακολυμβάω, 506.
διακονέω *, 528, 529.
διακονία *, 529, 530.
διακόνισσα, 528.
διάκονος *, 526.
διακοπή, 506.
διακόρησις, 506.
διακοσμέω, 506.
διακόσμησις, 506.
διακρατέω, 506.
διακωλύω, 507.
διαλαλέω, 507.
διαλαμβάνω, 507.
διαλείπω, 507.
διάλεκτος, 507.
διάληψις, 507.
διαλλάσσω *, 174.
διαλύω, 507.
διαμασάομαι, 507.
διαμαστίγωσις, 507.
διαμάχομαι, 507.
διαμελίζω, 507.
διαμένω, 507.
διαμερίζω, 507.
διαμερισμός, 507.
διαμετρέω, 507.
διαμέτρησις, 507.
διαμονή, 508.
διανέμω, 508.
διανεύω, 508.
διανήθω, 508.
διανθίζω, 508.
διανίστημι, 508.
διανοίγω, 508.
διανυκτέρευσις, 508.
διανυκτερεύω, 508.
διανύσσω, 508.
διανύω, 508.
διαπαντός, 508.
διαπαρατηρέομαι, 508.
διαπαρατριβή, 508.
διαπαύω, 509.
διαπειλέω, 509.
διαπείρω, 509.
διαπεράω, 509.
διαπετάννυμι, 509.
διαπίπτω, 509.
διάπλασις, 509.

διαπλατύνω, 509.
διαπλέω, 509.
διαπνέω, 509.
διαπονέομαι, 509.
διαπορεύομαι, 509.
διαπορέω, 509.
διαπορθμεύω, 509.
διαπραγματεύομαι, 509.
διαπρίω, 510.
διάπτωσις, 510.
διάπυρος, 501.
διάραντος, 510.
δίαρμα, 510.
διαρπαγή, 510.
διαρπάζω, 510.
διαῤῥαίνω, 510.
διαῤῥήγνυμι, 510.
διαῤῥήγνυω, 510.
διαῤῥήσσω, 510.
διαῤῥίπτω, 510.
διαρτάω, 510.
διαρτίζω, 510.
διασαφέω, 510.
διασαφηνίζω, 510.
διασάφησις, 510.
διασείω, 510.
διασκεδάζω, 510.
διασκιρτάω, 511.
διασκορπίζω, 511.
διασκορπισμός, 511.
διασπασμός, 511.
διασπάω, 511.
διασπείρω, 511.
διασπορά, 511.
διαστέλλω, 511.
διάστημα, 511.
διαστολή, 511.
διαστρέφω, 511.
διαστρώννυμι, 512.
διασυρίζω, 512.
διασύρω, 512.
διασφαγή, 512.
διασώζω, 512.
διαταγή, 512.
διάταγμα, 512.
διάταξις, 512.
διαταράσσω, 512.
διατάσσω, 512.
διαταφρεύω, 512.
διατελέω, 512.
διατηρέω, 513.
διατήρησις, 513.
διατί, 513.
διατρίβω, 513.
διατροπή, 513.
διατυπόω, 513.
διαυγάζω, 513.
διαυγής, 513.
διαφανής, 513.
διαφαύσκω, 513.
διαφαύω, 513.
διαφέρω, 513, 514.
διαφεύγω, 514.
διαφημίζω, 514.
διαφθείρω, 514.
διαφθορά, 514.
διαφορέω, 514.
διάφορος, 514.
διαφόρως, 514.
διαφυλάσσω, 514.
διαφωνέω, 514.
διαφωτίζω, 514.
διαχειρίζω, 514.
διαχέω, 515.
διαχλευάζω, 515.
διάχρυσος, 515.
διαχύνω, 515.
διαχωρέω, 515.
διαχωρίζω, 515.
διαχωρισμός, 515.
διαχωριστικός, 515.
διάψαλμα, 515.
διαψηλαφάω, 515.
διγκμέω, 515.

διγαμία, 515.
δίγαμος, 515.
δίγλωσσος, 515.
διγνώμων, 515.
διγομία, 515.
διδακτικός *, 531.
διδακτός, 515.
διδάσκαλος *, 531—533.
διδάσκω *, 530, 531.
διδαχή *, 531.
δίδραχμον, 515.
δίδυμος, 516.
δίδωμι, 516.
διεγείρω, 516.
διεκβάλλω, 517.
διεκβολή, 517.
διεκδικάω, 517.
διέλαιος, 517.
διενθυμέομαι, 517.
διεξέρχομαι, 517.
διέξοδος, 517.
διερινέω, 517.
διερμηνευτής, 517.
διερμηνεύω, 517.
διέρχομαι, 517.
διερωτάω, 518.
διεστραμμένως, 518.
διετηρίς, 518.
διετής, 518.
διετία, 518.
διευλαβέομαι, 518.
διηγέομαι, 518.
διήγημα, 518.
διήγησις, 518.
διήκω, 518.
διηλόω, 518.
διηνεκής, 518.
διηνεκῶς, 518.
διθάλασσος, 518.
δίθεος, 518.
δίθυμος, 518.
διϊκνέομαι, 518.
διϊππέω, 518.
διΐπταμαι, 518.
διΐστημι, 518.
διϊσχυρίζομαι, 519.
δικάζω *, 576.
δικαιοκρισία *, 575, 576.
δίκαιος *, 535—553.
δικαιοσύνη *, 553—558.
δικαιόω *, 558—573.
δικαίωμα *, 573—575.
δικαίως *, 553.
δικαίωσις *, 575.
δικαστής *, 576, 577.
δίκη *, 534, 535.
δίκτυον, 586.
δικτυόω, 587.
δικτυωτός, 587.
δικύμων, 587.
δίλογος, 587.
δίμετρος, 587.
διμοιρίτης, 587.
διοδεύω, 587.
δίοδος, 587.
διοιδαίνω, 587.
διοιδέω, 587.
διοίκησις, 587.
διονύσιος, 587.
διόπερ, 487.
διοπετής, 487.
διορατικός, 487.
διορατικῶς, 587.
διοργίζομαι, 588.
διορθόω, 588.
διόρθωμα, 588.
διόρθωσις *, 588.
διορίζω, 588.
διορύσσειν, 588.
δῖος, 588.
διοσκορίνθιος, 588.
διόσκουροι, 588.
διότι, 588.
διοτρέφης, 588.

διπλασιάζω, 388.
διπλασιασμός, 588.
διπλοΐς, 588.
διπλοκαρδία, 588.
διπλόος, 588.
διπλόω, 589.
διπλῶς, 589.
διπρόσωπος, 589.
δίς, 589.
δίσκος, 589.
δισμυριάς, 589.
δισσός, 589.
δισταγμός, 589.
διστάζω, 589.
δίστεγος, 589.
δίστομος, 589.
δισχίλιοι, 589.
διϋλίζω, 589.
διϋλισμός, 589.
διϋλιστήριον, 589.
διϋπνίζω, 589.
δίφορος, 589.
δίφρος, 589.
διφυσῖται, 589.
διχάζω, 589.
διχηλέω, 589.
διχοστασία *, 589.
διχοτομέω, 589.
διχοτόμημα, 590.
διψάω, 590.
δίψος, 590.
διψυχέω, 590.
δίψυχος *, 590.
διψυχία, 590.
διωγμίτης, 590.
διωγμός, 590.
διωκάθω, 590.
διώκτης, 590.
διώκω, 590.
διωρία, 590.
διώροφος, 590.
διῶρυξ, 590.
διωστήρ, 591.
δόγμα *, 591—593.
δογματίζω *, 593.
δοκάω *, 524.
δοκέω *, 591.
δόκησις, 593.
δοκηταί, 593.
δοκιμάζω *, 607—609.
δοκιμασία *, 609.
δοκιμαστής, 591.
δοκιμή *, 610.
δοκίμιον *, 610.
δόκιμος *, 605, 606.
δοκιμότης, 591.
δοκός, 593.
δόκωσις, 593.
δολιεύομαι, 593.
δόλιος, 594.
δολιότης, 593.
δολιόω, 594.
δολιχεύω, 594.
δολίως, 594.
δολομέτρης, 594.
δόλος, 594.
δολόω, 594.
δόμα, 594.
δοματίζω, 594.
δόμημα, 594.
δόμος, 594.
δόξα *, 594—598.
δοξάζω *, 599, 600.
δόξασμα, 600.
δοξικός, 600.
δοξοκόπος, 600.
δοξολογέω, 600.
δοξολογία, 600.
δοξομανία, 600.
δοξοποιία, 600.
δορατοφόρος, 610.
δορκάς, 610.
δόρκος, 610.
δόρκων, 610.

δορυβόλος, 610.
δορυφορεῖν, 611.
δορύφορος, 611.
δόσις, 611.
δοσοληψία, 611.
δότης, 611.
δουλαγωγέω *, 616.
δουλεία *, 615.
δουλεύω *, 614, 615.
δούλη *, 612, 613.
δοῦλος *, 611, 612.
δουλόω *, 613.
δούξ, 616.
δοχή, 519, 616.
δράκος, 616.
δράκων, 616.
δραματούργημα, 616.
δραματουργία, 617.
δραπέτης, 616.
δρᾶσις, 616.
δράσσω, 616.
δραστήριος, 617.
δραστικός, 617.
δραχμή, 617.
δρέπανον, 617.
δριμέως, 617.
δριμύσσω, 617.
δρομεύς, 617.
δροῦγγος, 617.
δρούσιλλα, 617.
δρυμών, 617.
δρυοτόμος, 617.
δρῶψ, 617.
δυϊκῶς, 617.
δύναμαι *, 617, 618.
δύναμις *, 618—622.
δυναμόω *, 622.
δυνάστης *, 622.
δυνατέω, 623.
δυνατός, 623.
δυνατόω, 623.
δύνω, 623.
δύο, 623.
δυοκαιδεκάς, 623.
δυς, 623.
δυσαγής, 623.
δυσαναβίβαστος, 623.
δυσαρεστία, 623.
δυσαρέστως, 624.
δυσαῤῥώστως, 624.
δυσαυχενέω, 624.
δυσβάστακτος, 624.
δύσδεικτος, 624.
δυσδιήγητος, 624.
δύσεικτος, 624.
δυσεκβίαστος, 624.
δυσεντερία, 624.
δυσεξήγητος, 624.
δυσεργία, 624.
δύσεργος, 624.
δυσερμήνευτος, 624.
δυσήκοος, 624.
δυσήνιος, 624.
δυσθάνατος, 624.
δυσιδής, 624.
δύσις, 624.
δυσκαταληψία, 624.
δυσκατανόητος, 624.
δυσκάτοπτος, 624.
δύσκολος, 624.
δυσκόλως, 624.
δύσκτητος, 624.
δυσμαί, 624.
δυσμενής, 625.
δυσμετάθετος, 625.
δυσμετακόμιστος, 625.
δυσνόητος *, 625.
δυσοδία, 625.
δυσοδμία, 625.
δυσπαράδεκτος, 625.
δυσπαύστως, 625.
δυσπέτημα, 625.
δυσπιστία, 625.
δύσπιστος, 625.

δύσπλοος, 625.
δυσπόριστος, 625.
δυσπρόσβλητος, 625.
δυσπρόσιτος, 625.
δυσσυνειδησία, 625.
δυσφημέω, 625.
δυσφημία, 625.
δυσχειμέριος, 625.
δυσωδία, 625.
δυσωπέω, 625.
δυσωπητικός, 625.
δυσωπητικῶς, 625.
δώδεκα, 626.
δωδεκαήμερος, 626.
δωδεκακώδωνος, 626.
δωδεκαμελής, 626.
δωδεκαμερής, 626.
δωδεκάμηνος, 626.
δωδεκαπρόφητον, 626.
δωδεκάσκηπτρον, 626.
δωδέκατος, 626.
δωδεκάφυλος, 626.
δῶμα, 626.
δωρεά, 626.
δωρεάν, 626.
δωρέω, 626.
δώρημα, 626.
δωροδέκτης, 626.
δωροδοκητέον, 627.
δωροδοτέω, 627.
δωροκοπέω, 627.
δωροκοπία, 627.
δωρολήπτης, 627.
δῶρον, 627.
δωροφορία, 627.

Ἔα, 628.
ἐάν, 628, 629.
ἔαρ, 629.
ἑαυτοῦ, 629.
ἐάω, 629.
ἑβδομαδικός, 629.
ἑβδομάζω, 629.
ἑβδομάς, 629.
ἑβδομήκοντα, 629.
ἑβδομηκονταετής, 630.
ἑβδομηκοντάκις, 630.
ἕβδομος, 630.
ἑβέρ, 630.
ἐβιωναῖοι, 630.
ἑβραϊκός, 630.
ἑβραῖος, 630.
ἑβραΐς, 630.
ἑβραϊστί, 630.
ἔγγαμος, 630.
ἐγγαστρίμυθος, 630.
ἐγγιάω, 630.
ἐγγίζω *, 632, 633.
ἐγγλύφω, 633.
ἔγγονος, 633.
ἐγγράφω, 633.
ἐγγυάω, 633.
ἐγγύς *, 630—632.
ἐγείρω *, 633, 634.
ἔγερσις *, 634.
ἐγκάθετος, 636.
ἐγκαίνια, 636.
ἐγκαινίζω *, 636.
ἐγκαίνισις, 636.
ἐγκαινισμός, 636.
ἐγκακέω *, 636.
ἐγκαλέω *, 636.
ἐγκατάκλειστος, 637.
ἐγκατάλειμμα, 637.
ἐγκαταλείπω, 636.
ἐγκαταλοχίζω, 637.
ἐγκαταμικτέον, 637.
ἐγκαταπαίζω, 637.
ἐγκαταριθμέω, 637.
ἐγκατασκεύαστος, 637.
ἐγκατασπείρω, 637.
ἐγκατασπορά, 637.
ἐγκατασφραγίζω, 637.
ἐγκατοικέω, 637.

ἔγκατον, 637.
ἐγκαυχάομαι, 637.
ἔγκαυσις, 637.
ἐγκεντρίζω, 637.
ἐγκηδεύω, 637.
ἐγκισσάω, 637.
ἔγκλημα *, 637.
ἔγκληρος, 637.
ἔγκλησις, 637.
ἐγκλοιόω, 637.
ἐγκοίλιος, 637.
ἐγκόλαμμα, 637.
ἐγκολαπτός, 637.
ἐγκολάπτω, 637.
ἐγκολλάω, 637.
ἐγκομβόομαι, 637.
ἐγκοπή, 638.
ἔγκοπος, 638.
ἐγκόπτω, 638.
ἐγκότημα, 638.
ἐγκότησις, 638.
ἐγκράτεια, 638.
ἐγκρατεύομαι, 638.
ἐγκρατέω, 638.
ἐγκρατής, 638.
ἐγκρατῖται, 638.
ἐγκρύπτω, 638.
ἔγκτητος, 638.
ἐγκύκλιος, 638.
ἐγκυμονέω, 638.
ἔγκυος, 639.
ἐγκυρέω, 639.
ἐγκωμιάζω, 639.
ἐγκώμιον, 639.
ἐγρήγοροι, 639.
ἐγρήγορος, 639.
ἐγχειρίδιον, 639.
ἐγχειρίζω, 639.
ἐγχρήζω, 639.
ἐγχρίω, 639.
ἔγχρυσος, 639.
ἐγώ, 639.
ἐδαφίζω, 639.
ἔδαφος, 639.
ἔδεσμα, 639.
ἕδρα, 639.
ἑδραῖος, 639.
ἑδράζειν, 639.
ἑδραίωμα, 639.
ἐζεκίας, 639.
ἐθελοθρησκεία *, 639.
ἐθέλω, 640.
ἐθίζω, 640.
ἐθισμός, 640.
ἐθνάρχης, 640.
ἐθνικός *, 642.
ἐθνικῶς *, 642.
ἔθνος *, 640—642.
ἔθος, 642.
ἔθω, 642.
εἰ, 642—645.
εἰ οὐ, 645.
εἰ γάρ οὐ, 645.
εἰδέα, 647.
εἴδησις, 647.
εἰδοποιέω, 647.
εἶδος, 647—649.
ΕΙΔΩ *, 645—647.
εἰδωλεῖον *, 653.
εἰδώλιον, 653.
εἰδωλόθυτον *, 653.
εἰδωλολατρεία *, 654.
εἰδωλολάτρης *, 653, 654.
εἰδωλομανής, 653.
εἴδωλον *, 649—653.
εἴθε, 660.
εἰκαιοβουλία, 660.
εἰκαιοδάπανος, 660.
εἰκαιομυθέω, 660.
εἰκῆ, 660.
εἰκονικός, 660.
εἰκονικῶς, 660.
εἰκόνισμα, 660.
εἰκονογραφέω, 661.

εἰκονοκλάστης, 661.
εἰκονοποιέω, 661.
εἰκοσαετηρικός, 661.
εἰκοσαετία, 661.
εἴκοσι, 661.
εἴκω, 661.
εἰκών, 661.
εἰλέω, 661.
εἴλημα, 661.
εἰλικρίνεια *, 661.
εἰλικρινής *, 661.
εἰλικρινῶς, 661.
εἰλικτός, 661.
εἰλίσσω, 661.
εἱμαρμένη, 661.
εἰμί, 661—664.
εἶμι, 664.
εἵνεκεν, 664.
εἴπερ, 664.
εἶπον, 664.
εἴπως, 664.
εἴρ, 665.
εἰργμός, 665.
εἴργω, 665.
εἰρηναγωγέω, 665.
εἰρήναρχος, 665.
εἰρηνεύω *, 665.
εἰρήνη *, 665.
εἰρηνικός *, 665.
εἰρηνοποιεῖν *, 665.
εἰρηνοποιός *, 665.
εἱρκτή, 665.
εἱρμός, 665.
εἴρω, 666.
εἰρωνεία, 666.
εἰς, 666—669.
εἷς, 669.
εἰσάγω, 670.
εἰσαγωγικός, 670.
εἰσαγωγικῶς, 670.
εἰσακούω *, 141, 670.
εἰσάπαξ, 670.
εἰσδεκτός, 670.
εἰσδέχομαι *, 521, 670.
εἴσειμι, 670.
εἰσερπύζω, 670.
εἰσέρχομαι, 670, 671.
εἰσηγεῖσθαι, 671.
εἰσκαλέομαι, 671.
εἰσοδιάζω, 671.
εἰσόδιος, 671.
εἴσοδος, 671.
εἰσπαραδύομαι, 671,
εἰσπηδάω, 671.
εἰσπορεύομαι, 671.
εἰσσπάω, 671.
εἰστρέχω, 672.
εἰσφέρω, 672.
εἰσφορά, 672.
εἶτα, 672.
εἴτε, 672.
εἶτεν, 672.
εἴτουν, 672.
ἐκ, 672—675.
ἕκαστος, 675.
ἑκάστοτε, 675.
ἕκατον, 675.
ἑκατονταέτης, 675.
ἑκατονταπλασίων, 675.
ἑκατοντάρχης, 675.
ἑκατόνταρχος, 675.
ἑκατοντάς, 675.
ἑκατοντάχειρ, 676.
ἑκατοστεύω, 676.
ἐκβαθρεύω, 676.
ἐκβαίνω, 676.
ἐκβάλλω, 676.
ἐκβασανίζω, 676.
ἔκβασις, 676.
ἐκβλάστημα, 676.
ἐκβλύζειν, 676.
ἐκβολή, 676.
ἐκβόσκειν, 676.
ἐκβρασμός, 676.

ἐκγαμίζω, 676.
ἔκγονος, 676.
ἐκδαπανάω, 677.
ἐκδεκτέον, 677.
ἐκδέρω, 677.
ἐκδέχομαι, 521, 522.
ἔκδηλος, 677.
ἐκδημέω, 677.
ἐκδιδύσκω, 677.
ἐκδίδωμι, 677.
ἐκδιηγέομαι, 677.
ἐκδικέω, 584, 585.
ἐκδίκησις, 585.
ἔκδικος, 584, 677.
ἐκδιώκω, 677.
ἔκδοσις, 677.
ἐκδότης, 677.
ἔκδοτος, 677.
ἐκδοχεῖον, 677.
ἐκδοχή, 522.
ἐκδυσωπέω, 677.
ἐκδύω, 677.
ἐκεῖ, 677.
ἐκεῖθεν, 678.
ἐκεῖνος, 678.
ἐκεῖσε, 678.
ἐκζητέω, 678.
ἐκζήτησις, 678.
ἐκθαμβέω, 679.
ἔκθαμβος, 679.
ἐκθαυμάζω, 679.
ἐκθειάζω, 679.
ἔκθεμα, 679.
ἔκθεσις, 679.
ἔκθεσμος, 679.
ἔκθετος, 679.
ἐκθηλάζω, 679.
ἐκθλίβω, 679.
ἐκκαθαίρω, 679.
ἐκκαίω, 679.
ἐκκενόω, 679.
ἐκκεντέω, 679.
ἐκκένωσις, 679.
ἐκκήρυκτος, 679.
ἐκκλάω, 679.
ἐκκλείω, 679.
ἐκκλίνω, 679.
ἐκκοιτέω, 679.
ἐκκολάμμα, 679.
ἐκκολάπτω, 679.
ἐκκολυμβάω, 679.
ἐκκομίζω, 680.
ἐκκοπή, 680.
ἐκκόπτω, 680.
ἐκκρέμαμαι, 680.
ἐκλαλέω, 680.
ἐκλάμπω, 680.
ἐκλανθάνω, 680.
ἐκλατομέω, 680.
ἐκλείπω, 680.
ἐκλείχω, 680.
ἐκλικμάω, 680.
ἐκλιμία, 680.
ἐκλιπαρεῖν, 680.
ἐκλοχίζω, 680.
ἐκλύω, 680.
ἐκμαλάσσω, 680.
ἐκμάσσω, 680.
ἐκμειλίσσω, 680.
ἐκμιαίνω, 681.
ἐκμυελίζω, 681.
ἐκμυκτηρίζω, 681.
ἐκνεύω, 681.
ἐκνέω, 681.
ἐκνήφω, 681.
ἐκνηψις, 681.
ἐκνοσηλεύω, 681.
ἐκνυμφεύω, 681.
ἐκουσιάζομαι, 681.
ἑκούσιος, 681.
ἑκουσίως, 681.
ἐκπαθής, 681.
ἐκπαίζω, 681.
ἔκπαλαι, 681.

ἐκπέμπω, 681.
ἐκπερινοστέω, 681.
ἐκπεριοδεύω, 681.
ἐκπερισσῶς, 681.
ἐκπετάννυμι, 681.
ἐκπέτασις, 681.
ἐκπηδάω, 681.
ἐκπιάζω, 681.
ἐκπικραίνω, 682.
ἐκπίπτω, 682,
ἐκπλέω, 682.
ἔκπληκτος, 682.
ἐκπλήσσω, 682.
ἐκπνέω, 682.
ἐκπορεύομαι, 682.
ἐκπορθέω, 682.
ἐκπορνεύω, 682.
ἐκπύρωσις, 683.
ἐκπτύω, 683.
ἐκρέω, 683.
ἐκρήγνυμι, 683.
ἐκριζόω, 683.
ἐκσπάω, 683.
ἐκστραγγίζω, 683.
ἐκστρέφω, 683.
ἐκσύρω, 683.
ἐκσώζω, 683.
ἐκταράσσω, 683.
ἐκτάσσω, 683.
ἐκτείνω, 683.
ἐκτελέω, 683.
ἐκτένεια, 683.
ἐκτενής, 683.
ἐκτενῶς, 683.
ἐκτίθημι, 683.
ἐκτίλλω, 683.
ἐκτιναγμός, 683.
ἐκτινάσσω, 683.
ἐκτοκίζω, 684.
ἐκτολμάω, 684.
ἐκτόμιος, 684.
ἐκτορνεύω, 684.
ἕκτος, 684.
ἐκτός, 684.
ἐκτραχύνω, 684.
ἐκτρέπω, 684.
ἐκτρέφω, 684.
ἔκτρεψις, 684.
ἐκτρίβω, 684.
ἔκτρομος, 684.
ἔκτρωμα, 684.
ἐκτύπωμα, 684.
ἐκφέρω, 684.
ἐκφεύγω, 684.
ἐκφοβέω, 685.
ἔκφοβος, 685.
ἐκφόριον, 685.
ἐκφυσῶ, 685.
ἐκφύω, 685.
ἐκχέω, 685.
ἐκχολάω, 685.
ἐκχύνω, 685.
ἐκχωρέω, 685.
ἐκψύχω, 685.
ἐλαία, 685.
ἔλαιον, 685.
ἐλαιών, 686.
ἐλαμίτης, 686.
ἐλασσονέω, 686.
ἐλάσσων, 686.
ἐλαττονόω, 686.
ἐλαττόω, 686.
ἐλάττωμα, 686.
ἐλαύνω, 686.
ἐλαφρία, 686.
ἐλαφρός, 686.
ἐλάχιστος, 686.
ἐλαχιστότερος, 686.
ἐλάω, 687.
ἐλεάζαρ, 687.
ἐλεάω, 687.
ἐλεγμός, 687.
ἔλεγξις, 687.
ἔλεγχος, 687.

ἐλέγχω, 687.
ἐλεεινός, 689.
ἐλεέω, 688, 689.
ἐλεημοσύνη, 689, 690.
ἐλεήμων, 690.
ἐλένη, 690.
ἔλεος, 687, 688.
ἐλέπολις, 691.
ἐλευθερία, 691—693.
ἐλευθεροπρέπεια, 693.
ἐλεύθερος, 693—695.
ἐλευθερόω, 695.
ἐλευθερωτής, 695.
ἔλευσις, 695.
ἐλεφαντάρχης, 695.
ἐλεφάντινος, 695.
ἐλιακείμ, 695.
ἕλιγμα, 695.
ἐλιέζερ, 695.
ἕλιξ, 695.
ἐλιούδ, 696.
ἐλισάβετ, 696.
ἐλισσαῖος, 696.
ἑλίσσω, 696.
ἐλκεσαΐ, 696.
ἐλκεσαῖοι, 696.
ἕλκος, 696.
ἑλκόω, 696.
ἑλκύω, 696.
ἕλκω, 696.
ἐλλαμπρύνω, 696.
ἔλλαμψις, 696.
ἑλλάς, 696.
ἔλλειμμα, 696.
ἔλλειψις, 696.
ἕλλην, 696, 697.
ἑλληνιανοί, 697.
ἑλληνίζω, 697.
ἑλληνικός, 697.
ἑλληνίς, 697.
ἑλληνισμός, 697.
ἑλληνιστής, 697.
ἑλληνιστί, 697.
ἐλλογάω, 697.
ἐλλογέω, 697.
ἐλμωδάμ, 697.
ἐλμωνί, 697.
ἕλος, 697.
ἐλούλ, 697.
ἐλπίζω, 697, 698.
ἐλπίς, 699—703.
ἐλύμας, 703.
ἐλωαί, 704.
ἐλωείμ, 704.
ἐλωΐ, 704.
ἐμαυτοῦ, 704.
ἐμβαδίζω, 704.
ἐμβαθύνω, 704.
ἐμβαίνω, 704.
ἐμβακχεύω, 704.
ἐμβάλλω, 704.
ἐμβάπτω, 704.
ἐμβασίλευμα, 704.
ἐμβατεύω, 704.
ἐμβιβάζω, 704.
ἐμβλέπω, 704.
ἐμβριμάομαι, 704.
ἐμβρίμημα, 705.
ἐμβρίμησις, 705.
ἐμβροντησία, 705.
ἐμβρυοκτόνος, 705.
ἐμβρυοσφάκτης, 705.
ἔμβρωμα, 705.
ἔμετος, 705.
ἐμέω, 705.
ἐμμαίνομαι, 705.
ἐμμανουήλ, 705.
ἐμμαούς, 705.
ἐμμεθύσκομαι, 705.
ἐμμελέτημα, 705.
ἐμμένω, 705.
ἐμμεσιτεύω, 705.
ἐμμέτρως, 705.
ἐμμολύνω, 706.

ἔμμωμος, 706.
ἐμμώρ, 706.
ἐμός, 706.
ἐμπαγή, 706.
ἐμπαιγμονή, 706.
ἐμπαιγμός, 706.
ἐμπαίζω, 706.
ἐμπαίκτης, 706.
ἐμπαράσκευος, 706.
ἐμπαροινεῖν, 706.
ἐμπαρρασιάζομαι, 706.
ἐμπειρέω, 706.
ἐμπεριεκτικός, 706.
ἐμπεριπατέω, 706.
ἐμπήγνυμι, 706.
ἐμπήσσω, 706.
ἐμπίπλημι, 706.
ἐμπιπράω, 707.
ἐμπίπτω, 707.
ἐμπιστεύω, 707.
ἐμπλατύνω, 707.
ἔμπλαστρον, 707.
ἐμπλέκω, 707.
ἐμπλοκή, 707.
ἐμπλόκιον, 707.
ἔμπνευσις, 707.
ἐμπνέω, 707.
ἐμποδίζω, 707.
ἐμποδοστατέω, 707.
ἐμποδοστάτης, 707.
ἐμπολάω, 707.
ἐμπολιορκέω, 707.
ἔμπονος, 707.
ἐμπόνως, 707.
ἐμπορεύομαι, 707.
ἐμπορία, 707.
ἐμπόριον, 707.
ἔμπορος, 708.
ἐμπορπάω, 708.
ἐμπρήθω, 708.
ἐμπρηστής, 708.
ἔμπροσθεν, 708.
ἐμπτίσσω, 708.
ἐμπτύω, 708.
ἐμπυρίζω, 708.
ἐμπυρισμός, 708.
ἐμφανής, 708.
ἐμφανίζω, 708, 709.
ἔμφοβος, 709.
ἐμφραγμός, 709.
ἐμφράσσω, 709.
ἐμφυσάω, 709.
ἐμφύσημα, 709.
ἐμφυσιόω, 709.
ἔμφυτος, 709.
ἐμφωλεύω, 709.
ἐμφώτειος, 709.
ἐμψυχόω, 709.
ἐμψύχω, 709.
ἐν, 709—713.
ἐναγκαλίζομαι, 713.
ἐνάλιος, 713.
ἐναλλάσσω, 713.
ἐνάλλομαι, 713.
ἐνάμαρτος, 713.
ἐνανθρωπέω, 713.
ἐνανθρωπίνως, 713.
ἐναντερείδω, 713.
ἔναντι, 713.
ἐναντίος, 713.
ἐναντιόω, 713.
ἐναπομάσσω, 713.
ἔναρθρος, 713.
ἐνάρχομαι, 713.
ἔναρχος, 713.
ἐνδεής, 713.
ἔνδεια, 713.
ἔνδειγμα, 713.
ἐνδείκνυμι, 714.
ἔνδειξις, 714.
ἕνδεκα, 714.
ἐνδέκατος, 714.
ἐνδελεχέω, 714.
ἐνδελεχής, 714.

ἔνοχος, 718.
ἐνόω, 718.
ἔνσαρκος, 718.
ἐνσκιρτάω, 718.
ἐνστερνίζομαι, 718.
ἔνταλμα, 718.
ἐνταφιάζω, 718.
ἐνταφιασμός, 719.
ἐντείνω, 719.
ἐντέλλω, 719.
ἔντερον, 719.
ἐντεῦθεν, 719.
ἔντευξις, 719.
ἐντήκω, 719.
ἔντιμος, 719.
ἐντιμόω, 719.
ἐντίναγμα, 719.
ἐντινάσσω, 719.
ἐντολή, 719, 720.
ἐντομίς, 720.
ἐντόπιος, 720.
ἐντορεύω, 720.
ἐντός, 720.
ἐντρέπω, 720.
ἐντρέφω, 720.
ἐντρεχῶς, 721.
ἔντριτος, 721.
ἔντριχος, 721.
ἔντρομος, 721.
ἐντροπή, 721.
ἐντρυφάω, 721.
ἐντρύφημα, 721.
ἐντυγχάνω, 721.
ἐντυλίσσω, 721.
ἐντυμβεύω, 721.
ἐντυπόω, 721.
ἔντυφος, 721.
ἐντυχία, 721.
ἐνυβρίζω, 721.
ἐνύβρισμα, 721.
ἔνυδρος, 721.
ἐνυπνιάζω, 722.
ἐνυπνιαστής, 722.
ἐνύπνιον, 722.
ἐνυπόστατος, 722.
ἔνυστρον, 722.
ἐνώπιον, 722.
ἐνώς, 723.
ἕνωσις, 723.
ἐνωτίζομαι, 723.
ἐνωτικός, 723.
ἐνώτιον, 723.
ἐνώχ, 723.
ἐξ, 723.
ἕξ, 723.
ἐξαγγέλλω *, 35.
ἐξαγοράζω *, 78.
ἐξαγορεύω, 723.
ἐξαγράμματος, 723.
ἐξάγω, 723.
ἐξαγωγή, 724.
ἐξαγώνιος, 782.
ἐξαδέλφη, 724.
ἐξάδελφος, 724.
ἐξαήμερος, 724.
ἐξαιρέω, 724.
ἐξαίρω, 724.
ἐξαίσιος, 724.
ἐξαιτέω *, 123.
ἐξαίφνης, 724.
ἐξακολουθέω, 724.
ἐξακονάω, 724.
ἐξακόσιοι, 724.
ἐξάκουστος, 724.
ἐξακριβάζω, 724.
ἐξάλειπτρον, 724.
ἐξαλείφω, 724.
ἐξάλειψις, 725.
ἐξάλλομαι, 725.
ἔξαλλος, 725.
ἐξαμαρτάνω, 725.
ἐξαμελέω, 782.
ἐξαμυγδαλίζω, 725.
ἐξανάδοσις, 725.

ἐξοδία, 730.
ἐξοδιάζω, 730.
ἐξόδιος, 730.
ἔξοδος, 730.
ἔξοικος, 730.
ἐξοιστρέω, 730.
ἐξολέκω, 730.
ἐξολίσθησις, 730.
ἐξολόθρευμα, 730.
ἐξολοθρεύσιος, 783.
ἐξολοθρεύω, 730.
ἐξομβρέω, 730.
ἐξομολογέω, 730.
ἐξομολόγησις, 730.
ἐξορκίζω, 731.
ἐξορκισμός, 731.
ἐξορκιστής, 731.
ἐξόρυξις, 731.
ἐξορύσσω, 731.
ἐξορχέομαι, 731, 783.
ἐξότου, 731.
ἐξουδενέω, 731.
ἐξουδενισμός, 731.
ἐξουδενόω, 731.
ἐξουδένωμα, 731.
ἐξουδένωσις, 731.
ἐξουκόντιος, 731.
ἐξουσία, 755, 756.
ἐξουσιάζω, 731.
ἐξουσιαστής, 732.
ἐξουσιαστικός, 732.
ἐξοχή, 732.
ἐξοχυρόω, 732.
ἐξόχως, 783.
ἐξπλωράτωρ, 732.
ἐξυβίζω, 732.
ἐξυδαρόω, 732.
ἐξυπηρετῶ, 783.
ἐξυπνιάζω, 732.
ἔξυπνος, 732.
ἐξυπνόω, 732.
ἐξυψόω, 732.
ἔξω, 732.
ἔξωθεν, 732.
ἐξωθέω, 732.
ἔξωσμα, 732.
ἐξώτερος, 732.
ἑορτάζω, 733.
ἑορτή, 733.
ἑόρτιος, 733.
ἑορτολόγιον, 733.
ἐπαγανακτέω, 733.
ἐπαγγελία *, 32—35.
ἐπαγγέλλω *, 32.
ἐπάγγελμα *, 35.
ἐπάγω, 733.
ἐπαγωγή, 733.
ἐπαγωνίζομαι *, 94, 733.
ἐπαθροίζω, 733.
ἐπαίνετος, 733.
ἐπαινέω, 733.
ἔπαινος, 733.
ἐπαιοιδός, 733.
ἐπαίρω, 733, 734.
ἐπαισχύνομαι, 734.
ἐπαιτέω *, 123.
ἐπακαινίζω, 734.
ἐπακολουθέω, 734.
ἐπακολούθησις, 734.
ἐπακούω, 734.
ἐπακροάομαι, 734.
ἐπακρόασις, 734.
ἐπαλαζονεύομαι, 734.
ἐπαλλήλως, 734.
ἐπάλλυδις, 734.
ἐπαμύνω, 734.
ἐπάν, 734.
ἐπαναγκαστής, 734.
ἐπάναγκες, 734.
ἐπανάγω, 734.
ἐπαναιροῦμαι, 734.
ἐπαναμιμνήσκω, 734.
ἐπαναπαύομαι, 734.
ἐπανατρέχω, 734.

ἐπιγραφή, 745.
ἐπιγράφω, 746.
ἐπιδείκνυμι, 746.
ἐπίδειξις, 746.
ἐπιδέχομαι, 746.
ἐπιδημέω, 746.
ἐπιδημία, 746.
ἐπιδιαθήκη, 746.
ἐπιδιατάσσομαι, 746.
ἐπιδίδωμι, 746.
ἐπιδιηγέομαι, 746.
ἐπιδιορθόω *, 746, 747.
ἐπίδομα, 747.
ἐπιδοξότης, 747.
ἐπιδόξως, 747.
ἐπιδύω, 747.
ἐπιείκεια, 747.
ἐπιεικής, 747.
ἐπιεικεύομαι, 747.
ἐπιζητέω, 747.
ἐπιθανάτιος, 747.
ἐπίθεμα, 747.
ἐπιθεσία, 747.
ἐπίθεσις, 747, 748.
ἐπιθέτης, 748.
ἐπιθέω, 748.
ἐπιθυμέω *, 748.
ἐπιθυμητής *, 748.
ἐπιθυμία *, 748, 749.
ἐπικαθίζω, 749.
ἐπικαθυπνόω, 749.
ἐπικαινίζω, 749.
ἐπίκαιρος, 749.
ἐπικαλέω, 749, 750.
ἐπικάλυμμα, 750.
ἐπικαλύπτω, 750.
ἐπικαταράομαι, 278.
ἐπικατάρατος *, 278.
ἐπίκειμαι, 750.
ἐπικεκαλυμμένως, 750.
ἐπικεκρυμμένως, 750.
ἐπικέλλω, 750.
ἐπικέφαλα, 750.
ἐπικεφάλαιον, 750.
ἐπικούρειος, 750.
ἐπικουρία, 751.
ἐπικρατεῖν, 751.
ἐπικρίνω, 751.
ἐπικυέω, 751.
ἐπικυλισμός, 751.
ἐπικυλίω, 751.
ἐπικυμαίνω, 751.
ἐπικύρωσις, 751.
ἐπίκυφος, 751.
ἐπιλαλέω, 751.
ἐπιλαμβάνω *, 751, 752.
ἐπιλανθάνομαι, 752.
ἐπιλέγω, 752.
ἐπιλείπω, 752.
ἐπιλείχω, 752.
ἐπιληπτεύομαι, 752.
ἐπιλησμονή, 752.
ἐπίλοιπος, 752.
ἐπίλυσις, 752.
ἐπιλύω, 752.
ἐπιμαρτυρέω, 753.
ἐπιμέλεια, 753.
ἐπιμελέομαι, 753.
ἐπιμελῶς, 753.
ἐπιμένω, 753.
ἐπίμοχθος, 753.
ἐπιμύλιος, 753.
ἐπινεύω, 753.
ἐπίνοια, 753.
ἐπινομή, 753.
ἐπινύσσω, 753.
ἐπινυστάζω, 753.
ἐπιξενίζω, 753.
ἐπίξενος, 753.
ἐπιξέω, 753.
ἐπιορκέω, 753.
ἐπίορκος, 753.
ἐπιοῦσα, 753.
ἐπιούσιος, 754, 755.

ἐπιφάνεια *, 768.
ἐπιφανής *, 768.
ἐπιφάνιος, 768.
ἐπιφαυλίζω, 768.
ἐπφαύσκω, 768.
ἐπιφέρω, 768.
ἐπιφημίζω, 768.
ἐπιφθάνω, 768.
ἐπιφί, 769.
ἐπιφλεγμός, 769.
ἐπιφοίτησις, 769.
ἐπιφοιτῶ, 769.
ἐπιφορτίζω, 769.
ἐπιφυλλίζω, 769.
ἐπιφυλλίς, 769.
ἐπιφωνέω, 769.
ἐπιφώσκω, 769.
ἐπιχαίρω, 769.
ἐπίχαρμα, 769.
ἐπίχειρον, 769.
ἐπιχειρέω, 769.
ἐπιχέω, 769
ἐπιχορηγέω, 769.
ἐπιχορηγία, 769.
ἐπιχρίω, 769.
ἐπιχυτήρ, 769.
ἐπιχώρησις, 769.
ἐπιψοφέω, 769.
ἐπόζω, 769.
ἐποικοδομέω *, 769, 770.
ἐποκέλλω, 770.
ἐπολισθαίνω, 770.
ἐπολοφύρομαι, 770.
ἐπομβρέω, 770.
ἐπομβρία, 770.
ἐπονειδίζω, 770.
ἐπονείδιστος, 770.
πονομάζω, 770.
πονομασία, 770.
οξύνω, 770.
πτεία, 770.
πτευσις, 770.

ἑτοιμασία, 803.
ἕτοιμος, 803.
ἑτοίμως, 803.
ἔτος, 803, 804.
εὖ, 804.
εὖα, 804.
εὐαγγελίζω *, 38.
εὐαγγέλιον *, 36—38.
εὐαγγελιστής *, 39.
εὐανθής, 804.
εὐαπάντητος, 804.
εὐαρεστέω, * 284.
εὐάρεστος *, 283.
εὐαρέστως *, 284.
εὐάφορμος, 804.
εὔβουλος, 804.
εὖγε, 804.
εὐγένεια, 804.
εὐγενής, 804.
εὔγονος, 804.
εὐδία, 804.
εὐδιαθέτως, 805.
εὐδοκέω *, 601.
εὐδοκητός, 805.
εὐδοκία *, 603—605.
εὐδράνεια, 805.
εὐείκτως, 805.
εὐεμπτωσία, 805.
εὐέμπτωτος, 805.
εὐένδοτος, 805.
εὐεπέφορος, 805.
εὐεργεσία, 805.
εὐεργετέω, 805.
εὐεργέτης, 805.
εὐεργία, 805.
εὐημερία, 805.
εὔηχος, 805.
εὐθαλής, 805.
εὐθανατέω, 805.
εὔθετος, 805.
εὐθέως, 805.
εὐθηνία, 805.
εὐθής, 805.
εὐθυδρομέω, 805.
εὐθυμέω, 806.
εὔθυμος, 806.
εὐθυμότερον, 806.
εὐθύμως, 806.
εὐθύνω, 806.
εὐθυῤῥημόνως, 806.
εὐθύς, 806.
εὐθύτης, 806.
εὐϊλατεύω, 806.
εὐΐλατος, 806.
εὐκαιρέω, 806.
εὔκαιρος, 806.
εὐκλεής, 806.
εὐκοπία, 806.
εὔκοπος, 806.
εὐκτήριος, 806.
εὔλαλος, 806.
εὔλιθος, 807.
εὔλογος, 807.
εὐμετάδοτος, 807.
εὐνίκη, 807.
εὐνομιανοί, 807.
εὐνόμιος, 807.
εὐνουχία, 807.
εὐνουχίζω, 807.
εὐνουχισμός, 807.
εὐνοῦχος, 807.
εὐοδία, 807.
εὐοδόω, 807.
εὐομβρία, 807.
εὔοπτος, 807.
εὐπαρακολούθητος, 807.
εὐπαραλόγιστος, 807.
εὐπάρεδρος, 807.
εὐπειθής, 808.
εὐπερίστατος, 808.
εὔπιστος, 808.
εὐποιΐα, 808.
εὐπορέω, 808.
εὐπορία, 808.

ἐφούδ, 820.
ἐφραίμ, 820.
ἐφύβριστος, 821.
ἐφφαθά, 821.
ἐχεμυθέω, 821.
ἐχεμυθία, 821.
ἐχέμυθος, 821.
ἐχθές, 821.
ἔχθρα, 821.
ἐχθρεύω, 821.
ἐχθρός *, 821, 822.
ἔχιδνα, 822.
ἐχομένως, 822.
ἐχυρότης, 822.
ἔχω *, 822—826.
ἕψεμα, 828.
ἕψω, 828.
ἑωθινός, 828.
ἕωλος, 828.
ἑῷος, 828.
ἕως, 828, 829.
ἑωσφόρος, 829.

Ζ, 830.
ζάβολος, 830.
ζαβουλών, 830.
ζακχαῖος, 830.
ζάκχον, 830.
ζάρα, 830.
ζαχαρίας, 830.
ζάω *, 830—834.
ζέα, 834.
ζεβεδαῖος, 834.
ζέμα, 834.
ζεστός *, 834.
ζευγίζω, 834.
ζεῦγος, 834.
ζευκτήρ, 834.
ζευκτηρία, 834.
ζεύς, 834.
ζέω *, 834, 835.
ζηλεύω, 835.
ζῆλος, 835.
ζηλοτυπέω, 835.
ζηλοτυπία, 835.
ζηλοτυποειδής, 835.
ζηλοτύπως, 835.
ζηλόω, 835, 836.
ζήλωσις, 836.
ζηλωτής, 836.
ζημία, 837.
ζημιόω, 837.
ζηνᾶς, 837.
ζητέω, 837.
ζήτημα, 838.
ζήτησις, 838.
ζιβύνη, 838.
ζιζάνιον, 838.
ζοροβάβελ, 838.
ζοφερός, 838.
ζόφος, 838.
ζοφώδης, 838.
ζυγός, 838.
ζυγοστατέω, 839.
ζυγοστάτης, 839.
ζύμη *, 839.
ζυμόω, 839.
ζυμωτός, 840.
ζωαρχικός, 840.
ζωγραφέω, 840.
ζωγρεία, 840.
ζωγρέω, 840.
ζωγρίας, 840.
ζώγριον, 840.
ζωδιακός, 840.
ζώδιον, 840.
ζωή, 841—844.
ζωμός, 844.
ζώνη, 844.
ζώννυμι, 844.
ζωογονέω *, 844.
ζωοθυσία, 844.
ζωοθυτέω, 844.
ζῶον *, 844, 845.

ἡρωδίω, 857.
ἠσαΐας, 857.
ἠσαῦ, 857.
ἡσυχάζω, 857.
ἡσυχία, 857.
ἡσύχιος, 858.
ἡττάω, 858.
ἥττημα, 858.
ἥττων, 858.
ἠχέω *, 858.
ἦχος *, 858.

Θαβώρ, 861.
θαδδαῖος, 861.
θαλαμεύω, 861.
θάλαμος, 861.
θάλασσα, 861.
θαλλός, 861.
θάλλω, 861.
θαλπιώθ, 861.
θάλπω, 861.
θάμαρ, 862.
θαμβέω, 862.
θάμβησις, 862.
θάμβος, 862.
θαμβόω, 862.
θανάσιμος, 862.
θανατηφόρος, 862.
θανατικός, 862.
θανατοποιός, 862.
θάνατος *, 862—864.
θανατόω, 865.
θάπτω, 865.
θάρα, 865.
θαρραλεότης, 865.
θαῤῥέω, 865.
θαρσέω, 865.
θάρσος, 865.
θαῦμα, 865.
θαυμάζω, 865.
θαυμάσιος, 866.
θαυμαστός, 866.
θαυματούργημα, 866.
θέα, 866.
θεά, 866.
θεάνθρωπος, 866.
θεάομαι, 866.
θεατρίζω, 866.
θεατροκοπεῖν, 866.
θέατρον, 866.
θεάφη, 866.
θεγρί, 866.
θεέ, 867.
θειάζω, 867.
θειάφιον, 867.
θεϊκός, 867.
θεϊκῶς, 867.
θεῖον, 867.
θεῖος *, 867.
θειότης *, 867.
θειώδης, 867.
θεκέλ, 867.
θέλημα *, 867—869.
θέλησις *, 869.
θελητής, 869.
θελητικός, 869.
θελητός, 869.
θελκτικός, 869.
θέλω *, 869—871
θέμα, 871.
θεμέλεος, 871.
θεμελιόω, 872.
θεμελίωσις, 872.
θέμις, 872.
θεοβούλητος, 872.
θεογαμία, 872.
θεοδίδακτος *, 872.
θεοδρόμος, 872.
θεοκρατία, 872.
θεόκτιστος, 872.
θεόληπτος, 872.
θεολογέω, 872.
θεολογία, 872.
θεολόγος, 872.

θηρίον, 887.
θησαυρίζω, 887.
θησαύρισμα, 887.
θησαυρός, 887.
θησαυροφύλαξ, 888.
θίβις, 888.
θιγγάνω, 888.
θίς, 888.
θλαδίας, 888.
θλάσμα, 888.
θλάω, 888.
θλίβω, 888.
θλίψις, 888.
θνησιμαῖος, 888.
θνήσκω *, 888, 889.
θνητός *, 889.
θοῖνα, 891.
θολωτικός, 891.
θορυβάζω, 891.
θορυβέω, 891.
θόρυβος, 891.
θράσος, 891.
θραῦμα, 891.
θραύω, 891.
θρέμμα, 891.
θρηνέω, 891.
θρῆνος, 892.
θρησκεία *, 892.
θρῆσκος, 892.
θριαμβεία, 892.
θριαμβεύω, 892.
θρίαμβος, 892.
θρίξ, 892.
θροέω, 892.
θρόμβος, 892.
θρονίζω, 893.
θρόνος, 893.
θρύλλημα, 893.
θυάτειρα, 893.
θυγάτηρ, 893.
θυγάτριον, 893.
θυγατρόγαμος, 893.
θυγατρομιξία, 894.
θυγατροποιός, 894.
θύελλα, 894.
θύϊνος, 894.
θυΐσκη, 894.
θυλάκιον, 894.
θύλακος, 894.
θῦμα, 894.
θυμαντικός, 894.
θυμηδία, 894.
θυμίαμα, 894.
θυμιατήριον, 894.
θυμιάω, 894.
θυμικός, 894.
θυμομαχέω, 894.
θυμός *, 894.
θυμόω, 895.
θύρα, 895.
θυρεός, 895.
θυρίς, 895.
θυρωρός, 895.
θυσία *, 895—897.
θυσιάζω, 897.
θυσιαστήριον *, 897.
θύω *, 897—899.
θωδαθά, 899.
θώθ, 899.
θωμᾶς, 899.
θωρά, 899.
θωρακίζω, 899.
θωράκιον, 899.
θωρακισμός, 899.
θώραξ, 899.

Ἰάειρος, 900.
ἰακώβ, 900.
ἰάκωβος, 900.
ἰαλδαβαώθ, 900.
ἴαμα, 900.
ἰαμβρῆς, 900, 90
ἰαννά, 901.
ἰάομαι, 901.

ἰκόνιον, 915.
ἴκτερος, 915.
ἰκτίν, 915.
ἱλαρός, 915.
ἱλαρότης, 915.
ἱλαρόω, 915.
ἱλαρύνω, 915.
ἱλαρῶς, 915.
ἱλάσκομαι *, 915—919.
ἱλασμός *, 919, 920.
ἱλαστήριον *, 920—922.
ἱλαστής, 922.
ἱλατεύω, 922.
ἱλέω, 922.
ἵλεως *, 922, 923.
ἴλη, 923.
ἰλύς, 923.
ἴλιγξ, 923.
ἰλλούστριος, 923.
ἰλλυρικόν, 924.
ἱμάντωσις, 924.
ἱμάς, 924.
ἱματίζω, 924.
ἱμάτιον, 924.
ἱματιοφύλαξ, 924.
ἱματισμός, 924.
ἱμείρω, 924.
ἵνα, 924—927.
ἵνα τί, 927.
ἴνδαλμα, 927.
ἰνδαλματώδης, 927.
ἰοβόλος, 927.
ἰδω, 927.
ἰοππή, 927.
ἰορδάνης, 927.
ἰός, 927.
ἰούδα, 927.
ἰουδαία, 928.
ἰουδαΐζω, 928.
ἰουδαϊκός, 928.
ἰουδαϊκῶς, 928.
ἰουδαῖος, 928, 929.
ἰουδαϊσμός, 929.
ἰούδας, 929.
ἰουλία, 929.
ἰούλιος, 929.
ἰουνίας, 929.
ἰοῦστος, 929.
ἱππάζομαι, 930.
ἱππάρχης, 930.
ἱππασία, 930.
ἱππεύς, 930.
ἱππεύω, 930.
ἱππικός, 930.
ἱπποδρομίαι, 930.
ἱππόδρομος, 930.
ἵππος, 930.
ἵπταμαι, 930.
ἶρις, 930.
ἴς, 930.
ἰσαάκ, 930.
ἰσάγγελος *, 30.
ἰσασχάρ, 930.
ἰσηγορέω, 930.
ἰσημερία, 930.
ἰσημέριος, 930.
ἰσκαριώτης, 930.
ἰσοδυναμέω, 930.
ἰσοδύναμος, 930.
ἰσοζυγέω, 930.
ἰσόθεος, 930.
ἰσοθέως, 930.
ἰσόπεδος, 931.
ἰσοπολίτης, 931.
ἴσος, 931.
ἰσότης, 931.
ἰσότιμος, 931.
ἰσόψυχος *, 931.
ἰσραήλ, 931.
ἰσραηλίτης, 931.
ἵστημι *, 931—933.
ἱστίον, 935.
ἱστοπονία, 935.
ἱστορέω, 935.

Ἔγγυος, ου, ὁ en ἡ, ον, τό, van ἡ ἐγγύη (van γυῖον hand en ἐν = het in de hand gegevene, vgl. PAPE sub voce), het pand, de borgtocht, vandaar pandgevend, borgtocht stellend, substantive ὁ ἔγγυος = de borg Hebr. 7 : 22. Vgl. ook Sir. 29 : 14, 15, Spreuk. 6 : 1, 2 Makk. 10 :;8. Sir. 29 : 15, 16, 18, Spreuk. 6 : 1, 28 : 17. Ἐγγύη, borgtocht, Spreuk. 22 : 26, 29 : 18, 19.

Ἐνίστημι, -στήσω, gew. Fut. med. ἐνστήσομαι, composit. van ἵστημι, zie aldaar en op ἀνίστημι, (doorgaans in Medio ἐνίσταμαι met den) Aor. 2 act. ἐνέστην en het perf. act. ἐνέστηκα, partic. ἐνεστηκώς, syncop. ἐνεστώς, ῶσα, ός; eigenl. er in, op, onder zetten of plaatsen; vandaar transit. met τί = iets opzetten, op touw zetten, beginnen; in de intransit. tempora van het Praeteritum (evenals bij ἀνίστημι), = beginnen te komen, op de komst, aanstaande zijn, 2 Thess. 2 : 2; in het Fut., insgelijks intransit. = te wachten staan, zullen komen of aanbreken, 2 Tim. 3 : 1; τὰ ἐνεστῶτα scil. πράγματα in tegenstelling met τὰ μέλλοντα (gelijk ook met τὰ προγεγενημένα bij de klassieken) = wat gekomen is of begint te komen, d. i. het tegenwoordige, de tegenwoordige dingen, Rom. 8 : 38, 1 Kor. 3 : 22; het Participium adjective in denzelfden zin, 1 Kor. 7 : 26, Gal. 1 : 4, Hebr. 9 : 9.

Ἐπισύστασις, ἡ, in het gewone Grieksch tot op Sext. Emp. (2e eeuw na Chr.) niet aan te wijzen, waardoor ook waarschijnlijk de lezing ἐπίστασις (vgl. 2 Makk. 6 : 3) op de beide plaatsen van het N. T. ontstaan is. In de LXX Num. 16 : 40, 26 : 9, 1 Ezr. 5 : 40 δημαγωγίας καὶ ἐπισυστάσεις volgens den Alex., de Vatic. daarentegen συστάσεις. Ook bij Jos., zie beneden. Num. 16 : 40, 26 : 9 = oproer, opstand. Van ἐπισυνίστημι trans. Num. 16 : 19 en intrans. in vijandige beteekenis, Num. 14 : 35, 26 : 9, Jer. 20 : 10, Ez. 2 : 6, Sir. 45 : 18 — in welwillende beteekenis, bij iemand staan, zich met iemand vereenigen bij Sext. Emp. Het subst. vinden wij alleen in vijandige beteekenis, ook Jos. c. Apion. 1, 20 ὢν ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως. Sext. Emp. adv. Eth. 127 πλείονων κακῶν ἐπισύστασιν. Dezelfde beteekenis heeft het Hand. 24 : 12 en 2 Kor. 11 : 28 kunnen wij het best door aanloop, drukte vertalen.

Θρησκεύω, godsdienstige gebruiken invoeren, in acht nemen, voor heilig houden, bijgeloovig zijn, eenen god of God aanbidden, vereeren. Het woord wordt in gunstige en in ongunstige beteekenis gebruikt. Hrdt. 2, 64, 2, Dion. Hal. Ant. R. 1, 76; 2, 22, 67, Plut. Alex. 2, 5, Wijsh. 11 : 16, 14 : 16.

